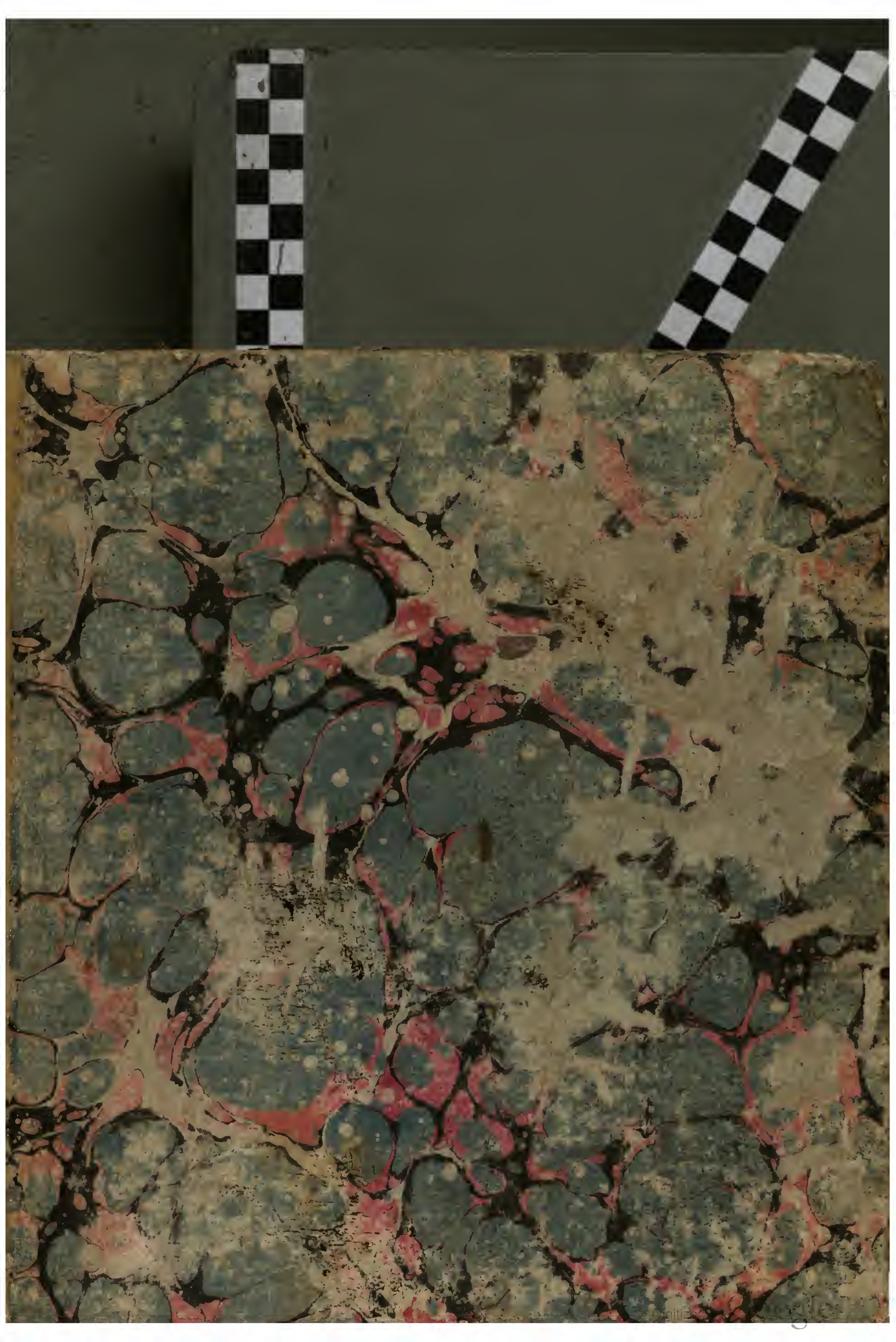

ILLYRICUM
SACRUM
MARE ADRIATICUM
Salona
MARE ADR
Sardica
Hemus
Justiniana P.
CHRON. EUSEB.
ACTA. SEBO
LEO PP.
GEOG. CAR. A. S.

ILLYRICI SACRI
TOMUS PRIMUS.
ECCLESIA SALONITANA
Ab ejus exordio usque ad Sæculum quartum Æræ Christianæ,

AUCTORE
DANIELE FARLATO
PRESBYTERO SOCIETATIS JESU.

VENETIIS, MDCCLI.

APUD SEBASTIANUM COLETI:

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

SANCTISSIMO PATRI
DOMINO NOSTRO
BENEDICTO XIV.
PONTIFICI MAXIMO.

D. F.

Cclesia Salonitana, jamdiu ſubter antiquiſſimæ illius urbis ruinas ſepulta, nunc vero in hiſce meis ſcriptis quodammodo rediviva, nihil prius ſibi faciendum putavit, quam ut ſe ad pedes Tuos abjiceret, BEATISSIME PATER, pie ac ſuppliciter Sedem Apoſtolicam venerata, quam peculiari quadam ratione Procreatricem ſuam & Parentem agnoſcit. Nam Chriſtianæ Religionis apud Salonam conditæ primordia refert accepta Beato Petro Principi Apoſtolorum, & Chriſti in terris Vicario, qui, cum Romæ, Deo auctore atque auſpice, æternam ſibi ſuiſque ſucceſſoribus ſedem poſuiſſet, inde Domnium Diſcipulum ſuum ab ſe in opus Evangelii ſegregatum Salonam miſit, ut in hac urbe totius Dalmatiæ primaria novam Chriſto fundaret Eccleſiam. Ab iſta ergo ſanctiſſima

Sede, in qua Deus Ecclesiæ suæ principatum constituit, unde nihil, nisi purum incorruptumque dimanare potest, salutarem Christi doctrinam, & normam sinceræ in Deum fidei, & pie casteque vivendi præcepta, & Pontificiam dignitatem cum acceperit Salonitana Ecclesia, prætermittere non debuit, quin simul e tenebris lucem aspexit, statim se ante optimam Parentem venerabunda sisteret, eique justum ac debitum antiquæ suæ adversus illam pietatis, observantiæ, religionis officium persolveret. Meminit præterea, quantum sibi ad decus & præsidium Pontifices Romani contulerint, quam multis honoribus & privilegiis auxerint, quam honorificis decretis eximiisque beneficiis ornaverint; quorum quidem perpetua, &, quamdiu civitas illa præstantissima stetit, numquam intermissa munificentia eo dignitatis, & amplitudinis hanc Ecclesiam provexit, ut cum nobilissimis quibusque priorum sæculorum Ecclesiis haud immerito conferri possit. Patere igitur, SANCTISSIME PATER, ut quod Petro primo Christi Vicario, quod hujus antiquis successoribus debet, hoc Tibi, in eorum locum Dei optimi maximi providentia substituto, reddat Salonitana Ecclesia, quæ tum originis suæ Apostolicæ, tum Decessorum Tuorum commendatione confidit se apud Te gratiosam fore; nec porro dubitat, quin veterum Pontificum erga se studium singulare, ac benevolentiam egregiam æmulari velis, quorum omnia præclara exempla Tibi imitanda esse statuisti. Est vero, cur immortaliter gaudeat, cur sibi magnopere gratuletur, cur se felicem ac beatam prædicet, quod nunc primum ab oblivione & silentio Latinis litteris vindicata, quasique ab suo interitu renascens, prodeat in publicum Te Pontifice Maximo, Te Patrono, Te Auspice, cujus inscripto sibi nomine illustretur vel maxime, cujusque in fidem & clientelam se conferat. Quis enim vel nostra, vel Patrum nostrorum memoria, solium Pontificale conscendit rerum omnium divinarum scientia instructior, & virtutum omnium laude cumulatior, a quo majus sibi vel ornamentum, vel præsidium adsciscere potuerit? Dedisti enimvero, quam humana omnia præ doctrina & virtute contemneres, jam ab adolescentia documenta maxima; qui ortus cum esses stirpe antiquissima & nobilissima, atque illustribus & gloriosis Majorum Tuorum exemplis excitatus, sed multo magis præclaræ indoli tuæ, tuoque nixus ingenio, magna quædam & alta spectare cœpisses; Romam profectus eam vivendi rationem instituisti, quæ, cæteris omnibus posthabitis, cum eximia morum integritate disciplinarum omnium præsertim sacrarum studia perpetuo conjunxit; & magno incœpto adhibens diligentiam, assiduitatem, constantiam maximarum rerum effectrices, nihil otio & socordiæ tribuens, vix aliquid de litteraria occupatione, animi relaxandi causa, umquam remittens, tantam civilis & Pontificii juris, totiusque antiquitatis & eruditionis Ecclesiasticæ scientiam adeptus es, quantam declarant doctissima illa ingenii tui monumenta, non ad exigui commendationem temporis, sed ad memoriam & admirationem omnium sempiternam, typis impressa. Itaque in Urbe ista Domina terrarum, Arce imperii Christiani, quæ sub Tuo olim imperio beata futura erat, theatrum nactus amplissimum, in quo Tua virtus & sapientia spectari, latiusque ad communem utilitatem diffundi posset, gravissimis magistratibus & muneribus obeundis, difficillimis de re Hagiologica, & disciplina Ecclesiastica controversiis enodandis, de rebus summis

mis

mis & maximis sententia in sacris conventibus graviter docteque dicenda, omnibus denique ingenii Tui ac sapientiæ opibus in publica commoda conferendis, viam Tibi muniebas ad supremum Ecclesiæ Principatum, eique recte administrando omnium doctrinarum ac virtutum præsidia parabas; alio Tu quidem spectans, sed vel ignatus providentissimo inserviens consilio optimi ac præpotentis Dei, qui Te ab omni æternitate Hierarcham Christiani orbis designaverat; idemque, ut summo Hierarchiæ Ecclesiasticæ fastigio Te propius admoveret, divino instinctu afflatuque Benedictum XIII. Pontificem maximum impulit, ut nihil tale ambientem, ac ne cogitantem quidem, in augustissimum Cardinalium Collegium cooptaret; cum ille quidem, hoc unum statueret ac judicaret, tantam in omni virtute & eruditione præstantiam in excelso & illustri loco, unde omnibus luceret, ac prodesset, collocari oportere; Deus vero hanc illi mentem idcirco potissimum injecerit, ut, licet futurorum improvidus, successorem sibi divinitus destinatum suo Te suffragio deligeret. Atqui ad Pontificatum maximum gerendum, Ecclesiamque universam regendam, ut non a doctrina solum, sed etiam ab experientia instructior accederes, non sine peculiari Numinis providentia factum est, ut in Episcopi ac deinde Archiepiscopi officio fungendo, & in duabus Ecclesiis Anconitana & Bononiensi administrandis Te prius exerceres, quam Princeps omnium Antistitum fieres, totiusque Ecclesiæ procurationem susciperes; neque enim unius tantum Ecclesiæ regimine eum probari oportebat, cui Deus omnium Ecclesiarum sollicitudinem & curam decreverat. Mitto jam dicere, quem & qualem te præbueris in varia illa & multiplici & laboriosa utriusque Ecclesiæ administratione, ne aures Tuæ, quamquam verissimis, & omnium sermone celebratissimis, inusitatis tamen, & longe multumque supra vulgaria exempla positis laudibus, offendantur: nihil a me de Tuis rebus in illo duplici Episcopatu præclarissime gestis audies, nihil de incenso illo perpetuoque ad omnia religionis ac pietatis opera studio, nihil de sollicita Christianæ institutionis cura, nihil de profusa in egenos ac miseros benignitate, nihil denique de sanctissimis decretis, saluberrimisque institutis ad disciplinam Ecclesiasticam vel sanciendam, vel restituendam, atque ad plebis Christianæ mores corrigendos, & Christiana pietate informandos, quæ pluribus tomis comprehensa & typis edita patent, in promptuque sunt omnibus. Hinc Pastores animarum addiscant oportet, quemadmodum greges sibi concreditos a pravis noxiisque pascuis arceant, Evangelii pabulo salutari nutriant, & ad beatam immortalemque vitam deducant; hinc Divina mysteria rite tractandi, recteque distribuendi ratio traditur; hinc plurima suppetunt, & præstantissima cujusque generis documenta plena Sapientiæ, plena Sanctitatis, e purissimis fontibus Patrum & Conciliorum hausta, quibus Præpositi Ecclesiarum, Clerus & Populus Christianus, ad Dei ac Divinum cultum, ad præcepta legis divinæ, ad Ecclesiæ instituta ritusque, ad suum quique munus & officium plenissime erudiri possunt. Hæc & alia plura prætereantur, ex quibus liceret intelligi, quam immemor tui totus esses in aliena utilitate & salute procuranda, quam nulla in re, ut prodesses aliis, tibi ipse parceres, ut omnia omnibus factus omnes Christo lucrifacere studeres, ut non valetudinis, non æstus, non frigoris ratione habita, quocumque commissi tibi gregis commoda vocarent, promptissi-

me advolares; patiatur me hanc tantam laudum Tuarum jacturam facere superior Tua vita, in quam si quis subtilius inquirere instituat, horam nullam ab officio, a religione, a beneficentia vacuam reperiet. Sed facere non possum, quin illius diei meminerim, cujus recordatione adhuc mirifice gaudet exultatque Orbis universus, quin tempus illud in memoriam revocem, quod Deus ante omnia sæcula tam faustum ac salutarem nobis esse voluit, quod quantum terroris injecit improbis, tantumdem lætitiæ bonis omnibus attulit: tempus illud dico, diem illum commemoro, cum Tu nihil minus cogitans, aut potius nihil magis metuens, tam subita, tam repentina totius sacrosancti Collegii consensione Pontifex renunciatus es; ut si cui forte adhuc dubium fuerat, hominumne consilio, an divino numine Romani Pontifices eligerentur, ea tota dubitatio postremis comitiis sublata esse videatur. Non enim fumosæ majorum imagines, non officiosæ Principum commendationes, non magnifici apparatus cultusque vitæ anteactæ cum elegantia & copia aditum tibi ad summum Pontificatum aperuerunt; sed cum comitia Pontificalia in magna studiorum ac judiciorum varietate aliquot menses extracta fuissent, discrepantia inter se Patrum suffragia, ut in Te unum omnia conspirarent, summus ille Dominator atque arbiter humanarum voluntatum insperata concordia planeque admirabili conjunxit, quod certe mortalium nemo præstare potuisset; Deus, inquam, qui Te tanto muneri aptissimum noverat, Deus ipse mentibus animisque Cardinalium omnium illapsus Te in ista celsissima & Cœlo proxima honoris ac dignitatis sede collocavit. Hic vero a me nullus expectet, dum evolvam atque explicem immensum illum virtutum omnium apparatum, quem una Tecum in hunc editissimum locum extulisti; quæ quidem quanto sublimius a terra eminent, tanto latius vim suam propagant, toto terrarum orbe luce ac beneficentia diffusa. Nihil est, quod metuas, ne laudibus Tuis persequendis longius progrediar, cum mihi potius verendum sit, ne si quid ultra coner, rerum magnitudini succumbam, & plus suscepisse me sentiam, quam quantum ingenii mei imbecillitas sustinere valeat. Relinquamus sane posteris ingentem hanc segetem, in qua sine ulla modestiæ Tuæ offensione, & majori cum laude libere fidenterque versari poterunt. Suspicient illi certe, & summis laudibus efferent intaminatam illam morum ac vitæ integritatem ab omni humana cupiditate alienam; admirabuntur compositam illam in tanta dignitate facilemque naturam; obstupescent, cum audierint, vel legerint tot ac tantos labores sine intermissione susceptos, mentem animumque maximis pariter minimisque rebus intentum, nullum ferme reficiendis viribus curandæque valetudini spatium datum, dies noctesque studiis, commentationibus, assiduis religionis pietatisque officiis propemodum continuatos; & quoties in eorum animis Benedicti XIV. imago, ejusque virtutum effigies obversabitur, toties intueri sibi videbuntur verum quoddam ac germanum summi Sacerdotii exemplum, cum sanctissimis quibusque Ecclesiæ primævæ Pontificibus comparandum. Una omnes voce prædicabunt, quantum Tibi debeat Roma, quantum Orbis universus, cum ob alias causas gravissimas & maximas, tum etiam ob hanc non in postremis numerandam, quod cum testudo sacrosanctæ Vaticanæ Basilicæ, opus illud egregium & mirabile, vel in tanta, quæ nunc visitur, Romanæ urbis magnificentia in primis conspiciendam, jampridem vitium facere & rimas

agere

agere cœpisset, ipsique Basilicæ, cui superimposita est, fœdam ruinam minitaretur; ne tot annorum labor, tot Pontificum impensæ momento temporis ad nihilum reciderent, omni ope atque opera tanto malo atque periculo Tibi occurrendum esse censuisti, tantique Operis perpetuitati ratione omni prospiciendum, adscitis vocatisque in consultationem peritissimis quibusque rei Mathematicæ & Architectonicæ Magistris; inter quos mihi commemorandus est Joannes Polenus Marchio *Matheseos & Philosophiæ experimentalis Professor* in hoc celeberrimo Artium & Disciplinarum omnium Patavino Gymnasio, vir ingenio perspicaci, acerrimo limatoque judicio, doctrina plane excellenti, moribus integerrimis & politissimis, quem hic a me honoris causa nominatum fuisse gratum tibi perque jucundum fore nullus dubito; is quippe Pontificiis litteris Romam accersitus, in rem præsentem cum venisset, peracute vidit ac sapienter statuit, quid opis potissimum ac remedii adhibendum esset, ne moles illa corrueret; ad eam continendam a lapsu, firmandam, fulciendam idonea, & valida præsidia suggessit; ac denique testudinis Vaticanæ, reique totius Historiam Tuo jussu, docte oppido ac laboriose compositam, elegantissimis tabulis ac litteris expressam sub Tuo nomine Tuisque auspiciis evulgavit. Glorientur igitur, per me licet, Decessores Tui, quod Pyramides & columnas, & insanas moles ac magnificas ad decorandam urbem excitaverint, construxerint, ornaverint; hæc inter cæteras laus Tua erit eximia prorsus & singularis omnium litteris ac sermonibus celebranda, quod pulcherrimum totius Urbis atque Orbis monumentum, quod partem multo nobilissimam sanctissimæ illius Basilicæ, ad quam ex omnibus terrarum partibus voti ac religionis causa frequentissime concurritur, quod pensile illud architecturæ & humanæ artis miraculum sartum tectum & incolume nobis totique posteritati servaveris. Nec vero deerunt, qui cum totam Pontificum Romanorum seriem cogitatione animoque percurrerint, illud præcipua admiratione dignum animadvertant, neminem unum fuisse, nisi forte aliquis excipere velit Gregorium illum cognomine quidem Magnum, at doctrina & sanctitate, rerum gestarum & scriptarum gloria revera maximum, neminem, inquam, reperient, qui plura doctrinæ sacræ monumenta plurimis lectissimisque eruditionis & antiquitatis Ecclesiasticæ copiis atque opibus referta posteris reliquerit. Ut cætera prætercam, vel quatuor illa ingentis æque pretii, ac molis volumina, quæ de *Canonizatione Sanctorum* inscribuntur, ejusmodi sunt, nihil ut in eo genere uberius & accuratius, nihil ut perfectum magis absolutumque excogitari queat. Nam totam, quam vasta est & immensa, hujus præstantissimi ac difficillimi argumenti materiam complexus, remque omnem alte & a principio repetens, atque ad hæc usque tempora perducens, omnia superiorum ætatum, Pontificum, Canonum, Scriptorum, quæ huc pertinent, exempla, sententias, auctoritates, testimonia collegisti; quæ obscura erant, præclaris commentationibus illustrasti; quæ dubitationem afferebant, luculentis acutisque rationibus confirmasti; quæ confusa, & per varios libros codicesque dispersa sine lege vagabantur, ea ratione & distributione digerens, & recte distinguens, suo quæque loco statuisti, nihil omnino, quod in hanc rem esset, intactum, involutum, inexplanatum prætermittens: ut si quando gravissima illa deliberatio inciderit, utrum aliquem, qui ex hac vita pie sancteque decesserit, omnibus sanctimoniæ notis, &

mira-

miraculis insignem, Divorum in numerum referri oporteat, non multi codices, non multi Auctores pervolutandi sint & consulendi; sed in hisce Tuis doctissimis Disceptationibus inveniant posteri, quemadmodum quamlibet de hac re controversiam vel implicatissimam, & prope inexplicabilem, facili negotio expedire ac dirimere valeant. Tu quippe unus fuisti, qui omnia, quæ in hujusmodi quæstionem venire possunt, diligentissime & copiosissime pertractaveris, omnemque in partem versaveris, & plane ac funditus exhauseris: unus proinde in hac universa Hagiologica disquisitione Magister atque Auctor, sine ulla exceptione, idoneus, optimus, locupletissimus, in cujus verba sapientissimus quisque tuto atque impune juraverit; idque ab omnibus ratum habeatur necesse est, quod a Te in hisce controversiis judicatum vident, & quærentibus, quare ita sit, satis fuerit respondere; *Ipse dixit*: tantum enim, cum agitur de *Canonizatione Sanctorum*, Tibi uni & tribui & deferri æquum est, ut etiam sine luculentissimis illis Tuis rationibus & argumentis, Tua valere debeat auctoritas. Cum ergo in omni genere virtutum & rerum laudabilium, quæ in hunc altissimum statum cadere possunt, tantus sis atque talis, ut merito dubitari queat, plusne accipias a Pontificia dignitate, an eidem afferas splendoris & gloriæ; nemini mirum debet videri, si Ecclesia Salonitana, cum Te in Sede Apostolica, quem supplex adit, & loco parentis pie casteque colit, Te, inquam, Pontificem veneretur, undique perfectum expletumque omnibus suis numeris & partibus, tantopere exultet, ac gestiat offerre se Tibi, atque dicare, Tuamque se in clientelam tradere, & tanto Patrono, talique Auspice incredibiliter glorietur: nam quidquid Tuis subest Auspiciis, & Tuo inscribitur nomine, Tuæ auctoritatis præsidio a censoribus vel iniquis vel parum æquis defenditur, Tuæque amplitudinis clarissima luce perfunditur. Quod si aliæ præterea causæ afferri possunt, cur Tibi præcipue, PATER BEATISSIME, & jure quam optimo primus Illyrici sacri Tomus debeatur, illa certe vel justissima est, quod tanta sunt, & tam singularia Tua in universam Societatem nostram promerita, ut nemo nostrum sit, quin pro Tua ista egregia erga nos voluntate, aliquid gratiæ, si quo modo fieri queat, referre cupiat; quamquam nemo item sit, qui non intelligat multo plura & majora per Te nobis collata esse beneficia, quam ut iis vel minima ex parte satisfieri possit; ut, cum plus etiam contenderimus, quam possumus, semper tamen longe minus, quam debemus, nos facturos esse arbitremur. Nam ex eo tempore præsertim, quo suscepisti munus ac regimen Episcopale, nullam de nobis benemerendi occasionem, nullum erga nos parentis amantissimi officium, nihil denique prætermisisti, quin Societatem nostram, quibuscumque posses rebus, perquam studiose ornares atque defenderes. Illud certe vel maximum fuit Tuæ in nos propensæ voluntatis argumentum, quod semper e nostris hominibus delegeris, quos in partem Tibi demandatæ procurationis Ecclesiasticæ vocares, eosdemque socios & consortes gloriosi laboris, & pulcherrimarum rerum gerendarum administros adscisceres: quam ob causam tantum Tibi debet Societas nostra, quantum homines hominibus debere vix fas esse arbitror. Nihil siquidem sive ad nostri Ordinis commendationem præclarius, sive ad nomen rationemque Instituti nostri retinendam magis necessarium ab Rectoribus Ecclesiarum præstari potest, quam si nos assiduis laboribus exerceant, nostraque opera, quantula-

cum-

cumque ſit, ad procurandam animarum ſalutem, & divinum cultum amplificandum uti velint. Huc enim totius ſumma Inſtituti noſtri, huc noſtra ſtudia, huc demum omnes conatus noſtri unice ſpectant: quidquid autem in nobis fuerit vel induſtriæ, vel potius bonæ voluntatis, id omne ceſſet ac langueat neceſſe eſt, niſi qui Eccleſiis præſunt, noſtras vires exiguas ad præclarum opus applicent admoveantque, non ſecus atque inferiores orbes ab omni motu quieſcant oportet, niſi eos altiſſimus ille omnia cingens & coercens Cœli complexus perpetuo ciere & circumagere pergat. Nec vero ſolum noſtros homines participes & adjutores conſiliorum & laborum Tuorum eſſe, eiſdemque ſemper in Eccleſiaſtica Tua ditione latiſſimum campum patere voluiſti, in quo operoſa illa & vehemens, qua flagrare debent, in Deum & proximos charitas excurrere exercerique poſſet; ſed etiam ut oſtenderes, quam Tibi probaretur Inſtitutum noſtrum, hujus conditori ac Parenti ſanctiſſimo monumentum inſigne idemque magnificentiſſimum Bononiæ, in Patria Tua, in urbe celeberrima totiuſque Æmiliæ principe, civium Tuorum Archiepiſcopus dum eſſes, proprio ære ſumptuque poſuiſti: quippe in æde Metropolitana, loco in primis conſpicuo & illuſtri, aram Sancto Ignatio Fundatori Societatis Jeſu e ſelectis & pretioſiſſimis marmoribus, opere cultuque magnifico, a fundamentis excitaſti, Tuæ erga illum religionis, erga nos benevolentiæ perenne apud poſteros argumentum futurum. Quibus quidem rebus illud effeciſti, ut non modo ad res difficiles & magnas gerendas ſtudia Noſtrorum incenderes, induſtriam acueres, conatus promoveres; ſed etiam ut e beneficentiſſimo Tuo de nobis judicio eodemque graviſſimo, Societati noſtræ ad laudem & commendationem vel plurimum accederet. Is quippe Tu es, qui ut largiſſime conferas beneficia, non prodigis tamen; cum ante quam conferas, quid & quantum cuique tribui debeat, diligenter expendas, nec prius quemquam ornes, quam probes; ut qui benignitate Tua fruitur, idem illuſtre judicii Tui teſtimonium habeat, quod ſibi apud omnes & æquos & iniquos honori ſit ac præſidio. Hactenus quæ ante initum Pontificatum Maximum large in nos effuſeque contuliſti. Nunc autem eo loci evectus, unde altius aſcendere nequis, pergis porro nihilo ſecius, quam antea, Ordinem noſtrum miro patrocinio & benevolentia complecti; neque tanta dignitate alienum putas, ex altiſſimo Pontificiæ Majeſtatis ſolio nos omnium infimos benigne reſpicere; neque Eccleſiæ adminiſtratio tam late patens, tam varie diffuſa, tot rebus graviſſimis implicita impedimento eſt, quominus in tanta curarum & negotiorum mole ad noſtram Societatem ornandam tuendamque, curæ & cogitationis Tuæ partem aliquam derives; plurimis enim maximiſque rebus ſæpe jam declaraſti, quam Tibi cordi eſſet ſalus & incolumitas exigui hujus Manipuli, Apoſtolicæ Sedi peculiari ſacramento addicti, quem Deus poſtremis hiſce temporibus ad cætera & veterana militantis Eccleſiæ robora, tamquam auxiliares quaſdam copiolas adjunxit. Ut alia multa omittam, in hanc rem teſtimonio ſunt illuſtria Diplomata, quibus voluiſti & noſtris commodis utilitatique proſpicere, & ſimul amovere, ſi quid nobis, ſtudiiſque & laboribus noſtris in ſalutem proximorum collatis obſtaret. Cum vero intelligeres, quanti nobis ſit, quam ſit præcipua noſtrarum partium cura ætatis puerilis pietate ac litteris imbuendæ, & quantum hæc momenti afferat ad vitam Chriſtiano homine dignam

gnam

gnam conformandam, ut nobis ad hanc institutionem sane pulcherrimam utilissimamque stimulos adderes, conatusque nostros adjuvares, juventutis in nostram disciplinam traditæ pios cœtus & Mariana sodalitia plurimis & maximis Indulgentiarum muneribus cumulasti; amplissimo in eam rem condito decreto, quo nihil honorificentius Societati nostræ esse aut fingi potest. Eodem pertinet, quod multum etiam Pontificiæ largitatis contulisti ad ornandum S. Aloysium Gonzagam, præstantissimum illud innocentiæ illibatæque castitatis exemplar, ejusque cultum augendum; ut videlicet omnium adolescentum, eorum præcipue, qui apud nos litteris operam navant, pietatem ac religionem erga hunc sanctissimum juventutis bonarum artium studiis deditæ Patronum ac Præsidem vehementius inflammares, iique perpetuo ante oculos haberent, unde virtutum omnium, quæ illam ætatem maxime ornant, exempla sumerent, & in cujus fide ac patrocinio se ac sua studia committerent. Sed hæc & alia plurima, quæ sciens prudensque prætereo, Scriptores historiarum nostrarum monumentis suis commendabunt æternitati. Vel ex iis tamen, quæ breviter attigi, satis superque intelligi potest, tot ac tanta esse Tua in nos beneficia, quæ nulla umquam vetustas obruere, nulla umquam oblivio delere valeat. Jure igitur meritoque, tum communis officii ratione adductus, tum meo quodam instinctu, & singulari animi mei propensione impulsus, primos lucubrationum mearum fœtus Tibi Pontifex Optime Maxime dico sacroque; id abs Te orans atque obsecrans, ut eadem benignitate, qua nostros homines soles, hoc quantulumcumque munus accipere velis, & primam Ecclesiæ Salonitanæ partem sub Pontificiæ Majestatis Tuæ præsidio tutelaque prodiisse patiaris, ut eadem & testis sit Tuæ erga Ordinem nostrum benevolentiæ non vulgaris, & pignus nostræ erga Tuum nomen observantiæ sempiternæ. Quod reliquum est, Deus summus & immortalis Te incolumen, sospitem, beatum, Sacerdotio ac regno florentem, ad majorem sui nominis gloriam, & Ecclesiæ Catholicæ incrementum quam diutissime tueatur.

PRÆ-

PRÆFATIO
AD
PACIFICUM BIZZAM,
ARCHIEPISCOPUM SPALATENSEM
Ac Primatem Dalmatiæ, & Chrobatiæ.

Historia Illyrici Sacri jamdiu a multis expetita, cum Tibi plurimum debeat, PACIFICE BIZZA Archiepiscope, & Primas amplissime, tum vero sibi maximopere gratulatur, quod nunc demum, Te videlicet ad regimen antiquissimæ, ac nobilissimæ totius Illyrici ecclesiæ paucis ante annis assumpto, in publicum prodire incipiat. Divino enim quodam consilio factum fuisse dixerim, ut aliæ ex aliis moræ intercesserint, quo minus pars ejus aliqua perfici divulgarique antea posset, quam Tibi delata essent gubernacula Ecclesiæ olim Salonitanæ, nunc Spalatensis; ut scilicet epocham hujus historiæ in lucem edi cœptæ insigniorem facerent initia auspicatissima tui Pontificatus. Quantum vero studii operæque ad Historiam Illyricam apparandam ipse contuleris, domesticos testes habeo codices bene multos, tua manu descriptos, in quos lectissimam rerum Illyricarum supellectilem congessisti, nullis neque itineribus, neque laboribus, aliisve incommodis parcens, ut regionibus illis semel atque iterum obeundis, publicis privatisque tabulariis accurate perscrutandis, monumentis omnibus, quæ in rem nostram esse viderentur, summa cum fide ac diligentia exscribendis, quam plurimam posses materiam, & copiam nobis colligeres, adornares, instrueres. Quamobrem hæc historia, cum ortus suos & progressus Tibi potissimum acceptos ferat, nihil habuit antiquius, quam ut Te principio ac statim, veluti parentem alterum, & auctorem agnosceret, tuaque erga se singularia beneficia, tuamque operam & multam & laboriosam, sibi studiose impensam, aperte ac palam prædicaret. Nec vero dubitat, quin Tibi pergratum perque jucundum futurum sit hoc qualecumque officium justum & debitum, cum summa testificatione tuorum in se meritorum; idque ab tua singulari humanitate etiam atque etiam postulat, ut se, tamquam tuorum laborum, ac vigiliarum exoptatum fœtum in tuam fidem recipere velis; & quam dignam esse olim putaveras, cui partem non exiguam tuæ vitæ privatæ sejunctæque a muneribus publicis impenderes, eamdem nunc ex illo editissimo fastigio dignitatis, & auctoritatis ecclesiasticæ, quo non hominum favor, sed tua Te virtus evexit, perbenigne respicias; neque indignam existimes, ad cujus decus, ac præsidium, tuam gratiam ac benevolentiam impertiaris. Cum ergo hujus historiæ partem maximam Tibi vindices, & hoc quodcumque est operis, tuum verius, quam meum dici, & haberi debeat, ejusdem a me suscepti atque elaborati rationem Tibi reddendam esse arbitror; & quid ipse præstiterim, quem secutus sim ordinem ac methodum, quam credibilia existimem quæ scripsi, plane ac dilucide explicabo. Patere igitur, ut quæ cæteri scriptores solent ad Lectorem in exordio suorum operum præfari, de his tecum præloquar, omnemque Tibi aperiam consiliorum ac studiorum meorum rationem; quam omnibus probatum iri confido, si tua eam approbatione sapientissima & gravissima dignam esse censueris. Sed quoniam de multis edoceri Lectores oportet, quæ Tibi non sunt ignota, quippe quorum particeps ipse atque adjutor fuisti, facturum me operæ pretium existimavi, si rem omnem a principio ordirer, & quæcumque ad cognoscendum vel necessaria, vel non inutilia fore videntur, diligenter atque ordine exponerem.

P. Philippus Riceputus Presbyter nostræ Societatis, cum Apostolicarum Missionum causa versaretur in Dalmatia, primus hanc cogitationem curamque præclaram suscepit Historiæ ecclesiasticæ Illyricæ conscribendæ. Itaque quidquid temporis a concionibus, catechismis, cæterisque injunctæ sibi procurationis evangelicæ partibus obeundis, vacuum nancisci poterat, id omne ad excutienda Dalmatiæ archiva, & quæcumque ad rem pertinere videbantur, colligenda diligentissime contulit. Post aliquot annos, quos in earum gentium salutem sedulo utiliterque insumpsit, in Italiam cum rediisset, rerumque

Philippus Riceputus primus Auctor scribendæ Historiæ Sacræ Illyricæ.

que Illyricarum copiam ac materiem haud fane contemnendam fecum afportaffet, ftatim animum appulit ad hanc Hiftoriam conficiendam, quam litteris Italicis mandare, & omnem uno alterove volumine complecti decreverat. Sed ubi fuum confilium edendæ hujus Hiftoriæ fumma omnium approbatione excipi, mirificeque ab omnibus litteratis ac principibus viris laudari fenfit, majus quiddam & operofius, quam quod mente atque animo conceperat, meditari, ac moliri cœpit; & quos fibi ipfe fuoque argumento terminos fane exiguos circumdederat, longe lateque proferendos cenfuit; fic prorfus, ut res Illyricas a primordio evolvere, ab ultimaque antiquitate repetere, & quidquid ex aliarum gentium hiftoriis ad fuam quoquo modo referri ac fpectare videretur, accurate pervestigare, in remque fuam convertere conftituerit, ne quid ad perfectam totius rei Illyricæ intelligentiam defiderari poffet. Multi præterea & graves auctores illi fuere, ut ad fcribendam Hiftoriam Illyricam, Latina mallet, quam Italica uti locutione; errare enim ajebant, & rem ftudio magis linguæ patriæ, quam veritate ipfa metiri, fi qui exiftimant majorem Hiftoriæ fructum ex noftratibus hifce litteris recentioribus atque Etrufcis percipi, quam ex veteribus illis ac Latinis. Etenim Etrufca lingua Italiæ fere terminis circumfcribitur, at Latina per omnes propemodum gentes ac nationes latiffime vagatur, ut Romanus ille fermo etiam amplioribus, quam Romanum olim imperium, finibus terminetur. His fapientiffimorum hominum judiciis, communique approbatione fretus, ac vehementer excitatus, aliam quamdam cogitatione informavit, multoque ampliffimam ideam ac fpeciem Illyricæ Hiftoriæ, rerum omnium, temporum, & locorum genera complexam, quæ vel ad Illyricum pertinent, vel implicita funt, & cohærent cum rebus Illyricis; eamque breviter ac perfpicue defcriptam, fuafque in partes tributam, anno hujus fæculi vigefimo, Patavii typis Cominianis mandavit fub hoc titulo: *Profpectus Illyrici facri*. Ut Phidiæ fignum fimul afpectum, & probatum eft, fic Profpectus Illyrici Sacri, ftatim ut in lucem prodiit, fummam omnium commendationem, applaufumque communem fibi conciliavit. Sed in primis Clemens XI. Pont. Max., qui cum cæteris liberalibus artibus, divinifque difciplinis, quas apprime callebat, ecclefiafticæ antiquitatis fingulare ftudium, eximiamque fcientiam conjunxerat, hoc opufculum ejufque Auctorem perhumaniter excepit, & non modo ejus confilium, univerfamque Illyricæ Hiftoriæ fcribendæ rationem, quam in eo libello expofuerat, judicio fuo graviffimo, & maximo comprobavit; fed etiam ad conficiendum grande illud, quod moliebatur, ac fpiffum fane opus & operofum, omnem ei fuam auctoritatem, gratiam, & favorem prolixe detulit. Nec promiffa factis liberaliora fuerunt. Nam primum quidem aditum illi promptum, ac liberum patefieri juffit ad Vaticanam, cæterafque illuftriores urbis Bibliothecas, nullumque tempus præfinitum effe voluit, ut fpatii quantum opus effet ad codices omnes infpiciundos, & monumenta omnia perfcrutanda, cum facultate exfcribendi quidquid in rem fuam effet, fuo commodo atque arbitratu haberet. Deinde illi magnopere auctor fuit, ut regreffus in Dalmatiam Archiva omnia facra, & profana, publica & privata diligentius exploraret, id quod antea, occupationibus Apoftolicis diftentus, curfim ac feftinanter fecerat, & fuccifivis operis, ut ajunt, intentiufque inveftigaret, evolveretque omnes codices Dalmaticos; & quæ priorem inveftigationem fubterfugerant, accurate, ac per otium fibi defcriberet. Neque illum viatico folum fane copiofo, fed etiam litteris commendatitiis tum fuis, tum quorumdam Cardinalium, ac Procerum Romanæ Curiæ ad Epifcopos, & Viros primarios Dalmatiæ inftructum dimifit; ut prompta illi effet facultas, & expedita, & gratiofa adeundi, & perluftrandi quælibet vel abditiffima tabularia; neve ulla feu mora, feu difficultas acceffum eidem retardaret, aut obftrueret.

Ejus confilium ab omnibus approbatum

maxime vero a Clemente XI.

qui favore mirifice, eximiaque liberalitate hiftoriam Illyricam profequitur.

Hic vero Te iterum appellem oportet, Præful ampliffime, qui omnibus tuis ftudiis curifque privatis pofthabitis, ut publicæ utilitati, & qua incenfus eras, patriæ tuæ illuftrandæ cupiditati fervires, nullis deterreri paffus es neque laboribus, neque incommodis, quo minus Te illi Dalmaticæ hujus luftrationis comitem ac focium adjungeres. Meminifti vero, quam vobis laboriofa ac difficilis, quam utilis, & fructuofa Illyrico Sacro hæc peragratio fuerit; fed nimirum Pontificiis mandatis obfequendi, reique Illyricæ augendæ ftudio fervent, atque alacri nihil difficile atque arduum effe poterat. Itaque longum iter, nec paucis difficultatibus atque incommodis obfeptum aggreffi, non modo Dalmatiam, & Chrobatiam omnem luftrando peragraftis, fed finitimas quoque regiones Iftriam, Carnioliam, & Carniam vobis obeundas effe cenfuiftis. Ubique mirificis omnium ftudiis, propenfis ac benevolis animis excepti eftis; viam vobis, quocumque adeundum effet, æque facilem atque honorificam gratia & commendatione Pontificia muniente. Omnes vobis Bibliothecæ, omnia patuerunt tabularia privata, & publica, forulos omnes fcrutandi, autographa infpiciundi, codices evolvendi, & quidquid libuif-

P. Philippus repetit Dalmatiam.

Dalmatiæ, & finitimarum regionum Archiva perluftrat;

libuisset transcribendi copia facta est amplissima, nullisque limitibus circumscripta. Nemo seu principum, seu privatorum hominum erat, quin vestris præclaris conatibus faveret; & quidquid reconditi scripti aut monumenti vel in Chartophylaciis Civitatum, & Ecclesiarum, vel in domesticis scriniis habebant, prompte vobis liberaliterque communicarunt. Nihil vestræ industriæ solertique investigationi imperyium, nihil abditum, nihil inaccessum fuit. Hujus Dalmaticæ expeditionis optimo successu læti, onustique spoliis, atque opibus archivorum Dalmatiæ, in Italiam redeuntes Romam cogitabatis, cum vobis de morte Clementis XI. allatum est, cujus gratia, & favore spes propemodum tota Historiæ Illyricæ nitebatur. Is nuncius plane inopinatus vehementer (quod necesse fuit) perculit P. Philippum, qui talem sibi Patronum ademptum, tantum suis studiis decus ac præsidium ereptum maxime doluit. Haud tamen Romam repetendi consilium abjiciendum censuit, ut tum Præposito Generali totius Societatis, tum illis potissimum summis, ac principibus Viris e Cardinalium collegio, & Curia Romana, qui superiori anno Historiæ Illyricæ operam suam, suumque patrocinium professi fuerant, conquisitionis Dalmaticæ, fructusque uberrimi inde percepti rationem redderet. Anno igitur 1721. Romam rediit, cum de creando successore Clementis XI. Comitia Pontificia haberentur; eamdemque Cardinalium, ac Præsulum omnium, quam antea expertus fuerat, erga se & sua studia voluntatem reperit, eumdemque Litteratorum hominum sensum offendit, quem discedens reliquerat. Nec difficilis illi fuit accessus ad Innocentium XIII., per eos dies Clementi sublectum, qui hominem benigne complexus, non solum præclara illius consilia, & acta mirum in modum probavit, sed etiam ad ea impense adjuvanda, & promovenda, nihilo minus gratiæ, & benignitatis Pontificiæ ab se, quam a Decessore suo, sperare jussit. Fuit sane, fuit ista felicitas Historiæ Illyricæ, ut ab omnibus Christi Vicariis, quos venerabunda, & supplex adiit, favorem sibi & clientelam conciliaret. Nam qui post Clementem, & Innocentium, ecclesiæ deinceps præfuerunt, in eorum egregia sensa succedere visi sunt, quibus in ipsam humanarum divinarumque rerum potestatem Dei Optimi Maximi providentia successerunt: horum siquidem omnium una vox & sententia fuit, eum rei Christianæ, & litterariæ plurimum lucis utilitatisque allaturum, qui res Illyricas, cum nimia vetustate perobscuras, tum nullis propemodum litteris illustratas, ab oblivione ac tenebris vindicaret.

Copiosasque rerum Illyricarum supellectili collecta,

Romam revertitur.

Præclara de Historia Illyrici Sacri judicia Pontificum Romanorum,

Sed nihil honorificentius, nihil optabilius Historiæ Illyricæ fuit, quam probari commendarique a Benedicto XIV., qui singulari quodam intelligendi, & judicandi acumine præditus cum sit, & totius antiquitatis doctrinæque ecclesiasticæ copiis affluens, ac virtutum omnium, quæ in Pontificem optimum maximum cadere possunt, omni laude ac genere cumulatus, nobis unus instar omnium esse debet. Is vero non semel tantum, sed iterum, ac sæpius suæ erga Illyricum Sacrum egregiæ voluntatis, atque judicii sui firmum & grave testimonium dedit. Nam P. Philippum Roma Venetias redeuntem diligenter commendavit Legato sedis Apostolicæ apud Rempublicam Venetam, ut eidem ad Martyrologium Illyricum in illa urbe typis edendum, operam, favorem, auctoritatem impenderet, juberetque typographum omni diligentia curaque in ejus Operis editionem incumbere. Deinde postquam P. Philippus e vivis excessit, ne quid detrimenti res Illyrica ex ejus interitu caperet, Præpositum Generalem Societatis Jesu etiam atque etiam monere institit, ut substituendos curaret viros gnavos, atque idoneos, qui præclara illius cogitata, & cœpta persequi, & absolvere possent. Verum hæc Historia quam cordi sit curæque Sanctissimo huic & Sapientissimo Pontifici, Tu es optimus testis, Præsul ornatissime, qui Romæ cum esses, facilique aditu ad clementissimum Principem admissus, sæpe cum eo ageres de negotiis rebusque gravissimis ecclesiæ Dalmatiæ, satis intelligere potuisti, quam propenso ille animo erga Historiam Illyricam affectus esset; quippe qui libenter de illa sermones tecum conferre solitus erat, illamque quamprimum in publicum emitti valde se cupere ostendebat. Quamobrem cum Tu Metropolitica, & Primatiali dignitate auctus, donatusque Pallio Pontificali, Roma Spalatum profecturus esses, id Tibi, non in postremis Pontificiis mandatis, injunctum fuit, ut Patavium ex itinere digressus, inquireres atque inspiceres, ecqua in spe, quove in statu esset Historia Illyrici Sacri; & quidquid de hac re compertum habuisses, per litteras ad Pontificem referres. Nunquam mihi venit in mentem illius diei, quo die Collegium Patavinum Societatis nostræ adire anno superiori dignatus es, verbisque amicissimis exponere, quanti esset apud tantum & talem Pontificem res Illyrica, quantoque opere nostris ille studiis faveret, quin immortaliter mihi gaudeam, Historiæque Illyricæ gratuler, quod in hanc summus totius Ecclesiæ Hierarcha, in tanta curarum & negotiorum mole, aliquid curæ, & cogitationis suæ derivare non alienum a Majestate Pontificia duxerit. Ac Tu quidem optime Præsul, mirifice lætus progressu Historiæ Ecclesiasticæ Salonitanæ,

præsertim Benedicti XIV. Pont. Max.

de illa, quod Sanctissimo Patri rescriberes, plane cognitum perspectumque habuisti; ego vero cum tuis cohortationibus, tum maxime jussibus pontificiis vehementer incensus, omnem mihi contentionem adhibendam putavi, ut instituto opere properando, mea adversus Christi Vicarium observantia summa, obsequium debitum, parendique studiosa, & fervida voluntas constaret. Sed illuc, unde paullisper digressi sumus, redeamus.

Cum itaque P. Philippus Dalmatica peragratione perfunctus, ut diximus, Romam se retulisset, biennium in urbe transegit, & Pontificis Maximi gratia fretus, Mecænatum, & Amicorum benevolentia nixus, nullas fere Bibliothecas, nulla propemodum Chartophylacia prætermisit, quæ non sedulo lustraret, vel cum semel jam lustrasset, non iterum ac sæpius adiret; chirographos pene innumerabiles, aliosque reconditos libros diligenter excussit, & undique segetem ac materiam rerum antiquarum, ac monumentorum, quæ vel ad Illyricum ipsum, vel ad ejus historiam illustrandam pertinerent, plane ingentem sibi comparavit. Nec vero aut omnem, aut præcipuam curam suam, industriamque in evolvendis scrutandisque MSS. codicibus consumpsit; sed nihilo segnius ad scriptores typis editos, veteres & juniores, nocturna, ut ajunt, diurnaque manu versandos incubuit. Accurate studioseque pervolutavit Annales omnium gentium sive civiles, sive ecclesiasticos; Martyrologia, & Acta Martyrum aliorumque Divorum; Chronica, & Menologia plurium Ordinum religiosorum; Collectiones Conciliorum, Epistolas Romanorum Pontificum, corpus juris Pontificii, ac Cæsarei, Bibliothecam Byzantinam, itemque Bibliothecam Sanctorum Patrum: his adde Historicos Græcos, Latinosque, Geographos, Chronologos, Genealogos, qui vel ante, vel post Christum floruerunt; ac nullum denique scriptorum genus est, unde aliquid in rem suam decerpere posset, quod non pervestigaverit, ac perlegerit. Tenebatur enim insatiabili quadam cupiditate omnia rimandi, & visendi, quæ sibi ad suam historiam componendam usui fore viderentur; & si quid manuscripti aut impressi operis extare inaudiisset, ex quo res Illyrica aliquid lucis, & incrementi capere posse suspicaretur, ut ejus inspiciundi exscribendique copia sibi fieret, omni ope atque opera enitebatur; neque ulla opuscula, ullosve scriptores, quamvis exiguæ molis, ignotique nominis negligendos putabat, modo spes aliqua esset fore, ut indidem ad suam librariam supellectilem accessio aliqua fieret. Ut paucis omnia complectar, non antea, quam vivere desiit, ab investigandis, & perscrutandis Bibliothecarum, & Archivorum loculis, a pervolutandis & expilandis cujusque generis scriptoribus, ab rebus opibusque litterariis undique conquirendis, & colligendis mentem ac manum abduxit. Neque enim institutæ conquisitionis curam atque industriam vel Romanæ urbis, vel Dalmatiæ, & regionum adjacentium finibus circumscripsit, sed per omnes propemodum Italiæ civitates circumtulit, atque adeo trans alpes extendit. Quater Romam adiit; atque itus reditusque hujusmodi fuit, ut quascumque urbes ex transitu obiret, in iis tamdiu subsisteret, quoad exploratis, delibatisque seu publicis, seu privatis tabulariis, & bibliothecis, nihil sibi videretur intactum reliquisse, unde res Illyrica illustrari, & augeri potuisset. Romæ cum esset, Neapolim usque se contulit, ex eaque urbe, optimorum codicum refertissima, haud pauca collegit sepofuitque ad usum Historiæ Illyricæ.

Solertia, & sedulitas P. Philippi in cogenda materia adornandaque historia Illyrica.

Roma Patavium se contulit.

Post biennium Romanæ commorationis, cum cœlum Romanum ejus valetudini incommodum esse cœpisset, Patavium regredi coactus est: qua in urbe omnium disciplinarum & virorum doctissimorum domicilio, cum sedem suorum studiorum collocasset, non modo Patavinas locupletissimas bibliothecas quam sæpissime adire, & bonam diei partem in optimis scriptoribus compilandis insumere; sed etiam Venetias identidem excurrere consuevit, atque adeo longius progredi in civitates, ac regiones finitimas, & quæ jam plus vice simplici lustraverat, Chartophylacia, ac librorum conclavia repetere, pluteos omnes diligentius rimari, multa hinc atque illinc corrogare, ac per se vel per amanuenses transcribere; neque unquam domum redibat, quin plurima doctrinæ & eruditionis spolia referret, quæ probatis ex autographis, & scriptoribus detraxerat. Ita enim statuerat, nihil propemodum esse in omni litterarum genere, vel calamo, vel typis editum, quod liceret historico ignorari, & Historiæ Illyricæ seu sacræ, seu profanæ utilitatem aliquam non afferret. E transalpinis porro regionibus, aliisque Italiæ civitatibus, quas obire, & peragrare non potuit, vicaria epistolarum opera usus, ab amicis sibi transmittenda curavit vetera monumentorum exempla, eaque omnia, quæ in rem suam facere putarentur. Ita factum est, ut non solum Italia propemodum universa, sed etiam Germania, Hungaria, & Gallia aliquid de suis opibus litterariis ad Collectionem Illyricam contribuerint. Quid plura? Eo crevit rerum undique congestarum, & codicum descriptorum seges, & copia, ut inde extiterit Bibliotheca Illyrica, e manuscriptis voluminibus amplius tercentis conflata. Rerum autem materia succrescente; cum mens

Aucto-

Auctoris notionibus totius propemodum antiquitatis imbuta, & multiplicium idearum fecunda, primos quasi fœtus indignata, novos subinde alios ex aliis conceptus ederet, latiusque in dies explicaret; Historia Illyrica magis magisque dilatari cœpit, ac demum prope in immensum excrescens, jus suum per omnes ætates, per omnes fere gentes, ac regiones, præsertim Europeas, longe lateque porrexit.

Nam primum quidem Pater Philippus, pro exquisita illa, quam sibi comparaverat, scientia veteris recentiorisque historiæ omnium temporum ac gentium, perspicue viderat magnam, præsertim in re geographica, connexionem, & affinitatem intercedere sæculis anterioribus cum his, quæ post Christum natum evoluta sunt; res vero sacras, & ecclesiasticas cum civilibus & profanis ita colligatas, & implicitas esse, ut sine harum cognitione perfectam illarum intelligentiam nemo assequi valeat, & neutræ seorsum ab alteris dilucide explicari, ac penitus cognosci queant. Præterea animo, & cogitatione complexus omne antiquum Illyricum, cujus nomine ac finibus pars Europæ satis magna olim continebatur, illud etiam clare perspexit aliquid loci in historia Illyrica non solum finitimis, sed etiam longinquis regionibus tribui oportere, tum ob gentium migrationes ultro citroque factas, tum alias ob causas, & maxime propter eam sive nominum topographicorum, sive morum & linguæ, sive legum atque institutorum, sive omnium denique sacrarum & civilium rerum communionem, quæ Illyrico cum regionibus illis fere perpetua fuit. Decrevit ergo cum ecclesiastica civilem quoque Historiam Illyrici conjungere, quatuor ipsis tomis sic distinctam, ut duobus quidem prioribus, inde usque a Noeticis temporibus initio ducto, quidquid ante Christum natum, alteris vero duobus, quidquid a Virginis partu ad hæc usque tempora pertinet ad rem Illyricam, Chronologicam, Geographicam, Genealogicam, Militarem, Politicam, breviter atque ordine comprehenderetur, una cum rebus exterarum gentium, quibus rei cujuscumque commercium aliquod cum Illyrico fuerit. Hos Isagogicos vocavit, quod veluti viam munirent, quasique manu ducerent ad plenam absolutamque intelligentiam Historiæ sacræ Illyricæ. Quatuor hisce Tomis duos alios itidem Isagogicos præponendos censuit, videlicet Martyrologium Illyricum, & libros quinque in Acta S. Petri Urseoli Ducis Venetiarum, ac deinde Monachi Benedictini Cuxanensis, quibus veterem, & oblitteratam Chorographiam Dalmaticam restituere atque illustrare constituerat. Historiæ vero Ecclesiasticæ duodecim ipsos tomos destinabat, quos quadripartito sic divisit, ut quatuor priores exhiberent Acta Sanctorum totius Illyrici, quorum nomina brevi elogio ornata in Martyrologio Illyrico descripserat: hos vero exciperent quinque alii, quibus Ecclesiarum, & Pontificum omnium Illyricorum historiæ continerentur. His duos adjecit de Conciliis, Legationibus, Litterisque Apostolicis; itemque postremum de Cœnobiis Illyricis utriusque sexus, quod Monasticum appellavit. Adumbrationem quamdam, ac specimen totius operis hoc loco subjiciendum lectorum oculis censeo, descriptum e secundo Prospectu Illyrici sacri, quem Romæ eruditorum hominum censuræ ac judicio supposuit anno fere altero & vigesimo, postquam primum Prospectum ejusdem Illyrici Sacri typis Cominianis impressum Patavii in lucem ediderat.

Illyrici Sacri specimen Isagogicum. Tomus primus. Martyrologium Illyricum cum Prolegomenis, & Appendicibus præviam totius majoris Operis Epitomen continentibus.

Illyrici Sacri Tomus secundus Isagogicus. Oblitterata Illyricarum Dalmatiarum Chorographia restituta, & illustrata libris quinque in Acta S. Petri Urseoli Regis Dalmatiarum, postea Ducis Venetiarum, postremo Monachi Cuxanensis. Collimant omnia ad Illyrici Martyrologii elucidationem, & Operis majoris præparationem.

Illyrici Sacri Tomus tertius Isagogicus ad Illyrici Martyrologii elucidationem, & majoris Operis præparationem. Illyrici Sæcularis ante Christum natum Historia, Pars prima. De Aboriginibus Illyricis, & circumillyricis Hyperboreis.

Illyrici Sacri Tomus quartus Isagogicus ad Illyrici Martyrologii elucidationem, & majoris Operis præparationem. Illyrici sæcularis ante Christum natum Historia. Pars secunda. De Aboriginibus Illyricis, & Circumillyricis Meridionalibus, nec non de Pelasgis, Liburnis, Siculis, & Celtis, qui Aboriginum Themata, & imperium everterunt.

Illyrici Sacri Tomus quintus Isagogicus ad Illyrici Martyrologii elucidationem, & majoris Operis præparationem. Illyrici sæcularis post Christum natum Historia. Pars prima. De Romanis, Græcis, Sarmatis, & Dacis, qui alii post alios Christiani Illyrici partes obtinuerunt, & plura sæcula cum imperio incoluerunt.

Illyrici Sacri Tomus sextus Isagogicus ad Illyrici Martyrologii elucidationem, & majoris Operis præparationem. Illyrici sæcularis post Christum natum Historia. Pars secunda. De Venetis,

netis, Hungaris, Nemaniis, Otthomanis & Alemannis, qui alii post alios Christiani Illyrici partes obtinuerunt, & per plura sæcula cum imperio incoluerunt.

Illyrici Sacri Tomus septimus. Sanctuarium, continens Auctaria, & Commentaria in Martyrologium Illyricum. Pars prima. Sancti Dalmatiæ infra mare primæ, ac tertiæ, quæ sunt Provinciæ Spalatensis, & Ragusiensis, alias Salonitana, & Epitauritana.

Illyrici Sacri Tomus octavus. Sanctuarium, continens Auctaria, & Commentaria in Martyrologium Illyricum. Pars secunda. Sancti Dalmatiæ infra mare quartæ, idest Provinciæ Jadrensis, item aliarum partium Illyricarum, & Patriarchatus Aquilejensis, alias Dalmatiæ supra mare.

Illyrici Sacri Tomus nonus. Sanctuarium, continens Auctaria, & Commentaria in Martyrologium Illyricum. Pars tertia. Sancti Dalmatiæ infra mare secundæ, alias Provinciæ Diocletanæ, aliarumque Illyrici Mæsiaci Provinciarum, adjectis nonnullis Sanctis ex Thracia, & Macedonia.

Illyrici Sacri Tomus decimus. Sanctuarium, continens Auctaria, & Commentaria in Martyrologium Illyricum. Pars quarta. Sancti Exarchatus Pannonici, seu Sirmiensis, & Exarchatus Dacici, seu Zarmizegethusiensis, qui nunc in Hungarico comprehenduntur.

Illyrici Sacri Tomus XI. *Hierarchia describens ecclesiarum Illyrici Universalis systema primitivum, ac perpetuas variationes ab ætate Apostolica, usque ad hodiernam.*

Illyrici Sacri Tomus XII. *Pontificale complectens Elogia, & memorias singulares Pontificum Illyricorum. Pars prima. Pontifices Exarchatus Spalatensis, alias Salonitani, seu Dalmatiæ infra mare.*

Illyrici Sacri Tomus XIII. *Pontificale complectens memorias, & Elogia singulorum Pontificum Illyricorum. Pars secunda. Pontifices Exarchatus Aquilejensis, alias Dalmatiæ supra mare.*

Illyrici Sacri Tomus XIV. *Pontificale complectens memorias & Elogia singulorum Pontificum Illyricorum. Pars tertia. Pontifices Dalmatiæ secundæ infra mare, ac reliquarum Provinciarum Illyrici Mæsiaci, item Exarchatus Pecbiensis.*

Illyrici Sacri Tomus XV. *Pontificale complectens memorias, & Elogia singulorum Pontificum Illyricorum. Pars quarta. Pontifices Exarchatus Pannonici, & Dacici, seu Sirmiensis, & Zarmizegethusiensis, qui nunc sub Hungarico comprehenduntur.*

Illyrici Sacri Tomus XVI. *Synodicum complectens Acta Conciliorum omnigenorum Illyrici Universalis. Pars prima. Concilia, Legationes, & Litteræ Apostolicæ usque ad annum millesimum.*

Illyrici Sacri Tomus XVII. *Synodicum complectens Acta Conciliorum omnigenorum Illyrici Universalis. Pars secunda. Concilia, Legationes, & Litteræ Apostolicæ ab anno millesimo.*

Illyrici Sacri Tomus XVIII. *& ultimus. Monasticum complectens memorias Cœnobiorum, & Cœnobitarum Illyricarum ætatum, & Provinciarum omnium.*

Idea nova Historiæ Illyricæ. Hanc quasi novam ideam Historiæ Illyricæ propemodum immensam, atque infinitam animo sibi effinxerat P. Philippus, eamque intexuit Prospectui secundo Illyrici sacri, qui priorem varietate rerum tractandarum, & copia longe multumque superat, quemque una cum Martyrologio Illyrico typis subjicere constituerat: omnino is unus erat, qui concipere posset, cogitatione informare, animo complecti tantæ molis historiam; reque ipsa efficere potuisset, si præclaris ejus cogitatis, cœptisque ingentibus vita respondisset. P. Philippi ingenium singulare. Erat illi acre ingenium ac fervidum, subtili præditum acumine ad excogitandum, incredibili ad investigandum sagacitate, singulari solertia ad evolvendas rerum ac verborum origines, & componenda ea, quæ inter se longe disjuncta, & aliquo modo contraria viderentur, mira denique fœcunditate ad multiplices suscepti operis ideas, Memoria tenax. alias ex aliis progignendas; erat illi memoria rerum fere omnium, quas legendo, & audiendo perceperat, apprime tenax; & quamvis multa, quæ commentatione, & meditatione conceperat, scriptis consignaret, multo tamen plura animo altius infixa retinebat, quam ut superingestis aliarum super alias rerum notionibus aboleri possent; erat vero illi scientia tanta historiæ omnigeneris veteris, recentisque, quantam eum assecu- Doctrina multiplex & varia. tum esse oportuit, qui multas urbes regionesque investigando, percunctando, addiscendo lustravit, ac nullum propemodum genus scriptorum prætermisit, quin sæpenumero evolverit, ac perlegerit. Valetudine erat, ut in exiguo, & exili corpore, satis firma & Valetudo firma. vegeta, cui quamvis non parceret, nihil tamen incommodi vel detrimenti assidua lectio, meditatio, & scriptio, afferre videbatur. Incredibile autem dictu est, quantam & constantiam, & sedulitatem maximarum rerum effectrices magno incepto adhibuerit, cui Sedulitas assidua. totum se usque adeo tradiderat, ut præter id temporis, quod vel religiosæ vitæ officia, vel opera saluti proximorum impensa, vel corpusculi curandi necessitas requirebant, omne reliquum tempus ad legendum, aut scribendum conferret. Ex quo enim ad hanc Histo-

Historiam conficiendam animum appulerat, nihil aliud cogitare, aut moliri, nec diurnas solum, sed etiam horas nocturnas somno ereptas hisce studiis tribuere, nullam sibi ab illis vacationem indulgere, nec partem ullam capere quietis solebat; omnique otio sibi & oblectatione sive ad reficiendas corporis vires, sive ad relaxandam mentis contentionem, sic prorsus interdixerat, ut nihil umquam de sua litteraria exercitatione remitteret.

Quamvis autem egregiis a natura præsidiis adjumentisque instructus esset, hisque assiduam ipse operam & sedulitatem omnem industriamque adjunxerit, nonnulla tamen obstabant, quo minus præclare cœpta ad exitum optatum perduceret, ejusque conatibus responderet eventus. Nam primum quidem incredibilis magnitudo atque difficultas concepti operis vaste per omnes ætates, ac regiones propemodum immensas diffusi, & ingens illa, ac dissipata rerum omnigenarum copia, quam sibi congesserat, ac digeri redigique in ordinem, & suis locis apte distribui oportebat, plurium & annorum laborem, & adjutorum operam postulabat. Tantum vero aberat, ut vel immensitas operis, vel congeries & coacervatio rerum prope infinitarum hominem deterreret, ut potius fines Illyricæ Historiæ, cum satius fuisset contrahere, latius quotidie explicaret: & cum ab rerum inquisitione cessandum aliquando esset, & inventis jam collectisque utendum, nullum ille inquirendi, uberiorisque materiæ comparandæ finem faciebat. Hoc quippe est virorum magno animo ingenioque præstantium, ut immensa quædam, & insatiabilis, quæ natura illis inest, investigandi sciendique cupiditas expleri nequeat, ut nihil tam difficile sit atque arduum, quod ab se præstari posse non confidant; & ingentia illa, quæ suscipiunt, opera non imbecillitate virium humanarum, vitæque hujus brevitate, sed animi sui magnitudine, ingeniique excellentia metiuntur; id quod licet intueri, cum in aliis summis viris, tum potissimum in Heriberto Rosweydo, qui multo plura mente atque animo conceperat, typisque committere constituerat, quam ut homo unus, quamvis maxime industrius, ac laboriosus, ingenioque præditus, & doctrina eximia, cuique ad extremam senectutem vita suppeteret, perficere valeret. Historiam de vitis Sanctorum omnis ætatis, sexus, nationis litteris mandare decreverat. Summa hujus historiæ in suas partes distributæ, ipsiusmet Rosweydi verbis expressa, extat apud Joannem Bollandum, quam huic loco libet attexere, ut ex ingenio atque opere Rosweydano specimen capias ingenii operisque Riceputiani; ita enim inter se sunt similia in argumento non valde dissimili, ut qui alterutrum probe norit, utrumque noverit.

Quæ impedimento fuerunt ad conficiendam Illyricam Historiam. 1. rei magnitudo, ac difficultas.

Magnorum virorum est magna meditari, ac moliri.

Historiæ totius adumbratio eccista. Tomi 16. de vitis Sanctorum. 1. de vita Christi & Festis ejus. 2. de vita B. Mariæ, & Festis ejus. 3. de Sanctorum Festis diebus publice solemnibus, 4. cæterique ad 15. de Sanctis mense Januario, Februario &c. 16. Martyrologia variorum, Tomi 2. Illustrationum in vitas Sanctorum, quorum primus est Annotationum, qui constat ex octo libris. 1. de Auctoribus vitarum Sanctorum. 2. de tormentis SS. 3. de Imaginibus SS. 4. de Ritibus Ecclesiæ, quorum hic mentio est. 5. de Ritibus profanis, quorum hic mentio. 6. de tempore seu Chronologia. 7. de Locis seu Chorographia. 8. de Verbis obscuris ordine alphabetico. Et si quæ alia explicatu digna occurrent, vel explicanda monebit Lector. Secundus est indicum. 1. Index nominum Sanctorum ordine alphabetico. 2. Index & Tabula omnium Sanctorum cum annotatione patriæ, status, laureolæ, temporis, loci, Auctoris vitæ. 3. Index per status Sanctorum, ut Religiosus, Virgo, Vidua, conjux &c. 4. Index per Officia SS., Apostolus, Episcopus &c. 5. Index topologicus, seu Index SS. per provincias Italiæ, Franciæ &c. 6. Index locorum, ubi coluntur Sancti tamquam Patroni. 7. Index nominum SS. pro curationibus certorum morborum. 8. Index eorum Sanctorum, qui Patroni certorum opificiorum. 9. Index nominum propriorum hominum, locorum, urbium. 10. Index Sacræ Scripturæ, quæ in vitis explicatur. 11. Index controversiarum. 12. Index catechisticus. 13. Index rerum & verborum ordine alphabetico. Et si quæ alia notatu digna se offerent, vel notanda suggeres Lector. Modus tractandi hic iste. 1. conquirere undique vitas ab aliis editas, ut Aloysio, Surio &c. 2. easdem vitas cum Mss. & veteribus libris conferre causa duplici: prima quod sæpe primus & germanus stylus, quia rudis, in politiorem ab editoribus mutatus..... 3. Vitas nondum editas undequaque conquirere, & aliis ita, ut dixi, recognitis interserere. 4. Vitas omnes tam editas, quam ineditas illustrare, obscura explicare, pugnantia conciliare, & alia præstare, quæ duobus libris præcedentibus illustrationum promittuntur. Hæc ille scripto edidit anno 1607.

In præfat. Gen. in vit. SS. cap. 1. §. VI.

Hactenus Rosweydus. *Hæc ut legit Cardinalis Bellarminus* (inquit Bollandus) *quæsivit qua ætate is esset, qui ista promitteret. Ubi didicit jam annos fere 40. habere, sciscitatus est, an ei esset exploratum se ad 200. annos esse victurum. Neque enim, inquit, minori spatio temporis, ab homine uno res tanta perfici pro dignitate potest. Ut erat tamen magno animo*

Rosvey-

Rosweydus, etsi tantum aberat ab absolutione operis, ut fundamenta, quæ cogitarat, vix omnino posuisse videretur, dixit tamen non diu antequam de vita decederet, jam 60. natus annos, posse se singulis mensibus mensem, sive tomum unum recensere ac vulgare. Pollicebatur autem se, ipso mense Octobri, quo ineunte decessit, opus illud aggressurum.

Sed quod mirari satis non queo, ipsemet Joannes Bollandus haud satis sibi cavit ab eadem reprehensione, & censura, quam Rosweydum apud Bellarminum subjisse scripsit. Quamvis enim alieno edoctus exemplo, & sibi, & vitæ suæ, suisque conatibus diffidere profiteatur, nihilo tamen pauciora, quam Rosweydus, immo plura etiam de se ipso pollicetur. Nam primum ne dubitare quidem visus est, quin magnum illud atque immensum opus de Actis Sanctorum, ad quod conficiendum Rosweydo fuerat suffectus, a se perfici atque absolvi posset. Hoc autem perfecto alia atque alia suscipere ac moliri decreverat, quorum Catalogum ipsemet confecit, & Præfationi Generali in Vitas Sanctorum, Januario mensi præfixa, cap. 2. §. 6. inseruit, anno 1643., cum mensem Januarium evulgavit. Sed ipsum audire præstat ea, quæ cogitaverat, animoque agitabat, Lectoribus promentem.

Ita ego affectus animo, gnarus vitam brevem esse, & incertam, cogito, si Deus annuerit, hoc perfecto de vitis Sanctorum Opere, vitas omnes, quas Græce scriptas reperero, edere Græco-latine, partim a me versas, quæ nec dum latine extant, partim ab aliis sumptas, qui jam antea apte verterint, partim recognitas, quas nunc hellenismo fœdatas merito queruntur viri quidam eruditi. Hoc consilium meum supra exposui, cum de Metaphraste agerem. Meditor deinde volumine uno Chronologiam Sanctorum omnem complecti, ut, quoad licebit certas consequi notas, quæ ab orbe condito ad hanc usque ætatem gesta sunt a Sanctis, quam fieri potest accuratissime, suis omnia temporibus consignem. Altero vero volumine Topographiam Sanctorum describam, locaque omnia, quæ ii adiisse memorantur, recensebo & exponam. Tertium volumen Onomasticon erit, continebitque vocum, & phraseon, quæ toto hoc opere occurrerint solacæ, barbaræ, peregrinæ, obscuræ, explanationem. Dein aliquot voluminibus variorum Martyrologia, præsertim vetera, e MSS. codicum fide repræsentabo, & fortasse notis illustrabo. Belgicum quoque luculentius, quam sit hactenus ullum editum. Tomo uno alterove morales præceptiones, & exempla colligam, nisi quod malim, in hoc me alius sua industria, & diligentia sublevet. Fortassis de scriptoribus a me lectis, aut hoc opere citatis, commentarium conficiam. Episcopatuum item orbis totius, Episcoporumque accuratum texere Indicem licebit, ac Monasteriorum, vel quorum in hoc opere mentio fit, vel de quibus alii sparsim scripserunt Auctores. Cogitavi eorum etiam res gestas conscribere, qui ab anno M. D., vel certe ex quo Europam involvere fœdissimarum hæresum turbines, Luthero auctore, cœperunt, pro Catholicæ Religionis defensione ab hæreticis, aliisque fidei orthodoxæ hostibus sunt trucidati, etsi nondum sint Ecclesiæ judicio vindicati. Denique sanctitate illustrium hominum colligere vitas statui, quorum nec dum ab Ecclesia consecrata est populorum venerationi memoria. Hisce absolutis, ecquid erit reliquum temporis, quod ab æternitatis conficiendis negotiis demi queat? si quid erit, ascetica doctrina, ut a Sanctis tradita hoc in opere, vel reipsa exercita excultaque, oblectabo animum meum senescens; & ut aliis vel sic prosim, omnia ad certa capita, & præcepta revocabo.

Joannes Bollandus cum hæc scriberet, emisitque in publicum, ætatis annum agebat fere septimum & quadragesimum. An non vero in illum optime quadrabat, quod antea de Rosweydo sciscitatus fuerat Bellarminus, num ei esset exploratum se ad 200. annos esse victurum? Nihilo enim brevius temporis spatium, immo longe prolixius requirebant quæ Bollandus, quam quæ Rosweydus, moliebatur, ut perfici pro dignitate possent. Et vero eventus docuit, quam suæ illum spes, & amplissima cogitata fefellerint; nam post Januarium, & Februarium absolutos, Martio mensi vix manum admoverat, cum mors omnem consiliorum ejus rationem evertit, egregiosque conatus abrupit. Tantum igitur aberat a perfectione omnium illorum, quæ mente, ac voluntate designaverat, ut ingentis illius operis de Actis Sanctorum, quod primarium erat ac præcipuum, totumque ab se confici posse sine ulla dubitatione sperabat, duos quidem priores menses absolverit, tertii autem mensis vix fundamenta jecerit: ac si ultra centesimum annum ad hanc usque diem ei licuisset vitam perducere, adhuc ab hujus ejusdem operis absolutione longissime abesset. Adeo verum est, nihil esse tam magnum ac laboriosum, tam arduum ac difficile, quod summi Viri magno animo, excelsoque ingenio præditi, aut suscipere vereantur, aut ab se fieri posse diffidant.

Historia Illyrica cum Opere Rosweydano & Bollandiano de Actis SS. confertur.

Jam vero si quæ Rosweydus, & Bollandus de vitis Sanctorum, & Philippus Riceputus de rebus Illyricis se scripturos atque edituros pollicebantur, ea inter se conferri libeat, haud facile statues, hiccine, an illi plura & majora susceperint, professique fuerint: immensam utrobique sylvam rerum digerendarum videas; opus utrumque magnum

omnino

omnino atque arduum, cui perficiundo vix esset multorum hominum, & multarum ætatum labor assiduus, solersque industria nusquam alio distracta, nullisque aliis implicita studiis, aut occupationibus distenta. Quare si quid peccavit P. Philippus, propterea quod confisus animi sui magni elatique alacritate, majus quiddam susceperit, quam quantum vires humanæ sustinere, vitæque mortalis brevitas præstare valeat; quidquid peccati hoc est, commune illi fuit cum summis, & excellentibus viris; ac certe id genus peccati est, quod æquis ac prudentibus rerum hujuscemodi æstimatoribus, laudabile etiam, non modo excusatione dignum videri possit: nam laus illi tribuenda, quod tam multa, & præclara conatus fuerit; venia danda, quod ob summam rei magnitudinem, ac difficultatem, perficere nequiverit. Cæterum si eos intra terminos, quibus historiam Illyricam circumscripserat, cum priorem Prospectum Illyrici Sacri evulgavit, se suaque studia coercere voluisset, modumque aliquem suis inquisitionibus definiens, ad copiam illam rerum, ac monumentorum uberem sane ac multiplicem, quam sibi jam comparaverat, digerendam, explicandam, illustrandam totum se contulisset, nullus dubito, quin meditatum opus conficere, aut certe aliquam ejus partem absolvere potuisset. Sed dum ille inquirendi nullum finem facit, dum rebus undecumque colligendis & aliis super alias coacervandis Historiam Illyricam dilatare quotidie pergit, illud necessario accidit, quod ne eveniret, timebant plerique, ut morte præreptus nihil perfectum absolutumque reliquerit.

Altera causa, quæ moram intulit, & impedimentum Historiæ Illyricæ, hæc fuit, quod Auctor illius, cum eam quatuor in partes, ac Tomos duodeviginti distribuisset, ita secum ipse statuerat nullam ejus partem, sive Tomum confici & absolvi antea posse, quam reliquarum partium, sive Tomorum materia parata esset ac digesta; & res propemodum singulæ, suis quæque momentis perpensæ, & aliæ cum aliis collatæ, diligens examen, & acre judicium subjissent. Tanta enim est, ut ille ajebat, series rerum omnium sive ad historiam, sive ad Geographiam, sive ad Chronologiam spectantium, & sic inter se sunt pleraque connexa & apta, ut de prioribus nihil statui queat, quin eodem tempore posteriora bene cognita sint, suisque ponderibus examinata, sic prorsus, ut hæc illis esse consentanea, & omnia inter se congruere videantur; negabat enim alia separatim ab aliis recte percipi ac stabiliri posse; alioquin futurum, ut quæ prius scripta atque edita fuissent, eadem identidem aut retractari, aut corrigi oporteret; nam sæpe numero accidere, ut alia aliis, & posteriora prioribus lucem majorem afferant, cogantque accuratius, quæ calamo jam exciderant, exponi ac dilucidius explicari, vel etiam rejici omnino, ac reprobari. Quapropter necesse omnino esse, antequam singula promas, ac de singulis sententiam feras, omnia sub uno quasi aspectu ponere, sedulo expendere, conferre inter se, ac diligenter providere, quid cuique vel consentiat, vel repugnet. Has ille aliasque hujusmodi reddebat instituti sui consiliique rationes, quas in quodam Codice manuscripto, quod inscripsit *Excerpta e secundo Prospectu Illyrici Sacri*, ad hunc modum exposuit: *sunt enim res nostræ propter propinquitatem, & cognationem fere perpetuam, ita simul implicitæ, & colligatæ, ut vix aliquot ex iis, licet incredibilis sit multitudo, ac varietas, nancisci valeas, quæ sine pravia, & sæpius repetita reliquarum contemplatione intelligi quoquo modo possint, nedum intime, ut instituti nostri ratio postulat, perspici, planeque explicari .... Multa quidem tentavimus, ut eam tum privato nostro judicio, tum publicæ fidei tutiora redderemus, & certiora; sed irrito semper conatu, donec tandem post longa experimenta didicerimus necesse esse, ut a sententiis ferendis, & evulgandis religiose abstineremus, donec universæ historiæ nostræ corpus ad normam aliarum perfectiorum, & probatiorum historiarum elaboratum omnino confecissemus, ac probe percepissemus amplissima mentis exercitatione monumentorum omnium, & rerum quarumcumque eidem historiæ inserendarum arcana sublimia, profunda, inenodabilia quæcumque.*

Ut hæc omnia scite, accurateque a nobis peracta essent, haud dubie præsensimus tum tandem posse a nobis tuta lance dijudicari inter falsas, & veras, spurias & genuinas tabulas, expendendo nimirum solerter atque perspicue, utrum bene an male hujusmodi corpori solido probatoque aptarentur, & decernendo quæ probari vel improbari, quæ corrigi, vel ad examen revocari oporteret. Præterea si homines nimium faciles, aut rerum nostrarum ignari suis nos opportunis, & importunis excitamentis in illorum morem adduxissent, qui primitivos ingenii fœtus nulla habita posterorum ratione, simul ac eos quomodocumque coaluisse sentiunt, alacriter erectique in lucem emittunt, in illam nos quoque aliquando devenissemus molestissimam tum scribentibus, tum legentibus necessitatem plura hic atque illic demendi, supplendi, immutandi; & quod deterius est, ansam iis præbuissemus, qui fortasse postremis hujus Operis voluminibus superessent, graviter conquerendi, quod sæpius accidere solet, prima volumina nimia fuisse, secunda vero jejuna; suprema denique prope inania. Ubi vero omnia & singula bene provisa,

Altera causa, quæ impedimento fuit Historiæ Illyricæ.

recte

recte dispofita, & apte diligenterque præparata essent, nullo negotio opus universum, ejusque partes confici posse existimabat, *ea facilitate* (ajebat ille) *ac celeritate, qua mirari solemus in navalibus promptuariis, tum cum fabri lignarii, ferrariique indiculo quodam duce, ex variis loculis transtra, rostra, malorum antennas, vela, aliaque ejus rationis sexcenta depromunt, & navigium dicto citius ex iisdem conficiunt, illud omnino, quod ex pluribus jam pridem ibi paratis, magister operum magis eligat atque indigitet.*

Vereor equidem, ut hoc, quod sibi faciendum ante censebat, quam ullam historiæ Illyricæ partem ederet, perinde facile factu futurum fuisset, atque ille cogitabat; fac enim omnia, & propemodum singula, quæ ad rem Illyricam pertinent sive historicam, sive Chronologicam, sive geographicam, quanta maxima potuerit diligentia curaque examinasset, & alia cum aliis conferendo apte composuisset, vix aut ne vix quidem fieri poterat, quin post primos Tomos in lucem emissos multa deinceps occurrerent, quæ pleniorem notitiam assecutus, & quos antea non viderat, codices tabulasque adeptus, partim scripta nollet, partim clarius, & uberius exposita vellet, quæ quidem in posterioribus Tomis aut emendari, aut copiosius illustrari debuissent. Infinita propemodum mentis perspicacia præditum esse oporteat, qui in tanta rerum sylva copiaque, & multis tenebris circumfusa, ita providere omnia, & præcavere valeat, ut nihil offendat, nusquam incurrat, nihil sibi vel invito excidat, quod postea retractari, atque ad incudem revocari debeat: nimirum adversus errata, aut minus recte scripta nunquam satis cauta est mortalitas, & ut quodque in quoque genere minime mendosum est, ita pro conditione humani ingenii numquam satis acuti ad omnia pervidenda, vel experrecti ad omnes errores vitandos, emendatissimum haberi, dicique potest. At ille, ut erat magno animo alacrique, cum nihil humile, nihil vulgare cogitaret, nolebat primos ingenii atque industriæ suæ fœtus antea proferre, quam perfecti essent, expletique omnibus suis numeris, & partibus; nec satis intelligere videbatur magnorum operum eam esse naturam, ut non statim atque in lucem edi incipiunt, matura sint ac perfecta, sed paullatim adolescere solent, & meliora fieri, ac demum maturitatem quamdam suam & perfectionem assequi. Ad res vero omnes, ex quibus constat historia Illyrica, tam multas, & multigeneres, tam varie diffusas, ac dispersas, sub examen revocandas, inter se componendas, & suis momentis ponderandas, quod ille facere constituerat, laborem ac tempus prope infinitum requiri nemo non videt. Ita dum majora, quam pro angustiis, & incertis vitæ humanæ spatiis molitur, dum lente ac fastidiose examinare omnia, & probare instituit, ejus cœpta, & conatus mors inopportuna occupavit. Peccabat ille nimia quadam diligentia, & præpropera summum, quod esset omnique ex parte perfectum, statim assequendi cupiditate: id quod in discrimen idem, eamdemque incerti exitus aleam propemodum adduxerat Joannem Bollandum, qui priorem tomum de Actis Sanctorum non antea typis committere decreverat, quam vitas omnes, quas ipse & Rosweydus collegerant, in disquisitionem vocasset, crisique diligentissimæ subjecisset; quamquam non ea certe inter vitas Sanctorum esset affinitas, & connexio, qua conjunctæ sunt inter se colligatæque partes omnes Historiæ Illyricæ. Etenim, ut ille ajebat, *unius mensis vitas emittere, cæteris nondum accurate perpensis, non erat id quidem perinde, aut facile mihi, aut universo operi conveniens; nam cum vita una alteri afferat lucem, longe illud suis omnibus partibus aptius fuisset, si omnes antea examinare vitas licuisset. Quid quod unica sæpe animadversione possint plurium illustrari Acta Sanctorum; quo vero loco ea debeat potissimum collocari, id principio commode perspici nequeat? Futura enim fortasse non pauca, quæ postea pleniorem uberioremque assecutus cognitionem, nolim fuisse vulgata. Denique nihil hoc videri aliud, nisi attolli ad fastigium partem ædificii anteriorem, cum cæterarum vix posita sint fundamenta.* Ego vero non dubito, quin Bollandus prius vivendi, quam immensam illarum vitarum congeriem evolvendi, recognoscendi, & examinandi finem fecisset, & pro certo haberi posse existimo futurum fuisse, ut magni illius operis, quod jamdiu parturiebat, ne primum quidem tomum in lucem ederet; nisi morem gessisset suasionibus, & admonitionibus amicorum, qui ut hominem a proposito susceptoque consilio avocarent, cum rationes alias afferebant multas & graves, tum illud potissimum eidem inculcabant, si ex iis, quæ typis mandasset, aliquid emendandum, vel illustrandum, demendum, vel addendum postea videretur, non defuturam opportunitatem quamdiu vita suppeditaret.

Magna opera paullatim perfici & meliora fieri.

Tertius obex historiæ Illyricæ injectus.

Huc adde tertium quemdam obicem, qui cursum historiæ Illyricæ retardabat; eratque veluti necessitas quædam ab iis, quas antea conceperat, sententiis & opinionibus sæpe desciscendi, totiusque interdum rationis immutandæ, quam in aliqua hujus operis parte exponenda inierat. Cum enim in rebus perantiquis, & ob eam causam incertis, omnique litterarum luce destitutis versaretur, neque scriptores aut monumenta suppeterent,

rent, unde certa illarum, & clara notitia depromi posset, ad eas quoquomodo probandas, & illustrandas, necesse habuit conjecturas adhibere, supra quas systemata quædam sua, ut vocabat, sive geographica, sive historica exstruebat. Sed in rebus, quæ continentur conjectura, & sunt opinabiles, potest non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi aliud alias videri. Hinc sæpe accidebat, ut illæ eædem conjecturæ, quas primum satis idoneas esse censebat, quibus suas opiniones, ac sententias fulciret, postea minus firmæ eidem ipsi viderentur, quam ut systematis superimpositi molem sustinere possent; ex quo & sententiarum atque opinionum variatio, & novi systematis procudendi necessitas oriebatur: id quod celeri hujus operis progressioni quantum obfuerit, facile quivis intelligere potest.

Sed fortasse nullum aliunde majus impedimentum objectum est historiæ Illyricæ, quam ab crebris expostulationibus, & querelis multorum eam efflagitantium, & a nimia quadam, auctori injecta, ejus celeriter conficiendæ cura, sollicitudine, festinatione. Etenim cum hæc historia magnam hominibus sui expectationem commovisset, nihil illis longius videbatur, quam dum partem ejus saltem aliquam absolutam aliquando viderent. Ergo e domesticis juxta externisque nunquam defuerunt, qui vel amice admonendo, vel etiam asperius, quam liberius, objurgando, hominem sollicitarent, urgerent, & currenti, ut ajunt, stimulos admoverent. Erant præterea, qui eum arguerent majus ac difficilius, quam pro sua facultate & ingenio, opus suscepisse, aut non serio rem agere, & aliena credulitate abuti, aut certe desperare ab se perfici posse, quæ meditatus esset, ac pollicitus fuerat. Nihilo mitior aut lenior fuit olim querela de Rosweydo, & Bollando; neutri enim deerant sui monitores, multi & assidui, & sæpe importuni, & interdum etiam molesti, qui eos, ut suscepti operis partem aliquam deproperarent edere, non amicis solum hortationibus, sed etiam objurgationibus, ac propemodum conviciis urgebant. De Rosweydo hæc scripta apud Bollandum in Præfat. cap. 1. §. 6. reperies. *Non defuere, qui hæc inculcarent domestici externique monitores, quorum quidam vix convicio temperabant, aut desperare eum dictitantes perfici posse, quæ esset meditatus, aut nimis viribus vitaque confidere.* De se vero ipsemet Bollandus: *verum ita urgebar multorum vocibus, ac prope conviciis, ut cedendum fuerit... quem crediturum ajebant, id me serio meditari, si nihil prodeat?* Fateor sane P. Philippum causam aliquam hujusmodi querimoniis, & expostulationibus, occasionemque præbuisse, quippe cum iterum, ac sæpius certum aliquod temporis spatium præfinierit, intra quod primum Historiæ Illyricæ tomum ab se confectum, editumque iri spondebat, in seque receperat. Id vero cum promitteret, non ille quidem alios fallere, aut cuiquam imponere volebat, quod cum ab ejus ingenuitate, & candore, tum ab religiosæ vitæ instituto longe aberat; sed sua ipse & spe, & opinione fallebatur. Nam, ut sæpe diximus, inerat illi mira quædam alacritas animi & vigor mentis, & vis ac præstantia ingenii, cui omnia facilia, expedita, in promptuque fore videbantur, præsertim si laboris litterarii, in quo ille valebat plurimum, assiduitatem, & contentionem magis magisque augere statuisset. At cum operi manum admoverat, plane & perspicue videbat, contra quam existimaverat, rem habere multum difficultatis, ac negotii, & longe plus, quam putabat, studii ac temporis requirere; præsertim cum in quosdam incideret historiæ suæ difficiles nodos, quos ut expediret, multorum librorum lectione, & multa commentatione, ac meditatione sibi opus esse intelligebat. Hinc factum est, ut stare promissis, suamque fidem liberare nequiverit. Heribertus Rosweydus, cum annos natus fere quadraginta Historiæ Hagiologicæ tomos omnino sexdecim editurum se promisit, haud sane dubitabat, quin omnes ab se perfici possent, dum illi tamdiu vivere licuisset, quamdiu naturaliter extendi solet cursus vitæ humanæ, neque intra primam abruptus, neque ultra extremam senectutem productus; nunquam vero ei venisset in mentem vereri, ne viginti anni antea elaberentur, quam ipse priorem concepti operis tomum absolveret. An vero ille aliquod tempus sibi præstituerit, quod in primum tomum conficiendum insumeret, mihi non liquet; certe quidem anno, quam edendorum ab se operum Catalogum evulgaverat, circiter secundo & vigesimo, primus tomus adhuc erat in hominum expectatione, ac desiderio, quod ingentibus pollicitationibus excitare potuit, explere non potuit. Annum ætatis sexagesimum attigerat Christianæ Epochæ 1629. qui ei vivendi pariter scribendique finem attulit, cum professus est, ait Bollandus, *posse se annis singulis mensem, sive tomum unum recensere ac vulgare.* Utrum huic promisso satis esset facturus, si vita ei suppeditavisset, incertum est; illud satis constat Joannem Bollandum, cui post decessum Rosweydi illa provincia tradita est anno 1629. ad recognoscendas, ordinandas, & dilucidandas Sanctorum vitas, quas paraverat Rosweydus, annos ipsos sexdecim conferre

Quartum impedimentum objectum historiæ Illyricæ.

Neque Ricceputus, neque Rosweydus, quæ promiserant, præstare potuerunt.

ferre

ferre debuisse, antequam mensem Januarium in publicum emitteret anno 1645. ex quo conjecturam fieri velim, an quæ promiserat, præstare potuisset Rosweydus; præsertim cum successori *nihil ordinatum ac dilucidatum reliquerit*, teste ipsomet Bollando, qui ubi *animadvertit in quantam esset sylvam ingressus, quam densam, quam opacam*, prope abfuit, ut eum cœpti pœniteret. Omnino commune hoc est summis & eximiis Viris, ut nimia quadam confidentia peccent, quæ in præstantia quadam, & magnitudine animi facillime innascitur, & iisdem fere omnes, ut virtutibus prædiri sunt, sic vitiis quibusdam virtutum affinibus laborant; ac nemo fere est, qui excelso acrique ingenio confisus magna moliatur ac spondeat, quin idem postea reipsa sentiat majus quiddam esse, quod susceperit, ac professus fuit, quam spe, & cogitatione sibi ipse confinxerat; cogaturque longius, quam sibi definierat, tempus operi faciundo prorogare: id quod fateantur omnes necesse est, qui in hoc litterario pulvere desudant, experientia edocti, quo propius ad rem conceptam, & meditatam exsequendam accedunt, intentiusque incumbunt, eo majorem quotidie & rerum segetem sibi succrescere, & difficultatem conficiendi operis augeri; sic prorsus, ut ea, quæ confidentius, quam cautius, polliciti fuerant, ad præstitutum diem exsolvere nequeant.

Vitia virtutibus affinia sunt magnis viris communia.

Jam vero, ut id, quod supra dicebam, plane ac dilucide ostendam, nihil magis Historiæ Illyricæ officere, & obstare potuit, quam quod ad eam celerius absolvendam incitamento fore videbatur. Cum enim & Præsidum auctoritas, & amicorum hortationes, & multorum rem promissam, opportune, & importune reposcentium molestæ querimoniæ hominem acrius in dies impellerent, urgerent, fatigarent; ille omnium voluntati, communique desiderio satisfaciendi mire cupidus, nullam viam, rationemque accelerandi operis intentatam relinquebat, alia ex aliis meditans atque excogitans, quibus facilior sibi, & expeditior ejus confectio, & absolutio redderetur. Sed quo plura, quæ ad hanc rem videbantur idonea, invenerat, quo sollicitius, & laboriosius in eam curam & cogitationem incumbebat, eo minus, ut sæpe solet accidere, proficiebat, eoque longius res protrahebatur. Nimirum nihil tam obest hisce studiis, quæ animum quietum, ab omnique perturbatione vacuum, & mentem tranquillam, non alieno impulsu, præsertim acri vehementique, sed sua sponte incitatam desiderant, quam nimia sollicitudo, celeritas, festinatio; & sane gravius est ac difficilius historicum opus, quam ut nimium urgeri, ac properari debeat; præclareque ajebat Tullius, *historiam nec institui posse nisi præparato otio, nec exiguo tempore absolvi*. Ut ergo assiduis flagitatoribus æquis, iniquisque satisfaceret, omni mente, cogitatione, curaque versabat se in omnes partes, modo hanc, modo illam, quæ minus difficultatis habere videretur, rei conficiendæ methodum rationemque arripiens: sæpe illa, quam tractabat, & in qua jamdiu versabatur, materia dimissa, quod multi temporis indigeret ac laboris, ad alia, quæ nimirum expeditu facilia fore sperabat, studium omne, stylumque vertebat; nunc ab Actis Pontificum ad vitas Divorum illustrandas mentem operamque avocabat; nunc Ecclesiarum peculiarium historia seposita, Prolegomenon conficiendorum curam suscipiebat; nunc rebus sacris, & Ecclesiasticis omissis, ad res civiles ac profanas tractandas se referebat; alias geographicis, alias genealogicis, alias chronologicis studiis operam dabat; nec raro constitutam, jamque initam rationem ordinis, & disponendarum rerum immutandam censuit: postremo animum adjecerat ad contexendam Epitomam aliquam, ac summam Historiæ Illyricæ, ubi rerum quædam præcipua capita comprehenderentur, quæ deinde pluribus Tomis accuratius persequeretur, suisque animadversionibus, & commentariis latius explicaret. Hanc autem materiæ, quam habebat in manibus, sæpius variandæ, & modo huc, modo illuc transiliendi causam nolim attribuas hominis levitati, atque incostantiæ, sed ad quamdam necessitatem referas velim, cui parere cogebatur, impositam ab illis, quorum hortationibus, & querimoniis sic urgebatur, ut, cum videret nec Præsidibus probare se diligentiam suam posse, nec amicis fidem, nec vero suis objurgatoribus sive infensis, sive benevolis satisfacere, nisi quamprimum partem aliquam instituti operis proferret, hoc efficere omni ope, operaque conniteretur. Quare ut quæque pars historiæ Illyricæ facillime, ac celerrime confici expedirique posse videbatur, ita illam potissimum arripiebat, omissa ea, in qua jamdudum elaboraverat, dilataque in aliud tempus, propterea quod impeditior esset ac laboriosior, quam ut brevi absolvi perducique ad exitum posset. Sed quamcumque ad partem se applicuisset, in alias atque alias, contra quam putaverat, difficultates incurrebat, in quibus cum hæreret, atque impediretur, nullamque rei susceptæ expediendæ rationem inveniret, plane ac perspicue animadvertebat ibi operæ ac temporis plurimum sibi insumendum esse, ubi omnia prompta, & parata, sibique ad explicandum expeditissima fore existimaverat:

Historia animum tranquillum,

De Invent. *Otium, ac tempus non exiguum desiderat.*

Operis accelerandi multæ rationes viæque frustra initæ, quæ ipsius operis confectionem retardarunt.

ex

ex quo fiebat, ut sæpe ad id redire, unde fuerat digressus, remque intermissam repetere cogeretur. Si autem illi quodam liberiore, magisque vacuo a molestis interpellatoribus otio frui, quod res historica maxime postulat, & suo arbitratu, atque commodo rem suam agere licuisset, haud sane dubito, quin ea, quæ inchoaverat, constantius persequi instituisset, & si non omnia, multa certe ab eo perfecta videremus. Sed dum ad arbitrium, & voluntatem aliorum sua studia exigere ac referre cogitur, & communi expectationi, importunisque quorumdam studiis, ac postulationibus obsequendi causa, multa quotidie alia ex aliis meditatur, excogitat, molitur, non tam suo, quam alieno rei litterariæ, atque ecclesiasticæ tempore extinctus, triste nobis Historiæ Illyricæ desiderium reliquit. Verum quæ Deus ipse vitæ necisque Dominus rectissime constituit, in iis acquiescere oportet; neque aut illius vicem, aut nostram jacturam gravius ferre debemus, quam religio, & recta ratio supremo illi rerum omnium moderatori subjecta postulat. Id potius cogitemus velim nihil cum illo acerbius, & incommodius actum esse, quam cum aliis non paucis, summis ac magnis viris, quorum præclara consilia, & cœpta mors sæpe intervertit. Idem olim accidit Rosweydo, quem quidem, cum ad apparandum ingens illud de Vitis Sanctorum Opus annos amplius viginti contulisset, in ipsa cura, & meditatione prioris Tomi edendi, mors intempestiva vix sexaginta annos natum oppressit. Cæterum altero alter hoc felicior fuit, quod Rosweydus quidem concepti diuque elaborati Operis nihil aliud reliquit, nisi rerum ab se collectarum immensam quamdam congeriem, sed confusam & indigestam, teste Joanne Bollando, qui in ejus hagiologica studia, laboresque litterarios successit: *postea*, inquit, *ubi animadverti in quantam essem sylvam, quam densam, quam opacam ingressus, quam nihil ordinatum, ac dilucidatum ab Rosweydo esset, prope me cœpti pœnituit*. Contra vero Philippus Riceputus Martyrologium Illyricum pene confectum, & absolutum reliquit, quod ne statim post ejus obitum typis traderetur, graves justæque causæ obstiterunt; atque illa præsertim, quod nullas eidem notas animadversionesque apposuisset, quas viri docti atque eruditi necessarias putabant, sive ad ea illustranda, quæ obscuriora sunt, quam ut sine aliqua explicatione intelligi queant, sive ad reddendam rationem, cur vel Martyres aliquos Divosque, nec sane paucos, qui alio pertinere vulgo creduntur, Illyrico adscripserit; vel quare quibusdam, qui ab omnibus antiquis, ac novis Martyrologiis absunt, titulum Sancti, locumque inter cœlites attribuerit. Quocirca hoc Martyrologium iis, quas dixi, notis destitutum, non videbatur ejusmodi esse, ut pro dignitate Auctoris atque Operis in publicum prodire posset. Acta etiam Sancti Petri Urseoli magna ex parte digesserat, & illustraverat; hisque adjunxerat Commentarios de Baptismo Constantini Magni; sed neutrum opus absolvit; utrique non pauca deerant, & quæ in utrumque argumentum scripserat, adhuc extremam Auctoris manum expectabant, & desiderabant. Hos duos Tomos, quos vocabat Isagogicos, quod viam quodammodo ad Historiam Illyricam munirent, atque ad cognitionem intelligentiamque rerum Illyricarum quasi manu ducerent, universæ Historiæ præponendos, & primos omnium evulgandos esse decreverat.

Quod Patre Philippo accidit, ut ante vita excederet, quam quidquam in lucem ederet, idem aliis summis viris contigit.

Martyrologium Illyricum pene confectum P. Philippus reliquit.

Item Acta S. Petri Urseoli, & Commentarios de Baptismo Constantini, sed neutrum opus absolutum,

Rerum vero omnigenarum, quæ quoquo modo ad Illyricum pertinent, vel referuntur, quantam maximam, undecumque potuit, copiam ac segetem ex editis vel ineditis scriptoribus collegit, ut nulla propemodum sit Provincia, vel Ecclesia Illyrica, ad cujus Historiam describendam aliquid materiæ non congesserit, ac seposuerit. Illyrica Bibliotheca manuscripta, quam moriens reliquit, ex voluminibus partim majoris, partim minoris formæ, amplius trecentenis constat. In his aliquæ continentur lucubrationes vel ab ipso, vel ab ejus studiorum adjutore ac socio elaboratæ, videlicet Apparatus, Synopses, Annales, Prolegomena, Paradigmata, Commentarii, aliaque ejusdem generis, sed omnia inchoata, atque rudia, quæ multa litura, & correctione indigent, ut aliquem usum afferre possint ad Historiam Illyricam conficiendam. Illud permoleste accidit, quod manuscriptorum librorum indices nullos reliquerit, quorum admonitu, ex varia illa dispersaque rerum congerie, quas in eos codices retulit, si quid necessitas postulet, depromi aut inveniri queat. Nam quos initio confecerat indices sane locupletissimos, ii nulli nobis usui esse possunt; tum quia multos ex his atque illis voluminibus quaterniones detractos alio atque alio transtulit, tum quia ob causam nescio quam immutavit notas arithmeticas, tergo librorum adscriptas, quibus notæ arithmeticæ veterum indicum respondebant; hinc nobis imposita est necessitas novos indices conficiendi, cum primum per tempus licuerit, ut ex Illyrica Bibliotheca usum aliquem, commodumque capere valeamus. Sed bene habet, quod illam veluti sylvam, & materiam rerum Illyricarum non omnino permixtam, & confusam, sed aliquo modo distinctam, & in suas partes distributam scriptis mandavit; sacra seorsim a profanis descripsit; quæ pertinent ad ecclesiam unamquamque, ea fere propriis, sejunctisque libris consignavit; præterea

& Bibliothecam Illyricam e libris Mss. ferre trecentis conflatam,

Ordo ac distributio rerum, quas continet Illyrica Mss. Bibliotheca

tergo cujusque codicis adſcripſit ſumma capita rerum, quæ in eo continentur; quamvis ob paginas bene multas hinc atque illinc exemptas, ut dixi, alioque translatas, ſæpe fruſtra quæſieris, quæ ibidem inquirenda eſſe admonet inſcriptio. Ad hæc: Monumenta omnia tam edita, quam inedita eccleſiarum Illyricarum plures in partes diviſit, & ſua cuique eccleſiæ alia ſeparatim ab aliis attribuit, ac totidem fere voluminibus diſtinxit, quot ſunt Provinciæ eccleſiaſticæ Illyrici. Acta itidem martyrum, ac Divorum Illyricorum, pleraque ex Hagiographis Antuerpienſibus, nonnulla etiam ex aliis Scriptoribus, vel codicibus Mſſ. deſumpta, ab aliis monumentis rebuſque Illyricis ſecrevit, & ſingula in ſingulos anni dies diſtribuit. Hinc intelligi, & expendi licet, quantum Philippo Riceputo debeat hiſtoria Illyrica; longe plus certi, quam Heriberto Roſweydo debent Acta Sanctorum Antuerpienſia; hic enim quamvis vitarum copiam ſane ingentem coacervaverit, nihil tamen *ordinatum ab eo, nihil dilucidatum fuiſſe*, teſtatur Joannes Bollandus; ille vero præterquamquod duos Tomos propemodum abſolverat, qui eſſent quaſi Prodromi Hiſtoriæ Illyricæ, ſive ejuſdem Præluſiones quædam Iſagogicæ, immenſam illam rerum ac monumentorum ſupellectilem, quam ſtudio, ac labore multorum annorum comparaverat, ſatis apte compoſitam, ordine aliquo, & ratione diſtributam, certiſque partibus diſtinctam reliquit. Quapropter P. Philippus Riceputus, quamvis nihil perfecte planeque abſolverit, nihil in lucem ediderit; tamen quia magni, & ardui operis hujus ideam, ac ſpeciem ille animo ac mente concepit, ille diuturna meditatione informavit, ille veluti primis lineamentis adumbravit, ille demum quantam maximam potuit, vim rerum omnigenarum ad illud opus perficiendum congeſſit, idcirco parens conditorque hiſtoriæ Illyricæ jure ac merito & dici, & haberi debet. Verum de hoc clariſſimo viro, immortali memoria digno, de illius eruditione atque ingenio, de ſtudiis ac laboribus propemodum infinitis hujus hiſtoriæ cauſa ſuſceptis, plura, & copioſius diſſerendi opportunitas & occaſio ſe dabit, cum ejus Martyrologium Illyricum, vel Acta S. Petri Urſeoli prælo ſubjiciemus.

P. Philippus Auctor, & Parens Hiſtoriæ Illyricæ.

Jam vero minime oportebat, quæ P. Philippus præclare cœperat, & ingenti ac diuturno labore, aſſiduaque perquiſitione collegerat, ea blattarum ac tinearum in epulas ſepoſita relinqui, & morte illius ſpem omnem hiſtoriæ Illyricæ intercidi. Id porro ne accideret, quærendus fuit, qui ejus ſtudia, & conatus exciperet, atque ab eo inchoata perſequeretur. Hæc provincia mihi delata cum eſſet, ego equidem meæ tenuitatis conſcius, nec ignarus, cui viro ſuccederem, & quanta eſſet hujus hiſtoriæ expectatio, verebar, ne tanti operis molem majore animo, quam conſilio ſubiiſſe exiſtimarer; ſed cum in hiſce ſtudiis annos fere viginti verſatus operam meam qualemcumque Patri Philippo, inutilem fortaſſe, aſſiduam quidem certe præbuerim, nullus mihi tergiverſandi locus relinqui, nulla injuncti laboris ſubeundi ſatis juſta excuſatio eſſe videbatur. Itaque impoſitum onus, parendi magis alacritate, quam perficiendi facultate ſuſcepi. Nunc quid mihi propoſitum ſit, quorſum mea conſilia ſpectent, meique conatus, diligenter exponam. Certum mihi ac deliberatum eſt, egregia P. Riceputi cogitata, & cœpta pro modulo ingenii mei, quod ſentio quam ſit exiguum, ac pro viribus exſequi, & quoad ejus fieri licuerit, hunc hiſtoriæ Illyricæ veluti Anteſignanum, ac Ducem, ipſius veſtigiis perſequi, quæ ſuis in ſcriptis impreſſa, & ſatis conſpicua reliquit. Verum ille diligenti veterum librorum lectione, & multa commentatione ac meditatione, quædam excogiverat atque invenerat, nova prorſus & inaudita, quæ *arcana geographica, & hiſtorica* vocitare conſueverat, atque ad hiſtoriæ, & geographiæ antiquæ tenebras diſcutiendas plurimum lucis afferre poſſe exiſtimabat. Hæc autem cum viris eruditis probari nequeant ſine appoſitione vel exemplorum, & auctoritatum, vel rationum & conjecturarum, in ejus ſcriptis nondum inveni, quemadmodum ea vel ſibi ipſe perſuaſerit, vel aliis perſuaſum iri confideret; quippe ille multa ſolerter ab ſe acuteque meditata, atque inventa, non tam ſcriptis mandabat, quam mente fideli, ac tenaci cuſtodia retinebat, ut ſupra diximus; nec dubito, quin horum omnium rationem, & explicationem in animo atque memoria diſtributam, comprehenſamque habuerit; atque indidem exprompturus fuiſſet vim, & copiam ad ea probanda, & illuſtranda ſatis idoneam argumentorum, auctoritatum, & exemplorum, quæ in ſuis codicibus vel leviter perſtrinxit, vel ne indicavit quidem. Horum autem pleraque, cum mihi ignota ſint, aut non ſatis perſpecta, nec tantum mihi ſit acumen ingenii, ut quæ ille ſubtiliter ſecum ipſe ingenioſeque commentatus fuerat, inquirere, & aſſequi valeam, vereor ſane, ut omnes illas notiones ſive hiſtoricas, ſive geographicas, arcanas, & abſtruſas, evolvere, probare, & illuſtrare poſſim, quæ quidem hujus operis pretium augerent, & commendationem non vulgarem eidem apud Lectores conciliarent.

Ad conficiendam hiſtor. Illyricam P. Philippo ſucceſſor datus,

Quamquam ejus veſtigiis inſiſtere ſtatuerit,

Præterea illud mihi permiſſum velim, ut ab ea, quam ipſe fecerat, Illyrici ſacri parti-

tione

tione discedere liceat. Quadripartita fuit divisio illius; primum ut vellet res gestas describere Antistitum Illyricorum; deinde Acta Conciliorum, & Legationum Apostolicarum, quæ ad Illyricum spectant; tum vitas martyrum, ac Divorum, qui Ecclesiam Illyricam illustrarunt; postremo Monasticum Illyricum, seu historiam cœnobiorum utriusque sexus, quæ in provinciis atque urbibus Illyricis condita ingentes rei Christianæ utilitates attulerunt. Hac partitione, quam in primo prospectu Illyrici Sacri exposuit, retinuitque in secundo, sed ordinem immutavit, eminus prospicienti nihil aptius videtur esse, nihil distinctius, nihil commodius. Sed qui eamdem propius consideret, ac manum operi admoveat, singularum partium exsequendarum rationem haud ita facilem, & expeditam esse, clare perspiciat. Nam partes singulæ ita sunt inter se implicitæ, & aliæ cum aliis nexu quodam serieque rerum cohærent, ut tractatione distrahi, & separatim explicari plane perfecteque nequeant. Ac primum quidem, cum haud pauci sint ex Episcopis Illyricis, qui numerum Divorum obtinent, hos si conjicere velis tum in primam, tum in tertiam partem Historiæ Illyricæ, eorumdem dignitatem a sanctitate, regimen Ecclesiarum a summa illa virtute expletaque omnibus suis numeris, & partibus disjungas necesse est; præterquamquod de iisdem semel atque iterum agi, & multa, quæ in priori parte exposita fuerint, in tertia denuo retractari oportebit. Deinde ad plenam absolutamque explicationem eorum, quæ quisque in Pontificatu laudabiliter gessit, maxime pertinent tum concilia, quæ ad disciplinam Ecclesiasticam, sive sanciendam, sive restituendam convocavit, tum legationes de rebus gravissimis, quas vel ad sedem Apostolicam misit, vel hinc ad se missas excepit. Adde, quod conciliorum, & legationum neque causas evolvi, neque tempora distingui, neque utilitates ex utrisque perceptæ intelligi queant, nisi quos in annos singulorum Antistitum Pontificatus inciderint, & quinam fuerit cujusque Ecclesiæ sub unoquoque Episcopo status, quæ rerum publicarum conversiones, quæ Cleri, populique depravatio, accurate diligenterque exponatur. Eodem pertinet, quod & Episcopi ad condenda Cœnobia, idoneisque vectigalibus instruenda, suam auctoritatem operamque contulerint; & Cœnobia Episcopis ad munera Apostolica obeunda, remque Christianam augendam, egregios administros, atque Evangelii præcones suppeditaverint: præterea plerique eximia sanctitate viri e Cœnobiis prodierunt, qui Ecclesias illas suis virtutibus, exemplis, miraculis illustrarunt. Hinc apparet historias Hagiologicam, Pontificalem, synodicam, monasticam adeo inter se permixtas esse, ut nulla ex his ab aliis disjungi, ac separari possit. Ad hæc: cum plurium Episcoporum acta interciderint, vel exilia sint & pauca, quæ aut scriptis, aut fama, & auditione de illorum gestis accepimus, Pontificalem illorum historiam nudam atque inanem relinquas oportet, nisi ad eam locupletandam, ornandamque vel e Conciliis, vel e Cœnobiis, vel e Divorum fastis rerum copiam & materiam sumpseris. Ex his intelligi potest, quanta sit conjunctio seriesque rerum Pontificalium, & synodalium, hagiologicarum, & monasticarum, ut alia ex alia, & omnes inter se aptæ colligatæque videantur; quas quidem si partium distinctione secreveris, alterutrum sequi necesse est, ut vel historia cujusque partis a cæteris sejunctæ manca sit quodammodo, & imperfecta, vel in singulis partibus describendis eadem iterum ac sæpius, non sine fastidio lectorum, & supervacaneo voluminum incremento, retractari debeant.

Tamen quadripartitam divisionem Illyrici Sacri retinendam non censuit.

Propterea, quod quatuor illæ partes inter se cohærent, ut aliæ seorsum ab aliis, tractari, & explicari nequeant.

Quare cum nobis id propositum sit, ut omnium ecclesiarum Illyricarum, & singillatim uniuscujusque historiam scribamus, quæ potissimum constat ex Actis Pontificum, & rebus synodicis, Hagiologicis, ac cœnobiticis, eam more atque instituto majorum, eo prorsus ordine, quem series successioque Episcopalis postulat, ordinandam ac digerendam censemus; & cum Episcopi primarium sibi locum vindicent, propterea quia principes sunt rectoresque ecclesiarum, singulis ecclesiæ cujusque Episcopis omnia subjiciemus, sive synodica, sive Hagiologica, sive Cœnobitica, quæ ad singulorum Pontificatum referuntur. Ita fiet, ut quæ ad historiam cujusque Episcopatus & ecclesiæ pertinent, ea simul omnia continuatione rerum ac temporum conjuncta lectores percurrere queant; nec vero necesse habebunt hac illac per varios historiæ Illyricæ tomos circumcursare, vel ut assequantur plenam perfectamque notitiam rerum omnium, quæ ad ecclesias singulas spectant, vel ut synodica cum Pontificalibus, Hagiologica cum cœnobiticis, aut hæc cum illis conferant. Et vero ipsemet P. Philippus, post editum primum prospectum Illyrici Sacri, cum pervideret quadripartitam illam divisionem & scribentibus, & legentibus historiam Illyricam, æque perincommodam fore, constituerat quatuor illa, quæ partitione disjunxerat, simul quidem conjuncta & continuata, sed temporum ordinibus distincta, suisque locis apte intertexta in ejus ecclesiæ, ad quam quæque spectabant, historiam conferre atque congerere; id quod Baronius, cæterique sive anna-

Ratio scribendæ ordinandæque Historiæ Illyricæ.

Quam ipsemet P. Philippus aliquando probavit.

lium, sive historiarum ecclesiasticarum Scriptores facere consueverunt. Sed postea, cum secundum prospectum Illyrici sacri evulgavit, mutato nescio quam ob causam consilio, pristinam historiæ Illyricæ quadrifariam dividundæ rationem adamavit. Si quibus autem divisio illa quadripartita placeat, his aliquo modo satisfieri poterit; quippe quadruplicem summam sive epitomen prope confectam habeo, ubi res præcipuæ, quæ ad Episcopos, ad concilia, & legationes, litterasque Apostolicas referuntur, aliæ seorsum ab aliis, breviter atque ordine comprehenduntur. Hanc, si operæ pretium esse videbitur, & a multis expeti animadvertero, desiderari non patiar, libris locisque historiæ Illyricæ adnotatis, unde, si cui libitum fuerit, rerum earum pleniorem notitiam haurire liceat. Integra vero Acta martyrum, & vitæ Sanctorum, si quis hæc sejuncta ab Episcopis, conciliis, & cœnobiis habere cupiat, ex absoluto perfectoque totius Historiæ Illyricæ corpore avelli, ubi tempus & occasio aderit, atque in duo vel plura volumina separatim conferri poterunt.

P. Philippus cum pro suo ingenio acri & perspicaci consideraret, quanta esset historiæ ecclesiasticæ cum civili affinitas, decreverat universi profani Illyrici historiam in quatuor tomos digerere, quibus res Illyricas tum Geographicas & Chronologicas, tum Historicas & Genealogicas, sive priorum ante Christum, sive posteriorum ætatum, complecteretur. Hanc historiam, si Deus annuerit, si vita & vires suppeditabunt, si quam ab historia ecclesiastica vacationem nobis permittere, hujusque intermissionem aliquam facere licebit, contexemus ex illa rerum copia, quam nobis ille adornavit, sane multiplicem atque uberrimam, ex antiquis & junioribus Scriptoribus decerptam; præsertim cum ad hanc rem quatuor tabulas Illyrici profani satis belle descriptas reliquerit, quas Geographicas, Chronologicas, Historicas rite appellaveris; quippe cum summam quamdam & Synopsim totius Geographiæ, Chronologiæ, Historiæque Illyricæ profanæ, lineis & coloribus adumbratam intuentium oculis subjiciant. In unam itemque alteram hujusmodi tabulam Commentarios quosdam jam confecimus, in quibus partem haud exiguam Illyricæ ante Christum Historiæ, servatis notatisque temporibus, & constitutis regionum limitibus alias latioribus, alias contractioribus, accurate persecuti sumus. Tabulas itidem quatuor Illyrici Ecclesiastici descripsit, quæ quidem eo pertinent, ut omnes omnium ætatum Illyricæ Ecclesiæ, sive Exarchales, sive Metropoliticæ, sive Episcopales, sive jamdudum extinctæ, sive etiamnum superstites, ratione & distributione locorum ac temporum, sub uno aspectu ponantur. Ad eas explicandas & illustrandas tomum undecimum Illyrici Sacri destinabat, qui inscribitur *Hierarchia Illyrica*. Has etiam tabulas, si otium & facultas erit, edendas curabimus, nostris in eas Commentariis adjectis, ex quibus totius Ecclesiæ, & Hierarchiæ Illyricæ veteris pariter hodiernæque constitutio, forma, descriptio summatim cognosci, & percipi possit. Mihi enim summopere providendum est, ne omnino intercidant, & frustra fuerint præclara inventa, & refertissima optimis rebus collectanea hujus viri præstantissimi, quem in Historia Illyrica scribenda, quoad res ipsa siverit, & mea facultas progredi potuerit, magistrum, ac ducem sequi, ejusque vestigiis constanter insistere, ut paullo ante sum professus, omnino decrevi. Nunc restat, ut de me ac meorum studiorum ratione, quæ mihi sunt dicenda, subjiciam.

Historia profana Illyrica a nobis edenda, si per otium licebit,

Cum suis tabulis Geographicis & Chronologicis.

Itemque Historia generalis Hierarchica totius Illyrici cum suis itidem tabulis.

Cum igitur mihi demandata esset cura Historiæ Illyricæ conficiendæ, nihil prius faciendum putaveram, quam ut Martyrologium Illyricum diligenter recognoscerem, rerum ac verborum indices inchoatos absolverem, & si quid præterea deesset, eidem adjicerem, ac demum illud typographis prælo subjiciendum traderem; ut quando Auctor illius inopportuna morte præreptus nullum aliud reliquerat completum perfectumque, hoc saltem ejus ingenii, doctrinæ, eruditionis monumentum jamdiu promissum, statim ab ejus decessu evulgaretur. Sed ob eas, quas dixi, aliasque causas nihilo leviores, visum est iis, a quorum auctoritate nutuque studiorum meorum rationes pendent, ab hujus Martyrologii editione supersederi. Quare cum mihi jamdudum in manibus esset Historia Ecclesiæ Salonitanæ, quam intra unius alteriusve anni spatium perfici posse arbitrabar, in eam mihi omni cogitatione operaque incumbendum censui. Sed numquam mihi visum est verius, quam me ipsa mea docente experientia, Tullianum illud, historiam nec exiguo tempore absolvi, nec institui ac peragi posse, nisi præparato otio, cui nihil sit impedimento ad rem exsequendam, nec subsidia necessaria desint. Ac mihi quidem otio isto præclaro, litterisque peramico ad historiam scribendam uti fruique, neque per valetudinem, neque per alias occupationes licuit. Nam valetudo, cum per se ipsa tenuis sit atque imbecilla, tum per hosce annos morbis identidem, alias gravioribus, alias levioribus, sæpe lentis curatuque difficilibus tentata est;

Consilium edendæ Historiæ sacræ Salonitanæ,

Quæ ne celerius confici posset,

est; ac præsertim toto hyberno tempore rheumatismis molestis sane atque obstinatis obnoxia fuit, qui non dies solum, sed integras hebdomadas, interdum etiam menses, ab omni litteraria exercitatione mentem abducere, calamumque abstinere cogebant. Cum autem instituti nostri ea sit ratio, idque nobis potissimum præscribat, ut, quidquid studii possumus atque industriæ, in utilitatem ac salutem proximorum conferamus, nemo non videt professionem, fidem, operamque nostram omnibus promptam, & expositam esse debere, & quam variis, gravibus, assiduisque occupationibus domi forisque eamdem distineri oporteat; ac mihi quidem affirmare licet, horam diurnam fere nullam aut vacuam aut tutam ab interpellatoribus esse, quibus aut confitentibus aures præbere, aut de officiis Christiani hominis, & caste pieque vivendi ratione consulentibus responsa reddere necesse est: quam vero molestum sit atque incommodum identidem interrumpere litterarium opus, vel cum maxime fervet, ab eoque ad alia omnia animum abducere, intellectu quam explicatu facilius est. Quamvis autem eniterer, atque contenderem, ut, quod ille ajebat, nulla dies sine linea mihi præteriret; tamen statis quibusdam anni temporibus, quæ sanctissimis maximisque Christianæ religionis mysteriis consecravit ecclesia, cum totos ac solidos dies opera proximis impensa sibi vindicat, ab omni re litteraria omnino vacare ac feriari oportet, ut de illa ne cogitandi quidem spatium relinquatur. Quare sive ob incommodam valetudinem, sive propter officia collata in proximos, aliasve occupationes, quas hic commemorare nihil attinet, sæpius necesse habui hæc studia intermittere, quibus quantum adjumenti præbet assiduitas nusquam alio distracta, tantumdem detrimenti affert intermissio; cum longe difficilius sit interrupta contexere, quam absolvere instituta.

Obstitit valetudo incommoda Auctoris.

Itemque aliæ occupationes.

Nec solum interceptum nobis est ac diminutum ob eas causas, quas modo exposui, otium illud litterarium, quod maxime desiderat historia; sed hæc præterea illis subsidiis caruit, quibus potissimum hæc studia adjuvari, celeriusque ad exitum perduci potuissent. Historiam ecclesiasticam veterum temporum scribenti quam sit necessaria multiplex & varia Scriptorum ac librorum copia, nemo ignorare potest, nisi qui rem historicam & ecclesiasticam funditus ignorat. At Bibliotheca domestica est admodum inops cum ab antiquis, tum ab junioribus Scriptoribus. Libraria supellex, quam nobis Pater Philippus reliquit, locuples illa quidem est, ac rerum multarum referta; sed cum indices desint necessarii ad ea, quæ opus essent perquirenda, in codicibus MSS. amplius tercentis interjecta & dispersa, fere nihil ex ea, aut parum commodi percipere potuimus. Quare necesse fuit & bibliothecas extraneas adire, in eisque bonas horas consumere, & alienis uti ac precariis libris, quos interdum neque per otium legi, neque ultra præstitutum diem, salva fide, retineri licebat; utrumque autem nec sine nostro incommodo, ac dispendio temporis fieri poterat, & celeritatem historiæ persequendæ retardabat. Cum autem in me unum tota hujus operis moles incumberet, nemo unus fuit, qui aliquam subsidiariam opem ferret, manumque adjutricem porrigeret, aut vel obolum nobis in unum Amanuensem impenderet. Nec vero Præsidibus nostris aut facultas deerat, aut voluntas Adjutoris ad hæc studia mihi tribuendi; sed defuit, qui sumptus in hujus alimenta suppeditaret: æquum autem non erat majori sociorum numero Collegium Patavinum prægravari, quippe iis alendis, qui necessarii sunt aptique ad munera Societatis obeunda, annui proventus vix sufficiunt; præsertim cum pretia rerum, quæ ad victum cultumque pertinent, hisce temporibus præter modum excreverint. Multum quidem nobis de labore ac difficultate hujus operis ademerat P. Philippus, cujus collectanea ad condendam ecclesiæ Salonitanæ historiam seposita haud mediocri adjumento fuerunt. Sed quæ ab illo parata fuerant, denuo recognosci, diligenter expendi, atque ad trutinam revocari, accurate cum Auctoribus ac locis, unde fuerant desumpta, conferri, ac præterea sane multa, quæ deerant, sedulo perquiri, colligique debebant. Quare & multi erant pervolutandi Scriptores, & multa monumenta excutienda, & multorum opiniones inter se dissidentes ad criticæ leges exigendæ, ac suis quæque momentis ponderandæ. Nihilo segnius in eo laborandum fuit, ut sacra cum profanis, facta factis conciliari, resque gestas & suis regionibus adscribi, & suis temporibus illigari possent. Neque enim ille omnia singillatim examinare potuerat, neque omnes controversias dirimere, neque de singulis extremam ferre sententiam. Ex earum vero rerum copia, quas ille congesserat, vel summatim perstrinxerat, aliqua majus quoddam lumen requirebant, quo conspicua, & probabilia fierent; aliis deerat vel temporum ordo, vel apta partium distributio; haud pauca resecari, pleraque rationibus, & auctoritatibus communiri, omnia illustrari, expoliri, latinisque litteris mandari oportebat. Quæ omnia solus ipse præstare cum debuerim, ne unius quidem librarii manu ad mea vel aliena exscribenda adjutus,

Defuerunt etiam præsidia ad ejus celerem confectionem necessaria.

Prima hæc pars hist. Salonit. ad exitum perduci ut posset, multum laboris ac temporis opus fuit.

jutus, rem longius protrahi, & multo plus, quam putabam, laboris ac temporis impendi necesse fuit: nec vero sperandum est fore, ut in posterum operis hujus progressio facilior sit, aut expeditior, nisi vel amoveantur impedimenta, quibus retardari, vel certe adhibeantur subsidia, quibus historiæ Illyricæ cursus accelerari possit. Jam vero in hac prima parte hujus operis, quid potissimum elaboraverim, & quam historiæ Salonitanæ ecclesiasticæ trium priorum sæculorum scribendæ rationem inierim, unde ad ejus origines, proximasque originibus ætates persequendas & explicandas, rerum copiam & materiem accersierim, nunc mihi declarandum esse existimo.

Ac primum quidem ne quis ad historiam hujus singularis ecclesiæ legendam rudis accedat, ignarusque rerum universalium, quæ ad Illyricum & Dalmatiam, ecclesiamque Illyricam & Dalmaticam pertinent, huic Prolegomenis quibusdam præparandam quodammodo viam ac muniendam esse putavimus, quibus generales quædam sacræ & profanæ notiones Illyrici & Dalmatiæ continentur: ab universis enim & communibus perceptis & cognitis, ad singularia & propria percipienda & cognoscenda rite fit atque ex ordine progressio. Hæc Prolegomena tripartito divisa subsunt hisce titulis: I. *De Illyrico.* II. *De Dalmatia.* III. *De Illyrica & Dalmatica Ecclesia, tum de Salona & Ecclesia Salonitana.* Pars prima, itemque altera complectitur profanam quamdam historiam rerum omnium Illyrici & Dalmatiæ, breviter atque ordine descriptam, earum præsertim, quæ Christianam epocham antecedunt. Itaque nominis ac generis tum Illyrici, tum Dalmatici origines ac primordia evolvimus; populos vel indigenas, vel aliunde profectos, a quibus Illyrica & Dalmatica regio habitata fuit, percensemus; regna vel respublicas ab illis conditas; eorum bella inter se, vel cum extraneis nationibus gesta, victorias relatas, aut clades acceptas; urbium, ac locorum vocabula & positiones; Illyrici & Dalmatiæ divisiones seu civiles, seu Geographicas; finium propagationes & contractiones, aliaque ejusdem generis haud brevius, quam accuratius describimus; illud etiam constituendum est, quot nunc, quasve provincias contineant Illyricum & Dalmatia, quibusve terminis jus suum nomenque circumscribant, ac definiant. Ad historiam Illyrici profani conscribendam materiæ, quod satis esset, ab antiquis Scriptoribus comparaverat P. Philippus; ex hac autem sylva rerum & Scriptorum illos, quos supra dicebam, Commentarios in duas priores Illyrici tabulas contexui, eosque porro persequar, si vita & facultas suppeditabit: hi enim totius Illyrici profani historiam complexi, erunt quidam veluti apparatus ad historiam Illyrici sacri. Ex illis autem Commentariis decerpsi, congessique in primam & secundam partem horum Prolegomenon res maxime memorabiles, suis locis suisque temporibus distinctas, quarum descriptione Epitoma quædam & summa historiæ profanæ Illyricæ ac Dalmaticæ continetur. Ut ea, quæ in hisce Prolegomenis disperse ac diffuse multis locis sunt dicenda, sub uno aspectu subjiciantur, tabulas quatuor Geographicas æneis typis incisas lectoribus exhibeo. Prima ad Illyricum pertinet, in qua intuentium oculis subest tripartita circumscriptio Illyrici, *Proprii* videlicet, seu *Primigenii*, *Universalis*, & *Hodierni*. Illyricum proprium voco regionem illam, in qua primo ortum, ex eaque propagatum est nomen genusque Illyricum. Illyrici universalis vocabulo intelligi volo, quidquid regionum ac gentium fuit aliquando juris ac nominis Illyrici. Illyricum hodiernum est complexio quædam provinciarum, quæ hodieque nomen Illyricum retinent. Ut clare perspicere valeas, quatenus extendatur sive Proprium, sive Universale, sive Hodiernum Illyricum, suis quodque ac diversis lineis circumscribitur. Præterea apponendas curavimus notas temporis, quo quæque provincia vel ad jus nomenque Illyricum accesserit, vel ab eo divulsa fuerit; quæ omnia, ut distinctius explicari, & cognosci queant, ubi tempus & occasio dabitur, quatuor illas tabulas, quas P. Philippus confecit, cum nostris in eas Commentariis proferemus, quibus totius Illyrici profani descriptio, & historia comprehenditur. Reliquæ tres tabulæ expressa referunt totidem quasi systemata Dalmatiæ, diligenter descripta, & pro temporum diversitate variata & distincta; primum Dalmatiæ Romanæ Imperio Romanorum subjectæ; secundum Dalmatiæ Slavonicæ post adventum Slavorum; tertium denique Dalmatiæ Venetæ, atque hodiernę: Venetam appello, propterea quod nunc pars maxima Dalmatiæ ad Venetorum ditionem spectat. Sed tabulam secundam Dalmatiæ Slavonicę reservandam duximus tomo secundo Illyrici sacri, ad quem Slavorum in Dalmatiam adventus pertinet.

Prolegomena ad Hist. Eccl. Salonit. trifariam divisa. Pars prima, & secunda.

Tabulæ quatuor Geographicæ ad Hist. profanam Illyr. & Dalmat.

Pars tertia Prolegomenon bipartita est, & duabus sectionibus distincta. Caput primum itemque alterum prioris sectionis evolvit explicatque origines Ecclesię Illyricę & Dalmaticę, quas usque a temporibus Apostolicis repetendas, atque ad Apostolos conditores, sive ad eorum Discipulos referendas esse contendimus; in utroque Apostoli & Apostolici Viri percensentur, qui populis illis primam Evangelii lucem attulerunt,

Tertia pars Prolegomenon, Eccles. Illyr. origines Apostolicæ.

runt, ecclesiasque illas fundarunt. Sectio secunda tribus capitibus constat. Primum sibi vindicat Descriptio Urbis Salonitanæ; alterum inquirit, utrum ecclesia Salonitana inde usque ab ætate Apostolica jus nomenque Metropoliticum adepta fuerit, ubi multa disserimus & copiose de variis gradibus Hierarchiæ Pontificalis, & veterum ecclesiarum Patriarchalium, Exarchalium, Metropoliticarum, & Episcopalium distinctione; quæ quidem neque ab hujus loci argumento aliena sunt, neque illis, quibus libri non sunt ad manus, unde rerum hujuscemodi notitiam hauriant, inutilia aut injucunda fore speramus. In tertium caput varios Salonensium Episcoporum Catalogos conjecimus cum nostris in eos animadversionibus, quibus, si quid illis desit, suppleri, si quid ordinis vel temporum perturbatione peccatum sit, corrigi, si quid obscurum est aut confusum, illustrari & explicari possit. Hic etiam nobis oblata est occasio nonnulla breviter strictimque attingendi de antiquis Diptychis, unde veterum Pontificum Catalogi emanarunt. Nec vero committendum putavimus, ut tertiæ huic parti nostrorum Prolegomenon sua deesset tabula Chorographica, in qua ecclesiæ ac Metropolis Salonitanæ fines alias prolatos, alias contractos, veteres pariter, hodiernosque describimus.

Jus Metropoliticum Eccl. Salonit.

Catalogi Episc. Salonit.

Historiæ ecclesiasticæ Salonitanæ formam quamdam rudi penicillo, ac levibus lineamentis adumbraverat P. Philippus, eamque expoliendam ac perficiendam mihi tradiderat. Nominibus fere omnium Antistitum Salonitanorum aliquid materiæ, in qua nobis elaborandum esset, apposuit; & scriptis suis quædam veluti rerum semina injecerat, quibus evolvendis & explicandis Pontificatus cujusque historia augeri & dilatari posset. Præterea Pontificum aliquot ac Divorum Acta ipsemet Italico, vel etiam Latino sermone, licet cursim, ac succisivis operis, & quoquo poterat stylo, describere cœperat; nonnulla etiam majori ex parte digesserat, quibus tamen multa vel addi, vel detrahi, & omnia sub acumen criseos ac styli revocari oportebat. Hic vero lectores præmonendos censeo, ut ne talem expectent a me, aut sibi cogitatione fingant, historiam ecclesiæ Salonitanæ priorum sæculorum, quales solent esse vel mediæ ætatis, vel nostrorum temporum historiæ, quibus rerum copia multa & varia suppeditat, nec desunt Scriptores & monumenta, unde res certas atque exploratas transcribere queas. De rebus ecclesiasticis Salonitanis usque ad sæculum fere quintum nihil memoriæ aut litteris clare diserteque proditum invenitur, præter Acta S. Domnii primi Episcopi Salonitani, S. Donati Confessoris, & S. Anastasii martyris Salonitani, itemque nomina Episcoporum Salonæ; & hæc ipsa nomina, nisi Catalogi Pontificales nobis conservassent, vetustas aut calamitas temporum, & incuria hominum, ut cætera pleraque, perpetua oblivione obruisset. Nam si quæ in Commentariis ejus ecclesiæ, aliisque publicis privatisque erant monumentis, vel igne abolevit persecutio Diocletiani, qui Christianæ religioni pariter sacrisque codicibus bellum crudele ac sacrilegum indixerat; vel irruptionibus barbaricis, & fuga incolarum dispersa sunt, alioque translata; vel denique urbe eversa, incensisque tabulariis pleraque interiere. Quare nobis alterutrum necesse fuit facere, aut tercentos ipsos annos Episcopatum S. Domnii proxime consecutos, Episcoporum nominibus propemodum solis, nudisque & vacuis percensendis transilire, aut rerum copia aliunde, & e communibus quibusdam locis mutuare, ad vastam illam, immanemque trium sæculorum lacunam explendam. Equidem nulla lege adstrictos esse historicos video, ut quod domi deest ad seriem institutæ historiæ continuandæ, foris assumere nequeant, modo communia propriis sic apte intexant, ut illa in sedem quodammodo suam venire, non in alienum locum temere irruisse videantur. Ex historicis sacris & profanis haud paucos proferre possem, qui ad domesticam vel inopiam sublevandam, vel copiam augendam, extranea adsciscere, atque in rem suam convertere minime dubitarunt. Unus nobis instar omnium est Cæsar Cardinalis Baronius, qui primo Annalium tomo, præter institutum historicum, præterque rationem illorum temporum, in quibus tunc versabatur, multa de sanctissimis religionis nostræ dogmatis, & mysteriis docte copioseque disseruit contra hæreticos posteriorum ætatum, qui eadem per summam insaniam, atque impietatem oppugnare aggressi sunt; nec vero contra leges historiæ sapientissimus ille Vir facere se arbitrabatur, propterea quod filum narrationis historicæ hisce ad præliandæ prælia Domini digressionibus identidem interrumperet. Et sane ex illo priore tomo si ademeris, quidquid vel ad catholicam religionem propugnandam, vel ad ritus ecclesiasticos illustrandos, vel ad profanam historiam & Chronologiam dilucidandam variis locis Baronius intexuit, eidem tomo ex tribus vel quatuor partibus plus una fortasse detraxeris. Quod si cæteris historicis impune licuit multa extrinsecus accersere, quibus historias suas augerent ornarentque, quis mihi jure succenseat, si ego, non quidem domesticæ supellectilis augendæ cupiditate, sed rerum Illyricarum inopia compulsus, idem mihi facien-

Historia veteris Salonit. rerum inops.

Quam ditari oportuit rebus aliunde adscitis.

Exemplo nobilium Scriptorum.

faciendum putaverim. Neque enim ad normam & regulam cæterarum exigi velim historiam ecclesiæ Salonitanæ veterum temporum; quæ cum nequeat esse perspicua & dilucida expositio seriesque rerum gestarum, quippe quarum certam distinctamque notitiam nimia vetustas nobis invidit, atque præripuit, nihil aliud esse potest nisi complexio quædam rerum partim universalium, partim singularium, & ratiocinationum conjecturalium, e quibus rerum ac temporum illorum obscura aliqua & probabilis cognitio elici possit. Itaque post Acta S. Domnii primi Salonarum Antistitis a nobis descripta, & pluribus notis, variisque Dissertationibus illustrata, ad persequendam continuandamque historiam Pontificalem hujus ecclesiæ, aliud fere nihil suppetebat, nisi Catalogi Episcoporum Salonensium, in quibus tota series Episcopalis usque ad quintum sæculum solis eorum nominibus contexitur. Horum itaque Episcoporum Acta cum omnino intercciderint, rebus aliunde quæsitis suppleri oportuit, quæ quidem cum rebus nostratibus permixtæ, & suis locis ac temporibus apte congruenterque dispositæ & continuatæ, veluti in historiæ unius corpus coalescerent. Ex tribus igitur locis communibus quæcumque in rem nostram accommodari posse videbantur, ita decerpsi digessique, & rebus Illyricis intexui, ut omnia aliquo modo connexa inter se & cohærentia justum quoddam historiæ corpus efficerent; si tamen hæc dicenda sit potius historia, quam commentationes quædam de rebus ecclesiasticis Salonitanis.

Ratio scribendæ & locupletandæ hist. Salonit. priorum temporum.

Materia ex triplici communi loco desumpta.

1. Ex hist. ecclesiastica universali.

Ac primus quidem locus, ex quo in usum nostrum multa deprompsimus, fuit historia universalis Ecclesiæ & Imperii, a primo ad quartum sæculum deducta; nam quæ per annos tercentos in multiplici rei Christianæ varietate motuque gesta sunt, maxime illustria, & memorabilia, in epitomen quamdam Chronologicam redegimus, & quæ cujusque Episcopi Salonitani temporibus respondebant, ea cujusque nomini subjecimus, ex eisque conjectando collegimus, quid quisque præclare ac laudabiliter gesserit. Scitum est enim ex universalibus & communibus de singularibus & propriis conjecturam facere, atque ex universæ ecclesię statu licet conjicere, quo loco essent res ecclesię Salonitanę, prosperęne fuerint, an calamitosę, tranquillę, an perturbatę, quidve pro temporum diversitate vel incrementi, vel detrimenti ceperint. Inde etiam dignosci potest, quale fuerit cujusque Episcopi regimen, quam varium & multiplex, quam difficile & laboriosum, quam multis sollicitudinibus & periculis implicitum, & quantam singuli diligentiam, vigilantiam, contentionem adhibuerint, sive ut lętis pacatisque temporibus ad rem Christianam amplificandam bene uterentur, sive ut ingruentibus persecutionum tempestatibus, gregem sibi commissum defenderent, eique pręsidio essent ac solatio. Nec vero absimile est haud paucos ex illis fuisse, qui tamquam boni Pastores animam suam pro suis ovibus ponerent, ac martyrii decus laborum suorum pręmium adipiscerentur; pręsertim cum acerbissimis illis temporibus ad cędem primi omnium designari solerent Episcopi, quibus sublatis Christianam religionem funditus eversum iri vulgo existimabant. Multa igitur de rebus vel secundis vel adversis totius ecclesię, de Romanis Pontificibus, de Imperatoribus pręsertim oriundis ex Illyrico, religioni nostræ aut propitiis, aut infestis, de acerbitate persecutionum, de controversiis & hęresibus per ea tempora subortis, aliaque ejusdem generis breviter perstrinximus, quę communia cum essent, rebus tamen atque ętatibus ecclesię Salonitanę, ejusque Antistitum sic illigavimus, ut propria quodammodo, & nostra fierent. Huic ecclesię ab anno alterius sęculi quadragesimo quinto usque ad septuagesimum tertii sęculi annum, octo ipsos Episcopos pręfuisse invenio, quorum primus Honorius sive Honophrius, postremus fuit Maximus secundus hoc nomine. Horum Episcopatuum historiam, cum nihil aliunde suppeteret, ex rebus communibus conficere necesse fuit, decerptis ex historia universali, atque iis in singulos accommodatis ac distributis, quæ ad cujusque tempora pertinebant, ne videlicet annos centum fere ac viginti rerum omnium inanes, & omnino vacuos relinquere cogeremur.

2. Ex hierarchia, disciplina, re critica, & chronologica ecclesiastica.

Alter locus, unde aliquid derivari potuit, transferrique in historiam Salonitanam rerum domesticarum inopia laborantem, continet quædam explicatu cognituque dignissima, quæ ad hierarchiam, disciplinam, remque criticam, & chronologicam ecclesiasticam spectant. Ex his autem haud sane multa, nec temere quidem ac sine delectu, sed ratione & consilio, prout res & occasio se dabat, historiæ Salonitanæ sic intexuimus, ut in eum locum, quem illis tribuimus, non violenter intrusa, sed quam aptissime cadere viderentur. Veluti in tertia parte Prolegomenon, ubi inquirendum fuit, an ecclesia Salonitana inde usque ab sua origine jus titulumque Metropoliticum adepta fuerit, visus est nobis locus idoneus, in quo de institutione Apostolica Metropoleon, de tribus antiquissimis Patriarchis primariis, quibus postea Hierosolymitanus & Constanti-

nopo-

nopolitanus accesserunt, & alii deinceps; de tribus itidem Exarchis, de Primatibus & Vicariis Apostolicis; ac de aliis id genus, quæ attinent ad hierarchiam ecclesiasticam, opportune disputaremus. Proxime post S. Domnium ecclesiam Salonitanam administrarunt Cajanus & Symphorianus, quos tradunt ex Ordine Diaconorum electos fuisse promotosque ad Episcopatum; hinc autem oblata nobis est, non longe accersita, occasio disserendi de cæteris infra Episcopalem Ordinibus ecclesiasticis, ac præsertim de Diaconis, qui ferme septeni ex Apostolica institutione in singulis ecclesiis constitui solebant, itemque de Archidiaconis, qui secundum Episcopos primarium auctoritatis locum obtinebant, non illi quidem Ordine & charactere, sed potestate & curatione ecclesiastica Presbyteris antelati, horum autem, & Diaconorum, quibus Archidiaconi præerant, munera & officia nominatim persequimur. Neque ab eo, in quo versamur, argumento visum est alienum esse, addere aliquid de Comitiis Episcopalibus, veterique consuetudine eligendi Episcopos, quos e collegio Diaconorum majores nostri sæpe assumere consueverant, Clero populoque suffragia ferentibus, vel certe assentientibus atque approbantibus. S. Domnius, ut in ejus Actis scriptum est, S. Clementem Salonis perhonorifice excepit, ab eoque ex illis Episcopis, quos socios adjutoresque Evangelicæ peragrationis sibi adjunxerat, duos postulavit, quorum opera ac ministerio ad Cajanum & Symphorianum Pontificali charactere initiandos uteretur; locus is nos admonet, ut investigemus, quem in annum inciderit profectio in Dalmatiam S. Clementis, adveneritne Salonas, antequam susciperet, an vero postquam ultro deposuerat regimen ecclesiæ universalis: id quod constitui ac stabiliri nequit, nisi de Clementis Pontificatu Romano, ejusque abdicatione, ac de annis, quibus vel hanc, vel illum illigari oportet, variæ diversæque Auctorum sententiæ exponantur, & quæ verisimilior videtur, ea cæteris præferatur. Videamus præterea necesse est, his duobus Episcopis, quid negotii demus, interea dum S. Domnius vixit, cuique eos muneri velimus esse præpositos, maxime quod antiqui Canones plenissime vetabant plus uno Episcopo in singulis esse civitatibus. Restat igitur, ut fuerint Episcopi adjutores, quos B. Domnius idcirco Pontificia consecratione impertiit, ut sibi ad exsequenda Episcopi munera vicariam operam navarent; id vero non repugnare, sed consentaneum esse legibus institutisque antiquis ecclesiasticis, ut ostenderem, hinc mihi necessitas imposita fuit pauca dicendi de Vicariis Episcoporum, ac præsertim Romanorum Pontificum, quos aliqui Chorepiscopos perperam vocant, eosque & charactere Episcopali insignitos fuisse constat, & jure quodam donatos, ut Clero populoque non dissentientibus in Pontificatum succederent. Ab Cajano, & Symphoriano ad duos alios his proximos Episcopos Salonitanos Hesychium primum, itemque secundum progredimur. Suspicio est alterutrius, vel utriusque Acta, quæ olim fortasse extabant, compilasse, in suumque transtulisse Hesychium Episcopum Carteræ, larvatos illos Historicos, sive Chronologos, quorum ea consensio inter se & conspiratio fuisse videtur, ut furta & prædas undecumque facerent, convectarentque ad Fastos Divorum Hispaniensium locupletandos, & infarciendos. Hæc suspicio, quam non omnino inanem aut de nihilo esse ibidem ostendimus, satis amplum nobis aperuit campum, in quo excurrere Historia nostra exspatiarique posset; siquidem illorum opera omnia, quæ sub ementitis nominibus prodierunt, singillatim percensenda fuerunt, fraudes & fallaciæ commonstrandæ, prava & dolosa consilia detegenda, & gravissimæ censuræ referendæ, quas iisdem prudentissimi quippe ac sapientissimi viri, maxime Hispani, inflixerunt. De his autem hoc loco lectores accurate edocere debuimus, ut intelligant quibuscum res nobis futura sit, cum iterum ac sæpius continget, ut istis plagiariis, rerum nostrarum repetundarum causa, litem & actionem intendamus, id quod statim facere aggredimur in Venantio successore alterius Hesychii, quem nobis surreptum, e Salonitano Toletanum Episcopum fecerunt. Hæc & alia ejusdem generis, e promptuariis eruditionis doctrinæque ecclesiasticæ desumpta, variis hujus historiæ locis pro re nata attexuimus; non ea sane, ut vides, longissime adscita, nec quasi per vim, & collo obtorto in historiam Illyricam abducta, sed petita e propinquo, quæ quodammodo sponte sua se offerre, suasque nobis opes ad rerum nostrarum inopiam sublevandam contribuere videntur. Non deerunt fortasse, qui existiment molestam etiam, non modo supervacaneam esse commemorationem rerum hujuscemodi, quas multi & nobiles Auctores docte copioseque pluribus libris explicarunt; hisque onerari verius, quam ornari historiam Illyricam putabunt. Quibus nos ita responsum volumus, non si hæc doctis atque eruditis viris necessaria non sunt, continuo inutilia erunt, & injucunda plerisque aliis, qui antiquitatis ecclesiasticæ cognoscendæ studio tenentur, neque in promptu est illis copia librorum, unde illius notitiam sibi adsciscant. Nimis profecto contrahere, in angustumque con-

Unde a nobis desumpta sit materia ad ornanda Acta Cajani, & Symphor. Epis. Salon.

Et utriusque Hesychii.

De falsis Chronologis sive Historicis Hispaniensibus.

concludere videretur industriam Scriptorum, remque litterariam, si quis nihil scribi proferrique in medium vellet, quod ab aliis jam occupatum fuerit, quod non sit omnibus novum, inauditum, & incognitum; ex quo fieret, ut ingentia volumina in paucas pagellas redigi facile possent. Doctis & semidoctis scribimus, his quidem, ut habeant, unde doctiores fiant, illis vero, ut habeant, de quibus judicent ac sententiam ferant. Cæterum usurpare mihi liceat præclarum illud C. Lucilii, qui apud M. Tullium dicebat ea, quæ scriberet, neque ab indoctissimis, neque a doctissimis legi velle, quod alteri nihil, alteri plus fortasse, quam ipse, intelligerent.

3. Ex Actis martyrum interpolatis.

Tertius denique locus, ubi latere aliquid visum est, quod jure suo videretur posse repetere historia Salonitana, sunt Acta quorumdam martyrum ac Divorum, quæ opinione omnium corrupta & interpolata cum sint, & cum illis, quorum nomina præferunt, aut omnino discrepent, aut certe omni ex parte non cohæreant, ex quibusdam indiciis oborta mihi est suspicio illuc irrepsisse, & rebus aliis implicitum atque involutum delitescere aliquid ex historiis nostrorum Antistitum vel martyrum, quarum jacturam deploramus: idque eo verisimilius est, quod, ut supra diximus, & aliis locis paullo diligentius explicandum erit, cum Dalmatia & crebris barbarorum irruptionibus exposita fuerit, & variarum gentium dominatum subierit, magna facta sit veterum codicum dispersio atque distractio; eos quippe vel incolæ, hostibus ingruentibus, alio atque alio fuga dilapsi secum abstulerunt, vel qui rerum in Dalmatia potiebantur, compilatis tabulariis, antequam novis Dominis supervenientibus excedere cogerentur, in alias atque alias regiones asportarunt. Hos autem codices quidam nacti cum essent, aut rerum & nominum similitudine decepti, aut mala fide & dolo multa indidem sumpserunt, quibus Divorum suorum historias augerent, atque ornarent. Sed hæc alias, nunc quod instat. Cum itaque in illis, quæ modo dicebam, Actis martyrum visus mihi essem videre indicia, & vestigia nescio quæ rerum atque Episcoporum nostratum, his admonitus in eam spem veni, ut si paullo acrius cogitationem curamque vestigandi intenderem, quod quærebam, si minus argumentis & rationibus, attamen probabili conjectura assequi possem. Res erat aleæ & periculi plena, exitusque admodum incerti, quam timide ac dubitanter aggressus, conjectando & ratiocinando eo perduxi, ut me suscepti conatus non prorsus pœniteat. Cæterum ne hisce indagationibus conjecturalibus nimio plus indulgere videar, parce admodum illis utendum censui; nec plures sunt, quam tres aut quatuor Salonitani Episcopi, ad quos pertinere quædam, referrique posse existimamus, quæ in historiis aliorum Divorum adventitia esse, & ex alienis Actis invecta, maleque cum his cohærere viderentur. Nec vero omnia, quæ in historiis hujusmodi scripta sunt, promiscue & sine delectu, quasi jure nostro reposcimus, & tamquam propria Episcopis nostris vindicamus; sed regulis quibusdam constitutis, quibus nostra ab alienis secerni queant, ea quidem, quæ ab iis non abhorrent, quorum nomine historiæ illæ inscribuntur, prorsus intacta relinquimus, quæ vero aptius cum nostris congruunt, ea tantum repetimus, & quibus videntur esse adempta, restituimus. Sed quoniam hæc satis intelligi nequeunt sine alicujus exempli appositione, quam brevissime potero exponam, quæ a nobis repetendi ex Actis S. Georgii Palæstini martyris Acta Georgii Salonitani Episcopi, ac vindicandi ratio viaque tentatur; hinc enim aliarum hujusmodi nostrarum indagationum specimen capias velim. Primum igitur illud nobis constituendum fuit, duos imperante Diocletiano, & iisdem fere temporibus fuisse Georgios, alterum Episcopum Salonitanum, alterum martyrem Palæstinum: quo constituto ac declarato, historias omnes partim aliquo modo varias, partim omnino inter se contrarias, Græcas Latinasque accurate percensemus, quæ de vita & martyrio S. Georgii Palæstini extant, hujusque nomini subjiciuntur; nam is unus doctis pariter indoctisque notus est, & Græcorum ac Latinorum litteris celebratus; noster vero non solum in vulgus plane ignotus est, sed ne ipsis quidem viris eruditis cognitus; hujus autem notitiam quærere & investigare si alibi coneris, quam in catalogis Pontificiis ecclesiæ Salonitanæ, frustra labores. Ex his omnibus porro historiis Georgianis nulla est, quæ germana omnino ac sincera haberi dicique possit, & nulli doctorum hominum censuræ sit obnoxia. In has ergo studiose ac diligenter inquirere, atque alias cum aliis conferre instituimus; & cum Petro Episcopo Equilino in iisdem manifesto comperimus quadruplicem discrepantiam, locorum scilicet, temporum, rerum, ac personarum, quam ipsi fuse accurateque explicamus, brevissime autem Equilinus hisce verbis expressit: *In ejus martyrio multa diversitas invenitur tam ex parte loci, quam ex parte modi, tam ex parte temporis, quam ex parte judicis.* Hinc autem fit, ut omnia illa, quæ in historiis Georgianis narrantur, in unum eumdemque martyrem Palæstinum convenire nequeant; ac proin-

In quibus visum est aliquid latere de rebus Illyricis hagiologicis.

In Actis S. Georgii Palæstini contineri quædam videntur ad Georgium Salonit. Ep. spectantia.

proinde si vera sunt, in duos Georgios ejusdem quidem ætatis, sed paucorum annorum intervallo disjunctos, distribui debent, & sua cuique aptari. Illis vero temporibus nullum alium Georgium extitisse comperimus, in quem aptius accommodari possint ea, quæ Georgio Palæstino vel superfluunt, vel repugnant, nisi quem nobis Catalogi nostri exhibent, æqualem ætati atque Imperio Diocletiani. Quare in hisce historiis permixta fuerint cum necesse sit Acta Georgii utriusque, illud conatus sum, quoad ejus fieri potuit, efficere, ut altera ab alteris secernerem, ac pro diversitate locorum ac temporum, rerum ac personarum, quædam Palæstino, quædam Georgio Salonitano attribuerem. Hac autem Actorum secretione facta, & duplici Georgii distinctione adhibita, omnis ex historia Georgiana & discrepantia tollitur & confusio. Cum vero Palæstinus Græcis, quam Latinis, Salonitanus Latinis notior esset, quam Græcis, sic statuo, in Græcis quidem exemplaribus illum magis, quam hunc eminere; contra vero in Latinis plura esse, quæ ad nostrum, quam quæ ad Palæstinum pertineant. Singula hic persequi, pluraque in hanc sententiam scribere supersedeo, cum lucubrationem illam nostram legere & expendere liceat. Arduum sane opus fuit, & operosum, in quo plurimum studii, temporis, ac laboris consumere necesse fuit, nec breviter ac paucis expediri potuit; an vero operæ pretium fecerim, nec satis scio, nec si sciam, dicere ausim. Non autem sumpsi hoc mihi, ut rem ita esse lectoribus persuadere non opinione solum, sed etiam ad veritatem plane voluerim. Res enim hæc tota conjecturis nititur, ex quibus opinabile quidem aliquid elicere, nihil tamen, quod certum sit, concludere queas. Quod vero simile nobis videbatur, id ut sequeremur, quantum conniti studio & industria potuimus, operam dedimus; quam prope autem ad veritatem, seu verisimilitudinem accessimus, aliorum sit judicium; id quidem certe conati sumus, tentavimusque, quatenus indagando, conjectando, ratiocinando progredi possemus, & hoc quodcumque est operis ac laboris, conatum quemdam rite dixeris, quemadmodum Daniel Papebrochius suos illos Commentarios, doctos oppido & laboriosos, in Catalogum Pontificum Romanorum, *Conatum Chronico Historicum* appellavit; cum enim Historiam & Chronologiam Pontificalem multis difficultatibus impeditam, ac tenebris involutam, certis argumentis & auctoritatibus plane ac dilucide, omninoque ad veritatem explicare se posse diffideret, id unum sibi sumpserat, ut eamdem prudentibus conjecturis ac rationibus adhibitis quoquo modo expedire, atque in ordines temporum digerere conaretur. Quid enim prohibet, quo minus historici cæterique Scriptores aliquando vel ingenii, vel industriæ suæ quosdam quasi conatus exserant, audeantque in loco aliquid, experiundo ac tentando, si quo modo possint rebus obscuris & incertis, aut etiam incredibilibus, sive lucem aliquam afferre, sive probabilitatem quamdam conciliare. Huc nimirum illa pertinent, quæ quia sunt admirabilia, contraque opinionem omnium, Paradoxa appellantur, quæ quidem quamvis nova sint & inaudita, & parum etiam credibilia, libenter tamen si apte sciteque, ac probabiliter exposita fuerint, & audiuntur, & leguntur, & legentium vel audientium animos non modo sua novitate oblectant, sed etiam probabilitate quadam percellunt, ex iisque assensionem aliquam eliciunt. Ex illo autem nostro conatu, quamquam nihil de Georgio Salonitano Episcopo ne probabile quidem ac verisimile, nedum certi aliquid, effici posset; in eo tamen, licet ab nostro instituto alienum fuerit, nos elaborasse non pœnitet, ut nostris illis Commentationibus illustriora fierent Acta magni illius martyris Palæstini, ab illisque rebus secernerentur, quæ cum illo minus congruere videantur; dabuntque nobis veniam, opinor, Lectores, vel potius gratiam aliquam habebunt, quod si non Salonitani, attamen Palæstini Georgii plenam, & sinceram, secretamque ab rebus alio pertinentibus, notitiam e nostris lucubrationibus assequi possint; quibus itidem alia non pauca intexere necesse fuit ad rem propositam sive probandam, sive illustrandam, quæ ad cognoscendum neque supervacanea, neque ingrata illis fore speramus. Quæ hujus nostri conatus vel excusandi, vel ab illis censuris, quibus obnoxius esse posset, vindicandi causa hoc loco dicta sunt, eadem referas velim ad duos alios Salonitanos ante Georgium Episcopos, Agapitum & Joannem, quorum itidem Acta ex historia S. Agapiti Prænestini, & S. Venantii Camertini martyris repetere conati sumus.

Ratio secernendi & vindicandi, quæ ad nostrum Georgium prius accommodantur.

Hæc Georgiana lucubratio, in qua nihil certum affirmamus, conatus quidam dici potest ad exemplum conatus Papebrochiani.

Ex quo etsi nihil certum aut probabile effici, utilitas tamen aliqua percipi potest.

Atque ex illis tribus communibus locis, qui modo sunt expositi, quemadmodum historia Salonitana, ubi rerum suarum egestate laborat, auctior fieri potuerit, & locupletior, satis superque declaravimus. Nunc illud mihi venit in mentem vereri, ne quis nobis vitio vertat, quod in conjecturis adhibendis nimii fuerimus, iisque licentius, quam deceat historicos, abuti videamur. Neminem esse arbitror, qui nesciat res Christianas trium priorum sæculorum, eas præsertim, quæ ad ecclesias singulares attinent, partim vetustate nimia nobis obscuras esse, velut quæ magno ex intervallo loci vix cernantur, par-

Historico licet conjecturis uti, ubi certa & explorata desunt.

partim posteritatis notitiæ prræreptas fuisse, seu quod nullis fuerint litteris traditæ, sive quod vetera monumenta, quibus commissæ fuerant, ob varios rerum humanarum casus interierint. Ex quo factum est, ut plurima sint prorsus incognita, multa incerta, pauca admodum, quæ paullo diligentius memoriæ prodita, & litteris custodita ad nostram ætatem, nostramque cognitionem pervenerint. Quare qui de antiquissimis illis ecclesiasticis rebus scribunt, iis nihil est conjecturis familiarius, nihil usitatius; e conjecturis siquidem, commentando & ratiocinando eliciunt, unde suppleant, quid illorum temporum historiæ deest, rebus obscuris aliquam lucem impertiant, incertis ac dubiis nonnullam fidem afferant, & nodos sæpe difficillimos sive historicos, sive chronologicos, sive geographicos ratione quadam probabili dissolvunt. Conjecturis frequentissime utuntur Cæsar Cardinalis Baronius, Hagiographi Antuerpienses, Pagius, Tillemontius, aliique in ecclesiastica historia præclari ac nobiles; non quod ex illis certi quidpiam concludi posse existiment, sed quod satius esse censeant res antiquas quoquo modo evolvere & explicare, quam omnino involutas & implicatas relinquere. Non enim est necesse, historicus comperta semper & explorata proferat: ex incertis, sint modo verisimilia, ratiocinando narrationes suas conficit, non illas quidem ad firmam fidem faciendam, sed ad imbecillam quamdam assensionem obtinendam idoneas. Nimio plus exigit ab historicis, qui nihil ab illis afferri velit, quod indubitatis auctoritatibus & monumentis probari nequeat: sunt enim pleraque adeo implicata & obscura, ut prudentiæ historicæ sit, non ea demonstrando explicare velle, sed conjectando suadere, non patentius illustrare, sed utcumque expedire: quo in rerum genere, si quis ad eas explanandas conjecturis scite prudenterque usus fuerit, falli nimirum identidem poterit, reprehendi sine injuria non poterit. Joannes Lucius, qui gravissime omnium & doctissime de rebus Dalmaticis scripsit, quemque propterea excellentiæ & honoris causa *Historicum Dalmatam* plerumque appellamus, in suis libris *De Regno Dalmatiæ & Croatiæ*, plurimum loci conjecturis tribuendum putavit, non solum in primo libro, ubi res Illyricas perantiquas, & perobscuras a primordio evolvere ac dilucidare conatur, sed etiam in reliquis, ubi res posteriorum ætatum, quam diligentissime potuit, persecutus est; quippe, ut ille ait cap. 1. lib. 1. *quæ post Imperii declinationem in Dalmatia evenerunt, apud plures Auctores adeo confusa reperiuntur, ut vix aliquid certi vel distincti percipi queat*. Cum igitur pleraque, præsertim antiquiora, paulloque longius a temporibus nostris disjuncta, conjecturis niterentur, sapienter cauteque statuerat suos libros inscribere atque appellare *Indagationes*; propterea quia nihil aliud propositum sibi esse voluerat, nisi ut indagando & investigando id, quod vero similius esset, quæreret, suisque Commentationibus illustraret. Certe ab illis amovendum censuit titulum historiæ, quod historia, cum sit rerum gestarum expositio, majus quoddam opus esse videatur, quam ut multarum rerum conjecturalium & opinabilium coacervatio nomen historiæ pro dignitate sustinere possit. Quæ quidem ratio apud nos etiam valere debuisset, nostroque huic operi historiæ titulum detrahere; sed non est necesse vim hujus vocabuli ad vivum resecare, & quoniam homines ut expectant, sic vulgo nominant *Historiam Illyricam*, hæc retineat sane nomen illud, quod eidem, quamvis minus apte conveniat, accommodavit tamen aptavitque jamdudum communis expectatio & appellatio. Cæterum hoc quodcumque est operis, ut voles, per me licet, appellaveris sive historiam Illyricam, sive, ut supra dixi, Commentarios de rebus Illyricis.

Idque probatur exemplo nobilium Historicorum,

ac præsertim Historici Dalmatæ.

Cum ergo res antiquissimæ ecclesiæ Salonitanæ in oculto lateant, neque suppetant monumenta, unde certa & perspicua illarum notitia depromi queat, ad conjecturas confugimus, easque nobis subsidio comparavimus, ut tria illa priora ejusdem ecclesiæ sæcula ab silentio ac tenebris, in quibus magna ex parte delitescebant, quacumque tandem ratione vindicaremus. Nec video sane, cur in obscura nocte versanti, ac tetris tenebris & caligine circumfuso optabilius sit omni prorsus luce destitui, quam tenue illud, si forte oblatum sit, & incertum lumen arripere, quod conjecturæ, & rationes conjecturales afferunt. Conjecturarum autem ea est natura & varietas, ut aliæ magis, aliæ minus ad fidem faciendam videantur idoneæ; interdum singulæ leves per se ipsæ sunt atque infirmæ, at simul conjunctæ, si non ad vincendum, certe ad suadendum, vim non mediocrem obtinent; quæ in varias partes duci possunt, nonnumquam etiam in contrarias, iis nihil incertius est, aut imbecillius; quæ aliquibus nullius ponderis esse videntur, apud alios haud parvi momenti esse putantur, & cum res conjecturis penditur, potest non solum aliud mihi ac tibi, sed mihi ipsi alias aliud videri, ut ajebat Tullius, & iidem alias aliud de iisdem rebus & sentiunt & judicant. Hoc certe commodi & utilitatis e conjecturis percipitur, quod sæpe aliorum studia commoveant, quibus acutius est ingenium,

Conjecturarum natura & varietas.

genium, uberior doctrina, & major copia librorum; illosque excitant ac stimulant, ut rem accuratius & penitius investigent, longiusque investigando progrediantur; eoque interdum diligentiori inquisitione ac meditatione adhibita perveniunt, ut quæ antea ex obscuris indiciis opinione attingi tantummodo poterant, ea ipsi certa & clara cognitione assequantur. Cujusmodi autem sint nostræ conjecturæ, aptæne ad efficiendum aliquid & suadendum, an prorsus ineptæ, judicare non ausim; eas lectorum judicio libentius subjecerim. Quocirca moneo jam nunc, prædico, ante denuncio, me nihil in medium esse allaturum, cui plus fidei adhiberi velim, quam quantum vel merentur rationes seu conjecturæ, quibus res quæque nititur, vel prudens lector tribuendum esse censuerit: id quod in progressu operis identidem, ac sæpius fortasse, quam sit necesse, edico profiteorque in hæc aut similia verba: *recte, secusne conjecerim, aliorum velim esse judicium;* nunc autem id præmoneri, & præcaveri oportuit, ne quis existimet meis me conjecturis & opinationibus plus nimio fidere, ac tenacius iisdem adhærescere, quam ut ab illis divelli, & in contrariam partem abduci patiar. In rebus antiquis, longeque ab ætate nostra remotis, quæ omni litterarum luce carent, sæpe versari cum debeam, opinatoris potius, quam historici partes agere cogor; nec ultra id, quod verisimile occurrerit, progredi valeo; ac sæpissime quidem rem omnem in incerto relinquens, meamque ab utraque parte assensionem cohibens, eam lectori dijudicandam permitto; si vero quid meæ sententiæ sit exponam, id, ut potero, explicabo, *non tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint & fixa quæ dixero: sed ut homunculus unus e multis, probabilia conjectura sequens: ultra enim, quo progrediar, quam ut verisimilia videam, non habeo.*

Itemque utilitas.

Auctoris ingenua professio.

M. Cic. lib. 2. Tusc.

Hæc ratio ac methodus describendæ historiæ Salonitanæ ecclesiasticæ priorum trium sæculorum, viris doctis atque eruditis & visa, & expensa, & probata fuit. Hujus quippe formam atque ideam breviter expositam, & in suas partes, & partium capita digestam P. Philippus prudentum ac litteratorum hominum judicio, censuræque olim committeret. Singulis autem Episcopis subjecerat capita summa rerum fere earumdem, quas partim ex historia universali, doctrinaque ecclesiastica decerptas, partim ex aliorum Divorum Actis, vel aliunde conjecturalibus ratiocinationibus deductas, ipse quidem brevissimis titulis comprehenderat, nos vero fuse copioseque exposuimus. Quæ omnia cum sapientissimi viri approbaverint, ac laudaverint, a proposita methodo ac ratione haud mihi discedendum putavi, ratus communis publicæque approbationis prædes ac sponsores habere eos ipsos, qui de illa tam gravia & præclara judicia fecissent. Uno omnino volumine omnem ecclesiæ Salonitanæ historiam complecti decreveram, sed ex iis, quæ P. Philippus paraverat, quæque ipse collegi, seges & copia usque adeo excrevit, ut ea, quæ ad ejusdem ecclesiæ tria prima secula explicanda & illustranda congessimus, justi voluminis materiam satis uberem suppeditarent; præsertim cum Prolegomena fere dimidiam hujus Tomi partem occupaverint, quæ sane non debuerant, nec poterant prætermitti. His addere constitueramus, historiæque Pontificali interjicere historiam Diocletiani, & Divorum ex familia & cognatione ejusdem Imperatoris, quæ partim ad finem tertii, partim ad initium quarti sæculi pertinet; hæc enim historia tota nostra est, quippe cum Diocletianus, itemque martyres Divique ejus consanguinei ex Dalmatia, atque adeo Salonis oriundi fuerint. Quæ nos causæ impulerint ad historiam hujus Imperatoris fuse accurateque scribendam, eas in Præfatione ad eamdem historiam declarabimus. Existent autem variis hujus historiæ locis, itemque in Actis martyrum ac Divorum, quibus cum Diocletiano necessitudo & sanguinis communio intercessit, multæ & graves controversiæ historicæ & chronologicę de imperio & persecutione Diocletiani, de illius Collegis Augustis vel Cæsaribus, de illius uxoribus, ac præsertim S. Serena Imperatrice, de S. Artemia ejusdem filia, de nuptiis S. Susannæ, non Maximiano Galerio, ut vulgo creditum est, sed Maximiano Herculeo decretis, aliæque ejusdem generis plures; in quibus pertractandis, ac dirimendis, omni ope & opera enitemur, ut antiquitatem ac traditionem ecclesiasticam sartam tectam retineamus. Verum historiam Diocletianeam cum Actis martyrum ac Divorum e stirpe Diocletiani, ne series Episcopalis interrumperetur, neve hoc volumen plus nimio cresceret, rejicere coacti sumus ad calcem integræ completęque historiæ Salonitanę Pontificię, cujus primam partem hoc Tomo comprehensam non ultra initia quarti sęculi, & Imperium Constantini Magni, pacemque universalis ecclesię ab eo constitutam perduximus.

Ratio hujus historię scribendæ viris doctis probata.

Hist. Salonit. Pontificali addenda est historia Diocletiani itemque Divorum ex ejus prosapia.

Fateor equidem satius fuisse tercentos illos priores annos ecclesię Salonitanę, rerum inopes, atque ob defectum tabularum mire obscuros, breviter cursimque attingere, quam in illis tamdiu immorari, rebus ad eos illustrandos & locupletandos extrinsecus, & undecumque adscitis, & tanti fortasse non erat tribus hisce seculis integrum tomum

Ratio redditur, cur primus Tomus hist. Salonit. non ultra

aria priora sæcula progred.tur.

tribuere, in quem universæ hujus ecclesiæ historia facile includi posset, si ea resecentur, quæ foris & aliunde assumpsimus. Verum si quid in hoc peccatum est, id non tam consilio & voluntati, quam tempori ac necessitati, cui serviendum fuit, adscribas velim. Etenim cum totius historiæ Illyricæ moles mihi uni imposita fuisset, illud mihi ab iis, quorum auctoritate atque imperio totius vitæ nostræ rationes, nostraque studia diriguntur, impense mandatum fuit, ut quam celerrime possem, aliquid hujus operis jamdiu promissi & expectati absolverem, typisque committerem, ne videlicet diutius communis expectatio frustraretur. Ex ea rerum sylva & copia, quæ parata & congesta fuerat ad hunc primum tomum ea ratione, quam exposui, & methodo conficiendum, multa quidem jam diligenter elucubrata erant, neque aliud, nisi manum extremam desiderabant; cætera vero, in promptu cum esset, unde sumerentur, brevi tempore ac facili negotio componi, in ordinem redigi, expendi, expoliri, ac perfici posse videbantur. Si autem his prætermissis & rejectis, quæ vel jam elaborata fuerant, ac propemodum absoluta, vel certe ad digerendum & expediendum non admodum difficilia fore sperabam, me ad posteriores ætates explicandas & illustrandas contulissem, in hanc rem plurimum negotii ac temporis insumi opus fuisset; quippe cum nihil confecti, aut præparati, aut præmeditati haberem, multi mihi erant pervolutandi ac perlegendi sive codices MSS. sive Auctores typis editi; res plurimæ hac illac dispersæ ac dissipatæ colligendæ, & suis quæque locis statuendæ; temporum ordines explicandi; regionum fines posterioribus temporibus constituti investigandi, ac describendi; monumenta obsoletis verbis, barbarisque locutionibus involuta interpretanda; per eas infra sæculum nonum ætates incedendum, quibus rerum omnium ignoratio, tamquam nox quædam, offusa exiguum veri falsique discrimen reliquit, quod vix oculatissimi internoscere queant. Hoc autem cum nimis longum, ac prope infinitum esset, necessitate quadam coactus tum obsequendi majorum præceptis, tum satisfaciendi publicæ expectationi, decrevi opus inchoatum absolvere, atque in apertum proferre, qualecumque tandem futurum esset, sive aliqua reprehensione, sive approbatione dignum; maluique illud in discrimen aliquod, incertique exitus aleam committere, quam me officio meo communique desiderio deesse, ratus omnibus benignis juxta severisque censoribus meum, si non opus, certe obsequium probatum iri: nam ut præclare ajebat Sidonius lib. 9. Epist. 16. *quoties liber quispiam scribi cito jubetur, non tantum honorem sperat auctor a merito, quantum ab obsequio*. Cæterum si rebus extraneis in hunc primum tomum inferendis nimius fuisse videor, iisdemque in explicandis longior fortasse, quam oportebat, diligenter operam dabo, ut pressius deinde ac brevius, relictis alienis, res nostras expediam, nihilque vel superfluum redundet, vel necessarium prætermittatur in cæteris voluminibus, quæ deinceps sequentur, in quibus vel numquam a proposito argumento digrediar, vel si qua digrediendi necessitas fuerit, modice hoc faciam, aut etiam intra modum; certumque mihi ac deliberatum est non ultra attingere externa in posterum, nisi qua Illyricis rebus cohærent.

Pressius deinceps ac brevius res Illyricæ expedientur.

De Chronologia, sive ratione computandi annos a nobis adhibita, haud multa sunt, quæ hic subjiciam. Quemadmodum historia rerum præteritarum est narratio, sic Chronologia est rerum earumdem certis ex indiciis ad sua tempora temporumque partes accommodatio; quare huic illa materiem copiamque suppeditat, hæc illi vicissim formam, ac velut regulam adhibet. Vetus consuetudo hæc est, jam usque ab antiquissimis ducta temporibus, ut qui res gestas ordine chronologico persequi velit, quædam statuat sibi ac designet initia temporum, memorabili aliquo eventu illustria, certisque notis insignita, unde annorum deinceps consequentium numerum, rerumque scribendarum seriem sic deducat, ut singulas res singulis annis, & suas cuique affigat, quæ quidem capita sive initia temporum alii, nomine a Græcis accepto, *Epochas* vocant, alii *Æras* appellant vocabulo priscis Latinis incognito, ab Hispanis invento, apud quos, ut docet L. Andreas Resendius in epistola ad Joannem Vasæum, Æra nihil aliud significat, nisi notam numeri, & cum ad tempora dinumeranda transfertur, annorum computationem. Hanc huic vocabulo notionem subjiciunt apud eumdem Resendium Nonius Marcellus, Lucilius, & Faustus Regiensis, quibus adde Idacium in Chronico. Neque audiendos censeo, qui hujus vocis originem repetere jubent vel ab ære, quod Augustus, descripto terrarum orbe, ut penderetur Reipublicæ, edixit & sanxit; vel ab ære collatitio, quod Hispania in triumphum D. Calvini contribuere jussa est; nam ab æris contributione æram appellari Latinitas non patitur, ut præclare Petavius lib. 10. cap. 70. de Doct. Temp. animadvertit. Non defuerunt qui ex his notis A. ER. A. idest *Annus erat Augusti*, sublata interpunctione, conjunctis, hoc nomen *Æra* conflatum esse putaverint.

Chronologia quid sit.

Aera & Epocha, quid significent.

Unde æra appellata.

Tres potissimum æras, ut plures alias omittam, sive Epochas ante Christum maxime

xime illustres, & Græcis juxta Latinisque litteris celebratas invenio; quarum prima inde usque ab exordio Mundi deducitur, altera ab Olympiade prima per Iphitum instaurata, tertia demum ab Roma condita. Multæ itidem æræ, sive Epochæ post Christum natum inventæ sunt; sed una illa inter omnes eminet, quam sæculo sexto excogitavit Dionysius cognomento Exiguus is, qui primus Canones in unum volumen collegit, eique præfixit epistolam ad Stephanum Salonitanum Episcopum, cujus hortatu potissimum id operis laborisque susceperat. Hujus ille initium affigere voluit anno natali Christi, aut certe anno illi, qui paucis interjectis diebus, Christi ortum proxime consequitur, ab Kalendis Januariis, ad normam anni Juliani, usque ad diem extremum Decembris perductus. Hæc æra, quam alii vulgarem, alii communem, alii Christianam vocant, reliquis antiquatis, summo Christianorum præsertim Occidentalium consensu recepta est, hodieque in communi usu, atque in omnium litteris ac sermone versatur. Et quamvis de anno illo, quo reipsa natus est Christus, aliqua sit inter eruditos Chronologos dissensio, Latini tamen omnes in hanc æram consentiunt, & ab hac omnes eodem modo annos Christi computant, ut hic ipse, quo hæc scribimus, numeretur annus Christi *1749.*, ab qualicumque Epocha & anno Christi initium hos annos numerandi duxeris, sive primus æræ istius annus revera congruat cum anno natalitio Christi, aut cum eo, qui proxime sequitur, sive ab illo aliquot annorum intervallo distet: alii enim anno uno, alii biennio, alii quadriennio, alii quinquennio, alii sex ipsis annis ante initium æræ vulgaris Christi ortum constituendum esse existimant. Quæ quidem de numero annorum, quo natalis annus Christi æram Christianam antecedit, inter Auctores controversia nihil obstat, quo minus recte procedat numerus annorum hujus æræ, cujus initium omnium sententia affixum est anno Juliano *46.*, a quo hic annus, in quo versamur, est apud omnes *1749.* Itaque caput illud annorum Christi, quam æram vulgarem nuncupant, velut limes certus & cardo Chronologiæ est, communisque terminus, in quem Chronologorum omnium ratiocinia, sic tamquam ab viarum divortiis & ambagibus in idem compitum deducta confluunt.

Tres ante Christum Epochæ illustriores.

Post Christum æra Christiana ab Dionysio inventa sexto sæculo, vulgaris dicta, & ab omnibus recepta.

De anno Christi natalitio variæ opiniones.

Hanc Epocham vulgari usu ac vetustate tritam, receptamque ab omnibus, adhibendam nobis esse censuimus, non solum ad posteriores, sed etiam ad superiores ante Christum annos enumerandos: utrinque enim latissime patet, omnesque omnino mundi ætates pervagatur; nam infra adventum Christi deorsum versum ad nostra usque tempora procurrit; supra vero eumdem adventum quodammodo retrograditur, & temporum ante Christum perpetuo incremento augescens, sursum versus quasi quibusdam annorum gradibus ascendit usque ad initium orbis conditi; in quo tamen initio constituendo tam multæ sunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes sententiæ, ut opiniones plus nonaginta de hac re diffidentes inveniantur; neque uno aut altero sæculo, sed annis amplius mille principes in hoc genere scriptores inter se differunt. Igitur hanc unam Epocham, sive æram vulgarem cæteris omnibus præferendam, nobisque perpetuo usurpandam esse duximus, quod nota sit, atque apud omnes pervulgata, quod definitum habeat certumque annos numerandi initium, idest annum Julianum *46.*, quod abhinc multis sæculis communi usu invaluerit, multarumque ætatum possessione gaudeat, quod denique ad explicandos temporum ordines sive ante, sive post Christum evolutos perquam apposita videatur. Si quando vero vel ab urbe condita, vel ab serie Chronologica Imperatorum, Pontificum, ac præsertim Consulum, vel aliunde annorum computandorum rationem adsciscimus, eam cum æra vulgari ita componimus, ut singulis hujus annis singuli aliarum Epocharum anni respondeant. Ne quis autem contentionis, quam veritatis cupidior, verbi controversiam nobis obtrudat, antea monemus ac prædicimus hisce Chronologicis formulis: *Anno æræ Christianæ* . . . . vel *anno a partu Virginis* . . . vel *anno ante*, *aut post Christum natum* . . . eamdem omnino sententiam rationemque per nos subjici, quæ his verbis, cum annum æræ vulgaris sive communis dicimus, subjecta est. Sunt enim, quibus religio videtur esse, hanc æram aliter, quam vulgarem seu communem appellare, nos vero in has verborum angustias compelli noluimus; parvi enim refert, quibus quidque vocabulis exprimas, modo de reipsa conveniat, & loquendi formulis usu receptis utare. Omnes omnium ordinum homines æram vulgarem adoptarunt, eamque sive scripto, sive familiari sermone usurpant; & quamvis plerique, ac fere omnes eruditi negent æram vulgarem cum vera Christi nati Epocha congruere, his tamen nulla religio est, quo minus ad designandos æræ vulgaris annos promiscue utantur hisce formulis: *Anno Christi* . . . *Anno post Christum natum* . . . . *Anno a partu Virginis* . . . &c. quæ ut veræ sint, tacite adjicias oportet: *juxta computa-*

Æra vulgaris a nobis adhibenda, annis ante & post Christum numerandis apta.

Æra vulgaris varie appellata,

reipsa non congruit cum vera Christi nascentis Epocha.

putationem æræ vulgaris. Quo fit, ut ex usu communi, penes quem arbitrium atque norma loquendi est, idem illæ formulæ valeant, atque hæc: *Anno æræ vulgaris* . . . eumdemque omnino annum significent. Itaque habeantur licet pro Synonymis hæ voces *æra vulgaris*, & *æra Christi*, sive *Christiana*, idest a Christianis adhibita; & nemo eum reprehensione dignum existimat, qui hunc annum, in quo versamur, *ab Incarnatione Dominica*, sive ab adventu Christi 1749. numeraverit, quamvis vera Christi nascentis Epocha aliquot annis antecedat initium æræ vulgaris, cujus nunc annus agitur 1749. Hæc temporum ab ortu Christi e præscripto æræ vulgaris computandorum ratio, hæ loquendi formulæ paullulum quidem a veritate discrepant, cum tamen plurium sæculorum usu jam invaluerint, eas docti & prudentes viri tutius esse existimant retineri, quam corrigi; inveteratis quippe malis majori fere incommodo, quam utilitate remedium adhibetur. Fac enim aliquis ab ipso anno Christi natalitio novam annos numerandi rationem, vetere & communi sublata, in hominum mores & consuetudinem induceret, næ ille magnam perturbationem afferret tum hominum commercio, & actis publicis privatisque, tum superiorum temporum historiæ, quæ minus perspicua fieret, temporum ordinibus immutatis, & variarum Epocharum quadam nube lectoribus offusa; cum enim incertus sit annus ille ortu Christi insignitus, ab hoc alii plures, alii pauciores annos dinumerarent. Demus igitur aliquid communi consuetudini quamvis a veritate aberranti, latius tamen propagatæ, quam ut aboleri sine aliquo incommodo possit, ne major inde rerum ac temporum perturbatio existat, unde rectus ordo, & fixa disponendorum temporum ratio quæritur.

Communis loquendi usus, quamvis minus ad veritatem exactus, retinendus tamen.

Æra vulgaris ante Christum ad normam Petavianæ Chronologiæ, Post Christum ad normam Baronianæ Chronologiæ nobis exigenda.

Cum igitur ad superiora ante Christum secula in ordinem redigenda æram ab Christo retrogradam mihi adhibendam esse constituerim, rerum ac temporum illorum seriem fere omnem contexui ad normam Chronologiæ Petavianæ, quam præstantissimus ille Chronologus libro XIII. de Doctrina temporum constituit & usurpavit. In rebus vero post Christum gestis explicandis digerendisque in annos æræ vulgaris, Baronium præclarissimum Annalium ecclesiasticorum conditorem, & parentem potissimum sequor. Sed cum de annis aliquorum Pontificum & Imperatorum Romanorum Scriptores inter se dissentiant, & in illis supputandis ac definiendis Baronium aliquando errasse apertissime ostenderint, neque mihi Baronianæ Chronologiæ vestigiis semper insistendum putavi, & sæpe, ubi est de uno alterove, aut pluribus annis inter Scriptores controversia, Epochis Baronianis aliorum Epochas subjunxi, ut quem quisque maluerit, rerum gestarum ordinem seriemque deligat, & sequatur. Cum nullæ suppetunt notæ, nullaque indicia, unde elici queat definirique annus, quo cum Regum, Imperatorum, Pontificum initia atque obitus, & illustria facta certo colligari possint, hæc annis illis, qui nobis probabiliores videntur, interposito *circiter*, adverbio temporis incerti, subjicimus. Si qua vero nobis via se aperiat, si qui ex antiquis Scriptoribus se præbeant duces ad investiganda rerum præteritarum tempora, diligentiam curamque adhibere non omittimus, ut quoad licet, annum illum, quo quidque actum est, quibusdam notis ac vestigiis assequamur.

Chronologia veteris historiæ sæpe incerta.

Ceterum quæ ad rationem Chronologicam veteris historiæ attinent, cum plerumque incerta sint, & opinabilia, ea non tam aurificis statera, quam populari quadam trutina examinari oportet; ac nihil ferme interest in descriptione rerum ac temporum, quæ ab nostra ætate longissime distant, certo nosse ac definire, paucisne annis serius, an citius id, de quo agitur, contigerit; modo constet factum illud, quemcumque tandem in annum conferatur, intra certos, & fixos unius biennii, aut triennii terminos includi debere. Neque vero utilitate illa, quam ex accurata temporum notatione percipimus, propterea caret historia, quod suum cuique rei annum attribuere atque affigere nequeas. Nam si mihi tempora & gesta recte atque ordine sic distribuas, nihil ut confusum, aut præposterum sit, existet continuatio quædam seriesque rerum, omnia inter se successione ætatum connectens, in qua totius historiæ ordo, & perspicuitas maxime consistit. Interdum etiam, cum nullis ex indiciis res præteritæ, de quibus est sermo, ad sua tempora, temporumque partes accommodari queant, nec annorum singulorum exacta ratio institui possit, integris potius ac solidis, quam fractis numeris & imminutis justa per intervalla, rerum memorabilium tempora notanda duximus, quo & memoriæ imbecillitati, & temporum veritati quam maxime serviremus.

Ars Critica Historico necessaria quid sit.

Ad scribendam historiam negant viri Sapientes quemquam idoneum esse, quin egregie instructus sit præceptis institutisque Artis Criticæ, quæ nihil aliud est, nisi ratio quædam recte judicandi, vera scilicet & falsa discernendi; eique quasi materia, quam tractat, & in qua versatur, subjectum est quidquid amplissimis reipublicæ litterariæ finibus continetur. Etsi autem hujusmodi studium veri falsique dijudicandi, quod mutuato a Græcis

Græcis nomine, Critice dicitur, per omnia litterarum ac disciplinarum genera late fusum, ubique locum habet; attamen historicam provinciam jure quodam præcipuo tenet, eamque in primis moderatur. Quæ quidem ars, sive scientia, cum ipsa per se optima sit, magnoque in litteris usui, aliqua tamen invidia laborat, quod qui se Criticos profitentur, in judiciis ferendis severiores interdum, quam æquiores se præbeant, omnemque hujus facultatis laudem in judicandi fastidio ponant, ut nihil omnino recipiendum, & approbandum putent, quod non certissimis monumentis traditum ad nos devenerit; quo fit, ut pias Majorum traditiones, multasque Divorum historias multorum consensu probatas vel in dubium vocent, vel in contemptum adducant; & justissima est prudentum virorum querela de Criticis hujusmodi, per quos plura detrimenta historiæ sacræ, quam adjumenta importata esse existimant. Sæpe nobis dicendum erit de nimia istorum sive severitate, sive confidentia; quippe omnem legitimæ censuræ modum & potestatem prætergressi, plus nimio in rerum veterum memoriam, præsertim sacrarum, sibi arrogant, sibique licere arbitrantur. Jure sane viri graves & cordati præcipiunt in omni re videndum esse quatenus; etsi autem suus cuique modus est, tamen magis offendit nimium, quam parum; atqui si necesse est in alteram peccare partem, ex iis, quæ bona fide a majoribus vel scripta sunt, vel tradita, omnia probari posteris, quam multa reprobrari maluerim. Non est, mihi crede, res historica ad vivum resecanda, aut exigenda ad regulam illarum disciplinarum, quæ certa & numquam fallente scientia continentur; sed vel conjectura & probabili ratiocinatione, vel humana fide nititur, quæ & falli & fallere potest; eamque si quis nimis exigue & exiliter ad calculos revocare velit, hunc ego superstitiosi potius, quam accurati diligentisque Scriptoris nomine dignum putaverim. Primum itaque fateor, atque etiam profiteor, & præ me fero maximi apud me ponderis esse, quidquid majores nostri boni & prudentes viri litteris ac memoriæ mandarunt; tantumque abest, ut auctoribus antiquitatis suffragio comprobatis fidem abrogem, ut quæ illi tradunt ac docent, ab Criticorum quorumdam oppugnationibus vindicare omni ope operaque contendam. Plurimi etiam mihi est auctoritas præsertim consentiens recentiorum scriptorum, qui de rebus antiquis graviter docteque scripserunt; & si quando ab unius alteriusve nobilis probatique scriptoris sententia, majori vel rationum vel auctoritatum momento in contrariam propellente, dissentire cogar, non committam, ut mea erga illum, vel in dissentiendo, reverentia desideretur. Et quamquam illis potissimum Auctoribus summam fidem habendam putem, qui suæ ætatis suæque provinciæ monumenta scriptis consignarunt, aut certe non longe aberant ab illis temporibus locisque, quorum historiam scribunt, & vel interfuere ipsimet rebus gerendis, vel ab iis, qui aderant, viderantque, acceperunt; tamen quia paucos ex his proferre possum, nihil est, cur scriptores ætatum longe inferiorum testes ad fidem faciendam adhiberi nequeant, maxime si cum vitæ integritate morumque probitate prudentiam quamdam in rebus deligendis, momentoque suo ponderandis conjunxerint; quippe cum nulla in eos sive levitatis, sive mendacii suspicio cadat. Nec vero omnino negligendos censeo Scriptores, quorum vel auctoritas exigua est, vel fides ambigua, aut propemodum nulla, si quid præsidii ex illis nancisci possum ad id confirmandum, cui conjecturæ vel rationes aliunde adscitæ suffragantur, & nulla gravior ratio, vel major auctoritas officit. Nam isti etiam identidem lumen aliquod præferunt ad veritatem si minus assequendam, certe investigandam; & interdum quidem fallacissimi vera dicunt, quemadmodum veracissimi aliquando falsa. De antiquis monumentis, Actisque Martyrum ac Divorum, haud multa superesse, quæ primigenia sint, ac germana, omninoque sincera, nemo ignorat. Hæc ubi desint, non video, cur in horum locum subjici nequeant alia id genus monumenta ætatis notæque inferioris, quamvis neque interpolationibus, neque mendis careant; quibus sane æquius ac tutius est correctionem aliquam, notis appositis, adhibere, quam fidem omnem & auctoritatem derogare. Neque enim usque eo difficiles ac morosi sumus, ut si quid in hujusmodi scriptis vel varietate nominum & locorum, vel perturbatione temporum, vel ignoratione veteris historiæ peccatum est, omnia statim abjudicanda, & rejicienda esse existimemus; quod illi faciunt, qui cum omnia & singula lente ac fastidiose probent, ubi aliqua reperiunt, quæ a veritate discrepant, quidquid ibidem narratur, id totum improbant, aut in suspicionem vocant; in quo, ne quid gravius dicam, iis similia facere videntur, qui nummos omnes sibi oblatos repudiarent, quod adulterinos aliquot cum illis permixtos, falsaque nota signatos invenerint. Quin immo illas etiam Divorum historias, in quibus tanta labes facta est, ut omnium judicio reprobentur, non omnino respuendas esse arbitramur; ex his siquidem, si ad eas corrigendas

Critici severiores plus detrimenti, quam adjumenti Historiæ Sacræ attulerunt.

Regulæ quædam criticæ, & variæ Auctorum classes.

Scriptoribus deterioris notæ, quæ & quibus in rebus fides haberi possit.

Acta & monumenta interpolata & mendosa non rejicienda, sed corrigenda.

explicandasque diligentem curam operamque contuleris, aliqua elici potest seu veritas historica, seu cognitio vetustatis; nam & Virgilium dicere solitum fuisse accepimus, se aurum ex Ennii sterquilinio colligere. Ut paucis multa complectar, ad rem Criticam quod attinet, ego sic existimo, in rebus vestigandis, & veritate perquirenda, haud magis incuriam, quam nimiam curiositatem vitari debere; & quo ad ejus fieri potest, neutram in partem declinandum censeo, optimique Critici officio satis eum facere statuo & judico, qui tum ab temeritate in assentiendo longe absit, tum morositatem quamdam inutilem in probando odiosamque defugiat. Quæ rationi, & veritati consentanea videntur, quæ insignes quasdam veri notas præseferunt, quæ apta sunt & idonea ad eliciendum prudentissimi cujusque assensum, his contenti esse debemus; nam & veritatis investigandæ modus statuendus est, quem si quis prætergredi conetur, nusquam inveniet, ubi consistat, nullum dubitandi, & inquirendi finem faciet; nolle autem in iis acquiescere, quæ prudentum judicio credibilia sunt, aut superbissimi ingenii est, aut fastidii delicatissimi. Non enim, ut paullo ante dicebam, res historicæ aurificis statera, sed vulgaris cujusdam prudentiæ trutina expendi debent; & inique eum facere dixerim, qui tantam in historiis antiquis evidentiam requirat, quanta inest aliis rebus, quæ aut oculis percipi, aut certa ratione & scientia comprehendi possunt. Habet sane historia suam quamdam evidentiam, non illam quidem, ut scholæ appellant, metaphysicam, aut physicam, cui falsitas subesse nullo modo potest; sed moralem, idest tam perspicuis illustribusque veritatis notis insignitam, ut non imbecillam, sed firmam ex hominum animis assensionem exprimat, cui dissentiri stultitiæ sit argumentum vel certissimum. Verum necesse non est, Historicus certa semper afferat, omninoque perspecta & explorata, quæ nemo, nisi admodum impudens, in controversiam revocare possit. Nam quemadmodum alia multa disciplinarum genera, sic etiam Historia e rebus partim certis, partim opinabilibus constat; opinabilium autem varii sunt gradus, & alii propius, alii longius a vero, aut a verisimilitudine absunt. Vim autem studiumque Criticæ facultatis non in eo situm esse censeo, ut nihil prorsus aut scribi, aut credi debeat, quod non omnino certum sit, mulлique dubitationi obnoxium; sed boni moderatique Critici has partes esse præcipuas contendo, ut certa ab incertis discernat, varios opinabilium gradus scite distinguat, unde sumpserit quæ profert, quomodo sciat, a quibus acceperit, libere atque ingenue exponat; neque majorem fidem rebus, & auctoritatem adjungat, quam rationes, seu conjecturæ, quibus nituntur, vel codices & auctores, unde sunt depromptæ, merentur.

Vitanda tum temeritas, tum morositas in assentiendo.

Historia verisimilitudine rerum sæpe contenta est.

Partes æqui & moderati Critici.

Hæc ego, quantum pro mea imbecillitate assequi poteram, præstare sum conatus; an vero aliquid, & quatenus, quod volebam, effecerim, aliorum esto judicium. Atqui tum de universa hujus Historiæ scribendæ ratione, tum de singulis rebus judices esse optamus Lectores nostros benevolos ac sapientes, a quibus doceri, redargui, refellique facile patiemur; quin etiam gratiam illis & agemus, & habebimus, si quæ in hoc Opere animadverterint reprehensione digna, ut erunt sane plurima, de iis nos sincere ac perhumaniter admoneant, quo diligentius in posterum ab ejusmodi erroribus, de quibus admoniti fuerimus, nobis cavere, & quos admisimus, corrigere possimus. Illud vero prudentes ac benigni Lectores, inter hæc nostra legenda, secum ipsi reputent velim, nihil simul inchoatum & perfectum esse, nec posteriora solum consilia, sed etiam opera prodire meliora; qui proinde jure quidem ac merito reliquas hujus Historiæ partes & rerum Illyricarum copia auctiores, & accuratius perfectiusque elaboratas expectare a nobis, aut potius exigere poterunt; præsertim si nos amice & fideliter edoceant, quid in hac priori parte vel corrigi, vel addi, vel detrahi oportuisset, si faciles in venia danda erratis, nostrisque studiis ac laboribus probandis se præbeant, si optimæ erga nos conatusque nostros voluntatis significatione ad cœpta strenue persequenda animos addant, si demum codices & monumenta, quæ in rem nostram fore cognoverint, cæterasque ejusmodi litterarias opes, publicis vel domesticis archivis & bibliothecis abditas, prompte nobis liberaliterque communicent.

Auctor omnia sua judicio Lectorum subjicit, a quibus doceri, & corrigi cupit.

Ad extremum Dalmatas & Spalatenses oro quæsoque, ut si quid in rebus locisque Dalmaticis describendis a me peccatum est, id mihi incuriæ ac negligentiæ tribuere nolint. Quod vel in libris editis, vel in schedis manuscriptis inveni, id ego fideliter exscripsi. Fateor equidem in scribendo, interdum mihi scrupulos aliquos injectos, & dubitationes subortas esse; verum neque regiones illas per me ipse adire ac lustrare potui, neque habui, quem consulerem, rerum & locorum, de quibus dubitabam, scientem ac peritum. Itaque necesse fuit per litteras Spalatum confugere ad viros topographiæ reique Dalmaticæ gnaros ac prudentes, a quibus per litteras itidem de iis edocerer, quæ mihi ignota erant, aut non satis perspecta. Sed aliquando accidit, ut vel epi-

Quid Auctor a Spalatensibus ac Dalmatis petat.

stolæ

ſtolæ ultro citrove miſſæ, propter longinquitatem, & propter incertos exitus itineris maritimi intercidirent; vel reſponſa perplexa, ut fit, ac minus perſpicua redderentur, quæ non omnem ex animo dubitationem, omneſque ſcrupulos evellerent. Quapropter quorum notitiam ne probabilem quidem aſſequi poteram, ea prætermittere ſatius eſſe duxi, quam exponere me periculo, ne forte in errorem aliquem, juſtamque reprehenſionem incurrerem; quædam timide ſcripſi, dubitans plerumque, & ſchedulis libriſque diffidens; cætera vero, quæ videbantur ſatis mihi eſſe comperta, fidenter ſane ac ſine dubitatione expoſui. Illud me ſolatur ac recreat, quod ſi forte aliquid a veritate alienum imprudenti & invito exciderit, errata corrigendi locus, in altero, quod proxime ſequetur, Hiſtoriæ Salonitanæ volumine, opportuniſſimus ſe mihi præbebit.

Habes optime ac ſapientiſſime Præſul, de P. Philippo Riceputo auctore ac parente Illyrici ſacri, de illius magno & laborioſo incœpto, de ingenio & doctrina, ſolertia atque induſtria, totoque apparatu litterario, quæ lectoribus hujuſmodi rerum ignaris declaranda, Tibi vero in memoriam redigenda eſſe cenſebam; habes itidem totam conſiliorum ac ſtudiorum meorum rationem, ac meam qualemcumque operam ac diligentiam in hac prima hiſtoriæ Salonitanæ parte adhibitam, quam ſi probabis, ſimul facies, ut majori alacritate ſtudioque cætera perſequar, quæ ad res antiquiſſimæ illius ac nobiliſſimæ eccleſiæ, cui Tu nunc præſides, explicandas & illuſtrandas pertinent. Cur autem, quæ in principio hujus operis præfari oportuit, ad Te potiſſimum ſcripſerim, preterquamquod ipſamet argumenti ratio, & cauſæ alię, quas initio expoſui, id a me poſtulabant, Tute ipſe intelligere poſſes, niſi obſtaret, quo minus intelligeres, tua iſta animi moderatio, tanto magis excellens & admiratione digna, quanto hęc rarius cum eximia virtute & doctrina conjungitur. Sed quod Teipſum latet, effugere minime potuit ſummam illam perſpicaciam & providentiam, in omnes Chriſtianæ reipublicę partes, omneſque Apoſtolicę ſollicitudinis adminiſtros intentam Benedicti XIV. Pontificis Max. qui cum ita ſtatuiſſet tantam virtutem ac ſapientiam, tam eximium divini cultus proferendi, æternęque hominum ſalutis procurandę ſtudium, tantam denique rei eccleſiaſticę gerendę ſcientiam atque induſtriam haud diutius oportere exiguis eccleſię Arbenſis finibus circumſcribi; Te unum delegit ex multis, cęteroquin maxime idoneis ad regimen quamlibet difficile & varie diffuſum cujuslibet provincię ac Metropolis eccleſiaſticę, quem in iſto faſtigio eccleſię Dalmaticę collocaret, ut ipſe quidem oſtenderet quanti Te faceret, & quantum Tuę fidei, ac virtute confideret, Tu vero campum ampliſſimum nactus, in quo excurrere tua Paſtoralis ſollicitudo, & flagrans ad omnia religionis & charitatis opera ſtudium, cognoſcique poſſet, e Spalatenſi Metropoli jus Primatiale, poteſtatemque Metropoliticam per omnes eccleſias Dalmatię ſuperioris longe lateque protenderes. Quod ſi hęc ratio, quę me in primis impulit, ut Prefationem hanc meam tuo nomine inſcriberem, non ſatis arridet modeſtię tuę, eam ſane nunc miſſam faciamus; alias enim de Te, tuiſque preclaris geſtis ſcribendi occaſio aderit, non illa quidem a me quęſita, ſed ultro ſe offerens, cui, vel Te invito, deſervire atque obſequi cogar, niſi meo inſtituto ac muneri deeſſe voluero. Interea ſic habeto, hanc Tui appellandi, ac Tecum preloquendi occaſionem mihi amplectendam fuiſſe, ut Tibi de me, ſtudiiſque meis, ac de univerſa hiſtoria Illyrica egregie merito, hoc qualecumque grati animi officium perſolverem, ac meam erga Te voluntatem tuorum meritorum memorem publice profiterer.

CONSPECTUS HUJUS VOLUMINIS.

PARS I. PROLEGOMENON.

De Illyrico.

PARS II. PROLEGOMENON.

De Dalmatia.

§. 2.

PARS III. PROLEGOMENON.

De Illyrica & Dalmatica Ecclesia, tum de Salona & Ecclesia Salonitana.

ECCLESIA SALONITANA

SS. Titus & Hermes Dalmatiæ Apostoli, & Præcursores S. Domnii Episcopi Salonitani primi.

De S. Tito.

Cajanus, & Symphorianus II. & III. Episcopi Salonitani.

De Hesychio I. & Hesychio II. Epp. Salonitanis.

S. Venantius sextus Ep. Salonitanus. 562

MAXIMILIANUS GONZAGA

In Provincia Veneta Præpositus Provincialis.

CUM *librum, cui titulus*: Illyrici Sacri Tomus primus Ecclesia Salonitana, *&c. a P. Daniele Farlati Societatis nostræ Presbytero latine conscriptum aliquot ejusdem Societatis Theologi recognoverint, & in lucem edi posse probaverint, potestate ad id nobis tradita a R. P. N. Francisco Retz Præposito Generali facultatem facimus, ut typis mandetur, si iis, ad quos pertinet, ita videbitur. In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus.*

Datum Bononiæ die 7. Januarii 1749.

Maximilianus Gonzaga.

L. ✠ *S.*

NOI REFFORMATORI

Dello Studio di Padoa.

HAvendo veduto per la Fede di Revisione, & Approbazione del P. Frà Lorenzo Filippi Inquisitor General del S. Officio di Padoa nel Libro intitolato *Illyrici Sacri Tomus Primus. Ecclesia Salonitana ab ejus exordio usque ad sæculum quartum Æræ Christianæ, Auctore Daniele Farlato Presbytero Societatis Jesu*; non v' esser cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica, & parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Prencipi, & buoni costumi, concedemo Licenza à Sebastian Coletti Stampator di Venezia, che possi esser stampato, osservando gl' ordini in materia di Stampe, & presentando le solite Copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, & di Padoa.

Dat. li 30. Marzo 1749.

(Barbon Morosini Cav. Proc. Ref.
(Marco Foscarini Cav. Proc. Ref.

Registrato in Libro a Carte 2. al Num. 13.

Michiel Angelo Marino Seg.

28. Giugno 1749.

Registrato nel Magistrato Eccel. contro la Bestemmia.

Lauro Bartolini Seg.

PROTESTATIO AUCTORIS

CUM Sanctissimus D. N. Urbanus Papa VIII. *die* 13. *Martii anno* 1625. in S. Congregatione S. R., & Universalis Inquisitionis Decretum ediderit, idemque confirmaverit die 5. *Julii anno* 1634. quo inhibuit imprimi libros hominum, qui Sanctitate, seu martyrii fama celebres e vita migraverunt, gesta, miracula, vel revelationes, seu quæcumque beneficia, tamquam eorum intercessionibus a Deo accepta, continentes sine recognitione, atque approbatione Ordinarii, & quæ hactenus, sine ea impressa sunt, nullo modo vult censeri approbata: idem autem Sanctissimus die 5. Junii 1631. ita explicaverit, ut nimirum non admittantur elogia Sancti, vel Beati absolute, & quæ cadunt super personam, bene tamen ea, quæ cadunt supra mores, & opinionem, cum protestatione in principio, quod iis nulla adsit authoritas ab Ecclesia Romana, sed fides tantum sit penes auctorem: huic Decreto, ejusque confirmationi, & declarationi observantia, & reverentia, qua par est, insistendo profiteor, me haud alio sensu, quidquid in hoc libro refero, accipere, aut accipi ab ullo velle, quam quo ea solent, quæ humana dumtaxat auctoritate, non autem divina Catholicæ Romanæ Ecclesiæ, aut Sanctæ Sedis Apostolicæ nituntur, iis tantummodo exemplis, quos eadem Sancta Sedes Sanctorum, Beatorum, aut Martyrum Catalogo adscripsit.

NOTI-

NOTITIA FIGURARUM

Edocens Bibliopegum, ubi locandæ sint æneæ tabulæ.

DILUCIDATIO SUBSEQUENTIS TABULÆ ILLYRICI UNIVERSALIS.

ILLYRICUM

Primigenium seu Proprium, conditum anno ante Christum 1236. Vide Prolegom. pag. 3. col. 1.

DALMATIA

Adjecta an. ante Ch. 1230. Vide Proleg. p. 4. col. 2.

EPIRUS NOVA

Adjecta an. ante Ch. 500. Vid. Proleg. p. 37. col. 2.
Detracta an. ante Ch. 78. Vid. Proleg. p. 73. col. 1.
Restituta an. post Ch. 325. corrig. numerus tabulæ. Vide Proleg. pag. 73. col. 1.

LIBURNIA

Adjecta an. ante Ch. 240. Vide Proleg. p. 38. col. 2.

JAPYDIA Maritima

Adjecta an. ante Ch. 240. Vide Proleg. p. 38. col. 2.

ISTRIA

Adjecta an. ante Ch. 240. Vide Proleg. p. 38. col. 2.
Detracta an. ante Ch. 29. Vide Proleg. p. 73. col. 1.

CARNIA

Adjecta an. ante Ch. 240. Vid. Proleg. p. 38. col. 2.
Detracta an. ante Ch. 29. Vid. Proleg. p. 73. col. 1.

PANNONIA Meridiana

Adjecta an. ante Ch. 29. corrig. numerus tabulæ. Vide Proleg. pag. 61. col. 2.

JAPYDIA Transalpina

Adjecta an. ante Ch. 15. Vide Proleg. p. 66. col. 1.
Detracta an. post Ch. 535. Vid. Proleg. p. 73. col. 1.

RHÆTIA

Adjecta an. ante Ch. 15. Vide Proleg. p. 66. col. 1.
Detracta an. post Ch. 325. Vide Proleg. p. 73. col. 1.

NORICUM

Adject. an. ante Ch. 15. Vide Proleg. p. 66. col. 1.
Detract. post an. Ch. 500. Vide Proleg. p. 73. col. 1.

PANNONIA Aquilonaris

Adjecta an. Ch. 8. Vide Proleg. pag. 66. col. 2.
Detracta an. Ch. 535. Vide Proleg. pag. 79. col. 1.

PANNONIA Media sive SAVIA

Adjecta an. Ch. 8. Vide Proleg. pag. 66. col. 2.

MÆSIA Superior

Adjecta an. Ch. 12. Vide Proleg. pag. 67. col. 1.

MÆSIA Inferior

Adjecta an. Ch. 12. Vide Proleg. pag. 67. col. 1.
Detracta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 69. col. 2.
Restituta an. Ch. 535. Vide Proleg. pag. 75. col. 1. & pag. 76. col. 2.

SCYTHIA PONTICA

Adjecta an. Ch. 12. Vide Proleg. pag. 67. col. 1.
Detracta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 69. col. 2. & pag. 73. col. 1.

THRACIA

Adjecta an. Ch. 71. Vide Proleg. pag. 67. col. 2.
Detracta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 69. col. 2. & pag. 73. col. 1.

DACIA TRAJANI

Adjecta an. Ch. 103. Vide Proleg. pag. 68. col. 1.
Detracta an. Ch. 274. Vide Proleg. pag. 68. col. 1.

DACIA AURELIANI

Adjecta an. Ch. 274. Vide Proleg. pag. 68. col. 2.

DARDANIA

Adjecta an. Ch. 274. Vide Proleg. pag. 68. col. 2.

MACEDONIA

Adjecta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 70. col. 1.
Detracta an. Ch. 535. Vide Proleg. pag. 74. col. 1. & pag. 78. col. 1.

PRÆVALIS

Adjecta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 70. col. 1.

THESSALIA

Adjecta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 70. col. 1.
Detracta an. Ch. 535. Vide Proleg. pag. 78. col. 1.

EPIRUS VETUS

Adjecta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 70. col. 1.
Detracta an. Ch. 535. Vide Proleg. pag. 78. col. 1.

ACHAJA

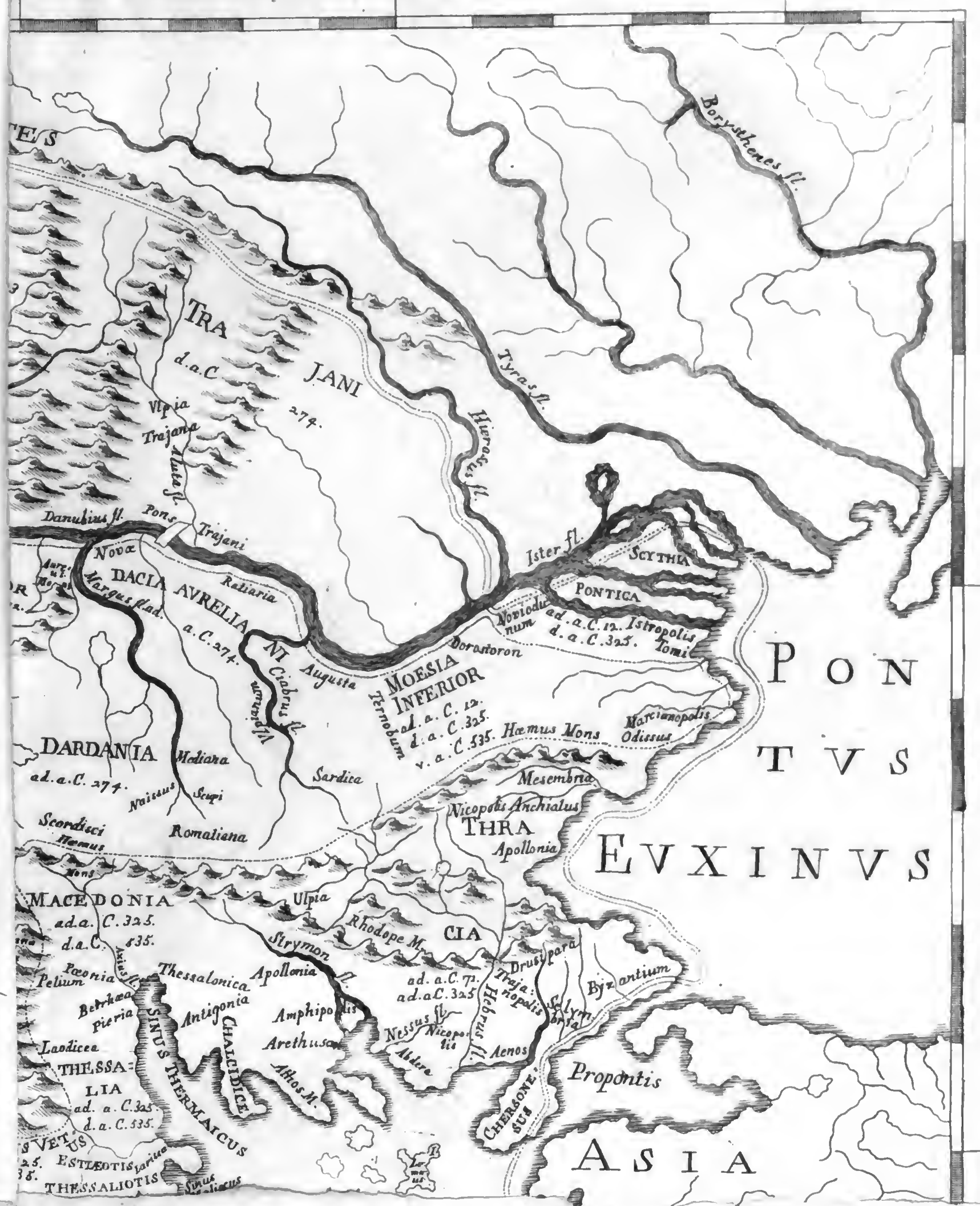
Adjecta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 70. col. 1.
Detracta an. Ch. 535. Vide Proleg. pag. 78. col. 1.

CRETA

Adjecta an. Ch. 325. Vide Proleg. pag. 70. col. 1.
Detracta an. Ch. 535. Vide Proleg. pag. 78. col. 1.

gnoſcere, quam quid veri ſit diſcernere queas: ve- Phœnicum, ſive Amorrhæorum lingua, qua Cad-

SALIS et HODIERNI.

PRO-

PROLEGOMENA HISTORICA, GEOGRAPHICA, CHRONOLOGICA

Ad historiam Illyrici sacri, atque Ecclesiæ Salonitanæ.

PARS PRIMA PROLEGOMENON DE ILLYRICO.

CAPUT PRIMUM.

De Pelasgis conditoribus Gentis Illyricæ.

§. I.

De Origine nominis, & generis Illyrici.

Illyrici vocabuli forma multiplex & varia.

ANtequam de Dalmatia & Ecclesia Salonitana scribere aggrediar, de universo Illyrico, cujus pars præcipua, multoque nobilissima semper habita fuit Dalmatia, pauca quędam & summatim præfari necesse est, quę in Apparatu ad Historiam Illyrici sacri, copiosius & accuratius explicabuntur. Hęc regio a Latinis pariter Græcisque *Illyricum* appellari solet; sed Græci haud raro etiam *Illyridem* vocant; quam appellationis formam interdum Latini adoptarunt, veluti Pomponius Mela lib. I. cap. 3. *Hadriaticum latus Illyris occupat*. *Illyriam* Græce apud Stephanum, Latine apud Propertium lib. I. Eleg. VIII. invenies. *An tibi sum gelida vilior Illyria?* Hujus regionis incolas ut Latini, sic Græci *Illyrios* dicunt; *Illyres* etiam a Græcis nominatos auctor est Eustathius in notis ad Periegetam. Cæterum ut vocari possint etiam Illyrici, nunc usus obtinuit, penes quem norma est, atque arbitrium loquendi. Quæ ad Illyrios pertinent, sive derivato ab hac gente vocabulo signantur, *Illyrica* dicuntur, veluti *Ora Illyrica*, & *exercitus Illyrici* apud Tacitum. *Illyricanos* etiam, & *Illyricianos* Prætores & exercitus denominatos fuisse veteres nummi & inscriptiones docent, idque Valerianus confirmat in epistola ad Zosimionem, quam Pollio cap. XIV. in Claudio descripsit: *Claudium Illyricianæ gentis virum, tribunum Martiæ quintæ legioni fortissimæ dedimus*. Extat nummus Decii apud Mediobarbam pag. 353. in quo incisum est: GENIUS EXERC. ILLURICIANI S. C. nam *Illuricum*, Latina littera in locum Græcæ substituta, raro quidem, sed interdum tamen scriptum invenitur.

Originem nominis ac generis Illyrici alii aliunde repetunt;

Illyrici generis conditorem alii alium proferunt; quod fere accidere solet, cum de originibus vocabulorum ac gentium quæstio instituitur. Nulla fere natio est, quæ non præbeat materiam disputandi, unde nomen genusque traxerit; & de hisce populorum originibus qui scribunt, tanta sunt in varietate, & dissensione constituti, tam multa fabulosa immiscent, ut facilius quę sunt perspicue falsa dignoscere, quam quid veri sit discernere queas: veluti in hac quæstione de primordiis Illyricæ gentis non una est omnium sententia, sed plures feruntur, & variæ opiniones. Appianus Alexandrinus in Illyr. refert Polyphemi Cyclopis ex Galatea conjuge tres fuisse liberos, qui ab Sicilia digressi longe lateque imperitarunt, Celtam, a quo Celtas, Gallum, a quo Gallos, Illyrium denique, a quo Illyrios ortos ac denominatos esse ex vulgi opinione tradit. Sed vel ipse Appianus fatetur hæc fabulosis, quam historicis narrationibus propiora esse; & sibi quidem idcirco hæc maxime probari, quod maxime improbabilia videantur ea, quæ cæteri de Illyriorum origine scripserunt. *Atque hæc*, inquit, *inter plurima fabularum, quæ hoc loco referri solent, mihi maxime probantur*. Cæterum hæc falsitatis argui possunt vel ex iis, quæ de Cyclopibus & Polyphemo a Poetis traduntur. Nam si Homerum Odyss. IX. audimus, tantum abest, ut Polyphemi Cyclopis filii extra Siciliam nomen genusque propagaverint, ut ne usus quidem navigiorum ullus apud eos fuerit, quibus e Sicilia in alienas oras transirent; nauticæ maritimæque artis omnino expertes erant, naviumque ædificandarum architectos nullos habebant; nulla illis imperii proferendi cupido, nulla inter illos publici juris communio vitæque societas, nulla reipublicæ administrandæ scientia; alii per montes ac sylvas dispersi, alii in speluncis abditi, suas quisque res curabant, jusque privatim ac leges suis quisque liberis, & uxoribus reddebant. Hæc de Cyclopibus ab Homero commemorata haud sane consentiunt cum iis, quæ Appianus ex fabulis, de filiis Polyphemi longe lateque imperantibus scripsit.

Appianus ab Illyrio Polyphemi filio,

cujus sententia refellitur;

Stephanus ab Illyrio Cadmi filio;

Stephanus Byzantius auctor est Illyricum & Illyrios dici ἀπὸ Ἰλλυριοῦ τοῦ Κάδμου παιδὸς *ab Illyrio Cadmi filio*. Idem confirmat Eustathius in suis ad Dionysium animadversionibus: Δεξιτερὴν δὲ κατὰ χεῖρα Ἰλλυρὶς γῆ, οὕτω καλουμένη ἀπὸ Ἰλλυριοῦ τοῦ Κάδμου: *ad dexteram autem est terra Illyris, sic appellata ab Illyrio Cadmi filio*. Utrique ad hanc sententiam amplectendam auctor videtur fuisse Apollodorus, qui libr. 3. a Cadmo rege Illyriorum Illyrium procreatum scripsit: καὶ βασιλεύει Κάδμος Ἰλλυριῶν, καὶ παῖς Ἰλλύριος αὐτῷ γίνεται: *& Illyriis imperat Cadmus, & Illyrius filius illi nascitur*. Verum hujusmodi opinio ab Samuele Bocharto refellitur, propterea quod vocabulum Illyrii a Phœnicum, sive Amorrhæorum lingua, qua Cad-

mæi utebantur, longe abhorreat, & nullum neque in moribus institutisque Illyriorum, neque in eorumdem lingua sive primæva, sive hodierna & vulgari vestigium originis Phœniciæ, unde Cadmus ortum traxerat, intueri liceat; quod argumento est eos aliunde cum lingua, & moribus, nomen, & originem duxisse. Neque vero in hujus sententiæ patrocinium trahi potest Apollodorus, qui Cadmi filium Illyrii nomine donavit: nam solent Scriptores vocabula ætatum posteriorum usu recepta ad superiores ætates referre, & Cadmi filium veteres denominarunt Illyrium ab ea regione, in qua regno potitus est; non quod ea regio tum fuerit dicta Illyrium, sed quod postea, cum illi scriberent, ei vocabulo subesset. Cujus rei exemplum satis illustre nobis suppeditat laudatus Apollodori locus, ubi dicitur Cadmus imperasse Illyriis ante Illyrium filium, idest antequam illi populi appellarentur Illyrii, cum, si vera est Stephani & Eustathii sententia, ab Illyrio Cadmi filio primum denominari cœperint Illyrii. Fateor equidem Cadmi filium proxime post parentem apud Enchelios, dictos postea Illyrios, regnum obtinuisse; sed ejus nomen scriptores posterioris ævi cum ignorarent, ab ea regione, in qua natus est, vel regnavit, appellandum putarunt, quæ tum, cum ipsi vivebant, Illyris vocabatur. Huc accedit, quod cum jam inde ab antiquissimis temporibus regio illa, ubi ortum est nomen Illyricum, habita sit pars Græciæ, atque adeo prima Græcia dicta, longe videtur verisimilius Illyrios primigenios a Pelasgis, sive Græcis, quam a Phœnicibus, vel aliunde nomen & genus traxisse; ex quo fit, ut neque illorum sententia videatur probabilis, qui gentis Illyricæ primordia, vel ab Asianis, vel a Gallis, vel a Sarmatis repetenda esse existimant.

Cujus itidem opinio improbatur.

Cum igitur aliorum hac de re opiniones non satis nobis arrideant, restat, ut quid nostræ sententiæ sit, quam potero, brevissime exponam. Nec ego nunc ipse aliquid afferam certum exploratumque, de quo dubitari non possit; in rebus quippe antiquis, & perobscuris versanti facilius est falsa refellere, quam quid veri certique sit constituere. Satis me officio meo fecisse arbitror, si id potissimum sequar, quod in hac re mihi verisimilius videatur. Ego igitur sic existimo vero propius esse, Illyrios primigenios ab Hyllo Pelasgo Herculis Pelasgi filio, Hyllinisque & ortos & denominatos fuisse. Sed nolim putes omnia fabulosa esse & commentitia, quæ veteres Historici de Hercule, ejusque illustribus factis tradiderunt. Virum olim fuisse, cui nomen erat Hercules, eximiæ cujusdam virtutis ac fortitudinis, qui multis & gravissimis periculis adeundis, & rebus præclare ac fortiter gerendis, orbem peragraverit, multaque hominum generi beneficia contulerit, nemo inficiari potest, nisi qui omnem antiquis historicis fidem adimere velit. Multa quidem Herculi affinxit antiquitas, quæ nec verisimilia sunt, & fidem omnem excedunt. Sed hæc referas oportet ad mores, communemque consuetudinem temporis illius, quod Varro fabulosum vocat; cum Scriptores id licentiæ sibi sumebant, ut veterum heroum facta prodigialibus & commentitiis rebus ornarent, augerentque. Cæterum vel sub his fabularum involucris aliqua veritas latet, ex quibus vera & historica Herculis facinora, explicatione satis idonea adhibita, elicuit Palæphatus lib. 1. aliique viri doctissimi. Inter multos itaque filios, quos Hercules ex variis uxoribus suscepit, duos fuisse tradunt, quibus Hylli nomen fuit; alterum ex Dejanira, alterum ex Melita filia Nausithoi regis Phæaciæ genuit. Gronovius præclare animadvertit Herculem Hylli vocabulo, nescio quam ob caussam, mirifice delectatum fuisse, qui e suis liberis duos & fortasse plures Hyllos appellare voluerit. *Placuit* (inquit tom. 1.) *hoc nomen Herculi, unde id creditur non uni indidisse filio. Jam olim conspectus fuit, & annotatus singularis locus Apollonii Rhodii ex lib.4. etiam citatus a Stephano Byzantio, unde memoraret Hyllum e Melita; sed non omisit nominare quoque alterum ex Dejanira genitum, ut faciunt alii auctores, quod constat: ne his quidem Hyllis contenti, producunt nomine eodem alios. Nec nobis placet repetere ab illis dicta*. Hyllum Herculis & Melitæ filium in ea regione, in qua exortum est nomen Illyricum, principatum obtinuisse, & populos ab eo & propagatos & denominatos esse Hyllinos auctores sunt vetusti in primis ac nobiles Apollonius, Scylax, Schymnus, Festus Avienus, aliique, quibus juniores fere omnes consentiunt, qui de rebus illorum temporum & locorum scripsere. Nunc vero quemadmodum is principatus Hyllo obvenerit, ex antiquis scriptoribus per conjecturas eliciendum est.

Ab Hyllo Herculis filio orti & denominati Illyrii.

Hercules post Hispaniensem Gallicamque expeditiones in Italiam venit, susceptusque est ab Evandro, anno ante Christum 1238. juxta Chronologiam Petavianam, annis ferme quinque & quinquaginta, antequam Æneas in Italiam appelleret. Ab Evandro digressus, cum utramque maris Adriatici oram pedestri, ut solebat, itinere circumiisset, in eam regionem advenit, quæ multis post sæculis pars Macedoniæ fuit, deinde Epirus nova dicta est, nunc Albania dicitur. Id docent Diodorus Siculus, & Appianus Alexandrinus. *Hercules*, inquit Diodorus, *Adriaticum sinum circumvectus, in Epirum primo transiit, unde in regionem proximam montes Acroceraunios transgressus se contulit*. Sed Appianus lib. 2. Bell. civ. prætermissa Gallica Italicaque peragratione, Hispaniensi expeditioni proxime adjunxit Herculis in hanc regionem adventum. *Ex Erythia*, inquit, *rediens*. Erythiæ vocabulo Gaditanam insulam, quæ ab occasu extremæ Hispaniæ adjacet, Appianus appellat, secutus exemplum Pherecidis & Isocratis, quorum primus apud Strabonem Erythiam, alter in Archidamo Erythream eandem insulam nominavit. Hinc ajunt Geryonis boves ab Hercule abductos, hic delubrum Herculi positum; & duas turres in media insula Herculei testes adventus indigenæ ostentant, quas turres sive columnas Herculeas vulgo appellant.

Hercules post peragrationes Hispaniensem, Gallicam, Italicam,

Cum igitur Hercules anno ante vulgarem æram circiter 1237. in Epirum novam advenit, tum rerum ibidem potiebatur Dyrrhachus ex Cadmi prosapia, Epidamni nepos, regnique sedem in urbe ab avo condita, & denominata Epidamno habebat. Huic duo fratres erant, qui dominandi cupidine stimulante popularem seditionem conflaverant, ut fratre expulso regni potirentur. Peropportune adventus Herculis accidit Dyrrhacho, in magnum vitæ regnique discrimen adducto, qui hominem tamquam e cælo delapsum excepit, ejusque opem adversus fratres imploravit, pollicitus eidem regni partem, si res e sententia succederet. Neque abnuit Hercules, natus ad comprimendos tyrannos, & miseros calamitososque homines sublevandos; qui suas copias, suorum itinerum ac laborum comites, in aciem eduxit, manus cum hostibus conseruit, & Dyrrhachum victis pulsisque fratribus in aviti regni possessione firmavit. Quare Dyrrhachus & promissi memor, & beneficii remunerandi cupidus, haud exiguam regni partem a sua ditione avulsam Herculi donavit. Quæ omnia paucis Appianus complectitur: *Huic Dyrrhacho*, inquit, *cum bello*

in Epirum novam advenit,

Dyrrhacho auxilium tulit,

lo peteretur a suis fratribus, Hercules ex Erythria revertens opem tulit, pactus telluris partem mercedis nomine; inde Dyrrhachini eum, ut agri participem, conditorem suum perhibent; non quod Dyrrhachum abnegent, sed ut ambitiose originem suam ad Deum potius referant. Sed quamvis Appianus regionem illam non designet, quam Hercules a Dyrrhacho mercedis loco accepit, vix dubitari potest, quin pars illa fuerit regni Dyrrhachini, quæ ab occasu Drilonem inter Naronemque continebatur, nam Cadmum, cujus regnum jure hæreditario ad Dyrrhachum pervenerat, apud Encheleos ibidem regnasse & Veteres omnes affirmant, & Cadmea monumenta illic olim posita testantur. Cum autem in iisdem ferme locis Hyllum, Herculis ex Melita filium, Hyllinis imperasse tradant Scriptores supra laudati, consentaneum est eumdem hanc regionem paterna virtute partam ab ipso parente donatam obtinuisse. Porro Hyllus, ut docet Apollonius, gravi admodum severaque disciplina apud Nausithoum in Phæacia, sive in insula Corcyra educabatur. Is itaque, ut regni sibi a patre traditi possessionem adiret, abeundi veniam ab avo impetravit, qui nepotem rebus omnibus necessariis instruxit, eique potestatem fecit, ut quantum ipse vellet, numerum hominum e Corcyræ exciret, quos secum in eam expeditionem adduceret. *Profectus est autem*, ait Apollonius, *ad mare Saturnium* (idest Adriaticum) *collecto ejusdem terræ populo Phæacum; simul enim Rex ei instructum reddidit iter, heros Nausithous, atque ille quidem abiit*.

ab eoque regni pars ei donatur,

quam Hercules Hyllo filio donavit.

Hyllus regni a patre accepti possessionem adit.

Hyllus igitur ab avo bona cum gratia dimissus, coloniam sane frequentem Phæacum anno ante Christum circiter 1236. advexit in eam regionem, quam Hercules a Dyrrhacho, ipse ab Hercule paternæ hæreditatis loco acceperat, ibique tum regni sui, tum Illyrici primigenii ac proprie dicti fundamenta posuit. Huc Hyllus cum appulisset, agris ac sedibus inter Phæaces, quos secum deduxerat, distributis, universam regionem Hyllam, sive Hylleidem, & advenas pariter indigenasque, ne sub eodem jure solum, sed etiam nomine essent, Hyllinos appellavit. Hinc vero nominis ac generis Illyrici ducta esse primordia existimamus. Nam si quid probabilis argumenti desumi potest ex etymologia, quæ verborum originem inquirit, haud sane decipere videatur, qui vocabulum Illyrici ab Hyllinis derivatum putaverit. Vix apud Scriptores aliam nationem inveneris, quæ plures, quam gens & regio Hyllinorum, unius ejusdemque nominis variationes subierit. Nam gens eadem *Hylli*, *Hyllini*, *Hyllei*, *Hylleides*, *Hyelles*, *Hylleici*, *Hyllici* dicti sunt, uno & eodem vocabulo in alium atque alium definendi modum detorto. Quin igitur ex Hyllinis in Illyrios etiam fieri potuit commutatio? Alterius cum altero vocabulo quædam veluti cognatio & similitudo intercedit, quæ indicio est communem esse utrique ab Hyllo nomine primitivo originem; neque propius *Hyllini* ab *Hyllo*, quam *Illyrii* ab *Hyllinis* abesse videntur; idque hoc verisimilius mihi fit, quod aliorum veterum ac recentiorum nominum derivatio, licet longius petita a priscis obsoletisque vocabulis, vulgo tamen probatur ac recipitur. Sexcenta sunt, quæ proferre possem, si ab rebus gravioribus otium esset, exempla nobilium scriptorum, qui nominum originem multo longius deducunt, sic prorsus, ut inter primitiva ac derivata vocabula vix aliquam affinitatem sive similitudinem dignoscas; veluti, cum de primævis post diluvium gentium parentibus, & conditoribus disputant, ab *Thira Thraces*, a *Madai Medos*, ab *Javan Jones*, a *Thogorma Thygrammanos* & nomen & genus traxisse docent. Huc accedit, quod cum universalis Illyrici vocabulo provinciæ quamplurimæ contineantur, designari quidem potest tempus aliquod, cum unaquæque nomen Illyricum acceperit, quo antea carebat; verum ex quo Illyricum nomen audiri cœpit, nullum certum ac definitum tempus inveneris, quo hæc regio inter Naronem & Drilonem, vel dicta non fuerit Illyrica, vel quo primum ad Illyrici jam ante existentis jus ditionemque accesserit: ex quo effici posse videtur Hyllinos non adscriptitios, sed primigenios Illyrios habendos esse. Hyllus, Hyllinique erant generis Pelasgici, sive Græci; nam Hercules Hylli parens Thebis in media Græcia ortus ex antiquissima Regum Argivorum & Mycenæorum stirpe paternum pariter genus, maternumque ducebat; & Pheaces illi, quos Hyllo Nausithous socios dedit, oriundi erant e Pelasgis gente Arcadica vetustissima, quæ jamdudum e patriis finibus effusa, & Europam Asiamque inundans, maria, insulas, littora, & immensa terrarum spatia occupaverat, ut tradunt Herodotus, Strabo, Halicarnassensis, Pausanias, & alii plures. Nunc vero audiendus est Raphael Levacovichius Archiepiscopus Achridanus rerum Illyricarum diligentissimus investigator, qui in Prodromo Geographico Ms. ad historiam Illyricam, nobis ad hanc sententiam amplectendam ducem se atque auctorem præbuit: *Hylleis populus Illyricus ab Hyllo Herculis Alcæi & Melitæ Ægei fluminis filiæ genito ab initio dicebatur; sed mutatis deinceps Scripturæ & locutionis elementis, Hyllenus primum, deinde Illinicus, & postremo Illyricus vocari cœpit. Ipse pariter Hyllus Illyricorum conditor sub nomine Illynici, & Illyrici reperitur. Dicitur autem Hyllus Melitæ, & Hyllus minor, ut ab altero Hyllo fratre suo majori natu, & Dejaniræ filio secernatur.*

Ab Hyllo Hyllini, ab Hyllinis Illyrici.

Illyrii primigenii ac proprii inter Naronem & Drilonem.

§. II.

Fines Illyrici primigenii ac proprii.

Fines Illyrici primigenii ac proprii.

NUnc restat, ut Hyllinici regni, sive Illyrici primigenii positionem finesque describamus. Cum *Illyricum primigenium* dicimus, eam regionem intelligi volumus, in qua primum exortum est nomen Illyricum, & ex qua in alias deinceps atque alias regiones propagatum. Si ergo ab Hyllo Hyllinisq; repetenda est origo nominis Illyrici, hujus primordia in ea regione constitui oportet, quam Dyrrhachus Herculi, Hercules Hyllo filio suo donavit; quæ quidem regio mari Saturnio, ut vocat Apollonius, sive Adriatico adjacebat inter Naronem ac Drilonem, proxime ab Oriente conjuncta cum regno Dyrrhachiensi, quippe cum eam Dyrrhachus ab suo regno divulserat. Atque Hyllus quidem regni finibus ultra Naronem productis, quidquid terrarum ac gentium usque ad Titium protenditur, bello occupavit, ad suamque ditionem adjunxit, ut infra dicemus. Sed hæc fuit veluti quædam, eaque prima propagatio Illynici sive Illyrici nominis ex ea regione, in qua ortum fuerat, illuc prolati. Ab hac porro, quam diximus, regione ducendum esse exordium nominis ac generis Illyrici illud vel maxime argumento est, quod nemo seu veterum sive juniorum Scriptorum eam ab Illyrico excluserit, vel non Illyricum appellarent; cum e cæteris provinciis, quarum deinde accessio facta est ad Illyricum, alii alias Illyrico vocabulo exemerint; ex quo clare perspicitur in hac regione non adventitium esse, sed innatum fuisse nomen Illyricum, quod ipsa non aliunde assumpsit, sed ab se ortum aliis regionibus communicavit.

Schymnus Chius non modo Liburnos, sed etiam finitimos populos, qui acceptum ab Hyllo nomen cum communi Illyriorum appellatione retinuerant, ab Illyrico sejunxit, non item vero hanc regionem Naroni & Driloni interjectam, quam Illyridem vocat, cujus tamen fines ab ortu pariter occasuque ultra fluvium utrumque produxit; nam post descriptos Bullinos Hyllinosque fere usque ad Nestum amnem, hinc ait Illyridem incipere: *Porrecta deinceps Illyris*. Dionysius Alexandrinus in Periegesi cum iisdem, atque Schymnus, terminis Illyricum circumscribat, Illyrici vocabulo eamdem atque ille regionem subjecit, Liburnis, Bullinis, Hyllinisque seclusis.

Flexilis hinc pontus convertens vergit ad ortus,
Atque Liburnorum terras, hyllisque ferpces,
Bulimeon pariter perstringens littora currit,
Et venit Illyrias late porrectus ad arces,
Quas tollunt montes, excelsa Ceraunia summos.

At Lucius Florus lib. 4. c. 14. non solum Pannonios, Liburnos, cæterasque gentes Illyrici nomine comprehensas, sed Dalmatas ipsos, quorum primæ sedes inter Nestum & Naronem fuerant, nominatim distinxit ab Illyriis, quos proinde iisdem omnino terminis definivit, Narone scilicet & Drilone, quibus nos Illyricum primigenium circumscripsimus; quamvis idem Florus aliis in locis nomen Illyricum latius extendit, nec solum Illyrios primigenios, sed etiam Dalmatas & Liburnos eidem subjecit.

Illyricum primigenium idem atque Illyricum proprium. Præterea, quod nos Illyricum primigenium appellamus, idem est, atque Illyricum proprium, ut alii vocant. Pomponius Mela lib. 2. cap. 2. & Plinius lib. 3. cap. 22. *proprie dictos Illyrios* Naroni, & Driloni fluminibus interjiciunt, quamvis ibidem alios etiam populos cum illis conjungunt, qui præter commune Illyriorum vocabulum, suum quoque & peculiare nomen habuere. Quare Historicus Dalmata de Regno Dalm. lib. 1. cap. 3. Melæ ac Plinii auctoritatem secutus: *Illyricum ergo proprium*, inquit, *inter Naronem & Drinum* (seu potius Drilonem) *situm fuit*. Infra vero: *Quæ regio intra Naronem & Drinum . . . . Illyrium proprium ab eorum*, id est Romanorum, *scriptoribus dicta fuit ad differentiam tam Orientalis partis antiqui Illyrici ultra Drinum, quæ in Macedoniæ nomen transivit, quam Occidentalis citra Naronem, cujus pars antiquæ Dalmatiæ adscribebatur, pars vero reliqua a Romanis addita, nomina antiqua Liburniæ & Istriæ servabat*. Itaque Illyricum proprium idem est, quod primigenium, quæ utraque appellatio idem valet, declaratque, unde nomen genusque Illyricum exortum sit, & in alias atque alias regiones paulatim prolatum. Ad eumdem plane modum Italia propria dicta est, quæ initio intra Rubiconem sese continuit, deinde universam Galliam Cisalpinam suo nomine complectens, fines suos usque ad Alpes porrexit. Sic Græcia propria haud latius, quam Attica regio patuit, sed ex his angustiis educi cum cœpisset, universam Græciam, idest Achajam, Peloponnesum, Macedoniam, Thessaliam, Epirum utramque, & extremam Italiæ partem, cum Insulis Ægei & Jonii Maris in suam potestatem redegit. Huc adde Asiam minorem, quæ cum proprie dicta sit Asia, nomen suum omnibus illis propemodum immensis regionibus impertiit, ex quibus una quatuor Orbis partium, eademque amplissima conflatur. Nec desunt alia id generis exempla: sæpe enim nomen unius provinciæ, cum ab initio finibus admodum exiguis contineretur, vel inde coloniis alio missis, vel gentibus extraneis subactis, vel denique Principum arbitrio, longe lateque propagatum est.

§. III.

Prima Illyrici propagatio. Hylli regnum; Interitus, Successores.

Hyllus haud contentus ea terrarum portione, quam a patre acceperat, ad regni fines amplificandos animum adjecit, eosque finitimis ab Occidente populis in potestatem redactis usque ad Titium amnem Liburniæ terminum propagavit. **Illyrici prima propagatio usque ad Titium flumen.** Nam ab Narone ad Titium Hylli ditionem productam fuisse intelligi potest ex antiquis Geographis Scylace, Schymno, & Dionysio Alexandrino, qui proximos a Liburnis Hyllinos, & Bullinos ab Hyllo denominatos, eoque deductos constituunt. Idem suadet Hyllis peninsula ab eodem Hyllo nomen mutuata, cujus positionem plerique prope a Liburnia statuunt; idem denique confirmant bella, quæ, ut tradit Apollonius, cum Mentoribus populis Liburniæ, ut Plinius docet, Hyllus gessit. Hæc itaque prima est propagatio generis ac nominis Illyrici ab Narone ad Titium, sive ad eam usque regionem prolati, quæ postea ab Liburnis advenis Liburniæ nomen accepit. Hujus regionis ad Illyricum accessionem antiquissimam fuisse, testimonio esse potest Scylax Chariandensis, unus omnium, qui extant, Geographorum antiquissimus, quippe cum quatuor fere ante Christum sæculis floruerit. Is autem Liburnis proxime adjungit Illyrios: *Post Liburnos*, inquit, *gens est Illyriorum*. Ac cæteri deinceps Scriptores fere omnes hunc terrarum tractum ab Narone ad Titium porrectum, qui deinde Dalmatia proprie dicta est, Illyrico attribuunt, præter paucos illos, qui cum Dalmatas ab Illyrico secludant, Illyriorum vocabulo ad Illyrios primigenios seu proprios significandos utuntur.

Duas civitates in primis memoratu dignas Hyllus in ea regione, quam vel a parente acceperat, vel bello sibi adeptus fuerat, condidisse fertur; **Duæ urbes ab Hyllo conditæ, Heraclea, & Hylleis.** alteram parentis nomine Heracleam appellavit; alteram ab se Hylleidem, sive Hyllenidem dici jussit. De prima meminit Scylax: *In his*, inquit, *oppidum Græcum est nomine Heraclea*; sed ubi posita fuerit, non liquet. De postrema mentio est apud Apollonium lib. 4. ex quo præterea hujus urbis positio dignosci potest. Is quippe cum Argonautarum in patriam reditum post Colchicam expeditionem describeret, tradit illos appulisse ad regionem Hyllorum, *ubi*, inquit, *frequentes eminebant insulæ difficilem navigantibus viam per medium reddentes*. Ac deinde subjecit Argonautas Hyllinis, a quibus perbenigne accepti habitique fuerant, grati animi ergo donasse alterum ex tripodibus, quos Jason a Phœbo acceperat; **Hyllenidis positio.** hunc vero tripoda ex admonitu Oraculi alte in terram defossum fuisse, *circa urbem inclytam Hyllenida, ut inconspicuus semper omnibus esset*. Itaque urbs Hylleis, sive Hyllenis eo loci condita fuerat, quo Argonautæ appulerant, & unde initium ducit longa illa insularum series, quæ fere usque ad Epidaurum porrectæ Illyrico littori objacent. Atque hic locus congruit cum positione urbis Salonitanæ. Nam Hyllis peninsula, sive Promontorium Diomedis, duobus amnibus interjectum Titio, qui Liburnos ab Hyllinis sive Illyriis sejungit, & Jadro, qui Salonam præterfluit, nullis omnino insulis circumtegitur, si unam excipias, quæ portum Miraræ a meridie præcludens, duo sane angusta, alterum ab ortu, alterum ab occasu efficit ostia, quibus naves illuc subeant. Ex eo autem promontorio, atque e portu Salonitano in altum provectis, & prora in Orien-

Orientem obversa navigantibus, frequentes a læva insulæ, brevi Euripo eas interfluente, occurrunt, quæ omnem oræ maritimę prospectum nautis vectoribusque adimunt. Vix igitur dubitari potest, quin Hyllus vel ibidem loci, ubi Salonæ vestigia visuntur, vel certe non procul inde Hylleidem urbem ædificaverit; & fortassis quæ postea dicta est Salona, eadem antea Hylleis, vel Hyllenis vocabatur, vel etiam Hyllena, & Silena. Nicephorus Callixtus ex antiquo aliquo Onomastico Salonam Hyllæ vocabulo donavit.

Hyllus jure ac titulo regali præditus. Hyllum regali jure ac titulo Hyllinis sive Illyriis præfuisse Apollonius docet; idemque confirmat gemma perantiqua apud Fulvium, Caninium, & Gronovium, in qua & nomen Hylli litteris grecis incisum est, & regium diadema ejus capiti impositum. Cum Hyllus annos fere decem regnum obtinuisset apud Illyrios primigenios, quorum fines, ut supra diximus, a Narone usque ad Titium amnem propagaverat, prælio cum Mentoribus finitimis populis commisso in acie interiit anno ante Christum circiter 1225. Apollonius quippe auctor est Hyllum extinctum jam fuisse tum, cum Argonautæ post expeditionem Colchicam per mare Adriaticum in Græciam revertebantur: *Heroes autem, quando ipsis visus reditus securus, tum prodeuntes in terra retinacula alligarunt Hyllorum. . . . Nec tamen amplius viventem ibi invenerunt regem Hyllum, quem formosa Melita peperit Herculi . . . ipsum autem occiderant Mentores agrestibus dimicantem pro bobus*. Argonautarum in Colchum profectio cum Petavio conjici potest in annum, qui ante Christianam Epocham numeratur 1226; eorum autem in patriam reversio inciderit necesse est in annum proxime insequentem, cum Hyllum jam extinctum Argonautæ invenerunt.

Hylli interitus. Obierit itaque vel superiori, vel hoc ipso anno 1225. antequam illuc Argonautæ redeuntes e Colchide appellerent; neque enim vitam ac regnum Hylli in pauciores annos contrahi necesse est, quam laudatus Apollonii locus postulat. Utrum autem filios ex se reliquerit, qui parenti in regnum succederent, an vero sine liberis decesserit, non satis certum habemus. Verisimile tamen est ex Hylli progenie fuisse Clinicum illum, quem Varro circa

Clinicus ejusdem successor. tempora Trojana regnum in Illyriis obtinuisse affirmat: nam si ratio nominis ad aliquam conjecturam faciendam pertinet, Clinicus haud longe abest ab Illynico, cujus vocabuli originem ad Hyllum referendam esse censet Raphael Levacovichius, qui docet ab Hyllo primum Hyllenos, deinde Hyllenicos, postea Illynicos, tandem Illyricos dictos esse ac derivatos. Quod conjectura suadet, idem ratio temporum confirmat. Nam Hyllus regnavit annis circiter quadraginta ante Trojanum excidium, cujus tempore Clinicum Illyriis imperasse Varro scripsit. Unde autem Clinicus nomen traxit, indidem genus quoque videtur duxisse. Præterea cum dubitari non possit de regno Illyrico Clinici, si fides habenda sit Varroni, quid causæ est, cur putemus hoc regnum vi potius atque armis ab Clinico partum, quam jure hæreditario ad eum esse devolutum?

qui Argonautas, & Idomeneum excepit. Illud autem non satis liquet, utrum Clinicus proxime ab Hyllo rerum potitus fuerit, an vero aliquis alius incomperti nominis Hyllo & Clinico interjectus, Illyriis cum regio titulo ac jure præfuerit. Qui proxime post Hyllum tenuit regnum Illyriorum, is Argonautas Colchica expeditione perfunctos, delatosque in mare Adriaticum comiter excepit, iisdemque & commeatum large suppeditavit, & viros navigationis Adriaticæ peritos præbuit, quorum ductu, quod reliquum erat itineris maritimi, sine ullo errore periculove conficerent. Hoc docet Apollonius. Clinicus vero, qui videtur ante bellum Trojanum Illyrici regni administrationem suscepisse, duas & septuaginta naves instruxit, quas Græcis contra Trojanos subsidio misit. Hoc ex antiquis monumentis deprompsit Micha Madius in hist. cap. 15. ac testatum reliquit hisce verbis: *Dicitur per historias & Chronicas antiquas ipsam civitatem* Salonæ (quæ tum Hyllenis fortasse vocabatur) *tempore sui status dedisse ad destructionem Trojanorum contra regem Priamum in subsidium Græcorum galeas armatas LXXII.* Illud vero sine ulla dubitatione ad Clinicum pertinet, quod Varro tradidit apud Valerium Probum de Idomeneo Cretensium rege, qui ejectus a suis ad Illyrios confugit. Is igitur, Varrone teste, post Trojam eversam, ad cujus expugnationem ipse quoque milites & arma contulerat, e Creta per seditionem popularem expulsus, cum ingenti popularium suorum manu ad Clinicum Illyriorum regem se contulit, ab eoque viris & copiis auctus in Italiam trajecit, & regnum in Salentinis obtinuit: *Idomeneus e Creta oppido Lycto pulsus per seditionem, cum grandi manu ad regem Clinicum venit in Illyricum. Ab eo item accepta manu, cum Locrensibus plerisque profugis in mari conjunctis, amicitiaque per similem causam sociatis Locros appulit, vacuata eo metu urbe; ibique possedit aliquot oppida, & condidit, in queis Uria, & Castrum Minervæ nobilissimum. In tres partes divisa copia, in populos duodecim. Salentini dicti, quod in Salo amicitiam fecerint*. Hæc Varro apud Valerium Probum ad eclog. 1. Virg.

Post Clinicum Daunius Rex Illyrici. Post Clinicum Daunius, a quo Daunia Italica nomen accepit, Illyrici regni potitus est, ut videtur colligi posse ex Festo: *Daunia*, inquit, *a Dauno Illyricæ gentis claro, qui eam, propter domesticam seditionem patria excedens, occupavit*. Sed Festus neque familiam commemorat, unde prodiit Daunus Illyricus, neque urbem, ex qua profugus in Italiam venit, neque causam illius domesticæ seditionis, qua compulsus fugam sibi e solo patrio, exiliumque conscivit. Ac mihi haud dubium videtur, quin Daunus, si, ut Festus tradit, genere Illyrius erat, ex Illyrico, quod tum Titio & Drilone fluminibus definiebatur, in Italiam advenerit. Nec fortassis longe a veritate aberraverit, qui existimet Daunum ex regia Hylli stirpe procreatum, eumdemque Clinici filium ac successorem fuisse, Hyllinæ ortum, in urbe Hyllinici sive Illyrici regni principe ac metropoli, unde fugam arripuit, atque in Italiam se transtulit. Fugæ vero causam præbuit Liburnorum in eas regiones adventus, ad quos cum plerique Illyriorum defecissent, a suis seu proditus, seu desertus, regno, patriaque excessit. Atque hæc Illyriorum defectio fuit illa *domestica seditio*, quæ, Festo auctore, Daunum impulit, ut ex Illyrico in Italiam profugeret. Italica Dauni profectio referri potest ad annum ante æram vulgarem 1183. anno proximo post Trojanam cladem: quam Petavius anno ante Christum 1184. illigavit; ex quo fit, ut si Daunus post Clinicum apud Illyrios regnavit, breve admodum ejus regnum fuerit. Ita Dauno cum Hyllinis, qui in fide & officio manserant, in Italiam profecto, regnum Illyricum, ab Hyllo fundatum, intra annos circiter quinquaginta, quam florere cœperat, ab Græcis ad Liburnos pervenit, ut mox dicemus. Nam Hyllus Hyllinique ab Græcia oriundi erant; quippe Hercules Hylli parens ex nobilissima Argivorum ac Mycenæorum regum stirpe Thebis in Bœotia natus esse dicitur; & Phæaces, quorum coloniam Hyllus deduxit, erant ex genere Græco-

qui in Italiam profectus est, & cur.

rum. Quapropter Schymnus Hyllorum originem a Græcis repetendam tradit: *Sed oppida illic* xv. *colere asserunt Hyllos originis quidem Græcanicæ, quorum auctor Hyllus gnatus Herculis fuit*.

Diomedis Illyrica peregratio.

Antequam ab Illyriis Græcis ad Illyrios Liburnos transeam, non est mihi prætereundus Diomedes, qui cum in Italia, tum in Illyrico, multa sui nominis adventusque præclara vestigia reliquit. Is in matrimonio habuit Ægialiam filiam Adrasti regis Argivorum, cui etiam in regnum jure dotali successit, Ætoliamque imperio suo adjunxit. Argis cum habitus est conventus totius Græciæ celeberrimus, in quo de Trojana expeditione suscipienda deliberatum est, ipse quoque huic concilio interfuit; idemque & gravissimus auctor ad bellum decernendum, & fortissimus adjutor ad conficiendum fuit; in eo quippe ejus opera tanti fuisse fertur, ut rei bene gestæ laudem præcipuam sibi vindicaverit. Trojano bello perfunctum nihilo mitior, quam cæteros Græcorum Duces Trojanorum victores, fortuna excepit. Nam Argis Ægialiæ conjugis adulteræ instigatione atque opera repulsus; Ætoliæque aditu civium conspiratione prohibitus, regno & patria caruit. Itaque cum vagus & exul erraret, atque undique exclusus, e Græcia secessit, & cum sociis in Adriaticum mare delatus universum Illyricum circumivit. Ex Adriatica navigatione appulisse Diomedem ad littus Hyllinorum argumento est cognomen eo loci inditum, ubi sinuoso ambitu littus curvatur, atque instar cujusdam promontorii in mare prominet, appellaturque a Plinio *Promontorium Diomedis*, quam Hyllim peninsulam alii vocant. Deinde Mentores Istrosque prætervectus ad Euganeos pervenit. Multa illic Diomedei adventus monumenta Strabo lib. 5. commemorat, templum Diomedis nomine consecratum in ipso intimo Adriatici sinus recessu apud Timavum, ritum Junonis Argivæ Dianæque Ætolicæ colendæ ab Diomede Euganeis traditum, & duos lucos alterum Junoni, alterum Dianæ dedicatos; & præterea apud Venetos id moris receptum fuisse scribit, ad tanti hospitis colendam celebrandamque memoriam, ut Diomedi solemni ritu ac cæremonia equum candidum statis temporibus immolarent.

Diomedis promontorium in ora Illyrici.

Templum apud Timavum.

Ab Euganeis digressus præter oram Italiæ in Dauniam cum venisset, acre & magnum bellum gerebat cum Messapiis Daunus haud multo ante ex Illyrico profectus, ejus regionis Princeps & conditor, cui Diomedes cum sociis egregiam ad hostes debellandos operam navavit. Daunus ob rem bene gestam Diomedi, loco præmii, filiam nuptum dedit, ac propterea Plinius lib. 3. cap. 11. vocat Daunum socerum Diomedis; & insuper eam Apuliæ Dauniæ partem concessit, quam campos Diomedeos appellavit antiquitas, ubi Diomedes, ut docet Strabo lib. 5. tres nobilissimas urbes ædificavit, Sypuntum, Salapiam, & Argos, sive Argyrohippium, quæ civitas postea dicta est Argyrippa, ac demum Arpi. Præterea ad suam ditionem adjecit duas sive tres e regione Gargani promontorii insulas, quæ ab antiquis Scriptoribus Diomedeæ vocantur. Sunt, qui Spinam quoque a Pelasgis Thessalis olim ad ostia Padi conditam; itemque alias Italicæ oræ urbes in potestate Diomedis fuisse affirment. Nec magis terrestribus, quam maritimis copiis valuit, nam, ut Historicus Dalmata præclare animadvertit, post Pelasgos maris Adriatici dominatum obtinuit, idque ex Strabone intelligi posse existimat. *Post Pelasgos*, inquit cap. 1. *Diomedem eidem mari dominatum esse ex Strabone apparet*. Tum in eam sententiam hæc Strabonis lib. 5. verba subjecit: *In ipso autem intimo sinus Adriatici Timavum est; Diomedis templum memorabile; habet enim portum, & elegantem lucum, & fontes septem potabilis aquæ, statim in mare alto, & lato excidentis amne*. Infra vero idem Strabo: *Diomedem circa illud mare ditionem tenuisse testantur Insulæ Diomedeæ, & quæ de Daunis & Argo Hippio referunt*. Huc adde insulas atque urbes, quas in utroque littore Diomedes vel condidit, vel refecit, vel suo nomine impertivit, quod argumento est Italicam fere totam, huic vero obversam oram aliqua ex parte ad Diomedis ditionem pertinuisse: cujus autem imperio suberat utraque ora maritima, huic & maris interjecti dominatus adjudicandus esse videtur. Ac Diomedes res Pelasgorum, seu Græcorum in Italia jampridem collabi cœptas, ut ait Dionysius Halicarnasseus, non modo sustinuit, ne funditus interirent, sed etiam prope jacentes erexit, atque ad statum fere pristinum revocavit. Præterea cum in utraque ora insulas urbesque maritimas cum maris imperio possideret, Liburnos cohibuit, eorumque incitatos ad summum potentiæ fortunæque fastigium cursus paulisper retardavit. Sed haud multis post annis defuncto Diomede, vel ex Italia abeunte, Liburni hoc quasi obice seu repagulo remoto, tum Illyricum omne ab Drilone ad Titium, cæterasque ab ortu & occasu finitimas regiones, tum partem aliquam Italicæ oræ, una cum maris dominio adepti, imperium suum longe lateque propagarunt.

urbes ab eo conditæ.

Maris Adriatici imperium tenuit.

CAPUT II.

Liburni expulsis Græcis Illyricum occupant.

§. I.

De genere Liburnorum, eorumque in Illyricum adventu.

Liburni gens Asiatica, longe lateque per Europam diffusa.

Liburnos gentem fuisse Asiaticam solus quidem C. Julius Solinus Polyhistor cap. 2. affirmat; sed cum nemo veterum hujus gentis originem memoriæ ac litteris prodiderit, & nihil argumenti ad ejus sententiam labefactandam afferri queat, is vel unus censendus est idoneus, cui hac in re fidem haberi impune possit: nisi forte de Liburno nescio quo ex Attica oriundo credere libet Stephano, seu potius ei, quem Stephani Epitomatorem vocant, qui, ut ait Historicus Dalmata, *Græcorum more omnium nationum origines fabulis involventium, sibique tribuentium, a quodam Attici generis viro Liburnos dictos asserit*. Itaque unus Solinus paucis explicat, unde Liburnorum genus repeti oporteat: *Italicus discursus per Liburnos, quæ gens Asiatica est, procedit in Dalmatiæ pedem*. Gens itaque Liburna ex Asia in Europam effusa, quam late non solum in Italia atque Illyrico, sed etiam in Gallia aliisque regionibus sedes occupaverit, nomina sunt argumento, quæ natio Liburnorum plurimis in locis veluti quædam antiqui sui dominatus vestigia reliquit. Ut nunc omittam, quæ ad oram insulasque Illyricas pertinent, rerum in multis Italiæ partibus potitos esse Liburnos declarant cum mons Apuliæ, quem Polybius lib. 3. Liburnum vocat, tum Liburna Italiæ civitas, cujus meminit Zosimus apud Ortelium, tum Liburni in Piceno apud Prætutianum agrum a Plinio constituti, tum denique Liburnus, seu Ligurnus, Etruriæ portus, idemque oppidum opulentissimum, ac celeberrimum, quod Pisis millia passuum fere tredecim distat. Adde huc mare inferum, quod M. T. Cicero Liburnum vocavit apud Ortelium & Ferrarium. In Gallia quoque extant Liburnici nominis ac dominatus monumenta: id quod testatur

tur apud Baudrandum Liburnia civitas Aquitaniæ in agro Burdegalensi.

Liburni post Trojam captam in Illyricum atque Italiam effusi. At mihi quidem videtur imperium nomenque Liburnorum in Illyrico, Italia, aliisque regionibus non antea florere ac celebrari cœpisse, quam Troja capta anno, juxta Petavium ante æram vulgarem 1184. Primores Trojanorum, fœderatique Asiæ Principes in Europam colonias deducerent. Nam quamdiu rerum potiti sunt Pelasgi, qui multis ante sæculis ex Arcadia primum in finitimas, tum in longinquas regiones alii ex aliis profecti, universam propemodum Italiam in suam potestatem redegerant, ne vocabulum quidem Liburnorum videtur apud Italos, Illyriosve auditum fuisse. Neque enim si Apollonius in descriptione itineris Argonautici insulas illas, quæ Hyllinis Bullinisque objacent, appellavit Liburnides, idcirco sequitur id vocabulum ad ætatem illam Argonautarum referendum esse: mos est quippe scriptorum, ut in antiquis locis rebusque describendis, recentiora potius, & suis temporibus usitata, quam vetera & obsoleta nomina adhibeant: ex quo fit, ut Liburnicum nomen congruat quidem cum ætate Apollonii, non autem sit necesse illud repetere inde usque a temporibus Pelasgicis, quæ Trojanam cladem antecedunt. Jam vero pervelim scire, unde repente extiterit tanta Liburnorum multitudo, tam late fusa, tam multis ac disjunctis locis disseminata, quæ nomen suum ac genus in alias atque alias Europæ partes invexit. Haud sane arbitror verisimilius aliunde, quam ab Asianis, Trojanaque calamitate initia Liburnicæ hujus propagationis repeti posse. Nam & tempus Trojani excidii, & consecuta deinde gentis Asiaticæ per Europam dispersio apprime congruit cum exordio Liburnici nominis atque imperii. Siquidem post Trojam excisam, & gentium a Græcis devictarum ex Asia migrationem, seu fugam, audiri cœpit in Europa & celebrari nomen Liburnicum; res vero Liburna subactis paullatim Pelasgis, cum auctior in dies fieret ac robustior, eo demum crevit, ut post interitum Diomedis, quo uno maxime inclinatæ ac prope labentes Pelasgorum opes nitebantur, multa in Italia, omnia in Illyrico Pelasgorum loca una cum maris Adriatici imperio in Liburnorum potestatem concesserint. Itaque ex Asiaticis populis, qui societate cum Trojanis contra Græcos inita, pro Trojæ Asiæque imperio decertarunt, post urbem incensam, alii in Mæsiam & Epirum, alii in Italiam, alii in Galliam, alii alio migrarunt. Hanc propemodum immensam Asianæ gentis post Trojæ excidium dispersionem confirmat Strabo, qui lib. 1. inter Conditores urbium, fundatoresque Coloniarum annumerat *Æneam, Antenorem & Henetos, atque in universum eos, qui a bello Trojano per totum Orbem terrarum dispersi, vagatique sunt*. Haud equidem dixerim Asiaticos omnes, qui ex Trojana clade ac dispersione in Europam delati sunt, Liburnos appellatos fuisse; at certe qui sedes adepti sunt in Illyrico, totaque illa regione maritima, quæ inter Arsiam ac Drilonem interjacet, quique ea loca occuparunt sive apud Gallos, sive apud Italos, in quibus Liburnici nominis ac dominatus vestigia adhuc extare supra ostendimus, Liburni nominati fuerint necesse est. Unde autem his gentibus Asianis id vocabuli obvenerit, tum explicandum erit, cum in Apparatu ad universam historiam Illyricam de Liburnorum ætate sermonem instituemus.

Liburni occupant Illyricum. Jam vero ad rem nostram quod attinet, Liburni post Trojanum excidium ex Asia profugi non modo Illyricum, quod tum angustis satis finibus continebatur Titium inter Drilonemque, expulso Græcorum dominatu, in suam potestatem redegerunt; sed ultra Titium in Occasum progressi nomen suum imperiumque usque ad Arsiam propagarunt. Nam in ea regione, quæ ab Arsia ad Titium usque protenditur, Liburnos rerum potitos fuisse, nomen Liburniæ, quod hæc eadem regio apud omnes veteres pariter, junioresque Scriptores constantissime retinuit, evidentius, opinor, demonstrat, quam ut in dubium revocari possit. Ab Titio autem usque ad Drilonem quidquid erat Illyrici antiqui sub jus potestatemque Liburnorum concessisse, idem nomen Liburnicum ibidem impressum, & insulis quoque ipsoque mari communicatum declarat. Nam primum universam regionem, quæ ab Arsia usque ad Drilonem porrigitur, antequam Dalmatiæ nomen subiret, Liburniam appellatam fuisse auctor est Thomas Archidiaconus hist. Salon. cap. 1. *Dicta est Dalmatia etiam alio nomine Liburnia*; nec vero aliunde id vocabuli, quam ab Liburnis antiquissimis Dominis accepisse potuit. Deinde insulas fere omnes oræ Illyricæ obversas antiquitus nominatas fuisse Liburnicas & Liburnides Apollonius, Strabo, aliique veteres docent. Omnino ad quadraginta insulas eo vocabulo appellatas esse Strabo affirmat, inter quas Issam & Pityusam, id est Phariam Apollonius; Ladestam Stephanus enumerat; hisque adde Corcyram & Melitam, aliasque ejusdem maritimi tractus insulas littori Dalmatico objectas. Insulæ enim, quæ objacent Liburniæ inter Arsiam & Titium contractæ, pauciores sunt, quam quadraginta insularum Liburnicarum numerum a Strabone definitum complere possint, nisi reliquæ addantur, quæ deinceps sequuntur. Cum autem a Liburnis hæ insulæ & habitatæ & denominatæ fuerint, haud videtur dubitari posse; quin etiam ora maritima, ad quam eædem insulæ pertinent, Liburnorum potestati ac vocabulo subesset. Demum cognomen Liburnici, quod inde usque ab antiquissimis temporibus Mare Adriaticum recepit, magno sane argumento est Liburnos & maris, & insularum, & totius oræ maritimæ dominatum adeptos fuisse; nec videtur verisimile ab Liburnis universum illud mare cognominatum esse, si nomen imperiumque Liburnorum iis tantummodo terminis fuisset circumscriptum, quibus coercetur pars illa exigua oræ maritimæ, quæ Arsia & Titio fluminibus definitur, & Liburnia propria nominatur. Et certe Virgilius Æneid. 1. non in has angustias concludere voluit rem ditionemque Liburnicam, cum non unum, sed plura regna Liburnis attribuit; *Regna*, inquit, *Liburnorum*. Quare Florus, & Jornandes, quamvis videantur Liburnos inter Arsiam Titiumque compellere, tamen illis totum littus Adriatici Italiæ obversum adscribunt, & *Illyriorum* scilicet maritimorum, ac *Liburnorum* vocabula pro synonymis habent: *Illyrici*, inquit Florus lib. 5. cap. 5. *seu Liburni sub extremis Alpium radicibus agunt, inter Arsiam Titiumque flumen, longissime per totum Adriatici maris littus effusi*. Eadem, & eisdem verbis descripta apud Jornandem de Succes. Regn. invenies. Quid quod Strabo ad imperium Liburnorum, ultra ostia maris Adriatici productum, adjunxit Phæaciam insulam, quæ etiam Scheria dicta est, & post exactos Liburnos ab novis incolis Corcyræ nomen accepit. Nam anno ante Christum circiter 735. ut narrat Strabo l. 6. Chersicrates ab Archia Corinthio cum parte copiarum in eam insulam trajicere jussus, Liburnos possessores ejecit, & Corinthiorum coloniam illuc invexit: *Cum Archias in Siciliam navigaret, Chersicratem ex Heraclidarum genere procreatum, cum parte exercitus reli-*

A Liburnis regioni, & insulis Illyrici nomen impositum.

Mare Adriaticum dictum Liburnicum.

Phæacia ab Liburnis occupata.

reliquit ad deducendos Corcyram accolas (sic enim nunc appellatur, quæ prius Scharia dicta est.) Is igitur expulsis Liburnis locum habitantibus, insulam habitatorum frequentia refersit. Hanc Liburnorum expulsionem Philippus Cluverius conjecit in secundum Olympiadis XI. annum, qui cum anno ante Epocham Christianam 735. fere congruit. Sed hæc fusius, & distinctius in libris de Liburnorum ætate, in quibus agendum erit etiam de Liburnis Colchis, qui ante bellum Trojanum ab Æeta Rege Colchorum jussi cum essent Argonautas insequi, ab eisque Medeam filiam vi atque armis repetere, Absyrto Duce per insidias cæso, ipsi ab Argonautis fusi dispersique partim confugerunt in Istriam, & Polam, aliasque urbes ædificarunt; partim ad insulas Flanatici sinus se receperunt, quas Absyrti ibidem cæsi nomine Absyrtides appellarunt; partim longius fuga delati vel apud Enchelios inter Naronem, vel ad Ceraunios montes consederunt; nam spei votique irritos pudor ac timor deterruit, ne in patriam redirent, neve seipsos, vel popularium suorum irrisioni, vel Regis crudelitati objicerent. Hæc Apollonius & Callimachus apud Strabonem. Ex eodem Colchorum genere fuisse arbitror Liburnos illos alia via ad Medeam recuperandam missos, qui Phæaciam sive Schæriam insulam ante adventum Chersicratis obtinebant. Hi siquidem Colchi in eam insulam ab Alcinoo, qui tum rerum ibidem potiebatur, perhumaniter recepti, & agris ac domiciliis donati, ut tradit Apollonius, tum propaganda sobole, tum re familiari augenda, eo creverant, ut numero & viribus vel pares essent indigenis, vel etiam superiores viderentur. Ad eorum opes fortunasque amplificandas magnum adjumentum attulit ingens illa Asianorum multitudo, quæ post captam Trojam non solum totam maris Adriatici oram ab Arsia ad Drilonem, sed etiam Epirum occupavit, Heleno Priami filio, post interitum Pyrrhi, regnum ibidem adepto. Colchos enim seu Liburnos Phæaces cum novis advenis celeriter, ut fieri solet, Asiani generis & sanguinis communio, morum ac linguarum similitudo conjunxit, & commercio, affinitatibus, rerumque omnium societate copulavit. Cum igitur tum suis, tum amicorum opibus, atque armis plurimum valerent, haud difficile illis fuit, ejusdem insulæ dominatum occupare, Regibus vel extinctis, vel expulsis, & reliquas etiam insulas ad suum imperium adjungere, incolis novos dominos subire coactis, quibus neque animorum neque virium satis erat ad resistendum. Ex utroque autem genere Liburnorum, qui ante, quive post Trojanum excidium eas, quas recensui, regiones insederunt, imperium Liburnicum conflatum fuisse existimo. Sed hæc, ut dixi, diligentius & copiosius in libris de Liburnorum ætate.

Colchi Liburni in Istria & Illyrico.

Et in Phæaciam recepti ea potiuntur.

§. II.

Liburni Dominatum maris Adriatici obtinent, societatem imperii maritimi cum Etruscis jungunt.

Florent in Illyrico, & in Italia Liburni, ac maris imperium obtinent.

Itaque Liburni cum ex Asia post Trojam anno ante Christum 1184. eversam in hæc loca venissent, paullatim in tantas opes creverunt, præsertim post interitum Diomedis, ut omnes insulas, totumque Adriaticum suæ ditioni subjecerint. Nam a Pelasgis ac Diomede ejusdem maris dominium ad Liburnos pervenisse auctor est Historicus Dalmata lib. 1. cap. 1. idque confirmari potest auctoritate tum Strabonis, qui Corcyram, ut diximus, tum Appiani, qui Dyrrhachium, tum Plinii, qui partem Italicæ oræ maritimæ Liburnis attribuit. Appianus lib. 2. bel. civil. Dyrrhachii urbem regionemque circumjectam primum a Phrygibus, tum a Taulantiis, deinde a Liburnis habitatam ac possessam fuisse tradit. Plinius vero lib. 3. cap. 13. & 14. hæc scripsit. *Item Castrum novum, flumen Batinum, Truentum cum amne, quod solum Liburnorum in Italia reliquum est. . . . Jungitur his sexta regio, Umbriam complexa, agrumque Gallicum circa Ariminum. Ab Ancona Gallica ora incipit Togata Galliæ cognomine. Siculi & Liburni plurima ejus tractus tenuere, in primis Palmensem, Prætutianum, Adrianumque agrum. Umbri eos expulere, hos Etruria, hanc Galli.* Qui ergo insulas & urbes maritimas, & oram Illyricam totam, Italicæ vero partem haud exiguam in sua potestate habebant, ad eorum etiam jus imperiumque mare quoque utrique oræ interjectum pertinuerit, necesse est. Quantum autem maritimis copiis valerent Liburni, argumento sunt naves Liburnicæ Græcis & Latinis litteris celebratæ. Nihil illis agilius, nihil celerius; quo fiebat, ut summa dexteritate, vel ex mediis hostium classibus elaberentur, seque in tutum reciperent, fugientes vero hostium naves mira velocitate assequerentur, suamque in potestatem redigerent. A Liburnis autem earum architectis atque inventoribus dictæ sunt Liburnicæ, quibus illi ad jus Adriaticæ navigationis, maritimique commercii retinendum utebantur.

Sed cum res Liburnicæ terra marique florerent, Etrusci gens virtute, fortuna, ac divitiis præpollens, qui ad eam diem cis Apenninum longe lateque imperaverant, maris etiam Tyrrheni dominium nacti, quippe inde usque ab adventu Æneæ tanta opibus erat Etruria, Livio teste, ut jam non terras solum, sed etiam mare per totam Italiæ longitudinem ab Alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui implesset, Etrusci inquam Apenninum transgressi, omnia trans Padum loca, excepto Venetorum angulo, coloniis illuc missis, usque ad Alpes tenuere. Adriam urbem inter Athesim & Padum prope a mari condiderunt, loco peropportuno ad maritimum commercium exercendum. Urbi adjectus est portus egregius & capacissimus navium, siccatæ circa urbem paludes, quas efficiebant aquæ stagnantes e Pado, cæterisque fluminibus; fossæ ad mare productæ, quibus veluti alveis diffluentes aquæ coercerentur; quæ omnia Plinius lib.3.cap.6. paucis descripsit. *Omnia, ea flumina, fossasque, primi a Sagis fecere Tusci: egesto amnis impetu per transversum in Atrianorum paludes, quæ septem maria appellantur, nobili portu oppidi Tuscorum Atriæ, a quo Atriaticum mare ante appellabatur, quod nunc Adriaticum.* Exinde Tusci, qui ad eam diem infero mari dominabantur, in superum quoque jus imperiumque extendere cœperunt, præsertim post Spinam & Ravennam, aliasque urbes mediterraneas ac maritimas Pelasgis Thessalis ademptas. Tuscos Apenninum transcendisse, antequam Roma conderetur, atque inter duo maria latitudinem Italiæ obtinuisse auctor est Livius: *Tuscorum*, inquit Decad. 1. lib. 5. *ante Romanum imperium late terra marique opes patuere supero mari inferoque, quibus Italia insulæ modo cingitur.* Hanc imperii Etrusci trans Apenninum propagationem, Adriæque urbis ædificationem, cum Livius nullo certo tempore definierit, ego equidem referendam censeo ad tempus illud, cum res Pelasgorum in Italia a summa & excitata fortuna ad inclinatam, ac prope jacentem jamdudum descivissent; nam plerasque Pelasgorum urbes easdemque opulentissimas Tusci, sive Tyrrheni ad suam ditionem adjecerunt, id quod docet Dionysius Halicarnasseus lib. 1. *Derelictas a Pelasgis urbes occu-*

Etruscorum opes & potentia.

occupaverant cum alii multi, ut quique erant finitimi; tum maxime Tyrrheni plurimas atque optimas. Idem vero Dionysius paullo ante docuerat Pelasgorum opes debilitari, ac deteriores fieri coepisse altera ante Trojanum bellum ætate; Pelasgi tamen, quamvis copiis ac viribus diminuti, tamen post Trojanam calamitatem satis diu imperarunt, præsertim cum Diomedes in Italia nomen imperiumque Pelasgorum in antiquum statum restituere conatus, ne funditus corrueret, per aliquot annos egregie sustinuit; at post discessum, sive interitum Diomedis Pelasgorum opes, Tuscis ac Liburnis in eorum exitium conspirantibus, magis magisque in dies collapsæ sunt, sic prorsus, ut Pelasgi ad miram paucitatem redigerentur. *Tempus autem, quo res Pelasgorum cœperunt deficere*, inquit Dionysius, *incidit in alteram ætatem ante bellum Trojanum; duraverunt tamen ultra ejus belli tempora, donec contracta essent in gentem minimam*. Cum igitur res Pelasgica de statu suo usque eo declinasset, deteriori loco ut esse non posset, tum videntur Tusci finibus imperii trans Apenninum latissime prolatis Adriam urbem condidisse; quorum vim Pelasgi finitimi, qui Spinam urbem incolebant, & viribus ac numero longe impares cum sustinere non possent, eamdem deserere, alioque demigrare coacti sunt, ut scripsit Dionysius Halicarnasseus. Tum omnis impetus ab Etruscis conversus in Pelasgos Thessalos Ravennæ conditores ac dominos, qui bello gerendo cum pares hostibus non essent, propinquos Umbros auxilio accitos in civitatem receperunt. Sed cum ne externis quidem aucti copiis ac viribus hostes propulsare possent, Ravenna Umbris relicta, ipsi in Græciam, unde Majores sui venerant, remigrarunt. Id tradit Strabo lib. 5. *Fertur etiam Ravenna a Thessalis fuisse condita; qui cum Tyrrhenorum injurias ferre non possent, ultro in urbem admissis Umbrorum quibusdam, qui eam etiamnum tenent, domum reverterunt*. Hæc autem accidisse arbitror uno aut altero sæculo post bellum Trojanum, & Liburnorum adventum, Diomedisque interitum, quo tempore contractæ admodum erant, adductæque in angustum res Pelasgorum.

Adria ab Etruscis condita.

Pelasgi Italia excedere coacti.

Tusci dominationem maris Adriatici aut post Liburnos aut cum Liburnis adepti.

Jam vero Tuscos, Pelasgis expulsis, maris Adriatici dominatum obtinuisse convenit inter omnes; at Tusci ademerintne Liburnis imperium maris, an vero juris quæstusque maritimi societatem cum Liburnis coierint, id in controversia est. Historicus Dalmata primum quidem censuit jus Adriaticæ navigationis ad Tuscos devolutum esse ab Liburnis, quos illi totius maris possessione depulerint; & plenum antea integrumque ejusdem maris dominium penes Liburnos fuisse tradit annos circiter quadringentos ab obitu Diomedis usque ad Chersicratis adventum, qui Corcyram Liburnis Colchis ademit; deinde autem translatum esse ad Tuscos, ab hisque annos retentum ferme trecentos usque ad Dionysium seniorem, qui anno ante Christum 406. Syracusis tyrannidem occupavit. Quod autem idem Historicus opinatur, præter oram Italicam, aliquid etiam oræ Illyricæ cum urbe Jadera insulisque Liburnicis, Tuscos adeptos fuisse, sine quibus maris imperium neque obtinere, neque tueri potuissent, nullo modo prorsus assentior, cum Etrusci imperii trans Adriaticum prolati ne tenue quidem indicium apud Veteres invenire liceat. Quare multo verisimilius arbitror id, quod deinde idem Auctor videtur magis probare, videlicet, Tuscos in societatem commercii dominatusque maritimi a Liburnis adscitos esse, ut sibi auxilio essent adversus Umbros, qui ora Italica, nimirum Prætutiano, Palmensi, Hadrianoque agro Liburnos exegerant. Etrusci vero injurias sociis Liburnis illatas ulciscentes indidem Umbros expulerunt. Id docet Plinius lib. 3. cap. 13. *Liburni plurima ejus tractus tenuere, in primis Palmensem, Prætutianum, Hadrianumque agrum; Umbri eos expulere, hos Etruria, hanc Galli*. Nunc audiendus est Historicus Dalmata lib. 1. cap. 5. *Si in antiquioribus rebus conjecturis uti fas est, sicuti Liburnos ab Umbris Italia pulsos memorat Plinius, hosque ab Etruscis; ita si quis Liburnos contra expulsores Umbros Tuscis auxiliatos*, (sive potius Liburnos ab Tuscis ad Umbros ulciscendos adjutos fuisse) *assereret, forsan incongrue conjectasse non videretur; Atrienses vero* (idest Etruscos) *ab amicis Liburnis in mare deductos, imitatione Pelasgorum, occupatis Padi ostiis, aptatisque paludibus, ut Plinius loco citato refert, & opportunitate situs, processu temporum, navigationem totius sinus ad se traxisse. . . . . , ac deinde Atrienses & Liburnos communem navigationem continuasse usque ad Dionysii tempora*.

Liburni dicti etiam Illyrii.

Regio illa inter Titium ac Drilonem, quæ Illyricum dicebatur, sub Liburnorum imperium ditionemque cum cecidisset, Liburnia quidem ab novis incolis dominisque appellata est, cum hoc tamen vocabulo & nomen Illyricum retinuit; quin ipsi Liburni ab novis sedibus, quas occupaverant, jam tum videntur vocari cœpisse Illyrii; ex quo factum est, ut interdum apud veteres Liburni & Illyrii ad unam eamdemque gentem significandam usurpentur, & duæ illæ voces pro Synonymis habeantur. Ceterum sub Liburnis nullam sive amplificationem, sive diminutionem Illyrici factam esse existimo, quod usque ad Celtarum imperium eosdem terminos habuit, Titium ab Occasu, Naronem ab Oriente, quibus ante sub Hyllo Hyllinisque definiebatur. Nam cetera ultra Titium regio, Liburnia, non Illyricum appellari tum cœpit.

§. III.

Liburnorum opes maritimæ, ac terrestres a summa florentique fortuna paullatim descíscunt.

Liburnorum opes & potentia.

POrro Liburni, cum in suam potestatem redegissent omnem oram maritimam Italiæ obversam cum insulis adjacentibus, & pars etiam littoris Italici, itemque Corcyra ad eorum ditionem accessisset, insula peropportuno loco sita ad tuendum maris imperium, & veluti quodam vallum & propugnaculum Adriatici ostia externis classibus intercludens, liberam nacti maris Adriatici navigationem, portubus navalibusque in utraque ora construendis, convehendis ultro citroque ac mutandis mercibus, vectigalibus exigendis, aliisque proventibus, qui e terra marique suppeditari solent, in tantas opes crevere, ut nulla finitimarum nationum illis par bello esset, aut de maris imperio contendere cum illis posset, præsertim cum fœdus junxissent, ut verisimile est, cum ceteris Asianis, qui post Trojam amissam in proximas regiones venerant, nimirum Venetis, quos Antenor, & Epiroticis colonis, quos Helenus deduxerat. Aliquid sane detrimenti rei Liburnicæ attulit amissio Italicæ oræ, quam Umbri Liburnis eripuerant, sed hujusmodi jacturam sarsit societas inita cum Tuscis potentissima gente, reique navalis scientissima, qui Palmensem, Prætutianum, Hadrianum, oræ maritimæ tractus Liburnis ademptos recuperarunt, & præterea Umbrorum oppida omnino ad tercenta, ut

ait

ait Plinius l.3.c.14.aut vi, aut deditione ceperunt. Ceterum idem Plinius auctor est Liburnos in sua potestate retinuisse Truentum Piceni maritimi oppidum, in quo Plinii ætate nominis & imperii Liburnici vestigia adhuc extabant. *Truentum*, inquit, *cum amne, quod solum Liburnorum in Italia reliquum est*. Exinde admissis Etruscis in commercii maritimi, & navigationis Adriaticæ communionem, æquo ac pari jure cum illis plenum integrumque maris dominium per multas ætates retinuerunt. Sed qua publici regiminis forma, regiane, an populari, uterentur Liburni, quid rerum terra mariq; preclare cum sociis Atriensibus sive Tuscis gesserint, cum ab antiquis memoriæ proditum non sit, ut cetera vetustate incomperta, hoc quoque nobis ignotum est. *Relictis ergo*, inquit Dalmata historicus l.1. c.4. *quæ de Pelasgis ac Diomede fabulis involuta referunt Græci, Liburnorumque & Atriensium rebus (quorum ditionis memoriam quamvis Liburniæ & Adriatici vocabula huc usque servent, tamen apud Auctores nulla eorum gesta reperiuntur) ad ea deveniendum est &c.*

Liburnorum opes accisæ a Corinthiis, Celtis, ac Siculis

Tres potissimum gentes fuisse comperio, a quibus Liburnorum opes validæ in primis florentesque primum accisæ sunt & diminutæ, ac demum prorsus eversæ, & in angustissimos fines conjectæ; Corinthios videlicet, Celtas, & Siculos. De imperio Liburnico prima diminutio facta est, cum Liburni Schæriam sive Corcyram insulam amiserunt. Chersicrates quippe patria Corinthius ex familia Regum Bacchiadarum, anno ante Christum 735. ut supra diximus, classe instructa in eam insulam cum appulisset, Liburnos primo impetu fudit, iisdemque discedere, atque in oram proximam ad socias ac fœderatas urbes se recipere coactis, illuc Corinthiorum coloniam deduxit. Apollonius in descriptione itineris Argonautici locum etiam designat, unde novi advenerint, & quo veteres coloni profugerint. Illos quippe profectos tradit ex Ephyra Corinthiaci agri oppido; hos vero in ulteriorem insulam migrasse, cujus nomen ac positionem tacitus prætermittit; ea tamen videtur fuisse insula *Sason*, in ipsis faucibus Adriatici posita, quæ olim itidem Liburnos Colchos receperat ex Absyrti classe & comitatu distractos, ut ex eodem Apollonio colligitur. Ex ea autem insula conabantur trajicere in oram adversam, quæ ab Occasu subjacet montibus Cerauniis. Itaque illius insulæ angustiis exclusi partim apud Abantes, idest Amantios Cerauniorum accolas, itemque apud Oricum Amantiæ urbem, partim ad Nesteos Cerauniis itidem proximos confugerant; quæ omnia paucis versiculis Apollonius complectitur.

ibique in insula
Diu sane Phæaces inter viros habitabant (Liburni Colchi),
Donec Bacchiadæ genere ex Ephyra existentes (Chersicrate Duce)
Viri ad habitandum venerunt aliquamdiu post; illi autem
In ulteriorem insulam (Sasonem) *migrarunt; illinc vero Ceraunios tentabant*
Abantum montes, Nestæosque, nec non Oricum adire:
Verum hæc quidem multo post tempore facta sunt. (idest annis ferme quingentis post expeditionem Argonauticam.)

Sed Liburnis longe major illata calamitas ab Celtis, quorum pars Prisco Tarquinio Romæ regnante, anno ante Christum circiter 600. in Italiam transgressa, fusis acie Tuscis, apud Insubres consederunt; pars vero in Illyricum totamque fere ab Arsia ad Drilonem oram maritimam incubuit, subactis vel expulsis indidem Liburnis, atque in Insulas se recipere coactis. Sed neque amissio insulæ Corcyrensis, neque irruptio Celtarum maris imperium Liburnis omnino ademit; & cum adhuc ipsi quidem insulas, Tusci vero oram Italicam maritimam in sua potestate retinerent, utrosque communi, ut antea, socialique jure in Adriatico dominatos fuisse libera immunique navigatione existimo.

Verum anno ante vulgarem Epocham 406. cum Dionysius senior Syracusis tyrannidem occupasset, Siculorum coloniis in oram Italicam invectis, insulis aliquot Liburnicis, atque Issa præsertim potitus, ingenti classe comparata, totius Adriaticæ navigationis imperium sibi vindicavit. Neque illi admodum difficile fuit maris dominatum vel Tuscis, vel Liburnis eripere; horum siquidem opes viresque Galli jampridem, ora maritima adempta, admodum debilitaverant; illos vero postea iidem Galli Senones ora Italica expulsos, magnis cladibus affecerant, Celtici imperii finibus ab Usente flumine usque ad Athesim propagatis. Ita opes Liburnicæ partim ad Celtas, partim ad Siculos devolutæ; exinde nomen Liburnicum inter Tedanium ac Titinm contractum est, eique regioni Liburnicæ nomen perpetuo mansit; Liburni vero sub imperio Celtarum semper aliquem maris usum tenuere, & interdum etiam pro Romanis adversus Celtas depugnarunt. Siculi maris dominium occupant.

CAPUT III.

De Celtarum in Illyricum, Siculorum in Adriaticum mare adventu.

I.

Celtæ Liburnis subactis vel expulsis regiones finitimas Illyrico, ipsumque Illyricum occupant.

L. Tarquinio Prisco Romæ regnante, qui Anco Martio successit anno ante Christum 614. & regnum obtinuit annos octo & triginta, ingens Celtarum seu Gallorum multitudo in Italiam effusa Duce Bellovesо, primum omnia inter Padum atque Alpes occupavit, deinde Pado ratibus trajecto, Etruscis atque Umbris expulsis, longe, lateque Celticum nomen imperiumque propagavit; intra tamen Apenninum annos fere ducentos sese continuit. Quos e Gallia populos ad expeditionem Italicam Bellovesus duxit, vel exemplo suo excitavit, eos nominatim commemorat Titus Livius, videlicet Bituriges, Arvernos, Senones, Heduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, deinde Cenomanos, Libuos, Salluvios, Bojos, Lingones. Non omnes quidem eodem tempore, sed alii ex aliis in Italiam migrarunt. Ac primi quidem Celtarum, inter quos Hedui, cum in Italiam transcendissent, fusis acie Tuscis, haud procul Ticino flumine Mediolano urbe condita, agrum Insubrium occuparunt. Alia subinde manus Cenomanorum Elitovio duce vestigia priorum secuta, ubi nunc Brixia, & Verona urbes sunt, consedere. Post hos Salluvii circa Ticinum, deinde Boii Lingonesque transgressi loca Pado & Apennino interjecta tenuere. Horum vero omnium Italicam profectionem cum ætate ac regno Tarquinii Prisci copulandam censeo. Nam Senones recentissimi advenarum, qui ab Usente flumine usque ad Athesim, pulsis Etruscis, oram Italicam incoluerunt; ac deinde cum Apenninum

Celtæ in Italiam transgressi, tum Senones.

nimium transcendissent, & Clusium Etruscorum oppidum obsiderent, a Q. Fabio legato Populi Romani irritati, in Romanos arma verterunt, haud paucis post Tarquinium ætatibus in Italiam transierunt, ut infra dicemus.

Pars Celtarum in Illyrico,

Porro ex illis sane plurimis Celtarum copiis, quos e Gallia Bellovesus eduxit, pars haud exigua in Illyricum incubuit; & Liburnis vel ad insulas compulsis, vel jus imperiumque Celticum subire coactis, quidquid antea fuerat ditionis Liburnicæ, id fere totum, insulis exceptis, in suam potestatem redegit. De adventu in Illyricum Gallorum, ac sedibus & domiciliis in hac regione collocatis hæc tradit Pompejus Trogus apud Justinum lib. 24. *Namque Galli abundanti multitudine, cum eos non caperent terræ, quæ genuerant, trecenta millia hominum ad sedes novas quærendas, velut ver sacrum miserunt. Ex his portio in Italia consedit, quæ & urbem Romam captam incendit, & portio Illyricos sinus, ducibus avibus, (nam augurandi studio Galli præter cæteros callent) per strages Barbarorum penetravit, & in Pannonia consedit*. Celtarum in Illyricum adventus Pausaniæ lib. 1. c. 3. testimonio confirmari potest: *Hi contractis undecumque copiis, ad Jonium mare conversi omnes Illyricos populos, & quidquid gentium ad Macedonicum usque nomen patet, quin & ipsos Macedonas oppressere*. Nemo autem est, quin sciat Adriaticum ab antiquis etiam Jonii vocabulo appellatum esse. Illud in controversiam vocari potest, primumne in Italiam, inde autem in sinus Illyricos penetraverint; an vero prius in Illyricum advenerint, quam in Italiam transirent. Mihi summopere placet sententia illorum, qui arcte tenent, accurateque defendunt Celtas non ex Italia in Illyricum, sed ex Illyrico in Italiam progressos fuisse. Id vero videtur posse colligi ex verbis Pompej Trogi, qui ait Gallos viam sibi aperuisse in sinus Illyricos *per strages Barbarorum*. Si Celtæ ex Italia profecti fuissent in Illyricum, Pompejus non opinor appellasset *Barbaros* populos illos, nimirum Etruscos aut Venetos, per quos illi ex Italia iter habuerint necesse est in Illyricos sinus, sive oram maritimam Illyrici, quæ, cum Trogus scribebat, ab Arsia ad Drilonem usque protendebatur. Non enim populos Italicos, sed extraneos, longeque ab Italia disjunctos, & potissimum Septemtrionales, vocare Barbaros Latini Scriptores solebant; quod sane vocabulum optime quadrat in eas nationes Danubio & Alpibus interjectas, quibuscum acriter dimicandum fuit Celtis, ut sibi transitum in Illyricum Italiamque *per earum strages* patefacerent. Itaque Ludovicus Schonlebius hujus sententiæ patronus præcipuus argumentis & rationibus minime contemnendis conatur ostendere Celtas Duce Belloveso per Tauriscos, quos Livius vocat Taurinos, & per Alpes Julias, sive ut habet Livius, *saltusque Juliæ Alpis* in Illyricum, inde in Italiam venisse.

Iter Gallorum in Illyricum, inde vero in Italiã.

Quæ in hanc sententiam docte copioseque Schonlebius scripsit, huc transferre haud pigeat: *Scio*, inquit, *contra vulgatas editiones, existimare Cluverium narrationem Livii corrigendam, & legendum pro* saltus Juliæ Alpis, inviæ Alpis, *vel plane*, Taurino saltu invias Alpes transcenderunt. *Verum nulla hic opus putem correctione. Nam & Taurinos, seu quod idem hoc loco sonat, Tauriscos ostendere possumus in antiqua Carniolia, ut patet ex Apparatu; deinde saltus Juliæ Alpis nobis sunt notissimi, itaut si aliæ Alpes saltuosæ non sunt, certe nostræ saltu & sylva horrida sunt consitæ, ut nihil dubitare oporteat Bellovesum cum fratre usque ad Hercinium saltum progressum, deinde in Pannonias digressum, & in Japydiam nostram delatum saltus Juliæ Alpis penetrasse, indeque velut omnium facillimo Alpium transitu superato ad Insubres pervenisse, ac Mediolanum condidisse. Quo & illa spectat observatio, quod vero simile sit, nonnullas Bellovesi copias resedisse in via, & alias etiam terras occupasse, a quibus deinde in hodierna Austria Carnunti a Carnutibus, quin etiam forte Carni ipsi, & Senienses ac Senosetzenses nostri a Senonibus nomina desumpserunt: qui cum remoti ab aliis Alpibus, vicini vero Juliis Alpibus sint, merito conjecturare possumus, Gallorum in Italiam transitum primum, de quo Livius scripsit, accidisse per nostram Japydiam veterem, & Sylvam Pirinam, sive saltum Juliæ Alpis: præsertim cum sequentia deinceps temporum monumenta Gallos seu Celtas (ita nunc promiscue appellati sunt) accolas maris Adriatici, & proximæ Japydiæ passim exhibeant. Mixti ergo nunc Japydibus nostris Celtæ habitare cœperunt, & idioma Germanicum miscere Græco, uti ex observatione Lazii, & multarum vocum consonantia liquet: Credibile est hanc gentem sensim adeo auctam & dilatatam, ut antiquas Japydum familias extingueret, servata tamen Provinciæ nuncupatione. Occurrit hic ad firmandam modo allatam opinionem, quod per saltum Taurinum Livius intellexerit saltum Tauriscum, seu Tauriscorum, quos certum est sedisse in nostris montanis contiguos, imo conterraneos Japydibus, id quod apud Stephani Epitomatorem reperio:* Taurisci gens circa Alpes, dicuntur etiam Taurini, ut Polybius habet lib. 3. Eratosthenes Teuriscos appellat. *Alibi tamen Livius per Taurinos, ut ex contextu apparet, alios populos intellexit. Facit huc etiam locus Pompeji Trogi apud Justinum, qui de primo Gallorum in Italiam transitu hæc habet:* Galli abundanti multitudine, cum eos non caperent terræ, quæ genuerant, trecenta millia hominum ad sedes novas quærendas, velut ver sacrum miserunt. Ex his portio in Italia consedit, & portio in Illyricos sinus ducibus avibus (nam augurandi studio Galli præter cæteros callent) per strages Barbarorum penetravit, & in Pannonia consedit, gens aspera, audax, bellicosa, Alpium invicta juga, & frigore intractabilia loca transcendit: ibi domitis Pannoniis per multos annos cum finitimis varia bella gesserunt. *Non ergo totus exercitus Alpes transiit, sed pars sinus Illyricos, haud dubie nostræ Japydiæ, pars Pannoniam occupavit. Nec est, quod quempiam offendat vocabulum Juliæ Alpis, quasi hunc transitum in Italiam aperuerit Julius Cæsar, qui post multa secula vixit. Livius, qui scribebat post ætatem Julii, hoc nomine veluti suo tempore notissimo usus est, cum antea Alpes istæ communi vocabulo Alpium, vel Ocræ montis, vel Carusadii nuncuparentur, per quas dudum ante Julium transitum fuisse etiam Romanis cognitum plura deinceps afferenda ostendent. Sic etiam idem Livius per anticipationem nominavit Germanos, cum de Gallorum primo in Italiam transitu ageret, quod tamen nomen teste Tacito circa tempora inchoati Romani imperii enatum est*. Hactenus Ludovicus Schonlebius. Quacumque tamen iter fecerint Galli, & sive Italia ab Illyrico, sive Illyricum ab Italia primas Celtarum colonias acceperit, illud pro certo habeamus licet, quod Pompejus Trogus scripsit, nimirum ex illis ingentibus peditum equitatusque copiis, quas Bellovesus in eam, quæ sibi sorte obvenerat, Italicam expeditionem eduxit, partem haud exiguam penetrasse in sinus Illyricos; quo quidem vocabulo nihil aliud intelligi potest, nisi ora maris Adriatici Italiæ obversa. Sed cum regio illa inter montes ac mare minus

nus

nus late pateret, quam ut tantam advenarum multitudinem capere posset, quod ex illis abundabat, ultra montes in proximam sese Pannoniam transfudit, ut idem Trogus testatur. Ac Senones quidem Gallos inter Arsiam & Titium in ea regione, quæ nomen ab Liburnis acceptum adhuc retinet, consedisse argumento est Senia civitas Liburniæ perantiqua, quæ vel ipso nomine declarat originem suam repetendam esse a Senonibus, a quibus duæ itidem urbes ejusdem nominis in Italia & conditas, & denominatas ferunt, alteram in ora adversa ac propemodum e regione Seniæ Liburnicæ, quam Senam Gallicam, & Senogalliam etiamnum vocant, alteram in Etruria, quæ Sena Julia dicta est ab Julia Colonia, illuc ab Augusto Cæsare deducta, & apud Plinium & Tacitum Seniensis Colonia dicitur. Ludovicus Schonlebius existimat multis annis ante in Liburnia Seniam a Senonibus ædificatam esse, quam ab iisdem in Umbria maritima Sena Gallica conderetur, atque in hanc ab illa Senonum Coloniam deductam fuisse. Et vero si Bellovesus cum aliis Galliæ populis Senones etiam eodem tempore ad profectionem Italicam excivit, quid est, quod pariter non eodem tempore in Italiam advenerint, sed post alias ex aliis Gallorum in Italiam expeditiones, in Umbriam transierint? Nam post Bellovesum Elitovius Cenomanos invexit, quos deinde Salluvii, tum Boii Lingonesque subsecuti sunt, Galliæ itidem populi, sed diversi ab illis, quos Livius a Belloveso deductos fuisse commemorat. Demum Senones venerunt, quos Polybius lib. 2. *Extremos omnium Gallorum*, Livius *recentissimos advenarum* vocant; ex quo facile intelligi potest haud sane multis annis, antequam Clusinos oppugnatum irent, anno ante Christum 391. eos in Italiam advenisse, præsertim cum Legati ad Senones missi, qui Senatus populique Romani nomine cum illis de pace agerent, illosque ab oppugnando Clusio averterent, Gallos novam gentem appellent; & ipsimet Galli novum sibi accidisse nomen Romanorum profiteantur, id quod Livius Dec. 1. lib. 5. docet. Igitur ab adventu Bellovesi fortasse amplius centum anni intercesserant, cum Senones oram Italicam ab Ufente flumine usque ad Athesim occuparunt. Hoc autem annorum intervallo, quod a Gallico Bellovesi ac Senonum discessu effluxit, ubinam terrarum Senones consederint, antequam in Italiam transirent, cum nemo Veterum tradat; quid est, quod dubitemus illos e Bellovesi comitatu distractos in Liburnia consedisse, eosque ex ea fuisse *portione Gallorum*, quæ, ut ait Pompejus Trogus, *Illyricos sinus per strages Barbarorum penetravit*? In Liburnia autem permixti cum indigenis, postquam in eam multitudinem crevissent, ut regio illa tanto hominum numero capiendo alendoque non esset, sui generis colonias inde ad oram Italicam incolendam emiserunt. Philippus Cluverius Ital. lib. 2. cap. 5. censet Gallos Senones in Umbriam maritimam, sive oram Italicam, in qua Senogalliam condiderunt, non migrasse ante annum urbis conditæ 359. qui est ante Christianam Epocham 395. idest annis amplius ducentis post Bellovesum, quadriennio antequam Apenninum transcenderent, & Clusinis bellum inferrent. Id sane mihi non fit verisimile; nam plures annos in Umbria contriverint, oportet, quoad crescente in immensum sobole, regionis ejus, quam primo adventu ceperant, angustiis exclusos necessitas propagandorum finium trans Apenninum compulit ad quærendas novas sedes, ut ipsimet apud Livium suo ad Legatos Romanos responso declarant, profitentes se quidem pacem *non aspernari, si Gallis egentibus agro, quem latius possideant, quam colant Clusini, partem finium concedant*. Præterea Polybius lib. 2. auctor est, post adventum in Italiam Senonum, *qui juxta Adriaticum mare postremi omnium Gallorum incoluerunt*, haud breve tempus interjectum esse, antequam Clusium Romamque inde adirent. *Interjectis*, inquit, *temporibus cum bellum adversus populum Romanum gererent, superatos Romanos prælio, ac turpiter in fugam conversos persecuti, triduo post initam pugnam, Roma præter Capitolium potiti sunt*. Ego igitur sic existimo annos circiter centum & quinquaginta in Liburnia, antequam in Italiam trajicerent, & fere septuaginta in Umbria maritima consedisse, priusquam Apenninum transgressi Clusium oppugnarent. Itaque anno ante Christum circiter 450. ex Liburnia in Umbriam maritimam migrarunt, cum ante annos 150. idest anno ante vulgarem Epocham fere 600. in Illyricum Belloveso Duce venissent.

Senones inter Arsiam & Titium sedes fixêre.

Senia Illyrica antiquior Senis Italicæ.

Senones Illyrici in Italiam transgressi

consedêrunt, antequam Clusium oppugnatum irent.

Nec vero solum Japydiam maritimam, quæ postea pars fuit Liburniæ inter Arsiam & Tedanium, sed etiam Japydiam subalpinam & transalpinam ab Gallis Senonibus occupatam fuisse indicio est *Senosetza* oppidum pervetus Japydiæ mediterraneæ, cujus meminit Schonlebius in Appar. cap. 3. §. 75. nomen quidem eidem impositum, a quibus conditum fuerit, satis declarat. Cum autem Celtæ ac Japydes connubiis & affinitatibus junctis in populi unius corpus coaluissent, propterea Strabo lib. 4. habita ratione ætatis suæ, cum Japydia Illyrici vocabulo suberat, vocat Japydes *permixtam Illyriis & Celtis gentem*. At vero Dionysius Halicarnassensis antiquissima tempora respiciens, cum nondum Japydia Illyrici finibus contineretur, Japydes appellavit *nationem Celticam prope Illyricum*.

Japydum genus ex Illyriis & Celtis.

Carnia itidem cum mediterranea, tum maritima Celtarum colonias excepit; nam Carnos a Gallis oriundos esse docet apud Schonlebium Tabula Fastorum triumphalium ex antiquæ Romæ ruderibus effossa, in qua inscriptum est: *De Galleis Karneis*. Inter eos Galliæ populos, qui Belloveso in expeditionem Italicam nomen dederunt, Livius annumerat Carnutes; an vero hi ad Italiam usque pervenerint, non satis constat, cum hujus gentis nullum in Italia vestigium supersit. In Pannonia superiori substitisse, agrosque ac domicilia nactos esse fidem haud dubiam facit Carnutum, seu Carnuntum, civitas olim celeberrima & opulentissima ad ripam Danubii fere ex adverso Muri confluentis, quæ nomen a Carnuto Lugdunensis Galliæ oppido per Carnutes Celtas illatum accepit. Atque hos fuisse arbitror ex illa *portione* Gallorum, quos Pompejus Trogus in Pannonia sedes collocasse scripsit. Carnos autem propagatos esse ac denominatos ab Gallis Carnutibus Schonlebius putat, idque vocabuli similitudo confirmat; Carnis enim cum Carnutibus quædam nominis licet diminuti affinitas intercedit. Pars igitur Carnutum e Pannonia digrediens primum se intra Alpes continuit, deinde ab Alpibus usque ad oram maritimam inter Tilaventum & Timavum, vel etiam Formionem sedes suas, nomenque Carnorum propagavit. Et sane Carnos gentem Gallicam fuisse intelligi potest tum ex Livio, qui Decad. 4. lib. 10. Aquilejam Coloniam Latinam deductam esse ait *in agro Gallorum*; tum ex Pomponio Mela, qui lib. 2. cap. 3. Illyrico Tergestum usque producto, cætera Gallicis Italicisque gentibus Adriatici accolis attribuit. *Per Gallicas gentes intelligit Carnos*, ait Schonlebius in Appar. cap. 1. §. 8. *quia reipsa ab illis originem trahebant, &, ut notat Cluverius, lingua Celtica utebantur*.

Carni gens Celtica ab Carnutibus Celtis oriunda.

Carnutes primum in Pannonia, deinde cis Alpes inter Tilaventum & Timavum.

Cum

Celtæ in Istria.

Cum autem Celtæ in Carniam, Japydiam, & Liburniam effusi, Istriam circumcolerent, vix credibile est se iis regionibus continuisse, quin Istriam quoque interjectam invaderent, in suamque ditionem redigerent; præsertim cum Livius Dec. 5. lib. 1. bellum Istricum describens, eosdem modo Istros, modo Gallos appellare videatur, & Carmelum, quem Ælianus eumdem esse atque Æpulonem Istrorum Regem censet, Regulum Gallorum vocet. Vel certe, si in eo bello, quod Romani adversus Istros gessere, Carmelum ab Æpulone, & Istros a Gallis distingui oporteat, necesse est Gallos finitimos sive Carnos sive Japydes in belli societatem contra Romanos ab Istris adscitos fuisse: id autem indicio esse potest, inter quos erat communio armorum, inter eos Celtici sanguinis originisque communionem fuisse.

Celtæ Illyricum a Titio usq; ad Drilonem occuparunt.

Nec vero Celtas hisce regionibus, quas modo nominavi, contentos fuisse arbitror; sed vix dubium esse potest, quin totum Illyricum, quod tum Titio ac Drilone fluminibus definitum erat, in suam potestatem redegerint. Nam Bellovesus e Gallia eduxit omnino ad *tercenta hominum millia*, ut docet Pompejus Trogus, quas Livius ingentes peditum equitumque copias appellat. Eos autem idem Trogus veluti pro rata portione bifariam distribuens, partem Italiæ adscripsit, partem non exiguam, sed propemodum alteri æqualem, Illyrico, & Pannoniæ assignavit, quæ sane multo numerosior videtur fuisse, quam ut ad eam alendam Carnia, Japydia, Istria, Liburnia, regiones plerumque montosæ ac steriles, vel Pannonia ipsa, frugum quod satis esset, suppeditare possent; præsertim si novis advenis veteres indigenæ addantur, ex quibus multos fuisse verisimile est, qui Celtarum imperium subire, quam patria carere, maluerint. Adde, quod si primi Celtarum in Italiam Duce Belloveso transgressi Insubrium agro sese tenuere, quod Livius tradit, e tercentis illis hominum millibus vix tertia pars transiisse in Italiam videtur; ex quo fit, ut reliqua omnis multitudo in Illyrico, regionibusque Illyrico circumjectis consederit. Præterea cum Justinus scribit Gallos penetrasse in sinus Illyricos, satis declarat fere omnes ab illis oræ Illyricæ sinus occupatos fuisse. Quod si etiam velis Celtas sub primum adventum in iis, quas dixi, regionibus Illyrico finitimis substitisse, dubitari tamen non potest, quin sobole in dies succrescente, cum abundans multitudo illis, quas primum ceperat, sedibus agrisque neque ali, neque contineri posset, paullatim sese in Illyricum effuderint, & alia atque alia appetendo loca, genus nomenque Celticum ab Titio ad Drilonem usque propagaverint; antequam hominum numero magis magisque aucto, ut erat ea gens mirum in modum fœtifica, prægravante turba exonerare regiones ad eam diem occupatas coacti in Umbriam colonias emitterent.

Celtæ & Liburni in unam gentem coaliti, dictique Illyrii.

Cum igitur jam omnia, quæ antea juris ditionisque Liburnicæ fuerant, inter Mare Alpesque a Celtis tenerentur, Liburni, ut diximus, partim ad insulas transmigrarunt, partim quibus patriæ, quam libertatis retinendæ cupiditas potior fuit, in Celtarum fidem ac potestatem se tradiderunt; utrique vero connubiis initis sanguinem & genus miscere, juris ac legum communione inter se jungi cum cœpissent, brevi in unam gentem coaluere. Quemadmodum autem qui Japydiam, Istriam, Liburniamque inter Arsiam & Titium occuparunt, avito nomine posthabito, adsciverunt sibi nomina earum gentium, quas sibi subegerant, dictique sunt deinde Istri, Japydes, Liburni; sic etiam qui sedes adepti sunt in Illyrico ab Titio ad Drilonem porrectas, Celtarum vocabulo paullatim exsolescente, ab ea regione, in quam venerant, vocari cœperunt Illyrii, sic prorsus, ut quamvis ab Celtis oriundi essent, tamen apud Veteres ab aliis Celticæ originis populis Illyriorum nomine distinguerentur. In hoc terrarum oræque maritimæ tractu inter Titium ac Drilonem fundatum est a Celtis Regnum Illyricum clarum in primis ac nobile, cujus caput & sedes regia fuit Scodra, civitas perantiqua & frequentissima, ac plures habuit Reges generis Celtici, quorum bellica facta, resque præclare gestas, infra paragrapho tertio, breviter & summatim collectas persequemur. Porro sub Celtarum imperio Illyricum utrinque auctum est; & ab Oriente ultra Drilonem usq; ad montes Ceraunios, ab occasu trans Titium usque in Venetos ejusdem fines propagati sunt. Illyrios Celtas, cum antequam immigrarent in Illyricum, gens esset mediterranea, & navalis scientiæ rudis, initio quidem maris usu abstinuisse, & quibus inde percipi solent proventibus caruisse arbitror; sed paullatim a Liburnis, quibuscum permixti mare accolebant, rem maritimam edocti, ipsi cum Liburnis navigationi operam dare cœperunt; verum quominus libero immunique Adriaticæ navigationis usu statim potirentur, impedimento fuere primum Tusci, qui oram Italicam, & Liburni, qui insulas obtinebant; deinde Siculi, qui sub utroque Dionysio, maris dominium Tuscis ac Liburnis ereptum sibi vindicarunt.

§. II.

Siculi maris Adriatici imperium Tuscis ac Liburnis ademptum, ad se pertrahunt; eorum fœdera, & bella cum Illyriis Celtis, & Coloniæ in Illyricum deductæ.

Siculi sub Dionysio seniore maris Adriatici dominatū adepti.

Annus erat ante Virginis partum 406. cum Dionysius Syracusis in Sicilia tyrannidem occupavit; quippe initia Dionysianæ tyrannidis ad annum tertium Olympiadis 93. Athenis Archonte Callia referunt Dionysius Halicarnassensis lib. 7. itemque Diodorus Siculus lib. 13. qui quidem annus cum eo congruit, qui ante Christianam epocham sextus & quadringentesimus numeratur. Dionysius itaque post victos Carthaginienses, pacatosque hostes domesticos, ubi sensit se in firma stabilique regni possessione constitisse, eo curas cogitationesque convertit, ut coloniis in Adriaticum immittendis, urbibus in utraque ora condendis vel capiendis, maris imperium sibi adscisceret. *Sub id tempus in Sicilia Dionysius Tyrannus*, ait Diodorus Siculus lib. 15. *urbibus ad mare Adriaticum Syracusiorum condendis animum intendit. Hoc idem moliebatur, quod Jonium, uti vocatur, sinum suæ potestatis facere in animo haberet, ut tutam sibi ad Epirum navigationem aperiret, urbesque ad manum haberet, quo navibus suis appellere commode posset.* Nec multum illi, ut cogitata perficeret, laborandum fuit, cum ejus conatibus neque Tusci, neque Liburni, qui antea maritimis copiis plurimum pollebant, obsistere jam possent. Tuscos quippe multos ante annos Galli Senones ora Italica maritima expulerant. Res autem Liburnicæ, ex quo iidem Galli Liburnos oram Italiæ obversam incolentes vel in suam fidem ac potestatem acceperant, vel ad insulas se recipere coegerant, jampridem senescere, ac deteriores fieri cœperant; partim contractione imperii, partim diminutione portorii ac vectigalium. Primum igitur in Græcos,

sub quorum potestatem pars Italiæ ad meridiem extrema jamdudum concesserat, a quibus & magna Græcia dicta est, arma convertit. Hoc tradit Pompejus Trogus apud Justinum lib. 20. *Prima illi militia adversus Græcos, qui proxima Italici maris littora tenebant, fuit; quibus devictis, finitimos quosque aggreditur, omnesque Græci nominis Italiam possidentes, hostes sibi destinat.* Brevissime Polybius lib. 1. *At Dionysius senior superatis ad Elorum omnem Græcis Italicis, Rhegium obsidebat.* Verum Diodorus Siculus Italicam Dionysii expeditionem, urbes captas, resque præclare gestas pluribus libro XIV. persequitur; idque refert ad annum quartum Olympiadis 97. qui congruit cum anno ante Christum 389. in annum vero proximum Rhegii obsidionem, atque in alterum Olympiadis 98. annum Rheginorum deditionem conjecit. In urbes vero captas Siculorum, ac præsertim Syracusiorum colonias induxit. Per idem tempus Galli Senones, qui Umbriam & Picenum exactis Etruscis occupaverant, cum sibi ab Dionysio metuerent, legatos ad eum de pace ac societate ineunda miserunt, quorum ille postulatis libenter indulsit. Sed Dionysium gerentem bellum, ait Justinus lib. 20. *legati Gallorum, qui ante menses Romam incenderant* (Roma capta est anno 3. Olymp. 97. idest ante Christum 390.) *societatem amicitiamque petentes adeunt; gentem suam inter ejus hostes positam esse, magnoque usu ei futuram vel in acie bellanti, vel de tergo intentis in prælium hostibus affirmant. Grata legatio Dionysio fuit. Ita pacta societate, & auxiliis Gallorum auctus, bellum velut ex integro restaurat.*

Dionysius oram Italicam Græcis ademit, eoque Siculorum colonias invexit.

Cum Gallis fœdus facit.

Dionysius Italica expeditione perfunctus, intentusque in omnem occasionem tum adipiscendi maritimi dominii, tum viam sibi per Epirum in Græciam aperiundi, fœdere sibi contra Molossos gentem Epiroticam jungendos censuit Illyrios Celtas, qui cum Macedonibus tum bellum gerebant, & jam ditionem suam ab Drilone ad Ceraunios usque montes extenderant. Itaque opera interposita Alcetæ Molossi, qui Epiro profugus Syracusis exulabat, Illyrios in societatem belli Epirotici adscivit, eisdemque & copias auxiliares, & Græci operis armaturas submisit. Illyrii irruptione in Epirum facta, ut Alcetam in regnum avitum restituerent, primum agros depopulantur, deinde prælio cum Molossis commisso hostium decem millia & quingentos cædunt; sed cum Lacedæmonii Molossis auxilio venissent, Illyriorum impetum, victoriamque retardarunt. Hæc Diodorus. Interea dum hæc geruntur, Parii, qui Paron Ægæi maris insulam incolebant, oraculi cujusdam admonitu, coloniam in sinum Adriaticum emittunt. Hos ut Dionysius sibi conciliaret, neve sibi adriaticam navigationem infestam redderent, tum ad insulam illam, quæ ab novis advenis Phariæ nomen accepit, Liburnis antiquis incolis eripiendam, tum ad urbem in ea condendam suis copiis egregie adjuvit. Permagni si quidem Dionysio intererat eam insulam, ejusque habitatores amicos ac fœderatos habere; præsertim cum ipse per eadem tempora Issam insulam occupasset, mari haud ita lato interjecto a Pharia disjunctam, eoque Syracusiorum coloniam deductam, & urbem ibidem conditam firmissimis præsidiis muniisset. Sed de hac insula paullo post. Præterea alteram Syracusiorum coloniam paucis ante annis apud ostia Drilonis in littore constituerat, urbemque Lissum ædificaverat, partem agri oppido condendo concedentibus Illyriis, quibuscum postea Dionysius contra Molossos fœdus fecit, ut modo dictum est. Itaque

Et cum Celtis Illyriis.

Illyrii vincunt Molossos.

Pariis ad urbem in Adriatico condendam Dionysius opem attulit.

Diodorus post narratam expeditionem Epiroticam, hæc libro XV. subjecit: *Inter hæc rerum eventa, Parii quodam oraculo excitati, colonia in sinum Adriaticum deducta, insulam, quæ Phari nomen habet, adjuvante illos Dionysio, in illo condunt. Is enim annis non multis ante, missa eodem Colonia, urbem Lissum ædificaverat.*

Verum nova Græcorum Phariensis colonia amicitiam & societatem, quæ Dionysio erat cum Illyriis, diremit. Nam cum Liburni, quos Diodorus Barbaros vocat, finitimarum insularum incolæ haud æquo animo ferrent novos advenas; ab eisque sibi & posteris suis metuerent, ad eos expellendos auxilia accersunt ab Illyriis, qui decem millibus militum raptim contractis, eisque in lembos impositis, ex adversa continente, cum ad Phariam trajecissent, Græcos de improviso adorti primo impetu cædunt, & in urbem compulsos oppugnant. De Græcorum cæde ac periculo cum ad Dionysium allatum esset, jussit quem Lissi Prætorem constituerat, classe instructa Phariensibus subsidio proficisci adversus Illyrios, quorum navigia partim depressa, partim in hostium potestatem venere. Ex Illyriis duo millia capta, quinque millia interfecta. Hanc Illyriorum cladem Diodorus lib. 15. illigavit anno primo Olympiadis 99. qui est ante Christum 384. *Eleis autem*, inquit Diodorus, XCIX. *Olympias agebatur, qua Dicon Syracusanus in stadio palmam obtinuit; cum Parii, qui Pharum insulam jam insederant, loco quodam egregie munito Barbaris antiquis insulæ possessoribus, nullo a se detrimento affectis, ad inhabitandum concesso, urbem suam ad mare conditam muro & propugnaculis confirmarunt. At cum ille Græcorum adventus vicinis Barbaris perquam molestus esset, Illyrii ex adversa continente ab ipsis acciti, myoparonibus non paucis in Pharum plusquam* CCIↃↃ. *transmisere; dumque Græcos infestis armis peterent, non exiguam horum cædem perpetrarunt. At qui Lissi Præturam a Dionysio commendatam habebat, numerosa triremium classe navigia Illyriorum adortus partem demergit, partem in suam potestatem redigit, Barbarorum supra quinquies mille interfectis, & bis mille captis.* An vero iterum Dionysius Illyrios sibi novo fœdere conciliaverit, nobis incompertum est. At Venetos, qui sinum maris circumcolebant, amicitia & societate junctos fuisse cum Dionysio, intelligi potest ex Strabone, qui libro V. tradit, Dionysium inde usque ab terris Venetorum pullos equinos optimi generis sibi advehendos curasse, quos ad militiam pugnamque equestrem institueret. *Dionysius quoque Tyrannus Siciliæ inde equorum ad certamina educandorum armenta instituit, ut etiam apud Græcos pullorum Venetorum fama innotuerit, eoque nomine Veneti longo tempore claruerint.* Ex quo arguitur in potestatem Dionysii fuisse navigationem liberam ac tutam repugnante nemine ab ostio usque ad intimum sinum Adriatici, ut inde armenta equorum in Siciliam navibus exportaret, ac propterea totius maris dominium a Liburnis & Tuscis ad eum fuisse devolutum.

Illyrii novam Græcorum coloniam oppugnantes a Prætore Dionysii repressi, victique sunt.

Veneti cum Dionysio societate juncti.

Haud multis annis antequam Parii ea insula potirentur, quæ dominatum pariter nomenque Pariorum subiit, & Pharia deinde appellata est, Dionysius Issam insulam Liburnis eripuerat, eoque Syracusiorum coloniam invectam, urbemque ibidem conditam validis propugnaculis sepserat, & firmissimis præsidiis classibusque munierat; quæ urbs atque insula cum modico interfluo Euripo a Pharia distet in meridiem, facile fuit Dionysio Pariis ex propinquo copias & auxilia ad illam insulam occupandam submittere: nam Parii, ut ait Dio-

Issenses Syracusiorum colonia.

Diodorus, *adjuvante illos Dionyſio*, illic coloniam urbemque condiderant. Quare Schymnus Chius in Iſſa ait *contineri Syracuſiorum coloniam*. Scylax autem Iſſam pariter Phariamque inſulas & oppida Græcorum vocat, propterea quod Syracuſii Iſſenſes coloni oriundi erant e Græcis, quorum frequentiſſimas colonias ante Dionyſium alias ex aliis Sicilia excepit, quæ cum Græcorum referta eſſet, Græce loquebatur, atque ad Græcorum mores & inſtituta deſciverat; quamvis ætate Dionyſii lingua Græca apud Siculos negligi, ac deſuetudine exſoleſcere, uſuque populari refloreſcere vetuſtior Siculorum ſermo Opicus atque Phænicius cœperat; qua de re Plato æqualis Dionyſio conqueritur in epiſtola ad propinquos Dionis: *Si quod abſit, id fiat, quod eventurum veriſimile eſt, univerſa Sicilia in Græcæ linguæ oblivionem lapſura videtur, ad Phænicum vel Opicorum devoluta poteſtatem ac dominationem.* Quod de Liſſo altera urbe & Colonia Syracuſiorum ſcripſit Diodorus, id Hiſtoricus Dalmata referendum cenſet ad inſulam Iſſam; & Diodorum, vel librarios vocabuli ſimilitudine deceptos, in locum *Iſſæ* ſeu *Liſſæ*, *Liſſum* ſubrogaſſe. Sed cum nullus ſit codex Diodori ſive manuſcriptus, ſive editus, quin Liſſum habeat, & præterea Liſſo Illyricæ continentis oppido nec poſitio adverſetur, & urbis deſcriptio a Diodoro facta conveniat, nihil eſt, cur veterem lectionem loco moveri, & pro Liſſo Iſſam reſtitui oporteat. Quamvis autem coloniam & urbem ab Dionyſio in ea inſula impoſitam eſſe nemo veterum tradiderit, cum tamen hæc eſſet colonia Syracuſiorum, dubitari non poteſt, quin ejuſdem coloniæ deductio attribuenda ſit Dionyſio Syracuſiorum tyranno, cui id deliberatum fuiſſe conſtat, ut ſuis præſidiis, urbibus, & coloniis mare Adriaticum obtineret.

Liſſus, & Iſſa duæ coloniæ Syracuſiorum ab Dionyſio conditæ.

Poſtquam Præfectus Liſſi, & claſſis Dionyſianæ Illyrios illos, qui ad Græcam Pariorum coloniam evertendam venerant, partim cecidit, partim vivos cepit, partim ad fugam compulit, Syracuſii Iſſenſes coloni, cladem Illyriorum ſuam occaſionem rati, jubente Dionyſio, ut credibile eſt, in continentem Illyricam transvecti, partem oræ maritimæ inter oſtia Titii ac Tiluri pulſis Illyriis occupant, ibique duas urbes condunt Tragurium & Epetium. Nam Tragurii quidem conditores fuiſſe Iſſenſes docet Strabo lib. VII. cum Tragurium appellat Ἰσσίων κτίσμα, opus Iſſeorum; & cum Polybius affirmat Tragurium & Epetium pertinuiſſe ad ditionem Iſſeorum, quos ipſe in Excerpt. Legat. n. 124. Liſſios vocat, videtur utriuſque oppidi ut vetus poſſeſſio, ſic etiam ædificatio Iſſenſibus adjudicanda. Et quamvis urbis utriuſque conditæ epocha ex antiquis Scriptoribus elici nequeat, tamen ad Dionyſii tempora, & Syracuſios Iſſenſes conditores revocandam eſſe exiſtimo. Idem ante nos cenſuit Hiſtoricus Dalmata in illis libris Italicis, quos inſcripſit: Monumenta hiſtorica Tragurii, cujus ut me non pœnitet opinionem ſequi, ita non piget ejus verba ex lib. I. cap. 2. latine converſa huic loco intexere. ,, Strabo auctor ,, eſt Tragurium ab Iſſeis conditum fuiſſe, ſed ,, quo tempore fuerit conditum, neque ipſe, ne- ,, que alii Scriptores memoriæ prodiderunt. Unus ,, eſt Polybius, qui in fragmentis Legationum ,, ſcripſit Epetium & Tragurium urbes Iſſeorum ,, fuiſſe tum, cum Romani primum bellum Dal- ,, matis intulere: quod argumento eſt utramque ,, urbem antea fundatam fuiſſe; & quamvis de re- ,, bus vetuſtiſſimis divinare velle, res ſit plena ,, periculi; tamen ſi quid conjecturæ probabilis ,, ex antiquis Scriptoribus erui poſſit, id præter- ,, mitti non debet. Ex Diodoro Siculo hæc ha- ,, bemus, Dionyſium ſeniorem Tyrannum Sici- ,, liæ poſt ſinum Adriaticum occupatum, claſſem ,, habuiſſe apud Liſſum, quæ mari præſidio erat; ,, itemque auxilium præbuiſſe Pariis ad coloniam ,, conſtituendam in ea inſula, quæ a novis incolis ,, Phariæ nomen accepit: nec multo poſt decem ,, Illyriorum millia in Phariam trajeciſſe, ut co- ,, loniam illam everterent; verum a Præfecto claſ- ,, ſis Dionyſianæ magna ex parte captos fuiſſe & ,, interfectos. Jam vero congregatio tot navigio- ,, rum, quibus ad decem millia hominum capi ,, poſſent, conflata fuerit oportet in aliqua parte ,, continentis oræ, ubi portus eſſet admodum ca- ,, pax, & unde facilis egreſſus, commoduſque ,, in Phariam inſulam trajectus eſſet: quæ omnia ,, cum in eum ſitum mirifice quadret, ubi nunc ,, Tragurium eſt, ſuſpicari poſſumus huc conve- ,, niſſe navigia illa, itemque in littora proxima ,, inſulæ Buæ, quæ tum erat vel omnino deſerta, ,, vel a paucis paſtoribus culta. Illud quoque ve- ,, riſimile eſt, a Præfecto ejuſdem claſſis Diony- ,, ſianæ, qui cum eſſet Dominus maris, in ſua po- ,, teſtate habebat Buam inſulam, quæ propius, ,, quam cæteræ, a continenti aberat, eratque in- ,, curſionibus magis expoſita, poſt devictos Illy- ,, rios, occupatam fuiſſe proximam peninſulam, ,, & iſthmo vel communito, vel exciſo, ibidem ,, ab eodem conditum eſſe ſibi ſuiſque tutum rece- ,, ptum ac perfugium, non ſolum ut hoſtium na- ,, vibus in eum locum coeundi facultatem adime- ,, ret, ſed etiam ut liberum ſibi commercium eſ- ,, ſet cum Bullinis, ab eiſque commeatus accipe- ,, ret, quibus ea regio abundat, ſuis pariter in- ,, ſulis rebuſque neceſſarios. Eamdem ob cauſam ,, haud abſurde dici poteſt, tum ab Iſſeis, aut ,, certe non multo poſt, ædificatum eſſe Epetium ,, prope illum maris ſinum, in quem haud ita pro- ,, cul ab urbe Spalatenſi ille fluvius illabitur, de ,, cujus antiquo nomine cum nihil memoriæ ſit ,, proditum, a moletrinis denominatur, quas ,, defluentium aquarum impetu circumagit, ,, & ſlavonico vocabulo *Zarnouniza* appellatur. ,, Hinc etiam conjectari licet Tragurium conſtru- ,, ctum eſſe, regnante Dionyſio ſeniore, ideſt ,, vertente centeſima Olympiade, ſive anno ante ,, Chriſtum natum trecenteſimo circiter & octo- ,, geſimo. Qua propter nulla eſt hodie in univer- ,, ſa ora Dalmatica civitas, cujus ſit vetuſtior cer- ,, tiorque memoria; quamvis inficiabitur nemo, ,, ſitum Jadrenſis urbis multo ante, ideſt jam in- ,, de a Liburnorum ætate, & imperio, habitari ,, colique cœpiſſe. Cæterum ante Julium Cæſa- ,, rem nemo fuit, qui Jadrenſis urbis mentionem ,, fecerit; id quod monui cap. 4. lib. I. de Regno ,, Dalmatiæ & Croatiæ; niſi forte alio nomine ab ,, antiquis Scriptoribus appellata fuerit. Hæc fer- ,, me habui, de ſitu & origine Tragurii, quæ con- ,, jectando ſcriberem.

Syracuſii coloni Iſſenſes, partem oræ Illyricæ occupant, Tragurium & Epetium ædificant Dionyſii ſenioris ætate.

§. III.

Dionyſius ſenior Adriatici maris imperium ſibi vindicat.

QUæ hactenus ſcripſimus, eo pertinent, ut oſtendant Dionyſium ſeniorem Tuſcis ac Liburnis in Adriatici maris dominationem ſucceſſiſſe; nam nihil video, cur jus integrum navigationis Adriaticæ uſurpare, & plena & libera ultro citroque & ab oſtio ad ſinum uſque intimum commeandi facultate uti non poſſet. Liſſum urbem munitiſſi-

Dionyſius dominus maris Adriatici.

mam cum egregio portu generis omnis navigiorum capacissimo, Navalique rebus omnibus ad naves ædificandas instructo, in ora Illyrica apud Drilonis ostia condiderat; de qua urbe Diodorus hæc scripsit: *Is enim annis non multis ante, missa eodem* (idest in Adriaticum) *colonia, urbem Lissum ædificaverat. Cujus urbis occasione adjutus, dum a cæteris negotiis vacat, Dionysius navalia pro CC. triremibus exstruxit, & tantæ magnitudinis murum opere circumdedit, ut omnes Græcorum urbes ejus ambitu superarentur. Gymnasia insuper magnifica juxta Anapum fluvium eduxit, Deumque fana, & alia, quæ ad amplificationem & gloriam hujus urbis conducerent, elaboravit.* In hujus urbis portu ingens classis ad custodiam maris excubabat, quæ brevi trajectu ad ejusdem fauces deferri, & aditum omnem intercludere hostibus posset. Hinc Prætor Lissensis numerosam triremium classem eduxit, qua Pariis subsidio profectus cum esset, decem millia Illyriorum Græcam illam coloniam oppugnantium vel cæsa, vel capta, vel demersa disjecit. Extremam infra Picenum Italiæ oram in suam potestatem Dionysius redegerat, suis in ea præsidiis & coloniis impositis. Ab Gallis Senonibus, qui Picenum, & Umbriam adepti, usque ad flumen Athesim mare accolebant, itemque a Venetis fœdere sibi & amicitia junctis nihil erat, quod timeret. Ad hæc Issam insulam, itemque in Illyrica continente duas urbes munitissimas Epetium, ac Tragurium in potestate habebat; & cum plura navalia ab Dionysio in mari Adriatico exstructa fuisse Diodorus tradat, vix dubitari potest, quin etiam apud Issam, & alterutrum continentis oppidum classem habuerit. Adde, quod urbs & colonia Pharia, ad quam condendam tuendamque navales copias Pariis submiserat, aut Dionysio parebat, aut certe vectigal pensitabat; nec vero absimile est alias quoque insulas, Liburnis, qui eas possidebant, vel expulsis, vel in potestatem redactis, sub imperium ditionemque Dionysii se tradidisse. Oram quidem maritimam, Italiæ ex adverso objectam, Illyrii Celtæ obtinebant; verum enimvero fac, Illyrii, post diremptum fœdus, quod contra Epirotas cum Dionysio fecerant, nunquam cum eo in amicitiam ac societatem redierint; sed cum hi ea tempestate nondum rem maritimam perfecte planeque callerent, neque navalibus copiis abundarent, minoribus tantum navigiis, scilicet myoparonibus ac lembis ad commercium, resque exportandas, vel invehendas utebantur; quibus Adriaticam navigationem, ac dominatum infestum quidem Dionysio reddere, sed omnino eripere non poterant. Quæ cum ita sint, nemo fuerit, opinor, quin & maris imperium, & jus Adriaticæ navigationis, cum portoriis ac vectigalibus quæstubusque omnibus, qui ex maritima dominatione percipi solent, Dionysio adjudicandum censeat. Porro Dionysius quoad vixit, dominium maris Adriatici retinuit, eoque egregie usus est ad opes copiasque augendas, & ad bella cum Carthaginiensibus, cæterisque hostibus gerenda; illud autem moriens anno primo Olympiadis 103. ante Christum 368. cum regnasset annos octo & triginta, Dionysio filio suo reliquit, qui parenti æque in maris imperium atque in tyrannidem successit.

Lissus urbs & portus, & in hoc classis ad mari præsidium.

Ora Italica extrema in potestatem Dionysii.

Dionysio juniore imperante, Illyrii rei maritimæ scientiam paullo majorem adepti, & navalibus copiis magis aucti instructique infestiorem, quam antea, navigationem Adriaticam piraticis lembis ac navigiis habere cœperunt; id quod Dionysium impulit, ut duas urbes validis propugnaculis ac præsidiis firmatas conderet, quæ Jonium mare, quo vocabulo Veteres etiam Adriaticum appellabant, navigantibus tutum ab Illyriis piratis, quos Diodorus barbaros vocat, ac paratum perfugium præberent. *In Apulia*, inquit Diodorus lib. XVI. *duas condidit urbes, quo tutum per Jonium mare navigantibus transitum præstaret. Nam barbari maris accolæ magno navium prædatoriarum numero divagantes, sinum Adriaticum mercatoribus infestum reddebant.* Idem Diodorus auctor est Dionysium juniorem classem in Adriatico habuisse, ad tuendam scilicet retinendamque ejusdem maris possessionem. Huic classi præerat Philistus, cum Dio fretus non tam suis copiis, quam odio Tyranni, Siculos & Syracusios ad spem libertatis erexit, totiusque ejus partis Siciliæ potitus est, quæ sub Dionysii potestate fuerat, itemque urbem ceperat Syracusiorum, præter arcem & insulam oppido adjunctam, absente scilicet Dionysio, & apud Cauloniam in Italia diversante; qui statim jussit Philistum ex Adria classem deducere, & quam celerrime posset Syracusas contendere; quo Dionysius ipse pervenit. *Sub id vero tempus ad Cauloniam Italiæ morabatur Dionysius. Philistum igitur exercitus Ducem, circa Adriam tunc versantem, cum classe accersit; utque recto Syracusas cursum petat, injungit. Cumque ad eumdem locum citato itinere properaret, Dionysius septimo die post reditum Dionis Syracusas pervenit.* Res deinde utrinque gestas, & varios præliorum eventus, fortuna se modo in hanc, modo in alteram partem inclinante, Diodorus fuse accurateque lib. XVI. persequitur. Extincto autem Dione, Dionysius iterum Syracusis potitur. Timoleon autem Corinthius, cum hostes Dionysii opem a Corinthiis petiissent, Ducemque, quo in bello uterentur, postulassent, a Syracusiis, quibus auxilio erat missus, inveteratam servitutem, ac Dionysium tota Sicilia depulit; quippe Dionysio auctor fuit, ut arce Syracusiis dedita, quam adhuc in sua potestate retinebat, regni inique parti recuperandi conatu desisteret; eumque data fide publica, & nave oneraria, in qua suas facultates imponeret, Corinthum deportandum curavit; inde in Peloponnesum Dionysius secessit, ubi privatam in vitam se abdidit. *Timoleon Dionysio jam ad summam trepidationem redacto persuasit tandem, ut arcis deditionem faceret, & abdicato principatu, in Peloponnesum, sub tuti discessus fide, cum suis facultatibus abiret.* Hæc Diodorus ibid. qui præterea quantæ fuerint Dionysii copiæ opesque maritimæ, his verbis declarat: *Qui CCCC. prius triremes habuerat, non multo post in nave oneraria, eaque non magna, Corinthum deportatur, & mirificum mutatæ insigniter conditionis speculum exhibuit.* Utriusque Dionysii tyrannidem annorum 50. spatio circumscripsit Theopompus Chius apud Diodorum, qui Philippi Macedonis gesta, quibus res Siculas intexuit, tribus libris complexus cum fuerit, *exorsus a Dionysii senioris dominatu L. annorum tempus recensens, in exilio Dionysii junioris desinit.* Ac totidem annis Dionysios Adriatico potitos fuisse Historicus Dalmata l. 1. c. 1. existimat. Sed cum initium Dionysii senioris Halicarnassensis ac Diodorus in annum tertium Olympiadis 93. conjiciant, junioris autem exilium Diodorus illigaverit cum anno secundo Olympiadis 109. utriusque tyrannidi quatuor ipsos annos supra sexaginta attribui oportet. Cum vero Dionysius senior aliquot annos, ut diximus, post occupatam tyrannidem, in Adriatico dominari cœperit, utriusque Dionysii dominatio maritima annis fere quinquaginta definiri potest. Itaque annus secundus Olympiadis 109. qui

Illyrii Dionysio juniore imperante copiis & opibus maritimis augeri incipiunt.

Dionysius Syracusis ac tota Sicilia expulsus.

qui est ante Christum 343. ut tyrannidi, sic etiam Siculorum Adriatico imperio finem attulit. Ab Siculorum autem classibus ac præsidiis Adriaticum mare cum esset destitutum, ejusdem maris possessionem quasi vacuam & caducam Issenses Syracusii, & Illyrii oræ continentis accolæ occuparunt; id quod paullo post dicetur. Nunc ad Celtas Illyrios regrediamur.

§. IV.

De Regibus ac rebus terra marique gestis Illyriorum. Bardyles Rex Illyriorum.

Pars ea Celtarum, quæ regionem inter Titium ac Drilonem Tarquinio Romæ regnante anno ante Christum circiter sexcentesimo insederat, & Celtarum vocabulo paullatim obsolescente, ab ipsamet, in quam venerat, regione Illyriorum nomen sibi adsciverat, Regnum Illyricum ibidem fundavit, cujus primordia utrum a primo eorumdem adventu repetenda sint, an vero in ætates posteriores rejicienda, non satis constat. Series Regum Illyriorum, quos antiqui Scriptores commemorant, initium ducit a Bardyle, cujus regnum cum ætate Philippi Macedonis cohæret, qui pater fuit Alexandri Magni, & seculo quarto ante Christianam Epocham regnum in Macedonibus obtinuit. Ante Bardylem, quem alii Bardyleum vocant, multa & præclara, digna litteris ac memoria Illyrios fecisse veteres historici narrant, ac præsertim bella cum Macedonibus ab Illyriis assidue gesta, & relatas victorias describunt. Primum ab Illyriis illatum Macedonibus bellum, post interitum Philippi senioris, qui moriens anno ante Christum circiter 598. Æropum filium adhuc impuberem regni hæredem reliquerat, scriptis tradit Justinus lib. VII. ac primum quidem Illyrios victores, deinde victos fuisse scribit: *Sed Macedonibus assidua certamina cum Thracibus & Illyriis fuere; quorum armis veluti quotidiano exercitio indurati, gloria Bellicæ laudis finitimos terrebant. Igitur Illyrii infantiam Regis pupilli contemnentes, bello Macedonas aggrediuntur; qui prælio pulsi, rege suo in cunis prolato, & pone aciem posito, acrius certamen repetivere, tamquam ideo victi fuissent antea, quod bellantibus sibi Regis sui auspicia defuissent; futuri vel propterea victores, quod ex superstitione animum vincendi ceperant; simul & miseratio eos infantis tenebat, quem, si victi forent, captivum de lege facturi videbantur. Conserto itaque prælio, magna cæde Illyrios fudere, ostenderuntque hostibus suis, primo bello Regem Macedonibus, non virtutem defuisse.* Quæ deinceps per annos amplius ducentos seu pace, seu bello Illyrii gesserunt, nemo litteris ac memoriæ prodidit. Cæterum multa & gravia bella identidem cum Macedonibus vario marte Illyrios gessisse, quoad tandem Macedones sibi vectigales fecerunt, nemo, opinor, inficiari potest. Ne vero dubites, quin per eos annos Illyrii ab Drilone usque ad Ceraunios montes imperii ac nominis Illyrici fines propagaverint, regione interjecta Macedonibus, vel Epirotis adempta. Cum enim anno quarto Olympiadis 98. idest, ante Christum 385. ab Dionysio in societatem belli Epirotici contra Molossos, ut supra diximus, acciti fuerint, Molossis Epiri populis finitimi essent, oportet, ut ex propinquo in Epirum irruptionem facerent. Et quamvis alio bello, scilicet adversus Macedones distinerentur, tantas tamen copias habebant, ut militibus auxiliaribus ab Dionysio non amplius bis mille, & quingentis armaturis operis

Bardyles Rex Illyriorum.

Illyriorũ bella cum Macedonibus.

Regnum Illyricum ultra Drilonem usque ad Ceraunios montes prolatum.

Græcanici acceptis, utrique bello per idem tempus gerendo essent. Ac primum quidem agros Molossorum depopulati sunt, prædis abactis hominum pecorumque; deinde commisso prælio hostes decem mille & quingentos interfecerunt; sed Lacedæmonii, Molossis auxilio cum venissent, eorum impetum ac ferocitatem represserunt, & a persequenda victoria retardarunt. Rem narrat Diodorus lib. xv. *Quamobrem etiam cum Illyriis Alcetæ Molotti opera, qui exul Syracusis tum morabatur, sociale fœdus icerat. Cumque Illyrii tum temporis bello distinerentur, CIↃ.CIↃ. auxiliares, & IↃ. armaturas Græcas illis misit. Qui armis inter militum fortissimos divisis, auxiliares suis ordinibus immiscent; magnoque collecto exercitu ad reducendum in regnum Alcetam, in Epirum irruptionem faciunt; & dum nemo se illis opponit, agros depopulantur. Post Molottis contra eos in aciem progressis acre prælium committitur, in quo superiores Illyrii Molottorum supra CCIↃↃ. & IↃ. trucidant. Qua clade Epirotis illata, Lacedæmonii de hoc certiores facti, auxilia Molottis transmittunt, quibus immanem Barbarorum ferociam compresserunt.* Neque per ea tempora Illyrios caruisse omnino copiis maritimis ex eo intelligi potest, quod uno alterove anno post Epiroticam expeditionem, cum Græcæ Phariorum coloniæ evertendæ consilium cepisent, tot navigia seu myoparones haberent, quibus ad decem millia hominum in eam insulam transveherent, qui in terram egressi urbem coloniamque illam oppugnarent. Huc revoca, quæ superiori paragrapho ex Diodoro descripsimus.

Illyriorũ pugna cum Molossis.

Annus erat ante vulgarem Epocham 386. cum regnum obtinebat in Macedonibus Amyntas junior, quocum ab Illyriis bello tam acri obstinatoque pugnatum est, ut illum tandem regno expulerint; & viribus atque copiis destitutum in tantam regni recuperandi desperationem adduxerint, ut spe omni abjecta, agrorum quod sibi reliquum fecerat ea calamitas, Olynthiis donaverit. Haud multis tamen post annis in avitam regni possessionem restitutus cum esset, traditosque agros nec prece nec pretio ab Olynthiis impetrare posset, vi atque armis repetere instititit, adjutus a Lacedæmoniis, quos sibi fœdere sociali devinxit. Hinc magnum ac diuturnum inter Amyntam & Olynthios bellum exarsit, quod diligenter accurateque descriptum apud Diodorum lib. xv. invenies. *In Macedonia postquam Amyntas ab Illyriis victus, spe regni amplius defendendi abjecta, Olynthiorum populo magnum vicini agri tractum, ceu nunquam imperium recuperaturus, donavisset, Olynthiorum civitas reditus ex agro donato aliquamdiu perceperat: tandem Rex instauratis viribus, in pristinam regni possessionem reversus, donatum illud repetebat; sed Olynthii reddituros se negabant. Eam ob causam Amyntas tum ipse exercitum collegit, tum Lacedæmoniis ad societatem pertractis, auctor est, ut Prætorem cum manu haud invalida contra Olynthios mittant &c.* Hoc bellum illatum Olynthiis Diodorus conjunxit cum anno secundo Olympiadis 99. qui est ante Christum 383. ex quo fit, ut bellum Macedonicum ab Illyriis prospere gestum triennio aut quadriennio antecesserit bellum Olynthiacum. Utrumque bellum Justinus brevissime attigit lib. 7. *Cum Illyriis deinde & Olynthiis gravia bella gessit.* Idem Diodorus lib. XVI. tradit, Amyntam bello fractum ab Illyriis annuum vectigal victoribus pendere coactum esse, & Philippum filium natu minimum obsidem dare. Sed Philippum ab Alexandro fratre Illyriis obsidem datum fuisse pacis redimendæ causa scripsit Justinus.

Illyrii Amyntam regno expellunt.

Reges Macedones vectigales Illyriis.

Amyntas anno quarto Olympiadis 102. ideſt ante Chriſtum 369. e vivis exemptus, tres filios ex Eurydice reliquit, Alexandrum, Perdiccam, & Philippum Alexandri Magni parentem; his alii quartum adjiciunt Ptolemæum cognomento Aloritem, alia uxore genitum. Amyntæ in regnum Alexander ſucceſſit, qui cum periculoſum, & grave bellum Macedoniæ ab Illyriis ingrueret, ſatius duxit pacem ab hoſtibus redimere ingenti pecunia, & inſuper Philippo fratre obſide dato, & apud Thebanos in cuſtodiam tradito. Is Thebis liberali cuſtodia ſeptus cum Epaminonda aliquot annos vixit, ejuſque diſciplina tantum profecit, quantum res ab eo geſtæ poſtea declararunt. *Alexander inter prima initia regni*, ait Juſtinus, *bellum ab Illyriis pacta mercede & Philippo fratre obſide dato redemit*. Sed Alexander vel Eurydicis matris, ut Juſtinus, vel Ptolemæi fratris ex alia matre, ut Diodorus docet, inſidiis interfectus eſt, poſtquam regnum uno, aut altero anno tenuiſset. Exinde Ptolemæus regnum ſcelere partum triennio poſt, ipſe quoque Perdiccæ fratris dolo ſublatus amiſit. Perdiccas regni potitus cum jugum ab Illyriis impoſitum excutere, ſeque vectigalis annui perſolvendi onere probroque eximere conatur, pugna cum illis conſerta, quatuor Macedonum millibus amiſſis, caſtriſque exutus in acie occubuit, poſtquam quinque vel ſex annos imperaſſet. Hunc tamen Juſtinus Eurydicis matris itidem dolo interemptum ſcripſit. Cum res Macedonicæ eo loci eſſent, vix ut in deterius prolabi poſſe viderentur, Macedonibus autem neque animi, neque vires ad cladem ulciſcendam ſuppeterent; Philippus fratrum minimus natu, Thebana cuſtodia elapſus, regnum capeſſiit, omnique opera & contentione ad rem Macedonicam reſtituendam incubuit. *Poſt obitum Amyntæ*, ait Diodorus lib. XVI. *Alexander filiorum ætate maximus in regno ſucceſſit; ſed eo per dolum interempto, regnum arripuit Ptolemæus Alorites* (quem Trogus ſilentio præteriit). *Hunc ſimili fraude Perdiccas vita ſimul & regno privavit. Verum poſtquam is ingenti prælio ab Illyriis ſuperatus, in ipſo neceſſitatis momento, ideſt ubi maxime Rege opus erat, cecidiſſet, Philippus frater e cuſtodia elapſus, regnum male affectum ſuſcepit. In acie enim ſupra* IV. *millia Macedonum occubuerant. Qui ſuperfuerant, Illyriorum vires tantopere expaveſcebant, ut ad perſequendum bellum nihil animi haberent reliqui*. Et initio hujus libri XVI. de Philippo hæc Diodorus ſcripſit: *Is equidem viginti quatuor annos Macedonum rex fuit, & minimis ab initio adjumentis uſus, regnum ſuum omnium in Europa maximum effecit; & quam Illyriorum jugo ſervili preſſam acceperat Macedoniam, gentium & civitatum multarum & potentiſſimarum dominam reddidit*.

Alexander rex Macedonum Philippum fratrem obſidem Illyriis tradit.

Victoria Illyriorũ de Macedonibus relata.

Philippus regnare cœpit anno primo Olympiadis 105. cui reſpondet annus ante Chriſtianam æram 360. cum regnum apud Illyrios obtinebat Bardyles, primus Illyriorum e gente Celtica Regum, cujus nomen ac memoria veterum litteris cuſtodita ad nos pervenerit. Porro Philippus nihil habuit antiquius, quam ut maculam prioribus bellis Illyricis ſuſceptam, inuſtamque nomini Macedonico, deleret, atque tributo Illyrico Macedoniam eximeret, urbeſque ab Illyriis captas recuperaret. Sed cum multi undique hoſtes ingruerent, non antea Illyriis bellum intulit, quam cum illis debellatum eſſet. Primum itaque victis ad Methonem Athenienſibus, cum urbe Amphipoli, quam illis ademerat, pacem reddidit. *Primum illi cum Athenienſibus certamen fuit, quibus per inſidias victis, metu belli gravioris, cum interficere omnes poſſet, incolumes ſine pretio dimiſit*. Juſtinus lib. VII. Tum in Pæones arma convertit, eiſque acie victis, illorum regionem ad regnum Macedoniæ adjunxit. *Bello itaque Athenienſium liberatus, cum Agim Peonum Regem fato conceſſiſſe audivit, commodam ſibi Pæones invadendi occaſionem præbitam exiſtimavit. Armata igitur manu terram illorum ingreſſus, Barbaros acie vicit, gentemque deinceps parere Macedonibus coegit*. Diodorus Lib. XVI. Erant Pæones Macedoniæ a Septemtrione finitimi, quos etiam Pelagones vocari tradidit Strabo, quoſque diſtingui oportet a Pannoniis, quos a Græcis Pæones ſæpe appellari nemo ignorare poteſt.

Philippus Athenienſes, & Pæones vicit.

Philippus Athenienſi & Pæonico bello feliciter perfunctus, exercitum in fines Illyriorum duxit anno ſecundo Olympiadis 105. ideſt anno ante Chriſtum 359. Hanc Illyricam expeditionem, pugnam cum Illyriis, & Philippi victoriam luculente deſcripſit Diodorus lib. 16. his verbis: *Reſtabant tamen hoſtes Illyrii, quos debellandi magno ſtudio tenebatur. Advocata igitur concione, cum appoſita militem oratione ad bellum inſtigaſſet, copias in Illyriorum fines duxit, non minus* CCIↃↃ *pedites, &* IↃↃ. *equites ſub vexillis habens. Bardylis autem Rex Illyriorum, hoſtium adventu cognito, primum legatos ad Philippum de pace redintegranda miſit his pactis, ut quæ tunc in poteſtate oppida haberent, uterque ſub ditione retineret. Ad quod Philippus, ſe pacis quidem cupidum eſſe, ſed eam non prius admiſſurum, quam cunctis Macedonici regni urbibus deceſſerint Illyrii, reſpondit. Legatis itaque infecto negotio reverſis, Bardylis victoriis ante partis, ſuorumque virtute confiſus, valida cum manu hoſtibus occurrit, decem millia peditum exquiſitæ virtutis, &* IↃↃ. *equites in armis habens. Cumque proximi eſſent inter ſe exercitus, ſubito ingenti cum vociferatione prælium capeſſitur. In dextro cornu Philippus cum robore Macedonum eximio verſans, circumagi juſſit equites, ut ex obliquo in hoſtes impreſſionem facerent; ipſe a fronte irruens, certamen validiſſimum commiſit. Illyrii contra quadratam aciem inſtruunt, & fortiter in diſcrimen pugnæ cum hoſte deſcendunt. Diuque anceps propter eximiam utriuſque exercitus fortitudinem erat prælium. Cadebant multi, longeque plures vulnerabantur. Et modo hac modo illac momentum pugnæ vergebat, prout viciſſim a dimicantium virtute pondus accepit. Tandem cum equitatus tum a latere, tum a tergo premeret, & Philippus cum fortiſſimis ſuorum heroice decertaret, vulgus Illyriorum in fugam ſe præcipitare cogitur. Ad longum inde ſpatium Macedones inſequuntur; plurimiſque in fuga trucidatis, Philippus tandem ſuis receptui ſignum dedit, excitatoque tropæo, defunctos in acie ſepultura cohoneſtavit. Tum Illyrii miſſa legatione, ubi cunctis Macedonici nominis urbibus exceſſere, pacem impetrarunt; cum plus* IↃↃ CIↃ CIↃ. *iſto in conflictu de ipſis occubuiſſent*. Itaque Illyrii Reges amiſſis, quas ceperant, Macedonicis urbibus, ditionis ſuæ fines, quos in Macedoniam protulerant, ab ortu ad Lychnitem paludem contrahere coacti ſunt; nam quidquid terrarum ultra Lychnitem Orientem verſus, poſſidebant, id omne in jus poteſtatemque Philippi conceſſit. *Poſtquam Illyriis magno prælio devictis*, ait Diodorus, *omnes ad Lychnitidem uſque paludem habitantes imperio ſubdiderat, pacem cum illis gloriosam pactus in Macedoniam regreditur*. Reliqua regio ad mare vergens inter Drilonem & Ceraunios manſit in poteſtate Illyriorum.

Bellum Illyriis infulit.

Victoria Macedonum.

Illyrici regni fines contracti.

Illyrii iterum victi, & vectigales Macedonum facti.

Ab hoc primo bello Macedonico anni tres interceſſerant, cum Bardyles ſimul cupidus ulciſcendæ cla-

cladis a Philippo acceptæ, simul invidens Philippo partas opes & victorias, ac tantam imperii molem in propinquo magis in dies crescentem, quam sibi ac posteris suis tutum foret; inito cum duobus Regibus Pæoniæ ac Thraciæ sociali fœdere bellum illi inferre decrevit. Ea res non latuit Philippum, qui contractis celeriter copiis, Illyrios de improviso adortus, Bardylem in ipso belli apparandi conatu oppressit, eosdemque cum ipso Rege vectigales sibi, & imperio suo obnoxios fecit, tributo imposito. Is erat annus primus Olympiadis 106. qui fuit ante Christum 356. *Interim*, ait Diodorus libro citato, *in Macedonia tres simul Reges, Thracum utique, Pæonumque, & Illyriorum contra Philippum conspirant. Hi Macedonibus finitimi, cum vires Philippi in dies magis ac magis crescentes lividis oculis intuerentur, nec tamen jampridem ab eo victis, pares ad rebellandum vires suppeterent; hoc modo victoriam de ipso relaturos se confidebant, si junctis copiis bellum inferrent. Verum hos, dum copias adhuc cogunt, nec ullos dum ordines instructos habent, subito adventu oppressos & perculsos, in jura Macedonici regni concedere Philippus coegit.* Hanc de Illyriis victoriam censeo illam esse, cujus meminit Plutarchus in vita Alexandri, qui hoc bellum Parmenioni gerendum a Philippo datum esse, & tres eodem die lætissimos nuncios ad Philippum venisse scripsit: *Philippus eodem die tres nuncios accepit, fusos a Parmenione ingenti pugna Illyrios, alterum Olympiis se equi pernicitate vicisse, tertium natum esse Alexandrum.*

Philippus Illyricum vastat. Anno primo Olympiadis 109. ante Christum 344. quamvis Illyrii adeo superioribus cladibus fracti essent, ac debilitati, ut ne movere se quidem contra Macedones possent, nedum aliquid illis infestum moliri; tamen Philippus ab intestino in hanc gentem odio, quod cum regno, veluti cujusdam hæreditatis loco, a patre acceperat, in eorum fines cum exercitu ingressus, agros pervastat, urbes expilat, opulentamque inde prædam in Macedoniam revexit; quod Diodorus his verbis tradit: *In Macedonia interim Philippus, odii Illyriorum, quod quasi hæreditarium a patre acceperat, & controversiæ, quam pertinaciter fovebat, stimulis incitatus, cum valido terras illorum exercitu invadit, agrosque populatus, multis urbium expugnatis, cum ingenti præda in Macedoniam sese refert.* Exinde res Illyriorum quietæ pacatæque fuerunt, nullamque illis molestiam Philippus, quoad vixit, intulisse legitur. Is porro Olympiadi uxori nuncio remisso, Cleopatram duxit; id quod Alexander Philippi ex Olympiade filius, iniquo animo ferens, matrem quidem in Epirum conferre se jussit ad Alexandrum ejus fratrem, suumque avunculum, quem Philippus mortuo Arymba Molossorum Rege, hujusque filio Æacida Pyrrhi patre excluso, Epirotis regem dederat; ipse vero Alexander apud Illyrios se recepit. Eum tamen oratione Demarati placatum, sibique reconciliatum Philippus in Macedoniam per nuncios paullo post revocavit. Hæc ex Justino, & Plutarcho in Vit. Pyrrhi & Alexand. Philippus autem cum regnasset annos viginti quatuor, atque ad bellum Persicum Mors Philippi. Græci exercitus Imperator creatus esset, in ipsa celebritate ludorum, quos Ægis in Macedonia peragebat, a Pausania sui corporis satellite, incertum an Olympiadis conjugis & Alexandri filii consilio, de improviso confoditur, ineunte Olympiade 111. anno ante Christum 336.

§. V.

De Clito, & Glaucia Illyriorum Regibus.

Alexander Philippi filius Rex Macedonum. Clitus & Glaucias Reges Illyriorum. Cum Alexander Philippi filius ob rerum gestarum excellentiam Magni cognomen assecutus imperare cœpit, duos Illyriorum reges fuisse apud Arrianum comperio, Clitum Bardylis sive Bardylei filium, & Glauciam, quos ego aut fratres, aut certe consanguineos fuisse arbitror; & Bardylis extincti regnum Illyricum bifariam divisum partim uni, partim alteri obvenisse: ita enim inter eos convenerit oportet, ut Clitus quidem intra Drilonem fines suæ ditionis coërceret, Glaucias inter Drilonem & montes Acroceraunios Taulantiis imperaret; hunc enim Regem Taulantiorum Arrianus vocat. Postquam Alexander in frequentissimo Græcorum conventu apud Corinthum habito, se in locum patris subrogandum, totiusque exercitus Græci Imperatorem adversus Persas decernendum curavit, nunciatum est ei Triballos, Illyrios, Thracas, aliosque populos, quos Trogus Pompejus apud Justinum enumerat, ad defectionem spectare. Et Clitus quidem Rex Illyriorum imperio Macedonum se subducere, atque Illyrios e tributo, quod pendebant Macedonibus, in antiquam libertatem eximere decreverat; in hujusque consilii & conatus societatem pellexerat Glauciam, qui Taulantiis populis itidem Illyriis præerat. Quare Alexander antea cum his sibi debellandum censuit, quam in Asiam cum exercitu Ab Alexandro deficiunt Illyrii, Triballi, Thraces. trajiceret. *Ineunte autem vere*, ait Arrianus, *statuit per Thraciam, in Triballos, & Illyrios exturrere, quos novis rebus studere acceperat; & quia finitimi erant, neque satis adhuc domiti, minime negligendos putabat, cum adeo longinquam atque remotam a domo expeditionem susciperet.* Itaque non solum Thracibus cæterisque populis, qui ab imperio Macedonum desciverant, sed etiam aliis barbaris nationibus cis Danubium ultraque, vel bello subactis, vel in deditionem acceptis, in Illyrios arma vertit. *Inde in Agrianos & Pæonas movit, ubi nuncium ei allatum est Clitum Bardylei filium ab eo defecisse, Glauciamque Taulantiorum regem se eidem conjunxisse.* Arrianus. Clitus siquidem cum Clitus & Glaucias victi. exercitu Illyrico in Macedoniam irruperat, & Pellion urbem adortus in suam potestatem redegerat, firmissimisque præsidiis munierat, quem Glaucias paullo post subsecutus suas cum illo copias conjunxit. Alexander cum utroque semel atque iterum acie conflixit; atque ad eos vincendos haud minus artem scientiamque militarem, qua plurimum pollebat, quam vim impetumque adhibuit. Hostes cæsi, castris exuti, in fugam versi, totaque Macedonia excedere coacti sunt. Hæc Arrianus. Nec vero id bellum Alexandro aut facile, aut incruentum fuit; nam hujus belli magnitudo ac difficultas tanta erat, ut Græciam universam in summam expectationem adduxerit; sic prorsus, ut, cum fama de interitu Alexandri apud Græcos falso percrebuisset, huic fidem facile conciliaverit, quæ tum erat de ferocissima illa gente, eoque bello periculosissimo communis & pervulgata opinio: nec porro defuerunt, qui ea fama impulsi, Græcorum civitates ad res novas moliendas, jugumque Græcis ab Alexandro impositum depellendum solicitarent; id quod Arrianus tradit. Præterea in alterutro cum Illyriis conflictu duplex vulnus Alexandro, alterum in capite, alterum in collo inflictum fuisse ipsemet Alexander testatur apud Plutarchum, qui De Fort. aut Virt. Alex. lib. 1. eum cum fortuna colloquentem induxit, glorian-

tem-

temque se quidquid laudis imperiique adeptus fuerat, id omne non fortunæ, sed suæ virtuti, suisque vulneribus acceptum sibi referendum esse: *Apage te a me fortuna; desine quæso mea obtrectari virtuti; noli mihi convulsam adimere gloriam..... nempe illi fortunati erant, Ochi, Artaxersæ, quos in lucem statim atque editos in Cyri solio statuisti. At meum quidem corpus non paucissima vestigia fert obluctantis fortunæ, non a me stantis. Jam primum in Illyriis caput mihi saxum, pistillum vero collum contudit*. Hoc bellum Illyricum ab Alexandro gestum conferri potest in annum secundum Olympiadis CXI. 335. ante Christi adventum, ejusque accuratam narrationem videsis apud Arrianum lib. I. quam paucissimis verbis Diodorus lib. XVII. exsecutus est. *Alexander vero compositis Græciæ motibus, arma in Thraciam expedit, gentesque multas ibi tumultuantes perterrefaciens, ad imperata facienda cogit. Tunc & Paoniam, Illyridemque, & conterminas hisce terras invadit, & incolarum plurimis, qui a fide Regis desciverant, subactis, Barbaros illis finitimos imperio suo adjungit*.

Illyriis copias ad expeditionem Persicam suppeditant. Illyrios deinde cum metus, tum virium & copiarum diminutio in fide atque officio continuit; & milites ab Alexandro imperatos ad Persicam expeditionem ipsi quoque suppeditarunt. Nam ex Odrysis, Triballis, & Illyriis quinque millia militum, teste Diodoro, Alexander conscripsit. Is post Athenienses cæterosque Græcos, qui vel desciverant, vel ad defectionem spectabant, ad officium & fidem revocatos, Thebanos vero, qui pertinacius in sententia manebant, penitus profligatos, eorumque urbem funditus eversam, in Asiam per Hellespontum transportavit exercitum, anno tertio Olympiadis CXI. ante Christum 334.

Cum Alexander longe terrarum abesset, belloque Persico distineretur, Græcia ferme omnis, in occasionem recuperandæ libertatis intenta, & Lacedæmoniorum exemplum secuta, ad arma concurrerat; quam Antipater Præfectus Alexandri pacavit, postquam Lacedæmonios ingenti clade perculisset. De rebus Illyricis per eos annos, quos Alexander in Oriente victoriis magis, quam passibus peragrando insumpsit, nihil memoriæ proditum est. Anno primo Olympiadis 114. ante Christum 324. Alexander post imperium a Persis ad Macedonas traductum, post Ægyptum captam & Alexandriam conditam, denique post Indos subjugatos, Babylonem reversus, ibi omnium fere nationum, seu pacem ab se petentium, seu relatas victorias sibi gratulantium legationes excepit; nec vero Illyrii passi sunt legatos suos desiderari: *Ex Europa*, inquit Diodorus lib. XVII. *Græcorum civitates, & Macedones, tum Illyrii, & plerique Adriæ accolæ, Thracumque gentes, & his finitimi Galatæ, quorum gens tunc primum innotescere Græcis cœpit, hi omnes legatos miserunt*: At Diodorus quidem cum ab Illyriis distinxit accolas Adriæ, quorum plerosque ait suos ad Alexandrum Legatos misisse, horum nomine Celtas illos intelligi voluit, qui Illyriis finitimi, inter Titium & Arsiam vel Timavum, mare accolebant, quippe nondum imperium, nomenque Illyricum subierant.

Illyrii cum aliis gentibus ad Alexandrum legatos mittunt, Persicam victoriam gratulatum.

Eodem anno Alexander, cum duodecim annos imperasset, Babylone excessit e vita; qui cum successorem designare noluisset, eo mortuo, totidem pene Reges emersere, quot erant Præfecti ac Duces; summa tamen rerum initio penes Perdiccam fuit, cui moriens Alexander annulum tradiderat. Tum Satrapiæ Præfecturæque omnes in Principes distributæ: Ptolemæo Lagi filio Ægyptus, Eumeni Paphlagonia & Cappadocia, Antigono Pamphylia, Lycia, & Phrygia, Cassandro Caria, Meleagro Lydia, Leonnato Phrygia minor, Lysimacho Thracia, Antipatro Macedonia, aliæ aliis obtigerunt; quos deinde latius imperandi cupido in mutuam perniciem armavit. Interim Græci, ubi de interitu Alexandri allatum est, ubique tumultuati sunt, imprimis Athenienses, qui Sosthene Duce universam Græciam ad spem libertatis excitarunt. Quare inter hos & Antipatrum grave bellum exarsit. Nec dubium est, quin Illyrii Græcorum auctoritatem & exemplum secuti, jugo Macedonum excusso, se in libertatem vindicaverint; nam auctor est Diodorus in eamdem societatem, quam Græci adversus Macedonas coierant, nomen dedisse etiam Illyrios, non omnes quidem, sed illos, ut censeo, qui inter Drilonem & montes Acroceraunios Glauciæ imperio suberant; nam reliquos, quibus Clitus præerat, cum longius a Græcia & Macedonia abessent, recuperata libertate contentos, eo bello implicari noluisse verisimile est. *Pars etiam Illyriorum & Thracum exigua*, ait Diodorus, *odio Macedonum, in societatis pactum venit*. Antipatrum Macedonum Ducem acie victum, Lamiam in urbem Thessaliæ cum se recepisset, Græci obsederunt, unde Lamiaco bello nomen impositum est, quod anno proximo ab Alexandri obitu cœptum est; anno vero insequenti, qui fuit tertius Olympiadis 114. ante Christum 322. Græci navali prælio semel atque iterum victi sunt, tertioque pugna terrestri ad Cranonem in Thessalia. Interim cum in Oriente Perdiccas ad sese transferre omnia cupiens, opprimendorum Ducum initium a Ptolemæo facere instituisset, multiplex bellum conflatum est, quod & Duces successoresque Alexandri in varias partes distraxit, & Antipatri cogitationes copiasque ab Græcis persequendis alio abduxit, præsertim cum jam Athenienses ad Cranonem re male gesta ab Antipatro tum pacis conditiones, tum præsidium Macedonum in Munychiam arcem, portumque Athenarum recepissent.

Alexandri interitus.

Illyrii jugum Macedonum excutiunt.

Græci toties victi ab Antipatro.

Post obitum Antipatri Cassander hujus filius primum Athenis per deditionem potitus, deinde Macedoniam adeptus cum esset, Epirum quoque ad suam ditionem adjunxit anno primo Olympiadis 116. ante Christum 316. Epirotæ siquidem expulso Æacida Arimbæ filio, qui paternum regnum recuperavit, postquam Alexander frater Olympiadis in Italiam secessit, Cassandro se dederunt, ut tradit Diodorus. Hinc inter Cassandrum & Glauciam Illyriorum regem dissidii ac belli causa exorta. Glaucias quippe Pyrrhum Æacidæ filium admodum puerum ab amicis paternis fuga subductum in suam fidem tutelamque acceperat, atque in spem regni Epirotici recuperandi educabat. Eum porro cum in suam potestatem tradi vellet Cassander, idque facta sponsione ducentorum talentorum a Glaucia postularet, huic fides & pueri charitas, quam pecunia & amicitia Cassandri, potior fuit. Rem narrat Plutarchus in vita Pyrrhi: *Sic servati, & insequentium manibus elapsi, in Illyricum ad Glauciam regem ejus gentis pervenerunt; hunc ubi domi cum uxore sedentem reperissent, puerum in medio ad terram deposuerunt. At Glaucias, quod Cassandrum Æacidæ inimicum metueret, aliquamdiu hæsitavit. Interim Pyrrhus sponte sua prorepens, vestem ejus apprehendit, eamque tenens ad genua se regis erexit, ut risum primo, inde miserationem moverit, supplicis instar cum lacrymis deprecans.... Proinde Pyrrhum statim uxori tradidit, interque suos liberos educari jussit; & paullo post hostibus eum exposcentibus, Cassandro etiam ducenta talenta offerenti non dedidit*. Hanc arbitror fuisse causam ejus belli,

Causa belli inter Cassandrum Antipatri filium & Glauciam Regem Illyriorum.

belli, quod Glauciæ ab Cassandro illatum Diodorus commemorat, illigatque anno tertio Olympiadis 116. qui ante Christum 314. numeratur. Sed post victum Eumenem, eumdemque in vinculis jugulatum a custodibus, ut Cornelius Nepos & Plutarchus docent, cum Antigonus opibus ac potentia auctus, una cum Demetrio filio, cui cognomen fuit Poliorcetæ, bellum Cassandro intulisset, hunc ab Illyrico in Græciam cum exercitu avocavit. Itaque hostis longe formidolosior, ac bellum multo gravius & periculosius Cassandrum impulit, ut cum Glaucia non pacem modo, sed fœdus etiam faceret: id quod Diodorus lib. 19. neque belli, neque fœderis causam explicans, breviter strictimque attigit: *Hinc subito in Adriam cursu provectus* (Cassander) *Apolloniam primo incursu capit; & progressus ad Illyriam, Hebro flumine transmisso, signa cum Glaucia Illyriorum rege confert; & pugna superior fœdus cum eo facit ea conditione, ut in socios Cassandri arma sumere Glauciæ non liceret. Epidamniorum quoque urbem sibi devincit, & collocato inibi præsidio in Macedoniam se recipit.*

Cassander fœdus cum Glaucia facit.

Interea Glaucias Pyrrhum apud se diligenti amantique custodia septum educavit; & cum annum ætatis duodecimum ageret, in Epirum cum exercitu reduxit, paternumque in regnum restituit. Is vero quinquennio post, cum regnum pace præsidiisque satis firmatum esse crederet, ad Glauciam in Illyricum se contulit, ut ejus filii nuptiis interesset. At Molossi ex absentia Regis occasionem nacti, regiis amicis ac Præfectis depulsis, ærario direpto, Pyrrhum a reditu prohibent, qui regno exutus confugit ad Demetrium Poliorcetem Antigoni filium, cui soror ejus Deidamia nupserat, sub eoque prima rei militaris tyrocinia posuit; atque in celebri illa pugna, qua victus est ad Ipsum in Phrygia cum Antigono patre Demetrius, egregia bellicæ virtutis specimina dedit. Hæc Plutarchus, qui tradit Molossos post Æacidam itemque Pyrrhum exactos, non Cassandrum, sed filios Neoptolemi in regnum revocasse. Diodorus autem docet post Æacidæ interitum, Alcetam ejus fratrem, facta cum Cassandro compositione, regnasse; eumque, post regnum admodum breve, ob tyrannidem cum filiis interfectum. Pyrrhus deinde Ptolemæi Lagidæ & uxoris ejus Berenices affinitate & opibus adjutus regnum recuperavit, cujus initium Vellejus lib. 1. affixit ad eum annum, quo Consules erant Q. Fabius V. & P. Decius Mus IV. estque annus secundus Olympiadis 121. ante Christianam Epocham 295. Haud multo post ab Alexandro Cassandri filio evocatus in Macedoniam, partem ejus sibi vindicavit; unde pulsus a Demetrio Poliorceta sororis suæ marito, sub quo antea stipendia fecerat, annos fere tres partim per se suisque copiis, partim junctis cum Lysimacho, Ptolemæo, ac Seleuco viribus bellum gessit, cujus præmium occupata septem haud amplius mensibus Macedonia fuit, eam anno ante Christum 289. adeptus. Post aliquot annos a Tarentinis accitus in Italiam venit, cum Romanis primum prospere, iterum dubio eventu pugnavit. Per eosdem annos in Siciliam cum trajecisset, cum Carthaginiensibus bellum gessit. Demum Sicilia Italiaque excedere coactus anno ante Christum 274. in Epirum revertit, cum sex ipsos annos in Italica Siculaque expeditione consumpsisset. Inde Macedoniam populari cœpit, ac victo Antigono Demetrii filio, rursum ea regione potitus est. Interea Cleonymus Spartanus ægre ferens Arium fratrem sibi in regni successione prælatum esse, Pyrrhum excivit in Laconiam, qui oblatam imperii propagandi occasionem cupide arripuit. Demum ab Aristea, cui magnæ erant contentiones cum Aristippo, ad opem ferendam Argos accersitus, fortiter cum hostibus dimicans, tegula in eum e tecto dejecta oppressus occubuit anno 1. Olympiadis 127. ante Christum 272. Hæc apud Plutarchum, Diodorum, Justinum de Pyrrho leguntur, in quo mira fortunæ varietas, sed major virtus enituit. Tres uxores habuit, inter quas Bircennam Bardylis Illyriorum regis filiam, ex qua genuit Helenum, qui parenti in regnum Epiroticum successit.

Pyrrhi res gestæ in Macedonia, Italia, Sicilia.

Pyrrhi interitus.

Ad Glauciam regem Taulantiorum revertor. Is paullo post fœdus cum Cassandro initum, Apolloniam obsedit, quod hæc civitas fortasse Cassandri præsidio expulso in pristinam libertatem se vindicasset. Sed Acrotatus Spartanus Cleomenis filius, Dux adversus Agathoclem ab Agrigentinis adscitus, cum in Siciliam trajiceret, *in Adriam tempestate ejectus*, ut scribit Diodorus lib. 19. *ad terras Apolloniatarum appulit. Ibi cum urbem a Glaucia Illyriorum rege obsessam offendisset, obsidionem solvit, Rege ad fœdus cum Apolloniatis percutiendum inducto*. Epidamnii quoque a Cassandro defecerant, qui milites suos ac Duces ad urbem utramque recipiendam misit. Hi porro utriusque urbis per deditionem potiti, Apolloniæ quidem pristinam libertatem restituunt, Epidamnum vero seu Dyrrhachium Glauciæ Illyriorum regi tradunt. Hæc Diodorus refert ad annum 1. Olympiadis 117. ante Christum 312. ex quo intelligi potest, duas illas urbes antea liberas, & Glauciæ imperio exemptas fuisse. Libertatem Apolloniæ redditam improbasse videtur Cassander, qui post pacem cum Alceta Rege Epirotarum factam, *assumpta copiarum parte*, inquit Diodorus, *in Adriam movit, obsessurus Apolloniates, quod præsidio illius ejecto cum Illyriis se conjunxerant. At nequaquam terrori animos submittunt oppidani; sed ab aliis societate armorum devinctis auxilia cum accersissent, ante mœnia hosti aciem opponunt. Pugnaque ad longum tempus conserta, Apolloniatæ numero militum superiores ad fugam hostes adigunt. Cassander itaque multis suorum amissis, quod a copiis reliquis non satis instructus esset, & hybernam appetere tempestatem videret, in Macedoniam se recipit*. Ita Apolloniatæ suam libertatem retinuerunt auxiliantibus Illyriis; qui cum Glaucia rege, a fœdere ante biennium icto cum Cassandro, defecerint necesse est. Post hæc nihil de Regibus rebusque Illyriorum usque ad Agronem Pleurati filium apud Scriptores memoriæ proditum invenio; resque Illyricas annorum circiter septuaginta ingens lacuna absorbuit.

Glaucias Rex Illyriorum Apolloniam obsidet irrito conatu, & fœdus cum Apolloniatibus icit.

Epidamnum recipit.

Tria tamen restant memoratu digna, quæ ad historiam Illyricam horum temporum pertinent. Primum est, quod Poliænus Stratagem. l. 8. cap. 58. tradit de quadam Regina Illyriorum, cui Cæriæ nomen fuit, quæque vel Bardylis, vel Cliti uxor, vel etiam Glauciæ secunda conjux esse potuit; nam Glauciæ conjugem fuisse, cui nomen erat Beroæ, scripsit Justinus. Hæc bellicis artibus instructa cum esset, copias duxisse, & cum Cynane Philippi filia & Alexandri Magni sorore pugnasse, & ab hac in prælio victa atque interfecta esse dicitur. *Cynane Philippi filia bellica negotia tractabat, exercitusque ducebat, & cum hostibus manum conserebat. Cum Illyriis signa conferens, Cæriam eorum reginam in collum inflicto vulnere prostravit, multosque Illyriorum fugientes interfecit*. Hoc prælium ad superiores annos, regnumque Philippi referendum censeo. Illud etiam Illyricis fastis inscribi oportet, conjungique cum anno fere vigesimo ter-

Cæria Regina Illyriorum, ab Cynane filia Philippi in prælio cæsa.

Duplex expeditio Gallorum ex Liburnia, & Japydia.

tii ante Christum sæculi, quod refert Pausanias in Phocic. de duplici Gallorum, sive Celtarum expeditione. Primo enim Cambaule Duce in Thraciam usque penetrarunt, cujus populatione & præda inde parta contenti domum redierunt. Secundo divisis trifariam copiis, alii Thraciam iterum, duce Cerethrio, Pannoniam alii ductu Brenni & Acichorii abierunt, reliquos in Macedoniam & Illyricum Bolgius traduxit. Huic resistere ausi Macedones ingentem cladem acceperunt, occiso Ptolemæo Ceranno, qui tum in Macedonia rerum potiebatur. Auctor est Polybius lib. 2. Reges quatuor Ptolemæum Lagidam, Lysimachum, Seleucum, & Ptolemæum Ceraunum intra quadriennium 124. Olympiadis extinctos esse. Quare Ceranni cædes recte conferri potest in annum quartum hujus Olympiadis, quocum apte congruit annus ante Christum 281. Ludovicus Schonlebius par. 2. Annal. Carniol. docet, Gallos illos, qui per hosce annos in Thraciam, Pannoniam, Macedoniam & Illyricum effusi, has regiones incursarunt, genere Senones fuisse ex eorum progenie, qui ante annos fere trecentos e Gallia Belloveso duce profecti in Istria, Japydia, & Liburnia consederant; suamque sententiam tum Pausaniæ ac veterum auctoritate, tum argumentis sane idoneis confirmat. Ex his regionibus emigrandi Senonibus causam necessitatemque attulit, ut idem Schonlebius opinatur, clades a Romanis ante biennium illata Senonibus Italicis, qui oræ maritimæ, quam ab Usente flumine usque ad Athesim incolebant, possessione depulsi ad Senones populares suos, unde olim discesserant, in Japydiam ac Liburniam redierunt. Multitudo advenarum profugorum, quæ cum antiquis incolis utraque illa regione contineri, alique non poterat, Gallos impulit, ut terras illas exonerandi prægravante turba consilium caperent. Itaque divisis agminibus alii Thraciam, alii Pannoniam, alii Illyricum & Macedoniam petierunt. Tertium denique, quod itidem ad rem Illyricam pertinet, celebre in primis est, & veterum fere omnium scriptis commendatum. Ex illo agmine Gallorum, qui biennio ante in Pannoniam irruperant, ex Japydia Liburniaque imperatoribus Brenno & Acichorio profecti, pars digressa iisdem Ducibus in Macedoniam incubuit, quam cum pervastasset, in Græciam penitus illata, Delphos accessit, urbis illius potiundi, & templi Delphici opulentissimi diripiendi cupidine stimulante. In hanc expeditionem ex Illyriis etiam populos aliquot, ac nominatim Autariatas nomina dedisse Appianus tradit. Is exercitus, quem Brennus ducebat, constasse dicitur peditum millibus centum & quinquaginta, equitum viginti millibus & quingentis, quem partim Galli Senones, partim aliæ gentes collectitiæ, sive Gallicæ, sive Illyricæ conflaverant. Delphos cum undique arctissime obsessos tenerent, ac vehementissime oppugnarent, repentino terræ motu, rupisque abscissæ ruina plerique opprimuntur, cæteri fulgetris, aliisque portentis absterriti fugam capessunt, ac Brennus ipse paullo post ex vulneribus moritur. Ea Gallorum calamitas notatur a Pausania Archonte Anaxicrate, hoc est anno 2. Olympiadis 125. ante Christum 279.

Expeditio Delphica.

Glauciæ, & Cliti obitus: regnat Pleuratus.

Inter hæc Glaucias Rex Taulantiorum diem obiit. Huic liberos fuisse tradit Plutarchus. Hi vero utrum in regnum parenti successerint, & quamdiu regnaverint, incompertum est. Hanc Illyrici partem, quæ ab Drilone ad Ceraunios montes porrigitur, adjunctam reliquo Illyrico fuisse in ditione ac potestate Agronis Regis Illyriorum, qui anno ante Christum circiter 240. rerum potiebatur, Appianus docet. Eodem illo, quod supra dixi, septuaginta annorum intervallo, Clitus decessit, qui regnum intra Drilonem apud Illyrios obtinebat. Huic subrogatus est Pleuratus primus hoc nomine, de quo nihil aliud litteris proditum est, nisi filium ei fuisse Agronem, qui paternum regnum adeptus ejus fines utrinque in Occasum & Orientem produxit, & omnium, qui ante ipsum apud Illyrios regnarunt, potentissimus fuit.

§. VI.

De Agrone, Pineo, Pleurato II. Regibus Illyriorum.

Agro Rex Illyrici.

Pleurato igitur rebus humanis exempto, Agron ejusdem filius subrogatus anno ante Christum circiter 240. avitum paternumque regnum Taulantiorum accessione auctum accepit, ipseque finitimis ab Occidente populis sibi adjunctis amplificavit, & utrinque imperii fines usque eo protulit, ut ex omnibus, qui ante Agronem aut postea regnarunt, nemo unus fuerit, qui cum illo vel urbium ac populorum numero, vel copiis terrestribus & maritimis conferri possit. *Agron Illyriorum rex filius Pleurati*, ait Polybius lib. 2. *copiis terrestribus & navalibus omnes priores Illyriorum reges longe anteibat*. Regnum Illyricum Clito imperante, ut diximus, in duo regna divisum fuisse accepimus: quæ pars citra Drilonem in Occasum vergebat, eam Clitus sibi retinuerat; pars autem reliqua ab Drilone usque ad montes Acroceraunios inter Meridiem & Solem orientem spectans, quam Taulantii potissimum incolebant, Glauciæ dominatum subierat: sed post Glauciam extinctum utraque pars iterum sub Agrone in unum regnum coaluit. Et Glaucias quidem liberos habuerat, qui in regnum paternum hæreditario jure succederent, nam Pyrrhus, ut Plutarchus in Vita Pyrrhi scripsit, *ad nuptias unius de filiis Glauciæ, inter quos educatus fuerat, peregre est profectus*. Sed Glauciæ filiis vel mors immatura vitam ac regnum præripuit, etenim post Glauciam, qui regnum in Taulantiis obtinuerit, neminem apud Scriptores invenio; vel si parenti superstites fuerunt, regnum eorum admodum breve fuerit oportet; quippe Appianus tradit in ea regione Agronem dominatum esse, & Epidamni etiam, quam urbem, cum libera esset, milites Casandri, ut ait Diodorus, Glauciæ tradiderant, potitum fuisse. *Agron*, inquit Appianus, *partis Illyrici Rex fuit, quæ ad Jonii maris pertinet sinum, quem Pyrrhus Epirotarum Rex, & qui deinceps Pyrrho successerunt, habuere. Is Agron rursus & Epiri partem aliquam, & Corcyram præterea, & Epidamnum, Pharumque bello capta præsidiis tenuit*. Hinc intelligi potest fines Illyrici regni ultra montes Acroceraunios in ipsam Epirum sub Agrone, vel ante hunc Regem propagatos fuisse, cum ejus regno Appianus partem aliquam Epiri adjudicet.

Taulantiis & Epidamno potitus cum aliqua Epiri parte.

Regni fines usque in Carnos produxit.

Ex magnitudine copiarum & imperii, quam Polybius Agroni attribuit, facile existimari potest ejusdem regnum longius ultra Titium in Occidentem propagatum fuisse, non solum Liburnis & Japydibus, sed etiam Istris & Carnis in jus nomenque Illyricum aut vi, aut deditione compulsis. Megiserus in Annal. Carinth. lib. 2. & Manzolius in descript. Istriæ Teutam viduam Agronis, qui post obitum conjugis administrationem suscepit Illyrici regni, vocant Reginam Istriæ, quod hæc regio ad imperium Agronis pertineret. Nec vero dis-

dissentit Historicus Dalmata, qui lib. 1. cap. 3. *tempore Regis Agronis & Teutæ Illyrici ex parte Occidentali usque ad Carnos dilatationem* factam esse censet. Ex navalibus autem copijs, quibus tum abundabant Illyrii, ut Polybius docet, maritimam illorum potentiam conjicias velim; idque confirmat classis ex centum ipsis navigiis conflata, quam Rex Agron contra Ætolos Mydioniis subsidio misit. Cum autem in sua potestate haberet omnem oram maritimam ab Carnis usque ad Epirum (præter brevem ejusdem tractum, quem obtinebant Issei) & urbes omnes mari appositas portusque & navalia ad ædificandas ornandasque classes; præterea que insulam Phariam bello cepisset, ut docet Appianus, ceterasque fere omnes, ut verisimile est, quæ littori Illyrico objacent; nemo, opinor, negaverit, quin liberam immunemque ab omni portorio ac tributo Adriaticam navigationem obtineret; præsertim postquam Epirotici regni parte aliqua potitus, Epirotas omni possessione sinus Jonii sive Adriatici dejecerat, *quem Pyrrhus*, ut ait Appianus, *& qui deinceps Pyrrho successerant, habuere*: nisi forte Appianus intelligi velit non Pyrrhum Æacidæ filium, de quo supra, sed Pyrrhum seniorem filium Achillis, quem regni Epirotici conditorem fuisse perhibent. Ne plenum perfectumque totius maris dominatum sibi uni vindicaret, obstabant Issei oriundi ex illis Syracusiis, quorum coloniam Dionysius senior e Sicilia missam in Issa insula collocaverat, & urbem ibidem arcemque conditam firmissimis propugnaculis ac præsidiis munierat. Hi vero cum scientia rei navalis, tum maritimis copiis plurimum pollebant; & cum partem continentis inter Titium & Tilurum ad suam ditionem adjunxissent, duas ibidem munitissimas urbes ab se constructas Tragurium & Epetium possidebant. Itaque Agron, & quæ Agroni in regni administrationem successit Teuta ejusdem conjux, assidue cum Issensibus bellum gerebant, ut illis in potestatem redactis omnem oram dominatumque maritimum interverterent, ad seque transferrent. Nec vero si Polybius centum illa navigia, ex quibus constabat classis Agronis ad subsidium Mydioniis ferendum instructa, lembos vocavit, continuo putes eo vocabulo intelligi oportere naviculas quasdam exiguæ formæ ac magnitudinis, quæ nulli esse possent usui in præliis maritimis: nam satis ample & capaces fuerint necesse est, cum præter remiges cæteramque nauticam turbam in singulas centeni homines distribui, & imponi potuerint, his quippe navigiis decem millia hominum in Græciam transportari Agron jusserat. Præterea hujusmodi lembos, quibus Illyrii uti solebant, omni bellico instrumento ad pugnas navales instructos fuisse, ex eo intelligi potest, quod Romani post primum Illyricum bellum pacem Illyriis dederint sub ea conditione, ne plus duobus lembis, iisque inermibus, ultra Lissum enavigarent. Huc accedit, quod non omnes lembi ejusdem essent modi ac magnitudinis, sed alii fluviatiles, alii maritimi, alii paucioribus, alii pluribus remigibus indigentes, alii ad piraticam faciendam, alii ad certamen maritimum ineundum idonei; & Livius quidem lembis formæ molisque mediocris eos annumerat, qui sexdecim remis agerentur, quorum tamen usum aliquem esse posse in acie navali non diffitetur. Ego vero sic existimo Polybium communi lemborum nomine complecti voluisse cujusque generis navigia, ex quibus classes maritimæ confici solent; idcirco autem id vocabuli usurpasse, quod cum classis Illyrica potissimum constaret navibus Liburnicis, quibus ad hostes sive insequendos, sive declinandos nihil est velocius, his quædam cum lembis affinitas esset ac similitudo, quorum itidem velocitas ad cursum maritimum laudatur.

Agronis copiæ navales, & maritimus dominatus.

Cum Isseis pro maris imperio decertavit.

Lembi Illyrici navalibus præliis apti.

Sed quoniam huc sermo incidit, estque apud Veteres admodum celebre navium Liburnarum genus, de his ut pauca dicam, admonet me tum classis hæc Illyrica, quam contra Ætolos Agron instrui pararique jussit, tum expeditiones maritimæ Illyriorum, apud quos id genus navium & inventum & usitatum fuit, tum denique necessaria navium hujusmodi mentio iterum ac sæpius deinceps facienda. Sed quoniam Guidus Pancirolus earum descriptionem ex antiquis Scriptoribus sumptam intexuit præfationi, quam de rebus bellicis inscripsit, & suis in Notitiam utriusque imperii commentariis adjecit, si eamdem huc transtulerim, satis me Lectoribus fecisse arbitror, quos tamen præmonitos volo, ne Zosimum audiendum putent, qui navium Liburnarum originem & appellationem a Liburna nescio qua Italica civitate repetendam censuit; nisi forte Liburniam Illyricam cum Stephano & Constantino Porphyrogenito Italiæ adscripserit, propterea quia hæc regio, totaque Dalmatia cum Illyrico Occidentali ad Præfecturam Prætorianam Italiæ pertinebat. Cæterum Appianus, aliique omnes, veteres pariter junioresque historici docent, hujusmodi naves denominatas esse ab Liburnis Illyriis earum inventoribus & architectis; quarum quidem usum non solum, qui proprie dicti sunt Liburni, sed cæteri quoque Illyrici maris accolæ sibi adsciverunt. Præter Ardieos, inquit Appianus de Bellis Illyricis, *Liburni navibus plurimum valuisse memorantur, alia Illyriorum natio, agendis prædis ex Jonio, atque insulis famosa, quæ citis eam in rem navigiis, & insigni levitate præstantibus uti solebat; eoque factum est, ut Romani etiam nunc celeres & expeditas biremes Liburnicas appellent.* Nunc vero quæ Pancirolus e Zosimo potissimum & Vegetio de hisce navibus scripsit, Appiano subjiciam: *Postremo adjicit velocissimum Liburnarum genus, quas navibus decem prævalere affirmat Zosimus; Liburnas, inquit, vocant, ab oppido quodam in Italia sito nominatas, ubi primum ad eam formam factæ fuerunt. Videntur autem non minus veloces esse, quam quæ quinquaginta remis aguntur; sed multum a triremibus superari, quæ longo jam tempore confici desierunt. Hæc ille. Hæ præliis aptiores visæ, quod bello Actiaco victoriam Augusto dederint. Vegetius, Augusto, inquit, dimicante Actiaco bello, cum Liburnorum auxilio præcipue victus esset Antonius, experimento tanti certaminis patuit Liburnorum naves cæteris aptiores. Ergo similitudine & nomine usurpato, earumdem instar, classem Romani Principes texuerunt. Liburnia namque Dalmatiæ pars est, Jadertinæ (Jadertinæ) subjacens civitati, cujus exemplo nunc naves bellicæ fabricantur, & appellantur Liburnæ. Earum vero magnitudinem infra describit; minimæ, inquit, remorum habent singulos ordines, majores binos; idoneæ mensuræ ternos vel quaternos, interdum quinos sortiuntur ordinum gradus. Nec hoc cuiquam enorme videatur, cum in Actiaco bello longe majora referantur concurrisse navigia, ut senorum etiam, & ultra ordinum fuerint.* Nescio autem, unde Historico Dalmatæ in mentem venerit, ut fere omnem rei maritimæ usum scientiamque Illyriis adimeret, cum, si fides habenda sit Appiano, non solum *Liburni Illyriorum natio navibus plurimum valuerint*, sed etiam *Ardiæi*, qui oram Illyricam accolebant, *mari imprimis validi essent*. Id ipsum vero con-

Illyrii inventores navium Liburnarum.

confirmant naves Liburnæ, quibus Illyrii utebantur, cum forma, tum magnitudine præliis maritimis aptissimæ, quibus potissimum Actiacam victoriam acceptam retulit Augustus, quarumque ad exemplar Romani naves sibi ædificandas esse censuerunt. Hactenus de copiis Illyriorum navalibus ac terrestribus sub imperio Agronis. Nunc ad ipsum Agronem revertamur.

Agron uxores habet.

Agron in matrimonium habuit Triteutam, ex qua genuit Pineum regni hæredem. Triteutæ propter offensiones nescio quas interpositas nuncio remisso, Teutam alteram uxorem duxit, ex qua cum nullos liberos suscepisset, moriens eidem & filii tutelam, & regni administrationem commisit.

Agron Mydioniis auxilia mittit contra Ætolos

Demetrius Rex Macedonum Antigoni Gonatæ filius, qui parenti successit anno ante Christum 242. Agronem ingenti pecuniarum summa pellectum impulit, ut auxilia ferret Mydioniis, quos acerrimo bello Ætoli premebant, eorumque urbe obsessa, ac vehementissime oppugnata, in extremum libertatis, patriæque amittendæ discrimen adduxerant. Itaque Agron eam, quam supra diximus, centum lemborum clasem instruxit, in eamque decem millia Illyriorum imposuit, qui in Græciam transvecti cum essent, exscensione in terram e navibus facta, Ætolos primo impetu disjectos in fugam avertunt, quos Mydionii ex urbe erumpentes insequuntur, cæduntque ad satietatem. Illyrii parta tam insigni incruentaque victoria, & gloria pariter hostiumque spoliis onusti ad Agronem redeunt; qui eo successu mirifice lætus, & opulentissima cujusque generis præda potitus, totum se voluptatibus & commessationibus tradidit; & vino epulisque intemperantius indulgens morbum lethalem contraxit, quo paucis post diebus extinctus est.

& parta victoria moritur;

Rem totam ex Polybio lib. 2. cognoscere lectoribus gratius jucundiusque fore arbitror. *Agron Illyriorum rex, filius Pleurati copiis & terrestribus & navalibus omnes priores Illyrici Reges longe anteibat. Hic Demetrio Philippi patri pecunias largienti receperat, se Mydioniis, quos Ætoli obsederant, opem laturum: nam Ætoli, quod impetrare ab Mydioniis non poterant, ut Reipublicæ suæ se adjungerent, vi eos expugnare aggressi. Itaque ex universa gente Ætolorum coacto exercitu, positis circa urbem illorum castris, sine intermissione ulla omni conatu machinis etiam adhibitis oppugnationem urgebant. Interea loci adveniunt noctu ad Mydioniam lembi centum, in quibus erant Illyriorum decem millia. Hi ut ad portum appulerunt, illucescente jam die, aciem more suo instruunt, & per cohortes divisi, ad Ætolorum castra ire pergunt. Illyrii primo statim impetu, quod & numero superabant, & conferti pugnabant, velites statione proturbant, equites his adjunctos ad gravem armaturam se recipere cogunt: deinde ex superiore loco positam in campo aciem invadentes, facile in fugam eos vertunt. Trucidarunt multos, plures vivos ceperunt; armis & impedimentis omnibus sunt potiti. Ita Illyrii, peracto quod mandatum a Rege fuerat, supellectili, cæteraque omni præda lembis imposita, confestim naves solvunt, & patriam suam repetunt. Rex Agron, posteaquam lembi rediissent, eique omnia Duces narrassent, quæ in pugna acciderant, incredibili exultans gaudio, quod Ætolos gentem ferocissimam vicisset, ebrietati, & id genus liberalioribus epulis indulgens in pleuritim incidit, quæ post dies paucos ipsum sustulit. Regnum Teuta uxor suscepit.*

Illyrii vexant Issenses socios &

Hanc Illyricam expeditionem victoriamq; conjungi posse censeo cum anno ante Christum 232, quo quidem anno mortuus est Demetrius Rex Macedoniæ, relicto filio impubere Philippo, cui tutor datus est Antigonus ejusdem patruelis; anno vero eodem, vel insequenti Agron e vita discessit.

amicos Romanorum.

Sed Agrone adhuc regnante, eoque jubente Isseos ab Illyriis vexari, & injuriis affici cœptos esse, quamvis Polybius non referat, Dion tamen, itemque Appianus affirmant. Cum Agron a Venetis usque ad Epirum imperii fines protulisset, ac totam propemodum oram maritimam cum plerisque insulis possideret, uni obstabant Issenses, quominus totius etiam maris dominatu, insulisque omnibus, totoque Illyrico potiretur. Eo igitur cogitationes omnes viresque intendere decreverat, ut Issam insulam, & quidquid ad ditionem Issensium pertinebat, in suam potestatem redigeret. Quo circa Illyrii crebris in eam insulam incursionibus faciendis, agris depopulandis, Issensium navibus diripiendis, numquam illos ab incommodo & periculo, metuque vacuos esse ac tutos sinebant. Cum ergo Illyrii a maleficiis inferendis non desisterent, Issenses numero, & viribus impares, rebusque suis diffidentes, ad Romanos auxilii petendi causa confugiunt. Nam Issenses post interitum utriusque Dionysii ita se in libertatem exemerant, ut tamen non omnino discesserint ab societate & amicitia Siculorum, unde oriundi erant, profectique missu Dionysii senioris ad eam insulam occupandam, suisque præsidiis obtinendam; & eorum, qui deinceps in Sicilia regnarunt, vel tributarii & vectigales erant, vel certe socii, atque amici. Cum autem Romani anno ante Christum 264. trajectis in Siciliam copiis, ut Mamertinis adversus Hieronem Regem auxilio essent, Pœnos expulissent, & Hieroni acie victo pacem dedissent, tota illa insula se ad fidem amicitiamque Populi Romani adjunxit. Siculorum auctoritate & exemplo Issei etiam se in societatem clientelamque populi Romani contulerant. Nec vero Romanis officium, quod bonos socios & amicos decet, ab Issensibus defuit. Anno enim quarto primi belli Punici, qui fuit ante Christum 261. cum Romani primum rem nauticam attigerunt, & clasem adornarunt, in ea naves rostratas Liburnicas fuisse auctor est Eutropius; quas quidem credibile est eisdem ab Issensibus sociis auxilio missas esse; neque enim Romani aliunde hujusmodi naves comparare poterant, quibus nihil ad eam diem seu belli seu commercii cum Illyriis aut Liburnis fuerat, nequidem naves ullas ab Romanis in mare superum immissas fuisse constat. His vero navibus potissimum anno insequenti maritimo prælio cum Pœnis decertarunt Consule ac Duce Duillio, egregiamque ac primam navalem victoriam retulerunt. *Quinto anno belli Punici*, ait Eutropius lib. 2. *quod contra Afros gerebatur, primum Romani C. Duillio & Cn. Cornelio Asina Coss. in mari dimicaverunt paratis navibus rostratis, quas Liburnas vocant. . . . Duillius commisso prælio Carthaginiensium Ducem vicit, XXXI. naves cepit, XIV. demersit, VII. millia hominum cepit, III. millia occidit; neque ulla victoria Romanis gratior fuit, quod invicti terra, jam etiam mari plurimum possent.*

Issenses Romanis contra Agronem auxilium petunt.

Issenses ergo freti atque confisi amicitia ac societate, quam multis ante annis cum Senatu Populoque Romano unxerant, Romam legatos miserunt, qui opem adversus Illyrios & Agronem postularent. Romani oblatam de sociis bene merendi occasionem haud prætermittendam putarunt, & legatos decreverunt, qui Agroni denunciarent, ut omnem dein injuriam ab rebus fortunisque Issensium abstineret. Interea temporis Agron demoritur, anno ante Christum 232. & cum Pineus unicus

cus ejus ex priore conjuge filius nondum maturus imperio esset, Teuta privigni tutelam cum regni administratione suscepit. Hæc autem, ut erat fœmina superba atque imperiosa, non solum Isseos divexare non destitit, sed præterea suis Illyriis, ac præsertim Ardiæis piraticæ exercendæ potestatem fecit, & classem instrui jussit, qua Illyrii in Peloponnesum delati primum Eleos, tum Messenios invadunt, eorumque agros depopulati ingenti præda potiuntur; postea in Epirum irruptione facta, Phœnicem urbem opulentissimam obsident, capiunt, diripiunt, Gallorum proditione, quos Epirotæ ad præsidium urbis mercede conduxerant. Ad hæc terrestres copias contraxerat, quinque millibus Illyriorum conscriptis, quibus ducem præfecerat Scherdilaidam, jusseratque per Antigoniæ fauces in Epirum irrumpere. Quare Epirotæ exercitum in duas partes distrahere coacti, alii contra Scherdilaidam missi, qui eum regionis aditu ingressuque prohiberent; alii prope Phœnicem remanere jussi cum essent, hos Illyrii ex urbe erumpentes de improviso adorti magna clade afficiunt. Ætoli & Achæi Epirotis auxilio cum venissent, Illyrii, qui Phœnicem occupaverant, veriti, ne auctis hostium copiis opprimerentur, cum exercitu Scherdilaidæ, qui superatis angustiis Antigoniæ in Epirum perruperat, se conjungunt. Sed cum ineundi prælii mira cupiditate flagrarent, ab Teuta revocantur ad turbas domesticas sedandas; quippe pars Illyriorum ad Dardanos defecerat. Itaque pactis induciis cum Epirotis, qui deinde cum Acarnanibus per legatos ad Teutam missos fœdus cum ea societatemque inierunt, domum opulentissimis hostium spoliis, & cujusvis generis præda onusti revertuntur. Hæc Polybius, qui Peloponnesiacam & Epiroticam Illyriorum expeditionem cum anno ante Christum 230. colligandam his verbis lib. 2. descripsit. *Regnum Teuta uxor suscepit, fide amicorum in rerum administratione utens. Hæc more ingenii muliebris, cum nihil nisi præteritam victoriam ob oculos haberet, de externis nihil quidquam cogitaret, suis primum concessit, ut singuli quoscumque haberent obvios inter navigandum, deprædarentur: deinde parata classe exercitum priore non minorem emittit, facta Ducibus potestate, ut pro hostibus populos omnes haberent. Prima expeditio in Eleorum & Messeniorum fines suscepta est, perpetuis Illyriorum incursionibus obnoxios: quoniam enim in longum ora illa porrecta jacet, longeque inde in mediterranea urbes sunt submotæ, penes quas est imperium: & parva nimis, & ad breve tempus subsidia erant, quæ urbs illæ Eleis ac Messeniis adversus Illyriorum excursiones submittebant, ut facile his esset sine metu istas regiones incursare ac devastare: tunc vero ad Phœnicen Epiri oppidum usque provecti, parandæ annonæ gratia in portum applicant: ubi colloquio super proditionem urbis cum Gallis habito, qui Epirotarum ære merebant, & Phœnice circiter octingenti degebant; cum eam ad rem operam suam Galli pollicerentur, mox expositis copiis oppidum, & omnia, quæ in eo erant, capiunt, Gallis intra muros conatus ipsorum adjuvantibus. Hoc accepto nuncio Epirotæ extemplo ad ferendam opem omnes accurrunt; . . . . deinde certiores facti adventare Scherdilaidam cum quinque Illyriorum millibus itinere terrestri per fauces ad Antigoniam; parte exercitus sui ad custodiendam Antigoniam missa, ipsi interea negligentius agere, commeatibus, quos large regio subministrabat, perfrui, stationes ac vigilias contemptim obire. Illyrii de copiarum divisione moniti, & eorum negligentia, noctu profecti, munitum locum occupant; & per reliquum noctis ibi subsistunt. Prima luce utrique ante urbem instructa acie certamen ineunt. Victis Epirotis multi eorum desiderati sunt, plures capti; reliqui versus Atintanes fugam capessunt. Tam adversam experti fortunam Epirotæ, omnique salutis spe amissa, legatos ad Ætolos & Achæorum gentes mittunt, auxilium petentes, qui non multo post Helicranum veniunt. Eo & Illyrii, qui Phœnicen occupaverant, una cum Scherdilaida se conferunt, nec longe a copiis auxiliaribus metantur castra, cupientes initio dimicare; sed difficultas locorum impediebat. Simul allatæ sunt a Regina litteræ, quibus domum quantocius redire, quod pars Illyriorum ad Dardanos defecisset, imperabat. Ita Epirum populati inducias cum Epirotis faciunt, per quas quidquid liberorum hominum in potestate habebant, cum ipsa urbe, pretio accepto, eis restituunt; postquam mancipia, & supellectilem omnem lembis suis imposuissent, cæteris navigantibus, Scherdilaidas per Antigoniæ fauces pedibus remeavit. Magnum ea res maritimis Græcorum urbibus terrorem attulit; nam qui cernerent munitissimam & potentissimam Epiri urbem ita præter omnium opinionem in captivitatem incidisse, sibi quique metuebant, non jam ut antea de agrorum copiis solliciti, verum de propria sua & urbium suarum salute. Epirotæ hoc periculo mirabiliter liberati, tantum ab eo absfuerunt, ut vel calamitatis suæ auctores ultum irent, vel iis, qui auxilio fuerant, gratiam referrent, ut contra legatione ad Teutam missa societatem cum Illyriis & ipsi & Acarnanes inirent; neque ab eo tempore postea destiterunt, horum partem amplexi, Achæis & Ætolis adversari.*

Illyriorum expeditiones contra Græcos & Epirotas, & victoriæ.

Illyriis in fidem receptis, qui ab imperio desciverant, compositisque domesticis tumultibus, Teuta cum alias suopte ingenio ferox, tum propter recentes victorias spe atque animo inflata, postquam ex hostili longinqua præda, equis, armis, pecunia regnum locupletasset, proximam insulam Issensium, ut ad suam ditionem adjiceret, omni ope operaque sibi enitendum censuit. Itaque parata classe, conscriptoque exercitu, jussit Duces suos urbem illorum obsidere; neque ab ejusdem oppugnatione antea desistere, quam aut per vim capta, aut ad deditionem compulsa, in Illyriorum potestatem veniret. Inter hæc Illyrii, piraticis lembis mare infestum reddere cœperant mercatoribus Italis, qui de injuriis damnisque sibi per Illyrios illatis Romam expostulatum venerunt. Itaque Senatus cum horum, tum Issensium querimoniis permotus legatos, quos ad Agronem decreverat, Illyricam profectionem maturare jussit. Erant hi Cajus & Lucius Coruncani, quibus se adjunxerat Cleemporus legatus Isseorum. In Illyricum ubi appulissent, & Agronem, contra quam putaverant, mortuum reperissent, Teutam conveniunt, eique nomine Senatus Populique Romani denunciant, ut suas copias ab obsidione Issensium abducat, neve imposterum committat, ut de injuriis Illyricorum piratarum mercatores Italici conqueri possent. Ibi vero impotens mulier stomacho & iracundia exarsit; res enim secundæ tantos illi spiritus, tantamque arrogantiam attulerant, ut non solum Romanorum postulata contempserit, sed violato jure gentium, ne ab ipsis quidem legatis vim abstinuerit. Hæc prima offensionum ac discordiarum semina, unde alia ex aliis bella numquam pullulare desierunt, quoad totum Illyricum sub populi Romani imperium ditionemque cecidit; hinc primum Romanos inter Illyriosque bellum exortum; tum primo classis Romana Adriaticum

Illyrii Issam obsident.

Legatio Romanorum ad Teutam.

ricum trajecit. Hæc Polybius, Dion, Appianus, quorum verba cum capite proximo describenda sunt, nunc referre supersedeo.

Illyrii Corcyram obsident, & navalē victoriam adepti per deditionē capiunt.

Teuta vero ignara quantam sibi ac regno calamitatem Romanis lacessendis arcessivisset, tantum abfuit, ut pro illatis injuriis satisfaciendum censeret, ut acrius etiam Issensium oppugnationem urgeri jusserit, & majorem, quam antea, classem ornaverit, quam in Græciam transmitteret. Itaq; vere jam appetente anno ante Christum 229. Illyrii classe egregie instructa ornataque cum ex Illyrico solvissent, alii ad Corcyram insulam, alii Dyrrhachium appulerunt, ut Corcyrenses & Dyrrhachinos vi atque armis in deditionem Illyriorum redire cogerent; utrique enim ab Teuta defecerint oportet, cum antea sub imperio Agronis eos fuisse Appianus affirmet. Et Corcyrenses quidem cum se arcta obsidione premi, neq; ad eam diutius sustinendam satis virium & copiarum sibi esse cernerent, ab Ætolis & Achæis auxilium petunt. Sed Achæos subsidio Corcyrensibus venientes Illyrii, quibus Acarnanes ex fœdere septem cataphractas naves submiserant, navali prælio victos in fugam vertunt. Quare Corcyræi animis debilitati, speque omni destituta, Illyriis se dedunt, qui præsidio imposito urbem tuendam tradunt Demetrio, cui ab insula Pharia ejus patria Phario cognomen fuit. Rem totam fusius, & accuratius exposuit Polybius, quam Dion & Appianus summatim narrant. *At Regina*, inquit Polybius lib. 2. *adveniente vere, longe plures, quam antea lembos in Græciam mittit. Eorum pars Corcyram navigat, alii Dyrrhachiensem portum petunt; & dum se aquæ & commeatus gratia eo proficisci simulant, consilium capiendæ urbis ineunt. Dyrrhachienses securi, & nihil prorsus suspicantes, intrare urbem inermes permittunt, aquæ & commeatus gratia venire eos rati. At illi ubi sese in urbem admissos cernunt, nudatis, quos in aquariis urceis absconditos gestaverant, gladiis custodes portæ obtruncant, porta potiuntur; hinc ex composito irruentibus a littore reliquis, magnam meniorum partem occupant. Cives etsi tali ac repentino casu nonnihil perterriti fuere, acriter tamen ac forti animo propugnantes diu restiterunt; tandemque Illyrii excedere coacti. Ita qui per negligentiam in periculo fuerant & urbem ac patrios lares amittendi, per fortitudinem nihil mali perpessi, prudentius in posterum rebus suis consuluere. Duces Illyriorum solutis extemplo navibus in altum profecti, & cum iis, quos navigare Corcyram diximus, conjuncti, omnes simul maturato itinere obsidere urbem aggrediuntur. Corcyrenses insperato malo circumventi, nec suis freti viribus, legatos ad Achæos atque Ætolos mittunt: præterea ex Apollonia & Dyrrhachio petunt subsidia, rogantque, ne expelli se per scelus natali solo a Barbaris patiantur. Ii casum Corcyrensium miserati, decem Achæorum cataphractas naves muniunt, ac paucis interjectis diebus Corcyram navigant, sperantes sese primo adventu obsidionem Barbarorum soluturos. At Illyrii septem cataphractis navibus ab Acarnanibus, cum quibus societatem inierant, acceptis, Achæis obviam procedunt; nec longe ab insulis, quas Paxes appellant, eos nacti ineunt prælium. Acarnanes, & naves Achæorum, quæ adversus eos pugnabant, æquales erant in certamine, atque integræ in congressibus permanebant, præterquam quod viri ex illis pugnantes vulnerabantur. Illyrii vero quaternis simul lembis connexis naves hostium implicabant, & undique circumdatas impediebant. Hinc in eas cum impetu prosilientes facile ob multitudinem superabant. Per hunc modum quatuor Achæorum quadriremes ab Illyriis captæ, quinqueremis una submersa cum omnibus, qui intus erant: inter quos fuit Marcus Caryneus, vir maximæ apud Achæos auctoritatis, & quamdiu vixit, omni officio erga patriam functus. Verum qui contra Acarnanes pugnabant, simul ac Illyriorum victoriam prospexere, freti celeritate navium, verterunt terga, & omisso prælio domum incolumes remigrarunt. Illyriorum multitudo hac victoria elata, facilius atque audacius solito urbem obsidebat. Corcyrenses jam omni spe destituti, tolerata aliquamdiu obsidione, ad extremum Illyriis se dederunt, præsidiumque eorum, & ducem præsidii Demetrium Pharium intra urbem accepere. His rebus gestis, Illyriorum Duces iterato Dyrrhachium reversi urbem obsedere.*

Classis Romana contra Illyrios Corcyra, & Pharia per proditionem potitur.

Interea Romani suas & sociorum injurias bello terra marique persequi decreverant. Cn. Fulvius Centumalus Cons. anno ante Christum 229. cum classe ducentarum navium in Corcyram insulam trajecit; nec multo post alter Consul L. Posthumius Albinus viginti millia peditum, & duo millia equitum cum in naves imposuisset, Brundusio solvit. Vix Fulvius classem Corcyræ admoverat, cum in urbem atque arcem magna civium voluntate admissus est, utramque prodente Demetrio Phario; cum enim sibi a Teuta timeret, apud quam in suspicionem crimenque vocatus fuerat, ad Romanos sibi transeundum esse censuit. Is præterea Phariam patriam suam, cujus Præfecturam a Teuta acceperat, Romanis, Appiano auctore, itidem per proditionem tradidit. Sub eam Corcyrensium deditionem Posthumius advenit. Uterque Consulum copiis conjunctis Corcyra cum solvissent, in Illyricum trajiciunt. Et Apollonia in deditionem accepta, cum Dyrrhachium contenderent, Illyrii adventu Romanorum cognito, relicta urbis obsidione, fugam capessunt. Deinde belli totius moles in Ardiæos gentem Illyricam terra marique imprimis validam incubuit. His perdomitis Legati a Parthinis & Atintanis populis item Illyricis ad Consules missi, qui se suaque omnia in fidem Romanorum committerent. Tum demum ad Issam insulam, cujus potissimum causa hoc bellum Romani susceperant, traductus est exercitus, qui cum oram illam prætervehere tur, aliquot Illyriorum oppida aut vi cepit, aut ad deditionem compulit. Vix Romani ad insulam propius accesserant, cum Illyrii castris ad urbem positis excedunt, festinantesque in naves ad fugam paratas insiliunt, properantque quam possunt citissime in oram adversam trajicere, amissis viginti lembis, qui cum omni præda commeatuque in hostium potestatem venerunt. Teuta his malis fracta, & graviorum impendentium metu consternata, Rhizonem in urbem munitissimam remotam a mari se recepit. Consules re Illyrica bene gesta, ut Demetrio Phario, qui Teuta incolumi ad Romanos defecerat, gratiam referrent, sua eum patria, idest insula & urbe Pharia, & Illyrici regni parte non exigua donarunt. Inde cum exercitu Dyrrhachium reversi, Fulvius quidem plerasque terrestres & navales copias Romam revexit, Posthumius vero retentis quadraginta navibus, & novo ex captis vel deditis urbibus delectu habito, apud Dyrrhachium stativa posuit, ut Illyrios in officio & metu contineret. Anno proximo, qui fuit ante Christum 228 vere ineunte Legati ab Teuta de pace postulanda Romam veniunt. Pax ita convenit, ut Teuta certos intra fines regnaret, atque annuum vectigal Romanis persolveret; neve ultra Lissum amplius duos lembos, eosque ab armis omnique bellico instrumento

Romani Apolloniam capiunt, Dyrrhachium, & Issam obsidione liberant.

Teuta pacem a Romanis petit impetratque

to vacuos atque nudos emitteret. Hæc omnia ex Polybio, Dione, & Appiano, ex quibus hujus belli descriptionem conferemus in proximum caput, ubi de bellis Illyricis Romanorum.

Illyricum quadripartito divisum.

Tum vero quadrifariam divisum est Illyricum; & partim Teutæ relictum, partim Demetrio traditum, partim vero in potestatem Romanorum; partim incolumi & salva libertate in eorumdem amicitiam concessit. Igitur Romani ut Corcyrenses, sic etiam Apolloniates, auctore Appiano, immunes ac liberos esse jusserunt; quibus addas licet Dyrrhachinos, & multo magis Issenses, pro quorum tuenda libertate Romani potissimum id belli susceperant. Hi omnes in fœdus societatemque Romanorum adscripti. Parthini & Atintani, Illyrici populi inter Drilonem ac montes Ceraunios, hi mediterranei, illi maritimi, qui rebus Illyricis jam fractis ac debilitatis ultro se Romanis dederunt, haud dubium est, quin sub Romanorum imperio manserint cum aliis locis, quæ Consules ceperant, quorum nullum nominat Polybius præter Nutriam ignotæ positionis oppidum, quo in oppugnando, *non solum multos milites*, ait Polybius, *sed etiam Tribunorum aliquos & quæstorem ipsum amiserunt*. Quæ vero pars Illyrici Teutæ, quæve Demetrio obtigerit, mihi compertum non est. Historicus Dalmata existimat præter insulam Phariam, Demetrio partem illam Illyrici attributam esse, quæ Driloni & Cerauniis montibus interjacet; id quod mihi sane non fit verisimile. Nam præterquam quod Parthini & Atintani ad Romanos pertinebant, & Dyrrhachium & Apolloniam ejus regionis urbes præcipuas ac nobilissimas alieno dominatu exemptas ac liberas esse Romani decreverant; Demetrius quoque ea lege tenebatur, ut ex Polybio colligitur, qua cautum erat, ne Illyrii ultra Lissum oppidum ad Drilonis ostia situm, *pluribus quam duobus lembis, iisque inermibus navigarent*, ut idem Polybius docet; quam quidem legem cum Demetrius violasset, alterum in se ab Romanis bellum concitavit. Si autem Demetrius ultra Lissum usque ad Ceraunios regnum ab Romanis concessum obtinuerat, non erat consentaneum hanc illi legem imponere, qua vetaretur e suis portubus emittere tot lembos armatos, quot necessarios esse duceret ad maritimam oram suæ ditionis Lisso & Cerauniis interjectam tuendam, & hostium navigia arcenda, si qua forte vel illuc accederent, vel illac præterirent. Itaque ut Teutam, sic Demetrium intra Drilonem regnare jussum fuisse censeo; at præter Phariam, quæ urbes, queve gentes Illyricæ Demetrio traditæ sint, cum nemo Veterum commemoret, hoc quoque inter cætera vetustate incomperta in incerto relinquamus licet. Teuta vero, si Dionem in fragm. audimus, regno spoliata est, totoque Illyrico excessit: *tota*, inquit, *formidine perculsa regno cessit*. Polybius non regnum illi quidem omnino ademptum, sed finibus admodum exiguis circumscriptum fuisse affirmat; siquidem tradit pacem Teutæ sub hac etiam conditione datam esse, *ut paucissimis quibusdam locis exceptis omni Illyrico excederet*. Appianus autem videtur in ea opinione fuisse, ut prope integrum regnum Agronis Pineo hujus filio, ac propterea etiam Teutæ, cujus in tutela erat, relictum esse putaverit. *Pines autem cæterum Agronis imperium retineret, atque amicus Romanis esset, si se ab superioribus injuriis abstineret*. Ego vero sic existimo Teutæ ac Pineo citra Titium relictos esse Carnos, Istros, Japydes, ac Liburnos, quos sub imperio Agronis fuisse diximus, & aliquas præterea urbes ultra Titium;

Quæ pars Illyrici Demetrio obtigerit.

Quæ pars Illyrici Teutæ, ac Pineo relicta.

idcirco autem a Polybio dicitur, regnum Illyricum Teutæ contractum esse, & paucis locis definitum, quod is exemplo aliorum Scriptorum Istros, Japydes, & Liburnos ab Illyriis distinxit; ex quo fit, ut regio cætera inter Titium & Drilonem magna ex parte sub imperium Demetrii concesserit præter oppida quædam, præsertim maritima, quæ Romani in sua potestate retinuerunt.

Teuta moritur. Demetrius tutor Pinei.

Haud multis seu mensibus, sive annis post pacem cum Romanis compositam, Teuta diem obiit. Demetrius vero, ut Dion scripsit, Triteutam priorem Agronis conjugem, & Pinei matrem in matrimonium duxit, simulque Pinei tutelam suscepit. Ac primum quidem Romanorum amicitiam diligenter coluit, curavitque sedulo, ne aut fœderis leges ab illis præscriptas violaret, aut beneficiis, quæ ab illis acceperat, se ingratum præberet. Sed cum neque ditescere ex piraticis maritimisque excursionibus, quibus illi interdictum fuerat, neque prædas agere posset e propinquis populis, quibus fœdere illo cautum erat, opum augendarum, ditionisque amplificandæ cupiditatem alio vertit. Antigonus cognomento Δώσων, hoc est *Largiturus*, quod plura promitteret, quam largiretur, qui pro Philippo Demetrii filio impubere regnum Macedoniæ curabat jam inde ab anno ante Christum 232. adversus Cleomenem regem Lacedæmoniorum belli societatem cum Achæis, Epirotis, Phocensibus, Bœotiis, Arcadibus, ac Thessalis coierat anno ante Christum 223. Huic fœderi, unde aliquid commodi se percipere posse sperabat, Demetrius Pharius adscribi voluit, & mille, ut Polybius tradit, sexcentosque Illyrios ad bellum Cleomenicum duxit. Pugnatum est anno ante Christianam epocham 222. apud Selasiam Laconiæ urbem, constitutis in acie prima Illyriis, qui signo dato, ut idem Polybius refert, initium certaminis facerent. Cleomenes victus, & fuga elapsus e prælio ad Ptolemæum Evergetem transfretavit in Ægyptum, vacuam propugnatoribus Antigono relinquens Spartam, urbem principem Lacedæmonum, quam ille adiens libertatem ei ac pristina jura restituit. Ita finis impositus est bello Cleomenico, cum ingens multitudo Illyriorum, quos vel Parthinos, vel Atintanes Demetrii imperio exemptos, & Macedonibus finitimos fuisse arbitror, populabunda in Macedoniam effusa undique hominum pecudumque prædas abigere cœpit. Id cum nunciatum esset Antigono, quam celerrime potuit, in Macedoniam contendit; *ubi cum vagantes offendisset Illyrios*, ut Polybius scripsit, *structis utrinque aciebus, eos adortus post longum certamen superavit. Verum tantis inter pugnandum clamoribus usus est, ut profluvio sanguinis paucos post dies interierit*. Exinde Philippus Demetrii filius, & Antigoni Gonatæ nepos in Macedonia regnavit.

Cum Antigono adversus Cleomenem fœdus icit.

Demetrius contra leges fœderis Romani mare infestat, & socias Romanorum urbes capit.

Demetrius Pharius ab expeditione Cleomenica reversus, latius regnandi cupidine stimulante, res novas moliri cœpit, & quam superioribus annis Teutæ fidem fregerat, eamdem haud diutius, quam metus eum in officio continuit, cum Romanis servavit. Etenim cum Romani bello Celtico circa Padum distinerentur, quod triennium tenuit, graviorque iisdem belli moles ab Hannibale & Carthaginiensibus immineret, nihil sibi ab illis metuendum ratus, & præterea fretus amicitia ac potentia Macedonum, quos suis ad bellum Cleomenicum collatis auxiliis juvisset, latius imperandi libidini jura omnia posthabuit. Primum igitur maritimis latrociniis navigationem infestam habere cœpit, Illyris quoque in piraticam societatem ad-

adscitis, & quinquaginta lembis armatis ultra Lissum provectus, contra quam inter Romanos & Illyrios convenerat, Græcorum oras insulasque depopulando, in Ægæum mare, Cycladasque ipsas hostiliter incursionem fecit; deinde ditionis Romanæ agros vastavit, urbes etiam aliquot in potestatem redegit, demum Atintanibus auctor fuit, ut ab imperio populi Romani desciscerent. De Istrorum latrociniis, Demetriique defectione Romam cum esset allatum, primum quidem Istros comprimendos esse Romani censuerunt. Immissis itaque contra illos navalibus copiis facili negotio devicti sunt, eorum piraticis lembis partim captis, partim demersis. *Istri prædones Romanarum navium perdomiti*. Auctor Epitomes Livianæ xx. *Istris bellum illatum est, quia latrocinati naves Romanorum fuerant, quæ frumenta exhibebant, perdomitique sunt omnes*. Eutropius lib. 3. qui expeditionem Istricam refert ad Consulatum M. Minutii & P. Cornelii, quocum cohæret annus ante Christum 221. Istros autem auctore Demetrio ad diripiendas onerarias Romanorum impulsos fuisse Appianus docet. Deinde cum secundum bellum Punicum jam instaret, ne aliis bellis implicari, viresque distrahere cogerentur, Romani cum Demetrio lenius, quam asperius agendum putabant, eumque gravi admonitione & reprehensione adhibita, ad fidem atque officium revocari posse censuerunt; *qui cum minime pareret*, ait Dion, *sed socios populi Romani infestare non desineret, contra eum copias duxerunt*. Ita secundum adversus Illyrios bellum Romanum Demetrii temeritate ac perfidia contractum est.

Istri perdomiti.

Secundum bellum Illyricum contra Demetrium

L. Æmilius Consul anno ante Christum 219. cum exercitu in Illyricum trajecit, & Dimalum urbem Demetrii munitissimam adortus, septimo, quam oppugnare cœperat, die expugnavit. Ea potitus cum esset, ex omnibus Illyrici gentibus atque urbibus Legati veniam pacemque orantes ad Consulem venerunt, qui in amicitiam gratiamque populi Romani illis receptis, in eas leges singulis pacem dedit, quæ cujusque vel meritum, vel culpam decebant. Tum in naves impositum exercitum ad Phariam insulam traduxit, quo se receperat Demetrius, urbemque illam commeatu ac præsidio diligentissime munierat. Nocte intempesta ad littus devium secretumque ab hominum frequentia oculisque classem applicuit; ibi partem militum in terram exposuit, quos abdere se in sylvam urbi proximam jussit, & signo dato impetum in hostes facere. Ipse autem cum reliquis navibus copiisque, omni prærupto obstaculo, luce palam portum invehitur: quod conspicati cum essent Illyrii, confertis agminibus ex urbe erumpunt, ut Romanos exscensu prohibeant; ibi atrox certamen exoritur. Buccinarum sonitu, & pugnantium clamoribus admoniti, qui se in sylvam condiderant, universi prosiliunt, & collem medium urbem inter portumque, natura munitissimum cum occupassent, Illyriis in urbem reditum intercludunt, eosque ex edito loco omni telorum genere incessentes, ab conatu Romanos littore arcendi universos contra se avertunt, & collem jam subeuntes instructa acie aggrediuntur. Ex quo factum est, ut reliquas copias, quæ ad littus accesserant, Consul nemine prohibente in terram educeret; hæ autem Illyrios impetum eorum, qui collem occupaverant, a fronte vix ægreque sustinentes, a tergo invadunt. Ita Illyrii, cum utrinque premerentur, quamvis diu acriterque repugnassent, ad internecionem cæsi, paucis e prælio elapsis, quibus vel fuga in loca invia ac deserta, vel regressus in urbem patuit.

Illyrii victi; Demetrius fuga elapsus; Pharia eversa.

Demetrius autem ad mare celeri & clandestina fuga delatus, unumque nactus ex illis lembis, quos, si quid adversi accideret, tribus in locis paratos stare jusserat, perfugio sibi futuros, in Macedoniam ad Philippum regem se contulit. Hæc Polybius. Appianus autem falso tradit Demetrium a Romanis, navigio quo vehebatur intercepto, captum atque occisum esse; quippe cum idem Polybius, & Livius etiam docuerint Demetrium apud Philippum reliquam vitam transegisse, eique cum ad Messenios oppugnandos operam navasse, tum auctorem fuisse fœderis cum Hannibale ineundi, bellique Romanis inferendi. L. Æmilius Phariam urbem patriam & Toparchiam Demetrii adeptus cum esset, funditus evertit. Victo Demetrio, Illyrii omnes in deditionem venerunt. Romani autem Pinei vicem miserantes, qui nihil deliquerat, & eorum, quæ Teuta & Demetrius contra jus fasque commiserant, neque particeps fuerat, neque per ætatem esse poterat, eidem pro suis Illyriis supplicanti morem gerere tum rationi, tum Romanæ clementiæ consentaneum esse duxerunt; quapropter ex illis locis, quæ ceperant, præsidiis deductis, paternum regnum eidem reddiderunt, interposita annui tributi pactione, & illa parte Illyrici excepta, quæ inter Drilonem & Ceraunios partim mansit in fide ac potestate Romanorum, partim quam jampridem adepta fuerat, libertatem retinuit. In hac igitur regione Illyrici ad Orientem extrema Romani primum dominari cœperunt, quippe primo & altero bello Illyrico gentes urbesque hujus regionis vel ad imperium adjunxerant, vel in amicitiam ac societatem receperant. Ex his autem Lingum urbem & Parthinos populos post bellum secundum Macedonicum dederunt Pleurato filio Scerdileti, qui eodem bello contra Philippum Romano fœderi adscribi voluerat, ut infra dicemus. Hæc erat Romana illa Illyrica provincia, quam ab Gentio postremo Illyriorum rege infestam excursionibus & latrociniis redditam fuisse scribit Appianus.

Regnum Illyricum Pineo restitutum.

Rebus Illyricis sedatis & compositis L. Æmilius cum exercitu Romam rediit, affecta jam æstate, ac de Illyriis triumphavit; cum jam Hannibal in Hispania Saguntum urbem Romanorum sociam obsideret, quam septimo obsidionis mense in suam potestatem redegit. Pax deinde satis firma ac diuturna Illyriis cum Romanis intercessit, & quoad Pineus, & proxime post Pineum Pleuratus regnavit, quibus antiquior cura fuit pacis, quam belli artibus rempublicam tueri & augere; Illyrii pacati quietique nullam causam Romanis præbuere, cur ab se socialis juris aut fœderis violati pœnas reposcerent. Quinimo pars Illyriorum primo atque altero bello Macedonico ab Romanis contra Philippum stetisse traditur; quamvis eidem Philippo cum Achæis & Messeniis aliisque Græciæ populis bellum sociale contra Ætolos gerenti, quod fere triennium tenuit ab anno 219. ad annum 217. ante Christianam epocham, auxilia ab Illyriis non defuerint. Philippus siquidem, ut auctor est Polybius lib. 4. & 5. ab Scherdilaida Illyriorum Duce triginta lembos mercede conduxerat, pollicitus eidem annua vicena talenta. At Scherdilaidas non amplius quindecim misit, causatus nescio quos Illyricos tumultus per id temporis exortos, quibus se prohiberi scripsit, quo minus plura navigia, pluresve copias domo emitteret, ne provinciam oramque maritimam præsidiis nudaret necessariis ad motus domesticos comprimendos, frænumque seditiosis hominibus injiciendum. *Dum hæc curat, inque his occupatur Philippus, lembi quindecim a Scherdilaida missi veniunt, plures enim ne posset mittere impediverunt ortæ in Illyrico turbæ inter*

Pax inter Illyrios & Romanos diuturna.

Illyrii Philippo contra Ætolos auxilia mittunt.

ter Dynastas certorum locorum in ea regione sitorum, mutuo sibi insidias struentium. Ex his Polybii verbis colligi potest, ut superioribus ætatibus in Grecia, sic tum in Illyrico, præter Pineum alios fuisse Regulos, sive unius civitatis & paucorum oppidorum Dynastas, qui inter se de finibus decertabant, inter quos Scherdilaidam annumerare oportet, quem Livius Scerdiletum appellat, & eum ejusque filium Pleuratum Reges seu Regulos vocat. Is autem Scherdilaidas est ille ipse, quem Teuta cum exercitu per fauces Antigoniæ in Epirum irrumpere jusserat, ut Epirotis eodem tempore non mari solum, sed etiam terra bellum inferret. Illyrios in exercitu Philippi fuisse, & egregie adversus Ætolos rem gessisse auctor est idem Polybius, & in prælio apud Acheloum amnem, Stratumque urbem commisso, cum vario & ancipiti marte diu pugnatum esset, tandem Illyriorum militum opera ac virtute effectum est, ut victis Ætolis, & in fugam aversis, Macedones victoriam adepti fuerint. *Diu varia victoria fuit, ad extremum Illyriis a Philippo in subsidium mercenariorum missis, Ætoli victi passim fugere.* Sed deinde Scherdilaidas in Philippum, quod pactam pecuniam non solvisset pro navibus & militibus acceptis, arma convertit, multasque ejusdem urbes cepit ac diripuit, & primo Macedonico bello Romanis contra Philippum fidelem operam navavit.

Scherdilaidas & Pleuratus Reguli Illyriorum.

Illyrii Ætolos in fugam avertunt.

Cum secundum Punicum bellum maxime ferveret, ejusque jam tertius annus decurreret, qui fuit ante Christum 217. Romani, quos licet duplici maximeque insigni clade ad Ticinum ac Thrasymenum graviter perculsos, nullius usquam terrarum rei cura, ne longinqua quidem effugiebat, uno fere anno ante tertiam Cannensem calamitatem, Legatos ad Philippum Macedoniæ regem miserunt ad deposcendum Demetrium Pharium, qui bello victus biennio ante ad eum se receperat. Sed nihil ab Rege impetratum est, quippe ad Hannibalem jam spectabat, quocum jungendi adversus Romanos fœderis vehemens auctor erat, assiduusque hortator idem ipse Demetrius. Per idem tempus ab Romanis Legati ad Pineum Illyrici regem venerunt, qui annuum stipendium, cujus dies exierat, ab eo exigerent, aut si diem proferre vellent, obsides acciperent. Hæc Livius Dec. 4. lib. 2. De Pineo Rege Illyriorum nihil deinceps memoriæ proditum est; eumque paucis post annis diem suum obiisse arbitror; quippe cum in eo fœdere, quod quinquennio post Ætoli cum Romanis contra Philippum fecerant, adscriptum apud Livium inveniam Pleuratum Regem Illyriorum, quem non alterum illum ejusdem nominis filium Scerdileti, sed Pinei aut filium, aut fratrem, ejusdemque successorem fuisse existimo. Interea Demetrius nullam intermittebat occasionem Philippi hortandi, urgendique, ut Romanis belli Carthaginiensis mole propemodum oppressis, præsertim post duas clades ad Ticinum & Thrasymenum acceptas, bellum inferret, spe oblata Italiæ potiundę; non quod magni ejus interesset Philippi imperium augeri, sed quia incredibili adversus Romanos odio, & ditionis amissæ recuperandæ studio flagrabat. Nec vero a consiliis Demetrii abhorrebat Philippus; sed antequam Romanos aperto bello aggrederetur, urbes Macedoniæ ab Scherdilaida vi atque armis repetendas, itemque aliquam Illyrici partem præsertim maritimam occupandam censebat, unde copias in Italiam trajiceret. Itaq; pace jam facta cum Ætolis, Scherdilaidæ bellum intulit, nec solum Macedonicas urbes recepit, sed etiam aliquot ex urbibus Illyricis inter Drilonem & montes Acroceraunios in suam potestatem redegit. Hæc Polybius lib. 5. *Philippus Rex*, inquit, *cum post factam pacem soluta classe in Macedoniam navigaret, Scherdilaida in itinere obvians, qui sub prætextu debitæ sibi pecuniæ, cujus rei gratia naves regias in Leucade, ut supra diximus, ceperat, tunc Pelagoniæ oppidum nomine Pissæum in prædam verterat, & complures Dassaretidis civitates, Antipatriam, Chrysondionem, Gertonem, præterea etiam non parvam Macedoniæ partem sibi, partim sollicitationibus, partim viribus adsciverat, extemplo copias in terram exposuit, omni studio ad prædictas civitates recuperandas intentus; omnino autem bellum adversus Scherdilaidam gerere decrevit: pernecessarium existimans Illyricum suæ ditioni subjicere, cum ad alias res gerendas, tum maxime ad transfretationem in Italiam. Demetrius enim adeo Regis animum ad hanc spem & expeditionem dies noctesque inflammabat, ut etiam dormiens vidisse se diceret Philippum hæc omnia molientem; quod non tam Philippi gratia faciebat, quam odio Romanorum, & quod per eum modum recuperaturum se loca sperabat, quibus circa Pharum spoliatus fuerat. Philippus itaque admotis copiis prædictas omnes civitates occupavit; in Dassaretide enim cepit Creonium & Gerontem; circa Lychnidiam paludem Enchelanas, Ceracem, Sationem, Bœos, in ditione vero Calcecinorum Bantiam, & apud Pissantinos Orgysum; quibus peractis copias in hyberna dimisit.*

Legati Romanorum ad Philippū Macedoniæ, & ad Pineum Illyrici Reges.

Pineus moritur.

Urbes Illyriorum a Philippo captæ.

Cum igitur Philippus omni cogitatione curaque intentus esset in expeditionem Illyricam, ut hinc viam sibi ad Italiam muniret, centum lembos ad similitudinem & exemplar navium Liburnicarum ædificari, omnique bellico instrumento ornari jussit, quibus primum ad oram maritimam Illyrici occupandam, deinde, si res & opportunitas posceret, ad copias in Italiam transferendas uteretur. Anno itaque ante Christum 216. Illyricum versus classe invectus, Romanorum vano metu repressus ab incepto destitit; neque enim ejus consilium & apparatus fugerat Scherdilaidam, qui ab Romanis cum auxilium petiisset, decem naves ex classe ad Lilybæi promontorii totiusque Siciliæ præsidium instructa impetraverat. Has Rhegio Apolloniam Scherdilaidæ subsidio missas jam adventare, earumque numerum multo, quam re ipsa erat, majorem esse cum nunciaretur Philippo, is veritus, ne cum integra Romanorum classe confligere cogeretur, re infecta, in Græciam cum suis lembis redire festinavit. *Philippus ratus ob id classem non longe abesse, subito terrore correptus, collectis anchoris inhibere remos, ac convertere iter jussit, trepideque & nullo servato ordine retrocedens, postridie Cephaleniam appulit. . . . Accidit autem omnem eum timorem esse falsum. Etenim Scherdilaidas cum audivisset Philippum per hyemem magnam multitudinem lemborum ædificasse, adventum ejus per mare veritus, auxilium Romanorum per legatos imploravit. Romani decem naves ex classe, quæ Lilybæi erat, misere; hæ juxta Rhegium transeuntes visæ fuerant, quarum timore nisi frustra correptus Rex fuisset, & iis facile potiri poterat, & peropportunum ad res Illyricas tempus habere.* Polybius lib. V.

Philippus inani metu deterritus ab invadendo Illyrico.

Fama de clade Cannensi, qua cæsa dicuntur ad quadraginta millia Romanorum, in Græciam cum perlata esset, Philippum impulit, ut quod jamdiu volvebat animo, id tandem perficere decreverit; posteaquam enim tertia jam pugna, tertia victoria ab Hannibale & Pœnis erat, ad fortunam inclinavit, legatosque ad Hannibalem in Campaniam misit, qui fœdus cum eo, & amicitiam jun-

Philippus cum Hannibale fœdus facit.

gerent. Ad Illyricum quod attinet, in has ferme leges inter Pœnum Ducem legatosque Macedonum fœdus ictum Polybius lib. 7. tradit; *Si pax cum hostibus fieret, neque in potestate Romani habeant Corcyreos, neque Apolloniates, neque Dyrrhachinos, neque Pharum, neque Dimalen, & Parthinos, neque Atintaniam. Redduntо iidem Demetrio Phario omnes illius propinquos & necessarios, qui intra Romanorum ditionem fuerint.* At legati eadem navi, qua legati ab Hannibale ad Regem missi, in Macedoniam redeuntes, cum in classem Romanorum incidissent, capti sunt omnes, conjectique in vincula. Quod Philippus ubi rescivit, ignarus de iis, quæ cum Hannibale legatis suis convenissent, quæque legati ejus ad se allaturi essent, aliam legationem cum iisdem mandatis decrevit. Et secundi quidem legati prospere tulerant, ac retulerant mandata; sed æstas ejus anni, qui fuit ante Christum 216. prius se circumegit, quam movere ac moliri quidquam Rex posset.

M. Valerius Prætor contra Philippũ ducere classem jussus.

Romani cernentes, quanta vix tolerantibus Punicum bellum Macedonici belli moles instaret, in id omni ope operaque enitendum sibi censebant, ut bello ultro Macedonibus inferendo averterent ab Italia hostem. Itaque jubent M. Valerium Lævinum Prætorem proficisci Tarentum ad classem, quam & numero navium augendam, & omni bellico instrumento, commeatuque diligenter instruendam curaverant: ea classe primo quoque tempore in Macedoniam transmitteret, daretque operam, ut Philippum in regno contineret.

Oricum recipit, & hostes fudit.

Anno ante Christum 214. sub initium veris Philippus classe Epirum prætervectus, ad Oricum primam Illyrici urbem clam nocte exercitum admovit, eamque sitam in plano, neque mœnibus, neque viris, neque armis validam primo impetu oppressit. Inde ad obsidendam Apolloniam exercitum duxit. Hæc M. Valerio nunciata cum essent, nihil moræ interposuit, quin statim cum classe instructa parataque in Illyricum trajecerit; quam ubi ad littus Orico proximum applicuit, urbem haud magno certamine recepit. Deinde mille delectorum militum navibus longis cum Præfecto Apolloniam misit; qui expositis in terram militibus, deductisque ad urbem, castra hostium neglecta, atque aperta silentio noctis intravit; inde tantus terror pavorque omnes incessit, ut nemo fuerit qui arma caperet, aut castris pellere hostem conaretur; & Rex ipse vix somno excitatus prope seminudus ad flumen haud longe ab urbe, navesque perfugit, quo & alia turba effusa est. Paullo minus tria millia militum aut capta, aut occisa, castra direpta, urbs obsidione liberata. Quæ cum Oricum essent nunciata, M. Valerius classem extemplo ad ostium fluminis duxit, ne navibus capessere fugam Rex posset. Itaque Philippus subductis, aut incensis navibus, terra Macedoniam repetens exercitum reduxit magna ex parte inermem spoliatumque. M. autem Valerius classem apud Oricum in hyberna duxit. Hæc Livius Decad. 3. lib. 4.

Philippus Lissum & Acrolissũ cepit.

Haud vero Philippus ob rem Illyricam parum prospere gestam animo despondit; sed tempus, quod ab expeditionibus militaribus vacuum dabant hyberna, ad comparationem novi exercitus contulit; & quando se a navalibus copiis minus paratum esse videbat, quam ut mari confligere cum Romanis posset, terra sibi aliquid tentandum aggrediendumque censuit. Quocirca vere jam appetente anno ante Christum 213. exercitum superatis montium angustiis in Illyricum traduxit, & Lissum, urbem natura ac loco munitam, & validis propugnaculis septam terra marique oppugnare instituit. Lissum enim, itemque Acrolissum, arcem urbi superimpositam plane inexpugnabilem si cepisset, sperabat fore, ut cæteris ejusdem regionis oppidis nullo negotio potiretur. Neque suus illum conatus, aut spes fefellit; cum enim non tam vi & oppugnatione, quam arte & militari quodam stratagemate urbem arcemque in potestatem redegisset, gentes urbesque finitimæ ultro in deditionem venerunt. Lissanam expeditionem Polybius ad hunc modum lib. 8. descripsit. *Cum Philippus jampridem Lissum, & Acrolissum animo agitaret, eaque loca in potestatem suam redigere studeret, exercitum eo deducere instituit: confecto autem bidui itinere, ac superatis faucibus, propter fluvium Ardaxanum non procul ab urbe consedit: ibi cum Lissi ambitum animadvertisset, & qua mare, qua continentem spectat, egregie tum natura loci, tum arte munitum; Acrolissum quoque ei adjacentem, partim quia mire in altum est sublatum, partim ob reliquam munitionem, ejusmodi præseferre speciem, ut posse illa loca abs se per vim capi nemo sperare homo deberet; omnem penitus de hac occupanda spem abjiciens de urbe capienda non omnem plane spem posuit. Observaverat Rex intervallum medium inter Lissum & prominentem montis radicem, ubi est Acrolissum, apte situm esse ad moliendam urbis oppugnationem. Igitur levi prælio eo loci instituto, vafro quodam consilio, eoque admodum opportuno uti statuit. Unum Macedonibus ad quiescendum cum concessisset diem, atque interim, uti res, atque tempus monebat, eos esset cohortatus, inter sylvosas convalles versus mediterraneam regionem, supra illud, de quo jam diximus, spatium, ante primum diluculum majorem, ac meliorem suorum expeditorum partem occultat, ipse insequenti die ab altera urbis parte cetratos, & quod supererat expeditorum secundum littus ducere: postquam urbis circuitum esset emensus, & ad dictum antea locum jam pervenisset, nemo dubitabat, quin ab illa parte ad urbem adoriendam esset ascensurus: & quoniam notus erat omnibus Philippi adventus, ex universo circumcirca Illyrico magna hominum multitudo Lissum convenerat. Acrolisso enim tuendo parvam oppido manum, satis natura munitum locum esse rati, delegaverant.*

Statim igitur ad primum appropinquantium Macedonum conspectum, qui in urbe erant, qua numero, qua situ locorum munitissimorum freti, extra muros eruperunt. Rex cetratos in plano locis opportunis locat: levem armaturam ad colles progredi, & pugnam cum hoste acriter capessere jubet, quibus imperata facientibus equo Marte aliquamdiu pugnatur. Sed mox regii partim locorum iniquitati, partim multitudini hostium cedentes terga vertunt: ubi vero ad cæteros isti se recepissent, oppidani præ contemptu pergere ulterius, ac tandem descendere in campos ausi, cum cetratis manum conserunt. Præsidiarii Acrolisso impositi, cognito Philippum sensim, cessimque per intervalla subsistendo suas cohortes reducere, universa pugna cedere illum arbitrantes, naturaque loci confisi per imprudentiam avocari se a statione patiuntur. Deinde Acrolissum paulatim deserunt, & quasi versis in fugam hostibus, præda esset aliqua futura, per devios calles ad plana, & campestria loca magno impetu deveniunt: tum vero qui in insidiis ad partem Mediterraneam fuerant dispositi, nemine animadvertente, coorti Acrolissum strenue, ac fortiter invadunt; simul cetrati repente in hostem versi, prælium cum illis ineunt: omnibus novitate hujus casus perturbatis, qui Lisso egressi fuerant, cum huc illuc dissipati pedem referrent, in urbem ad extremum se recipiebant: iis vero, qui

Acro-

Arcolisso exierant, viam ad reditum, qui ex insidiis excitati fuerant, præcluserunt. Ita factum est, ut arx quidem, quod sperare nemo foret ausus, statim sine periculo caperetur; Lissus vero postridie ejus diei: idque magnis certaminibus prius editis; postquam atroces ac terribiles a Macedonibus impressiones essent factæ. Philippus igitur velut miraculo dictis jam locis potitus, hoc uno facinore adeo vicinos omnes sibi reddidit obnoxios, ut plerique in Illyrico ultro urbes suas fidei illius permitterent; semel enim per vim expugnatis illis propugnaculis, nulla amplius munitio violentiæ Philippi par futura, neque si quis se illi opponeret, ullus ad salutem receptus superfuturus vulgo omnibus videbatur.

Fœderati Romanorum contra Philippum,

Interea M. Valerius Lævinus classe ex hybernis educta Græciam circumiit, tentandis per secreta colloquia Principum animis, ut quam posset plurimos cum Romanis adversus Philippum fœdere conjungeret. Ætolos, quibus maxime Philippum & Macedones graves accolas esse haud ignorabat, facile in suam sententiam, & voluntatem perpulit. Igitur inscriptæ conditiones, quibus in amicitiam societatemque populi Romani venirent. Huic autem fœderi iisdem legibus adscribi, præter Attalum Regem Asiæ, Eleos, & Lacedæmonios, *Pleuratus* & *Scerdiletus* voluerunt, quos *Illyriorum* Reges Livius Decad. 3. lib. 6. appellat. Hunc autem Pleuratum, cujus hic meminit Livius, alium fuisse diversumque oportet a Pleurato juniore, quem idem Livius alio loco vocat filium *Scerdileti*. Nam si Pleuratus is, de quo nunc agimus, filius esset Scerdileti, non utique committeret Livius, ut eum priore loco ante patrem nominaret; nec vero utrumque Regem Illyriorum dixisset, quippe patre vivo & regnante, neque consuetudo, neque leges sinunt regem esse haberique filium, quem regni potiri ante obitum parentis omnia jura vetant.

Quos inter Pleuratus, non filius Scerdileti, sed Pinei successor,

Itaque Pleuratus, qui primo bello Macedonico fœdus cum Romanis contra Philippum fecerat, ille fuerit necesse est, qui post Pineum apud Illyrios regnum obtinuit, quod ferme integrum Romani, post victum exactumque Demetrium, eidem Pineo restituerant, ut supra diximus, & ab Drilone usque ad Carnos protendebatur. Scerdiletum vero Regulum potius, quam Regem dixerim, sive Dynastam, qui ultra citraque Drilonem oppida aliquot possidebat; ex illis videlicet Regulis, quorum meminit Polybius, quosque Pleurato supremo Illyriorum Regi jure fiduciario obnoxios fuisse arbitror. Utrum vero is Pleuratus, ex quo natus est Gentius Rex postremus Illyriorum, filius fuerit, an vero frater Pinei, non satis liquet. Fratrem fuisse magis verisimile est; cum enim Pineus ante septem annos adhuc esset impubes sub tutela Demetrii, nec multis post annis obierit; aut sine liberis decesserit, aut nullos reliquerit necesse est, qui maturi essent imperio. Ætolicum fœdus referendum censeo ad finem hujus anni, qui ante Christum 213. numeratur; nam sub ea pacta & conventa, cum Ætoli extemplo bellum adversus Philippum movissent, huic Pellæ jam hybernanti Ætolorum defectio allata est, ut tradit ibidem Livius. Itaque Philippus, cum primo vere anni insequentis exercitum deducere in Græciam decrevisset, Illyrios antea debellandos, finitimasque ejus urbes, quas nondum ad suum imperium adjunxerat, capiendas, suisque præsidiis firmandas censuit, ne quid ab ea parte periculi Macedoniæ ingrueret. Quapropter expeditionem subitam in Oricinorum atque Apolloniatum fines fecit, egressosque Apolloniatas cum magno terrore ac pavore compulit intra muros. Cæterum vastatis proximis Illyriis, nihil memorabile præterea gessit; atque in Pelagoniam iter vertens Dardanorum urbem sitam in Macedonia cepit, ne Dardanis transitum ad Macedoniam vastandam præberet. Hæc Livius, qui reliquas Philippi excursiones in alia atque alia loca ad populos sibi contra Romanos fœdere jungendos persequitur. Ex Illyriis Trallos, alii legunt Triballos, in exercitu Philippi fuisse, eosque cum Ætolis haud prospere pugnasse commemorat Livius Dec. 3. lib. 7. qui scilicet vel in Philippi ditione erant, vel ad ejus societatem se adjunxerant. Cæterum fere tota hujus belli moles deinde in Græciam & Macedoniam incubuit, quietis interea pacatisque Illyriis; nisi quod Eropus quidam, fortasse Præfectus copiarum Scerdileti, Lychnidum urbem, & quosdam vicos Dassaretiorum Philippo ademptos cepit. Neque eo bello, quod annos fere decem tenuit, quidquam singulare memoriaque dignum sive a Pleurato, sive a Scerdileto gestum invenio; nisi forte aliquas incursiones in Macedoniam fecerint; nam, ut Livius tradit, cum suis utrumque copiis Macedoniæ imminere Philippo nunciatum fuit.

Philippus Illyriorum multa loca vastat.

Pacem cum Philippo Macedoniæ Rege primum Ætoli,

Anno ante Christum 204. cum Romani bello Punico distenti per biennium res in Græcia ferme neglexissent, Philippus Ætolos ab Romanis desertos, cui uni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad pacem petendam & paciscendam subegit. Sed pace vix dum facta P. Sempronius cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & trigintaquinque rostratis navibus ad opem ferendam sociis in Illyricum trajecit. Dyrrhachium classem cum applicuisset, ubi intellexit Ætolos injussu Senatus populique Romani, contra quam fœderis leges vetabant, cum Philippo pacem fecisse, copias deduci jussit ad obsidendum Dimalum oppidum, & loco egregie munitum, & vallo mœnibusque validissimis cinctum, quod regiis præsidiis tenebatur. Adventus Romanorum Parthinos, & propinquas alias gentes ad spem rerum novandarum excitavit. Ea cum audisset Philippus, ne qui motus major in finitimis gentibus populisque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit, quo Sempronius se receperat, agros urbi circumjectos vastavit, & ad ipsam urbem admotis copiis, potestatem pugnæ Sempronio fecit. Cæterum cum Romanis quoque, sicut cum Ætolis, cupiebat pacem, si posset; sin minus, inducias facere, præsertim cum pacis faciendæ auctores eidem essent legati Epirotarum, quos diuturni belli tædebat. Cum itaque per nuncios ultro citroque missos locus & dies colloquii inter Philippum & Sempronium dictus esset, convenissetque uterque, P. Sempronius conditiones pacis dixit, ut Parthini & Dimalum, & Bargulum, & Eugenium tria oppida Romanorum essent. Romano fœderi præter Attalum regem, aliosque Græciæ populos, adscriptus est Pleuratus; Scerdileti autem cum nulla facta sit mentio, verisimile est eum jam vita functum fuisse, cui filius Pleuratus junior in principatum successit. Exinde res in Illyrico quietæ fuerunt & pacatæ; cum Pleuratus major regnum Illyricum inter Drilonem & Carnos obtineret, Pleuratus autem minor in ea Illyrici parte dominaretur, quam jure hæreditario ab Scerdileto parente acceperat.

deinde etiam Romani faciunt *Livius Dec. 3. l. 9.*

Alterum Philippi cum Romanis bellum.

Bello secundo Punico jam confecto, alterum Macedonicum successit cum eodem Philippo Rege P. Sulpitio Galba, & M. Aurelio Cotta Coss. anno ante Christum 200. paucis post pacem Carthaginiensibus datam mensibus; seu potius renovatum est; quippe quod tredecim fere ante annis cum esset cœptum, triennio prius depositum erat, interruptumque. Ad id Romanos perpulere cum veteres in-

injuriæ Philippi, tum recentium sociorum querelæ, præsertim Atheniensium, qui ab Rege pervastati ab Romanis opem petierant. Hoc bellum gerendum Senatus dedit Sulpitio Consuli, qui autumno ferme exacto cum in Epirum appulisset, Apolloniam terrestres copias, navales Corcyram in hyberna deduxit; postquam Philippus multa Græciæ oppida jam ceperat, inter quæ Abydum, cui præsidio imposito in regnum rediit. In hoc itidem bello Trallos populos Illyricos sub Philippo stipendia fecisse Livius Dec. 4. lib. 1. tradit. Eorum regio apud Stephanum Trallia dicta, & pars Illyriæ nuncupata est. Eam Macedoniæ finitimam fuisse arbitror, & ab Regibus Macedonum ad regnum Macedonicum adjectam. Ab Trallis Illyricis fortasse oriundi erant, in Thraciamque migraverant Tralles illi, quos Plutarchus in Agesilao Thraciæ adscripsit. Sulpitius Consul per C. Claudium Præfectum & per L. Apruſtium legatum rem Macedonicam prospere gessit. Cum inter Apolloniam & Dyrrhachium ad Apsum flumen haberet castra, Reguli ac Principes accolæ ad eum venerunt auxilia pollicentes, inter quos erat Pleuratus Scerdileti filius, & Illyriorum Dynasta, cui respondit Consul ejus opera, cum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Pleuratus major Rex Illyrici huic bello implicari noluit; nam neque inter eos, qui apud Consulem in hanc expeditionem nomina dederunt, vel quibus post bellum confectum in formula pacis nominatim cautum est, Pleurati hujus mentionem factam, neque ab eo quidquam contra Philippum auxilii operæque collatum invenio. Ab Isseis tamen sociis populi Romani navales copias ad bellum Macedonicum suppeditatas esse auctor est Livius Dec. 4. lib. 1. quippe Isseorum xx. lembi ad Prasias, qui continentis Atticæ locus est, classi Romanæ adjuncti sunt, missique ad populandos Carystiorum agros; unde cum rediissent, ad insulas, urbes, orasque maritimas Philippi incursandas diripiendasque cum cætera classe velis in altum datis, penitus in Ægæum provecti sunt.

Liv. Dec. 4. lib. 1.

Issei Romanis operam & auxilia præbent.

Itaque cum P. Sulpitius exercitum movisset, iterque per Dassaretiorum fines facere instituisset, Pleuratus cum Dardanis, qui se ibidem federi Romano adscribi voluerant, in Macedoniam irrupit per angustias Pelagoniæ, ad quas quidem obsidendas Philippus filium Persea puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui ætatem ejus regerent, cum parte copiarum miserat; sed ubi Romanum exercitum adventare intellexit, revocato filio præsidioque, quod in Pelagoniæ faucibus erat, ut iis copiis suas augeret, Pleurato Dardanisque iter in Macedoniam patefecit. Interea Philippus duplici prælio equestri victus, cum fama & auditione accepisset Pleuratum Dardanosque ingentibus copiis profectos domo jam in Macedoniam transcendisse, ad regnum tuendum se referre coactus est. Præter hanc Macedonicam incursionem nihil aliud a Pleurato gestum esse comperio in hoc secundo bello Macedonico, quod demum quarto anno, postquam cœptum, sive instauratum fuerat, ante Christum 197. a T. Quinctio Flaminio confectum est, victo debellatoque ad Cynoscephas in Thessalia Philippo. Hoc prælium diligentissime descripsit Polybius lib. 17. in quo refert cæsa octo millia Macedonum, capta quinque millia. Anno insequenti decem Legati ab Roma venerunt, qui Philippo pacem petenti pacis conditiones legesque perscriberent; quarum caput erat, ut omnes Græcorum civitates, quæ in Europa, quæque in Asia essent, libertatem ac suas leges haberent; & quæ earum sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus deduceret. Nec vero Pleurato præmium defuit ob suam operam in eo bello Romanis collatam. Ei quippe *Lingus & Parthini* dati sunt; Illyriorum utramque gentem fuisse Livius tradit, quam Philippus sub potestatem redegerat. Parthini infra Dyrrhachium ad meridiem mare accolebant, a Partho, cujus meminit Stephanus, primario gentis oppido nomen mutuati. His finitimi erant Dassaretii populi Mediterranei, quos Plinius a tergo Parthinorum collocavit. Lingus civitas erat & regio, cujus præter Livium nemo veterum mentionem fecit, quamque idem Livius Dec. 4. lib. 2. videtur inter Dassaretios & Macedoniam locasse, cum scripsit T. Quinctium Consulem, qui prope Aoum amnem castra habebat, consultasse; *utrum recto itinere per castra hostium viam facere conaretur, an ne tentata re tanti laboris ac periculi, per Dassaretios potius Lingumque tuto circuitu Macedoniam intraret*. Idem Livius paullo post *montem Lingon* commemorat, quem ad Septemtrionem extremum montium Epiroticorum fuisse censeo; cum quippe annumerat inter montes Epiri, *interjectos Macedoniæ Thessaliæque; latus, quod vergit in Thessaliam, Oriens spectat; Septemtrio a Macedonia objicitur*. Ab hoc monte, cui proxime suberat, Lingus civitas & regio nomen accepit. Cave porro, ne Lingum confundas cum Lynco urbe Macedonica, a quo populi Lyncestæ. Cum enim Livius Lingum Illyrico adscripserit, Lyncestas in quartam Macedoniæ regionem conjecit. Ita Pleuratus ad paternam Scerdileti hæreditariam ditionem duos populos Romanorum beneficio adjecit.

Pax cum Philippo.

Lingus & Parthini Pleurato dati.

§. VII.

De Gentio postremo Illyriorum Rege, & regni Illyrici interitu.

Post bellum secundum Macedonicum haud multum temporis intercesserat, cum Pleuratus alter, idemque supremus Rex Illyriorum, e vita decedens regni hæredem ac successorem Gentium filium reliquit. Is patre Pleurato & matre Eurydica genitus, fratres duos Platorem utroque parente, Caravantium matre eadem, sed non eodem patre natum habuit. Huic propter ignobilitatem paternam minus suspecto nihil erat, cur vitam adimeret, quin ad bellum contra Romanos gerendum ejus opera usus est. At Platorem occidit, & duos amicos ejus Ettritum & Epicadum impigros viros, quo tutius regnaret. Platore interfecto gravis deinde, dempto fratris metu, popularibus esse cœpit, & violentiam insitam ingenio intemperantia vini accendebat. Hæc ex Livio Dec. 5. lib. 4. Gentius itaque regnum paternum adeptus cum esset, malis initiis ortus, tristes progressus, pejores exitus habuit principatus. Nam anno ante Christum circiter 180. magna pars Illyriorum ab Rege descivit, sive quia hic avare superbeque imperabat; sive quia illos regii dominatus tædebat. *Hic populus*, ait Polybius in fragm. n. 124. *quamdiu vixit Pleuratus, ei paruit, post obitum vero illius, cum in regno Gentius successisset, ab illo defecerunt Dalmatæ*. Tum primum Dalmatiæ & Dalmaticum nomen exortum est. Illyrii siquidem inter Naronem Nestumque, cum se in libertatem vindicassent, ab Delminio, sive Dalminio urbe mediterranea, quam novæ Reipublicæ, totiusque gentis caput ac metropolim esse voluerunt, nomen mutuati, quo ab cæteris Illyriis distinguerentur, Delmitanos se appellarunt; unde litteris paullulum immutatis Dalmatiæ & Dalmatarum voca-

Pleurato in regnum Illyricum successit Gentius.

Illyriorum pars a Gentio deficit.

Initium nominis Dalmatici.

vocabulum defluxit; quod deinde invaluit, hodieque retinetur. Nec dubium videtur esse, quin cæteri quoque Illyrii Occidentales, ab Nesto sive Tiluro usque ad Arsiam, per idem tempus ab Gentio defecerint. Nam Istri, qui ab Arsia initium ducebant, gens itidem Illyrica, ut eos Appianus vocat, jampridem Regum Illyriorum dominatu exempti, suos sibi propriosque Regulos adsciverant: Porro Dalmatæ, cum initio Naronem inter Nestumque se continuissent, deinde fines imperii usque ad Titium amnem propagarunt; totaque illa regio ab Narone ad Titium porrecta Dalmatiæ nomen subiit; cætera autem regio, quam Titius ab Ortu, Arsia ab Occidente definiunt, antiquum Liburniæ nomen retinuit, vel resumpsit, eoque cum ab Dalmatis, tum a cæteris Illyriis distingui cœpit. Hinc duæ extiterunt Respublicæ, altera Dalmatarum, altera Liburnorum, quæ per annos circiter ducentos suam libertatem retinuerunt, antequam vel ultro Romanis se dederint, vel victæ debellatæque sub imperium ditionemque populi Romani ceciderint. Istria vero Regum Illyriorum dominatu excusso proprium deinceps Regulum habuit, sed paullo post in Romanorum ditionem concessit; itidemque Carnia, incertum quo tempore, quave ratione, ad Romanum imperium adjuncta est. Itaque post Dalmatiam & Liburniam ab Gentio divulsas, hujus regnum intra fines sane angustos compulsum est; & ab Occasu Narone, ab Oriente Drilone fluminibus definitum; nisi quod Gentius ultra Drilonem Lissum urbem & natura, & situ, & firmissimis præsidiis, ac propugnaculis munitam in sua potestate retinebat. Ad hæc tempora censeo accommodari posse tripartitam illam divisionem Illyrici *Regii*, *Tyrannici*, *Liberi*, traditam a Schymno, qui seclusa Liburnia Illyricum usque ad montes Acroceraunios produxit. Pars illa, quæ nullius dominationi parens suis utebatur legibus ac magistratibus, erat Dalmatia. Reliquæ duæ partes, altera ab Narone ad Drilonem Gentio; alterius inter Drilonem & Montes Acroceraunios portio quædam Pleurato parebat: utra Tyrannico Regioque imperio subesset, non satis liquet. Quæ hic breviter strictimque attigimus, paullo copiosius diligentiusque explicabimus infra in parte 2. prolegom. cap. 1. §. 2. ubi de origine nominis Dalmatici.

Respublicæ Dalmatarum & Liburnorum.

Gentius Romanis infidus mare infestat:

At Gentius Illyrici regni parte maxima propter ejus gentis a se defectionem amissa, commodorum & vectigalium, quod sibi ex ea jactura decesserat, maritimis prædis & quæstubus sarciendum censuit. Itaque desciscens ab instituto patris Pleurati avique Pinei, qui se Romanis bonos amicos & socios fideles præbuerant, Romanorum amicitiam, datamque illis fidem rapiendi prædandique cupiditati posthabuit, & lembos haud paucos instruxit, qui oram Italicam depopularentur; & multis civibus Romanis ac Sociis Latini nominis injurias fieri in suo regno aut jussit, aut certe non vetuit. L. Duronius Prætor Romanus misit, qui eum admonerent, ut cœptis absisteret; sed legatis ne conveniendi quidem Regis potestas facta est. Quare cum ab eodem Prætore de hisce rebus apud Senatum accusatus esset, conatus est se purgare Senatui per suos Legatos, qui fidem facerent tum Regem forte ægrum in ultimis partibus fuisse regni, cum ejus conveniendi causa Legati a Prætore venissent; simulque ejus nomine peterent a Senatu, ne crederent confictis criminibus, quæ inimici detulerant. Jussus est C. Claudius Prætor de hac re cognoscere, atque ad Senatum referre, neque antea Gentio Regi legatisve ejus responsum reddi placuit. Hæc Livius, qui legationem Gentii Romam sui purgandi causa missam refert ad Consulatum A. Posthumii Albini & Calphurnii Pisonis, quocum congruit annus ante Christum 180.

accusatus apud Senatum,

Istri piratæ oram Italiæ depopulantur.

Nihilo segnius per eadem tempora piraticæ operam dabant Istri, infestamque reddebant navigationem Adriaticam; & cum sæpe Tarentini Brundusinique apud Senatum questi essent, maritimos agros expositos transmarinarum navium latrociniis, & depopulatos esse, primum M. Claudio Cons. deinde L. Duronio Prætori negotium fuerat datum annis superioribus, ut Istros comprimerent, arcerentque ab ora Italica. Istria, quæ regni Illyrici pars erat extrema ad Occasum, postquam a Regibus Illyriorum desciverat, alium sibi Regem delegerat, quem alii Carmelum, alii Æpulonem fuisse dicunt; utrumque nominat Livius, nec satis perspicue explicat, duosne velit intelligi, an unum eumdemque Regulum Istrorum, qui Carmelus, idemque Æpulo appellaretur. Propius vero est Carmelum quidem Regem seu Ducem Gallorum fuisse, qui collecto exercitu Istris, cum esset finitimus, subsidio venerat, Æpulonem vero iisdem Istris regali jure præfuisse. Anno itaque ante Christum 178. bellum Istricum ex auctoritate Senatus gerendum suscepit A. Manlius Consul, qui ab Aquileja profectus ad lacum Timavi, quinque fere millia passuum a mari, posuit castra; cum per idem tempus adversus cæteros Illyrios Duumviri navales creati essent, qui oram maritimam ab Tarento usque ad Aquilejam tuerentur. Istri adjunctis copiis Gallorum, quos Carmelus adduxerat, in castra Romanorum impetum faciunt, & a militibus improvisa illa incursione perterritis, atque ad mare fugientibus, vacua relicta capiunt ac diripiunt. Sed cum Romani ex illo pavore se recepissent, revocatique essent ad castra recuperanda, demendamque illam ignominiam, hostes vino & somno gravatos adoriuntur, cædunt ad satietatem, amissa castra recipiunt. Anno insequenti C. Claudio Consuli Istria decreta est. Is duabus legionibus novis in provinciam adductis, vetere exercitu cum suis Ducibus dimisso, oppidum Nesattium, quo se Principes Istrorum, & Regulus ipse Æpulo receperat, circumsessum vineis oppugnare instituit; aversoque in alium alveum amne præterfluente mœnia, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Istris præbebat, propugnatores in eam desperationem adduxit, ut gladios in cædem conjugum ac liberorum verterent, ne hi in hostium potestatem venirent. Inter eam stragem ac tumultum Romani murum transgressi oppidum intrarunt; quod ubi ex pavido clamore fugientium Æpulo intellexit, trajecit ferro pectus, ne vivus caperetur; cæteri capti, aut occisi. Duo deinde oppida Mutila & Faveria vi expugnata ac deleta. Istria tota trium oppidorum excidio, & morte Regis pacata est, omnesque undique populi obsidibus datis in ditionem venerunt; & Claudio, cum ad Urbem rediisset, postquam in Senatu de rebus in Istria Liguribusque prospere gestis disseruisset, triumphus est ei decretus. Ex Livio Dec. v. lib. 1. Ita hæc pars Illyrici in fidem potestatemque populi Romani concessit, cum alia pars Illyrici magis ad Occasum vergens, idest Carnia maritima, jampridem subiisset imperium Romanorum, a quibus Colonia Latina Aquilejam deducta fuerat, cum antea Gallos recentes advenas expulissent, qui Alpes transgressi haud procul inde locum oppido condendo ceperant. Nunc ad Gentium revertamur.

Bellum Istricum, Istrique victi, & Istria Romanis dedita.

Cum tertium Macedonicum bellum, auctore Perseo Philippi filio, jam immineret, Gentium quo-

De Gentio querelæ ad Senatum delatæ. Liv. Dec. 5. lib. 2.

quoque Illyriorum regem suspectum Issenses Legati fecerunt, simul questi fines suos secundo ab eo vastatos esse, simul nunciantes uno animo Macedonum atque Illyriorum Reges communique consilio parare Romanis bellum, & specie legatorum Illyrios speculatores Romæ esse, ut quid ageretur, ad Perseum referrent. Illyrii vocati in Senatum, cum legatos se esse missos ab Rege dicerent ad purganda crimina, si qua de Rege Issenses detulissent, sine responso curia, atque urbe, jussi sunt excedere. Cæterum Gentius fecerat potius, cur suspectus esset Romanis, quam satis statuerat, utram partem sequeretur; impetuque magis, quam consilio iis aut illis se adjuncturus videbatur.

Decimius Legatus Romanor. ad Gentiū.

Anno ante Christum 171. cum ab urbe Roma Legati in Græciam venissent, ut circumeuntes Græcorum oppida regionesque, populos ad fœdus cum Romanis contra Persea regem jungendum sollicitarent, L. Decimius missus est ad Gentium, ut eum, si aliquem respectum amicitiæ habere cerneret, tentaret, aut etiam ad belli societatem pelliceret. Sed quid responsi ad Senatum Decimius retulerit, Livius non memorat. Interea Gentius tres & quinquaginta lembos militibus, omnique bellico apparatu instruxerat, eo fortasse consilio, ut illos ad eam partem adjungeret, quo se fortuna inclinaret. Hos apud Dyrrhachium cum duodecim Isseorum lembis Lucretius frater C. Lucretii Prætoris nactus, simulans se credere eos in usum Romanorum comparatos esse, in Cephalæniam abduxit.

Bellum initum cū Perseo. Livius Dec. 5. lib. 2.

Hoc autem anno denunciatum est Perseo bellum, quocum P. Licinius Consul duplici prælio equestri, primo adverso, altero prospero conflixit. Sub hanc pugnam victoriamque equestrem, legatus in Illyricum a Consule missus opulenta duo oppida vi atque armis coegit in deditionem, omniaque iis sua concessit, ut opinione clementiæ eos, qui Carnuntem munitam urbem incolebant, alliceret. Postquam nec ut dederent se, compellere, nec capere obsidendo poterat, ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles esset, quas prius intactas urbes reliquerat, militibus diripiendas dedit. Duo illa oppida cum ad Persei regnum haud dubie pertinerent, nondum enim Romanis cum Gentio justa belli causa intercesserat, sita fuisse arbitror in ea Illyrici parte mediterranea, quæ inter Drilonem & Acroceraunios montes confinis erat Macedoniæ; sed eorum nomen cum Livius silentio prætereat, certa positio designari non potest.

Carnuntes oppidum Illyricum diversum a Carnunto oppido Pannoniæ.

Cave autem Carnuntem, cujus hoc loco meminit Livius, cum Carnunto, sive ut Ptolemæus vocat, Carnunte perantiquo ac celebri Pannoniæ oppido confundas, secutus Schonlebium, qui ex illis duabus civitatibus immenso terrarum spatio disjunctis unam conflavit, eamque Pannoniæ attribuit. Neque enim verisimile est, ut Consul a Macedonia locisque finitimis, in quibus bellum gerebatur, Romanoque exercitu, tam longe suum Legatum abduci cum parte copiarum voluerit; præterquamquod nihil tum rei seu belli Romanis erat cum Pannoniis, ad quos neque pertinebat Macedonicum bellum, ac ne fama quidem ejusdem belli fortasse pervenerat. Adde, quod Pannonia nondum ad jus nomenque Illyricum accesserat, cujus finibus Carnuntem Livius inclusit; neque ante Augustum arma vexillaque Romana visa sunt Pannoniis, cum jam ab Occasu Galliam & Hispaniam, a Meridie Africam, ab Oriente Græciam Asiamque victoriis peragrassent. Carnuntem itaque Livianum in eadem regione Illyrica constitutum fuisse arbitror, in qua posita erant duo illa oppida anonyma opulentissima, quæ Romani ad deditionem perpulerant.

Copiæ Romanis in Illyricū adductæ.

Quamvis autem nusquam alibi, quam in Macedonia bellum esset, Senatus tamen suspectum ob eas, quas dixi, causas Gentium Illyriorum regem cum haberet, octo naves ornatas a Brundusio censuit mittendas ad C. Furium legatum Issam, qui cum præsidio duarum Issensium navium Insulæ præerat, & duo millia militum in eas naves imponi jussit. Eodem anno, qui belli Macedonici secundus, ante Christum 170. erat, C. Hostilius Consul Ap. Claudium in eam Illyrici partem, quæ Driloni & montibus Acrocerauniis interjacet, cum quatuor millibus peditum misit; ut accolas Illyrici tutaretur; qui non contentus iis, quas adduxerat, copiis, auxilia ab sociis corrogando ad septem millia hominum vario genere armavit, peragrataque omni ea regione ad Lychnidum in Dassaretiis consedit. Nihil tamen hostile sive C. Furius, sive Ap. Claudius contra Gentium suspectum quidem, sed nondum alterutri parti aperte addictum gessit.

Appius cæsus & fugatus.

Verum Appius in Macedoniam transgressus ad Uscanam copias cum admovisset, falsis ac fraudolentis oppidanorum pollicitationibus illectus, hostium duabus simul portis erumpentium improviso impetu oppressus cum toto exercitu in fugam vertitur. Itaque fugientes plures quam pugnantes interempti sunt; & magna copiarum parte a missa ad Lychnidum protinus reliquias cladis reduxit. Cæterum Uscanam deinde seu vi, seu deditione in potestatem Romanorum venisse ex Livio haud dubie colligitur, quippe qui eam urbem & Romano præsidio munitam, & a Perseo oppugnatam captamque anno insequenti, memoriæ prodidit.

Gentius cum Perseo fœdus jungit, & Romanis aperte bellum infert.

Ab initio hujus belli Macedonici tertius jam annus inierat, ante Christum 169. cum Gentius partim fraude, partim spe regni amplificandi, promissisque ingentibus pellectus, demum socia cum Perseo arma avidius, quam cautius conjunxit; quo quidem fœdere sibi pariter regnoque extremum exitium conscivit. Perseus ratus, si domuisset finitimos ac proximos Illyriorum, Gentium quoque Regem jamdiu dubium in societatem pellici posse, & ab ea parte Romanis aditum in Macedoniam interclusum iri, hyeme summa cum decem millibus peditum præter duo millia levium armatorum, & quingentis equitibus profectus Stuberam venit. Inde frumento complurium dierum sumpto, jussoque apparatu oppugnandarum urbium sequi, primum ad recuperandam Uscanam urbem in Penestis maximam, quam cum delecta juventute Illyriorum Romanum præsidium tenebat, exercitum duxit. Missi, qui tentarent oppidanorum animos, cum nihil pacati retulissent, oppugnare est adortus; & cum sine intermissione interdiu noctuque omni tormentorum genere mœnia quatere insisteret, sustinuerunt tamen aliquot dies eam tempestatem propugnatores urbis.

Res Persei prosperæ in Illyrico.

Sed adversus vim pares non erant, neque intus satis frumenti aliarumve rerum ad obsidionem diutius tolerandam suppetebat. Itaque cum spei nihil ad resistendum esset, deditio facta est. Exinde alia ejusdem regionis castella aut vi capta, aut voluntate dedita in potestatem redegit. Postremo ad Oæneum, qua transitus est in Labeates, ubi Gentius regnabat, oppidum mœnibus validum, hinc amne Artato præterfluente, hinc monte præalto difficilique aditu cinctum, castra posuit; quod nocturno diurnoque labore vehementissime oppugnatum, tandem cum per vim cepisset, Stuberam victorem exercitum reduxit.

Legationes Persei ad Gentium.

Inde ad Gentium legatos misit, inter quos erat Pleuratus ille, cui post secundum bellum Macedonicum Romani Lingum & Parthinos donaverant. Is regno expulsus sive ab ipsis Romanis, quod

quod

quod Perseo studeret, sive a suis, quod avare crudeliterque imperaret, apud Perseum exulabat. Pleurato autem consanguinitas fortassis cum Gentio Illyriorum rege intercesserat; idque conjici potest ex ipso ejus nomine, quo & parentem & tritavum Gentii appellatum invenio. Nomen autem gentile, ac duabus familiis Regum Illyriorum commune, argumento est utramque familiam ab uno olim, eodemque stipite prognatam fuisse, ac deinde alteram ab altera sejunctam esse. Huic igitur Perseus eam legationem potissimum decreverat, quod quæ illi erat cum Gentio sanguinis communio, magni momenti ad regis animum, quo volebat, impellendum esse posse videretur. Pleurato autem ac cæteris legatis mandavit, ut exponerent æstatis ejus hyemisque acta sua adversus Romanos: adjicerent recentia in Illyrico hyberne expeditionis opera: hortarentur Gentium ad societatem secum & cum Macedonibus jungendam. Hi transgressi jugum Scordi montis in Labeates pervenerant: cumque Scodram urbem regiam, regnique Illyrici arcem adiissent, Rege non invento, qui tum forte Lissi erat, illuc acciti sunt, benigneque auditi mandata regia exposuerunt; quibus Gentius hoc responsi dedit, voluntatem sibi non deesse ad bellandum cum Romanis, cæterum ad conandum id, quod velit, pecuniam maxime deesse. Hæc Stuberam Perseo cum retulissent, extemplo iidem Legati addito Glaucia ex numero custodum corporis regii remittuntur, sine mentione pecuniæ, qua una Gentius impelli ad bellum poterat. Sed iidem haud multo post re infecta ab Gentio eadem referentes redierunt. Interea L. Cælius Legatus Romanus præerat Illyrico, qui nihil movere ausus, cum iis locis Rex esset, post profectionem demum Persei, conatus in Penestis Uscanam recipere, a præsidio Macedonum cum multis vulneribus repulsus, Lychnidum copias reduxit. Deinde cum ab cæteris urbibus, quæ in amicitia & fide permanserant, tum a Parthinis, qui expulso Pleurato in ditionem Romanorum redierant, obsides dari jussit. Perseus vero alios atque alios ad Gentium legatos mittendo eum tentare non antea destitit, quam pecunia pacta, & fraude adjecta, ad suam voluntatem perduxit.

Milites Romani ab Uscana repulsi.

Nam Perseus, postquam intrasse Macedoniam Romanos, & adesse discrimen ultimum belli animadvertit, nihil moræ interponendum censuit, quin omni modo Gentium ad hujus belli societatem pertraheret, cum appareret, quantum in eo præsidii esset, nec tamen ab homine impetrare posset, ut sine præsenti pecunia id bellum susciperet. Cum igitur jam per Hippiam legatum trecenta argenti talenta pactus esset, itaut obsides ultro citroque darentur, Pantaucum misit ad rem perficiendam, qui jusjurandum a Rege & obsides accepit. Missus est a Gentio itidem Legatus nomine Olympio, qui jusjurandum itidem a Perseo obsidesque exigeret, cui duos alios adjecit, qui promissam pecuniam acciperent, ac deinde cum legatis Persei Rhodum trajicerent. Venientibus Illyriis Perseus ex castris cum omni equitatu profectus ad Dium occurrit. Ibi ea, quæ convenerunt, circumfuso agmine equitum exposita, & obsides in conspectu omnium dati acceptique. At cum ad solvendam ex pacto pecuniam ventum est, ibi fraus ac dolus Persei intervenit. Nam cum Pellæ in urbe amplissima Macedoniæ, ex ærario regio trecenta talenta missis a Gentio numerasset, signare eos pecuniam passus est, quam Perseus deinde ad Gentium per suos deferendam curaret. Inde decem talenta ad Pantaucum missa, eaque præsentia dari Gentio jussit; reliquam pecuniam signatam Illyriorum signo portantibus suis præcepit parvis itineribus veherent; & cum ad finem Macedoniæ ventum esset, subsisterent ibi, ac nuncios ab se opperirentur. Gentius exigua parte pecuniæ accepta, cum assidue a Pantauco ad lacessendos hostili facto Romanos stimularetur, M. Perpennam & L. Petilium legatos, qui tum forte ad eum venerant, in custodiam conjecit. Hoc audito Perseus, ratus Gentium in eam necessitatem bellandi cum Romanis se induxisse, unde jam expediri non posset, protinus misit ad revocandos, quibus pecuniam Gentio afferendam tradiderat. Ita Gentius partim cupiditate, partim fraude Persei se bello Macedonico implicuit, quod ei libertatem ac regnum ademit.

Perseus tandem perpulit Gentium ad fœdus contra Romanos. Liv. Dec. v. lib. 4.

Dolus Persei.

Legatorum jurisque communis violatio Gentium Romanis, qui eum antea suspectum habuerant, hostem apertum declaravit. Itaque anno ante Christum 168, cum L. Æmilio Consuli Macedonia bellumque Macedonicum obvenisset, L. Anicio bellum adversus Gentium cum Prætura Illyrici decretum est, quem Senatus jussit in provinciam Illyricam Appio Claudio succedere. Interea Gentius gnaviter impigreque ad bellum cum Romanis gerendum se comparabat; ad quindecim millia armatorum conscripsit, Lissum omnes copias contraxit, lembos octoginta instruxit, quos deinde misit ad Dyrrhachinorum & Apolloniatium agros populandos. Inde Caravantium fratrem ad Cavios gentem Illyricam vi aut terrore subigendos cum mille peditibus & quinquaginta equitibus proficisci jussit, quem quidem Durnium oppidum advenientem benigne excepit, Caravantis vero altera Caviorum civitas exclusit; ipse vero ad Bassaniam urbem quinque millia ab Lisso duxit exercitum; eam socii Romanorum incolebant, qui per missos nuncios prius tentati obsidionem pati, quam dedere se maluerunt. Jam veris principium erat, Aniciusque Prætor cum terrestribus & navalibus copiis in provinciam venerat; qui Apolloniæ cum substitisset, præmisit ad Appium litteras, ut cum exercitu, & copiis auxiliaribus Apolloniatium, & Dyrrhachinorum, itemque Bulianorum, quos Issenses subsidio miserant, se ad Genusuum amnem opperiretur, inter Apsum flumen & Apolloniam, ubi tum castra habebat. Triduo post illuc se contulit; & exercitum ab Appio, sociorumque subsidiarias copias cum accepisset, iis duo millia peditum, & ducentos equites ex delecta Parthinorum juventute adjunxit. Nihil sibi prius faciendum censebat, quam ut Bassanitas solveret obsidione; sed fama lemborum vastantium oram maritimam id consilium, decretamque jam expeditionem avertit. Itaque Anicius primum mari cum hostibus prospere conflixit. Classe Gentiana disjecta, navigiis partim captis, partim fugatis, partim demersis vel incensis, ab agris Dyrrhachinorum & Apolloniatium direptionem ac vastitatem depulit, totamque illam oram maritimam ab omni metu periculoque tutam præstitit. Nihilo segnius rem terra, minusve feliciter gessit. Itaque copiis ultra Drilonem traductis, brevi totum regnum in potestatem redegit. Nam cum aliquot urbes vi cepisset, reliquæ omnes ultro se libenterque dediderunt, adjuvante inclinationem animorum clementia in omnes & justitia Prætoris Romani. Ad Scodram tandem ventum est; id quod caput belli fuerat, non eo solum, quod Gentius eam sibi ceperat velut regni totius arcem, sed etiam quod erat Labeatium gentis longe munitissima & difficilis aditu. Illuc Gentius cum validissimo præsidio, principibusque Illyriorum confugerat. Itaque

Liv. Dec. v. lib. 4.

Copiæ terrestres & navales Gentii.

Anicius mari rem prospere gessit.

Scodram obsidet, & Gentius, urbe tradita, se quoque cum uxore & liberis Anicio dedit.

que instructo exercitu ad mœnia succedit. Illyrii oppugnationem haud expectandam rati, urbe erumpentes prælium loco æquo, majore animo commiserunt, quam sustinuerunt. Cæsi repulsique tantum intulerunt terrorem, ut oratores extemplo ad Prætorem mitteret Gentius, per quos inducias peteret. Trium dierum induciæ datæ; quæ cum exiissent, Rex frustratus spe auxilii, quod a Caravantio fratre brevi allatum iri falso rumore acceperat, præmissis nunciis, ut sibi conveniendi Prætoris potestas fieret, copia ejusdem adeundi facta, in castra venit, & semet suamque stultitiam cum incusasset, postremo ad preces & lacrymas effusus, genubus Prætoris accidens, in potestatem se atque urbem dedit. Anicius Scodra recepta Petilium, Perpennamque legatos vinculis exemit, quibus splendore suo restituto, Perpennam protinus mittit ad comprehendendos amicos cognatosque Regis, qui Medeonem Labeatium gentis urbem profectus Etlevam uxorem Gentii cum filiis duobus Scerdileto Pleuratoque, & Caravantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius bellum Illyricum intra triginta dies confecit, quod nuncio victoriæ Perpenna Romam misso, prius perpetratum, quam cœptum, in urbe auditum est. Nec multis post diebus Romam perduci jussit Gentium Regem ipsum cum conjuge ac liberis, & fratre, aliisque principibus Illyriorum.

Perseus victus Romanis se tradidit.

Eodem anno ante Christianam epocham 168. debellatum est cum Perseo, qui a P. Æmilio Consule magno prællo victus, in quo Macedonum ad viginti millia cæsa, ad undecim millia capta traduntur, cum apud Samothraces se recepisset, relictus a suis ad Romanos transeuntibus, sese filiumque Philippum Cn. Octavio Prætori tradidit; & ad Consulem in castra perductus, inde Romam, in vinculis missus est. Insignis ea victoria, regnique Macedonici occasus, fuit lunari defectione, quam pridie ejus diei, quo certatum est, accidisse ferunt. Ut autem Paullus Æmilius, & Cn. Octavius de Perseo & Macedonibus, sic L. Anicius de Gentio & Illyriis Romæ triumpharunt. Ante currum Anicii Gentius rex cum conjuge & liberis, & Caravantius frater Regis, & aliquot Nobiles Illyrii ducti. De præda militibus in singulos quadragenos quinos denarios, duplex Centurioni, triplex equiti, sociis nominis latini quantum civibus, & sociis navalibus quantum militibus Anicius dedit. Reliquum ex Illyrico prædæ lembi centum & viginti erant, qui partim Corcyræis, partim Apolloniatibus, partim Dyrrhachinis tributi sunt. Rex Gentius cum liberis & conjuge & fratre Spoletum in custodiam traditus; cæteri captivi in carcerem conjecti; recusantibusque custodiam Spoletinis, Iguvium traductus est. Ita demum Perseo & Gentio victis, Macedonicum pariter atque Illyricum regnum extinctum est, redactumque in formam provinciæ. Hæc Livius Dec. 5. lib. 5.

Anicius Illyriis dat, aliis libertatem, aliis immunitatem.

Antequam Anicius ex Illyrico discederet, Scodræ conventum habuit, evocatis ex tota provincia principibus, ibique ex Senatusconsulto, ac de sententia Legatorum, qui ad res Illyricas cum Prætore componendas ex urbe venerant, generatim quidem Illyriis omnibus libertatem, nominatim vero aliquibus immunitatem insuper dedit. Quippe immunes fore declaravit primum Issenses, quod antea socii cum essent, in amicitia populi Romani cum fide permanserint, suisque Romanos in eo bello auxiliis juverint; deinde Taulantios, Pirustas, Rhizonitas, Olciniatas, quod incolumi Gentio ad Romanos defecissent; Daorseos sive Daorizos, quod relicto Caravantio cum armis ad Romanos transiissent; at Scodrensibus, cæterisque Illyriis vectigal imposuit dimidium ejus, quod Regi pendebant. Hoc autem interest inter eos, quos Prætor liberos, quosve immunes esse jussit, quod hi quidem omni onere ac dominatione exempti pro sociis & amicis populi Romani haberentur; illi vero ita liberi essent, ut suis quidem legibus uterentur, suos conventus agerent, suos Magistratus crearent, suis præsidiis suas urbes tuerentur; sed annuum tributum Romanis persolverent, & Romano Prætori ad omnia præsto essent, ejusque imperata facerent. Nam etiam Macedonibus libertatem fere in eamdem formulam fuisse concessam invenio, quos quidem uti & Illyrios liberos, sed non immunes, quin redactos esse constat sub imperium populi Romani, & ex utrisque duas conflatas provincias, alteram Illyricam, alteram Macedonicam. Cæterum ea formula, quam pro tribunali L. Anicius pronunciavit, quaque Illyrios vel immunes, vel liberos fore declaravit, mendosa apud Livium Dec. v. l. 5. videtur. Nam immunitate idcirco Issenses donati esse dicuntur, quod a Gentio defecerint, cum hos Gentio non subditos, sed inimicos fuisse, ex iis, quæ antea scripsit Livius, appareat; quapropter iisdem non datam, sed potius, qua prius fruebantur, immunitatem confirmatam esse dixerim, propterea quod in fide & amicitia populi Romani permanserant. Idem animadvertit Historicus Dalmata lib. 1. cap. 1. & paullo aliter ac nos fecimus, mendum illud corrigendum censuit: *Issenses vero*, inquit, *qui primi inter liberos & immunes a Livio numerantur, sicuti ex præcedentibus verbis Gentio non fuisse subditos, imo inimicos patet; ita Livium eosdem cum cæteris Illyriis, quibus tunc, quod incolumi Gentio ad Romanos defecissent, libertas & immunitas concessa fuit, Issenses perperam nominasse constat: & iis, qui a Gentio defecerant, libertatem & immunitatem, qua Issenses populi Romani socii fruebantur, concessam scribere debuisse*. De Taulantiis etiam dubitari potest, subjectine, an exempti essent imperio Gentii. Si hos cum aliquibus inter Drilonem ac Dyrrhachium locandos censeas, cum ab Lisso urbe Gentiana prope abfuerint necesse sit, eos in ditione Gentii fuisse facile concesserim. At si Taulantii, quod vero propius est, idque a plerisque Geographis traditur, oram maritimam incolebant inter Dyrrhachium & Apolloniam, ut credam illos Gentiani regni finibus inclusos fuisse, adduci non possum; præsertim cum Dyrrhachium Lisso & Taulantiis interjacens ad regnum Gentii non pertineret. Nec facile dixerim, cur *Pirustas Dassaretiorum* vocaverit, cum Pirustæ citra Drilonem positi longe abessent a Dassaretiis. Inter populos tributi lege Romanis addictos cum Scodrensibus annumerat Dassarenses, & Selepitanos. De Selepitanis Illyricis cum præter Livium nemo mentionem fecerit, eorum sedes ignoro. Dassarenses haud diversos a Dassaretiis esse arbitror, quos alii Dassaritas vocant. Hos vero cur Anicius tributo subjecerit, non intelligo; cum Lychnidus hujus gentis caput ac civitas primaria contra Perseum a Romanis constantissime steterit. Cum autem Anicius, ut ait Livius, in tres partes Illyricum diviserit, *unam*, inquit, *eam fecit, quæ supra dicta est*. Sed quænam hæc prima pars esset, ex iis, quæ supra dixit, vix aut ne vix quidem intelligi potest; nisi forte ex illis populis, qui in ea formula nominantur, quique non includuntur neque in secunda, neque in tertia parte, composita fuerit, nimirum ex Issensibus, Taulantiis, Dassaretiis, Pirustis, Daorseis, Selepitanis; sed hæ gentes lon-

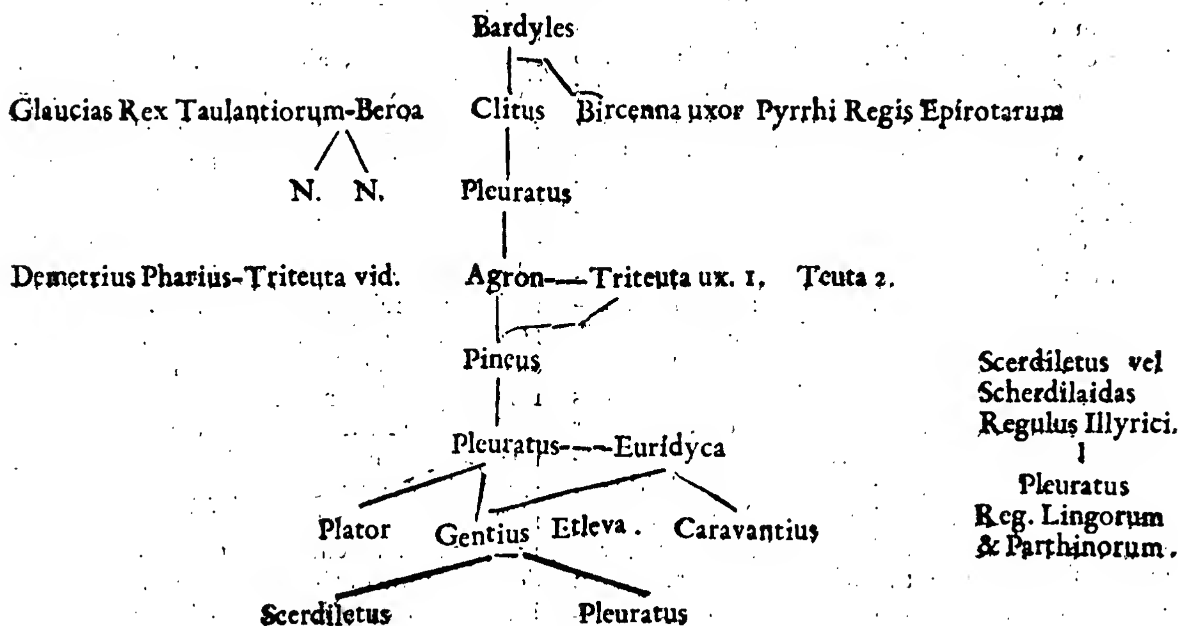
Menda quædam formulæ Livianæ corriguntur.

Taulantii an Gentio subjecti?

Anicius Illyrios in tres regiones divisit.

longius inter se distabant, quam ut in unam Illyrici partem apte coalescere possent. Reliquas duas partes ita descripsit, ut explicatione non indigeant. In alteram siquidem Labeatas omnes, quorum civitas princeps erat Scodra, in tertiam Agravonitas, & Rhizonitas, & Olciniatas accolasque eorum conjecit. Sed ipsam Livianam formulam ac partitionem hic subjiciendam censeo, ut Lectores per se ipsi dispiciant, quænam utrique sive correctio, sive interpretatio adhiberi possit: *Ibi* (Scodræ Anicius) *pro tribunali pronunciavit de sententia concilii, Senatum populumque Romanum Illyrios esse liberos jubere, præsidia ex omnibus oppidis, arcibus & castellis sese deducturum: non solum liberos, sed etiam immunes fore Issenses, & Taulantios, Dassaretiorum Pirustas, Rhizonitas, Olciniatas, quod incolumi Gentio ad Romanos defecissent; Daorseis quoque immunitatem dare, quod relicto Caravantio cum armis ad Romanos transissent. Scodrensibus, & Dassarensibus, & Selepitanis, cæterisque Illyriis vectigal dimidium ejus, quod regi pendissent, imponere. Inde in tres partes Illyricum divisit; unam eam fecit, quæ supra dicta est, alteram Labeatas omnes, tertiam Agravonitas, & Rhizonitas & Olciniatas, accolasque eorum.* Itaque Romani cum jam antea partem Occidentalem Illyrici, Carniam videlicet, Istriamque in potestatem redegissent, ut capite proximo explicabimus; itemque primo, atque altero bello Illyrico extremam ad Meridiem Illyrici partem aut ad imperium, aut ad societatem sibi adjunxissent, quæ ab Drilone usque ad montes Acroceraunios protenditur; hoc demum tertio bello Illyrico potiti sunt totius Illyrici primigenii, sive proprii, Naronem inter Drilonemque interjecti, quod tres in partes divisum cum esset, in unam Romanam provinciam deinde coaluit, propagatis ab Occasu finibus usque ad Titium, idque ab Romanis simpliciter Illyricum vocari solebat tempore civilis illius belli, quod anno ante Christum 49. inter Cæsarem & Pompejum exarsit. Verum Romanorum ditione atque imperio tum exemptæ fuerunt urbes gentesque illæ, quibus in formula paullo ante descripta nominatim cavetur, iisdemque immunitas etiam, non libertas solum donatur. Quod autem supererat Illyrici intermedii cum insulis adjacentibus, id fere omne ad Liburnos ac Dalmatas pertinebat, qui se jampridem ex dominatu Gentii in libertatem exemerant. Hi siquidem cum se a bello Macedonico abstinuissent, neque aut Romanos, aut Perseum juvissent, nihil a Romanis victoribus seu detrimenti, seu beneficii acceperunt. Restat, ut hic Lectorum oculis subjiciam stemma genealogicum Regum Illyricorum ex genere Celtico.

Reges Illyrici.

§. VIII.

Regiones Illyrico adjectæ sub imperio Regum Celtarum.

Sub Pelasgis nomen Illyricum intra illos fines se continuit, Titium scilicet ac Drilonem, quibus definiebatur regnum Hylli, quem gentis Illyricæ conditorem ac parentem fuisse diximus. Nihilo ampliores terminos habuit sub imperio Liburnorum, qui Pelasgis expulsis, cum occupassent Illyricum, & regiones Illyrico utrinque ab Ortu & Occasu finitimas, genus quidem regnumque Liburnicum longe lateque propagarunt; sed nomini ac finibus Illyrici nihil ab illis seu detractum, sive adjunctum fuit. Itaque generis, ac nominis Illyrici incrementum atque amplificationem Celtis adscribendam censeo, qui Liburnis vel ad fugam compulsis, vel jus imperiumque Celticum subire coactis, postquam in antiquo Illyrico Titium inter ac Drilonem regnum condidissent, vocabuli ac regni Illyrici fines primum usque ad Epirotas, deinde usque ad Venetos protulerunt.

Primum itaque ad jus ditionemque Illyrici accessit regio illa, quę ab Drilone ad montes Acroceraunios porrecta ab Oriente paullulum deflectens vergit ad Meridiem. Hanc vel Epirotis vel Macedonibus ademptam, quibuscum Illyrii Celtæ assidue bellum gerebant, illi, qui ante Bardylem apud Illyrios regnarunt, Illyrico adjecerunt. *Regio inter Drilonem & Acroceraunios Illyrico per Celtas adjuncta.* Nam Scriptores omnes, qui describunt antiquum Illyricum, antequam in Romanorum potestatem concederet, veluti Scylax, Schymnus, Dionysius Alexandrinus, Strabo, Pomponius Mela, ejusdem fines usque ad montes Acroceraunios producunt. *Post Liburnos gens est Illyriorum, qui oram maritimam accolunt ad Chaoniam usque, quæ juxta Corcyram Alcinoi insulam est.* Scylax. *Porrecta deinceps Illyris quamplurimas coercet gentes.*

Schymnus, qui deinde persequitur descriptionem Illyrici, eique Lychnitim lacum, cæterasque urbes Driloni & Ceraunniis interjectas attribuit. *Post vero immensum tractum ducens Illyricam circum terram volvitur usque ad jugum, montesque excelsos, quos Ceraunios vocant.* Dionysius Afer. *Quemadmodum autem oram Illyrici describentes, usque ad Ceraunios montes progressi sumus ..... Tota hæc via Egnatia vocatur, prima pars ad Candaviam Illyrici montem per urbem Lychnidum, & Pylonem, qui locus in via distinguit a Macedonia Illyricum.* Strabo. *Deinde Ceraunii montes, ab iis flexus in Adriam. Hoc mare magno secessu littorum acceptum, & vaste quidem in latitudinem patens, qua penetrat tamen vastius Illyricis usque Tergestum, cætera Gallicis Italicisque gentibus cingitur. Parthini & Dassaretæ prima ejus tenent, sequentia Taulantii &c.* Mela. Vide caput 3. §. 4. Hujus regionis urbes maritimæ Veterum litteris celebratæ fuerunt Epidamnus sive Dyrrhachium, Apollonia, Aulon hodie Vallona, Bullis seu Byllis, Amantia, Oricum. Ex his autem Dyrrhachium, & Apollonia, quamvis interdum fuerint sub imperio Regum Illyricorum, tamen civitates erant per se liberæ, & antiquam libertatem, si quando amisissent, recuperare omni ope operaque conabantur. Oram maritimam populi duo celebriores accolebant; Taulantii, quos aliqui inter Lissum & Dyrrhachium, plerique inter Dyrrhachium & Apolloniam collocant; Parthini infra Taulantios ad Meridiem, quos alii supra Taulantios ad Septemtrionem constituunt; alteros alteris finitimos fuisse constat. In mediterraneis Bassania a Lisso quinque passuum millibus distans in meridiem; Parthus civitas haud procul a mari & Dyrrhachio distans, unde Parthini appellati; longius a mari populi Albani, eorumque urbs Albanopolis; Æstræi, Æstræum oppidum; Dassaretæ, quorum primaria civitas Lychnidus ad lacum cognominem apposita; inter hunc & mare Scampis oppidum, cujus Ptolemæus & Stephanus meminerunt. Sequuntur meridiem versus Eordæi, sive Eordetæ; Elymæi, quorum urbs Elymæa, regio Elymiotis; Orestæ, & Celetrum Orestidis regionis caput; demum Atintanes, & Antigonia civitas, unde per angustas fauces montium Acrocerauniorum transitus erat in Epirum. Sunt, qui Atintanes longius a mari summovent, rejiciuntque ad radices montium, qui hanc Illyrici partem, Epirumque a Thessalia discriminant. In hanc quoque regionem Livius videtur conjicere Cavios populos, itemque oppida illorum Caravantem & Durnium. Cæterum quam certi sunt fines, quibus hanc partem Illyrici Drilo a Septemtrione, mare ab Occasu, montes Acroceraunii a Meridie circumscribunt, tam varius est, incertusque limes, quo definitur ab regione Orientis, & disjungitur a Macedonia, quem alii contrahunt, alii latius extendunt. Sunt qui Eordæos atque Elymæos Macedoniæ, sunt qui Illyrico attribuunt. Livius produxit Illyricum usque ad Borum montem, cui partem quartam Macedoniæ subjecit, inde longe lateque in Meridiem porrectam; & Penestas ejusdem montis ab Occasu accolas cum Uscana & Oæneo Penestarum oppidis Illyrico adscripsit: Penestas quippe gentem Illyricam vocat. Ab hac siquidem parte fines Illyrici sæpe variatos reor propter assidua Illyriorum cum Macedonibus bella; & dilatatos cum vincerent, contractos cum vincerentur Illyrii, fuisse oportet. Hanc regionem interfluunt quinque amnes memoratu digni, Panyasus, Apsus, Genusus, æquali fere spatio disjuncti, qui Dyrrhachium inter & Apolloniam; Aous sive Aeus, qui haud procul Apollonia, & Calydnus, qui ad meridiem infra Amantiam in mare delabuntur. Eamdem regionem interfecat via Egnatia Geographorum tabulis ac litteris celeberrima. Huic ex descriptione Strabonis duplex caput sive initium fuit, alterum apud Dyrrhachium, alterum apud Apolloniam pro duplici ex Italia trajectu vel Brundusio Dyrrhachium, vel Hidrunte Apolloniam. Hæc igitur bipartita in ortum progrediens post quadragesimum tertium a Dyrrhachio, undequinquagesimum milliare ab urbe Apollonia, in unum coibat ad montes Illyricos Candaviæ, & per Lychnidum Dassaretiorum, per Heracleam Lyncestarum urbes, per Edessam, Pellam, Thessalonicam Macedoniæ, per Amphipolim, Philippos, & reliqua deinceps Thraciæ oppida ad Hebrum flumen ducebat: Romanorum opus haud dubie, Romano more, ut viæ per Italiam, lapidibus stratum ac munitum, milliaribus distinctum, & longissimo quingentorum & viginti quinque milliarium tractu ad Hebrum usque perductum. Hæc autem, quam descripsimus, pars Illyrici ad ortum & meridiem extrema, cum post victum Perseum, sublatosque Reges Illyrici ac Macedoniæ in Romanorum potestatem venisset, Illyrico vocabulo paullatim obsolescente, pars Macedoniæ haberi & vocari cœpit; sic prorsus, ut cum bellum civile inter Cæsarem ac Pompejum ferveret, non alio nisi Macedoniæ vocabulo appellaretur: *Dyrrhachium quondam in Parthinis Illyriis sita*, inquit Dio Cassius lib. 41. *jam vero etiam tunc* (idest civilis belli temporibus) *Macedoniæ annumerata. A Lisso Macedoniæ provincia*, ait Plinius. Quocirca M. Tullius scripsit, Ligarium *in Macedoniam ad castra Pompei venisse*, quæ quidem ad Dyrrhachium posita erant. Huc adde Appianum, aliosque ejusdem belli civilis scriptores, qui hanc regionem Driloni fluvio & montibus Acroceraunniis interjectam Macedoniæ vocabulo subjiciunt. Hæc sane ad regnum nomenque Illyricum adjuncta fuerat, ut diximus, sub imperio Regum Illyricorum generis Celtici, qui ante Bardylem regnarunt, quique Illyrici fines in ortum ac meridiem produxerunt usque ad montes Acroceraunios.

Hujus regionis urbes & populi, & ceteræ.

Ejusdem regionis flumina, & via Egnatia.

Hæc regio postquam Romanorum imperium subiit, Macedonia appellari cœpit.

Anno ante Christum circiter 240. Agron Pleurati filius rerum apud Illyrios potiebatur, qui cum terrestribus copiis & maritimis plurimum polleret, non solum eam partem Illyrici finitimam Macedoniæ inter Drilonem & montes Acroceraunios, modo descriptam, obtinebat, in qua Glaucias alter Illyriorum Rex olim dominabatur; sed etiam nomen finesque Illyrici regni ultra Titium usque in Carnos propagavit; nisi forte ab hac parte ditionem suam in occasum populis Liburniæ propriæ subigendis extendere cœperint vel Pleuratus parens, vel Clitus avus Agronis. Tum itaque ad Illyricum accessit Liburnia, Japydia, Istria, & Carnia si non omnis, certe pars Carnorum haud exigua; quæ quidem regiones exinde ad Illyricum pertinere, & Illyrici vocabulo appellari cœperunt. *Tempore Regis Agronis, & Teutæ*, ait Historicus Dalmata l. 1. c. 3. *quando Romani prima vice transfretarunt, Illyrici ex Occidentali parte usque ad Carnos dilatatio facta est.* Cum autem Schymnus, Dionysius Alexandrinus sive Afer, Istros, Japydes, Liburnos, & Carnos ab Illyrico secludunt, ad superiores ante Agronem ætates respexisse videntur, cum scilicet Illyricum ab Titio flumine initium ducebat. Sed Strabo, Pomponius Mela, Plinius, Ptolemæus, Appianus, aliique fere omnes Geographi, & Scriptores antiqui Japydes & Liburnos inter populos Illyricos annumerant. Neque ulla controversia esse potest, quin Illyrici finibus Istria quoque contine-

Sub Agronis imperio Liburnia, Japydia, Istria, Carnia ad Illyricum accessit.

nere-

neretur: *Docuimus*, inquit Strabo lib. 7. *in Italiæ descriptione primos in Illyrici ora maritima esse Istros contermini Italiæ & Carnis*. Appianus lib. Illyr. Strabonem sequitur: *Demetrius Istros Illyriorum nationem aliam sibi vindicavit*. Ab neutro dissentit Pomponius Mela lib. 2. cap. 1. *Tergeste intimo in sinu Adriæ situm finit Illyricum*. An vero Carni aliqua saltem ex parte ad jus nomenque Illyricum pertinuerint, aliqua dubitatio esse potest, cum Strabo, & Mela Carnos Italiæ adscribant. Sed omnem dubitationem eximit Appianus, qui si non omnem Carniam, ejus certe partem conterminam Istriæ, finibus Illyrici inclusit, cum *Codropolim* vocat *oppidum Illyricorum*, quod Octavius Cæsar & Antonius Romanum orbem inter se partientes, ditionis utriusque limitem esse voluerunt. *Cæsar*, inquit, *& Antonius Romanum imperium inter se denuo partiti sunt, feceruntque terminum utriusque ditionis Codropolim oppidum Illyricum, quod videbatur situm in intimo sinu Adriatico*. His Appiani verbis hanc notam apposuit Historicus Dalmata lib. 1. cap. 2. *Codropolim vero in Carnis fuisse hodiernum nomen loci Fori Julii, Codropio dicti, in ipsius sinus intimo existentis demonstrat*. Neque assentior Ortelio ac Ferrario, qui Codropolim, cujus meminit Appianus, in extremam Illyrici ad Ortum regionem, ipsumque fere ostium maris Adriatici rejiciunt; id quod minime cohæret cum Appiano Codropolim statuente in intimo sinu Adriatico, idest in ea regione, quæ sita est ad recessum intimum maris Adriatici. Cum enim Scriptores sinum Adriaticum vocant intimum, non universum mare Adriaticum, neque ejus ostium extremasque fauces, quibus influit in Jonium, sed ejus veluti caput atque initium intelligi volunt, quod Carni Venetique circumcolunt; & *sinus intimus* propterea dicitur, quia illic ora circumiens sinuoso interiorique ambitu mare coercet, & duobus quasi brachiis complectitur. Itaque si Appianum audimus, Carnia quoque, aut certe pars haud exigua Carnorum, in quibus est oppidum Codropolis, usque ad imperium Augusti, ad nomen ditionemque Illyrici pertinebat. Cum autem veluti quædam Illyrici appendicula esset, idcirco eam neque Strabo, neque Mela populis ac regionibus Illyricis annumerant. Plinius vero & Ptolemæus non modo Carniam, sed Istriam quoque ab Illyrico sejungunt, postquam videlicet Augustus provinciam utramque avulsam ab Illyrico in decimam Italiæ regionem conjecerat. Cæterum in Carnos Illyrici fines produxit etiam Herodianus lib. 8. cap. 1. cum urbem Aquilejam vocat quasi terminum Illyriæ; itemque Basilius Magnus, cum suæ ad Valerianum Episcopum Aquilejensem epistolæ hanc inscriptionem præposuit: *Valeriano Episcopo Illyriorum*, sive ut in aliis Codicibus, *Illyrici*. Uterque vero dimensionem Illyrici exegit ad normam veteris Geographiæ, quæ vigebat, antequam Augustus novam Romani orbis descriptionem, & Provinciarum divisionem inveheret.

Pars Carniæ Illyrici finibus comprehensa.

Codropolis oppidū Carnorum in Illyrico.

Herodotus pater Historiæ, & veterrimus Historicorum, qui annis quadringentis ante Christum vixit, Venetos etiam videtur Illyrico adscribere: *Hac lege*, inquit lib. 2. *& Henetos Illyriorum audio per singulos pagos uti*; non quod Veneti origine essent Illyrii, cum eorum genus alii quidem ex Gallia, & ab Oceano, plerique vero ex Asia, & a Paphlagonia arcessant; nemo autem ab Illyriis repetendum esse dixerit; sed quia Illyrii suum nomen in Venetos usque protulerunt. Quocirca si Veneti jam inde ab ætate Herodoti haberi solebant, dicique Illyrii, necesse est multis ætatibus ante regnum Agronis nomine ac finibus Illyrici non Venetos solum, sed multo magis Carnos, Istros, Japydes, ac Liburnos, qui propius aberant ab Illyriis primigeniis, comprehensos fuisse: ex quo fieret, ut Agron regni quidem sui fines in Occasum ad Carnos usque propagaverit, fines vero Illyrici non item; quippe cum ante annos amplius ducentos, cum Herodotus scribebat, regiones illæ, quamvis Illyricorum Regum imperio exemptæ, Illyrici tamen vocabulo subessent. Bernardus Justinianus in Hist. Ven. cap. 4. cum nemo Venetos Illyrios dixerit præter Herodotum, quem Servius fortasse secutus, postea scripsit Venetos ab Heneto Illyriorum rege dictos, haud dubitat Herodotum erroris arguere, cui tamen veniam dandam censet, quod deceptus fuerit propinquitate Illyriorum, a quibus haud ita magno terrarum spatio interjecto Veneti distabant: *Herodotus*, inquit, *ab antiquitate pater historiæ appellatus libro secundo, ubi de moribus Babyloniorum in nuptiis adjungendis narrat, se audivisse eamdem de nuptiis legem Venetis apud Illyrios in usu tum fuisse. Quæ quidem provinciæ tametsi aliquantisper locis disjungerentur, earum tamen propinquitas facile dat errori veniam. Inde fortassis Servius quoque Grammaticus Venetos voluit ab Heneto Illyriorum rege dictos. Sed in hac rerum antiquitate licet unicuique, quod magis libet, opinari*. Cæterum sive regni tantum, sive etiam nominis Illyrici fines Agron primus in Carnos usque propagaverit, illud pro certo constitui posse arbitror, Agrone imperante, æque nomen ac regnum Illyricum ab Carnis usque ad Epirotas inter mare Alpesque longissime productum fuisse, & complexum Carniam, Istriam, Liburniam, & Illyricum proprium una cum duplici regione eidem Illyrico proprio utrinque adjecta, altera ad Occasum inter Titium & Naronem, altera ad Orientem inter Drilonem & montes Acroceraunios interjecta. His adde insulas fere omnes Illyricæ oræ adjacentes præter Issam, & fortassis unam alteramve Issæ proximam. Issenses quippe, quamvis & ipsi communi Illyriorum vocabulo subesse cœpissent, Regum tamen Illyricorum imperio exempti, suis legibus, suisque Magistratibus utebantur in Romanorum amicitiam ac societatem adscripti, & aliquid etiam oræ continentis possidebant, cum duabus munitissimis urbibus Epetio ac Tragurio. Illyricum autem universum ea tempestate his fere limitibus continebatur. Qua in Aquilonem spectabat, Juliis Alpibus, Albiis, Bæbiis, Ardiisque montibus a Pannonia disjungebatur; qua vergebat ad Orientem mons Scardus Illyrios separabat a Dardanis; infra quos ad Meridiem sita cum esset Macedonia, ab hac parte fines alias contraxit, alias latius in Ortum Solis porrexit. A Meridie autem montibus Acrocerauniis, quorum interjectu ab Epiro sejunctum erat, & Mari supero; ab Occasu demum Tillavento vel Liquentia Carnorum fluminibus terminabatur. Hic erat Illyrici status, hæc circumscriptio, hi fines, cum Romani primum classe Superum mare transfretarunt, & bello Illyrios aggredi, partesque Illyrici alias ex aliis primum ad amicitiam & societatem adjungere, ac deinde in potestatem redigere cœperunt. Id porro Romanis debent Illyrii, quod multarum provinciarum accessione fines Illyrici latissime propagaverint. Nam quidquid gentium ac terrarum sive ad Septemtrionem, sive ad Orientem in Europa armis cepissent, id fere totum ad jus nomenque Illyricum adjungere solebant, exceptis Macedonia & Græcia, quæ demum ipsæ etiam æræ Christianæ sæculo quarto nomen Illyrici subjerunt, intraque fines Illyrici universalis migrarunt.

Illyrici fines in Venetiam prolati ab Herodoto.

Fines & regiones Illyrici sub rege Agrone.

Romani amplificatores nominis Illyrici.

CAPUT IV.

Romani paullatim Illyrios subigunt, ac totum denique Illyricum adepti multis Provinciis augent, ejus finibus ad Septemtrionem & Orientem latissime propagatis.

Romani post primum bellum Punicum classe Superum mare trajicere incipiunt.

POpulus Romanus, quinto post urbem conditam sæculo labente, domita jam subactaque tota propemodum intra Apenninum Italia, ut Mamertinis contra Hieronem & Carthaginienses auxilium ferret, in Siciliam transmiserat, gradum inde facturus ad Imperium Orbis terrarum; & rem nauticam attingere aggressus, non terra solum, sed mari etiam quantum posset, insigne documentum dederat. Pœnis navali prælio devictis, iisdemque tamdem anno proximi sæculi 12, ante Christum 242, altera maritima pugna debellatis, & ad pacem petendam compulsis, Siciliam insulasque omnes, quæ Italiam inter atque Africam interjacent, ad Imperium adjunxerat, & Sardiniam præterea itemque Corsicam. Igitur Punico primo bello jampridem perfunctus, anno Urbis 525., Olympiadis 137. quarto, ante Christianam Epocham 229., supero mari classes transmittere, & Orientem versus arma victricia convertere, atque imperii fines propagare cœpit. Prima igitur in Orientem Romanorum expeditio adversus Illyrios fuit, antequam in Macedoniam & Græciam signa atque arma inferrent. Verum & pluribus bellis annisque opus fuit ad gentes Illyricas prorsus edomandas, pacataque possessione obtinendas; nec solum Hispania, Africa & Gallia, sed etiam Macedonia, Græcia & Asia sub populi Romani imperium ditionemque ceciderant, priusquam cum Illyriis omnino debellatum esset. Facturum me operæ pretium arbitror, si bella omnia, quæ Romani cum Illyriis gesserunt, antea Lectoribus subjecerim, quam provincias ac regiones percenseam, quibus Romani Illyricum suo imperio adjunctum auxerunt. Hæc autem bella hunc in locum iisdem verbis transferenda censui, quibus descripta sunt a Polybio, Dione, Appiano, aliisque antiquis historicis; quibus, sicubi opus fuerit ad eos inter se conciliandos, explicandosque, notas quam brevissimas adjiciam.

Prima in Orientem expeditio contra Illyrios.

§. I.

Primum Bellum Illyricum.

Agron & Teuta primo Illyrico bello causam præbuerunt.

PRimo bello Illyrico causam præbuit tum Agron, cujus aut jussu, aut permissu, Illyrii piraticam facere, naves Italicas deprædari, & Issenses socios populi Romani excursionibus & latrociniis vexare terra marique instituerant; tum Teuta ejus conjux, quæ post obitum Mariti cum tutela Pinei privigni sui administrationem regni susceperat: Mulier & suopte ingenio ferox, & maxime propter recentes victorias, quas de Epirotis Græcisque retulerat, spe atque animo elata: quæ nihil sibi non licere putabat; & undecumque prædandi occasio oblata esset, gentes omnes hostium loco haberi jusserat; eoque audaciæ ac dementiæ processerat, ut alterum ex legatis populi Romani, per quos admonita fuerat, ut cœptis absisteret, seque ab infestandis Sociis Romanorum cohiberet, contra jus fasque interfecerit, quod coram se liberius, quam ejus arrogantia pati posset, locutus fuisset. Ad hæc, maritimas terrestresque copias ad Issam urbem obsidendam miserat. Quapropter Romani suas ac sociorum injurias bello persequi decreverunt. Tum primum Romana classis Adriaticum trajecit, anno ante Christum 229. Hujus belli initia, progressiones, exitusque Polybius accuratissime omnium persequitur.

Descriptio primi belli Illyrici ex Polybio lib. 2.

Illyrii Adriaticam navigationem Italis infestam faciunt.

Cæterum Illyrii, jam ante soliti eos, qui ex Italia navigabant, injuriis afficere, quo tempore (a) *Phœnice morabantur, plures simul e classe discedentes mercatorum Italicorum alios deprædati sunt, alios trucidarunt, nec paucos cepere viros, & secum abduxerunt. Romani, qui semper hactenus* (b) *delatas ad se querimonias de Illyriis erant aspernati, tunc cum plures simul ea gratia in Senatum venissent, Legatos in Illyricum decernunt Cajum, & Lucium Coruncanos, ut de iis, quæ diximus, accurate cognoscerent. Teuta reversis ex Epiro lembis, copiam atque multitudinem advectæ ex Epiro supellectilis demirata, (longe enim felicitate cæteras Epiri urbes anteibat Phœnice) ad lacessendos injuriis Græcos duplo animosior est reddita.* a b

Teuta Issam obsidet.

Verum quia domi res turbatæ erant, nihil tunc movit; cito autem negotio transacto eorum Illyriorum, qui rebellaverant, Issam (c), *quæ sola parere ipsi recusabat, obsidione cinctam tenebat. Eodem tempore Romanorum Legati advenerunt, qui cum ad colloquium essent admissi, de suis injuriis expostularunt. Teuta* (d) *quamdiu verba facientes audiebat, ingentem animi ferociam, & superbiam præ se ferre; postea vero quam dicendi finem fecissent, ita infit: Curæ sibi futurum, ne qua Romano populo ab Illyriis publice injuria fiat: cæterum ut impediat, quominus privatim quam potest quisque utilitatem e mari capiat, hoc vero Regibus in more nequaquam esse. Tulit indigne hæc illius verba junior legatorum, & apud Reginam libertate usus, convenienter illa quidem, sed cui omnino tunc locus non erat: At Romanis, inquit, o Teuta, mos hic est pulcherrimus, ut privatim factas injurias publice persequantur, & injuriam passis opem feramus. Operam igitur Deo volente dabimus, ut cupide ac cito regia instituta emendare te cogamus.* c d

Libertatem hujus dicti ita iracunde, qui mos est mulierum, atque impotenter accepit Teuta, ut spreto gentium jure mitteret, qui profectos legatos insequerentur, & liberioris dicti auctorem necarent. Quod ut Romam est perlatum, tanto fœminæ hujus scelere irritati ad belli apparatum illico se converterunt. Teuta veris initio lembos a se refectos majore quam antea numero in Græciam redire jussit. Horum alii Corcyram trajiciunt, quidam ad Dyrrhachii portum applicant.

Classis Illyrica in Græciam missa.

Deinde narrat Polybius Illyriorum expeditiones, resque gestas contra Dyrrhachinos & Corcyrenses, quas supra descripsimus cap. 3. §. 6. Utraque autem civitas, cum esset in ditione Agronis, teste Appiano, ab ejus imperio defecerat.

C. Fulvius Consul Corcyra potitur.

Circa idem tempus C. Fulvius (e) *Consul cum ducentarum navium classe, itemque A. Postumius Consul alter cum terrestribus copiis Roma proficiscuntur. Cajo erat animus ante omnia Corcyram petere, quod prius se illuc perventurum speraret, quam exitum obsidio haberet* (f). *Ac licet serum jam auxilium erat, ad insulam tamen accessit, cum ut propius omnia cognosceret, quæ ibi facta erant, tum ut vera, an falsa essent, quæ de Demetrio nunciabantur, disceret. Demetrius enim nonnullis apud Teutam ipsum criminantibus, metuens ab illa sibi, ad Romanos miserat, qui nunciarent, & urbem se, & quæcumque alia in potestate haberet, ipsis traditurum. Corcyrenses Romanorum adventu læti, præsidium Illyriorum consentiente Demetrio eis tradunt: deinde etiam de communi cunctorum sententia, Romanorum hortatu, fidei ipsorum se omnes dedunt;* e f

hanc

hanc solam rati superesse rationem, qua tuti in posterum ab Illyriorum immanitate forent. Romani, Corcyrensibus in amicitiam receptis, Apolloniam classe petunt, ducem ad peragenda reliqua Demetrium habentes.

Apolloniatæ se dedunt Romanis consulibus.

Inter hæc & Postumius terrestres copias Brundusio trajecit, pedites ad viginti millia, equitum duo millia. Statim ut exercitus uterque ad Apolloniam accessit, Apolloniatis Romanos in urbem recipientibus, & se illis permittentibus, e vestigio Consules, quod diceretur Dyrrhachium obsideri, iterum g *portu solvunt. Illyrii (g) ubi adventare Romanos sensere, obsidione soluta effusam fugam capessunt;* h *hisque in fidem receptis ad (h) ulteriora Illyrici* i *progrediuntur, subactis obiter (i) Ardiæis. Adfuere mox plures legationes aliorum populorum, &* k *in his etiam Parthinorum (k), nec non Atintanum: qui omnes cum se fidei Romanorum permitterent, sunt in amicitiam suscepti. Ita ventum est ad Issam* l *(l), quæ etiam urbs ab Illyriis oppugnabatur. Adventu Romanorum solutum est obsidium; Issei* m *(m) in fidem recepti. Sed & per vim, dum oram illam prætervehuntur, ex Illyricanis oppidis quædam Consules expugnarunt: in his Nutriam* n *(n), ad quam non solum multos milites, sed etiam Tribunorum aliquos, & Quæstorem ipsum amiserunt. Capti sunt Lembi viginti, præda onusti redeuntes eorum, qui Issam obsidebant. Pharii* o *(o) quidem in Demetrii gratiam immunes omni damno remanserunt: alii omnes varie dissipati Arbonem* p *(p) confugerunt. Teuta cum oppido paucis Rhizonem* q *(q) evasit. Id nomen est oppiduli, egregie muniti procul a mari, ad ipsum Rhizonem fluvium siti.*

Issa obsidione exempta.

Pars Illyrici Demetrio tradita.

Post hæc Romani plerosque Illyrici populos Demetrio r *(r) subjiciunt; magnoque illi dominatu tradito, utrumque exercitum Dyrrhachium reducunt. Romam inde C. Fulvius cum majore parte navalium terrestriumque copiarum est reversus. Postumius cum quadraginta navibus longis est relictus; & novo exercitu, quem e circumjacentibus oppidis conscripsit, ut ad omnes Ardiæorum, & aliorum, qui fidei Romanæ se permiserant, motus, si quid ingrueret, paratum esset subsidium.*

Teuta pacem orat impetratque a Romanis sub certis conditionibus.

f *Sub initium (f) veris Teuta legatis ad Romanos missis, pacem hisce conditionibus cum illis sancit:* Ut tributa, quæ ipsi imperarentur, quotannis penderet: Illyrico toto, præter t *(t)* pauca admodum loca, excederet; & (*quod præcipuum erat, maximeque ad Græcos pertinebat*) ne ultra Lissum pluribus quam duobus lembis, iisque inermibus, liceret ei navigare. *His rebus gestis Postumius legatos ad Ætolos, ac Achæorum gentem misit; qui causas primum belli, & trajectionis Romanorum in illas partes eis exposuerunt: deinde quæ gesta erant, commemorarunt; fœderis etiam cum Illyriis initi tabulis in consessu illorum perlectis. Mox ea, qua par erat, comitate habiti ab utroque populo, Corcyram revertuntur. Qui quidem non mediocri metu, pace cum Illyriis facta, Græcos tum liberarunt: quippe ea tempestate, non horum, aut illorum, sed in universum omnium hostes erant Illyrii. Prima* u *(u) igitur Romanorum cum exercitu in Illyricum, & partes illas Europæ trajectio; primum item cum Græciæ populis per legationem commercium ejusmodi fuit, easque causas habuit.*

Ex Dione in Fragm. n. 12.

Romani Legati ad Agronem missi.

x *Cum Romani Isseis, qui ipsis (x) adhæserant, vicissim rem gratam alacri mox animo facere vellent, ut iis opem ferrent, quorum egregia in se studia fuissent; ac* aa *(aa) Sardianos eo nomine, quod navigantes e portu Brundusino maleficiis infestarent, ulcisci vicerentur, misere Legatos ad Agronem deprecatum pro Isseis, & cum eo, qui nulla injuria provocatus ipsos læderet, expostulatum. Agronem Legati non amplius superstitem reperere, quod relicto filio puero, cui nomen Pinnes erat, diem obiisset. At uxor ejus Teuta, quæ noverca (bb) Pinnis erat, jam Sardianis imperabat, nec pro ferocia quidquam moderati respondebat; sed ut mulier, quæ præter insitam a natura temeritatem, etiam a potestate, quam obtinebat, diffluerat, e Legatis (cc) alios vinxit, alios occidit, quod liberius locuti essent. At nunc hæc quidem fecit, & animos inde, quasi quæ vires suas exprompta crudelitate demonstrasset, sumpsit; sed paullo post fœminei generis imbecillitatem redarguit, quod celeri (dd) momento præ judicii tenuitate prolabitur in iram, nec minori celeritate præ formidine sibi metuit.* bb cc dd

a Teuta violati.

Cum primum enim bellum contra se decretum a Romanis accepit, timore correpta, trepidavit; ac tum Romanos, quos adhuc habebat, redditurum se promisit; tum de iis, qui fuerunt interfecti, sic se purgavit, ut a latronibus occisos diceret. Itaque cum Romani expeditionem suam inhiberent, & cædis auctores sibi dedi poscerent, rursus eos contempsit, quod pericula necdum adessent, ac neque se dedituram illorum aliquem dixit, & exercitum in Issam insulam misit. Post ubi Consules adesse sensit, iterum sibi metuit, ac remisit animos, & ad parendum eis in omnibus rebus paratam semet ostendit. Non tamen ad modestiam penitus revocata fuit; nam ubi Consules ad (ee) Corcyram transmisissent, resumpsit animum, & a Romanis desciscens, adversus Epidamnum copias misit. ee

*Romanis autem civitates illas liberantibus, ejusque navigia cum pecuniis intercipientibus, rursum dicto audiens futura videbatur. Sed quod iidem mare trajicientes, propter collem (ff) Atyrium damnum accepissent, rem distulit; eos, quod hyems jam adpetiisset, discessuros, concepta spe quadam, arbitrata. Verum ubi sensit Albinum * loco se non movere, ac Demetrium ob stoliditatem, & amentiam Teutæ, populique Romani metum transiisse ad hostes, aliosque nonnullos persuasisse, uti transfugerent, tota formidine percussa, Regno (gg) cessit.* ff gg

* L. Postumius Albinus.

Ex Appiano in lib. Illyr.

Agron (hh) partis Illyrici rex fuit, quæ ad Jonii (ii) maris pertinet sinum, quem Pyrrhus (kk) Epirotarum Rex, & qui deinceps Pyrrho successerunt, habuere. Is Agron rursus & Epiri partem aliquam, & Corcyram præterea, & Epidamnum, Pharumque (ll) bello capta præsidiis tenuit; cum autem cætero quoque Jonio immineret, Insula quædam, cui nomen (mm) Essos, ad Romanos confugit. Hi legatos una cum Essiis miserunt, qui cognoscerent eorum adversus Agronem objecta, & in hos adhuc navigantes impetu facto quidam Illyrici lembi legatum Essiorum (nn) Cleemporum, & Romanorum Coruncanum interficiunt; reliqui fuga evaserunt: hac de causa cum Romani Illyrios terra marique bello aggressi essent, Agron infante filio superstite, cui Pinne nomen fuit, diem suum obiit, regno eidem relicto sub novercæ tutela. Demetrius autem Phari Præfectus, eam insulam itemque Corcyram (utraque enim in ditione Agronis fuerat) Romanis illuc appellentibus prodidit, qui pellectis in suam amicitiam Epidamnensibus, ad illos, Essiosque ab Illyriorum obsidione liberandos advenerant; nec frustra, namque Illyrii non solum omissa statim obsidione domum quisque suam reversi sunt, sed pars eorum, qui (oo) Atintani vocantur, ad populum Romanum transiere. Interea uxor Agronis misit Romam legatos cum captivis ac transfugis, veniam oratum eorum, quæ nequaquam suo, sed mariti hh ii kk ll mm nn oo

Demetrii proditio.

viti sub imperio commissa fuerant: responsum accepere Legati Corcyram, Pharum, Esson, Epidamnum; & ex Illyriis (pp) *Atintanos in populi Romani* (qq) *ditione jam esse: Pinnes autem caeterum* (rr) *Agronis imperium retineret licet, ac amicus Romanis esset, si se ab superioribus injuriis abstineret, daretque operam, ut Illyrici lembi non amplius duo, & hi quidem inermes, ultra* (ss) *Esson ne navigarent; nec mora ulla in muliere fuit, quin acciperet omnia: & haec prima inter populum Romanum atque Illyrios irritamenta, foederaque fuere. Secundum ea Romani Corcyram* (tt) *& Apolloniam libertate donaverunt; ac ne Demetrio quidem proditionis merces defuit.*

pp qq rr Teuta pacem & regnum filio Agronis a Romanis impetrat. ss Conditiones pacis. tt

NOTÆ.

a Urbs opulentissima Epiri, quam Illyrii in suam potestatem redegerant.

b Ab Issensibus potissimum Sociis populi Romani, quorum agros jampridem Illyrii depopulari coeperant, delatae fuerunt hujusmodi querimoniae.

c Coloniam atque urbem in Issa insula inde usque ab aetate Dionysii Senioris Siculi condiderunt; Issenses autem sub initium primi belli Punici, cum Romani Siciliam obtinuissent, se in amicitiam, societatemque populi Romani contulerunt.

d Teuta vidua erat Agronis Regis Illyriorum, ad quem haec Legatio decreta fuerat; sed is paullo ante diem obierat, Teutae conjugi & Pinei filii tutela, & regni administratione commissa.

e C. Fulvius Centumalus, & Postumius Albinus Consulatum gesserunt anno ante Christum 229.

f Cum ad Corcyram Consul accessit, jam urbe per deditionem Demetrius Pharius Dux Illyriorum potitus fuerat; seu potius eam receperat, & sub potestate Regum Illyriorum, a quibus desciverat, redegerat.

g Ita Romani tres munitissimas urbes adepti sunt, Corcyram in sinu Jonio, & Apolloniam ac Dyrrhachium.

h Ultra ostia Drilonis in Illyricum proprium.

i Mendum irrepsisse Historicus Dalmata censet, & non *obiter*, sed *pariter*, vel simul legendum. Neque enim facili negotio Ardiaei subigi poterant; quippe gens Illyrica fuit numero, copiis, atque opibus praepollens. Vid. cap. 2. §. 4. Part. 2. Proleg.

k Parthini & Atintanes gentes Illyricae inter Drilonem & Acroceraunios; illi ad Septemtrionem, hi magis ad Meridiem vergentes.

l Issa, de qua supra, Insula & Colonia Syracusiorum, e regione propemodum Hyllis Peninsulae, seu Promontorii Diomedaei, ab ora continenti longius, quam caeterae, in altum exporrecta.

m Issei non ita in fidem recepti, ut subditi essent Romanis, sed ut essent amici ac socii, uti antea fuerant, & liberi immunesque.

n Hujus urbis maritimae positio non satis certa.

o Pharia insula Graecorum Colonia, ab Issa modico Euripo interfluo disjuncta, & littori propior.

p Haec urbs aliter Narbona & Narona ad fluvium cognominem sita.

q Civitas erat ad caput Sinus Rhizonici.

r Inter populos Illyrici, quos Romani Demetrio subjecerunt, potissimum annumerandi sunt Pharii cum urbe & insula Pharia patria ejusdem Demetrii, quam ipse Romanis prodiderat, teste Appiano. Partem reliquam Illyrici, qua Romani Demetrium donaverant, intra Drilonem fuisse arbitror ab regno Teutae avulsam; nisi forte addiderint etiam Dimalum urbem mediterraneam in Parthinis, quam secundo bello Illyrico Demetrius obtinebat, vel a Romanis dono datam, vel per injuriam Romanis ademptam.

s Annus erat ante Christum 228. Q. Fabio Maximo II. & Sp. Carvilio Maximo II. Coss.

t Verum Appianus praeter paucas urbes, quas nominatim commemorat, caeterum Agronis imperium Pineo ejus filio relictum affirmat.

u Ita Populus Romanus hac prima expeditione Illyrica egregie perfunctus ex Illyrico gradum fecit ad imperium Orientis; populis Graeciae primum amicitia sibi jungendis, deinde in suam potestatem redigendis.

x Sub initium primi belli Punici post Siciliam captam, Issei ad fidem amicitiamque populi Romani accesserant, iisdemque subsidio miserant naves Liburnas, quibus usi potissimum, primum maritimum praelium Romani inierant, primamque navalem victoriam reportarant, Eutropio teste.

aa Iidem sunt ac Ardiaei, de quibus supra.

bb Pinnes quippe filius erat Triteutae ex Agrone, qui huic nuncio remisso Teutam in matrimonium duxerat.

cc E duobus Legatis alterum quidem interfectum Polybius tradidit; de altero autem in vincula conjecto nihil scripsit.

dd Has vicissitudines muliebris ingenii, modo ob metum resipiscentis, modo cum metus animo excesserat, ad pristinam contumaciam redeuntis, praeter Dionem, neque Polybius, neque Appianus commemorant.

ee Si Corcyra, ut Polybius & Appianus docent, erat in ditione Agronis Teutaeque, non satis intelligo, cur Romanae classis ad eam insulam appulsus Teutae metum adimeret, animosque adderet ad coepta persequenda.

ff Hunc collem Baudrandus in Illyrico quidem locavit, sed ignotam sibi esse ejus positionem fatetur.

gg Immo vero a Romanis pacem, & aliquot oppida interposita tributi pactione, aliisque conditionibus impetravit, ut Polybius docet; quin Appianus tradit, quod vero propius est, Pineo Agronis filio regnum paternum relictum praeter aliquas urbes, quas Romani vel Demetrio donaverant, vel in suam amicitiam, aut ditionem acceperant.

hh Agron quidem obtinebat quidquid ea tempestate nomine ac finibus Illyrici continebatur, sed Appianus eidem partem tantummodo Illyrici idcirco attribuit, quod Illyricum aetate Appiani prolatis in Septemtrionem atque Orientem finibus, longe plurimas regiones complecteretur.

ii Communi Jonii vocabulo mare utrumque Adriaticum pariter Joniumque proprie dictum, Appianus more veterum subjecit.

kk Pyrrho filio Aeacidae Epirotarum Regi dominationem Sinus Jonii sive Adriatici Historicus Dalmata ex auctoritate Appiani attribuit. Sed hujus dominatus vestigium nullum apud veteres invenio. Fortasse Appianus Pyrrhum Achillis filium, & Regni Epirotici conditorem intelligi voluit, in ejusque potestatem Sinum Adriaticum fuisse scripsit. Is Pyrrhum Aeacidae multis aetatibus antecessit.

ll Graeci ex Paro insula Maris Aegei in hanc insulam Illyricam, Dionysio seniore adjuvante, coloniam invexerant, urbemque ibidem condiderant, quae usque ad Agronis imperium libertatem suam retinuit. Epidamnus itidem & Corcyra erant civitates liberae, quas Agron bello ceperat.

mm Quam alii Issam, Appianus Esson vocat. Issei autem, cum Romanorum socii essent, ad eos auxilii petendi causa confugerunt.

nn Legatis Romanis Appianus Legatum Essiorum sive Issensium adjecit, quem Polybius & Dion silentio praetereunt.

oo Po-

oo Populi Illyrici mediterranei, qui ferme extremi gentium Illyricarum ad Meridiem erant.

pp Idcirco in Illyriis numerat speciatim Atintanos, quia hi pertinebant ad Regnum Illyricum Agronis. Corcyrenses vero, Epidamnenses & Pharii, quamvis si non genere, attamen nomine Illyrii essent, erant populi per se liberi, quos Agron paucis ante annis sub potestatem redegerat. Issenses vero nunquam Regibus Illyriorum paruerant.

qq Erant quidem Issenses, tamquam socii, in fide & clientela Romanorum; in ditione ac potestate non item. Nec dubium est, quin Romani post primum bellum Illyricum suam illis libertatem omni onere & vectigali exemptam servarint; quippe cum ejus insulæ tuendæ gratia bellum adversus Illyrios suscepissent. Epidamnus autem & Pharus se ultro Romanis dederant, qui Epidamnum quidem in sua potestate retinuerunt, Pharum vero Demetrio donarunt.

rr Itaque si Atintanos, Epidamnum, Apolloniam, Corcyram, Pharum, & aliquot præterea urbes excipias Demetrio traditas, quidquid Illyrici fuberat imperio Agronis, id omne Pineus ejus filius Romanorum concessu retinuit.

ſſ Historicus Dalmata recte animadvertit *errorem in Appiani textum Græcum irrepsisse; nam ubi Lissum ponendum erat*, (cum Polybio) *Essum repetitum est, indeque adnavigationem ad Essum vetitam Interpres scripsit: non enim adnavigatio ad Essum vetita fuit Illyriis, sed præternavigatio ultra Lissum in continenti situm, quod ad Græcos pertinebat, ut Polybius refert, & alio loco repetit;* lib. I. de Regn. Dal. & Croat. cap. I.

tt Corcyram & Apolloniam Agron ad regnum suum adjunxerat; altera per proditionem Demetrii, altera per deditionem voluntariam in potestatem Romanorum venerat. Romani utramque libertate donarunt.

§. II.

Secundum bellum Illyricum.

Demetrius a Romanis deficit.

A Primo bello Illyrico absoluto, confectoque, vix novem anni intercesserant, cum Demetrius Pharius, qui ob Corcyram Pharumque insulas Romanis proditas, tum ipsa Pharo, tum aliis Illyricis urbibus donatus fuerat; & post obitum Teutæ pro Pineo Agronis filio adhuc impubere regnum Illyricum administrabat, confisus opibus ac societate Philippi Regis Macedonum ab Romanis defecit, eorumque arma iterum in Illyrios, atque in sui exitium conscivit. Cum enim Romanos & Gallicq circa Padum bello distentos, & secundi Punici expectatione sollicitos videret, nihil ab illis sibi metuendum ratus, piraticis lembis mare infestum habebat, & Istris in spem, societatemque maritimæ prædæ adscitis, Romanorum socios, urbesque vastabat, & contra id, quod in formula pacis, quam Romani Illyriis dederant, diserte additum erat, cum navigiis quinquaginta ultra Lissum prædatorias excursiones facere instituerat; ad hæc: Atintanis, Illyricis inter Drilonem ac montes Acroceraunios populis, auctor fuerat, ut a Romanis desciscerent. Hinc alterum contra Illyrios bellum a Romanis susceptum. Nam post Istros prædones perdomitos, quamvis secundum bellum Punicum ingrueret, Hannibalque, traductis in Hispaniam copiis, jam Saguntum urbem Romanorum Sociam vehementissime oppugnaret; tamen Senatus Populusque Romanus Illyriis Demetrioque bellum inferre decrevit. Igitur anno primo Olympiadis 140., ante Christum 219. navales terrestresque copias M. Æmilius Paullus Consul in Illyricum vere appetente traduxit; eodemque anno, urbibus, quæ ab Demetrio stabant, aut vi captis, aut sponte se dedentibus, Pharia ejus patria excisa, & Demetrio in Macedoniam fugere coacto, bellum secundum Illyricum feliciter confecit. Ab Illyriis autem, & Pineo, defectionis culpam in Demetrium conferentibus, omne jus belli abstinuit; & receptis in ditionem vel amicitiam Romanorum urbibus, quas Demetrius ab Romanis abduxerat, cæterum regnum Illyricum integrum Pineo permisit.

M. Æmil. Conf. secundum bellum Illyricum prospere gessit & confecit.

Descriptio secundi belli Illyrici
Ex Polybio lib. 3.

Demetrius Pharius oblitus beneficiorum, quæ Romani in ipsum contulerant, cum jam ante contemnere eos cœpisset, quando formidabiles ipsis imminere (a) *Gallos videbat; tunc quoque propter metum a Carthaginiensibus impendentem, eosdem flocci faciens, spe sua omni locata in Regia Macedonum, quod bello* (b) *Cleomenico socia arma cum Antigono junxerat; hic inquam urbes Romanæ ditionis in Illyrico vastare, & in suam potestatem redigere erat aggressus; & ultra Lissum contra leges pacis quinquaginta lembis navigans, multas e Cycladibus insulas incursaverat. Quæ cum animadvertissent Romani, & Regiam Macedonum florere intelligerent, res suas* (c) *in provinciis ad ortum Italiæ sitis collocandas sibi esse in tuto existimarunt. Hannibalis enim molitiones antevertere se posse sperabant, & facile efficere, ut Illyriis errorem emendare coactis, Demetrio succenserent, & ingratum ejus animum ac temeritatem castigarent. Sed frustra fuerunt: nam ipsos* (d) *Hannibal antevertit, & Saguntinorum urbem exscidit; quo factum est, ut bellum non in Hispania, sed pro mœnibus urbis, totaque Italia gerendum ipsis fuerit. Cæterum Romani id consilium quod diximus secuti, vere ineunte anni primi* (e) *Olympiadis centesimæ quadragesimæ, L. Æmilium ad res in Illyrico gerendas cum exercitu mittunt.* (Hic Polybius digreditur ad Hispaniensem Hannibalis profectionem, & Saguntinæ urbis expugnationem.) *Circa idem tempus Demetrius simul ac de consiliis Romanorum rescivit, extemplo idoneum præsidium cum omnibus, quæ postulat usus, Dimalum* (f) *mittit: in cæteris urbibus, occisis, qui contrariæ factionis erant, illarum gubernacula amicis suis tradit. Ipse ex omni subditorum numero fortissimos seligit ad sex millia, eosque Phari collocat. Romanus Consul ubi in Illyricum legiones perduxit, cognita hostium confidentia, tum propter Dimali munitionem, & copiam commeatuum, tum etiam quod nunquam fuisse capta urbs illa crederetur, ut hostes perterrefaceret, hanc omnium primam adoriri constituit: ratus id quod evenit, si & caperetur, facile reliquas perculsas timore in potestatem Romanorum venturas; hortatusque milites & admotis machinis Dimalum obsidet. Capta est urbs die septimo; eaque res hostium animos confestim ita confregit, ut ex omnibus mox urbibus advenirent, qui in Romanorum fidem se permitterent, dederentque. Consul convenientes quibusque leges dicere, eosque in fidem recipere: deinde Pharum versus ad ipsum Demetrium cum classe navigare. Quia autem acceperat urbem esse admodum munitam, magnumque virorum fortium numerum eo convenisse; ad hæc commeatibus, & reliquis belli apparatibus abundare, ne difficilis ac diuturna ejus obsidio sibi foret verebatur. Hæc metuens Æmilius, hujusmodi stratagemate in ipso adventus sui articulo est usus. Noctu cum omnibus copiis in insulam appulsus, majorem exercitus partem in terram exponit, & locis cavis ac sylvis occultat; ipse cum* vigin-

Margin notes: a — b Urbes Illyricas Romanorum vastat. — c — d — e L. Æmilius contra Demetrium cum exercitu missus in Illyricum. — f — Consul Dimalum cepit.

viginti navibus palam ubi illuxisset, proximum urbi portum petit. Demetrius eas naves conspicatus, numerumque illarum aspernatus, ex urbe ad portum cum suorum manu venit, ne egredi navibus hostis posset, impediturus. Ubi semel concurrerunt acies, atroci commisso prælio, plures subinde ex urbe suppetias veniebant, donec tandem omnes ad certamen exierunt. Interea Romani, qui noctu expositi fuerant, per ignota loca facto itinere appropinquant; collem deinde egregie munitum, qui inter urbem ac portum medius, occupant, & illos, qui ad pugnandum cum hoste exierant, ab urbe excludunt. Ea re cognita Demetrius, omisso certamine cum egredientibus in terram, congregatis omnibus suis, eosque hortatus, collatis signis cum iis, qui collem obtinebant, acie dimicare constituit.

Romani animadverso Illyrios acie ordinata acrem in se facere impetum, terribili ipsi quoque audacia in eorum cohortes irruunt. Simul uno tempore cæteri e navibus egressi terga hostium cædebant; deinde omni ex parte illos adorti, tumultu & perturbatione magna Illyrios implerunt. Itaque cum & a fronte & a tergo laboraret acies, fugam tandem capessere Demetrii exercitus est coactus. Pars in urbem fugit; plures aviis itineribus per insulam dissipati sunt. Demetrius ad lembos suos se recepit, quos desertis quibusdam locis stantes ad anchoras habebat, in omnem eventum paratos. His conscensis, noctuque profectus ad Regem Philippum præter omnium opinionem est delatus, egitque apud eum reliquam Vitæ suæ partem. (Hic Polybius res Demetrii apud Philippum gestas paucis complectitur, eumque multis post annis pugna cum Messeniis commissa, in acie cæsum ait.) *Romanus Consul Pharum repentino incursu statim invadit, eamque mox captam diruit: deinde Illyrico universo in potestatem redacto, rebusque omnibus ex animi sententia compositis, affecta jam æstate triumphum egit magnificum: neque solertiæ dumtaxat, verum etiam fortitudinis laudem ex Provincia reportavit.*

Prælio conserto Illyrii in fugam conversi, & Demetrius in Macedoniam ad Philippũ confugit.

Ex Dione in Fragm.

Demetrius priorem duxit Triteutam viduam Agronis.

Demetrius Pharius insolentia elatus, cum ob tutelam Pinei, tum ob conjugium Triteutæ Pinei matris, quam post obitum Teutæ duxerat, gravis erat incolis omnibus, & finitimorum etiam agros vastabat. Cum autem fretus (g) *amicitia populi Romani, ea scelera agere videretur;* (h) *Æmilius Paullus & M. Livius Coss. hac re intellecta,* (i) *eum accersiverunt. Qui cum minime pareret, sed socios populi Romani vastare non desineret,* (k) *Issam contra eum copias duxerunt.*

g

h

i

k

Ex Appiano in lib. Illyric.

Demetrius fœdifragus.

Cæterum fides, quam Demetrius Agronis filio fefellerat, merito erat suspecta; nec ille multum distulit ingenio suo uti. Cum enim Romanis bello, quod per triennium adversus Celtas, eos maxime, qui ripas Eridani colunt, gessere, occupatis, nequaquam ad se persequendum satis spatii videret esse, ad infestandum latrociniis mare se contulit, adjunctis eam in rem Istris (l), *Illyrica item gente; Atintanisque* (m) *auctor fuit desciscendi a Romanis. Ut autem, uti primum a Celticis rebus* (n) *otium fuit, piratas quidem statim classe comparata intercepere, dilata in* (o) *sequentem annum contra Demetrium, ejusque defectionis socios expeditione. Porro Demetrium ad partes Philippi Macedonum Regis transgressum, ejusque ope reversum in patriam, & Classe reparata novas agentem ex Jonio prædas interemere* (p), *Pharumque ejus patriam cum eo sentientem funditus delevere. Cæterum Illyrii Pinnæ precibus iterum enixe pro iis nitentis* (q) *concessi sunt. Et secunda quidem Romanorum cum Illyriis contentio, ejusque exitus, & compositio hujusmodi maxime fuit.*

l

m

n

o

Victus a Romanis qui Pharũ evertunt.

p

Et Pineo regnum Illyricum restituunt.

q

NOTÆ.

a Anno ante Christum 225. Insubres & Boii, ob ereptum Senonibus Gallis, lege Agraria ab Flaminio Trib. Pl. lata, agrum Picenum, accitis Transalpinis Gallis Gæsatis, bellum Romanis sane formidolosum intulerunt; quod triennium tenuit. Victi sæpius Galli; ac tum primum Romani trans Padum copias duxerunt, Insubresque domuerunt.

b Hoc bellum adversus Cleomenem Regem Lacedæmoniorum, Antigono auctore ac Duce, qui pro Philippo Demetrii Gonatæ filio impubere Regnum Macedoniæ administrabat, inita societate conflarunt Macedones, Achæi, Epirotæ, Phocenses, Bæoti, Arcades & Thessali anno ante Christum 223., quibus Demetrius Pharius cum Illyricis copiis se adjunxit. Annus proximus, Cleomene victo, finem huic bello attulit.

c Romani ea tempestate *in provinciis ad ortum Italiæ sitis*, Corcyram solum, Issamque insulam, & aliquas Illyrici inter Drilonem & Montes Acroceraunios urbes, gentesque socias vel vectigales habebant.

d Anno ante Christum 220. Hannibal traductis in Hispaniam copiis, & Olcadum gentem aggressus, Althæam urbem opulentam in primis expugnavit; anno proximo Saguntum urbem Romanorum Sociam tota vi adortus, post septem menses in potestatem redegit. Hinc initia secundi belli Punici.

e Annus primus Olympiadis 140. congruit cum anno ante Christum 220., cui Polybius illigavit bellum secundum Illyricum; sed cum idem Polybius hoc bellum a L. Æmilio Consule gestum affirmet, cujus consulatus, in quo Collegam habuit M. Livium Salinatorem, in annum proximum incidit; idcirco bellum illud in annum secundum ejusdem Olympiadis, qui fuit ante Christum undevigesimus supra ducentesimum, rejici oportet.

f Hoc oppidum erat mediterraneum, viderturque ab Livio (Dec. 3. lib. 9.) apud Parthinos collocari; quod fortassis Demetrius Romanis ademerat.

g Demetrius Romanis quidem se amicum esse simulabat; cæterum Philippo Macedonum Regi studebat.

h Hi anno secundo Olympiadis 140., ante Christum 219. Consulatum gessere.

i Verisimile est a Romanis Demetrium antea admonitum, ut a maleficiis absisteret, quam bello peteretur; id quod Polybius subobscure significavit, cum scripsit: Romanos sperasse, facile se posse efficere, *ut Illyriis errorem emendare coactis, Demetrio succenserent, & ingratum ejus animum castigarent.*

k Issenses erant Romanorum socii, apud quos Consul classem applicuit; inde vero progressus est ad Dimalum obsidendum.

l Anno ante Christum 221. Istri prædones navium Italicarum perdomiti sunt, ut mox dicemus.

m Bello primo Illyrico Atintani populi mediterranei inter Drilonem & Montes Acroceraunios, in Romanorum fidem se dederant.

n Anno ante Christum 222. bellum Celticum victis Insubribus compositum fuit; & anno proximo Istri compressi.

o Hic annus post Istricam expeditionem Consules habuit L. Viturium Philonem, & C. Lutatium. In hunc quidem annum designata fuerat *expeditio contra Demetrium, ejusque defectionis socios;* sed aliquo impedimento interposito dilata est in annum insequentem M. Livio Salinatore, & L. Æmilio Paullo Coss. Is fuit annus ante Christum 219.

p De-

p Demetrius neque captus neque interemptus fuit a Romanis; sed in Macedoniam ad Philippum Regem confugit, & post aliquot annos in prælio cum Messeniis commisso interiit, ut Polybius & Livius docent.

q Itaque Pineus filius Agronis, Romanorum concessu, regnum paternum retinuit, quod ab Carnis usque ad Drilonem protendebatur, interposita annui tributi pactione.

§. III.

APPENDIX

De Primo & secundo bello a Romanis contra Istros suscepto.

Primum bellum Istricum. CUm Istria, ut diximus, ad Illyricum olim pertinuerit, duo bella Istrica, veluti quædam bellorum Illyricorum additamenta, huic loco intexenda censuimus, quibus intermedium fuit bellum secundum Illyricum, quod modo descripsimus. Demetrius Romanis lacessendis non solum sibi perniciem conscivit, sed Istris etiam, quos in societatem latrocinii maritimi partemque vocaverat, grave periculum ac damnum creavit. Romani quippe, antequam acceptas ab Demetrio injurias bello persequerentur, Istros ab latrociniis prædisque maritimis cohibendos censuerant. Itaque classe in Istros immissa, & piraticis lembis, partim captis, partim depressis, eorumdem vires navales sic prorsus attriverunt, ut per multos annos a mari, Italicisque navigiis, injuriam omnem abstinere cogerentur. Hoc bellum Istricum antiqui scriptores breviter ac summatim attingunt: *Istri subacti sunt.* Auctor Epitomes Livianæ. *Romani autem uti primum a Celticis rebus otium fuit, piratas quidem classe comparata intercepere, dilata in annum sequentem contra Demetrium, ejusque defectionis socios expeditione.* Appian. lib. Illyr. Istri perdomiti. *M. Minutio, P. Cornelio Coss. Istris bellum illatum est, quia latrocinati naves Romanorum fuerant, quæ frumenta exhibebant, perdomitique sunt omnes.* Eutropius lib. 3. qui hoc bellum Istricum ad Consulatum M. Minutii, & P. Cornelii cum referat, conjunxit cum anno ante Christum 221. in hunc quippe annum Consulatus ille inciderat. Quamvis autem Eutropius Istros *omnes perdomitos* esse affirmet, nolim tamen putes tum Istriam ad Romani Imperii provincias adjunctam fuisse; vectigal Istris ab Romanis impositum facile crediderim; sed non dubito, quin Romani post Demetrium devictum eamdem cum cætero Illyrico usque ad Drilonem Pineo Regi Illyriorum restituerint. At pars illa Carnorum, quæ itidem ad Illyricum pertinebat, qua ratione, quove tempore in potestatem Romanorum venerit, nemo veterum, quod ego sciam, litteris tradidit. Ante secundum bellum Istricum in fide ac potestate Romanorum fuisse, satis aperte Livius declarat, cum docet ab Senatu eam curam susceptam esse, ut ab ea regione Gallos Transalpinos arceret, qui transgressi in Venetiam Sp. Postumio Albino, & Q. Marcio Philippo Coss. idest anno ante Christum 186. sine populatione, aut bello, non procul Aquileja locum oppido condendo ceperunt. Nam primum Legatos de ea re questum trans alpes ad Gallos misit, quibus responsum est neque profectos ex auctoritate gentis ejus, (Liv. Dec. IV. lib. 9.) nec quid in Italia facerent, se scire; deinde autem anno ante Christum 183. M. Claudium Marcellum Consulem ad novum Gallorum oppidum legiones admovere jussit; sed advenienti Consuli, cum se Galli dedissent, receptis armis rebusque omnibus, quas secum attulerant, jubente Senatu, non agro solum & urbe, sed etiam tota Italia excesserunt. Regionem illam ab Gallis occupatam Livius Venetiam vocat, propterea quod Veneti fines suos usque ad Timavum productos habebant, antequam Carni oriundi, ut diximus, e Gallis Carnutibus, genus ac nomen e Montanis & subalpinis, quas primum insederant, regionibus, in planitiem ad mare usque propagassent. Hinc bipartita Carniæ divisio, & pars mediterranea sive Alpina, pars Cisalpina sive maritima dicta est, quæ antea pars erat Venetiæ. Cur Carnia dicta Venetia. Cæterum paullo post ipsemet Livius agrum Gallorum, idest Carnicum, appellat eum, in quem Aquileja colonia latina deducta est, Cornelio Cethego, & M. Bæbio Tamphilo Coss. anno ante Christum 181.

A primo Istrico bello annus erat fere trigesimus septimus, cum Istri ad ingenium redierunt. Quare alterum contra Istros bellum Senatus decrevit, Bellum Istricum secundum. quod sæpe interruptum, tandem anno septimo confectum est, & Istria in formam Provinciæ redacta. Hujus belli initium revocari oportet ad Consulatum Q. Fabii Labeonis, & M. Claudii Marcelli, qui consules fuerunt anno ante Christum 183. cum Istri adhuc Illyriorum Regibus suberant. Titus Livius Belli secundi Istrici priores annos nulla re memorabili gesta insignes brevissime attigit; sed extrema prælia, victoriamque Romanorum diligenter exposuit.

Itaque anno ante Christum 183. *M. Claudius Marcellus Cos. Gallis ex provincia exactis, Istricum bellum moliri cæpit, litteris ad Senatum missis, ut sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id Senatui placuit*, Liv. Dec. IV. lib. 9. Sed paullo post hæc subjicit: *M. Marcellus ex Istria revocatus exercitu dimisso Romam comitiorum causa rediit.* Nihil itaque in Istris memorabile ab eo gestum.

Anno ante Christum 181. P. Cornelio Cethego, & M. Bæbio Tamphilo Coss. L. Duronio Prætori, cui Apulia obvenerat, *& Istri adjecti, quod Tarentini Brundusinique nunciabant maritimos agros infestos transmarinarum navium latrociniis esse.* Hæc Livius Dec. IV. lib. X. Hoc anno idem Livius tradit bellum cum Istris fuisse, *prohibentibus Coloniam Aquilejam deduci.* Istros tamen ex ea regione abmotos, eorumque conatus repressos fuisse illud argumento est, quod hoc ipso anno Triumviri ad id creati coloniam illam deduxerint.

Annum quartum quintumque Istrici belli silentio præterit Livius, quod neutrum res ulla præclare gesta litteris ac memoria dignum fecerit. Istri castra Romanorum capiunt ac diripiunt. Anno autem sexto ejusdem belli, ante Christum 178. A. Manlius Cos. ab Aquileja contra Istros profectus ad lacum Timavi castra movet. Istri, fugatis subito incursu Romanis præsidiis, in castra quoque impetum faciunt; ea a militibus trepidantibus atque ad mare fugientibus vacua relicta capiunt ac diripiunt. Consul revocatis militibus amissa castra, oppressis ibi hostibus vino ac somno gravatis, recepit. Quæ Livius fuse accurateque ad hunc modum descripsit Dec. V. lib. I. *Consilium de Istrico bello cum haberet Consul, alii gerendum extemplo, antequam contrahere copias hostes possent; alii consulendum prius Senatum censebant. Vicit sententia, quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileja Consul castra ad lacum Timavi posuit. Imminet mari is lacus. Eodem decem navibus C. Furius Duumvir navalis venit. Adversus Illyriorum* (a) *classem creati duumviri navales erant, qui tuendam viginti navibus mari superiore Anconam velut cardinem haberent; inde L. Cornelius dextra littora us-*

a Duumviri navales adversus Illyriorũ classem creati.

que

que ad Tarentum, C. Furius læva usque ad Aquilejam tueretur. Eæ naves ad proximum portum in Istriæ fines, cum onerariis, & magno commeatu missæ; secutusque cum Legionibus Consul, quinque fere millia a mari posuit castra. In portu emporium brevi perfrequens factum, omniaque hinc in castra supportabantur; & quo id tutius fieret, stationes ab omnibus castrorum partibus circumdatæ sunt: in Istriamque suum præsidium stativum repentina cohors Placentina opposita inter mare & castra; & ut idem aquatoribus ad fluvium esset præsidium, M. Æbutius Trib. militum secundæ legionis duos manipulos militum adjicere jussus est. T, & C. Ælii Tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, via, quæ Aquilejam fert, duxerunt. Ab eadem regione mille ferme passuum castra erant Gallorum. Carmelus (b) pro Regulo erat tribus, aut amplius millibus armatorum. Istri, ut primum ad lacum Timavi castra sunt Romana mota, ipsi post collem occulto loco consederunt: & inde obliquis itineribus agmen sequebantur, in omnem occasionem intenti; nec quidquam eos, quę terra marique agerentur, fallebat. Postquam stationes invalidas esse pro castris, eorum turba inermis frequens inter castra & mare mercantium, sine ullo terrestri aut maritimo munimento viderunt; duo simul præsidia Placentinæ cohortis, & manipulorum secundæ legionis aggrediuntur. Nebula matutina texerat inceptum; qua dilabente ad primum teporem solis, perlucens jam aliquid, incerta tamen, ut solet, lux speciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque frustrata Romanos, multo majorem iis quam erat hostium aciem ostendit: qua territi utriusque stationis milites, ingenti tumultu cum in castra confugissent, haud paullo ibi plus, quam quod secum ipsi attulerant, terroris fecerunt. Nam neque dicere quid fugissent, nec percontantibus reddere responsum poterant: & clamor in portis, ut ubi nulla esset statio, quæ sustineret impetum, audiebatur: & concursatio in obscuro incidentium aliorum in alios, incertum fecerat, an hostis intra vallum esset. Una vox audiebatur ad mare vocantium. Id forte temere ab uno exclamatum, totis passim personabat castris. Itaque primo velut jussi id facere, pauci armati, major pars inermes ad mare decurrunt: dein plures, postremo prope omnes, & ipse Consul, cum frustra revocare fugientes conatus, nec imperio, nec auctoritate, nec precibus ad extremum valuisset; unus remansit M. Licinius Strabo Tribunus militum tertiæ legionis; cum tribus signis ab Legione sua relictus. Hunc, in vacua castra impetu facto, Istri, cum alius armatus iis nemo obviam isset, in prætorio instruentem atque adhortantem suos, oppresserunt. Prælium atrocius quam pro paucitate resistentium fuit: nec ante finitum est, quam Tribunus militum, quique circa eum constiterant, interfecti sunt. Prætorio dejecto, direptis quæ ibi fuerunt, ad quæstorium forum, quintanamque hostes pervenerunt. Ibi cum omnium rerum paratam expositamque copiam, & stratos lectos in quæstorio invenissent, Regulus (c) accubans epulari capit; mox idem cæteri omnes armorum hostiumque obliti faciunt, & ut quibus insuetus liberalior victus esset, avidius vino ciboque corpora onerant. Nequaquam eadem est tum rei forma apud Romanos; terra, mari trepidatur; nautici tabernacula detendunt, commeatumque in littore expositum in naves rapiunt; milites in scaphas & mare territi ruunt; nautæ metu ne compleantur navigia, alii turbæ obsistunt, alii ab littore naves in altum expellunt: inde certamen, mox etiam pugna cum vulneribus & cæde invicem militum nautarumque oritur; donec jussu Consulis procul a terra classis submota est. Secernere inde inermes ab armatis cœpit. Vix MCC. ex tanta multitudine, qui arma haberent, perpauci equites, qui equos secum eduxissent, inventi sunt: cætera deformis turba, velut lixarum calonumque, præda vere futura, si belli hostes meminissent. Tunc demum nuncius ad tertiam legionem revocandam, & Gallorum præsidium opprimendum venit: & simul ex omnibus locis ad castra recipienda, demendamque ignominiam rediri cœptum est. Tribuni militum tertiæ Legionis pabulum lignaque projicere jubent; centurionibus imperant, ut graviores ætate milites binos in ea jumenta, ex quibus onera dejecta erant, imponant: equites ut singulos e juvenibus pedites secum in equos tollant: egregiam gloriam legionis fore, si castra metu secundanorum amissa, sua virtute recipiant: & recipi facile posse, si in præda occupati barbari subito opprimantur; sicut ceperint, posse capi. Summa militum alacritate adhortatio audita est. Ferunt citati signa, nec signiferos armati morantur; priores tamen Consul, copiæque, quæ a mari reducebantur, ad vallum accesserunt. L. Atius Tribunus primus secundæ legionis non hortabatur modo milites, sed docebat etiam; si victores Istri, quibus armis cepissent castra, iisdem capta retinere in animo haberent, primum exutum castris hostem ad mare persecuturos fuisse; deinde stationes certe pro vallo habituros: vino somnoque verisimile est mersos jacere. Sub hæc A. Baculonium signiferum suum, notæ fortitudinis virum, inferre signum jussit. Ille, si unum se sequerentur, quo celerius fieret, facturum dixit; connixusque cum trans vallum signum conjecisset, primus omnium portam intravit. Et parte alia T. & C. Ælii Tribuni militum tertiæ legionis cum equitatu adveniunt; confestim & quos binos oneraria in jumenta imposuerant secuti, & Consul cum toto agmine. At Istrorum pauci, qui modice vinosi erant, memores fuerunt fugæ: aliis somno mors continuata est, integraque sua omnia Romani, præterquam quod vini cibique absumptum erat, receperunt. Ægri quoque milites, qui in castris relicti fuerant, postquam intra vallum suos senserunt, armis arreptis, cædem ingentem fecerunt. Ante omnes insignis opera fuit C. Popilii equitis; Sabello cognomen erat: is pede saucio relictus, longe plurimos hostium occidit. Ad octo millia Istrorum cæsa sunt, captus nemo, quia ira & indignatio immemores prædæ fecit. Rex tamen Istrorum temulentus ex convivio raptim a suis in equum impositus fugit. Ex victoribus CCXXXVIII. milites perierunt; plures in matutina fuga, quam in recipiendis castris.

Carmelus Regulus. b

Castra Romanorum ab Istris capta & direpta. c

Romani castra recuperant.

Deinde narrat Livius ingentem Romæ tumultum excitatum fuisse propter falsos rumores de Manliano exercitu ab Istris deleto; sed paullo post allatis de ejusdem exercitus incolumitate litteris M. Junii Consulis ex Liguria in Galliam transgressi, sedatum esse; & delectus extra ordinem non in urbe solum, sed tota Italia indictos, fuisse omissos. Tum ad res alias digreditur, quæ ad bellum Istricum non pertinent.

Anno ante Christum 177. C. Claudius Pulcher, & Tib. Sempronius Gracchus consules creati sunt, sortirique provincias jussi. Sempronio Sardinia, Claudio Istria obvenit. C. Claudius Consul, metu ne provincia Istria propter res gestas a Procoss. M. Junio, & A. Manlio sibi adimatur, propter celeritatem inauspicato ab urbe profectus, eo pervenit: ob hanc temeritatem & inconsulte ibi acta adversus Procoss. ludibrio ab exercitu habetur: reversusque Romam ad capienda auspicia, denuo in Istriam abit, excisis tribus oppidis provinciam ad

ad imperium adjungit. T. Liv. Dec. v. lib. 1.

Istri in Romanos impetum faciunt, ceduntur, & fugantur.

Dum hæc Romæ geruntur, M. Junius, & A. Manlius Procoss. qui priore anno Consules fuerant, cum Aquilejæ hibernassent, principio veris (d) *in fines Istrorum exercitum introduxerunt; ubi cum effuse popularentur, dolor magis & indignatio diripi res suas cernentes Istros, quam certa spes satis sibi virium adversus duos exercitus excivit, concursu ex omnibus populis juventutis facto, repentinus & tumultuarius exercitus acrius primo impetu, quam perseverantius pugnavit. Ad quatuor millia eorum in acie cæsa, ceteri omisso bello in civitates passim diffugerunt. Inde Legatos primum ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos miserunt. Hæc cum Romæ cognita litteris Proconsulum essent, C. Claudius Consul veritus, ne forte ea res provinciam exercitumque sibi adimeret, non votis nuncupatis, non paludatis lictoribus, uno omnium certiore facto collega, nocte profectus præceps in provinciam abiit: ubi inconsultius, quam venerat, se gessit. Nam cum concione advocata, fugam e castris A. Manlii adversis auribus militum, quippequi primi ipsi fugissent, jactasset; ingessisset probra M. Junio, quod se dedecoris socium collegæ fecisset, ad extremum utrumque decedere provincia jussit. Quod cum milites Consulis imperio dicto audientes futuros sese dicerent, cum is more majorum secundum vota in Capitolio nuncupata, lictoribus paludatis profectus ab urbe esset; furens ira, vocatum, qui pro quæstore Manlii erat, catenas poposcit, vinctos se Junium Manliumque minitans Romam missurum. Ab eo quoque spretum Consulis imperium est, & circumfusus exercitus favens Imperatorum causæ, & Consuli infestus, animos ad non parendum addebat. Postremo fatigatus Consul, & contumeliis singulorum, & multitudinis (nam insuper irridebant) ludibriis, nave eadem, qua venerat, Aquilejam rediit. Inde Collegæ scripsit, ut militum novorum ei parti, quæ scripta in Istriam provinciam esset, ediceret, Aquilejam ut conveniret; ne quid se Romæ teneret, quominus votis nuncupatis paludatus ab urbe exiret. Hæc Collegæ obsequenter facta, brevisque dies ad conveniendum edicta est. Claudius prope consecutus est litteras suas. Concione adveniens de Manlio & Junio habita, non ultra triduum moratus Romæ, paludatis lictoribus, votisque in Capitolio nuncupatis, in provinciam*

e *æque amplius præcipiti celeritate abit. Paucis* (e) *ante diebus Junius Manliusque oppidum Nesattium*

f (f), *quo se principes Istrorum, & Regulus ipse Æpulo receperat, summa vi oppugnant. Eo Claudius duabus legionibus novis adductis, vetere exercitu cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circumsedit, & vineis oppugnare intendit; amnemque præterfluentem mœnia, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Istris præbebat, multorum dierum opere exceptum novo alveo avertit. Ea res barbaros miraculo terruit abscissæ aquæ; & ne tum quidem memores pacis, in cædem conjugum ac liberorum versi, etiam ut spectaculo hostibus tam fœdum facinus esset, palam in muris trucidatos præcipitabant. Inter simul complorationem feminarum, puerorumque simul nefandam cædem, milites transgressi murum, oppidum intrarunt. Cujus capti tumultum ut ex pavido clamore fugientium accepit Rex, trajecit ferro pectus, ne vivus caperetur; ceteri capti, aut occisi. Duo deinde oppida Mutila* (g)

h *& Faveria* (h) *vi capta ac deleta. Præda, ut in gente inopi, spe major fuit, & omnis militibus concessa est. Quinque millia capitum DCXXXII. sub corona venierunt. Auctores belli virgis cæsi, & securi percussi: Istria tota trium oppidorum excidio,*

C. Claudius Cons. Nesettiū in potestatem redigit.

Regulus sibi mortem conscivit.

Istria tota in ditionē Romanorum venit.

& morte Regis pacata est (i)*: omnesque undique* i
populi (k) *obsidibus datis in ditionem venerunt.* k

NOTÆ.

a L. Duronius Prætor biennio ante, idest anno ante Christum 180. ad Senatum retulerat maritimam navigationem, oramque Italicam ab Gentio Rege Illyriorum, piraticis navigiis infestam reddi; biennio post eodem tempore, quo cum Istris bellum erat, adversus Illyriorum classem creati duumviri navales. Liv. Dec. iv. lib. x.

b Sunt qui Carmelum, & Æpulonem, cujus postea meminit Livius, eumdem esse putent. Sed alterum ab altero distingui oportet. Carmelus Gallorum, Æpulo Istrorum Reguli erant. Illi autem Galli in Japydia mediterranea, Istriam ad Septemtrionem accolebant, fœdusque adversus Romanos cum Istris fecerant. Porro Istri, cum antea Regum Illyricorum imperio subessent, anno ante Christum 180. cum cæteris Illyriis citra Naronem, ab Gentio postremo Illyriorum Rege defecerant, sibique Regem sive Regulum creарant, cui nomen erat Æpuloni.

c Gallorumne, an Istrorum is Regulus esset, non satis ex Livio intelligi potest: illud quoque incertum est, soline Istri, an cum Gallis, Romanorum castra adorti adeptique fuerint; quamvis enim infra scribat revocatos milites ad præsidium Gallorum opprimendum, & castra recipienda; tamen pro castris recuperandis pugnatum cum Istris ait, horumque ad octo millia cæsa esse: de Gallorum autem seu pugna, seu cæde nihil commemorat.

d Is erat annus proximus a castris receptis, ante Christum 177.

e Cum supra Livius scripserit Legatos ab Istris ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides venisse, hic vero Nesattium Istrorum oppidum ab Junio Manlioque oppugnatum scribat, aliquid novæ offensionis intervenerit oportet, quod pacis consilia conditionesque disjecerit.

f Plinius post Polam ad Orientem locat Nesactium, quod oppidum ipse Nesactium, alii Nesartum, alii Nesartium vocant.

g Mutilam mari, post Promontorium Polaticum, Cluverius apposuit.

h Faveriam idem Cluverius ad fluvium Arsiam collocavit.

i Istria ad imperium populi Romani adjuncta est, anno ante Christum 177. cum antea Regibus Illyriorum, deinde propriis Regulis subesset.

k Idest omnes Istriæ gentes; Carni siquidem ab Occasu Istris finitimi jam erant in ditione Romanorum; & aliqui etiam fortasse ex Japydibus, qui cum Gallis permixti ab Septemtrione & Oriente Istriam proxime circumcolebant, tum in deditionem venerunt.

§. IV.

Tertium bellum Illyricum.

De Gentio Regis Illyriorum querelæ ad Senatū delatæ. Liv Dec.4. lib.x.

DE Gentio Pleurati filio Illyriorum Rege, cum aliunde, tum ab Issensibus sociis populi Romani, querelæ ad Senatum sæpius delatæ fuerant; nam L. Duronius Prætor, qui ex Illyrico cum decem navibus Brundusium redierat, Romam cum venisset, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubie in Gentium præcipue latrocinii omnis maritimi causam averterat; ex regnoque ejus omnes naves esse dixerat, quæ superi maris oram depopulatæ essent; quibus de rebus se Legatos misisse, nec conveniendi Regis po- Dec.v.li.1.

potestatem factam. Venerant itidem ab Issensibus Legati simul questi, fines suos ab Gentio vastari, simul eum in suspicionem vocantes societatis initæ cum Perseo, quem hostili infensoque in Romanos animo esse, cum multa ejus scelera ac flagitia, tum belli apparatus declarabant. Cæterum Gentius, fervente jam Romanos inter ac Macedonas bello, adhuc incertus animi hærebat, utri se parti addiceret. Eum tandem Legationes & promissa Persei, fraudes insuper doliquè perpulere, ut ex occulto, apertum se hostem Romanorum profiteretur; id quod illi pariter Regnoque Illyrico extremum exitium attulit. Quod cum Romæ nunciatum esset, bellum adversus Gentium & Illyrios gerendum Senatus dedit L. Anicio Prætori, anno ante Christum 168. Is vere appetente copias in Illyricum trajecit, & intra triginta dies, capto Gentio cum conjuge, liberis & consanguineis, Regnoque Illyrico in potestatem redacto, bellum celerrime ac feliciter confecit; quod prius perpetratum, quam cœptum, Romæ auditum est. De hoc bello, quæ Polybius, Livius, Appianus scripsere, nunc subjicienda sunt.

Bellum contra Gentium a Senatu decretum.

Perseus & Gentius Legatis ultro citroque missis fœdus adversus Romanos ineunt. Ex Polyb. in Excerpt. Leg. n. 76. 77. 86.

Legatio Persei ad Gentium

a b *Perseus legatos ad Gentium Regem, Pleuratum (a) Illyrium exulantem apud se, & Adæum (b) Macedonem Beræum misit, quibus mandavit, ut exponerent, quæ bello egisset adversus Romanos Dardanosque: adjicerent præsentis expeditionis in Epiro & Illyrico opera, hortarenturque Gentium ad amicitiam, ac societatem secum & cum Macedonibus jungendam. Hi transgressi jugum Scordi montis per Illyrici quas vocant solitudines (eam terram non multis ante annis de industria Macedones populando a cultoribus vacuam fecerant, quo transitus difficiles Dardanis in Illyricum redderent) per ea inquam loca cum ingenti vexatione Adæus & Pleuratus Scodram pervenerunt. Qui cognito Lissi Gentium morari, ad illum miserunt; ac mox ab illo acciti, ut eo ventum, mandata exponunt. Gentius videbatur quidem non esse alienus ab amicitia cum Perseo contrahenda: verum ne statim legatorum postulatis adnueret, hoc prætextu est usus, quod a rebus bello necessariis esset imparatus, quodque sine pecunia bellum adversus Romanos suscipere non posset. Hoc accepto responso Adæus ad Perseum redit. Stuberam Rex tunc venerat, & prædam ac spolia ibi vendebat, suosque milites reficiebat, Pleurati reditum expectans; qui ut est reversus, postquam intellexit Perseus, quæ responderat Gentius, extemplo Adæum remittit, addito Glaucia ex numero custodum corporis, & quodam Illyrio, quod linguæ Illyricæ is esset peritus, cum iisdem mandatis; quasi parum perspicue declarasset Gentius, qua sibi re esset opus; & quo pacto flecti posset, ut postulatis eorum adnueret. Iis iter aggressis ipse cum exercitu Ancyram petit (c). Legat. LXXVI.*

c

d *Sub id tempus (d) qui ad Gentium missi fuerant, redierunt; cum neque fecissent quidquam amplius quam antea; neque amplius quidquam renunciarent, quam antea, manente Gentio in eadem voluntate. Gentius enimvero paratus erat consilia sua omnia cum Perseo consociare, sed pecunia sibi opus esse dicebat: quam rem Perseus contemptim audiens, (e) Hippiam iterum mittit, ad fœdus firmandum, nulla ejus mentione facta, in quo uno totius negotii cardo vertebatur, cum tamen unica illa esset ratio, qua posset benevolum Gentium sibi reddere...... Illa tempestate (f) si pecunias largiri Perseus voluisset, & publice civitatibus, & privatim Regibus, atque iis, qui publica negotia tractabant, non dicam ea, qua poterat, magnificentia impensas subministrando, sed modica tantum liberalitate utendo, evenisset, ut omnes Græciæ populi, omnesque vel certe quamplurimi Reges voluntates suas nudarent; de quo non arbitror quemquam prudentum fore mecum disputaturum. Legat. LXXVII.*

e

f

Avaritia Persei.

Cum ante hyemem rediisset Hippias, quem societatis jungendæ causa Perses ad Gentium miserat, atque is renunciasset paratum Regem esse bellum adversus Romanos suscipere, si trecenta sibi talenta numerarentur, & de summa re idonea ratione sibi caveretur. His Rex auditis, necessariam sibi esse judicans Gentii societatem, Pantauchum ex fidissimis amicis delectum datis mandatis misit, qui primum quidem pecuniam daturum pactus, jusjurandum super societate præstaret, atque exigeret; deinde ut obsides statim mitteret, prout Pantaucho videretur, & ab eo acciperet, quos Gentius in fœderis formula nominatim indicasset. Adhæc ut de transvectione illorum trecentorum talentorum cum Gentio constitueret. Pantauchus statim profectus, ubi Medeonem Labeatidis venit, obvium ibi nactus Gentium, facile adolescenti persuasit, ut spes omnes suas cum Perseo conjungeret, icto fœdere societatis & conscripto ...... Pantauchus ad fodiendum Regis latus mansit, qui juvenem assidue moneret, urgeretque, ne in bello apparando cessaret; sed compararet se, quo posset loca, urbes, socios hosti præcipere. Maxime autem illum hortabatur, ut ad navale bellum necessaria pararet; nam cum Romani ab ea parte penitus essent imparati, ipsum in Epiri ora, & Illyrici nullo labore quidquid destinasset, & per se, & per alios, quos eo mitteret, esse effecturum. Gentius igitur hujusmodi sermonibus perpulsus terra marique necessaria bello comparabat (g). Legat. LXXXV.

Perseus ingentis pecuniæ sponsione tandem Gentium perpulit ad fœdus jungendum contra Romanos.

g

Expeditio L. Anicii Prætoris adversus Illyriorum Regem Gentium, qui victus veniens in deditionem, cum uxore, liberis & propinquis Romam mittitur. Ex Livio Dec. V. lib. IV.

Jam veris principium erat, novique Duces in provinciam venerant: Cos. Æmilius (h) in Macedoniam, Octavius Oreum ad classem, Anicius in Illyricum, cui bellandum adversus Gentium. Patre Pleurato rege Illyriorum, & matre Eurydica genitus, fratres duos, Platorem utroque parente, Caravantium matre eadem natum habuit. Hoc propter ignobilitatem paternam minus suspecto, Platorem occidit, & duos amicos ejus Ettritum & Epicadum, impigros viros, quo tutius regnaret. Fama fuit Honuni Dardanorum principis filiam Etutam pactam fratri eum invidisse, tamquam his nuptiis adjungenti sibi Dardanorum gentem; & similius id vero fecit ducta ea Virgo. Platore interfecto gravis deinde, dempto fratris metu, popularibus esse cœpit, & violentiam insitam ingenio, intemperantia vini accendebat. Cæterum, sicut ante dictum est, ad Romanum incitatus bellum, Lissum omnes copias contraxit: quindecim millia armatorum fuerunt. Inde fratre in Caviorum (k) gentem vi aut terrore subigendam cum mille peditibus, & quinquaginta equitibus misso, ipse ad Bassaniam (l) urbem, quinque millia ab Lisso ducit. Socii erant Romanorum: itaque per missos nuncios prius tentati, obsidionem pati, quam dedere sese maluerunt. Caravantium in Caviis Durnium oppidum advenientem benigne accepit, Caravantis altera urbs exclusit; & cum agros eorum effuse vastaret, aliquot palati milites agrestium concursu interfecti sunt. Jam & Ap. Claudius, assumptis ad eum exercitum, quem habebat, Bulianorum

h

Copiæ militares Gentii

k

l

Gentius Bassaniam obsidet. Caravantius Durnii exceptus, Caravante exclusus.

m *rum (m), & Apolloniatium, & Dyrrhachinorum auxiliis, profectus ex hibernis, circa Genusium* n *(n) amnem castra habebat, audito fœdere inter Persea & Gentium, & Legatorum violatorum injuria accensus, bellum haud dubie adversus eum gesturus. Anicius Prætor eo tempore, Apolloniæ auditis, quæ in Illyrico gererentur, præmissisque ad Appium litteris, ut se ad Genusum opperiretur; triduo & ipse in castra venit; & ad ea, quæ habebat auxilia, assumptis Parthinorum (o) juventutis duobus millibus peditum, & equitibus CC.; peditibus Epicadus, equitibus Agalsus præerat: parabat ducere in Illyricum, maxime ut Bassanitas solveret obsidione: tenuit impetum ejus fama lemborum vastantium maritimam oram. LXXX. erant lembi, auctore Pantaucho, missi a Gentio ad Dyrrhachinorum & Apolloniatium agros populandos. Tum classis ad* ..... (desunt haud pauca, si quidem persequebatur hic res gestas ab Anicio Prætore adversus Gentium, maxime eas, quas mari prospere gesserat: desideratur etiam initium earum rerum, quas terra feliciter gessit; statim autem subjicit deditionem urbium) .... *tradiderunt se: deinceps & urbes regionis ejus idem faciebant, adjuvante inclinationem animorum clementia in omnes & justitia Prætoris Romani.* p *Ad Scodram (p) inde ventum est; id quod belli caput fuerat, non eo solum quod Gentius eam sibi ceperat, velut regni totius arcem, sed etiam quod Labeatium gentis munitissima longe est, & difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina, Clausala latere urbis, quod in Orientem patet præterfluens, Barbana ab Regione Occidentis, ex Labeatide palude oriens. Hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi flumini, quod ortum ex monte Scodro, multis & aliis auctum aquis, mari Adriatico infertur.* q *Mons Scodrus (q) longe altissimus regionis ejus ab Oriente Dardaniam subjectam habet, a Meridie Macedoniam, ab Occasu Illyricum. Quamquam munitum situ naturali oppidum erat, gensque id tota Illyriorum, & Rex ipse tuebatur; tamen Prætor Romanus, quia prima successerant prospere, fortunam totius rei principia secuturam esse ratus, & repentinum valiturum terrorem, instructo exercitu ad mœnia succedit. Quod si clausis portis muros, portarumque turres dispositis armatis defendissent, vano cum incepto mœnibus pepulissent Romanos. Nunc porta egressi prælium loco æquo majore animo commiserunt, quam sustinuerunt. Pulsi enim, & fuga conglobati, cum ducenti amplius in ipsis faucibus portæ cecidissent, tantum intulerunt terrorem, ut oratores extemplo ad prætorem mitteret Gentius Teuticum & Bellum principes gentis, per quos inducias peteret, ut deliberare de statu rerum suarum posset.*

Anicius Prætor rem mari prospere gerit.

Scodra belli caput, & arx Regni Illyrici.

Triduo in hoc dato, cum castra Romana quingentos ferme passus ab urbe abessent, navem conscendit, & flumine Barbana navigat in lacum Labeatum, velut secretum locum petens ad consultandum; sed, ut apparuit, falsa spe excitus, Caravantium fratrem multis millibus armatorum actis ex ea regione, in quam missus erat, adventare. Qui postquam evanuit rumor, tertio post die navem eamdem secundo amni Scodram demisit; præmissisque nunciis, ut sibi appellandi Prætoris potestas fieret, copia facta in castra venit. Et principium orationis ab accusatione stultitiæ orsus suæ, postremo ad preces, lachrymasque effusus, genibus Prætoris accidens, in potestatem sese dedit. Primo bonum animum habere jussus, ad cœnam etiam invitatus, in urbem ad suos rediit, & cum Prætore eo die honorifice est epulatus. Deinde in custodiam C. Cassio Tribuno militum traditus, vix gladiatorio accepto de-

Gentius ad Anicium in castra venit.

cem talentis ab Rege (r) Rex, ut in eam fortunam recideret. r

Anicius Scodra recepta nihil prius quam requisitos Petilium Perpennamque Legatos ad se duci jussit, quibus splendore suo restituto, Perpennam extemplo mittit ad comprehendendos amicos, cognatosque regis; qui Medeonem Labeatium gentis urbem profectus, Etlevam uxorem cum filiis duobus Scerdileto, Pleuratoque, & Caravantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius bello Illyrico intra triginta dies perfecto, nuncium victoriæ Perpennam Romam misit; & post dies paucos Gentium Regem ipsum cum parente, conjuge, ac liberis, ac fratre, aliisque principibus Illyriorum: hoc unum bellum prius perpetratum, quam cœptum, Romæ auditum est.

cum uxore & filiis & fratre Romam mittitur.

L. Anicius ex Illyrico profectus in Epirum, provinciam, redactis in potestatem oppidis, pacat; reversusque in Illyricum, de sententia Legatorum, quos ad id Senatus miserat, dat libertatem Illyriis, tributo aliis imposito, immunitate aliis concessa. Ex T. Livio Dec. 5. lib. 5.

Dum hæc ibi, alia in Macedonia, alia Romæ geruntur, interim in Illyrico L. Anicius rege Gentio, sicut ante dictum est, in potestatem redacto, Scodræ, quæ regia fuerat, præsidio imposito Gabinium præfecit, Rhizoni (s) & Olcinio urbibus opportunis C. Licinium. s *Præpositis his Illyrico, cum reliquo exercitu in Epirum est profectus. Ubi prima Phanota ei dedita, tota multitudine cum infulis obviam effusa. Hic præsidio imposito in Molossidem (t) transgressus,* t *cujus oppidis præter Passaronem & Tegmonem, & Phylacen, & Horreum receptis, primum ad Passaronem ducit. Antinous & Theodotus principes ejus civitatis erant, insignes & favore Persei, & odio adversus Romanos, iidem universæ genti auctores desciscendi ab Romanis. Hi conscientia privatæ noxæ, quia ipsis nulla spes veniæ erat, ut communi ruina patriæ opprimerentur, clauserunt portas, multitudinem, ut mortem servituti præponerent, hortantes. Nemo adversus præpotentes viros hiscere audebat. Tandem Theodotus quidam nobilis & ipse adolescens, cum major a Romanis metus timorem a principibus suis vicisset: Quæ vos rabies, inquit, agitat; qui duorum hominum noxæ civitatis accessionem facitis? Equidem pro patria qui lethum oppetiissent, sæpe fando audivi: qui patriam pro se perire æquum censerent, hi primi inventi sunt. Quin aperimus portas, & imperium accipimus, quod orbis terrarum accepit? Hæc dicentem cum multitudo sequeretur, Antinous & Theodotus in primam stationem hostium irruperunt, atque ibi offerentes se ipsi vulneribus interfecti, urbs dedita est Romanis. Simili pertinacia Cephalonis principis clausum Tegmonem, ipso interfecto, per deditionem recepit. Nec Phylace, nec Horreum oppugnationem tulerunt. Pacata Epiro, divisisque in hiberna copiis per opportunas urbes, regressus ipse in Illyricum. Scodræ, quo quinque legati (u) ab Roma venerant,* u *evocatis ex tota provincia principibus, conventum habuit. Ibi pro tribunali pronunciavit de sententia concilii, (x) S. P. Q. R. Illyrios esse liberos jubere,* x *præsidia ex omnibus oppidis, arcibus, & castellis sese deducturum: non solum liberos, sed etiam immunes fore Issenses, & Taulantios, Dassaretiorum Pirustas, Rhizonitas, Olciniatas, quod incolumi Gentio ad Romanos defecissent. Daorseis quoque immunitatem dare, quod relicto Caravantio cum armis ad Romanos transissent. Scodrensibus & Dassarensibus, & Selepitanis, cæterisque Illyriis vectigal dimidium ejus, quod Regi pendissent, imponere. Inde in tres partes Illyricum*

Anicius in Epirum profectus urbes Epiri recipit.

Passaron Romanis deditur.

Anicius Scodram reversus. Ex decreto S. P. Q. R. alios Illyrios liberos, alios etiam immunes esse jubet.

divisit; unam eam fecit, quæ supra dicta est; alteram Labeatas omnes, tertiam Agravonitas, & Rhizonitas, & Olciniatas, accolasque eorum. Hac formula dicta in Illyrico, ipse in Epiri Passaronem in hiberna rediit.

Descriptio tertii Belli Illyrici

Ex Appiano lib. Illyr.

Qua tempestate Populus Romanus bellum gerebat adversus Macedonas, & Regem Persen, qui Philippo successerat; Gentius reliqui Illyrici Rex, pecunia invitatus socia cum Perse arma conjunxit, atque in Illyricum (aa) Romanam Provinciam impetum fecit, Legatosque ad se ab Senatu missos conjecit in vincula, exploratores illos, non legatos esse criminatus. Ad eam persequendam injuriam Anicius Romanus Prætor adveniens, nonnullos Gentii lembos mari cepit, mox terra congressus acie superatum, fugatumque in arce (bb) quadam obsedit, indeque supplicem, sese Romanis dedere jussit. Ille tridui spatio ad deliberandum impetrato, cognitaque gentis universæ ad Romanos transitione, quæ per eos dies facta est, aditum ad Prætorem infimis precibus exoravit, delatusque, & genibus excipientis advolutus, degeneri admodum precum genere usus est. Anicius trepidantem benigne consolatus, cœnæ etiam adhibuit: cæterum digressum e triclinio comprehendi a lictoribus, & in vincula conjici jussit. Mox una cum filiis triumphandum Romam duxit: & cum Gentio quidem intra viginti (cc) dies debellatum est; septuaginta autem Civitates (dd), quæ illi paruerunt, confecto Macedonico bello, Æmilius Paullus, secretis a Senatu mandatis acceptis, cum rediret in Italiam, de industria pertransivit; metuentibusque ita demum eorum, quæ commiserant, pollicitus veniam est, si quidquid auri argentique habebant, ederent, conferrentque; nec abnuentibus ipsis, misit in unamquamque civitatem partem copiarum, eadem omnibus Ducibus constituta die, qua ad auroram quisque eorum oppidanis per præconem ediceret intra tres horas pecuniam omnem in forum deferendam, eamque delatam, & reliqua etiam omnia diriperent. Sic a Paullo una hora septuaginta spoliatæ sunt urbes.

Gentius ab Anicio mari terraque vincitur.

Romanis se dedit, & ab Anicio

Romam duci jussus.

N O T Æ.

a Is Pleuratus fuit filius Scherdilaidæ vel Scerdileti, cui ob preclaram operam superiori bello Macedonico Romanis navatam, Lingus & Parthini dati fuerant, ut Livius tradit. Sed vel a Romanis ob defectionem ad Persum, vel a suis ob tyrannidem expulsus, tum apud Perseum exulabat.

b Hunc Aputeum vocat Titus Livius Dec. 5. lib. 3.

c Hæc omnia ex Polybio Livius sumpsit, ac totidem fere verbis in latinum transtulit. *ibid.*

d Hæc Livius breviter: *Ab Gentio eodem adferentes redierunt.* Dec. 5. lib. 3.

e Hujus quoque legationis meminit Livius Dec. 5. l. 4.

f De avaritia Persei plura Livius Dec. 5. lib. 4.

g Multa præterea adjecit Livius, de Olympione Gentii Legato, qui jusjurandum a Perseo, obsidesque acciperet, tum de fraude Persei in persolvenda pacta pecunia, tum denique de legatis Romanis Pantaucho stimulante violatis; quæ a nobis exposita sunt cap. 3. §. 7.

h L. Æmilius Paullus II. & C. Licinius Crassus Consulatum gessere anno ante Christum 168.

k Cavii gens Illyrica ut videtur mediterranea inter Drilonem & Acroceraunios.

l Bassania urbs Illyrica mediterranea in Parthinis.

m Buliani Illyrici populi, iidem fortassis ac Bullini, qui cum prope Tragurium oppidum ditionis Issensium sedes haberent, inter Socios populi Romani cum Issensibus annumerandi sunt.

n Fluvius Illyricus inter Dyrrhachium & Apolloniam, longo tamen utrinque spatio disjunctus.

o Populi Illyrii, supra Taulantios.

p Civitas ac sedes Regum Illyricorum apud Labeates populos Illyricos, posita ferme ad paludis Labeatidis ostium, unde Barbana fluvius egreditur.

q Series & continuatio montium ab Ardiis montibus ad montes Hæmi producta.

r Ab rege Perseo, a quo deceptus fuerat.

s Rhizon ad sinum Rhizonicum, & Olcinium ad mare, urbes Illyrici proprii.

t Molossis regio Epiri, quam Molossi gentes Epiroticæ incolebant.

u Post Gentium & Perseum victos captosque, missi sunt ab Senatu Legati, quorum alii cum Anicio communicatis consiliis res Illyricas, alii cum Paullo Æmilio Consule, res Macedonicas componerent.

x Hanc formulam libertatis vel immunitatis Illyriis concessæ, itemque tripartitam illam, quam Anicius fecit, Illyrici divisionem explicavimus cap. 3. §. 7.

aa Illyrica Romanorum provincia inter Drilonem, & montes Acroceraunios erat; nam in regione citra Drilonem, quæ dicta est Illyricum proprium, Gentius rerum potiebatur.

bb Hæc erat Scodra, Livio teste.

cc Livius intra triginta dies bellum Illyricum confectum tradit.

dd Livius quidem civitatum 70. direptionem commemorat; sed eas partim Epiro, partim Illyrico attribuit. Dec. 5. lib. 5.

§. V.

Quartum Bellum Illyricum, & Primum Dalmaticum.

Quæ pars Illyriorum inter Naronem & Nestum anno ante Christum 180. ab Gentio defecerat, cum formam liberæ omnique alieno dominatu reipublicæ adscivisset, ab Delminio, urbe mediterranea & montana, quæ totius gentis caput ac Metropolis constituta est, nomen Dalmatarum sibi adoptavit. Principio quidem jus suum nomenque inter duos illos amnes, quos dixi, viginti urbes nacta, continuit; sed brevi opibus aucta copiisque gentes ad Occasum finitimas, quæ itidem ab Rege Illyriorum desciverant, ad suum imperium nomenque adjunxit, Dalmatiæ finibus usque ad Titium propagatis. Exinde gentes omnes Illyricæ ab Titio ad Naronem usque, montes inter ac mare interjectæ, ut non solum sub eodem jure, sed etiam nomine continerentur, Dalmatæ vocari cœptæ sunt. Hos porro seu prædandi, sive imperii amplificandi cupiditas impulit, ut crebris excursionibus vastarent agros Traguriensium & Epetinorum, ipsisque urbibus Epetio & Tragurio, quæ ad ditionem Issensium pertinebant, vastitatem atque exitium minitarentur. Neque injurias populationesque abstinebant a Daorsiis, qui Naronem accolebant, sociis Populi Romani, quibus post tertium bellum Illyricum non libertas solum, sed immunitas etiam data fuerat, quod relicto Caravantio, fratre Gentii Regis Illyriorum, ad Romanorum castra se transtulissent. Quare iterum ac sæpius ab utrisque populis Legati ad Senatum venerant, questi agros suos pagosque perpetuis Dalmatarum incursionibus expositos esse; & multas indidem hominum pecudumque prædas quotidie abigi, sata uri, tecta incendi, ipsasque urbes magno in discrimine versari, nisi Dalmatarum audaciæ Roma-

Dalmatæ unde dicti.

Socios Romanorum infestant.

Romani frenum injicerent. Assiduis Sociorum querelis tandem permotus Senatus C. Fannium in Dalmatiam legavit, qui Dalmatas doceret, Issenses & Daorsios in fide & clientela populi Romani esse; caverent proinde, ne illis lacessendis, infestandisque Romanorum in se indignationem atque arma consciscerent. At legatio quidem auribus animisque aversis audita; Legatus vero neque hospitio receptus, & non sine aliqua injuria dimissus est. Quare primum adversus Dalmatas bellum decretum est, quod C. Marcius Figulus iterum Consul, traducto in Dalmatiam exercitu, gessit anno ante Christum 156. Ac primum quidem parum prospere, postea feliciter cum hostibus pugnavit; & cum multa eorum oppida cepit, tum vero Delminium ipsum totius gentis caput, urbem natura & loco egregie munitam, mœnibus insuper altissimis septam omni telorum genere adortus in potestatem redegit. Post Delminium captum, pax ita convenit, ut Dalmatæ libertatem quidem retinerent, sed vectigal Romanis penderent, sociosque populi Romani nulla in posterum injuria afficerent. Ex Polybio & Appiano.

a Romanis bello petuntur, & vectigales redduntur.

Descriptio quarti belli Illyrici & primi Dalmatici.

Belli causæ ex Polybio in excerpt. Legat. n. 124.

a b *Posteaquam Lissii* (a) *& Daorsii* (b) *sæpius communi consensu Legatos Romam misissent, quibus significabant Lissii Dalmatas & agros & urbes suæ ditionis infestare: hæ autem sunt Epetium & Tragurium; similique modo etiam Daorsii de iisdem querebantur; Senatus legatum misit C. Fannium ad res Illyricas visendas, & maxime Dalmatarum. Hic populus, quamdiu Pleuratus vixit, ei paruit; post obitum vero illius, cum in regno Gentius successisset, ab illo defecerant Dalmatæ, & bella cum finitimis gentibus gerebant, vicinosque populos imperio suo* (c) *subjiciebant: ita ut eorum nonnulli tributa ipsis penderent; tributum autem erat pecus & frumentum; atque hæc legationis Fannii causa fuit.* Deinde numero 125. *Cum ex Illyrico reversus C. Fannius renunciasset Senatui tantum ab eo abesse Dalmatas, ut satisfacere iis, quos continuis injuriis lacessiverant, ullo modo vellent, ut ne aures quidem sibi præbere sustinuissent; quod dicerent nihil sibi esse commune cum Romanis. Addebat Fannius neque hospitii factam sibi copiam, neque aliud quidquam eorum, quæ necessaria sunt, fuisse præbitum: equos quin etiam sibi per vim ademptos esse, quos habebat ex alia urbe; sed & manus sibi inferre eos voluisse, nisi tempori cedens, cum magno silentio eorum finibus excessisset. His diligenter a Senatu auditis, etsi offendebantur contumaci, & sævo Dalmatarum ingenio, magis tamen eo movebantur, quod multas ob causas opportunum rebantur esse tempus belli cum gente illa gerendi. Nam Romani, ex quo Demetrium Pharium ejecerant, penitus illam partem* (d) *Illyrici, quæ ad Adriaticum mare inclinat, neglexerant: accedit, quod Italicos homines longa pace torpere omnino nolebant; agebatur autem duodecimus jam annus* (e) *a bello cum Perseo, & Macedonibus gesto. Itaque bello adversus istos suscepto, qua renovare in suis, ut ita dicam, spiritum illum militarem, & alacritatem pugnandi cupiebant, qua terrorem Illyriis injicere, ut imperata facere posthac cogerentur. Propter has causas Dalmatis bellum indixerunt; ipsi tamen apud exteros hanc afferebant causam, quod contumeliam legatis suis factam bello persequendam judicassent.*

Lissii & Daorsii apud Senatum queruntur agros suos a Dalmatis infestos esse.

c

Causæ belli Dalmatis illati ab Romanis.

d

e

Ex Appiano lib. Illyric.

f *Dalmatæ alia item Illyriorum natio, in Illyrios populi Romani socios* (f) *incursionem cum fecissent, legatosque ea de causa Roma venientes non recepissent, bello petiti sunt M. Figuli* (g) *Cons. auctus hunc primo adventu metantem castra, cæso præsidio in plana pepulere, non intermisso ad fluvium Naronem recepti; Figulus domum reversos bello aggredi constituit, improvisum hostibus impetum suum futurum nequidquam sperans; offenditque populares excipiendi sui causa undique ex civitatibus confluxisse: nec tamen eo minus in suscepto consilio perseveravit, inque urbem Delminium* (h), *(unde Dalmatearum, mox Dalmatarum cognomen profectum est) fugatos barbaros se recipere coegit. Cum autem neque oppugnatione quidquam efficere posse animadverteret, adversus oppidum egregie munitum, & operum, machinarumque labor, propter altitudinem mœniorum inutilis futurus videbatur, animum adjecit ad alias urbes, ob concursum in Delminium infrequentes aggrediendas: quibus in potestatem redactis, deinde reversus ad Delminium, sudes bicubitales pice & sulphure stupaque circumdatas in oppidum catapultis jaculari cœpit; quæ ipso impetu succensæ, & facum instar ardentium volitantes, quæcumque attigissent, inflammabant; plurimaque novo illo teli genere apud obsessos exusta corruptaque sunt. Isque fuit finis* (i) *belli contra Dalmatas a Figulo gesti.*

g M. Figulus Consul a Dalmatis victus.

h

Urbes alias quas Dalmatis adimit.

Delminium aggreditur.

i

NOTÆ.

a In Codice Græco per Fulvium Ursinum edito legitur Νισσίων; sed idem Fulvius in Notis Λισσίων legendum admonet, vocabulo derivato ab urbe Lisso, quam Stephanus, Polybius, Livius, cæterique omnes apud Illyrios constituunt; utrumque inepte. Nam qui Polybium attentius legat, clare perspiciet Lissios intelligi non posse, qui cum ad Drilonis ostia Lissum urbem incolerent, ad eos neque Tragurium, neque Epetium, unde longissimo oræ maritimæ tractu disjuncti erant, ullo modo pertinebant; quarum quidem urbium ab Dalmatarum incursionibus tuendarum causa, hoc bellum Romani susceperunt. Nissii vero quid hominum seu populorum fuerint, clam me, clam omnes habet; nemo enim seu veterum seu recentiorum Nissios inter populos Illyricos annumerat. Si vero Νισσίων quidem retinendum censeas, sed ι in η convertendum, & alterum σ eximendum, sic ut id vocabulum ἀπὸ τῆς νήσου derivatum Insulares populos significet, præterquam quod Græci ἀπὸ τῆς νήσου, non νησίους, sed νησιωτικοὺς vocant incolas insularum, nomen a se confictum commune est omnibus, qui in insulis habitant. Quare priorem litteram græcam N in eum codicem ob librariorum inscitiam irrepsisse arbitror, qua adempta, restitui oportet Ἰσσίων, sive Ἰσσέων Issiorum, sive Isseorum. Issei autem, quos etiam Issenses vocant, & lembos Issaicos Livius dixit, erant populi Illyrici oriundi ab Syracusiis illis, quorum coloniam Dionysius senior in Issam Illyricam insulam deduxerat. Horum autem urbes & coloniæ fuerunt Epetium & Tragurium, quarum agros cum assidue incursarent Dalmatæ, Romani Issensium sociorum querelis & precibus adducti, Dalmatas bello persequendos coercendosque censuerunt.

b Daorsios, quos Livius Daorseos, Strabo & Plinius Daorizos, Ptolemæus Daursios vocant, prope ab Narone flumine Strabo collocat. Hos Romani immunitate donatos in amicitiam ac societatem receperant, quod, relicto Caravantio Gentii Regis Illyriorum fratre, cum armis ad Romanos transiissent.

c Principio enim Dalmatæ inter Naronem Nestumque se continuerant; deinde vero Nestum transgressi usque ad Titium Liburniamque imperium propagarunt; & cum viginti urbes ab initio possi-

 derent,

derent, sexaginta sive urbes, sive oppida ad suam ditionem adjecisse auctor est Vatinius in Epistola ad Marcum Tullium; ex quibus nimirum civitatibus, populisque in potestatem redactis, annua illa tributa exigebant, quæ Polybius commemorat.

d Hæc pars Illyrici, quam post victum Demetrium Romani neque copiis neque armis attigerant, erat ipsa Dalmatia, quæ cum in bello Romanorum adversus Gentium neutrius partis fuisset, ex eo bello nihil seu detrimenti, seu commodi acceperat. Hæc vero a Narone in Occasum mari Adriatico adjacebat primum contracta inter Nestum, deinde usque ad Titium producta. Illyricum vero Romanæ ditionis Gentio ademptum ab Narone in Orientem usque ad Drilonem protendebatur, constabatque ex regionibus, atque urbibus, quarum alias Romani sub jurisdictionem suam ac potestatem subjunxerunt, alias libertate donatas sibi vectigales fecerunt, alias denique immunes omnique onere exemptas in suam fidem atque amicitiam receperunt.

e Debellatum fuerat cum Perseo & Gentio anno ante Christum 168. Detrahe annos duodecim, relinquitur annus ante Christum 156. quo M. Figulus Consul cum Dalmatis bellum gessit.

f Issenses & Daorsios.

g C. Marcius Figulus secundum Consulatum gessit cum L. Cornelio Lentulo anno ante Christum 156.

h Delminium urbs erat mediterranea, cujus positio alio loco investiganda erit.

i Appianus neque captum Delminium, neque pacem Dalmatis redditam, neque conditiones commemorat, in quas pax convenerit. Haud dubium est, quin Dalmatæ acriter obsessi vehementerque oppugnati commeatu, cæterisque rebus ad sustinendam obsidionem necessariis, exustis corruptisque, urbis deditione pacem a Romanis impetraverint. Pacem vero iisdem in has leges datam fuisse arbitror, ut a sociis populi Romani omnem injuriam in posterum abstinerent, ut certum singulis annis vectigal persolverent, ut Delminio cæterisque amissis oppidis ac civitatibus receptis, fideles se obsequentesque socios Romanis præberent. Nam & superiori bello Illyrico easdem ferme conditiones devictis Illyriis ab Romanis impositas fuisse comperio. Hujus belli Synopsin confecit auctor Epitomes Livianæ Dec. 5. lib. 7. *C. Marcius Consul adversum Dalmatas parum prospere primum, postea feliciter pugnavit; cum quibus bello confligendi causa fuit, quod Illyricos populi Romani socios vastaverant.*

§. VI.

Quintum Bellum Illyricum & secundum Dalmaticum; sextum & septimum Illyricum; octavum & nonum Illyricum, idemque tertium & quartum Dalmaticum.

Quintum Illyricum, & secund. Dalmaticum bellū.

ANno ante Christum 138. P. Cornelius Scipio Nasica Conf. quintum Illyricum & secundum bellum Dalmaticum gessit. Hujus belli causa nemo veterum exprompsit, quam in Dalmatas iterum finitimis Illyriis populi Romani sociis infestos conferendam censeo. Huic bello finem attulit eversio Delminii, quam urbem Nasica mænibus ac propugnaculis disjectis, ædificiis publicis privatisque dirutis vel incensis, in oppidum exiguum redegit. *Dalminium magna urbs* (inquit Strabo lib.7.) *unde nomen genti. Eam urbem Nasica exiguam fecit.* Auctor Epitomes Livianæ Dec. 5. lib.5. *Eamdemque gentem* (scilicet Dalmaticam) *Cornelius Nasica Consul domuit.* Aurelius Victor de viris illustrib. n. 44.: *P. Scipio Nasica Cos. Delminium urbem Delmatarum expugnavit.* Nec plura de hoc bello apud antiquos scripta invenies. Pacem iisdem conditionibus Nasica cum Dalmatis fecit, quibus eos proximo superiori bello Marcius Figulus astrinxerat. Haud multo post Dalmatæ, Delminio magna ex parte exciso, arcem ac sedem gentis, reique publicæ Dalmaticæ Salonam transtulerunt, urbem perantiquam, non longe ab littore positam, portu egregio instructam, quem mare introrsum influens efficit, mænibus ac propugnaculis septam, quam aliis præterea operibus, firmissimisque præsidiis munierunt.

Delminio exciso sedes Imperii Dalmatici Salonā translata.

Postquam Scipio Nasica Dalmatas iterum subegerat, tertius annus intercesserat, qui ante Christianam epocham numeratur 135. cum Ser. Fulvius Flaccus Consul sextum Illyricum bellum ex auctoritate Senatus populique Romani gerendum suscepit adversus Ardiæos & Palarios, qui, transgressi in Illyricum provinciam populi Romani, prædas indidem abigebant, agros ferro ignique vastabant.

Ardiæos (a) *& Palarios* (b), inquit Appianus lib. Illyr., *cum Illyricum Romanam provinciam* (c) *invasissent, Populus Romanus, aliis distractus* (d) *curis, legatione missa ab injuriis deterrere conatus est; cumque nihil profecisset, vi sibi agendum constituit, exercitu decem millium peditum, & equitum sexcentorum eum in usum conscripto; cujus consilii certiores Ardiæi facti, cum ad bellum satis parati non essent, confestim Legatos Romam mittunt veniam oratum. Senatus damnorum æstimationem, quibus indigne oppressos affecissent, exsolvere illos jussit; & adversus negligentes parere Senatui, Fulvius Flaccus* (e) *cum exercitu missus. Sed bellum non ultra excursionem processit; neque enim finem illi imponere* (f) *potuerunt.* a b c d e f

Ardiæi & Palarii Romanam Provinciā depopulati.

NOTÆ.

a Gens Illyrica antiquissima, terra olim marique præpotens, & longissime per Illyricum fusa, de qua plura dicturi sumus cap.2.§.4. Part.2. Ex Ardiæis potissimum coaluerat respublica Dalmatarum, qui antiquo vocabulo posthabito ab Delminio deinde se appellari voluerunt; sed ex iis aliqui priscum nomen retinuerunt, qui prope Naronem sedes habebant, quosque in Provinciam Romanam Illyricam invasisse Appianus tradit. Hos Polybius & Strabo *Ardiæos* & *Sardiæos*, Dion *Sardianos*, Plinius, Ptolemæus, Auctor Epitomes Livianæ *Vardeos* seu *Vardæos* vocant.

b De Palariis populis Illyricis qui meminerit, præter Appianum invenio neminem; eos verisimile est habitasse prope a finibus Romanæ Provinciæ, in quam populabundi identidem excurrere solebant.

c Provincia Illyrica Romanorum ab Narone usque ad montes Acroceraunios tum protendebatur. Nam quas gentes urbesque Illyricas ultra citraque Drilonem Romani post tertium bellum Illyricum, extinctosque Reges Illyricos, vel libertate, vel etiam immunitate donaverant, eas paullatim fere omnes in deditionem imperii atque in provinciæ formam redegerant, Romanosque ad eas regendas Magistratus mittebant, Prætorem scilicet, qui jus diceret, & Quæstorem, qui vectigalia procuraret. Cum igitur Senatus Fulvio Flacco Consuli gerendum dedit bellum sextum Illyricum adversus Ardiæos & Palarios, tum Provincia Romana Illyrica ex Illyrico primigenio, & postrema illa parte Illyrici, quæ inter Drilonem & Acroceraunios vergit, constabat. Sed hæc pars Illyrici ad meridiem extrema, proximo ante Christum sæculo divulsa ab Illyrico, provinciaque Romana

mana Illyrica, in jus nomenque Macedonicum migravit, ut infra dicemus.

d Per eos annos Romanis bellum fuit cum Lusitanis, cum Numantinis, & cum Scordiscis; horum postremos in Macedoniam effusos, cum regionem illam fœde vastassent, M. Cosconius Prætor hoc eodem anno perdomuit, quo Fulvius Flaccus Ardiæis & Palariis bellum intulit. Auctor Epit. Livianæ lib. 56.

e Ser. Fulvius Flaccus consulatum gessit cum Q. Calphurnio Pisone anno ante Christum 135.

f Sed Auctor Epitomes Livianæ scripsit huic bello finem impositum esse a Consule Fulvio Flacco, & cum Ardiæis debellatum fuisse. *Fulvius Flaccus Consul Vardęos in Illyrico subegit.* Nec dubium est, quin etiam Palarii eamdem, atque Ardiæi, belli fortunam conditionemque subierint. Ac tum evenisse arbitror id, quod de Ardiæis narravit Strabo lib. 7. qui eos ab Romanis ex ora maritima in loca subalpina compulsos fuisse ait, exindeque agris colendis tolerare vitam necesse habuisse. *Sed hos a mari in mediterranea abegerunt Romani, coegeruntque agriculturæ vacare. Est autem regio ea sterilis atque aspera, neque agricolis conveniens. Itaque ea gens tantum funditus non periit.*

Bellum septimum Illyricum contra Japydes.

Bellum septimum Illyricum Romani gessere cum Japydibus, qui ad eam diem ab armis Romanis intacti fuerant. Hi populi Carniam Istriamque a Septemtrione circumcolebant, sedesque suas inter Arsiam & Tedanium in Meridiem usque ad mare protulerant. Quæ causa Romanos impulerit, ut bellum huic genti inferrent, hanc cum Appianus reticeat, verisimile est ipsos Japydes præbuisse, cum vel Carniam Istriamque Provincias populi Romani depopularentur, vel Adriaticam navigationem piraticis excursionibus infestam redderent. C. Sempronius Tuditanus Consul anno ante Christum 129. in Japydiam cum exercitu missus primo rem male gessit, deinde C. Junio Bruto, qui Lusitaniam subegerat, auxilium ferente, bellum Japydicum prospere confecit.

Sempronius Consul primo male, deinde prospere cum Japydibus pugnavit.

Adversus Japodas, quibus intra Alpes sedes est (a), *Sempronius Tuditanus & Pandusius Tiberius gessere bellum; verique simile est eos ad imperata facienda compulsos.* Hæc Appianus, quæ paullo distinctius exposuit Auctor Epitomes Livianę Dec. 6. lib. 1x. *C. Sempronius* (b) *Consul contra Japydas primo rem male gessit, mox victoria cladem acceptam emendavit, virtute C. Junii Bruti, ejus qui Lusitaniam subegerat.*

NOTÆ.

a Japydes alii erant alpini, alii maritimi. Japydiam descripturi sumus Parte secunda Proleg.

b C. Sempronius Tuditanus cum M. Aquilio Consul fuit anno ante Christum 129.

Bellum oct. Illyr. tert. Dalmaticum.

Bellum octavum Illyricum & tertium Dalmaticum Appianus, nonum Illyricum & quartum Dalmaticum Eutropius brevissime describunt. *Secutis temporibus, Cæcilius Metellus* (a) *Consulatum adeptus, nihil delinquentibus Dalmatis, una triumphandi libidine, bellum* (b) *inferre decrevit, a quibus amice susceptus, apud Salonas eorum urbem transegit hyemem; & Romam reversus triumphavit.* Appian. lib. de Illyr.

Nonum Illyric. quart. Dalmaticum.

Marco (c) *Æmilio Lepido, Q. Catulo Coss. cum Sylla rempublicam composuisset, bella nova exarserunt, unum in Hispania, alind in Pamphilia & Cilicia, tertium in Macedonia, quartum* (d) *in Dalmatia .... Ad Illyricum missus est Cn. Cosconius Proconsul. Multam partem* (e) *Dalmatiæ subegit. Salonas* (f) *cepit, & composito bello Romam post biennium rediit.* Eutropius lib. 6.

NOTÆ.

a L. Cæcilius Metellus cum Q. Mucio Scævola Consulatum gessit anno ante Christum 117.

b Hoc bello Dalmatas Salonæ obsessos fuisse tradit Auctor Epitomes Livianæ: *L. Cæcilius Metellus Dalmatas obsedit.* Dec. 7. lib. 2. Dalmatæ, ut in re inopinata improvisoque hostium adventu, tum a militibus, tum a commeatu, cæterisque rebus ad sustinendam obsidionem necessariis imparati erant. Itaque vix Consul copiis admotis urbem circumsederat, cum Legatos ad eum de pace miserunt, polliciti se quidquid imperasset facturos; & patefactis janius Consulem amice ac perhonorifice acceperunt; qui cum apud eos hyemasset, Romam reversus de Dalmatis triumphavit, & Dalmatici cognomen sibi adscivit. Cæterum Salonam in ditione Dalmatarum reliquit; vel si præsidium urbi imposuit, Dalmatæ, post discessum Consulis, militibus Romanis expulsis, urbem in suam potestatem redegerunt; id quod ex bello quarto Dalmatico intelligi potest.

c Horum Consulatus cohæret cum anno ante Christianam Epocham octavo & septuagesimo.

d Huic & superiori Dalmatico bello, aliud bellum, a cæteris prætermissum, interjecit Eutropius, non proprium illud quidem Dalmatarum, sed commune Dardanis, Scordiscis, & Mœsis, *quos*, inquit, *Sylla partim vicit, alios in fidem accepit.* Huic autem quarto bello causam præbuisse videntur Dalmatæ, qui vel defecerunt a Romanis, quorum in potestatem eos Sylla redegerat; vel Illyricam Romanorum Provinciam populabundi invaserunt; vel agros vastabant Tragurii & Epetii, quæ urbes cum ad Issenses pertinerent, in fide & clientela populi Romani erant. Censuit Senatus Salonam Dalmatis omnino adimendam esse, neque aliter Dalmatas in officio contineri, aut Romanam Provinciam, urbesque amicas & Socias ab eorum incursionibus tutas pacatasque præstari posse. Itaque Cn. Cosconio Proconsuli quartum bellum Dalmaticum gerendum Senatus dedit. Is intra biennium Salona, aliisque Dalmatiæ urbibus captis, bellum prospere confecit.

e Quam partem Dalmatiæ Cn. Cosconius ceperit, non explicat Eutropius; maritimam fuisse arbitror, parte alia mediterranea & montana Dalmatis relicta.

f Salonam deinde Senatus in sua potestate retinendam censuit, firmissimo præsidio imposito, & Colonia etiam civium Romanorum illuc deducta, ut quodam quasi fræno injecto, Dalmatas in officio contineret. Tunc vero Romana Illyrica Provincia, quæ ad eam diem intra Naronem se continuerat, longissime in Occasum suos fines usque ad Titium Liburniamque produxit, urbes fere omnes, quæ ad mare vergebant, orasque complexa, Dalmatis in mediterranea & alpina loca compulsis. Sed quantum Provinciæ Illyricæ Romanæ terrarum atque oppidorum ab Occidente accessit, tantumdem aut paullo plus eidem ab Ortu & Meridie detractum est. Per ea siquidem tempora partem illam veteris Illyrici, quæ Drilonem inter montesque Acroceraunios interjecta est, ab Illyrico & Provincia Romana Illyrica avulsam fuisse arbitror, adjectamque Macedoniæ; exinde enim, antiquato Illyrici vocabulo, Macedonia appellari cœpit; nam qui deinceps de bellis rebusque Romanis scripserunt, hanc postremam Illyrici partem ad Meridiem non Illyrico, sed Macedoniæ contribuunt; vocabulo autem provinciæ Illyricæ Romanæ eum gentium ac regionum tractum subjiciunt, qui ab Titio in Drilonem usque producitur. Quare ex Illy-

Illyrico proprio inter Naronem ac Drilonem, atque ex Dalmatia præsertim maritima (nam mediterraneam & montanam fere omnem Dalmatæ in sua potestate retinuerunt) una conflata est Romana Provincia sub communi vocabulo Illyrici, quod Drilo fluvius ab Oriente, Titius vero ab Occasu terminabat, sejungebatque a Liburnia, quæ post annos aliquot ipsa quoque in jus ditionemque Romanorum concessit, ut infra dicetur. Cæterum post bellum quartum Dalmaticum existimo Liburnos, cum Romanos sibi finitimos mallent socios, quam hostes habere, ut sibi suisque rebus consulerent, in clientelam amicitiamque populi Romani se contulisse: argumento est, quod in eo civili bello, quod inter Cæsarem ac Pompejum exarsit, Jadertinis, qui contra Cæsarem a Senatu & Pompejo constantissime steterunt, id summæ laudi Aulus Hirtius (de bello Alexandrino) tribuat, quod eorum *semper singulare in rempublicam constiterit officium*: ex quo intelligi potest Liburnos, quorum caput ac primaria civitas erat Jadera, non recentes, sed veteres reipublicæ socios & amicos fuisse; hujusque societatis & amicitiæ primordia saltem a quarto bello Dalmatico repeti oportere. Si enim Jadertinorum ac Liburnorum *semper* singulare in rempublicam constiterat officium, non paucorum, sed plurium annorum perpetuis officiis in rempublicam collatis, suum erga illam studium eximium, propensamque voluntatem Romanis probaverint necesse est. Nullum autem bellum a Romanis ante hæc tempora cum Liburnis gestum comperio; tempus vero illud, quo Romani Liburniam quoque per deditionem adepti fuerint, eamque ad Romanam Illyricam provinciam adjunxerint, paullo post ex Appiano designandum erit. Itidem post Salonam, magnamque Dalmatiæ partem per Cn. Cosconium Proconsulem subactam, universum Illyricum Romanæ ditionis in duos conventus divisum fuisse arbitror, Naronianum, ad quem Illyrii proprie dicti, & Salonitanum, ad quem Dalmatæ pertinebant, ut hi quidem Salonam, illi vero Naronam juris petundi causa convenirent. Naronianum quippe conventum ad hæc tempora referendum esse auctor est Terentius Varro, qui anno post bellum quartum Dalmaticum decimo, ante Christum octavo & sexagesimo florebat: is quippe apud Plinium lib. 3. cap. 22. tradit ætate sua ad illum conventum, seu Naronam, civitates LXXXIX. ventitasse. Tertius deinde adjectus est conventus Scardonitanus, cum scilicet Liburnia ad Romanorum imperium accessit. Sed de hac primum bipartita, tum tripartita Illyrici divisione, triplicique Conventu, iterum ac sæpius mentio erit nobis facienda.

§. VII.

Bellum decimum Illyricum & quintum Dalmaticum.

C. Julii Cæsaris opes, potentia, magistratus.

SÆculo fere dimidio vergente ante Christianam epocham, C. Julius Cæsar jam Romæ florebat gratia, opibus, honoribus, & rerum gestarum gloria, ad quem deinde rerum omnium potestas & arbitrium pervenit. Is anno ante Christum 59. Consulatum adeptus, Illyricum & Galliam cisalpinam in triennium ab Senatu obtinuerat; itemque Galliam transalpinam in quinquennium: postea vero in alterum triennium eædem provinciæ illi prorogatæ sunt. Quo intervallo Galliam omnem ulteriorem, quæ a saltu Pyrenæo, Alpibus, Rheno Rhodanoque fluminibus continetur, in provinciæ formam redegit, eique certum in annos singulos stipendium imposuit; primus etiam Romanorum Germanos transrhenanos, ponte super Rhenum injecto, lacessivit; Britannos quoque adiit, quo nullus antea penetrarat. Anno autem ante Christum 54, cum in Italiam rediisset, eique nunciatum esset Illyricæ Provinciæ fines a Pirustis Illyrica gente vastari, post peractos citerioris Galliæ conventus, in Illyricum proficisci maturavit. Sed vix copiis in Provinciam traductis, & militum delectu civitatibus Illyricis imperato, bellum Pirustis ultionemque denunciaverat, cum hi Legatos ad Cæsarem mittunt pacem veniamque oratum. Ita hoc bellum Illyricum simul ostensum & compositum fuit. Quare hoc ne annumerandum quidem censeo inter bella Illyrica.

res gestæ.

Lucio Domitio (a) *& Appio Claudio Coss. discedens ab hibernis Cæsar in Italiam, ut quotannis facere consueverat, legatis imperat, quos legionibus præfecerat, uti quamplurimas possent, hyeme naves ædificandas, veteresque reficiendas curarent. . . . Ipse conventibus Galliæ citerioris peractis, in Illyricum* (b) *proficiscitur, quod a Pirustis* (c) *finitimam* (d) *partem provinciæ incursionibus vastari audiebat. Eo cum venisset, civitatibus milites imperat, certumque in locum convenire jubet. Qua re nunciata, Pirustæ legatos ad eum mittunt, qui doceant, nihil earum rerum, publico factum consilio, seseque paratos esse demonstrant, omnibus rationibus de injuriis satisfacere. Accepta oratione eorum, Cæsar obsides imperat, eosque ad certam diem adduci jubet: nisi ita fecerint, sese bello civitatem* (e) *persecuturum demonstrat. Iis ad diem adductis, ut imperaverat, arbitros inter civitates dat, qui litem æstiment, pœnamque constituant.* Cæsar. in Com. de bello Gallico lib. v.

a Cæsar de more Italiæ Conventus peragit; ac deinde in Illyricum proficiscitur, bellum Pirustis illaturus, qui metu perteriti imperata faciunt.

b c d e

N O T Æ.

a L. Domitius Ænobarbus, Appius Claudius Pulcher Consulatum gesserunt anno ante Christum 54.

b Cæsar, ait Svetonius in Cæs. cap. 22. *initio quidem Galliam Cisalpinam, Illyrico adjecto, lege Vatinia accepit, mox per Senatum Comatam quoque*, idest Transalpinam, teste Plinio lib. 4. cap. 17. *Gallia omnis*, Plinius ait, *Comata uno nomine appellata, in tria populorum genera dividitur, amnibus maxime distincta*. Utriusque porro Galliæ, simulque Illyrici administratio deinde Cæsari prorogata fuit.

c Pirustas Ptolemæus lib. 11. cap. 17. penultimam Illyrici gentem Macedoniam versus prope Drilonem constituit. Erant igitur Pirustæ ad Orientem Illyrico & Macedoniæ interjecti, gens Alpina extra Romanam ditionem.

d Pars finitima provinciæ Romanæ Illyricæ, quam Pirustæ incursabant, ad Septemtrionem spectabat Orientemque intra Drilonem.

e Civitatem Pirustarum, quæ gentis caput erat. Plures civitates nominat Ptolemæus incertæ quidem positionis; ex his sunt quædam, quæ probabiliter conjungi possent cum regione Pirustarum, veluti Thermidava, Siparuntum, Epicaria, Erminacium. Sed quænam ex iis, an nulla earum ad Pirustas pertineat statuere non ausim.

Bellum vero decimum Illyricum, & quintum Dalmaticum C. Julius Cæsar per suos Duces haud satis prospere gessit anno ante Christum circiter altero & quinquagesimo, cum jam bellum civile imminceret, quod biennio post exortum inter Cæsarem & Pompejum, Romanos in duas partes distraxit, extremumque libertati reique publicæ Romanæ exitium attulit. Causam huic decimo bello Dal-

Bellum x. Illyricum, quintum Dalmaticum.

Dalmatæ præbuerunt, qui, cum Cæsar in Gallia transalpina longe terrarum abesset, ditionis amplificandæ cupidi, Liburnos finitimos sociosque Romanorum adoriri constituunt. Nec ostenderunt bellum, priusquam intulerunt. Igitur primo belli impetu Liburnis imparatis, ac nihil tale metuentibus, arcem Promonam eripiunt, Liburnis æque ac Dalmatis ad fines tuendos mirifice opportunam. Erat quippe inter confinia utriusque populi, urbs alpina adituque difficilis, inter Titium & Tilurum amnes, qui e locis inter se propinquis oriuntur, sed propius a Tiluri, quam Titii fontibus aberat; cujus positionem non longe a fontibus Tiluri fuisse, nomen montis, qui hodieque *Promina* dicitur, prope quem Tilurus exoritur, satis declarat. Tum Dalmatiæ fines etiam ab regione montana propagati sunt usque ad Titium, cum jamdudum infra montes in planitie eumdem amnem Titium attingerent, & Liburnicæ alpinæ ditionis quod reliquum fuerat inter Titium ac Tilurum, in jus nomenque Dalmatiæ concessit.

Dalmatæ Liburnis Promonā adimunt,

Sed paullo post cum Cæsar in Italiam, ut quotannis facere consuerat, e Gallia rediisset, nec longe ab Illyrico abesset, Liburni ad eum legatos miserunt, qui Liburniam universam cum omnibus urbibus oppidisque in populi Romani ditionem ac potestatem traderent, simulque adversus Dalmatas opem a Cæsare auxiliumque implorarent. Tum provincia Illyrica Romanorum Liburniæ accessione amplificata est, atque Japydia maritima, quam bello Japydico, Istriaque omni, quam bello Istrico Romani subegerant, adjectis, Illyricum Romanum fines suos ab Drilone usque in Carnos propagavit, exceptis regionibus mediterraneis ac montanis inter Naronem & Carnos, quas partim Dalmatæ, partim Japydes alpini in sua potestate retinebant. Nec multo post Jadera princeps Liburniæ civitas Romanorum coloniam excepit, quam illuc ante imperium Augusti deductam fuisse Historicus Dalmata ex antiqua inscriptione, quæ in marmorea tabula extat Jaderæ affixa ad portam Episcopi Nonæ; & Augustum Jadertinæ Coloniæ non conditorem, sed restitutorem fuisse declarat. Per idem fere tempus secutos esse exemplum Liburnorum Issenses arbitror, qui ut se ab injuriis Dalmatarum tutiores præstarent, sub imperium Romanorum suas urbes Issam, Epetium, Tragurium, suaque omnia ultro Romanis dederunt. Atque Issam quidem oppidum nobilissimum earum regionum vocat Aulus Hirtius; illudque fervente jam bello civili M. Octavius a Cæsaris amicitia avertit, sed deinde Vatinius, post M. Octavium navali prælio victum, in fidem potestatemque Cæsaris revocavit. In hanc autem insulam, urbemque cognominem ab Romanis coloniam deductam fuisse auctor est Plinius, cum Issam appellat *oppidum civium Romanorum*.

Liburnia in potestatem Romanorum venit,

Item Issa cum Epetio & Tragurio,

Cæsar igitur, ad quem Liburni improvisa illa hostium irruptione consternati, trepidique rerum suarum per legatos auxilii petendi causa confugerant, idque ut obtinerent, se in ejus & Romanorum fidem voluntaria deditione tradiderant, primum quidem misit, qui Dalmatis denunciaret, ut Promonam Liburnis restituerent, ab eorumque finibus copias deducerent; deinde cum Dalmatæ imperata facere abnuerent, jussit copias in Dalmatiam traduci, quæ Dalmatas urbe, quam occupaverant, totaque Liburnia expellerent. Sed contra quam opinabatur, omnem suum exercitum a Dalmatis deletum & concisum paullo post intellexit. Ultione tamen in aliud tempus dilata, bello Dalmatico supersedendum censuit; alio enim illum aliæ curæ cogitationesque evocabant. Jam enim, quæ Cæsari cum Pompejo erant, acres acerbæque discordiæ eo processerant, ut ad bellum civile spectarent, quod demum anno ante Christum 49. coortum, magna utrinque contentione geri cœpit. Anno insequenti post Pompejum in campis Pharsalicis victum, Cæsar per litteras jussit Gabinium in Illyricum proficisci cum legionibus tyronum, conjunctisque copiis cum Q. Cornificio, qui erat Cæsaris Quæstor ac pro prætore; & si quod periculum provinciæ a Pompejanis immineret, avertere ac depellere. Dalmatæ ab recenti memoria eorum, quæ in Cæsarem peccaverant, veriti, ne Cæsaris victoria in suam perniciem verteretur, copias Gabinianas adorti amplius duo millia militum cædunt, tribunos quatuor, Centuriones duo de quadraginta. Gabinius cum reliquis copiis fuga elapsus Salonam se recepit, ibiq; partim ægritudine ob rem male gestam, partim morbo oppressus, interiit. Ac ne tum quidem Cæsar ad ulciscendos Dalmatas spatium habuit, intentus cum esset ad profligandas delendasque Pompejanarum partium reliquias. Anno ante Christum 45. bellis omnibus civilibus confectis, cum Romam reversus triumphasset, ad expeditionem Geticam ac Parthicam adornandam curas omnes cogitationesque convertit. Ubi fama percrebuit Cæsarem maximos adversus Getas & Parthos comparasse exercitus, tum vero Dalmatæ sibi suisque rebus timere cœperunt, metuentes, ne copiis per Illyricum traducendis acceptas injurias ulcisceretur. Quare Cæsaris transitum antevertendum rati, per legatos Romam missos veniam orant, suam illi amicitiam studiumque pollicentur. Atque illorum quidem postulatis annuit Cæsar, sed qui multa & gravia contra se peccassent, eos amicitia sua dignos non censuit. Jussit igitur Vatinium pacis conditiones illis ferre, vectigali imposito, & obsidibus acceptis. Nunc audiendus est Appianus in Illyr.

Dalmatæ missas a Cæsare copias cædunt.

Copiæ Cæsarianæ iterum a Dalmatis cæsæ.

Dalmatæ veniam a Cæsare orant, & impetrant.

Quo (a) *autem tempore Cæsar apud Celtas cum* a
imperio erat, Dalmatæ cæterique benigniori fortu- b
na utentes (b) *Illyrii, Liburnis, quæ item Illyria-* c
rum gens est, Promonam (c) *urbem abstulere. Li-* d
burni in populi Romani (d) *fidem concedentes Cæsa-*
ris in propinquo agentis opem implorarunt. Cæsar mi-
sit, qui Promonem tenentibus denunciarent, ut op-
pidum Liburnis redderent; cumque ii contemnere im-
perium viderentur, validam armatorum manum sub-
misit, qui omnes ab Illyriis concisi sunt. Neque
Cæsar ultus est; non enim (e) *Pompeianæ discordiæ* e
implicito satis in eam rem otii fuit. Erumpente
autem in bellum discordia, Cæsar cum copiis, quas
habebat, hyeme a Brundusio (f) *Jonium transmi-* f
sit; reliqui autem exercitus partem Antonius ad Cæ-
sarem in (g) *Macedoniam duxit, ipse quoque Jonio* g
sinu summa hyeme transmisso; cohortes autem pedi- h
tum quindecim, & tria millia equitum Gabinius per i
Illyrios eidem (h) *adduxit, ora* (i) *Jonii circuitu*
peragrata. Illyrii reputantes ea, quæ non multo an-
te in Cæsarem commisissent, cum ejus victoriam exi-
tio sibi futuram præviderent, impetu (k) *facto univer-* k
sum Gabinii exercitum (excepto Duce, paucisque
præterea fuga elapsis) conciderunt, magnamque
ex tantis spoliis, & cætero ad bellum apparatu, co-
piam obtinuere. Cæsar (l) *gerendis rebus adversus* l
Pompejum, Pompejoque sublato, reliquiis ejus par-
tium, quæ multæ & variæ supererant, profligandis
distentus erat; sed cum omnibus constitutis, Romam
reversus, expeditionem adversus Getas & (m) *Par-* m
thos suscepit, Illyrii metuentes, ne se in itinere po-
sitos aggrederetur, legatos (n) *Romam mittunt,* n
qui præteritorum veniam poscerent, seque in amici-
tiam

Liburni Cæsaris opem implorant.

Copiæ Gabinianæ a Dalmatis cæsæ.

tiam ejus, societatemque darent; Illyriorum gentem veluti bello inclytam verbis extollentes: ille quamquam institutam adversus Parthos profectionem festinaret, tamen pro dignitate populi Romani illis respondit, minime se amicorum loco habiturum eos, qui talia perpetrassent; veniam autem daturum, si se tributo subjicerent, obsidesque dare vellent; Dalmatis utrumque pollicentibus, (o) *Atinium multis cum pedestribus & equestribus copiis ad eos mittit, qui levia quadam tributa imponeret, obsidesque* (p) *reciperet.*

Dalmatis venia data, & tributum impositum.

o

p

NOTÆ.

a Cæsari Gallia transalpina primum in annos quinque decreta fuit, tum in aliud triennium prorogata est. Itaque octo ipsos annos summo cum imperio Galliam obtinuit.

b Verisimile est cum Dalmatis alios quoque Illyrios alpinos inter Naronem & Drilonem, qui ad Romanam provinciam non pertinebant, coivisse societatem belli contra Liburnos gerendi.

c *Promonam*, ait Historicus Dalmata, *intra Titium & Tilurum non longe ab hujus fontibus fuisse, situs nomenque montis Promina dicti demonstrat.*

d Ante hoc tempus Liburni erant sui juris, sociique Romanorum, a quibus nullum bellum superioribus annis illatum Liburnis reperies. Non itaque, ut pleræque aliæ gentes vi ac bello coactæ, sed sponte in fidem ditionemque populi Romani venerunt.

e Ex hisce discordiis coortum est bellum civile anno ante Christum 49. Pompejanis id agentibus, ut expleto tempore provincia Cæsar, exercituque decederet; Cæsarianis porro vicissim, idem ut Pompejus faceret, annitentibus, cum Senatus Kalendis Januarii hujus anni decrevisset, ut ante certam diem Cæsar exercitum dimitteret. Quare ad proximum, vel superiorem annum referenda est Dalmatarum in Liburniam irruptio, & Liburnorum ad Cæsarem legatio.

f Jonii vocabulo Appianus, veterum more, Adriaticum mare subjecit. Brundusio enim in oram adversam trajicientibus intra ostium Adriatici navigandum est. Hanc suam trajectionem Cæsar ipse descripsit lib. 3. de Bel. Civ. *Cæsar ut Brundusium venit concionatus apud milites etc. Pridie Nonas Januar. naves solvit, impositis, ut supra demonstratum est, legionibus VII. Postridie terram attigit Ceauniorum, saxa inter & alia loca periculosa quietam nactus stationem: & portus omnes timens, quos teneri ab adversariis arbitrabatur, ad eum locum, qui appellatur Palaste, omnibus navibus ad unam incolumibus, milites exposuit.*

g Macedoniæ nomine Appianus designat partem illam antiqui Illyrici inter Drilonem & montes Acroceraunios, quæ ab Illyrico avulsa jus nomenque Macedonicum subierat. Illuc enim prima belli civilis tempestas incubuit, Cæsarianis & Pompejanis legionibus in eamdem regionem convenientibus; illic Cæsar copias Antonianas expectabat; litteras enim miserat Brundusium ad suos, ut nacti idoneum ventum, ne occasionem navigandi dimitterent, & ad Oricum, sive ad littora Apolloniatium cursum dirigerent. Idem Cæsar lib. 3. de Bel. civ. scripsit naves, quas ad se cum exercitu ducebant M. Antonius, & Fusius Calenus, Apolloniam & Dyrrhachium prætervectas appulisse ad portum Nymphæum ultra Lissum millia passuum tria. Itaque Appianus cum dixit, *reliqui exercitus partem ab Antonio ad Cæsarem ductam esse in Macedoniam*, huic vocabulo eam regionem subjecit, quæ antea pertinebat ad Illyricum, tum vero pars Macedoniæ haberi ac vocari solebat. Cæterum cum Cæsar in libris de bello Civili Macedoniam commemorat, fere semper propriam interioremque Macedoniam hoc nomine intelligit. Reliqui autem Scriptores vel Cæsari æquales, vel hujus ætati suppares, veluti Cicero, Dio Cassius, Plinius, & alii hanc regionem, quæ olim juris fuit ac nominis Illyrici, attribuunt Macedoniæ.

h Cæsar post fusos cæsosque Pompejanos in Pharsalicis campis anno ante Christum 48. imperavit Gabinio, quemadmodum refert A. Hirtius, ut cum suis copiis in Illyricum proficisci maturaret ad depellendum, si quod forte periculum provinciæ a Pompejanis immineret; sin autem ea sine Gabinianis copiis tuta esse posset, exercitum in Macedoniam transferret; non vero jussit Gabinium copias illas ad se in Macedoniam adduci, inde quippe post Pharsalicum prælium ipse jam discesserat, vel prope erat, ut discederet Pompejum persecuturus, quascumque in partes ex fuga se recepisset, ne rursus copias comparare alias, & bellum renovare posset.

i Haud dubium, quin hoc loco Appianus Adriaticum Jonii vocabulo appellet.

k Cladem Gabinianam paullo aliter & longe accuratius & distinctius descripsit A. Hirtius lib. de bello Alexandrino; quæ descriptio, cum ad quintum Dalmaticum bellum pertineat, hic subjicienda esse mihi videtur. *Cum diversissima parte orbis terrarum Cn. Pompejum victor Cæsar sequeretur, complure sque adversarios in Illyricum, propter Macedoniæ propinquitatem, se reliquiis ex fuga collectis contulisse audiret, litteras ad Gabinium mittit, uti cum legionibus tyronum, quæ nuper erant conscriptæ, proficisceretur in Illyricum, conjunctisque copiis cum Q. Cornificio, si quod periculum provinciæ inferretur, depelleret: sin ea non magnis copiis tuta esse posset, in Macedoniam legiones adduceret; omnem enim illam partem regionemque, vivo Cn. Pompejo, bellum instauraturam esse credebat. Gabinius, ut in Illyricum venit, hyberno tempore anni, ac difficili, sive copiosiorem provinciam existimans, sive multum fortunæ victoris Cæsaris tribuens, sive virtute & scientia sua confisus, quam sæpe in bellis periclitatus, magnas res & secundas ductu ausuque suo gesserat, neque provinciæ facultatibus sublevabatur, quæ partim erat exinanita, partim infidelis; neque navibus, intercluso mari tempestatibus, commeatus supportari poterat; magnisque difficultatibus coactus, non ut volebat, sed ut necesse erat, bellum gerebat. Ita, cum durissimis tempestatibus propter inopiam castella aut oppida expugnare cogeretur, crebra incommoda accipiebat: adeoque est a Barbaris contemptus, ut Salonam se recipiens in oppidum maritimum, quod cives Romani fortissimi, fidelissimique incolebant, in agmine dimicare sit coactus. Quo prælio duobus millibus militum amplius amissis, Centurionibus XXXIIX. Tribunis IV. cum reliquis copiis Salonam se recepit; summaque ibi difficultate omnium pressus, paucis mensibus morbo interiit. Cujus & infelicitas vivi, & subita mors in magnam spem Octavium adduxit provinciæ potiundæ: quem tamen diutius in rebus secundis, & fortuna, quæ plurimum in bellis potest, diligentiaque Cornificii, & virtus Vatinii versari passa non est.*

l Cæsar anno post victum Pompejum, & jussu Ptolemæi occisum proximo, ante Christum 47. bellum Alexandrinum longe periculosissimum gessit; victis Alexandrinis, Cleopatræ, quæ fratri suo nupserat, regnum tradidit. Sub anni exitum Romam veniens Consules suffecit Q. Fusium Calenum,

rum, & P. Vatinium. Anno ante Christum 46. Cæsar in Africa bellum cum Scipione, Catone, & Juba feliciter administravit. Romam reversus quatuor diebus triumphum egit de Gallia, Ægypto, Pharnace, & Juba. Anno ante Christum 45. bellum in Hispania cum Pompeii liberis gessit, quos & penitus vicit. Ita bellis omnibus civilibus confectis Romam rediens triumphavit. Exinde Imperatoris titulus ei decretus, Consulatus in decem annos, Dictatura perpetua.

m Idest apparabat, neque enim Parthicam expeditionem aut conficere, aut suscipere potuit; nam eum in ipso apparatu ac meditatione Getici ac Parthici belli mors oppressit, a Bruto, Cassio, cæterisque conjuratis interfectum.

n Dalmatarum ad Cæsarem legatio conjungi debet cum anno ante Christum 45. postquam Cæsar bellis omnibus civilibus perfunctus, Dictator perpetuus novo more appellatus est a Senatu.

o Atinius haud dubie ille ipse est, quem alii Vatinium vocant, qui post cladem Gabinianam a Q. Cornificio per litteras in Illyricum Brundusio accitum, multa præclare in ea provincia contra M. Octavium pro Cæsare gessit; deinde vero a Cæsare iterum missus est in Illyricum, ut Dalmatis leges pacis cum tributo imponeret, & obsides imperaret.

p Ita huic bello quinto Dalmatico finis impositus est apud Appianum. Sed idem bellum diutius protractum esse, vel renovatum perspicue intelligi potest ex duabus Vatinii ad M. Tullium epistolis, quas infra subjicimus. Nam Vatinius antequam copias in Dalmatiam trajiceret, Dalmatæ oblatas pacis conditiones respuerint oportet, quippe cum bellum Dalmaticum continuari necesse fuerit. Cujus quidem rei hanc causam afferri posse arbitror, quod illi suam quidem amicitiam Cæsari per legatos detulerint, ut refert Appianus; non item vero aut tributum aut obsides daturos se promiserint. Id legati injussu Dalmatarum arbitratu suo polliciti erant. Quare simul atque de tributo & obsidibus dandis legati ad suos retulerant, Dalmatæ ira & furore exarserant, arreptisque armis jus suum immunitatemque tueri decreverant. Quare Vatinio, ut Dalmatas subigeret, bello cum illis & difficili & periculoso confligendum fuit; id quod ex Vatinii & Ciceronis litteris ultro citroque missis apparet.

Ex lib. V. Epistol. Famil.

P. Vatinius Imperator M. Ciceroni suo S. D.

Si Vales bene est, ego quidem valeo. De Dionysio
a (a) *tuo adhuc nihil extrico; & eo minus, quod me*
b *frigus* (b) *Dalmaticum, quod illinc ejecit, etiam hic refrigeravit; sed tamen non desistam, quin illum aliquando eruam; sed tamen omnia mihi dura imperas. . . . Cæsar adhuc mihi injuriam facit; de meis*
c (c) *supplicationibus, & rebus gestis Dalmaticis adhuc non refert; quasi vero non justissimi triumphi in Dalmatia res gesserim; nam si hoc expectandum sit, dum totum bellum conficiam, viginti oppida sunt Dal-*
d *matiæ* (d) *antiqua; quæ ipsi sibi asciverunt, amplius*
e f (e) *sexaginta: hæc nisi omnia expugno, si mihi* (f) *supplicationes non decernuntur, longe alia conditione ego sum, ac cæteri Imperatores.*

Vatinius Ciceroni S.

g *Ego post* (g) *supplicationes mihi decretas in Dal-*
h *matiam profectus* (h) *sum: sex oppida oppugnando* (i)
i *cepi; unum hoc quod erat maximum, quater a me jam captum: quatuor enim turres, & quatuor muros cepi, & arcem eorum totam; ex qua me nives, frigora, imbres detruserunt: indigneque, mi Cicero,*
k *oppidum captum, & bellum jam confectum* (k) *relinquere sum coactus. Quare te rogo, si opus erit, ad Cæsarem meam causam agas, meque tibi in omnes partes defendendum putes; hoc existimans neminem te tui amantiorem habere. Vale. De* (l) *Narona.* l

M. Cicero P. Vatinio Imp. S.

Grata tibi esse officia mea non miror; cognovi enim te gratissimum omnium; idque nunquam destiti prædicare; nec enim tu mihi gratiam modo habuisti, verum etiam cumulatissime retulisti; quamobrem reliquis tuis rebus omnibus pari me studio erga te, & eadem voluntate cognosces . . . . De Dionysio, si me amas, confice: quamcumque ei fidem dederis, præstabo; si vero improbus fuerit, duces eum captivum in triumpho. Dalmatis Dii male faciant, qui tibi molesti sunt, sed ut (m) *scribis, brevi capientur, & illustrabunt res gestas tuas; semper enim habiti sunt bellicosi. Vale.* m

NOTÆ.

a Is erat Ciceronis servus transfuga, qui cum se apud Illyrios recepisset, Vatinius Ciceroni promiserat, se nihil curæ operæque prætermissurum, ut terra marique conquisitum, suo illum Domino recuperaret. De quo idem Vatinius in alia priore ad Tullium epistola: *Dicitur mihi servus tuus anagnostes fugitivus cum Vardæis esse, de quo tu mihi nihil mandasti; ego tamen terra marique ut conquireretur præmandavi; & profecto tibi illum reperiam, nisi in Dalmatiam confugerit; & inde tamen aliquando eruam.*

b Dalmatia montana, quam Dalmatæ incolebant, regio perfrigida est. Vatinius autem, cum in Dalmatiam æstivis mensibus profectus esset, ut ex priore epistola, quæ huc non pertinet, ad III. Id. Quinctil. data apparet, bellum in hyemem usque protraxit; illudque frigus intolerabile ex alpinis locis copias deducere, & apud Naronam castra ponere coegerat, qua in regione quamvis ad mare propius vergente, vix tamen vim frigoris hyemisque Dalmaticæ sustinere poterat. Hanc siquidem epistolam, uti priorem, & eam, quæ proxime consequitur, e castris apud Naronam dedit.

c Supplicationes jam Vatinio decretæ fuerant ante Dalmaticam illius profectionem, ut in proxima sua epistola ipsemet Vatinius affirmat. Duplex itaque genus supplicationum fuit; primum pro felici successu eventuque rerum peragendarum; præsertim cum grave aliquod & periculosum bellum suscipiendum esset, tum supplicatio indici, & per urbem haberi solebat, adirique Deorum immortalium templa, ut bene ac feliciter eveniret, quod bellum populus Romanus jussisset. Alterum erat genus supplicationum ob res prospere gestas, quæ decerni fierique solebant, non solum ut Diis gratiæ agerentur, sed etiam ut ei debitus honos haberetur, qui bellum præclare administrasset. De supplicationibus posterioris generis quod Cæsar ad Senatum non referat, hic Vatinius queritur, quasi non eas res in Dalmatia gessisset, quibus triumphum etiam, non supplicationes solum, promeritus esset.

d Antiqua & primigenia Dalmatia Narone & Tiluro fluminibus definiebatur, in qua viginti oppida Dalmatæ jam inde ab initio Dalmatici nominis obtinuerunt.

e Dalmatæ Tilurum transgressi nomen finesque Dalmatiæ usque ad Titium propagarunt, oppidis sexaginta ad suam ditionem adjunctis, in quibus fuit Promona Liburnis erepta. Strabo paullo posterior ætate, qui sub initium æræ Christianæ floruit, *oppida memoratu digna* ad quinquaginta Dalmatis attribuit.

f Eas videlicet supplicationes, quibus & Diis gratiarum actiones, & mihi debiti honores tribuantur.

g Bel-

g Bellum Dalmaticum difficile ac plenum aleæ periculique habitum fuerit oportet, cum id ut prosperos ac lætos exitus haberet, Senatus censuerit supplicationes indicendas, Deosque circa omnia pulvinaria obsecrandos.

h Vatinius copias in Dalmaticam expeditionem eduxit æstate jam inita anni ante Christum 45.

i Hisce oppidis non sine ingenti labore ac periculo oppugnandis æstatem, Autumnum, & partem hyemis Vatinius extraxit.

k Nives, frigora, imbres Vatinium coegerunt ex oppido capto præsidia detrahere, copias in hiberna deducere, & bellum, quod pene jam confecerat, interrumpere.

l Apud Naronam in regione minus frigida ac nivosa hibernabat.

m Cum Vatinius suis ad Ciceronem litteris scripsisset, eo rem ab se deductam fuisse, ut jam debellatum foret cum Dalmatis, nisi cœptis prosequendis hyems summa impedimentum attulisset; Cicero illum bono animo esse jubet, atque ad spem excitat plenæ perfectæque victoriæ brevi consequendæ; quæ quidem quo erit difficilior, hoc magis nomen resque gestas Vatinii illustrabit. Quamquam vero neque Vatinius, neque Appianus hujus belli exitum declarent, tamen cum Appianus scripserit Dalmatas post interitum Cæsaris rursus contra Vatinium arma sumpsisse, neque stetisse conditionibus, quas Vatinius tulisset; id argumento est eisdem obsides tributumque pollicentibus, veniam ac pacem datam fuisse, antequam Cæsar interficeretur. Nam haud multo post anno ante Christum 44. Idibus Martiis, cum Cæsar a Bruto, Cassio, cæterisque conjuratis in Curia apud Cn. Pompeii theatrum vulneribus confectus interiisset, Dalmatæ Cæsaris metu levati neque obsides tradere, neque tributum persolvere voluerunt. Vi cogendos Vatinius censuit; sed Dalmatæ ejus copiis magna ex parte cæsis, Vatinium in fugam conjiciunt, qui ægre se hostium manibus ereptum cum reliquo exercitu Dyrrhachium recepit. Tum Senatus Bruto, ei, qui Cæsarem interfecerat, Macedoniam & Illyricum una cum Vatinii exercitu decrevit. Sed ille civilibus bellis implicitus, quæ statim ab interitu Cæsaris pullularunt, vix cogitandi aliquid contra Dalmatas, nedum gerendi, spatium habuit. Hunc exitum habuit bellum Illyricum decimum, Dalmaticum quintum; & Promonam urbem Liburnorum, quæ huic bello causam præbuerat, resque suas cæteras incolumes Dalmatæ ab Romanis otium nacti retinuerunt. *Ast ubi Cæsar interiit*, inquit Appianus, *rem Romanam, quæ illius ductu maxime valida florensque fuisset, eo sublato, interituram rati, neque Atinii dicto amplius audientes esse, neque tributa conferre, neque obsides tradere sustinuerunt. Vim autem parante in eos Atinio, quinque cohortes eorumque Ducem Bebium ordinis Senatorii cæciderunt: Atinius autem cum reliquis Epidamnum se recepit. Hunc exercitum Senatus, itemque Macedoniam, & quidquid apud Illyricum in populi Romani ditione erat, M. Bruto ei, qui Cæsarem interfecerat, quomodo Syriam Cassio ejusdem cædis participi, concessit. Sed hi quoque bello adversus Antonium, & alterum Cæsarem, cui Augusto cognomen fuit, distenti, nihil quidquam adversus Illyrios gerendi spatium habuerunt.*

Post interitum Cæsaris Dalmatæ rursus rebellant.

Exercitus Vatinii cæsus.

§. VIII.

De reliquis Romanorum bellis Illyricis.

Octavius Cæsar, Accia sororis C. Julii Cæsaris filia genitus, testamento ejusdem Cæsaris adoptatus, & more Romano C. Julius Cæsar Octavianus dictus, ac deinde cognomen Augusti adeptus, varia bella cum Illyriis partim per se, partim per suos Duces gessit. Appianus in Illyr. nominatim recenset populos vel Illyricos, vel Illyriis finitimos, & juri ac nomini Illyrico deinde adscriptos, quos Cæsar Octavianus sive post Triumviratum initum cum M. Antonio, & M. Lepido, sive postquam unus omnium rerum potitus est, appellatusque Augustus, multiplici bello vicit, ac Romano imperio adjunxit, & cum non semel rebellassent, iterum ac sæpius in deditionem potestatemque populi Romani redegit: *Oxyeos* (a), *Parthenetas* (b), *Bathiates* (c), *Taulantios* (d), *Cambeos* (e), *Cinambros* (f), *Merromenos* (g), *atque Pyrisseos* (h); *omni adhibita ope superavit; sed majus illi negotium fuit in recipiendis, & ad tributa, quæ intermiserant, pendenda rursus adigendis Docleatibus* (i), *Carnis* k, *Interfrurinis* (l), *Narisiis* (m), *Glidentionibus atque Tauriscis* (n), *quibus victis, finitimi metu territi, Ippasini* (o) *scilicet & Bessi* (p), *se illi tradiderunt; deficientes vero Melitenses* (q), *& Corcyræos, qui insulas incolunt, propterea quod mare latrociniis infestum habebant, funditus delevit, interfectis puberibus, cæteris sub corona venumdatis. Liburnos* (r) *mari itidem infestos navibus multare satis habuit.*

Octavianus Augustus plures Illyricas gentes iterum ac sæpius subegit.

a b c d e f g h i k l m n o p q r

NOTÆ.

a Oxyeos in veteri Epiro locat Antoninus in itiner. maritimo.

b Iidem fortasse ac Parthini Illyrici non longe ab Dyrrhachiensibus.

c Illyrii apud Ortelium, sed positionis incertæ.

d Illyrii infra Dyrrhachium ad meridiem.

e Illyrii ignotæ positionis.

f Illyricæ gentes, de quarum sedibus non constat.

g Hos quoque Illyriis adjungas licet; fortasse sunt Melcomani, quos Plinius ad tertium Illyrici conventum Naronianum adscripsit.

h Fortasse sunt Pirustæ, quos Ptolemæus post Docleates commemorat, & cum Scirtonibus prope a Macedonia constituit; vel Pyræi, quos Mela post Phæaces, Plinius post Taulantios locat.

i Illyrici populi inter Naronem & Drilonem.

k Carni inter Istros & Venetos; sed rectius intelligi possunt Carni transalpini, nunc Carniolæ.

l Gentes Illyricæ, sed positionis incognitæ.

m Sunt Naresii & Glanditiones Pliniani, qui ad tertium Naronæ conventum pertinebant.

n Taurisci ad Noricum pertinent, una cum cæteris Noricis ad Illyricum adjuncti.

o Ippasini Tauriscis finitimi.

p An & Bessi finitimi Tauriscis? sed Bessi populi Thraciæ longissime ab Tauriscis Noricis absunt; nisi forte pro Tauriscis legendi sint *Tauristæ* Strabonis lib. 7. qui eos circa Thraciam & Mæsiam locat.

q Melite, & Corcyra Melæna, insulæ Dalmaticæ a peninsula Onæi sive Stagni, modico interfluo Euripo, ad meridiem disjunctæ.

r Liburni inter Titium & Tedanium fluvios; sed deinde Liburnia ab Titio usque ad Arsiam fines protulit, Japydia maritima intermedia nomen Liburniæ subeunte.

Hos populos Octavius Cæsar alios aliis temporibus subegit. Dio Cassius lib. 49. Salassis, qui alpes Cottias incolebant, Tauriscis & Japydibus bellum illatum esse tradit, Sex. Pompejo & L. Cornificio Coss. idest anno ante Christum 35. *Et aliis*, inquit, *ad alios populos subigendos missis, Japydas ipse (Cæsar) bello petiit*. Sed Appianus duplex bellum Japydicum commemorat, quod Cæsar per se ipse gessit, alterum cum Inalpinis, alterum cum

Salassis, Tauriscis, Japydibus bellum ab Augusto illatum.

Ja-

Japydibus transalpinis. Primum contra Japydes inalpinos bellum Appianus breviter descripsit: *Ex Japodum gente, quæ intra Alpes habitant, Moentini, & Avendeatæ, ipsi advenienti se ultro tradiderunt; Arupini, qui & multitudine juventutis, & virtute bellica cæteris Japodibus præstant, ex vicis in urbes se receperunt; illo appropinquante se in sylvis abdidere. Cæsar urbi captæ ignem subjici non est passus, quod se Barbaros dedituros sperabat; seque dedentibus urbem quoque incolere permisit*. Japydia maritima inter Tedanium & Arsiam jampridem in ditionem Romanorum concesserat, ut supra diximus, & Liburniæ nomen subierat. Hoc bello Japydia inalpina in deditionem venit. Hanc tres populi incolebant a tribus primariis cujusq;civitatibus appellati, Moentini a Monætio, Avendeatæ ab urbe, quam alii Avendonem, alii Vendum vocant, Arupini ab Arupio sive Arypio. Alpes vero, quas Japydes insidebant, communi montis Albii vocabulo subierant. Alterum longe difficilius cum Japydibus transalpinis bellum gessit, quod cum Dione referendum est ad eum, quem diximus, Consulatum Sex. Pompeii & L. Cornificii, qui congruit cum anno 35. ante Christianam epocham; quo quidem tempore in Pannonios etiam arma convertit, quos Appianus, & plerique Græcorum Pæones vocant; distinguendos ab illis Pæonibus, qui citra Hæmum montem Macedoniam a Septemtrione attingunt; & urbe Siscia ad deditionem compulsa, eam Pannoniæ partem Imperio adjunxit, quæ Japydiæ ab Oriente finitima est, & Savo flumini montibusque Illyricis interjacet. Iisdem Consulibus Pompejo & Cornificio, bellum susceptum est adversus Salassos, & eos etiam, quos Appianus Dessios vocat, suntque fortasse Desitiates populi Illyrici, quos Plinius Daorizis & Docleatibus interjecit. His Appianus adjungit Segestanos ac Dalmatas. Sed bellum Dalmaticum cum Dione in annum proximum rejici oportet. Segestani vero erant populi Pannonii dicti ab urbe & insula Segesta, quam Colapis gemino alveo apud Sisciam in Savum influens efficit. *Maxime autem inter omnes molestia illum affecerunt Salassi & Japodes transalpini*, ait Appianus; *item Segestani, Dalmatæ, Dessii, Pæonesque longe a Salassis positi, qui summitates Alpium incolunt*. Deinde Appianus paucis describit bellum contra Salassos gestum, quod plures annos tenuit, & a Valerio Messala Corvino confectum Dio Cassius & Appianus tradunt.

Bellum Japydicum duplex.

Jam vero secundum bellum transalpinum Japydicum brevissime Dio Cassius, fuse accurateque Appianus describunt. Dio autem lib. 49. ante descriptionem secundi, meminit etiam primi belli Japydici: *Japydes ipse bello petiit; quorum eos, qui citra montes procul a mari habitabant, non omnino difficulter subegit; qui vero montes & ultra illos incolebant, eos non sine maximo labore perdomuit*. Hi (quos Appianus transalpinos vocat) *Metulo maxima sua urbe occupata, Romanos oppugnantes multoties repulerunt, machinas multas combusserunt, Cæsarem ipsum a lignea quadam turri murum conscendere conatum graviter sauciaverunt; tandem cum nihilominus propositum urgeret, copiasque alias evocaret; simulantes se pacem facturos, præsidium in arcem acceptum noctu interfecerunt, ædes suas incenderunt, seipsos ac quidam etiam uxores & liberos simul occiderunt; ita ut nihil prædæ inde ad Cæsarem redierit, cum captivi etiam paullo post necem sibiipsis consciverint*. Hæc breviter Dio, quæ copiosius & distinctius exposuit Appianus, cujus descriptionem huc transferre operæ pretium non arbitror. Causam hujus belli Appianus in ipsos

Secundi belli Japydici descriptio.

Japydes confert, qui *facto, inquit, in Aquilejam impetu, ac Tergestina colonia direpta, excivere Cæsarem, qui &c.* Hæc autem est totius narrationis apud Appianum conclusio: *Metulo capta in reliquis Japodibus nulla mora fuit dedendi se Cæsari; ac transalpini quidem Japodes tunc primum populi Romani ditioni additi sunt, ex quorum numero Possenos, qui recedente Cæsare obsequium exuerant, immissus M. Elvius recepit, & defectionis quidem auctores supplicio affecit, reliquos sub corona vendidit*. Cum autem secundum bellum Japydicum congruat cum anno ante Christum 35. primum biennio ante confectum fuisse arbitror.

Cæsar bello Japydico perfunctus in Pæones sive Pannonios arma convertit, qui regionem incolebant inter Savum montesque Illyricos, ab Occasu Japydibus, ab Oriente Dardanis finitimam. *Salebrosa est omnis Pæonum regio*, inquit Appianus; *interque Japodas ac Dardanos in longum protensa; nullæ in ea urbes erant, sed vicatim, aut dispersis per agros domiciliis habitabatur, nullum universa gens in commune regimen, nulli magistratus, separatisque per cognationes atque familias consiliis agebant*. Duas tamen perinsignes urbes in hac regione fuisse constat; sed cum ab his neque jura, neque leges peterent cæteri Pannonii hujus tractus, liberi solutique, nec dominationi cujusquam obnoxii, idcirco eos Appianus vicatim, ac dispersis per agros domiciliis habitare scripsit. Altera fuit Segesta in ea insula, quam Colapis, in Savum bipartito alveo influens, efficit; altera Siscia, cujus mœnia Colapis a Septemtrione præterfluebat, modico spatio inter se disjunctæ. Hanc Dio Cassius, illam Appianus ab Octavio Cæsare captam commemorant. *Inde perrexit in agrum Segestanum, qui & ipse Pæonum est ad Savum fluvium; cujus in ripa urbs egregie munita sita est, patetque latissime in amplo fossæ fluminisque complexu; eaque maxime de causa expetebatur a Cæsare, qui illud oppidum destinaverat sedem belli, quod meditabatur adversus Bastarnas, ac Dacos habitantes ultra Istrum, qui per eas regiones adhuc Danubii nomen retinet, paullo inferius Ister futurus. In flumine Savo naves fabricari jusserat, quibus frumentum in Danubium, quem Savus influit, devehere parabat; quæ res non habenti in potestate Segestam admodum difficilis erat futura . . . . Itaque Segestani omnia acerrimæ oppugnationis mala perpessi, trigesima tandem die per vim capti sunt*. Hæc Appianus. Dio autem obsidionem deditionemque Sisciæ describit. *Enimvero Cæsar in Pannonios profectus primum a rapinis se continuit, quamvis ii pagos in campestribus sitos deseruerant; sed cum ad Sisciam accedentem, eum læsissent, ira correptus agrum eorum ussit, prædasque quas potuit maximas egit. Cum urbi appropinquasset, incolæ a primoribus persuasi statim ei se dediderunt, & obsides præbuerunt; postea autem cum portas occlusissent, in obsidione habiti sunt, cum & muris validis, & duobus navigalibus fluviis confiderent. Colops enim ipsa mœnia alluens in Savum defluit . . . : tandem audito quosdam sociorum suorum insidiis exceptos periisse, animis collapsi deditionem fecerunt. Ita his in potestatem Cæsaris receptis, reliqua etiam Pannonia pacis conditiones accepit*. Cæterum quæ Appianus de Segesta, Dio de Siscia obsessis oppugnatisque scribunt, adeo inter se congruunt, ac similia sunt, ut de una eademque urbe loqui uterque videatur; & hoc fere tantum interest, quod Appianus Segestam, Dio Sisciam vocat.

Descriptio Pannoniæ Cisſavanæ.

Segesta civitas a Cæsare expugnata.

Siscia in deditionē venit.

Anno ante Christum 34. M. Antonio II. & L. Scribonio Libone Coss. Cæsar post subactos Pano-

Bellum in Dalmatas versum, quibus Promona, & aliæ urbes ereptæ. nones omnem belli vim atque impetum in Dalmatas effudit, qui jam inde ab decem annis Romanam Illyricam provinciam impune vexabant, & nondum illatæ Gabinio cladis, & fidei C. Cæsari violatæ pœnas dederant. Præterea Naronem transgressi, aliquot Romanæ ditionis populis oppidisque in potestatem redactis, fines suos usque ad Taulantios protulerant: eo quippe tempore Dalmatas finitimos fuisse Taulantiis Appianus docet. Itaque Octavius Cæsar belli Dalmatici initium fecit ab obsidione Promonæ urbis, quam Dalmatæ Liburnis jamdudum ereptam firmissimis præsidiis munierant; eaque potitus cum esset, alias præterea minimeque vulgares urbes in deditionem redegit. Verum Comitia Consularia cum instarent, Romam reversus secundum Consulatum adeptus est cum L. Volcatio Tullo, quem cum Triumvirali potestate conjunxit; tertius quippe annus erat, ex quo alterum triumviratus quinquennium inierat. Sub ea comitia anno ante Christum 33. in Dalmatiam regressus longe alios, ac reliquerat, Dalmatarum animos offendit. Nam & suis rebus diffisi, & reditu Cæsaris perterriti, cum pacem mallent vel iniquis conditionibus obtinere, quam periculosissimo bello vel quæ retinebant tueri, vel quæ amiserant recuperare, ultro se suaque omnia in fidem atque potestatem Cæsaris permittunt, septingentos pueros obsides tradunt, signa Gabinio erepta restituunt, imperatum vectigal ab se solutum iri pollicentur. Quæ omnia Appianus diligenter copioseque exposuit.

Cæsari Dalmatæ ultro sese dedunt.

a *Quamobrem copias suas Cæsar in Dalmatas convertit, gentem item Illyriorum (a) Taulantiis finitimam, quæ post (b) cæsas quinque Gabinii co-*
b
c d *hortes, earumque signa ablata, erectis eo successu animis (c) decimum jam annum in armis, otii (d) impatientes agebant. Adversus irrumpentem Cæsarem*
e *firmavere sese, junctis (e) in mutua auxilia fæderibus; erant quippe delectæ juventutis amplius millia duodecim, fortissima bello manus, cui Ducem*
f *imposuerant Versum nomine. Ille (f) Promonam Li-*
g *burnorum oppidum rursus (g) occupatam communivit, quamvis abunde munitum ingenio loci, quippe montanus est; ipsumque tumuli, insigni undique asperitate, instar serræ, circumjacent. Major itaque eorum pars urbem insedit, in collibus vero Versus præsidia disposuit, omnesque ex alto Romanos despectabant. Cæsar propalam omnes muro circumdare instituit, clam vero fortissimum quemque mittit, qui indagarent rationem, qua ad editissimum ex tumulis, quos diximus, eniti possent. Et hi quidem arboribus tecti excubias noctu invadunt, & adhuc somno consopitas obtruncant; remque Cæsari nondum liquido mane significant. Ille autem ad tentandam urbem cum majore exercitus parte proficiscitur, & ad tumulum captum alios super alios mittit, qui inde ad ulteriores colles occupandos procesferunt. Continuo igitur terror ac trepidatio barbaros invadit, postquam se omni ex parte circumventos esse intelligunt. Maximus autem eorum, qui in tumulis erant, metus fuit propter aquæ penuriam, ne scilicet aditu ad eam prohiberentur, ac Promonam confugiunt. Cæsar oppidum, duosque colles, qui etiamnum ab hostibus tenebantur, per quadraginta stadia muro sepsit, ac interim Teutimum cum alia Dalmatarum manu auxilio obsessis venientem fudit, perque montes insecutus fugientem, in ejus conspectu Promonam cepit, nondum omni ex parte muri, quam instituerat, molitione perfecta. Cum enim cives eruptionem tentassent, repulsique acriter essent, Romani milites fugientibus immixti oppidanis, portas irrumpunt. Tertia fere pars populi ferro absumpta est; reliqui in arcem se recepere, & quarta nocte rursus egressi sunt, non ausa impetum eorum sustinere cohorte, quæ ad obsidendam portam erat relicta. Verum Cæsar hostem quidem non admodum exultare eo successu passus est; cohortis autem, quæ prælium recusaverat, decimum (h) quemque forte ductos morte affecit, ductores vero ordinum, supra decimum, duos; reliquos autem illa æstate loco frumenti hordeo pavit. In hunc maxime modum Promona capitur; quod Teutimus cum vidisset, in plura agmina suas divisit copias, aliosque alio se recipere permisit; quo factum est, ut Romani diu illos prosequi minime possent, quod propter viarum imprudentiam, & confusa fuga hostium vestigia, multas in partes se distrahere non admodum tutum existimabant. Illi urbem (i) Synodium in principio Sylvæ positam trajiciunt, in qua olim Gabinii copias obsederant Dalmatæ circa vallem profundam & oblongam, & inter duos montes mediam, quo in loco Cæsari pariter insidias collocaverant. Cæterum ille Synodium igne succendit, & per montium superiora circummisso exercitu, qui ab utraque parte cum eo procederet, iter per vallem instituit, Sylvas undique præcidens, urbesque capiens, & quæcumque obvia in itinere fierent, corrumpens. (k) Setonia autem urbe obsessa, Barbarorum manus ingens subsidio advenerat, quos Cæsar obviam factus ingressu prohibuit. Eo in prælio lapidis (l) ictu genu saucius multos dies decubuit; & ubi primum convaluit, Romam revertit, (m) Consulatum cum Volcatio Tullo collega gesturus, ad reliqua belli patranda (n) Statilio Tauro relicto. Cæterum solemnibus magistratus Cal. Januar. initis, ipsoque magistratu Antonio Peto tradito, ad Dalmatas recurrit adhuc (o) triumviratum constituendæ reipublicæ gerens; duo etenim anni deerant alteri quinquennio hujus imperii explendo, quod pridem in id tempus post expletum quinquennium sibi ipsi una cum collegis prorogaverat, populusque confirmaverat. Dalmatæ igitur fame fatigati, externo commeatu interclusi, venienti Cæsari sponte obviam facti suppliciter se dedunt, obsides tradunt pueros numero ad septingentos, quos Cæsar petierat. Ad hoc, signa Romana, quæ Gabinio abstulerant, & tributum, quod a D. Julii temporibus pendere intermiserant, reddituros polliciti, obsequentes populo Romano in posterum fuere. Ea signa Cæsar in porticu, quæ Octaviana dicitur, appendi jussit. Devictis Dalmatis (p) Derbani adventanti Cæsari supplices obviam prodiere veniam oratum; obsides tradidere, ac intermissa tributa exsolvere polliciti sunt. Horum autem illi, ad quos Cæsar pervenit, super fœdus obsides etiam dederunt; quos autem propter difficultatem itineris adire non potuit, neque obsides dederunt, neque fœdus inire curaverunt. Videntur tamen hi quoque postea subacti fuisse. Sic Cæsar universum (q) Illyriorum nomen, qui vel a populi Romani obsequio defecerant, vel suis adhuc legibus ac libertate utebantur, sub imperium accepit; quamobrem triumphus illi de gente illa ab Senatu decretus est, quem egit postea una cum cæteris, ob res contra Antonium gestas sibi decretis.* h i k l m n o p q

Promona ab Augusto capta.

Synodium igne succensum.

Dalmatæ se dedunt.

NOTÆ.

a Si Dalmatæ finitimi erant Taulantiis, fines suos post quintum bellum Dalmaticum ultra Naronem in Romana provincia, Drilonemque propagaverint necesse est; nisi forte Appianus respexerit ad Dalmatiam sui temporis, quæ ab Arsia usque ad Drilonem ex Augusti descriptione fines suos utrinque ab Occasu & Oriente produxerat, Japydiam maritimam, Liburniam, Dalmatiam propriam, itemque proprium Illyricum nomine suo complectens.

b Anno

b Anno 48. ante Christum Dalmatæ post prælium Pharsalicum Gabiniano exercitu cæso Romana signa abstulerant.

c Horum fere decem annorum initium non a clade Gabiniana, sed ab interitu Julii Cæsaris repeti oportet, idest ab anno ante Christum 44. Dalmatæ quippe, cum post Cæsarem extinctum, resumptis armis, Gabinium in fugam conjecissent, decem ipsos annos vacuos a metu, atque ab Romanis multiplici bello civili distentis otiosos habuerunt.

d Cum enim Romani intestinis bellis inter se dimicarent, Dalmatæ hanc amplificandi imperii occasionem nacti Illyricam Romanorum provinciam impune vastabant.

e Dalmatas arbitror fœdus fecisse cum Pannonibus finitimis, quos a fide populi Rom. per idem tempus defecisse auctor est Dio Cassius: *Pannoniorum recens subactorum, & cum eis Dalmatarum rebellio exorta est; & Pannonios quidem Geminus, quamvis Siscia ab eis ejectus, tamen præliis aliquot superatos recepit.*

f Oppidum in arduo præruptoque monte, quem hodieque vulgo appellant *Prominam*.

g Hinc intelligi potest inter leges pacis, quam Vatinius Dalmatis dederat, id nominatim perscriptum fuisse, ut Liburnis Promonam restituerent. Sed post interitum Cæsaris Dalmatæ cum ad ingenium rediissent, vel iterum eamdem urbem Liburnis eripuerant, vel quæ Vatinio promiserant, non præstiterant.

h Idem fere tradit Dio Cassius: *Ex militibus propter delictum quibusdam hordeum pro tritico datum est, & alii, qui ordines deseruerant, decimus quisque sorte ad pœnam delectus.*

i Urbs est montana Dalmatiæ, cujus positionem ignoro.

k Alii legunt *Setoviam*. Wolphangus Lazius legendum censet *Petoviam* urbem Pannoniæ superioris ad Dravum. Sed longius a Dalmatia distat, quam ut credibile sit ad illam usque regionem per id temporis copias ab Cæsare traductas fuisse. Verisimilius itaque est Setoniam urbem Dalmaticam fuisse, montanis in locis arduisque positam.

l Etiam Dio Cassius scripsit bello Dalmatico Cæsarem vulneratum esse; idemque Svetonius confirmat.

m C. Cæsar Octavius secundum Consulatum gessit cum L. Volcatio Tullo anno ante Christum 33.

n Dio Cassius itidem commemorat Statilium Taurum, cui Cæsar Romam abiens bellum Dalmaticum gerendum dedit; sed Cæsaris reditum in Dalmatiam idem Cassius silentio prætermisit.

o Anno ante Christum 43. v. Kal. Dec. Cæsar, Antouius, & Lepidus, Triumviri Reipublicæ constituendæ in quinquennium facti sunt. Anno ante Christum 38. in exitum vergente primum Triumviratus quinquennium absolverant, & eodem tempore Cæsar cum collegis alterum quinquennium iniit, cui explendo non duo, ut Appianus ait, sed unus tantum annus deerat, cum iterum Consul creatus est cum L. Volcatio Tullo anno ante Christum 33.

p Populi Illyrici Dalmatis finitimi, quorum regio nobis ignota.

q Quo tempore Octavius Cæsar Dalmatas subjugavit, Illyriorum vocabulo suberant Carni, Istri, Liburni, Dalmatæ, Illyrii proprie dicti, itemque quidquid Pannoniæ Romani ad suum imperium adjunxerant, ut capite proximo explicandum erit.

Multa deinceps bella cum Illyriis ac præsertim Dalmatis Cæsar per Tiberium privignum gessit: nam *Dalmatia vigesies & ducenties rebellis*, ait Vellejus lib. 2. tandem Tiberii opera ac virtute *ad certam confessionem pacata est imperii*. Post victoriam Actiacam anno ante Christum altero & trigesimo partam, & civilia bella prorsus extincta, Cæsar deinde cognominatus Octavianus rerum omnium potitus, Augustique nomen ex Senatus populique Romani auctoritate adeptus, cogitationem omnem curamque potissimum convertit ad subigendos populos Septemtrionales; qui jampridem Romanorum armis appeti, domarique cum cœpissent, iterum ac sæpius ab Imperio desciverant. *Hic finis armorum civilium*, ait Florus lib. 4. cap. 12. *reliqua adversus exteras gentes, quæ districto circa mala sua imperio, diversis orbis oris emicabant. Nova quippe pax: nec dum assuetæ frænis servitutis tumidæ gentium inflataque cervices, ab imposito nuper jugo resiliebant. Ad Septemtrionem conversa ferme plaga ferocius agebat: Norici, Illyrii, Pannonii, Dalmatæ, Mysii, Thraces & Daci, Sarmatæ atque Germani.* — Dalmatia sæpissime rebellis.

Anno ante Christum 29. Cæsar Octavianus Augustus tres triumphos egit, Dalmaticum, Actiacum, Ægyptium; de imperio deponendo cum Agrippa & Mecænate deliberat; illo suadente, hoc vero deterrente: cum hujus sequi consilium statuisset, ad Senatum nihilominus de imperio abdicando retulit, atque hac arte perfecit, ut imperii retinendi auctor sibi hortatorque fieret ipsemet Senatus & Populus. Itaque anno proximo ad leges condendas Senatumque ordinandum cogitationes curasque convertit. Provincias Orbis Romani bifariam divisas partim sibi retinuit, partim Senatui populoque Romano regendas tradidit ex Dione. Italiam in undecim regiones distribuit. Istriam & Carniam Illyrico ademptas in decimam Italiæ regionem conjecit. Tum propagatis usque ad Arsiam finibus Italiæ, terminum occidentalem Illyrici Arsiam amnem constituit, quo nunc etiam Illyricum ab Italia dirimitur. Præterea Dalmatiæ provinciam in Septemtrionem usque ad Savum produxit.

Anno ante Christum 16. L. Domitio Aenobarbo & P. Cornelio Scipione Coss. in Dalmatia turbatum esse auctor est Dio Cassius lib. 54. sed quidquid tumultus fuit, perfacili & nullo negotio compressum est: *qui in Dalmatia & Hispania tumultus extiterant, parvo negotio sunt sedati.* Per idem tempus Pannonios itidem, ac Noricos, in Istriam incursiones cum fecissent, P. Silius ea regione excedere coactos compressit, ut Dio ibidem docet. Anno autem insequenti, Rhætos inter Noricum & Galliam sitos, Galliam, itemque fines Italiæ populatos, Drusus ac Tiberius domuerunt. Anno ante Christum 12. M. Vipsanius Agrippa Augusti gener, Julia ejus filia in matrimonium ducta, Pannonios imperii Romani pertæsos ac tumultuantes suo adventu ab rebus novandis deterruit; sed flammam illius seditionis potius repressit, quam extinxit; nam eo abeunte, & paullo post in Campania mortuo, iterum res Pannonicæ ad rebellionem spectare cœperunt. Huic bello gerendo Augustus Tiberium Claudii Neronis filium & suum privignum præfecit, cui Juliam filiam viduam Agrippæ uxorem dederat: *Pannonios*, inquit Dio, *Tiberius usus egregia Scordiscorum, qui Pannoniorum fines attingebant; eodemque belli apparatu utebantur, opera multis illatis cladibus domuit, arma ademit, juniorum plerosque in alias regiones adducendos vendidit.* — Dalmaticus tumultus facile compressus. — Pannonii a Tiberio victi.

Sed vix e Pannonia Tiberius exercitum deduxerat, cum Pannonii rursus contra Romanos arma ca- — Rursus ab Romanis deficiunt Dalmatis

Illyricum Sacrum. F

In rebellionis societatem adductis, & rursus in deditionem accepti.

dapsiunt, Dalmatis in belli societatem se adjungentibus, ut ampliorem gloriæ segetem ac materiem Tiberio præberent. Igitur anno ante Christum undecimo Q. Ælio Tuberone, Paullo Fabio Max. Coss. utrosque populos multis prœliis attritos in deditionem accepit. *Tiberius autem Dalmatas rebellantes ac Pannonios, qui per ejus ac majoris partis copiarum absentiam res novas moliti fuerant, utrisque simul bello illato, ac modo huc, modo illuc transferendo, in suam potestatem redegit; quas ob res gestas iidem ei, qui Druso, honores sunt tributi; & exinde Dalmatia, ut quæ arma semper & per se, & ob propinquitatem Pannoniæ requireret, Augusti custodiæ commissa est*, Dio Cassius. Bellis domesticis juxta externisque compositis, & pace terra marique parta, propius nihil est factum, quam ut Jani templum clauderetur; *verum id ne fieret*, inquit Dio, *Daci obstitere, qui Istrum frigore concretum transgressi ex Pannonia prædas abstulerant. Dalmatæ quoque propter exactum tributum rebellionem fecere. Hos motus Tiberius ex Gallia, in quam cum Augusto profectus fuerat, evocatus pacavit.*

Nova Pannoniorum & Dalmatarum defectio.

Anno sexto post initium æræ communis, M. Æmilio Lepido, L. Arruntio Nepote Coss. Tiberius adversus Germanos exercitum duxit. Hinc nova defectionis occasio Pannoniis & Dalmatis oblata, quibus pecuniam & milites ad expeditionem Germanicam imperaverat. Ea res nimium quantum utriusque populi animos exacerbavit; nec solum imperata facere audacter negant, sed etiam se Romanorum imperio eximendi occasione hinc arrepta, ingentes ubique tumultus concitant: *Pax Germanis, cum tamen fidem violassent, cur mox redderetur, res Dalmaticæ & Pannonicæ majoribus motibus concitatæ, celerisque correctionis indigentes in causa fuerunt. Dalmatæ tributa moleste ferentes, cum superiori tempore vel inviti se continuissent, postquam Tiberius secundam in Germanos expeditionem fecit; ac cum eo magna parte exercitus abducta, ipsisque Dalmatis milite imperato, ad bellum Germanicum Valerius Messalinus Dalmatiæ ac Pannoniæ tum Præfectus abiit: cum eam ob rem ipsi convenissent, juventutemque suam florentem conspexissent, cunctatione abrupta, primo pauci quidem rebellavere, Batone quodam Dysidiato eos maxime concitante; Romanosque obviam profectos ibi fuderunt: inde reliqui quoque Dalmatæ defecerunt; ac Breuci Pannonica gens*, (Superioris Pannoniæ apud Savum ex Plinio) *alio sibi quodam Batone duce sumpto, ad Sirmium, quod Romanorum tenebatur præsidio, accesserunt.* Dio Cassius lib. 55.

Bellum ex Pannoniis & Dalmatis conflatum longe gravissimum.

Hoc bellum Illyricum & Dalmaticum, quod quadriennio tenuit, postremum quidem fuit, sed secundum Punica, longe omnium externorum bellorum gravissimum; nam ex universa Pannonia & Dalmatia amplius octingenta millia hominum sub signa convenerant; neque dubium erat, quin magna ex parte hujus belli vis atque tempestas in Italiam eruptura esset. Quare ubi de Illyrica defectione fama percrebuit, omnis Italia cohorruit; & constans erat omnium opinio decem intra dies, ni caveretur, posse hostem in conspectum urbis venire. Habiti itaque delectus, revocati undique omnes veterani, viri feminæque ex censu libertinum militem dare coactæ. Hæc Vellejus Paterculus, qui lib. 2. verbis gravissimis belli hujus magnitudinem & periculum exaggerat. *Universa Pannonia, insolens longæ pacis bonis, & adulta viribus Dalmatia, omnibus tractus ejus gentibus in societatem adductis, ex constituto arma corripuit. . . . . cujus immensæ multitudinis parentis acerrimis ac peritissimis Ducibus, pars petere Italiam decreverat, junctam sibi Nauporti ac Tergestis confinio; pars in Macedoniam eruperat; pars suis sedibus præsidio esse destinaverat . . . . tantus etiam hujus belli metus fuit, ut stabilem illum & firmatum tantorum bellorum experientia Cæsaris Augusti animum quateret atque terreret.*

Primus annus belli Dalmat. & Pannon.

Brevi itaque Duce altero Batone in Pannoniam inferiorem effusi cum essent, parum absuit, quin Sirmium urbem ad Savum opulentissimam caperent. Sed A. Cæcina Præses Mysiæ contractis celeriter copiis, Sirmium advolat, urbem obsidione liberat, & conjectos in fugam hostes persecutus, prælio ad Dravum commisso superavit. *Sirmium ne caperent*, ait Dio, *Cæcina Severus propinquæ Mysiæ Præses, rebellione illorum intellecta, celeriter eos ad Dravum flumen consecutus, prælio vicit.* Sed Vellejus hanc pugnam longe aliter narrat, ingentemque cladem Cæcinæ a barbaris illatam tradit, quam tamen legiones ipsæ ductoribus ordinum magna ex parte cæsis destitutæ, hostibus reddiderunt, egregiam ex insperato victoriam adeptæ; nisi forte aliud Vellejus, aliud Dio prælium commemorant. *At ea pars*, inquit Vellejus, *quæ obviam se effuderat exercitui, quem A. Cæcina & Sylvanus Plautius consulares ex transmarinis adducebant provinciis, circumfusa quinque legionibus nostris, auxiliaribusque, & equitatu regio (quippe magnam Thracum manum, junctus prædictis Ducibus Rhæmetalces Thraciæ rex, in adjutorium ejus belli secum trahebat) pene exitiabilem omnibus cladem intulit. Fugata regiorum equestris acies, fugatæ alæ, conversæ cohortes sunt; apud signa quoque legionum trepidatum; sed Romana virtus militibus, plus eo tempore vindicatum gloriæ, quam ducibus, reliquit: qui multum amore imperatoris sui crepantes, ante in hostem inciderunt, quam per exploratores, ubi hostis esset, cognoscerent. Jam igitur in dubiis rebus semetipsæ legiones adhortatæ, jugulatis ab hoste quibusdam Tribunis militum, interempto præfecto castrorum, præfectisque cohortium, non incruentis Centurionibus, qui etiam primi ordinis cecidere, invasere hostes: nec sustinuisse contenti, perrupta eorum acie, ex insperato victoriam vindicaverunt.*

Romanæ legiones cum Pannoniis pugnant, & victoriam referunt.

Bato alter repulsus ab urbe Salona.

Interea alter Bato genere Dalmata copias populabundus magis, quam justi more belli, Salonam duxit, ut oppidum illud maritimum, quod cives Romani fortissimi fidelissimique incolebant, de improviso adortus, in potestatem redigeret. Sed ab emisso in eum lapide graviter saucius, longiusque ab urbe discedere coactus, copias bifariam divisas, partim apud se retinuit, partim oram maritimam populatum dimisit, qui ultra Drilonem progressi, atque in Macedoniam effusi, omnia ferro & igni Apolloniam usque vastarunt. Hi cum in Romanos incidissent, semel atque iterum congressi, primo prælio victi, altero victores excedunt. At Tiberius veritus, ne Dalmatæ & Pannonii in Italiam irrumperent, Valerium Messalinum præmisit cum aliquot legionibus, qui cum Batone rem male gessit; tum ipse subsecutus e Germania in Illyricum traduxit exercitum. Rhæmetalces, sive Rhymetalces Rex Thraciæ Romanis auxilio venerat, quem A. Cæcina Severus adversus Batonem Dalmatam misit, qui suorum insidiis circumventus in Pannoniam secedens, & cum altero Batone Breucorum duce conjunctis copiis Almum montem Pannoniæ inferioris prope Sirmium occupaverat, quocum Rhæmetalces prospere pugnavit. Tiberius exercitu in Pannoniam traducto, Sisciam cum Valerio Messalino se receperat, quam urbem validis operibus, firmissimisque præsidiis munitam belli & armorum sedem constituit; cum hostes interea assi-

Rhæmetalces cum Batone rem prospere gessit.

duis

duis excurſionibus vaſtarent agros Sociorum populi Romani, quos rurſum in Macedoniam invadentes, Rhymetalces, fraterque ejus Raſcupolis fuſos cæſoſque repulerunt. Hæc ferme in Dalmatia & Pannonia anno primo hujus belli geſta narrantur a Dione, quocum de pugna Meſſalini cum Batone commiſſa diſcrepat Vellejus Paterculus; hic enim Meſſalino, ille Batoni victoriam adjudicat. *Bato eorum adventu cognito*, ait Dio lib. 55. *etsi nondum ex vulnere convaluerat, tamen obviam Meſſalino profectus, collatis ſignis ſuperior diſceſſit*. Contra Vellejus: *Felix eventu, forte conatu, prima æſtate belli, Meſſalini opus memoriæ mandandum eſt: qui vir animo etiam, quam gente nobilior, digniſſimus qui & patrem Corvinum habuiſſet, & cognomen ſuum Cottæ fratri relinqueret, præpoſitus Illyrico, ſubita rebellione, cum ſemiplena legione viceſima, circumdatus hoſtili exercitu, amplius viginti millia hoſtium fudit, fugavitque; & ob id ornamentis triumphalibus honoratus eſt*.

Secundus annus belli Dalmat. & Pannon.

Anno Illyrici belli ſecundo, æræ vulgaris ſeptimo, Q. Cæcilio Metello Cretico, L. Licinio Nerva Coſſ. cum in Illyrico nec ſatis proſpere, & ſegnius quam oportuerat, Romana res procederet, Auguſtus ſubvereri cœpit, ne Tiberius de induſtria bellum protraheret, ut cunctando ſuum negotium ageret, retineretque quam poſſet diutiſſime in ſua poteſtate exercitum. Itaque Tiberius, cum hyemaret apud Siſciam, ab Auguſto revocatur, in ejuſque locum ſubſtitutus eſt Germanicus Cæſar, filius Druſi fratris Tiberii, qui ex novo militum delectu copias in Illyricum duxit, quibus Tiberianum exercitum augeret. Sed cum Macæos gentem Dalmaticam multis damnis affectam ſubegiſſet, & Pannoniam depopulatus eſſet; nulla re memorabili geſta, totam æſtatem levibus prœliis extraxit. Hæc ex Dione, qui addit præterea *Batones obſervato tempore, quo ex Myſia Severus accederet, improviſo adortos eſſe caſtra ad Volcæas paludes ponentem; & eos, qui extra vallum erant, intra illud compuliſſe: ſed excipientibus ſuos iis, qui intus erant, utrumque Batonem victum eſſe*, & in fugam cum ſuis copiis averſum.

Uterque Bato in fugam compulſus.

Annus tertius.

Anno belli Illyrici tertio, æræ vulgaris octavo, M. Furio Camillo, Sex. Nonio Quinctiliano Coſſ. Dalmatæ ac Pannonii fame magis ac peſtilentia, quam armis domiti, primum urbe validiſſima, quam Germanicus obſidebat, relicta, deinde arce, in quam ſe hoſtes receperant, Romanis dedita, pacem ac veniam petunt impetrantque, cum ipſemet Bato dux Dalmatarum ſupplex veniſſet ad Tiberium, qui per eos dies in Illyricum redierat. *Cum Bato, qui concitatis ad rebellionem Dalmatis, multum incommodi Romanis exhibuerat, tandem ad colloquium de pace cum Tiberio congreſſus, poſtridie ad eum in tribunali ſedentem acceſſiſſet, percontatus eſt Tiberius, cur tantum temporis rebellare Romanis ſtatuiſſent; vos, reſpondit Bato, in culpa eſtis ipſi, qui ad veſtros greges cuſtodiendos, non canes paſtoreſve, ſed lupos mittitis. Ita Dalmatia partim bello, partim pacificatione ad Romanos rediit*. Dio. Cæterum neque omnes Dalmatæ, neque omnes Pannonii tum in deditionem venerunt; quinimmo pars eorum, quæ jugum Romanorum pacemque detrectaverat, cæteros quoque compulit, ut a fide imperioque deſciſcerent. Nam ipſemet Bato Dalmata, poſtquam Batonem alterum Regem Breucorum ex inſidiis captum interfecerat, infeſto exercitu in Dalmatiam regreſſus, provinciam Romanam vaſtavit. *Sub idem tempus*, inquit Dio, *Bato Breucus, qui prodito Pinne mercedis loco regnum Breucorum acceperat, captus ab altero Batone, occiſuſque eſt. Suſpectam enim ille fidem ſubditorum habens, circum caſtella profectus, obſides poſtulabat; eumque alter re cognita, inſidiis interceptum, prælioque ſuperatum, in arcem quamdam compulit; traditumque ab iis, qui arcem tenebant, in caſtra adduxit, & damnatum mori coegit. Quo facto, cum iterum permulti Pannonii rebellaſſent, Sylvanus in eos exercitu ducto, Breucis victis, reliquorum nonnullos abſque prælio recepit. Igitur Bato in Pannonia nihil ſpei reliquum videns, præſidiis aditus ex ea in Dalmatiam pertinentes munivit, Dalmatiamque vaſtavit. Sic reliqui etiam Pannonii, cum ager eorum a Sylvano maleficiis infeſtaretur, pacis conditiones acceperunt; niſi quod latrocinia quædam, ut quæ in hujuſmodi tumultu diu jam exercitata eſſent, ſuperfuere, (res nunquam non, præſertim apud iſtos populos uſitata) ipſa etiam deinde exciſa*. Ita demum Pannonia fere omnis conſtanti ac ſtabili fide Romanis adhæſit, cum Dalmatia adhuc repugnaret, obfirmaſſetque animos ad reſiſtendum; id quod Vellejus tradit: *Omnis Pannonia, reliquiis totius belli in Dalmatia manentibus, pacem petiit*.

Hoſtes pacem petunt impetrantque.

Rurſus Pannonii & Dalmatæ à Romanis deficiunt.

Pannonia demum pacata.

Anno itaque quarto & poſtremo belli Illyrici, nono æræ vulgaris, Q. Sulpitio Camerino, & C. Poppæo Sabino Coſs. Tiberius e Dalmatia Romam vere appetente redierat. Germanicus vero Rhætinum urbem Dalmatiæ obſidebat, quam ab hoſtibus relictam clam facibus ſubjectis Romani ingreſſi cum cepiſſent, magna ex parte ab igne perierunt. Deinde Seretium oppidum validiſſimum expugnavit, atque alia ex aliis Dalmatiæ loca in poteſtatem redegit. Tiberius in Dalmatiam reverſus exercitum trifariam diviſit, partim Sylvano, partim M. Lepido tradidit, qui variis prœliis cum hoſte commiſſis rem proſpere geſſerunt. Ipſe cum Germanico reliquas copias duxit contra Batonem, quem quacumque diſcurreret perſecutus, cum nuſquam conſiſtere ſineret, Anderium compulit, eoque in oppido obſeſſum oppugnare inſtituit. *Erat vero Anderium*, inquit Dio lib. 56. *ad ipſas Salonas, in munita apprime ac inacceſſa rupe ædificatum profundis convallibus, & in quibus eſſent torrentes, cinctum*: (hodie Cliſſam vocant) *eoque mortales omnia, quæ uſui eſſent, partim jam ante comportarant, partim per montes, quos obtinebant, eo congerebant; inſidiis etiam poſitis Romanos frumenti commeatu intercludebant, ita ut Tiberius, cum eos in obſidione habere videretur, ipſe obſeſſi mala tulerit. Cum maxime conſilii dubius eſſet, quia obſidio inanis, & periculoſa, diſcedere autem inde dedecus videbatur, tumultus militum tanto cum clamore coortus eſt, ut hoſtes, qui ſub arce ſtativa habebant, perculſi terrore inde deceſſerint. His partim iratus, partim lætus, convocatum exercitum Tiberius, verbis qua increpans, qua laudans, neque fiducia auctus eſt, neque caſtra removit, eoque in loco quietus remanſit; donec Bato, deſperato ſe rem tenere poſſe, cum reliqua omnia fere in poteſtatem hoſtium veniſſent, eſſentque ſuæ, quam adverſæ partis, copiæ minores, pacem per internuncios petiit; & cum non perſuaderet ſuis, ut idem facerent, eos deſeruit; neque ulli poſtea, quamvis a multis accitus, auxilium tulit. At Tiberius reliquis, qui caſtellum defendebant, jam inde contemptis ratus poſſe eos ſine ſanguine ſuperare, loci etiam naturam nihil amplius moratus erigere aciem in ſublime aggreſſus eſt. Quia vero nulla planities ſuberat, neque hoſtes ad pugnam deſcendebant, ipſe in conſpicuo loco pro tribunali ſedit, ut inſpicere, quæ agerentur, poſſet; quo alacrius milites pugnam cierent, ac ubi id res poſceret, ſubveniret: quam ad rem partem exercitus, quem copioſiſſimum habebat, ſecum reti-*

Annus quartus belli Dalmatici.

Bato Anderii obſeſſus.

pacem per internuncios petiit.

continuerat: ceteri denso agmine per obliquum primo ascendentes, post ipsius montis natura, qui praeceps, atque inaequaliter multis convallibus abruptus erat, invicem ipsi divulsi sunt, aliique aliis maturius, aut tardius in superiora evaserunt. Quod ubi videre Dalmatae, acie super ipsius praerupta montis ante castellum instructa, multa saxa in eos fundis dejecerunt, multa devolverunt; alii etiam rotas & plaustra tota plena lapidum, arcasque rotundas more ejus regionis factas & saxis refertas dimiserunt: quae multo simul omnia delata impetu, magis adhuc Romanos dissipaverunt, & conturbarunt, cum aliorum interim sagittis ac pilis multi eorum sternerentur. Ardere ibi certamen inter pugnantes, his evadere in altum, & occupare sublimia nitentibus, illis arcere eos ac praecipites agere conantibus; nec itidem segnis esse concertatio eorum, qui de muro spectabant pugnam, eorumque, qui Tiberio aderant, utrisque suos adhortantibus, strenuos confirmantibus, cedentes increpantibus, confertimque clamore alii alios superare, deos pro suorum propugnatorum salute comprecari, libertatemque ex eo praelio alteri, alteri pacem poscere. Verum ibi quidem Romani, quibus non contra hostium ordines tantum, sed loci etiam naturam erat contendendum, incassum omne periculum subiissent, nisi recentibus eos summissis identidem subsidiis a fuga Tiberius continuisset; ac diversa ex parte missis, qui in sublime per ambages subirent, aliis militibus, hostibus terrorem injecisset; ita fusi, ne in castellum quidem cum se recipere possent, abjectis expeditioris fugae causa armis, in montes palati sunt; eosque Romani in omnes partes insecuti (debellandi enim summa cupiditate tenebantur, neque volebant iterum coeuntes hostes denuo ipsis posse molestiam exhibere) plerosque per latentes sylvas repertos, instar ferarum trucidavere.

Anderi deditio.

Deditione postea etiam, qui in castello erant, recepti sunt; iisque Tiberius omnia, quae conventa erant, praestitit; Germanico contra eos, qui adhuc in armis erant, profecto; quos perfugae (eorum autem magnus erat apud ipsos numerus) pacem componere non patiebantur.

Arduba oppidum a Germanico captum.

Ardubam castellum cepit Germanicus, non id quidem suis copiis, quibus hostem longe excellebat, munitissimum nempe, ac flumine rapido radices ejus alluente totum fere circumdatum; sed perfugis cum ejus loci habitatoribus, qui pacem expetebant, contentio primum, inde conflictus inciderat; perfugas etiam mulieribus, quae Ardubae erant, adjuvantibus, quae libertatis contra virorum cupidae sententiam, quidvis potius, quam servitutem pati statuerant. Ea dimicatione inferiores facti perfugae cesserunt, ac quidam eorum effugerunt; mulieres arreptis liberis aliae in ignem, aliae in flumen se praecipites dedere. Germanico Arduba sic potito, vicina deditionem fecerunt; isque his rebus actis ad Tiberium rediit. Reliqua subegit Postumius (quem virum Consularem & Praepositum Dalmatiae vocat Vellejus.) Sub idem tempus Bato misso ad Tiberium Sceva filio, si impunitas datur, traditurum se susque ei pollicitus est; fideque accepta, noctu in castra venit, adductusque postridie ad Tiberium pro tribunali sedentem, nullum suum periculum deprecatus, caputque etiam tamquam abscindendum protendens, multa pro reliquis verba purgandis habuit;

Bato ad Tiberium in castra veniens pacem orat, & obtinet.

iterumque a Tiberio ut antea interrogatus, qua de causa rebellassent, bellumque tamdiu protulissent, eadem quae prius respondit: Romanos causam ejus esse, qui ad suos greges custodiendos non canes, neque pastores, sed lupos mitterent. Hoc modo bellum id iterum confectum est, quod Romanis magna hominum, maxima pecuniae jactura stetit; multis ad id nutritis legionibus, praeda minima capta. Hactenus Dio.

Ita demum anno quarto, quam bellari coeptum est, Christi vero, sive aerae communis nono, debellatum est cum Dalmatis, qui suis malis edocti, totque cladibus attriti in officio deinde ac fide populi Romani manserunt. Hoc bellum Illyricum postremumque Dalmaticum difficillimum, gravissimumq; omnium externorum bellorum post Punica Svetonius in Tiberio vocat, idque per xv. legiones, paresque auxiliorum copiam a Tiberio gestum, in magnis omnium rerum difficultatibus, summaque frugum inopia. Neque a Svetonio dissentit Vellejus: Illa aestas, inquit, maximi belli consummavit effectus: quippe Daorisii & Desitiates Dalmatae, situ locorum ac montium, ingeniorum ferocia, mira etiam pugnandi scientia, & praecipue angustiis saltuum pene inexpugnabiles, non jam ductu, sed manibus atque armis ipsius Caesaris tum demum pacati sunt, cum pene funditus eversi forent. Hujus autem belli confecti, subactaeque & pacatae Dalmatiae gloriam non solum Vellejus, sed etiam Svetonius uni potissimum Tiberio adscribit: Ac perseverantiae grande pretium tulit, toto Illyrico, quod inter Italiam, regnumque Noricum, & Thraciam, & Macedoniam, interque Danubium flumen, & sinum maris Adriatici patet, perdomito, & in deditionem redacto. His adde Eutropium, qui inter provincias, quas Augustus ad Romanum imperium adjunxit, annumerat Dalmatiam saepe ante victam, sed penitus tunc (per Tiberium scilicet) subactam, itemque Pannoniam.

Dalmatia pacata.

Augustum, Senatum, populumque Romanum Illyrici belli successu laetum ingenti maerore perculit clades Variana in Germania accepta, in qua Quinctilius Varus cum tribus legionibus ab Arminio Germanorum duce circumventus & oppressus est, qui eam ob causam sibi ipse necem conscivit. Quam ob rem Tiberius decretum sibi de Dalmatia & Pannonia triumphum in aliud tempus distulit; quem triennio post, victo Arminio, pacataque Germania, insigni apparatu & magnificentia egit.

Clades Variana.

Haec fere sunt bella, quae populus Romanus cum Illyriis per annos propemodum trecentos gessit, antequam totius Illyrici pacatam, stabilemque possessionem adipisci posset. Nunc vero quam multae regionum accessiones ad jus nomenque Illyricum per Romanos factae fuerint, declarare oportet.

CAPUT V.

De Illyrico sub Romanis aucto, diminuto, diviso.

§. I.

Romani multis a Septemtrione, Oriente, ac Meridie provinciis Illyricum auxerunt.

PRincipio nomen Illyricum finibus sane exiguis, ut saepe diximus, Naronem inter Drilonemque fluvios sese continuit; quae regio Illyricum proprium dicta est, ubi genus nomenque Illyriorum ab Hyllo conditore, Hyllinisque Pelasgis initium duxit; sed brevi ex illis angustiis eductum, alia atque alia loca appetendo, fines suos in Occasum usque ad Titium flumen propagavit.

Fines Illyrici sub Pelasgis, Liburnis, & Celtis.

Post exactos Pelasgos Liburni universam oram maritimam occuparunt; sed dum imperium Liburnicum incolume stetit, nulla videtur facta esse Illyrici nominis sive diminutio, sive amplificatio. At Celtae rerum potiti, cum se Illyrios, nomine avito posthabito, appellari voluissent, fines Illyrici in Orien-

Orientem ac Meridiem usque ad Epirum, sive ad montes Acroceraunios, in Occasum vero usque ad Venetos protulerunt. Haec erat Illyrici longitudo; latitudo autem inter montes ac mare, cum primo Romani, Adriaticum classe transvecti, primum adversus Illyrios bellum, secundo tertio ante Christianam epocham susceperunt. Sed Romani plura jam bella cum Illyriis gesserant, & multae aetates intercesserant; antequam de Illyrico amplificando cogitarent; ac tum primum eam cogitationem suscepisse videntur, cum post Gentium postremum Illyriorum regem devictum, ejusque regnum in formam provinciae redactum, finitimis ad Orientem ac Septemtrionem gentibus arma inferre coeperunt; quas cum subjugassent, ad jus nomenque Illyricum adjungi placuit. Quatenus Romani Illyricum extenderint, quasve regiones in ejusdem fines incluserint, Appianus Alexandrinus, qui altero post Christum saeculo floruit, satis perspicue declarat; cum enim initio ejus libri, quem inscripsit *Illyricum*, dixisset eos ab Graecis haberi, dicique Illyrios, *qui supra Macedoniam ac Thraciam a Chaonibus, atque Thesprotis porrectas ad flumen Istrum terras incolunt*. Interjecta deinde rerum aliarum narratione, demum haec subjecit: *Romani vero non hos dumtaxat, sed Paones praeterea, & Rhatos, Noricosque, & Mysios Europam colentes, aliosque his finitimos, qui per Istrum descendentibus a dextra occurrunt, distinguunt a Graecis, non secus ac ipsi Graeci, eosque propriis nominibus singillatim appellant: caeterum communi vocabulo omnes Illyrios arbitrantur; nec satis comminisci possum, quo initio ducti potissimum in hanc opinionem devenerint, in qua hodie cum maxime perseverant: quippe tributum harum nationum inter fontes Istri & mare Ponticum sitarum, tamquam unum exigunt, & Illyricum tributum vocant*. Idem Appianus in extremo illo libro eosdem populos Illyrico adscripsit: *Reliqui populi, qui a Romanis Illyrii putantur, sunt ante Paones quidem Rheti, Noricique, post Paones vero Mysii ad Euxinum usque Pontum*. Liburnos autem & Dalmatas, Illyriosque proprie dictos Appianus propterea non commemorat, quia hi populi ante adventum in has regiones Romanorum erant & vocabantur Illyrii; quibus Romani potiti cum essent, adjecerunt, & juris nominisque Illyrici communione junxerunt eas nationes, quas Appianus nominatim recensuit.

Itaque Romanum Illyricum ex Appiani descriptione in longitudinem a fontibus ad ostia Danubii porrigitur; latitudo ejus varia est: qua maxime patet, Danubium inter ac Mare Adriaticum extenditur. Ab Occasu attingit fines Helvetiorum & Allobrogum, a quibus Adulae montis, & Rheni fluminis interjectu disjungitur. Spectat a Septemtrione Germanos & Dacos, Danubio interfluo diremptos; ab Oriente Euxino Ponto alluitur; a Meridie Alpibus Rhaeticis, Noricis, Juliis, mari Adriatico, & jugis continuis montis Haemi dennitur, quibus ab Italia & Macedonia & Thracia separatur. Iisdem ferme regionibus Illyricum Strabo lib. 2. circumscripsit, qui sub initium aerae vulgaris uno amplius saeculo ante Appianum scripsit. *Ister ab Occasu Ortum versus in Euxinum labens mare, ad laevam relinquit Germaniam totam a Rheno orsam, Geticumque totum tractum, & Tirigetas, Bastarnas, Sauromatas usque ad Tanaim amnem & paludem Maotidem: ad dexteram vero universam Thraciam, Illyridem ac Macedoniam, & ipsam reliquam Graciam*. Itaque quidquid Danubius, ab Occasu Orientem versus decurrens, ad dexteram proxime praeterlabitur, id omne Illyricum est, videlicet, Rhaetia, Noricum, Pannonia, & Mysia; nam Macedonia & Thracia, & reliqua Graecia, quas item ad dexteram relinquit, longe absunt a ripa Danubii, unde interjecta Mysia disjunguntur; quemadmodum Tirigetae, Bastarnae, & Sauromatae, quos ad laevam relinquit, Getico, seu Dacico tractu intermedio longe ab Istro in Septemtrionem distant. Idem Strabo lib. 7. Istro & Alpibus Germaniae & Italiae eam partem Illyrici interjecit, quae ad Occasum vergit, ejusque initium ducit a lacu Brigantino, a quo etiam incipit Vindelicia, seu Rhaetia secunda. *Primum igitur Illyrica exponamus, quae & Istrum & Alpes attingunt, sita in medio Italiae & Germaniae, incipientia a lacu, qui est apud Vindelicos*. Praeterea libro quarto Breunos & Genaunos Rhaetiae primae seu propriae populos Illyrico attribuit: *Vindelici autem, & Norici montana exteriora tenent, magna ex parte cum Breunis, & Genaunis, qui jam ad Illyrios pertinent*. C. Svetonius inter Strabonis & Appiani aetates intermedius ab neutro dissentit, nisi quod Noricum ab Illyrico videtur excludere: *Ac perseverantiae grande pretium tulit, toto Illyrico, quod inter Italiam, regnum Noricum, & Thraciam, & Macedoniam, interque Danubium flumen, & sinum maris Adriatici patet, perdomito*. Herodianus apud Pancirolum omnia inter Italiam & magnam ultra Danubium Germaniam Illyrico attribuit, cum tradit *Illyricas gentes solas discrimen facere inter Italiam & Germaniam*.

Quaerent fortasse aliqui, cur Romani tot nationes, ac tanto locorum intervallo disjunctas cum Illyriis conjunxerint; cujus quidem rei cum causam quaererem, quam ignotam sibi esse Appianus fatetur, causas reperiebam potissimum duas, quae si non certae omnino, attamen probabiles videri possunt; unam, quod fere omnes illae regiones tenerentur a Celtis, qui jam inde ab antiquissimis temporibus e Gallia effusi, paullatim ea loca occupaverant; cum autem idem esset omnibus genus, iidem mores, eadem lingua, Romanis visum est, sub uno omnes eodemque jure ac nomine copulare, unamque gentem ac nationem efficere; ut quos origo & patria communis ab initio conjunxerat, discessus autem ab solo natali in alias atque alias regiones distraxerat, eos civile quoddam societatis vinculum inter se iterum colligaret. Ubi vero tot gentes ejusdem generis ac sanguinis, nominis etiam & legum jurisque communione in populi unius corpus coaluissent, existimabant fore, ut firmius manerent in amicitia, fideque populi Romani, & alii aliis praesidio essent, ac denique Romanum imperium ea tot populorum conjunctione muniretur tamquam validissimo quoddam aggere objecto adversus incursiones Barbarorum, qui Danubium identidem transgressi provincias Romanas ferro & igne vastabant, & populabundi eo interdum progressi sunt, ut e propinquo ipsimet Italiae imminerent. Altera causa haec fuit, quod, cum primi omnium transmarinarum ab Oriente gentium Illyrii in potestatem Romanorum venire coepissent, a quibus regiones caeteras ad Septemtrionem Orientemque subjugandi initium Romani fecerunt, ex eo fiebat, ut quidquid terrarum praesertim Aquilonarium occupabant, statim Illyrico adjungerent, quod erat in illis partibus veluti arx sedesque Romanorum, unde in proximas deinceps remotasque regiones imperium propagarunt. Eodem pertinet, quod Illyricum non ita lato interjecto mari aberat ab Italia; hinc facilis atque expedita ultro citroque navigatio, Romanis peropportuna ac necessaria sive ad revocandos, sive

Latitudo Illyrici sub Romanis

Descriptio Illyrici Romani ex Appiano.

ex Strabone;

ex Svetonio & Herodiano.

Cur Romani tot regiones Illyrico adjunxerint.

Illyrii fere omnes a Celtis oriundi.

sive ad transmittendos exercitus, quibus ad longinquas in Septemtrionem, Orientemque expeditiones utebantur. Quanti autem Romanorum interesset sive ad dignitatem, sive ad propagationem imperii, Illyricum adipisci, Romanisque præsidiis obtinere, illud argumento est, quod hanc provinciam singulari quodam cognomine ornari, & *Quirinalem* dici voluerint, teste Wolphango Lazio de Bell. Celt. lib. 7. pag. 177. *Illud ipsum Illyricum*, inquit, *in Inscriptione quadam reperio Quirinale Romanis nuncupatum fuisse* . . . *Huic postea Illyrico Romani sensim proximas adjecere provincias*. Proximas autem? imo vero etiam longissime disjunctas. Etenim ut præclare docent Historicus Dalmata, & Raphael Levacovitius, Illyricum pariter imperiumque Romanum, iisdem ferme incrementis auctum est, & fines utriusque ab regione Orientis & Septemtrionis æque longe lateque prolati; sic prorsus, ut quidquid terrarum ac gentium ad Ortum, Boreamque Romani sibi acquirebant, id totum Illyrico attribuerent, supremis Illyricis Magistratibus subjicerent, ex Illyricæque gentis vocabulo nominarent. Aliam longe pulchriorem causam attulit Pancirolus in Comment. ad Notit. utr. Imp. sub init. eamque repetendam esse censuit ab antiquitate & celebritate, ac splendore nominis Illyrici. *Cæterum nemo mirabitur Pannoniam sive Noricum Illyrico adscribi, qui cogitabit Illyriorum, qui & postea Dalmatæ dicti sunt, nobilitatem, vetustatemque. Nam ab interiori insigniorique populo etiam extremas ad Danubium vergentes nationes libuit antiquis Illyriorum vocabulo generatim complecti. Quam rationem secutus Julius Cæsar scribit Rhenum flumen, Sequanos, Mediomatricos, & Treviros præterlabi, clarissimorum populorum fines tam late extendens. Ergo provinciæ Illyrico accensebantur propter primævam originem, quam posteriori tempore gubernationis causa facta divisio consecuta est.*

Illyricum Quirinale.

Nunc vero breviter describendæ sunt provinciæ in Aquilonem & Orientem obversæ, quibus nomen genusque Illyricum Romani auxerunt. Tiberius Cæsar Rhætiam, Vindelicos, Noricos, Pannoniamque ut Romano Imperio, sic Illyrico adjecit; quamvis enim Drusus aliique Duces Romanorum ad has gentes subigendas multum operis laborisque contulerint, earum tamen plane devictarum gloriam uni Tiberio Vellejus adscripsit. Ex Vindelicis & Rhætis an. ante Christum 15. domitis una conflata est Romana provincia, & communi Rhætiæ vocabulo subjecta, Rheno & lacu Brigantino ab Occidente, Danubio a Septemtrione, Æno fluvio ab Oriente, Alpibus Rhæticis a Meridie circumscripta. Bifariam divisa est, quæ pars in Aquilonem spectat, Danubioque adjacet, eam Vindelici; quæ vero ad Meridiem vergit Alpium interjectu ab Insubribus & Venetis disjuncta, eam Rhæti proprie dicti incolebant: hæc deinde dicta etiam est Rhætia prima; illa vero, quæ & Vindelicia vocari potest, Rhætia secunda.

Tiberius Rhætos, Vindelicos, Noricos, Pannones Illyrico adjecit.

Descriptio Rhætiæ.

Norici.

Noricum duplex est; alterum Ripense appellatum a ripa Danubii, quo ad Septemtrionem alluitur; alterum Mediterraneum, quod a Meridie Alpes Noricæ definiunt. Utrumque autem ab Occasu quidem Æno fluvio, qui Rhætos Noricosque interfluit, ab Oriente autem Cetiis montibus terminatur, qui ab Danubio ad Savum continuis jugis porrecti Noricum Pannoniamque discriminant. Tiberius ut Rhætos, sic Noricos anno ante Christum 15. Imperio pariter, & Illyrico adjunxit. Per hosce annos Japydia transalpina jampridem ab Augusto subacta inter Nauportum & Colapim fluvios, sub vocabulo aut Norici aut Dalmatiæ transalpinæ ad Illyricum accessit. Nam cum regioni utrique finitima esset, antiquo nomine posthabito, vel Norici, vel Dalmatiæ finibus ac nomine comprehendi cœpit.

Pannoniam Danubio & Dalmatiæ, Norico & Mysiæ interjecit Dio Cassius lib. 49. *Pannonii ad Istrum habitant Dalmatis vicini, a Norico usque Mysiam Europeam*. Idem confirmat Jornandes de rebus Get. cap. 5. sed magis dilucide planeque suis hanc regionem terminis circumscripsit: *Pannonia in longa porrecta planitie, habet ab Oriente Mæsiam superiorem, a Meridie Dalmatiam, ab Occasu Noricum, a Septemtrione Danubium*. Itaque Pannonia ab Septemtrione obversa est Germaniæ magnæ, Danubio interfluo, regionem utramque dirimente; ab Oriente spectat primum Jazyges Metanastas intermedio ejusdem Danubii alveo in Meridiem detorto, deinde Mæsios, qui ab Savo in Danubium confluente initium ducunt; a Meridie vergit ad Dalmatas, quos Bebii & Ardii montes a Pannonia olim disjungebant; qua demum Occasum respicit, a Noricis Cetii montis interjectu discriminatur. Universa Pannonia bipartita fuit; quæ pars in Occidentem spectabat, *Superior*; quæ vero ad Solem orientem vergebat, *Inferior* Pannonia vocabatur. Utramque sejungebat Arabo amnis in Danubium influens, cursu a Meridie in Septemtrionem deflexo, ac linea quædam ab Arabone in Meridiem directa, & Dravum Savumque intersecans usque ad montes Bebios producta. Sed cum Pannonia ad Illyricum accessit, jam diminuta fuerat parte illa Meridionali, quæ Savo & Alpibus Dalmaticis interjacens Dalmatię nomen subierat. Preterea Pannonia omnis antiqua tripartito etiam dividi potest; & pars prima, quam mons Cetius ab Occasu, Danubius a Septemtrione & Oriente, Dravus a Meridie circumscribunt, Aquilonaris dici; pars altera Dravo ac Savo interjacens, Media vocari; tertia vero, quę citra Savum ad montes usque Illyricos longius, quam latius porrigitur, Australis cognominari debet. Cęterum Pannonia Augusto imperante suos a Meridie fines contraxit, & regionis intermedię, quod Savum inter montesque Illyricos continetur, ex ejusdem Augusti descriptione, Dalmatia occupavit, ut parte 2. Prolegomenon declarabimus; tum vero Danubius a Septemtrione, Savus a Meridie Pannoniam definivit; quæ quidem Pannonia posterioribus ætatibus quadrifariam divisa est, & superior, inferiorque duabus aucta provinciis, non illis quidem extrinsecus adjunctis, sed distinctione nominis, finium, & Magistratuum discretis. Nam regio Dravo & Savo fluminibus interjecta, Pannonia modo Savia, modo Ripariensis, modo etiam Interamnia dicta est. Tertio autem sæculo in exitum vergente Galerius Pannoniæ superiori, & inferiori, qua Danubio adjacent, planitiem satis amplam detraxit, qua sylvis ingentibus obsepta, qua aquis ex lacu Peisone, seu Persone stagnantibus obductam, ac propterea non inutilem modo, sed etiam accolis incommodam & insalubrem; eamdemque postea excisis nemoribus, paludibusque siccatis, Peisone lacu in Danubium immisso, culturæ aptam reddidit, vicis oppidisque frequentavit, & in provinciæ formam redegit, quam uxoris nomine appellavit Valeriam. *Agrum satis Reipublicæ commodantem*, ait Aurelius Victor, *cæsis immanibus Sylvis, atque emisso in Danubium lacu Persone, apud Pannonios fecit*. Ita quatuor extiterunt Pannoniæ, Superior seu Prima, Inferior seu secunda, Valeria, & Savia. Valeriæ Dux Li-

Pannonia.

mi-

[illegible], Saviæ Corrector præpositus erat, cum primæ & secundæ Pannoniæ procuratio Consulari, aut Præsidi mandari soleret. Pannoniam omnem penitus subactam Tiberius ad Imperium & Illyricum adjunxit octavo Christi anno.

Mæsiam cum Illyrico Tiberius conjunxit.

Præter provincias illas septemtrionales, quas modo diximus, ad nominis Illyrici incrementum ab regione Orientis accessit Mesia, quam cum Illyrico Tiberius, ut mihi videtur verisimile, conjunxit. Græci Mysiam vocant, Latini fere semper Mæsiam. Sed Romani, ante Tiberium post Illyrios proprios & Macedones devictos, sæpius arma cum Mæsis contulerant. Nam proximo ante Christum seculo jam inito L. Cornelius Sulla, ut auctor est Eutropius lib. 5. eodem tempore, quo Mithridates cum eo de pace agere cœpit, *Dardanos, Scordiscos Mesiæ populos, & Mæsos ipsos cum Dalmatis partim vicit, alios in fidem accepit.* C. Scribonius Curio, ut docet idem Eutropius lib. 6. *post Consulatum*, quem gessit cum Cn. Octavio anno ante Christum 76. *Dardanos vicit, & usque ad Danubium penetravit, triumphumque meruit, & intra triennium bello finem dedit.* Idem confirmat Sex. Rufus in Brev. *Dardanos & Mæsos Curio Proconsul subegit, & primus Romanorum Ducum ad Danubium usque pervenit.* Deinde M. Lucullus, teste Appiano in lib. de Illyr. *Mysios cum exercitu adortus, frater L. Luculli, qui cum Mithridate bellavit, ad flumen usque* (Danubium) *excursione intenta.* L. Lucullus secundissimis præliis terra marique factis, Mithridatem in Pontum primo, indeque in Armeniam ad Tigranem fugere coegit, anno ante Christum 71. anno autem ante Christum 66. bellum Mithridaticum, itemque exercitum, lege a Manilio Trib. Pl. lata, jussus est Cn. Pompejo tradere. Sed Mæsiæ penitus devictæ, & tributo suppositæ gloriam uni Tiberio attribuit Appianus. *Nec præterea quidquam a Populo Rom. sub vetere Republica adversus Mysios gestum comperi, neque quod tributa pendere adacti sint, ne ab Augusto quidem. Cæterum a Tiberio, qui post Augustum rerum potitus est, domitos constat.* Mesię tributo subjectæ, adjunctæque Illyrico, cum incerta sint tempora, adscribi potest annus Christi 12. cum Tiberius auctor hujus accessionis Illyricę de Pannoniis Dalmatisque triumphavit, & ab Augusto in consortium imperii adscitus est, commune cum Augusto in provincias & exercitus imperium ex decreto S. P. Q. R. adeptus: id quod Vellejus & Svetonius tradunt. Per idem tempus Illyrico itidem accessit Scythia Pontica pars extrema Męsię inferioris. Męsię fines, populos, & flumina breviter Plinius lib. 3. cap. 26. descripsit: *Pannoniæ jungitur provincia, quæ Mæsia appellatur, ad Pontum usque cum Danubio decurrens. Incipit a Confluente* (Savi) *supra dicto. In ea Dardani, Celegeri, Triballi, Timachi, Mæsi* (proprie dicti), *Thraces,* (e proxima ad Meridiem Thracia huc profecti) *Pontoque contermini Scythæ,* (quibus adde Scordiscos). *Flumina clara, e Dardanis Margis, Pingas &c.* Itaque Mæsia initio ducto a Confluentibus Savi & Danubii, Pannoniam ab Occasu attingit, a Septemtrionibus Danubius Mæsiam præterluit, atque ab Dacia vetere disjungit; ab Oriente alluitur Ponto Euxino, in quem Ister pluribus ostiis effunditur; ab Austro mons Hęmus longissimo tractu, itemque Scordus & Ardius montes a Thracibus, Macedonibus, ac Dalmatis Mesos disterminant. Ciabrus fluvius ex Hęmo in Danubium decurrens Męsiam intersecat, & bipartito dividit. Pars a Pannonibus usque ad Ciabrum amnem porrecta, Męsia superior, & deinde etiam prima; pars a Ciabro ad Pontum usque Euxinum producta Mesia inferior, quę postea etiam secunda dicta est. Męsiæ superioris partem, quę ad Meridiem vergit, Dardani incolebant, e Dardanis Trojanis oriundi, unde regio Dardanię nomen accepit. Inter Dardanos ab Ortu, Dalmatasque ab Occasu interjecti erant Scordisci, per quos a Dardanis iter erat, ut Livius lib. 11. docet, ad mare Adriaticum, Italiamque. Scordisci autem gens erat Celtica, quę ex iis, quas initio ceperat, sedibus effusa, atque huc & illuc vagata, aliquot preterea loca cum in Pannonia, tum in Thracia occupavit. Męsię inferioris partem ad Ortum extremam tenebant Scythę huc translati e Scythia parva ultra Danubium inter Borysthenem & Tauricam Chersonesum, unde hęc regio, quam Danubius cursu in Septemtrionem reflexo, ac deinde ostiis in ortum obversis, & Pontus Euxinus, & mons Hęmus circumscribunt, Scythia Pontica vocata est, cum antea Pontus diceretur, nulla re magis, quam Ovidii exilio insignis.

Descriptio Mæsiæ, ejusque populorum.

Thracia & Dacia antiqua olim Illyrici provinciæ.

Præter has regiones, quas in Illyricum Strabo, Appianus, Svetonius, aliique includunt; nomini Illyrico subjiciamus licet Thraciam quoque, itemque Daciam antiquam ultra Danubium, quam Trajanus ad imperium Romanum adjunxit. Hujus rei auctor est Valerianus Imperator, qui anno Christi 254. rerum potitus est, in epistola ad Ablavium Murænam Præfectum Prætorio apud Trebellium Pollionem in vita Claud. cum enim in his litteris Claudium, qui post Gallienum Valeriani filium imperavit, factum esse dicat Ducem totius Illyrici, inter provincias ejusdem administrationi commissa nominatim Thracias, itemque Dacos exercitus annumerat: *Desine autem conqueri, quod adhuc Claudius est Tribunus, nec exercitus Ducis loco accipit: unde etiam Senatum & populum conqueri jactabas: Dux factus est, & Dux totius Illyrici, habet in potestate Thracias, Mæsos, Dalmatas, Pannonios, Dacos exercitus.* Ad quem Valeriani locum Guido Pancirolus Comment. in Notit. part. I. cap. 23. hanc notam apposuit: *Tempore vero Claudii II. ut in eo Pollio scribit, Illyricum Thracias, Mysos, Dalmatas, Pannonios, Dacos continebat.* Cum Thracibus sæpe pugnatum est a Romanis, & Republica incolumi, & post conditam Monarchiam; sed Thraciam Regum suorum imperio exemptam, Vespasianus in formam provinciæ redegit, ut Eutropius lib. 7. testatur. *Item Thraciam, Ciliciam, Thracheam, & Comagenem, quæ sub regibus amicis erant, in provinciarum formam redegit.* Itaque Vespasianus, qui Thraciam in numerum provinciarum Romanarum retulit, idem etiam, ut verisimile est, ad nomen ditionemque Illyrici adjecit anno Christi 71. Thraciam; qua Occasum aspicit, Strymon fluvius a Macedonia; qua in Septemtrionem obversa est, mons Hęmus a Mæsia discriminat; ab Ortu Ponto Euxino, Bosphoro Thracio, Hellesponto, & Propontide; a Meridie mari Ægeo circumluitur. Sunt ex antiquis Geographis, velut Scylax, Mela, Plinius, qui oram extremam Thraciæ ad Euxinum sitam, in Aquilonem ultra Hæmum montem usque ad ostia Danubii producunt, ejusque tractus urbes Istropolim, Tomos, Calatim Thraciæ attribuunt, quas historici in Scythiam cisdanubianam sive Pontum regionem ultimam Mæsiæ inferioris conjiciunt. At vero Ptolemæus Thraciam ab hac parte intra Hæmum contraxit, ejusque terminum Septemtrionalem constituit ad Mesembriam urbem, ab radicibus Hæmi, Panyso amne interfluo, paullulum disjunctam. Sed cum mons Hæmus natura ipsa constitutus esse videatur, tamquam limes fi-

Descriptio Thraciæ.

xus

nius ac stabilis, qui regionem utramque discriminet, nihil causæ est, cur fines extreme hujus ore Thracicæ vel ultra Hæmum ad Danubium usque proferri, vel citra Hæmum contrahi debeant. Sunt etiam, qui terminos occidentales Thraciæ ab Strymone fluvio ad Nestum amnem retrahant, propterea quod Philippus rex Macedonum hanc regionem Thracibus ademptam cum regno Macedoniæ conjunxit, eamdemque vocant Macedoniam adjectam. Sed Scylax, Plinius, & Stephanus Macedoniæ Thraciæque confinia ad Strymonem statuunt. Cum Thraciam universam mons Rhodope ab Occasu in Orientem usque ad Euxinum longissime productus intersecet, primum hæc regio bifariam divisa est, ut docet Baudrandus; pars altera ad Septemtrionem conversa, *Thracia trans Rhodopen*, altera in Meridiem vergens, *Thracia cis Rhodopen* appellata fuit: deinde quadrifariam; prima est Thracia proprie dicta ad Occasum, secunda Hæmimontus ad Boream, tertia Rhodope ad Meridiem, quarta Europa ad Orientem, in qua postrema, ut verbis utar Sexti Rufi, *secunda arces Romani orbis sunt constituta, Constantinopolis*, quæ habita dictaque est altera Roma. Idem Sextus Rufus duas præterea provincias Thraciæ attribuit, Scythiam Ponticam a Mæsia inferiori avulsam, itemque Mæsiam inferiorem.

Trajanus Daciam ultra Danubium imperio Rom. & Illyrico adjunxit.

Trajanus primo post Christum sæculo exeunte rerum summam adeptus trans Danubium ut imperii Romani, sic Illyrici fines propagavit. Pontem lapideum ingenti substructione, & mirabili opere artificioque perfectum Danubio injecit, qua exercitum traduceret. Decebalo rege Dacorum victo Romanis provinciis addidit Daciam, præsidiis eidem & coloniis Romanorum impositis, anno Christi 103. *Daciam*, ait Eutropius lib. 8. *Decebalo victo subegit, provincia trans Danubium facta in his agris, quos nunc Taiphali tenent, & Victophali, & Thervingi habent. Ea provincia decies centena millia passuum in circuitu tenuit ..... ex toto orbe Romanorum infinitas eo copias hominum transtulit ad agros & urbes colendas*. Nec vero dubitari potest, quin Trajanus Daciam in jus nomenque Illyricum transtulerit, more atque instituto majorum, qui fere omnes ad Boream & Ortum regiones bello partas Illyrico attribuere, Illyricisque Magistratibus subjicere solebant. Id vero confirmat epistola Valeriani ad Ablavium paullo ante laudata, in qua sub Duce seu Præfecto totius Illyrici nominatim Daci cum Thracibus, Pannoniis, Mæsis, ac Dalmatis recensentur; idcirco etiam Trajanus Daciam cum Mæsia provincia Illyrici ponte conjunxit. Porro Dacia longe patebat lateque ab Septemtrione in Meridiem inter Carpates montes & Danubium; ab Occasu in Ortum inter Danubii cursum a Borea in Austrum reflexum, ac Thyram fluvium, qui oriens ex montibus Carpatibus supra ostia Danubii in Pontum Euxinum infertur. Hæc regio continebat tres illas provincias, quas hodie Transylvaniam, Moldaviam, Valachiam appellamus. Sed tertio post Christum sæculo vergente, Dacia ob Gallieni socordiam in perpetuum amissa, Romanum imperium pariterque Illyricum fines suos citra Danubium contraxit. *Gallienus diu placidus & quietus*, inquit Eutropius lib. 9. *mox in omnem lasciviam dissolutus, tenendæ reipublicæ habenas probrosa ignavia & desperatione laxavit: Alemanni vastatis Galliis in Italiam penetraverunt. Dacia, quæ a Trajano ultra Danubium adjecta fuerat, amissa est*. Aliquas tamen urbes regionesque adhuc Romani suis coloniis ac præsidiis obtinebant, cum Aurelianus imperare cœpit anno post Christum circiter 270. Is cum pro sua prudentia animadverteret, neque Romanos cives inter Barbaros tuto commorari, neque regionem illam ab hostium incursionibus defendi, pacateque obtineri posse, satius esse duxit Barbaris eam relinquere, quam inutili labore ac dispendio recuperare. Itaque ex oppidis illis Romana præsidia deduxit, & colonias Romanorum, illuc a Trajano invectas, citra Danubium transtulit, quibus inter Mæsiam utramque collocatis attribuit agrorum terrarumque, quod satis esset ad eos alendos continendosque, & justæ magnitudinis provinciam æquaret, quæ ex intermediis urbibus agrisque partim superiori, partim inferiori Mæsiæ detractis coaluit.

Dacia nova citra Danubium; ejusque divisio.

Huic vero provinciæ ab Danubio usque ad Macedoniæ fines inter Mæsiam utramque productæ nomen *Daciæ* imposuit; & Dacia Aureliani, *nova*, Cisdanubiana, ac denique Romana cognominata est, ut non solum loco, sed etiam nomine distingueretur ab altera, quæ Dacia *Trajani*, *antiqua*, *transdanubiana*, & *Barbara* vocari consuevit. Eamdem postea bifariam divisit; quæ pars Danubii ripis ad Septemtrionem adjacet, eam Ripensem; quæ vero in Meridiem vergit, procurritque usque ad montem Hæmum, eam Mediterraneam Daciam appellavit. Hæc tradunt Eutropius, Vopiscus, Jornandes, & alii plures: *Provinciam Daciam, quam Trajanus ultra Danubium fecerat, intermisit, vastato omni Illyrico & Mæsia, desperans eam posse retineri: abductosque Romanos ex urbibus, & agris Daciæ, in media Mæsia collocavit, appellavitque eam Daciam, quæ nunc duas Mæsias dividit, & est in dextera Danubio in mare fluenti, cum antea fuerit in læva*. Eutropius lib. 9. *Cum vastatum Illyricum ac Mæsiam deperditam videret, provinciam trans Danubium Daciam a Trajano constitutam, sublato exercitu & provincialibus, reliquit, desperans eam posse retineri; abductosque ex ea populos in Mæsia collocavit, appellavitque suam Daciam, quæ nunc duas Mæsias dividit*. Vopiscus in Aurel. Jornandes autem de Succes. Reg. & Temp. addit ab eodem Aureliano Dardaniam, sitam infra Mæsiam superiorem a Meridie provinciam, factam esse, quæ ab Oriente novæ Daciæ Mediterraneæ finitima erat, in Occasum & Meridiem usque ad Scardum Hæmumque montes porrecta. *Sed Gallienus Daces, dum regnaret, amisit. Aurelianusque Imperator, evocatis exinde legionibus, eos in Mæsia collocavit, ibique aliquam partem Daciam mediterraneam, Daciamque Ripensem constituit, & Dardaniam junxit*. Præterea Aurelianus pontem Trajani Danubio impositum interscindi jussit, ut omnem ad novam provinciam aditum Barbaris intercluderet. Ita Illyricum regiones illas ultra Danubium sane amplissimas anno centesimo & fere septuagesimo, postquam receperat, ob Gallieni ignaviam amisit. Hanc tamen jacturam Aurelianus non terrarum accessione, sed provinciarum numero sarsit; & Illyricum contractis a Septemtrione citra Danubium finibus, pro una provincia deperdita, tribus auctum est Dacia mediterranea, Dacia Ripensi, & Dardania an. 274.

Præfecti Prætorio quatuor a Constantino instituti.

Hactenus de provinciis cum Illyrico a Septemtrione & Oriente conjunctis; nunc de finibus Illyrici ad Meridiem propagatis, quibus Macedonia, & Græcia universa accessit. Constantinus Constantis filius, is, qui magnitudine rerum gestarum Magni cognomen invenit, post omnes Christiani nominis hostes ac tyrannos extinctos, cum rerum omnium potitus esset, anno Christi 325. Romani imperii sede ex Italia in Thraciam, Roma Constantinopolim translata, quatuor Præfectos Prætorio instituit, cum duo ad eam diem fuissent, Ro-

mano-

manoque orbe quadrifariam diviso, suam cuique partem administrandam tradidit. Unum Orienti, alterum Illyrico, tertium Italiæ & Africæ, quartum denique Galliis, Hispaniis, & Britannię pręfecit. *Cum essent duo Prefecti Pretorio*, ait Zosimus lib. 2. *qui hoc officium communiter gerebant: nec palatini tantum ordines eorum cura potestateque gubernabantur, sed etiam ii, quibus urbis erat commissa custodia, & quotquot in omnibus limitibus erant collocati. Hic enim Prefectorum Pretorio magistratus, qui post Imperatorem secundus existimabatur, annonas erogabat, & contra militarem disciplinam admissa convenientibus pœnis corrigebat. Constantinus autem hunc magistratum in quatuor imperia discerpsit.* Deinde Zosimus nominatim enumerat regiones, quas cuique Prætorianæ Præfecturæ subjecit: Præfecto autem Prætorio Illyrici attributos fuisse tradit *Macedones, Thessalos, atque Cretenses, ac Greciam & circumjacentes insulas, Epirum utramque, Illyricos, Dacos, Triballos, & Pannonios ad Valeriam usque & Mesiam superiorem*. Quos Zosimus *Illyricos* vocat, ii sunt Liburni, Dalmatæ, & Illyrii proprie dicti; hi siquidem peculiari quodam jure id nomen sibi vindicabant; quippe qui & primi omnium, & inde usque ab antiquissimis temporibus dicti habitique sunt Illyrii; quos propterea Zosimus nominatim distinguendos censuit ab reliquis populis, qui adscriptitii potius, quam veri germanique Illyrii appellari possunt. Cæterum quos Zosimus Illyricos, alii Dalmatas vocant; eos enim Cæsar Octavianus Augustus, ut postea dicam, eidem magistratui eidemque provinciæ attributos, quam Dalmatiam nominavit, communi Dalmatarum vocabulo subjecerat. Hinc factum est, ut sæpe apud veteres Scriptores Illyricum & Dalmatia, Illyrii & Dalmatæ pro Synonymis habeantur. Duplicem Epirum Zosimus Præfecto Illyrici attribuit, quam alii cognomine etiam distinguunt, & alteram veterem, alteram novam Epirum appellant. Vetus Epirus Chaones, Thesprotos, & Molossos complexa ab Acrocerauniis montibus usque ad sinum Ambracium in Meridiem excurrebat, quam solam apud Geographos Scriptoresque quarto sæculo antiquiores Epirum vocatam invenies. Quæ autem olim pars Illyrici extrema ad Orientem & Meridiem erat, inter Drilonem & Acroceraunios, quamque in jus nomenque Macedoniæ migrasse diximus, a finitima ad Austrum regione vocabulum mutuata, vel exeunte tertio, vel ineunte quarto sæculo, Epirus nova appellari cœpit. *Dacorum* nomine *Dardanos* etiam Zosimus intelligi voluit. Daciæ siquidem novæ mediterraneæ ad Occasum conjuncta erat Dardania, quam ab ea distinguunt cæteri Scriptores, & unam ex Illyricis provinciis fuisse dicunt. Triballos autem Danubii accolas ultra Ciabrum inferiori Mæsiæ olim adscriptos ab Dacis distinguit, cum cæteroquin Daciæ novæ Ripensis nomine ac finibus continerentur; quos propterea alii Scriptores sub Daciæ vocabulo comprehensos Illyrico attribuunt. Cum Zosimus Præfecturam Prætorianam Illyrici *usque ad Valeriam* primæ & secundæ Pannoniæ apud Danubium interjectam, & *Mesiam superiorem* extendit, non ille quidem has duas provincias exclusit, sed eas quasi terminos designavit, extremasque propemodum Illyrici regiones esse declaravit. Nam Valeria extrema fuit ad Septentrionem Illyrici provincia, & Danubius, qua illam ab Ortu alluit, eam sejunxit ab Jazigibus Metanastis simul cum antiqua Dacia, ad quam pertinebant, ab Illyrico jamdudum avulsis. Męsia vero superior, quam excipiebat Dacia Ripensis, sin minus provincia Illyrici extrema dici, certe in partes Illyrici ab Oriente extremas rejici poterat. Cæterum nemo, opinor, negaverit descriptionem Illyrici ab Zosimo confusius, quam oportebat, & parum dilucide traditam esse; cui tamen perspicuitas & ordo adjungi potest ex aliis Scriptoribus, qui provincias Illyricas accuratius & distinctius percensent. Quidnam esse autem causæ putem, cur Zosimus neque Rhætiam, neque Noricum Præfecturæ Prætorianæ Illyricæ subjecerit? Ac Noricum quidem tum Ripense, tum mediterraneum Illyrico attribuunt Auctores fere omnes, sive qui paullo ante Zosimum floruerunt, sive hujus ætati æquales aut suppares, aut certe non multo inferiores, veluti Sextus Rufus, Auctor Notitiæ Dignit. utriusque imperii, & Jornandes. Quare mihi dubium esse non potest, quin Zosimus imprudens Noricum præterierit, quod jam inde ab ætate Tiberii ad Illyricum accesserat, neque ante sextum sæculum ab Illyrico sejunctum, in jus potestatemque nominis Germanici concessit. Rhætiam vero utramque tum Zosimus, tum ceteri Scriptores quarti quintique sæculi ab Illyrico secludunt, quippe quæ vel sub initium quarti sæculi, Constantino imperante, vel non multis ante annis Italiæ contributa fuerat; & Auctor Notitiæ Rhætiam primam, itemque secundam inter septem & decem provincias annumerat, quas *sub dispositione viri illustris Præfecti Prætorio Italiæ* constituit, & utramque Vicario Italiæ subjecit, sub quo tres Præsides erant, unus Alpibus Cottiis, alter Rhetię primę, tertius Rhetię secundę prepositus.

Illyrii præcipue dicti, iidem ac Dalmatæ.

Descriptio utriusque Epiri.

Noricum licet a Zosimo prætermissum adhuc pertinebat ad Illyricum, non item Rhætia.

Illud vero singulari animadversione dignum est, quod neque Zosimus, neque cæteri Scriptores illorum temporum, in numerum Illyricarum provinciarum retulit aut Mæsiam inferiorem, quam Tiberius, aut Thraciam, quam Vespasianus Illyrici nominis ac juris esse decreverant. Utramque enim Constantinus ab Illyrico divulserat, & Præfecto Prætorio Orientis attribuerat. Cum enim in Thraciam imperii Romani arcem ac sedem transtulisset, eamque Constantinopoli collocasset in urbe amplissima, ab se condita verius, quam restituta, & præclaris magnificisque ædificiis exornata, quam novam & alteram Romam vocari jussit; urbem rerum dominam & caput imperii universi cum tota Thracia, non cuilibet ex quatuor Prefectis, sed omnium summo ac primario committendam censuit, quippe Prefectus Pretorio Orientis & dignitate, & numero diœceseon ac provinciarum ceteris longe prestabat; huic enim Auctor Notitiæ supra laudatæ, post divisionem imperii Orientalis & Occidentalis, quinque ipsas diœceses, provincias autem omnino ad quadraginta & octo adscripsit; cum Præfectus Illyrici duas diœceses, provincias duodecim, Prefectus Italiæ tres diœceses, provincias triginta, Prefectus Galliarum diœceses itidem tres, & provincias unde triginta obtineret: Præterea idem Constantinus Thraciam ipsam, in qua civitas erat totius imperii princeps, duabus provinciis Illyrico exemptis auxit, Mæsia inferiore, & Scythia Pontica. Ita sex extiterunt diœceses Thracię uni Vicario commendatæ, cujus summa erat, secundum Prefectum Pretorio, vel dignitas, vel potestas, eique suberant duo Consulares, quorum alter Europam, alter Thraciam proprie dictam regebat, & quatuor Presides Hęmimontis, Rhodopis, Mæsię secundę, & Scythiæ administrationi præpositi.

Mæsiam inferiorē & Thraciā Constantinus ab Illyrico divulsit.

Sex igitur provincias, e quibus Thracia omnis tum constabat, Constantinus Illyrico ademit, sed eidem plus etiam, quam quantum detraxerat, & cumu-

Septem vero novis provinciis Illyricum auxit.

cumulatiore mensura reddidit; nam pro sex provinciis, quas inde avulserat, septem alias, easque longe florentissimas Illyrico adjecit, quas Sex. Rufus distincte ac nominatim enumerat, videlicet *Macedoniam, Thessaliam, Achajam, Epiros duas, Prævalim, & Cretam.*

Descriptio Macedoniæ, Thessaliæ, & Achajæ.

Macedoniam ad Septemtrionem mons Hęmus a Dardanis Dacisque disterminat; qua spectat in Solem Orientem, primum Strymone fluvio a Thracibus disjungitur, deinde Ægæo mari terminatur; qua vergit in Meridiem, imminet Thessalię, ab Occasu autem Prevali novaque Epiro terminatur. Thessalia Macedonię adhæret a Septemtrione, Achajam attingit a Meridie, Epirum veterem aspicit ab Occidente, mari Ægęo alluitur ab Oriente. Quam Rufus Achajam, Zosimus Gręciam vocat. Utroque autem vocabulo tam Rufus, quam Zosimus complectuntur quidquid terrarum olim amplissimo Gręcię proprię nomine continebatur citra ultraque Isthmum Corinthiacum. Itaque Achaja, sive Grecia ab regione Aquilonari proxima est Thessalię, unde Pindo, Oeteoque montibus, & sinu Maliaco dirimitur, triplicique mari, Jonio ad Occidentem, Mediterraneo ad Meridiem, Ægęo ad Orientem circumluitur. Isthmo Corinthiaco bifariam secatur, & quę pars ultra Isthmum in Meridiem vergit, dicta est Peloponnesus.

Descriptio totius Epiri, Prævalis, Cretæ.

Epirus universa hisce terminis circumscribitur. Ad Boream initium ducit a Drilone fluvio, sive a confiniis Illyrici proprii; ab Ortu Macedoniam & Thessaliam attingit; a Meridie itemque ab Occasu Jonium mare, & Adriaticum oram Epiroticam circumfluit. Epirus est omnis divisa inde usque ab imperio Constantini in partes duas, quarum una, quę olim juris Illyrici fuerat, ad Borealem, altera spectat ad plagam meridianam; hęc vetus, illa nova Epirus vocitatur. Prevalis pars est Dalmatię, sive Illyrici proprii ad Meridiem extrema, finibus admodum exiguis circumscripta, cujus nomen Antiquis ignotum ętas Constantini, vel paullo superior in Geographiam invexit. Hanc Scardus mons a Septemtrione, Barbana fluvius ab Occasu, sinus Illyricus vulgo dictus a Meridie, Drilo fluvius ab Oriente definiunt. Hujus provincię accessione nihil terrarum accrevit Illyrico; sed portio illa extrema, Illyrico proprio seu Dalmatię adempta, in provincię unius corpus per se ipsa coaluit. Creta demum a Peloponneso in Ortum & Meridiem pelago interfluo disjungitur, undique Mediterraneo mari circumfusa, idest Ægęo ad Septemtrionem, & Libyco ad Meridiem; utrumque Creticum mare dici solet. De qua Plinius lib. 4. cap. 12. *Creta altero latere ad Austrum, altero ad Septemtrionem versa inter Ortum Occasumque porrigitur, centum urbium fama clara.* Hisce porro septem provinciis, qua vergunt ad mare, circumjacentes insulas, veluti Corcyram, Cephaleniam, Zacynthum, aliasque minores, quæ oram Epiri, Achaję, Macedonię proxime circumstant, itemque omnes Ægæi maris insulas Constantinus Illyrico juri ac nomini adscripsit, ut Zosimus tradit, & Magistratibus Illyricis mandavit. Hunc vero fere omnem terrarum marisque tractum in septem provincias distributum, Scriptores illorum temporum alias Græciæ, alias Achajæ, alias Macedoniæ vocabulo subjiciunt.

Provinciæ Illyrici omnes septemdecim.

Omnes itaque provinciæ, quas Constantinus Illyrico vel reliquit, vel adjecit, omnino septemdecim enumerantur a Sexto Rufo in Brev. qui annis circiter triginta post Constantinum florebat. *Provincias habet Illyricus septem & decem: Noricorum duas, Pannoniarum duas, Valeriam, Saviam, Dalmatiam, Mæsiam, Daciarum duas: & in diæcesi Macedoniæ sunt septem: Macedonia, Thessalia, Achaja, Epiri duæ, Prævalis, & Creta.* Jornandes longe posterior ætate, & fere duorum sæculorum intervallo ab Rufo disjunctus unam adjecit, videlicet Dardaniam, quæ fortasse post Constantinum jus nomenque provinciæ adepta, Illyricarum provinciarum numerum auxit. Sed duplex Valeria, quam nemo plus una fuisse tradidit, quæque omnino abest ab Notitia Dignit. utriusque imperii, & unica Epirus, quam fere omnes bifariam dividunt, unde in ejus scripta irrepserit, librariine, an auctoris errore, haud facile dixerim. *Illyricus autem cuncta;* ait Jornandes de Success. Reg. ac temp. lib. 1. *per partes quidem & membra devincta, ad unum tamen corpus aptata est; quæ habet intra se provincias decem & octo; hæ sunt: Norici duæ, duæ Pannoniæ, duæ Valeriæ, Scavia* (idest Savia), *Dalmatia, Mæsia superior, Dardania, Daciæ duæ, Macedonia, Thessalia, Achaja, Epirus, Prævalis, Creta.* Regiones has omnes uni Præfecto Prætoriano Illyrici Constantinus subjecit; qui eas per suos Vicarios cæterosque Magistratus inferiores gubernabat. Sirmium frequentissima olim & nobilissima Pannoniæ secundæ civitas cum caput totius Illyrici, tum Præfecti Prætorio sedes erat. An vero Constantinus quemadmodum instituit, sic etiam diviserit Præfecturas Prætorianas in diæceses, diæceses autem in provincias, non satis constat. Cum enim diæceseon mentio post Constantinum apud Scriptores antiquos facta reperiatur, earum origo atque institutio videtur rejicienda esse ad Imperatores posteriorum temporum; cæterum nisi ad Constantinum Imperatorem referri potest, certe ab ejus ætate admodum recens fuerit oportet, quippe cum diæcesim Macedonicam commemoret Sex. Rufus, Constantini temporibus fere suppar; & in secunda Synodo Oecumenica Constantinopolitana, quæ habita est anno Christi 381. canone 2. cum cautum fuerit, ne majorum diæceseon Episcopi extra terminos cuique præscriptos suam curationem & potestatem proferrent, id sane argumento est jamdudum institutas fuisse dięceses politicas, & usurpari cœptum nomen diæceseon, quod deinde etiam Ecclesia recepit ad designandam majorum Episcoporum amplissimam jurisdictionem. Verum institutio ac distributio dięceseon videtur attribuenda ipsimet Constantino; id quod communis, & pervulgata opinio confirmat. Diæceseos autem vocabulo antiquitus subjici solebat complexio quædam multarum provinciarum, quæ quidem ita erant conjunctæ, ut quamvis suos quæque ac minores Præsides haberent, omnes tamen uni eidemque majori Magistratui subessent, qui ferme Vicarius Præfecti Prætorio dicebatur. Ut enim ex multis civitatibus una provincia, sic e multis provinciis una diæcesis, & e duabus, vel pluribus diæcesibus una Præfectura Prætoriana constabat.

Sirmium caput Illyrici, & sedes Præfecti Illyrici.

Diæceses quid, & a quo institutæ.

Notitia Dignit. utr. imperii quando descripta.

Notitia dignitatum utriusque. Imperii, quam temporibus extremis Theodosii junioris, qui diem suum obiit anno Christi 450. conscriptam fuisse existimat, idque argumentis sane ad persuadendum appositis probat Guidus Pancirolus, universum Romanum orbem in quatuor Præfecturas Prætorianas ab Constantino invectas distributum, Præfecturas autem in diæceses, & dięceses in provincias, suis quasque subjectas magistratibus, divisas exhibet. Hunc provinciarum & magistratuum catalogum post divisionem imperii Orientalis & Occidentalis, quę Arcadio & Honorio sub finem quarti sęculi potissimum attribui solet, compositum

tum esse declarat vel ipse titulus huic opusculo præfixus: *Notitia dignitatum omnium tam civilium, quam militarium in partibus Orientis & Occidentis*. Viden', ut imperium Orientis & Occidentis distinguat? quæ quidem distinctio magis elucet in ipsa descriptione provinciarum & magistratuum, quæ bifariam divisa est. Pars prima imperii Orientalis, pars altera imperii Occidentalis diœceses & provincias, & singulos singulis præpositos magistratus percenset. Ex hac igitur Notitia dignosci potest, quænam fuerit sæculo quinto totius Illyrici forma, amplitudo, & divisio.

Cum imperium Romanum omne in duas tributum est partes, Orientalem, & Occidentalem, & huic duæ, illique totidem Præfecturæ Prætorianæ adscriptæ sunt; facta est quoque bipartita divisio Illyrici, quod partim cum imperio Orientis, partim cum imperio Occidentis conjunctum est; huic sex, illi undecim Illyricę provinciæ adnexæ. Primum de Orientali, tum de Occidentali Illyrico.

Imperii Orientalis duæ diœceses Illyrici.

Imperium Orientis septem diœcesibus constabat, quarum quinque, videlicet *Oriens*, *Ægyptus*, *Asiana*, *Pontica*, *Thracia* ad Præfectum Prætorio Orientis, duæ autem reliquę *Macedonia*, & *Dacia* ad Prefectum Pretorio Illyrici pertinebant. Itaque cum imperium Orientis duabus Præfecturis Pretorianis subesset, ex his altera sibi vindicabat solidum atque integrum Illyricum Orientale, unde etiam nomen sumpserat, quo ab altera Præfectura distingueretur. Hujus Præfecturæ, & diœcesis utriusque descriptionem ex ipsa Notitia depromptam hic subjicio.

Sub Dispositione Virorum Illustrium Præfectorum (a) *Prætorio per Illyricum diœceses infra scripta.*

a *Macedonia* (b) *& Dacia.*

b *Provincia Macedoniæ VI.* (c)

c d e (d) *Achaja*, (e) *Macedonia*, *Creta*, *Thessalia* (f), *Epirus vetus*, *Epirus nova*, *& pars Macedoniæ salutaris.*

f *Provinciæ Daciæ V.*

g *Dacia* (g) *Mediterranea*, *Dacia Ripensis*, *Mæsia prima*, *Dardania*, *Prævalitana*, *& pars Macedoniæ salutaris.*

NOTÆ.

a Auctor Notitiæ hunc Magistratum cum nominat, utitur plurali numero, non quod plures eodem tempore fuerint Præfecti Prætorio Illyrici; sed quia aliis post alios is magistratus committi, & alii aliis subrogari solebant; quæ loquendi ratio sane communis est, usuque vulgari admodum trita; veluti cum dicimus *Imperatores Orientis* in sua potestate habuisse provincias sexaginta, totidem enim illis Notitia attribuit. Prætorianæ autem Præfecturæ administratio certone, an nullo annorum numero definita esset, mihi non liquet.

b Utrumque vocabulum multo latius patet, quam vel Macedonia propria, vel Dacia propria, & alterum sex, alterum quinque provincias complectitur. Duo erant Vicarii subjecti quidem Præfecto Prætorio Illyrici Orientalis, sed eidem vel dignitate vel potestate proximi; alter Macedonicæ, alter Dacicæ diœcesi præerat; uterque per inferiores magistratus provincias sibi creditas regebat; uterque in Notitia titulo *Spectabilis* ornatur. Præfectus Prætorio Illyrici, Thessalonicæ, in urbe totius Macedoniæ amplissima; Vicarius secundæ diœcesis, Sardicæ itidem, in urbe totius Daciæ facile principi sedem obtinebat. Vicarius autem primæ diœcesis, seu Macedoniæ, Thessalonicæne una cum Præfecto, an in alia ejusdem diœceseos provincia & urbe jus diceret, ac domicilium haberet, mihi non est compertum.

c Sex. Rufus diœcesi Macedoniæ septem provincias attribuit, Prævali adjecta, quam ætas posterior inde avulsam in diœcesim Dacicam conjecit.

d Hujus fines supra descripsimus. Sub vocabulo Achajæ subjiciuntur regiones omnes citra ultraque Isthmum Corinthiacum. Merito itaque primum locum sibi vindicat, quippe cum cæteris omnibus hujus diœcesis provinciis & ambitus magnitudine, & numero urbium, gentium, ac regionum antecelleret. Cum igitur inter dignitates imperii Orientalis duæ solum Proconsulares essent, duoque Proconsules titulo *Spectabilium* insignes, alteri Asia, alteri Achaja demandari solebat.

e Post imperium Constantini Macedoniæ propriæ pars in Occasum obversa detracta est, dictaque Macedonia salutaris, cognomine ducto a salubritate aquarum, quæ indidem passim scaturiunt, totamque regionem irrigant. Hæc vero bifariam divisa fuit, & pars altera vergens ad Meridiem finitima Epiro novæ sub Vicario Macedoniæ, altera spectans in Septemtrionem Prævalitanæ itidem conterminæ sub Vicario Daciæ adjuncta est. Cæterum utraque pars Macedoniæ salutaris videtur interdum coaluisse in unam provinciam tum a Macedonia, tum ab Epiro nova ac Prævali distinctam; quippe cum eidem Notitia singularem magistratum assignet, qui *Præsidis Clarissimi* nomen gerebat. Macedonię autem & Cretæ duo præerant *Consulares*, clarissimi itidem honoris causa appellati.

f g Thessalia, & utraque Epirus tribus *Præsidibus clarissimis*, suo quæque, suberant. Daciam Mediterraneam unus *Consularis Clarissimus*, quatuor reliquas hujus diœcesis provincias totidem *Præsides* item *Clarissimi* gubernabant. Sed Daciæ Ripensi, & Mæsię primæ duo præterea *Duces Spectabiles* præfici solebant, qui rei militari administrandæ, finibusque imperii tuendis præesse jubebantur. Erant enim hæ duæ provinciæ ad ripam Danubii, qui limes erat Imperii, Barbarorum excursionibus expositæ; quemadmodum eamdem ob causam Mæsia secunda & Scythia diœceseos Thraciæ Duces suos habebant, per quos Barbari transitu Danubii prohiberentur.

Illyricum Occidentale, quod sub imperio Constantini cum Illyrico Orientali conjunctum unam conflaverat Præfecturam Prætorianam Illyricam, ab hoc postea divulsum, in jus potestatemque concessit Præfecti Prætorio Italiæ, & in unam diœcesim coaluit, quæ cum Italica, Africanaque diœcesibus ad Præfecturam Prætorianam Italiæ pertinebat. Cæterum inde usque a quarto sæculo, Valentiniano & Valente imperantibus, pars Illyrici vergens ad Occasum potestatem ditionemque subierat Præfecti Prætorio Italiæ, ut Ammianus Marcellinus lib. 26. tradit: *Valentinianus Mediolanum, Valens Constantinopolim discessit; & Orientem quidem regebat potestate Præfecti Salustius, Italiam vero cum Africa & Illyrico Mamertinus*. Ita Præfectura Illyrica, cui totum Illyricum Constantinus subesse voluerat, annis haud ita multis post obitum Constantini, bipartito discerpta fuit; & pars altera jus suum nomenque retinuit; altera vero indidem avulsa ad Præfecturam Italicam accessit. An vero iterum sub imperium ditionemque Præfecti Illyrici subjuncta fuerit ante Theodosium juniorem, sub quo conscripta fuit Notitia dignitatum utriusque Imperii, neque negare, neque affirmare ausim.

Hoc

Hoc certe Notitia docet quinto sæculo vergente Illyricum Occidentale partem secundam fuisse Præfecturæ Italicæ, quæ ex diœcesibus omnino tribus constabat, Italia, Illyrico, & Africa. Suus cuique præerat Vicarius, quem honoris causa titulo *Spectabilis* affici solebat; Vicario autem cuilibet totidem suberant magistratus minores, quot provincias diœcesis unaquæque complectebatur.

Sub Dispositione Viri Illustris Præfecti Prætorio Italiæ diœceses infrascriptæ.

Italia, Illyricum, Africa.

Provinciæ Illyrici sex, (a)

b c d *Pannoniæ (b) secundæ, (c) Saviæ, (d) Dalmatiarum, Pannoniæ primæ, Norici Mediterranei, Norici Ripensis.*

a Sex. Rufus Pannoniæ utrique Valeriam adjecit, quæ septima esset diœceseos Illyricæ provincia; quin imo Jornandes duabus Pannoniis duas itidem Valerias subjunxit. Cum autem Valeria absit a catalogo provinciarum Illyricarum, quas Notitia nominatim enumerat, pars Valeriæ ad Occasum cum Pannonia prima, sive superiori, pars altera ad Orientem conversa cum Pannonia secunda, sive inferiori, conjuncta fuerit necesse est. Neque enim illis assentior, qui existimant per ea tempora Valeriam cum Imperii, tum Illyrici ditione exemptam sub potestatem Barbarorum cecidisse; nam Valeriam adhuc juris fuisse imperii Romani, Illyricique, cum Theodosius junior rerum potiebatur, illud est argumento, quod Auctor Notitiæ *sub dispositione Viri spectabilis Ducis* provinciam Valeriam constituat. Cum enim ejus pars Aquilonaris ad ripam Danubii, limitesque Imperii exporrecta esset, ad eam tuendam, Barbarosque arcendos, Ducem cum præsidiis eidem imponi oportuit. Quare Valeria in iis, quæ ad jus militare pertinent, suo & proprio Duci suberat; in iis vero, quæ ad jus ac regimen civile referuntur, partim Pannoniæ primæ, partim Pannoniæ secundæ magistratibus subjacebat.

b Pannonia utraque primum Proconsularis fuit: Pannonias quippe Severus is, qui postea Augustus fuit, proconsulari imperio rexit, ut scribit Spartianus; deinde secunda in ordinem Consularium redacta est; eique sub Constantio Africanus, mox Elpidius jure ac titulo consulari præfuit. Elpidio autem, imperante Juliano, suffectus est in regimen consulare Sex. Aurelius Victor, cui Magistratu abeunti Fortunatum subrogavit Valentinianus Imperator. Ex Ammiano Marcellino lib. 17. Pannonia autem secunda jus nomenque provinciæ consularis sub Theodosio juniore retinebat, & *Viro Clarissimo consulari* gubernanda tradebatur. At Pannonia prima quinto sæculo, item Noricum utrumque earum provinciarum numerum obtinebant, quarum procuratio *Præsidibus Clarissimis* committi solebat. Metropolis Pannoniæ primæ erat Sabaria, civitas olim frequens ac nobilis, in qua ærarium ex pecunia vectigali totius provinciæ sub *Præposito Thesaurorum Sabariensium* asservabatur.

c Hanc provinciam inter Dravum & Savum qui regebat, is *Vir Clarissimus Corrector* appellatus est; ejus sedes affixa erat Sisciæ, in urbe ad Savum totius regionis primaria. Hic duo præterea magistratus adjuncti, *Præpositus thesaurorum Siscianorum, & Procurator monetæ Siscianæ*: alter pecuniæ exigendæ, atque in publicos sumptus erogandæ, alter pecuniæ Siscianæ cudendæ ac signandæ præerat, ad declarandam hujus provinciæ ex multis regionibus conflatæ magnitudinem. Nam Japydiam, Liburniam, Dalmatiam propriam, & Illyricum proprium inter Alpes ac mare; ultra vero Alpes quidquid antea juris fuerat nominisque Pannonici usque ad Savum, Cæsar Octavianus Augustus sub vocabulo Dalmatiæ conjunxit, ut postea dicetur. Huic provinciæ qui præerat, nomen *Præsidis*, titulum *Perfectissimi* gerebat.

d Dalmatias sæpe apud Antiquos dictas invenies.

In hac diœcesi Illyrica præter Ducem Valeriæ duo alii duces ad tuendos imperii Romani limites idoneo militum numero constitui solebant; quorum alter Saviæ & Pannoniæ secundæ, alter Pannoniæ primæ contra Barbarorum incursiones præsidio esset. Nam etiam Savia Danubio adjacens ab Oriente exposita erat hostibus Romanorum, idest Dacis sive Jazygibus Metanastis. Hi duces cognominati erant *Limitanei* a limitibus imperii tuendis. Hæc omnia ex Notitia Dignitatum utriusque imperii.

Quæ hactenus scripsimus, eo potissimum pertinent, ut intelligi possit, quemadmodum nomen Illyrici ab exiguis ductum initiis paullatim dilatari cœperit, & alias atque alias regiones appetendo, in eam demum magnitudinem creverit, ut ab Occasu usque ad Rhenum, a Septemtrione ad Danubium, ultraque etiam ad ipsos montes Carpates, ab Oriente ad Pontum Euxinum, a Meridie ad mare Mediterraneum suos fines propagaverit. Factum autem me operæ pretium arbitror, si quæ de incrementis nominis Illyrici, adjectisque eidem regionibus disperse & diffuse multis locis dicta sunt, rerumque aliarum narrationibus permixta, breviter atque ordine in unum locum contraxerim, & omnium simul collectorum epitomem quamdam sub uno aspectu subjecerim. Primum igitur Pelasgi parentes conditoresque Illyricæ gentis, Illyrico primigenio ac proprio, Drilonem inter Naronemque incluso, addiderunt regionem illam, quæ ab Narone in Occasum usque ad Titium porrigitur. Post exactos Pelasgos, Liburni rerum potiti cum essent, nomen quidem genusque Liburnicum longe lateque propagarunt; an vero aliquid ad Illyrici nominis incrementum addiderint, mihi sane incompertum est. Sub imperio Regum Celtarum utrinque auctum est Illyricum; ab Ortu & Meridie usque ad montes Acroceraunios jus suum ditionemque protulit; ab Occasu eidem accessit Liburnia, Japydia, Istria, Carnia. Ac Celtæ quidem regni Illyrici fines in ipsam Macedoniam extenderant; sed Philippus parens Alexandri Magni quidquid terrarum per Illyrios detractum fuerat, regno Macedonum restituit, Illyriis decedere, intraque pristinos terminos se recipere coactis. At cum Romani Illyricum, stabili ac firma possessione adepti hinc sibi ad regiones ulteriores viam aditumque aperuissent, imperium Romanum pariter atq; Illyricum iisdem fere gradibus in Septemtrionem atque Orientem protendi cœpit; Romanique Imperatores quidquid terrarum in illis partibus ad Aquilonem Solisque ortum vergentibus imperio acquirebant, id omne ad nomen jusque Illyricum adjungere solebant. Itaque Tiberius Rhætos, Noricos, Pannonios, & Mæsios; Vespasianus Thraces; Trajanus Dacos ultra Danubium Illyrico adscripsit. Quarto autem sæculo jam inito Constantinus Magnus Illyrico adjecit nobilissimas, florentissimasque ad Meridiem provincias, quæ jamdudum juris erant, imperiique Romani, Macedoniam, Thessaliam, Epirum utramque, Græciam universam, & Cretam, insulasque omnes, quæ hisce regionibus proxime circumjacent. Hæc Illyrici

Quas regiones Pelasgi, quas Celtæ, quas Romani addiderint Illyrico.

rici nominis longe lateque diffusi propagatio; nunc vero breviter declarare oportet, quemadmodum res Illyrica detractione provinciarum imminui contrahique cœperit, ac demum in eas compulsa fuerit regiones, quibus Illyricum hodiernum definitur. Porro Illyricum, ut paullatim accessione crevit, sic paullatim decessione provinciarum decrevit; & quemadmodum Illyrici nominis incrementa notatione temporum distinximus, ita in explicandis ejusdem diminutionibus, temporum gradus, quoad ejus fieri potest, distingui servarique oportebit.

§. II.

Regiones avulsæ ab Illyrico. Illyricum diminutum.

Ab Illyrico disjuncta Epirus nova, Istria & Carnia, tum Dacia antiqua.

PRimum igitur regio illa, quæ Driloni & montibus Acroceraunis interjacet, cum in Romanorum potestatem venisset, sæculo proximo ante Christianam epocham, idest anno circiter 78. Illyrico adempta in jus nomenque Macedoniæ migravit. Verum hanc eamdem regionem sub vocabulo Epiri novæ cum Illyrico iterum Constantinus Magnus conjunxit. Cæsar Octavianus Augustus cum Italiam in undecim regiones distribuit, Istriam Carniamque ab Illyrico divulsam in decimam Italiæ regionem conjecit an. ante Chr. 29. Illyricum hac duplici detractione utrinque imminutum, qua vergit ad mare, fines suos ab Occasu intra flumen Arsiam, ab Ortu & Meridie intra Drilonem contraxit. Daciam veterem trans Danubium, quam Trajanus Imperio & Illyrico adjecerat, Illyricum amisit, cum eam Aurelianus, detractis indidem Romanorum præsidiis & coloniis, tertii sæculi in exitum vergentis anno 74. potestati Barbarorum permisit. Tum vero Illyricum pro una amissa duplicem novam Daciam citra Danubium Ripensem, & Mediterraneam recepit; sed Dacia nova, cum ex intermediis Mesiæ Illyricæ spatiis Illyrico accreverit, ad fines Illyricos nullam attulit terrarum accessionem.

Dein utraque Rhætia, Thracia, & Mysia inferior.

De possessione Rhætiarum decessit Illyricum vel ante imperium Constantini, vel ipsomet imperante, & jubente Constantino, qui quatuor Præfectis Prætorio creatis, & suas cuique provincias attribuit, & novam Romani orbis descriptionem ac formam invexit. Per ea siquidem tempora cum Alpibus Cottiis utraque Rhætia Italiæ conjuncta est, Italicosque magistratus ac leges subire jussa. Etenim neque Rufus, neque Zosimus, neque alii horum ætati suppares Illyricis provinciis Rhætiam annumerant. Thraciam cum Mæsia inferiori ab Illyrico divulsit Constantinus Magnus, eamque Præfecto urbis Constantipolitanæ proxime subjectam ad Præfecturam Prætorianam Orientis omnium supremam anno 325. adscripsit.

Noricum divulsum ab Illyrico a Gotthis.

Noricum utrumque, ut Imperio, sic Illyrico Occidentali primum a Gotthis ineunte sexto sæculo, deinde a Francis ademptum fuisse existimo. Procopius inter populos Theodorico Gotthorum regi subjectos etiam Noricos annumerat. Quemadmodum autem Norici ab Gotthis ad Francos transierint, paucis expediam. Intra finem quinti sæculi Chlodoveus Alemannis subactis, Francici regni fines ultra Rhenum longe lateque protulerat, Theodoricum Chlodovei filium, qui parenti in regnum successit, anno undecimo sexti sæculi leges dedisse non solum *Alemannis*, sed etiam *Bajuvariis* ex Historia Francorum docet Marcus Hansizius in Germ. sac. tom. 1. cap. 17. qui præterea tradit Bajuvarios, idest Bojos, inde usque ab imperio Augusti ex Bojohæmo a Marcomannis expulsos, per ea tempora incoluisse Vindeliciam, seu Rhætiam secundam Norico finitimam, ex quo efficitur Bojos in ditione fuisse ac potestate Theodorici regis Francorum; neque enim leges nisi subjectis gentibus ac provinciis imponi possunt. Haud vero difficile fuit Theodorico, aut ejus filio Theodeberto e proxima Rhætia in Noricum arma copiasque victrices inferre, eamque provinciam ad suum imperium adjungere, præsertim post interitum Theodorici Gotthorum regis, qui cum Francos ingenti clade affecisset, amplius triginta millibus in acie cæsis, ut Cassiodorus & Jornandes tradunt, Galliamque Narbonensem, Procopio in lib. 1. Gotth. teste, eisdem eripuisset, unus omnino erat, cujus virtute ac fortuna progressiones victoriæque Francorum retardari possent. Eo igitur sublato res Gotthorum fluere, deterioresque in dies fieri cœperant, Justiniano Orientis Augusto in earum eversionem totis viribus incumbente. Itaque nisi antea Theodoricus Chlodovei filius Noricum in suam potestatem redegerat, certe Theodebertus Theodorici filius, Gotthis bello Italico distentis, quod cum Justiniano gerebant, tum Noricum eripuit, cum eisdem, auctore Procopio lib. 4. Gotth. cap. 24. Alpes Cottias, Liguriæ, Venetiæque partem ademit: *Paullo ante* (idest anno 547.) *Francorum rex Theodebertus morbo obierat, cum sibi nullo negotio tributaria fecisset nonnulla Liguriæ loca, Alpes Cottias, agrique Veneti partem maximam. Etenim Franci arrepta occasione belli, quo Romani Gotthique erant impliciti, opportunitate, sine discrimine ditionem suam iis locis auxerant, de quibus illi pugnabant.*

Et translatum ad ditionem Francorũ.

Noricos jam inde ab ætate Justiniani Francorum imperio obnoxios fuisse confirmat epistola illa, quam ex Synodo Istriensi anno 591. ad Mauritium Imperatorem dederunt Episcopi provinciæ Aquilejensis; in extrema autem epistola de Archiepiscopis Galliarum sibi finitimis graviter queruntur; quippe eos imminere ajunt in omnem occasionem invadendi in Ecclesias metropolis Aquilejensis, & earum Episcopos consecrandi jus potestatemque intervertere, sibique vindicare conari: tres Ecclesias jampridem ab ea distraxisse, videlicet *Tiburniensem*, *Beconensem*, *Augustanam* (quarum prima sine controversia ad Noricum pertinebat; de reliquis duabus ambigunt eruditi) & alias porro distracturos fuisse, nisi Justinianus Imperator eorum conatibus obstitisset. Justinianus enim, ut hunc locum interpretatur Joannes Georgius ab Eckart in Comment. de Rebus Franciæ Orient. l. 5. §. 36. Francis possessionem Vindeliciæ & Norici sub ea conditione firmam esse jussit, & ratam habuit, ut ne ultra Rhætiam Noricumque ditionem protenderent; cum enim, ut Procopio auctore supra diximus, Franci in Venetiam usque imperium protulissent, periculum erat, ne ipsas quoque Venetiæ Ecclesias Metropolitæ Aquilejensi subjectas Archiepiscopi Gallorum invaderent; ex quo magna distractio, totiusque Aquilejensis provinciæ dissolutio sequeretur, necesse fuisset: id quod sibi tunc metuendum esse ajebant Aquilejenses Episcopi, nisi Mauritius opem ferret; *Galliarum Archiepiscopi vicini sunt*, inquiunt; *si quem de nostris defungi contigerit, ad ipsorum sine dubio ordinationem occurrent; & sic dissolvetur Metropolitana Aquilejensis Ecclesia sub vestro imperio constituta: quod ante annos jam fieri cœperat, & in tribus Ecclesiis nostri Concilii, idest Beconensi, Tiburniensi, & Augustana Galliarum Episcopi constituerunt Sacerdotes; & nisi ejusdem tunc divæ memoriæ Justiniani principis jussione* com-

commotio partium nostrarum remota fuisset, pro nostris iniquitatibus pene omnes ecclesias ad Aquilejensium synodum pertinentes, Galliarum Sacerdotes pervaserant. Archiepiscopi Galliarum neque tres illas ecclesias Noricas occupassent, neque in alias longius disjunctas jus suum ditionemque proferre conati essent, opinor, nisi tum Franci Noricum in sua potestate habuissent, jusque usurpatum Episcopi illi regum suorum auctoritate atque armis tueri potuissent. Itaque Noricum seculo quinto exeunte divulsum ab Illyrico, primum quidem Gotthorum, deinde sæculo insequenti Francorum dominatum subivit. Quapropter in nova illa Illyrici descriptione, quam Justinianus constituit, suoque diplomate sancivit anno Christi 535. Belisario viro clarissimo Consule, ut mox dicemus, ab Illyricis provinciis Noricum abest: Justinianus quippe, ut Georgius ab Eckart haud acutius, quam sapientius conjecit, Francis Noricum Gotthis ereptum ita permisit, ut neque civilem, neque ecclesiasticam jurisdictionem extra fines sibi præscriptos extenderent. Utrumque autem Noricum post aliquot ætates in jus nomenque Germaniæ migravit; & nunc Ripense quidem partim Bavariæ, partim Austriæ finibus continetur; mediterraneum vero Styriam fere totam & Carinthiam cum parte Tyrolis itemque Carniolæ complectitur.

Diœcesim Macedonicam Illyrico detraxit Justinianus.

Diœceseos Macedonicæ sejunctæ ab Illyrico detractionem ad Justinianum referendam censeo, qui anno Christi 527. imperium obtinuit. Erat is oriundus ex Dardania, natus in oppidulo hujus provinciæ, quod Procopius Tauresium, Agathias Bederianam, Nicephorus Achridon vocant. *Apud Dardanos Europæos, qui post Epidamniorum terminos habitant, castello, cui nomen Bederiana, vicinum erat Tauresium, ubi natus est Orbis reparator Justinianus Augustus*. Procopius lib. 4. de ædif. Justin. *Patria Justiniano Illyrica; civitas Bederiana vetusto nomine dicta, deinde prima Justiniana nominata*. Agathias lib. 5. *Patriæ suæ Achrido præcipuum honorem habuit Justinianus. . . . Achridum urbs in excelso tumulo est constructa prope lacum Lychnedum: antiquitus Dassarites vocatus*. Nicephorus lib. 17. Et cum Procopio quidem facile Agathiam conciliaveris; hic enim Bederianam urbem vocat patriam Justiniani, propterea quod locus, in quo natus est, in agro ejus urbis esset, ad ejusdemque urbis jurisdictionem pertineret; ille vero locum ipsum suburbanum, in quo Justinianus genitus est, nominatim designavit, cui scilicet nomen fuit Tauresio, eratque is τὸ χωρίον, ut Procopius vocat, seu vicus intra fines agri Bederianæ circumjecti, idemque ab urbe proximus. At longius a Procopio discrepare videtur Nicephorus, qui patriam Justiniani, cum statuerit in urbe Achrido prope lacum Lychnedum, e Dardania in Epirum novam transtulit. Sed cum Dardania finitima esset Epiro, & fortassis ætate Procopii Scardum montem transgressa in ipsam Epirum novam fines suos, nomenque protulerat, idcirco Procopius patriam Justiniani Dardanis adscripsit. Ceterum idem Procopius tria loca inter se proxima distinxit, Tauresium natale ipsum Justiniani solum, urbem prope ab Tauresio magnificentissime conditam, quæ dicta est Justiniana prima, ac denique Bederianam, quam ipsemet Justinianus reædificavit a fundamentis, & firmissimis mœnibus sepsit, ac propugnaculis communivit. Cum vero tria hæc loca modico intervallo disjuncta sint, solum illud angustis finibus circumscriptum, in quo continentur, merito dici potest solum natale Justiniani, & unumquodque illorum locorum Justiniani patria communiter ac promiscue appellari. Urbem illam, quam Procopius inter Bederianam & Tauresium locat, quæque dicta fuit ab ejus conditore Justiniana prima, non solum Nicephorus, sed omnes fere posteriorum ætatum scriptores Achridon, sive Achridam nominant, ejusque positio ab Nicephoro descripta satis declarat esse vel ipsam illam urbem, vel exstructam in eodem solo urbis illius, quam propter lacum cognominem sitam Livius Dec. 3. lib. 7. *Lychnidum Dassaretiorum*, & Stephanus *Lychnidum Illyridis* oppidum vocant, eratque ante Justinianum civitas Episcopalis. Porro Justinianus patriæ suæ augendæ, ornandæque mire cupidus, primo locum ipsum, in quo natus fuerat, idest Tauresium, *mœnibus quadratis circumdedit*, ait Procopius, *singulisque angulis turri imposita, effecit, ut Tetrapyrgia, seu Quadriturrita reipsa esset ac diceretur*. Deinde huic oppido urbem amplissimam a fundamentis exstructam adjecit fere ibidem loci, ubi erat Lychnidus civitas pervetus ad lacum cognominem sita; quæ quidem nova urbs pulchritudine tectorum ac frequentia, opibus ac divitiis, civium & incolarum numero cum præcipuis imperii Romani civitatibus haud immerito conferri poterat. Atque hanc suo nomine appellari voluit Justinianam primam.

De patria Justiniani dissidentes Scriptores conciliantur.

Justinianus patriæ suæ amplificandæ, ornandæque...

De hac Procopius: *Juxta eumdem locum* (Tauresium) *urbem condidit nobilissimam, ac Justinianam primam latino vocabulo appellavit, nutricationis mercedem altrici solvens. Quamquam Romanos decebat communi studio præstare istud officium, cum regio illa communem omnium servatorem aluerit. Exstructo ibidem aquæductu benigna aquarum perennitate civitatem instruxit, aliaque permulta urbis conditori gloriosa & præclara admodum fecit. Nec promptum est Deo dicatas ædes enumerare, nec nostræ facultatis describere, magistratuum domos, porticuum amplitudinem, platearum decus, fontes, compita, balneas, rerum fora venalium. Ut paucis absolvam, urbs est magna, frequens, rebus omnibus beata, ac jure metropolis universæ provinciæ; ad tantam quippe dignitatem evecta est. Præterea sedes est Archiepiscopi Illyriorum, cæteris civitatibus ipsi, utpote omnium maxime concedentibus, adeout honorem Principi & gloriam referat. Nam illa quidem sese jactat alumno Imperatore; hic vero, grata vice, urbe condita gloriatur*. Postremo Justinianus cogitationem utramque convertit ad ornandam muniendamque urbem Bederianam, cujus in agro vicoque suburbano ipse in lucem editus fuerat. *Ad hæc*, inquit Procopius, *castellum Bederianam reædificavit a fundamento, ac multo melius communivit*. Ita quidquid Justinianus tribus hisce locis sive condendis, sive ornandis amplificandisque fecit, decrevitque, id omne ad patriæ suæ soliique natalis gloriam & amplitudinem augendam referebat.

Præfecturam Illyricam, & Primatum Ecclesiasticum transtulit ad Justinianam primam ex variis Illyricis provinciis.

Jam vero post Justinianam primam conditam ornatamque, quando eam totius imperii caput constituere non poterat, certe quod proximum fuit, egregie præstitit, ut amplissimis quibusque privilegiis, honorumque titulis atque insignibus eamdem augeret. Itaque ab urbe Thessalonica, quæ fuerat Macedonicæ diœceseos, ac totius Orientalis Illyrici civitas primaria ac metropolis, tum Præfecturam Prætorianam Illyricam, tum Primatum Ecclesiasticum, & quidquid juris dignitatisque seu civilis, seu hierarchicæ ex clade Sirmiensi Thessalonicæ accreverat, ad Justinianam primam transtulit. Sirmio quidem urbe Pannoniæ inferioris nobilissima ac totius Illyrici Occidentalis metropoli, per Attilam eversa anno Christi circiter 441. summa urbis & ecclesiæ Sirmiensis dignitas ac pote-

potestas tum politica, tum ecclesiastica Thessalonicam migravit; & Præfectus Prætorio Illyrici Orientalis, qui Thessalonicæ sedem habebat, in jus potestatemque fere omnem successit Vicarii Sirmiensis, cui suberat diœcesis Illyrici Occidentalis ad Præfecturam Prætorianam Italicam adnexa; Sirmiensis autem Sacerdotii Exarchalis dignitas & auctoritas ad Episcopum & Primatem Thessalonicensem devoluta est. Ita Illyricum fere omne, quod Constantinus integrum solidumque uni Præfecto Prætoriano Sirmiensi subjecerat, Arcadius vero & Honorius in duas Præfecturas distraxerant, Theodosio juniore, ac Valentiniano III. imperantibus post calamitatem Sirmiensem sub uno iterum Præfecto in unum coaluit. *Cum in antiquis temporibus*, ait Justinianus Constitut. Novella XI. *Firmii præfectura fuerit constituta, ibique omne fuerit Illyrici fastigium tam in civilibus, quam episcopalibus causis; postea autem Attilanis temporibus eisdem locis devastatis Apennius Præfectus Prætorio de Firmitana civitate in Thessalonicam profugus venerat, tunc ipsam Præfecturam Sacerdotalis honor secutus est; & Thessalonicensis ecclesia non sua auctoritate, sed sub umbra Præfecturæ meruit aliquam prærogativam.* Firmum in locum Sirmii etiam apud Jornandem, aliosque Scriptores librariorum inscitia, vel incogitantia invexit. Si Justinianus illa tempora antiqua designare voluit, quæ imperium Arcadii & Honorii antecesserant, haud equidem negaverim Præfecturam Prætorianam totius Illyrici auctore Constantino institutam, Sirmio affixam fuisse; at postquam Illyricum bifariam divisum est, parsque illius Occidentalis Præfecto Prætorio Italiæ attributa, non Præfecti Prætoriani, sed Vicarii diœceseos Illyricæ sedes urbi Sirmiensi affixa fuit. Quare Apennius ille, qui cum apud Sirmium sedem haberet, post cladem Attilanam, se recepit Thessalonicam, non Præfectus Prætorio, sed hujus Vicarius fuerit, oportet. Præterea Justinianus, ne injuriam Thessalonicæ irrogare videatur, tum pristinam ejus dignitatem elevat, tum profitetur nihil ei se auferre, quod eidem ex eversione ruinaque urbis Sirmiensis non accreverit. Cæterum ante Sirmium excisum summa dignitas erat & amplitudo Thessalonicæ, quippe cum Metropolis esset ac fastigium totius Illyrici Orientalis, quod ex duabus diœcesibus, & undecim provinciis constabat; nec solum Thessalonicæ, quas indepta fuerat provincias e diœcesi Illyrica Sirmiensi, sed integram præterea Dacicam diæcesim, & partem aliquam Macedonicæ diæceseos detraxit. Has itaque provincias partim e Sirmiensi diæcesi, partim e Præfectura Prætoriana Thessalonicensi avulsas ad Justinianam primam revocavit, Pannoniam, Saviam, & Dalmatiam, Daciam, Mæsiam, Epirum novam, Prævalitanam, & partem Macedoniæ; in eamdemque urbem summi Magistratus, Præfectique Illyrici sedem transtulit. In has vero provincias non civilem solum, sed etiam ecclesiasticum Illyrici dominatum Thessalonicæ ademptum Justinianæ primæ adjudicavit; quippe cum hujus civitatis Episcopum, non modo Metropolitani, sed etiam, ut ipse vocat, Archiepiscopi, idest Primatis, sedisque Apostolicæ Vicarii jure ac titulo donandum curaverit per Vigilium Pontificem maximum, sine cujus auctoritate nova illa juris ecclesiastici descriptio, & translatio neque fieri, neque rata esse poterat. *Justinianam primam*, inquit Pancirolus Com. in Not. *mirifice exornatam auxit, forma quadrangulari, ac manibus exstructis munitissimis turribus in angulis cingens; & eam Præfecti Illyrici sedem esse voluit, ut ait Procopius; eidem Archiepiscopum dedit Primatem Episcoporum Daciæ* &c.

Sed ex ipsa illa Novella Constitutione XI. Belisario V. C. Consule, idest anno Christi 535. data *ad A. Catellinum virum beatissimum Archiepiscopum primæ Justinianæ* nonnulla hic describenda sunt, quæ subjectis notis explicari illustrarique oportet. Procemium est hujusmodi: *Multis & variis modis nostram patriam augere cupientes, in qua primo Deus præstitit nobis ad hunc mundum, quem ipse condidit, venire, & circa Sacerdotalem censuram eam volumus maximis incrementis ampliare, ut primæ* (a) *Justinianæ patriæ nostræ pro tempore sacrosanctus Antistes, non solum Metropolitanus,* (b) *sed etiam Archiepiscopus fiat, & ceteræ* (c) *provinciæ sub ejus sint auctoritate, idest, tam* (d) *ipsa mediterranea Dacia, quam Dacia Ripensis, necnon* (e) *Mysia secunda, Dardania, & Prævalitana provincia, & secunda* (f) *Macedonia, & pars etiam secundæ* (g) *Pannoniæ, quæ in Batensi est civitate. Cum enim in antiquis temporibus*, & cætera, quæ sequuntur, quæque paullo ante descripsimus.

a
b c
d
e
f
g

N O T Æ.

a *Primam Justinianam* vocat, ut eam distinguat ab cæteris urbibus, quas vel condidit, vel magnificentius restituit. Nam Constantiam urbem in insula Cypro, patriam conjugis suæ Theodoræ Augustæ, *Justinianam novam* appellari jussit, eamque amplissimis privilegiis ornavit; Ulpianam perantiquam Dardaniæ urbem magnificentiori opere cultuque restituit, refectis mænibus semirutis, ac vetustate exesis, eamque *Justinianam secundam* dici voluit. Ad hæc Carthaginem in Africa, & Chalcedonem in Bithynia suo nomine impertiit.

Plures Justinianæ a Justiniano conditæ, vel restitutæ.

b *Metropolitanus*, seu *Metropolita* & *Archiepiscopus* vulgo idem significant, eumdemque hierarchiæ ecclesiasticæ gradum tenent. Sed Justinianus alterum ab altero vocabulum distinxit; & Archiepiscopi nomine eum intelligi voluit, qui pluribus Metropolitis præesset, eosdemque dignitate ac potestate antecederet. Is plerumque vocari solebat *Primas, Exarchus, & Patriarcha*; cui etiam Romani Pontifices suas partes delegare in illis provinciis, quas habebant in sua potestate, & nomen Vicarii legatique sedis Apostolicæ impertiri consueverunt. Isidorus Episcopus Hispalensis Orig. lib. 7. cap. 12. eamdem prorsus, quam Justinianus, notionem Archiepiscopi vocabulo subjecit: *Archiepiscopus græce dicitur summus Episcoporum. Tenet enim vicem Apostolicam, & præsidet tam Metropolitanis, quam Episcopis ceteris. Metropolitani autem singulis provinciis præeminent.* Cæterum Archiepiscopo Justinianæ primæ nomen Patriarchæ attribuunt Curopalates, & Barlaamus; idemque inter Patriarchas suum nomen subscripsit actis Synodi Trullanæ, ut Cardinalis Perronius docet; nisi forte illa subscriptio referenda sit ad Archiepiscopum novæ Justinianopoleos ab ipsomet Justiniano conditæ in insula Cypro, quæ civitas antea dicta fuit Constantia.

c In catalogum earum provinciarum, quas sub imperio civili & ecclesiastico primæ Justinianæ subjunxit, neque Noricum, neque Pannoniam superiorem seu primam, neque Valeriam, neque Dalmatiam annumerat, quæ cæteroquin ad diæcesim Illyrici Occidentalis, cujus caput erat Sirmium, pertinebant. Ac Noricum quidem Gotthi, ut diximus, & Franci ab Illyrico avulserant, quod postea Germaniæ provinciis adscribi cœpit. Pannonia autem prima, & Valeria longius aberant a Justiniana prima, quam ut populis ad hanc urbem facilis esset, juris petundi causa, commodusque

Cur provinciæ aliquot Illyrici Occid. non sunt nominatæ in Novel. Just. aut non attributæ Præfecto Justinianæ primæ.

accessus; propinquitas enim locorum, & quæ hanc consequitur, Metropolis adeundæ facilitas Justinianum impulit, ut eas, quæ propiores essent, provincias quodam quasi nexu civili & ecclesiastico cum Justiniana prima copularet: *necessarium duximus ipsam gloriosissimam Præfecturam, quæ in Pannonia erat, in nostra felicissima patria collocare; cum nihil quidem magni distat a Dacia Mediterranea secunda Pannonia. Et quia homines semper bellicis sudoribus inhærentes non erat utile Reipublicæ ad primam Macedoniam post tot spatia, tantasque difficultates venire, ideo necessarium nobis visum est, ipsam Præfecturam ad superiores partes trahere, ut juxta eam provinciæ constitutæ facilius sentiant illius medicinam*. Atque id causæ arbitror, cur Justinianus non universam Pannoniam, quam vocat secundam, sed solum ejus partem, quæ in meridiem vergebat, & propius aberat a Dardania, novæ Metropoleos imperio subjecerit; cum pars altera ad Danubium in Septemtrionem obversa haud modico interjecto spatio distaret ab Dardania. Partem vero illam Pannoniæ secundæ sive inferioris, quam Justinianus ad diæcesim ab se conditam adjunxit, Saviam ipsam fuisse arbitror, Dravo & Savo fluminibus interjectam, quæ nominatim cum non sit expressa, haud dubie sub eo vocabulo Pannoniæ secundæ comprehenditur. Nam Pannonia Savia, cum in ea situm esset Sirmium, præcipua quadam ratione suberat Præfecto seu Vicario Sirmiensi, cujus pleraque jura, quemadmodum refert Justinianus, post Sirmium excisum Thessalonicam devoluta, ipse ad Præfectum Prætorio Justinianæ primæ revocavit; multo autem magis Saviam a Sirmiensi ad Thessalonicensem Præfectum antea translatam, metropolis ac diæceseos Justinianopolitanæ finibus inclusit. Deinde id, quod volumus, effici, aut certe conjici posse videtur ex urbe illa, quam Justinianus commemorat in hac parte sitam Pannoniæ secundæ: *& pars etiam Pannoniæ secundæ, quæ in Bacensi est civitate*. Bacensis civitatis qui meminerit, præter Justinianum nullus est inter Scriptores veteres, sive juniores. Mihi admodum verisimile fit urbem Bacensem esse illam ipsam Bassianensem, sive Bassianam urbem, quam Ptolemæus inter Sirmium & Mursam locat in hac Pannonia Savia, quam ab Septemtrione Dravus, ab Ortu Danubius, a Meridie Savus circumfluunt. Hæc autem distinguenda est ab altera Bassiana, quam Auctor Itinerarii Antoniani inter Sabariam & Mursellam ultra Dravum in Pannoniam superiorem conjecit. Marcus Hanzisius Germ. Sac. tom. 1. part. 1. cap. 12. itidem in Pannonia Savia constituit Bacensem civitatem: *Quod si constaret, quænam sit civitas illa Bacensis, tum facile statueretur de parte illa Pannoniæ, de qua Justinianus loquitur: forte Bassianensis est, aut alia Pannoniæ Saviæ civitas. Diserte enim Justinianus eam ait nihil magni distare a Dacia Mediterranea. Perseverat hodie nomen Episcopatus Bathiensis prope confluentem Dravi & Danubii, nec longe inde ad ripam orientalem Danubii oppidum Bacz*. Itaque pars illa Pannoniæ secundæ ad Saviam pertinebat, quam Justinianus cum sua diæcesi Justinianopolitana conjunxit. Quamvis autem tota Pannonia Savia inter Dravum & Savum in jus ditionemque Præfecti & Archiepiscopi Justinianopolitani migraverit, huic tamen Justinianus idcirco partem tantummodo Pannoniæ secundæ, idest inferioris, se attribuere ait, quia ejus altera pars erat ultra Dravum, in Septemtrionem usque ad Danubium producta, quam neque Præfecto, neque Archiepiscopo seu Primati Justinianopolitano subjecit. Cæterum Pannonia Savia non solum partem secundæ, sive inferioris, sed etiam partem primæ, sive superioris Pannoniæ cis Dravum complectebatur. Præterea cum ab nova diæcesi Noricum utrumque, Pannoniam primam, sive superiorem ultra Dravum, Valeriam, partemque Aquilonarem secundæ Pannoniæ secluserit, si Saviam quoque ademit, ex ditione Vicarii Sirmiensis propemodum nihil Justinianæ primæ adjecit, præter Dalmatiam, de qua nullam itidem mentionem factam invenio in undecima illa Novella constitutione. Dalmatia autem in iis, quæ ad jus regimenque politicum spectant, nullus dubito, quin fuerit subjecta Præfecto Prætoriano Justinianæ primæ; sed ab jurisdictione Archiepiscopi seu Primatis Justinianopolitani immunem omnino, atque exemptam fuisse arbitror. Primates, sive Exarchi Patriarchatus Occidentis erant itidem Vicarii sedis Apostolicæ. Cum enim provinciæ, quibus ii præerant, ab urbe longe terrarum abessent, Pontifex Romanus suas illis vices, suamque auctoritatem impertiri solebat ad quaslibet controversias dirimendas, sublato jure appellandi ad summum Pontificem, ad quem ob distantiam locorum difficilis fuisset accessus: excipiebantur tamen *Majores Causæ*, ut Canones vocant, de quibus ad sedem Romanam referri oportebat. Porro cum ab Italia proxime abesset Dalmatia, & hinc haud ita longo difficilique seu terrestri, seu maritimo itinere Roma adiri posset, nihil causæ erat, cur Pontifices Romani ecclesias Dalmatiæ ab sua primatiali jurisdictione eximerent, suisque Vicariis Apostolicis apud Illyrios constitutis subjicerent. Quapropter Dalmaticas ecclesias, earumque Episcopos neque antea Sirmiensi, neque postea Thessalonicensi, sive Justinianopolitano Primatibus, sedisque Apostolicæ Vicariis obnoxios fuisse arbitror; sed eisdem semper non oecumenica solum, sed etiam patriarchali & primatiali potestate summum totius ecclesiæ hierarcham præfuisse censeo; & quamvis prioribus sæculis Spalatensis Antistes honoris causa titulum Primatis obtinuerit, huic tamen titulo aut fere nulla subest potestas Metropolitica major; aut si qua subjecta est, limitibus admodum exiguis circumscribitur. Hinc afferri potest ratio, cur provinciis Justinianæ primæ Dalmatia non adjiciatur. In ea siquidem Novella non ad Præfectum, sed ad Archiepiscopum urbis data, Justinianus non tam civiles, quam ecclesiasticas provincias nominatim percensuit, quas ex auctoritate sedis Apostolicæ in ditionem potestatemque transtulerat Archiepiscopi, sive Primatis Justinianæ primæ: in his autem, cum Dalmatia locum nullum obtineret, eam a Justiniano commemorari non oportebat.

d Mœsia superior, seu prima desideratur, quæ cum interjecta esset Pannoniæ secundæ, sive Saviæ, & Daciæ Ripensi, haud dubie ex decreto Justiniani ad jus ditionemque accesserat Justinianæ primæ; sed propterea fortassis silentio prætermissa est, quod tum hæc regio fortasse cum Dacia Ripensi, vel Mediterranea unam solummodo provinciam ecclesiasticam componeret.

e Mysiam secundam, quam Constantinus ab Illyrico divulserat, Justinianus provinciis & ecclesiis Illyricis restituit, cum illam Archiepiscopo & Præfecto Justinianopolitano subjecit. Hæc deinde inter provincias Illyricas semper locum retinuit, hodieque retinet. Nunc Bulgaria dicitur, vocabulo a Bulgaris accepto, qui octavo sæculo, qua tempestate, ut dixit Gregoras, Iconomachorum impietas pios Christi divorumque cultores exa-

Eadem Novella XI.

Pannonia secunda eadem ac Savia.

In qua est civitas Bacensis.

Cur Dalmatia non est nominata?

Mœsia superior.

Mœsia inferior.

exagitabat, in Macedoniam, atque Illyricum effusi, Justinianam primam occuparunt, quæ tum primum fortassis Bulgarico sermone Ochrida, sive Achrida vocari cœpit; ibique regni sui, ac Sacerdotii sedem primariam collocarunt. Exinde Justiniana prima appellata est Metropolis Bulgariæ, qua quidem appellatione afficitur apud Gregoram, & Codinum. *Tum locustarum more, aut fulminis instar*, ait Nicephorus Gregoras lib. 2. *Macedoniam cum ulteriore Illyria occupant oblatis ibi commodis contenti; ac regia sedes eorum deinceps urbs ea esse cœpit, quam Justinianus Imperator Archiepiscopatus honore, primæque, ut diximus, Justinianæ nomine ornavit. Post appellatione gentis illic vulgata, locus ipse Bulgariæ dictus est, & Bulgariæ quoque Metropolis prima Justiniana*. Nec dubitari potest, quin Bulgari sæculo proximo, idest nono, quod a Nicolao I. Pontifice Maximo petierant, impetraverint, ut scilicet Episcopo gentis suæ eamdem potestatem, eademque honoris insignia, quibus antea præditus fuerat Episcopus Justinianopolitanus, una cum Primatis sive etiam Patriarchæ nomine conferret. Id sine ulla dubitatione asfirmat Ludovicus Thomassinus part. 1. lib. 1. c. 23. *Ad Bulgarorum tandem Patriarcham redeo, cui Nicolaus I. concessit, ut splendido hoc nomine abuteretur pompa majore, quam re & potestate, cum non alii, quam Patriarchæ veteres parem nomini auctoritatem consecuti unquam sint. Metropolis Bulgarorum illa ipsa erat Justiniana prima, in quam Justinianus Imperator congesserat quanta maxima potuerat auctoritatis ornamenta; præ cæteris autem vices Apostolicæ sedis, idest Exarchatum, sive Primatiam*. Sæculo undecimo ineunte Bulgaros multis præliis attritos & fractos universa Macedonia, & Justiniana sive Achrida ejecit Basilius Imperator, cui propterea cognomen fuit Bulgaroctono. His regionibus expulsos in Mæsiam inferiorem ultra Istrum idem Basilius transtulit; & Mæsia inferior citra Danubium, quæ nomen Bulgariæ jampridem a Bulgaris acceptum retinuit, hodieque retinet, in jus rediit potestatemque Imperatorum Orientis, qui hanc provinciam per suos Duces iterum administrare cœperunt: *Interjecto autem tempore*, ait Gregoras, *Basilius Imperator, cognomento Bulgaroctonus, hos post multa prælia penitus attrivit & subegit; ac eos, qui superfuerant, inde exterminatos in Mysiam inferiorem ad Istrum transtulit*. Bulgaris autem discedentibus, alioque translatis, Achrida dignitatem suam retinuit, suumque Primatum ecclesiasticum, & uti antea, dicta est post ejus gentis discessum *Metropolis Bulgarorum*; id quod Gregoras his verbis significare voluit: *Nomen tamen, velut aliud quoddam eorum monumentum in Archiepiscopatu hæsit*: & sæculo duodecimo, Isacio Angelo imperante, cum Bulgari, recuperata Bulgaria citra Danubium, regno Bulgarico ibidem restituto, Ternobii sedem principatus & Sacerdotii Bulgarici collocassent, Episcopus Ternobiensis suberat Archiepiscopo Achridano. At sæculo decimotertio ineunte, Innocentius III. Romanus Pontifex, ut Bulgarorum postulatis morem gereret, eosque arctius cum Latinis tum Constantinopoli rerum potientibus conjungeret, Episcopum Ternobiensem jurisdictione Achridani Exarchi exemptum, Patriarchæ, seu Primatis titulo, insignibus, ac potestate donavit. *Tunc Ternobii Episcopus liberam jurisdictionem in perpetuum impetrat* (ab Innocentio III. cujus rei testes sunt litteræ hujus Pontificis ad Archiepiscopum Trinoviensem) *cum ad id usque tempus primæ Justinianæ Archiepiscopo propter veterem illius gentis cognationem paruisset*. Nicephorus Gregoras lib. 2. Nec vero si Mæsia inferior, seu cisdanubiana Bulgaria ab Illyricæ Achridanæ metropoleos ditione tum ecclesiastica, cum civili sejuncta fuit, idcirco necesse est, desierit pars esse Illyrici, quo cum illam Justinianus iterum colligaverat, ut paullo post dicemus.

Bulgari Justinianam primam capiunt, quæ deinde Metropolis Bulgarorum dicta.

Respons. ad Consult. Bulg. 72. 73.

Bulgari tota Macedonia expulsi, ultraque Danubium translati.

Bulgariam citra Danubium recuperant, & Episcopo suo Ternobiensi Patriarchæ titulum impetrant.

f In historia Gelasiana concilii Nicæni subscriptum invenio *Alexandrum Thessalonicæ Episcopum per eos, qui sub ipso censentur, Ecclesiis in Macedonia prima & secunda, cum iis, quæ in Græcia & Europa tota, in utraque Scythia, & omnibus denique in Illyrico, Thessalia, & Achaja*. Habes hic distinctionem, & bipartitam divisionem *Macedoniæ primæ & secundæ* indicatam a Justiniano, quam vix apud Geographos reperies. Sed Macedoniæ secundæ quæ pars Macedoniæ subjici debeat, subscriptio illa non declarat. Hierocles Grammaticus, qui scripsit ante decimum sæculum, in suo Synecdemo secundam a prima Macedoniam distinxit, & huic secundæ octo ipsas urbes attribuit *Stolos, Argos, Eustrajon, Pelagoniam, Bargalam, Celenidem, Harmoniam, Zaparam*, ex quibus situs dignosci potest, & circumscriptio Macedoniæ secundæ. Has enim urbes Guillelmus de l'Isle locavit in ea Macedoniæ parte, quæ a Meridie Thessaliam, ab Oriente Epirum veterem attingit. Ego vero adduci nequeo, ut credam, partem hanc Macedoniæ ab Thessalonicensi Præfectura & Metropoli per Justinianum avulsam esse, attributamque Præfecto & Archiepiscopo Justinianæ primæ. Cum enim hæc portio Macedoniæ nec ita longe absit a Thessalonica urbe totius Macedoniæ principe, & Macedoniæ propriæ vocabulo ac finibus contineatur, non est verisimile, ut eam Justinianus ab jurisdictione Præfecti & Primatis Thessalonicensis detraxerit, præsertim cum post Præfecturam Prætorianam Illyricam Thessalonicæ ademptam, hujus urbis Episcopus per annos amplius ducentos jus retinuerit nomenque Primatis, & partes atque officia Vicarii Apostolicæ sedis obierit, atque in sua potestate primatiali habuerit Thessaliam, Achajam, & veterem Epirum. Non erat autem consentaneum ei, cui ecclesiastica jurisdictio in regiones extra Macedoniam longius disjunctas relicta fuit, subtrahere proximam Macedoniæ regionem, veteri Epiro & Thessalonicensi provinciæ interjectam, hujusque detractione amplissimam illam, quæ adhuc a Primate Thessalonicensi retenta fuit, diœcesim interrumpere. Ad hæc: Justinianus cum potestatem ditionemque imminuit Exarchi, seu Primatis Thessalonicensis, ut eam Justinianæ primæ patriæ suæ tribueret, videri volebat nullam ab se injuriam fieri ecclesiæ & urbi Thessalonicensi, perinde quasi huic nihil detraheret, quod hæc sibi veluti usurpatione quadam ex clade Sirmiensi non adsciverit. *Cum enim*, inquit, *antiquis temporibus Firmi præfectura fuerit constituta, ibique omne fuerit Illyrici fastigium, tam in civilibus, quam in episcopalibus causis; postea autem Attila is temporibus, eisdem locis devastatis, Apennius Præfectus Prætorio de Firmitana civitate in Thessalonicam profugus venerat, tum ipsam Præfecturam & Sacerdotalis honor secutus est, & Thessalonicensis Episcopus non sua auctoritate, sed sub umbra Præfecturæ meruit aliquam prærogativam*. Nulla autem excusatione, sive dissimulatione ejus facti invidiam subterfugere potuisset Justinianus, nullamque æquitatis speciem causamque prætexere, ne de provinciis sibi ademptis conqueri posset ecclesia Thessalonicensis, si huic non modo Daciam diœcesim extra fines Macedo-

Duplex Macedonia prima & secunda.

Secunda a Hierocle descripta.

non videtur eadem illa, quam Justinianus a Thessalonicen. Primatu divulsit.

cedoniæ sitam, sed etiam Macedoniæ ipsius partem, & proximam quidem provinciæ Thessalonicensi abstulisset. Quare vix, aut ne vix quidem dubitari potest, quin *Macedoniæ secundæ* vocabulo aliud Justinianus, aliud Hierocles intelligi voluerint. Et Hierocles sane, sæculis fere tribus posterior, Macedoniam secundam in ea, quam diximus, regione constituit, quæ tum fortassis ex communi usu loquendi eo vocabulo designari solebat. Verum longe alia videtur fuisse superioribus sæculis ejusdem vocabuli significatio; & nisi me mea fallit conjectura, cum Justinianus *Macedoniam secundam* nominavit, tum hisce duobus verbis suberat Epirus nova; nam hæc olim vocata est Macedonia, & *Secunda* rite appellari potuit, propterea quod hæc regio, cum antea pertineret ad Illyricum, a Romanis conjuncta est cum provincia Macedonica, & nomen Macedoniæ subire jussa: quam ob caussam antiqui Scriptores hanc Macedoniam adscriptitiam a prima idest primigenia & propria Macedonia, apposito vocabulo *secundæ*, distinguendam putarunt. Quæ autem ratio prohibet regionem illam, quam Hierocles vocat Macedoniam secundam, in ipsa media intimaque Thessalonicensis Exarchi ditione positam ab urbe & ecclesia Thessalonicensi sejungere, eadem jubet novam Epirum cum Primate & Præfecto Justinianopolitano conjungere; nam cum Justiniana prima sita esset in extrema Dardania, vel potius in ipsa Epiro nova, ut supra diximus, hanc etiam provinciam necesse est Justinianus adjunxerit ad diæcesim Justinianopolitanam; nisi forte existimemus novæ hujus Exarchiæ fines ab Occasu adeo contractos fuisse, ut vix ab hac parte agelli sub urbe paullulum esset, quo Præfectus & Archiepiscopus Justinianæ primæ jus suum ac dominatum proferre possent.

Sed diversa, idest Epirus nova.

g Hæc videtur esse Pannonia Savia, ut supra diximus, quæ postea ab Slavis, quorum in potestatem concessit, dicta est, hodieque dicitur *Slavonia*.

Cum igitur Justinianus Thessalonicæ Metropoli Illyrici Orientalis diœcesim Dacicam universam, & Macedoniæ partem Orientalem idest Epirum novam ademit, transtulitque cum Præfectura Prætoriana Illyrica ad Justinianam primam, tum Macedonia, Achaja, Thessalia, Epirus vetus, & Creta, quas Constantinus Illyrico attribuerat, partes Illyrici esse desierunt, exemptæque ex ditione & potestate supremi magistratus Illyrici tum politici, cum ecclesiastici, proprios deinceps habuere Præsides & Præfectos, per quos regerentur; neque in posterum sive in publicis tabulis, sive apud Historicos & Geographos inter provincias Illyricas annumeratæ sunt; & si quis forte posteriorum Scriptorum aliquas ex illis Illyrico vocabulo subjecit, is ad superiora tempora, descriptionemque antiquam provinciarum respexisse dicendus est. Porro Episcopus Thessalonicensis jus nomenque Primatis, & partes atque officia Vicarii & Legati Apostolici retinuit, atque in sexta œcumenica Synodo habita anno Christi 680. proximus post Constantinopolitanum, Alexandrinum, Antiochenum, Hierolosymitanum Patriarchas, ejusdem Actis suum nomen subscripsit: *Joannes misericordia Dei Episcopus Thessalonicensis civitatis, & Apostolicæ sedis Romæ Vicarius & Legatus definiens subscripsi*. Post amissam diœcesim Dacicam Illyricam, & præterea Macedoniam secundam, idest Epirum novam, cæteris omnibus ecclesiis & Episcopis Macedoniæ, Thessaliæ, Epiri veteris, & Achajæ jure ac nomine Primatis præfuit usque ad sæculum octavum, imperiumque Leonis Isauri, qui cum Divis, sacrisque eorum imaginibus bellum impium gerens, provincias omnes, quæ sive in Oriente, sive in Occidente ad imperium Constantinopolitanum pertinebant, ut a fide catholica divelleret, a Romano Patriarchatu avulsit, attribuitque Patriarchæ Constantinopolitano. Tum Exarchum Thessalonicensem in ordinem Metropolitarum coegit, relicta ei sola Macedonia, in qua jus usurparet, partesque ageret Metropolitæ. Vide Thomassinum Vet. & Nov. Eccl. discipl. par. 1. lib. 1. cap. 18.

Macedonia, Achaja, Thessalia, Epirus vetus, & Creta per Justinianum ab Illyrico avulsæ.

Ergo post Præfecturam Illyricam e Macedonia in Dardaniam una cum diæcesi Dacica translatam, Justiniana prima totius Illyrici principatum civilem, & magna etiam ex parte ecclesiasticum adepta, caput esse cœpit & fastigium Illyrici, eademque sedes tum Præfecti, tum Primatis, penes quos secundum Imperatorem & Pontificem maximum, eumdemque Patriarcham Occidentis, summa erat auctoritas ac potestas in provincias & ecclesias Illyricas. Ac Præfecto quidem has provincias per inferiores Magistratus regendas Justinianus tradiderat, *Daciam mediterraneam*, *Daciam ripensem*, *Mœsiam utramque*, *Dardaniam*, *Prævalitanam*, *Macedoniam secundam*, *& partem Pannoniæ secundæ*, idest ex nostra interpretatione, *Epirum novam*, & *Pannoniam Saviam*, quibus addas licet Dalmatiam, quamvis in Novella Justinianea, ob quam dixi causam, nominatim expressa non fuerit. Harum vero provinciarum ecclesiæ Exarcho sive Primati Justinianopolitano suberant, exceptis Dalmaticis ecclesiis, quibus non longe ab Italia & urbe disjunctis neque facultas, neque opportunitas deerat Romani Pontificis adeundi, vel cum Metropolitæ ordinandi essent, vel si quæ graviores caussæ inciderent, quæ Primatis auctoritatem sententiamque requirerent. Jura porro ac privilegia Archiepiscopo Justinianopolitano collata in eadem sæpius laudata Novella recensentur: *Et ideo tua Beatitudo, & omnes præfatæ primæ Justinianæ sacrosancti Antistites Archiepiscopi habeant prærogativam, & omnem licentiam, suam auctoritatem eis impertiri, & eos ordinare, & in omnibus suprascriptis provinciis primam habere dignitatem, summum Sacerdotium, summum fastigium; a tua Sede creentur, & solum Archiepiscopum habeant, nulla communione ad eum Thessalonicensi Episcopo servanda &c. Quando autem tuæ recordationis sedis gubernatorem ab hac luce decedere contigerit, pro tempore Archiepiscopum ejus a venerabili suo concilio Metropolitanorum ordinari sancimus*. Idem Justinianus Novella 131. affirmat Archiepiscopum Justinianæ primæ privilegiis illis supra descriptis cum munere ac dignitate Vicarii Apostolici præditum esse, & locum obtinere sedis Apostolicæ in provinciis sibi concreditis, ex auctoritate Vigilii Romani Pontificis: *Ipsum vero a proprio ordinari concilio, & in subjectis sibi provinciis locum obtinere sedis Apostolicæ Romæ secundum ea, quæ definita sunt a sanctissimo Papa Vigilio*: siquidem quæ ipse de summa & primatiali Archiepiscopi Justinianopolitani in ecclesias jurisdictione statuerat, postea decreto & auctoritate Vigilii Pontificis maximi sancienda & confirmanda curavit. Extat epistola S. Gregorii Magni ad Joannem primæ Justinianæ Episcopum, qua illi gratulatur de suscepto Pontificatu, pallium mittit, Apostolicæ sedis vicariam potestatem delegat; eumdem de munere atque officio pastorali diligenter edocet, hortaturque, ut ad curam gregis sibi commissi sedulo incumbat: *Pallium*, inquit lib. 4. Ep. 8. *ex more transmisimus, & vices vos Apostolicæ sedis agere iterata innovatione decernimus*. Sæculo nono, ut supra diximus, Episcopus

Justiniana prima caput totius Illyrici civilis & ecclesiastici.

Jura ac privilegia Archiepiscopi Justinianopolitani.

pus Bulgarorum jus titulumque Primatis ex auctoritate Nicolai I. adeptus occupavit sedem Exarchalem Justinianæ primæ, quæ deinde vocari cœpit Achrida, & Metropolis Bulgarorum. Sub initium sæculi undecimi Bulgari Macedonia & Dardania expulsi, cum in Mæsiam secundam migrassent, seculo autem decimo tertio ineunte, Episcopo suo Ternobiensi jus Primatis, ac titulum Patriarchæ ab Innocentio III. impetrassent, Primas Justinianopolitanus, sive Achridanus Mæsiam secundam amisit, quæ Bulgariæ nomen ab novis incolis acceperat. Demum ætatibus posterioribus, sedis Apostolicæ Vicarius esse desiit, & cum earum, quas obtinebat ecclesiasticas provincias, aliæ ex aliis ab ejus jurisdictione desciscerent, demum in ordinem Metropolitarum coactus est, quem locum in ecclesiastica hierarchia hodieque obtinet.

qui amisso Primatis nomine in ordinem Metropolitanorum hodie redactus est.

Pannonia prima & Valeria per Justinianum ab Illyrico sejunctæ.

Quo tempore Macedonia & Achaja Præfecturæ Illyricæ ex decreto Justiniani subductæ, jus nomenque Illyricum amiserunt, Pannonia itidem prima ultra Dravum, & Valeria cum parte Aquilonari Pannoniæ secundæ, ab Illyrico sejuncte inter provincias Illyricas annumerari desierunt. Has quippe Justinianus, cum non inclusit intra fines Præfecturæ Illyricæ ad primam Justinianopolim translatæ, ab Illyrico seclusas esse in posterum voluit. Ut enim juris civilis, sic Illyrici novam quamdam descriptionem Justinianus constituit; & quemadmodum legibus antiquis, quas in corpus volumenque juris ab se conditi non recepit, auctoritatem vimque omnem abrogasse visus est; sic provinciis illis Illyrici vocabulo antea comprehensis, quas novæ Metropoleos Illyrici supremo imperio non subjecit, jus nomenque Illyricum ademisse dicendus est. Præterquam quod longius aberant a Justiniana prima, quam ut ex illis facilis accessus, atque expeditus esset ad Præfectum, & Primatem Justinianopolitanum. Porro Pannonia prima inter Danubium & Dravum sæculis posterioribus bifariam divisa est; pars ad Occasum vergens Germaniæ adscripta, nunc Austriæ ac Styriæ Orientalis finibus ac nomine continetur; pars reliqua in Orientem conversa, cum Valeria, itemque cum parte Aquilonari Pannoniæ inferioris in jus nomenque Hungariæ migravit. Hujus vero regionis Ecclesiæ fere omnes Illyrica hierarchia exemptæ Metropolitæ Strigoniensis ditionem ac potestatem undecimo sæculo ineunte subierunt.

§. III.

Descriptio Illyrici hodierni.

Justinianei Illyrici descriptio etiamnum servanda.

Quos igitur terminos Justinianus Illyrico circumdedit, iisdem hodiernum Illyricum definiendum esse arbitror; & quas ille provincias Præfecturæ Justinianopolitanæ Illyricæ adscripsit, easdem nunc etiam juris esse ac nominis Illyrici existimo. Scio equidem post Justinianum in his provinciis, cum frequentibus externarum gentium excursionibus expositæ essent, & plurimis bellis discerptæ, & in alios atque alios populorum ac principum dominatus distractæ fuerint, multiplices rerum civilium & ecclesiasticarum conversiones factas esse. Sed quamvis in tanta rerum varietate motuque per annos amplius mille has regiones versatas fuisse non ignoro, nihil tamen vel provinciis, quas Illyrico attribuit, vel finibus, quos Illyrico Justinianus constituit, sive addendum, sive detrahendum censeo. Sunt, qui Mæsiam & Daciam utramque cum Dardania, quæ nunc regiones partim ad Serviam, partim ad Bulgariam pertinent; sunt, qui etiam Pannoniam Saviam sive Slavonicam Dravo & Savo interjectam ab Illyrico hodierno secludunt; plerique autem eidem adimunt non modo Epirum novam, sed etiam quidquid terrarum ac gentium inter Savum montesque Illyricos interjacet, Chrobatiæque, & Bosnæ vocabulis subest; omninoque putent Illyricum omne ad eos limites revocandum esse, intra quos continebatur haud multo ante, quam Romana Monarchia per Augustum conderetur; detractis tamen Istria & Carnia, quas idem Augustus jure, & nomine Italico donavit. Quare isti nunc iisdem regionibus Illyricum circumscribendum censent, quibus Liburnia & Dalmatia continetur. Miror autem, quid causæ sit, nec satis intelligo, cur in tantas angustias Illyricum hodiernum compulerint. Nam cur sic opinentur, si hanc rationem subjiciant, quod inde usque ab ætate Heraclii Slavi Illyricum ferme omne ab Romano imperio divulsum in suam potestatem suumque nomen redegerint, adimant etiam Illyrico oportet non Liburniam modo, sed etiam Dalmatiam propemodum totam præter oram maritimam, & aliquas insulas, quæ in fide manserunt ac ditione Romani Orientalis imperii. Nam septimo sæculo Chrobati, & Serbli, gentes Slavonicæ, longe lateque in regiones citra Danubium effusi, Dalmatiam ferme omnem, cum Abares Salonæ eversores indidem expulissent, Heraclii Imperatoris permissu occuparunt, suisque & Regulis & legibus subjecerunt; id quod narrat Constantinus Porphyrogenitus, simulque describit Dynastias, in quas Dalmatiam diviserunt, & quæ cuique vocabula imposuerint, ea singillatim percenset. Tum enimvero, exceptis urbibus maritimis, insulisque aliquot, Dalmatia omnis mediterranea & montana, itemque Liburnia bifariam divisa est, & quæ in Occasum vergens Chrobatis obtigerat, Chrobatia appellata est; quæ vero spectat in Solem orientem, dominatum Serblorum pariter, Serbliæque nomen accepit. Serbli porro in Orientem ultra Dalmatiam, & in Septemtrionem usque ad Danubium finibus prolatis quidquid terrarum Mesia antiqua superior obtinebat, ad suum nomen, suamque ditionem adjunxere. Non igitur si Chrobatæ, si Serbli, adde etiam si Bulgari suas leges, suos magistratus, sua vocabula in provincias Illyricas invexerunt, sequitur illico eas ab Illyrico hodierno secludendas esse; nisi vero eamdem ob causam ex jure, ac nomine Illyrico vel ipsam Dalmatiam & Liburniam magna ex parte detrahendam censeas.

Refelluntur ii, qui hodiernū Illyricum Dalmatiæ & Liburniæ finibus circumscribunt.

Argumentum secundum diluitur.

Si vero a possessione illarum regionum, quæ Liburniæ ac Dalmatiæ tum a Septemtrione, tum ab Oriente circumjacent, Illyricum idcirco depellunt, quod jamdudum in illis regionibus nomen Illyrici exsoleverit, sic prorsus, ut nemo eas sive in litteris, sive in familiari sermone Illyrico nomine impertiat, videant porro, ne ipsam quoque Dalmatiam, Liburniamque, ut sibi constent, Illyrici vocabulo eximere cogantur. Fateor equidem, ex quo nova ab Slavis & Bulgaris invecta nomina audiri ceperunt, & litteris celebrari, & communi usu magis in dies magisque invalescere, propemodum desiisse provincias illas vocari Illyricas; neque aliis fere, quam vernaculis earum gentium vocabulis appellari jam ab illo tempore solere, cum a Chrobatis, Bosinensibus, Serblis, Rasciis, & Bulgaris habitari cœperunt. Hinc factum est, ut plerique Geographi hujus & superiorum ætatum, ablegato Illyrici nomine, quas dixi regiones, vocabulis Chrobatiæ sive Croatiæ, Bosinæ, Serviæ, Rasciæ, & Bulgariæ in suis tabulis notent ac distinguant.

guant. Verum enimvero eodem fere tempore, ut apud cæteras finitimas gentes, sic apud Dalmatas nomen Illyricum obliterari, ac desuetudine exsolescere cœpit; pauci enim scriptores vel Geographi septimo vel octavo sæculo posteriores inveniuntur, qui regionem illam Arsiæ & Driloni fluminibus interjectam Illyrici vocabulo subjiciant, quive hac nostra, & proxima, & superiori ætate aliud eidem, quam Dalmatiæ nomen attribuant, nisi quod in ejus partem ab ortu Solis extremam Albaniæ appellatio irrepserit. Nomen Illyrici multis ab hinc sæculis antiquatum est, illudque Geographia recentior e tabulis pariter scriptisque propemodum omnibus expunxit, nisi cum forte adhibendum sit ad res describendas, & loca designanda, quæ ad historiam & Geographiam antiquorum temporum pertinent: nunc una Dalmatia in ore omnium, vulgarique in sermone versatur; una hæc publicis privatisque litteris celebrari solet; contra vero Illyrici & Illyriorum nomen in vulgus fere ignotum est, rejectumque a communi consuetudine loquendi; & nisi esset veterum scriptis ac monumentis custoditum, jampridem vetustate obrutum, memoria omni intercidisset. Qui vero in rebus locisque posteriorum temporum explicandis nomen Illyricum usurpant, eos in numero illorum ponendos arbitror, qui non ut consuetudini, vel necessitati, sed ut eruditioni, ac doctrinæ serviant, antiquis & obsoletis, quam iis, quæ nunc sunt in usu & honore, vocabulis abuti malunt. Hæc cum ita sint, si nolunt haberi dicique Illyricas regiones illas, quas vocabulo Illyrici subduxit usus posteriorum ætatum, penes quem ut rerum, sic locorum appellandorum potestas est atque arbitrium, ne a se ipsi diffideant, negent etiam oportet Dalmatiam Illyrici hodierni finibus contineri. Restat igitur, ut nihil loci usquam gentium relinquant, in quo nunc Illyricum collocari possit. Vereor equidem, ne isti magis jure quodam suo & arbitratu, quam certa ratione aliqua & auctoritate, quas sæpius dixi, regiones Illyrico detrahant; nulla enim proferre possunt sive Principum edicta, sive Geographorum decreta, in quibus diserte perscripti sint fines illi, quos ipsi Illyrico hodierno affingunt. Ego vero satius esse arbitror descriptionem Illyrici, quam Justinianus Imperator suo decreto sancivit, sartam tectam servare, quam ejusdem Illyrici terminos vel ad arbitrium meum, vel ad normam juniorum Scriptorum revocare; præsertim cum post Justinianum nulla lex Geographorum, nulla Regum aut Magistratuum auctoritas certa & expressa intercesserit, quæ aliquid de finibus Illyrici per Justinianum statutis immutaverit. Nec vero si provinciæ, quas idem Imperator sub potestate supremi Præfecti Illyrici subjunxit, nova ab novis incolis illata & peculiaria nomina subierint, continuo amiserint necesse est jus subeundi commune vocabulum Illyrici, quo illas inter se Justinianus colligavit. Quæ igitur fuerat Justinianæi, eadem Illyrici hodierni retineatur, ac firma stabilisque permaneat dimensio, & circumscriptio; & provincias easdem Justinianeo & hodierno Illyrico attribuamus licet, nimirum præter Dalmatiam omnem maritimam *Pravalim*, quæ pars est postrema Dalmatiæ ad Orientem, *Macedoniam secundam*, idest *Epirum novam*, quæ nunc *Albania* dicitur; *Dalmatiam transalpinam* inter montes Dalmaticos & fluvium Savum, quæ postea dicta est *Chrobatia* & *Bosina*; *partem Pannoniæ secundæ*, sive Pannoniam *Saviam*, quæ nunc *Sclavonia* vocatur; *Dardaniam*, quæ hodie *Rascia* appellatur. Ac tribus quidem post Justinianum sæculis quidquid terrarum Bulgari tenebant, videlicet Dardaniam, Epirum novam, & Mæsiam ipsam inferiorem, quam Justinianus Illyrico juri ac nomini restituerat, Joannes VIII. Pontifex Max. inter provincias Illyricas annumerat in sua ad Episcopos & clericos Græcos epistola: *Miramur vos*, inquit, *falcem misisse in Illyrici provincias, quas nunc Bulgarorum natio retinet, ingredientes*. Gregoras vero longe ætate inferior, & plurium sæculorum intervallo ab ætate Justiniani disjunctus, regionem ultra Macedoniam in occasum obversam, videlicet Epirum novam, sive Dardaniam, in qua sita erat Justiniana prima, Illyriam vocat; *Bulgari locustarum more, aut fulminis instar, Macedoniam cum ulteriore Illyria occupant, oblatis ibi sedibus contenti; ac regia sedes eorum urbs ea esse cœpit, quam Justinianus Imperator Archiepiscopatus honore, primæque, ut diximus, Justinianæ nomine ornavit*. Ex quo apparet, Constitutionem illam Novellam Justiniani, nulla temporum diuturnitate, aut rerum conversione antiquatam fuisse, & post multa sæcula adhuc suam illi constitisse auctoritatem; ac semper deinde provincias illas habitas esse, dictasque Illyricas, quas Justinianus Illyrico olim adscripserat.

Illyrici nomen jampridem obsoletis.

Provinciæ Illyrici hodierni.

§. IV.

De variis Illyrici divisionibus.

Ac primum dividi potest Illyricum in partes tres, non illas quidem omnino distinctas, sed ita colligatas inter se, atque implicitas, ut secunda tertiam, prima utramque contineat. Triplex enim spectari ac distingui potest Illyricum, *Universale*, *Peculiare*, & *Proprium*. Illyricum universale complectitur quidquid usquam Illyrici juris ac nominis fuit; sic prorsus, ut sub hac duplici voce *Illyrici universalis* subjicias oporteat Illyricum proprium, Dalmatiam, Liburniam, Japydiam, Istriam, Carniam, Rhætiam utramque, Noricum Ripense ac Mediterraneum, Pannoniam omnem superiorem atque inferiorem, Daciam Trajani trans Danubium, citraque Danubium Daciam Aureliani, duplicem Mæsiam, Thraciam, Dardaniam, & præterea Macedoniam, Achajamque, & quidquid duobus hisce amplissimis vocabulis continetur, nimirum Thessaliam cum utraque Epiro, Græciam omnem cis ultraque isthmum Corinthiacum cum Creta, & insulis Epiro, Achajæ, & Macedoniæ circumjectis, & reliquis fere omnibus insulis maris Ægæi. Ostendimus quippe has provincias, quamvis non eodem omnes tempore, tamen omnes aliis alias temporibus Illyrici vocabulo comprehensas fuisse. Itaque *Illyricum universale*, qua in Occidentem vergit, partim amne Liquentia, Adriatico mari Jonioque ab Italia, partim Rheno fluvio & lacu Brigantino a Gallia disjungitur; qua in Septemtrionem spectat, primum Danubio a Germania magna, deinde montibus Carpathiis a Sarmatia separatur; ab Oriente autem Ponto Euxino, Propontide, Hellesponto, & Asiatica ora definitur; demum qua in Meridiem longissime protenditur, Mediterraneum mare attingit; qua vero ex Australi in Aquilonarem plagam recedit, deflectitque in Occasum, imminet Italiæ, a qua interjectu Alpium dirimitur. Hæc est Illyrici universalis longissime latissimeque exporrecti dimensio & circumscriptio.

Prima divisio Illyrici; Universalis, Peculiaris, & Proprii.

Descriptio Illyrici universalis.

Illyricum peculiare cum dicimus, eas regiones intelligi volumus, quæ jus nomenque Illyrici, cum inde usque ab antiquissimis temporibus adeptæ fuerint, neque unquam amiserunt, & nunc etiam

Descriptio Illyrici peculiaris, ejusque divisio.

apud

apud Drinum retinent; sunt autem *Illyricum proprium, Dalmatia, Liburnia, Japydia cum insulis oræ Illyricæ objectis*, quæ quidem nunc uni omnes Dalmatiæ vocabulo subsunt. Ex his fere regionibus constabat Romanum Illyricum, quod post devictum Gentium, Dalmatas, & Japydes maritimos subactos, Liburnos in deditionem acceptos, in formam provinciæ Romani redegerant, quam cum Gallia Cisalpina anno ante Christum 59. Senatus Julio Cæsari decrevit, & post hujus interitum M. Bruto simul cum Macedonia mandavit. Et quamvis Istri quoque & Carni ad Illyricum pertinerent, antequam eos Augustus in decimam Italiæ regionem conjiceret, unamque fortasse cum Illyriis Romanam provinciam componerent, eos tamen Romani ab Illyriis suo ac proprio vocabulo distinguere solebant. Hoc est Illyricum illud, quod Romani duas in partes diviserunt, & alterum *superius*, alterum *inferius* Illyricum appellarunt; id quod declarat lapis antiquus e ruderibus Epidauri effossus, cui hæc incisa erat inscriptio, apud Gruterum p. 396.

P. Cornelio Dolabellæ
Cos. VII. Viro Epulon.
Sodali Titiensi
Leg. ProPr. Divi Augusti
Civitates Superioris
Provinciæ Illyrici.

Pars Illyrici vergens ad Orientem dicta est *Illyricum superius*, ut docet locus in quo inventa est hæc inscriptio; ex quo fit, ut altera pars in Occasum declinans vocata fuerit *Illyricum inferius*; id quod Historicus Dalmata de Regn. Dalm. lib. 1. cap. 3. ex hoc & altero lapide apud Jadram reperto præclare conjecit: *Ex quibus inscriptionibus, quamvis nemo Auctorum id referat, argui potest superiorem Illyrici provinciam Illyricum proprium simul cum Dalmatia comprehendisse, inferiorem vero Liburniam cum Japydia*. Hæ regiones ante Romanorum adventum jam inde ab ætate & imperio Celtarum Illyrici nomine regnoque continebantur, quas nemo unquam ab Illyrico sive antiquo, sive hodierno plane aperteque abjudicare ausus est, ne illi quidem, qui fines hodierni Illyrici vel arctissime contrahunt. Jure igitur Illyricum ex illis, quas recensui, regionibus constans, cum antiquissimum sit, nullaque unquam detractione imminutum, *Peculiaris* cognomine, quando aliud aptius non suppetit, signandum, ac distinguendum esse duximus; quippe cum cæteræ provinciæ, quibus deinde auctum est Illyricum, vel posterioribus seculis ad nomen Illyricum accesserint, vel ab eo divulsæ fuerint. Ergo Illyricum peculiare Arsia flumine ab Istria, montibus Albio, Bebio, Ardio & Scordo a veteri Pannonia, Drilone fluvio ab Epiro nova, mari Adriatico ab Italia disjungitur.

Descriptio Illyrici proprii. Illyricum *proprium* regio est inter Naronem ac Drilonem, in qua Hyllo Herculis filio & Pelasgis Hylliis auctoribus ortum esse diximus, & ex qua in alias atque alias regiones latissime propagatum fuit nomen Illyricum. Ex antiquis Scriptoribus, qui nominatim Illyrios proprie dictos, sive Illyricum proprium commemorent, nullum invenio præter Plinium, & Pomponium Melam; hic inter Phæaces & Pyræos, ille inter Grabæos & Taulantios constituunt Illyrios proprie dictos. *Parthini & Dassaretæ prima ejus tenent, sequentia paulatim* (sive ut alii legendum putant, *sequentia Taulantii*) *Encheleæ, Phæaces, deinde sunt, quos proprie Illyrios vocant. Tum Pyræi* &c. Pomp. Mela lib. 2. cap. 3. *Eo namque tractu* (inter Naronem & Drilonem) *Labeatæ, Enderoduni, Sassæi, Grabæi, proprieque dicti Illyrii, & Taulantii, & Pyræi*. Plinius lib. 3. cap. 26. Cæterum neuter in populis illis percensendis, quibus Illyrii proprii interjecti sunt, ordinem eumdem geographicum servat, in quem eos redigere conabimur part. 2. Prologem. Uterque autem Illyrios proprie dictos in eam regionem conjecit, quæ Naroni & Driloni interjacet; sed Plinius, præter Illyrios proprie dictos, in eo tractu alios etiam populos locat, quibus nimirum & commune cum Illyriis propriis, & peculiare, suum videlicet cuique nomen fuerat. Taulantios vero ibidem perperam a Plinio collocatos esse Historicus Dalmata existimat, quos inde ceteri Geographi summovent, ultraque Drilonem infra Dyrrhachium ad Meridiem rejiciunt, nisi forte Taulantii fines suos interdum supra Dyrrhachium, Drilonem transgressi, in Illyrium proprium extenderint. Porro juniores Scriptores Melæ & Plinii exemplum & auctoritatem secuti Illyricum proprie dictum inter Naronem Drilonemque constituunt, veluti Harduinus apud Cellarium & Martinierum, Historicus Dalmata, & alii plures. *Illyricum ergo proprium*, inquit Historicus Dalm. de Reg. lib. 1. c. 3. *inter Naronem & Drinum* (rectius Drilonem) *situm fuit*. Nec solum auctoritas, sed etiam ratio ipsa postulat, ut ex omnibus provinciis Illyricis hæc una potissimum haberi dicique debeat *Illyricum proprium*. Cur dictū Illyricum proprium. Hic enim non adventitium fuit, sed innatum nomen Illyrici; non huc aliunde invectum, sed hinc veluti ab natali solo primum in finitimas, tum in remotas maximeque longinquas regiones prolatum est: & cum e cæteris regionibus, quæ olim amplissimo Illyrici nomine continebantur, alias alii ab Illyrico sejungant, neminem unum invenies, qui hanc regionem Illyrici vocabulo subduxerit. Est consuetudo Geographorum vetus sane & pervulgata, ut uni eidemque vocabulo duplicem notionem subjiciant, quarum altera latissime patet, altera exiguis finibus circumscripta est; idem quippe nomen Geographicum vim suam & significationem modo in plures provincias extendit, modo intra limites unius provinciæ coercet; sic prorsus, ut cum commune sit pluribus, ejus tamen proprietas unius regionis angustiis definiatur, cui peculiari quadam ratione convenit, propterea quod in ea ortum fuerit, & ex ea in alias atque alias provincias pervaserit. Quidquid terrarum ac gentium citra Alpes supero inferoque mari circumluitur, Italiæ communi vocabulo subest; verum pars illa ad meridiem extrema, quæ ab Rubicone in mare usque Mediterraneum procurrit, singulari quodam jure nomen Italiæ sibi vindicat, & cum apud antiquos, tum apud juniores Geographos *Italia propria* appellatur. Hujusmodi exempla plura sunt, & notiora, quam ut vel omnia possint, vel necesse sit commemorari. Vide in hanc rem, quæ scripsimus cap. 1. §. 1. Historicus Dalmata aliam præterea causam attulit, cur hæc regio habita sit dictaque Illyricum proprium: *Quæ regio*, inquit lib. 1. cap. 3. *sicut apud antiquos ex fabula Cadmi cæteris Illyricis celebrior fuit, ita eadem ex Regum sede peculiaris vel proprii Illyrici nomen simul cum regno servavit, Illyricique nomine a Romanis in provinciam ordinata fuit, ac Illyricum proprium ab eorum Scriptoribus dicta, ad differentiam tam Orientalis partis antiqui Illyrici ultra Drinum, quæ in Macedonum nomen transibat, quam Occidentalis citra Naronem, cujus pars antiquæ Dalmatiæ adscribebatur; pars vero reliqua a Romanis addita antiqua Liburniæ & Istriæ nomina servabat: donec Dalmatæ Augustum fatigantes Illyrici citra Drinum nomen sibi vindicarunt;*

Au-

Augustoque ipso Istriam ab Illyrico avellente, Illyricum intra Drinum & Arsiam restrictum in Dalmatiam & Liburniam dividi cœpit: ex quo tempore Illyrici proprii nomen obsolevisse conjici potest. Itaque Illyricum proprium ab Occidente Naro, a Septemtrione mons Scadrus sive Scardus, ab Ortu Drilo, a Meridie Adriaticum mare definiebant. Illyricum proprium idem esse, quod Illyricum primigenium, diximus cap. 1. §. 2.

Veteres in describendis finibus Illyrici ferme discrepant.

Hæc tripartita divisio Illyrici *Universalis*, *Peculiaris*, ac *Proprii* nobis esse debet veluti norma quædam & regula ad quam exigi revocarique oportet varias Illyrici descriptiones traditas ab antiquis Auctoribus, qui ejusdem fines alias contrahunt, alias amplificant, & eidem modo plures, modo pauciores provincias attribuunt. Sunt, qui existimant, Veteres, cum describunt fines Illyrici, idcirco tanta esse in varietate ac discrepantia constitutos, quod alii ad alia tempora respexerint, quibus Illyricum aut latius patebat, aut terminis angustioribus includebatur; quæ quidem ratio veteres interpretandi explicandique mihi admodum placet, ac sæpe nobis usui esse potest; sed vereor, ut semper eadem adhiberi queat; neque enim solum alii aliter, sed etiam iidem, cum in iisdem temporibus rebusque versantur, non eodem modo semper Illyricum circumscribunt; ex quo fit, ut variæ ac multiplices Illyrici circumscriptiones, quæ apud antiquos reperiuntur, alias ad *Proprium*, alias ad *Peculiare*, alias ad *Universale* Illyricum referri debeant. Dionysius Afer *Illyridem propriam* videtur definire, cum ab illa Dalmatiam distinguit. *Ad dextram partem protenditur Illyris alma: Post hanc Dalmatia populorum martia tellus.* Sed paullo post eamdem Illyridem a Dalmatia distinctam usque ad montes Acroceraunios produxit. Itidem Schymnus Chius cum Illyrico proprio oram illam maritimam conjunxit, quæ ultra Drilonem in Meridiem usque ad eosdem montes Acroceraunios porrigitur. L. Florus lib. 4. cap. 12. Illyrios proprie dictos haud dubie designare voluit, cum eos veluti a Dalmatis diversos nominavit: *Ad Septemtrionem conversa plaga ferocius agebat, Norici, Illyrii, Pannonii, Dalmatæ, Mysii.* Idem Florus paullo post Illyriorum nomine Japydes impertiit, ut colligitur ex adjecta descriptione tum Japydiæ regionis montosæ, & torrentibus vallibusque intercisæ, tum belli Japydici, quod per se Augustus gessit, qui ex acie vulneribus acceptis discessit, ut Florus pariter atque Appianus docent: *Illyrii quoque* (idest Japydes) *sub Alpibus agunt.* Svetonius etiam, cum in Augusto Pannoniam & Dalmatiam ab Illyrico sejunxit, visus est suis Illyricum proprium terminis circumscripsisse: *Domuit autem partim ductu suo, partim auspiciis suis Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniam, Dalmatiam cum Illyrico omni: item Vindeliciam* &c. Eutropius etiam lib. 3. Illyrici proprii meminit, cum illud non solum a Pannonia, sed etiam a Dalmatia seorsim enumerat inter provincias, quas ad Romanum imperium adjunxit Augustus: *Romano adjecit imperio Ægyptum, Cantabriam,* Dalmatiam, *Pannoniam, Aquitaniam,* Illyricum, *Rhætiam* &c.

Alii describunt Illyricum proprium.

Alii peculiare.

Illyricum peculiare nemo planius, nemo distinctius designavit, quam Plinius lib. 3. c. 21. 22. qui etiam Illyrios proprie dictos inter Naronem & Drilonem locavit. Illyrici enim descriptionem orsus est ab Arsia flumine, *cui gens Illyrica Liburnorum jungitur;* eamque perduxit usque Lissum ad urbem Driloni fluvio appositam; *A Lisso enim Macedonia provincia.* Deinde cap. 26. Illyrici, inquit, longitudo a *flumine Arsia ad flumen Drinium*; sive Drilonem. Illyrico Peculiari Scylax Chariandensis adjecit ultra Drilonem oram maritimam, quæ postea dicta est Epirus nova, sed Liburniam detraxit. *Post Liburnos gens est Illyriorum.* Livius Dec. 1. lib. 10. primum Illyrico *peculiari* Liburnos ademit, cum Cleonymum medio sinu Adriatico classe subvectum, ne ad oram dextram appelleret, deterritum fuisse scribit ab accolis ejusdem oræ, quos nominatim distinguens ex ordine collocat *Illyrios*, *Liburnos*, *Istros*; deinde Illyrico peculiari Liburnos restituit, cum Dec. 5. lib. 3. Aquilejensium legatos in Senatum induxit, querentes coloniam suam infirmam, nec dum satis munitam inter infestas nationes *Istrorum & Illyriorum;* ubi post Istros statim Illyrios subjecit, quorum nomine etiam Liburnos complectitur. Idem vero Livius Dec. 5. lib. 4. Illyrici proprii positionem designavit his verbis: *Pacata Epiro, divisisque in hiberna copiis per opportunas urbes, regressus ipse in Illyricum, Scodræ, quo quinque Legati ab Roma venerant* &c. & paullo post ejusdem Illyrici tres partes factas esse ait ab Anicio Prætore. Pomponius Mela lib. 2. cap. 1. Illyricum *peculiare* utrinque auxit, Istria ab Occasu, Epiro nova ab Oriente adjectis. *Tergestum intimo in sinu Adriæ situm finit Illyricum . . . . . Parthini & Dassaretæ populi novæ Epiri prima ejus tenent.* Ptolemæus autem, non secus ac Plinius, & iisdem, quibus nos circumscripsimus, terminis Illyricum peculiare definivit. Ab Istriæ finibus ejusdem initium ducit; *Post Istriam Italiæ, reliqua Liburniæ, quæ in Illyride est;* nec vero illud ultra Drilonem produxit. Ptolemæus autem æque ac Plinius, Illyricum cum a Pannoniis montium interjectu sejungant, eosdem a Septemtrione fines Illyrico peculiari constituunt, quos ipsi supra descripsimus. Zosimus Illyricum peculiare haud obscure significavit, cum præter alios Illyrici populos Præfecturæ Illyricæ nominatim *Illyrios*, idest, *Dalmatas* ac *Liburnos* subjecit.

Alii Illyricum universale non integrum tamen describunt.

Illyricum *Universale* integrum, expletumque omnibus suis numeris & partibus nemo Veterum suis scriptis expressit, propterea quod provincias, ex quibus constat, non omnes eodem tempore Illyricum complexu suo continuit, sed alias aliis temporibus vel recepit, vel amisit. Strabo, & Appianus præter Illyricum proprium, itemque Dalmatiam, Liburniam, & Japydiam, Illyrico universali adscribunt Rhætiam, Noricum, Pannoniam, & Mæsiam; Strabo neque Daciam antiquam, neque Thraciam memorat; nondum enim, cum ille vivebat, hæ regiones ad nomen Illyricum accesserant: Thraciam Vespasianus, Daciam veterem Trajanus Illyrico adjecit; sed cur Appianus utramque præterierit, quid causæ esse dicam, nisi quod Veteres in percensendis sive Illyrici, sive aliarum regionum provinciis, non adeo accuratos se diligentesque præbuere, ut nulla eorum animadversionem, sedulitatemque subterfugerit. Eamdemque ob causam, ut censeo, Svetonius Noricos ab Illyrico seclusit; Dacos itidem ac Thraces inter Illyrios annumerare omisit, quippe nondum ad Illyricum pertinebant; & Valerianus ætate posterior Daciam pariter Thraciamque in epistola ad Ablavium Illyrico primus adscripsit. Sextus Rufus & Jornandes, itemque Auctor Notitiæ Illyricum universale sui temporis describunt; ex eo fit, ut Rhætiam, Thraciam, Daciam veterem, Mæsiam inferiorem prætermiserint, quippe regiones illæ juris nominisque Illyrici possessione jamdudum decesserant; contra vero cum Illyrico Macedoniam & Achajam conjungunt, quæ jus nomen-

meique Illyricum abrepta cum eſſent ſub imperio Conſtantini, adhuc retinebant. Ut ſimul omnia complectar, pleni integrique Illyrici *univerſalis* deſcriptio non à ſingulis, ſed ab omnibus ſimul Auctoribus petenda eſt, & conficienda ex omnibus illis provinciis, quas modo plures, modo pauciores antiqui Scriptores, & alii quidem alias, vel pro temporum diverſitate, vel pro ſua quiſque intelligentia, Illyrico attribuunt. Ex numero autem ac varietate provinciarum, quas Illyrico ſive addunt, ſive detrahunt, intelligi poteſt alias *Proprium*, alias *Peculiare*, alias vero *Univerſale* Illyricum, ſi non totum, ſaltem ex parte, ab illis deſignari.

Secunda diviſio Illyrici Orientalis, & Occidentalis.

Secunda Illyrici diviſio in duas partes diſtributa eſt; aliud ſiquidem eſt Occidentale, aliud Orientale Illyricum. Hæc bipartita diviſio Illyrici quodammodo implicita eſt cum celeberrima illa Imperii Occidentalis & Orientalis diviſione, atque ita cohæret, ut ſine hac vix illa explicari, intelligique poteſt. Poſt interitum Romanæ Reipublicæ, ex quo ad unum Auguſtum totius imperii ſumma pervenit, per annos fere trecentos nulla facta eſt ſive Imperii, ſive Illyrici partitio. Quamvis enim altero poſt Chriſtum ſæculo M. Antoninus Aurelius L. Ælium Verum imperii participem fecerit, ac tum primum duo cœperint eſſe Auguſti, nullam tamen diviſionem ſubiit ſive Imperium, ſive Illyricum; quippe qui pari propemodum poteſtate, concordibus animis, & communibus conſiliis rem publicam univerſam adminiſtraverint. Tenuit deinceps conſuetudo, non illa quidem ab omnibus, ab aliquibus tamen uſurpata Imperatoribus, ut vel fratres, vel filios, vel etiam extraneos in ſocietatem adſciſcerent imperii, non provinciis diſtributis, ſed communicatis inter ſe Auguſtalibus titulis atque inſignibus, cum ſemper tamen, ut Guidus Pancirolus animadvertit, apud Majorem, qui alterum ad Imperium evexerat, ſumma eſſet auctoritas, & ſuprema rerum gerendarum poteſtas. A majorum exemplo aliquantulum deſciverunt Carus, Numerianus, & Carinus, qui ex tacito quodam pacto & conventu imperium inter ſe partiti, ſuas quiſque provincias habuit, quibus jus ſuum dominatumque circumſcriberet. Sed cum eorum imperium breve admodum fuerit, ea diviſione paucis poſt menſibus ſublata, iterum ſumma totius integrique imperii ad unum rediit. Imperii Orientalis atque Occidentalis diviſionem quamdam ac ſpeciem adumbravit Diocletianus, cum eam Romani orbis partem, quæ in Occaſum vergebat, Maximiniano Herculeo, quem collegam aſſumpſerat, regendam tradidit; ſibi vero, ſuaque in poteſtate retinuit partem alteram, quæ in Solem orientem ſpectabat. Hæc autem bipartita diviſio, poſtquam uterque imperium depoſuit, rata & firma permanſit, cum Herculeo Conſtantius, Diocletiano Galerius ſuffecti, hic, quæ ad Diocletiani, ille, quæ ad Herculei regimen pertinebant, provincias cum ſuo quiſque Cæſare, ſive Reipublicæ gerendæ adminiſtro atque adjutore partitus, regendas ſuſcepit. Imperii partibus ad hunc modum diſtributis, Illyricum tamen diviſionis omnis expers totum atque integrum in Diocletiani primum, deinde in Galerii poteſtatem conceſſit. Alias paullo poſt ex aliis viciſſitudines ac diviſiones ſubiit Romanum imperium, & cum multas in partes diſcerptum verius, quam diviſum eſſet, uno eodemque tempore ſex omnino fuerunt, qui vel Cæſareum, vel Auguſtale imperium ac nomen in iis, quæ cuique obtigerant, provinciis gerebant, Herculeus reſumpto principatu, quo invitus ceſſerat, Conſtantinus Conſtantii filius, Galerius, Maxentius, Licinius, Maximinus. In ea vero tam varia ac multiplici Romanæ rei diſtractione, Illyricum ab omni propemodum diviſione intactum uni fere ſemper paruit. Licinius, poſtquam Conſtantinum inſidiis æque injuriis laceſſiviſſet, ab eoque primum ad Cibalim Pannoniæ oppidum, deinde in Thracia apud Campum Mardienſem duplici pugna victus eſſet, Illyricum omne præter Mœſiam inferiorem ac Thraciam Conſtantino ceſſit. Quæ hic ſummatim attigimus, in hiſtoria Diocletiani copioſius, ac diſtinctius exponentur. Tandem Licinio iterum ac ſæpius fœdifrago, & ter tribus prœliis victo atque in ordinem redacto, ac demum, quod novis rebus ſtuderet, Theſſalonicæ interfici juſſo, totum denuo in unum coaluit Imperium ſub Conſtantino Magno, qui rerum omnium potitus orbem Romanum univerſum in quatuor, ut diximus, Præfecturas diſtribuit, quarum altera ex Illyrico integro ſolidoque conſtabat, cui detraxerat quidem Conſtantinus Mœſiam inferiorem ac Thraciam, ſed Macedoniam, Theſſaliam, Græciam cum Creta, Epiro utraque, & inſulis circumjectis addiderat.

Poſt Conſtantinum Imperium trifariam diviſum intacto Illyrico.

Conſtantino rebus humanis exempto, Imperium quidem trifariam diſſectum eſt, Illyrico intacto, atque indiviſo. Tres quippe ejus filii Romanum orbem inter ſe partiti cum eſſent, Conſtantinus natu maximus Galliam, Hiſpaniam ac Britanniam, Conſtantius Thraciam, Aſiam, Ægyptum & Orientem obtinuit; Conſtans vero natu minimus inter hos medius regnavit, Africam, Italiam cum integro Conſtantiniano Illyrico ſortitus. Verum Conſtantino poſt triennium per inſidias necato, & Conſtante, cum imperaſſet annos fere tredecim, Magnentii Comitis fraude interfecto, rurſus Romanum imperium ad unum Conſtantium cum Illyrico toto revolvitur. Conſtantio Julianus, huic Jovianus in poſſeſſionem integram totius imperii atque Illyrici ſucceſſit, niſi quod Illyricum, Juliano vel Joviano imperante, amiſſa propria, ad Præfecturam Prætorianam Italiæ Africæque tranſlatum fuiſſe ex Ammiano Marcellino lib. 26. intelligi poteſt, qui Mamertinum per id temporis Præfectum Prætorio Italiæ, Illyrici, Africæ fuiſſe ſcripſit, cum Valentinianus Joviano ſucceſſit.

Imperium bipartito diviſum inter Valentinianum & Valentem; Illyricumque integrum obtigit Valentiniano.

Poſt Jovianum imperii rurſus facta eſt bipartita diviſio. Valentinianus quippe rerum potitus cum ſibi Occidentem retinuiſſet, Valentem in Imperii ſocietatem adſcitum Orienti præpoſuit; tum vero primum Orientis Occidentiſque vocabulis Romanum imperium diſtingui cœpit. Guidus Pancirolus Comment. in Notit. cap. 2. auctor eſt eodem tempore eamdem diviſionem ſubiiſſe Illyricum, cujus quidem pars vergens ad Occaſum in fide manſit ac poteſtate Præfecti Prætorio Italiæ, ſuus vero parti alteri in Orientem obverſæ ac proprius Præfectus reſtitutus eſt; idque colligi poſſe exiſtimat ex reſcriptis Valentiniani ad Polemium, itemque ad Fabianum Præfectos Prætorio *Italiæ & Illyrici*, idemque confirmat citatis aliis legibus Codicis Theodoſiani. Verum diviſo inter Valentinianum & Valentem imperio, nullam Illyrici diviſionem factam eſſe cenſeo, ſi quidem Zoſimo fides habenda eſt. Is quippe lib. 3. cap. 5. tradit Valentinianum fratri Thraciam cum Oriente aſſignaſſe, ſibi vero Occidentem cum Illyrico reſervaſſe; ac deinde cap. 16. narrat Valentinianum ex Africa in Mœſiam ſuperiorem trajeciſſe, ut ab ea provincia Barbarorum incurſiones averteret. Igitur Mœſia ſuperior, quæ tum ſine controverſia ad Illyricum pertinebat, & quod conſequens eſt, totum Illyricum, ſi Daciam

Illyrico indiviſo manente.

ciam Mæsiæ utrique interjectam adjicias, Valentiniani imperio suberat. Idem confirmat Nicephorus Callixtus, qui intra fines Illyrici regnasse Valentem docet, cum ait: Valentinianum fratri Valenti, *aliquas civitates Occidentales ad Illyricum usque concessisse*, videlicet civitates Mæsiæ inferioris, quæ ad Occasum attingebant Daciam provinciam Illyrici, quasque Constantinus cum universa Mæsia inferiori ab Illyrico divulserat. Neque est, quod objicias Palatium, seu Curiam Sirmiensem, quam inter se Valentinianus & Valens diviserant, ut monet Ammianus Marcellinus lib. 26. *Et post hæc cum ambo fratres Sirmium introissent, diviso Palatio, ut potiori decuerat, Valentinianus Mediolanum, Constantinopolim Valens discessit*. Hinc scilicet confici posse videtur Sirmii in urbe fere media totius Illyrici, constitutos fuisse utriusque imperii limites. Verum cum ea civitas æque propemodum Constantinopoli ac Mediolano abesset, opportunissimam se utrique Imperatori præbebat, quorum alter Constantinopoli, alter Mediolani regiam suam ac sedem collocaverat. Hæc igitur civitas, quamvis cum universo Illyrico ad Valentiniani ditionem pertineret, erat tamen veluti communis quædam arx utriusq; imperii, quo vel legatos mitterent, vel per se ipsi Imperatores ad mutuum congressum colloquiumque accederent, & comitiis illic habendis præessent, & de rebus publicis in commune consulerent. Quamvis enim & duo essent principes, & in duas partes tributæ essent Romani orbis provinciæ, uterque tamen consociatis animis & consiliis rempublicam universam sic regebant, quasi unum foret imperium, & unus idemque esset Imperator. Nam sive leges condendæ, sive bella indicenda, sive fœdera ineunda, sive aliud quidpiam gerendum, quod paullo gravioris momenti esset, neuter per se quidquam, nisi altero consulto, & sententiam rogato decernebat. Itaque Illyricum integrum, nullaque sui parte diminutum Valentinianus in sua potestate retinuit, ejusque plenam administrationem Præfecto Prætoriano Italiæ reliquit, vel mandavit, ad quem paucis ante annis Jovianus, vel Julianus eamdem revocaverat. Hæc forma & descriptio Imperii atque Illyrici retenta est sub Gratiano & Valentiniano juniore, quibus extinctis totius Imperii summa cum Illyrico universo ad unum Theodosium pervenit.

Quæ hactenus de multiplici ac varia Romanæ Monarchiæ divisione exposuimus, eo pertinent, ut ostendant, sæpe quidem superioribus ætatibus adumbratione quadam designatam, numquam vero perfecte absolutam, firmeque constitutam fuisse celeberrimam illam divisionem Imperii *Orientalis* & *Occidentalis*; Illyricum autem fere semper omnis divisionis expers fuisse, & plenum ac solidum, cum duo vel plures rerum potiebantur, alterutri eorum paruisse. Antiquas illas divisiones ad tempus factas esse vel illud argumento est, quod alterutro Augustorum defuncto, vel variatæ fuerint, vel penitus exsoleverint; & quamvis sub Valentiniano & Valente vocabula *Orientis* & *Occidentis* in usu esse cœperint ad imperium utriusque distinguendum, tamen qui ante obitum Theodosii plane diserteque meminerit *Orientalis*, atque *Occidentalis* Imperii, nisi me fallit memoria, neminem reperies. Itaque hujus divisionis rudimentum aliquod, & quædam quasi adumbratio repeti potest a superioribus sæculis, atque Augustis, sed ejusdem perfectio atque absolutio, stabilis ac firma revocanda est ad filios Theodosii Magni Arcadium & Honorium. Hi siquidem anno Christi 395. divisum a patre acceperunt Imperium: Occidentale Honorio, Orientale Arcadio obvenit. Inter Imperium utriusque limites in Europa constituti sunt mons Scardus, & linea e Scardo monte ad confluentes Savi ac Danubii perducta, itemque Danubius. Exinde & vulgo usurpari, & litteris celebrari vocabula cœperunt Imperii *Orientalis* & *Occidentalis*, passimque adhiberi ad Imperium utrumque distinguendum. Ex eo tempore nihil illis vocabulis notius, nihil celebrius, nihil usitatius.

Divisio firma ac stabilis Orientalis & Occidentalis Imperii Arcadio & Honorio tribuenda.

Hæc divisio apud posteros valuit, tamdiu conservata ac retenta ab Augustis, qui deinceps simul imperarunt, quamdiu utrumque imperium stetit; neque antea aboleri potuit, quam Barbaris undique ingruentibus, Imperium Occidentis variis concussum cladibus rueret, atque cum Augustulo extinctum anno 476. funditus interiret. Hanc bipartitam divisionem Imperii Orientalis & Occidentalis huic eidem epochæ alligavit Guidus Pancirolus Comment. in Notit. lib. 1. cap. 1. qui præterea & provincias Occidentalis imperii percensuit, & fines utrique tum in Europa tum in Africa interpositos descripsit. *Theodosius Magnus rerum potitus Arcadio Orientem, Honorio Occidentem, idest Italiam, Gallias, Hispaniam, Britanniamque, & Africam dedit; ac fines Meridiem versus ad Berenicem ultimam civitatem Cyrenaicæ sive Libyæ Superioris, quæ Pentapolis a numero quinque urbium dicebatur, sunt positi: inde Africa minor seu Tripolitana a Syrtibus & a Boreo promontorio Occidentalis imperii initium fuit. Ad Septemtrionem vero Princeps Orientis Macedoniam cum Mysia prima & secunda usque ad Scardum montem seu Drilonem*(idest Drinum)*fluvium & Danubium tenuit. Ultra Pannoniam & Dalmatiam omnia ad Occidentale Imperium spectabant, quemadmodum ex Notitia et Procopio deprehenditur, qui Honorio Imperante Occidentale imperium a Gadibus Meridiem versus usque ad fines Africanæ Tripoleos itineris dierum* xc. *fuisse scribit, ab altera Herculis columna, secundum Europæ littus usque ad sinum Jonium dierum* LXXV. *Orientis vero imperium a finibus Cyrenes usque ad Epidamnum seu Dyrrhachium naviganti iter* CXXII. *dierum fuisse, & Byzantio ad Istri ostia dierum* XXII *E Chalcedone in Phasim fluvium dierum* XII. *addito itinere Dyrrhachio Constantinopolim usque totum Orientale imperium ambitum dierum* 347. *habuisse memorat*. Imperium tamen vel divisum uterque Augustus æquo propemodum, ac pari jure, communique consilio, quasi unum idemque esset Imperium, administrabant; sic prorsus, ut militum etiam delectus alter ex alterius provinciis haberet, eosque suis legionibus adscriberet, ut declarat Notitia Dignitatum civilium ac militarium Imperii utriusque: *Communi tamen consensu*, ait Pancirolus ibidem, *uterque Princeps res imperii semper administravit, leges conjunctim promulgavit, arma conjunxit, ac simul Consules creavit, quorum alter Romæ, alter Constantinopoli residebat, ut duo dimidia conjuncta viderentur imperia*.

Divisio & fines utriusque Imperii;

Divisionem imperii Orientalis & Occidentalis consecuta est divisio Illyrici Orientalis & Occidentalis, quod ad hanc diem ferme intactum, integrumque. Primum suam habuerat ac propriam Præfecturam Prætorianam, quam Constantinus instituit, deinde in potestatem ditionemque Præfecti Prætorio Italiæ concesserat. Tum Illyricum omnes retinebat, quas eidem Constantinus attribuerat, provincias, nimirum septem & decem e Sexto Rufo descriptas, scilicet, *Noricorum duas, Valeriam, Saviam, Dalmatiam, Mæsiam, Daciarum duas, Macedoniam, Thessaliam, Achajam, Epiri duas, Prævalim, & Cretam*. Hæ autem bifariam distributæ cum essent, alias quidem Imperio

Cum divisione Imperii connexa divisio Illyrici Orientalis & Occidentalis.

perio & Illyrico Occidentali adſcriptas in ſua poteſtate retinuit Præfectus Prætorio Italiæ; aliis vero in jus Imperii & Illyrici Orientalis migrare juſſis, ſuus reſtitutus eſt & peculiaris Præfectus Prætorio Illyrici. Harum provinciarum bipartita deſcriptio, quæ tum facta eſt, eadem fuerit opinor, quam exhibet Notitia, quamvis hæc ſit annis propemodum ſexaginta poſterior; niſi quod hinc abeſt Valeria, quam Sex. Rufus commemorat; ſed additur ibidem Dardania, quæ apud Sex. Rufum deſideratur; præterea ex Macedonia Sex. Rufi pars vergens in Occaſum detracta ſub vocabulo Macedoniæ Salutaris partim ad Epirum novam, partim ad Prævalim acceſſit. Tres denique diœceſes Illyrici cum eſſent, una attributa eſt Imperio Illyricoque Occidentali, complexa ſex ipſas provincias, Pannoniam utramque, Noricum utrumque, Saviam, & Dalmatiam; Dalmatiæ autem vocabulo ſuberat Japydia, Liburnia, Dalmatia propria, Illyricum proprium, & omnis illa regio Dalmaticis montibus & Savo interjecta, quam Pannoniæ veteri detractam Auguſtus cum Dalmatia conjunxerat. Hujus autem diœceſis adminiſtratio Præfecto Prætorio Italiæ & Africæ commiſſa, qui per ſuum Vicarium Sirmii conſtitutum eam regebat. Duæ reliquæ diœceſes pertinebant ad Imperium & Illyricum Orientale, ſuberantque Præfecto Prætorio Illyrici, qui ſuum cuique Vicarium præfecerat. Altera erat diœceſis Macedonica, quam ſex provinciæ conficiebant, Achaja, Macedonia, Creta, Theſſalia, Epirus vetus, & Epirus nova cum parte Macedoniæ ſalutaris; altera erat Dacica, quæ conſtabat ex quinque provinciis, Dacia utraque, Mæſia prima, Dardania, & Prævalitana cum parte Macedoniæ ſalutaris. Iidem fere limites, qui Imperium utrumque, etiam Illyricum utrumque ſejungebant; nimirum Danubius a Septemtrione in Meridiem verſus detorquens, linea ab Confluentibus Savi ac Danubii ad montem Scardum perducta, ac mons ipſe Scardus; niſi quod ut Imperium, ſic Illyricum Orientale ultra Scardum in Occaſum finibus paullum prolatis, Prævalitanam provinciam ſibi vindicabant. Pancirolus etiam in Notit. lib. 1. cap. 23. uni eidemque tempori annexuit Imperii pariter atque Illyrici in Orientale & Occidentale diviſi partitionem: *Diviſo inter poſteriores Principes imperio duplex factum eſt Illyricum, Orientale, quod Macedoniam & Daciam in XI. provincias diviſas continebat, & Occidentale, quod Italiæ Præfecto attributum Dalmatiam, duas Pannonias, Noricum Ripenſe & Mediterraneum, Saviamque complectebatur.*

E tribus Illyrici diœceſibus una Occidentali, duæ Orientali Illyrico attributæ.

Fines utriusque Illyrici.

Nihilo brevior aut diuturnior fuit Illyrici, quam Imperii Orientalis & Occidentalis diviſio. Nam ſeculo quinto immenſa Barbarorum colluvies æque in Imperium atque in Illyricum Occidentale incubuit; Gotthi enim, Alani, Vandali, Hunni, aliique, ex ultima barbaria effuſæ nationes, utriuſque provincias fœde vaſtarunt; ac demum Auguſtulo poſtremo Imperatorum Occidentalium extincto anno Chriſti 476. omnia ſub imperium ditionemque barbarorum ceciderunt. Hic erat rerum ſtatus multo deterrimus, hæc facies plane miſeranda tam Imperii, quam Illyrici Occidentalis, cum Juſtinianus ſingulari Dei beneficio natus ad hęc tempora in Oriente imperare cœpit anno Chriſti 527. ingenti vel felicitatis vel ſapientiæ fama. Is Vandalis Africam, Gotthis Italiam & Dalmatiam eripuit, itemque Pannoniam magna ex parte, barbaris ejectis, recuperavit. Tum Occidentale imperium, quamvis Gallica & Hiſpanienſi diœceſibus diminutum cum Orientali, diviſione omni ſublata, ſub Juſtiniano conjunctum eſt; Illyricum itidem Occidentale, amiſſo quidem Norico, itemque omni inter Danubium Dravumque Pannonia; Orientale autem, detracta fere omni diœceſi Macedonica, in unius diœceſeos corpus coaluit ſub uno Præfecto Illyrico, cujus ſedem Juſtinianus Theſſalonica transtulit Juſtinianopolim, quam ipſe urbem magnificentiſſime condiderat, & Juſtinianam primam appellari juſſerat. *Cum vero Juſtinianus*, ait Pancirolus cap. 23. *Sclavis in Illyrico devictis, utramque Daciam & Pannoniam recuperaſſet, patriam ſuam Metropolim totius regionis fecit, ac Juſtinianam primam ad alterius, quam prope exſtruxit, differentiam appellavit, nunc Acreda dictam, ac mirifice ornatam auxit, forma quadrangulari mœnibus extructis, munitiſſimiſque turribus in angulis cingens; & eam Præfecti Illyrici ſedem eſſe voluit, ut ait Procopius.* Huc pertinent, quæ ſuperiori paragrapho diximus, quæque diligentius, & copioſius expoſituri ſumus, cum ventum erit ad ſextum ſeculum hiſtoriæ ſacræ Illyricæ. Ita celebris illa diviſio Imperii Illyricique Orientalis & Occidentalis anno quidem Chriſti 476. ſublata fuerat, cum pars altera occupata eſſet a Barbaris, & Imperium Occidentis pariter cum Auguſtulo extinctum; ſed Imperium, itemque Illyricum Occidentale magna ex parte ab Juſtiniano recuperatum cum eſſet, anno ferme centeſimo & trigeſimo, quam ab Oriente divulſum fuerat, rurſus cum Imperio & Illyrico Orientali ſub uno Imperatore, & ſub uno magiſtratu coaluit.

Imperium & Illyricum Occidentale a Barbaris vastatum ac discerptum,

a Justiniano magna ex parte recuperatum,

cum Imperio & Illyrico Orientali in unū coaluit.

Tertia eſt diviſio Illyrici maritimi, & Mediterranei, quæ cum ſit per ſe facilis intellectu, haud multa explicatione indiget. Illyricum maritimum ab Iſtria uſque ad Montes Acroceraunios in longitudinem porrigitur; latitudo ejus inter Montes ab Occaſu in Ortum continentibus jugis productos & mare Adriaticum patet, continetque nunc Liburniam, Dalmatiam, & Epirum novam ſive Albaniam, & omnes præterea inſulas, quæ Illyricis littoribus objacent; ſed cum Macedonia & Achaja ex decreto inſtitutoque Conſtantini ad Illyricum pertinebant, tum maria omnino quatuor Illyricum maritimum circumfluebant, ab Occaſu Adriaticum & Jonium, a Meridie Mediterraneum, ab Oriente Ægæum: antequam vero idem Conſtantinus ab Illyrico Thraciam & Mæſiam inferiorem cum Scythia Pontica disjungeret, Helleſponto, Propontide, & Ponto Euxino alluebatur. Illyricum Mediterraneum complectitur, quidquid juris eſt ac nominis Illyrici ultra montes, quos ſupra diximus, quique olim Albius, Bebius, Ardius ſive Adrius, & Scardus appellari ſolebant. Olim quidem ab Occaſu, Septemtrione, & Oriente ampliſſime patebat, ut conſtat ex deſcriptione ſupra tradita Illyrici univerſalis; nunc iiſdem terminis continetur, quibus Illyrici hodierni regiones Mediterraneas nunc definiemus.

Tertia diviſio Illyrici maritimi & Mediterranei.

Quarta demum, eademque poſtrema Illyrici diviſio itidem eſt bipartita. Aliud eſt Illyricum antiquum, aliud Illyricum modernum. Illyricum antiquum pro varietate temporum varios fines habuit, primum admodum anguſtos, deinde quaquaverſum longe lateque prolatos. Nam ſub Pelaſgis Hyllinis Illyrici nominis ac generis conditoribus, Illyricum intra Titium ac Drilonem fines ſuos continuit. Liburniam, Japydiam, Iſtriam, Carniamque ab Occaſu Celtæ addiderunt, & ultra Drilonem uſque ad montes Acroceraunios ditionem Illyricam propagarunt. At Illyricum poſtquam in poteſtatem Romanorum Imperatorum venit, tum vero jus ſuum ac nomen latiſſime pro-

Quarta diviſio Illyrici antiqui & hodierni.

Fines Illyrici antiqui.

protulit; nam pro Carnia atque Istria amissis, Juliaque Augusti Italiæ adscriptis, recepit utramque Rhætiam, Noricum Mediterraneum ac Ripense, Pannoniam omnem superiorem & inferiorem, Mœsiam itidem superiorem & inferiorem, Dardaniam, Thraciam, & ultra Danubium Daciam ipsam Trajani, quam usque ad imperium Aureliani retinuit. Eidem vero Constantinus Magnus Thracia & Mæsia inferiore detractis, amplissimam diœcesim Macedonicam adjecit, quæ sex ipsas florentissimas provincias cum insulis circumjectis comprehendebat.

Descriptio Illyrici hodierni, & fines.

Illyricum hodiernum, quod est argumentum suscepti operis, & quasi materia, quam potissimum tractet, & in qua versetur Historia Illyrici sacri, iisdem regionibus circumscribendum censemus, ut supra diximus, quibus illud definivit Justinianus, cum Præfecturam Illyricam Pretorianam Thessalonicæ ademptam ad Justinianam primam revocavit. Complectitur autem Japydiam, Liburniam, Dalmatiam, Illyricum proprium, Prevalim, quas omnes uno Dalmatiæ vocabulo nunc vulgus appellat; Epirum novam, quæ nunc Albania; Dardaniam, quæ nunc Rascia; Mæsiam ac Dacias utrasque, quæ nunc partim Servia, partim Bulgaria; Pannoniam veterum Australem inter Savum & Montes Illyricos; quæ nunc Bossina & Croatia; ac demum Pannoniam Saviam, sive Interamniam, quæ nunc Slavonia dicitur. Spectat a Septemtrione Hungaros antiquæ & Aquilonaris Pannoniæ incolas, a quibus Dravo, itemque Dacos veteres, nunc Transylvanos, Walachos, Moldavos, a quibus Danubio dirimitur. A Meridie vergit ad Thraces ac Macedonas montis Hæmi interjectu disjunctos, itemque a Meridie terminatur montibus Acroceraunis, Epirum veterem secludentibus; ab Occasu & Meridie oram superiorem Italicam habet, quam mare Adriaticum disjungit. Qua spectat in Septemtrionem, ab Occidente linea quædam a confluentibus Mari ac Dravi ad Confluentes Savi & Colapis primum deducta, inde vero magis magisque in Occasum detorta, & per Albios montes usque ad ostium fluminis Arsiæ protracta definitur, & ab Styria, Carinthia, Carniolia recentioris Germaniæ provinciis, itemque ab Istria discriminatur. Demum alterius lineæ a Danubio ad montem Hæmum pertingentis interductu, Illyricum hodiernum ex parte Orientis ab Scythia Pontica, sive Tomitana separatur.

PARS SECUNDA
PROLEGOMENON.
DE DALMATIA.
CAPUT PRIMUM.
De Dalmatia antiqua.

§. I.

Origo & initium nominis Dalmatici. Fines Dalmatiæ Primigeniæ.

AbDelminio, sive Dalmialo, Delmatia, & Dalmatia dicta est in antiquis inscriptionibus.

Almatiam Illyrici maritimi regionem a Delminio urbe totius gentis primaria denominatam fuisse inter omnes convenit; sed cum urbis, tum ex ea derivatum gentis ac regionis vocabulum, variatione litterarum interposita, alii aliter scribunt. Quod Strabo *Dalminium* vel *Dalmium*, Ptolemæus, Appianus, & alii *Delminium* vocant; unde in nummis & marmoribus antiquis latinis multo sæpius *Delmatiam*, quam Dalmatiam inscriptam invenies. Joannes Harduinus duos nummos exhibet, alterum Augusti, alterum Hadriani; in hoc MET. DELM. *Metallum Delmaticum*; ferax enim provincia metalli fuit; in illo: ADVENT. AUG. DELMATIAE, *Adventus Augusti Delmatiæ*. Extat apud Gruterum vetus Inscriptio, quæ idem confirmat.

Fragment. Fast. Consul. pag. 298. a. 3.

L. CÆCILIUS L. F. A. N. METELUS. ANN. IϽCX.
DELMATIC. PROCOS. DE DELMATEIS.
III. NOV.

Idem Gruterus pag. 129. n. 8. ex antiquis monumentis descripsit NAT. DELM. natione Delmata; & pag. 574. n. 5. IN. DELMATIA; quam quidem inscriptionem ad Domitiani ætatem putat referendam esse. Ceterum non desunt exempla Romanarum Inscriptionum, in quibus vocalis *A* priorem syllabam hujus vocabuli sibi vindicat. Duo attulit Gruterus; primum pag. 402. num. 6. LEG. AUG. PR. PR. DALMATIE. alterum ex Cippo Jaderensi pag. 568. num. 3.

D. M.
L. VETURIUS. FLORUS
VETERANUS. SCRIBA
NA. DALMATA
VIX. ANN. LV.

Apud Græcos & Latinos scriptores plerumque Dalmatia, & Dalmatæ.

Dalmatiam & *Dalmatas* passim invenies apud Græcos sive Geographos, sive Historicos, quamvis Polybius interdum *Delmatas* pro *Dalmatis* dicere maluerit; cæteri vero *Dalmatiam Delmatiæ*, & *Dalmatas Delmatis* præferunt, veluti Dionysius Afer, sive Alexandrinus in Periegesi, Strabo, Ptolemæus, Dio Cassius, Agathemerus, Procopius, & alii plures. Neque a Græcis dissentiunt Latini Scriptores M. Tullius, Vatinius in Epistola ad M. Tullium, Ovidius, Plinius, Florus, Antoninus, Claudianus, & alii fere omnes priori hujus nominis Syllabæ vocalem *a*, quam *e*, libentius interjiciunt; nisi forte in eorum aliquas vulgatas editiones mendum irrepserit. At vero Cassiodorus in Orthographia docet scribi dicique oportere *Delmatiam*, quamquam ipse pro *Delminio* scripsit *Dalmanam*, unde ait huic provinciæ ac nationi nomen inditum esse. Stephanus quamvis urbem illam, ex qua genti nomen obvenit, pro varietate codicum alias Dalmium, aut Delmium, alias Delminon, aut Delminium appellavit, ab ea tamen populos *Dalmienses*, seu *Dalmatas* constanter vocandos censuit, *e* littera perpetuo ablegata. Appianus ab Delminio eosdem populos initio quidem *Dalmateas*, postea vero Dalmatas denominatos fuisse tradit. Sunt qui civitatem Dalmatiæ principem nunc *Dalmum*, nunc *Damnam*, nunc *Damnium* vocent, *a* littera semper interposita; sed cum plerique Scriptores eamdem urbem *Delminii* vocabulo afficiant, recta derivandi nominis ratio postularet, ut *Delmatia* potius, quam *Dalmatia* diceretur; id quod præclare animadvertit Velius Longus de Orthograph. p. 328. *Placet etiam, ut Delmatiam, non Dalmatiam pronunciemus, quoniam a Delminio maxima civitate tractum nomen existimetur*. Verum enimvero, quando jamdudum communis usus invaluit, penes quem jus esse & normam loquendi omnes consentiunt, ut appellatio posterior priori præferatur, nobis perpetuo constanterque hanc regionem appellandam esse Dalmatiam censemus.

Delminii varie appellatum; ab Delminio rectius Delmatia; sed usus Dalmatiæ approbat.

Ergo Delminium, urbs olim præpotens ac nobilis, natura, & situ, mœnibus ac turribus egregie munita, in Mediterraneis atque in alpinis locis condita, haud longe aberat a fluvio Narone, quem vulgo nunc appellant Narentam. Hanc ejus urbis positionem fuisse ex Appiano primum Dalmaticum bellum describente cognosci facile potest. Cum enim M. Figulus Consul, cui Senatus bellum contra Dalmatas gerendum dederat, urbem gentis caput aggredi constituisset; docet Appianus eum ab Dalmatis e superioribus locis depulsum, non intermissa fuga usque ad Naronem in planitiem devenisse. *Hunc primo adventu metantem castra, cæso præsidio, in plana perpulere, non intermisso ad fluvium usque Naronem receptu*. Huic sententiæ adstipulatur Christophorus Cellarius Geogr. antiq. lib. II. c. 7. qui ex numeris Ptolemaicis Delminium in alpinis ad Septemtrionem locis collocandum censet. *De situ nihil certi constat; ex Ptolemæi autem numeris & positione inter Andetrium & Naronam in Septemtrione ponendum esse Delminium admonemur*. Sed Thomas Archidiaconus plane ac perspicue docet Delminium urbem, quam ipse Delmim vocat, in excelsis & montosis locis positam fuisse, cum regionem ipsam, quæ circa urbem est, & ab ea denominabatur Delmina, in superioribus Dalmatiæ partibus constituerit: *Est*, inquit cap. I. *regio quædam in superioribus partibus, quæ dicitur Delmina, ubi antiqua mœnia ostenduntur, ibique fuisse Delmis civitas memoratur*. Quare eo ferme loci Delminium constituendum puto, ubi nunc extat Dumnus, oppidum neque infrequens, neque ignobile in

Positio Delminii in locis Mediterraneis, ubi nunc extat Dumnus.

in ea regione aspera & montosa, quæ intra duos fluvios Tilurum & Naronem attollitur; & iisdem propemodum vestigiis stare arbitror, quæ fuerunt olim antiqui Delminii ab Romanis funditus eversi. Merito igitur diligentissimus Investigator topographiæ Dalmaticæ apud Ferrarium docet nunc Dumnum esse, quod antiquitus vocabatur, Delminium. Quocirca minime audiendos censeo, qui Delminium in ora maritima apud ostia Tiluri statuunt, neque a Dalmisio, sive a Dalmisso distinguunt; quod oppidum mari adjacet, & Almissam hodie vocant, a Plinio Piguntiam, a Ptolemæo Peguntium appellatum ferunt. Neque illis assentior, qui in suis Tabulis Delminium ab Narone in Orientem longissime disjungunt, transferuntque ultra montem Scardum, prope ab Drino, qui ex eodem monte oritur, & obverso in Septemtrionem cursu, Bosniam a Serblia dirimens in Savum illabitur. Sunt etiam, qui Dimalum Illyriorum oppidum, quod ab Æmilio Consule captum scripsit Polybius, idem esse putant, atque Delminium; sed alterum ab altero distingui oportere docet rerum Dalmaticarum scientissimus scriptor, qui positionem Dimali fatetur sibi, & junioribus Geographis esse incompertam; & longe ab Dalmatia ultra Naronem id oppidum ego summovendum esse existimo.

Delminium ab hodierna Almissa, & ab antiquo Dimalo distinguendum.

Delminii conditi neque tempus, neque auctorem proferre possumus; sed urbem perantiquam fuisse vel ex eo intelligi potest, quod primo Dalmatico bello, inde usque ab anno ante Christum 156. florebat copiis opibusque, eratque ejus regionis facile princeps, altissimis ac validissimis mœnibus septa, nec solum natura & loco, sed etiam firmissimis præsidiis munita; qua in oppugnanda multum operæ ac laboris consumpsit M. Figulus Consul, novo catapultarum ac telorum genere excogitato, quibus ad faces in urbem ejaculandas uteretur; neque antea ejusdem oppugnationem sibi tentandam censuit, quam pleraque illius gentis oppida in suam potestatem redegisset, ut Appianus docet. Hanc urbem, *unde genti nomen est*, *Magnam* vocat Strabo; & quod reliquum tantæ urbis vel clades & vastatio bellica, vel nimia vetustas fecit, *magnæ urbis tenue vestigium* appellat P. Brietius in suis Parallelis.

Delminii civitas pervetus, munita, & magna.

Quo autem tempore Dalmatæ nominari cœperint, ab urbe Delminio vocabulum nacti, si minus certo, attamen probabiliter conjectura assequi possumus. Auctor est Polybius Dalmatas, cum antea in ditione essent ac potestate Regum Illyrici, defecisse ab Gentio postremo Illyriorum Rege, seque in libertatem vindicasse; Gentius autem principatum in Illyriis obtinebat anno ante Christum circiter 185., cui post annos ferme septemdecim Anicius Prætor regnum ac libertatem ademit. Itaque hæ gentes, quæ præter commune Illyriorum nomen, aliis atque aliis vocabulis distingui solebant, post exactos Reges Illyricos, ut in populi unius liberi corpus, non modo legum, sed etiam hominis communione coalescerent, ab urbe Delminio totius gentis primaria, Dalmatas se appellari voluerunt. Ex antiquis Historicis, seu Geographis neminem invenio, qui Dalmatas nominaverit ante Polybium, qui uno fere sæculo ante Christum floruit; is vero, cum primum, & alterum, itemque tertium bellum persecutus est, quod Romani cum Illyriis gesserunt, ab Dalmatiæ, & Dalmatarum vocabulo semper abstinuit; eoque tum primum uti cœpit, cum descripsit quartum bellum Illyricum, quod anno post devictum Gentium, regnumque Illyricum extinctum duodecimo Romani Dalmatis intulerunt; itemque Appianus Polybium secutus non ante idem bellum, quartum quidem Illyricum, primum vero Dalmaticum, Dalmatiæ, & Dalmatarum vocabula usurpavit; id autem argumento videtur esse hos populos non ante Dalmatas vocari cœpisse, quam regio dominatu excusso, novis descriptis legibus, novisque magistratibus creatis, rempublicam nullius dominationi obnoxiam condiderint, cujus caput Delminium esset, unde ejus regionis cæteræ urbes gentesque jura ac leges acciperent. Initia autem libertatis ac reipublicæ Dalmaticæ referri possunt ad annum ante vulgarem Epocham 180, qui fuit duodecimus ante interitum regni Illyrici, quartus & vigesimus ante primum bellum Dalmaticum.

Initia nominis & populi Dalmatici.

Ex Illyriis, qui a Gentio defecerunt, Dalmatæ a Delminio urbe eorum primaria appellati.

Respublica Dalmatarum condita anno ante Christum 180.

Ac primum quidem Respublica nomenque Dalmaticum inter Naronem ab Oriente, & Nestum seu Tilurum ab Occasu sese continuit; a Septemtrione autem Pannoniis montibus, a meridie mari Adriatico definiebatur. Hi sunt fines, hæc est circumscriptio Dalmatiæ propriæ, seu primigeniæ. Ac Naro quidem fluvius Dalmatas sejungebat ab Illyriis propriis, quos Gentius in sua fide ac potestate retinebat; Tilurus autem eosdem ab aliis populis Illyricis separabat, qui pariter per idem tempus cum Liburnis Istrisque itidem Illyricis ab Gentio desciverint oportet. Illyrii vero inter Tilurum ac Titium, Dalmatis ac Liburnis interjecti, a Dalmatis Tilurum transgressis paullatim subigi cum cœpissent, transiissentque tandem in jus nomenque Dalmaticum, ex his atque illis, una & communis Respublica est conflata, finibus ab Narone usque ad Titium productis, terra marique prpræpotens, qua cum sæpe Romani decertarunt; neque ante Augustum debellari omnino potuit, redigique in ditionem populi Romani. *Hic populus* (idest Dalmatarum) ait Polybius in fragm. n. 124. *quamdiu vixit Pleuratus, ei paruit: post obitum vero illius, cum in regno Gentius successit, ab illo defecerunt, & bella cum finitimis gerebant, vicinosque populos* (idest Illyrios ultra Tilurum usque ad Titium & Liburniam) *imperio suo subjiciebant.* Vatinius Prætor, qui quartum bellum Dalmaticum gessit; in suis ad M. Tullium litteris *Dalmatia antiqua*, antequam scilicet ultra Nestum seu Tilurum fines suos ac nomen proferret, urbes ipsas viginti attribuit; auctam deinde ait oppidis amplius sexaginta, quæ Dalmatæ finitimis Tilurum inter ac Titium populis ademerant. *Viginti oppida sunt Dalmatiæ antiqua, quæ ipsi sibi adsciverunt, amplius sexaginta.* Sed de hac prima Dalmatici nominis atque imperii propagatione iterum dicetur capite tertio.

Fines Dalmatiæ primigeniæ inter Naronem & Tilurum.

Dalmatiæ usque ad Titium prolati.

§. II.

Divisio tripartita Illyrici Regii, Liberi, Tyrannici ab Schymno tradita, ad exordium nominis Dalmatici referenda est.

Schymnus Chius is, qui fere uno ante Christum Sæculo oras maritimas jussu Nicomedis Regis Bithyniæ lustravit, & versibus Græcis descripsit, primum bifariam divisit Illyricum in mediterraneum & maritimum; deinde trifariam in Regium, Tyrannicum, & Liberum. Prior divisio cum ipsa per sese intelligi possit, explicatione non indiget; posterior autem cum antiqua sit, & ob eam causam subobscura, aliquam veteris Chronologiæ & historiæ lucem desiderat; eam Schymnus tribus hisce versiculis exposuit.

Tripartita divisio Illyrici a Schymno tradita.

Pars

Pars obtemperat Regiæ Potentiæ;
Pars alia servit unius libidini;
Pars legibus vivit suis . . . .

Hæc tripartita divisio Illyrici Regii, Tyrannici, Liberi cum ætate Schymni congruere nequit; nam uno fere sæculo ante partum Virginis, cum Schymnus hæc scribebat, nulla pars Illyrici, cujus descriptionem litteris ille tradidit, imperio ac potestati regiæ sive tyrannicæ suberat. Sublato enim Gentio postremo Illyriorum Rege, quo cum Regnum Illyricum corruit anno ante Christum 168, quidquid Illyrici inter Drilonem & Naronem Gentius obtinebat, Romani in suam ditionem, & provinciæ formam redegerant; reliquum vero Illyricum a Narone usque ad Titium amnem productum, quam Gentio regnante adeptum fuerat libertatem, adhuc eam retinebat, cum Schymnus hæc scripsit. Liburnia quoque per id tempus sui juris erat; Istria vero annis fere septuaginta ante Schymnum, Æpulone Regulo Istrorum devicto, qui ne vivus caperetur, ferro pectus sibi trajecit, in Romanorum potestatem concesserat; sed neutra hæc regio pars est hujus tripartitæ divisionis; quippe utramque, Istriam scilicet ac Liburniam, Schymnus ab Illyrico sejunxit. In ea vero Illyrici regione, quæ Driloni fluvio & montibus Acroceraunis interjacet, quidquid urbium aut oppidorum vel Gentius habuerat, vel Perseus ad Regnum Macedonicum adjunxerat, id omne post Regem utrumque devictum anno ante Christum 168, sub populi Romani imperium ditionemque ceciderat. Nullum igitur in toto Illyrico seu regalis, seu tyrannici dominatus vestigium erat, cum Schymnus e tribus Illyrici partibus alteram *regiæ potentiæ*, alteram *unius libidini* subjecit. Itaque tripartitam illam Illyricarum regionum distributionem, non ad Schymni tempora, sed ad superiores ætates revocandam esse arbitror; nam quæ scripsit de ora maritima Illyrica, ipsemet testatur se sumpsisse ex antiquioribus scriptoribus, quorum aliquos nominatim laudat veluti Eratosthenem ac Timæum; alios autem silentio præteriit, apud quos invenerat Illyrios olim partim tyrannide oppressos miserrimam servitutem serviisse, partim justo moderatoque imperio obnoxios fuisse, partim regali dominatione exemptos, suis legibus vixisse. Id ante nos animadverterat egregius rerum Dalmaticarum Scriptor, qui hanc tripartitam divisionem primo bello Illyrico subjiciendam censuit, cum Romani victores tres Illyrici partes fecerunt, ut ipse existimasse videtur, quarum una relicta est Pineo Agronis filio, altera Demetrio Phario, tertia Scherdilaidæ Illyriorum duci tradita. Sed unde acceperit Scherdilaidam Illyrici parte donatum fuisse plane ignoro; nam neque Polybius, neque Dion, neque Appianus, qui primum cum Illyriis bellum ab Romanis gestum describunt, id commemorant; mihi quidem sane non fit verisimile; præsertim cum Scherdilaidas, ut primum contra Epirotas duxit exercitum Teutæ, quę Pinei tutelam cum regni administratione susceperat, sic postea contra Romanos eidem operam in eo bello navasse videtur. Deinde ut verum sit, quod hic Auctor tradit, tres quidem invenio per ea tempora apud Illyrios regni potitos, sed quinam ex his gentes illas crudeli servitute oppressas teneret, quæve pars Illyrici tum libera esset, suisque legibus viveret, non invenio. Nam regio extrema Illyrici ad Meridiem inter Drilonem & montes Acroceraunios fere omnis Romanorum imperium subierat, una excepta Apollonia, quam Romani, teste Appiano, liberam esse jusserunt. Sed cum recta partitionis ratio postulet, ut pars parti proportione aliqua respondeat, non est verisimile, ut Schymnus unam omnino civitatem, quæ sua libertate utebatur, tertiam e tribus Illyrici partibus esse voluerit. Reliquum vero Illyricum ab Drilone usque ad Camos, præter aliquot urbes, quæ Romanorum concessu cum insula Pharia in potestatem Demetrii venerant, ad regnum Illyricum Pinei pertinebant, quod antea Agronis ditione atque imperio continebatur. Romani siquidem Pineo Agronis filio eam paterni regni partem ademerant, sueque ditioni adjunxerant, quæ Driloni & montibus Acroceraunis interjacet; cæterum autem Agronis imperium in Occasum vergens, exceptis oppidis Demetrio traditis, Pineo intactum reliquerant, ut docet Appianus. Hinc etiam deme, si velis, portionem aliquam, qua Romani Scherdilaidam impertierint; tres quidem habes partes Illyrici totidem Regibus subjectas, sed nullam, quæ aut libera esset, aut tyrannica fervitute premeretur. Itaque cum post primum Illyricum bellum, nihil loci Illyriis liberis relictum sit; neque designari possit, quæ regio Illyrici tum *serviret unius libidini*, jugumque tyrannicum subierit, cum temporibus illis nequit cohærere tripartita divisio Illyrici Regii, Tyrannici, & Liberi.

Ego vero sic existimo, tum tres Illyrici partes factas esse, quas Schymnus commemoravit, cum pars Illyridos citra Naronem, Dalmatiæ vocabulo assumpto, ab Gentio postremo Illyriorum Rege defecit, anno ante Christum 180. & quam tum adepta est libertatem, usque ad imperium Octaviani Augusti retinuit, eaque paucis post annis ultra Nestum usque ad Titium & Liburniam Dalmatici nominis & imperii fines propagavit. Per idem tempus Liburnia quoque, regia dominatione excussa, se in libertatem vindicaverat. Sed hæc regio, ut diximus, ad eam, quam Schymnus fecit, triplicis Illyrici partitionem non pertinet, quippe cum is Auctor Liburnos ab Illyrico secluserit. Dalmatia igitur, inter Naronem & Titium porrecta, est tertia illa pars Illyrici, quam Schymnus *legibus suis vivere* ait; hoc est, de communi sententia suas sibi leges condebat, quarum descriptione totius juris publici privatique ratio ac disciplina continetur, & suos sibi Magistratus creabat, qui cæteris præessent, remque publicam administrarent.

Quæ vero pars Illyrici *serviebat unius libidini*, ejusque intolerandam tyrannidem vi ac metu coercita perferebat, eam fuisse arbitror inter Naronem & Drilonem, quæ sub ditione & imperio Gentii manserat. Nam illa causa videtur fuisse, quæ Illyrios impulit, ut ab Gentio desciscerent, quod is crudeliter avareque imperaret, acerbissimis exactionibus urbes ac populos opprimeret, omnia denique pro potestate ageret, atque ad suum arbitrium libidinemque revocaret. Hujus mores immanes ac feros Livius Dec. 5. l. 4. descripsit; nam neque ab amicis, neque a fratre ipso manus abstinuit, quo tutius regnaret. Illis vero sublatis, gravis deinde, dempto fratris metu, popularibus esse cœperat, & violentiam insitam ingenio intemperantia vini accendebat.

Tertia demum pars Illyridos, quæ justi moderatique Principis imperio suberat, & *obtemperabat regiæ potentiæ*, ultra Drilonem in Solem orientem ac Meridiem introrsus a mari vergebat. In ea siquidem regnum obtinebat Pleuratus Scerdileti filius inde usque ab anno ante Christum 197. post confectum bellum secundum Macedonicum. Romani enim hanc partem Illyrici Philippo Macedonum Regi ademptam Pleurato donaverant, quod is con-

Illyricum Sacrum.

H 3

Marginal notes: non congruit cum ætate Schymni; sed ad superiores ætates referenda est. nequit cohærere cum proximis post primum bellum Illyricum temporibus. Divisio Illyrici Regii, Tyrannici, Liberi cum anno ante Christum 180 congruit. Illyricum Liberum. Illyricum tyrannicum. Gentii tyrannidis descriptio. Illyricum regium. Pleuratus Scerdileti filius re-

gnum in Parthinis & Lingo obtinebat.

is contra Philippum a Romanis stetisset; in eoque bello ejus opera haud parvi fuisset. Id tradit Livius Dec.4. l.3. *Pleurato Lingus, & Parthini dati; Illyriorum utraque gens sub ditione Philippi fuerat*. Idem vero Livius, cum bellum Macedonicum faustis initiis geri jam ceptum esset, inter alios Regulos ac Principes Macedoniæ accolas, quos ultra Romanis auxilia pollicentes Sulpitius Consul in ejus belli societatem accepit, Pleuratum Scerdileti filium annumerat. Is vero conjunctis Illyricis copiis cum exercitu Dardanorum, primus in Macedoniam aditum bello patefecit: *Hac satis felici expeditione bello commisso, Reguli ac Principes accolæ Macedonum in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdileti filius, & Amander &c. Pollicentibus auxilia respondit Consul Dardanorum & Pleurati opera, cum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum . . . . Fama erat Pleuratum Dardanosque ingentibus copiis profectos domo, in Macedoniam transcendisse.* Itaque Pleuratus ob suam operam prompte oblatam, egregieque præstitam Romanis, remunerationis ergo ab iisdem Parthinos, & Lyncestas ab regno Philippi divulsos accepit, quos ille ad paternam & hæreditariam Scerdileti ditionem adjunxit. Nam Pleuratus ante bellum Macedonicum aliquem in Illyriis principatum obtinebat; quippe Livius & Pleuratum Reguli nomine, & Scerdiletum ejus parentem regali titulo affecit. Adde, quod idem Scerdiletus, quem Polybius l.3. Scherdilaidam vocat, rogatus a Philippo Macedonum Rege, auxiliares copias eidem contra Ætolos auxilio misit, quas ex Illyriis suo imperio subjectis contraxerat. Parthini, seu Partheni, gens Illyrica, a Partho, quam Partheniam alii vocant, urbe gentis primaria denominati, ab Septemtrione Taulantiis, ab Occasu Macedoniæ finitimi, prope ab Dyrrachio regionem a mari remotam incolebant, ut Polybius apud Ferrarium docet; quamvis Pomponius Mela l. 2. c. 1. eos cum Dassaretis infra Taulantios ad Meridiem constituere videatur. *Parthini, & Dassaretæ prima ejus tenent, sequentia Taulantii*. Plinius lib. 3. cap. 22. a Parthinis Parthenos distinxit; atque hos quidem in Illyricum proprium rejecit, locavitque proximos Oeneis haud procul Epidauro, illos vero cum Dassaretiis Macedoniæ attribuit; nam ut alibi diximus, hæc postrema ad meridiem pars Illyrici in jus nomenque Macedoniæ transivit. *A Lisso*, inquit cap. 23. *Macedonia Provincia, gentes Parthini, & a tergo eorum Dassaretæ*. Parthenos, & Parthinos unam eamdemque gentem Illyricam fuisse arbitror, sed locis distinctam; & vel ex hac extrema regione Illyrici in Illyricum proprium, vel huc Parthinorum coloniam illinc emissam fuisse. Sed Parthini, quos Romani Philippo ademerant, dederantque Pleurato, in ea parte Illyrici sedes habebant, quæ ultra Drilonem usque ad montes Acroceraunios producta nomen Macedoniæ subiit, ac postea dicta est Epirus nova. Parthenos autem incolas Illyrici proprii Gentius vi tyrannica oppressos imperio coercebat. Lyncestas a Romanis in ditionem potestatemque Pleurati traditos, populos mediterraneos alii Illyrico, alii Macedoniæ adscribunt; propterea quod hæc pars Illyrici ab regione Orientis, varios pro temporum varietate terminos habuit. Cum enim antiqui Reges Illyriorum multa & gravia bella cum Macedonibus gesserint, hinc factum est, ut juris ac nominis Illyrici fines, alias contraherent cum vincerentur, alias in ipsam Macedoniam extenderent, cum victores essent. Titus Livius, qui Dec. 4. lib. 3. Lyncestas a Lingo urbe principe, quam alii Lynchum vocant, nomen adeptos, gentem Illyricam esse dixerat, eosdem deinde Dec. 5. lib. 5. in quartam Macedoniæ regionem conjecit. Idem Livius Dassaretiis, qui Lacum Lychnidum circumcolebant, Lyncestas ab Ortu finitimos apposuit, cum Dec. 4. lib. 2. ait T. Quinctium Consulem id consilii cepisse, ut per *Dasseritios Lingumque tuto circuitu Macedoniam intraret*. Pleuratus igitur paternam ditionem, Parthinis & Lyncestis Illyricis populis auctam regali imperio regebat; illam scilicet partem Illyridis, quæ, ut ait Schymnus, *obtemperabat Regiæ potentiæ*. Huic Pleurato cognatio aliqua intercesserat cum Gentio, idque conjici potest ex ipso ejus nomine, quo & parentem & tritavum Gentii appellatum invenio. Nomen autem veluti gentile, ac duabus familiis commune, argumento est utramque familiam ab uno olim eodemque stipite propagatam fuisse, ac deinde alteram ab altera sejunctam esse.

Pleurato Parthini & Lyncestæ a Romanis dati.

Regio Parthinorum.

Parthini a Parthenis apud Plinium distincti.

Lyncestarum regio.

Ac nulla quidem videtur esse controversia, quin Dalmatæ fuerint ea pars Illyriorum, quos liberos, immunesque suis legibus regi Schymnus tradidit. Duos itidem constat per id tempus apud Illyrios imperasse, Gentium ac Pleuratum, quorum alter Illyrios proprie dictos, alter Lyncestas & Parthinos in sua ditione ac potestate habuit; verum dubitari fortasse posset, uter horum crudele in suos violentumque imperium exerceret. Si quis Pleurato mallet, quam Gentio, nomen dominatumque tyrannicum adscribere, huic opinioni præsidium aliquod ex eo adsciscere posset, quod Pleuratus paullo ante, quam tertium bellum Romani cum Macedonibus susciperent, regno extorris apud Perseum exulasse legatur, idemque a Perseo legatus ad Gentium venisse, ut eum ad belli societatem cum Perseo jungendam perliceret. Hujus autem exilii causa conjici potest in ipsum Pleuratum, quem Parthini ac Lyncestæ, cum acerbe atque avare imperaret, conspiratione in eum conflata, regno expulerint, seque ipsi ad fidem & societatem populi Romani retulerint. Nam Livius, qui Dec. 5. lib. 5. bellum cum Perseo gestum describit, Parthinos inter Socios Romanorum annumerat.

Illyricum Liberum apud Dalmatas.

Gentiusne; an Pleuratus imperio tyrannico uterentur, dubitari potest.

Hæc cum ita se habeant, ut paucis omnia complectar, tripartita illa divisio Illyrici *Regii*, *Tyrannici*, *ac Liberi* a Schymno tradita, videtur conjungenda esse cum initio nominis Dalmatici, & cum primordiis Reipublicæ illius, quam Dalmatæ regio dominatu excusso condiderunt anno ante Christum 180., annis fere centum, antequam Schymnus oræ maritimæ descriptionem ederet, eamque ad Nicomedem Bithyniæ Regem mitteret. Sed cum non desint, qui Schymnum paullo antiquiorem faciant, ipsumque altero ante conditam Salutem sæculo floruisse censeant, horum si vera esset opinio, dici posset res sui temporis scripsisse, cum Illyridem trifariam divisit, ac partem Regiæ potentiæ obnoxiam, partem vi ac libidine tyrannica oppressam, partem alienæ dominationi exemptam suisque utentem legibus fuisse docuit.

§. III.

Cur Dalmatia dicta sit ab aliis prima pars Græciæ; ab aliis Regio Italiæ.

Qui Dalmatiam Græciæ vocabulo donaverit, Græcisque provinciis adjunxerit, antiquiorem Isidoro Hispalensi neminem invenio, cujus ætas in septimum æræ vulgaris sæculum incidit, obitus in annum ejusdem sæculi fere sextum & trigesimum. Is Origin. lib. 14. cap. 4. *Sunt*, inquit,

Dalmatia prima pars Græciæ Isidoro auctore.

inquit, *provinciæ Græciæ septem, quarum prima ab Occidente Dalmatia*, &c. Isidorum hujusce appellationis auctorem laudat Thomas Archidiaconus Hist. Salon. cap. 1. *Dalmatia secundum Isidorum est prima pars Græciæ*. Andreas Dandulus ad an. 1085. historicorum auctoritate & consensu factum esse ait, ut Dalmatia habita & dicta sit prima Græcarum provinciarum: *quia secundum Historiographos Dalmatia prima Provincia Græciæ est*. Idem antea ad an. 874. inter Provincias Græciæ primam esse Dalmatiam scripserat: *Est autem Dalmatia prima Provinciarum Græciæ, quæ habet ab Oriente Macedoniam, ab Occasu Istriam, a Meridie mare Adriaticum, & Insulas Liburnicas, a Septemtrione Pannoniam* &c. Flavius Blondus lib. 2. haud discrepat a Dandulo: *Siquidem vetusti nominis Dalmatia Græciæ regio prima, ab Oriente Macedoniam, ab Occasu Istriam, a Meridie Pelagus Adriaticum, a Septemtrione Pannoniam habuit*. Ac mihi quidem videtur hujus appellationis causa multo altius, & inde usque a principio Illyrici nominis repeti posse, & Dalmatia multis ante Christum sæculis nominata esse, vel nominari potuisse pars Græciæ, atque inter Provincias Græcas annumerari; siquidem hæc regio plurimas e Græcia colonias excepit. Primam invexit Hyllus Herculis filius auctor & conditor nominis ac generis Illyrici. Is enim & oriundus erat e Græcia, & e Phæacia sive Corcyra Græcorum insula colonos illuc deduxit, qui cum initio ab suo Duce ac Rege dicti essent Hylli, & Hyllini, & Illynici, postea appellati sunt Illyrici. Horum enim originem ad Græcos referendam esse auctor est Schymnus, quamvis ex assidua cum barbaris finitimis consuetudine ab Græcorum moribus, atque institutis aliquantulum desciverint, & barbariem quamdam contraxerint.

Sed oppida illic quindecim colere asserunt
Hyllos originis quidem Græcanicæ,
Quorum auctor Hyllus gnatus Herculis fuit.
Malo propinquorum tamen contagio
Feruntur evasisse Barbari,
Ut asserunt Timæus & Eratosthenes.

Nec vero dubites, quin Diomedes, qui Trojano bello perfunctus, & classe in Adriaticum mare invectus, cum aliqua Illyrici maritimi loca cepit, tum in adversa Italiæ ora multas civitates condidit, vel restituit, e copiis Græcorum, quas secum advexerat, partim apud Illyrios reliquerit, iisque insulas urbesque, quibus potitus fuerat, habitandas ac tuendas tradiderit, partim vero in Italiam deduxerit. Nam Diomedem ad hæc littora appulisse, & in utraque ora Illyrica & Italica dominatum esse, monumenta utrobique ab eo relicta testantur, ut alibi diximus, veluti Promontorium Diomedis, quod inter Nestum ac Titium prominet, & sinuoso ambitu in mare protenditur, Templum Diomedis nomine consecratum in ipso intimo maris Adriatici recessu prope ab ostiis Timavi, ritus Junonis Argivæ, Dianæque Ætolicæ colendæ ab Diomede invectus atque Euganeis traditus, item duo luci antiqua religione insignes, alter Junoni, alter Dianæ consecratus, aliaque ejusmodi, quæ Strabo lib. 5. commemorat. In Italiam autem Diomedem venisse post peragratam oram Illyricam testes sunt campi Diomedæi in Daunia, ubi Sipontum, Salapia, Argos hyppium, quas urbes ab Diomede ædificatas ferunt, & insulæ Diomedeæ, quæ Gargani Promontorio ab Septemtrione objacent.

Post Diomedem gens Liburnica, deinde Celtica in Illyricum incubuit; quibus in ea regione dominatum adeptis, quidquid erat græci generis vel extinctum est, vel in earum gentium ditionem moresque migravit. Sed nomen genusque Græcorum apud Illyrios reflorescere cœpit Dionysio seniore imperante, qui tyrannidem Syracusis occupavit anno ante Christum 406. Is oræ utriusque, & navigationis Adriaticæ potiundæ cupidus, utramque oram atque insulas colonis e Sicilia emissis frequentavit. Hos autem genere Græcos fuisse satis liquido constat; nusquam enim crebrius & frequentius, quam e Græcia in Siciliam migratum est; & quidquid nominis ac celebritatis adepti sunt Siculi, quidquid terra marique ad constituendum augendumque imperium præclare gesserunt, id totum Græciæ, & acceptis indidem Ducibus & copiis debent. Hinc factum est, ut Sicilia universa, Græcorum referta cum esset, ab Græcis instituta ac leges adsciverit, & Græca lingua uteretur; cujus rei auctor gravissimus est Plato, qui Dionysiorum ætati æqualis fuit, & in Epistola ad Propinquos Dionis conqueritur linguam Græcam paullatim apud Siculos vetustate ac desuetudine exsolescere: *Si quod absit, id fiat, quod eventurum verisimile est, universa Sicilia in Græcæ linguæ oblivionem lapsura videtur*. Primus omnium, ut tradit Thucydides, Græcos in Siciliam deduxit Theocles Atheniensis, qui hanc Insulam, ut ait Strabo lib. 6. raris tum incolis oppidisve habitatam, opimam vero in primis ac fertilem, & rebus omnibus ad victum cultumque necessariis affluentem e propinquo contemplatus, Chalcidenses ex Eubœa, & Dorienses ex Achaja uberioris latiorisque agri spe illectos facile perpulit, ut illuc se ductore coloniam emitterent. Ergo veluti aperta per Theoclem e Græcia in Siciliam via, signataque Chalcidensium & Doriensium vestigiis, multæ deinceps ex omnibus Græciæ provinciis migrationes factæ, & indigenis in loca mediterranea compulsis, omnique ora maritima advenarum coloniis oppleta, Græcia in Sicilia dominari, ac potentissimis & maximis urbibus florere cœpit. Itaque vetustissimæ ac celeberrimæ Siculorum civitates, Naxus, Megara, Syracusæ, Messana, & plures aliæ ad Græcos conditores sua primordia referunt.

Ergo Dionysius Lissum urbem munitissimam in Illyrico ad Drilonis ostia condidit; Issam insulam Liburnis ademit; utroque Syracusiorum, qui e Græcia oriundi erant, coloniam induxit. Sub idem fere tempus Parii originis itidem Græcanicæ inde usque a Paro Ægei maris insula profecti, delatique in Adriaticum sinum, opem ferente Dionysio, occuparunt alteram insulam Illyricam, quæ ab Issa non ita lato interjecto mari in Orientem distabat, atque ab advenis Phariæ nomen accepit. Nec multis post annis Syracusii Issenses jubente Dionysio in continentem Illyricam transvecti, partem oræ maritimæ inter ostia Titii ac Tiluri, pulsis Illyriis, ad suam ditionem adjunxerunt, ibique duabus civitatibus ædificatis Tragurio & Epetio, nomen genusque Græcorum, linguam, mores, instituta late propagarunt. Ita Græcia multo ante in Illyrico dominari cœperat, quam gens & respublica Dalmatica oriretur, eaque regio nomen Dalmatiæ subiret. Quare vetustissimi Geographorum Scylax Chariandiensis, & Schymnus Chius multas in Illyrico seu Dalmatia urbes insulasque commemorant, quas Græcorum fuisse testantur, veluti Heracleam, Pharum, Issam, Corcyram Melænam, quibus adde Epetium & Tragurium urbes ab Græcis Syracusiis conditas, insulasque Proteradem, Cratiam, Olyntham, & alias, quas sub Græcorum potestate fuisse vel ipsa vocabula declarant.

Satis

quem sequuntur Archidiaconus, Dandulus, & Blondus.

Dalmatia antiquitus Græcia dicta.

Hyllus Græcos illuc invexit;

Deinde Diomedes.

e Sicilia in Dalmatiā Græcorum coloniæ deductæ ab Dionysio Seniore.

Sicilia Græcis referta.

Chalcidenses & Dorienses Græci in Siciliam advecti.

Lissum, & Issam Græcæ e Syracusiis coloniæ frequentant, & Phariam Parii.

Issenses Syracusii conditores Epetii & Tragurii.

Extrema pars Illyrici ultra Drilonem ab Græcis habitata.

Satis vero constat extremam ad Meridiem Illyrici partem jam usque ab antiquissimis temporibus ante nomen Dalmaticum exortum cultam esse a Græcis, & habitatam frequentissime; nemo enim ignorat Epidamnum, Apolloniam, Oricum, ut cæteras prætermittam, urbes fuisse coloniasque Græcorum vetustissimas. Quocirca Christophorus Cellarius admodum scite distinxit Illyridem Græcam a Barbara. Quidquid Illyrici est citra Drilonem fluvium vergens in Occasum, id Barbaris attribuit; quidquid vero ultra Drilonem, urbemque Lissum in Meridiem usque ad Epirum porrigitur, Græcis pariter Illyriisque adscripsit: *Illyricum*, inquit lib. 2. c. 13. *perlustravimus, antequam in Italiam veniremus; restant gentes quædam Illyricæ Græcis colonis permixtæ, quorum consociatione barbariem exuerunt, Græcis & ipsæ deinceps adnumeratæ. Utique ergo discernenda est Illyris barbara, quæ in Lisso desinit, ab Illyride Græca, quæ ab illa urbe ad Epiri fines juxta tergum maris Adriatici, & intus aliquantum procurrit.* Hæc regio cum post primum bellum Illyricum magna ex parte in potestatem Romanorum venisset, dirempto fere omni cum Illyriis commercio, ad mores atque instituta Græcorum, quibus referta erat, paullatim desciverat; ut jure meritoque Cellarius eam *Illyridem Græcam* appellandam censuerit. Sed postquam Romani reliquum fere omne Illyricum subegerant, Dalmatis exceptis, qui se suamque libertatem arduis & alpinis locis diu ac graviter tuentes, postremi omnium Illyriorum ab Augusto in deditionem Imperii redacti sunt; tum vero gens utraque Illyrica, Græca & barbara, ut Cellarii vocabulis utar, morum ac legum communione, publicis privatisque necessitudinibus jungi inter se, miscerique, & coalescere in populi unius corpus iterum cœpit. Ita enim natura & vulgari consuetudine comparatum est, ut gentes præsertim finitimæ, quæ sub eodem jure & imperio sunt, facile inter se ad civilem communitatem, rerum fere omnium commercio, conjungi & consociari soleant: hinc etiam factum esse arbitror, ut alteri cum alteris se se connubiis & affinitatibus devincirent, & familiarum migrationes ultro citroque fierent. Verisimilius autem est Illyrios ab Græcis natione cultissima, legumque suarum tenacissima recte vivendi agendique disciplinam accepisse, quam Græcos in mores & consuetudines Illyriorum degenerasse. Brevi itaque Illyricum omne citra Drilonem, quod post Liburnos ab Julio Cæsare in deditionem acceptos, & Dalmatas ab Augusto & Tiberio subactos, Dalmatiæ nomen subiit, hodieque retinet, ab Græcis frequentari, Græcorum moribus assuescere, & Græce etiam loqui cœpit; quo factum est, ut antiquitus Illyricum sive Dalmatia veluti pars quædam Græciæ & dici & haberi soleret. Quemadmodum pars ultima Italiæ, quæ vergit ad Meridiem, quod Græcis urbibus, & coloniis plena esset, quod Græcorum studiis atque institutis floreret, quod Græca lingua uteretur, ab antiquis appellata est magna Græcia; sic etiam Dalmatia, cum jam inde a principio Illyrici nominis colonos Græcanici generis excipere consuesset, quorum aliis insulæ, aliis ora maritima receptum præbuit; ac deinde sub Imperio Romanorum conjuncta cum Illyride Græca, hinc sibi & affinitates hospitiique necessitudines conciliaverit, & novos incolas adjunxerit, & Græcorum linguam moresque adsciverit, merito tum pars Græciæ haberi, tum Græciæ vocabulo donari potuit. Cur autem dicta sit pars seu regio prima Græciæ, ratio in promptu est; cum enim quidquid infra Drilonem Adriatico, Jonio, & Ægeo mari circumluitur, amplissimo Græciæ vocabulo contineretur, quod Græcorum natio per omnes illas regiones longe lateque diffusa esset, Dalmatia inter Arsiam, & Drilonem porrecta, si quidem annumeranda est inter Græcas provincias, prima pars a Septemtrione, seu prima Regio Græciæ fuerit oportet, eratque profectis ab Italia primus quasi aditus vestibulumque Græciæ; qua in regione quodammodo expressam Græciæ quamdam effigiem ex incolarum lingua Græca quamvis extranea, & moribus institutisque Græcorum licet adventitiis perspicere licebat.

Dicta Illyris Græca.

Illyris Græca & barbara sub imperio Romanorum conjuncta,

& utraque Græcis moribus atque institutis expolita.

Ut Italia ad Meridiem extrema Magna Græcia,

sic Dalmatia dicta est Græcia.

Cæterum si quis nimis alte longeque a nobis accersiri causam existimet, cur Dalmatia dicta sit Regio prima Græciæ, eam retrahat, per me licet, ad seculum sextum, imperante Justiniano, qui expulsis Gotthis Italiam & Illyricum recepit, ac regionem utramque Imperio Orientis adjunxit, cum ante Gotthorum adventum ad Imperium occidentale pertineret. Quamvis autem Italia haud multis post annis sub jugum ceciderit in potestatem Langobardorum, Dalmatia tamen in fide mansit ac ditione Imperatorum Orientis; & licet sæculo septimo Slavi Dalmatiam mediterraneam, permissu Heraclii, occupaverint, & seculo nono Carolus Magnus aliquam ejusdem partem sibi vindicaverit; maritimam tamen Dalmatiam fere omnem iidem Imperatores in sua potestate retinuerunt usque ad sæculum undecimum; quo tempore, cum res Orientis jampridem domesticis seditionibus, externisque bellis afflictæ collabi diminuique cœpissent, Dalmatiæ possessione, quam tueri non poterant, decedere coacti sunt. Jam vero Imperium Orientale idem esse atque Imperium Græcum, & Imperatores Orientis dictos esse Imperatores Græcorum nemo ignorat; quippe cum quidquid gentium, præter Italos, in Europa Asiaque iidem Imperatores obtinebant, id propemodum omne Græcanicæ originis erat, neque alia nisi Græca lingua utebatur. Itaque idem est Dalmatiam primam esse Regionem Græciæ, ac primam esse Provinciam Imperii Græci, cum ob eam, quam dixi causam, quodcumque regionum Imperio Orientis suberat, id rite appellari posset Græcia; præsertim postquam Italia omni, præter Romam & Ravennam, amissa, translataque ad Imperium Langobardorum, nihil ferme, quod Græcum non esset, sub ditione ac potestate Orientalium Imperatorum permanserit. Cum autem ex majori parte unamquamque rem appellari spectarique deceat, jure sane meritoque Dalmatia, quæ ad universi Imperii Græci circumscriptionem exiguæ partis instar obtinebat, dicta est Regio Græciæ, idest una ex provinciis Imperii Græci; & prima quidem provinciarum Græciæ, cum post Italiam amissam, hinc initium duceret imperium Græcorum. Hanc ferme rationem reddidit Andreas Dandulus, cur Dalmatia nomen Græciæ ab Historicis acceperit; ait enim idcirco hanc regionem pertinuisse ad Imperatores Constantinopolitanos, quia *secundum Historiographos Dalmatia prima provincia Græciæ est*, idest provincia prima imperii Græci. Ita fit, ut Dalmatia regio & pars Græciæ primum appellari cœperit sexto sæculo, cum adjuncta est ad Imperium Græcorum, haud multis annis ante Isidorum Hispalensem Episcopum, qui primus invenitur, a quo Dalmatia vocata sit *prima pars Græciæ*.

Dalmatia conjuncta cum Imperio Orientis,

quod Imperium Græcorum dici solet;

hinc Dalmatia dicta prima regio Græciæ, idest prima provincia Imperii Græci.

At quidnam causæ esse putemus, cur Dalmatia, quam aliqui partem Græciæ fecerunt, eadem ab aliis

aliis adscripta fuerit Provinciis Italiæ? Stephanus Byzantius bonus in primis Auctor, qui de Urbibus libellum scripsit sæculo sexto vergente, Dalmatiam jure ac nomine Italico donavit: *Dalmatia*, inquit, *Italiæ est regio*; idem confirmat Constantinus Porphyrogenitus: *Cæterum Dalmatia Italiæ regio est*.

Dalmatia Italiæ regio

Cæsar Octavianus Augustus, cum Istriam divulsam ab Illyrico in Venetiam, decimam Italiæ regionem, transtulit, Italiæ terminos usque ad Arsiam protulerat; sed neminem invenio, qui trans Arsiam Istriamque nomen ac fines Italiæ propagaverit. Quid igitur est, quod Stephanus & Constantinus Dalmatiam inter regiones Italiæ annumerent? Cujus quidem rei cum causam quærerem, hanc mihi sane probabilem reperiisse videor, quod hic subjicio. Constantinus Magnus, cum quatuor Præfectos Prætorio instituit, ut tradit Zosimus, uni eorum omnis & omnino integri Illyrici administrationem commiserat; sed post Constantinum bifariam cum esset divisum Illyricum, ea pars Illyrici, quæ ad Solem occidentem spectat, & sex Provincias complectitur, duas Pannonias, Saviam, Noricum utrumque & Dalmatiam, attributa est Præfecto Prætorio Italiæ. En igitur causam, cur laudati Scriptores Dalmatiam in numerum regionum Italicarum retulerint. Verum, inquies, si Dalmatia propterea dicta & habita fuit Regio Italiæ, quod Præfecti Prætorio Italiæ jurisdictione & potestate contineretur, nihil causæ est, cur Pannoniam, & Noricum, & Saviam Italicis regionibus adscribi non liceat, cum has Provincias una cum Dalmatia Italicæ Præfecturæ adnexas fuisse constet. Fateor equidem, si quid valet nostra sive conjectura, sive ratiocinatio, hæc inter se consentanea esse, neque si Dalmatiam Italiæ adjunxeris, cæteras Illyrici Occidentalis provincias ab Italia disjungi posse. Ego vero nullus dubito, quin Scriptores illi, cum Dalmatiam vocant regionem Italiæ, alias quoque Illyricas Occidentales provincias Italiæ attribuant. Id ut plane ac perspicue intelligi possit, illud animadvertas velim, quod capite tertio fusius & diligentius explicari oportebit, moris fuisse Græcorum sexti sæculi, ut Dalmatiæ vocabulo fere universum Illyricum Occidentale subjicerent; & præclare admodum sciteque docuit Constantinus Porphyrogenitus Dalmatiam temporibus illis usque ad Danubium fuisse prolatam, idest propemodum omnes Illyrici Occidentalis provincias uno Dalmatiæ nomine comprehensas esse. Sed hæc alias, nunc quod instat. Cum ergo Stephanus & Constantinus Dalmatiam Italiæ regionem esse affirmant, ad eam regulam & normam loquendi, quæ sexto sæculo apud Græcos usurpari solebat, vim exigunt notionemque hujus vocabuli, neque illis Dalmatiam terminis circumscribunt, quibus vel antiqua, vel hodierna Dalmatia definitur; sed longe lateque proferunt, & fere totum Illyricum Occidentale Dalmatiæ nomine intelligi volunt. Itaque Dalmatia & Illyricum Occidentale apud illos Scriptores pro Synonymis habentur; & cum dicunt Dalmatiam esse regionem Italiæ, idem est, ac si dicerent Illyricum Occidentale regionem Italicam esse, quippe cum pars esset Præfecturæ Italicæ, sive una e tribus diœcesibus, quæ ad Præfectum Prætorio Italiæ pertinebant. Illud hic opportune admonendum censeo, quod Stephanus & Constantinus cum Dalmatiam, idest Illyricum Occidentale regionem Italiæ nominant, res duas temporibus disjunctas simul conjungunt. Nam Illyricum Occidentale, cum intra finem sæculi quarti adjunctum fuit sub potestate Præfecti Prætorio Italiæ, qui has Illyricas provincias per suum Vicarium Sirmii constitutum administrabat, nondum Dalmatiæ commune vocabulum apud Græcos Scriptores subierat; quippe cum primo Dalmatiæ nomen ac fines propagari, extendique paullatim per universum Occidentale Illyricum, excepto Norico, cœperunt, cum Justinianus sexto sæculo, expulsis barbaris, illud recuperavit, atque iterum cum Imperio Romano conjunxit. Græci siquidem & Byzantini Scriptores quidquid Illyrici ereptum hostibus sub fidem ditionemque Imperatorum redibat, posthabito Illyrici nomine, Dalmatiæ vocabulo impertiebant, quod deinde paullo explicatius declarandum erit. Ita factum est, ut Dalmatia suos fines usque ad Danubium protenderet. Contra vero cum Illyricum Occidentale Dalmatiæ nomini subesse cœpit, tum neque ad Italiam, neque ad Præfecturam Italicam pertinebat; quippe amissis redactisque in servitutem Vandalicam, & Gothicam Italia, Africa, & Illyrico, sublata est Præfectura Prætoriana Italiæ, cui tres illæ Diœceses attributæ fuerant; cum autem Illyricum Gotthis Justinianus ademit, Illyricum non restituit Italiæ; sed Præfectura suprema Illyrici ad Justinianam primam translata, quod barbarica clades & provinciarum distractio reliquum fecerant Illyrici sive Orientalis, sive Occidentalis, id omne ad jus auctoritatemque Præfecti Justinianæ primæ revocavit. Cum ergo duo illi sæpe laudati Scriptores ajunt Italiæ regionem esse Dalmatiam, ac Dalmatiæ vocabulo Illyricum Occidentale fere totum comprehendunt, Norico excepto, quod Gotthis ademptum, disjunctumque ab Illyrico, in jus ditionemque Francorum concesserat, tum respiciunt ad superiora tempora, cum provinciæ Occidentalis Illyrici pars erant Italiæ, seu Præfecturæ Italicæ; tum ad consuetudinem loquendi posterioribus ætatibus receptam se accommodant, cum Illyricum Occidentale apud Græcos Dalmatiæ nomen subierat: perinde autem est, quasi dicerent Dalmatiam, idest Illyricum Occidentale jure haberi dicique posse regionem Italiæ, quippe olim ad Italiam, sive ad Præfecturam Italicam spectabat. Geographi enim pariterque historici provincias atque urbes illis interdum vocabulis licet obsoletis & antiquatis afficere solent, quæ olim in eas conveniebant; id siquidem non injucundam cognitionem vetustatis affert, & quænam fuerit antiqua earum descriptio sive naturalis, sive civilis, declarat. Dalmatia ergo, idest complexio illarum Provinciarum, ex quibus constabat Illyricum Occidentale, idcirco dicta est Regio Italiæ, quod olim pars esset, seu diœcesis Præfecturæ Italicæ. Quamvis autem Africa eidem Præfecturæ subesset, quia tamen latissimo interjecto mari longe aberat ab Italia, tertiamque orbis partem ab Europa Italiaque distinctam conficiebat, nemo illam Italiæ regionibus adscripsit; contra vero diœcesis Illyrica ut Præfecto Italiæ parebat, sic etiam finitima erat, & contigua Italiæ.

propterea dicta est, quod subjacerat Præfecto Prætorio Italiæ.

Illyricum Occidentale P. P. Italiæ subjectum est sæculo 4.

receptum de Barbaris sæculo 6 Dalmatiæ communi vocabulo appellari cœpit,

& Præfecto Iustinianæ primæ attributum,

Geographi antiquis vocabulis aliquando uti solent.

Quod si Pannoniæ & Savia ab Italia longiori intervallo disjungi videantur, quam ut debeant aut possint Italiæ regionibus includi, per me contrahas licet intra fines Dalmatiæ hodiernæ jus nomenque Italicum, cui Dalmatiam Stephanus, & Constantinus subjiciunt; sic prorsus, ut secluso reliquo Occidentali Illyrico, unius Dalmatiæ inter Arsiam & Drilonem contractæ appellationem regionis Italicæ propriam fecerint. Alia subjici potest ratio neque improbabilis, neque longe petita, cur hæc Dalmatia nominata sit Regio Italiæ. Sæpe accidere solet, ut regiones finitimæ, sive ob mutua utriusque gentis commercia, sive ob colonias ultro citroque missas & acceptas, vocabula Chorogra-

Alia causa, cur Dalmatia vocata sit Regio Italiæ.

graphica inter se communicent, & alterutra in ditionem alterius suum nomen inferat; nec vero hujusceemodi rei desunt nobis exempla domestica. Nam ex Istria in Dalmatiam nomen Istricum invasit, & Dalmatia suo nomine decimam Italiæ regionem impertiit. Videsis caput quartum, ubi hæc planius & distinctius explicantur. Quemadmodum ergo Dalmatia nomen Dalmaticum communicavit cum ea parte Italiæ, quæ sibi contigua erat, sic ab eadem ipsa quoque nomen Italicum recipere potuit; quo fit, ut quæ fuit alterius cum altera gente vicinitas, usus, consuetudo, sermonis, rerumque aliarum commercium in Italiam quidem Dalmatiæ, in Dalmatiam vero Italiæ nomen invexerit; ac propterea Dalmatia appellata est *Regio Italiæ*.

CAPUT II.

De Populis Dalmatiæ antiquæ ante nomen Dalmaticum exortum.

Fines Dalmatiæ antiquæ.

IN ea Illyrici regione, quam Nestus ab Occasu, Naro ab Oriente definiunt, & quæ alterius ante Christum sæculi anno fere octogesimo Dalmatia nominata est, quatuor imprimis nationes vetustissimæ originis habitasse comperio, Nestos, Manios, Autariatas, Ardieos, ut prætermittam Hyllinos Pelasgos gentis Illyricæ conditores, itemque Liburnos, ac Celtas, de quibus parte prima satis multa diximus. Illi vero populi, quos modo percensui, vel antiquitate, vel nominis fama ac celebritate, secundum Hyllinos, Liburnos ac Celtas, ceteris Illyriis facile antecellunt, qui Dalmatiam antiquam ac primigeniam incoluere, antequam Dalmatarum nomen & respublica vigere cepisset. De singulis pauca subjiciam, quæ cognitione ac litteris digna esse videbuntur.

§. I.

De Nestis ac Maniis.

Nesti ac Manii inter Nestum ac Naronem.

SCylax Caryandensis omnium, qui extant, Geographorum antiquissimus, cujus ætas annis amplius quadringentis & quinquaginta æram vulgarem anteceffit, Nestos & Manios inter duos fluvios, quibus Dalmatia antiqua terminatur, Nestum & Naronem locavit. Sed populi utriusque sedes ac fines, minus accurate, quam oportuerat, perspicueque distinxit; nec ea distinctio addisci potest ex aliis antiquis Geographis, cum nemo, præter Scylacem, vel Nestos, vel Manios nominaverit. Verum idem Scylax, cum Sinum eumdem, quem littus arcuatum inter ostia Nesti, & Naronis efficit, modo Nestum, modo Manium appellaverit, satis declarat Nestos & Manios Sinum illum ab utrisque denominatum accoluisse; & cum ab Occasu in Ortum progrediens describat oram maritimam, Nestosque Maniis anteponat, oram illam, qua vergebat ad Occidentem, Nestis, qua in Solem orientem spectabat, Maniis attribuere videtur; præsertim cum regionem Bullinorum usque ad Nestum sinum extenderit: *enavigatur*, inquit, *Bullinorum regio die longiori uno usque ad Nestum Sinum;* & Bullinis finitimos statuat Nestos, quorum vocabulo regionem ultra Nestum, sive Tilurum amnem subjecit. Hujus oræ, quam Nesti incolebant, itemque insularum adjacentium descriptionem, per Lucam Holstenium e Græco in Latinum conversam, huic loco attexere libet.

NESTI.

Descriptio regionis Nestorum.

Post Nestum (flumen) deinde sinuosa navigatio est, vocatur autem totus hic Sinus Manius, qui uno die prænavigatur. Sunt autem in hoc loco insulæ Proteras, Cratia, Olyntha II. stadiorum intervallo, aut paullo majori a se invicem dissitæ juxta Pharum & Issam; hic enim nova Pharus jacet Græca insula, atque Issa Insula, & hæc Græca oppida. Antequam vero ad Naronem perveneris, ampla regio in mare provenit, atque insula littori vicina nomine Melita, tum alia huic vicina, quæ Corcyra nigra vocatur; altero autem promontorio juxta Naronem fluvium excurrit; distat a Melita stadiis XX. *a continenti autem terra stadiis* VIII.

Sinus Manius idem ac Sinus Nestus.

Post ostium Nesti fluminis ora maritima introrsum recedens, ambituque circumflexo, atque ad Naronis ostia producto, Sinum illum efficit, quem Scylax Manium vocat, sed paullo ante Nestum etiam appellaverat. Nam hunc esse sinum Manium argumento sunt insulæ, quas idem Scylax ad eumdem Sinum apposuit, *Cratia*, quæ nunc Bractia, itemque *Pharia*, quæ nunc Liesina dicitur; nam Proteras, quæ nunc Girona, Olyntha, quæ nunc Solenta, & Issa longius in Meridiem distans, quas ibidem loci posuit Scylax, citra eum Sinum vergunt ad Occidentem. Hunc itaque sinum partim Nesti, partim Manii circumcolebant. Satis constat hæc loca olim habitata fuisse ab Hyllinis, qui cum initio se tenuissent intra fines Illyrici primigenii, deinde Naronem transgressi nomen genusque Illyricum usque ad Titium propagarunt. Ex uno autem Hyllinorum sive Illyriorum genere multa sunt gentium ac populorum facta divortia, qui retento communi Illyriorum vocabulo, aliis atque aliis nominibus se appellari, atque inter se distingui voluerunt. Ita *Hyllini* hujus Sinus accolæ, qui jampridem cum aliis ejusdem generis populis, variatione aliqua litterarum *Illyrii* vocari cœperunt, incertum quo tempore, quamve ob causam partim Nesti, partim Manii denominati sunt; nisi forte utriusque gentis originem non ad Illyrios primigenios, sed ad Liburnos, vel Celtas referri placeat.

Hyllini sive Illyrici variis vocabulis inter se distincti.

Jure queritur eruditissimus Dalmatiæ Scriptor Scylacem, ut in aliis locis bene multis, sic etiam in hoc loco librariorum inscitia aut mutilatum, aut vitiatum esse, eumque, si quomodo fieri possit, restituere & corrigere conatur. Ac mihi in eo potissimum error videtur esse, quod cum unum tantum extet, duo ibidem Promontoria in altum procurrere dicantur, alterum quidem citra, alterum ultra Naronem: *antequam ad Naronem fluvium perveneris, ampla regio in mare provenit*. Atqui tantum abest, ut ex ora maritima inter Nestum & Naronem *ampla regio* in mare promineat, ut potius ora ipsa paullulum recedat, coarcteturque, & duobus quasi brachiis, altero ad Nesti, altero ad Naronis ostia modice exporrectis, mare complectatur, & sinum quemdam efficiat. Alterum vero Promontorium, quod Scylax juxta, seu potius ultra Naronem locat, est Peninsula Onæi sive Stagni, quæ non longe ab ostiis Naronis continenti annexa, tractu satis longo, Occasum versus in mare procurrit; huic vero primum Melita insula propius ab littore, deinde longius pars Corcyræ Melenæ a Meridie objacent, modico interfluo Euripo. Stephanus Byzantius, quamvis Nestos populos nusquam nominet, urbem tamen, & fluvium commemorat, cui nomen erat *Nesto*, itemque regionem Nestin appellatam: *Nestus urbs, & fluvius Illyriæ; Gentile Nestius, ut Artemidorus Geograph. lib. 2. & Nestis regio*. Proxima autem Nesto fluvio, quem alii Tilurum vocant, & civitas & regio cogno-

De Reg. Dal. & Croat. lib. I. cap. IV.

Non duo; sed unum tantum Promontorium ultra Naronem, quod nunc Peninsula Stagni dicitur.

Nestus civitas & fluvius; Nestis regio.

gnominis fuerit necesse est; quo fit, ut Nesti populi ab Occasu finitimi essent Maniis, & Scylax recte atque ordine Nestos Maniis praeposuerit.

Porro idem Scylax, quamvis Nestorum fines usque ad Naronem proferre, hujusque amnis interjectu Nestos a Maniis disjungere videatur, tamen ex ejus verbis ac descriptione satis perspici potest, ab eo Manios cum Nestis intra Naronem collocatos esse. Nam orae maritimae descriptionem persequens, haec loca Maniis attribuit.

MANII.

Maniorum regio.

Post Nestos vero Naron fluvius est, aditu satis amplo; nam & triremes illum subeunt ad Emporium usque LXXX. stadiis sursum a mari distans. Hi autem genere Illyrii sunt, nomine Manii. Lacus autem introrsum juxta Emporium illud magnus est, usque ad Autariatas Illyricam gentem pertingens, in quo lacu insula est CXX. stadiorum culta admodum, & fertilis. Ex hoc lacu Naro amnis profluit.

Manii apud lacũ, unde Naro profluit.

Lacus ille, unde Naro profluens primum directe fertur Orientem versus, deinde alveo in Meridiem reflexo ad mare decurrit, itemque Emporium, quod idem lacus alluit, sunt citra Naronem, & Dalmatiae antiquae ac primigeniae finibus continentur. Hic autem habitasse ait Illyrios, qui cognominati sunt Manii: *Hi autem Illyrii sunt nomine Manii*. Praeterea Scylax Sinum illum, qui oram Dalmaticam inter Nestum Naronemque circumflexam, & insulas e regione obversas fluit, Manium appellat; ex quo efficitur, ejus orae sinusque accolas fuisse Manios, quippe cum nomen vel huic sinui dederint, vel ab eo ipsi acceperint. Itaque Manios tetrarchendos esse citra Naronem intra terminos antiquae Dalmatiae & Sinus Manius, & descriptio ipsiusmet regionis declarat. Caeterum haud negaverim Manios longius in Orientem ultraque Naronem sedes ac domicilia continuasse, quippe Scylax regionem illam describens, quam Maniorum vocabulo subjecit, eam usque ad Rhizonitas populos Illyrici proprii produxit, quibus Encheles ab Ortu conterminos fecit. Itaque Scylax Nestos, & Manios Nesto & Naroni fluminibus interjecit; hos quidem ad Orientem, illos vero ad Solem occidentem conversos. Quo autem tempore potissimum hę duę gentes floruerint, incompertum est; neque satis constat, utrum adhuc florerent, cum Scylax Dario Hystaspis filio, cujus jussu missuque oras maritimas lustravit, suum Periplum inscripsit; an vero idem Scylax ad superiores aetates respexerit, cum gentis utriusque nomen clarum in primis erat, ac nobile, multorumque sermone ac litteris celebrabatur. Sed de his satis; plura deinceps & illustriora de Autariatis & Ardięis, a quibus hęc regio, antequam Dalmatiae nomen subiret, habitata fuit, vel post Nestos & Manios indidem expulsos, vel cum ipsis Nestis & Maniis, qui avito nomine exolescente, in jus nomenque Autariatarum, vel Ardięorum migraverint, de quibus post ętatem Scylacis multi & nobiles Auctores multa & praeclara scripsere, cum de Nestis, & Maniis ne verbum quidem fecerint.

itemque in ora maritima citra Naronem ultraque.

§. II.

De Autariatis.

Hos populos Scylax, Strabo, & plerique Autariatas, Appianus Autaricos, alii Autarios, & Autarienses vocant. Autariatas ante Ardiaeos longe lateque in Illyrico dominatos fuisse, hosque illis expulsis successisse in possessionem orę maritimae, contra atque Appianus docuit, rerum Illyricarum Scriptor ex exquisitissimus lib. 1. de Rep. c. 3. animadvertit: *Autariatis, inquit, successisse Ardiaeos argumento ab Appiano relata de bellis eorum maritimis, ab Ardiaeis occupatis*. Erroris causam praebuit vulgatus Interpres Appiani, qui quendam hujus Auctoris locum male vertendo pessime depravavit. Quae enim de Ardięis scripserat Appianus, Interpres e Graeco in Latinum ad hunc modum transtulit. *Ardięi cum maris finitimi optima quaeque Autariatarum loca circa litus invasissent, eos expulere*. Atqui ex Appiani verbis in lib. qui Illyricus inscribitur, si recte interpretari velis, alia omnino, prorsusque contraria sententia elicitur: τὸ δ' αὐτὸ τρόπον καὶ Ἀρδιαῖοι τὰ θαλάσσια ὄντες πρὸς αὐτὰ ἄριστοι, πρὸς Αὐταριάτας ἀρίστους ὄντας τὰ πεζὰ, πολλὰ βλάψαντες αὐτοὺς, ὅμως ἡσσήθησαν. *Haud dissimili ratione & Ardiaei, qui maritimis opibus maxime pollebant, ab Autareis, qui terrestribus copiis valebant plurimum, postquam multis damnis eos affecissent, tamen eversi sunt*. Non itaque Ardięi oram maritimam ademerant Autariatis, quae fuit Latini Interpretis explanatio verbis illis perperam adhibita, sed Autariatę Ardiaeos, post multas clades ab his acceptas, tandem superarunt. Caussam bellorum, quae utramque gentem diu multumque exercuerunt, Strabo exposuit; eosque acriter, & assidue inter se dimicasse ait pro adipiscenda vel retinenda possessione integra quarumdam salinarum, ex quibus, contra quam inter illos convenerat, utilitatem omnem quaestumque percipere, atque ad se pertrahere utrique contendebant: *Autariatis quondam contra Ardiaeos bellum perpetuum fuit de sale, qui in confinio coquebatur, ex aqua verno tempore ex quadam convalle defluente hausta, & per quinque dies reposita. Pactum erat, ut salinis ea alternis fruerentur vicibus; pactis posthabitis, bellis decernebant*. Hujusmodi contentionum quinam exitus fuerit, & utri eorum plenam perfectamque victoriam reportaverint, scriptum non invenio apud Strabonem; sed Appianus diserte affirmat Ardiaeos, cum plurimas gravissimasque calamitates hostibus intulissent, tamen victos demum ab Autariatis, ac debellatos fuisse.

Non Autariatae ab Ardiaeis expulsi.

Appiani viciata Interpretatio corrigitur.

Ardiaei ab Autariatis expulsi.

Ego itaque sic existimo, Autariatas & Ardiaeos iisdem plane antiquissimis temporibus inter omnes Illyricas gentes potentia atque opibus plurimum valuisse, sic prorsus, ut hi quidem maritimis, illi vero terrestribus copiis praestarent. Hinc perpetua inter illos bella, alia ex aliis; quae inter finitimos populos facillime exardescunt, sive ob cupiditatem ditionis amplificandę, sive quod proximorum gloriae florentique fortunae potissimum invideri solent: neque antea ab hujusmodi bellis cessatum fuit, quam victi tandem Ardiaei Autariatis victoribus succubuissent. Sed cum post multas aetates ab Ardięis & navigationem Adriaticam, & insulas urbesque Socias populi Romani infestas fuisse apud Scriptores inveniam, id quod Romanorum arma contra Illyrios excivit, necesse est vires opesque Ardiaeorum, quas Autariatae comminuerant, iterum floruisse haud multis annis, antequam nomen exortum esset, ac Respublica Dalmatarum instituta. Itaque Ardiaei quamvis fracti, & numero ac viribus diminuti, oram tamen maritimam, quam antea possidebant, vel ejus aliquam partem retinuerint oportet. Eo loci cum essent res Ardiaeorum, diu multumque illis connitendum fuit omni opera atque industria, ut sese iterum paullatim erigerent, atque in pristinum statum restituerent. Cum Scylax annis ante Christum circiter quinquaginta supra quadringentos oram Adriatici maris descripsit, obscuri ignotique nominis Ardiaeos fuisse, illud indi-

Autariatae & Ardiaei olim potentissimi.

Ardiaei victi post, aliquot aetates interjectas iterum dominari ceperunt.

indicio est, quod Ardiæos inter ejusdem maris accolas non recensuerit; videnturque tum ab re familiari publicaque inopes, permixti cum aliis Illyriis oram maritimam incoluisse, ægreque admodum potuisse gentis reliquias tueri ac propagare in posteriores ætates. Quare Strabonem & Appianum ad vetustissima ante Scylacem tempora spectasse arbitror, cum bella inter Autariatas & Ardiæos gesta commemorant, & uno alterove sæculo ante debellatum fuisse cum Ardiæis, quam Scylax suum Periplum conficeret. Priusquam vero de Ardiæis, earumque rebus in integrum restitutis scribere aggrediar, a quibus propius absunt initia nominis Dalmatici, res Autariatarum breviter persequar, ac paucis expediam; quippe cum horum opes, atque imperium, ante annos fere ducentos, quam regio ab ipsis habitata vocari inciperet Dalmatia, funditus interierint.

In eamdem Illyrici regionem inter Nestum & Naronem Autariatas Scylax concludit, quam Nestis & Maniis attribuit, eosque longe a mari disjunctos sub ipsis ferme Alpium radicibus apud Lacum illum locavit, unde ait Naronem profluere: *Lacus autem introrsum juxta Emporium illud magnus est, usque ad Autariatas Illyricam gentem pertingens*. Nec vero si Autariatas Scylax in extremum veluti angulum hujus regionis conjecit, idcirco hisce finibus sane angustis eorum sedes circumscripsit; nam ait quidem lacum illum *usque ad Autariatas pertingere*, sed nullos huic genti terminos circumdedit. Constat autem Autarios ultra montes citraque, longe ac late fusos immensum loci propemodum obtinuisse. Hæc gens cum antiquissima esset, tum copiis opibusque inter cæteros Illyrios plurimum præstabat, & suos fines præsertim ad Septemtrionem latissime protulerat. *Autariatæ*, inquit Strabo, *maxima fuit & optima Illyriorum gens*. Nam ab Oriente & Septemtrione fines suæ ditionis ultra Scardum Montem in Mæsiam inferiorem usque ad Danubium propagaverat, Triballis domitis, atque in potestatem redactis: *Sed Autariatæ*, ait Strabo, *cum Triballos domuissent, qui ab Agrianibus*, (quos Stephanus inter Rhodopen, & Montem Hæmum in Thracia locat) *usque ad Istrum XV. dierum itineris spatium occupabant, super alios etiam Thraces & Illyrios sese extulerunt*. Citra Montes ab Occasu & Meridie confines erant Ardiæis, cæterisque populis mare accolentibus; nam ex antiquis Scriptoribus neminem invenio, qui Autariorum sedes usque ad mare Adriaticum protulerit, vel eos rem maritimam attigisse scripserit. Appianus autem, cum eos terra vel plurimum valuisse doceat, inter gentes Illyricas Mediterraneas videtur annumerasse. Præterea Strabo ditionem Autariatarum ultra Drilonem usque ad Dassaretios in Meridiem produxit, quamvis eam aliis atque aliis interjectis gentibus interruptam fuisse significet, cum multos populos Autariatis finitimos esse, eosque contingere affirmet; *Attingit autem* (Drilo fluvius) *Macedonicas & Pannonicas gentes versus Meridiem; sicut & Autariatæ & Dassaretii, aliique populi aliis partibus se & Autariatas contingunt*. In Occasum itidem usque ad Titium amnem Liburnosque jus gentemq; Autariatarum se porrexisse intelligi licet ex Plinio, qui cum vetustissimis vocabulis uti soleat, post Scardonam, quam Titius præterfluit, antiquam *Tariotarum* regionem constituit. *Liburniæ finis, & initium Dalmatiæ Scardona, in amne eo XII. M. P. a mari; dein Tariotarum antiqua regio*. Tariotas autem eos esse, quos Appianus Autarios, ceteri Autariatas vocant, & affinitas, quæ inter hæc vocabula est, ac similitudo declarat, & colligi potest ex Manuscripto Pliniano Codice membranaceo Bibliothecæ Vaticanæ n. 165, ubi legitur: *Aut ariatarum antiqua regio*. Huic Vaticanæ lectioni Scriptor Dalmata præstantissimus li. 2. cap. 2. de Regn. hanc notam apposuit. *Hæ duæ dictiones, Aut ariatarum, ex Scriptoris incuria disjunctæ pro nomine proprio Autariatarum accipiendæ sunt, ut ex primo elemento A majusculo dictionis Aut dignoscitur; & conjunctæ pro antiquissima gente Illyrica, & regione Autariatarum sumendæ, quarum Strabo, & plures alii Auctores mentionem faciunt*.

Regio Autariatarum

amplissima cis ultraque montes.

Fines Autariatarum.

Tariotæ Pliniani iidem atque Autariatæ.

Quamdiu autem, quibusve potissimum temporibus Autariatæ hunc amplissimum rerum suarum statum obtinuerint, ex antiquis Scriptoribus dignosci haud facile potest. Quo circa si ad res antiquas incertique temporis investigandas, redigendasque in aliquem ordinem Chronologicum conjecturis uti liceat, mihi quidem videntur Autariatæ in summo rerum suarum fastigio jam tum constitisse, cum Scylax vivebat, qui quamvis oras tantum populosque maritimos, jussu Darii Regis Persarum, lustrandos ac describendos suscepisset, aliquos tamen e populis Mediterraneis maxime nobiles celebresque nominavit, inter quos Autariatas etiam singulari commemoratione dignos censuit. Certe ante Scylacem debellatum fuisse cum Ardiæis necesse est. Si enim Ardiæi nondum victi ac profligati fuissent ab Autariatis, cum Scylax scribebat, hunc minime commissurum fuisse arbitror, ut Ardiæos ne nominaret quidem, cum cæteroquin eorum nomen celeberrimum idemq; notissimum esse oportuerit, quippe qui, antequam ab Autariatis subacti fuisque rebus florentissimis eversis ad summam inopiam, & paucitatem redigerentur, cum terra, tum præsertim mari plurimum pollebant, ut Appianus docet, ac bella cum Autariatis gesta, cladesque iisdem illatæ declarant. Per eadem ante Scylacem tempora Triballos ab Autariatis domitos fuisse existimo, & finibus in Mæsiam inferiorem usque ad Danubium prolatis, eos in tantas opes viresque crevisse, ut cuilibet finitimarum nationum & numero & potentia præstarent; ut jure meritoque scripserit Strabo, *Autariatas maximam fuisse, & optimam Illyriorum gentem, seque supra alios etiam Thracas, & Illyrios extulisse*. Nihilo magis compertum est, quamdiu res Autariatarum floruerint; illud tamen satis constat eos & numero & viribus valde diminutos fuisse, ut postea dicam, cum Alexander Magnus rerum potiebatur, cujus initia referri solent ad eum annum, qui est ante Virginis partum 336. Itaque optimum illum ac florentissimum rerum suarum statum adeptos esse Autariatas existimo annis amplius centum ante Scylacem, eumdemque annos itidem centum post ætatem Scylacis retinuisse. Quoniam quidem experientia docemur, fere naturales esse conversiones quasdam rerum publicarum, quæ ubi ad culmen potentiæ atque amplitudinis pervenerint, in eo nequeant diutius consistere ac permanere; quarti ante Christum sæculi pars fere dimidia elapsa jam erat, cum res Autariatarum decrescere, atque in dies fieri deteriores cœperunt. Duos populos fuisse comperio, qui potissimum vires Autariatarum attriverint, eosque ex ingentibus terrarum spatiis in exiguos sane fines compulerint, Scordiscos nimirum & Romanos: *Sunt autem*, ait Strabo, *potentia sua exuti prius a Scordiscis, deinde a Romanis*. Anno igitur circiter 350. ante Christum a Scordiscis, quos alii Gallos, alii vocant Illyrios, alii in Pannonia inferiore, alii in Mæsia superiore ad Montem Scadrum, sive Scardum locant, lacessiri

Res opes Autariatarum quando, & quamdiu floruerint.

quarto ante Christi sæculo dimidio cœptæ.

armis

armis ac tentari Autariatæ cum cœpissent, atrox ac pertinax bellum inter gentem utramque exarsit, quod, nisi alterius populi exitio propemodum extremo, restingui non potuit. Ergo post multas clades ultro citroque illatas & acceptas, tandem Autariatę devicti sunt, & iis, quos Triballis ademerant, regionibus prope universis expulsi, resque suas in angustum adducere coacti, usque adeo a pristina potentia florentique fortuna declinarunt, ut post annos fere 15. inter omnes nationes Illyricas, quæ semper habitæ sunt bellicosissimæ, nulla esset Autariatis debilior, minusque valens ad resistendum in acie, primosque hostium impetus sustinendos, quemadmodum docet Arrianus mox laudandus. Diu tamen multumque inter Autariatas & Scordiscos æquo Marte pugnatum esse scripsit Polyęnus Stratag. lib. 7. c. 49. neque aliter Autariatas, nisi militari quadam arte & astutia debellari potuisse. *Galli* (idest Scordisci) *expeditionem adversus Autariatas susceperunt; cum diu bellum duceretur, Celtæ cibaria, & vinum herbis venenatis inficiunt; & ipsi noctu relictis castris fugam capessunt. Autariatæ credentes eos metu profugisse castra invadunt, & vino cibariisque largiter fruuntur; statimque immoderato ventris profluvio prolabuntur. Celtæ supervenerunt, & prostratos occiderunt.* Arrianus cum cæteris Illyriis, qui Alexandrum Magnum e Danubio revertentem post subactos Getas repellere, atque a suis finibus avertere conati sunt, Autariatas recenset; hosque ait facili negotio ab Agrianis fusos & fugatos esse, quod tum ea gens sive ob inscitiam rei militaris, sive ob paucitatem copiarum, inter Illyrios vel minimum bello valeret; ex quo conjicias velim jam inde ab anno ante Christum circiter 335. cum Alexander Getica expeditione perfunctus in Græciam redibat, Autariatas a summa illa & excitata fortuna, quam olim rebus fortiter gerendis, & finibus imperii amplificandis nacti fuerant, ad inclinatam ac prope jacentem delapsos fuisse, sic prorsus, ut de pristina potentia, & gloria vix aliquid retinerent: cæterum eosdem haud multis post annis, mercede conductos in castris Lysimachi militasse Diodorus lib. 20. & Polyęnus lib. 4. c. 11. tradunt.

Autariatæ a Scordiscis devicti, & prorsus subacti.

ab Agrianis facile repulsi.

Sed anno ante Christum 279. alia intervenit calamitas, quæ gentem eamdem omnino afflixit ac perdidit, magnaque ex parte solum vertere coegit. Auctor est Appianus Autarios ad Delphicam expeditionem socios se Gallis adjunxisse, qui Brenno Duce, pervastata Macedonia, illatique penitus in Græciam ad Parnassum castra posuerunt, quo potiundi Delphici templi ac spoliandi causa perruperant. Sed terræ motu, fulgetris, aliisque portentis absterriti, ac variis affecti calamitatibus, alii alio pęnarum genere sacrilegi conatus pęnas dederunt. Et Autarios quidem domum reversos vis immensa ranarum repente suborta excepit; quarum putrescentium graveolentia lacus, & paludes, regionemque omnem cum infecisset, veneficis indidem emissis vaporibus Cęlo corrupto, atrox pestilentia subsecuta est, quæ Autariis soli vertendi necessitatem attulit. Sed lues illa membris eorum ac medullis adeo penitus inhæserat, ut quacumque incederent, eamdem secum afferrent, & obvios quosque afflatu pestilenti afficerent. Quare undique ab omnibus exclusi, accessuque prohibiti, cum viam multorum dierum incerti & errabundi peragrassent, atque in desertissimam planeque incultam atque inhospitam solitudinem pervenissent, quæ prope aberat a Bastarnis in Sarmatia Europęa, ibi tandem stabili certaque sede finiendi erroris, oppidum & domicilia condiderunt: *Fama est*, inquit Appianus in lib. Illyr. *Autarios Apollinis indignatione in extremam decidisse cladem; quippe eosdem, Celtasque, quos Cimbros vocant, ad Delphos perfuisse castra, statimque omnes dispersos confugisse, multa ante cęptam pugnam pluvia in eos, cum procellis fulguribusque desęviente. His vero, qui ad propria rediissent, infinitam ranarum vim subortam, quæ putrescentes flumina corruperunt. Vapore deinde ex terra exhalante, pestem Illyriorum ac corruptionem insecutam esse, quæ potissimum Autarios invasit; donec profugi a patria, ac pestem deferentes, cum nemo ob timorem suscipere auderet, 23. dierum progressi iter, ad tellurem palustrem, atque inhospitam venere; & juxta Bastarnarum gentem condidere urbem.* Rem totam brevius, & paullo aliter narrat Diodorus lib. 3. *Qui Autariatæ nominabantur, hos ranæ in nubibus cretæ, & pro usitatis delapsæ guttis patriam deserere, & in locum, ubi nunc sedes habent, profugere compulerunt.*

Autarii Socii Gallorum ad Delphicā expeditionem, re male gesta domum redeunt,

ob pestilentiam solum vertere coacti,

diu errabundi in Sarmatica solitudine tandem consistunt.

Porro ex ea gente olim potentissima lateque fusa, deinde ad miram paucitatem redacta, & in angustos fines conclusa, qui tot cladibus, ac dira illa pestilentia superstites in patria remanserant, antiquæ magnitudinis ac potentiæ vix tenue aliquod vestigium retinuerant, & aliis Illyriis permixti cum essent, eorum nomen ac memoria sic prorsus exsolevit, ut qui bella deinceps ab Romanis cum Illyriis gesta describunt, Autariatarum nusquam meminerint. Quid est igitur, quod Strabo hujus gentis victæ profligatæque gloriam Romanis attribuat? vix enim ejusdem gentis reliquiæ supererant, cum prima Romanorum classis Adriaticum trajecit, primumque Illyriis bellum Romani intulerunt. Nimirum Strabo, cum scripsit Autariatas a Romanis subactos, & *potentia sua exutos fuisse*, hoc vocabulo jampridem antiquato intelligi voluit vetustissimos illos Dalmatiæ incolas, qui olim Autariatarum nomine appellabantur; sed ad paucos redacti cum essent, ut neque nomen, neque res suas tueri per se ipsi possent, una cum cæteris Illyriis, qui a Gentio defecerant, in unam sub eodem jure ac nomine rempublicam Dalmaticam coaluerant. Id ante nos animadvertit Scriptor egregius rerum Dalmaticarum lib. 1. de Reg. c. 3. *Autariatæ tandem a Romanis non proprio, sed Dalmatarum nomine subacti fuerunt, quamvis Strabo antiquis Scriptorum nominibus usus Autariatas tandem a Romanis oppressos scribat.*

Autariatæ proprio amisso, in nomen Dalmatarum migrarunt,

una cum Dalmatis victi a Romanis.

§. III.

De Ardiæis.

Ardiæi, gens Illyrica terra olim marique præpotens, ante nomen exortum, conditamque Rempublicam Dalmatarum, sedes habuere inter Nestum & Naronem, qui Dalmatiam primigeniam ab Occasu, & ab regione Orientis definiunt, Strabone teste, qui Ardiæos contra insulam Pharon habitasse tradit in ora maritima: *Ardiæis vicina est Pharos.* Quos Strabo Ardiæos, & littera una præposita Sardiæos etiam vocat, eos Dion *Sardianos*, Plinius & Ptolemæus *Vardæos*, item *Sardiates* & *Sardiotas*, Polybius vero alias *Ardiæos*, alias communi vocabulo *Illyrios* appellant. His quippe diversis nominibus unam & eamdem gentem subjiciendam esse docent Ortelius, Ferrarius, Martinierus, & alii plerique. Eosdem vero, quos antiquitas vocabat Ardiæos, a posteris dictos esse Veralios auctor est Strabo, quod quidem vocabulum nunquam apud cæteros Scriptores usurpatum invenio.

Ardiæi gens præpotens, varie appellati.

Ardiæos & Autariatas duos olim potentissimos Illyrici populos, antiquissimis & iisdem plane temporibus nominis celebritate, ac rerum gestarum gloria floruisse diximus. Itaque perpetuis inter se bellis certabant, sive quod alteri ab alteris sibi timerent, sive quod alteri alteris imperii magnitudine excellere cuperent. Victos ad extremum Ardiæos, ac plane profligatos fuisse testatur Appianus. Quos autem ea clades & calamitas reliquos fecerat, ii ad summam paucitatem redacti, opibus ac viribus exhausti, afflicti & abjecti per multas ætates jacuerunt, sic prorsus, ut nihil rerum gerere neque terra, neque mari, quo plurimum valebant, & vix nomen suum utcumque tueri, ac genus conservare immixti cum cæteris Illyriis potuerint. Certe aut obscuri, aut nullius nominis eos fuisse oportet, cum Scylax quinto ante Christum sæculo illas oras ac gentes lustrabat, quippe cum Ardiæi vel Scylacis investigationem quamvis accuratam subterfugerint, vel huic Scriptori haud satis digni visi fuerint, quorum aliquam mentionem faceret. Quarto ante Christum sæculo ineunte Ardiæos ex illa misera jacentique fortuna, ad quam desciverant, paullatim emergere, lembos suos reficere, & rebus quæstubusque maritimis jamdiu intermissis operam dare cœpisse existimo; & cum ex illis populis, qui oram Illyricam obtinebant, Ardiæos potissimum copiis navalibus egregie instructos fuisse memoriæ proditum sit, ex hac gente in primis fuisse arbitror decem illa Illyriorum millia, quæ ex adversa continenti in Pharon insulam trajecerant, ut coloniam urbemque Græcorum ibidem haud multo ante conditam everterent. Sed Dionysius Senior Tyrannus Syracusarum maris Adriatici dominatu potitus jussit Prætorem suum, quem Lissi constituerat, Phariis opem ferre. Is vero cum ingenti triremium classe navigia Illyriorum adortus partim depressit, partim capta Lissum abduxit, amplius quinque millibus hostium interfectis. Rem narrat Diodorus Siculus, refertque ad annum tertium Olympiadis 98., qui congruit cum anno ante Christum 386. Exinde latius in dies nomen suum ac ditionem propagarunt, præsertim post res Autariorum a Scordiscis fractas eversasque; & recuperatis, quas amiserant, regionibus, suisque rebus in integrum restitutis, proximo sæculo magna ex parte evoluto, idest anno ante Christum 239. terrestribus maritimisque copiis adeo pollebant, ut primo Illyriorum cum Romanis bello, cui causam ipsi præbuerant, Italicis mercatoribus ac navigiis diripiendis, & Romanorum sociis ac federatis vexandis, magni eorum opera fuerit, Romanisque haud parum negotii facessiverint. Hunc igitur rerum suarum statum iterum adepti Ardiæi cum essent, his regionibus ac finibus sedes eorum circumscriptas invenio.

Ardiæi victi ab Autariatis;

reflorescere cœpere 4. ante Ch. sæculo.

Strabo, qui lib. 7. Ardiæos in ora maritima contra Pharon insulam locavit, eorumdem ditionem in Ortum ac Meridiem usque ad sinum Rhizonicum produxit; eos quippe cum accolis ejusdem sinus conjunxit, Pleræis intermediis, qui Onæum sive Stagni peninsulam incolebant, prætermissis, quod hi fortassis retento proprio vocabulo, commune Ardiæorum nomen subjissent. *Quidquid autem regionis ab intimo Adriæ sinu, usque ad Sardiæos & Rhizonicum sinum protenditur, montosum est, interpositum mari & Pannonibus.* Quid quod idem Strabo longius etiam fines Ardiæorum ultra Drilonem protraxit; nam inter Bessos ab Oriente & Ardiæos ab Occasu medios locat Hybrianes, & Dassaretios. *Inter hos* (Bessos) *& Ardiæos Dassaretii sunt & Hybrianes, aliæque obscuræ gentes.* Dassaretii autem trans Drilonem, lacum Lychnitim circumcolebant, quibus contermini cum essent ab Occidente Ardiæi, hos quoque necesse est trans idem flumen oram maritimam accoluisse: id quod cum Dione in fragm. admodum congruit, qui ait Sardiaeos idest Ardiæos Italis e portu Brundisino solventibus infestam navigationem fecisse; Brundisium enim e regione spectat oram illam maritimam inter Drilonem ac montes Acroceraunios porrectam, ex qua facile Ardiæi velocissimis, quibus utebantur lembis, excurrere, & Brundisinas onerarias intercipere potuerant. Nec dubium mihi videtur esse, quin Ardiæi ultra Nestum in Occasum usque ad Titium, quo terminatur Liburnia, fines suos protulerint; indicio sunt nomina, quæ vel ab Ardiæis acceperant, vel Ardiæis dederant & mons, cui hæc regio subest, dictus Adrius sive Ardius, & amnis, qui eamdem regionem interfluit, Jader sive Jadrus & Ardius appellatus, & ipsamet regio, quam Strabo Ardiam vocat. Ab Septemtrione Ardiæos intra montes, quibus Illyricum maritimum definitur, nomen sedesque continuisse intelligi potest e Strabone, qui Alpium interjectu Pannonios a Dalmatis & Ardiæis sejunxit: *Hæ sunt Pannonum montanæ planities, versus Meridiem ad Dalmatas usque & Ardiæos pertinentes.* Idem lib. 7. inter Pannoniam ab Aquilone, & mare Adriaticum a Meridie Ardiam sive Regionem Ardiæorum locavit; *Ad Adriam vero tota pene est Ardia; ac media Pannonia ipsa quoque sublimis tota;* qua impediri ait prospectum ex jugo montis Hæmi in Adriaticum mare, contra quam docuerat Polybius, quem idcirco falsitatis arguit. Quamvis autem Strabo sedes Ardiæorum trans fluvium Drilonem in Meridiem produxerit, eas tamen ultra montes in Dardaniam, vel Macedoniam intrudere non ausim. Quanta olim Ardiæi & rerum gestarum gloria, & nominis celebritate floruerint, illud in primis argumento est, quod communi gentis vocabulo & Mons Ardius, & regio Ardia, & civitas Ardia totius gentis caput, appellata est. Ardiæ urbis mentio fit apud Stephanum, sed positio ignota est. Quidquid ergo terrarum mari & montibus interpositum est a Titio usque ad Drilonem, oramque præterea maritimam ultra Drilonem Strabo Ardiæis attribuit, idest fere totum Illyricum, quod ante Agronem Regem Illyriorum, qui anno ante Christum 240. regnare cœpit, ab Occasu Titio flumine, ab Ortu & Meridie montibus Acroceauniis concludebatur. Hinc factum est, ut apud Polybium & alios scriptores vocabula Illyriorum & Ardiæorum pro Synonymis habeantur; eosdemque populos modo Ardiæos, modo Illyrios vocant. Haud tamen negaverim alias atque alias gentes Illyricas cum Ardiæis permixtas, & suis quasque ac propriis nominibus distinctas, eumdem terrarum tractum incoluisse. Quamquam vero Ardiæi usque ad Drilonem ultraque nomen suum ac genus propagassent, regionem tamen, quæ ab illis Ardia cognominata est, *totaque pene*, ut ait Strabo, *fuerat ad mare*, Titius & Naro definiebant; nam continuatio illa seriesque montium, cui ab regione subjecta nomen est Ardii, a Bebiis alpibus incipiens, desinensque in Scardum montem, tantumdem fere spatii in longitudinem ab Occasu in Orientem porrigitur. Hæc igitur fuit Ardia proprie dicta, hic orta erat gens Ardiæorum, hinc alia atque alia loca appetendo, primum in Illyricum proprium, deinde trans Drilonem, sobole in dies succrescente, colonias emiserat.

Fines Ardiæorum ultra Drilonem prolati.

& usque ad Titium in Occasum.

Ardiæi inter montes & mare.

Loca ab Ardiæis denominata.

Illyrii & Ardiæi iidem populi appellati.

Porro

Ardiæi subjecti Regibus Illyriorũ, quibus vectigal, & navales copias præbebant.

Porro Ardiæi, quamvis suis ducibus & copiis rem gererent terra marique, tamen subjecti erant Regibus Illyriorum, eisque & in bellis stipendia faciebant, & in pace vectigalia pensitabant, & jus legesque ab iisdem petebant. Nam quidquid gentium ac terrarum ab Titio flumine usque ad montes Acroceraunios Illyrici vocabulo suberat, id omne inde usque ab adventu Celtarum in jus potestatemque concesserat Regum Illyricorum; & præterea Ardiæos inter Naronem ac Titium interjectos iisdem Regibus obnoxios fuisse, horum ab Gentio postremo Rege Illyriorum defectio declarat. Nec dubium esse potest, quin Agron Pleurati filius in sua potestate habuerit Ardiæos, qui copiis terrestribus ac maritimis, ut Polybius docet, omnes ante se Illyricos Reges superabat, & regni finibus ultra Titium prolatis, ad paternam ditionem Liburnos, Istros, & Carnos adjunxerat. Teuta vero uxor Agronis post obitum mariti *Sardianis*, idest Ardiæis, imperabat Dione teste, iisque ad maria infestanda navesque Italicas deprædandas utebatur. E navigiis Ardiæorum conflata potissimum fuerat classis illa, quam Agron Mygdoniis auxilio misit contra Ætolos; itemque altera, quam Teuta trajicere jussit ad oram Epiri depopulandam, ac Phœnicem urbem Epiri opulentissimam oppugnandam, qua capta ingens omnis generis præda ad Illyrios pervenit. De utraque maritima expeditione scripsit Polybius lib. 4. qui ait potestatem a Teuta factam esse Illyriis, idest Ardiæis, ut populos cujusque generis hostium loco ducerent, ac diriperent, & quascumque possent naves sive Græcas, sive Italicas interciperent expilarentque: *suis primum concessit, ut singuli quoscumque haberent obvios inter navigandum deprædarentur; deinde parata classe, exercitum priore non minorem emisit; facta ducibus potestate, ut pro hostibus populos omnes haberent*. Hinc infesta Græcis pariter Italisque Jonica, & Adriatica navigatio reddita est; & navigiis e Brundisino, ut scripsit Dio, aliove Italiæ portu solventibus certa pernicies ab Sardianis, idest Ardiæis parata, & mercatoribus ex Italia quamplurimis, ut Polybius testatur, in piraticos Ardiæorum lembos cum incidissent, aut vita, aut merces ademptæ. Transvectos etiam mare Ardiæos, atque Italiæ oram sæpius depopulasse haud obscure significat Plinius lib. 3. c. 22. cum Vardæos vocat Populatores Italiæ: *populatoresque quomdam Italiæ Vardæi*; idest Ardiæi.

Ab Ardiæis maritima navigatio infesta, itemque ora Italica.

Issenses Socii Romanorum ab Ardiæis obsessi.

Nec vero a Sociis, fœderatisque Romanorum populis & urbibus vim atque injuriam abstinuere. Issa quippe insula ac civitas, olim Syracusiorum colonia, quæ jamdudum in fidem ac societatem populi Romani se contulerat, ab Ardiæis obsessa, & vehementissime oppugnata, prope erat, ut vi aut deditione caperetur. Issenses in summum rerum suarum discrimen adducti cum essent, Legatos Romam miserunt auxilia postulatum: huic Legationi vim addebant crebræ assiduæque Italicarum gentium querelæ de damnis sibi per Illyrios piratas ac præsertim Ardiæos illatis expostulantium. Quare Senatus populusque Romanus cum per Legatos animum Teutæ mulieris superbæ atque imperiosæ, spe metuque interposito, nequidquam tentasset, ut Illyrios ab obsidione Issensium averteret, eosque a piraticis excursionibus contineret, sociorum injurias terra marique ulcisci decrevit. Itaque anno ante Christum 229. L. Postumius Albinus, & Fulvius Centumalus Coss. cum terrestribus & maritimis copiis in Illyricum trajiciunt, & primo adventu Corcyra, quam Teuta suis præsidiis obtinebat, Demetrio Præfecto urbem prodente, in deditionem accepta, Apollonia, & Dyrrhachio Illyriorum obsidione exemptis, totius belli moles in Ardiæos incubuit; quibus victis & subactis, tantus terror Parthinos, Atintanas, aliasque gentes Illyricas incessit, ut statim, per Legatos se suaque omnia in fidem ac clientelam Romanorum traderent: *Subactis Ardiæis*, inquit Polybius, *adfuere plures Legationes populorum, in his Parthinorum, & Atintanum, qui cum omnes se fidei Romanorum permitterent, sunt in amicitiam recepti*. Ex quo Polybii loco quantæ fuerint opes, & quam celebre nomen Ardiæorum conjici posse existimat Historicus Dalmata de Reg. l. 1. c. 3. hac in eum animadversione apposita: *Quod autem Ardiæi principale nomen inter Illyrici Regni populos haberent, argumentum sumi potest ex dictis Polybii verbis; nam Parthini, quamvis Dyrrhachio proxime, & Atintanes supra eosdem & Apolloniates existentes, Romanis ad ea loca delatis, rebus Ardiæorum integris, se movere ausi non sunt; sed his debellatis, quamquam Romani ab eorum finibus jam recessissent, tamen eis se dediderunt, ut evenire solet, quando præcipua alicujus Provinciæ regio & loca tutiora capta sunt, ut cæteri saluti suæ consulant. Itaque tunc temporis Ardiæorum regio præcipua Illyrici fuit, de qua Strabo pluribus in locis mentionem fecit*. Post victos Ardiæos ventum est ad Issam, cujus gratia potissimum id belli adversus Illyrios Romani susceperant. Eo simul atque appulit classis Romana, urbis insulæque obsidio soluta est; cum Illyrii se in fugam dedissent, amissis viginti lembis præda onustis, qui in potestatem hostium venerunt. Pax deinde ita convenit, ut Teuta & Illyrii annuum vectigal Romanis penderent, neve pluribus, quam duobus lembis, iisque inermibus, ultra Lissum enavigarent. Totum fere Illyricum inter Drilonem & montes Acroceraunios præter Lissum cum Ardiæis in hac Illyrici parte jamdudum sedes ac domicilia nactis, in ditionem vel amicitiam receptum est; cæteri Ardiæi & Illyrii ab Drilone usque ad Titium traditi sunt relictique Pineo Agronis filio: *Pinnes autem*, inquit Appianus, *cæterum Agronis imperium retineret licet, atque amicus Romanis esset, si se ab superioribus injuriis abstineret, daretque operam, ut Illyrii lembi non amplius duo, & hi quidem inermes ultra Lissum ne navigarent .... & ne Demetrio quidem proditionis merces defuit*, quem Romani insula Pharia, unde oriundus erat, & Pharii cognomen acceperat, aliisque Illyricis oppidis donarunt.

Issa obsidione liberata.

Pax inter Romanos & Illyrios.

Haud multis annis interjectis Ardiæi, quos communi totius gentis vocabulo Illyrios appellant scriptores, ad ingenium redierunt, & nihilo segnius, quam antea, piraticam in Adriatico facere instituerunt, Demetrio Phario instigante, qui post obitum Teutæ, Triteutam priorem Agronis conjugem in matrimonium duxerat, & Pinei Triteutæ ex Agrone filii nondum imperio maturi tutelam susceperat, ejusque regnum administrabat. Is ergo, & beneficiorum immemor, quæ a Romanis acceperat, & Philippi Macedonum Regis amicitia fretus, conditiones omnes legesque, in quas convenerat pax inter Romanos & Illyrios paucis ante annis composita, per summam temeritatem violavit. Utrumque mare Adriaticum & Jonium prædatoriis lembis infestum reddidit, Parthinos & Atintanas, qui se Romanis tradiderant, ad defectionem compulit, agros vastavit, urbesque cepit, quæ ad Romanam ditionem pertinebant. Hinc secundum a Romanis contra Illyrios bellum susceptum,

Ardiæi impulsu Demetrii Pharii iterum mare infestant.

Bellum secundũ Illyricum, & Demetrius victus.

ptum, quod Æmilius Consul anno ante Christum 219. feliciter gessit; & Demetrio victo coactoque in Macedoniam ad Philippum Regem confugere, tum Phariam insulam, tum Dimalum, cæterasque urbes, quas beneficentia populi Romani possidebat, itemque Regni Illyrici administrationem ademit. Cæterum Pineo ætas impubis, ac rebus gerendis nondum idonea saluti fuit; ob eamque causam & Illyriis, Pineo deprecante, venia data, & huic avitum regnum integrum & incolume relictum est, interposita tributi annui pactione. Quare Ardiæi cum reliquis Illyriis intra Drilonem in fide ac ditione mansere Illyriorum Regum; cæteros autem trans idem flumen Ardiæos Romani in sua potestate retinuerunt.

Ardiæis venia data.

Quamdiu Pineus, &, qui proximus ab eo fuit, Pleuratus regnum Illyricum obtinuerunt, res apud Illyrios pacatæ fuerunt tranquillæque; siquidem Regis utriusque æquitas ac prudentia Ardiæos in officio continuit, ne maleficiis mari terrave inferendis, Romanorum contra se indignationem atque arma concitaret. Annus erat ante Christianam Epocham fere 180., regnabatque in Illyrico Gentius Pleurato parenti suffectus, cum quidquid erat generis ac nominis Ardiæi ab Narone ad Titium usque cum cæteris ejusdem regionis Illyricis gentibus ab Rege defecit. Hi autem bifariam divisi, suam utrique rempublicam nova legum ac magistratuum descriptione condiderunt. Sed qui agros urbesque Naronem inter Nestumque incolebant, posthabito antiquo Ardiæorum nomine, ab Delminio totius regionis civitate primaria Dalmatæ deinceps appellari voluerunt. Hi autem non multis post annis Nestum transgressi, ditionis fines paullatim extendere cum cœpissent, tamdem reliquos omnes Ardiæos usque ad Titium in suam potestatem redigunt, captis eorum oppidis omnino ad sexaginta, ut Vatinius in sua ad M. Tullium epistola scripsit. (epist. famil. lib. 5. ep. 10.) Ex duabus igitur una conflata est Respublica; & ne sub eodem jure solum, sed etiam nomine omnes essent, utrique Ardiæi ultra Nestum citraque appellati sunt Dalmatæ, & omnis regio Naroni ac Titio interjecta Dalmatiæ nomen sibi adscivit. In eo bello, quod Romani cum Gentio Illyriorum Rege postremo gesserunt anno ante Christum 168, Dalmatas sive Ardiæos neutrius partis fuisse oportet; cum inter gentes Illyricas, quas post devictum Gentium, & regnum Illyricum extinctum, L. Anicius Prætor ex decreto Senatus vel populi Romani stipendiarias, vel immunes esse jussit, neque Dalmatæ, neque Ardiæi nominantur. Porro cum Dalmatarum atque Dalmatiæ vocabulum magis magisque in dies omnium Sermone ac litteris usurpari cœpisset, nomen Ardiæorum sensim exsolevit, contractumque est in exiguos sane fines haud longe ab Illyrico proprio, quos Appianus Ardiæos, Florus, Plinius, Ptolemæus Vardæos vocant. Hi autem cum Palariis, gente itidem Illyrica, in Romanam Provinciam excursione identidem facta, ultra citraque Drilonem agros vastare, tecta urere, prædas inde hominum pecudumque convehere cœperant: id quod Ardiæorum nomini extremum exitium attulit. Nam anno ante Christum 135. Fulvius Flaccus Consul ab Senatu cum exercitu in Illyricum missus eos partim vi, partim metu in deditionem imperii redegit, ut ait Auctor Epist. Liv. lib. 56. *Fulvius Flaccus Consul Vardæos in Illyrico subegit*. Ac tum evenisse arbitror, quod de Ardiæis narravit Strabo, eos videlicet a Romanis ora maritima abscedere jussos, translatosque in loca alpina, & armis, omnique militari instrumento exutos, agriculturæ operam dare coactos esse; cum autem ager ille admodum esset sterilis, ut in regione aspera & montosa, atque ex eo vix percipi posset quamvis multa cultura, & magno labore quæsitum, quod tenuem in victum cultumque sufficeret, brevi ad summam inopiam & paucitatem redacti sunt, ac tantum non omnino interierunt. *Sed hos*, inquit Strabo lib. 7. *a mari in mediterranea Romani abegerunt, coegeruntque agriculturæ vacare. Est autem regio ea sterilis atque aspera, neque agricolis conveniens. Itaque ea gens tantum non funditus periit*. Primo æræ Christianæ sæculo adhuc nomen retinebant apud Geographos illorum temporum, adscriptique erant ad Naronam coloniam, tertium gentium Illyricarum Conventum, in decurias non amplius viginti distributi, ut Plinius lib. 3. cap. 22. docet: *Populatores quondam Italiæ Vardæi non amplius quam 20. decuriis*. Qui veterem Geographiam in Tabulis æneis incisam nobis tradunt, veluti Cellarius, Ardiæos seu Vardæos ad radices Montis Ardii ultra Naronem finibus admodum angustis circumscribunt, infra quos scilicet hanc gentem Romani compulerant.

Ardiæi Titium inter ac Naronem ab Regibus Illyriorũ deficiunt.

Dalmatarũ nomen adsciscunt.

Nomen Ardiæorũ obsolevit.

Qui id nomen retinuerant, victi a Romanis; & in loca montosa compulsi,

& ad summam paucitatem redacti.

Hæc ferme habui, quæ scriberem de populis illis multo vetustissimis, qui ante gentem Dalmaticam conditam, inter Nestum & Naronem, Dalmatiam primigeniam tenuerant, quæque ex antiquis scriptoribus colligere licuit. Hi vero cum in earum gentium rebus, vocabulis, locis, ac finibus describendis plerumque sint breves, & ob eam causam interdum subobscuri, nec semper inter se conveniant; necesse fuit nonnulla per conjecturas aut suppleri, aut explicari, aut connecti, & alia cum aliis conciliari; quæ quidem omnia ex iis, quæ de bellis Illyricis parte superiori descripsimus, aliquanto plus lucis accipiunt. Itaque regionem, quæ postea dicta est Dalmatia, antea obtinuerunt Nesti & Manii, Autariatæ & Ardiæi, quorum postremi cum primi omnium se Dalmatas appellaverint, Rempublicam egregiam condiderunt, quæ jus suum ac libertatem retinuit usque ad Imperium Cæsaris Octaviani Augusti.

CAPUT III.

De multiplici propagatione Nominis ac generis Dalmatici.

§. I.

Propagatio prima. Res Dalmaticæ ab exordio Dalmatici nominis usque ad initia æræ Christianæ.

Ergo Dalmatæ antea dicti Ardiæi regio dominatu depulso, ut diximus cap. 1. §. 1. & libertatem adepti anno ante Christum fere centesimo & octogesimo, nihil prius sibi faciendum putarunt, quam ut descriptione legum ac Magistratuum suam Rempublicam constituerent, ordinarentque; neque antea vi & armis, quam optimis institutis, cæterisque pacis artibus augendam illam ac stabiliendam censuerunt. Nihilo segnius in eo laboratum est, ut civitates atque arces vel novas exstruerent, vel antiquas reficerent, bellicisque operibus ac præsidiis communirent, quibus res suas partamque libertatem tueri possent. Vatinius in suis ad M. Tullium litteris Dalmatiæ antiquæ idest primigeniæ, quam Tilurus seu Nestus ab Occasu, Naro ab Oriente terminabant, oppida omnino ad viginti attribuit, quorum princeps erat & totius gentis caput Delminium, urbs natura

Dalmatæ libertatem adepti, rempublicam ordinant.

tura

Vindelicia
seu
Rhetia 2.a

Norici
Medit
rane

Dravus fl.

Rhetia Propria
seu 1.a

Alpes Rheticæ, Noricæ,

Ca

Dacia

Pars

Venetia

Concordia

Sinus Superior

Rhabo fl.

Drilo fl.

Lissus

Taulantii

Dyrrachium

Panyasus fl.

Pars

Parthini

Macedoniæ
deinde
Epirus Nova

Apsus fl.

Apolonia

Scampes

Ceraunii Montes

Dalm
sub
Imper
Romano

tura & loco munita, altissimis mœnibus, ac firmissimis propugnaculis septa; unde & regionem Dalmatiam, & populos Dalmatas appellatos ferunt. Ab hujus reipublicæ exordio anni circiter viginti intercesserant, cum res Dalmatica adeo erat valida, ut cuilibet finitimarum gentium bello par esse videretur. Itaque imperii amplificandi cupido Dalmatas incessit; & Nestum transgressi populos illos, qui ab Gentio postremo Illyriorum Rege itidem defecerant, paullatim subigere, ac sibi vectigales facere instituerunt. Id tradit Polybius: *Dalmatarum hic populus, quamdiu vixit Pleuratus, ei paruit: post obitum vero illius, cum in Regno Gentius successisset, ab illo defecerant Dalmatæ, & bella cum finitimis gerebant, vicinosque populos imperio suo subjiciebant; ita ut eorum nonnulli tributa ipsis penderent, tributum autem erat pecus, frumentum &c.* Brevi ergo tota illa regio, quæ Nesto ac Titio interjacet, in jus ditionemque Dalmatarum concessit, imperii Dalmatici finibus usque ad Liburnos propagatis. Hanc regionem per ea tempora Dalmatas adeptos esse satis declarat bellum ab iisdem haud multis post annis illatum Epetinis & Traguriensibus, qui ejusdem regionis oram maritimam incolebant. Hisce bellis, quæ Dalmatæ cum populis sibi ab Occasu finitimis gesserunt, rem Dalmaticam amplius sexaginta oppidorum accessione auctam fuisse testatur Vatinius in Epistola modo laudata: *viginti oppida sunt Dalmatiæ antiqua* (inter Tilurum & Naronem); *quæ ipsi sibi adsciverunt, amplius sexaginta;* ab Nesto sive Tiluro usque ad Titium; in his autem & Salonam numerandam esse censeo; qua ex urbe in agros proximos Epetinorum & Traguriensium excurrere, ac prædas inde hominum pecudumque abigere solebant. Hæc fuit prima imperii ac nominis Dalmatici propagatio; & Vatinius præclare admodum sciteque *Dalmatiam antiquam*, idest primigeniam distinxit a Dalmatia adjuncta, velutique adscriptitia; huic siquidem sexaginta, illi vero haud amplius viginti oppida attribuit. Hanc ferme explanationem Vatinianæ epistolæ adhibuit Scriptor non indiligens rerum Dalmaticarum lib. I. cap. I. *Ex qua Vatinii epistola distingui posse videntur ea,* (quæ in Polybii fragmento obscura habentur)... *& Delmitanos cives libertate consecuta, viginti oppidis subactis, ex urbe domina Dalmatiæ nomen indidisse censendum est, quæ Dalmatiæ antiqua Vatinius vocat, ac inter Naronem & Tilurum flumina ac montes Pannonios fuisse apparet; deinde Tiluro transmisso, sexaginta alia oppida sibi adsciscendo, usque ad mare Dalmaticum nomen protulisse, simulque Salonæ situ occupato, Tragurium & Epetium proximas Issensium civitates infestando causam primi Dalmatici belli præbuisse; & sicut Salonam inter sexaginta Dalmatarum recentiora oppida numerandam ex eo colligitur, quod secundo & tertio bello Dalmatico ejus mentio fit; ita Naronam quarti belli tempore nondum Dalmatiæ finibus inclusam diserte docet epistola ipsius Vatinii Naronæ scripta, & alia præcedens clarius.* Utraque autem gens Illyrica, Nesti seu Tiluri fluminis interjectu antea disjuncta, legum ac rerum communium nexu consociata in unius populi ac reipublicæ corpus coaluit; atque ut sub eodem etiam nomine, non jure solum omnes essent, utrique appellati sunt Dalmatæ. Ita Dalmatia suum nomen ac fines usque ad Titium protulit; quam quidem a Septemtrione montes Pannonii, a Meridie mare, ab Occasu Liburni, ab Oriente Illyrii proprii ac primigenii circumscribebant. Interea dum Dalmatæ omni contentione operaque ad fines imperii propagandos incumbunt, Romani bellum gerebant cum Gentio Illyriorum, ac Perseo Macedonum Regibus. His devictis, captis, regnoque exutis, Macedonia pariter & Illyricum proprium provinciæ formam subiit, atque ad Romanorum imperium accessit. Cum vero Anicius Prætor is, qui Gentium, Scodræ obsessum, se atque urbem dedere coegerat, Provinciam Illyricam ordinaret, tresque in partes Illyrios omnes describeret, in eaque decreti formula, quam de sententia consilii S.P.Q.R. pronunciavit, ex Illyricis populis alios tributarios, alios immunes esse juberet, pro eo ac quisque meritus fuerat, de Dalmatis ne verbum quidem fecit: quod sane argumento est Dalmatas rerum suarum augendarum cura distentos, nullam ejus belli partem attigisse; nihilque ab eis operæ militaris sive Gentio, sive Romanis præstitum esse, ob quam vel pœna, vel præmio digni haberentur.

Fines usque ad Titium propagant.

Polyb. in fragm. n. 124.

Prima propagatio nominis Dalmatici usque ad Titium prolati.

Dalmatæ igitur ad suum imperium adjunxerant quidquid terrarum ab Nesto ad Titium usque protenditur; sed periniquo animo ferebant, quod duæ urbes maritimæ Epetium & Tragurium, quæ ad Issenses Insulanos pertinebant, cum agris utrique circumjectis suam ditionem intercluderent; quam ut, depulso omni extraneo dominatu, continuarent, totamque oram maritimam sub jus redigerent, Epetinos & Traguriensés, omnia circa eas urbes populando urendoque, & quantum possent plurimum damni ac terroris inferendo, ad deditionem compellere conabantur. Nec vero ab Romana Illyrica provincia injuriam abstinebant; & ultra Naronem excursionibus identidem factis agros vicosque Daorseorum igni ac ferro vastaverant, multamque inde prædam domum retulerant. Hinc causa & occasio primi belli Dalmatici suscipiendi Romanis præbita. Nam tum ab Issensibus, qui jam usque a primo bello Punico se ad fidem amicitiamque populi Romani adjunxerant, tum ab Daorseis, quibus Romani post tertium Illyricum bellum immunitatem dederant, Legati Romam venerunt, opem & auxilium postulantes adversus Dalmatas, a quibus suos agros, suæque ditionis vicos atque oppida assidue populari ac diripi querebantur. Senatus e sua dignitate & e republica duxit sociorum causam ac patrocinium suscipere. Itaque C. Fannium misit, qui res Illyricas viseret, ac Dalmatis denunciaret, ut pro damnis illatis satisfacerent, neve ullam imposterum sociis & amicis populi Romani molestiam facesserent. Tantum abfuit, ut Dalmatæ imperata facerent, ut Legatum ipsum neque hospitio receperint, neque sine aliqua contumelia dimiserint. Quare Romani & Legati sui & Sociorum suorum injurias ulcisci ac bello persequi decreverunt. Hæc fusius ac distinctius parte prima descripsimus ex Polybio in fragm. n. 24. qui causas quidem hujus belli explicavit, sed bellum ipsum, ejusque exitum describere omisit; utrumque refert Appianus; sed cum hæc a nobis jam exposita fuerint parte prima cap. 4. de Bellis Illyricis, hic breviter eadem strictimque attingere satis esse arbitror. Hoc bellum, quod fuit primum Dalmaticum Senatus gerendum dedit M. Figulo Consuli II., cujus secundus Consulatus cum anno ante Christum 156. cohæret. Hunc arduo in loco Delminii oppugnandi causa cum castra posuisset, Dalmatæ adorti, cæso præsidio in planitiem depulsum usque ad Naronem non intermisso persequendi impetu fugarunt. Cum itaque civitas illa & mænibus, & turribus, & loci natura munitior esset ac validior, quam ut brevi tempore ac sine ingenti labore ac periculo aut vi expugna-

Dalmatæ infestant Epetium & Tragurium urbes Issensium,

itemque Daorseos ditionis Romanæ.

Legati ab Issensibus & Daorseis Romæ apud Senatum que ftide iniuriis Dalmatarum.

Bellum primum Dalmaticum.

M. Figulus aliquot Dalmatarum oppida cepit, Delminiū obsidet.

pugnari, aut ad deditionem perpelli posset; protinus ad cætera ejus gentis oppida alia ex aliis oppugnanda copias duxit, quibus in subigendis minimum laboris ac periculi militem aditurum sperabat. His in potestatem redactis, tum vero Delminium adoriri constituit; quam urbem cum omni telorum genere incesseret, ac præsertim sudibus bicubitalibus, pice ac sulphure circumlitis, admotoque igni succensis introrsum ejaculandis, omnia exureret atque corrumperet, perquam fœde vastavit. An vero Delminium aut vi, aut deditione ceperit, quasve in leges pacem Dalmatis dederit, Appianus non commemorat; sed urbis obsidione & oppugnatione breviter descripta, huic bello finem impositum esse ait. Sed cum Dalmatæ post primum bellum Dalmaticum res suas ac libertatem retinuerint, & sæpius deinceps cum Romanis pro patria pro aris ac focis dimicaverint, nemini dubium esse potest, quin Romani veniam ac pacem Dalmatis impertierint; atque ut ego quidem censeo sub his conditionibus, ut Dalmatæ civitates quidem, quas amiserant, reciperent, quas possidebant, retinerent, sed nequid damni aut molestiæ sociis Romanorum inferrent, & annuum tributum Romanis persolverent. Nam in easdem fere conditiones ante Gentium devictum, Romanos inter Illyriosque pax semel atque iterum convenerat. Delminium urbem totius gentis primariam Dalmatis relictam fuisse, eamque ædificiis ac mœnibus refectis, novisque munitionibus ad veteres adjunctis, in antiquum atque adeo in ampliorem statum restitutam esse, satis perspicue intelligi potest e Strabone, qui magnę illius urbis captę ac propemodum eversæ gloriam non M. Figulo, sed P. Cornelio Scipioni Nasicæ adscripsit.

Pax Dalmatis data.

A primo bello Dalmatico anni duodeviginti intercesserant, cum Dalmatæ sive lacessendis vexandisque populi Romani Sociis, & provinciam Romanam Illyricam devastando, sive tributum impositum detrectando, Romanorum arma iterum in suam perniciem conciverunt. Alterum igitur cum Dalmatis bellum ex auctoritate Senatus feliciter gessit P. Scipio Nasica Consul anno ante Christum 138., qui cum plurimis gravissimisque cladibus Dalmatas affecisset, tum vero Delminium urbem illam magnam, ut vocat Strabo, vi cepit, captam militibus diripiendam tradidit, & mœnibus ac propugnaculis, aliisque publicis & privatis ædificiis eversis, majori ex parte demolitus est, in angustumque spatium redegit. *Eamdem gentem*, ut scripsit Auctor Epitomes Livianæ lib. 47. *Cornelius Consul domuit.* Strabo autem lib. 3. Delminium ab Scipione captum & ferme dirutum fuisse memorię prodidit: ***Delminium magna urbs, unde genti nomen; eam urbem Nasica exiguam redegit.*** Pace facta in easdem leges, quibus Dalmatas Romani post primum bellum obstrinxerant, sua Dalmatis & libertas & Respublica incolumis mansit. Tum Dalmatę Delminio mœnibus nudato, tectis, ędificiisque diminuto, arcem ac sedem imperii e locis mediterraneis ad oram maritimam transtulerunt, & Salonę collocarunt; quæ civitas firmissimis propugnaculis ac mœnibus septa & numero tectorum, & incolarum frequentia brevi in eam amplitudinem, tantasque opes crevit, ut Dalmatiæ totius principatum pro dignitate gerere ac sustinere posset. Nec vero ei assentior, qui lib. 1. cap. 8. de Reg. scripsit: ***Delminio primo bello Dalmatico exusto, in locum ejus Salonam successisse, cum secundo tantum***

Secundum bellum Dalmati.

Delminiū eversum.

Dalmatę pace ab Romanis impetrata imperii Dalmatici sedē transferunt Salonam.

bello Salonæ mentio reperiatur. Nam post primum bellum a M. Figulo confectum, Delminium a Dalmatis restauratum esse, atque in pristinam formam atque amplitudinem restitutum satis declarant, quæ Strabo scripsit de magna illa urbe per P. Nasicam mœnibus spoliata, diminutaque ædificiis, ac tantum non funditus eversa. Sed cum scriptor ille Dalmaticus bellum a Publio Scipione Nasica cum Dalmatis gestum imprudens prætermiserit, in eo autem bello, quod Cæcilius Metellus Consul Dalmatis intulit, quodque ipse secundum Dalmaticum vocat, cum tertium fuerit, Salonam ab Romanis obsessam apud Appianum invenerit; idcirco putavit post primum bellum, imperii Dalmatici sedem Delminio Salonam fuisse translatam. Itaque ad id, quod scripsit Strabo, magis apte congruenterque dicitur Salona in locum Delminii substituta fuisse, tum cum Nasica urbem illam excisis mœnibus ac propugnaculis, & quamplurimis ædibus aut dirutis aut incensis ex ingenti, quod occupabat, spatio, in exiguum sane gyrum coegit, anno duodevigesimo postquam M. Figulus primum cum Dalmatis bellum confecerat.

Hac belli utriusque alea sane periculosa perfuncti, multisque cladibus affecti cum essent Dalmatæ, ad resarcienda plurima & gravissima, quę acceperant, damna, resque suas in integrum restituendas, augendasque bonis & honestis rationibus cogitationem omnem curamque verterunt. Quapropter per annos fere sexaginta nihil seu negotii seu molestiæ Romanis aut eorum Sociis per Dalmatas exhibitum invenio. Cæterum quamvis Dalmatæ suas res agerent, neminem lacesserent, nullis nocerent; ne sic tamen tranquillis ac pacatis esse licuit. L. Cæcilius Metellus anno ante Christum 117. Consulatum iniit cum Q. Mucio Scævola. Is, dum Romana res, ab hostibus externis otium nacta, nullam sibi bellicæ laudis adipiscendæ occasionem præbebat, ut gloriæ segetem alicunde ac triumphi materiem quæreret, Dalmatas innoxios atque immerentes ultro armis petere decrevit. Itaque exercitum conscripsit, classem adornavit, cum omnique obsidendarum urbium apparatu in Dalmatiam trajecit. Ad Salonitanam oram cum appulisset, nemine prohibente in portum invectus, & exscensu in terram facto Salonam terra marique obsidere aggreditur. Sed vix copias ad urbem admovet, cum Dalmatæ, seu quod tum a militibus, tum a cæteris rebus ad sustinendam obsidionem necessariis imparati essent, seu quod nollent se rursus, suasque res in discrimen committere, januas ultro patefaciunt, & obviam effusi Consulem perhonorifice excipiunt, in urbem deducunt, liberalissime tractant; & cum apud Salonam hibernare statuisset, tam Consuli, quam militibus omnia, quæ ad victum & militarem commeatum pertinent, large benigneque suppeditant. Ita Metellus Salona incolumi intactaque discessit, ac Romam reversus, perinde quasi bellum magnæ molis, ingentisque periculi gessisset, de Dalmatis triumphavit, atque adeo si Superis placet, Dalmatici cognomen assumpsit. Hæc breviter Appianus: *Secutis temporibus Cæcilius Metellus Consulatum adeptus, nihil delinquentibus Dalmatis, una triumphandi libidine, bellum inferre decrevit, a quibus amice susceptus, apud Salonas eorum urbem transegit hyemem, & Romam reversus triumphavit.*

Metellus nullo jure sed injuria Dalmatis bellū tertium intulit,

Dalmatis amice exceptus, Salona incolumi, Romam revertitur, & de Dalmatis triūphat.

Cum Romani duobus gravissimis bellis confligtarentur, Mithridatico, ac civili ex Mariana factione exorto, nescio quid in Dalmatia & proxi-

mis

mis regionibus turbatum esse reperio. Nam L. Sylla, cui Senatus bellum Mithridaticum mandaverat, recuperata Græcia, cæterisque provinciis, quas occupaverat Mithridates, hujusque exercitu ad internecionem cæso, interea dum de pace agi cœptum erat, Dalmatas sociali contra Romanos fœdere cum finitimis populis conjunctos vicit anno ante Christum 85. easdemque pacis conditiones accipere coegit, quibus eos Romani post primum & alterum bellum Dalmaticum adstrinxerant. Id ex Eutropio lib. 5. intelligi potest: *Omnes*, inquit, *Mithridatis copiæ extinctæ sunt,... Hac re audita Mithridates cum Sylla de pace agere cœpit. Interim eo tempore Sylla etiam Dardanos, Scordiscos, Dalmatas, & Mæsos partim vicit, alios in fidem accepit*. Anno autem proximo pace cum Mithridate facta, ita ut is Asia, Bithynia, & Cappadocia cederet, Sylla in Italiam reversus civile bellum, Marianis partibus profligatis, intra biennium confecit. Annus erat ante Christianam Epocham 78, M. Æmilio, & Q. Luctatio Catulo Coss. cum Senatus ad comprimendos Dalmatas rursus Illyricæ Provinciæ sociisque Romanorum infestos in Dalmatiam cum exercitu trajicere jussit Cn. Cosconium Proconsulem. Is Salonam terra marique obsessam, vehementerque oppugnatam, demum in potestatem redegit; ac Dalmatis clade multiplici affectis, eaque Dalmatiæ parte, quæ vergit ad mare, iisdem adempta, huic bello intra duos annos finem imposuit. Hæc Eutropius: *Ad Illyrium missus est Cn. Cosconius Proconsul; multam partem Dalmatiæ subegit, Salonas cepit, & composito bello, Romam post biennium rediit*. Senatus minime censuit Salonam Dalmatis restituendam, quæ cum proxime Tragurio & Epetio Issensis Sociorum urbibus immineret, opportunissimam se Dalmatis præbebat ad decursiones in agros utriusque urbis faciendas, eosque vastandos ac diripiendos. Itaque tum Salonam, tum cæteras maritimas civitates hostibus ereptas in sua potestate retinuit. Dalmatæ autem in loca mediterranea, & subalpina compulsi fines Imperii, paullulum quidem a Meridie oraque maritima contractos, salvos tamen nullaque ex parte diminutos inter Naronem & Titium ab Ortu in Occasum retinuerunt. At provinciæ Romanæ Illyricæ fines secus mare in Occidentem usque ad Titium ac Liburniam producti sunt, adiecta Salona, cæterisque civitatibus maritimis, quas Romani Dalmatis ademerant. Verum eadem Romana provincia, itemque Illyricum, per hæc tempora insigni detractione diminutum fuisse arbitror. Nam pars extrema Illyrici vergens ad Meridiem inter Drilonem ac Montes Acroceraunios ab Illyrico avulsa, vocabulo & finibus Macedoniæ contineri cœpit, qua quidem urbium ac terrarum accessione aucta cum esset Macedonica Romanorum provincia, fines suos usque ad mare protulit. Quare Scriptores fere omnes, qui intra finem proximi hujus ante Christum sæculi, aut prioribus æræ Christianæ sæculis floruerunt, veluti M. Tullius, Plinius, Dio Cassius, & alii plures hanc regionem Illyrico nomini exemptam Macedoniæ attribuunt, ut parte prima demonstratum est. At Cæsar idem in Commentariis de Bello civili eandem regionem ut ab Illyrico secludit, sic a Macedonia distinguit, propterea quod Macedoniæ vocabulo veterem tantum propriamque Macedoniam, non vero hanc paucis ante annis adiectam & adscriptitiam subjecit. Itaque Provincia Romana Illyrica, præter Illyricum proprium duobus fluviis Naroni, & Driloni conclusum, extendi cœpit in Occasum, complectique oram maritimam ad Titium usque porrectam, cui deinde Liburnia quoque accessit; seclusis locis atque urbibus Mediterraneis & alpinis, quas inter Naronem ac Titium Dalmatæ obtinebant. His regionibus ac finibus Provinciam Illyricam circumscribit Cæsar in suis Commentariis, cum Illyricum nominat, quam provinciam Senatus, cum utraque Gallia, eidem administrandam tradiderat. Provinciam Illyricam Romani, post captam Salonam, in duos Conventus partiti sunt, Naronianum, ad quem Illyrii proprie dicti, & Salonitanum, ad quem urbes populique maritimi Dalmatiæ pertinebant; nisi forte paullo antiquior fuerit Naronianus; quippe cum Varronis ætate, qui anno ante Christum 60. florebat, jam celeberrimus esset, multoque frequentissimus, nam idem Varro apud Plinium LXXXIX. *civitates eo ventitasse*, auctor est. Conventus autem Salonitani per hæc ferme tempora constituti mentio est apud Cæsarem lib. 3. de bello civili, ubi scriptum est, *Conventum Salonarum* neque pollicitationibus, neque denunciatione periculi a Cæsaris amicitia abduci potuisse. Prioris Conventu Narona, alterius Salona caput erant; duæ urbes temporibus illis totius Illyrici facile principes. Salonam iisdem fere temporibus deducta est Colonia civium Romanorum; idque cum veteres inscriptiones, tum Aulus Hirtius in libro de Bello Alexandrino declarant, quod anno ante Christum 47. gestum est; quo quidem tempore Salonam, ut Hirtius tradit, cives Romani fortissimi, fidelissimique incolebant. Sed de Conventu & Colonia Salonitana, cum de Salona speciatim agemus, diligentius dicemus, & copiosius.

Proximo ante Christum sæculo fere dimidio jam Romæ florebat gratia, opibus, honoribus, & rerum gestarum gloria C. Julius Cæsar, ad quem deinde totius Imperii summa pervenit. Huic Senatus anno ante Christum 59. Illyricum & Galliam Cisalpinam in triennium, Transalpinam vero in quinquennium decrevit, easdemque provincias quadriennio post in alterum triennium prorogavit; quas novem annis administravit, ut auctor est Svetonius in Julio cap. 10. Quo temporis intervallo Galliam fere omnem transalpinam domuit, atque in provinciæ formam redegit. Quamvis autem totius Gallici belli ac regiminis moles in eum incumberet, consueverat tamen quotannis, ut ipse testatur lib. v. de bell. Gal. cap. 1. ab hibernis in Italiam discedere; & temporis, quod satis esset, curæque in peragendos Illyrici ac citerioris Galliæ conventus impendere. Porro cum Cæsar trans alpes abesset in Gallia, Dalmatæ, quos ab infestanda Romana Provincia, & Romanorum sociis lacessendis, tum leges pacis sæpe cum Romanis redintegratæ, tum superiorum temporum incommoda ab illis accepta deterrebant, arma in Liburnos finitimos convertunt, quibus nullum ad eam diem fœdus, nulla societas cum Romanis intercessisse legitur. Nec ostenderunt bellum prius, quam intulerunt; nam Liburnis imparatis, ac nihil tale metuentibus, Promonam urbem munitissimam eripiunt, utrique genti ad suos fines tuendos mirifice opportunam. Erat Promona in ipso Liburniæ Dalmatiæque confinio, ex arduo præruptoque loco imminens, cujus positionem declarat mons præaltus etiamnum veteri vocabulo appellatus Promina, qui ab fontibus Titii haud longe in Orientem distat. Liburni neque copiis, neque viribus ad recuperandam urbem bellumque gerendum, Dalmatis pares erant. Commodum per eos dies Cæsar ab ulteriore Gallia, ut singulis annis facere solebat, in Italiam venerat, nec longe ab Illyrico aberat. Itaque Liburni Legatos miserunt, qui se suasque urbes in

L. Sylla a Dalmatis prospere bellum gessit.

Salonam Cn. Cosconius obsedit.

Dalmatarum fines a Meridie contracti.

Provincia Illyrica in Occasum usque ad Titium prolata, & in duos conventus divisa.

Naro & Salona urbes primariæ, & sui quæque Conventus caput. Salonitana Colonia.

C. Julio Cæsari Illyricum & Gallia utraque decreta.

Dalmatæ bellum Liburnis inferunt, Promonam eisdem eripiunt.

Liburni ad Cæsarem confugiunt, seque in fidem Romanorum tradunt.

in Romanorum potestatem traderent, sub ea conditione, ut Cæsar adversus Dalmatas auxilia sibi copiasque submitteret: *Quo autem tempore Cæsar apud Celtas cum imperio erat*, inquit Appianus, *Dalmatæ cæterique benigniori fortuna utentes Illyrii Liburnis, quæ item Illyriorum gens est, Promonam urbem abstulere. Liburni in populi Romani fidem concedentes, Cæsaris in propinquo agentis opem implorarunt*. Hinc habes, quo tempore, quam ob causam, quave ratione Liburnia in jus ditionemque populi Romani concesserit. Nam ex antiquis scriptoribus neminem invenies, qui ante hæc tempora Liburnos vel a Romanis subactos, vel iis bellis implicitos fuisse commemoret, quæ Romani aut cum Illyriis, aut cum Istris gesserunt. Unus est Appianus, qui tempus indicet, causamque explicet Liburniæ Romanis deditæ. Nec vero ullus est, qui societatis amicitiæve Liburnorum antiquitus cum Romanis initæ mentionem faciat. Eutropius quidem scripsit naves Liburnas primo bello Punico, primoque navali conflictu præclaram Romanis operam navasse; sed eas Romanis subsidio missas non a Liburnis dixerim, sed ab Issensibus antiquissimis Romanorum Sociis, qui eo genere navium itidem, ut cæteri omnes Illyrii, sive ad piraticam faciendam, sive ad prælia maritima conserenda, sive ad exportandas invehendasque merces utebantur. Suspicari tamen licet de veteri aliqua Liburnos inter Romanosque amicitia ex iis, quæ Aulus Hirtius lib. de bel. Alexand. scripsit de Jadertinis Liburniæ populis, *quorum semper in rempublicam constitisse* ait *singulare officium*. Huic adverbio, cum *semper* dixit, subjecta ea notio est, ut intelligi voluerit Jadertinos suam Romanis egregiam voluntatem & temporis diuturnitate, & officiorum in eos collatorum præstantia probasse; ac propterea Liburnos jam inde antiquitus cum Romanis amicitiam coluisse. Sed utcumque seu vetus seu nulla fuerit antea cum Romanis Liburnorum conjunctio aut societas, illud ex Appiano satis constat, Liburnos hoc primum tempore, idest tribus, vel quatuor annis ante bellum civile, sub Imperium populi Romani se ultro contulisse.

Provincia Illyrica Romanorum aucta accessione Liburniæ.

Tum Romana Illyrica provincia aucta accessione Liburniæ, ad quam Japydia maritima pertinebat, fines suos in Occasum usque ad Arsiam propagavit, & præter Dalmatas, quidquid tum erat generis ac nominis Illyrici usque ad Venetos in potestate Romanorum fuit; nam Istria & Carnia, extremæ ad Occasum Illyrici regiones, jam pridem ad jus ditionemque Reipublicæ Romanæ accesserant. Tertius deinde adiectus est Provinciæ Illyricæ Conventus Scardonitanus denominatus ab Scardona Liburniæ oppido frequenti sane ac nobili, ad quem Japydes & Liburnos Plinius adscripsit.

Tertius Illyrici Conventus Scardonitanus.

Nec multis post annis Jadera Romanam coloniam excepit. Eodem ante Christum proximo sæculo Issenses insulani, cum ad eam diem socii fuissent Romanorum, cum Epetio & Tragurio, quo tutiores essent ab incursionibus Dalmatarum, ultro se Romanis tradiderunt. Nam Plinius, qui primo æræ Christianæ sæculo floruit, Issam & Tragurium Romanis civibus colonis attribuit.

Issenses se Romanis tradunt.

Legati Cæsaris a Dalmatis contempti; Cæsarianæ copiæ cæsæ.

Cæsar Liburnis in suam populique Romani ditionem acceptis, protinus ad Dalmatas misit, qui eos edoceret Liburnos jam esse sub imperio clientelaque Romanorum, denunciaretque ut Promonam illis ereptam restituerent, caverentque imposterum, ne quid damni molestiæve Liburnis inferrent. Hujusmodi jussa cum Dalmatæ contemnerent etiam, non solum abnuerent; Cæsar nulla interposita mora, Duces militesque ex eo, quem habebat, exercitu selectos in Dalmatiam proficisci jussit, qui Dalmatas vi atque armis imperata facere cogerent. Sed longe alium quam sperabat, expeditio hæc Dalmatica exitum habuit, nam Dalmatæ, Cæsarianas copias adorti, omnes ad unum milites cæciderunt. Mirum quam illius cladis nuncius vel dolore vel iracundia Cæsaris animum perculerit; ultionem tamen in aliud tempus differendam censuit, propterea quia discordiæ intestinæ, quæ jampridem illi cum Pompejo intercesserant, cum jam ad bellum civile spectarent, Cæsaris cogitationes curasque alio avocabant. *Cæsar*, ait Appianus, *misit, qui Promonam tenentibus denunciaret, ut oppidum Liburnis redderent; cumque ii contemnere imperium viderentur, validam armatorum manum submisit, qui omnes ab Illyriis concisi sunt, neque Cæsar ultus est: non enim Pompejanæ discordiæ implicito satis in eam rem otii fuit; erumpente autem in bellum discordia, Cæsar cum copiis, quas habebat, hyeme a Brundusio Jonium transmisit &c.* Hæc autem acta chronologice ad hunc modum distribui, & in suos quæque annos revocari possunt. Anno ante Christum 52. Dalmatæ Promona Liburnis adempta potiuntur; anno proximo consecuta est Legatio ad Cæsarem, ac deditio Liburnorum; demum 50. ante Christum anno Dalmatæ & Cæsaris mandata respuunt, & Cæsarianas copias cædunt.

In bello civili inter Cæsarem & Pompejum, Illyrii & Salonitani Cæsaris partes sequuntur: Dalmatæ neutrius partis, Cæsari tamen infesti.

Annus erat ante Christianam epocham 49. C. Claudio Marcello, & L. Cornelio Lentulo Coss. cum bellum civile Pompejum inter ac Cæsarem coortum est, quod Romanam Rempublicam in duas factiones distraxit. Cæsar cum satis intelligeret, quantum rei suæ interesset Illyricum in sua potestate habere, Q. Cornificium quæstorem suum proprætorem cum duabus legionibus illuc misit, qui magnam illius provinciæ partem in Cæsaris fide atque obsequio, prudentia ac diligentia sua, ut ait Hirtius, & summa cum laude retinuit. Cæterum Iadertinos, & Liburnos, ut videtur, a Pompejo, Salonitanos cæterosque Illyrios a Cæsare stetisse Hirtius tradit. Issam Insulam, & urbem nobilissimam ejus regionis, cum antea fidem suam Cæsari obligasset, M. Octavius Dux Pompejanus ab Cæsaris amicitia avertit. Dalmatas vero, cum sui juris essent liberique, neutrius partis fuisse invenio; quamquam ab Cæsare, quam a Pompejo alieniores se præbuisse videantur: quippe identidem cum vastarent, & exinanirent agros, unde aliquid commeatus ad copias Cæsarianas alendas suppeditari posset, coactus est Cornificius in eos arma vertere, qui castella complura locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursiones faciendas, expugnavit, ut docet Hirtius lib. de bello Alexand. qui eam regionem Cæsari infidelem atque infestam fuisse affirmat. Præterea auctor est Cæsar lib. 3. de bell. civ. a M. Octavio non modo Issam Insulam ab sua amicitia abductam, sed Dalmatas etiam contra se concitatos; idemque confirmat Aulus Hirtius, qui scripsit M. Octavium post Pompejum prælio Pharsalico victum, fœdera cum barbaris idest Dalmatis percussisse, compluribusque locis Cæsarianorum militum oppugnasse præsidia partim classe per se, partim pedestribus copiis per barbaros, quorum animos sponte sua erga Cæsarem male affectos vehementius incenderat.

Anno ante Christum 48. C. Julio Cæsare II. & P. Servilio Coss. Cæsar ad Pharsaliam cum hoste conflixit. Pompejus cæso amissoque exercitu in Ægyptum ex fuga profectus, Ptolemæi Regis, ad quem confugiebat, jussu necatur. At Cæsar cum complures adversarios in Illyricum, reliquiis ex

fuga

fuga collectis, se contendisse audiret, litteras Brundisium ad Gabinium misit, uti cum legionibus tyronum, quæ paullo ante conscriptæ fuerant, trajiceret in Illyricum, conjunctisque copiis cum Q. Cornificio, si quod periculum provinciæ a Pompejanis inferretur, depelleret, sin ea non magnis copiis tuta esse posset, in Macedoniam ad se legiones adduceret. Hæc Hirtius. Itaque Gabinius, ut docet Appianus, ora Jonii, idest Adriatici, *circuitu peragrata*, ne in hostium classem incurreret, peditum equitumque copias navibus impositas in Illyricum traduxit. Dalmatæ cum sibi a Cæsare victore metuerent, eumque exercitum contra se comparatum adductumque existimarent, Gabinianas copias adorti ingenti clade afficiunt. Exercitu ferme ad internecionem deleto, duobus millibus amplius militum cæsis, tribunis quatuor, centurionibus duodequadraginta, ut Hirtius tradit, cæteris disjectis, & in fugam aversis, Gabinius cum paucis Salonam se recepit; summaque ibi difficultate rerum omnium pressus, intra paucos menses morbo periit. Quæ Hirtius paullo aliter & fusius narrat, eadem fere Appianus scripsit: *Cohortes autem peditum quindecim, & tria millia equitum Gabinius per Illyricum eidem adduxit, ora Jonii circuitu peragrata. Illyrii reputantes ea, quæ non multo ante in Cæsarem commisissent, cum ejus victoriam exitio sibi futuram providerent, impetu facto universum Gabinii exercitum, (excepto Duce, paucisque præterea fuga elapsis) conciderunt, magnamque ex tantis spoliis, & cæteri ad bellum apparatus copiam obtinuere*. Cæsari persequendis profligandisque Pompejanis implicito haud tantum otii erat, ut acceptas a Dalmatis injurias ulcisci posset.

Dalmatæ Gabinianas copias cædunt.

Gabinius Salonam se recipit, ibique moritur.

Cæsar tum rebus Ægyptiacis, regno illo Cleopatræ Ptolemæi sorori tradito, tum Asiaticis compositis, bellisque omnibus civilibus in Africa & Hispania confectis, Romam rediens triumphavit anno ante Christum 45. Exinde Imperatoris titulus ei decretus, Consulatus in decem annos & Dictatura perpetua. Dum in apparandam expeditionem contra Getas & Parthos omni cogitatione curaque incumbit, Legati ab Dalmatis veniunt, qui ab Cæsare veniam eorum, quæ adversus illum admiserant, pacemque orarent; verebantur enim, ne Cæsar, exercitu per Illyricum in Orientem traducto, obvios se in itinere aggrederetur, pœnasque reposceret. Legatorum oratio confidentior fuit atque arrogantior, quam pro more supplicum & reorum conditione. De militari enim virtute, bellicisque laudibus gentis Dalmaticæ plura, & insolentius, prædicabant jactabantque, quam tempus & causa posceret; nec venisse videbantur, ut veniam ab eo peterent, sed potius ut suam ei amicitiam ac societatem gloriabundi offerrent. At Cæsari, quamvis tanta impudentia atque arrogantia iracundiam & stomachum moverit, in præsentia tamen visum est dissimulatione uti, ne quid moræ neque impedimenti se a Parthico bello suscipiendo retardaret. Paucis itaque, & pro sua ac Reipublicæ dignitate respondit, ita veniam Dalmatis ab se impertitum iri pacemque, si obsides darent, annuoque tributo se ipsi subjicerent. Acceptis, quæ ferebantur, pacis conditionibus, utrumque polliciti sunt Legati; & Cæsar Vatinium, cum exercitu in Dalmatiam misit, qui promissa ab Dalmatis exigeret, aut vi & armis præstare cogeret. Hæc ferme Appianus, qui generali Illyriorum vocabulo potissimum Dalmatas designavit; sed commune maluit, quam proprium gentis nomen adhibere, propterea quod supra scripserat non Dalmatas solum, sed alios etiam Illyrici generis populos contra Liburnos conspirasse. Rem totam ex Appiano accipe; *Cæsar gerendis rebus adversus Pompejum, Pompejoque sublato, reliquiis ejus partium, quæ multæ & variæ supererant, profligandis distentus erat; sed cum omnibus constitutis Romam reversus, expeditionem adversus Getas & Parthos suscepit, metuentes Illyrii, ne se in itinere positos aggrederetur, Legatos Romam mittunt, qui præteritorum veniam poscerent, seque in amicitiam ejus societatemque darent, Illyriorum gentem veluti bello inclitam extollentes: ille quanquam institutam adversus Parthos expeditionem festinaret, tamen pro dignitate Populi Romani illis respondit, minime amicorum loco habiturum eos, qui talia perpetrassent, veniam autem daturum, si se tributo subjicere, obsidesque dare vellent; Dalmatis utrumque pollicentibus, Vatinium multis cum pedestribus, & equestribus copiis ad eos mittit, qui levia quædam tributa imponeret, obsidesque reciperet*. Sed Vatinium jussum esse cum justo exercitu in Dalmatiam proficisci, non ut Dalmatis sub eis, quas Legati acceperant, conditionibus veniam ac pacem daret, sed ut bellum iisdem inferret, ex litteris Vatinii ad M. Tullium satis perspicue intelligi potest. Quare quod de tributo & obsidibus legati promiserant, id neque ratum habuerint Dalmatæ, & omnia Legatorum acta resciderint oportet. Quæ cum Cæsari nunciata essent, jussus est Vatinius copias trajicere, ut vi atque armis Dalmatarum audaciam compesceret. Nam antequam Vatinius Roma discederet, bellum decretum fuisse contra Dalmatas tertia ejusdem Vatinii ad M. Tullium epistola declarat: *Ego*, inquit, *post supplicationes mihi decretas in Dalmatiam profectus sum, sex oppida vi oppugnando cepi; unum hoc, quod erat maximum, quater a me jam captum &c.* In superiore autem epistola idem Vatinius graviter queritur de Cæsare, quod de suis supplicationibus, & rebus gestis Dalmaticis adhuc ad Senatum non referat, quasi vero non justissimi triumphi in Dalmatia res gessisset: *nam si hoc*, inquit, *expectandum sit, dum totum bellum conficiam; viginti oppida sunt Dalmatiæ antiqua; quæ ipsi sibi adsciverunt, amplius sexaginta; hæc nisi omnia expugno, mihi supplicationes non decernentur; longe alia conditione ego sum, ac cæteri Imperatores*. Quid est, oro, quod Vatinius in hac epistola postulet, ut sibi ob rem Dalmaticam bene gestam supplicationes decernantur; cum in posteriore affirmet sibi ante suum ex urbe discessum, supplicationes jam decretas fuisse? quæ duo inter se contraria ut concilient Interpretes, alii alias explicationes adhibent, quas omnes Ubertinus Crescentinus improbat; verum ipse, ut mihi videtur, nihilo probabiliorem affert. Duo genera supplicationum distingui oportet; alterum Imperatoribus decerni solebat post hostes devictos, remque feliciter & e sententia gestam; cujusmodi supplicatio prærogativa quædam triumphi existimari solebat, Tullio teste: *Quod si triumphi prærogativam putas supplicationem, & idcirco casum potius, quam te laudari mavis: neque supplicationem sequitur semper triumphus*. Id genus supplicatio decreta fuit Cn. Pompejo, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, quæ decem ipsos dies tenuit; itemque C. Cæsari post bellum Gallicum prospere gestum, quindecim dierum spatio producta, quod ante id tempus acciderat nulli. Alterum supplicationis genus indici solebat pro felici militarium expeditionum præsertim difficilium successu, ut ea res prospera ac læta eveniret. Hujusmodi fuit supplicatio, de qua Livius lib. xxxi. cap. 8. *Ab hac ratione in suffragium missi, uti rogarant, bellum jusse-*

Legatio Dalmatarum ad Cæsarem.

Dalmatis obsides imperati, & tributum impositum.

Dalmatæ tributum & obsides dare abnuunt.

Vatinius cum exercitu in Dalmatiam missus.

Ep. famil. xv.

Duplex genus supplicationum.

Cic. de Provinc. Consul.

Cæs. de Bel. Gall. lib. 2.

jusserunt. Supplicatio inde a Consulibus in triduum ex SCto, indicta est, obsecratique per omnia pulvinaria Dii, quod bellum cum Philippo populus jussisset, id bene atque feliciter eveniret. Porro Vatinius in tertia illa epistola hanc secundi generis supplicationem commemorat, quam ante Dalmaticam profectionem sibi, idest sui causa, ut bellum sibi mandatum bene ac feliciter eveniret, decretam fuisse affirmat; in epistola autem superiore id a M. Tullio postulat, ut causam suam diligenter apud Cæsarem agat; & quando jam justissimi triumphi in Dalmatia res gesserat, curet omnino, ut Cæsar de supplicationibus prioris generis sibi decernendis ad Senatum referat. Huc revoca, quæ scripsimus Parte prima de bellis Illyricis, ubi utrasque litteras P. Vatinii descripsimus, nostrisque animadversionibus illustravimus. Hinc duo animadvertas velim; primum antea Dalmatis bellum indictum esse, quam Vatinius ex urbe discederet; deinde ejus generis bellum fuisse, quod plurimum habebat difficultatis, & periculi; utrumque ex eo perspici licet, quod Senatus populusque cum bellum Dalmaticum jussisset, antequam geri inciperet, ut prospere succederet, supplicationes habendas, Deosque obsecrandos esse censuerit. Res ab se præclare in Dalmatia gestas, & oppida Dalmatis adempta Vatinius in suis litteris commemorat; quem vero exitum habuerit expeditio illa Dalmatica, non declarat. Sed Dalmatas multis præliis attritos, cladibusque affectos, tandem perpulsos fuisse, ut conditiones pacis acciperent, obsides darent, annuum tributum pollicerentur, satis aperte significat defectio Dalmatarum post Cæsaris interitum consecuta, quam Appianus describit.

Dalmatæ a Vatinio victi, & pace donati.

Anno igitur ante Christum 44. Cæsar a Bruto & Cassio, cæterisque conjuratis in Curia apud Cn. Pompei theatrum vulneribus confectus Idibus Martiis interiit. Tum vero Dalmatæ rem Romanam, quæ Cæsaris virtute ac fortuna niti videbatur, eo extincto collapsuram rati, neque promissis stare, neque imperata facere voluerunt, & Vatinium, qui nondum e provincia discesserat, repentino impetu adorti, ejus copiis cæsis fusisque in fugam conjiciunt, qui ægre ex hostium manibus elapsus Epidamnum confugit. Tum Senatus Marco Bruto ei, qui Cæsarem interfecerat, exercitum Vatinii, Provinciam utramque Illyrici & Macedoniæ mandavit. Sed ille civilibus bellis implicitus, quæ statim ab interitu Cæsaris repullularunt, ne cogitandi quidem aliquid contra Dalmatas, nedum gerendi spatium habuit. *Ast ubi Cæsar interiit*, ait Appianus, *rem Romanam, quæ illius ductu maxime valida florensque fuisset, eo sublato interituram rati, neque Atinii dicto amplius audientes, neque tributa conferre, neque obsides tradere sustinuerunt; vim autem parante in eos Atinio, quinque cohortes, eorumque Ducem Bebium ordinis Senatorii ceciderunt: Atinius autem cum reliquis Epidamnum se recepit: hunc exercitum Senatus, itemque Macedoniam, & quidquid apud Illyricum in Populi Romani ditione erat M. Bruto Cæsaris interfectori, ut Syriam Cassio ejusdem cædis participi concessit; sed hi quoque bello adversus Antonium, & alterum Cæsarem, cui Augusto cognomen fuit, distenti, nihil quidquam adversus Illyrios gerendi spatium habuerunt.*

Post interitum Cæsaris iterum ab Imperio deficiunt.

M. Bruto Cæsaris interfectori Illyricum decretum & exercitus Vatinii,

a quo nihil est gestum contra Dalmatas.

Quæ de rebus bellisque Dalmatarum post fines Dalmatiæ usque ad Titium propagatos per annos fere centum & quinquaginta gestis hactenus scripsimus, eadem a nobis copiose diligenterque exposita fuerunt Parte I. Prolegomenon cap. 4. de Bellis Illyricis §. 5. & seqq. Sed hoc loco iterum describere necesse habui, ut peculiaribus quibusdam animadversionibus interpositis, quas, cum huc spectent potissimum, ibi prætermisimus, continuationem quamdam seriemque historiæ Dalmaticæ contexerem. Multa deinceps bella C. Octavianus Cæsar Augustus partim per se, partim per suos duces, præsertim Germanicum ac Tiberium cum Dalmatis gessit. Gabinianam cladem ultus est, Promonam aliasque urbes recepit, Romana signa Gabinio erepta recuperavit, hostesque partim armis, partim metu perpulit, ut obsides darent, ac tributum penderent; Dalmaticis spoliis ac manubiis in urbem allatis Porticum & Bibliothecam Octaviam exornavit. Sed antequam Dalmatia penitus attrita esset, subactaque, diu multumque ut Augusto, sic potissimum Tiberio laborandum fuit. Hæc gens veluti nata ad bellicam Romanorum virtutem exercendam, quoties spes alicunde affulsit recuperandæ libertatis, toties ab Imperio defecit, & arma corripuit: Incredibile dictu est, quod tradit Vellejus lib. II. *Dalmatiam vicies & ducenties rebellasse, priusquam ad certam confessionem pacata esset Imperii*. Cum Romani ad Occasum & Orientem, ad Septemtrionem & Meridiem Imperii fines latissime propagassent, tum demum Dalmatia, postrema omnium citra Savum provinciarum, constanti ac stabili fide ad Romanum Imperium accessit. *Augustus*, inquit Eutropius, lib. VII. *Romano adjecit Imperio Dalmatiam sæpe ante victam, sed tunc penitus subactam*, cum videlicet post victam Pannoniam, Duce Tiberio cum Dalmatis, nono æræ Christianæ anno, sic debellatum est, ut deinde in officio ac fide Populi Romani constanter perpetueque manserint. Hæc omnia, cum de bellis Illyricis ageremus, distincte & accurate observatis notatisque temporibus persecuti sumus; quibus quod hoc loco adjiciam, nihil est peculiari animadversione dignum, aut necessarium ad res Dalmaticas illorum temporum cognoscendas.

Bella Dalmatiaæ Cæsaris Octaviani.

Debellati tandem est cum Dalmatis anno Christi 9.

§. II.

Propagatio secunda Nominis ac finium Dalmatiæ.

Dalmatia se intra Titium & Naronem, usque ad postrema ante Christum tempora, suumque nomen continuerat; cum Cæsar Octavianus Augustus rerum potitus ejus fines, ac nomen trans utrumque fluvium in Occasum & Orientem, ultraque montes in Septemtrionem longe ac late protulit. Anno ante Christum 29. cum anno superiori Antonium commisso apud Actium navali prælio profligasset, Cæsar tres egit triumphos, Dalmaticum, Actiacum, & Ægyptiacum, & bellis omnibus civilibus penitus extinctis, pace terra marique parta Janum clausit. Postquam autem M. Lepido & M. Antonio cæsis, sublatoque Triumviratu, ad se unum rerum omnium summam revocasset, de Imperio deponendo cum Agrippa & Mecænate deliberavit, illo suadente, hoc deterrente. Hujus consilium sequi cum statuisset, ad Senatum tamen de abdicando imperio retulit, quo quidem facto ita omnium animos sibi conciliavit, ut retinendi imperii auctor ei fieret summo consensu Senatus pariter Populusque Romanus. Itaque cum antea Octavius diceretur, auctus imperio nomen auxit, vocarique cœpit Octavianus; & Augustus a Senatu primus appellatus Augusto mensi, qui antea sextilis dicebatur, nomen dedit. Exinde quidquid temporis vacuum a bellis, atque otiosum ab hostibus nactus fuerat, ad componendam rem publicam, Magistra-

Cæsar Octavius de Dalmatis triumphat.

Octavianus & Augustus appellatur.

gistratus ordinandos, provincias describendas contulit. Igitur anno circiter ante Christum 28. Italiam omnem in regiones omnino undecim divisit, suo quamque vocabulo, suisque terminis circumscriptas; ut Plinius docet. Carniam Istriamque ab Illyrico avulsas conjunxit cum Venetia decima Italiæ Regione, nam utraque antea ad Illyricum pertinebat; quippe Codropolin, quod Carnorum oppidum est, Illyricum vocat Appianus, cum, *M. Lepido sublato*, scribit, *Cæsarem & Antonium inter se totum imperium denuo partitos fuisse, & fecisse terminum utriusque ditionis Codropolim oppidum Illyricum*. Ex quo conficitur, Carniam antea Illyrici finibus comprehensam fuisse, quam Augustus rerum omnium potiretur. Cum autem Plinius amnem Formionem, quem alii terminum Occidentalem, sive Istriæ ab Occidente initium constituunt, alii vero in ipsam Istriam includunt, appellavit *antiquum aucte Italię terminum*, videtur significare Carniam jam inde antiquitus, ac proinde aliquot ætatibus ante Augustum Italiæ attributam fuisse. Quod sane ita intelligi velim, nulla quidem auctoritate publica, aut Geographorum communi consensu ante Imperium Augusti, sed populari quadam loquendi metiendique regiones consuetudine paullatim usurpari cœpta, factum esse, ut nomen Italię in proximam Carniam invaderet, ac fines suos usque ad Formionem proferret. Cæterum si Codropolis oppidum Carnicum, Appiano teste, Illyricum erat, cum facta est imperii partitio inter Cæsarem & Antonium; Carnia tum primum Illyrico exempta Italiæ accessit ex juris publici formula, & auctoritate ac decreto Principis, cum Augustus imperium solus obtinuit. Ut vero nullus est, quin doceat Istriam olim Illyricis regionibus annumeratam fuisse, sic omnes affirmant Istriam ab Augusto adscriptam esse Italiæ, hujus finibus usque ad Polam urbem, ut Strabo, sive usque ad fluvium Arsiam prolatis, ut Plinius tradit. *Documus*, ait Strabo lib. 7. *in Italię descriptione primos in Illyrici ora maritima esse Istros conterminos Italię & Carnis, Principesque nostros* (Augustum & Tiberium) *hodie Italię fines ad Polam usque Istrię urbem protulisse*. Plinius vero lib. 3. cap. 9. *Nunc finis Italię fluvius Arsia*.

B. 3. c. 1.

Carniam & Istriam ab Illyrico divulsas Italiæ attribuit.

Jam vero Augustus universas orbis Romani provincias bifariam divisit. Quæ pacatæ & tranquillæ videbantur esse, neque ita multis præsidiis sive ad motus intestinos comprimendos, sive ad hostes externos repellendos indigere, eas Senatui populoque administrandas tradidit: reliquas vero sub sua potestate habere voluit, quæ cum ad seditiones identidem spectarent, & hostium finitimorum aggressionibus expositæ essent, sine armis & copiis neque defendi, neque in officio ac fide contineri possent. Quo facto videri volebat sibi labores, vigilias, pericula reservare, ut Senatus quieti & incolumitati consuleret, reapse tamen id spectabat, ut arma & exercitus Senatui adimeret, ad seque transferret. Hoc omnino in ea provinciarum divisione Augusto propositum fuisse Dio Cassius lib. 53. acute pervidit: *Potentiores Provincias*, inquit, *ut fallaces & periculosas, & vel hostes accolas habentes, vel per se magna & nova moliri valentes sibi retinuit. Id faciebat sub hac specie, ut Senatus optimis imperii partibus tuto perfrueretur, ipse laboribus & periculis objectus esset: at revera sub hoc prætextu inermis & imbellis esset; & ipse solus arma & milites haberet*. Eadem fere ante Dionem Strabo lib. 17. scripserat; nisi quod quas Dio Senatui commissas dixit, eas populo traditas fuisse provincias Strabo docuerat: *Sibi quidem quæcumque militum præsidio essent tenenda, quales sunt regiones barbaræ, & gentibus nondum subactis finitimæ; steriles quidem, & cultui ægre parentes, quæ re incolæ cæterarum rerum penuria impulsi, & copia munitionum freti jugum detractarent. Populo autem reliqua, quæ pacata & sine armis sub imperio facile retinerentur*. Idem Augustus quibus suas provincias mandabat, eos Proprætores esse dicique voluit, provinciis autem Senatui seu populo relictis Proconsules præfici jussit; ex quo factum est, ut hę quidem Proconsulares, illæ vero Prætorię & Augustales provinciæ dicerentur. Proconsulare imperium annuo spatio circumscripsit, Prætorium nulla temporis circumscriptione definivit; id quod ex Svetonio in Aug. cap. 47. intelligi potest: *Provincias validiores, & quas annuis magistratuum imperiis regi nec facile, nec tutum erat, ipse suscepit: cæteras Proconsulibus sortito permisit*. Sunt qui tripartitam Provinciarum divisionem ab Augusto factam fuisse censent, ut aliæ Proconsulares, aliæ Prætoriæ, aliæ Præsidiales essent; & priores quidem Senatui, alteras populo commissas esse, postremas vero Augustum sibi per suos Præsides seu Legatos administrandas retinuisse. Sed perplacet mihi bipartita illa divisio ab Dione tradita, quam Strabo & Svetonius confirmant. Idem Dio provincias Senatui potestati permissas nominatim percenset, *Africam, Numidiam, Asiam, & cum Epiro Græciam, Dalmatiam, Macedoniam, Siciliam, Cretam, Africam Cyrenaicam, Bithyniam cum Ponto finitima, Sardiniam, atque Hispaniam Bæticam*; Hispaniæ quod reliquum erat sibi Cæsar Augustus retinuit, Galliam omnem transalpinam, Germaniam utramque; item Cælesyriam, Phœniciam, Ciliciam, Cyprum, & Ægyptum.

Callidum Augusti consilium in ea divisione provinciarum.

Itaque provinciam Dalmatiæ & Senatui obnoxiam, & Proconsularem esse Augustus jussit. Nunc autem videndum est, quatenus Dalmatiæ fines extenderit, quasve regiones provinciæ Dalmaticæ vocabulo subjecerit. Primum ergo jus nomenque Dalmaticum trans alpes usque ad Savum protulit. Id adeo colligi facile est e Strabone, qui Augusto æqualis, aut suppar cum fuerit, tum antiquos ante Augustum, tum ab ætate recentes Dalmatię ad Septemtrionem fines descripsit. Nam cum Pannoniam ab Danubio usque ad Dalmatiam & Ardiæos in Meridiem produxit, montesque ipsos, qui a Septemtrione in Dalmatiam imminent, Pannoniæ attribuit, veteres Dalmatiæ terminos cis alpes contraxit: *Pertingit Pannonia etiam usque ad Dalmatiam, & Ardiæos versus Meridiem si proficiscatur . . . . quæ supra hanc* (idest oram Illyricam) *sita est regio, montosa est frigida ac nivalis, maxime quæ ad Septemtrionem vergit, ita ut vites raræ sint in editis & planis locis. Hæ sunt Pannonum montanæ planities versus Meridiem ad Dalmatiam usque & Ardiæos pertinentes, versus Septemtrionem ad Istrum desinentes*. Idem vero Strabo cum Dalmatiam Ardii montis interjectu bifariam divisit, & partem alteram vergere ad mare, alteram in oppositam Aquilonarem plagam spectare ait, fines recentiores Dalmatiæ ex Augusti descriptione trans alpes in Pannoniam prolatos designavit, eosque usque ad Savum exporrexit. *Porro mons, cui nomen Ardium, Dalmatiam mediam secat; ut altera ejus pars ad mare spectet, altera in diversum*. Itaque Pannonia, jubente Augusto, fines suos a Meridie citra Savum contraxit; & hæc Pannoniæ regio Australis, quæ post adventum

Provinciæ Dalmaticæ fines usque ad Savum prolati.

Fines Septemtrionales Dalmatiæ ante & post Augustum a Strabone descripti.

tum Slavorum partim Chrobatiæ, partim Bosniæ nomen adscivit, in jus nomenque Dalmaticum migravit. Hanc Dalmatiæ trans alpes prolationem ante nos animadvertit, retulitque ad imperium Augusti egregius rerum Illyricarum investigator lib. 1. cap. 3. atque hujus Pannonicæ ad Dalmatiam accessionis testes citat Tabulas Ptolemaicas: *Ante Strabonis tempora montes, ex quibus prospectus in Adriaticum, ipsasque montanas planities Pannones possederunt; sed tempore Strabonis ex parte ab eisdem recesserant. Nam Ardium montem Dalmatiam ita secare scripsit Strabo, ut altera ejus pars ad mare spectet, altera in diversum, quod de monte ab Ardiais denominato, & Pannonibus olim finitimo intelligi debet: ex tabulis enim Ptolemai clare perspicitur, Pannones a Dalmatis recessisse, ad Savum, Dalmatiamque Savum usque dilatatam fuisse, quod ultimo bello, tempore Augusti, evenisse conjectari potest, &c.*

Fines Dalmatiæ in Ortū producti usque ad Drilonem, in Occasum usque ad Arsiam.

Sed nihilo latius in Septemtrionem, quam longius ab Occasu in Orientem Augustus Dalmatiam produxit, eique quidquid inter Arsiam ac Titium Japydiæ & Liburniæ vocabulo suberat, itemque Illyricum proprium ab Narone ad Drilonem usque porrectum adjecit. Ita ex Japydia, Liburnia, Dalmatia, Illyrico proprio, itemque Pannonia Australi citra Savum una conflata est Romana provincia, sub uno Dalmatiæ nomine, quo Augustus omnes illas regiones comprehendi jussit. Nam Dio Cassius cum omnes Romanas provincias enumerat, quas Augustus vel sibi retinuit, vel Senatui tradidit, neque Liburniam, neque Japydiam, neque Illyricum nominat, quin immo neque Pannoniam cis Savum memorat, quam ipsemet Augustus, Japydibus transalpinis perdomitis, ad imperium adjunxerat: id autem argumento est has omnes regiones neque fuisse a provincia Dalmatiæ distinctas, & in jus nomenque Dalmaticum e præscriptione Augusti redactas fuisse. At enim Dio neque reliquam Pannoniam ultra Savum, neque Mæsiam inter provincias Romanas annumeravit. Quid ergo? an utramque propterea censeas jure donatam fuisse & nomine Dalmatici? Minime vero; nam idcirco neutram in eum numerum retulit Dio, quod Pannones quidem ultra Savum, aliquot post annis, Tiberius armis appetere cœpit, & victos iterum ac sæpius, tandem sub Romanorum redegit potestatem; cum Mæsiis vero primum quidem L. Cornelius Sylla, Eutropio teste, deinde M. Lucullus, Appiano auctore, prospere pugnaverant; sed hujus gentis penitus devictæ, tributoque suppositæ gloriam uni Tiberio jam imperanti idem Appianus attribuit. *Mysios Marcus Lucullus cum exercitu adorsus est, frater Lucii Luculli, qui cum Mithridate bellavit, ad flumen usque excursione intenta, quo loci quatuor Græcæ urbes sitæ sunt Mysiæ contermina ... Nec præterea quidquam a populo Romano sub vetere Republica adversus Mysios gestum comperi, neque quod tributa pendere adacti sint, ne ab Augusto quidem; cæterum a Tiberio, qui post Augustum rerum potitus est, domitos constat.* In extremo de Illyriis libro hæc adjecit: *Nunc vero quando hi populi, idest Mysii, a Romanis pars Illyrici censentur, hic autem de Illyriis loqui mihi propositum est, ad operis integritatem pertinere putavi, si commemorarem & a Lucullo missu populi Romani impetum in Mysios factum esse, & eosdem prævalentibus deinde Cæsarum opibus a Tiberio subactos.* Cum itaque Dio provincias omnes imperii Romani recenseat, in his vero Dalmatiam quidem numeret, Japydiam autem, Liburniam, Illyricum proprium, & Pannoniam Australem nusquam nominet; quamvis ad ditionem Romanorum pertinerent; hinc sane id quod volumus efficitur & colligitur, nimirum quatuor illas regiones ab Augusto intra fines Dalmatiæ conclusas esse, & sub communi Dalmatiæ vocabulo, in provinciæ unius corpus coaluisse. Si quis autem miretur in eum provinciarum Catalogum, quem Dio contexuit, nullam relatam esse Italiæ partem; is sciat oportet nullam in Italia provinciam fuisse temporibus illis, cum Augustus regnabat, omnesque populi Romani provincias extra Italiam institutas esse: id quod declarat ipsum provinciæ nomen, cujus vim ac notionem explicat Donatus in Terent. Phorm. *Acquisitæ bello longe ab Italia regiones dictæ sunt provinciæ a porro vel procul & vincendo.* Quocirca veteres ut jus Latii atque Italicum ab jure provinciali, sic Italiam a provinciis distinguere solebant, veluti l. 1. ff. de Colleg. & corp. *Quod non tantum in urbe, sed in Italia, & in provinciis locum habere Divus quoque Severus rescripsit;* & leg. 2. Cod. de excusatione, Italicarum rerum administratio Provincialium rerum administrationi opponitur; itemque apud Plinium juniorem in Epistolis prædia Italica prædiis provincialibus. Fateor equidem Galliam Cisalpinam aliquando appellatam esse provinciam; sed cum nondum Italiæ pars esset, idest ante Augustum, & priusquam Italia Apenninum transgressa suum nomen ac fines usque ad Alpes porrexerat. Quocirca Augustus ipse Italiam non in provincias, sed in Regiones divisit, quæ tribus aut quatuor post sæculis provinciæ nomen ac formam subire tandem cœperunt, quemadmodum colligi potest ex Notitia Dignit. utriusque Imper., in qua Vicario urbis provincias aliquot attributas reperies. Cum igitur Augusto imperante nulla fuerit in Italia provincia, nihil causæ fuit, cur Dio Italiam Romanis provinciis intexeret, cum eorum Catalogum confecit.

Dalmatica provincia ex Japydia, Liburnia, Dalmatia, Illyrico proprio & Pannonia citra Savū.

Cur Dio enumerans provincias Romanas neque Pannoniā ultra Savum, neque Mæsiā nominet.

Mysii a Tiberio subacti.

Augusto regnante nulla in Italia adhuc provincia.

Ap. Guther. de Off. dom. Aug. c. 6.

Jus italicū & provinciale, res Italicæ & provinciales distingui solebant.

Italia non in provincias sed in regiones ab Augusto divisa.

Cæterum quid & quantum terrarum Augustus Dalmatiæ adscripserit, clare perspicias ex Catalogo omnium Illyricarum Provinciarum, quem Sextus Ruffus descripsit. Is enim, cum Japydia, Liburnia, & Illyrico proprio prætermissis, quæ sane ad Illyricum pertinebant, unam nominet Dalmatiam, aperte significat tres illas regiones Dalmatiæ finibus & vocabulo comprehensas esse; & præterea cum Dalmatiam Saviæ, & Mæsiæ interjiciat, jus nomenque Dalmatiæ ab Septemtrione usque ad Saviam Savo Dravoque fluminibus interjectam, ab Oriente usque Mæsiam Illyrico proprio finitimam porrexit. Idem confirmat Notitia dignitatum utriusque imperii, quæ cum inter provincias Illyrici Occidentalis Dalmatiam annumeret, nullam vero neque Japydiæ, neque Liburniæ, neque Illyrici proprii, neque Pannoniæ citra Savum mentionem faciat, satis declarat unam ex omnibus hisce regionibus provinciam Dalmaticam constare. Nec vero dubitari potest, quin hanc Dalmatiæ longe lateque propagatæ descriptionem inde usque ab Augusto repeti oporteat, quam sine ulla finium variatione Imperatores posteriorum ætatum retinuerunt; neque memoriæ proditum est quidquam de finibus, quos Augustus Dalmatiæ circumdedit, detractum fuisse ante adventum Slavorum, quorum ingens multitudo in eas regiones septimo post Christum sæculo incubuit. Jure igitur Vegetius Liburniam esse unam ex partibus Dalmatiæ affirmat: *Liburnia namque Dalmatiæ pars est, Jadertinæ subjacens civitati.* Exinde vero tum Japydiæ, tum Liburniæ vocabulum paullatim exsolescere cœpit, ac demum regio utraque amisso

Liburnia pars Dalmatiæ apud Vegetium.

amisso proprio vocabulo in jus nomenque Dalmaticum penitus commigravit, quamvis apud Scriptores mediæ ætatis Liburnia nomen suum aliquando retineat. Ergo Augustus quidquid tum erat generis ac nominis Illyrici in unam provinciam conjecit, jussitque Dalmatiam appellari. Nec vero si tota hæc regio Augusto jubente vocabulum Dalmatiæ suscepit, continuo nomen Illyrici amisit, quod etiam Istria & Carnia, quamvis in Italicam regionem translatæ, aliquamdiu apud Scriptores retinuerunt; sed exinde Illyrici & Dalmatiæ vocabula pro Synonymis haberi cœperunt; & provincia eadem promiscue & communiter appellata est modo Illyricum, modo Dalmatia; id docet Plinius lib. 30. cap. 25. *Quæ pars ad mare Adriaticum spectat, appellatur Dalmatia & Illyricum;* quippe nomen Illyrici huic regioni, in qua ortum fuerat, altius ac tenacius inhæserat, quam ut ulla rerum civilium conversione, vel temporum diuturnitate umquam deleri posset: & cum Illyricum varios deinceps fines habuerit, provinciarum additione, aut detractione alias auctum, alias contractum; semper tamen Dalmatia fuit, hodieque habetur ac dicitur pars primaria, eademque nobilissima totius Illyrici.

Eadem provincia alias Illyricum, alias Dalmatia dicta.

Nunc vero describendi sunt fines, quibus Augustus Dalmatiam ab se amplificatam circumscripsit. Dalmatiam ergo citra montes qua ad Occasum vergit, Arsia fluvius ab Italia; qua in Solem Orientem spectat, Drilo amnis a Macedonia sive Epiro nova, nunc Albania, disjungit; a Meridie autem insulas omnes, quæ Dalmatico littori objacent, complexa, mari Adriatico definitur; quam quidem finium circumscriptionem Dalmatia etiamnum retinet. Dalmatiam vero ultra montes a Septemtrione Savus præterfluit; ab Occidente Colapis fluvius claudit; qui aquarum divortio Segesticam insulam complexus, duplici ostio in Savum infertur; ab regione Orientis Drinus amnis determinat, qui ab jugo montis Scardi exoriens deflexoque in Occasum cursu Savo illabitur; nisi forte Dalmatiam ex hac parte protendi libeat usque ad confluentes Savi & Danubii, linea indidem perducta ad fontes ejusdem Drini, quæ Dalmatiam transalpinam a Mæsia sejungeret. Multa deinde & gravia bella adversus Dalmatas, cum iterum ac sæpius ab imperio defecerint, gessere Germanicus & Tiberius, quæ huc referri oportet ex parte I. Prolegomenon, ubi ea satis accurate descripsimus. Crebræ autem Dalmatarum defectiones Augustum impulerunt, ut Dalmatiam e Proconsularibus in Prætorias Provincias relatam, ademptamque Senatui, ad suam potestatem atque administrationem revocaret.

Fines Dalmatiæ ex Augusti descriptione.

§. III.

De Magistratibus Romanis Dalmatiæ præpositis.

Populus Romanus regna, sive regiones, quas procul, sive extra Italiam vicisset, Imperioque subjungeret, provincias nominare consueverat. *Provinciæ appellantur,* inquit Festus, *quod populus Romanus eas provicit,* hoc est, *ante vicit*. Quamquam prima Syllaba hujus vocabuli, si recte interpretari velis, non tam *ante*, quam *procul* seu longe significat; quare multo aptius ad vim hujus vocis notionemque declarandam Donatus in Terentium verbum ex verbo explicat: *Acquisitæ bello longe ab Italia regiones provinciæ dictæ sunt a porro sive procul, & vincendo.* Tum autem regiones dicebantur in formam provinciæ redigi, cum eas Romani & tributo imposito, & legibus ab se conditis, & Magistratibus ex urbe missis subjiciebant. Sicilia primo bello Punico, post annum quingentesimum ab urbe condita, qui fuit ante Christum 254., prima omnium provincia est appellata: & *prima omnium,* inquit Tullius Verrin. 2. *docuit Majores nostros, quam præclarum esset exteris gentibus imperare*. Principio provinciæ omnes erant Prætoriæ, quod Prætoribus earum administratio tradi solevet. Hujus magistratus originem atque initium refert Livius lib. 8. c. 1. ad annum urbis conditæ 398. Furiumque Camillum, qui primus Præturam gessit: *Annus hic erit insignis novis duobus Magistratibus, Prætura, & curuli Ædilitate. Hos sibi Patricii quæsivere honores, pro concesso Plebi altero consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cujus lege partus erat, dedit. Patres Præturam Sp. Furio, M. filio Camillo* &c. Præturæ instituendæ aliam caussam subjecit Pomponius Jurisconsultus de Orig. juris: *Cum Consules avocarentur bellis finitimis, neque esset in civitate, qui jus reddere posset, factum est, ut Prætor quoque crearetur, qui urbanus appellatus est, quod in urbe jus dicebat. Post aliquot deinde annos non sufficiente eo Prætore, quod multa turba etiam peregrinorum in civitatem veniret, creatus est alius Prætor, qui peregrinus appellatus est ab eo, quod plerumque inter peregrinos jus dicebat*. Prolatis extra Italiam finibus imperii, cum provinciæ institui cœpissent, qui ad illas regendas mitterentur, eos Prætoris titulo ac potestate donari placuit. Itaque quot provinciæ in ditionem venerant, totidem Prætores creari solebant, qui provincias sortiri jubebantur, & in eam quemque ad jus dicendum proficisci, quæ cuique sorte obtigisset. Capta Africa, quam P. Scipio Æmilianus diruta Carthagine in formam provinciæ redegit anno urbis conditæ 608., ante Christum 146., cum ad eam diem Prætores tantum Provinciarum regimini præficerentur, iis visum est adjungi Proconsules, & eos, qui priore anno Consules fuissent, altero proximo in provincias mitti, quibus jure ac potestate consulari præessent. Tam Proconsuli, quam Prætori Quæstor subjungi solebat, qui vectigalia procuraret, pecuniamque ex his confectam in ærarium publicum referret. Duplex exinde provinciarum genus extitit, aliæ Consulares, aliæ Prætoriæ; ut Proconsules Prætoribus, sic Consulares Prætoriis provinciis dignitate antecedebant. Cæterum haud raro accidit, ut e Prætoriis Consulares provinciæ fierent. Proconsulare pariter, Prætoriumque imperium unius anni spatio definiebatur; id quod lege Sempronia sancitum erat; sed sæpe, alias aliis de caussis, vel Senatusconsulto, vel plebiscito in alterum & plures etiam annos prorogare solebat. Cajus Cæsar legem tulit, ne prætoriæ plus quam annum, ne Consulares plus quam biennium obtinerentur; *qua lege,* inquit Tullius in Philipp. *nulla melior, & utilior, & optima in Republica sæpe flagitata*. Sed Cæsare occiso, M. Antonius Consul legem ferri a Tribunis plebis passus est, ut Consularium Provinciarum administratio in sexennium protraheretur: id quod Tullius objecit M. Antonio, qui Actorum Cæsaris vindicem se ac defensorem profitebatur. *Hac lege sublata videnturne vobis Cæsaris acta servari?* & alio loco: *Tribuni plebis tulerunt de provinciis contra acta Cæsaris: ille biennii, isti sexennii.*

Provinciæ etymologia.

Sicilia prima omnium provinciarum.

Provinciæ Prætoriæ.

Prætoribus tradita administratio provinciarum.

deinde etiam Proconsulibus; hinc aliæ Consulares, aliæ Prætoriæ Provinciæ.

Cæsar Octavianus Augustus rerum potitus, imperii quidem formam immutavit; veterem tamen divisionem Provinciarum Consularium, & Præ-

toria-

toriarum retinuit. Nam provincias omnes bipartito distribuit, quemadmodum supra diximus: pacatas & longe ab hostibus remotas Senatui populoque concessit; suspectas vero & finitimorum hostium incursionibus expositas in sua potestate esse, suisque præsidiis teneri voluit; has quippe si populo tradidisset, exercitus etiam ad eas tuendas populo traderet necesse fuerat, quem inermem esse permagni ejus intererat, ne armis ac militibus ad eam, quam adeptus erat, rerum omnium dominationem labefactandam & evertendam abuteretur. Senatorias & populares provincias per Proconsules administrari jussit, qui quamvis Consules numquam fuissent, quia tamen & insignibus consularibus ornati, & Consulari potestate præditi essent, eos Proconsules nominavit, eorumque imperium annuum esse decrevit.

Proconsuli annuum in provincia imperium.

Quos autem provinciis Augustalibus sive Cæsareis, quas sibi retinuit, regendis præesse jussit, eos Proprætores vocavit, quod Prætorum officio fungerentur, & Prætorum insignia usurparent; dictique sunt etiam Legati, & postea Præsides; horum vero imperium nullo definito temporis spatio circumscripsit, sed integrum sibi esse voluit illud vel contrahere vel prorogare. Itaque iis, quas dixi, variationibus adhibitis, retenta est sub Augusto, quæ Republica florente instituta fuerat, divisio bipartita Provinciarum, ex quibus aliæ Consulares, aliæ Prætoriæ dicebantur; quamvis subinde contigit, ut earumdem, ordo & nomen, forma & descriptio variaretur. Regiones seu provincias Italicas qui administrarent, eos Correctores appellari placuit, cujus quidem magistratus, & vocabuli originem atque initium alii ad ipsum Augustum referunt, alii ad Imperatores posteriorum ætatum revocant.

Prætorum imperium nullo spatio definitur.

Correctores regionibus Italiæ præpositi.

Dalmatiam Augustus in numerum retulerat Provinciarum Consularium, eamque Senatui per Proconsulem regendam tradiderat; sed cum Dalmatæ ob libertatem recuperandam sumptis armis identidem ab imperio deficerent, brevi intellexit populos illos sine validis copiis & præsidiis in fide atque officio contineri non posse. Itaque Dalmatiam e Consularibus in Prætorias Provincias transtulit, atque ad jus suum regimenque avocavit. Ne quid vero de auctoritate sibi tradita, numeroque suarum Provinciarum diminutum esse conqueri posset Senatus ac populus, eidem pro Dalmatia adempta, Galliam Narbonensem & Cyprum attribuit, quemadmodum Dio Cassius lib. 53. docet. Imperantibus Augusto ac deinde Tiberio, P. Cornelium Dolabellam cum jure ac titulo Proprætoris Dalmatiæ præfuisse testantur duo Lapides, alter e ruderibus veteris Epidauri effossus, alter apud Jaderam inventus. Primus id monumenti positum esse declarat P. Cornelio Dolabellæ LEG. PROP. D. AUG. ET TIB. CÆS. AUG. idest Legato Proprætori Divi Augusti, & Tiberii Cæsaris. Alter Jadrensis, post obitum Augusti incisus est inscriptusque *Tiberio Cesare D. Augusti Filio Imperante, & P. Cornelio Dolabella Legato Propretore*. Ante P. Cornelium Dolabellam anno eræ vulgaris nono, Dalmatiam administrabat Postumius Legatus Augusti ac Proprætor, quem Dio Cassius communi vocabulo appellat Præpositum Dalmatiæ; eumque post Andetrium, & Ardubam urbes Dalmatarum captas, belli Dalmatici reliquias persecutum fuisse tradit.

Dalmatia primum Consularis, deinde Prætoria.

Cornelius Dolabella Proprætor Dalmatiæ.

Ratio autem Provinciarum administrandarum hæc erat temporibus illis. Nulla tum erat constituta civitas, quæ cæterarum caput esset ac Metropolis, & sedes fixa Prætoris, totaque in provincia dominaretur. Singulæ provinciæ in binas, aut ternas, pluresve Diæceses dividi solebant, quas vocabant Conventus. Diæcesis autem erat regio certis limitibus circumscripta ex agris, villis, oppidis constans, in qua civitas una designabatur neque Prætori Provinciam perlustranti devia, adituque difficilis, & populis ejus regionis ad conveniendum commoda & opportuna. In hanc siquidem & Prætor juris dicundi gratia, & incolæ cujusque regionis, rei publicæ vel privatæ causa se conferre consueverant; & quod e tota Diæcesi unum in locum gentes illæ convenirent, idcirco Diæceses dictæ sunt Conventus, qui ex ea urbe, ad quam concursus ille, congregatioque populorum fieri solebat, adscito cognomine distinguebantur. De Asiaticis Diæcesibus, quas Romani fecerant, sublatis confusisque antiquis regionum finibus, Strabo mentionem fecit lib. 13. *Phrygiæ, inquit, & Lydiæ, & Cariæ, & Mysiæ loca ægre distingui possunt, quod inter se coeant. Ad eorum vero confusionem non parum attulere Romani, qui non ex gentibus ea diviserunt, sed alio modo Diæceses descripserunt, in quibus fora agunt, & jus dicunt*. M. Tullius lib. ep. 13. ep. 67. P. Servilio, tres Diæceses Asiaticas attributas fuisse testatur provinciæ Ciliciensi, quam ipsemet ex decreto Senatus regendam susceperat. Quas alii Diæceses vocant, eos Conventus passim appellat Plinius; *traditque universam Hispaniam in septem fuisse divisam Conventus, Carthaginiensem, Tarragonensem, Cæsaraugustanum, Cluniensem, Asturum, Lucensem, Bracarum*. Prætores igitur, sive Proconsules hanc ferme rationem provinciæ sibi concreditæ administrandæ tenebant. Nulli civitati oppidove affixi cum essent, provinciam omnem peragrabant; & cum ad urbem cujusque Diæcesis primariam pervenissent, eo concilium indici, convocarique ex omnibus locis ejusdem regionis jubebant, quos adesse necessitas sive utilitas publica vel privata postulabat. Ibi Prætor conventum agere, idest jus dicere, controversias cognoscere ac dirimere, res publicas ordinare, quæ bono communi prodessent, statuere ac decernere, quæ obessent, providere & cavere, gentis & oppidi cujusque magistratibus creandis præesse, pecuniam ex agris cæterisque rebus vectigalibus confectam recipere, omnia denique perficere, & componere solebat, quæ ad statum optimum totius Diæceseos pertinerent. Uno peracto conventu, ad alios deinceps agendos progrediebatur; eaque potissimum ratione universam provinciam lustrabat regebatque. Hanc maxime ob causam vias ab Augusto magnifice stratas ac munitas fuisse docuit Hieronymus Surita ad Itiner. Anton. ut facile videlicet Magistratibus, atque expeditum iter præberent, accessumque ad illas urbes, in quibus hujusmodi Conventus celebrari oportebat. *Neque*, ait, *Italiam modo, sed & universas Romani Imperii provincias eo decore atque ornamento idem Princeps Augustus affecit, ut Præsides, & qui pro Consulibus eo munere fungerentur, facilius Provinciarum urbes atque Conventus obirent*. Idem confirmat Andreas Schottus Pref. ad Anton. qui existimat illud ipsum, quod sub Antonini nomine circumfertur, Itinerarium non solum ad militares expeditiones conficiendas, sed etiam in gratiam commodumque Magistratuum Provincialium esse descriptum, *Ducibus vero militibusque, ac Proconsulibus, & Pretoribus in provinciam proficiscentibus compositum Itinerarium Antonini apparet, ne aberrarent a via, in insidiasque per devia inciderent*.

Provinciæ in Conventus divisæ, qui dicebantur Diæceses.

Conventuum agendorum ratio.

Viæ ab Augusto munitæ commodo Magistratuum Conventus obeuntiũ.

Ergo

Tres Conventus Dalmatiæ, Scardonitanus, Salonitanus, Naronianus.

Ergo Romani cum totius Dalmatiæ inter Arsiam & Drilonem tres partes fecissent, totidem in ea Conventus instituerant, totidemque urbes jusserunt esse veluti capita regionum, ubi concilia fierent, Prætorque tamdiu consisteret, quamdiu rerum publicarum privatarumque necessitas postularet; primæ regionis Scardonam, secundæ Salonam, tertiæ Naroniam, quibus ex urbibus suum cuique Conventui cognomen obvenit; primusque dictus est Scardonitanus, secundus Salonitanus, tertius Naronianus. Quas vero Dalmaticas gentes in singulos conventus descripserint, eos ex Plinio enumeratos habes capite proximo §. 1. Sed cum Augustus nomen finesque Dalmatiæ ultra montes usque ad Savum propagaverit; existit hoc loco quæstio subdifficilis, num etiam Dalmatæ transalpini ad tres illos Conventus pertinerent, & Prætoris Dalmatici jurisdictione continerentur. Ac Plinius quidem ex inalpinis populos sane plures tribus illis Conventibus adscripsit; sed nullam e transalpinis gentibus nominavit, cui triplicis illius Conventus adeundi jus esset; quinimmo videtur Plinius ex antiqua finium descriptione ante Augustum recepta, Dalmatiæ Pannoniæque confinia montes ipsos intermedios constituisse. Ego igitur sic existimo Dalmatiam ex Augusti decreto usque ad Savum prolatam bipartito divisam fuisse; & qua citra montes vergit ad mare, in tres illos conventus descriptam uni paruisse Proprætori, cui nulla fuerit trans alpes jurisdictio; qua vero ultra montes in Septemtrionem spectat, mandatam esse alteri Prætori, & suis itidem propriisque Conventibus distinctam, quorum unum fuisse arbitror Siscianum, vel Segestanum, in alterutra ex duabus illis urbibus inter se haud ita lato intervallo disjunctis, positisque ad ripam citeriorem Savi, quarum altera Siscia, altera Segesta vocabatur; nisi forte hæc pars Dalmatiæ transalpinæ Proconsulis sive Prætoris Pannoniæ administrationem postea subierit; neque enim præter morem erat illorum temporum, & inferiorum ætatum, ut plures provinciæ seu regiones uni Præfecto regendæ traderentur. Certe Valerius Messalinus sub Augusto Pannoniæ citra Savum & Dalmatiæ Præfecturam gessit; itemque sæculo quinto, qui Pannoniæ Saviæ sive Ripariensi inter Savum & Dravum cum jure ac titulo Correctoris præerat, idem ultra Savum in Meridiem suam jurisdictionem extendebat; quippe cum Saviæ Metropolis esset Siscia civitas amplissima imposita ripæ Australi ejusdem fluminis, ut docet Guidus Pancirolus: *Savia*, inquit, *Correctorem habuit, cujus sub Constantio Rectorem fuisse Africanum Marcellinus lib. 15. scribit, sed Correctorem intelligit. Hujus Metropolis erat Sisciana, ubi provinciæ thesaurus reponebatur, cui præerat Præpositus thesaurorum Siscianorum Saviæ nuncupatus. Hic etiam Procurator monetæ Siscianæ* &c. Itaque Dalmatiam Cisalpinam seu maritimam in tres illos conventus divisam unus Proprætor, sive Legatus Augustalis regebat; Dalmatia vero transalpina, & mediterranea, vel suum habebat, cui obtemperaret, propriumque Magistratum, vel ad jus ditionemque Præfecti proximæ Pannoniæ Saviæ pertinebat.

Provincia Dalmatiæ bifariam divisa, ac duobus Prætoribus commendata.

Prætores Dalmatiæ nonnulli referuntur.

Ex Prætoribus Dalmatiæ, quos ætas posterior Præsides appellavit, paucos proferre possumus, quorum nomen ac memoriam veterum scripta nobis conservarunt. Valerius Messalinus Præturam Dalmatiæ simul & Pannoniæ citra Savum, quem Augustus Dalmatiæ adjunxerat, gessit anno sexto post Christum natum, M. Æmilio Lepido, & C. Arruntio Nepote Coss., ut apud Dionem scriptum invenio. Biennio post Dalmatiam regebat Q. Julius Postumus vir Consularis, quem Dalmatiæ Præpositum vocat Vellejus Paterculus, quippe ob res bello Dalmatico postremo præclare gestas, *ornamenta meruit triumphalia*, ut idem Vellejus testatur; ejusdemque Dalmaticam præfecturam Dio Cassius produxit usque ad Consulatum P. Sulpitii Camerini, & C. Poppæi Sabini, idest ad nonum annum æræ Christianæ. Anno post Christum natum circiter duodecimo, provinciam Dalmatiæ administrabat P. Cornelius Dolabella *Legatus & Proprætor D. Augusti, & Tiberii Cæsaris Augusti*; eo quippe anno Tiberius ab Augusto in societatem Imperii, Senatu populoque postulante, adscitus vocari cepit *Augustus*: id docet lapis Epidaurius supra laudatus. Huic provincia Dalmatica prorogata est post obitum Augusti, usque ad annum duodevigesimum epochæ vulgaris, quem Tiberius Augustus Consul III. Tribunitiæ potestatis XX. numerabat; nam hoc anno adhuc rei Dalmaticæ præerat, *Tiberio Cæs. D. Augusti filio Augusto Imper. Pont. Max. Trib. Potest. XX. Cons. III. P. Cornelius Dolabella Legatus Proprætor*; in eum quippe annum incidit an. XX. Trib. Potestatis & Consulatus tertius Tiberii: id confirmat alter lapis Jadrensis, cujus itidem mentio paullo ante facta est. Claudio imperante, Dalmatiæ præfuit Furius Camillus Scribonius, quem Dio Cassius lib. 60. Præfectum Dalmatiæ, Svetonius in Claud. magis apte congruenterque ad id, quod gerebat muneris, Legatum Dalmatiæ vocant, eumque ad defectionem animos militum sollicitasse, conatumque adversus Claudium seditionem militarem conflare affirmant. Vitellio & Vespasiano civili bello inter se de imperio decertantibus, Poppæus Silvanus Consularis, quem Cornelius Tacitus cum sex millibus militum Dalmatarum ex recenti delectu, partes Vespasianis secutum esse scripsit, erat Legatus Dalmatiæ: *Titus Flavianus Pannoniam*, ait Tacitus, *Poppæus Silvanus Dalmatiam tenebant, divites senes*. Intra finem primi sæculi Macer nescio quis apud Martialem Dalmatiæ Præturam obtinuit, ad quem idem Poeta Epigramma 78. lib. 10. scripsit: *Ibis littoreas Macer Salonas* &c. Sunt qui tradant Dalmatiam aliquando commendatam fuisse Proconsuli Macedoniæ, idque ex Ulpiano, qui sæculo tertio ineunte floruit, conjici posse existimant, cum is scripserit se ab Herennio Modestino Proconsule de Dalmatia consultum in l. si quis uxori. 52. §. si quis asinum. ff. de Furt. sed, ut præclare animadvertit Guidus Pancirolus de Notit. part. 2. cap. 64. *illa dictio Proconsule in Florentina lectione deest*. Secundo sæculo in exitum vergente Didius Julianus, qui post Pertinacem an. 193. bimestris Imperator fuit, *Dalmatiam regendam accepit*, ait Spartianus, *eamque a confinibus hostibus vindicavit*.

Lib. 2.

Sub initium tertii sæculi, primum Apronianus parens Dionis Historici, deinde post aliquot annos ipsemet Aproniani filius Dio Cassius Cocceius Præsides Dalmatiæ fuerunt; id quod Dio ipse scriptum reliquit. Deinceps autem, quibus Dalmatiæ Præfectura mandata est, eos Præsides dictos invenio. Siquidem qui Augustalibus Provinciis præficiebantur, alias Prætores, alias Proprætores, alias Legati, alias etiam Præsides vocari solebant. Preses igitur erat Dalmatiæ anno Christi circiter 282. Constantius Chlorus parens Constantini Magni, quem Carus Imperii successorem animo designaverat, depulso coactoque in ordinem Carino filio, qui in omnem effusus libidinem ac sævitiam, provincias a patre acce-

acceptas suis flagitiis ac sceleribus polluerat. Id tradit Vopiscus in Carino: *statuerat denique* (Carus) *Constantium, qui postea Cæsar est factus, tunc autem Præsidatum Dalmatiæ administrabat, in locum ejus*, idest Carini, *subrogare, quod nemo tunc vir melior videbatur*. Demum sæculo quarto ineunte, & Diocletiano imperante, eodemque Christianos acerbissime persequente, Tarquinius Preses Dalmatiæ nominatur in Actis S. Felicis Martyris.

Tres ordines Provinciarum & Magistratuum sæculo quinto.

Cum antea duo fuerint genera Provinciarum, ut diximus, & aliæ Consulares sive Proconsulares, aliæ Prætoriæ, sive Proprætoriæ vocarentur, easdem posteritas divisit tripartito, quemadmodum docet Notitia dignitatum Imperii utriusque, quam compositam ferunt Theodosio juniore imperante, qui anno æræ vulgaris 450. Imperio pariter ac vita decessit. In ea porro tres itidem Provinciarum, ut Magistratuum, ordines descripti sunt. Aliquas appellarunt majores, quasdam medias, reliquas minores. Magistratus *majores*, quos *majoribus* præficiebant provinciis, erant Proconsules. *Medii*, qui *medias* regebant, *Consularium* & *Correctorum* titulo ornabantur. Minores, quibus minorum administratio tradi solebat, Præsides appellabant. Justinianus in §. illud Authent. de appellat. *Veneranda*, inquit, *vetustatis auctoritas, ita magistratus digessit, ut alii majores, alii medii, alii minores essent*. Triplicis hujus magistratus, idest Præsidum, Consularium aut Correctorum, & Proconsulum mentionem fecit Zeno A. ad Sebastianum PP. *in l. 1. in princ. C. ut omnes jud. tam civiles, quam milit. Nemo*, inquit, *ex Præsidibus Clarissimis, vel Consularibus aut Correctoribus, vel qui administrationis majoris infulas meruerunt, idest viri Spectabiles, Proconsules, aut Præfectus Augustalis, aut Comes Orientis audeat excedere locis, quos rexisse noscitur, antequam quinquaginta dierum constitutus numerus finiatur*. Huc adjicere libet, quæ Guidus Pancirolus de triplici Provinciarum & Magistratuum ordine scripsit in suis Commentariis ad Notitiam Dignit. Imperii utriusque: *Majoribus Provinciis majores Magistratus idest Spectabiles, quales sunt Proconsules. Proconsulares Provinciæ antea undecim fuere*, (quas scilicet Augustus Senatui populove tradiderat) *postea ad tres redactæ sunt, Asiam, Achajam, Africam, qua amissa, priores duæ tantum Proconsulares permanserunt. Zeno enim utrumque Proconsulem Imperii nominat, cum hi duo soli tum reperirentur. Sed Africa a Barbaris recepta, ejus Proconsulem Justinianus renovavit. Idem Cappadociam, Armeniam primam & Palæstinam Proconsulares fecit Nov. 30. 31. quas in numero majorum esse voluit, sicut & illas, quibus Comites, Prætores, & Moderatores dedit, qui jus etiam in milites habebant Edicto 4. de Præside Phœnicię, & Libani, & Novel. 26. erantque Spectabiles. Mediæ vero erant Provinciæ Consulares, non Consulum aut Proconsulum, sed in quas Senatores cum Consularibus ornamentis mittebantur. Minoris enim sunt administrationis, quam Proconsulares. Mediis Provinciis & Correctores imperabant, qui Consularibus in hoc inferiores erant, quod ornamentis Consularibus non utebantur, sed militibus imperantes, ensem & chlamydem gestabant, quibus Proconsules carebant. Minores Provinciæ a Præsidibus regebantur, qui proprie ordinarii vocantur. Ita hos Præsides interpretatur Justinianus Novel. 103. Palæstinam, inquit, quondam Proconsul tenuit, sed eo amisso, ad magistratum, quem vocant ordinarium, devenit, idest ad Præsidem. Ordinario enim jure is Provincias regere dicitur l. ultim. Cod. de mo. Mulct. Sed & Consulares erant ordinarii. Idem A. Justinianus Novel. 31. §. penult. loquens de quarta Armenia: consistat, ait, in forma ordinariorum Magistratuum, Consularis a nobis facta. Itaque Provinciarum Magistratus aut Proconsules erant, aut Consulares, vel Correctores, aut Præsides: plura enim Notitiæ tempore nomina non inveniuntur*.

Præsides minoribus, Consulares mediis, Proconsules majoribus Provinciis præerant.

cap. 98.

Dalmatia inter minores Provincias, quæ a Præsidibus regebantur.

Jam vero Dalmatiam Notitia sæpius laudata in ordinem refert numerumque Provinciarum minorum; & Magistratum huic administrandæ præpositum, *Præsidem* appellat. Temporibus illis, cum scripta est Notitia, ratio regendarum Provinciarum alia erat, atque olim fuerat ante conditam Romanam Monarchiam, & primo æræ Christianæ sæculo; jamdudum enim Conventus illi, quos diximus, fieri desierant, quibus lustrandis peragendisque Magistratus concreditas sibi Provincias, suam quisque, administrabant; quippe nulli cuipiam loco addicti affixique cum essent, Diœceses omnes peragrabant; & in urbibus oppidisve ad id constitutis tribunal erigere, unde jus redderent provincialibus illuc adeuntibus, ac tamdiu in singulis consistere solebant, quoad suo satis fecissent officio, reique publicæ & privatæ necessitas, utilitasve postularet. Jam enim in singulis Provinciis constituta erat civitas, in qua Magistratus Provincialis sedem fixam ac stabilem haberet, ex qua in omnes provinciæ partes curam, cogitationemque protenderet, ad quam denique rerum omnium provincialium summam revocaret, quæ quidem civitas caput ac Metropolis totius provinciæ dicebatur. Quo autem modo factum sit, & quibus temporibus, quasve ob causas acciderit, ut vetus illa provinciarum descriptio, earumque regendarum formula paullatim antiquari, & Metropoles institui cœperint, Benedictus Bacchinius de Orig. eccl. Hierarch. part. 1. conjectura & ratiocinatione sane probabili declarat. *Verum*, inquit, *procedente tempore, & Augustorum potentia omnia ad libitum moderante, suadentibus etiam rerum vicibus, Conventuum prærogativa paullatim evanuit, cujus rei propterea rara apparent vestigia in Romanæ Historiæ Scriptoribus post Plinii ætatem subsecutis. Id ex eo primum factum reor, quod, ut in superioribus visum est, Imperatores Proprætoribus suis, qui in Provincias mittebantur, concederent, ut ultra annum, & quantum sibi placuisset, imperium prorogarent; ex diuturniori siquidem mora Prætorum in provincia evenisse existimo, ut locus, in quo diutius morabantur, præcipuam in Provincia prærogativam acquireret, & paullatim inter Provinciæ Diæceses emineret, strictoque, ut ajunt, sensu Metropolis nomine vocaretur; quod tamen non nisi serius factum est. Id etiam inde effectum arbitror, quod Proprætores armati bellum potius, quam pacem præseferrent, quare principem provinciæ urbem custodirent, & in ea, tamquam in circumpositæ regionis arce residerent. At in Provinciis de novo subactis, nullam Conventuum rationem habitam existimo, quod Imperatorum essent, non Senatus; in hujus enim Provinciis diutius veterem Reipublicæ formam servatam res ipsa suadet. Porro annale Proconsulum imperium* (*si Tiberii ætatem excipias, qui diutius, quam præcedentes, & subsecuti Augusti fecerint, Rectoribus Provinciarum jus prorogavit,*) *usque ad Severi ætatem perdurasse probant, quæ Pescennius Niger ex Spartiano ad Commodum scripsit: tantæ auctoritatis Pescennius fuit*, (*inquit Spartianus*) *ut ad Marcum primum, deinde ad Commodum scriberet, cum videret Provincias facili administrationum mutatione subverti: primum ut nulli ante quinquennium succederetur Provinciæ Præsi-*

Post conventus sublatos metropoles institutæ.

di,

di, vel Legato, vel Proconsuli, quod prius deponerent potestatem, quam scirent administrare. Antoninus etiam Pius, tradente Capitolino, ea constantia fuit, ut septenis, & novenis annis in Provinciis bonos Præsides detineret. At Aristides, qui Marci Aurelii Antonini, & Commodi ævo floruit, in oratione ad Civitates Asiaticas, missos quotannis ex lege Prætores ait. Severo imperante, quæ Commodo suggesta fuerant, obtinuisse idem Spartianus tradit. Quare crediderim ab eo tempore Conventuum Provincialium formam in desuetudinem abiisse paullatim, & tandem ad unam Urbem, ubi Proconsul residere consueverat, omne jus redactum, quæ Tacito regnante Curia diceretur. Sic de ejus electione litteras scriptas tradit Vopiscus ad Curiam Carthaginiensem, ad Curiam Trevirorum. Antoninus Philosophus, Julio Capitolino narrante, Provincias ex Proconsularibus Consulares, aut ex Consularibus Proconsulares, aut Prætorias pro belli necessitate fecit. Hactenus Bacchinus.

Post Commodum forma Conventuum Provincialis desuetudine antiquari cœpta.

Cum itaque forma & descriptio Provinciarum immutata est, atque in locum Conventuum Provincialium substitutæ Metropoles, haud mihi dubium videtur esse, quin Salona, quæ vel civium numero ac frequentia, vel ambitus magnitudine, vel maritimo commercio, & opibus ac divitiis, una inter omnes Dalmatiæ civitates facile eminebat, dignitatem nomenque Metropolis adepta fuerit, dignaque habita, in qua supremus totius Provinciæ Magistratus domicilium ac sedem collocaret, ut alio loco paullo diligentius explicandum erit. Dalmatia igitur e superiori Provinciarum sive Proconsularium sive Consularium gradu dejecta, sæculo quinto, cum Notitia Dignit. confecta est, infimum inter Provincias locum obtinebat; ejusque regimini præfici solebat Magistratus infimi ordinis, quem *Præsidem* appellabant. Huic verbo, cum Præsidem dicimus, subjecta ea notio est, quæ latissime patet, omnesque omnino, qui cum imperio sunt, & provinciis, rebusque publicis præsunt, vi sua ac significatione complectitur; ut præclare docet Macer l. 1. ff. de offic. præsid. *Præsidis nomen*, inquit, *generale est, eoque & proconsules, & Legati Cæsaris, & omnes provincias regentes, licet senatores sint, Præsides appellantur*. Verum nomen Præsidis, si exigere velis ad præscriptum formulamque juris civilis, ac publici, quod vigebat quinto sæculo, ex amplissima illa significatione decessit, & cæteris Præfectis ademptum proprie in eo magistratu, qui præessent minoribus provinciis, remansit. Quemadmodum Provinciarum Præpositi, aliive publicorum munerum curatores honorariis quibusdam titulis affici solebant, & Proconsules *Spectabiles* vocari; sic etiam Consulares, & Præsides Provinciarum *Clarissimos* in Notitia semper appellatos videas; at Præsidem Dalmatiæ Perfectissimum cognominatum invenies, quo itidem titulo alii duo Præsides cohonestantur Arabiæ & Isauriæ. Quippe gradus dignitatum quinque potissimum titulis distinguebantur. Qui summos magistratus obtinebant, *Illustres* dicebantur, veluti Consules, Præfecti Prætorio, Magistri militum, & officiorum, Quæstores, Præpositus Sacri Cubiculi, Comites Largitionum, & rerum privatarum, & domesticarum, quos eodem fere ordine Notitia & jura percensent; qui summis proximos adepti fuerant, *Spectabiles* vocabantur, veluti Proconsules, Comes Orientis, Præfectus Augustalis, Vicarii Diœceseon, Comites rei militaris, Duces Provinciarum. His, qui dignitate proxime accedebant, *Clarissimorum* titulo donabantur, veluti Consulares, Correctores, & Præsides Provinciarum, aliique ejusdem ordinis & gradus. Infra Clarissimos positi qui essent, hos vocabant *Perfectissimos*, veluti Præsides Dalmatiæ, Arabiæ, & Isauriæ, itemque Rationales, aliosque ejusdem inferioris notæ ac magistratus. Locum infimum in administratione rerum publicarum tenebant *Egregii*, quos Notitia quidem prætermisit, sed jura sæpe commemorant. Perfectissimi inter Clarissimos & Egregios interjecti, dignitate infra senatores erant, sed equitibus præstabant.

Salona Metropolis Dalmatiæ.

Præsidis nomen generale.

Præsides dicti Clarissimi, at Præses Dalmatiæ Perfectissimus.

Varii variarum dignitatum tituli.

De Præside Perfectissimo Dalmatiæ quæ scripsit Pancirolus part. 2. Com. in Notit. Imp. Occid. cap. 64. huc transferre operæ pretium esse duxi: *Dalmatiæ certum est Præsidem imperasse, non Clarissimum, ut alii, sed Perfectissimum: neque enim ex Senatoribus, sed ex inferioribus eligebatur, aut Equitibus, quos dignitate Perfectissimi anteibant, ut & Constantinus ad Verrinum Præfectum urbis significat in l. 1. C.T. de his, qui veniam æt. impetr. Senatores*, inquit, *qui veniam ætatis impetrant, apud P.V. officium de suis moribus & honestate perdoceant, Perfectissimi apud Vicariam Præfecturam, Equites Romani apud Præfectum Vigilum, quæ verba in Codice Justiniani in l. 2. C. de his, qui veni. æta. impetr. sunt immutata. Itaque positi sunt Perfectissimi supra Equites, qui non primum, sed secundum post Clarissimos locum habebant, & in Jure a Perfectissimis separatis tractatibus distinguuntur, tit. l. de perfectissimatus dignitate, & post eos locantur*.

Idem Pancirolus Insignia, quibus ornari distinguique solebant Perfectissimi, in Tabula picta, Notitiæque inserta variis coloribus expressa diligenter interpretatur; *Insignia Magistratus Perfectissimi sunt duo Principes in summo auratæ pilæ, in unum uterum desinentes, ut supra in Correctore Apuliæ, & Præside Cappadociæ exposui; Item abacus rubro tapeto instratus, qui librum viridi corio tectum regit; infra est forma oppidi cum hac Inscriptione: PROVINCIA DALMATIA. In manuscriptis, dorso libri insunt hæ notæ: L.F.LG.P. PRUM. JUSSU DD. quas ita sum interpretatus: Liber felix legendus Præsidibus Provinciarum Jussu Dominorum. In Madruciano littera G est minuscula*. Ibid.

Præsidis Dalmatiæ insignia, & ministri.

Nunc vero ex Notitia locus ille describendus est, qui pertinet ad Virum Perfectissimum Præsidem Dalmatiæ, percensetque omnes, quos ille Provincialis regiminis Administros habebat.

Sub jurisdictione Viri Perfectissimi
Præsidis Dalmatiæ
Provincia Dalmatia.

Officium a *autem habet hoc modo*. a
Principem b *de eodem officio*, b
Cornicularium. c c
Tabularios duos. d d
Commentariensem. e e
Adjutorem. f f
Ab actis. g g
Subadjuvam h. h
Exceptores i, *& cæteros cohortalinos*, k *quibus non licet ad aliam transire militiam sine annotatione clementiæ principalis*. i k

Notæ, & Explicationes Officiorum.

a Officium erat veluti familia Præsidis constans ex illis, quos Præsides cæterique Præfecti Provinciales in Provinciam ducebant, quibusque ad varia Provincialis regiminis munia obeunda utebantur. Hinc Ministri Magistratuum dicti *Officiales* apud Apulejum: *Sed jussit Potestas Officialem suum* ma-

Quid sit Officium.

magna severitudine coerceri. Nunc etiam eosdem vulgo appellant Officiales.

b Is præerat cæteris Administris, quos Præsides habebant, & quæ cuique agenda essent, præcipiebat. *Princeps ipse est caput officii*, ait Suidas, *qui omnibus imperat, & quid agendum sit, ubique disponit*. Vegetius lib. 2. cap. 8. idem confirmat, & paullo distinctius explicat. *Ab hoc Princeps in officio nomen habuit, quia ipse omnia, quæ ab Officialibus agenda erant, ordinabat; illi enim sine ipso nihil exsequebantur: nullus in carcerem detrudi, nullus advocatus introduci, ipso inscio potest*.

Princeps dictus est primus Ministrorum.

c Cornicularii cum multa essent munera, tum illud præcipuum, ut jussa, sententias, & decreta Præsidis in codicem referret, ac promulgaret. Hunc inter Primates officii tam Notitia, quam jura collocant. Valentinianus in dict. l. 2. & in l. fin. C. de Offic. diversi judic. *Sciant*, inquit, *principes cornicularii, & primates officiorum ternas libras auri e suis facultatibus eruendas, si honoratis Viris secretarii in judicium ingressus non patuerit*. Quod pro insigni Cornu uteretur, vel quod ex eo silentium concioni indiceret, cum edicta promulganda essent, dictus est Cornicularius.

Cornicularii multiplex officium.

d Tabularii rationibus supputandis præerant eorum, quæ in publicum ærarium conferebantur, veluti vectigalium, & tributorum. Apud Ulpianum idem est computator ac Tabularius: *Ego*, inquit, *etiam adversus Tabularium puto actiones dandas, qui in computatione fefellit*. Bini in singulis Provinciis tabularii esse consueverunt, dicti etiam Numerarii; quorum alter largitionum ratiocinia, alter ad arcam fiscalem pertinentia tractabant. l. duos. C. de susceptoribus & arcar. l. 2. & 4. C. de Numerar.

Tabularii rationibus supputandis præerant.

e Huic id negotii datum erat, ut curam susciperet, custodiamque publicorum carcerum. Id tradit Valentinianus l. ad Commentariens. C. de custodia reor. *Ad Commentariensem*, inquit, *receptarum personarum custodia, observatioque pertineat*. Carceri inclusis Commentariensis, si inopes erant, duas aut tres diurnas libellas in victum suppeditabat ex annona, qua pauperes alebantur. Leg. judices, 9. C. de Episcop. audient. libella vero est *argenteus nummus fere assem æquans, & decimam denarii*, ut docet Varro lib. 5. de Lingua Latina. Tricesimo quoque die de numero eorum, qui sibi in custodiam traditi fuerant, de varietate delictorum, de ordine, ætate, vita & moribus vinctorum ad Præsidem referebat, ne rei diutius, quam æquitas postularet, in vinculis detinerentur. Idem etiam reos & comprehendere, & torquere, & ad tribunal perducere, eorumque tum quæstionibus interesse, tum responsa in commentarios referre jubebatur, ex quo potissimum dictus est Commentariensis. Id ex Actis Martyrum intelligi potest.

Commentariensis carceribus præpositus, ejusque munera.

f Cum adjutor Commentariensi proxime subjiciatur, ei nihil aliud muneris tributum fuisse censent, nisi, ut Commentariensi vicariam operam præberet, hujusque partes ageret. Haud equidem negaverim suum & proprium Commentariensi adjutorem datum fuisse, qui ejusdem vel absentis, vel quamcumque ob causam præpediti vicibus fungeretur. Hunc scilicet spectat C. de Custod. reor. l. ad Commentariensem. *Si Commentariensis necessitate aliqua procul ab officio egerit, adjutor ejus pari cura advigilabit*. Quinimmo singulos Præsidis administros, quos Notitia percenset, habuisse arbitror, per quos adjuvari, suumque munus exsequi possent. Sed quem Notitia hic *Adjutorem* vocat, interque Officiales Præsidis annumerat, eum nullius proprium, sed communem omnibus fuisse existimo; ut si quando vel absentia, vel morbo, vel multiplici occupatione impedirentur, quominus fungi possent officio suo, Adjutor omnibus ad omnia præsto esset, ac singulorum vices ac munus præstaret; quippe in Notitia non inferiores minimi, sed capita solum totius officii nominantur. Nec vero Adjutor ubique post Commentariensem, sed interdum post Cornicularium, & alias alio loco ponitur.

Præter Adjutorem cujusque officialis, unus erat Adjutor communis cæteris omnibus ministris.

g Qui Acta coram Præside vel judice, idest donationes, venditiones, testamenta, aliosque hujus generis contractus litteris mandabat, is Actuarius, sive Ab actis dicebatur. Hæc enim omnia, ut rata essent ac firma, coram judice agenda erant, vel saltem legenda; Constantinopoli quidem apud Magistrum census *l. testamenta C. de testam. l. in hac. & l. secundum, C. de donat.* in provinciis autem apud earum Præsides, vel Magistratus municipales: *dict. l. nulli C. de episc. & cleric. l. donatio, dict. l. in hac, & l. ultim. C. de adopt.* & alibi in jure.

Actuarius, sive ab Actis.

h Cum multa sæpe & varia aliorum Ministrorum vel absentium, vel morbo laborantium munia in Adjutorem incumberent, & unus omnibus obeundis non esset, qui huic opem ferret, laborisque in partem veniret, vocabatur subadjuva, quasi adjutoris adjutor. Huic verbo hanc notionem subjecit Synesius Epist. 145. *Harpocration quidam est ex Heracliani Satellitibus, ordinem habens, ut Adjutori opituletur; nam dictio Subadjuva hoc interpretari creditur*.

Subadjuva, idest Adjutor Adjutoris.

i Qui Acta judicialia in causis appellationum exciperent, describerent, conservarent, & cum causa cognoscenda erat, coram Præsidibus, aut Præfectis recitarent, hos nominabant Exceptores, quibus quantum pro impensa in scribendis edendisque actis opera solvendum sit, præscribit Anastasius *l. in Sacris Scriniis 12. §. modum insuper Sportularum. C. de proxim. Sacro Scrin. lib. 12. Jubemus pro editione Actorum exceptoribus dimidiam solidi partem dari*.

Exceptores.

k Cohortales seu cohortalini dicti sunt omnes, qui ad Præsidis cohortem pertinebant, estque nomen generale, quo universus Comitatus, seu familia Præsidis Prætorisve comprehendi solebat. Cohors enim non solum de militibus dicitur, sed etiam refertur ad ministros comites, & satellites, quos secum in Provinciam Præsides ducebant, ut sibi ad omnia præsto essent, quasique latus cingerent. Hinc Cohors Prætoria. Cum igitur Notitia aliquos Administros Provincialis officii singillatim nominaverit, his cæteros generatim adjecit, unoque communi vocabulo cohortalinos appellavit, quos leges vetabant injussu Imperatorum ad aliam transire militiam, idest vel in cohortem alterius magistratus se transferre, vel ad aliud officium promoveri.

Cohortales.

Verum inter cæteros Cohortalinos annumerari posse arbitror Apparitores, seu Viatores, quos Notitia hoc universali nomine complectitur. Horum autem munus erat, assidue Magistratibus adesse, eorum mandata excipere, & alia per seipsos curare, alia ad illos, quibus indici jubebantur, deferre; reos, testes, accusatores citare, & quorum nomen delatum esset, quibusve lis aliqua intenta, eos ex edicto Præsidis in jus vocare. De Administris Præsidum, aliorumque Magistratuum, qui plura & uberiora cupiat, Pancirolum adeat, omnia eorum munera & officia fuse accurateque persequentem Parte 1. Commentarii in Notitiam Dignit. Imper. Orient.

Apparitores & Viatores cohortalinorum vocabulo comprehensi.

Qua tempestate Attila Hunnorum Rex ferro & igni vastabat Provincias Orbis Romani, Macrinum,

quum quemdam præfuisse non solum Dalmatiæ, sed etiam Pannoniæ, Macedoniæ, Pamphyliæ, & Phrygiæ, traditum est in Chronico Veneto Laurentii de Monachis: neque alium invenio Præsidem Dalmatiæ, de quo, ante interitum Imperii Occidentalis, memoriæ ac litteris proditum fuerit. Post extinctum imperium Occidentis anno 476. Dalmatia occupata cum esset a Gotthis, ad hanc Provinciam regendam tum Roma, tum Constantinopoli Præsides mitti desierunt. Post Gotthos per Justinianum exactos sexto sæculo ex parte dimidia iam elapso, Dalmatia, cum in jus ditionemque imperii rediisset, iterum regimen subiit Magistratuum Romanorum, quos Imperatores Constantinopolitani designabant. Quemadmodum autem, post receptam a Vandalis Africam, suum illi, per quem administraretur, Proconsulem restituit, sic etiam Dalmatiam Gotthis ademptam ab eodem Justiniano ex infimo ad supremum Provinciarum Proconsularium ordinem evectam fuisse existimo; nam quibus deinceps decreta fuit Provincia Dalmatica, eos titulo & insignibus Proconsularibus præditos fuisse ornatosque declarant epistolæ S. Gregorii Papæ ad *Marcellum Proconsulem Dalmatiæ*.

Lib. 1.

Dalmatiæ Gotthis erepta Proconsul præfici cœpit.

Postquam vero Heraclius Imperator sæculo septimo Dalmatiam Chrobatis Serblisque habitandam tradidit, qui Constantinopoli mittebatur ad regendas urbes maritimas, quas idem imperator in fide ac potestate imperii retinuerat, eum Constantinus Porphyrogenitus Prætorem appellat, eique annuum vectigal Slavi pendere solebant. Sub initia sæculi noni ob socordiam Michaelis Amoriensis cognomento Balbi Dalmatia fere omnis cum Slavis ab imperio defecit, seque in libertatem vindicavit; ceterum intra finem ejusdem sæculi, imperante Basilio Macedone, iterum cum Slavis plerisque se ad pristinam erga imperatores fidem obsequiumque retulit. Sed cum ab aliis Slavis præsertim Narentanis assidue vexarentur Dalmatæ, idem Basilius, ad quem legatos opem imploratum miserant, quando illos ab hostium injuriis tueri non poterat, auctor iisdem fuit, ut vectigal annuum, quod debebant Imperatori, Slavis penderent, quo ab eorum vexatione se ipsos redimerent; se autem tributo aliquo vel exiguo contentum fore, quod Prætori Romano singulis annis solverent, id quod eo pertinebat, ut ejusmodi solutione vectigales se & obnoxios Imperatoribus Græcorum esse profiterentur. *Dum quotidie*, ait Porphyrogenitus, *a Paganis captivi abducerentur, & exterminarentur, insulas deseruerunt, continentem colere volentes; verum a Chrobatis prohibebantur, cum nondum illis tributa penderent; nam quæ hodie Slavis pendunt, tunc Prætori exhibebant. Sed cum vitam tolerare non possent, ad Basilium illum præclarum Imperatorem accesserunt, eumque res a nobis commemoratas edocuerunt. Is itaque imperator auctor fuit, ut ea omnia, quæ Prætori solvebant, Slavis darent pacis causa, & Prætori exiguum aliquid penderent, ad ostendendam dumtaxat Romanis Imperatoribus, & ipsorum Prætori debitam subjectionem ac servitutem.* Demum Dalmatia destituta classibus ac præsidiis Græcorum Imperatorum, qui bellis externis domesticisque conflictabantur, & Slavorum ac Saracenorum injuriis exposita cum esset, in aliorum fidem clientelamque se contulit, quorum virtute atque copiis navalibus ac terrestribus tuta esse posset, aliosque sibi Dominos adscivit, a quibus deinceps jura, leges, Rectores, ac Præfectos accepit.

Post Dalmatiam mediterraneam a Slavis occupatam,

Prætores Constantinopoli ad maritimam regendam Dalmatiã missi.

§. IV.

Propagatio tertia nominis Dalmatici usque ad Dravum & Danubium.

Dalmatia inde usque ab initio Romanæ Monarchiæ longe lateque in Septemtrionem, Ortum, & Occasum prolata, cum multas regiones gentesque complexu suo ac nomine contineret, ejus magnitudinem ut declararent Scriptores antiqui, Dalmatiam, perinde quasi non una, sed multiplex esset, numero plurali sæpissime donarunt; & quemadmodum nos Athenas, Venetias, Parisios dicimus, id quod pertinet ad significandum earum urbium dignitatem atque ampiitudinem; sic illi Dalmatias appellare consueverant. Auctor Itinerarii, cui nomen Antonini Augusti vulgo præfigitur, item Auctor notitiæ Dignit. utriusque Imper. nomen hujus Provinciæ numero multitudinis subjiciunt; & Cassiodorus numquam fere ejusdem vocabulum usurpat, quin illud plurali numero efferat. *Forum Principis Dalmatiarum*, Lib. 7. epist. 24. *Univers. Rom. per Italiam, & Dalmatias constitutis*, lib. 8. Epist. 4. *De partibus Dalmatiarum*, Epist. 12. *Dalmatiarum, atque Suaviæ provincias*, lib. 9. Epist. 8. Consuetudo hæc multo antiquissima *Dalmatias* scribendi vocandique in sæcula longe posteriora manavit, & in Curiam Romanam recepta, adhiberi solebat in Diplomatis Pontificiis. Extat rescriptum Alexandri II. ad *Cresimirum Regem* Dalmatiarum c. si quis, amodo dist. 81. Porro ut Pannonias, sic Dalmatias ob eam caussam appellatas existimo, quod sicut Pannoniæ e pluribus provinciis, sic Dalmatiarum provincia e pluribus antea inter se distinctis regionibus Japydia, Liburnia, Illyrico proprio, Pannonia australi constaret, & cis ultraque montes ingentia terrarum spatia suo nomine, suisque finibus complecteretur. Cum enim pluralis numerus ad multitudinem designandam institutus fuerit, hoc sibi utendum esse censuerunt Scriptores, ut complexum multarum regionum significarent, quas Augustus sub jure ac nomine Dalmatiæ comprehendi jusserat. Illa etiam ratio reddi potest, cur Dalmatia apud veteres numerum pluralem subierit, quod nimirum hæc regio plures esset in partes divisa, quemadmodum Pannonia, Mæsia, Rhætia, bipartitæ fuerant, & in binas singulæ provincias distributæ, ac proinde apud Scriptores Pannonias, & Mesias, & Rhetias sæpe appellatas invenies. Verum de multiplici Dalmatiarum divisione capite proximo, nunc quæ sunt hujus loci persequamur.

Dalmatia plurali nomine Dalmatiæ dicta,

Hanc finium prolationem, quam Augustus descripserat, usque ad Slavorum adventum, & septimum ere Christiane seculum Dalmatia retinuit. Quinto seculo ineunte, in Occidente sub Honorio, ac deinde Valentiniano, domestici pariter externique motus assidui, ac fœdissima Romani facies imperii fuit: nam & Tyranni variis in locis exorti rem Romanam dilacerarunt, & Gotthi, Alani, Vandali, Svevi, Hunni, omnisque propemodum barbaries inde usque ab ultimo Septemtrione in Illyricum, Italiam, Galliam, Hispaniam & Africam effusa, Occidentis provincias late vastare, & sub jugum barbaricum redigere cœperunt. Eodem seculo longius provecto immensa Barbarorum colluvies cum in Italiam, tum in Illyricum, atque Dalmatiam incubuit. Quamvis autem Dalmatia barbaricis excursionibus sæpe obnoxia fuerit, ac tandem coacta subire imperium Herulorum, ac deinde Gotthorum, qui rerum in Italia potiti fuerant;

Barbari in Occidentale Imperium effusi.

Veterum tamen finium amplitudinem retinuit;

rant, neque regionum suarum possessione decessit, neque fines suos ulla ex parte contraxit. Siquidem post Imperium Occidentale una cum Augustulo extinctum anno Christi 476. ac postea Theodorico regnum in Italia obtinente, cui aliquam Dalmatiæ partem adjecerat, Dalmatia eamdem formam & circumscriptionem, quam sub Augusto adepta fuerat, sine ulla finium diminutione retinuit. Id adeo cognosci licet ex Epistolis Cassiodori, qui cum Majorum more & exemplo Dalmatias pro Dalmatia scripsit, plane significavit nihilo minus terrarum ætate sua nomine Dalmatiarum contineri, quam quantum eidem Veteres tribuere solebant; & cum *Dalmatiarum atque Suaviæ Provincias* nominat, nulla intermedia regione vel provincia commemorata, aperte opinor declarat temporibus illis adhuc Dalmatiam fuisse conterminam Saviæ, quam Dravus a Septemtrione, & Savus a Meridie definiebat, nisi quod fortasse aliquæ urbes ad ripam citeriorem Savi, veluti Siscia, ad Saviam pertinebant. In eo enim temporum motu, tantaque rerum Occidentalium conversione nihil de antiquis provinciarum limitibus ac nominibus immutatum fuisse Viri eruditi fere omnes consentiunt. Postquam vero, imperante Justiniano, res Gotthorum in Italia diminui sexto sæculo, ac deteriores in dies fieri cœperunt, tantum abest, ut Dalmatia jus suum ac nomen contraxerit, ut potius per ea tempora longius in Septemtrionem usque ad Dravum ac Danubium protenderit. Atque hæc est tertia propagatio nominis Dalmatici, cum Dalmatia Savum ac Dravum transgressa Pannoniam fere totam sub potestatem notionemque sui nominis redegit.

& post Gotthos superatos nomen suum ac fines usque ad Danubium propagavit.

Procopius auctor sexti sæculi fines Dalmatiæ adeo nulla ex parte diminuit, ut illos amplificet, ultraque Savum prolatos ad Dravum usque videatur extendere; quippe inter urbes Dalmatiæ Sirmium & Singidonem annumerat. Sirmium autem in Savia sive Interamnia, quæ Dravo & Savo interjacet, positum esse nemo ignorat; Singidonem vero in eadem regione locatum fuisse auctor est Theophylactus Simocatta lib. 7. c. 11. *Gepides*, ait Procopius lib. 1. bell. Got. *Sirmium urbem, & alias Dalmamatiæ civitates majorem in partem occupantes tenebant, quas Imperator proxime a Gotthis receperat*. Cum ait præter Sirmium *alias* Dalmatiæ urbes ab Gepidibus teneri, satis indicat Sirmium civitatem esse ejusdem provinciæ, idest Dalmatiæ, ad quam pertinebant urbes ceteræ, quas Gepides occupaverant. Præterea nusquam memoriæ proditum invenio Gepidas per ea tempora in Dalmatia citra Savum Sedes urbesque obtinuisse; quo fit, ut quas Dalmatiæ urbes Gepidibus attribuit Procopius, eæ fuerint in Dalmatia ultra Savum, nimirum in Pannonia Savia, quæ in jus nomenque Dalmaticum migraverat. Idem confirmant Gepides ipsi apud eumdem Procopium lib. 3. de bel. Gotth. in Oratione contra Langobardos apud Imperatorem habita; *Prædones isti Sirmium oppidum, & cætera Dalmatiæ loca belli vobis causam fore prætendunt*. Singidonem quoque Pannoniæ Saviæ urbem intra fines Dalmatiæ includere videtur Procopius, cum hæc scripsit: *Heruli prætereæ alia Dalmatiæ loca permissu Imperatoris, & circa Singidonem urbem habebant*; quibus ex verbis intelligi potest loca illa Dalmatiæ, quæ Imperator Herulis habitanda tribuerat, vel circa Singidonem fuisse, vel certe posita in eadem ultra Savum regione, in qua Singidonem locant Aurelius Victor in Joviniano, Jornandes, Simocatta, nec longe ab Sirmio in Septemtrionem Lazius statuendam existimat.

Procopius fines Dalmatiæ usque ad Dravum protulit.

Gepides urbes Dalmatiæ inter Savum & Dravum adepti.

Eodem pertinet, quod Auctor Historiæ Miscellæ, inter civitates Dalmatiæ, quarum ad quadraginta Chajanus diripuit anno 17. Mauricii Imperatoris, qui est Christi 599. recensuit Belicham, quam quidem urbem juniores Geographi in Savia fere media constituunt; *Anno 17. Mauritii, coacervatis virtutibus, Chajanus in Dalmatiam properat, & cum venisset Belicham, 40. civitates circa eam depopulatus est*. Si ergo ad Dalmatiam pertinebant urbes inter Savum & Dravum, nihil causæ afferri potest, quominus tota illa regio, quæ dicta est Savia sive Interamnia, ad jus nomenque Dalmaticum pertinuerit; quo fit, ut sexto sæculo Dravus, qui erat Saviæ, idem etiam esset terminus Dalmatiæ.

Quid quod Constantinus Porphyrogenitus, qui sæculo decimo ineunte librum de Administratione Imperii scripsit, cap. 30. auctor est Dalmatiam antiquis temporibus, idest ante annos fere trecentos, aut quadringentos, fines habuisse in Septemtrionem eatenus productos, ut Pannoniam complexa universam, ab Adriatico mari usque ad Danubium latitudine pertingeret. *Antiquitus Dalmatia incipiebat a confiniis Dyrrachii sive Antibaris, & ad Istriæ confinia pertingebat: ad latitudinem vero ad Danubium flumen se extendebat, eratque omnis ille finitimus tractus sub Romanorum potestate, & præstantissimum Thema omnium Occidentalium*.

Dalmatia prolata ultra Dravum usque ad Danubium.

Sed quonam auctore, quave ratione hanc finium suorum amplificationem adepta fuerit Dalmatia, cum id ab antiquis tacitum sit, haud facile est ad investigandum & cognoscendum. Mihi summopere placet conjectura Dalmatæ Scriptoris, quem rerum Illyricarum investigatorem laudare possum diligentissimum. Quæ ille in hanc rem acute conjecit, & præclare excogitavit, luculentius explicare, & nostris commentationibus illustrare conabimur. Postquam Illyricum Occidentale una cum Imperio Occidentis sub Barbarorum tyrannidem potestatemque ceciderat, nomen utriusque apud Græcos & Byzantinos Scriptores exsolescere paullatim cœpit, ac tandem utriusque vocabuli usurpandi desuetudine sic prorsus oblitteratum est, ut vix aut ne vix quidem sive Imperii, sive Illyrici Occidentalis mentio in eorum scriptis fieri soleret; quamvis hujus provinciæ, amissa communi Illyrici appellatione, proprium & suum quæque nomen, suosque fines antiquos retinuerint. Exinde cum Illyricum simpliciter dicunt, nihil aliud intelligi volunt, nisi Illyricum Orientale, quod in potestate Imperatorum Orientalium permanserat, nomenque Illyrici apud Græcos retinebat. Justinianus anno Christi 527. rerum potitus cum esset, post pacem cum Persis factam, & seditiones domesticas sedatas, nihil habuit antiquius, quam ut imperium pariter atque Illyricum Occidentale, barbaris expulsis, recuperaret. Itaque Africam de Vandalis recepit anno 534., & lætus rei Africanæ successu Gotthis bellum intulit, quod cum annos ipsos duodeviginti tenuisset, ei tandem Regni Gotthici interitu finem attulit. Nec post Africam, Italiam, & provincias omnes Illyrici Occidentalis, excepto Norico, quod jampridem ab Gotthis ad Francos transierat, Gotthis ereptas, aut imperium Occidentale ante annos circiter septuaginta extinctum revixit, quippe totum, præter Hispaniam & Galliam, seclusa omni divisione, cum imperio Orientis sub uno eodemque Imperatore in unum coaluit, nomen Illyrici Occidentalis jamdiu obsoletum apud Scriptores Græcos in usum revocari, restituique in integrum cœpit. Nam quemadmodum olim Romani, cum Illyricum omne in suam potestatem redegissent, quod

Causa & ratio Dalmatiæ usque ad Danubium dilatatæ.

Græci post Occidentem amissum Illyrici vocabulo Orientale tantum Illyricum subjiciunt.

tum

tum angustis sine terminis cis Alpes Arsia & Drilone fluminibus continebatur, quidquid terrarum deinceps ac gentium sive ab Septemtrione, sive ab Oriente ad Romanum imperium adjungerent, id totum attribuebant Illyrico, juris nominisque Illyrici finibus latissime propagatis; sic etiam Græci post recuperatam Dalmatiam, (hæc siquidem primo anno belli Gothici recepta est, ut docet Procopius lib. 1.) cæteras Illyrici Occidentalis provincias, quas Justinianus Barbaris ademit, veluti Pannoniam, Valeriam, Saviam, non Illyrici vocabulo jamdudum antiquato restituendas, sed Dalmatiæ adscribendas existimarunt; cum enim hæc regio, quæ prima omnium Gothico dominatu exempta sub potestatem redierat; cæteris Illyrici Occidentalis provinciis vel amplitudine finium, vel celebritate nominis facile præstaret, digna visa est, quæ in locum vocabuli Illyrici regionum illarum possessione multis ante annis dejecti, succederet, suique nominis significatione late diffusa, omnes, præter Noricum, Occidentalis Illyrici provincias complecteretur; ita prorsus, ut hæ, retento proprio, quemadmodum olim Illyrici, sic deinde Dalmatiæ commune nomen subirent. Adeo autem Scriptores illi nullum aliud, nisi Orientale, agnoscebant, aut nominabant Illyricum, ut ab communione Illyrici nominis secluderent quidquid antea ad Illyricum Occidentale pertinebat. Hinc factum est, ut Dalmatiam cæterasque regiones Dalmatiæ, ut diximus, attributas diligenter accurateque ab Illyrico distinguerent. Procopius quidem Sirmium & Saviam a finibus Illyrici sejunxit, cum scripsit, Justiniano ad Sirmium *cum Gepidibus bellum gerente, urbem Gratianam in finibus Illyrici sitam, ab Gothis hostilem in modum vexatam fuisse*. Gratianum sive Gratiana, civitas fuit Mæsiæ superioris, ut docet Notitia. Mæsia autem Superior prima erat ab Occasu Illyrici Orientalis provincia, Saviæ finitima, cujus in confiniis Gratianum oppidum situm fuerat. Procopius igitur Mæsiæ finibus ab Occidente concludit Illyricum, ac proinde Saviam ab Illyrico disclusit. Menander in fragmentis Dalmatiam ab Illyrico secrevit, ubi ait Duces & exercitus bifariam distractos, & jussu Tiberii Imperatoris alios per Illyricum, idest Mæsiam, alios per Dalmatiam profectos ad subsidium ferendum urbi Sirmiensi, quæ ab Avaribus acri obsidione premebatur: *Itaque exercituum Præfectos, Duces, & turmarum Ductores, hos per Illyricum, alios per Dalmatiam mittit, ut præsidium introferrent, urbemque, quoad fieri posset, defenderent*. Denique Constantinus Porphyrogenitus, quo scribente Dalmatia fines suos intra montes jampridem contraxerat, veterem Græcorum morem retinuit segregandi ab Illyrico provincias omnes, quæ pertinebant ad Illyricum Occidentale; Dalmatiam quippe & Pannoniam ab Illyrico disjunxit. *At e Chrobatis, qui in Dalmatiam venerunt, pars secessit, & Illyricum tenuit, atque Pannoniam, habebantque etiam ipsi Principem supremum, qui ad Chrobatiæ tantum Principem, amicitiæ ergo, legationem mittebat*. E Chrobatis igitur, qui Dalmatiam occupaverant, duplex Chrobatarum secessio facta est, altera ad Orientem, altera ad Septemtrionem; hi quidem migrarunt in Pannoniam Saviam, quæ ab novis incolis, genere Slavis, Slavoniæ nomen accepit; illi vero profecti sunt in Illyricum, idest in Mæsiam superiorem, & ab Serblis ejusdem nationis & linguæ populis in agrorum societatem admissi sedes ac domicilia collocarunt in Mæsia, quæ tum dicta est, hodieque dicitur Serblia. Quare Porphyrogenitus neque Dalmatiam, neque Pannoniam inter provincias Illyricas annumerat, propterea quod exemplo atque instituto veterum Græcorum, nomen Illyricum iisdem, quibus Illyricum Orientale continetur, regionibus definiendum censuit. Quæ hactenus dicta sunt, ut in pauca conferamus, tribus hisce pronunciatis omnia complectamur licet. Primum est hujusmodi; Græcos & Byzantinos Scriptores post amissum Imperium & Illyricum Occidentis, sublata omni distinctione Illyrici Occidentalis & Orientalis, huic verbo, cum Illyricum simpliciter dicunt, nihil aliud subjici velle, nisi Illyricum Orientale: huic alterum est consequens, eosdem solitos fuisse provincias omnes Occidentalis Illyrici ab Illyrico distinguere ac secludere; tertium denique, quod hujus loci caput est, ab iisdem Auctoribus Græcis, cum regiones Illyrici Occidentalis, excepto Norico, in ditionem imperii rediissent, non eas quidem Illyrico restitutas, sed Dalmatiæ vocabulo subjectas fuisse. Ita factum est, ut Dalmatia in suam potestatem Pannonias omnes redigeret, atque jus suum ac nomen usque ad Danubium proferret: quæ tertia est propagatio Nominis Dalmatici ad Græcos auctores, ejusdemque nominis amplificatores referenda. Hæc nos paullo fusius & distinctius commentati sumus, quæ summatim ac breviter exposuit historicus Dalmata, cujus supra mentionem fecimus: *Barbaris Occidentale imperium occupantibus, si quid Illyrici Occidentalis recuperabatur, id ut plurimum Dalmatiæ adscribebatur*: quod Procopii, & aliorum Græcorum testimonio confirmat. Deinde hæc subdit lib. 1. cap. 6. *Dalmatia ergo apud Byzantinos Scriptores pro Illyrico Occidentali sumenda est, quod apud eumdem Constantinum Porphyrogenitum clare perspicitur, qui Dalmatiam pro universo Illyrico Occidentali, præter Noricos, antiquitus sumptam testatur*. His ad extremum hanc præclaram animadversionem apposuit: *Ita per temporum successiones, dilatantur, contrahuntur, & mutantur fines Provinciarum, ut exinde diversitas nominum apud Scriptores confusionem pariat, nisi tempora distinguantur. Hinc ortum habuere tot æquivocationes de Dalmatia & Illyrico apud plerosque Auctores*.

Nec vero, si Dalmatiam & Pannoniam Illyrici vocabulo exemerint Græci ac Byzantini Scriptores; idcirco provinciæ illæ jus nomenque Illyricum omnino, aut in perpetuum amiserint, existimes; quod quidem utraque regio apud Latinos retinuit, præsertim Dalmatia hodierna, quæ, cum præter Liburniam & Dalmatiam propriam, Illyricum primigenium contineat, semper habita fuit, habeturque etiamnum pars primaria Illyrici; & nunc nemo unus est, quin eam Illyrici hodierni, quamvis contracti diminutique, & finibus includat, & nomine impertiat. Præterea Justinianus non modo Dalmatiam, sed etiam Pannoniam non omnem illam quidem, sed Saviam Dravo Savoque interjectam Illyrico restituit, cum Præfecturam Illyricam Thessalonicæ ademptam transtulit ad Justinianam primam; & Præfecti Illyrici jurisdictione usque ad Dravum prolata, Dalmatiam itemque Saviam conjunxit cum reliquis provinciis Orientalis Illyrici, unde Macedoniam divulsit, omnesque Præfecto Illyrici subjecit, & Illyrici ab se definiti terminis conclusit; ut a nobis Parte prima Prolegomenon demonstratum est. Non defuerunt sane, qui post Justinianum Dalmatiam & Pannoniam ab Illyrico, veterum Græcorum more, secluderent; sed horum auctoritas tanti non est,

Receptas provincias Illyrici Occidentalis, non Illyrici, sed Dalmatiæ vocabulo impertiunt.

Dalmatiæ regiones ab Illyrico distinctæ.

lib. de Adm. c. 30.

Dalmatia apud Græcos idem atque Illyricum Occidentale.

Dalmatia & Pannonia, quamvis Græci Scriptores utramque ab Illyrico secluserint, non propterea Illyrici partes esse desierunt.

est, ut multo pluris non debeat nobis esse publica auctoritas Principum, quos definiendarum regionum, & regendorum finium arbitros esse nemo ignorat.

§. V.

Propagatio quarta Germanica Nominis Dalmatici in Germaniam invecti.

NOn defuere Scriptores antiqui ac nobiles, qui nomen ac genus Dalmaticum in mediam intimamque Germaniam invexerint: quippe in ea Germaniæ regione, quam Albis ab Occasu, Odera, olim Viader, ab Oriente præterfluunt, & Lusatia ab Septemtrione, Bohemia a Meridie claudunt, Dalmatas & Dalmatiam locarunt. Auctor Chronici Fuldensis apud Schonlebium Annal. Carn. part. 3. Dalmatiam Germaniæ adscribit, ejusque positionem declarat, cum Ludovici Regis Germaniæ victoriam anno 856. de illis Dalmatis relatam breviter commemorat, *Mense Augusto Ludovicus Rex collecto exercitu per Sorabos iter faciens, ducibusque eorum sibi conjunctis, Dalmatas prælio superat, acceptisque obsidibus tributarios facit. Inde per Bohemanos transiens, nonnullos ex eorum Ducibus in deditionem accepit*. Sorabos olim dictos fuisse, quos nunc Misnenses vocant, rerum Germanicarum Scriptores consentiunt. Sorabi seu Misnenses infra Saxoniam a Meridie positi Albim accolebant ab regione Orientis. Itaque per fines Saraborum Ludovicus exercitum in Dalmatiam traduxit, & cum Dalmatis victis tributum obsidesque imperasset, inde itineribus ad Meridiem conversis in Bohemiam venit. Hujus expeditionis atque itineris ratio nequit convenire in Dalmatiam nostram Illyricam, quam ab Dalmatis illis immensa terrarum spatia disjungunt. In eodem Chronico Dalmatas Sorabiæ & Bohemiæ finitimos invenio; quippe in eo scriptum est, *Dalmatas, Bohemos, Sorabas*, prosperis Northmannorum successibus ad spem recuperandæ libertatis erectos fuisse. Idem confirmant duo MSS. Codices Auspergensis, & Labacensis, quos citat Ludovicus Schonlebius paullo ante laudatus. In priore hęc leguntur: *Henricus Cæsar Dalmatiam subjugatam Romano imperio tributariam fecit*; in altero: *Cęsar Henricus Auceps Dalmatas debellat, & sibi tributarios facit. Slavi & Vindi, qui defecerant, per Legatos se iterum submittunt. Hungari visa Dalmatarum fortuna, viceversa invadunt Moraviam, Bohemiam & Saxoniam, rapinis, cędibus, incendiis omnia profanantes, quos Henricus cum suis accurrens dissipat, & partim cędit, partim in fugam vertit*. E regionibus, quæ ab Henrico post devictos Dalmatas vel in deditionem receptæ, vel depulsis Hungaris pacatæ commemorantur in secundo codice, facile intelligi potest, de quibus Dalmatis uterque codex loquantur; nam de Illyricis Dalmatis ne suspicari quidem licet, quippe qui ab illis regionibus longe gentium aberant. Præterea nusquam litteris ac memorię proditum invenio, Henricum cognomento Aucupem, qui anno Christi 919. Imperium adeptus est, quidquam rei habuisse cum Dalmatis nostris; cum cæteroquin res ab eo in Germania præclare gestas, partasque de Hungaris victorias, Auctores illorum, & consequentium temporum scriptis accurate mandaverint. Sed de hac re Sigebertus & Witichindus sententiam suam apertius explicant, & nullum relinquunt dubitandi locum, quin Dalmaticas Henrici victorias ad Dalmatas Germanos referri oporteat. *Rex Henricus*, ait Sigebertus ad an. 928. *Gronam urbem Dalmatiæ capit, & Dalmatis tributum imponit*. Nulla est in Dalmatia Illyrica civitas, cui Gronæ nomen fuerit. Grona in Germania haud longe distabat in Meridiem a Brennaburgo urbe in finibus Saxoniæ, teste Witichindo, qui Dalmatiæ Germanicæ vocabulum auxit una littera intermedia: *Cepit urbem Brenneburg ferro, fame, frigore; cumque illa urbe, & regione potitus signa vertit contra Dalmantiam, adversus quam jam olim reliquit illi Pater militiam, & obsidens urbem, quæ dicitur Grona &c. posthac Pragam adiit*. Porro Henricus cæsis Hungaris Germaniam depopulantibus, & victoriam insignem adeptus, Episcopis & Primoribus ex universa Germania adscitis, Concilium frequentissimum convocavit, cui interfuisse scriptum est in Chronico Alberstadensi *Winceslaum Bohemiæ, & Delmantiæ Ducem*. Joannes Pessina in hist. eccles. Prag. descriptis illius Chronici verbis hanc notam apposuit: *Delmantia pars est hodiernæ Misniæ, Bohemiæ vicinior*. Demum Aimoinus Annalium Francorum Scriptor Sorabos, nunc Misnenses, inter populos Dalmatiæ apud Baudrandum in Lexico annumerat, sive quod Sorabi finitimi essent, conjunctique cum Dalmatis Germanis; sive quod Dalmatia Germanica longius se in Occasum extenderet, suoque vocabulo Sorabos etiam complecteretur.

Quemadmodum ergo sua erat Illyrico Dalmatia, ita suam Germaniæ Dalmatiam attribuere nos cogit tam gravis, tamque consentiens tot Scriptorum & codicum auctoritas; neque illam aliunde, quam ex nostra Illyrica, quæ longe antiquior fuit, genitam quodammodo & propagatam fuisse necesse est. Sunt tamen qui contra sentiunt, & nullam esse Dalmatiam illam Germanicam existimant; locos autem omnes, quos citavimus, mendo subesse & correctione indigere affirmant. Georgius Fabricius in eo libro, quem de rebus Misniæ scripsit, Dalemincios nescio quos, & Daleminciam nescio quam comminiscitur, in quorum locum Dalmatia, & Dalmatæ irrepserint. Verum difficile est tot Scriptores & codices erroris arguere; sive enim in ipsos Auctores, sive in Librarios culpam contuleris, non est profecto verisimile, (cum nec pauci sint, & locis ac temporibus inter se disjuncti, qui Dalmatiæ in media Germania locum attribuunt,) omnes tamen in eodem vocabulo vel adhibendo, vel depravando consensisse. Facilius dixerim, qui Dalmatæ initio dicebantur, eos postea depravatione vocabuli factos esse Dalemincios, & Dalmatiam interposita litterarum variatione in Daleminciam migrasse. Investigemus igitur, quinam Auctores extiterint hujus Dalmaticæ propagationis, & per quos nomen Dalmatiæ in Germaniam illatum fuerit.

Constat inter omnes, neque Sorabos, neque his finitimos Dalmatas, quos primum Ludovicus Rex Germaniæ, deinde Henricus Imperator vectigales fecit, genere fuisse Germanos, aut indidem ex Germania oriundos, sed e Slavis aliunde in eam regionem profectis originem traxisse. Antequam Heraclius Imperator Chrobatis & Serbliis populis Slavis in suam fidem & clientelam receptis, agros & sedes in Dalmatia fixas stabilesque assignaret, plures Slavorum copiæ alias suorum Imperatorum ductu, alias conjuncti cum barbaris alterius nominis vel generis in Dalmatiam & Illyricum populando vastandoque sæpius incursaverant. Nec vero absimile est haud paucos ex illis aut bellicis excursionibus, & laboribus fessos, aut solo cęloque Dalmatico delectatos in Dalmatia consedisse,

Dalmatia Germanica, ejusque positio.

Dalmatæ Germanici longe disjuncti ab Dalmatis Illyricis.

Grona urbs Dalmatiæ Germanicæ.

Dalmantia seu Dalmatia Germanica pars Misniæ.

Sorabi populi Dalmatiæ Germanicæ.

Dalmatæ Germanici oriundi ab Dalmatis Illyricis.

Slavi e Sarmatia in Dalmatiam profecti, & ibidem sedes nacti.

se, ibique cum indigenis permixtos propagandæ soboli operam dedisse. Cromerus Episcopus Varmiensis apud Balbinum tradit *Slavos seu Slavinos e Sarmatia magna profectos Stiliconis, & postea Attilæ temporibus occupasse loca vicina Danubio; inde transmisso Danubio, Mysiam, Pannoniam, Macedoniamque vexasse, ac deinde in Illyrico, & Dalmatia consedisse*. Duplicem Slavorum in Illyricum irruptionem Procopius lib. 3. commemorat; priorem anno decimotertio; posteriorem anno decimoseptimo belli Gotthici subjecit: *Per id tempus Slavorum exercitus flumine Istro trajecto Illyrios omnes ad usque Epidamnum malis ingentibus affecere, partimque sine ullo ætatis discrimine, in servitutem quos licuit abigendo, & eorum bonis direptis desæviebant. Ad hæc præsidia illis in locis non pauca, & quidem prævalida occupaverant*. Itaque pars aliqua Slavorum, cæteris post regionem late vastatam, eo regressis unde venerant, oppidis aliquot in suam potestatem redactis, jam inde ab anno Christi 548, qui fuit decimus tertius belli Gotthici, in Illyrico habitare cœperunt; & M. Velserus de Orig. Bohem. haud dubitat, quin per ea tempora Slavi sedem in aliqua parte Dalmatiæ fixerint. Altera Slavorum irruptio congruit cum anno Christi 552. *Slavini ingenti multitudine Illyrios invadentes malis inexplicabilibus affecere*. Nec deinceps desierunt Slavi excursiones in Dalmatiam & Illyricum facere, ut idem Procopius docet; qui præterea tradit Slavos, cum populabundi Thessalonicam contenderent, metu Germani Magistri militum totius Thraciæ cum exercitu adventantis perculsos, averso itinere fugam cepisse, *& omnibus Illyrici montibus superatis, in Dalmatiam intrasse*. Sæpius etiam Slavi cum Gothis permixti aliisque Barbaris Dalmatiam vastarunt; & præsertim Heraclio imperante cum Abaribus inita societate, tum alias Dalmatiæ urbes, tum Salonam everterunt. Jam vero ad rem nostram ut propius accedam, e Slavis illis, qui consederant in Dalmatia, plerique incertum quo tempore, quamve ob causam ad populares suos in Germaniam migrarunt. Satis constat universam illam regionem, quæ inter Albim ac Vistulam a Danubio usque ad mare Balticum longe lateque porrigitur, Slavorum coloniis refertam fuisse, qui partim e Sarmatia, vel e Palude Mæotide, unde oriundi erant, partim e regionibus, quas citra Danubium occupaverant, illuc alii post alios confluxerant. Porro ex Illyrico etiam, & Dalmatia, eodem a Slavis migratum esse tradunt Scriptores, hujusque migrationis testem citant Svidam auctorem Græcum sane idoneum, qui apud Bohuslaum Balbinum hæc in hanc sententiam scripsit: *Slavi ex regione trans Danubium primo venere, cumque finitimis sæpe venissent auxilio, terræ melioris occupandæ gratia, tandem populariter transeuntes, in Illyrico consederunt; parsque eorum deinde Bohemiam occupavit, & regionem proximam, quam a Maravaha flumine Maravaniam appellant; nam Marcomanni cum Hermunduris jampridem in Noricum & Vindeliciam transierant*. Hactenus Svidas, cui hanc notam apposuit Balbinus: *Illyrici etiam provinciæ, Dalmatia & Croatia censebantur*; quas itidem provincias insederant Slavi, e quibus deinde pars secessit migravitque in Bohemiam, terrasque finitimas inter Albim & Vistulam interjectas. Horum autem aliquos fuisse existimo, qui ex ea, unde discesserant, in eam, ad quam venerunt, regionem Dalmatiæ vocabulum intulerint; præsertim cum ex indigenis Dalmatis non defuerint, quos vel mutandi soli cupiditas, vel inita cum Slavis affinitas & consuetudo perpulit, ut se illis Bohemicæ migrationis socios adjungerent; id quod confirmari & illustrari potest conjectura haud improbabili, ex Historia rerum Bohemicarum desumpta.

E Dalmatia in Germaniam ad populares suos migrarunt.

Balb. Epit. Hist. rer. Bohemic. lib. 1.

eoque invexerunt e regione, unde discesserant, nomen Dalmatiæ.

Vetus est Bohemorum opinio, & litteris tradita, & multarum ætatum consensu firmata, Czechum & Lechum duos nobilissimos fratres genere Slavonicos, cum ingenti popularium suorum multitudine in Sylvam Hercyniam venisse. Alter principatum ibi adeptus, tum quos repererat, tum quos invexerat colonos, utrosque originis Slavæ, ab se Czechos denominari jussit; qui deinde, post interitum Czechi, quod antiquitus ejus regionis incolæ dicti fuissent Bojohemi, propterea antiquo vocabulo resumpto, sed duarum litterarum detractione diminuto, iterum se Bohemos appellari voluerunt. Alter vero a fratre digressus, Slavos suos trans Vistulam deduxit, & regnum in Polonia fundavit. De tempore hujus Slavonicæ expeditionis magna est inter Scriptores controversia; eam quippe alii ad tertium, alii ad quartum, alii ad quintum, plerique ad sextum vel septimum æræ Christianæ sæculum revocandam existimant. Eos ex Illyrico in Bojohemum migrasse (sive ex Dalmatia, ut aliqui volunt, sive ex Chrobatia, ut plerique censent, profecti fuerint) fere omnes consentiunt, uno dissentiente Cromero, qui eos e Sarmatia & Russia, directo ac nusquam deflexo itinere, advenisse contendit; quamvis idem postea fateatur *fieri potuisse, ut Slavi, cum longe ante in his sedibus* (videlicet in Bohemia) *consedissent, quodam tempore, vel utilitate, vel necessitate adducti peregrinos Reges, (Czechum, & Lechum) sed ejusdem secum linguæ e Croatia acciverint, oblatosve ultro acceperint*. Ludovicus Schonlebius Annal. Carn. par. 3. valde mirari se ajebat, quod qui Czechum & Lechum e Chrobatia Illyrica discessisse affirmant, iidem Chrobaticum illorum discessum septimo sæculo antiquiorem faciant; quippe cum ante imperium Heraclii, qui anno 610. rerum potitus est, nulla Illyrici regio fuerit, cui nomen esset Chrobatiæ; quod quidem vocabulum extremis Heraclii temporibus, Chrobati Slavi primo in Illyricum intulerunt: *Illud satis mirari non possum, quod fateantur plerique horum auctorum, Czechum & Lechum venisse e Croatia; & tamen aliquot sæculis antequam Croatiæ nomen auditum esset*. Verum neque inauditum, neque insuetum est historicos, cum de rebus vel antiquissimis scribunt, res ipsas, regionesque, in quibus gestæ sunt, nominibus recentissimis afficere, quæ posterioribus ætatibus primum adhiberi cœperunt, & communi in usu atque hominum litteris ac sermone versari. Sed utcumque, sive post, sive antea duo illi fratres ex Illyrico discesserint, quam Chrobati advenerint, certe regio illa Illyrica, unde profecti sunt, quam alii Chrobatiam, alii Dalmatiam vocant, rite appellari potest Dalmatia; nam ante adventum Chrobatorum, Dalmatia ex Augusti descriptione usque ad Savum prolata, suis finibus suoque vocabulo continebat, quidquid postea in jus nomenque Chrobatiæ transivit. Nec vero, si pars Occidentalis Dalmatiæ invectum ab advenis Chrobatis nomen Chrobatiæ accepit, idcirco desiit omnino esse, & appellari etiam aliquando Dalmatia, ut posterioribus ætatibus iterum dicta est, hodieque dicitur, Chrobatico vocabulo trans alpes compulso, & citra montes in exiguos fines inter Arsiam ac Tedanium conjecto. Hinc autem fit, ut cum fratres illi, sive ante, sive post adventum Chrobatorum, sive ex Dalmatia, sive ex Chrobatia profecti esse dicantur, regio tamen illa, unde in

Czechus & Lechus fratres, alter in Bohemia, alter in Polonia rerum potiti ex Illyrico & Dalmatia illuc profecti.

Dalmatia, & Chrobatia synonyma.

in Bojohemum migrarunt, esset vere proprieque Dalmatia, quæ quidem vel nondum vocari cœperat Chrobatia, vel jam recens hoc & adventitium Chrobatiæ nomen jam subierat. Illud hic animadverti velim, Slavos illos, quos ex Illyrico Lechus in Poloniam, Czechus in Bojohemum deduxit, sive majores eorum, non fuisse indigenas, sed advenas Illyrici, seu Dalmatiæ cultores, e Palude Mæotide, vel Sarmatia Asiatica, unde omne Slavorum genus, oriundos, & multis ante annis, in Illyricum & Dalmatiam profectos. Itaque Czechus tum e locis finitimis, quæ Slavi tenebant, tum potissimum e Dalmatia, popularium suorum numerum ingentem excivit, quos cum Lecho fratre ultra Danubium in Hercynios saltus traduxit, eosque in plures colonias cum distribuisset, aliis alias terras sedesque assignavit. Slavis autem illis, quos e Dalmatia eduxerat, regio illa forte fortuna obtigit, quæ Albi & Oderæ fluminibus interjacet, eique finitimæ sunt ab Occasu Misnia, sive Sorabia, a Septemtrione Lusatia, ab Ortu Silesia, a Meridie Bohemia. Huic autem regioni ab novis colonis e loco, unde discesserunt, Dalmatiæ nomen inditum esse existimo, sive quod hanc gratiam referre voluerint regioni illi, quæ Majores suos receperat, sibique ortum, & alimenta, & domicilia præbuerat; sive quod Dalmatis indigenis, qui ejus migrationis socios se Slavis adjunxerunt, id indulgendum censerent, ut terras, intra quas venerant, memoriæ & cujusdam solatii causa, patriæ ab se relictæ vocabulo appellarent. Quæ autem initio nominata fuit Dalmatia, postea depravatione vocabuli dicta est Dalemincia; & quos antiqui vocabant Dalmatas, posteri appellarunt Dalemincios. De origine Dalmatiæ Germanicæ, & quarta Nominis Dalmatici in Germaniam invecti propagatione, hæc ferme habui, quæ scriberem, conjectura sequens, quod mihi visum est probabilius esse, propiusque ad veritatem accedere. Sed quoniam Scriptores rerum Bohemicarum nullam in ea regione Dalmatiam, nullos Dalmatas agnoscant, nisi quos corruptela nominum in Veterum scripta & Chronica invexit, verane fuerit, an commentitia hujusmodi propagatio Germanica nominis Dalmatici, aliorum sit judicium; & quæ in utramque partem sint rationum momenta, ex iis, quæ diximus, colligere poterunt Lectores, ac per se ipsi perpendere. Cæterum, præter Codices supra laudatos, Dalmatiæ Germanicæ testem auctoremque habemus Anonymum Ravennatem, qui ejus fines longius in Septemtrionem protulit usque ad oram maritimam sinus Codani, quem ille fortasse *mare magnum* appellat, e regione Daniæ, quam veteres dixere Chersonesum Cimbricam: *Europa nullo modo alibi amplius dilatatur a mari magno usque ad Oceanum, nisi ad patrias Dalmatiæ, quæ ponitur supra mare magnum. Quæ patria Dalmatia, quamvis in medio sint diversæ patriæ, attamen recto itinere respicit ad Daniam, quæ, ut diximus, juxta Oceani littus ponitur.* De quinta quadam propagatione Dalmatici nominis in Istriam, Carniam, Venetiam prolati quæ dicenda sunt, in paragraphum quartum Capitis proximi rejicimus.

Slavi non indigenæ, sed advenæ in Illyrico.

Slavi e Dalmatia cum Czecho profecti nomen Dalmatiæ in Germaniam intulerunt.

Dalmatia Germanica usque ad sinum Codanum prolata.

§. VI.

Fines Dalmatiæ Hodiernæ.

PRætermissa igitur Germanica illa propagatione nominis Dalmatici, de qua dubitatio aliqua esse potest, Dalmatia anno circiter 35. sexti sæculi, qui fuit primus belli Gothici, una cum Pannonia ab Justiniano recuperata, atque imperio restituta, fines suos, ut dictum est, ad Danubium porrexerat, & Pannonia universa, retento proprio vocabulo, commune Dalmatiæ nomen apud Græcos Scriptores subierat. Quamvis autem Justinianus eodem anno regionem illam Pannoniæ trans Dravum, quæ spectat in Septemtrionem, ab Illyrico avulserit, ut diximus Parte prima Prolegomenon; nomen tamen Dalmaticum illi non ademit, quod per id temporis ab Græcis acceperat, retinuitque post imperium Justiniani; neque terminos Dalmatiæ contraxit, quos iidem Græci Scriptores usque ad Danubium produxerant; ut colligi potest ex Porphyrogenito, qui ad hæc tempora videtur respexisse, cum scripsit, *antiquitus Dalmatiam ad latitudinem usque ad Danubium flumen se extendisse*. Hæc regio longe lateque sub Dalmatiæ vocabulo exporrecta consecutis deinde temporibus, ac præsertim post interitum Justiniani, Langobardis, Avaribus, Gepidibus, Slavis, aliisque ex omni propemodum Barbarie populis patuit, qui eam aut jugo barbarico oppressam tenuerunt, aut excurrendo populandoque fœdum in modum vastarunt. In ea vero temporum acerbitate, rerumque communium perturbatione nihil de jure ac nomine Dalmatico diminutum est, nihil de finibus Dalmatiæ detractum; & Pannonia fere omnis, si exiguam ejusdem ab Occasu partem excipias, quam tenebant Langobardi, quamvis Barbarorum perpetuis incursionibus obnoxia, tamen & in potestate mansit Imperatorum Orientalium, & nomen Dalmatiæ retinuit, ut credibile est, usque ad septimum sæculum, adventumque, ac stabilem in Dalmatia Slavorum sedem teste Porphyrogenito paullo ante laudato, qui hæc adjecit: *eratque omnis ille finitimus tractus* (ab Adriatico usque ad Danubium) *sub Romanorum potestate, & præstantissimum Thema omnium Occidentalium*. Certe quidem intra finem sexti sæculi, Mauritio imperante, Pannonia Savia suberat vocabulo Dalmatiæ, ut cognosci licet ex auctore Historiæ Miscellæ, statuente in Dalmatia Belicham urbem in Savia fere intima positam, cujus verba §. 4. descripsimus.

Dalmatia ad Danubium usque prolata

hanc finiū suorū amplitudinē retinuit usque ad septimum sæculum;

Verum septimo æræ Christianæ sæculo fere medio, annis ante Constantinum Porphyrogenitum fere trecentis, multo plus regionum suarum amisit Dalmatia, quam quantum eidem Græci Scriptores ad nominis jurisque Dalmatici amplificationem addiderant; & citra Savum montesque ad oram maritimam compulsa, paucas urbes cum insulis plerisque in sua, & Orientalium Imperatorum potestate retinuit. Nam Chrobati & Serbli nationes Slavonicæ, concessu Heraclii Imperatoris, totam fere Dalmatiam occuparunt, victis expulsisque Abaribus, qui Salonam, aliasque urbes exciderant, omnemque illam regionem igni ac ferro pervastarant. Tum Dalmatia non solum ab Danubio Dravoque nomen ac fines retraxit, earum regionum possessione in perpetuum depulsa; sed etiam quidquid terrarum ab Arsia ad Drilonem, inter Savum & Mare ex Augusti descriptione obtinebat, id fere totum, retentis locis maritimis insulisque, Chrobatiæ & Serbliæ cessit: quippe omnis illa regio bifariam divisa est; & quæ pars ad Occasu vergebat, Chrobatia, quæ vero in Solem orientem spectabat, Serblia appellari cœpit, Tiluro seu Zetina flumine intermedio, quod Chrobatos Serblosque discriminabat. Nomen autem Dalmatiæ exiguis sane regionibus circumscriptum, paucis oppidis maritimis, ac potissimum

Post adventum Slavorum ab regionibus Mediterraneis ad maritimam oram fines suos contraxit;

simum Jaderę, Tragurio, Spalato, Ragusio, itemque insulis, quę in fide ac ditione Imperii Græcorum manserunt, tenatius inhæsit, quam ut vel tum, vel deinde tanta temporum diuturnitate, aut rerum publicarum conversione deleri potuerit.

Deinde regionibus transalpinis relictis, recuperavit quidquid antea inter montes ac mare possidebat.

Cęterum ea sæculis posterioribus consecuta sunt tempora, temporumque ac rerum vicissitudines, ut Chrobatiæ & Serblię vocabula ultra montes Dalmaticos recesserint; Dalmatia vero quidquid terrarum citra Montes antea possidebat, id omne recuperaverit, suoque iterum vocabulo subjecerit. Itaque Dalmatia ab Augusto usque ad Savum, a Græcis usque ad Danubium dilatata, Pannoniam Aquilonarem ultra Dravum Hungariæ, Pannoniam mediam inter Dravum & Savum, Slavoniæ concessit, reliquam Australem Pannoniam, quam Augustus adjecerat Dalmatiæ, Savo ac montibus interjectam, partim ab Occasu Chrobatia, partim ab Ortu Serblia occupavit; sed in hujus locum Bossina subeunte, Serblia fines suos intra Drinum contraxit, & Mæsia superiore in potestatem redacta, nomen suum in Orientem usque ad Bulgariam propagavit, quæ in ditionem Męsię inferioris invasit. Sed hæc alias distinctius & copiosius.

Fines Dalmatię hodiernæ.

Dalmatia igitur citra Montes contracta, quidquid olim antiquissimis vocabulis Japydię maritimæ, Liburnię, Dalmatiæ, Illyrici proprii continebatur, cum insulis adjacentibus sub jure suo, ac nomine retinuit, hodieque retinet. Atque hęc est Dalmatia hodierna, quæ ab Occidente Arsia flumine, a Septemtrione montibus Albio, Bebio, Ardio, & Scardo, ab Oriente Scardo in Meridiem deflexo, & Drilone fluvio, a Meridie mari Adriatico circumscribitur. Pars prima Dalmatię ab Occasu, seu vetus Japydia, interdum Chrobatia, itemque pars extrema ad Orientem Albania vulgo appellari sępissime solet, vocabulo mutuato e proxima ultra Drilonem provincia, quę cum olim dicta fuerit, Epirus nova, posterioribus sęculis denominata est Albania. Hic memineris velim, quod cap. 1. §. 3. docuimus, sæpe accidere, ut regiones finitimæ sua inter se nomina communicent, & utraque in alterius ditionem invadat; nam quemadmodum Albania Drilonem transgressa in regionem contiguam Dalmatiæ suum nomen invexit, ita vicissim Dalmatia fines sibi præscriptos transiliens, suo vocabulo proxima Albaniæ loca subjecit; & longius interdum progressa Canninos etiam populos, qui ultra montes Acroceraunios infra ostium Adriatici, Jonium mare accolunt, Dalmatici nominis communione impertiit. Dyrrhachium enim Epiri novæ, sive Albaniæ, urbem primariam Dalmatiæ adscripsit Theophanes in Chronographia: *anno Constantii 9. Dyrrhachium Dalmatiæ civitas terræmotu corruit;* itemque Blondus & Sabellicus Ennead. 9. l. 5. *vehebatur autem tum Petrus navibus Venetis, quas Brundusii conscendit, iisque Dyrrhachium in Dalmatiam transmisit*. Canninos in Dalmatia locat Carolus Dufresne in Notis ad Lib. 111. Alexiadis; qui scripsit Hermannum Abagelardi fratrem uterinum victum a Roberto, avitoque Principatu depulsum, *Præfectura Canninorum in Dalmatia* donatum fuisse ab Alexio Imperatore, ad quem ex Italia confugerat. Chrobatia vero, quod ab Septemtrione Dalmatiæ finitima esset, uniusque Albii montis interjectu sejuncta, suum idcirco cum Dalmatia nomen facile communicavit; nisi forte, quod vero est propius, hæc pars Dalmatiæ, ut sub eorum potestate mansit, qui Chrobatiæ præsunt, sic etiam nomen antiquitus a Chrobatis acceptum usque in hodiernam diem perpetuo servavit. Cæterum quamvis prima ab Occasu, & postrema ab Oriente pars Dalmatiæ, hæc quidem Albaniæ, illa vero Chrobatiæ nomen sibi proprium fecerit, itemque partes intermediæ variis & suis quęque peculiaribus nominibus distinguantur; universa tamen regio tum vulgari sermone, tum doctorum hominum litteris appellatur Dalmatia; & Geographi omnes atque Historici, quidquid gentium est ac terrarum ab Arsia ad Drilonem, inter alpes & mare, cum insulis e regione objectis, communi Dalmatię vocabulo subjiciunt.

Albaniæ nomen citra Drilonem, & Dalmatiæ nomen ultra Drilonem invectum.

Cur pars prima Dalmatiæ ab Occasu, dicta Chrobatia.

CAPUT IV.

De multiplici Divisione Dalmatiæ.

§. I.

Triplex Divisio Dalmatiæ sub Imperatoribus Romanorum.

Dalmatiam universam, cujus fines in Septemtrionem usque ad Savum Augustus produxerat, bifariam dividebant alpes intermediæ: quæ pars ultra montes vergit ad plagam Borealem, ea transalpina & mediterranea, quæ vero citra montes in Meridiem spectat, eadem cisalpina & maritima rite appellari potest. Hujus bipartitæ divisionis auctorem habeo Strabonem, qui Dalmatiam Ardii montis interjectu discriminavit. *Porro mons, cui nomen Ardium, Dalmatiam mediam secat, ut altera ejus pars ad Mare spectet, altera in diversum*. Quamvis autem Strabo Japydiam & Liburniam a Dalmatia seclusit, divisio tamen ab eo tradita accommodari potest ad Dalmatiam ab Occasu auctam ex descriptione Augusti, qui Japydiam & Liburniam Dalmatiæ vocabulo subjecit, & fines Dalmatiæ ab Arsia usque ad Drilonem propagavit. Limes Septemtrionalis Dalmatiæ mediterraneæ erat Savus, qui a Pannonia Savia Dalmatiam sejungebat. Sed sexto post Augustum sæculo, Dalmatia transalpina Pannoniam omnem complexa, imperante Justiniano, ut supra diximus, fines suos in Septemtrionem usque ad Danubium porrexit. Maritimæ autem Dalmatiæ idem fuit semper a Meridie terminus Adriaticum mare, quod oram omnem Illyricam præterluit, insulasque huic oræ objectas interfluit. Verum ex quo Dalmatia nomen suum finesque intra montes contraxit, & spatii, quod Savo ac montibus interjacet, Chrobatiæ & Bosnæ reliquit, hæc divisio antiquata est; quæ quidem, quod cum ipsa natura regionis partim maritimæ, partim mediterraneæ congruat, recte dici potest divisio naturalis.

Dalmatia bifariam divisa in transalpinam seu mediterraneam, & Cisalpinam seu maritimam.

Civilem quamdam partitionem Dalmatiæ maritimæ Romani fecerunt, a quibus Dalmatia citra montes est omnis divisa in Conventus tres Scardonitanum, Salonitanum, & Naronitanum. Romani siquidem, ut supra diximus, Provincias singulas in binas, ternas, pluresve Diœceses distribuere consueverant, quæ usitatiori vocabulo appellabantur Conventus, propterea quia una erat in singulis Diœcesibus civitas constituta, ad quam ex tota diœcesi statis temporibus rei publicæ privatæque causa concursus fiebant. Ibi enim totius Provinciæ Præses consistere, conventum agere, jus dicere, controversias dirimere; eo concilia cujusque Diœceseos convocari, tributa conferri, comitia ad creandos magistratus cogi solebant. Dalmatia igitur Cisalpina divisa cum esset in diœceses

Dalmatia Cisalpina divisa in tres conventus.

five Conventus omnino tres, totidem erant civitates, sua cuique diœcesi ad conveniendum assignata, quas Romani Capita regionum seu Conventuum, primi scilicet Scardonam, secundi Salonam, tertii Naronam fecerant. Tres hosce conventus descripsit Plinius, & quot quæve gentes ad Conventum unumquemque pertinerent, ... atque juris petendi causa, eas nomina... percensuit lib. 3. cap. 21. *Conventum Scard...anum petunt Japydes & Liburnorum civitate* XIV. *e quibus Laciniensies, Stulpinos, ...rniftas, Alboneses nominare non pigeat. Jus Italicum habent eo conventu Alutæ, Flanates, a quibus sinus nominatur: Lopsi, Varubarini, ...unesque Assetiates; & ex insulis Fulsinates, Curictæ &c.*

Convĕtus Scardonitanus

Et cap. 22. *Salona colonia ab Jadera* CXII. *M. pass. petunt in ea jura descripti in decurias* CCCLXXXII. *Dalmatæ*, XXII. *Decuni*, CCXXXIX. *Ditiones*, LXIX. *Mazæi*, LII. *Sardiates* ... *Petunt & ex insulis Issæi, Colentini, Separi, Epetini* .... *Narona colonia tertii Conventus, a Salona* LXXII. *M. pass. apposita cognomini fluvio, a mari* XX. *M. pass. M. Varro* LXXXIX. *Civitates eo ventitasse auctor est. Nunc prope soli noscuntur Cerauni decuriis* XXIIII. *Daorizi* XVII. *Desitiates* CIII. *Docleates* XXXIII. *Deretini* XIIII. *Deremistæ* XXX. *Dindari* XXXIII. *Glinditiones* XLIIII. *Melcomani* XXIIII. *Naresii* CII. *Scirtari* LXXII. *Siculotæ* XXIIII. *populatoresque quondam Italiæ Vardæi non amplius, quam* XX. *decuriis*.

Salonitanus.

Naronianus.

Dalmatia itidem cisalpina & maritima sub initium Romanæ Monarchiæ, cum adhuc Japydiæ, Liburniæque vocabula vigerent, tripartitam divisionem subiit, quam tres notissimi fluvii regionem illam intersecantes efficiunt. Prima pars est Japydia, quam ab Istria Italicis regionibus adscripta flumen Arsia discriminabat, usque ad Tedanium; secunda Liburnia usque ad Titium; tertia Dalmatia, Illyricum proprium complectens, usque ad Drilonem producta, quo quidem fluvio a Macedonia sive ab nova Epiro nunc Albania sejungebatur. Ad hunc fere modum hanc regionem Strabo lib. 7. trifariam divisit, primum Japydiam, tum Liburniam, postremum Dalmatiam describens. Plinius vero tres illas partes tribus, quos diximus, fluviis distinxit, & suo quamque terminavit, Tedanio scilicet Japydiam, Titio Liburniam, Drilone Dalmatiam; cui proxima est Lissus ultra Drilonem civitas, a qua, inquit Plinius lib. 3. *Macedonia provincia* initium ducit. Ita sub communi Dalmatiæ vocabulo universa cis alpes Provincia Dalmatica tribus e partibus constabat, quarum unam incolebant Japydes maritimi, alteram Liburni, tertiam, qui nomen commune proprium sibi fecerant, Dalmatæque vocabantur. Sed brevi nomen Japydiæ maritimæ omnino exsolevit, & regio illa inter Arsiam ac Tedanium in jus nomenque Liburniæ concessit. Inde bipartita extitit Dalmatiæ divisio. Pars prima ab Arsia ad Titium dicta est Liburnia, pars altera ab Titio ad Drilonem, vetus illud, quod jamdudum peculiari quodam jure suum ac proprium effecerat, vocabulum Dalmatiæ retinuit. Nomen Liburniæ multis deinde sæculis viguit, fere omnium sermone ac litteris usurpatum, ut docent Scriptores antiqui, ac præsertim Procopius, qui Liburniam & Dalmatiam nominatim distinxit. Sed sæculo septimo cum Slavi, Chrobati, & Serbli, sublatis antiquis limitibus, novam regionum descriptionem, & nova intulissent vocabula, nomen quidem Liburniæ paullatim per desuetudinem aboleri cœpit, & post decimum sæculum sic prorsus interiit, ut numquam deinde usu communi vulgarique refloruerit; nomen vero Dalmatiæ, quod locis Mediterraneis Chrobatiæ & Serbliæ relictis, ... urbes maritimas insulasque recesserat, post aliquot ætates vocabulis Serbliæ & Chrobatiæ expulsis, quidquid antea inter Alpes ac mare obtinebat, recuperavit: nam etiamnum regio illa omnis ab Arsia ad Drilonem citra montes porrecta, communi vocabulo appellatur Dalmatia.

Asta tripartita divisio Dalmatiæ Cisalpinæ.

Prima pars Japydia, 2. Liburnia, 3. Dalmatia cum Illyrico proprio.

Japydiæ vocabulo antiquato Dalmatia bifariam divisa. 1. pars. Liburnia. 2. Dalmatia.

Liburniæ, nomen exsolevit.

§. II.

Divisiones Dalmatiæ sub Dominatu Slavorum.

ANtequam Dalmatia fere omnis in jus concederet potestatemque Slavorum, hæc gens inde usque ab initio quarti sæculi, vel etiam antea Illyricum & Dalmatiam incursionibus vastare cœperat, & præterea in iisdem regionibus aliquot oppida agrosque occupaverat, ut supra diximus cap. 3. §. 5. nullam tamen ante septimum sæculum vel finium mutationem, vel terrarum partitionem, vel nominum variationem invexit. Annus erat septimi sæculi circiter quadragesimus, cum Heraclius Imperator Chrobatis ac Serblis, qui ad eum supplices confugerant, ut in clientelam ditionemque imperii reciperentur, Dalmatiam propemodum omnem habitandam tradidit sub ea conditione, ut Abares expellerent, qui paullo ante universam illam regionem direptis eversisque urbibus fœde vastaverant, & annuo tributo suam erga Imperatorem Orientis fidem atque observantiam declararent. Tum vero Dalmatia & nova vocabula ab novis incolis illata accepit, & novam subiit terrarum divisionem finiumque descriptionem. De adventu gentis utriusque scripsit Constantinus Porphyrogenitus de Admin. cap. 31. *Atque hi ipsi Chrobati ad Romanorum Imperatorem Heraclium confugerunt, antequam Serbli confugissent ad eumdem Imperatorem Heraclium, quo tempore Abares armis inde Romanos ejecerant; quos Roma adductos Diocletianus Imperator illic habitare fecerat, unde & Romani nuncupati sunt, quod Roma venientes sedes posuissent in illis regionibus, nempe Chrobatia & Serblia, uti nunc vocantur. Pulsis vero Romanis ab Abaribus tempore ejusdem Romanorum Imperatoris Heraclii desolata eorum regio jacuit; qua propter jussu hujus Imperatoris Heraclii, iidem Chrobati armis arreptis, Abares ex illis locis expulerunt, & in ipsorum terra, quam hodie tenent, sedes collocarunt*. De Serblis vero hæc subjecit cap. 32. *Aliquanto vero post visum est Serblis*, (quibus in Macedoniam sedes assignatas fuisse supra dixerat) *in terram suam redire, & dimisit quoque illos Imperator, sed cum trajecissent Danubium flumen, pœnitentia ducti, per Prætorem, qui tunc temporis Belegradum administrabat, ab Heraclio Imperatore petierunt, aliam sibi terram ad inhabitandum assignare vellet. Cumque ea, quæ nunc Serblia dicitur, & Pagania, quæque Zachlumorum terra vocatur, item Terburnia, & Canaliturum regio, quæ Imperatoris Romanorum ditionis erat, propter Abarum excursiones desertæ essent, expulsis inde Romanis, qui nunc Dalmatiam atque Dyrrhachium incolunt, regiones illas Serblis habitandas Imperator dedit*.

Chrobati et Serbli Dalmatiã occupant.

Chrobati ergo Serblique universam propemodum Dalmatiam cis ultraque montes, concessu Heraclii, & Abaribus expulsis adepti, duas partes inter se fecerunt. Quæ vergit ad Occasum, Chrobatis obtigit, & Chrobatia dicta est; quæ vero pars in

Dalmatia cis ultraq; montes bipartito divisa, partim Chrobatis, partim Serblis obtigit.

in Solem orientem spectat, Serblis obvenit, & Serbliæ nomen assumpsit. Cisalpinam Dalmatiam interfluebat Nestus, seu Tilurus, & Chrobatiam a Serblia discriminabat, teste Porphyrogenito, qui fluvium illum novo a Slavis inducto vocabulo Zentinam appellat: *A Zentina autem fluvio Chrobatia incipit, extenditurque versus mare ad Istriæ usque confinia sive Albunum urbem, versus Montana aliquatenus etiam supra Istriæ Thema excurrit, versus Zentinam, & Clebena Serbliæ regionem attingit.* Terminus igitur Occidentalis Chrobatiç citra montes erat Istria, sive Albunum idest Alvona civitas Istriæ prope Arsiam, qui finis Italiæ fuit, idemque initium Dalmatiæ; terminus autem Orientalis erat Zentina fluvius, nisi quod Chrobatia sub radices montium ultra Zentinam paullo in Orientem longius porrigebatur Clebianam complexa, quæ regio ad Chrobatiam pertinebat; ac propterea ex hac parte, ut Porphyrogenitus scripsit, *Serbliæ regionem attingebat.* Quin Chrobatia longius etiam videtur fines suos trans Zentinam in Ortum protulisse; quippe inter Zupanias Chrobatiæ Emotam Porphyrogenitus annumerat, quæ inter Tilurum seu Zentinam & Naronem sita est, ad lacum, unde Naro profluit. Quare extrema ad Orientem Chrobatia Serbliam sic attingebat, ut confinia utriusque implicita, & quodammodo alia cum aliis intexta essent; atque altera alteri, finibus vel productis, vel contractis, innecteretur. Chrobatiam Porphyrogenitus divisit in Zupanias sive Toparchias omnino undecim. *Zupania* est Slavonicum nomen derivatum a *Zupa*, quod verbum apud Slavos idem valet, atque apud Latinos *Populus*. Zupania est regio populis referta e vicis, oppidis, atque urbibus constans, quam nos vocabulo ab Græcis mutuato Toparchiam diximus. Divisa est autem eorum regio in Zupanias XI. quarum nomina *Clebiana*, *Tzentena*, *Emota*, *Pleba*, *Pesenta*, *Paratbalassia*, *Brebera*, *Nona*, *Tnena*, *Sidraga*, *Nina*. His adjecit tres alias regiones, quas itidem Chrobatiæ finibus inclusas, Bano idest Duci aut Dynastæ ejus gentis speciatim attribuit: *ipsorumque Banus tenet Cribasam*, *Litzam*, *& Gutzecam*. Quæ sit cujusque Zupaniæ positio, & quæ cuique nunc regio & appellatio respondeat, capite proximo declarabitur. Urbes vero, quas possidebant Chrobati, e quibus aliquæ a Zupaniis, quarum capita erant, denominatæ videntur, hæ sunt, eodem auctore Porphyrogenito, cap. 31. *Nona*, *Belogradum*, *Belitzin*, *Scordona*, *Clebena*, *Stolpum*, *Tenen*, *Cori*, *Claboca*. Præterea Chrobati ultra montes usque ad Savum obtinebant quidquid etiamnum Chrobatiæ vocabulo subest; hoc est, quod scripsit Porphyrogenitus *Chrobatiam*, *versus Montana aliquatenus etiam supra Istriæ Thema excurrere*. Et fortasse ad hanc partem Chrobatiæ pertinebant duæ illæ Zupaniæ Pleba & Pesenta, cum earum positionem in Chrobatia cisalpina seu maritima non inveniam. Ad hæc, e Chrobatis, qui Dalmatiam occupaverant, secessionem factam esse idem Porphyrogenitus tradit, & alios in Pannoniam, alios in Illyricum commigrasse: *At e Chrobatis, qui in Dalmatiam venerant, pars quædam secessit, & Illyricum atque Pannoniam occupavit.* Hic Pannoniæ nomine intelligi oportere Pannoniam Saviam inter Savum & Dravum, Illyrici autem vocabulo Mæsiam superiorem subesse, supra demonstravimus. Itaque Chrobatia erat omnis divisa in partes tres Maritimam, Mediterraneam, & Interamnensem. Chrobatiam maritimam a Septemtrione Alpes, a Meridie Mare Adriaticum, ab Occasu Istria sive Alvona civitas, ab Oriente Zentina fluvius definiebant, nisi quod ab hac regione ultra Zentinam paullulum producta Serbliam attingebat. Mediterranea inter Savum, & Montes partem veteris Japydiæ transalpinæ, partemq; veteris Pannoniæ Australis occupaverat, & uti nunc, sic olim ab Occasu Carniolia, ab Ortu Bossina terminabatur. Chrobatia Interamnensis eadem est, ac Pannonia Savia, Dravo Savoque intercepta. Ab Occasu Noricum habet finitimum, ubi nunc pars Styriç & Carinthiæ, atque in Ortum protenditur usque ad Danubium, qui ab Septemtrione in Meridiem cursum detorquens, eam sejungit ab ea parte Hungariæ, quam olim Jazyges Metanastæ incolebant. Nunc quod a Chrobatis acceperat, nomine amisso, communi Slavorum vocabulo appellatur Slavonia.

Fines & descriptio Chrobatiç Cisalpinæ.

Cap. 30.

Universæ Chrobatiç tripartita divisio.

Serblia pars Dalmatiæ cisalpinæ Orientalis ab Zentina fere initium ducit; nisi quod pars inalpina inter Zentinam, & Naronem, quem Porphyrogenitus c. 30. Orontium vocat, ad Chrobatiam pertinet: *oraque maritima*, inquit, *contermina est Paganis*, (quorum regionem ab Orontio usq; ad Zentinam paullo post producit) *Montana vero ad Septemtrionem Chrobatis, quæ in fronte, Serbliæ*. In Ortum autem porrigitur usque ad montem Scardum ab Aquilone in Austrum vergentem, quo a Dardania, & ad Drilonem fluvium, quo a Macedonia, sive ab Epiro nova disjungitur. Serbliam cisalpinam in quatuor partes tributam fuisse Porphyrogenitus cap. 30. docet, quarum unam incolebant Zachlumi, alteram Terbuniatæ, & Canalitæ, tertiam Diocletani, quartam qui Slavorum lingua Pagani, quod expertes essent Baptismi, ab Romanis vero Arentani appellabantur. Hi omnes Serbli erant, qui agro egentes, quem incolerent, ad Heraclium Imperatorem confugerunt. Pagania inter Zentinam ab Occasu, & Naronem ab Ortu, marique ad Meridiem adjacens, ad Septemtrionem Chrobatiam attingebat, tres ipsas Zupanias complexa. *Ab Orontio*, idest Narone, *flumine Pagania incipit, & porrigitur usque ad Zentinam flumen, & Zupanias habet tres, Rastotzam, Mocrum, ac Dalen; & quidem duæ Zupaniæ Rastotza & Mocrum ad mare sitæ sunt, & sagenas habent; Daleni vero Zupania procul a mari sita est, & ejus incolæ ex agricultura vivunt. Habent quoque Pagani insulas quatuor in propinquo, nimirum Meletam, Curcuram, Bartzum, & Pharum, omnes pulcherrimas fertilissimasque; oppida item deserta, & paludes multas, in quibus habitant, & jumenta alunt, unde victum parant.* Hæc Porphyrogenitus, qui de Paganis alia cap. 36. adjecit: *Regio etiam illa, quam nunc Pagani incolunt, primitus a Romanis tenebatur, quibus Roma deductis Imperator Diocletianus in Dalmatia sedes assignavit. Et oriundi sunt etiam ipsi Pagani a Serblis non baptizatis, ab eo scilicet Principe, qui ad Heraclium Imperatorem confugit. Capta vero itidem ab Abaribus & vastata hæc regio sub Heraclio Imperatore, rursum incolis frequentari cœpit. Pagani autem dicuntur, quod baptismum non accepissent eo tempore, quo Serbli omnes baptizati erant. Etenim Pagani Slavorum lingua baptismi expertes dicuntur; Romanorum vero dialecto regio eorum Arenta nuncupatur, unde ipsi a Romanis Arentani appellantur. Habet Pagania urbes habitatas Mocrum, Berullia, Ostroc, & Labinetza; possident item Arentani insulas Curcra, sive Cicer*, idest Curcuram, seu Corcyram. . . . *Sed & aliæ præterea insulæ sunt, quæ ad Paganos non pertinent, puta Choara, Jes, & Lastobon.*

Serblia pars Orientalis Dalmatiæ Cisalpinæ

Serbliæ Cisalpinæ partes quatuor.

Pagania e tribus Zupaniis constans.

Zachlumos inter Ragusium & Orontium flumen Porphyrogenitus locavit, a Monte Chlumo nomen

Zachulmia, & ejus urbes. men adeptos, unde etiam illorum regio Chulmia, & Zachulmia dicta fuit, quæ nunc pars est Principatus S. Sabæ, sive Hercegovinæ. *A Rausio*, ait cap. 30. Porphyrogenitus, *Zachlumorum principatus initium habet, & protenditur ad Orontium flumen usque*. Sed postea idem Auctor paullo accuratius & distinctius Zachlumorum regionem descripsit cap. 33. *Zachlumorum terra Romani primum dominabantur; illi nimirum Romani, quos Diocletianus Imperator Roma eo, veluti in coloniam, deduxit; quemadmodum & in Chrobatorum historia de iis dictum est. Romanorum igitur Imperatori prius parebat Zachlumorum regio, sed ab Abaribus postea subjugata, & in vinculis abductis ipsius incolis, tota hæc regio deserta fuit. Qui vero nunc illic habitant Zachlumi, Serbli sunt, ab illo Principe, qui ad Heraclium Romanorum Imperatorem confugit, & Zachlumi dicti sunt a monte Chlumo nuncupato; & alias Slavorum dialecto Zachlumi dicuntur ii, qui post collem habitant; quandoquidem magnus est inibi collis, in cujus vertice urbes duæ sunt, Bona, & Chlum; retro autem hunc collem flumen Bona nuncupatum devehitur, quod Græcis* χαλὸν *significat. Venit autem posteritas Proconsulis & Patricii Michaelis Busebutze Zachlumorum Principis filii, a non baptizatis accolis fluminis Bislas, quod & Ditzice cognominatur, habitavitque ad flumen Zachluma nuncupatum: suntque in Zachlumorum territorio urbes habitatæ Stagnum, Mocriscic, Josle, Galumaenic, & Dobriscic*.

Terbuniatis, & Canalitis eadem obtigit regio a Decateris urbe montana in confiniis Bosnæ, usque ad Ragusium urbem maritimam porrecta, Zachlumis ab Occasu, Diocletanis ab Ortu finitima. cap. 30. Terbunia & Canalite eorumque oppida. *A Decateris vero incipit Terbuniæ principatus, porrigitque se usque ad Rausium, at versus montana Serbliæ adjacet*, quæ nimirum ab Occasu in Ortum usque ad Bulgariam excurrens proprium sibi nomen Serbliæ fecerat. At plura de Terbuniatis & Canalitis idem Porphyrogenitus cap. 34. *Terbuniatarum, Canalitarumque eadem regio est: incolæ vero a non baptizatis Serblis descendunt, qui illic habitarunt ab eo usque Principe, qui a Serblia non baptizata ad Heraclium Imperatorem confugit, usque ad Blastemerum Serblorum Principem, qui filiæ suæ maritum dedit Crainam Belae Terbuniæ Zupani filium, eumque honoris ergo Principem appellavit, & ut sui juris esset effecit: atque ex illo Phalimeres natus est, ex quo Tzutzemeres. Terbuniæ vero Principes semper Serbliæ Principi parebant; & regio ipsa lingua Slavorum locum munitum significat: quandoquidem multæ in ea munitiones sunt: estque sub ea alia adhuc regio, quæ Canale nuncupatur; Canale vero viam plaustri Slavorum idiomate significat; nam propter loci planitiem servitutes omnes plaustris præstant. Habet autem tam Terbunia, quam Canale oppida, quæ habitantur, hæc, Terbuniam, Hormum, Rhisena, Lucabete, & Zetlebe*.

Diocletani, & eorum fines. Sequuntur Diocletani ab Dioclea, urbe olim amplissima mediterranea, nomen mutuati; quos a Serblia proprie dicta montes disjungunt, eosque ab Occidente Decatera, sive Catharum civitas ad Sinum Rhizonicum apposita, distinctaque ab urbe fere cognomine Bosnensi, quam Cateram Porphyrogenitus vocat, ab Oriente autem Elissus Driloni adjacens, a Meridie ora maritima circumscribit. *Dioclea porro*, inquit cap. 30. Porphyrogenitus, *propinqua est Elisso, Helcynio & Antibari oppidis Dyrrhachii, extenditurque Decatera usque: montana autem Serbliæ finitima sunt*. Infra autem de Diocletanis hæc subjecit cap. 35. *Etiam Dioclea regio primitus occupata erat a Romanis, quos illuc Roma transtulerat Diocletianus Imperator; quemadmodum & in Chrobatorum historia dictum est, & Romanorum Imperatori erat subjecta; sed ab Abaribus hæc quoque regio subjugata ac vastata fuit; & sub Heraclii Imperatoris temporibus habitari iterum cœpit, quemadmodum Chrobatia, Serblia, Zachlumorum terra, Terbunia & Canale. Dioclea autem nuncupata est illa regio ab urbe ibi condita a Diocletiano Imperatore, quæ nunc habitatoribus vacua, in hodiernum usque diem Dioclea appellatur; suntque in ea regione urbes habitatæ magnæ, Gradetæ, Nugrade, & Lontodocla*. Hactenus de Serblia maritima. Descriptio Diocleæ regionis, & ejus urbes.

Nec solum Serblia eam Dalmatiæ cisalpinæ partem, quæ spectat in Solem orientem; occupavit, sed alpes transgressa, quidquid transalpinæ Dalmatiæ ad Ortum vergentis inter Savum & montes Chrobati vacuum intactumque reliquerant, & longius secus Danubium progrediens, Mæsiam Superiorem in suum jus ac nomen redegit. Hinc duplex extitit Serblia mediterranea; altera Savo & montibus interjacens inde incipit ab Occasu, ubi desinit Chrobatia, & in longitudinem porrigitur usque ad Drinum, qui oriens e Scardo monte in Savum influit: hæc a Bosna fluvio, regionem illam interluente, Bosniæ, seu Bosnæ nomen accepit, cui duas præcipue urbes Porphyrogenitus attribuit: *in agro*, inquit cap. 32. *Bosonæ Catera, & Desnec*; hujus pars ad Meridiem vergens a fluvio cognomine, quo alluitur, denominata est Rama regali quondam titulo insignis, quo uti solebant Reges Hungariæ. Serblia duplex mediterranea; prior pars citra Drinum dicta est Bosna; Altera vero, quam Drinus & Mons Scardus ab Occasu, Danubius a Septemtrione, Bulgariæ fines ab Oriente, initia montis Hæmi a Meridie definiunt, commune gentis nomen sibi uni vindicavit, hodieque retinet, ac Servia vulgo appellatur. altera ab Drino usque ad Mæsiam inferiorem sive Bulgariam, inter Danubium & Hæmum, hodieque Servia dicitur. Pars Serbliæ in Austrum obversa, quæ olim dicta est Dardania, ab Rasca fluvio per eamdem labente Rasciæ nomen sibi adscivit; quamvis non desint, qui eam Serbliæ partem, quæ in Aquilonem spectat, Rasciæ vocabulo afficiant. Sunt etiam, qui Serviæ Rasciæque vocabula pro synonymis habent; neque alteram ab altera regione distinguunt. Rascia pars meridiana Serbliæ. Utrosque in errorem induxit Ritus Rascianus, qui æque in Serblia, atque in Rascia ad rem sacram liturgicam vulgo adhibetur, atque adeo in regionibus ultra Danubium dominatur. Serbliæ propriæ urbes aliquot nominatim recenset Porphyrogenitus: *Sunt*, inquit cap. 32. *in Serblia baptizata oppida, quæ habitantur, Destinicum, Tzernabuscee, Megyretus, Dresneec, Lesnec, Salenes*. Urbes Serbliæ.

Itaque Dalmatia septimo sæculo sub adventum Slavorum quidquid cis ultraque montes obtinebat, id fere totum Chrobatiæ & Serbliæ cessit; ipsa vero in angustum adducta civitates aliquot maritimas insulasque in sua potestate retinuit, quæ cum in fide ac ditione mansissent Imperatorum Orientalium, vetus Dalmatiæ nomen servarunt. Dalmatia contracta post adventum Slavorum sub Imperatoribus CP. Has vero qui incolebant, eos Romanos appellat Constantinus Porphyrogenitus, sive quod Imperatoribus Romanorum subessent, sive quod ab illis Romanis originem traherent, quorum Colonias in ea loca Diocletianus deduxerat. Hujus Dalmatiæ contractæ, Slavorumque dominatu exemptæ, civitates atque insulas idem Porphyrogenitus cap. 29. percensuit: *Slavi Romanos deleverunt, eorumque loca tenuerunt; reliqui autem Romani in oræ maritimæ oppidis servati, eaque etiamnum tenent, & sunt ista, Rausium, Aspalathum, Tetrangurium, Diadora, Arbe, Becla, & Opsara; eorumque habitatores in hodier-* Ejus urbes.

hodiernum usque diem Romani appellantur. His adjecit insulas *Arbem*, *Beclam*, *Opsarum Lumbricatum*, & alias praeterea, quas ab incolis vacuas, desertasque a plebe & cultura hominum, temporibus illis, cum ipse scribebat, fuisse affirmat; videlicet *Catautrebenon*, *Pizuch*, *Selbon*, *Scerdam*, *Aloep*, *Scirdaeissam*, *Pyrotimam*, *Meletam*, *Estiuner*, *& alias complures*, inquit, *quarum nomina ignorantur*. Cum Porphyrogenitus Meletam insulam Paganis, sive Narentanis attribuit, Meleta illa, cujus modo mentionem fecit, alia est ejusdem nominis insula infra Sinum Flanaticum. Quare sub dominatu Slavorum Dalmatia tripartitam divisionem subiit: pars una assumpto Chrobatiæ nomine Chrobatis obtigit; altera obvenit Serblis, a quibus Serblia est nominata; tertia antiquo Dalmatiæ vocabulo retento in fide permansit ac potestate Imperatorum Orientis. Cæterum posterioribus sæculis, ut supra diximus, Chrobatiæ Serbliæque vocabulis paullatim obsolescentibus, Dalmatia maritima, & cisalpina vetustissimum Dalmatię nomen recuperavit: id quod Andreas Dandulus prçclare animadvertit in Chronico: *Moderni autem maritimam totam vocant Dalmatiam, montana autem Croatiam*; nisi quod, ut alio loco admonui, sub communi Dalmatiæ vocabulo pars prima ad Occasum Chrobatiæ nomen apud aliquos retinuit, pars vero extrema ad Orientem Albaniæ nomen e regione proxima recepit. E regionibus vero transalpinis, quas Dalmatiæ vel intra Savum Augustus, vel ultra Savum Dravumque Græci Scriptores adjecerant, depulsa in perpetuum Dalmatia, proximas quidem citra Savum partim Chrobatiæ, partim Bosnæ; ulteriores vero illas, quæ Savo Dravoque interjacent, Slavoniæ, quæ inter Dravum & Danubium continentur, Hungariæ reliquit.

Sub adventum Slavorum tripartita Dalmatiæ divisio; pars Chrobatis, pars Serblis obtigit; pars in ditione mansit Imperatorum Orientis.

Auctor Anonymus, qui sub nomine Presbyteri Diocleatis librum de Regno Slavorum conscripsit sæculo duodecimo, tradit, qua tempestate Sfetopeleck regnum Slavorum in Dalmatia obtinebat, Slavos omnes Constantini cognomento Philosophi, qui postea dictus est Cyrillus, doctissimi & sanctissimi viri cohortationibus impulsos, & præceptis edoctos, una cum ipso Rege Christianæ religioni nomen dedisse: deinde frequentissimum ex Episcopis & Primoribus Regni Concilium habitum esse, in planitie Delmitana, antiquo Delminio subjecta, cui Honorius Stephani Papæ Legatus Apostolicus, itemque Leo & Joannes Michaelis Constantinopolitani Imperatoris Legati interfuisse dicuntur. In eo cum multa sapienter & præclare ad rem publicam & ecclesiasticam ordinandam constituta sunt, tum vero ait quadripartitam regionum divisionem factam fuisse; & Chrobatiæ cisalpinæ seu maritimæ quæ pars a planitie Delmitana in Occidentem usque ad Istriam protenditur, eam *Chrobatiam Albam*; quæ vero pars in Orientem Dyrrhachium usque procurrit, eam *Chrobatiam Rubeam* appellatam esse: Mediterraneam itidem regionem, Drini interjectu, in duas partes tributam esse; & quæ citra Drinum in Occasum spectat, eam Bosnæ vocabulo, quæ ultra Drinum in Ortum vergit, & a Meridie Macedoniæ fines attingit, eam Rasciæ nomine donatam esse. Auctoris verba ipsa transferre haud piget: *Deinde maritima in duas divisit provincias; a loco Dalmæ, ubi Rex tunc manebat, & Synodus tunc facta est, usque ad Valderino* (idest Arsiam flumen Zacureo interprete) *vocavit Croatiam Albam, quę & inferior Dalmatia dicitur; cui inferiori Dalmatiæ consensu Domini Papæ Stephani, & Legatorum ejus instituit Salonitanam ecclesiam Metropolim, sub cujus regimine has Ecclesias statuit, videlicet Spalatum, Tragurium . . . . item ab eodem loco Dalmæ usque Bambalonam civitatem, quæ nunc dicitur Dyrrhachium, Croatiam Rubeam vocavit; & sicuti inferiori Dalmatiæ Salonitanam Ecclesiam constituit Metropolim, simili modo superiori Diocletanam pro jure antiquo statuerunt Metropolim, sub cujus regimine has Ecclesias declararunt, scilicet Antibarium, Buduam . . . . Surbiam autem, quæ & transmontana dicitur, in duas divisit provincias; unam a magno flumine Drina contra occidentalem plagam usque ad montem Pini, quam & Bosnam vocavit; alteram vero ab eodem flumine contra Orientalem plagam, usque ad Lapiam, & Lab, quam Rassam vocavit*. Hactenus Presbyter Diocleas; quem secuti Andreas Dandulus & Flavius Blondus, eamdem quadripartitam divisionem haud brevius, quam dilucidius, prætermissis obsoletis vocabulis ab Diocleate adhibitis exponunt; & quem Diocleas Sfetopeleck, ipsi Sveropolim vocant; eumdem quippe Regem alii Budimirum, alii Rastislavum, alii Scrantopluçum, alii Sfentoplucum, alii Sphendoplocum, alii aliter appellant. Itaque Andreas Dandulus ad an. 874. hæc adjecit in chron.: *Hujus autem B. Cyrilli prædicatione Sveropolis Rex Dalmatiæ, qui ab Odrillo germano Totilæ Regis Gothorum originem duxerat, cum toto suo populo fidem Catholicam suscepit, & ab Honorio Cardinali Legato Apostolicæ sedis, assistentibus Orthodoxis Episcopis, & Apocrisariis Michaelis Imperatoris Constantinopolitani, a quo regnum suum recognoscebat, in plano Dalmini coronatus est, & Regnum suum in quatuor partes divisit. . . . . A plano itaque Dalmæ usque Istriam Croatiam Albam vocavit, & a dicto plano usque Dyrrhachium, Croatiam Rubeam; & versus montana a flumine Drino usque Macedoniam, Rasciam, & a dicto flumine citra, Bosnam nominavit*. Eadem Flavius Blondus lib. 2. verbis paullum diversis refert: *Sveropilus Dalmatiæ Rex, subditaque illi Sclavorum gens, quam a Bohemis Germanis originem habuisse ostendimus, tunc primum ad Christi fidem sunt conversi. Facta est per id temporis Regni Dalmatiæ divisio, cujus membrorum nomina ætate etiam nostra in usu habentur, ... Nova autem hac divisione a Campis Dalmatiæ hinc Istriam usque, Croatiam Albam, inde a dictis campis Dyrrhachium usque, Croatiam Rubeam; & versus Montana, a flumine Drino, trans ipsum flumen Macedoniam usque, Rasciam, & citra flumen, Bosnam vocavere*.

Presbyteri Diocleatis narratio.

Concilium Delmitanum.

Chrobatia Cisalpina bifariam divisa; in Chrobatiam Albam & Chrobatiam Rubeam.

Chrobatiæ Mediterraneæ pars una Bosna, pars altera Rascia.

Sveropolis Rex Dalmatiæ, ejusque ad fidem conversio.

Vereor equidem, ne hujusmodi quadripartita divisio ficta sit & commentitia; nam Constantinus Porphyrogenitus, qui proximo post Sveropilum, sive Sfetoplechum sæculo floruit, maritimæ Dalmatiæ quod Chrobati occuparunt, Tiluro seu Zentina fluvio definivit, reliquam vero Dalmatiam trans Zentinam in Ortum porrectam Serblis attribuit, Serbliæque vocabulo subjecit. Hæc partitio, quam ante annos fere trecentos Chrobati Serblique fecerant, sine ulla finium aut nominum variatione adhuc vigebat, cum Constantinus imperabat, qui ut Romanum filium, libro de Administratione Imperii conscripto, de situ ac natura regionum doceret, provinciarum limites, vocabula, & divisiones ad Geographiam suo tempore usitatam ac receptam accommodavit. Si ergo Chrobatia, Sfetoplecho regnante, Tilurum transgressa Serbliam maritimam Dyrrhachium usque in suum nomen ac potestatem redegit, quid est, quod Constantinus Regis illius ætati propemodum suppar, jus nomenque Chrobatiæ inter Tilurum seu Zentinam continuit? quid est, quod regionem om-

Narratio Diocleatis non cohæret cum iis, quæ scripsit Constan. Porphyr.

nem ultra Tilurum Serbliæ assignavit? cur veterem illam inter Chrobatos Serblosque factam partitionem descripsit, receptiorem vero, de qua filium edoceri, sua & illius pluris intererat, silentio prætermisit? Cur de Sphendoploco Moraviæ Principe, quæ digna litteris ac memoria esse censuit, commemoravit; de illius vero, sive de illius de[illegible]rum Dalmatico Regno nulla in eo libr[illegible] littera invenitur? cur demum Chrobatiæ Rubeæ nusquam meminit, de qua mentionem qui fecerit ante Presbyterum Diocleatem, fortasse nullum reperies? Scio equidem sæpe apud Porphyrogenitum & *Albam Chrobatiam*, & *Albam Serbliam* cognominari; sed utramque longe ab Dalmatia summovet; hanc quidem ultra Savum Dravumque, illam vero ultra Carpates sive Sarmaticos montes rejecit. Utramque baptismi expertem vocat; & ab altera quidem Chrobatos, ab altera Serblos oriundos, & in Dalmatiam profectos esse tradit; & eodem Heraclio imperante, cujus concessu sedes in Dalmatia nacti fuerant, per Presbyteros ab Romano Pontifice missos de Christianis mysteriis ac præceptis eruditos, & baptismo initiatos fuisse. An vero tum primum pars illa Dalmatiæ Mediterraneæ citra Drinum in Ortum obversa Bosna dici; itemque pars altera trans Drinum in Meridiem vergens, & Macedoniæ finitima Rascia nuncupari cœperit, cum Sfetopeleck rerum potiebatur, mihi sane non liquet; illud sine ulla dubitatione affirmare posse mihi videor, Presbyterum Diocleatem, multa in historia Slavorum & rerum ignoratione, & temporum perturbatione peccasse; id quod, ante nos, insignis Dalmaticarum rerum Scriptor præclare animadvertit. Pauca ejus errata hic adnotasse satis fuerit, e quibus conjecturam de reliquis facere liceat.

Chrobatia Alba & Serblia Alba longissime a Dalmatiæ finibus disjunctæ.

Errata Diocleatis.

Nam primum quidem Slavorum omnium, qui Dalmatiam incolebant, ad Christum conversionem revocavit ad nonum æræ Christianæ sæculum; eo quippe sæculo & Sfetopeleck, Rex Slavorum, & Cyrillus ejusdem gentis Apostolus floruerunt. Atqui Constantinus Porphyrogenitus, qui Presbytero Diocleati vel antiquitate, vel auctoritate plurimum præstat, præter Narentanos, Serblos omnes, Chrobatosque sub imperio Heraclii, a quo sedes agrosque in Dalmatia impetraverant, Christianis sacris initiatos esse affirmat. Deinde Concilio Delmitano interfuisse ait Diocleas Legatos tum Michaelis Imperatoris, tum Stephani Papæ, quamvis e multis Imperatoribus, quibus nomen fuit Michaelis, itemque e multis Romanis Pontificibus, qui Stephani nomen gesserunt, neminem nota arithmetica apposita speciatim designet, a quo vel Roma, vel Constantinopoli ad conventum illum missi Legati fuerint. At sæculo nono nullus fuit Imperator Michael, nullus Stephanus Papa, qui simul eodemque tempore vel Imperium, vel Pontificatum gesserint. Tres eo sæculo invenio cognomines Imperatores; Michaelem cognomento Rengabem ab anno 811. ad annum 813., Michaelem II. Balbum ab an. 820. ad annum 829., Michaelem III. Porphyrogenitum ab an. 846. ad an. 867.; duos cognomines itidem Pontifices Romanos, Stephanum V. ab an. 816. ad an. 817., Stephanum VI. ab an. 885. ad 891. Confer horum Pontificatum cum illorum Imperio, nullus est Stephanus, qui Michaele sive primo, sive secundo, sive tertio imperante, Ecclesiæ Romanæ præfuerit. Præterea Constantinus Philosophus, qui postea appellari voluit Cyrillus, Sfendoplechum ad Christi cultum traduxit ante obitum Nicolai Romani Pontificis, qui ex hac vita decessit anno 867.; ab hoc siquidem post ejus Regis regnique conversionem in urbem evocatus cum esset, ut Apostolicæ illius expeditionis rationem redderet, Romam pervenit, Nicolao jam mortuo, suffectoque in ejus locum Hadriano secundo; ut docent Acta SS. Cyrilli, & Methodii apud Hagiologos Antuerpienses Tom. 2. die IX. Martii. Hadriano autem successit Joannes VIII. an. 872., cujus extat epistola *ad Sfentopulcrum gloriosum Comitem* anno circiter 880. scripta. Is Sfentopluchus nepos erat Sfentopluchi senioris, ejusque successor, ut docent iidem Hagiographi Antuerpienses; estque ille, quem Annales Fuldenses ad an. 894. vocant Zuantblock Regem Marahensium, idest Moravensium Slavorum, & Constantinus Porphyrogenitus supra laudatus Sphendopluchum Principem Moraviæ appellat; huic enim tum Annales illi, tum Porphyrogenitus tres filios attribuunt. Ergo neque conversio Sfendopluchi senioris, quem annos 40. regnasse ait Diocleas, neque Concilium Delminum ab eo convocatum congruere potest cum ætate sive Stephani V. sive Stephani VI., quorum alter post primum sedis annum obiit anno 817., alter Pontificatum iniit anno 885., cum Sfendopluchus senior jampridem vivere desiisset. Huc adde, quod Constantinus, seu Cyrillus & Methodius sanctissimi fratres, Slavorum Apostoli, apud Bulgaros quidem & Chazanos & Moravos Evangelio operam dedisse leguntur; at Slavos Dalmatas ab avita superstitione ad Christi cultum avocasse, aut in Dalmatiam pedem intulisse nusquam in eorum Actis leguntur; in quibus scriptum invenio post Moraviam Christianis præceptis ac mysteriis imbutam, a Nicolao Pontifice Maximo Romam accitos esse, & Cyrillum quidem haud multo post diem suum obiisse, Methodium vero, Moravorum Archiepiscopus creatus cum esset, rediisse in Moraviam, qui deinde Poloniam etiam cum Borsivorio Duce Polonorum ad Christianam religionem traduxit. Demum Sfentopluchum seniorem principatum apud Moravos obtinuisse Scriptores omnes consentiunt, at qui ejusdem, vel Sfentopluchi junioris regnum ultra Dravum in Dalmatiam usque protulerit, præter Diocleatem Presbyterum, neminem invenio. Quocirca vereor, ut viris eruditis satis probari possit series illa Regum Slavorum, ex qua Presbyter suum Slavonicum Regnum contexuit; cui nixa cum sit divisio illa Chrobatiæ Albæ, & Chrobatiæ Rubeæ, hæc quoque in dubium vocari merito potest; præsertim cum opusculum illud multis mendis & anachronismis scateat, quorum omnium vel maximum illud est, quod Regnum Attilæ ab quinto sæculo infra nonum dejecerit; quippe cum Attilam æqualem fecerit Tomislavo, qui tertius a Svetoplecho regnum in Slavis obtinuit. Sed hæc alias, cum de Slavorum ætate ac rebus disserendum erit, in disquisitionem crisimque accuratam vocari oportebit; & quæ scripsit Diocleas de Regno Slavorum, ea partim abjudicari ac rejici debere, partim recipi, & cum historica veritate conciliari posse ostendemus. Cum vero Flavius Blondus scripserit Sveropilo regnante *factam esse quadripartitam illam Dalmatiæ divisionem, & hujus membrorum nomina ætate etiam sua in usu haberi testetur;* nisi velimus Blondi auctoritati ac testimonio fidem abrogare, fateamur necesse est superioribus quidem ante hunc Scriptorem ætatibus, incerto tamen tempore & auctore, factam esse illam Dalmatiæ partitionem, eidemque *Albæ Rubeæque Chrobatiæ* cognomina imposita, quæ adhuc viguisse affirmat, cum rem hanc ipsemet litteris mandabat. Cæterum ne ipse quidem Blondus diffitetur, suorum temporum moris fuisse, communique consuetudine receptum,

Diocleatis Anachronismus vel maximus.

septum, ut prætermissis *Alba & Rubea* Chrobatię vocabulis, terrarum ille tractus citra montes vergens ad mare Dalmatia simpliciter, & sine ulla cognominum appositione dicatur; regio autem montana & mediterranea Chrobatia nominetur; Bosnam vero & Rasciam ad regnum, sive ad Reges Chrobatiæ pertinere ait: *Servat tamen ætatis nostræ consuetudo, ut ea omnia, Dalmatiæ quondam ora in superum mare vergens, Dalmatia, & quidquid ejusdem montes mediterraneaque fuere, Croatia nominetur; Rasciaque, & Bosna pro Regni Croatię regionibus habeantur.* Idem confirmat Andreas Dandulus: *Moderni autem maritimam oram vocant Dalmatiam, montana autem Croatiam.* Quæ quidem regionum & nominum distinctio nostris etiam temporibus viget, atque omnium litteris ac sermone usurpatur; etenim regio quidem cisalpina ac maritima Arsiam inter ac Drilonem, ut sæpe diximus, vulgo appellatur Dalmatia; regio autem transalpina ac mediterranea, qua respicit Occasum, Chrobatia, qua in Ortum spectat, Bosna dicitur; Rascia vero proprie dicta est pars Serbliæ vergens ad Meridiem.

Vigent hodieque nomina Dalmatiæ, Chrobatiæ, Bosnæ, Rasciæ.

§. III.

De bipartita divisione Dalmatiæ ad mare, & supra mare, sive Dalmatiæ Illyricæ & Italicæ.

Propagatio nominis Dalmatici usque ad fluvium Athesim, vel etiam longius prolati bipartitam quamdam divisionem Dalmatiæ invexit, vulgo quidem ignotam, sed veterum tabularum, & multorum Scriptorum auctoritate firmatam. Nam Venetiam antiquam, itemque Carniam Cisalpinam olim appellatam fuisse *Dalmatiam supra mare* tum pervetusti codices, tum Flavius Blondus, Raphael Volaterranus, Leander Albertus, & alii plures confirmant; hodieque in Tabulis Curiæ Romanæ hanc regionem denominari *Dalmatiam supra mare* testatur Ferdinandus Ughellus tom. 5. Ital. Sacr. *Hanc ipsam regionem*, inquit, *Carolus Magnus, deleto Langobardorum dominatu, Dalmatiam supra mare appellavit: quod nomen in sacra Codice Fisci Apostolici adhuc retinet; vulgo Langobardicum Marchiæ Tarvisinæ nomen in ore est.* Huic Dalmatiæ Italicæ cognomen *supra mare* propterea impositum esse arbitror, ut distingueretur ab Illyrica, & vera propriaque Dalmatia, quæ quidem ut alteri Venetæ Italicæque Dalmatiæ proportione quadam cognominis respondeat, rite appellari potest *Dalmatia ad mare*. Hinc extitit bipartita illa Dalmatiæ divisio, de qua nunc agimus; altera quippe *ad mare*, altera *supra mare* Dalmatia fuit. Apte autem congruenterque ad naturam regionis suum utrique cognomen inditum est: quippe Dalmatia Illyrica citra montes inter Arsiam Drilonemque adjacet mari Adriatico, quemadmodum Strabo scripsit: *ad mare tota pene est Ardia*, idest Dalmatia; altera vero Dalmatia Carnica & Veneta, cum ex intimo sinus Adriatici recessu, quod est veluti maris ejusdem caput atque initium, Alpes versus paullatim se attollens, e superioribus locis quodammodo in mare immineat, hanc ipsam ob causam cognominata est Dalmatia supra mare. De hac secunda & recentiori Dalmatia, quæ hic adjiciam, plura suppetunt, cognitu quidem digna, sed, quod veterum litterarum luce careant, subobscura, & ad investigandum explicandumque adeo difficilia, nihil ut certi exploratique afferre possimus. De priore autem Dalmatia, quod huic loco addere necesse sit, nihil superest.

Carnia & Venetia dicta Dalmatia supra mare.

Dalmatia ad mare, Dalmatia supra mare.

Utriusque cognominis explicatio.

Laurentius Pignoria de Orig. Patav. pag. 80. & 151. tres Catalogos Provinciarum sive Episcoporum Christiani orbis, testes sane idoneos citat, in quibus Carnia & Venetia appellantur Dalmatia *supra mare*, unum e perantiquo Codice Bibliothecæ Vaticanæ descriptum, alterum ignoti Auctoris, tertium a Symphoriano Camperio Archiatro Ducis Lotharingiæ compositum. His adde Notitiam Ecclesiarum, Celestino III. Pontifice, intra finem duodecimi sæculi confectam, itemque alteram sæculi decimi quinti, ab Episcopo quodam Catharensi conscriptam; utramque Emmanuel Schelstratius vulgavit in Appendice ad tomum 2. Antiquitatis Ecclesiasticæ illustratæ. In his autem Patriarchatus Aquilejensis in Dalmatia supra mare collocatur. Extat apud nos exemplar cujusdam Romani codicis, qui videtur antiquior esse decimo tertio sæculo, & subest huic titulo: *Liber Taxarum Ecclesiarum & Monasteriorum;* itemque alterum alterius Codicis paullo recentioris, qui inscribitur: *Liber Taxarum omnium Ecclesiarum, & Monasteriorum totius Orbis terrarum, quam diligentissime ad exemplar Libri Sacri Collegii & Cameræ Apostolicæ emendatus.* In priori hæc leguntur: *In Dalmatia super mare Patriarcha Aquilejensis hos habet suffraganeos, Mantuanum* &c. In posteriori fere omnes Episcopatus Istriæ positi sunt *in Dalmatia Prov. Aquil.* Quare Aubertus Miræus in ea, quam ipse contexuit, Notitia Episcopatuum Orbis Christiani, in Dalmatia constituit Patriarcham Aquilejensem lib. 1. & lib. 2. *In Dalmatia,* inquit, *Aquilejensis Patriarcha, cui sunt suffraganei, Mantuanus* &c. Itaque more atque instituto Curiæ Romanæ jam inde antiquitus recepto, usus invaluit, ut in Tabulis Fisci Apostolici, quemadmodum Ughellus supra laudatus admonuit, Ecclesia & Provincia Aquilejensis in Dalmatia *supra mare* locaretur. Huc addas licet Notitiam Episcopatuum Orbis Christiani, sive Provinciale Romanum insertum *Chronico Chronicorum Ecclesiastico-Politicorum* Auctore Joanne Gualtero Belga, Francofurti in officina Aubriana edito an. 1644., in quo scriptum reperies: *In Dalmatia super mare Patriarchatus Aquilejensis cum suffraganeis 17.* &c. Idem docet Flavius Blondus: *Eam regionem quando Galliæ Cisalpinæ, quando transpadanæ Italiæ partem, quandoque Venetiam appellatam, Romanæ ecclesiæ monumenta esse volunt partem Dalmatiæ super mare;* & Raphael Volaterranus l. 4. Geog. *Secundam Italiæ transpadanæ partem Venetiam appellant, hodie vero Marchiam Tarvisinam..... a Carolo autem Magno Dalmatia supra mare hæc pars appellata.* Idem etiam confirmant Leander Albertus, itemque Bernardinus Scardeonius de Antiqu. Patav. pag. 9. qui Blondum testem appellat: *Insuper auctore Blondo a Romana Ecclesia vocitata fuit Dalmatia supra mare, a vicinitate Dalmatiæ, quæ eidem mari Adriatico confinis est.* Nec mihi prætereundus est Baronius in Notis ad Martyr.: *Et sicut Romatiana civitas, sic etiam Dalmatica dicta est (scilicet Aquileja) & etiamnum subinde dicitur Stylo Romanæ Curiæ, & Dalmatia tractus circumjacens.* Hinc velim intelligas, quid significet principatus Dalmatiæ, quem Petrus Damianus in Vita S. Romualdi attribuit S. Petro Urseolo Venetorum Duci, cum nondum Dalmatia Illyrica Venetorum imperium subiisset: *Anno 977. Petrus cognomento Urseolus Dalmatici Ducatus gubernabat habenas;* quippe Petrus Urseolus secundus Primi filius, ut ait Dandulus, *Ducem Dalmatiæ se primitus nominavit.* Nimirum Dalmatia, cujus principatum adeptus est S. Petrus Urseolus, erat ipsa Venetia, quæ

Dalmatia supra mare dicitur Carnia & Venetia.

Cur S. Petrus Urseolus Dux Dalmatiæ dictus.

quæ vocari solebat Dalmatia *supra mare*, sive Dalmatia Italica.

Sed quam certum est regionem illam, quæ pars fuit Italiæ, sive Galliæ transpadanæ, cognominatam fuisse Dalmatiam *supra mare*, tam est difficile, vel ejus fines designare, vel hujus appellationis initia & causas evolvere, atque explicare. Carniam & Venetiam hujus Italicæ Dalmatiæ finibus comprehensam fuisse convenit inter omnes; an vero etiam Istria eodem vocabulo contineretur, id in controversia est. Hanc provinciam exemit Raphael Volaterranus, quippe Timavum amnem, ultra quem est Istria, Dalmatiæ hujus terminum constituit: *A Carolo autem Magno Dalmatia supra mare hac pars appellata est; termini ejus Athesis usque Timavum, qui supra Aquilejam fluit, in quo tractu Forojulienses sunt*. Præterea Notitia illa Ecclesiarum, quam sub Pontificatu Cælestini III. conscriptam ferunt, Istriam sejunxit a Dalmatia *supra mare*, & Provinciam utramque nominatim distinxit, & suos utrique Episcopatus attribuit. Sed quæ his opponi queant, non desunt vetera monumenta. Nam in utroque Codice, qui apud nos extat, inscribiturque: *Liber Taxarum; In Dalmatia supra mare Patriarchæ Aquilejensi subjiciuntur* Episcopi Istriæ, & in secundo diserte additur *Parentinus in Dalmatia Prov. Aquil. Petenensis in Dalmatia Prov. Aquil. Polensis in Dalmatia Prov. Aquil. Emonensis in Dalmatia Prov. Aquil.* Huc accedit, quod verisimilius est Dalmatiam Italicam Illyricæ continuatam & junctam fuisse, quam interpositu, interjectuque Istriæ, alteram ab altera disjunctam; & cum in Italia non minus late pateat Dalmatia supra mare, quam Provincia Ecclesiastica Aquilejensis, ut hujus metropolitico juri, sic illius vocabulo Istria quoque subjecta fuerit necesse est.

An Istria etiam Dalmatiæ supra mare?

In hac controversia quid meæ sententiæ sit antequam exponam, illud animadverti velim, haud secus Istriæ, quam Dalmatiæ vocabulum, in Carniam atque Venetiam olim dilatatum fuisse, & cognomen *supra mare* utrique ob eamdem causam appositum, quia nimirum tam Istria, quam Dalmatia Italica supra recessum intimum, quod est veluti caput maris Adriatici, versus Alpes se attollunt, ipsumque sinum a Meridie subjectum e superioribus locis despiciunt. Catalogi Ecclesiarum & Provinciarum fere omnes, quos supra laudavi, itemque Aubertus Miræus lib. 3. Notit. Episc. Patriarchatum Gradensem constituunt *in Istria supra mare*, eique sex omnino Episcopos subjiciunt, *Castellanum* seu *Venetum*, *Torcellanum*, *Equilensem*, *Caprulanum*, *Clodiensem*, *& Civitatis Novæ*. In his autem nullus est Episcopatus, quin ad Venetiam pertineat, nullus est intra fines Istriæ propriæ, quam ab Occidente Formio amnis, vel Timavus definiunt. Nec vero Gradensem metropolim idcirco in Istria constitui dixeris, quod in ejus essent ditione Antistites Istrici; nam post divulsam Gradensem ab Aquilejensi Provincia, multæ quidem Gradensi cum Aquilejensi Patriarcha, & diuturnæ acerrimæque contentiones fuerunt, quod sibi uterque Istriam vindicaret; sed tandem anno 1179. in Concilio Lateranensi III. sub Alexandro III. cum Henricus Dandulus Gradensis, & Uldaricus Aquilejensis Patriarcha suam uterque causam ageret, jusque suum lite ac judicio persequeretur, Istria adjudicata est Patriarchæ Aquilejensi, qui exinde Ecclesias Istricas, nemine adversante, in sua potestate perpetuo retinuit. Totius controversiæ transactæ compositæque Diploma datum *anno Dom. Incar. 1180. Pontif. D. Alexandri Papæ Tertii anno XXI. Indict. XIII. mensis Julii die XXIV.* Ferdinandus Ughellus Tomo quinto Ital. Sac. Patriarchis Gradensibus inseruit. Videtur autem posterior esse uterque Liber Taxarum, qui apud nos extat, & certe posterior est Notitia Ecclesiarum sub Cælestino III. confecta; in his autem codicibus Patriarchatum Gradensem *in Istria* super mare collocatum invenio; ex quibus plane perspicueque illud, quod nunc volumus, efficitur, maritimam Venetiæ partem, quæ suberat Patriarchæ Gradensi, olim denominatam fuisse *Istriam supra mare*. Nec vero dubium est, quin Istria etiam Aquilejam cum universa Carnia, Venetiamque omnem comprehenderet, id quod vetustissima monumenta declarant. Epistolæ Synodicæ Concilii Romani habiti contra Monothelitas anno 679. Agathone Pontifice Maximo, quæ inserta est Actioni quartæ synodi Sextæ Oecumenicæ, subscripsere *Agatho minimus Episcopus Sanctæ Ecclesiæ Aquilejensis Provinciæ Istriæ, Ursinus minimus Episcopus S. Ecclesiæ Cenetensis Provinciæ Istriæ, Benenatus minimus Episcopus S. Ecclesiæ Opitergina Provincia Istriæ, Ursinianus minimus Episcopus S. Ecclesiæ Paduanus Provinciæ Istriæ, Paullus minimus Episcopus S. Ecclesiæ Altinensis in Provincia Istriæ &c.* Viden, ut non solum Aquilejensis, sed etiam quatuor Episcopi Venetiæ, Cenetensis, Opiterginus, Patavinus, & Altinensis *Istriæ* Provinciæ adscribantur; quamquam de Ursiniano dubitari potest fueritne Paduanus, an Petinensis, sive alterius Ecclesiæ Episcopus, cum ejus nomen absit a Catalogo Antistitum Patavinorum. Quin etiam sæculo superiori Carniam & Venetiam Istriæ vocabulo donatam fuisse ostendunt tres Epistolæ Pelagii II. ad Eliam Episcopum Aquilejensem, qui propter irruptiones Langobardorum ad insulam Gradum Sedem Metropoliticam transtulit, ejusque suffraganeos Episcopos; ut docent inscriptiones singulis præpositæ: *Dilectissimis Fratribus Eliæ, alitsque Episcopis universis in Ecclesiæ Istriæ partibus constitutis. Dilectissimis Fratribus Eliæ, vel aliis Episcopis Istriæ. Dilectissimis Fratribus Eliæ universis Episcopis in Istriæ partibus constitutis*. Extant Epistolæ apud Baronium ad annum 586.

Patriarchatus Gradensis in Istria supra mare.

Istria proprie dicta adjudicata Patriarchæ Aquilejensi.

Carnia & Venetia Istriæ in Actis synodi, & in epistolis Pelagii Papæ attributæ.

Elias autem jure metropolitico non solum Istricis, sed etiam Venetis, aliisque Episcopis præerat. Gregorius Magnus l.ib. 11. Epist. n. 46. in sua ad Joannem Ravennatem Epistolam datam indictione decima, idest anno 592. *De causa*, inquit, *Episcoporum Istriæ &c.* Atqui ea causa communis erat Episcopis omnibus Provinciæ Aquilejensis; omnes quippe tum Istriæ propriæ, tum Venetiæ, aliarumque regionum Episcopi, qui subjecti erant Metropolitæ Aquilejensi, eodem Schismate impliciti erant, & ob defensionem trium Capitulorum, ab Ecclesiastica communione desciverant. Demum Mauritius Imperator, ad quem per litteras confugerant Episcopi Schismatici orantes, ut auctoritatem suam apud Gregorium interponeret, ne quid molestiæ ab eo sibi exhiberetur, in suis ad eumdem Gregorium litteris, illos omnes vocat *Episcopos Istriensium Provinciarum*, & in extrema Epistola *Episcopos Istriæ seu Venetiarum*. Hinc celebre illud schisma, quod Episcopi Provinciæ Aquilejensis conflaverant, dictum est Istricum. Wigulejus Hundius apud Philippum Thomasinum in monum. sac. & prof. Istriæ in antiquis Tabulis se reperisse testatur, Veronam appellari alpinam Istriæ civitatem: *Aquileja hoc tempore Istriæ civitas dicta reperitur. Immo Hundius ex antiquis Chartophylaciis Veronam nominat alpestrem Istriæ urbem, quæ remotior est ab hodierna Istria, quam Aquileja.* Ferdinan-

item in Epistolis Gregorii Magni, & Rescripto Mauritii Imp.

Verona civitas Istriæ, & Tridenti.

nandus Ughellus tom. v. Ital. sac. de Patriarch. Aquil. Tridentum etiam Istriæ attributum fuisse existimat; & omnes Episcopales Sedes Aquilejensi obnoxias communi Istriæ vocabulo, Istriæque longe lateque prolatę finibus includere Veteres solitos esse tradit; *quod tamen*, inquit, *non ita intelligendum est, quasi omnes illę civitates, quarum nonnullę remotissimę ab Istria sunt, ut Verona & Tridentum, in Istria essent; sed id factum fuit ob reverentiam Patriarchatus Aquilejensis, cui subjectę jure Ecclesiastico erant illæ omnes Civitates*. Quare Pagius docet Istrię vocabulo universam Aquilejensis Patriarchæ Provinciam comprehensam fuisse, sic prorsus, ut æque hæc, atque illa patuerit: *Aquilejensis metropolis amplissima erat jurisdictio, cum a Pannonia secunda usque ad Abduam in Insubria extenderetur. Continebat enim Rhetiam II. cujus Metropolis erat Sabio, ubi erat Episcopus S. Ingenuinus huic Synodo subscriptus; Noricum, cujus primaria urbs erat Tiburnia ad Dravum, ut patet ex Vita S. Severini Noricorum Apostoli, cujus urbis Leonianus Episcopus erat, subscripsitque Actis. Denique complectebatur Istriam, Foro-julium, & Venetiam, quę provincię uno Istrię nomine id temporis, ut in VI. synodo appellabantur*.

Provincia omnis Aquilejensis Istriæ vocabulo subjecta.

Ego vero sic existimo hæc duo enunciata *Dalmatia supra mare*, & *Istria supra mare* fere synonyma esse, & eorum utrilibet regiones urbesque easdem subjectas fuisse, quas omnes ut veteres uno communique nomine designarent, alias unam, alias alteram appellandi formam adhibere consueverant. Id sane intelligi potest ex duplici illa apud Schelstratium Notitia, quam iterum ac sæpius laudavimus. Nam quas provincias prior Notitia sub Cælestino edita, partim Dalmatiæ, partim Istriæ *supra mare attribuit*, easdem secunda Episcopi Catharensis, Istriæ vocabulo prætermisso, Dalmatiæ *super mare* adscripsit. Præterea urbes easdem ecclesiasque subscriptio Agathonis Metropolitæ Aquilejensis, ejusque Suffraganeorum Antistitum epistolæ synodicæ Concilii Romani adjecta, & litteræ Pelagii & Gregorii Istriæ vocabulo subjiciunt; Catalogi vero plerique Episcopatuum, & scriptores supra laudati in Dalmatia supra mare easdem constituunt. Hoc tamen interest, quod in aliquibus Catalogis Istria *supra mare* in ipsam Dalmatiam Illyricam, *sive ad mare*, jus suum ac nomen protendat; in omnibus vero Patriarchatus Gradensis Dalmatiæ *supra mare* exemptus, in Istria *supra mare* collocatur. In ea quippe Notitia, cujus confectio ad Pontificatum Cælestini tertii refertur, una cum Gradensi Patriarchatu duo Archiepiscopatus Dalmatici, Jadrensis & Spalatensis in Istria supra mare positi esse dicuntur; reliquæ vero Dalmaticæ Ecclesiæ, posthabito Dalmatiæ nomine, *Sclavoniæ* assignantur. Hæc itaque Notitia quidquid Venetiæ, Carniæ, Istriæ propriæ, Dalmatiæque propriæ finibus continetur, tres in partes distribuit, videlicet *Dalmatiam supra mare*, in qua Patriarchatus Aquilejensis, *Istriam supra mare*, in qua Patriarchatus Gradensis cum Jadrensi, ac Spalatensi Metropoli, & *Sclavoniam*, in qua Ragusinus Archiepiscopatus. Altera Notitia, Episcopo Catharensi auctore, easdem Regiones, Istria omnino seclusa, bipartito divisit. *Dalmatiam supra mare*, quæ ab aliis intra fines Istriæ propriæ contrahi solet, in Dalmatiam Illyricam, sive *ad mare* usque ad Titium produxit, in eamque tres Provincias, Aquilejensem, Gradensem, Jadertinam inclusit. Reliquam ultra Titium Dalmatiam *Sclavoniam* vocat, eique tres itidem Archiepiscopales sedes attribuit *Spalatensem*, *Ragusinam*, *Antivariensem*. Utraque partem maximam Dalmatiæ Illyricæ ab Slavis olim advenis, sed jamdudum incolis, *Sclavoniam* appellavit. Sed uterque Liber Taxarum, quem apud nos extare diximus, Dalmatiæ quidem *supra mare* Aquilejensem, *Istriæ vero supra mare* Gradensem Patriarchatum adscripsit; at universam Dalmatiam Illyricam *Sclavoniæ* vocabulo, & provinciis Ecclesiasticis omnino quatuor, videlicet *Jadrensi*, *Spalatensi*, *Ragusina*, *Antibarensi* donavit. Quid quæris? Hæc varia earumdem regionum nominandarum, & dividendarum ratio fere non aliunde, quam vel e temporum diversitate, vel e conversione rerum publicarum, vel e scriptorum arbitrio pendet: hi quippe aut pro temporum ac rerum varietate, aut etiam pro suo arbitratu provincias easdem alias dilatant, alias contrahunt, alias aliis vocabulis afficiunt; & præterea, ut ait Thomasinus loco supra citato, *hæ regionum divisiones, & nominum mutationes ab eorum pendebant arbitrio, quibus parebant*. Illud hic adnotasse necesse habeo, postquam Provincia Aquilejensis in duas metropoles distracta est, Gradensis Patriarchatus, ejusque Ecclesiæ suffraganeę, quæ cæteroquin Dalmatiæ supra mare finibus continebantur, in omnibus fere Notitiis Istriæ *supra mare* adscribitur; sive quod Istriæ propriæ finitimus esset, sive ut distingueretur a Provincia Aquilejensi, cui Dalmatiæ *supra mare* cognomentum perpetuo inhæsit.

Dalmatia supra mare & Istria supra mare synonyma.

Istriæ nomen in Dalmatiam Illyricam prolatum.

Dalmatia Illyrica ultra Titium dicta Slavonia.

atque etiam citra Titium.

Unde earumdem regionum varia appellatio.

Cæterum, quemadmodum supra dixi, ut Dalmatia, sic Istria *supra mare* e regionibus fere iisdem constat, & terminis fere iisdem circumscribitur; nisi quod Istria longius in Orientem prolata aliquando in ipsam Dalmatiam Illyricam suum nomen suamque vim significandi invexit; utroque autem vocabulo scriptores Ecclesiastici potissimum uti consueverunt ad designandam Provinciam Aquilejensem, quæ æque patuit, atque Dalmatia & Istria Italica *supra mare*. An vero quemadmodum Provincia Aquilejensis jure suo metropolitico, sic etiam Dalmatia & Istria *supra mare*, extra Italiam Ecclesias Rhetiæ ac Norici, ac Pannoniæ secundæ, suo vocabulo complecterentur, mihi non satis liquet. Pagius postquam scripsit amplissima Aquilejensis metropolis jurisdictione Noricum, Rhætiam, Istriam, Foro-julium & Venetiam contineri, *has provincias* ait *uno Istriæ nomine id temporis, ut in* VI. *Synodo, appellatas fuisse*. Utut hoc sit, certe hæc tria vocabula, qua ad Italiam pertinent, *Dalmatia supra mare*, *Istria supra mare*, *Provincia Aquilejensis*, pro Synonymis habeamus licet; Provinciæ tamen Aquilejensi, & Dalmatiæ *supra mare* urbes aliquot Venetiæ maritimæ detrahas oportet, quæ in jus ditionemque Patriarchatus Gradensis in Istria supra mare constituti transierunt.

Provincia Aquilejensis Italica æque patens atque Istria & Dalmatia supra mare.

Jam vero, ut quæ supra pollicitus sum, paucis expediam, & de Istria propria, quam Volaterranus ab Dalmatia *supra mare* sejunxit, quæ mea sit opinio, breviter explicem. Censeo equidem Dalmatiæ *supra mare* Istriam quoque adjungendam esse. Si enim Dalmatia *supra mare*, & Istria *supra mare* sunt synonyma, quæ sub diversis vocibus fere idem significant; & ad Italiam quod attinet notio utriusque propemodum æque patet; Istria propria ut pars erat Istriæ supra mare, sic Dalmatiæ supra mare pars fuerit oportet. Idem confirmat codex Provincialis Romani apud Joannem Gualterum, & Liber uterque Taxarum apud nos existens, qui ecclesias Istricas Emonensem, Polensem, Parentinam, Petinensem, Justinopolitanam Dalmatiæ supra mare, & Provinciæ Aquilejensi attribuunt;

bunt; idem suadet conjectura haud improbabilis, qua fit verisimilius, Dalmatiam supra mare cum Dalmatia Illyrica conjunctam fuisse, quam intermedia Istria interruptam ac disjunctam; & praeterea cum Dalmatia *supra mare* Italica, & Provincia Aquilejensis iisdem terminis definiantur, quemadmodum hujus potestati metropoliticae subest, sic illius vocabulo contineatur Istria proprie dicta oportet.

Fines & Descriptio Dalmatiae supra mare.

Itaque Dalmatia *supra mare* ab Oriente, unde incipit Istria propria, indidem initium ducebat, videlicet ab Arsia flumine, Istriamque ipsam, Carniam & Venetiam complectebatur, mari et alpibus interjecta. Auctoritas autem unius Episcopi Catharensis, qui in sua Notitia Dalmatiae *supra mare Archiepiscopatum Jadrensem* adscripsit, caeteris dissentientibus, mihi tanti non est, ut ejusdem Italicae Dalmatiae fines ultra Istriam Italiae terminum proferendos existimem. Sed quatenus in Occasum Dalmatia supra mare fines suos protenderet, non satis constat. Venetiam, quae pars est Dalmatiae hujus Italicae, Jornandes & Paullus Diaconus usque ad Abduam producunt, sed alii Olio, alii Mincio, alii autem Athesi definiunt. Ego vero Dalmatiam supra mare iisdem ab Occasu terminis coercendam censeo, quibus Provincia ecclesiastica Aquilejensis in Italia terminabatur; nam usus fere omnis hujus vocabuli Dalmatici, quod apud Scriptores rerum civilium vix reperies, in Tabulis ecclesiasticis Ecclesiae Romanae receptus, potissimum ad designandam metropolitae Aquilejensis Italicam Provinciam refertur; hujus autem terminus Occidentalis inter Mincium Athesimque constitui potest, quippe quae Dioeceses Veronensem, itemque Mantuanam comprehenderet. Quamvis autem Metropolis Aquilejensis inde usque ab antiquis temporibus in sua ditione habuerit Ecclesiam Comensem, haec tamen inter Insubres posita cum esset, & duorum Episcopatuum Brixiensis, & Bergomatis interjectu sejuncta, neque ad Venetiam, neque ad Dalmatiam supra mare pertinebat. Haud enim raro ecclesiastica regionum descriptione ita comparatum est, ut Episcopi ac Metropolitae extra praescriptos seu dioeceseos seu Provinciae fines, in Parochias ecclesiasve longissime disjunctas suam Episcopalem sive Metropoliticam jurisdictionem extendant. Quapropter ut Provinciae Aquilejensi, sic Dalmatiae supra mare adimas oportet, quidquid antiquae Venetiae ultra Mincium in Abduam usque procurrebat.

Cur Istria, Carnia, & Venetia appellatae sint Dalmatia supra mare.

Hactenus de finibus Dalmatiae *supra mare*. Nihilo facilius & expeditius est initia causasque hujus appellationis inquirere & explicare. Huic regioni, quam modo descripsimus, nomen Dalmatiae supra mare alii a Carolo Magno, alii ab Ecclesia Romana impositum tradunt. Hujusmodi appellationem improbat Flavius Blondus, veluti inscite ac temere, & nulla ratione invectam; *ut nihil absurdius potuerit excogitari; cum nulla ex parte Dalmatia ad hujus regionis fines umquam pervenerit*. Non desunt tamen, qui rationes non improbabiles afferant, quamobrem Istria, Carnia, & Venetia appellatae fuerint Dalmatia *supra mare*. Leander Albertus existimat id nominis excogitatum, inditumque fuisse hisce regionibus, ut vocabula illuc a Langobardis invecta, Regnique Langobardici memoria omnis aboleretur. Bernardinus Scardeonius hujus appellationis causam ex propinquitate Dalmatiae repetendam esse existimat; hinc enim factum fuisse censet, ut tres illae Italicae regiones, quae propius absunt a Dalmatia, ex ea commune vocabulum adsciscerent, sub quo jungerentur, unamque Provinciam Ecclesiasticam componerent.

Dalmatici nominis in Italia prolati initium non a Carolo Magno, sed multo altius repetendum.

Dalmatiae Italicae, post extinctum Regnum Langobardorum, a Carolo Magno, sive a Romana Ecclesia & fines longius prolatos, & cognomen supra mare appositum fuisse, quo ab Illyrica Dalmatia distingueretur, haud invitus assenserim; sed Dalmatici nominis in Italiam illati propagatique epocham Carolo Magno Imperatore & seculo octavo antiquiorem esse arbitror: id quod ante nos animadverterat Laurentius Pignoria, cum scripsit Tabulas ab se citatas, & praesertim Codicem Vaticanum, in quibus mentio facta est Dalmatiae Italicae, videri sibi longe aetate antecedere Imperium Caroli Magni. Quod Pignoria suspicatus est, id apertissime declarant Acta primae Synodi Arelatensis habitae anno quarti seculi decimo quarto, quibus subscripta invenies nomina Episcopi Aquilejensis, ejusque Diaconi, & Provinciam Dalmatiae utrique adjunctam: *Theodorus Episcopus, Agathon Diaconus de civitate Aquilejensi, & Provincia Dalmatia*. Hujus subscriptionis hanc vim esse, ut significet urbem & Episcopalem sedem Aquilejensem in Dalmatia sitam fuisse, nullus opinor negaverit: utrum autem temporibus illis haec provincia Dalmatica Carnorum finibus circumscripta esset, an Istriam quoque Venetiamque complecteretur, ex illa subscriptione dignosci nequit; & certe, si vera illorum esset opinio, qui negant Episcopum Aquilejensem jure ac nomine Metropolitico antea potitum fuisse, quam seculum quartum in exitum vergeret, Provincia illa Dalmatica non ecclesiastica, sed civilis fuerit necesse est. Idem confirmat vetus inscriptio, quae Venetiis extat in Basilica Marciana ad latus dexterum arae maximae, insculpta in fornice superjecto januae, unde via est ad proximas aedes Canonicorum. Duae inibi visuntur effigies pictae opere musivo, altera Eliae Aquilejensis Episcopi, altera Pelagii II. Pontificis Maximi, qui paginam manu tenet his verbis inscriptam: *Quia justis petitionibus tuis venerande frater contradicere nequimus, per nostri privilegii seriem confirmamus Castrum Gradense Metropolim totius Venetiae, Istriae, atque Dalmatiae*. Eliae vero hoc carmen appositum est: *Metropolim rogito Pater esse Gradum Venetorum*. Elias Aquilejensem Pontificatum adeptus anno 571. cum se haud tuto Aquilejae inter Langobardos infensissimos Religionis Catholicae hostes consistere posse animadverteret, sedem Pontificiam ex illa urbe translatam, in insula oppidoque Gradensi collocare statuit; quod cum sine auctoritate sedis Apostolicae neque rite, neque legitime fieri posset, Romanum Pontificem per litteras rogavit, ut ipse hujusmodi translationis auctor approbatorque fieret. Ecclesiae tum praeerat Pelagius hoc nomine secundus, qui paullo ante in locum Benedicti successerat. Is porro, ut inter initia sui Pontificatus sibi conciliaret, revocaretque ad obsequium Principem illum schismaticorum, quos obstinata trium Capitulorum defensio ab ecclesiastica communione distraxerat, Eliae postulatis propenso animo indulgens, eam translationem rite approbavit, idque testatum esse voluit Apostolicis litteris, in eam sententiam honorificentissime scriptis ad Eliam, quem Patriarchae titulo exornat. Ergo Elias Provincialibus Episcopis ad Concilium convocatis apud Gradum an. 579. III. Kal. Novemb. in eo Conventu litteras Pontificias sibi per Laurentium Presbyterum Legatum Sedis Apostolicae allatas recitari jussit. Sub earum lectionem universi Episcopi faustis acclamationibus Pelagium prosecuti, uno omnes ore consensuque mirifico, sedis Aquilejensis translationem com-

De Sede Aquilejensi Gradum translata.

Concilium Gradense, in quo sedis translatio auctore Pelagio Pontifice approbatur.

comprobarunt, & civitatem Gradensem totius provinciæ Metropolim fore in posterum declararunt; quæ ob eam causam nova Aquileja vocari cœpit; ejusque Metropolita ex utraque urbe cognominari, ut constat ex Epistolis S. Gregorii ad Severum, quem modo Aquilejensem, modo Gradensem Episcopum appellat. Huic Translationi fidem & auctoritatem adjungit insigne illud monumentum Venetiis in Basilica S. Marci, de quo supra dictum est, cum adjecta epigraphe, quam paullo ante descripsi. In hac igitur Marciana inscriptione, dum Dalmatia distinguitur ab Istria pariter Venetiaque, Dalmatiæ vocabulo nihil aliud comprehendi videtur, nisi Carnia Timavo & Liquentiæ fluminibus interjacens: neque enim id vocabulum referri potest ad Dalmatiam Illyricam; quippe cum temporibus illis jurisdictio Metropolitica Patriarchæ Aquilejensis seu Gradensis contineretur intra flumen Arsiæ, quod Istriam a Dalmatia sejungebat; neque ante sæculum duodecimum jus primatiale in Archiepiscopatum Jadertinum idem Patriarcha obtinuit. Cæterum verisimilius esse arbitror vocabula Istriæ ac Dalmatiæ tamquam synonyma ibidem usurpari, & tam illo, quam hoc, Istros proprie dictos simulque Carnos significari, nam utrique vim eamdem notionemque inesse ex eo intelligi potest, quod in aliquibus apographis ejusdem Synodi Gradensis dicitur Elias *Episcopatus aliquot constituisse intra Forojuliensium & Istriæ sive Dalmatiæ partes*, ubi diversis chorographicis vocabulis eædem regiones Istrorum pariter Carnorumque subjiciuntur. Idcirco autem *Istria & Dalmatia* nominatim attribui dicuntur Eliæ Metropolitæ Aquilejensi, quia hæc Provincia modo Istriæ, modo Dalmatiæ cognomine affici solebat. Idem censeas existimo de vocabulo Venetiæ ibidem adjecto, cui eadem, ac duobus illis Istriæ & Dalmatiæ, significatio subjecta est. Fateor equidem tum Actis Synodi Gradensis, tum Litteris Pelagii, quibus nititur inscriptio Marciana, quædam opponi posse, quæ & Concilii & translationis hujus historiam in dubium ac suspicionem adducunt; præsertim cum multis locis inter se discrepent varia eorum Actorum exemplaria. Sed cum quidquid est discrepantiæ ad Librariorum inscitiam vel incuriam referri queat, & argumenta, quæ rerum illarum gestarum veritatem in aliquod discrimen conjicere videntur, non improbabili ratione dilui ac refelli possint; nihil profecto est, cur vel synodo Gradensi, vel diplomati Pontificio fidem & auctoritatem derogandam putemus. Præterquamquod cum Andreas Dandulus testetur Acta hujus Concilii in *authenticis & vetustissimis codicibus* reperiri, & eorumdem Actorum exemplar Tiberius Diaconus & Oeconomus Ecclesiæ Gradensis recitaverit in Synodo Mantuana anno 827. sua illis fides & auctoritas constare debet, ex cujus possessione multarum ætatum consensu firmata depelli non possunt, nisi eadem falsa & commentitia esse evidentissimis argumentis convincantur. Sed utcumque seu vera, seu conficta sint Acta synodi Gradensis, ex illis tamen, quod volumus, efficitur, nempe ante Carolum Magnum usu receptum fuisse, ut decima Italiæ Regio vel tota vel aliqua ex parte Dalmatiæ nomine appellaretur; nequit enim dubitari, quin historiam ejus Concilii, & translationis qui scripsit vel confinxit, vocabulis illis Geographicis usus fuerit, quæ per id temporis vulgo adhiberi solebant. Constat autem Acta illa una cum Pontificio Decreto, seu vere, seu falso litteris consignata esse ante Imperium Caroli Magni; nam Dandulus testatur illa Acta *in vetustissimis Codicibus reperiri*, & Tiberius Diaconus eadem *ex Archivo* Ecclesiæ Gradensis deprompta protulit in Concilio Mantuano, quod celebratum fuit annis haud amplius tredecim, postquam Carolus Magnus diem suum obierat. Si autem ex tabulariis Gradensibus prolata sunt, haud paucis ante Carolum Magnum ætatibus ibidem condita fuerint necesse est. Neque enim Patres Concilii Mantuani fidem illis Actis tamquam ad eam diem ignotis, & quasi recenter confictis derogarunt; sed aliis gravissimisque de causis Ecclesias Istricas, de quibus erat controversia, Maxentio Patriarchæ Aquilejensi adjudicarunt. Porro qui post aliquot sæcula inscriptionem illam in æde Marciana insculpendam curavit, is haud dubie vocabula illa *Venetiæ, Istriæ, Dalmatiæ* ex aliquo antiquo apographo Concilii & translationis Gradensis mutuatus est; quamvis in illo exemplari, quod extat apud Dandulum, Dalmatiæ nulla sit mentio, sed Venetia solum & Istria nominentur. Quare cum ex inscriptione Marciana, tum vero potissimum ex Actis Synodi Arelatensis, clare & perspicue intelligitur ante sæculum octavum Istriam & Carniam, aut certe Carniam Dalmatiæ vocabulo appellari cœpisse, hujusque appellationis auctorem habendum non esse Carolum Magnum, quamquam is fortasse fines Dalmatiæ Italicæ amplificaverit, eique & Venetiam adjunxerit, & cognomen supra mare indiderit; nisi forte id Ecclesiæ Romanæ adscribi placeat, quæ universam ditionem Italicam Metropolitæ Aquilejensis ex Istria, Carnia, & Venetia mediterranea conflatam vocari jusserit Dalmatiam supra mare, aut certe hanc appellationem sua auctoritate, suoque exemplo firmaverit, vel sanciverit.

Nomen Istriæ ob eam causam toti Provinciæ Aquilejensi commune factum esse ajunt, quod primi omnium Antistites Istrici ad jus ditionemque accesserint Episcopi Aquilejensis, e quibus hæc Provincia Ecclesiastica coaluit; vel certe quod initio Istria propria pars esset major & præcipua, quæ jurisdictione Metropolitica ejusdem Episcopi contineretur; *idque factum fuisse*, ait Ughellus, *ob reverentiam Patriarchatus Aquilejensis, cui subjectæ jure Ecclesiastico erant illæ omnes civitates*, scilicet Istrorum. At nullam invenies in universa Dalmatia Illyricam Ecclesiam, quæ umquam paruerit Metropolitæ sive Patriarchæ Aquilejensi; ex qua nomen Dalmatiæ Aquilejensium Metropoli ac Provinciæ obvenerit. Quidnam esse igitur causæ dicemus, quamobrem Veteres Aquilejam, &, quæ huic jure ecclesiastico suberat, decimam Italiæ regionem Dalmatiæ vocabulo impertierint? Hic mihi aqua hæret, ut ajunt; neque scio quid dicam, aut quid conjectem. Si tamen de posterioribus superiorum temporum conjecturam facere liceat, quemadmodum post declinationem Imperii, Illyricum occidentale fere totum in jus nomenque Dalmatiæ migravit, id quod superiori capite §. 4. demonstratum est, ita sub initium Romanæ Monarchiæ, quidquid tum erat juris ac nominis Illyrici, ab Dalmatis nomen sic accepit, ut antiquo Illyrici vocabulo retento, *Illyricum & Dalmatia*, pro synonymis usurparentur. Cum enim gens & provincia Dalmatica totius Illyrici præstantissima semper habita fuerit, haud mirum videri debet, si quod erat proprium unius regionis Illyricæ nomen, cæteris factum sit commune; cum ex nobiliori parte unaquæque res appellari spectarique soleat. Hoc vero ut planius explicem, & quo mea spectat conjectura, pedetentim progrediar; rem paullo altius repetere, & quæ alibi diximus, huc revocare oportet.

Ante

Interpretatio Inscriptionis Marcianæ.

Istria ac Dalmatia idem significant; itemque Venetia.

Inscriptio Marciana, Litteræ Pelagii, & Concilii Gradense in dubium vocantur.

Litteræ Pelagii, & Concilii Gradense in Synodo Mantuana an. 827 lecta sunt, neque improbata.

Ratio cur Provincia Aquilejensis dicta potuerit Istria.

Illyricum & Dalmatia pro Synonymis habita.

Illyrici ante Augustum fines.

Ante Imperium Augusti nomen Illyricum Carnos, Istros, Liburnos, Dalmatas, & Illyrios proprie dictos complectens, Drilonem inter ac Liquentiam continebatur. Nam Carniam cisalpinam ad Illyricum pertinuisse auctor est Appianus in Illyr. qui Codropolim Carporum urbem vocat *oppidum Illyricum*; eratque is terminus, quem Octavius Cæsar, & M. Antonius, post M. Lepidum Triumviratu expulsum, coactumque in ordinem, distributis inter se Romani orbis provinciis, utriusque ditioni constituerant: *Cæsar & Antonius totum Romanum imperium inter se denuo partiti sunt, feceruntque terminum utriusque ditionis Codropolim oppidum Illyricum, quod videbatur situm in intimo sinu Adriatico*. Neque assentior Ferrario, qui Codropolim collocat in confinio Illyrici & Macedoniæ apud Lissum, quam urbem Livius Codrionem appellat; nam ejus positio repugnat; quippe cum longissime absit ab intimo sinu maris Adriatici, quem Veneti & Carni circumcolunt, ad quem sinum Appianus Codropolim apposuit; & quamvis oppidum illud Carnicum millia passuum circiter viginti ab recessu intimo sinus Adriatici distet, tamen quia positum erat in Carnia Cisalpina, quæ ad mare vergit, recte locatum est ab Appiano ad sinum intimum ejusdem maris, cui adjacet Venetia, pariter & Carnia maritima: nunc idem oppidum vulgo dicitur *Codroipo*. Post prælium Actiacum, & devictum Antonium; Cæsar Octavianus Augustus rerum omnium potitus, cum ad describendas ordinandasque imperii Romani provincias se totum contulisset, anno ante Christum circiter duodevigesimo ex Illyriis propriis, Dalmatis, ac Liburnis unam Illyrici totius provinciam confecit, ejusque fines in Septemtrionem ultra montes usque ad Savum propagavit; quam quidem *Dalmatiæ* vocabulo appellari jussit, non tamen jure ac nomine Illyrico exemit. Hinc factum est, ut Dalmatia & Illyricum pro synonymis haberi cœperint; & eadem provincia apud Scriptores illorum temporum, Augustique ætati suppares, modo Dalmatia, modo Illyricum vocaretur; id quod ex Plinio cognosci licet, qui Vespasiano imperante floruit: *Quæ pars ad mare Adriaticum spectat, appellatur Dalmatia & Illyricum*. Vide cap. 3. §. 3. Præterea Augustus avulsit ille quidem ab Illyrico Istros & Carnos, eosque jure ac nomine Italico donatos, in decimam Italiæ regionem conjecit; sed efficere non potuit, quin utraque illa regio, quamvis in numerum Italicarum regionum translata, & vulgari sermone, & litteratorum hominum scriptis Illyricum ex antiquo more atque instituto nominaretur. Nam usus appellandarum regionum, ubi semel populari consuetudine invaluit, & multarum ætatum possessione gaudet, haud facile Principum decretis, sive auctoritate publica antiquari potest. Vulgus enim ab consuetudine loquendi antiquitus recepta & inveterata vix aut ne vix quidem avelli potest; & vetustissimis, quibus assuevit, vocabulis res locosque appellare solet; & quamquam invitis decretis tabulisque publicis ac repugnantibus, vocitare perseverat. Strabo lib. 7. ab ea, quam Augustus fecit, provinciarum partitione admodum recens, Istriam Illyrico adscripsit, cum *primos in Illyrici ora maritima Istros* posuit, quamvis statim lectores de variatione finium ac regionum admoneat; *principesque nostros*, inquit, *hodie Italiæ fines ad Polam usque Istriæ urbem protulisse* diximus. Idem lib. 5. cum Aquilejam vocat *Emporium Illyricarum gentium*, videtur eam Illyrico attribuere. Herodianus lib. 8. in Maximin. annis fere ducentis posterior, fines Illyrici in Carniam produxit; quippe qui Aquilejam *quasi terminum Illyriæ* esse dixit. Sed quod rem nostram propius attingit, Basilius Magnus sæculo quarto jam labente litteras ad Valerianum Episcopum Aquilejensem datas inscripsit *Valeriano Episcopo Illyriorum*, sive ut in aliis codicibus legitur Οὐαλεριανῷ Ἐπισκόπῳ Ἰλλυρικοῦ. *Valeriano Episcopo Illyrici*. Igitur Carnia intra finem quarti sæculi adhuc Illyrici nomen retinebat, & Antistes Aquilejensis Illyriorum sive Illyrici dicebatur Episcopus.

Liv. Dec. 4. lib. 1.

Illyricum & Dalmatia pro synonymis Augusto imperante haberi cœpta.

lib. 3. c. 25.

Istria & Carnia quamvis ab Illyrico avulsæ, non tamen Illyrici vocabulo appellari desierunt.

Οὐαλερίῳ.

Jam vero, cum jam inde ab Augusti ætate Illyricum & Dalmatia pro synonymis haberi cœpissent, exinde accidit, ut quidquid erat dicique solebat Illyricum, idem Dalmatia censeretur esse; & vulgo homines, qui minus distincte accurateque loquuntur, alterum pro altero nomen usurparent, Dalmatiæque vocabulo ad Istriam & Carniam regiones, Italicas illas quidem ex Augusti decreto, sed ex veteri appellatione in ore hominum ac litteris vigente adhuc Illyricas, designandas abuterentur. Cum ergo post Augustum Istria & Carnia nomen Illyrici vulgo retinuissent, promiscua illa Illyrici & Dalmatiæ appellatio, quemadmodum Illyrici, sic Dalmatiæ nomen Istris & Carnis commune fecit, ita prorsus, ut eædem utrique vocabulo regiones subjicerentur; neque unam, quam alteram citra montes, aut longius ab Ortu in Occasum procurreret, aut contractioribus ab Occidente limitibus finiretur. Hæc synonymia valuit deinceps apud posteros, atque adeo ex vulgari usu loquendi irrepsit in tabulas publicas, scriptaque doctorum hominum; & Antistes Aquilejensis, qui ab aliis dictus est Episcopus *Illyrici*, idem ab aliis vocatus est Episcopus Dalmatiæ; id quod docet tum titulus Basilianæ epistolæ ad Valerianum Episcopum *Illyrici*, tum subscriptio Theodori Episcopi, *de civitate Aquilejensi provincia Dalmatia*. Ac nomen quidem Illyrici posterioribus ætatibus in utraque regione paullatim exsolevit, at Dalmatiæ vocabulum in sua possessione permansit, vigebatque sexto sæculo, ut declarat inscriptio Marciana Pelagio II. Pontifici Maximo apposita, quæ non aliunde, quam ex Actis Synodi Gradensis eo sæculo celebratæ, videtur esse desumpta. Nomen vero Dalmatiæ, quod Istria & Carnia ante initium æræ vulgaris adeptæ cum essent, numquam deinde prorsus amiserunt, vel Carolus Magnus, vel Ecclesia Romana ratum esse jussit, & suo exemplo, suaque auctoritate comprobavit, idemque amplificavit, & commune voluit esse non solum Istriæ, & Carniæ, sed etiam Venetiæ, idest universæ provinciæ Italicæ Aquilejensis Patriarchæ, quæ potissimum in tabulis ecclesiasticis appellata est *Dalmatia*, cuique adjectum fuit cognomentum *supra mare*, quo ab Illyrica Dalmatia distingueretur. Hactenus de Dalmatia *supra mare*, quæ cum ad rationem instituti operis non pertineat, ad nostram Illyricamque Dalmatiam calamum ac sermonem revocemus.

Carnia & Istria modo Illyricum, modo Dalmatia promiscue dictæ.

§. IV.

Divisiones Dalmatiæ hodiernæ.

Dalmatia hodierna multiplex divisio.

Dalmatia hodierna, quæ est *regio maritima*, ut Thomas Archidiaconus Hist. Salon. cap. 1. docet, *incipiens ab Epiro, ubi est Dyrrhachium, & protenditur usque ad sinum Quarnarium*, quo Istria ab Oriente alluitur, multifariam dividi solet. Celebris est, & perantiqua divisio Dalmatiæ superioris, & inferioris, quam Presbyter Diocleates, & Thomas Archidiaconus commemorant, ususque etia-

etiamnum viget, non solum eruditorum hominum litteris tradita, sed publicis etiam tabulis consignata & comprobata. Dalmatia Superior ea est, quæ in Orientem conversa Titio ac Drilone fluminibus continetur; Inferior vergit ad Occidentem, eamque amnes itidem duo Titius, & Arsia definiunt. Hanc Dalmatiæ bifariam dividendæ, duplicique vocabulo distinguendæ rationem ad Romanos auctores referendam censeo, qui duas partes Illyrici maritimi cum fecissent, alteram *Superius*, alteram *Inferius* Illyricum appellarunt: ut docet Lapis Epidaurius apud Gruterum, cujus inscriptio allata est a nobis parte prima Prolegomenon cap. 5. §. 4. Superius quidem Illyricum Dalmatiæ superiori, inferius vero inferiori respondet, ut ibidem declaratum est. Hoc in more positum institutoque Romanorum fuisse animadverti, ut, cum regiones bipartito dividerent, & superiorum atque inferiorum vocabulis distinguerent, quæ pars ad Occasum vergebat, eam superiorem, quæ vero in Ortum spectabat, eam inferiorem plerumque cognominarent. Ad hunc modum & divisam esse, & denominatam utramque Pannoniam, & Mæsiam utramque invenio. Contra vero Illyrici bifariam divisi quod Occidentale erat, *Inferius*, quod Solem orientem respiciebat, *Superius* vocarunt. Cujus quidem rei cum causam quærerem, quidnam esset, cur in dividundo nominandoque Illyrico, ab sua consuetudine Romani desciverint, ex his duabus causis alterutram fuisse reperio, aut mihi reperisse videor; quod quæ pars cujusque regionis vel prior venerat in potestatem Romanorum, vel prior ex urbe Italiaque profectis occurrebat, ea *Superior* a Romanis dici & haberi solere; alteram vero partem, in quam deinde vel imperium Romani protulissent, vel progrediendo succederent, qui ex Italia Romaque discesserant, *Inferiorem* appellabant. Posterior autem ætas rectius fortasse & aptius, quæ olim superior fuit seu Pannonia, seu Mæsia, eam *primam* dixit, *secundam* autem, quæ antea vocabatur inferior. Quare Romanos nullam cœlestium plagarum, quibus quæque regio obversa esset, rationem habuisse censeo; neque Geographorum consuetudinem imitari voluisse arbitror, qui regiones cum describunt, ab Occasu in Ortum describendo progrediuntur. Porro Mæsia superior haud dubie & prius a Romanis subigi cepit, & propius aberat ab Italia, quam Mæsia inferior. Satis constat cum Rhætis antea Noricisque, quam cum Pannoniis debellatum esse. Norico autem finitima erat Pannonia superior sive Occidua, in quam victores Romanorum exercitus e Norico transgressi, prius signa & arma inferrent oportuit, quam in alteram Pannoniæ partem protenderent, quæ ad Solem orientem spectabat. At vero Illyricum proprium, quæ Illyrici regio est Ortum prospectans, inde usque ab altero ante Christum sæculo, post devictum Gentium Regem Illyriorum postremum, Anicius Prætor in ditionem populi Romani redegerat; cum reliquæ Illyrici partes magis ad Occasum declives proximo ante Christum sæculo primum ceperint ad Romanum imperium adjungi. Præterea cum Romani ex Italia & Brundusio exercitus in oram adversam trajicere consuessent, & maritimo breviori, magisque expedito, quam terrestri, in Illyricum itinere libentius & crebrius uterentur, hæc regio Illyrici in Ortum spectans prima erat, quæ illos ex urbe Italiaque advenientes exciperet; eaque ex hac parte propius aberat ab Italia; inde autem Occasum versus progressi alias deinceps urbes regionesque obibant, quæ Solem occidentem adspiciunt.

Dalmatia superior & inferior;

Mos Romanorum regiones dividendi in duas partes inferiorem & superiorem.

Cur pars Illyrici Orientalis superior, Occidentalis inferior dicta.

Habes igitur causam, neque illam quidem, nisi mea me fallit conjectura, omnino improbabilem, cur Romani, cum Pannoniam & Mæsiam, qua Occasum respicit, superiorem dixerint; eamdem, qua prospectat Orientem, vocaverint inferiorem; Illyricum autem ordine inverso, Occidentale quidem inferius, Orientale autem superius appellaverint. Hæc autem regio universa inter Arsiam ac Drilonem, cum jam inde ab Augusto Imperatore Dalmatia nominari cœperit, posterioribus ætatibus sub vocabulo Dalmatiæ, eamdem omnino, quam Romani antea fecerant Illyrici, bipartitam divisionem subiit, eamdem distinctionem nominum, eumdemque ordinem retinuit; & Titii interjectu bifariam divisa cum esset, quæ pars in Ortum usque ad Drilonem porrigitur, dicta est superior, pars altera, quæ in Occasum declinans usque ad Arsiam protenditur, cognominata est inferior; nisi forte hanc rationem partiundæ cognominandæque Dalmatiæ ab Græcis auctoribus repetendam censeas, quod secunda illa occidua Dalmatiæ regio longius, prima vero ad Ortum respiciens propius distaret Constantinopoli ab urbe Græcorum domina, ac sede Imperatorum Orientis; qua quidem ex urbe in Dalmatiam recto itinere venientibus primum adeunda erat hæc Dalmatiæ regio Orienti obversa, deinde in alteram ultra Titium ad Occasum versus progrediendum.

vel hujusmodi divisio ad Græcos referenda,

Duplex adhuc superest, quam paucis expediam, divisio Dalmatiæ hodiernæ, altera civilis, altera ecclesiastica; utraque est quadripartita, sed alia aliis limitibus, ac regionibus definitur. Cum enim nunc universa Dalmatia partim Austriacorum Principum, partim Venetorum, partim Ragusinorum, partim Turcarum imperio subsit, ex civili quadam descriptione, alia Austriaca, alia Veneta, alia Ragusina, alia Turcica rite appellari potest. Prima pars Dalmatiæ, seu vetus Japydia ad sinum Flanaticum, exceptis insulis, fere tota Archiducibus Austriæ paret. Partem alteram multo maximam, quæ Liburniam, Dalmatiam antiquam, & Illyrici proprii portionem haud exiguam complectitur, cum omnibus fere insulis Veneti obtinent; nisi quod Venetorum ditionem intersecat Respublica Ragusina, tertiam Dalmatiæ partem inter Naronem ac Rhizonicum sinum, paucasque præterea e regione insulas jamdudum adepta. Quarta eademque postrema pars Dalmatiæ, quæ nunc dicitur etiam pars Albaniæ, infra Butuam Venetorum urbem initium ducens, & usque ad Drilonem antiquum Dalmatiæ terminum, novamque Epirum producta, obtemperat dominio Turcarum, quod quidem ex ora maritima, quo magis recedit, hoc latius in locis montanis protenditur.

Divisio civilis Dalmatiæ hodiernæ, quadripartita. Dalmatia Austriaca, Veneta, Ragusina, Turcica.

Principio atque instituta fuit Salonæ sedes Pontificia, unus erat Episcopus, cujus ditione ac potestate Metropolitica continebatur universa Dalmatia. Huic posterioribus sæculis tres deinceps adjecti sunt, qui Ecclesiæ Dalmaticæ administrationem, curamque Metropoliticam inter se partiuntur, eamque aliqui ex illis, etiam ultra Dalmatiam explicant. Hinc quadripartita extitit ecclesiastica divisio Dalmatiæ hodiernæ; quippe cum Ecclesia omnis Dalmatica conflata sit ex provinciis omnino quatuor, totidemque civitatibus Metropolibus sive Archiepiscopalibus constet; una est Jadrensis, altera Salonitana nunc Spalatensis, tertia Ragusina, quarta Diocletana, quæ post excidium Dioclеæ urbis olim nobilissimæ translata est Antibarim. Metropolitæ Jadrensi tres subsunt Episcopi, Arbensis, Veglensis, Absarensis. Salonitana sive

Divisio ecclesiastica itidem quadripartita; Provincia Jadrensis, Salonitana sive Spalatensis, Ragusina, & Diocletana, sive Antibarensis.

Spalatensis undecim ipsos subjectos habet Episcopos, Segniensem, Modrussiensem sive Corbaviensem unitos, Nonensem, Scardonensem, Tiniensem, Pharensem, Traguriensem, Sebinicensem, Bosnensem, cujus sedes Episcopalis est Diacovi in urbe Slavoniæ ultra Savum, Maccarensem, & Dumnensem. Metropolitæ Ragusino sex Episcopi parent, Stagnensis, Tribuniensis, Narentinus, Bractiensis, Rhiziniensis, Curzolensis. Demum Diocletana sive Antibarensis provincia composita est ex decem Episcopatibus, Scodrensi, Polatensi, Drivastensi, Olchiniensi, Sappatensi & Sardonensi conjunctis, Buduensi, quibus adde tres in Serblia constitutos, Prisrenensem, Semandriensem, Belgradensem. Huc accedit alia quædam tripartita divisio itidem ecclesiastica Dalmatiæ. Hujus siquidem pars prima intra Titium, sive provincia Jadertina ad jus Primatiale pertinet Patriarchæ Gradensis; pars extrema ad Orientem Metropolitæ ac Primati Antibarensi subest. Pars intermedia idest Spalatensis & Ragusina provincia imperio Primatiali subjecta est Metropolitæ Spalatensis, qui primas Dalmatiæ idem, & Chrobatiæ habetur ac dicitur.

Triplex Primatia ecclesiastica.

CAPUT V.

Descriptio Dalmatiæ hodiernæ.

Dalmatiæ hodiernæ definitio.

DAlmatiam hodiernam cum dico, huic duplici verbo regionem illam cisalpinam & maritimam subjicio, quæ inter montes & mare, ab Arsia usque ad Drilonem producta, cum insulis adjacentibus, etiamnum Dalmatiæ nomen retinet. Nam regio transalpina Montibus ac Savo interjecta, quam antiquæ Pannoniæ ademptam Cæsar Octavianus Augustus in jus nomenque Dalmaticum transtulerat, cum inde usque ab adventu Slavorum Dalmatia appellari desierit, & nova subierit Chrobatiæ Bosnæque vocabula ab Slavis imposita, huc non pertinet, ejusque descriptionem sibi vindicat Historia ecclesiæ Sirmiensis. Hæc hodiernæ Dalmatiæ descriptio ut perspicua sit, ut recte atque ordine progredi possit, ut nihil neque prætermittatur, neque redundet, plures in partes eam dividi necesse est. Materiam igitur, quam tractet, & in qua versetur, suppeditabunt primum montes; tum flumina; deinde ora, urbesque maritimæ; post urbes mediterraneæ, preterea populi mediterranei itidem ac maritimi: his adde naturam cæli solique Dalmatici, itemque indolem, ingenia, mores ac studia incolarum; eodem etiam referas oportet insulas Dalmaticas, & mare Adriaticum, quæ omnia, quam poterimus, brevissime accuratissimeque persequemur.

§. I.

De Montibus Dalmatiæ.

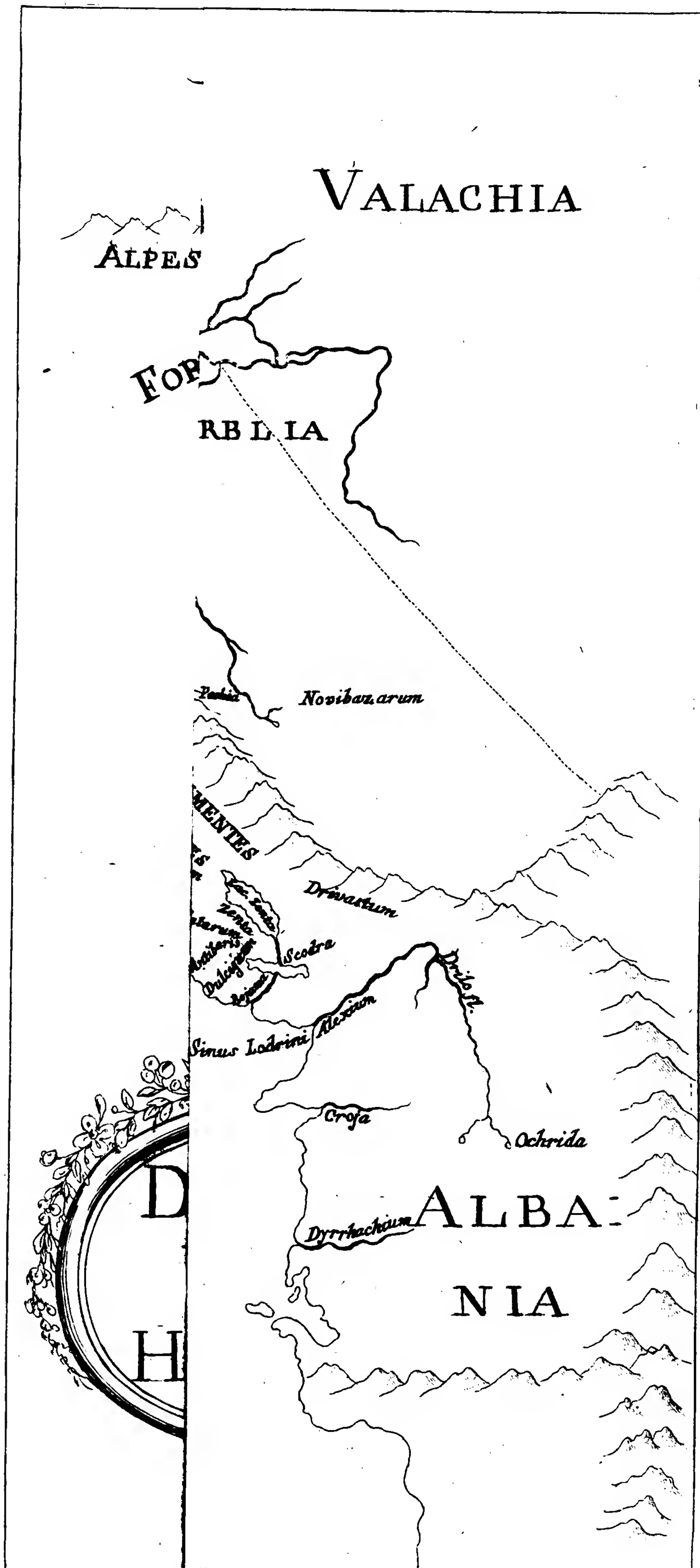
CUm Alpibus Juliis sive Carnicis extremis junguntur montes Dalmatici, ab Occasu in Orientem usque ad Hæmum montem producti, qui olim Dalmatiam, ex Augusti descriptione ad ripam citeriorem Savi prolatam, mediam intersecabant, ut Strabo docuit, nunc eamdem a Chrobatia, & Bosna disjungunt. Est igitur continuatio quædam seriesque alpium, quam mons Hæmus excipiens, & Mesiam utramque a Macedonia & Thracia disterminans ad Pontum usque perducit. Hinc existit admirabilis illa, ut aliqui non inscite vocant, *Catena mundi* composita ex aliis atque aliis montibus, tamquam ex annulis, junctis inter se copulatisque, & a mari Ligustico, unde incipit, ad Pontum Euxinum, in quem desinit, tractu longissimo ac pene infinito deducta. Huic Catenæ fere mediæ innexi sunt montes Dalmatiæ, qui pro quadruplici variatione nominis quatuor in partes dividi possunt. Pars prima est mons Albius, altera sunt montes Bebii, tertia ex Ardiis montibus constat, ad quartam pertinet Scardus, qui in extrema ad Orientem Dalmatia cum Hæmo conjungitur. Singulis vocabulis subest complexio quædam conjunctioque montium, qui summis quidem verticibus disjuncti sunt, mediis tamen lateribus imisque radicibus ita continuati, ut alii ex aliis nexi, & omnes inter se colligati atque impliciti videantur. Quam montium quadripartitam complexionem ut aliqui significent, nomen illud, quo pars unaquæque designatur, plurali numero subjiciant; & quem alii Albium, Bebium, Ardium, & Scardum vocant, alii Albios, Bebios, Ardios, & Scardos montes appellent. Singulorum montium tractus alii longius producunt, alii contractioribus terminis definiunt; & vix e Geographorum scriptis statui potest, quatenus singuli vel protendi, vel contrahi debeant. Sunt qui unico tantum, sunt qui duplici vel triplici vocabulo omnes Dalmaticos montes complectantur. Strabo tractum omnem montanum Dalmatiæ trifariam divisum partim Albio monte, partim Ardio, partim Scardo attribuit. Volaterranus par. 1. Comment. omnes Dalmatiæ montes Ardii vocabulo subjecit, quippe Albio & Bebiis prætermissis, initia montis Ardii cum alpibus Juliis conjunxit: *Alii Julias post Rhetias esse dicunt; ubi mons incipit Ardius, qui Illyricum a Pannonia dividit*. Neque a Volaterrano discrepat Guidus Pancirolus, qui in Not. Imp. Occ. omne Illyricum inter Arsiam & Drilonem, Ardii montis interjectu, divisum esse scripsit, quamvis fateatur eumdem montem variis pro regionum varietate nominibus distingui: *Ardius mons medium Illyricum dividit, quemadmodum Apenninus Italiam, qui tamen pro varietate regionum mutat nomina, ut ait Strabo*. Faustus Verantius in Itiner. initia montis Scardi, longius, quam cæteri Scriptores, in Occasum retraxit, & montani tractus quod eidem attribuit, Ardio ademit: ad quem Verantii locum hanc notam singulari animadversione dignam apposuit scriptor quidam Traguriensis præclarus in primis ac nobilis: *Si quem Adrium montem nos appellavimus, ille plerumque Scardum dicat, id neutrius errori adscribas; sed veterum Scriptorum diversitati, qui ita scribendi utrique præbuere occasionem. Adrium tamen cum Ptolemæo & Plinio dicas in Dalmatia; in Mæsia, & ad Macedoniæ fines ubi accesseris, Scardum. Item Bebias alpes non Dalmatiæ mediterraneas, sed mari viciniores scribit*. Nos quadripartitam, quam fecimus, divisionem montium Dalmaticorum retinebimus, & suos cuique parti fines statuemus.

Divisio montium Dalmatiæ.

Montes Dalmatiæ in Hæmum montem desinunt.

Ergo mons Albius supra Istriam inde initium ducit, ubi Ocra desinit, quam Alpium humillimam vocat Strabo: *Ocra*, inquit lib. 7. *est pars humillima Alpium ab Rhætia ad Japydes usque porrectarum. Apud Japydes rursus se attollunt montes, vocanturque Albii*. Idem Strabo videtur inter Alpes Italicas montes Albios annumerasse, quippe cum scripserit, τὸ Ἄλβιον ὄρος, Albium montem, τελευταῖον τῆς ἄλπεων, extremum alpium. Nam partim ad Italiam pertinet, cum in Istriam immineat, conjunctam cum ultima Italiæ regione; partim vero ad Dalmatiam hodiernam, cum Orien-

Mons Albius, dictus Albanus a Ptolemæo.

VALACHIA
ALPES
RBLIA
Novibazarum
Drivastum
Scodra
Drilo fl.
Sinus Lodrini
Alexium
Croja
Ochrida
Dyrrhachium
ALBA
NIA

Orientem versus supra Liburniam juga protendat usque ad montes Bebios, quemadmodum Ptolemeus docet, qui hunc montem Albanum vocat: *Pannonia a Meridie*, inquit, *terminatur parte Istriæ ac Illyridis*, juxta lineam διὰ τοῦ Ἀλβανοῦ ὄρους μέχρι τῶν Βεβίων ὀρῶν *per Albani montem usque ad Bebios montes*. Montes Albios Japydiæ attribuit Strabo, eosque ab Japydibus habitari scripsit: *Siti sunt Japydes in Albio monte*. Japydes autem inalpini, & cisalpini Istriam circumcolebant, ut alio loco declarandum erit; & trans Arsiam in Illyrico, sive in hodierna Dalmatia fines suos in Meridiem usque ad mare, in Orientem usque ad flumen Tedanium protulerant, ut Plinius lib. 4. c. 19. & 21. tradit: *Nonnulli in Flanaticum sinum Japydiam promovere a tergo Istriæ . . . . Tedanium quo finitur Japydia*. Itaque prope a fontibus Formionis, unde Istria initium ducit, incipiunt se attollere montes Albii, seque in Ortum longissime usque ad fontes Tedanii, quo finitur Japydia, protendunt; in Meridiem vero usque ad sinum Flanaticum, & fretum Novigradi, quod etiam Morlachiæ dicitur, continuis jugis, modo elatioribus, modo depressioribus porriguntur. Tota quippe hæc regio, quam Japydes incolebant, aspera est ac montosa, rupesque littus ipsum insident, via admodum angusta scruposaque, terrestri secus mare itineri relicta. Hæc eadem regio nunc denominatur Morlachia a Morlachis, de quibus postea. Itaque mons Albius constat e pluribus montibus longe lateque continuatis, qui uno quidem omnes communique vocabulo continentur; sed proprium etiam plerique nomen habent, quo inter se distinguuntur. Duos montes fere cognomines apud Strabonem invenio, *Alpium & Albium*; alterum ab altero distinguendum esse vel unius litteræ intermediæ diversitas monet. Alpius itaque ultra Carnos ad Septemtrionem conversus in Noricos imminet; ex eoque Dravus oritur: *Supra Carnos*, inquit lib. 7. *Alpius mons est*; & alio loco: *Alpius mons jam ante dictus, & Tullus, & Phlygadia Noricis imminentes, ex quibus Dravus, & Savus, aliique complures impetuosi amnes in Istrum influunt*. Albius vero ad Meridiem ac mare vergit; ex ejus dorso in Aquilonem obverso Colapis erumpit, qui *ex Albio monte fluens*, ait Strabo, *per Japydes*, transalpinos, *Danubium illabitur*, cum Savo videlicet, in quem apud Segesticam influit. Utrumque montem distinxit Schonlebius in Antiq. Carn. Ap. cap. 4. §. 2. *Alpius mons ille est, ex quo Dravus oritur, qui vulgo nunc dicitur mons Cese, cujus ideo mentionem hoc loco facere volui, ne si apud antiquos legatur Historicos, cum nostro Albio monte, a quo unica littera differt, confundatur*. *Albii* nominis explicationem indidem petendam censeo, unde Festus Pompejus vocabuli Alpium originem deduxit. *Sabini*, inquit, *Alpum dixerunt, quod postea Latini Album, unde Alpium nomen*: ad quem Festi locum hanc explanationem adhibuit Schonlebius ibid. §. 1. *Hinc forte omnes alti montes nivibus tecti, & ab iis Albi, nominantur Alpes*. Quare idem sunt *Albii* atque *Alpes*, & nomen commune variatio litterarum proprium fecit Albii montis. Descriptionem ac dimensionem montis Albii huc transferendam censeo desumptam e *Topographia Magni Regni Hungariæ* Part. 3. cap. 1. Segm. 2. *His* (idest Seniensibus) *merito accensebis difficilem rupium tractum, inde Novigradum usque, quibusdam non plus quindecim germanicis milliaribus, cum sex dumtaxat milliarium latitudine porrectum; quem veteres Albium montem dixere, recentiores autem*

Japydes Albii montis incolæ.

Albii montis descriptio.

Alpius ab Albio distinguendus.

Unde Albius dictus; ejusque dimensio.

Morlachiam appellant: profecto non aliunde, quam a Morlachis, seu Mauroulachis, hoc est, Nigris Latinis, quos sæculo duodecimo huc ex Bulgariæ finibus transgressos fuisse ex Diocleate alibi docuimus. Montem Albium ab indigenis nunc vocari *Biocam* auctor est Raphael Levacovichius in Prodromo ad Geogr. Illyr. *Dalmaticum littus insident continuata juga montis, qui Latinis Albius, nostris hodie vera interpretatione Bioca denominatur*. Albios excipiunt Bebii montes. Ptolemæus terminum, quo alteri ab alteris distinguuntur, eumdem constituit, qui Pannoniam superiorem ab inferiore disjungit: *Pannonia superior*, inquit, *a Meridie terminatur parte Istriæ & Illyridis, juxta lineam per Albanum montem usque ad Bebios montes*. Itaque linea quædam per Albios montes, quibus pars Istriæ & Illyrici subest, ab Occasu in Ortum ducta, & pertingens ad Bebios montes, erat terminus Meridianus Pannoniæ superioris; ex quo fit, ut itidem Bebii montes a Meridie inferiorem Pannoniam terminarent. Hinc vero efficitur inter fontes Tedanii, ac Titii constituendum esse terminum, in quem Albii desinant, & a quo Bebii montes incipiant. Cum enim Arabo fluvius a Septemtrione Pannoniam utramque discriminet, si lineam ab Arabone in Austrum duxeris, eamque citra montes Dalmaticos protraxeris, hæc directo progrediens spatium intersecet oportet Tedanio ac Titio interjectum, quamvis multo propius ab Tedanii, quam a Titii fontibus pertranseat. Hi vero amnes e locis inter se proximis prosiliunt, sed quo longius defluunt in Meridiem, eo latius inter se disjunguntur. Itaque Bebii montes inde ferme initium ducunt, unde exoritur Tedanius; & non ita longe ultra scatebras Titii in Ortum protracti, citra fontes Tiluri in Ardium montem desinunt. Cæterum Bebiorum montium ad Orientem terminus satis certo constitui non potest. Quemadmodum autem Albii ad Japydiam, sic Bebii montes fere ad Liburniam propriam pertinent, quæ Tedanio ac Titio fluminibus interjacet. Raphael Levacovichius tradit Bebios nunc vulgo appellari *Velebich*; & quæ sit apud Slavos hujus verbi vis & significatio explicat: *Liburnicum littus nostrum continua series altissimorum montium percurrit, Italis recentioribus Morlacha nuncupata; antiquioribus latinæ linguæ scriptoribus Bebius mons; nostris usque nunc Velebich; quæ vox Velebich Bebio vocabulo simillima, Illyrico sono nimis existentem, vel extantem, sive nimis protensum significat; si vero pronuncietur Velevik, ut alii solent, longævum sive longi seculi montem seu regionem, quod puritate cœli indigenæ longa sæcula ibi ducere soliti sint, significat*. Verum Levacovichius ab Ortu in Occasum citra Tedanium Bebios montes in Japydiam produxit, partemque extremam Albii montis, quæ ad fretum Morlachiæ supereminet, Bebiorum nomine affecit. Sed mihi pluris est auctoritas Strabonis & Ptolemæi, qui videntur terminis ab Oriente propemodum iisdem tum Japydiam, tum montem Albium sive Albanum definire, ut nihil prorsus loci apud Japydes relinquant Bebiis montibus, quos potissimum ad Liburniam propriam pertinere diximus. Montes Albios, qua mari adjacent, rite appellaveris Alpes maritimas Dalmatiæ; Bebios autem, cum remoti sint a mari, Alpes mediterraneas Dalmatiæ recte dixerimus; quamvis enim latus quoddam Orienti obversum citra Titium, in Meridiem Tinninum usque, aut etiam infra id oppidum producant, continuo nexu montium; horum tamen vel extremus a mari distat millia passuum fere tri-

ab indigenis Bioca appellatur.

Post Albios montes Bebii.

Initia Bebii montis prope a fontibus Tedanii, terminus ultra fontes Titii.

Bebius, nunc Velebich.

ginta. Quare Faustus Verantius in Itin. aut falso scripsit Bebias alpes esse maritimas, aut, quod vero propius est, Bebios a montibus Albiis non distinxit; alpesque ad fretum Morlachiæ ex Albio detractas ad Bebios montes adjecit.

Mons Ardius sive Adrius ad Dalmatiã antiquam pertinet.

Post Bebios sequitur mons Ardius, quem Casaubonus, Cellarius, & alii Adrium auctore Strabone appellandum esse contendunt; sic enim scriptum in optimis Strabonis exemplaribus reperiri affirmant. Ergo Ardius, sive Adrius mons, & Dalmatia antiqua, longitudine propemodum æquali ab Occasu in Ortum protenduntur; & quidquid gentium ac terrarum ante conditam Romanam Monarchiam inter Titium ac Naronem Dalmatiæ vocabulo suberat, id omne pertinebat ad montem Adrium, qui huic regioni ad mare vergenti imminet, & Dalmatiam olim ex Augusti descriptione ad Savum usque prolatam fere mediam intersecabat. Series itaque, conjunctioque alpium, quæ montis Ardii vocabulo subsunt, trans Liburniam haud procul a fontibus Titii initium ducit, & usque ad eum terminum supra Naronis fluenta progreditur, quo Dalmatia ab Illyrico proprio sejungitur. Cæterum video Geographos esse, qui Adrium montem longius in Orientem producant, eique Illyrici proprii partem haud exiguam subesse existiment, quorum opinionem neque approbo, neque refello; nam propter discrepantes auctorum sententias, ut supra dixi, admodum incerti sunt fines, quibus montes Dalmatici inter se distingui possint; eorumque vocabula juniores Geographi, non tam auctoritate & ratione, quam suo quisque arbitratu definiunt, & vis ac notio illis subiecta aut contractione brevior, aut productione longior fieri solet. Ab Ardio monte duplex potissimum in Meridiem excurrit tractus Montium, e pluribus & continuatis jugis connexus; alter mediam inter Titium ac Tilurum, alter Tiluro ac Naroni interjectam regionem intersecant; uterque vero ad maritimam usque oram perducitur. Vocabulum Ardii sive Adrii celebre fuit apud Dalmatas, & multimodis usurpatum, ex quo varia & multiplex nominum derivatio facta est. Hinc scilicet Ardii montes, hinc Ardiæi populi, hinc Ardia regio apud Strabonem, hinc Ardia civitas apud Stephanum, hinc Jadrus, sive Adrius fluvius Salonam præterfluens, hinc denique juxta quorumdam sententiam Adriaticum mare. *Adriaticum mare*, inquit Levacovichius, *potius ab Adrio monte Dalmatiæ, per longitudinem ejus insidente, quam ab Adria Italiæ civitate, bona venia tam veterum, quam recentiorum scriptorum affirmaverim, tum quia idem mare a Justino nonnullisque aliis Illyricum dicitur, tum quia inde incipit Adriatici nomen, unde & montes Adrii, & eousque Adriaticum in Jonium commutatur, licet ipsum quoque Jonium interdum Adriatici nomine sumatur.*

De vocabulo Ardii sive Adrii, ex quo multiplex nominum derivatio.

Montium Dalmaticorum postremus est omnium Scardus, quem Livius Scordum, alii Scodrum, alii etiam Sardonium vocant. Is directo in Orientem spatium satis longum progressus, ubi ad fines Dalmatiæ accedit, ibi duo brachia quodammodo expandit; alterum in Septemtrionem distendit, deflexumque ad Occasum infert in Mæsiam superiorem, ac fere desinit ad Taurunum prope ab Danubio; alterum in Meridiem exporrigit, quo Dalmatiam a Dardania disjungit; illudque supra Paludem Labeatum bipartito explicans, tum in Occasum reflectit, tum in Orientem producit, ultraque Drilonem cum initio montis Hæmi conjungit. Ab eo nomen accepit Scodra, quæ nunc Scutari dicitur, civitas olim frequens ac nobilis, & Regum Illyrici sedes, ad eum lacum apposita, quem Labeates circumcolunt. Ab eo itidem denominati sunt Scordisci populi, qui Scordi Montis in ortum obversi radices accolebant. Scardum montem nunc vocant *Marinai* Barletio, & Villanovano auctoribus; sed Jacobus Lucarus eumdem ab indigenis *Gliubotin Planina* lingua Slavorum appellari affirmat. Nec vero assentior Levacovichio docenti eum esse Scardum, qui Zernagora idest Mons Niger vulgo dicitur. Is quippe citra paludem Labeatum prope ab ora maritima consurgit, continuis a Septemtrione in Meridiem jugis deflexis, longeque distat a monte Scardo; nisi forte hujus pars quædam esse propterea dicatur, quod Zernagoram continuatio aliqua montium interjecta cum Scardo conjungat. Nam montes omnes, quos quatuor in partes distributos hactenus descripsimus, quique ab Occasu in Ortum porrecti Dalmatiam hodiernam a Chrobatia, & Bossina disterminant, quosdam veluti ramos quaquaversum emittunt, & longe lateque diffunduntur; tota enim fere Dalmatia aspera est & montosa; nisi quod identidem amplas amænissimasque planities explicat. Hi autem montes, qui ubique propemodum eminent, assurguntque, ita inter se distingui possunt, ut alii ad montes Albios, alii ad Bebios, alii ad Adrium, vel Scardum pertineant; & quamvis alii aliis vocabulis, & suis quisque ac propriis indigenarum lingua appellentur, commune tamen singulis nomen impertiamur licet, deductum ab uno ex illis quatuor summis ac præcipuis montibus, ad quem quisque aliorum montium interpositorum contextu annectitur.

Scardus mons Dalmatiæ postremus, vel Scodrus vel Scordus.

ejus descriptio.

A Scodro monte Scodra civitas & Scordisci populi.

Scodrus nunc varie appellatus.

E quatuor montibus præcipuis Dalmatiæ, alii atque alii montes quaquaversum deducti.

§. II.

De Fluviis & Lacubus Dalmatiæ.

Fluvii & Lacus Dalmatiæ tripartito dividi possunt; alii enim veterem Japydiam, & Liburniam, alii Dalmatiam antiquam, alii Illyricum proprium vel interfluunt, vel discriminant. Arsia primus Dalmatiæ fluvius, veterum pariter ac juniorum Geographorum litteris celebratus, quem Octavianus Augustus Italiæ terminum esse, initiumque Dalmatiæ jussit, e lacu, quem Cosliacum vocant, effusus, deflexo in Meridiem cursu, alveo satis amplo, ostioque latissimo ad Orientem converso in sinum Flanaticum illabitur. Mille passus fere sex a mari navigabilem esse ajunt. Quem vulgo Rikam, Niger & Moletius Tarsiam vocant, is communi *Fluminis* vocabulo appellatur, oriensque in altissimis Albiis montibus e duplici fonte in unum alveum coeunte, cursum primo Occidentem versus deflectit, tum in Meridiem detorquet, aliorumque rivorum in eum confluentium aquis auctus, directo progrediens oppidum S. Viti ab regione Orientis præterluit, ac demum in sinum Flanaticum infertur. Hunc esse Oeneum Ptolemæi censent plerique; quamvis enim Ptolemæus *Oenei fluminis ostia* post Tarsaticam locet, quæ trans fluvium, de quo nunc agimus, posita est; tamen cum sæpe Ptolemæus ceterique veteres locorum ordines perturbent; neque ante cætera, quæ deinceps idem auctor commemorat, loca fluvius occurrat, quocum aptius Oenei Ptolemaici nomen ac positio congruat; hunc sane, quem descripsimus, cum Baudrando, & Ferrario appellemus Oeneum, cujus mentionem Ptolemæus fecit; nisi forte existimes Oeneum esse amnem quemdam exiguum ignoti nominis, qui ultra Tersaticam mille passus circiter decem in portum Regium influit; nec vero dignus videtur esse, quem Pto-

Divisio tripartita fluminum Dalmatiæ.

Arsia.

Rika, seu Tarsia seu Flumen.

Oeneus a Ptolemæo dictus.

Ptolemæus nominaverit. Ab Oeneo, seu Flumine S. Viti longissime in Ortum se protendunt immensæ altitudines montium ac rupium, mari impendentium, quibus tota illa regio impedita est, atque interrupta; sed nulli eam amnes interfluunt, de quibus operæ pretium sit commemorare. Ab Scrissa oppido maritimo mille passus, aut paullo amplius in Occasum distat ostium Lickæ fluvii, qui Lickanam, unde nomen accepit, provinciam interse-

Licka

cat. Hujus initium & origo longe repetenda est ab lacu Ribnichio, ex quo egreditur, & alveo in Occasum directo montium, inter quos decurrit, radices interluit; deinde in Austrum cursum obvertens freto Morlachæ infertur, postquam multos in decursu amnes, alios ex aliis accepit, quorum postremus, cui nomen est Gutzka ab regione, quam alluit, prope a mari cum

Lacus Ribnichius

eo miscetur. Lacus Ribnichius multo longior, quam latior Lickanorum agros interluit; ab Oriente duos amnes recipit, ab Occasu Lickam fluvium emittit, quem modo descripsimus. Huic a Septemtrione adjacet oppidum Ribnichium, a Meridie alterum oppidulum, cui Villæ nomen est.

Tedanium

Tedanium flumen, quod Palladius Telaulum, Marius Niger Odriam, vulgo Zermagnam vocant, duo rivi, alter ex Albiis, alter e Bebiis montibus, deducti, in unum confluentes efficiunt. Primum directo in Meridiem, tum obliquo in Occasum alveo decurrit, & duobus auctum amnibus prope Obrovacium incipit aptum fieri ad sustinendas onerarias; utrumque Obrovacium a Septemtrione prеterfluit superius, & inferius; hinc passus non amplius mille progrediens in euripum Carinensem devolvitur, quem *Canalem* Novigradi appellant. Tedanium olim ab Japydia separabat Liburniam,

Euripus Carinensis

teste Plinio lib. 2. cap. 27. ejusque ostia Ptolemæus Lopsicæ & Ortopolæ oppidis maritimis interjecit. Regionem illam, quam infra Tedanium & Sinum Carinensem ad Meridiem duplex fretum, Japydicum seu Morlachense ab Aquilone, Jadertinum ab Austro, & euripus Pagum insulam oramque continentem ab Occasu interfluens, in modum peninsulæ circumluunt, multi amnes lacusque intersecant, qui cum exigui sint, & nullius aut obscuri nominis, tantum nobis ab opere instituto non est otii, ut iis describendis, vel nomi-

Lacus Auranæ.

nandis immoremur. Non est tamen mihi prætereundus lacus Auranæ, qui ab Aurana urbe, nobili olim & clara in primis Rhodiorum Equitum sede ac statione celebritatis & nominis causam accepit. Millia passuum fere septem in longitudinem porrigitur; latitudo ejus circiter duobus passuum millibus patet. Quatuor ab Jadera veteri, quinque ab lacu Sebenici milliaria distat. Hactenus de fluviis Japydię & Liburniæ.

Titius.

Titius Dalmatiam a Liburnia disjungit, ortumque habet in montibus Bebiis duplici scaturigine exiliens, defluensque in Meridiem hinc & illinc aliquot amnes excipit, primum a sinistra, quem Sturnizam vocant, duos utrinque Botisnizam, & Toplizam, qui una cum Titio confluentes parvum quemdam lacum efficiunt, e quo Titius egrediens pleniore alveo ab Occasu alluit Tinninium oppidum; infraque Tinninium Orientem versus in modum lacus diffunditur; deinde varia flexione contortus, & ab Tinninio milliaria fere novem pro-

Lacus Visovazius

gressus, iterum expanditur, & tertium quemdam efficit lacum, nomine Visovazium, in quem ab sinistra Cicolla fluvius, ab dextera alius amnis ignoti nominis influunt. Hinc vero Titius latior & plenior emissus, ex declivitate cursu impetuque magis magisque aucto, tandem in lacum sive euripum Scardonitanum cum sonitu ingenti delabi-

Lacus Scardonitanus.

tur, ibique suas cum aquis marinis commiscet. Ab ostio Titii in hunc euripum influentis, tres deinceps maritimi sinus se aperiunt explicantque, angustis faucibus inter se disjuncti, quos vulgo lacus appellant, sed euripi sinusque maritimi dicendi sunt; quippe quos efficit mare terram irrumpens, fretisque subiens perangustis, ex alio in alium sinum permeat, & longe lateque in unoquoque diffunditur. Primus est apud Scardonam, unde cognomen accipit; is Titium ex loco declivi labentem excipit, & longitudine ab Aquilone in Austrum senis ferme passuum millibus protenditur.

Lacus Proclianus.

Alterum appellant Proclianum, cui magnam sane aquarum vim suppeditat fluvius Guduchia ex altis locis ac præruptis longissime deductus, in eumque ab occasu illabens. Eadem ferme hujus est, ac superioris longitudo a Septemtrione in Meridiem, sed latitudo varia, quippe ob varios anfractus modo latius, modo angustius patet. Tertio denique

Lacus sive Euripus Sebenicensis

euripo ab Oriente assidet Sebenicum civitas, eidemque ab suo nomine cognomen impertit. In longitudinem mille passus omnino decem protenditur; & ab Oriente, quam ab Occasu latius patet. Titius igitur per has fauces euriposque in mare apertum invehitur, fluxu adeo celeri rapidoque, ut præter salsuginem, quam contrahit ex aquis marinis, quibuscum immiscetur, fluminis speciem ac similitudinem retineat. Naves hisce faucibus, & euripis, Titioque adverso subvectæ, usque ad Scardonam accedunt, id quod Strabo ipse lib. 7. annotavit, quamvis Titium nomine proprio non designaverit: *est in ea ora fluvius, quo adverso subvehuntur merces usque ad Dalmatas, & urbes Scardon, & Liburna &c.* ultra enim propter impetum Titii ex alto decurrentis progredi nequeunt. Cum autem Plinius scripsit *Scardonam in amne eo* XII. *M. P. a mari distare*, hujus distantiæ initium sumpsit a mari aperto, non ab eo sinu maritimo, ad quem apposita est Scardona.

Titii ostia apud Scardonam

At multo rectius Ptolemæus, qui videtur *Titii ostia* constituisse apud Scardonam: *Jadera, Colonia, Titii fluminis ostia, Scardona.* Titius quippe, ut diximus, prope hanc urbem in mare devolvitur, in eum videlicet sinum, quem lacum *Scardonæ* vocant, & maritimum esse aquarum salsugo declarat. Titium hodie Chercam appellant.

Lacus Merigne

Ab lacu sive euripo Sebenicensi millia passuum quatuor in Ortum distat lacus, qui Merigne dicitur, & quinque milliaria in longitudinem protenditur; ad Orientem in angulum desinens amnem ignoti nominis recipit, ex altero exiguo lacu magis mediterraneo profluentem, qui alveo ad Meridiem circumflexo, & in Occasum retorto, in eum, quem dixi, lacum ingreditur. Idem autem lacus ad Occasum fauces aperit, quibus illapsus in mare effunditur.

Jader

Fluvius Jader, cujus meminit Lucanus lib. 4. Pharsal. e radicibus Massari montis oriens, Salonam ab regione Orientis alluit, infraque eam urbem ad Meridiem in sinum Salonitanum devehitur. De hoc Vibius Sequester: *Ider juxta Salonas mare influit Adriaticum.* In Actis S. Domnii *Salonus* dicitur, & Salon apud Anonymum Ravennatem ab urbe, quam præterfluit, nomine adscito. Ortelius ac Ferrarius auctores sunt hunc amnem a Plinio Salonam vel Salon nominari; sitne illo, quem Apollonius Salancon vocat, dubitat Ortelius. Indigenæ Solin patrio idiomate appellant. Haud longe a fontibus Titii ex Ardiis montibus duo rivuli prosiliunt, alter ab Occasu subter Verlicam oppidum, alter ab Ortu supra castrum Aliunum, qui ab sua scaturigine aliquod spa-

spatium digressi in eumdem alveum confluunt, efficiuntque fluvium illum, quem Veteres alias Nestum, alias Tilurum, recentiores Slavorum lingua Cetinam vocant. Is supra Cetinam oppidum, ripis late disjunctis expanditur ac dilatatur in modum lacus, quem Cetine lacum denominant; tum multiplici flexu, variisque mæandris inter montes decurrens, plures ex utraque parte amnes recipit, & prope oppidum Starigradum, quod millia passuum fere octo distat a mari, in duos veluti ramos discinditur; qui iterum coeuntes exiguam insulam efficiunt. Tum Nestus pleno latoque alveo defluens Almissum ab Oriente alluit, & tribus fere ab hac urbe milliaribus apud vicum S. Stephani in mare illabitur. Quadruplici ponte jungitur, primo infra lacum Cetinæ, postremo supra insulam, de qua modo dictum est, & præterea duobus aliis intermediis. *Pons Tiluri* olim celebris fuit, quem Antoninus Viæ militari imposuit, quæ Salonis Dyrrhachium ducebat, itemque Peutingerus in sua Tabula XXII. M. P. a Salonis disjunxit. Tilurus terminus erat Occidentalis Dalmatiæ propriæ ac primigeniæ, quem Dalmatæ trangressi jus suum nomenque usque ad Titium propagarunt. Tiluri fluminis descriptionem ex illustri rerum Dalmaticarum scriptore de Reg. cap. 4. lib. 1. desumptam huic loco intexere libet: *Tilurus fluvius est, quem Nestum olim vocatum testatur Stephanus; Nestus, inquit, oppidum & flumen Illyrici, gentile Nestius, ut Artemidorus lib. 2. Geogr. & Nestis regio. Hic prope Titium ortus, longo Orientem versus cursu delatus, flexoque in Occidentem fluxu, inter montium crepidines navium minorum per tria milliaria capax in mare exit prope Almissum, cujus fluminis pontem memorat Antonini Itinerarium, & Tabula Peut.* Idem de eodem Tiluro iterum lib. 4. cap. 4. *Almissum situm est ad ostium fluminis Tiluri, nunc Cetina, quod in mare exit inter duo prælta continuataque montium juga aspera & importuosa, ex orientali parte Naronæ fluminis ostia contingentia, ex occidentali vero Spalatum usque protensa. Flumen autem ipsum, quamvis inter altos & arduos montes restrictum fluat, tamen navigabile est per tria milliaria; sed antequam in mare exeat, montibus hinc inde recedentibus, quasi in lacum dilatatum insulam efficit, ripasque hinc inde ad fabricanda navigia aptas habet. Deinde coarctatum inter duas altas & inaccessibiles rupes, quæ crepidinibus montium junguntur, in littus vadosum irrumpens, commodam stationem navibus præbet mare vero ipsum, circa ostium fluminis, brevibus & syrtibus scatet, quæ etiam æstu maris variantur, ideo solis incolis notum ingressum permittunt.* Inter Tilurum & Naronem duos anonymos fluvios descriptos invenio apud Jacobum Cantelium in Tabula Geographica Dalmatiæ: alter e lacu, quem Brestolazium vocant, emissus post longum a Septemtrione decursum, mille passus fere novem ab Tiluri ostio inter Ragonizzam, & Cuchichium in mare prolabitur; alter infra lacum Imotam, de quo postea, ex editissimo loco exsiliens inter montes defluit, & milliaria ultra Macarscam urbem maritimam ferme octo, apud Dracnizam, mare ingreditur.

Tilurus, seu Nestus, Slavis Cetina.

Lacus Cetinæ

Pons Tiluri

Tiluri descriptio

Duo amnes ignoti nominis.

Naro fluvius est celeberrimus Dalmatiæ, idemque Geographis omnibus antiquis juxta, & junioribus notissimus, qui olim Illyricum proprium ac primigenium a Dalmatia itidem propria ac primigenia dividebat. Scylax veterum Geographorum, qui extant, longe antiquissimus, *Naronem amnem* ait profluere *ex magno lacu usque ad Autariatas Illyricam gentem pertingente.* Hunc lacum esse eum dixerim, quem nunc Aimotam sive Imotam dicunt. Montibus undique clauditur, abest a mari quinque & viginti millia passuum, ac millia fere totidem circuitu comprehendit. Hujus lacus ab Occasu ad Orientem porrecti paullumque ad Meridiem deflexi caput insidet castellum, cui ab lacu nomen est Imota, seu potius lacus ipsemet ab eo castello id vocabuli accepit. Ab hoc lacu milliaria circiter quatuor in Occasum distat lacus ille alius, qui ab viculo Brestolazio ripæ Septemtrionali imposito denominatur, cujusque paullo ante mentionem fecimus. Scylax Caryandensis, cum a Dario Hystaspis filio hoc unum mandatum haberet, ut oras maritimas lustraret ac describeret, de his quidem, quæ per se ipse cognoverat & dimensus fuerat, ea in suos codices retulit; quæ autem de locis mediterraneis præter institutum, quasique a suscepto & proposito sibi argumento digrediens scripsit, ea cum ipse non viderit, ab aliis fama & auditione accepit.

Naro fluvius

Lacus Imota

Lacus Brestolazii

In iis igitur, quæ a mari remota sunt, describendis ac dimetiendis, opinioni ac famæ vulgari stare debuit, quæ vel res amplificat, vel extenuat, & multa veris vel detrahit vel affingit. Quare de regionibus mediterraneis ex aliorum narratione ac testimonio quæ scripsit, ea sæpe non solum a veritate, sed etiam a verisimilitudine absunt; veluti hoc loco insulam nescio quam in eo lacu esse dixit CXX. *stadiorum*, idest 15. milliarium, *cultam admodum & fertilem*; cum nullam ibidem insula extet, & vix aut ne vix quidem lacus ille insulam tantæ magnitudinis complecti queat. Præterea ad eumdem lacum *Emporium* idest urbem apposuit admodum celebrem, negotiatoribus, & mercimoniis refertam, cujus nulla ibidem vestigia cernuntur; nisi forte ejus emporii vocabulo intelligi voluerit Delminium urbem olim sane magnam, teste Strabone, a qua nomen Dalmatæ sumpserunt. Verum si Delminium situm erat, ubi nunc est Dumnus, ut mihi & aliis videtur, hujus positio ab lacu illo in Septemtrionem distat millia passuum amplius viginti. In eo certe fallitur Scylax, quod emporium illud LXXX. *stadiis*, idest decem milliaribus, *sursum a mari distare* scripserit; quippe lacum ipsum, cui Emporium illud adjacet, passuum millia quinque supra viginti a mari disjungunt. Neque dixeris hoc emporium Naronam esse; hæc enim civitas, si Plinium audimus, viginti mille passus aberat a mari; & quamvis infra illam urbem multæ sint paludes, quæ lacus etiam dici possunt, ex his tamen nullus est lacus Naronem emittens, de quo Scylax loquitur; tantum enim abest, ut ex his paludibus profluat Naro, ut in has potius e Narone stagnantes aquæ deriventur. Nullus vero est præter Imotam lacus, ex quo dici possit Naro profluere. Ab hoc autem lacu fluvius egrediens, quem *Kabiack* dicunt, decurrensque in Meridiem in Naronem illabitur; hujus autem amnis scaturigo prope abest in Occasum ab lacu Brestolazii, in quem primum se infert; hinc autem alveo directo nec ita longo immittitur in lacum Imotæ, unde prosiliens longiori deflexu, & circuitu in Naronem influit. Hujus autem fluvii e lacu Imotæ egredientis in Naronem illapsus Scylacem in eam opinionem induxit, ut *ex hoc lacu* Naronem profluere putaverit. Verum enimvero, cum fluvius ille, quem Veteres Naronem, Recentiores Narentam vocant, hoc nomine appelletur, antequam amnem illum Kabiack e lacu Imotæ defluentem excipiat, longe altius Geographi, & inde usque a montibus Bosnæ initia atque ortus Naronis repeti oportere existimant. Ergo in ea regione Bosnensis provinciæ, quæ vergit ad

Errores aliqui Scylacis in locis mediterraneis describendis.

Kabiack amnis

Fontes Naronis in montibus Bosnæ.

ad Meridiem, & Dalmatiæ fines attingit, e montium radicibus duo emicant rivuli, alter ab Oriente prope pagum Viscuth, alter in Occasum longe a priore distans; qui duo rivi a mari mille passus fere sexaginta in unum coeuntes Naronem efficiunt. Huic plures amnes utrinque suas aquas suppeditant, quibus magis magisque auctus, longissimo cursu, modo huc, modo illuc detorto, alveo latissimo ac plenissimo, duplicique ostio in mare prolapsus vim aquarum ingentem exonerat. Ab dextera in Naronem influunt Rama, qui longinquis e montibus deductus regionem cognominem intersecat, quæ pars est Bossinæ ad Meridiem; tum Radobuglia, qui vicum ejusdem nominis alluit; deinde Kabiack, de quo supra diximus; postea Norinus, qui e lacu Rustochio effusus aquas sane copiosas invehit. Plures etiam ab sinistra fluvios excipit Naro, primum omnium Bunam, paullo inferius Bunizzam e lacu Teglavazio emissum, deinceps Blagaim, Biogavam, Gruppem, & Burstanichium itidem e lacu, quem Cuppam vocant, exeuntem, ut alios minores amnes omittam, qui ex utraque parte in eumdem Naronem confluunt. Infra Naronam urbem olim frequentissimam, Naro ripam utramque supergressus per agros late diffunditur; hinc vastæ paludes, quibus tota illa regio utrinque adjacens usque ad mare obruta est, ac superfusa. Plures minusculas insulas discisso alveo efficit, tres magnitudine precipuas, quarum postrema omnium maxima propius abest a mari; ibi enim duobus quodammodo brachiis diductis, quibus mari infertur, insulam & arcem *Opus* nominatam complectitur. Naro, quem Constantinus Porphyrogenitus Orontium appellat, infra oppidum Monstar ripæ sinistræ impositum, & quadraginta milliaribus a mare distans, navibus ferendis idoneus esse incipit. Haud longe ab ora maritima, duo hinc atque hinc Naronem circumstant lacus; alter ab Occasu remotior, Sascherus vulgo dictus, cui nullum est cum Narone aquarum commercium; alter propior ab Oriente, Cuppam vocant, ex quo Burstanichius emanat, ut supra diximus, atque in Naronem defluit. In Tabula Geographica Jacobi Cantelii fluvium anonymum, quem alii prætermittunt, designatum reperio. Is ab Narone millia passuum circiter duodecim Orientem versus, & procul a mari amplius viginti exoriens, primum directo in Meridiem alveo fertur, tum converso in Occasum progrediens in sinum Naronianum sive Narentanum devolvitur. Hunc puto eum esse, quem Porphyrogenitus Bislam, seu Ditzicen cognominari ait. Quem fluvium Porphyrogenitus de Admin. cap. 33. Bonam appellat, is oritur a tergo montis Chlumi, cujus jugo duæ arces insidebant Bona & Chlum. Hinc populi ex eo denominati Zachlumi, quod ejusdem montis radices retro & a tergo accolerent; *Zachlumi dicti sunt a monte Chlumo sic dicto Slavorum lingua, quasi post montem habitantes; quandoquidem magnus inibi mons est, in cujus summo urbes duæ sunt Bona & Chlum, retro montem vero flumen est Bona, quod Græcis καλὸν significat.* Is mons a Narone fluvio in Orientem quatuor & viginti, a mari in Septemtrionem fere duodecim milliarium intervallo disjungitur. Hinc igitur scaturiens Bona, non ita longe a suo fonte progressus immiscet se cum Zachluma fluvio, cujus itidem meminit ibid. Porphyrogenitus, & nomen cum eodem commutat. Zachluma vero ex latere occidentali ejusdem montis oriens paullo post Bonam a Septemtrione recipit, cursuque in Occasum inter montes obverso vallem Popovi interfluit, ex qua egressus Trebiniam urbem ac regionem alluit, unde illi Tribinichize, sive Tribunii nomen obvenit. Deinde ima quadam voragine absorptus abditusque per meatus subterraneos incedit; inde vero erumpens, amisso vetere, novum ab altera valle, quam interluit, Omblæ nomen sibi adsciscit: tum directo in Meridiem alveo satis amplo & capaci, apud Agravonitas veteres Illyrici populos in portum effunditur, qui olim Gravosa dictus, nunc ab S. Cruce appellatur, nec ita longe ab Ragusio in Occasum distat. *Zachluma flumen*, ut Dalmata Historicus de Reg. lib. 4. cap. 4. scripsit, *per vallem Popove dictam, circumquaque altis montibus cinctam fluens, nullibique exitum habens, a terra absorptum, per occultos meatus in mare prorumpens flumen Omblæ, antiquis Arionem efficit.* Hujus itidem amnis subtus terram decurrentis descriptio extat apud Raphaelem Levacovichium in Prodromo; sed is auctor erravit, cum eumdem amnem a Moracia fluvio, de quo paullo post, derivari scripsit: *Alter ramus præfatæ Moraciæ, ubi in Occidentem iter continuat, Tribunius hodie appellatur, nomine fortassis a regione, quam mediam abluit Episcopali titulo insignem, accepto. Cumque post longum cursum in loco, qui Ponique dicitur, sub terram lymphas recondat, earum partem furtiva eruptione, intra amenissimæ vallis, quam Omblam appellant, intimum recessum ex dura silice prorumpens, novo nomine in mare immittit.* Is fluvius e terræ visceribus veluti renatus, novumque nomen, & cursum adeptus, ab Scylace Arion appellatus est: *a Narone ad fluvium Arionem diei navigatio est: post Arionem fluvium dimidii diei cursu, Cadmi & Harmoniæ saxa sunt, templumque procul ab Arione fluvio; a dicto flumine navigatur ad Emporium Buthoam.* Quem Scylacis locum idem, quem modo laudavimus, Dalmata scriptor lib. 1. cap. 4. hac præclara animadversione illustravit: *Arion autem fluvius is esse dignoscitur, qui prope Ragusium in portum ab antiquis Agravonitis Gravosæ vocabulo indigitatum fluit, Ombla dictus, cum nullus alius fluvius Epidaurum usque inveniatur, & portus hic tutus commodusque nautis diei navigatione a Naronis viciniis distet, a quo Gravosæ portu, nunc a S. Cruce dicto Buthoam navigantes, Epidauritanos portus appellere solent.* Nec dubium mihi videtur esse, quin Arion sive Ombla sit ipse ille fluvius, quem tacito nomine commemorat Apollonius Argon. 4. is quippe itidem, uti Scylax, prope ab eo Cadmi & Harmoniæ monumenta statuit: *juxta Illyricum ex profunditate nigrum flumen, ubi Harmoniæ est, & Cadmi bustum, turrim excitarunt Enchelensium inquilini.* Propter oram maritimam terrestri itinere Orientem versus progredientibus multi occurrunt amnes exigui cursus & alvei, ignoti vel obscuri nominis in mare delabentes, unus inter novum vetusque Ragusium, alter prope Buthoam, tertius ultra Pastrovicchios; quibus adde Velasvizium & Ricavazium, inter quos posita est Antibaris civitas frequens ac nobilis, & duos alios præterea, quibus Olchinium interjacet. Paullum vero introrsus a mari quatuor itidem exiguos amnes recipit Sinus Rhizonicus, Suturinam ab Occasu, Rhizinium a Septemtrione, & duos anonymos ab Oriente. Moracia nobilis Dalmatiæ fluvius, ditissimusque aquarum, quas alii atque alii minores amnes veluti vectigales in eum conferunt, oritur e jugis altissimis montis Scardi, & quo ma-

[Marginal notes:]
Amnes in Naronem defluentes.
Paludes ex aquis Naronis utrinque effusis ac stagnantibus.
Duo lacus Sascherus & Cuppa.
Bisla, seu Dizice fl.
Bona fl.
Zachluma fl.
idem postea Tribunius
demum Ombla dictus.
Ombla dicitur Arion a Scylace.
Varii amnes post Omblam Orientem versus.
Velasvizius & Ricavazius.
Rhizinius
Moraccia oriens e Scardo monte.

magis Meridiem versus progreditur, eo auctior ex amnium utrinque illabentium concursu & plenior defluit. A fonte, unde digressus est, millia passuum fere triginta cursum in Orientem obvertit, ac deinde iterum deflectit in Meridiem, in ipsoque deflexu fluvium Zettam recipit; tum longissimo decursu, alveoque varie contorto devehitur, multis in eum ex utraque parte sive rivulis, sive amnibus influentibus, quorum postremus & maximus est fluvius Zernus, aquarum plenissimus, quas duo lacus, & aliqui minores fluvii eidem contribuunt. Is igitur e lacu Plavæ oppidi, quem editi montes a Septemtrione & Occasu claudunt, emanans initio quidem appellatur Zimi, in progressu autem Zerni nomen assumit, & multis aquis utrinque auctus, quas eidem largiter præbent amnes aliquot, ac præsertim alter lacus Riccavezius dictus, ab dextera adjacens, & a superiori lacu decem milliaria distans in Meridiem, demum in Moraciam effunditur. Ergo Moracia & Zernus confluentes, post decursum non ita longum, uno eodemque alveo deferuntur in Paludem Labeatidem, in qua uterque nomen amittit. Lacus sive Palus Labeatis, quam a Strabone, Mela, Plinio, & Ptolemæo silentio prætermissam, unus ex omnibus antiquis scriptoribus Titus Livius commemorat, nunc lacum Scutari, sive Zentæ appellant; in longitudinem millia passuum amplius triginta protenditur; latitudo ejus inter Septemtrionem ac Meridiem ex parte extrema Occidentali circiter undecim passuum millibus patet; quo magis Orientem versus producitur, eo magis latera contrahit, desinitque in ostium angustum, quo Barbanam sive Bollianam fluvium emittit. Duobus fluminibus a Septemtrione defluentibus sinum recludit; alter e montibus longinquis oriens in lacum quemdam labitur, ex quo egressus, brevi decurso spatio, in hanc paludem ingreditur; alter e triplici fonte prosiliens, alveo primum angusto, tum latiori decurrit, & alium fluvium a sinistra receptum secum in eamdem paludem invehit. Lacus seu palus Labeatum tres habet insulas, unam ante ostium Moraciæ & Zerni projectam, duas reliquas ad Meridiem modico intervallo disjunctas; Ostium ad Orientem aperit; eoque duos illos fluvios, quos ab Occasu excepit, Zernum & Moraciam effundit, in unum alveum coeuntes, unumque in amnem coalitos, quem Livius Barbanam, indigenæ Bollianam, sive Bojanam appellant. In hunc milliaria circiter duo ab ore Labeatidis lacus progressum, incidit fluvius inde usque ab montibus Scardi perductus, qui ab Occasu montium continuorum radices prætervectus, Drivastum urbem interfluit, & Scodram, nunc Scutarim, ab regione Orientis alluit, infra quam Bollianæ intermixtus ad mare vario circuitu deproperat. Hunc Livius Clausulam, alii Drinassum, alii Chirim nuncupant. His duobus Barbanæ & Clausulæ, tertium amnem adjecit lib. 44. c. 31. Livius, quem Oriundum vocat, in eumque influere ait Clausulam & Barbanam, quibus Scodra civitas cingebatur. *Duo cingunt eam flumina, Clausula latere urbis, quod in Orientem patet, prætefluens; Barbana ab regione Occidentis ex Labeatide palude oriens. Hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi flumini; quod ortum ex monte Scodro, multis & aliis auctum aquis, mari Adriatico infertur.* Neque apud Geographos, neque in Tabulis Geographicis Oriundum Livianum invenio. Quare sic existimo eumdem fluvium, antequam cum Clausula confluat, a Livio dici Barbanam; infra vero utriusque amnis confluentes Oriundum appellari, qui aliis deinde atque aliis dextrorsum & sinistrorsum illabentibus rivis auctus mari Adriatico infertur. Barbana autem amnis Livianus idem est, ac Moracia cum Zerno influens in paludem Labeatidem, ex qua quidem proxime oritur, ut tradit Livius, velutique renascitur; sed si ejus ortus ab ipso capite & fonte repetamus, ultimam ejus originem ad montem Scodrum, ut diximus, referri oportet. Itaque Oriundus apud Livium vocabulo quidem, non reipsa distinguitur a Barbana, qui post receptum Clausulam, Oriundus vocari incipit. Idcirco autem Oriundus ex monte Scodro ortus esse dicitur, quia quas aquas in eum devehit Barbana seu Moracia, hæ inde usque a monte Scodro deducuntur. Jam vero Oriundi seu Bollianæ ad mare properantis cursum persequamur. Is multiplici circumflexu modo in Ortum, modo in Occidentem, alveum detorquet; & fere quinto ab confluentibus Barbanæ & Clausulæ milliario, obversus in Orientem, ripis explicatis, latissime expanditur, & quasdam veluti insulas perexiguas efficit. Præter alios rivulos, quibus utrinque augetur, quatuor sunt lacus, qui aquas sane copiosas in eumdem emittunt, duo ad dexteram a suo quisque pago, quem alluit, alter *Sfacciæ*, alter *Sogagni* cognominatus; duo itidem ad sinistram, unum *Murtepsam*, alterum *Charigium* vocant. Tota regio cis flumen ultraque lacubus, paludibus, & aquis stagnantibus scatet, quæ cœlum pestiferis vaporibus inficiunt, & graves incolis ac periculosos morbos ingenerant. Tandem Bolliana inter duos pagos, alterum ab S. Nicolao denominatum, alterum Pelagnium dictum in mare apertum ostio satis patenti elabitur, quo subeuntes onerariæ adverso amne invehi usque ad oppidum S. Sergii, decimo ab urbe Scodra lapide situm, eodemque secundo, inde ad mare devehi possunt.

Drilo postremum Dalmatiæ flumen est, idemque nobilissimum, quod Illyricum olim separabat a Macedonia; nunc Dalmatiam ab nova Epiro sive Albania sejungit. Sed cum tres fluvii sint fere cognomines, nec admodum longe inter se disjuncti, Scriptores plerique nominum similitudine decepti, alios cum aliis confundunt; nec suo quemque peculiari, quamvis ab aliis non valde dissimili, vocabulo distinguunt. Plura autem sunt vocabula inter se admodum similia, quibus hi amnes promiscue & communiter affici solent, hæc videlicet, *Drilo, Drinus, Drinax, Drinius, Drymon, Drino, Drina, Drinassus*. Plinius Drilonem, & Drinium amnes commemorat; hunc, de quo nos agimus, Illyrici terminum constituit: *Longitudo*, inquit lib. 3. c. 26. *Illyrici a flumine Arsia ad flumen Drinium*: illum vero infra Scodram diffluere ait c. 22. *amnis Drilo, supraque eum oppidum civium Romanorum Scodra*. Vibius Sequester unicum Drinum agnovit, quem ortum e palude Lychniti in Macedonia, propter Scodram allabi testatur: *Drinus e palude Lignisti*, (Lychniti legendum) *abluens Scodram oppidum Illyricorum*. Hermolaus Barbarus in suis ad Plinium animadversionibus docet, duos illos amnes Plinianos Drilonem & Drinium unum esse eumdemque, qui & Illyricum a Macedonia separat, idemque cursu in Occasum reflexo, ac deinde in Meridiem detorto infra Scodram defluit, variatoque nomine appellatur Bolliana. Sed cum fontes habeant longe diversos, magnoque intervallo disjunctos, & nullo aquarum commercio inter se jungantur, id satis argumenti est, cur

Drilo

Marginal notes (left): Zetta fl. & Zernus. — Descriptio Lacus Labeatum; — ex quo Bolliana fl. — Barbana seu Bolliana. — Clausula seu Drinassus seu Chiris. — Oriundus. — Quid sit Oriundus Livianus, aliis ignotus.

Marginal notes (right): Cursus Oriundi seu Bollianæ. — Drilo. Tres fluvii fere cognomines distinguendi.

Drilo & Drinius, quorum meminit Plinius, duo habendi sint amnes planeque distincti. Neque assentior Coriolano Cippico, & Marino Barletio, qui cum nullum apud Scodram inveniant flumen hujus nominis, existimat Drilonem Plinianum ab Scodra recessisse, longeque ab hac urbe alium sibi alveum aperuisse, per quem ad mare defflueret. Itaque Drilo Plinianus est ille ipse, quem Livius Clausulam vocat, aliqui Chirim, plerique antiquo vocabulo paullum immutato Drinassum appellant. Is autem, ut diximus, ortus ex monte Scodro, Drivastum interluit, Scodram ab Oriente præterfluit, infraque Scodram cum Barbana sive Moracia Oriundo sive Bollianæ incidit, ut Livius scripsit. Erravit autem Vibius Sequester, cum Drini Scodram abluentis initium inde usque ab lacu Lychniti deduxit; ex hoc enim alius longeque diversus Drinus, sive Drilo exoritur. Habemus igitur e variis illis fluminibus, nominis fere ejusdem, unum a reliquis distinctum, quem Plinius & Sequester apud Scodram fluere ajunt, quemque Drinassum appellari oportet, ut nomine etiam, non solum re a cæteris distinguatur. Ptolemæus Drinum fluvium descripsit, qui e Scardo monte profluit, cursuque in Septemtrionem converso citra Taurunum ab Occasu Savo illabitur. Is quamquam in confiniis Dalmatiæ oriatur, tamen ad nos non pertinet; quippe longe a finibus Dalmatiæ progressus Pannoniam inferiorem citra Savum olim intersecabat, nunc Bossinam a Servia disterminat. Ab hoc Drino Pannonico idem Ptolemæus & re & nomine distinxit alterum fluvium, qui antea Illyricum a Dardania, & Macedonia disjungebat, nunc Dalmatiam ab Ortu terminat, eumque Drilonem vocavit; is autem ille ipse est, quem hoc loco describendum suscepimus. De utroque hæc breviter Ptolemæus lib. 2. cap. 17. Drilonis fluminis *ostia*, *Lissus*; fluit autem *Drilon fluvius a monte Scardo, & ab altero monte sito, intra medium superioris Mysiæ*. En Drilonem Dalmaticum. *Ab eodem etiam alius amnis defluit Drinus nomine, qui in Savum flumen exit ab Occidentali parte Tauruni Civitatis*. En Drinum Pannonicum. At vero cæteri Scriptores, hac nominum distinctione posthabita, fluvium nostrum Dalmaticum, æque atque illum Pannonicum, Drini vocabulo afficiunt. Plinius Drinium, Anna Comnena Drymon, Cedrenus & Callistus, quos juniores fere omnes sequuntur, Drinum, vel Drinonem, vel Drinaxem appellant; & vix paucos invenies, qui eum ab altero Drino Drilonis vocabulo apposito distinguant. Nobis vero pluris esse debet auctoritas Ptolemæi, qui distinctione illa utriusque nominis adhibita, hunc nostrum semel atque iterum Drilonem vocat; præsertim cum Strabo Geographorum præstantissimus hujus appellationis usurpandæ auctor eidem esse potuerit, qui fluvium eumdem eodem vocabulo impertiit: *Drilone adverso*, inquit lib. 7. *navigatur Orientem versus usque Dardaniam, attingit autem Macedonicas & Illyricas gentes*. Nos igitur Strabonem ac Ptolemæum secuti, non alio hunc amnem nisi *Drilonis* vocabulo afficiendum esse censemus. Idem etiam animadvertit, quamvis serius, quam oportuerat, diligentissimus Scriptor rerum Dalmaticarum, qui post suos libros in lucem emissos, in *Addendis vel corrigendis* lectorem admonuit, ut ubicumque has voces *Drini*, *Drinum*, *Drino*, invenerit in earum locum has alias substituat *Drilonis*, *Drilonem*, *Drilone*, & præterea suis *Notis ad Palladium Fuscum* hanc animadversionem inseruit: *Palladius secutus est vulgarem pronunciationem fluminis, quam in Adriaticum influens sinui proximo nomen dat, vulgo Golfo dello Drino, vel dò Lodrino; sed is ab antiquis Scriptoribus Drilo dicitur. Drinus autem est, qui ex monte Scardo ortus, ad Septemtrionemque cursum dirigens in Savum influit, eodemque nomine hodie quoque dicitur vulgo Drina. Drilo vero ex eodem monte ortus teste Ptolemao lib. 2. cap. 17., & in diversum Meridiem versus flexus in Adriaticum se exonerat. Neoterici autem non solum Drinium vel Drinum Drilonis loco ponunt, sed eumdem cum fluvio Bolliana confundentes, unum & idem esse asserunt, quos secutus est Palladius*. Habes itaque tres fluvios vocabuli similitudine affines, sed re & nomine ipso distinctos; Drinassum, quem Livius vocabulo antiquissimis accommodato temporibus Clausulam nominat, Plinius Drilonem perperam vocat; Drinum Pannonicum in Savum e monte Scardo emissum; Drilonem Dalmaticum mari Adriatico illabentem. Hujus descriptio ad hunc locum pertinet. Drilo igitur ex duobus locis inter se longissime disjunctis altero ad Septemtrionem, altero ad Meridiem suam originem ducit. Sunt enim duo amnes ejusdem nominis, sed duplici alveo, duplicique cognomine discreti, qui post longos circuitus & anfractus simul coeunt; ex hisque duobus unus Drilo conflatur, qui Dalmatiam præterlabens, eamdem ab Oriente definit. Prior, cui Nigro cognomen est, ex lacu Lychnidi urbis, quem nunc Achridam vocant, effusus primum in Septemtrionem longissime procurrit, deinde in Occasum reflexus cum altero Drilone conjungitur. Is enim, quem Album cognominant, ortus e monte Scardo, paullulum ad Meridiem declinans, Orientem versus cursum dirigit, tum prorsus ad Meridiem conversus in Drilonem Nigrum incidit; uterque vero, antequam confluere incipiant, aliis atque aliis minoribus fluviis ex utraque ripa aditum præbent. Conjunctio utriusque ab urbe Pisrena, quam veterem Ulpianam Ptolemaicam esse dicunt, passuum millia fere undecim in Meridiem distat. Unus igitur Drilo e duobus coalescens, pleno latoque alveo in Occasum milliaria circiter viginti progreditur; cursum deinde ad Meridiem detorquet, quem modo in Ortum, modo in Occasum circumflectens, quo longius decurrit, eo pluribus amnibus utrinque illabentibus augetur. Infra urbem Lissum, quam ad sinistram alluit, duo quasi brachia expandit, quibus insulam exiguæ magnitudinis complectitur, iisdemque influens, duplicique ostio elapsus, altero ad Occasum latissime patenti, sed ob brevia & syrtes navibus inaccesso, altero ad Orientem, quo subeunt triremes & onerariæ, in eum sinum, quem Scriptores *Illyricum*, vulgus *Lodrinum* vocant, ingenti aquarum mole copiaque devolvitur.

Drilo Plinianus est idem, ac Clausula fl. Livianus.

Drinus & Drilon a Ptolemæo distincti.

a plerisque confusi.

Drilo appellandus fluvius Dalmatiã segregans ab Epiro nova, sive ab Albania, exemplo Strabonis & Ptolemæi.

Drinassus, Drinus, & Drilo, tres amnes diversi, re & nomine distincti.

Descriptio Drilonis.

§. III.

De ora, & Urbibus maritimis Dalmatiæ.

Longitudo oræ Dalmaticæ.

ORa Dalmatica Soli meridiano occiduoque exposita, ab Arsia ad Drilonem, ratione habita non sinuosi & circumflexi, quod littus efficit, sed directi itineris, in longitudinem millia passuum quadringenta, & fere viginti protenditur. Nulla est intra ostium Oceani regio maritima portuosior, & navibus vel statione, vel perfugio indigentibus opportunior commodiorque. Plures enim sinus, portusque aperit admodum tutos, & pene insularum objectu clausos ac munitos, nec solum plerosque ingentium navium, sed etiam

etiam aliquos cujuslibet quamvis magnæ classis capaces, qui nautis vectoribusque tutum a tempestatibus & piratis perfugium præbent, stationemque optatissimam, ubi possint conquiescere, ac navibus in terram egressi, se ipsos ex languore nauseaque reficere, & maritimi commeatus quod necessarium est ad reliquam navigationem conficiendam, comparare. Contra vero, quæ huic obversa est, ora Italica importuosa est, neque habet, nisi raros admodum & exiguos portus; unde navigatio Adriatica parum commodi & subsidii percipere potest. Hoc multo ante animadvertit, litterisque tradidit lib. 7. Strabo antiquissimus idem, diligentissimusque Geographus: *Cæterum tota Illyrici ora oppido est commodis instructa portubus, cum ipsa, tum insulæ vicinæ; cum quidem contra, Italica ora huic opposita sit importuosa*. Veteres quidem Geographi multas urbes commemorant littori Dalmatico impositas; sed nemo diligentius accuratiusque hanc oram descripsit, quam Palladius Fuscus, seu Niger, Auctor sæculi decimi quinti, qui duos libellos, alterum *de situ oræ Illyricæ*, alterum de insulis huic oræ objectis composuit. Cum sex fluminum maxime nobilium, & apud scriptores antiquos celebrium, ostia Dalmaticam oram intersecent, horum interjectu distinctam totius oræ descriptionem in partes quinque tribuendam esse censemus. Pars prima ab ostio Arsiæ initium ducit definitque in ostium Tedanii, quo vetus Japydia, Plinio teste, finitur. Pars secunda inter Tedanii & Titii ostia continetur. Pars tertia intercluditur ostiis Titii ac Tiluri; hinc quarta progreditur usque ad ostia Naronis, unde quinta incipit, quam Drilonis ostia definiunt.

Oræ Dalmaticæ descriptio in quinque partes divisa.

Cum Octavianus Augustus Istriam Italiæ adjunxit, seclusitque ab Illyrico, Italiæ fines citra flumen Arsiæ constituit; & latus maritimum Istriæ in Solem orientem obversum fere totum Illyrico reliquit. Itaque oræ Dalmaticæ initium duci oportet ab ostio Arsiæ, atque hinc ejusdem descriptionem cum Palladio incipere. Hæc igitur pars maritima Istriæ ad sinum Flanaticum apposita millia passuum fere quinque & viginti in Septemtrionem porrigitur usque ad littus Japydicum; hic autem ora in ortum se deflectens angulum quemdam efficit, qui Occasum inter ac Septemtrionem spectat; ejusque unum latus in Meridiem productum ad Istriam, alterum in Orientem prolatum ad Japydiam pertinet; utroque autem latere sinum, quem Veteres Flanaticum, recentiores Quarnerum vocant, complectitur. In priore igitur latere in Ortum converso ultra ostium Arsiæ, duæ sunt civitates sane perantiquæ, quas ibi constituunt Plinius, Ptolemæus, & Stephanus, videlicet Albona & Flanona. Albona sive Alvona sex millia passuum ab ostio Arsiæ fluminis distat, cui subest Portus, quem Longum vocant. Hinc septenis milliaribus abest Flanona, egregio itidem portu instructa contra insulam Chersum, quam Stephanus Absyrtum appellat; ab ea populi Flanates dicti, & ab his sinus cognominatus Flanaticus. Sequitur Urana, sive Lauranum oppidum non ignobile: ultra id oppidum hæc ora vastum aperit sinum, quem mare ingrediens in morem lacus expanditur; circa sinum duo vici haud longe inter se disjuncti; & reliqua itidem ora usque ad eum, quem diximus angulum, vicatim habitatur. Deinde ora deflexa in Ortum protenditur, efficitque alterum hujus anguli latus, quod ad veterem Japydiam pertinet. In hoc latere primum Vitopolis, quod Flumen S. Viti vulgo denominant ab eo amne, qui urbem ab Oriente præterfluit, & alias Rika, alias communi vocabulo Flumen appellatur. Hæc civitas recentius condita fuit, quam ut nota esse potuerit antiquis Geographis, apud quos nusquam invenitur. Plinius & Ptolemæus, omissa Vitopoli, & easdem uterque urbes percensent, & eumdem fere ordinem tenent; hoc inter eos discrepat, quod Ptolemæus Velceram, & ostia Oenei a Plinio prætermissa, Tersaticæ & Seniæ interposuit; & præterea Tedanium flumen Ptolemæus citra Ortoplam retraxit, Plinius ultra Ænonam, Pausino fluvio aut oppido nescio quo interjecto, rejecit; uterque loco non suo Tedanium constituens. Hæc autem est earum urbium apud utrumque dispositio.

Ora Japydica, sive prima pars oræ Dalmaticæ.

Sinus Flanaticus. Albona, & Flanona.

Populi Flanates. Urana oppidum.

In littore Japydico prima Vitopolis.

Apud Ptolemæum	Apud Plinium
Tarsatica	*Tarsatica*
Oenei flum. ostia	. . . . .
Velcera	. . . . .
Senia	*Senia*
Lopsica	*Lopsica*
Tedanii flum. ostia	. . . . . .
Ortopla	*Ortopula*
Vegia	*Vegium*
Argyruntum	*Argyruntum*
Corinium	*Corinium*
Ænona	*Ænona*
. . . .	*Pausinus*
. . . .	*Flumen Tedanium.*

Antoninus, & Peutingerus Tersaticæ & Seniæ oppidum *ad Turres* interjiciunt, quod Plinius & Ptolemæus silentio prætereunt. Velcera, cujus mentio est apud Ptolemæum, a cæteris abest. Oeneum Ptolemaicum diximus illud idem esse, quod Rikam seu Flumen appellant; cum citra Seniam nullus amnis occurrat influens in mare, cui Oenei nomen accommodari possit. Sed idem Ptolemæus ordinem invertit, cum ostiis Oenei anteposuit Tersaticam, quæ Rikæ, seu Flumini ad sinistram adjacet; contra vero idem Ptolemæus Scardonam Titii ostiis postposuit, quam anteponere debuerat, ut antiquæ illius urbis rudera, quæ supersunt, ac vestigia declarant. Si Tedanium inter Lopsicam & Ortoplam in mare devolvi cum Ptolemæo censeas, vix aut ne vix quidem locum invenies, quem Ortoplæ, Vegiæ, Argyrunto attribuas, quarum positio haud dubie videtur adscribenda esse oræ maritimæ Japydicæ, quæ ab ostiis Oenei ad ostia Tedanii longissime protenditur. Si vero Tedanium cum Plinio ultra Ænonam transtuleris, adversantem habebis ac repugnantem positionem ipsius urbis, quæ quamvis condita in quadam veluti peninsula in Occasum exporrecta, magis ad Occidentem vergat, quam flumen Tedanium, uti etiam Jadera; neutra tamen civitas pedestri itinere, nisi post transitum Tedanii, adiri potest. Quare tam Ænona, quam Jadera, cum sint positæ trans Tedanium, *qua finitur Japydia* teste ipsomet Plinio, non ad Japydiam, sed ad Liburniam pertinent. Itaque Tedanii ostia constituenda esse existimo inter Argyruntum & Corinium; argumento est, quod hodieque oppidulum, cui nomen est Cori, sive Carin, ab antiquo Corinii vocabulo, extat apud eum sinum, in quem flumen Tedanium illabitur. Jam vero cœptam persequamur descriptionem oræ Japydicæ, quam insident Albii montes usque ad mare longe lateque continuati; tota quippe Japydia aspera est ac prærupta, omniumque ferme rerum, præterquam pascuorum, sterilis; & cum ad mare haud infrequentibus sive oppidis, sive pagis habitetur, introrsus a mari, præsertim qua vergit ad Occasum, a plebe, atque a cultura hominum propemodum deserta, ra-

Tedanii ostia a Ptolemæo & Plinio male locantur.

constituenda inter Argyruntum & Corinium.

ris

Japydiæ ora maritima. ris admodum vicis incolitur. Hæc ora in longitudinem mille passus amplius centum usque ad ostia Tedanii porrigitur; eamque & insulas objectas euripus interfluit, quem partim ab impendentium alpium altitudine *Canalem montis*, partim ab accolis desumpto vocabulo Canalem Morlachæ appellant. Post flumen sive Oeneum Ptolemaicum, occurrit Tersatica civitas perantiqua, nunc vocant Tersactum; oppidum nulla re magis hodieque, quam sanctissimæ domus Nazarenę in agrum Tersactum e Palæstina transvectæ, indeque in Picenum translatæ insigni miraculo celebre. Huic arx imminet arduo loco posita, subest vero portus duo circiter milliaria distans, quem vulgo *Giurkovam* appellant. Cæterum vetus Tersatica multo propius aberat a mari, quam Tersactum hodiernum milliari fere quarto disjunctum; & nomen quidem retinet, positionem non retinet.

Canalis Morlachæ seu montis. Tersatica.

Portus Bucarensis & Regius. Duo deinceps sequuntur portus præcipua commemoratione digni; alter Bucarensis, ab oppido cognomine, quod eidem assidet, alter portus Regius nominatus. Utrumque breviter descripsit Auctor Topographiæ magni Regni Hungariæ part. 3. cap. 1. *In continentem flexu pulcherrimo magis se ingerens, & a procellis ventorumque injuriis tutissimus Regius portus, sive quod a natura præ reliquis Adriatici portubus instructus esset, sive si traditioni fides sit, a nescio quo Rege illuc profugo denominatur. Neque solum in recessu arce hodiedum e vetustatis ruderibus in primævæ fortitudinis elegantiæque imaginem conformata pollet; verum etiam utroque in littore, quod undique rupibus se se longius porrigentibus protegitur, bina objicit propugnacula, quæ inimicæ classi accessum facile præpediant; & alterum quoque patentiorem, qui huic succedit, & Bucarensis audit, tueantur. Imminet etiam huic cognominis urbecula in arduo posita, & Adriaticum versus declinans, quam nonnulli Velceram nescio unde appellant.* Et sane positio Bucarensis oppidi non male congruit cum Velcera, quam Ptolemæus Oenei fluminis ostiis ac Seniæ interjecit. Hæc ora deinceps paullulum arcuatur, & duobus veluti brachiis modice exporrectis euripum, quem Canalem montis vocant, complectitur; præterea que parvos identidem sinus aperit, quibus aquas marinas recipit; quæ quidem ab portu Regio milliari fere decimo tertio, angustis faucibus subeunt, reflexæque in Occasum veluti lacum quemdam efficiunt multo longius, quam latius porrectum; cujus capiti ex colle imminet pagus Divenichius. Inter Tersaticam & Seniam ad mare situm erat oppidulum, *ad Turres*, æquali spatio utrinque disjunctum. Auctores quippe Itinerarii Antoniani, & Tabulæ Peutingerianæ ab Tersatica ad Turres 20. passuum millia; & hinc totidem ad Seniam enumerant; quod quidem spatium propter oræ illius circuitum anfractusque necessario conficiendum erat, loca illa terrestri itinere peragrantibus. Hujus oppidi, quod erat Mansio, tum exercitibus, tum Magistratibus provinciam lustrantibus, tum publicis cursoribus excipiendis reficiendisque ex itinere constituta, ne vestigia quidem extant. Ab Regio portu Seniam usque pauci & infrequentes vici oram maritimam insident, alii propius, alii longius inter se distantes hoc prorsus ordine, Kralievizza vetus & nova, vicus S. Jacobi, vicus & portus Zrikveniza; portus itidem & vicus S. Catherinæ, castrum cui nomen est *Novi*, & tandem pagus S. Helenæ. Senia urbs antiquissima, quam a Gallis Senonibus conditam ferunt, eo ferme loci posita, ubi desinit Canalis montium, incipitque Canalis Morlachæ, egregio portu instructa, natura, & loco munita, & firmissimis propugnaculis septa. Urbis situm ac munitiones descripsit idem, quem supra laudavi, Auctor Topographiæ Hungaricæ: *Plurimum contulisse videtur loci natura, dum præter maris contiguitatem cum portu classi recipiendæ peraccommodo, cujus Peutingeriana quoque Tabula meminit, in continenti ex una parte præaltas rupes, ex altera sylvas densissimas, quæ hostilem insolentiam arceant, objecit. Quin imo, si relationibus habenda est fides, illud insuper præstitit, ut si ignis ab incolis in monte Seniæ impendenti excitaretur, continuo aere commoto validissimi exsurgant venti, qui procellas immanes creent, & subeuntes hostium naves collisas disjectasque procul arceant. Artis industria Turrim addidit S. Sabæ dictam, quę in mare porrecta fluctuum verberationes intercipiat. Binas præterea arces Novam alteram, arduoque monti, unde hostiles conatus facile despiciat, impositam; Veterem aliam humiliori loco Regiæ alias titulo insignem (Castrum majores nostri dicerent) quod ævi injuriis labefactata, Matthiæ Regis Hungariæ impensis pulchrior olim assurexerit. Quo etiam referenda videtur Curialis domus, quæ magnifice sane exstructa, etsi non præsidium, decus tamen eximium urbi conciliat.* Post Seniam, urbes huic freto appositas recensent Plinius & Ptolemęus, videlicet Lopsicam, Ortopulam, Vegium, Argyruntum, quas una cum nomine vetustas penitus abolevit; & in eorum locum aliquot pagos, sive oppida substituit posteritas, vicum scilicet S. Georgii, Starigradum, Jablonitz, Scrisam, seu Sciscam oppidum non ignobile haud longe ab ostio fluminis Lichæ, Pescham, Starigradum alterum, quam civitatem Novam appellant, cum portu admodum exiguo, Vezzam, estremumque pagum, cui Pozzo nomen est, ad fauces nobilis euripi, quem alii Carinensem vocant, alii Canalem Novigradi nuncupant. His enim faucibus sane angustis pelagus irrumpens hunc euripum efficit, cujus longitudo ab Septemtrione in Meridiem passuum millia fere novem protenditur, latitudo autem maxima ab Occasu in Ortum non amplius septem passuum millibus patet. Ore in Septemtrionem obverso Tedanium flumen excipit; cui e regione meridiana objacet Castrum Novigradi euripo assidens; optimis mœnibus ac propugnaculis septum; ab hoc autem quinque milliaria in Ortum abest. Carinum oppidum ad ripas ejusdem euripi excelso loco impositum, quod conjectura e vocabuli similitudine desumpta suadet ibidem loci olim fuisse vetus Corinium, cujus meminere Plinius & Ptolemæus. Hactenus de ora Japydica Dalmatiæ, quam Strabo in longitudinem mille stadia, idest passuum millia centum & viginti quinque produxit.

Velcera. Ad Turres. Vici maritimi. Senia. Descriptio Seniæ. Euripus Carinensis. Novigradum.

Ora Liburnica. *Post Japodum ora Liburnia succedit longior priore stadiis quingentis*, ut idem Strabo scripsit. Ergo infra euripum Carinensem ad Meridiem regio illa latissime in Occasum extenditur, & veluti quamdam peninsulam efficit figuræ oblongæ & quadrangulæ. Hujus latera ab Septemtrione fretum Morlachæ, a Meridie fretum Jadertinum, ab Occidente mare, Pagum insulam sitam e regione ipsamque peninsulam interfluens, circumluit; extremo autem ad Orientem latere cum reliquo mediterraneo tractu cohæret. Cum tota circum ora, tum regio interior plurimis qua vicis, qua oppidis frequentissime habitatur, æqua fere ubique & plana est, fontibus atque amnibus irrigua, rerum omnium ferax, quas ad victum cultumque natura desiderat. Littus Occidentale contra Pagum Insu-

Peninsulæ Liburnicæ descriptio.

insulam duos sinus pelago influenti aperit, alterum ad Septemtrionem, quem *Liubam* ab oppido proximo ejusdem nominis vocant, alterum infra ad Meridiem, cui cognomen est ab urbe, in ipsius sinus æstuariis posita, quam Prisci Ænonam dixere; posterior ætas mutilato vocabulo, & capite quasi diminuto, Nonam nuncupant. Civitas nunc est perexigua, nec satis valida ad hostiles impetus sustinendos, portum tamen habet percommodum in recessu intimo ejusdem sinus, in quem ab Ortu flumen infertur, ex eadem urbe cognominatum. Plinius post Ænonam locat Pausinum, flumenne, an oppidum non satis constat propter discrepantiam codicum Plinianorum; alibi enim legitur *Pausinus flumen*, nulla interpunctionis nota interposita; alibi a Pausino, nota distinctionis interjecta, disjungitur, & cum Tedanio conjungitur ad hunc modum: *Ænona civitas, Pausinus, flumen Tedanium*: alibi tandem verbum illud *civitas* refertur ad Pausinum genitivi forma expressum hoc modo: *Ænona civitas Pausini, flumen Tedanium*. Sed cum non satis liqueat, num aliqua interpunctione ab *Aenona civitatem Pausini* sejungi oporteat, alia suboritur quæstio, utrum Aenona cognominata sit *civitas Pausini*, an vero hæc ab Aenona distincta fuerit. Ad hanc controversiam dirimendam nihil in alterutram partem argumenti suppeditant antiqui Geographi, vel historici, apud quos nulla est Pausini mentio. Si Pausinum inter fluvios Dalmatiæ annumerandum censeas (id quod confirmat duplex editio Pliniana Basileensis, & Coloniensis) Pausinum a Plinio commemoratum eum esse arbitror, quem modo dixi ab urbe Nona cognominari, quique in Occasum ab Ortu defluens, in sinum ejusdem urbis cognominem delabitur. Aenona Jaderam duæ sunt viæ, altera maritima per circuitum oræ milliarium circiter viginti; alia vero terrestris, recta propemodum regione milliarium octo, aut novem. Est Jadera pervetus Liburniæ civitas, nobilissima olim Romanorum colonia, nunc totius Dalmatiæ caput & Metropolis. Sita est in latere Meridiano hujus veluti Peninsulæ Liburnicæ, quæ ab ea Comitatus Jadrensis denominatur. Mari ferme undique circumluitur; nisi quod brevi quodam isthmo lato pedes triginta, ab regione Orientis, continenti annectitur. Muris & propugnaculis septa est, cui arx adhæret situ & opere munitissima, isthmo imposita, & portus ab Septemtrione subjacet capacissimus navium classiumque cujuslibet magnitudinis, binis propugnaculis ad hostes aditu prohibendos instructus, tutusque ab impetu ventorum Australium ipsiusmet urbis interpositu; qui quidem portus videtur ille idem esse, quem Tabula Peutingeriana Epilicum nominat. Huic urbi Palladius per errorem adscripsit versiculum illum Lucani: *Et tepidum in molles Zephyros excurrit Jader*, quem ad Salonam referendum esse versiculus alter superior & proximus perspicue docet: *Qua maris Adriaci longas ferit unda Salonas; Et tepidum in molles Zephyros excurrit Jader*. Idem Palladius de situ, opulentia, portu, commercio, & agro urbis Jaderæ hæc breviter scripsit: *Ab ea*, (ideſt Nona,) *stadiis circiter octoginta, abest Jadera, urbs sane inter Illyricas clarissima, non solum quia Romana colonia fuit, verum etiam quod tam Græcorum, quam Latinorum monumentis celebrata est. Ea autem in quadam Liburniæ cervice in occiduas Solis partes procurrenti sita; quod etiam Lucanus testatur illo versu: Et tepidum in molles Zephyros excurrit Jader; a tribus lateribus mari cingitur; nec ulla hodie inter Illyricas urbes existit, quæ a nautis, & maritimis negotiatoribus ultro citroque commeantibus magis frequentetur, vel quod appellere volentibus in opportunissimo loco posita est, portumque pulcherrimum atque tutissimum habet, vel potius, quia quovis tempore res usui necessariæ ibi venales existunt. Verum ejus ager ante Turcarum incursiones tam frequens erat, & adeo hominibus abundabat, quod illa Civitas sine ullis externis auxiliis vel decem triremes armare poterat, & sæpe armavit*. Antoninus in Itinerario, ab urbe Pola trajectum Liburnicum, quo vocabulo & Japydicum complectitur, Jaderam usque produxit, eumque quadringentis, & quinquaginta stadiis definivit; ideſt passuum millibus ferme sexaginta: *Pola M. P. XXI.* ideſt a Parentio; *Trajectus sinus Liburnici Jader usque stadia CCCCL.* Vereor, ne huic numero notam unam arithmeticam Librarii per imprudentiam vel inscitiam detraxerint; eidemque stadia ferme centum addenda esse censeo; quippe iter nauticum, quod Pola est Jaderam, si medio mari fiat, rectaque regione stadia minimum quingenta, & quinquaginta complectitur; longe autem plura iis conficienda sunt propter multos circuitus & anfractus, qui oram inter insulasque navigationem instituunt. Scylax Caryandensis post Jaderam, quam Liasidassam vocat, Liburniæ maritimæ has sive urbes sive gentes attribuit, *Attienites, Dyirtam, Alupsos, Olsos, Pedetas, Hemionos*. His prætermissis, quarum & situs ignoti sunt, & nomina obsoleta, qui Jadera profecti propter mare Orientem versus iter faciunt, plures obvios vicos percurrunt, quibus ora illa frequentatur, & fere vigesimo ab Jadera milliari Blandonam perveniunt; totidem enim passuum millibus hanc ab illa distare scriptum est in Tabula itinerarii Antoniani. Hic, ubi fuit Blandona, aut hinc non longe, posterioribus ætatibus condita est civitas Bellegradum, sive Alba maris, quam a Venetis, quod infesta esset Jadertinis, eversam ferunt; nunc est vicus exiguus, qui a nautis nescio quam ob causam Jadera vetus nominatur. Hinc ora maritima paullulum circumflexa declinat ad Meridiem usque ad ostia Titii in mare apertum influentis; qui terminus est Liburniæ. In ea aliqui portus, vicique perexigui visuntur, quos commemorare non est necesse. In eadem extrema ad Orientem ora Liburnica videtur statuenda esse *Arausa*, quam Itinerarium viginti passuum millibus a Blandona non quidem recta regione, sed adjectis hujus littoris variis flexibus, & anfractibus, pedestri itinere necessario circumeundis, disjunxit. Illud hic admoneo, ne putes eamdem Arausam, atque Arausonam Ptolemaicam esse; hanc quippe inter mediterraneas Ptolemæus, illam inter urbes maritimas Antoninus annumerat. Ora Liburnica apud vicum S. Andreæ definit, inter quem & vicum S. Nicolai e regione oppositum terram pelagus sese penitus insinuat, longiusque introrsum progrediens, tres illos, quos supra dixi, lacus efficit, Sebenicensem, Proclianum, & Scardonitanum, cui ad dexteram assidet Scardona milliariis fere 12. a mari aperto in Boream distans: huc enim usque pelagus æstu motuque marino propellitur; quod e salso nimirum haustu accolæ intelligunt. In lacum Scardonitanum illabitur Titius Liburniæ terminus, idemque initium Dalmatiæ, qui æstuariis illis maritimis interfluens, directo cursu, celerique impetu ad mare defertur. Huc revoca de Titio flumine, quæ scripsimus paragrapho proximo. Quamvis pelago terræ superfuso tum Scardona, tum Sebenicum alluitur, tamen cum utraque civitas a mari aperto remota sit, neutram in numero urbium maritimarum

rum

Marginal notes: Aenona; nunc Nona. — Pausinus Plinii. — Jadera olim Romanorum colonia. — Jaderæ descriptio. — Blandona. — postea Bellegradum. — Arausa distinguenda ab Arausona Ptolemæi. — Titius Liburniæ terminus.

rum habendam esse existimamus.

Ora Dalmatiæ & pars tertia oræ Dalmaticæ.

Oram Liburnicam emensos excipit deinde ora Dalmatiæ antiquæ, duobus notissimis inclusa fluminibus, Titio & Narone, quam bifariam secant ostia Tiluri fluminis interjecta. Pars prior initium ducit ab oppido S. Nicolai, & variis intercisa æstuariis Orientem versus millia passuum fere duodecim excurrit; inde prominens in mare, ingentique ambitu curvata, Peninsulam quamdam, seu Promontorium efficit; etenim veluti quodam Isthmo, brevissimo illo quidem, sed milliaria fere septem in latitudinem porrecto adhæret continenti; cetera mari undique circumluitur, & passuum millia circiter triginta complectitur. Hanc esse arbitror, quam veteres dixerunt Hyllim Peninsulam; cujus positio dignosci ut possit, huc transcribi oportet, quæ de hac Peninsula Scylax, Schymnus, & Plinius scripserunt. *Post Liburnos gens est Illyriorum. . . . Sunt & hic Barbari, quos Lotophagos vocant, Hierastamnæ, Bullini, Hyllini, Bullinis contermini Hylli. Hi Hyllum Herculis filium conditorem suum asserunt; sunt autem barbari, habitantque peninsulam paullo minorem Peloponneso: post peninsulam littus directum accolunt. Bullini autem Illyrica gens est; enavigatur Bullinorum regio uno die longiori usque ad Nestum sinum.* Hactenus Scylax.

Hyllis Peninsula;

Terras deinceps adjacentes proxime
Illis Pelagones, & Liburni possident,
Queis Bullinum deinde adhæret natio,
Post hosce mox peninsula ingens Hyllica est,
Quæ Peloponneso compararier potest.
Sed oppida illic quindecim colere asserunt
Hyllos originis quidem Græcanicæ,
Quorum auctor Hyllis gnatus Herculis fuit;
Malo propinquorum tamen contagio.
Feruntur evasisse Barbari,
Ut asserunt Timæus & Erathosthenes.
Ac propter illos Issa nomine Insula est.

Hyllis dicta Promontorium Diomedis.

Hæc Schymnus in descriptione oræ maritimæ ad Nicomedem Regem Bithyniæ. Plinius vero lib. 3. cap. 21. tradit hanc Peninsulam vocari *Promontorium Diomedis*, propterea quod ad Promontorii, quam Peninsulæ speciem ac similitudinem propius accedat. Ab Diomede autem cognomen excepit, qui post cladem Trojanam, Illyrici oram prætervectus cum aliis in locis, tum hic sui nominis, suique ad hanc regionem appulsus monumenta illustria reliquit: *Liburniæ finis & initium Dalmatiæ. Scardona in amne eo*, (Titio) XII. M. P. a mari; *dein Tariotarum antiqua regio & Castellum Tariona, Promontorium Diomedis, vel ut alii Peninsula Hyllis, circuitu C. M. P. Tragurium &c.* Ex antiquis Geographis præter Scylacem, Schymnum, & Plinium, invenio neminem, qui Peninsulam Hyllim vel descripserit, vel nominaverit, quare hujus situm ac descriptionem apud alios, frustra investigaveris. Ex his autem perspicue intelligitur maximo in errore versari eos, qui putant Hyllis vocabulo apud laudatos Auctores Istriam designari; nam hi cum Istriam Istrosque seorsum ab Hylli peninsula Hyllinisque commemorent ac describant, satis declarant hos ab illis, & peninsulam a peninsula distingui, præterquamquod Hyllim ab Istria Liburnorum interjectu sejungunt; idque confirmat Eusthatius, qui ex Apollodoro, inter Hyllos hujus Peninsulæ incolas, & Istros, Liburnos constituit: *Post Hyllos Liburni & Istri*. Nihilo propius a veritate absunt, qui Peninsulam Hyllim censent illam esse, quæ ultra ostia Naronis ab Ortu in Occasum excurrit, vulgoque Promontorium Sabioncelli, seu Stagni dicitur, ab antiquis Peninsulam Nesti appellatam ferunt. Siquidem Hyllis Peninsulæ & adjacentium locorum descriptio a Veteribus tradita cum Stagni positione non cohæret. Scylax quippe regionem Bullinorum, apud quos est Hyllis Peninsula, ab Nesto sinu, ad quem pertinet Peninsula Stagni, itinere unius diei longioris sejunxit. Adde quod Scylax Hyllim posuit ante fluvium Naronem, ultra quem sita est peninsula Stagni. Schymnus prope ab Hyllinis, Hyllique peninsula statuit Issam insulam, quæ quamvis inde absit passuum millia amplius viginti, eam tamen prope *illos poni*, ut eum locum interpretatur Dalmata historicus lib. 1. cap. 4. *eo quia navigantibus antequam in prospectum Issæ perveniant, ex insularum impedimento, Hyllis non appareat.* Quare idcirco Schymnus propter Hyllos Issam esse scripsit, quia hinc facilis est, nulloque interjecto impedimento, apertus prospectus usque ad Hyllim, quo fit, ut si oculorum judicio standum sit, altera alteri propinqua esse videatur. Contra vero non solum duplo major est inter Hyllim & Stagnum distantia; sed insularum interjectus mutuum utriusque prospectum plane adimit. Plinius denique longissime ab Stagno Hyllim peninsulam summovet; utrique enim plures urbes gentesque interposuit.

Hyllis Peninsula neque Istria est,

neque Promontorium Stagni.

Hyllis longe minor est Peloponneso contra quam tradunt Schymnus & Scylax.

Verum enimvero quod Scylax & Schymnus tradunt, Hyllim *paullo minorem esse Peloponneso*, sive, *cum Peloponneso compararier posse*, id sane nullo modo conciliari potest cum Hylli nostra, seu cum Promontorio Diomedis, quod a Peloponnesi magnitudine mirum quantum abest. Sed neque cum Istria, neque cum Peninsula Stagni congruit Peloponnesiaca illa comparatio. Quare cum Hyllis tum nostra, tum Istrica, tum Stagnensis magnitudine sit longe minor, quam Peloponnesus, eadem responsione, quam aliis utriusque Geographi locis adhibuimus, diluere possumus id, quod e Schymno, & Scylace nostræ & aliorum sententiæ adversis ipsi nobis objicimus; nimirum laudatos scriptores vel hyberbolica loquendi formula more Græcorum usos fuisse, vel eam comparationem instituisse ex aliorum testimonio, quibus e longinquo prospectum captantibus hæc peninsula longe major visa est, quam si cognita illis ex ipsius accurata dimensione fuisset. Idem fere ante nos animadvertit ac docuit diligentissimus locorum illorum investigator lib. 1. cap. 4. *Græci præternavigantes, qui ipsius situs explorandi necessitatem non habuerunt, peninsulæ magnitudinem commenti sunt, & quindecim civitates eam habere, ut fertur, scripserunt; ex alieno tamen relatu, ipsismet, qui scripserunt, non probato.* Et paullo post hæc adjecit: *quod autem illam magnitudine parem Peloponneso tradant Græci, iis simile est, quæ de Istro in Jonicum confluente, & de Ponto Adriatico proximo, & cum ipso peninsulam faciente, referunt; in Peninsulæ autem formam vere existere hoc Promontorium gnaris locorum patet.* Cæterum si quis existimet apud Schymnum Hyllis peninsulæ vocabulo totam Hyllinorum regionem designari, is mea quidem sententia haud longe a verisimilitudine aberraverit: nam apud Græcos Cherronesi nomine, quo uterque scriptor utitur, non solum peninsulæ proprie dictæ, sed etiam regiones ad mare vergentes comprehenduntur, quemadmodum & Thracia, & Asia Minor Cherronesus appellatur. Quod si ita est, jure ab Schymno *ingens* dicitur, *Peninsula Hyllica*; & si tractus illius, quem Hyllini incolebant, amplitudinem spectes, haud inepte comparari potest cum Peloponneso; neque videtur incredibile eam oppidis omnino quindecim, & pagis longe plurimis habitatam fuisse. Hyllinos & Bullinos

vel Hyllis vocabulis universam Hyllinorum regionem subjecerunt.

llinos ejusdem generis populos fuisse, vel ipsa utriusque vocabuli affinitas, & similitudo declarat.

Hyllini & Bullini gens eadē

Erant hi oriundi a Pelasgis illis, quos Hyllus Herculis filius e Phæacia sive Corcyra insula in hanc regionem invexit, suoque vocabulo Hyllinos appellari jussit, a quibus nomen genusque Illyricum ortum esse diximus. Ex his, qui oram illam Liburniæ proximam incolebant, a Bobus Bullinos denominatos esse arbitror;

Unde Bullini dicti.

Bos enim Βῦς græce dicitur; eos siquidem Hyllus in aciem eduxit contra Mentores Liburniæ populos, quibuscum ipse, ut tradit Apollonius, pro bobus vel recuperandis vel adipiscendis egregie dimicans, in prælio occubuit. Ex hujus igitur belli causa nomen illis inditum est, quo a cæteris Hyllinis distingui cœperunt, unius prioris syllabæ variatione a vocabulo primigenio diversum. Itaque Hyllinam regionem bifariam dividi oportet, & quæ pars in Occasum spectat, Bullinis, quæ ad Orientem vergit, Hyllis sive Hyllinis attribui debet. Nam, ut Scylax, itidem Schymnus in describenda ora illa ab Occasu in Ortum more Geographico progredientes, Bullinos Hyllinis anteponunt;

Lotophagi & Hierostamnæ.

nisi quod Scylax Liburnis & Bullinis Lotophagos, & Hierostamnas, ab Schymno aliisque prætermissos interjecit, qui proxime ab ostio Titii in mare apertum influentis ante Bullinos oram incolebant. Quamvis autem regio Hyllinorum ab Titio flumine ad Drilonem usque antiquitus porrecta esset, eam tamen Scylax intra sinum Nestum, seu Tilurum contraxit; nam eum sinum Nestis, ac Maniis accolis adscripsit, qui antiquo posthabito Hyllinorum vocabulo, his novis aliunde adscitis nominibus appellari voluerunt; totam vero hanc regionem idem Scylax sub uno Bullinorum vocabulo subjectam unius longioris diei spatio naves prætervehi scripsit: *Enavigatur Bullinorum regio uno die longiori usque ad sinum Nestum.*

Hyllis nō amplius 30. millia passuum circuitu complexa.

Ad Peninsulam Hyllim ut sermonem referam; hujus dimensio in codicibus Plinianis mendo arithmetico subest; & pro nota C tres alias arithmeticas notas videlicet xxx. substitui oportet; neque enim amplius triginta millia passuum hæc peninsula circuitu complectitur; multis illa sane angulis & anfractibus incisa est, quorum rationem si habendam putes, plura quidem, quam triginta milliaria, ejusdem ambitus comprehendit, sed adhuc a Pliniana illa dimensione longissime abest. Huic littori usque ad ostium Nesti seu Tiluri producto has urbes sive oppida apponunt, Plinius *Tragurium civium Romanorum, marmore notum, Sicum in quem locum D. Claudius veteranos misit, Salonam Coloniam;* Ptolemæus omisso Tragurio, quam urbem regionemque inter insulas annumerat, *Sicum, Salonæ Coloniam, Epetium;* Antoninus *Pratorium M. P.* xxx. scilicet ab Arausa postrema Liburniæ civitate, *Tragurium M. P.* XVI. *Salonas M. P.* XIII. Conradus Peutingerus non ille quidem Auctor, sed inventor veterum illarum Tabularum, quæ ab sub inventore dictæ sunt Peutingerianæ, *Ad Pratorium* XX. *Loranum* XV. *Tragurium V. Siclis* VIIII. *Salonam* IIII. *Epetium*. Inter Itinerarium Antonianum & Tabulam Peutingerianam hoc interest, quod numerus milliarium in hac quidem designat distantiam locorum, quibus interjectus est; in illo autem significat quantum distet locus, cui appositus est, a loco antea nominato. De numero milliarium alicubi discrepant; nam auctor Tabulæ Peutingerianæ Prætorium inter ac Loranum viginti, Loranum inter ac Tragurium quindecim milliarium distantiam interposuit, quæ simul collecta triginta & quinque milliarium summam efficiunt. Auctor vero Itinerarii, Lorano prætermisso, Prætorio Tragurium non amplius sexdecim millia passuum distare scripsit; hunc autem illi præferendum censeo; cum enim adhuc extent tum vestigia Prætorii, quod nunc dicitur Tragurium vetus, tum civitas Tragurii eodem, atque olim erat, loco posita, utriusque distantia fere est sexdecim milliarium, aut certe ad hunc numerum proxime accedit, contra vero a numero Peutingeriano longissime abest. De spatio milliarium inter Tragurium, & Salonas interjecto levior est, & unius tantum milliaris discrepantia. Itinerarium Tragurio Salonas tredecim, Tabula Tragurio Siclis v. hinc Salonas novem annotant. Jam vero singulas urbes sive mansiones percurramus. Hyllis Peninsula vicis admodum paucis frequentatur; in extrema ejus inter Ortum ac Meridiem regione oppidum erat, cui Prætorio nomen, nunc Tragurium vetus appellant; ejusque ibidem loci adhuc vestigia cernuntur.

Prætoriū.

In antiquis Tabulis, quæ rationes itinerum dimensas ac distributas exhibent, multa reperies ejusdem nominis oppida; & in Tabula Peutingeriana, præter Dalmaticum, de quo nunc agimus, duo sunt Prætoria Pannoniæ superioris, alterum viæ, quæ Æmona Sisciam, alterum viæ, quæ Siscia Sirmium ducit, impositum.

Portus S. Michaelis.

Huic nostro Prætorio maritimo subest egregius portus, tutissimusque ab omni undarum, & ventorum injuria, objectu insulæ S. Michaelis, a qua portus ipsemet cognomen accepit, quamvis vulgo etiam *Mirara* dici soleat. Is navibus cujuslibet generis facilem æque ingressum atque egressum præbet, estque nautis veluti a natura paratum opportunumque perfugium ad vitandas tempestates, ac procellas, quæ in illo maris tractu existere solent;

Syrtis Hylli adjacens.

nam præter syrtim admodum periculosam in angulo Peninsulæ fere extremo ad Occasum, ubi fluctu trahente modo arenæ dehiscunt, modo in aggerem cumulantur; undæ impetu Titii ab dextera, Tiluri & Naronis ab sinistra in mare influentium vehementius impulsæ, & ex ambobus peninsulæ lateribus procurrentes, adversisque subinde agitatæ ventis, fere perpetuo inter se acerrimeque confligunt. Quare naves, quo vesanos illius Promontorii furores atque impetus, syrtisque pericula quam maxime declinent, in altum porrectæ longissime recedere solent a terra; si quando tamen eas ab Orientis partibus profectas, eoque in mari deprehensas gravior tempestas invadat, illis præsto est, quem dixi, portus, quo se recipiant; neque antea egrediuntur, quam post sedatam tempestatem, & mare fiat pacatius, & secundi aspirent venti, quorum propitio impulsu longius a promontorio syrtique porrectæ sine ulla offensione, periculove cursum teneant. Hæc omnia fuse diligenterque descripsit Historicus Dalmata de Reg. lib. I. cap. 4. neque committendum censeo, ut hic ejus descriptio longiuscula illa quidem, sed perspicua & accurata desideretur:

Descriptio Hyllis seu Promontorii Diomedei.

Hoc promontorium quamvis neque in mare admodum porrectum sit, neque, præter unicam syrtim, quidquam omnosum habere videatur, tamen a nautis experientia edoctis adeo timetur, ut in præternavigatione totius Adriatici, nusquam majori cautela sibi opus esse existiment, quam ibi, ubi (cum in medio sinus Adriatici situm sit loco) maximus fluxus, & velocior, quam in quibuscumque aliis ejusdem sinus locis existit; nam mare, quod per Venetorum stagna reciprocando, stato sex horarum spatio ad evidentiam, certamque mensuram crescit, & decrescit; circa dictum Promontorium insensibili pene decremento, vel incremento, velocitate tamen summa, & incer-

titu-

titudine nautis formidabili fertur, quibus accedit aquarum motus velox, una ex parte a Titlo, ex altera vero major & velocior a Tiluro, & Narone fluminibus procedens, & inter Insulas & continentem, quasi per canalia contrario cursu ad syrtim in extremo Promontorii angulo sitam, perveniens, ubi invicem pugnant non solum aquæ, verum, quod mirabilius est, sæpe sæpius venti contrarii hinc inde ad syrtim usque simul pervenientes; naves vero plenis velis ex contrariis partibus illuc delatæ, vento repente destitutæ, vorticibus aquarum exponuntur; & si Auster superveniat, incredibile pene est, quam ingentes undæ syrtim verberent, immanesque vortices prope eam oriantur; ob id præter cautelas, quas ubique adhibere nautæ solent, circa hoc Promontorium existentes, antequam e portu solvant, diligenter omnia perscrutari coguntur, ut eis tuto pertransire liceat, ventoque propitio flante, longe ab ipsa syrti navigant, eo quia, quo ab ea longius, eo aquarum vis reciprocatioque remissior est: inde Peninsula hæc, sive Promontorium celebre evasit, Diomedisque appellationem sortitum est, testem, ut ex loci natura concipere licet, rerum ab eo gestarum. . . . In ea Peninsula sicuti xv. civitates fuisse Græci commenti sunt; ita nullibi civitatis ullius vestigium apparet, præter rudera Prætorii ab Antonino & Tabulis Peuting. memorati, in Peninsulæ orientali parte siti, quod quadratæ structuræ fuisse, forumque in medio formæ eclipticæ habuisse, porticibusque circumdatum, & cisternas in angulis, pro aquarum, quibus situs indiget, necessitate supplenda, ruinæ demonstrant. Illud sicuti ad navigantium tutelam in portu deserto, sed a Romanis frequentato ædificatum censeri debet; ita portus ipse quibuscumque Illyricæ continentis portubus commodior existit; facilem etenim ingressum, tutam stationem, prospectum in altum mare, facillimumque egressum cujuscumque generis navibus præbet; ita ut ad Promontorii pericula vitanda, proximum a natura refugium paratum videatur; qui ab insula, ex opposito ipsum ab undarum injuria tutante, S. Michaelis Archangeli nuncupari solet, indigenarum tamen vocabulo Mirara dicitur.

Isthmus peninsulæ inter duos sinus.

Isthmus peninsulam Hyllim continenti annectens inter duos sinus interest, quorum alter ab Occasu Stolpona dicitur, nomen ab vico, cui adjacet, mutuatus; alter ab Oriente, Bussigline dictus prope villam ejusdem nominis, quam hujus regionis incolæ abhinc duobus sæculis ædificarunt, quo se a Turcarum incursionibus reciperent, eamque veteri vocabulo Bussillinam nuncuparunt, hodieque aliquot focis habitatur, & Bussiglinem vulgus appellat. Hæc regio supra Peninsulam ad Septemtrionem in Tabula Peutingeriana inscribitur *Bullinia*. Uterque sinus nautis vectoribusque id commodi affert, ut qui Promontorii syrtisque periculis se committere non audent, iis alteruter pateat, quo subeuntes navim ad terram appellunt, & terrestri itinere Isthmum emensi ad sinum oppositum cum pervenerint, navigium iterum conscendunt; atque insulas inter oramque prætervecti reliquam navigationem cautius ac tutius conficiunt. Hæc ex eodem Historico Dalmatiæ cognosci licet, iterumque transcribere non piget: *Sinus ex utraque parte Isthmum efficientes, ac circumjacentia loca, adeo saxosa, & sterilia sunt, ut ab antiquo deserta, vix a solis pastoribus, piscatoribusve adita fuisse censeri debent; quæ nunc quoque nautis incognita essent, nisi 150. abhinc annis Bullini & Hyllini simul convenientes, & Turcarum vim fugientes, in intimo communis Orientalis sinus litto-*

Isthmi & Sinus utriusque descriptio.

re villam exstruxissent, quam veteri quoque ac communi ejus vocabulo sinus Bassillinam nuncuparunt, ut in patriæ Chronico latius; prout alia ex parte ad fauces Occidentalis sinus Stolponæ (sive Strapini dicti) villam aliam supra insulam a cornibus dictam fundarunt: quarum commodo, qui Promontorii pericula fugiunt, marisque agitationem ac nauseam vitant, alterutrum sinum adeunt, & per isthmum terrestri itinere incedentes ad alterum sinum deveniunt, pacatiori deinde mari inter insulas procedentes, abindeque Peninsulam, sinusque ipsos notos effecerunt. Sinus Bussillinæ inferius ad Meridiem latus exserit se in mare instar cujusdam Promontorii, in quo Loranum Tabulæ Peutingerianæ situm fuisse nullum quidem veterum ædificiorum, sed antiquæ appellationis vestigium quodam indicat; is siquidem locus *Laurecina* dicitur; quod nomen ex vetusti vocabuli depravatione ortum esse videtur; Loranum.
Lauricinæ enim cum *Lorano* affinitas aliqua & similitudo intercedit. Hinc mille passuum circiter quinque situm est Tragurium, civitas pervetus Tragurium.
ac nobilis, quam ab Issensibus conditam esse docuit Strabo, oppidum civium Romanorum vocat Plinius, & ob marmoreas fodinas notum olim ac celebre fuisse testatur. Strabo, Mela, Ptolemæus Tragurium statuunt in insula ejusdem nominis; sed Plinius, Antoninus, Auctorque Tabulæ Peutingerianæ annumerant inter urbes continentis, cui angustissimo quodam isthmo annectebatur, quemadmodum Auctor monumentorum Traguriensium, aliique animadverterunt; quare quam reipsa Peninsulam esse aliis exploratum fuit, alii, quorum observationem notitiamque subterfugit tenuis ille isthmus, insulam esse censuerunt. Constantinus Porphyrogenitus de Admin. cap. 29. cum insulam eam vocet, fatetur tamen aggere quodam intermedio cum littore conjungi. *Urbs Tetragurium parva quædam in mari insula est, angustissima cervice ponticuli instar ad terram usque porrecta, qua oppidani in urbem transeunt.* Isthmo posterioribus temporibus perfosso, pons lapideus interjectus ab urbe ad continentem transitum præbet. Tragurio objacet a Meridie insula Bubua, sive Boa, ponte itidem cum urbe ipsamet conjuncta, hujusque objectu portus efficitur tutissimus idem, & navium ingentium capacissimus, ad quem duobus ostiis accessus patet. Ab Tragurio quarto ferme lapide in Ortum disjungitur Sicum, Sicum a Sibenico diversum.
urbs perantiqua, quam Plinius & Ptolemæus commemorant, Tabula Peutingeriana Siclim vocat, ejusque jamdudum eversæ rudera etiamnum visuntur. Hunc locum fertili solo ac peramæno, cælo salubri ac temperato; veluti quietis honestique otii sedem Claudius Augustus veteranis, emeritaque militia perfunctis, remunerationis ergo destinavit. Errant vel maxime, qui Sicum inter ac Sibenicum nihil interesse existimant, nisi antiqui vocabuli depravati litterisque aucti variationem; Sicum enim veteres ad mare inter Tragurium & Salonam locarunt; hinc vero longissime abest Sibenicum ad sinistram Titii fluminis procul a mari positum; quam urbem post declinationem Imperii a Chrobatis ædificatam ferunt. Ultra Sicum pelagus oram continentem intersecans, ostioque late deducto terram penitus irrumpens, portum sinumque Salonitanum efficit, ad cujus caput assidet Salona, civitas quondam amplissima, eademque Salona.
Colonia Romanorum, manu ac natura munita, quæ pulchritudine tectorum ac frequentia, commercio, divitiis, civium & incolarum numero cum præcipuis Imperii Romani urbibus haud immerito conferri potest. De Salona cum alibi plura dictu-

dicturi simus, ea hic describendo præoccupare supervacaneum censeo. Infra Salonam ad Meridiem littori adjacet Spalatum, ex palatio quondam Diocletiani civitas præclara in primis ac nobilis, a Salonitanis amissa patria profugis exstructa, & in locum eversæ Salonæ substituta; antiquis mœnibus ac propugnaculis septa, civibus admodum frequens, & affluens rerum omnium copia, eademque instructa portu egregio, qui facilem aditum, commodamque stationem cuilibet classi naviumque multitudini præbeat. Abest Salona passuum millia circiter quatuor, vel tria; indeque sedes Pontificia Metropolitana, Dalmaticæque ecclesiæ principatus, cum omnibus ecclesiasticis privilegiis atque ornamentis Spalatum concessit, quæ urbs ob eam causam altera Salona vocari solet. Haud longe ab urbe Occasum versus exiguum promontorium eminet, ubi visuntur vestigia veteris cujusdam fani sane magnifici, quod Dianæ cultu ac nomine consecratum fuisse cognosci potest e Tabula Peutingeriana, in qua is locus *ad Dianam* inscribitur; nunc ibidem extat Templum S. Georgii, & locus Promontorium Marglianì nuncupatur. Salona in Meridiem & Spalato in Orientem æquali spatio distat Epetium, oppidum maritimum, olim neque infrequens, neque ignobile, cujus meminere Ptolemæus & Tabula Peutingeriana, quæ eidem portum *Epitium* adjecit. Sæculo septimo ab Avaribus exciso cum Salona funditus corruit; nunc prope ab ejus ruinis vicus est exiguus, quem Zarnounizam nuncupant eodem vocabulo, quo & fluvius præterfluens denominatur. Hinc ad quintum milliare progressis occurrunt ostia Nesti seu Tiluri, nunc Cetinæ fluminis, quibus ad dexteram adjacet vicus maritimus, cui ab S. Stephano inditum est nomen.

Spalatum. — Ad Dianam. — Epetium.

Itaque ab ostiis Tiluri pars quarta oræ Dalmaticæ incipit, quæ ad Naronis usque ostia millia passus fere sexaginta producitur. Hic littus paullulum in Septemtrionem recedens sinuoso ambitu curvatur; & duobus quasi brachiis, altero ad ostium Tiluri modice exserto, altero ad Naronis ostia longius exporrecto, sinum Narentanum complectitur. Hunc sinum, quod Nesti & Manii vetustissimi populi circumcolerent, Nestum & Manium Scylax appellavit. *Post Nestum flumen, sinuosa navigatio est, vocatur autem totus hic sinus Manius, qui uno die circumnavigatur.* Huic oræ duas urbes imposuit Plinius, *Piguntias*, & *Rataneum*, duas itidem Ptolemæus *Piguntium*, & *Oneum*, quod Rataneum Plinianum esse arbitror. Tabula Peutingeriana Piguntium omittit, Oneum ab Epetio VII. M. P., Inaroniam ab Oneo XII., & septem distans inde milliaribus tertium quoddam oppidum anonymum adscribit. Antoninus prætermisso secus oram itinere, iter a mari remotum, quod est Salonis Dyrrhachium, dimetitur. Piguntium ad sinistram Tiluri haud longe a mari ibidem situm fuisse Geographi censent, ubi Almissa est castellum arduæ rupi impositum, quod & loci natura, & munitiones adjectæ ab inopinis hostium aggressionibus egregie tuentur. Hinc haud longe abest Oneum, si fides habenda sit Tabulæ Peutingerianæ, quæ hoc oppidum ab Epetio passuum millibus haud amplius septem disjungit, idem fortasse ac Rataneum a Plinio commemoratum; quamvis aliqui Rataneum Plinianum longius in Ortum rejiciant, & ibidem loci constituant, ubi nunc est Macarsca. Sequitur Inaronia, cujus nemo veterum mentionem fecit, præter conditorem Tabulæ sæpius laudatæ, apud quem Oneo, & Inaroniæ millia duodecim interposita sunt: inde autem septimo milliario abest aliud oppidum in eadem Tabula pictum, cui nullum positum est nomen; ab eoque proxima sunt ostia cujusdam fluvii, quem ibidem Drinum appellatum invenies, ab Occasu longissime, dupliciqne deductum alveo satis amplo, & supra fontes Tiluri in unum coeunte. Atqui cum tres amnes fere cognomines superiori paragrapho a nobis sint descripti, Drinus, Drinassus, & Drilo, ex his nullus est, qui ad hunc locum transferri possit. Nemo non videt in hac tabula, quanta jamdudum facta sit labes, & quam multas in eam depravationes inscitia, vel incuria veterum Amanuensium invexerit. Cæterum antiqua illa oppida abhinc multis ætatibus aut clade bellica, aut injuria temporum ita prorsus obruta sunt, ut ne vestigia quidem appareant, unde illorum positio dignosci queat. Nunc ora illa frequentibus & nobilibus pagis oppidisve habitatur, quos nominatim persequi haud operæ pretium esse duxerim. Unica est civitas non incelebris, præalto loco eminens, cum portu sane optimo, eademque Episcopali sede insignis, quam nunc Macarscam vocant, Mocrum veteres Slavi dixere; & Rataneum Plinianum esse quidam arbitrantur. Exinde ora hæc paullatim deflectitur, & magis magisque ad Meridiem vergens triplici Naronis ostio definitur. Naro enim, ut diximus, tribus ostiis in eum sinum prorumpit, qui ab eo Naronianus, sive Narentanus cognominatur. Quinque enim a mari passuum millibus in duos alveos diductus insulam efficit, cui nomen est Opus, insulæque caput arx insidet ejusdem nominis, superiori sæculo exstructa, & firmissimis mœnibus ac propugnaculis munita; e dextero autem alveo, propius a mari amnis exundans, tertium sibi alveum aperit, quo influens, auctusque aliis aquis dextrorsum confluentibus, in mare delabitur.

Ab ostiis Tiluri pars quarta oræ Dalmaticæ. — Sinus Narentanus olim Nestus & Manius. — Piguntiæ & Rataneum. — Piguntium, ubi nunc Almissa. — Oneum & Rataneum fortassis idem oppidum. — Inaronia. — Macarsca. — Opus insula & Arx.

Post ostia Naronis incipit pars quinta oræ Dalmaticæ, & usque ad ostium Drilonis producta passuum millia circiter centum & sexaginta longitudine comprehendit. Ab ostiis Naronis Orientem versus millia passuum quinque primum excurrit, ac totidem postea ad Meridiem declinat; tum e directo littore exserens se longissimo excursu, in Occasum procurrit. Hæc est, quam vocant Peninsulam Stagni, vulgo Sabioncellum; olim dictam ferunt Peninsulam Nesti, ab Nesto sinu, quo a Septemtrione alluitur. Falluntur enim vero, qui huic loco sive Oneum Ptolemaicum, sive Oeneum Livianum inscribunt; hoc enim abest longe terrarum in confiniis Macedoniæ, cujus potiundi causa Perseus copias illuc deduxit, Livio teste, quod transitus & perfacilis esset in Illyricum, & ad Labeates, ubi Gentius regnabat; illud vero alterum nominis fere ejusdem oppidum Ptolemæus inter Peguntium & ostia Naronis locavit, & milliaribus non amplius septem ab Epetio Tabula Peutingeriana disjunxit. Peninsulam Stagni montes ab Ortu perpetuis in Occasum jugis porrecti intersecant. Sinus Naronianus a Borea, fretum ipsum, Melitamque insulam interfluens ab Austro alluunt; millia passuum circiter nonaginta circumscribunt. Multo longior est, quam latior; & quo magis in Occasum extenditur, eo magis in arctum coit, desinitque in angulum Orienti, Phariam inter Corcyramque insulas, obversum, similitudinem referens speciemque trigoni oblongi. Latus in Septemtrionem spectans ab incolis domiciliisque fere vacuum est atque desertum; alterum latus Soli meridiano objectum quinque vicis sive oppidis non infre-

Pars quinta oræ Dalmaticæ, idest Illyrici proprii. — Peninsula Stagni. — Stagni descriptio.

infrequentibus habitatur; isthmus vix tria milliaria latitudine complectens, Orientemque prospiciens, basis instar obtinet, ubi sita est civitas

Civitas Stagni.

Stagni, unde cognomen Peninsulæ obvenit, cui & nobilitatem conciliat sedes Episcopalis, & portus egregius mirificas utilitates affert. Post isthmum, cujus nexu Peninsula Stagnensis continenti adhæret, ora hæc omnis paullulum in Meridiem inclinans Orientem versus longissime protenditur; plures identidem sinus aperit, modo aliquantulum prominet, modo introrsum recedit, variisque flexibus & anfractibus intercisa est.

Ora Stagn.

Inter ostia Naronis & Epidaurum nullas urbes maritimas neque Plinius, neque Ptolemæus recensent; ratioque ac dimensio terrestris secundum mare itineris abest ab Itinerario Antonini in editionibus Veneta ac Florentina, quæ nobis ad manum fuere, cum alias videre non licuerit. Tabula Peutingeriana eidem oræ hæc oppida urbesque apposuit: Ad *Turres*, *Diluntum*, *Parduam*, *Adilichiam*, *Asanum*; quæ vocabula germana ne sint, an depravata judicari nequit, cum cæteri scriptores hæc loca silentio præterierint, e quibus, recte an secus eorum nomina Auctor Peutingerianus expresserit, cognosci posset; cæterum & loca & vocabula illa vetustas penitus abolevit.

Cujus oppida erant, Ad Turres, Diluntum, Pardua, Adilichia, Asanum.

Ab urbe Stagni milliaria fere undecim sunt ostia Arionis fluvii, quem nunc Omblam dicunt, & portus sane tutus nautisque percommodus, cui a S. Cruce nomen est, vocarique etiam solet portus Gravosæ, ab antiquis populis Agravonitis hujus oræ accolis, quorum meminit Livius.

Portus Gravosæ.

Ab Narone ad flumen Arionem unius diei navigationem esse scripserat Schymnus; sed propter circuitum Peninsulæ Nesti interpositæ, vereor, ut intra spatium unius diei ea navigatio confici possit. Supra portum a Septemtrione situs est pagus S. Stephani; infra vero ad Meridiem pagus S. Martini, duobus fere milliaribus distans. Hinc passuum millibus fere quatuor distat Ragusium, urbs & natura, & situ, & descriptione ædificiorum, & pulchritudine in primis nobilis; cui & subest portus celeberrimus, ac plenissimus navium, quo mercatorum concursus undique fieri solent ad merces omnigenas sive exportandas, sive importandas; & imminet arx loco excelso præruptoque imposita cum loci natura, tum bellicis operibus egregie munita. Eadem est caput ac Metropolis Reipublicæ Ecclesiæque Ragusinæ.

Ragusium.

De hac urbe ac Republica hæc litteris prodidit Palladius: *Ragusium urbs sacris profanisque ædibus ornatissima, & argenti aurique ditissima, quæ inter tria Imperia Venetorum, Pannonumque, & Turcarum constituta, privata sorte degit, ut antiquitus in Asia inter Parthos Romanosque Palmyra. Pendit tamen annuum Turcarum Regibus tributum. Verum hæc, ut reliquæ Illyrici urbes, in patritios plebejosque divisa est, ita tamen ut soli patritii, summotis plebeis, rempublicam administrent: in qua quidem non modo leges, sed etiam magistratus Venetis persimiles habent; cujus rei originem hanc fuisse comperi. Cum enim Ragusinorum Reipublicæ, quantulacumque est, fundatores eam posteris undique munitam tradere vellent, & Venetam Rempublicam legibus & moribus potius divinis, quam humanis institutam cernerent, illam sibi in omnibus imitandam proposuerunt. Verum procedente tempore, cum id quoque cognitum foret Venetos mercatura ditescere, eos hac quoque in parte imitari voluerunt. Hinc est, quod nulla Europæ pars adeo abdita est, ita advenis infesta, ut in ea Ragusinos non invenias negotiantes. Habebant annis superioribus, cum ante Senatus Veneti decretum jure suo, quotcumque vellent, navigare possent, naves amplius trecentas, quas mercibus onustas in diversas orbis partes ad quæstum mittebant; sed longum foret, si omnia commemorare vellem. Unum tamen non prætermittam, quo intelligatur, quanta sit Ragusinorum severitas & in liberis educandis diligentia: non enim sinunt in sua urbe ludos esse, nisi litterarios; si gladiatores saltatoresque accesserint, subito ejiciuntur; ne juventus, quam litteris dumtaxat, aut mercaturæ vacare volunt, hujusmodi fœditatibus corrumpatur.*

Descriptio Ragusii.

Ab Ragusio sexto ferme lapide Epidauri, sive Epituari antiquæ Romanorum coloniæ vestigia visuntur; nunc vicus est perexiguus, quem vetus Ragusium vocant; nam qui putant Ragusium supra laudatum esse vetus illud Epidaurum Græcis pariter Latinisque litteris celebratum, eos falsitatis arguunt, tum antiquæ magnæque urbis rudera, quæ adhuc ibidem extant, tum lapides indidem effossi, inscriptique: COL. EPIDAURUM. Tres sunt urbes, quibus Epidauro nomen fuit; una apud Illyrios, de qua nunc agimus; altera in Peloponneso apud sinum Argolicum; tertia itidem Peloponnesiaca in Argia regione ad sinum Saronicum, quæ ab delubro Æsculapii ibidem summa religione culti, celebritatis ac nominis causam accepit, ut Plinius docet. Similitudo nominis plerosque, ut fit, in eum errorem induxit, ut neque nostrum ab reliquis duobus Epidauris satis distinguerent, & præterea delubrum Æsculapii, cui figuram speciemque Serpentis affingere veteres solebant, ad Dalmaticum ab Argivo Epidauro transferrent. Regionem circa Epidaurum Dalmatiæ feracem fuisse serpentum tradunt; id quod Poetis fortasse causam præbuit fingendi Cadmum apud Illyrios in serpentem esse conversum. Utri vero, nostrone, an Argivo Epidauro adscribendus sit *Serpens Epidaurius* apud Horatium, statuere non ausim. *A Narona amne C. M. P. abesse Epidaurum Coloniam* scripsit Plinius, sed vereor, ne nota illa arithmetica mendo subsit, cum inter Naronem & Epidaurum duplo minor sit distantia.

Epidaurus col. Rom.

Haud longe ab Epidauro exiguum est Promontorium, ubi rupes quædam excelsæ ac præcelsæ eminent, quæ Cadmi, & Harmoniæ saxa templumque Scylax appellavit. In hac enim regione Cadmum regnasse perhibent; ibique & sepulchrum, & fanum Cadmi ejusque conjugis Harmoniæ, aliaque utriusque monumenta antiquitas fabulosa ostentabat, quæ Historicus Dalmata versiculis ex Apollonio, & Nicandro prolatis illustravit: *Ibi rupes, & prope eas antrum ingens existunt, in quo antro Serpentes fuisse posteriorum quoque temporum fert opinio; ibique Cadmum in Serpentem mutatum, nec non tumulum ejus, fanum, & oraculum extitisse commenti sunt Græci, de quo Apollon. Argonaut. 4. de Colchis: Hi juxta Illyricum ex profunditate nigrum flumen, ubi Harmonia est, & Cadmi bustum, turrim excitarunt Encheleensium inquilini; quod inter Naronem & Drilonem ponere videtur Nicander in Theriacis.*

Saxa Cadmi & Harmoniæ.

Accipe & octipedem raptum de flumine cancrum,
Lacte novo terito, tum natam Naronis irim
Marginibus, quaque Illyricis Drilo perfluit agris,
Harmoniæque & Sidonii frondamina Cadmi
Pascua, ubi gemini serpunt per rura Dracones.

A Saxis Cadmeis milliario fere undecimo, pelagus diductis utrinque littoribus ostium satis amplum sibi aperit, quo influens, introrsum longius, quam latius expanditur, & sinum, quem so-

Sinus Catarensis. vocant Catarensem, efficit, cujus longitudo ab Occasu in Ortum millia passuum circiter quindecim protenditur; inde autem angustis ad Septemtrionem faucibus subiens, alterum minorem sinum longius itidem quam latius productum efficit, quem Canalem Catarensem nuncupant. Hic superior ad Boream, ille inferior ad Meridiem sinus rite cognominari potest. Utrumque sinum Rhizonicum antiquitas appellavit. In olim Rhizonicus. angulum ab Occasu ferme extremum sinus superioris ab arduo colle imminet Rhizinium perantiqua civitas ac nobilis, quam Plinius vocat *oppidum civium Romanorum*, qui ab Scylace Ῥίζοῦς, a Strabone Ῥίζων, a Livio itidem *Rizon* appellatur. Ptolemæus, Ῥίσινον, Rhisinum vocat, & ordine præpostero Rhisino Epidaurum postposuit. Nunc Rhisanum vulgo dicunt, & quamvis de antiqua amplitudine ac magnificentia vel plurimum amiserit, jus tamen nomenque civitatis retinet, tituloque Episcopali alias ornabatur. Ab ea totus sinus olim denominatus fuit Rhizonicus. Rhizinium, nunc Rhisanus.

Prope alterum ejusdem sinus superioris angulum assurgit Ascrivium, arduo & prærupto, sed declivi a Meridie loco impositum, Romanorum quondam oppidum sane inclytum, quod ἀπὸ τῦ καταρρεῖν, idest a defluxu aquarum, Porphyrogenitus Decateram nominavit, hodie Catarum vocant. Est civitas Episcopalis, eademque arcem habet invictissimam, quam a Septemtrione inaccessæ & confragosæ rupes inexpugnabilem reddunt, a Meridie difficiles ascensus, & firmissima propugnacula egregie communiunt; de qua Palladius: *Sub prærupti montis cacumine consurgit Ascrivium, quondam civium Romanorum oppidum, quod nunc, propter aquarum, quæ ex alto defluunt, descensum, Catarum vocari constans est opinio. Erat annis superioribus Ascrivium, antequam Turcæ proximas regiones occupassent, celebre emporium negotiantibus hinc maritimis, inde mediterraneis, eo confluentibus: ex qua quidem re oppidani abunde ditabantur; & Veneti, in quorum ditione locus est, magna vectigalia capiebant. At Turcis loca vicina tenentibus cuncta cessarunt. Arx in supradicti montis vertice sita a Septemtrione penitus invia est, cui a Meridie ducto utrinque per ardua muro urbs ipsa apte conjungitur ambitu stadiorum non amplius duodecim.* Inter Ascrivium & Rhizinium, hinc propius, quam illinc distans, ad sinum eumdem situm est oppidulum, cui nomen est Perasto: impositum dixerim a Pirustis antiquis Illyrici populis, nisi eos hinc longe summotos Macedoniam versus prope Drilonem constitueret Ptolemæus, & Cæsar Illyricæ Romanæ provinciæ finibus eosdem excludere videretur, cum scripsit, finitimam partem provinciæ horum incursionibus vastatam fuisse. Ad dexteram sinus inferioris inter Occasum & Septemtrionem assidet Castrum novum, quod Conigradum appellant, tumulo impositum devexo in eumdem sinum oblonga forma: mænia cingunt antiquæ structuræ, cum turribus crebris. Partem superiorem ab inferiore disterminat murus; illa locum ac nomen arcis obtinet, clivo alto ac præcipiti impositæ. Ab Rhizinio amplius septem, ab Ascrivio circiter tredecim passuum millibus distat. Hujus oppidi situm, formam, & munitiones accurate descripsit Auctor Topographiæ magni Regni Hungariæ: *Castrum novum anno 1373. a Bosnensi Rege Zuartko exstructum, a Catarensi urbe, ad cujus sinus initia locatum est, non plus tribus milliaribus Germanicis sejungitur. Muro ad 100. passus in longum porrecto duas in partes dirimitur; superiorem scilicet, & inferiorem civitatem, verius in civitatem, & arcem. Illa turriculis quibusdam, ea imprimis ex parte, quæ petræ a dextris opportune adhærenti incumbit, utcumque roboratur, quas tamen terræ motus jampridem mutilarunt: hæc vero, quam incolæ Conigradum appellant, muro in quadratam formam ab arce vix 300. passibus circumducto, fossa item valloque pollet, sed firmitudinis plurimum debet rupibus, quibus non tam supereminet, quam undique vallatur.* Ascrivium nunc Catarum. Perastum oppidum. Castrum novum.

Prope ab ostio sinus Rhizonici ad sinistram erat olim oppidum *Rosan*, quod a Saracenis nono sæculo captum tradit Cedrenus, imperante Basilio; nunc est pagus perexiguus, cui a S. Maria *de Rosis* nomen est. Exinde montes, continuatis jugis ab Occasu in Ortum porrecti, littus insident; quod nullos quidem habet vicos, duos tamen portus, seu potius receptacula navium pandit, patetque aperto mari, nudum ab insulis atque indefensum; eo quippe tractu maritimo una omnino, eaque parva littori objacet insula, quam Janizzam vocant. Ab ostio sinus Rhizonici passuum millibus fere sexdecim, rursus ora Dalmatica late panditur, aditumque amplissimum pelago influenti præbet, qui penitus terris interfusus, euripum nobilem efficit, trigono haud absimilem, cujus angulus superior Septemtrionem respicit; basis mari a Meridie incumbit; unum vero latus ad Orientem, alterum ad Occidentem spectat. Huic lateri occidentali apposita est *Butua* Plinii, Βυθόη *Buthoe* Scylacis & Stephani, Βουλούα Bulua Ptolemæi, hodie Budoa; olim perillustre emporium ab Arione fluvio unius diei navigatione disjunctum, auctore Scylace, idemque oppidum civium Romanorum Plinio teste. De quo auctor Topographiæ Magni Regni Hungariæ, *Butua*, inquit, *hodie Budoa, Ptolemæo Bulua nobile olim Illyricæ oræ emporium. A variis bellorum casibus, quin & terræ jactatione præcipue an. 1667. labem passa, postremum anno 1686. a Scutarensi Bascia multis instructo copiis periculum subiit; quod tamen Cornelii belli ducis eo cum classe advolantis virtus feliciter depulit. Habet autem civitas hæc præsidii plurimum ab arce, quæ eidem impendet. Inter ornamenta Episcopatus, qui in veteribus Catalogis Buduaniensis nomine subinde indigitatur, & Ragusiensi olim, nunc Antibarensi Metropolitæ subest, dignitatem recenset.* Infra ejusdem, quod diximus, trigoni latus Orienti obversum adjacet mari vicus Pastrovichiorum neque infrequens, neque ignobilis; unde passuum millibus fere tredecim in Ortum abest Antibarium, urbs priscis ignota, quod sæculis posterioribus condita fuerit, e regione Barii civitatis Apuliæ, a qua denominata est, quasi contra Barium. Elato, & saxoso clivo incumbit, paullulum a mari remota; jure gaudet tituloque Archiepiscopali, huc e Dioclea eversa translato. Sequitur Colchinium oppidum sane perantiquum, quod a Colchis exstructum ferunt, a quibus & nomen accepit; Prisci dixere Olchinium, vel Olcinium, unde populi Olciniates; nunc vocant Dulcignum. Antibari distat ad decem milliaria. Urbem extremo littore sitam cingunt mænia præaltæ rupi abscissæque imposita, & sicubi minus difficilem aditum hæc præbeant, murus tuetur ab lato admodum fundo in sexaginta pedum altitudinem editus; arx quoque impendet fastigio rupis applicata verso in Septemtriones, quæ munitionibus suis fere murum contingit. Subest urbi egregius portus, patetque mercatoribus omnium nationum, qui sane frequentes illuc appellere solent. Eadem Rosan opp. Janizza insula. Butua. Butua seu Budoa descriptio. Pastrovichiorum vicus. Antibarium. Colchinium nunc Dulcignum.

dem statio est piratarum, olim tum oræ Dalmaticæ, tum littoribus Italiæ, tum denique toti navigationi Adriaticæ admodum infesta. Quod deinceps littoris usque ad ostia Drilonis excurrit, infrequens est ab oppidis vicisque, & fere importuosum: ea siquidem regio, præsertim cis ultraque Bollianam, ob circumfusa æstuaria, sterili & insalubri est admodum cœlo; & præter duos vicos perexiguos, ostioque Bollianæ fluminis diremptos, unicum habet pagum, cui nomen est ab S. Joanne de Meduno, ac multis focis habitatum, portu in primis capaci tutoque, cum pelagus introrsum recedens fidam commodamque stationem navibus præbeat. Hinc ad septem milliaria progressis viculus occurrit, quem *Sticum* vocant, unde propius absunt ostia Drilonis, qui Dalmatici littoris extremus est in Orientem limes. Inde ab ostiis Drilonis ora maritima se primum flectens ad Meridiem, tum in Occasum convertens, Quadrati cujusdam oblongi formam efficit, triplicique latere complectitur nobilissimum sinum Soli occiduo obversum, quem majores nostri, communi totius maris vocabulo, *Illyricum* dixere; nunc vulgo dicitur sinus Drini, seu Drilonis, ab fluvio ejusdem nominis in eum influente. Hujus superius ad Boream latus est pars extrema oræ Dalmaticæ ab ostio Bollianæ ad ostium Drilonis producta; inferius ad Meridiem latus est pars oræ Epiroticæ, nunc Albaniensis, quæ ab Ortu in Occasum millia passuum ad triginta porrigitur; extremaque parte se circumflectens in Promontorium desinit, quod Nymphæum Plinius appellavit, nunc *Caput Rodoni* nuncupatur; inde autem iterum ad Meridiem reflexa, longissime deinceps cis ultraque fauces maris Adriatici excurrit; in eo autem Promontorio olim situm erat oppidum munitissimum, quod Georgius Castriotus, cognomento Scanderbegus, vir eximia fortitudine, & bellicis laudibus abundans, contra Turcas exstruxerat, & *Cirul* denominari voluerat. Ab Oriente latus utrumque jungitur tertio quodam latere intermedio, quod efficit pars prima ejusdem littoris Epirotici inter ostia Drilonis, & alterius amnis, quem Mathin appellat Vibius Sequester, nunc Matiam, seu Mattiam vocant: uterque enim in hunc sinum influit, & Drilo quidem angulum, quo latus superius cum hoc tertio nectitur, Mathis vero angulum alterum, qui latus inferius cum eodem jungitur, intersecant. Ab Occasu sinus Illyricus, nisi cogitatione lineam quamdam a Promontorio Nymphæo ad littus obversum deductam effingas, quæ quarti lateris instar obtineat, millia passuum ad quindecim patet, & pelago interfluenti aditum latissimum præbet. Sinus Illyrici tanta est, quanta utriusque lateris superioris & inferioris longitudo; latitudo ejus varia est; qua maxime patet, millia passuum haud amplius septemdecim comprehendit.

Pagus S. Joannis.

Sinus Illyricus.

Promontorium Nymphæum.

In quo Cirul op.

Mathis seu Matias amnis.

Restat etiam, de Lisso urbe antiquissima ut pauca subjiciam; quæ quamvis ultra Drilonem sit posita, eam tamen Ptolemæus maritimis Dalmatiæ urbibus adjungit, & ab ea Plinius initium Macedoniæ duxit. Quæ de hac urbe breviter scripsit Geogr. antiq. lib. 2. cap. 8. sect. 5. Cellarius, ex antiquis scriptoribus collecta, huc si transferam, nihil est, quod præterea requiras: *Tandem Lissus ad Drilonem, vel post illum est, terminus Illyricæ regionis, ultra quam urbem incipit Macedonia. Plinius lib. 3. cap. 22. extremo: Retinet nomen in ora Nymphæum Promontorium: Lissum oppidum civium Romanorum ab Epidauro C. M. passuum. A Lisso Macedonia provincia Ptolemæo Λισσὸς est ultima Illyrici ad maritimam Macedoniam. Portum capacem habuit, opus Dionysii Siceliotæ, qui coloniam Lissum deduxerat, quam ampliavit & muris cinxit, quod Diodorus Siculus refert lib. 15. cap. 13. Et parvus fluvius adluit, Anapus nomine, juxta quem gymnasia idem Rex Dionysius exstruxit. Adjacebat* Ἀκρόλισσος, *Acrolissus, arx in monte; Polybius lib. 8. cap. 10. de Philippo Rege:* Θεωρῶν δὲ τό τε τοῦ Λίσσου περίβολον καὶ τὰ πρὸς τῇ θαλάττῃ, καὶ τὰ πρὸς τὴν μεσόγαιον ἠσφαλισμένον διαφερόντως, καὶ φύσει, καὶ κατασκευῇ. τόν τε παρακείμενον Ἀκρόλισσον αὐτῷ, καὶ διὰ τὴν εἰς ὕψος ἀνάτασιν καὶ διὰ τὴν ἄλλην ἐρυμνότητα τοιαύτην ἔχοντα φαντασίαν, ὥστε μηδ' ἂν ἐλπίσαι μηδένα κατὰ κράτος ἑλεῖν; *contemplans Lissi ambitum terra marique, egregie tam natura, quam arte munitum: Acrolissum quoque ei adjacentem, partim quia mite in altum est elatus, partim ob reliquam munitionem ejusmodi præ se ferre speciem, ut per vim capi posse nemo hominum sperare deberet. Erat autem Acrolissus non continuus, aut conjunctus urbi, sed* μεταξὺ διάστημα τοῦ Λίσσου, καὶ τοῦ κατὰ τὸν Ἀκρόλισσον πρόποδος σύμμετρον ὑπάρχον, *intervallum inter Lissum & radicem montis, in quo est Acrolissus. Post Gentii Illyriorum Regis imperio parebat. Livius lib. 43. cap. 20. Lissi Rex Gentius erat: eo acciti legati, mandata exponentes benigne auditi sunt. Tandem medii ævi temporibus hæc urbs Prævalitanæ Provinciæ, quod ex Hieroclis Notitia apparet, contributa fuit. A Constantinopolitanis Scriptoribus* Ελισσός *appellatur, ut supra de fluminibus demonstratum est: hodie dicitur Alessio. Propinqua fuit Bassania, sed incertum intrane limitem Illyrici, an in Macedoniæ finibus. Livius de illa lib. 44. cap. 30. de Gentio Rege: ipse ad Bassaniam urbem quinque millibus ab Lisso ducit.* Quæ nunc sit hujus vetustissimæ urbis forma, qui status, quæ facies, & ab antiqua amplitudine ac celebritate quam longe absit, paucis exposuit Auctor Topographiæ Magni Regni Hungariæ. *Lissum vulgo Alessio, olim Gentii Illyricorum Tyranni Regia veteribus Scriptoribus celebrata, hodie civitatis potius cadaver, quam civitas una cum arcis quondam in sublimi adjectæ ruderibus ad memoratum Drinum amnem duobus circiter a littore milliaribus visitur. Turcis una cum vicina Albania tributum si qua umquam illibenter, sed tamen pendit. Unum hic memoria dignum reperies celeberrimi Georgii Castrioti Scander-Begi, hoc est, Domini Alexandri tumulum, cujus ea apud Turcas existimatio, ut capta urbe, Herois illius ossa, quæ in D. Nicolai æde quiescebant, magnam partem inter se partiti, pretiosisque thecis inclusa, collo deinceps appenderint ad fortitudinem, ut ajebant, conciliandam.* Hactenus de ora maritima Dalmatiæ.

Lissus civitas antiquissima.

Acrolissus Arx.

Elissus quæ olim Lissus civitas, nunc Alessio.

Bassania urbs.

§. IV.

De Regionibus & Urbibus Mediterraneis Dalmatiæ.

CUm Octavianus Augustus Istriam Illyrico detractam Italiæ contribuit, tum Illyricum omne, contractis ab Occasu finibus, antequam aliis atque aliis a Septemtrione, & Oriente populis adjectis augeri dilatarique inciperet, regiones omnino quatuor cis alpes complectebatur, Japydiam, Liburniam, Dalmatiam, Illyricum proprium; quas idem Augustus in formam provinciæ redactas una cum transalpinis usque ad Savum gentibus communi Dalmatiæ vocabulo subjecit; iisdemque etiamnum finibus ac regionibus hodierna Dalmatia con-

Illyricum maritimum ex Japydia, Liburnia, Dalmatia, Illyrico proprio constans.

continetur. Ut igitur distributo atque ordine persequamur institutam Dalmatiæ, ejusque partium descriptionem; primum Japydiæ, tum Liburniæ, deinde Dalmatiæ antiquæ, demum Illyrici proprii regiones urbesque mediterraneas nominatim percenseri describique oportet.

Duplex Japydia. Duplex olim fuit Japydia, altera Transalpina usque ad Savum, vel etiam ultra Savum ab Occasu, altera Cisalpina usque ad mare porrecta. Bipartitæ hujus divisionis Auctores habeo sane idoneos Strabonem, Dionem, & Appianum. Strabo lib. 7. regionem cis ultraque Albium montem Japydibus attribuit: *Siti namque sunt Japydes in Albio monte, qui finis est Alpium, admodum alto, atque illinc ad Pannonios & Istrum, hinc ad Adriam porriguntur: bellicosa equidem gens .... Hi cum aliquando florerent, & suam habitationem ad utrumque terminum extendissent &c..... Porro Japydes circa hos habitant locos* (idest Tullum & Phligadios montes, e quibus Dravus & Savus oriuntur), *& penes istos est sublimitas. Japydes igitur virorum florentium robore antea, & utroque ex montis latere domicilia habentes .... Post hos urbs Segestica in plano sita*. Idem confirmat Dio Cassius lib. 49. *Cæsar* (idest Augustus) *Japydes ipso bello petiit, quorum eos, qui citra montes haud procul a mari habitant, non omnino difficulter in suam potestatem redegit; qui vero montium vertices, & utraque latera incolebant, eos non sine maximo labore perdomuit*. Appianus lib. Illyr. Transalpinos a Cisalpinis Japydes diserte & perspicue distinxit: *Japodes transalpini gens valida ac fera bis intra viginti fere annos Romanas copias repulere ... Ex Japodum gente, qui intra*, (idest citra) *Alpes habitant, Moentini, & Avendeatæ* &c.

Japydia cisalpina prima & secunda. Verum omissa Transalpina, quæ huc non pertinet, cum sit extra fines Dalmatiæ hodiernæ; Japydia cisalpina in duas itidem partes dividitur; & quæ pars in Solem orientem spectat, ea finibus Dalmatiæ includitur, usque ad Tedanium citra montes porrecta. Hujus item divisionis locupletissimus testis est Servius in Scholiis ad 3. Georgic. Virgilii: *Sallustius* (Primam modo Japydiam ingressus) *hujus est fluvius Timavus*. Prima vero Japydia intelligi nequit, cui secunda non respondeat. Itaque Japydia prima Carnis cisalpinis finitima erat, ad eamque pertinebat fluvius Timavus: id quod confirmat Plinius lib. 3. cap. 10.

Primæ descriptio. *Carnorum hæc regio, junctaque Japydum, amnis Timavus*; & antea idem Plinius cap. 5. Carnis & Istris Japydes interjecerat. Supra vero Istriam Japydia prima continuabatur, finibus fere usque ad Arsiam prolatis, unde Japydia secunda incipiebat, a tergo Istriæ usque ad mare & sinum Flanaticum producta: *Nonnulli*, ait Plinius cap. 19. *in Flanaticum sinum Japydiam promovere a tergo Istriæ*. Quare Japydia Cisalpina ab Occasu, Septemtrione & Oriente Istriam intermediam ambiens, suo veluti complexu coercebat & continebat.

& secundæ. Quæ pars Japydiæ in Occasum vergebat, ea prima dicta est; quæ pars vero post Istriam in Orientem spectabat, ea secunda vocari solebat; utramque limes incertus discriminabat. Cum igitur Servius & Plinius Japydes locant inter Carnos & Istros, tum ad Japydiam primam respiciunt; Japydiam vero secundam commemorant, qui Istris & Liburnis Japydes interjiciunt. Titus Livius Dec. 5. lib. 3. cap. 6. cum populos recenset, a quibus Legati Romam venerunt questi suos agros depopulatum C. Cassium esse, & inde multa millia hominum in servitutem abripuisse, eos ex ordine Geographico ita collocat, ut Istris Japydes postponat: *Sub idem tempus Carnorum, Istrorum, & Japydum legati venerunt*. Strabo lib. 7. oram maritimam, quæ post Istriam in Ortum porrigitur, Japydibus attribuit: *Tota ora Istriæ stadiorum est 1300., sequitur Japodum ora stadiorum mille*. Plinius, qui Japydes Carnis finitimis apposuit, idem Japydiam a tergo Istriæ usque ad Liburniam produxit: *Japydiam promovere a tergo Istriæ xxx.m. passuum, dein Liburniam cl.m. fecere*. Cæterum postquam Japydes cum Carnis, Istris, Liburnisque in potestatem populi Romani venerunt, Japydiæ nomen paullatim exsolevit, & pars prima Carnis finitima, Istriæque tergo incumbens, partim ad Carnos, partim ad Istros accessit; pars altera ad sinum Flanaticum Liburniæ vocabulum subiit. Prior ad nos non pertinet, nisi qua Istriæ particulam maritimam complectitur, quam paragrapho superiori descripsimus. Secunda vero tota nostra est, quippe quæ Dalmatiæ hodiernæ finibus continetur; ejusque initium statui potest citra Oeneum Ptolemaicum, seu flumen S. Viti; terminus autem ad Tedanium flumen a Plinio definitus: *Tedanium flumen*, inquit, *quo finitur Japydia*. Tota hæc regio aspera est ac montosa, dura cultu, admodum sterilis, & nihil propemodum ferens, nisi multa cultura, magnoque labore quæsitum. *Regio est inops*, ait Strabo lib. 7. *Zea fere, & milio victitant*.

Japydiæ secundæ urbes mediterraneæ. Japydiæ urbes mediterraneas quatuor omnino idem Strabo commemorat *Metulum*, *Arupinum*, *Monetium*, *Vendum*.

Metulum. Metulum princeps erat totius gentis oppidum, μεγίστη πόλις, maxima civitas, ut vocat Dio, quam Cæsar Augustus cum acri vehementique obsidione premeret, ruina pontis, quem injecerat, muroque urbis applicuerat, parum abfuit, quin cum aliis multis opprimeretur; *altero tamen crure, & utroque brachio saucius discessit*, ut scribit Appianus. Sed idem Appianus Japydibus transalpinis attribuere videtur Metulum, sive Metulium, itemque alterum oppidum, cui *Terpo nomen fuit*, teste eodem Appiano. Quare hæc duo oppida neque ad Japydiam cisalpinam, neque ad Dalmatiam hodiernam pertinent. Contra vero reliqua tria oppida Japydibus cisalpinis idem Appianus adscripsit, quippe cum populos ab iisdem denominatos citra montes constituit: *Ex Japodum gente, quæ intra Alpes habitat, Moentini, & Avendeatæ Cæsari advenienti se ultro tradiderunt. Arupini, qui & multitudine juventutis, & virtute bellica cæteris Japodibus præstant, ex vicis in urbem se receperunt: illo appropinquante se in sylvas abdiderunt*. Atque hi sunt Japydes illi, *citra montes*, quos Augustus, ut ait Dio Cassius, *non omnino difficulter in suam potestatem redegit*.

Arupium & Avendo. Arupinum Strabonis est Arupium Antonini, Arypium Tabulæ Peutingerianæ; & quod Strabo Vendum appellavit, Antoninus & Tabula Avendonem vocant; ex quibus utriusque oppidi positio dignosci potest. Antoninus quippe iter describens, quod est Aquileja, Sisciam per Liburniam, seu per Japydiam veterem, ab Senia duodeviginti Avendonem, hinc Arupium decem millibus disjunxit; cum Antonino fere congruit Tabula Peutingeriana; hoc inter se differunt, quod hæc viam, quæ Aquileja & Senia Burnum ducit, urbem Liburniæ, obliquo inter Septemtriones & Orientem itinere, ille viam, qua itur Sisciam ab Aquileja & Senia, ferme directo in Septemtrionem cursu descripsit; præterea inter Seniam & Avendonem duodeviginti milliarium distantiam ab Antonino dimensam, millibus omnino duobus auxit Tabula Peutingeri. Monetium cum

cum Antoninus & Tabula prætermiſerint, devium fuerit oportet, Senia Siſciam vel Burnum euntibus; & quidem propius ab ora maritima, quam Arupium. Quippe Appianus tradit Auguſtum primo adiiſſe Moentinos, iiſque cum Avendeatis in deditionem acceptis, deinde ad Arupinos copias traduxiſſe. Antoninus perſequens iter Siſcianum poſt Arupium quatuor oppida ſive manſiones interpoſuit ante Siſciam, *Bibium* ſive *Bilbilim*, *Romulam*, *Quadratum*, *Ad Fines*. De Bibio dubitari poteſt, utrum Ciſalpinæ, an Tranſalpinæ Japydiæ adjudicari debeat; nam Romulam, Quadratam, Ad fines oppida fuiſſe Japodum tranſalpinorum perſpicue docet Tabula Peutingeriana, in qua videre licet loca illa impoſita viæ, quæ trans Alpes ducto ab Æmona initio Siſciam uſque porrigitur. Sed hæc Tabula in eadem via, quam ab Senia, ut diximus, Burnum in Liburniam perduxit, poſt Arupium quinque oppida vetuſti obſoletique nominis ſtatuit, *Epidotium*, *Ancum*, *Auſancalionem*, *Clambatim*, *Hadram*. Horum pleraque ad Japydiam, unum alterumve ad Liburniam ſpectant. *Auſancalion* ſine dubio eadem eſt, atque *Auſancali*, cujus meminit Ptolemæus, & *Adram* Peutingerianam ab Adra Ptolemaica nemo opinor diſtinxerit. Ptolemæus ſub communi Liburniæ vocabulo Japydiam Liburniamque comprehendens, civitates mediterraneas Liburnorum hoc ordine percenſet, *Tediaſtum*, *Aruciam*, *Ardotium*, *Stlupos*, *Curcum*, *Auſancalim*, *Varvariam*, *Salviam*, *Adram*, *Arauzonam*, *Aſiſiam*, *Burnum*, *Sidronam*, *Blanonam*, *Ouporum*, *Nedotium*. Cum hæ urbes partim ad Japydiam, partim ad Liburniam pertineant, aliæ ab aliis difficiliter ſecerni poſſunt; neque enim liquet, an eas Ptolemæus ex ordine Geographico enumeret, a'ı Occaſu in Ortum progrediens. Singularum vero poſitionem inveſtigare, & quæ nunc cuique ſive urbes ſive oppida reſpondeant, inquirere ſi quis velit, ejus operam haud laborioſius, quam inutilius conſumptum iri exiſtimo. Nulla eſt controverſia, quin *Adra*, *Burnum*, *Sidrona*, *Nedinum* Liburniæ finibus contineantur. Agathodemon apud Cellarium *Aruciam*, *Tediaſtum*, *Ardetium*, *Stlupos*, unde *Stulpini* Pliniani, *Curcum* appoſuit Tedanio fluvio, quo finitur Japydia. Ex his oppidis, quæ Tedanio ad dexteram adjacent, Japydiæ; quæ ad ſiniſtram, Liburniæ recte attribueris. *Arauzonam* & *Blanonam*, ſi eſſent eædem ac *Blandona* & *Arauſa* Antonini, ut plerique exiſtimant, Liburnis ſine ulla dubitatione adſcriberem; ſed has oræ maritimæ impoſuit Antoninus, illas a mari ſummotas in mediterranea loca rejecit Ptolemæus. *Aſiſiam* inter civitates Liburniæ annumerarem, ſi mihi conſtaret non eſſe diſtinguendam ab *Aſeria* Peutingeriana, *Nedino*, & *Burno* interpoſita. *Salvia*, ſi eſt *Silva* Antonini, ut aliqui cenſent, neque ad Japydiam, neque ad Liburniam, ſed ad Dalmatiam ſpectat. *Auſancalin* Ptolemaicam, cum non differat ab *Auſancalione* Peutingeri, ne dubites ad Japydiam referre. *Varvaria*, & *Ouporum* urbes Ptolemaicæ mediterraneæ, Japydicæne ſint, an Liburnæ, dubitare quidem poſſum, nullas vero in alterutram partem ſive rationes ſive conjecturas afferre. Juniores Geographi, conditoreſque Lexicorum Geographicorum curioſius fortaſſe, quam diligentius veterum oppidorum poſitionem notant, & quæ nunc illis reſpondeant ac ſucceſſerint, loca nominant. Sed cum & plerumque inter ſe diffideant, & ſi cum antiquis Geographis, Itinerariis ac Tabulis conferantur, ſæpe ab his longiſſime diſcrepent, ſuo potius arbitratu & judicio, quam probabilibus argumentis & conjecturis utrumque ſtatuere ac deſignare videntur. Horum opiniones cum tam variæ ſint, tamque inter ſe diſſidentes, longum eſſet, & non neceſſarium commemorare, præſertim cum ad alia properanti otium non ſit eas vel refellere, vel approbare.

Bibium an fuerit oppidum Japydiæ ciſalpinæ, nō liquet.

Auſancalion.

Arauzona & Blanona Ptolemaicæ, an eædem, ac Blandona & Arauſa Antonini.

Aſiſia & Aſeria

Salvia & Silva an eædem urbes ſint, incertum.

Auſancalis, ſive Auſancalion urbes Japydicæ.

Japydia poſt adventum Slavorum ab novis incolis una cum finitima Liburnia & parte Occidentalis Dalmatiæ nomen Chrobatiæ accepit. Chrobati ergo, quas adepti fuerant terras inter Arſiam & Tilurum fluvios, eas partiti ſunt in undecim Dynaſtias, quæ ipſorum lingua Zupaniæ dicuntur, ideſt regiones populis ac pagis refertæ. *Zupania enim*, ut præclarus Interpres Dalmata, *a Zupa deducitur*, *quod populum*, *vel regionem aliquam populatam ſignificat*. Id docuit Conſtantinus Porphyrogenitus de Admin. cap. 30. qui Zupanias omnes nominatim percenſet: *Diviſa autem eſt eorum regio in Zupanias* XI. *quarum nomina Clebiana*, *Tzentzena*, *Emota*, *Pleba*, *Peſenta*, *Parathalaſſia*, *Brebera*, *Nona*, *Tzena*, *Sidraga*, *Nina*. His tres alias adjecit, idcirco fortaſſe a ſuperioribus diſtinctas, quod vel minores eſſent, vel præcipua quadam ratione ad jus ditionemque pertinerent Ducis alicujus, ſeu Principis Chrobatorum, quem ipſi Banum appellabant: *ipſorumque Banus tenet Cribaſam*, *Litzam*, *& Gutzecam*. Hæ tres poſteriores citra Tedanium ſitæ ad veterem Japydiam ſpectant. *Gutzecam* in hac Dalmatiæ parte, quam Japydiam veteres dixere, ab regione Occidentis locavit Guillelmus de l'Isle in ea Tabula, quam confecit ad illuſtrandam ornandamque *Novam editionem Libri Conſtantini Porphyrogeniti de Adminiſtrando imperio*, *quæ prodierat ſtudio Anſelmi Bandurii Monachi Benedictini Raguſini Militenſis*, *cum ejuſdem notis & Animadverſionibus*. Gutzechæ ab Oriente adhærent *Cribaſa* & *Litza*, hæc quidem ad Meridiem, illa vero ad Septemtrionem vergens; alteram nunc Corbaviam, alteram Lickam, Slavorum vocabulo recentiori, a primitivo haud omnino diſſimili, appellant. Ex octo civitatibus, quas Porphyrogenitus a Chrobatis habitari affirmat, unam omnino Litzæ adſcripſit Guillelmus ſupra laudatus, cui nomen erat Claboca; ſed hinc alii eam longe ſummovent, transferuntque ad Tzenam Zupaniam prope fontes Unæ, qui oriens e montibus Bebiis longiſſimo in Boream excurſu ad Savum defertur; eamque hodie Klapaz vocari opinantur. Cæteras Chrobatorum urbes, quas commemorat Porphyrogenitus, ultra Tedanium requiras oportet. Extrema Gutzechæ ad Orientem confinia amnis interfluit, quem etiamnum Gutzkam vocant, quique in Lickam fluvium decurrit. Huic amni ad dexteram Guſichiapolie, ad ſiniſtram Gutzkopolie, regiones admodum exiguæ adjacent. Hæc prima pars Dalmatiæ citra Tedanium, ſive Japydia, qua in Occaſum ſpectat, raris admodum, qua vero in Ortum protenditur, ſane frequentibus pagis oppidiſque habitatur. Nobile olim in primis ac celebre oppidum fuit Modruſſa ab Senia urbe maritima paſſuum millibus amplius viginti diſtans, non adjectis quidem itineris montani anfractibus, ſed recta in Septemtriones & Ortum regione; quo in loco fuiſſe Tediaſtum Ptolemaicum aliqui exiſtimant. *Elegantibus ædificiis olim*, (ut ſcripſit Auctor Topographiæ Hungaricæ) *vetuſtatis ſuæ prærogativam ac decus non male tuebatur*. *Subinde vero bellorum temporiſque injuria prope everſa paucas dumtaxat domos*, *tamquam primævi ſui honoris veſtigia*, *reliquas habet*. Adhuc tamen retinet ſedem Epiſcopalem, cui adjuncta eſt ſedes Corbavienſis, ſive

Chrobati Slavi Japydiam & Liburniā, cum aliqua Dalmatiæ parte adepti XI. Zupanias cōdiderunt.

Gutzeca.

Cribaſa & Litza nūc Corbaviā & Licka.

Claboca civitas.

Gutzka amnis.

Modruſſa civitas olim Tedianum Ptolemæi.

ut

ut scriptum est in antiquis Catalogis apud Schelstratium, *Kerbanensis*. Nam insignis quondam fuit Corbavia civitas, eademque episcopalis, a qua tota illa regio denominata est *Comitatus Corbaviensis*; sed ubi loci fuerit, & quonam fato interierit, neque memoriæ proditum est, neque unde id sciri possit, ulla ejus vestigia supersunt. *Civitatem Corbaviæ nomine*, (ait modo laudatus scriptor) *insignem alicubi floruisse, a qua totus districtus nomen acceperit, nemo, arbitror, prudens negaverit; quæ autem ejus fata, vicissitudinesque fuerint, vix ullus queat eruere, si tamen Episcopatum excipias, de quo paullo ante in Modrusiæ descriptione memineram*. Hæc regio præter pagos & vicos, quibus, ab Oriente præsertim, frequens est, habet aliquot castella structuræ antiquæ, & loci natura, quam bellicis operibus munitiora: sed magna ex parte aut temporum aut bellorum injuria labefactata. Ex his duo tantum commemorat Topographus Hungariæ, Uduinam, & Ostrovitzam, alteram Corbaviensis, alteram Lickensis Comitatus. *Hodie inter plurimas arces, quarum rudera dumtaxat, & vestigia supersunt, nitoris ac firmitudinis plurimum retinet Udvina, sive Udbinia, fors Corbavia civitas, de qua proxime. In Comitatu Lickensi superest omnium præcipua arx Ostrovitza, quam veterem Aruciam, nescio quo fundamento, quidam suspicantur. Ædificata dicitur a Bela Rege, dum Tartarorum insolentia divexatus, in Dalmatiam se recipere cogeretur. Pollet etiamnum muro e veterum Strategorum legibus circumducto, uti & fossa, quam Gutzka fluviolus e terra, a qua velut absorptus videbatur, rursum prosiliens opportune inundat*. Cæteras hujus tractus Japydici seu villas, sive arces nominatim persequi ut supervacaneum, ita nimis longum esset.

Corbavia civitas.

Uduina & Ostrovitza.

Ab Japydia, Tedanio interfluo, dirimitur Liburnia proprie dicta, ad Titium usque in Ortum porrecta. Hi duo amnes e fontibus admodum propinquis profluentes, quo longius manant, hoc latius inter se terræ spatium relinquunt. Sed maxima Liburnici tractus ab Occasu in Ortum longitudo non ab Tedanio ad Titium; sed ab extrema parte Liburniæ infra ostia Tedanii, & fretum Novigradense in Occasum procurrentis ad eumdem Titium dimetiendus est, & passuum millia fere ad quinquaginta complectitur. Ptolemæus urbes mediterraneas admodum sexdecim Liburniæ adscripsit, quas quidem, ut supra diximus, partim Japydiæ, partim Liburniæ attribui oportet. Ad Liburnos sine ulla controversia pertinent *Nedinum, Sidrona, Adra, Burnum*; quibus adde ex Plinio *Scardonam*, ex Appiano *Promonam*, ex Tabula Peutingeriana *Asseriam*. Nedinum Ptolemaicum ibidem loci positum fuisse, ubi nunc est *Nadinum* oppidum, nominis utriusque similitudo declarat, quæ tanta est, major esse ut nequeat. Ab euripo Corinensi, quem supra descripsimus, quatuor mille passibus distat in Meridiem, excelso ad conspectum, arduoque ad ascensum colle positum, & mœnibus septum propugnaculisque haud contemnendis, cui subest a Meridie lacus ejusdem nominis. *Situm est in colle*, inquit Palladius, *Nadinum quondam oppidum, quod indigenæ a Gotthis eversum constanter credunt, ibi annis abhinc XII. nihil præter rudera videbantur. Sed Veneti postea Jadertinis suppliciter petentibus arcem construxerunt, quasi speculam; nam cum in edito sit, & loca circum plana, procul detegit hostes venientes, & signis quibusdam agrestes ad fugam admonet*. De Nadino sæpius capto ac diruto, sæpiusque recepto ac restituto Topographus Hungaricus hæc tradit: *Nadinum oppidum quondam a Gotthis eversum, deinde vero a Venetis in gratiam Jadertinorum fortalitii haud contemnendi forma donatum, haud procul ab Auranensi Euripo in edito consistit, unde in subjecta undique loca patet prospectus. Statio hæc bis a Turcis capta, toties a Venetis recepta legitur; postremo autem, nimirum sub anno 1684. ab igne, quem Turcæ sponte digressi applicuerant, adeo fœdata est, ut eamdem a Veneta Republica redintegrari, ac munitionibus instrui oportuerit*. Ab Nadino, duodecim milliarium spatio interjecto, Orientem versus Aseriam disjunxit Tabula Peutingeriana. Eadem fortassis est atque Asisia Ptolemaica: hinc autem iter est milliarium itidem duodecim Burnum, ut notatum est in eadem Tabula. Hæc positio Aseriæ Nadino & Burno interjectæ fere congruit cum oppidulo, quod vocant Ostrovizzam, ab Nadino, & Titio, cui appositum erat Burnum, æquali fere duodecim milliarium intervallo disjunctam. Aseria haud longe aberat in Septemtrionem Adra Ptolemaica & Peutingeriana, a Burno in Occasum tredecim millia passuum remota, quam Auctor ejusdem Tabulæ imposuit Viæ militari, quæ *Senia* est Burnum, cuique viam alteram a Meridie subjecit ab Jadera *Burnum* perductam. *Burnum* civitas fuit perantiqua, cujus mentio est apud Ptolemæum, atque in Tabula Peutingeriana, itemque apud Plinium, qui populos Burnistas ab hoc denominatos commemorat. Videtur illa esse, quam Strabo lib. 7. *Liburnam* vocat, eamque Titio flumini ultra Scardonam ad Septemtrionem apposuit: *Est in ea fluvius* (Titius), *quo adverso subvehuntur merces usque ad Dalmatas & urbes Scardon, & Liburna*. Hujus oppidi positio nusquam magis perspicue dignosci potest, quam ex Procopio de Bello Goth. qui eam haud procul Scardona constituit: *Asinarius itaque, ubi Suaviam venit, barbarorum contraxit exercitum. Ulegislaus vero in Liburniam Gotthos ductabat. Qui ubi cum Romanis apud Scardonem acie conflixissent, victi bello ad Burnum urbem se receperunt*. Barbari e Savia alpes transgressi, penitusque in Liburniam illati, Scardonam usque processerant; ibi acie victi, & fuga retroacti Burnum ad superiora loca recesserunt. Erat itaque utraque civitas Burnum, & Scardona ad dexteram Titii, hæc inferior ad Meridiem, illa superior. Erravit igitur Lazius, qui Burnum ab Scardona longissime dimovit, transtulitque ad confinia Istriæ ac Liburniæ; falliturque Brietius, qui Burnum in Cavios Livianos, vel Macedoniæ populos, vel extremos ad Orientem Illyrios rejecit; equidem in Caviis Durnium oppidum apud Livium Dec. 5. lib. 4. cap. 16. lego, Burnum vero nusquam invenio. Ne vero dubites, quin Burnum loco non suo adscriptum irrepserit in codices editionesque Plinianas, ubi *Burnum* una cum Mandetrio & Tribulio oppidis Dalmaticis inter urbes Salonitani Conventus annumeratur; Burnistas enim Plinius in Liburnia positos ad conventum Scardonitanum adscripsit: nisi vero comminisci placeat alterum Burnum Dalmaticum a Liburnico distinctum.

Liburnia inter Tedanium & Titium.

Urbes Liburnicæ mediterraneæ ex Ptolemæo.

Nedinum, hodie Nadinum.

Descriptio Nadini.

Aseria; fortasse Asisia Ptolemaica.

Adra.

Burnum civitas fortasse Liburna Straboni.

Burni positio.

Promonam Liburniæ attribuas licet; quamvis ultra fontes Titii in editis ad Septemtrionem locis posita fuisse videatur, eminens ex eo monte, qui etiamnum *Promina* dicitur, quique vel urbi nomen dederat, vel ab urbe ea ipse acceperat. Promonam quippe urbem fuisse Liburnorum, hisque ab Dalmatis ademptam esse Appianus testatur. Chorographus Peutingerianus Burno propinquam locavit Promonam, nulla milliarium distantia interposita; eamque statuit apud viam, qua Burno itur

Promona, ejusque positio.

Sidrona Ptolemæi, seu Stridon patria D. Hieronymi. itur Salonam. Sidrona eadem videtur esse ac Stridon patria D. Hieronymi, de cujus positione magna est inter Scriptores controversia, cum sanctissimum illum Doctorem Pannonii civem esse suum dicant, Istri suum vindicent, Dalmatæ vero ex opinione communi magisque recepta eumdem repetant, & suum esse confirment. Non est hujus loci de hac re disputationem instituere; nec vero meam sententiam, nisi rationum momentis, quas afferant pro sua quisque opinione, per otium & accurate perpensis, interponere ausim. D. Hieronymus de seipso, suaque patria hoc scriptum reliquit in Catalogo Script. Eccles. *Hieronymus patre Eusebio natus, oppido Stridonis, quod a Gothis eversum, Dalmatiæ quondam Pannoniæque confinium fuit.* Ad quem locum Hieronymiani Catalogi hanc notam apposuit Christophorus Cellarius Geograph. ant. lib. 2. cap. 8. *Sidronam quidem Ptolemæus Liburniæ dat, sed ita, ut in limitem Dalmatiæ incidat supra fontem Titii amnis, qui Liburniam finit.* Sidrona igitur, sive Stridon, si una fuit eademque civitas, in confinibus Liburniæ ab Occasu, Pannoniæ citra Savum ab Septemtrione, Dalmatiæ ab Oriente ad fontes Titii posita fuerat. Infra Burnum ad Meridiem sita est Scardona urbs antiquissima, eademque olim celeberrima; erat quippe caput & princeps unius e tribus Illyricis Conventibus, ad quam præter alias gentes, quatuordecim ipsas civitates Liburnorum juris petendi causa ventitasse auctor est Plinius. Scardon appellatur a Strabone. Eam Ptolemæus, quamvis inter urbes Liburnorum annumeret, Titii ostiis postposuit. *Sed qui Dalmatiam hodiernam scripserunt*, inquit Cellarius ibid., *tradunt, ruinas Scardonæ haud longe a lacu Scardonio, a dextra fluminis Titii, quod nunc Kerca vocatur, conspici, ut ita transponenda sint ostia Ptolemæi.* Hanc idem Ptolemæus idcirco mari apposuit, quia assidebat propter æstuarium, quod pelagus ex alto introrsum irrumpens efficit; quodque etiamnum vocatur lacus Scardonæ, quem Titius amnis interfluit, ex eoque in lacum Proclinianι, tum in lacum Sebenici effunditur; inde vero in mare delabitur. Cæterum Scardonam ab ora maritima longe summovet Strabo, & Plinius duodecim millibus a mari aperto patentique disjungit; quare potius ad mediterraneas, quam ad maritimas Liburniæ urbes referenda est. Miror, quid in mentem venerit Brietio confundere Scardonam cum Varvaria, quasi quæ antiquitus dicebatur Varvaria, dicta esset postea Scardona; cum hoc æque sit antiquum, atque illud vocabulum; & Ptolemæus urbem utramque nominatim distinxerit. Prope igitur a ruderibus vestigiisque Scardonæ antiquæ visitur nova Scardona, ad dexteram Titii fluminis, apud lacum ejusdem nominis, civitas exigui circuitus, sed mœnibus cincta & propugnaculis ad hostiles aggressiones sustinendas, & repulsandas non invalidis; eadem est sedes Episcopi Scardonitani. De hac urbe Topographus Hungaricus hæc litteris prodidit. *Scardona civitas fuit antiquis temporibus una e celebrioribus Dalmatiæ, utpote a qua, teste Plinio, aliisque, unus e tribus Conventibus, in quos Regio tota dirimebatur, nomen accepit. Ipsam autem ad lacum olim ejusdem nominis Scardonium appellatum a dextris Titii, nunc Kerchæ fluvii sitam fuisse auctor est Freschotius in Mem. Geog. qui muri cujusdam rudera se ibidem spectasse asseverat. Posterioribus temporibus semidirutæ cujusdam urbeculæ cum arcula in colle, a Venetis jam anno 1520. disjectæ speciem referebat. Ac postquam postremum an. 1683. confiniariorum militum ope Turcis erepta fuisset, a Valerio Generali Veneto illico restituta, communitaque ad Barbarorum insultus depellendos minime impar videtur.* Hactenus de Liburnia antiqua mediterranea; nunc quæ hujus regionis divisio fuerit & descriptio sub imperio Chrobatarum, vel quæ deinde aut nomina illuc invecta, vel arces ibidem conditæ, paucis exsequar.

Scardona vetus (margin, beside "tuordecim ipsas civitates")

Scardona nova, ejusque descriptio. (margin, beside "dexteram Titii fluminis")

Liburniæ divisio in quinque Zupanias; Nona & Tzena. Cum universa Chrobatia Cisalpina in Zupanias omnino undecim divisa esset, ex his quinque ad Liburniam pertinebant: duæ ad Septemtrionem, *Nina*, cujus pars altera in Japydia, altera in Liburnia erat, Tedanio utramque interfluente, ejusque urbs primaria fuit Belitzim, nunc Belina in regione, quam Bucovizam vocant; & *Tzena* partim ad Liburniam, partim ad Dalmatiam ultra Titium spectans; hujus autem civitas princeps erat Tenen, seu Tininium, nunc Knim ad sinistram Titii. Duas itidem Zupanias Chrobati habebant ad Meridiem mare versus, *Nonam* ab antiqua urbe Aenona, quam supra descripsimus, denominatam, cujus finibus, & ditione, continebatur Diadora, nunc Jadera; & *Sidragam*, in qua *Belligradum*, sive Alba maris, nunc Jadera vetus, de qua superiori paragrapho. His interjecta erat *Brebera*, in qua *Cori*, sive Corinium, nunc *Carin* ad sinum Carinensem, sive Novigradi, quam itidem urbem supra descripsimus. Hæc regio ferme tota in primis amœna est, cœli admodum jucunda salubrisque temperies; terra partim in planitiem exspatians, partim in colles clementer assurgens, felix præpinguibus glebis, & riguo solo, segetumque omnigenarum feraci. Hujus partem maximam ad Meridiem occupat Comitatus Jadrensis. Castella porro, pagi, vicique passim ita multi se se offerunt, ut summa iniri vix possit, neque ulla est regio Dalmatiæ oppidis incolisque frequentior. Ex oppidis, sive Castellis, tria memoratu digna silentio prætermitti non debent. Ad sinistram Tedanii passuum millibus fere quatuor ab ostio ejusdem fluminis arx est, cum vico, egregie munita, tum situ loci, (in colle enim constituta est) tum hominum industria operaque; Obrovacium vulgo appellant; nec desunt, qui censeant ibidem loci olim fuisse Ouporum, quod oppidum Ptolemæus in Liburnia mediterranea collocavit. Hinc haud longe in Boream distat vicus exiguus, cui nomen itidem est Obrovacio; hoc autem superius, illud inferius Obrovacium vocant. In Comitatu Jadertino, ab urbe Jadera totius Liburniæ primaria fere octo millibus passuum in Orientem ad Septemtrionem situm est Zemonicum nobile Castellum, scrupeo celsoque loco incumbens, de quo Topographus Hungaricus: *Zemonicum fortalitium divellitur Jadera septem circiter milliaribus, situmque est in saxeo clivo, qui hostilibus cuniculis aditum difficilem præbeat. Cingitur præterea muro veteri quidem, sed robusto, quem angulis de more adnexa propugnacula, & ex his alterum, quod Septemtrionem respicit, ad recentioris artis leges conformatum, stabiliunt.* In eodem Comitatu ab Jadera passuum millia amplius viginti abest in Orientem *Aurana* ad lacum cognominem, quam si conjectura ex quadam similitudine vocabuli ducta velis esse *Aranzonam* Ptolemaicam, haud sane repugnaverim. Hanc breviter, sed satis accurate descripsit idem, quem toties nominavi, Topographus Magni Regni Hungariæ: *Urana alias Aurana, sive Lauraua, celebris in primis est a Rhodiorum equitum statione; constat quippe iisdem temporibus binos Prioratus a Bela II. Rege, ut plerisque placet, institutos, aut certe stabilitos, Albensem scilicet in Hungaria, & Au-*

Nona & Sidraga. (margin, beside "ridiem mare versus")

Brebera. (margin)

Comitatus Jadrensis. (margin)

Obrovacium (margin)

superius, & inferius. (margin)

Zemonicum. (margin)

Aurana. (margin)

Auranensem in Dalmatia. Est autem hodie Urana modica civitas ad lacum ejusdem nominis, qui Jaderam inter & Sebenicum fere medius intercedit. Jacet loco sat amæno, formamque fortalitii minime contemnendi jam olim a memorato Bela accepit. Insuper suburbana late diffundit, ut 600. facile domus complectantur. Pleraque horum a Generali Foscolo, dum eadem Turcis ereptum iret, igne conflagrarunt, sed a Barbaris ipsis restituta, tandem anno 1684. Morlachorum militum industria, integre in Venetorum potestatem transiere.

Dalmatia inter Titium & Naronem.

Liburniam excipit Dalmatia, quam Titius ab Occasu, Naro ab Oriente, definiunt. Vatinius quidem in suis ad M. Tullium litteris, oppida huic regioni amplius octoginta attribuit, cum scripserit viginti esse Dalmatiæ antiqua, inter Tilurum scilicet, & Naronem, quæ vero ipsi sibi asciverunt, amplius sexaginta; Strabo autem omnino ad quinquaginta, quæ quidem illustriora sint, & commemoratu digna; ex his, præter Salonam urbem maritimam, sex alias nominat; ex his quatuor *Priamonem*, *Niniam*, *Sinotium novum ac vetus*, Cæsar Augustus incendi jussit, eodem Strabone auctore, quæ ita combusta sunt, ac flammis penitus abolita, ut ne rudera quidem supersint, ex quibus illorum positio dignosci queat; nam illis haud facile assenserim, qui e nominum similitudine conjiciunt Nonam nunc dici, quam veteres Niniam vocabant, urbem hanc in Liburniam transferentes, contra quam docuit Strabo, qui a Liburnia Dalmatiam & Niniam distinxit. Reliqua duo Dalmatiæ oppida Straboniana sunt, Andretrium, & Dalminium. Plinius præter oppida maritima, in quorum numero ponendum censeo *Castellum Tarionam*, tria in hoc tractu mediterraneo enumerat, *Burnum*, *Andetrium*, *Tribulium*, *nobilitata præliis populi Romani Castella*. Sed ab aliquibus editionibus, & codicibus Plinianis abest Burnum, quod in alios per inscitiam vel incuriam Amanuensium irrepsisse diximus, nisi vero a Burno Liburniæ oppido distinguendum censeas alterum ejusdem nominis oppidum in Dalmatia, cujus positio nobis ignota est. Ptolemæus Dalmatiæ urbes remotas a mari citra Narbonam Coloniam, & Naronem fluvium sex nominatim percenset, *Andecrium*, *Aletum*, *Heronam*, *Delminium*, *Æquum Coloniam*, *Salonianam*, septima est *Narbona Colonia*. Antoninus in eo itinere, quod *Sirmio* Salonas extremum est, tria oppida posuit, quæ citra montes esse, & Dalmatiæ hodiernæ finibus contineri videntur, *Æquum* XXI. M. P. a Salona, *Pelvam* XVII. M. P. ab Æquo, & *Silvam* XVIII. M. P. a Pelva in Ortum & Septemtrionem distantes. Tabula Peutingeriana Salonis & Narone quinque oppida interjecit, *Tilurium* ab Salona XVI. *Billubium* a Tilurio IX. *Ad Novas* a Billubio IX. *Ad Fuscianam* ab Novis XIII. *Bigastem* a Fusciana XIII. M. P. in Orientem disjuncta; hinc vero tredecim M. P. abest Narona. Hæc milliaria simul collecta circiter septuaginta milliarium summam conficiunt, quæ fere congruit cum distantia inter Salonam & Naronam, si minus recta regione, certe adjectis viarum flexibus & anfractibus. Difficile est horum omnium oppidorum positionem inquirere ac designare, cum vestigia etiam, non solum nomen, vetustas aboleverit. Unum est Andetrium, quod Strabo Andretrium, Ptolemæus Andecrium, Peutingeriana Andretium, Dio Cassius Anderion vocant, de cujus situ inter juniores Geographos fere omnes constare videtur, qui conjecturis haud absurdis existimant vetus Andetrium esse castellum illud, quod hodie Chissa dicitur, cujus nomen a κλεισα, *clausa*, vel *Clusura* ductum esse intelligi potest ex Constantino Porphyrogenito de Admin. cap. 29. *Indeque discedentes ad Clausuram pergebant, quæ in hodiernum usque diem Clissa nuncupatur, quatuor ipsa millia passuum a Salona distantem*. Sed Tabula Peutingeriana XVI. milliarium intervallo Andretium ab Salona disjunxit. Haud dubium est, quin vitiata fuerit ea nota arithmetica, si fides habenda sit Dioni Cassio lib. 56., qui multo propius ab Salonis Anderium locat: *fugientem* (Batonem Tiberius) *in castello Anderio obsedit, quod erat ad ipsas Salonas ædificatum in munita & inaccessa rupe, profundis convallibus, quæ torrentes fluvios habebant, cinctum*. Hoc oppidum, quod nunc Clissam vocant, ab ruderibus Salonæ fere tria aut quatuor, Spalato autem duplo plura millia passuum, in Boream distat; positum in excelsa rupe, quæ aditum habet parte modo una, ardua via & perangusta. Triplex murorum ordo ambit, quos ad naturam loci sic acclinarunt, qui inædificavere, ut uno amisso recipientes se qui custodiunt in alterum, inde in tertium, undique pariter oppugnantibus immineant. Nulla videtur seu vi, sive industria bellica expugnari posse; & nisi aut fames oppidanos ad deditionem compellat, aut dolus ac proditio clandestinam aliquam viam hostibus aperiat, frustra ad eum locum capiendum vires conatusque omnes militaris oppugnatio consumpserit. Bello Cretensi hoc oppidum in Venetorum potestatem concessit.

Oppida quatuor Straboniana ab Augusto incensa.

Andretrium & Dalminium,

Oppida Plin. Burnum, Andetrium, Tribuliū.

Urbes medit. Dalmat. Ptolemæi,

Antonini, Tab. Peuting.

Andetriū nunc Clissa.

Silva, Pelva, Æquū.

Sirmio Salonam petentibus viamque ingressis ab Antonino descriptam, in Meridiem illam quidem obversam, sed paullulum ad Occasum deflexam, citra montes occurrunt *Silva*, hinc ad duodeviginti milliaria *Pelva*, & millia passuum septemdecim emensis *Æquum*, quod altero & vigesimo ab Salonis lapide disjungitur. Hæc tria oppida ad interiora Dalmatiæ hodiernæ pertinent, nisi hinc summoveri placeat Silvam, rejicique ultra montes. Æquum Antonini idem esse dicerem atque *Æquum* Ptolemaicum, nisi *Æquum coloniam* Ptolemæus longius in Orientem transtulisset ultra Delminium, quod inter Tilurum, & Naronem in ea regione montana situm fuisse diximus, quæ ab Dumno oppido primario, eodemque Episcopali nomen accepit. Huc revoca, quæ capite I. & §. I. dicta sunt; hic addamus licet, quæ de urbe illa, unde originem traxit nomen Dalmatarum, ex antiquis Scriptoribus decerpta collegit Christophorus Cellarius lib. 2. cap. 8. *Inter Heronam, & Acquum coloniam Ptolemæus ponit Delminium, quod ita etiam Appianus in Illyricis, teste Byzantino scriptore urbium, nominavit, qui liber Græce desideratur. Strabo sæpe dicto loco vocat* Δάλμιον, *Dalmium, Quadratus apud eumdem Stephanum* Δέλμιον, *ut in Palatino codice Salmasius invenit, in cæteris etiam* Δάλμιον, *vel* Δάλμινον *exstat; scilicet quod Eustathius ad Dionys. vers. 97. notavit,* ἡ πόλις λέγεται Δάλμιον, ἢ Δελμίνιον, ἢ Δέλμινον. *Fuit olim urbs magna & potens, quæ genti nomen dedit, ut Delmatæ, vel Dalmatæ adpellarentur. Strabo* Δάλμιον μεγάλη πόλις ἧς ἐπώνυμον τὸ ἔθνος, *Dalmium magna urbs, unde nomen genti est. Eadem Appianus de Delminio. De situ nihil certi constat: ex Ptolemæi autem numeris, & positione inter Andretium, & Naronam in Septemtrionem ponendum esse admonemur. Nasicam Scipionem eam urbem* μικρὰν ποιῆσαι, *captam in tenuem statum redegisse, ibidem Strabo adjecit*.

Delminii vocabulū curie scriptum.

Id

Id quod ab Aurelio Victore de Viris illust. in hac Nasica confirmatur. *Consul, inquit, Delminium urbem Dalmatarum expugnavit. Consul autem fuit P. Cornelius Nasica cum M. Claudio Marcello anno U. C. IↃXCVIII. quinquennio circiter ante bellum Punicum III. Tanta mora, & molis fuit superare Dalmatiam; quippe ab Augusto Caesare tandem omnis superata fuit.* Salonianum Ptolemaicum haud longe ab Narone fluvio in montanis constituas censeo. Salonis profecti, viamque sexdecim milliarium, Orientem versus progressi, ductu Tabulae Peutingerianae primum venimus *Tilurium*, *Pontem Tiluri* vocat Antoninus; deinde *Billubium* (Biludium Antonini), tum *ad Novas*, post *ad Fustianam* (Aufustianas Antonini) inde *Bigastem*, postremo *Naronam*. Antoninus inter *Pontem Tiluri*, & *Biludium* interjecit *Tronum*; *Ad Novas* & *Bigastem* praetermisit. Urbes Ptolemaicas supra nominatas neque Antoninus, neque Odographus Peutingerianus imposuit Viae militari, quae Salonis, recta in Orientem regione, ducit Naronam; id autem argumento est illas hinc remotas in superioribus editisque ad Septemtrionem locis sitas fuisse. Ac Delminium quidem urbem fuisse montanam saepe diximus, ex qua de reliquis conjecturam facere licet. Itaque si Ptolemaeus, quas recensuit, urbes collocavit ex ordine Geographico, eas ita constituas oportet, ut prima ab Oceano esset civitas Andecrii, secunda spatio intermedio in Orientem distans Aleta, ac deinceps reliquae Herona, Delminium, Aequum, postremo Saloniana, unde haud ita longo intervallo abcrat Narona. Si quis accurata diligentique investigatione regiones illas obiret, is fortasse multis in locis, si non omnium, certe multarum urbium, quas antiqui scriptores commemorant, rudera ac vestigia deprehenderet, quibus admonitus de illarum situ aliquid certius statuere posset. Sed quando neque per nos ipsi, neque per alios, loca illa explorare, intentiusque inspicere potuimus; nihil aliud restat, nisi ut, quae illarum urbium positio verisimilior esse, atque ad Veterum descriptionem propius accedere videtur, eam cuique adscribamus. Tribulium, seu Triburium. Plinianum ultra Naronem inter urbes Illyrici proprii rejiciendam censeo; & nisi me fallit similitudo vocabuli, arbitror esse urbem illam, quam nunc Trebignem vocant, olim Terbuniam appellarunt. De situ Naronae civitatis quondam amplissimae & frequentissimae dubitare non licet; cum de illa, quae adhuc extant, reliquiae antiquum & locum & nomen retinent. Abest Salona ex Pliniana dimensione duo & septuaginta millia passuum, a mari omnino ad viginti, fluvio cognomini ad dexteram apposita, eratque Colonia civium Romanorum, eademque caput gentis, & sedes primaria tertii conventus Illyrici, ad quam M. Varro civitates undenonaginta ventitasse auctor est. Ptolemaeus *Narbonam* vocat; eamdem fortassis, quae a Stephano dicta est *Narbis*; non desunt tamen qui Ptolemaeum vel eos arguant, qui Ptolemaeum exscripserunt, quasi Gallicum vocabulum in Dalmatiam transtulerint. Ajo equidem duas esse urbes Gallicam, & Dalmaticam non re solum, sed etiam nomine distinctas; at nego Gallicam illam in provincia Narbonensi usquam appellari Narbonam, quae quidem ab antiquis Narbo Martius dici & cognominari solebat. Narbona nomen est urbis Illyricae in Dalmatia non aliunde adscitum, sed proprium, quo illam Ptolemaeus affecit, & a Narbone Martio distinxit; quamvis caeteri scriptores, unica littera intermedia exempta, Naronam nominare consueverint. Quare desinat Brietius reprehendere Julium Scaligerum, quod Carum, ejusque filios Carinum & Numerianum, quos Narbonae ortos esse Veteres tradunt, genere Illyrios ac Dalmatas fuisse scripserit. De Narona jamdudum excisa Topographus Hungaricus haec scripsit: *Surgebat haec civitas, quondam una ex illustrioribus Dalmatiae, ad fluvium cognominem, ubi deinde ad haec usque tempora, oppidum dumtaxat, statioque non satis tuta remansit; qua anno 1716. pariter eversa, Veneti perficiendas decrevere incohatas jam olim a Generali Valerio munitiones in trigona insula, quam memoratus fluvius non procul a veteri civitate medias inter paludes opportune efficit. Neque dubium, quin ad transitum in Ducatum S. Sabae, Turcicasque regiones adornandum peraccommodo munimento jampridem suprema manus adhibita fuisset, nisi fatalis praesidiario militi aura consilium retardasset.* Ceterum haud procul Narona, aut fortassis ibidem loci, arx a Turcis exstructa est, & a Venetis capta superiori saeculo in exitum vergente, cui Citcluti nomen est, de quo infra.

Saloniana, Tilurium, & alia oppida Dalmat. montis.

Ordo urbium Ptolemaei.

Tribulium Plinii.

Narona urbs celeberrima.

Narbona Ptolemaei, distinguenda a Narbone Galliae Narbonensis.

Hujus regionis pars Occidentalis inter Titium & Tilurum pertinebat ad Chrobatiam cisalpinam, quam Tilurus amnis, ut alibi diximus, sejungebat a Serblia itidem cisalpina, quamvis in Septemtrionem Chrobatae ultra Tilurum, qui ab ipsis Zetinae nomen accepit, Chrobatiae nomen finesque protulerunt, sic prorsus ut pars Dalmatiae inter Tilurum & Naronem spectans ad Boream Chrobatarum imperio subesset; pars vero altera ad mare & Meridiem vergens, Serblorum nomine ac dominatu contineretur. Itaque extrema haec ad Orientem Chrobatia in quinque Dynastias sive Zupanias dividebatur, teste Porphyrogenito. Una prope aberat a mari ibidem loci, ubi est Hyllis peninsula, sive Promontorium Diomedis, congruenterque ad naturam regionis maritimae *Parathalassia* dicebatur; altera introrsum a mari *Pesenta*; tertia in locis montanis ad fluvium *Zetinam*, sive Tilurum *Tzentzena*; quarta *Clebiana* ultra Zetinam, itidem in editis ad Septemtrionem locis, cujus primaria civitas *Clebna* nunc *Hliuno*; quinta demum infra Clebianam ad Meridiem *Emota* circa lacum ejusdem nominis. Nam *Plebam*, quae a Porphyrogenito inter undecim Zupanias Chrobatorum quarta numeratur, ultra montes constituendam censeo in Chrobatia Transalpina, cum nihil loci, quem huic Zupaniae attribuam, in Dalmatia hodierna inveniam. Quod reliquum erat Dalmatiae in Ortum occupaverunt Serbli, & quatuor in partes diviserunt; unam eam fecerunt, quae infra Emotam inter Tilurum & Naronem, sive Zetinam & Orontium ad mare vergit, dictaque est *Arenta*, sive *Pagania*; alteram ultra Naronem Zachlumos, tertiam Terbuniatas, & Canalitas, quartam Diocletanos usque ad Drilonem. De Paganis, qui & Arendani appellati sunt, eorumque regione atque urbibus haec scripsit Porphyrogenitus: *Regio etiam, quam nunc Pagani incolunt, primitus a Romanis tenebatur, quibus Roma deductis Imperator Diocletianus in Dalmatia sedes assignavit. Et oriundi sunt etiam ipsi Pagani a Serblis non baptizatis, ab eo scilicet Principe, qui ad Heraclium Imperatorem confugit. Capta vero itidem ab Abaribus & vastata haec regio sub Heraclio Imperatore rursum incolis frequentari coepit. Pagani autem dicuntur, quod baptismum non accepissent eo tempore, quo Serbli omnes baptizati erant. Etenim Pagani Slavorum lingua, baptismi expertes dicuntur. Romanorum vero Dialecto regio*

In hac parte Dalmatiae citra Tilurum tres, ultra Tilurum duae Zupaniae.

Parathalassia, Pesenta, Tzentzena, Clebiana.

Pleba Zupania ultra montes in Chrobatia transalpina.

Serblorum regiones 4.

Arenta seu Pagania.

gio eorum Arenta nuncupatur, unde ipsi a Romanis Arentani appellantur. Habet Pagania urbes habitatas, Mocrum, Berullia, Ostroch, & Labinetza. Insulas Paganorum deinde enumerat, quæ huc non pertinent. Ab his urbs Narona vocari cepit Narenta, unde toti regioni Arentæ nomen obvenit. Tres reliquæ Serblorum regiones ultra Naronem ad Illyricum proprium spectant, de quibus postea. Pleraque vocabula ab Chrobatis & Serblis invecta vel antiquata sunt, vel ita corrupta, ut de priori sono ac forma vix aliquid retineant. Ex locis itidem, quæ illi occupaverant, aut condiderant, alia vetustas diruit, alia posteritas reædificavit. Hæc regio inter Titium ac Naronem multis locis montosa est ac sterilis; maxima tamen ex parte plana & campestris, amnibus frequens, naturaque fertilis; oppidis, castellisque, vicisque plurimis habitatur. Quæ pars ad Occasum respicit, Titioque ac Tiluro interjacet, eam montes intersecant ab Ardiis montibus fere usque Salonam perpetuis jugis producti. Ad Clissam duo veluti brachia expandunt; alterum in Occasum ad Titium, alterum in Orientem ad Tilurum protendunt, sic prorsus, ut continua montium series ab uno ad alterum amnem pertingat. In regione superiori ac Boreali infra fontes utriusque amnis haud ita longo intervallo disjunctos vallis opima est ac fertilis, clausa undique excelsis montibus, & longius, quam latius patens; Polizzam vulgo appellant, de qua breviter Palladius: *Sed introrsus procul a Spalato sunt fauces maximæ amenissimæque convallis, quæ asperrimis imo inviis montibus circumdata, ab indigenis Politia vocatur. Ea vicatim tantum habitata ad duo millia Virorum continet, qui suis juribus viventes nulli externo diu paruerunt.* Huic ab Occasu oppidum est ad sinistram Titii fluvii, quadraginta millia passuum a mari, naturali situ munitum. Obliquo colli insidet; ambit duplex murus, cum crebris turribus; firmat arx loco alto ac præcipiti. Oppido nomen est Tinninio, Chrobatæ Tenen dixere, eratque præcipua civitas Tzenæ Zupaniæ; nunc indigenæ Knin appellant. Ex Tinninio ager Sebenicensis & Jadertinus subinde a Turcis incursabatur. Id maxime movit Venetos, ut eo potiri conarentur; quod bello Peloponnesiaco intra finem superioris sæculi demum Turcis ereptum est. Dernisium oppidum haud infrequens sublimi loco incumbens, & antiqui operis munitionibus septum, decem circiter millibus passuum Tinninio distat in Meridiem, quod subterfluit Cicolla fluvius, qui cursu ad Occasum obverso in Titium delabitur. Sebenicum ab Sicco Ptolemaico longe diversum, ut supra diximus, situm est ad sinistram Titii, ab mari aperto millibus fere novem disjunctum. Imminet in lacum ejusdem nominis, quem mare introrsum erumpens efficit; idemque lacus est portus urbi subjacens, par classi quantælibet, in quem Titius fluvius influit; cujusque fauces tuetur arx trianguli forma, muris tormentisque egregie munita. Regio circa in colles assurgit, quorum dorso urbs imposita, qua maritimam oram despectant. Arcem habet in summo. Sed quod non procul altiores colles alii impendent, arcem alteram, parvaque castella duo locis opportunis ad urbem protegendam Veneti, quorum in ditione est, inde usque ab initio decimi quinti sæculi, excitarunt. Civitas est Episcopalis, & incolarum numero admodum frequens, & præclaris ædificiis ornata. Ager Sebenicensis optimus & cultissimus, olivis præsertim vitibusque consitus; quo nihil amænius, nihil fructuosius. Inter Sebenicum & Salonam tota regio, qua vergit ad mare, quamvis montosa sit, vicos tamen habet non paucos, quibus ad victum, quod satis est, haud maligne suppeditat. Contra autem regio superior in Septemtrionem spectans usque ad montes Politiæ in planitiem extenditur, habetque agros, & natura perbonos, & hominum industria culturaque meliores. Ab Oriente tribus pagis distincta est, quorum singuli aliquot vicis constant; sunt autem *Cossovum*, *Petrovopoliem*, *& Ziminum*. In transmontana ad Ortum regione *Singum*, alii *Sfingam*, vulgo *Sign* vocant, locatum est in saxo fere undique abscisso; tribus murorum ordinibus, interjacente modico intervallo septum, a Tiluro in Occasum, & a Clissa in Boream spatio propemodum æquali disjunctum; cujus accuratam descriptionem e Topographo Hungarico mutuatam hic subjiciendam censeo: *Sfinga, vulgo Sign, sive Scin, Fortalitium insigne a Cetina fluvio non multum dissitum, ex horrida rupe prealti montis, planitiem pulcherrimam, ab Orientali præcipue latere longe expatiantem, cum amænis quibusdam colliculis despicit: ubi prærupta cautes, quibus omni fere ex parte protegitur, desinunt, robustus paries, cui recens Veneti cornutam, ut vocant, munitionem addidere, succedit. Insuper ars pridem naturæ operam suam turriculis passim excitatis, muroque triplici circumducto, commodarat; adeo ut locus non nisi fame expugnabilis videatur, binis cisternis inter saxa singulari industria effossis, aquam militi opportune suggerentibus. Objecerat jam olim insigne hoc propugnaculum Turca Venetorum potentiæ post Clissam amissam; verum eo quoque istorum virtus anno 1686. penetravit, ut barbarus possessor, qui tamen anno mox insequenti in priorem stationem rursum subiturus timebatur, nisi accurrentes continuo Christianorum suppetiæ malum præverterent, & feliciter depelleretur.* Infra Singum ad Meridiem, interjecta quatuor circiter milliarium planitie, assurgit mons Massaron ab Clissa ad Tilurum perductus: exinde ampla & peramæna planities ad mare usque explicatur, eaque regio vergens ad mare cis ultraque Tilurum vocatur Primorise, bifariam eodem Tiluro interfluo sic divisa, ut pars citra inferior, pars ultra fluvium superior Primorise appelletur; utraque vicis oppidisve haud infrequentibus præsertim ad oram maritimam habitatur. Quam Tilurus ab Occasu, Naro ab Oriente regionem determinant, eam quoque intersecat continuatio seriesque montium ex Adrio monte fere usque ad maritimam oram porrecta. In regione citeriori, prope fontibus Tiluri seu Cetinæ, loco arduo & prærupto insidet Liunum egregiis cum ab arte, tum a natura præsidiis munitum, unde haud longo spatio interposito abest in Occasum Verlica castellum neque infrequens, & satis validum. Cetina oppidulum est ad lacum ejusdem nominis, quem Tilurus efficit. Huic e regione Orientis fere obversum est alterum oppidum, cui nomen est Dumno, ubi olim Delminium, civitas primaria generis ac nominis Dalmatici; ager adjacens ab oppido Dumnus denominatur, cui finitimus est pagus ex aliquot villis constans, qui Cliunus dicitur. Duare arx est ad lævam Tiluri, rupi incumbens, quam mænia ac turres antique structuræ satis communiunt; & duo castella, ex alto imminentia, hostes a propiori ad arcem accessu prohibent. Infra est propius a mari Visechium, oppidulum ad ripam ejusdem Tiluri, deinde Almissa, sive Peguntium. Glodovi cujusdam castelli supra Almissam meminit Palladius, ex quo pauca hic adjicere libet. *At paullo supra in prealti montis supercilio castellum est natura loci munitissimum nomi-*

Marginal notes: Descriptio regionis inter Titium & Naronem. — Polizza vallis. — Tinninium oppidum. — Dernisium op. — Sebenicum. — Singum, seu Sfinga. — Mons Massaron. — Primorise inferior & superior. — Liunum & Verlica, Cetina oppidum. — Dumnum, Cliunus, Duare. — Visechium, Almissa, Glodovum.

nomine Glodoum, quæ vox lingua Illyrica famelicum significat; ab eo stadiis xx. in ejusdem montis latere, quod ad Septemtrionem vergit, conspicitur Visechium item castellum, quod a nobis pendens, sive pendulum dici potest; inde incipiunt montes altissimi ejus regiunculæ, quam indigenæ peculiari Craina regio. *vocabulo Crainam vocant; quo etiam lingua eorum littus demonstrant; in ea Ratanæi Castelli, cujus Ptolemæus & Plinius mentionem faciunt, vestigia monstrantur. Crainæ a Septemtrione conjungitur regio tota in mediterraneo, campis aquisque visenda, cui nomen est Radobilia.* Regio ulterior, montes inter ac Naronem, qua in Boream protenditur, aliquot vicos habet, pauca oppida sive castella; inter quæ tectorum & incolarum numero facile Emota. præstat Emota, oppidum exiguum quidem, sed celso situm loco super lacum cognominem, atque ad impetus hostiles vel retardandos vel repellendos satis munitum. Eadem regio qua vertitur ad Meridiem, fere ab incolis vicisque deserta est ob paludes, quas infra Naronam amnis restagnans facit. Ad ripam occidentalem Naronis a mari millia passuum fere viginti, ubi erat Narona, de qua supra, arcem Turcæ abhinc duobus sæculis inædificarant, regionis ejus opportunitate animadversa, feceruntque nomen, Sdeislam, quod Turcica voce agger Ottomanorum est: incolæ deinde Citclutum. Citclutum, quod ipsorum lingua significat claustrum murorum, appellarunt. Colli prærupto insidet: hinc Naro flumen & paludes; hinc ardua ad ascensum loca, crebræque turres muniunt. Adjectum præterea est operum pro mænibus aliquantum, ut pauci armati arcere magnam multitudinem queant. Hæc arx nunc imperio subest Venetorum, labente sæculo superiori Turcis adempta. Supra Citclutum pagus est valde frequens, Gliu-Gliubuska pagus. buskam vocitant. Infra Citclutum ad passuum mil-Norinum. lia fere undecim situm est Norinum: id exiguæ arci est nomen Naronæ fluminis ripam insidenti, quam cum Veneti cepissent, perspecta regione, qualis in circuitu esset, optimum factu visum est arcem alteram in ea insula condere, quam duobus infra Norinum millibus passuum Naro efficit; nam & validum munimentum fore putabant oræ maritimæ cis Naronem, & hoc propugnaculo objecto, opportunitatem fluminis hostibus mediterranea colentibus ademptum iri censebant. Angulo igitur extremo ejusdem insulæ, qui fere in Septemtrionem vergit, divortio in ipso aquarum, arcem firmissimis mænibus ac munitionibus septam ædifica-Opus arx. runt, quam *Opus* ab nomine insulæ appellari voluerunt. Ad Tilurum sive Cetinam fluvium regrediar necesse est. Ab eo enim initium ducebat nobilissima Dalmatiæ mediterraneæ provincia, quam Herzegovinam, & Ducatum S. Sabæ vocant, quæ ultra Naronem longissime in Ortum excurre-Herzegovina sive Ducatus S. Sabæ. bat. De hac quæ scripsit docte copioseque Topographus Hungaricus, huic loco attexere juvat: *Ex Dalmatia hodiedum sub Turcico imperio ingemiscente, pars non modica est Herzegovina, alias S. Sabæ Ducatus, qui tantæ olim erat amplitudinis, ut non secus ac Chulmensis Toparchia, in cujus locum sub postrema ætate successerat, ad duodecim dierum iter ab Ortu quidem Novibuzarium usque urbem principem Rasciæ, ab Occasu autem usque ad Zetinam fluvium porrigeretur. Dictus est S. Sabæ Ducatus a Rasco tertio genito Stephani Regis Serviæ, quem alii Simeonem appellant; cum enim assumpto Sabæ titulo Monachum induisset, tanta sanctitatis opinione vitam exegit, ut Servii mox a morte sanctum pronunciarent, & in perennem ejus memoriam Chulmiam, tunc Serviæ provinciam, quod in eadem Divus hic Monachus tumulo sit illatus, S. Sabæ titulo continuo insignirent. Dicitur tamen vulgo Herzegovina sive ab Uladislao Stephani, quem nonnulli Herzegum appellant, filio, quod is scilicet Toparchiam hanc post parentis decessum obtinuerit; sive probabilius a Germanica voce Herhog, quæ Ducem sonat. Ut autem præcipua, prout plerisque placet, hujus Ducatus arx Neo-Castrum una cum Cataro, & Rhizonio, quæ omnia Herzegovinensis provinciæ finibus contineri ajunt, in Venetorum potestate sit; attamen nemo inficias ierit amplissimum hujus Ducatus districtum, quem Conduerges Turcæ vocant, quive olim pulcherrimis castellis arcibusque muniebatur, Turcico in præsens dominio magna ex parte teneri; ac in primis totius regionis caput Herzegovinam urbem a Bassa, qui toti illi tractui imperat, insideri; quamquam adeo sit tenuis, ut vix ab ullo Geographorum maxime recentiorum memorari consueverit. Nimirum infelices illæ regiones litterato viatori haud facile perviæ, ad hæc ab incolarum feritate plurimum defædatæ, decora prope omnia una cum nominibus amisere. Id unum a scriptoribus adnotatum reperio Bassam Sinanum, nescio qua rabie correptum anno 1595., cum Herzegovinam civitatem occupasset, S. Sabæ ibidem tumulati corpus publice comburi jussisse, ut legere est apud Joannem Tomcum Marnavitium in Vita S. Sabæ, Romæ an. 1630. typis vulgata.*

Sequitur pars postrema Dalmatiæ mediterraneæ, Pars postrema Dalmatiæ Illyricum proprium. in qua cum ortum fuerit, indeque latissime propagatum genus nomenque Illyricum, eam Illyrici proprii ac primigenii vocabulo appellandam esse existimavimus. Duobus notissimis celeberrimisque fluminibus Narone & Drilone continetur. Post Naronam, quæ citra Naronem fluvium est, has eidem urbes attribuit Ptolemæus, *Enderum, Chinnam, Doclcam, Rhizanam, Scodram, Termidavam, Siparuntum, Epicariam, Erminacium.* Una superest Scodra, nunc Scutari, cæteras confecit vetustas, penitusque obruit. Cave ab Pto- Urbes medit. Ptolemaicæ. lemæo requiras in hisce urbibus nominandis ordinem Geographicum; quem hoc loco non videtur Ptolemæus sibi sequendum proposuisse, id quod postea constabit. Odographus Peutingerianus iter, quod Narona est Lissum sive ad Drilonem, partim littoreum, partim mediterraneum descripsit. Postquam enim viam in ora maritima milliarium quinque & sexaginta interposuit Naronam inter Adlichiamque, hinc duplicem lineam ad Lissum deduxit, alteram secus mare, cui nullas urbes, nullamque milliarium notam adscripsit; alteram remotam a mari, cui has urbes impo- Urbes medit. Peuting. suit, observatis notatisque milliariis, quibus inter se distant: *Adlichia* VIII. *Leusino* XII. *Sallunto* XVII. *Sandarva* VI. *Vario* XV.; *Sallunto* XVIII. *Halato* X. *Barsumno* XVI. *Sinna* XX. *Scobre* XXX. *Lissum.* Si centum & quadraginta duobus milliariis, quæ Adlichiam inter Lissumque numerantur, quinque & sexaginta milliaria illa addideris, quæ sunt Narona Adlichiam, ducentorum & septem milliarium summam conficies; quæ inter Naronam & Lissum distantia non videtur incredibilis, propter anfractus & circuitus ejus viæ mediterraneæ montibus identidem, & fluminibus intercisæ; cum cæteroquin Drilo ab Narone, qua longissime abest, millia passuum non amplius centum & quadraginta, recta regione disjungatur. Antoninus in itinere Salonis Dyrrhachium easdem fere urbes interjecit, sed de numero milliarium, Urbes medit. Anton. & forma vocabulorum ab Tabula ferme discrepat; quæ quidem facilius in Tabula, quam in Itine-

rario vitiata esse dixerim. Hæ sunt Antoniniane urbes sive oppida eidem viæ imposita, *Leusinium*, *Andarba* (quæ est *Sandarva* Peutingeriana,) *Saluntum*, *Alata* (*Halatum* Peutingerianum) *Birziminium* (*Barsumnum* Peuting.) *Cinna*, (quæ sane est Ptolemæi *Chinna*, & Tabulæ *Sinna*) *Scodra*, quæ prave in Tabula *Scobre* dicitur. *Saluntum* Leusino & Sandarve interjectum in Tabula, cum redundare videatur, invexit inscitia Librariorum. *Varium* abest ab Itinerario Antoniniano, Harum urbium positio, ratione habita dimensæ inter eas distantiæ sive ab Antonino, sive ab Auctore Tabulæ Peutingerianæ, mente aliquo modo concipi potest, ex earum vestigiis, quæ nulla supersunt, intelligi nequit. Una est Scodra, quæ etiamnum extat, & nomine variato situm antiquum retinet. Nihilo facilius est locum investi-

Enderum prope Labeatas. gare, quem urbibus Ptolemaicis attribuas. Enderum locandum censeo in ea regione, quam obtinebant Enderudini, quos Plinius finitimos facit Labeatibus populis, qui Labeatidem Paludem accolebant. Sunt, qui Drivastum urbem ab lacu Labeatium, & Scodra passuum millibus circiter decem Boream versus disjunctam eamdem esse existimant, quam Ptolemæus *Enderum* vocat. Est oppidulum, seu vicus, cui nomen est Endero, testibus Brietio & Sampsone, ad radices montis Scardi quinquaginta milliariis a Lisso in Septemtrionem. Doclea

Doclea. urbs perantiqua ac nobilis videtur statuenda esse prope a Palude Labeatium ab regione occidentali; ab ea Docleatæ Pliniani. Hæc ante undecimum seculum eversa cum esset, in ejus locum jusque Metropoliticum, Antibaris successit. Endero & Docleæ Chinnam Ptolemæus interjecit, quæ cum Antonino & Tabula ultra Docleam in Ortum rejicienda est; cum Cinna sive Sinna millia passuum non amplius duodecim in Itinerario, viginti in Tabula ab Scodra in Occasum distet. Endero, Chinnæ, & Docleæ anteponendam puto Rhizanam Pto-

Rhizana. lemaicam, nam vel prope aberat a Rhizinio, ut nominis affinitas ac similitudo declarat; vel eadem est ac Rhizinium, seu Rhisinum, ut aliqui censent, & Ptolemæum bis eamdem urbem vocabulo paullulum diverso nominasse existimant. Scodra urbs e-

Scodra. rat primaria Illyrici, eademque sedes Regum Illyriorum, oppidum postea civium Romanorum Plinio teste; de qua Titus Livius Dec. 5. lib. 4. cap. 26. *Ad Scodram inde ventum est, id quod caput belli fuerat, non eo solum, quod Gentius eam sibi ceperat veluti regni totius arcem; sed etiam quod Labeatium gentis munitissima longe est, & difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina, Clausula latere urbis, quod in Orientem patet, præterfluens, Barbana ab regione Occidentis, ex Labeatide palude oriens. Hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi flumini, quod ortum ex monte Scodro, multis & aliis auctum aquis mari Adriatico infertur.* Coloniam ab Romanis eo deductam fuisse auctor est Ligorius ex nummo Claudii, quem Holstenius transcripsit: COL. CLAUDIA AUGUSTA SCODRA. Sæculo quarto labente contributa fuit Prevalitanæ provinciæ, quæ pars Dalmatiæ ad Orientem extrema erat, Dardaniæ ac Macedoniæ finitima, & cum parte Macedoniæ Salutaris unam constituens provinciam diæcesis Daciæ, ad Illyricum Orientale pertinebat. Nunc depravato vocabulo *Scutari* dicitur; antiquam positionem retinet, iisdemque alluitur fluminibus, quæ mutatis nominibus, iisdem alveis defluunt; sita est haud longe ab ostio Labeatidis Paludis in Orientem obverso, unde Barbana, nunc Bolliana profluit; millia passuum circiter quinque & viginti ab ora maritima recedit. Se-

pta est mœnibus & propugnaculis antiqui operis, in eamque arx imminet rupibus imposita, ascensuque difficilis. Turcarum imperio paret; ejusque sedes Episcopalis subest Metropolitæ olim Diocletano, nunc Antibarensi. *Termidavam*, *Siparuntum*, *Epicariam*, *Erminacium* Ptolemaicas urbes vetustas obruit, penitusque abrasit. His Dalmatiæ civitatibus mediterraneis addas velim Tribu- Tribulium, Medeon.
lium Plinianum, nunc Tribignem, sive Terbuniam, de qua postea, itemque Medeonem urbem Livianam, quæ ad ditionem Gentii postremi Regis Illyriorum spectabat. Hanc Livius locavit in regionem Labeatium, qui paludem Labeatidem circumcolebant: *Anicius Perpennam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatosque Regis, qui Medeonem Labeatium gentis urbem profectus, Etlevam uxorem cum duobus filiis Scerdileto Pleuratoque, & Caravantium fratrem Scodram in castra adduxit.* Duo sunt oppidula Dalmatiæ haud longo intervallo disjuncta, alterum *Medunum*, alterum Medunum & Modon.
Modonem vocant. Alterutrum esse *Medeonem* Livianum facile dixerim, quamvis hoc quidem viginti millia, illud uno milliario plus a palude Labeatium in Boream distet; neque enim incredibile est ad viginti milliaria, aut plus eo, Labeatium fines porrectos fuisse, & oppidum Livianum, quo erat ab urbe Scodra remotius, eo tutius amicis cognatisque regiis perfugium præbebat.

Hæc regio Naronem inter Drilonemque septi- Hæc regio Illyrici
mo sæculo obtigerat Serblis, unde Serblia dicta proprii
est. Hi porro quidquid terrarum in Dalmatia Serblos
possidebant, in quatuor partes divisere. Prima excepit.
erat Pagania sive Arenta citra Naronem, quam supra descripsimus; reliquæ tres ad hanc, in qua nunc versamur, regionem pertinebant, eramtque eorum regiones.
hoc prorsus ordine ab Occasu in Ortum dispositæ; *Zachlumia*, *Terbunia*, *Dioclea*. Eas distincte ac singillatim descripsit Constantinus Porphyrogenitus.

De Zachlumis, & ea, quam nunc incolunt, regione.

Zachlumorum terræ Romani primum domina- Zachlumis.
bantur; illi nimirum Romani, quos Diocletianus Imperator Roma eo, veluti in coloniam deduxit, quemadmodum & in Chrobatorum historia de iis dictum est. Romanorum igitur Imperatori prius parebat Zachlumorum regio; sed ab Abaribus postea subjugata, & in vinculis abductis ipsius incolis, tota hæc regio deserta fuit. Qui vero nunc illic habitant Zachlumi, Serblii sunt ab illo Principe, qui ad Heraclium Romanorum Imperatorem confugit; & Zachlumi dicti sunt a morte Chlumo nuncupato; & alias Sclavorum dialecto Zachlumi dicuntur ii, qui post collem habitant: quandoquidem magnus inibi collis est, in cujus vertice urbes duæ sunt, Bona & Chlum; retro autem hunc montem flumen Bona nuncupatum devehitur, quod Græcis καλὸν *significat. Venit autem posteritas Proconsulis & Patricii Michaelis Busebutze Zachlumorum Principis filii, a non baptizatis accolis fluminis Bislas, quod & Ditzice cognominatur, habitavitque ad flumen Zachluma nuncupatum, suntque urbes Zachlumorum habitatæ, Stagnum, Mocriscic, Josle Galumaenic, & Dobriscic.*

De Terbuniatis & Canalitis, eorumque regione, quam nunc incolunt.

Terbuniatarum Canalitarumque eadem regio est; Terbunia & Canalitis
incolæ vero a non baptizatis Serbliis descendunt, qui illic habitarunt ab eo usque Principe, qui a Serblia non baptizata ad Heraclium Imperatorem confugit, usque ad Blastemerum Serbliorum

Prin-

Principem, qui filiæ suæ maritum dedit Crainam Belæ Terbuniæ Zupani filium, eumque honoris ergo Principem appellavit, & ut sui juris esset effecit: atque ex illo Phalimeres natus est, ex quo Tzutzemeres. Terbuniæ vero Principes semper Serbliæ Principi parebant; & regio ipsa lingua Sclavorum locum munitum significat: quandoquidem multæ in ea sunt munitiones; estque sub ea alia adhuc regio, quæ Canale nuncupatur; Canale vero viam plaustri significat Sclavorum idiomate; nam propter loci planitiem servitutes omnes plaustris præstant. Habet autem tam Terbunia, quam Canale oppida, quæ habitantur, hæc; Terbuniam, Hormum, Rhisena, Leucabete, & Zetlebe.

De Diocletanis, & ea, quam nunc incolunt, regione.

Dioclea

Etiam Dioclea regio primitus occupata erat a Romanis, quos illuc transtulerat Imperator Diocletianus; quemadmodum & in Chrobatorum historia dictum est, & Romanorum Imperatori erat subjecta; sed ab Abaribus hæc quoque regio subjugata ac vastata fuit: & sub Heraclii Imperatoris temporibus habitari iterum cœpit, quemadmodum Chrobatia, Serblia, Zachlumorum terra, Terbunia, & Canale. Dioclea autem nuncupata est illa regio ab urbe ibi condita a Diocletiano Imperatore, quæ nunc habitatoribus vacua in hodiernum usque diem Dioclea appellatur: suntque in ea regione urbes habitatæ magnæ, Gradetæ, Nugrade, & Lontodocla.

Descriptio regionis.

Hanc regionem montes occupant fere perpetui, quibus tamen latissimæ, fertiles pariter amænæque planities interjacent. Urbes nunc paucas habet, arcesque; sed pagorum & vicorum numero frequentissima est. Multitudo cætusque hominum in plures vicos distributi, & juris ac legum communione sociati unum Pagum efficiunt; id enim ferme significat Pagus apud Cæsarem in Commentariis de bello Gallico, ubi scriptum est totam Helvetiam in quatuor fuisse divisam. Plures hujusmodi pagos habet Dalmatia, & in ea regione, quam nunc describimus, præter alios minores, quatuor sunt maxime illustres; duo fere ad radices montis Scardi, alter *Clementium*, alter *Pulatium* Pagus dicitur, hic ad Meridiem, ille propius ad Boream accedit; infra utrumque tertius est, quem nuncupant *Zentam*, eumque bifariam dividunt; quæ pars in Aquilonem obversa est, Zenta superior, quæ in Austrum respicit, Zenta inferior nominatur; huic a Meridie adjacet palus Labeatium, quam alias lacum *Zentæ* ab vocabulo ejus pagi, alias lacum *Scutari* ab urbe ad fauces ejusdem lacus sita denominant. Quartus est longe nobilissimus, quem *Montem Nigrum* vocant. Est enim series quædam & continuatio montium supra Catarum ab Occasu in Meridiem devexa, & ad paludem usque Labeatidem perducta, quæ indigenarum sermone *Cernagora*, nostro Mons Niger appellatur. Is montium tractus ab gentibus fortissimis & bellicosissimis incolitur, quarum aliæ Venetorum, aliæ Turcarum imperio subsunt. Tria sunt in hac Dalmatiæ parte castella loci ardui natura, bellicisque operibus satis munita; *Mostar* oppidum frequens septem & triginta in Septemtrionem ab Citcluto milliaribus ad ripam sinistram Naronis fluvii; Collassinium, & Clobuc, utrumque ab Narone in Ortum millium passuum hoc circiter viginti, illud fere quindecim disjunctum; Clobuc ab Collassinio amplius viginti milliaria in Meridiem abest. Præter Scodram sive Scutarim tres omnino in mediterraneis urbes sunt Episcopali jure ac titulo inclytæ, Trebigne ad fluvium cognominem, a mari & Ragusio milliaribus circiter septem dirempta; Drivastum civitas neque infrequens, neque ignobilis, quam interfluit Drinassus amnis, quem Livius Clausulam, Plinius Drinum vocant; hinc via est Scodram milliarium fere septem recta in Meridiem; Pulatum urbs montana exigui nominis ac circuitus in regione Pulatium, ab Drivasto triginta milliarium intervallo sejuncta. Tribignem & Drivastum paucis descripsit Topographus Hungaricus: *Civitas, quam Veteres Tribulium, sive Tribuniam dixere, nunc autem Tribigne vulgo dicimus, a fluvio ejusdem appellationis, a quo rigatur, nomenclaturam accepit. A Ragusina civitate, cui olim obnoxia fuerat, aliquot milliaribus Italicis abscedit. Cæterum civitas admodum tenuis, bellique injuriis fœdum vastata; Turcis ab uno & amplius sæculo obtemperat, sedes alioquin Episcopi, qui una cum Mercanensi juxta posito Ragusini Metropolitæ erat suffraganeus. Trivastum, sive Drivastum postremo inter Dalmatiæ Turcicæ civitates lustramus. Suberat olim hæc civitas tamquam peculiaris Ducatus Caput illustri Spanorum prosapiæ, quam ab Hispanis auctor Italicus gestorum Scanderbegi erronee deducit, uti animadvertit Dufresnius, qui ejusdem stemma ab Andrea, an. 1366. si fides auctoribus, defuncto, ad usque Alexium Spanum, ea qua fieri potuit diligentia, extendit. Hodie hunc locum unice commendare videtur Episcopalis sedes, quæ Antibarensi Ecclesiæ subjicitur.*

Quatuor Pagi celebriores.

Clementiũ, & Pulatiũ,

Zenta

Mons Niger,

sive Cernagora.

Mostar, Collassinium, Clobuc oppida.

Tribignes, Drivastũ, Pulatum civitates.

§. V.

De Populis mediterraneis ac maritimis Dalmatiæ hodiernæ.

DE Nestis & Maniis, Autariatis & Ardiæis antiquissimis Dalmatiæ incolis satis multa diximus cap. 2. ubi eorum regiones, resque gestas descripsimus. Hyllini, Liburni, Celtæ, Japydes, de quibus itidem hac, & superiori parte dictum est, sunt veluti genera quædam & Capita nationum Illyricarum, ex quibus alii atque alii populi prognati sunt, quasique facta gentium Dalmaticarum divortia. Haud facile aliam nationem invenies in plures populos, tam varii tamque diversi nominis divisam, præsertim ut in regione non amplissima; qui omnes unius Dalmatiæ, sive Illyrici maritimi finibus continentur. Eorum vocabula nescio quid sonare aut olere peregrinum seu potius barbaricum videbantur Plinio, & pleraque cum ad pronunciandum difficilia, tum vero parum digna esse censebat, quæ cultissimis Romanorum auribus inferrentur: *populorum*, inquit lib. 3. cap. 27. *pauca effatu digna, aut facilia nomina*. Ex his aliquot Strabo, & Mela, haud paucos Ptolemæus, longe plures Plinius nominavit. Sed qua regione, quove ordine singuli locandi sint, investigatu dictuque difficile est. Nam veteres neque certis unamquamque gentem terminis definiunt, neque omnibus & singulis apponunt notas quasdam topographicas e fluviis, montibus, aliisve fixis ac notis locis, cuique proximis, desumptas, unde illarum gentium situs ac regio dignosci possit. Ad hæc alii alios populos vel recensent, vel prætereunt, alii eosdem aliis nominibus afficiunt, & in aliis atque aliis locis collocant. Omnis porro de hac re inter veteres Geographos discrepantia ex eo proficisci videtur, quod cum hæ gentes pro temporum varietate diversa nomina subierint, & sedes subinde mutaverint, & suos fines mo-

Populi Dalmatæ multiplices, & varietate nominum distincti;

Auctorum in illis vel locandis vel nominandis discrepantia.

modo extenderint, modo contraxerint; in iisdem locandis ac nominandis alii alia tempora respexerint. Egregia est Historici Dalmatæ lib. 1. cap. 2. animadversio, & regula ab eo tradita, qua Scriptores antiqui, cum de regionum ac gentium finibus & vocabulis discrepant, inter se conciliari possint. *Pro quibus concordandis temporum ratio adhibenda est. Mela etenim antiquiora Strabone tempora refert; Strabo autem plura ab antiquis sumens, Dalmatiæ fines sui temporis ponere omisit; Plinius vero licet brevitatis studio quædam confundat, majorum locorum distinctionem præbet; Ptolemæus denique sicuti posterior, & in Romanæ Monarchiæ apice constitutus, quando scilicet jam omnia explorata, & dimensa reperiebantur; ita cæteris quoque accuratior, ordinate ac distincte loca & regiones distribuit*. Et paullo post hæc subjecit: *In quo terrarum tractu plurima populorum, regionumque nomina mutata, vel coarctata fuerunt*. In describendis ordinandisque Dalmatiæ populis Plinium potissimum sequar, qui eos omnes in tres Conventus distribuit, Scardonitanum, Salonitanum, & Naronensem; & singulos alterius ac tertii Conventus populos in decurias descripsit. Singulæ autem Decuriæ ex hominibus mille constabant; dicta est enim decuria, quod decies centum homines caperet. Nunc de populis Dalmaticis primi Conventus, deinceps de reliquis.

Populi Japydiæ & Liburniæ Conventu Scardonitano exempti.

Quæ gentes inter Arsiam & Titium Japydiam & Liburniam incolebant, iis omnibus, juxta Plinium, jus erat adeundi Conventus Scardonitani. Cum autem idem Plinius lib. 3. cap. 21. quinque hujus regionis populos seorsum ab aliis nominat, illos hujusmodi conventu eximere videtur, qui suas leges separatim, suosque magistratus singuli, opinor, habuerint: *Arsiæ gens Liburnorum jungitur usque ad flumen Titium. Pars ejus fuere Mentores, Hymani, Encheleæ, Dudini, & quos Callimachus Peucetias appellat*. Schymnus etiam, Apollonius, & Stephanus Mentores huic regioni adscribunt. Ac Schymnus quidem eos Istris finitimos constituit; itemque Aristoteles in Mirabilibus apud Ortelium prope ab Istria Mentoricam locavit; sed Apollonius videtur eos in Liburniam transtulisse; id ex eo conjici potest, quod scribit Hyllos Liburniæ conterminos cum Mentoribus bellum gessisse. Mentores igitur non longe ab Hyllis distabant. *Hymanos & Dudinos*, cum eorum nemo, præter Plinium, mentionem fecerit, inter populos Liburnos quidem, sed positionis incertæ, conjicias censeo. Encheleas ultra Naronem, & ferme prope Epidaurum veteres alii Geographi rejiciunt; hinc fortassis in Liburniam antiquitus deducta est aliqua Enchelearum colonia. Peucetii sunt Italiæ populi ad Promontorium Japygiæ, oriundi profectique ex Arcadia, duce Peucetio; nec vero absimile est aliquos, vel digressos e comitatu illorum, quos Peucetius in Italiam ducebat, vel ex ipsa Italia, ut terras ibidem occupatas prægravante multitudine exonerarent, venisse in Liburniam, & sedes ibidem ac domicilia collocasse. Cæterum quam Liburniæ partem sive Encheleæ, sive Peucetiæ possiderent, non liquet. Jam vero ex Plinio describendi sunt populi, ex quibus constabat primus Illyrici maritimi, sive Dalmatiæ hodiernæ Conventus:

Populi ad Conventū Scardonitanum adscripti.

Conventum Scardonitanum petunt Japodes, & Liburnorum civitates 14. e quibus Lacinienses, Stlupinos, Burnistas, Albonenses nominare non pigeat. Jus Italicum habent eo Conventu Flanates, a quibus sinus nominatur, Lopsi, Varubarini, immunesque Assesiates, & ex insulis &c. Cum Japydiæ nomen jampridem antiquari cœpisset, & communi Liburniæ vocabulo ipsa quoque Japydia comprehendi, quos Japydes Plinius vocat, eos fuisse arbitror populos quosdam veteris Japydiæ in regione subalpina, qui avitum nomen retinuerint. *Laciniensium* ignota est positio. *Stlupini* ab Stlupi urbe Ptolemaica prope Tedanium flumen; *Burnistæ* a Burno civitate mediterranea, quam Tabula Peutingeriana ab Nedino millia passuum XXIV. in Ortum disjunxit, eratque ad ripam dexteram Titii fluminis supra Scardonam, ut diximus paragrapho superiori. *Albonenses*, & *Flanates* praditi jure Italico, quod provinciali jure præstantius erat, populi erant maritimi, qui oram Istriæ, sive Japydiæ in Ortum obversæ accolebant, in qua duæ illæ urbes Albona & Flanona, unde cognominati fuerant. *Lopsi* a Lopsica urbe Japydica ad fretum Morlachæ ultra Seniam. *Varubarini*, populi mediterranei, qui *Varvariam* urbem Ptolemaicam, & agrum circa urbem incolebant. Assesiates tributi pensitandi lege exempti pertinebant ad civitatem *Assisiam*, quam Ptolemæus commemorat, & nisi aliam esse censeas ab Asseria Peutingeriana, eam inter Nedinum & Burnum recte constitueris. Japydiæ veteris populis adjungas velim *Mocntinos*, *Avendeates* & *Arupinos* Appiani, ab sua quosque urbe primaria denominatos; Liburnis vero *Aetienites*, *Alupsos*, *Olsos*, *Pedetas*, *Hemiones* Scylacis, itemque *Pelagones* Schymni, quorum vocabula multis ante Plinium ætatibus vetustate exoleverant. Nam *Pelagones* Pliniani huc non pertinent, sed referendi sunt ad Macedoniam. Verum Plinius e populis Conventus Scardonitani eos tantum recensuit, quos *nominare ipsum non piguit*; quos autem prætermisit, ii petendi sunt e Ptolemæo: *Tenent autem provinciam, qui Istriæ hærent Japydes; supra vero Liburniam magis Occidentales Mazei; post Derriopes, & Derii, supra Derriopes Dindarii, supra quos Ditiones; supra autem Derios Ceraunii*. Si huic adverbio locali *Supra* eam vim & notionem subjecit Ptolemæus, ut superiores ad Septemtrionem partes significare voluerit, populos ab eo nominatos, sic locari oporteret, ut media regione inter montes ac mare, proximi ab Japidibus essent *Mazei*, tum *Derriopes*, post *Ditiones*; in regione vero superiore subalpina primi ab Occasu erant *Derii*, quibus *Derriopes*, deinde *Dindarii*, quibus *Ditiones* a Meridie suberant. *Ceraunii* autem populi magis montani *Deriis* ab Septemtrione imminebant. Ceraunios fuisse arbitror coloniam aliquam huc deductam e gentibus illis, qui ad fauces maris Adriatici Montes Acroceraunios accolebant; nisi forte ex eo dicti sint Ceraunii, quod eorum regio utpote præcelsa atque edita crebris fulminum ictibus percelli soleret. Japydiam fere totam nunc occupant Morlachi, in vicos, & oppida contributi, gens ferox & bellicosa, qui tum Venetis, tum Archiducibus Austriis, quorum in ditione sunt, egregiam in bellis operam præsertim contra Turcas sæpe navarunt; nam Corbavios & Lickanos, qui regionem illam citra Tedanium ad Orientem incolunt, ad Morlachorum genus referamus licet. De origine & vocabulo Morlachorum hæc reperio. Morlachos genere Slavos esse, vel ipsa, qua utuntur, lingua declarat, sine dubio oriundos ab illis Slavis, qui inde usque a septimo sæculo has terras concessu Heraclii Imperatoris occuparunt. Hoc autem, quo appellantur, nomen e duplici vocabulo, altero Græco, altero Slavonico originem traxit. Primum enim dicti sunt Makroulahi, sive Mauroulachi; deinde aliquot litteris detractis, vocabuloque ad molliorem Italicæ linguæ sonum inflexo, Morlachi

Alii Japydiæ & Liburniæ populi a Plinio prætermissi.

Populi Ptolemaici.

Morlachi hodierni populi Japydiæ, eorumque genus, & nomen.

chi appellari cœperunt. Mauroulahi igitur vox est composita e duobus verbis *Mauro* & *Ulahi*; τὸ μαῦρον apud Græcos idem significat, quod *nigrum* apud Latinos: Slavi autem Ulahos, seu Ulachos, vocabant homines agrestes ac vagos, qui pastoritiam & laboriosam in montibus ac sylvis vitam agerent. Hanc huic vocabulo notionem subjecit Anna Comnena lib. 8. cum Bulgaros vulgo appellari Ulahos scripsit: *Nempe Bulgaros, & pastoritiæ duratos vitæ laboribus, agrestes juvenes incertis sedibus vagos, quos communis dialectus Ulahos vocare consuevit*. Hinc populos trans Danubium *Ulachos* seu *Valachos*, & Moldavos, antea Mauroulahos dictos ferunt. Id genus hominum e natione Slavonica cis ultraque Danubium olim latissime diffusum erat, quos Græci *Ulahos & Maurolahos* duobus hisce verbis Græci Slavonicique idiomatis conjunctis nominare consueverant. Hæc vocabuli hujus interpretatio in Morlachos nostros aptissime convenit; quippe fusi per montes ac dispersi armentis gregibusque pascendis quæstum sibi ad vitam illam inopem, & vagam sustentandam alendamque faciebant; quod autem cum ab Sole variaque cæli intemperie, tum ab victu cultuque agresti nigrore quodam suffusi essent, idcirco *Mauri*, seu *Nigri* dicebantur. Hæc autem explicatio & vero propior mihi videtur, & minus longe accersita, quam altera illa, quæ ab aliis adhiberi solet, auctore Presbytero Diocleate: is quippe docuit *Moroulachos* esse *Nigros Latinos*. In hanc Diocleatis sententiam Historicus Dalmata, l. 6. c. v. de Ulahis multa docte & copiose disseruit.

Uscochi, & illorum origo. Abhinc annis amplius ducentis in hanc regionem immigrarat gens ferox & immitis, quibus domi egebat, unde unde rapere assueta, & mari præsertim infesta. Uscochos vulgo appellabant. Gentis initia neque obscura, neque illaudabilia, quippe oriundi a Viris fortibus, qui Turcarum indignati dominatum alia atque alia quæsivere loca, ut liberi essent. Amissa Clissa, qua in urbe salutis suæ ac libertatis arcem munitissimam constituerant, vagos & profugos decimo sexto seculo excepit Ferdinandus Imperator, & sedem iisdem Seniam attribuit, unde postmodum miscuere se Morlachis per oppida cætera. Cum enim homines bellicosi essent, & implacabili in Turcas odio, adversus horum incursiones ad fines tutandos illorum opera uti decreverat. Atque initio quidem illi rem egregie gesserunt, nec sui Ferdinandum consilii pœnituit. At non multis post annis, sive rerum inopia, sive prædandi cupidine suadente, ab suo ac majorum instituto paullatim desciverunt, & ad flagitia declinarunt. Accesserant tum aliunde, tum ex terris Venetorum fugitivi, obærati exules: qua ex colluvie cum crevissent vires, jam ad quidlibet audendum superabat animus. Inde factum est illis nomen Uscochorum, quod Minutio interprete transfugas significat, seu potius deterrime conditionis homines, qui cum egestate domestica laborent, rapto & alieno vivere consuerunt. Non terra, non mari, modo prædæ objiceretur spes, parcebant sive Turcis, sive Christianis.

Venetis infesti pariter, ac Turcis. Propiores damno sentiendo erant Istri ac Dalmatæ ditionis Venetæ, Uscochis intermediis finitimi; & præterquamquod ad Istriam Dalmatiamque populandas crebro egrediebantur, insulas quoque, mareque omne infestum armatis lembis faciebant. Turcarum vero fines incursando, urendo sata, abigendoque armenta & prædam aliam, Regis illorum iras in pace lacessebant, ac sæpe etiam ejus animum usque eo accenderunt, ut bellum Venetis denunciaverit, nisi teterrimos illos piratas comprimerent, & mare purgarent: id quod ad eos spectare ajebat, quorum sub jure Adriaticus sinus esset. Ab Venetis autem crebræ assiduæque querimoniæ & postulationes per legatos missæ ad Archiduces Austriæ, quarum caput erat, ut Uscochos vel pro potestate in officio continerent, vel Senia & locis omnibus maritimis plagæ illius expellerent. Præclara quidem responsa & promissa sæpius relata sunt; sed quod tantis promissis dignum esset, nihil umquam præstitum fuit, sive culpa & incuria Præfectorum, sive quia non propositis tantum, sed inflictis suppliciis effrenatam illam rapiendi ac prædandi licentiam coerceri oportuerat. Quare dum, incertum qua causa, lenius agentes Principes illi, & locorum Præsides, trahentesque rem, non persecant malum, majora in dies irritamenta irarum ab Uscochis præbebantur. Ergo *Bellum Uscochis, & illorum causa Austriis illatum.* Veneti, quando querelis apud Austrios minus proficiebant, classe instructa piratas persequi decreverunt. Damnis ultro citroque inferendis & accipiendis plures anni extracti sunt; ac demum res eo processit, ut grave & periculosum Venetos inter Austriosque bellum exardesceret, quod duos fere annos tenuit. Anno autem superioris sæculi duodevigesimo pax ita convenit, ut Veneti restituerent, quæ Ferdinandi Archiducis Austriæ in *Uscochi Istria, & Japydiæ finibus expulsi.* Istris occupassent, Ferdinandus autem juberet tum omnes piraticos lembos incendi, tum Uscochos cum suis familiis Senia, & Japydiæ Istriæque finibus illico excedere, pœna capitis proposita rursus intrantibus. Pacta & conventa utrinque cum fide præstita, & servata: Uscochis autem exilio multatis a Ferdinando Archiduce sedes datæ in mediterraneis, maxime ad Carlostadium oppidum Chrobatiæ transalpinæ. Ita demum pestis illa depulsa, mare purgatum, regio pacata, restitutum incolis commercium magna populorum lætitia. De Uscochis plura scire, & distinctius cognoscere qui cupiat, legat libellum, quem de initiis & progressionibus hujus gentis, de latrociniis & flagitiis Minucius de Minuciis Archiepiscopus Jadertinus Italico sermone conscripsit.

Conventus Salonitanus, ejusque populi. Salona civitas erat primaria secundi Conventus Illyrici sive Dalmatici, ad quam juris petundi causa populi omnino quinque edicta ad conveniendum die, confluere solebant: *Petunt in eam jura descripti in decurias* CCCLXXII. *Dalmatæ*, XXII. *Decuni*, CCXXXIX. *Ditiones*, LXIX. *Mezæi*, LII. *Sardiates*. Hujus & tertii Conventus Populos Plinius cap. 22. ex ordine recenset, non illo quidem topographico, sed Alphabetico, ut patet, & cuilibet legenti perspicuum est. Dalmatas a Plinio commemoratos inter Tilurum & Naronem locandos censeo, in ea scilicet regione, ubi ortum, & unde propagatum est nomen genusque Dalmatarum, qui propterea peculiari quadam ratione commune totius gentis nomen, suum & proprium fecerant, erantque Dalmatæ proprie dicti. *Decuni* in aliis Plinianis codicibus *Devoni* nominantur, *Eorum sedes ac regio.* quorum cum nemo alius ex antiquis Scriptoribus meminerit, ignota est positio. *Ditiones & Mezæos*, sive *Mazeos* Ptolemæus citra Titium in Liburniam retraxit, nec vero absimile est aliquos e populis Liburniæ ad conventum Salonitanum pertinuisse; sed cum *Mazei* Ptolemaici magis Occidentales essent, longeque ab urbe Salona distarent, multo illis propior & opportunior erat Scardonitanus, quam Salonitanus Conventus; quocirca vereor, ne locus ille Plinianus mendo subsit, præsertim cum Pliniani codices pluribus locis corrupti sint ac mendosi, ut Delacampius, aliique observarunt. *Sardiates* Pliniani, *Sardiotæ* Ptolemaici, & *Sardiani* Dio-

ni Dionis iidem populi sunt, olim Ardiæi dicti, de quibus plura dicta sunt capite secundo. *Sardiates* autem, sive *Sardiotæ*, quemadmodum & Vardiæi, reliquiæ erant Ardiæorum gentis Illyricæ, armis olim opibusque præpollentis; quibus itidem Ptolemæus videtur sedes intra Naronem tribuisse. Ultra Titium in Ortum Plinius constituit *Tariotas* ad oram maritimam, cum eorum *Castello Tariona*, vetustissimos Illyrici populos, quos diximus eosdem fuisse, qui ab aliis Autariatæ, vel Autariæi nuncupantur. Scylax Caryandensis ferme ibidem locavit *Lotophagos*, & *Hierastamnas* antiquis Bullinis ab Occasu finitimos. Quos Strabo *Pleræos*, Mela & Plinius *Pyræos*, Appianus *Pyrisseos* vocant, eos circa hæc loca mare accoluisse dixerim; sed de illorum regione inter laudatos scriptores magna videtur esse discrepantia. Mela Liburnis apposuit, Plinius ultra Taulantios extra fines Dalmatiæ conjecit. Strabo lib. 7. ex vicinitate Corcyræ Melænæ, aliquid lucis præbet ad eorum positionem dignoscendam: *his propinqua est Melæna insula, Corcyra appellata*. Huic autem insulæ nihil propinquius Peninsula Stagni ultra Naronem sita, in qua locandi essent Pleræi, sive Pyrei e sententia Strabonis. Idem Strabo Ardiæos, quos & Varalios vocatos fuisse asserit, in ora maritima inter Tilurum & Naronem explicata contra Pharon insulam collocavit; sed de Ardiæis abunde jam dictum est. Ptolemæus, quidquid ab Titio Drilonem usque terrarum ac gentium protenditur, generali Dalmatiæ vocabulo complexus, eam regionem populis mediterraneis novem omnino habitari scripsit: *Interiora autem Dalmatiæ tenent Daursii, supra quos Comenii & Vardæi, supra hos Narensii & Sardiotæ, & iterum supra hos Siculotæ, Docleatæ, Pirustæ, & Scirtones versus Macedoniam*. Τὸ *supra* vim habere significandi ordinis topographici non ausim dicere; verisimilius mihi videtur huic præpositioni eamdem subjectam esse notionem, quæ subest præpositioni *Præter*, & hunc locum Ptolemaicum sic interpretari oportere, ut significet in hac regione mediterranea præter Daursios, esse *Comenios & Vardiæos*, & præter hos, alios atque alios. Molestum est non esse mihi ad manus codicem Græcum Ptolemaicum, ex quo facile intelligi posset, quam vim habeat præpositio Græca ab Ptolemæo adhibita.

Pleræi, Pyræi, Pyrissæi eædem gentes.

Ardiæi dicti Varalii.

Populi Ptolemaici.

Ex his populis Ptolemaicis, præter *Sardiotas*, nullus pertinebat ad Conventum Salonitanum; nam cæteros omnes Plinius in Conventum Naronensem conjecit. Populis secundi conventus addendi ex Plinio Epetini. Sed quidnam esse causæ dixerim, cur Plinius, cum Epetium, unde Pliniani Epetini, sit oppidum oræ continentis, Epetinos cum Isseis cæterisque conjunxerit, quos ex *Insulis* ab Salona jus petere scripsit. Fortasse Bractienses Insulares, angusto admodum freto ab urbe Epetio disjunctos, vocavit Epetinos, quod insula Bractia pars esset territorii Epetini, & ad jus ditionemque illius civitatis pertineret.

Epetini Pliniani.

Populi Conventus Naronensis citra Naronem fluvium erant admodum pauci; ultra multo plures; colebaturque ea pars Dalmatiæ ad Orientem postrema, & habitabatur frequentissime, urbibus haud sane multis, sed pagis oppidisque quamplurimis referta. Multos hujus Conventus populos recensuit Plinius lib. 3. cap. 22. præter alios nihilo pauciores, quos adjecit, quosque videtur Naronensis conventus adeundi jure ac lege exemisse: *Narona Colonia tertii Conventus, a Salona* lxxii. *M. pass. apposita cognominis sui fluvio, a mari* xx. *M. pass. M. Varro* lxxxix. *civitates eo ventitasse auctor est. Nunc soli prope noscuntur Cerauni decuriis* xxiv. *Daorizi* xvii. *Desitiates* ciii. *Docleatæ* xxxiii. *Deretini* xiv. *Deremistæ* xxx. *Dindari* xxxiii. *Glinditiones* xliv. *Melcomani* xxiv. *Naresii* cii. *Scirtari* lxxii. *Siculotæ* xxiv. *populatoresque quondam Italiæ Vardæi non amplius quam* xx. *decuriis*. Ceraunos Ptolemæus hinc transtulit in Liburniam; vereor, ne in hunc locum Plinianum Cerauni per errorem irrepserint; & pro illis substituendos censeo Comenios Ptolemaicos, qui ad hanc regionem teste Ptolemæo pertinent. Quos Plinius *Daorizos*, Ptolemæus *Daursios*, Livius *Daorseos*, Paterculus *Daorisos*, Appianus *Darsios* vocant, ii Naronem fluvium accolebant, ut docet Strabo: *Sequitur Naro amnis, & qui apud eum sunt Daorizi, Ardiæi &c.* Sed cum Comeniis citra illum amnem ponendos esse existimo. *Desitiates*, *Deretinos*, *Deremistas*, *Melcomanos* nusquam invenies, nisi apud Plinium, quos inter Naronem & Drilonem, quo velis loco sive maritimo, sive mediterraneo & inalpino constituas licet; de illorum enim positione nihil habeo compertum. *Dindarios* Ptolemæus citra Naronem Titiumque in Liburniam retraxit. Incerta quoque est regio *Glinditionum*, quos Appianus *Glintidiones* vocat. *Docleatæ*, quorum Ptolemæus & Appianus meminere, Docleæ in urbe nobili ac pervetusta, & in agro circa urbem habitabant. Doclea autem a palude Labeatide prope aberat in Occasum. *Naresii*, quos Ptolemæus *Narensios*, Appianus *Narisios* appellant, ripam utramque Naronis accolebant. *Siculotæ* oriundi e coloniis Siculorum, quos Dionysius Senior in Illyricum deduxit, ultra lacum Labeatum in Ortum statuendi sunt; ultraque Siculotas *Scirtari*, sive *Scirtones* Ptolemaici, una cum *Pirustis*, quos Cæsar itidem de Bello Gal. lib. 5. commemorat, extremi erant Dalmatiæ populi Macedoniam versus prope Drilonem fluvium. *Vardæos* reliquias Ardiæorum fuisse arbitror, *quos Romani*, ut Strabo scripsit, *a mari in mediterranea abegerant, coegerantque agriculturæ vacare*. Ii autem dicuntur *populatores quondam Italiæ*, quod olim sub nomine Ardiæorum, piraticis lembis Sinum Adriaticum transvecti oram maritimam Italiæ depopulassent. Cum autem Vardæorum regio, teste Strabone, *sterilis esset, atque aspera, neque agricolis conveniens*, idcirco eos in loca montana, vel subalpina rejiciendos esse existimo. Cæteros hujus regionis inter Naronem & Drilonem interjectæ populos, quamvis Conventui Naroniano exemptos, Plinius nominatim persequitur: *Præter hos tenuere tractum eum Oenei, Partheni, Hemasini, Arthitæ, Armistæ ..... Eo tractu Labeatæ, Enderoduni, Sassæi, Grabæi, proprieque dicti Illyrii, & Taulantii, & Pyræi*. Sunt, qui Oeneos populos locant in Peninsula Nesti sive Stagni, una cum Onæo urbe maritima Ptolemaica, quam hinc summovendam, ultraque Naronem in Occasum transferendam esse diximus, ab urbe Epetio in Ortum septem passuum millibus disjunctam. *Parthenos* sive *Parthinos*, *Partheneatas* Appiani, Polybius, Livius, Mela, trans Drilonem in eam antiqui Illyrici partem conjiciunt, quæ postea dicta est Macedonia, & posterioribus ætatibus Epirus nova prope Taulantios, ac fere inter Lissum ac Dyrrhachium. Horum urbem principem, a qua denominati sunt, Polybius *Parthenium*, Stephanus *Parthum* vocant. Ipsemet Plinius, qui Parthenos Dalmatiæ populis annumerat, eosdem postea Macedoniæ adscribit. *A Lisso*, inquit lib. 3. cap. 23. *Macedonia provincia: gentes Partheni, & a tergo eorum Dassaretæ*. Igitur necesse est e Parthenis Macedonicis Coloniam ultra

Populi Conventus Naronensis.

Comenii Daorizi.

Docleatæ.

Pirustæ.

Vardæi.

Populi Dalmatiæ postremi citra Drilonem.

Partheni.

Dri-

Drilonem emissam prope ab Epidauriis consedisse, ibique gentis nomen ac sobolem propagasse. Has enim sedes circa Epidaurum Parthenis Plinianis priore loco nominatis juniores Geographi attribuunt. *Hemasinis*, *Armistis*, *Arthitis*, itemque *Sasseis* & *Grabeis*, cum jamdudum & nomen & sedes amiserint, quid locorum urbiumque in hac regione attribuam, prorsus ignoro. *Labeatæ* paludem seu lacum ejusdem nominis, qui nunc lacus *Zentæ* sive *Scutari* dicitur, circumcolebant. *Enderodunos* ibidem ponas censeo, ubi fuit Enderum civitas Ptolemaica, de qua superiori paragrapho. *Illyrios proprie dictos* Mela etiam commemorat, hisque eamdem fere, quam Plinius, positionem adscripsit. Cæterum tota hæc regio, quæ ab Narone ad Drilonem usque protenditur, erat, meritoque dici poterat *Illyricum proprium* ac *Trimigenium;* hic enim natum, hinc propagatum est nomen ac genus Illyriorum, longe lateque per immensos circum tractus terrarum gentiumque diffusum; in hac tamen regione populi quidam erant Orientem ac Drilonem versus, qui peculiari quadam ratione nomen Illyriorum propriorum sibi vindicabant, & usque ad Melæ ac Plinii tempora retinuerant. *Taulantii* huc non pertinent; etenim ultra Drilonem infra Dyrrhachium ad Meridiem sedes habebant. De Pyreis supra dictum est. Hujus regionis, quam Naro & Drilo definiunt, incolis populis a Plinio nominatis addas oportet ex Pomponio Mela *Phæaces* ex Insula Phæacum sive Corcyra huc emissos, sedesque in his locis adeptos; e Scylace, & Schymno, aliisque *Enchelas*, sive *Encheleos* haud longe ab sinu Rhizonico positos, quos Plinius in Liburniam transtulit; ex Appiano *Palarios*, ex Livio *Agravonitas* Omblæ fluminis accolas, *Rhizunitas* circa sinum Rhizonicum, *Olciniatas* in urbe & agro Olchiniensi, & *Scodrenses* ab urbe Scodra denominatos. Multos præterea Illyrici populos antiqui scriptores commemorant veluti, Dassaritios, Attintanas, Cavios, Tralles, Selepitanos, & plures alios; sed omnes hi extra fines Dalmatiæ hodiernæ incolebant extremam Illyrici regionem ad Meridiem & Orientem, quę in jus nomenque Macedoniæ concessit. Post adventum Slavorum Dalmatiam omnem inter se partiti sunt Chrobati & Serbli, qui deinceps in alios atque alios minores populos divisi, alia atque alia vocabula subierunt; quos enumerare ac singillatim recensere supervacaneum censeo, cum eos in Tabulis recentioribus Geographicis intueri liceat. E Serblorum genere quatuor gentes propagatæ sunt in primis claræ & celebres, Pagani sive Arentani, Zachlumi, Terbunitæ & Canalitæ, Docleates, quarum regiones urbesque jam descripsimus.

Enderoduni. Illyrii proprie dicti. Taulantii ultra Drilonem. Phæaces. Enchelei. Palarii. Agravonitæ. Rhizunitæ. Olciniatæ. Chrobati, & Serbli.

CAPUT VI.

De Cælo, solo, incolis Dalmatiæ.

Dalmatiæ Clima.

CUm veteres, quod est orbis, ut vocant, terraquei spatium ab Æquatore ad Polum Arcticum, in septem Climata diviserint, & duobus Parallelis Clima unumquodque incluserint; Dalmatiam in sextum Clima conjecerunt inter duos Parallelos, quorum alterum Borealem per Borysthenem, alterum Australem per Byzantium Strabo deduxit; quo in Climate duobus hisce Parallelis interjecto, ęstivus dies vel longissimus supra horam xv., horæ dimidium non excedit. Jacet Dalmatia ab Æquatore in Arctum, juxta rationes Ptolemaicas, sub gradu 44., & dimidio Latitudinis; totidem enim gradibus, & triginta præterea minutis ab linea æquinoctiali Polum versus recedit; Longitudo autem ab Occasu in Ortum, cui subest Dalmatia, ab gradu sexto & trigesimo ad gradum quadragesimum fere sextum protenditur; sic ut regionis hujus Meridianus magis occidentalis prope Istriam, gradum 36, Meridianus autem ejusdem extremus ad Orientem prope Macedoniam, gradum 46. intersecet. Hæc est positio, dimensioque Dalmatiæ, respectu habito ad Cœli plagas regionesque. Eadem vero Dalmatia, ratione habita terrestris spatii, quod suis finibus circumscribit, ab Arsia ad Drilonem millia passuum fere ccclxxx. in longitudinem excurrit; Latitudo ejus inter montes ac mare varia est, & qua major est Orientem versus, centum circiter passuum millibus patet. In vulgatis exemplaribus Plinianis vitiatæ sunt notæ arithmeticæ, & octingentis millibus passuum, quibus longitudo Dalmatiæ ab *Arsia ad Drinium* producitur, minimum quadringenta detrahas oportet.

Dimensio respectu plagarum cœlestium. Longitudo ab Arsia ad Drilonem. Latitudo inter montes & mare.

§. I.

De Natura Cœli solique Dalmatici.

Temperies ac salubritas Cœli Dalmatici.

CŒli Dalmatici admodum jucunda est majori ex parte, salubrisque temperies. Qui montes collesque incolunt, aere magis puro ac tenui vescuntur; id quod fert natura regionis, quę neque vaporum copiam gignit, & sublimior est, quam ut eo pertingere possint emissæ ab inferioribus locis exhalationes, quibus aer concrescere atque infici solet. Sed hæc regio, qua vergit ad mare, meridiani Solis radios, suapte natura vitales, puro ac patenti accipit sinu; quo fit, ut mira cęli clementia, & temperatioris auræ dulcedine perfruatur. Nec vero ab Sole æstivo nimis torrida est, aut fervida; quippe tempestivi imbres, atque Ætesiæ sic æstum temperant, ut non solum non incommode, sed etiam jucunde habitetur. Per hyemem vero, nisi Aquilo ab Septemtrione vehementior oræ marique incubuerit, vere quasi perpetuo floret nitetque, cum frigorum vim Sol meridianus obtundat. Ex hac Cęli salubritate ac temperie duplex emanat commodum; alterum hoc est, ut regio fertilis sit hominum pecudumque, numerosiore in dies prole subolescente; alterum vero illud est, ut indigenæ viribus firmis, & valetudine quam optima fere ad summam usque senectutem utantur. *Tanta est* (ait Peribœvius de orig. Slavor.) *hujus soli salubritas, ut indigenis prodigio simile appareat homines aeris intemperie morbos posse incurrere*. Sunt tamen quædam loca, veluti circa fluvios Naronem, & Bollianam, palustria, & uliginosa e crebris æstuariis, unde noxii vapores emissi, qui a Sole ex agris stagnantibus aquisque tepefactis excitantur, aerem circumfusum corrumpunt, crassaque identidem caligine offundunt. Hinc gravitas Cęli atque intemperies, quę præsertim æstivis mensibus morbos exitiales creat, & firmæ constantique accolarum valetudini maxime adversatur. Sed *nibil est*, ajebat ille, *ab omni parte beatum*. Regio universa partim arduos in montes præruptosque attollitur, partim molli facilique clivo in colles assurgit, partim denique in valles planitiemque explicatur. Qua vergit ad Septemtriones, ut montosa & aspera, sic perfrigida est ac nivalis, rerumque omnium propemodum sterilis, nisi quod pascua ad greges alendos optima & uberrima suppeditat; cujusmodi est fere tota Japydia; quocirca monticolæ illi & agrestes homines curandis pascen-

Regio circa Naronem & Bollianam palustris, & insalubris. Dalmatia montana pascuorum ferax, cęterarum rerum sterilis.

dis-

disque ovibus industriam omnem operamque consumunt; inde victum sibi comparant, & quæstum faciunt: lacte, caseo, & carne vivunt, pane, vino, pomis, cæterisque ejusmodi rebus, nisi aliunde invectis, carent.

Dalmatiæ in locis subalpinis & campestribus amænitas & fertilitas.

Cæterum in locis aut leniter acclivibus, aut planis & campestribus, regio in primis amæna est, tellusque amnibus frequens, natura fertilis, felix præpinguibus glebis & riguo solo, ac fere semper ob Cœlum mite ac tepidum vernante, credita semina multiplici reddit fœnore, frugumque ac fructuum omnis generis copiam fundit. Hæc soli Dalmatici fœcunditas & amænitas prorsus eximia mirifice laudatur a Strabone lib. 7. *Aprica itidem, ut Italica, & bonarum frugum ferax est ora Illyrici, oleis & vitibus egregia; nisi quod sola loca quædam aspera sunt. Et fuit tamen ab initio neglecta; fortassis quod soli præstantia ignoraretur*. Quem Strabonis locum explicat illustratque Palladius Fuscus lib. 1. de situ oræ Illyr. *Ipse cum plures annos in Illyrico moratus sim, magnamque ejus partem peragraverim, affirmare possum cuncta vera esse, quæ de fertilitate a Strabone scribuntur; pars enim maritima, quantum colitur, eximie fertilis, fert abundantissime omnia usui necessaria; interior vero reliquarum rerum sterilis frumenta tantummodo & vina; sed tota adeo pecorosa est, ut nisi a Turcis infestata foret, nusquam profecto major esset carnium, lactisque & casei, mellisque fertilitas. Sed ad oram redeo, in qua ea est aeris temperies, ut per æstatem ventis leniter flantibus, nullus ingens calor, per hyemem vero nullum frigus, nisi spiret Aquilo, sentiatur. In pomiferis vero arboribus, quibus hiberno tempore decidunt folia, nova plerumque offendunt vetera, non pallida & vieta, sed ita virentia & succi plena, ut paullo ante nata jurare queas. Quapropter indigenis id de sua terra dicere licet, quod eminentissimus Poeta de Italia scribens in 2. Georgicorum ait: hic ver perpetuum, atque alternis mensibus æstas*.

Dalmatica tellus abundans rebus omnibus.

Itaque rerum omnium, quas natura desiderat, abundantiam & copiam Dalmatia suppeditat. Nemora & Sylvæ affatim lignorum ac materiæ tum ad comburendum, tum ad ædificia, ad navigia, ad omnia fabrilia opera præbent. Colles olivis, vitibus, ficulneisque arboribus, haud magis apti, quam consiti, oleum abunde ferunt, & vina apprime generosa, & ficus suavissimos; campi & planities frumento cæterisque segetibus nitent. Ex alveariis ceræ optimæ, ac mellis Attico non inferioris ingens proventus: quarum quidem rerum quod superfluit indigenis, in alias atque alias regiones asportari, & magno cum quæstu compendioque distrahi solet. Armentis cujusque generis, sed præsertim caprarum & ovium gregibus tota regio abundat; quibus alendis ac saginandis non solum montes, sed etiam colles ac planities pascua pinguia & uberrima suppetunt. Ovium autem mira est fœcunditas; ajunt enim eas singulis annis fœtificare bifero, triferoque proventu. Hinc numquam deest lactis, casei, & carnium copia; vervecina tamen præcipue caro exquisiti saporis, summorum pariter & infimorum expetitur mensis; hanc præterea sale aspersam exsiccant, & Venetias transmissam divendunt. Ingens emolumentum Dalmatæ percipiunt e lana, cujus vim maximam evehunt, atque in Italiam deportant. E piscatu autem commodi utilitatisque vel plurimum capiunt; nam lacus, fluvii, & mare potissimum pisces exquisitissimos cujusque generis vili admodum pretio coemptos in mensas divitum ac tenuiorum large copioseque sufficiunt; ex ea autem copia, qui usui præsenti supersunt, eos

Ovium fœcunditas.

Piscatus copiosus.

sale conditos imbutosque, vel sibi in aliud tempus asservant, vel in regiones longinquas quam optime vendendos transferunt. Sed nihil illis quæstuosius negotiatione; plerique enim dant operam mercaturæ, ad quam regio ipsa perquam accommodata est: nam ora maritima portubus maxime frequens, & pluribus introrsum æstuariis, fluviisque navigabilibus ad merces, rerumque omnium copiam invehendam, evehendamque & facili patet accessu, & facilem præbet egressum. Nec vero tellus Dalmatica, qua vergit ad mare, uberior est, quam voluptuosior. In hortis egregie cultis tum pyra pomaque suavissima & optima, tum medica citreaque variæ formæ & eximii saporis mala, fructusque omnigenos, olerumque genus omne conspicias. Ad hæc; miro colorum decore, odorumque fragrantia flores & rosæ perennant. Huc adde fontes pellucidos, quibus tota regio scatet, variasque aquarum derivationes, & flumina lati profundique alvei, piscosa, & amæna viridissimo riparum vestitu; quæ pinguibus arvis interfluunt, & magnas etiam naves patiuntur. Ingentem præterea volucrum, & ferarum vim, ad aucupium ac venatum, paludes, luci, saltusque suppeditant. Denique rebus omnibus cum abundent Dalmatæ, nihil propemodum aliunde, non ad victum modo cultumque, sed ne ad delicias quidem ac voluptates requirunt.

Mercatura quæstuosa.

Hortorum cultus, & fructus.

Fontes & fluvii.

Iris Illyrica comparata cum unguento regali Parthorum.

Celebris erat apud antiquos, magnoque in pretio & honore habebatur *Iris* Illyrica seu Dalmatica, genus unguenti odoris eximii & miræ suavitatis, quam Plinius lib. 13. cap. 2. comparat cum *unguento Regali*, quod ad luxum & delicias Regum Parthorum, ex herbis, lignis, fruticibusque odoriferis confici solebat; & nihil huic simile, præter *Nardum Gallicum* tota Europa gigni fieri que affirmat: *Ergo regale unguentum appellatum, quoniam Parthorum regibus ita temperatur, constat myrobalano, costo, amomo . . . . . Nihilque ejus rei causa in Italia victrice omnium, in Europa vero præter Irim Illyricam, & Nardum Gallicum gignitur*. Idem Plinius docet Irim esse genus herbæ, cujus radix tum ad pharmaca, tum vero ad unguenta conficienda potissimum adhiberi solebat; quod autem Iris pars esset major ac præcipua, ex qua unguentum illud constabat, idcirco unguentum ipsum ab ea nomen acceperat. Cum vero Iris variis in regionibus gigneretur, Illyrica tamen cum salubritatis, tum odoris præstantia herbis omnibus ejusdem nominis, ac speciei, longe antecedebat. Hanc in locis mediterraneis ac sylvestribus circa fluvios Naronem ac Drilonem nasci, ejusque duplex genus esse Plinius lib. 21. cap. 7. testatur: *Sed iris radice tantum commendatur, unguentis, & medicinæ nascens. Laudatissima in Illyrico; & ibi quoque non in maritimis, sed in sylvestribus Drilonis & Naronæ . . . Illyrica quoque duorum generum est. Raphanitis a similitudine: & quæ melior; Rhizotomos subrufa. Optima, quæ sternutamenta tactu movet. Caulem habet cubitalem, erectum. Floret diversi coloris specie, sicut arcus cœlestis, unde & nomen*.

Iris herba

optima circa Naronem & Drilonem in Dalmatia

unde sit appellata.

Nec vero aurifodinis caret Dalmatia; sed nimia vetustas, locorumque auri feracium ignoratio eas jamdudum & posteritatis notitiæ præripuit, & mortalium cupiditati obstruxit. Auctor est Plinius lib. 33. cap. 4. sub Neronis imperio venas auriferas inventas fuisse in Dalmatia, e quibus libras auri ad quinquagenas singulis diebus elicere veteres consueverant, quæ, ut ait Pancirolus, *efficiunt nostros aureos* 5500. Aurum Dalmaticum celebratur Poetarum carminibus, veluti apud Statium,

Aurifodinæ Dalmaticæ.

qui

qui trabes magnificarum ædium metallo idest auro *Dalmatico* interlitas fulgentesque commendat: *Robora Dalmatico fulgent satiata metallo*; & apud Martialem, qui Epigram. 78. lib. 10. ad Macrum Dalmatiæ Præsidem designatum, Dalmatas vocat *colonos felices terræ auriferæ*. Nec dubium est, quin ad aurum, quod e suis terris effossum Dalmatę Romanis pendebant ad opes divitiasque augendas Aulæ Imperatorię, referendus sit versiculus ille Claudiani: *Illyricis iterum ditabitur aula tributis*. Eodem pertinet nummus Hadriani, in quo inscriptum est, MET. DELM. idest *Metallum Delmaticum*. Cum igitur Dalmatia ea esset, quam descripsimus, & Cęli solique benignitate, & rerum omnium expetendarum affluentia copiaque, jure meritoque Constantinus Porphyrogenitus de Adm. cap. 30. hanc regionem cęteris Romanorum occidentalibus Provinciis anteferendam esse existimavit: *eratque omnis ille finitimus tractus sub Romanorum potestate, & præstantissimum Thema omnium Occidentalium habebatur*.

§. II.

De indole & moribus Dalmatarum.

Indoles & mores Dalmatarum laudabiles.

VEterum Illyriorum sive Dalmatarum ingenium ac mores summis laudibus extulit Schymnus Chius; illorum siquidem singularis erga Superos pietas ac religio, eximia in homines fides & justitia, insignis adversus hospites humanitas, & quæ inter eos vigebat, urbanæ vitæ atque officiorum omnium societas, hisce versiculis ab eo commendatur: *admodum pios eos ferunt, justosque, & hospitibus bonos, civilem amare societatem maxime, studere vitæ & moribus cultissimis*; quippe ab Græcis, ut sæpe diximus, oriundi erant; quæ quidem natio reliquis omnibus humanitate & doctrina, optimisque legibus atque institutis facile præstabat. Quamvis autem Illyriorum mores disciplinamque a majoribus acceptam barbaries nescio quæ, contracta ex assiduo cum accolis commercio, infuscaverit, ut Schymnus docet, ex pristina tamen bene honesteque vivendi ratione vel plurimum eos retinuisse oportet, cum Schymnus dignos censuerit, quibus tam præclarum religionis, justitiæ, hospitalitatis testimonium tribueret. Hanc eximię bonitatis laudem, qua Schymnus Illyrios impertiit, Historicus Dalmata referendam censet ad illa tempora, quibus in Illyrico & mari Adriatico rerum potiebatur Dionysius Senior Syracusarum Tyrannus, qui populos illos ab inurbana agrestique vita ad civilem cultum politioremque deduxerit; & si qua iisdem adhæserat ab inita cum finitimis consuetudine barbaries, eam ex eorum moribus ac disciplina prorsus deleverit. Dalmatas viros fuisse bonos ac simplices, recti cultores, ab omni philargyria, sive argenti aurique cupiditate, alienos duo illa declarant, quæ de institutis Dalmatarum memoriæ ac litteris Strabo consignavit. Alterum est, quod in eorum moribus ac legibus intueri licebat quoddam quasi exemplar & simulacrum priscæ illius aureæque post diluvium ætatis, quæ homines inter se mutua charitate, rerumque omnium communione junxerat, cum nondum terrarum divisio nationum ac regnorum discrimina, lites, ac bella invexerat. Erat enim inter Dalmatas agrorum quædam veluti communitas; nam certa ac definita singulis familiis agri portio assignari solebat ea conditione, ut nemini aut extra fines præscriptos jus

Mos Dalmatarum redolens simplicitatem aureæ ætatis

serendi, fructusque percipiendi proferre, aut terræ possessionem sibi traditam in perpetuum retinere liceret; verum seu lege, seu consuetudine jubebantur agri viritim divisi octavo quoque anno in commune redigi, ac nova iterum divisio fieri, & æqualiter, seu sorte tantumdem agrorum in singulas familias distribui, quantum ad vitam parce ac tenuiter tolerandam satis esse videretur: *Proprium hoc habent Dalmatæ*, inquit Strabo lib. 7. *ut singulis octenniis agros denuo dividant*. Alterum illud fuit, ut quemadmodum apud priscos recentes ab diluvii ætate homines, sic etiam apud Dalmatas, nullus ęris argenti aurique signati usus esset; verum si quid cum altero contrahendum esset, veluti in rebus emendis vendendisque ad victum & vestitum necessariis, non pecunia, sed rerum permutatione utebantur: *nam quod nulla utuntur pecunia, id respectu vicinorum Italorum eis est peculiare: alioquin id cum multis Barbaris habent commune, quod numismate inter se non utuntur*. Hinc intelligas velim, quam parce, sobrie, continenterque Dalmatæ viverent, & quam longe abessent a vitiis omnibus ac flagitiis, quæ ab luxu & divitiis, comessatione & crapula, cupiditate & avaritia plerumque oriri solent.

Nullus apud veteres Dalmatas usus pecuniæ.

Verum de ingenio ac moribus Dalmatarum longe aliter, atque existimari licet e Schymno, & Strabone, sentiunt ac tradunt cæteri fere omnes Romani Græcique scriptores. Nam Illyrios & Dalmatas inter Nationes barbaras communi omnes consensu annumerant; eos inhospitales, feros, inhumanos, latrociniis deditos fuisse criminantur. Titus Livius Dec. 1. lib. 10. Illyrios, Liburnos, Istros in eodem genere prædatorum posuit; & Cleonymum Ducem Lacedæmoniorum medio sinu Adriatico classe subeuntem, ne ad littora Illyriorum appelleret, gentis illius immanitate deterritum fuisse scripsit; *cum læva*, inquit, *importuosa Italiæ littora, dextra Illyrici Liburnique & Istri gentes feræ & magna ex parte latrociniis maritimis infames terrerent*. Polybius in fragm. *Dalmatas sævo & contumaci* ingenio fuisse testatur. Nihilo mitius de Illyriis ac Dalmatis sentiebat Trogus lib. 11. *Illyrici, Thraces, ac Dardani, cæteræque barbaræ gentes fidei dubiæ, & mentis infidæ*. Quid quod ipsemet Strabo, quem Dalmatarum continentiæ & frugalitatis testem laudavimus, eam potissimum causam fuisse ait, cur regio illa, quamvis egregię fertilitatis, bonisque omnibus affluens, antiquitus tamen neglecta esset; *quod eam homines sævi & latrociniis dediti tenebant*. Vel ex iis, quæ inique & crudeliter contra jus fasque gesserunt Dalmatæ sub imperio Teutæ, de hujus gentis immanitate ac perfidia conjici potest. Teuta enim Agronis vidua, Pinei privigni tutelam, regnique administrationem nacta, piraticis lembis quaquaversum dimissis, id Præfectis ac ducibus mandavit, ut quascumque naves sive Italas, sive Græcas nancisci possent, caperent ac diriperent, omnesque populos, nullo habito discrimine, hostium loco haberent. Præterea posthabito violatoque jure gentium, Legatos ipsos Romanorum aut occidit, aut in vincula conjecit. Denique vetus fuit hæc opinio, Dalmatas gentem esse feram & immitem, rapinis assuetam, & mari præsertim infestam, quam jam inde a temporibus antiquissimis maritima latrocinia infamem apud omnes fecerint.

De Barbarie, inhospitalitate, fævitia Dalmatarum vulgaris opinio.

Vereor equidem, ne multa hujusmodi, Dalmatarum nomini ac generi parum honorifica, invidio-

Elevatur ac refellitur.

vidiosius, quam verius, & vulgo jactare, & litteris tradere veteres consueverint. Nam ad id ut respondeam, quod de imperio Teutæ postremo loco objectum est Dalmatis, vide quæso, ne iniquum sit, quæ fuere unius ætatis vitia & flagitia, in Dalmatas omnium temporum, universamque nationem conferre. Erat Teuta mulier sane arrogans, imperiosa, humani juris, legumque omnium contemptrix, quæ, dum regni amplificandi opumque augendarum libidinem expleret, omnia sibi licere arbitrabatur, neque id quibus modis assequeretur, quidquam pensi habebat. Quocirca quidquid rapinarum & maleficiorum per ea tempora commissum est a Dalmatis, id non suopte ingenio, sed alieno impulsu & coactu eos fecisse existima; neque id eorum moribus atque institutis, sed unius impotentis mulieris audaciæ & cupiditati rectius attribueris. Nihil vero est, cur mirere, Illyrios, ac Dalmatas passim appellari *Barbaros*. Hoc enim proprium erat & solemne Romanis pariter Græcisque, ut populos extraneos promiscue omnes Barbarorum vocabulo sane liberaliter impertirent; quippe cum ab insita superbia & arrogantia ceteras nationes præ se contemnerent, ac rudes, inertes, communisque humanitatis vix participes esse putarent; de suis tantum ipsi rebus magnifice & gloriose non sentiebant modo, sed etiam prædicabant, sibi unis quidquid esset urbanitatis & elegantiæ, prudentiæ & justitiæ, bonarum artium & disciplinarum, optimarum legum & institutorum attribuentes; nihil rati aliis in regionibus ac gentibus, præter inscitiam, rusticitatem, ac barbariem reperiri.

Omnes gentes apud Romanos & Græcos barbaræ habitæ.

Dalmatæ gens bellicosa.

Quod vero de rapinis ac latrociniis, de inhospitalitate ac sævitia Dalmatis objiciunt, id aut confingi, aut certe præter modum amplificari arbitror ad conflandam invidiam huic genti, a qua cum Græci, tum præsertim Romani & multa & gravia damna se accepisse meminerant. Erant Dalmatæ gens bellicosa, militaris gloriæ avida, servitutis impatiens, quæ pro libertate, & pro imperio retinendo vel augendo, persæpe cum Græcis, & Romanis decertarunt; *Dalmatæ*, inquit Tullius, *semper habiti sunt bellicosi*. Quæ cum utraque gente fortiter bella gesserint, & quantas utrique clades & calamitates intulerint, aliis locis demonstratum est. Alias lacessiti hostium arma conatusque strenue acriterque repulerunt; alias ipsi lacessere hostes, ultroque bellum illis inferre non dubitarunt; sed unde jus staret, non constat; & nunc a Romanis, vel a Græcis, nunc a Dalmatis injuriæ initium, ut ferme accidere solet, extitisse censeo, & modo his, modo illis justam belli gerendi causam fuisse arbitror. Dalmatæ, cum essent animo magno & elato, in hac autem elatione & magnitudine animi facillime innascatur nimia quædam cupiditas vindictæ, nullam ulciscendæ injuriæ, quam vel reipsa passi fuissent, vel sibi factam esse crederent, rationem prætermittendam putabant. Hinc fieri solebat, ut sæpe omnem justæ ultionis modum excederent, atque usque eo inexorabiles & inhumanos se hostibus præberent, ut in eos omnia exempla cruciatusque ederent, præsertim post relatam victoriam, quæ natura insolens atque superba est, sitiensque inimici cruoris, nec facile gladii victoris impetum cohibere potest; in qua si quid inhumaniter, atrociterque committitur, id non tam consilio ac voluntati, quam effrænę ac præcipiti iracundiæ, ipsiusque victoriæ atrocitati attribuendum est. Verum omnibus hoc olim com-

Injuriæ ulciscendæ cupida præter omnem humanitatis modum.

mune fuit nationibus divinæ legis luce ac norma destitutis, æque Romanis Græcisque ac ceteris, ut parta victoria ferme ad cladem exitiumque hostium abuterentur; & sæpe accidebat ex impotenti ulciscendi libidine, ut quos Martis vis non perculerat, in eos ira impetusque victoriæ sæviret. Nimirum quibus ipsi & fortasse gravioribus malis vitiisque laborabant, ea Dalmatis exprobrant; propterea quod hanc gentem sibi, suæque inexplebili ditionis amplificandæ cupiditati armis animisque infestam pessime oderant. Dalmatia ut potirentur Romani, & multa & periculosa bella gesserunt; & cum diu multumque repugnasset, non antea in eorum stabilem perpetuamque potestatem redigi potuit, quam cum ceteris finitimis populis ac regionibus debellatum esset. Dalmatæ enim, cum servitutem pati non possent, ut libertatem sive retinerent, sive amissam recuperarent, tum acerrime dimicarunt, tum *vicies & ducenties rebellarunt*, ut tradit Vellejus Paterculus. Ex quo conjicias velim, quanto rerum suarum atque annorum dispendio, quanto militum sanguine ac cæde Romanis Dalmatia steterit, & simul causam intelliges, cur Dalmatæ in odium incurrerent, offensionemque populi Romani, qui nationem sibi inimicam infensamque non poterat non infenso animo atque inimico insectari, ejusque bellicam virtutem & gloriam non contumeliosis vocabulis diminuere, atque in contemptum invidiamque adducere; ita enim natura comparati sumus, ut quos nobis nostrisque conatibus adversari videmus, eos aversis oculis intueri, & detrahere de illorum fama, & res ab illis præclare gestas in invidiam vocare soleamus. Nam & M. Tullius Dalmatis turpissime maledixit, eisque mala omnia, exitiumque imprecatus est, quod Vatinio Imperatori & multa damna intulissent, & ne in servitutem redigerentur, fortiter atque animose resisterent: *Dalmatis Dii male faciant, quod tibi molesti sunt*. Sed idem Tullius tantum bellicæ virtuti Dalmatarum tribuit, ut quo fortius restiterint, hoc magis per eos Vatinii virtutem ac res gestas illustratum iri confidat. *Sed brevi capientur, & illustrabunt res tuas gestas, semper enim habiti sunt bellicosi*.

Id quod commune fuit Ethnicis fere omnibus.

Sed præcipue objectum est Dalmatis, ob peculiare in eos odium, a quibus multæ Romanis calamitates illatæ, libertatis retinendæ vel recuperandæ causa.

De prædis & latrociniis, quorum infamia nomen Dalmaticum apud scriptores laborat, ut paucis respondeam, mihi vix dubium videtur esse, quin veteres Dalmatis probro & crimini dederint, quod sibi gloriæ ac laudi ducebant. Nam rempublicam augere, & imperium amplificare, quod aliter fieri nequit, nisi aliena rapiendo & occupando, præclarum in primis habitum fuit & gloriosum apud Romanos & Græcos, qui numquam in tantas opes, nisi ex prædis ac direptionibus alienarum regionum crevissent; neque utriusque populi imperium ad summum illud amplitudinis ac potentiæ fastigium, nisi per aliarum gentium incommoda & calamitates pervenisset. Nimirum apud quos plus utilitatis præsertim publicæ ratio, quam jus & honestas valeret, ii ferme, etsi verbis aliter docerent, reipsa tamen plerumque ostendebant se referre omnia ad utilitatem suam, & omnia sui causa facere; sic prorsus, ut jus in armis ferre, & putare omnia fortium virorum esse viderentur; perinde quasi jus ab illis staret, qui plus & numero & viribus possent. Nihil autem referebat, jure an injuria bellum inferrent; modo vincerent, ac fines dilatarent, id magna in laude ponebant, & ad famam militaris scientiæ ac virtutis

Crimini datum est Dalmatis, quod laudi ceteri sibi ducebant.

tutis

tutis adipiscendam præclarum esse vulgo existimabatur. Quod igitur Græci, quod Romani, quod aliæ nationes facere consueverunt, idem sibi licere Dalmatæ putabant, ut quibuscumque possent modis, & spoliis undecumque raptis opes suas augerent, nullamque rei publicæ privatæque amplificandæ occasionem prætermitterent. Quocirca omnes antiquos populos in eodem genere prædatorum ponendos esse censeo; hoc tamen inter Romanos & Dalmatas interest, quod hi, cum viribus copiisque longe inferiores essent, pauciora, illi plura; hi urbes aliquot vel navigia, illi provincias integras ac regna rapiebant. Quæ Vincentius Periboevius in Tract. de Orig. Slav. in hanc sententiam breviter scripsit, ut Demetrium Pharium ab calumniis veterum vindicaret, eadem ad repellendos calumniatores Dalmatarum adhiberi possunt; *Multa in Demetrium Polybius, Appianusque factiose dicunt, nimiam audaciam, alieni æris cupiditatem, (rapto enim, ut illi ajunt, vivere consueverat) eidem adscribentes. Mirari satis nequeo, qua fronte, quove quis animo tantum audet in Demetrio vituperare, quod in Alexandro magno, quod in Hercule, quod in Annibale, quod in ipsis Romanis, ac cæteris Ducibus, Regibusque summo solet præconio laudari, efferri, commendari. Annon Romani aliena rapiebant? Numquid Alexander orbem, quo per fas & nefas potiri statuerat, ipse effinxit? Nisi forsan ideo Demetrium quis vituperet, quia minora & pauciora, quam hi, rapiebat.*

Iisdem vitiis æque nationes cæteræ ac Dalmatæ laborabant.

Hactenus de moribus institutisque veterum Dalmatarum; qui si quid ab humanitate rectaque ratione aberrarunt, id commune illis fuit cum cæteris nationibus; & temporibus illis, quibus lux Evangelii non affulsit, rudibus & incultis, duris atque asperis tribuendum est. De hodiernis Dalmatis pauca ut subjiciam, in universum, acuta, sagax, ac bene a natura informata gens est; atque ad honestatem mirum in modum propensa, quæ judicio, docilitate, prudentia cum aliis Europæ nationibus vel cultissimis haud immerito conferri potest. Facili est ingenio, longeque ab omni fraude abhorrenti; ac mira in promissis præstandis fide & constantia; quam in Dalmatis summopere laudat Vincentius Periboevius: *Quamobrem*, inquit, *brevitati studens, hæc omittam, tantam in observandis promissis Dalmatarum esse stabilitatem contestatus, ut nihil magis oderint, quam data dextera, a condictis resilire.* Aliena est ab otio & cessatione, unde pleraque oriri solent mala & flagitia, laboris patiens, gnava & industria, & rerum suarum diligentissima; nullus inertiæ vel ignaviæ locus est: alii militiæ, alii mercaturæ, alii navigationi vel piscatui, alii agriculturæ, alii denique variis artificiis operam dant, incolarum industriam ac solertiam natura ipsa regionis non ubique fructiferæ, & angustia rei familiaris acuente: auro enim, divitiis, copiis haudquaquam vulgo affluunt; auri argentique signati penuriam supplet tum monetæ cujusque pretium, duplo apud Dalmatas, quam apud Italos majus, tum vilitas annonæ, rerumque cæterarum, quas natura ad victum & cultum desiderat; verum quo minus pecuniæ, hoc minus ferme avaritiæ est. Præter jus legesque toti provinciæ communes, suas quæque civitas, & regio circumjecta, proprias ac peculiares habet leges, quibus jus municipale cujusque, & civilium magistratuum publicique regiminis descriptio continetur. His nihil utilius, nihil sanctius, nihil ad continendam in officio multitudinem, ad tuendam hominum inter homines societatem & concordiam, ad prohibendas a singulorum vita & fortunis cædes, furta, injuriasque omnes magis aptum & accommodatum.

Dalmatæ hodierni, gens bene morata, ab omni fraude aliena;

otii fugitans, laboris patiens

optimis legibus instructa

Dalmatæ cum inter se perofficiosi sunt, tum comes affabilesque se advenis præbent, quos & perhumaniter accipiunt, & liberaliter tractant, & pro eo, ac postulat cujusque gradus, & conditio, honore & munificentia prosequuntur. Famæ gloriæque avidissimi sunt, honestatis vero ac dignitatis, supra quam credi possit, retinentes æque summi atque infimi sunt. Munditiem & parsimoniam in victu ac vestitu, urbanitatis officia in congressibus, salutationibus, omnique vitæ consuetudine non accuratius viri, quam pueri, Nobiles, quam plebei colunt. Sed præsertim qui mare accolunt, urbesque maritimas frequentant, nihil officiosi civilisque cultus ab se desiderari patiuntur, quod in omni bene morata civitate ac regione usurpari solet; ac Nobiles præcipue reverentur inter se, certantque officiis & honore verborum. Ex his autem, qui & generis antiquitate, & divitiarum copia præstant, laxe & magnifice habitant, ubi res & occasio postulat, sumptibus & pecuniæ non parcunt; non illis lauta & varia supellex, non pretiosa vestis, & ornatus ædium, & apparatus epularum ad hilariores ac festos dies, non servitia vel ad pompam vel ad usum omnem domesticum, non Villæ desunt, rusticationis causa extructæ & sumptuosæ, & peramænæ, ut Italicam in Dalmatia magnificentiam, urbanitatem, elegantiam non admodum requiras. De moribus ac virtutibus Dalmatarum quæ summatim scripsit Periboevius, hic loco cujusdam epilogi opponere juvat, *Quanto acriori in pugna feruntur impetu, tanto in convictu Dalmatæ sunt humaniores. Hinc evenit, ut quicumque sive domi, sive foris intima, perseverantique Dalmatarum potiuntur familiaritate, eos animo esse liberos, opere strenuos, corde impavidos, sermone gratos, manu largos, justi tenaces, consilio providos, ratione solertes, in adversis constantes, in prosperis mites, fateantur, prædicent, commendent, & extollant.*

hospitalis & perhumana.

laudis appetens

perofficiosa.

§. III.

De Re militari, bellicisque laudibus Dalmatarum.

GEns Dalmatica jam inde ab antiquissimis temporibus armorum studio apprime dedita fuit, & cum terra marique præpotens esset, militari gloria floruit: id quod plurima & gravissima bella declarant, quæ cum duobus maximis & potentissimis populis, Græcis Romanisque assidue gessit. Quamobrem Dionysius Afer Dalmatiæ *Tellurem* appellat *Martiam*, idest virorum fortium, ac Martialium seu bello præstantium feracem: *Post hanc, Dalmatiæ populorum Martia Tellus;* & M. Tullius in epistola ad Vatinium *Dalmatas semper habitos esse bellicosos* testatur. Incredibile dictu est, quam multa bella Romani susceperint, quantum sanguinis profuderint, quantas opes insumpserint, copiasque amiserint, ut subjugarent Dalmatiam, *dignam profecto*, ut scripsit Topographicus part. 2. cap. I. *quæ Romanis universi Orbis domitoribus, præ reliquis exteris regionibus, in amoribus esset*. Fuit enim præclara ista & diuturna & acerrima inter Romanos ac Dalmatas contentio, utrique genti admodum gloriosa, ut omni ope operaque utrique eniterentur, Romani quidem, ut Dalmatis imperarent, Dalmatæ vero, ne Romanis servirent. Jam Africa & Ægyptus, Asia & Græcia universa, His-

Dalmatæ bellicis studiis & laudibus clari.

Eorum est Romanis bella, & gloriosa certamina.

Hispania, Gallia, Germania, omnesque Dalmatis finitimæ regiones Romanorum imperium subierant, cum adhuc Dalmatia repugnabat, quam vigesies, & ducenties impositum ab Romanis jugum repulisse Vellejus tradit, *antequam ad certam confessionem pacata esset imperii*. Hæc natio una omnium diutissime acerrimeque cum gente totius orbis victrice pugnavit, neque antea subigi potuit, quam viribus atque opibus exhausta & prope funditus eversa esset. Vel in postremo Dalmatico bello, quod Cæsar Tiberius gessit, quam multa & egregia militaris fortitudinis bellicæque virtutis documenta dederint Dalmatæ, ex Vellejo cognosci potest; nam cætera superiora bella, in quibus quid & quantum armis valerent animisque, alio loco descripsimus: *Cæsar*, inquit, *ad alteram belli Dalmatici molem animum, atque arma contulit . . . . Illa æstas maximi belli consummavit effectus, quippe Daorisii & Desitiates Delmatæ situ locorum ac montium, ingeniorum ferocia, mira etiam pugnandi scientia, & præcipue angustiis saltuum pene inexpugnabiles, non jam ductu, sed manibus atque armis ipsius Cæsaris, tum demum pacati sunt, cum pene funditus eversi forent. Nihil in hoc tanto bello &c.*

Dalmatarum militaris opera Romanis perutilis.

Ex quo autem Dalmatia in jus ditionemque Romanorum Imperatorum concessit, egregiam in omnibus expeditionibus bellisque difficillimis, utilemque operam Romanis præbuit; ex eaque provincia Romani militum copias lectissimas conscribere solebant, quæ habebantur veluti nervus ac robur præcipuum militiæ Romanæ, ut docet Raphael Levacovichius in Prodromo: *Hac de causa, ut ego existimo, propter insitum genti robur, & bellandi patientiam Romani Regni moderatores, cum orbem terrarum suo continerent imperio, totque validissimas nationes in sua ditione haberent, ex hac Equites legionare præsidium, animamque militiæ, ut quidam ait, deligebant, ut bene inter alios declarat id Lazius supra laudatus*. Quanti autem Romani facerent scientiam ac virtutem militarem Dalmatarum, illud argumento est, quod tyrones, ut Tacitus auctor est apud eumdem Levacovichium, apud Dalmatas armis exerceri, erudirique ad bellicam disciplinam volebant. Si quæ civilis discordia in duas pluresve factiones Romanos distraheret, utri earum se adjunxissent Dalmatæ, eidem magnam roboris ac virium accessionem afferre putabantur. Quare cum Othoni nunciatum esset ab se stare Legiones Dalmaticas cum Mæsiacis & Pannoniis, ex eo nuncio cum mirificam lætitiam cepit, tum plurimum animi fiduciæque sumpsit, ut tradit Cornelius Tacitus lib. 1. Hist. *Primus Othoni fiduciam addidit ex Illyrico nuncius jurasse in eum Dalmatiæ, ac Pannoniæ, & Mæsiæ legiones*. Othone extincto, cum de imperio inter se acerrime dimicarent Vitellius & Vespasianus, huic magnum ad victoriam momentum attulit accessio Dalmatarum militum, quos Legiones Pannoniæ & Mæsiacæ Vespasiano conciliaverant: *Juncti inde Mesiaci, & Pannonici exercitus Dalmaticum militem traxere*, inquit Tacitus lib. 2. Classis Ravennas, quam magna ex parte conficiebant milites Dalmatiæ & Pannoniæ, iis potissimum auctoribus, instigante Lucillo Basso Præfecto, ad partes Vespasiani transivit. *Lucillus Bassus classis Ravennatis Præfectus*, ut docet idem Tacitus lib 3. *ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatæ Pannoniique erant, quæ provinciæ a Vespasiano tenebantur, partibus ejus aggregaverat*. Præterea ex delectu Dalmatico in exercitu Vespasiani fuisse ad sex millia hominum, quibus præerat Poppæus Silvanus Consularis, idem Scriptor ibid. affirmat; traditque Dalmatiam milites in supplementum classi Ravennati contribuisse. In eo bello, quod Claudius Imperator secundus hoc nomine cum Gothis gessit, in quo cæsa dicuntur pluribus præliis barbarorum trecenta viginti millia, & navium duo millia depressa, equitum Dalmatarum opera magni fuit, quos præcipuam in ea victoria laudem adeptos esse scripsit Trebellius Pollio: *In quo bello, quod gestum est, equitum Dalmatarum ingens extitit virtus, quod originem ex ea provincia Claudius videbatur ostendere*. Nec vero dubium videtur esse, quin illæ duæ legiones, quas in Illyrico Occidentali & Dalmatia stativa habuisse Vegetius tradit, Joviana & Herculiana ex Illyricis Dalmatisque cohortibus potissimum constarent.

Tyrones Romani exercitus apud Dalmatas ad bellicam disciplinam informati.

Dalmatæ primum ab Othone, deinde a Vespasiano steterunt.

In bello Gotthico præclaram operam Claudio Imp. navarunt.

Joviana & Herculiana Legiones ex cohortibus Illyricis & Dalmaticis conflatæ.

Utramque confecerant e veteranis fortissimisque militibus Diocletianus & Maximianus, atque ad Legiones Palatinas addiderant: altera Joviana dicta est ab Diocletiano, qui se Jovium, altera Herculiana appellata est a Maximiano, qui se Herculium cognominari jusserant. Sozomenus enim lib. 6. cap. 6. scribit Jovianos & Herculianos duas fuisse Legiones a Jove & Hercule nominatas, quæ Imperatorum proxime a tergo, præsidii causa, sequebantur. Idem docet Nicephorus lib. 11. c. 1. *Vetus*, inquit, *consuetudo erat, ut qui Jovianæ atque Herculianæ, ita ab Jove, & Hercule dictis Legionibus præessent, Principem a tergo sequerentur*. Zosimus de Jovianis, & Herculianis scribens causam explicat, unde illis id cognomenti obvenerit: *Sunt*, inquit, *a Diocletiano & Maximiano profectæ Legionum appellationes, habentium cognomina Principum illorum, quorum alter Jovis, alter Herculis cognomentum usurpavit*. Vegetius lib. 1. cap. 17. de duabus hisce legionibus plura scripsit, quarum virtus atque opera in omnibus bellis maxime eminebat; easque cæteris omnibus ob militarem scientiam ac fortitudinem, ab Diocletiano & Maximiano prælatas fuisse ait, dignasque habitas, quibus sua cognomina impertirent. In his numerabantur sena millia militum, qui quod plumbatis seu telis quibusdam dictis Martiobarbulis admodum commode sciteque uterentur, idcirco Martiobarbuli vocari solebant. *Plumbatarum quoque exercitatio*, inquit, *quas Martiobarbulos vocant, est tradenda junioribus. Nam in Illyrico dudum duæ legiones fuerunt, quæ sena millia militum habuerunt, & quod his telis scienter uterentur & fortiter, Martiobarbuli vocabantur. Per hos longo tempore constat omnia bella confecta, usque adeo, ut Diocletianus & Maximianus, cum ad imperium pervenissent, pro merito virtutis hos Martiobarbulos Jovianos, atque Herculianos censuerint appellandos; eosque cunctis legionibus pretulisse dicuntur. Quinos autem Martiobarbulos scutis insertos portare consueverant, quos si opportune milites jacerent, prope Sagittariorum mutuari videntur officium. Nam hostes equosque consauciant, priusquam non modo manu ad manum, sed ad ictum missilium potuerit perveniri*. Propterea autem id genus telorum, & milites, qui eo utebantur, Martiobarbulos appellatos esse ajunt, quod Marti bellorum Præsidi, tum ob egregiam horum virtutem, tum propter illorum in præliis singularem usum, in amore atque deliciis essent: cujus appellationis causam breviter exposuit Samuel Pitiscus in Lexico: *Martiobarbuli lascivia quadam militari videntur appellati esse milites, qui plumbatas gerebant, idest glandes plumbeas, quæ & ipsæ etiam nomine Martiobarbuli vocatæ per ludum & jocum videntur esse; quod cum*

In utraque legione qui militabant, ii dicti sunt Martiobarbuli.

Martiobarbuli cur dicti.

pisces

pisces in deliciis essent, in quibus numerantur barbi, & barbulæ, plumbatæ, quasi non convivii, sed Martis barbi essent & cibi, jョculariter Martiobarbuli dici potuerint. Quare cum Martiobarbulos dicimus, hoc perinde valet, ac si diceremus Martis epulas exquisitissimas. Militiam pedestrem Dalmaticam quanti fecerint Romani ex eo perspici potest, quod, cum fama esset Alaricum in Italiam cum ingenti barbarorum exercitu venisse spe atque animo Romæ potiundæ ac diripiendæ, Honorius ad præsidium & custodiam Urbis sex millia peditum Dalmatarum adscivit, quorum virtute vel plurimum fidebat, quosque Romani exercitus *Caput* Zosimus, *robur* Pancirolus appellat. Verum hi omnes sive inscitia, sive fraude Valentis eorum Ducis alieno loco & tempore ad cladem & lanienam hostibus objecti sunt, vix ut centum fuga elapsi superfuerint: *Visum est*, ait Zosimus lib. 7. *Honorio quinque Dalmaticos militum ordines de suis excitos sedibus ad urbis custodiam arcessere. In his Ordinibus erant sex hominum millia, qui tum audacia, tum robore corporum, exercitus Romani quasi caput erant. Eorum Dux Valens cunctos in hostium manus sua culpa conjecit; vix eorum centum fuga dilapsi sunt*.

Militia pedestris Dalmatarum magni habita.

Navalibus autem copiis & opibus quantum Dalmatæ potuerint, argumento sunt naves Liburnæ, quas ab Liburnis, gente Dalmatica, navigiorum hujusmodi inventoribus & architectis nomen adeptas esse constat. Naves Liburnicas modo actuarias, quod remis agerentur, modo rostratas dictas invenies, quod rostris æreis armari solerent, quo facilius aquas diffinderent, & vehementius naves adversas impeterent. *Liburnicarum more*, ait Plinius lib. 10. cap. 23. *rostrato impetu feruntur, facilius ita findentes aera, quem si recta fronte impellerent*. Has binis remorum ordinibus instructas, & biremes propterea dictas fuisse, ex Appiano lib. Illyr. intelligitur: *Fuerunt Liburni aliorum Illyriorum genus, qui Jonium mare, &, quæ in eo sunt, insulas prædabantur celeribus & levibus navigiis: unde etiam leves & celebres biremes Romanis Liburnicæ vocabantur*. Idem confirmat Lucianus in Dialogo, qui Ερωτες inscribitur. *Cogitanti mihi in Italiam nave proficisci, apparata est navis quædam levis & expedita ex earum biremium genere, quibus maxime uti videntur Liburni, natio, quæ sinum Jonium accolit*. Harum in præliis maritimis usus mirificus, & præsertim egregia in cursu velocitas commendatur; remorum enim perlevi motu impulsuque quamlibet in partem mira facilitate & celeritate agebantur. Hæ, ne respirandi spatium hosti daretur, prope ad Numidarum equitum speciem, agilitate incredibili procurrentes ac refugientes, & invadebant inimica navigia, & ictus hostiles eludebant. Nec vero Zosimum audio, qui contra atque omnes veteres sentiunt & scribunt, ait, *Liburnas vocari ab oppido quodam in Italia sito nominatas, ubi primum ad eam formam factæ fuerunt*; nam cæteri scriptores id genus navigii ab Liburnis hodiernæ Dalmatiæ populis inventum atque adhibitum affirmant; quo Dalmatæ etiam Illyriique ad navales pugnas, maritimasque expeditiones uti solebant. Nam Liburnas naves, quos Lembos etiam vocant, partem præcipuam fuisse arbitror earum classium, quas Reges Illyriorum adversus Græcos Romanosque persæpe adornarunt. Priori bello Punico Romani primum certamen navale inierunt, primamque victoriam maritimam reportarunt, ope potissimum, operaque navium Liburnicarum, quas Issenses Socii, ut credibile est, auxilio miserant, classique Romani adjunxerant. Id tradit Eutropius lib. 2. *Primum Romani C. Duillio, & Cn. Cornelio Asina Coss. in mari dimicarunt, paratis navibus rostratis, quas Liburnas vocant. Duillius commisso prælio Carthaginiensium Ducem vicit, XXXI. naves cepit, XIIII. mersit, VII. millia hostium cepit, III. millia occidit; neque ulla victoria Romanis gratior fuit, quod invicti terra, jam etiam mari plurimum possent*. Ex eodem navigiorum genere fuisse arbitror Lembos illos viginti Issæorum, quos secundo bello Macedonico acceptos ab Issensibus Sociis Romani miserunt ad populandos Carystiorum agros, ut Livius Dec. 4. lib. 1. docet. Sed maxime usui fuerunt naves Liburnæ, earumque opera ac virtus egregia potissimum eminuit in eo navali certamine, quod Octavius Cæsar apud Actium cum M. Antonio commisit. His enim præcipue Actiacam victoriam acceptam ferebat Cæsar auctore Vegetio, qui tradit Romanos, cum ex eo prælio cognovissent, quanta esset utilitas, quæque opportunitas in maritima pugna Liburnarum, exinde ad harum exemplar & similitudinem navigia variæ magnitudinis, alia paucioribus, alia pluribus remorum ordinibus instructa ædificare cœpisse. *Augusto dimicante*, inquit lib. 5. cap. 3. edit. Plantin. *Actiaco bello, cum Liburnarum auxilio præcipue victus esset Antonius, experimento tanti certaminis patuit Liburnorum naves cæteris aptiores. Ergo similitudine & nomine usurpato, earumdem instar classem Romani Principes texuerunt: Liburnia namque Dalmatiæ pars est Jadertinæ subjacens civitati, cujus exemplo nunc naves bellicæ fabricantur, & appellantur Liburnæ*. Deinde cap. 7. variam earum magnitudinem describit: *minimæ Liburnæ habent remorum singulos ordines, paullo majores binos, idoneæ mensuræ ternos vel quaternos, interdum quinos sortiuntur remigum ordines. Nec hoc cuiquam enorme videatur, cum in Actiaco bello longe majora referantur concurrisse navigia, ut senorum etiam, & ultra, ordinum fuerint*. Plerumque triplici remorum ordine Liburnas constare ait Suidas, easque communi triremium vocabulo appellari: *Triremes sunt naves militares, quas Liburnas vocant*. Auctor anonymus cujusdam libelli ad Principes, fortasse Valentinianum & Theodosium, scripti, in quo præcipue ratio augendi ærarii, tuendæque a furtis monetæ exponitur, apud Pancirolum docet singulas Liburnas justæ scilicet magnitudinis non modo cum denis navibus æquo marte pugnare posse, sed etiam has ab illis superari: *Docebimus igitur velocissimum Liburnæ genus decem navibus ingenii magisterio prævalere, ita ut hæ per eam sine auxilio cujusquam obruantur*. Deinde Liburnæ navis imaginem ac descriptionem, & typis & verbis expressam exhibet. *Liburnam navalibus idoneam bellis, quam pro magnitudine sui, virorum exerceri manibus quodammodo imbecillitas humana prohibebat, quocumque utilitas vocet ad facilitatem cursus, ingenii ope subnixa animalium virtus impellit. In cujus alveo, vel capacitate bini boves machinis adjuncti, adhærentes rotas navis lateribus volvunt; quarum supra ambitum vel rotunditatem extantes radii currentibus iisdem rotis, in modum remorum aquam conatibus elidentes miro quodam artis effectu operantur, impetu parturiente discursum. Hæc eadem tamen Liburna pro mole sui, proque machinis in semet operantibus, tanto virium fremitu pugnam capessit, ut omnes adversarias Liburnas cominus venientes facili attritu comminuat*. Hanc peculiaris cujusdam generis Li-

Navales Dalmatarum copiæ & naves Liburnæ.

Earum usus in præliis maritimis.

Primo bello Punico & navali prælio Romani Liburnis egregie usi.

In secundo Bello Macedonico Lembi Issæorum erant ex genere Liburnarum.

In prælio Actiaco egregia opera Liburnarum.

Liburnarum varia forma & magnitudo.

Descriptio Liburnæ.

burnam fuisse arbitror, ad similitudinem quidem aliarum factam, sed iis armamentis & machinationibus instructam, eoque singulari artificio perfectam, ut cæteras vulgares Liburnas facile disjiceret obrueretque; nisi forte Liburnicarum usu a maritimis ad terrestres pugnas translato, genus quoddam fuerit Machinæ militaris, quæ speciem quamdam ac figuram gereret navis Liburnicæ, ad proterenda hostium machinamenta, quibus uti mos erat in præliis terrestribus, inventum; nam & genus vehiculi nescio cujus ab antiquis excogitatum fuit, e conformatione navium Liburnarum similitudine ducta, ex qua nomen *Liburni* acceperat, ejusque meminit Juvenalis Sat. III. 239. Id ex ipsa Liburnarum hujusmodi imagine ac descriptione intelligi posse ait Pancirolus, in præf. ad libel. incerti Auct. supra dicti. *Ex quibus patet has Liburnas, bobus versatiles rotas agentibus impulsas, ab illis vi remorum actis longe diversas fuisse.*

Liburna genus Machinæ militaris ad similitudinem navis Liburnicæ.

Apud Romanos Imperatores militia Dalmatica numquam non magni habita fuit; neque ignobilem in exercitu Romano utriusq; Imperii locum obtinuit; atque ex hac provincia equitatus ferme deligi solebat, qui honoratior est ordo gradusque Militiæ: id adeo licet cognosci ex eo libello, qui inscriptus est, *Notitia Dignitatum omnium tam civilium, quam militarium in partibus Orientis & Occidentis*; ubi Præsidia Equitum Dalmatarum variis utriusque Imperii urbibus ac provinciis imposita reperies. Hunc librum post divisionem Imperii Orientalis & Occidentalis scriptum esse constat, ejusq;confectionem ad Principatum Theodosii junioris, & quintum seculum referendam censet Pancirolus, id suadentibus haud levibus conjecturis, & rationibus, quas hoc loco referre non vacat. Porro Dalmatia, quamvis ad Imperium Occidentis pertineret, plures tamen equitum suorum turmas sive cuneos ad defensionem præsidiumque regionum atque urbium Orientis contribuebat. Diviso enim Imperio, ita convenerat inter utrumque Imperatorem, ut, quemadmodum Pancirolus scripsit, *cuncta communi nomine, velut unum esset Imperium, administrarent*, ac mutuam sibi opem ferrent, & alter alteri, e suis quisque provinciis, copias militares suppeditaret; retenta eadem consuetudine, quæ vigebat ante divisionem, ut milites sive ex Orientis, sive ex Occidentis partibus delecti, iisdem locis, uti antea, ad præsidium collocarentur, eamdemque stationem tenerent. Quas igitur militum copias e delectu Dalmatico uterque Imperator, & quibus in locis, & sub quorum Ducum imperio habuerit, ex Notitia dignitatum utriusque Imperii hic transcribere operæ pretium esse censui, easque singulis animadversiones, notasque subjicere, quas eisdem Guidus Pancirolus apposuit.

Milites & Equites Dalmatæ in variis utriusque Imperii loca ad præsidium contributi.

Ex Notitia Dignitatum Imperii Orientis.

a *Sub Dispositione Viri Illustris Magistri* a *militum* b *Præsentalis*
b
c d c *Vexillationes* d *Comitatenses* VII.
e f e *Equites Quinto* f *Dalmatæ*
Equites Nono Dalmatæ.

NOTÆ.

Magistri militum dignitas & officium.

a Magister militum successit Legato, qui ex ordine Consularium ab Imperatore ad regendum exercitum mittebatur, cuique milites tam pacis, quam belli tempore obtemperabant. Vegetius II. 9. *Legati Imperatoris ex Consularibus ad exercitum mittebantur, quibus legiones & auxilia universa obtemperabant in ordinatione pacis, vel necessitate bellorum, quorum loco nunc illustres Viros constat Magistros militum substitutos, a quibus non binæ tantum, sed plures legiones gubernabantur.* Quandonam Magistri militum institui cœperint, incertum est; post Alexandrum, qui anno 22. tertii sæculi adeptus est Imperium, hujus militaris magistratus creandi consuetudinem invectam fuisse constat. At *Magistri Equitum* nomen & officium longe antiquius est, & florente republica apud Romanos vigebat, cujus *summa erat in Equites & accensos potestas*, ait Varro lib. 4. de ling. Latin. Cum Præfecti Prætorio ubique ordinandi & puniendi milites potestatem haberent, Constantinus duos magistros militum instituit, alterum Equitum, alterum Peditum, in eosque omne jus imperiumque militare Præfectis ademptum transtulit, ut auctor est Zosimus lib. 2. At Theodosius Magnus, hostibus undique ingruentibus, plures Magistros militum opposuit, quod idem Zosimus scribit lib. 4. Hi deinde ad pauciores redacti, in Oriente quinque omnino constituti sunt, qui Equitibus pariter ac Peditibus imperabant, duo *in Præsenti* seu Præsentales cognominati, qui cæteris dignitate & potestate anteibant, tertius per Orientem, quartus per Thracias, quintus per Illyricum. In Occidente duos Magistros Præsentales, alterum Equitum, alterum Peditum, creandi mos perpetuo retentus est. *Ex Pancirolo*.

Duo Magistri militum instituti a Constantino.

Plures a Theodosio.

b Hoc cognomine duo Magistri militum ab reliquis tribus, qui Orienti, vel Thraciæ, vel Illyrico præsidio erant, distinguebantur, ex eo *Præsentales*, vel in *Præsenti* appellati, quod in Comitatu Principis essent, neque unquam ab ejus præsentia, seu conspectu discederent, & corpus Principis stiparent, & custodirent. Hinc factum est, ut Prætorium, in quo hi Magistri de controversiis militum ac delictis cognoscebant, sententiamque ferebant, Justinianus *Præsentum* nominaverit Novel. 22. Sicut autem duo Præfecti Prætorio initio creari cœpere, ita duo Magistri militum in Præsenti constituti sunt; eamdem nimirum ob caussam, ut si alteruter rebus novis studeret, aut contra Principem aliquid moliretur, alter alteri obsisteret. Primus Magister militum in Præsenti erat is, de quo nunc agimus; ejusque imperio Notitia subjecit Vexillationes Palatinas V. Vexillationes Comitatenses VII. Legiones Palatinas XV. Auxilia Palatina XVIII. *Ex Pancirolo*.

Magistri Præsentales unde appellati sint.

c Vexillationes a Vexillis nomen traxere; Vexillum autem velo, quod erat quadratum, auro & purpura contextum, prælato conto suspensum, & circa Principem, aut Ducem, gestari solebat. Porro vexillum tam Centuriæ peditum, quam Turmæ equitum præferri mos erat, in eoque notari, quæ turma, ex qua cohorte, & quota esset centuria, vel etiam nomen Principis inscribi. Ex Vegetio & Dione. Quamvis autem vexillum æque ad pedestrem atque equestrem militiam pertineret; hic tamen Vexillatio referenda est ad turmam Equitum sub eodem vexillo militantium. Vexillationis autem duplex genus fuit; altera pars Legionis erat, equitesque numerabat duos & triginta, quibus unus præerat Decurio, quemadmodum unius Centurionis imperio centum ipsi pedites suberant; altera extra Legionem unum corpus militiæ per se ipsa efficiebat, & constabat Equitibus fere trecentis. Hujus secundi generis erant Vexillationes, quas a Legionibus distinctas Magistro militum in Præsenti Notitia attribuit. *Ex Pancirolo*.

Vexillationes unde dictæ, & quid sint.

d A vocabulo ac dignitate Comitum profluxit nomen ac dignitas Comitatensium, translataque est

Tres ordines militares Palatini, Comitatenses.

Pseudocomitatenses. est ad Militares Ordines. Tres autem tum equestris, tum pedestris militiæ ordines sunt instituti; omnes enim tam equitum, quam peditum numeri aut Palatini, aut Comitatenses, aut Pseudocomitatenses appellati. Hinc Legiones, & Vexillationes, aliæ Palatinæ, aliæ Comitatenses, aliæ Pseudocomitatenses. Palatinæ sunt dictę, quibus custodia Palatii commissa erat, eamque ob causam cæteris honore ac dignitate præstabant. Comitatenses a comitatu, idest aula Principis, in qua degebant, quam sequebantur, ex qua evocari solebant, sicubi illorum opera necessaria foret, nomen adeptæ fuerant, habitæque loco Prætorianorum militum, quorum in munus officiumque successerant. Pseudocomitatenses, idest falso dicti Comitatenses, iisdem, atque Comitatenses, tum Prefectis suberant, tum ordinibus distincti erant, tum denique symbolis & insignibus utebantur; sed non iisdem atque illi honoribus, privilegiis, stipendiis gaudebant. Triplex itaque ut Legionum, sic Vexillationum genus fuit; aliæ Palatinæ, aliæ Comitatenses, aliæ Pseudocomitatenses. Inter septem Vexillationes Comitatenses, quæ sub imperio erant ac dispositione Primi Magistri militum Præsentalis, duæ adscriptæ erant ex delectu Dalmatico, quarum unaquæque trecentis Equitibus constabat. *Ex Pancirolo*.

Equestrium ordinum cognomina varia. e Equites cæterique militaribus Ordinibus adscripti, varia cognomina alii aliunde habuere, aut ab honore in eos collato, ut Promoti, & Comites felices, aut ab armorum genere, quo utebantur, ut *Clibanarii*, *Sagittarii*, *Cataphractarii*, *Armigeri*, *Scutarii*, *Balistarii*, *Funditores &c.* aut e loco, unde erant desumpti, seu quem tuebantur, ut *Arcades*, *Batavi*, *Persæ*, *Nervii*, *Transtigritani &c.* aut ab ordine temporis, quo militiæ nomen dederant, ut *Primi*, seu *Primani*, *Secundi*, *quarti*, *Undecimani*, *Tertio*, *quinto &c. Dalmatæ*; aut ab Imperatoribus, per quos instituti sunt, ut *Augustenses*, *Joviani*, *Herculiani*, *Constantiniani &c.* *Victores & Invicti* a victoriis relatis; *Rapaces*, & *Vindices* a signis hostium raptis; *Propugnatores*, *Præventores* ab officio; a moribus autem, ut *Petulantes*, *Legio pia & fidelis*. *Ex Pancirolo*.

Dalmatæ Quinto & Nono dicti ex ordine temporis quo militiæ adscripti sunt. f Capitolinus tradit a Marco Antonino *Dalmatiæ atque Dardaniæ milites factos esse, quos natura feroces fuisse ex Salustii sententia Tertullianus in lib. de anima scribit. Hi vero quinto Dalmatæ sunt appellati, quia cum ex Dalmatia multoties equitum cunei essent extracti, qui tertio loco, quinto, sexto, & nono collecti erant; tertio, quinto, sexto, & nono Dalmatæ vocabantur; vel potius* IX. *illorum Scholæ fuerunt, quæ a numero nomen habuerunt*. Guidus Pancirolus.

a *Sub dispositione Viri illustris* a *Magistri militum Præsentalis*

Vexillationes Comitatenses VI.

b *Equites* b *Sexto Dalmatæ*.

a Is erat secundus Magister militum in Præsenti, seu Præsentalis. Sex Vexillationes Palatinas, totidem Comitatenses, Legiones item sex Palatinas, & Auxilia Palatina duodeviginti regebat; quæ Palatium & Principem tuebantur. *Ex Pancir*.

b Nempe sexto loco delecti erant e Dalmatia; coactique sub Vexillis unam Vexillationem Comitatensem conficiebant.

Sub Dispositione Viri Illustris Magistri militum per a *Orientem* a

Vexillationes Comitatenses X.

Equites b *tertio Dalmatæ*. b

Oriens dioecesis Imp. Orientalis. a Oriens una erat ex quinque Diœcesibus Imperii Orientalis, Provincias omnino quindecim complectens. Hujus autem Diæceseos supremum militare imperium ac regimen obtinebat *Vir illustris Magister militum per Orientem*, ejusque potestati suberant *Vexillationes Comitatenses* X. *Legiones Comitatenses IX. Legiones Pseudocomitatenses X.* Pancir.

b *Equites Tertio Dalmatæ, Justiniano imperante, in Phænicia Libani degebant, quos ipse ejus Provinciæ Moderatori commisit*. §. I. & 2. *edicto* 8. Guid. Pancir. Sub aliis duobus Magistris militum per Thracias, & per Illyricum nulli neque Pedites, neque Equites Dalmatæ in Notitia subjiciuntur.

Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis a *Palæstinæ*. a

Equites b *Dalmatæ* c *Illyriciani* d *Berosabæ*. b c d

a *Præter duos per Ægyptum, alii sex Duces Orientem tuebantur, scilicet Palæstinæ, Arabiæ, Phæniciæ, Syriæ Euphratensis, Osrhoenę, Mesopotamiæ*. Huic suberant in varia loca, præsidii causa, contributæ *Turmæ* XI. *Alæ* VI. *Legio* I. *Cohortes* X. *quæ esse poterant equitum circiter* 1700. *& peditum* 6000. Pancir.

Centuria Peditum, Turma Equitum. b Hæc erat una ex undecim Turmis Equitum Duci Palæstinæ subjectis. Quemadmodum Centuria ad pedestrem, sic Turma ad equestrem ordinem militarem referebatur. Dicta est Turma, quasi terdena, quod terdeni Equites ex tribus tribubus Tatiensium, Rhamnensium, & Lucerum collecti unam turmam conficiebant. Ex Varrone, & Vegetio. Sed turma triginta equitum addi solebat ad Legionem, ejusque pars erat; Turma autem extra legionem, de qua hoc loco Notitia, unum militaris ordinis corpus per se efficiens, multo plures Equites continebat, quamquam eorum numerus certus non esset, ac definitus, & alias augeri, alias diminui soleret. Apud Ammianum Marcellinum Turma una ex equitibus trecentis & quinquaginta constat: lib. XVIII. *Duarum turmarum Equites circiter septingenti ad subsidium Mesopotamiæ ex Illyrico missi*.

c Illyrici simpliciter dicti vocabulo intelligi solebat Illyricum Orientale, a quo sejuncta erat Dalmatia. Hi autem Equites Dalmatę, cum antea stationem habuissent in Illyrico Orientali, hinc in Palæstinam translati, *Illyricianorum* cognomen secum attulere.

Berosaba oppidum Palæstinæ. d *Berosabæ morabantur; Bersabea ab aliis dicta a matre Salomonis, alias Bezamam. In Madruciano legitur Benosabe, credo legendum Bersabeæ, quæ, ut ait D. Hieronymus de loc. Heb., erat in Tribu Juda, sive Simeonis, & est usque hodie vicus grandis in vicesimo a Chebron milliario vergens ad Austrum, in quo & Romanorum militum præsidium positum est, a quo loco termini Judææ incipientes extendebantur usque ad Dan, quæ juxta Paneadem cernitur. Interpretatur vero Bersabee puteus juramenti, eo quod ibi Abraham, & Isaac fœdus cum Abimelech sociaverunt jurantes. Hac Divus Hieronymus*. Guid. Pancir.

a *Sub Dispositione Viri spectabilis Ducis* a
b *Arabia* b
c *Equites Dalmatæ* c *Illyriciani Ziza*.

a *Arabia Ducem, eumdemque Præsidem, ut clarius manuscripti Codices indicant, habuit, etsi eorum officia Notitia impressa non distinguat. Idem enim duplex officium, alterum ut Dux, alterum ut Præses tenuit.* Guid. Pancir.

b Huic Provinciæ præsidio erant, variis in locis constitutæ Turmæ Equitum VII. Legiones II. Alæ V. Cohortes V. *quæ poterant esse* (ait Pancirolus) *Equitum circiter* 1400. *peditum* 4000.

Ziza oppidum Arabiæ Petrææ. c *Incolebant Ziza oppidum* (Arabiæ Petrææ urbs est Ptolemæo). *Ex Dalmatia contracti habitarunt in Illyrico, unde Illyriciani sunt vocati*. Guid. Pancir.

a *Sub Dispositione Viri Spectabilis* a *Ducis Phœnices*
b *Equites Dalmatæ Illyriciani* b *Latavi*.

a Huic suberant Turmæ XIII. Legiones II. Alæ VII. Cohortes IV. quæ summam ferme duorum millium equitum, & quatuor millium peditum colligere poterant. *Guid. Pancir.*

Latavum urbs Phœniciæ. b Latavum civitas Pheniciæ. *Equites Dalmatæ Illyriciani Latavi habitabant. Hinc Lataviensès appellati sunt milites in Occidente sub Duce Sequanici*. Guid. Pancir.

Sub Dispositione Viri Spectabilis, Ducis a *Syriæ, & Euphratensis*.
a
b *In Augusto* b *Euphratensi*
c *Equites Dalmatæ Illyriciani* c *Barbarisso*.

a *Plures Syriæ fuere, Comagena in Euphratem extensa sive Euphratensis, Palmyrena seu Emesena dicta, & Calesyria. Sub harum Duce omnes erant equitum turmæ* X. *alæ* II. *Legiones* II. *cohortes* IV. *quæ poterant efficere equites circiter mille, & ducentos, peditum quatuor millia*. Guid. Panc.

Syria triplex. b *A Cilicia & Amano monte incipit Syria Comagena, & usque ad Euphratem extenditur, a quo Euphratensis vocatur; Augusteuphratensis a Leone A. & ab aliis dicta. Augustophratensem Aurelius Victor, Euphratissam appellat Procopius. Constat quatuor præclaris urbibus, quas Seleucus Nicanor condidit; primam nomine Patris Antoniochiam dixit, secundam a se Seleuciam, tertiam ab uxore Apameam, quartam a matre Laodiceam*. Guid. Pancir.

Barbarissum oppidum Comagenæ. c *Hi in oppido Barbarisso morabantur, Barbarissam Ptolemæus appellat oppidum apud Euphratem; Barbalisson, Stephanus ait, præsidium est in Oriente muro munitum*. Guid. Pancir.

a *Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis* a *Osrhoenæ*
b *Equites Dalmatæ Illyriciani* b *Gallabæ*.

a *Osrhoenam esse Mesopotamiæ partem inter Tigrim, & Euphratem ab Osrhoena urbe nominatam, supra retuli ex Suida. Sub Duce hujus provinciæ omnes erant turmæ equitum* IX. *Alæ* VI. *Legio* I. *Cohortes* II. *quæ poterant efficere equitum circiter* 1500. *peditum* 2000. Guid. Pancir.

Gallaba oppidum Arabiæ, & Osrhoenæ. b *Hi excubabant Gallabæ. Gallabam oppidum Arabiæ Stephanus ponit; forte legendum Gabalæ, quæ urbs est Syriæ. Vetustus codex habet Ganaba*. Guid. Pancir. Erat & Gallaba oppidum Osrhoenæ, quod non aliunde, nisi ex Notitiæ cognitum est.

Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis a *Mæsiæ primæ*. a
Cuneus b *Equitum Dalmatarum* c *Auremonte*. b c
Cuneus Equitum Dalmatarum d *Pinco*. d
Cuneus Equitum Dalmatarum e *Cuppis*. e

a *Duæ sunt inter Æmum montem & Danubium Mæsiæ, seu Mysiæ. Prima, quæ superior, & secunda, quæ inferior appellatur*. Guid. Pancir. Utramque olim discriminabat Ciabrus flumen. Utraque olim ad Illyricum pertinebat, a quo Constantinus secundam avulsit, quæ nunc dicitur Bulgaria; prima vero ab Serblis nomen Serviæ accepit. Dux Mæsiæ primæ XV. loca sibi commissa, *octo Cuneis equitum, novem Auxiliis, & sub octo Prefectis, sex legionibus, & duabus classibus fluviatilibus tuebatur: poterant esse equites* 800. *peditum septem millia, tribuendo mille pedites Legioni secundum Constantinum Porphyrogenitum*. Mæsia duplex.

b Quid sit Cuneus in militia docet Vegetius lib. 3. *Cuneus dicitur multitudo Peditum, quæ juncta acie primo angustior, deinde latior procedit, & adversariorum ordines rumpit, quia a pluribus in unum locum tela mittuntur, quam rem milites nominant Caput Porcinum*. Cæterum in Notitia Cuneus non ad pedestrem, sed ad militiam equestrem refertur. Pancirolus existimat *Vexillationem in Cuneos divisam fuisse: Vexillatio enim Stablasianorum sub Magistro militum per Orientem in Cuneos divisa reperitur, quorum duo Duci Scythiæ obtemperabant, & alii Comiti Ægypti. Vegetius Alam vexillationem suo tempore appellatam scribit lib. 2. cap. 1. coitio in unum Cuneus nominatus est, quasi Couneus, inquit Augustinus lib. 2. de Ord. cap.* 18. Idem Pancirolus tradit alias centum, alias ducentos equites in unum cuneum coaluisse, quibus qui præerant, ducenarii, vel centenarii dicti sunt. Cuneus quid sit.

c *Is Cuneus degebat in oppido Aureo monte. Hujus meminit Itinerarium; & Aureum montem Aurelius Victor a Probo vineis consitum fuisse memorat*. Guid. Pancir. Aureus mons in Mæsia.

d *Pinco*, quod Mæsiæ primæ oppidum est, præsidebat, ubi etiam erat Cuneus Equitum Constantiacorum, eidem Duci Mæsiaco subjectus. *Ex Pancir.* Pincum oppidum Mæsiæ.

e *Cuppis morabatur, ubi quoque Auxilium Cuppense, & pars Legionis septimæ Claudiæ, sub eodem Duce residebat*. Guid. Pancir. Cuppe apud Antonin. est locus in Mæsia XXIIII. M. pass. a Viminacio. ut & oppidum Cupperum.

Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis a *Daciæ Riparensis*. a b
Cuneus Equitum Dalmatarum b *Forensium Bononiæ*. c
Cuneus Equitum Dalmatarum Divitensium c *Dortico*. d
Cuneus Equitum Dalmatarum Divitensium d *Augustæ*. e
Cuneus Equitum Dalmatarum e *Augustæ*. f
Cuneus Equitum Dalmatarum f *Varina*.

a *Olim Dacia ultra Danubium usque ad Sarmatas ad Septemtrionem per ambitum mille milliariorum* Dacia vetus Trajani, ultra Danubium.

rum extendebatur, a Trajano in Provinciæ formam est redacta, deinde sub Gallieno amissa, demum cum eam ægre Aurelianus recuperasset, ipsius populos trans Istrum duxit, limitibus ad flumen transpositis. Guid. Pancir. Aurelianus igitur Mæsiæ utrique partem detraxit, novæque Daciæ inter Superiorem & Inferiorem Mæsiam constitutæ attribuit. Quæ pars Daciæ adjacebat Danubio, eam Ripensem; quæ vero interior erat in Austrum obversa, eam mediterraneam Daciam appellavit. Dux Daciæ Ripensis tria & viginti oppida sive urbes in sua potestate habebat; quibus, in varia loca distributi, præsidio erant Cunei Equitum novem, Auxilia sex, Legiones decem, Cohortes duæ, Classes fluviatiles duæ. *Esse poterant Equites nongenti, Peditum decem millia. Verum tempore Notitiæ, Dacia ab Attila Hunnorum Rege, Marciano & Valentiniano imperantibus devastata fuit, inquiunt Paullus Diaconus & Justinianus Novell. 2. Sed a Leone recepta fuisse videtur, cum de ejus Ducis, & utriusque Mesiæ ac Scythiæ officiis disponat in l. ul. ad fi. C. de divers. offic. Justinianus certe omnibus cis Danubium Romano Imperio adjectis, pristinos limites restituit d. Novell. 11.* Guid. Pancir.

Dacia nova Aureliani, citra Danubium duplex.

b *Excubabat Bononiæ.* Fuit Civitas antea Mysiæ superioris, postea Daciæ Ripensis, cujus meminit Antoninus; distinguenda ab altera Bononia, quam Ptolemæus in Pannonia superiori ad Dravum fluvium constituit. *Forenses dicti sunt a loco Forum dicto, nisi legamus Fortensium. Hos & sequentes Cuneos Dalmatarum ex Vexillationibus Comitatensibus Magistrorum Militum Præsentalium, & Magistri per Orientem esse puto.* Guid. Pancir.

Bononia civitas Daciæ Ripensis.

c *Dortico presidebat, de quo Itinerarium & Ptolemeus, in Mesia superiori. Huc translati sunt ex oppido ad Rhenum sito e regione Agrippinæ, quod munimentum Divitense & vulgo Deutsch appellatur;* unde cognomen traxerunt: *Divitensium meminit & Marcellinus lib. 26. & 27.* Guid. Pancir.

Dorticum antea in Mæsia superiori, postea in Dacia.

d *Augustę degebat: Pretoriani Augustam Ptolemeus vocat in Dacia. Itinerarium legit Augustis.* Guid. Pancir.

Augusta in Dacia.

e *Hic etiam Cuneus Augustæ morabatur; nisi forte vitio librarii bis idem præsidium sit repetitum; vel Augustiam oppidum Daciæ intelligit, de quo Ptolemæus.* Guid. Pancir.

f *Habitabat Varinæ: Varianæ Itinerarium. Credo legendum Varinianæ, de qua infra, ubi pars Legionis V. Macedonicæ sub hoc Duce excubabat.* Pancir. Variana Antonini est urbs Mæsiæ inferioris, cujus pars Occidentalis Daciæ nomen, Aureliano jubente, subierat.

Varina in Dacia.

Ex Notitia Dignitatum Imperii Occidentis.

Sub Dispositione Viri illustris Comitis & Magistri a *Equitum Præsentalis.*

Vexillationes Comitatenses XXXII.

b *Equites* b *Octavo Dalmatæ.*

c *Equites Dalmatæ* c *Passerentiaci.*

a Cum plures in Oriente fuerint Magistri militum, ut diximus, tres tantum in Occidente ex antiquo more & instituto creari solebant, duo Præsentales, alter Peditum, alter Equitum, isque Comitis titulo ornabatur; tertius erat Magister Equitum Galliis præpositus. Inter Occidentales, & Orientales Magistros militum, hoc intererat, quod *hi*, ut docet Pancirolus, *mixtim peditibus, equitibusque præfuere*, illi vero, Præsentales videlicet, *diviso inter se imperio totius militiæ, unus peditibus, alter equitibus imperavit, quemadmodum olim a Constantino etiam in Oriente institutum fuisse auctor est Zosimus. Item ibi præter duos Præsentales tres alii Magistri instituti fuere; hic post Præsentales unus tantum per Gallias magister equitum dictus fuit. In Occidente quoque Magistri tam limitaneis Comitibus, & Ducibus, quam aliis Tribunis Præfectisque præerant, quod in Oriente non observabatur, cujus limites a Quæstore ordinabantur. l. 1. & 2. Cod. de Offic. Questor. Sed & Magister Equitum in Galliis pluribus peditum equitumque ab utroque Presentali copiis acceptis, Gallias sibi commissas tuebatur. . . . Preter duos Presentales alterum peditum, alterum equitum in Italia, & tertium equitum in Galliis, nullus in Occidente Magister militum reperiebatur, sed in Hispania unus Comes, & alter in Britannia loco Magistrorum numeris imperabant; quod a Constantino usque ad Honorium Imperatorem observatum fuit, donec illę provincię sunt amissę. Demum extincto Occidentali imperio, Leo Imperator, Dalmatia recepta, proprium Magistrum in ea constituit lib. 4. C. de bon. quę liber. Comes & Magister Equitum Presentalis in Occidente Vexillationibus XLI. imperabat, quarum magnam & ipse partem Comitibus limitaneis & Ducibus committebat. Hic Magister igitur XLI. Vexillationes regebat, quarum* IX. *Palatinę,* XXXII *Comitatenses dicebantur. Hic Magister etiam Comes vocabatur; sed prior titulus plus auctoritatis habebat. Marcellinus lib. 26. Equitius, inquit, Illyriciano preponitur exercitui, nondum Magister, sed Comes, idest nondum erat illustris, sed spectabilis, aut paullo major.* Pancir.

Magistri Militum tres in Occidente.

Magister proprius in Dalmatia creatus post extinctum Imperium Occidentale.

b *Equites octavo loco ex Dalmatia delecti, vel potius in octava eorum Schola descripti; in tot enim dividebantur, quemadmodum secundi scutati, juniores equites apud Comitem Africę, secundę scholę appellantur. Preferunt in alba parma duplicem argenteum globum, alterum alteri inclusum, quorum primum minorem sex virides munitiones circumstant; alter septem acutas cuspides emittit. Supra est quadrata tabella, que unam legem duplici orbi Romano dari insinuat: prominentes mucrones cędem hostibus nunciabant.* Guid. Pancir.

c *Passerentiaci forte a Passera Syrię urbe dicti, aureum orbem in cerulea parma, quemadmodum Septimani sub Magistro peditum, & quidam alii gerebant. Purpureus limbus marginem cingit.* Panc. Cum igitur antea vel *Passerę* urbi Syriacæ, vel *Passeroni* urbi Epiroticæ præsidio essent; inde in Occidentem translati, Passerentiacorum cognomen ab alterutra urbe tractum retinuerunt.

Passera urbs Syrię.

Passeroni urbs Epiri.

Sub Dispositione Viri Spectabilis Comitis a *littoris Saxonici per Britanniam*

Prepositus Equitum Dalmatarum b *Branodunensis Branoduno.*

a *Ammianus Marcellinus lib. 27. hunc Comitem maritimi tractus appellat, scribitque Nectaridum Comitem & Bulchobaudem ducem, Valentiniano I. imperante, a Britannis occisos. Itaque longe ante conscriptam Notitiam Comes maritimi tractus fuisse videtur. Is maritimus tractus, sive littus Britannicum cognomen accepit a Saxonibus Germanię populis, qui anno circiter 400. ut scribit Polydorus Virgilius, Britannię partem Orientalem & meridianam, ubi est Londinum, occuparunt.* Pancir. Huic Comiti Notitia subjecit octo Præpositos, quo-

Littus Britannicum quid sit.

quorum quatuor numeris, duo equitibus, unus militibus Tangricanis, unus Legioni 2. Aug. præfuisse dicantur; & præterea Tribunum cohortis primæ Vetasiorum. Hi Præpositi alias Limitum, alias Provinciarum dicebantur, qui limitibus tuendis præerant.

Branodunum sive Dunum, & Branogenium oppida Britanniæ. b *Branodunensis, a Branoduno, cui præsidebat, vocabatur. Branogenium in Britannia oppidum Ptolemeus ponit, & Dunum, quod forte huic loco nomen dedit.* Guid. Pancir. Utrumque oppidum Ptolemaicum insidet littori Britannico, Branogenium ad Occasum, Dunum, sive Dunium ad Meridiem.

Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis Provinciæ a Pannonia secunda b Ripariensis sive Saviæ ab

c *Cuneus Equitum Dalmatarum* c *Teutiborgio*
d *Equites Dalmatæ* d *Novis*
e *Equites Dalmatæ* e *Albano*
f *Equites Dalmatæ* f *Carnaco*
g *Equites Dalmatæ* g *Bononiæ*
h *Equites Dalmatæ* h *Cusi*
i *Equites Dalmatæ* i *Ricti*
k *Equites Dalmatæ* k *Surgenæ*.

Pannoniæ plures. a Pannoniæ, quæ olim duæ fuerant, superior & inferior, postea vergente quarto sæculo plures factæ sunt, videlicet *Prima*, eadem ac Superior, *Secunda*, eadem atque Inferior, *Savia sive Ripariensis & Interamnia*; quæ pars est Australis a superiore & inferiore Pannonia detracta inter Dravum & Savum; & *Valeria*, quæ pars est intermedia, Pannoniæ superiori & inferiori adempta, Danubio fere adjacens.

b Hic videtur Pannonia *secunda* non distingui a *Ripariensi*, sive Savia. Fortasse deest conjunctio &, quæ declaret regionem utramque, videlicet Pannoniam secundam, & Ripariensem, subjectam fuisse regimini unius Ducis, quemadmodum Ducis itidem unius imperio suberant Pannonia prima, & Noricum Ripense. Dux Pannoniæ secundæ & Ripariensis præerat cuneis equitum VII. alis sive turmis Equitum XI. Auxiliis V. Præfectis legionum V. Præfectis classium IV. Tribunis cohortium IV.

Teutoborgium oppidum. c *Teutoborgium est ad Ripam Danubii: olim hic erat saltus. Tacitus, in 1. Ductum, inquit, agmen ad ultimos Bructerorum, quantumque Amisiam, & Luppiam amnes inter, vastatum haud procul Teutoborgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari legionumq; insepultæ dicebantur.* Pancirolus. *Valde errat Pancirolus ad Notitiarum librum, ubi hunc saltum in Pannonia describit, deceptus homonymia.* Ortelius. Est itaque Teutoburgium, Ptolemæo, & Antonino auctoribus, oppidum Pannoniæ inferioris; Mursiam olim dictam putat Aventinus, Quinqueeclesiensem vocant Latini juniores.

d Novæ in Pannonia secunda. Duo præterea oppida ejusdem nominis sunt, alterum apud Ptolemæum in Mæsia inferiori, quam *Civitatem Novensem* Marcellinus vocat, alterum in Mæsia superiori ex Itinerario Antonini.

e *Albanus mons est dividens Pannoniam ab Illyrico* (idest maritimo.) Pancirolus. Idem ac mons Albius; ex quo intelligitur hujus Ducis jurisdictionem ultra Saviam in Austrum prolatam fuisse in ea regione, quæ postea dicta est *Bossina*. Sed Ortelius Albanum urbem, cui præsidio erant hi equites Dalmatæ, collocat in Pannonia Savia, idque vero propius est.

Cornacum in Pannonia inferiori, & Bononia & Cusi & Rhittium. f Cornacum Ptolemæus itidem & Antoninus in Pannonia inferiori locant apud Ortelium.

g Bononia Ptolemeo est oppidum Pannoniæ inferioris, distinguendum ab altero ejusdem nominis oppido *Daciæ* Ripensis, de quo supra. Bononia non longe Sirmio aberat, ut Ammianus docet lib. 31. *Valens permeato Danubio delatus Bononiam, & Sirmium introiit.*

h Cusi Antonino Pannoniæ inferioris urbs.

i Rhittium vocat Ptolemæus, attribuitque Pannoniæ inferiori.

Burgena oppidum Saviæ. k Burgena Pannoniæ Saviæ urbs apud Ortelium.

Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis Provinciæ a Valeria b Ripensis ab

Cuneus Equitum Dalmatarum c *Intercisa* c
Equites Dalmatæ d *Odiabo* d
Equites Dalmatæ e *ad Herculem* e
Equites Dalmatæ f *Cirpi*. f
Equites Dalmatæ g *Constantiæ*. g
Equites Dalmatæ h *Camponæ*. h
Equites Dalmatæ i *Vetussalinæ*. i
Equites Dalmatæ ad k *Nammantiæ* k
Equites Dalmatæ l *Lussonio* l
Equites Dalmatæ m *Ripa alta* m
Equites Dalmatæ n *ad Statuas* n
Equites Dalmatæ o *Florentiæ*. o

Valeria Pannonia Ripensis dicta. a *Duplex est Valeria, altera in Italia apud Abrutios: altera Pannoniæ, de qua Rufus ita scribit: Marcomanni & Quadi de locis Valeriæ, quæ sunt inter Danubium, & Dravum, pulsi a Tiberio sunt, & limes ab Augusto inter Romanos & Barbaros per Vindeliciam, Noricum, Pannoniam & Mæsiam est constitutus . . . . . Valeriam a Valeria Diocletiani filia, Galerio Cæsari nupta, dictam fuisse Ammianus tradit lib. 19.* Pancirolus.

b Dicta est Ripensis, quia Danubio adjacebat, inter superiorem & inferiorem Pannoniam; utriusque enim pars antea fuerat. *Huic limitaneus Dux præerat Vir. Spectabilis, qui sub Valentiniano primo fuit Marcellianus Maximini PP. filius. Quinque Equitum cuneos regebat, XVII. alas aut turmas, quina auxilia, novem Præfectos & sex Tribunos.* Pancir.

Intercisa. c Intercisa urbs Pannoniæ inferioris apud Antoninum, ante Valeriam conditam, & nominatam; postea Valeriæ finibus contineri cœpit.

d Urbs Valeriæ ripensis, Auctoribus Notitia antiquioribus ignota.

Urbes plures ab Hercule nominatæ. e *Viginti nomine Herculis urbes Stephanus recenset, quarum una erat in Thessalia; aliam in Pannonia inferiore supra posuit Notitia, ubi sub ejus Duce degebant auxilia, ab eo loco Herculis appellata.* Pancir. Diversa igitur a Pannonica fueris oportet hæc Dalmatarum equitum statio, quam Notitia Valeriæ adscripsit.

Cirpi seu Carpi oppido apud Istrum in Valeria. f *Cirpi castra in Pannonia locat Itinerarium, forte Carpi, quod oppidum apud Istrum Ammianus, & Ptolemæus ponunt; a Diocletiano subactum Eutropius scribit; ejus etiam Capitolinus in Balbin. & Vopiscus in Aureliano meminerunt. Hic erant & Auxilia Fortensia sub hoc Duce.* Pancir.

g *A Constantio id oppidum est nominatum.* Panc.

Camponia. h *Camponiam vocat Itinerarium. Camponia, inquit,*

quit, *in medio e Quinquo leg. 2. Legionem secundam adjutricem hunc locum tutatam; & Camponiam in medio itinere a Quinquo discedentibus fuisse significat.* Pancir.

Vetus Salina. i *Aliter Itinerarium Vetussalinus. In medio, inquit, a Matrica, scilicet itinere. Disjungenda ergo hæc est dictio, & legendum Vetus Salinæ.* Pancir. Eadem est ac *Salinum* Ptolemæi urbs Pannoniæ inferioris, postea attributa Valeriæ.

Castra Nammantia. k *Ad Nammantia, scilicet castra.* Pancir. Hoc scilicet nomine appellabatur oppidum Valeriæ Ripensis, quemadmodum *Castra Stiliconis.*

Lussonium. l Lussonium Ptolemæus, Lussanium Antoninus vocant, oppidum olim Pannoniæ inferioris, deinde Valeriæ attributum.

Ripa alta. m *De Ripa alta, loco ad Statuas, & Alisca, ita apud Itinerarium scriptum reperitur: Ad statuas, in medio Alisca, ad latus Ripa alta.* Pancir. Oppida sunt Valeriæ Ripensis, quæ antea pertinebant ad Pannoniam.

n *Locus ita vocabatur, quod forte ibi aliquæ statuæ essent.* Pancir.

o Oppidum Valeriæ Ripensis.

Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis Panno-niæ a *primæ & Norici Ripensis.*

b *Cuneus Equitum Dalmatarum* b *Flexo.*
c *Equites Dalmatæ alæ* c *Novæ.*
d *Equites Dalmatæ* d *Æquinoctiæ.*
e *Equites Dalmatæ* e *ad Herculem.*
f *Præfectus Legionis quartæ decimæ Geminæ militum* f *Liburnariorum cohortis partis superioris Carnunto.*
g *Præfectus Legionis decimæ, & quartæ decimæ Geminatæ militum Liburnariorum* g *Arrabonæ.*
h *Equites Dalmatæ* h *Ariape.*
i *Equites Dalmatæ* i *Augustianis.*
k *Præfectus legionis primæ Noricorum militum Liburnariorum cohortis quintæ partis ad* k *Juvense.*
l *Præfectus Legionis Liburnariorum primorum Noricorum* l *Fasianæ.*

Duæ Pannoniæ. a *Duas Pannonias Ptolemæus ponit, Superiorem seu primam, & Inferiorem seu secundam, de qua supra dictum fuit. Prima terminatur ab Occasu monte Cetio, a Meridie parte Istriæ, & Illyridis* (maritimæ), *a Septemtrione Danubio, ab Ortu Pannonia inferiore. Nunc Austria dicitur.* Noricum. *Noricum autem est secundum Danubium: ab Occasu Oenum fluvium, a Meridie Aemum montem* (rectius alpes Carnicas) *habet, ab Ortu Cetium, a Septemtrione Danubium, vulgo Bavariam vocant, aliqui addunt Stiriam Carinthiamque. Noricum bipartitum erat.* Ripense & mediterraneum. *Pars altera secus Danubium, Noricum Ripense, altera Meridiem versus, Noricum Mediterraneum dicebatur. Pannoniæ primæ & Norico Ripensi præerat Dux, qui habebat Equitum Cuneos duos, Turmas* XIV., *Cohortes* VI., *Legiones* IV., *Classes* IV. *efficere poterant Equites* 1500., *peditum* 7000., *quos Hunnis opponere oportuit.* Pancir.

Flexum. b *Ptolemæi Interpres scribit Phlexum, ubi ponit Legionem Germanicam* XIII. *Itinerarium Flexum vocat; est secundum ripam Danubii citra.* Pancir.

Ala nova. c *Ala Nova oppidum Pannoniæ in Notitia & Itinerario; non autem intelligendum est hos Equites Alam novam fuisse, quia hujus nominis oppidum hic repræsentatur.* Pancir.

Æquinoctium. d *In Itinerario legitur Æquinoctio; Ala nova, inquit, in medio Vindobona, Legio* X. *Gemina. Hactenus Itinerarium. Sed hanc legionem Notitia Arrabonæ locat.* Pancir.

Herculea, sive ad Herculem. e *Herculeam vocat Itinerarium. Hoc in loco & Dux Pannoniæ secundæ auxilia habebat, & Dux Valeriæ alios Equites: uterque enim ad sui limitis fines castra juncta habebat, non longe ab hoc oppido, & ideo semper scriptum est ad Herculem, idest prope Herculem eos castrametatos fuisse.* Pancir.

Carnuntum. f *Præfectus Legionis quartædecimæ Geminæ militum Liburnariorum cohortis in parte superiori Carnunti Stativa habebat; ita etiam appellat Itinerarium, Ptolemæus Carnus. Carnuti meminit Paterculus, Ammianus, Plinius lib.* 37. *cap.* 3. *Paullus Diaconus Carnuntum, inquit, corrupte Carantanum vocant, unde nummus Carantanus. Ptolemæus Legionem* 14. *Germanicam in Pannonia superiore statuit, & Dion, qui lib.* 55. *eam duplicem idest Geminam nominat. Pars hujus Legionis, & aliquot sequentis decimæ Cohortes ex Liburnariis militibus constabant, unam, titulo Præfecti Legionis* XIV., *hic Præfectus regebat: ipsa vero, quod esset ex Liburnia contracta, Liburnaria nominata est.* Pancir.

Arrabona. g *Præfectus Liburnariorum militum Legionis* X. & XIV. *Geminatæ, seu Geminæ, manebat Arrabonæ, ubi etiam Equites Promoti sub hoc Duce degebant. Superior Præfectus cohortem tantum Liburnariorum Legionis* XIV. *regebat. Hic reliquos ejusdem Legionis Liburnarios, & alios Legionis* X, *item Liburnarios dictos, qui circa Arrabonam castrametabantur. Hic ergo militibus ex duabus Legionibus extractis, velut uni cohorti imperabat. Legiones enim hoc tempore in Præfecturas, quæ ex mille aut* 500. *militibus constabant, divisas fuisse Constantinus Porphyrogenneta scribit* (de Thematibus.) *Ego Præfecturas mille peditum, Tribunatus quingentorum fuisse puto. Itinerarium Geminas oppidum ponit in Hispania; sed inde hanc Legionem non derivo.* Pancir.

Arlape. h Arlape urbs in Noricis apud Ortelium, cujus meminit Itinerarium.

Castra Augustiana. i *Augustianis, scilicet castris, præsidebant. Itinerarium habet Augustis Norici, ubi hodie Aurifodinæ. Augusta Vindelicorum est in Rhætia, ubi etiam Equites Stablesiani castrametabantur. Augustanis videtur legendum pro Augustianis.* Pancir. Sed Castra Augustana in Norico distinguas oportet ab Augusta Vindelicorum.

Castrum Juvense seu Juvavia. k Stativa habebat ad Castrum Juvense. Juvavia Antonini & lapidum Antiquorum civitas Norici est, nunc Bavariæ. *Hæc legio inter hunc & sequentem Præfectum divisa erat; iste titulo Præfecti tantum cohorti quintæ præerat, & in parte superiori prope Juvense excubabat: forte legendum Jovense, ubi erat Gynecium in Dalmatia.* Pancir.

Fasiana. l Fasiana oppidum Norici. *Vel Liburnis triremibus præerant hi milites, vel ex his constabant, qui ex Liburnia & Noricis populis erant delecti. Sunt pars legionis præcedentis. Unus codex pro Fasianæ habet Fasienæ.* Pancir.

Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis Tractus a *Armoricani &* b *Nervicani* a b
Præfectus militum Dalmatarum c *Abrincatis.* c

Armoricus tractus in Galliis. a *Armoricus tractus in Galliis, nunc Normandia ac Britannia dicitur.* Pancir.

Nervii populi. b *Nervii sunt populi inter Belgas Atrebatibus vicini; nunc Tornacenses vocant, quorum tractus Nervicanus appellatur.* Pancir.

Abrigiatus oppidum in Nantib. c *Forte locus est Abrigiatus apud Ptolemæum dictus*

ctus in Nantibus. Abrincatui Plinio sunt Galliæ Lugdunensis populi. Itinerarium in secunda Lugdunensi ponit. Pancir.

Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis
a *Belgicæ* a *secundæ.*
b *Equites Dalmatæ* b *Marcis in Littore Saxonico.*

Belgica prima & secunda. a *Belgicæ regio inter Mosam & Sequanam flumina clauditur, quam Phrudis interfluit. A Mosa usque ad eum fluvium est Belgica prima seu superior, nunc Brabantia dicta, cujus metropolis est Treviris; inde ad Sequanam est Belgica secunda, nunc Flandria vocata, cujus metropolitæ erant Remi.* Pancir.

Marcis oppidum. b *Hi littus Saxonicum, & Marcis, quod erat oppidum e regione Britannorum, tuebantur. Erat hoc aliud littus Saxonicum ab illo diversum, quod supra in Comite littoris Saxonici in Britannia fuisse vidimus, hoc in Belgica e regione illius jacebat.* Pancir.

a *Sub Dispositione Viri Spectabilis Ducis* a *Britanniarum.*
b *Præfectus Equitum Dalmatarum* b *Præsidio.*
c *Tribunus Cohortis secundæ Dalmatarum* c *Magnis.*

Dux Britanniarum. a *Præter duos Comites rei militaris, quos in Britannia fuisse diximus, erat & Dux, qui pluribus, quam illi, equitibus ac peditibus imperabat, pluresque munitiones, & latiorem regionem tenebat.* Pancir.

Præsidium oppidum Britanniæ. b *Præerat Præsidio oppido Britanniæ ita dicto. Alia erant hujus nominis in Hispania, Palæstina, & Corsica, a præsidiis, quæ ibi tenebantur, ita dicta.* Pancir.

c Cohors erat proprie peditum manus. Olim ex manipulis cohortes, e cohortibus legiones constabant. Manipulos alias centeni, alias ducenteni milites, cohortes terni vel etiam pauciores Manipuli, legiones decem fere cohortes conflabant. Cum hic secunda nominetur, plures antea fuisse oportet Dalmatarum peditum cohortes. Hæc secunda Magnis excubabat. *Locum esse arbitror, qui a Ptolemæo Magnus Portus dicitur. Inter Muridonum, & Viroconiorum hunc locum Itinerarium locat. Multi vero ordines peditum Dalmatarum esse consueverant, qui robur erant exercitus Romani; fere omnes ab Alarico sunt occisi, ut vix centum evaserint. Zosimus in 7. Visum est, inquit, Honorio quinque Dalmaticos militum ordines de suis excitos sedibus, ad urbis custodiam accessere. In his ordinibus erant sex hominum millia, qui tum audacia, tum robore corporum exercitus Romani, quasi caput erant; & paullo post: Eorum Dux Valens cunctos in hostium manus sua culpa conjecit, vix centum fuga dilapsi sunt, quorum in numero & ipse Dux erat. Aliis ergo extinctis hæc sola peditum cohors postea aucta permansit, cum tamen plurimi Equites Dalmatæ superfuerint.* Pancirolus.

(Margin: Magnis seu Magnus portus.)

Copia virorum militum Dalmatiæ. Hanc ergo Dalmatia Virorum fortium ac martialium copiam superioribus sæculis Romanæ militiæ contribuit, quorum opera eximia in rebus bellicis gerendis extitit; quique tum in acie adversus hostes acerrime dimicabant; tum in variis utriusque imperii regionibus ac locis collocati, stationes sibi commissas egregie tuebantur. Ab hac perenni contestataque virtute majorum non degenerant Dalmatæ hodierni, quibus spiritus quidam ardorque militaris insitus vel potius innatus videtur esse, sic prorsus, ut omnes videas, etiam pueros, armorum præcipuo studio duci, nec quidquam vulgo præter arma habere in deliciis. Natura vero Dalmatis ut animos laborum ac mortis contemptores, bellicæque gloriæ appetentissimos, sic corpora dedit ejus firmitatis, roboris, ac staturæ, ut vel maxime ad pugnandum apta sint, atque idonea, quorum habitudinem formamque militarem describit Vincentius Periboevius in Orat. de Orig. Slav. *Dalmatæ sunt cum mediocritate quadam, majori ex parte, proceræ staturæ, venustas habentes facies, albicantes, oblongas, moderato rubore perfusas, oculos bene mobiles, non uniformis coloris (quemadmodum habent Germani ac Æthiopes, hi quidem cæruleos, illi autem nigros) cervicem virilem, humeros musculosos, pectora lata & eminentia, apparentes brachiorum lacertos, brachia longa, valentes digitos, lumbos restrictos, ventrem non expansum, coxas firmissimas, crura, ut dici solet, tornatilia, suram crurium turgidam & nervorum duritia collectam, crus circa cavillam compressum, pedem amplum, ad sustinendam tantam corporis molem aptissimum, totam demum habitudinem virilem & robustam, ad impetum electissimam, sed præstantiorem intus animum gestant.* Cum autem ad bellum nati quodammodo factique videantur esse, his præclarissimis animi & corporis dotibus, quas natura illis largita est, accedit assidua exercitatio, disciplina, & consuetudo militaris, qua nimirum efficitur, ut omnia militiæ incommoda, famem, sitim, æstum, algorem, vigilias, laboresque admirabili patientia tolerent, atque plurimum audaciæ ad pugnam capessendam afferant, plurimum constantiæ in ipsa pugna persequenda retineant. Nullum ut defugiant periculum, eos impellit ac stimulat cupiditas vincendi, ardor mentis ad gloriam, cujus causa mortem per decus obitam, immortalitatis instar, vitam per dedecus retentam, quavis morte pejorem putant: ignominiam ut vitent, nihil non fecerint, ut mortem, nihil sane laborant. *Nam, ut ait Peribævius, acre est eis ingenium ad cuncta versatile, mens ad mortem paratissima, manus impigra, jucunda alacritas, constantia in pugna admirabilis.*

(Margin: Hodierni Dalmatæ a bellica majorum virtute non degenerant.)

Jure igitur meritoque Militia Dalmatica magni semper fuit apud Venetos; estque, habeturque nervus ac robur exercitus atque imperii Venetorum. Dalmaticis enim nullas paratiores, nullas exercitatiores, & disciplina scientiaque militari instructiores copias Veneti habent, nullas denique ob eximiam fortitudinem, & singularem perpetuamque erga Rempublicam fidem ac voluntatem egregiam, quibus magis sive in bello, sive in pace confidant. Nam in plurimis & gravissimis bellis tum nostra, tum patrum nostrorum memoria gestis, virtus bellica militum Dalmatarum, fidelisque ac perutilis opera abunde cognita est atque perspecta. Huic autem Nationi fortissimæ ac fidelissimæ tantum Veneti tribuunt, ac tantopere fidunt, ut ex ea potissimum Prætorianas, & Palatinas cohortes deligant, quas summis Magistratibus regionum atque urbium regimini præpositis honoris ac præsidii causa attribuant, quibusque tum Prætorii, tum Præfectitii Palatii excubias & custodias committant.

(Margin: Militia Dalmatica nervus ac robur exercitus Veneti.)

Sed gentis hujus bellatrix indoles, animusque martialis nusquam magis emicat, & majores exerit vires, conatusque intendit, quam ubi contra Turcas Christiani nominis hostes in acie sit prodeun-

(Margin: Dalmatarum egregius ardor ad pugnandum contra Turcas.)

deundum. Inest enim acceptum a majoribus, penitusque inustum in animis Dalmatarum naturale quoddam adversus Turcas odium, quod publicæ utilitatis causa comprimi quidem, at restingui nullo modo potest. Difficile dictu est, quantam vigilantiam, dexteritatem, prudentiamque adhibeant oportet Præfecti ac Magistratus Veneti, ut hujuscemodi odium implacabile cohibeant, ac præsertim eorum animos leniant, ac mitigent, ubi aliquid damni sive jure sive injuria ab Turcis acceperint. Nisi enim obstaret Pretorum auctoritas, & blanda mollisque cohortatio, addito etiam propositoque suppliciorum metu, in cædes ac direptiones effusi, privatas injurias non sine periculo quietis reique publicæ ulciscerentur, iramque hostium in pace lacesserent, & bellum sane periculosum ab Rege Turcarum in Venetos consciscerent. Cæterum cum nihil avidius expetant, quam causam occasionemque justi ac necessarii cum Turcis belli, quibuscum insitas gerunt inimicitias; si qua hujusmodi causa acciderit, incredibile est, quanta lætitia gestiant, quam cupide ac certatim nomina dent, quam alacres lætique sub signa convolent; ubi vero in aciem ventum est, miro quodam ardore impetuque in hostes incumbunt, summa pertinacia pugnæ insistunt, vel tuendo locum sibi commissum, vel ultra progrediendo, adversasque copias acrius impellendo; neque de contentione pugnandi quidquam remittunt, nisi vel ipsi vincant, vel cruentam & luctuosam hostibus victoriam relinquant. Quocirca nullos Veneti habent milites, a quibus Turcæ aut magis sibi timeant, quam a Dalmatis, aut majora quam ab his damna retulerint. Vel proximo bello, quod fere sub initium hujus sæculi gestum est, quanti fuerit opera Dalmatarum, ex eo intelligi potest, quod cum res in regione alia minus e sententia succederet, provincia Dalmatica, quamvis in maximo periculo versaretur, virtute potissimum ac præsidio Dalmatarum non solum retenta fuerit, sed etiam amplificata, finibus imperii Venetorum in ipsam ditionem Turcicam prolatis. Hæc cum ita sint, minime a veritate aberraverim, si dixerim Dalmatiam quoddam esse veluti propugnaculum Italiæ, potentissimis Christiani nominis hostibus oppositum, & objectum, quo amoto ac diffracto, nulla tanta vis esset, qua reprimi, ac ne in Italiam irrumperet immensa barbarorum multitudo, cohiberi posset. Nemo autem negaverit Dalmatas in illo inter nos Turcasque confinio, tamquam in communi quadam arce ac specula ad sustinendam & propulsandam hostium immanitatem, atque ad agendas perpetuas pro Italis excubias divino consilio constitutos & collocatos esse, qui suis vigiliis, suorumque laterum & corporum oppositu, cædem, incendia, rapinas, vastitatem ab Italorum vita, tectis, fortunis, urbibus, agrisque arceant, atque avertant.

Dalmatia propugnaculum Italiæ.

§. IV.

De præstanti Dalmatarum ingenio, & studiis optimarum artium.

Dalmatarum ingenium perspicax & subtile.

INest fere Dalmatis ingenium vividum & perspicax, acre & subtile, ad omnes humanarum ac divinarum rerum disciplinas percipiendas idoneum, natura ipsa puri tenuisque aeris, ut fit, rationis atque intelligentiæ vim acuente; ut cuicumque doctrinæ sese dediderint, in ea plerumque excellant, & cæteris facile præstent. Verum Dalmatis, cum & olim perpetuis barbarorum excursionibus expositi fuerint, & nunc propter Turcas finitimos in armis semper esse cogantur, numquam fuit satis otii ac temporis, quod in studia bonarum artium conferrent; quippe salutis ac libertatis tuendæ necessitas eos impulit, ut ætatem omnem in rebus bellicis, durisque Martis operibus contererent, quibuscum diligens & accurata litterarum tractatio conjungi nequit. Hoc ante nos animadverterat Paullus Jovius, qui in Elogiis Doctorum Virorum de præclaris Dalmatarum ingeniis hæc scripsit: *Apud Dalmatas valida ad capessendam ex litterarum studiis laudem hac ætate ingenia floruerunt; sed ab assiduis Barbarorum incursionibus exturbati veteri agro, atque in extremos patrii littoris margines compulsi, tamquam de retinenda libertate desperantes, armis litteras commutasse videri possunt.* Cæterum Dalmatæ, quamvis & multis identidem bellis exerciti, & bellorum impendentium metu solliciti, tamen in tanta rei militaris occupatione curaque, liberalium disciplinarum studia minime sibi prætermittenda esse censuerunt; & cum Dalmatia viris ingenii vi & acumine præstantibus semper abundaverit, ex iis quamplurimi fuerunt, qui assiduam ac diligentem operam optimis quibusque artibus, alii aliis navarunt; & in eo, ad quod quisque se applicuit, doctrinarum genere sic floruerunt, ut ad litteras hominesque litteratos quod attinet, non multum aut nihil omnino Dalmatia cæteris nationibus vel doctissimis cedat; vereque scripsit Vincentius Peribævius, *Dalmatis, quamvis bellorum semper fuerint studiosissimi, dulcia non defuisse litterarum oblectamenta, cum famosissimos litterarum cultores hoc solum edat, quorum nonnulli vitalibus adhuc vescuntur auris, nonnulli, quod ejus est, terræ reddentes, felices spiritus cœlestibus commendaverunt.* Multos quidem proferre possemus e natione Dalmatica eximiæ scientiæ, exquisitæ doctrinæ Viros, nisi eos nimia vetustas, & majorum nostrorum in præclaris Virorum illustrium nominibus memoriæ prodendis incuria oblivione obruisset. Si quorum memoria antiquis litteris tradita & custodita ad nostram ætatem pervenit, eos suis locis ac temporibus cum laude cuique debita commemorare non pigebit. Divus Hieronymus unus nobis instar est omnium, qui cum omni humana doctrina, atque eruditione ornatus esset, tum vero divinarum rerum adeo multiplicem ac perfectam intelligentiam adeptus est, tantamque in sacris Codicibus interpretandis scientiam, ut uno omnium gentium consensu, Doctoris Ecclesiæ, & quidem maximi, cognomen promeruerit. De quo quidem Viro cum tam multa tamque præclara judicia fecerint scriptores omnium ætatum, nihil est, quod ad ejus laudem adjicere possis: cujus eruditionem & doctrinam vim copiamque dicendi admiratus Augustinus, Hieronymi *eloquium*, ait, *ab Oriente in Occidentem instar Solis refulgere;* Erasmus vero Roterodamus, vir quidem doctrinæ ac fidei parum sinceræ, sed acerrimi judicii, cujus testimonium hoc pluris faciendum est, quo severius in alios vel doctissimos & sanctissimos viros censuram exercuit, Hieronymum *tantæ scientiæ & auctoritatis virum fuisse* prædicat in ep. D. Hier. *ut eruditam quoque Græciam totius orbis semper Magistram, post tot eximios scriptores, ab homine Dalmata discere non puduerit, unius Hieronymi ex omnibus auctoribus commentarios in suam linguam transferendo.* Hieronymum Dalmatis per injuriam a quibusdam ereptum vendicare, suæque patriæ ac Nationi restituere, cum id alii, ac præsertim M. Marulus egregie præstiterint,

Dalmatia litteratorum hominum ferax.

rint, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium.

Viri docti litteratique ex Dalmatia.

Sæculo decimo quinto, postquam depulsa inscitia illa & barbarie, quæ ante annos amplius sexcentos totam Europam pervaserat, cum in Italia bonæ artes reflorescere cœperunt, Dalmatia quoque ejusdem litterariæ laudis studio excitata statim aliquot ex se doctrinæ & sapientiæ fructus edidit, ac deinde disciplinas doctrinasque omnes avide complexa, tum proximo, tum eo, quod consecutum est; sæculo, ingentem sane virorum in omni litterarum genere illustrium copiam effudit; facile ut appareat Dalmatas omnia consequi potuisse, simul ut velle cepissent. Extitit igitur statim post recuperatas ac restitutas in Italia optimas artes litterasque, Coriolanus Cepio seu Cipicus patria Traguriensis, Orator idem atque Historicus eloquentissimus, *qui*, ut ait Palladius, *cum sub Petro Mocenico Classis Venetæ Imperatore Trierarchus non sine ingenti gloria ob res egregie gestas militasset, quo tempore Turcæ Chalcidem expugnarunt, confecto bello, de Petri ipsius gestis librum luculentissime scriptum edidit: quem ipse pluries legi, captus Cepionis tum copia elegantiaque, tum fide & gravitate*. M. Antonius Sabellicus ejusdem Cipici eloquentiam, historiamque multiplici laude cumulatam mirifice laudat; *Nec Coriolanus Cipicus parum uno est libro notus, quo ille Petri Mocenici, qui postea Princeps fuit, gesta est complexus; vix e Dalmatica illa ora eam dicendi facultatem hac quisquam tempestate expectasset; redundat brevis illa historia multis quidem virtutibus; & quod me potissimum delectavit, nihil est, quod in illius elocutione requiras. Nec est, ut Palladium Nigrum sileam; per quem proximis annis Romanæ in ea terra litteræ in antiquum sunt statum restitutæ*. Itaque auctore Sabellico, qui floruit sub finem sæculi decimi quinti, eodem fere tempore, quo Italia, Dalmatia etiam Romanas litteras recuperavit. Quis est autem, qui putet, cum duo illi præstantissimi viri Coriolanus & Palladius, alter historia scribenda, alter Græcis & Latinis litteris tradendis rem litterariam in Dalmatia restituere conarentur, Dalmatarum hominum ad eorum doctissimas voces aures clausas fuisse? Ego vero nullus dubito, quin multi per eadem tempora utriusque exemplis & præceptionibus excitati ad præclaram scientiæ adipiscendæ cupiditatem exarserint, seque litterarum studiis penitus tradiderint. Paucos eximiæ eruditionis, & præstantissimi ingenii viros Palladius nominat, quos eodem sæculo decimoquinto Dalmatia protulit; Aelium Cervinum Ragusiensem *Poetam eminentissimum, cui si priscis temporibus nasci contigisset, quando more hominum comparatum est, ut veteres scriptores novis semper anteponantur, ipse profecto cum antiquis Vatibus passim legeretur: tanta est ejus in rebus, quas decantat, eruditio, & ea carminis sublimitas*; Antonium Marcellum Ordinis Minorum, cujus *multijuga doctrina & vitæ integritate* civitatem & insulam Crescam, unde erat oriundus, mirifice illustrari ait; Antonium Nimerium Arbensem *Mathematicarum artium peritissimum, quas perdidicerat, ut plerique affirmabant, nemine docente*; Benedictum Missulum ex insula Pago *Astrologiæ, & juris tam Pontificii, quam Civilis scientissimum*; ex quibus de reliquis conjecturam fieri velim. His multo plures, qui eodem itemque proximo sæculo e Dalmatia prodierunt, viros omnium disciplinarum genere alios alio excultos adjecit Vincentius Periboevius in oratione de Origine successibusque Slavorum, habita Phariæ anno MDXXV. Postquam enim de B. Hieronymi admirabili doctrina & sanctitate commemoravit: *Fulsit*, inquit, *& aliud lumen hac nostra tempestate ex Dalmatia Marcus Marulus, qui plurima Christianæ pietatis volumina compilavit; & Cipicus Coriolanus Tragurita*, (de quo supra meminimus) *ad quem consolatorium Carmen extat Sabellici, de Domus conflagratione in Dalmatia, ac Helius & Joannes Grotius, quorum utriusque meminit Sabellicus, & Joannes Stoicus Ordinis Prædicatorum, Georgiusque Benignus Minorita Ragusei, & Joannes Staphileus Tragurita, ac Joannes Polycarpus Sebenicensis, Hieronymusque Periboevius Pharius germanus meus ambo Prædicatoriæ familiæ, cum Joanne Arbensi Ordinis S. Benedicti, ac Paullo Paladino Phario, de quo infra mentio fiet, qui litterarum monumentis perennem sibi gloriam vendicaverant. Extant hac nostra tempestate in humanis magni nominis viri Thomas Nigro Spalatinus, & Simon Begnius Jaderita, ac Vincentius & Dominicus Bachii Catarenses Ordinis Prædicatorum, qui plurima Catholicæ fidei arcana suis scriptis illustraverunt: nec non & Federicus Chrysogonius Jaderita, & Hieronymus Atticus, Hannibalque Lutius, Petrus Hectoreus, qui inter cætera eleganti Metro Nasonem de remedio amoris in Illyricum Idioma, cum magna omnium admiratione transtulit, vel minimum jota non omittens, & Michael Peregrinus, hi quatuor Pharii, cum Andronico Tranquillo Tragurita, & Georgio Biscantio Catarensi, ac Francisco Niconitio Corculensi; multique alii, quorum virtus & eruditio in dies elucescit*. Tantam scilicet doctorum e Dalmatia hominum copiam illa una ætas effudit: qui vero consecutis deinceps temporibus usque ad hanc ætatem multiplici & varia doctrina floruerunt, tam multi sunt, ut eos nominare prope infinitum esset, nec vero necessarium; non enim hic Dalmatarum scriptorum bibliothecam conficimus, sed nomina paucorum decerpsimus, quos a viris laude dignis laudatos comperimus; ne quis negligentiæ nos insimulet, si multo plures commemorare omisimus, veluti Marinum Barletium Scodrensem a Periboevio prætermissum, qui de obsidione urbis Scodræ libros tres; de Vita & rebus gestis Georgii Castriotti vulgo Scandebergi libros tredecim doctos oppido & laboriosos anno 1504. Venetis typis mandavit; Jacobum Lucarium Ragusinum, qui annales suæ reipublicæ libris quatuor studiose diligenterque persecutus est; Maurum Orbinum patria Ragusiensem, & Abbatem Congregationis Benedictinæ Melitensis, qui de Regno Slavorum Historiam perquam accurate Italicis litteris consignavit; Anselmum Bandurium Ragusinum Monachum e Familia S. Benedicti, qui doctissimos Commentarios in *Antiquitates Constantinopolitanas* scripsit; Ignatium Gengium Benedictinum ex eadem Congregatione Melitensi, qui de naufragio D. Paulli in mari Adriatico, ejusque appulsu adventuque ad Melitam Dalmatiæ Insulam dissertationes omnigena eruditione Græca Latinaque refertas anno hujus sæculi trigesimo Venetiis editas in lucem emisit; & alios quamplurimos, quorum in varios hujus historiæ locos cum incidet mentio, non committam, ut ea, quam quisque in litteraria republica assecutus est, laude fraudetur. Sed ille mihi hoc loco non est omnino prætereundus, quem rerum Illyricarum auctorem laudare possum locupletissimum, atque adeo parentem Historiæ Dalmaticæ appellare. Multa typis publicis commissa, multa schedis codicillisque manuscriptis consignata reliquit. De rebus Illyricis ac Dalmaticis

Margin notes: Coriolanus Cepio Traguriensis Historicus & Orator. — Aelius Cervinus Ragusiensis Poeta. — Antonius Marcellus. — Antonius Nimerius. — Benedictus Missulus. — Marcus Marulus. — Helius & Joannes Grotii, aliique. — Nominatis a Periboevio adduntur Barletius, Lucarius, Orbinus, Bandurius, Gengius. — Auctor Librorum v. de Regno Dalmatiæ & Croatiæ.

ticis nemo eruditius, nemo gravius, nemo copiosius scripsit; cujus præclaris inventis & commentationibus si multum me profecisse negaverim, injurius plane tanto viro, non ingratus modo fuerim; a quo si multa me sumpsisse non fatear, surripuisse convincar.

Nec vero dubito, quin Dalmatia & numero & præstantia hominum litteratorum cum qualibet vel eruditissima natione conferri posset, nisi Dalmatas, ut dixi, ab litteris occupationes curæque militares necessariæ avocarent; & nisi rara essent Gymnasia, & mira paucitas Magistrorum, qui pueros atque adolescentes bonis artibus & disciplinis instituant. Ac parentes quidem opulenti & nobiles filios suos ad transmarinas Academias in Italiam missos extraneis Magistris erudiendos tradunt; unde doctrinam etiam, non solum insignia doctrinæ in patriam referant. At quibus tenuis est, & curta res domestica, horum filiis, ut neque ingenium neque voluntas desit, tamen plerumque animi litteris excolendi facultas deest atque opportunitas; quo fit, ut præclarissima ingenia aut otio languescere, aut duris militiæ operibus, aliisve laboriosis artibus hebetari, obtundique oporteat. Huic malo ut, quatenus liceret, occurreret, Dalmatiæque litterariis commodis prospiceret, Gregorius XIII. Pontifex Maximus Laureti Dalmatarum Collegium instituit, ex arca Lauretana annuis proventibus ad victum cultumque, certisque ædibus ad habitandum assignatis. Tricenos ibidem adolescentes Patribus Societatis Jesu in disciplinam traditos omnibus humanis divinisque disciplinis instrui jussit; ut quas ingenii & doctrinæ opes sibi comparassent, eas ad patriam reversi in communem suorum popularium utilitatem conferrent. Præclari hujus Gregoriani instituti æmulator Pacificus Bizza Archiepiscopus Spalatensis haud dissimilem curam & cogitationem dignissimam suæ virtutis ac sapientiæ suscepit; quippe, cum nobilissimæ illius Ecclesiæ Pontificatum iniisset, nihil prius sibi faciendum putavit, quam ut Seminarium Archiepiscopale novarum ædium additione amplificaret, copiosioribus vectigalibus instrueret, optimis legibus ad normam ab Concilio Tridentino traditam componeret, lectissimorum adolescentum numero augeret; & quod caput est, Magistros ingenio ac doctrina præstantes haud mediocri stipendio proposito accerseret, qui juventuti non solum eas artes, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, sed etiam omnium graviorum disciplinarum præcepta traderent; qua in re optimus Antistes nullis sumptibus parcit, nihilque industriæ & laboris pretermittit, quod ad istius pulcherrimæ atque utilissimæ institutionis stabilitatem & incrementum quoquo modo pertinere intelligat. Deus O. M. secundet egregios hujus Pontificis conatus, orsisque tam præclari operis successus det prosperos; ut speratos ex eo uberioresque in dies doctrinæ ac pietatis fructus, non solum Spalatensis Ecclesia, sed Dalmatia universa percipiat.

Magistrorum in Dalmatia paucitas.

Collegium Lauretanum Dalmaticæ juventuti erudiendæ institutum a Gregorio XIII.

Seminarium Archiepiscopale Spalatense.

§. V.

De pietate ac religione Dalmatarum.

DAlmatia suæ ad Christum conversionis primordia inde usque ab ętate Apostolica, ipsisque Apostolis, eorumve Discipulis repetit; nec facile gentem aliam invenies, quæ semel susceptam Jesu Christi Servatoris nostri religionem majore constantia puram incorruptamque servarit. Primum illi commune fuit cum Ecclesia universali certamen adversus Idololatras Imperatores potentissimos Christiani nominis hostes, quod annos tenuit fere trecentos; qua quidem tempestate, quam multas & quam egregias pro Christo pugnas depugnaverit, quantum sanguinis profuderit, quot Martyres Ecclesiæ Cœloque pepererit, non est hujus loci singillatim exponere. E decem illis persecutionibus, quas Ecclesia pertulit, cum nulla extitit, quæ Dalmaticam ecclesiam non afflixerit, vehementerque perculerit; tum aliqua fuit, præsertim Diocletianea omnium postrema longeque atrocissima, quæ nusquam alio vehementius, quam in Dalmatiam incubuit; nec fortasse alibi Christianorum aut major edita strages, aut major constantia ac virtus enituit. Quæ hic breviter attingimus, ex historia Ecclesiæ Salonitanæ, aliarumque Ecclesiarum Dalmatiæ perspici poterunt. Cæterum fides ac religio Dalmatarum hisce concussa turbinibus ac tempestatibus, adeo invictam se præbuit, ut quanto acriores ad eam labefactandam impetus fierent, tanto plus illi ad resistendum roboris animique divinitus accederet; & quemadmodum universalis, sic Dalmatica Ecclesia piorum sanguine rigata, majores in dies Christianorum fœtus edidit; & Deo vires ad pugnandum suggerente, Dalmatis divino præsidio fretis acriter fortiterque dimicantibus, omnes tot ac tantorum hostium conatus eo denique reciderunt, ut non ad extirpandam, sed ad Christianam religionem in Dalmatia & magis stabiliendam, & latius propagandam valuisse videantur.

Dalmatarum religio pura & incorrupta.

Inter persecutiones non diminuta sed aucta.

Postquam vero cum externis hostibus debellatum fuit, hisque sublatis atque extinctis, Constantini Magni opera ac virtute usquequaque pax Christianis, & otium partum est, domesticis bellis intestinisque seditionibus agitari urgerique ecclesia cœpit. Nam hæresis Ariana sub idem tempus exorta, Principum armis & patrocinio subnixa, & longe lateque propagata, nihilo mitius, quam Romanorum Imperatorum impietas ac sævitia ecclesiam vexavit. Haud alia provincia periculo propior fuit, quam Dalmatia, magisque Arianorum insidiis atque aggressionibus exposita. Versabantur enim in propinquo Ursacius & Valens, alter Singidunensis, alter Mursensis Episcopus, Arianæ impietatis Antesignani; qui Constantii Imperatoris gratia & favore subnixi, cum ad hæresim illam ubique disseminandam ex aliis in alias provincias discurrerent, dubitandum non est, quin omni ope operaque eniterentur, ut vicinos Dalmatas in societatem nefarii dogmatis pertraherent. Verum cum totus propemodum orbis, ut ait D. Hieronymus, repente Arianum se factum esse miraretur, ne levi quidem ejus contagionis afflatu Dalmatia contaminari potuit; omnem Arianis aditum præcludente tum mira populorum ad fidem Catholicam retinendam consensione, tum solertia ac vigilantia Antistitum, ac pręsertim Maximi Salonitani Episcopi, quem Magnus Athanasius inter cæteros Orthodoxos suarum partium Episcopos percenset, eoque innocentiæ suæ atque integritatis vindice ac defensore gloriatur. Per idem tempus haud levius periculum imminebat Dalmatiæ a Photino Episcopo Sirmiensi, qui Christum purum putum hominem esse affirmabat, neque aliunde quam a muliere vel initium habuisse, vel originem traxisse; itemque ab Germinio itidem Sirmiensi Metropolita, & Palladio, & Secundiano Semiarianis, qui cum in regionibus Dalmatiæ finitimis virulenta dogmata dissemi-

Ab hæresi Ariana Dalmatia intacta.

narent, horum tamen sacrilegas voces Dalmatæ aversati, perpetuos se constantesque Nicænæ fidei cultores ac propugnatores præbuerunt. Nulla illis umquam labes adhæsit e perfidia sive Macedoniana, sive Nestoriana, sive denique Eutychiana, & Monothelitica; contra quas hæreses invictam animi fortitudinem, egregiamque in retinenda Catholica fide constantiam Dalmatæ præstiterunt. Sub finem sæculi quinti lues Pelagiana, Honorio Episcopo Salonitano inscio, atque ob id minus ad cavendum intento, subrepserat in Dalmatiam, ut Romam auctoribus nescio quibus perlatum est ad Sedem Apostolicam. Sed calliditas & malitia Pelagianorum, quæ Honorii vigilantiam fefellerat, haud fallere potuit curam ac sollicitudinem Gelasii I. Pontificis Maximi pro totius Ecclesiæ salute acriter excubantem, qui gravissimis litteris Honorium monuit, ne Pelagianam hæresim Romanorum Pontificum auctoritate non semel, sed iterum ac sæpius protritam, ipse per incuriam in provincia Dalmatica repullulascere sineret. Rescripsit quidem Honorius Gelasio, conatusque est tum de negligentia in re tam gravi ac periculosa se illi purgare, tum opinionem illam de Pelagianis erroribus in Dalmatiam invectis ex ejus animo evellere; & mirari se ait, quod tam faciles periasque aures inanibus rumoribus nullo auctore satis certo Romam delatis præbuerit: sed his responsis acceptis minime acquievit Gelasius, atque alteras ad Honorium litteras dedit, quarum caput est, Romani Pontificis curam ac providentiam, quæ per omnes Ecclesias latissime diffunditur, ad omnem hæreseos suspicionem vel tenuissimam commoveri excitarique debere: ubi enim agitur de religionis integritate, satius esse videri nimis sollicitum, quam minus cautum. Itaque si quid Pelagiani in Dalmatia conati fuerint ad religionem labefactandam, eorum motus conatusque statim cohibeat; sin minus, ne quid tale moliantur in posterum, etiam atque etiam provideat. Quod de Pelagiana lue in ecclesias Dalmaticas grassante Romam allatum est, id aliqua ex parte verum fuisse censuit Baronius ad an. 493. Sed cum ne vestigium quidem ejus hæreseos sub illis Episcopis, qui ab Honorio proxime ac deinceps Ecclesiæ Salonitanæ præfuerunt, in Dalmatia extitisse proditum sit, aut rumores illos falsos fuisse oportet, aut pestem illam, simulatque Dalmatiam pervasit, Honorii cura & solertia depulsam atque extinctam esse necesse est.

nihil labis a Photino Germinio, Macedonio, Nestorio, Eutyche, ac Monothelitis contraxit Dalmatia.

Post quintam Synodum æcumenicam, cujus auctoritate confixa sunt, ac damnata tria illa celeberrima Capitula, idest scripta Theodori Mopsuesteni, Epistola Ibæ Edesseni, & Commentarii Theodoreti Cyrensis, schisma pertinax & diuturnum in duas partes Ecclesiam distraxit; aliis pro damnatione, aliis pro defensione eorumdem Capitulorum acerrime dimicantibus. Cum autem Romani Pontifices & quintam synodum receperint atque approbaverint, & damnationem trium Capitulorum ratam habuerint, exinde dicti sunt habitique Schismatici, quicumque a Romani Pontificis aliorumque præsertim Orientalium Episcoporum communione segregare se maluerunt, quam causam trium Capitulorum semel susceptam deserere. In hanc schismaticæ coitionis societatem cum Episcopi Africani, Aquilejenses, & Illyrici nomen dedissent, Dalmatas etiam traxerunt; quin imo Frontinus Antistes Salonitanus præcipuas in ea partes sibi desumpsit, & ducem se atque antesignanum schismaticorum præbuit, qui ab eo dicti etiam sunt Frontinianistæ. Verum quamvis hujusmodi labes, quæ tum ecclesiæ Dalmaticæ inhæsit, purgari omnino, eluique non possit; tamen quidquid in ea re peccatum est, id habet aliquid excusationis, non illius quidem satis justæ, sed quæ probabilis videri possit.

Schisma ob trium capitulorum causam exortum, quo impliciti sunt Dalmatæ;

Nam primum quidem ante tria Capitula tum quintæ synodi, tum Pontificum Romanorum auctoritate ac decreto proscripta, omnes omnino Episcopi Occidentales cum Romano Pontifice in eorum defensionem non solum sine culpa, sed etiam cum laude consenserant; id quod ad Concilii Chalcedonensis auctoritatem sartam tectam tuendam pertinere putabatur, quippe Patres Chalcedonenses tria illa Capitula approbasse videbantur, cum Ibam Edessenum, qui Theodorum Mopsuestæ Episcopum Nestorianæ perfidiæ defensorem summis laudibus extulerat, & Theodoretum Cyrensem, qui pro Nestorio contra Cyrillum scripserat, in communionem recepissent, postquam uterque in Nestorium atque Eutychetem rite anathema dixerat. Nec vero laude caruit temporibus illis Synodus Illyrica quadriennio ante Concilium quintum æcumenicum habita, in qua, Frontino fortassis auctore præcipuo, decretum est pro tribus Capitulis sic tamquam pro aris ac focis pugnandum esse, rejectumque Edictum Justiniani Imperatoris, qui dolo ac fraude Eutychianorum deceptus, Capitula illa ab omnibus proscribi jusserat. Deinde vero postquam & quinta synodus, & Romani Pontifices, salva Concilii Chalcedonensis auctoritate ac reverentia, Capitula illa damnarunt, illorum defensoribus quod antea laudi fuerat, tum crimini esse cœpit; quamquam defensio illa inscientiæ potius, quam pravæ voluntati tribuenda erat; & culpa omnis, si qua fuit, communis illorum temporum fuit, orta ex quadam falsa opinione, quæ apud Occidentales percrebuerat, nullam Capitulis censuram infligi posse, quæ Concilii Chalcedonensis auctoritatem non impeteret, id quod longe aberat a veritate. Nam quarta Synodus Ibam ac Theodoretum, cum e formula præscripta, conceptisque verbis Nestorium, & Eutychetem ejurassent, cum Ecclesia in gratiam restituit: de illorum scriptis, cum essent perspicue impia & hæretica, & opinione omnium damnata, sententiam ferre supervacaneum censuit. Quinta vero Synodus utriusque personæ quidem pepercit, sed scripta damnationi subjecit; & præterea Theodorum Mopsuestenum nominatim anathemate perculit, quem Patres Chalcedonenses nulla censura afficiendum esse putaverant, propterea quod jam pridem vita decesserat. Cæterum utraque Synodus tum in sancienda stabiliendaque fide orthodoxa, tum in damnanda execrandaque impietate Nestorii, Eutychetis, & aliorum, qui hos præcesserant, hæreticorum, egregie consensit. Verum enimvero Occidentalium animis altius, quam ut evelli posset, insederat opinio illa, damnatione trium Capitulorum de auctoritate Concilii Chalcedonensis vel plurimum diminutum iri; quam ut in integrum restituerent, animo obfirmato decreverant, & triplicis Capituli patrocinium susceptum mordicus tenere, & Acta quintæ synodi constantissime respuere; qua in re si quid peccabant, ignoratione potius, quam malitia peccabant; & si culpa aliqua tenebantur erroris humani, ab omni certe vel hæresi, vel hæreseos suspicione longissime aberant; qua quidem culpa non modo Illyrici & Dalmatæ, sed Africani etiam, Galli, Hispani, Itali, cæterique Occidentales ponendi sunt; verum Aquilejenses & Dalmatæ nimio quodam studio sarciendæ tuendæque auctoritatis Concilii Chalcedonensis longius, quam

Rationes, quibus impulsi sunt, ut tria Capitula defenderent.

in quo potissimum peccaverint Aquilejenses & Dalmatæ.

cæ-

cæteri, progressi seipsos ab eorum omnium societate & communione divulserant, qui tria illa capitula damnarent, & quintam Synodum reciperent; ex quo factum est, ut hi potissimum dicti fuerint, habitique schismatici; nam reliquis schismaticæ infamiæ notam inustam non invenio, propterea quia in ea mentis ac judiciorum dissensione voluntatis atque animorum conjunctionem, pacemque ecclesiasticam cum Romano Pontifice ejusque partium Episcopis retinebant; qui demum errore agnito, alii citius, alii serius & Capitula illa ejurarunt, & qua dignum erat reverentia atque honore synodum quintam susceperunt. Aliis vero, qui ab summo ecclesiæ Hierarcha, & Episcopis cum eo sentientibus, ita diffidebant, ut secessionem etiam, coitionemque schismaticam fecerint, est quatenus aliquid veniæ dari possit. Cum enim mordicus tenerent, omnique studio defendendum putarent, quidquid de recta in Deum fide contra Eutychetem Chalcedone sancitum fuerat, id quod illis laudi dandum erat; opinionis errore inducti existimabant, cum causa Concilii Chalcedonensis causam trium Capitulorum ita conjunctam esse, ut hæc deseri non posset, quin illa proderetur; ac propterea religio his erat communione ecclesiastica cum illis jungi, qui proscriptis tribus Capitulis, actis decretisque Chalcedonensibus insanabilem plagam imposuisse videbantur; veriti, nimirum, ne hinc suæ ipsorum sinceræ integræque fidei aliqua labes adhæresceret. Verum nulla neque venia, neque excusatione dignos censeo, qui obstinatione quadam sententiæ repudiantes omnia, quę ad eorum animos curandos adhibita sunt remedia, errorem illum & schisma in multas ætates propagarunt, a quo neque auctoritate Romani Pontificis, neque Episcoporum fere omnium, qui resipuerant, unanimi consensu, neque ullis argumentis, aut comminationibus, aut pollicitationibus deduci se ad obsequium & concordiam passi sunt; veluti Aquilejensis Provincię Episcopi, quos pertinax illa distractio per annos centum & quinquaginta ab Ecclesię capite, ejusque membris abscissos tenuit.

Dalmatæ errore agnito, depulsoque Schismaticorum Principe Frontino statim resipuerunt.

Verum non cadit in Dalmatas ista reprehensio, quibus ut commune fuerit cum Aquilejensibus schisma, pertinacia certe communis non fuit; nam simulatque Frontinus auctor ac princeps factionis schismaticæ decreto Justiniani sede Salonitana depulsus exulatum abiit, Dalmatæ cognito ac deposito errore cum summo Pontifice, & Ecclesia in gratiam redierunt. Haud multis quidem post annis, cum Probinus Salonitanum Pontificatum adeptus a Catholicis ad Schismaticos defecit, turbatum est in Dalmatia, resque iterum ad Schisma spectare videbatur, sed biennio post, Probino sponte ob metum Justiniani abeunte, seque ad Paullinum Antistitem Aquilejensem recipiente, periculum omne discussum, pax & tranquillitas restituta est. Cęterum si qua ex eo schismate macula Dalmatis inhæsit, ejus omnino delendę pręclaram occasionem attulit gens Gotthica, quæ jampridem in Dalmatiam irruperat, & aliquot locis præsertim mediterraneis in suam potestatem redactis, rerum ibidem potiri cœperat. Ex ea quippe gente sex Reges extiterunt Christiani nominis acerbissimi hostes, quorum primus Sevioladus, sive Senudialus primam adversus Christianos persecutionem edixit, post quem sub duobus Regibus Selemiro & Bladino res quietæ ac tranquillę fuerunt. Sed Bladino extincto, Ratimirus bellum in Christianos redintegravit, quod quatuor deinceps Reges acerbum in modum persecuti sunt, & bonorum mulctationibus, exiliis, cædibus in fortunas vitamque Christianorum grassando, nulla propemodum, quę in eos non ederent, crudelitatis exempla prętermiserunt; quę omnia Dalmatę animo magno atque alacri religionis causa cum pertulerint, quidquid labis ignominięque superioribus annis ex eo schismate contraxerant, pręclara Christiani nominis confessione eluerunt. Invictam Dalmatarum fidem & constantiam summopere commendat Presbyter Diocleates in eo libro, quem de Regno Slavorum scripsit: *Quorum* (idest sex illorum Regum) *temporibus, semper in persecutione fuerunt Christiani, & quia inimici & persecutores Christianorum, longum duximus narrare eorum iniquos actus, & vitam, quoniam ad meliora & delectabiliora tendere festinamus. Attamen diebus eorum multi Christiani, ex maritimis, & transmontanis regionibus, nolentes se inquinare eorum pollutis moribus, fugiebant quotidie, undique jungebant se illis, qui in montanis, & locis fortioribus manebant, eligentes magis cum eis sustinere persecutiones & penuriam, & salvare animas suas, quam gaudere ad tempus cum gentilibus &c.* Hæc paullo aliter, & copiosius descripta e codice Slavonico, qui *Regum Dalmatiæ & Croatiæ gesta* complectitur, M. Marulus in Latinum sermonem transtulit: *Ipse autem Sevioladus imperavit Christiano nomini infestissimus. Eos itaque, qui maritima incolebant Dalmatiæ oppida, frequentibus afficiebat injuriis. Anno imperii sui XII. vita decedens filio Selemiro Regnum reliquit. Hic Patri natura ac moribus longe dissimilis erat. . . . . Bladino vita functo Regni gubernacula suscepit Ratimirus, qui avitæ humanitatis penitus expers inimico animo in Christianos erat; non pauca Regni oppida, quæ ab illis habitabantur, evertit, ipsos vero in servitutem redegit; sed iis præcipue infestus, qui maritima Dalmatiæ loca incolebant. Itaque quæ avi patrisque benignitas coli frequentarique fecerat, vasta ac desolata illius reddidit duritia; plerique Christianorum latebras sibi quæsivere ad sylvarum deserta, montiumque solitudinem se transferendo, vitamque admodum misere sustinendo, dum spes foret se, Deo miserante, meliorem tandem Dominum sortituros; neque illos ea spes fefellit, quamvis usque ad quintum Regem dilatus est eventus. Etenim haud multo post moritur Ratimirus absque liberis, nullaque post se prole relicta; suffectus tamen est in ejus locum quidam ex propinquis, deinde & hoc mortuo alius, uterque autem gravis atque molestus Christiano nomini in primis fuit; deinde alii duo unus post alium regnaverunt, omnes tamen ut melioribus locum darent, satis celeri morte de medio sublati sunt. Cæterum quamdiu vixerunt, usque adeo nostræ religioni infesti erant, ut nonnulli ex Christianis a persecutoribus afflicti ad illorum ritum declinarent; sed quibus fides vita charior erat, omnia extrema perpeti malebant, quam gentilitatis erroribus implicari.* In utroque tamen codice, unde hæc descripsimus, aliqua sunt, quæ cum historia illorum temporum non satis cohærent, quæque vel corrigi, vel aliqua interpretatione adhibita explicari debent; id quod a nobis præstandum erit, cum ad narrationem rerum per ea tempora gestarum ventum fuerit. Ad hanc, quam dixi persecutionem fortasse spectabat S. Gregorius lib. I. ep. 43. litteris datis *ad Episcopos per Illyricum*, quos hortatur, ac monet, ut Episcopos *hostilitatis furore* suis sedibus expulsos ac profugos clementer accipiant, eisque ad victum, & cultum necessaria benigne suppeditent. Sed, ut quod sentio, ingenue confitear, sane vereor, ne Auctor Regni Slavorum seriem Regum illo-

Fides & constantia Dalmatarum invicta in persecutione Gotthica.

Descriptio persecutionis Gotthicæ.

illorum, & Gotthicam illam persecutionem inde usq; a partibus Aquilonaribus ultra Danubium, ubi rerum potiebantur, in Dalmatiam per errorem, atque inscitiam transtulerit; id quod cap. 4. §. 2. monuimus, & alio loco accuratius in disquisitionem revocabimus. Verum ut falsa sit & commentitia persecutio illa, de qua meminit Presbyter Diocleates, non defuit tamen Dalmatis occasio & suæ in Deum sinceræ fidei probandæ, ac declarandæ, & pro qualibet admissa culpa schismatica Deo Ecclesiæque satisfaciendi, sive ab Gotthis partim Ethnica superstitione obstrictis, partim Ariana pravitate imbutis, per quos crebras in Dalmatiam irruptiones temporibus illis factas esse accepimus; sive ab illa Aquilonarium gentium colluvione in Dalmatiam effusa, quæ Salonæ excidium, & nobilissimis civitatibus vastitatem attulit; sive demum a Slavis Deorum inanium cultui deditis, qui cum sæpe hanc regionem vastassent, tandem Heraclii Imperatoris concessu stabiles in ea sedes ac domicilia collocarunt. Hi omnes cum odio capitali a Christianis & Catholicis dissiderent, haud dubium est, quin multa & acerba pro Christo perferendi causam occasionemque Dalmatis præbuerint, quorum fides ac religio quanto acerbioribus conflictata est injuriis & calamitatibus, tanto plus eidem & firmitatis & constantiæ accrevit. Tantum vero abfuit, ut vicinitas Slavorum, velutique contagio ejus gentis, aliquid impuræ superstitionis afflaret animis Dalmatarum, ut potius horum honesta ac pia consuetudine, Christianisque moribus, & exemplis mansuefacti Slavi ipsimet, atque exculti insitam ferociam paullatim deponerent, & suave Christi jugum volentes libentesque susciperent. Ita factum est, ut ex indigenis advenisque, quamvis & natura, & lingua, & moribus, & religiosis ante omnia ritibus atque institutis longissime inter se discreparent, unum Christi ovile fieret, ac gens utraque legum & Sacramentorum communione in unius Ecclesiæ corpus coalesceret. Neutros tamen seu novos, sive antiquos Christi cultores virtutis exercendæ, fideique probandæ materiam desiderare passi sunt reliqui Slavi, qui avitam superstitionem, insitumque adversus Christianos odium usque ad nonum æræ Christianæ sæculum retinuerunt, dictique sunt ex eo Pagani, ut ait Constantinus Porphyrogenitus, quod baptismi expertes essent, itemque ab Regione, quam occuparant inter Cetinam & Orontium, sive Tilurum & Naronem, Arentanos appellatos ferunt.

Hæc persecutio Gotthica non satis certa.

Christiani in Dalmatia vexati a Gotthis, ab Avaribus, & præsertim a Slavis;

quorum postremi pia Dalmatarum consuetudine ad Christianam religionem traducti.

Sæculo decimo tertio ineunte Albigenses, veterum Manichæorum execranda propago, Bossinam Dalmatiæ finitimam nefariis opinionibus ac flagitiis infecerant; & propius nihil est factum, quam ut pestis illa in Dalmatiam pervaderet; sed omnes aditus diligenter obsepsit tum solertia & vigilantia Bernardi Archiepiscopi Salonitani; tum mira & egregia illius gentis conspiratio ad veterem tuendam integritatem morum ac fidei, a qua ut omnem labem averterent, flagitiosam illam impurorum hominum colluvionem Bosnensium montium angustiis inclusam intentissima custodia adhibita tenuerunt. Sed quam essent Dalmatæ & antiquæ incorruptæque fidei tenaces, & novarum ac pestilentium opinionum osores, plane & perspicue cognitum est sæculo decimo sexto, cum Lutherana, & Calviniana lues longe lateque per omnes Septemtrionales regiones diffusa, quamvis prope ab Dalmatia ingentes animarum strages ederet, nullos tamen aditus invenit, per quos ad hanc provinciam labefactandam irreperet. Non defuere quidem in Dalmatia Lutheri impii sectatores quidam occulti, qui per ambages identidem perniciosa dogmata in vulgus spargerent, ac miris artibus rudes ac simplices homines a recta in Deum fide, atque Ecclesiæ gremio abducere conarentur: e quorum numero, haud doctrina, & ingenio, quam perfidia & impietate clariores extiterunt Jacobus Spalatensis, & Matthias Flaccius celebris in primis Hæresiarcha, aliique pauci, non modo Lutherana tabe ipsimet infecti, verum etiam mire cupidi ejusdem inter suos populares vulgandæ ac disseminandæ. Sed horum fraus atque impietas simul detecta est, & omnium execrationibus ac maledictis explosa, qui cum omnium in se odium, justamque indignationem sustinere non possent, voluntarium sibi exilium consciverunt. Sæculo proximo ineunte M. Antonius de Dominis nobilis Hæresiarcha obrepserat ad sedem Spalatensem simulatione pietatis, & commendatione insignis doctrinæ. Ex illo editissimo dignitatis ecclesiasticæ fastigio cœpit paullatim eas opiniones hominum mentibus instillare, quibus sensim ad pravitatem hæreticam induci possent, Ecclesiæ instituta ritusque in contemptum adducere, de auctoritate Romani Pontificis detrahere, callidoque usus artificio id maxime conari, ut totius ecclesiasticæ Hierarchiæ formam ac statum convelleret. Nec vero Spalatenses ac Dalmatas veræ pietatis studiosissimos & antiquæ disciplinæ tenacissimos diu fallere potuit Pastoris improbi & fraudolenti malitia, latensque sub ovis pelle rapacitas, nec prius deprehensa quam rejecta est. Itaque licet genere, doctrina, dignitate vel plurimum auctoritatis sibi apud suos conciliasset, ne unum quidem e suis sive amicis, sive affinibus, sive civibus a religione, ecclesiæque sinu abstrahere potuit, quin adeo in omnium offensionem atque odium incurrit, ut iram furoremque popularem clandestina fuga sibi prævertendum ratus, in Angliam usque confugerit, ubi religionis ac virtutis larva deposita, palam fidei & Ecclesiæ bellum indixit. Tam singulare enim ac fervens apud Dalmatas extitit, semperq; viguit studium orthodoxæ, ac sinceræ fidei retinendæ propugnandæque, ut simulatque increbuit suspicio alicujus hæreseos, omnes illico ad eam vel arcendam, vel exterminandam præclara consensione judiciorum ac voluntatum conspiraverint.

Dalmatæ ab omni Albigensi impuritate immunes.

Egregie pugnarunt adversus Lutheri & Calvini hæreses.

Nec vero minor extitit adversus Ecclesiam Romanam Sedemque Apostolicam Dalmatarum observantia, atque obedientia, quam fides erga Deum ac religio; quæ duæ res adeo sunt conjunctæ, ut neutra sine altera consistere possit. Ut enim non ignorant se ab ea Ecclesia, quæ cæterorum omnium mater ac magistra est, recte pieque vivendi leges, primumque ordinarium ac stabilem Episcopum, a quo regi, & quæ sibi credenda, quæque facienda essent, cognoscere accuratius possent, per B. Petrum accepisse; ex eoque fonte Christianam doctrinam & institutionem hausisse, unde nihil non purum & incorruptum hauriri potest; ita illud etiam intelligunt, se peculiari quodam conjunctionis, fidelitatis, & obsequii vinculo Ecclesiæ eidem obstrictos esse, *ad quam*, ut scripsit Irenæus lib. 3. adv. hær. *propter potentiorem principatum necesse est omnem convenire Ecclesiam; in qua semper conservata est ea, quæ est ab Apostolis traditio*. Et vero Dalmatis semper cum summis totius Ecclesiæ Hierarchis singularis quædam conjunctio intercessit, perpetuis mutuisque inter utrosque officiis confirmata, ut hi quidem erga illos nihil paternæ curæ charitatisque prætermiserint, illi vicissim se his filios morigeros obsequentesque præbuerint. Nam primum quidem Romani Pontifices, cum

Dalmatarum erga sedem Apostolicam fides & observantia:

cæ-

Romanorū Pontificū in Dalmatas benevolentia ac beneficentia.

cæteras Illyrici ecclesias variis Primatibus, sive Apostolicæ sedis Vicariis subjecerint, ecclesiam Dalmaticam horum omnium jurisdictione exemptam in sua potestate retinuerunt, sic omnino, ut antequam Spalatensis Archiepiscopus jus titulumque Primatis obtineret, nullum alium, præter Romanum Pontificem, Primatem agnosceret, a nullo alio jura & leges acciperet; nemoque alius Episcopos Salonitanos, primum Metropolitas, deinde etiam Primates Dalmatiæ, aut consecrandi, aut ad concilia convocandi jus haberet. Et cum omnium Ecclesiarum sollicitudo ad sedem Romanam confluat, in eamque unam incumbat, tamen in tanta curarum, & negotiorum mole, numquam Romani Pontifices partem aliquam curæ, & cogitationis suæ adtuendam, instruendam, ornandamque ecclesiam Dalmaticam derivare, & litteras Pontificias, & Legatos Apostolicos mittere intermiserunt; id quod ex variis hujus historiæ locis intelligi poterit. Nullum vero reverentiæ, obsequii, cultusque debiti officium erga ecclesiam Romanam desiderari potest, quod Episcopi, Clerus, populusque Dalmatiæ non prę-stiterint. Nam & sanctissima Pontificum scita, quæ vel ad fidem, vel ad disciplinam pertinerent, & Legatos ab urbe missos, qui provinciam ac diæceses lustrarent, subortasque controversias dirimerent, qua dignum erat, veneratione, atque obedientia excepit ecclesia Dalmatica; quin etiam ad se ut mitterentur, ultro ipsa sæpe postulavit. Si quid vero esset, aut de quo dubitaretur, aut unde aliquid periculi ingrueret, quod decernere per se ipsa, vel discutere nequiret, more majorum confugere ad sedem Apostolicam consuevit, quæ sibi & lucem in rebus dubiis, & præsidium rebus afflictis, vel in aliquod discrimen adductis afferret.

Dalmatarum adversus Romanos Pontifices obsequium ac reverentia.

Cęterum incredibile dictu est, quantum operæ industriæque adhibuerint Patriarchæ Constantinopolitani præsertim post Photianum schisma, ut quemadmodum plerasque Illyricas Ecclesias avulserant, sic Dalmaticam quoque ab jurisdictione Patriarchæ Romani divellerent. Ac semel quidem, quod optabant, perficiundi mira opportunitas adfuit. Basilius Macedo, is qui post obitum Ignatii Photium in sedem Patriarchalem restituit, classe in sinum Adriaticum immissa, Saracenos navali prælio vicit, Ragusium obsidione exemit, Dalmatiam omnem barbarico illo metu ac periculo liberavit. Tum Basilius, ex ea victoria rei bene gerendæ opportunitatem nactus, Photio instigante, Dalmatas tam singulari beneficio devinctos, ingentibus insuper promissis illectos facile perpulit, ut se in fidem traderent ditionemque Patriarchæ Constantinopolitani. Itaque Georgius Spalatensis Archiepiscopus cæterique Dalmatiæ Episcopi & Optimates, ut morem gererent Basilio publicæ salutis vindici, ejusque contra Barbaros auxilium sibi conciliarent, necessitate potius, quam voluntate ad Constantinopolitanum a Romano Patriarcha deficiunt, salvo tamen & indissoluto communis obedientiæ vinculo, quo universa Ecclesia cum summo totius orbis Christiani Pontifice colligatur. Sed brevis admodum fuit hæc Dalmaticæ ecclesiæ ab Romano Patriarchatu distractio. Nam Sergio haud multo post rebus humanis exempto, Joannes VIII. Pontifex Maximus ad Clericos Salonitanos litteras gravissimas dedit, quibus suæ illos defectionis arguit, hortatur ac monet, ut Patriarchali Romanæ sedis auctoritati, unde Græcorum fraude ac do-

Conatus Patriarcharum Constantinopol. ut Dalmatiā ab Romano Pontifice disjungerent.

lo subducti fuerant, sese iterum subjiciant, neu patiantur Marinum electum Archiepiscopum Spalatensem aliunde, quam a sede Apostolica consecrationem petere, palliumve accipere: sibi curæ futurum, nequid molestiæ illis ob eam causam Græci exhibeant. In eamdem sententiam scripsit ad Vitalem Jadrensem, Dominicum Absorensem, cæterosque Dalmatiæ Episcopos; & litteras utrasque ad eos perferendas dedit Joanni Presbytero, quem ad Michaelem Regem Bulgarorum de Bulgaris ad gremium Ecclesiæ Romanæ revocandis Legatum misit. Hisce litteris prompte & alacri animo Episcopi, Clerus, populusque obtemperarunt; & Dalmatia universa ad pristinam erga Patriarcham Romanum observantiam se retulit; & Marinus more majorum ex auctoritate Joannis Pontificis consecratur, ab eoque Pallium accipit. Postea vero, cum Imperatores & Patriarchæ Constantinopolitani paullatim omnes Illyrici Orientalis Ecclesias ab Romano Patriarchatu distraxerint, Dalmatica nullis Græcorum seu fraudibus, seu minis, seu pollicitationibus adduci potuit, ut de nexu illo peculiaris fidei atque obedientiæ, quo, inde usque a principio Christiani nominis, adstricta est Romanæ Ecclesiæ, aliquid remitteret, aut relaxaret. Exinde autem ad hanc usque diem tanta extitit Dalmatarum erga sedem Apostolicam fides, tam singulare studium, tam egregia addictaque voluntas, ut brevem illam temporum illorum defectionem, perpetuo constantique obsequio, omnique adversus Ecclesiam Romanam officiorum genere compensaverint.

Illyrico Orientali ab Romana sede avulso Dalmatia in hujus ditione perpetuo mansit.

Cum recta in Deum fide summum erga res divinas studium, propensamq; ad omnia religionis officia voluntatem Dalmatæ conjungunt. Nam ad splendorem ac dignitatem divini cultus quod attinet, nihil sane est, in quo Dalmatæ ab cæteris Christianis nationibus superari videantur; id quod declarat multitudo, magnificentia, ornatusque templorum, ac procuratio rerum divinarum, quam summa majores nostri religione confici cęremoniaque voluerunt, rite ac diligentissime peragi solita; ecclesiasticorum Ordinum, qui sacris solemnibus adesse ac ministrare solent, solers & accurata descriptio; multa in urbibus oppidisque Cœnobia sacrarum mulierum & religiosorum hominum statis quotidie horis laudes Deo hymnosque canentium; quorum vel exemplis, vel hortationibus miro Christianæ pietatis ardore populus incenditur. Non est autem crędibile, quam bene animo affecti sint Dalmatæ erga personas & functiones ecclesiasticas, propensique ad omnia, quæ ad Dei cultum, Cælitumque honorem referuntur. Festos ac solemnes dies rite sancteque concelebrant; Sacras ędes non minus religiose quam sedulo frequentant, divinisque mysteriis intersunt tam intento animo, pioque, ut religio intimis concepta sensibus, e vultu totoque corpore ad modestiam & venerationem composito emineat. Erga Episcopos, inferiorisque gradus Præpositos ecclesiarum summam adhibent reverentiam; eorumque monita ac præcepta, non secus ac si essent divina oracula, excipiunt; secundum Deum, augustissimam Dei matrem, ac Cęlites omnes, sed in primis Tutelares Dalmatiæ præcipuo cultu venerantur; ædes in eorum honorem Deo dicatas, præsertim ubi eorumdem vel aliquæ asservantur reliquiæ, vel integra conduntur corpora, & caste adeunt, & muneribus colunt, & in periculis rebusque asperis ac perditis cælestem ibi opem, Di-

Dalmatæ ad omnia pietatis ac religionis officia mire propēsi.

Divorum meritis ac precibus apud Deum interpositis, suppliciter implorant. Et cordi esse Deo, acceptamque hanc singularem Dalmatarum erga res divinas affectionem, studiumque Numinis colendi, ac debitos Superis honores impertiendi, ex eo percipi licet, quod non pauca sint in hac regione sanctuaria antiqua veneratione, & multis illustribusque miraculis inclyta, in quibus sane Deus, Divique miro quodam modo præsentiam suam declarant, promptamque operam sive ad pericula avertenda, sive ad beneficia obtinenda hominum generi divinitus collatam; id quod tabellæ votivæ parietibus affixæ testantur. Quocirca hæc potissimum loca, quibus vel sacræ Divorum exuviæ, vel Christi Domini, vel Deiparæ Virginis effigies thaumaturgicæ summam sanctitatem conciliant, ab advenis juxta incolisque eximia religione & frequentia celebrantur; præsertim cum crebra & preclara cujusque generis miracula ad eorum venerationem homines alliciant. Hæc autem, qua Dalmatarum animi imbuti sunt, antiqua & constans pietas, ac religio, secundum Deum attribuenda est præclaris illis legibus, quas de statis ac solemnibus cæremoniis, de festis diebus, de cultu templorum, de mysteriis divinis rite obeundis, sæpe condiderunt Episcopi in conventibus ecclesiasticis. Fuit enim in ecclesia Dalmatica vetus, & numquam intermissa consuetudo cogendi Nationales, Provinciales, Diœcesanas Synodos, non solum ad sanciendam ecclesiæ disciplinam, & Cleri populique mores ad veterem sanctimoniam revocandos, sed etiam ad ea præscribenda & constituenda, quæ ad incrementum & dignitatem cultus divini, atque ad omnia religionis officia, qua dignum est, cura & sedulitate exsequenda pertinerent.

Templa religione & miraculis inclyta.

Frequens olim in Dalmatia usus Synodorum cogendarum.

Illud autem permirum mihi videri solet, quod cum Dalmatæ cingantur omni propemodum ex parte heterodoxis gentibus, & partim ab ecclesiæ communione dissociatis ac diremptis, partim apertis & capitalibus Christiani nominis hostibus; in medio tamen Nationis pravæ tanta vigeat religio, pietasque efflorescat, quanta maxima vel in hac nostra Italia, idest in intimo Ecclesiæ Catholicæ sinu desiderari posset. Sed alterum illud longe mirabilius est, quod non ita multi sint in ea regione operarii Evangelici, ac verbi divini Præcones, qui populum divinis præceptis ac mysteriis erudiant, atque ad omne Christiani officii munus instruant; quod si ad præclaram indolem religionis Dalmatarum animis divinitus impressam accuratior institutio & doctrina accederet, & multo uberiores Christianæ pietatis fructus ederent, & longe majores in omnibus virtutibus Christiano homine dignis progressus facerent. Et quamvis in urbibus oppidisque præsertim maritimis non desint, qui cives & oppidanos excolant, eosque ad studium pietatis Christianæque vitæ instituant, in pagis tamen vicisque, præsertim mediterraneis & alpinis, magna operariorum penuria laboratur; quæ quidem in loca illud Evangelicum optime quadrat: *Messis quidem multa, operarii autem pauci*. Homines quippe illi, quamvis rudes & agrestes, sunt tamen tum res divinas discendi percupidi, tum ad disciplinam bene pieque vivendi mira docilitate præditi; & si ab recto tramite declinant, non tam voluntate, & malitia, quam inscitia & errore aberrant. Quare cum illarum gentium animi & parati sint ad doctrinæ Evangelicæ semen excipiendum, & uberes spondeant fructus, nisi deessent, qui solum illud excolerent, divinique verbi sementem sererent, copiosa enim vero indidem messis colligi inferrique in horreum Dominicum posset. Atque in aliis sane regionibus tanta est Evangelicorum operariorum copia, ut cum multorum opera ibidem non sit necessaria, recte in eos illud convenire posse videatur; *quid hic statis tota die otiosi?* Ex his porro si qui sunt, qui divini cultus propagandi, æternæque procurandæ hominum salutis desiderio flagrant, habent sane, ubi præclaram istam sitim & cupiditatem explere queant. His enim Dalmatia ingentem aperit campum, in quo excurrere egregia illa in Deum & proximos charitas, exercerique possit. Ut autem hæc loca aditu & peragratu sint ardua ac difficilia, multisque incommodis obsepta, & sæpe opportunis ad victum cultumque subsidiis destituta; operæ tamen quamvis laboriosæ in illis excolendis positæ utilitas, divinæ gloriæ amplificatio, multorum mortalium propter inscitiam Christianæ institutionis ac doctrinæ pereuntium salus, omnium laborum ac difficultatum magnitudinem abunde compensabit: & quæ cum lacrymis viri Apostolici seminaverint, cum gaudio metent; uberrimique animorum fructus indidem percepti tum omnem præteriti doloris incommodique sensum extinguent, tum vero Evangelicos satores incredibili lætitia perfundent, ac *venientes venient cum exsultatione portantes manipulos suos*.

CAPUT VII.

De insulis Illyrici maritimi, sive Dalmatiæ hodiernæ.

Insularum Illyrico seu Dalmatico littori objacentium tanta est multitudo, ut Plinius haud sane indiligens rerum & locorum investigator eas plus mille esse scripserit, modicis fretis euripisque discretas: *Illyrici ora*, inquit lib. 3. cap. 26. *mille amplius insulis frequentatur, natura vadoso mari, æstuariisque, tenui alveo intercursantibus*. Haud equidem ignoro fuisse nonnullos, qui Plinium reprehenderent, quod in ea computatione, verisimilitudinis etiam, non solum veritatis fines transilierit. Non desunt tamen permulti præclari in Geographia ac nobiles, qui eodem, ac Plinius, numero insulas Illyricas definiunt. Adde Plinium, cum hæc scriberet, eo spectasse, ut ingentem earum multitudinem significaret, non secus ac facere soleant ii, qui cum rerum prope innumerabilium summam colligere nequeant, illas juxta morem loquendi satis usitatum, plures esse dicunt certo eo ac definito numero, quamvis magno, quem ipsi pro arbitrio constituunt. Præterea si vulgares etiam ignotique nominis scopulos, ac præsertim eos, qui passim ab Auctoribus exiguarum insularum appellatione donantur, Dalmaticis insulis annumerare volueris, profecto eam inde summam conficies, quæ mille insularum numerum facile excedat. Utcumque res se habeat, satis constat insulas Illyricis littoribus objectas esse quamplurimas, vix ut alia sit intra ostium Oceani ora maritima, quæ pluribus insulis frequentetur. Hæc tanta insularum multitudo mirum quam opportuna sit navigationi Adriaticæ, quippe cum ab naufragiis tutum præstet maritimum iter. Nam eos, qui navigant præter oram Illyricam, insulæ objectæ protegunt, & quasi quidam aggeres ac moles oppositæ fluctibus ac procellis, omnem maris tempestatumque vim arcent, sic ut navigia etiam justæ magnitudinis totum quam longum est Adria-

Insularum Dalmatiæ multitudo, opportunitas, & commoditas.

Adriaticum fretum, interiore hac navigatione, citra periculum naufragii percurrere ultra citroque possint. Id animadverterat, & scriptum reliquit Constantinus Porphyrogenitus de Admin. Imp. cap. 29. *Insulæ parvæ sunt Dalmatiæ subjacentes usque Beneventum frequentes, plurimaque; ita ut tempestatem illic naves non timeant.* Si quod vero a piratis ex necopinato periculum ingruat, ubivis invenies, quo te recipias; hæ siquidem insulæ onerariis & navibus cujusque generis receptum ad declinandos lembos piraticos tutissimum præbent. Ad hæc: navigationem Illyricam tot insulæ tamque frequentes maxime portuosam efficiunt; ubique enim se aperiunt & offerunt portus, in quibus fessi ab itinere nautæ vectoresque conquiescant; ac sibi contra maris hostiumque assultus perfugium parent. Ex his autem portubus aliqui sunt vel integris classibus excipiendis idonei, & natura manuque egregie muniti, quos nullus hostilium navium impetus, nulla maris insanientis violentia perrumpere valeat: quod contra accidit in altero superi maris latere, huic e regione posito, ubi mira insularum paucitas portuum opportunitatem & frequentiam adimit. *Universus igitur oræ Illyricæ cursus maritimus*, ajebat Strabo, *optimos habet portus*.

Portuum frequentia.

Mare insulis circumfluum piscibus abundat.

Id præterea utilitatis afferunt tot insulæ modico inter se spatio disjunctæ, ut Illyricum mare sit piscium apprime ferax, & Scardiniis præsertim ac Thynnis abundet, aliisque id genus piscibus, qui scopulos amant, & vadosis locis delectantur. Hinc videlicet habent insulares illi, unde sibi facilem victum sumptu vel minimo parent, suasque alant familias; & cum vulgares pisces ad tenuiorum mensas, tum etiam exquisiti & quam optimi, vili admodum pretio coempti, ad lautiora divitum convivia suppetunt.

Insularum series ac varietas ad aspectum pulcherrima.

Neque hic prætereundam censeo pulcherrimam illam speciem, (nam ea quoque scriptorum haud ignobilium litteris celebrari solet) quam admirabilis hæc continuatio seriesque insularum exhibet prospectum in eas ex loco superiori captantibus. Jacent illæ ab Occasu in orientem Solem longissimo tractu porrectæ; aliæ propius, aliæ longius inter se, & a continenti distantes. Magnitudo earum varia; minores majoribus interjacent, angustis euripis disjunctæ. Alibi excelsæ, & undique abscissæ rupes, quarum summa in acutum cacumen a fundo satis lato fastigiantur; alibi colles partim difficili, partim molli clivo assurgunt, quibus arces & castella insident, quæ & situ sunt communito, & ex omni aditu, vel terra vel mari, præclaro ad aspectum; alibi lata & diffusa planities extenditur oppidis ac vicis frequentibus habitata. Multa quidem inculta sunt atque horrida; sed pleraque sationibus atque arboribus læta, & cultus amænitate virentia; ut qui hanc tam variam tamque multiplicem rerum seriem, & quodam veluti nexu continuatam intuentur, nihil esse putent nec visu jucundius, nec specie admirabilius. Hinc efficitur, ut hæ insulæ jucundam etiam, non tutam solum præstent Adriaticam navigationem; ut enim aliæ subinde atque aliæ in conspectum se dant Illyricam oram, easque prætereuntibus, vectorum oculos animosque ad se convertunt; & nova identidem rerum specie oblata, eos jucundissime, ac sine satietate detinent, maritimo itineri tædium adimunt, navigationis diuturnæ molestias atque incommoda imminuunt; sic ut multiplici hac rerum varietate semper ante oculos obversante, totus Adriaticus cursus, sine ullo fastidii ac laboris sensu peragi & confici possit.

Schymnus Chius in descriptione oræ maritimæ ab Holstenio in Latinum conversa, insulas Illyricas tripartito divisit, partesque singulas proprio distinctas vocabulo tribus hisce versiculis complectitur.

Insularum divisio tripartita.

Ibi insulas similes Cycladibus obtinet (mare Adriaticum)
Quarum quidem alias nuncupant Apsyrtides,
Electridasque, sed alias Liburnidas.

Strabo autem divisit Illyricum maritimum sive Dalmatiam hodiernam in partes tres, quarum una est Japydia, quam Tedanio, altera est Liburnia, quam Titio flumine Plinius definivit; tertia Dalmatia, quæ ad Drilonem usque protenditur. Ad normam ac similitudinem tripartitæ hujus Strabonianæ divisionis, insulas quoque Illyricas tres itidem in partes satis commode distribui posse arbitror; & posthabitis duobus illis prioribus vocabulis Schymnianis nimium antiquis & obsoletis, quæ Japodum oræ objacent, eas *Japydicas*, quæ Liburnorum littora prætexunt, eas *Liburnicas*; quæ demum præter oram Dalmatiæ sitæ sunt, porrectæque in Orientem, eas *Dalmaticas* appellandas esse duximus, communi cæteroquin omnibus vocabulo; nam ut Japydia & Liburnia, sic insulæ Japydicæ & Liburnicæ nunc universali Dalmatiæ nomine comprehenduntur. Nemo veterum scriptorum insulas Illyricas omnes omnino percensuit, sed alii plures, alii pauciores nominant, & alii alias prætermittunt; nec vero iisdem easdem vocabulis afficiunt; sed mira est varietas nominum, quibus plereque harum insularum donari solent; & cum vetera ab hodiernis vocabulis longe discrepent, hæc cum illis conferre, & quod cuique respondeat, explicare haud facile & expeditum est. Præterea non eadem est apud omnes ratio ordinis, & disponendarum insularum; quippe quas alii præponunt, eas alii postponunt. Itaque nomina cum nominibus, antiqua cum recentioribus componere, veterum opiniones inter se discrepantes conciliare, vel rationes afferre, cur aliæ aliis præferendæ sint, insulas ab illis prætermissas superaddere, & suo quasque loco statuere conabimur. Id antequam præstare aggrediar, de insulis Illyricis quæ antiqui Geographi scripserunt, ea in unum locum collecta Lectorum oculis subjicenda censeo, ut uno intuitu videre possint, ubi inter se vel diffideant, vel consentiant.

Insulæ Japydicæ, Liburnicæ, Dalmaticæ.

De insulis Illyricis qui antiqui Geographi, quæque scripserint.

Scylax Caryandensis Illyrico littori has insulas apposuit: *Insulæ autem huic regioni* (Japydum ac Liburnorum) *objacent, quarum nomina recensere possum; sunt enim & aliæ multa absque nomine; Absyrtis insula stadiorum 310, lata autem 120; Electrides, Istria, Mentorides .... Sunt autem hoc in loco* (in sinu Manio) *Insulæ Proteras, Cratia, Olyntha 11. Stadiorum intervallo, haud paullo majore inter se dissitæ juxta Pharum, & Issam; hic enim nova Pharus jacet insula Græca, atque Issa insula, & hæc Græca oppida. Antequam vero ad Naronem fluvium perveneris, ampla regio in mare provenit, atque insula littori vicina, nomine Melita, tum alia huic vicina, quæ Corcyra nigra vocatur.*

Schymnus præter Issam & Pharum, nullas speciatim nominat.

Dionysius Alexandrinus Absyrtides, quarum immensum ait esse tractum, & Liburnicas generatim commemorat. Strabo lib. 7. *Juxta totam quam explicavi oram* (Japydiæ) *insulæ sunt Absyrtides, ubi Medea dicitur fratrem suum Absyrtum interfecisse, qui ipsam persequebatur. Deinceps est Cyractica pone Japodes. Sequuntur Liburnicæ numero*

qua-

quadraginta; tum alia, notissima autem Issa, Tragurium ab Issensibus conditum. Pharus, qua olim Parus, Pariorum colonia, patria Demetrii Pharii . . . . His (Pleręis) propinqua est Melæna insula Corcyra appellata, & urbs a Crediis condita.

Pomponius Mela lib.2. cap.7. *In Adria Absoros, Celaduse, Absyrtis, Issa, Trucones, Hidria, Electrides, Nigra Corcyra, Tragurium.*

Plinius lib.3. cap.21. Insulares populi *Fulfinates & Curicta . . . . Insulæ ejus sinus Absyrtium, Arba, Tragurium, Issa, Pharias Paros ante dicta, Cresca, Gissa, Portunata . . . Colentum.* Et cap. 22. ad Salonitanum Conventum adscribit *Issæos, Colentinos, Separos, Epetinos.* Et cap.26. *Illyrici ora mille amplius insulis frequentatur, natura vadoso mari æstuariisque tenui alveo intercursantibus . . . . Absyrtides Grajis dictæ a fratre Medeæ ibi interfecto Absyrto. Juxta eas Electridas vocavere, in quibus proveniret succinum, quod illi electrum appellant, vanitatis Græcæ certissimum argumentum: adeo ut quas earum designent, haud unquam constiterit. Contra Jader est Lissa, quæque appellatæ. Contra Liburnos Creteæ aliquot, nec pauciores Liburnicæ, Celadussæ. Contra Tragurium Bavo, & capris laudata Brattia: Issa Civium Romanorum, & cum oppido Pharia. Ab his Corcyra, Melæna cognominata, cum Gnidiorum oppido distat xxv.m. passuum, inter quam & Illyricum Melita, unde catulos Meliteos appellari Callimachus auctor est: xv. millia passuum ab ea tres Elaphites.*

Ptolemæus lib. 2. cap. 17. *Insulæ autem adjacent Liburniæ Absorus, in qua civitates duæ Crepsa, & Absorrus; Curicta, in qua civitates duæ Fulfinium, Curicum; & Scarduna insula, in qua civitates duæ Arba & Colentum; Insulæ vero adjacent Dalmatiæ Issa insula & civitas, Tragurium insula & civitas, Corcyra nigra, Melitine.*

Antoninus, sive Auctor itinerarii Maritimi: *Insulæ Apsoros, Brattia, Issa, Lissa, Corcyra, Melta.*

Tabula Peutingeriana has insulas littori Illyrico apposuit *Curicam, Enkronim, Pamodon, Sissam, Arnam, Boam, Issam, Solentium, Brattiam, Phariam, Taurim, Corcyram, Meletam, Jadestrim*, & paucas anonymas.

Nec vero hic mihi tantum sumo, ut omnes Illyricas insulas singillatim enumerem, quod propemodum infinitum esset. Præcipuas recensebo, easque eatenus describendo persequar, quatenus operæ pretium esse duxerim. Reliquas vulgares, & nullius aut obscuri nominis, vel leviter attingam, vel ut brevitati ac tempori consulam, omnino prætermittam.

§. I.

De insulis Japydicis.

INsulæ omnes Sinus Flanatici cum pertineant ad Japydiam, ab hac regione Japydicas denominandas esse censuimus. Hic sinus, inter Istriam ab Occasu & oram Liburniam in Meridiem deflexam ab Oriente, Japydiam maritimam alluit. Eum Plinius a Flanatibus accolis *Flanaticum*, Pomponius Mela ab urbe Pola *Polaticum*, Stephanus a Flanona urbe *Flanonicum* appellant; vulgo *Quarnerum* sive Carnerum dicunt, quasi *Carnivorum*, ut Ortelius interpretatur, *ob frequentia fortassis in eo naufragia*. In hoc sinu insulas Absyrtides, sive Apsyrtides constituunt veteres omnes Geographi. Sed de illorum numero aliqua est inter illos controversia. Scylax *Absyrtim*, Plinius *Absyrtium*, Ptolemæus *Absorum* sive *Apsorum* vocant, & unicam statuunt. Pomponius Mela duas videtur agnovisse *Absorum* & *Absyrtim*. Schymnus, Apollodorus, Strabo, & Plinius etiam capite postremo libri tertii, nullo eas numero definiunt. Dionysius Afer, sive Alexandrinus, cum *Absyrti insularum immensum tractum* apparere scribit, omnes omnino insulas Sinus Flanatici, quæ & multę sunt, & sane ingentem maris tractum occupant, ab ea, quæ omnium princeps erat, Absyrtides cognominandas censuit. Ego vero cum Pomponio Mela duas fuisse existimo Absyrtim & Absorum; hanc *Osserum*, illam *Chersum* hodie appellant; cum autem perexiguum fretum alteram ab altera segreget, & posteritas utramque ponte imposito conjunxerit, ac perviam utrinque fecerit, aliquibus scriptoribus una omnino insula visa est, quam vel Absyrtim, vel Absorum nuncupant. Cæterum Plinius duas ibidem insulas distinxit, quarum alteri *Absyrtio*, alteri *Crescæ* nomen fuerit. Has fuisse arbitror geminas illas *Brygeidas* Apollonii; in quarum una cęsus cum esset ac sepultus Absyrtus frater Medeæ, utrique ab se nomen dedit; exinde posthabito antiquo Brygeidum vocabulo, altera Absorus, altera Absyrtis appellari cœpit. Rem narrat Apollonius in Argonauticis. Jason Colchica expeditione perfunctus, & Medea Æetæ Regis Colchorum filia cum aureo vellere avecta, partim fluviatili navigatione, partim terrestri itinere ad mare Adriaticum pervenerat, & instructis paratisque navibus reditum in Græciam cogitabat; haud longe ab Istria provectus incidit in classem Colchorum, quam Rex Æeta Absyrto filio tradiderat ad insequendos Argonautas & Medeam repetendam. Classis utriusque congressum Apollonius constituit prope *Geminas Dianæ Brygeidas in propinquo insulas, quarum quidem in altera sacrum erat templum.* Utraque consecrata erat Dianę, in quo dissentit Hyginus, qui pro Diana Minervam substituit; sed in altera fanum erat Dianæ, quod ab advenis juxta indigenisque eximia veneratione colebatur. In hac autem cæsum Absyrtum, & sepulturæ traditum Apollonius perhibet. Nam vix Argonautæ Brygeidas insulas præterierant, cum ecce tibi Colchorum classis in conspectum venit. In eo res erat, ut neutrobi prælium declinari posset; Colchi autem & navium & militum numero Argonautis longe præstabant. Itaque Jason satius esse duxit qualibet dummodo tolerabili conditione cum hostibus transigere, quam se suosque iniquo & periculoso certamini committere. Quare internuntiis ultro citroque missis, & acceptis, inter utrosque ita convenit, ut Medeam, cujus causa potissimum Colchi eam expeditionem susceperant, Jason in proxima insula apud Dianam deponeret: Judex interea de utriusque partis sententia deligeretur, qui controversiam dirimeret, ac Medeam vel parenti reddendam, vel Jasoni relinquendam, vel alio ablegandam esse decerneret. Porro Medea cum in templo Dianæ, uti convenerat, deposita esset, fanique Antistitę in custodiam tradita, vereri cœpit, ne ad Patrem redire cogeretur, a quo proditionis & fugæ pœnam sibi sustinendam esse haud ignorabat. Ergo Absyrti fratris perdendi atrox atque immane consilium iniit cum Jasone: eo quippe interfecto neminem fore putabat, qui parentis causam ageret, & filiam aut bello & armis, aut lite & judicio repeteret. Absyrtum & Argonautarum muneribus, & blandis pollicitationibus delinitum facile pellexit, ut solus atque inermis ad se in templum Dianæ nocte concubia subreperet. Quem dum mellitis verbis demul-

Sinus Flanaticus.

Insulæ Absyrtides duæ.

Jasonis & Argonautarum in mare Adriaticum adventus.

Absyrtus Medeæ frater a Jasone ex insidiis occisus.

demulcet, eique quid sui consilii sit ostendit ad fallendos Argonautas, & fugam reditumque in patriam comparandum; repente juvenem incautum, ac nihil tale metuentem, Jason ex insidiis adortus obtruncat; & ne qua sceleris nefarii ac truculenti vestigia exstarent, cæsum ibidem loci condidit, *ubi*, inquit Apollonius, *adhuc jacent ossa illa inter homines Absyrteos*. Propior vero est hæc narratio, quam altera illa ab Ovidio cæterisque Poetis conficta, qua tradunt a Medea fratrem occisum ac discerptum; eamdem vero ejus membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, mærorque patris celeritatem persequendi retardaret. Neque ab Apollonio dissentit Orpheus, nisi quod docet cadaver Absyrti demersum, & fluctibus impellentibus allisum esse ad eam insulam, *quam nunc*, inquit, *Absyrtida dicunt*. Sunt, qui cædem Absyrti in Pontum Asiæ minoris provinciam transferunt; argumento esse tum Absorum oppidum ad mare Euxinum, tum sepulchrum Absyrti, quod inibi ostenditur. Sed in ea regione & urbem nomine Absyrti appellatam, & tumulum inanem seu Cenotaphium, non cædis ibidem factæ, sed honoris ac memoriæ causa positum fuisse dixerim. Nam Apollonius, Strabo, Plinius, & alii plures Absyrtum intefectum tradunt apud insulas maris Adriatici, quæ ab eo Absyrtidum nomen sibi adsciverunt.

Ab Absyrto insulæ Absyrtides.

Absyrtis sive Cresca insula, ejusque descriptio.

Una igitur Absyrtidum ea est, quam Mela *Absyrtim*, Plinius *Crescam*, nunc Chersum vulgo nominant. Ptolemæus Crepsam non insulam, sed insulæ Absori oppidum alterum esse scripsit; e duabus enim unam effecit insulam, quam Absorum vocat, eique duas urbes Crepsam, & Absorrum attribuit. Porro Cresca Pliniana, sive Chersus, insula est Sinus Flanatici ab Septemtrione in Meridiem triplo longior, quam latior, Flanatum ore adjacens, unde non ita lato interjecto mari disjungitur; & millia passuum non amplius octoginta circuitu colligit. Regio ferme saxis aspera & montosa; cœli admodum jucunda salubrisque temperies. Sylvis ubique consita est, unde ingens ad comburendum materies suppetit, quam ratibus impositam magna ex parte Venetiam convehunt. Torrentibus ac fluviis caret; sed uberrimis fere undique scatet fontibus, e quibus (ut reliquos taceam) is, quem Sancti Blasii vocant a vico ejusdem nominis, quinto ab urbe Cherso lapide distans, perpetuas aquas emittit, easdemque saluberrimas. In media fere insula, aut non multo secus, visitur lacus plenissimus piscium. Res pecuaria sane ampla est, & fructuosa; & oves præsertim magno incolarum emolumento fætificant. Mellis optimi copiam ingentem insula suppeditat; olivetis, & vineis usque adeo frequens est, ut non mediocrem inde vini oleique numerum commercii causa in alias regiones asportare quotannis soleant; sed frumenti, quod in quatuor menses indigenis sufficiat, vix colligitur.

Chersus civitas.

In eo latere, quod respicit Occasum, civitas est, quam insulæ vocabulo Chersum appellant, Crepsam Ptolemæus nuncupavit, ambitu exiguo circumscripta, operis antiqui mænibus cincta, & in speciem pentagoni planissimo loco explicata; nisi quod, qua ex parte Septemtrioni obvertitur, molli facilique clivo assurgit. Cives ad mille & quingentos numerat. Tota fere insula portuosa est; inter alios insignis est portus, urbi subjectus, quem Vallem indigenæ vocant, ubi magno ambitu arcuatum littus excipit ostio admodum lato stagnantes ex alto aquas: is vel situs amplitudine, vel securitate stationis, navibus & multis, & quantævis magnitudinis excipiendis tuendisque peridoneus habetur. Vicos habet insula permultos, sed exiguos atque infrequentes, ac tantum non desertos. Duo sunt castella, natura quam arte, munitiora; alterum in angulo summo ad Septemtrionem, quod *Capitulum* seu *Caput Insulæ* denominatur; alterum in latere occidentali infra Chersum ad septem milliaria situm, cui nomen est Lubenico, & littori ex edito præruptoque monte imminet.

Absorus, sive Absyrtium, ejusque descriptio.

Absorus, quam Plinius *Absyrtium*, Porphyrogenitus *Opsaram*, alii *Auxerum*, vulgo *Osserum* vocant, insula est Crescæ sive Cherso objacens ad Meridiem, quacum jungitur ponte versatili, quem sustollunt, ut naves erectis malis atque antennis per angustas subterfluentis æstuarii fauces ultro citroque transmitti possint. Plus dimidio, quam Cresca, minor est, & vicis, quam oppidis frequentior. Terra partim expatians in planitiem, partim assurgens in colles ac montes, & cæduas sylvas habet quamplurimas, & uberrima gregibus alendis pascua suppeditat. Quapropter incolæ præcipuos e lignis atque ovibus questus percipiunt. Multos etiam e mari circumfluo proventus capiunt; quippe quod omnigenis piscibus, ac præsertim Sardiniis & Sgombris abundat, quos, ne putrescant, sale aspersos & conditos in alias regiones asportant, magno cum quæstu compendioque. Duo sunt oppida cognomina; alterum vocant *Losinium magnum*, quod prope a mari spectat in Solem orientem; alterum *Losinium parvum*, in adversa occidentali regione apud sinum maritimum, quem tellus brachiis quodammodo arcuatim porrectis circumplectitur. Is insulæ portus est, opportuno in primis & egregio situ, qui duplici ostio navibus quamtumlibet ingentibus ingressum aperit, stationemque quam tutissimam præbet.

Civitas Absorus.

Civitas totius insulæ princeps est Absorus, quam ἄψορρον *Absorrum* Ptolemæus, nunc Osserum vocant. Exigua est, sed optimis mænibus cincta, & arcis superiori ad Septemtrionem loco impositæ præsidio satis tuta; & quamvis ultra fretum, quod insulam utramque dirimit, in extrema alterius regione sit posita, ad hanc tamen insulam pertinet, unde etiam nomen accepit. Quidquid circa urbem agri porrigitur, undique pelago, præterquam a Septemtrione, alluitur. Urbs & regio circumjecta obnoxia est Cœlo admodum gravi & insalubri, sive quod e crebris æstuariis terra valde palustris est, & uliginosa, atque adeo noxiarum herbarum fertilis; sive quod mons Absorus sive Osserus citra fretum e regione positus salubrioribus ventis ac præsertim meridianis aditum omnem intercludat. Hinc civium mira paucitas, centena capita aut paullo amplius hæc civitas numerat; in ea tamen sita est princeps utriusque insulæ ecclesia, hic ædes Cathedralis cum antiquo ac perinsigni Canonicorum Collegio, hic sedes ac domicilium Episcopi, qui tamen statis anni temporibus ad declinandos noxii aeris afflatus inde secedit, & alias in urbe Chersi, alias Losinii habitat.

Ædes Cathedralis.

Vegia, olim Curicta.

Vegla, seu Vegia, Japydiæ littori in Meridiem devexo, & Crescæ insulæ interjecta, illinc angusto admodum freto dirimitur; hinc abest millia passuum circiter novem ad Orientem obversa. Strabo lib. 7. Cyracticam vocat: ἑξῆς ἡ Κυρακτικὴ κατὰ τοὺς Ἰάποδας. *Deinceps* (post Absyrtidas) *est Cyractica pone Japodas*. Ptolemæus *Curictam*, & Plinius Curictas insulares appellant; Porphyrogenitus *Beclam* nuncupat. *Curritanæ*, (aut Curmitanæ, ut ex-

ut exhibet alius codex) meminit Cassiodorus 7. Variar. quam Ortelius eamdem esse, atque Curictam existimat; citatque in hanc sententiam epistolam Bertrandi nescio cujus, quam Volfangus Lazius evulgavit, indeque hæc verba describit: *Cum autem Noricianus Comes adjuvantibus comitibus Curritanæ Insulæ, Veglam vocant &c.* Curietam pro Curicta scripsit Sabellicus. Palladius, itemque Sabellicus *Vigiliam* vocant. At Vigilia non insula, sed civitas longe hinc abest, eamque Andreas Dandulus prope ab Æstuariis Venetis constituit, in qua obsessus, & captus est Obelerius ab Joanne Participatio Duce Venetorum. Uterque errandi occasionem sumpsit ex ipsomet Andrea Dandulo, qui ad an. 830. scripsit Obelerium *Vigiliæ* apud *Curiclum* & obsessum & captum fuisse. Putarunt enim *Curiclum* idem esse atque *Curicum*, quæ urbs est Ptolemaica Insulæ Curictæ. Sed quod Dandulus Curiclum vocat, alter Chronologus Venetus *Aurialum* appellat, eum Vicum fortasse, quem nunc Oriagum dicunt. Porro Vigilia non longe aberat a Metamauco; eamque neuter Chronologus insulam, sed urbem uterque nuncupat.

Vigilia urbs in æstuariis Venetorũ.

Civitates Curictæ omnino duas numerat Ptolemæus, *Fulfinium*, unde Fulfinates Pliniani ad Conventum Scardonitanum adscripti; & *Curicum*, qua ex urbe in Tabula Peutingeriana hæc insula *Curica* inscribitur. Vetus est indigenarum opinio, constanti fama, ac multorum sermone celebrata, principem totius insulæ urbem conditam fuisse a Dynasta quodam, seu Regulo, cui nomen erat *Curico*; inde urbem *Curicum*, insulam *Curictam*, incolas *Curictas* appellatos. His vocabulis jamdiu vetustate abolitis, hodie hanc insulam Vegiam, & Vegliam nuncupant, iisdemque promiscue nominibus primaria insulæ civitas donatur.

Curictæ urbes Fulfinium, & Curicum.

Vegla igitur insula est Flanatici sinus, opima & fertilis, varietate fructuum, magnitudine pastionis, multitudine rerum, quæ indidem exportantur, & copia, nulli earum insularum secunda. Nemoribus, vineis, olivetis abundat, nec triticum aliasque fruges desiderari sinit. Celebrantur ante omnia, magnoque sunt in honore ac pretio equi Vegienses, modico illi quidem brevique corpore, sed mira spiritus alacritate, & forma in primis eleganti, ea vero ungularum firmitate, ac duritie, ut ferreis soleis non valde indigeant. Insula, qua latissime patet, haud amplius decem milliarium spatio porrigitur, sed circuitu ad sexaginta millia complectitur. Colitur omnis ejus pars, & qua vicis, qua oppidis habitatur. Sex circiter hominum millia alere perhibetur. Totius insulæ caput ac Metropolis urbs est ejusdem, atque insula, nominis, in latere occidentali fere extremo ad Meridiem, e regione Chersi, quam Ptolemæus *Curicum*, nisi forte *Fulfinium*, ut videtur Hornio, appellavit. Mille passuum ambitu circumscribitur, & cives numerat prope quingentos. Mari adjacet fere ad Austrum conversa, plano in loco & aprico, situ peramæno, aditque ad aspectum præclaro. Portus urbis adeo exiguus est, vix ut decem mediocris formę navigia capiat, eique ad præsidium imminet arx colli præalto imposita, difficili atque arduo ascensu. Primaria ædes Deiparæ Virgini est sacra, Episcopali cathedra, & duodecim Canonicorum Collegio insignis. Prope est Episcopium, sive domicilium Episcopi Veglensis, cujus diœcesis latius olim, nunc fere iisdem, quibus insula, terminis continetur. Huc e Patritiis Venetis mitti solet, qui cum Provisoris munere ac nomine, urbis insulæque regimini præficitur, isque magistratus duorum & triginta mensium spatio definitur. Alter ex eodem Venetorum ordine arci præpositus est, qui simul Quæstoris officia ac numera exsequitur. Vicos habet insula circiter viginti, ferme omnes maritimos. In his quinque sunt oppida incolarum refertissima, *Dobaniza*, *Pescha*, & *Vesca* vetus in latere occidentali, quibus Vegia civitas interjecta est; in altero latere ad Orientem inverso *Drobinium* & *Verbeniza* contra oram Japydię a Borea in Austrum deflexam. His adde Castrum Musclum in extremo insulæ ad Septemtrionem angulo, natura loci egregie munitum, quippe quod ex edito monte, atque undique prærupto eminet: an hoc sit Fulfinium urbs altera, quam Ptolemæus Curictæ attribuit, mihi non est compertum. Suus cuique oppido portus adjacet; qui Castro Musclo subest in primis celebratur, omnium totius insulæ amplissimus, & centum triremium facile capax. Veglæ ad Meridiem proximus est scopulus, quem *Pravicchium* vocant, non alia re magis, quam cuniculorum copia memorabilis, qui mirum in modum ibidem fetificant.

Insulæ descriptio.

Arba circiter quatuor millium intervallo abest a Vegia in Meridiem. Subest ab Oriente altissimis *Morlachæ* montibus, Japydiæ littore, & angusto euripo intermedio, quem Canalem *Morlachę* appellant. Pagum insulam fere a Meridie, Chersum ab Occidente, Vegiam a Septemtrione aspicit. A Borea in Austrum totius insulæ longitudo millia passuum fere sexdecim porrigitur; latitudo ejus varia; ubi minima est, tribus, ubi maxima, septem passuum millibus patet. *Arbam* Plinius, *Arbem* Porphyrogenitus, *Arbum* alii vocant.

Arba insula.

Ptolemæus post Curictam, idest Vegiam, proxime statuit Σκαρδῶναν, Scardunam, in qua, inquit, duo sunt oppida, *Arba*, & *Colentum*. An Scarduna, cujus meminit Ptolemæus, eadem insula sit, quam Plinius Arbam nominat, id apud Scriptores in controversia est. Ajunt Ortelius, Ferrarius, & alii plerique, & confirmant Arberses, qui tradunt, Colenti alterius urbis, quam Ptolemæus Scardunæ attribuit, extare adhuc vestigia circa ædem SS. Cosmæ & Damiani, haud contemnendis redditibus instructam, & nobili olim Canonicorum Collegio insignem. Hoc templum totius urbis Colenti princeps fuisse autumant: Colentinos deinde Canonicos, urbe diruta, in Capitulum Arbensis urbis & Ecclesiæ cooptatos fuisse ajunt; argumento esse, quod Clerus Arbensis in supplicationibus publicis duas præferant Cruces, utriusque scilicet Capituli Arbensis & Colentini in unum coaliti vetera insignia. Horum sententia non satis probatur Christophoro Cellario; *nam Arbam Plinius*, ut ille ait, *cum Absyrtide conjungit, vicinamque ponit Istriæ: Colentinos autem ab altero Scardunæ oppido denominatos idem cum Issæis conventui Salonitano attribuit. Quis autem credet unius insulæ duo oppida diversis censeri Conventibus? Hoc est, quod suspectam mihi Scardunam insulam facit: quæ si omnino aliqua fuit, id tamen dubitari potest, an Arba & Colentum fuerint ejus oppida, quia illa nomina diversis, & longe disjunctis insulis imponit Plinius. De Arba modo diximus, quam propinquam Japydiæ, vel ipsi Istriæ Plinius constituit, & etiamnum id nominis Arba insula Venetis est in sinu Flanatico inter Gissam & Curictam contra Seniam oppidum continentis. De Colento ipse Plinius tam diligenter scripsit, ut accuratius non potuerit: rursus*, inquit, *in Continente Colonia Jadera, quę a Pola CLX. M. P. abest: inde triginta M. Colentum insula* XVIII. *ostium Titii fluminis*. Mihi haud

Scarduna Ptolemaica an sit Arba Pliniana.

sane

sane difficile videtur Ptolemæo Plinium conciliare, modo urbem Colentum, de qua Ptolemæus, distinguas ab insula *Colento*, de qua Plinius. Colentum insulam Plinius ab Jadera triginta millia passuum in Orientem disjunxit, hodie *Mortarium* vocant; ejusque incolas, quos Colentinos appellat, quamquam Scardona urbe primi Conventus propius aberant, quam ab civitate Salona, tamen ad Salonitanum Conventum, adscripsit. *Colentum* urbem Ptolemæus Scardunæ insulæ, cum Arba altera ejusdem insulæ civitate, attribuit. *Scardunam* vero esse *Arbam* positio Ptolemaica declarat. Scardunam enim Ptolemæus proximam constituit Curictæ, a qua millibus vix quatuor abest Arba. Itaque quam insulam alii ab urbe primaria Arbam denominant, eamdem Ptolemæus vocat *Scardunam*, eique duas illas urbes adscripsit *Arbam*, & *Colentum*.

Arba & Scarduna una & eadem insula.

Insulæ descriptio.

Arba igitur, qua ex parte in Septemtrionem spectat, aspera & montosa regio est sine ullo propemodum indicio humani cultus; non triticum, non vinum, non oleum, non poma fert; sed uberrima ad greges caprarum oviumque alendos pascua suppeditat. Ingentem præterea pabuli copiam sufficiunt duo, quibus interjacet, scopuli: alterum Dolinum, alterum Gollinum nuncupant. Uberes proinde proventus e re pecuaria incolæ percipiunt. Altera insulæ portio ad Meridiem, partim in valles ac planitiem distenditur, partim in colles assurgit, & nemoribus sylvisque obtegitur. Amnibus præterea frequens, naturaque fertilis, & hominum industria eximie culta, vini, olei, tritici, aliorumque segetum affatim suppetit. Ad hæc ingentem volucrum, & quadrupedum copiam ad aucupium & venatum, paludes, luci, & saltus præbent; quamquam incolæ majus e piscatu, quam e venatione capiunt emolumentum. Magna siquidem vis piscium, quos aut sale condiunt, aut fumo exsiccant, in Italiam transmissa certissimo compendio distrahitur.

Arba civitas insulæ, ejusque descriptio.

Arba civitas sita est in ora insulæ vergente ad Occasum, quæ sane amœnum, & mollis facilisque ascensus Promontorium insidet, mari ferme undique circumfusum. Cælum mite est ac temperatum, civium frequentia par urbis magnitudini, quæ ambitu non amplius septingentorum passuum amplectitur; portus navium capax cujuslibet formæ, præclare munitus & clausus, uno perangusto aditu relicto. Templorum ac Cœnobiorum sive intra, sive extra urbem, major est numerus, quam loci amplitudo ac frequentia postulet. Ædes Cathedralis Deiparæ Virginis nomine consecrata Collegium habet Canonicis omnino duodecim constans, inter quos primum locum qui obtinent, Archidiaconi, Archipresbyteri, Primicerii titulo ac dignitate excellunt. E Patritio Venetorum ordine illuc cum imperio mittitur, qui jus reddat civibus, ac cæteris insularibus, remque publicam administret; Comitis idem Præfectique nomen ac personam sustinet, ejusque jurisdictio triginta mensium spatio circumscribitur. Duplex est publicum civitatis consilium ex duplici civium ordine conflatum; alterum, quod ferme ex opificibus constat, cujus est plebis rationibus prospicere & consulere, & singulis annis semel tantummodo cogitur; alterum, quod nemini, præterquam familiis Patritiis patet, jus obtinet inferiores magistratus ad rerum civilium procurationem deligendi; hujus item est pro re nata legationes sive ad Principem Venetorum, sive ad summum totius Dalmatiæ Præfectum decernere ac mittere, militesque ex insulis Chersi & Vegiæ ad belli subsidium conscribere. Plures huic insulæ circumjacent scopuli, non omnino inculti, nec mediocri magnitudine, & pascuorum sane fertiles.

Pagus insula

Gissa, & Sissa olim dicta.

Arbam excipit Pagus insula inter Ortum & Occasum oblique porrecta, quinque milliarium euripo utramque interfluente. *Gissam* olim auctore Plinio vocatam ferunt, quamvis Plinius ut Crescam, sic Gissam Issæ & Phariæ ordine inverso ac perturbato postponat. Gissam puto eam esse, quam Tabula Peutingeriana *Sissam* vocat, & longe ab Jadera in Occasum sejungit. *Scirdacissæ* vocabulum, quod est apud Porphyrogenitum, e duabus vocibus vel Interpretum, vel Librariorum incuria coaluerit oportet; nam neque de insula, cui id nominis congruat, neque de illius positione ullam apud Veteres mentionem invenire licet. Quare Scirdam a Cissa disjungas oportet, & Scirdæ nomen attribue *Scherdæ*, quæ nunc Scarda, haud procul a Pago sitæ, *Cissæ* vero nomen Pago seu Gissæ Plinianæ adscribe. Anno Christi supra millesimum altero & septuagesimo Cresimirus Rex Chrobatorum Gissam bello captam bifariam secuit: Kessam urbem insulæ primariam, quam Dandalus Kussam vocat, & omnes circa urbem vicos, uti antea erant, in potestate Arbensis Episcopi reliquit. Villas autem Pagi, Pezzani, Murolani, Ulassici Arbensibus ademptas Nonensi Ecclesiæ assignavit. Hæc porro insula anno 1177. erat in potestate Jadrensium, sive quod eam Veneti, quibus multa & gravia fuere cum Hungaris bella, Chrobatis ademptam Jadertinis concesserint; sive quod per ea tempora ab ipsis Nonensibus derelictam Jadertini occupaverint. Kessa deinde ab Jadertinis iterum eversa cum esset (nam antea exstructam fuisse a Venetis auctor est Dandulus, & restitutam a Rogerio Mauroceno) Veneti ad retinendam tuendamque possessionem insulæ in suam ditionem redactæ, prope Villam Pagi oppidum condiderunt iis operibus munitum, eaque forma extructum, quam etiamnum retinet. Pagi & huic loco nomen fuit. Ex eo tempore *Gissæ* seu *Kissæ* vocabulo obliterato, Pagi nomen invaluit, & ab eo tota insula appellari cœpit. Hæc ferme Historicus Dalmata ex antiquis tabulis, probatisque monumentis conjectatur; quæ nos, pluribus prætermissis, breviori stylo contraximus, ut si minus certe statui, saltem conjici liceat, unde huic insulæ Pagi nomen obvenerit.

Unde Pagus dicta.

Pagi descriptio

Pagus igitur insula est proxima ab Occasu Japodum oræ, a qua freto, seu *Canali Morlachæ* dirimitur. Millia passuum fere septuaginta circuitu comprehendit. Terra est perfrigida, Aquilonibus obnoxia, ac per hyemem, imbri, nive, glacie fœdum in modum horrida, multis in locis montosa, & saxis aspera, magna etiam ex parte campestris, & amnibus frequens, naturaque non omnino sterilis, fructus uberiores gigneret, nisi assiduus salis conficiendi labor ab agrorum cultu incolas avocaret: maxima quippe agrestium hominum pars suam in Salinis industriam operamque consumunt. Quamvis autem Salinæ ferme sint juris privati, tamen triplicem partem proventus, quem inde capiunt, vectigalis nomine Venetis pensitant: quarta pars indigenis cedit, unde parce ac tenuiter victitant; vix enim aliunde habent, quo se familiasque sustentent. Aliquid etiam emolumenti percipiunt ex ovillo pecore; & agni quidem Pagenses, ut sunt præpingues, & saporis egregii, magno in pretio habentur. Oppidum Pagi situm est contra littus Japydicum, quingentorum passuum ambitu patens, a quo universa regio nomen accepit. Totius insulæ tractus octo ipsis

vicis

vicis habitatur, sane frequentibus. Insula est omnis divisa in partes duas; quæ ad Solis Occasum & Septemtrionem spectat, Arbensi Episcopo subest in iis, quæ ad rerum sacrarum procurationem pertinent; cætera Magistratus Arbensis, in cujus ditione ea pars est, per Vicarios administrat. Altera pars ad Solem orientem & Meridiem conversa ab Jadertino Archiepiscopo jura sacra, Sacerdotes, omnemque Christianæ institutionis disciplinam accipit. Olim civiles etiam Magistratus ac leges ab Jadertinis petebat; nunc eorum potestate exempta regitur per Patritium Venetum, qui Comitis titulum gerit, atque in oppido Pagi certum habet fixumque domicilium. Sed quod permirum est, & supra quam cuiquam credibile videatur, Incolæ partis utriusque omnino sunt inter se dissimiles, & lingua, moribus, ingenio, institutis, alteri ab alteris perinde discrepant, ac si inter utrosque ingens terrarum marisque tractus interesset. Occidentales indole, disciplina, victusque consuetudine Italis propius accedunt; reliqui iisdem, ac cæteri Dalmatæ, utuntur legibus, eamdemque in victu cultuque rationem sequuntur. Atque hanc rerum fere omnium inter illos discrepantiam ex eo repetendam censeo, quod abhinc multis ætatibus populi generis longe diversi in hanc insulam migraverint.

Insulæ minores sinus Flanatici.

Hæ sunt sinus Flanatici, quas modo descripsimus, insulæ, cæteris ejusdem tractus maritimi Insulis & ambitus magnitudine, & vicorum atque incolarum numero longe præstantes. Nam minorum insularum in eo sinu mira est frequentia, quarum aliæ majoribus illis interjacent, aliæ circumjacent, pleræque longius ab illis disjunctæ in Meridiem distant. Ex his haud paucas commemoravit Constantinus Porphyrogenitus, quarum tamen aliquæ ad Liburniam pertinent, sed eas, cum ipse hæc litteris consignabat, desertas a plebe atque cultura hominum fuisse testatur: *Reliquæ*, inquit de Admin. cap. 29. *habitatoribus vacuæ desertas urbes habent, quarum hæc sunt nomina Catautrebeno, Pizuch, Selbo, Scerda, Aloep, Scirdacissa, Pyrotima, Meleta, Estiunez, & aliæ quamplurimæ, quarum nomina ignorantur*. Has porro aut omnes, aut plerasque eas fuisse arbitror, quas antiqui scriptores vocant *Electridas*; nam Scylax Caryandensis, Schymnus Chius, & Plinius præsertim, *Electridas* juxta Absyrtides constituunt. Idem Plinius rationem subjecit, cur a Græcis dictæ fuerint *Electrides*, ex eo nempe, quod indidem vis magna electri progigneretur. Est autem Electrum gemma quædam seu nigri, seu crocei coloris; quæ vulgo *ambra* dicitur; Latini succinum vocant, quasi succum ex arboribus quibusdam vi caloris expressum. Cæterum neque hic ullæ sunt insulæ, quæ succinum sive Electrum proferant, & Plinius hujusmodi appellationis originem ad fabulas & ineptias Græcorum refert: *juxta Absyrtides Electridas vocavere, in quibus proveniret Succinum, quod illi Electrum appellant, vanitatis Græcæ certissimum argumentum; adeo, ut quas earum designent, haud umquam constiterit*. Vereor equidem, ne Græci fabulosum hoc nomen ex insulis ante ostia Eridani positis ad insulas sinus Flanatici transtulerint. E commentis Poetarum narrant sorores Phætontis, cum ob fratris in Eridanum præcipitis acti demersique interitum lugendi finem nullum facerent, Deorum miseratione in Populos arbores, earumque lacrymas in *Electrum* conversas fuisse. Id cum apud insulas contra Padi ostia acciderit, exinde insulas illas Electridas appellatas ferunt. *Electrides insulæ*, ait Stephanus Byzantinus, *in quibus sunt duæ statuæ Dædali & Icari; has vero insulas ajunt juxta Eridanum fluvium sitas fuisse .... ac fabulantur Phaetontem fulmine illic percussum cecidisse, illic vero reperiri multas nigras populos, ex quibus cadit, quod vocatur Electrum, gummi porro simile, quod lapidis instar duretur. Incolæ Electritæ, juxta formam nominum in is; Electrini propter regionis consuetudinem*.

Electrides olim dictæ ab Electro.

Nusquam in Italia seu Dalmatia Electrum nascitur.

Cæterum nullas insulas fuisse arbitror neq; in Italia propter ostia Padi, neque in Dalmatia apud Absyrtides in sinu Flanatico, quæ Electrum sive Succinum ferrent, sed cum Plinio quidquid de hac re Græci scripserunt, fabulosum esse & commentitium existimo. Nomen vero Electridarum utrisque insulis sive Italicis, sive Dalmaticis falso impositum, inde usque a sinu Venedico insulisque Glessariis repetendum censeo. In his siquidem Veteres Electrum nasci perhibent. Ibidem Plinius lib. 4. cap. 13. statuit Glessariam insulam, *a succino militiæ appellatam*; quamvis idem Plinius cap. 16. Glessarias insulas in mare Germanicum Britanniæ adversas rejecerit, *quas Electridas*, inquit, *Græci recentiores appellavere*; quem locum Plinianum hac animadversione illustrat Christophorus Cellarius lib. 2. cap. 5. *Sed hæ Occidentales sunt Electrides, sicubi sunt; Orientales in sinu Codano*, cujus pars est sinus Venedicus, *ultra ostia Vistulæ*. Tacitus cap. 45. aliique Electrum apud Æstios Sinus Venedici accolas gigni, indeque ad nos afferri tradunt: *Sed & mare scrutantur Æstii, ac soli omnium succinum, quod ipsi Glessum vocant, inter vada, atque in ipso littore legunt*. Huic loco hanc notam apposuit Andreas Althamerus in suis Commentariis in Tacitum: *Glessum veteres Germani appellarunt succinum, ob nitorem, quod instar vitri luceat; quam vocem vernaculus Germanorum sermo etiamnum retinet; vitrum enim glas & glesser appellant*. Cum igitur Græci Venedos Sarmatiæ non distinguerent a Venetis Italiæ, inde factum est, ut a Venedis Sarmaticis ad Venetos Italicos transtulerint insulas Electridas, easque apud Eridanum constituerint. *Videtur error Græcorum exinde esse*, inquit Cellarius Geogr. ant. l. 2. c. 5. *quod Venedos in Sarmatiæ finibus colentes, cum Venetis Italiæ ad ostia Eridani, sive Padi confuderunt*. Ex ostiis autem Padi in sinum Flanaticum nomen Electridum, iisdem Græcis auctoribus, immigravit. Utcumque tamen hæc appellatio sive errore, sive Poetarum commento hisce insulis obvenerit, dubitari non potest, quin Dalmaticæ illæ insulæ, quas Græci vocarunt Electridas, ad sinum Flanaticum pertineant, easque juxta Absyrtides cum Plinio collocari oporteat, referrique in numerum earum insularum, quas nos Japydicas appellamus. Hæ autem, ut diximus, quinque illis jam descriptis partim adjacent, partim latiori pelago interfuso longius distant; plurimæ numero sunt; pleræque magnitudine exiguæ, quas appellant Scopulos, majores etiam modicæ; nulla quippe supra viginti millia passuum circuitu comprehendit.

Sed apud Venedos in Germania.

Itaque Absoro ab Occasu adjacet *Unie* duobus vicis habitata, supra quam est *Levriera*, infra *Sansegus* cum suo utraque pago. Absoro subest a Meridie Scopulus & vicus S. Petri, a quo longius distat in Meridiem *Permuda*, quam Tabula Peutingeriana *Pamodon* vocat, constituitque post *Enckomim*, quæ fortassis est Sansegus insula, de qua modo dictum est. His quatuor aliæ subjacent magis ad Meridiem, *Permota*, *Scarda*, (Sverdam vocat Porphyrogenitus) *Zampontcllum*, *Estrum*; & supra Estrum ad Septemtrionem *Gistus*. Quam Porphyrogenitus *Selbon* nuncupat, ea nunc *Selve* di-

Permuda, seu Pamodon.

Selve, seu Selbon.

dicitur, contra Absorum ad Orientem sita, & indidem millia passuum fere septem disjuncta. Utrique insula, quam *Conic* vocant, unicum habens vicum, interjacet. *Selve* autem duodecim mille passus circuitu comprehendit; habitatores numetat fere sexcentos; & homines quidem, ut ajunt, rei nauticæ, fœminæ autem agriculturæ operam navant. Sed ager fere sterilis est, parum tritici ac vini ferens, idque multa cultura, & magno labore quæsitum. Insula habet oppidum cognomine satis amplum ac frequens, nonnullas præterea turres, & alia quædam loca munitionibus septa, opportuna incolis adversus piratarum incursiones perfugia. Huic proxima est,

Luibus, sive Aloep. ad Orientem modico interposito freto, *Luibus*, quæ Porphyrogenito est *Aloep*. Universa ferme regio in planitiem extenditur, pascuis abundat, & duplo fere minor est, quam Selve. Hinc navigantibus Meridiem versus occurrit *Melada*, ea,

Melada, seu Meleta & Malata. quam Porphyrogenitus *Meletam*, Anonymus Ravennas *Malatam* vocat; quam distinguas oportet a Melita Ragusinæ ditionis, hinc longissime in Ortum dissita. Hæc, de qua loquimur, triplo est, quam Selve major; ejus longitudo ab Occasu in Orientem decem millia passuum protenditur. Perpetuis a Meridie montibus fere clauditur, a Septemtrione dimidia ex parte montosa est ac sterilis, cætera plana sunt & campestria, atque ad colendum idonea. Melada oppidum ejus insulæ neque infrequens est, neque ignobile, marique propinquum spectat in Solem

Sestrum; sive Estiunez. orientem. Ab hac, euripo duorum circiter milliarium interfluo, in Meridiem distat *Sestrum*, *Estiunez* Porphyrogeniti; cui ab Septemtrione adstant scopuli tres, vulgo appellant *tres Sorores*, quartus est ab regione Orientis, cui *Rivan* est nomen, duo alii ad meridiem *Ton*, & *Tirinaz*. Hinc longius in Septemtrionem plures sunt scopuli insulis majoribus vel interpositi, vel circumjecti, ex quibus pauci quidam habitantur, sed pascuis optimis abundant, *Plaunichium*, & *Cormatum* inter Vegliam, & Chersum; *Petrichium* infra Vegliam ad Meridiem; Gollino, & Dolino scopulis Arba interjacet: ab Oriente Chersus proximum habet unicum, cui nomen est *Testenico*, plures vero Absorus. Itemque Pago ab Occasu multi adja-

Scarda seu Scirda prope Cissam. cent; inter quos est *Scarda* sive *Scirda* insula perexigua, quam distinguas velim ab altera ejusdem nominis insula, quæ hinc longius distat in Occasum & Meridiem, de qua supra diximus. Ex hac Scirda & Cissa, cui est proxima, conflata est apud Porphyrogenitum *Scirdacissa*, quo quidem vocabulo duæ comprehenduntur insulæ Scarda sive Scirda, & Cissa, quam Plinius Gissam, nunc Pagum appellant. Pago a Meridie subest haud parvi circuitus insula,

Pontadura an sit Portunata Plinii. quam *Pontaduram* vocant, & duos vicos satis frequentes habet. An vero hæc sit Portunata, quam Plinius post Gissam proxime nominat, mihi non liquet. Neque Merulam audio, qui Curictam, idest Vegliam, docet esse Portunatam Plinianam; nam Plinius Portunatam a Curicta distinxit, cum Curictas populos longe a Portu-

Mentorides, Istria, Hydria, Adria. nata sejunxit. *Mentorides* insulas, quarum meminit Scylax, apud Mentores populos oræ Illyricæ apponendas censeo; sed cum Mentores alii in Japydia prope ab Istria constituant, alii in Liburniam conjiciant, incertum est, utrum Japydicis, an Liburnicis insulis *Mentorides* sint annumerandæ. *Istria* insula ejusdem Scylacis quænam fuerit, & ubi loci posita, incompertum est.

Fortassis eadem est atque *Hydria* Melæ, sed hujus quoque positio ignota est. Sunt, qui opinentur Hydriam esse insulam illam, quam Hieronymus in ep. ad Augustin. *Adriam* vocat, eamdemque ab Corcyra Melæna, de qua postea inter insulas Dalmaticas dicendum erit, longe disjunctam, in medio sinu Adriatico locant: hodie *Pelagosam* nuncupant. Hactenus de insulis Japydicis.

§. II.

De Insulis Liburnicis.

Insulæ Liburnides 60. apud Strabonem. Cum Liburni, gens olim terra marique prepotens, *longissime per totum maris Adriatici littus effusi*, ut Florus lib. 2. cap. 5. scripsit, rerum potiebantur, ab illis Illyricum omne *Liburnia*, mare *Liburnicum*, insulæ *Liburnides* denominari solebant. Schymnus Chius, & Dionysius Alexandrinus post Absyrtidas & Electridas, quidquid deinceps est insularum Illyrico littori objacentium, communi *Liburnidum* vocabulo subjiciunt. Strabo etiam, cum Japodum oræ Absyrtidas, & Cyraticam apposuisset, reliquas omnes, ex quorumdam sententia, *Liburnidas* vocat; argumento est, quod neque a Liburnicis Issam, Tragurium, ac Phariam insulas Dalmaticas distinxit, & Liburnicas omnino ad sexaginta esse scripsit: quo quidem numero non solum eas, quæ Liburniæ propriæ adjacent longe pauciores, quam sexaginta, nisi scopulos etiam quamvis exiguos ignotique nominis adjicias; sed etiam cæteras omnes intra ostium Adriatici complecti videtur: *Liburnides*, ait Ortelius, *Straboni insulæ sunt LX. maris Adriatici juxta Liburniam, inter quas numerat Issam, Tragurium, & Phariam*. In eamdem sententiam Strabonem accipiunt Ferrarius, & Baudrandus: *Liburnides insulæ 60. Straboni in mari Illyrico sive Adriatico, inter quas Lissa, Tragurium & Pharus*. Ferrarius. *Liburnides insulæ seu insulæ oræ Liburniæ adjacentes in mari Liburnico seu Adriatico, Straboni sunt 60. circiter, sed aliis omnibus vix sunt 25. cum Pharia, Lissa, & Tragurium sint in Dalmatia*. Baudrandus. Cæterum hi Lexicographi aut verba Strabonis aliorsum, atque ipse intelligi voluit, acceperint; aut codices Strabonianos nescio quos, unde illa exscriberent, ab aliis diversos habuerint oportet; nam in vulgatis exemplaribus Strabo & ab insulis Liburnicis Dalmaticas sejungit, & Liburnides non amplius quadraginta numerat: *ἔπειτα ἡ Κυρακτικὴ, κατὰ τοὺς Ἰάποδας. εἶθ' αἱ Λιβυρνίδες περὶ τετταράκοντα τὸν ἀριθμόν. εἶθ' ἄλλαι νῆσοι* **Sed in vulgatis exemplaribus tantum 40.** *γνωριμώταται δ' Ἴσσα, Τραγούριον Ἰσσίων κτίσμα. Φάρος, ἡ πρότερον Πάρος, Παρίων κτίσμα. Deinceps est Cyratica pone Japodas: sequuntur Liburnides, numero quadraginta, tum aliæ, quarum nobilissima Issa, Tragurium ab Issensibus condita: Pharus, quæ olim Parus, Pariorum colonia*. Sed quamvis Strabo Liburnides insulas Japydicis & Dalmaticis interjiciat, easque ab utrisque distinguat, multis tamen ante Strabonem sæculis omnes insulæ propter littus Illyricum ab Occasu in Ortum exporrectæ ab Liburnis incolis ac possessoribus, uti & regio illa maritima, & mare ipsum, nomen acceperant. Nos igitur, ad exemplar Illyrici Straboniani tripartito divisi, Liburnicarum vocabulo eas solum insulas complectimur, quæ ad Liburniam propriam, alteram Illyrici partem, pertinent, quæ quidem pars Japy-

R diam

diam inter ac Dalmatiam Tedanio, & Titio fluminibus continetur. Sunt autem Liburnicæ complures numero, sed fere omnes, præter tres aut quatuor, magnitudine admodum exiguæ; quas rectius fortasse scopulos, quam insulas dixeris. De his Palladius: *Hinc* (ab Gissa, sive Pago) *in Eurum naviganti occurrunt insulæ & scopuli Jadertinorum prope innumerabiles, quorum pars hodie colitur: inter has esse censeo, quas Strabo Liburnidas vocat; ferunt autem, modice tamen, frumentum, vinumque aliquæ rarum, & oleum; sed incolis victus magna ex parte e piscatu, lignisque, & pecore est.* Ex his nullas fere antiqui scriptores singillatim nominarunt; sed vel omnes uno Liburnidum nomine, vel aliquas alio communi vocabulo comprehendunt.

Ulianum seu Lissa. Adversus Jaderam ad Meridiem sita est insula S. Michaelis, quæ ab Uliano etiam, & a S. Euphemia, duobus insulæ primariis oppidis denominari solet. Hanc esse Lissam illam, quam Plinius contra Jaderam statuit, ipsamet ejus positio declarat. *Contra Jader est Lissa*. Cave hanc confundas cum Issa celebriore insula, quam hinc longe semotam idem Plinius cum *Brattia*, & Pharia conjunxit. De illa in insulis Dalmaticis; hanc puto illam esse, quæ a Porphyrogenito dicta est *Catautrebeno*. Triginta millia passuum ambitu comprehendit; regio optima est ac fertilis, hominumque industria egregie culta vini & frumenti affatim suppeditat; duodecim vicis, ut ferunt, habitatur. Ex insula fere media mons acclivis attollitur, cujus in ipso vertice S. Michaelis Castrum insidet, pinnis atque aggeribus antiquo more munitum. Nobilis olim erat atque opulenta D. Michaelis Abbatia; sed vectigalibus diminuta cum esset, addicta est Cœnobio Jadertino Patrum familiæ Dominicanæ. Porro dispersæ in æstivos maxime autumnalesque secessus, Patritiorum Jadrensium Villæ frequentissimæ sunt, opere eleganti, situque peramæno. Sed in primis visenda vel structuræ magnificentia, vel loci magnitudine, vel amænitatum copia Villa Gentis Luntanæ, usque adeo celebris, ut ex ea toti insulæ quartum nomen accesserit, quæ dicitur etiam *Scopulus Luntanæ*. Hoc sane magnificentissimo hospitio utitur, splendidoque apparatu accipi solet summus totius Dalmatiæ Præfectus, cum in provinciam venit, pariterque cum Magistratu perfunctus discedit. Huic insulæ duo scopuli adjacent in freto Jadertino, ubi naves ex Oriente, ac præsertim e regionibus pestilentia afflatis digressæ, certo dierum spatio jubentur subsistere, & vectores pariter mercesque purgari, ne si quid contagionis secum afferant, incolis adhæreat, lateque propagetur. Ibidem ad curandos lue affectos duo sunt Limocomia; visiturque in altero ex illis vetus Cœnobium, quod a Fratribus tertii ordinis S. Francisci incolitur.

In ea Abbatia S. Michaelis, & Jadrensium villæ.

Pasmania insula. Ab Uliano, sive insula S. Michaelis angusto dividitur mari Pasmania, duplo fere, quam illa, Orientem versus porrectior. Pari ferme est, ac Ulianum, genere loci, ubertate soli, rerumque omnium copia, quas ad victum cultumque natura desiderat. Præter Villas sane frequentes rusticationis animique causa eleganter exstructas, decem numerantur vici, e quibus is, quem Pasmanum vocant, in primis celebratur, & colitur, ubi est haud ignobile Cœnobium Fratrum Franciscanorum; ex eo seu vico, sive oppido, quod principem locum teneat, insula tota denominatur Pasmania. Teonium etiam vulgo appellari solet ab alio vico hujus nominis, quod in extremo insulæ ad Orientem angulo situm est, habetque perantiquum cœnobium SS. Cosmæ & Damiani; cui nunc Abbas, ut vocant, Commendatarius præpositus est, habitaturque ab Illyricis Monachis e disciplina S. Benedicti, qui ab cæteris ejusdem Ordinis Congregationibus exempti, suique sunt juris; & in rebus sacris, patrios ritus ac ceremonias retinent coluntque.

Pasmanum oppidum.

Vergada seu Lumbricatum Porphyrog. Ultra Pasmaniam in Orientem, non admodum lato interposito freto, sita est *Vergada*, quæ ab Jadera amplius viginti millia passuum distat, & milliaria fere novem circuitu colligit, familiisque circiter triginta incolitur. Hanc insulam Porphyrogenitus *Lumbricatum* appellat, auctore & interprete Historico Dalmatico; eadem in Tabula Peutingeriana, quantum e situ conjici licet, *Arva* inscribitur.

Sala insula, vel Pisuch Porphyr. Qua ex parte Ulianum Solis occasum aspicit, proximum habet scopulum, cui nomen est *Rivano*; infra quem ad Meridiem alii duo visuntur scopuli, alterum *Ton*, alterum *Tirinacem* appellant. Huic subest Sala insula, quæ a Porphyrogenito Pisuch dicta est, & vulgo dicitur insula magna, & oblonga; quippe quæ multo longior, quam latior ab Occasu in Orientem protenditur, cum millia passuum fere triginta porrecta sit in longitudinem, latitudo vero, qua maxime patet ejus pars ad Ortum extrema, septem milliaria vix adæquet. Regio maxima ex parte aspera & montosa pascuis abundat; ubi sese in planitiem explicat, agros habet non infæcundos, & egregie cultos, raris a Meridie, frequentioribus a Septemtrione portubus distinguitur. In ea novem numerantur vici, præter mapalia sane multa, quibus tota insula propemodum consita videtur. Sala princeps est insulæ oppidum, ex quo nomen accepit; sexaginta familiis habitari tradunt; extremum fere insulæ locum ad Orientem occupat, Meridiem versus haud procul a mari, quod, cum eo loci sit piscium apprime ferax, ingentes oppidanis proventus suppeditat; quippe potissimum e piscatu victum sibi comparant; & optima cujusque generis salsamenta in alias regiones cum quæstu transmittunt. Ulianum inter ac Salam duo jacent scopuli mediocri magnitudine, alterum *Ravam*, alterum *Essum* vocant; ille proximus est Salæ, ac ferme desertus, hic Uliano propior vicis omnino tribus habitatur; sed multo plures Pasmaniæ & Salæ scopuli interjacent, inter quos *Targa*, & *Jadara*; cæteri carent nomine. Ab Sala exiguo admodum spatio in Ortum, avulsa cernitur insula, quam *Coronatam* vocitant, propterea quia multis scopulis in modum coronæ circumpositis cingitur, sive *Turriculam* ab eo, qui unicus est in insula pagus. Totius insulæ longitudo passuum millia circiter duodeviginti ab Occasu in Ortum excurrit; huic nequaquam respondet latitudo, quæ ubi maxima est, vix tria milliaria patet. Terra saxosa est, & perrupta, omniumque ferme rerum sterilis, nisi quod pascua alendis gregibus uberrima suppeditat. Huic quamplurimi præsertim a Meridie & Oriente adjacent scopuli, modicis fretis Euripisque discreti, exiguo circuitu, & pari atque insula genere loci, solique natura. Ab Occasu quatuor habet scopulos, eosque, ut cæteros, anonymos, duos a Septemtrione *Dagnim*, & *Bicarazam*, quibus interjecta est insula *Suth* fere inculta ac deserta. Hi scopuli sunt insulæ, ut præclare monet Raphael Levacovichius, quas Plinius *Creteas*, in Vaticano Codice *Glareas*, in aliis exemplaribus *Crateas* appellavit. Eas quippe post Lissam sive Ulianum constituit littori Liburnorum obversas; *Contra Liburnos Creteæ aliquot, nec pau-*

Sala oppidum.

Rava & Essum scopuli.

Coronata insula, sive Turricula.

Suth ins.

pauciores *Liburnicæ*, *Celadussæ*. Itaque Plinius insulas omnes oræ Liburnicæ objectas tripartito divisit, triplicique vocabulo distinxit; & nomen commune Liburnidum, latissime patens, quo insulas omnes Japydiam inter ac Dalmatiam Strabo complectitur, contraxit, ac proprium fecit quarumdam insularum, quæ Creteis, & Celadussis interjacent. Quare ex insulis, quas nos cum Strabone Liburnicas, sive Liburnides vocamus, priores *Creteas*, medias *Liburnicas*, postremas *Celadussas* a Plinio appellatas esse censemus; is quippe post Celadussas proxime nominat insulas, quæ ad Dalmatiam pertinent, videlicet Bobum, Brattiam &c. Apud Melam est *Celaduse*, Absoro, & Absyrti interjecta; an vero ad Celadussas Plinianas referenda sit, dubitari potest; repugnat positio Celadusis, quam idem Mela inter Absorum & Absyrtim locat in sinu Flanatico; sed ordinem Geographicum in hisce insulis nominandis frustra quæsieris; nam & Tragurium, cui locum inter insulas tribuit, ultra Corcyram Melænam in Ortum rejecit. Cæterum in aliquibus Melæ exemplaribus pro *Celaduse Dysceladon* scriptum invenies, quæ fortassis eadem est, ac *Dyscelados* Apollonii, de qua postea in insulis Dalmaticis. Sed de Celaduse Pomponiana utut existimari libeat, dubium non est, quin Celadussæ Plinianæ fuerint postremæ Liburnicarum, veluti Mortarium, Prævichium, Slarium, & aliæ plures sive insulæ sive scopuli tractus hujusce maritimi, ex quibus quamvis aliquot ultra ostium Titii Dalmatarum littori objacent, cum tamen continuatione quadam juncti sint, modicisque interfluis euripis inter se finitimi ac proximi, eos ad classem Liburnidum insularum revocandos esse existimamus.

Insulæ triplicis nominis apud Plinium. Creteæ, Liburnicæ, Celadussæ. Celadussæ Plinianæ.

Ergo ultra Pasmaniam in Ortum millia passuum circiter quinque, sita est insula, quam vulgo *Mortarium* vocant, Plinius *Colentum* appellavit, eamque triginta mille passibus ab Jadera disjunxit, quæ quidem inter hanc insulam, urbemque illam distantia cum Mortario fere congruit. Ex hac Colentani populi, quos idem Plinius ad Conventum Scardonitanum adscribit. Cave confundas Colentum insulam Plinianam cum Colento urbe Ptolemaica; hæc siquidem altera est civitas insulæ Scardunæ in sinu Flanatico, quam Plinius Arbam nuncupat, de qua superiori paragrapho dictum est. Itaque Colentum, sive Mortarium, insula freto admodum angusto ab continenti divulsa, milliarium fere quindecim ambitu definitur. Portum habet meridianæ plagæ obversum, in speciem theatri arcuatum, ad naves cujusque magnitudinis excipiendas capiendasque perquam idoneum. Quatuor vicis habitatur non exiguis, neque infrequentibus, inter quos principem locum obtinet Mortarium, unde tota insula denominatur. Ager est apprime cultus, & suapte natura fertilis, frumento cæterisque segetibus nitet, sylvis, olivetis, vineisque magna ex parte consitus est. Huic ab Occasu proxima insula perexigua, quam *Pianuram* vocant; & multi præterea circumjacent scopuli, quorum unus paullo magis in Ortum distans, projectus est contra Ostium Titii fluminis in mare apertum delabentis; cui paullo infra subest a Meridie *Prævichium*; hinc autem in Ortum modico euripo interposito abest *Slarium*. Utraque insula bene culta est, ac fructuosa, & vicatim habitatur. Sed Prævichii regio in primis amæna est, cœlique admodum jucunda, & salubri temperie fruitur; vitibus, oleis, aliisque arboribus fructiferis abundat; ejus ambitus quinque mille passibus continetur. Sunt in ea villæ quamplurimæ, egregio situ pleræque, & sane eleganter exstructæ; huc scilicet per autumnum relaxandi animi causa secedere solent primariæ familiæ ex ordine Patriciorum Sebenicensium; nihil quippe his locis ad rusticandum aptius, nihil amænius, nihil cultius. At Slarium insula taguriis, quam villis frequentior est; ac licet circuitu longe sit Prævichio major, multo tamen paucioribus, quam Prævichium, familiis incolitur. Post Prævichium tres deinceps Meridiem versus eminent scopuli; primus Prævichio proximus *Tighas*, tertius longius distans *Capria* vocatur; secundus intermedius caret nomine. Slario itidem ab Oriente plures adjacent scopuli fere anonymi, & modico inter se spatio disjuncti. Insularum Liburnidum postrema est *Surium*, sive *Zurium*, cujus partem in Ortum obversam frequentes scopuli obsepiunt. Passuum millia fere octo distat a Prævichio in Meridiem; & milliarium circiter quindecim ambitu circumscribitur. Eadem est, qua Prævichium, soli benignitate, cœlique clementia; sed longe majores e mari circumfluo utilitates percipit; quippe quod & Sardiniarum vim maximam, & coralii optimi copiam gignit. Planities in media insula longe lateque porrigitur; in qua oppidum est satis frequens, & plura circa oppidum mapalia; qua vergit in Meridiem, adhuc visuntur alterius oppidi jamdudum eversi rudera; atque ibidem e solo prope a mari fons aquæ dulcis prosilit. Inter Liburnicas insulas annumeres licet scopulum, qui e regione directa contra Surium in Adriatico sinu propemodum medio instar Pyramidis assurgit; *Pomi scopulum* appellant: eam ob causam notus est ac celebris, quod Accipitrum, quos falcones vocant, vim ingentem ad aucupium suppeditat; cætera incultus ac desertus; quem nautæ ex longinquo prospicientes, velis remisque devitare solent, ne in saxa circa scopulum latentia, syrtesque navim impingant. Insulis Liburnicis hactenus descriptis alii plures interjacent sive scopuli, sive insulæ admodum exiguæ; sed cum nullius, aut obscuri sint nominis, & desertæ plerumque ac steriles, nisi quod aliquæ pascua ferant sane copiosa, tanti non est singulis percensendis diutius immorari.

Mortarii insul. Colentum Plinii, ejusque descriptio. Pianura insul. Prævichii & Slarium. Tighas, Capria scopuli. Surium seu Zurium insul. Pomi scopulus.

§. III.

De insulis Dalmaticis.

Cum inde usque ab imperio Augusti regio illa omnis, quæ ab Arsia ad Drilonem usque longissime protenditur, Dalmatiæ nomen subierit, ut sæpe diximus, omnes omnino insulæ huic regioni objectæ communi vocabulo appellari possunt ac debent *Dalmaticæ*. Sed cum post Augustum nihilo secius antiqui scriptores regionem eamdem tripartito diviserint, & veteribus vocabulis retentis, ab Japydia Liburniam, ab Liburnia Dalmatiam sejunxerint, visum nobis est Dalmaticum nomen, ex communi illa & latiori significatione contractum, iisdem terminis circumscribere, quibus veteres definire consueverant. Ac Dalmatia quidem propria & primigenia Nesto seu Tiluro, & Narone fluminibus continebatur; sed ejusdem fines primum in Occasum Dalmatæ usque ad Titium, deinde Latini Græcique scriptores, Illyrici proprii vocabulo posthabito, ab Narone in Ortum usque ad Drilonem propagarunt. Quemadmodum ergo veteres illi regionem omnem Naroni & Driloni interjectam vocitare consueverant Dalmatiam; ita nos insulas omnes sitas projectasque adversus oram illam, utriusque fluminis ostiis

Dalmatici nominis latior, & contractior significatio.

ostiis interpositam, Dalmaticas appellandas esse existimamus, vocabulo illo generali ac latius patenti, in peculiarem hanc, & angustiorem significationem adducto, quo scilicet ab insulis primæ & alterius classis modo descriptis distinguantur.

Prætermissis igitur paucis illis sive insulis, sive scopulis, qui quamvis ad primam littoris Dalmatici partem pertineant, eos tamen, ut diximus, veluti quasdam appendices, in classem Liburnidum insularum conjecimus, insulæ Dalmaticæ si minus numero, certe veterum scriptorum commendatione, & famæ ac nominis celebritate reliquis hactenus descriptis longe antecellunt. Ab ostiis Titii fluminis præter Dalmaticam oram in Orientem navigantibus occurrit Promontorium Diomedis, ubi scilicet magno ambitu curvatur in Meridiem littus, prominensque a cætero continenti, Peninsulam quamdam efficit, quam Veteres Hyllim dixere. Circa hoc promontorium, sive Peninsulam nullæ sunt insulæ, quæ maris vim ac tempestates arceant, procellasque infringant, ejusque circuitum navibus tutum præbeant; quare Promontorium illud oppido a nautis formidari solet, nec solum ob eam causam, quod fluctibus ac turbinibus undique sit expositum; sed vel maxime, quia duo flumina, Titius & Tilurus, ex ambobus Peninsulæ lateribus continenter procurrentia, & adversis subinde agitata ventis, perpetuo inter se acerrimeque confligunt. Ad hæc; extremo fere hujus Promontorii ad Occidentem angulo adjacet Syrtis, quo scilicet, quæ dixi, flumina perpetuo confluunt, magnoque aquarum impetu feruntur; immane vero quantas ibi procellas excitant, quantisque vorticibus exæstuant. Quocirca naves, ut Syrtim hanc fœdissimis tempestatibus naufragiisque infamem, & vesanos circa idem promontorium undarum ac ventorum furores conflictusque quam maxime declinent, in altum provectæ longissime ab terra recedunt. Neque tamen, si qua tempestas violentior ingruat, illis perfugium deest, qui propius a terra peninsulam circumeunt. Ipsa namque peninsula sinuato ad Meridiem littore ingentem portum aperit, qui navibus subeuntibus facili patet accessu, eisdemque satis commodam ac tutam a tempestatibus stationem præstat. Nam e regione portus prostat ingens scopulus D. Michaelis præsidio ac nomine insignis, qui cujusdam instar arginis fluctibus ac turbinibus oppositus, aditum iisdem intercludit.

Promontorium Diomedis nautis infestum.

Scopulus D. Michaelis.

Ultra Promontorium Diomedis ab Oriente explicatur sinus Nestus sive Manius ab Nestis & Maniis accolis denominatus, cui Scylax tres insulas adscripsit *Proteradem*, *Cratiam*, *Olyntham*, haud longe a *Pharo & Issa*; his adde *Bubum*, sive *Bovonem* Plinianam. Ab hoc Promontorio igitur tertio fere milliario in Ortum sita est *Girona*, quam Scylax *Proteradem* idcirco vocat, quia Promontorium circumvectis, porroque Orientem versus progredientibus prima omnium, quæ sunt in sinu Manio, insularum occurrit. Insula est brevi ambitu circumscripta, & nulla ab re magis, quam a duplici portu commoda nautis & opportuna; eo enim solent appellere venientes ab Oriente naves, ibique idoneam superandi Promontorii tempestatem, ventosque propitios præstolari. Pascua fert copiosa atque opima, & armentis, quæ macruerunt, reficiendis saginandisque quam aptissima; finitimum habet ab Occidente scopulum ficetis, ac vineis refertissimum. Traguriensi Episcopo ac Præfecto subest.

Sinus Nestus, sive Manius.

Girona insula seu Proteras.

Supra Gironam ad duo millia passuum sita est *Bubus*, seu *Bovo* Pliniana, *Boa* Antonini; alii *Boas*, alii *Bubuam*, vulgo *Buam* appellant. Tragurio est opposita, eique, qua Septemtrionem aspicit, ponte intermedio conjungitur. Mendum manifestum irrepsit in codices Plinianos, in quibus legitur: *Contra Surium Bubus*, & ex emendatioribus exemplaribus substituendum Tragurium, Surio expuncto. Hæc insula decem mille passus ab Occasu in Ortum producta est; qua latius patet, vix spatium excedit trium milliarium: raros vicos habet, paucisque focis habitatur, solo est sterili atque infæcundo; incolæ rebus ad victum cultumque necessariis aliunde importatis utuntur. Qua parte Tragurio objicitur, duobus brachiis exporrectis amplissimum aperit sinum magnarum navium capacem, tutumque ab omni maris ventorumque injuria. Bua olim nota erat ac celebris eam ob causam, quod illuc relegari solebant facinorosi homines, præsertim qui hæreseos nomine damnati essent. Huc referuntur verba illa leg. 53. Cod. Theod. de hæreticis: *Præcipimus ipsum Machinatorem in insulam Boam festina celeritate deduci*. Et Ammianus lib. 22. c. 3. *contrusus est in insulam Dalmatiæ Boas*; & lib. 28. cap. 5. *cum Senatus eum ad Boas, Dalmatiæ locum, exterminasset*. Traguriensis territorii, seu ditionis est; sed in iis, quæ ad religionem spectant, partim ad Traguriensem Episcopum, partim ad Spalatensem Archiepiscopum pertinet. Tragurium insulis annumerant Strabo, Mela, Ptolemæus; sed insulam dici vetat isthmus, quo continenti annectitur; verum ea fortassis de causa, quod pelagus exæstuans interdum isthmo superfunderetur, visa est antiquis & habita insula: ne autem mare superfusum viam intercluderet, injectus est pons lapideus, qui fornicibus quindecim incumbens, passus circiter quadraginta in longitudinem porrigitur. De Tragurio plura capite superiori.

Bubus, seu Bovo, & Boa, & Bubua, & Bua, ejusque descriptio.

Tragurii antiquis insula visa est.

Tertio a Bua milliario in Meridiem distat *Solita*, quam Scylax *Olyntham*, Odographus Peutingerianus *Solentium*, Anonymus Ravennas *Solentum*, hodie *Soltam* vocant. A Spalatensibus leges accipit, ac magistratus, qui juri dicundo præsint. Spalatensi itidem Archiepiscopo subest in iis, quæ ad rerum sacrarum procurationem, Deique cultum referuntur. Circuitum insulæ viginti quinque passuum millia conficiunt. Tres habet vicos admodum frequentes. Tota ferme regio pratis, vineis, nemoribus distinguitur. Præcipuos e sylvis proventus indigenæ percipiunt; inde quippe ad comburendum materiæ plurimum suppetit, quam partim Spalatum, partim Tragurium venalem advehunt. Nobile olim visebatur cœnobium, quod Monachi e familia ac disciplina S. Benedicti incolebant, eratque in potestate ac ditione Abbatis S. Stephani, quod aliud est, idemque in iis regionibus princeps ejusdem Ordinis cœnobium, prope a Spalato conditum. Hinc brevis est, freto angusto interposito, in Brattiam trajectus.

Solita, sive Olyntha & Solentium, nunc Solta.

Quam Plinius Brattiam, & in aliquibus codicibus Batriasam vocat, eam alii aliter & scribunt & nominant; Scylax *Cratiam*, Polybius *Brectiam*, & *Brectianos colonos*, Antoninus *Bratiiam*, Stephanus autem *Brettiam*, qui a Græcis *Elaphusam*, ab aliis *Britannidem* appellari tradit. Nunc *Brazza* vulgo dicitur. Inter Dalmaticas præcipuæ magnitudinis insulas locum obtinet; quippe passuum millia amplius octoginta circuitu comprehendit; ejusque longitudo ab Occasu in Ortum mille passus quinque & triginta protenditur; illinc Solitam,

Brattia, seu Cratia & Brectia &c.

tam, hinc oram Dalmatiæ in Meridiem devexam aspicit; utrinque brevi euripo dirimitur. Crebris portubus est distincta, iisque commodis atque amplissimis. Eo naves hoc libentius solent appellere, quod aquam, ligna, vinum, carnes, & omnis generis cibaria, & quidquid instrumenti ac viatici maritimus cursus desiderat, abunde suppeditat. In ea censentur tria millia capitum, e quibus homines facile sexcentos militiæ aptos Veneti conscribunt. Omnes vicatim habitant; nam præter duodecim vicos, nullæ sunt urbes, oppida nulla. Terra est saxetis aspera, & vineis maxime idonea; vino proinde abundat, frumento non item. Sylvis referta est, & pascuorum in primis ferax; quocirca plerique incolarum gregibus alendis assiduam adhibent curam, unde proventus sane ingentes capiunt. Summa rerum civilium potestas ac procuratio est penes Patritium Venetum, qui Comitis titulo atque insignibus decoratur; expleto duorum annorum, & octo mensium imperio, magistratu abit. Res autem ecclesiasticæ jure ac ditione continentur Episcopi Phariensis, qui jam inde ab hujus Episcopatus origine, Phariæ pariter & Brattiæ Episcopus appellari consueverat. Exigua tamen hujus insulæ portio in Occasum vergens ad Spalatensem diœcesim pertinet.

Pharia insula apud veteres celebris, nunc Liesina dicta.

Pharia nobilis olim Græcorum colonia, inde usque a Paro Ægæi maris insula huc deducta, & Græcis litteris celebrata & Latinis, rerum gestarum gloria, & nominis fama, secundum Issam, inter omnes insulas Illyricas facile princeps. Hinc originem traxit Demetrius cognomento Pharius, quem primum Romani ob ejus in rempublicam merita, haud exigua Illyrici parte donarunt, deinde cum a Romanis defecisset, acie victum, regnoque exutum in exilium compulerunt. Ex antiquis scriptoribus, qui de rebus Illyricis aliquid litteris prodiderint, nemo est, quin honorificam hujus insulæ mentionem fecerit. Scylax, *Proteras*, inquit, *Cratia, Olyntha* κατὰ Φάρον, καὶ Ἴσσαν, *prope Pharum & Issam*. Agathemerus lib. 1. cap. 5. *εἰσὶν ἐν τῷ Ἀδρίᾳ νῆσοι παρὰ τὴν Ἰλλυρίδα, ὧν ἐπισημότεραι Ἴσση, καὶ ἡ Μέλαινα Κόρκυρα, καὶ Φάρος, καὶ Μελίτη. Sunt in Adriatico mari insulæ propter oram Illyrici, quarum insigniores Issa, & Corcyra Nigra, & Pharus, & Melita*. Strabo lib. 7. Φάρος, ἡ πρότερον Πάρος, Παρίων κτίσμα. *Pharus antea Parus dicta, Pariorum colonia*. Diodorus Siculus lib. 15. c. 13. *Πάριοι κατά τινα χρησμὸν ἀποικίαν ἐκπέμψαντες εἰς τὸν Ἀδρίαν, ἔκτισαν ἐν αὐτῷ νῆσον ὀνομαζομένην Φάρον. Parii oraculi monitu coloniam deducentes in Adriaticum mare, in eo condiderunt insulam Pharum dictam*. Polybius lib. 3. c. 18. Pharum *insulam & urbem munitam vocat*, καὶ πόλιν ὀχυράν. Ptolemæo pariter insula & urbs ejusdem nominis est: Φαρία, καὶ πόλις. *Pharia & urbs*. Plinius itidem Phariam appellat. Stephanus Byzantinus, Φάρος νῆσος ἐν τῷ Ἀδρίᾳ, *Pharus insula in Adriatico*, additque esse κτίσμα Παρίων, coloniam Pariorum. Hodie Liesina, seu Lesina vulgo dicitur, Huar a Slavis vocari solet.

Phariæ positio & descriptio.

Pharia igitur ab Occasu in Ortum longissime porrecta, qua in Septemtrionem obvertitur, finitima est Brattiæ, a qua angusto freto divellitur: qua vergit ad Meridiem Issam e longinquo prospicit, & Corcyram Melænam propius aspicit. Insulæ longitudo passuum millia fere sexaginta, latitudo, qua maxime patet, non amplius duodecim complectitur; circuitus vero centum & viginti milliaribus constat. De hujus insulæ pagis hæc scripsit Levacovichius: *Pagos habet civitatibus haud absimiles, Gelsam fontibus perennibus divitem, Verboskam ubertate agri pinguem, & urbem veterem dictam, quam Romanorum tempore principem locum fuisse, & insulæ dominam tenendum est*. Urbem veterem, quam nunc *Liesinam veterem* dicunt, ipsam esse Phariam insulæ cognominem, & primariam civitatem arbitror, cujus Polybius, & Ptolemæus meminerunt. Sita est in superiore ad Septemtrionem insulæ latere, qua in Occasum vergit. Prope extremum insulæ ab Sole occiduo angulum duos inter montes jacet *Liesina nova* ad Meridiem conversa, & planissimo loco explicata. Urbs est præclara ad aspectum, ædificiis incolisque admodum frequens, portu egregio, & capaci; duobus ex adverso scopulis clauso ac munito; quos alii deinceps in Occasum scopuli excipiunt, extremumque insulæ latus circumstant; eorumque postremus ab S. Clemente nuncupatus, vicum habens cognominem, angulo occidentali ejusdem insulæ objacet. Fretum oram scopulosque interfluens vocant *Canalem Liesinæ*, scilicet urbis. Superius vero fretum Brattiæ & Phariæ interpositum vocant itidem *Canalem Liesinæ*, scilicet insulæ. Ædes Prætoria sive Curia ea molis amplitudine, operisque elegantia est, ut Italicam in eo genere magnificentiam non requiras. Mons ab Oriente assurgens, qua ex parte urbi dorsum obvertit, privatorum ædibus fere totus obtegitur, & multis familiis incolitur. Ex altero monte, qui spectat in Occasum, attollitur arx, cum difficili ascensu, atque arduo, tum mænibus egregiis militaribusque operibus munita, quæ quidem urbi imminet, eique decori est ac præsidio. Altero quoque anno duo e Venetis Patritiis selecti Viri magistratum ineunt; alter jus incolis dicit, ac rebus civilibus præest; alter rei bellicæ rationes & negotia procurat, idemque arci simul, & publico ærario præficitur. Civitas est Episcopalis, sedemque Pontificiam abhinc annis sexcentis obtinuit. Nullus præterea locus est, qui jure ac nomine civitatis gaudeat; sed quæ passim visuntur, ingentes ædificiorum ruinæ, plures olim urbes in hac insula, easque celebres & numero incolarum, & opum copia fuisse testantur. Oppida porro vicique passim ita multi sese offerunt, ut nulla maris Adriatici insula frequentius habitetur: sunt autem egregio situ plerique, & templis præclaris, & privatorum ædibus ornati; quorum qui maximus est, familias minimum quingentas complectitur. Terra partim plana est, partim in colles ac montes assurgit, amnibus frequens, naturaque fertilis, oleo, croco, melle, ac vino, præsertim abundat; & præterquam frumenti, rerum omnium, quas natura desiderat, abundantiam & copiam suppeditat. Neque terra solum incolis fructuosa est; sed etiam mare sibi quæstuosum industria reddunt. Multa siquidem habent navigia tum piscatui, tum navigationi & mercaturæ addicta: utrinque magnos sane atque uberes proventus percipiunt.

Civitas Liesinæ & arx.

Issa insula.

Issa magnitudine quidem quadruplo minor est, quam Pharia, sed rerum antiquarum monumentis, ac veterum litteris longe illustrior. Inter urbes insulasque Græcorum Scylax Issam annumerat; eamdem Syracusiorum, qui scilicet ab Græcis oriundi erant, coloniam fuisse auctor est Schymnus: *Issa nomine insula est, Syracusiorum continens coloniam*. Celebre olim fuit nomen Issæorum, & cum cæteris opibus, bellicisque laudibus, tum præsertim rei navalis gloria ante florebant, quam Romani primum bellum Illyricis inferrent.

ferrent. Vix alia ea tempestate gens erat, quæ pluribus navigiis Adriaticum mare percurreret. Hinc celebrantur apud Livium Lembi Issaici, genus navium, quibus Issenses sive ad bellum, sive ad mercaturam utebantur. Epetium, & Tragurium, perantiquas oræ Illyricæ urbes ab Issensibus conditas ferunt, eoque colonias ex Issa deductas, initio non invitis neque repugnantibus Illyricis, quippe qui ex inito cum Insularibus illis commercio ac societate suas opes non mediocriter augeri quotidie cernerent. Strabo inter notissimas Illyrici insulas principem locum Issæ attribuit: εἶτ ἄλλαι νῆσοι, γνωριμώταται δ' Ἴσσα, Τραγούριον, Ἰσσέων κτίσμα: *tum aliæ, quarum notissima Issa, Tragurium Isseorum colonia*. Neque Agathemerus a Strabone dissentit: ὧν ἐπισημότεραι Ἴσση &c. *quarum insigniores sunt Issa* &c. Primum contra Illyricos bellum a Romanis susceptum est præcipue Issensium causa, qui jam antea se in fidem amicitiamque populi Romani contulerant. Cum enim Issenses apud Senatum conquesti essent fines suos ab Agrone Illyriorum Rege infestos haberi, monitique per Legatos Romanorum Illyrii, ut a maleficiis abstinerent, nihilo segnius Issensium agros & vicos diripere ac vastare pergerent, Romani suas sociorumque injurias primo Illyrico bello persecuti ultique sunt egregie. In aliis deinde bellis Issenses operam suam naviter constanterque Romanis præstiterunt; & adversus Philippum Regem Macedonum viginti lembos Isseorum Romanæ classi subsidio venisse auctor est Livius. Quocirca Issenses a Romanis semper honorifice amiceque habiti sunt, & in eo fœdere, quod Romani post Gentium devictum pepigere cum Illyriis, nominatim Issensium libertati atque immunitati cautum est. Sed multis post ætatibus, eadem, quæ cæteros Illyrios, temporum ac rerum vicissitudo Issenses quoque Romanis vectigales fecit. Quare Plinius lib. 3. c. 26. Issam urbem insulæ cognominem civium Romanorum oppidis annumerat. Ejusdem meminit Hirtius de bello Alex. cap. 14. *Vatinius*, inquit, *post diem tertium contendit in insulam Issam, quod eo se recepisse ex fuga credebat Octavium. Erat nobilissimum regionum earum oppidum, conjunctissimumque Octavio*. Issensium deinde opes ac potentia paullatim imminui cœptæ, demum usque eo decrevere, vix ut pristinæ fortunæ ac dignitatis memoriam Issenses retineant. Præcipue nunc Issensium opes ac divitiæ Sardiniarum piscatu & commercio continentur. Insula quippe rerum fere omnium, præterquam vini, inops est ac sterilis. Oppida sive pagos præcipuos numerat omnino quinque, qui ferme a piscatorum familiis incoluntur; duplici portu instructa est; alterum habet a Meridie satis commodum, quamquam exiguum; alterum a Septemtrione, eumque amplum omnino ac tutum. Trigoni speciem refert; basis obversa est in Occasum, angulus in Solem orientem spectat; latus superius contra Aquilonem, inferius contra Austrum protenditur. Mille passus circiter viginti quinque ambitu colligit. A Pharia septemdecim mille passibus in Meridiem distat. Appianus *Esson*, Anonymus Ravennas *Issiam*, cæteri scriptores Issam appellant. Cave confundas Issam cum Lissa, & Lisso, nominis similitudine deceptus. Antoninus, nisi quis alius sit, auctor itinerarii maritimi, Lissam ab Issa distinguit, itemque Plinius Lissam statuens contra Jaderam; quæ quidem positio satis aperte ostendit Lissæ vocabulum inditum olim fuisse insulæ S. Michaelis, cui etiam nomen est Uliano,

Issam, Lissam, Lissum distingue.

Issam vero, de qua nunc sermo est, omnes fere scriptores non longe a Pharia constituunt; utramque enim simul nominant. Lissus autem est oppidum pervetus ad ripam sinistram Drilonis in Epiro nova. *Lissus* pro Issa in Græca Appiani exemplaria semel iterumque irrepsit. Item apud Diodorum Siculum Issæ locum Lissiis invasit; & in fragmentis Polybii n. 124, γισσίων, seu Λισσίων vocabulis expunctis Ἰσσίων nomen reponi debet. Quæ enim de Lisso, sive Lissiis scriptores laudati scripsere, cum Issa insula & Issensibus congruunt, neque alio referri possunt. Issæ Apollonius Argon. l. 4. apposuit *Dysceladon* insulam nescio quam, quæ invenitur etiam in exemplaribus quibusdam apud Pomponium Melam; in his quippe inter Absorum & Absyrtim *Dyscelados*, in aliis vero *Celaduse* interposita est. Sed Vossius negat ullam esse hujus nominis insulam, Dysceladon autem epitheton esse contendit, quo Apollonius Issam affecit; Dyscelados autem apud Græcos idem valet, quod male & graviter sonans apud Latinos. Quod autem ibi fluctus magno ventorum impetu impacti allisique ad scopulos & littora, ingentes ac terrificos sonitus edant; idcirco Issam *Dysceladon*, idest *malesonam* cognominari ait: Ἴσσα τε Δυσκέλαδός τε καὶ ἱμερτὴ Πιτύεια. Sed duplex conjunctio τε videtur sententiæ Vossianæ repugnare, duasque insulas designare inter se mari interfluo discretas: *Et Issa, & Dyscelados, & desiderabilis Pityea*. Si qua igitur fuit insula prope Issam, cui Dyscelado nomen fuerit, ea sine dubio est, quæ *Busi* hodie vocatur, Issæ adjacens ab Occasu, circuitus exigui, & opulento olim ac nobili Sacerdotio, quod Abbatiam vocant, insignis, quam Manfredus Siciliæ Rex auxit ornavitque diplomate quam amplissimo. Hæc deinde in Issam translata fuit, eique Abbas Commendatarius præpositus. Ab Issa longius in Solem occiduum distat insula sive scopulus S. Andreæ, Abbatis itidem titulo præditus; qua cum etiam Dyscelados Apolloniana videtur congruere posse. Neque ab Issa longe aberat Pityea Apollonii. Est alius prætera scopulus, quem *Melisellum* vocant, inter Busim, & scopulum S. Andreæ in Septemtrionem recedens. Ex his tribus sive scopulis sive insulis duas seligas velim, quarum altera Dyscelados, altera Pityea Apolloniana fuerit, utraque Issæ propinquæ; Apollonius enim tres illas insulas Issam, Dysceladon, Pityeam ut conjunctim nominat, sic finitimas inter se ac proximas constituere videtur.

Dyscelados Apollonii ab Issa distinguenda, nunc Busi vocatur.

Pityea ins.

Infra Phariam a Meridie subest *Trucola*, sive *Torcola*, perangusto freto dirempta; eadem est, Hermolao interprete, quam Pomponius Mela post Issam nominat *Trucones*, sive ut in aliis exemplaribus legitur, Ticanam. Millia passuum circiter quinque & viginti circuitu colligit. Extant inibi vestigia adhuc recentia cujusdam cœnobii Dominicani, nunc vacui desertique, propterea quod Piratæ frequentibus excursionibus, ac latrociniis insulam infestam redderent.

Trucola insula, idest Trucones Pomponii.

Ab eadem Pharia passuum millibus fere decem abest in Meridiem *Corcyra Nigra*. Utrique interjecta est Trucula, & pars extrema Peninsulæ Stagni in Occasum prospiciens. Scriptores Græci Κόρκυραν, sive Κόρκυραν τὴν μέλαιναν nuncupant. Hinc a Latinis dicta *Corcyra*, seu *Corcura nigra*. Porphyrogenitus *Curcram*, Itali *Curzolam*, Slavi *Karkan* vocitant. Ab nemorum frequentia, & procerarum arborum opacitate cognomen Nigræ adepta est, quo quidem a Corcyra Jonii maris insula distinguitur, quam olim & Phæaciam,

Corcyra Nigra variis appellata vocabulis.

ciam, & Schariam, & aliis præterea nominibus appellatam ferunt. In Corcyra Melæna urbem a Credis conditam Strabo, oppidum a Gnidiis habitatum Plinius tradit. Circuitus insulæ millia passuum, propter varios anfractus, ad nonaginta, longitudo amplius triginta, latitudo, qua maxima est, circiter decem numerat. Ad naves ædificandas, præsertim actuarias sive onerarias ingentem optimamque materiam sylvę suppeditant; indidem etiam picis vis uberrima elicitur, unde illud Ovidii de Arte: *Illyrica pice nigrior*. Tritici aliarumque segetum mira penuria; vix enim frumenti quod incolis in quatuor menses sufficiat, ex tota insula colligitur. Sale oleoque aliunde invecto utuntur, quippe domestico carent. Sed ejusmodi rerum inopiam abunde compensant tum vini copia, tum multiplices, quos e piscatu & navigatione capiunt, proventus. Urbs est ejusdem, atque insula nominis, mœnibus ac propugnaculis egregie cincta, publicis privatisque ædificiis præclare ornata. In latere superiore ad Septemtrionem, adversus extremum angulum Peninsulæ Stagni sita est, modico interfluente euripo, qui ab insula sinus Corcyreus denominatur. Sedem Episcopalem abhinc quatuor sæculis obtinuit, quæ Metropolitam Ragusinum agnoscit. Primarium urbis templum D. Marci titulo insigne, eximia marmorum elegantia, operisque sane antiqui magnificentia extructum, jus locumque obtinet ædis Cathedralis. Unus e familiis Patritiis Venetorum, Comitis idem ac Provisoris nomine præditus rerum summam administrat, isque magistratus duorum ac triginta mensium spatio definitur. Insula incolarum referta est; in eaque ad quinque hominum millia censeri perhibent; quorum plerique dispersi per agros vicatim habitant, cæteri urbem, & suburbia frequentant. Regio in primis portuosa est, undique stationes ac sinus aperit ad reficiendas e longo itinere naves, tuendasque ab tempestatum injuriis perquam appositos opportunosque. Bagnensis portus, is, qui ab urbe tertio milliario distat, longe ante alios celeberrimus est, naviumque plenissimus; nam & situ est communito, & facili accessu, & circuitu amplissimo, nullasque quantævis magnitudinis naves, ac ne integras quidem classes respuit. Ad Corcyræ territorium ditionemque spectat Trucola, sive Ticana insula, de qua paullo ante dictum est; itemque scopulus, cui a S. Maximo nomen obvenit, haud longe ab urbe in Ortum disjunctus. Magnam huic loco celebritatem conciliat sacrum Christi morientis simulacrum, miraculorum fama, & accolarum peregre visentium frequentia maxime inclytum. A Patribus Franciscanis illic domicilium nactis religiose pariter atque honorifice asservatur, & a finitimis populis, muneribus juxta votivisque tabellis oblatis, eximia veneratione colitur.

Ejus descriptio.

Corcyræ subest a Meridie Lagusta, milliarium fere decem intervallo disjuncta, quam Tabula Peutingeriana *Ladestrim*, Stephanus *Ladestam*, Porphyrogenitus *Lastoben*, Dandulus *Ladestinam*, Diocleates *Lastam*, indigenæ Slavorum lingua *Lastovon* appellant. Regio licet montosa, haud tamen inamæna & sterilis; tota ferme arboribus est consita, referta olivetis, pomariis, ac vineis præsertim, ex quibus optimi vini abunde suppetit; sed aquæ dulcis magna penuria, parum admodum tritici, maxima vis piscium; coralliorum autem copia ingens, quorum piscatu non indigenæ modo, sed etiam advenæ ditescunt. Insula passuum millia omnino ad triginta circuitu complectitur; aliquot vicis habitata, & quinque portubus distincta, quibus nihil commodius navibus, nihil natura, vel arte tutius; eo & frequentari solent vel maxime ingenti sane incolarum utilitate, qui nautis & vectoribus illuc crebro & confertim appellentibus vina divendunt cum magno quæstu compendioque. Hanc insulam Ragusienses obtinent, quadringentos ante annos coemptam a Stephano Rege Serblorum cognomento Crapula; eique Comitem præficiunt, qui rebus civilibus administrandis, & juri dicendo præsit; Archiepiscopus item Ragusiensis Vicarium ibidem constituit, eique rerum sacrarum procurationem delegat. Theopompus Auctor vetustissimus apud Stephanum Ladestam inter insulas Liburnidas annumerat; quod argumento est, insulas omnes Illyricas antiquitus Liburnorum dominatu & vocabulo comprehensas fuisse. Ab Lagusta in Occasum duo scopuli magnitudinis non exiguæ aliquot mille passibus distant, ferme inculti ac deserti; alterum *Catzolam*, alterum *Catzam* vocant; proxime vero eamdem circumstant duo ab Occidente, quatuor ab Oriente, quos Lagustinos appellant.

Lagustæ insulæ varia nomina.

natura regionis.

A Corcyra septem milliarium trajectus est ad insulam alteram ditionis Ragusinæ, quæ Latinis Melita, Græcis Μελίτη, & Μελιτήνη dicitur. Porphyrogenitus Meletam, & Malozeaten, Slavi Mlit, aut Milet, Itali Meladam nominant. Hinc Melitæos catulos appellari auctor est Callimachus apud Plinium, quos item apud Athenæum celebratos invenies; sed Strabo eos cognominari tradit ab altera Melita insula maris Mediterranei adversus Africam, ab hac nostra longissimo maris tractu disjuncta. Constantinum Porphyrogenitum auctorem habes D. Paullum e naufragio, quo perfunctus est, cum vinctus Romam duceretur, in hanc Illyrici insulam ejectum esse, non vero, ut plerique existimant, ad Melitam Africanam appulisse. Hæc insula millia passuum fere triginta in longitudinem porrigitur; latitudo ejus varia est; maxima ex parte septem millibus patet, circuitu septuaginta milliaria comprehendit. Regio est eximia locorum amænitate, jucundissima cœli temperie, riguo solo semperque propemodum vernante, ut deliciarum ac voluptatis causa locus hic a natura factus esse videatur. Aureis citreisque malis abundat, & tanta est, quæ inde afflatur, odorum vis atque copia, tam longe ac late diffusa, ut nautas illuc quamvis procul, prætereuntes mira suavitate percellat. Duo in hac insula sunt lacus, viridissimo riparum vestitu, & proceris circum arboribus visendi, piscium optimorum plenissimi, & conchyliorum in primis feraces; utrumque efficiunt leviter stagnantes ex alto aquæ, patenti ostio exceptæ; & angusto euripo interposito, pervius est Cymbis ex altero in alterum trajectus. Piscium itidem copiam ingentem mare circumfluum gignit. Tellus vitibus non magis apta, quam consita, vina suggerit, egregia & copiosa, quæ facile vetustatem ferunt; sed tritici adeo inops est, ut vix mille homines, (totidem quippe insula continet) aut ne vix quidem alere possit. De situ insulæ ac natura, locorum pulchritudine, amænitate orarum ac littorum fuse ornateque scripsit Luccarius lib. 4. Annalium Ragusiensium. Insula, qua ex parte aspicit Septemtriones, frequentibus portubus distinguitur, e quibus, ut reliquos taceam, is, quem Palatium vocant, ingentium navium est capax, facili undique accessu pervius, & triplici scopulo,

Melitæ multiplex nomen.

Descriptio Insulæ.

lo, velut opere atque consulto, turbinibus & fluctibus opposito, egregie munitus & clausus. Portui nomen dedisse ajunt magnificentissimum olim Palatium, molitione sumptuq; plusquam regio exstructum ab Agesilao Cilico, Opiani Poetæ non incelebris parente, qui aliquot annos jussu Severi Imperatoris ibidem exulavit. Incolæ vicatim habitant; unum omnino est oppidum, idque satis amplum & frequens, quod ab insula denominatur, in ea parte situm, quæ ad Occasum vergit. Ragusienses, quorum ditioni subest Melita, singulis annis Prætorem ex ordine Patritiorum delectum in insulam, cum imperio mittunt, qui Comitis titulum gerens jus incolis reddat, remque publicam administret. Quod attinet ad rerum sacrarum procurationem, Antistes Ragusiensis duos in insula Parochos rei Christianæ curatores, suique muneris Vicarios constituit. Neque hic prætereundum est nobile in primis ac celebre cœnobium S. Benedicti, caput & parens universæ Congregationis Melitensis, quæ inde nomen atque initium duxit, constatque ex aliquot aliis Ragusinæ ditionis Benedictinis cœnobiis, & viris doctrina pariter ac sanctitate eximia perpetuo floruit.

Congregatio Bened. Melitensis monachorum S. Benedicti.

Ex hisce insulis, quas modo descripsimus, una fuerit oportet, quæ Tauris etiam appellata esset. Ejus mentionem qui fecerit, præter Hirtium & Tabulam Peutingerianam, neminem invenio. Hirtius de Bel. Alex. c. 14. auctor est M. Octavium Ducem Pompejani exercitus apud Tauridem insulam a Vatinio navali pugna victum fuisse, cum *magnum cominus in angusto mari prælium factum esset*, & paucis parvisque navigiis ex illa clade collectis in Græciam profugisse, quem tamen apud Issam insulam se recepisse ex fuga Vatinius credebat. Ex hujus prælii apud Hirtium descriptione satis perspicue intelligitur Tauridem, ad quam pugnatum est, positam fuisse in hoc tractu maritimo, in quo sunt insulæ a nobis commemoratæ. Neque Boam, neque Solentium, neque Issam, neque Phariam, neque Brattiam, neque Ladestrim, neque Corcyram, neque Melitam esse, quam Hirtius Tauridem vocat, satis aperte declarat Odographus Peutingerianus, qui has omnes insulas nominat, ab hisque omnibus Tauridem distinguit, Phariamque inter & Corcyram constituit. Restat, ut vel Girona, vel Trucola ea sit, quæ ab utroque scriptore Tauris nuncupatur; abest utraque a Tabula Peutingeriana, aut certe ibidem nominata non est. Hujus enim maritimi tractus alia nulla est insula; nisi e scopulis, quæ insulis illis adjacent, aliquem fuisse existimes, cui Tauridi nomen esset; quod sane non est verisimile, cum Tauris portum haberet satis amplum, ut Hirtius docet, ex quo classis Octaviana ad dimicandum processit. Sive autem Gironæ, sive Trucolæ nomen Tauridis impertias, cum utraque præclare congruunt, quæ in Tauridem ex Hirtii descriptione conveniunt. Utraque cum sit circuitus non exigui, portum habuit Octavianæ classi recipiendæ idoneum. Gironam ab Occasu, Septemtrione, & Oriente euripus admodum angustus circumluit; itemque Trucola Pharíæ & Corcyræ interjecta, utrinque brevi admodum freto disjungitur; prælium autem illud maritimum commissum est *cominus in angusto mari*; cumque neutrobi acies explicari possent, quanto conjunctis magis navibus confligendi potestas dabatur, tanto acrior extitit pugna vehementiorque. Neutra demum insula longe aberat ab Issa, cujus propinquitas Vatinium in eam opinionem induxit, ut crederet Octavium illuc e fuga se recepisse. Hæc autem, quæ in alterutram harum insularum optime quadrant, vix aut ne vix quidem referri, & accommodari possent ad insulas alias hinc longius in Orientem summotas.

Tauris insula est vel Trucola, vel Girona,

Post Melitam Plinius lib. 3. cap. 26. locavit *Elaphites*, tres in aliquibus Plinianis exemplaribus, in aliis quatuor. Sed in hunc Plinii locum, in quo Elaphites a Melita duodecim mille passibus disjunguntur, sine dubio mendum arithmeticum irrepsit. Nam Elaphites Plinianæ aliæ esse non possunt, nisi tres insulæ ditionis Ragusinæ contra ostia Arionis nunc Omblæ fluminis, quæ a Melita vix quatuor milliaribus distant. Nam has insulas prætervectus, nihil deinceps insularum secus oram Illyricam, usque ad Drilonis ostium invenies, præter aliquot scopulos admodum raros, & duas tresve insulas in sinu Rhizonico introrsum a mari aperto; quas Elaphites Plinianas esse nemo dixerit. Hujusmodi menda in notas Arithmeticas librariorum incuria vel inscitia facillime irrepunt; & in eodem Pliniano codice post Bobum, Brattiam, Issam, & Phariam nominatas, *ab his* Corcyra Melæna XXV. M. *passuum* distare dicitur, cum Corcyra a Pharia quidem vix decem, ab Issa vix viginti, a Bobo autem amplius triginta millibus distet. Quas igitur Plinius Elaphites vocat, tres illas esse censeo, quas vulgo nuncupant *Zupanam*, *Mediam*, *Calamotam*, oræ Illyricæ & Melitæ interjectas. His si quartam adjicere velis, ut in quibusdam Plinianis codicibus scriptum est, habes scopulum, cui nomen est *Lalano*, Zupanæ ab Occasu proximum, quem ad tres illas Elaphites adjungas: id vocabuli ἀπὸ τῶν ἐλάφων a cervis adeptas esse constat; an quod in iis Cervi ad venationem alerentur, an aliam ob causam ejusmodi nomen illis obvenerit, incompertum est. Tenui euripo discretæ sunt, omnesque civilibus pariter atque ecclesiasticis Ragusiensium Magistratibus obtemperant. Prima ab Occasu est Zupana, quæ millia passuum amplius duodecim ambitu colligit, incolarum numero, & locorum amœnitate, cœli temperie & agri bonitate, portu denique in primis capaci tutoque cæteris insulis Ragusinis, secundum Melitam, facile antecellit. In ea pervetustum est ac nobile cœnobium Congregationis Benedictinæ Melitensis, sede, tituloque Abbatiali perinsigne, cui ab S. Michaele nomen impositum est. Postrema ab Oriente est Calamota, quæ a reliquis duabus vel amplitudine circuitus, vel frequentia habitatorum, vel ubertate agri plurimum distat. Utrique interjecta est, quam insulam *Mediam* vocant. Eadem fermе gaudet, qua Zupana, soli benignitate, locique natura, sed circuitu minor, & familiis domibusque infrequentior. Ab hac non longe situs est a meridie scopulus S. Andreæ, haud alia re memorabilior, quam præclaro D. Benedicti cœnobio, ad Congregationem Melitensem aggregato; Prioratum S. Andreæ appellant.

Elaphites insulæ. *nunc Zupana, Media, Calamota dictæ.* *Descriptio Zupanæ,* *Calamota & Media.*

Adversus Ragusium insula quædam seu scopulus ad ortum vergens eminet e mari, cui a S. Marco nomen est inditum. Lacromam vulgo vocitant. Modico quidem est circuitu, sed fertilitate eximia. Quidquid frugum, fructuumque terra gignit, pertinet ad cœnobium S. Benedicti, atque in annua monachorum alimenta seponitur. Perantiquum est id cœnobium, non illud Melitensi, sed Patavinæ congregationi adscriptum, quæ ab S. Justina nuncupatur. E regione veteris Epidauri jamdudum eversi, ultraque in Ortum plures oræ maritimæ objacent scopuli, alii propius, alii longius siti, inter quos est Marcana, parva

Scopulus S. Marci seu Lacromas. *Marcana scopulus.*

va insula, non amplius duorum milliarium ambitu definita.

Ragusinæ ditionis oram prætervectis, porroque in Orientem navigare pergentibus duo sunt ad lævam scopuli, modico spatio disjuncti, ac steriles omnino atque inculti. Hos interfluens pelagus, pluribus introrsum æstuariis, ac sinuosis flexibus circumagitur ac diffunditur. Hinc sinus Rhizonicus efficitur, angusto euripo bifariam divisus in superiorem & inferiorem. In eo sunt insulæ, sive scopuli omnino quatuor, nullius ferme apud Historicos, & Geographos nominis, propterea quod ad navigationem Illyricam minime pertineant; neque enim parvæ illæ insulæ iis obviæ sunt, qui per mare Adriaticum secus oram navigant; nam introrsum abditas remotasque ne prospicere quidem, nedum attingere nautæ possunt. Qua ex parte sinus inferior Rhizonicus in Ortum extenditur, insula est Stradiotarum, exiguo admodum spatio divulsa, ab littore & duobus circiter milliariis circumscripta. Habuit olim ab S. Gabriele nomen, veterisque templi eidem Archangelo sacri vestigia etiamnum retinet. Recentius insulæ nomen a Stradiotis populis Epiri novæ inditum est; nam si quando bellum ab Turcis ingrueret, Veneti ex Epiro Stradiotas accersere solebant, quorum fidei ac virtuti insulam committerent: permagni siquidem intererat firmissimis eum locum præsidiis tenere, quem si hostes cœpissent, nullo negotio poterant urbem Ascrivium, ad sinum superiorem appositam, commeatibus omnibus ac subsidiis intercludere, adempta scilicet Venetis facultate Rhizonicum sinum classe subeundi. Hic nobile olim cęnobium obtinebant monachi e familia ac disciplina Basiliana; ad quos cum se recepisset Dragomirus Serbliæ Rex frater S. Uladimiri, eum ibidem Græci ex insidiis adorti, per summam perfidiam necarunt. Nunc insula habitatoribus vacua, nihil ferme, præter rudera quędam, ac dirutarum ædium vestigia ostentat. Insulę Stradiotarum proximę adiacet ab Occasu scopulus S. Mariæ dictus ab insigni, quæ ibidem antiqua religione colitur, Deiparæ Virginis icone, crebris & ingentibus miraculis inclyta. Ædi Marianæ adjunctum cęnobium incoluere primum Canonici S. Georgii de Alga, tum P.P. Dominicani, iis deinde abeuntibus, ad ejus templi locique custodiam acciti sunt fratres e Franciscana familia, quos Minores Observantes vulgo dictitant. In sinu Rhizonico superiori, e regione Perasti celebris quondam oppidi, hodieque satis noti, duo prominent scopuli; alterum ab S. Maria de *Scalpello*, alterum ab S. Georgio *de Cataro*, sive Perasto cognominant; hic non amplius centum & viginti passus ambitu colligit; ob eam causam commemorandus, quod inibi erat illustris ac pervetus Abbatia S. Benedicti, copiosis vectigalibus instructa, quæ jampridem in formam Commendæ redacta est; & Abbatis Commendatarii eligendi jus ac potestas, cum esset antea penes Magistratum urbis Ascrivii, deinde ad Senatum Venetum devoluta est. Alter ille scopulus S. Mariæ de Scalpello, ferme duplo minor, causam habet celebritatis ac nominis ab sacra & Thaumaturgica effigie sanctissimæ Dei parentis acceptam; quippe hanc non vetera magis, quam nova quotidie illustrant miracula. Quocirca e finitimis regionibus, voti ac religionis ergo, crebri ad eam fieri solent hominum concursus, Deo ac Deiparæ grates agentium ob beneficia divinitus sibi collata, & cęlestem vim prædicantium, opemque præsentissimam in seipsis expertam. Ultra ostium sinus Rhizonici, reliqua deinceps ora usque ad ostia Drilonis patens est, marique aperto exposita; & si scopulos aliquot admodum raros excipias, nullis insulis obtegitur.

Sinus Rhizonicus, in quo insulæ 4.

Ins. Stradiotarum.

2 S. Mariæ

3. S. Georgii de Cataro.

4. S. Marię de Scalpello.

In hac Dalmatiæ hodiernæ descriptione tribus capitibus comprehensa necesse est haud pauca mihi vel invito exciderint, quæ cum situ ac natura regionum, cum ingenio ac moribus incolarum, cum dimensione ac distantia locorum vel minus congruant vel omnino discrepent, præsertim si ad hæc nostra tempora, & ad eum, qui nunc est, rerum hujuscemodi statum referantur. Qui vel de rebus Dalmaticis hodiernis scripserunt, vel Dalmatiæ hodiernæ topographiam aut litteris, aut typis consignarunt, tanta sunt in varietate ac dissensione constituti, ut mirari magis adeo illos inter se discrepare, quam quid veri sit, discernere queas. Nec vero facultas nobis fuit regiones illas obeundi ac lustrandi, veniendique in rem præsentem, ut quæ a nobis explorata & dimensa essent, conferre possemus cum iis, quæ ab aliis tradita sunt, scriptorumque opiniones tam varias, tamque inter se diffidentes exigere ac perpendere ad rationem eorum, quæ nostris oculis subjecta, nostrisque investigationibus comperta & plane cognita fuissent. Neque nobis præsto fuit rerum locorumque Dalmatiæ sciens aliquis ac peritus, quem consulere possemus, quiq; dubitationes, e Scriptorum dissensionibus injectas, nobis evelleret. De omnibus autem hujuscemodi rebus, præsertim minutioribus, quæ sunt propemodum inummerabiles, Dalmatarum sententiam per litteras sciscitari, & inquirere, nimis longum fuisset ac difficile, nec vero satis expeditum, & exitu plerumque incertum, propter longinquitatem, & propter varios dubiosque eventus itineris maritimi; præterquam quod omnia & singula, de quibus dubitandi causæ identidem suboriuntur, litteris committi & comprehendi vix possunt. Cęterum hæc ratio veri per litteras exquirendi haud omnino a nobis prætermissa fuit; sed sępe accidit, ut nobis ambigua redderentur, & obscura responsa, quæ neque omnem dubitationem eximerent, & alias interdum ex aliis dubitationes injicerent. Quando igitur Dalmatiæ hodiernæ descriptionem non aliunde petere licebat, nisi e recentioribus Geographis & scriptoribus, id sedule curavimus, ut cum illi de locorum natura, dimensione, ac distantia inter se diffident, ex variis ac discrepantibus opinionibus inter se, & cum re ipsa, de qua controversia est, collatis, eas deligeremus, quæ propius ad veritatem accedere videbantur. Ubi vero a reipsa & veritate aberravimus, cum vel admoniti, fuerimus, vel rerum certiorem notitiam adepti, nobis errati corrigendi neque locus, neque voluntas deerit.

§. IV.

De Mari Adriatico, ejusque variis nominibus, & Dominis.

Mare Adriaticum ab recessu intimo, quem Veneti circumcolunt, usque ad fauces Hydruntinas millia passuum fere quingenta in longitudinem porrigitur; latitudo ejus varia est, & qua maxime patet inter Ragusium, & oram adversam Italicam infra Promontorium Gargani, ad milliaria centum, & amplius viginti protenditur. Vix mare aliud reperies, cui tam multa & varia nomina obvenerint, quorum aliqua adhuc in ore hominum scriptisque versantur, cætera vetustas abolevit. Etenim præter nomen Adriaticum æque vulgo, ac viris

Adriæ dimensio.

viris litteratis notissimum, idemque omnium longe celeberrimum, aliis atque aliis vocabulis apud antiquos & juniores scriptores appellatum invenies; quippe dictum est *Saturnium* sive *Chronium*, *Jonium*, *Liburnicum*, *Illyricum*, *Dalmaticum*, *Superum*, *Venetum*, quorum quidem nominum causas & origines investigare atque evolvere nunc aggredimur.

Adriaticū antiquitus dictum Saturniū, & Chronium.

Apollonius in Argonauticis, Cælius lib. 7. cap. 6. aliique auctores sunt huic mari antiquitus nomen fuisse *Saturnio* sive *Chronio*. Ab Saturno utrumque nomen derivari inter omnes convenit; nam Saturnus græce dicitur χρόνος, sive χρόνον, idest spatium temporis. Saturnum enim eum esse voluerunt, qui cursum & conversionem spatiorum ac temporum contineret; idcirco autem latine Saturnus est nominatus, quod saturetur annis: ex se autem natos comesse fingitur solitus, quia consumit ætas temporum spatia, annisque præteritis insaturabiliter expletur; vinctus etiam dicitur a Jove, ne immoderatos cursus haberet, atque ut eum siderum vinculis alligaret: ita, interprete Tullio lib. 2. de Nat. Deor. physica ratio non inelegans fabulosis narrationibus involuta.

Quid Saturnus sive Chronus significet.

Chroni, sive Saturni vocabulo subest. Cælius modo laudatus hoc mare idcirco appellatum esse ait Saturnium, sive Chronium, *quod illic Saturnus habitaverit*; non utique Saturnus ille, qui apud Eusebium in Chron. secundus post Janum, tertius ante Latinum, adventumque Æneæ in Italia regnasse dicitur; nam præterquamquod is, cum in Latio principatum obtineret, propiusque ab infero sive Tyrrheno, quam a supero sive Adriatico mari habitaret, non huic, sed illi potius mari nomen suum indidisset. Multis seculis antequam Saturnus Eusebianus rerum in Italia potiretur, hoc mare Chronium sive Saturnium dictum fuisse existimo. Siquidem ut Joves plures, & Mercurios, atque Hercules plures in priscis Græcorum litteris invenimus, sic etiam plures Saturnos fuisse oportet: quæ enim veteres de Saturno memoriæ & scriptis prodiderunt, ea locis ac temporibus adeo sunt disjuncta, ut in unum eumdemque hominem convenire nequeant; & vere præclareque Xenophon is, qui scripsit æquivoca, docet apud Ludovicum Vives in lib. 18. Augusț. de Civit. cap. 15. Saturnos olim habitos & dictos esse nobilissimarum familiarum Reges, & filios eorum Joves. Adde, quod nomen Saturnium vigebat in Italia inde usque ab Oenotri adventu, qui sæculo ante Trojanum excidium fere quinto coloniam Pelasgorum in Italiam deduxit; cum inter urbes illorum temporum, quas Siculi & Pelasgi incolebant, Saturniam annumeret Dionysius Halicarnassensis lib. 1. qui præterea tradit annis ferme ducentis post Oenotrios alteram Pelasgorum manum in Italiam venisse, qui e Thessalia per Deucalionem expulsi cum essent, & oraculum ab Jove Dodonæo petivissent, Sciscitantes, ubinam gentium sibi collocandum esset domicilium, admoniti fuerunt, ut quæsitum irent *Saturniam terram*, quo quidem nomine Italia designabatur; ex quo apparet jam tum Italiam denominatam fuisse Saturniam; idest amplius duobus sæculis, antequam Saturnus juxta calculos Chronologicos Eusebianos in Italia rerum potiretur. Itaque ut Italia, sic etiam mare non ab hoc juniore Eusebiano Saturno cognomen Saturnii accepit, sed ab alio longe vetustissimo, qui cum regnum in Italia oraque maritima obtineret, pro more illorum temporum, ut Xenophon docet, Saturnus appellabatur. Quod si tum Italia, tum mare Adriaticum propterea a Saturno denominatum velis, quod in hujus Dei commentitii tutela utrumque esset, & Saturnus ab Italis summa veneratione usque ab antiquissimis temporibus coleretur; vel hinc apparet, quanta sit Saturniæ appellationis antiquitas. Saturnum enim omnium Deorum antiquissimum, atque adeo parentem esse, Poetæ pariter Historicique Ethnici affirmant. Altero ferme post universale Diluvium sæculo, inanium Deorum cultus usurpari cepit, cum Ninus Beli filius, impia pietate adductus, parentis sui monumentum ac simulachrum coli jussit pro Deo. Ea Idolorum Deorumque origo notatur. Si ergo Saturnus reliquos omnes Deos ætate antecedit, sequitur ejus cultum jam inde ab altero post Diluvium sæculo viguisse; quæ quidem superstitio ex Oriente primum in Græciam, deinde in Italiam, & in alias ex aliis regiones illata, brevi mortalium fere omnium animos pervasit. Hinc factum est, ut cum alii populi, tum Itali præclarum sibi ducerent, tum regionem suam, tum mare, quod accolebant, denominare a prisco illo Deorum principe ac parente, in cujus fidem ac clientelam se suaque omnia tradiderant. Cum autem, qui a Latinis Saturnus, idem a Græcis Chronos diceretur, quod circumagendis moderandisque temporibus præesset, mare idem alias Saturnium, alias Chronium appellatum est. Quare cum hujus appellationis initium & Saturno juniore Eusebiano sit antiquius, & omnem vetustatis memoriam antecedat, hoc inter cetera vocabula, quæ mari Adriatico obvenerunt, primum esse & antiquissimum existimo.

Utriusque vocabuli origo.

Adriaticū unde appellatum sit.

Jonii maris appellationem adeptum esse apud priscos mare Adriaticum nemo est, qui nesciat; sive ab Jone Jonum Duce, ut tradit Theopompus apud Strabonem l. 7. sive ab Jonio Illyrico Dyrrhachi filio, ut docet Appianus lib. 2. de bel. civil. sive ab Jaone, cujus filius Adrias totum sinum Adriaticum cognominavit, ut censet Eusthatius ad Dionys. Perieg. sive ab Ius Inachidis erroribus, ut Apollodorus lib. 2. & Eschylus in Promet. existimant, sive demum ab Jonibus antiquissimis Græciæ populis, qui, Attica obruta submersaque Ogygio Diluvio, patria profugi oram Adriatici maris incoluerint. Diluvium autem Ogygis Regis Atticæ annis fere 1796. ex calculis Chronologicis Petavii Christianam æram præcessit. Hoc mare utroque vocabulo Jonii & Adriatici promiscue & communiter appellari auctores sunt Scylax in Periplo, & Dionysius in Perieg. τὸ δ' αὐτὸ Ἀδρίας ἐστὶ, καὶ Ἰόνιος: *porro*, ait Scylax, *idem Adria est, & Jonius*. Dionysius vero mare hoc ab Hydruntinis faucibus usque ad intimum ejusdem recessum, ab accolis Jonium nominari ait: Ἥν τε καὶ Ἰονίην περιναιέται ὠνομάσαντο: *Quod etiam Jonium accolæ dixerunt*. Cum autem mare illud, quod infra fauces Hydruntinas extremæ Italiæ Illyriæque, Siciliæ & Peloponneso interjectum longe lateque protenditur, Jonium inde usque ab antiquissimis temporibus itidem appelletur, Veteres, ut alterum ab altero distinguerent, hoc quidem *Mare Jonium*, cui Virgilius *Magni* præterea cognomen apposuit, nostrum vero plerumque sinum Jonium vocitare consueverant. Cæterum plerique Veteres, quibus fuit curæ & distinctius & accuratius loqui, non universum illi quidem Adriaticum Jonii vocabulo subjiciunt; sed quidquid maritimi sinus est intra ostium, quod Hydruntum inter montesque Acroceraunios patet, bifariam dividunt; & maris interni, quod procurrit usque ad Garganum Apuliæ montem, vocant Jonium; quod vero reliquum est, & in ultimum usque recessum porrigitur

Adriaticū bifariam divisum, pars superior Adria, inferior dicta Jonium.

gitur, Adriaticum appellant. Schymnus Chius in Periplo sinum Jonium Japygiæ apposuit, quæ ab Japygio, sive Salentino Promontorio Sipontum, sive Hyrium usque oppida duo ad radices montis Gargani fines suos proferebat: *Juxta Italiam rectus Jonius Sinus jacet, ad ejus autem introitum pertinentes habitant Japyges . . . . deinde est mare, quod vocant Adrianum*. Dionysius vero is, qui antea, nulla adhibita distinctione, utrique Jonii & Adriatici vocabulo idem mare subesse dixerat; postea Hyrii oppidi interjectu alterum ab altero distinxit; & inde Adriaticum incipere ait, ubi desinit Jonium, extendique in Septemtrionem usque ad sinum Aquilejensem: *Deinceps post hos Calabricæ sedes terræ, Gentesque Japygum ad usque Hyrium extensæ, maritimam Hyrium, ubi trahitur Adriaticum mare in sinum finitimum Aquilejensem*; id quod Strabo lib. 7. apertissime, & planissime explicavit: *Montes Ceraunii initium faucium Jonii sinus, & maris Adriatici. Fauces quidem profecto utrique communes sunt: eoque hæc duo differunt, quod primæ parti maris hujus adhæsit nomen sinus Jonii, Adriæ vero, portioni interiori usque ad intimum recessum*. Idem perspicue docet Eustathius in suis Commentariis ad Perieg. Dion. *Porro Adriatici, & Jonii maris principium sunt Ceraunii montes, quorum alioqui & ostium commune; sed ipsa differunt situ. Jonius enim sinus recta post ostium vel post fauces porrigitur, & a quodam regionis illius dominatore, sive etiam a Nympha Jo appellationem habet. Adria vero interior est, tenditque usque ad intima*. Cæterum inter hæc duo Adriatici & Jonii vocabula, quibus idem mare distinguitur, hoc interest, quod latius primum, quam secundum pateat. Nam Adriaticum veluti genus est, quod duas partes amplectitur, quippe, cum hoc mare universum, quod partim Adriaticum, partim sinus Jonius vocatur, communi Adriæ vocabulo subest; ut præclare Strabo animadvertit, ac docuit: *Universum autem id mare nunc Adriæ nomen gerit*.

Adriatici vocabuli origo incerta.

Sed, ut supra dixi, una inter omnes excellit *Adriæ*, sive *Adriatici* maris appellatio, quæ a vetustissimis ducta temporibus viget adhuc, & vulgi sermone, & Geographorum litteris celebratur; cum aliæ pleræque aut raro usurpari soleant, aut vetustate penitus exsoleverint. Idem mare alias *Adriam*, alias *Adriaticum* Scriptores nominant; M. Tullius, & Schymnus *Adrianum* dixere; Virgilius, & Poetæ metri causa vocant Adriacum. Huic itidem nomini aspirationem alii præfigunt, alii adimendam censent. Sed Adriatici vocabuli neque initium, neque origo satis certa designari potest. Ab Adria urbe denominatum vulgo existimant; sed cum duas urbes cognomines in ora Italica inveniam, alteram apud Venetos, alteram in Piceno, quas veteres Adriæ vocabulo impertiunt, utra ex his mari nomen dederit, merito dubitari potest. Adriam urbem & coloniam Etrusci in antiqua Venetia prope ab ostiis Padi ad Tartarum amnem condiderunt, postquam scilicet Apenninum transgressi, quæ trans Padum erant, omnia loca, excepto Venetorum angulo, usq; ad alpes tenuere. Altera fuit Hadria in Piceno, quam Ptolemæus, Strabo, Plinius, Silius, Mela, Aurelius Victor, & plures alii commemorant; civitas pervetus ac nobilis apud Matrinum amnem ad mare sita; sed qui vel Conditorem hujus urbis nominet, vel tempus urbis conditæ definiat, nullum reperio. Livius, Strabo, Plinius, & alii plerique ab Adria Tuscorum urbe & colonia nomen Adriatico mari

Adria urbes duæ.

Ab Adria Tuscorum plerique existimant nomen Mari impositum, aliqui ab Hadria Piceni.

impositum putant. Sed Aurelius Victor in Epitome in Hadriano ab altera Hadria, quæ fuit patria Hadriani Imperatoris, agri Piceni oppido maritimo, Adriaticum mare cognominatum affirmat. An prima illa Adria ab Etruscis condita *oppidum tam celebre fuerit, ut mari nomen imponeret, dubitari ex eo posse* ait Christophorus Cellarius, *quia Strabo inter πολισμάτια, idest oppidula numerat; de veteri autem conditione ejus*, inquit, *non ex sua sententia Strabo, sed incerta vulgi opinione dicit*, τὴν Ἀδρίαν ἐπιφανῆ γενέσθαι πόλιν φασίν, ἀφ' ἧς καὶ τοὔνομα τῷ κόλπῳ γενέσθαι τῷ Ἀδρίᾳ, *Adriam claram fuisse urbem dicunt, a qua nomen sit sinui Adriatico. Sed* φασὶν *dicunt homines, non probant documentis*. Quæ dubitatio ab Cellario injecta siquid valet, multo magis videtur in Hadriam Piceni, quam in Adriam Tuscorum valere. Illa siquidem neque celebritate nominis, neque opibus sive terrestribus sive maritimis cum Adria Etrusca ullo modo conferri potest. Ego vero neutram illam urbem apud Veteres tanti habitam fuisse existimo, ut ab alterutra, vel etiam utraque, mare Adriaticum denominandum censerent; ac longe verisimilius puto, quam ab una vel duabus civitatibus, quæ huic mari assident, ab integra regione, quam idem mare præterluebat, Adriæ & Adriatici nomen repetendum esse. Regio illa maritima, quæ nunc Dalmatia dicitur, antiquitus dicta est Adria, ut docet Thomas Archidiaconus Hist. Salon. cap. I. *Adria nihilominus hæc provincia nuncupatur*; & paullo post: *Adria dicitur*: id quod nititur auctoritate Strabonis Geographorum omnium facile principis, qui Dalmatiam omnem, qua vergit ad mare, *Ardiam vocat*. *Ad Adriam vero tota pene est Ardia*. *Adria & Ardia* idem nomen est, ex iisdem litteris constans, nisi quod unica littera, quam liquidam vocant, non eumdem utrobique locum servat, & alteri litteræ, quam mutam appellant, alias præponitur, alias postponitur, id quod sæpe accidere solet; præter quamquod unius litterulæ varia interpositio Librariis adscribi potest: nam etiam tractus ille montium, quibus Dalmatia subjacet, apud Strabonem in MSS. codicibus alias *Ardius*, alias *Adrius* dictus est. Ad hæc; in Topographia Dalmatica Adriæ & Adriatici nominis multimodis variati vestigia quædam passim occurrunt, veluti Ardius sive Adrius mons, Ardia civitas apud Stephanum, Jadra itidem civitas perantiqua, Jadrus sive Jader fluvius, Ardiæi populi; quæ quidem vocabula satis declarant nomen Adrium in ea regione, quæ postea dicta est Dalmatia, celebre olim fuisse, ex quo multiplex facta est derivatio nominum, quæ litteris ferme iisdem constant, & ab uno eodemque Adriæ vocabulo, quasi ab una radice orta varie commutantur; hoc tantum inter se differunt, quod una altera've littera non eamdem in omnibus illis vocibus positionem retinet. Cum igitur regio illa maritima, quæ a Septemtrione & Oriente obversa est Italiæ, referta esset ejusmodi vocabulis, quibus magna cum *Adria* & *Adriatico* affinitas intercedit ac similitudo, quid est, quod dubitemus appellationem *Adriæ* & *Adriatici* maris referre potius ad regionem hanc, quæ ab se illud denominaverit, quam eamdem repetere ab alterutra illarum Italiæ urbium sive Picena, sive Etrusca; quæ quidem accepisse verius, quam nomen dedisse huic mari videntur? Idem ante nos animadvertit, ac fere idem censuit Raphael Levacovichius Episcopus Achridanus, qui mare Adriaticum ab Adrio monte Dalmatico dictum fuisse affirmat in Prodromo ms. Geogr. Illyricæ: *Adriaticum mare potius*

verisimilius a Dalmatia regione, olim Adria appellata.

Ardii sive Adrii vocabulum frequens in Topographia Dalmatica.

tius ab Adrio monte Dalmatiæ, per longitudinem ejus, insidente, quam ab Adria Italiæ civitate, bona venia tam veterum, quam recentiorum scriptorum affirmaverim, tum quia idem mare ab Justino, nonnullisque aliis Illyricum dicitur; tum quia inde incipit Adriatici nomen, unde & montis Adrii, & eo usque Adriaticum in Jonium commutatur, licet ipsum quoque Jonium interdum Adriatici nomine sumatur. Si vero quæras, unde regio, quod mari communicavit, nomen acceperit; Thomas Archidiaconus hanc attulit causam, cur appellata sit Adria: *Quidam dicunt, quod Adria dicitur a quodam Adrio Itali fratre, qui regnavit ibidem*. Eustathius bonus auctor in primis si non regioni, certe mari nomen inditum ad Adrio fuisse docet in Perieg. Dion. vers. 92. ex antiquorum opinione, quam cum non refellat, videtur approbare. *Traditur Adria Jaonis Itali filius extitisse, a quo etiam Adriaticum mare appelletur*. Italum ex Arcadia oriundum, a quo Italiam denominatam ferunt, inter antiquissimos Italiæ Reges annumerant Thucydides lib. 6. Antiochus Syracusanus apud Dionysium Halicarnassensem lib. 1. itemque Hyginus. Hujus itaque seu frater, seu filius fuit Adrius, qui in ea regione, quæ postea Dalmatiæ nomen sumpsit, rerum potitus, si vera scripsit Archidiaconus, suum nomen impertierit monti & fluvio, populis & urbibus Dalmatiæ, ac toti denique regioni, a qua mare ipsum deinde cognomen accepit. Italum autem seu parentem, seu fratrem Adrii apud Italos regnasse tradit Heninges sæculo post orbem conditum vigesimo tertio, quod mille & fere octingentis annis æram Christianam antecessit.

Adriaticū ab Adrio sive Adriis montibus Dalmatiæ.

Ab Adria Etruscis huic mari nomen Adriaticum restitutū, quod sub Liburnis exsoleverat.

Cæterum Adriæ Tuscorum si minus origo, certe restitutio Adriatici nominis attribui potest. Cum enim Liburni oram Illyricam, itemque oræ Italicæ tractum haud sane exiguum, una cum intermedio mari in suam ditionem redegissent, Adriaticum nomen ferme obsoleverat, ejusque in locum Liburnici maris appellatio successerat. Umbri quidem Liburnis Palmensem, Prætutianum, Hadrianumque agrum in ora Picentum, Etrusci vero Umbris ademerunt, ut est apud Plinium lib. 3. cap. 14. in suaque potestate usque ad Gallorum adventum retinuerunt. Cum igitur Tusci antiquitus incolerent urbibus duodenis terras cis Apenninum ad inferum mare, ut auctor est Livius Dec. 5. lib. 1. postea trans Apenninum totidem, quot capita originis erant, coloniis missis, quæ trans Padum erant, omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinus circumcolunt maris, paullatim occupantes, usque ad alpes tenuere; & Pelasgis Umbrisque expulsis, oram Italiæ maritimam magna ex parte adepti, primum societate inita cum Liburnis in hoc mari dominati sunt; post accisas vero eversasque Liburnorum opes, maritimum dominatum sibi totum vindicarunt. Exinde ab Adria urbe maritima, & totius gentis primaria, maris Adriatici cognomen in pristinum locum restitui, iterumque omnium litteris ac sermone usurpari cœpit, quod postea nulla temporum diuturnitate, rerumque publicarum conversione aboleri potuit; quamvis hoc mare aliorum deinceps populorum imperium, & alia atque alia vocabula subierit. Hæc fere habui de origine vocabuli Adriatici, quæ scriberem: non quod ea pro certo affirmare ausim, sed quod verisimilia putem; præsertim cum minime pugnent cum eorum sententia, qui ab Adria Tuscorum mare Adriaticum denominatum existimant; quod ut vere dici possit, nihil interest, utrum prima, an veluti secunda nominis Adriatici origo Adriæ Etruscæ debeatur.

Sinus Adriaticus a mari Adriatico distinctus.

Illud hic animadverti velim apud antiquos scriptores Adriaticum mare a sinu Adriatico distingui; nam hic quidem Italicæ, Illyricæque oræ complexu continetur; illud vero multo latius patet, longiusque procurrit. Jonium enim mare, quod Græciam Siciliamque interfluit, cognominatum fuisse Adriaticum plures sunt Auctores, notioresque, quam ut necesse sit eorum testimoniis referendis, hic diutius immorari. Quid quod mare Adriaticum in Africam usque protendunt Æthius & Orosius, apud quos Tripolitana provincia a Septemtrione Adriatico mari alluitur; & Creta a Meridie *Libyco mari terminatur, quod Adriaticum vocant*. Adde Hieronymum, qui in vita S. Hilarion. ab Ægypti Paretonio profectos medio Adria navigari ait, subvehique ad Pachynum Siciliæ Promontorium; itemque Procopium, qui lib. de Vandal. Gauli & Melitæ interjectu Tyrrhenum ab Adriatico mari disjungi scripsit. Quare qui D. Paullum ad Melitam non Illyricam, sed Africanam e naufragio appulisse censent; ne quid officiat huic opinioni auctoritas S. Lucæ, qui tempestatem illam, quæ Paullum vectoresque cæteros in extremum discrimen adduxit, in *Adria* exortam fuisse scripsit; ajunt, respondentque iis, qui contra sentiunt, Lucam Veterum exemplo mare Mediterraneum Adriæ vocabulo impertiisse. Verum D. Ignatius Georgius, Monachus Benedictinus e Congregatione Melitensi Ragusina, huic responsioni vim omnem eripuit, aditumque præclusit; quippe antiquorum scriptorum testimoniis in utramque sententiam prolatis, satis luculente ostendit ante Ptolemæum, qui altero ære Christianæ sæculo floruit, neminem fuisse, qui mare nomenque Adriaticum ultra fauces Hydruntinas, aut certe ultra Siculum fretum protulerit: non esse autem verisimile, ut Lucas prætermissis vocabulis usitatis, id vocabuli adhibuerit, quod nondum in usu esse, sive ad significandum mare Mediterraneum referri nondum cœperat. Sed hæc alias.

Apud Boech. de Phœnic. colon. lib. 1. c. 36.

Mediterraneum interdum appellatū Adriaticū.

Adriatic. a Liburnis Asiaticis nomen & imperium accepit.

Mare Adriaticum haud multis annis post cladem Trojanam nomen subiit dominatumque Liburnorum. Hi populi oriundi erant, profectique ex Asia, qui re ad Trojam infeliciter gesta, eversoque Priami regno, longe ac late per Europam dispersi, cum multas alias regiones, tum vero omnem oram maritimam Italiæ obversam, littorisque Italici partem aliquam, cum insulis omnibus Illyricis, occuparant. Liburnos huic mari nomen dedisse, ac dominatos esse argumento sunt insulæ aut pleræque, aut fere omnes dictæ Liburnides, regio illa propemodum universa inter Arsiam & Drilonem, Archidiacono teste, appellata olim Liburnia, naves denique ab illarum inventoribus & architectis cognominatæ Liburnicæ, quibus Liburni, partem etiam oræ Italicæ adepti, ultro citroque commercii causa commeabant, & ad piratas avertendos, tuendamque maris possessionem utebantur: id quippe genus navigii, quod Græcis pariter Latinisque litteris celebratur, satis declarat Liburnos tum rei navalis scientia præditos fuisse, tum copiis opibusque maritimis plurimum valuisse. Liburnos in Adriatici maris possessionem successisse Pelasgis ac Diomedi, quæ supersunt, illorum temporum monumenta perspicue demonstrant; sed ante Pelasgos quinam populi in Adria dominati fuerint, neque litteris, neque memoriæ proditum est.

Pelasgi ante Liburnos Domini maris Adriatici.

Itaque tribus quatuorve ante bellum Trojanum sæculis, Italiam refertam fuisse coloniis Pelasgorum

rum e Græcia ac Thessalia deductis, auctores sunt Xenophon, Pausanias, Dionysius Halicarnassensis. Ii in utrumque mare vergentes, tum extremam ad Meridiem Italiæ partem, quæ mari infero alluitur, multis oppidis incolebant, quæ vel indigenis eripuerant, vel ipsi condiderant; tum vero prope omnem Italicam oram, quæ mari supero adjacet, Græcis urbibus & coloniis obtinebant. Aliquot deinde post ætatibus Hyllus Herculis filius, a quo Hyllini, & Illyrici, gentes Pelasgicas in eam regionem invexit, quæ inter Drilonem ac Naronem fluvios prima omnium appellata est Illyricum, cujus fines idem Hyllus, auctor conditorque nominis ac generis Illyrici, in Occasum usque ad Titium propagavit. Huc revoca, quæ diximus parte prima Prolegomenon c. I. §. I. & 2. Cum igitur Pelasgi oram utramque maris Adriatici propemodum omnem in sua potestate haberent, dubitari non potest, quin eorumdem imperio mare intermedium subesset. Dionysius Halicarnassensis sine ulla dubitatione maritimum dominatum Pelasgis attribuit; nam lib. I. postquam de illorum adventu in Italiam scripsit, urbique condendæ sedibus captis apud unum ex ostiis Padi, cui nomen erat Spinetico; hæc subjecit: *ibique condiderunt urbem Ostio fluminis cognominem* (idest Spinam), *prosperaque præ cunctis eum sinum accolentibus usi fortuna, & diu potiti maris imperio, Delphos Deo decimas e maritimis proventibus, si qua alia civitas, magnificas miserunt*. Idem Strabo lib. 7. confirmat: *Spina nunc vicus, quondam Græca urbs nobilis, quando & Spinetarum thesaurus Delphis ostenditur, & alioquin fertur eos maris dominium obtinuisse*. Per idem tempus ab iisdem Pelasgis e Thessalia oriundis Ravennam ædificatam fuisse arbitror. Nam Strabo lib. 5. Ravennæ primordia ad Thessalos auctores refert: *Fertur & Ravenna*, inquit, *Thessalorum esse opus*. Hunc florentissimum rerum suarum statum in Italia Pelasgi annos fere trecentos tenuerunt; cum proximo ante bellum Trojanum, vel eodem sæculo ineunte paullatim a summa illa excitataque fortuna ad humilem ac prope jacentem defciscere cœperunt. *Tempus autem*, inquit Dionysius, *quo res Pelasgorum cœperunt deficere, incidit in alteram ætatem ante bellum Troicum. Duraverunt tamen pene ultra ejus belli tempora, donec contractæ sunt in gentem minimam*. Tres causas affert Dionysius, cur Pelasgorum opes terrestres maritimæque in Italia imminui, deterioresque in dies fieri cœperint; una est sterilitas agrorum divinitus immissa, & quæ inde consecuta est annonæ caritas, morbi, pestilentiæ, pecudum hominumque interitus; altera est, quod domesticæ inter eos seditiones exarserint; tertia demum hæc est, quod barbari quidam finitimi Pelasgorum agros & colonias excursionibus & latrociniis infestas reddebant. Hæc cum fuse diligenterque descripta sint apud Dionysium, non est necesse hoc loco pluribus persequi. Itaque cum ingravescerent quotidie intestina mala, & aliæ ex aliis calamitates ingruerent, multæ identidem Pelasgorum migrationes ex Italia fiebant, aliis Græciam repetentibus, aliis alio demigrantibus. Cæterum, ne res Pelasgica statim ac funditus corrueret, subsidio venit Diomedes, qui eam in statum pristinum, quoad licuit, restituere conatus est; idemque Liburnorum hostis acerrimus cum esset, rei Liburnicæ ad summum terræ marisque imperium properantis cursum retardavit. Is Trojano bello perfunctus, & post Trojam captam anno ante Christum 1184, classe in Adriaticum mare invectus, cum aliquot Illyrici urbes maritimas insulasque cepit, tum in ora Italica oppida multa vel condidit, vel restituit; de quo ejusque dominatu maritimo cum dictum sit part. I. Prolegom. cap. I. §. 3., nihil habeo quod adjiciam; sed facere non possum, quin Strabonis in hanc sententiam testimonium hoc loco iterum describam: *In ipso autem intimo sinus Adriatici Timavum est, Diomedis templum memorabile; habet enim portum, & elegantem lucum, & fontes septem potabilis aquæ statim in mare alto & lato excidentis amne . . . Diomedem circa illud mare ditionem tenuisse testantur insulæ Diomedeæ, & quæ de Dauniis & Argo Hippio referunt*. Nullum tamen huic mari vocabulum sive a Pelasgis, sive a Diomede inditum reperio; sub quorum ditione quamdiu fuit, antiquum Adriæ vocabulum retinuit. Ergo Diomedes quoad vixit, vel regnavit in Italia, cum in utraque ora insulas urbesque haud paucas suis præsidiis obtineret, quoddam veluti frænum Liburnorum potentiæ injecit, eamque coercuit, ne latius imperii fines explicaret, & terra marique dominaretur.

Marginalia (left column): Pelasgorum imperium maritimum, Italicum & Illyricum. — Ravenna opus Thessalorum. — Res Pelasgorum in Italia labentes Diomedes sustinuit, maris, oræque circumjectæ imperium adeptus.

Diomede haud multis post annis vel a Liburnis victo cæsoque, ut Servius censet, vel ex Italia abeunte, ut alii tradunt, hoc quasi obice sublato, nihil reliquum fuit, quod rei Liburnicæ progressiones retardaret. Nam Liburni cum regionem omnem maritimam inter Arsiam ac Drilonem insulasque occupassent, & classe transvecti, in Piceno Umbriaque, ut auctor est Plinius lib. 3. cap. 13. Italicæ oræ partem haud exiguam adepti essent, fœdere & amicitia conjuncti cum aliis ejusdem generis Asiaticis populis, qui Venetiam, quive Epirum obtinebant, totius maris imperium sibi vindicarunt. De adventu Liburnorum, ac maritimo eorumdem dominatu, quæ diximus part. I. Prolegomenon cap. 2. §. I. & 2. huc referas velim. Ad Liburnorum opes copiasque tum terrestres, tum præsertim maritimas augendas & firmandas plurimum vel incrementi, vel præsidii attulit possessio insulæ Phæaciæ, sive Corcyræ, quæ ad excubias, & custodiam Adriatici maris infra ejusdem ostia, locoque opportuno ad classes externas arcendas natura ipsa posuisse videtur. Hanc porro insulam Strabo Liburnis attribuit, eorumque imperium Appianus ultra Drilonem fere usque ad montes Acroceraunios visus est proferre, cum ad Liburnicam ditionem Dyrrhachium adjunxit. Hæc loca maritima cum Liburni possiderent, Historicus Dalmata lib. I. cap. I. existimat id satis argumenti esse, cur maris quoque possessio iisdem adjudicare debeat. *Post Diomedem*, inquit, *Liburnos ejusdem maris dominium habuisse satis arguunt, quæ de ipsis Plinius, Strabo, & Appianus referunt*. Præterea cum pleræque ejusdem maris insulæ, communi vocabulo appellatæ sint Liburnicæ, inde quoque effici posse idem Auctor existimat, universum mare in potestate Liburnorum fuisse: *Liburnicarum insularum nomenclatura eosdem mari potitos fuisse declarat*. Ergo Liburni liberam nacti totius Adriæ navigationem, oppidis, portubus, navalibus in utraque ora construendis, convehendis, exportandisque mercibus, vectigalibus exigendis, & quæstubus maritimis faciendis in tantas opes crevere, ut nulla finitimarum nationum illis bello par esset, aut de maris imperio contendere cum illis posset. Pelasgi siquidem, qui oram Italicam tenebant, variis calamitatibus, casibusque adversis afflicti, post Diomedis interitum, vel discessum, ejus-

Marginalia (right column): Diomedis exitus. — Liburni imperium late propagant, & maris imperium sibi vindicant. — Liburnorum opes & potentia.

ejusque gentis diminutionem, adeo erant debilitati, ut res suas ægre tueri, nedum alienas invadere valerent; præterquamquod Liburni, Plinio teste, *plurima ejus tractus*, Italici maritimi, *tenuere, in primis Palmensem, Pretutianum, Hadrianumque agrum*, in Piceno, *urbemque Truentum*. Adepti vero cum essent Phæacum insulam sive Corcyram, mire opportunam ad tuendum maris imperium, hoc veluti vallo & propugnaculo Adriæ ostium externis classibus intercluserant: & sane quamdiu Liburnorum imperium stetit viguitque, nullas e Græcia, sive aliunde classes in Adriaticum invectas fuisse legimus.

Etrusci Apenninum transgressi, oram superi maris magna ex parte coloniis occupant.

Annos amplius ducentos Liburni integrum maris dominium tenuerant, cum Etrusci gens terra marique præpotens, duodecim trans Apenninum emissis coloniis, Pelasgorum reliquiis, quæ supererant, expulsis vel deletis, ab Athesi usque ad Matrinum Piceni fluvium, Italicam oram paullatim sub potestatem redegerunt; quam cum suis oppidis ac præsidiis egregie muniissent, copiis opibusque maritimis pene pares Liburnis esse videbantur, quibuscum de maris imperio viribus propemodum æquis decertare possent. Inter maritimas urbes Tuscorum principem locum obtinebat Adria, unde Etrusci rei navalis scientissimi, cum antea Tyrrheno in mari dominarentur, in Adriaticum quoque jus imperiumque invitis sive consentientibus Liburnis extendere cœperunt. Hæc imperii Etrusci trans Apenninum propagatio, Adriæque urbis initium duobus fere sæculis videtur antecedere primordia Romani imperii, Romamque conditam anno quarto Olympiadis sextæ juxta Chronologiam Petavianam, qui fuit annus ante Christum 753. id quod non discrepat a Livio, qui Decad. 1. lib. 5. scripsit Tuscorum, ante Romanum Imperium, late opes patuisse, mari supero inferoque; quamvis ille nullam apposuerit epocham certi definitique temporis, quo Etrusci suas colonias trans Apenninum emittere cœperint. Fateor equidem, eodem auctore Livio Dec. 1. lib. 1. inde usque ab Æneæ in Italiam adventu tantam opibus Etruriam fuisse, ut jam non terras solum, sed mare etiam per totam Italiæ longitudinem ab Alpibus ad fretum Siculum fama sui nominis implesset. Sed quod tum Etrusci nominis fama trans Apenninum pervaserit, id non est satis argumenti, ex quo effici possit, jus quoque imperiumque Tuscorum illuc pervenisse; seu, quod propius vero est, iis verbis nihil aliud Titus Livius intelligi voluit, nisi omnia fere citra Apenninum, sive inter Apenninum & mare inferum, ab Alpibus Graiis usque ad fretum Siculum, per totam Italiæ cisapenninæ longitudinem, sub potestate Etruscorum fuisse.

Oram Italicam Liburnis Umbri, Umbris Etrusci adimunt.

Sub adventum Etruscorum, vel non multo ante Umbri Siculis & Liburnis quidquid oræ Italicæ in Picenis obtinebant, eripuerant; sed eum maritimum tractum, expulsis Umbris, Etrusci in suam ditionem redegerunt. Id docet Plinius: *Siculi, & Liburni plurima ejus tractus tenuere, in primis Palmensem, Prætutianum, Hadrianumque agrum; Umbri eos expulere, hos Etruria*. Idem Plinius lib. 7. cap. 14. auctor est oppida omnino trecenta cis Apenninum ultraque Umbris erepta in jus potestatemque Tuscorum migrasse: *Tercenta*, inquit, *eorum oppida Tusci debellasse reperiuntur*: Id autem primum ambigi potest, suane sponte, an Liburnorum hortatu Etrusci Umbris bellum intulerint; deinde utrum iidem Tusci omnem maritimam dominationem Liburnis ademptam ad se pertraxerint, an vero Liburni Etruscique sociali fœdere & amicitia juncti, simul pariterque jus Adriaticæ navigationis deinceps usurpaverint. Ego vero sic existimo, Etruscos a Liburnis contra Umbros expulsores auxilio accitos fuisse, & horum copiis illos adjutos esse ad oram Italicam, cujus possessione Liburni depulsi fuerant, Umbris eripiendam; itemque Liburnos communicasse cum Etruscis imperium maris, sic prorsus, ut per annos fere quadringentos utrique, æquo ac pari jure navigationem, commerciumque maritimum usurpaverint. Illud inter omnes conveniat necesse est, Tuscos, sive bello & dimicatione, sive pacto & conventu, rei maritimæ exercendæ potestatem nacti fuerint, certe in Adriatico mari olim dominatos fuisse; argumento est, tum nomen Adriatici, ab Adria ejus gentis urbe & colonia primaria huic mari sive impositum, ut censent plerique, sive potius restitutum, ut nobis videtur, quod jamdudum ob crebriorem Liburnici vocabuli usurpationem propemodum desuetudine obsoleverat; sive possessio Italicæ oræ, quam Etrusci neque sine classibus copiisque maritimis, neque sine aliquo maris dominatu retinere poterant. Historicus Dalmata, ut supra diximus in Prolegomenis, primum censuit maris imperium a Liburnis, post Corcyram amissam, ad Etruscos esse translatum, in eorumque potestate mansisse usque ad Dionysium seniorem, qui anno ante Christum 406. tyrannidem Syracusis occupavit; sed postea in eam, quæ nobis magis probatur, sententiam concessit, & vero propius existimavit, Tuscos a Liburnis in societatem commercii dominatusque maritimi adscitos fuisse, ut sibi auxilio essent contra Umbros, qui omni littoris Italici possessione Liburnos depulerant. Itaque post Umbros devictos, inter gentem utramque ita convenit, ut oram quidem Italicam Etrusci, oram vero huic adversam cum insulis Liburni possiderent. Et vero cum Etrusci imperii trans Adriaticum prolati nulla extet memoria, nulla apud veteres scriptores vestigia appareant; non est profecto verisimile, ut qui alterum tantummodo hujus maris latus suis præsidiis & coloniis obtinebant, ii totius maris dominationem sibi adsciscere potuerint, exclusis Liburnis, qui alterum ad Septemtrionem & Orientem ejusdem maris latus cum omnibus insulis in sua ditione ac potestate habebant. Nam quod idem Historicus Dalmata opinatur, præter oram Italicam, aliquid etiam alterius oræ, cum urbe Jadera, & proximis insulis ad Etruscorum imperium pertinuisse, nullo prorsus modo assentior. Siquidem ea pars oræ maritimæ Titio & Arsiæ fluminibus interjecta, ubi civitas Jadrensis sita est, cum insulis e regione objectis nomen Liburnicum retinuit etiam sub imperio Celtarum, qui cæteroquin rem Liburnicam summas in angustias compulerant; atque adeo etiamnum apud scriptores Liburnia propria appellatur; id autem argumento est regionem illam usque ad Celtarum adventum in potestate Liburnorum semper fuisse. Itaque Etrusci pariter Liburnique usque ad Dionysium, & quartum ante Christianam æram sæculum, communi & sociali jure, Dominium maris Adriatici tenuerunt.

Etrusci dominium maris nacti, ab Adria civitate nomen Adriatici nomen vel imponunt, vel potius restituunt.

Liburnorum opes diminutæ.

At vero dubitari non potest, quin quantum e navigatione, quæstibusque maritimis ad Tuscorum opes augendas accessit, tantumdem diminutum fuerit de opibus ac potentia Liburnorum; nam cum quæstus ac proventus, quos e mari ad eam diem soli percipiebant Liburni, magna ex parte devolvi cœpissent ad Etruscos, qui in omnem

nem

nem rei augendæ occasionem naviter seduloque intenti (ut recentis imperii adeptio hominum industriam & solertiam acuere solet) quæstuosissimis mercimoniis, ac portoriis brevi in summas opes creverunt; res Liburnica, partim languore, & quodam veluti senio, partim commercii, & vectigalium diminutione paullatim decrescere, fierique in dies angustior & exilior cœpit, quemadmodum animadvertit Historicus Dalmata; ex quo factum est~~, ut Corinthii~~, anno circiter ducentesimo post societatem imperii jurisque maritimi Etruscos inter Liburnosque coalitam, duce Chersicrate, Liburnorum viribus jam senescentibus, perfacili negotio, Corcyrensi urbe atque insula potirentur. Rem narrat Strabo, a nobis paullo fusius expositam part. 1. Prolegomenon cap. 2. §. 3. *Jam Syracusas* (inquit Strabo lib. 6.) *condidit Archias, navibus a Corintho advectus; sub idem tempus Naxus & Megara conditæ sunt . . . . Porro Archias, cum in Siciliam navigaret, cum parte exercitus reliquit Chersicratem, genus ab Herculis posteritate ducentem, qui occuparet pro domicilio suis Corcyram, quæ ante Schæria fuit nominata. Is igitur expulsis, qui tunc ibi habitabant, Liburnis, insulam obtinuit.* Chersicratis expeditionem Corcyrensem Philippus Cluverius cum Thucydide confert in annum 2. Olympiadis XI., qui est ante Christum 735.

Corcyra amissa.

Celtæ oram Illyricam Liburnis, Italicam Etruscis eripiunt.

Sexto ante Christianam æram sæculo ineunte, annis amplius centum post Corcyram amissam, ingens Celtarum Senonum multitudo in eam regionem incubuit, quæ inter mare Alpesque ab Arsia ad Drilonem protenditur, Liburnis partim sub imperium redactis, partim expulsis, atque ad insulas se recipere coactis. Exinde Liburni, quamvis de illorum imperio & terrestribus opibus tanta diminutio facta esset, tamen cum insulas retinerent, navigationi reique maritimæ operam dare non destiterunt; & quidem eo impensius, quo solertiores illos accepta calamitas faciebat; ut quos jam e terra capere non poterant, uberiores e mari proventus quæstusque perciperent. Itaque æquo, ut antea, socialique jure cum Etruscis jus maritimæ negotiationis, & maris imperium retinuerunt. Sed quæ Liburnos perculerat, eadem Etruscos Adriatici maris accolas attrivit prostravitque tempestas. Nam sesquialtero post calamitatem Liburnicam sæculo vergente, anno ante Christum fere 450. Galli Senones ex Illyrico Liburniaque in oram Italicam transvecti, pulsis Etruscis, Senogallia urbe condita, ab Usente flumine usque ad Athesim Celticæ ditionis fines protulerunt. Tuscis abeuntibus, mare nomen Adriatici retinuit, ab iisdem ex Adria urbe impositum, seu potius restitutum; quod Liburnico exsolescente jampridem prævaluerat. Huc revoca, quæ diximus part. 1. Prolegom. c. 2. §. 2.

Dionysius Senior tyrannus Adriatici maris imperium obtinet.

Post accisas Liburnorum & Tuscorum vires, attritamque potentiam ac dominationem, haud difficile fuit Dionysio, qui anno ante Christum 406. tyrannidem Syracusis occupaverat, sibi Siculisque Adriatici maris imperium adipisci; quam ob causam Dionysius oram utramque, & insulas aliquot, deductis illuc coloniis ac præsidiis firmavit. Ita dominium maris ab Liburnis Etruscisque ad Dionysium & Siculos devolutum est. De Dionysio Siculisque mari Adriatico potitis ad ea, quæ diximus parte prima Proleg. cap. 3. §. 2, hæc ex Historico Dalmata superaddere operę pretium duxi: *Prope quæ tempora Dionysius Syracusiorum Tyrannus colonias in Adriatico deduxisse, & cum Illyriis bellum gessisse Diodorus Siculus refert; qui relato quomodo ex Sicilia Carthaginienses Dionysius ejecerit, Italiæque proxima loca subegerit, ad Adriaticum quoque in potestate redigendum animum intendisse scribit Olym. 98. an. 3. (anno ante Christum 386.) Sub idem tempus, inquit, in Sicilia Dionysius Syracusiorum tyrannus urbibus ad mare Adriaticum condendis animum intendit: hoc ideo moliebatur, quod Jonium, uti vocant, sinum suæ potestatis facere in animo habebat, ut tutam sibi ad Epirum navigationem aperiret, urbesque ad manum haberet, quo navibus suis appellere commode posset. Et relatis auxiliis Illyriis præstitis contra Molottos sequitur: Intra hæc rerum eventa, Parii quodam oraculo excitati, colonia in sinum Adriaticum deducta, insulam, quæ Phari nomen habet, adjuvante illos Dionysio condunt; is enim annis non multis ante in Adriam, coloniam urbem Lissum ædificaverat, cujus urbis occasione adjutus, dum a cæteris negotiis vacat Dionysius, navalia pro CC. triremibus exstruxit. Deinde narrata* CCIↃↃ. *Illyriorum ex adversa continenti in insulam Phari transvectione, & civitatis oppugnatione subdit: At qui Lissi Præturam a Dionysio commendatam habebat, numerosa triremium classe, navigia Illyriorum adortus partim demergit, partim in suam potestatem redigit, Barbarorum supra quinquies mille interfectis. Ex quibus Dionysium in Adriatico coloniam & classem numerosam habuisse constat; illum vero cum Gallis Senonibus Adriatici accolis, qui paullo ante Romam incenderant, societatem contraxisse Justinus refert; cum Venetis autem Gallis vicinis amicitiam habuisse arguitur ex iis, quæ de eodem refert Strabo: Dionysius quoque Tyrannus Siciliæ inde equorum ad certamina educandorum armenta instituit, ut etiam apud Græcos pullorum Venetorum fama innotuerit, eoque nomine Veneti longo tempore claruerunt. Nam sicuti Venetos intima sinus coluisse constat, ita eousque tutam navigationem, & commodam Dionysium extendisse oportet, ut inde armenta equorum deduceret, & integrum maris Adriatici dominium sortitum censendum est; filiumque ejus dominium prædictum retinuisse, ut innuit idem Diodorus: In Apulia, inquit, condidit duas urbes, quo tutum per Jonium navigantibus transitum præstaret; nam barbari maris accolæ magno navium prædatoriarum numero divagantes sinum Adriaticum mercatoribus infestum reddebant; post hæc vitæ pacatiori se dedens, exercitationes militum bellicas exsolescere permisit. Et narrata Syracusiorum rebellione, hæc subdit Diodorus: Sub id vero tempus ad Cauloniam Italiæ morabatur Dionysius; Philistam igitur exercitus Ducem circa Adriam tum versantem cum classe accersiit; utque recto cursu Syracusas peteret, injungit; cumque ad eumdem uterque locum citato itinere properaret, Dionysius septimo die post reditum Dionis Syracusas pervenit. Quæ Dionysios in Adriatici ditione perseverasse arguunt, donec ad Syracusas recuperandas classem ex eo deduxerit Junior.* Hactenus Historicus Dalmata lib. 1. cap. 1. Idem eodem capite: *Dionysium ante Romanos Adriaticum in potestate habuisse supra relatum est;* & cap. 5. *Ad tempora ergo Dionysii Syracusiorum Tyranni respiciendum est, qui occupata insula Issa opportunissimo loco sita, ibique classe residente, Colonias per Adriaticas oras deduxit, associatisque, quos potuit ex circumjacentibus populis, cæteris coercitis, navigationem Adriatici in potestate habuit ipse, filiusque ipsius.* Tyrannis Dionysiaca annos tenuit amplius sexaginta, cum Timoleon Corinthius a Syracusanis acci-

Dionysius Junior Parenti in Adriatici dominium succedit.

accitus Dionysium juniorem exuit regno, & Corinthum relegavit.

Maris dominium a Siculis ad Illyrios devolutū.

Post Dionysiacam tyrannidem a Siculis depulsam, utroque Dionysio, parente & filio, altero extincto, altero in exilium ejecto, jus Adriaticæ navigationis usurpare, marisque dominium sibi adsciscere Illyrii cœperunt. Hæc gens e Celtis illis originem ducebat, qui Prisco Tarquinio Romæ regnante, ut alibi diximus, anno ante Christum fere 600., e Gallia venerant; partimque in Italiam transierant, partim sedes in Pannonia ceperant, partim oram illam, quæ inter Arsiam Drilonemque adjacet mari, Liburnis vel subactis, vel expulsis, occupaverant. Ex his autem, qui Titium inter ac Drilonem consederant, hanc regionem cum Illyricum appellari audiissent, avito nomine posthabito, Illyrios se in posterum nominari maluerunt; ac deinde ditionis imperiique finibus in Occasum usque ad Venetos, in Ortum ac Meridiem usque ad montes Acroceraunios propagatis, omnem illum maritimum tractum, qui ab intimo sinu ad ostia usque maris Adriatici protenditur, Illyricum appellarunt. De transitu in hanc regionem Gallorum, & nominis Illyrici propagatione satis multa dicta sunt parte prima Prolegom. cap. 3. §. 1. 4. 5. 6.

Illyrii Celtæ ab Liburnis rei maritimæ scientiam addiscunt.

Illyrii Celtæ, ab origine gens mediterranea cum esset, reique maritimæ rudis, ex usu tamen, & consuetudine juncta cum Liburnis, quos vel subegerant, vel in proximas insulas compulerant, mari paullatim assuescere, & navigiis Liburnicis scienter uti cœperunt, ac navalem disciplinam ab iisdem, totiusque rei maritimæ scientiam didicerunt: argumento est, quod ipsimet Liburni, qui maris insulas plerasque obtinebant, cum ægre ferrent insulam quamdam ereptam sibi, & a Pariis, unde Pharia dicta est, Græcis colonis occupatam, ad eos expellendos auxilia navalesque copias ab Illyriis sibi accersierunt. Hi vero decem millibus militum contractis, eisque in suas naves impositis, & ex adversa continente in Phariam insulam delatis, Græcos cæsos fusosque, & in urbem compulsos obsidere, acriterque oppugnare instituerunt. Sed cum Dionysius senior, Syracusiorum tyrannus, jussisset Prætorem suum, quem Lissi urbi & coloniæ Siculorum præfecerat, auxilio Phariis cum classe proficisci, Illyrii victi cæsique, ab urbis obsidione decedere coacti sunt. Rem omnem ex Diodoro descripsimus parte prima Proleg. c. 4. §. 2.

Illyriorum copiæ maritimæ paullatim auctæ.

Haud multis post annis opes copiæque maritimæ Illyriorum eo creverant, ut cum non mare solum, sed etiam oram Italicam piraticis lembis ac navigiis infestam redderent, Dionysio juniori Syracusiorum Tyranno necessitatem imponerent duas urbes in Apulia condendi, quibus oram illam muniret, ab eaque Illyriorum latrocinia, & direptiones prohiberet. Id tradit Diodorus lib. 16. Anno ante Christum 343. Dionysius junior tota Sicilia depulsus, & Corinthum relegatus, ubi diem extremum obiit, ut Syracusiæ tyrannidi, sic etiam Siculorum Adriatico imperio finem attulit. Ab Siculorum classibus mare cum esset destitutum, Illyrii Lissum urbem maritimam ab Dionysio seniore conditam, ac cæteras munitiones, quæ sive in ora Illyrica, sive in insulis Siculi obtinebant, adepti, Liburnis insularibus reique maritimæ scientissimis vel in deditionem, vel in amicitiam receptis, junctaque fortasse cum Issensibus Syracusiis societate, maris Adriatici possessionem quasi vacuam, & caducam, nemine prohibente, paullatim sibi vindicarunt: nam quo minus statim cogitationes omnes viresque in rem maritimam augendam intenderent, impedimentum moramque attulerunt multa & gravia bella, quæ cum Philippo Macedonum Rege, itemque cum Alexandro Magno deinceps gesserunt, a nobis descripta parte prima Prolegom. cap. 4. §. 4.

Navales Illyriorum opes validissimæ.

Tertio ante Christianam epocham sæculo regnum in Illyriis Agron Pleurati filius obtinebat, cum jam res Illyrica maritima adeo erat valida, ut nullæ circumpositarum gentium, quæ mare Adriaticum accolerent, copiis bellisque navalibus pares esse Illyriis possent. Nam Romani, qui fere omnem Italicam oram ad suum imperium adjunxerant, viginti quidem ante annos rem nauticam attingere cœperant, anno quinto prioris belli Punici, primam in mari Mediterraneo de Carthaginiensibus navalem victoriam adepti, idest anno ante Christum 260.; sed nullas dum naves in Adriaticum emiserant; & naves Liburnicas, quibus egregie usi sunt in eo primo maritimo prælio, ab Issensibus, quos non multo ante in fidem & clientelam receperant, aut mercede conduxerant, aut ex pacto & fœdere, subsidio acciverant. Issenses vero, qui ad societatem amicitiamque Romanorum se contulerant, cum præter Issam insulam, Tragurium & Epetium in ora continenti, nulla alia loca maritima possiderent, neque numero, neque magnitudine navalium copiarum conferri cum Illyriis poterant. Græci autem infra ostium Adriatici, Jonium atque Ægæum suis classibus ac præsidiis obtinebant. Jam vero Agron Rex Illyriorum omnem oram, urbesque maritimas ab intimo Venetorum sinu ad montes usque Acroceraunios habebat in sua potestate; nisi quod tractum ejusdem oræ Illyricæ admodum exiguum, duasque ibidem urbes Tragurium & Epetium Issenses ab regno Illyriorum divulserant. Appianus Agroni cum Pharum insulam Græcis ademptam, tum Epidamnum, tum denique partem aliquam oræ Epiroticæ ultra Ceraunios montes, & præterea Corcyram insulam, quod veluti claustrum est Adriæ ac firmissimum propugnaculum extraneis classibus objectum & oppositum, attribuit. Quamvis autem ea tempestate Reges Illyrii nullas urbes munitionesque in adverso Italiæ littore obtinerent, nihil tamen ad maris dominatum intererat ora Italica potiri, quæ cum esset importuosa, & insulis careret, ad jus maritimum usurpandum retinendumque nihil Illyriis prodesse aut obesse poterat; ac ne ipsos quidem Etruscos, qui secus mare ab Ufente flumine usque ad Athesim fines protulerant, in eo mari dominaturos fuisse arbitror, nisi rei maritimæ societatem coiissent cum Liburnis, qui alteram e regione oram optimis & capacissimis portubus, egregiisque insulis instructam ac munitam possidebant.

Expeditiones maritimæ Illyriorum, & victoria.

Agrone regnante, quantis opibus copiisque maritimis abundaret Illyricum, argumento sunt tres classes & navium & militum numero, ut temporibus illis, sane ingentes, quas per eos annos Illyrii ad maritimas expeditiones adornarunt. Unam centum lemborum ipse Agron instrui pararique jussit, ac decem millibus militum impositis in Ægeum mare deduci ad ferendum auxilium Mygdoniis, quos Ætoli obsidebant, acriterque oppugnabant. Nec piratica incursione, sed justi more belli res gesta est. Nam Illyrii exscensu e navibus in terram facto, acieque instructa, Ætolos invadunt, cæsos castrisque exutos in fugam compellunt, urbem obsidione liberant, ingentique ex hostibus

omnis

omnis generis præda potiti, domum revertuntur. Alteram classem nihilo minorem paullo post ex Adriatico in Jonium emisit Teuta Agronis vidua. Hæc Epirum circumvecta, cum ad littora Peloponnesi appulisset, urbes agrosque Eleorum & Messeniorum vastavit, ac deinde regrediens Phœnicem urbem Epiri opulentissimam cepit ac diripuit. Tertia Illyriorum classis, & navibus & militibus, longe, quam duæ priores, instructior, bifariam divisa est; & pars altera Dyrrhachium, pars altera Corcyram obsedit; utraque enim civitas ab Illyriorum Teutæque imperio defecerat. Et Corcyra quidem diu vehementerque oppugnata cum esset, Achæis & Acarnanibus, qui Corcyrensibus subsidio venerant, navali prælio victis, eorumque navibus vel captis, vel depressis, vel ad fugam compulsis, Illyriis se dedit, rediitque ad fidem & obsequium. Neque Dyrrhachiensis obsidio successu caruisset, si transmarinum auxilium ab Romanis defuisset; quorum adventu cognito, Illyrii satius esse duxerunt ab urbis obsidione copias deducere, quam cum novis illis hostibus, sibique ad eam diem ignotis confligere, & quas adepti fuerant e maritimis præliis bellicas laudes opesque, in discrimen committere. De hisce maritimis Illyriorum expeditionibus dictum est P. p. Proleg. c. 3. §. 4. 6. Hæc cum ita se habeant, minime audiendum puto Historicum Dalmatam, qui lib. 1. censuit Illyrios *parum mari usos fuisse, & classibus destitutos alieno nutu navigationem exercuisse*; ac neminem fore arbitror, quin post Siculos, & Dionysium utrumque, maris Adriatici dominatum Illyriis adjudicandum esse existimet; inter quos & rei maritimæ scientia, & navalibus copiis potissimum excellebant Ardiæi, antiquissima gens Illyriorum, de quibus cap. 2. plura diximus. Porro ab Illyriis, qui jam inde ab interitu utriusque Dionysii ante Agronem, jus Adriaticæ navigationis usurpare, & rebus copiisque maritimis florere cœperant, hoc mare cognomen Illyrici accepit, quod perpetuo deinde apud Scriptores simul cum Adriatico vocabulo retinuit. Præterea ab ipsamet maritima regione, quæ a Venetis usque ad Epirotas per totam maris longitudinem porrecta Illyrici vocabulo fuberat, mare illam præterfluens rite appellari potuit Illyricum. Ita hoc mare ad cætera nomina, quæ vel desuetudine obsoleverant, vel adhuc usu populari vigebant, *Illyrici* vocabulum adjunxit, quod sub imperium Regum Illyriorum generis Celtici quarto ante Christum sæculo adeptum fuit. Nam Illyrici nominis Adriæ impositi originem non est necesse altius repetere, aut referre ad Hyllinos Pelasgos Illyriorum conditores ac parentes; quippe Illyrica horum dominatio brevis admodum fuit, & anno, postquam constituta fuerat, circiter sexagesimo funditus eversa; nomen vero Illyricum, ut recens adhuc ab sua origine, & gens ipsa regioque Illyrica exiguis finibus circumscripta, nondum rebus præclare gerendis eo celebritatis gloriæque pervenerat, ut mare Adriaticum ab se pro rei dignitate cognominare posset.

Illyricum mare appellatum ab Illyriis ejusdem Dominis.

Porro cum res Illyriorum terra marique validæ in primis essent, & florerent vel maxime, Regum illorum temeritas, latiusque imperandi vesana cupiditas, primum eas labefactavit, ac demum funditus evertit. Labes ac pernicies imperii Illyrici duxit initium ab lacessendis Romanis, & sociis Romanorum, qui ad summum orbis terrarum imperium cum jam spectarent, maximisque laboribus & victoriis contenderent; ut cæteras gentes, sic Illyrios quoque omni dominatu terrestri pariter maritimoque exuerunt. Ergo Romani, ut injurias Italicis Mercatoribus, & Issensibus sociis ab Agrone Teutaque Illyriorum Regibus illatas bello persequerentur, prima in Adriaticum mare classe immissa anno ante Christum 229. primum veluti gradum ad hujus maris imperium fecisse videntur. Ac tum quidem adempta est Illyriis Corcyra, itemque Pharia insula, & omnis ora maritima inter Drilonem ac montes Acroceraunios; regnumq; Illyricum factum est Romanis tributarium. Decem post annis altera Romanorum classis in Adriam invecta nihilo segnius, aut minus feliciter rem gessit, victo expulsoque Demetrio Phario, qui per summam perfidiam a Romanis defecerat, & Pineo Rege Illyriorum intra Drilonem ita regnare jusso, ut meminisset, se stipendiarium esse Populi Romani, & vectigal bello superiore impositum persolveret. Exinde Romanorum curæ versæ ad tuendam Italicam oram, avertenda piratarum latrocinia, & mare purgandum. Classes instructæ, quę navigationem Adriaticam Italicis mercatoribus tutam præstarent; Duumviri navales creati, qui oram tuerentur; Istris maritimis prædonibus semel atque iterum bellum indictum, quibus demum subactis, tota Istria in Romanorum ditionem concessit. Interea Illyrii, quamvis copiis opibusque diminuti, tamen utcumque poterant, si minus justa classe, tamen navigiis ac lembis Adriaticum sinum percurrere, jusque navigationis usurpare ac retinere conabantur. Et Gentius quidem postremus Illyriorum Rex, belli societate cum Perseo adversus Romanos inita, classem octoginta lemborum ædificavit, quam misit ad Dyrrhachinorum, & Apolloniatium agros populandos. Lembos cum dico, nolim minuta solum & levia quædam navigia intelligas ad piraticam, quam ad maritimum certamen aptiora; quippe lemborum apud antiquos ut varia forma, & multiplex usus, sic varia & multiplex significatio fuit; & hoc vocabulum non raro adhiberi solebat ad naves justæ magnitudinis designandas, ex quibus classes navales conficiebantur; id quod cap. 3. §. 6. demonstratum est.

Res Illyriorum a Romanis diminutæ, ac demum prorsus eversæ.

Adriatici maris cura & custodia a Romanis suscepta.

Post Gentium victum captumque anno ante Christum 168. & regnum Illyricum extinctum, ut pleræque insulæ & ora omnis Illyrica, excepta Dalmatica, & Liburnica, quæ paullo post aut in deditionem, aut in fidem ac tutelam populi Romani concessit; sic etiam dominium Adriæ transiit ad Romanos, qui cum duo maria obtinerent, quibus Italia insulæ modo cingitur, Tyrrhenum & Adriaticum, ut novis impositis vocabulis alterum ab altero distinguerent, hoc quidem superum, illud vero inferum appellarunt. Utraque appellatio petita est e disciplina institutisque Cosmographorum, qui regiones Aquilonares *superiores*, Australes vero *Inferiores* vocant: utrumque autem mare, ratione habita Italiæ intermediæ, sic se habent, ut Adriaticum quidem in Boream spectans ferme ab Septemtrione, Tyrrhenum vero in Austrum vergens fere a Meridie Italiam circumfluant. Porro Romani, & quamdiu viguit Respublica, suis legibus, suo jure, suisque usa magistratibus, & post conditam Monarchiam, cum summa rerum omnium, totiusque Imperii ad unum pervenit, Maris superi dominatum per multas deinceps ætates retinuerunt. Cæsar Octavianus Augustus, cum multa sapienter & egregie constituit, tum

Regno Illyriorum extincto, Dominiū maris ad Romanos devolutū.

A Romanis Adriaticū superi maris vocabulo appellari cœptum.

duas classes ædificari & ornari jussit; & alteram apud Misenum ad custodiam inferi maris, alteram apud Ravennam ad præsidium superi maris collocari, quas tamen sive Misenatium, sive Ravennatium stationi non sic affixas esse voluit, ut, si qua necessitas postularet, inde in alia maria, aliasque in regiones seu belli causa, seu legiones, & commeatus militares transportandi gratia, deduci non possent. Id docet Svetonius in Augusto cap. 49, n. 2. Idem confirmat Tacitus Annalium IV. 5. 1. *Italiam utroque mari duæ classes, Misenum apud & Ravennam; proximum Galliæ littus rostratæ naves præsidebant*. De utraque Vegetius V. c. 1. *Apud Misenum, & Ravennam singulæ legiones cum classibus stabant, ne longius a tutela urbis abscederent; & cum ratio postulasset sine mora, sine circuitu ad omnes mundi partes navigio pervenirent. Nam Misenatium classis Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Africam, Ægyptum, Sardiniam atque Siciliam habebat in proximo. Classis Ravennatium Epiron, Macedoniam, Achajam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum petere directa navigatione consueverat*. Jornandes Gotth. cap. 29. Classis Ravennatis stationem breviter descripsit: *A Meridie Padus, qui & Eridanus, ab Augusto Imperatore altissima fossa demissus; qui septima sui alvei parte mediam influit civitatem, ad ostia sua amœnissima portum præbens, qui classem ducentarum quinquaginta navium, Dione referente, tutissima dudum credebatur recipere statione. Qui nunc, ut Fabius ait, quod aliquando portus fuerat, spatiosissimos hortos ostendit, arboribus plenos, rerum, de quibus pendeant, non vela, sed poma*.

Mare Superum a Dalmatis nomen Dalmatici accepit.

Mare Adriaticum, sive superum, cum jam inde ab altero ante Christum sæculo sub imperio esset ac potestate Romanorum, imperante Octaviano Cæsare Augusto, novum sibi cognomen a Dalmatis adscivit, appellarique cœpit Dalmaticum; non quod aut nomen superi amiserit, aut Romanorum dominatu depulso, in jus migraverit ditionemque Dalmatarum; sed quia, cum omnis ora maritima inter Arsiam Drilonemque longissime porrecta ex Augusti perscripto nomen Dalmatiæ subiisset; consentaneum visum est, eodem vocabulo mare itidem eamdem præterluens appellari. Memineris velim quæ, parte prima, itemque altera Prolegomenon, de ortu, propagatione, interituque Reipublicæ Dalmatarum fuse copioseque disseruimus. Dalmatæ a Delminio urbe montana, & totius gentis primaria nomen adepti, initio quidem locis atque urbibus potissimum mediterraneis & inalpinis inter Nestum ac Naronem, jus suum imperiumque munierant; deinde vero, quamvis ad Titium usque imperii finibus propagatis, urbes aliquot maritimas, ac præsertim Salonam, suis præsidiis & coloniis obtinerent, eos tamen a mari rebusque maritimis abstinuisse illud argumento est, quod terra quidem multa prælia sive cum finitimis populis, sive cum Romanis inierint; at mari nihil ab illis gestum esse, nullam pugnam navalem commissam memoriæ proditum sit; quamvis haud negaverim lembos aliquot & navigia illis fuisse, quibus ad commercium & mercaturam uterentur. Quare ut terrestribus vel plurimum valerent, maritimis tamen copiis atque opibus carebant; ex quo fit, ut neque rem bellicam maritimam attingere, neque dominatum maris adipisci potuerint. Quamvis autem secus mare urbes, & loca omnia Titium inter Naronemque possiderent, omnis tamen hæc ora, Dalmatico imperio & vocabulo subjecta, brevior erat angustiorque, quam ut mare universum ab illa rite denominari posset; præsertim cum Romani anno ante Christum 78. Salona cæterisque Dalmatiæ oppidis maritimis in suam potestatem redactis, Dalmatas longe a mari summotos in loca mediterranea, & inalpina compulerint. Tum igitur Dalmatia huic mari nomen dedit, cum Cæsar Octavianus Augustus, ejus finibus utrinque prolatis, omnem illum cisalpinum tractum, qui ab Arsia ad Drilonem usque longissime procurrit, una cum regione transalpina usque ad Savum, in unius Provinciæ corpus redegit, & Dalmatiæ vocabulo subjecit. Quare cum regio illa ex adverso Italiam prospectans, quæ mari supero adjacet, si non omnis, certe maxima ex parte, dicta fuerit Dalmatia, & Dalmatæ dicerentur, qui mare idem per totam fere ejus longitudinem accolebant; e Dalmatia Dalmatisque Mari præterfluenti cognomen Dalmatici obvenit; quod deinde litteris & sermonibus usurpari cœpit, vigebatque adhuc posterioribus ætatibus, cum Stephanus de Urbibus, sive illius Epitomator Issam insulam *in Dalmatico mari* constituit, & Constantinus Porphyrogenitus in Vita Basilii Avi sui *Mare Dalmatarum* appellavit. Ita mare Adriaticum mansit quidem sub dominatu Romanorum, & nomen superi ab iisdem impositum retinuit; sed cum utroque aliud recentius vocabulum a Dalmatis mutuatum conjunxit.

Post divisionem imperii Orientalis & Occidentalis, Mare Adriaticum in potestate mansit Imperatorum Occidentalium. Extincto imperio occidentali,

Post exordium Romanæ Monarchiæ annos amplius quadringentos mare Adriaticum Imperatoribus Romanorum, sive unus toti præesset imperio, sive duo simul pluresve rerum potirentur, integrum solidumque suberat; cum intra finem quarti sæculi divisione facta Imperii Occidentalis & Orientalis, una cum Illyrico Occidentali, in jus potestatemque Imperatorum Occidentis migravit. Anno Christi 476. Imperium Occidentale cum Augustulo Romanorum Imperatorum Occidentalium postremo extinctum est. Exinde Italia & Dalmatia primum Herulorum dominationem subiit; nec multis post annis sub Gotthorum imperium ditionemque cecidit, cum Theodoricus Rex Gotthorum Odoacrem Regem Herulorum ter tribus præliis victum ad Ravennam oppressit anno 493. a quo Gotthicum in Italia regnum duxit initium. At mare Italiam, Dalmatiamque interfluens, neque Herulis, neque Gotthis paruit; quippe gens utraque mediterranea cum esset ab sui origine, reique maritimæ rudis atque ignara, nullas habuit aluitque navales copias, quibus jus imperiumque maris usurpare posset: nam Gotthi quidem non ante bellum Gotthicum, quod Gotthico in Italia regno finem attulit, copias navales habuisse leguntur.

Ejusque provinciis ab Justiniano recuperatis, Dominiũ maris ad Imperatores Orientis transiit;

Anno Christi 527. Justinianus Orientis imperium adeptus, Occidentale Imperium magna ex parte Barbarorum tyrannidi exemit; Africam Vandalis, Italiam ac Dalmatiam Gotthis eripuit. Tum Imperatores Græci, Orientalesque, mare Adriaticum ceu quoddam Imperii populique Romani patrimonium recuperarunt; illudque, classe Ravennam missa, & ibidem ad maris ejusdem tutelam ac præsidium excubare jussa, quamdiu licuit, tueri ac retinere conati sunt.

a quibus deinde cũ desertum esset ac destitutum in Veneto.

Verum amissa Ravenna, Italia depulsi, & partim domesticis turbis, partim bellis extraneis impliciti cum essent; socordia etiam & ignavia quorumdam Imperatorum

rum subeunte; Adriaticum mare ab Græcis Imperatoribus prorsus desertum, eorumque classibus ac præsidiis destitutum, veluti possessio quædam vacua & caduca, ad Venetos pervenit, quorum imperium pariter ac nomen subivit, & summo omnium gentium & Scriptorum consensu *Mare Venetum* cognominatum est. De hujus maris dominatu, & jure navigationis Adriaticæ ab Romanis Græcisque Imperatoribus ad Venetos translato Historicus Dalmata hæc breviter quidem, sed præclare vereque scripsit: *Sicuti Augustum reliquosque Imperatores maris simul & circumjacentium populorum Dominos commoda in Adriatico auxisse censeri debet, quibus, donec Romanum viguit Imperium, usi sunt navigantes; ita ipso declinante, Romanæ providentiæ imitatores Veneti, qui propriam Rempublicam melioribus, quam cæteri mortalium, legibus instituerunt, ac exinde omnibus rebus publicis & Monarchiis, quarum memoria extat, diuturnius imperium servant; navigationem per temporum vicissitudines eximie dirigentes, maris Adriatici dominium consecuti, eidem quoque nomen proprium impertiti sunt, feliciterque per tot sæcula servant; & sicuti in præcipuis Adriatici portubus Romanæ magnificentiæ vestigia apparent, ita quoque Venetæ providentiæ, quocumque eorum dominium pervenit, monumenta existunt.* Lib. 1. cap. 4.

rum fidem ac potestatem consessis.

Barbarorum in Italiam irruptiones.

Sed quo jure potissimum, quave ratione imperium Maris Adriatici consecuti sint Veneti, ut intelligi possit, facturus operæ pretium mihi videor, si ortum Reipublicæ Venetorum ab exiguis profectæ initiis alte & a capite repetam, ejusque progressiones admirabiles, incredibilesque cursus ad omnem laudem & excellentiam brevissime persequar. Quinto sæculo ineunte Barbari, inde usque ab ultimo Septemtrione olim profecti, cum per aliquot annos regiones ultra citraque Danubium incoluissent, viam sibi per alpes Julias in Italiam aperire alii ex aliis cœperunt. Primus omnium Radagaisus Gotthorum princeps, ingentibus copiis ex omni Barbarorum colluvione collectis, totam inundavit Italiam, quem Stilico Fæsulanis augustiis cum universo exercitu conclusum ac fame domitum sine armis oppressit. Post hunc Alaricus itidem Rex Gotthorum post Græciam, Epirum, Dalmatiam ferro & igne vastatas per fines Venetorum maximam barbarorum multitudinem in Italiam traduxit, quem ut averteret Honorius Imperator Occidentis, Gallias & Hispanias, quod eas retinere non posset, habitandas eidem concessit. Quo cum Alaricus pergeret, Saulus Dux Romanorum, jussu Stiliconis, ipso Paschæ die Barbaros contra fas ac fidem temere aggressus, ab illis repulsus & victus ingentem cladem accepit; eoque successu elatus Alaricus, & vel recenti Stiliconis injuria, vel cæsi ab eodem Radagaisi memoria vehementer accensus, Romam infesto agmine contendit, eamque de improviso adortus capit diripitque anno Christi 410. templis omnibus, ac præsertim Basilicis Apostolorum, & civibus, qui ad eas confugerant, salvis atque intactis.

Jam vero ex iis populis, qui Venetiam mediterraneam incolebant, cum, patefacto jam tritoque Barbarorum vestigiis per alpes Julias in Italiam itinere, se primos omnium barbaricis incursionibus expositos viderent, nonnulli consilium cepere soli mutandi, quærendique perfugii, quo se ab hostium injuriis tutos munitosque præstarent; præsertim cum Imperio Occidentali magis ac magis in dies declinante, atque ad interitum vergente, nihil auxilii aut præsidii ab Romanis Imperatoribus expectare possent.

Ultimum maris Adriatici sinum tenue littus circumplectitur; cujus tergo vastæ adjacent paludes, quas leniter stagnantes ex alto aquæ, & præter alia minora, sex potissimum præalta flumina, Tilaventum, Liquentia, Plavis, geminus Medoacus, Athesis, maximam vim aquarum illuc exonerantia, efficiunt. Has paludes natura summa rerum artifex, objecto, quod dixi, littore, ex arenæ cumulis aggesto, a pelagi fluctibus defendit. In iis porro æstuariis insulæ circiter ad viginti erant, pleræque circuitu admodum exiguo, modicis euripis intercursantibus discretæ; a plebe atque a cultura hominum prorsus desertæ; nisi quod fortasse raris aliquot casis stramineis ibidem extructis receptum aliquem temporis causa paratum piscatoribus præbebant. Has igitur insulas, qui stagna illa circumcolebant, barbaricis incursionibus contriti, sibi suisque rebus perfugium satis tutum fore putarunt; æstuaria enim, quibus undique alluuntur, cum ad merces copiasque invehendas opportuna receptacula, tum vero contra hostiles incursus munimenta firmissima videbantur; quippe cum neque pedibus, neque majoribus armatisque navigiis propter vadorum brevitatem adiri possent. Principio quidem haud ita multi, quibus salutis, quam patriæ amor fuit antiquior, e proximis civitatibus oppidisque in eas insulas migrarunt. Ex his plerique unam præ cæteris insulam delegerunt, Rivaltum propterea dictam, quod ex aquis altius, quam reliquæ, emineret, ambitu paullo majorem, situ longe præstantiorem; erat enim littoribus propior, quam continenti, nec ita longe aberat ab ostio fluminis Medoaci. Itaque novi advenæ oppidulo condendo solum sternere & cylindris adæquare, casas ex arundinibus & asseribus componere, denique nobilissimæ olim futuræ urbis ignobilia fundamenta jacere cœperunt; nam ad majora ædificia sustinenda, neque palustris soli natura tophum, aut saxum, aut aliud solidius gignit; neque homines adhuc didicerant majores crassioresque alnos aut robora in directum fixa, & mirandam in altitudinem depressa subjicere, hisque superimponere tabulata, & saxa, quibus moles ingentes ædificiorum incumberent. Sed quibus initio legibus & magistratibus, quave reipublicæ forma uterentur, incompertum est. Alter erat & vigesimus, supra quadrigentesimum, Christi annus, cum prima apud Rivaltum ædes sacra Deo optimo Maximo in honorem Sancti Jacobi Apostoli dedicata est octavo Kalendas Aprilis. Veneti autem veteres illi admodum antiqui patriæ suæ reique publicæ exordia non aliunde repetere solebant, nisi ab hujus Templi solemni dedicatione. Ædis Jacobeæ consecratæ monumentum litteris commendatum adhuc extat, in quo inscriptus est dies quasi natalitius urbis octavus ante Kalendas Aprilis. Majorum auctoritas, & illius diei religio apud posteros valuit, qui singulis annis diem hunc, & Deiparæ Virginis ab Angelo salutatæ commemoratione sanctissimum, & urbis Venetiarum exortu lætissimum, insigni pompa & apparatu, ritu cultuque religiosissimo concelebrant.

Situs urbis Venetiarum.

Insulæ recessus intimi maris Adriatici frequentari & habitari cœpta.

Initia urbis & Reipublicæ Venetæ.

Jam vero Respublica Venetorum simul nata, & liberum in suos imperium, possessionemque maritimam adepta est. Nam paludes illæ insulæque, cum eas primi hujus reipublicæ conditores ob metum Barbarorum patria profugi occu-

Respublica Venetorum.

Ab ortu suo libera, suique juris.

occuparant, derelictæ erant, incultæ, desertæ, fere omnibus præterquam piscatoribus ignotæ, & tum quidem nullius dominationi obnoxiæ. Si quid enim juris olim Romani, & Imperatores Romanorum in eas habuerint, id cum earum cura tutelaque omnino abdicare tum visi sunt, cum vires omnes copiasque imperii, jampridem debilitari ac diminui cœptas, ad urbes Italiæ mediterraneas a Barbaris tuendas conferre & contrahere cogerentur; id quod Honorium impulit, ut Gallias & Hispanias, quando defendere non poterat, Gotthis & Alarico habitandas ultro traderet: permagni siquidem reipublicæ interesse videbat exercitus omnes ad defensionem Italiæ revocare, & Romam cæterasque Italicas civitates firmissimis præsidiis munire, ut barbaricum impetum furoremque ab intimis partibus visceribusque ipsis Imperii occidentalis averteret. In ea rerum ac temporum perturbatione, in tanta curarum, & periculorum mole, tantum aberat, ut Imperatores Romani ad paludes illas insulasque tuendas & in sua potestate retinendas, si forte illuc calamitas barbarica pervaderet, curæ aliquid derivarent, ut de illis ne cogitarent quidem, præsertim cum nulla inde vectigalia, nulla commoda perciperent; earumque possessio vel amissio nihil splendoris aut dignitatis Imperio Romano adderet aut detraheret. Cum igitur lege naturali, & communi jure gentium perscriptum sit, ut loca deserta & vacua in ejus transeant potestatem, qui eadem primus occupaverit; nulla potest esse controversia, quin insulas illas & paludes jure vel optimo illi acquisierint, qui eas derelictas, omnique dominatu exemptas, praeoccupando suas fecissent; ibique, tamquam in fundo non alieno sed proprio, atque per occupationem adepto, & condiderunt ædificia, & reipublicæ suæ initia posuerunt, Dominis prioribus vel consentientibus, vel certe non invitis. Neminem enim fuisse, qui obstiterit, ne Veneti suo, quem acquisierant, dominatu libero, pacatoque fruerentur, illud argumento est, quod Imperatores Romani, ex quo hæc stagna, æstuaria, insulasque dimiserant, nihil amplius juris potestatisve in iisdem usurparunt; & cum novam rempublicam ibidem exortam, & jam florentem viderent, omni in eam jurisdictione abstinuerunt, nullis eidem sive legibus, sive magistratibus, sive tributis impositis; & scientes libentesque siverunt Venetos res suas agere, suis legibus vivere, sua libertate uti, suos sibi magistratus creare ac præficere; quin imo Venetos eo loco habuerunt, quo socii & amici haberi solent, eorumque sociali opera in bellis Imperatores sæpe usos fuisse, rerum, quæ deinceps consecutæ sunt, monumenta testantur. Ita Respublica Venetorum suæ libertatis ac dominationis initium ab ipsa sua origine repetit; & situs ac natura regionis marinæ, in qua condita est, eam natam esse ad maris imperium, remque nauticam satis declarat. Quare libertas & dominatio maritima non aliunde adscita, & adventitia; sed innata est huic Reipublicæ, atque ingenita. Ac principio quidem res navalis ac possessio maritima Venetorum, iisdem fere terminis, quibus æstuaria illa continentur, circumscripta erat; neque enim majores tum copiæ viresque suppetebant, quam quantæ opus essent, ad insulas & stagna circumflua tuenda, portus defendendos, piratarum incursiones prohibendas. Sed crescente in dies convenarum in has insulas migrantium frequentia, rebus publicis, ac privatis amplificatis, auctisque maritimis copiis, ex angustiis æstuariorum in apertum mare Veneti jus suum imperiumque paullatim educere ac proferre cœperunt.

Venetiæ auctæ ex Attilana irruptione.

Anno Christi 452. Attilæ Hunnorumque in Italiam irruptio magnam rei Venetæ, insignemque attulit accessionem, ingenti hominum numero illuc e finitimis civitatibus confluente, quos Attilanæ calamitatis turbo patriis sedibus ejectos disperserat; ut hic veluti secunda, idemque nobilior Venetiarum origo ab Attilæ temporibus ducta, non immerito appellari possit. Regio illa, quæ Venetorum æstuariis circumjacet, multis & frequentissimis ea tempestate urbibus oppidisque habitabatur. Propius a mari aberant Aquileja, Concordia, Altinum vetusti nominis oppidum; paullo ab littoribus longius erant Patavium, Acellum, quem nunc, ut quibusdam placet, Montem Celsum, seu montem Silicis vocant, Opitergium, Taurisium, Vicetia, aliaque castella & oppida haud ignobilia. His captis, eversis, incensis, Attila ferro ignique omnia vastante, incredibile dictu est, quantam undique hominum cujusque ætatis ac generis multitudinem in eas paludes insulasque pavor, & fuga compulerit. Ab his sexdecim potissimum loca in stagnis occupata fuisse invenio: septem littorea Gradum, Crapulas, Equilum, Methamaucum, Albiolam, Pelestrinam, Clodiam; novem insularia, Olivolum, Rivaltum, Majurbium, Turricellum, Borianum, Murianum, Amianum, & Constantiacum, quarum duæ postremæ aquis absorptæ interierunt. His aliquot minores insulæ interjectæ, quas item profugorum turba complevit. Quæ littora, insulæque, retentis propriis nominibus, communi præterea vocabulo appellatæ sunt Venetiæ: ex his conflata est Venetia maritima, quo nomine distinguitur a Venetia mediterranea, quam Aquileja Ravennam usque circa stagna, introrsum vero longiusque a mari ad fluvium Ollium, vel Abduam usque producunt. Inter cæteras insulas Rivaltus vel situ ac natura regionis, vel advenarum nobilitate eminebat; in quam tantus deinceps mortalium numerus e finitimis locis confluxit, ut in ea demum principatus omnium insularum ac littorum, Venetique imperii fastigium constiterit; nam exsiccatis circa paludibus, egestoque ex aquis cœno ad substernendum firmius ædificiis solum, civitas ibidem condita est ambitu maxima, immensas templorum moles, turres præaltas, & ingentia palatia complectens; quæ circumjectorum locorum commune nomen sibi uni vindicans, *Venetia* interdum, sæpius tamen *Venetiæ* dicta est. Sed paullatim & veluti pedetentim, nec nisi post aliquot sæcula ad eam, quæ nunc conspicitur, amplitudinem ac magnificentiam pervenit; nam initio quidem, cum nullus in littoribus insulisve locus, tum ne ipsa quidem Rivaltus civitas rite appellari poterat; tenues erant opes, exigua domicilia, & totus ille maritimus tractus vicatim habitabatur.

Fines Venetiæ antiquæ mediterraneæ.

Rivaltus caput & princeps Venetiarum.

Post sedes littoreas insularesque captas, & domos ibidem conditas, cum advenarum illa multitudo per eas paludes dispersa coalescere in unius populi corpus nulla re, præter quam legibus posset, legum ac magistratum descriptione, rudis quædam reipublicæ forma designari cœpta est. Primarium Veneti Magistratum Tribunos appellavere, qui juri dicundo, & civilibus & capitalibus causis dijudicandis præessent. Tribunitium imperium unius anni spatio circumscribi visum est;

Primus apud Venetos magistratus Tribunitius.

est; & unaquaque insula, oppidumve littoreum duos sibi Tribunos creabat. Statis vero anni temporibus, & præterea si quid gravius accideret, indicebatur conventus omnium insularum ac littorum; & Tribuni cum primoribus coeuntes in unum locum de summa reipublicæ consulebant. Hujusmodi conventus nulli certo loco affixi, per omnes insulas vicosve littorales ex ordine circumvehi solebant, ut uniuscujusque dignitas, æquato jure omnium servaretur; id quod ad concordiam, jungendosque inter se omnium animos, mirum quantum valebat. Hæc tribunitia reipublicæ forma annos tenuit circiter ducentos, & quadraginta, quibus elapsis, cum res Veneta jam aucta & pene adulta esset, abrogato Tribunis imperio, Duces creari cœpti sunt. Ante Tribunos, ajunt, consulari magistratu Venetos inde usque ab initio usos fuisse.

Quæ ab condita Republica usque ad bellum Gotthicum per annos amplius centum Veneti gessere, nemo litteris aut memoriæ prodidit; non Veneti quidem, qui, ut rerum initia ferebant, alia omnia cogitabant, quam annales conficere; intenti erant omnes ad paludes sternendas, tecta construenda, paranda navigia, quibus victum compararent, remque privatam & publicam augerent; non externi scriptores, quibus neque curæ erat investigare, quid rerum agerent piscatores illi & aquatici homines, neque horum opes fortunæque admodum exiguæ satis dignæ videri poterant, quæ litteris mandarentur, præsertim cum aliunde illis & nobilior & copiosior ad scribendum materia suppeteret. Cæterum illud mihi affirmare posse videor, Venetos calamitosissimis illis temporibus, cum partim externis & barbaricis, partim domesticis bellis, & seditionibus finitima regio, & tota arderet Italia, præsidio loci, objectuque stagnorum non modo tutos & quietos fuisse, sed mercatura commercioque maritimo res suas mirifice amplificasse; jus vero, quod in insulis, & stagnis circumfluentibus adepti fuerant, perpetuo obtinuisse liberum, nulliusque obnoxium potestati; cum nullus illuc armorum impetus, nulla vis dominatioque externa pervaserit; tum quidquid per ea tempora bellorum, sive barbaricarum incursionum fuit, id omne, mari ferme locisque Venetorum maritimis intactis, in regiones mediterraneas incubuit. Quod ut clarius pateat, temporum illorum turbulentissimas vicissitudines, rerumque publicarum in Italia conversiones multiplices ac varias operæ pretium est breviter persequi, servatisque temporum ordinibus exponere.

Dum omnia circa seditionibus ac bellis arderent, Veneti quieti pacatique res suas augent.

Biennio post Attilæ ex Italia discessum, Valentinianus hujus nominis tertius Imperator, cum Ætium virum egregium, quo Occidentis salus nitebatur, ob suspicionem affectati imperii interficiendum curasset, ab Ætii militibus, stimulante Petronio Maximo, obtruncatus est anno Christi 455. quo sublato varii deinceps extiterunt per annos viginti partim Tyranni, partim Imperatores, qui sive ob brevitatem imperii, sive ob civilia & barbarica bella, quibus assidue conflictabantur, nihil molestiæ seu negotii Venetis, ut maxime voluissent, facessere potuerunt. Nam Petronius Maximus vix tyrannidem occupaverat, cum Gensericus Rex Vandalorum ex Africa ab Eudoxia Valentiniani conjuge, ad necem mariti ulciscendam evocatus, & Romam de improviso adortus, vitam Maximo & imperium ademit: huic suffectus Avitus, decimo, vel decimo quarto, quam imperare cœperat, mense, imperio decedere coactus est. Post Avitum Majoranus Ravennæ sumpsit imperium, ingentis animi princeps, qui recuperandæ Africæ cupidus cum esset, curasque omnes viresque ad belli Vandalici comparationem intenderet, de Venetis ne cogitandi quidem spatium habuit. Sed a Recimere Patritio, & utriusque militiæ Magistro apud Dertonam comprehensus imperio pariter vitaque exuitur anno 461. Inter hæc Biorgus Rex Alanorum Hunnis in prædæ societatem adscitis, per Tridentinos saltus & alpes Julias, populabundus in Italiam irrupit; ac Venetis maritimis intactis, omnem circa regionem vastavit. Sed prælio cum Romanis commisso, ab Recimere apud Benacum opprimitur.

Post Valentinianum tertium extinctum Imperatores seu Tyranni Occidentis.

Majoranum excepit Severus, quem Recimerus homo potens & factiosus Imperatorem constituit; eumdemque quarto post anno veneno sustulit. Post interregnum unius anni & mensium aliquot fuit Anno 467. Anthemius Patritius ab Leone Orientis Augusto Imperator Occidentis creatus cum Recimere affinitatem junxit, filia eidem in matrimonium tradita. Sed propter nonnullas interpositas offensiones, seu potius propter insitam homini Gotthici generis perfidiam, Recimerus in Anthemium, socer in generum insidiis primum grassari cœpit; deinde eumdem bello aperto appetitum, Romæ peremit anno 472, ejusque in locum substituit Olybrium, quo intra septimum mensem vita functo, Glycerius Ravennæ cepit imperium anno 473. Is anno insequenti ab Julio Nepote in ordinem cogitur, & in Dalmatiam transmissus, Augustale diadema cum Pontificia Salonitana thiara commutavit. Orestes Magister militiæ Imperium Julio Nepoti ademptum transtulit in Momyllum filium suum, cui rei Romanæ occidentalis ad interitum vergentis diminutio Augustuli cognomen peperit. Augustulus rerum potitus anno 475. principatum gessit nulla re magis, quam Occidentalis imperii interitu memorabilem. Nam Odoacer Rex Herulorum, ingenti exercitu ex Herulis aliisque barbaris conflato, in Italiam transcendit, Oreste acie victo cæsoque, Augustulum imperio exutum in Campaniam relegavit. Ita Imperium occidentale cum Augustulo extinctum est anno 476. Universa Italia potitus Odoacer regni sedem Ravennæ constituit, tenuitque annos fere quindecim; quo temporis intervallo a Venetis maritimis vim omnem abstinuit; quippe quos aquæ stagnantes & cæca vada trajectuque difficilia ac periculosa undique clausos, tutosque præstabant; & regni Italici firmandi muniendique necessitas cogitationes omnes curasque Odoacris alio avertebant.

Interitus Imperii Occidentalis.

Annus Christi erat supra quadringentesimum undenonagesimus, cum Theodoricus Rex Ostrogotthorum, Italiæ potiundæ cupidus, auctore & hortatore Zenone Orientis Augusto, ingentes trans alpes copias traduxit; Odoacrem gemino prælio superatum ad Isontium fluvium & apud Veronam, tertio denique ad Ducam vel Abduam flumen victum, castris exutum, fugatumque insequitur, ac Ravennæ mænibus inclusum obsidet. Triennium tenuit obsidio; dedidit se tandem Odoacer una cum filio suisque omnibus ea conditione, ut æquo ac pari jure uterque regnum Italiæ obtineret. Sed haud multo post Theodoricus, cum regni socium moleste ferret, Odoacrem ad convivium per speciem honoris atque amicitiæ invitatum, cum filio & primoribus Herulorum interfecit anno 493. Ita regnum Italiæ ab Herulis ad Ostrogotthos pervenit.

Odoacre victo Theodoricus regni Italici potitur.

Jam vero ad Venetos, unde paullisper digressi sumus, ut revertamur, ab discessu Attilæ usque ad

Venetorum per ea tempora

Status, & cura augendæ ac firmandæ reipublicæ.

ad Theodorici transitum in Italiam, magna illis facultas fuit & commoditas rei publicæ ac privatæ firmandæ augendæque, cum nemo illis, ipsique nemini vel formidini essent, vel negotium facesserent. Nam sua illos inopia tutos præstabat ab irruptionibus barbarorum, quos una potissimum prædandi cupido in Italiam impulerat; præterquamquod circumjectæ paludes contra omnes hostiles incursus illis munimento erant & præsidio. Quis vero seu barbaris, sive accolis metus esse poterat a gente profuga, quæ ob calamitates communium temporum æstuariis illis se abdere coacta, satis habebat tot cladibus undique obstrepentibus, vitam qualemcumque ducere; nihil ab illis periculi, nullæ opes, ambitio nulla, terrestris imperii in aliorum fines proferendi nulla cupiditas, quæ in eos gentium exterarum vel invidiam, vel suspicionem, vel arma commoveret.

Mores & studia.

Itaque ab omni externo metu soluti, quietique, id unum agebant, ut latius in dies æstuaria sternerent, tecta molirentur, naves omnis generis ædificarent vel ad victum comparandum, vel ad piratas arcendos. Curæ præterea illis erat rempublicam administrare, leges instituere, magistratus creare, cogere concilia, in quibus pro eo ac necessitas exposceret, quid agendum esset, quid cavendum, deliberarent. Illud vero ante omnia sibi faciendum censuerunt, ut ostia fluminum, portusque maritimos, quibus ad æstuaria ex aperto mari aditus & ingressus patet, in potestatem redigerent, & quibuscumque poterant operibus firmarent, ne illac incolarum quieti libertatique vis ulla inferri posset.

Olivolus insula muniis, & præsidiis firmata.

Ac per ea tempora Olivolum insulam, egregio castello imposito, communiverent; cui deinde ob eam causam Castellanæ nomen fuit; quippe cum proxime omnium abesset a portu, permagni intererat illam valido propugnaculo & præsidio teneri; tum ut portui dominarentur, tum, ut quæ in portum ingrederentur, naves haberent, quo se in tutum reciperent, præsertim cum fuga e piratis evasissent, quibus semper Adriaticum mare infestum fuit. Castello illo vetustate collapso, portus tamen munitionem haud negligendam posteri censuerunt, qui duo Castella in ipso ostio adituque portus, alterum a dextera, alterum a læva excitarunt. Nec vero dubium est, quin per eos annos ab calamitate Attilana usque ad Theodorici adventum, Venetiæ maritimæ mirum in modum auctæ fuerint numero, ac frequentia convenarum, qui cum aliæ ex aliis clades totam Italiam opprimerent, pervastatis regionibus, eversisque urbibus ad has insulas & stagna, veluti ad communis fortunæ miseræ atque jactatæ portum ac perfugium undique se receperunt.

Venetiæ commercio & copiis maritimis auctæ.

Regno autem Italiæ ad Theodoricum delato, Venetiæ desiere quidem advenarum numero augeri, commercio tamen, & opibus copiisque maritimis vel plurimum ditescere cœperunt. Siquidem respirare ac reflorescere visa est Italia sub Theodorico, qui licet barbarus & Arianus, vix tamen cuiquam Romanorum Cæsarum moderatione, prudentia, liberalitate, justitia cessit; & summa cum laude ac felicitate satis diu regnum administravit, claustrisque Alpium egregie communitis, omnem in Italiam aditum barbaris interclusit. Itaque quietis pacatisque populis sub imperio optimi Principis, & nihil sibi ab exterarum gentium incursione metuentibus, ex accolarum accessione nullum Venetiis incrementum allatum est. Cæterum pax & tranquillitas Italiæ restituta id commodi utilitatisque Venetis attulit, ut ex illis, quibus ad eam diem fere delituerant, stagnis & paludibus liberius egredi, & vel fluminum alveis subvecti ad urbes mediterraneas, vel majoribus navigiis in apertum mare delati navigationem ac mercaturam extendere latius possent, juncto cum urbibus vel maritimis vel a mari remotis commercio sane quæstuoso; ex quo factum est, ut mercibus copiisque importandis evehendisque brevi majorem in modum res Veneta privata & publica creverit.

Ostium Medoaci adversus Patavinos communitum.

Illud tamen Venetis aliquid sollicitudinis curæque injecit, quod Theodoricus, cum multas Italiæ urbes superiorum temporum injuria dirutas restituisset, tum etiam Patavium vallo ac fossa munivit, quæ civitas deinde frequentius habitari cœpit. Hinc aliqua cura & molestia Venetis objecta est, præsertim iis, qui Rivaltum & propiora ab continenti ora incolebant loca. Itaque Medoaci ostium, unde majus a Patavinis periculum esse poterat, validioribus quam antea, præsidiis munierunt.

Cassiodori epistola ad Tribunos Venetiarum.

Theodorico ejusque successoribus in Italia regnantibus, quo loco res Veneta esset, quam vigens esset ac florens, conjicias velim ex epistola Cassiodori ad Tribunos Venetiarum; quibus Venetos & summopere laudat, & amicissime rogat, ut jubeant naves onerarias, quibus abundabant, adornari ac præsto esse ad vinum atque oleum ex Istria Ravennam transvehendum. Ex iis litteris intelligi licet, quis tum fuerit Venetorum status, qui situs locorum, quæ gentis studia, quæ ædificiorum descriptio, quæ vivendi disciplina.

Navigatio & mercatura in primis apud Venetos floret.

Ergo vigebat in primis apud Venetos navigationis & mercaturæ studium, quo res omnes ad victum cultumque necessarias comparabant. Neque vero illorum negotiatio cursusque navalis fluviorum angustiis aut paludum ambitu continebatur; sed per totum Adriaticum sinum, atque adeo ejusdem ostium prætervecti per Jonium Ægeumque maria excurrebant; & importandis, exportandisque mercibus portus omnes adibant, emporia omnia frequentabant: id quod Cassiodori epistola supra laudata declarat: *Estote ergo promptissimi ad vicina, qui sæpe transmittitis spatia infinita*. Ex assiduis piratarum incursionibus illud commodi capiebant, quod cogerentur semper in armis esse; & levioribus præliis ad bella navalia erudirentur.

Piscatui & salinis opera impensa.

Nihilo segniorem in piscatu & Salinis operam impendebant, quæ illis veluti fructus domesticos, pro messibus ac vindemiis suppeditabant; nam piscibus ferme vivebant; in salinis vero assidue exercebantur cum quæstu compendioque maximo; proque illis tuendis plurima cum accolis bella fecerunt. Cassiodori ætate habitabatur frequentissime partim vicis, partim oppidis vastissimus tractus ille æstuariorum, quæ longe lateque porrecta cum essent, oram continentem a dextera, usque ad ostia Padi alluebant. Ædificiorum forma & descriptio non eadem ubique, alibi humilis & vulgaris, alibi paullo elegantior & sumptuosior; insulas siquidem jam latius construxerant, amplioresque reddiderant mortalium manus, ad majora etiam ædificia sustinenda, quibus solidiora fundamenta supponere jam didicerant. Ad vivendi rationem quod attinet, frugalitati in primis eos studuisse constat; victus tenuis semper & parabilis; cibi potionisque modus naturali desiderio finitus, non voluptate; vestitus cultusque corporis neque indecorus, neque nitidior aut pretiosior, quam illa tempora decebat. Agebatur vita cum procul ab omni cupiditate, tum maximis curis operosisque studiis exercita; nulla vitare pericula, nullos fugere labores, omnia adire incommoda, dum se suasque familias sustentarent; carebant

rebant præcipuis humani generis pestibus luxuria & avaritia, quæ inter se cum sint contrariæ, comites tamen fere semper sunt individuæ. Summa inter eos vigebat concordia; illis omnia communia, privata pro publicis, publica pro privatis habebantur; ex quo fiebat, ut maximo esset in pretio atque honore justitia, cum nemo auderet injuriam alteri facere, quæ publice omnibus facta videretur. Hæc ferme de Venetis Cassiodorus.

Jam vero Imperatores Romani, amissa cum imperio Occidentali Italia Dalmatiaque, mare quoque intermedium amiserant; & barbari Ravenna potiti in sua potestate retinebant stationem classis Romanæ, quæ ibidem ad maris custodiam ac præsidium excubias agere solebat. Itaque per eos annos navigatio Adriatica infesta maxime a piratis fuit; neque ad eos comprimendos aut coercendos quidquam navalium copiarum aliunde suppetebat, præterquam a Venetis, qui majoribus & pluribus, quam antea, instructis armatisque navigiis, maritimos prædones persequi, & mare, quoad poterant, a piraticis latrociniis tutum sibi aliisque præstare conabantur; nam Heruli Gotthique terrestribus præliis assueti, rerum maritimarum rudes, vix, aut ne vix quidem rem nauticam attigisse leguntur ante bellum Gotthicum, in quo non defuisse Gotthis copias navales, quibus & maritimas urbes obsiderent, & commeatus bellicos, militesque adveherent, auctor est Procopius, qui eos tamen naumachiæ rudes fuisse scripsit; suamque rerum navalium inscitiam prodidisse ait in eo certamine maritimo, quo apud Senogalliam devicti sunt, ut paullo post dicendum erit. Quare Veneti cum Adriaticum mare destitutum esset ab Imperatoribus, & piratarum latrociniis expositum, ejus curam ac defensionem dignissimam suæ providentiæ, & disciplinæ facultatisque maritimæ, quam diligenti exercitatione usuque assiduo adepti fuerant, sibi suscipiendam putarunt; ac per ea tempora eos arbitror jus dominatumque maritimum ab Occasu quidem usque ad ostia Padusæ Ravennamque, ab Ortu vero usque ad Istriam protulisse. Id adeo cognosci potest ex epistola Cassiodori, qui Venetias earumque imperium *ab Austro Ravennam Padumque contingere scripsit, & ab Oriente jucunditate Jonii* (idest Adriatici) *littoris perfrui*; ab hac vero Orientis regione quatenus eorum dominatio maritima extenderetur, idem Cassiodorus docet, cum ait eosdem *numerosa navigia in ejus* (idest Istriæ) *confinio possidere*; quæ scilicet ibidem ad maris custodiam in perpetua statione collocabant: quod sane argumentum est maritimi Venetorum imperii utrinque a dextera lævaque ad Istriam & Ravennam usque prolati. Ut iis, quos dixi, terminis Venetorum principatum maritimum ea tempestate circumscriptum fuisse existimem, duas caussas afferri posse arbitror; unam, quod nondum Veneti tantam navium multitudinem viresque maritimas tantas habebant, ut longius & latius dominatum proferre, totiusque maris tutelam ac defensionem suscipere possent; altera hæc est, quod Justinianus Imperator anno Christi 535. cum Gotthis bellum intulisset, immissis in mare Superum classibus, jus imperiumque Adriatici maris rursus usurpare cœpit, quod demum anno 553. Gotthis devictis, & regno Gotthico Italico funditus everso, una cum Dalmatia Italiaque recuperavit. Nec vero si mare Adriaticum fere totum in potestatem rediit ditionemque Imperatorum Orientalium, idcirco Veneti amiserunt tractum illum maritimum æstuariis proximum, quem cum reliquo mari ab Imperatoribus Romanis desertum jure optimo occupaverant, suisque navibus tuendum susceperant. Tantum vero abest, ut Justinianus ea maritima possessione Venetos depelli vellet, ut illos sibi socios ad bellum Gotthicum adjutoresque adsciverit; in eoque eorum opera magni fuit.

Maris Adriatici ab Imperatoribus destituti cura & tutela a Venetis suscepta.

Fines juris imperiique maritimi Venetorum.

Maris superi ab Istria & Ravenna usque ad fauces Hydruntinas curam & imperium Justinianus recepit.

Agebatur annus quintus ejus belli, æræ Christianæ 540., cum Veneti primam pro Romanis adversus Gotthos apud Ravennam expeditionem navalem susceperunt; id quod Venetorum annalibus consignatum est, & præclare cum iis congruit, quæ Procopius lib. 2. de bello Gotthico scripsit. Bellisarius Vitigem Gotthorum Regem Ravennæ obsessum fame ad deditionem compellere constituerat. Terrestria itinera, quibus aliquid in urbem importari posset, suis copiis ac præsidiis obsederat; mare hostibus, ne quid illac inferretur, imperatoriæ classes intercludebant; a læva Padus restabat, & Veneti, qui omnem illam oram, tractumque maritimum usque ad Padusæ stagnum Ravennæ propinquum tenebant. Unum erat in Vitigis potestate Padi ostium Spineticum urbi proximum, qua e transpadanis Gotthorum urbibus frumentum & omnis generis commeatus secundo flumine devehi potuissent. Itaque Bellisarius, id subsidii ut præriperet hostibus, cum utramque Padi ripam terrestribus copiis obsedit, tum a Venetis postulavit naves aliquot actuarias, nec mari quam fluminibus aptiores, quæ partim adverso flumine subvectæ hostium navibus occurrerent; partim ad Padi ostium consisterent, ne quid furtim a mari obsessis inferri liceret. Quo in loco res esset, quantumque in discrimen adducta, per nuncios admoniti Gotthi, qui apud Ticinum erant, cymbarum fluvialium, quam maximam possunt, classem adornant, alias præcedere jubent bellico apparatu instructas, alias subsequi, onerarias frumenti ac cibariorum plenas in medio collocant. Secundo amne plenoque delatas, fluvius repente decrescens in sicco destituit; tum Veneta classis e navibus levioribus composita superveniens invadit; ibi atrox cooritur prælium; nec diu impetum hostes sustinuere, quos Veneti medio flumine acerrime urgebant, & milites in utraque ripa dispositi genere omni missilium incessebant. Itaque cæsis haud paucis, & quamplurimis vulneratis, sese cum omnibus navibus & commeatu omni Bellisario dedidere; præda omnis partim terrestri, partim navali militi concessa. Ea calamitas, & subsidii spes adempta Vitigis & Gotthorum animos fregit; nec multo post urbis deditio facta, & Vitiges a Bellisario Constantinopolim abductus. Ravenna capta ut Romanis adjumenti ac præsidii, sic Venetis gloriæ ac laudis plurimum attulit, iisdemque Justiniani benevolentiam ac favorem mirifice conciliavit.

Navalia subsidia Bellisario adversus Gotthos a Venetis submissa.

Victoria navalis Venetorum de Gotthis relata.

Anno decimo septimo belli Gotthici, æræ Christianæ 551., cum regnum in Gotthis obtinebat Totilas, qui collapsam in Italia rem Gotthicam non minus æquitate ac moderatione, quam virtute bellica restituerat, Veneti & suæ in rebus præliisque maritimis scientiæ ac fortitudinis, & suæ erga Romanos amicitiæ specimen egregium dederunt. Nam, ut in eorum annalibus scriptum est, Valerianus Præfectus Ravennæ, ut Anconam Gotthicæ obsidionis periculo liberaret, auxiliares naves a Venetis postulavit, quibus classem augeret, quam partim ex iis, quas ipse habebat, partim ex illis, quas adscivit e Dalmatia, navibus conflaverat. Pugnatum est apud Senogalliam,

Altera Venetorum de Gotthis maritima victoria.

liam, Classis Totilæ profligata & disjecta, naves hostium aliquot cum ipsis propugnatoribus submersæ, cæteræ ab Romanis captæ, decem incolumes fuga elapsæ propinquum littus tenuerunt. Ita Anconæ obsidio soluta est. Quæ victoria tantum attulit Romanis, quantum ademit hostibus animi fiduciæque. Interea Justinianus, Bellisario Constantinopolim revocato, bellum Gotthicum gerendum dederat Narseti Eunucho, qui tum e Thracia, Illyrico, Macedonia, aliisque provinciis, tum ex auxiliaribus barbarorum copiis florentissimo ingentique exercitu contracto Salonam venit. Inde secus oram maritimam traducto in Italiam exercitu apud Aquilejam consedit. Cum Totilas omnia, quæ Ravennam ferebant, itinera mediterranea præsidiis occupasset; Narses consilium cepit circum stagna Venetorum copias traducendi; sed huic consilio obstabant præalta flumina, quibus interciditur tractus ille æstuariis circumjectus. Quamobrem naves aliquot & scaphas plurimas a Venetis impetravit, quæ funibus alligatæ, tabulisque constratæ trajectum æque facilem ac tutum præbuere. Interea dum exercitus institutum iter persequitur, ipse ut Venetorum loca propius cognosceret, per æstuaria navicula delatus insulas illas obivit, & apud Rivaltum cum appulisset, exscensu in terram facto, plurimum voluptatis vel e novitate loci, vel e studiis incolarum cepit. Egregiam Venetorum erga Justinianum voluntatem, & auxiliarem operam Romanis collatam verbis amplissimis collaudavit; quorum virtus reique bellicæ ac navalis scientia in duobus præliis, altero fluviatili non procul Ravenna, altero maritimo apud Senogalliam vel maxime excelluerat. Ibi ad Narsetem venere Oratores Patavini, qui multis verbis questi sunt, æstuaria, littora, atque ostia fluminum sibi a Venetis per injuriam ablata esse, quorum querelas Nicolaus Rivalti Tribunus gravi & sedata oratione refutavit; nec vero recusarunt Veneti, quin ipsi quoque Narsetem, ad quem Patavini confugerant, ejus controversiæ arbitrum deligerent, quem scilicet, præbitis nuper ad transitum fluviorum navibus, recenti beneficio sibi devinxerant. Cæterum Narses, cum iter sibi maturandum esset, hortatus utrumque populum ad pacem & concordiam, respondit dignam sibi rem videri, de qua diligentius ac per otium cognosceret. Prius vero quam discederet, duas sacras ædes hac in insula vovit, si susceptam contra Gotthos expeditionem e sententia conficeret.

Narses naves a Venetis ad trajicienda flumina impetrat; & Venetias adit.

Duas sacras ædes apud Rivaltum vovet;

Ergo Narses primum Totila, deinde Teja in ejus locum suffecto, acie victis cæsisque, Gotthicum Regnum extinxit; debellatumque est cum Gotthis anno ejus belli duodevigesimo exeunte, qui cum anno Christi 553. cohæret. Tum Narses Venetias regrediens, voti reus, duas ædes in Rivalto construendas curavit, alteram Theodoro Martyri, ubi nunc est Basilica S. Marci, alteram SS. Mennæ & Geminiano, ubi nunc media fere est area ante Basilicam Marcianam porrecta, quam tum secabat Euripus, ultra quem hæc ædes erat posita in adversa ripa. Crescente autem ædificiis urbe, placuit campum ejusdem ædis tergo adjacentem, constrato rivo intermedio, cum area Marciana conjungere, ac templum Mennæ & Geminiani e media sublatum in extremam aream, ubi nunc visitur, transferre.

& post Gotthos debellatos extrui jussit.

Expulsis Gotthis, Italia & Dalmatia in fidem concessit ditionemque Imperii Orientalis una cum mari intermedio; at maris Adriatici, quod intra Padi ostia & sinum Tergestinum proxime ab æstuariis interfluit, mansit in potestate Venetorum; quibus neque Justinianus, neque cæteri deinceps Imperatores Orientis quidquam molestiæ exhibuerunt, quominus eo maris tractu libere pacateque uterentur; quin imo fere semper inter utrosque ea pax & concordia viguit, ut Imperatores quidem Venetos Sociorum & amicorum loco haberent, & quibuscumque possent, beneficiis atque ornamentis afficerent; Veneti autem eo Imperatores honore cultuque prosequerentur, quem solent ac debent minoris fortunæ populi potentioribus deferre; & volentes libentesque eidem operam suam copiasque navales ad provincias Imperii tuendas, hostesque propulsandos sæpe contribuerunt.

Inter Venetos & Imperatores Orientales pax & concordia perpetua.

Verum ea deinceps consecuta sunt tempora Italiæ, universoque Imperio maxime infesta, quæ ex aliarum urbium ruinis & cladibus maximum incrementum Venetiis adjicerent, ac denique totius maris tutelam dominatumque ab Imperatoribus, non illis quidem invitis, sed quando id res publica & privata, communisque salutis ratio postulabat, ultro libenterque consentientibus, ad Venetos transferrent. Justino II. imperante, anno Christi supra quingentesimum octavo & sexagesimo, Langobardi gens fera & immanis, relicta Hunnis Pannonia, in qua jampridem consederant, Alboinum Regem secuti, alpes Carnicas transcendunt, Venetiam mediterraneam pervastant; quibus nemo cum obsisteret, longius progressi Liguriam pene omnem, exceptis maritimis urbibus, in potestatem redigunt; Mediolani potiuntur; Ticinum triennio obsident; qua demum capta Alboinus ibi sedem statuit regni; qui deinceps reliquam pervagatus Italiam, præter Romam & Ravennam cuncta propemodum occupavit. Sub adventum Langobardorum ex omnibus finitimis civitatibus in insulas littoraque Venetorum frequentissime migratum est; ac præsertim Patavio, & oppidis vicisque agri Patavini, cum urbem illam Agilulphus Rex Langobardorum obsessam captamque, piceis faculis undique subjectis incendit. Præterea barbarica illa tempestate ingruente, Paullinus Aquilejensis Antistes, ut saluti consuleret, prædamque barbaris praeriperet, sacris reliquiis ac thesauris sublatis, Gradum concessit, quæ civitas postea, translata illuc ex auctoritate Pelagii II. Pontificis Maximi sede Metropolitica Aquilejensi, nova Aquileja vocari cœpta, & totius Venetiæ Istriæque Metropolis Ecclesiastica constituta est. Quamdiu vero regnatum est a Langobardis in Italia, migrationes populorum alias ex aliis ad insulas & æstuaria Venetorum fieri numquam desierunt; sive quod ea gens crudeliter avareque imperaret, sive quod Catholicis inter Langobardos Ariana labe infectos, ejusque propagandæ cupidos, tutis esse quietisque non liceret. Capto excisoque Opitergio ab Rothario Rege Langobardorum, Magnus ejus urbis Episcopus, vir eximiæ sanctitatis, commiseratus gregis sibi commissi calamitatem, veritusque, ne Ariana Langobardorum contagione inficerentur, Opiterginis auctor fuit patriæ deserendæ solique mutandi. Locum in stagnis cum cepisset haud procul a continenti, ingentem hominum turbam eo secum deduxit; ibi civitatem condidit, quam honoris causa ab Heraclio Imperatore, qui tum rerum in Oriente potiebatur, Heracliam appellavit. Sedem Opiterginam illuc translatam Severinus Romanus Pontifex, & Primogenius Gradensis

Langobardi Italiam fere omnem occupant.

Langobardis in Italia regnantibus ingens populorum vim atque impietatem barbaricam fugientium accessio ad Venetias augendas.

densis Patriarcha confirmavit. Eadem tempestas perpulit Paullum Altinatem Antistitem, ut se suosque jugo ac servitute Langobardorum eximeret; & universo fere populo prosequente, cum omni sacra supellectile Divorumque reliquiis Torcellum migravit, ibique domiciliis plurimis ædificatis, ædeque Cathedrali excitata, sedem posuit Episcopalem, eodem Severino Pontifice approbante. Ita Venetiæ tum erant miseræ atque jactatæ mortalium fortunæ portus & commune perfugium; ac præsertim Catholicæ religioni hostium injuriis expositæ tutissimus receptus; ut merito dubites, plusne ad incolendas augendasque Venetias, Ariana perfidia, an crudelitas inhumana Langobardorum contulerit.

Ex Istria & Dalmatia frequentes hominum concursus ad insulas & stagna Venetorũ. Per eadem tempora Istria quoque Langobardorum tyrannide oppressa, & insuper a Slavis fœdum in modum vastata, itemque Dalmatia, quam iidem Slavi aliique barbari crebris incursionibus infestabant, magnum convenarum & profugorum numerum ad frequentandas amplificandasque Venetorum insulas contulerunt. Sed præsertim e Dalmatia, post Salonam ab Avaribus eversam incensamque anno circiter quadragesimo septimi sæculi, ingens rei Venetæ incrementum accessit; quamplurimis illuc e populo & præcipua Dalmatica nobilitate familiis commigrantibus. Hinc existimari velim, quanta per annos amplius centum ad frequentiam insularum, ad celebritatem nominis Veneti, ad opes copiasque reipublicæ, facta fuerit accessio; ac septimo quidem sæculo jam elabente res Venetorum adeo erat valida, ut tantam in medio crescentem molem sibi suisque posteris metuerent vel ipsi Langobardi, qui Venetiam mediterraneam & reliquam Italiam fere omnem adepti, quidquid Alpibus & Apennino interjacet, Langobardiam vocarunt. Exinde nomen Venetiæ, mediterranea omni possessione depulsum, æstuariis littoribusque definitum est; & quod in his stagnis plures essent insulæ & oppida plura, numero plurali, & communi vocabulo appellatæ sunt Venetiæ. Itaque Langobardi Venetis infesti esse cœperunt, sive quod eorum incremento, libertatique inviderent, sive quod ægre ferrent eos cum Imperatoribus Orientis amicitia conjunctos esse; nec desistebant lacessere illos quotidie aliquo injuriæ genere, detinere, spoliare, fidem publicam fallere, nec vero Venetis vires animique deerant ad jus suum libertatemque tuendam, armisque etiam, ubi opus esset, decertandum.

Langobardi Venetis infesti.

Tribunorũ imperio abrogato, Venetiis imperatum erat a Tribunis annos circiter ducentos & quadraginta, cum Venetos imperii Tribunitii pœnitere cœpit. Causam pœnitendi, mutandique regiminis hanc fuisse comperio, quod per ea tempora sive mari a piratis, sive terra ab Langobardis, ac præsertim a Luithprando, qui principatum in Carnis obtinebat, multa incommoda & detrimenta rei publicæ privatæque illata fuerint: quæ quidem Tribunis accepta vulgo ferebant, cum ii sæpe inter se dissiderent, & cupiditatis atque ambitionis studio ducti, dum rem quisque suam augere, & alii aliis præstare cupiunt, rem utilitatemque publicam negligerent. Itaque indictum est apud Heracliam Concilium, quo cum Tribuni, & Proceres primoresq; convenissent, Christophorus Patriarcha Gradensis auctor fuit, ut abrogato Tribunis imperio, unus deinceps deligeretur, qui cæteris auctoritate ac dignitate præesset, ejusque summum imperium haud brevioribus quam ipsius vitæ spatiis definiretur. Hunc Ducis nomine ornari placuit, cum Veneti ab regio nomine, aliisque hujusmodi titulis ac moribus, qui libertati officerent, semper abhorruerint. Communi omnium consensu, Paullutius Anafestus Heraclianus, haud genere quam virtute clarior, Dux declaratus est anno Christi 697. qui principatu inito nihil prius sibi faciendum censuit, quam ut intestinas discordias sedaret; tum ad fluminum ostia, portusque maritimos diligentius firmandos, castellisque muniendos animum adjecit. Statuit, ut oppida omnia, navium numero singulis pro cujusque opibus imperato, ad omne Ducis signum imperiumque in armis essent, & navalia construerent septa munitaque, ne aut accolis aut piratis paterent. Fœdus iniit cum Luithprando, quem prælio vicisse scribunt; & cum Ariperto Rege Langobardorum amicitiam coluit. Quod alii plerique bello, ipse pace patriæ fines auxit, quos a Plavi majore usque ad Plaviculam propagavit. Paullutio Marcellus suffectus est anno 717. huic vero successit Ursus, nobili genere, qui principatus initi commendationem duxit ab juventute Veneta in navali disciplina & armorum studiis exercenda. Eo inter popularem seditionem ac tumultum cæso, cum de creatione novi Ducis variarent suffragia, resque iterum ad seditionem spectaret, placuit in sex annos novum magistratum annuum institui, quem qui gererent, Magistri militum appellarentur. Sed anno quinto militaris magisterii nondum exacto, cum miro Ducis desiderio tenerentur, cunctis suffragiis Theodatus filius Ursi Dux creatus est anno 742. quæ reipublicæ per Duces administrandæ ratio nunquam deinde intermissa est.

Duces apud Venetos creari cœpti.

Primus Dux Paullutius Anafestus.

2. Marcellus. 3. Ursus.

Magistri Militum pro Ducibus instituti.

Duces iterum recepti, & semper deinde retenti.

Interea dum res Veneta in dies auctior ac validior fieret, res Græcorum in Oriente, præsertim vero in Italia, usque eo decreverant, deteriore ut loco vix esse posse viderentur. Ab exitu sexti sæculi per annos circiter ducentos nulla imperio quies fuit sive a barbaricis bellis, sive a seditionibus domesticis, ac nullum fere tempus a cladibus, tumultibus, direptionibus vacuum otiosumque. Persæ, Avares, Slavi, Bulgari, Saraceni, aliæque hujusmodi pestes, numquam desierunt alias ex aliis calamitates inferre, Orientisque Provincias ferro, & igni fœdum in modum vastare. Italia vero omnis sub imperium ditionemque Langobardorum ceciderat, excepto Venetorum angulo, itemque Roma & Ravenna; quas urbes ægre defensas Imperatores Orientis, quoad potuere, in sua fide ac potestate retinuerunt; Exarchis Ravennæ constitutis, qui reliquias imperii Græci in Italia utcumque tuerentur. Dalmatiam itidem omnem, præter civitates maritimas insulasque, Slavi occupaverant, suisque præsidiis obtinebant. Ad eas calamitates cladesque velut cumulus accessit Imperatorum Orientalium vel socordia, vel impietas, quarum altera effectum est, ut rerum publicarum cura & defensione posthabita neglectaque, hostium quidem audacia & vires creverint, subditorum vero populorum fiducia animique debilitarentur; quos demum necessitas impulit, ut quando nullam ab Oriente rebus afflictis opem sperare poterant, aliunde sibi præsidium & tutelam adsciscerent; altera vero, incredibile dictu est, quam multa & gravia detrimenta invexerit; nam ex iis, qui per ea tempora in Oriente imperarunt, alii Monothelitarum labe infecti fuerunt, alii vero Iconomachæ impietatis auctores ac duces se præbuerunt: hinc civiles discordiæ, hinc cædes,

Clades Imperii Orientalis.

Imperatorum Orientalium socordia.

Itemque impietas Monotheliticæ, deinde Iconomacha.

des, hinc Catholicorum, ac præsertim Latinorum, qui aliquod auxilium imperio labanti ferre potuissent, ab Imperatoribus Græcis alienatio, & disjunctio. Cum omnia bellis & seditionibus arderent, in tanta rerum omnium perturbatione, mare Adriaticum fere destitutum ab Imperatoribus, qui tot malorum undique ingruentium molem nedum depellere, sed ne sustinere quidem poterant, piratarum incursionibus patebat; & si qua ab Oriente classis mittebatur, tam debilis fuit atque infirma, ut neque prohibere Langobardos, quo minus maritimas civitates fere omnes caperent, neque captas recuperare potuerit; quamvis ea gens navalibus copiis careret, neque umquam, quamdiu in Italia imperavit, rem maritimam attigerit. Quare maris purgandi ac tuendi cura omnis cogitatioque in Venetos incubuit, qui Urso imperante nacti Ducem exercitatorem, ut supra diximus, laudatoremque virtutis, & membris lucta ac palæstra firmandis, & fictis navalium præliorum imaginibus inter se dimicando, tantos in re nautica militari progressus fecere, tantosque spiritus sibi sumpserunt, ut jam non contenti prædones ac piratas in fugam conjicere, sed insequi eos etiam, & in eorum portus irrumpere, in terram descendere, munitiones aggredi, mœnia turresque tentare, concremare navigia piratica, vel in suam potestatem redigere auderent.

Maris Adriatici ab Imperatoribus relicti, & prædonibus expositi, curam & defensionem Veneti suscipiunt.

Ursi tertii Venetorum Ducis temporibus illigare placet vindictam sumptam, seu victoriam relatam de Tergestinis piratis, cujus cæteroquin incerta sunt tempora. Patrii moris fuisse ferunt, ut Virgines nuptiis maturæ singulis annis IV. nonas Februarias ad sacram ædem in Castellum insulam, cum omni dotali supellectili a parentibus & propinquis ducerentur, ibique adolescentibus, qui eodem convenerant, sua cuique in matrimonium solemni & Christiano ritu traderentur. Forte accidit, ut piratæ Tergestini pridie ejus diei, quo is conventus celebrari solebat, cum aliquot navigiis nocturno cursu proxima loca tenuerint; summo autem mane in ædem ipsam impetu facto, loci Antistitem cum non exigua mortalium manu, rebusque multis asportarunt. Fugientes piratas juventus Veneta navibus celerrimis insequitur, eosque ad Caprulas oppidum assecuta, haud magno negotio oppressit; & hostium navibus captis, aut demersis, receptisque civibus cum Antistite ac reliqua prӕda, læti ovantesque domum revertuntur. Ob rem bene gestam ludos institutos ferunt, indictamque in singulos annos supplicationem, quæ *Mariarum* a Majoribus appellata est, & IV. nonas Februarias ingenti apparatu maximaque omnium ordinum frequentia ac religione peragi solebat. Sed alia longe illustrior ac felicior expeditio maritima cum Ursi principatum memorabilem fecit, tum vero genti Venetæ magnum nomen peperit. Cum Imperatores Orientis bellis barbaricis domesticisque dissensionibus impliciti copias admodum exiguas in Italiam submitterent, abessetque Classis Imperatoria; haud difficile fuit Langobardis Ravenna potiri. Paullus Exarchus fuga elapsus ad Venetos se recepit, magnoque ab illis honore exceptus cum esset, auxilia navalia ad urbem recuperandam postulavit. Hujus postulatis ingens pondus addiderunt litteræ Gregorii II. Pontificis Maximi ad Ursum Venetiarum Ducem, quem etiam atque etiam hortabatur, Exarcho ut opem ferret, expulsisque Langobardis Ravennam Orientis imperio, & Leoni Isaurico Imperatori restitueret, qui nondum per summam impietatem Divis, eorumque sacris imaginibus bellum nefarium indixerat.

Victoria de piratis Tergestinis.

Veneti, tum ut Pontificis voluntati morem gererent, tum ut Leoni gratificarentur, hanc utriusque sibi demerendi occasionem cupide amplexi, valida instructa classe Ravennam transmittunt, urbem obsident, cæsis expulsisque hostibus capiunt, & Exarcho restituunt. Leo ut gratiam Venetis, ob Ravennam illorum armis receptam, qualemcumque posset, referret, Ursum Venetiarum Ducem titulo Hypati sane honorifico donavit. Leoni III. Iconomacho successit in imperium Orientale Constantinus VI. cognomento Copronymus paternæ impietatis hæres; huic Leo IV. qui avi patrisque exemplo sanctarum imaginum cultores indignis vexavit modis. Qui omnes in odium indignationemque superum pariter ac mortalium cum incurrissent, innumerabilia mala sibi atque imperio adsciverunt ab irato Deo suas Divorumque suorum injurias ulciscente; nam per eos annos Constantinopolis & finitimæ regiones urbesque maximis terræmotibus adeo conquassatæ sunt, ut ædificia & templa quamplurima, multaque oppida corruerint; Pestis Orientem fere totum pervagata ingentes ubique hominum strages edidit, ac præcipue Constantinopoli adeo sævit, ut & locus sepeliendis cadaveribus, & qui ea sepelirent, propemodum deficerent. Ad hæc Saraceni, Slavi, Bulgari provincias Orientis infestis agminibus peragrantes, quacumque incederent, cladem ac vastitatem intulerunt. Demum Constantino VI. imperante, Ravenna una cum statione Imperatoriæ classis in perpetuum amissa est; quam Aistulphus Langobardorum Rex anno circiter 752. armis captam ad suum Italicum regnum adjunxit. Nec porro Veneti classe iterum instructa Ravennam Langobardis eripiendam, & Imperatoribus Orientis recuperandam censuerunt; sive quod religioni haberent eo facto illorum se amicos ac fœderatos profiteri, quibus ob nefandam hæresim sacris omnibus, omnique piorum consociatione interdictum erat; sive quod nollent in tanto mortalium odio adversus Iconomachos Imperatores, præsertim justo ac debito, fovendo illis & opitulando sibi invidiam quærere, & Catholicos omnes, Italosque potissimum, a se alienare. Nec sui Venetos consilii pœnituit; quippe quadriennio post Pipinus Rex Galliæ a Stephano III. ad subsidium Italiæ Langobardorum tyrannide oppressæ ferendum evocatus, Aistulpho Ravennam eripuit; illumque Exarchatum, itemque Pentapolim, hoc est, Anconam cum quatuor Piceni oppidis, Pontifici et ecclesiæ Romanæ tradidit, nequidquam Constantino Copronymo civitates illas a Pipino per legatos repetente. Pluris autem Venetorum interesat Ravennam Anconamque maritimas urbes in potestate Romani Pontificis esse, quam aut Græcis restitui, aut a Langobardis retineri; cum ea fuerit semper Venetorum erga summos Ecclesiæ Hierarchas observantia, fides, & voluntas egregiis sæpe plurimisque officiis testata, ut nihil sibi & suis per Adriaticum navigationibus expeditionibusque maritimis metuere ab illis possent. Post Ravennam amissam, raræ deinceps classes ab Oriente in Adriaticum mare invectæ; nisi si quando necessitas compelleret vel tuendi, vel præsidiis Constantinopoli advectis firmandi loca maritima, quæ Græci sive in Dalmatia, sive in ora Italica ad Meridiem extrema retinebant. Quare Veneti, quan-

Veneti Ravennam a Langobardis captam recuperant, & Orientis Imperio restituunt.

Ravenna iterum amissa.

Classis Græcorum post amissam Ravennam a mari Adriatico deducta.

quando alia nulla gens erat, quæ hanc curam cogitationemque susciperet, majori, quam antea, studio, pluribusque armatis navigiis in altum emissis ad maris tutelam defensionemque incubuere, ut navigationem, commercium, littora & oppida maritima, sibi cæterisque ejusdem maris accolis tuta præstarent.

Venetis tuendi maris necessitatem attulit.

Anno Christi 773. Carolus Rex Franciæ Hadriani Pontificis rogatu in Italiam cum exercitu transgressus, Desiderium Regem Langobardorum Romanæ sedis hostem fedifragum acerrimumque Ticini obsidebat, cum Veneti, ut Carolo Hadrianoque per suos Legatos auxilia navalia postulantibus obsequerentur, naves quinque supra viginti optime tam remigibus quam militibus instructas Papiam transmisere. Itaque Desiderius undique obsessus, vehementerque oppugnatus, cum videret oppugnationem a terra & a flumine diutius sustineri non posse, desperatis rebus, se atque urbem Carolo tradidit. Ita Langobardicum in Italia regnum funditus corruit, cum annos amplius ducentos stetisset. Nec vero Carolus collati a Venetis auxilii immemorem se præbuit; cum enim anno primo sæculi noni nomen & insignia Imperatoris Occidentalis ab Leone III. Pontifice Maximo delata sumpsisset, in eo federe, quod postea cum Nicephoro Imperatore Græcorum sancivit, Venetis cautum esse voluit; ac de utriusque consensu federis conditionibus adjectum est, ut Venetiæ liberæ ab utroque imperio & immunes forent. Ceterum haud multis post annis initam Francos inter Venetosq; amicitiam suspicio sive offensio quædam diremit; vel quod Veneti Nicephoro impensius studere, quam Carolo viderentur; vel quod Obelerius Dux Venetorum Principatu depulsus cives suos criminando, non prius Carolum irritare destiterit, quam ille Pipino filio, qui rebus Italiæ præerat per litteras mandasset, ut Venetos acri bello invaderet. Ergo Venetias infesto agmine aggressus, tum aliquot insulas continenti proximas, tum Methamaucum occupat, quæ tum erat sedes Ducum, ab Heraclia excisa ante aliquot annos translata. Inde Rivum altum, quo cives, Methamauco oppido relicto, cum Beato Duce Obelerii fratre confugerant, ponte stagnis injecto haud sane feliciter tentavit; nam Veneti expeditissimis cymbis, & ad conserendam & eludendam pugnam idoneis insidentes, vento & aquis secundis in propinquantem hostem ferociter invehuntur; a fronte a lateribus acriter propellunt, navigiorum incursantium impetu pontem dissolvunt, alios cædunt, alios in aquas dejiciunt, alios in fugam avertunt. Ita Pipinus multis Francorum millibus amissis, Ravennam remigravit inglorius; nec ita multo post cessit e vita, Bernardo filio superstite, & regni Italici hærede.

Interitus Regni Langobardici, Imperii Occidentalis restitutio.

Veneti utroque Imperio exempti ac liberi.

Pipinus Caroli filius Venetos bello aggressus

a Venetis cæsus ac repulsus.

Exinde Veneti, inter duo potentissima Imperia Occidentis & Orientis interjecti, cum utroque pacem & amicitiam coluerunt; & pacatis propitiisque temporibus usi, urbem apud Rivum altum ædificiorum ac civium frequentia, commercio, & divitiis, imperium vero opibus copiisque præsertim navalibus mirifice auxerunt; cetera itidem oppida sive littorea, sive in insulis posita, unde incolas Gallici belli tempestas dispulerat, iterum incoli habitarique ceperunt frequentissime; contra vero res viresque Græcorum quotidie imminui, ac deteriores fieri, tum propter ignaviam Imperatorum, tum propter assiduas a barbaris clades acceptas. Cum Michael II. cognomento Balbus, patria Amoreus, rerum potiretur, Imperium adeptus anno Christi 820. Saraceni Siciliam, itemque Calabriam occuparunt. Dalmatia vero omnis tum maritima, tum mediterranea cum Slavis Serblis, qui eam incolebant, erantque vectigales Imperatorum Orientalium, ab Græcis defecit. Id docent Constantinus Porphyrogenitus, Zonaras, Cedrenus, Curopalata. Chrobati autem itidem Slavi, qui Liburniam tenebant, a Carolo Magno cum Istris subacti, adhuc in fide manebant ac potestate Francorum. Hi cum Narentanis oriundis e Serblis illis, quos Heraclius Imperator in ea Dalmatiæ parte, quæ ad Orientem vergit, domiciliis agrisque donaverat, societatem piraticam coeuntes, assiduis excursionibus mare infestum habere ceperunt. Nihilo tutior pro eos annos fuit a Saracenis Adriatica navigatio. Itaque cum ab Oriente nihil aut minus, quam per necessitate, subsidii suppeteret, uni erant Veneti, qui ejusdem maris tutelam sibi adsciscerent. Has autem maritimas expeditiones a Venetis per ea tempora susceptas invenio. Prima fuit adversus Saracenos; quippe Justinianus Particiatius anno 827. Angelo parenti in principatum suffectus, Michaeli Imperatori gratificandi studio, naves aliquot egregie instructas ut publico nomine Veneti mitterent, auctor fuit; sed hoste non reperto, haud multo post domum incolumes redierunt. Triennio post Veneti Obelerium recuperandi Principatus causa turbas ac seditiones molientem, apud Curiclum insulam valida classe obsessum captumque capitali supplicio afficiunt. Petro Tradonico, & Joanne ejus filio Venetorum Ducibus iterum ac sepius alias prospere, alias minus feliciter mari pugnatum est cum Chrobatis & Narentanis, cum quibus antea ita pax convenerat, ut ne piraticam in Adriatico facerent; sed hi non multo post violato federe, Venetos negotiatores ex Apulia navigantes medio mari oppressos necaverunt.

Res Venetæ crescit.

Expeditiones maritimæ Venetorum.

Sed longe gravior mari Adriatico fediorque tempestas ingruebat a Saracenis, qui Siciliam Apuliamque occupaverant; quas regiones ut recuperaret Michael III. in Orientis Imperium Theophilo parenti suffectus anno 841. Theodosium Ducem cum classe in Adriaticum misit. Is copiis diffisus, quas e Græcia adduxerat, ad Venetorum opes confugit, qui sexaginta triremes ad sociale adversus Barbaros bellum hortatore & auctore Tradonico Principe adornarunt; atque ob id Tradonicus a Michaele honoris causa Protospatarius est appellatus; qui titulus honosque primarius erat apud Græcos Imperatores. Sed apud Crotonem in sinu Tarentino res male gesta est; nam fusis & fugatis Græcis, omnis Saracenorum impetus in Venetos conversus est; quem Venetæ triremes aliquamdiu cum sustinuissent, superante hostium multitudine, partim submersæ, partim captæ ad unam omnes periere. Cum accepta calamitate, ex eo prælio hostium opes animique crevissent, barbari transmissa in Dalmatiam classe, aliquot oppida subito incursu oppressa diripuerunt; longiusque profecti, Venetas naves mercibus onustas e Syria redeuntes, quæ barbarica classe procul conspecta in sinum Tergestinum confugerant, intercipiunt, atque immodico odio, quo Venetum nomen prosequebantur, in captivorum cædem effusi, omnes omnino trucidant. Sub idem tempus Chrobatæ rebus Venetorum adversis elati Crapulas usque prædabundi processerunt. Nec quies fuit a Na-

Triremes 60. Venetorum Græcis auxilio missæ contra Saracenos.

Narentanis, quos itidem calamitas Veneta ad mare infestandum prædasque agendas excivit. Veneti quo pluribus & majoribus cladibus perculsi fuerunt, hoc acrius intentiusque ad rem navalem restituendam, classesque ædificandas incubuerunt; & quando jam Saraceni post direptam Anconam Adriatico decesserant, aliquot expedita navigia ad piratas persequendos cohibendosque miserunt.

Ursi Particiatii Principatus lætior fuit domi forisque. Saraceni oram Dalmatiæ Istriæque depopulati Gradum acri obsidione premebant; sed Ursus cum classe superveniens, repentino adventu ita eos consternavit, ut navibus trepide abductis, in fugam se conjecerint. Itidem cum Chrobatis, qui aliquot maritima Istriæ oppida fœda populatione vastaverant, prospere dimicavit; quamvis enim Istri Francorum imperio subjecti nondum in Venetorum fidem venissent, Veneti tamen, quando ejus maris curam tutelamque susceperant, suarum partium esse ducebant, Istros ceterosque Adriæ accolas a prædonibus maritimis tueri. Tum fedus initum est cum Chrobatis, qui exinde per aliquot annos omissa piratica, ab ora maritima & Adriatica navigatione infestanda destiterunt; sed cum Narentanis perpetuis Venetorum hostibus nulla pax, nulla quies fuit. Per ea tempora Orientis imperium administrabat Basilius Macedo, qui ad rempublicam Michaelis decessoris ignavia perditam restituendam curas omnes cogitationesque converterat. Dalmatiæ urbes maritimæ, quæ sub potestatem Imperatorum Orientis redierant, cum ab Chrobatis terra marique assiduis incursionibus vexarentur, ad Basilii opem confugerunt. Is vero, cum neque navium neque militum copiæ tantæ suppeterent, ut partem earum ab Orientis exercitu provinciisque deducere, & Dalmatis auxilio mittere posset, auctor illis fuit, ut se ab injuriis Chrobatorum redimerent, vectigali pecunia iisdem contributa, quam Imperatoribus pendere solebant; sibi vero tributum vel minimum retinuit, quo Dalmatæ suam erga Imperatores fidem obedientiamque profiterentur. Id docet Porphyrogenitus lib. de Administ. Imper. c. 30. Ita Chrobatæ simul Veneto fœdere illigati, & Dalmatico tributo contenti, aliquot annos a piraticis excursionibus & maleficiis abstinuerunt. Interea Saraceni Rosa, Butua, Catharo maritimis Dalmatiæ civitatibus potiti, Barium Italiæ urbem in suam potestatem redegerant: quibus Basilius Macedo valida classe instructa bellum inferre decrevit, in hujusque belli societatem Ludovicum eo nomine secundum Occidentis Imperatorem, ac Venetos adscivit; Chrobatæ etiam ac Dalmatæ ad eam expeditionem aliquot armata navigia contulerunt. Apud Barium terra marique feliciter pugnatum est; urbs de Saracenis recepta; Sedoanus ipse Princeps Saracenorum in Francorum potestatem redactus; sed dolo ac fraude dimissus, accitis postea novis ex Africa copiis Capuam & Beneventum obsedit; verum Imperatoriæ classis adventantis metu perterritus in Africam rediit. Ursus ob rem adversus Saracenos prospere gestam a Basilio Imperatore titulum Protospatarii obtinuit; isque cum classe Venetias regrediens cum Narentanis navali prælio conflixit, victisque prædas ademit, quas e terris Chrobatorum abstulerant, dum hi Saracenicæ expeditionis causa longe ab domo abessent. Narentanis quoque attribuendum censeo, quod Anastasius Bibliothecarius refert de Legatis Hadriani Pontificis; qui post octavam æcumenicam Synodum, qua in sedem Constantinopolitanam restitutus est Ignatius Photio expulso, cum in Italiam Supero mari transmitterent, a Slavis piratis, in quos inciderant, capti sunt exutique rebus omnibus; ex quo factum est, ut Acta autographa ejusdem Concilii, quæ secum deferebant, interciderint.

Saraceni ab obsidione Gradensis urbis depulsi.

Fedus Sociale Venetorum adversus Saracenos cum utroque Imperatore Orientis & Occidentis.

Saraceni navali ac terrestri prælio victi.

Narentani a Venetis victi.

Petrus Candianus anno 887. Principatum in Venetis adeptus nihil antiquius habuit, quam ut maritimis prædonibus compressis navigationis Adriaticæ securitati consuleret. In Narentanos igitur veteres Veneti nominis hostes, quoniam proxima maria latrociniis infestarent, aliquot longas naves ad eorum cursus prohibendos emisit; qui infecta re (nusquam enim hostis repertus fuit) domum rediere. Nec multo post ipsemet Candianus Princeps naves duodecim in eosdem piratas eduxit, quos nactus, prope Jaderam, circa Promontorium, quod Miculum vocant, pugnam conseruit; utrinque majoribus prope animis quam viribus est concursum. Primo quidem congressu res Veneta, aliquot hostium navibus oppressis, superior fuit; sed, cum & navium, & pugnatorum numero Barbari antecederent, Prætoria navi circumventa, Candianus fortiter dimicans occubuit, cum menses non amplius quinque rempublicam administrasset; cæteræ naves vel depressæ, vel in fugam aversæ; Ducis corpus a Chrobatis amicis subtractum, paullo post Gradum deportatum est, ibique honorifice sepultum.

Petrus Candianus pugna navali cum Narentanis commissa occubuit.

Petrus cognomento Tribunus Candiano suffectus annos tres & viginti Principatum tenuit. Erant ea tempestate res Venetæ, totiusque Italiæ, quæ ad superum mare spectant, parum quietæ: quippe cum hinc piratarum latrociniis, hinc Saracenorum assiduis motibus agitatę; cum nova ab Septemtrione tempestas exorta, effusaque in Italiam in extremum periculum rem Venetam adduxit. Hunni siquidem ineunte decimo sæculo Carnorum finibus igne ferroque vastatis, cæso fusoque Berengarii Regis Italiæ exercitu, totius belli vim repente in Venetos convertunt, & lembis ad trajiciendas copias fabricatis, quos ex obvia rudique materia confectos coriis obduxerant, Heracliam, Equilium, Clodiam, aliaque oppida maritima oppugnant, capiunt, diripiunt, direptisque flammas subjiciunt. Inde ad Rivalti oppugnationem cum copias ducerent, Veneti expeditissimis navibus & ad pugnam in illis stagnis conserendam idoneis celeriter contractis, hosti circa Albiolam occurrunt; pluribus diebus ancipiti marte, & levioribus præliis pugnatum; denique totis utrinque viribus ad justam pugnam ventum est. Barbari cæsi, fusi, fugati, Italiæque finibus excedere coacti, inclytam victoriam Venetis reliquerunt. Hunnorum clades & fuga ingentem nomini Veneto gloriam peperit, illudque in omnium ore ac sermone versabatur magnam Venetis gratiam habendam esse, quod ab Italiæ cervicibus Hunnicam rabiem ac servitutem depulissent.

Hunni in Italiam effusi a Venetis cæsi, & ab Italia depulsi.

Cum Petrus Candianus secundus rempublicam gereret, in Comaclinos feliciter pugnatum reperio; a quibus, cum ob Venetos cives violatos ac direptos res repetitæ essent, non prius sunt receptæ, quam Comaclum fuerit expugnatum.

Comaclū a Venetis captum.

Petro Candiano tertio secundi filio, post interjectum Petri Baduarii principatum, imperante, nova in Narentanos decreta est expeditio; qui

qui e rebus secundis tantos sibi spiritus tantamque audaciam sumpserant, ut ad proxima Venetorum stagnis loca delati in ipso pene urbis conspectu navigia diriperent, atque incenderent, & nihil jam, maritimo commercio quod tutum esset, reliquum fecissent. Tres & triginta naves in altum deductæ, jussique earum Præfecti hostes toto mari perquirere ac persequi, eosque adepti cum essent, nullam in eos justæ ultionis severitatem prætermittere. Ad hujus novę classis famam territi Narentani, non modo congredi non sunt ausi, sed per legatos etiam pacem petierunt, quæ data est his conditionibus, ut omnia, quæ Venetis damna ad eam diem intulissent, æqua æstimatione compensarent.

Nirentani compressi.

Petrus Urseolus Principatum adeptus est anno 976. Sub id tempus, aut non multo ante, Saraceni, Italiam ingressi, ut in annalibus Venetorum scriptum reperio, Capua occupata, Barium terra marique obsederant: cives rei frumentariæ inopia in ultimum pene discrimen adductos Urseoli ductu Veneta classis commeatu juvit; sed cum nihilominus urbem acri obsidione Barbari premerent, Urseolus auxiliari Græcorum classe auctus, maritimo prælio tum hoste conflixit; quo fuso, fugato, & magna ex parte cæso, ingentem inde Veneto nomini gloriam conciliavit. Sunt tamen, qui hanc Barienſem expeditionem victoriamque de Saracenis relatam, Petro II. Urseolo hujus filio attribuunt. Petro autem Principatu sponte abeunti, & clam in Galliam profecto ad cenobium Cuxanense, ubi vitam omnibus notis & miraculis insignem exegit, suffectus est Vitalis Candianus, Vitali Tribunus Memus; huic vero subrogatus fuit anno 991. Petrus Urseolus filius Petri Urseoli I. cujus principatum divino quodam vaticinio longe prius a parente viro sanctissimo prævisum ac prænunciatum ferunt: quo Duce res Veneta non solum domi, sed etiam foris mirum in modum aucta. Veneti imperii augendi ac propagandi occasionem causamque ipsi Narentani Chrobatique præbuerunt. Chrobati cum suis Ducibus ac Regibus jamdudum ab imperio Francorum desciverant, quod hi nimis avare crudeliterque imperarent, ut tradit Porphyrogenitus cap. 30. de Administ. Imperii, & societate cum Narentanis iterum inita, Adriaticam navigationem immunem esse ac liberam non sinebant. Utrique enim, cum aliquot portus continentis oræ, insulasque in suam ditionem redegissent, a negotiatoribus & navibus illac prætervectis Græcis, Italicis, ac præsertim Venetis portoria exigebant; id quod Veneti quamvis ægre ferrent, tamen pacis studio, & ne piratarum animos acrius irritarent, dissimulandum censebant. At Petrus Urseolus ratus tempus adesse, quo Veneti veteres novasque Slavorum utriusque generis injurias facile ulcisci possent, vetuit suis quidquam portorii nomine Chrobatis Narentanisque persolvere.

Victoria Venetorū de Saracenis.

Narentani & Chrobati iterum piraticam societatem goeunt.

Mirum quantum ea res utrosque exasperaverit. Nec in Venetos solum mercatores suam ferociam rabiemque expromebant, maritimis latrociniis contenti, sed modo prædę spes objiceretur, nullis parcebant, & exscensu in terram facto ad Dalmatas etiam, qui Orientis imperio adhuc suberant, Istrosque populandos egrediebantur, insulasque eorum, mareque omne infestum armatis lembis faciebant. Tum Orientis Imperium administrabant Basilius & Constantinus fratres, quos tum varii per id temporis Tyranni exorti ac domesticæ seditiones, tum bella barbarica, præsertim Bulgaricum, quod plures annos tenuit, ab omni cura & cogitatione vel Adriatici maris, vel Dalmatiæ ab injuriis Slavorum vindicandæ, ad res suas Orientisque provincias tuendas avertebant. Ergo plerique Dalmatici nominis populi, cum nulla ab Græcis auxilii ac præsidii spes esset, neque suis viribus ad persequendos comprimendosque prædones illos maritimos fiderent, ad Venetorum opes confugere. Nec solum e Dalmatia, sed etiam ex Istria dicuntur venisse Legati, ut cum Duce Venetorum publico nomine agerent, polliciti fore, si in Dalmatiam adversus Chrobatos & Narentanos justa idoneaque ad eos subigendos classe transmitteret, omnemque littoralem oram ab eorum injuriis tutam deinceps se præstiturum reciperet, ut omne Dalmaticum nomen cum Istria in Venetorum fidem ac ditionem concederet. Hæc Legatio Principem totamque civitatem erexit in spem maximam Dalmatiæ Istriæque potiundæ. In Venetorum annalibus invenio ante hos annos jus Veneti imperii in aliquam Dalmatiæ partem invectum fuisse, Jadera urbe perantiqua & nobilissima, voluntaria deditione in fidem & clientelam recepta. Itaque ne oblata Dalmatiæ adipiscendæ occasio e manibus laberetur, haud multis post diebus anno Christi 998. vere appetente, valida ingentique classe adornata, copiis in naves impositis, Urseolus felici cursu in Istriam transmisit. Primo Parentium classem cum applicuisset, Antistes civitatis cum primoribus Cleri populique obviam progressus, se ac cives, cum omnibus rebus publicis privatisque in Venetorum potestatem tradidit; Polam deinde advectus, eam quoque urbem ultro se dedentem ad imperium adjunxit; ubi aliquot dies consumpsit in audiendis populorum legationibus, eisdemque in fidem recipiendis, itemque in conscribendis militibus, quibus in naves impositis Jaderam trajecit; quæ civitas, cum jampridem, ut diximus, Venetorum patrocinio se tradidisset, ingenti plausu ac lætitia obviam effusa, Ducem excepit, cum omnia faustis acclamationibus civiumque vocibus personarent, eum parentem suum, ac publicæ salutis vindicem appellantium. Hic e duabus insulis sinus Flanatici Curicta & Arba Antistites duo, popularium suorum nomine cum Legatis adfuere, pacem orant, suamque perpetuam erga Venetos fidem obedientiamque jurejurando obstringunt. Opsarus itidem sive Auxerum ejusdem sinus insula, cum classis illac præteriens Jaderam contenderet, ultro Venetorum imperium subierat. Quissam idest Cissam, seu Pagum, ultra eumdem sinum in Orientem obversam paullo ante Baduarius Bragadenus, quem Urseolus cum aliquot expeditis navigiis præmiserat, Chrobatis ademerat. Ea tempestate regnum in Chrobatis obtinebat Mucimirus, seu potius Dircislavus, qui veritus, ne Veneti prospero rerum cursu elati in intimam Dalmatiam arma ac signa inferrent, muneribus & promissis per Legatos Urseolum sibi conciliare studuit; sed neque benigne audita est Legatio, neque dona cum pollicitationibus accepta sunt. Interea decem naves longę ab Jadera dimissæ ad vastandos Narentanorum fines, provectæque in altum, quadraginta negotiatores e primariis Narentanorum familiis, qui ex Apuliæ littoribus solverant, non longe ab Corcyra Nigra apud insulam Chazam, quam nunc *Cazzolam* vocant, deprehensos intercipiunt. Urseolus supplemento navalibus copiis addito non multo post subsecutus insulam

Legatio ad Venetos Istrorum & Dalmatarum opem contra piratas petentium.

Istria & Dalmatia Venetis se dedit.

iam Chrobaticæ ditionis prope a Belgrado, urbe itidem Chrobatica, in deditionem accepit. Deinde Tragurium, Spalatum, aliasque urbes & insulas Orientis imperio subjectas adiit; quæ omnes cum populis finitimis se Duci Venetoque nomini dederunt, ac jurarunt perpetuo se mansuros in eorum fide, quorum opem supplices imploraverant. Tragurii cum esset, Surigna frater Mucimiri Regis, fortasse & verius Reguli Chrobatorum, ejusque fraude regno paterno expulsus Urseolum suppliciter adiit, pacem oravit, jurejurando suam illi fidem obstrinxit, Stephanum filium obsidem dedit, quem Dux, Hicela filia in matrimonium tradita, affinitate sibi devinxit. Lenigrada Chrobatorum insula, ea fortassis, quam Plinius Colentum, nunc Mortarium vocant, aliisque ejusdem gentis insulis, locisque maritimis aut in amicitiam aut in ditionem receptis, Urseolus classem, totiusque belli impetum in Narentanos convertit. Sed adfuit in tempore Princeps Narentanorum, qui vel suorum captivitatem miseratus, vel hostium adventu perterritus Legatos misit, veniam ac pacem oratum. Pax his conditionibus data est, ut de injuriis damnisque recentibus, quæ Venetis intulissent, æqua compensatione satisfacerent, ne piraticam in posterum exercerent, neve navigationem maritimumque commercium, portoriis aut tributis exigendis, interturbarent. Ex captivis Narentanis sex obsidum loco Urseolus retinendos censuit, reliquos omnes restitui jussit. Corcyrenses imperium abnuentes facili negotio subegit; sed longe operosius ac difficilius fuit Ladestrim, seu Ladestam, nunc Lagustam vocant, insulam Corcyræ a Meridie subjectam, in potestatem redigere. Narentanis ad resistendum animos & pertinaciam addebat ipsamet insula civitasque non opere solum, sed etiam natura & loco egregie munita, cujus opportunitate potissimum ac præsidio freti, maria latrociniis infestabant; eoque veluti in arcem tutissimam, si quando deprehensis instarent Veneti, sese cum præda recipere consueverant. Verum acris vehemensque oppugnatio, quæ aliquot dies tenuit, expugnatioque unius turris, cui maxime fidebant, hostium audaciam fregit. Itaque abjectis armis supplices ad clementiam victoris confugiunt, qui civibus parci, civitatem dirui jussit, ne prædonibus perfugium postea, prædis receptaculum præberet. Mox adfuere ab Ragusinis Legati cum suo Antistite, qui seque ac suos in fidem ac clientelam Venetorum tradiderunt. Ita demum Urseolus victore exercitu in naves reducto, purgato latrociniis mari, urbibus atque insulis, quas vel ultro in fidem venientes, vel armis captas ad imperium adjunxerat, Veneto præsidio imposito, ora denique fere universa Dalmatiæ Istriæque in ditionem redacta, prospera usus navigatione Venetias rediit, urbemque gratulabunda civium septus multitudine, quæ in cymbis ac phaselis victori Duci obviam processerat, quasi ovans triumphansque ingressus est. Inde cum de rebus ab se gestis ad Senatum retulisset, amplissimis verbis pro concione laudatus est, & quod bonum, faustum, fortunatum ei, Venetoque nomini esset, decretum, ut tum ipse, tum deinceps reliqui Principes Venetiarum ac *Dalmatiæ* Duces appellarentur. Hæc Andreas Dandulus in Annalibus, & non Veneti solum, sed etiam alienigenæ Historici tradunt, qui cum in promptu sint, pateantque omnibus, eos testes citare, eorumque verba describere supervacaneum censui.

Chrobatarum insulæ captæ.

Itemque Narentanorum.

Utrique victi & pacati.

Ragusium Venetis deditum.

Principibus Venetiarum titulus Ducis Dalmatiæ decretus.

Ergo cum Dalmatia Istriaque maritima propemodum universa totius etiam maris dominatus ad Venetos pervenit, quem illis peperit non imperii propagandi cupiditas, sed Adriaticæ navigationis sibi aliisque tutæ præstandæ necessitas; cum hoc mare Imperatores Orientis, suis jamdudum classibus deductis, ab omni præsidio vacuum, desertum, expositumque piraticis prædis ac latrociniis reliquissent, ejusque defensionem & custodiam gravissimis bellis curisque domesticis impliciti omnino negligerent; nec vero alii erant ea tempestate seu Principes, seu populi, qui ejusdem maris tuendi cogitationem curamque suscipere vellent, aut possent. Nam Franci, quamdiu quidem Imperium Occidentis cum Istria Italiaque tenuerunt, nihil opis præsidiique navalis ad piratas comprimendos, & mare purgandum contulerant; translato autem ad Germanos imperio, amissis omnibus circa idem mare urbibus ac provinciis, exercitus omnes viresque cis alpes in Galliam revocaverant. Germani vero Imperatores, ut terrestribus plurimum valerent, opibus tamen copiisque maritimis carebant. Ab Italicis populis, quarum opes exhauserant, & bellicam indolem ac virtutem infregerant tum clades barbaricæ, tum dominatio externarum gentium, sub quarum imperium ditionemque ante aliquot sæcula ciderant, nihil maritimi subsidii suppetere aut expectari poterat. Ita demum Veneti in eam, quam hodieque retinent, totius Adriatici maris possessionem tunc vacuam & caducam, nemine repugnante, & rei communis, Italicæ præsertim Dalmaticæque necessitate quadam cogente, venerunt.

Universum mare Adriaticum sub dominatum Venetorum redactum.

Possessio & custodia Adriatici necessario ad Venetos devoluta,

Porro tantum absuit, ut Basilius & Constantinus Imperatores Orientis iniquo aversoque animo ferrent Dalmatiam ab suo ad imperium Venetorum translatam, ut ipsimet tum Dalmatis ad Venetorum opes confugiendi, tum Venetis Dalmatas in suam fidem & clientelam recipiendi potestatem fecisse dicantur. Id quippe diserte traditum est in Annalibus Andreæ Danduli lib. 9. cap. 1. *Qua de causa Veneti ab illis evocati, cum permissione Basilii & Constantini Imperatorum Constantinopolitanorum, dominium Dalmatiæ primitus acceperunt, ut historia, quam repcrimus in antiquissimis Græcorum & Venetorum codicibus, prout sequitur, seriose declarat.* Porro Imperatores Orientis ut Dalmatiæ, sic maris possessione Venetis cesserint oportet; neque enim aut Dalmatiæ dominatus sine maris imperio, aut hoc sine urbibus maritimis insulisque Dalmaticis retineri poterat. Cæterum, vel invitis Imperatoribus, quando ipsi populos sibi subjectos tueri aut non possent, aut nollent, jus fuisset Dalmatis in eorum fidem ac potestatem se tradere, per quos defendi possent, atque ab hostium injuriis vindicari. Ita enim non solum ex æquitate quadam, sed etiam ex jure omnium gentium, præscriptoque naturæ inter Principes ac populos conveniat necesse est, ut hi quidem illis obsequium ac tributum exhibeant, illi vero his defensionem ac præsidium conferant; alterutri officio si desint, alteris quoque, quibus suum non præstiterunt, deserendi officii causam justam ac legitimam prebent. Quamvis igitur Imperatores Orientis invitos se repugnantesque præbuissent, tamen quando ipsi cessabant, & adversus latrones maritimos neque mari, neque Dalmatis præsidio esse poterant, licebat Dalmatis alios sibi Dominos adsciscere, quorum virtute armisque protegerentur, itemque Venetis recipere Dalmatas ultro in jus

& permissu concessuque Imperatorum Orientalium approbata.

jus ditionemque venientes, & præbito auxilio, devictisque hostibus, cum suam erga illos fidem præstitissent, Dalmatiam ex pacto & conventu, cum Adriatico universo ad nomen imperiumque Venetum adjungere. Sed adeo non displicuit sive Basilio & Constantino, sive horum successoribus Dalmatici maritimique dominatus ad Venetos accessio, ut quæ antea fuerat inter Venetos & Imperatores Orientis amicitia, non solum stabilis & firma permanserit, sed etiam majoribus benevolentiæ officiis ultro citroque acceptis ac redditis exinde convaluerit.

Mutuæ inter Græcos & Venetos benevolentiæ officia ultro citroque accepta & reddita.

Nam Petrus Urseolus Dalmatica expeditione perfunctus paullo post Joannem filium ex decreto Senatus sibi collegam cooptatum cum Othone fratre ad Constantinum & Basilium Imperatores Constantinopolim misit, a quibus insigni honore excepti, magnisque muneribus donati cum essent, præterea Basilius Mariam sororis filiam Joanni in matrimonium tradidit. Rem narrat Andreas Dandulus in Annalibus lib. 9. *Joannem Ducem cum Othone fratre mittit Constantinopolim ad Basilium & Constantinum Imperatores, qui cum honore suscipientes illum, Mariam ex Sorore neptem filiam nobilis Viri Argyropolis satis splendide dotatam sibi in conjugem tradidere; statutoque die nuptiarum, conjuges in Capella Imperiali a Patriarcha Constantinopolitano munus benedictionis, & ab Imperatoribus aurea diademata capitibus suis suscepere. Celebratis itaque cum honore nuptiis, Joannes ad repatriandum dispositus, rogatu Basilii euntis contra Bulgaros, usque ad ejus reversionem in urbe remansit. Reversus quoque Basilius Joannem Ducem Patricium fecit, & supplicanti nepti corpus S. Barbaræ filiæ Dioscori gratiose concessit. Quibus obtentis Joannes cum fratre Venetias rediit, a Patre & Venetis cum gaudio receptus, & in Capella Ducali corpus S. Barbaræ deposuit. Cujus conjux Maria filium in Constantinopoli conceptum peperit, avunculi sui Basilii nomine vocatum.* Anno circiter 1015. Veneti Græcis egregiam contra Saracenos operam navarunt; hi quippe cum Capuam & Barium oppugnarent, Barium quidem Gregorius Græcorum Dux, copiis navalibus Venetorum adjutus obsidione solvit; Capuæ vero opem attulit Henricus Imperator, qui tunc Romæ erat, & anno superiori a Benedicto VIII. Pontifice Imperatoris insignia, & nomen acceperat, ut tradit Pandulphus Collenutius lib. 3. idque cum annalibus Venetorum congruit. Sed præcipue magni fuit opera Venetorum in bellis adversus Normannos Græcis præbita, de qua paullo post; ex quibus satis clare perspici potest Dalmatiæ tutelam susceptam, possessionemque aditam a Venetis Imperatores Orientis ratam habuisse, & retenta cum illis amicitia, & mutuis beneficiis arctius devincta confirmasse.

Saraceni auxilio operaque Venetorū Bario expulsi.

Ac de maris imperio qui cum Venetis contenderent, nullos fuisse invenio; verum pro retinenda, vel recuperanda Dalmatia, sine qua dominium Adriatici neque servari neque defendi poterat, multa Veneti & gravia bella gesserunt. Nam primum quidem anno circiter 1023. Mucimirus, quem aliqui Heresimum, alii vero Cresimirum vocant, idque propius vero est, Rex Chrobatiæ, contra quam inter Petrum Urseolum & Chrobatorum Reges convenerat, Jadrenses infestare, eorumque fines crebris incursionibus vastare cœperat; neque a cæteris finitimis Dalmatiæ Venetæ populis populationes abstinebat. Otho Urseoli filius Principatum in Venetis adeptus anno 1016., ultus suorum injurias, in Dalmatiam copias trajecit, hostesque acie congredi ausos facili negotio fudit; atque in fugam avertit. Deinde omnem maritimam Dalmatiæ Istriæque oram, quæ patris ductu in Venetorum fidem tutelamque concesserat, classe circumvectus, singulas civitates & conventus adiit: cives novo juramento adegit, ut in Venetorum fide, in quam ultro venissent, in posterum manerent; neve quemquam ex suis popularibus res novas moliri paterentur. Cresimiro in Regnum Chrobatiæ successit Stephanus, Stephano Cresimirus alter dictus Petrus, huic Slavizo, deinde Zuonimirus cognomento Demetrius, demum Stephanus, in quem desinit series Regum Chrobatiç. Hos Reges, postquam Veneti rerum in Dalmatiam potiti sunt, aliquas maritimas urbes in sua potestate habuisse aut antea possessas, aut Venetis ereptas, veluti Nonam, Belgradum, Sibenicum, & idcirco Chrobatiæ pariter Dalmatiçque regio titulo usos esse, ex antiquis Dalmatiæ monumentis intelligitur. Auctor est Andreas Dandulus in Annalibus, Petro Barbolano sive Centranico Duce *Andream Hungariæ Regem continuo Dalmatinos inquietantem, aliquos tandem ad deditionem coegisse;* itemque anno septimo Dominici Contareni Venetorum Ducis, *Salomonem Regem Hungariæ terrestria Dalmatiæ loca inquietantem, Jadertinos, qui promissam Duci fidelitatem huc usque servaverant, ad rebellionem induxisse.* Verum hæc neque cum Principatu Centranici, neque cum septimo Contareni Ducis anno congruere possunt. Nam Petrus Centranicus anno quarto, quam imperare cœperat, Christi altero & trigesimo supra millesimum, ejectus est in exilium; Andreas vero Hungariæ regnum adeptus est anno 1043.; huic suffectus est Salomon anno circiter 1063., cum Dominicus Contarenus annum ageret vigesimum a suscepto Principatu. Si quid igitur sive Andreas sive Salomon moliti sunt adversus Dalmatas, neutrius res gestæ in Dalmatia vel cum ætate Centranici, vel cum septimo Contareni anno coherent. Hujusmodi anachronismus haud fefellit Sabellicum, qui propterea dubitat, Salomonne Rex, an aliquis e Regibus Chrobatorum Jadrenses ad deditionem perpulerit; & antiquus Venetus Chronologus apud Historicum Dalmatam Jadertinam defectionem confert in annum 1050., ex quo fit, ut eam attribui oporteat Cresimiro II., cui etiam Petro nomen fuit, quique per ea tempora regnum in Chrobatis obtinebat; idque videtur confirmari posse testimonio ipsius Cresimiri, qui dona & prędia cęnobio Jadertino S. Chrysogoni ab suis Decessoribus collata confirmans, & novis insuper augens muneribus ac beneficiis in Diplomate ad id confecto anno 1067., hæc verba interposuit. *Igitur quia Deus Omnipotens terra marique nostrum prolongavit regnum, decrevimus & prompto animo stabilivimus Monasterium S. Chrysogoni* &c. quippe fines Chrobatici regni tum ultra montes protenderat, tum vero ad mare, Jadera in potestatem redacta, amplificaverat. Præterea nemo est ex antiquis rerum Hungaricarum scriptoribus, qui tradiderit ante Ladislaum quempiam ex Hungariæ Regibus arma copiasque in Dalmatiam intulisse. Nam quod Joannes Thurroczius scripsit parte 2. Chron. Hungar. Salomonem Hungariæ Regem cum exercitu venisse in Dalmatiam rogatu Zuonimiri sive Zalomiri Chrobatiæ Regis, qui ejus opem auxiliumque ad recuperandam Marchiam nescio quam Dalmatię, sibi a Carinthiis ademptam, supplex postulaverat, id enimvero ab recta Chronologia discrepat: neque enim Regnum Hungaricum Salomonis cum Re-

Chrobati Dalmatiæ infesti a Venetis repressi.

Dalmatæ novo jurejurando Venetis obstricti.

Jadera Venetorum imperio subducta non a Salomone Rege Hungariæ

sed a Cresimiro II. Rege Chrobatiæ.

Regno Chrobatico Zuonimiri temporum nexu colligari potest. Salomon enim a Geisa & Ladislao patruelibus acie victus regnum amisit anno 1072, cum adhuc apud Chrobatos regnaret Cresimirus Petrus, qui usque ad annum 1073. vitam perduxit, ut ex Tabulis Dalmaticis ejus nomine signatis apparet. Huic suffectus est Slavizo, cujus regnum brevissimum fuit; nec vero Zuonimirus ante annum 1075. Chrobatis præesse cœpit, & anno 1076. a Gebizone Gregorii VII. Legato Apostolico Regis titulum & insignia sumpsit. Itaque cum Dominicus Contarenus Rempublicam administrabat, non Salomon Rex Hungariæ, sed Cresimirus II. Rex Chrobatiæ Jaderam per deditionem Venetis eripuerat, quam idem Contarenus, ut traditum est in Annalibus Venetorum, terra marique obsessam captamque recuperavit.

Jadera recuperata.

Sed nullos Veneti hostes habuere infensiores, quam Reges Hungariæ, quibuscum pro Dalmatia retinenda, vel recuperanda, per annos fere trecentos assidue acriterque confligandum fuit. Scriptores Hungarici, cum ex errore satis communi existiment Zuonimirum, seu Svenimirum sine liberis extinctum, fuisse postremum Chrobatiæ Regem, tradunt Ladislaum Regem Hungariæ ab ejus Sorore vidua Zuonimiri evocatum fuisse in Chrobatiam, ut auxilio sibi & præsidio esset adversus quosdam Regni Proceres, quorum insidiis injuriisque appeti, & divexari cœperat: iidemque censent Regnum Chrobatiæ ad Ladislaum, sive concessu Sororis, sive jure affinitatis pervenisse. Verum satis constat post Zuonimirum regnasse apud Chrobatos Stephanum, eo nomine secundum, ex stirpe Regum Chrobatiæ. Id docet Diploma ejusdem Stephani, qui se in avito majorum suorum solio divina providentia constitutum esse affirmat, eique diplomati Svinimiri paullo ante defuncti mentionem intexuit: *In Christi nomine Stephanus ego nutu Dei Croatorum, & Dalmatinorum Rex . . . . . Cum igitur omnipotentis Dei pietas me, suæ Clementiæ, Patrum, Avorum, Proavumque solio in Regio, omnibus Croatiæ & Dalmatiæ nobilibus collaudantibus, exaltaverit . . . . Itaque mater & Procuratrix Sanctimonialium Spalatini cœnobii S. videlicet Benedicti M. . . . inter hos nostræ præsentiæ, una cum quibusdam suis sororibus, quoddam schriptum, a nuper defuncto Svinimiro concessum, sibi hoc ad op. sui cœnobii de quodam territorio Regali, qui in loco, qui dicitur Lasani, habetur secum deferens in die Nativitatis Sanctæ Dei Genitricis* &c. Extat hoc Diploma, multis in locis tum Amanuensis inscitia vitiatum, tum litteris vetustate abrasis exesum, in Tabulario ejusdem cœnobii Spalatensis; in eoque Stephanus confirmat, & ratas haberi jubet donationes quorumdam prædiorum in ditione Chrobatica existentium, quæ Svinimirus concesserat collegio Virginum Ordinis Benedictini urbis Spalati, quæ quidem civitas tum suberat imperio Venetorum. Ladislaus igitur anno Christi 1091. (quam epocham notatam invenio in tabulis cœnobii Jadertini S. Mariæ) in Chrobatiam cisalpinam cum exercitu venit, non ille quidem accitus a Sorore vidua Zuonimiri, cui mors conjugis ademerat titulum possessionemque regni Chrobatici, jure hæreditario ad Stephanum devoluti; sed post obitum ejusdem Stephani, qui altero aut tertio, quam regnare cœperat, anno ex hac vita migravit, evocatus a quodam ex Chrobatiæ Proceribus, inter quos magnæ acerrimæque contentiones exarserant, cum in urbes Chrobaticas, tamquam in possessiones vacuas & caducas invaderent, & alii alias sibi vindicarent. Itaque Ladislaus Chrobatos intestinis discordiis in contrarias partes distractos offendit; cum pauci quidem regio nomini studerent, plerique vero a regali extraneoque dominatu abhorrentes, ad se quisque, quantum poterant regni Chrobatici, pertrahere conarentur. Aliquot ille quidem oppida mediterranea cepit; sed a Venetorum ditione, locis urbibusque maritimis prorsus abstinuit. Cum autem ei nunciatum esset Scythas Hungariam ingressos ferro & igni omnia vastare, Almo fratris filio cum idoneis præsidiis ad eas, quibus potitus fuerat, civitates tuendas relicto, statim eo, unde venerat, reverti, copiasque ad regni sui defensionem barbarosque propulsandos reducere festinavit. Hæc tradit Thomas Archidiaconus, cui de rebus Dalmaticis credere malim, quam extraneis & alienigenis scriptoribus; quamvis idem Archidiaconus Regum Chrobatiæ seriem interitu Svenimiri definiat, propterea quod Stephanus breve admodum gessit imperium: eamque ob causam Slavizum quoque Cresimiro & Svinimiro interjectum tacitus prætermisit; quippe cujus regnum haud longius biennio fuit: *Sic ergo*, inquit, *tota regalis sanguinis prosapia deficiente, non fuit ulterius, qui in Regno Chroatorum rite succedere debuisset; cœpit itaque inter omnes Regni proceres magna discordia suboriri, & cum divisim modo hic, modo ille regnandi ambitione sibi Terræ dominium vindicaret, innumerabiles rapinæ, cædes, & omnium facinorum seminaria emerserunt; alter enim alterum insequi, invadere, trucidare quotidie non cessabat. Verum his temporibus extitit quidam ex Magnatibus Sclavoniæ, qui cum a suis esset contribulibus multis lacessitus injuriis, multisque damnis attritus, non sperans aliter se posse tantis resistere malis, in Hungariam profectus est. Tum ad Regem Uladislavum ingressus, eum alloqui cœpit, persuadens ei, ut ad capiendum Chroatiæ regnum, & suo dominatui subjugandum exiret: dans ei plenam fiduciam id facile posse complere, cum Regnum illud vacuum, & sine tutela regalis providentiæ remansisset. His ergo Uladislavus Rex inductus consiliis, absque mora coadunato exercitu copioso venit, & occupavit totam terram a Dravo fluvio usque ad Alpes, quæ dicuntur ferreæ, nullo obice resistente. Post hæc transivit alpes, & cœpit impugnare munitiones & castra, multaque prælia committere cum gentibus Chroatiæ. Sed cum alter alteri non ferret auxilium, essentque divisi ab invicem, facilem victoriam Rex potuit obtinere; nec tamen usque ad maritimas regiones pervenit; sed audiens, quod quædam gens sui regni fines intraverat, in Hungariam repedavit: fuit autem Rex iste non solum armis strenuus, sed religione & sanctitate insignis. Hujus temporibus gens Scythica in multitudine gravi intra Hungariæ fines irrumpens* &c. Hactenus Archidiaconus hist. Salonit. cap. 17.

Non Zuonimirus sed Stephanus postremus Rex Chrobatiæ.

Ladislaus Rex Hungariæ post Reges Chrobatorum extinctos, Chrobatiam cisalpinam invasit; sed regione maritima, ac ditione Venetorum intacta, reversus est in Hungariam.

Annus erat fere centesimus, ex quo Dalmatia maritima imperium Venetorum subierat, cum universæ Chrobatiæ cis ultraque montes occupandæ, ejusque fines usque ad mare proferendi cupiditas incessit Colomanum, Geisæ filium, quem Hungari anno 1096. coactis comitiis Regem salutaverant; Alno sive Almo ejus fratre posthabito, vel ipsomet cedente, quem Ladislaus patruus, antequam e vita decederet, Regni hæredem instituerat. Colomanus igitur traducto in Dalmatiam exercitu, Chrobatiam omnem imperio

rio

rio suo vel armis vel deditione adjunxit; oppida etiam aliquot maritima olim ditionis Chrobaticæ, velut Belgradum, cepit. *Uladislavo Rege migrante ad Dominum*, inquit Archidiaconus cap. 17., *Colomanus sibi in Regno successit. Hic cum esset vir ferocis animi, proposuit totam terram usque ad mare Dalmaticum suo dominio subjugare. Venit ergo cum multo armorum apparatu, & obtinuit cæteram partem Sclavoniæ, quæ a Uladislavo prætermissa fuerat.* Ac principio quidem adeo nihil negotii aut molestiæ Venetis facessivit, ut cum illis fœdus & amicitiam junxerit contra Normannos, qui oram maritimam infestabant. Veneta classis cum aliquot copiis fœderatorum Hungarorum in eamdem impositis, in Apuliam transmissa, rem prospere cum Normannis gessit, Brundusium & Monopolim primo adventu occupavit, omnemque illam oram maritimam depopulata, ingentique præda e terris Normannicis abacta, Venetias rediit. Hæc Veneti pariter & Hungarici scriptores.

Colomanus Rex Hungariæ adeptus eam partem Dalmatiæ, quæ fuerat Chrobatorum, initio cum Venetis societatem contra Normannos fecit.

Normanni a Venetis victi.

Anno Christi 1104. Ordelaphus Faledrus Dux Venetorum classem centum vel octoginta navium ad sacram expeditionem in Syriam duxerat. Interea Colomanus ex absentia Venetæ classis, occasionem Dalmatiæ totius occupandæ sumpsit; oblitusque fœderis, quod cum Venetis pepigerat, bellique socialis adversus Normannos gesti, Dalmatiam maritimam Venetæ ditionis invasit, ac primo Jadrenses, deinde Spalatenses, & omne fere Dalmaticum nomen in deditionem accepit; atque ut populorum animos a Veneto alienaret imperio, Dalmatas multis beneficiis atque immunitatibus donavit. Undecim fere annos Dalmatia universa Hungarorum dominatu pertulerat, cum Colomano in Hungariam regresso, & anno 1114. e vivis exempto, Ordelaphus provinciæ recuperandæ occasionem oblatam minime prætermittendam ratus, auxiliaribus copiis tum ab Henrico V. Occidentis, tum ab Alexio Orientis Imperatore adscitis, ingentique adornata classe, anno tertiodecimo Principatus, Christi 1115. in Dalmatiam transmisit. Jaderam obsidione cingit, acriterque oppugnare instituit. Hungari ad levandam obsidione urbem e Pannonia submissi cum Venetis congrediuntur; & fusi, cæsique, fugatique tota Dalmatia cessere. Jadera recepta, inde Sebenicum copiis admotis ad deditionem compellitur, ac mænibus dirutis nudatur; postea Belgradum, Tragurium, Spalatum, ac cætera deinceps loca imperium recepere. Nec Ordelaphus his contentus, quidquid in mediterraneis antea Chrobatis, deinde Hungaricis Regibus parebat, Venetis armis brevi subegit. Ac tum primum, ut quidam tradunt, Duces Venetorum *Chrobatiæ* titulum jure belli acquisitum, conjunctumque cum titulo *Dalmatiæ* usurpare cœperunt. Pacata provincia, & imperii finibus propagatis, captisque oppidis præsidio imposito, Ordelaphus rebus prospere gestis, classem Venetias revexit. Nec diu provinciæ status quietus fuit; nam biennio post, cum Stephanus Colomani filius adhuc impubes paternum regnum per suos Tutores administraret, repente novus ex Hungaria exercitus in Dalmatiam incubuit; quod nunciatum cum esset Venetiis, curam retinendæ provinciæ ingentem Venetis attulit; apparebat enim, nisi maritimæ urbes, & quidquid insularum illis adjacet, Venetorum præsidiis obtinerentur, mancam & debilem maris dominationem futuram. Ordelaphus itaque in tanto discrimine haud cessandum ratus, majore classe, quam antea, in Dalmatiam trajecit, exscensuque e navibus facto, hostem circa Jaderæ mænia nactus, ad pugnam e castris elicuit. Ferociter primo utrinque dimicatum, fortuna neutro inclinante: dum Ordelaphus, ubi plurimum periculi erat, inter primos exemplis & verbis hortator adest, & cominus hostem ferit, telo ictus concidit. Morte Ducis perculsi Veneti impetum aliquantisper sustinent; inde solutis ordinibus fugam capessunt. Ex his haud pauci intra mænia recepti, Jaderam aucto præsidio in Venetorum fide ac potestate retinuerunt. Fama adversæ pugnæ Venetias perlata, ingenti civitatem mærore affecit, & cæso Duce, fusisque copiis, integræ Dalmatiæ tuendæ spem & facultatem ademit. Placuit proinde Legatos ad Regem mitti, qui aut pacem, aut inducias impetrarent. Pactas in quinque annos cum Rege inducias ferunt. Hæc tradunt Historici Veneti, a quibus Hungarici non dissentiunt. Interea & Jaderam & plerasque maritimas civitates insulasque sub imperio Venetorum mansisse, vel illud argumento est, quod Manasses Archiepiscopus Spalatensis natione Hungarus, qui aliquot ante annos proditionis compertus fugam ceperat, numquam postea in urbem redierit, ut docet Archidiaconus c. 18.; si enim Spalatum in Hungarorum ditionem tum venisset, haud dubium est, quin Manasses in urbem reversus sedem suam Pontificiam recuperasset. Iterum deinde ac sæpius pro Dalmatia cum Hungaris nunc secundo, nunc adverso marte pugnatum est, & provincia alias amissa, alias recepta: quæ hic persequi necesse non est; cum suis quæque locis ac temporibus, fuse diligenterque describenda reservari oporteat; illud solum animadverti velim, Venetos semper existimasse in id potissimum sibi vires omnes conatusque impendendos, ut Dalmatiam vel retinerent, vel recuperarent; propterea quod hujus provinciæ possessionem ad maris imperium tuendum, jusque Adriaticæ navigationis usurpandum vel plurimi interesse intelligebant. Tandem anno 1433, postquam bellum acre & diuturnum Venetos inter & Sigismundum Hungariæ Regem fuisset, pax ita convenit, ut Dalmatia propemodum integra, quam præter Ragusium, & alia quædam loca Veneti recuperaverant, in eorum potestate permaneret. Pax deinde & quies ab Hungaris fuit; nisi quod interdum aliquid in Dalmatia turbatum est ab illis, ad quos Regnum Hungariæ pervenit, & Venetæ ditionis fines aliqua ex parte contracti sunt. Sed vix ab Hungaricis bellis cessatum fuerat, cum ecce tibi novus hostis hoc infestior, quo potentior, Venetis objectus est, videlicet Rex Turcarum, qui anno 1453, capta Constantinopoli, & imperio Orientis Græcis adempto, Bulgariam, Serviam, Bossinam, Chrobatiæ transalpinæ Hungariæque partem haud exiguam cum Græcia universa sub potestatem dum redegisset, ingentem Venetis curam ac sollicitudinem injecit; qui nullis sumptibus ac laboribus pepercerunt, ut, si quo modo fieri possit, hostem potentissimum e propinquo Dalmatiæ imminentem arcerent, adituque prohiberent. Nemo est, quin sciat, quam multa & gravia bella cum Turcis Veneti susceperint; & quamvis opibus ac viribus, & numero copiarum longe inferiores impedire nequiverint, quominus pars aliqua Dalmatiæ sub imperium caderet ditionemque Turcarum; illud tamen Venetorum cura & providentia effectum est, ut, præter extremum oræ Dalmaticæ tractum admodum brevem Turcis obnoxium, ab eorum

Colomanus Venetorum urbes occupat in Dalmatia.

Veneti Dalmatiã recuperant, & insuper Chrobatiã cisalpinã Hungaris eripiunt.

Veneti commisso cum Hungaris apud Jaderam prælio vincuntur, cæso Ordelapho Duce.

Variæ deinceps bellorum inter Venetos & Hungaros vicissitudines;

sed tandẽ Dalmatia fere integra in potestatem Venetorũ mansit.

Dalmatia contra Turcas a Venetis egregie defensa.

eorum potestate immunis nunc sit ac libera reliqua omnis ora maritima; omnesque omnino insulæ, e quibus mare impunius incursare, & navigationem Adriaticam infestiorem facere possent. Neque sine singulari Dei optimi Maximi erga Dalmatas Italosque providentia factum censeo, ut qua tempestate gens Turcarum regiones finitimas fere omnes occupaverat, Dalmatia fere tota sub imperio esset tutelaque Venetorum, conferentibus insuper per id temporis in horum fidem ac clientelam Dynastis quibusdam Dalmaticis oppida & loca omnia, quæ hæreditario jure a Majoribus acceperant; *ita*, inquit Historicus Dalmata lib. 5. cap. 5. *ut quidquid Dalmatici regni nomine continebatur, præter Ragusium, bono Dalmatiæ fato Venetis concesserit; nam Turcæ in dies se dilatantes, capta Constantinopoli, Bosnense regnum, ejusque appendices, Stephano Ostoyo Regis filio spurio occiso, eripuerunt; Hungariæque & Croatiæ partem majorem occuparunt; ipsarumque civitatum maritimarum agros in dies vastantes, tempora occupationis Dalmatiæ a Slavis factæ renovarunt; eo tantum hæc meliora sunt, quod Venetorum providentia nullam insularum occuparunt, neque piraticam exercere permissi sunt; unde tolerabiliorem vitam Dalmatæ ducentes, Turcis obstant, quo minus in proxima littora Italiæ transeant, cujus occupandæ desiderio se maximopere teneri profitentur.*

Non defuerunt igitur Venetis hostes, iidemque assidui & acerrimi, adversus quos Dalmatiæ possessionem jam inde a sæculo decimo exeunte aditam defenderent; at nullos reperio, qui Venetis ut maris imperium eriperent, palam aperteque bellum intulerint. Nihilo tamen remissius aut segnius pro mari, quam pro Dalmatia laboratum est. Post Chrobatos & Narentanos compressos, aliquid negotii fuit cum Normannis, quos oram Dalmaticam piratarum in morem infestantes Dominicus Sylvius Dux Venetorum anno circiter 1075. coercuit, Dalmatiæque finibus excedere coegit. Cum his deinde justa classe pugnatum est. Nam opes copiæque navales Venetorum eo jam creverant, ut & imperium Adriatici pro dignitate tueri, & navium cujusque generis classes extra ostium ad maritimas expeditiones quaquaversum dimittere, & cum quantalibet hostili classe viribus æqualibus decertare possent. Contra vero res Italicæ Græcorum adeo inclinatæ & jacentes erant, deteriori ut statu esse non possent. Robertus Viscardus Dux Normannorum, Saracenis pariter Græcisque expulsis, Apuliam, Calabriam, Siciliam armis subegerat; nihilque Græcis in Italia reliquerat præter Brundusium, Hydruntum, Tarentum, & Barium, ut refert Cedrenus; in ora autem adversa Dyrrhachium, cæteraque oppida Græci adhuc retinebant. Eadem porro tempestate Græcorum opes, magis etiam in Asia a Turcis, quam in Italia a Normannis debilitatæ fractæque. Constantinus Ducas Orientis Imperator cætera pius, cultorque justitiæ, sed pecuniæ tenax, & sumptus bellorum perosus, bellicosas nationes muneribus reprimere instituit. Itaque neglecta apud Græcos militaris disciplina barbaris adeo extulit animos, ut Græci imperii provincias impune popularentur. Constantino Duca extincto, Eudocia Augusta Romano Diogeni nupsit, qui collatis in Asia cum Sultano Rege Turcarum signis victus in potestatem barbarorum venit. Huic Michael suffectus est cognomento Parapinacius, cujus ignavia Turcis incremento fuit, qui Ponticam oram armis subegerunt. Igitur ob socordiam imperio dejectus in Italiam confugit ad Robertum Viscardum principem Normannorum, quem antea affinitate ac fœdere sibi devinxerat, eumque incitavit adversus Nicephorum Botoniatam, cui Orientis imperium delatum fuerat. Haud ægre Robertum perpulit, ut copiis omnibus ab obsidione Hydruntina deductis, atque in naves impositis Dyrrhachium trajiceret, ac terra marique urbem obsideret. Nicephorus Alexio Comneno cum terrestribus copiis ad Dyrrhachium obsidione levandum proficisci jusso, ab Venetis imperii sociis ingens navale subsidium impetravit. Numerosa ergo classe Sylvius Dux Venetorum deducta, prospere cum Roberto apud Dyrrhachium conflixit; diu quidem ancipiti eventu est dimicatum; sed tandem soluta fusaque hostium classe, navibusque partim captis, partim aut submersis aut fugatis, urbem obsidione exemit, mare antea occlusum Dyrrhachinis aperuit. Alteram præterea de Normannis victoriam paullo post relatam Anna Comnena Alexiados lib. 4. Græcis ac Venetis adscripsit.

Anno 1081. Nicephorus Botoniata in ordinem cogitur, eique Alexius subrogatur, qui Venetis absentibus cum Normannis infeliciter pugnavit. Cum enim reparata classe Dyrrhachium Normannicis armis terra iterum marique premeretur, urbique opem ferre Alexius statuisset, pro ipsius mœnibus cruento marte dimicatum ferunt, victisque Græcis Alexium fuga sibi salutem quæsivisse, urbem deditione facta in hostium potestatem venisse. Nec ita multo post Sylvius, ut Alexio postulanti morem gereret, alteram adversus Normannos classem instruxit, & Dyrrhachium devectus cum esset, eodem ferme loci, ubi prius, sed longe alio eventu pugna commissa est: victi siquidem adeo insignem cladem Veneti accepere, ut ad quinque hominum millibus cæsis, navibus partim captis partim demersis, paucissimi evasisse dicantur.

Anno 1084. Vitalis Phalerius Ducis titulum & potestatem adeptus tertiam in Normannos classem eduxit, & circa Buthrotum navali pugna cum Normannis commissa insignem victoriam retulit; quam Anna Comnena breviter descripsit lib. 6. *Non longum inde tempus fluxerat, cum Dromonibus & trieribus Veneti paratis, nonnullisque aliis parvis & velocibus navibus, exercitu in majorem, quam antea, numerum reparato, in Robertum infesti movent, stationem habentem circa Buthrotum, consertoque acri prælio illum plane vincunt, multis ex ejus exercitu cæsis, pluribus demersis; parumque abfuit, quin filium ejus Gidam, & uxorem Gaitam caperent. Cujus splendidæ victoriæ simul ac Imperator, ipsorum nunciis indicantibus, certior factus est, multis eos muneribus, magnisque honoribus prosecutus est. Duci Venetiarum Protosebasti dignitatem cum congruo censu annuo contulit, ecclesiis omnibus, quæ Venetiis sunt, satis magnum auri numerum quotannis ex imperiali ærario pendendum constituit. Eximiæ vero ecclesiæ structæ in nomine Evangelistæ Apostoli Marci, vectigales fecit Melphenses omnes, qui officinas Constantinopoli haberent. Omnesque præterea officinas, ac tabernas alias, quæ a veteri hebraica Scala ad Biglam, sic dictam, pertinent; simul & eas Scalas, quæ intra istud totum spatium continentur, donavit. Præter magnas immobilium largitiones tum Constantinopoli, tum Dyrrhachii, tum ubicumque alibi illi petierunt. Quodque maximum omnium fuit, mercimonia ipsorum cuncta quovis portorio*

aut

Pro mari tuendo multum Venetis laboratū.

Venetorū classis Græcis adversus Normannos subsidio missa.

Duplex de Normānis victoria.

Normanni Græcos & Venetos cæduant.

Tertia Venetorum contra Normannos classis, & victoria.

aut vectigali decrevit immunia in omne tempus esse in cunctis Romanæ ditionis locis, ut quidquid exportarent, importarentve, nihil ne obolum quidem redemptoribus fisci, aut publicanis, similibusve regiæ pecuniæ collectoribus, commercii alteriusve tributi nomine pendere cogerentur, sed plane liberam, cunctæque Romanorum Magistratuum potestati exemptam haberent mercaturam.

Alexius possessionem Dalmatiæ Venetis confirmat.

Ad hæc Alexius, ut nullam gratiæ Venetis referendæ occasionem prætermitteret, iisdem postulantibus, si quid adhuc juris in Dalmatiam esse videretur Imperatoribus Orientis, id omne dimisit abdicavitque, & possessionem Dalmatiæ superiorum Imperatorum permissu concessuque traditam, ratam Venetis ac firmam, immunem ac liberam esse jussit; eam insuper causam subjiciens, quod Veneti, cum maximos sumptus & labores impenderint, ut hanc provinciam piratarum injuriis & manibus eriperent, suam jure belli fecissent; eamque proinde justo ac legitimo imperio possidere, & Venetorum Principes habendos esse, appellandos, inscribendosque *Duces Dalmatiæ*. Hæc Veneti Scriptores in suis Annalibus summo consensu tradunt.

Tres Venetorum classes alia post aliam ad Expeditionem Hierosolymitanam missæ.

Mors Roberti Ducis Normannorum Græcos pariter ac Venetos ingenti cura ac sollicitudine levavit. Exinde classes Venetorum conversæ ad alias & longinquas in Orientem expeditiones; quæ cum Veneto nomini gloriam insignem pepererint, tum vero maritimæ Venetorum potentiæ magnum incrementum attulerunt. Anno 1095. Urbanus II. Pontifex Concilio in Gallia apud Clarum montem Arverniæ oppidum habito, Christianos Principes ad bellum Hierosolymitanum, sacramque in Palæstinam expeditionem hortatus excitavit. Militiæ insigne crux purpurea dextero humero assuta, ex quo Cruciatæ nomen factum. Eo veluti classico excitus Occidens variis locis ac temporibus collectos ad eam militiam fudit exercitus. Tres Classes intra annos fere 30. ad sacrum bellum in Palæstinam a Venetis missas reperio; primam anno circiter 1097. Vitalis Michaelis Principis Venetorum auspiciis, hujusque filii Joannis ductu; quæ Smyrna, Ascalone, aliisque Syriæ oppidis barbarorum servitute exemptis, & junctis cum Gothifredo copiis, expugnata captaque Hierosolyma, Venetias rediit anno 1100. Quadriennio post alteram Classem centum sive octoginta navium in Syriam duxit Ordelaphus Phalerius, cujus adventu Balduinus Gothifredo in regnum Hierosolymitanum suffectus mirifice lætus, maritimisque Venetorum copiis auctus, Ptolemaidam terra marique acrius oppugnare instituit, & intra vicesimum diem expugnavit; tum ad Sidonem classem Venetorum admotam fuisse, terrestresque Balduino copias illuc deductas tradunt: hæc quoque inter paucos dies recepta est; itemque Berythum captum, postquam duos fere menses, Ordelaphus mari, Balduinus terra, urbem obsidendo oppugnandoque consumpsissent. Auctores habeo, Faramiam oppidum maritimum circa Nili ostia subactum a Venetis, & multas hostium naves maria infestantes ea expeditione oppressas. Nec Venetis ob rem bene gestam justæ debitæque gratiæ officium defuit a Balduino, qui Ptolemaide sacram ædem, vicum, forum, aream Venetis dedit, ubi merum mixtumque cum Gallis haberent imperium; nec una in urbe tantum, sed in toto Regno Hierosolymitano multas iisdem immunitates, multa privilegia concessit. Adversus Normannos etiam in gratiam Alexii bellum susceptum esse apud quosdam reperio; hostesque ad primum Græcæ Venetæque classis conspectum perterritos pacem petisse: quod si verum est, id referri oportet ad reditum Venetorum e Syriaca expeditione. Annus erat Christi supra millesimum & centesimum vigesimus quartus, cum Dominicus Michael Dux Venetorum, Calisto II. Pontifice Maximo hortatore atque impulsore, ad rem Christianam, in Asia magis magisque in dies labentem, sustinendam tuendamque, cum ingenti classe navium amplius centum in Syriam transmisit. Prospera usus navigatione in Cyprum delatus, ibi cum audisset de numerosa hostium classe, quæ Joppenses premebat, omni maritimo commeatu interclusos, illuc trajicere festinavit; & barbaros repentino adventu adortus, antequam naves in pugnam explicare possent, primo impetu oppressit, & partim captis, partim cæsis, tota classe disjecta, urbem obsidione liberavit. Secundum hanc victoriam, consiliis armisque conjunctis cum sociis ac fæderatis, itum est ad obsidendam Tyrum urbem maritimam opulentissimam, quæ terra marique circumsessa, diu acriterque oppugnata, demum facta deditione, in potestatem Christianorum venit. Tertia pars urbis Venetis, quorum virtus atque opera omnium scriptorum testimonio in ea obsidione potissimum enituit, ex fœdere data est: tantumdem etiam Ascalonis, quæ civitas sub idem tempus capta est; multa præterea Venetis concessa sunt ex conditionibus in eo sacro fœdere adjectis, quarum capita notata invenio apud Blondum Scriptorem Foroliviensem, erantque in hanc sententiam perscripta: *Ut in omnibus Hierosolymitani regni Antiochenique Principatus urbibus privam aream, privum vicum, privumque forum Veneti haberent: nec quidem ea tantum, sed & alia quędam non pauca ad usum vitæ necessaria. Negotia ad hæc, quæ Veneti in Asia facerent, omnibus essent vectigalibus immunia. Si quis Venetus naufragium fecisset, aut intestatus diem iis locis obivisset, illius bona Veneti magistratus essent, cui quotannis Regius Quæstor ex Hierosolymitano ærario aureos nummos trecentos numeraret.*

Victoriæ Venetorū de barbaris relatæ.

Veneti ob rem Syriacam bene gestam egregie remunerati.

Inter Venetos & Græcos dissidium.

Dum res Venetæ in Syria prosperum cursum tenerent; offensio nescio quę interposita veterem inter Venetos, & Græcos amicitiam ac societatem diremit. Joannes Comnenus, qui & Calojoannes Alexii filius, sive quod Syriacas victorias Latinis ac præsertim Venetis invideret, penes quos præcipuam rerum feliciter in Asia gestarum gloriam esse ferebatur, sive aliam ob causam, Venetis aperte adversari jampridem cęperat; id quod Dominicum Vitalem impulit, ut in Asiam proficiscens ex itinere Corcyram urbem & insulam Græcorum, infra fauces Adriatici sitam obsideret; sed ab hac obsidione necessitas subsidii rebus Christianis in Asia afflictis & labentibus celeriter ferendi illum avocavit. Re Syriaca bene gesta, quando Calojoannes quibuscumque posset injuriis Venetos afficere non desistebat, Dominicus in Occidentem cum classe regrediens, Rhodum prætervectus, quod a Rhodiensibus denegarentur commeatus, oppidum vi captum diripuit, inde in Ægæum delatus Chium, Lesbum, Andrum, aliasque insulas Græcorum in potestatem redactas imperata facere coegit; occupataque Methone in ora Peloponnesiaca, ac præsidio ibidem ad custodiam relicto, classem in Adriaticum revexit, recepitque universam Dalmatiam, quam Stephanus Rex Hungariæ a Veneto-

torum imperio disjunxerat, nec multo post Cephalæniam Græcis ademit. Quare Calojoannes satius esse ratus Venetos amicos quam hostes habere, ab iisdem petiit, ut Legatos de pace Constantinopolim mitterent. Antiquam cum Venetis amicitiam redintegravit, eosque more Majorum titulis atque honoribus, muneribus atque immunitatibus donavit.

Pax &, amicitia redintegrata.

Sed multo acrior inter Venetosque Græcosque discordia recruduit Emanuele Calojoannis filio imperante. Is inter initia principatus, Venetis amicis usus, illorum erga se benevolentiam egregiamque operam expertus fuerat adversus Rogerium Siciliæ Regem, qui Corcyram insulam in Adriatici Joniique maris confinio positam adeptus, Achajam, Peloponnesum, Bæotiam diripuerat, & per Hellespontum ad Bosphorum usque Thracium classe sexaginta longarum navium immissa, ipsis pene suburbiis Constantinopolis vastitatem intulerat. Emanuel ad Venetorum opes per legatos confugit, a quibus jure vetustæ amicitiæ petere non dubitavit, ut rebus suis afflictis succurrerent. Itaque Venetæ classis auxilio Corcyram recepit; inde Veneti ad Siciliam depopulandam versi coegerunt Rogerium, copias, quas ad aliena occupanda miserat, ad sua tuenda revocare, ut satis constaret Græciæ Imperium ea tempestate Venetis armis non solum, ut sæpe alias, defensum, sed in antiqua etiam rerum suarum possessione, quod sine hujusmodi auxiliis vix fieri potuisset, retentum. Sed Rogerio defuncto Emanuel cum adversus Guillelmum Siciliæ Regem, quocum Veneti fœdus & amicitiam junxerant, auxiliares copias non impetrasset a Venetis, negantibus licere sibi arma in eum ferre, cum quo pacem fœdere sancitam haberent; id sibi satis causæ esse putavit, ut amicitiam cum Venetis omnem pacemque dirimeret; quasique nactus esset legitimam inferendi belli materiam, Spalatum, Tragurium, Ragusium, & magnam Dalmatiæ partem occupavit. Hanc injuriam deinde novis insuper injuriis cumulavit. Negotiatores Venetos contra fidem datam toto imperio cum navibus ac mercibus comprehendi, & in custodiam tradi jussit, pecunias vero & res omnes in publicum redigi; ac ne ullum in Venetos fraudis injuriæve genus prætermitteret, eorum Legatos contra jus gentium violavit, quorum alterum per speciem agitandæ pacis in colloquium secretius admissum, candente ære, visu privavit; quæ quidem non abhorrent ab ingenio fraudolento ac truci Emanuelis, quem historici tradunt hominem fuisse miræ calliditatis ac malitiæ; Latinis vero rem Christianam in Syria restituere conantibus infestum & iniquum adeo, ut cum Saracenis in illorum exitium conspiraret; ac satis constat duos florentissimos Conradi Germanorum, & Ludovici Francorum Regis exercitus, illius fraude ac perfidia ab hostibus Christiani nominis deletos fuisse. Nec vero ulciscendæ injuriæ voluntas aut facultas Venetis defuit. Classi centum navium intra haud multos dies miro studio adornata, eaque in altum deducta, Vitalis Michael Tragurium, Ragusium, aliaque Dalmatiæ loca sub imperium redegit. His in Dalmatia gestis ad Eubœam delatus, urbem oppugnare instituerat; cum insulæ Præfectus, perculsus tam numerosæ classis adventu, malo dolo ac fraude Vitalem impulit, ut Legatos Constantinopolim mitteret, affirmans se pro comperto habere Emanuelem vel iniquissimam pacem bello prælaturum. At Emanuel rem de industria trahere, quædam petere, alia negare, & alias ex aliis moras innectens, Legatos ludificatus re infecta dimisit. Vitalis post Chium insulam urbemque iterum captam in Lesbum transmisit, ex Lesbo Lemnum, ex Lemno Schyrum tenuit. Hic cum pestis, jampridem contracta ex haustu aquarum, quas jussu Imperatoris veneno infectas fuisse perhibent, atrocius promiscue in omnes nautas pariter militesque grassaretur, Vitalis classem, magna copiarum parte amissa, Venetias reducere statuit. Nihil præterea memorabile in eo bello gestum sive a Græcis sive a Venetis reperio; nec satis compertum est, an postea Veneti in gratiam concordiamque redierint cum Emanuele, qui anno 1180. decessit, relicto Imperii hærede Alexio filio adhuc impubere, triennio post ab Andronico interfici jusso. Andronicus itidem altero occupatæ Tyrannidis anno per seditionem popularem occisus interiit. Deinde Isaacius Angelus imperavit, cui Alexius Angelus frater cum oculis imperium eripuit. Cum his nihil seu pacis seu belli Venetis fuisse invenio. Alexius Isaacii filius, patrui sceleratis manibus elapsus ad Henricum Dandulum Ducem Venetorum confugit, qui cum Balduino Flandrensi Comite, aliisque ad sacram militiam nomina professis Francis Proceribus circa Jaderam nuper Hungaris ereptam hibernabat, ibique omnes idoneam classis in Palæstinam transvehendæ tempestatem præstolabantur. Alexii vicem miserati, & promissis ingentibus illecti Veneti Gallique, vere appetente e Dalmatia solvunt, omissaque Syriaca expeditione, Constantinopolim directo cursu petere contendunt. Urbs capta, Alexius paternum in regnum restitutus. Sed nondum in imperio annum exegerat, cum Alexius quidam cognomento Myrtilus, dejecto cæsoque Alexio Angelo tyrannidem invasit, Veneti & Galli, nefariam necem Alexio illatam ulturi, Constantinopolim iterum obsident, terra marique acerrime oppugnant, & tertio demum obsidionis mense ineunte, urbem capiunt, tyranno fuga elapso. Procerum omnium consensu Imperium Orientis Balduino delatum est anno 1204. qui gloriosæ expeditionis socios, pro eo ac quisque meritus fuerat, remuneratos, cum alios aliis provinciis donasset, Venetis omnes Ægæi atque Jonii maris insulas, ipsamque Cretam attribuit, ac præterea Corcyram, ad maris Adriatici ostium ingressumque tuendum mire opportunam.

Egregia Venetorū opera adversus Rogerium Siciliæ Regem Græcis impensa.

Emanuel Imper. CP. Venetis bellum infert, Dalmatiam occupat, eorum negotiatores, & Legatos violat.

Veneti Dalmatiā recuperāt, urbesque insulasque Græcorū invadunt.

Veneti Alexium filium Isaacii in Imperium Constantinopolitanum restituunt.

Imperium Orientis a Græcis ad Latinos translatū. Veneti insulis fere omnibus, ac præsertim Corcyra donati.

Quæ post imperium totius maris Dalmatiæque, Petro Urseolo Duce, acquisitum, Veneti per annos fere ducentos cum Græcis gesserunt, ea breviter & cursim attingere oportuit, ut inde liceat intelligi, nihil molestiæ seu negotii Venetis exhibitum fuisse ab Imperatoribus Græcis, ut id repeterent, suoque imperio restituerent, quod ab illis destitutum ac derelictum, eorum classibus ac præsidiis vacuum, illorum insuper permissu concessuque Veneti occupaverant. Nam quidquid adversus Venetos jamdudum possessores legitimos maris & Dalmatiæ moliti sunt sive Calojoannes, sive Emanuel, id satis apparet contra jus fasque ab illis factum esse, & ab utriusque inexpiabili, cum in omne nomen Latinum, tum in Venetos præsertim odio profectum. Hinc etiam animadvertas velim, quatenus ea tempestate creverint opes copiæque navales Venetorum, qui tam multas tam validas ac numerosas classes sive Græcis adversus Saracenos & Normannos, sive Latinis

Veneti legitimi possessores maris Adriatici.

nis

nis ad sacras expeditiones subsidio mittere potuerint: ut plane constaret unos esse Venetos, qui ad mare Adriaticum tuendum, & maris imperium pro dignitate sustinendum, virium maritimarum quod satis esset superque haberent. Nec vero quod attinebat ad maris custodiam tutelamque passi umquam sunt industriam suam ac vigilantiam desiderari. Nam quamvis longinquis expeditionibus distenti, alioque distracti essent, numquam ab illis hæc veluti domestica maris Adriatici cura, & providentia intermissa est: hoc quippe mare numquam non vexatum a prædonibus fuit. Dalmatæ, ac præsertim Jadrenses, cum iterum ac sæpius Hungaris sollicitantibus aut cogentibus ab imperio defecerint, Adriaticam navigationem piraticis lembis infestam facere identidem solebant, quibuscum assidue Venetis confligendum fuit, ut eos coercerent, ab eorumque latrociniis maritima commercia vindicarent. Dominico Mauroceno Duce, plerique Istriæ populi a Venetis desciverant, armatisque navigiis mare orasque maritimas incursabant. Eos Dominicus Ducis filius anno circiter 1150. cum Marino Gradonico, levioribus præliis compescuit, perdomitis Polanis, Parentinis, Æmoniensibus, cæterisque ejusdem oræ accolis, quos imposito annuo tributo, in fidem ac Venetorum gratiam ea conditione recepit, ut in posterum a piraticis excursionibus abstinerent. Anconitani quoque sæpius repressi, qui Emanuele Græcorum Imperatore instigante, Venetis onerariis ac navigiis prædandis ac diripiendis toto mari discurrebant. Pisani in Adriaticum sinum penitus ritu piratatarum invecti Polam tributariam Venetorum urbem repentino adventu oppresserant: nec diu ibi quietam stationem habuerunt. Decem triremes instructæ, atque in Istriam transmissæ, Pola recepta est, & quidquid Etruscarum navium illic fuit, victor Venetus concremavit: nec multo post Veneta classis in Jonium missa, ut præsidio esset sex onerariis, quæ mercibus onustæ per id tempus ex Pontica negotiatione in patriam redibant, apud Methonem cum integra Pisanorum classe prospere conflixit; eaque fusa & disjecta, aliquot hostium naves in Venetorum potestatem venerunt. Sed nulla pestis piratica mari Adriatico molestior & perniciosior fuit, aut diuturnior & obstinatior, quam Almissana. Almissum oppidum ad ostium fluminis Cetinæ, aditu expugnatuque difficile, statio olim fuit Piratarum, ac prædarum infame receptaculum. Sæculo decimo tertio Almissani piraticam facere cum cœpissent, non Venetis, non Dalmaticis, non Italicis navigiis, modo prædę spes aliqua objiceretur, parcebant. Sæpe a Venetis cohibiti, eorum urbe alias obsessa, alias capta, coactique a latrociniis abstinere; verum simulatque, decedentibus triremibus Venetorum, præsenti metu levati essent, ad ingenium redibant. Almissana latrocinatio annos amplius ducentos tenuit, nunc intermissa, nunc acrius invalescens; neque antea refrænari omnino, comprimique potuit, quam Almissa fide stabili ac perpetua in Venetorum potestatem deveniret. Adde Almissanis alios atque alios hujusmodi prædatores hostesque commercii maritimi, Almissanorum temporibus vel æquales, vel suppares, qui numquam Venetorum vigilantiam quiescere, aut purgandi maris curam torpescere siverunt; atqu his potissimum annumerandos censeo tum Uscochos, qui superiori sæculo ineunte, tum Olchinienses, qui recentiore memoria navigationi Adriaticæ locisque maritimis ingentia damna intulere; quos tamen modis omnibus coercere, captos, quibus digni erant, suppliciis afficere, totoque mari vagantes aptis ad id instructisque navigiis persequi non prius Veneti desierunt, quam priores quidem in mediterranea translatos Archiduces Austrii, ex conditionibus pacis cum Venetis initæ, longius a mari summoverent; posteriores vero Rex Turcarum, inter quem ac Venetos pax in hanc legem convenerat, a latrociniis maritimis absistere, lembis incensis, gravissimaque pęna proposita, juberet.

Cura assidua ad mare tuendū & purgandum a Venetis impensa.

Nec vero interea cum Piratis solum in Adriatico mari, sed etiam cum hoste legitimo, justoque navali prælio pugnatum. Nobilem in primis ferunt atque inclytam victoriam illam navalem fuisse, quam anno 1177. Veneti de Othone Federici Ænobarbi Imperatoris filio reportarunt. Alexander III. Pontifex Maximus, quem Federicus odio atque schismate implacabili insectabatur, cum nihil sibi tutum in reliqua Italia cerneret, Venetias ad fidem opesque Venetorum confugerat. Veneti rem præclaram, & sua erga sedem Apostolicam, suorumque majorum perpetua observantia dignam rati, defensionem communis parentis summique totius ecclesiæ Hierarchæ suscipere, Legatos ad Federicum mittunt publico nomine rogatum, ut cum Alexandro Pontifice in gratiam vellet redire; a quo cum nihil pacati, sed plena indignationis atque minarum responsa retulissent, jamque appareret imminere sibi bellum omnium, quæ ad eam diem gessissent, periculosissimum; classem continuo adornari jubent, quam possunt validissimam, ad propulsandum hostem, & retinendum maris dominatum, in quo tum potissimum summa imperii Veneti nitebatur; eoque defenso, non erat, cur hostis cęteroquin potentissimi vires magnopere timerentur. Dum classis instruitur, essetque tanti belli expectatione tota civitas suspensa atque sollicita, allatum est Othonem Federici filium prope jam adesse cum quinque & septuaginta navibus, ut Alexandrum vel sponte traditum ad Patrem sub custodia duceret, vel vi atque armis reposceret. Itaque Sebastianus Cianus Dux Venetorum omni cunctatione abjecta, egressus portu cum navibus non amplius triginta, hosti obviam ire properavit. E regione Istriæ, haud procul a Salborio promontorio concursum ferunt, atque atroci pugna pluribus horis dimicatum: demum hostium classe fusa fugataque, navibus plurimis captis, aliquot in alto depressis, Cianus victor Othonem captivum Venetias adduxit; qui dimissus ad patrem, ut eum ad concordiam cum Venetis, ad debitum erga Pontificem obsequium adduceret, utrumque egregie præstitit. Nam Federicus maritima illa clade accepta admonitus, sentiensque non se cum hominibus, sed cum Deo bellare, Venetias venit, atque in Basilica Marciana ad Alexandri pedes supplex se abjecit, veniam petiit, cum Venetis pariter & cum Pontifice in gratiam rediit. Ajunt Alexandrum Ciano Duci annulum aureum dedisse, quo singulis annis, solemni ac stato Christi in Cęlum ascendentis die, mare sibi suæque Reipublicæ desponderet; eoque veluti pignore illud Venetis obnoxium redderet, ac declararet, uti uxorem viro, sic Adriaticum Venetorum imperio subjacere. Scio equidem hanc pugnam & victoriam navalem a quibusdam junioribus in dubium revoca-

Victoria navalis Venetorū de Othone Federici Imp. filio in Adria sicerelata.

tam fuisse; sed quos his opponam, habeo non solum Venetos & domesticos, sed etiam externos & alienigenas Scriptores, & quidem ex his aliquos, vel æquales temporum illorum, vel ab ea ætate admodum recentes, quos a me nominari non est necesse; & præterea totius rei series non solum litteris tradita est, sed etiam penicillo & coloribus expressa, tum Romæ in Palatio Vaticano, tum Venetiis in aula majori sive Curia, ubi de rebus publicis consuli & comitia haberi solent; subjectaque est utrobique inscriptio clarissimæ testis victoriæ.

Bella maritima Venetorum cum Januensibus, Hungaris &c. quibus aut victis, aut sponte cedentibus Dominium maris penes Venetos remansit.

Sæpius deinde pro classibus hostilibus repellendis, tum in Adriatico, tum in Jonio atq; Ægeo bellatum est cum Januensibus, cum Hungaris, cum Neapolitanis & Siculis, ac deniq; cum Turcis, vario quidem eventu, nunc Venetis, nunc hostibus propitio; sed omnium hujusmodi navalium bellorum is demum exitus fuit, ut hostes aut victi & fugati, aut pace facta sponte cedentes, Adriatici dominatum semper Venetis integrum reliquerint. Quibus bellis maritimis posteriorum ætatum si superaddideris antiquiora illa, quæ Veneti cum Gotthis, cum Francis, & præsertim cum Saracenis, & Normannis prospere gesserunt; itemque numquam intermissa cum prædonibus prælia; plane constabit Adriaticum Venetorum imperium etiam jure belli, si non acquisitum, certe confirmatum esse. Si enim hostes ex aliena ditione, in quam invaserant, aut armis coacti, aut bello defessi tandem decedant, ejusdem possessionem antiquis Dominis, qui eam bellando retinuerunt, jure belli ratam firmam ac stabilem esse oportet.

Quam justum sit ac legitimum Venetorũ in mare Imperium.

Ex quo autem Respublica Veneta in mari orta rem maritimam tractare cœpit, pro mari sive a piratarum injuriis vindicando, sive ab externis propriis & communibus hostibus tuendo, per annos mille & ferme tercentos tot cujusque generis navigia & classes armavit, tam immensam vim pecuniarum insumpsit, tam multa & periculosa bella suscepit, tantum denique civium ac militum suorum sanguinem profudit; ut his sumptibus, bellis, periculis, laboribus propemodum infinitis non unius, sed plurium marium jurisdictio comparari acquirique potuerit: & nemo erit tam injustus rerum æstimator, quin judicet Venetos suum hoc mare fecisse omni vel optimo jure, quo res quæcumque acquiri potest ac possideri. Cæterum Dominatio maritima Venetorum tam antiqua est, quam ipsamet eorumdem Respublica; & postea tam late fusa, quam Adriatici longitudo ac latitudo patet; ejusque mediis in aquis exortus eam ad dominandum mari natam esse declarat; & cum a purgando mari, piratisque persequendis rerum gerendarum initium fecerit, inde felici auspicio futuræ olim maritimæ potentiæ omen accepit.

Ergo Adriaticum mare ab illis desertum, ad quos ejus tutela & defensio pertinebat, neglectum, præsidiis nudatum, expositumque piratarum latrociniis, veluti quædam, ut sæpe diximus, vacua & caduca possessio in Venetorum potestatem pervenit, qui simulatque illud occuparunt, ejusdem patrocinio suscepto, statim ejusdem dominium adepti sunt: ut enim quæ olim natura fuerint communia, ita etiam quæ derelicta sunt, & veteri dominatu vacant, jure gentium consensuque omnium nationum, in illius ditionem transeunt, qui primus ea occupaverit. Quod quidem maris dominium jure legitimæ occupationis initio acquisitum a Venetis, hoc magis roboratur, tum quod Imperatores Orientis, ad quos antea spectabat, suo permissu & concessu numquam revocato ratum habuerint; tum quod ad illud firmius stabiliendum accedat longissimi temporis præscriptio, quæ multarum ætatum possessiones movere planissime vetat; maritima autem Venetorum possessio omnem superiorum temporum memoriam antegreditur, & cum eorum Republica orta pariter est, & propagata. Huc adde antiquissimam consuetudinem inde usque a principio Veneti nominis receptam ac perpetuo retentam omnia illa officia præstandi, & jura usurpandi, quæ ad legitimos maris Dominos pertinent. Est proprium munus illorum, qui maris dominatum tenent, tum mare ipsum, tum oram circumjectam ab hostibus & piratis tueri ac defendere, nec suis modo, sed etiam extraneis navigationem tutam reddere, atque ab omni injuria innoxiam. Atqui Veneti suarum partium semper esse duxerunt Præfectum sinus Adriatici constituere, qui cum aliquot armatis navigiis toto mari perpetuo discurreret, oram utramque a prædonum latrociniis defenderet, præsidio esset navigantibus, & ad tutelam tranquillitatemque navigationis Adriaticæ dies ac noctes excubaret. Mos autem hujus maritimi magistratus creandi omni memoria antiquior est, neque umquam intermissus. Sæculo decimo tertio, Jacobo Contareno Duce, invenio apud Dandulum in annalibus *Petrum Mocenicum pro custodia Venetici Gulphi deputatum*; ante hunc vero *Pancratium Maripetrum*, *& Joannem Maurocenum*; postea vero, Joanne Dandulo Duce, *Marinum Venerium egregium Capitaneum*. Nec vero Dandulus refert tum primum institui cœpisse hujusmodi magistratum, qui si eo tempore novus fuisset, insuitatus, recensque in rempublicam invectus, haud sane lectorem de hac re admonere Chronologus ille omisisset: hinc autem efficitur ejusdem magistratus creandi consuetudinem jamdiu receptam fuisse apud Venetos, ejusque initia multo altius, & ab antiquis temporibus, longeque ab eo sæculo disjunctis, repetenda esse. Certe Veneti inde usque ab urbe & republica condita, nihil antiquius habuerunt, quam ut vires omnes opesque ad custodiam ejus maris, cujus imperium adepti erant, præsidiumque conferrent, nullis in eam rem sumptibus, aut laboribus, aut periculis parcendum rati; id quod rerum ab illis mari gestarum perpetua exempla tum vetusta, tum recentiora, quæ vel prolata sunt, vel proferri possent, satis superque declarant.

Mos antiquus magistratus creandi, qui mari tuendo præesset.

Jurisdictio maritima a Venetis perpetuo usurpata.

Nihil autem maritimæ jurisdictionis excogitari potest, quam Veneti omni tempore, omniumque concessu non usurpaverint: quippe more atque instituto majorum navigiis omnibus ac mercibus, vectoribus nautisque & leges & tributa imponunt. Si quos graviorum criminum reos exilio afficiunt, iis non terra solum, sed mari etiam, omnibusque navigiis sive inermibus sive armatis interdicunt. Qui vero in Adriatico aut scelus aliquod commiserint, aut capiantur ob flagitium terra patratum, in eos tamquam intra fines ditionis Venetæ deprehensos comprehensosque lege agi jubent, & pro eo ac merentur, debitis pœnis animadverti. Jus autem ac potestas hujus maris aditu ingressuque prohibendi quaslibet aliarum gentium naves armis cæteroque bellico apparatu instructas penes Venetos semper fuit, neque umquam hoc jure utendi, si qua oblata esset, occasio est prætermissa. Pacem Pisanis & Januensibus sub ea conditione datum fuisse accepimus, ut neutris liceret in Adriati-

cum

eum armata navigia ſubvehere ; itemque in eaſdem conditiones pax convenit cum Ludovico Rege Hungariæ. Firmani, & Aſculani, Hydruntini, & Tarentini, alii aliis temporibus Legatos ad Senatum miſerunt, de injuriis queſtum, quas a piratis identidem accipiebant ; ſimulque poſtulatum, ut ſibi poteſtas permitteretur ſuis armis ſuiſque navigiis utendi ad pœnas ab illis prædonibus reſque ablatas repetendas: & quamvis ut voti compotes fierent, deprecatores interdum adhibuerint Romanos Pontifices, id tamen quod petebatur, conſtanter ac præciſe negatum fuit; juſſuſque eſt Præfectus Adriatici ſinus gentium illarum oras diligenter tueri, piratas perſequi, eorum myoparones capere atque incendere ; qui non ſemel Anconitanos Firmanis & Aſculanis maxime infenſos coegit, quas habebant, naves armamentis omnibus exſpoliare, & quæ abſtulerant, reſtituere, ac pro illatis damnis ſatisfacere. Ac ne ſummis quidem Principibus idem poſtulantibus Senatus annuendum cenſuit, ut in Tabulis monumentiſque Venetorum memoriæ retinendæ, & exempli poſteris relinquendi cauſa notatum eſt. Nec vero Ferdinandus, qui Alphonſo parenti in regnum Neapolitanum ſucceſſit anno 1458. gravate accepit, aut negligendas putavit querelas Venetorum amice expoſtulantium, quod ipſe, ſuis in Adriaticum triremibus immiſſis, jus maritimum Reipublicæ imminutum iret ; uſus eſt excuſatione temporis ac neceſſitatis, quippe Apuliam cum invaſiſſet Joannes Renati Andegavenſis filius, facere non potuit, quin provinciæ periclitanti auxilia ſubmitteret ; ſuis tamen Præfectis id mandati dediſſe, ut ſtatim atque milites, arma, commeatus in terram expoſuiſſent, naves in portum reducerent ; adeo vero ſe alienum eſſe ab lædenda Venetorum juriſdictione, ut quod illi paullo ante vetuiſſent Ducem Calabriæ fratris filium inſtructis armatiſque navigiis per Adriaticum diſcurrere, id ſummopere approbaret, eiſdemque gratias ageret, quod tuendæ illius oræ maritimæ onus munuſque ſuſcepiſſent, eoque præclare defungerentur. Idem Ferdinandus, cum duæ triremes, defectione facta, ab ſe profugiſſent, errarentque mari Adriatico, noluit ille quidem jus ſuum armis perſequi in aliena ditione ; ſed Venetos admonuit, ut ne transfugas illos ac rebelles impune vagari ſuo mari ſinerent, ſed captos ſibi traderent, quibus dignum erat, pœnis afficiendos. Si quando vero accidit, ut extranei Principes aut populi vel neceſſitatis vel utilitatis cauſa vellent copias aut commeatus mari Adriatico tranſvehere, id ut ſibi tuto atque impune facere liceret, fidem publicam ſcripto conſignatam a Venetis impetrarunt. Multa extant exemplaria hujuſmodi fidei publicæ, quam Veneti Marchionibus Ferrariæ, Ravennatibus, Ariminenſibus, Regibus Hungariæ ac Neapolis, Raguſinis, & ipſis Romanis Pontificibus, itemque Imperatoribus dederunt. Sub finem decimi quarti ſæculi Ladiſlaus Rex Neapolis ad ſororem, quam Guillelmo Archiduci Auſtriæ nuptam dederat, deducendam naves plures ac triremes ornaverat ; quas cum ſponſa cæteroque comitatu ex Apulo littore in Dalmatiam ut tranſmitteret, fidem publicam a Venetis poſtulavit, quæ data eſt ſub ea conditione, ut ne quis vel ob læſam majeſtatem, vel ob patratum homicidium e ditione Veneta in exilium ejectus, in ea navigia reciperetur. Hæc & alia id genus ſuperiorum ætatum exempla, ſi otium eſſet, quamplurima e monumentis Venetorum proferri poſſent. Haud equidem negaverim interdum injuſſu Principis Senatuſque Veneti naves aliquot armatas in Adriaticum invectas fuiſſe ; ſed quod contra jus faſque, quod dominis invitis, licet ſtudio pacis non repugnantibus, factum eſt, id legitimis poſſeſſoribus nullum infert præjudicium, ac nihil de illorum antiquo jure ac dominatu derogat : cæterum cum ſatius eſſe ac prudentius viſum eſt injuriam repellere, quam diſſimulare, inultamque relinquere, haud prætermittendum Veneti cenſuerunt, quin jus ſuum armis perſequerentur ; & hujuſmodi navibus aut fugam injicerent, aut victis captiſque ignes ſubderent, vel certe armamenta omnia detraherent.

Facultas naves ſeu bellicas triremes in Adriaticum immittendi tum aliis, tum ipſis Regibus negata.

Venetorum maris imperium omnium confeſſione comprobatum.

Verum ipſa neceſſitas hujus maris Venetorum armis copiiſque navalibus tuendi æquis & iniquis confeſſionem maritimi Venetorum imperii haud ſemel, ſed iterum ac ſæpius expreſſit. Multas identidem populorum ac Principum, quorum intererat navigationem Adriaticam tutam eſſe a prædonum inſidiis ac latrociniis, querimonias ad Senatum Venetum delatas fuiſſe accepimus ; quarum caput erat, a piratis ſibi mare infeſtum reddi, navigia diripi, prædas undecumque abigi, regioneſque mari proximas depopulari ; Veneti ergo, ad quos ea cura ſpectabat, navigationis tranquillitati & quieti conſulerent ac proſpicerent, latrones inſtructa claſſe perſequerentur, meritas pœnas ab illis repeterent, res ablatas reſtituere cogerent ; omnique ſtudio providerent, ne impoſterum maritimo commercio moleſti eſſent, neve myoparonibus ad terram applicitis ad vicos agroſque populandos egrederentur ; id quod cum in damnum perniciemque ſociorum vergeret, tum vero in dedecus atque injuriam Veneti nominis recidebat. Hujuſmodi autem querelæ, quæ nunc ab Romanis Pontificibus, nunc a Regibus Neapolis & Hungariæ, nunc a gentibus, quæ oram ſuperiorem Italiæ accolebant, ad Venetos ſæpe venerunt, maritimæ Venetorum dominationis teſtimonia ſunt ; neque enim maris cuſtodiam ac defenſionem ſibi perutilem ac neceſſariam a Venetis requirere poterant, quin ſimul faterentur maris ut tutelam, ſic imperium ad Venetos pertinere : ſua enim cuique curæ & cuſtodiæ ſint oportet, aliena ut curet ac defendat nemo poſtulat, aut jure queri poteſt id a quopiam, quod ſuum non eſt, neglectum ac prætermiſſum eſſe. Quid quod ipſimet Turcarum Reges minime dubitarunt Venetos Adriæ dominos agnoſcere ac fateri. Uſcochi, gens ferox & immitis, aſſueti latrociniis, & mari præſertim infeſti, cum apud Flanaticum ſinum Seniæ aliiſque in oppidis ejuſdem oræ ſedes ac domicilia permiſſu Principum Auſtriorum eſſent adepti, Turcarum navigiis ac terris plurima & graviſſima damna intulerunt. Quare identidem ab Regibus Turcarum, Suleimanno primum, deinde Selymo, poſtea Achomate Venetias ventitabant Legati, queſtum injurias, & res repetitum ; arma minitantes, niſi ſatisfieret. Verum enimvero cum illi ignorare non poſſent Prædones illos in ditione eſſe ac poteſtate Auſtriorum, quid eſt, quod de Venetis quererentur ? quid eſt, quod ad Principes Auſtriæ nullos mitterent, qui de acceptis injuriis expoſtularent, & arma illis denunciarent, niſi Uſcochos pro ſua in illos poteſtate a latrociniis abſtinere, & ablata reſtituere juberent ? Nimirum ad eos potiſſimum pertinere cenſebant maritimos latrones perſequi & coer-

Id ſæpe confeſſi ſunt tum Chriſtiani Principes, tum Reges Turcarū.

coercere, ad quos custodia & imperium maris spectabat; id si Veneti negligerent, officio suo deesse; & quamvis Uscochi Venetorum imperio ac legibus exempti essent, Venetos tamen, cum talia flagitia in suo mari ac ditione committi sinerent, non frænando insolentiam illorum, culpam injuriarum omnem sustinere; quando igitur cessaret Venetus, cujus sub jure Adriaticus sinus esset, Imperatores Turcarum monebant ac denunciabant inducturos se classem ad reposcendas pænas & mare purgandum. Nec sane hujuscemodi querelis, veluti quibusdam stimulis opus erat ad excitandam vigilantiam solertiamque Venetorum, qui nullis umquam neque sumptibus, neque classibus, neque laboribus pepercerunt, ut mare tutum omnibus & pacatum redderent; sed nimirum mare latius patet, quam ut pericula omnia atque incommoda præcaveri queant, & quocumque necessitas vocat, statim occurri possit ad piratarum incursiones comprimendas; præsertim cum interdum acciderit, ut prædatores isti sub imperio essent ac patrocinio potentiorum, quorum nimia indulgentia illos audaciores faciebat; ea quippe freti animatique nihil sive in hostes, sive in amicos sibi non licere arbitrabantur. Cum Uscochis per annos amplius quinquaginta confligendum fuit, antequam ea pestis toto Adriatico, oraque maritima eliminari posset. Numquam illi quidem destiterunt persequi latrones ubique, & quotquot caperent, occidere, & piraticas triremes adoriri, captasque incendere, & oram utramque ab eorum exscensione impetuque prohibere: sed quominus in ipsa prædonum cubilia invaderent, urbesque Austriacæ ditionis receptacula prædarum exscinderent, illud impedimento erat, quod verebantur, ne Principes Austrii a Venetis se alienandi occasionem seu jure sive injuria inde arriperent. Nam etsi quidquid illi peccarent, videri poterat commissum culpa eorum, qui in tot tantisque suorum flagitiis conniverent: at veterem amicitiam, quæ sibi cum Austriis intercedebat, si fieri posset, nolebant disjungi. Tandem Veneti, cum plura ipsi, cæteræque gentes, & indigniora a prædonibus fere quotidie paterentur; cum Turcarum querimoniæ urgerent, ab iisque ob hanc causam sibi grave bellum imminere cernerent; cum suis apud Austrios querelis iterum ac sæpius per legatos deferri jussis nihil proficerent; non dubitarunt Seniam, aliaque oppida Austriorum, sedes ac latibula piratarum, faucesque omnes euriporum, & portus armatis navigiis obsidere; id quod tulit acerbe Ferdinandus Archidux Austriæ, præsertim post captum direptumque oppidulum maritimum, quo tormenta Venetis erepta, aliamque prædam Uscochi intulerant. Inde Austrios inter Venetosque bellum exarsit, quod duos ipsos annos tenuit; neque aliter pax, nisi in has conditiones convenire potuit, ut piraticis lembis incensis, primores Uscochorum ad centum omnino & triginta tres, cum suis familiis illico excederent finibus Dalmatiæ Histriæque, pena capitis proposita rursus intrantibus; quos Ferdinandus in mediterranea translatos, in Chrobatia ultra montes, agris ac domiciliis donavit. Ita Venetorum opera teterrimis illis prædonibus expulsis, longeque ab ora maritima summotis, navigationis tranquillitati consultum, Turcarum Imperatoribus satisfactum, commercium maritimum restitutum: quo facto Veneti ostenderunt haud magis sibi cordi esse maris imperium retinere, quam ejusdem maris securitati, ac tutelæ, navigantium commodis ac rationibus prospicere.

Eam ob causam ad coercendos Uscochos diu multumq; laboratū.

& cum Austriis Principibus bellū susceptum.

Quæ hactenus paullo fusius, quam voluissem, & pluribus exposui, ea ut paucis complectar; Veneti inde usque ab urbe & republica condita in mari dominari cum cœpissent, imperium maris etiamnum tenent, quod ab Imperatoribus Orientis paullatim destitutum, atque in medio relictum, veteri occupatione ex jure gentium adepti sunt; quod deinceps præscriptione longissimi temporis, antiquissima ac perpetua consuetudine cujuslibet juris maritimi usurpandi, multarum ætatum, & omnium principum ac gentium consensu magis magisque firmatum, denique immanibus sumptibus, laboribus, classibus, plurimis & gravissimis bellis, immensa effusione sanguinis constanter egregieque defensum est: hæc & alia id genus cum accurate perpenderent, atque ad juris trutinam exigerent doctissimi quique ac celeberrimi jurisconsulti in hanc sententiam adducti sunt omnes, (si paucissimos quosdam excipias contentionis cupidiores, quam veritatis, & assentandi magis, quam veri inquirendi studio percitos) ut possessionem maris Adriatici Venetis summo consensu adjudicarent; quamvis hujusmodi possessioni maritimæ alios alii titulos præfigendos censuerint: id tamen convenit inter omnes, quod quidam illorum haud argutius, quam verius scripsit, *tantam jurisdictionem Venetos habere in mari, quantam in civitate Venetiarum*.

Dominatio maritima Venetorum titulis plurimis & gravissimis innixa.

Illud vero ad extremum animadverti velim, quod in condenda gente ac Republica Veneta, & a parvis initiis ad summum maris imperium provehenda, singularis quædam erga Christianos, præsertim Italos Dalmatasque, benignitas eluxit ac providentia Dei optimi maximi; qui sive ad nostra flagitia punienda, sive ad nos in metu & officio continendos, cum passus esset exsurgere in Oriente, & stabiliri, & in Asia atque Europa propagari Turcarum Imperium terra marique potentissimum; huic, ne longius in Italiæ Ecclesiæque exitium progrederetur, maritimam Venetorum potentiam, ceu quoddam frænum injecit; in qua scilicet multis ante sæculis opportunum ac necessarium ad hæc tempora, nobis nostræque libertati, saluti, & religioni præsidium & propugnaculum validissimum constituerat. Hoc vero providentissimi & clementissimi Numinis consilium Venetos frustratos non esse omnes & æqui, & iniqui fateantur necesse est. Nam ab anno Christi 1453. quo Mahometes Rex Turcarum, Constantinopoli capta, sedem atque arcem Imperii Græci adeptus fuit, quot classes Veneti armaverint, quos sumptus laboresque impenderint, quam multa & periculosa bella susceperint, quantum denique sanguinis profuderint, ut potentissimum Christiani nominis hostem in nos irruentem a progressu coercerent, ab Italia averterent, ab Adriatico mari vel expellerent, vel aditu intercluso prohiberent, omnes superiorum & nostrorum temporum historiæ loquuntur. Et vero post Constantinopolim, Orientisque imperium amissum quinam Reges ac Principes sive Italiæ, sive ab Italia non longe disjuncti, præter Venetos, tantas opes maritimas, copiasque navales unquam habuere, quas Turcis in omnem occupandi maris Adriatici,

Veneti maris Domini divina providentia cōstituti.

tici,

tici, Italiæque invadendæ occasionem intentis opponere potuerint; ut satis appareat unicum nobis ac necessarium contra Turcas, ad defensionem oræ utriusque & maris intermedii, perfugium ac præsidium in Venetorum virtute potentiaque maritimas positum esse: ex quo intelligi potest maximas nobis & summas præpotenti atque immortali Deo gratias agendas esse, quod una cum dominatione tutelam maris Adriatici Venetis commiserit, eorumque imperium in aquis conditum, & rerum nauticarum ac militarium scientia copiaque egregie instructum, toto mari propagaverit ad sustinendas ac propulsandas Turcarum aggressiones, & ad agendas perpetuas pro religione Italiaque universa excubias; ut nos cæterique Italiæ populi, Venetorum virtute ac præsidio tecti, armis ac vigiliis quieti, laboribus ac periculis tuti esse possemus; proxime autem & secundum Deum Venetis habenda est gratia, qui toties laterum suorum opposito & corporum, cædes, incendia, rapinas a Christianorum vita, tectis, fortunis, a templis sacrilegia, ab oppidis direptionem, ab agris vastitatem arcuerunt. Quapropter qui Venetis imperium maris potentiamque maritimam invident, Italiæ salutem ac libertatem, Ecclesiæ quietem & tranquillitatem invideant oportet. Porro Adriaticum mare, ut imperium, sic nomen Venetorum subivit, hodieque retinet; nec solum ab historicis & Geographis, sed etiam a vulgo Venetum appellatur; quod quidem nomen atque imperium huic mari ut perenne sit ac perpetuum, boni omnes optare debent.

PARS TERTIA PROLEGOMENON.

DE ILLYRICA ET DALMATICA ECCLESIA,

TUM

DE SALONA, ET ECCLESIA SALONITANA.

SECTIO PRIMA.

De Illyrica, & Dalmatica Ecclesia.

CAPUT PRIMUM.

De Originibus Apostolicis Ecclesiæ Illyricæ & Dalmaticæ.

Illyrici Ecclesiastici fines, & provinciæ.

Riginum Ecclesiæ Illyricæ disquisitionem cum instituo, vocabulum Illyrici iisdem terminis circumscribendum censeo, quibus illud Justinianus Imperator definivit Novel. Constit. XI. cum supremam Præfecturam Illyricam e Macedonia in Epirum novam, & ex urbe Thessalonica ad Justinianam primam transtulit. Nam quas regiones juri ac nomini Illyrico Justinianus restituit, vel reliquit, eas huic Historiæ Ecclesiasticæ, quasi materiam, quam tractet, & in qua versetur, subjectam fore constituimus Parte prima cap. 5. §. 4.; neque enim necesse est, ut hujusmodi investigatio, sive disquisitio latius, quam patet historiæ nostræ argumentum, aut longius evagetur. Ex omnibus autem Provinciis, quæ olim amplissimo Illyrici vocabulo, quamvis non omnes uno eodemque tempore, continebantur, Præfecturæ & jurisdictioni Illyricæ Justinianus subjecit Epirum novam, Dalmatiam omnem inter Arsiam ac Drilonem cis alpes ultraque, Pannoniam Saviam, Mæsiam & Daciam utrasque, & Dardaniam; his autem finibus ut Illyricum hodiernum, sic Historia nostra circumscribitur. Reliquas autem Regiones ab Illyrico aut Justinianus avulsit, veluti Macedoniam & Græciam omnem; aut jam pridem vel Imperatores vel barbari disjunxerant. In his autem, quas modo percensui, provinciis Illyrici hodierni, & multas & nobilissimas inde usque ab antiquissimis temporibus ecclesias conditas fuisse inter omnes constat; sed non est hujus loci omnium earum origines singillatim evolvere atque explicare; id potius generatim atque universe quærendum est, an primordia ecclesiæ Illyricæ ad Apostolos conditores, sive ad tempora Apostolorum referri oporteat, appellarique debeat ecclesia Apostolica, propterea quod vel omnes, vel plerasque ecclesiarum, ex quibus constat, aut Apostoli ipsimet, aut eorum Discipuli fundaverint.

Et Origines Apostolicæ.

Plerique eorum, qui ecclesiæ alicujus præsertim vetustæ ac nobilis historiam scribere instituunt, haud satis vel muneri suo, vel suscepti operis dignitati se facere posse existimant, nisi vires omnes ingenii conatusque adhibeant, ut aliquem ex Apostolis, sive Apostolicis Viris ejusdem ecclesiæ parentem & conditorem fuisse lectoribus persuadeant; & cum sæpe nulla monumenta satis certa, auctores nulli satis idonei suppetant; subsidio sibi conjecturas inanes, anilesque traditiones comparant, ut ecclesiæ illius, de qua scribunt, initia ad Apostolos, ætatemque Apostolicam quoquo modo, & obtorto, ut ajunt, collo reflectant ac pertrahant. Quæ res illud habet incommodi, quod dum scriptores plerique Apostolicæ originis gloriam ambitiosius, quam verius, ad suam quisque ecclesiam traducere ac transferre conantur, ex eo fit, ut in vulgus elevetur omnium auctoritas, & multarum ecclesiarum cæteroquin illustrium initia Apostolica in dubium revocentur. Verum enimvero tanta est apud omnes, tamque præclara de antiquitate & præstantia ecclesiæ Illyricæ opinio, & existimatio, ut eam ortu atque institutione Apostolicam esse, facile sibi quisque persuadere patiatur; & si cuipiam ecclesiæ liceat consecrare origines suas, atque ad Apostolos referre auctores, id certe omnium concessu ecclesiæ Illyricæ permitti posse ac debere existimo.

Ecclesiam Illyricam conditam esse ab Apostolis admodum verisimile est.

Cum Apostoli, eorumque Discipuli ab Oriente in Occasum longe lateque Evangelium propagaverint, an est credibile regiones intermedias Illyrici, quas sæpe ultro citroque peragrarint necesse est, usque adeo ab illis & neglectas & contemptas fuisse, ut nullam in iis verbi divini sementem fecerint, nihilque Apostolicæ curæ industriæque ad eas Christianis præceptis excolendas contulerint? Ut de reliquis Illyricis ecclesiis nunc taceam, certe quidem Dalmaticæ Ecclesiæ, quæ vel antiquitate, vel dignitate, cum nobilissimis quibusque haud immerito conferri potest, fundamenta jecit B. Titus Discipulus D. Paulli, ut altera ad Timotheum Paullina epistola aperte ac perspicue declarat; Salonitanam vero ecclesiam a S. Domnio Petri Apostolorum Principis Discipulo & conditam & administratam fuisse, tum vetera monumenta, tum Auctores sane locupletissimi testantur. Porro ad investigandas origines ecclesiæ Illyricæ, nolim mihi omnem conjecturarum usum interdici; quibus in hujusmodi rerum vetustate & obscuritate obsitarum investigatione locum esse posse ac debere gravissimi quique scriptores existimarunt; *Ecquis enim*, ut præclare admonet Auctor Germaniæ sacræ tom. 1. *adeo duras Historiographo scribet leges, ut omnia, quæ de antiquis tradunt, indubitatis monumentis adstrui velit? Multarum rerum sapiens conjectura est, & recte*

Ad investigandas antiquitates ecclesiasticas prudentibus cōjecturis uti licet.

recte de vetustate, quæ nobis testes invidit, argumentis aliunde quæsitis, ultio sumitur. Nam etiam conjecturæ, modo ad id, quod quæritur, aptæ sint, & idoneæ, lucis aliquid præferunt ad veritatem indagandam, & cui veri inveniendi cupiditas inest, hunc veri exquirendi vias omnes rationesque tentare oportet; sunt enim conjecturæ quædam quasi veritatis indicia & vestigia, quæ cum persequimur, si minus veritatem ipsam assequi liceat, tamen ejus consequendæ conatus in laude ponitur; & quam possit proxime ad id, quod verum est, accedere utile in primis & præclarum esse existimatur. In hac originum & antiquitatum Ecclesiasticarum disquisitione, omnia, quæ in rem nostram esse videbuntur, in medium afferemus. Erunt fortasse aliqua, quæ hujus præsertim sæculi Aristarchi luce ac litteris indigna esse censebunt; sed quæ vel in nostris schedulis scripta invenimus, vel ab aliis tradita sunt, ita exponimus, ut ea prudentum Lectorum judicio subjecta esse velimus, & nullam rebus falsis & commentitiis fidem & auctoritatem adjungere velle videamur. Quin immo, cum in rebus dubiis, obscuris, opinabilibus versari sæpe oportebit; testificor, denuncio, ante prædico, non ita me res hujuscemodi allaturum, certa ut esse velim, & fixa quæ dixero; sed nihil affirmando, exponam, quæ mihi videbuntur probabilia, dubitans, & plerumque mihi ipse diffidens; neque committam, ut rebus incertis plus fidei tribuere videar, quam quantum eæ, quibus nituntur, rationes & conjecturæ postulabunt.

§. I.

An D. Petrus Illyricum & Dalmatiam adierit.

Triplex Petri ad urbem adventus.

D. Petrus Princeps Apostolorum ter Romam venit; primum anno secundo Claudii Imperatoris, iterum anno primo post interitum ejusdem Claudii, demum anno proximo ante suum in urbe martyrium. Hanc triplicem Petri Romanam profectionem idoneis argumentis & auctoritatibus deinceps probare lectoribus, & persuadere conabimur. Ego vero sic existimo vix dubitari posse, quin Petrus aliquando, sive Romam proficiscens, sive inde in Orientem regrediens, ex itinere Illyricum & Dalmatiam adierit, iisque gentibus aliquid lucis Evangelicæ impertierit.

Petrus Romam profectus Asiam peragravit.

De primo Petri in urbem adventu, cum sedem Pontificiam ibidem locavit, convenit inter omnes Catholicos, ne ipsis quidem Heterodoxis dissentientibus, si paucos quosdam excipias duri ac perfricti oris, & bene ac naviter impudentes, qui negant Petrum Romam umquam vidisse. Petrus igitur divinitus Herodiana custodia elapsus, altero Claudii Imperatoris anno, ut postea declarandum erit, Romam Deo duce atque auspice venit, ibique Christi Vicario, & supremo totius Christiani Orbis Hierarchæ æternam posuit sedem. Jam vero e Palæstina digressus, antequam Romam veniret, Asiam fere omnem Apostolica circuitione peragravit, sive ut populis illis Evangelii lumen afferret, ecclesiæque Asiaticæ fundamenta jaceret; sive ut Judæos ad Christum conversos, quos patria profugos Judaicæ persecutionis turbo per Asiæ civitates dispserserat, inviseret, solaret, & ad omne Christiani officii munus instrueret. Nam ante Petrum Asiæ provinciis, quam Romæ Italiæque, Christi nomen & cultum intulisse S. Leo auctor optimus tradit Serm. 1. in Natal. Apost. *Jam populos, qui ex circumcisione crediderant, erudieras; jam Antiochenam Ecclesiam, ubi primum Christiani nominis dignitas orta est, fundaveras; jam Pontum, Galatiam, Cappadociam, Asiam, atque Bithyniam legibus Evangelicæ prædicationis impleveras; nec aut dubius de provectu operis, aut de spatio tuæ ignarus ætatis, trophæum Crucis Christi Romanis arcibus inferebas* &c. Idem confirmat prima S. Petri epistola Romæ scripta, non solum *electis advenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Asiæ & Bithyniæ*, id quod titulus docet; sed etiam *secundario*, ut ait Cornelius a Lapide, *& consequenter Christianis e gentilismo conversis*; quam quidem epistolam sub primum Petri in urbem adventum datam fuisse idem Cornelius, & Baronius, & cæteri fere omnes consentiunt. Erat autem consuetudo Apostolorum, ut ad populos, quos erudierant, statim atque ab eis discessissent, & quam primum possent, litteras Apostolicas darent; & quæ voce illis tradiderant, eadem scriptis consignata mittebant; ne præcepta ac mysteria, de quibus edocti fuerant, ex illorum animis exciderent, sed altius ac tenacius in eorum mente defixa, nulla possent oblivione deleri: quod institutum sane præclarum fere semper retentum a Paullo Apostolo, ac servatum fuisse aliis locis ostendimus. Si autem Petrus simul atque in urbem venit, Romanamque ecclesiam fundavit, nihil habuit antiquius, quam ut litteras sanctissimis præceptis sententiisque plenas ad Christianos Asiæ perscriberet; id sane argumento est, Petrum apud populos illos paullo ante diversatum esse, iisdemque salutarem Christi doctrinam tradidisse, quam ut memoria custodirent, litteris commendatam ad eos mittebat. Cæterum de Asiatica Petri peragratione suscepta, cum iter Romam intenderet, scriptores plerique consentiunt; omnemque dubitationem, si qua esse posset, omnino discutiunt Acta S. Basilii Episcopi Amaseæ Ponticæ apud Hagiologos Antuerpienses, in quibus hæc scripta invenio tom. 3. die 26. Aprilis: *Haud procul a radiis Petri consedit Amasea Pontica, urbs antiquissima & illustris, quæ multos productura erat fructus, gratia Christi mundum excolente. Illustrarunt igitur radii Petri Amaseam, & primum quidem obscurius, splendidius vero, quando in Italiam & Romam expeditionem faciebat; iter etenim uti conveniebat per eam dirigebat, & ideo locus in Amasea hactenus Cathedra Apostolorum nominatur.*

Prima Petri ad Asianos epistola Romæ scripta.

Amaseam Ponticam Petrus adiit, docuitque ex itinere Romam suscepto.

Jam vero ex Asia duo ferme itinera trita erant in Italiam; alterum maritimum, alterum terrestre. Existimo autem Apostolos ita peregrinationes suas instituisse, ut quatenus liceret, & nisi aliqua causa gravior obstaret, terrestri potius itinere, quam maritimo uterentur; sive quod ex more institutoque Apostolico maxime videretur esse, pauperum peregrinorum ritu regiones pedibus obire; sive quod iter pedestre illud commodi præbebat hominibus Christianæ religionis late vulgandæ mire cupidis, ut cum ad eas, quæ sibi obtigerant, provincias commigrarent, populis omnibus, per quorum regiones transeundum esset, divinæ fidei elementa tradere possent, & quacumque incederent, Evangelii semina dispergere. Itaque Petrus ex Bithynia Propontidem transvectus Thraciam & Macedoniam, Mæsiam & Pannoniam inferiorem Evangelium ubique disseminando peragravit; & Dalmatiam quoque ex proxima Pannonia, vel Dardania adiisse verisimile est; inde vero in Italiam trajecisse. Hanc viam rationemque profectionis Romanæ institutam a Petro,

Petrus ex Asia transvectus in Thraciam per Illyricas regiones in Italiam contendit.

Petro, atque initam fuisse, ex eo intelligi potest, quod populi fere omnes, qui oræ Adriaticæ tractum incolunt, ab Occasu Dalmatiæ obversum, Ravennates scilicet, Fanenses, Anconitani, Barienses, Tarentini, aliique, ecclesiarum suarum initia jam inde a principio Christiani nominis repetunt, & Christianæ religionis institutionem ac disciplinam ab ipsomet Apostolorum Principe se primitus accepisse ex majorum suorum traditione constanter asseverant. Non aliunde vero ad eas civitates Petrum appulisse, quam ex Dalmatia, ex eo conjici velim, quod Petro ex Asia per eas, quas dixi, regiones Romam proficiscenti minime devium erat, & satis opportunum per Dalmatiam iter, unde scilicet brevis æque facilisque in Italiam esset trajectus; ex quo enim universa Dalmatia in Romanorum potestatem concesserat, assiduum Dalmatis erat cum Italis commercium, & frequens ultro citroque navigatio. Quod conjectura suadet, idem Fanenses & Anconitani confirmant, qui cum de adventu Petri, ejusque apud se commoratione gloriantur, illud quoque asserunt se illum e Dalmatia venientem excepisse. Auctor Codicis manuscripti, cui titulus est Monumenta Urbis Fani, extabatque penes Abbatem de Federicis virum eximiæ doctrinæ ac religionis, & Presbyterum e laudatissima Congregatione S. Philippi Nerii, testatur pag. 79. in optimis codicibus scriptum esse, *S. Petrum e Dalmatia Fanum advenisse, ibique primum, quamvis tenue Christianæ fidei lumen reliquisse*. Idem docet Comes Landus Ferretius, qui de rebus Anconitanis duodecim libros Italicos manuscriptos reliquit, eorumque duo exemplaria vidimus; alterum Romæ in Bibliotheca Vaticana; alterum Anconæ in Bibliotheca nobilissimæ gentis Gualdæ de Tancredis: *S. Petrus Princeps Apostolorum, in Italiam cum veniret, ac præsertim e Dalmatia transvectus esset Anconam, in hac urbe aliquot dies comoratus est*. Extat apud Aloysium Lipomanum, Laurentium Surium, & Hagiologos Antuerpienses *Commentarius de SS. Petro & Paullo*, cujus Auctor incertus est, quamvis nomen præferat Simeonis Metaphrastæ, ex eorum falsa opinione, *qui Vitas Sanctorum*, ut praeclare admonuit Leo Allatius de Simeon. scriptis, *quæ auctorem sibi præfixum non præferant, omnes non sine erroris atque inscitiæ nota, Simeoni vindicant, quæ vere Simeonis non sunt*. In eo autem Commentario Petrus ex Asia in Macedoniam, hinc Corinthum, inde in Siciliam, ac demum Romam venisse dicitur. Sed ratio itineris Romani ab hoc auctore descripta, & totius narrationis series minorem, quam oporteret, fidem habet apud cordatos scriptores, propterea quod neque carere aliquibus mendis, & multis anachronismis referta esse videatur; hanc enim censuram hisce Commentariis inflixit Baronius tom. 1. ad an. 44. *Quod vero ad rei gestæ historiam pertinet, quibus itineribus, quibusve sociis comitatus Petrus Romam advenerit, neminem, qui describat, invenimus præter unum Metaphrastem, qui Petri iter Antiochia Romam relegens, ordinatas etiam ab eo ecclesias in via summatim recensuit. Sed quod certo auctore ea scripta careant, & in multis fide vacillent, haud in omnibus probantur, ut cum ait ante discessionem Antiochia altercatum esse cum eo Paullum, tuncque contigisse, quod idem Paullus scribit ad Galatas; sed eas dissensiones longe post hæc tempora factas suo loco dicemus*. Neque aliter, ac Baronius, de hoc Commentario censuit Godefridus Henschenius Tom. 5. die 29. Jun. qui eum idcirco a

Commentarius de Apostolis Metaphrastæ falso adscriptus.

Metaphraste abjudicandum censet, quod ejus Auctor, quicumque fuerit, cum quædam alia peccat, tum rerum ac temporum ordines perturbat: *Quia vero Auctor dicti Commentarii præfatur, se ex variis collegisse, quę de SS. Petro & Paullo dicit, atque interim diversis temporibus acta parum congrue in unum idemque tempus compingit, ideo, & propter alia σφάλματα ab eodem commissa, arbitramur potius alium fuisse a Metaphraste*. Nemo autem non videt hujusmodi Commentarios nullo loco habendos esse, ubi cum antiquissimis multarum ecclesiarum traditionibus pugnant, quibus major profecto, quam Scriptori Anonymo & incerto, fides atque auctoritas est tribuenda. Non hæc eo dico, quo fidem omnem huic historiæ derogandam censeam; si enim pauca quædam excipias, quæ merito in dubium vocari queant, totius narrationis fides ac veritas constat; quippe ejus Auctor profitetur, se ex aliis, & quidem, ut opinari fas est, idoneis scriptoribus collegisse omnia, quæ de Sanctis Apostolis in suos commentarios retulit; & sane quæ decerpsit ex Evangeliis vel Actis Apostolorum cum sacris Litteris optime cohærent; atque hæc potissimum caussa Henschenium impulit, ut cæteris omnibus, quę de Petro ac Paullo extant, historiis antiquis hanc unam præferret: *damus tamen ipsa* (idest commentaria), *quia varia a S. Petro in Asia & Syria peracta tradit, quantum conjicere licet, ex variarum ecclesiarum traditionibus collecta; & Actorum S. Paulli compendium ex Actis Apostolorum, satis concinnum exhibet*. Id unum præcipue huic scriptori vitio datur, quod res gestas præposteris temporibus, & perturbato ordine narraverit, & quæ in plures annos digeri distribuique oportebat, ea in unum idemque tempus congesserit; quæ quidem ordinis ac temporum confusio rerum summæ fidem non adimit. Quocirca nemo, opinor, nobis vitio verterit, si quidpiam ex hoc Commentario ad explicandas illustrandasque origines ecclesiæ Illyricæ derivabimus.

Ad rem hujus loci quod attinet, non si auctor ille Macedoniam, Achajam, & Siciliam, ex itinere Romano Petrum adiisse affirmat, continuo negat alias ab eo regiones eodem tempore peragratas fuisse; nam neque illud commemorat, Petrum appulisse ad littus Campaniæ, & Asprenatem primum Episcopum Neapolitanis præfecisse, quod scriptores præclari & nobiles tradunt, & veteres illius ecclesiæ Tabulæ confirmant. Potuit igitur Petrus e Macedonia in Mœsiam transire, inde progredi in Pannoniam inferiorem, tum in Dalmatiam, ex qua Ravennam aut Fanum trajecerit; & omnem oram illam maritimam cum obiisset, fretum transmittens adiit Siciliam, in qua cum duos Episcopos Martianum Syracusis, Pancratium Tauromenii constituisset, reversus in Italiam, Evangelica excursione oram inferi maris lustravit, & Asprenate Episcopo Neapolitanis relicto, Romam tandem pervenit. Ad hunc fere modum utramque Italiæ oram Petrum circumiisse docuit Petrus de Natalibus Episcopus Equilinus: *maritimo itinere D. Petrus Ancona, aut alio e littore Adriatici solvens, Neapolim pervenit*. Ita salva auctoritate illius Commentarii sæpe laudati, sua etiam fides & auctoritas constat traditionibus & historiis ecclesiarum littoris Italici Adriatici, quæ a Petro Apostolorum Principe suæ ad Christum conversionis primordia repetunt. Quod autem in eo Commentario scriptum est, Petrum, antequam navigaret in Siciliam, venisse Corinthum,

Descriptio itineris Romani, locis intermediis adjectis, quæ in eo Commentario prætermissa sunt.

Adventus Corinthiacus Petri ad postremā Romanam profectionem referendus.

thum, ubi *Magnus Paullus* propediem affuturus credebatur; id referendum censeo ad postremam Petri Romanam profectionem, cum scilicet, teste Dionysio Corinthiorum Episcopo, in eam urbem e regionibus diversis Petrus & Paullus convenerunt, indeque Romam proficisci maturarunt, ut Christianis Neronis tyrannide oppressis solatium ac præsidium afferrent; solenne quippe huic auctori est, ea simul conjungere, quæ plurium annorum intervallo disjunguntur.

Ex Petri adventu & prædicatione Evangelica, Pannonia quidem plurimum,

Quid vero fructus utilitatisque ex hac prima Illyrica peragratione Petrus perceperit, quantum Evangelio in iis regionibus disseminando profecerit, & quam multas gentes ad Christi Ecclesiam aggregaverit, neque litteris, neque memoriæ proditum est. In Pannonia inferiore, multis incolarum ad Christi fidem perductis, rem bene gessisse illud argumento esse potest, quod Christiana religio ibidem ab eo consita brevi usque eo adolevit, tamque uberes fœtus edidit, ut e Pannoniis ad Christum adjunctis intra paucos annos justæ magnitudinis ecclesia extiterit, cui Petrus ex Italia in Palæstinam regrediens Episcopum præficiendum censuit.

cæteræ vero regiones Illyricæ & Dalmatia etiā aliquid utilitatis ceperunt.

Neque inutilem Evangelio operam cum in aliis Illyricis provinciis, tum etiam in Dalmatia Petrus navasse credendus est; & quacumque iter habuit, complures ubique ad Christum aggregavit. Cæterum quo minus res Christiana in Dalmatia prosperos illos, quos alibi habuerat, progressus faceret, fortasse impedimentum aliquod moramque attulit seditio quædam militaris, si per id temporis exorta fuit, aut nondum sedata erat, cum Petrus illac transiit. Reperit enim regionem omnem sollicitam expectatione, suspensam metu bellorum civilium, quæ aures animosque incolarum, alio aversos, Evangelicæ prædicationi obstruxerant.

Seditio militaris Dalmatica non omnē Evangelio apud Dalmatas aditum obstruxit.

Nam anno secundo Claudii Imperatoris, ut auctor est Dio Cassius, Furius Camillus Scribonianus Præses seu Legatus Dalmatiæ, legiones Romanas, quæ tum erant in Dalmatia, partim odio in Claudium, partim promissis ingentibus sollicitatas ad defectionem compulerat; ac nihil propius factum est, quam ut Imperii Romani in duas partes distractio sequeretur, ac civile bellum exardesceret. Sed hujusmodi seditio, cum intra quintum diem, teste Svetonio, sedata fuerit, haud sane omnem sive Petro facultatem divulgandi, sive Dalmatis opportunitatem audiendi excipiendique Evangelii ademit; neque efficere potuit, ut Petrum operæ suæ Apostolicæ apud Dalmatas positæ pœniteret. Miro quodam modo ac plane prodigioso rebellionem illam ex nec opinato extinctam fuisse Dio & Svetonius tradunt; cum enim signa militaria, quamvis vi omni conatuque adhibito, loco tamen moveri nequirent; eo portento milites absterritos ad fidem & obsequium rediisse ajunt: *Camillo Scriboniano Præfecto Dalmatiæ adversus Claudium rebellante*, inquit Dio lib. 60. *& milites ad defectionem sollicitante, ipsa signa militaria Aquilæ dicta sic solo affixa manserunt, ut nulla vi militum dimoveri loco possent. Quo prodigio immutatus militum animus in auctorem seditionis arma convertit; sicque ingens bellum civile excitatum, ex insperato divinitus fuit sedatum.* Eadem ferme narrat Svetonius lib. 5. *Bellum civile movit Furius Camillus Scribonianus Dalmatiæ Legatus; verum intra quintum diem oppressus est, Legionibus, quæ Sacramentum mutaverant, in pœnitentiam religione conversis, postquam denunciato ad novum Imperatorem itinere, casu quodam, an divinitus, neque aquila ornari, neque signa convelli moverique potuerunt.* Paullus Orosius lib. 7. cap. 6. hanc militarem seditionem, quæ haud dubie ad bellum civile spectabat, præter morem præterque naturam, evidenti miraculo restinctam, inter illa singularia beneficia annumerandam esse existimat, quæ Petri in urbem adventus Romanis divinitus attulit: *Itaque propter adventum Apostoli Petri, & tenera Christianorum germina, vix dum adhuc pauca ad sanctæ fidei professionem erumpentia, hanc exorientem tyrannidem, & consurgens istud civile bellum neget quisquam divinitus fuisse compressum, qui præteritis temporibus de compressione bellorum civilium simile probavit exemplum.* Ego vero insperatam illam atque admirabilem motus militaris sedationem Petri per Dalmatiam transeuntis præsentiæ libentius adscripserim; & illud, quidquid fuit miraculi, Dalmatarum gratia factum esse dixerim, ad quorum salutem utilitatemque potissimum referebatur; hi quippe propius aberant a periculo, in hos præcipue malorum ex eo bello impendentium moles incubuisset.

Annus, quo Petrus Romam profectus est,

Sed quoniam prima Illyrica Petri peragratio cum prima ejusdem Romana profectione implicita est & cohæret, ab re nostra alienum esse non arbitror illud conari, & efficere, ut quibusdam notis ac vestigiis, quoad licet, annum ipsum perquiram, assequar, ac definiam, quo Petrus Hierosolyma profectus Romam advenit. Itaque annum illum, quo cum primus Petri in urbem adventus colligari debet, tribus hisce notis, sive characteribus præditum esse oportet; ut videlicet sit annus secundus Claudii Imperatoris, ut sit duodecimus a Passione Christi, ut denique componi possit cum quinque illis ac viginti annis, quibus Romanum Petri Pontificatum vulgo definiunt.

fuit secundus Claudii Imperatoris.

Petrum Romam venisse anno secundo Claudii Imperatoris Eusebius auctor est sane gravissimus, cui Hieronymus & plerique veteres assentiunt. Anno æræ vulgaris altero & quadragesimo Cajus Caligula extinctus est, Consulibus ipsomet C. Caligula Aug. IV. & Cn. Sentio Saturnino, IX. Kal. Februarias, ut ex Dione & Svetonio colligitur. Postero die Claudius Nero Caligulæ patruus a Prætorianis militibus appellatus Augustus, vel invito Senatu, imperare cœpit. Huic anno initium Claudii Imperatoris nunc omnes Historici, & Chronologi summo consensu affigunt, & Baronium errasse ostendunt, qui biennio post Cajum interiisse, eique Claudium subrogatum esse scripsit. Eodem anno, ut Petavius censet, vel quod propius vero est, anno proximo, Herodes post cæsum Jacobum, jussit Petrum in carcerem detrudi, unde ab Angelo ereptus est; nihil enim satis causæ afferri posse video, cur & Jacobi martyrium, & Petri vincula vel in annum tertium cum Henschenio, vel in annum quartum cum Baronio, supra quadragesimum æræ vulgaris; conferri debeant. Eusebius quidem lib. 2. cap. 10. scripsit ab Jacobi martyrio, & Hierosolymitana Petri custodia non multum temporis intercessisse, cum Herodes extinctus, ineunte anno æræ vulgaris 44., pœnam suo dignam scelere suscepit, cujus miserandum interitum divinæ ultioni Eusebius adscripsit, quod manus impias & sacrilegas in Apostolos injecerit: *Regis vero facinus in Apostolos perpetratum non patitur dilationem ultionis; sed continuo vindex adest divina dextera* &c. Verum auctoritas Eusebiana non obstitit, quo minus mortem Herodis Petavius triennio,

Hen-

Henschenius uno fere anno, Baronius vero & alii biennio disjunxerint; hi quippe anno 46. Herodem interiisse existimant. Id fortassis Eusebium fefellit, quod Lucas Act. 12. postquam narrasset Jacobum Herodis jussu extinctum, & Petrum Herodianis vinculis ope cœlesti solutum, paucis interpositis, infelicem horrendumque Herodis exitum subjecerit. At Lucas iis prætermissis, quæ interea gesta sunt, cum ad suam historiam non pertinerent, quidquid temporis intermedii effluxit, more historicorum transiliit, stylumque convertit ad describendam mortem Herodis, qui Cæsareæ, cum pro concione verba faceret ad populum, qua splendore vestis insolito, qua adulatione multitudinis Deum succlamantis, supra humanum fastigium elatus, manifestâ ira divini Numinis, fœda vermium tabe consumptus est; postquam septem ipsos annos regnasset, quatuor sub Cajo, tres integros sub Claudio, ut tradit Josephus lib. 19. cap. 7. Anno itaque secundo Claudii, qui fuit quadragesimus secundus æræ vulgaris, Claudio Augusto II. & L. Licinio Largo Coss. Petrus Herodiana custodia divinitus jam elapsus, e Palæstina discessit, Asiam atque Illyricum peragravit; & vel eodem anno in exitum vergente, vel proximo ineunte, Claudio Aug. III. & L. Vitellio II. Coss. Romam pervenit, qua in urbe, die duodevigesima Januarii, anno 43. Pontificiam posuit sedem, cum nondum exactus esset annus secundus Claudii, qui biennio ante, die 25. Januarii, Imperium capessierat. Ita fit, ut Petri e Palæstina discessus, itemque ejusdem in urbem adventus cum anno secundo Claudii Imperatoris apprime congruat. Cum autem Petri Romam proficiscentis per Dalmatiam transitus inciderit in annum 42., & in alterum Claudii Consulatum, quem gessit cum L. Licinio, qui ab aliis Cecinius, ab aliis Cecina dicitur, eo ipso anno conflata est seditio Dalmatica auctoribus Furio Camillo Scriboniano Præfecto Dalmatiæ, & Annio Viniciano, quam Dio Cassius, Svetonius, & Orosius commemorant, ac divino quodam ostento ac prodigio sedatam esse affirmant; idque Orosius ob Petri adventum in urbem, singulari Dei beneficio, Romanis concessum fuisse ait; Dalmatis potius ego dixerim, in quorum perniciem potissimum ingruebat illa tempestas, quæ, Petro illac transeunte, divinitus discussa est.

Annus, quo Petrus e Palæstina discessit. Neque deest anno secundo Claudii, & quadragesimo secundo æræ vulgaris alter ille chronologicus character, quo diximus insignitum esse debere Petri e Palæstina discessum. Apollonius Senator Romanus, idemque Martyr egregius, apud Eusebium lib. 5. cap. 8. *ex veterum traditione refert Dominum Apostolis suis præcepisse, ne intra duodecim annos*, post mortem suam, reditumque ad Cœlum, *Hierosolymis discederent*; idest, ut interpretatur Henschenius in Diatriba præliminari in Veteres Catalogos Rom. Pontif. Tom. 1. April. *ne ultra Syriam & vicinas regiones abirent*. Porro annum illum, qui fuit secundus Claudii, & quadragesimus secundus æræ Christianæ, seu vulgaris, fere duodecimum esse a Christi obitu, ascensuque ad Cœlum, nemo sibi non facile persuaderi patietur, qui non ignorat, æram Christi proprie dictam ab æra vulgari distingui oportere, & aliud hujus, aliud illius exordium esse. Constat quippe inter omnes annum Christi natalitium, sive huic proximum, unde incipit vera Christi epocha, aliquot annis antecedere initium æræ vulgaris; alii quidem uno anno, alii biennio, alii triennio, alii quadriennio vel etiam quinquennio, ante hanc communem epocham, Christum in lucem editum esse existimant. Hinc fit, ut, quot annis ortus Christi exordium æræ vulgaris antevertit, totidem annis mors Christi & ejus regressus ad Patrem, numerum annorum æræ vulgaris exsuperet. Fac itaque natus fuerit Christus triennio ante annum primum æræ vulgaris, quæ inter extremas fera media est de Christi anno natalitio sententia; cum igitur anno ætatis trigesimo quarto mortem subierit, & quadragesimo, quam revixerat, die in Cœlum ascenderit, ejus mors, reditusque ad cœlum in alterum & trigesimum æræ communis annum incurrit; cui quidem anno Christi mortem Dionysius Petavius de Doctr. Temp. lib. 13. illigavit. Ab initio autem mensis Maii, cum Christus in Cœlum reversus est anno 31., ad initium ejusdem mensis anno 42. æræ vulgaris undecim ipsi anni intercesserant, cum Petrus mense Julio Romam cogitans e Palæstina discessit, inito jam scilicet anno duodecimo post Christi necem, ejusque in Cœlum e terra migrationem. Neque enim necesse est completi fuerint anni omnino duodecim, antequam Apostoli in eas, quæ cuique obtigerant, provincias digrederentur, ut satisfieret Christi præcepto, qui vetuerat eos *intra duodecim annos*, idest ante annum duodecimum initum, *Hierosolymis discedere*. Hanc vim esse istius præcepti existimat, hanc eidem interpretationem adhibendam censet Godefridus Henschenius, qui anno quadragesimo Romanam Petri profectionem affixit, cum in annum undetrigesimum, Christi ex hac vita discessum contulerit. Cæterum Auctor Vitæ S. Clementis, de quo §. 3. annos illos duodecim, intra quos non licebat Apostolis e Palæstina discedere, non a Christi morte, sed ab initio Dominicæ Prædicationis numerandos esse tradit; quæ annos illos computandi ratio si cui arrideat, huic licet, salvo Christi præcepto, Hierosolymitanum Petri discessum etiam ad superiores annos retrahere, nedum ad annum quadragesimum secundum revocare.

Æra Christi ab æra vulgari distinguitur.

Tertium chronologicum characterismum, quo impressam esse oportet Romanam Petri profectionem, ejusmodi esse volo, ut hæc cohæreat cum sententia communi fere omnium antiquorum, qui Romanum Petri Pontificatum annis quinque ac viginti definiunt. Martyrium S. Petri Petavius in annum 67., Baronius in annum 69., alii in annos posteriores conjiciunt. Sed recentiores Chronologi & historici praeclare doctèque animadverterunt Martyrium S. Petri rejici non posse infra quintum & sexagesimum annum æræ vulgaris, sive quod antiquissimus idemque probatissimus Catalogus veterum Pontificum Romanorum martyrio Petri adscribat Nervam & Vestinum Consules, qui Consulatum hoc ipso anno 65. gesserunt; sive quod Nero Imperator ab anno 65. usque ad postremum suæ vitæ annum Roma abfuerit, quo regrediens anno 68., cum a Senatu populoque Romano ad necem quæreretur, in semet carnificis officium occupavit eodem anno v. Idus Junii; ex quo fit, ut si Petrus & Paullus, quos III. Kalendas Julias præclaram pro Christo mortem oppetiisse constans est, & communis veterum fere omnium, ac juniorum opinio, interfecti esse dicantur post annum 65. Nero eorum Martyrio Romæ interesse nequiverit, contra quam Acta utriusque Apostoli, & antiqui scriptores tradiderunt. Vide Exercitationem IV. Diatribæ Præliminaris Henschenianæ præfixæ Tom. 1. Aprilis. Jam vero si Romanæ Petri Cathedræ annos ipsos

viginti

Initium Romanæ Cathedræ unde sit desumendum.

viginti quinque attribui oportet, ne uno quidem detracto mense, exordium horum annorum desumi nequit ab die duodevigesimo Mensis Januarii, quo die Petrus sedem Pontificiam Romæ constituisse dicitur. Nam si hæc ratio Pontificalium annorum computandorum ineunda sit, neque Baronius, qui Petri Pontificatum Romanum ab anno 45. ad annum 69., neque Henschenius, qui cum divisionem Apostolicam, & Petri e Palæstina discessum in annum 40. conjecerit, necesse est rejiciat in annum proximum institutionem sedis Romanæ, si quidem hæc affigenda est ad diem duodevigesimam Januarii, Petro Pontifici Romano quinque & viginti solidos annos integrosque tribuerint; nam ab Januarii die duodevigesima anni sive 41., sive 45. ad diem undetrigesimam Junii anni sive 65., sive 69., anni non amplius viginti quatuor, menses quinque, dies undecim numerantur; cum Catalogi omnes librique Pontificales doceant, Petrum ecclesiæ Romanæ præfuisse annos ipsos viginti quinque, quibus alii unum mensem, & dies novem, alii duos menses & dies tres vel quatuor adjiciunt. Quare Conradus Janningus, qui Tom. 5. die 29. Junii Chronologiam Henschenianam diligenter explicat, illustratque, opportune docet Pontificatum Romanum Petri non ab eo anno, quo sedem Pontificiam Romæ constituit, sed ab eo anno initium duxisse, quo sedem Antiochenam Evodio traditam reliquit: *Profecto mox Antiochia Petro, postquam illic pro se constituerat Evodium Episcopum, recte numerari ceperunt anni sedis Romanæ, ad quam tendebat; sive recta Romam tetenderit Petrus, sive per viam aliis quoque nationibus Christum annuncians, eo primum pervenerit anno secundo Claudii, quadragesimo secundo Christi, quæ Eusebii, & Hieronymi doctrina est. Certe a dimissa sede Antiochena, & Apostolorum divisione ad annum Christi 65., Neronis 11. nondum finitum, quo martyrium subjisse sustinemus, fluxerunt anni 25. integri, quot huic attribuuntur sedis Romanæ, post Eusebium ac Hieronymum, communi fere consensu ab omnibus.* Hæc ad nostram chronologiam illustrandam & confirmandam referas velim. Confer igitur cum Henschenio abdicationem sedis Antiochenæ in annum quadragesimum æræ vulgaris; nihil enim vetat initium ejusdem revocare ad annum trigesimum tertium vel quartum; quam aut septem ipsos annos, aut fere septem, usque ad dimidium anni quadragesimi tenuerit. Itaque Petrus post dimissum Antiochenum Episcopatum, statim jus, ac dignitatem summi & œcumenici Pontificatus Romam transtulit, urbique illi omnium gentium Dominæ sedem suam Pontificiam totius Christiani orbis principem addixit; proptereaque tum esse cœpit, dicique potuit Pontifex Romanus, quamvis, nisi post biennium, Romam non adierit. Nam etiam ecclesiam Antiochenam, ut Baronius ad an. Ch. 39. num. 16. docte ac sapienter admonuit, absens fundavit, & antequam ad urbem illam se conferret, dictus est habitusque Episcopus Antiochenus: *Sed & illud exactius*, inquit Baronius, *perquiramus, quod maxime omnium ad hujus historiæ veritatem intelligendam conferre posse videtur: quidnam proprie sit, quod dicitur Petrus fundasse Antiochenam ecclesiam, in eaque annis septem sedisse. Errant mea sententia, qui existimarunt ad hoc opus fuisse, ut Petrus petierit Antiochiam, & ibi jugiter permanserit annis septem. Nam si præsentia Petri quamlibet ecclesiam primariam effecisset, tot essent numerandæ sedes Patriarchales, quot a Petro fuerunt institutæ ecclesiæ: fuisse namque earum immensum plane numerum, nemo puto inficias ierit. Cum vero ex adverso sedes Alexandrina, in qua aliquando fuisse Petrum certa aliqua assertione demonstrari non potest, post Romanam sedem omnium maxima, ab eo fuerit instituta; plane perspicue intelligi posse videtur, non præsentiam Petri, sed ejus potissimum requisitam esse auctoritatem ad constituendam sedem aliquam Patriarchalem .... Sed accipiendum est, sic a Petro fundatam dici ecclesiam Antiochenam, quod scilicet illi a Petro præcipua dignitas sit collata, ut Orientalium Sedium maxima diceretur, & esset ..... Quamobrem ut a Petro peculiariter dici possit, (quod tradunt omnes) fundatam esse ecclesiam Antiochenam; dicendum est, Petrum primo erexisse, seu instituisse sedem Patriarchalem Antiochenam: ad quod agendum (si velimus hoc dicere) nulla profecto incubuit necessitas, ut Petrus abierit Antiochiam; cum ubicumque ageret, id sua, qua pollebat, auctoritate præstare potuisset.*

Petrus absens ecclesiam Romanam, ut etiam Antiochenam fundavit.

Fac igitur Petrus dimiserit sedem Antiochenam mense Majo, anno quadragesimo; tum primatu œcumenico, quem a Christo acceperat, Romam translato, esse cœpit, haberique Pontifex Romanus, ex eoque tempore sui Pontificatus Romani annos numerare debuit; quamvis aliud ex alio Romanam profectionem impedierit, atque in annum usque quadragesimum secundum distulerit. A mense autem Majo anni quadragesimi, cum Romani Pontificis nomen sumpsit, usque ad annum 65., diemque undetrigesimum Junii mensis, cum martyrio perfunctus est, anni omnino quinque & viginti numerantur, & præterea unum alterumve mensem, quem eidem Catalogi adscribunt. Itaque, ut quæ fuse hactenus dicta sunt, in pauca conferam: Si Petrus e Palæstina discessit anno æræ vulgaris 42., eodemque anno, vel proximo ineunte, Romam pervenit; ejus tum discessus Hierosolymitanus, tum Romanus adventus, & congruit cum anno secundo Claudii, & annis fere duodecim a Passione vel Ascensione Dominica disjungitur, & optime cohæret cum sententia communi, quæ Romanæ Petri cathedræ quinque ipsos & viginti annos attribuit; id quod hoc loco demonstrandum erat. Quod si Petri vitam, post Christi obitum regressumque ad superos, perducere velis usque ad annum trigesimum septimum, quæ fuit Hieronymi & aliorum sententia; Christi Passionem conferas, per me licet, cum Henschenio in annum 39. æræ vulgaris, ejusdemque ortum biennio anticipes oportet; vel Petri Martyrium cum Tillemontio rejicias in annum 66.; quo quidem anno potuit Nero esse in urbe die undetrigesima Junii, & Apostolorum Principes ab se capite damnatos, alterum in cruce suffigi, alterum gladio cædi jubere. Nam tradunt quidem Dio Cassius, & Joannes Xiphilinus Neronem C. Svetonio, & L. Telesino Coss., idest anno 66., Roma in Achajam profectum fuisse, unde in urbem regrediens anno 68., destitutus ab omnibus, & ad supplicium quæsitus seipsum interemit v. Idus Junii; sed salva utriusque scriptoris auctoritate Neronis ex urbe in Achajam discessus ultra mensem Junium, atque adeo usque ad menses extremos anni 66. differri potest. Ita fit, ut, utramlibet sententiam sequaris, annos habeas fere septem ac triginta, quos Petro post Christi passionem vivo ac superstiti attribuas.

A dimissa sede Antiochena, Petrus esse cepit Pontifex Romanus.

Qua ratione cum nostra sententia componi possint anni 37., quos Petrus vixisse dicitur post passionem Christi.

Cæterum quæ de anno primi in urbem adventus Petri differendo & conjectando scripsi, ea cujusdam potius exercitationis, quam necessitatis caussa, scripta esse existimes; quocumque enim anno

Petrus

Auctor in re chronologica nullius sententiæ adstringi vult.

Petrus Romam adierit, nihil mea interest; modo illud, quod volebam, probabile effecerim, Petrum ex itinere Romano Illyricum atque Dalmatiam, Evangelio ubique disseminando, peragrasse. Nec vero hisce meis chronologicis calculis de prima profectione Romana S. Petri tantum tribuo, ut ad hanc normam & regulam cæterarum rerum atque itinerum Apostolicorum seriem exigendi vel cuipiam auctor esse, vel mihi necessitatem imponere voluerim. Non enim aut nostris aut alienis hujusmodi ratiociniis sic adstringi volumus; ut etiam, si qua illis consequentia sint, quæ non probemus, ea vel aliis suadere velimus, vel constantiæ causa defendere cogamur. Plerumque igitur, cum de anno, cui res quæpiam ætatis Apostolicæ alliganda sit, est inter scriptores controversia, quam dirimere nihil ad nos attinet; neque nostram sententiam interponimus, & per nos licet, ut quam velit quisque, opinionem sequatur. Si quando vero instituti nostri ratio postulat, ut aliqua epocha nobis definienda & stabilienda sit, de qua Chronologi inter se discrepant, Chronologiæ Baronianæ vestigiis, quatenus licuerit, insistere conabimur.

Si qua vero Epocha sit definienda, Baronium mavult sequi, quoad licet.

Petrus igitur menses circiter septem in Asiaticis, Illyricis, & maritimis Italiæ civitatibus lustrandis, & circumferendo Evangelio absumpserat, cum Romam pervenit anno secundo Claudii, ærę vulgaris quadragesimo secundo in exitum vergente, & anno proximo, xv. Kal. Februarias, in ea urbe omnium gentium ac terrarum Domina, futuraque totius Orbis Christiani principe, sedem Pontificiam constituit Claud. Imp. III. & L. Vitellio II. Coss. Godefridus Henschenius, Petrum biennio apud Romanos commoratum esse existimat; cum enim Romanam Petri profectionem Herodianis ejusdem vinculis antepofuerit, necesse habuit citius, quam oportuit, Petrum ex urbe Hierosolymas revocare, ubi eum Herodes Agrippa post cæsum Jacobum, in carcerem detrudi jussit. At nobis necesse non est in tantas angustias, uniusque biennii curriculum cogere Romanam Petri commorationem, quam cum Baronio, Petavio, aliisque Scriptoribus producamus licet usque ad nonum Claudii annum; quod quidem tempus partim ad stabiliendam augendamque Romanam Ecclesiam, partim ad varias urbes Italiæ Apostolicis circuitionibus peragrandas contulit. Erat igitur annus Claudii nonus, ærę vulgaris 49. cum Claudius edicto sanxit, ne manerent in urbe Judæi; quo Claudiano edicto, an etiam Christianis urbe interdictum fuerit, aliqui dubitant, sed plerique affirmant, & utrosque Roma pellendi eam causam fuisse ajunt; quod Christianos inter Judæosque de religione assiduæ fervebant, acerrimæque contentiones, quæ publicæ tranquillitati perturbationem afferre, atque ad seditionem ac tumultum spectare videbantur; suæque opinionis auctorem ac testem citant Svetonium lib. 5. *Claudius*, inquit, *Judæos, impulsore Chresto, assidue tumultuantes Roma expulit*. Quemadmodum igitur ob edictum Claudii. Aquila genere quidem Judæus, sed religione Christianus cum Priscilla uxore Roma Corinthum emigravit, ut docet S. Lucas Act. 18. ita eamdem ob causam Petrus, cum aliis ex Judaica superstitione ad Christum conversis, ex urbe discessit. Illud extra controversiam est Petrum hoc eodem anno Hierosolymis præfuisse Concilio Apostolico, in quo decretum est Gentibus in Ecclesiæ sinum re-

Romana Petri commoratio, usque ad an. 49. quo Claudius Judæos & Christianos Roma expulit.

Petrus Roma discessit, Ravennamque se contulit.

ceptis nullam aut circumcisionis subeundæ, aut Mosaicæ legis observandæ necessitatem imponendam esse. Cæsar Cardinalis Baronius, ut initia Claudii Imperatoris ad annum 43. sic ejusdem contra Judæos edictum, & Concilium Hierosolymitanum ad 51. ærę vulgaris annum rejecit. Cum itaque dubitari nequeat, quin Petrus post fundatam Romanam Ecclesiam in Orientem redierit, eum eadem, qua in Italiam venerat, via in Palęstinam regressum fuisse arbitror, easdemque redeundo peragrasse provincias Illyrici, quas Romam veniens obierat. Nam Roma profectus adiit Ravennam, unde paucis post diebus discessit, assumpto itineris Hierosolymitani comite Apollinari, quem haud multis annis ejus urbis Episcopum creaverat. Hujusce rei auctorem gravissimum habemus Hieronymum de Rubeis, qui de Petri in Palæstinam reditu hæc scripsit in hist. Rav. *Octavus cum ab erecta Romana Cathedra de laberetur annus, Petrus ab edicto Claudii Roma cum universis Judæis ejectus, Ravennam appulit; indeque in itineris comitem assumpto B. Apollinari, quem non pridem urbi illi primum Episcopum dederat, Hierosolymitanum iter aggressus est*. Idem confirmat Sigismundus Marchesius in historia urbis Forolivii pag. 64. ac testem citat Simeonem Metaphrastem, aliosque graves Auctores, quorum tamen neminem nominat. Erat ea tempestate portus Ravennæ celeberrimus, & plenissimus navium, in quo classem Ravennatem ad custodiam tutelamque superi maris Augustus excubare perpetuoque consistere jusserat; inde autem & navigia, & onerariæ, sive commercii, sive reipublicæ causa in Dalmatiam assidue commeabant. Quare cum Ravennæ tanta in Dalmatiam trajiciendi commoditas & copia suppeteret, & quæ illinc in Palæstinam erat via, tum expeditior esset ac tutior, quam maritimum iter, propter incertos navigationis eventus, multis impedimentis atque difficultatibus obnoxium, tum vero Apostolorum itineribus trita, populisque ad Christum recenter adjunctis admodum frequens, nihil causæ fuit, cur Petrus mallet perpetua navigatione multis obstaculis implicita ex Italia in Palæstinam transmittere, quam e portu Ravennæ solvere, seque haud faciliori, quam breviori trajectu in Dalmatiam transferre; quo cum appulisset, pedibus iter ingressus, regionem illam, cæterasque ex ordine Illyricas provincias impigre lustrans, & veteres Christianos revisit, & complures incolarum Christianis præceptis ac mysteriis imbutos ad Christi fidem traduxit. Et sane cum Palæstinam repeteret, Sirmium adiit, & cum ecclesiam Pannonicam ingenti Neophitorum numero auctam reperisset, in ea urbe Epenetum Episcopum creavit, ejusque Ecclesiæ regimini præfecit. Id adeo intelligi licet e Commentario de SS. Apostolis Petro & Paullo, cujus mentionem iterum ac sæpius feci. Sed duo ille Auctor, locis ac temporibus longissime disjuncta, more suo conjunxit; nam & Sirmium Pannoniæ urbem in Hispaniam transtulit, & primum Petri ex urbe discessum a secundo non distinxit: *Cum Romæ non multo tempore permansisset Petrus, & multos sancta baptismate regenerasset, Ecclesiamque constituisset, eique Linum Episcopum præfecisset, Tarracinam proficiscitur. Ubi cum Epaphroditum Episcopum delegisset, Sirmium petiit urbem Hispaniæ, ubi constituto Episcopo Epæneto, Carthaginem urbem Africæ adiit &c.* Ex omnibus, quæ hic narrantur, nihil est, quod falsitatis arguere possis, præter men-

Ravenna in Dalmatiam trajecit.

Pannoniam adiit, Epænetum ejus regionis Episcopum constituit.

Censura in Auctorem Commentarii de SS. Apostolis.

dum

dum illud Geographicum, cui subest Sirmium civitas, inde usque a Pannonia in Hispaniam traducta; nec video, quid argumenti afferre queas, quo in dubium revoces itinera Apostolica ibidem descripta. Sed quæ de Lini Pontificia consecratione, ac de Petri ex Italia in Hispaniam, ac deinde in Africam transitu cum primo ejusdem Apostoli in urbem adventu, primoque ex urbe discessu conjuncta sunt, ea omnia ad secundam Petri Romanam profectionem, itemque ad alterum ejusdem ex urbe abitum discessumque revocari oportet, Nam eodem anno undequinquagesimo, vel altero & quinquagesimo, ut Baronius censet, quo Petrus cum Judæis Roma pulsus ex Italia post Romanam Ecclesiam conditam discessit, interfuit ac præfuit Concilio Hierosolymitano, de quo supra dictum est. Nullum itaque tum illi tempus fuit ac spatium Hispaniam, Africam, adde etiam Britanniam peragrandi. Quare Auctor illius Commentarii quidquid peccavit, salva rerum veritate, perturbatione ordinis ac temporis peccavit. Cum ergo in iis tabulis ac monumentis, ex quibus suos Commentarios decerpsit & concinnavit, reperisset Petrum aliquando & peragrasse Hispaniam, & Sirmii Epænetum præfecisse Episcopum, duo hæc, quæ nimium quantum locorum & temporum intervallo distant, per inscitiam, aut incogitantiam & loco & tempore copulavit; & cum Hispania antiquitus dicta sit Spania, vel etiam Pannonia, ut Stephanus apud Ortelium auctor est, Pannonia vero nostra interdum Spannonia; utriusque vocabuli ambigua significatio Commentarii Auctorem decepit, eique causam errandi præbuit, & Sirmii e Pannonia Illyrica in Hispaniam transferendi. Ad hunc Commentarii locum Hagiologi Antuerpienses tom. 5. die 29. Junii hanc notam apponunt: *Sirmium in Pannonia novimus, non item in Hispania; Tamajus tamen in suo Martyrologio Hispanico, die 15. Julii, ubi de S. Epæneto, illud se putat invenisse sub nomine Sexifirmium, quod ad dictum diem erit examinandum*. Sed cui notæ non sunt nugæ atque ineptiæ Pseudodextri, aliorumque historicorum, qui ex eadem falsorum codicum officina prodierunt, huic Tamajus verba dederit, istaque & alia id genus commenta protruserit. De Pannonico Episcopatu S. Epæneti iterum cap. 2. §. 2. Ergo Petrus relicta Pannonia, Mæsiam, Thraciamque lustravit; tum in Asiam trajecit, & ex aliis in alias provincias excurrens, Hierosolymam pervenit, qua in urbe Concilio Hierosolymitano præfuit, & primus sententiam dixit de Gentibus necessitate Circumcisionis, & jugo Mosaicæ legis eximendis, cui omnes ad unum assensos fuisse declarat S. Lucas, qui deinceps in Actis Apostolorum nullam Petri mentionem fecit; nec vero quisquam est auctor satis idoneus, ex quo rerum a Petro per annos fere quinque gestarum usque ad interitum Claudii, ejusque itinerum Apostolicorum series certo cognosci possit.

Hispania dicta Spania interdum & Pannonia.

Anno æræ Christianæ 54. III Id. Octobr. Claudius diem suum obiit, ejusque morte abrogatum est edictum, quo Judæos Urbis aditu prohibuerat. Baronius obitum Claudii in annum 56. conjecit. Domitius Nero eodem anno imperare cœpit; qui quamdiu Senecæ præceptoris monitis obtemperavit, optimus Princeps habitus est; illo sublato in omnia probra ac dedecora ruit. Atque initio tantum abfuit, ut Christianis quidquam molestiæ facesseret, ut eorum etiam patrocinium susciperet. Eusebius enim lib. 2. cap. 12. docet *Neronem circa initia Imperii clementius se gessisse, & defensionem pro fide nostra benigne suscepisse*. Itaque & Claudiani interdicti abrogatio, & Neronis propensa erga Christianos voluntas Petrum Romam excivit, ut Romanos, quos Christo genuerat, & Ecclesiam suam longo intervallo reviseret. Quamvis enim edictum Claudii Judæos pariter Christianosque intra urbem manere vetaret, multos tamen ex utraque gente, clam occulteque Romæ substitisse, & abditis in locis suos conventus agere, rebusque divinis operam dare solitos fuisse existimo, præsertim cives Romanos ad Christum conversos, qui externo habitu oris vultusque Romani, religionem obtegere, tutiusque inter populares suos versari poterant, & Claudiano edicto fortassis exempti erant, quod iis tantum jus domicilii Romani ademptum esset, qui erant genere Judæi, seu patrios ritus retinerent, seu Christiana sacra suscepissent. Nec vero dubium est, quin Petrus ex urbe discedens Romanis Neophitis & Christianæ institutionis capita scripto tradita reliquerit, & viros industrios atque gnavos præfecerit, qui, se absente, Ecclesiam Romanam administrarent. Romæ adeundæ potestas Christianis promiscue omnibus facta non Petrum modo, sed multos e discipulis sive Christi, sive Apostolorum in urbem evocavit; qui Apostolorum Principi ad Ecclesiam illam omnium matrem ac magistram stabiliendam & amplificandam certatim sua studia, suamque operam detulerunt, præsertim cum non ignorarent in urbe tam ampla magnum esse campum, & ad Evangelium disseminandum colendumque industriam requiri multorum. Id adeo intelligi potest ex epistola S. Paulli ad Romanos anno fere secundo Neronis scripta, in qua sane multos viros Apostolicos nominatim salutari jussit, qui tum Romæ rei Christianæ causa versabantur.

Claudii interitus & Neronis initium.

Sublato Claudiano edicto Petrus Romam redit.

Sub initium imperii Neroniani Petrum Romam venisse auctor est Lactantius de Mort. Persec. cap. 2. *Cumque jam Nero imperaret, Petrus Romam advenit*. Neque illos audiendos censeo, qui hoc loco Lactantii abutuntur, ut ostendant Petrum non antea Romam adiisse, quam Nero imperium susciperet; nec verentur ex annis viginti quinque Romanæ Petri Cathedræ decem ipsos annos, aut plures etiam detrahere, contra quam Veteres omnes & sentiunt & docent. Non enim si Lactantius affirmat Petrum, Nerone jam imperante Romam venisse, continuo negat umquam eum Romæ fuisse, antequam Nero imperare occœpit, id quod præclare annotavit Conradus Janningus Tom. 5. Junii die 28. *Neque obest nobis præcitatus Lactantii textus: cumque jam Nero imperaret, Petrus Romam advenit; illo enim stante, potest etiam citius, & plusquam semel eo venisse*. De primo Petri Romano adventu scribere necesse non habuit Lactantius; non id ille agebat, neque in eo tunc laborabat, ut historiam Apostolicam conficeret, omniaque Petri acta & itinera persequeretur; hoc unum illi propositum erat, ut exitus exitiales, mortesque acerbissimas & horribiles eorum describeret, qui se impios adversus Deum, crudeles in Christianos præbuerunt, *& quibus pœnis in eos cælestis judicis severitas vindicaverit*, exponeret. Id clare & perspicue declarat titulus ipse, si verus est, Lactantiano opusculo præfixus: *De Mortibus persecutorum*. Ex Lactantio igitur non quod illi volunt, qui Romanum Petri Pontificatum longe pau-

Secundus Petri in urbem adventus.

paucioribus definiunt annis, quam ab antiquis communi consensione traditum est; sed quod nos volumus efficitur & cogitur, Petrum scilicet e Palæstina iterum Romam venisse anno primo vel secundo Imperii Neroniani, qui est vulgaris æræ annus quintus vel sextus, Baronio octavus supra quinquagesimum. Hunc Petri in urbem adventum secundum confirmat Episcopalis consecratio Lini, quem Petrus anno 56., Romæ cum esset, muneris sui Vicarium, & Pontificiæ administrationis adjutorem sibi constituit.

Petrus Romæ Linum consecrat, adjutoremq; regiminis Episcopalis sibi adsciscit.

Extat apud Hagiologos Antuerpienses Tomo primo Aprilis præpositus catalogus veterum Romanorum Pontificum usque ad Liberium perductus, sæculo quarto confectus, quem tanti fecit Godefridus Henschenius, ut cæteris omnibus hujusmodi catalogis Pontificiis præferendum esse censuerit. In eo autem initia Pontificatus S. Lini referuntur ad Consulatum Saturnini & Scipionis, qui congruit cum anno æræ vulgaris 56. nec dissentiunt reliqui Pontificales libri, qui Pontificatum Lini ab iisdem Consulibus itidem producunt usque ad Consulatum L. Fontei Capitonis, & C. Julii Rufi, idest annum æræ vulgaris 67. Cum autem post annum 56. Petrus novem ipsos annos sedem Romanam tenuerit, vitamque ad annum usque 65. juxta Chronologicas Henschenii rationes protraxerit; primordia Pontificatus S. Lini in hisce catalogis repetantur necesse est, non a martyrio S. Petri, cujus in locum successit, sed ab eo anno, quo Episcopus consecratus ad Ecclesiam regendam B. Petro suam operam vicariam navare, & Episcopi adjutoris munere fungi cœpit. Itaque annos illos circiter duodecim, quos Lino Pontifici adscribunt, bifariam dividas oportet, ac novem fere annos Lino Petri Vicario, reliquos autem Lino Petri successori, supremoque Ecclesiæ Pontifici attribuas.

Linus Vicarius Petri.

Auctor *Commentarii De SS. Petro & Paullo*, quamvis a primo Petri in urbem adventu secundum non distinguat, tamen *Linum Episcopum* a B. Petro, antequam is ex urbe discederet, *ordinatum* tradit, ut scilicet sui absentis & locum teneret, & vice fungeretur. Catalogi autem Pontificales tempus designant Episcopatus, hujusque muneris vicarii a Lino suscepti, cum ejus Pontificatus exordium Q. Volusio Saturnino, & P. Cornelio Scipioni Coss. idest anno æræ vulgaris 56. subjiciunt, qui cum secundo Petri Romano adventu cohæret. Quæ in hanc sententiam docte breviterque scripsit Henschenius Tom. I. Apr. Diatr. Prælim. Exercit. 4. huc transferendum censeo: *Indicati Consules fuerunt Q. Volusius Saturninus, & P. Cornelius Scipio, qui eam dignitatem gesserunt anno æræ vulgaris quinquagesimo sexto, quando circa 13. Maii a B. Petro consecratus est Episcopus, sive (ut posteri appellarunt) Chorepiscopus constitutus, sub ejus auctoritate ministerium Episcopale Romæ exhibuit, annos omnino novem usque ad annum 65. quando Nerva & Vestino Consulibus S. Petrus martyrium passus est 29. Junii. Quo mortuo S. Linus, verus Pontifex, præfuit Ecclesiæ annis duobus, mensibus duobus, diebus sex & viginti; tandem martyr obiit 23. Septembris anni 67. quo Consulatum gerebant ante memorati L. Fontejus Capito, & C. Julius Rufus, & erat annus Imperii Neronis XIII. qui proximo anno die 9. Junii, cum ad supplicium quæreretur, Roma fugiens seipsum interemit.*

deinde post martyrium S. Petri verus Pontifex.

Petrus igitur, cum anno æræ vulgaris 56. Lino in ordinem Episcopalem cooptato Ecclesiæ Romanæ procurationem demandavit, ne quid detrimenti res Christiana per suam absentiam caperet, eo tempore Romæ fuerit oportet; non aliunde illuc profectus, nisi ex partibus Orientis, quo abhinc annis fere septem se retulerat, ut supra dictum est.

An Petrus Romam rediens, Illyricum attigerit.

Utrum Petrus ex Oriente in Italiam Romamque iterum veniens, eamdem relegerit viam, quam antea in primo suo adventu regressuque Romano tenuerat, an vero aliam inierit, dubitare equidem possum, alterutrum affirmare aut negare non ausim, cum nullæ in alterutram partem rationes sive conjecturæ suppetant. Illud certum habeas licet, postquam Petrus secundo Romam venit, nullam ei facultatem in posterum fuisse Illyricas provincias revisendi, si quidem habenda est ratio itinerum, quæ deinceps facere cœpit in regiones longissime ab Illyrico disjunctas, ut in eo, quem sæpius dixi, Commentario scriptum est. Nam re Christiana Romæ satis aucta stabilitaque, & Lino Ecclesiæ Romanæ administratione tradita, Italiam omnem, Hispaniam, Britanniam, Africam, Ægyptum peragravit. *Postmodum*, inquit Henschenius ibidem, *cum S. Petrus videret Romæ Ecclesiam recte constitutam, velletque cum majori libertate alias quoque regiones fidei lumine illustrare, S. Linum, quem a morte successorem habuit, constituit sibi Vicarium sive Chorepiscopum*.

Petri post secundum in urbem adventum itinera.

Auctor vero Commentarii regiones, quas Petrus adiit, quamvis non eo, quo fortassis oportebat, ordine sive Geographico sive Chronologico, nominatim percenset: *Cum Romæ non multo tempore permansisset Petrus, & multos sancto baptismate regenerasset, Ecclesiamque constituisset, eique Linum Episcopum præfecisset, Tarracinam proficiscitur; ubi cum Epaphroditum Episcopum delegisset, Sirmium petiit urbem Hispaniæ, ubi constituto Epæneto Episcopo, Carthaginem urbem Africæ adiit, cui cum Crescentem Episcopum præfecisset, in Ægyptum venit; cumque Thebis cognomento Heptapylis Rufum, Alexandriæ vero Marcum Evangelistam iis, quos Christi discipulos effecerat, reliquisset, revertitur Hierosolymam, adfuturus in transitu Dei Genetricis Mariæ, quem per revelationem didicerat. Deinde in Ægyptum reversus per Africam iterum Romam venit: deinceps Mediolanum, Photicam* (idest Lucam) *mediterraneas urbes, in quibus cum Episcopos & Presbyteros constituisset, Britanniam adiit, ubi diu moratus, cum innumeras gentes ad Christi fidem attraxisset, Angelica visione est admonitus, quæ talia illi dixit: Petre tempus tuæ resolutionis instat, tibique Romam redeundum est, ubi cum Crucis mortem sustinueris, justitiæ coronam recipies*. Hic more suo itinera Petri omnia simul congerit, nullo primi & alterius Romani adventus habito discrimine.

Initium persecutionis Neronianæ.

Annus erat vulgaris æræ 64. cum Nero omnium primus universali Ecclesiæ bellum indixit. Nam C. Lecanio, & M. Licinio Coss. idest eo anno, quem diximus, magnam urbis partem, subjectis ignibus, absumpsit, & ejus incendii culpam pœnamque in Christianos transtulit. Ideo comprehensi plerique, & horrendis affecti suppliciis, adeo ut nonnullis sebo, adipe, ac pice obliti, facum instar, in usum nocturni luminis arserint. *Urbs Roma Consulibus C. Lecanio, & M. Licinio incensa*, ut scripsit Tacitus Annal. lib. 15. *ac videbatur Nero condendæ urbis novæ, & cognomento suo appellandæ gloriam quærere, & sic jussum incendium credebatur. Ergo abolendo rumori subdidit reos, & quæsitissimis pœnis affecit, quos per flagitia invisos vulgus Christianos appellabat. Pereuntibus addita ludibria, ut fera-*

rarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi in usum nocturni luminis urerentur.

Tertius Petri in urbem adventus.

Eodem anno 64. Petrum & Paullum ex diversis Orbis partibus Corinthum convenisse, indidem Romam simul profectos, ut Ecclesiæ Romanæ ob Neronianam persecutionem laboranti opem ferrent, (qui fuit tertius Petri in urbem adventus) auctor est apud Eusebium lib. 2. cap. 25. S. Dionysius Corinthiorum Episcopus, in sua ad Romanos epistola: *Ambo enim illi in urbem nostram Corinthum ingressi, sparso Evangelicæ doctrinæ semine nos instituerunt, & in Italiam simul profecti, cum vos similiter instituissent, eodem tempore martyrium pertulerunt*. Utrumque Nero, odio tabieque incensus ex interitu Simonis Magi, quem a Dæmonibus in aera subvectum, suis illi apud Deum precibus, ac virtute divina prostraverant, in carcerem detrudi jussit mense Octobri; nam in vinculis & custodia novem ipsos menses fuisse detentos tradunt Beda & Usuardus; anno autem proximo, ejusdem jussu capitis damnati sunt, & 3. Kal. Julias anno æræ vulgaris 65. Neronis undecimo in exitum vergente, ut supra demonstratum est, Petrus inversis vestigiis Cruci suffixus, & Paullus gladio truncatus est. At Baronius utriusque martyrium in annum 69. Petavius in an. 67. Tillemontius in an. 66. conjiciunt.

Martyrium SS. Petri & Paulli.

Cum igitur, ter universe, & semel atque iterum ex Oriente veniens Romam Petrus adierit, difficile creditu est, cum neque in accessu, neque in regressu regiones saltem aliquas Illyrici Romam eunti minime devias, umquam attigisse; & qui Asiam, Ægyptum, Africam, Italiam, Hispaniam, ipsamque Europæarum regionum extremam Britanniam Evangelii luce collustravit, non est sane verisimile Illyrios his nationibus interjectos ab eo sic præteritos, & nullo loco habitos fuisse, ut suam illis præsentiam operamque Apostolicam omnino denegaverit. In vita S. Clementis, de qua postea, provinciis Europæ, atque Africæ, quas Clemens cum Petro Magistro suo Evangelii causa peragravit, diserte additum est *Illyricum*, & nominatim *Dalmatia, Pannonia & Mæsia*. Cæterum Petrus, ut numquam Illyricum per se adierit, e suis certe discipulis illuc misit, qui gentes illas Christianis mysteriis ac præceptis imbueret; inter quos præcipue annumerandus est S. Domnius, qui Petri jussu missuque Ecclesiam Salonitanam fundavit, ejusque urbis primus Episcopus sedem Pontificiam ibidem constituit. Jure igitur meritoque Ecclesiæ Illyricæ & Dalmaticæ, quamvis quod aliis populis divinitus obtigit, illi concessum non fuisset, ut Petri præsentia frueretur, eumque divinæ legis præcepta promulgantem audiret; licet tamen origines suas referre ad Principem Apostolorum, eoque veluti parente & conditore gloriari, a quo scilicet Christianæ religionis magistros & præcones accepit.

Domnius a Petro in Dalmatiã missus.

§. II.

An D. Paullus in Illyrico Christi Evangelium divulgaverit.

D. Paullus in suis ad Romanos litteris testatur se ab Hierosolyma usque ad Illyricum longe lateque Evangelium circumtulisse; ita ut inquit in ep. ad Rom. cap. 15. *ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi*. Existit autem hoc loco quæstio subdifficilis, excluseritne Illyricum Paullus, an incluserit regionibus illis, quibus illatum ab se Christi Evangelium fuisse affirmat; nam præpositio localis *usque* vi sua & notione locum illum, cui præponitur, alias excipit, alias complectitur. Prioris significationis exempla passim occurrunt apud scriptores Latinos; neque alterius pauca suppetunt; hujus unum alterumve proferam. Terentius Adelph. IV. 5. *Miletum usque*. Tullius, *ut usque Romam significationes vocesque referantur*, ad Q. Fratr. lib. I. *Principes ad me Ephesum usque venerunt*, Ad Attic. lib. VI. *Quinctus usque Puteolos venit*, ad eundem lib. XV. quibus in locis nemo non videt urbem ipsam comprehendi, ad quam usque ventum esse dicitur. Ego vero existimo præpositionem *usque*, quam Paullus adhibuit, ut declararet, quatenus Evangelium ad eam diem protulisset, in eam sententiam accipi oportere, ut non excludat, sed includat Illyricos. Duos ibidem Paullus Evangelicæ suæ prædicationis terminos statuit, *Hierosolymam & Illyricum*; igitur aut utrumque, aut neutrum Apostolicis ejusdem peregrinationibus eximas oportet. Neminem autem fore arbitror, qui neget Paullum Hierosolymis Evangelio aliquam operam dedisse, quam in urbem venit primum anno tertio, iterum decimo quarto post suam ad Christum conversionem, & aliis etiam temporibus illuc adiit; nisi vero existimes os illi obstructum fuisse, ne Hierosolymis de Christiana religione dissereret, contra quam in Actis Apostolorum cap. 9. diserte traditum est: *Et erat cum illis intrans & exiens in Hierusalem, & fiducialiter agens in nomine Domini. Loquebatur quoque Gentibus, & disputabat cum Græcis.* Si autem Paullus ab sua prædicatione non secrevit Hierosolymam, ergo neque Illyricum seclusit; nam duæ illæ præpositiones *ab* & *usque*, cum progressionem ex uno in alterum locum significent, eamdem vim habent, alias includendi, alias excludendi utrumque terminum, ex quo, & ad quem est progressio; non est autem consentaneum aliam uni, aliam alteri interpretationem adhibere; cum par sit existimari Paullum utrique præpositioni locali eamdem significationem subjecisse. Itaque cum Paullus scripsit se *usque ad Illyricum replevisse Evangelium Christi*, significare voluit, non quidem se citra Illyricum suas Apostolicas expeditiones continuisse, sed nondum ultra Illyricum eas protulisse, cum suam ad Romanos Epistolam scribebat. Et sane Paullus, antequam litteras illas ad Romanos daret, cum semel atque iterum Macedoniam & Græciam peragraverit, in iisque regionibus Illyrico finitimis duos fere annos substiterit, non est credibile Illyricarum gentium usque adeo immemorem fuisse, ut eas adeundi Christique doctrina imbuendi nulla illum per id temporis cupiditas incesserit. Inerat illi infinita quædam cupido Evangelii toto terrarum orbe circumferendi. Potestas evangelizandi eidem divinitus tradita, in Apostolica Provinciarum divisione, adeo nullis regionibus circumscripta fuerat, ut illi non secus ac Petro, gentium omnium salus & conversio demandata fuerit. Erat illi pene in conspectu Illyricum, regio amplissima, ingens plane campus & immensus, in quo ardens illud, quo flagrabat, religionis propagandæ stu-

Propositionis usque ambigua significatio.

Eam Paullus in ep. ad Rom. sic adhibuit, ut intra terminos suæ prædicationis Illyricum includeret.

Cum in Græcia & Macedonia Paullus versaretur, vix dubitari potest, quin proximas Illyrici regiones adierit.

dium excurrere, impendique in earum gentium salutem posset. Quidnam igitur causæ excogitari potest, quæ illi omnem ad Illyrios aditum intercluserit, & tam præclaram rei Christianæ amplificandæ occasionem ac facultatem, e propinquo oblatam, interverterit? An industriæ suæ potestatique Apostolicæ, quam nullis terminis definitam esse voluerunt Apostoli, limites aliquos ille circumdederit; cujus animo angustus videbatur orbis terrarum? & cum menses circiter duos ac viginti versatus fuerit in Græcia ac Macedonia, nihilne interea temporis habuit, quo ad Illyrios per intervalla excurrere, & ultro citroque commeare posset? nullumne mensem, nullam hebdomadam ab Christiana institutione Græcorum ac Macedonum vacuam, quam ad finitimos Illyrios Evangelicis præceptis erudiendos conferret? At vero, inquies, apud S. Lucam, qui Apostolicam historiam usque ad Romanum Paulli in vinculis adventum perduxit, & utramque Paulli sive Græcam, sive Macedonicam peragrationem accurate descripsit, littera nulla invenitur, ex qua vel intelligi, vel conjici possit Paullum eo tempore, quo apud Græcos vel Macedones rei Christianæ operam dabat, ad Illyrios digressum fuisse. Verum, ut præclare animadvertit Tillemontius, ex iis, quæ Paullus, cæterique Apostoli gessere, vel paucissima in suos Commentarios Lucas retulit. Multa sane Paullus de se ipso, de laboribus ac periculis, de vinculis ac verberibus, quæ Evangelii causa sustinuit, in secunda ad Corinthios Epistola commemorat, asserens se *in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter versatum fuisse: a Judæis quinquies quadragenas una minus accepisse, ter virgis cæsum esse, semel lapidatum esse, ter naufragium fecisse &c.* & alia hujusmodi, ex quibus pleraque Lucas prætermisit, quamvis in eos annos inciderint, quorum historiam Apostolicam scripsit. Joannes Chrysostomus, itemque Theodoretus, cum locum illum Paullinæ ad Romanos epistolæ, quem supra laudavi, explanant, Pontum & Thraciam, Cappadociam, Armeniam, Persidem, aliasque barbaras nationes a S. Luca silentio præteritas nominatim enumerant, quibus Paullus Evangelium attulit. Lucas igitur, ut non omnia Paulli itinera persequitur, sic ejusdem Apostoli e Macedonia vel Græcia ad Illyrios digressionem omittere potuit.

Post scriptam ad Romanos epistolam, ad Illyrios se conferre potuit.

Verum enim vero fac Paullus numquam adiisse Illyricum ante scriptam ad Romanos epistolam, & ab sua prædicatione Illyricum seclusisse, cum dixit se ab *Hierusalem usque ad Illyricum* Evangelium Christi protulisse. At postquam eas litteras ad Romanos dedit, certe Illyrios adeundi non defuit Paullo neque tempus, neque facultas, neque voluntas. Conveniat inter omnes necesse est, eam epistolam scriptam fuisse post interitum Claudii, Nerone jam imperante, nam in ea Paullus salutari jubet Aquilam & Priscillam, quos Claudianum edictum Roma expulerat, mors vero Claudii, quæ incidit in an. æræ vulg. 54. ejusque edicti abrogatio in urbem revocaverat. Hujus epistolæ scriptionem Baronius in annum duodesexagesimum, alii in annos superiores conferunt; minus apte Henschenius datam fuisse ait anno tertio & quinquagesimo, cum nondum Claudius Imperio ac vita decesserat. Si Paullum Hierosolymæ in vincula conjectum esse cum Petavio, & recentioribus Chronologis existimes anno æræ vulgaris 55. hoc eodem anno hanc epistolam scriptam esse arbitror, ante quam Paullus e Græcia in Palæstinam reverteretur, appetente festo ac solemni die Pentecostes, cum nondum Petrus post Claudii interitum Romam iterum venisset; nam obvios Christianorum cœtus intervisendi, Ecclesiasque intermedias lustrandi necessitas itineris Romani celeritatem retardabat: quare plerique discipulorum, cum antegressi, jampridem Romam pervenerant, quorum Paullus in his litteris mentionem fecit. Petrum autem tum Roma absfuisse illum argumento est, quod Paullus ad Romanos scribens neque meminit Petri, neque ab se illum salutari jubet. Corinthi scriptam esse illud potissimum indicio est, quod in extrema epistola Romanis salutem impertiit nomine Caji, cujus hospitio utebatur: *Salutat vos Cajus hospes*. Cajum autem patria & domo Corinthium fuisse declarant verba illa primæ ad Corinthios cap. 1. *Gratias ago Deo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum & Cajum*. Illud etiam fere inter omnes constare video, has litteras Corintho ad Romanos missas esse, postquam iterum in Græciam rediit, & secundo Corinthios invisit; ac tres menses in ea regione commoratus est, ut docet Lucas cap. 20. Si autem Paullus nondum regiones Illyricas attigerat, cum ad Romanos scripsit, nulla sane illi opportunitas fuit adeundi Illyrios, ante quam in vinculis Romam duceretur, & biennii custodia exemptus Roma discederet. Nam Corintho per Macedoniam reversus est in Asiam, unde in Palæstinam se contulit, & cum dies solemnis Pentecostes immineret, Hierosolymam pervenit; qua in urbe captus a Judæis ac Romano Præsidi primum Felici, deinde Porcio Festo traditus est. D. Hieronymus docet Paullum in vincula conjectum fuisse anno post Christi mortem quinto ac vigesimo, qui fuit æræ vulgaris 55. si quidem mors Christi in alterum & trigesimum annum conferenda est. Ad Cæsarem cum appellasset, vinctus Romam mittitur, quo pervenit anno proximo, vere jam adulto. Biennio Romanæ custodiæ expleto, cum suam Neroni causam probasset, ex urbe anno 58. liber dimissus, sive ut vult Baronius anno 61. annos præterea vixit septem vel octo.

Paullus Hierosolymæ captus ann. 55. & Romam ductus eo pervenit an. 56.

e vinculis dimissus ann. 58.

Itaque sui muneris atque instituti memor ad Gentium conversionem se retulit, repetiitque cursum intermissum Apostolicorum itinerum ac laborum, quem ad extremum usque diem tenuisse certius est, quam ut in dubium revocari possit. Quare ante annum 58. quo custodia & commoratione Romana perfunctus est, fac nullum Illyrici obeundi spatium habuerit, exinde vero quonam profectus sit, quid rerum gesserit, quas regiones peragraverit, Lucas non docuit, qui suos de Actis Apostolorum commentarios ultra Paulli vincula non deduxit. Auctor Commentarii de SS. Apostolis, qui Metaphrastæ vulgo attribui solet, tradit Paullum, post biennium Romæ in vinculis exactum, Evangelio lustrasse *Hispaniam*, *Galliam*, *Italiam*. Hispaniensis Paullinæ profectionis auctores habemus præclaros in primis ac nobiles, Athanasium, Cyrillum Hierosolymitanum, Epiphanium, Chrysostomum, Theodoretum, Hieronymum, Gregorium Magnum, & alios plures; etsi non desint, qui contra sentiant. Nec dubito, quin perfunctus expeditione Hispaniensi in Asiam atque

Paulli post Romanam custodiam Apostolicæ peragrationes.

atque Orientem redierit; id enim sibi deliberatum fuisse ex Romanis vinculis ad Philemonem Colossis degentem scripserat: *Para*, inquit, *mihi hospitium, nam spero per orationes vestras donari me vobis*; quamvis quem in Asiam reditum decreverat, iter Hispaniense retardaverit, atque in aliud tempus distulerit. Si ergo Paullus ante Romana vincula Illyricum non adiit, at certe nihil causæ excogitari potest, cur postea non adierit. Ab ejus ex urbe & custodia Romana discessu usque ad martyrium anni omnino septem, vel octo intercedunt; solutus enim vinculis Roma emigravit anno 58., vel 61. & vitam exinde usque ad sexagesimum quintum vel 69. æræ vulgaris perduxit; quo temporis spatio non Hispaniam modo, & Galliam, & Italiam, & Asiam, & Illyricum, sed alias quoque regiones immenso licet locorum intervallo disjunctas, Evangelium ubique disseminando, percurrere potuit: nam, ut egregie monet Baronius, *non solum ad Hispanias peragrandas, sed universum plane orbem Romanum, ac barbarorum externas gentes adeundas, octo anni fuere illi satis*. Satis vero? immo plusquam satis, Paullo præsertim, qui pro eo, quo æstuabat, Evangelii ubique propagandi studio, universum terrarum orbem immensa quadam animi magnitudine complexus, ubi temporis angustiæ suis consiliis ac desideriis obstarent, subsidio sibi celeritatem atque industriam comparabat; cumque divinitus cognovisset vitæ spatia ad paucos annos sibi prorogatum iri, solertia ac festinatione incredibili utendum sibi censebat, ut *per eum prædicatio impleretur*, quemadmodum ipsemet 2. ad Timotheum e primis vinculis scripsit, quodque animo moliebatur, ut reipsa efficeret, vitæque brevitatem rerum gestarum numero ac magnitudine compensaret. Quanta enim illi opus fuisse censes in agendo, ac terras omnes obeundo celeritate, qui cum Gentium omnium curam sibi divinitus creditam intelligeret, suis itineribus ac laboribus non alios propemodum, nisi quibus Solis cursus circumscribitur, terminos mente & cogitatione præfixerat. Præclare in hanc sententiam Joannes Chrysostomus homil. 73. ad Pop. *Quantum Sol terræ percurrit proprios emittens radios, tantam & hic beatus sollicitudinem & curam habuit ecclesiarum omnium, quæ erant per totum orbem terrarum; vidisti latitudinem animæ, vidisti mentis magnitudinem*. Paullus igitur, quamquam post biennium Romanæ custodiæ vitam suam non ultra septimum annum prorogaverit, nullis tamen temporum angustiis excludi, nulla regionum, quas deinde lustravit, multitudine & longinquitate prohiberi potuit, quo minus partem aliquam suæ curæ & peregrinationis Apostolicæ Illyriis etiam impertiret.

In Asiam rediit.

Paullo vinculis emisso neque tempus neque facultas defuit Illyrici obeundi.

Sed quid opus est uti ratiocinationibus, & conjecturis non necessariis in re minime dubia, quam certam & exploratam haberi jubet auctoritas gravissima & maxima scriptorum veterum ac nobilium, qui Paullum, sive ante, sive post Romana vincula, aliquando certe, apud Illyrios diversatum esse, iisque gentibus ad virtutem ac pietatem excolendis operam impendisse affirmant. Hujusce rei testem ante omnes proferam Hieronymum ecclesiæ Doctorem maximum, qui unus nobis instar omnium est, præsertim in rebus Illyricis. Quis enim huic non assenserit? primum rerum ecclesiasticarum auctori perantiquo, ac religiosissimo, deinde Dalmatæ, deinde, quod caput est, Hieronymo? Is igitur in epist. 148. ad Marcellam, respondens ad 5. quæstionem, asserit Divinam naturam, Deique Verbum locis neque dividi, neque circumscribi, & Apostolis, ubicumque gentium essent, præsto semper fuisse; tum hæc subdit: *Versabatur cum Thoma in India, cum Petro Romæ, cum Paullo in Illyrico*. Gregorius Nyssenus Stephani martyrio attribuendam putat & Paulli ad Christum conversionem, & Apostolicam ejusdem prædicationem toto propemodum terrarum orbe diffusam, quam cum ad alias gentes, tum nominatim ad Illyrios dimanasse testatur in Orat. de S. Steph. Protom. *Ita magnum illud ecclesiæ instrumentum Paullus ira minisque a Diabolo armatus adversus ipsum armatorem tela vertit, ex omni eum exterminans orbe terrarum, ut nullum relinqueret locum fidei Christianæ inaccessum; hinc Ægyptii, Syri, Parthi, & Mesopotamitæ, Itali & Galli, Illyrii & Macedones Christum agnoscunt, & omnes undique gentes sermo percurrens ad fidem adducit. Vides Stephani athleticam scientiam?* &c. Sed multo latius Paulli labores atque itinera per omnes regiones Illyricas extendit Asterius vetus idem, bonusque in primis auctor tom. 5. Bibl. PP. hom. 8. in Principes Apostol. *Paullus totum Illyricum percurrens, ac ubique spargens scintillas fidei, quas auspex Spiritus excitabat, vivasque semper servabat*. Idem confirmat Petrus Damianus in Serm. de SS. Apost. *Aspice Paullum totum peragrantem Illyricum, suscitantem mortuos, subvertentem templa Idolorum*. Ex utriusque scriptoris loco videtur colligi posse nullam Illyrici regionem fuisse, quam Paullus per se ipse non lustraverit, & in qua doctrinæ Apostolicæ, suæque sanctitatis ac virtutis impressa vestigia non reliquerit. Joannes VIII. in suis ad Petrum Comitem litteris, quibus eum hortatur, ut Michaelem Regem Bulgarorum ad pristinum erga Romanam ecclesiam obsequium revocet, perspicue docet epist. 76. in Bulgariam, idest Mæsiam inferiorem, Illyrici provinciam, Evangelium a Paullo illatum fuisse, & Paullinæ ad Romanos epistolæ locum sæpius laudatum sic interpretatur, ut Illyricum intra illas regiones concludat, quas Paullus evangelica prædicatione peragravit: *sicque sanctam Romanam ecclesiam in hac fide fundatam proprio sanguine, cum Paullo, qui ab Hierusalem usque ad Illyricum, regionem scilicet, in qua nunc vos habitatis, Evangelio replevit, Domino Deo consecravit, & dedicavit*. Cave autem suspiceris Hieronymum, Asterium, & alios, cum docent Paullum Illyriis Evangelii lucem attulisse, nihil aliud *Illyrici* vocabulo subjicere, præter Achajam & Macedoniam; nisi vero existimes veteris Geographiæ adeo rudes atque ignaros illos fuisse, ut nescierint Achajam & Macedoniam temporibus Apostolicis nondum Illyrici nomine ac finibus comprehendi cœpisse; quæ quidem regiones, non ante quartum sæculum, & imperium Constantini ad jus ditionemque Illyrici accesserunt. Id autem nomine Illyrici significari volunt, quod Strabo, quod Svetonius, quod Appianus ætati Apostolicæ vel æquales vel suppares intelligebant, scilicet Dalmatiam omnem ex Augusti descriptione, maritimam ac mediterraneam, Vindeliciam & Noricum, & Pannoniam ac Mæsiam utramque. Et Gregorius quidem Nyssenus Illyrios a Macedonibus distinxit, & utrosque per Paullum ad Christi cognitionem cultumque traductos fuisse affirmat. Antiquis duos adde e recentioribus scriptoribus, sane doctos ac nobiles, Petrum de Marca, & Carolum a S. Paullo. In exercitatione de primatu S. Petri hæc scripsit Petrus de Marca:

Auctores gravissimi Illyricum a Paullo Evangelica prædicatione excultum affirmant.

Illyrici vocabulo neque Macedonia, neque Achaja temporibus Apostolicis suberant, sed Dalmatia, Noricum & cæt.

Paullus peragratis Judææ, Syriæ, Asiæ, Macedoniæ, Achajæ, & Illyrici spatiis, & quamplurimis in ecclesiarum fundationibus exhaustis laboribus, ad urbem Romam intrepidus præco religionis accessit. Videtur is auctor statuere voluisse Illyricam Paulli peragrationem proximis ante ejusdem martyrium temporibus, paullo ante videlicet, quam postremum Romam veniret, non in vinculis quidem, aut Cæsariani judicii subeundi necessitate compulsus, sed sua sponte ac voluntate divinoque numine instinctus, ut Christi Evangelium, quod verbis ac miraculis toto propemodum terrarum orbe propagaverat, in ea urbe totius orbis principe, qualique in omnium gentium conspectu, vitæ & sanguinis pro Christo profusi testimonio confirmaret. Ita nimirum Paullus ostendit, quanti faceret Illyrios, quibus extremos suos, evangelii causa susceptos, labores impendere voluit, ut hi suæ in eos charitatis ac benevolentiæ testes essent perpetui; & ex eorum recordatione haberent posteri, unde non gloriari solum, sed etiam ad studium religionis, & omnia Christiani hominis officia excitari possent. Carolus a S. Paullo in Geograph. sac. ait Illyricum fuisse quoddam theatrum amplissimum idemque frequentissimum, in quo magnus ille Apostolus immensas illas, quas mente atque animo continebat, sapientiæ plusquam humanæ, virtutumque omnium opes ac divitias explicavit, & orbi universo spectandas præbuit: *Illyricum illustrius theatrum fuit gloriæ magni Apostoli Paulli, & quasi stadium, in quo ita strenue decertavit, ut justa ratione potuerit effari: Bonum certamen certavi* &c.

Paullus Apostolicos suos labores postremos in salutem Illyriorū impendit.

Nec vero cum Paulli adventu in Illyricum illud pugnat, quod ipsemet Paullus in sua ad Romanos epistola c. 15. 21. profitetur, sui moris esse atque instituti, ut locis illis abstineat, quibus alii sive Apostoli, sive Discipuli fidem Christi annunciassent, ne falcem in alienam messem immittere, & in solo ac fundamento alieno inædificare videretur. Atqui si vera sunt, quæ superiori paragrapho diximus, jam Petrus Illyriis Evangelium attulerat, & Illyricæ ecclesiæ fundamenta jecerat, cum nondum Paullus e Palæstina vel ex Asia pedem extulisset. Itaque apud Illyrios nullus evangelizandi locus Paullo relictus est, nisi sui eum instituti immemorem fuisse, & a proposito susceptoque consilio descivisse dicamus: *Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem; sed sicuti scriptum est: Quibus non est annunciatum, de eo videbunt, & qui non audierunt, intelligent*. Verum enim vero, si Paullini illius decreti ea vis est ac sententia, ut eidem prorsus omnem facultatem adimeret regiones illas adeundi, & Christianis doctrinis ac præceptis excolendi, quibus nomen Christi ex aliorum prædicatione jam innotuerat, quid est, quod Paullus in eadem ad Romanos epistola eodem capite n. 23. & 29. profitetur, se non solum miro ac diuturno Romam veniendi desiderio teneri, sed etiam venturum esse statim ac sibi liceret in Hispaniam proficisci? Nonne aliquot ante annos Petrus evangelium Romæ promulgaverat? nonne ex Judæis ac Romanis quamplurimos ad Christi cultum traduxerat? nonne ecclesiam totius orbis principem jam condiderat? Quid igitur causæ erat, cur Paullus tantopere cuperet Romam adire, & se quam primum Romæ affuturum Romanis iterum ac tertio promitteret? *cupiditatem habens veniendi ad vos ex multis jam præcedentibus annis; cum in Hispaniam proficisci cœpero, spero quod præteriens videam vos .... per vos proficiscar in Hispaniam; scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Evangelii Christi veniam*. Nec sane id consilii ceperat, ut Romanos obiter tantum, & officii causa inviseret; sed idcirco Romam ire decreverat, ut in ea urbe Evangelicæ prædicationi operam daret, & quidquid posset spiritalis gratiæ, cœlestisque opis ac doctrinæ ad Romanos erudiendos & confirmandos conferret: id quod egregie præstitit, primum quidem cum in vinculis Romam venit, & duos ipsos annos ibidem commoratus est; deinde vero, cum iterum Nerone imperante, & Christianos crudelem in modum persequente, ad urbem accessit, ubi etiam post aliquot menses capite damnatus gloriosam pro Christo mortem occubuit. Quid sui consilii ac voluntatis esset, cum Romam cogitabat, ipsemet capite primo ejusdem ad Romanos epistolæ ostendit: *Desidero enim videre vos, ut aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis ad confirmandos vos .... Nolo autem vos ignorare, Fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus sum usque adhuc, ut aliquem fructum habeam in vobis, sicut & in cæteris Gentibus*. Præterea an non Paullus Hierosolymis, an non Antiochiæ, an non in aliis Palæstinæ ac Syriæ civitatibus Christi nomen, ubi jam omnium linguis ac sermone celebratum erat, ut sua prædicatione illustrius fieret, assiduam ac diligentem operam dedit? an non *perambulabat Syriam & Ciliciam, confirmans ecclesias*, (quas alii fundaverant) *præcipiens custodire præcepta Apostolorum & Seniorum*? Act. 15. Antequam Paullus e Syria ac Palæstina discederet, Petrus Pontum, Galatiam, Cappadociam, Asiam, Bithyniam Christianis præceptis ac mysteriis imbuerat; nec tamen Paullus, contra quam proposuerat, se facturum existimavit, si regiones easdem ipse etiam Evangelica circuitione lustraret. Cum igitur Paullus hanc veluti legem sibi ipse imposuit, ut *prædicaret Evangelium non ubi nominatus est Christus*, vim hujus legis aliter, ac verba ipsa videntur significare, intelligi oportet: neque in eam partem accipias velim, ut putes Paullum hisce verbis omnem sibi ad illas regiones aditum obstruere, quæ ab aliis Evangelii præconibus prima Christianæ religionis rudimenta suscepissent; nisi forte Paullum inconstantiæ & levitatis arguere velis, qui sæpissime contra fecerit, quam professus fuerat, a se ipso dissidens perpetuo, secumque discordans. Itaque verba illa Paulli sæpius laudata non repugnant, quominus uterque Princeps Apostolorum, antea quidem Petrus, postea vero Paullus industriam suam operamque evangelicam in erudiendis convertendisque ad Christum Illyriis insumere potuerint.

Locus Paullinæ ad Romanos epistolæ objectus,

quemadmodum neque Romam,

neque Hierosolymā,

neque alias regiones;

ita neque Illyricum ab evangelica Paulli prædicatione seclusit.

D. Ambrosius Com. in ep. ad Rom. cap. 15. docet Paullo propositum fuisse abstinere ab illis regionibus, in quas Pseudoapostoli errores suos, pravasque de Christo opiniones invexerant, ne super alienum a fidei veritate fundamentum ædificaret; sed illos antevertere conabatur, ne plus laboris subire cogeretur, ut fundamentum male ab illis positum convelleret, quam ut novum ipse fundamentum jaceret, cui rectæ in Deum fidei veræque ecclesiæ ædificium superimponi posset: *Non sine causa illic prædicare niti dicit, & non ubi nominatus est Christus; sciens pseudoapostolos aliter, quam oportebat, Christum tradere. Ad hoc enim circumibant, ut sub nomine Christi aliis dogmati-*

Ejusdem Paullini loci variæ explicationes cohærentes cum Illyrica Paulli peragratione Apostolica. Prima Ambrosiana.

mati-

matibus populum manciparent; quod postea corrigere maximi erat laboris. Idcirco praevenire voluit, ut inviolatæ prædicationis verba traderet audientibus, & ut recta linea superficies ordinata incolumis fundamenti robur haberet. Quæ interpretatio, si vera est, cum Illyrica Paulli post Petrum peragratione cohærere potest; de nullo siquidem proditum est, qui falsam de Christo doctrinam ante Apostolos Illyriis tradiderit, ob eamque causam Paullo ad eas gentes adeundi impedimentum objecerit.

Secunda Hieronymiana, D. Hieronymus Com. in epist. ad Rom. tradit Paullum illis verbis eos potissimum notare ac reprehendere, qui super fundamentum veræ fidei per Apostolos constitutum suos errores, & falsa dogmata construunt; se vero ab iis longe abesse ostendit, qui & sinceri germanique evangelii fundamentum posuerit, & huic innixum evangelicæ doctrinæ ædificium ad fastigium perduxerit: *Non omnis, inquit, qui super alienum fundamentum ædificat, male facit, si ædificat aurum & cetera. Hic pseudoapostolos tangit, qui semper ad eos, qui jam crediderant, ibant, & numquam ad Gentes, quia non poterant virtutes operari. Et ostendit perfecte se laborasse, qui & fundamentum posuit, & ædificium superstruxit.* Si hanc Paullinæ sententiæ explanationem adhibeas, nihil obstat, quo minus Paullus, salva eorum verborum veritate, Illyricum circumierit, Petroque ibidem in opus evangelicum successerit.

itemque tertia Alphonsi Salmeronis. Alphonsus Salmeron existimat Paullum verbis illis voluisse significare se Apostolum & Doctorem Gentium esse, & quemadmodum Petro Judæis, ita sibi Gentibus Evangelii afferendi partes præcipuas datas fuisse; ac proinde Apostolici sui muneris non illud esse proprium ac peculiare, ut Evangelium Christi Judæis prædicaret, quibus tum antiquæ legis oracula, tum Prophetæ instinctu inflatuque divino, jam olim Christum, licet subobscure, prænunciaverant; ne videlicet Apostolatus sui limites prætergressus super alienum fundamentum, idest positum a Prophetis, evangelicæ suæ doctrinæ molem extolleret. In hanc explicationem aptissime quadrat testimonium Esaiæ, quod Paullus ad suam sententiam confirmandam adhibuit: *Sensus est*, inquit Salmeron, *quod Gentibus prædicavit, inter quas non fuerat Christus nominatus per legem veterem, neque prænunciatus, neque præfiguratus, aut expectatus. Perstat enim in confirmanda sua sententia, qua asseruit se esse Gentium Apostolum a tempore, quo cum Barnaba segregatus fuit, & missus ad prædicandum Gentibus Act. 13. Cui sensui mirifice quadrat, quod ait de alieno fundamento; quod non debet quasi jactanter dictum accipi, sed quod id consequeretur ad Apostolatum suum in Gentibus, ut prædicaret illis, in quibus nullum erat fundamentum fidei. Quadrat etiam huic sensui oraculum Esaiæ, quod citat: sicut scriptum est* &c. Hæc interpretatio si placeat, verba illa Paulli aditum sibi ad eas gentes intercludentis, inter quas *nominatus jam fuerat Christus*, referri non possunt ad Illyrios, qui ab Judæis genere, lingua, moribus, & religionis ante omnia institutis, ritibus, ac cæremoniis longissime disjuncti cum essent, nihil umquam de Christo a Prophetis, veterisque legis Doctoribus audierant; & quod Christianæ fidei fundamentum in illis regionibus posuerat Petrus, id non erat alienum idest Mosaicum, cui nihil superaddere Paullo liceret; sed erat fundamentum evangelicum, quod quamvis a Petro substructum fuisset, in eo tamen poterat etiam Paullus, salvo suo instituto ac proposito, Apostolicæ suæ prædicationis ædificium exstruere.

Neque obest Origeniana explicatio. Præter expositas hactenus, alia est hujus Paullini loci interpretandi ratio, quæ Origenis auctoritate nititur, & singularem Paulli modestiam, eximiamque sanctitatem mirifice declarat. Paullus igitur illud sibi interdixerat, illudque accurate servabat, ut ne alienis laboribus se ipse obtruderet, iis invitis, aut ægre ferentibus, qui se antegressi, ecclesiæ alicujus fundamenta jacere præoccupaverant; cavebatque sedulo, ne cum aliis operam suam ad eorum cœpta perficienda commodaret, videretur aut corrigere velle, seu demendo, sive addendo, quæ ab aliis constituta fuerant, aut rei bene ac feliciter ab aliis inchoatæ gloriam sibi vindicare; longe vero se abesse ab eorum inani arrogantia profitebatur, qui quos Christo filios ipsi non peperissent, eos tamen sibi quodammodo supponerent, eorumque patres haberi ac prædicari vellent; quamvis neque sibi, neque aliis vitio verteret, quod ad filios alienos instituendos ac perficiendos aliquid doctrinæ operæque conferrent, iisque ad Christum perducendis pædagogi officio fungerentur. Siquidem ajebat ille, in suis ad Corinthios litteris, fieri non posse, ut plus uno sit, qui patris nomen & jus habeat in filios ab se per Evangelium Christo genitos; & multos esse posse pædagogos, qui Christianam plebem erudiant, & citra parentum injuriam, alienis filiis educandis deducendisque in viam salutis aliquid operæ industriæque impendant. *Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres; nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui.* 1. ad Cor. 4. Itaque Paullus *sic prædicavit Evangelium, non ubi nominatus est Christus*, ut si quibus in locis, ubi jam Christi nomen per alios innotuerat, doctrinam evangelicam traderet, non id humanæ gloriæ studio faceret, sive ut Christianæ religionis ibidem fundatæ laudem aliis praeriperet; id enim fuisset *super alienum fundamentum* ædificare, idest Architecti primarii partes sibi sumere atque arrogare, quod a Paulli modestia & sanctitate longissime abhorrebat. In hanc ferme sententiam Origenes in ep. ad Rom. cap. 15. lib. 10. Paulli verba explanavit: *Sic autem prædicavit hoc Evangelium, ut non alienis laboribus neque alienæ prædicationi additamentum sui sermonis insereret, ne ab alio positis fidei fundamentis ipse ædificium prædicationis propriæ imponeret, & alieni operis surripere gloriam videretur. Observanda hæc sunt ecclesiarum principibus, & rectoribus, & diligenti intentione servanda, ut neque loqui aliquid videantur eorum, quæ per ipsos non effecerit Christus, neque alienos labores & studia decolorent.* Cæterum Apostolos pariter ac Discipulos Christi cum eximia quædam charitas, & religionis propagandæ studium inter se arctissime conjungeret, eaque omnium esset conspiratio & concordia ad Evangelium ubique promulgandum, ut nihil aliud spectarent, nihil aliud quærerent, nisi Dei gloriam & mortalium salutem, ad id assequendum mutuis se officiis juvare, operamque Apostolicam in commune conferre, & vicissim accipere ac reddere solebant. Tantum vero aberat, ut in fundandis ecclesiis aut opem aliorum respuerent, aut suam aliis denegarent, ut in partem Evangelici ministerii socios adjutores vel ultro accerserent, vel sponte venientes libentissime admitterent; & sicubi necessitas utilitasve rei Christianæ multorum auxilia requireret, illuc certatim accurrerent, suamque operam alacri prompto-

ptoque animo deferrent. Paullus itaque ab suo instituto ac proposito alienum esse non putavit, initiis ac fundamentis Evangelii, quæ Petrus apud Illyrios constituerat, de sua prædicatione aliquid superaddere; & ipsius Petri vel hortatu vel permissu ad religionem stabiliendam in illis locis, & amplificandam suas peregrinationes curasque Apostolicas convertit. Non ergo si Petrus Paullo præripuit, ne primus Evangelii lucem Illyriis afferret, idcirco ad gentes illas Evangelicis præceptis excolendas, omnem illi aditum præclusit.

Illyricæ expeditionis a Paullo, Evangelii causa susceptæ Auctores recentiores.

Illyricæ peragrationis a Paullo susceptæ obitæque ex junioribus plures habeo Auctores, ac fere domesticos, quorum aliquos proferre haud piget. Ludovicus Schonlebius Annal. Carniol. par. 3. ad an. Christi 34. *Assedit tunc Saulus ad vestimenta insanientium, qui viso Stephani vultu tamquam Angeli, eum tamen tamquam blasphemum lapidabant, futurus olim Paullus, & Illyriis nostris Evangelium allaturus.* Idem ad an. 57. *In Illyrico magnam hujus anni partem insumit Paullus, & potissimum in Macedonia.* Demum ad an. 68. *Paulli per septennium proxime elapsum commoratio & itinera in obscuro sunt. In Oriente confirmasse ecclesias nonnulli putant. Ego Macedoniam, Dalmatiam, Liburniam, & cæterum Illyricum perlustrasse opinor, utpote quibus magis necessaria instructio.*

Georgius Rattkai Lector & Canonicus Ecclesiæ Zagabriensis in Monum. Regum & Banorum Chrob. & Dalmat. lib. 2. *Ipsemet Paullus epistola ad Romanos testatur, se ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum replevisse Evangelium Christi. Neque illa verba usque ad Illyricum eo accipienda sunt sensu, ut terminos dumtaxat Illyrici attigisse intelligatur; sed quod vere ipsum Illyricum pertransiens, Evangelio Christi prædicato, eos populos Christianos effecerit, omnino dicendum est, ut ex locis scripturæ supra citatis manifestum redditur.*

Martinus Szentivanius variis in locis idem confirmat: *S. Paullus ad Christi fidem convertitur, qui postmodum Illyriis quoque prædicavit Evangelium.* Dec. 2. part. 3. *Constat Paullum Apostolum usque ad Illyrios cum prædicatione evangelica penetrasse.* Dec. 3. part. 1. Catalogo 75. *S. Paullus Apostolus veniendo ab Hierusalem usque ad Illyricum, & nominatim Dalmatiam, præcipuam partem Illyrici, prædicavit Christi fidem, & Evangelium Illyriis.* ibid. Catal. 76.

Joannes Tomcus Marnavitius Episcopus Bosnensis in vita S. Tryphoniæ: *Illyricam gentem primam omnium aliarum ab Apostolo ecclesię membrum sub capite Christo effecta in Irene vita ex actis Apostolicis agnovimus. Hinc idem Apostolus epistola ad Romanos testatur se ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum replevisse Evangelium Christi ..... Hoc Dorotheus Tyri Episcopus, hoc Theodosius magnus apud Socratem, hoc Joannes VIII. epistola ad Regem Bulgarorum, hoc ecclesiæ Illyricanæ traditio certa & perpetua testatur, ut in Opusculo de Vinea Domini in Illyrico, Deo dante, fusius hæc omnia sumus ostensuri.*

Raphael Levacovichius Archiep. Achridanus in Prodromo ad Illyr. Geogr. cap. 1. *Quod Paullus per Illyricum fidem disseminavit, demonstrat Hieronymus in epistola ad Marcellam, de 5. quæstione, ubi divinam naturam, Deique sermonem adfuisse Apostolis affirmans, versabatur, inquit, cum Thoma in India, cum Petro Romæ, cum Paullo in Illyrico.*

Andreas Zmajevitius Archiep. Antibarensis in Synop. Annal. Eccl. tom. 1. *S. Paullus Roma discedens in Dalmatia & Macedonia evangelium prędicavit.*

Auctor Librorum VI. de Regno Dalmatiæ & Croatiæ in sua Collectanea Mss. retulit epigraphem quamdam Slavonicis litteris in tabula incisam, inventamque in Dalmatia sæculo superiori subter ecclesiam S. Archangeli apud flumen Titium, quæ S. Paulli in Illyricum & Dalmatiam adventus fidem facit.

Tandem Marinus Barletius de Gestis Scanderbegi lib. 2. post descriptam eam Regni Serbliæ partem, quam Zadrimam vulgo appellant, testatur quamplurima extare ibidem monumenta marmorea veterum Imperatorum, aliorumque virorum principum, & alia non pauca antiquitatis vestigia, quæ satis superque ostendunt apud eas gentes aliquamdiu diversatum esse Paullum, & plerisque incolarum ad Christi cultum traductis, ecclesiam inibi sane illustrem constituisse.

Quam vero cordi fuerit Paullo, curæque Illyriorum salus & conversio, ex eo potissimum intelligi potest, quod ex alumnis Apostolicæ suæ disciplinæ Titum, virum singularis fidei, & spectatæ multis magnisque in rebus industriæ ac virtutis, ab se suoque comitatu divulsum, Dalmatis Apostolum dedit, ut in ea nobilissima totius Illyrici provincia rem Christianam curaret, & Evangelii semina per alios ibidem dispersa ad frugem ac maturitatem perduceret, de cujus Dalmatico Apostolatu iterum cap. 2. §. 3. & longe plura deinde in actis ejusdem dicturi sumus.

§. III.

An alii ex Apostolis ad conversionem salutemque Illyriorum aliquid operæ contulerint.

Vita S. Clementis ab Hesychio Salonitano conscripta.

Apud nos extat Vita S. Clementis Papæ & martyris, cujus duo exemplaria nactus cum esset Simon Bengnius Modrusiensis Episcopus, is, qui de moribus Christianorum ad veterem disciplinam revocandis, & sacra expeditione contra Turcas suscipienda, orationem habuit doctam oppido & elegantem ad Patres concilii Lateranensis coram Leone X. Pontifice Maximo, vir summa eruditione ac sapientia, plurimi fecit; & alterum quidem apud se retinuit, alterum vero tradidit Bernardo Zane Archiepiscopo Spalatensi, ut typis commissum in publicam lucem emitteret. Idem Bengnius affirmat auctorem hujus vitæ fuisse Hesychium, qui sæculo quinto ineunte Pontificatum Salonitanum adeptus tenuit usque ad annum fere quadragesimum ejusdem sæculi; eum æqualem fuisse Hieronymo & Rufino, amicitia & necessitudo, quæ cum utroque eidem intercessit, satis declarat; Hieronymum quippe admodum familiariter *Nostrum* appellat, & litteras se ad Rufinum dedisse testatur. E Recognitionibus Clementis, quas alii Circuitiones, seu Periodos Petri vocant, si quid transtulit in hanc historiam vitæ Clementinæ, errores certe non transtulit, quibus illas hæretici maleque feriati homines asperserant; nam ipsemet per litteras Rufinum admonuit, ut in illis Clementinis opusculis latine vertendis sedulo sibi caveret ab hęresibus, & corruptelis, quas illuc Ebionitæ, & Eunomiani per summam perfidiam invexerant: *Sed pessimum genus hæreticorum Eunomiani*, inquit, *ut mendacia sua & errores de origine & creatione Animarum Clementis pallio contegerent, gestorum serie perturbata, ita libros illos post Ebionitas depravarunt,*

runt, ut nisi aliunde quis doctus fuerit, facile a veritate deviaverit; id quod ipsum nuper Rufino quoque Presbytero in latinum eosdem transferre meditanti, epistola nostra significavimus. Illud nos permoleste habet, quod ex apographis vitæ Clementinæ, quæ olim, si non plura erant, certe minimum duo apud Bengnium extabant, nullum invenire potuimus, nisi unicum, idemque maxima ex parte mutilum; quippe desinit in annum æræ vulgaris quadragesimum secundum, quo Petrus Romam cogitans e Palæstina cum Clemente discessit; integrum & absolutum nancisci ut possemus, nihil investigationis diligentiæque prætermisimus. In hanc vitam cum Simon Bengnius accurata intentaque lectione inquireret, nihil plane invenit, quod censura & reprehensione dignum videretur, ac de illa judicium fecit sane præclarum: *Tempore Pontificatus sanctissimi Viri Zosimi Papæ præfuit ecclesiæ Salonitanæ Hesychius Præsul, Apostolicarum Constitutionum & Synodalium Canonum zelantissimus, Scripsit Vitam S. Clementis Papæ & Martyris, qui tertius post Apostolos Romanam Cathedram tenuit, & Christi ecclesiam gubernavit. In qua plurima scitu dignissima, quæ statum & primordia nascentis ecclesiæ, & quæ toto quasi primo Christiano sæculo in illa gesta sunt, satis illustrant, perspicuo stylo narrat, servata notataque temporum, pro illius ætatis usu, fideli ratione .... Rara sunt hujus voluminis exemplaria. Nos e duobus, quæ in Diæcesi nostra nacti sumus, Reverendissimo Patri D. Bernardo Spalatensi Archiepiscopo alterum dedimus, ea conditione, ut typis excusum publici juris faceret.*

Præclarū testimonium affert de Jacobi Apostoli in Hispaniā profectione.

Jam vero ad rem nostram quod attinet, in hac Vita S. Clementis hoc scriptum invenio: *In tabulis Sirmiensis ecclesiæ notatum vidimus, eo ipso anno, quo Clemens Cæsaream venit, Paullo Fabio, & Vitellio Nepote Coss., Beatum Jacobum Zebedæi filium, Joannis Apostoli germanum fratrem, ab Apostolorum Principe Petro missum, in Hispaniam pervenisse, atque in illis partibus primum Apostolorum Christi fidem annunciasse, ecclesias fundasse, Episcopos ordinasse, peragratisque quasi omnibus Hispaniarum urbibus, & maxima ad Christi fidem conversa multitudine populorum, Hierosolymam rediisse, Aquilio, & Nonio Coss. Et hæc quidem illi ecclesiæ dedit Andronicus antiquus Christi Discipulus, qui fuit primus Sirmii in Pannonia Episcopus*. E Palæstina in Hispaniam cum duo essent itinera, unum per mare Mediterraneum, alterum per Asiam, Illyricum, Italiam, Galliamque; iter illud Hispaniense, si non totum, certe maxima ex parte, pedibus quam navigio, terra quam mari, Jacobum conficere maluisse arbitror, more scilicet, rituque Apostolico, ob eas causas, quas paragrapho primo breviter exposui. Huic opinioni videtur consentaneum esse, quod Hieronymus Faber tradidit in eo libro, quem de sacris monumentis Ravennæ antiquæ scripsit, ubi ait Ravennates, antequam ad eos D. Apollinaris appelleret, ab D. Jacobo Christi præceptis imbutos fuisse. Si enim D. Jacobus Ravennæ lumen Evangelii primus attulit, illuc non aliunde, quam vel ex Dalmatia oraque adversa Illyrica trajecit, vel terrestri circuitu post Dalmatiam, Istriam, Venetiamque maritimam Evangelio circumferendo lustratas, pervenit. Sed D. Jacobum, cum Hispaniam peteret, partem aliquam Illyrici, ac præsertim Pannoniam objisse, iisque in regionibus Christianæ fidei semina quædam sparsisse, illud mihi vel maximo argumento est, quod Andronicus primus Sirmiensium Episcopus de Hispaniensi ejusdem Apostoli expeditione, suum apud illos populos grave inprimis ac luculentum testimonium & litteris & memoriæ consignatum extare, posterisque commendari voluit. Quid enim, amabo, intererat ea de re Pannonios tam accurate edoceri, idque in eorum monumentis ac tabulis tam diligenter servari, atque in omnes deinceps ætates ex aliis in alias propagari, nisi ex eo D. Jacobi Apostolatu, quamvis ad alias gentes pertineret immenso terrarum spatio disjunctas, quibus nihil erat commercii cum Pannoniis, aliquis tamen Christianæ institutionis fructus utilitasque in Pannonios redundasset? Hoc igitur Andronicus spectabat, ut, cum Pannoniis Jacobi ad Hispanos profectionis fidem faceret, eos simul de ejusdem Apostoli per ea loca transeuntis evangelica excursione admoneret, ac tam singulare beneficium divinitus acceptum illis in mentem revocaret, qua nimirum recordatione excitati dignos fructus ederent evangelicæ illius sementis, quam ibidem Jacobus fecerat, vitamque suam ac mores ad præcepta & exempla talis ac tanti Magistri componerent; rem vero tam insignem tum ipsi memori animo ac tenaci mente custodirent, tum posteris & voce & scriptis traderent; sanctissimique illius Apostoli per eas regiones transitum adeo universæ genti utilem ac salutarem, pio gratoque animo prosequerentur, & memoria colerent sempiterna.

Iter Hispanense D. Jacobi per Illyricum & Dalmatiā.

Ejusdem Apostoli per Pannoniam transitus.

Sed quoniam Illyrica D. Jacobi peragratio cum ejusdem Hispaniensi profectione sic colligata est atque implicita, ut si hæc vera non sit, illius quoque veritas in discrimen vocetur; obices quosdam amoveri oportet, qui præpediunt quodammodo atque obstruunt iter adventumque in Hispaniam S. Jacobi; præsertim si ratio habenda sit Chronologiæ Apostolicæ a nobis constitutæ; nam cætera, quæ huic sententiæ opponi solent, cum viri gravissimi doctissimique plane ac perspicue diluerint, nostra confutatione non indigent. Cum Jacobus omnium Apostolorum primus mortem pro Christo Hierosolymæ obierit, Herode Agrippa in eum capitis sententiam ferente, qui anno æræ vulgaris 44. ineunte interiit, vita & Apostolatus Jacobi ultra hunc annum prorogari non potest. Igitur neque tempus, neque facultas Hispaniæ adeundæ Jacobo videtur fuisse; nisi eum in Hispaniam profectum esse dixeris ante Apostolicam Provinciarum divisionem, quæ juxta nostras rationes Chronologicas incidit in annum 42. post cæsum Jacobum, & Petrum Herodianis vinculis divinitus exemptum. Godefridus Henschenius Tom. 1. Apr. Diatr. in Catal. Rom. PP. Exercit. 3. omnem huic argumento aditum præclusit; quippe qui, cum Apostolorum divisionem in annum quadragesimum, Jacobi vero martyrium in annum 43. conjecerit, utrique Hispaniensem Jacobi expeditionem interjecit: *Facta porro est divisio Apostolorum anno æræ vulgatæ quadragesimo, cum laberetur tunc post Ascensionem Christi annus duodecimus, quod jam statutæ Chronologiæ magnam addit confirmationem. Discessit tunc Petrus Apostolorum Princeps ad principem orbis urbem Romanam, ibique primam Ecclesiæ universæ cathedram collocavit: in qua testimonio omnium, ut infra ad ejus elogium dicetur, sedit annos quinque & viginti, scilicet usque ad annum 65. quo cum martyrio coronatum infra demonstramus. Tunc etiam S. Apostolus Jacobus filius Zebedæi, & frater S. Joannis*

Argumentum Chronologicū contra expeditionē Hispaniensem D. Jacobi.

ab Henschenio refellitur.

nis Evangelistæ , potuit discessisse in Hispanias , ut communis Hispanorum traditio habet ; ac potuit tum ipse , quam D. Petrus , ob occurrentes causas , circa annum 43. reversus fuisse Hierosolymam , quando Herodes Agrippa , ut affligeret quosdam de Ecclesia , occidit Jacobum fratrem Joannis gladio : videns autem quia placeret Judæis &c.

Alia ejusdem argumenti diluendi ratio ex Vita Clementina.

Sed Auctor vitæ Clementinæ aliam nobis argumenti propositi , nodique hujus expediendi rationem suppeditat. Tria ille distinxit Concilia, in quibus cum de aliis rebus, tum de Apostolica terrarum partitione actum est ; & in primo quidem distributio Provinciarum designata fuit ; ac sua cuique decreta ; in altero , itemque in tertio id , quod in priori statutum fuerat, iterum decretum est, & confirmatum.

Triplex Concilium Apostolicū de provinciis dividendis.

Eodem itaque anno , quo Christus redux ab inferis revixerat, Cælumque conscenderat, post adventum Spiritus Sancti , pridie Kalendas Julias, Apostoli convenerunt in ædes Mariæ Matris Joannis, cui cognomen erat Marco, ut distributis inter se orbis terrarum partibus , quæ cuique aptæ essent , divinitusque obtingerent , eæ singulis assignarentur provinciæ, quas e Christi præscripto post annum ab ejus obitu fere duodecimum adirent . In eodem Concilio canones condiderunt, quibus tum ecclesiasticæ disciplinæ & Hierarchiæ descriptio , tum Sacramentorum rite administrandorum ratio contineretur . Hujus Apostolici conventus semel , iterum, ac tertio mentionem fecit Hesychius in Vita S. Clementis : *Etenim cum delatum fuisset ad Annam, Caipham, & alios Pontifices Sacerdotum , sub die ultima Junii in Congregatione quadam , cui etiam Beata Virgo Maria Mater Jesu Christi interfuit, in domo Mariæ Matris Joannis , qui cognominatus est Marcus , duodecim Apostolos inter se totius mundi provincias sortitione distribuisse , scilicet ut scirent , in quas singuli postea ituri essent ad Christi Evangelium prædicandum ; cumque insuper &c.* Deinde post alterum Concilium eamdem ob causam convocatum hæc subjecit : *Constitutiones ante septennium ad Sacramentorum , & totius Ecclesiæ æconomiam debite ministrandam pridie Calendas Julii editas, atque a Clemente conscriptas relegunt &c.* Demum tertio Conventu Apostolico descripto, prioris annum designavit : *ipso Dominicæ Ascensionis anno in cœnaculo Sion convenerunt , ac habito consilio , divina sortitione , provincias mundi inter se partiti sunt ; canonesque & Apostolicas constitutiones , quas postea Clemens , ut supra dictum est, Antiochiæ conscripsit , ediderunt &c.* Huic Concilio fidem & auctoritatem adjungit perantiqua consuetudo præsertim apud Græcos recepta divisionis Apostolicæ singulis annis celebrandæ pridie Calendas Julias , cum Latini fere omnes in suis Fastis ejusdem divisionis anniversarium diem Idibus Juliis subjiciant. Quid enim aliud causæ excogitari potest , cur divisionem Apostolorum Græci in Mæneis, in Synaxario Basiliano , in plerisque Menologiis ad diem trigesimam Junii , Latini in Martyrologiis aliisque Divorum historiis ad decimam quintam Julii adscribant ? nisi quod illa priore quidem die tantum designata, posteriore autem facta fuerit , cum scilicet Apostoli ab Judæa in suas quisque provincias digressi, initium Evangelii toto terrarum orbe promulgandi fecerunt.

Primum, die ultima Junii ejusdem anni, quo Christus cœlum conscenderat.

Divisio Apostolica apud Græcos prid. Kal. Julias apud Latinos ipsis Idibus Juliis celebratur.

Ab Christi Passione anni omnino septem intercesserant , cum Petrus Hierosolymæ sub Ferias Paschales Apostolis ac discipulis edixit diem ad conveniendum extra urbem, prope montem, unde Christus in Cœlum ascenderat. Hujus Concilii cogendi has ferme causas fuisse comperio, ut quam ante septem annos designaverant provinciarum distributionem, confirmarent, ut Canones & Constitutiones Apostolicas a Clemente conscriptas recognoscerent , & approbarent , aliisque insuper legibus ac decretis augerent , ut denique Fidei formulam componerent, quod vulgo dicitur Symbolum Apostolicum , quæ præcipua Christianæ religionis capita complecteretur, & quid cuique credendum esset, summatim ac dilucide præscriberet . Ad hæc delectus est Matthæus, qui Christi vitam , miracula, mortem, resque ab eo gestas breviter atque ordine persequens , suum Evangelium contexeret : *Exacta vero hebdomada annorum post Passionem Domini . . . post Pascha egredientes civitatem convenerunt in locum non multo distantum a loco , unde Salvator ascenderat , ibique orantes cum Maria Matre Jesu , iterato sibi Provincias diviserunt ; Credo , singuli singulum ferentes symbolum , composuerunt . Constitutiones ante septennium ad Sacramentorum & totius Ecclesiæ æconomiam debite ministrandam pridie Kalendas Julii editas , atque a Clemente conscriptas relegunt , & novis Canonibus ampliant . Denique Matthæo Apostolo de conscribendo Jesu Christi Evangelio & propter eos , qui ex circumcisione crediderant , & similiter propter eos , qui mox profecturi erant ad prædicandum in assignatas provincias, demandant .* Demum anno proximo , qui fuit duodecimus ab exordio prædicationis Dominicæ, octavus post Christi ab inferis reditum, Petrus Apostolos cum Discipulis ac majoribus natu , Hierosolymam convocatos , deductosque in eumdem prope a Monte Oliveti locum , postquam Evangelium Matthæi de communi sententia approbasset , per omnes terrarum partes ad Christianam religionem propagandam quaquaversum dimisit; ut Missionem Evangelicam, quam generatim a Christo in orbem universum acceperant , a Petro etiam summo totius Ecclesiæ Hierarcha in eas, quæ cuique obvenerant , nominatim provincias acciperent . *Cum complevisset Matthæus librum generationis Jesu Christi filii David , secundum carnem, convenerunt iterum omnes Apostoli Hierosolymam , & egressi in locum priorem, accersitis etiam senioribus Discipulis & majoribus natu in Ecclesia , præsente quoque sanctissima Dei Genetrice Virgine Maria, post factam orationem Domino , lectum est coram omnibus Evangelium Matthæi , cui Deipara testimonium de veritate dedit , quodque Apostoli, qui omnes viderant, & audierant, approbarunt , & S. Petrus auctoritate sua confirmavit, & ubique prædicandum mandavit . Tum ostendit duodecimum annum esse, ex quo Jesus docere cœpisset ; completamque a triumphali Resurrectione ejusdem Octavam , quæ Circumcisioni debebatur : quare etiam monet , ut memores novissimorum Domini verborum , euntes proficiscerentur in mundum universum, & prædicarent Evangelium omni creaturæ humanæ . Exemplo Jacobi gestorum in Hispania , prosperos successus sperare suadet . Et Joanni quidem , cui Dominus Virgini Matrem Virginem in cruce commendaverat , commendat Asiam ; Jacobo Zebedæi Hispaniam , Andreæ Scythiam Europæam , Philippo Scythiam Asiaticam , Thomæ Indiam , Bartholomæo Armeniam , Matthæo Æthiopiam , Ja-*

Alterum Concilium post annos septem a priore.

Tertium Concilium anno 12. post initium prædicationis Dominicæ.

Distributio Apostolica Provinciarum.

cobo

cobo Alphæi Hierosolymam, Simoni Zeloti Ægyptum; Judæ Jacobi Mesopotamiam, Matthiæ Judæam, simul cum aliis provinciis, secundum quod cuique sorte divina demonstratum fuisse cognoverat. Paullo omnium partium Mundi Gentes relinquit; seipsum Romam totius orbis caput, atque Imperii arcem, ita sibi jubente Domino iturum, suamque in ea urbe sedem perpetuo mansuram collocaturum, annunciat. Denique exempla Evangelii distribuit, ac gratiam & pacem multiplicari omnibus, atque adimpleri precatus, Concilium concludit. Ita recreati atque in domino confortati valedicentes sibi mutuo, atque a Beatissima Virgine benedictionem accipientes, divisi sunt ab invicem Idibus Julii, quo die adhuc apud nos, & apud plurimas alias Ecclesias, hujus Apostolicæ divisionis festivitas colitur; quemadmodum etiam nonnulli die trigesima Junii illius Congregationis solemnia celebrant, qua ipso Dominicæ ascensionis anno &c. Is Auctor initium duodecim annorum, intra quos Christus Dominus Apostolos vetuerat ab Judæa Syriaque discedere, quemadmodum tradit Apollonius apud Eusebium, itemque Clemens Alexandrinus lib. 6. Stromatum, desumere videtur, non ab Christi resurgentis redeuntisque ad Cælum epocha, sed ab exordio prædicationis Dominicæ, cum, postquam Baptismo Joannis initiatus fuit, in publicum prodire, & populum edocere, suæque doctrinæ exemplis & miraculis fidem astruere cœpit. Verum Auctorem nostrum Apollonio & Clementi facile conciliaveris, si dixeris octavo quidem anno post Resurrectionem, & duodecimo post initium Dominicæ prædicationis celebratum fuisse hoc postremum ante divisionem Apostolicam Concilium, sed triennio post Apostolos in suas quemque provincias profectos fuisse; idcirco autem Hesychius huic Concilio divisionem Apostolorum subnexuit, ut quod in eo decretum & confirmatum fuerat, reipsa deinde perfectum fuisse ostenderet, more scilicet Historicorum, qui decreta & acta, consilia & eventus, quamvis temporum intervallo disjungantur, narratione tamen conjungunt. Tantum vero abest, ut Hesychius existimaverit, aut docere voluerit, Apostolos sub eum Conventum statim relicta Judæa in alias atque alias regiones abiisse, ut ex iis, quæ deinde narrat de Petro & Jacobo, de Paullo & Barnaba, longe aliam sententiam prorsusque contrariam elicias. Nam quæ ab illis Apostolis per triennium deinceps gesta scripsit, si brevem Petri in Asiam digressionem excipias, intra fines Judææ Syriæque continentur; neque ante Jacobi Martyrium, quod cum secundo Claudii Imperatoris Consulatu, idest cum anno 42. æræ vulgaris copulavit, Petri Herodiana custodia divinitus elapsi discessum ex Judæa, Romanamque profectionem descripsit. Si autem Petrus & Jacobus, Paullus & Barnabas post illud Concilium tres adhuc annos in obeundis excolendisque Palæstinæ ac Syriæ regionibus consumpserunt, ut Hesychius tradit, hujus sententiæ consentaneum est, aut certe non repugnat, cæteros Apostolos idem fecisse, antequam in eas, quæ cuique obvenerant, provincias discederent. Ita fit, ut narratio Hesychii non pugnet cum præcepto Christi, qui Apostolos vetuerat Judææ Syriæque finibus antea excedere, quam annus ab suo ad vitam reditu, regressuque in Cœlum duodecimus elaberetur.

De anno duodecimo, intra quem prohibiti sunt Apostoli Palæstina excedere Hesychius discrepare videtur a Clemente Alexandrino, & Apollonio;

Sed cum utroque conciliatur.

Itaque anno altero & trigesimo æræ vulgaris, in quem cum Dionysio Petavio Christi mortem, Resurrectionem, & Ascensionem conjecimus, in Conventu Apostolico Hierosolymis habito designata est provinciarum distributio; quæ iterum ac tertio sancita est & confirmata tum anno 38. cum Symbolum Apostolicum compositum fuit; tum anno 39. cum omnes Apostoli Hierosolymam convenerant, ut quemadmodum antea generatim a Christo in universum Mundum missi fuerant *ad prædicandum Evangelium omni Creaturæ*, ita postea singuli a Petro Christi Vicario totiusque Ecclesiæ Pontifice maximo in eas, quæ cuique divinitus obtigerant, regiones mitterentur; demum triennio post, cum annus ab Christi Passione duodecimus efflueret, qui æræ vulgaris est quadragesimus secundus, Apostoli ut reipsa perficerent, quod distributis inter se Mundi partibus jamdudum designaverant, ab Hierosolyma Idibus Juliis alii alio digressi, in suas quisque provincias ad Evangelium propagandum abierunt. Hujus triplicis Conventus Apostolici, quamvis nusquam alibi mentio reperiatur, vel unus tamen Hesychius Auctor est satis bonus & idoneus; præsertim cum in hoc, quod superest, fragmento vitæ Clementinæ, nihil inveniam, quod vel sacræ vel ecclesiasticæ historiæ repugnet. Sæpe Apostolos in unum locum convenisse in commune ut consulerent, ac de rebus gravissimis decernerent, inter omnes constare debet. Eodem anno, quo Christus ad Cælum rediit, Apostolicam terrarum divisionem die trigesima Junii constitutam ac decretam fuisse, aliquot post annis faciendam, adeo non est alienum a veritate, ut id confirmari possit testimonio sane gravissimo totius propemodum Ecclesiæ Græcæ, quæ anniversariam ejusdem memoriam non Idibus Juliis, cum facta est, sed pridie Calendas Julias, cum scilicet designata fuerat, pie ac religiose concelebrat. Neque illud abhorret a vero, iterum ac tertio de hujusmodi provinciarum divisione actum esse in Conciliis Apostolicis, quæ cum alias ob causas coacta fuissent, ejusdem rei retractandæ, & confirmandæ occasionem præbuerunt. His ad hunc modum constitutis atque explicatis, ad id, quod hujus loci caput erat, unde sumus digressi, revertamur.

Distributio Apostolica Provinciarum quando designata, sancita, & ad effectum perducta.

Primum igitur si Jacobus primus omnium Apostolorum, atque adeo ante divisionem Apostolicam, extra Judæam in Hispaniam usque Evangelium intulit, non idcirco sibi ipse suo arbitratu, & sua voluntate id fecisse credendus est, aut nullo publico ac legitimo jure, nullius missu jussuque Apostolatum Hispaniensem sibi arrogasse. Etenim in ea terrarum divisione, quam post Christi ad Patrem reditum, & ferme sub ipsum adventum Spiritus sancti, instinctu divino afflatuque inter se fecerant Apostoli, Hispania Jacobo obvenerat, quam ille propterea veluti desponsam jam divinitus sibi ac destinatam provinciam, cum primum liceret, ex auctoritate Concilii Apostolici susciperet. Quod autem ante præscriptum a Christo tempus e Palæstina in Hispaniam discesserit, id divino cuidam impulsui attribuendum esse censeo. Cum enim divinitus cognovisset mortem sibi pro Christo ante obeundam esse, quam dies afforet divisioni Apostolorum præstituta, creditam sibi provinciam, Deo impellente, & cæteris Apostolis consentientibus, adire præoccupavit. Nulla enim lex juris, ut ajunt, positivi, seu divini, sive humani usque adeo omnes promiscue & singulos obstringit & ligat, ut nulla esse possit satis justa causa alicujus eo legali vinculo eximendi;

Responsio ad argumentum supra objectum contra Hispaniensem Apostolatum D. Jacobi.

di; neque Christus ullum ejusmodi præceptum Apostolis imposuit, cujus relaxandi potestatem, si qua rei Christianæ utilitas, vel necessitas, aliave gravis causa postularet, iisdem Apostolis ac præsertim Petro non tradiderit. Itaque Deus ipse hanc mentem injecit tum Jacobo, ut in Hispaniam proficisci maturaret, tum Petro cæterisque Apostolis, ut eum præcepto illo eximerent, quo ipsi prohibebantur Palæstinam relinquere, antequam duodecimus ab Christi ad Cœlum ascensu annus appeteret; ne videlicet mors Jacobo suæ provinciæ obeundæ, suique Apostolatus partes exsequendi facultatem præriperet. At, inquies, Jacobus quid rerum in Hispania pro Christo agere, quamve operam Evangelio navare poterat, cum nondum Gentibus ad Christi Ecclesiam aditus pateret? Nam Auctor Vitæ Clementinæ scripsit Jacobum profectum esse in Hispaniam Paullo Fabio, & Vitellio Nepote Consulibus, idest anno æræ vulgaris 34. biennio enim post Cornelius Centurio primus ex Gentibus celesti admonitu cum in Ecclesiam per baptismum a Petro receptus esset, documento fuit, Ethnicos quoque cum Judæis in Ecclesiam admitti posse ac debere; ac deinde in Concilio Hierosolymæ habito decretum est neminem sive ex Gentibus, sive ex Judæis, qui ad Christum adjungi vellet, baptismo ac divinorum mysteriorum communione prohibendum esse, & ex utroque populo unam Christi ecclesiam effici, conflarique oportere. Quid ergo? an Jacobus iter tam longinquum susciperet, ut Evangelium Hispanis afferret, quos nondum licebat Christianis sacris initiari? An ea Hispaniensis expeditio frustra fuit? an toto illo tempore Jacobus in Hispania cessavit? minime gentium. Etenim Judæorum coloniis refertam fuisse Hispaniam intelligi potest tum e Philone, qui in lib. de Legat. ad Cajum scripsit ea tempestate Judæos per Asiam, Africam, Europam longe lateque dispersos, in provinciis fere omnibus Imperio Romano subjectis, domicilia & sedes habuisse; tum ex Joanne Chrysostomo hom. 79. in Matth. qui tradit Paullum in Hispaniam profectum esse, ut Judæos populares suos inviseret. Itaque credibile est Jacobum primum quidem in Judæorum conversionem incubuisse, ex illisque sane multos ad Christi Ecclesiam aggregasse, simulque ex occasione aliquam operam impendisse in excolendis indigenarum animis præparandisque ad Christiana sacra, cum primum liceret, suscipienda: deinde vero cum a Petro per litteras edoctus esset de ostio ad Ecclesiam Ethnicis patefacto, ex his quoque quamplurimos verbis ac miraculis perpulisse, ut Christianam fidem amplecterentur. Nam *Petrus*, ut scriptum est in Vita Clementina, *mittit litteras in Hispaniam, & Jacobo significat reseratum esse ostium Gentibus ad salutem; jubetque etiam hos sponte venientes ad religionem admitti*. Nec vero suorum Hispaniensium laborum, operæque Apostolicæ apud Hispanos sive advenas sive indigenas positæ Jacobum pœnituit; quippe idem Hesychius tradit *Jacobum peragratis quasi omnibus Hispaniæ urbibus, & maxima ad Christi fidem populorum multitudine conversa, Hierosolymam rediisse Aquilio & Nonio Consulibus*. Quod autem ait *de fundatis ab Jacobo Ecclesiis, & Episcopis ordinatis*, id ne a veritate discrepet, sic intelligi velim, Jacobum ingenti hominum numero Christianis præceptis instructo, & sacris mysteriis initiato, variis in locis ecclesiarum condendarum fundamenta jecisse, & earumdem

Jacobi in Hispaniam profectio neque frustra fuit, neque otiosa.

nullas tamen Ecclesias nullosque instituit Episcopos;

regimini præficiendos septem eximiæ fidei & sanctitatis viros delegisse, quos secum ex Hispania Hierosolymam ad Petrum perduxit. Hos deinde Petrus cum Episcopos creasset, ex urbe in Hispaniam remisit, id quod tradunt Beda, Usuardus, Ado, & alii plures, ut videlicet in solo jam præparato, jactisque ab Jacobo fundamentis ecclesias Hispanienses inædificarent. Ita fit, ut quamvis Jacobus primus omnium Christi nomen cultumque in Hispaniam invexerit, Hispaniensium tamen omnium ecclesiarum institutio referenda sit ad Petrum Principem Apostolorum, vel ad ejus successores, ut docet Innocentius I. in epistola ad Decentium Episcopum Eugubinum: *cum sit manifestum*, inquit, *in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam, atque Siciliam insulasque interjacentes nullum instituisse Ecclesias, nisi eos, quos venerabilis Apostolus Petrus, aut ejus successores constituerint, Sacerdotes*.

id quod postea Petrus ejusque successores fuisse dicuntur.

In hanc Apostolicam Hispaniensem expeditionem annos ipsos quatuor Jacobus insumpsit; anno quippe 34. Paullo Fabio Prisco, & L. Vitellio Nepote Coss. e Palæstina in Hispaniam discessit; anno autem 38. M. Aquilio Juliano, & P. Nonio Asprenate Coss. ex Hispania in Palæstinam rediit; & postquam in Judæa ac regionibus finitimis per annos fere quatuor cum cæteris Apostolis Evangelio diligentem operam navasset, demum ab Herode Agrippa comprehendi jussus Paschalibus feriis appetentibus, præclaram pro Christo mortem oppetiit anno æræ vulgaris 42. in quem divisio Apostolorum, & in eas, quæ cuique obtigerant, regiones profectio incidit, Provinciæ Hispaniensis procuratione aliis relicta, quam morte præreptus repetere ipse non potuit. Ex his autem, quæ paullo fusius explicata sunt, satis perspicue intelligitur, Jacobo neque tempus obeundæ Hispaniæ, neque facultatem defuisse, id quod erat hoc loco demonstrandum. Neque enim id oneris mihi, laborisque suscepi, ut auctoritatibus & rationibus undique collectis ac productis, Jacobi adventum in Hispaniam defenderem ac probarem, & quæ huic opponi solent, argumenta refellerem; actum enim agere viderer, cum id multi & doctissimi scriptores, ac præsertim Hagiologi Antuerpienses egregie præstiterint. Illud tantummodo adjiciam Hispaniensem Jacobi Apostolatum traditione potissimum niti; vetus enim indigenarum opinio est, a majoribus velut per manus accepta, posterisque tradita, & multarum ætatum consensu firmata, Jacobum in Hispaniam venisse, & Christi Evangelio longe lateque disseminato, ingentem hominum multitudinem ab nefariis ritibus impurisque superstitionibus ad rectam in Deum fidem, sinceramque religionem avocasse: quæ quidem traditio, cum & constans sit ac perantiqua, nam opinionum commenta delet dies, & universalis omnium ecclesiarum Hispaniæ, adventum hujus Apostoli sermone & scriptis, & anniversario cultu celebrantium, prudentibus & cordatis viris pluris esse debet, ut Petrus Ribadeneira præclare admonet, quam quidquid argumentorum ad eam labefactandam congeri aut excogitari possit; nisi hæc plane certa sint atque evidentia, quibus obsisti, assensusque ab illis contineri non possit. Hujusmodi veteres piæque traditiones quo loco habendæ sint, quantique faciendæ, non auctoritate solum, sed etiam exemplo suo docet Tom. 3. sæc. 1. Dissert. 16. Natalis Alexander, qui appulsum S. Mariæ Magdalenæ in Gallias cum Lazaro fratre & Martha sorore ut sua-

Jacobus in Apostolatum Hispaniensem quatuor annos insumpsit,

qui potissimum traditione nititur;

suadeat, testem appellat non integræ Nationis, sed unius Provinciæ Ecclesiarum traditionem: *In veteri quidem historia ecclesiastica nullum est hujus rei, & appulsus sanctarum sororum cum fratre in Provinciam testimonium; sed illius testis est Ecclesiarum Provinciæ traditio, iis fulta monumentis, quæ simul sumpta non levis ponderis sunt, & quibus nihil est in historia ecclesiastica, quod expresse repugnet. Hujus impugnatores traditionis, si qui de generis nobilitate gloriantur, vel hæreditaria feuda, agros, domos, redditus possident, adeo antiquis ac firmis titulis nobilitatem suam ac possessiones probare non posse confidenter dixerim: quas si litigiosi homines falsi postularent, ingeniosis forte, sed levibus freti conjecturis, illorum conatus acriter, ac vehementer repellerent*. Argumenta vero, quæ ducuntur e silentio veterum scriptorum, nihili pendet, ac vix digna esse putat, quibus refellendis operam impendat. *Respondeo*, inquit, *hæc argumenta futilia esse, quia negantia sunt*. Vellem, Alexander hæc omnia retulisset ad Hispaniensem D. Jacobi profectionem, quam ille acriter vehementerque oppugnat. Quod autem in Concilio Lateranensi IV. Rodericus Ximenius Archiepiscopus Toletanus Episcopo Compostellano, ut se illius jurisdictione eximeret, objicienti sepulchrum D. Jacobi primi Hispaniarum Apostoli, quod in sua ecclesia extabat, respondisse fertur, de Jacobi adventu in Hispaniam nihil se legisse apud probatos Scriptores; id enimvero non est ejusmodi, ut antiquæ constantique Hispanorum traditioni præferri debeat aut possit; nam tota illa narratio, quam e codice nescio quo ecclesiæ Toletanæ primus protulit Garsia Loaisa in notis ad Decretum Gundimari, cum abest ab antiquis collectionibus Conciliorum, tum secum ipsa pugnat, & anachronismis ac mendaciis referta est, ut Franciscus Macedo, & alii plures, ac præcipue Hagiologi Antuerpienses luculente ostendunt. Præterea in eodem codice Toletano scriptum est, causam ab Innocentio adjudicatam fuisse Archiepiscopo Toletano, cui itidem cum Bracarensi, aliisque Hispaniæ Episcopis eadem de Primatu controversia erat: atqui rem injudicatam ab Innocentio relictam fuisse tradunt Surrita Annal. l. 2. c. 68. & Mariana lib. 12. cap. 4. nec satis constat, interfueritne, an abfuerit huic disceptationi Compostellanus. *Roderici orationem*, inquit Mariana, *cum Bracarensis, qui aderat, & Ausetanus Episcopus pro Tarraconensi refellere aggressi essent, abessent alii, quorum intererat: lite integra discessum est, neutro inclinatis sententiis*. Idem confirmant epistolæ duæ Honorii III. qui ab Innocentio proximus Ecclesiæ præfuit, altera ad Rodericum Toletanum, altera ad Bracarensem Archiepiscopum, quibus ex litteris colligitur nihil decreti secundum alterutram partem Innocentium fecisse. Præterea nihil Archiepiscopi Toletani ad causam obtinendam intererat Hispaniensem Jacobi profectionem in dubium revocare, neque enim ex ea Compostellanus, quod commune fuisset fere omnibus Hispaniæ ecclesiis, sed e sepulchro Compostellano S. Jacobi, quod suæ proprium erat ecclesiæ, argumentum sumpserat, ut jus suum dignitatemque tueretur; hinc autem cum nihil effici posse contra suum Primatum ostendisset Toletanus Archiepiscopus, si quid præterea addidisset adversum communem de adventu S. Jacobi opinionem, quam vel ipsi adversarii fatentur jam usque ab nono sæculo tota Hispania percrebuisse, hæc fuisset a causa digressio minime necessaria, & maxime odiosa, a qua ut Rodericus abstineret, ne in odium offensionemque suorum popularium incurreret, sua illum gravitas ac prudentia monebat. Nihil igitur erat, cur Cæsar Baronius tom. 9. ad an. 816. huic narrationi tantum tribueret, ut suam de Jacobi apud Hispanos Apostolatu sententiam, quam in Notis ad Martyrologium egregie defenderat, in Annalibus revocandam esse censeret, aut certe dubiam videri posse affirmaret.

De Roderico Archiep. Toletano quę narrat Garsia Loaisa falsa esse ostenduntur.

Remota igitur Roderici Toletani Archiepiscopi auctoritate, qua nihil esse putant validius ad communem ecclesiæ Hispaniensis traditionem convellendam, de S. Jacobi profectione in Hispaniam dubitandi vix locus aliquis relictus esse videtur. Ex occasione autem Hispaniensis itineris apud Illyrios Evangelium divulgasse, rationibus & conjecturis haud absurdis supra jam demonstratum est. An vero cum ex Hispania Palæstinam repetiit, viam eamdem tenuerit, iterumque in regionibus Illyrici aliquam verbi divini sementem fecerit, mihi non liquet. In quibusdam meis schedis notatum invenio: *S. Jacobus redux ex Hispania in Judæam, visitat, uti postea Lucas, Galliam Cisalpinam, Venetiam, Dalmatiam, Pannoniam;* sed nomen auctoris, unde id desumptum est, adscriptum non invenio. In eo Chronico, cui nomen Dextri falso præfixum est, ad an. 41. *rediens Jacobus ex Hispania, Gallias invisisse dicitur, ac Britannias, & Venetiarum oppida, ubi prædicat*. Itum ac reditum Jacobi pedibus confectum fuisse suadet Apostolica regiones peragrandi ratio & consuetudo; cumque, cum in Palæstinam reverteret, eamdem fere viam relegisse, quam e Palæstina proficiscens in Hispaniam, transiensque per Illyricum, inierat. Ad extremum hic subjungere pretium operæ duxi præclaram D. Hieronymi commentationem in caput 42. Esaiæ: *In omnem terram exiit Apostolorum sonus: & in terminis orbis terræ verba eorum . . . . . Apostolos enim videns Jesus in littore juxta mare Genezareth, reficientes retia sua, vocavit, & misit in magnum mare, ut de piscatoribus piscium faceret hominum piscatores, qui de Hierusalem usque ad Illyricum & Hispanias Evangelium prædicarunt, capientes in brevi tempore ipsam quoque Romanæ urbis potentiam*. Ex hoc Hieronymi loco Cardinalis Aguirius effici posse contendit Jacobum Hispanis Evangelium attulisse: *Constat*, inquit, *Apostolos illos a Christo vocatos, dum retia sua reficerent, fuisse Jacobum, & Joannem filios Zebedæi. Unus igitur amborum prædicavit in Hispania judicio Hieronymi; at certe Jacobus, cum id nemo dixerit de Joanne*.

An D. Jacobus ex Hispania in Palæstinam regrediens Illyricum adierit.

Utamur licet in rem nostram fere eadem aut simili argumentatione. Hoc loco Hieronymus, si standum est interpretationi Aguirianæ, haud dubie designavit Jacobum & Joannem, quos *reficientes retia sua Dominus vocavit*, ut scriptum est apud Matthæum, & Lucam, *& misit in magnum mare, ut de piscatoribus piscium faceret piscatores hominum*, quorum sonus & vox Evangelica Illyricum, Hispaniam, & Romam pervasit: quippe *de Hierusalem*, ut ait Hieronymus, *usque ad Illyricum, & Hispanias, evangelium prædicarunt* &c. Igitur ex testimonio Hieronymi horum alteruter apud Illyrios Evangelium promulgavit. Ergo si Jacobum adimas Illyriis, Joannem iisdem concedas oportet. Utrumlibet autem dederis Illyrico, ex utrolibet in nationem Illyricam ingens decus & gloria redundavit; si-

Matth. 4. Luc. 5.

ve enim ab Jacobo, sive ab Joanne Evangelii lumen acceperit, uterque post Petrum cæteris omnibus Apostolis, & gratia, & favore, & familiari consuetudine prælatus est a Christo; nam secundum Petrum, ut docet Joannes Chrysostomus, *hi duo apicem Apostolatus tenuerunt*. Cæterum ego sic existimo, ex Hieronymi sententia Apostolatum Hispaniæ & Illyrici adjudicandum esse Jacobo, qui non quidem ex instituto, & proposito, sed cum Hispaniam peteret, cursim obiterque Christianæ fidei rudimenta Illyriis tradiderit: Romani vero Apostolatus partem aliquam Joanni adscribendam; nam ab illis *Romanæ urbis potentiam captam fuisse* ait Hieronymus; quippe Joannes Romæ cum esset, in ea urbe non solum verbo & doctrina, sed etiam, quamvis in fervens demersus oleum illæsus abiisset, prompta tamen mortis pro Christo subeundæ voluntate, præclarum Evangelicæ veritatis testimonium dedit.

Andreas & Matthias an inter Apostolos Illyrici annumerandi.

E cæteris Apostolis, de quorum Illyrico Apostolatu, non equidem certis argumentis, sed tantummodo conjectura ducor ad suspicandum, duos reperio, Andream, & Matthiam, qui vel in aliqua Illyrici provincia, vel certe in finitimis Illyrico regionibus, uti tradunt, rei Christianæ non inutilem operam præbuerunt. Andreas, primo ex omnibus Apostolis in Christi scholam adscriptus, qui auctor itidem fuit Petro fratri suo, ut Christo se in disciplinam traderet, in provinciarum divisione Scythiam potissimum sortitus fuisse dicitur; id quippe tradunt Origenes lib. 3. in Genesim, Eusebius lib. 3. Hist. Eccl. & alii plures. Sed cum egregium illud, quo flagrabat, Christiani nominis propagandi studium, majus esset, quam unius nationis quamvis amplissimæ finibus contineri posset, eumdem e Scythia in Græciam, Achajam, Epirum suos labores Apostolicos protulisse testantur Gregorius Nazianz. Orat. 25., Hieronymus ep. 148. Theodoretus in Psal. 116; adde Thraciam, Macedoniam, & Thessaliam ex Nicephoro Callisto lib. 2. & alias ex aliis scriptoribus regiones, sed longius ab Illyrico disjunctas. Jam vero cum in locis prope ab Illyrico Evangelii causa versaretur, vix dubitari potest, quin partem aliquam Apostolicæ curæ ac sollicitudinis suæ in Illyrios conterminos is derivaverit, quem insatiabilis quædam Christianæ religionis amplificandæ cupiditas inde usque ab Scythia in has regiones Illyrico proximas compulerat. Ac Macedonia quidem, quam ab Andrea Evangelicis præceptis excultam tradit Nicephorus, partem hodierni Illyrici complectebatur, quæ postea dicta est Epirus nova, nunc Albaniam vulgo appellant.

Epirus nova pars Illyrici hodierni, temporibus Apostolicis pars erat Macedoniæ,

Præterea Petrus Crescentius in Opere Italico, quod *Præsidium Romanum* inscripsit, existimat Gregorium Nazianzenum, cum scripsit Andream venisse in Epirum, hoc Epiri vocabulo intelligi voluisse Albaniam, sive illam partem Macedoniæ, quæ dicta est Epirus nova; quamvis enim hæc regio nondum Apostolicis temporibus Epiri nomen subiisset, tamen sæculo quarto, ac Nazianzeni ætate jam Epirus jus suum ac nomen usque ad Dalmatiam ac fluvium Drilonem protulerat; & jam tum duplex Epirus, vetus ac nova distingui solebat. Utrum vero Nazianzenus, cum docet Andream in Epiro rei Christianæ propagandæ operam dedisse, sub hac voce Epiri utramque Epirum subjecerit, an Epiri vocabulum & Andreæ Apostolatum iisdem terminis definierit, quibus regio Epirotica primo æræ vulgaris sæculo circumscripta erat, ex ejus verbis intelligi nequit. Cæterum si Andreas Macedoniam, auctore Nicephoro, evangelica prædicatione peragravit, nihil video esse causæ, cur ex ejusdem Macedonico Apostolatu eximas hanc Macedoniæ partem, quæ postea dicta fuit Epirus nova, nunc vero Albania vocatur. Adde, quod hæc eadem pars Macedoniæ, quæ antea ad Illyricum pertinebat, & nomine ac finibus Illyrici continebatur, cum alias atque alias e proxima Græcia colonias excepisset, ex his & linguam, & mores, & instituta Græcorum sibi adoptaverat; quocirca Christophorus Cellarius Geogr. lib. 2. cap. 13. hanc veteris Illyrici partem ad Meridiem extremam appellavit *Illyridem Græcam: restant*, inquit, *quædam gentes Illyricæ Græcis colonis permixtæ, quorum consociatione barbariem exuerunt, Græcis & ipsa adnumeratæ. Utique ergo discernenda est Illyris barbara, quæ in Lisso desinit, ab Illyride Græca, quæ ab illa urbe ad Epiri fines, juxta tergum maris Adriatici, & intus aliquantum procurrit*. Hæc igitur regio, ut Macedoniæ, sic etiam Græciæ provinciis annumerata fuit. Cum autem Veteres Græciam ab Andrea Evangelio lustratam fuisse simpliciter affirmant, nullam ejus partem excipiunt; eoque fit, ut etiam Epirus nova, sive Albania, quæ olim inter Græcas Provincias locum aliquem obtinuit, & fortassis etiam Dalmatia, quæ antiquitus dicta est *Prima Græcia*, Andream exceperit tota Græcia Evangelium disseminantem, ex ejusque adventu & doctrina aliquem Christianæ institutionis fructum perceperit; id quod contigisse dixerim uno alterove anno ante ejus martyrium, quo perfunctus est apud Patras in Achaja, quodque Baronius in annum æræ Christianæ 69. refert, ac Tillemontius in annum proximum detrusit.

in qua Evangelio operam dedisse Andreã Crescentius tradit ex Nazianzeno.

De Apostolatu Illyrico S. Matthiæ.

B. Andreæ Matthiam Apostolum adjungimus, cujus etiam vestigiis impressam, & præceptis excultam partem aliquam Illyrici fuisse comperimus. Beda, Usuardus, Rabanus, Notkerus Matthiæ Apostolatum Judææ finibus circumscribunt; at Sophronius apud Hieronymum de scriptoribus Ecclesiasticis in Æthiopiam exteriorem Evangelium intulisse prodit; plerique Græcorum in Colchide, quam Æthiopiæ nomine appellant, apostolico munere functum esse prædicant, ibique pro religione vitam ac sanguinem profudisse. Verum Æmilius Sanctorius Episcopus Urbinas, qui vitas SS. Apostolorum Petri & Paulli composuit, easque Aldus Manutius non sine præclaro encomio typis edidit, Godefridus Henschenius mirum in modum probavit, Conradus Janningus Antuerpiensibus Sanctorum Actis inseruit, auctor est in Apostolica divisione Provinciarum, Matthiæ *gentes Macedonum, Dardanorum, Triballorum, Bastarnarum* Evangelio imbuendas traditas fuisse. Hæc ille, ut credibile est, ex antiquis & idoneis scriptoribus desumpsit; nam idem Conradus Janningus eximiæ fidei ac diligentiæ testimonium huic auctori tribuit; ait enim *Acta hæc e Scripturis Sanctis concinnata esse: eaque inde continua serie atque ordine ita prosequitur laudatus Auctor*, eodem Janningo teste, *ut ex profana Romanorum historia, Sanctorumque Patrum scriptis intermisceat alia, quæ ad elucidandum magis historiam sacram, ei visa sunt opportuna. In his tamen*, ut Janningus subdit, *quamquam ex antiquis scriptis pleraque desumpta, & juxta sensum ætatis, qua Sanctorius hæc composuit, explicata sunt, non ubique tam certa est veritas, ut nunc ei con-*

ei contradici non possit ex sententia virorum eruditorum, qui aliter sentiunt. Quænam vero ea sint, quibus *contradici possit*, ea Janningus non designavit. Equidem adduci nequeo ut credam virum gravissimum pro suo arbitratu regiones illas sanctissimo huic Apostolo affingere voluisse; præsertim cum in aliis provinciis dividundis, & sua cuique tradenda, Eusebium auctorem, & scriptores antiquos sequatur. Ego vero sic existimo. *Æthiopiam* quidem sive *Colchidem* ex divisione Apostolica speciatim Matthiæ decretam fuisse, sed non ita eum in hac regione quibusdam quasi cancellis conclusum fuisse, ut non liceret, quemadmodum cæteris, ita & Matthię, in alias subinde vel longinquas regiones Evangelii causa excurrere, pro eo ac postularet utilitas vel necessitas rei Christianæ. Sanctorius autem non videtur distinxisse extraordinarium ab legitimo proprioque Matthiæ Apostolatu; & quas ille gentes extra terminos Evangelicæ suæ procurationi præscriptos ad tempus, præter officium munusque Apostolicum sibi traditum, erudierat, eas ex decreto Apostolorum nominatim Matthiæ assignatas fuisse existimavit. Utcumque tamen fuerit, si Matthias apud Triballos Dardanosque operam Evangelio navavit, certe pars aliqua Illyrici ab eo adita fuit, & Christianis præceptis ac mysteriis imbuta. Nam Triballi populi erant Mæsiæ inferioris; Dardania vero pars fuit Mæsiæ superioris vergens ad Meridiem, & Macedoniæ finitima. Ex aliis Apostolis neminem reperio, qui vel cursim obiterque Illyricum obierit, sive aliquam Illyrici partem attigerit; quippe cęteris omnibus, cum regiones sortiti fuerint longissime in Ortum ab Illyrico disjunctas, nulla indidem ad Illyrios populosque Occidentales digrediendi opportunitas aut facultas fuisse videtur; nisi de Philippo aut Simone Chananæo suspicari libeat, quorum alter in Galliam, alter in Britanniam profectos esse dicitur; sed utriusque expeditio sive Gallica, sive Britannica ab eruditis viris refellitur.

Triballi & Dordanei gens Illyrica.

Multi quidem ex Apostolis, ut dictum est, si minus ex officio atque instituto, tamen ex occasione, atque itinere operam suam industriamque Apostolicam ad Illyriorum conversionem ac salutem contulerunt; quem vero extet, & de quo sit memoriæ proditum peculiarem propriumque Illyriorum Apostolum fuisse, & ita esse habitum, nullus fuit, si quidem standum sit Veterum Catalogis, in quibus accurate descripta est distributio Provinciarum, & singillatim nominatæ regiones, quæ cuique obtigerunt. Cuinam enim Apostolorum Provincia Illyrica nominatim demandata fuerit, neque in his, quos dixi, Catalogis, neque apud Veteres Scriptores traditum est. Atqui Apostolicis illis temporibus Illyricum regio erat multo amplissima ac nobilissima, plurimas maximasque provincias, & gentes multitudine propemodum innumerabiles complectens; & inde usque ab lacu Brigantino inter Danubium a Septemtrione & Italiam, mare Adriaticum, Macedoniam & Thraciam ad Pontum Euxinum usque porrecta; ac proinde dignissima, quæ in Apostolicam terrarum divisionem veniret, cujusque mentio speciatim fieret, & peculiaris ratio haberetur. At quamquam de Illyrico in ejusmodi Catalogis littera nulla invenitur, certe quidem Hieronymus inter provincias, quas divini Spiritus instinctu sortiti sunt Apostoli, diserte expresseque annumerat Illyricum; sed neminem Apostolorum nominat, cui expeditio Illyrica commissa fuerit; quippe in Commentariis ad caput 34. E-

Cuinam Apostolorum proprie ac nominatim Illyrica provincia decreta fuerit.

saiæ ait, *Spiritum Domini congregasse Apostolos, dedisseque eis sortes, ut alius ad Indos, alius ad Hispanias, alius ad Illyricum, alius ad Græciam pergeret*. Quamvis igitur tacitum sit prætermissumque Illyricum in Catalogis supra laudatis, quorum Auctoribus non videtur curæ fuisse omnes Europæ & Occidentis regiones nominatim persequi, & quæ cuique obvenerint, singillatim perscribere; nulla tamen dubitatio esse potest, quin suus & proprius Illyrico Apostolus in ea provinciarum sortitione designatus fuerit; hunc autem Paullum fuisse arbitror, qui haud exiguum sui Apostolatus tempus laboremque in regionibus Illyrico finitimis insumpsit, & partem certe aliquam in Illyricum etiam derivavit, ut docent Hieronymus, Nyssenus, Asterius, aliique plures, & gravissimi auctores. Fateor equidem Paulli Apostolatum nullis terminis circumscriptum fuisse, & Mundum universum ejusdem evangelicę prædicationi traditum esse, ut Petrus Equilinus præclare admonet: *totus Mundus Paullo Apostolo datus est, secundum quod in ejus collecta ecclesia asserit dicens; Deus, qui Mundum universum Beati Paulli Apostoli prædicatione docuisti*. Sed quemadmodum Petro, cujus potestas, jurisdictio, & sollicitudo Apostolica nullis limitibus circumscripta totum terrarum orbem complectebatur, aliquæ peculiares provinciæ decretæ sunt, *Pontus*, scilicet, *Galatia*, *Bithynia*, *Cappadocia*, *cæteræque confines*, ut tradit Eusebius; sic etiam Paullo cum omnium gentium cura, Illyriorum Christiana institutio præcipue demandata est; ex quo fit, ut ecclesia Illyrica alterum ex Apostolorum principibus, veluti parentem suum & conditorem præcipuum agnoscere debeat, & peculiari quodam, eximioque cultu venerari.

Paullus videtur fuisse proprius & peculiaris Apostolus totius Illyrici.

CAPUT II.

De discipulis sive Christi, sive Apostolorum, qui apud Illyrios rem Christianam amplificarunt.

CUm ergo Illyricum solum cura & prædicatione Apostolica mollitum & subactum divini verbi semen excepisset, jamque læta Christianorum seges niteret, uberioresque in dies fætus aliis alii succrescerent; brevi constare cœpit in Illyrico magnam esse animorum præparationem ad Evangelii satus accipiendos, & ad fidem Christi in ea regione sane amplissima disseminandam, colendamque multorum operam atque industriam requiri. Quocirca tum rei Christianæ bene gerendæ spes, tum exemplum & auctoritas Apostolorum animos ac studia Discipulorum sic excitavit, ut ad vineam illam excolendam, colligendosque ex illa messe manipulos certatim undique confluerent. Et alii quidem partim cum Apostolis, quibus se comites evangelicæ expeditionis adjutoresque adjunxerant, partim ab eorum comitatu disjuncti per seipsos, alii vero Apostolorum jussu missuque præclaram in Illyriis ad Christum convertendis informandisque ad religionem atque omne munus officii Christiani operam posuerunt. Petrus cum e Palæstina Romam profectus, ex transitu Illyricum evangelica prædicatione peragravit, Romanæ expeditionis socios sibi adscivit nonnullos e discipulis, quorum aliquos auctor vitæ Clementinæ nominatim percenset: *Post hac*, inquit, *benedicens fratribus, cum Clemente, Andronico, Domnio, Marco, qui & Evangelista*, Evo-

Discipuli Apostolorum egregiam Evangelio apud Illyrios operam navarunt.

Evodio, *Apollinare*, *Rufo*, *Martiale*, *Materno*, *Crescente*, *plurimisque aliis ad expugnandum Simonem Magum Romam pergit*. De Evodio aliqua potest esse controversia; hunc enim aliqui tradunt a Petro Antiochiæ relictum esse, & proxime post Petrum sedem Antiochenam tenuisse. Verum alii contra sentiunt, veluti Chrysostomus, Theodoretus, & Felix Papa III. in epistola ad Zenonem, qui Petro in regimen Antiochenæ ecclesiæ Ignatium suffectum fuisse testantur. Fortasse Evodius is, qui Petro se comitem in Romano itinere præbuit, alius fuit diversusque ab eo, cui Petrus Pontificatum Antiochenum gerendum tradidit. Ex illo tam egregio Petri Romam euntis comitatu, nemo fuit, quin eidem Petro Evangelium apud Illyrios disseminanti auxiliarem operam præstiterit. Sed cæteris prætermissis, ex eo numero quatuor potissimum fuere, qui diligentius quam alii impensiusque in Christianam Illyriorum institutionem, & ecclesias Illyricas fundandas incubuerunt, Clemens, Andronicus, Domnius, Apollinaris, quibus plures alios adjicias, quos rei Christianæ in Illyrico plurimum utilitatis & incrementi attulisse vel ab idoneis probatisque auctoribus traditum est, vel probabili conjectura suadetur.

præsertim Clemens, Andronicus, Domnius, Apollinaris, Principis Apostolorum Discipuli,

§. I.

De Apostolatu Illyrico Clementis, Lucæ, Apollinaris.

S. Clemens inter Discipulos Petri facile princeps, quem non solum *virum Apostolicum*, sed etiam *Apostolum* appellat Clemens Alexandrinus lib. 5. Stromatum, ex quo se Principi Apostolorum in disciplinam tradidit, numquam fere ab ejus latere & comitatu discessit. Itaque se illi omnium itinerum, laborum, periculorum comitem ac socium præbuit, adjutoremque ad rem Christianam administrandam assiduum ac diligentem. Auctor vitæ Clementinæ in procemio provincias omnes nominatim persequitur, quas Clemens cum Petro Evangelii causa peragravit: *Clemens a Petro itineris comes delectus, Judæam cum illo, & Syriam, Ciliciam & Bithyniam, Pontum & Cappadociam, Phrygiam & Pamphiliam peragravit*. Et paullo post; *relegendum*, inquit, *utriusque iter sive in Europæ, sive in Africæ provinciis confectum; nam & Ægyptum adiit, & Libyam lustravit; & ad Occasum usque Hispanias, Gallias, Germanias, Italiam, insulas multas, Greciam & Illyricum universum, itemque Venetias, & Istriam, & Dalmatiam, & Pannonias, & Macedoniam, & Epirum, & Mæsias, & Thraciam, & Scythiam, Getiamque cis & ultra Danubium obambulavit*. Postquam igitur cum Petro per omnes fere Illyricas regiones Evangelium Christi circumtulisset, Petro per martyrium e vivis sublato, nihilo segnius apud eas gentes pro stabilienda & propaganda religione elaboravit, neque exiguam Apostolici sui muneris partem ad veteres augendas, novasque instituendas in Illyrico ecclesias convertit. Tres potissimum ab eo fundatas ecclesias tradit Hesychius, ut testatur Simon Begnius, penes quem integræ Clementinæ vitæ exemplar extabat; nimirum Sardicensem in Dacia, Mursiensem, & Singidonensem in Pannonia, quin etiam episcopatum Sardicæ & conditum, & aliquamdiu administratum a Clemente fuisse idem Hesychius affirmat, idque ab aliis quoque litteris proditum invenio; sed Clementem primum Sardicensem Episcopum ab nostro Clemente alii distinguendum putant; hunc quidem Petri Discipulum & in Romana cathedra successorem, illum vero e 72. Christi Discipulis unum fuisse existimant. Sed hæc alias. Præterea in vita S. Domnii primi Salonarum Antistitis, ab eodem Hesychio conscripta, traditur Clemens solitus fuisse, cum ecclesias reviseret ac lustraret, duos Episcopos Apostolicarum peregrinationum comites ac socios circumducere, ut sicubi constituendi essent Episcopi, in promptu haberet, quorum opera ac ministerio, manuumque impositione ad solemnem illorum consecrationem uteretur; idem vero in Dalmatiam cum venisset, a S. Domnio Episcopo ecclesiæ Salonitanæ ingenti honore ac lætitia exceptus fuisse, jisque ab eo postulasse, ut sibi duos illos Episcopos ad breve tempus commodaret, qui ad Cajanum & Symphorianum Episcopos solemni ritu ac cæremonia creandos, suos adjutores futuros, ministerium sibi atque operam præberent. *Post vero cum jam Petrus & Paulus Neronis jussu Romæ martyrium consummassent, contigit S. Clementem illac pertransire, quem Sanctus Pontifex excepit, sicut Angelum Domini. Habebat Clemens duos Episcopos secum, cum quibus, ubi opus esset, Episcopos consecrabat. Petiit ergo Domnius a S. Clemente concedi sibi præfatos Episcopos, cum quibus idem duos ex suis Sacerdotibus Episcopos ordinavit, Garganum videlicet, & Symphorianum, quos & successores post mortem, alterum post alterum habuit*. Sed interest scire, utrum Clemens ante susceptum, an post depositum Pontificatum Romanum, suas peregrinationes Illyricas instituerit. Clementem alii Lino substituunt, & tertium, alii Cleto subrogandum putant, & quartum numerant inter Romanos Pontifices. Si posteriorum sententiam sequi libeat, cum Clemens Cleto suffectus vita simul & Pontificatu abierit anno tertio Trajani Imperatoris, quo jubente trans Pontum in exilium detrusus, & apud Tauricam Chersonesum in mare demersus pro Christi fide mortem oppetiit; nulla est controversia, quin in Dalmatiam venerit, & suo apud Illyrios Apostolatu perfunctus fuerit, antequam universalis ecclesiæ administrationem capesseret. Sed in vetustissimo Catalogo Romanorum Pontificum, quem cæteris omnium vel auctoritate vel antiquitate præferendum censent Hagiologi Antuerpienses, editque Henschenius, atque præclaris animadversionibus illustratum præposuit tomo primo Aprilis, Clementi subjicitur Cletus; idque confirmant tum Catalogus Pontificalis Reginæ Sveciæ usque ad Felicem IV. & Justiniani imperium perductus, tum Optatus Milevitanus, & S. Augustinus epistola 165. apud Henschenium.

Clemens socius & adjutor Petri,

tres in Illyrico fundavit ecclesias.

Clementis in Dalmatiam adventus.

De tempore Pontificatus Romani, quo Clemens gessit, duplex sententia.

In hoc igitur Catalogo Clemens a Lino proximus annos fere decem Romanam sedem tenuit usque ad septimum Vespasiani Augusti, & quintum Titi Cæsaris Consulatum, qui congruit cum anno æræ vulgaris 76., post quem anno proximo ineunte 77. Pontificatu se abdicavit; nam hujus anni Consules in Catalogis Cleto successori tribuuntur, cujus Pontificatus maximam hujus anni partem occupavit. Causam abdicandi fuisse ferunt contentiones quasdam inter Christianos, quas ut sedaret, sponte Pontificatum dimisit; idque ajunt intelligi posse ex ejusdem Clementis ad Corinthios epistola, quos inter se dissidentes, exemplo suo, ad pacem & concordiam revocat, suadens, *ut si quis esset inter eos strenuus, misericors, charitate plenus, diceret* (quemadmodum ille Romæ & dixerat & fecerat) *si propter me sedi-*

Clemens Lino suffectus ac tertius inter Rom. Pontifices.

Romano Pontificatu se abdicat.

seditio, contentio, & schisma orta sunt, emigrabo, abibo quocumque volueritis, & quæ a plebe mandantur, faciam; solum Christi ovile, cum constitutis supra se Presbyteris, in pace degat. Hoc autem confirmant auctoritate Epiphanii Hæres. 27. qui eadem Clementis verba laudat, ex iisque de abdicatione muneris, ac regiminis Pontificii, non inscite conjici posse existimat.

At si Clemens anno 77. Pontificatum deposuit, vitamque exinde perduxit usque ad annum tertium Trajani, centesimum æræ Christianæ; *quid ergo*, inquit Henschenius, *de viginti & tribus annis interpositis dicendum? Asserunt varii S. Clementem a Petro ordinatum Episcopum, recusato Pontificatu Romano, ipsum non suscepisse nisi post obitum SS. Lini & Cleti. Quidni potius dicamus S. Clementem anno 77. abdicasse Pontificatum, & Episcopum Apostolicum nulli sedi affixum, reliquo vitæ tempore vixisse? Godefridus Vendelinus in suo Commentario ad S. Clementis epistolas, hanc controversiam ita diremit. Anno 77. cum Romæ inter fideles orta esset, (qualis postea Corinthi) magna dissensio super honore Pontificatus; Clemens ne quasi ex testamento Petri successisse videretur, ac ne posteris hæc Principatus ambitio perniciosi exempli haberetur, ultro se Pontificatu abdicavit.* Hæc Vendelinus, quibus Henschenius subjecit, quæ sequuntur: *Porro videtur illud ipse Clemens innuere in epistola ad Corinthios scripta, a Clemente Alexandrino, & S. Hieronymo laudata, ubi in posteriore parte epistolæ ista habet: Si propter me seditio, contentio, schismata orta sunt, emigrabo, abibo quocumque volueritis. Certe S. Epiphanius Hæresi 27., quæ est Carpocratianorum, asserit a nonnullis tradi S. Clementem ab omni administratione vacasse, & eum in quadam epistola scripsisse: Recedo, exeo, bene stabiliatur populus Dei, nonnullis hoc modo consulens: nam in quibusdam Commentariis ita scriptum reperitur. Hæc Epiphanius. Hoc ergo modo S. Clemens, relicta ecclesiæ universalis administratione, reliquam vitam peregisset, dum successive Pontifices Romani præessent SS. Cletus, Anacletus, & Evaristus, cujus tempore, jam plenus dierum, & meritorum Clemens obiisset Martyr anno, ut diximus, Trajani tertio, æræ vulgaris centesimo.*

Clemens semel atque iterum Pontificatu cessit.

Sed Papebrochius, paullum ab Henschenio dissentiens, existimat Clementem semel atque iterum Pontificatu decessisse; primum post martyrium Petri, a quo & Episcopus creatus, & successor designatus cum fuisset, ne rem hanc pessimi exempli posteris proderet, de jure suo cessit, alterius in locum Petri substituendi potestate relicta Clero populoque Romano, qui Linum, antea Petri Vicarium, cunctis suffragiis in sede Romana collocarunt. Ad hanc primam Episcopatus Romani abdicationem referenda esse censet Papebrochius tum verba illa Clementinæ ad Corinthios epistolæ, tum quæ in eamdem sententiam Epiphanius conjectando scripsit.

Deinde vero Clemens Lino sublectus, cum annos fere decem Pontificatum gessisset, sive quod ob insignem animi de se demisse & humiliter sentientis modestiam non videretur sibi tanto oneri ferendo esse, sive alias ob causas, singulari exemplo summum Sacerdotium posuit; id quod ex Catalogis plane & perspicue intelligitur, in quibus cum Clementis Pontificatus desinat in Consulatum VII. Vespasiani & quintum Titi, & ab hoc Consulatu Clemens usque ad Imperium Trajani & annum æræ vulgaris centesimum vitam produxerit, necesse est multo prius administrandæ ecclesiæ, quam vivendi finem fecerit. Præterea cui persuasum est de prima abdicatione, huic secunda haud difficilis creditu videri potest; utraque enim præclare congruit cum ea, qua Clemens præditus erat, magnitudine animi humana omnia despicientis, in studio Christianæ humilitatis penitus defixi, & ab honorum insignibus vel admittendis vel retinendis omnino alieni; qui præterea ægre ferret se uni loco affixum esse, sed liber ac solutus esse cuperet, ut quaquaversum, & longe lateque Evangelium propagaret. Ad hunc fere modum sententiam suam exposuit Papebrochius: *Abdicandi causam*, inquit, *Vendelinus conjectat aliquam in ecclesia dissensionem similem Corinthiacæ, cujus causa illuc scribens Clemens suadebat, ut si quis esset inter eos strenuus, misericors, charitate plenus, diceret, si propter me seditio &c. Quæ verba videtur Epiphanius accepisse tamquam prolata in persona propria hæresi 27. cap. 6.; cum recte intellecta non hanc*, idest secundam, *sed priorem a morte Petri cessionem confirment; ut qui idem fecerit ipse, quod aliis, videlicet Corinthiis, postea suasit. Quod ad ultimam cessionem attinet, licet ejus nullum clarum, & distinctum extet in antiquitate testimonium, satis certa tamen nobis videtur ex communi auctorum omnium veterum consensu de morte sub Trajano obita, quæ absque hujusmodi cessione nequit cum Catalogis conciliari. Ipsa autem secunda cessio facile persuadebitur ei, qui satis fuerit persuasus de prima; indicat enim animum alienum a summo gradu, & unice cupientem Evangelio prædicando vacare.*

Propilæi pag. 87.

Sed utcumque, sive una, sive duplex fuerit abdicatio, cum Clemens ab anno 77., quo Romana Cathedra decessit, usque ad annum centesimum, quo Martyrium subiit, totum illud tempus intermedium ad Evangelium promulgandum, & Apostolici, sive, ut mavult Papebrochius, Evangelici Episcopi partes strenue obeundas contulerit, per hosce annos Illyricas etiam ecclesias iterum ac sæpius lustravit, & Mursensem, ac Singidunensem in Pannonia, Sardicensem in Mæsia, quæ postea Dacia Aureliani dicta est, instituit; & huic etiam per aliquot annos præfuisse potuit. Ad hoc potissimum intervallum pertinent, quæ de immensis itineribus laboribusque Apostolicis Clementis scripsit auctor ejusdem vitæ, a nobis sæpe laudatus: *Vere dignus honore, dignus æterna memoria, qui in tot, tantisque terræ tractibus, regnis & provinciis, totque item marinis insulis, ad quas nunc adversa, nunc secunda navigatione allapsus in Cypro, Rhodo, Corcyra, Melita, Sicilia, Sardinia, Corside, Balearibus, & aliis superi inferique maris, innumeras orco animas eripuit, & Christo per fidem peperit, multas Deorum ædes undique evertit, plurimas Christo erexit ecclesias, multos idolorum per prædicationem minuit ministros, plurimos per ordinationem Christo auxit Sacerdotes: atque ut compendio summa vastitas coarctetur, quingentis * Urbibus Episcopos dedit, veluti nobis suo loco referendæ Sardicenses, Sirmienses, Salonitanæ, & quæ cunctas auctoritate superant, Romanæ tabulæ faciunt fidem.*

Post Pontificatum an. 77 depositum ecclesias Illyricas sæpe lustravit.

In proœmio.

* fortasse quinquaginta.

Sed adventum S. Clementis in Dalmatiam, de quo supra dictum est, non male fortassis conjeceris in biennium illud, quod a Petri martyrio intercessit usque ad Clementis Pontificatum; siquidem Linus utrique interjectus, verus ac summus Pontifex præfuit Ecclesiæ annos omnino duos & menses fere tres, ab anno 65. ad an. 67. nam

Adventus Clementis in Dalmatiam in quod tempus cōstituendum.

nam reliquis novem annis, quos eidem attribuunt Catalogi, Vicarius Petri fuit, ejusque nomine & auctoritate Ecclesiam Romanam administravit: quo quidem temporis intervallo Clemens, Ecclesias peragrando, nihilo segnius, quam post depositum Pontificatum, Episcopi Apostolici partes peregit. Cum enim in vita S. Domnii scriptum sit, *cum jam Petrus & Paullus martyrium consummassent, transitum Clementis per Dalmatiam contigisse*, non videtur Dalmatica illius profectio differri posse in annum 77. quo Pontificatum dimisit, sed Apostolorum martyrio statim subjicienda esse, anno videlicet 65. vel 66. Cæterum non est necesse verba illa perinde accipi, ac si vera esse non possent, nisi Clemens sub Petri martyrium in Dalmatiam illico profectus fuerit; sua enim illis veritas constat, quamvis post obitum Petri plures annos intercesserint, antequam Clemens in Dalmatiam veniret, modo rerum series atque ordo servetur, & hujus in Dalmatiam adventus martyrio illius non anteponatur. Potest igitur Dalmatica Clementis profectio referri in annum 77. vel 78. postquam Romana Cathedra, Cleto relicta, decesserat. Sed de transitu Clementis per Dalmatiam iterum dicendum erit in Actis S. Domnii, itemque in Actis Cajani & Symphoriani episcoporum Salonitanorum.

An Clemens ad Dalmatas scripserit Epistolam, quæ tempore Hesychii in Ecclesiis Dalmatiæ legi solebat.

Cum Clemens plures epistolas scripserit, quæ in Ecclesiis legi solebant, ut tradit S. Epiphanius hæres. 30. suspicio est ex his unam missam fuisse ad Ecclesiam Salonitanam, eam videlicet, quam Hesychius Salonitanus Episcopus in Vita Clementina ait apud Dalmatas servari, legique in Ecclesiis Dalmatiæ, quibus idem Hesychius jure metropolitico præerat; qua quidem in epistola Clemens querebatur de corruptelis ac depravationibus, quas hæretici in sua scripta invexerant: *Gesta*, inquit, quæ Clemens de circuitionibus Petri scribens de se narraverat, *fuisse per Ebionæos hæreticos vel expuncta, vel corrupta, vel adulterata conqueritur idem in epistola, quæ etiamnum apud nos in sanctis Dei Ecclesiis lectitatur*. Quod si verum esset, Clemens non solum prædicatione Evangelica, sed etiam litteris Apostolicis, Ecclesiæ Illyricæ ac Dalmaticæ profuisset.

S. Lucas Apostolus Dalmatiæ.

Lucam Evangelistam Evangelio apud Illyrios & Dalmatas promulgando operam navasse auctor est sane gravis in primisque idoneus Epiphanius, qui Hær. 51. hæc de S. Luca litteris ac memoriæ tradidit: *Huic prædicandi Evangelii munus est creditum, idque primum in Dalmatia, Gallia, Italia, & Macedonia præstitit, sed in Gallia præ cæteris, ut de nonnullis comitibus suis Paullus testatur; Crescens, inquit, in Galatia legendum est, ut quibusdam immerito placuit, sed in Gallia*. Galliæ vocabulo non transalpinam, quam Franciam nunc vocant, sed Cisalpinam Galliam, idest Italiam Apennino & Alpibus interjectam, intelligi oportere plerique existimant. Hoc docet Petavius, quo cum alii consentiunt, in suis ad eum Epiphanii locum animadversionibus: *Lucam in Gallia prædicasse nullus, quod sciam, prodidit; atque haud scio, an Galliam Cisalpinam intelligat, per quam in Dalmatiam, Græciamque contenderit*. Sed huic interpretationi duo mihi officere videntur: illud primum est, quod Epiphanius Italiam ab Gallia distinxerit, cum jam inde ab ætate Augusti Italia nomen suum, finesque usque ad Alpes protulisset; neque credibile sit Epiphanium, præter ætatis suæ morem & consuetudinem, nihil aliud Italiæ nomine significare voluisse, nisi veterem illam & proprie dictam Italiam, quæ intra Rubiconem fluvium continebatur; alterum deinde illud est, quod ratio itineris ab Epiphanio descripta non satis cohæret cum Gallia Cisalpina. Si enim Lucas Roma profectus est, ut infra dicemus, indeque initium Apostolicæ suæ peragrationis sumpsit, consentaneum erat, illum non e Dalmatia in Galliam Cisalpinam, sed hinc in Dalmatiam progredi. Quare Marcus Hansizius in Germ. sacr. tom. 1. par. 1. c. 2. existimat Epiphanium, huic verbo, cum Galliam dixit, Noricum & Japydiam regiones Illyrici subjecisse, quæ quidem non solum antiquitus, sed etiam temporibus Epiphanii, Galliæ vocabulo ab Græcis præsertim donari solebant: *Quidquid supra Pannones est, Græcis Gallia vocabatur, populique in Norico habitantes fere Galli nomine veteri appellabantur: sic Boji Galli, Taurisci Galli, & ii, qui ad mare Adriaticum accolebant, Senones Galli, scilicet confuso dudum inter Germanos & Gallos vocabulo: sic & Procopio dicitur: Ex montibus Celtarum, qui nunc Galli appellantur, natus fluvius Ister. Japydia quoque, quæ pars est hodiernæ Carniolæ, a Græcis vocata Gallia. Sic Socrates de expeditione Theodosii contra Eugenium scribens, Theodosius, inquit, relictis ambobus filiis in urbe Constantinopoli, cum proficisceretur contra Eugenium bellaturus, parvo tempore cum manu maxima venit ad Gallias: illic enim parabat bellum, ubi jam multa millia habebat exercitus. Fit ergo congressio circa fluvium vocabulo Frigidum &c. Hæc Socrates. Fluvius frigidus est Vipasus ad pedem Alpium Juliarum seu Japydiæ veteris. Galliæ, in quibus multa millia congregata Theodosius habebat, haud esse poterant aliæ, quam Noricum & Japydia, denique regio circa alpes Julias sita; nam easdem Alpes Eugenius, teste Sozomeno, præoccupatas præsidio tenebat. Atque ista sane Galliæ sunt, quo Theodosius parvo tempore pervenisse dicitur . . . . Isto plane sensu verba Epiphanii videntur capienda; nam & tenor ipse sententiæ isthuc ducit: Evangelium, inquit, in Dalmatia, Gallia, Italia prædicavit; ea nimirum, ut innuere videtur, itineris serie, ut primum in Dalmatiam venerit, inde in Galliam; demum in Italiam profectus sit; ex Italia demum reversus sit in Macedoniam. Quæ series valde indicat, haud aliam isthic Galliam, quam illam, ad quam ex Dalmatia proxime transitur, nempe Japydiam & Noricum, Dalmatiæ & Italiæ interjectum intelligi; atque hac sane via necesse erat Lucam incedere in Italiam profecturum*. Hæc si vera sunt, Lucas non solum in Dalmatia, quod extra controversiam est, sed etiam in aliis partibus Illyrici sive antiqui, sive hodierni Evangelium divulgavit; ex quo præterea efficitur inter Evangelicos Illyrici cultores, e sententia Epiphanii, annumerandum esse etiam Crescentem Divi Paulli discipulum, qui in eadem Gallia ad eas gentes Christianis præceptis erudiendas operam suam insumpsit, ut idem Hansizius opinatur: *Cæterum ex prolatis laudati Epiphanii verbis dilucescit etiam Crescens Paulli discipulus, qui in eadem Gallia diu videtur Evangelium promulgasse*.

Epiphanius Galliæ vocabulo Noricum & Japydiam, Illyrici provincias, videtur subjecisse.

Crescens etiam Illyrici Apostolus ex Epiphanio juxta interpretationem Hansizii.

S. Lucæ in Dalmatiam adventum cum anno æræ vulgaris 58. componendum esse arbitror, postquam scilicet Romæ cum Paullo biennium exegisset; nam Paullo, quamdiu is in vinculis fuit, assiduum se ac fidelem socium præbuit, ut ipsemet

Paul-

Lucas in Dalmatiā advenit post Paullum Romana custodia emissum anno 58. vel an. 61.

Paullus testatur in secunda ad Timotheum epistola, quam e primis vinculis datam fuisse in Actis S. Titi demonstrandum erit: *Demas*, inquit, *me reliquit diligens hoc saculum, & abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, . . . Lucas est mecum solus*. Nec vero a Crescentis in Galatiam sive Galliam profectione Lucæ in Dalmatiam discessum longo intervallo disjungere videtur Epiphanius; quippe citans ejusdem epistolæ locum modo laudatum, in Galliam, cum alios ex Paulli Discipulis, tum Lucam adiisse ait: *Sed in Gallia præ ceteris* (Lucas prædicavit Evangelium) *ut de nonnullis comitibus suis Paullus in epistolis testatur: Crescens, inquit, in Gallia*: quod perinde est ac si diceret: sic Lucas, quemadmodum Crescens ex urbe in Galliam discessit, hic quidem ante, ille vero post Paullum vinculis exemptum, & post Dalmatiam peragratam. Hisce temporibus Dalmaticam Lucæ profectionem consignavit Jacobus Tirinus in Præfat. ad Comment. in Lucam: *Adhæsit comes S. Paullo usque ad prima ejus vincula Romana, Mox, Epiphanio teste, in Dalmatiam abiit, Galliam peragravit, Macedoniam, Graciam &c.* Idem confirmat Philippus Thomasinus in Monumentis sacris Istriæ: *Anno Neronis quinto* (qui est vulgaris æræ 58.) *Lucas Evangelista absolvit Actus Apostolorum, & Epiphanio teste abiit ad prædicandum Evangelium Dalmatis, Gallis, Italis, & Macedonibus*. Si tamen cum Baronio existimes Paullum anno 61. vinculis exemptum fuisse, huic anno adscribas oportet Lucæ in Dalmatiam adventum.

Cum igitur Paullus suam causam Neroni probasset, ejusque sententia absolutus esset, Lucas vero suos de Actis Apostolorum commentarios confecisset; alter ab altero digressus, uterque ad suum munus institutumque Evangelii propagandi se retulit; ille quidem in Hispaniam cogitans, hic vero aliorsum iter intendens. Annus erat 58. vel 61. epochæ Christianæ, cum Lucas Roma discessit; & vel navigio Adriaticum transvectus, vel oram Italiæ superiorem itinere terrestri circumiens, in Dalmatiam pervenit. Huic Paullus Hermem e suis discipulis comitem adjunxit, qui ad rem Christianam in Dalmatia gerendam in locum Titi succederet; hunc quippe Romam accersitum Hispaniensis peregrinationis socium assumpsit, & ex Hispania regressus Cretensibus Episcopum præfecit. Sed hæc in Actis SS. Titi & Hermis diligentius & copiosius explicanda sunt.

Apostolatum Dalmaticum S. Lucæ confirmat eximia quædam erga hunc sanctissimum Evangelistam propensio ac religio, insita ac propemodum innata animis Dalmatarum, qui cum fama & traditione acceperint, patriam suam ejus vestigiis impressam, & evangelicis præceptis excultam fuisse, meritam eidem gratiam, pro eo ac debent & possunt, summa veneratione, & memori mente persolvunt. Præterea tradunt in eam regionem olim Dalmatiæ finibus inclusam, quæ nunc Bossina dicitur, Constantinopoli translatum fuisse corpus S. Lucæ, cum Mahometes Rex Turcarum anno 1453. Constantinopolim vi cepit, ac sede Græci Imperii potitus, Imperatorem se dici jussit; tamdiu vero Jayczæ in urbe totius regni principe, velut quoddam divinæ clementiæ pignus diligenter asservatum, summaque religione cultum esse, quoad Regnum Bossinæ stetit; sed decennio post, regione illa in Turcarum potestatem redacta, sacras illas reliquias,

De corpore S. Lucæ Constantinopoli in Bossinam translato, Bossinensiū opinio;

ne barbarorum injuriis paterent, alio avectas fuisse. Verum hæc sive historia, sive traditio, ut fidem habeat, sub accuratam disceptationem subeat necesse est. Non deerit huic disceptationi in historia Illyrica locus; ubi etiam in disquisitionem venient Imagines quædam Deiparæ Virginis, quas a S. Luca depictas ferunt, & multis miraculis, & hominum eas voti ac religionis ergo visentium frequentia maxime insignes, totoque Illyrico celeberrimæ. Cæterum ad corpus S. Lucæ quod attinet, illud annis amplius ducentis ante captam Constantinopolim, ex hac urbe Patavium fuisse translatum, asservarique etiamnum in augustissima Basilica S. Justinæ apud Patres Benedictinos, vetus est opinio, quæ constat ex antiquissimis litteris, atque certissimis monumentis; quare alterius S. Lucæ corpus illud fuerit oportet, quod Constantinopoli devectum, & aliquamdiu apud se depositum fuisse Bosnenses commemorant.

Apollinaris Discipulus S. Petri, cum Magistro suo primū anno 42.

B. Apollinaris discipulus Principis Apostolorum, ejusdemque itinerum, & Apostolicarum expeditionum socius atque adjutor alias una cum Petro magistro suo ac duce, alias per se ipse Illyricum Evangelica peragratione lustravit. Nam primum anno 42. Petrus Romam profectus Apollinarem, cum aliis suæ disciplinæ alumnis, comitem sibi adjunxit, ut traditum est in Actis S. Petri, itemque in Vita S. Clementis, quo in itinere varias regiones Illyrici ac Dalmatiam obiens, ad eas gentes Christianis præceptis ac mysteriis imbuendas Petro haud inutilem operam præbuit: hinc ferme Apollinaris initium Evangelii tum aliis populis, tum Illyriis explicandi fecit. A Petro ex urbe Ravennam missus, multis ad Christi fidem aggregatis Ecclesiam illam fundavit, sedemque Pontificiam in ea civitate constituit. Anno 49. Petrus edicto Claudiano Roma expulsus, Ravennam adiit, & reversurus in Palæstinam, Apollinare comite iterum assumpto, in Dalmatiam trajecit, & iter Illyricum remensus, ubique ad Christi fidem propagandam Apollinare adjutore usus est. Huc revoca, quæ de Petri in Palæstinam reditu dicta sunt §. 1.

deinde 49 Dalmatiā & Illyricū Evangelio disseminando peragravit.

Ravennam a Petro regredi jussus, totum se ad Ecclesiam suam, & civium ad Christum accessione amplificandam, & saluberrimis legibus ac præceptis instituendam, quam diligentissime retulit. In hujus procurationem assiduam oppido ac diligentem plures annos insumpserat, multis pro re Christiana augenda tuendaque laboribus susceptis, aditisque periculis; cum atrox procella, Ethnicorum odio & furore, ac præsertim inanium Deorum sacrificulis instigantibus, concitata in Apollinarem, & Christianos omnes incubuit; nam illorum instinctu potissimum Messalinus Vicarius cum vinculorum mortisque minis edicit atque interdicit, ut omnes patriam repetant religionem, neu quisquam in posterum Christianis sacris initietur: Apollinarem vero, quod senatus populique Romani edictis posthabitis, & Deorum immortalium ac Cæsaris auctoritate contempta, novam religionem invexerit, verberibus cæsum, & equuleo tortum, navique impositum in exilium deportari jubet. Triennium ille, ut in ejusdem Actis scriptum est, sede sua depulsus exulavit. Apollinaris exilium in extrema persecutionis Neronianæ tempora, & annum circiter duodeseptuagesimum æræ Christianæ conferendum censeo. Tres hosce annos magna ex parte ad Illyriorum

Ravenna in exiliū pulsus

rum

rum conversionem ac salutem contulit. Etenim cum veheretur in exilium, fœda coorta tempestate, navi fracta, plerisque vectorum ac nautarum demersis, ipse cum Clericis aliquot exilii sociis, paucisque militibus, quos naufragio divinitus exemptos baptizavit, incolumis evasit, ejectusque in littus Corinthum tenuit. Inde progressus multorum dierum viam, Mæsiam inferiorem adiit, pervasit in Thraciam, totamque oram Danubii lustravit. Quacumque iter fecit, Evangelii lucem intulit, & cum veteres Christianos invisit confirmavitque in suscepta religione, tum quamplurimos ubique qua verbis qua miraculis ad Christi fidem pellectos baptismo expiavit. In Thracia cum rei Christianæ operam daret, ab Idolorum cultoribus iterum cæsus, & in navim impositus, unde discesserat, in Italiam transferri jubetur. In Adriaticum mare subvectus, in littus Dalmatiæ exscensione facta, omnem oram Dalmaticam cunctos docendo, monendo, juvando percurrens, non solum eximiæ sanctitatis, sed etiam admirandæ cujusdam ac prorsus divinæ virtutis impressa reliquit vestigia; nam in iis locis plura ac majora, quam usquam alibi, edidisse miracula traditur, quæ fidem Evangelio facerent, & vim Christi numenque declararent. Hæc docent ejus Acta e Ms. Fuldensi apud Antuerpienses Hagiologos descripta ad diem 23. Julii: *Ejecti sunt in littore B. Apollinaris cum Clericis suis, & duobus militibus* &c. *Corinthum adiit, Mæsiam prædicando peragravit, inde pertransiit ad ripas Danubii, & multos convertit . . . . Descendens ad partes Thraciæ mansit ibi diebus plurimis . . . . . . exuentes eum diutius fustibus cæsum ad mare perduci fecerunt . . . . Itaque post tertium annum Ravennam ingreditur; quem suscipientes Christiani gavisi sunt gaudio magno, glorificantes Deum, qui eis suum patrem & doctorem revocaverat. Multa enim mirabilia Dominus in littore Dalmatiarum, dum regrederetur, operatus est*. Agnellus Ravennas sæculi noni scriptor, in vita S. Apollinaris, ait sanctissimo huic viro locum exilii constitutum fuisse Illyricum; seu potius in Illyrico magnum illi oblatum fuisse campum, in quo ejus sanctitas, & ingens illud, quo flagrabat, religionis amplificandæ studium longe lateque divagari, & excurrere posset; nec solum Thraciam, Mæsiam, ripamque Danubii, sed etiam Pannoniam convertendis ad Christum Ethnicis, & Christianis in fide firmandis, percurrisse; inter cæteras autem civitates, quas in eo trium annorum exilio lustravit, Salonam nominatim annumerat, ubi S. Domnius paucis ante annis sedem Pontificiam constituerat, remque Christianam administrabat. *Ad partes Illyriæ captivus ductus est; deinde per Salonam Pannoniam quoque, per ripam Danubii, Thraciamque obiit, & ibidem atque in littore Corinthi multa per eum mirabilia intulit Dominus. Reversus post tres annos, Ravennæ* &c.

Annus erat æræ vulgaris supra septuagesimum fere secundus, cum Ravennam rediit, suæque se restituit ecclesiæ, ubi triennio post sub Vespasiano iterum religionis causa in carcerem detrudi jussus, & partim vulneribus ac suppliciis, partim præteritis ærumnis, & summa ætate confectus gloriosam mortem occubuit. Ejus martyrium Cæsar Cardinalis Baronius in annum 75. conjecit.

Mæsiam, Thraciã, oramque Danubii in Illyrico Christianis præceptis lustravit,

Ab exilio rediens oram Dalmaticam Evangelio excoluit;

Pannoniã quoque & Salonam adiit Evangelia ubique circumferendo.

Martyr Ravennæ obiit sub Vespasiano.

§. II.

De aliis e Christi vel Apostolorum disciplina Cultoribus Evangelicis Illyrici.

Apostolicis Illyricis Timotheum Paulli Discipulum adjungunt Dorotheus Episcopus Tyri apud Raphaelem Levacovichium, Jacobus Crescentius in Opusculo Italico, quod inscribitur Præsidium Romanum, Joannes Gualterus Belga in Chronico Chronicorum; & quamvis nullum ex antiquis idoneisque ad fidem faciendam scriptorem proferant, quo satis certo auctore stetur; tamen cum Timotheus Paulli comes assiduus fuerit, omniumque ejus itinerum socius, sane credibile est, eum vel Paullo apud Illyrios ad fidem Christianam disseminandam adjutoris & catechistæ operam præstitisse, vel ab ipsomet Paullo, cum in Græcia ac Macedonia prope ab Illyrico Evangelii causa versaretur, ad breve tempus dimissum fuisse, ut proximos Illyrios Evangelicis præceptis ac mysteriis imbueret; nam Paullum solitum fuisse accepimus e suis discipulis Apostolicos Operarios illuc ablegare, quo ipse, aliis curis & occupationibus distentus, ire non posset. Ac Timotheum quidem primum ex Asia cum Erasto ad Macedones legavit, hinc vero ad Corinthios proficisci jussit; deinde vero eumdem, Romæ cum esset in vinculis, propediem Philippos in Macedoniam ab se missum iri pollicitus est Philippensibus in sua ad illos epistola cap. 1. Timotheus jam usque ab anno vel quadragesimo septimo, ut Henschenius, vel 51, ut Baronius censet, cum Paullus apud Listrenses rei Christianæ operam daret, se in disciplinam eidem tradidit; neque ab ejus comitatu discessit ante annum aut 53. ex Henschenii calculis, aut 57. ex Baroniana chronologia, cum illum Ephesinæ ecclesiæ Episcopum Paullus præposuit; quo sex annorum intervallo neque facultas neque occasio defuit Timotheo, aut cum Paullo, aut Paulli jussu missuque, Illyricas regiones Evangelica circuitione obeundi. Præterea Paullus Romæ in vinculis cum esset, alteris ad Timotheum litteris datis, eumdem Epheso Romam arcessiit; ac Timotheum quidem morem gessisse, & Romam proficisci festinasse perspicue declarant epistolæ, quas Paullus vinctus ex urbe misit ad Philippenses, Colossenses, Thessalonicenses. His quippe & suum & Timothei nomen præposuit: *Paullus*, inquit, *& Timotheus servi Jesu Christi* &c. Potuit igitur Timotheus Romam profectus, ut Paullo vocanti obtemperaret, terrestri per Illyricum itinere, regiones illas cursim obiterque evangelica prædicatione peragrare. Certe Simeon Metaphrastes, cum in ejus vita Apostolicas Timothei excursiones latissime proferat, ac nullis propemodum terminis circumscribat, ad Illyrios quoque ejusdem Apostolatum videtur extendere: *Non enim poterat corporis infirmitas deprimere tam generosum animum: sed celeri zeli penna, omnem in partem pervolabat; & modo quidem Ephesum, modo Corinthum illius linguæ Sirenes demulcebat. Macedoniam quoque sæpe & Italiam, & universam terram cum præceptore complectebatur prædicatione*. Quæ Petrus Galesinius paucioribus verbis in suum Martyrologium transtulit: *Siquidem hic una cum illo, propagandæ fidei causa, modo Ephesum, modo Corinthum profectus, Macedoniam etiam, Italiam, atque universam terram prædicando peragravit.*

Quod Dorotheus, & juniores tradunt de Illyrico Apostolatu Timothei,

id verisimile esse ostenditur.

Act. 19. 1. Cor. 4.

S. Mar-

S. Marcum Evangelistam Discipulum Principis Apostolorum, hujus missu Aquilejam venisse, & incolarum quamplurimis ad Christi cultum perductis, ecclesiam illam fundasse, quam postea Hermagoræ Discipulo suo gubernandam tradidit, perantiqua est & constans traditio, quam monumenta Aquilejensia, & veteres Martyrologi confirmant. Schritovinus is, qui jussu Federici Imperatoris eo nomine tertii, sæculo decimo quinto Catalogum Episcoporum Laureacensis, & Pataviensis ecclesiæ confecit, Ludovicus Schonlebius, & Marcus Hansizius haud sane absurdis conjecturis existimant ex urbe Aquileja Evangelium trans Alpes in Japydiam, Pannoniam, & Noricum aut per S. Marcum, aut per ejus discipulos invectum fuisse. *Hac ergo*, inquit Schritovinus, *Laureacensis urbs inter alias harum partium civitates prima meruit fidei & Evangelii prædicatores suscipere per B. Petrum, mediante B. Marco, qui postquam Romæ scripserat Evangelium, cum Aquilejam pregrandem civitatem Episcopus mittitur, ibique doctrina & miraculis clarescens, beatos Hermacoram, quem inibi pro se Episcopum ordinavit, & Fortunatum Archidiaconum instituit, & per eosdem ad has nostras oras Evangelii prædicatores destinavit*. Duos illos sanctissimos Evangelistas Lucam & Marcum in Noricos usque Christi nomen cultumque protulisse testimonio sunt versiculi quidam *antiquo charactere descripti*, ait Hansizius Tom. 1. Germ. sac. part. 1. cap. 2. *in turri oppidi Anasini, vulgo Ens, superioris Austriæ, quorum auctor ignoratur quidem, uti & ætas, quæ forsitan Luthericolarum tempora, qui templum illud tempore Maximiliani secundi Cæsaris arripuerunt, haud excedit: eo tamen valet eorum auctoritas, ut pateat constantem fuisse de Sanctis duobus Evangelistis, seu fundatoribus ecclesiæ Laureacensis, traditionem; sic autem habent:*

S. Marcus Evangelista vel per se, vel per suos Discipulos in Pannoniis & Japydiis Evangelium invexit.

SS. Marcus & Lucas Fundatores ecclesiæ Laureacensis.

Aspicis exiguam nec magni nominis urbem,
Quam tamen æternus curat amatque Deus.
Hæc de Laureaco reliqua est, bis Marcus in oris
Cum Luca Christi dogma professus erat.

Marco apud Noricos Evangelium promulganti proxima erat ab Oriente Pannonia, cujus pars citra Dravum in Meridiem vergens pertinet ad Illyricum hodiernum: nec vero absimile est, Marcum in hanc finitimam regionem aliquid suæ curæ charitatisque Apostolicæ derivasse sive ad impertiendum Ethnicis Evangelium, sive ad stabiliendos in fide Neophytos, eosque pro viribus adjuvandos excitandosque ad omnem virtutem ac laudem, qui jam Christiana sacra susceperant. Ex ejus adventu & Apostolatu Aquilejensi præclaros evangelicæ doctrinæ fructus cepisse Carnos, Istros, Japydes, & quod credibile est, confines Pannonios tradit Schonlebius in Annal. Carn. p. 3. ad an. 53. qui præterea ex Palladio, Hundio, Inchoffero docet Fortunatum, quem S. Marcus Evangelii Ministrum, seu Diaconum Hermagoræ dederat, in Pannonias & Noricum ad Christi fidem disseminandam excurrisse; attamen idem Schonlebius Apostolici hujus viri excursiones Japydiæ & Pannoniæ terminis definiendas censet; quæ quidem regiones satis amplam eidem segetem ac materiem industriæ operæque evangelicæ in propinquis præbebant: *Crediderim ego non defuisse S. Fortunato copiosam messem in viciniore Japydia, & Pannonia*.

Carni, Istri, Japydes, Pannonii S. Marci, itemque Fortunati prædicatione exculti.

Inter Discipulos S. Paulli locum perillustrem obtinent Epænetus & Andronicus; utrumque Paullus in suis ad Romanos litteris non sine honorifico & singulari elogio commemorat; Epænetum ex omnibus, quos in Asia per Evangelium Christo peperit, primogenitum appellat, dignumque propterea, quem præcipua charitate, & benevolentia complecteretur: *Salutate*, inquit ad Rom. cap. 16. *Epænetum dilectum mihi, qui est primitivus Asiæ in Christo*. Andronicum vero tum *cognatum* suum, quod sibi cum eo, aut spiritalis quædam affinitas, ut Origenes, aut communio generis e stirpe Judaica, vel e tribus Beniamin, ut Baronius, & alii volunt, aut vera ac propria consanguinitas intercederet, tum *conceptivum* vocat, quod fere omnium, quæ ad eam diem pertulerat, vinculorum ac verberum socium habuisset. Eidem inter Apostolos nobilem locum attribuit, eumque ante suam ad Christum conversionem Christo nomen dedisse affirmat; id quod Græcis causam præbuit, ut Andronicum inter Discipulos Christi annumerarent, & glorioso Apostoli nomine passim afficerent. *Salutate Andronicum, & Juniam, cognatos, & concaptivos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo*.

Epænetus, & Andronicus Discipuli S. Paulli admodum illustres.

Petrus e Palæstina Romam discedens, Paulli permissu concessuque, Epænetum itineris Romani comitem, uti & Crescentem & Andronicum, sibi adjunxerat. Ea quippe inter Apostolos charitas vigebat, ea conjunctio animorum, rerumque omnium communio, ut discipulos suos non gravate aliis alii traderent, & vicissim alii ab aliis acciperent. Idem Petrus regrediens in Palæstinam, cum ex itinere per Pannoniam instituto Sirmium adiisset, Epænetum Episcopum constituit, qui rem Christianam in Pannonia curaret augeretque. Hoc quippe scriptum est in Commentario sæpe laudato de SS. Petro & Paullo. *Cum Romæ non multo tempore permansisset Petrus, & multos sancto Baptismate regenerasset, ecclesiamque constituisset &c. . . . Sirmium petiit urbem Hispaniæ, ubi constituto Episcopo Epæneto, Carthaginem urbem Africæ adiit* &c. quem ad locum Hagiographi Antuerpienses hanc notam apponunt: *Sirmium in Pannonia novimus, non item in Hispania; Tamajus tamen in suo Martyrologio Hispanico, die 15. Julii, ubi de S. Epæneto, illud se putat invenisse sub nomine Sexifirmium: quod ad dictam diem erit examinandum*. Sed ubi ventum est ad diem decimam quintam Julii, qui affixa est apud Græcos anniversaria memoria 72. Discipulorum, inter quos numerant Epænetum, cum iidem Hagiographi fateantur *Epæneti nulla sibi nota esse gesta*; neque antiqui scriptores suppetant, unde illa cognosci possint, nihil fere habeo, quod iis adjiciam, quæ dicta sunt cap. 1. §. 1. Quare huc revoces velim, quæ illic scripsimus. Quamvis autem auctor hujus Commentarii ignotus sit, & temporum sæpe, itinerum, rerumque ordinem perturbet, tamen omnia, quæ narrat, *quantum conjicere licet*, ait Henschenius, *ex variarum ecclesiarum traditionibus collegit*; & ipsemet initio sui operis profitetur, *se veluti materiam quampiam informem, quæ ab hoc aut illo auctore decantata circumferuntur, comprehendisse, illorum exemplo, qui, quæ dispersa erant, & singillatim ab aliis inventa, artes ipsas in corpus ac formam unam redactas perfectiores posteris reliquerunt*. Quare de Pannonico Episcopatu Epæneti huic scriptori credamus licet, qui parum quidem accuratum se præbuit in serie historica ordinanda, temporumque ordinibus explicandis; attamen quæ scripsit, summa cum fide ab antiquis monumentis & scriptoribus accepta posteris tradidit; præsertim cum falsa scripsisse nulla auctoritate, nullo teste

Epænetus Episcopus Sirmiensis a S. Petro constitutus.

teste convinci possit. Quo anno, Judæis Claudii edicto ex urbe pulsis, Petrus in Palestinam rediit, eodem Epænetus regimen ecclesiæ Pannonicæ suscepit. Is annus Baronio est 51., Petavio, Henschenio, & aliis 49. æræ vulgaris. Præfuit annos fere sex, aut septem; nam cum Paullus suam ad Romanos epistolam scripsit anno 55., sive ut Baronius censet, anno 58., jam e Pannonia discesserat, & Claudiano edicto ob interitum Claudii abrogato Romam se contulerat; eum quippe nominatim Paullus in suis ad Romanos litteris ab se salutari jubet. Nec vero postea reddit in Pannoniam; sed translatus est ad regendam Ecclesiam Carthaginiensem, quippe eum Episcopum Carthaginis vocat Dorotheus in Synopsi, cui in hac re fidem impune haberi posse existimo. S. Epænetus colitur apud Græcos 3. Kal. Augusti cum S. Sila, Crescente, & Andronico; apud Latinos cultu & commemoratione anniversaria caret.

Epænetus dimissa ecclesia Pannonica translatus ad Carthaginiensem.

Andronicus Epæneto in administrationem ecclesiæ Pannonicæ successit, qui Romæ itidem erat, cum Paullus ad Romanos scripsit, propterea que in extrema illa epistola, cum cæteris discipulis per id temporis in ea urbe versantibus, non sine honorifica commemoratione nominatur Andronicus, eique Paullus salutem impertiri jubet. Anno proximo post eam epistolam vel Corinthi, vel in aliqua urbe Macedoniæ scriptam, Paullus in vinculis abductus Romam pervenit, anno videlicet aut 59., ut Baronius, aut 56., ut Petavius, Henschenius, & alii docent. Atque hoc ipso anno Paullus, quemadmodum Crescentem in Galatiam, Titum in Dalmatiam, alios alio Evangelii causa dimisit, sic Andronicum, ut ego quidem censeo, in Pannoniam proficisci jussit, qui in locum Epæneti ad ecclesiam Carthaginiensem translati, Christianis Pannoniis præesset, sedemque Pontificiam Sirmii, in urbe totius Pannoniæ facile principe, constitueret. Andronicum Sirmii Episcopum fuisse auctor est sane gravis Hesychius Episcopus Salonitanus in vita S. Clementis. Idem confirmat Dorotheus in Synopsi: *Andronicus*, inquit, *cujus etiam Apostolus in ea, quæ ad Romanos est, recordatur, Pannoniæ factus est Episcopus*. Haud equidem ignoro, Synopsis hujus Dorotheanæ quam infirma sit & imbecillis auctoritas apud eruditos viros. Ejus auctor Dorotheus nescio quis fuisse dicitur, quem Petrus Equilinus Abbatem, alii Episcopum Tyri vocant. Sed in hujusmodi opusculo, cujuscumque sit, pauca invenies, quod perspicuæ falsitatis arguere queas, nec ita multa fortassis, de quibus jure dubitare possis; pleraque vero ejusmodi sunt, quæ, cum nec sacræ neque ecclesiasticæ historiæ adversentur, sane non video, cur rejici omnino atque abjudicari debeant. Non enim si quis falsi aliquid scripserit, aut quædam minus certa & explorata suis scriptis intexuerit, idcirco omnia, quæ ab eo litteris prodita sunt, repudiari oportet. Nam vel in hac Synopsi Dorotheana Baronius in Not. ad Martyr. 5. Junii, non multa quidem, sed *nonnulla* tantum reperit, *quæ castigatione digna sunt*. Ceterum hæc Synopsis auctoritate non caret apud Græcos, qui sæpissime in Menologio indidem testimonia petunt; & ad diem duodevigesimam mensis Maii, ubi de quibusdam Paulli discipulis præclara quædam commemorant, hoc Dorothei elogium adjiciunt: *Hæc beatissimus Dorotheus, cum esset Romæ, Romana lingua scripta reliquit*; *non solum autem de his, sed & de reliquis Apostolis & aliis sanctis viris, & sacris Prophetis historiam accurate conscripsit; fuit enim vir ille, & multarum rerum scientia insignis, ut quivis alius.* Quare in hoc scriptore cum pauca possis arguere, plura in eo probari, quam reprobari malim; in his autem, quæ sunt digna creditu probatuque, habendum censeo Pannonicum Episcopatum Andronici, quem alicujus loci Episcopum fuisse admodum est verisimile; nec vero ejusdem Episcopatus, nisi esset unius Dorothei, & Hesychii testimonio cognitus, aliunde sciri & cognosci posset. Quapropter hac de re Dorotheo credere non dubitarunt viri graves & sapientes, qui e Synopsi Dorotheana sumpserunt, quæ de Andronico Pannoniæ Episcopo suis Catalogis intexerent. Primus Cabilonensis Episcopus ac Theologus, qui an. 1450. topographiam SS. Christi Martyrum composuit, de Andronico hæc scripsit: *Andronicus, de quo Paullus Apostolus, fuit in Pannonia Episcopus, & unus e 72. Discipulis Domini.* Philippus Ferrarius in sua topographia ad diem 18. Maii: *Andronicus primus Episcopus Sirmii & Pannoniæ*. Petrus Galesinius in suo Martyrologio ad eumdem diem: *In Pannonia S. Andronici Episcopi; hic unus e 70. Discipulis Domini nostri Jesu Christi, cujus in ea, quæ ad Romanos scripta est, epistola B. Apostolus meminit. Pannoniæ primus Episcopus, cælestis Magistri preceptis confirmatus, Episcopalis vigilantiæ laboribus in Evangelii propagatione, in aliorumque salute procuranda perfunctus dormivit in Domino*. His adde Equilinum in Catalogo, & Canisium in Martyrologio Germanico. Sed horum ac Dorothei omissis auctoritatibus, nobis ad fidem faciendam plurimum valet vel unus Hesychius scriptor vitæ Clementinæ, qui Andronicum non Episcopum modo, sed etiam primum Episcopum Sirmii fuisse docet: *Et hæc quidem illi ecclesiæ dedit Andronicus antiquus Christi Discipulus, qui fuit primus Sirmii in Pannonia Episcopus*. Atqui si Andronicus fuit primus Sirmii Episcopus, quid faciemus de Epeneto, quem Petrus anno 49., vel 51. in Palæstinam regrediens, Episcopum in urbe constituit, nt scriptum est in *Commentario de Actis SS. Petri & Paulli*. Ergo vero sic existimo, Epænetum quidem primum Pannoniæ, Andronicum vero primum Sirmii Episcopum fuisse. Quamvis enim Petrus Sirmii cum esset, ibidem Epænetum solemni ritu ac cæremonia consecraverit, non tamen nominatim hujus urbis, sed generatim totius Pannoniæ Episcopum dixit; qui nulli loco affixus, sed solutus ac liber perpetua circuitione omnes Pannoniæ civitates, oppida, vicos obiret, & Evangelium prędicando, ubique quamplurimos posset Christo Ecclesiæque aggregaret: neque enim Sirmii eo adhuc creverat Christianorum numerus, ut in ea urbe sedes Pontificia pro dignitate collocari posset. Quare Epænetum inter eos Episcopos annumerandum censeo, quos Henschenius *Apostolicos*, Papebrochius *Evangelicos*, alii *Regionarios* vocant. At vero Epenetus rem adeo præclare gessit, ut e provincia decedens, cum in reliquis Pannoniæ civitatibus, tum vero Sirmii potissimum ingentem Christianorum multitudinem reliquerit, quæ in ecclesiæ unius corpus coalescere posset sub uno capite, sive Episcopo, qui in ea urbe totius regionis principe cathedram Episcopalem constitueret, ad eamque totius ecclesiastici regiminis summam revocaret. Is autem fuit Andronicus, qui primus Sirmio Pontificiam sedem affigeret, ex eaque urbe in reliquas Pannoniæ civitates & pagos vigilantiæ ac sollicitudinis pastoralis officia & curas dispertire, & episcopales excursiones indidem facere institueret. Quamvis igitur

Andronicus a Paullo in Pannoniam missus successit Epæneto.

Crisis in Synopsim Dorotheanam.

Pannonicum Episcopatum Andronici cōfirmant docti, & graves auctores.

Epænetus primus Pannoniæ Episcopus nulli urbi affixus; Andronicus vero primus Episcopus Sirmii in Pannonia.

tur Epænetus primus fuerit Episcopus Pannoniæ, non tamen Andronico præripuit, ne primus esset, dicique posset atque haberi Episcopus Sirmiensis. Huc refer, quæ dicturi sumus paragrapho proximo de Dalmatico Episcopatu S.S. Titi, & Hermis. Græci in suis Menæis, Synaxariis, ac Menologiis Andronicum cum Junia eximiæ sanctitatis, virtutisque Apostolicæ fœmina XVI. Kal. Junias maximis laudibus concelebrant; Latini postridie in suis Fastis Andronici nomen inscribunt.

Dyrrhachium civitas est perantiqua & nobilis in ea Illyrici veteris hodiernique regione, quæ ab Drilone fluvio ad montes usque Acroceraunios in Meridiem procurrit. Hujus civitatis primum Episcopum fuisse perhibent Græci virum quemdam Apostolicum, cui Cæsari nomen fuerit. Is apud Græcos cum SS. Sosthene, Apollo, Cepha, & Epaphrodito XXIX. & XXX. Martii, itemque VII., VIII., & IX. Decembris repetita commemoratione colitur. De hoc Bollandiani in prætermissis, & rejectis a XV. Maii in alios dies: *S. Cæsar ex 70. Discipulis Christi Episcopus Dyrrhachii indicatur in Catalogo generali Ferrarii ex Menologio Græcorum: quale hoc sit nescimus. Solet is citare Menologium Sirleti, in quo deest. Refertur die 19. Martii; sed tunc remisimus ad diem, quo & in dicto Menologio, & Menæis celebratur cum aliis Christi Discipulis 8. & 9. Decembris*. Si quis ætate Apostolica primus fuit Dyrrhachii Episcopus, certe ille non videtur fuisse, cujus Paullus meminit in epistola extrema ad Philippenses: *Salutant vos omnes Sancti: maxime autem qui de Cæsaris domo sunt*. Interpretes enim fere omnes consentiunt alium non esse Cæsarem, quem ibidem nominat Paullus, nisi Neronem, in cujus aula non pauci Christiani domesticis muneribus, alii aliis præpositi versabantur. Quare Baronius censuram sane acrem Dorotheo inflixit, quod Cæsarem, quem ipse in numerum refert Discipulorum Christi, a Paullo in suis ad Philippenses litteris commemorari scripserit: *Hic Dorotheus*, inquit, tom. I. Annal. ad an. 33. II. *Cæsarem quemdam unum fuisse dicit ex Discipulis Domini; & hujus, inquit, meminit Paullus, cum scribens ad Philippenses dicat: Salutant vos omnes Sancti, maxime qui de Domo Cæsaris sunt; perinde ac si de privato homine, & non de Imperatore Paullus loquatur. Sed hæc potius risu digna sunt, quam confutatione; cum nullum illis temporibus Cæsarem dici potuisse certum sit, nisi qui Imperator futurus eligeretur*. Cæterum, ut quod sentio, ingenue fatear, nihil esse causæ video, cur nomen Cæsaris in eo loco Paullinæ epistolæ necesse sit ad Imperatorem referri, ut nulla prorsus ratione in hominem privatum cadere possit. C. Julius Cæsar omnium primus nomen Cæsaris e privata fortuna ad summum Augustale fastigium evexit; quod deinde nomen Octavianus Augustus, cæterique deinceps Romani Imperatores sibi adoptarunt tamquam proprium, cum præcipue decreto Senatus, ut tradit Dio Cassius lib. 43. *nomen Imperatoris a Julio, quemadmodum etiam Cæsaris nomen, tamquam peculiare summi imperii cognomentum ad omnes Imperatores dimanavit*. At lege nulla interdictum fuit, ne quispiam e privatis hominibus nomen Cæsaris, aut sibi adsciseret, quod hodieque permissum est, aut certe a majoribus acceptum, ejusque familiæ, unde oriundus erat, veluti gentilitium retineret. Plures fuisse constat tum ante, tum post C. Julium Cæsarem Imperatorem, qui Cæsaris nomen gesserunt. Nam & Scipionem Africanum majorem Cæsarem cognominatum ferunt, quod e cæso matris utero in lucem prodierit; & Cajus quidam Julius, Q. Catuli Oratoris frater uterinus, dictus est Cæsar; utrumque M. Tullius lib. 2. de Oratore loquentes induxit. Fuit item Lucius Cæsar Syllanarum partium jussu Marii interfectus; alterque Lucius Cæsar M. Antonii Triumviri avunculus, qui cum Pompejum sequeretur, tamen utriusque partis missu, Orator de pace ultro citroque venisse dicitur. Est etiam quidam Cæsar Vopiscus apud Varronem de Re Rust. lib. I. cap. 7. qui cum causam ageret apud Censores, dixit campos Roseæ in Agro Reatino sumen esse Italiæ. M. Vipsanius Agrippa duos liberos ex Julia Augusti filia suscepit, alterum Cajum Cæsarem, alterum Lucium Cæsarem appellavit; hic anno ætatis undevigesimo Massiliæ, ille triennio major in Lycia diem obiit. His adde Germanicum Drusi, & Drusum Tiberii filios Cæsares appellatos. Non est autem verisimile ætate Apostolica aut neminem superfuisse ex ordine hominum privatorum, qui Cæsar vocaretur; aut omnes privatas illas familias extinctas fuisse, in quibus nomen Cæsaris jure veluti hæreditario ad posteros transmitti solebat. In his autem aliquis esse Romæ potuit, qui cum tota sua familia Christi religionem susceperit, ac proinde de hujus domo illi esse, a quibus maxime Christianos Philippenses salutari Paullus scripsit. Quod autem Baronius fane fidenter affirmat *nullum illis temporibus Cæsarem dici potuisse, nisi qui Imperator futurus eligeretur*, vereor sane, ut hoc concedi possit, referrique ad primum æræ Christianæ sæculum; nondum ea lex seu consuetudo omnino invaluerat, ut Imperatores sibi hæredes imperii successoresque constituerent, iisque, quos elegerant, cum nomine Cæsareo, jus quoque in Imperium succedendi conferrent. Nam si Augustum excipias, qui Tiberium, Senatu populoque Romano flagitante, in imperii societatem adscivit, ac successorem designavit; qui deinceps ante Nervam id fecerit, neminem reperies. Nomen Cæsaris temporibus illis non tam Imperatorium erat, quam Gentile, quod vel sanguinis vel adoptionis jure in alios ex aliis ejusdem gentis aut familiæ propagari solebat; ac propterea scripsit Aurelius Victor Domitii Neronis interitu gentem Cæsarum extinctam esse: *hic finis*, inquit de Cæsar. *Cæsarum genti fuit &c*, *At Galba haud secus nobilis e gente clarissima Sulpitiorum* &c. Idem porro Cæsaris nomen ornamento quidem ac decori erat iis, quibus impositum esset: sed ut spem aliquam præberet, certe quidem jus nullum imperii obtinendi tribuebat. Quocirca, quamvis Titus & Domitianus, vivente patre, Cæsares dicti fuerint, ut docent veteres inscriptiones, tantum tamen abest, ut ejusmodi sive nomen, sive dignitas viam illis certam exploratamque ad imperium muniret, ut Vespasianus parens utriusque, eodem teste Aurelio, non ille quidem pro certo haberet, sed speraret tamen fore, ut post se imperio potirentur: *Simul divinis deditus, (quorum vera plerisque negotiis compererat) successores fidebat liberos Titum & Domitianum fore*. Non hæc eo scripsi, ut interpretationem, quam Baronius cæterique doctissimi viri laudato epistolæ Paullinæ loco adhibendam censent, rejicerem atque improbarem; sed ut ostenderem non esse tantopere ridendos, qui Cæsarem primum Dyrrhachii Episcopum existimant eumdem esse, de quo Paullus commemorat, scribens ad Philippenses: *Salutant*

[Margin notes:]

De Cæsare Episcopo Dyrrhachii in hodierno Illyrico. Apud Bollandianos die XXIX. & XXX. Martii.

Cæsar Dyrrhachiensis diversus a Cæsare, quem Paullus nominat in ep. ad Philip.

Potuit tamen idem esse, de quo Paullus.

Privati homines quibus Cæsaris nomen fuit ante, & post Julium Cæsarem Imperatorem. Plin. lib. 7. cap. 9.

e quibus unus esse potuit ille, de quo Paullus meminit.

Cæsares creandi, eosque successores designandi consuetudo post Apostolicam ætatem invaluit.

lutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Cæsaris domo sunt.

Cornelius Centurio is, qui Ethnicorum primus cælesti ostento, admonituque, Christiana sacra suscepit, & gentibus quoque, non Judæis solum, ad Ecclesiam ingressum recludi debere facto suo & exemplo declaravit, genere Illyrius fuit, Sisciæ, in urbe Pannoniæ ad ripam Savi celebri & opulenta, illustri loco natus, in primis inter suos copiosus ac nobilis, si fides habenda sit Hesychio, qui Vitam S. Clementis descripsit. Erat is, ut S. Lucas scribit Act. 10. *Centurio cohortis, quæ dicitur Italica: quibus ex verbis*, ait Bollandus Tom. I. die 2. Feb. *collegit Baronius tom. 1. Annal. an. Ch. 41. num. 2. eum genere Romanum fuisse, milites Italos, & quidem ex legione sexta, Ferrea vel Ferrata dicta: nam* στρατοπεδον τὸ Σιδηρὲν *legionem ferream in Judæa collocatam inde a temporibus Augusti scribit Dio Cassius lib.* 55. Sed Baronii pace dixerim, quod Cornelius præfuerit cohorti Italicæ, id non est satis argumenti eum genere Romanum fuisse. Cum igitur cæteri veteres neque genus, neque patriam Cornelii prodiderint, credamus licet Hesychio, qui eum ex antiqua Pannoniorum traditione, vetustis etiam monumentis consignata, Sisciæ ortum esse scripsit. *Testificantur Pannonii*, inquit, *quod & quædam illorum commentaria comprobant, Cornelium primitias Gentium, Pannonium fuisse, Siscii, nobili stirpe, clarisque parentibus natum; qui cum Cornelium quemdam sub Augusto militantem a manifesto periculo sua virtute servasset, corona civica ab eo donatus est; a Cornelio vero, quem servasset, in Corneliorum gentem cooptatus, & mutato nomine, quod illi Boris esset, Cornelius est nuncupatus, demumque honoribus auctus cum Legione Ferrata in Judæam ad hiberna deveniens, multis diebus ibidem exactis, primus ex gentibus meruit baptizari; ea de causa moris est, inquiunt, Primitias gentium Pannonios nuncupari.* Hunc a B. Petro Episcopum consecratum, & Cæsarensi ecclesiæ præpositum fuisse tradunt Usuardus, Beda vulgatus, Ado, Notkerus, Martyrologium Romanum, & plures alii. Sed ab ejus baptismo aliquot annos interfuisse arbitror, antequam Episcopus fieret; nam Neophytum ad ordinem Episcopalem promoveri veteres Canones plenissime vetant, idemque Paullus fieri prohibuit. Quo temporis intervallo suspicari licet Cornelium vel cum Principe Apostolorum, vel cum aliis Apostolicis viris Evangelium per varias regiones propagasse; nec vero absimile est Illyricum adiisse, & Sisciæ præsertim Apostolico munere functum esse, suisque popularibus ad Christum convertendis multam ac diligentem operam navasse. Nam in Menæis scriptum est, non illum quidem post susceptum baptismum Cæsareæ substitisse, sed cum S. Petro varia percurrisse loca, inter quæ annumerari possunt aliquot provinciæ Illyricæ, quas Petrum obiisse supra diximus, & depulsis ubique errorum tenebris, veritatis Evangelicæ lumen longe lateque circumtulisse: *Maxima dignatus celebritate nominis, Corneli, cum Apostolorum principe ac pluribus aliis discurristi, ubique Divinum peragens præconium, per quod & ad lumen perducti, & ab ignorantiæ tenebris eruti sumus.* Iterum in alia ode: *Accepta spiritus gratia, veluti splendidus quidam Sol, terram illustrasti, Corneli, depulsa Idolomaniæ caligine.* Item in alia ode: *Quasi fluvius ingens egressus es, irrigans cælesti doctrina universam terræ faciem, multiplicis Deorum culturæ zizania suffocans.* Quin & alia plura id genus de illo prædicant; *Christi præconem* appellant, *& sanctorum Discipulorum æqualem, qui sanctum spiritum, ut illi, acceperit.* S. Cornelium Græci idibus Septembris solemni cultu & anniversariis laudibus concelebrant; ejus nomen illustri ornatum elogio ad diem secundam Februarii Latini in Divorum fastis adscribunt.

Cornelius Centurio genere Illyrius.

In familiã gentis Corneliæ Romanæ, per adoptionem adscitus.

Petri socius, idemque adjutor ad rem Christianam etiam Illyriis propagandam.

S. Paullum, cum in Italiam navigaret, ejectum apud Melitam navi fracta, Publius insulæ princeps benigne comiterque accepit, a quo per triduum victu cæterisque rebus quam liberalissime, commodissimeque cum sociis habitus est. Et Publio quidem suæ erga hospitem humanitatis fructus uberrimus constitit; quippe cui Paullus multo plus, quam acceperat, beneficii gratiæque retulit; nam & parentem Publii graviter laborantem divina virtute sanavit, & Publium ipsum de Christi adventu, ac lege Evangelica diligenter edoctum baptismo expiavit; quem deinde aliquot post annis Melitæ Episcopum præfecit: *Id quidem*, ait Baronius, *vetera Martyrologia attestantur.* Unum nobis instar omnium est Martyrologium Romanum vetus, quod Melitensis Episcopatus Publio collati fidem facit: *Athenis S. Publii Episcopi, qui Militenus a Paullo Episcopus ordinatus.* Eum postea ad ecclesiam Atheniensem translatum ferunt, & sancto Dionysio Areopagitæ in regimen ejusdem ecclesiæ substitutum; non desunt tamen, qui Publium Episcopum Atheniensem a Publio Melitensi distinguendum esse censeant. Scriptores haud pauci & admodum eruditi, auctore potissimum Constantino Porphyrogenito, qui sæculo decimo eximia doctrina & sapientia floruit, multis & gravissimis argumentis contendunt insulam Melitam, ad quam Paullus e naufragio enatans appulit, non illam esse, quam in mari mediterraneo e regione Africæ sitam Equites Rhodienses nunc obtinent, sed longe aliam ejusdem nominis insulam, in Adriatico mari positam, quam in sua potestate ac ditione nunc tenet Respublica Ragusiensis. In hanc sententiam præter alios docte copioseque disseruit D. Ignatius Georgius Benedictinus e Congregatione Melitensi Ragusina integro libro Venetiis edito apud Christophorum Zane an. 1730. qui inscribitur: *D. Paullus in mari, quod nunc Venetus Sinus dicitur, naufragus; & Melitæ Dalmatensis insulæ post naufragium hospes.* Hæc opinio, si vera est, quæ sane idoneis auctoritatibus, & firmissimis rationibus nititur, Apostolorum Illyrici numerum auget S. Publius, non unus vulgarium hominum quilibet, sed suæ civitatis atque insulæ princeps, idemque magni Paulli in Christo filius ac discipulus, qui populares suos Christianis præceptis ac mysteriis diu ac diligenter excoluit, & Melitensem Illyricam ecclesiam instituit, sanctissimeque administravit.

Publius hospes S. Paulli apud insulam Melitam, constitutus Melitæ Episcopus.

Melita, insulam, Illyricane, an Africane.

D. Ignatius cognomento Theophorus, quem Eusebius inter Joannis Apostoli & Evangelistæ auditores ac discipulos annumerat, idemque principis Apostolorum post Evodium in sede Antiochena successor, partem aliquam Illyrici hodierni aut Evangelica prædicatione lustravit, aut certe eximiæ suæ sanctitatis exemplis ac vestigiis impressit. Nam anno circiter 107. ob Christi fidem capite damnatus, cum jussu Trajani Romam duceretur Leonibus objiciendus in amphitheatro, & Neapolim urbem maritimam in finibus Thraciæ & Macedoniæ appulisset, hinc

D. Ignatius Martyr, cum vinctus Romam duceretur,

viæ

viæ quod erat usque ad mare Adriaticum pedes confecit, Macedoniam obiens, transiensque per eam Illyrici partem, quæ dicta est Epirus nova, nunc Albania dicitur, & Epidamnum sive Dyrrhachium pervenit, ubi navim conscendens, quod reliquum erat itineris Puteolos usque, mari peregit. Id scriptum est in actis Ignatianis apud Ruinartium, quæ ab ejusdem Ignatii Discipulis, testibus oculatis, sociisque itineris Romani conscripta esse dicuntur: *deinde illinc ductus ad Neapolim, per Philippenses, pertransivit Macedoniam pedes, & terram quæ ad Epidamnium; cujus in terra juxta mare, navi potitus, navigavit Adriaticum pelagus, & illinc ascendens Tyrrhenicum, & transiens insulas & civitates, ostensis sancto Puteolis, ipse quidem exire festinavit, secundum vestigia ambulare volens Apostoli Paulli*. Cum autem per eas regiones satellitibus septus, vinctusque duceretur, & undique ad eum, ut fit, visendi studio, concursus fieret, haud dubium est, quin pro ea, qua flagrabat in Christum vehementissima charitate, ubique ad circumfusam multitudinem verba faciens, illustre Evangelio, Christique Divinitati testimonium tribuerit, multosque tum suis cohortationibus divino quodam ardore incensis, plenisque Apostolico spiritu, tum vero invictæ cujusdam fortitudinis excelsique animi ad omnia vel acerbissima pro Christo subeunda parati & intrepidi heroicis exemplis ad religionem amplectendam impulerit. Quin immo terrestre illud iter ejusmodi fuit, ut peragratio quædam Apostolica videretur esse ad Christi fidem disseminandam, stabiliendam, augendam instituta; quacumque enim incederet, obvias ecclesias invisebat, & sive in via, sive in diversoriis, promiscue cunctos docendo, exhortando, monendo, non sine ingenti rei Christianæ incremento, excellentis cujusdam virtutis & charitatis relinquebat impressa vestigia. Hæc Simeon Metaphrastes in Vita S. Ignatii memoriæ prodidit: *Ipse autem paullo post Smyrna deductus a militibus; & cum appulisset Troadam ac Neapolim, transiit pedes per Philippos & Macedoniam, eas, quæ sunt in via, invisens ecclesias, & in eis docens, exhortans, disserens, fratres, qui erant paullo simpliciores, & imbecilliores confirmans, & efficiens, ut omnes vigilarent & essent sobrii. Cum vero transiisset Epirum, & mare transmisisset Adriaticum, & Tyrrhenum, appellit Puteolos*. Itaque cum S. Ignatius ex itinere Romano eam Illyrici partem, quæ Driloni & Montibus Acroceraunii interjacet, Evangelium prædicando, incolisque doctrina & exemplo erudiendis obierit, hunc quoque in eorum numerum adscribamus licet, qui ad salutem Christianamque institutionem Illyricæ gentis aliquid operæ industriæque Apostolicæ contulerunt.

aliquam Illyrici partem pedes pertransiit;

& aliquid suæ curæ Apostolicæ in Illyrios derivavit.

Primævam ecclesiam tanta cælestium charismatum affluentia, & superfundentis se divini spiritus copia delibutam, omnique ex parte perfusam fuisse constat; ut per totum Ecclesiæ corpus, perque omnes ordines sexus utriusque, insolita quædam alacritas, & animorum ac mentium vigor ad quoslibet subeundos Christi causa labores, ac religionis initia strenue promovenda pervaserit. Quod enim Joel Propheta instinctu divino afflatuque prædixerat fore, ut Deus olim *effunderet spiritum suum super omnem carnem, & super servos suos & ancillas*; id enim vero priscis illis temporibus reipsa comprobatum fuit. Tantus quippe superni Numinis ardor invaserat non virorum modo, sed etiam sexus infirmioris animos, tanta fidei propagandæ cupiditas incesserat, ut Virgines passim ac mulieres Apostolici spiritus plenæ, divinæ gloriæ studio mirum in modum incensæ, præclaram Evangelio multis in locis operam, plusquam pro virili parte, navarent. Aliquot hujusmodi sanctissimas fæminas vereque Apostolicas Paullus in suis ad Romanos litteris non sine laude commemorat, veluti *Juniam*, quam *in Apostolis nobilem*, & *Priscam*, quam *suam adjutricem* vocat; item *Mariam*, *Tryphænam*, *Tryphosam*, & in epistola ad Philippenses, *Evodiam* & *Syntychen*, quas omnes *secum in Evangelio multum laborasse* testatur. Ex earum numero ajunt fuisse Marcellam, quam S. Marthæ pedissequam vocant, quod eidem & ancillæ & comitis officia præstiterit. Hanc siquidem cum Lazaro, Magdalena, Martha ab Judæis in exilium pulsam, & navi cuidam, gubernaculo & remigio destitutæ in certum naufragii discrimen impositam, Deo ducente, Massiliam cum cæteris incolumem appulisse tradunt. Simon Bengnius in suis collectaneis auctor est Marcellam e Siscia oriundam fuisse, aut certe ex aliquo non longe disjuncto seu Pannoniæ, seu Dalmatiæ oppido. Huic aliqui adscribunt præclaram illam vocem piæ ingenuæque mentis indicem, qua, ut perhibet S. Lucas, quædam mulier de turba Christi laudes pro muliebri more ingenioque satis eleganter celebravit: *Beatus venter, qui te portavit, & ubera, quæ suxisti*. Marcella igitur, cum S. Martha diem suum obiisset, famulatus officio perfuncta in patriam se retulit, & qua verbis, qua exemplis populares suos excolere aggressa, quamplurimos vel ab avita superstitione ad rectam in Deum fidem traduxit, vel ab impuris depravatisque moribus ad honestam piamque vivendi rationem revocavit. In ea Pannoniæ regione, quæ Savo Dravoque interjecta, olim Savia, deinde Slavonia dicta est, Marcellam Apostolico munere functam fuisse docet Petrus Equilinus lib. 6. cap. 155. *Marcella Marthæ pedissequa fuit. . . . . hæc cum ipsa Domina sua a Judæorum finibus expulsa, & cum aliis discipulis, ut superius actum est, Massiliam devenit: ipsam usque ad ejus obitum non dimisit: ipsiusque vitam & gesta conscripsit. Quæ post ejus vitæ finem in Sclavoniam pergens, ibidem Christi Evangelium prædicans, post decimum annum a dormitione Marthæ in pace quievit*. Eadem ferme Jacobus de Voragine intexuit Divorum historiis, quibus titulum *Legendæ Aureæ* præposuit. Sed hæc omnia disquisitionem paullo diligentiorem desiderant. Egregie Baronius in Not. ad Martyr. die 29. Jul. de Vita S. Marthæ, quam S. Marcella conscripsisse dicitur: *Feruntur quædam acta nomine Marcellæ pedissequæ, quæ recenset Mombritius tom. 2. sed quæ revera magis recentiorem aliquem præseferunt Scriptorem, licet multa contineant, quæ non tantum scriptis, sed & traditione firmentur. Ejusdem fere generis esse noscuntur, quæ Petrus brevi compendio refert in Catalogo*.

Fœminæ Apostolicæ,

inter quas Marcella pedissequa S. Marthæ oriunda ex Pannonia,

post obitum S. Marthæ in patriam reversa,

apud suos populares munere Apostolico functa esse dicitur.

Ænona civitas est perantiqua Dalmatiæ, frequens olim ac nobilis, cujus plerique veterum Geographorum meminere; nunc magna ex parte dirutam, Nonam vulgo appellant. Vetus est, & constans indigenarum opinio, quam a majoribus sibi traditam, & inde usque ab antiquissimis temporibus fama & auditione in alias ex aliis ætates propagatam ferunt, D. Anselmum unum e se-

e septuaginta duobus Christi Discipulis in eam urbem venisse, & multis ad sanam religionem ac fidem ab Ethnicorum fabulis & impura superstitione traductis, Ecclesiam inibi fundasse, cujus ipse primus Episcopus fuerit, quamvis intercisa Episcoporum serie, Ænona sedem Episcopalem, nisi post multa sæcula, non recuperaverit. Huic Diaconum & ecclesiasticæ procurationis administrum quemdam fuisse ajunt, cui nomen erat Ambrosio; utrique vero ad eos Christianos instituendos erudiendosque perutilem operam navasse Marcellam S. Marthæ pedissequam, quæ fortassis e proxima Pannonia, post Christianam rem in illis locis bene gestam, in Dalmatiam se contulit; & quemadmodum Paullo cæterisque Apostolis ac Discipulis aliæ religiosæ mulieres, sic Marcella Anselmo & Ambrosio Evangelici operis ac laboris adjutricem se præbuit. Hæc ferme dictitant Ænonenses, quæ ut confirment, nihil quidem veterum tabularum proferre possunt, sed hujusmodi rerum testem traditionem appellant, quam satis ad probandum idoneam, & multarum ætatum consensu firmatam esse oportet, quippe cum hac una traditione freti innixique illius Ecclesiæ Episcopi, in iis litteris, quæ de toto statu rerum omnium ecclesiasticarum Romam tertio quoque anno mitti solent, hæc perscribere non dubitaverint: *Ecclesia Cathedralis sub invocatione S. Anselmi Episcopi & Confessoris unius ex septuaginta duobus Discipulis Salvatoris Domini nostri Jesu Christi*. Et in aliis ejusmodi litteris: *S. Anselmi Discipuli Salvatoris ossa gloriosa reperta fuerunt in arca lapidea prope altare majus, insimul cum ossibus S. Ambrosii Diaconi, quæ modo sunt laminis argenteis membratim recondita, & in ipsa arca custodita sub tribus clavibus, cum aliis reliquiis ejusdem ecclesiæ*. Hanc inveteratam indigenarum opinionem confirmat eorumdem erga Sanctos illos Anselmum, Ambrosium, & Marcellam constans ac perpetua religio; quippe non solum eos civitatis apud Deum Patronos sibi adoptarunt, sed præterea S. Anselmum quidem VII. Kal. Septembris, S. Ambrosium vero VI. Idus Januarii, anniversario & solemni cultu, sub ritu duplicis primæ classis venerantur; S. Marcellæ autem VI. Kal. Septembris sub ritu duplicis secundæ classis debita religionis officia singulis annis persolvunt; eorumque omnium commemorationem & cultum in octavum usque diem producunt. Ad hæc; postridie idus Decembris inventionem S. Anselmi sub ritu duplici concelebrant. Eorum corpora apud se condita Ænonenses diligenter asservarunt, & qua dignum erat, frequentia, ac veneratione coluerunt; sed anno circiter 46. superioris sæculi, cum urbi ab Turcis excidium ac vastitas immineret, ne sacrilegis Barbarorum injuriis exposita essent, Jaderam transvecta fuisse affirmant, ac deposita in Basilica S. Anastasiæ; inde vero post decem annos sublata, & solemni totius Cleri populique supplicatione in ædem S. Mariæ invecta apud Virgines cœnobii Ænonensis, quod jam inde ab anno 1500. ob metum Turcarum Jaderam translatum fuerat; ubi etiamnum honorifice pieque asservantur. Ædes autem S. Mariæ, veteri antiquato, novum a S. Marcella titulum assumpsit. Sed quæ de tribus illis antiquissimis Ecclesiæ Ænonensis conditoribus vulgo dicuntur, cum traditione quadam populari potissimum nitantur, vereor, ut viris eruditis probari possint, antequam solertiori disquisitioni, accuratoque examini subjiciantur; id quod in historia ejusdem ecclesiæ præstandum erit.

Anselmus unus e 72. Discipulis, cum Ambrosio Diacono, Dalmatas in fide erudiisse, ac Ænonæ Episcopus fuisse traditur.

SS. Anselmi & Ambrosii corpora in Ecclesia Cathedrali condita.

§. III.

De SS. Tito & Herme Apostolis & Episcopis Dalmatiæ.

Hactenus generatim de Apostolis, virisque Apostolicis, qui provincias Illyrici Evangelica circuitione, alii alias peragrarunt; & pro se quisque aliquid studii operæque ad ecclesiam Illyricam universam fundandam exstruendamque contulerunt; nunc speciatim de tribus Apostolis & Episcopis Dalmatiæ, qui non obiter, aut cursim, sed ex instituto, & auctoritate utriusque Principis Apostolorum, regionem illam doctrina Evangelica plures annos excoluerunt, ac diu multumque in ecclesia Dalmatica constituenda elaborarunt. Hi autem fuerunt Titus, Hermesque duo ex Discipulis Paulli, & Domnius Discipulus Petri, de quo quæ hic breviter dicenda sunt, in proximum paragraphum rejicimus. De Apostolatu Dalmatico Titi nullum dubitandi locum relinquit secunda Paulli ad Timotheum epistola, in qua cap. 4. diserte additum est *Titum in Dalmatiam* profectum fuisse, non aliam sane ob causam, nisi ut Evangelio apud Dalmatas operam daret; nullus quippe seu veterum sive juniorum Interpretum est, quin huic causæ Dalmaticam Titi profectionem adscribant.

Titus, Hermes, Domnius præcipui conditores ecclesiæ Dalmaticæ.

Titus Apostolus Dalmatiæ missus a Paullo.

Annus erat æræ vulgaris circiter 52. cum Paullus Titum legatione Corinthiaca, quam eidem mandaverat, egregie perfunctum in Dalmatiam misit, ut Evangelii sementem, quam alii atque alii sive ex Apostolis, sive ex Discipulis in ea regione fecerant, ad frugem & maturitatem perduceret. Titus simul atque in provinciam venit, statim ad Christianam rem animum adjecit; & civitates, oppida, pagos obiens, Christianis mysteriis imbuere plerosque, & baptismo expiare instituit. Annos aliquot in ea vinea strenue egregieque laboraverat, nec penitenda collecta fruge, & ingenti mortalium numero ad Christum aggregato, cum Romam se contulit, ut cum cæteris discipulis adventum Paulli præstolaretur, qui anno vel 59. ut Baronius, vel 56. ut Petavius & alii docent, vinctus Romam pervenit. Nec diutius in urbe substitit, quam sua erga Paullum charitas ac pietas, optimique discipuli adversus magistrum debita officia tali tempore ac loco requirebant. Itaque in Dalmatiam regressus, id quod ex loco laudato Paullinæ secundæ ad Timotheum epistolæ intelligi potest, omni studio operaque ad præclara cœpta perficienda incubuit. Biennio post Paullus Neronis sententia absolutus ac dimissus e Romana custodia, Titum per litteras evocavit, quippe id consilii ceperat, ut ad Hispaniam cæterasque Occidentis regiones peragrandas Tito socio atque adjutore uteretur; ac deinde Cretensis ecclesiæ administrationem eidem tradere constituerat. Titus igitur re Dalmatica bene gesta, & plerisque incolarum ad Christi fidem perductis, Romam advenit anno vel 61. vel 58. alterutri enim Paulli e primis vinculis dimissionem, vel cum Baronio, vel cum Petavio adscribas licet. Ne vero Dalmaticum gregem orbum custode, & Judæis pariter Ethnicisque undequaque frementibus expositum atque indefensum relinqueret, virum gnavum atque industrium e sua disciplina delegit, quem loco Titi in Dalma-

Revocatus a Paullo in Hispaniam cum eo proficiscitur, ac deinde in Creta Episcopus constituitur.

Hermes in ejus locum ad ecclesiã Dalmaticam administrandã substituitur.

matiam submitteret, diligenter antea edoctum de rebus Dalmaticis, ut novellam illam ecclesiam tueretur, stabiliret, augeret, Neophytorum curam gereret, iisdemque præsidio esset, omnia denique Pastoris optimi sedulique officia præstaret. Is Hermes fuit, quem Paullus jampridem in suam disciplinam ac societatem receptum, cum eximiis præceptis institutisque, tum inprimis imitatione sui ad munus Apostolicum erudierat. Hermes igitur susceptum ecclesiæ Dalmaticæ regimen retinuit usque ad annum proximum ante Martyrium Apostolorum, quod Baronius in annum 69. conjecit, alii ad superiores annos revocarunt. Quæ nunc summatim ac breviter perstringimus, eadem postea in Actis S. Titi & S. Hermis, rationibus & auctoritatibus idoneis adhibitis, diligenter, & uberius ac fusius persequemur.

Titus atq; Hermes Episcopi Dalmatiæ Apostolici, sive Evangelici, sive Regionarii.

Cum in proposito hujus paragraphi titulo utrumque appellamus Episcopum Dalmatiæ, in eorum Episcoporum numero utrumque haberi volumus, quos Henschenius *Apostolicos*, Papebrochius *Evangelicos*, alii minus quidem latine, sed magis fortasse ad id, quod gerebant, muneris, apte congruenterque *Regionarios* vocant: Horum enim illud proprium erat, ut nulli cuipiam urbi oppidove addicti affixique provinciam totam regionatim obirent, ac sine intermissione discurrerent, civitates pagosque ex ordine lustrarent, neque uspiam diutius consisterent, quam rei Christianæ utilitas ac necessitas postularet. Nec vero ab consuetudine Apostolicorum temporum abhorret hæc ratio instituendi Episcopos, quorum quidem sedes Pontificia nulli loco nominatim affixa esset, jurisdictio vero alias latius, alias angustius pateret, alias nullis, alias iisdem, quibus una provincia, terminis circumscriberetur. Cujus quidem rei cum causam quærerem; quidnam esset, cur, ut in quaque regione Christiana religio propagari cœpit, non statim suus cuique urbi Episcopus præpositus fuerit, has causas reperiebam duas; unam, quod Apostolicorum virorum, qui apti essent idoneique ad munus Episcopale sustinendum gerendumque, tanta copia non suppeteret, quanta opus erat, ut singulis civitatibus singuli Episcopi præfici possent; altera est hæc, quod quamvis Christi fides ac religio in multis provinciis egregios progressus haberet, ac multi essent tum in civitatibus, tum in pagis oppidisve, qui Christo nomen dedissent, nusquam tamen eo crevisset Christianorum multitudo, quæ in unius Ecclesiæ corpus coalescere, cuique certus ac proprius Episcopus pro rei ac nominis dignitate imponi posset. Quare satius erat utiliusque in tanta messis copia, tantaque operariorum paucitate, ejusmodi Episcopos instituere, qui Apostolico ritu soluti ac liberi, continenter universam provinciam peragrarent, civitates juxta pagosque Christianis præceptis ac mysteriis imbuentes, quam unum certumque alicui loco Episcopum alligari devincique, ejusque industriam ac procurationem intra unius Parochiæ, sive, ut nunc dicimus, Diœceseos fines concludi. Hujus generis Episcopos fuisse arbitror plerosque Apostolos, virosque Apostolicos illorum temporum, qui ejus regionis sane amplissimæ, quæ cuique in orbis terrarum distributione obtigerat, nullam urbem delegerant, in qua domicilium stabile & fixum haberent, sedemque Pontificiam collocarent, sed perpetua peragratione, ex uno in alium locum Evangelium afferebant, & omnibus æque urbibus

Vetusta Apostolicæ consuetudo Episcopos nulli urbi affixos, idest regionarios instituendi.

ac pagis suas curas laboresque dispertiebant; neque antea primariis civitatibus præficiebant Episcopos, quam in iis satis aucta esse ac stabilita res Christiana videretur, atque ex Ethnicis ad Christum adjunctis frequens & bene constituta Ecclesia existeret: in pagis vero, & exiguis urbibus vel presbyteros, vel delectos ex omni Christianorum numero Magistros & probitatis, & ingenii laude præstantes locabant, qui cæteros in officio continerent, catechismum, ita ut acceperant, rudibus traderent, ædes sacras curarent, si quando necessitas urgeret, baptizarent infantes, & pro ea qua quisque præditus erat facultate, Curionum, seu Parochorum munera, & officia exsequerentur. Hisce vicariis Christiani gregis procuratione commissa, ad aliud ipsi aliudque deinceps oppidum Evangelium circumferendo transibant. Hanc rationem religionis propagandæ non solum Apostolos, sed etiam viros Apostolicos ex instituto ac præscripto Apostolorum primo atque altero Ecclesiæ sæculo tenuisse docet Eusebius lib. 3. cap. 37. *Munus obibant Evangelistarum, & postquam in remotis ac barbaris regionibus fidei fundamenta jecerant, ac Pastores constituerant, ad alias gentes, aliasque provincias properabant*. Petrus tribus vel quatuor annis antequam Ecclesiam Antiochenam fundaret, ejusque sedis possessionem adiret, Christi Vicarius, & universalis Ecclesiæ Episcopus esse, & muneris utriusque partes agere cœpit; quo temporis intervallo nulli addictus loco, Palæstinam rei Christianæ causa sæpe lustravit. In exemplari quodam Catalogi Pontificalis Anastasiani, quod erat penes Cardinalem Mazarinum, quatuor annos Petri Cathedræ vagæ ac solutæ in partibus Orientis attributos invenio. *Post ejus Passionem anno sequenti tenuit Petrus Apostolus in partibus Orientis cathedram annis* IIII. *deinde anno Domini* 37. *venit Antiochiam; quæ verba*, inquit Papebrochius in Propyl. Dissert. 2. *occasionem dederunt Henschenio quatuor annos vagi per Palæstinam Episcopatus adducendi in suam Chronologiam*. Henschenius autem hæc scripserat Tom. I. April. exercit. IV. in Catal. antiq. Pontif. *Tunc Petrus Episcopatum suscepit, sed nulli certo loco adstrictum, qualem quatuor annis adscribit illi in Oriente codex Anastasii Bibliothecarii, inter libros Cardinalis Mazarini, olim asservatus*. Petrus igitur ante Apostolici seu Regionarii Episcopi partes egit, quam vel Antiochiæ, vel Romæ sedem suam Pontificiam collocaret. Clemens quoque, postquam Romano Pontificatu se abdicavit, vitæ quod reliquum fuit, Regionibus aliis atque aliis prædicatione Evangelii obeundis, & Episcopi regionarii munere fungendo impendit, ut Henschenius ibid. in Clem. existimat. *Quid ni potius dicamus S. Clementem anno 77. abdicasse Pontificatum, & Episcopum Apostolicum nulli sedi affixum, reliquo vitæ tempore vixisse?* Ejusdem generis Episcopatum, liberum ac solutum, nullisque regionibus definitum, auctore Photio in Bibliotheca, Victor & Zephyrinus Pontifices Maximi contulerant Cajo Romanæ ecclesiæ Presbytero eximiæ doctrinæ ac sanctitatis viro, quem tradit Photius *Gentium Episcopum* ordinatum esse χειροτονηθῆναι ἐθνῶν ἐπίσκοπον, *& veluti Regem inunctum*, ait Thomassinus, *& coronatum esse ei Regno, quod vi & consilio esset adepturus*. *Eo fere modo Pontifices Romani consecravere Episcoporum partem longe maximam, quos deinde immitterent ad debellandas fideique jugo subjiciendas Occidentis Pro-*

Eadem consuetudo probatur auctoritate Eusebii, & exemplis.

vincias illas, quas in epistola sua enumerat Innocentius I. Hæc Thomassinus Vet. & Nov. Eccl. Discipl. part. 1. lib. 1. cap. 54.

M. Hansizius e nostra Societate docet Germ. sacr. tom. 1. part. 1. cap. 1. priscis illis temporibus duo Episcoporum genera distingui posse; & alios quidem fuisse Episcopos *Ordinarios*, unicuipiam urbi & Parochiæ nominatim addictos; alios vero *Regionarios*, idest nullius quidem civitatis proprios, sed communes unius regionis seu provinciæ Episcopos. Porro Hansizius de prioribus Norici Episcopis ait, eam fuisse Pagii opinionem, ut putaret *nullos sedisse Laureaci Antistites Ordinarios; sed Regionarios tantum*, primo videlicet atque altero ecclesiæ sæculo; sibi vero neutrum liquere, nec fuisse ordinarios, nec non fuisse: *Primi porro Laureacenses Episcopi fuerintne Regionarii tantum, an ordinarii, disputare nolim. Haud dubie neque limites Diœcesium ita fuerint, ut hodie discreti: neque adeo certæ Episcoporum sedes; quippe turbido reipublicæ tempore, & sævientibus in Christianum nomen persecutionibus, ob quas fugiendum erat de una civitate in aliam.*

Hodierna ratio fidei propagandæ cum antiqua comparata.

Idem vero Hansizius præclare animadvertit, Evangelii inter Ethnicos propagandi rationem prioribus sæculis eamdem initam fuisse, quæ nunc adhiberi solet; ac proinde qui de originibus veterum ecclesiarum disputant, hos oportere mentem & cogitationem intendere in primordia recentium ecclesiarum, in quibus tamquam in quodam speculo atque exemplo antiquarum initia intueri licet: *Nolim tamen contendere mox initio fundatam illic* (idest Laureaci) *sedem Episcopalem: illud hic utique factum, quod in conversione gentium hodieque usuvenit apud Indos, aliosque Orientis & Occidentis Barbaros; quorum exemplum ob oculos sane habendum est omnibus, qui de originibus Ecclesiarum cogitant.* Cum itaque superiori patrum & avorum nostrorum memoria, salutaris Christi doctrina in remotissimas utriusque Indiæ Orientalis, atque Occidentalis Nationes inferri cœpisset, quæ lumen Evangelii vel antea numquam acceperant, vel acceptum incuria seu longinquitate restinxerant; initio quidem neutrobi sedes Episcopales certo loco designatæ aut constitutæ sunt; sed missi utroque operarii Evangelici, & vitæ innocentia, & Christianæ doctrinæ ac facundiæ laude præstantes, qui ex auctoritate Romani Pontificis verbum Dei longe lateque disseminarent, errantesque mortalium greges ab infelicibus vepretis ac saltibus, ad læta Domini pascua caulasque traducerent; ubi vero barbaros illos dispersos ac dissipatos in unum Christi ovile congregassent, tum illis Episcopus præfici solebat, qui oves sibi commissas curaret ac defenderet, verbi divini & Sacramentorum pabulo impertiret, omniaque boni ac seduli Pastoris officia exsequeretur. Hoc interest inter recentiores, ac veteres Evangelii præcones, quod antiquitus, quibus hujusmodi Apostolicæ expeditiones mandari solebant, iidem essent Episcopali dignitate præditi, qui cæteris gloriosi operis ac laboris sociis & adjutoribus præessent, & gentibus Christo adjungendis ipsi sibi gregem quærerent, quem pascerent ac tuerentur, vel quas Christo oves aggregassent ipsi, aliis regendas pascendasque traderent. Cæterum etiam posterioribus temporibus nonnumquam usurpata est vetus illa consuetudo Episcopos in longinquas terras mittendi, nulla illis certa sede assignata, qui vel cultores Idolorum a nefariis superstitionibus ad unius ac veri Dei cultum traducerent, vel Hereticos & Schismaticos ab insanis opinionibus ad rectam in Deum fidem, ecclesiæque auctoritatem revocarent. Veluti sæculo decimo sexto ad expeditionem Æthiopicam delecti cum essent e Societate Jesu tredecim viri, sanctimoniæ non minus, quam eruditionis laude præcellentes, ex eorum numero tres Episcopali charactere insigniri pro imperio voluit Julius III. Pontifex Maximus, quod tum ad conciliandam illis auctoritatem ac reverentiam, tum ad conferendam eisdem amplissimam rerum gerendarum potestatem, ecclesiasticæ dignitatis & jurisdictionis insignia honorumque tituli necessario requiri viderentur. Joannes Nonnius Baretus creatus est Patriarcha, & duo eidem Episcopi adjutores adjuncti, Melchior Carnerius, & Andreas Oviedus, ille Nicæni, hic Hierapolitani Antistitis titulo decorati, qui quidem Nonnio, si quid ei gravius accidisset, in Patriarchatum Æthiopicum succederent. Hi omnes in dubium eventum, incertique successus ancipitem ac periculosam in aleam cum mitterentur, nullus designari potuit locus, in quo Nonnius sedem suam Patriarchalem defigeret; quinimmo cum Apostolica illa Missio effectu, quem boni omnes optabant, ac sperabant, caruisset, aversis ab sana doctrina tum Claudii Regis Abassinorum, tum gentis illius auribus animisque, Andreas Oviedus in locum Joannis vita functi substitutus nusquam locum invenit, in quo ex Catholicis, quos vel invenerat, vel ipse fecerat, ecclesiam justæ magnitudinis colligeret, cui pro dignitate Patriarchalis titulus imponi posset. Itaque inter assiduas ærumnas, vitæque pericula, ut exiguas in iis regionibus Catholicorum reliquias tueretur, in summa rerum omnium egestate, bobus & aratro paratis, terram suis ipse manibus colebat, unde victum sibi quæreret ad vitam parce ac duriter tolerandam; neque antea pusillum illud gregem per se sociosque modis omnibus adjuvare destitit, quam mors illum pie sancteque obita rebus humanis exemit, virtutibus eximiis pariterque miraculis illustribus insignem. At Melchior Carnerius Nicænus Episcopus cum gentis Abassinæ ad catholicam veritatem revocandæ spes omnis evanuisset, jussus est a Pio V. Ecclesiæ Japonicæ ac Sinicæ curam administrationemque suscipere, nulla ejus sedi ac domicilio urbe constituta; qui ad Amacaum Sinarum insulam, Lusitanorum emporium, ætatis jam exactæ reliquias, propagandæ fidei, & Christianorum animis curandis excolendisque insumpsit. Tres hosce Apostolicos viros Episcopali nomine, & charactere insignitos rite appellaveris Episcopos Regionarios.

Melchior Episcopus ecclesiæ Sinicæ & Japonicæ nulli loco urbive addictus.

Sed ad priora ecclesiæ sæcula ut regrediamur, vere ac præclare docuit Ludovicus Thomassinus, jam inde antiquitus hanc receptam fuisse consuetudinem, quæ deinceps in ætates posteriores manavit, ut qui ad longinquas & barbaras gentes erudiendas ac baptismo initiandas mittebantur, ii non unius civitatis & Parochiæ, sed universæ Nationis, ad quam proficisci jubebantur, Episcopi nominarentur: *Ordinabantur*, inquit part. 1. lib. 1. cap. 54. *non civitati uni ejusmodi Episcopi, sed universæ Nationi, propterea quod persæpe ne nota quidem erant civitatum nomina. Adde, quod viris Apostolicis, perinde ut Apostolis ipsis, obsequendum erat spiritui, cujus impetu rapiebantur, nec remorandus Evangelicæ victoriæ cursus velocissimus.* Sozomenus libr. 7. cap. 19.

Alia in rem eamdem ecclesiæ veteris exempla.

cap. 19. apud Thomassinum refert in universa Scythia, cum urbes essent & plurimæ & frequentissimæ, unum tamen fuisse Episcopum, quem nulli civitati oppidove alligari oportuit, sed totam regionem pervagari, ut Ethnicos ad fidem perduceret, Christianos in fide confirmaret. In numerum hujusmodi Episcoporum, quos Regionarios dicimus, referendi sunt, tum ille, quem ad novellam Iberorum ecclesiam excolendam & augendam misit Constantinus, ut tradit Theodoretus lib. I. cap. 24., tum Frumentius Indorum Episcopus ab Athanasio consecratus, ut narrant Rufinus & Socrates lib. I. cap. 14., tum Wila vir eximiæ sanctitatis & doctrinæ, quem Joannes Chrysostomus (epist. 125. ad Olympiadem) universæ Gotthorum genti Episcopum dedit; tum Palladius ad Scotos & Hibernos Christiana fide imbuendos missus a Celestino Pontifice Maximo, ut Prosper in Chronico scriptum reliquit; tum Birinus, quem Honorius Papa ire jussit ad Britannos extremos, ut in ultimas quasque Angliæ regiones densissimis offusas tenebris, ad eamque diem impervias, Christianæ veritatis lumen inferret, ut Beda lib. 2. testatur; tum alii plures, quos necesse non est commemorare; cum qui hactenus nominati sunt, satis fidem faciant, tum antiquæ, tum recentioris ecclesiæ morem fuisse, ad gentium conversionem hujusmodi Episcopos delegari, qui nulli loco nominatim addicti, Apostolici & Pontificalis muneris sibi demandati curas laboresque in omnes unius regionis sive provinciæ civitates, oppida, vicosque distenderent; quos quidem vel Evangelicos, vel Apostolicos, vel Regionarios Episcopos, per me licet, appelles.

Titus Episcopi Regionarii munera & officia apud Dalmatas diligenter exsequitur.

Hujus generis fuisse existimo Dalmaticum Episcopatum nulli civitati devinctum, sed liberum & vagum, quem Paullus Tito atque Hermi, in eam regionem ad Evangelium promulgandum dimissis, delegavit. Quare Titus, ut munere sibi credito rite fungeretur, universam Dalmatiam Evangelii prædicatione peragrare instituit. Ubi rem Christianam pulchre institutam suis jam viribus niti videbat posse, in alias civitates vicosque commigrabat, eadem ratione urbes reliquas atque oppida erudituros. Quæ omnia loca ut obierat, quietis immemor, a capite eamdem pari diligentia provinciam lustrabat, & labore in orbem redeunte, ad primam urbem, unde Apostolicæ excursionis initium fecerat, revertebatur, Christianum gregem nova incolarum accessione aucturus, & perfecturus, quæ rudia & inchoata reliquerat; eodemque ordine civitates pagosque deinceps revisebat omnes, ubique Christianæ institutionis tradens exemplum; scribendi gnaris, ut id describerent, rudibus, ut ediscerent, quotidieque memoriter recitarent, præcipiens. Ut autem rectum institutum recte atque ordine procederet, omnibus in locis singulos binosve deligebat, qui disciplinæ Christianæ intelligentia, gravitate vitæ, pietatis ardore, morum integritate inter cæteros eminerent. Hos instar Curionum, seu Parochorum, quando deerant Presbyteri, quibus id muneris committeret, Neophytis præesse jubebat, iisdemque in unum locum congregatis, præsertim festis diebus, Christianam doctrinam tradere, infantes baptizare, si qua necessitas urgeret, & si quid accidisset gravius, aut difficilius, consignatum litteris, memoriæ causa, postmodum ad se referre. Cæterum in primariis civitatibus, atque oppidis frequentibus, si ad manum esset copia Presbyterorum, hos muneris sui Vicarios relinquebat, qui rem Christianam ex officio riteque curarent, & cum ad novos greges quærendos, tum ad greges jam partos tuendos omni cura diligentiaque incumberent.

Aliquot annos Titus in Dalmatia per hosce labores absumpserat, jamque tantum studio, & assiduitate profecerat, ut quamplurimis ad Christum aggregatis, ecclesiæ Dalmaticæ fundamenta præclare jacta viderentur; cum jussus a Paullo episcopatum Dalmaticum dimittere, atque in urbem evocatus, ut rerum ab se gestarum rationem redderet, diligenter illum edocuit, quos ad eam diem progressus fecisset in Dalmatia Christi fides ac religio, & quibus maxime præsidiis, quibusve administris opus esset ad eam tuendam propagandamque; nondum eo rem perductam esse, ut fixam ac stabilem Dalmatici Episcopi sedem alicubi collocare aut expediat, aut deceat; plures Christianorum cœtus tota propemodum Dalmatia per vicos atque urbes dispersos esse; nullum autem ex iis negligi, nulli Pastoris curam atque operam deesse oportere. Quare adhuc Dalmatiæ opus esse expedito promptoque ad omnia Episcopo, qui nulli affixus loco perpetua circuitione universam Dalmatiam perlustret. Tito igitur Dalmatica procuratione perfuncto Paullus Hermem substituit, in primis admonitum, ut eamdem, quam Titus inierat, ejus provinciæ administrandæ rationem teneret, neve in excolenda illa vinea Evangelica, lustrandaque ab Decessoris instituto & consuetudine discederet. Hermes itaque in provinciam cum venisset, nihil habuit antiquius, quam ut Titi exemplis ac vestigiis insisteret; nulli loco potissimum adhæsit, nusquam Pontificiam sedem constituit, nunquam ex aliis in alias urbes vicosque excurrere, Christianos hac illac disperses invisere ac docere, Ethnicos ad Christum traducere, ac baptismo expiare intermisit, in id potissimum intentus, ut quocumque rei Christianæ utilitas aut necessitas vocaret, illuc statim accurreret; seseque expeditum, ubiubi opus esset, illico sisteret. Itaque ut Titus, sic Hermes in Dalmatia & personam sustinuit, & functus est officio Episcopi Regionarii. Sex fere aut septem annos in stabilienda augendaque ecclesia Dalmatica insumpsit, & suis cohortationibus, miraculis, exemplis, ac perpetuis sine intermissione laboribus, eo rem Christianam perduxit, ut e Dalmatis ad Christum conversis justæ magnitudinis ecclesiam conflaverit, cui certus ac stabilis Episcopus pro dignitate imponi posset, ejusque sedes Pontificia Salonæ, in urbe totius Dalmatiæ primaria, collocari. Sedem Salonitanam primus obtinuit S. Domnius Discipulus S. Petri, de quo mox pauca subjiciam, plura in ejus Actis & uberiora dicturus. Quamvis autem Titus Hermesque ante S. Domnium Dalmatiæ Episcopi fuerint, neuter tamen Domnio præripuit, ne primus esset Salonitanus Episcopus; illos autem Præcursores S. Domnii appellandos esse censemus, quod, cum progressi Evangelium Dalmatis intulerint; quod plerisque incolarum ad Christi cultum adductis, viam eidem ad præclara cœpta perficienda munierint; quod denique solum quodammodo straverint, quasique fundamentum ecclesiæ Salonitanæ, quam ipse ad fastigium perduxit, & plures annos sanctissime administravit, & probe cultam, mirifice auctam, optimis legibus ac præceptis institutam, successoribus reliquit.

Tito substitutus Hermes eodem functus est munere Episcopi Regionarii,

& rem eo perduxit, ut certus ac stabilis Episcopus ecclesiæ illi præfici posset, qui Salonæ sedem Pontificiam constitueret.

§. IV.

De S. Domnio Discipulo S. Petri, Apostolo Dalmatiæ, & primo Salonarum Episcopo.

PLura jam hinc & uberiora de progressu Evangelii apud Dalmatas, deque recta in Deum fidei propagatione suo loco dicenda erunt; quippe ad hæc usque tempora præparandis erudiendisque incolarum animis, Evangelica doctrina variis in locis disseminanda, & jaciendis ubique fundamentis ecclesiæ Dalmaticæ & Salonitanæ, laboratum est. Postquam vero Salonæ Pontificia sedes constituta fuit, in eaque certus ac stabilis collocatus Episcopus, Hierarchici ordines ac magistratus descripti, & suum cuique munus tributum, omnia denique ad normam juris disciplinæque ecclesiasticæ recte composita, magnum inde incrementum Christiana res cepit, & Evangelii præcones ex urbe principe totius ecclesiæ Dalmaticæ quaquaversum dimissi gentem illam magna ex parte in Christi fidem ac ditionem redegerunt. Petrus Princeps Apostolorum, qui cum Paullo in urbem se contulerat, ut Christianis Neroniana tyrannide ac persecutione oppressis præsidio essent ac solatio, edoctus ab Herme cum esset de prospero rei Christianæ successu in Dalmatia, ratusque tempus jam esse aptum idoneumque illius ecclesiæ ad exemplar cæterarum ordinandæ constituendæque, e suis Discipulis Domnium delegit, cujus fidem & doctrinam, prudentiam & sanctitatem multis in rebus ac magnis perspectam habuerat, eumque Episcopali consecratione initiatum, de Paulli sententia, in Dalmatiam trajicere jussit, & illius ecclesiæ regimine suscepto, Salonæ sedem Pontificiam collocare. Hanc Dalmaticam Domnii expeditionem, initiumque sedis Salonitanæ vel in annum Apostolorum martyrio insignem, vel in eum, qui proxime antecessit, conferendum censeo. Martyrium autem utriusque Principis Apostolorum Baronius in annum æræ vulgaris *69.* conjecit; alii ad annos superiores revocarunt.

Domnius a Petro de Paulli sententia primus Salonæ Episcopus constitutus.

Erant temporibus illis in Dalmatia multæ civitates claræ in primis ac celebres, veluti Jadera, Scardona, Narona, & aliæ neque infrequentes, neque ignobiles, quæ jure ac dignitate Episcopali donari merito potuissent; sed ne singulis, aut plerisque suus præficeretur Episcopus, obstabat minor, quam pro multitudine civitatum, virorum Apostolicorum numerus; quorum licet plerique omnes apti essent idoneique ad sustinendum munus illud longe gravissimum, quod divinam pene virtutem, & omnibus numeris absolutam postulat sapientiam, eos tamen, non uni civitati ac Parochiæ alligari oportebat, sed rei Christianæ plurimum intererat liberos esse ac solutos ad expeditiones evangelicas obeundas, qui nullo consisterent loco, sed per omnes orbis terrarum partes, Evangelium Christi circumferrent. Et quamvis ecclesia ab exiguis profecta initiis, statim dilatari tum ad Ortum solis, tum ad Occasum, Meridiemque cœperit, & numerosiore in dies augeri sobole Neophytorum haud sanctitate minus, quam doctrina præstantium; tamen nec sic quidem aucta & propagata tantam excellentium virorum copiam habuit, ut omnibus promiscue civitatibus Episcopos, suum cuique, tribuere posset. Quocirca pro ea, quæ tum suppetebat, facultate & copia, minoribus posthabitis, majores fere tantum civitates ac primariæ designari solebant, quæ titulo ac dignitate Episcopali ornarentur. Cum igitur ea tempestate cæteris Dalmatiæ urbibus magnitudine, commercio, divitiis, & præsertim civium numero ac frequentia longe antecelleret, hanc unam ex omnibus Princeps Apostolorum delegit, quam non solum decoraret sede Episcopali, sed etiam, ut postea dicetur, jure Metropolitico donaret, Domnio illuc misso, qui ecclesiam Salonitanam institueret ac regeret, eique totius ecclesiæ Dalmaticæ principatum affigeret. Hunc civitatum maxime illustrium delectum ad ecclesias sive Episcopales sive Metropolitanas condendas habitum fuisse Apostolicis temporibus, ab Apostolis ipsis, virisque Apostolicis, sapienter animadvertit ac docuit Ludovicus Thomassinus Discipl. Eccl. p. 1. lib. 1. cap. 41. non id quidem suadente aut alliciente *fastu sæculi*, *aut inanis pompæ specie*, sed ob eam causam, potissimum, *ut evangelicæ veritatis lux illis primum civitatibus affulgeret*, *ex quibus in alias facilius*, *& in totum denique orbem latissime diffunderetur*. Ubi vero in primaria cujusque Provinciæ civitate Christiana religio recte constituta esset, validasque radices egisset; indidem præcones Evangelii, jussu missuque Episcopi, quaquaversum digressi ad fidem Christianam usquequaque disseminandam, dispersique per omnes ejus provinciæ urbes atque oppida, civibus incolisque ad Christum aggregandis haud segniter operam dabant. Quibus vero in civitatibus aucto Christianorum numero nova fundanda esset ecclesia, his qui præessent, Antistites creabat ac mittebat primariæ urbis ac sedis Episcopus; quippe Apostoli pro illa potestatis ecclesiasticæ plenitudine, quam a Christo Domino acceperant, Discipulis suis, quibus principum civitatum ecclesias mandabant, jus fere tradebant novos Episcopatus, veluti totidem imperii Christiani arces, in illis urbibus constituendi, quas vel ipsi per se, vel per suos Presbyteros & Evangelii administros Christo subdidissent. Id juris ac potestatis Tito contulerat Paullus, cum eum Cretensibus Episcopum præfecit, eidem præcipiens, ut in ea insula, ubi videretur opportunum, novas ecclesias, sedesque Episcopales institueret, quæ Cretensi Metropolitæ subessent; *Hujus rei gratia*, inquit, *reliqui te Cretæ*, *ut ea*, *quæ desunt*, *corrigas*, *& constituas per civitates Presbyteros*, *sicut & ego disposui tibi*. Nemo est, quin sciat prioribus & Apostolicis temporibus Episcopos æque, & qui proximi ab eis sunt, inferioris ordinis Sacerdotes communi *presbyterorum* nomine appellatos fuisse. Nimirum hanc vim habet præceptum Apostoli, ut jubeat majoribus quidem civitatibus Presbyteros Episcopali charactere ac dignitate præditos imponi; minusculis autem oppidis regendis præesse Presbyteros simplices, idest infra Episcopos in secundo sacerdotio constitutos. Hanc huic Paullinæ epistolæ loco explanationem adhibet Cornelius a Lapide, cui fere omnes ad unum Interpretes consentiunt: *Et constituas per civitates Presbyteros*, *idest Episcopos*, *& proprie dictos Presbyteros*, *sive Sacerdotes & Pastores*. *Presbyter enim nomen commune erat tam Episcopis*, *quam communibus Sacerdotibus*, *ut dixi ad Philip.* 1. 1. *Jubet ergo Paullus*, *ut in singulis oppidis Titus constituat Presbyteros*, *puta in majoribus Episcopos*, *in mino-*

Cur uni Salonæ Episcopus proprius sit attributus; non itidem cæteris Dalmatiæ civitatibus.

Cur antiquitus ad ecclesias Episcopales & Metropolitanas condendas primariæ urbes delectæ?

quam potestatem Paullus Tito Cretensium Episcopo creato contulit.

Episcopi olim dicti Presbyteri.

minoribus Sacerdotes, sive Pastores. Hinc ferme repeti oportet initium & origo Metropoleon ecclesiasticarum ætatis Apostolicæ; nam sæculis posterioribus, sine auctoritate vel Patriarcharum, vel Concilii Provincialis, vel Romani Pontificis, neque Metropoles, neque Episcopatus institui licuit. Porro ecclesias illas primarias, vocabulo e civili nomenclatura mutuato, Metropoles rite appellarunt majores nostri, quod essent matres quodammodo cæterarum ecclesiarum, quas ex se propagaverant, Christoque genuerant; quæ proinde illis, ceu filiæ bene moratæ optimis parentibus, reverentiam honoremque debitum adhibere, & fidem, pietatem, obedientiamque præstare debent.

Origo Metropoleon & Provinciarum Ecclesiasticarum.

Domnius igitur Salonam cum venisset, ex iis, quos Titus & Hermes, quosque ipse ad Christum adjunxit, ecclesiam confecit, sane frequentem ac nobilem, in qua ex auctoritate Petri & sedem Episcopalem constituit, & omnia Episcopi officia ac munera diligenter exsequi cœpit. Ædem sacram construxit, quo plebs Christiana statis ac festis diebus tum divini verbi audiendi, tum psallendi Deique invocandi, tum denique cœlestia mysteria percipiendi causa conveniret. Leges divinas & ecclesiasticas explanavit, ad quas Christiani vitam suam moresque componerent; Hierarchiam variis gradibus ordinibusque distinctam condidit, & alios in collegium Presbyterorum, alios in numerum Diaconorum, alios in reliquos inferiores clericorum ordines cooptavit. Ecclesia Salonitana bene constituta ac stabilita, in omnes partes rei Christianæ amplificandæ augendæque animum ac vires intendit. Itaque quos sacris ordinibus initiatos Pastoralis sollicitudinis ac ministerii in partem ac societatem vocaverat, ex iis ad munus Apostolicum delegit viros egregia diuque spectata fide, virtute, constantia, sanctitate, diligenter instructos, admonitosque, ut urbes omnes & vicos Evangelii prædicatione lustrarent, omnique ope atque opera in Ethnicos convertendos, Neophytos erudiendos ubique incumberent: quorum labore atque industria effectum est, ut in Christi fidem gens pene universa concederet. Hæc in Actis S. Domnii, quæ postea diligentius & accuratius explicabimus: *Domnius igitur satis prospero cursu mare emensus Salonas devenit, Christique mysteria publice ac palam exponere cœpit, ad cujus prædicationem multi corde compuncti Christo crediderunt. . . Ecclesiam in honorem S. Dei Genetricis Mariæ in eadem urbe construxit pulcherrimo opere, ubi Sacerdotes Dei, Presbyteros & Levitas, cæterosque sacri Ministerii ordines in ea ordinavit: quibus per Dalmatiam dimissis brevi omnem fere provinciam Diabolo ereptam Deo lucratus est*. Cum Petrus S. Domnium in Dalmatiam misit ad condendam regendamque Salonitanam ecclesiam, ejus Episcopali procurationi ac jurisdictioni subjecit quidquid temporibus illis, ex Augusti descriptione, vocabulo ac finibus Dalmatiæ continebatur. Itaque ad Pontificalem & Apostolicam Domnii ditionem ac potestatem pertinebat universa Dalmatia tum transalpina & mediterranea ad Savum usque prolata, tum cisalpina & maritima cum insulis Dalmatico littori objectis, quam duo celebres fluvii, Arsia ab Occasu, Drilo ab Oriente definiebant. An vero Domnius pro facultate sibi a Principe Apostolorum tradita in aliis Dalmatiæ civitatibus novas Ecclesias, novosque Episcopatus instituerit, id mihi non liquet, ut constabit ex capite II. & §. ultimo Sectionis sequentis, ubi de ortu atque institutione Metropolis Salonitanæ plura dicentur.

Res Christiana in Dalmatia mirifice aucta.

Jurisdictio Pontificalis S. Domnii eosdem fines habuit, quibus Dalmatiam Augustus definivit.

Quæ hactenus fuse copioseque exposuimus, eo pertinent, ut declarent, quibus initiis ac fundamentis moles incumbat totius ecclesiæ Illyricæ & Dalmaticæ, quam merito dixeris *superædificatam super fundamentum Apostolorum*, quippe cum ad eam fundandam exstruendamque Apostoli, & viri Apostolici operam suam industriamque contulerint; ac propterea, quamvis nulla in Illyrico extet sedes Pontificia, quam Apostoli vel per se ipsi tenuerint, vel per alios suo nomine constitui tenerique jusserint, tamen ecclesia Illyrica cum suam originem ad Apostolos, eorumque Discipulos, auctores conditoresque primarios referat, jure haberi, riteque appellari potest *Apostolica*.

Ecclesia Illyrica & Dalmatica vere Apostolica.

SECTIO SECUNDA
DE URBE SALONA,
ET SALONITANA ECCLESIA.

CAPUT PRIMUM.

De Salona.

§. I.

Salonæ Origo, & Nomen.

Salonæ primus omnium Julius Cæsar meminit.

X antiquis Geographis atque Historicis, seu Græcis, seu Latinis ante Julium Cæsarem, qui Salonam nominaverint, neminem invenies; neque ante bellum Dalmaticum tertium de hac urbe aliquid memoriæ ac litteris traditum reperitur. Anno autem ante Christum 117. cum L. Cæcilius Metellus Consul tertium Dalmatis bellum intulit, urbem illam celebrem in primis fuisse ac nobilem, manu ac natura munitam, copiis atque opibus validam necesse est; quippe cum Metellus ex omnibus Dalmatiæ oppidis unius potissimum Salonæ obsidendæ oppugnandæque consilium propterea ceperat, ut ex hujus æque difficili, ac sibi gloriosa expugnatione justi debitique triumphi causam & materiem nancisceretur: id quod docet Appianus. Dalmatæ enim, cum P. Cornelius Nasica Consul bello secundo Dalmatico ante annos fere viginti Delminium urbem temporibus illis totius Dalmatiæ principem evertisset, sedem atque arcem nominis imperiique Dalmatici Delminio translatam Salonæ collocaverant, urbemque hanc bellicis operibus, firmissimisque præsidiis munierant: exinde autem Salona tectorum, & incolarum numero augeri, commercio ac divitiis crescere, ac celebrior in dies illustriorque fieri cœpit. Cæterum urbis hujus originem atque ædificationem longe altius, & inde usque ab antiquissimis temporibus repetendam censeo. Id autem causæ fuisse arbitror, cur apud Veteres nulla facta sit mentio Salonæ, quod hæc civitas, cum illi florebant, vel alio nomine appellari soleret, vel exigua esset atque ignobilis, nec digna memoratu, quia fortassis a pristina magnitudine ac celebritate jamdudum desciverat. Cum neque Conditor, neque tempus conditæ urbis memoriæ proditum sit, liceat nobis utrumque, nullo quidem auctore atque indice satis certo, attamen conjecturæ alicujus haud improbabilis ductu investigare. Apollonius in Argonauticis meminit cujusdam urbis Hyllenidos dictæ, eoque in loco positæ, qui cum positione urbis Salonitanæ admodum congruere videtur. Is ergo, cum Argonautarum in patriam reditum post Colchicam expeditionem describeret, tradit eos appulisse ad regionem Hyllinorum, ubi inquit, *insulæ eminebant frequentes, difficilem navigantibus viam per medium reddentes*. Ac deinde subjicit Argonautas Hyllinis, a quibus perbenigne accepti habitique fuerant, grati animi ergo donasse alterum ex Tripodibus, quos Jason e templo Apollinis sustulerat; hunc vero tripoda ex admonitu oraculi alte in terram defossum fuisse *circa urbem inclytam Hyllenida, ut inconspicuus semper omnibus esset*. Itaque civitas Hyllenis eo loci condita fuerat, ad quem Argonautæ navim applicuerant, & unde initium ducit longa illa continuatio seriesque insularum, prætenta littori Dalmatico, ut aliæ cum aliis implicitæ, & omnes inter se quodammodo junctæ connexæque videantur. Quam ob causam Argonautæ, ut docet Apollonius, ab Hyllinis viros locorum gnaros ac peritos postularunt, quorum ductu ex illo maritimo tractu frequentibus insulis obsepto atque impedito, sine errore aut periculo enavigarent. Atqui hæc insularum multitudo continuata, quam intercursantes euripi faciunt admodum angusti; indicio est eamdem esse Hyllenidos & Salonæ positionem. His quippe insulis & Liburnicis interjectum Promontorium Diomedis, mari aperto, nullisque omnino, si unum alterumve scopulum excipias, insulis circumcingitur. Ex eo autem promontorio, portuque Salonitano in altum provectis, longeque a terra prora in Ortum obversa navigantibus frequentes a læva continuæque insulæ occurrunt, quæ omnem oræ maritimæ prospectum nautis vectoribusque adimunt; iis vero, qui oram inter insulasque navigio vehuntur, experto nauclero opus est, qui gubernaculum scienter ac perite huc & illuc detorqueat, ne prora in angusto & vadoso mari in latentes scopulos, cautesque ex insulis prominentes, incurrat. Nam contra Salonam est insula Bubua ante ostium portus Salonitani projecta; ab hac Proteras & Olyntha, medio interfluo euripo, in Meridiem distant; has prætervectis occurrunt Bractia & Pharia angusto freto diremptæ, hæc inferior ad Meridiem sita, illa superior ad Septemtrionem continenti adjacens. Phariæ magis ad Austrum subest Corcyra, inter utramque interjecta est Trucola, sive Tiuna; ab utraque pari ferme intervallo Issa in Ortum disjungitur, utrique vero sese interserit Peninsula Stagni, qua parte veluti cuneata excurrit in Occidentalem plagam. Ladesta sive Lagusta Corcyræ, Melita Peninsulæ Stagni subsunt a Meridie. Tum sequuntur Orientem versus Elaphites Plinianæ. His aliæ minores circumfusæ, aut interpositæ insulæ, quas verius scopulos dixeris. Hæ sunt insulæ illæ *frequentes*, de quibus Apollonius, *quæ* olim ab urbe Hyllenide, nunc a portu Salonitano in Ortum *navigantibus viam per medium difficilem reddunt*. Vix igitur dubitari videtur posse, quin Hyllenis civitas in ea ferme regione posita esset, ubi nunc Salonæ vestigia visuntur. Verisimile est igitur, quæ olim dicta fuerat Hyllenis, eamdem postea appellatam fuisse Salonam, quippe antiqua illa civitas, cum aut bello eversa, aut alio casu infortuniove labefactata, magna ex parte, vel omnino corruisset, restituta est, vel de

Ante Julium Cæsarem Salona civitas erat celebris & caput gentis Dalmaticæ.

Urbis origo antiquissima.

Initio videtur dicta esse Hyllenis.

Hyllenis antiquissima civitas ibidem posita, ubi nunc Salonæ vestigia.

de integro condita in iisdem steterit vestigiis, & veteri posthabito, novum nomen assumpsit, vocarique cœpit Salona. Hyllenæ sive Hyllenidis vocabuli, quo Salonam antiquitus appellatam esse existimamus, aliquod vestigium reperisse mihi videor in Historia Georgiana, de qua in Actis Georgii Episcopi Salonitani plura dicentur; ibi enim suspicio est, Salonam latere sub vocabulo Silenæ, cui sane cum Hyllena similitudo quædam & affinitas intercedit. Hæc si tam vera sunt, quam videntur esse verisimilia, Salonæ conditæ initium referri oportet ad primordia nominis ac generis Illyrici, consignarique anno ante Christum fere ducentesimo trigesimo supra millesimum, cum Hyllus Herculis filius e Phæacia sive Corcyra coloniam Græcorum in hanc regionem deduxit; regnique ibidem potitus, duas urbes condidit, alteram incertæ positionis, quam parentis nomine Heracleam appellavit; alteram, quæ postea dicta est Salona, ab se Hylleidem, sive Hyllenidem dixit. Huc revoca, quæ parte prima & capite primo de Hyllo parente & conditore gentis Illyricæ scripsimus.

Hyllenis & Salona temporibus Trojanis æqualis.

Hanc de Salonæ origine & antiquitate opinionem confirmat Micha Madius auctor Sæculi decimi quarti, ac testes citat veteres tabulas, historiasque, in quibus scriptum reperit, Salonam temporibus Trojanis urbem fuisse totius Dalmatiæ principem, & copiis æque maritimis ac terrestribus plurimum valuisse, quippe quæ Græcis ad expeditionem Trojanam triremes duas & septuaginta subsidio miserit: *Sciendum est igitur*, inquit, *quod civitas Spalat, contraxit originem a famosa, & antiqua, ac nobili civitate Salonæ, quæ Salona fuit tempore Trojanorum, & dominabatur totam Dalmatiam, & Croatiam usque in Ungariam; & dicitur per historias, & Chronicas antiquas ipsam civitatem Salonæ, tempore sui status, dedisse ad destructionem Trojanorum contra Regem Priamum in subsidium Græcorum galeas armatas numero LXXII.* Quænam fuerint antiqua illa monumenta & Chronica, haud equidem scio, tacente ipsomet, qui ea legit ac citavit, scriptore; sed nihil causæ est, cur aut Micham Madium mentitum esse putemus, aut fidem omnem derogandam esse existimemus Chronicis illis, quæ idem Auctor cum vidisset, ac probasset, ad fidem faciendam adhiberi posse censuit; nec sane, quod indidem sumpsit, ab historia illorum temporum discrepat. Satis constat Græcum omne nomen genusque in Trojæ excidium, Regnique Trojani eversionem conjurasse; nam auctore Agamemnone, qui tum regnum in Argivis obtinebat, Regulis ac Dynastis omnibus gentis Græcorum longe ac late imperantis dies edicta est ad conveniendum vel Argos, ut Dyctis tradit, vel Spartam, ut Dares existimat, ubi de communi sententia bellum adversus Trojanos decretum, delectus militum ex omnibus Græcorum provinciis haberi jussi, totius exercitus Imperator Agamemnon, Aulis Bœotiæ civitas maritima constituta, ad quam Duces omnes cum suis copiis ac navibus convenirent. Ducum ac navium catalogum contexuit Dares Phrygius, qui se bello interfuisse testatur, itemque Dyctis Cretensis, & Homerus, inter quos tamen non convenit de numero, cum alii plures, alii pauciores seu Duces seu naves percenseant. Jam vero cum regio illa, quæ postea nominata est Dalmatia, Græcorum referta esset, quos Hyllus, ut modo dictum est, illuc

De Gest. Rom. Imper. ac Pontific. cap. XV.

invexerat, dubitari non potest, quin ipsa quoque ad bellum Trojanum suas copias & naves contribuerit: id quod ex antiquis annalibus tradit Micha Madius, qui ab urbe totius regionis primaria duas & septuaginta naves in eam expeditionem profectas esse scripsit. Idem confirmat conjectura sane probabili Ludovicus Schonlebius, qui in Annal. Carn. par. 2. existimat ex Japydia etiam, ubi plures e comitatu Herculis regiones illas peragrantis consederant, genusque Græcorum propagaverant, itemque ex Illyrico militaria subsidia ad commune illud bellum collata esse: *Et Japydes nostros, & Illyrios vicinos haud dubie in belli pellectos societatem existimes.* Nec vero fidem & auctoritatem Chronici Madiani in aliquod discrimen conjiciunt recentia posteriorum ætatum vocabula; vel enim ea pro antiquis & obsoletis Micha Madius substituit; vel qui res illas multo vetustissimas litteris mandarunt, iisdem apparant ea nomina, quæ tum, cum scriberent, in usu erant, & in omnium ore ac sermone versabantur. Nam Trojanis illis temporibus ne Dalmatiæ quidem, aut Salonæ, nedum Croatiæ & Hungariæ, vocabula usurpari cœperant, sed regio illa ab Hyllinis nomen Illyrici haud ita pridem acceperat, & urbs illa Hyllenis ab Hyllo conditore denominata fuerat. Quod autem hæc civitas adeo mari præpotens esset, totque ac tantis navalibus copiis abundaret, ut duarum & septuaginta triremium classem adornare atque instruere posset, id præclare congruit cum Apollonio, qui Hyllenida *urbem inclytam* idest claram ac celebrem vocat; cujus quidem celebritatis & claritudinis causam non aliunde, quam ex opibus terrestribus & maritimis, quibus affluebat, acceperit oportet. Ita fit, ut quæ primo dicta fuit Hyllenis, eadem sit civitas, quæ postea nominata est Salona; & Salona sub nomine Hyllenidos non solum condita sit, sed etiam copiis opibusque floruerit ante bellum Trojanum, & longe lateque imperaverit. Sed cum nihil in rebus humanis stabile sit & immutabile, sive propter incertos ac sæpe adversos bellorum exitus, sive ob inclinationem communium temporum, & naturales quasdam rerum publicarum conversiones, idem huic urbi accidit, quod antiquissimis ac nobilissimis civitatibus contigisse accepimus, ut vel funditus, vel magna ex parte corrueret, certe ab summa & excitata fortuna ad inclinatam, & prope jacentem desciscerect. Cum autem multis post ætatibus, incertum quo tempore, quove auctore, reædificari aut restitui cœpisset, antiquo posthabito, novum sibi nomen Salonæ adscivit; quamdiu vero prostrata, inculta, ac propemodum deserta jacuit, & vix ægreque oppiduli nomen retinuit, antiquis scriptoribus fere ignota fuit, neque ulla re memorabilem aut dignam se præbuit, cujus veteres Geographi historicique mentionem facerent. At postquam in antiquum rerum suarum statum restitui, ædificiis atque incolis frequentari, mœnibus operibusque sepiri, divitiis ac bellicis rebus magis magisque in dies efflorescere cœpit; tum vero pristinæ amplitudinis gloriæque famam recuperavit, omnium deinceps litteris ac sermonibus celebrata; & jam altero ante Christum sæculo magnum ejus nomen, magnam de illius opibus, præsidiis ac munitionibus opinionem fuisse oportet, quippe cum Metellus, hanc unam urbem vi aut deditione si capisset, inde sibi putaret futuram & segetem ac materiem ingentis gloriæ, & justam causam tum triumphandi, tum Dalma-

Ex Illyrico & Japydia copiæ auxiliares ad bellum Trojanum contributæ.

Hyllenis restituta & Salona appellata.

-matici cognominis assumendi, perinde ac si totam Dalmatiam vicisset.

Unde autem Salona in locum antiquæ Hylleni-dos substituta nomen duxerit, & quæ sit apud Veteres, & quam varia hujus nominis scribendi atque usurpandi ratio, ut paucis expediam, primum rejicienda est, & omnino abjudicanda opinio Josephi Rosaccii, qui apud Dominicum Zavoreum lib. de reb. Illyr. docuit ab Calone nescio quo, Sale filio, Phalegi nepote, & originem & nomen Salonam traxisse: *Joseph Rosaccius nostris temporibus auctor in eo libello, quem sex Mundi ætates inscripsit, anno M. 1757. ait: Ex Phaleg ortus est Sale, qui Calonam, Jaderam, Delmodam, Epirum, Sarmathiam & Adulam genuit, ex quibus sua acceperunt nomina Salona, Jadera, Dalmatia, Epirus, Sarmatia, & Adula mons.* Purum putum commentum est ex Annianis nugis decerptum. Longe propior vero est etymologia, sive origo hujus vocabuli a Thoma Archidiacono in hist. Salon. cap. 2. tradita, qui Salonam a Salo, idest mari nomen mutuatam esse existimat: *Dicta autem est Salona a Salo, hoc est mari, quia in littore maris sita est.* Nec solum eam causam fuisse arbitror, cur esset ita nominata, quod mari adjaceret, quæ quidem nominis causa in omnes urbes maritimas convenit; sed quod, cum & copiis navalibus, & commercio maritimo cæteris oræ Dalmaticæ urbibus ac populis longe antecelleret, veluti Maris Domina haberetur, essetque eo in loco posita, unde in mari late dominari, imperiumque in Adriaticam navigationem usurpare posset; ex quo factum est, ut nomen illud, quod commune pluribus esse poterat, suum & proprium faceret, sibique uni vindicaret. De ratione hujus nominis scribendi usurpandique aliqua est inter Veteres discrepantia. Plerique ex Latinis Salonam vocant, veluti A. Hirtius, Plinius, Mela, & Veteres inscriptiones. Sunt tamen, qui hoc nomen plurali numero efferunt, & Salonas malunt, quam Salonam dicere. Cæsar III. Civil. cap. VIII. *A Salonis ad Orici portum*; & cap. IX. *M. Octavius cum iis, quas habebat, navibus Salonas pervenit*: adde Lucanum, adde antiquam inscriptionem apud Sponium: *viam Gabinianam Salonis Andetrium aperuit, & munit*; adde Antoninum, Vibium Sequestrem, & alios, e Græcis vero Ptolemæum: Σαλῶναι κολωνία, *Salonæ colonia*. Græci autem idem nomen a fæmineo ad genus virile revocarunt ὁ Σάλων, *Salo*: Strabo lib. VII. τὸ ἐπίνειον αὐτῶν Σάλων, *navale eorum Salo*. Et Dio Cassius lib. LV. ὁ Βάτων ὁ Δαλμάτης ἐπὶ Σάλωνα στρατεύσας, *Bato Dalmata Salonem oppugnans*. At Stephanus & genus & numerum, quod plerique Latinorum huic vocabulo tribuunt, retinuit, Salonamque appellavit. Zonaras de Diocletiano, qui post depositum imperium, Salonam se recepit, ἐν Σάλωνι, πόλει τῆς Δαλματίας διῆγεν, ἣ τις ἦν αὐτοῦ καὶ πατρίς: *Salone in urbe Dalmatiæ vitam transegit; hæc erat illius patria*. Procopius lib. I. Bell. Gotth. cap. VII. Salonas quidem dixit usus numero plurali, sed viriline, an muliebri genere hoc vocabulum affecerit, e Græca syntaxi nequit intelligi, ci quippe vel nullum articulum, vel communem utrique generi præposuit: ἐς δὲ Σάλωνας εἰσελθεῖν οὐδεὶς; *Salonas autem nemo se recepit*. ὁ τῶν Σαλώνων περίβολος, *Muri sive ambitus Salonarum*. At Pæonius lib. IX. extremo, cum casus obliquos hujus nominis a recto Σάλων derivet, eodem, quo Dion & Strabo, genere masculino illud donare videtur; certe cum Ptolemæo, & Procopio, hanc urbem plurali numero subjecit: ἐν ἀγρῷ γειτνιῶντι Σαλώνι, *in agro vicino Salonis*. In antiquis Martyrologiis Hieronymianis Solonam pro Salona sæpe scriptam invenies. Quod autem Latini Græcique scriptores non pauci Salonam plurativo numero affecerint, id ad ejus præstantiam, magnitudinem, dignitatem declarandam pertinere arbitror. Hac enim valet plerumque numerus multitudinis, cum ad civitatem unam nominandam significandamque adhibetur; veluti cum Venetias, aut Parisios dicimus & perinde ac si una ex multis civitatibus conflata esset, propterea quod & numero ædificiorum, & frequentia civium, & copiæ divitiarum, plures civitates æquiparare videretur.

Nomen ab Salona derivatum & gentile apud Stephanum est *Salonites*; at *Salonius* est apud Claudianum, cujus est *Salonia quercus*; verum e Salona capta Pollionis filio *Salonini* cognomen obvenit, ut Servius tradit. Sed jamdudum apud Scriptores recepta sunt, vigentque usu communi & sermone quotidiano duo hæc e primitivo Salonæ vocabulo prognata nomina, *Salonitanus*, & *Salonensis*; hoc quidem rarius, illud vero frequentius; nos utroque, promiscue & communiter, variandæ dictionis causa utemur; itemque nobis licere volumus modo *Salonam*, modo *Salonas* dicere, quæ ejusdem vocabuli ex uno in alterum numerum commutatio, cum veterum auctoritate nititur, tum adhuc est in honore, & jus suum retinet; contra vero ab *Salone* fere abstinemus, quod ea ratio formaque hujus vocabuli usurpandi, tertiæ apud Latinos, quintæ apud Græcos declinationis, jam pridem obsoleverit, & quam olim obtinebat, possessionem amiserit. In Lexicis Geographicis urbes alias reperies aut ejusdem nominis, aut non admodum diversi, quas ab Salona nostra distingui oportet. Una fuit in Dalmatia, quam Ptolemæus *Salonianam* vocat, & inter urbes mediterraneas Dalmatiæ annumerat; sed Stephanus eam Salonas appellat, ea solum distinctionis nota interposita, quod hanc plurali, alteram singulari numero affecerit. *Salona*, inquit, *urbs Illyriæ. Gentile Salonites. Sunt etiam Salonæ urbs Dalmatiæ, quarum gentile Salonæus, ut Priscus lib. 6.* Quem Stephani locum Thomas de Pinedo hac animadversione illustravit: *In hac sectione memorat Auctor noster Salonam urbem Illyriæ, & Salonas Dalmatiæ. At Ptolemæus lib. 2. cap. 17. utrasque Dalmatiæ adscribit, alteram, quam Salonas coloniam vocat, inter maritimas; alteram, quam Salonianam, inter mediterraneas civitates recenset. Easdem fuisse existimo, quas noster Auctor memorat. Salonæ vero fuere celebriores, quam Saloniana.* Est altera Salonia apud Strabonem Bithyniæ civitas; & regio bobus pascendis idonea, cujus itidem meminit Stephanus. Tertia Salona ex veteri inscriptione oppidum est Galliæ Narbonensis in Provincia inter Avenionem & Massiliam apud Druentiam fluvium, ubi multa vetustatis monumenta reperiri aiunt. Propius abest a Dalmatia Salona quarta fere apposita ad sinum Crissæum, qui pars est Sinus Corinthiaci. Veteres appellabant Amphissam, nunc indigenæ vocant Salonam, & fluvium præter mœnia labentem τὸν ποταμὸν τὸν Σαλωνιτικόν, *amnem Saloniticum*. Thessalonica urbs est ad sinum Thermaicum, totius Macedoniæ caput & Metropolis, longe illa quidem a Salona Dalmatica & loco & vocabulo distans; sed cum interdum, detruncato nomine, avulsaque priore Syllaba, dicta sit Salonica, unde ortum est, illique inhæsit nomen Salo-

Etymon vocabuli Salonæ, a Salo, idest mari.

Salona, Salonæ, Salo.

Cur Salonæ dictæ.

Salonæ Gentile nomen.

Salonæ Urbes cognomines.

Thessalonica & Salona promiscue usurpatæ.

lonicchii, facta est quædam hujus appellationis reciprocatio, & sublata fere omni distinctione vocabuli, alterutra in alterius nomen migravit; ex quo factum est, ut cum magnum esset utriusque nomen ac celebritas, quæ ad alterutram pertinebant, ultro citroque transferrentur. Sed hæc alias; nunc de situ & forma Salonæ Dalmaticæ.

§. II.

Situs & descriptio Salonę.

Regio & Situs Salonæ.

IN ea Dalmatiæ regione, quæ fere media est inter Arsiam Drilonemque, sita erat Salona ad recessum intimum sinus Salonitani, quem mare terras irrumpens efficit, Euripo longius, quam latius interfuso. Is autem sinus tergo in Occasum obverso arcuatur, & similitudinem quamdam refert speciemque Hemicycli, millia passuum fere septemdecim circuitu complectentis, cui novem insident aut decem castella exiguæ magnitudinis, pari propemodum intervallo disjuncta, & in orbem disposita, eo quidem ordine situque, ut nihil pulchrius aut jucundius ad aspectum desiderari possit. Hemicycli basis in Orientem spectans ab Septemtrione in Meridiem ad duodecim milliaria ferme recta protenditur, nisi quod superfusis æstuariis, variisque anfractibus interscinditur. Is erat portus nobilissimæ urbis, & ad merces copiasque invehendas facili accessu opportunus, & contra hostiles incursus egregie munitus, quippe cui præsidio essent duo Castella, quę cum ex edito loco utrinque in ostium imminerent, naves hostium aditu ingressuque prohibebant; vel si quæ in eum sinum irrupissent, iis cætera introrsum castella stationem illam adeo infestam reddebant, ut consistere nequirent, & excedere indidem regredique in altum cogerentur. Hujus portus tanta est magnitudo & capacitas, ut classem quamlibet numerosam & excipere & continere possit: millia passuum fere quindecim in longitudinem porrigitur; latitudo ejus varia est; qua propius abest ab urbe, maxima est, & circiter septem passuum millibus patet. Insula Bubua ante ostium projecta ventos ac tempestates arcet, tutamque stationem navibus præbet, duplici ad portum aditu relicto, altero angustiori ad Occasum, altero paullo magis amplo commodoque ad Orientem. In eo portu duæ sunt insulæ; quæ urbi propior est, passus omnino tercentos circuitu colligit, Uragnizam vocant, & paucis focis habitatur; quæ vero abest longius in Meridiem admodum exigua incolis caret, eique nomen est Galiolæ.

Portus Salonitanus.

Ergo ad caput sinus Salonitani, ejusque hemicycli, quem modo descripsimus, angulum extremum Aquilonarem assidebat Salona meridiano Soli exposita, & qua vergebat ad mare, planissimo in loco explicata, quæ vero in Septemtrionem spectabat, molli facilique clivo assurgens. Magnitudine dimidio minorem Constantinopoli fuisse auctor est Constantinus Porphyrogenitus de Admin. cap. 29. *Prope mare est urbs Salona nuncupata, dimidium habens ejus magnitudinis, quam Constantinopolis*. Verum si dimensio Salonæ capienda sit e ruderibus veterum mœniorum, quæ adhuc extant, vix septima, nedum dimidia parte ad magnitudinem Constantinopolis accedit. Nam Constantinopolis, ut ferunt, millia passuum fere quindecim, Salona vero iis, quæ nunc visuntur, antiquorum mœnium vestigiis circumscripta, vix duo milliaria, & passus quingentos circuitu complectitur. Id satis declarat circumscriptio veteris Salonæ, quam nobis Joannes Baptista Camozzinus nobilis hac nostra ætate Architectus ex iis, quæ supersunt, lapidei ambitus reliquiis accurate delineavit; idemque confirmat alter ejusdem urbis ambitus breviori forma descriptus e tabula topographica, quam Joannes Georgius Calergus publicus Architectus, ex jussu & mandato Venetorum, altero & septuagesimo superioris sæculi anno diligentissime confecit; nisi quod is paullo major videtur esse, & tria milliaria facile comprehendit. Quare cum Constantinus Porphyrogenitus ex urbis Constantinopolitanæ magnitudine non minus dimidium Salonæ attribuerit, necesse est sua illa dimensione non modo urbem ipsam mœnibus & propugnaculis septam, sed etiam suburbium complexus fuerit. Nam Salonam domorum continuatione utrinque extra muros prolatam fuisse veterum ædificiorum ruinæ testantur, quæ identidem occurrunt in via, qua Salonis itur ad castrum S. Georgii, duo circiter passuum millia in Occasum distans. Ab regione Orientis itidem suburbana longe producta fuisse declarant aliquæ dirutarum ædium reliquiæ, præsertim ubi nunc extant ruinæ Castri, quod Majores nostri Cucum vocabant, ab Salona mille passus & septingentos disjuncti; itemque ubi visitur ædicula Deiparæ Virginis ferme sub ipsa urbe, patrum quidem vel avorum nostrorum memoria reædificata seu restituta, sed antiquitus ibidem posita; quippe cum inidem corpora SS. Domnii, & Anastasii Spalatum translata fuerint, ut indicio sunt cryptę subterraneæ, in quibus olim condita fuisse dicuntur. Cæterum ex hac parte, qua Salona Orientem respicit, cum veterum murorum vestigia Meridiem versus deficiant, urbis mœnia non directo ad Meridiem producta fuisse arbitror, sed paullulum ad Orientem detorta, deinde iterum in Meridiem reflexa ædiculam ipsam, de qua modo dictum est, & sepulchrum sanctorum martyrum ambitu suo comprehendisse censeo; id quod paullo post declarandum erit. Præterea suspicio est Salonitana suburbia in Septemtrionem continuata esse propter viam Gabinianam, quæ ab Salonis Andetrium ducit, juxta quam ingentis cujusdam ædificii rudera cernuntur, ubi officinam cudendæ monetæ exstructam fuisse falso existimant. Itaque si mœnibus Salonæ utrinque adjicias suburbia ut in Occasum, sic in Ortum longissime porrecta, facile intelliges, quemadmodum Salona ad urbis Constantinopolitanæ magnitudinem dimidii instar obtineret, id quod docuit Constantinus Porphyrogenitus. Neque a Porphyrogenito dissentit Thomas Archidiaconus in Hist. Salon. cap. 2., qui Salonæ ab Oriente in Occasum longitudinem sex millia passuum produxit, comprehensis scilicet duobus suburbiis utrinque adjunctis: *Dicta est Salona a Salo . . . modicum lata, sed in longum fere sex milliaribus versus Occidentalem plagam protendebatur*. Ex hac autem dimensione nimium quantum totius urbis magnitudo crescat, ambitusque; nam cum Salona, ut docet Archidiaconus, figuram speciemque referat quadranguli oblongi, alterum ejus latus proportione quadam alteri e regione opposito respondeat necesse est: ex quo fit, ut, cum latus utrumque ejusdem fere sit longitudinis, ex utriusque longitudine undecim aut duodecim milliarium summa conficeret. His adde reliqua duo latera, alterum brevius ad Occasum, alterum

Salonæ circuitus.

Salona dimidio minor, quam Constantinopolis, si suburbia adjiciantur.

Salona ab Ortu in Occasum VI. m. P. producta.

rum

rum ab Oriente productius, quibus conjunctis duorum vel trium millium longitudinem attribuas licet. Ita fit, ut totius urbis circumscriptio millia passuum ad quatuordecim vel quindecim colligeret. Jacobus Sponius Salonæ circuitum passuum millibus haud amplius novem definivit; sed ex opinione indigenarum multo majorem fuisse fatetur. Ejusdem circuitum longe breviori dimensione circumscripsit Topographus Regni Hungariæ part. 3. cap. 1. *immensæ olim erat amplitudinis, ut adeo* VI. M. P. *ambitu ægre clauderetur*. Propius ad veritatem accedit nostra dimensio, quæ Archidiaconi auctoritate nititur. Ergo, inquies, tantum abest, ut Salona dimidio esset minor, quod tradit Porphyrogenitus, ut magnitudine par fuerit Constantinopoli, quam quindecim milliarium ambitu circumscriptam esse diximus. Sed in promptu est, quod respondeam; neque enim una est apud omnes eademque ratio dimetiendæ urbis Constantinopolitanæ, quemadmodum præclare animadvertit Martinierus; qui eam quindecim milliaribus definientes in exiguum sane gyrum compellunt, ii ab eadem secludunt non modo vicos circa urbem, sed etiam Galatam, quæ quamvis Euripo haud admodum lato interfluo sejuncta, pars erat tamen, & regio decima tertia Constantinopolis, cum scribebat Porphyrogenitus. At Turnefortius Itiner. Oriental. tom. 1. urbis citra Euripum sitæ ambitum, quem Sponius quindecim passuum millibus circumscripsit, octo auxit aut septem milliaribus; si autem, inquit, Galatam & cætera suburbia adjicias, civitas universa quatuor aut quinque supra triginta millia passuum circuitu comprehendit. Itaque Constantinus Porphyrogenitus urbem utramque cum suis utriusque suburbiis inter se comparavit, & Salonam duplo minorem esse dixit; id quod cum dimensione utriusque satis cohæret, modo ne hujusmodi comparatio, & proportio nimis exigue & exiliter ad calculos revocetur. Salona enim circiter quindecim, Constantinopolis autem amplius triginta mille passuum circumscriptione definitur.

Salonæ, suburbiis comprehensis circuitus XIV., vel XV. M. P.

Varia urbis Constantinopolitanæ dimetiendæ ratio.

Salonam ad formam ac similitudinem quadrati oblongi descriptam & constructam fuisse tum satis indicant, quæ adhuc extant dirutarum mænium vestigia; tum confirmat M. Annæus Lucanus in Pharsalicis, qui Salonas idcirco *longas* appellavit, quod multo longius, quam latius protenderentur: *Qua maris Adriaci longas ferit unda Salonas*. Latus Australe loco fere plano & æquo porrigitur; Aquilonare autem acclivi & inæquali loco productum supereminet: quæ quidem duo latera cum ab regione Orientis admodum lato intervallo disjuncta sint, quo longius in Occidentalem plagam procurrunt, hoc angustius inter se terræ spatium relinquunt, & alter ab altero propius distat; sic prorsus ut latus in Orientem spectans propemodum triplo sit productius altero in Occasum obverso. Quare latitudo urbis varia est; ac primum quidem ab Oriente latissime patet, tum vero paullatim latera contrahit, demum magis magisque in arctum coit usque adeo, ut pars urbis ad Occasum extrema multo sit contractior, quam pars ejusdem opposita ad Solem orientem respiciens. Pars autem urbis superior ad Septemtrionem collis a summo æqualiter declivis dorsum insidet; pars vero inferior ad Meridiem in planitie exporrigitur, quam ab Ortu Jader fluvius, ab Occasu mare præterluit. De Jadro flumine hæc a nobis scripta sunt par. 2. c. 5. §. 2. Fluvius Jader, cujus meminit Lucanus, e radicibus Massari montis oriens Salonam ab regione Orientis alluit, infraque eam urbem ad Meridiem in mare seu sinum Salonitanum devehitur. De hoc Vibius Sequester: *Ider juxta Salonas mare influit Adriaticum*; & Lucanus: *Qua tepidum in molles Zephyros excurrit Jader*. In Actis S. Domnii *Salonus* dicitur, & Salon apud Anonymum Ravennatem, ab urbe, quam præterfluit, nomine adscito. Ortelius ac Ferrarius auctores sunt hunc amnem a Plinio *Salonem* vel *Salon* nominari; sitne ille, quem Apollonius *Salancon* vocat, dubitat Ortelius. Is fluvius ab latere urbis Orientali varios in rivos diducitur; deinde qua cursum in Occasum detorquet, in unum alveum confluit, qui ponte lapideo jungitur, subter quem evectus olim statim in mare defluebat; sed mare in Occasum ad quadraginta vel quinquaginta passus recedens, ut periti eorum locorum affirmant, ingens reliquit spatium terræ palustris, quam Jader cursu alveoque producto interfluens, tandem in mare delabitur. Huic fluvio quinque molertrinæ nunc impositæ sunt, quarum singulæ quatuor, vel pluribus molis sive frumentariis, sive hordeaceis constant, quæ decurrentium aquarum impetu circumaguntur. Interfluueretne Jader urbem ipsam, an vero ab Ortu mænia urbis extrinsecus præterlueret, videtur dubitari posse. Thomas Archidiaconus influxisse, Micha Madius circumfluxisse urbem ajunt: *Ex orientali parte Salonitanæ urbi multum delectabiliter influebat*. Archidiaconus c. 10. *Et iste Jader, ut habetur in Chronicis antiquis, & in libro Poetarum vocatur flumen Salonæ, & quia erat delectissima aqua & serena ad bibendum, circuibat totam civitatem* (variis scilicet rivis circumductus), *& consolabatur omnes ibi stantes .... fuit impositum ipsi nomen fluvii Jader*. Mad. cap. 15. Fortassis ex ipso Jadro prope ab ejus fontibus derivatus fuerat, & alveo continuo supra Salonam, tractuque longo perductus exiguus ille amnis, qui ab Septemtrione in urbem ipsam influit, eamque interluens pererrat; indeque patenti inter mænia ad Meridiem ostio egressus, infra Salonam incidit Jadro flumini, commixtusque cum eo ad mare progreditur. Ac certe quidem rivulus accersitus & ductus est ab ipso Jadro Spalatum usque, ut in Tabula Peutingeriana videre licet; idque Micha Madius etiam testatur: *Usque Spalatum*, inquit, *per conductos discurrebat*. Hujus rivi deducendi ajunt auctorem fuisse Diocletianum, qui cum tertio circiter ab Salona lapide Palatium illud ædificasset longe maximum, & magnificentissimum, ex quo postea extitit civitas Spalatensis, ab Jadro aquas, alveo manufacto & ad Imperatorias ædes perducto derivavit, sive ad suos hortos irrigandos, sive ad cæteras humanæ vitæ commoditates ac delicias, sive potissimum ne umquam Imperatoriis mensis deessent Trotæ pisces rari cujusdam & exquisitissimi saporis, quorum piscium genere Diocletianum mirifice delectatum ferunt, quorumque copiam ingentem Jader fluvius suppeditabat.

Salonæ forma & figura.

Latitudo urbis varia.

De Jadro Salonam præterfluente.

A Jadro rivulus Spalatum perductus.

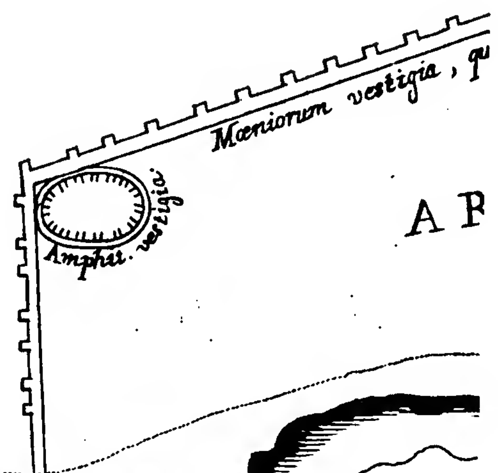
Veteris Salonæ forma & circumscriptio ut oculis etiam percipi queat, hujus urbis adumbratam quamdam imaginem & conformationem in tabula incisam sub ipso Lectorum aspectu ponendam censuimus, quam Joannes Baptista Camozzinus ex iis, quæ supersunt, dirutæ urbis reliquiis ac ruderibus diligenter inspectis ac dimensis descripsit. Cum ab Occasu, & Septemtrione, & parte aliqua Orientis antiquorum mænium vestigia adhuc solo emineant, ea perpetuo linearum ductu, nulla disjunctione interjecta in morem pinnorum adumbravit.

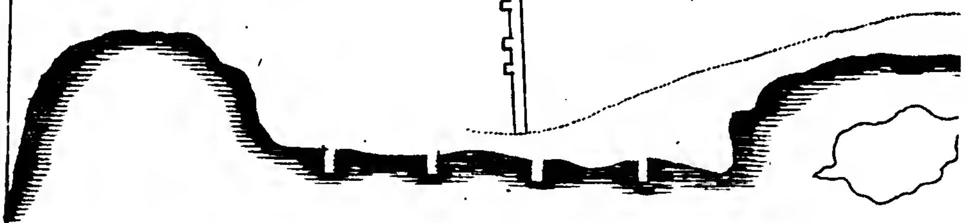
Salonæ exemplar ab Camozzino descriptum.

SERIES MONTIUM

MARE

bravit. Ab regione autem Meridiana, itemque extremo ad Meridiem orientali latere, cum nihil veterum murorum extet, duplici linea reliquum ambitum perfecit, urbisque aream conclusit. Nullas turres, nulla propugnacula mænibus interposuit, non quod Salona hujuscemodi munimentis, operibusque caruerit, sed quod eorum vestigia aut nulla aut obscura extent, unde illa describi, & suis apte locis constitui possint. Cum autem diximus Salonam quadrato oblongo similem esse, id nolim exigi ad normam dimensionemque Mathematicam. Etenim præter quatuor illos angulos, quibus quatuor urbis latera inter se junguntur, latus aquilonare, ut in exemplari Camozziniano intueri licet, non illud quidem recta regione perpetuo productum, sed parte fere media ab Septemtrione in Meridiem inflexum, rursusque in Occidentem directum duos angulos efficit, alterum extrinsecus prominentem, alterum intrinsecus retrusum; ex quo fit, ut totius urbis figura & compositio ad exagoni potius, quam ad quadranguli similitudinem accedere videatur. Verum enimvero non sunt hæc ad vivum resecanda, neque ad regulam Mathematicorum expendenda. Nam cum Geographi urbem aut regionem aliquam esse dicunt quadratæ, vel rotundæ, vel triangularis figuræ, id referri volunt, non ad subtilem illam accuratamque mensuram, qua Mathematici utuntur, sed ad sensum judiciumque oculorum, quibus urbs illa sive regio quamdam aut quadrati, aut trianguli, aut orbiculatæ figuræ speciem ac similitudinem objicere videtur; quique de rebus, non ut reipsa sunt, sed ut sibi apparent, sentiunt ac judicant.

Alterum Salonæ exemplar. Alterum exemplar breviori pagella conclusum exhibemus e Tabula Topographica Joannis Georgii Calergi desumptum, in quo & urbis, & agri circa urbem, & confinium locorum descriptio continetur. Salonæ circuitus passibus fere quingentis dimensionem Camozzinianam excedit, & propius ad speciem ovatam, quam ad similitudinem quadrati oblongi accedere videtur. Inter Clissam a Septemtrione, & Spalatum a Meridie media est Salona, paullo hinc longius, quam illinc disjuncta. *Agri Salonitani descriptio.* Regio supra urbem, quæque urbi adjacet ab Occasu, montosa est ac prærupta, omniumque ferme rerum præterquam lignorum & pascuorum sterilis; nisi quod propius ab urbe colles utrinque facili ac molli clivo assurgunt, olivis vineisque consiti, viridissimo arborum vestitu peramęni, jucundique ad aspectum. Ab Clissa in Ortum protenditur mons Massaron e pluribus & continuatis jugis connexus, ad cujus radices olim Martyrum corpora sepulturæ mandari solebant, ut scriptum est in Actis S. Domnii. A Massaro monte usque ad mare planities tritici aliarumque segetum apprime ferax longius quam latius explicatur, amnibus frequens, & cum suapte natura fertilis, tum cultorum industria nitens, & frugum cujusque generis copiam ferens. Infra eundem montem oritur Jader, qui alveo paullum detorto ad Occidentem decurrit, Salonamque ab Ortu præterluit. Nec longe a fontibus Jadri, Orientem versus, visuntur ruinæ castelli cujusdam semidiruti, quod majores nostri castrum Cucum appellabant. *Castrum Cucum.* Regio, in qua erat Salona, cum inter Alpes, & mare, aperta sit, pateatque Soli meridiano, cœli admodum jucunda salubrique temperie fruitur; *Cœli salubritas.* nam & montium interjectu vehementiores Aquilones arcentur, & lenium a mari ventorum commodissimi flatus, matutinos vapores ac nebulas tempestive disjiciunt, Solesque purissimos ac nitidissimos reddunt. Sed tantæ urbis nihil jam superest, præter vestigia quædam, ut dixi, antiquorum mænium, & rudera veterum ædificiorum lapidumque acervos, quibus adeo referta est atque impedita urbis funditus eversę area, ut neque aratro perstringi possit, subigique ac præparari ad excipienda frugum semina, suoque complexu fovenda. Cum enim solum illud non exile modo & macrum sit, sed salebrosum etiam, & saxetis asperum, neque aratri patiens est, & omnem omnino sementem respuit; vineis tamen aptum esse, atque idoneum censetur; quamobrem fere totum vitibus consitum est, quæ, vinitorum cultura & industria adhibita, vini proventus sane uberes ferunt. Cæterum omnia ita sunt prostrata, obruta, & a fundamentis avulsa, ut nulla extent indicia, ex quibus species aliqua & imago antiquæ Salonæ, ędificiorum forma, distributio, magnitudo, viarum & vicorum dispositio & conformatio aut animo & mente concipi, aut verbis explicari, aut in tabulis incisa oculis subjici possit.

Verum enim vero quamvis omnia urbis clades & ruina obruerit, temporumque vetustas consumpserit; ajunt tamen extare quædam ectypa, sive exempla, in quibus totius urbis figura, conformatioque partium omnium, & ædificiorum, platearumque area, & viarum interjectarum descriptio, lineis & coloribus expressa videri, atque oculis perspici queat. Ex his unum nacti sumus ex dono Nicolai Blancovichii Episcopi Macarscchæ, viri eximiæ doctrinæ, & sanctitatis, qui ante annos fere viginti ex hac vita decedens bonis omnibus ingens sui desiderium reliquit. *Ectypon urbis Salonitanę Venetiis descriptum ex codice antiquo.* Hoc exemplum Vincentius Paternus Presbyter summa cum fide & diligentia descripsit anno postremo proximi sæculi ex veteri codice, qui totus ex hujusmodi tabulis urbium antiquarum constabat, extabatque Venetiis in officina libraria Jacobi Zini Bibliopolæ ad Sancti Juliani. Si porticus, si pyramides, si obeliscos, si ædificia spectes, eorumque numerum, ordinem, amplitudinem, Salonæ speciem oculis tibi animoque objiciunt plane præclaram, & illa, quæ olim fuit de hujus urbis pulchritudine, & magnificentia, quęque etiamnum apud nos viget, opinione dignissimam; sed accidit perincommode, quod nulla apposita sit nota, nulla subjecta explicatio, qua sacri a profanis, publici a privatis locis internosci queant, aut intelligi possit, quo quisque nomine appellaretur, vel ad quem usum referri soleret. Una est epigraphe verbis Italicis inscripta longis porticibus, qua docemur iis impositos fuisse canales, sive Aquæductus, per quos aqua fistulis plumbeis, seu tubulis fictilibus inclusa confluensque, tota urbe circumferebatur. *Aquæductus Salonitani.* Præterea qua civitas in Orientem ac Meridiem vergit, est forum satis amplum, ac ferme quadrangulum, egregiis a Septemtrione & Oriente porticibus circumdatum, & insigni ab Occasu Pyramide visendum, quo fere in medio ædes assurgit longior quam latior, quatuor utrinque adjectis columnis, cum suo cuique imposito simulachro, & magnificis operibus ornata; cui duplex A subter supraque adscripta est; sed hęc nota alphabetica quorsum spectet, quidve significet, mihi sane non est compertum.

Urbis figura oblonga, & ab Occasu contractior, quam ab Oriente, angustiorque, congruit cum utroque exemplari, quod Camozzinus & Calergus delinearunt, & cum antiquis scriptoribus, qui Salonam multo longius, quam latius porrectam

ctam fuisse tradunt; sed ab eodem exemplari Camozziniano in eo potissimum discrepat, quod in Orientem longius producitur. Verum Joannes Baptista Camozzinus, ut supra monui, latus urbis Orientale partim, e vestigiis dirutorum mænium descripsit, partim, ubi hæc non extant, linearum supplemento confecit, rectaque a Septemtrione in Meridiem perduxit. At ubi rudera desunt, nihilque murorum, quibus ab ea parte urbs claudebatur, solo eminet; ibi fortassis mænia deflectebant ab recta regione, longiusque in Orientem procurrebant; tum rursus retorta, ac deinde in Meridiem passus amplius quingentos prolata cum Australi urbis latere, angulo intermedio, jungebantur; id quod in ectypo Blancovichiano Salonæ intueri licet. Nec vero propterea civitas in Orientem usque eo protendebatur, ut Jadrum flumen exciperet, suoque ambitu clauderet. Nam in tabula Camozziniana Jader satis longe ab urbis mænibus in ea descriptis pleno latissimoque alveo defluit; quod autem vel Jader ipse, dextrorsum ripis effusus, alios atque alios minores alveos sibi aperuerit, per quos propius ab latere urbis Orientali Camozzinianis lineis designato decurrit, vel ex majori alveo manu hominum industriaque rivorum facta sit deductio, id vero ad inferiores post excidium Salonæ ætates referendum esse existimo. Ita fit, ut qua Salona in Ortum longius protenditur, illac Jader fluvius præterflueret, Salonæque mœnibus proxime allaberetur; id quod propter angustias & brevitatem Tabulæ designari exprimique non potuit in exemplari Blancovichiano; in eo autem, quod Calergus descripsit, contractis ab Oriente urbis mœnibus, indidem longius, quam existimari par est, Jader disjungi videtur. Quod si Salonam in Ortum ultra lineas, quibus eam Camozzinus definivit, produxeris, ædiculam Deiparæ Virginis, in qua SS. Domnium & Anastasium conditos ferunt, intra mæniorum ambitum includas necesse est; quos quidem in urbe sepultos, & subter ruderum congeriem inventos, & inde Spalatum translatos fuisse Historia utriusque declarat. Quare erravit Auctor tabulæ Blancovichianæ, qui eamdem ædiculam extra urbem constituit; idemque in ea urbis regione, quæ ad Orientem vergit, Amphitheatrum per errorem locavit, quod transferas oportet, rejiciasque in extremum urbis angulum Occidentalem, uti testantur ejusdem vestigia in exemplari Camozziniano expressa. Pons Jadro impositus in utraque tabula Blancovichii & Calergi eum angulum respicit, quo inter se duo urbis latera Meridianum & Orientale junguntur; sed Camozzinus Pontem eumdem hinc longius in Occasum summovit, statuitque contra mænia urbis in Meridiem obversa. Utra hujus Pontis positio propius ad rei veritatem accedat, mihi non liquet, neque loca illa adeundi, remque diligentius explorandi facultas suppetit. Quod vero Jader fluvius Pontis ejusdem fornicibus elabens, fere statim devolvatur in mare, id sane declarat utramque illam tabulam ex antiquo aliquo exemplari desumptam fuisse; nam antiquitus, ut supra dixi, sinus ille maritimus in Ortum ad pontem usque extendebatur, qui deinde Occasum versus magis magisque in dies recedens, nunc ab eo ponte passus prope quingentos distat; id quod videre licet in ea Tabula, quam abhinc annos tres & viginti Joannes Baptista Camozzinus e Salonę ruderibus ac vestigiis descripsit.

Jader urbem non influens, sed prœterfluens.

Pons Jadro impositus.

Facturusne operæ pretium essem, si hanc veteris Salonæ tabulam Blancovichianam typis æneis committerem, & historiæ Salonitanæ intexerem, diu multumque dubitavi; huic enim, sive autographo illi, ex quo descripta est, quantum auctoritatis & fidei tribui possit, decernere non ausim; neque ex aliis hujusmodi exemplaribus Salonitanæ urbis, quæ dicuntur extare, sæpe quidem, sed frustra quæsitis, vel unum invenire ac nancisci licuit, quocum hoc nostrum conferrem, observaremque, ac notarem, ubi alterum cum altero vel discrepet, vel congruat; & utrum utri præferendum esset, statuerem ac judicarem. Sed rationum momentis, quæ vel suaderent, vel retraherent, in utramque partem pensitatis, satius esse duxi hanc qualemcumque veteris Salonæ Iconographiam vulgare, atque in lucem proferre, quam tenebris abdere, atque in blattarum epulas seponere. Hęc siquidem, quamvis nihil afferat, unde urbis illius formam & speciem, qualis reipsa fuit, animo concipere queas, tamen aliquid addere videtur ad ornatum hujus historiæ ac voluminis; eamque eo loco habeas licet, quo haberi solent rerum variarum effigies egregio opere cælatæ, quas typographi venustatis & elegantiæ causa variis librorum locis interserunt. Præterea quemadmodum rerum fictarum narratio, cui nulla veritas subest, si apta sit, si verisimilis, si concinna, eos, qui audiunt, mira jucunditate perfundit; ita hæc Salonitanæ civitatis Iconographia, licet fortassis a prototypo plurimum differat, id tamen commodi ac voluptatis affert, ut Lectores, quando veram germanamque pulcherrimæ illius urbis effigiem ac formam intueri nequeunt, aliqua saltem adumbrata imagine, ejus habendæ intuendæque desiderium quoquo modo leniant, & pictura quadam inani oculos pascant, animosque oblectent.

Consilium Iconographiæ Salonitanæ vulgandæ, quamvis fortasse non congruat vero urbis exemplari.

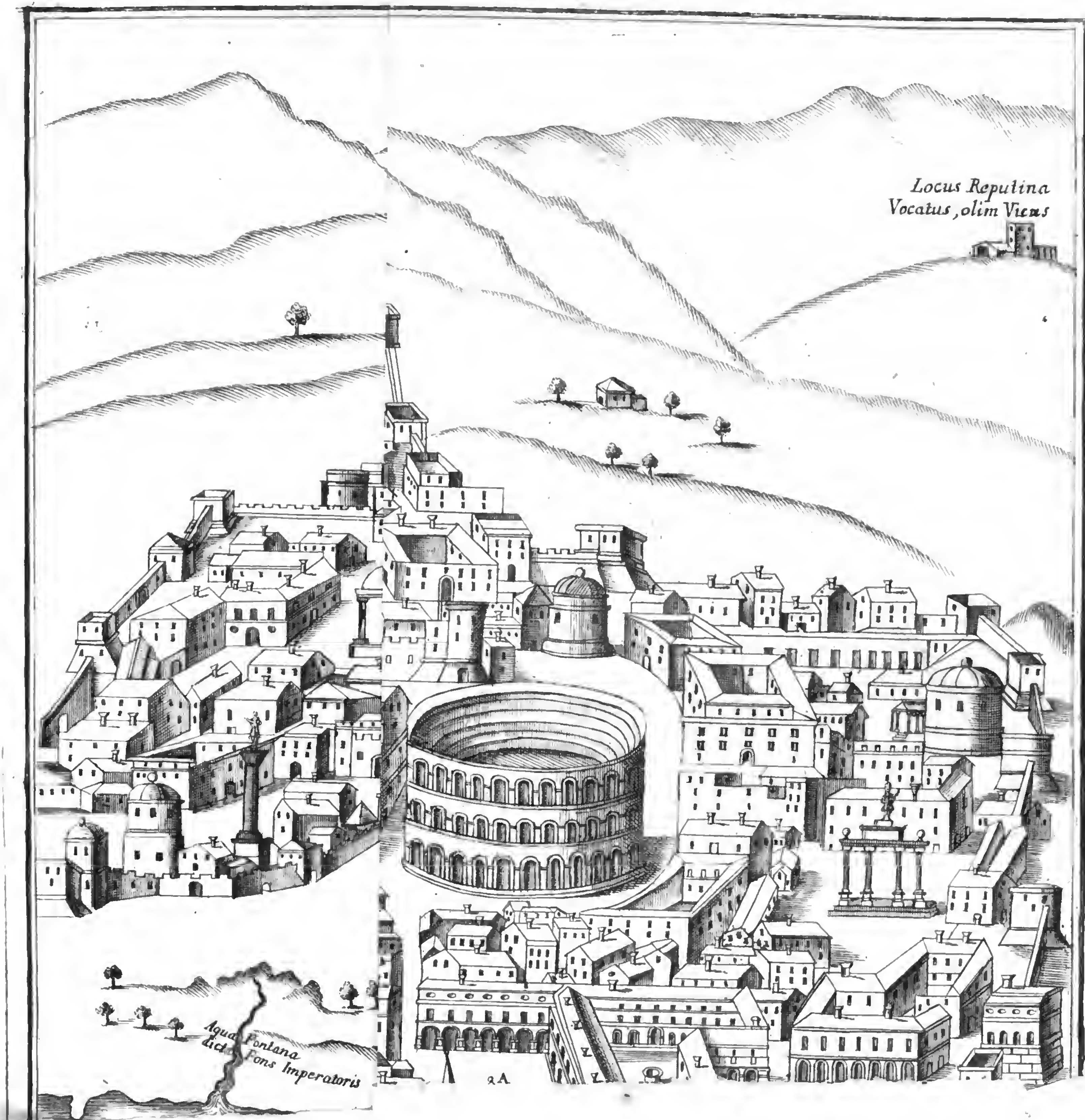
§. III.

Salona quinquies obsessa, ter capta.

Dalmatæ amisso eversoque Delminio, rerum suarum sedem ac domicilium, ut sæpe diximus, Salonam transtulerant, eamque urbem operibus præsidiisque firmissimis munierant. Exinde numero incolarum, frequentia tectorum, terrestribus ac maritimis opibus augeri cępit, ejusque nomen longe lateque celebrari, ut brevi inter omnes Dalmatiæ civitates una hæc longe excellere videretur. Urbis dignitas & opulentia, situs arte ac natura munitus, portus egregius, & classis quantælibet capax, & maritimis commerciis mirifice opportunus, ejusdem potiundæ cupiditatem exteris gentibus facile injecit. Quare cum a multis expetita esset, a multis itidem & obsessa & oppugnata est, quorum hostilibus conatibus alias cessit, alias restitit. Primus omnium, de quo quidem sit memoriæ proditum, invadendæ redigendæque in potestatem Salonæ consilium cepit L. Cæcilius Metellus Consul, qui urbis illius adeptionem tum reipublicæ perutilem, tum sibi præclaram in primis & gloriosam fore existimavit. Itaque anno ante Christum 117., cum Dalmatæ innoxii, pacatique, nullam justi belli causam Romanis præbuissent, una bellicæ laudis adipiscendæ, & triumphandi libidine stimulante, copias navibus impositas in Dalmatiam trajecit, ut Salonam urbem jam tum florentissimam terra marique obsideret. Sed oppugnationem ac bellum verius ostendit, quam intulit; quippe Salonitani, improviso illo exercitus hostilis adventu perculsi, imparatique tum a militibus, tum a cæteris

Dalmatæ Salonem muniunt, suæque gentis ac reipublicæ caput constituunt.

Q. Cæcilius Metellus Salonas aggreditur.

...gena, sua erga Cæsarem fidei & constantiæ egregia documenta præbuerunt; quippe quamvis cum a cæteris rebus imparati es-

...vant) omnibus simul locis castrorum ignem injecerunt: eas subsecuti viri multos eo tumultu excitatos, multos etiam dormientes occiderunt: ita

quem Salonitani amice suscipiunt.

peris subsidiis rebusque ad sustinendam obsidionem necessariis, tempori cedendum, ac serviendum necessitati putarunt. Itaque portas reserant, obviam effusi Consulem perhonorifice excipiunt, in urbem deducunt; imperasset quod vellet, quodcumque imperavisset, se æquo animo esse facturos pollicentur: nec dicta factis liberaliora; nam Consul cum apud eos hibernare statuisset, tum illi, tum militibus & ligna, & triticum, & cujusque generis cibaria large benigneque suppeditarunt. Metellus autem Romam reversus, perinde ac si bellum haud laboriosius, quam periculosius confecisset, de Dalmatis triumphavit, & Dalmatici cognomen sibi adscivit. *Secutis temporibus*, inquit Appianus in Illyr. *Cæcilius Metellus Consulatum adeptus, nihil delinquentibus Dalmatis, una triumphandi libidine, bellum inferre decrevit, a quibus amice susceptus, apud Salonas eorum urbem transegit hyemem, & Romam reversus triumphavit*. Et brevissime Florus: *L. Cæcilius Metellus Dalmatas obsedit*. Idem confirmat vetus inscriptio apud Gruterum capit. 1. §. 1. relata, in qua L. Cæcilio Metello & cognomen *Delmatic.* & *Procos.* titulus adjungitur, & dies triumphi de *Delmateis* acti, III. Nov. inscribitur, anno fortassis proximo post Dalmaticam expeditionem, cum perfunctus Consulatu nomen Proconsulis gerebat; nisi forte eodem anno Consulatum iniit ac deposuit, altero in ejus locum Consule suffecto. Ac tum quidem Metellus, tributo imperato, Salonam in potestate Dalmatarum reliquit; vel si urbem illam, præsidio imposito, ad ditionem populi Romani adjunxit, Salonitani haud multis post annis, copiis Romanorum ad urbis custodiam relictis, aut cæsis aut expulsis, in libertatem se vindicarunt.

Cn. Cosconius Salonam oppugnavit,

Nam anno ante Christum 78. M. Æmilio Lepido & Q. Lutatio Catulo Coss. Salonam iterum à Romanis obsessam invenio. Itaque cum Dalmatæ ac Salonitani Issensibus sociis populi Romani infensi essent, eorumque urbes in Continenti Tragurium & Epetium, agrosque circa urbem utramque assiduis e Salona decursionibus vastarent, Cn. Cosconius Proconsul e decreto Senatus cum terrestribus & navalibus copiis in Dalmatiam proficisci jussus, bellum Dalmatis intulit, quod fuit bellum Dalmaticum quartum; & cum plerasque urbes maritimas Dalmatis ademisset, tum vero Salonam acriter obsidere, vehementerque oppugnare instituit. Hæc fuit secunda obsidio Salonæ, quam Cosconius aut ad deditionem compulit, aut per vim expugnavit.

& captam Romanorum imperio subjecit,

Sed aliis hæc locis satis accurate a nobis dicta sunt. Exinde Salona, libertate in perpetuum amissa, Romanis paruit; & Dalmatici Conventus civitas primaria constituta est, & Romanorum civium Coloniam excepit. Sed de Conventu & Colonia Salonitana paragrapho proximo.

Bello civili Salonitani partes Cæsaris sequuntur,

Bellum civile inter Cæsarem & Pompejum anno ante Christianam Epocham undequinquagesimo exortum urbes ac provincias imperii Romani in duas partes distraxit. Quo in temporum motu reique Romanæ distractione, Salona cum a Cæsare contra Pompejum constantissime steterit, diuturnam a Pompejanis ac periculosam obsidionem sustinuit; in qua & Romani seu milites, qui urbi præsidio erant, seu cives, qui huic coloniæ adscripti oppidum incolebant, & Salonitani indigenæ, suæ erga Cæsarem fidei & constantiæ egregia documenta præbuerunt; quippe quamvis cum a cæteris rebus imparati essent, tum maxime rei frumentariæ inopia laborarent, & mira esset propugnatorum paucitas; omnia tamen obsidionis incommoda tolerarunt, & in supplementum militiæ servos omnes puberes libertate donatos armarunt; & mulieres Salonitanæ crines sibi præsectos ad contexenda tormentorum sive telorum vincula contribuerunt; ac denique eruptione facta, cum quina Castra, quibus M. Octavius Pompejanæ classis Præfectus urbem circumdederat, alia ex aliis adorti expugnassent, magno hostium numero interfecto, reliquos omnes ad naves confugere coegerunt cum ipso Octavio, qui clade ingenti accepta, desperataque oppugnatione oppidi, Dyrrhachium se ad Pompejum retulit. Hanc tertiam Salonæ obsidionem egregie descripsit ipsemet Cajus Cæsar in suis Commentariis lib. 3. cap. 4. *M. Octavius cum iis, quas habebat, navibus Salonas pervenit, ibique concitatis Dalmatis, reliquisque barbaris Issam a Cæsaris amicitia avertit: conventum Salonarum, cum neque pollicitationibus, neque denunciatione periculi permovere posset, oppidum oppugnare instituit. Est autem oppidum, & loci natura, & colle munitum. Sed celeriter cives Romani, ligneis effectis turribus, iis sese munierunt: & cum essent infirmi ad resistendum, propter paucitatem hominum, crebris confecti vulneribus, ad extremum auxilium descenderunt: servosque omnes puberes liberaverunt: & præsectis omnium mulierum crinibus tormenta effecerunt. Quorum cognita sententia Octavius quinis castris oppidum circumdedit: atque uno tempore obsidione & oppugnationibus eos premere cæpit. Illi omnia perpeti parati, maxime a re frumentaria laborabant. Quare missis ad Cæsarem Legatis auxilium ab eo petebant: reliqua, ut poterant, per se incommoda sustinebant; & longo interposito spatio, cum diuturnitas oppugnationis negligentiores Octavianos effecisset, nacti occasionem meridiani temporis, discessu eorum, pueris mulieribusque in muro dispositis, ne quid quotidianæ consuetudinis desideraretur; ipsi manu facta cum iis, quos nuper manumissos liberaverant, in proxima Octavii castra irruperunt. His expugnatis, eodem impetu altera sunt adorti, inde tertia, & quarta, & deinceps reliqua: omnibusque eos castris expulerunt; & magno numero interfecto, reliquos atque ipsum Octavium in naves confugere coegerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. Jamque hyems appropinquabat, & tantis detrimentis acceptis, Octavius, desperata oppugnatione oppidi, Dyrrhachium se se ad Pompejum recepit*.

urbem obsessam a Pompejanis egregie defendunt.

Egregium facinus mulierum Salonensium.

Octavianam ab urbe depulsionem & cladem paullo aliter Dio Cassius descripsit, urbisque liberatæ gloriam fæminis Salonitanis potissimum attribuit, quæ ad speciem quamdam formamque visu terribilem compositæ, piceasque tædas manu præferentes, castris ignem, hostibus terrorem fugamque injecerunt: *Is* (Octavius) *Jonium mare tenuerat, C. Antonium ceperat; multisque oppidis potitus, tamen Salonas diu frustra oppugnavit, a civibus Gabinii auxilio adjutis vi repulsus. Iidem Salonenses ad extremum una cum mulieribus erumpentes, magnum facinus ediderunt. Mulieres demissis capillis, vestitu nigro indutæ, acceptis facibus, denique quam maxime terribili habitu compositæ, media nocte ad castra oppugnantium accesserunt: metuque exanimatis excubitoribus (quippe dæmonum species illis exhibebant) omnibus simul locis castrorum ignem injecerunt: eas subsecuti viri multos eo tumultu excitatos, multos etiam dormientes occiderunt: ita*

& castra & stationem navium, quam Octavius tenebat, confestim occupavere.

Error Archidiaconi.

Thomas Archidiaconus in hist. Salon. cap. 2. haud dubie fallitur, cum Salonitanos ad partes Pompejanas adjungit; Cæsarem vero ait C. Antonio id negotii dedisse, ut Salonam obsideret, redigeretque in potestatem; ab Antonio autem missum esse Vultejum, qui ex insulis contra Salonam milites cogeret; sed Salonæ obsidionem ne tentatam quidem fuisse, quippe Basilius & Octavius Duces Pompejani ingenti e finitimis populis collecto exercitu, armis præsidiisque validissimis urbem munierant; Vultejum vero, cum in insulis annonę rerumque omnium difficultate premeretur, consilium cepisse in oram adversam cum fortissimis quibusque sociorum quam occultissime trajiciendi: verum navigio, quo vehebantur, ab hostibus circumsesso, cum nulla exitus via, aut effugii spes pateret, Vultejum suis auctorem fuisse, ut priusquam in potestatem hostium venirent, mutuis se vulneribus confoderent. In hac narratione Archidiaconus falsa veris immiscet; nec solum ab iis dissentit, quæ C. Cæsar in suis commentariis scripsit, sed etiam de Antonio & Vultejo rem paullo aliter narrat, atque L. Florus, & Lucanus litteris prodiderunt. Hanc igitur Historiam ex Archidiacono descriptam nostris in eam notis emendare, atque ad veterum historicorum fidem & auctoritatem exigere, ac revocare conabimur.

Hist. Sal. cap. 11.

Hæc civitas tempore bellorum civilium fi-
dem inconcussam a Romanæ reipublicæ observans
a *dominium* b *Cæsaris respuebat. Quamobrem*
b *ad eam subjugandam misit Cæsar* c *Antoni-*
c *um cognatum suum cum magno navali exer-*
citu; ipse vero insequendo Pompejum a Brun-
dusio transvectus est in Epirum. Tunc Antonius
d *præmisit quemdam Ducem nomine* d *Ultejum, qui*
in insulis Salonitani littoris exercitum coaduna-
e *ret; sed ex parte Pompej erant* e *in Salona duo*
Duces Basilius & Octavius. Isti coegerunt ma-
f *gnas populorum adjacentium* f *catervas: videlicet*
g g *Curetum Dalmatinorum, & Istriorum expe-*
ctantes Cæsaris partes, ut cum eis confligerent:
h *sed Ultejus* h *famis sitisque coarctatus penuria, non*
potuit ulterius in insulis commorari, & licet un-
i *dique hostium vallatus insidiis,* i *tamen quam-*
dam navem cum meliori sociorum manu conscen-
dens voluit latenter transponi in terram; sed hostium insidiis circumpositis, navis in medio transitu intercepta est, cumque navis hæreret immobilis, videns Ultejus, quod non pateret via divertendi, cohortatus suos, ut pro honore Cæsaris mori fortiter parati essent, antequam in hostiles inciderent manus; sicque factum est: nam cum viderent Pompejanos jaculis, lapidibus & sagittis instare, jamque paratos ad navem manus apponere, intusque insilire, defessus jam Ultejus cum suis cum diutissime, & viriliter restitisset, ne vivi ad manus hostium devenirent, mutuis se vulneribus confoderunt, & mortui sunt. Audiens ergo Antonius interitum Ultei, & suorum
k *commilitonum, non apposuit* k *ulterius venire*
l *Salonam, sed ad Cæsarem* l *reversus est.*

NOTÆ.

Utraque factio Cæsariana & Pompejana profitebatur se causam agere reipublicæ ac libertatis.

a Tam Cæsar, quam Pompejus profitebantur se libertati reique publicæ studere, ejusque tuendæ causa arma sumpsisse; uter vero ejusdem commodis utilitatique serviret, aut officeret, temporibus illis obscurum erat plerisque, atque ignotum; & quemadmodum qui Pompeji, sic etiam qui Cæsaris partes sequebantur, ut Salonitani, se fidem Reipublicæ atque obsequium præstare existimabant.

b Adeo non *respuebat dominium Cæsaris* Salona, ut Salonitanos ab Cæsaris amicitia neque pollicitationibus, neque denunciatione periculi, M. Octavius avertere potuerit, omnia perpeti paratos, ne in Pompej potestatem redigerentur.

Tres fratres Antonii.

c Tres erant Antonii fratres factionis Cæsarianæ, M. Antonius, qui postea cum Octavio Cæsare & M. Lepido Triumviratum gessit; L. Antonius, quem propter nonnullas interpositas offensiones Octavius Cæsar Perusiæ inclusum ad deditionem compulit; C. Antonius, quem M. Brutus Cæsaris interfector in Macedonia insidias sibi struentem interemit, ut scribit Appianus, vel Claudius jussu Bruti, aut proprio usus consilio necavit, ut Dio Cassius docet. Is postremus fuit, quem Archidiaconus cognatum Cæsaris vocat, & cum classe in Dalmatiam profectum esse ait jussu Cæsaris. Prior vero ille Antonius, cui Marco prænomen fuit, postquam Cæsar Brundusio in Epirum profectus septem Legiones navibus impositas traduxerat, Brundusi subsistebat, ibidem expectare jussus, dum reliquas copias trajiciendi opportunitas adesset. Nec vero C. Antonius jussus est *subjugare Salonam*, quæ jam erat in potestate Cæsaris; quid vero negotii Cæsar dederit C. Antonio, itemque Dolabellæ in Illyricum proficisci jussis, L. Florus declarat lib. 4. cap. 2. *Quippe cum fauces Adriatici Maris jussi occupare Dolabella & Antonius, ille Illyrico, hic Corcyreo littore castra posuissent, jam maria late tenente Pompejo, repente castra legatus ejus Octavius & Libo cum ingentibus copiis classicorum utrinque circumvenit.*

C. Antonius nõ Salonam obsidere, sed fauces Adriatici occupare jussus a Cæsare.

Vultejus Dux Opiterginorũ.

d Vultejus, quem Archidiaconus Ultejum vocat, Præfectus erat navis Opiterginæ, qui non jussu missuque Antonii, ut tradit Archidiaconus, ad insulas littoris Salonitani appulerat, ut milites conscriberet; sed a Basilo Cæsariano Duce cum duabus aliis ratibus missus fuerat, ut C. Antonio auxilium ferret, quem fame rerumque omnium inopia laborantem in littore seu portu aliquo Corcyreo obsessum tenebat C. Octavius, quemadmodum L. Florus & Lucanus docent.

e Paucis verbis duo magna peccata; unum quod Basilium seu Basilum inter Duces factionis Pompejanæ annumerat, cum illum Florus & Lucanus Cæsarianas partes secutum fuisse affirment; alterum, quod M. Octavium Salonæ tuendæ atque a Cæsarianis defendendæ præficiat, cum contra Cæsar doceat Salonam frustra obsessam ab Octavio, irritoque conatu oppugnatam fuisse.

Pompejani Duces littora, portus, stationes classibus obtinebant.

f Pompejani mare Adriaticum navibus obsidebant; id tradit Florus, *jam Maria late tenente Pompejo*; idem confirmat Cæsar in Comment. Nam M. Bibulus Pompejanæ classis Imperator, *totique maritimo officio præpositus, a Salonis ad Orici portum stationes litteraque omnia longe lateque classibus occupavit, custodiisque diligentius dispositis, ipse gravissima hyeme in navibus excubabat &c.* Cæs. lib. 3. cap. 3. Interea Octavius *concitatis Dalmatis, reliquisque barbaris, cum Issam a Cæsaris amicitia avertisset*, e populis illis ab Cæsare ad Pompejum traductis exercitum collegit (si fides habenda sit Archidiacono) ut copiis illis, non quidem ad defendendam, sed ad oppugnandam Salonam uteretur.

g Milites e delectu Curetum non M. Octavio, sed C. Antonio adjunxit Lucanus:

Illic bellaci confisus gente Curetum,

Quos

Quos alit Adriaco tellus circumflua ponto,
Clauditur extrema residens Antonius ora.

Curetæ populi Dalmatiæ. Curetæ autem erant aut ex insulis Creteis, quos Plinius contra Liburnos statuit, aut ex insula Curicta adversus oram Japydiæ sita, cujus duo apud Ptolemæum oppida memorantur, Fulfinium, seu Phulfinium, & Curicum; hodie Veglam seu Vegiam insulam vocant. Ex alterutra insula Antonius copias contraxerat, quibus in littore Corcyræo impositis, fauces Adriatici tueretur.

h Quod pertinet ad C. Antonium obsessum a Pompejanis, omnique commeatu interclusum, cui *fames deditionem extorsit*, inquit Florus; id Archidiaconus ad Vultejum Præfectum navis Opiterginæ per errorem transtulit. Lucanus de Antonio rerum omnium inopia presso hæc cecinit.

Clauditur extrema residens Antonius ora,
Cautus ab incursu belli, si sola recedat,
Expugnat quæ tuta, fames. Non pabula tellus
Pascendis submittit equis, non proserit ullam
Flava Ceres segetem; spoliabat gramine campum
Miles, & attonso miseris jam dentibus arvo
Castrorum siccas de cespite vulserat herbas.

Pompejanorum Stratagema. i Quæ deinde sequuntur, L. Florus paullo aliter narrat: *deditionem fames extorsit Antonio. Missæ quoque a Basilo in auxilium ejus rates, quales inopia navium fecerat: nova Pompejanorum arte Cilicum actis sub mare funibus captæ quasi per indaginem: duas tamen æstus explicuit: una, quæ Opiterginos ferebat, in vadis hæsit, memorandumque posteris exitum dedit. Quippe vix mille juvenum manus, circumfusi undique exercitus per totum diem tela sustinuit; & cum exitum virtus non haberet, tamen ne in deditionem veniret, hortante tribuno Vultejo mutuis ictibus in se concurrit*. Eadem Lucanus fusius & ornatius more poetico descripsit.

k Antonio numquam venit in mentem obsidere Salonam, quæ ab Cæsare contra Pompejum stabat.

l L. Florus auctor est C. Antonium fame compulsum se hostibus dedidisse; an vero dimissus a Pompejanis ad Cæsarem Brundusium redierit, incertum est. L. Vibullius Rufus, cum missus a Cæsare ad Pompejum Legatus de pace venisset, jussus est exponere magna utrinque incommoda ad eam diem accepta, quo facilius Pompejum ad pacem faciendam perpelleret; inter detrimenta autem, quæ Cæsar passus fuerat, enumerat *militum deditionem ad Corcyram*; quod haud dubie spectat ad deditionem illam, quam Antonio ad Corcyram insulam circumfesso *fames extorsit*, ut Florus tradit.

Rerum series Chronologica. Jam vero ut rerum ordo seriesque constet, quæ gesta sunt, antequam Cæsar Brundusio partem copiarum in oram adversam traduceret, & quæ deinceps consecuta sunt, in synopsin quamdam Chronologicam redigi oportet; & suo potissimum loco ac tempore statuenda est Octaviana obsessio, & oppugnatio Salonæ. Primum Cæsar vel e Gallia, cum Massiliam obsideret, vel ex Italia, quo venit, ubi se Dictatorem dictum a M. Lepido cognovit, jussit Dolabellam & C. Antonium fauces Adriatici obsidere. Et Antonius quidem in littore Corcyræo, Dolabella autem in littore adverso positis castris, transitum illac Pompejanis intercludunt. M. Octavius & Scribonius Libo plurimis navibus utrumque obsident. Antonius & Dolabella obsessi ab Octavio & Libone. Tres naves Antonio auxilium laturæ a Basilo Cæsariano Duce missæ, per imprudentiam induunt se in laqueos, quos Pompejani subter aquas tetenderant: duas æstus superveniens explicuit, laqueisque exemit, tertia, qua Opitergini vehebantur, hæsit immobilis. Hi autem cum hostium, qui undique navim circumsederant, tela atque impetum diu ac fortiter sustinuissent, Vultejo Duce, & auctore maluerunt, mutuis inter se vulneribus confecti præclaram mortem oppetere, quam vivi in hostium potestatem venire. Tum Antonius fame coactus, omnisque auxilii spe destitutus, & qui cum eo erant, milites se Pompejanis dediderunt. Egregium facinus Opiterginorum, & deditio Antonii. Hæc gesta esse arbitror per Autumnum anno ante Christum 49. Sub deditionem Antonii M. Octavius eo successu lætus, cum iis, quas habebat, navibus Salonas pervenit, & cum Issam a Cæsaris amicitia abduxisset, intra finem Autumni Salonam oppugnare instituit. Hæc oppugnatio plures dies tenuit; hyeme vero appetente soluta est, & Octavius castris amissis ad naves confugit, seque Dyrrhachium ad Pompejum contulit. Salona ab Octavio obsessa, & hyeme appetente liberata. Solutæ obsidionis tempus diserte additum est in Commentariis Cæsarianis: *Hic fuit oppugnationis exitus. Jamque hyems appropinquabat &c.* Interea dum hæc in Dalmatia geruntur, Cæsar eodem anno 49. in exitum labente Romam venit, Dictaturam iniit, eoque habente comitia Consules creantur ipsemet Julius Cæsar & P. Servilius. Rebus urbanis componendis, & feriis Latinis, comitiisque omnibus perficiundis XI. dies tribuit, dictaturaque se abdicat, & ab urbe proficiscitur, Brundusiumque pervenit. Ibi cum dies aliquot consumpsisset in adornanda classe, qua copias in Epirum sive Macedoniam trajiceret, pridie Nonas Januarias an. ante Christum 48. solvit; & postridie Nonas terram attigit Cerauniorum, & ad eum locum, qui appellatur Palæste, omnibus navibus ad unam incolumibus, milites exposuit. Post menses aliquot interjectos in campis Pharsalicis debellatum est cum Pompejo, qui in Ægyptum ex fuga profectus, Ptolemæi Regis, ad quem confugiebat, jussu necatur.

Nec vero solum Salona, sed quidquid urbium ac gentium Romani obtinebant in Illyrico, Cæsaris partes sequebatur; Omne Illyricum in Cæsaris potestate præter Dalmatas liberos ac sui juris. Dalmatis tum Cæsaris, tum Romanorum imperio exemptis, qui urbibus maritimis amissis in regiones mediterraneas inter Naronem & Titium se receperant, ibique situ ac natura locorum freti, adhuc jus suum ac libertatem tuebantur. Cum enim Cæsar jam inde ab anno ante Christum 59. Illyricum cum utraque Gallia ex Senatusconsulto obtineret, easdemque provincias novem annis, ut auctor est Svetonius, administrasset; sub initium belli civilis ab eo in Illyricum missus æstate cum duabus Legionibus Q. Cornificius Cæsaris quæstor & pro prætore, provinciam illam in fide ac potestate Cæsaris retinuerat; eamque tum a Dalmatis Cæsari potissimum infensis, tum a Pompejanis non tantum sine ignominia, sed etiam cum laude summa defendit: & quamquam a Pompejanis mare infestum esset, & M. Octavius Issam, aliasque insulas atque urbes, ut Dio tradit, ab Cæsaris amicitia abduxerit, Salonamque in Pompei potestatem redigere conatus esset; tamen prudentia ac diligentia sua effecit, ut res Cæsariana in Illyrico quam minimum detrimenti caperet; quin etiam, ut Dalmatas provinciæ & Cæsari maxime infestos coerceret, complura eorum castella locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursiones faciendas, & bellum inferendum, expugnavit. Verum cum post Pharsalicum prælium, M. Octa-

ctavius ex fuga se in sinum illum magna classe contulisset, & complures Pompejanarum partium, propter Macedoniæ propinquitatem, reliquiis ex fuga collectis, se in Illyricum recepissent; Provincia illa magno in periculo versari cœpit, & præterea ingens a Dalmatis est incommodum acceptum. Quare Cęsar antequam longius Pompejum insequendo discederet, litteras ad Gabinium dedit, ut cum Legionibus tyronum proficisceretur in Illyricum, conjunctisque copiis cum Q. Cornificio, si quod periculum provinciæ inferretur, depelleret. Sed Gabinius, cum in Illyricum venisset, dimicare coactus cum Dalmatis rem infeliciter gessit. Eo prælio amplius duobus millibus militum amissis, centurionibus fere quadraginta, Tribunis quatuor, cum reliquis copiis Salonam se recepit, in urbem munitissimam, quam cives Romani fortissimi, fidelissimique incolebant, qui superiore anno singularis erga Cæsarem fidei & constantiæ testimonia dederant, M. Octavio ab ejusdem urbis obsidione depulso. Clades Gabiniana in magnam spem Octavium adduxit Illyricæ provinciæ potiundæ, *quem tamen diutius*, inquit Hirtius de bello Alex. cap. 13. *in rebus secundis & fortuna, quæ plurimum in bellis potest, diligentiaque Cornificii, & virtus Vatinii versari passa non est*. Nam Vatinium, Brundusii cum esset, Cornificius per litteras ad auxilium provinciæ ferendum, & periculum eidem ab Octavio imminens avertendum evocavit. Interea vero, dum Vatinius militibus cogendis, & classe adornanda Illyricam expeditionem apparat, quid rerum in Illyrico prospere gesserit Octavius, idem Hirtius breviter exposuit; nimirum cum barbaris, idest Dalmatis, fœdera percussit, compluribus locis militum Cęsarianorum oppugnavit præsidia partim classe per se, partim pedestribus copiis per barbaros; & præterea illud quoque, inter res secundas Octavii, huic intervallo adscribendum censeo, quod Dio Cassius refert, videlicet ab Octavio & cum hostibus feliciter pugnatum esse, & Salonam iterum obsidione tentatam fuisse. Postquam enim de priore illa obsidione Octaviana, mulierum virtute potissimum depulsa narravit, hæc statim subjecit: *Sed nec sic quidem ipsis* (Salonitanis) *quieta omnia fuerunt; elapsus enim Octavius, novis copiis coactis, prælio victos denuo obsedit. Interea temporis Gabinio morbo absumpto, omne ea regione pelagus cum obtinuisset, egressus in terram multa ipsis detrimenta intulit*. Ut autem Dio cum Hirtio concilietur, mors Gabinii antecesserit oportet res prosperas Octavianas in Illyrico, quas Hirtius commemorat, & hanc secundam, si qua fuit, obsidionem Salonitanam, cujus meminit Dio; quippe clades & mors Gabiniana, ut docet Hirtius, *in magnam spem adduxit Octavium provinciæ potiundæ*; *qui novis coactis copiis*, inquit Dio, Salonitanos *prælio victos denuo obsedit*.

Gabinius Jussu Cęsaris subsidio Illyrici venit, sed rem male gessit.

Res prosperæ Octavii in Illyrico.

a quo Salona iterum tentata.

Itaque hæc secunda Octaviana Salonæ obsessio, cujus exitum Dio tacitum prætermisit, post prælium Pharsalicum, & Gabinianam calamitatem videtur accidisse, antequam Vatinius instructa classe in Illyricum trajiceret. Verum enim vero prospera fortuna uti Octavio haud diutius licuit. Nam Vatinius ad Illyricam oram cum appulisset, aliquot civitates maritimas, quæ defecerant, Octavioque se tradiderant, recepit; & ante adventum Vatinii Octavius iterum a Salonitanis repulsus fuerit necesse est; quippe qui, cum Vatinius advenit, terra marique Epidaurum oppugnabat, & adventu Vatinii, ut Hirtius tradit, ab oppidi oppugnatione coactus est discedere, & paullo post navali prælio victus, paucis navigiis in Græciam, vel, ut docet Dio, Corcyram se recepit. Cæterum alteram illam obsidionem Salonitanam, cujus meminit Dio, per me anteponas licet cladi Gabinianæ, cum scilicet Octavius ex fuga Pharsalici prælii magna classe in Adriaticum sinum se contulit, antequam Gabinius jussu Cæsaris proficisceretur in Illyricum. Repulsum tamen fuisse a Salonitanis urbe incolumi, illud argumento est, quod Gabinio cæso a Dalmatis, & cum reliquiis copiarum in fugam verso, Salona receptum præbuit.

Octavius navali prælio victus a Vatinio, & toto Illyrico excedere coactus.

Vatinius post Octavium ab oppugnatione Epidauri copias deducere coactum, apud Tauridem insulam navali prælio prospere cum eo conflixit, & navibus Octavianis partim captis, partim depressis, partim e toto illo sinu expulsis Issam, aliaque loca recepit, revocavitque ad fidem & amicitiam Cæsaris, quæ Octavius ceperat, vel a Cæsarianis ad Pompejanas partes abduxerat. Octavius autem parvis & paucis navigiis vento secundo regionem Græciæ petiit, inde ut Siciliam, deinde Africam caperet. Ita tum Salona, tum universa Illyrici provincia partim retenta, partim recuperata, fidelem se Cęsari obsequentemque usque ad ejus interitum præbuit. Hæc ex A. Hirtio de Bel. Alex. cap. 13. 14. & Dione lib. 42. a nobis desumpta sunt, & in ordinem temporum redacta.

Post C. Cæsarem anno ante Christianam Æram 44. Idibus Martiis a Bruto, Cassio, cæterisque conjuratis in Senatu ipso interfectum, apud Illyrios rerum conversio secuta est; & Salona cum universa Illyrica provincia a Cæsarianis ad Pompejanas partes transivit. Neque enim mors Cæsaris bellum civile restinxit, aut duas illas factiones inter se conciliavit; & Salona, quemadmodum a Pompejanis, dum Cęsari addicta erat, sic deinde a Cæsarianis, a quibus desciverat, obsessa est, atque adeo capta, ut postea dicetur. Quamvis igitur, sublato Cæsare, fieri quædam ad spem libertatis ac reipublicæ recuperandæ inclinatio visa est, tamen brevi ea spes ac lætitia cunctis evanuit; siquidem M. Antonius Consul seditiosa oratione cum plebem in patriæ Liberatores concitasset, turbavit omnia, armis Senatum oppressit, nefarias leges per vim tulit, Galliam Cisalpinam invasit, D. Brutum Galliæ Prætorem Mutinæ obsedit. Itaque bellum adversus Antonium hostem Reipublicæ judicatum a Senatu, Cicerone potissimum auctore, decernitur. Cum autem Senatus M. Bruto Cæsaris interfectori Provinciam Illyricam cum exercitu Vatinii decrevisset, ut docet Appianus, tum vero Salona & Illyricum omne, præter Dalmatas, sub novo magistratu a Cæsarianis ad Pompejanos se transtulit. Ea enim erat Romanorum civium, qui Salonam incolebant, ex urbe ante annos fere triginta in eam coloniam missi, erga Senatum fides & observantia, ut quemadmodum antea Cęsarem, sic postea Brutum pari animo prompto obsequentique exceperint; quod utrique Senatus eam provinciam regendam tradidisset; & in utroque Senatus auctoritatem summumque imperium agnoscerent, cui parendum sibi esse existimabant. Et quamquam postea eventus docuit Cæsarem magis sua, quam reipublicę causa bellum gerendum suscepisse, initio tamen, cum nihil aliud præseferret, atque ostentaret, nisi laudabile studium, voluntatemque exi-

Post Cæsaris necem Salona a Cęsarianis ad Pompejanos transiit

Salona & Provincia Illyrica M. Bruto Cæsaris interfectori decreta.

Salonitanorum constans erga Rempub. fides.

eximiam tuendę juvandęque reipublicę, idcirco Salonitani, quod fidei & officii Cæsari præstabant, id se reipublicæ præstare arbitrabantur. In hanc igitur sententiam accipias velim verba Archidiaconi, qui non sine laude commemorat *fidem inconcussam* Salonæ adversus Rempublicam Romanam; eodemque referas oportet præclarum illud testimonium Hirtii, de fide ac virtute civium Romanorum Salonam incolentium, quos *fortissimos*, & *fidelissimos* vocat.

Ac Brutus quidem ex auctoritate Senatus Illyricam provinciam adeptus, ejusdem adeundæ, ac per se regendæ, neque spatium neque facultatem habuit; quippe statim profectus in Macedoniam, quæ cum Illyrico decreta illi fuerat a Senatu, ut Appianus & Dio tradunt, eam regionem una cum Græcia sibi adjunxit, suisque præsidiis munivit; tum in Asiam profectus & Dejotarum Regem sibi conciliavit, & sua cum Cassio necis Cæsarianæ socio, Syriæ Præfecto, consilia communicavit, & Xantho, Pataris, ac Myris captis, Lycios subegit. Inde in Macedoniam reversus est, cum jam bellum civile vehementius recruduisset, Philippos, quo itidem Cassius cum exercitu venerat. Uterque in Thessalia ad urbem Philippos acie decertarunt eventu vario. Cassius ab Antonio, Cæsar vicissim a Bruto victus est. Cassius ratus Brutum quoque eadem usum fortuna, ultro mortem sibi conscivit. Brutus autem paucis post diebus altero prælio victus, ut manus hostium vitaret, sibimet manus attulit, altero post interitum Cæsaris anno, qui secundus & quadragesimus ante Christi adventum numeratur. Jam vero dubitari non potest, quin quemadmodum antea Cæsar Q. Cornificium quæstorem suum pro prætore in Illyricum miserat, ut Provinciam illam suo nomine administraret ac defenderet; sic postea Brutus ejusdem Provinciæ administrationem ac tutelam, quando ipse rei Macedonicæ procuratione distentus suscipere non poterat, alteri delegaverit, qui Salonæ cæterisque Illyrici urbibus præesset; easque firmissimis præsidiis cum adversus Dalmatas, tum contra eos, qui e Cæsariana factione supererant, seque ultores necis Cæsarianæ ac vindices profitebantur. Itaque post Bruti ex Italia discessum bellum civile acrius exarserat. Nam contra Cæsaris interfectores, & Sex. Pompejum Cnei filium, ceterosque Principes Pompejanarum partium, M. Antonius cum M. Lepido societatem inierat; & paullo post Octavius Cæsar, bello contra Lepidum & Antonium a Senatu præpositus, fide ac patria prodita, amicitiam cum utroque junxerat. Ita trifariam Romano distributo imperio, Triumviri reipublicæ constituendæ facti sunt v. Kal. Decembr. anno ante Christum 43. qui proximus fuit ab interitu Cæsaris.

Bruti itinera, ac gesta.

Cassius victus, Brutus victor; ac deinde victus. Uterque mortem sibi conscivit.

Triumviratus institutus.

Postquam in Macedonia anno ante Christum quadragesimo secundo debellatum fuit cum Bruto & Cassio, ut modo dictum est, Cæsar Octavius ad recuperandam Illyricam provinciam, sive Dalmatiam, quæ tum pars erat Illyricæ provincię inter Naronem ac Titium Dalmatis adempta, eamdemque Pompejanis eripiendam animum adjecit. Id negotii dedit C. Asinio Pollioni, qui uti antea Cæsaris partes secutus fuerat, sic postea Octavio Cæsari, & M. Antonio constantem ac fidelem operam præbuit. Is cum bellicis laudibus litterarum studia conjunxit, & Poeta idem atque Historicus, tum Tragędias, tum Historiam bellorum civilium scripsit, ex qua Pollionis historia Svetonius hęc verba Cęsaris excerpsit, ab eo tum prolata, cum in campis Pharsalicis tantam civium Romanorum stragem vidisset: *Hoc voluerunt. Tantis rebus gestis C. Cæsar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petiissem*. Idem primus fuisse dicitur, qui *Patavinitatem* in Tito Livio Historiæ Romanæ Principe notaverit; quam quidem censuram non ad stylum Livianum aliqui referendam putant, sed ad nimiam quamdam Livii erga Pompejum propensionem, quam ille in describenda suorum temporum historia dissimulare non potuit, quippe cum secutus esset auctoritatem & exemplum Patavinorum popularium suorum, quos studiosos fuisse constat fautoresque Pompej. Hinc inclinatio illa voluntatis, qua Patavini omnes propendebant in Pompejum, eique impensius favebant, dicta est Patavinitas, quam Pollio Livianę historię objecit.

C. Asinius Pollio jussus ab Octavio Cæsare Provinciã Illyricam recuperare.

Ergo C. Asinius Pollio, traductis in Illyricum copiis, Salonam obsidione cinxit, quam Brutus bellicis operibus, pręsidiisque muniri ac firmari jusserat, ac tamdiu tormentis quatere atque oppugnare instituit, quoad vel compulit ad deditionem, vel expugnatione captam in potestatem Octavii redegit: idem pręterea quidquid Dalmatię in ditionem Romanorum erat ad ejusdem Octavii imperium adjunxit. Hęc fuit quarta obsidio Salonæ tertio captę, coactęque a Pompejanis, ad quos transierat, redire ad Cęsarianos. Cęterum Dalmatiam omnem, non solum quę Romanis parebat, sed etiam quæ adhuc sui juris erat, suisque lęgibus utebatur, quamvis hæc paullo post in libertatem se vindicaverit, ab Asinio Pollione subjugatam fuisse tradere videtur L. Florus: *Hos*, idest Dalmatas, *jam quidem Marcius incensa urbe Delminio detruncaverat; postea Asinius Pollio, gregibus, armis, agris multaverat*. De Salonis autem per Pollionem captis auctorem habemus Servium Virgilii Scholiasten: *Asinius Pollio Ductor Germanici exercitus, cum post captas Salonas Dalmatiæ civitatem, primo meruisset laurean, post etiam Consulatum adeptus fuisset, eodem anno suscepit filium, quem a capta civitate Saloninum vocavit, cui nunc Virgilius Genethliacon dicit*. Idem confirmat Horatius Od. 1. lib. 2. triumphum commemorans, quem Pollio ob victos Salonitanos & Dalmatas gessit: *Cui laurus æternos honores Dalmatico peperit triumpho*. Ante Consulatum & Salonas Dalmatiamque cepisse, & de Salonitanis ac Dalmatis triumphasse Servius docet: *Pervenerat autem ad Consulatum post triumphum Dalmaticum, nam vicerat Salonas Dalmatiæ civitatem*. C. Asinius Pollio cum Cn. Domitio Corvino gessit Consulatum anno ante Christum 40. Itaque ad annum superiorem referas oportet triumphum Dalmaticum; victoriam vero de Salonitanis & Dalmatis relatam conjicias licet vel in annum eumdem, vel in eum, qui huic proxime antecessit, fuitque annus 42. ante æram vulgarem, quo quidem anno Octavius Cæsar & M. Antonius Cassio & Bruto interfectis Macedoniam occuparunt. Pollioni autem jam Consuli natus est filius C. Asinius Gallus, cui parens cognomen Salonini a captis Salonis imposuit. Eodem autem anno, quo Consul fuit, & Horatius ejus laudes ode prima libri secundi celebravit, & Virgilius ejus filii natalitia Genethliaco exornavit, quod est Ecloga quarta Virgiliana, quæ inscribitur Pollio.

C. Asinius Pollio Salonam obsedit, eaque potitus est.

Exinde Salona perpetuo fuit in fide ac potestate Octavii Cæsaris, ad quem, post M. Antonium

nium navali apud Actium prælio devictum anno ante Christum altero & trigesimo, totius imperii summa pervenit. Multa deinceps bella partim per se, partim per suos Duces cum Dalmatis gessit, qui cum iterum ac sæpius ab imperio deficerent, anno æræ vulgaris sexto, Salona quintam obsidionem a Dalmatis rebellibus sustinuit. Nam Bato Dux Dalmatarum Salonam ut Romanis adimeret, de improviso adortus tumultuaria suorum manu circumsedit, & vi magis atque impressione, quam justi more belli oppugnavit. Sed dum Salonitani fortiter se defendunt, ac subeuntem hostem omni telorum genere arcent, ac repulsant, Batoni ante alios dimicanti lapis e balista emissus haud leve vulnus inflixit; quo ille ictu perculsus, ac saucius, copias ab urbis obsidione deduxit; & bifariam divisas partim apud se retinuit, partim oram maritimam depopulatum dimisit. Hæc breviter Dio lib. 55. *Interim Bato Dalmata ad Salonas agmine ducto, graviter saxo ictus, infectaque re alios emisit, qui maritimis omnibus usque ad Apolloniam vastatis, cum Romanis prælio congressi, victique primum, deinde eos ipsi vicissim superavere*. Alias deinde oppugnationes ante supremum excidium Salona pertulit, quas hic commemorare non est necessarium; quippe cum ad posteriores ætates Historiæ Salonitanæ pertineant, ad quas cum ventum erit, suis quæque locis describentur.

Bato Dux Dalmatarum dum Salonam obsidet, sauciatur, & obsidionem solvere cogitur.

§. IV.

Salona eximie a Romanis culta & ornata.

Romani Salonam adepti cum essent anno ante Christum 78. M. Æmilio Lepido, & Q. Lutatio Catulo Coss., urbis situ & forma, portus amplitudine & capacitate, agri fertilitate, cœlique temperie mirifice delectati, ad eamdem tum incolis augendam, tum ædificiis ornandam, tum denique militaribus operibus ac munitionibus firmandam plurimum studii operæque contulerunt. *Salona*, ait Topographus Magni Regni Hungariæ, *complexa est quidquid magnificentiæ in suas colonias conferre noverant Romani, uti veteres Inscriptiones a Grutero, Reinesio, aliisque collectæ abunde testantur*. Sed in primis positio urbis mire idonea & opportuna vel ad maris possessionem usurpandam retinendamque, vel ad merces sive maritimas sive mediterraneas excipiendas, & ultra mare in Italiam, Græciam, atque Asiam, ultraque alpes in Pannoniam transferendas Romanos allexit ac perpulit, ut hanc urbem & magni facerent, & summopere diligerent, in ejusque commodis atque ornamentis amplificandis multum curæ operæque impenderent. Urbis hujus situm, opportunitatem, magnificentiam egregie commendat Historicus Dalmata lib. 1. cap. 6. *Quia vero situs Salonæ Romanis opportunissimus fuit, ideo brevi tempore cæteras Illyrici civitates præcelluit, ut ruinæ ipsius demonstrant; magnificentiam vero ejusdem declarant Amphitheatri, Templorum, Aquæductus, & aliorum ædificiorum vestigia, nec non numerus pene infinitus columnarum, lapidumque sepulchralium, & varii generis marmorum per diversa Dalmatiæ loca transportatorum, inscriptionumque insignium fragmenta testantur. Hanc figuræ oblongæ fuisse, præter id, quod hæ ipsæ ruinæ per fluminis Jadri ripas sparsæ indicant, eleganter cecinit Lucanus lib. 4. Pharsalic.*

Romanorum studia in augenda ornandaque urbe Salonitana.

Situs Salonæ Romanis opportunus.

Urbis magnificentia.

Qua maris Adriaci longas ferit unda Salonas,
Et tepidum in molles Zephyros excurrit Jader.

Hic utpote in loco cæteris commodiori, navalia extiterunt, portus tutus, & ex proximo flumine in ipsum influente habitatoribus & nautis aptissimus fuit; cum Jader piscium ferax, quamvis parvo spatio navigabilis sit, pluribus tamen in locis ex saxosis ripis cadente flumine, lacus profundos & cavernosos, atque ob id piscosos, ac Molas frumentarias in promptu habuit. Ad expeditiones quoque in mediterraneas partes faciendas, & ad Danubium usque res deferendas, & inde recipiendas opportunissimo loco Salona sita erat; nam quamvis Danubio non adeo proxima fuerit, ut Narona, & Epidaurus, cum tamen inter has & Danubium ac Savi confluentem, Scardi montis asperrima juga interponantur, hæcque commeantibus difficilia sint, hinc factum est, ut rectus Salona ad Savum transitus, deinde secundo Savo ad Danubii sive Istri confluentem, omnium opportunissimus esset; & quo magis per Illyricum bella intercedebant, vel Romanorum dominium Septemtrionem versus dilatabatur, eo magis Salona frequentaretur: nam licet portus ipse præternavigantibus opportunus non sit, uti Jadræ & Epidauri, tamen in Dalmatia quidquam negotii habentibus, Salona quasi necessario adeunda erat; cum Naronam alterum conventum, difficile mari, ob Promontorii Nesti longitudinem, & non longe a Salonæ prospectu præterire oporteret, & difficilius adverso flumine perveniretur; ob id Dalmatiæ rerum summam Salonam deductam fuisse censeri debet, prout Liburniæ Jadram.

Navalia & portus Salonæ.

Urbis frequentia.

rerum Dalmaticarum summa Salonam reducta.

Itaque Salona, cum urbs & natura loci cælique fertili ac salubri, & situ esset tum communito, tum præclaro ad aspectum, postquam in fidem ac ditionem Romanorum concessit, descriptione ædificiorum & pulchritudine, civium & incolarum numero, bellicis opibus & præsidiis, commercio & divitiis facile reliquas omnes Dalmatiæ urbes antecelluit. Ac primum quidem ad hujus civitatis dignitatem & frequentiam augendam accessit deductio coloniæ Romanæ ibidem constitutæ, ut docent antiquæ inscriptiones. Vetus fuit apud Romanos consuetudo coloniarum deducendarum, & perpetuo retenta, & inde usque ab Romulo accepta, qui urbes bello captas, teste Dionysio lib. 2. neque diruere, neque in servitutem addicere solebat; sed plerumque in eas colonos ab urbe deduxit, iisque & sedes & agros viritim divisit. Qua quidem re, cum alias plurimas utilitates haberet, tum ad provincias urbesque armis acquisitas in potestate retinendas, imperiique fines tuendos, nihil accommodatius & sapientius excogitari potuit. Erant enim coloniæ tum quoddam veluti propugnaculum imperii Romani nationibus finitimis & nondum subactis oppositum; tum quoddam quasi frænum indigenis ad imperium recenter adjunctis injectum, quo in fide atque officio continerentur. Permagni enim Reipublicæ intererat oppida bello parta in locis tam longinquis, tam diversis, non solum militum præsidiis, sed etiam incolarum illuc missorum fide, vigilantia, virtute firmari; hos quippe communio generis & sanguinis Romani, innata erga Patriam, unde discesserant, charitas, domicilii & agri gratuita largitio admonebat, ut urbem sibi ad incolendum traditam, contra hostes intestinos pariter externosque tum suis præsidiis ac vigiliis, tum maxime sua fidelitate ac benevolentia munirent, atque intelligerent se in eo loco, tamquam in spe-

Colonia Salonam ex urbe deducta.

De Coloniis Romanis, earumque origine & utilitate.

speculis, collocatos esse, ut populum Romanum ab hac parte securum redderent, perpetuas pro illo excubias agerent, ejusque ditionem ac fines defenderent; praesertim cum id officii ac vigilantiae ab illis non solum communis Reipublicę causa, sed sua ipsorum utilitas postularet: neque enim populus Romanus urbes ac provincias jure belli adeptas amittere poterat, quin coloni in eas deducti agrorum ac sedium, quibus donati fuerant, possessione depellerentur. Cum igitur Provinciae Illyrica, & quas huic Romani adjecerant, maritimae urbes Dalmatiae, perpetuis Dalmatarum incursionibus expositae essent; Romani simulatque Salona potiti sunt, nihil prius sibi faciendum putarunt, quam ut ibidem coloniam constituerent, quae tum urbi, tum universae provinciae, praesidio foret ac propugnaculo, & ferocissimas illas gentes, atque inimicissimas Romani nominis a vastatione, incendiis, rapinis coerceret. Duplex genus coloniarum fuit; aliae Romanae, aliae Latinae dicebantur; sunt qui tertio loco Italicas adjiciunt. Romanae Latinis dignitate praestabant; constabant siquidem e civibus Romanis; in eas enim qui nomina dedissent, si Romani essent, jus civitatis retinebant; si alienigenae, civitate Romana donabantur; contra vero qui cives Romani in colonias Latinas, *aut sua voluntate, aut legis multa*, ut Tullius ait, proficiscebantur, civitatem amittebant. Romani autem coloni, cum civitatis participes essent, & jus ferendi in comitiis suffragii obtinebant, & iisdem, quibus cives Romani, tum legibus atque oneribus suberant, tum privilegiis & immunitatibus fruebantur. Hujus primarii generis fuisse coloniam Salonitanam Hirtius de bello Alex. cap. 13. satis perspicue declarat; *Salonam*, inquit, *cives Romani fortissimi fidelissimique incolebant*. Itaque Coloni ex urbe Salonam deducti, cum *cives Romani* appellentur, & nomen & jura civium Romanorum retinuerunt; & colonia Salonitana inter colonias Romanas numerum ac locum obtinuit. Coloniis imponi solebant varia cognomina, vel ab iis, qui eas aut condiderant, aut renovaverant, vel aliunde mutuata. Extat vetus inscriptio apud Gruterum, aliosque Salonae reperta, in qua coloniae Salonitanae duo adscripta cognomina *Martia*, & *Julia*; itemque apud Goltzium nummus Claudii extat, in quo grandibus litteris incisum est: COL. JUL. SALONA. Martiae nomen Salonae a Marte bellorum Praeside honoris ergo tributum fuisse arbitror, eoque significari puto urbem illam bellicis opibus ac laudibus floruisse; nam & Legio Martia ab eo Numine traxisse nomen Tullio visa est; a quo populum Romanum generatum accepimus. Alterum Juliae cognomen eidem videtur inditum esse ab Julio Caesare, qui per plures annos e decreto Senatus Provinciam Illyricam cum utraque Gallia administravit, non quod ille hanc coloniam primum condiderit, nam ante annos fere viginti deductam fuisse arbitror, statim atque Salona in Romanorum potestatem concessit; sed quod eam vel renovaverit, vel civibus Romanis auxerit, vel cum antea juris Latini esset, jure ac civitate Romana donaverit. Negabat quidem Tullius Philip. 2. in eam coloniam, quae esset auspicato deducta, dum esset incolumis, coloniam novam jure deduci; sed veteres colonias renovari, augeri, & Romanas e Latinis fieri lex nulla prohibebat. Quamobrem Romani cives, qui Salonam incolebant, Caesare auctore atque auspice seu recenter Roma illuc deducti, seu civitate Romana donati, in bello civili obsequentes se Caesari, ac fidelissimos praebuerunt, & memoriae gratique animi causa suam coloniam ejusdem nomine appellari voluerunt. Alia & plura nec minus illustria cognomina colonię Salonitanę adscripta exhibet nummus alter apud Ligorium cum hac epigraphe: *Col. Claudia, Augusta, Pia Veter. Salona*. Cognomen *Claudia* indicio est Salonitanam coloniam Veteranis militibus superinductis auctam & renovatam fuisse a Claudio vel primo vel secundo hujus nominis Romano Imperatore, qui eamdem non proprio solum, sed communi etiam omnium Imperatorum nomine donaverit, ac titulo *Augustae* impertierit, cum in urbem agrumque Salonitanum Veteranos deduxisset. Pedites vicenis, equites denis stipendiis jam confectis, vicesimo aut decimo militiae anno dimitti, & Veterani appellari solebant. His pręmii, honestique otii causa sedes & agri dabantur vel in solo devictis hostibus adempto, vel in antiquis coloniis, in quibus Romani agros aut publicos, aut possessoribus vacuos, aut pecunia coemptos militibus emeritis dividebant.

Coloniae aliae Romanae, aliae Latinae,

Salonitana Colonia erat Romana, idest civium Romanorum;

cognominata est Martia & Julia cur.

Col. item Salonit. Claudia, Augusta, Pia Veteranorum.

Veterani qui.

Itaque Claudius Imperator, ille idem fortassis, qui Sicum in urbem Dalmatiae, ut tradit Plinius, *Veteranos misit*, apud Salonam quoque aliis militibus, post expleta stipendia justam debitamque missionem adeptis, domicilia & agros assignavit. Idcirco autem Colonia Salonitana dicta est *Pia*, quod pietatis officio functa esset adversus eos, quos senio, bellicisque laboribus confectos suo veluti sinu complexuque exceperat, iisdemque receptum praebuerat, ubi requiescerent a muneribus, & reliquam aetatem rebus omnibus ad victum & cultum necessariis instructi, commode pacateque transigerent. Caeterum illius nummi Ligoriani fidem in dubium ac suspicionem vocat Harduinus; & spuriusne sit, an germanus dubitari posse existimat.

Claudius Veteranos milites in Coloniam Salonitanam induxit.

Illud etiam ad Salonae celebritatem ac splendorem pertinet, quod Romani unum e tribus Illyricis Conventibus huic civitati affixerint. Huic verbo, cum Conventum dicimus, ad rem hujus loci quod attinet, subjecta triplex notio est. Nam primum hoc vocabulo significatur civitas illa, in qua, qui pro praetore aut pro consule praeerant provinciae, consistere, & conventum agere, populisque regionis circumpositae illuc ad diem praestitutam convocatis jus dicere solebant: quam sententiam huic voci subjecit Julius Caesar, cum lib. 3. de Bel. Civ. cap. 3. Salonam appellavit *Conventum Salonarum*, quem M. Octavius neque pollicitationibus, neque denunciatione periculi a Caesaris amicitia avertere potuit. Deinde eodem Conventus nomine intelligi solet regio ipsa seu Diaecesis, ex qua populi in urbem, quae totius regionis seu Dięcaeseos caput erat, ad eum diem, quem Praetor vel Proconsul edixerat, juris petundi, agendaeque suae & publicae rei causa confluebant. Haec significatio subest huic vocabulo, cum dicimus quamlibet provinciam antiquitus in plures Conventus divisam fuisse. Demum ipsa populorum in unum locum coitio & congregatio sive ad consultandum de rebus publicis, sive ad jus privatum liti atque judicio persequendum, sive ad creandos magistratus, sive ad alia hujusmodi negotia obeunda, magis proprie riteque appellari Conventus solebat. De ratione Conventuum peragendorum, ac de tribus Illyricis conventibus Naroniano, Salonitano, Scardonitano satis multa diximus par. 2. c. 3. §. 3. & cap. 4. §. 1.

Conventus quid sit.

Ante

Ante captas Salonas, & Conventum Salonarum institutum, Conventus Naronianus nobilis erat multoque celeberrimus, ad quem civitates novem omnino & octoginta ventitasse auctor est M. Varro apud Plinium. Sed postea Salona cum propter urbis opulentiam ac dignitatem, tum maxime propter situs majorem ad conveniendum opportunitatem, omnes fere populos citra Naronem fluvium Naroniano ademptos ad suum Concilium pertraxit. Itaque quantum Naroniano detractum est, tantundem frequentiæ ac celebritatis conventui Salonitano accrevit. Huc revoca, quæ supra ex Historico Dalmata descripsimus de opportunitate ac necessitate urbis Salonitanæ adeundæ, quæ quidem *eo magis frequentabatur*, ut idem ille auctor præclare admonet, *quo magis Romanorum dominium Septemtrionem versus dilatabatur; & in Dalmatiam quidquam negotii habentibus, Salona quasi necessario adeunda erat*, ac demum *Dalmatiæ rerum summam Salonam deductam fuisse censeri debet*. Plinius conventui Salonitano hos populos attribuit, *descriptos in centurias* CCCLXXII. *Dalmatas proprie dictos*, XXII. *Decunos*, CCXXXIX. *Ditiones*, LXIX. *Mezæos*, LII. *Sardiatas; ex insulis Issæos, Colentinos, Separos, Epetinos*.

Salonitanus Illyricorum Conventuum præstantissimus.

Populi Conventus Salonitani.

Cæsar Octavianus Augustus post initum Triumviratum eodem tempore tum ad Pompejanas reliquias bello delendas, tum ad Salonam recuperandam curas omnes viresque convertit. Itaque urbem illam a C. Asinio Pollione acriter obsessam vehementerque oppugnatam demum in suam potestatem redegit; tanti sua putabat interesse hujus civitatis possessionem adipisci. Nec vero a Salonitanis aut fides erga Cæsarem, aut obsequium defuit; quippe cum & præclaram operam illi ad reliquam Dalmatiam subjugandam præbuerint, & Batone Dalmatarum Duce repulso, urbem illam in ejusdem potestate retinuerunt. Quamobrem dubitari non potest, quin Augustus & Salonam, quam plurimi faciebat, & Salonitanos egregie de se meritos, quibuscumque posset rebus perquam studiose ornaret; & quidquid ad eorum commoda utilitatesque pertineret, large ac liberaliter præstiterit. Præterea Augustus, ut ædificandi molesque exstruendi mira tenebatur cupiditate, eratque in primis publicæ magnificentiæ studiosus, cum alias urbes, tum præcipue Romam tam multis ac magnificis operibus exornavit, ut secundus illius conditor paterque Patriæ jure diceretur; & moriens gloriari potuerit se Romam e lateritia marmoream relinquere: non est autem verisimile, ut nullam suæ liberalitatis ac magnificentiæ partem in urbem Salonarum derivaverit, quam maximopere dilexit, eamque in sua esse potestate præclarum sibi ducebat. Quare & novis munitionibus bellicisque operibus magis magisque ab eo firmatam, & publicis ædificiis ingenti mole sumptuque exstructis auctam fuisse existimo; ac præsertim Salonitanos Aquæductus altis egregieque elaboratis porticibus impositos Augusto tribuendos puto, qui maximam aquarum vim longe deductam, tubisque plumbeis inclusam tota urbe circumferebant. Idem vero Augustus, cum apud Ravennam ad custodiam superi maris classem collocaverit, aliquid curæ operæque contulerit opinor ad muniendum, reddendumque commodiorem portum Salonitanum, quo eadem Ravennatium classis, quæ, ut tradit Svetonius, *Epiron, Macedoniam, Achajam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum petere directa navigatione consueverat*, se recipere posset, si quando vel tempestate aliqua ingruente, vel nautici commeatus instrumentique comparandi necessitas ad terram appellere cogeretur. Id certe utilitatis commodique Augustus Salonæ præstitit, quod plures vias ex illa urbe quaquaversum ferentes, more Romano lapidibus straverit, milliaribus distinxerit, egregieque munierit, quæ iter expeditum, facilemque accessum præbebant tum Magistratibus conventus habendi causa Salonam adeuntibus, tum negotiatoribus ultro citroque commeantibus ad merces aut importandas aut evehendas; tum denique militibus vel Salonæ præsidio missis, vel inde in aliquam expeditionem proficisci jussis, a quibus denominatæ sunt viæ militares. Id testantur fragmenta veterum inscriptionum, ex quibus quamvis propter exesas vetustate litteras integra & perfecta sententia elici nequeat, satis tamen intelligi potest commemorari ibidem vias Salonitanas, quas Augustus, aut certe Tiberius successor idemque filius adoptivus Augusti, aut primus aperuit stravitque, aut refecit ac renovavit. Tabulas lapideas, in quibus incisæ sunt hujusmodi descriptiones, e Salonæ ruderibus effossas Turri, quam vocant Campanariam, ædis Metropolitanæ Spalatensis, posteritas innexuit. Eas indidem exscriptas huc transferre operæ pretium esse visum est.

Augusti erga Salonitanos studium & munificentia.

Viæ Salonitanæ ab Augusto magnifice stratæ.

Tab. I.

ÆSAR. D. AUG. F.
GUSTUS. IMP. PONTIF. MAX.
TRIB. POTEST. XXI. . . SIII.
VIAM. AB. SALONIS. AD. LIII. . . ASTEL.
DAESITIATIUM. PER. M. . . VUSU.
CLVI. MUNII. . . . .
ET. IDEM. VIAM. AD. I..AI. . . ALN.
QUOD. DIVI. F. III. . . IBUS.
A. SALONIS. MUNII. . . RIB.
CIVITI.

Tab. II.

CUJUS. VIAI. MILLIA. PASSUS. SUNT.
CLXVII. MUNIT. PER. VEXILLARIOS.
LEG. VII. ET. XI.
ITEM. VIAM. GABINIANAM.
AB. SALONIS. ANDETRIUM. APERUIT
ET. MUNIT. PER. LEG. VII.

Tab. III.

MUNIT. LUM. MONTEM.
DIVONUM.
MILLIA. PASSUUM.
LXXVII. D.
A. LEG. PRO.

Tab. IV.

ESAR. DIVI. AUG. III.
USTUS. IMP. PONT. MAX.
OTEST. XIIX. CO. II.
A. COLONIA. SALONITANA.

Cæteri deinceps post Augustum Imperatores ad præsidium, utilitatem, ornatumque urbis Salonitanæ an aliquid contulerint, necne, litteris ac memoriæ proditum non est. Altero post Christum sæculo, cum conventus fieri desierunt, ratioque illa peragrandi administrandique provincias desuetudine paullatim exsolevit, tum veri propriique nominis Metropoles institui cœpere, ad quas & totius Provincialis regiminis summa revocata, & Proprætoris seu Præsidis, aut Proconsulis sedes perpetua ac stabilis affixa est. Metropolis quasi mater civitas dicta est, sive quod, ut docet Budæus, cum ex ea coloniæ deductæ essent, quales multæ Athenis, & ab urbe Roma,

Metropolis quid sit?

mi; earum veluti mater dici atque haberi solerct; sive quod civitas princeps esset totius provinciæ, quam cæteræ omnes urbes sic tamquam parentem colerent, ab ea & jura & leges acciperent, eique honorem atque obsequium deferrent. Quæ posterior significatio in eas Metropoles potissimum quadrat, quas post sublatos conventus, veteremque provinciarum regendarum rationem antiquatam, institutas fuisse diximus. Erat Salona temporibus illis amplitudine ambitus, frequentia incolarum, descriptione ædificiorum & magnificentia, commercio, ac divitiis totius Dalmatiæ facile princeps; eratque in Dalmatia fere media inter Arsiam ac Drilonem locata, æquali propemodum spatio utrinque disjuncta; quæ urbis regio ac situs ad Salonam undique, & ex omnibus provinciæ locis seu publici seu privati negotii causa adeundam mire opportunum se præbebat. Quare cum tot tamque præclara commoda & ornamenta in unam Salonam convenirent, nullus dubito, quin una hæc ex omnibus Dalmatiæ civitatibus delecta fuerit, quæ jus ac titulum Metropoleos obtineret. Hanc dignitatem Salonę attribuit Constantinus Porphyrogenitus, cum cap. 30. hanc urbem *totius Dalmatiæ caput* fuisse scripsit. Hic igitur ædes Prætoriæ, sive domicilium ac sedes erat supremi Dalmatiæ Magistratus, qui primum Prætoris, deinde Præsidis, interdum etiam Proconsulis nomine ornabatur; hic ærarium, hic forum, hic curia, quo rerum omnium provincialium summa referebatur. Post conditas Metropoles, Didius Julianus, is, qui post Pertinacem anno 193. bimestre imperium tenuit, primus fortasse fuit, qui certam Salonæ ac stabilem sedem habuit, de quo Ælius Spartianus: *Inde Dalmatiam regendam accepit, eamque a confinibus hostibus vendicavit*. Post hunc Apronianus parens Dionis Historici, tertio sæculo ineunte, residens in urbe Salona Dalmatiæ præfuit; deinde post aliquot annos interjectos, Dio Cassius Coccejus Historicus filius Aproniani; postea Constantius Chlorus pater Constantini Magni; tum imperante Diocletiano Tarquinius, qui Præses Dalmatiæ appellatur in Actis S. Felicis. Post annos amplius centum & sexaginta, labente imperio occidentali, Leo primus Imperator Constantinopolitanus, cum Dalmatiam recuperasset, hujus regimini quem ipse præfecit, eum Magistrum militum nominavit, ut tradit Pancirolus in Notit. Imp. Occid. cap. 20. citans l. 4. C. de bon. quæ liber. Is more decessorum, ut credibile est, Salonæ in urbe totius Dalmatiæ Metropoli sedem suam constituit, itemque Marcellus, qui sub finem sæculi sexti, Mauritio imperante, cum titulo Proconsulis Provinciam Dalmaticam administravit. Posterioribus vero sæculis, Imperatores Constantinopolitani Prætores mittere consueverunt, qui Salonæ jus dicerent, in eaque urbe residentes, totius Provinciæ negotia gererent ac sustinerent. Verum ad superiores ætates, unde paullisper digressi sumus, regrediamur.

Salona facta est Metropolis totius Dalmatiæ.

Præsides Salonitani.

Diocletianus genere Dalmata, rerum potitus, nihil habuit antiquius, quam ut provinciam Dalmatiæ quantis maximis posset beneficiis & ornamentis afficeret; amabat enim unice patriam & cives suos. Ac primum quidem colonias Dalmaticas renovavit, ingenti civium multitudine ex urbe illuc deducta, variasque in urbes contributa; ex quo factum est, ut cum Dalmatia Romanorum referta esset, incolæ hujus regionis præsertim maritimæ Romani deinceps appellari cœperint. Id tradit Constantinus Porphyrogenitus de Admin. cap. 29. *Diocletianus Imperator summopere Dalmatiam amavit; quare etiam populi Romani colonias eo deduxit; populique illi Romani quoque nuncupati sunt; quippe qui Roma illuc commigrassent, manetque eis cognomen istud ad hodiernum usque diem*. Præterea tertio vel quarto ab Salona lapide magnificentissimum, ac molis immensæ Palatium exstruxit, in quo post imperium depositum vitam tranquillam omnibusque copiis ac deliciis affluentem exegit. Cum vero civis esset Salonitanus, natus quippe est in vico agri Salonitani, ut alio loco declarandum erit, nemo dubitaverit, opinor, quin ad eam urbem amplificandam ornandamque omni studio operaque incubuerit. Inerat Diocletiano, ut scripsit Lactantius de Mortib. Persec. cap. 7. *infinita quædam cupiditas ædificandi*; & cum immanes sumptus, quibus integras provincias exhausit, immensamque pecuniam insumpserit in illas insanas substructiones molesque Nicomedienses; Nicomediam quippe *studebat urbi Romæ coæquare*; nihilo segnius eum laborasse arbitror, & nihilo minus pecuniarum prodegisse, ut Salonam incolarum numero, ædificiorum magnificentia, rerum omnium, quas natura desiderat, abundantia & copia, cuilibet vel maximarum urbium parem faceret. Certe Diocletianus omnes urbis partes & descripsit elegantius, & magnificentius vel restituit, vel ornavit, ut ex vetere novam quamdam urbem effecisse videretur, & ipse alter parens & conditor Salonæ dici potuerit; id quod significare voluit Constantinus Porphyrogenitus loco cit. c. 30. cum scripsit *urbem Salonæ a Diocletiano Imperatore conditam fuisse*. Ad ornatum & pulchritudinem hujus civitatis plurimum contribuisse existimandi sunt cives Romani, qui vel primo ad constituendam, vel deinde ad renovandam coloniam Salonitanam, Roma Salonam migrarunt. Ex his haud paucos fuisse in primis nobiles atque opulentos declarant lapides sepulchrales sane multi, more ac stylo Romano inscripti, inventique in agro Salonitano, qui non vulgarium, & obscuri nominis tenuisque fortunæ hominum, sed maxime illustrium & locupletum sepulchris honoris ac memoriæ causa apponi solebant. His autem credibile est, pro generis nobilitate & copia divitiarum, ædes sibi peramplas, elegantes, sumptuosas construxisse, in quibus non commode solum & laxe, sed magnifice etiam ac splendide habitarent. Ex hujusmodi autem ædium privatarum descriptione & pulchritudine, urbibus ad venustatem ac magnificentiam vel plurimum accedit.

Diocletianus Salonæ ornandæ augendæque studiosus.

Colonias plures Rom. in Dalmatiã invexit.

Palatium apud Salonas condidit.

Restat, ut de publicis ædificiis ac fabricis Salonitanis opere ac molitione Romana exstructis pauca dicamus. Erat hoc in more positum institutoque Romanorum, cum ex urbe colonias aliquo deducerent, ut oppidum, in quo novi coloni constituendi erant, ad similitudinem speciemque urbis Romanæ, quam possent, aptissime conformarent; ac præsertim publica & celebriora urbis ædificia ad Romanum eorumdem exemplar ibidem condebant; veluti Forum, Curiam, theatrum, Capitolium, Templa, & alia id genus opera magnifica atque præclara, ut multi scriptores eruditi ac nobiles docent. Quod eo pertinebat, ut Romani in eam coloniam missi, imagine illius civitatis, in qua orti fuerant, perpetuo ante oculos obversante, tum dulcis jucundæque patriæ, quam reliquerant, desiderium lenirent; tum vero erga illam charitatem pristinam cum grata recordatione retinerent. Atqui non est cur dubites, an idem factitatum fuerit, idemque

Ædificia & fabricæ Salonitanæ

de magnif. Rom. Lipsius; de magnit. Rom. Thysius.

mos

mos usurpatus, cum nobilissima illa civium Romanorum colonia Salonæ vel primum constituta, vel deinde renovata fuit. Ex antiquis Romanis ædificiis Salonæ conditis nullius extat memoria, præterquam Amphitheatri, Navalis, ac Templi Jovis fortasse Capitolini. Ita omnia urbis ruina obruit, ac vetustas oblivione abolevit. Nobile olim Salonæ Amphitheatrum fuisse testantur ejusdem vestigia, quæ in superiore urbis angulo, quo latus Occidentale cum Aquilonari conjungitur, adhuc visuntur. Amphitheatrum erat ædificium figuræ rotundæ, aut ovatæ, constans e duobus theatris ad hemicycli speciem exstructis, simulque commissis & conjunctis, introrsum variis undique subselliorum graduumve ordinibus ab imo ad summum latiori semper ambitu assurgens, eoque perfectum artificio, ut ex qualibet parte facilis esset despectus in aream subjectam atque intermediam: *Amphitheatrum quasi in unum juncta duo visoria, recte constat esse nominatum.* Cassiodorus Var. v. 42. *Amphitheatrum dictum, quod ex duobus theatris sit factum. Nam amphitheatrum rotundum est.* Isidorus XVIII. 52. Idem Cassiodorus Amphitheatrum ovi similitudinem ac speciem referre scripsit. *Ovi speciem ejus arena concludens, ut concurrentibus aptum daretur spatium, & spectantes omnia facilius viderent, dum quædam prolixa rotunditas universa colligeret.* In Amphitheatris gladiatorum ac ferarum inter se decertantium spectacula populo exhiberi, ludique cujusque generis fieri solebant. Hujusmodi ædificia quandonam Romæ construi cœperint, non satis constat; sunt, qui eorum originem ad tempora fere postrema reipublicæ libertatisque Romanæ referendam censeant. Ac primum quidem lignea fuere, & cum ludos gladiatorios edi oporteret, ad tempus exstructa. Lapideum amphitheatrum Statilius Taurus, novus homo, sed in primis pecuniosus, auctore & impulsore Augusto, primus ære suo in monte Cælio prope Campum Martium struxit, ac dedicavit. Alterum immensæ molis amphitheatrum, quod a colosso sive simulachro Neronis ante illud posito, Collosæum vocant, inter Cœlium & Exquilinum in urbe fere media ex lapide Tiburtino ædificare cœpit Flavius Vespasianus, perfecit vero dedicavitque & suo & patris nomine Titus Vespasiani filius, idemque in imperio successor. Tertium denique Amphitheatrum in Campo Martio Trajanus exædificavit; quod paucis post annis Adrianus, *contra omnium vota*, ut scripsit Spartianus, *destruxit*. Ad Romanorum exemplar, alia deinceps atque alia in urbibus & coloniis Romanis Amphitheatra condi cœperunt, veluti Nemausense in Gallia, Polense in Istria, Placentinum, & Veronense in Italia. Salonitani Amphitheatri conditi neque tempus, neque auctor proditur. Si quis ejusdem ædificationem atque originem ad Diocletianum conditorem censeat referendam, mea quidem sententia non longe a veritate aberraret.

Amphitheatrum Salonitanum.

Dio lib. 51. Romæ tria amphitheatra lapidea.

ad quorum exemplar extructum est Salonitanum, & alia extra urbem.

Navalis Salonitani meminit Strabo, illudque perantiquum fuisse, conditumque, antequam Salona in potestatem Romanorum veniret, idem Strabo lib. 7. declaravit, cum scripsit hujusmodi navale ad Dalmatas pertinuisse: *Tum ora maritima Dalmatarum, & Navale eorum Salona;* perinde quasi civitas illa nihil aliud esset, nisi officina quædam totius rei navalis Dalmaticæ, in quam rerum omnium nauticarum summa ex tota Dalmatia conflueret. Navale igitur locus est navibus ædificandis reficiendisque exstructus, naviumque ipsarum stationi destinatus. Quamvis autem Navale Salonitanum fuerit opus antiquum Dalmatarum, teste Strabone, a Romanis tamen & amplificatum est, & omni cujusque generis nautico instrumento atque apparatu, rebusque omnibus ad navigia fabricanda necessariis egregie ornatum ac refertum. Proxime aberat a portu Salonitano, ut facile naves illuc subduci, & indidem in mare immitti possent.

Navale Salonitanum.

Salonæ templum Jovis fuisse, ea mole ac magnificentia exstructum, quæ digna esset hujus urbis amplitudine ac celebritate, testatur Dedicatio Aræ Jovis in antiquo lapide Romanis litteris incisa; & quamvis interdum aræ sine delubris ac sub dio, sed ferme ad breve tempus, exstrui ac dedicari solerent; vix tamen aut templum sine ara, aut ara sine templo intelligi potest; siquidem ista ferme reciprocantur, ut si ara Jovis Salonæ erat, templum quoque Jovis fuerit, vicissimque si templum erat, ara itidem Jovis extiterit. Multa in urbe fuisse accepimus templa Jovis nomine consecrata, veluti templum Jovis Feretrii, Jovis Statoris, Jovis Tonantis, Jovis Victoris, & alia plura; sed templum Jovis Capitolini, quod Tarquinius Priscus bello Sabino vovit inchoavitque, sed Horatius Pulvillus Consul perfecit ac dedicavit, anno altero post Reges exactos, unum reliquis omnibus vel antiquitate vel religione præstabat. Cujus esset cognominis Jupiter, cui templum Salonitanum dedicatum erat, non liquet; in illo enim vetusto Epigrammate infra describendo Jupiter haud alio, quam communibus illis titulis *Optimi Maximi* ornatur. Si aliquid ædificii Salonæ fuit speciem gerentis ac similitudinem Capitolii Romani, id quod tantæ urbis dignitas, amplitudo, frequentia requirere videbatur; ut suus Romæ, sic suus Salonæ fuerit oportet Jupiter Capitolinus, & huic suum utrobique templum constitutum. In hoc igitur templo Salonitano Cn. Domitius Valens Duumvir, C. Julio Severo Pontifice præeunte, aram Jovi Optimo Maximo solemni ritu ac cæremonia dedicavit VII. Idus Octobres L. Ælio Adriani filio Cæsare II. & P. Cælio Balbino Vibulio Pio Coss., idest anno æræ vulgaris 137. Id declarat vetus epigraphe, quam Romanis litteris insculptam huic loco intexendam curavimus.

Templum Jovis Salonitani.

Dedicatio aræ templi Salonitani.

L. AELIO. CAESARE. II. P. COELIO.
BALBINO. VIBVLIO PIO. COS.
VII. IDVS. OCTOBRES.
C. DOMITIVS. VALENS. II. VIR. I. D.
PRAEVNTE. C. IVLIO. SEVERO. PONTIF.
LEGEM. DIXIT. IN. EA. VERBA. QVAE.
INFRA. SCRIPTA. SVNT.
IVPITER. OPTIME. MAXIME. QVANDOQVE. TIBI. HODIE. HANC. ARAM.
DABO. DEDICABOQ. OLLIS. LEGIB.
OLLISQVE. REGIONIBVS. DABO. DEDICABOQVE, QVAS. HIC. HODIE. PALAM.
DIXERO. VT. I. Infimum. solum. hujus. Aræ.
EST. Si. quis. Hic. Hostia. Sacrum. Faxit. Quod.
Magnen. Nec. Pro. Tollat. Idcirco. Tamen.
Probe. Factum. Esto. Caeterae LEGES. Huic. Arae.
Eædem Sunto. Quae. Arae. Dianae. sunt. In Aventino. Monte. Dictae. Hisce. Legibus. Hisce. Regionibus. Sicuti. Dixi. Hanc. Tibi. Aram. Iupiter. Optime. Maxime. Dico. Dedicoque, Vti. sis. Volens. Propitius. Mihi. Collegisq. Meis. Decurionibus. Colonis. Incolis. Coloniae. Martiae. Iuliae. Salonae. Conjugibus. Liberisque. Nostris,

Cum

Cum Veteres negarent eum locum civitatis nomine dignum esse haberique oportere, in quo cives non prætorium, non gymnasium, non theatrum, non forum, non balneum haberent, nihil horum Salonæ defuerit necesse est; quin pro urbis magnitudine ac præstantia & plura ejus generis ædificia, & sumptuosa omnino ac magnifica fuisse opinari licet. Triplicis generis officinas ad usum commodumque rei publicæ Salonæ institutas esse docet Notitia Dignitatum Imperii Occidentalis, videlicet Fabricam armorum, Baphium, & Gynæcium. Plures erant hujusmodi fabricæ, in quibus arma cujusque generis, alia in aliis fieri solebant; sex Illyrico Occidentali attributas invenio, Sirmiensem *Scutorum*, *Balistarum*, *& Armorum*; *Acinensem scutariam*; *Cornutensem Scutariam*; *Lauriacensem Scutariam*; *Salonitanam Armorum*, ad quam Pancirolus lib. 2. cap. 31. hanc notam apposuit: *Armorum autem nomine hic non gladii, ut alias continentur, l. armorum de ver. Sig. sed cassides, cataphractæ pectus tegentes, ocreæ, manicæ ferreæ, & similia*.

Officinæ Salonitanæ.

Officina armorum.

Baphium erat officina publica eorum opificum, qui vestibus Principum seu laneis sive sericis purpureo & coccineo succo tingendis operam dabant. Huic officinæ qui præerat, Procuratorem eum vocat Notitia, & subjicit sub illustrem Comitem Sacrarum Largitionum: *Novem alii*, inquit Pancirolus cap. 39. *sub eodem Comite Largitionum Occidentis erant Procuratores Baphiorum, in quibus totidem in locis purpura ad usum Principis, lana, & Sericum tingebantur; quod a privatis fieri primus Nero prohibuit, ut auctor est Tranquillus cap. 22. post quem alii Principes id capitali pena imposita districtius vetarunt. Gratianus in l. 1. C. quæ res ven. non poss. ad Faustum Comitem Largitionum, fucandæ, inquit, aut distrahendæ purpuræ vel in serico, vel in lana facultatem nullam habere possit privatus: sin autem aliquid supradicti muricis vellus vendiderit, fortunarum & capitis sciat se subiturum discrimen*.

Baphium.

Gynæcium est Textrinum, seu conclave, idest locus interior ædium, in quo mulieres degere, & opera textoria ac muliebria exercere consueverunt. Dicitur ἀπὸ τῆς γυναικός, tum quod ibidem habitarent mulieres a viris secretę; tum quod textilium confectio ad mulięres magis, quàm ad viros pertineat. Hujusmodi autem Gynęcia sive Textrina publica erant, variisque in locis instituta; & suus cujusque erat Procurator sub eodem Illustri Comite sacrarum Largitionum, qui rem vestiariam Principis ac militum curabat, & velis navium, stragulis, linteis, tentoriis conficiendis præerat; ad eumque potissimum spectabat universæ rei vestiariæ providere, ne quid ad ornatum splendoremque tum Imperatoris, tum Imperatorii Palatii desiderari posset, neve militares vestes deessent, quas singulis annis Imperatores militibus donare ac distribuere solebant. Hanc textrinam Diocletianus non Salonæ, sed Spalati idest in suo palatio instituerat; & quemadmodum se Jovem vel Jovium, & milites suos Jovianos appellabat; ita etiam Gynæcium ab se conditum Jovense denominari jussit. Ita enim scriptum est in Notitia: *Procurator Gynæcii Jovensis Dalmatiæ a Spalato*.

Gynęcium seu Textrinum.

Spalati institutum.

An vero sicut constituti fuerunt *sub Dispositione Viri illustris Comitis sacrarum Largitionum Procuratores Monetæ Sciscianæ, Aquilejensis &c.* sic etiam Procurator aliquis fuerit Monetæ Salonitanæ, Notitia nusquam commemorat, neque constat, an Salonæ instituta esset officina monetæ cudendæ signandæque; & si qua fuit, certe non erat eo loco, ubi fuisse vulgo dicitur, videlicet in suburbiis propter viam, quæ Salona est Andetrium, sive ad castellum, quod nunc Clissam vocant. Nam hujusmodi officinæ non in locis suburbanis hostili direptioni expositis, sed intra urbis mœnia, & in loco egregie munito ædificari solebant.

An Salonæ aliqua fuerit officina monetalis.

Erat Salona ærarium publicum, idest locus, in quem pecunia vectigalis totius provinciæ inferebatur, inde in stipendia militum, magistratuum, aliosque reipublicæ usus eroganda. Hunc vocabant *Thesaurum*. *Exacta ex oppidorum vectigalibus pecunia*, ut docet Pancirolus cap. 36. *in munitum provinciæ locum deferebatur, inde ad Comitatum mittenda. Locus ille Thesaurus vocabatur; ejus custodes Thesaurenses; & qui præcipuam eorum curam habebant Thesaurorum Præpositi, qui XII. hic recitantur, quot erant Thesauri, seu loca, in quibus summa pecuniæ ex provincia exactę conservabatur*. In Notitia inter Prępositos Thesaurorum sub Comite sacrarum Largitionum, primum locum obtinet *Præpositus Thesaurorum Salonitanorum Dalmatiæ*.

Thesaurus Salonitanus.

Sub Dispositione Viri illustris Comitis Rerum Privatarum erant tum Rationales, tum Procuratores rei privatæ. Res privata idem est, ac Patrimonium Principis. Ut in Provinciis Rationales exactæ pecuniæ, quæ ad principem spectabat, rationes summamque in codices referebant; sic Procuratores redditus Principis & bona administrabant. Unus erat Rationalis rerum privatarum per Illyricum; unus itidem erat Procurator rei privatæ per Dalmatiam; hic vero quamvis rei privatæ curandæ administrandæq; causa statis temporibus provinciam peragraret, Salonæ tamen domicilium habuisse credibile est. Ad extremum Salonas Imperatorum hanc urbem adeuntium præsentia, ac sæpe diuturna commoratione nobilitatas fuisse, tum historia Diocletiani a nobis describenda declarabit, tum variæ leges ibidem datæ, relatæque in Codices Theodosianum & Justinianæum testantur. Sed hæc alias.

Procurator rei privatæ per Dalmatiam.

CAPUT II.

Quem gradum in Hierarchia Pontificali S. Domnius, & Ecclesia Salonitana obtinuerit. De Hierarchia ecclesiastica Episcoporum & ecclesiarum Ordinibus quatuor distincta.

PRiusquam de Salonitano S. Domnii Pontificatu dicere aggrediar, pretium operæ duxi de singulis Hierarchiæ Pontificiæ gradibus ab initio Ecclesiæ constitutis, Romanæque Sedis fastigio subjectis, pauca præfari; quæ quidem cum ab aliis eruditissimis Scriptoribus fusius & accuratius disputata fuerint, nolim tamen hoc loco videri supervacanea, minimeque necessaria. Neque enim doctis tantum hominibus, & hujusmodi rerum scientissimis scribimus, sed ad illos potissimum e nostris scriptis aliquid utilitatis derivari cupimus, quibus neque veterum ecclesiasticarum rerum cognitio inest admodum exquisita, & ex intimis antiquitatis adytis deprompta, neque ad manum esse solent doctissimorum Virorum

rum volumina, unde hæc addiscant; & præterea tanta est rerum copia & varietas, tot tantisque implexa difficultatibus, cujusvis ut hominis non sit, aut perlegere omnia, aut intelligentia complecti, aut memoria custodire; quo fit, ut complures ab hujusmodi librorum lectione abhorreant, multi epitomam aliquam desiderent, ubi quidquid est in hoc argumento maxime necessarium & dignum cognitu, breviter atque ordine comprehendatur. Id nos præstare conabimur, remque lectoribus pergratam perque jucundam fore speravimus, si quæ ab aliis late & fuse pertractata sunt, & variis libris dispersa, in unum locum summatim collecta, ratione quadam & distributione sub uno aspectu ponerentur. Nec vero ab re nostra longius digredimur, quam necesse sit, ut quæ generatim atque universe disseremus de Hierarchia Pontificali, viam sternant ad planius explicanda, lumenque præferant ad facilius intelligenda, quæ speciatim dicturi sumus de Pontificatu Salonitano S. Domnii.

Pontifici Romano subjecti quatuor Episcoporum gradus, Patriarchæ, & Exarchi, Metropolitæ, & Episcopi.

Cum unus idemque in omnibus Ecclesiæ Hierarchis ordo sit atque character Episcopalis, in quo totius Christiani Sacerdotii plenitudo & perfectio continetur; multis tamen variisque gradibus distinguitur, quorum alii alios dignitate & jurisdictione supereminent. Hierarchiæ ecclesiasticæ fastigium unus tenet Romanus Pontifex, cujus œcumenicæ potestati reliquos omnes cujuscumque gradus Episcopos, & quidquid usquam Christianorum est, Christus Dominus subjecit. Huic proxime accedunt Patriarchæ & Exarchi sive Primates; inter quos id est discriminis, quod illorum latius, quam horum jurisdictio pateat; & illi quidem pluribus, hi vero paucioribus provinciis præsint. Sequuntur deinde Metropolitæ sive Archiepiscopi potestate pares inter se, & singuli singulis provinciis præpositi. Infimum Pontificii Ordinis gradum obtinent Episcopi, quorum auctoritas & potestas unam ferme civitatem, & oppida pagosve circumjectos complectitur. Ac tria quidem in hac re Pronunciata sive Dogmata ex præscripto fidei Divinæ certa rataque haberi oportet, quibus nemo repugnaverit, nisi qui inter hostes ecclesiæ catholicæ annumerari velit.

Tria pronunciata orthodoxa.

Primum est Beato Petro totius rei Christianæ administrandæ summam potestatem, omniumq; ecclesiarum sollicitudinem a Christo ita collatam fuisse, ut eamdem jure veluti hæreditario ad eos transmitteret, qui deinceps in ejus locum, Romanamque cathedram succederent; alterum illud est, Episcopatum juris esse atque instituti divini; tertium denique, Episcopos cujusque gradus ex jure itidem divino, & gradu & potestate Presbyteris antecedere, quos *in secundo sacerdotio constitutos*, sive Sacerdotes *secundi Ordinis* Veteres dicebant, cum *apices & principes omnium Episcopi* appellari solerent.

Optat Milevit. lib. 1

Quæ quidem omnia Catholici Scriptores firmissimis argumentis, partim e Sacro codice, partim e libris Sanctorum Patrum, partim ex Apostolica traditione, omniumque ætatum consensu depromptis, contra insanos hæreticorum impetus egregie communierunt. Totius itaque Christiani Sacerdotii auctor est ipsemet Christus sempiternus Dei filius, summus idem & immortalis sacerdos ac Pontifex, qui humana carne indutus, ut novam legem, novumque Sacerdotium conderet, cum Apostolos suos consecrasset Episcopos, suique muneris Pontificii Vicarios constituisset; jussit illos quidem in alios atque alios transfundere, quam ab se acceperant, sacerdotii plenitudinem ac potestatem; sed eorum arbitrio ac voluntati permisit, ut Evangelium toto orbe circumferentes, in iis locis, quos ad id aptos censerent, atque opportunos, Pontificias sedes fundarent, & Episcopos crearent: horum vero jurisdictionem, pro eo ac postularet sive nobilitas & frequentia locorum, sive utilitas & dignitas rei Christianæ, vel contraherent, certæque urbi, aut provinciæ affigerent, vel longe lateque in plures provincias extenderent. Hinc orta est, & constituta Descriptio Hierarchiæ Pontificalis, in qua post Pontificem Romanum totius Christiani Orbis Hierarcham, Patriarchæ amplissimum dignitatis & potestatis gradum obtinent, huic proximum Exarchi, tertium Metropolitæ, quartum Episcopi: nam Presbyteri, seu secundi ordinis sacerdotes, qui ad Christianam plebem erudiendam, sacrisque mysteriis impertiendam, ferme oppidis ac villis præfici solent, cum Episcopali charactere careant, non pertinent ad Hierarchiam Pontificiam, de qua nunc sermonem instituimus.

Origo Hierarchiæ Pontificiæ.

§. I.

De tribus Patriarchis.

Petrus tres sedes Patriarchales instituit.

Ac Petrus quidem Princeps Apostolorum, idemque totius Ecclesiæ summus Hierarcha sedes Patriarchales omnino tres instituit, Antiochenam, Romanam, Alexandrinam. Prima quindecim Orientis provincias sibi obnoxias & subjectas habuit. Altera quidquid amplissimo Occidentis vocabulo subest, Africam, Illyricum, Italiam, Galliam, Hispaniam, cum insulis vel adjacentibus vel interjectis, & cum Germania ceteras omnes Europæ ad Septemtrionem regiones, imperio suo coercet & continet: ad tertiam denique Ægyptus, Libya propria, & Pentapolis pertinebant. Sedem Antiochenam annos fere septem cum tenuisset, eam Evodio tradidit, cujus in locum aliquot post annis Ignatius Martyr successit. Ille in Occidentem profectus, Romæ secundam Cathedram collocavit, quo jure Patriarchico omnes Occidentales regiones complecteretur.

Antiochenam per se ipse,

itemque Romanam, cui œcumenicum totius Christiani orbis Principatum affixit,

Huic vero præter Patriarchalem, Oecumenicam etiam, quam a Christo acceperat, potestatem in perpetuum affixam esse voluit; quæ quidem potestas non aliis, nisi quibus Christianus Orbis, regionibus ac terminis definitur. Quare Pontifex Romanus, Divi Petri successor, omnes unus idemque Hierarchiæ Episcopalis gradus tenet, omnesque Pontificii muneris partes ac personas unus sustinet; nam idem est, vereque dicitur & Episcopus Romæ, & Metropolita Provinciæ Romanæ, & totius Italiæ Primas sive Exarchus, & Patriarcha demum universi Occidentis; quod commune illi est cum cæteris Patriarchis; cum enim nemo ignoret hos inter se gradus ita comparatos esse, ut superior inferiorem complectatur, qui Patriarchæ aut Primatis nomen ac potestatem adeptus plures provincias administrat, idem & peculiarem habet Provinciam, cui Metropolitico imperio presidet, & propriam civitatem ac Parochiam, in qua omnia Episcopi munera & officia exsequitur. Hoc autem cæteris Patriarchis præstat Romanus Pontifex, quod illorum jurisdictio amplissimis quidem, certis tamen ac definitis regionibus continetur. Huic vero præter Patriarchalem, altera longe superior inest potestas & procuratio, eidem in persona B. Petri di-

Alexandrinam per Marcum suum Discipulum.

divinitus collata, quæ omnium Ecclesiarum sollicitudinem complexa nullis limitibus circumscribitur. Post Patriarchatum totius Occidentis, itemque supremum Ecclesiæ universæ Principatum Romæ constitutum, quem idem Princeps Apostolorum annos ipsos quinque & viginti, ut communis fert opinio, usque ad suum ex hac vita discessum, retinuit, Marcum Evangelistam in Ægyptum misit, qui tertiam Patriarchalem Sedem Alexandrinam suo nomine fundaret ac teneret; quapropter jure meritoque hujus sedis institutio B. Petro adscribitur, cum ejus auctoritate jussuque per S. Marcum condita fuerit, eodemque atque Antiochena, & Romana titulo ac jure Patriarchali donata.

Ecclesia Romana prima omnium Patriarchalium Ecclesiarum.

Et Romana quidem Ecclesia non solum ob eam causam, quod jure divino omnium Ecclesiarum princeps sit ac magistra; sed etiam ob jus titulumque Patriarchicum, reliquis duabus itidem Patriarchalibus Ecclesiis semper prælata est, sive ob excellentiam illius civitatis, quæ totius Romani orbis caput, & omnium terrarum domina dicta est atque habita; sive quia multo latius, quam Antiochena & Alexandrina, jurisdictionem suam ac potestatem Patriarchalem explicat: quam quidem ob causam Patres Concilii Arelatensis anno 314. celebrati, in epistola ad Silvestrum, non unam, sed plures easque amplissimas diœceses eidem attribuunt: *Tu*, inquiunt, *qui majores Diœceses tenes*. Secundum Romanam Majores nostri primas honoris ac dignitatis ad sedem Alexandrinam deferebant, Antiochenæ idcirco antepositam, ut Baronius docet, *quod quantumlibet a Petro Antiochena Ecclesia ante Alexandrinam fuerit instituta, tamen quia Præfectura Alexandrina Augustalis dicta, ab Augusto eo nomine insignita, magnificentissime præ cæteris nobilitata, longe præstabat Syriæ Præfecturæ; ea de causa factum apparet, ut quamvis Sedes Antiochena, ante Alexandrinam a Marco nomine Petri erectam, fuerit instituta; tamen illi postposita habeatur. Sic etiam quoniam inter omnes Orientales Præfecturas Syriæ Proconsulatus præstabat, cum ejus provinciæ Metropolis esset Antiochia; inde etiam accidit, ut prima omnium Antiochena Ecclesia habeatur . . . Majores enim in instituendis sedibus Ecclesiarum non aliam inierunt rationem, quam secundum Provinciarum divisionem, & prærogativas a Romanis antea institutas*. Hactenus Baronius. Non desunt tamen, qui existiment Petrum, post Palæstinam Evangelii prædicatione peragratam, in Ægyptum venisse, & Alexandrinam Ecclesiam antea fundasse, regendamque Marco tradidisse, quam reversus in Asiam sedem Antiochenam institueret, ac propterea huic illam honore ac dignitate prælatam fuisse.

Cur Alexandrina Antiochenæ prælata, ...

Præter Petrum, nemo ex Apostolis Sedes Patriarchales instituit.

Nemo fuisse legitur ex Apostolis, qui Patriarchales Ecclesias fundaverit. Istuc juris ac potestatis uni Petro datum est, ut cum caput esset universæ Ecclesiæ, tria illa veluti secundaria capita Catholicæ fidei & communionis constitueret, quibus Episcopi & Christiani omnes, ubicumque terrarum essent, videlicet suo quique subderentur, sic prorsus, ut quicumque se ab suo capite sejungeret, is Ecclesia extorris, & ab universo Christianorum cætu segregatus judicaretur; contra vero haud dubiam orthodoxæ fidei, Christianæque unitatis tesseram præ se ferre censebatur, qui cum suo Patriarcha recte sentiret, atque Ecclesiasticæ communionis vinculo necteretur. Quare Hieronymus, ut suam orthodoxiam probaret, Patriarchas appellavit in epistola ad Marcum; si enim hæreseos ipse sit damnandus, errare se ait cum Ægypto & Occidente, damnandumque esse cum Damaso Romano, & Petro Alexandrino, quibuscum ipse consentiebat: *Hæreticum me cum Occidente; hæreticum me cum Ægypto, hoc est cum Damaso Petroque condemnent*. Porro tribus illis Patriarchis id juris præcipue & honoris tributum est, ut nullum legitimum esse, haberique posset Concilium Oecumenicum, quin illi nominatim convocarentur, eidemque vel per se ipsi, vel per legatos interessent; nisi forte eorum aliquis ut aliquando Alexandrinus & Antiochenus, hæreseos compertus aditum sibi præclusisset; ut graviores controversiæ, quæ in synodis Provincialibus dirimi non potuissent, ad Patriarchas deferrentur, qui coacto Nationali Concilio de illis cognoscerent & judicarent; ut neque Metropolitis, neque Episcopis liceret aliunde, quam a suo Patriarcha, vel ab eo, cui id muneris ipse committeret, Pontificiam consecrationem petere & accipere; ut denique illorum judicio subderentur Metropolitæ, a quorum sententiis fas erat Episcopis ad Patriarchas appellare. Erant illi præterea tria veluti propugnacula Ecclesiæ Catholicæ, unum ad Orientem, alterum ad Occasum, tertium ad Meridiem; quæ in totidem amplissimis, & maximis Imperii Romani civitatibus, unus ille inter cæteros Apostolos, jure suo constituere poterat, cujus auctoritate totius Ecclesiæ moles atque ædificatio nitebatur juxta illud Christi promissum: *Tu es Petrus, & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam*. Concors vero, & unanimis de re doctrinaque Christiana Patriarcharum consensio firmissimum erat adversus hæreticos Fidei orthodoxæ præsidium: id quod Justinianus Imperator Novel. 115. his verbis declarat: *In sacrosancta Ecclesia communicare, in qua omnes Patriarchæ una conspiratione & concordia fidem certissimam prædicant*.

Descriptio juris & potestatis Patriarchalis.

Cum ergo in hisce tribus sedibus constiterit Principatus omnis Sacerdotii Christiani, non ille quidem ab earum urbium amplitudine, opulentia, dignitate, sed a summo Petri, qui eas instituit, Primatu dimanavit: *alia enim ratio est rerum secularium*, ut præclare docet Leo primus in Epistola 54. ad Anatolium Episcopum Constantinopolitanum, qui ex Imperatoria sede Constantinopolim translata, auctoritatis ecclesiasticæ accessionem sibi facere conabatur, suæque Pontificiæ sedis supra Antiochenam evehendæ occasionem captabat: *alia*, inquit, *est ratio rerum secularium: Alia divinarum. Nec præter illam Petram, quam Dominus in fundamento posuit, stabilis erit ulla constructio*. Monet itaque Anatolium, ut regiæ civitatis, cujus erat Episcopus, amplitudine ac splendore contentus sit, quando Ecclesiæ suæ Apostolicam, & Patriarchalem dignitatem, quam a Petro non acceperat, ipse adsciscere nequeat. Innocentius itidem primus Antiochenæ Ecclesiæ præstantiam, non illius urbis magnificentiæ, sed Petro Apostolorum Principi ejusdem conditori ac parenti acceptam refert ep. 18. *Non tam pro civitatis magnificentia hoc ei attributum, quam quod prima primi Apostoli sedes esse monstretur*. Igitur Romanæ, Alexandrinæ, & Antiochenæ Ecclesiæ excellentissima dignitas, & po-

Sedium Patriarchalium dignitas ab uno Petri Primatu orta.

& potestas tota profluxit a Principatu Apostolico Petri, qui eas instituit, & Pontificia sua sede cohonestavit, & Apostolicæ illius ac Sacerdotalis plenitudinis, quam ipse a Christo acceperat, liberalissima communicatione impertiit. Quamvis autem jure ac titulo Patriarchali omnes inter se pares essent, ac propemodum æquales, summa tamen ac plenitudo totius Ecclesiasticæ auctoritatis in Ecclesia Romana resedit, propterea quod Petrus, Antiocheni & Alexandrini Patriarchatus administratione aliis tradita, cum sedem Romanam sibi usque ad obitum retinuerit, huic uni Oecumenicum Primatum, & sollicitudinem omnium Ecclesiarum sibi divinitus concreditam annexuit, eamque in omnes successores, ex aliis in alios transfundi voluit, qui deinceps Cathedram Romanam usque ad rerum omnium interitum legitime obtinerent. Quapropter Innocentius I. ep. 18. Antiochenam de primatu ac dignitate eam ob causam Romanæ Ecclesiæ concedere ait, quod illam quidem Petrus ad tempus gubernavit, hujus vero administrationem semel susceptam, quoad vixit, numquam deposuit. *Quæ urbs* (Antiochia) *Romæ sedi non cederet, nisi quod illa in transitu meruit, susceptum ista apud se, consummatumque gauderet.* Eodem fere pertinent, quæ de laudibus Ecclesiæ Antiochenæ scripsit Joannes Chrysostomus tom. 1. hom. 42. *Hæc est una nostræ Civitatis prærogativa, quod principem Apostolorum ab initio Doctorem acceperit. . . . Sed cum eum Doctorem accepissemus, non in perpetuum retinuimus, sed Regiæ civitati Romæ illum concessimus.*

Cur Primatus Oecumenicus Sedi Romanæ Patriarchali in perpetuum affixus.

Trium Patriarchalium Ecclesiarum dignitati præclarum testimonium tribuit sextus Canon Nicænus, quo trium illorum Episcoporum excellentia & auctoritas a reliquorum Antistitum ordine ac cætu sejungitur, eorumdemque jurisdictio in plures exporrigitur Provincias; cum ceteris Metropolitis, singulæ singulis assignentur. *Antiqua consuetudo servetur per Ægyptum, Libyam, & Pentapolim; ita ut Alexandrinus horum omnium habeat potestatem, quia & urbis Romæ parilis mos est: similiter & apud Antiochiam.* Multa in hanc sententiam testimonia e veterum scriptis, e Latinis Græcisque Scriptoribus proferri possunt, quæ satis declarant ante Synodum Nicænam, tres illos si minus nomine, reipsa tamen Patriarchas fuisse; & bene ac naviter impudentes esse oportet, qui nullam Episcopali majorem, ac ne Metropoliticam quidem ullam sedem ab Apostolis institutam fuisse dixerint; verum non tam hujus rei probandæ, quam magis magisque illustrandæ causa, juvat audire quid senserint, quidve scriptum reliquerint tres Romani Pontifices de tribus illis Patriarchalibus sedibus. Gelasius primus in Synodo Romana, quæ habita est anno 494. cum septuaginta Episcopis hæc protulit: *Est ergo prima Petri Apostoli sedes Romana Ecclesia, non habens maculam, neque rugam, neque aliquid hujusmodi. Secunda autem sedes apud Alexandriam B. Petri nomine a Marco ejus & discipulo, & Evangelista consecrata est, ipseque a B. Petro Apostolo in Ægyptum directus, verbum veritatis prædicavit, & gloriosum consumavit martyrium. Tertia vero sedes apud Antiochiam ejusdem Beatissimi Petri nomine habetur honorabilis, eo quod illic, priusquam Romam venisset, habitavit, & illic primum nomen Christianorum novellæ gentis exortum est.* Idem aliis verbis confirmat Gregorius Magnus in Epistola ad Eulogium Episcopum Alexandrinum (lib. 6. Epist. 37.): *Petro dicitur: Tibi dabo claves regni Cælorum. . . . . Itaque cum multi sint Apostoli, pro ipso tamen principatu, sola Apostolorum Principis sedes in auctoritate convaluit, quæ in tribus locis unica est. Ipse enim sublimavit sedem, in qua etiam quiescere, & vitam finire dignatus est. Ipse decoravit sedem, in qua Evangelistam Discipulum misit. Ipse firmavit sedem, in qua septem annis, quamvis discessurus, sedit.* Cum utroque consentit Nicolaus primus in Respons. ad Bulgaros n. 92. *Desideratis nosse, quot sint veraciter Patriarchæ? veraciter illi habendi sunt Patriarchæ, qui sedes Apostolicas per successiones Pontificum obtinent, idest qui illis præsunt Ecclesiis, quas Apostoli instituisse probantur; Romanam videlicet, Alexandrinam, & Antiochenam; Romanam, quam sanctorum Principes Apostolorum Petrus & Paullus, & prædicatione sua instituerunt, & pro Christi amore fuso proprio sanguine sacraverunt; Alexandrinam, quam Evangelista Marcus Discipulus, & de Baptismate Petri filius, a Petro missus instituit, & Domino Christi cruore dicavit; Antiochenam, in qua conventu magno Sanctorum facto, primum fideles dicti sunt Christiani, & quam B. Petrus, priusquam Romam veniret, per annos aliquot gubernavit.* His adde Hieronymum, qui libro contra Vigilantium, tres Patriarchatus breviter ac dilucide hisce verbis distinxit: *Quid facient Orientis Ecclesiæ? quid Ægypti, & sedis Apostolicæ?* Romani vero Pontificis Patriarchalem auctoritatem toto Occidente diffusam esse constat ex Epistola Innocentii primi ad Decentium Episcopum Eugubinum, in qua perspicuum esse ait nullam in Italia, Gallia, Hispania, Africa, Sicilia, insulisque interjectis reperiri Christianam provinciam, urbem nullam, Ecclesiam nullam, quæ ab Ecclesia Romana ortum non habuerit, quæve aut a Petro, aut ab ejus successoribus primos Episcopos, Christianæque religionis rudimenta non acceperit: *Quis nesciat, aut non advertat id, quod a Principe Apostolorum Petro Romanæ Ecclesiæ traditum est, ac nunc usque custoditur, ab omnibus debere servari, nec superinduci, aut introduci aliquid, quod aut auctoritatem non habeat, aut aliunde accipere videatur exemplum? præsertim cum sit manifestum, in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam, atque Siciliam, insulasque interjacentes, nullum instituisse Ecclesias, nisi eos, quos venerabilis Apostolus Petrus, aut ejus successores constituerint Sacerdotes?*

Quæ dicta sunt de tribus sedibus Patriarchalibus, confirmantur auctoritate Concilii Nicæni.

Gelasii I. & Synodi Romanæ.

Gregorii Magni.

Nicolai I.

De Patriarchatu Occidentali Pontificis Rom. egregium testimonium Innocentii I.

§. II.

De tribus Exarchis.

AD Patriarchas vel dignitate vel auctoritate proximi accedunt tres itidem Exarchi, quasique minorum gentium Patriarchæ, Ephesinus, Cæsariensis, Heracliensis, qui hoc differunt a tribus Patriarchis, quod hi plures, illi pauciores Provincias administrarent; idem tamen jus in suo quisque vel Patriarchatu, vel Exarchatu obtinebant, iisdem officiis ac muneribus fungebantur. Omnes itidem autocephali erant, sic prorsus, neminem ut gradu ac potestate superiorem agnoscerent, nisi unum Romanum Oecumenicum Pontificem. Exarchatus Ephesini primordia ad Apostolos conditores, idest Paullum & Joannem, referenda esse haud obscure signi-

Exarchi tres, provinciarum numero Patriarchis inferiores.

significant antiquissimi Patres scriptoresque Ecclesiastici. Nam Paullus quidem, cum ecclesiæ Ephesinæ Timotheum præfecit Episcopum, hujus regimini ac potestati Asiam minorem fere universam subjecit; ut Joannes Chrysostomus testatur, qui in suis Commentariis in epistolam primam ad Timotheum scripsit a Paullo Apostolo *Ephesinam ecclesiam creditam fuisse Timotheo, immo gentem fere totam Asiaticam*; itemque Theodoretus, qui Timotheo, quem Paullus (epist. 1. ad Tim.) rogaverat, *ut remaneret Ephesi*, Asiæ procurationem demandatam esse tradit. *Huic*, inquit, *Asiæ curam commisit Divinus Paullus*. Ad hunc Exarchatum instituendum suam quoque auctoritatem operamque contulit Joannes Apostolus, idemque Evangelista, cui in Apostolica orbis terrarum distributione Asia obvenit, Eusebio teste, quique, ut docet idem Eusebius lib. 3. c. 1. plurimum temporis *apud Ephesum commoratus est, & defunctus*. Sunt, qui ante Timotheum Ephesinæ ecclesiæ Joannem præfuisse tradunt; sed Eusebius lib. 3. cap. 4. ex communi opinione docet Timotheum primum fuisse, qui ecclesiæ illius Pontificatum susciperet: *Timotheus Ephesinæ ecclesiæ Episcopatum primus accepisse dicitur*. Id quod confirmari posse videretur testimonio S. Irenæi Lugdunensis Episcopi apud eumdem Eusebium cap. 23. *Ephesina ecclesia, quæ a Paullo quidem fundata est, Joannem vero usque ad Trajani tempora habuit præsidentem*; idest, post Timotheum, qui intra finem primi sæculi diem objisse traditur. Ego vero sic existimo, utrumque eodem tempore Ephesinam & Asiaticam ecclesiam administrasse; non quod duos eidem Episcopos præficiam; sed quia Joannem quidem censeo verum fuisse propriumque Exarchum, Timotheum vero ejusdem Vicarium, sive administrum, eidem a Paullo datum, Exarchalis officii, ac præsertim Ephesini Episcopatus, cum Joannes Asiaticis ecclesiis peragrandis invisendisque distentus, Epheso identidem abesse cogeretur. Extincto Timotheo sub imperio Domitiani, ut Photius docet in Bibliotheca, vel anno primo Nervæ Imperatoris, qui fuit Christi 97., ut ejusdem acta testantur, Joannes Ephesinum Exarchatum tenuit usque ad imperium Trajani, ut Irenæus tradit, atque ad gubernandam ecclesiam Ephesinam usus est opera vicaria Onesimi, quem plerique Timotheo in ejusdem ecclesiæ regimen substituunt. Porro Joannem vere proprieque Exarchum fuisse, ex eo facile intelligi potest, quod illius ecclesiastica sollicitudo & procuratio non unam, alteramve, sed omnes Asianas provincias & ecclesias complectebatur: *Joannes*, inquit Hieronymus lib. de script. eccles. *totas Asiæ fundavit rexitque ecclesias*. Idem apud Eusebium docuisse videtur Clemens Alexandrinus, cujus testimonium paullo post subjiciam; idem confirmat auctor Anonymus apud Photium: *septem Episcoporum præsentia adjutus, Metropoleos Ephesiorum gubernationem suscepit*. Tum vero Paullus, & Joannes Ephesini Exarchatus fundamenta jecerunt, cum Ephesi ecclesiam condiderunt, Timotheo Episcopo præposito, qui ad eam regendam, aliasque ecclesias Asiaticas fundandas, gubernandasque, Joanni operam navaret.

Paullus & Joannes conditores Exarchatus Ephesini.

Timotheus primus Episcopus Ephesi.

& Adjutor seu Vicarius Joannis vere proprieque Exarchi.

Onesimus substitutus Timotheo.

Porro Asianam Diæcesim, cui præerant Joannes, itemque Timotheus ejusdem adjutor & Vicarius, e septem provinciis Ecclesiasticis initio conflatam fuisse colligi potest ex Apocalypsi, in qua Joannes, quod viderat, jubetur scribere & mittere *septem ecclesiis, quæ sunt in Asia, Epheso & Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphiæ, & Laodiciæ*. Ephesus Asiæ proprie dictæ, Sardis Lydiæ, Laodicia Phrygiæ, Philadelphia Ciliciæ urbes erant facile primariæ; reliquæ itidem ea tempestate vel incolarum numero, vel divitiarum copia florentissimæ ad Asiam spectabant. Totius Asianæ Diæcesis maxima & princeps erat Ephesus, quam Plinius *Asiæ Lumen*, Aristides in orat. de Concor. ad Civ. Asiat. *commune Asiæ ærarium*, Dio Nicænus lib. 51. *urbem Asiæ clarissimam*, Ulpianus lib. 1. tit. 16. *Asiæ Metropolim primam* appellant. Quod autem D. Joannes jubeatur pastoralis officii admonere Angelum, idest Episcopum Ephesi, eumdemque arguere, propterea quod de fervore pristinæ charitatis aliquid remiserit, id cum eximia Timothei Episcopi Ephesini sanctitate non pugnat; neque nobis necessitatem affert alium aliquem ejus urbis Episcopum comminiscendi, in quem illa reprehensio cadat; quod nonnulli faciunt, ut Timotheum Joannis censuræ subducant; ea quippe est humana imbecillitas, ut hominibus vel sanctissimis aliquid torporis interdum & negligentiæ obrepat; nam & reliquarum urbium Episcopi, quamvis plerique omnibus sanctimoniæ notis insignes, & postea etiam martyres futuri, ad custodiam tamen curamque provinciæ sibi concreditæ, tam sedulo ac graviter advigilare minime potuerunt, quin ob aliquam incuriam ipsi quoque in Joannis reprehensionem incurrerent. Eum locum Apocalypseos, ubi Timotheus reprehenditur, *quod charitatem primam reliquerit*, jubeturque *memor esse unde exciderit, & agere pœnitentiam*, Joannes Bollandus tom. 2. die 24. Jan. §. 2. hac præclara animadversione illustravit: *Quibus verbis veluti ad imminens martyrium adhortari Timotheum voluisse Joannes videtur. Paullus quoque multo ante, in datis ad ipsummet Timotheum litteris, monuerat, ut resuscitaret gratiam Dei &c. nec mirum in viris etiam Sanctis intepescere quandoque charitatem, & zelum remitti; præsertim si minus ex animi sententia pii conatus procedant: sed identidem suscitandas fovendasque modo penitentiæ operibus, modo sacrarum rerum commentatione, modo aliarum exercitatione virtutum, ardor ille animi est*. Joannes igitur, cui Asia obvenerat, totius Asianæ Diæcesis Exarchus fuit; quæ cum esset longe lateque diffusa, & operæ laborisque vel plurimum requireret; idcirco Paullus eidem Timotheum Pontificii & Exarchalis muneris adjutorem dedit, ecclesiæque Ephesinæ regimini præfecit, ut ea in urbe Episcopi officia & munera exsequeretur, dum Joannes Asiam peragraret, & antiquas interviseret, novasque fundaret ecclesias. Cum autem Joannes Domitiani jussu apud Pathmum exulavit, Timotheus totius Asianæ Diæcesis administrationem suscepit. Idem vero Joannes, postquam ab exilio Ephesum rediit, ecclesiæ Ephesinæ procuratione Timotheo relicta, alacer se retulit ad pristinum institutum lustrandæ augendæque totius ecclesiæ Asiaticæ, ut Clemens Alexandrinus testatur: *Cum Ephesum rediisset, ad finitimas gentes se contulit, partim ut Episcopos constitueret, partim ut ecclesias disponeret, ac formaret, partim ut homines sibi a divino spiritu indicatos, in Clerum quemdam, seu sortem Domini allegeret*. Ex quo illud etiam fit verisimile, ut ad septem illas, de quibus meminit in Apocalypsi, alias provincias aliosque Metropolitas Joannes post exilium adjunxerit, & Ephe-

Asiana Diæcesis e septem provinciis conflata.

Joannes post exilium novis ecclesiis auxit Diæcesim Asianam.

phesinæ Exarchali ecclesię subjecerit. Certe quarto sæculo Diæcesis Asiana, civilis quidem decem, ecclesiastica undecim ipsas provincias complectebatur, videlicet Asiam Proconsularem, Pamphyliam, Hellespontum, Lydiam, Pisidiam, Lycaoniam, Phrygiam Pacatianam, Phrygiam Salutarem, Lyciam, Cariam, Insulas. *In notitia imperii*, ait Thomassinus part. 1. lib. 1. cap. 17. *Diæcesis Asiana habebat provincias decem, Exarchia vero ecclesiastica undecim. Item Pontica, quo ad civilia decem, & quo ad ecclesiastica undecim. Id quod ortum est a rerum civilium mutationibus, quas easdem res ecclesiasticæ non semper sequebantur.*

Provinciæ Exarchatus Ephesini sæculo quarto.

Ac tertio quidem sæculo Ephesinam ecclesiam jure ac potestate Exarchali præditam fuisse satis perspicue declarat Polycrates Episcopus Ephesinus in suis litteris ad Victorem Papam, cujus jussu ex Asia universa Synodum convocaverat, ut in ea controversia, quæ non ita pridem exorta erat de die, cui solemne Paschale affigendum esset, quid illi censerent, quæve sententia esset ecclesiæ Asiaticæ, cognosceret, atque ad Romanum Pontificem perscriberet. *Possem*, inquit, *etiam Episcoporum, qui mecum sunt, facere mentionem, quos petiistis ut convocarem, sicut & feci, quorum nomina si adscripsero, ingens numerus videbatur*. Extat hæc epistola apud Eusebium lib. 5. c. 24. qui Polycratem totius Asiæ Episcopis præfuisse affirmat; *Episcopis vero Asiæ, qui morem sibi a majoribus traditum retinendum esse contendebant, Polycrates præerat*. Exarchatus Ephesini illustre testimonium habemus ex Actis Concilii tertii Oecumenici, in quo sedes Ephesina inter majores Thronos annumeratur, ejusdemque immunitati cavetur, cum Patriarchæ Orientalis ditione exempta esse declaratur. In Concilio Generali quarto Chalcedonensi, actione XI. Stephanus, & Bassianus de Pontificatu Ephesino contendebant; cumque sedem illam neutri adjudicandam Patres censerent, sed utroque repulso, tertium quemdam eligere, & Chalcedone consecrare decrevissent, huic decreto ab omnibus Asianis Episcopis reclamatum est: nimis enim grave præjudicium in ecclesiam Ephesinam fore, si ejusdem Episcopus aut alibi, quam Ephesi, aut ab aliis, quam ab Asianis Episcopis eligeretur, & consecraretur; id quippe majorum instituta, & vetus consuetudo inde usque a temporibus Apostolicis deducta vetabant: *nam a S. Timotheo*, ajebat Leontius Magnesiæ Episcopus, *usque nunc viginti septem Episcopi facti, omnes in Epheso sunt ordinati*. Hinc collegit Christianus Lupus primatum ecclesiæ Ephesinæ, in Appendice ad Synodum Chalcedonensem: *Autocephala erat Ephesinorum ecclesia; adeoque ejus Primas in ipsa sua civitate & sede erat a propria Synodo eligendus & consecrandus*. Et paullo infra hanc antiquam ecclesiæ ejusdem consuetudinem Apostolis acceptam refert: *Hæc a S. Timotheo, ideoque & a Sanctis Paullo & Joanne Apostolis ducebat originem; atque ita erat Canon Apostolicus. Uti enim Apostolorum decreta, ita & gesta nobis agendi regulas esse affirmat S. Joannes Chrysostomus in libro de Compunctione Cordis*.

Diæcesis, & Synodus Asiana e plurimis Episcopis constabat tertio sæculo.

Sedes Ephesina exempta ditione Patriarchæ Antiocheni.

Ecclesia Ephesina Autocephala.

Exarchatus Cæsariensis seu Pontici initia obscuriora sunt, quam ut dignosci possit, utrum referenda sint ad institutionem, ætatemque Apostolicam. Cæsariensem ecclesiam in Cappadocia jam usque a tertio sæculo jure & auctoritate Exarchali, supra circumpositas provincias, præditam fuisse argumento est ingens Episcoporum multitudo, quos utpote suæ ditioni obnoxios Firmilianus Episcopus Cæsareæ in eam sententiam pertraxit, quam ipse adversus Stephanum Romanum Pontificem tuendam susceperat, illud mordicus tenens, obstinateque defendens, baptismum ab hæreticis collatum nullum esse, iterumque conferri oportere: qua in controversia tantum auctoritati & dignitati Cæsariensis ecclesiæ tribuit Cyprianus, ut Firmilianum ejusdem Episcopum, veluti Primatem, ea de re sibi consulendum putaverit, quemadmodum Eusebius docet, qui Firmiliano totam Cappadociam adjudicat. *Firmilianus*, inquit lib. 7. cap. 3. *cum universa Cappadocia*. Præterea Firmilianus ipse, apud eumdem Eusebium, satis indicat ad suam potestatem curamque Pontificalem spectare provincias totius Ponti & Cappadociæ, quarum calamitates commemorat deploratque in suis ad Cyprianum litteris. Universas Ponti ecclesias in ditione fuisse Cæsariensis Exarchi docet Epistola S. Basilii Episcopi Cæsareæ, inscripta Ἐπισκόποις τῆς Ποντικῆς Διοικήσεως, *Episcopis Ponticæ Diæcesis*, quos ad Martyrum Cæsariensium festum & anniversarium diem celebrandum, Cæsaream evocat. Bithyniam quoque intra fines hujus Exarchatus includi professus est Gerontius Nicomediensis in Bithynia Metropolita, cum ad Helladium D. Basilii successorem se contulit, ut ab eo Pontificali consecratione initiaretur, teste Sozomeno lib. 8. c. 6.; idemque lib. 7. cap. 9. Theodosii legem descripsit, quæ Ponticam Diæcesim Helladio subjectam a Bithynia usque ad Armenos protendit: nam Armenia quoque Cæsariensis Exarchi jurisdictionem ante Constantinum Magnum subierat, cum Teridates Rex Armenię Christianæ religioni nomen dedit, & perhonorifica legatione ad Leontium Cęsareæ Episcopum decreta, ab eodem petiit, ut Gregorium ab se cum Legatis missum Episcopum Armeniæ consecraret. Ab hoc Gregorio Armenorum Apostolo sancita lex est, valuitque apud posteros, ut Armeni non aliunde, quam a Metropolita & Exarcho Cæsariensi suos deinceps Episcopos peterent & acciperent.

Cæsariensis ecclesia jam inde a tertio sæculo Exarchalis;

cui suberat Pontus & Cappadocia, Bithynia, & Armenia.

Cæsariensis itaque, seu Pontica Diæcesis constabat ex undecim provinciis, quas e notitia imperii descriptas hic subjicimus, Galatia, Bithynia, Cappadocia prima, Cappadocia secunda, Paphlagonia, Ponto Polemoniaco, Hellenoponto, Armenia prima, Armenia secunda, Galatia salutari, & Honoriade, quæ Honorio imperante accessit.

Provinciæ undecim Diæcesis Ponticæ seu Cæsariensis.

Exarchatus Heracleensis primordia infra ætatem Apostolorum constituenda esse, & cum initio tertii sæculi colliganda censeo; cum scilicet Severus Imperator exeunte sæculo superiori, excisi deletique Byzantii jura omnia & privilegia civilia Perinthum transtulit, quæ urbs Heraclea etiam vocabatur: *Urbem omnemque regionem, quæ erat sub ejus urbis potestate, Perinthiis concessit*; ut Dio Cassius scripsit; *hi Byzantio usi sunt pro vico* &c. Erat Byzantium civitas Thraciæ in primis frequens ac nobilis, itemque ecclesia ejusdem regionis facile princeps, quam ab S. Andrea Apostolo conditam ferunt. Itaque cum civili, dignitas quoque & jurisdictio Ecclesiastica Byzantio Heracleam commigravit; & Pontificia sedes ibidem collocata jus potestatemque Exarchalem in omnes Thraciæ provincias vel tum primum usurpare cœpit, vel jampridem acquisitam, translatamque Byzantio, usque ad quintum sæculum retinuit. Heracleensis Exarchatus sex omnino continebat provincias, Europam, Thra-

Exarchatus Heracleensis post Apostolorum ætatem conditi provinciæ sex.

Thraciam, Hæmimontem, Rhodopem, Mœsiam secundam & Scythiam.

Translata Constantinopolim Imperatoria sede, Episcopi CP.

Post restitutum a Constantino Magno Byzantium, & restitutoris, seu potius conditoris nomine appellatum, ac pene totius orbis nobilitatum spoliis, sic ut Romam exæquaret, & jure meritoque altera Roma vocaretur; tum sedes Imperatoria illuc translata, regiæque illius urbis amplitudo ac magnificentia Episcopis Byzantinis, sive Constantinopolitanis, quorum Parochia subjecta erat Exarcho Heracleensi, tantos attulit spiritus, ut in omnem dignitatis augendæ propagandæque ditionis occasionem, curas animosque intenderent. Ac dignitatis quidem amplificandæ initium factum est in secundo Concilio Oecumenico, quod Constantinopoli celebratum fuit anno Christi 381. In eo quippe sancitum est Canone tertio, ut Episcopo Constantinopolitano, secundum Romanum Pontificem, primas honoris cæteri omnes Episcopi deferrent, isque Patriarchis Alexandrino, & Antiocheno, itemque tribus Exarchis, tum sedendi primatu in Conciliis, tum ferendi suffragii jure antecederet: *Constantinopolitanus Episcopus habeat primatus honorem post Romanum Episcopum, eo quod sit nova Roma.* Quod decretum quamvis ratum esse vetuit sedes Romana Apostolica, eo tamen innixa illorum Præsulum ambitio majora moliri cœpit, latiusque in dies jurisdictione proferenda limites transilire, quos sacri Canones Episcopis præscripserant; & non solum Metropolitis, sed etiam Exarchis trium Diœceseon infra se depressis, & quæ ad eos pertinebant, causis judiciisque ad se revocatis, potestatem Episcopos in tribus illis Diœcesibus Asiana, Pontica, Thracica constituendi atque exauctorandi seu jure, sive injuria sibi arrogavit.

Ac primum quidem tacitis, & occultis conatibus, per speciem vel Episcopos inter se dissidentes componendi, vel dignitatis tuendæ causa, quæ regiæ civitatis Episcopum decebat, ad summi totius Orientis primatum nitebantur Episcopi Constantinopolitani; sed deinde Anatolius palam & aperte in Concilio Chalcedonensi obtinuit a Patribus, vel extorsit jura omnia & privilegia, quæ callide ac furtim, & tum solum, cum data esset occasio, Decessores usurpaverant. Nam Canone XXVIII. novæ Romæ Episcopo eadem, quæ veteris Romæ Pontifici, secundo tamen post eum loco, jura concessa sunt, & tres eidem Diœceses Asiana, Pontica, Thracica subjectæ, Exarchis illis non repugnantibus, & de jure suo seu sponte, seu necessitate decedentibus, qui cum inanem titulum, & ab omni jurisdictione vacuum, itemque honorificentiorem post Patriarchas in Conciliis locum retinuissent, nihil præterea postularunt. Huic Canoni potissimum nititur tota moles Patriarchatus Constantinopolitani, qui cum omnium antiquarum Patriarchalium sedium recentissimus esset, atque ætate longe inferior, secundum tamen, & a Romano Patriarcha proximum honoris ac dignitatis locum invasit, Alexandrino & Antiocheno prælatus; itemque Hierosolymitano Episcopo, qui Cæsariensis Metropolitæ ditione exemptus, auctusque tribus Palæstinis ab Antiocheno Patriarchatu avulsis, post Concilium Chalcedonense Patriarcha legitimus, aut consentiente, aut non repugnante Romano Pontifice, dici haberique cœpit.

In Concilio Chalcedonensi jus Patriarchale in tres Exarchatus, & secundum a Romano Pontifice locum adepti sunt, cæterisque Patriarchis prælati.

Acriter primum repugnantibus Romanis Episcopis.

At Patriarchatus Constantinopolitani ut auctores fierent approbatoresque Pontifices Romani, vix tandem aliquando impetrari potuit. Nam Leo quidem a Patribus Chalcedonensibus per litteras rogatus, ut honoris ac potestatis quod decreverant regiæ urbis Episcopo, ratum ac firmum esse juberet, præcise negavit se umquam passurum, ut labefactaretur ordo majorum sedium a Nicæna Synodo confirmatus, & Alexandrinus secundo, tertio Antiochenus honoris gradu dejiceretur: quæ Leonis Magni constantia tum Anatolii novi Patriarchæ, tum Leonis I. Imperatoris, qui Martiano successerat, consilia fregit, & conatus repressit. Nihilo segnius alii deinceps Romani Pontifices obstiterunt ambitioni, & superbiæ Constantinopolitanorum Antistitum; quæ demum eo processit, ut illis invitis ac repugnantibus per vim & injuriam in Diœceses ac jura Alexandrini & Antiocheni Patriarchæ invaderet, & utrumque in suam jurisdictionem ac potestatem redigeret. Cæterum sive pacis retinendæ, concordiæque alendæ studium, sive Imperatorum potentia, & Præsulum in eo, quod sibi arrogabant, jure usurpando pertinax contentio tacitum quemdam consensum a Romana sede tandem expressit, ut Constantinopolitanus Episcopus & jus titulumque Patriarchæ retineret, & cæteris Patriarchis antelatus, proximum ab Romano Pontifice honoris & auctoritatis locum occuparet. Hactenus de Exarchis, quibus in ordinem Metropolitarum redactis, triplex illa Diœcesis, ante Concilium Chalcedonense autocephala cum esset, deinde in jus ditionemque Patriarchæ Constantinopolitani concessit.

Sed demum pacis studio non dissentientibus.

Tres Exarchi in ordinem redacti, subjectique Patriarchæ CP.

§. III.

De Metropolitis & Episcopis.

Metropolitarum origo & institutio Apostolica.

JUris Metropolitici originem inde usque ab ætate Apostolica repetendam esse, ejusque conditores ipsos Apostolos fuisse constat inter omnes scriptores Catholicos, ne ipsis quidem hæreticis dissentientibus, qui doctrina & eruditione cæteris suis gregalibus præstant, & in oppugnandis ecclesiæ dogmatis atque institutis moderationem aliquam adhibendam putant. Nam si quis contentionis, quam veritatis cupidior, sic animo comparatus est, ut quidquid Catholicis vel maxime probatur, id potissimum ad reprehendendum arripiat, & hanc ob causam eo conatus omnes intendat, ut totam ecclesiasticam Hierarchiam jam inde ab initio Christiani nominis ubique receptam, & omnium ætatum consensu firmatam dejiciat, prorsusque convellat; huic si falsas opiniones voluntate susceptas, & studio partium obfirmatas evellere coneris, frustra labores, & ne hilum quidem profeceris.

Canone Apostolico sancita.

Antiquissimos esse Canones illos, qui vulgo tribuuntur Apostolis, nemo negaverit; in his autem erat Canon, quem alii 33, alii 35. numerant, quo Metropolitarum jurisdictioni ac dignitati nominatim cavetur: *Episcopus uniuscujusque gentis nosse oportet eum, qui in eis est primus, & existimare ut caput; & nihil amplius præter ejus conscientiam gerant, quam illa solum singuli, quæ parochiæ propriæ, & villis, quæ sub ea sunt, competunt.* Cum Apostolico præclare congruit Canon Nicænus: *Ut firmitas eorum, quæ geruntur per unamquamque provinciam, Metropolitano tribuatur Episcopo.* Concilium Antiochenum anno 341. habitum canone IX., cum provinciæ totius procurationem Metropolitano Episcopo attribuit, & a cæteris Episcopis honorem eidem adhibendum esse statuit, nihilque præ-

præter ejus sententiam ac voluntatem agendum, hanc normam, hanc regulam, hanc præscriptionem esse veterum Patrum idest Apostolorum affirmat: *Per singulas regiones Episcopos convenit nosse, Metropolitanum Episcopum totius provinciæ sollicitudinem gerere; eò quod ad Metropolim omnes undique, qui negotia videntur habere, concurrunt. Unde placuit eum & honore præcellere, & nihil amplius, præter eum, cæteros Episcopos agere, secundum antiquam a Patribus nostris regulam constitutam*. Vigebat itaque Ordo Metropolitarum ante Nicænum & Antiochenum Concilium, de quo ita sanciunt, & loquuntur Patres utriusque Synodi, ut non illum quidem ab se primum institui significent; sed jam inde antiquitus conditum, invectumque in Hierarchiam ecclesiasticam, suis decretis confirmant & communiunt; & præterea quid juris, quidve honoris eidem attribui oportet, ex antiqua Patrum traditione declarant. Quare dignitas & jurisdictio Metropolitica, cum omnium æræ Christianæ temporum memoriam antecedat, cum nulli Canoni aut Concilio adscribi possit, cum ubique in ecclesia universa semper recepta fuerit, juxta præclaram Magni Augustini Regulam, ad Apostolos auctores referenda est: *Quod universalis tenet ecclesia, nec Conciliis institutum, sed semper retentum est, nonnisi auctoritate Apostolica traditum firmissime creditur*.

Metropoles antiquissimæ & Apostolicæ. Provincias & Metropoles ecclesiasticas ab Apostolis institutas fuisse, epistolæ declarant, quas Petrus Paullusque ad illas scripserunt. E Christianis, Judæorum metu Palæstina expulsis, totaque Asia dispersis, plures coaluerant aliæ in aliis civitatibus Asiaticis ecclesiæ. Petrus non ad singulas sive urbes sive ecclesias nominatim, sed generatim atque universe ad ecclesias Metropoliticas primam epistolam scripsit, nimirum ad *Electos advenas dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ, Bithyniæ*. In Asia minore; Jam enim Petrus regiones illas, ad quas, Romæ cum esset, hasce litteras dedit, evangelica prædicatione peragraverat, Christianis mysteriis ac præceptis imbuerat, in eisque ex advenis indigenisque ecclesias & provincias ecclesiasticas composuerat. Paullus vero aliquot epistolas ad Metropoles ecclesiarum misit, unde per eas, quæ cuique suberant, provincias circumlatæ, cum cæteris Episcopalibus ecclesiis communicarentur. In Græcia; Corinthus Achajæ Metropolis cum esset, idcirco duas epistolas ad Corinthios scripsit, quas omnibus ecclesiis Achajæ communes esse voluit: *Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis, qui sunt in universa Achaja*. Viden', ut Paullus Achajam cum sua Metropoli conjungat? Huic inscriptioni epistolari Chrysostomus hanc notam apposuit homil. I. *Cur ad Metropolim scribens, omnibus per eam scribat*. Habes igitur ex Joanne Chrysostomo Corinthum jure & imperio Metropolitico præfuisse omnibus ecclesiis Achajæ; idemque confirmat D. Ambrosius: *Achajæ, cujus est Metropolis Corinthus*. In Macedonia; Duas itidem epistolas ad Thessalonicenses misit, propterea quod ecclesia apud Thessalonicam condita cæteris Macedoniæ ecclesiis præerat. *Nempe*, ut egregie animadvertit Petrus de Marca, *Achaja & Corinthus Metropoleos, & provinciæ nexu copulabantur, ut & Thessalonica & Macedonia, quæ ratio eumdem Paullum impulit, ut suis litteris, & Thessalonicenses, & cæteros, qui erant in Macedonia, fratres admoneret*. Macedonia autem erat provincia quasi biceps, duasque civitates totius regionis celeberrimas & opulentissimas, sive imperio, sive dignitate superiores agnoscebat, Thessalonicam scilicet ac Philippos; idcirco etiam Philippenses per suas litteras admonendos instruendosque censuit; Philippensem autem Metropolim fuisse, cui plures Episcopi subessent, docet ipsamet inscriptio epistolæ præposita: *omnibus sanctis, qui sunt Philippis, cum Episcopis* (ejus provinciæ scilicet) *& Diaconibus*. In Asia propria; Nec vero Ephesinam ecclesiam totius Asiæ principem sibi prætereundam, suarumque litterarum officio fraudandam putavit, ad quam una extat satis prolixa epistola Ephesiis scripta. In Galatia. Cum ad Galatas scripsit, plures simul Galatiæ ecclesias, una eademque inscriptione conjunxit, quod omnes sub Ancyra civitate & ecclesia primaria, communi quodam nexu, in unam ecclesiasticam provinciam coaluissent: *Paullus Apostolus, & qui mecum sunt, omnes fratres, ecclesiis Galatiæ*. Ac Paullus quidem ad omnes regionum illarum ecclesias instituendas, ordinandas, & cum suo quasque capite conjungendas, multum operæ laborisque contulerat; sed eas fere tantummodo, quæ in unaquaque provincia cæteris præerant, suarum epistolarum officio atque honore impertiri voluit. Extat quoque Paulli ad Titum epistola, ex cujus cap. I. satis perspicue intelligi potest ab ipsomet Tito, Paulli jussu, & institutam & administratam fuisse provinciam ecclesiasticam Cretensem: Cretensis provinciæ, *Reliqui te Cretæ, ut quæ desunt, corrigas; & constituas per civitates Presbyteros, sicut ego disposui tibi*. cujus Metropolis Gortyna; Paullus Titum Episcopum Gortynæ civitati cum præfecisset, eidem totius insulæ procurationem demandavit, quemadmodum Græcorum Menologia & Menæa, itemque scriptores ecclesiastici docent, ut scilicet rem Christianam augeret, disciplinam ecclesiasticam stabiliret, si quid deesset, vel labaret, suppleret ac restitueret; omnemque regionem circumiens singulis civitatibus singulos Episcopos præponeret, quibus ipse tum summa cum auctoritate præsideret, tum plebis erudiendæ officiique Pastoralis rite obeundi rationem traderet; quos enim Paullus Presbyteros vocat, eos fuisse Episcopos, tum Paullus ipsemet mox significat, cum docet, quibus virtutibus eos præditos esse oporteret, quibus Episcopale munus a Tito mandandum esset: *Oportet*, inquit, *Episcopum sine crimine esse* &c. tum vero usus loquendi ætate Apostolica receptus, cum primi pariter & secundi Ordinis Sacerdotes promiscue & communiter Presbyteri vocabantur; tum denique unanimis Sacrorum Interpretum consensus confirmat cum D. Chrysostomo Homil. I. in ep. ad Titum: *Nisi enim probatus esset* (Titus), *non universam insulam Apostolus illius curæ mandasset, non eum jussisset corrigere, quæ deerant, non tot Episcoporum censuram ei commisisset*. Illis autem Apostolicis ad Titum litteris juris & officii Metropolitici descriptionem contineri nemo est, quin clare perspiciat. Sed quæ in eumdem Paullinæ epistolæ locum scripsit Petrus de Marca lib. I. de Concord. c. 3. digna plane sunt, quæ hic describantur: *Hoc Apostolorum fuisse propositum, illustrius sane ostendi non potest, quam ex demandata Tito Cretæ insulæ sollicitudine, ut Presbyteros (seu mavis Episcopos, ut ipsemet Paullus sequenti versiculo interpretatur) oppidatim constitueret. Manus imponitur Episcopis a Synodo Provinciæ, cui saltem tres Episcopi præsentes intersint, cæteris scripto consensum præbentibus; sed ea lege, ut Metropolitano τὸ κῦρος, decretum, & totius negotii*

gotii auctoritas servetur juxta Canones Nicænos. Hanc formam non aliunde profectam censere par est, quam ex Apostolorum institutione, quæ a Paullo hic delineatur. Ordinatio siquidem fit a Collegio, & cœtu Episcoporum per impositionem manuum presbyterii; sed ea conditione, ut unus aliquis potiori jure decretum interponat ad vicem Titi, qui disponendam & ordinandam provinciam a Paullo suscepit. Unde fluxit, ut Creta provincia ecclesiastica, & Gortyna civitas Metropoliticum privilegium illius insulæ eximium semper habuerit. Secundo ecclesiæ sæculo Philippum Gortynensium Episcopum omnibus Cretæ ecclesiis jure metropolitico præpositum fuisse auctor est Eusebius l.4. c. 3. apud quem Dionysius Corinthiorum Antistes, in epistola ad Cretenses ecclesias, Philippum summis laudibus ad Cœlum effert: *Ecclesiæ Gortynensium & reliquis simul ecclesiis Cretæ litteras scribens*, (Dionysius) *Episcopum ipsorum Philippum magnopere prædicat*. Hinc licet intelligi titulo ac jure Metropoleos Gortynensem ecclesiam donatam fuisse ab ipsis Apostolis, seu viris Apostolicis; cum sæculo proximo ab ætate Apostolorum id juris atque honoris, haud dubie a majoribus acceptum, obtineret Philippus ejusdem ecclesiæ Episcopus; id quod in Opusculo de Episcoporum & Metropolitarum origine fatetur ipse Usserius Armachanus his verbis: *Unde apparet tam illo tempore, quam succedente, Gortynam Metropolim, & Episcopum ejus totius insulæ fuisse Metropolitanum*.

Ratio ordinandi Episcopos suffraganeos.

De Episcopis vero, qui Metropolitis subditi Hierarchiæ Pontificiæ infimum gradum tenent, nihil necesse est dicere. In omnibus fere civitatibus, quocumque prædicatio Apostolica, & Religio Christiana pervaserat, pro ea, quæ tunc suppetebat, copia virorum ad Episcopale munus gerendum idoneorum, constitutos fuisse Episcopos ab ipsis Apostolis: & eos quidem, ex divina institutione, cæteris inferioris ordinis Sacerdotibus, dignitate & potestate antecedere, convenit inter omnes; ut ne ipsi quidem hæretici, si paucos excipias projectæ omnino atque effrænatæ audaciæ, qui modo Catholicis adversentur, neque dicere, neque facere quidquam pensi habent, rem tam certam, tamque testatam in dubium revocare audeant. Quemadmodum autem Metropolitarum imperio una subest provincia, quæ ex pluribus ecclesiis Episcopalibus constat; sic Episcoporum jurisdictio unius urbis & parochiæ finibus continetur, quæ aliquot oppida villasque complectitur.

§. IV.

De vocabulis Hierarchiæ Pontificalis.

Diæcesis antiquitus pars unius provinciæ; deinde provincia pars unius Diæcesis.

QUam nunc Diæcesim dicimus ad designandam unius Episcopi ditionem, olim appellabant Parochiam, sive Paræciam, ut docet Budeus. Diæcesis vocabulum, juxta Lexicon civile pariterque ecclesiasticum, pro temporum varietate varias habuit significationes. Nam & Romana vigente Republica, & proximis post Monarchiam conditam ætatibus, provincia latius patebat quam Diæcesis; singulæ enim provinciæ constabant e pluribus Diæcesibus, quarum unaquæque unam alteramve civitatem cum oppidis pagisque circumjectis complectebatur; qua quidem in civitate Prætores, seu Proconsules, concreditam sibi provinciam cum lustrarent, juris dicendi causa consistere, & conventus agere solebant. Plura in hanc sententiam dicta sunt parte secunda Prolegomenon, ubi de Conventibus cap.3. §.3. & aliis locis. Cum vero Constantinus Magnus novam imperii Romani descriptionem invexit, tum Diæcesis multo latius, quam provincia suos fines explicavit; jussit quippe Constantinus plures provincias in unam Diæcesim coalescere; & cum duo antea ab Hadriano creati fuissent, quatuor ille Præfectos Prætorio instituit; Præfectum Prætorio Orientis, cui Diæceses omnino quinque subjecit, Orientis nimirum, Ægypti, Asiæ, Ponti, Thraciæ; Præfectum Prætorio Illyrici, cui plane integrum Illyricum attribuit in tres Diæceses divisum; Præfectum Prætorio Italiæ, cui duæ suberant Diæceses Italia, & Africa; Præfectum Prætorio Galliarum tribus Diæcesibus præpositum Hispaniæ, Galliæ, Britanniæ. Sed aliquot post Constantinum ætatibus, cum Imperium itemque Illyricum bipartito distributum fuisset in Orientale & Occidentale; Illyricum quidem Occidentale unicam Diæcesim e sex provinciis conficiens accessit ad Præfecturam Italicam; Orientale autem e duabus Diæcesibus compositum, Dacica & Macedonica, suum retinuit proprium Præfectum, qui dictus est Præfectus Prætorio Illyrici. Exinde vocabulum Diæcesis latissime patuit, complectique cœpit plures provincias, ex quibus singulæ Diæceses constabant. Porro ecclesia, quæ quidem non pauca e civili Geographia & Lexico in suum usum commodumque derivavit, ante Constantinum fere semper Diæceseon vocabulo abstinuit, vel si aliquando usa est, illud pro more illorum temporum exiguis sane terminis circumscripsit. Illud in Actis Concilii Arelatensis primum usurpari cœpisse videtur ad designandam ditionem amplissimam Patriarchæ Romani. Nam Patres illi Arelatenses in epistola ad Silvestrum, *Tu*, inquiunt, *qui majores Diæceses tenes*. Cæterum in Actis Concilii sive Nicæni, sive Antiocheni, nomen quidem provinciæ sæpe invenies, Diæcesis vero numquam. Hoc nomen Synodus secunda Oecumenica quodammodo adoptandum censuit ecclesiasticæ Hierarchiæ, & amplissima significatione donavit; quippe Canone II. cavet ac sancit, ne Episcopi, videlicet Alexandrinus, Antiochenus, Asianus, Ponticus, Thracicus, quos nominatim appellat, extra præscriptos suarum *Diæceseon* fines suam jurisdictionem proferant. Exinde vocabulum Diæcesis æque apud ecclesiasticos, ac politicos scriptores quotidiano communique in usu esse cœpit, sic prorsus, ut eidem latissimam notionem utrique subjicerent. Itaque ante Constantinum, si quando ecclesia Latina, & præsertim Africa usa est hujusmodi vocabulo, illud pro more illorum temporum unius villæ oppidive ambitu circumscribere solebat. Ex quo fit, ut duplex veterum Diæceseon genus distingui oporteat. Majores erant consociatio quædam multarum Provinciarum in unum veluti corpus, sub uno capite vel Patriarcha, vel Exarcho, seu Primate coalescentium; Minores vero dicebantur, quæ per agros dispersæ cum essent, singulæ a singulis Presbyteris regebantur. Cæterum posterioribus sæculis Diæcesis vocabulum apud Politicos sive Geographos sive Historicos paullatim exsolevit; retentum quidem est ab ecclesiasticis scriptoribus, præsertim Latinis; sed ab ea, quæ olim latissime patebat, significandi potestate detrusum, hodiernus loquendi usus intra eos terminos compulit, quibus unius Episcopi jurisdictio definitur. Parochiæ vero seu Paræciæ vocabu-

Diæceseos vocabulo usurpari cœptum in Synodo Arelatensi an. 314.

Duplex veterum Diæceseon genus.

Diæcesis quid nunc sit.

cabulum; cui olim Episcopales Ecclesiæ suberant, translatum est ad Ecclesias urbanas, vel campestres, quarum procuratio Sacerdotibus Episcopalis characteris expertibus, quos nunc Presbyteros dicimus, demandari solet, qui ex eo Parochi nominantur.

Illud vero potissimum hic animadverti oportet, præclara illa Patriarchæ, Exarchi, Primatis, Archiepiscopi vocabula usque ad quintum vel quartum Ecclesiæ sæculum ignota fuisse, aut certe nullum in Hierarchia ecclesiastica locum habuisse; quamvis quæ illis dignitas ac potestas subest, & nota esset, & jam inde a principio Christiani nominis in Ecclesia vigeret. In Actis Nicænæ, Antiochenæque synodi, nullum illustrius, aut honorificentius, quam Metropolitani nomen, Primoribus Episcoporum, seu Patriarchis attributum invenies. Archiepiscopi appellatio initium traxisse videtur ab Episcopis Alexandrinis; quippe Athanasius Alexandrinus Pontifex in Apologia secunda se ipse appellat Archiepiscopum; quin Epiphanius hær. 78. duos ante Athanasium, Alexandriæ Antistites, Petrum & Alexandrum Archiepiscopi nomine donavit. Inde hujusmodi appellatio cum ortum habuisset, deinceps ex aliis in alias Ecclesias paullatim dimanare cępit. Sub initium quinti sæculi Marcus Diaconus in ea Vita, quam scripsit, B. Porphyrii Cæsareæ in Palæstina Metropolitani Joannem Chrysostomum iterum ac sæpius Archiepiscopi vocabulo impertivit. Hujus tituli usurpatio, cum latius in dies propagaretur, stomachum movit Episcopis Africanis, qui rati sub eo vocabulo nescio quid subesse mundani fastus, seu dominationis cujusdam, arrogantiæque ab Christiana modestia & simplicitate abhorrentis, illud in Concilio Carthaginiensi III. quod exeunte quarto, vel quinto ineunte sæculo habitum est, proscribendum eliminandumque ab ecclesiastica Hierarchia censuerunt. Vetuit ergo hæc synodus Can. 26. ne quis in posterum *summus sacerdos*, aut Princeps sacerdotum, quod idem est, atque Archiepiscopus diceretur: *Ut primæ sedis Episcopus non appelletur Princeps Sacerdotum, aut summus Pontifex, sed tantum primæ sedis Episcopus*. Is quippe mos apud Latinos, ac præsertim Africanos jamdudum invaluerat, tenuitque deinceps per aliquot annos, ut qui a Græcis primum Metropolita, deinde Archiepiscopus dici solebat, ab illis *Primæ sedis* Episcopus vocaretur. Cæterum nihil erat, cur Archiepiscopi titulus Episcopis Africanis adeo displiceret, tantoque opere illum aversarentur; quamvis enim magnificentior in speciem esset, quam ut videretur cum modestia & submissione ecclesiastica congruere; reipsa tamen nihilo plus significabat, quam quantum ipsi tribuebant juris ac dignitatis Episcopo *Primæ sedis*. Sed Africanorum auribus huic vocabulo insuetis tituli novitas ambitiosum quiddam invidiæque plenum sonabat: Verum si licebat illis primum inter Presbyteros, vel Diaconos, Archipresbyteri, vel Archidiaconi nomine impertiri, quid causæ erat, cur invidiosum aut arrogans haberi deberet Archiepiscopum dici, qui primus esset inter Episcopos? Sed brevi, cum novitate ipsa, evanuit vocis invidia, & suspicio dominationis eidem afficta. Nam paucis post annis in tertia Oecumenica, & prima Ephesina synodo primariis totius Orbis Episcopis, nemine repugnante, Archiepiscopi nomen attributum est. Cęlestinus Pontifex Maximus, & Cyrillus Alexandrinus sedis Apostolicæ Legatus, Archiepiscopi titulo passim ornatur. Exinde vero non solum Patriarchis, & Exarchis, sed etiam Metropolitæ cuilibet id tituli usurpare impune licuit; quamvis sęculo sexto nulli fere Archiepiscopi solebant appellari, nisi iidem essent Primates & Vicarii sedis Apostolicę, quo nomine distinguebantur a Metropolitis; id quod Justinianus Imperator Novella XI. Isidorus Orig. lib. 7. & alii confirmant.

Archiepiscopi nomen ab Alexandrinis ortum;

Africanis displicuit, ac vetitum est in Concilio III. Carthag.

Ejusdem tituli vis ac notio.

Idem titulus in Ephesina Synodo sancitus.

Nomen Patriarchæ sive ab Judaicis Patriarchis posteriorum temporum, sive ab antiquissimis, sanctissimisque illis veteris Testamenti Patriarchis mutuatum, in Hierarchiam ecclesiasticam invexit Synodus Chalcedonensis anno 451. illudque primum uni ac soli Leoni Romano Pontifici attribuit, ut constat ex libellis supplicibus oblatis contra Dioscorum, cum hac inscriptione: *Leoni Archiepiscopo universali, & Patriarchæ æcumenico*; itemque ex honorificis illis faustisque acclamationibus totius Concilii: *Leoni multi anni, Patriarchæ multi anni*. In eodem Concilio reliquarum itidem Diœceseon Episcopi cępti sunt Exarchorum vocabulo appellari. Porro nomen Patriarchæ una voce, unoque Patrum Chalcedonensium consensu uni Romano Pontifici tributum, cępit deinde communicari Alexandrino, & Antiocheno, itemque Constantinopolitano, & Hierosolymitano, quatuor illis videlicet totius Orbis Christiani Episcopis, post Romanum Patriarcham, primariis. In ejusdem Patriarchalis tituli communionem vocati sunt Exarchi & Primates, aliique deinceps, qui cum cæteris Metropolitis vel dignitate, vel jurisdictione antecellerent, Patriarcharum numerum auxerunt, quamvis eorum plerique titulo tenus Patriarchæ habiti, ab antiquorum Patriarcharum amplitudine, & longe lateque diffusa potestate vel plurimum abessent. Prætermitto cæteros Ecclesiasticos veluti honorarios titulos Episcopis cujusque gradus ac potestatis, alios aliis adscriptos; illud tantum adjiciam, Papæ nomen, cum antea Episcopis omnibus promiscue & communiter attribueretur, ineunte sęculo sexto, proprium & singulare Romani Pontificis esse cępisse; eoque, veluti quadam eximiæ excellentiæ nota, summus totius Ecclesiæ Hierarcha ab aliis cujusque Ordinis Episcopis distingui. Hinc præclara illa sententia Episcopi Patarensis, qui de Silverii Romani Pontificis exilio, ut refert Liberatus cap. 22. apud Imperatorem conqueritur: *Multos esse in hoc mundo Reges, sed non esse unum sicut ille Papa est, super Ecclesiam mundi totius*.

In Synodo Chalcedonensi primum Leo Magnus appellari cęptus Patriarcha;

Exarchi vero alii primarii Episcopi;

Deinde dicti etiam Patriarchę Alexandrinus, Antiochenus &c.

Nomen Papæ post quintum sæculum soli Rom. Pontifici reservatum.

Jam vero ut paucis omnia complectar, universam Pontificalem Hierarchiam, qua nihil est aptius, nihil descriptius, nihil concinnius, componunt Patriarchæ, Exarchi sive Primates, Metropolitæ sive Archiepiscopi, & Episcopi. Unum idemque omnibus inest Sacerdotium a Christo institutum, sed ejusdem Sacerdotii non est inter omnes æqualis & par potestas, sed in aliis contractior, in aliis latius diffusa. His vero omnibus & singulis, ex instituto divino, auctoritate ac dignitate præest, summumque totius Hierarchiæ fastigium insidet unus Romanus Pontifex, a quo tamquam a capite Christiani Sacerdotii plenitudo ac potestas in cæteros dimanat, non integra illa quidem, & universalis, sed aliis uberius, aliis parcius, pro eo, ac postulat cujusque gradus ac dignitas, communicata; & cum omnes in Pontificii muneris ac regiminis partem vocentur, certis tamen limitibus

Hierarchiæ Pontificalis compendiaria descriptio.

ROVINCIÆ, ac METROPOLIS SALONITANÆ, POSTEA SPALATENSIS.

Explicatio Notarum.

Sedes ☨ Metropolitica.
Sedes † Episcopalis.

Sedes Episcopalis
d detracta Metropoli Salonitanæ
e extincta, vel alio translata.

Sedis Suacensis, antea Salonitano, deinde Antibarensi Metropolitæ subjectæ incerta est positio.

BATI MONTES

DACIA ANTIQUA

nunc TRANSILVANIA

VALACHIA

MOLDAVIA

Tyras fl.

Hjerassus fl.

Danubius fl.

Thurunum

Castrum Martis

OESIA SUPERIOR

nunc SERBLIA

Margus fl.

Aquæ

SCYTHIA PONTICA

PONTUS EUXINUS

Tomi

Ister fl.

Dorostorum

Nicopolis

Marcianopolis

Odissus

MOESIA INFERIOR nunc BULGARIA

RDANIA nunc RASCIA

Ciabrus fl.

Ulpianum

Sardica

Ternobum

Hæmus Mons

Naissus

Scupi

Remesiana

MACEDONIA

THRACIA

Rhodope Mons

Hadrianopolis

Constantinopolis

Heraclea

Hebrus fl.

ALIS

ustiniana Pa deinde Achrida olim chnidus

Stobi

Axius fl.

Strymon fl.

Thessalonica

Sinus Thermaicus

Berrhæa

Heraclea

tibus vel amplioribus, vel angustioribus, cujusque jurisdictio & potestas definitur; quo fit, ut omnium Ecclesiarum sollicitudo, & summa totius rei ecclesiasticæ auctoritas in uno supremo capite resideat, ac veluti refluat in unum Romanum Pontificem, unde profecta est, & quasi per partes cæteris distributa. Quod S. Leo Magnus apposita ad hanc rem tum similitudine, tum etiam exemplo desumpto ex Apostolis, inter quos unus eminebat Petrus, his verbis declarat: *Connexio totius corporis unam sanitatem, unamque pulchritudinem facit. Et hæc connexio totius quidem corporis unitatem requirit, & præcipue exigit concordiam sacerdotum; quibus etsi dignitas non sit communis, est tamen ordo generalis. Quoniam & inter beatissimos Apostolos, in similitudine honoris, fuit quædam discretio potestatis; & cum omnium par esset electio, uni tamen datum est, ut cæteris præesset. De qua forma Episcoporum quoque orta est distinctio, & magna dispositione provisum est, ne omnes omnia sibi vindicarent, sed essent in singulis provinciis singuli, quorum inter fratres haberetur prima sententia; & rursus quidam in majoribus urbibus constituti, sollicitudinem susciperent ampliorem, per quos ad unam Petri sedem universalis Ecclesiæ cura conflueret, & nihil usquam a suo capite dissideret.* Ep. 84.

His ad hunc modum expositis & declaratis, nunc investigare oportet, quemnam in Hierarchia Pontificali gradum obtinuerit S. Domnius, cum a Beato Petro Episcopus Salonæ constitutus est; & Salonitana ecclesia, ab S. Domnio condita, Metropoliticone, an Episcopali tantum jure ab initio donata fuerit.

§. V.

Ecclesia Salonitana videtur ab initio fuisse Metropolis, & S. Domnius ejusdem primus Episcopus jure ac potestate Metropolitica præditus.

Tribus prioribus sæculis vel nullus in Italia præter Romanum Metropolita,

CUm Apostoli sane multas & perinsignes in Oriente Græciaque Metropoles ecclesiasticas condidissent; in Italia totoque Occidente admodum paucas, vel etiam nullas Ecclesias, præter Romanam, jure ac dignitate Metropolitica temporibus illis præditas fuisse juniorum scriptorum plerique existimant, & Occidentalium atque Italicarum Metropoleon originem ad finem quarti sæculi rejiciunt, vel certe infra tertium Ecclesiæ sæculum detrudunt. Ajunt quippe a B. Petro, ejusque successoribus multos deinceps creatos & institutos Episcopos, quos vel ad disseminandam Christianam religionem, vel ad colendam tuendamque, ubi jam adoleverat, quaquaversum in omnes tum Italiæ, & insularum adjacentium, tum Galliæ Hispaniæque partes dimisit: unum vero fuisse Romanum Pontificem, qui jure Metropolitico omnibus illis Episcopis, Ecclesiisque præsideret; sic prorsus, ut ne ipsos quidem principum Italiæ civitatum Antistites, videlicet Mediolanensem, Aquilejensem, Ravennatem, ante quartum sæculum, Metropolitica potestate auctos esse contendant. Alii tamen duos omnino Metropolitas toti Italiæ bifariam divisæ jam usque a principio Christiani nominis præfuisse affirmant, Romanum scilicet ac Mediolanensem; huic quidem sex vel septem Provincias Ecclesiasticas inter Apenninum Alpesque, illi vero decem intra Apenninum Provincias, in quibus erat Sicilia, Corsica & Sardinia, cum earum Ecclesiis & Episcopis subjiciunt, juxta bipartitam Italiæ divisionem a Constantino Magno postea constitutam, qui ad Præfectum Prætorio Italiæ duos adjunxit Vicarios; alterum Romæ, qui Tusciam, Umbriam, Picenum suburbicarium, Apuliam & Calabriam, Brutios & Lucanos, Samnium, Sardiniam, Corsicam, Valeriam; alterum Italiæ dictum, qui Venetiam & Istriam, Æmiliam, Liguriam, Flaminiam & Picenum Annonarium, Alpes Cottias, Rhætiam primam & secundam jurisdictione sua imperioque complectebatur. Cæterum hanc totius Italiæ in duas partes tributæ descriptionem, ab Hadriano primum conditam, vel designatam, deinde autem a Constantino perfectam vel confirmatam aliqui docent; id quod videtur colligi posse ex Aurelio Victore, qui de Hadriano Imperatore in Epitome scripsit: *Officia sane publica & palatina, nec non militiæ in eam formam Hadrianus statuit, quæ paucis per Constantinum immutatis hodie perseverat.* Horum sententiæ suam adjungunt Emanuel Schelstrate tom. 2. Antiqu. Eccl. Dissert. 4. c. 5. & Petrus de Marca. Is cum ex Episcopis universæ cis ultraque Apenninum Italiæ duas synodos conflari solitas fuisse tradat, duas itidem Italiæ Provincias ecclesiasticas adscribit, quas vocat Diœceses, & alterius quidem Romam, alterius Mediolanum Metropolim fuisse affirmat lib. 1. de Conc. sacerd. & Imp. c. 6. *Plane mihi persuadeo ipsius Cornelii tempore, in Ecclesiasticæ Disciplinæ ordine duas veluti Diœceses apud Italiam constitutas fuisse, e quibus Italica & Romana Synodus constarent: quæ liquidius patuerunt, cum Italia lege Constantini duobus Vicariis Præfecti Prætorio est assignata, quorum alteri sedes esset Mediolani, alteri Romæ:* idque alio loco Hieronymi auctoritate confirmat, qui de Viris illustribus cap. 56. hæc habet: *Cornelius . . . scripsit Epistolam ad Fabianum Antiochenæ Ecclesiæ Episcopum de synodo Romana, Italica, Africana.* Nec vero desunt, qui præter Romanam & Mediolanensem, unam alteramve in Italia, itemque in Sicilia, & Sardinia, aliquot etiam in Hispania Galliaque Metropoles Apostolorum ætati vel æquales, vel suppares fuisse arbitrentur, suamque opinionem, sive rationibus, sive conjecturis haud sane contemnendis, probare ac defendere conantur. Auctorum de hac re dissidentium sententias, & momenta rationum, quibus unaquæque nititur, non est hujus loci expendere, neque nunc necesse habeo aut refellere, aut approbare. Illud mihi videor non sine probabili conjectura & ratione affirmari posse, non si temporibus Apostolicis nulla fuit, præter Romanam, in Italia vel in Occidente Metropolis Ecclesiastica, continuo sequi jus & honorem Metropoliticum Ecclesiæ Salonitanæ a primæva & Apostolica institutione sejungendum esse, atque ad posteriora sæcula retrahendum. Nam cum sub exortum Christiani nominis nondum celeberrima illa Imperii Romani in Orientale & Occidentale divisio facta esset, in qua Dalmatia Imperio Occidentis adscripta fuit, hæc regio priscis temporibus in earum Provinciarum numero haberi solebat, quæ, Romæ Italiæque ratione habita, ad Orientem vergebant, quippe Italiæ ab ortu Solis obversa est. Neque ullo modo pertinebat ad Italiam, cujus fines Octavianus Augustus intra Arsiam extremæ Istriæ fluvium constituerat; quamvis Dalmatia posterioribus sæ-

vel duo tantum Romanus, & Mediolanensis;

Duæ synodi Italiæ, Italica & Romana.

Non si nullæ in Italia & Occidente fuerunt Metropoles, idcirco hæc dignitas adimenda est Salonæ in Dalmatia.

sæculis dicta sit regio Italiæ ob eas causas, quas p. 2. Prolegom. cap. 1. §. 3. attulimus; sed potius ad Græciam spectabat, & Isidoro teste *Pars prima Grecię* appellari solebat; cujus quidem appellationis originem inde usque ab antiquissimis ante Christum temporibus repetendam esse eodem capite & paragrapho diximus; aut saltem hæc appellatio tum videtur usurpari cępisse, cum Romani, quemadmodum antea cæteras Græciæ regiones, ita & Dalmatiam demum in suam potestatem redegerunt. Ex eo enim Dalmatæ primo quidem Græcis finitimi, deinde eodem, atque illi, Romanorum Imperio subjecti, commercio quoque jungi inter se miscerique cęperunt; ex quo factum est, ut doctissimæ illius ac politissimæ nationis societate ad omnem humanitatem edocti, Græcorum moribus assuescerent, linguam addiscerent, leges atque instituta sibi adoptarent. Inde Dalmatia, ut videtur, vocari cępta est *Prima pars, seu prima Provincia Grecię*. Huc revoca, quæ loco laudato fusius a nobis paulloque accuratius exposita sunt.

Dalmatia pars prima Græciæ.

Jam vero longe mihi videtur verisimilius esse Ecclesiam Dalmaticam conditam fuisse ab Apostolis ad normam illarum, quas in Oriente & Græcia fundaverant, quam ab Ecclesiis Italicis vel cæteris Occidentalibus illius instituendæ conformandæque exemplar sumpsisse; quippe cum Dalmatia in numero haberetur regionum Orientalium, Græciæque interdum nomine affici soleret, ac potius Græcorum, quam Italorum mores atque instituta sequeretur. A Dalmatia prope aberat Græcia, ubi trę illas præclarissimas Metropoles in totidem primariis ejus regionis civitatibus Apostoli instituerant, Corinthiacam, Thessalonicensem, Philippensem. Quid causæ igitur excogitari potest, cur non eodem honore ac dignitate impertierint Dalmaticam & Salonitanam ecclesiam, haud ita longe ab Græcia disjunctam, præsertim cum Salona temporibus illis, vel civium & incolarum numero, vel descriptione ędificiorum, & magnificentia, vel commercio & divitiis, nulli Græcarum civitatum inferior esset, & cum amplissimis quibusque urbibus haud immerito conferri posset?

Dalmatica Ecclesia instituta ad normã Ecclesiarũ Græcarum & Orientalium, inter quas multæ erant Metropoles.

Qui negant ecclesias Mediolanensem, Aquilejensem, Ravennatem ab initio Metropoles fuisse, tempus designant, & causas afferunt collatæ eisdem dignitatis Metropoliticæ; cum antea ejusmodi ornamento ac titulo caruisse haud obscuris indiciis probent, vel etiam certissimis argumentis ex antiquitate depromptis plane ad veritatem persuadeant. Nemo autem mihi infra ætatem Apostolicam vel tempora definierit, vel occasionem causasque explicaverit evectæ ad Metropoleon ordinem ecclesiæ Salonitanæ; neque ex antiquis Tabulis vel Scriptoribus quidquam suppetit, quod indicio satis certo esse possit, Salonitanum Antistitem prioribus ecclesiæ sęculis Metropolitanæ jurisdictionis expertem fuisse. Cum igitur jus Metropoliticum ecclesiæ Salonitanæ nulla vel Romanorum Pontificum Apostolis ætate inferiorum, vel Conciliorum decreta contulerint, de quibus quidem constet; neque unde aut quando ea dignitas illi obvenerit, litteris aut memoriæ proditum sit; conjectura & ratione haud sane improbabili confici potest Salonitanam Metropolim antiquissimam fuisse, ejusque institutionem ab ipsis Apostolicis temporibus repetendam esse: huc enim aliquo modo accommodari posse arbitror præclaram illam Regulam Augustinianam, qua traditiones Apostolicæ ab Ecclesiasticis internosci facile possunt: *Quod . . . nec Conciliis institutum, sed semper retentum, nonnisi auctoritate Apostolica traditum rectissime creditur*. Fateor equidem nihil veteris probatique illorum temporum monumenti superesse, unde id, quod volumus, plane ac dilucide effici queat; nam priorum Antistitum Salonę Acta cum perierint, nullum inde usurpati ab illis Metropolitani juris exemplum afferre licet. Nullus Salonitanus Episcopus Arelatensi, nullus Nicæno, nullus Sardicensi Concilio interfuit, ex cujus subscriptione fortassis dignosci posset, quem gradum in ecclesiastica Hierarchia obtineret; quamquam in hujusmodi subscriptionibus Episcopi, neque alio honorificentiori, quam Episcopali vocabulo nominantur, & plerumque non eo, quem cujusque dignitas postulat, ordine & loco recensentur. Extant quidem litterę Synodicæ Conciliabuli Semiarianorum habiti anno 347. Philippis in Thracia, falsoque dicti Sardicensis, ad Episcopos omnes, quibus nominatim adjungitur Maximus Salonitanus; sed neque huic, neque aliis quidquam notæ apponitur, qua simplices Episcopi a Metropolitis distinguantur. Nihil monumenti ante initium quinti sæculi litteris consignati proferre possumus, in quo satis eluceat, seque omnibus conspicuam præbeat auctoritas & dignitas Metropolitica Ecclesiæ Salonitanæ. Zosimus Pontifex Maximus in iis litteris, quas anno 418. ad Hesychium Salonitanum Episcopum dedit, clare & perspicue ostendit eum jure ac potestate Metropolitica præditum esse; quippe ejus jurisdictioni non unam Parochiam, quam nunc Diœcesim vocamus, sed integram Provinciam adscribit, jubetque illum erga Episcopos sibi subjectos, litteris Pontificiis ad eos mittendis, officio fungi Metropolitæ. Cum enim eum docuisset æque Monachos ac Laicos, haud aliter, quam gradatim ab inferioribus Ecclesiæ ordinibus ad Presbyteratum provehendos esse, Hesychio mandat, ut pro suo munere ac potestate hasce litteras perferendas curet ad Episcopos ejus provinciæ, cui ipse præerat, & insuper etiam ad Episcopos finitimarum provinciarum: *Proinde nos, ne quid meritis dilectionis tuæ derogaremus, ad te potissimum scripta direximus, quę in omnium fratrum, & Coepiscoporum nostrorum facies ire notitiam, non tantum eorum, qui in tua PROVINCIA sunt, sed etiam qui vicinis dilectionis tuę provinciis adjunguntur*. Nemo autem credet, opinor, tum primum Salonitanos Antistites jure metropolitico uti cępisse, cum Zosimus Hesychio id negotii dedit, ut epistolam illam sanctionemque Pontificiam divulgaret, aliisque Episcopis legendam traderet; nam idem Pontifex aperte profitetur, propterea decretum illud ab se Hesychio potissimum ac nominatim missum esse, ne *quid meritis ejus derogaret*, idest, ut pro eo ac merebatur ejus auctoritas ac dignitas, qua cęteris Provincialibus Episcopis antecellebat, debitum illi honorem tribueret, litteris Pontificiis ad eum datis, quas non aliunde ipsum decebat, nisi ab sede Apostolica accipere, ut deinde earum exempla Episcopis suæ provinciæ dispertiens officio suo Metropolitico fungeretur. Quare Zosimus non contulit Hesychio jus titulumque Metropolitani, sed in ejus possessione jam dudum & Hesychium, & ejus decessores constitutos fuisse facto suo declaravit. Præterea quid est, quod Zosimus jubeat Hesychium litteras illas Apostolicas non so-

Initia Metropoleon Italicarum infra ætatem Apostolicam ostendi solent.

Initium Salonitanæ Metropolis omni memoria antiquius.

Sæculo quinto ineunte Salonitanus Episcopus jure & officio Metropolitæ fungebatur.

Epistola I. Zosimi ex Tomo III. Collec. Labeanæ Venetæ Concil.

Ex Epistola Zosimi Papæ colligitur Episcopum Salonitanum multo ante jure & titulo Metropolitico donatum fuisse.

solum ad Episcopos Provinciæ Salonitanæ, sed etiam ad Episcopos confinium Provinciarum transmittere? Quid est, quamobrem Zosimus peculiares litteras singillatim non dederit ad Metropolitas Dalmatiæ finitimos, quas illi cum suis quisque Provincialibus Episcopis communicarent? Nisi me conjectura fallit, hanc causam fuisse arbitror, quod cum Zosimus illud Apostolicum decretum uno litterarum exemplo ad plures Metropolitas perferri vellet, cæteris anteferendum censuit Antistitem Salonitanum, ad quem illud nominatim perscriberet, & per quem longe lateque vulgaretur, aliosque ad Episcopos perveniret, propterea quia Episcopus & Ecclesia Salonitana juris titulique Metropolitici antiquitate Metropolitis finitimis præstabat. Ex quo satis intelligitur Episcopos Salonitanos multis ante Pontificatum Zosimi ætatibus & nomine & insignibus Metropolitarum ornatos fuisse; & cum incertum sit, quo auctore, quove tempore juris Metropolitici usurpandi initium fecerint, nihil prohibet, quominus illius origo ad Apostolos auctores referri queat; quin conjecturæ & rationes, quæ a nobis sunt expositæ, suadent, ut non aliunde, quam ex ætate institutoque Apostolico id honoris ac potestatis in Salonitanos Antistites derivatum esse credamus. A Pontificatu autem Zosimi, & quinti sæculi primordiis, omnia, quæ supersunt; monumenta Metropolitanam Ecclesiæ Salonitanæ excellentiam ac præstantiam declarant, veteres Tabulæ & Acta Episcoporum confirmant, Litteræ Pontificum Romanorum, usus Pallii, potestas convocandi synodos Provinciales, aliorum Dalmatiæ Episcoporum erga Salonitanum debitæ reverentiæ obedientiæque officia numquam intermissa testantur.

Huc accedit, quod quæ causæ impulerunt Apostolos, ut alias præ aliis in Oriente Græciaque urbes deligerent, in quibus Ecclesias Metropolitanas fundarent, eædem omnino illis esse potuerunt ac debuerunt, ut id muneris jurisque ecclesiastici Salonitanæ urbi conferrent. Qui de Originibus Hierarchiæ Ecclesiasticæ scripserunt, hac in re discrepant, & quam condendarum Metropoleon rationem Apostoli inierint, non omnes unam eamdemque, sed alii aliam designant. Plerique existimant ex Imperii Romani descriptione Apostolos exemplar sumpsisse instituendæ conformandæque Hierarchiæ Ecclesiasticæ sic prorsus, ut in iis civitatibus Ecclesias Metropolitanas conderent, & Metropolitarum Thronos constituerent, quæ civiles essent Metropoles, idest Matres ac Principes aliarum urbium, Præfectoque totius Provinciæ stabilem sedem, fixumque domicilium præberent. Ab his vehementer dissentit cum plerisque juniorum Benedictus Bacchinius, Vir eximiæ doctrinæ & eruditionis, Monachus e Cassinensi Benedictina familia, qui in lib. de Eccles. Hier. orig. formam illam Metropoleon & Provinciarum civilium haud paullo recentiorem esse ostendit, quam ut cum ætate Apostolorum congruere, conjungique possit. Nulla tum erat civitas quamvis frequens ac nobilis, quæ multis circumpositis urbibus præesset, cuique totius Provinciæ Præses suam sedem certam ac perpetuam affigeret; is quippe nulli definito loco addictus, provinciam obeundo, incolis ex oppidis pagisque in quædam loca ad id destinata coeuntibus jus reddebat; quippe cum provincia quælibet in plures Conventus divisa, ac distributa esset, idest in urbes sive oppida quædam, ubi Prætores ad tempus consistere, Conventum agere, de rebus publicis consulere, privatas controversias cognoscere ac dirimere, & cętera hujusmodi negotia, quę ad provinciæ regimen eorumque munus pertinebant, expedire & conficere solebant; quibus peractis ad alia deinceps loca migrabant. Ac Dalmatiæ tres omnino Conventus adscripsit Plinius, Naronianum, Salonitanum, Scardonitanum, de quibus parte 2. Prolegom. sæpius dictum est. Quare alii, nulla Metropoleon civilium habita ratione, ajunt Apostolis illud propositum fuisse, ut in amplissimis quibusque, ac celeberrimis Imperii Romani civitatibus Ecclesias Matres cæterarum ac Principes instituerent; ab his siquidem Evangelii propagandi initium eos plerumque fecisse, propterea quod rei Christianæ plurimum intererat, & ad vim præsentiamque divinam declarandam maxime pertinebat, ibi potissimum Idololatriam aggredi, ubi plus opibus, auctoritate, ac potentia valebat, & validissimis fulta ac munita pręsidiis, longe lateque dominabatur. Haud dubia spes erat superstitionem nullo negotio deturbatum iri e minoribus locis, ubi semel e majoribus fuisset depulsa; lux autem veritatis e primaria cujuslibet regionis civitate, tamquam e celsa quadam illustrique arce in reliquas urbes facilius diffundi, & quaquaversum propagari posse videbatur. Quæ causa fuit B. Petro, ut in maximis totius Orbis, longeque omnium præstantissimis civitatibus, videlicet Romę, Alexandrię, Antiochię sedem sui Principatus Pontificii collocaret, itemque Paullo, ut epistolas suas ad primarias Græcię Asięque urbes scriberet; quod argumento est eum laboris atque operę plurimum in earum ad Christum conversionem impendisse, & pręcipuas in eisdem maximeque illustres Ecclesias fundasse. Hinc autem fiebat, ut Ecclesię in iis, quas dixi, pręclarissimis civitatibus constitutę, Evangelii pręconibus in alias atque alias minores urbes dimissis, alias ex se in his urbibus progignerent Ecclesias, in quas jus Metropoliticum, sive maternam quamdam auctoritatem, & dominationem exercerent. Utriusque sententię Auctores, quamquam inter se dissidere videantur, alteri tamen cum alteris conciliari possunt, si de sua quisque opinione aliquid remittere velint; nec difficile arbitror, ex duabus illis, explicatione quadam adhibita, unam conflari posse admodum verisimilem sententiam. Convenit inter omnes Romanum Imperium ab Octaviano Augusto in provincias distributum fuisse; alias quidem Proconsulares, quas Senatui Populoque Romano in potestatem tradidit; alias vero Pretorias, quarum administrationem sibi ipse retinuit. Illud quoque conveniat necesse est, unam fere alteramve in singulis provinciis civitatem fuisse, quę quamvis nihil juris imperiive in cęteras haberet, dignitate tamen, amplitudine, divitiarum copia, incolarum numero, ędificiorum magnificentia reliquis ejusdem provincię urbibus longe multumque pręstaret. Porro multas Ecclesias pręsertim Gręcas & Asiaticas in hisce primariis civitatibus constitutas jure & potestate Metropolitica ab Apostolis donatas fuisse cum vetera monumenta declarant, tum vero primę & alterius sententię Auctores consentiunt. Hoc inter illos discrepat, quod priores quidem hujusmodi civitates & fuisse volunt, & habitas esse dictasque Metropoles civiles, quod negant posteriores, ab eoque vocabulo abstinendum putant. Nec sane video, cur ad eas urbes designandas uti non liceat hoc vocabulo

De originibus Metropoleon Ecclesiasticarum variæ sententiæ.

quas alii a Metropolibus civilibus,

alii a Civitatibus primariis Imperii Romani repetunt.

Ratio utriusque sententiæ alteri alterius conciliandæ.

cabulo, modo ejus vim ac notionem exigere nolis ad formam illarum Metropoleon, quæ posterioribus temporibus institui cœpere, cum scilicet una civitas unius provinciæ caput, & multarum urbium princeps ac domina effecta est, eique stabilis ac certa supremi magistratus Provincialis sedes affixa: non enim desunt scriptores Apostolis æquales, vel ab eorum ætate proximi; quorum exemplis hujusmodi appellatio nitatur; quippe præclarissimas quasque civitates, licet nullo jure in alias minores urbes aut dominatione præditas, Metropoleon tamen nomine appellarunt; id quod ipsemet Bacchinius fatetur Differt. de Orig. metrop. Eccl. p. p. pag. 29. & seq. Quamvis igitur temporibus Apostolicis nullæ fuerint, veri propriique nominis Metropoles, ad rei tamen veritatem satis apte congruenterque dici potest, Apostolicam Hierarchiæ Ecclesiasticæ descriptionem, si non omnimodis, certe aliqua ex parte conformatam fuisse ad normam ac systema Imperii Romani; ut Ecclesiasticæ quidem provinciæ, si non omnes, attamen pleræque, si non omnino, aliqua certe ratione, civilibus provinciis responderent; principes vero cujusque provinciæ civitates sedis Pontificiæ Metropolitanæ honore ac dignitate ornatæ fuerint. Hoc tantum interest, quod hæ civitates ex Imperatorum decretis nullas alias urbes obnoxias sibi obsequentesque haberent; Ecclesiæ vero in iisdem conditæ, eorumque Episcopi, ex instituto Apostolorum, cæteris cujusque provinciæ, Ecclesiis, & Episcopis, Metropolitico imperio præessent. Hæc conformatio primævæ Ecclesiæ, & Hierarchiæ ad similitudinem Imperii Romani descripta, neque omnino abhorret ab ea, quam Augustus fecerat, civilium provinciarum partitione; nam quemadmodum civiles ex pluribus civitatibus, sic Ecclesiasticæ provinciæ ex pluribus Ecclesiis Episcopalibus constabant; neque alterutrius sententiæ Patronis displicere potest; inter quos convenit, amplissimas quasque civitates ab Apostolis delectas fuisse, in quibus Ecclesias Metropolitanas instituerent; urbes vero illæ fuerintne, ac dicine potuerint, non solum honoris, sed etiam jurisdictionis causa, Metropoles civiles, cujusmodi plures postea extiterunt, id in controversia est.

Inter Patronos utriusque sententiæ convenit, Metropoles Ecclesiasticas initio fuisse conditas in primariis Civitatibus;

Jam vero ad rem nostram ut propius accedamus, ratio hactenus descripta & consuetudo Apostolica condendi Ecclesiasticas Metropoles postulabat, ut id juris in universam Dalmatiam, potestatisque Ecclesiasticæ Apostoli potissimum urbi Salonitanæ conferrent. Inter Provincias orbis Romani haud infimum locum obtinebat Dalmatia, quam primum quidem Augustus Senatui ac populo administrandam tradiderat, deinde in suam ditionem potestatemque revocavit, numeroque Provinciarum Augustalium adscripsit. Salona civitas erat totius Dalmatiæ facile princeps, natura & situ, descriptione ædificiorum & pulchritudine, civium & incolarum frequentia, portuque vel ad integram classem excipiendam idoneo & capacissimo, nulli Romanarum civitatum inferior: cujus quidem amplitudinem, & magnificentiam, quæ supersunt etiamnum, vestigia amphitheatri, Templorum, aquæductus, item columnarum, lapidum sepulchralium, & inscriptionum fragmenta testantur, quæ commemorat Historicus Dalmata in suis eruditis de Regno Dalmatiæ, & Croatiæ Commentariis lib. 6. cap. 6. Huc pertinent, quæ a nobis dicta sunt de Urbe Salona capite proxime superiori. Nihil igitur ornamenti, nihil celebritatis, nihil magnificentiæ deerat Salonæ, ut digna esse & haberi posset, quæ ex more institutoque Apostolico ad Metropolis Ecclesiasticæ dignitatem veheretur; & quamvis juxta civilem dispositionem uni tantum Conventui ex urbibus oppidisve haud longe disjunctis composito præesset; id nihil oberat, quo minus cæteris Ecclesiis in tota Dalmatia deinceps condendis regendisque eam Apostoli præficerent: quippe qui in designanda componendaque Hierarchia Ecclesiastica non ita se Urbium, Provinciarum, Magistratuum civili descriptioni addictos esse obstrictosque voluerunt, ut nihil de hac immutare sibi liceret; sed politicæ illius descriptionis exemplar non ultra persequi decreverunt, nisi qua rebus atque institutis Ecclesiasticis & cohæreret, & prodesset.

Consuetudo Apostolica Metropoles Ecclesiasticas condendi in urbibus primariis postulabat,

ut id juris ac dignitatis conferrent Ecclesiæ Salonitanæ.

Benedictus Bacchinius supra laudatus existimat non aliunde Apostolos, quam ex Judaica Republica formam & exemplum Ecclesiasticæ Hierarchiæ describendæ sumpsisse; proinde ut in quaque civitate frequentissimæ essent Judæorum synanogæ cum suo Provinciali synedrio, ita in ea potissimum Apostolis auctoribus fundatas esse Metropoles ecclesiasticas, id quod ille multis & rationibus, & conjecturis, & auctoritatibus docte copioseque explicare, & suadere conatur. Hinc causam expromit, cur in Italia, & Occidente nulla fuerit ab initio, ut ipse aliique existimant, præter Romanam, Metropolis Ecclesiastica; nempe nulla, ut ait, in Italia totoque Occidente, nisi Romam, deducta fuerat ad eam diem Colonia Judæorum; aut certe nusquam alibi frequentius, quam Romæ, Judæi habitabant. Hæc sententia, quam aliquibus etiam ante Bacchinium placuisse video, si forte arrideat, nullus dubito, quin Judæorum quamplurimi, ut in *Thessaliam, Bœotiam, Macedoniam, Ætoliam, Atticam, Argos*, Corinthum, teste Agrippa Rege in sua ad Cajum Imperatorem Epistola, sic in Dalmatiam haud longe ab Græcia disjunctam, & Salonam potissimum commigraverint, urbis illius opulentia, & commercio maritimo illecti; ex quibus Judaica synagoga coaluerit sane frequens ac nobilis, & plane digna, cui summus ille Judaicus Magistratus, quem vocabant Synedrium, jure ac merito præfici posset. Si enim Judæorum nomen genusque temporibus Apostolicis tota Græcia propagatum erat, coloniis e Palestina Thessalonicam, Corinthum, aliasque in urbes Græcorum emissis, in quibus suas cum synedriis synagogas habebant: quid est, quod cohibere potuerit nationem illam errabundam, quæ potissimum emendi ac vendendi questu & lucro ducitur, quominus Salonam frequentissime conflueret, ibique fortunarum ac rerum suarum sedes ac domicilia collocaret, ut videlicet ex illius urbis copiis opibusque ditesceret, ibique mercaturis terra marique faciendis rem suam familiarem & publicam augeret. Et sane apud Salonam hodieque visuntur rudera quædam ac vestigia, in quibus olim, ex indigenarum traditione, Judæorum contubernia stetisse dicuntur, ex quibus celeberrima & opulentissima illius gentis Synagoga constabat, cui Provinciale synedrium ad cognoscendas dirimendasque controversias, pœnasque paternarum legum violatoribus infligendas præfuerit, opinari licet. Si ergo Apostolicam Ecclesiarum descriptionem ad normam reipublicæ ac magistratus Judaici cum Bac-

Tertia sententia. Descriptio Ecclesiastica ad normam Judaicæ reipublicæ,

& Metropoles constitutæ, ubi Judæorum essent synagogæ celeberrimæ.

Salonæ colonia Judæorum frequentissima,

ac propterea, si tertiam sententiam sequi libeat, Metropolis ecclesiastica ibidem condita.

Bacchinio exigendam censeas, habes Salonæ Synagogam, habes Synedrium, quod Metropolis ecclesiasticæ Salonis condendæ causam Apostolis præbere potuerit.

Quarta sententia. Hierarchia ecclesiastica ad normam Ethnicæ Hierarchiæ.

Thomas Archidiaconus hist. Salon. cap. 3. docet, ita Episcopos singulos in singulas civitates ab Apostolis descriptos fuisse, ut illis maxime urbibus Metropolitas præficerent, in quibus Primores Antistitum Ethnicę superstitionis delubris inanium Deorum, & impuris illis sacrificiis cęremoniisque præpositi essent. Hanc ille sententiam, quæ olim haud ignobilium scriptorum patrociniis gaudebat, his verbis exposuit: *Hoc B. Petrus statuerat, ut Pontifices Christianæ religionis sic disponerentur per urbes singulas totius orbis, quemadmodum apud Gentiles fuerat antiquitus constitutum; in illis enim urbibus, in quibus erant Gentiles Antistites, qui dicebantur Protoflamines, fecit ordinari Episcopos; in Metropoles vero Provinciarum, ubi erant Archiflamines, Archiepiscopos censuit statuendos.* Vetus superstitio inter sacrificulos annumerabat Flamines, quorum erant sane multi pro immensa illa Deorum turba & multitudine, quos cæca & vesana antiquitas colebat; nam suus erat fere cuique Deo, cujus sacris curandis præerat, a quo etiam cognomen sortiebatur. Hinc Flamen Dialis, Martialis, Quirinalis &c. & cum id moris receptum esset apud veteres, ut Imperatores vita functos in Divorum numerum referrent, suum illis quoque Flamen assignabant, qui Flamen Augustalis dici solebat. Inter *Protoflamines*, idest primos Flamines, & *Archiflamines*, idest Principes Flaminum, quid intersit, haud sane intelligo, cum utrique vocabulo eadem notio subesse videatur. Certe quidem hæc Flaminum distinctio in antiquis probatisque scriptoribus, sive Lapidibus nusquam apparet. Haud equidem ignoro *primi Flaminis*, & *Flaminis Provincialis* mentionem fieri in Fragmento Lapidis Castalensis in Hispania apud Ambrosium Moralem, in quo legitur: *Flamini Augustali in Bætica primo*; & in epigraphe illa Narbonensi apud Petrum de Marca de Primatu Lugdun. quæ Batonio *primi Flaminis* titulum attribuit: *Tauropolium* (in quo taurorum victimę mactabantur) *Provinciæ Narbonensis factum per C. Batonium primum Flaminem Augustalem pro salute Dominorum Imperatorum L. Septimii Severi* &c. Item Flaminem Provincialem Hispaniæ citeriori præpositum fuisse, qui rebus divinis faciendis præesset, testatur inscriptio Tarraconensis, in qua Marius quidam appellatur *Flamen provinciæ Hispaniæ citerioris*; & alibi, *Mæcius flaminatu provinciæ Hispaniæ citerioris* functus fuisse dicitur. Sed Archiflamines vel memoratos, vel a primis Flaminibus distinctos, apud veteres scriptores, quorum fides & auctoritas apud omnes valeat, nusquam invenies. Vereor, ne hujusmodi Flaminum distinctio, ratioque ordinandæ Hierarchiæ ecclesiasticæ ad normam Ethnici Sacerdotii, desumpta fuerit ex illa Clementis ad Jacobum Fratrem Domini epistola, quam plerique viri eruditi commentitiam ac suppositam esse sine ulla dubitatione affirmant. In ea siquidem scriptum est: *in illis civitatibus, in quibus olim apud Ethnicos primi Flamines eorum, atque primi Legis Doctores erant, Episcoporum primates poni, vel Patriarchas B. Petrus præcepit, qui reliquorum Episcoporum causas, & majora, quoties necesse foret, negotia in fide agitarent; in illis autem civitatibus, in quibus dudum apud prædictos erant Archiflamines, quos tamen minores tenebant, quam memoratos Primates, Archiepiscopos institui præcepit. In singulis vero civitatibus singulos & non binos, aut ternos, aut plures Episcopos constitui præcepit, qui Episcoporum tantum vocabulo potirentur.* Hanc Clementis sententiam de duplici Primatum & Archiepiscoporum ordine, ad exemplar duplicis Flaminum ordinis in ecclesia primæva constituto visus est amplecti & approbare Gregorius Septimus Pontifex Romanus lib. 6. ep. 38. Sed eamdem Archidiaconus parum accurate ac feliciter expressit, cum ait simplices Episcopos Protoflaminum, Archiepiscopos vero locum obtinere Archiflaminum, quod cum Clementis epistola non cohæret. Id ante nos animadverterat Historicus Dalmata, qui lib. 2. cap. 14. Archidiaconi loco supra laudato hanc censuram inflixit: *Imitatione Gentilium Antistites Christianos in primitiva ecclesia institutos Gregorius Septimus testatur; sed Archidiaconus in relatione Flaminum ordinem invertit; nam quos ipse Protoflamines vocabulo Græco vocat, hos primos Flamines a Romanis dictos, præter Gregorium, lapides antiqui a Petro de Marca relati demonstrant; cum enim in loco Primorum Flaminum non Episcopos, ut Archidiaconus, sed Primates seu Patriarchas subrogatos Gregorius referat, ideo Archidiaconum inferiore in loco Protoflamines inverso ordine posuisse apparet, quibus Episcopi singularum civitatum respondeant: Archiflaminum vero memoria apud antiquos non reperitur.*

Hæc quarta sententia si placeat, hinc quoque efficitur ecclesiam Salonitanam Metropolim ab initio fuisse.

Cæterum si hanc sententiam, quæ Canonistis placuit, & in corpus juris Canonici nescio quomodo irrepsit, sequi amplectique libeat, ex ea quoque argumentum sumi potest ad probandum id, quod suadere conamur. Haud enim dubitari potest, quin Salonæ, pro urbis amplitudine ac dignitate, Antistites Idolorum saltem secundi ordinis, idest Archiflamines fanis ac sacrificiis præsiderent. Quare si ad similitudinem Ethnicorum Sacerdotum Pontifices Christianos institui ac distingui visum est Apostolis rei ecclesiasticæ consentaneum fore, & ex dignitate Christiani nominis; oportuit Salonæ Principes Episcoporum constituere, quos ætas posterior Archiepiscopos appellavit; quibus scilicet divini cultus rerumque sacrarum procuratio committeretur, in ea urbe nimirum, in qua vesana superstitio Principes suorum Sacerdotum collocaverat, qui nefariis sacris, impurisque cęremoniis operaretur.

Dignitatem metropoliticam ab Apostolis ecclesiæ Salonitanæ collatā fuisse argumento est Pallium Archiep. S. Domnio appictum in absìde Sacelli Lateranensis.

Sed conjecturis omissis, age nunc videamus, num quid antiqui monumenti, scriptique proferre possimus, quod ad id, quod volumus, probandum ponderis plus habeat, & auctoritatis. In sacello Lateranensi Venantiano, de quo plura dicenda nobis erunt in Actis S. Venantii Episcopi Salonitani, visitur S. Domnius in Abside ejusdem sacelli musivo opere pictus, pulcherrimo vestitu & ornatu Episcopali, cum Pallio Pontificio, quod est insigne potestatis metropoliticæ; non quod in ecclesia primæva Pallii usus receptus esset, sed quia Joannes IV., vel Theodorus I. in ejus locum proxime substitutus, cum effigiem S. Domnii ibidem pingendam curavit, cæteris Pontificalibus insignibus Pallium superimponi jussit, ut dignitatem Metropoliticam, qua ille præditus fuerat, declararet. Id quippe ornamentum sive insigne apud Latinos fere nulli Episcoporum concedi solebat, quin cæteris Episcopis jure ac titulo Metropolitani antecelleret. Et quamvis non desint, qui existiment Pallio promiscue & communiter Græcos Metropolitas

politas & Episcopos uti solitos fuisse; in ecclesia tamen Occidentali paucos ex Episcopali, infra Metropoliticum, ordine invenies, quibus Romani Pontifices singulari & extraordinario privilegio usum Pallii concesserint: ut praeclare animadvertit Ludovicus Thomassinus p. 1. lib. 2. Vet. & nov. eccl. disc. cap. 54. & 56. *ex quo fiebat*, inquit, *ut isti Episcopi* (pallium adepti) *in sua provincia essent Protothroni, seu primi ante omnes alios post unum Metropolitam suum considerent . . . . Praeter illum primae in sua provincia Cathedrae honorem, a sui etiam Metropolitae jure eximebantur, & quamquam nullos sub se habebant Episcopos, Archiepiscopi dicebantur*. Caeterum apud Latinos jus Pallii usurpandi ab jure Metropolitico fere numquam disjungi solebat, ut Pallii usus ornatusque certissimum esset argumentum atque indicium Metropoliticae dignitatis. Cum igitur saeculo septimo Joannes IV., vel Theodorus I. pro more & consuetudine illius aetatis, ecclesiaeque Occidentalis, B. Domnio appingi jusserint Pallium Pontificale; id magno argumento est vulgo persuasum fuisse temporibus illis, ecclesiam Salonitanam ab ipso sui exordio Metropoleos honore auctam & ornatam esse, & primum ejusdem Antistitem inter Metropolitas annumerandum; id quod ex antiquis tabulis veterique traditione cognitum cum haberent Joannes vel Theodorus Romani Pontifices, praeclaro illo monumento, illustrique testimonio declararunt, & confirmarunt.

Pallium apud Latinos fere solis Metropolitis concessum.

Decimo saeculo jam inito, cum Tamislavus principatum in Chrobatis obtinebat, Joannes hujus nominis octavus Spalati Archiepiscopus, cum Formino Jadrensi, Gregorio Nonensi, caeterisque provinciae Spalatensis Episcopis Romam miserunt, qui & communi Episcoporum, & Tamislavi Ducis nomine postularent ab Joanne X. Pontifice Maximo Apostolicos Legatos, quorum doctrina & auctoritate controversiae quaedam componerentur, quae ad fines Dioeceseon regundos, ad divinum cultum rite peragendum, ad disciplinam ecclesiasticam sanciendam pertinebant. Eorum postulatis Pontifex morem gessit, & legationem Dalmaticam decrevit Joanni Anconitano, & Leoni Praenestino Episcopis, qui in Dalmatiam cum venissent, Episcopis ad Synodum provincialem convocatis, de communi sententia ad controversias illas dirimendas egregios Canones condiderunt; quorum in primo diserte additum est ecclesiam Salonitanam, inde usque a B. Domnio ejusdem parente & conditore, in caeteras totius provinciae ecclesias jurisdictione ac potestate Metropolitica potitam fuisse, ac proinde jus suum Episcopo Spalatensi sartum tectum servari debere, ut, nisi eo jubente, neque Synodos Provinciales celebrari, neque Episcopos Dalmatiae consecrari liceat. *Quoniam antiquitus B. Domnius ab Apostolo Petro praedicare Salonam missus est, constituitque, ut ipsa ecclesia, ubi sancta ejus membra requiescunt, inter omnes ecclesias provinciae hujus primatum habeat, & Metropolis nomen legitime sortiatur; ita statuimus, ut dumtaxat ad ejus jussionem Episcopi, qui per divinam gratiam Cathedram ipsam retinuerit, & Synodus celebretur, & consecratio Episcoporum; quia dicente Domino, ubi fuerit corpus, illuc congregabuntur & Aquilae*. Itaque una fuit & concors Episcoporum omnium, qui ad hanc Synodum convenerunt, sententia, Apostolicorum Legatorum judicio gravissimo & maximo comprobata, ecclesiam Spalatensem simul conditam, & Metropolim totius Dalmatiae constitutam esse; quamvis in eo Concilio non deessent, ut infra dicemus, quorum id declarari non intereat, quippe qui se illius jurisdictioni eximere conabantur. Cum autem omnes de Metropolitico primatu ecclesiae Spalatensis, ab ejusdem ecclesiae origine repetendo, una & mente & voce consentiant, necesse est hanc fuisse temporibus illis communem omnium opinionem, & veterem illam quidem, quae sive a majoribus velut per manus accepta ac posteris tradita, sive antiquissimis litteris monumentisque custodita, ad nonum usque saeculum pervenerat. Hujus Concilii Provincialis & canonum in eo conditorum descriptio extat in codice quodam Historiae majoris Salonitanae, de quo iterum ac saepius mentio nobis facienda erit; & Romae servatur in Archivo sacrae Congregationis de propaganda fide. Huc refer de hujusmodi codice, quae dicturi sumus capite proximo paragrapho tertio. Sed in Actis hujus Concilii quanta facta sit labes, & verborum ac sententiarum depravatio, ob Amanuensium inscitiam vel incuriam, dici vix potest. Cum ea describenda erunt sub Pontificatu Joannis VIII. Spalatensis Archiepiscopi, omni ope operaque enitemur, ut mendis atque erroribus sublatis, correcta & quam maxime fieri possit, emendata prodeant; si quid vero ad eorum auctoritatem infirmandam videatur objici posse ex historia illorum temporum, id diligenter refellere ac diluere conabimur. Nunc ad fidem illis conciliandam satis illud adnotasse fuerit, quod personae ac tempora inter se, & cum hujus Concilii Actis conveniunt. In idem quippe tempus & Pontificatus Romanus Joannis X., & Archiepiscopatus Spalatensis Joannis VIII., & Principatus Chrobaticus Tamislavi pariter incurrunt. Is enim Chrobatis praeerat anno 914., ut infra dicetur; ab hoc eodem anno Joannes VIII. usque ad an. 940. Ecclesiam Spalatensem administravit; Joannes vero X. anno 915. Ecclesiae Romanae & universalis regimen suscepit; anno autem 928. vitam & Pontificatum deposuit. In ejusdem Concilii Actis additum est, Michaelem quemdam *suis finibus praesedisse*; is fuerit oportet Banus aliquis, seu Dynasta Chrobatorum. Atqui hunc Michaelem non alium esse arbitror, nisi eum, qui proxime post Tamislavum apud Chrobatos imperavit; hunc scriptores Veneti anno circiter 920. Ducem Chrobatiae fuisse affirmant, & fortassis ille idem est, quem Porphyrogenitus Myrosthlabum vocat. Per idem tempus Forminum ecclesiae Jadrensi praefuisse testatur epistola ad eum, caeterosque Dalmatiae Episcopos data Leonis VI., anno 928. in Joannis X. locum suffecti, quam Ferdinandus Ughellus in Tom. v. Italiae sacrae transtulit, & Formino, quem inter Episcopos Jadrenses sextum numerat, subjecit. At neque Ioannem Anconitanum, neque Leonem Praenestinum in Catalogis Episcopalibus sive Anconitanae, sive Praenestinae ecclesiae descriptum invenies. Nimirum utriusque illius ecclesiae series successioque Pontificalis variis locis ac temporibus interrupta est; & perincommode accidit, ut pars non, itemque hujus decimi saeculi, in quod Concilium Spalatense incidit, ingenti hiantique lacunae subsit. Nam in Catalogo Anconitano inter Bnolergium anni 887., & Erfermarium anni 967. Episcopos, & in Catalogo Praenestino inter Constantinum anni 826., & Theophylactum anni 963. Episcopos, nullos reperies, qui duo illa, alterum octoginta, alterum centum & fere quadraginta

Concilium Spalatense decimo saeculo habitum idem confirmat.

Hujus Concilii fides & auctoritas probatur.

ginta annorum intervalla occupent, quibus aliqua ex parte explendis interjicias licet hos duos Episcopos Joannem & Leonem, quos aliunde ignotos Concilium Spalatense nobis suppeditat.

Actis Concilii Spalatensis obtemperatum non est a quibusdam Episcopis.

Decretis Concilii Spalatensis, quibus cautum erat, ut omnes Dalmatiæ Episcopi debitum honorem obsequiumque Metropoli Spalatensi deferrent, neve jurisdictionis latius proferendæ studio fines cujusque Diœcesi præscriptos transilirent, nonnulli Episcoporum ut parerent, adeo adduci non poterant, ut inde acrius inter se dissidendi tumultuandique causam arriperent; præsertim Gregorius Nonensis Chrobatorum Episcopus, qui Ducum ejus gentis auctoritate & gratia fretus non solum Metropolitæ Spalatensis imperium ab se depellere conabatur, sed etiam jus titulumque Metropoliticum in universa Chrobatia sibi arrogabat. Idem de Gregorio tradit & confirmat Thomas Archidiaconus cap. 16. historiæ Salonitanæ typis Amstelodamensibus editæ: *cujus* (idest Nonensis ecclesiæ) *Episcopus Gregorius multas olim molestias Joannem Spalatensem Archiepiscopum sustinere fecit, debitam ei subtrahendo obedientiam, & sibi jus Metropoliticum indebite vindicando*. Et quamvis id scripserit Archidiaconus eo in loco, ubi agit de Laurentio sæculi undecimi Archiepiscopo Spalatensi; molestias tamen illas ab Gregorio illatas nolim referas ad Joannem IX., qui proxime ante Laurentium Provinciam Spalatensem administraverat, sed referendas esse ad Joannem VIII., qui ab anno 14. sæculi decimi usque ad quadragesimum eidem provinciæ & ecclesiæ præfuit, adverbium olim ibidem appositum satis declarat. Itaque cum Gregorius Nonensis ab Synodo ad sedem Apostolicam appellasset, itemque Joannes Archiepiscopus Romam misisset, qui ecclesiæ Spalatensis causam ageret, ac de quorumdam Episcoporum dissensionibus Romanum Pontificem certiorem faceret; idem Joannes X. Madalberto, sive Adalberto Episcopo, quem ad Bulgaros Legatum decreverat, negotium dedit, ut Bulgarica Legatione perfunctus Dalmatiam adiret, de controversiis illis Dalmaticis rite cognosceret, easque pro sua æquitate, & sapientia componeret. Ergo Adalbertus e Bulgaria regrediens, in Dalmatiam cum venisset, Episcopis iterum convocatis, superioris Concilii decreta confirmavit, Nonensem pariter, cæterosque omnes Episcopos alienis Parochiis abstinere jussit; & *cuncta provinciæ, antiquæ consuetudinis justo moderamine perscrutans, confirmavit omnia secundum veterum statuta, & in omnibus ecclesiis Episcoporum privilegia redintegravit, ita dumtaxat, ut ecclesia S. Domnii, sicut ab initio* (idest a prima ejusdem Apostolica institutione) *primatum obtineat*. Ita scriptum est in Codice Historiæ Salonitanæ majoris, quem Barberinianum etiam appellari licet, quod olim extaret in Bibliotheca Gentis Barberinæ, indeque in Archivum sacræ Congregationis de Propaganda translatum est. Quamvis autem auctoritas & sententia Adalberti finem controversiis illis & contentionibus non attulerit, neque Gregorius ab suo conatu destiterit, ut licet intelligi ex epistola Leonis ad Forminum Jadrensem, & Gregorium Nonensem, omnesque Episcopos Dalmatiæ; nemo tamen inventus fuit, qui adversus antiquitatem Apostolicam Primatus Metropolitici ecclesiæ Spalatensis, seu Salonitanæ *ab initio* collati reclamaret; de qua ita omnibus persuasum fuerit oportet, ut nemo illam in dubium revocare auderet.

quorum contentiones causam dederunt alterius Concilii celebrandi,

in quo iterum confirmata est antiquitas & institutio Apostolica Primatus Metropolitici Spalatensis.

Præterea extat apud me fragmentum, nescio unde exceptum, epistolæ Adriani IV., qui Pontificatum iniit anno 1154, ex quo id, quod volumus, efficitur & cogitur. *Postquam*, inquit, *Dalmatia imbre supernæ gratiæ irrigata, prædicantibus Apostolicis viris, semen verbi Dei suscepit, & juxta Evangelicum verbum fructum cœpit reddere trigesimum, sexagesimum, & centesimum, ne pontificalis ei plenitudo deesset officii, unus ibi est, qui aliis præsideret, ordinatus Antistes: & Salonitana civitas, quæ ad hoc convenientior videbatur, est Metropolis instituta*. Vides, ut primordia Metropolis Salonitanæ repetantur a primo ejus Antistite, scilicet B. Domnio, *qui aliis præsideret, ibidem ordinato*, statim atque Dalmatia, Evangelii semine ab viris Apostolicis excepto, fructus ex se uberrimos edere cœperat.

Idem confirmatur ex fragmento epistolæ Adriani IV.

Ad extremum vetus est hæc opinio multarum ætatum consensu firmata, & Dalmatarum animis penitus insita, jus ac potestatem Metropoliticam ecclesiæ Salonitanæ ab ipsis Apostolis per B. Domnium collatam fuisse, & ab hoc in alios deinceps Salonitanos Episcopos dimanatam esse: *Ab hujus ergo præeminentia Apostolicæ dignitatis*, inquit Archidiaconus c. 3. *omnes successores sui Archiepiscopalia insignia per sedem Apostolicam sortiuntur*. Quare in aliquibus Catalogis Antistitum ecclesiæ Salonitanæ B. Domnius appellatur *Archiepiscopus*, non quod Archiepiscopi, sive Metropolitæ titulum usurpaverit; quæ vocabula quarto primum sæculo invehi cœpere in Hierarchiam ecclesiasticam, cum antea primæ sedis Episcopus vocaretur is, qui postea dictus est Metropolita & Archiepiscopus; sed quia B. Domnius eam, quæ utrique titulo subest, jurisdictionem & potestatem obtinebat.

& antiqua traditione Spalatensis ecclesiæ.

Cum igitur Petrus Apostolorum Princeps Domnium Salonam misit, jure illum ac dignitate Metropolitica donavit, totiusque Dalmatiæ ecclesiasticam procurationem eidem commisit; præcipiens, ut Salonæ, in urbe totius Dalmatiæ primaria, ecclesiam ab aliis jampridem institui cœptam, ipse Christianorum numero augendo, sacris ædibus construendis, legibus & magistratibus ecclesiasticis describendis perficeret, atque ad exemplar aliarum ecclesiarum e populo variisque Clericorum ordinibus constantium, apte congruenterque componeret. Absoluta vero ecclesia illa, expletaque omnibus suis numeris & partibus, urbi Salonitanæ Metropolitanam & sedem affigeret, & auctoritatem impertiret; ex ea vero urbe Evangelii lumen per totam provinciam longe lateque diffunderet; atque in aliis civitatibus, quas Christo sibique acquireret, alias ecclesias, aliosque Episcopatus fundaret, qui in ditione forent ac potestate ecclesiæ & Episcopi Salonitani. Huc pertinent, quæ scripsimus sect. 1. c. 2. §. 4. ubi plura invenies de antiqua & Apostolica ratione instituendi provincias & Metropoles ecclesiasticas, quæ iterum hic pluribus describere pretium operæ non censeo, cum ibidem in hanc sententiam satis multa dixerimus. Illud hoc loco animadverti velim, Dalmaticæ missionis ac provinciæ Domnio demandatæ non Petrum modo, sed Paullum etiam, alterum Collegii Apostolici Principem, auctorem fuisse. Cum enim Paullus præcipuo quodam jure Dalmaticæ ecclesiæ jampridem fundari cœptæ primordia sibi vindicaret, quam per suos Discipulos Titum atque Hermem Christianis præceptis excoluerat, mysteriisque initiaverat, Petrus haud committendum putavit, prius ut Domnio Discipulo suo eam provinciam

Domnius in Dalmatiam missus a Petro Apostolo,

jussusque sedem Metropolitanam Salonæ urbi affigere.

traderet, eumque in Dalmatiam mitteret, quam Paullus missionem illam suo assensu suaque auctoritate interposita approbaret. Cum igitur eodem tempore Petrus & Paullus in urbe versarentur, Domnius ex auctoritate utriusque provinciam illam suscepit, & ab utroque creatus est Episcopus Salonae, & Metropolita Dalmatiae; ita fit, ut & Domnio & ecclesiae Salonitanae uterque Apostolorum Princeps jus potestatemque Metropoliticam contulerit.

S. Domnius amplificator ecclesiae Dalmaticae, & fundator sedis Salonitanae; Ergo Domnius Pontificia & Metropolitana sede Salonae constituta, partim per se, partim per suos discipulos religionem Christianam in provincia sibi commissa mirifice auxit, lateque propagavit, atque in omnibus fere pagis, oppidis, ac civitatibus incolarum quamplurimos ad Christum adjunxit; an vero in aliquibus earum civitatum, quas Christo aggregaverat, Episcopos, sedesque Episcopales constituerit, quibus jure Metropolitico praeesset, memoriae ac litteris proditum non est. Nam ex ecclesiis Salonitanae subjectis vel antiquissimis nullam invenio, quae suorum Antistitum seriem inde usque ab aetate B. Domnii deducere, & contexere queat; quippe omnes tabulis antiquis, idoneisque monumentis carent, ex quibus earumdem Episcopalia initia temporibus Apostolicis aequalia dignosci possint. Sed fac, B. Domnius nullam condiderit ecclesiam Episcopalem, nullos, qui sibi subessent, Episcopos instituerit; id vero argumento est, non illum quidem potestate metropolitica caruisse, sed defuisse, in quos hujusmodi potestatem exerceret. Ceterum, cum in Actis S. Domnii scriptum sit, ab eo non solum Clericos ordinum inferiorum initiatos, sed etiam Presbyteros consecratos fuisse; quid vetat Presbyterorum vocabulo juxta veterem loquendi consuetudinem intelligi Episcopos, quos ille praecipuis & frequentioribus Dalmatiae civitatibus praeposuerit? Quod enim Paullus ep. ad Tit. c. 1. Tito praecepit, cum Cretensem provinciam illi decrevit, idem & Domnio mandatum esse opinari fas est, *ut constitueret per civitates Presbyteros*, quo nomine Episcopos etiam in epistola Paullina designari interpretes fere omnes confirmant; & praecepti Paullini hanc vim esse docuit Cornelius a Lapide, *ut in singulis oppidis Titus constituat Presbyteros, puta in majoribus Episcopos, in minoribus Sacerdotes, sive Pastores*. Videsis sect. 1. c. 2. §. 4. Igitur dignitas & jurisdictio Metropolitica ecclesiae Salonitanae Apostolis auctoribus initium videtur duxisse a S. Domnio, ab eoque in ceteros deinceps Episcopos derivata, quasique de manu, ut ajunt, in manum tradita; quae quidem neque temporum diuturnitate antiquari, neque rerum publicarum conversione potuit everti & labefactari; sed stabilis ad nostram usque aetatem ac firma permansit. *Ab hujus* (idest S. Domnii) *ergo praeminentia Apostolicae dignitatis*, inquit Archidiaconus, *omnes successores sui Archiepiscopalia insignia per sedem Apostolicam sortiuntur*. Verumenimvero, ut incerta sint primordia Metropoleos Salonitanae, & ea quidem Apostolica esse, non opinione solum, sed etiam ad veritatem plane demonstrari nequeat; nemo tamen opinor negaverit eam esse ejusdem antiquitatem, quae cum antiquissimis quibusque Italiae totiusque Occidentis Metropolibus, si Romanam vel etiam Mediolanensem excipias, haud immerito conferri possit.

licet nullam in Dalmatia ecclesiam Episcopalem condiderit, jure tamen ac potestate metropolitica potiebatur.

Metropolis Salonitanae antiquitas.

Ejus jurisdictio primum intra Dalmatiae fines; Ac jurisdictio quidem sive Episcopalis, sive Metropolitica, quam initio ecclesia Salonitana obtinuit, haud sane angustioribus terminis definita fuit, quam quibus ex Augusti descriptione continebatur Dalmatia ab Arsia usque ad Drilonem porrecta, & a mari usque ad Savum prolata, & omnes praeterea insulas complexa, quae objacent littori Dalmatico, ut superiori sect. cap. 2. paragrapho quarto diximus; hanc enim Dalmatiae dimensionem fuisse, Octaviano Augusto imperante, demonstratum est parte secunda Prolegomenon cap. 3. §. 2. At posterioribus saeculis Metropolis Salonitana ultra Savum Dravumque usque ad Danubium fines suos propagavit, ut Tirpimirus Dux Chrobatorum in suo Diploma testatur; quos paullatim deinde tum a Septemtrione ferme intra montes, tum vero ab Occasu & Oriente contraxit, novis Metropolibus institutis, Diocletanae, Ragusina, Jadrensi, quibus attributum est, quod Salonitanae seu Spalatensi Metropoli detractum fuit. In illo autem, quem dixi, amplissimo terrarum tractu ecclesiarum Episcopalium, quae Salonitano Metropolitae suberant, varius fuit numerus pro temporum varietate; numquam pauciorum, quam octo, aliquando plurium, quam viginti. Micha Madius in eo libro, quem *de Gestis Romanorum Imperatorum, & summorum Pontificum* conscripsit saeculo decimo quarto, auctor est Episcopos Metropoli Salonitanae antiquitus subjectos fuisse omnino ad viginti & quatuor. Sed ex hoc scriptore nequit dignosci, quinam fuerint, quarumve urbium, sive ecclesiarum Episcopi; quippe ne unum quidem nominatim commemorat: *Antiquo tempore*, inquit cap. 15. *Salona habebat suffraganeos XXIV. Episcopos*. Si quando provincia Salonitana tam longe fines suos lateque explicavit, ut quatuor ipsos & viginti Episcopos ad suam ditionem ac potestatem adjunxerit; id ad illa tempora referri posse arbitror, quae post Attilanam calamitatem consecuta sunt. Etenim Attila Hunnorum Rex, cum Pannoniam omnem ferro & igne vastasset, Sirmium urbem olim opulentissimam, sedem Vicarii totius Illyrici Occidentalis, eamdemque Metropolim ecclesiasticam longe celeberrimam, obsessam, captamque funditus evertit anno altero & quadragesimo quinti saeculi. Post Sirmium excisum provincia illa ecclesiastica, ut docet Carolus a S. Paullo in Geographia sacra, tripartito divisa est, & partim Laureacensi, partim Salonitanae, partim Achridanae Metropoli accessit: *Sirmio*, inquit, *Attilae temporibus deleto, auctoritas Metropolitana partim Laureaco, partim Achridae, & partim Salonae, quarum illa Dardaniae, haec Dalmatiae civitas est, contributa fuit*. Quidquid tamen e Metropoli Sirmiensi additum fuit Archiepiscopo Achridano, id in hujus ditionem potestatemque non ante concessit, quam Justinianus Imperator, post annum fere centesimum ab clade Attilana, totius Illyrici civilis pariter atque ecclesiastici fastigium, sedemque tum Praefecti tum Primatis Illyrici e Macedonia in Dardaniam, ex urbe Thessalonica Achridam in patriam suam transtulit. Emanuel Schelstratius existimat e clade Sirmiensi etiam crevisse provinciam Aquilejensem, cui postea attributas fuisse censet Pannoniam primam, Noricum mediterraneum, & Saviam. Sed quae de hac tripartita sive quadripartita provinciae Sirmiensis distributione conjectura magis, quam auctoritate veterum scriptorum ac tabularum nixa traduntur, ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Ac ne Michae quidem Madio de quatuor illis, ac viginti Episcopis, quos olim Metropolitae Salonitano subjectos fuisse scripsit, cum testes nullos citet, codices nullos proferat, unde id acceperit,

deinde usque ad Danubium prolata.

faci-

facile crediderim. Quare ut cætera vetustate incomperta, hoc quoque in incerto positum est.

De numero Episcoporum & ecclesiarum, quę antiquitus suberant Metropoli Salonitanæ, monumentum sexto sæculo antiquius, nullum habeo. Honorius tertius eo nomine Salonitanus Antistes, qui huic ecclesiæ præfuit ab anno 527. usque ad annum 544., Episcopos suos suffraganeos Salonam ad Concilium Provinciale convocavit, Lampadio & Oreste Coss.; idest anno Christi 530., XVI. Kal. Jul., in quo multa præclare sancita sunt, sive ad Simoniacam labem abolendam, sive ad eliminandam, quæ irrepserat, bonorum ecclesiasticorum abalienandorum consuetudinem, sive denique ad varia disciplinæ ecclesiasticæ capita stabilienda & confirmanda. Acta hujus Concilii descripta sunt in Codice Barberiniano historiæ Salonitanæ majoris; sed incredibile est, quam multas iisdem tenebras offuderit barbaries latini sermonis, seu potius corruptela & depravatio, quæ Amanuensis inscitiæ haud dubie attribuenda est, vix ut una aut altera sententia integra & perfecta ex verbis vitiose scriptis elici possit. Hujus autem Concilii acta & decreta octo admodum Episcopi subscripserunt, suoque chirographo confirmarunt, post Honorium Archiepiscopum, *Andreas Episcopus Jadertinæ ecclesiæ, Ticyanus Episcopus ecclesiæ Arbensis, Joannes Episcopus Sisciana, Fabricianus Episcopus ecclesiæ Epitauritanæ, Constantinus Episcopus ecclesiæ Scardonitanæ, Marcellus Episcopus ecclesiæ Naronitanæ, Andreas Episcopus Bestoensis ecclesię, Victor Episcopus ecclesiæ Mactaritanæ*. Si huic Concilio interfuerunt omnes omnino Provinciales Episcopi, necesse est, temporibus illis octo haud amplius Episcopi Provinciam Salonitanam constituerint. Sed cum ea sæpe incidant tempora, quę idoneam ac legitimam excusationem afferunt, quominus Episcopi Provincialis Concilii adeundi lege teneantur; ex eorum numero, qui Synodo Spalatensi interfuerunt, colligi nequit numerus Episcoporum, ex quibus Spalatensis provincia constabat. Ac certe quidem aberat Episcopus ecclesię Diocletanę, quam Episcopali titulo ac sede temporibus illis donatum fuisse, urbis illius antiquitas & amplitudo, frequentia ac dignitas persuadet. Sexto sæculo nihil de antiquis finibus Salonitanæ Metropolis usque ad Savum porrectis detractum fuisse declarat subscriptio Joannis Episcopi Sisciensis, cujus urbem Sisciam Savus ab Septemtrione præterfluebat; & fortasse is Episcopus, cum antea ad Sirmiensem Archiepiscopum pertineret, post Sirmium excisum Salonitani Metropolitæ jus imperiumque subierat. Bestoensis urbis, cujus Episcopus fuisse dicitur Andreas, regio ac positio mihi nunc quidem incomperta est; sed cum ad sæculum sextum & Pontificatum Honorii III. Archiepiscopi Spalatensis ventum fuerit, tum nobis investiganda erit; vereor tamen ne urbis illius & ecclesiæ vocabulum mendo subsit. Mactaritanam ecclesiam, propter quandam affinitatem nominis, eam esse arbitror, quæ dicta est Mercanensis, de qua Baudrandus in Lexico: *Marcana, seu Mercana urbecula Dalmatiæ Episcopalis sub Archiepiscopo Ragusino, cui unitus est Episcopatus Terbuniensis. Urbs autem Mercana sita erat in insula maris Adriatici, circuitus tantum 4. milliar. sub dominio Reip. Ragusinæ, sed nunc in ruderibus jacet, vix tres aut quatuor domos habens*. Sed de hac alibi diligentius inquirendum.

Sexto sæculo Spalatensi Metropoli suberant Episcopi saltem octo, Concilio Spalatensi subscripti.

Biennio post Consulatum Lampadii & Orestis, ut in eodem codice Barberiniano scriptum est, scilicet anno Christi 532., qui cum a Consulibus, uti superior vacaverit, in Fastis Consularibus inscribitur, *Post Consulatum Lampadii seu Lampridii & Orestis secundus*, eodem jubente Honorio Metropolita Salonitano, Salonam convenerunt Episcopi Provinciales, & Nonis Maji alterum Concilium celebrarunt; de cujus sententia tres Episcopatus, quibus aucta est Salonitana provincia, instituti sunt, primus Sarsenteri, alter Mocri sive Muccari, tertius Ludri; & sua cuique attributa est Parochia sive Diæcesis certis finibus circumscripta. Mocrum civitas fuit maritima Dalmatiæ inter Tilurum & Naronem, ab hoc longius, quam ab illo disjuncta. Posteritas Macarscam vocat; quem in locum, cum jamdudum sublata fuisset, sæculo superiori restituta est sedes Episcopalis, urbe illa Turcis adempta & in potestatem Venetorum redacta. De Sarsenteri & Ludri urbium positione nunc investigare non vacat. Huic Concilio, qui sua post Honorium nomina subscripserint, hos Episcopos fuisse invenio, *Andream Jadertinum, Ticyanum Arbensem, Constantinum Siscianum*, (nam Joannes, qui superiori Synodo interfuit, diem obierit necesse est) *Paullum*, fortassis Epitauritanum, in locum Fabriciani defuncti suffectum, *Marcellum Naronitanum, Savilianum* fortasse Scardonitanum, qui Constantino successerat, *Andream Bestoensem, Paullinum Sarsenterensem, Stephanum Muncarensem, Celianum Ludroensem*. Sed de utroque Concilio, itemque de illis ecclesiis, quarum Episcopi Synodo utrique interfuisse dicuntur, accuratam disquisitionem suis locis ac temporibus institui oportebit. Illud hic animadvertas velim ab utroque Concilio abfuisse Episcopum Barcensem; quem quidem Episcopatum de consensu provincialium Episcoporum conditum fuisse tradunt Acta Concilii posterioris ab Honorio II. Archiepiscopo Salonitano, qui ab anno 493. usque ad annum 505. Provinciam Dalmaticam administravit. Nullus dubito, quin civitas & ecclesia *Barcensis* illa eadem sit, cujus meminit Justinianus Imperator Novella Constit. XI., & Bacensem vocat, statuitque in Pannonia secunda; quare vocabulo *Barcensis* eximas oportet litteram r, quam Librarius per errorem atque imprudentiam eidem intexuit. *Pars etiam*, inquit Justinianus, *secundæ Pannoniæ, quæ in civitate est Bacensi*. Est in Pannonia secunda sive inferiori *Bachiensis Comitatus, juxta Danubium fluvium*, ait Baudrandus, *& prope Coloczam urbem*; idem est Episcopatus, inquit Ferrarius, *qui nunc conjunctus est cum Archiepiscopatu Colocensi*. Lazius vero hæc subdit: *Est tractus Pannoniæ inferioris, ubi Bathia oppidum, & Bathieni Comitatus ad Sarvitiæ amnis confluentiam cum Danubio, non longe ab ostio Drai fluvii*. Oppidum & Episcopatum Bachiensem aliquanto longius ab Sarvitia in Meridiem transfert Marcus Hansizius, & collocat ad confluentes Dravi & Danubii; urbem vero Episcopalem, quam nunc Bacz, sive Bathmonsterium vocant, ultra Danubium, ad ripam ejusdem Orientalem opposuit, cui citra Danubium e regione propemodum objacet oppidulum fere ejusdem nominis, quod Batham vulgo appellant, nisi quod Batha magis ad Meridiem vergit: *Perseverat hodie*, inquit Hansizius, *nomen Episcopatus Bathiensis prope confluentem Dravi & Danubii: nec longe inde ad ripam orientalem Danubii oppidum Bacz*. In hac regione Pannoniæ secundæ constitutam fuisse civitatem Bacensem, cujus meminit Justinianus, satis declarant vocabula illa *Bachiensis* sive *Bathien-*

Eodem sæculo Spalatensis

Metropolis aucta est tribus Episcopatibus.

thiensis, Bathia, & Batha, & Back, quibus magna sane affinitas, & similitudo cum vocabulo Bacensis intercedit. Si ergo *Barcensis* Episcopatus, ab Honorio secundo institutus, idem est atque Episcopatus urbis Bacensis, quem Justinus Achridano Archiepiscopo ac Primati subjecit, id quod mihi videtur esse certius, quam ut in controversiam vocari possit, consequens est jurisdictionem Metropoliticam Salonitani Antistitis sæculo quinto usque ad Danubium in Pannonia secunda prolatam fuisse. Quam finium suorum propagationem tum ille nactus fuerit oportet, cum pars provinciæ Sirmiensis post Sirmium funditus eversum altero & quadragesimo ejusdem sæculi anno in jus potestatemque Metropoliticam ecclesiæ Salonitanæ migravit, ut docet Carolus a Sancto Paullo supra laudatus. Idem confirmat Tirpimirus, qui Principatum apud Chrobatos obtinebat anno Christi 838., in eo Diplomate, quo quidquid Decessores sui *ecclesiæ Salonitanæ*, tunc Spalatensi, large munificeque donaverant, id omne confirmat, & in perpetuum ratum esse jubet, ac novis insuper beneficiis & largitionibus cumulat, atque adauget: *Per paginulam privilegialem sanctæ Salonitanæ ecclesiæ dictæ mancipata in æternum permaneant; ac deinde ut in fatam matrem Ecclesiam, quæ Metropolis usque ad ripam Danubii, & pene per totum Regnum Chroatiæ &c.* Itaque nono sæculo ecclesia Spalatensis adhuc in possessione sua retinebat partem Pannoniæ secundæ ultra Dravum, quam ante annos fere quadringentos adepta fuerat, jusque Metropoliticum ad Danubium usque proferebat; quod sæculo decimo exeunte intra flumen Dravum, sive Savum contraxit, cum Stephanus primus Hungarorum Rex Strigoniensem Metropolim instituit, eidemque decem Sedes Episcopales ab se in Pannonia sive Hungaria fundatas, optimisque vectigalibus instructas subjecit.

Iurisdictio Metropolitica Salonit. Eccl. usque ad Danubium prolata sæculo quinto, & nono.

& sæculo decimo contracta intra Savum vel Dravum.

Post primum itemque alterum Concilium Provinciale sub Honorio III. Salonis habitum anno trigesimo, & trigesimo secundo sexti sæculi, variæ deinceps ecclesiæ Episcopales in Dalmatia Cisalpina & Maritima, insulisque Dalmaticis, aliæ aliis posteriores institutæ sunt, quibus aucta est Provincia Salonitana, quæ postea dicta est Spalatensis. Has non chronologico, sed alphabetico ordine hic percensere pretium operæ duxerim, quarum aliæ sunt extinctę, alię superstites, alię ab ditione Archiepiscopi Spalatensis divulsę; nec vero omnes uno eodemque tempore floruerunt, sed ex his aliquę cum vel interiissent, vel ab Spalatensi disjunctæ essent, alię in earum locum successerunt. Neque hic mihi tantum otii est, aut tantum operę laborisque sumpserim, ut velim aut possim investigare ac definire tempora, quibus cujusque vel initia, vel interitum, vel a Metropoli sejunctionem illigari oporteat. Has igitur ecclesias Dalmaticas post utrumque illud Concilium ad provinciam Salonitanam sive Spalatensem alias aliis temporibus accessisse comperio, de quibus nulla potest esse controversia, videlicet Absarensem, Antibarensem Diocletanę suffectam, Belgradensem, Bosnensem, Catharensem, Dumnensem, Modrussiensem sive Corbaviensem, Nonensem, Olchiniensem, Pharensem, Ragusinam, Sebinicensem, Seniensem, Suacensem, Tiniensem, Vegliensem.

Aliæ deinceps Episcopales ecclesiæ in Dalmatia cisalpina institutæ subjectæq; Metropoli Salonitanæ vel Spalatensi.

Intra finem decimi sæculi, vel ineunte undecimo, provincia Spalatensis detractione quatuor Episcopatuum ab regione Orientis diminui cœpit. Cum enim Episcopi Antibarensis, Catharensis, Olchiniensis, & Suacensis ad Concilium Provinciale itinere maritimo Spalatum profecti ex naufragio interiissent, civitates illę missis Romam Legatis petierunt impetraruntque ab Romano Pontifice, ut pars hęc Dalmatię, quę ultra Ragusium ad Solem orientem vergit, cum quatuor illis ecclesiis jurisdictioni Metropolitę Spalatensis eximeretur, ne videlicet earum Episcopi, quibus vel ad Synodos celebrandas, vel aliis de causis, sępe ac necessario adeunda erat Metropolis Spalatensis, in hujusmodi pericula vitęque discrimen se committerent. Itaque Pontifex jure ac titulo Archiepiscopi Antistitem Antibarensem donavit, qui post Diocleam excisam urbem Mediterraneam olim nobilem in primis atque opulentam, indidem Antibarim in urbem maritimam Sedem Episcopalem transtulerat, eique tres illos Episcopos subesse jussit, Catharensem, Olchiniensem, & Suacensem; quibus alii atque alii adjecti sunt, quos Alexander II. in suis litteris anno 1062. datis ad Petrum Archiepiscopum Dioclensis atque Antibarensis ecclesię, nominatim enumerat. Rem narrat Archidiaconus Hist. Salon. cap. 15. *Tunc Cives urbium prædictarum missa relatione ad summum Pontificem nunciaverunt de naufragio Episcoporum suorum, suppliciter postulantes eximi a subjectione ecclesiæ Spalatensis, satis probabilem prætendentes occasionem, quia periculosum illis erat tam remotam ecclesiam visitare. Quamobrem Romanus Pontifex annuit petitioni eorum, omnesque Episcopos a Ragusio superius absolvit a vinculo, quo tenebantur antiquæ Metropolitanæ, statuitque novam Metropolim in Civitate Antibarensi, & omnes Episcopatus prædictos ei subjecit.*

Metropolis Spalat. quatuor Episcopat. detractione diminuta sæculo circiter decimo.

Metropolis Antibarensis instituta.

Haud multis post annis Ecclesia Ragusina jus titulumque Metropoliticum adepta secessit a provincia Spalatensi, in ejusque potestatem migrarunt Episcopi Naronianus, sive Narentanus, Mercanensis & Stagnensis, quorum duo priores ad Spalatensem, tertius ad Metropolitam Antibarensem pertinebant. His adde Terbuniensem jampridem cum Mercanensi conjunctam, Rhiziniensem, Corcyrensem ecclesias, quæ ad Episcopalem dignitatem evectæ etiamnum Archiepiscopo Ragusiensi subsunt. Non desunt auctores præclari ac nobiles, qui primordia Ragusinæ Metropolis antiquiora faciant, & altius repetenda esse contendant; id quod in disquisitionem veniet, cum ad ecclesiæ hujus historiam describendam aggrediemur. Ita ecclesia Metropolitana Spalatensis in possessione sua retentis Episcopis Dalmatiæ inferioris, reliquos Episcopatus Dalmatiæ superioris ultra Naronem, partim Ragusinæ, partim Antibarensi Metropoli concessit.

Ragusina Metropolis tres Episcopos Spalatensi ademptos sibi subjecit.

Sæculo duodecimo provincia Spalatensis ab Occasu fines suos contraxit, cum Lampridius Episcopus Jadertinus concessu & auctoritate Anastasii IV. Pontificis Maximi titulum Archiepiscopalem sumpsit, tresque insulares Episcopatus a Metropoli Spalatensi avulsos Arbensem, Absarensem, & Vegliensem in suam ditionem ac potestatem recepit anno ejusdem sæculi quinquagesimo quarto. Ceterum exempto Jadertino Comitatu cum tribus illis insulis, Dalmatia inferior fere omnis inter Arsiam, & Naronem in fide mansit ac jurisdictione Metropolitæ Spalatensis, cui nunc ecclesiæ Cathedrales omnino undecim subsunt, Bosnensis, cujus sedes Episcopalis est Diacovi in oppido Pannoniæ Saviæ sive Slavoniæ inter Dravum & Savum, Dumnensis, Modrussiensis,

Tres itidē Jadrensis Metropolis.

sis, sive Corbaviensis, & Seniensis uniti, Maccarensis, Nonensis, Pharensis, Scardonitanus, Sibenicensis, Tiniensis, Traguriensis.

Nunc Cathedrales omnino undecim subsunt Metropolitæ Spalatensi.

Fines Parochiæ sive Diœceseos Spalatensis.

Parochia, sive Diœcesis, olim Salonitana, nunc Spalatensis varios pro temporum varietate fines habuit, quos alias latius explicuit, alias angustius contraxit. In Concilio Provinciali, quod Petrus XI. Archiepiscopus Spalatensis coegit anno 1185. & sedes Apostolica approbavit, definitæ sunt nominatim regiones, in quas Archiepiscopus Spalatensis jurisdictionem Episcopalem exerceret. *Definivimus pari voto, & communi voluntate eorumdem suffraganeorum, ut Archiepiscopus Spalatensis has habeat Parochias, Clissam, Scalle, Zminam, Zetinam, totam Cleunam, totum Massarum, & totam Politiam usque ad Vurullam, & ubicumque sunt terræ S. Domnii, debent dare Decimam S. Domnio. Insuper habeat has Ecclesias, S. Martham, S. Petrum de Clobucho, S. Mariam, S. Stephanum, S. Moysen, S. Bartholomæum.* Nunc vero ad jus Episcopale Spalatensis ecclesiæ pertinent *Spalatum cum toto territorio suo, videlicet insula Solta, insula Bua usque ad confines Traguri; Salona olim civitas, & sedes Archiepiscopalis, nunc vicus perexiguus cum territorio suo; oppidum Almisii cum toto territorio suo usque ad Passam Vurullam; Castrum Clissii cum toto territorio suo; Comitatus Cetinæ; Comitatus Cleunæ; Territorium Sminæ; Comitatus Politii; Comitatus Radobigliæ; Scopulus S. Andreæ de Pelago.*

Jura & privilegia Metropol. olim Salonitanæ, nunc Spalatensis.

Cum multa sint jura, privilegia, insignia, quibus Metropolitæ impertiri atque ornari solent, nullum ex his defuit Metropolitis Salonitanis & Spalatensibus; non usus Pallii, quod ad eos Romanum Pontificem mittere solitum fuisse plures declarant litteræ Pontificiæ; non jus Crucis præferendæ & convocandi Episcopos Suffraganeos ad Synodos Provinciales, eisdemque præsidendi; non potestas lustrandæ provinciæ, & in judicium vocandi Episcopos subditos, ac sententiam in illos ferendi, itemque dirimendi controversias omnes, quæ ab inferioribus Episcopis ad Metropolitanum, ad quem jus erat appellandi, delatæ fuissent; non denique facultas consecrandi Episcopos Provinciales, & jure jurando adigendi, quo suam eidem obedientiam ac fidem obstringerent: & cum de jure debitoque Spalatensi Metropolitæ obsequio aliquid detrahere velle viderentur Episcopi Dalmatici, Innocentius II. Pontifex Maximus, qui ab anno 1130. usque ad annum 1143. Ecclesiæ præfuit, ad Gaudium Archiepiscopum litteras dedit, quibus ejus auctoritatem sartam tectam ab omni detrimento seu diminutione conservari jubet: *Nos ita statuimus,* inquit, *ut in Dalmatia nullo alio in loco synodus præter in vestra Metropolitana Ecclesia celebretur, & ibidem omnes suffraganei præfatæ ecclesiæ Salonitanæ more solito consecrentur.*

Metropolita Salonitanus nulli alii, præterquam Romano Primati, seu Patriarchæ subjectus.

Cum plerique Metropolitarum præsertim transmarini & Orientales subjecti essent suo quisque vel Patriarchæ, vel Primati, hac lege obstricti, ut in ejus verba jurarent, neque aliunde, quam ab eo Pontificiam consecrationem acciperent; Metropolita Salonitanus, & deinde Spalatensis neminem umquam alium Patriarcham sive Primatem agnovit, neque Sirmiensem, neque Thessalonicensem, neque Achridanum, præter unum Romanum Pontificem, qui Primas totius Italiæ, idemque Patriarcha totius Occidentis est; ac propterea cum alii Metropolitæ ad suos quisque Primates se conferrent, a quibus solemni ceremonia ritu; initiati, in ordinem Episcopalem cooptarentur, jus confirmandi & consecrandi Metropolitas ex antiquissima consuetudine semper fuit penes Romanos Pontifices, qui vel per seipsi, vel per alios Episcopos, quibus id muneris delegabant, electis provectisque ad regimen ecclesiæ Salonitanæ consecrationem Episcopalem impertiebant, ut plures eorumdem Pontificum, præsertim S. Gregorii Magni, epistolæ testantur, idemque confirmat Innocentius II. in suis ad Gaudium litteris: *Innocentius Servus Servorum Dei Gaudio Venerabili fratri Salonitano Archiepiscopo salutem, & Apostolicam benedictionem. Sicuti B. Gregorii testatur auctoritas, & tam veterum, quam modernorum gestorum monumenta declarant, examinatio & consecratio Salonitani Archiepiscopi ex antiqua institutione ad Romanum Pontificem specialiter spectat &c.* Ac Georgius quidem Archiepiscopus Spalatensis, sive instigatione Photii, sive impulsu Basilii Imperatoris ad Constantinopolitanum ab Romano Patriarcha, cum universis Dalmatiæ Episcopis, nono sæculo desciverat, salvo tamen & indissoluto communi obedientiæ vinculo, quo Ecclesia universalis Romano Pontifici obstringitur; sed secessio illa & segregatio brevis admodum fuit; nam Georgio rebus humanis exempto, Marinus hujus nominis tertius, quem alii Maximum vocant, suffectus, Joannis VIII Pontificis Maximi litteris & cohortationibus ab Schismate revocatus, cum cæteris Dalmatiæ Episcopis ad pristinam erga Romanum Patriarcham fidem & obsequium se retulit, qui Pontificatum Spalatensem Marino collatum Apostolica auctoritate ratum habuit & confirmavit, eumdemque & Episcopali charactere insignivit, & Pallio Pontificali donavit.

Metropolita Spalatensis dignitatem titulumq. Primatis obtinuit.

Principio quidem Metropolis Salonitana, secluso quocumque alio intermedio Primate, ad jus potestatemque Romani Patriarchæ ac Primatis pertinebat; verum post Salonæ excidium, & Sedem Metropolitanam Spalatum translatam Archiepiscopus Spalatensis inter Primates annumerari cœpit. Quos Græci Patriarchas & Exarchos vocarunt, eos Latini, præsertim mediæ ætatis, Primates appellare consueverunt; eos, inquam, qui cum plures infra se haberent Metropolitas & Episcopos, neminem ordine & gradu superiorem agnoscebant, præter unum Pontificem totius Christiani orbis Hierarcham, & plerumque Legati aut Vicarii sedis Apostolicæ nomen gerebant, & officio fungebantur. Iidem vocari solebant Archiepiscopi, vocabulo ad eum, quem supra cæteros Episcopos obtinebant, principatum designandum sane apto idoneoque; quo etiam a Metropolitis distinguebantur; sed duo hæc nomina *Archiepiscopus*, & *Metropolita* jamdudum cœperunt synonyma esse, ac promiscue & communiter omnibus attribui solent, qui pluribus ejusdem ecclesiasticæ provinciæ Episcopis præsident. Isidorus Hispalensis Orig. lib. 7. c. 11. cum tres illos Romæ, Alexandriæ, & Antiochiæ Episcopos amplissimo Patriarcharum nomine ornasset, infra illos, & supra Metropolitas, veluti utrisque interjectos, locavit Archiepiscopos, idest Primates: *Archiepiscopus Græce dicitur summus Episcoporum. Tenet enim vicem Apostolicam, & præsidet tam Metropolitanis, quam cæteris Episcopis; Metropolitani autem singulis Provinciis præeminent.* Justinianus Episcopum Justinianæ primæ, sive Achridanum, qui ut Primas esset totius Illyrici, idemque Vica-

Vicarius Sedis Apostolicæ, Vigilii Romani Pontificis auctoritate sanciendum curaverat, non alio honorificentiori, quam Archiepiscopi vocabulo donavit Novel. XI. Tres antiquitus Primates in Illyrico alios ex aliis institutos invenio, quorum tamen jurisdictione exemptos fuisse diximus Metropolitas Salonitanos, qui ex auctoritate nutuque Romani Patriarchæ pendebant. Antiquissimus omnium fuit Sirmiensis Antistes, qua in urbe ut Præfectus Prætorio Illyrici ex decreto Constantini, sic Princeps Episcoporum totius Illyrici sedem collocaverant. Quare Ammianus Sirmium appellat *Matrem urbium*, quod totius Illyrici primaria esset; Justinianus vero Novel. XI. vocat *omne Illyrici fastigium tam in civilibus, quam Episcopalibus causis;* Anemius vero Antistes Sirmiensis in Concilio Aquilejensi, quod habitum est anno 381. hoc præconio Sirmium cohonestavit, ceterisque Illyricis urbibus antetulit: *Caput Illyrici nonnisi civitas est Sirmiensis: ego igitur Episcopus illius civitatis sum*. Intra finem quarti sæculi Illyrico in duas partes Occidentalem & Orientalem diviso, Thessalonica civitas totius Macedoniæ facile princeps, Orientalis Illyrici tum civilis, tum Ecclesiastici principatum tenuit; nam & Præfecto Prætorio Illyrici, & Primati omnium Ecclesiarum ejusdem Orientalis Illyrici sedem fixam ac stabilem præbuit: Illyricum siquidem Occidentale in jus potestatemque concessit Præfecti Prætorio Italiæ, cujus Vicarius Sirmii constitutus universam ejusdem Occidentalis Illyrici Diœcesim administrandam suscepit. Itaque Episcopus seu Metropolitanus Thessalonicensis, cui aliquot ante annis Damasus & Siricius Pontifices ad controversias quasdam ecclesiasticas dirimendas extraordinariam auctoritatem delegaverant, exinde cepit esse ordinarius sedis Apostolicæ Vicarius, idemque Primas Illyrici ecclesiastici Orientalis, idest duabus ecclesiasticis diœcesibus Macedoniæ, & Daciæ, præpositus, ex quibus Illyricum Orientale constabat. Præclare in hanc sententiam Ludovicus Thomassinus discipl. Eccl. P. I. l. I. c. 18. Primatus Thessalonicensis, & Legationis Apostolicæ eidem annexæ ait *initium factum a Damaso, & Siricio, qui reipsa Thessalonicensi Episcopo causas quasdam audiendas commiserant. Tum ventum est ad litteras Innocentii Primi, ubi ait, sicut Paullus Tito & Timotheo Cretam & Asiam regendas mandaverat, ita Episcopum Thessalonicensem administrandis provinciis decem, quas & nominatim designat, præfici oportere; idque fieri a se debere exemplo Damasi & Siricii, qui eadem legatione ornassent Acholium, & Anysium Episcopos Thessalonicenses. Litteris deinde Bonifacii I. Ruffo Episcopo Thessalonicensi dantur vices sedis Apostolicæ, eædemque illi nominatim subduntur Provinciæ. Jecere ergo Damasus & Siricius prima fundamenta Vicariatus Apostolici Thessalonicensis: culmen vero imposuit Innocentius I. eo ferme tempore, quo Illyricum Orientale ab Occidentali divulsum est, & ab Orientis Imperatoribus usurpatum*. Post Sirmium excisum, amissumque, Imperium pariter & Illyricum fere totum Occidentale, e ruina Sirmii tum Præfecto, tum Primati Orientalis Illyrici & dignitas & jurisdictio sane ingens accrevit. Nam quidquid juris ac potestatis Vicarius quidem in urbes, Antistes vero Sirmiensis in Ecclesias Illyrici Occidentalis habebant, Thessalonicam translatum est, atque ad augendam civilem Præfecti Prætoriani Illyrici, Ecclesiasticam Primatis & Legati seu Vicarii Apostolici Thessalonicensis auctoritatem accessit. Hoc docet Justinianus: *Cum enim in antiquis temporibus Firmi* (Sirmii) Præfectura fuerit constituta, *ibique omne fuerit Illyrici fastigium tam in civilibus, quam Episcopalibus causis; postea autem Attilanis temporibus, ejusdem locis devastatis, Appenius Præfectus Prætorio* (Vicarius Præfecti Prætorio Italiæ) *de Firmitana* (Sirmitana) *civitate in Thessalonicam profugus venerat, tum ipsam Præfecturam & Sacerdotalis honor secutus est*. Idem vero Justinianus post Imperium & Illyricum Occidentale magna ex parte de Barbaris receptum, cum ad patriam suam Achridam, quam *Justinianam* Primam appellari jussit, amplificandam & ornandam omni cogitatione curaque incumberet, & Præfecturam civilem, & Primatum ecclesiasticum totius Illyrici ex Macedonia in Dardaniam, Thessalonico Achridam transtulit; constituto ibidem Archiepiscopo sive Primate, qui Ecclesiis Provinciarum, quas Imperator, Macedonia seclusa, intra fines ab se Illyrico juri ac vocabulo præstitutos permanere jusserat, summo cum imperio præesset. Itaque Archiepiscopus Justinianæ primæ in locum Thessalonicensis substitutus anno 535. tertius fuit Primas ecclesiarum Illyrici, cui ne quid ornamenti ac potestatis deesset, ab Vigilio Romano Pontifice Justinianus impetravit, ut suas vices eidem delegaret, eumdemque in Provinciis ecclesiasticis Illyricis Vicarium & Legatum Sedis Apostolicæ institueret. Itaque universum Illyricum ecclesiasticum in jus ditionemque Archiepiscopi seu Primatis Achridani concessit, Salona & Dalmatia excepta, quæ cum suo Metropolitano Salonitano in fide mansit ac potestate Patriarchæ seu Primatis Romani.

Tres olim Primates in Illyrico. *Sirmiensis,* *Thessalonicensis,* *cujus jurisdictio aucta est ex ruina & excidio Sirmiensi.* *Tertius Illyrici Primas Antistites Achridæ, seu Justinianæ primæ.*

Post tres illos Illyrici Primates, ad hunc ecclesiasticæ Hierarchiæ gradum evectus est Metropolita Spalatensis, sive Salonitanus; quod ne dubitare possimus, maximo est argumento, quod is etiamnum retinet hujusmodi titulum, cujus usurpandi jus antiqua consuetudine nititur, initium vero præteritarum ætatum memoriam antegreditur. Sed quo tempore, quove auctore inter Primates annumerari ceperit, incompertum est. Sæculo vergente duodecimo Alexander III. cum suas primum ad Gerardum, deinde ad Raynerium litteras daret, utrasque inscripsit Gerardo vel Raynerio *Spalatensi Archiepiscopo, Apostolicæ sedis Legato;* ac per idem tempus eumdem Raynerium Gregorius Antibarensis Metropolita in suis ad eum litteris, non solum *Salonitanum Archiepiscopum*, sed etiam *Apostolicæ sedis Legatum* appellat; & cum jure ac titulo metropolitico par esset Raynerio, tamen quia Salonitana ordine & gradu Primatiali superior erat Antibarensi, profitetur velle se *illam in matrem & Dominam recognoscere, & ei debitum honorem & reverentiam ceu Dominæ speciali exhibere*. Cum autem Primatus alicui Sedi Pontificiæ affixus esset, hujus Episcopum modo Vicarium, modo Legatum sedis Apostolicæ vocabant; utroque enim vocabulo gaudent Primates, & quæ utrique subest dignitas ac potestas, ea Primatibus conferri solebat. Sæculo decimo tertio Hugrinus Archiepiscopus Spalatensis, cum jussu Innocentii IV. suos Episcopos suffraganeos ad Concilium Lateranense primum habitum anno 1245. convocaret per litteras enciclycas, in iis se ipse appellavit Legatum sedis Apostolicæ. Antiquiora monumenta

Posterioribus seculis quartus Illyrici Primas Metropolita Spalatensis, *idem Legatus sedis Apostolicæ dictus.*

in

in quibus elucescat Primatus ecclesiæ Spalatensis, nondum invenire licuit; nec tantum mihi otii nunc est, ut scrutandis tabulis, schedisque evolvendis ea diligentius perquiram. Verisimile est primordia Primatialis tituli ac dignitatis, quam hodieque obtinet Metropolis Spalatensis, repetenda esse ab Joanne Ravennate, primo Spalatensium Archiepiscopo, qui legatione Apostolica cum fungeretur apud Dalmatas & Chrobatos, idemque Pontificatum ecclesiæ Salonitanæ Spalatum translatæ Cleri populique suffragiis sibi delatum suscepisset, titulum Legati Apostolici, Romano Pontifice approbante, retinuerit, eumdemque ad successores suos, & Metropolitas Spalatenses jure quasi hæreditario transmiserit, qui omnes deinceps se appellare consueverint Primates seu Vicarios & Legatos sedis Apostolicæ. Verum hoc affirmare non ausim, cum ejus tituli ac juris Primatialis usurpati exempla ante sæculum duodecimum nulla suppetant. Sed hujus rei diligens & accurata investigatio ad historiam pertinet Antistitum Spalatensium, ubi ex instituto, & per otium hujus dignitatis eisdem collatæ initia & caussas vestigiis omnibus indagabimus, & si quo modo assequi liceat, ea ut assequamur, nihil diligentiæ curæque prætermittemus.

Tres eidem Metropolitæ suberant, Antibarensis, Ragusinus, Jadrensis.

Ac nunc quidem mihi videntur Archiepiscopi Spalatenses ante sæculum duodecimum adepti fuisse jus nomenque Primatis, seu Vicarii Legative Apostolici; ad quorum Primatialem jurisdictionem tres omnino Metropoles ecclesiasticas pertinuisse invenio, Antibarensem, Ragusinam, Jadertinam, quæ primum quidem suberant Metropolitæ Spalatensi, deinde ipsæ quoque ad Metropoleon dignitatem evectæ, in fide tamen manserunt ac potestate Primatis Spalatensis. Sed Antibarensis Archiepiscopus, cum esset deinde adeptus titulum Primatis Serbliæ, divulsus est ab jurisdictione Primatis Spalatensis. Jadertinam vero ecclesiam ab Primatu Spalatensi, cui Anastasius IV. eamdem jure ac nomine Metropolitico donatam attribuerat, Hadrianus IV. paucis post annis disjunxit, atque Gradensi Patriarchæ subjecit. Una est Ragusina Metropolis, quam Archiepiscopus & Primas Spalatensis in potestate sua etiamnum retinet.

Unus adhuc Ragusinus.

Cæterum titulum Primatis, quem Pontifices Romani Metropolitis Spalatensibus concesserunt, honorarium quidem fuisse dixerim, sed ferme inanem, & vacuum ab ea potestate, quæ sane amplissima Primatibus antiquis tribui ac delegari solebat. Etenim ad jus officiumque Primatis pertinebat Metropolitarum electionem ratam habere, iisdemque consecrationem Episcopalem impertiri; sedulo curare ac prospicere, ne quid detrimenti caperet disciplina ecclesiastica, neve quidpiam contra Canones peccaretur; Metropolitis & Provinciis, ad quas ejus jurisdictio porrigebatur, jus dicere ac leges præscribere; Concilia, quæ vocant Nationalia, indicere, iisdemque præsidere; de quibuslibet causis Ecclesiasticis supremam fere sententiam, seclusa omni appellatione, nisi quæ ex Majoribus causis essent, de quibus ad summum totius ecclesiæ Hierarcham referri oportebat, & alia id genus, quæ Ludovicus Thomassinus accurate persequitur. Atqui nihil fere hujusmodi jure ordinario præstitisse Primates Spalatenses, neque hujusmodi potestate usos, neque hujusmodi muneribus functos esse reperio; nisi quod, cum Concilia ex omnibus Dalmatiæ provinciis cogerentur, his eos præsidere solitos fuisse arbitror; nisi forte adesset aliquis Apostolicus Legatus speciatim a Romano Pontifice in Dalmatiam missus sive ad controversias dirimendas, sive ad negotia obeunda summi ponderis ac momenti, quæ sedis Apostolicæ auctoritatem requirerent. Quare Archiepiscopum Spalatensem annumerandum censeo inter Primates honorarios, cujusmodi posterioribus ætatibus plures fuerunt tum Patriarchæ, tum Primates, quibus, præter nomen, nihilo fere plus auctoritatis est, quam quantam cæteri Metropolitæ sive Archiepiscopi obtinent.

Titulus Primatis Spalatensi honoris causa tributus, ac fere sine potestate huic titulo annexa.

Si vero causam quæris, quamobrem Pontifices Romani Metropolitis Spalatensibus nomen quidem Primatum concesserint, potestatem vero, quæ huic vocabulo subjecta est, aut nullam, aut valde diminutam tribuerint; eamdem caussam fuisse dixerim, ob quam iidem Pontifices Romani ecclesiam & provinciam Salonitanam ac Spalatensem neque Sirmiensi, neque Thessalonicensi, neque Achridano Primati subjecerint, sed in ditione ac potestate Primatis seu Patriarchæ Romani perpetuo esse voluerunt. Provinciarum ab urbe longinqua disjunctio, & distantia, difficilesque ad sedem Apostolicam accessus Romanos Pontifices impulit, ut ex earum Metropolitis unum cæteris præficerent, & suum in illis locis Vicarium constituerent, suamque ei auctoritatem impertirent ad quaslibet vel dirimendas controversias, vel res transigendas, quæ auctoritatem Metropolitica majorem postulare videantur; exceptis *Majoribus Causis*, quæ integræ ipsimet unique Romano Pontifici ut reserventur, Jura & Canones præcipiunt. Hæc Primatum seu Vicariorum sedis Apostolicæ in regionibus magno intervallo disjunctis constituendorum ratio & consuetudo id commodi atque utilitatis afferebat, ut Metropolitæ & Episcopi, si quando res inciderent, quæstionesque orirentur maximi momenti & ponderis, haberent in propinquo, ad quem auxilii & juris petendi causa confugerent, neque Romam adeundi necessitate obstricti, cogerentur itineris longinqui incommoda, impensas, pericula subire, & ab suis ecclesiis diutius abesse. Hanc Primatus Thessalonicensis instituendi causam potissimam fuisse scite prudenterque animadvertit Ludovicus Thomassinus Eccl. Disc. p. 1. l. 1. c. 18. *Verum antiquior est Vicariatus Thessalonicensis, quam ut illius institutionis hæc fuerit causa. Hæc sane aliquanto similior veri causa est, locorum distantia, ac diversitas sermonis. Agemus infra de Vicariatibus aliis longe pluribus, qui causam habuere nullam aliam, nisi locorum eorum, quibus concedebantur, distantiam, ut locorum commodis inserviretur*. Hinc factum est ut Romani Pontifices Metropolitis ab urbe Italiaque longe gentium remotis, partes suas cum titulo Primatis seu Vicarii Legative Apostolici, imponerent, suamque auctoritatem delegarent, veluti Arelatensi, Lugdunensi, Viennensi in Gallia, Moguntino in Germania, Hispalensi, Tarraconensi, Toletano in Hispania, ac demum Cantuariensi in Anglia. At vero Dalmatia ab Italia prope aberat, iterque Romanum sive terrestre, sive maritimum, neque ita longum erat aut difficile, & satis commodum, tritumque ultro citroque commeantium vestigiis. Hanc igitur ob causam, quemadmodum antea Salonitanus Metropolita nullius Illyricorum Primatum jurisdictioni mancipatus fuit, sed Romano Primati seu Patriarchæ obnoxius; sic postea hujus potestati non omnino exemptus fuit, cum titulum Primatis obtinuit; & cum cæteri Primates nulla

Primates seu Vicarii Apostolici cum plena absolutaque potestate in longinquis remotisque ab urbe regionibus constituti.

Dalmatia Italiæ & urbi propinquior non indigebat hujusmodi Primatibus seu Vicariis Apostolicis cum pleno jure ac potestate.

nulla lege obstricti fuerint sedis Apostolicæ adeundæ, ut ab ea consecrationem & Pontificalia insignia acciperent, jus tamen confirmandi consecrandique primatis Spalatensis integrum Pontifices Romani semper sibi reservarunt. Habes igitur causam, cur iidem Romani Pontifices Metropolitis Spalatensis ecclesiæ tribuerint quidem titulum dignitatemque Primatis, seu Legati Vicariive Apostolici, at plenitudinem potestatis, quæ huic titulo annexa est, non omnino contulerint; iique honoris causa appellati videntur, non reipsa fuisse vere proprieque Primates. Quamquam negari non possit cum titulo aliquid etiam Primatialis jurisdictionis iisdem collatum esse; quippe quatuor in provincias ecclesiasticas divisa cum esset Dalmatia, his omnibus titulo ac jure Primatis præerat Spalatensis Archiepiscopus, ac tribus Metropolitis Antibarensi, Ragusino, & Jadrensi, dignitate præstabat, cum supra eos evectus in Hierarchia ecclesiastica gradum superiorem obtineret; licet juris Primatialis in eos exercendi usurpandique facultas aut nulla illi fuerit, aut finibus perexiguis circumscripta. Eumdem & titulum, & honoris gradum etiamnum retinet, eoque Ragusino Metropolitæ superior est; quam ob causam hodieque *primas Dalmatiæ* rite appellatur. Cogitanti porro mihi & inquirenti, cur etiam vocari soleat primas Chrobatiæ, cum nullus in hac regione Episcopus Metropolitico jure ac nomine potiatur, ea nunc videtur esse causa, quod cum olim Episcopi Chrobatici, Regum suorum opibus & gratia freti, ecclesiæ Spalatensis ditione se ipsos eximere conarentur, eos Archiepiscopi Spalatenses ut in officio, suaque in potestate quoquo modo continerent, duplici titulo ac jure, videlicet Metropolitico, & Primatiali subjectos sibi & obnoxios reddere voluerunt. Sed hæc alias. Nunc illud præterea animadverti velim, quod etiam Gradensis, & qui in ejus locum successit, Venetus Patriarcha Primas Dalmatiæ appellari solet. Res ita se habet. Venetus quidem Patriarcha Dalmatiæ Occidentalis, sive inferioris, partem, hoc est Jadertinam Metropolim ac Provinciam, Spalatensis vero Archiepiscopus Dalmatiæ Orientalis, sive superioris partem, hoc est Ragusinam Metropolim & provinciam, Primatis nomine ac jure obtinet. Quæ hic de potestate Metropolitica ecclesiæ olim Salonitanæ nunc Spalatensis, alias aucta, alias diminuta, itemque de jure ac titulo Primatiali eidem collato, breviter strictimque ac ferme conjectando attigimus, eadem diligentiori investigatione adhibita, suis deinde locis fusius & copiosius explicabimus.

Primas tamen Spalatensis præter titulum, id juris & honoris habuit, ut tribus aliquando præfuerit Metropolitis, nunc uno Ragusino,

Cur dictus etiam Primas Chrobatiæ?

Patriarcha Venetus Primas Dalmatiæ occidentalis.

Archiepiscopus Spalatensis Primas Dalmatiæ orientalis.

CAPUT III.

De Catalogis Episcoporum Ecclesiæ Salonitanæ.

§. I.

De Diptychis Ecclesiæ Salonitanæ.

PRiusquam de Catalogis Antistitum Salonitanorum dicere aggrediar, eosque in medium proferam, pauca dicenda sunt de antiquis ecclesiarum Diptychis, ex quibus Catalogos veterum Episcoporum depromptos esse inter omnes constat. Δίπτυχον est vox Græca ex duabus composita, ἐκ τοῦ δὶς bis, καὶ τοῦ πτυχῆς, idest *plicatura*, & significat *Geminum*, sive *duplicatum*. Erant igitur Diptycha Tabellæ plicatiles, quæ duabus paginis constabant. In hujusmodi Tabulas memoriæ causa referri solebant res ferme levioris momenti, quæ in usum familiarem ac pene quotidianum inciderent. Quæ tribus constabant, vel quinque, vel etiam pluribus pagellis, ea vocabantur *Triptycha*, *Pentaptycha*, & *Polyptycha*. De multiplici apud veteres usu Diptychorum docte copioseque disseruit Heribertus Rosvveydus in Onomastico ad vitas Patrum. Diptycha e profano ad usum sacrum jam inde a temporibus Apostolicis ecclesia transtulit, & piorum nominibus illic inscribendis consecravit. Joannes Cardinalis Bona Rer. Liturgic. lib. 2. cap. 12. Diptychorum ecclesiasticorum genera omnino tria distinxit: *Invenio autem tria fuisse genera Diptychorum, sive Tabularum, quibus nomina in singulis ecclesiis inscribebantur. Primum erat peculiare Episcoporum, eorum præsertim, qui illam ecclesiam rexerunt, dummodo probitate ac sanctis moribus claruissent. Secundum vivorum, in quibus eorum nomina descripta erant, qui adhuc viventes dignitate aliqua, vel beneficiis illi ecclesiæ collatis conspicui, vel alio titulo benemeriti erant. In his primo loco Romanus Pontifex, tum alii Patriarchæ, & proprius Antistes, ac reliqui Clero adscripti recensebantur: postea Imperator, Principes, Magistratus, & populus fidelis. Tertium erat mortuorum, qui in Catholica communione decesserant. Usum vero Diptychorum, & eorum lectionem intra Missarum Solemnia vel ab Apostolis, vel ex illorum institutione, seu traditione ab immediatis successoribus cœpisse satis constat ex iis, quæ cap. 8. de nominum recitatione ex priscis Patribus allata sunt*. De sacris Diptychis multa & præclara scripserunt Joannes Baptista Cardona Episcopus Dertosanus in eo, quod de *Diptychis Commentarium* inscripsit, Alexander Wilthemius e Societate Jesu, qui *Diptychon Leodiense ex Consulari factum Episcopale*, commentationibus admodum eruditis illustravit; & locupletissime omnium doctissimeque Carolus du Fresne, qui in suo Glossario de scriptoribus mediæ infimæque Latinitatis, sacrorum profanorumque Diptychorum usum omnem explicavit.

Quid sint Diptycha.

Tria Diptychorum ecclesiasticorum genera.

Diptychis alterius ac tertii generis prætermissis, quæ huc non pertinent, priscis illis temporibus Episcopos vita functos in Diptychis prioris generis inscribi, idem erat, atque eos in Cœlitum cum Christo regnantium numerum referri. Hoc enim erat publicum quoddam testimonium & vitæ sanctissime actæ, & mortis sanctissime obitæ, quod illis ecclesia tribuebat, idemque ejusdem ecclesiæ judicium gravissimum & maximum erat de illorum ex hac misera & caduca ad beatam illam immortalemque vitam migratione. Idem docuit Joannes Bona loco cit. ejusque rei testem sane locupletissimum appellat Dionysium, nisi mavis alium esse auctorem librorum de *Hierarch. Eccles.* probatum quidem certe & antiquum. *Quod autem spectat ad primum genus pro solis Episcopis cum opinione sanctitatis vita functis, eam inscriptionem speciem quandam habuisse canonizationis seu beatificationis fidem facit Dionysius in theoria capitis tertii Eccles. Hierarchiæ: sacrarum, inquit, Tabularum recitatio deprædicat eos, qui sancte vixerunt, & ad studiosæ vitæ perfectionem constanter pervenerunt: nos quidem illorum imitatione ad beatissimum illum statum, quietemque deiformem adhortando,* ac ma-

Diptycha prioris generis, in quibus Episcopi inscripti in numero Divorum habebantur.

ac manuducendo; illos vero ceu viventes celebrando, quippe, ut Theologia docet, nequaquam mortuos, sed ex morte ad vitam divinissimam translatos. Hæc Dionysius. Idem confirmant Episcopi Ægyptii in epistola ad Anatolium Episcopum Constantinopolitanum, in qua acri vehementique oratione pertingunt scelera, & flagitia Timothei Aeluri, qui sedem Alexandrinam invaserat, & nomen Dioscori per summum nefas sacris Diptychis inseruerat: *Etiam*, inquiunt, *in venerabili Diptycho, in quo piæ memoriæ transitum ad Cœlos habentium Episcoporum vocabula continentur, quæ tempore sanctorum mysteriorum, secundum sanctas regulas releguntur, posuit & Dioscori nomen &c.* Quare summa erat cautio & provisio, ne quis in Pontificalia Diptycha referretur, de cujus recta in Deum fide, vitaque omnibus sanctimoniæ notis insigni non constaret; ejusque nomen expungi jubebatur, si forte in eas Tabulas irrepserat, qui aut pravis moribus se, cathedramque Pontificiam inquinasset, aut ecclesiasticæ communionis expers, & a piorum cætu segregatus, ex hac vita decessisset. Hinc graves olim & diuturnæ contentiones extiterunt de inscribendis vel abolendis quorumdam Episcoporum nominibus, quos vere Catholicos fuisse & eximie sanctos alii ajebant, alii negabant. Cæteris omissis unum proferam exemplum satis illustre. Innocentius primus Pontifex Maximus Joannem Chrysostomum sanctissimum virum a Theophilo Alexandrino, & ab aliis Orientalibus Episcopis semel atque iterum iniquo judicio damnatum, dejectumque Episcopatu, cum sedem Romanam appellasset, & verbis amplissimis absolverat, & sedi Constantinopolitanæ restituerat; nec mortuo defuit, cui vivo præsto fuerat; neque enim antea in suam gratiam, ecclesiæque Occidentalis communionem Atticum cæterosque Episcopos Orientis recepit, quam inustam Chrysostomo ignominiam demerent, ejus nomine in Diptycha, unde expunctum fuerat, restituto, nomenque Arsacii, qui post expulsionem Chrysostomi Episcopi Constantinopolitani nomen usurpaverat, ex iisdem ecclesiasticis tabulis delerent. Primævæ autem ecclesiæ id moris erat, ut inter solemne sacrificium e Diptychis nomina Episcoporum recitarentur, sive eorum memoriæ debiti honoris adhibendi gratia, sive eorum preces apud Deum pro Christiana plebe interponendi causa. Nec vero te fallat formula illa interdum adhiberi solita, qua videntur preces & sacrificium pro illis offerri, qui beata immortalitate jam donati cum sint, neque precibus neque sacrificiis indigent. Hujusmodi erat formula Diptychorum ecclesiæ Mopsuestenæ, quæ Joannes Presbyter & Cimiliarcha jussus est a Patribus Concilii Mopsuesteni ex Armario sacrorum Vasorum proferre, & in eo conventu recitare: *Pro requiescentibus Episcopis Protogene, Zosimo, Olympio, Cyrillo, Thoma, Joanne, Auxentio &c.* Abest Theodorus, post Olympium ejusdem ecclesiæ Episcopus, quod is Nestoriana impietate imbutus, extorrisque ab ecclesia, diem suum obiisset; cujus in locum Diptychis Mopsuestinis Cyrillum Alexandrinum inscriptum fuisse testantur Patres ejusdem Concilii in Synodica ad Justinianum epistola. Quæ sit vis illius formulæ, quæve illi significatio subjicienda, praeclare admonuit Joannes Bona sæpe laudatus: *Illud insuper advertendum, quod veteris ecclesiæ phrasi etiam pro justis & sanctis atque adeo pro ipsis Martyribus sacrificium offerri dicebatur, non quidem pro eis orando; non enim ignorabant antiqui Patres superfluum id fore, cum persuasissimum omnibus esset, Martyres Christi statim post obitum supernæ patriæ felicitate frui; sed pro illorum honore, & commemoratione. Testatur hoc Cyprianus epist. 34., in qua disserens de Martyribus, qui palmas a Domino, & coronas illustri passione meruerunt, ait: sacrificia pro eis semper, ut meministis, offerimus; quod pro illorum commemoratione intelligendum esse idemmet clarius edisserit epistola 37. dicens. Dies eorum (qui scilicet in carcere & vinculis propter Christum detenti decesserant) quibus excedunt, annotate, ut commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus. Et infra: Celebrentur hic a nobis oblationes & sacrificia ob commemorationes eorum.* Aliam eidem formulæ interpretationem adhibuit Nicolaus Cabasila apud eumdem Cardinalem Bonam in expositione Liturgiæ Græcæ c. 33. ut offerri dicatur sacrificium pro sanctis in gratiarum actionem pro singularibus beneficiis, divinisque muneribus in eos collatis: *Hi enim*, (idest Sancti) *sunt ecclesiæ agendarum Deo gratiarum causæ. Pro iis offert rationabilem hunc cultum, tamquam Deo gratiarum actionem, & præ ceteris omnibus, pro Beata Dei matre, ut quæ omnem sanctitatem excedat. Propterea nihil pro eis orat Sacerdos, sed potius eos orat, ut ab eis in orationibus adjuvetur. Quia non ad supplicationem, sed ad gratiarum actionem, ut dictum est, facit pro ipsis donorum oblationem.*

Haud sane arbitror dubitari posse, quin usum Diptychorum Pontificalium ecclesiæ universæ communem, initio statim receperit ecclesia Salonitana, quæ ut antiquitate & nobilitate, sic legibus omnibus atque institutis ecclesiasticis accurate observandis, cum præcipuis orbis Christiani ecclesiis haud immerito conferri potest. Sed quemadmodum aliarum fere omnium ecclesiarum, sic ecclesiæ Salonitanæ Diptycha jamdudum interiere; & vel majorum incuria, vel urbium ruina, & tabulariorum incensio hæc præclara sacræ antiquitatis monumenta nobis præripuit; horumque nihil nobis superest, nisi quoddam veluti vestigium, sive exemplum in Catalogis veterum Episcoporum. Illud quoque pro certo habeamus licet, quod jure communi ecclesiastico sancitum erat, id in ecclesia Salonitana accurate observatum ac constanter retentum fuisse, ut in sacras illas Pontificales tabulas nullius Episcopi nomen inferretur, quin & perpetuam cum ecclesia Catholica communionem ad extremum usque spiritum retinuisset, & eximia vitæ morumque sanctitate dignum se præbuisset, qui adscriberetur in numerum sanctorum Episcoporum, cujusque inter rem divinam pia ac solemnis commemoratio fieret; ex quo fit, ut Antistites Salonitani priorum sæculorum Diptychis inscripti, in numero Cœlestium habiti fuerint, iisdemque olim publici cultus honoresque adhiberi solerent, quibus Cœlites cum Christo regnantes Christiana pietas ac religio veneratur. Daniel Papebrochius in Tract. Prælim. de Episc. Mediol. ad Tom. 6. Maii docet Episcopos fere omnes priorum trium aut quatuor sæculorum, qui sacris Diptychis adscripti essent, eo loco ac numero habitos & cultos fuisse, præsertim in ecclesiis Italiæ, quo haberi & coli solent ii, quibus nunc Romani Pontifices ob egregiam riteque testatam & probatam illorum sanctitatem cum omnium virtutum ornamentis insignem, tum

Summa veterum cautio ne quis in Diptycha referretur, cujus sanctitas non esset plane perspecta & probata.

Nomina Sanctorum Antistitum e Diptychis recitari solebant inter solemne sacrificium. Acta Syn. Mopsuest. inserta sunt Synod. Quintæ Oecum. collat. v.

Formula bene precandi Episcopis in Diptycha relatis explicatur.

Diptycha ecclesiæ Salonitanæ vetustate interciderunt.

Priorum sæculorum Episcopi ecclesiæ Salonitanæ Diptychis inscripti pro sanctis habiti.

etiam miraculis inclytam, & nomen Divorum, & cœlestes publicosque honores decernunt: *Inscripti Diptychis Episcopi communi sæculorum primorum usu, sancti & sanctissimi nominabantur; nam & viventibus dabatur hic titulus. Hinc factum, etiam postquam vocum istarum notionem consuetudo ecclesiastica restrinxit ad eos, qui propter notissimam vitæ sanctitatem, & miracula insignia, aut lauream martyrii, invocantur a fidelibus, tamquam citra dubium ullum cœlesti regno receptis; factum, inquam, ex tali usu est, præsertim in ecclesiis Italiæ antiquioribus, ut omnes fere illorum Episcoporum, qui in communione Catholica obierunt per tria, quatuor, ac plura secula, censeantur Catalogo Sanctorum adscripti, sine canonizati: quemadmodum iis fere omnibus contigit, qui in hac prima parte* (Catalogi Episcoporum Mediolanensium) *nominantur*. Hinc habes causam, cur pleræque ex illis ecclesiis, quæ sua primordia inde usque ab ætate Apostolica repetunt, veluti Mediolanensis, Veronensis, Brixiensis, & aliæ Episcopos suos fere omnes usque ad sextum, vel etiam septimum æræ Christianæ sæculum, & sanctos appellent, & publico cultu anniversariaque veneratione prosequantur. Si antiquissimis illis ecclesiis licet Episcopis suis, in sacra Dypticha honoris & memoriæ causa olim relatis, cultus, honores, preces adhibere; nihil causæ esse video, cur idem non licuerit ecclesiæ Salonitanæ, quæ de antiquitate atque origine Apostolica nulli fere cæterarum ecclesiarum concedit. Et sane prioribus illis sæculis nemo Episcopatu dignus, aptusque ei muneri censebatur, cujus innocentiam, doctrinam, sanctitatem plurimis maximisque in rebus perspectam non haberet Clerus populusque ad comitia Episcopalia convocatus; quique divinam pene virtutem & omnibus numeris absolutam ad sedem Pontificiam afferre non posset; tales omnino tum deligi solebant Episcopi, quales in suis ad Timotheum ac Titum litteris Paullus requirit. Nullus tum erat ambitioni locus, quippe cum satis constaret Episcopos illorum temporum, non ad opes aut vitæ commoda honoresve, verum ad labores, ærumnas, & aperta vitæ pericula destinari; & Episcopatus, quamvis invitis plerumque ac repugnantibus tum imponi soleret, impune tamen & sine ulla humanæ cupiditatis suspicione desiderari poterat, cum hujusmodi desiderio nihil aliud objectum esset, nisi opus bonum, & omni ex parte perfectum. In gerendo autem Episcopatu vitam omnem suam ad normam doctrinæ & sanctitatis Apostolicæ omnino exigebant, *in labore & ærumna, in vigiliis multis, in fame & siti, in jejuniis multis, in frigore & nuditate, exhibentes semetipsos, tamquam Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus*, instructi semper, tamquam boni Pastores, paratique *ad dandam*, si res posceret, *animam suam pro ovibus suis*. Hujuscemodi cum essent Episcopi priscis ecclesiæ ætatibus, quales nimirum & ferebant, & requirebant tempora illa, cum pristinæ fidei & charitatis ardor nondum tepuerat, assidueque confligendum erat cum hostibus Christiani nominis potentissimis & crudelissimis; nemini mirum videri debet, si eos religiosa quidem antiquitas pie credidit ex hac vita ad beatam immortalitatem translatos esse, & sacris Tabulis adscripsit, & solemni commemoratione honorandos atque invocandos censuit; posteritas autem nihilo segnior in officiis persolvendis, quæ ad religionem quoque modo pertinent, more & exemplo majorum eosdem, quo dignum est, honore cultuque venerari, eorumque opem implorare perseveravit. Haud minorem in Salonitana, quam in cæteris ecclesiis, curam ac diligentiam ad Episcopos deligendos adhibitam esse nullus, opinor, negaverit, ut nemo eo nomine ac munere dignus haberetur, quin cæteris omnibus in omnium virtutum genere antecelleret. Jam vero qui ad supremum illud Christiani Sacerdotii gradum Cleri populique suffragiis evecti essent, in ipso Episcopatu quales fuerint, si quis cognoscere cupiat, secum ipse reputet, quales esse consueverint Episcopi illorum temporum, quos paullo ante descripsi; & cum eximiam quamdam antiqui Episcopatus speciem, perfectam expletamque omnibus suis numeris & partibus, cogitatione depinxerit, hanc intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem Episcopos Salonitanos priscarum ætatum fingendos conformandosque existimet; nam tales reipsa fuisse, detractis omnibus vitiis, atque omni laude cumulatos tum suadent exempla tot excellentium Antistitum, quorum ingentem copiam priora illa sæcula protulerunt; tum illorum Acta, quæ a nobis exponenda erunt, comprobabunt. Quare nemini dubium esse potest, quin dignos se præbuerint, quorum animi quidem statim, atque discessissent e corpore, ad Cœlum evolarent, ubi apud superos rerum laudabiliter gestarum immortali præmio donarentur, nomina vero in Diptychis ecclesiæ Salonitanæ describerentur, ut apud mortales etiam debitis laudibus honoribusque afficerentur. Præterea ex antiquis Salonæ Episcopis haud paucos fuisse, qui præclaram pro Christo mortem oppetierint; facile quivis intelligat, cui cognita sint & perspecta tempora illa difficillima & Christianis maxime infesta; cum identidem potentissimi Imperatores ac tyranni ad Christianum nomen ac genus usquequaque tollendum vires omnes conatusque expromerent. Inter cætera autem, quæ hostes ad ecclesiam funditus evertendam assidue moliebantur, illud erat vel maxime perniciosum, quod primos omnium designarent ad cædem Episcopos religionis duces ac magistros, juberentque in eos potissimum omni investigatione curaque adhibita inquiri, & acerbissimis quibusque suppliciis animadverti: percussis enim Pastoribus, universum gregem dispersum iri, & his veluti adminiculis ac fulcimentis subductis ecclesiam omnem sponte sua collapsuram esse sperabant: ex quo existimari licet, quas & quantas ubique strages Episcoporum ediderint. Hujusmodi autem turbulentissimæ tempestates sane multos e Salonitanis Episcopis perculerint necesse est, quippe cum fere nusquam gravius & vehementius, ut suo loco dicetur, quam in Illyricam & Dalmaticam ecclesiam incubuerint. Ac Salonitanos quidem Episcopos, qui Martyrii palmam adepti sunt, non solum in Diptychis Pontificalibus inscriptos esse, verum etiam solemni ac religioso cultu donatos fuisse inter omnes constare debet, quippe cum ecclesia statim a prima persecutione publicos honores martyribus Christi decreverit. Cæteri vero ejusdem ecclesiæ Antistites, qui nec mortem, nec pœnam ullam aut vincula pro Christo subiissent, attamen eximia quadam sanctitate ingentique instructu virtutum omnium, quæ in hunc statum cadere possent, illustres ex hac vita migrarunt, Diptychis quidem

Cum multæ ecclesiæ Episcopos suos olim Diptychis adscriptos etiamnum colant; quid ni licuerit idem facere ecclesiæ Salonitanæ?

Dubitari nequit, quin Salonitani Episcopi priorum temporum eximia sanctitate floruerint,

quorum multi etiā laudem martyrii conjunxerunt.

De cultu antiquitus adhibito Episcopis Salonitanis martyrii titulo illustribus nulla potest esse controversia; cæteris vero, qui summe sanctitatis laude floruerunt, vita fun-

ctis quamvis in Diptycha relati fuerint,

nullus tamen cultus ante quartum sæculum adhibitus.

Hos posteritas Confessores appellavit.

Confessorum vocabulo alia olim,

dem interseri, & commemorari inter rem divinam solebant; sed nihil præterea publicæ religiosæque venerationis illis adhibitum fuit ante quartum sæculum, quamvis de beata illorum apud superos immortalitate nemo dubitaret. Nam quarto seculo primum promiscue & communiter Martyres, & ii, quos nunc Confessores appellamus, solemni & publica veneratione coli cœperunt. Confessores autem cum dicimus, huic verbo non ea subjecta notio est, quam scriptores ecclesiastici veteres illi admodum antiqui eidem subjiciebant. Hi siquidem ut eos, qui pro Christo vitam & sanguinem profudissent, ab illis distinguerent, qui multa quidem propter confessionem Christiani nominis gravia & acerba, veluti carceres, vincula, cruciatus, exilia, jacturam bonorum pertulerunt, non tamen violentam illatamque ab carnifice, sed communem ac naturalem mortem obierant, priores quidem Martyres, alteros vero Confessores appellabant. Utriusque vocabuli usus ac distinctio frequens est apud Cyprianum, & diserte addita est in epistola Viennensis & Lugdunensis ecclesiæ ad Christianos Asię & Phrygiæ apud Eusebium. Verum enim vero ætas posterior eos nominavit Confessores, qui non cum tyrannis, sed cum vitiis egregie decertarunt, non vinculis & suppliciis perferendis, sed pie sanctequе vivendo Christum confessi, vitam omnibus sanctimoniæ notis insignem sanctissima morte exornarunt. Hanc huic vocabulo significationem attribui posse docet D. Ambrosius de Pœnit. lib. 1. cap. 3. *Diximus quid scriptum sit, colligamus sententiam: omnis, inquit, qui me confessus fuerit, idest ex quacumque vita, ex quocumque statu, qui confessus me fuerit, habebit remunerationem suæ confessionis;* itemque D. Augustinus apud Florentinium in Admon. 9. præv. ad Martyr. Hieron. utrumque genus Confessorum distinxit, cum passim doceat in scripturis duplicem esse confessionis notionem, hoc est *gementis & laudantis;* unde qui factis & vitæ exemplo Deum laudat, is Confessor dici potest. Et in Sacramentario D. Gregorii idem S. Augustinus Confessoris titulo ornatur: intercedente *B. Augustino confessore tuo atque Pontifice* &c. Nec vero, quæ nunc confessionis vocabulo subest significatio, antiquis omnino ignota fuit, ut ex Actis S. Sebastiani & Sociorum intelligi potest, in quibus Cajus Pontifex inducitur loquens ad hunc modum: *Dominus noster Jesus Christus præscius fragilitatis humanæ duos credentium in se gradus constituit, confessionis scilicet, & martyrii, ut qui martyrii pondus se non posse ferre viderentur, confessionis gratiam tenerent.* Cum igitur mos ritusque colendorum Martyrum inde usque ab exordio ecclesiæ receptus esset, venerationis tamen Confessoribus adhibendæ consuetudo ante sæculum quartum neque sancita, neque usurpata fuit; ut docet Innocentius III. lib. 3. de Mysteriis Missæ c. 10. *Ecclesia post tempus S. Sylvestri cœpit sanctorum confessorum memoriam venerari.*

alia nunc significatio subest.

S. Martinus primus omnium Confessorum coli cœptus.

Traditum est ex omnibus primum D. Martinum Episcopum Turonensem fuisse, qui quamvis Martyrii laude caruit, publicum tamen in ecclesia cultum obtinuerit. Exinde Confessoris titulo cultuque impertiti sunt quamplurimi, veluti Athanasius, Basilius, Ephremus Syrus, ut declarant orationes utriusque Gregorii Nazianzeni, & Nysseni, de illorum laudibus habitæ die anniversaria eorumdem ex hac vita decessus abitusque ad superos; & plures alii deinceps, ad quos referri possunt, quæ Cassiodorus distinguens duo genera Divorum, qui vel de Tyrannis, vel de seipsis illustres victorias reportarunt, apud Florentinium supra landatum loco cit. scripsit: *Scientes, inquit, quia non solum in agone sanguinis, aut in virginitate carnis posita sunt corona, sed & omnes, qui, juvante Deo, vitia sui corporis vincunt, recteque credunt, palmam sanctæ remunerationis accipiunt.*

Episcopi Salonitani antiqui fere omnes Diptychis inserti.

Ergo ecclesia Salonitana Episcopos suos fere omnes, usque ad quintum vel etiam sextum sæculum, more & exemplo aliarum ecclesiarum, pręsertim Mediolanensis, Veronensis, & Brixiensis, in sacris Pontificalibus Diptychis inscripsit, alios quidem Martyrii laurea, alios conspicuæ eximięque sanctitatis nota insignitos; utrosque cęlestem apud Deum vitam bonisque omnibus affluentem agere pie ac religiose credidit; utrosque, cum res divina solemni ritu ac cęremonia fieret, honoris causa nominare consueverat. Hoc tamen interfuit inter Martyres & Confessores Episcopos, quod his quidem non ante sæculum quartum, illis vero statim a principio ætatis Christianæ omnia religiosę pietatis, ejusque cultus, quem vocant Δουλείαν, officia Clerus populusque Salonitanus tribuerit. Neutros tamen in sacras illas Episcopales tabulas antea retulit, quam de illorum vel martyrio, vel excellenti sanctitate miraculis etiam comprobata, diligenti inquisitione adhibita, idoneisque testibus jure jurando adactis compertum esset, atque penitus exploratum. Quod enim in ecclesia universa sancitum erat, & communi consuetudine firmatum, ut nemo dignus vel Diptychis Episcopalibus, vel titulo & cultu martyris haberetur, quin de Martyrio, de vita ejus ac moribus, deque rebus omnibus ab eo ad hominum salutem & exemplum laudabiliter gestis, ex haud dubiis auctoribus, multorumque testimoniis constaret; idem existimari debet factitatum & usurpatum fuisse in ecclesia Salonitana, quam ab ecclesiæ universalis disciplina & institutis descivisse credibile non est. Nec vero dubitari posse arbitror, quin priscorum illorum Antistitum cultus ac religio, quamdiu Salona stetit, cum in ea urbe, tum etiam in reliquis Dalmatiæ civitatibus viguerit. Sed quæ rerum publicarum conversio multiplex & calamitas in plerisque vel antiquissimis ecclesiis veterum Episcoporum seriem intercidit, & cultum antiquavit, eadem ferme obvenit ecclesiæ Salonitanæ; nam sæculo septimo, cum ingens barbarorum colluvies effusa in Dalmatiam omnia vastavit, urbe funditus eversa, tabulariis incensis, civibus atque incolis ex fuga dispersis, sanctissimorum illorum Antistitum veneratio intermissa paullatim, ut fit, ex hominum animis ac memoria defluere cœpit, & longa desuetudine penitus demum abrogata est. Neque post Spalatum conditum, eoque Pontificiam Salonitanam sedem translatam, eorumdem cultum in integrum restitui cœpit, ac reflorescere, id quod posterorum sive incuriæ, sive oblivioni attribui debet; nam præter Domnium primum ecclesiæ Salonitanæ Episcopum & conditorem, nullum ex antiquis priorum sæculorum Episcopis ecclesia Spalatensis in locum Salonitanę substituta, publico cultu & anniversaria veneratione prosequitur; qua quidem in re major fuit aut felicitas, aut religio aliarum ecclesiarum, apud quas priscis earum Episcopis suus etiamnum cultus atque honos constat & defertur, & nulla rerum varietate ac perturbatione, nulla tęmporum diuturnitate motuque aboleri umquam potuit.

Eorum antiquus cultus Salonæ excidio intermissus, ac prorsus demum abolitus.

Hæc cum ita se habeant, diu multumque dubita-

Salonitanæ ecclesiæ Episcopis antiquis titulus Sancti an attribuendus sit?

bitavi, an exemplo & auctoritate Mediolanensis, aliarumque ecclesiarum, titulum sancti liceret attribui Episcopis promiscue omnibus, qui per annos quadringentos Salonitanam ecclesiam sanctissime administrarunt, quorumque nomina Episcopalibus Diptychis adscripta fuisse declarant, qui nunc extant eorundem veterum Episcoporum Catalogi, non aliunde, ut diximus, nisi ex illis sacris Diptychis deprompti. Ut sanctos eos appellarem, impellebat me Catalogus Romanus Antistitum Salonensium, in quo nullus fere invenitur Episcopus ante sextum sæculum, cui nomen sancti non sit præfixum. Abest quidem is titulus ab aliis Catalogis; sed apud scriptores priorum sæculorum neque Martyribus, neque Confessoribus ex hac ad vitam immortalem translatis titulus hujusmodi apponi solebat, tamquam nota, qua illorum perpetua in cœlo felicitas significaretur; communis quippe erat Christianis omnibus, ut Paullinæ epistolæ testantur, & *viventibus etiam dabatur*, inquit Papebrochius; posterioribus autem sæculis, ut idem Papebrochius docet, *vocum istarum notionem consuetudo ecclesiastica restrinxit ad eos, qui propter notissimam sanctitatem, & miracula insignia, aut lauream Martyrii, invocantur a fidelibus, tamquam citra dubium ullum cœlesti regno recepti*. Quare ne in ipsis quidem Diptychis inscriptos Episcopos sanctorum titulo ornatos fuisse arbitror, quamquam de illorum cœlesti apud superos beatitate nulla esset dubitatio. Daniel Papebrochius in Catalogo Episcoporum Mediolanensium (Tract. prælim. II. de ep. Mediol. ad Tom. 6. Maii) cum neminem reperisset, cui nomen sancti esset præpositum, illud, littera S affixa, addendum censuit omnibus illis Episcopis priscarum ætatum, quos Mediolanenses, e traditione majorum, in numero cœlestium habent, & caste ac pie colunt: *Littera S præfixa significat sanctos; ea tamen in catalogo nusquam apponitur, sed pro majori decore hic adhibetur*. Si ergo licuit Papebrochio titulum *Sancti*, ubi non erat, adjicere; cur nobis non liceat, ubi appositus jam est in Catalogo Romano, intactum relinquere, & sanctos appellare, quos ibidem honorifico eo titulo donatos invenimus? Verum enimvero sunt quæ nobis metum injiciunt, ac prohibent, ne id nobis licere putemus. Primum anonymus est ignotusque Auctor Catalogi Romani; deinde non videtur esse valde antiquus; demum mihi compertum non est, hunc titulum desumpseritne ex optimis probatisque codicibus, an potius suo arbitratu addiderit, innixus fortassis ea ratiocinatione admodum probabili, qua utitur Papebrochius, nimirum quod Episcopi quatuor vel quinque priorum sæculorum, si Diptychis Pontificiis inserti fuerint, iidem *censeantur Catalogo Sanctorum adscripti, sive canonizati*. Quocirca vereor, ut satis fidei & auctoritatis, in hac re sane gravissima, Catalogo Romano tribui possit. Præterea alia est Mediolanensium, alia est Salonitanorum Antistitum ratio; horum siquidem cultus omnis ac religio jamdudum interiit; illi vero, quem ab initio adepti sunt, sanctorum titulum cultumque nulla sæculorum intercapedine abolitum aut intermissum etiamnum retinent; non est autem cujuslibet antiquos Martyres, sive Confessores, quorum memoria ac veneratio abhinc multis sæculis desuetudine exolevit, in pristinam tituli cultusque possessionem restituere. Quæ cum ita sint, quamvis veterum Salonensium Episcoporum summa sanctitas, qualem tempora illa requirebant,

Quæ causa fuit Papebrochio, ut Mediolanensibus Ep. titulum sancti adscriberet, ea nobis deest.

& multorum probabile martyrium, & quod caput est, eorumdem in sacris tabulis inscripta nomina, magno momento mihi essent ad sequendum exemplum Catalogi Romani; tamen rationibus utroque trahentibus inter se collatis, & in utramque partem perpensis, ab eo titulo abstinendum censui, neque cuiquam Episcoporum tribuere, nisi paucis illis, de quorum sanctitate, Martyrio, cultuque immemorabili nulla esse potest controversia. Si quid enim hujus tituli vel additione, vel detractione peccandum sit, præstat peccare in eam partem, quæ est cautior; præsertim cum extent gravissima & sanctissima Romanorum Pontificum decreta, quibus vetamur adscribere cuiquam vel martyrii laudem, vel titulum sanctitatis, cui diuturni cultus possessio multarum ætatum consensu firmata non suffragetur. Poteram equidem nomen sancti, quod antiquis Episcopis præfixum inveneram in Catalogo Romano, suum cuique relinquere; neque arbitror futurum fuisse quempiam, qui mihi id crimini daret; nam si qua in eo culpa esset, tota resideret penes auctorem ejusdem Catalogi, cujus verba summa cum fide ac diligentia, nullum meum judicium interponens, exscripsissem. Verum ne quam in offensionem incurreret Catalogus ille, satius esse duxi titulum illum expungere, præsertim cum ejusdem tituli vel additio, vel detractio nihil summæ illi, qua iidem sanctissimi Episcopi apud Deum valent, gratiæ, summæque illi, qua fruuntur, felicitati sive addat, sive detrahat. Domnio tamen primo Salonarum Episcopo, Venantio, & Raynerio, quorum sanctitati & Martyrio testimonium certissimum perhibent Martyrologia, veterum tabularum fides, perantiqua traditio, cultusque perpetuus, titulum sancti omnium ætatum concessu tributum adimere haud levioris piaculi fuisset, quam illis apponere, quibus an conveniat, dubitari potest. De reliquis vero antiquis Salonitanis Episcopis, cum eorum acta describentur, investigandum erit, diligenterque perquirendum, utrum aliquando in numero cœlestium habiti fuerint, & cultum aliquem publicum ex instituto rituque ecclesiastico obtinuerint. Ac de Diptychis quidem Pontificalibus satis multa diximus; nunc de Catalogis Episcoporum. Hos ex illis descriptos fuisse constans est doctorum virorum opinio; sed usus Diptychorum perpetuus non fuit, & alibi citius, alibi serius, desuetudine antiquari cœpit. Edmundus Martene antiquam illam consuetudinem Episcoporum nomina sacris tabulis inscribendi, commemorandique inter Sacrificium Missæ usque ad sæculum duodecimum in aliquibus ecclesiis retentam esse affirmat lib. 1. de antiquis ecclesiæ ritibus cap. 4. artic. 7. *Imo*, inquit, *sæculo XI. id passim in usu fuisse, patet ex Concilio Helenensi, seu Tulugiensi, ex Micrologio cap. 1., & ex Leone Ostiensi lib. II. Chronici Cassinensis cap. LXXIII. At vero Herimanus Monachus S. Martini Tornacensis, qui insequenti sæculo scribebat, in libro de restauratione sui Monasterii innuere videtur, hunc ritum suo tempore in desuetudinem abiisse. Vigebat tamen adhuc in ecclesia Ambianensi, in cujus Diptychis Gervinus, qui ineunte sæculo XII. diem clausit extremum, commemoratur*. Itaque Catalogi Pontificales bifariam dividi possunt; & prima quidem pars desumpta est ex antiquis Diptychis; alteram vero, cum deficerent Diptycha, aliunde mutuari ac suppleri oportuit, nimirum ex Necrologiis, aliisque tabulis ecclesiasticis, quibus Episcoporum recentiorum nomina ac se-

& Vetat præterea religiosa quædam cautio & debita Pontificiis Decretis obedientia.

Cur titulus Sancti antiquis Salonit. Ep. appositus in Catal. Rom. a nobis expunctus sit.

Catalogi Episcoporum e Diptychis descripti.

Catalogorum Episcopalium pars prima e Diptychis, his vero deficientibus posterior aliunde transcripta.

seriem ad memoriam posteritatis unaquæque ecclesia diligenter commendare ac tradere consuevit. Hoc fere interest inter Catalogos & Diptycha, quod in his nuda Episcoporum nomina ex ordine describi solebant; in illis vero servatis temporum ordinibus, plerumque apponitur annus suscepti depositique Pontificatus, dies obitus, locus sepulturæ; & interdum aliquid præterea memoria dignum, quod ad cujusque Episcopatum pertinet. Ex his non omnia omnes, sed alii plura, alii pauciora adjiciunt; & in quibusdam Catalogis, Episcoporum præsertim veterum nihil præter nomen, invenies, in quibus exemplar quoddam Diptychorum intueri licet.

Catalogi & Diptycha quid inter se differant.

§. II.

De variis Catalogis Episcoporum Ecclesiæ Salonitanæ.

Catalogi Episcoporum Salonit. quorū nullum antiquiorem sæculo 13. nancisci potuimus, quatuor a nobis exhibentur.

ANtistitum Salonitanorum aliquot Catalogos nacti sumus, alios aliis temporibus, & auctoribus confectos, sed quod permolestum est, nullum sæculo decimo tertio antiquiorem. Equidem non dubito, quin alii præterea vetustiores olim extiterint, vel etiamnum supersint in Archivis aut publicis aut privatis reconditi; quos ut invenire & adipisci possemus, nihil curæ a nobis diligentiæque prætermissum est, litteris iterum ac sæpius ad amicos Dalmatas, virosque principes datis ut sedula investigatione adhibita, aliquos hujusmodi antiquioris notæ & characteris Catalogos nobis inveniendos curarent. Sed nihil hactenus impetrare licuit. Illos ego si quando nancisci potero, non committam, ut publica luce careant. Nunc quidem his contenti erimus, quos habemus, hos edemus, hos vulgabimus. Ex omnibus, qui apud nos extant, Episcoporum Salonensium Catalogis quatuor potissimum selegimus, quos Lectoribus exhibere constituimus, *Salonitanum*, *Acutheanum*, *Ponzonianum*, *Romanum*. De his primum generatim, tum de singulis nominatim pauca differere oportet. De numero ac nominibus Episcoporum inter se fere omnes congruunt, & cognomines Episcopos propemodum totidem ubique invenies, duos videlicet Januarios, Justinos, & Marinos; tres Leones & Frontinianos; quatuor Maximos, Honorios, & Martinos; quinque Theodoros; Joannes decem, vel undecim; Petros quatuordecim, vel quindecim. Siquid vero seu de numero, seu de nominibus alii ab aliis discrepant, pro tanta Episcoporum multitudine levior est discrepantia, quam ut alicujus momenti putetur, vel Catalogorum auctoritatem in aliquod discrimen conjiciat; quin eorumdem in percensendis ac nominandis Episcopis fere perpetua consensio maximam illis fidem & auctoritatem adjungit. Est sane, cur nobis magnopere gratulandum sit Ecclesiæ olim Salonitanæ, nunc Spalatensi, quod singulari quodam divinæ Providentiæ munere id illi datum fuerit, atque concessum, quod perpaucis vel nobilissimis ecclesiis contigit, ut Episcoporum suorum nomina seriemque a majoribus traditam, & fida litterarum custodia servatam, ad hæc usque tempora, integram, nullisque intercisam lacunis retinuerit.

In quo tres priores a Romano differant.

Verum enimvero de ordine, & successione chronologica Salonensium Antistitum, tres illi quidem priores Catalogi fere inter se consentiunt, ab illis tamen Romanus mirum quantum discrepat. Sed bene habet, quod Episcopis quibusdam notæ quædam chronologicæ sunt impressæ, quæ satis declarant illos omnes, quos priore loco nominavi, Catalogos, perturbatione ordinis ac temporum aberrasse; ab Romano autem normam & regulam petendam esse, ad quam illos corrigi, & revocari oporteat. Ac primum quidem in percensendis undecim Episcopis priorum temporum omnes pariter recte atque ordine procedunt; nisi quod Salonitanus, altero Hesychio prætermisso, decem tantum numerat. Horum postremus est Justinus, post quem diversi abeunt, & discrepare incipiunt. Nam Salonitanus, Acutheanus, Ponzonianus ab Justino transiliunt ad Glycerium, qui anno Christi 474. ex Imperatore Episcopus, regimen Ecclesiæ Salonitanæ suscepit. At Romanus Justino & Glycerio Episcopos unum & viginti interjecit, videlicet Justinianum, Antoninum, Maximum II. Amabilem sive Agapitum, Joannem I. Georgium I. Theodorum I. Joannem II. Frontinianum I. Joannem III. Petrum I. Marinum I. Martinum I. Maximum III. vel Marinum II. Theodorum II. vel Theodosium, Petrum II. Leonem I. Joannem IV. Hesychium III. Joannem V. & Petrum III. quos fere omnes nominant tres illi priores Catalogi, sed longe infra Glycerium, atque adeo in sæculum septimum rejiciunt. Hos vero inter Justinum & Glycerium cum Romano Catalogo statuendos esse vel unus admonet Amabilis sive Agapitus, cui Catalogus Salonitanus hanc notam apposuit: *Suo tempore Martyrium suscepit B. Anastasius sub annis Christi 281. præsidente in Cathedram D. Petri B. Marcellino*, idemque confirmat Simon Bengnius in suis Collectaneis, quamvis de anno Martyrii Anastasiani discrepet: *Amabilis Archiepiscopus Salonitanus: tempore suo Martyrium suscepit B. Anastasius sub annis Christi 302. præsidente in Cathedra D. Petri S. Marcellino*. Utrumque quidem anachronismi merito argueris; nam neque Pontificatus Marcellini cum anno 281. congruit, & B. Anastasius Aureliano imperante martyrio perfunctus est anno videlicet circiter 285. ut in Actis Agapiti declarandum erit; uterque tamen docet, Amabilem sive Agapitum cum tribus illis, qui hunc præcedunt Episcopis, & cum cæteris, qui subsequuntur, Glycerium longe ætate antecedere, & annis centum & octoginta Glycerio antiquiorem esse. Præterea non est verisimile Episcopos non amplius undecim per annos circiter quadringentos Ecclesiæ Salonitanæ præfuisse, præsertim temporibus illis multo difficillimis atque asperrimis cum Episcopis diuturnis ac longævis esse non licebat propter atrocissima Imperatorum edicta, & acerbissimum Magistratuum & populorum in Christianos odium, quibus id præcipue propositum erat, ut Pastores Ecclesiarum de medio tollerent; iis enim perculsis ac sublatis, Christianum gregem nullo negotio dispersum iri existimabant. Ut vero Episcopi illi, quos Catalogus Romanus Justino, & Glycerio interposuit, in eas ætates utrique interjectas optime quadrant, sic convenire nequeunt in ea posteriora sæcula, quibus illos cæteri Catalogi adscribunt. Glycerio omnes Catalogi eosdem fere Episcopos subjiciunt, videlicet Honorium, Januarium, Hesychium, Stephanum sive Savilianum, Honorium, Frontinianum, Petrum, Probinum, sive Proclinium, sive Prodinum, Honorium, Damianum, Natalem, Maximum, Frontinianum, & Theodorum. Ita Catalogus Ro-

Romanus. His unum adjecit Salonitanus; quippe Stephanum a Saviliano distinxit, & quæ unius duo sunt nomina, in duos Episcopos distraxit. Acutheanus, & Ponzonianus unum prætermittunt, videlicet Hesychium. De cæteris inter se omnino congruunt. At post Theodorum, cui Romanus Catalogus subdit excidium Salonæ, & Spalatensem Sedis Pontificiæ translationem, alii omnes Catalogi Episcopos illos percensent, quos Romanus inter Justinum & Glycerium constituit, a tertio videlicet, quarto, & quinto infra sextum sæculum dejectos. Ex his tamen aliquos in aliquibus Catalogis prætermissos invenies. Salonitanus quidem cum Romano plane consentit; sed Acutheanus & Ponzonianus duos ipsos ex eo numero eximunt, videlicet Frontinianum I. & Hesychium III. Itaque post Theodorum, quem omnes Frontiniano hujus nominis tertio proxime substituunt, Episcopis illis, quos tres priores Catalogi infra Theodorum rejiciunt, ante Salonitanam calamitatem locus esse non potest. Nam Natalis & Maximi, quos Catalogi omnes Frontiniano, & Theodoro præponunt, certa ac definita sunt tempora, a quibus dimoveri nequeunt; quippe alterum intra finem sexti sæculi, alterum eodem sæculo exeunte, & proximo ineunte ecclesiæ Salonitanæ præfuisse declarant epistolæ ad utrumque datæ S. Gregorii Magni, qui ab anno 90. sexti sæculi, usque ad quartum consequentis sæculi ecclesiam Romanam administravit. Ab anno autem 90. sexti sæculi, cum Natalis Episcopatum Salonitanum gerebat, usque ad eversionem Salonæ anni non amplius quinquanta numerantur; anno enim circiter quadragesimo Salonam a barbaris funditus excisam fuisse inter omnes constare debet. Adde Pontificatum Maximi, qui Natali successit, & saltem usque ad initium proximi sæculi vitam perduxit, Remanent anni circiter 40. ante Salonitanum excidium. Atqui quadraginta annorum intervallum longe angustius est, quam ut tres & viginti Episcopos, (totidem enim sunt adjecti Frontiniano & Theodoro) in illud includi possint; nisi forte singulorum Episcopatum ne unius quidem biennii spatio prorogandum putes, quod etiam a verisimilitudine, non solum a veritate abhorret. Cum igitur Episcopi illi circiter duo & viginti ætatis illius, quam cæteri Catalogi iisdem attribuunt, angustiis excludantur; multo rectius illos a septimo sæculo amotos partim ad tertium, partim ad quartum quintumque sæculum ante Glycerium revocaveris. Nec vero tres illi priores Catalogi hos solum Episcopos tres ac viginti Theodoro subjiciunt ante Salonitanum excidium, sed alios præterea ad quindecim Episcopos in easdem quinquaginta annorum angustias compellunt, videlicet Martinum, Forminum, Gregorium, Joannem, Vernaculum, Dometum, Theodorum, Vitalem, Petrum, Leonem, Ursum, Petrum, Georgium, Maximum, & Theodorum, quorum cladem Salonitanam conjungunt. Ita fit, ut fere quadraginta Episcopis annos non amplius quinquaginta adscribant, id quod omnis verisimilitudinis fines longe multumque transgreditur. Sed multo aptius ad seriem & successionem Chronologicam congruentiusque, Auctor Catalogi Romani quindecim illos Episcopos Salonæ captæ eversæque postposuit, & Salonitanæ ademptos, ecclesiæ Spalatensi restituit. Quare omnes illos fere quadraginta Antistites, quos alii Catalogi post Natalem, Maximum, Frontinianum, Theodorum recensent, & ante Salonitanam calamitatem constituunt, bifariam dividas oportet, & priores quidem, videlicet Justinianum cum reliquis supra nominatis, Glycerio præpositos ecclesiæ Salonitanæ; cæteros vero, scilicet Martinum, Forminum, quos paullo ante dixi, Salonitano excidio postpositos, ecclesiæ Spalatensi cum Romano Catalogo attribuas necesse est.

In omnibus Catalogis Theodorum Salonitanæ eversionis epocha insignem, eundemque postremum Salonæ Episcopum, Joannem vero patria Ravennatem primum Spalati Antistitem reperies: nisi quod Theodorum illum hoc nomine tertium, & numero 48. Catalogus Romanus; alii quartum vel quintum eo nomine, & in serie Episcopali fere sexagesimum numerant. Joannem vero primum Spalatensem Antistitem, Romanus sextum eo nomine, alii septimum vocant; numero autem Romanus 49. Salonitanus 63. Acutheanus 62. Ponzonianus 59. constituunt.

De quatuor prioribus Spalatensibus Episcopis inter omnes Catalogos convenit.

Post sedem Pontificiam Spalatum translatam, Joanni primo Spalatensium Episcopo Catalogi omnes proxime subjiciunt tres hosce Antistites, Petrum, Marianum, Martinum; sed tres priores a Martino transiliunt ad Leonem hujus nominis tertium in Catalogo Romano, qui Episcopos omnino duodeviginti interposuit, quos illi a Spalatensi ad Salonitanam ecclesiam translatos ante interitum Salonæ constituunt. Sunt autem hi Martinus III. Forminus, Gregorius II. Joannes VII. Vernaculus, Dometus, Theodorus IV. Vitalis I. Georgius II. Vitalis II. Petrus VI. Leo II. Ursus, Petrus VII. Justinus II. Georgius III. Marinus III. sive Maximus V, & Theodorus V. Ex his unum Acutheanus, videlicet Justinum II., tres Salonitanus, scilicet eumdem Justinum, Vitalem II. & Petrum VI. quatuor Ponzonianus nimirum Vitalem II. Justinum II. Georgium II. & Petrum VII. prætermittunt. Post Leonem III. iterum ac sæpius tres illi Catalogi cum inter se, tum a Romano de ordine atque numero Episcoporum Spalatensium discrepant; de qua discrepantia notæ cuique Catalogo appositæ Lectorem admonebunt. Quæ hactenus diximus, eo pertinent, ut ostendant, seriem ac successionem Episcoporum Salonensium, saltem usque ad Leonem III. ordinandam & exigendam esse ad normam Catalogi Romani, in quo recte atque ordine Episcopos illos usque ad finem sæculi noni dispositos esse ac distributos satis declarant notæ illæ Chronologicæ, quibus quosdam ex illis signatos ac distinctos esse demonstravimus. Qui deinceps post Leonem III. sequuntur Episcopi, non eumdem semper in omnibus Catalogis ordinem atque numerum retinent; sed alii alios vel præferunt, vel postponunt, alii alios prætereunt; id quod, ut diximus, ad calcem cujusque Catalogi annotabimus, nullo nunc quidem nostro judicio interposito; sed cum Acta singulorum Antistitum describemus, tum suus cuique locus atque ordo tribuendus erit, videndumque cujus Catalogi auctoritatem potissimum sequi, & quem cæteris præferri oporteat. De numero Episcoporum omnium, qui vel Salonæ vel Spalati sedem Pontificiam tenuerunt, tres priores Catalogi fere inter se congruunt; nam Salonitanus Episcopos numerat centum & octo usque ad Andream Cornelium, in quem desinit; Acutheanus centum & septem; Ponzonianus centum & quatuor, usque ad eumdem Andream, quibus si tredecim reliquos adjicias usque

His Romanus subjecit, quos alii Salonitanæ eversioni male anteponunt.

ad

ad Pacificum Bizzam hodiernum Spalatensem Archiepiscopum, de quibus nulla potest esse controversia, consient omnes supra centum, vel viginti, vel undeviginti, vel septemdecim. In tanto autem Episcoporum numero hoc quidquid est discrepantiæ, pro nihilo habeas licet. At vero Catalogus Romanus hunc numerum auxit, & centum illis ac viginti, quos Salonitanus percenset, tredecim ipsos Episcopos adjecit, omninoque ad centum & triginta tres Episcopos partim Salonitanos, partim Spalatenses numeravit. Sed nimirum in Catalogum illum Episcopalem Adjutores etiam, electosque tantummodo Episcopos invexit, quibus detractis, reliqui facile ad eam summam rediguntur, quæ a cæteris non admodum discrepet.

Universi Episcoporum Salonit. & Spalat. numerus fere idem in omnibus Catalogis.

Post expositos Pontificales Catalogos, tria eorumdem fragmenta proferemus, in quibus non omnes, sed aliqui solum Episcopi commemorantur; unum ex historia Salonitana typis Amstelodamensibus anno superioris sæculi 68. edita, alterum ex Chartulario cænobii Spalatensis S. Raynerii, tertium e Collectaneis Mss. Bengnianis. His demum subjiciam breve quoddam Chronicum Episcoporum Salonitanæ & Spalatensis ecclesiæ, in quo multorum Pontificum Acta brevissime descripta continentur. Hæc omnia ad seriem Pontificiam explicandam & confirmandam in medium afferri oportuit; tum quia ex his monumentis nullum est, quod publicam lucem adhuc viderit, unum si excipias fragmentum ex historia Salonitana modo laudata decerptum; tum quia singula aliquid conferunt vel ad illustrandam Chronologiam, vel ad amplificandam Historiam Pontificalem, & mutuam sibi opem præstant: nam quod aliis deest, alia suppeditant, & quod in aliquibus mendosum est, aliorum subsidio facile corrigas; quo fiet, ut ex omnibus illis Catalogis accurate perpensis, riteque inter se collatis confieri possit ordinata quædam continuatio seriesque Episcoporum, ut omnes inter se certis temporum spatiis distingui queant, & alii ex aliis non interrupta successione nectantur.

Catalogis addenda tria fragmenta.

& breve Chronicon Pontificale.

§. III.

De Catalogo primo Salonitano.

Hunc primum Catalogum appellandum esse Salonitanum propterea censuimus, quod eum in codice quodam Ms. Collegii de Propaganda Fide, cui titulus est: *Servia, Albania, Dalmatia, Illyricum*, historiæ Salonitanæ præfixum invenimus. Historiæ Salonitanæ, quam Thomas Archidiaconus ecclesiæ Spalatensis sæculo decimo tertio contexuit, duo nacti sumus exemplaria; alterum manuscriptum extat in eo, quem dixi, codice archivi de Propaganda Fide paginas duodequinquaginta complectens, ducensque initium a pagina *616*. ejusdem codicis. Alterum historicus Dalmata ex antiquissimo exemplari, & quidem, ut ipse putat, autographo descripsit, & typis Amstelodamensibus impressum *Libris suis De Regno Dalmatiæ & Croatiæ*, cum aliis opusculis antea ineditis, adjunxit. Sed manuscriptum copia & ubertate rerum longe superat alterum illud, quod Amstelodami e typographia Joannis Bleuu anno 1668. in lucem prodiit. Nam præter Catalogum Pontificalem, quem mox subjiciemus, Acta S. Domnii primi Salonarum Episcopi, aliquot synodos Spalatenses, aliquot epistolas Pontificum Romanorum, & quædam alia nobis exhibet, quæ in exemplari edito frustra requiras. Quare hanc quidem Amstelodamensem *Minorem*, illam vero in codice supra laudato descriptam *Majorem* Historiam Salonitanam, distinctionis gratia, appellandam esse duximus. Sed in eodem codice Ms. multa desiderantur, Amanuensis incuria prætermissa, vel inde sublata, quæ in historia Archidiaconi reperiuntur, veluti totum caput primum sub titulo *De Dalmatia*, pars extrema capitis tertii, item caput quartum, initium capitis quinti, caput decimum *De Translatione SS. Domnii, & Anastasii*, caput decimum sextum *De Promotione Laurentii*; capiti autem decimo septimo nonnulla quidem detracta sunt, sed plura & præclara leguntur adjecta. Nec vero codex Ms. ultra caput XXIII. in quod desinit, progreditur; sed satis apparet, aliquot paginas indidem exemptas fuisse, quibus reliqua capitula omnino ad duodetriginta continebantur. Tota quippe historia Archidiaconi ex uno & quinquaginta Capitibus constat. Reliqua vero, quæ sunt in utroque codice tum edito, tum manuscripto, inter se fere consentiunt, & si quam habent, major est verborum, quam rerum discrepantia. Auctorne sit utriusque Thomas Archidiaconus, qui duo historiæ suæ exemplaria reliquerit, alterum altero copiosius; an vero alius quispiam ejus historiam rerum ac monumentorum accessione locupletaverit, statuere ac dijudicare non ausim; nec facile dixerim utrum utri anteferendum videatur. Historicus Dalmata codici Ms., cujus plura exempla circumferri affirmat, gravissimam censuram inflixit; & quidquid ibidem insertum est, abest vero ab illo exemplari, quod ipse prælo subjiciendum vulgandumque curavit, id totum abjudicat ac rejicit, fabulosum & commentitium esse existimat. Contra vero exemplar illud, ex quo historiam Salonitanam desumptam typis consignavit, & plurimi fecit, & ne intercideret, Bibliothecæ Vaticanæ custodiendum tradidit, cum hac epigraphe, in qua de utroque codice quid sentiat, breviter, ac perspicue declarat: *Hoc est*, inquit, *antiquissimum exemplum Historiæ Thomæ Archidiaconi Spalaten., quam post opus meum de Regn. Dal. & Croat. cum cæteris rerum Dalmaticarum Scriptoribus nondum impressis edidi: cum autem ipse Thomas mortuus sit anno Domini 1260. ut in notis ad eumdem animadverti, paullo post ejus mortem scriptum esse debuit, ut ex charactere, & charta colligitur. In ipsius autem editione secutus sum exemplum manu Petri Cindrii Patritii Spalatensis viri doctissimi, & accuratissimi exaratum, qui hoc codice, in eo exscribendo, usus est, erroresque orthographiæ correxit. Hoc autem antiquum originale in Bibliotheca Vaticana deposui, ut conferre volentibus pateret: id autem tum alias ob causas factum est a me, tum quod hujus operis plura exempla circumferuntur, nec satis castigata, nec admodum integræ fidei, & præsertim illud, ex quo doctissimus Ferdinandus Ughellus Abbas Cisterciensis nonnullos Episcopos Jadrenses descripsit, & in Tomo quinto suæ Italiæ sacræ posuit, qui in germano Archidiaconi textu minime reperiuntur. Id ego exemplum vidi, & manu recenti scriptum reperi, contulique cum hoc codice; & quæcumque in illo de Actis Conciliorum Dalmatiæ, epistolis Papalibus, & epitaphio Zuenimiri Regis scripta sunt, ea omnia ficta, & supposititia sunt: a me.*

Catalogus Salonitanus descriptus ex codice Ms. Collegii de Propaganda Fide, & ibidem præfixus Histor. Salonit.

Duo exempla Hist. Salonit.

De utroq. exemplo sententia & censura Historici Dalmatæ.

a meque monitus supradictus Abbas Ughellus, visa mei codicis antiquitate, eoque cum suo exemplo, quod habebat, collato, vir ingenuus, & in antiquis characteribus versatissimus, se deceptum fassus est; novamque seriem Episcoporum Jadrensium, expunctis duobus a supradicto codice sumptis, primoque & tertio loco positis, manu propria in margine paginae 1458. *sui tomi quinti coeptam reliquit, integram de novo editurus, si morte praeventus non fuisset, quod te monitum volui Lector.* Vellem paullo mitius equjusque de codice illo vir doctissimus censuisset. Fateor equidem codicem illum mendis plurimis praesertim chronologicis, & arithmeticis depravatum esse; id quod librariorum inscitiae vel incuriae tribuendum censeo; in libris enim exscribendis, nusquam facilius, quam in eas notas, quibus tempora & numeri designantur, errores irrepunt; sed sane non intelligo, quae causa scriptorem eruditissimum impulerit, ut Synodos illas Dalmaticas, litterasque Pontificias tantopere contemneret, cum utreque Canones & leges sanciant, quae cum antiqua ecclesiastica disciplina preclare consentiunt.

Severior in Codice MS. quam aequior.

Non deerit in hac historia locus, ubi hujus codicis auctoritatem, correctione quadam adhibita, tueri, ab omnique censura vindicare conabimur. Quamvis autem exemplum Historiae Salonitanae, quod in Archivo Collegii de propaganda, & alia huic similia, quae Historicus Dalmata improbavit, manu admodum recenti descripta sint, haud tamen vereor dicere, eadem ex antiquis probatisque exemplaribus fuisse deprompta, quae si ad manus nostras forte fortuna venirent, ex his fides illis & auctoritas conciliari posset. Nec vero dubito, quin Catalogus Pontificalis huic codici praepositus in antiquis itidem, quae dixi, exemplaribus repertus fuerit, atque indidem descriptus; sive Archidiaconus ipse, sive alius quispiam ab ejus aetate non longe disjunctus illum contexuerit. Quare hunc Salonitanum Catalogum conjectura haud improbabili ad saeculum decimum tertium referri posse existimamus; ac proinde omnium, qui nunc quidem extent, nostrasque ad manus pervenerint, antiquissimum esse, & aliis posterioribus, sin minus auctoritate, certe loco atque ordine anteponendum censuimus. Sed illud perincommode accidit, quod praeposteris temporibus, inversisque veterum Episcoporum ordinibus, ingens in hoc Catalogo facta sit Pontificiae successionis perturbatio, & magna confusio. Multi enim ex Episcopis priorum etatum traducti sunt ad saecula posteriora; nec pauci ex inferioribus ad superiora tempora protrusi, ut paragrapho secundo demonstratum est, *quae ordinis Pontificalis ac temporum perturbatio huic cum Acuthea no & Ponzoniano Catalogis est communis.* Sed praesto nobis erit Catalogus Romanus, qui doceat, quo quemque loco atque ordine collocari oporteat. Si quid praeterea in Catalogo Salonitano mendosum est, vel a caeteris discrepat, Notae eidem suppositae admonebunt. Si hunc Catalogum confectum putes saeculo decimo tertio, ejusque auctorem vel Thomam Archidiaconum, vel aliquem alium ejus aetati aequalem aut supparem fuisse existimes, ut nobis verisimile videtur, Episcopos posteriorum temporum aliena manu deinceps adjectos esse necesse est.

Catalogi Pontificalis Historiae Salonit. MS. praefixi auctor vel ipsemet Archidiaconus, vel alius quispiam ab aetate Archidiac. admodum recens.

Memoriae Archiepiscoporum Salonitanae ecclesiae ex codice Sac. Cong. de Propaganda, qui inscribitur *Servia, Albania, Illyricum, Dalmatia*, pag. 606.

Sanctus Domnius a *Archiepiscopus Salonitanus primus.* a
Garganus b *Archiep. Salonit. in num.* 2. b
Sympherius c *Archiep. Salon. in num.* 3. c
Hysicius d 4 — *Caesarius* 9 d
Valentius e f 5 — *Justinus* 10 e f
Onofrius g 6 — *Glycerius* h i 11 g h i
Maximus 7 — *Honorius* 12
Paschasius 8 — *Januarius* 13

Hesicius k 14. *Suo tempore sanctissimus Episcopus urbis Romae Zosimus scripsit epistolam, quod Monachi, vel Laici, nisi per gradus ecclesiae, non debeant ad summum Sacerdotium pervenire, ut infra sub annis Domini* 413. k

Savilianus 15. l — *Natalis* 23 l
Stephanus 16 — *Maximus* n *Schismaticus*
Honorius m 17 — 24 m n
Fruntinianus 18 — *Frontinianus* 25
Petrus 19 — *Theodorus* 26
Prochlinius 20 — *Justinianus* o 27 o
Honorius 21 — *Antoninus* 28
Damianus 22 — *Maximus* 29

Amabilis p 30. *Suo tempore martyrium suscepit B. Anastasius sub annis Christi* 281. *praesidente in Cathedra D. Petri B. Marcellino.* p

Joannes r 31 — *Marinus* 38 r
Georgius 32 — *Martinus* 39
Theodorus 33 — *Marinus* 40
Joannes 34 — *Theodosius* 41
Frontinianus 35 — *Petrus* 42
Joannes 36 — *Leo* 43
Petrus 37 — *Joannes* 44

Hesicius f 45. *sub annis Christi* 413. *S. Zosimus Episc. Urb. Rom. scripsit epistolam, quod Monachi vel Laici, nisi per gradus ecclesiae debeant ad summum sacerdotium promoveri, & maxime ne in publico bibant, neque potum publice vendant, & alia multa.* f

Joannes 46 t t

Petrus 47. u *Petrus Archiep. Sal. num.* 47, *anno ejus primo fecit exercitum, & praeliavit cum Rege Histrorum, & Salonarum per dies octo, ubi Regem Histrorum necavit, & magnam multitudinem Christianorum. Rex Salonarum quasi mortuus aufugit Salonam, ubi fuit magnus planctus. Totila discessit versus Istriam & Italiam. Ostroilus per Illyriam pervenit Salonam, & omnes inscriptiones Imperatorum, tam Salonae, quam in Palatio Diocletiani delevit, guastando & diripiendo, quia hoc habebat pro magno honore.* u

Martinus x 48 — *Petrus* bb 56 x
Forminus 49 — *Leo* 57 aa bb
Gregorius 50 — *Ursus* 58
Joannes 51 — *Petrus* 59
Vernaculus 52 — *Georgius* 60
Dometi 53 — *Maximus* 61
Theodorus 54 — *Theodorus* cc 62 cc
Vitalis aa 55

Joannes primus Archiep. Spalatensis, patria Ravennas 63

Petrus dd 64 — *Justinus* 69 dd
Marianus 65 — *Januarius* 70
Martinus ee 66 — *Frontinianus* 71 ee
Leo ff 67 — *Paullus* 72 ff
Petrus 68 — *Martinus* 73

Dra-

Drabalis	74	*Claudius* hh	80
Joannes	75	*Absalon*	81
Laurentius	76	*Petrus*	82
Crescentius	77	*Bernardus* ii	83
gg *Manasses* gg	78	*S. Raynerius*	84
hh ii *Gregorius*	79	*Petrus Hungarus*	85

Petrus 86. Hungarus anno tertio sui Pontificatus fecit Concilium extra Civitatem in Ecclesia S. Andreæ anno Domini 1185. primo Nonas Maii, tempore Sanctissimi Domini Lucii PP. III, regnante Hungariæ Rege Bela.

Bernardus	87	*Rogerius*	91
Slavizo electus	88	*Joannes*	92
Gonzelus	89 *an.* 1222	*Petrus*	93
Ugrinus	90		

Bullianus 94. Iste sub 1326. statuit hoc decretum Dominæ Harchiæ Abbatissæ Monasterii S. Mariæ de Taurellis, quod Moniales suas per modum, qui subsequitur, expresse faciat profiteri, videlicet: Ego N. promitto Deo & sanctis ejus, & vobis D. Abbatissæ vel Priorissæ, coram vobis & Conventu nostro, me perpetuo servaturam continentiam in hac domo, vel Monasterio, quantum Deus fragilitati meæ permiserit, & renuncio propriis, & vobis debitam, secundum regulam S. Benedicti, obedientiam, ac stabilitatem, & conversionem morum meorum promitto.

Dominicus 95.	*Laurentius Zane Ven.* 103
Ugulinus 96. an. 1365.	*Joannes de Furlino* mm 104
kk *Petrus de* kk *Pago 97.*	*Fuscarius Cardinalis* 105 *Venetus.*
Franciscus Maripetro Venetus 98. obiit Romæ 1401.	*Bartholomæus Averoldus* 106. *Brixiensis.*
Peregrinus de Aragona 99	*Bernardus Zane* 107. *Venetus.*
ll mm *Dominicus de Judicibus* ll 100	*Andreas Cornelius* 108, *Venetus an.* 1512.
Bartholomæus Zabarellis 101	
Jacobinus Baduario 102.	

NOTÆ.

a Huic verbo, cum Archiepiscopum dicimus, quæ sit notio & potestas subjecta, non ignorabat quidem ecclesia antiqua, sed ab hujusmodi vocabulo abstinuit usque ad quartum sæculum, cum primum usurpari cepit. Itaque temporibus illis erant quidem, qui unius Provinciæ Episcopis præpositi cum essent, jus ac dignitatem Archiepiscopalem, seu Metropoliticam obtinebant, sed & nomine, quo ab Episcopis sibi subjectis distinguerentur, carebant, & vel simpliciter Episcopi, vel primæ sedis Episcopi vocabantur. Quare Auctor hujus Catalogi nomen *Archiepiscopi* e sæculis posterioribus desumpsit, quod B. Domnio, & proximis ab eo Salonitanis Episcopis attribuit.

b Hunc alii Gazanum, alii melius Gajanum, sive Cajanum vocant.

c Aliis est Symphorianus.

d Hesychium rectius dixeris.

e Hesychio primo, Hesychium alterum, sive Isicium subjiciunt cæteri Catalogi.

f Cæteri omnes habent Venantium.

g Hunc *Honorium* nominant Acutheanus, & Ponzonianus, utroque nomine Romanus Catalogus appellat.

h Hic ordo seriesque Episcoporum perturbari incipit. Justino & Glycerio ex Catalogo Romano interjicias oportet Episcopos omnino ad viginti & unum, quos hic Catalogus post Theodorum n. 27. infra sextum sæculum dejecit. Vide §. 2.

i Glycerius Olybrio suffectus Imperium Occidentale tenuit annum unum & menses fere quatuor. Ab Julio Nepote in ordinem redactus an. 474. Salonas concessit, ejusque ecclesiæ Pontificatum adeptus est, ut tradit Jornandes.

k Hunc Hesychium Acutheanus, & Ponzonianus prætermittunt. At Romanus, & Salonitanus Januario hujus nominis primo subjiciunt. Nota autem, quam eidem Salonitanus falso apposuit, referenda est ad Hesychium tertium, qui ante Glycerium post initium quinti sæculi ecclesiæ Salonitanæ præesse cepit, ab anno 410. ad 440. ex Catalogo Romano; is enim æqualis fuit Zosimo Pontifici Maximo, qui anno 417. ad Romanam sedem evectus est. Hesychius autem tertius inter eos Episcopos locum obtinet, quos ad normam Catalogi Romani inter Justinum & Glycerium constituendos esse diximus.

l Savilianus, & qui proximus sequitur, Stephanus, non duo, sed unus est idemque Antistes binominis, quem Romanus Catalogus utroque nomine impertit; Ponzonianus, & Acutheanus altero nomine præterito, Stephanum vocant.

m Ab Stephano sive Saviliano, quem hic Catalogus ob duo nomina, quæ sunt ejusdem Episcopi, in duos Episcopos distracta, 26. Ponzonianus & Acutheanus 25. Episcopum Salonitanum numerant, usque ad Theodorum in omnibus omnino Catalogis recte atque ordine progreditur series Episcopalis decem Episcopos complexa, quorum postremus est Theodorus.

n Natalis & Maximi certa sunt ac definita tempora, a quibus dimoveri nequeunt. Uterque enim ætate conjunctus fuit cum S. Gregorio Magno, ut hujus ad eos Epistolæ declarant. Gregorius autem Pontificatum iniit an. 590. diem obiit an. 604. ex communi Chronologorum consensu.

o Catalogus Romanus huic Theodoro, quem ejus nominis tertium vocat, subjecit excidium Salonitanum; cæteri Catalogi Episcopos illos unum & viginti subjiciunt, quo ex Catalogo Romano revocandos esse diximus ad tertium, quartum, quintumque sæculum, & Justino atque Glycerio interjiciendos. His alios adjiciunt, & Salonitanæ cladi anteponunt, quos idem Romanus Catalogus ecclesiæ Salonitanæ ademptos, inter Episcopos Spalatenses annumerat. Vide §. 2.

p Vah, quid hoc anachronismo potest absurdius excogitarier? Si Amabilis eodem tempore Salonitanum Pontificatum gessit, quo B. Anastasius pro Christo mortem oppetiit, hujusque martyrium incidit in annum Christi 281. qui fieri potest, ut Amabilis, non modo post Glycerium, qui sæculo quinto, sed etiam post Natalem & Maximum, qui sexto exeunte, & septimo ineunte sæculo Episcopi fuerunt, ecclesiam Salonitanam administraverit. Vel hinc intelligas velim Amabilem, quem alii vocant Agapitum, cum tribus, qui præcedunt, & septemdecim, qui sequuntur, Episcopis, in ordine ac serie Pontificali anteferendum esse Glycerio, retrahendumque intra finem tertii sæculi. Duo præterea peccavit Auctor hujus Catalogi, unum, quod Martyrium Anastasii, alterum, quod Pontificatum Marcellini conjunxit cum anno 281. unde utrumque vel annis minimum septem, vel annis omnino quindecim abest; nam Anastasius cognomento Cornicularius martyrium subiit anno circiter 274. cum Aurelianus Christianos exagitare

cœ-

cœpit, ut in Actis Agapiti sive Amabilis Episcopi Salonitani ostendemus, & Marcellinus non ante annum 296. ecclesiæ Romanæ regimen suscepit.

r Post Amabilem ante Hesychium quatuordecim Episcopi sunt intermedii, quos itidem eodem ordine Romanus Catalogus percenset; sed illos, ut sæpe dictum est, ad superiores ante Glycerium ætates revocavit. Ex eo numero Catalogi Acutheanus & Ponzonianus unum eximunt Frontinianum, quem hujus nominis primum Joanni II. & Joanni III. Catalogus Romanus medium constituit.

s Scriptorem hujus Catalogi oblivio summe, an somniculosum appellem? quippe duos Hesychios 14. & 45. Episcopos Salonitanos, multarum ætatum intervallo disjunctos, Zosimo Pontifici Romano æquales fecit, & cum anno Christi 413. copulavit. Utrumque prætermittunt Acutheanus, & Ponzonianus. Uterque in eumdem ordinem locumque redigendus est, quem illi Catalogus Romanus assignat. Hesychius, de quo nunc loquimur, hoc nomine tertius est in Catalogo Romano inter duos Joannes 4. & 5. interjectus, qui ab anno 410. usque ad annum 440. Ecclesiam Salonitanam administravit, cuique epistolam scripsit Zosimus Papa, *quod Monachi vel Laici &c.* Ille vero Hesychius, quem Salonitanus Catalogus inter Episcopos decimum quartum numerat, cum Januario hujus nominis primo, cui proxime subjicitur, dejiciendus est infra quintum sæculum, ejusque Pontificatus initia cum anno 515. colliganda sunt ex præscripto Catalogi Romani. Facturus operæ pretium mihi videor, si Episcopos inter utrumque Hesychium interpositos e Romano Catalogo descripserim, & sub uno aspectu posuerim. Itaque Joanni hujus nominis quarto, quem Salonitanus numerat 44., subjice Hesychium tertium, & Episcopum Salonarum tricesimum, ad quem Zosimus Papa scripsit. Hunc deinceps sequuntur

Joannes IV. Salon. Ep. tricesimus primus, in Salonit. 46.
Petrus III. Salon. Ep. 32. in Salonit. 47.
Glycerius Salon. Ep. 33. in Salonit. 11.
Honorius II. Salon. Ep. 34. in Salonit. 12.
Januarius I. Salon. Ep. 35. in Salonit. 13.
Hesychius IV. Salon. Ep. 36. in Salonit. 14.

Post Hesychium IV. Savilianus sive Stephanus, a quo, ut diximus Nota *m*, in omnibus Catalogis recte atque ordine series Episcopalis progreditur, decem Episcopos complexa, quorum postremus est Theodorus, cui Romanus epocham excidii Salonitani affixit; cæteri Justinianum subjiciunt cum aliis usque ad Petrum hujus nominis III. in Catalogo Romano, & Episcopum Salonæ 47., quos e superioribus in hæc posteriora tempora infra Glycerium, Natalem, Maximum, & Theodorum sæculi quinti sextique Episcopos reliqui Catalogi protrudunt.

t Is est Joannes V. & Ep. Sal. 31. in Catalogo Romano, & ab Hesychio tertio proximus, ad quem litteras dedit Zosimus Pontifex Maximus.

u Is est Petrus III. in Catal. Rom. & Ep. Sal. 32. Joanni V. substitutus. Quæ hic narrantur de Rege Istrorum cæso, & Rege Dalmatinorum in fugam averso, ea desumpta sunt ex Historia Presbyteri Diocleatis, & Petro Episcopo Salonarum falso attributa. Neque enim Petrus cum Rege Istrorum & Salonarum, sed Totila & Ostroylus pugnarunt, & altero cæso, altero fugato victoriam retulerunt. Ita enim scriptum est in eo libro, qui Regnum Slavorum inscribitur: *Totila, & Ostroylus, ut sibi magnum nomen facerent, consilio & voluntate primogeniti fratris congregantes exercitum magnum valde, & fortem, exierunt de terra sua, & venientes debellaverunt Pannoniam Provinciam, et bellando obtinuerunt eam: post hæc cum valida manu pervenerunt in Templana. Tunc Rex Dalmatinorum, qui in civitate magna & admirabili Salona manebat, misit nuncios & litteras ad Regem Istriæ provinciæ, ut congregaret exercitum, quatenus insimul exirent eis obviam, & defenderent se. Igitur ambo congregantes exercitum gentis suæ exierunt obviam Gotthis; venientes itaque castrametati sunt juxta eos, tunc per spatium octo dierum, quia prope erant castra ad castra, hinc inde armati procedentes per partes graviter se vulnerabant, ac trucidabant. Octavo post die omnes hinc inde Christiani, & gentiles armati exierunt, & commissum est magnum prælium ab hora diei tertia usque ad vesperam; & Dei judicio, cui nemo audet dicere, cur ita faciat, quia forte aliquod magnum peccatum latebat in Christianis, victoriam Gotthi crudeles habuerunt, ceciditque pars Christianorum, & interfectus est Rex Istriæ, & multa millia hominum Christianorum in ore gladii mortua sunt, & plurima captiva ducta sunt. Evasit autem Rex Dalmatinorum cum valde paucis militibus, & aufugit in civitatem suam Salonam.* Sed ex his pleraque minus verisimilia sunt, quem ut Viris eruditis probari possint, nisi ad examen Crisimque accuratam revocentur; & correctione aliqua adhibita, ad historiam illorum temporum, quoad ejus fieri possit, apte accommodentur; id quod suo loco ac tempore præstare conabimur.

x Petro III. Catalogus Romanus subjecit Glycerium, & post alios decem interjectos Episcopos Natalem & Maximum synchronos Gregorii magni, qui anno post Christum 604. ante cladem Salonitanam fere trigesimo sexto, mortem obiit; deinde Frontinianum III. & Theodorum IV., sub quo Salona funditus excisa est. At cæteri Catalogi præter Frontinianum & Theodorum unum & viginti, vel undeviginti Episcopos excidio Salonitano præponunt; & quasi pauciores hi essent, quam ut occupare & implere possent intervallum annorum fere viginti, qui a Maximo ad Salonam eversam intercedunt, his adjiciunt alios quindecim vel septemdecim ecclesiæ Spalatensi ereptos, qui Salonitanum Pontificatum obtinuerint, antequam Joannes patria Ravennas e diruta Salona sedem Pontificiam Spalatum transferret. Itaque Martinum 48. in Catalogo Salonitano, qui ab Joanne Ravennate quintus fuit Archiepiscopus Spalatensium, & reliquos usque ad eumdem Joannem, Salonitanæ ademptos ecclesiæ Spalatensi restituas oportet. In hac autem Episcoporum serie ordinanda tres priores Catalogi cum inter se, tum a Romano alicubi discrepant. Martinus & alii septem, qui deinceps sequuntur, in omnibus Catalogis eumdem locum atque ordinem tenent.

aa Post Vitalem in Acutheano & Romano subjiciuntur Georgius & Vitalis alter; uterque abest a Salonitano & Ponzoniano.

bb Post Vitalem alterum septem Episcopos enumerant Salonitanus & Acutheanus, Petrum, Leonem, Ursum, Petrum, Georgium, Maximum, Theodorum. His unum detraxit Ponzonia-

nianus, videlicet Petrum secundo loco nominatum, qui præterea Georgium Gregorii vocabulo appellat; Acutheanus alterum Georgium adjecit; duos inseruit Romanus; videlicet Justinum II. & Georgium III. inter Petrum VII. & Maximum V.

cc Cum hoc Theodoro Catalogi perperam conjungunt urbis eversionem; cum is ex Catalogo Romano, annis amplius ducentis post Salonam eversam, ecclesiæ Spalatensi præfuerit.

dd Joanni primo Spalatensium Archiepiscopo tres eosdem Episcopos Catalogi omnes subjungunt, *Petrum*, *Marianum*, *Martinum*.

ee Huc revoca, & Martino II. Spalatensium Episcopo subnecte seriem Antistitum, quam a Martino III. inchoatam tres Catalogi sæpius memorati præponunt excidio Salonitano & Joanni primo Spalatensium Archiepiscopo; hoc prorsus ordine, ut docet Catalogus Romanus, Martinum III. Forminum, Gregorium I. Joannem VII. Vernaculum, Dometum, Theodorum IV. Vitalem I. Georgium II. Vitalem II. Petrum VI. Leonem II. Ursum, Petrum VII. Justinum II. Georgium III. Maximum V. & Theodorum V.

ff Hactenus de ordine ac successione Episcoporum inter Romanum & cæteros Catalogos magna dissensio fuit, quæ tamdem fere tota in hunc Leonem desinit. In hunc siquidem, sic tamquam ab viarum divortiis, & ambagibus in idem compitum deducti Catalogi omnes conveniunt, ac deinde in percensendis posteriorum ætatum Episcopis, fere eumdem ordinem servant, eamdemque viam pariter insistunt, a qua si paullulum aliquando, alii alio abeuntes deflectant, mox eodem redeunt, unde discesserant; & si qua deinceps inter eos est discrepantia, ad eam, in qua usque ad Leonem versantur, parvi ducenda est. Post Leonem igitur tres priores Catalogi decem eosdem omnino enumerant Episcopos, Petrum, Justinum, Januarium, Fruntinianum, Paullum, Martinum, Drabalem, Joannem, Laurentium & Crescentium. At Romanus Fruntiniano & Paullo Martinum IV. quem alii Paullo postponunt, Petrum IX. & Joannem Petri adjutorem, Drabali autem & Joanni Lampridium interjecit; decem illis duos adjiciens ab aliis prætermissos Petrum IX. videlicet, ac Lampridium.

gg Cæteri omnes Gregorium Manassi præponunt.

hh Cæteri rectius Gaudium vocant.

ii In aliis Gerardus, sive Giraldus. Ab Gerardo apud omnes duodecim recensentur Episcopi, quorum postremus est Ugolinus. His unum interserit Salonitanus Slavizonem, sive Slavizzum, plures Romanus, sed omnes solum electos.

kk Post Ugolinum Catalogus Salonitanus rursus ordinem perturbat quatuor Episcoporum, quos Ugolino proxime subjecit, & unum prætermisit Andream, qui Ugolino vivis exempto successit. Ratio ordinis, & horum disponendorum Antistitum petenda est ex aliis Catalogis; quorum in hisce apte ordinandis, & suo cuique loco tribuendo consentiens auctoritas Salonitano præferri debet. Itaque Andream, quem Catalogi cæteri commemorant, adjicias necesse est, cui reliquos quatuor recte atque ordine ad normam aliorum Catalogorum ita dispositos subnecte: *Andreas*, *Peregrinus de Aragona*, *Dominicus*, *sive Dominus de Judicibus*, *Petrus de Pago*, *Franciscus Maripetro*. Post Maripetrum de numero atque ordine Episcoporum Catalogi omnes inter se consentiunt, sed de aliquorum nominibus alicubi discrepant.

ll Alii Doymum, alii Dominium vocant.

mm Hunc apud alios *Averoldum*, apud alios *Zanettinum* cognominatum invenies.

§. IV.

De Catalogo secundo Acutheano.

Clara in primis Spalati fuit, ac nobilis gens A Cutheis, ex qua prodiit Marinus A Cutheis, quem Catalogus Romanus inter Archiepiscopos Spalatenses Electos annumerat; isque anno primo supra millesimum, & quadringentesimum Adjutor Pontificii muneris datus est Andreæ Gualdo, qui usque ad annum 1402. Spalatensem Pontificatum gessit. Ex eadem gente sive familia eodem sæculo decimo quinto extitit scriptor, ut temporibus illis non ignobilis, neque pœnitendus, cujus nomen ignoratur. Is res Spalatenses superioris sæculi XIV. maxime memorabiles breviter atque ordine complexus, annorum amplius viginti, ex *diversis chirographis*, de *temporibus retroactis*, ut ipse testatur, synopsim confecit, tribus capitulis distinctam, quam ab anno ejusdem sæculi 48. ultra annum 70. perduxit. Hunc Historicus Dalmata, typis Amstelodamensibus tradidit, & sex libris de Regno Dalmatiæ & Croatiæ, cum aliis Opusculis nondum editis, subjungendam curavit, hoc titulo inscriptam: *Incipit summa Historiarum Tabula A Cutheis, de Gestis civium Spalatinorum sub brevitate compilata ex diversis Chirographis, de temporibus retroactis, ut non præcedentes, sed posteri suis Gradantibus narrabunt.* De Auctore hujus Catalogi.

Huic autem synopsi sive Tabulæ idem Anonymus A Cutheis subjecit Catalogum Episcoporum Salonitanæ, & Spalatensis ecclesiæ, quem ab ejus Auctore Acutheanum denominandum esse duximus. Catalogo is titulus præpositus est: *Memoria Archiepiscoporum Salonitanæ & Spalatinæ Ecclesiæ*. Stylus & character historiæ satis ostendit, hunc scriptorem floruisse sæculo decimo quinto, neque ad superius, cujus acta & eventa describit, referri posse; quippe cum res illorum temporum non ætate sua gestas, sed a Majoribus traditas tabulisque consignatas e *diversis chirographis* acceperit, ut ipsemet fatetur. Catalogus vero Episcoporum, quem non ultra Laurentium Zane Spalatensi ecclesiæ præpositum anno circiter 1452. secundo perduxit, docet eumdem haud multis post annis diem suum obiisse. Nam septem illos Episcopos, qui Laurentio ibidem subjuncti sunt, aliena & posteriori manu adjectos esse, variata ejusdem Catalogi conficiendi ratio & formula perspicue declarat. Cum enim plerisque superiorum Spalatensium Antistitum & patria adscripta sit, & tempus suscepti ac depositi Pontificatus, & locus sepulturæ, & aliquid etiam rerum ab ipsis gestarum, Episcopis vero ætate inferioribus nihil præter Gentilitium nomen additum sit; id satis argumento est, hos quidem ab uno juniori, illos vero ab alio vetustiori Auctore descriptos fuisse: non est enim consentaneum, qui tam accuratum in antiquis describendis, episcopis ac copiosum se præstiterit, eum in recentioribus, suæque ætati propioribus, vel æqualibus, percensendis adeo negligentem & parcum fuisse, ut ne unam quidem litteram eorum nominibus adjunxerit. Cum vero Anonymus A Cutheis neque diem neque annum obitus Laurentio apposuerit, qui ecclesiam Spalatensem administravit usque ad annum Ætas Auctoris.

num 1473., vix dubitari potest, quin ille antea obierit, quam Laurentius Pontificatu & vita decederet. Catalogus Acutheanus in perturbandis Veterum Episcoporum ac temporum ordinibus, eadem peccat, quæ a nobis reprehensa sunt in Salonitano; a quo, itemque ab aliis Catalogis si qua in re præterea dissentiat, Lectorem docebunt nostræ in eum animadversiones, quibus notas quasdam Historici Dalmatæ identidem interseremus.

Memoria Archiepiscoporum Salonitanæ, & Spalatinæ Ecclesiæ,

Ex Historia de Gestis civium Spalatinorum, Auctore N. N. A Cutheis.

a	1. a *S. Domnius*.	32. *Theodorus*.
	2. *Gazanus*.	33. *Joannes*.
	3. *Sympherius*.	34. *Joannes*.
	4. *Isicius*.	35. *Petrus*.
b	5. b *Isicius*.	36. *Marinus*.
	6. *Venantius*.	37. *Martinus*.
	7. *Honorius*.	38. *Marinus*.
	8. *Maximus*.	39. *Theodorus*.
	9. *Pascasius*.	40. *Petrus*.
	10. *Cæsarius*.	41. *Leo*.
	11. *Justinus*.	42. *Joannes*.
c	12. c *Glicerius*.	43. *Joannes*.
d l	13. d *Honorius*.	44. l *Petrus*.
e m	14. *Januarius*.	45. m *Martinus*.
	15. e *Stephanus*.	46. *Forminus*.
	16. *Honorius*.	47. *Gregorius*.
	17. *Fruntinianus*.	48. *Joannes*.
	18. *Petrus*.	49. *Vernaculus*.
	19. *Proclinius*.	50. *Dameti*.
	20. *Honorius*.	51. *Theodorus*.
f	21. *Damianus*.	52. *Vitalis*.
g	22. f *Natalis*.	53. *Georgius*.
	23. g *Maximus*.	54. *Vitalis*.
	24. *Fruntinianus*.	55. *Petrus*.
h	25. h *Theodorus*.	56. *Leo*.
i	26. i *Justinianus*.	57. *Ursus*.
	27. *Antoninus*.	58. *Petrus*.
k	28. *Maximus*.	59. *Georgius*.
	29. k *Amabilis*.	60. *Maximus*.
	30. *Joannes*.	61. *Theodorus*.
	31. *Georgius*.	

62. *Joannes primus Archiepiscopus in Spalato. Iste fecit templum argenteum, & ædificavit ecclesiam S. Michaelis de Mari, tumulatus est in ecclesia S. Matthæi.*

	63. *Petrus*.	68. *Justinus*.
	64. *Marianus*.	69. *Januarius*.
n	65. n *Martinus*.	70. *Fruntinianus*.
o	66. o *Leo*.	71. p *Paullus*.
p	67. *Petrus*.	

72. *Martinus. Iste fecit calicem magnum aureum. Iste fuit Spalatensis, & pater ejus fuit Comes istius Civit.*

q 73. q *Drabalis. Etiam iste fuit Spal., & fuit depositus, quia habebat uxorem, & filios, in Domo Archiepiscopali.*

74. *Joannes. Et iste fuit Spal., & ædificavit ecclesiam S. Felicis de Rivo.*

r 75. r *Laurentius sedit annis* XL. *Iste tempore suo fecit Monasterium S. Benedicti, & fecit Candelabra magna argentea, & multa alia bona. Obiit* IIX. *die Mens. Julio, tumulatus in Capella S. Matthæi in tumulo superiori.*

s 76. s *Crescentius.*

t 77. t *Gregorius. Iste fuit Jadrensis, & ædificavit ecclesiam S. Joannis, quæ est Capella Curiæ.*

78. *Manasses. Iste fuit Hungarus, & voluit tradere istum civitatem.*

79. *Gaudius. Iste fuit Spalat., & fuit depositus, eo tt quod consecravit Episcopum se* t t
secundo.

80. *Absalon Hungarus.*

81. *Petrus.*

82. *Giraldus. Iste dimisit ecclesiam istam, & præfuit ecclesiæ Spoletinæ.*

83. *S. Raynerius. Sedit annos* v. *Iste fuit lapidatus a Sclavis de Massaro, eo quod circuibat terras ecclesiæ A. D.* u *MCLXXX. pridie Nonas* u
Aug. sepultus est apud Mon. S. Benedicti intus in ecclesia.

84. *Petrus Archiep. natione Hungarus. Iste fuit postea Archiep. Colocensis.*

85. *Petrus etiam natione Hungarus.*

86. x *Bernardus de Civ. Perusia natione. Se-* x
dit annis XIX. *Iste impetravit a D. Henrico Rege Hung., & a fratre suo Andrea Staria Molendinorum, & territorium de Biaci, & de S. Vitale; & suo tempore consecravit istos suffraganeos, in primis Treguanum Trag. Episcopum, Grucium Archipresbyterum unius ecclesiæ Nonensis, Micum Tiniensem.*

87. *Guncellus natione Hungarus sedit annis* aa aa
XXIII. *Iste tempore suo consecravit istos suffraganeos; in primis Martinum Corbav. Episc., Borislaum Signien., Nicolaum Canonicum hujus ecclesiæ Scardonensem, Nicolaum etiam Canonicum nostrum Phariensem, Bartholomæum Canonicum etiam Scardonensem, Jansonem Nonensem, Saracenum etiam Corbaviensem, & Joannem etiam Signiensem. Obiit ultimo die Mense Majo; sepultus est apud Mon. S. Stephani intus in ecclesia sub pavimento, cum intratur per Regiam A. D. MCCXLII., tempore Tartarorum.*

88. bb *Hugrinus natione Hungarus præfuit* cc bb cc
anno uno, mens. duobus, diebus VIII *Iste non erat usus pallio, nisi cum delatus est ad sepulchrum; obiit tertio die ante festum S. Andreæ Apostoli; sepultus vero in ecclesia Fratrum Prædicatorum, anno Domini MCCXLIIX.*

89. *Rogerius natione Appulus sedit annis* XVI.
dd *obiit mense April.* XIV. *die intrante, anno* dd
Domini MCCLXVI.

90. cc *Joannes.* ee

91. ff *Petrus.* ff

92. gg *Balianus.* gg

93. *Dominicus civis Spalat. obiit sub A. D.*
hh *MCCCXLIIX. die* XXII. *Mens. Martii. Sedit* hh
annis XIX. *Hic aptavit Archiepiscopium, vixit pompatice, magnam tenendo familiam, sed devotus erat ad suam ecclesiam.*

94. *Hugulinus* ii. *Hic de Agubio Vir Nob.,* i i
& de magna progenie, vid. de Branca, magnanimus, & sufficiens ad plura; reditus sui Archiepiscopatus ampliavit, recuperavit villas, territoria, & possessiones tam sui Archiepiscopatus, quam etiam cæterarum ecclesiarum, debite correxit delinquentes, suis suffraganeis non pepercit, contra occupantes bona ecclesiarum viriliter se opposuit.

95. *Andreas* kk *successit, qui de partibus Mar-* kk
chiæ fuit.

96. *Pelegrinus natione Neap. eidem successit.*

97. *Doymus* ll *Spalat. fuit natione.* ll

98. *Petrus Archiepiscop. natione Pagensis. Hic multa bona suo tempore fecit. Erexit Capellam S. Domnii, & eam pulcherrime pavimentis edotavit; domos & possessiones Archiepiscop. erexit, eccle-*

ecclesiam S. Domnii divinis officiis bene fulcitam tenuit. Hic sedit annos VI. *mens.* IV. *Obiit A. D.*
mm mm *MCCCCXVII. die primo Decembris; tumulatus est ante dictam Capellam S. Domnii in ecclesia ejusdem.*

nn 99. *Franciscus* nn *natione Venetus ex nobili familia Malipetro dicta. Sedit annos .... & mens. .... & ad Episcopatum Ven. translatus est.*

100. *Bartholomaeus Paduanus natione, ex Do-*
oo *mo* oo *Baduaria, sedit annos ... & mens. .... & ad Archiepiscopatum Florentinum translatus est.*

pp 101. *Jacobinus* pp *natione Ven. ex Nob. Domo Baduaria, sedit annos ... & mens. ....*
qq *moritur A.* qq *MCCCCLI. die .... & sepelitur in ecclesia S. Domnii.*

rr 102. *Laurentius* rr *Zane Ven. patricia domo, & Eugenii IV. Pont. Max., ac Francisci Condulmerii Portuen. Episcopi, S. R. E. Cardinalis, & V. Canc. materno genere Nepos,* XXIII. *an. agens Spalat. ecclesiae a Nicolao V. Rom. Pont. A. D. MCCCCLII. praeficitur. Qui Romae consecratus, Pontif. sui anno* V. *e curia Romana profectus Archiepiscopale Palatium aliqua ex parte restauravit, Abbatiam S. Stephani sibi commendatam ruinae proximam reparavit, ornavitque.*

ff 103. *Joannes'* ff *Averoldo,*

104. *Fuscarus.*

tt 105. *Bartholomaeus* tt,

uu 106. *Bernardus* uu *Zane,*

107. *Andreas Cornelio.*

xx 108. *Marcus* xx *Cornelio.*

zz 109. *Aloysius* zz *Michael,*

NOTÆ.

a In prima hujus Catalogi parte usque ad Spalatensem translationem Pontificiae sedis, imaginem quamdam speciemque veterum Diptychorum intueri licet, ex quibus nuda Episcoporum nomina, sine ulla additione, inter solemne sacrificium recitari solebant, nisi quod hic uni Domnio titulus sancti praeponitur, quod fere aberat a Diptychis, quorum quidem usus saeculo decimo quinto fere ubique jam exsoleverat; aliquod tamen exemplum adhuc fortassis extabat apud Dalmatas, unde Anonymus Acutheanus Episcopos Salonitanos descripsit.

b Huic Isicio, qui locum & numerum quintum obtinet, hanc notam apposuit Historicus Dalmata: *Baronius an.* 418. *n.* 36. *refert epistolam Zosimi PP. ad Hisichium Salonitanum Episcopum.* Sed haec nota referenda est ad Hesychium hujus nominis tertium in Catalogo Romano, qui inter an. 410. & an. 440. ecclesiae Salonitanae praefuit, cuique amicitia, & commercium litterarum cum D. Augustino intercessit.

c Justino & Glycerio interjicias oportet Episcopos undeviginti, quos hic auctor inter Theodorum n. 25., & Martinum n. 45. constituit, ab inferioribus ad superiora tempora revocandos, quibus duos adjicias velim ex Catal. Romano Frontinianum I. inter Joannem hic n. 33., & alterum Joannem n. 34., itemque Hesychium III., de quo supra, inter alios duos Joannes hic 42. & 43. Vide Not. h Catal. super.

d *Baronius an.* 493. *n.* 23. *Gelasius Pp. ad Honorium in Dalmatia Episcopum.* Histor. Dalmata.

e *Baronius an.* 527. *n.* 73. *Dionysius Stephano Salonitano Episcopo.* Hist. Dalm. Huic siquidem Dionysius cognomento exiguus Canones ab se collectos, unumque in volumen redactos misit, praefixa eisdem ad Stephanum Episc. Salonit. epistola.

f *Baronius an.* 592. *num.* 19. *Natali Episcopo Salonae Gregorius PP.* Hist. Dalm.

g *Gregorii PP. plures epistolae de Maximo schismatico intruso an.* 600. Hist. Dalm.

h Is Theodorus postremus fuit Salonarum Episcopus, idemque ob excidium Salonae memorabilis. Vid. not. o. Catal. super.

i Hunc & reliquos usque ad Martinum n. 45. revoca ad superiores aetates inter Justinum & Glycerium.

k Vide Notam p. Catalogi super.

l Huic Petro subjice Glycerium, & reliquos, quorum postremus est Theodorus hic n. 25. Salonitanae cladis epocha insignis.

m Hunc Martinum cum reliquis ante Joannem Ravennatem primum Antistitem Spalatensium, a Salonitana ad Spalatensem ecclesiam transfer, & quatuor prioribus Spalatensibus Archiepiscopis subnecte. Vide Notam ee. Catal. super.

n Huic Martino quarto Spalatensium Antistiti, substitue Martinum Nota proxime sup. nominatum, cum caeteris, quos modo dicebam ab Salonitana abjudicandos esse, & Spalatensi ecclesiae restituendos; his unum Justinum innecte ex Catal. Rom. Vide praeterea Notam eamdem ee. Catal. sup.

o In hunc Leonem omnes Catalogi post longos errores tandem conveniunt, ac deinde fere pariter procedunt, & plerumque eodem Pontificiae successionis filo reliquam seriem contexunt. Vide Not. sup. Catal. ff.

p Catalogus Romanus Fruntiniano subjecit, & Paullo praeposuit Martinum IV., Petrum IX., & Martinum Petri Adjutorem. Hic, & alii Catalogi Martinum Paullo postponunt, Petrum & alterum Martinum adjutorem Petri praetermittunt.

q Drabali Catalogus Romanus Lampridium ab reliquis praetermissum subnexuit. Historicus Dalmata Lampridium inter Martinum & Drabalem collocavit, hac nota ad hunc locum Catalogi Acutheani apposita: *Lampridium quemdam fuisse Archiepiscopum Spalati testatur Membrana antiqua Monasterii Monialium S. Raynerii, cujus initium tale.*

In nomine Sancte & Individue Trinitatis. Anno quoque Dominice Incarnationis MXL. per Indictione prima Regnante D. N. perpetuo hac piissimo Augusto Michaele Magno Imper. residente videl. Lampredius Archiep. una cum Nikiforio Priore sub illorum namque temporibus. Ego Niciforius Prior het breve recordacio jubeo conscribere de comparatione domorum tertia ut. In primis comparavi &c.

Hujus tamen Lampredii nulla mentio apud Archidiaconum, vel alium scriptorem reperitur, qui inter Martinum n. 72. *& Drabalem* 73. *ponendus est.* Haec Historicus Dalmata.

r *Tumulus marmoreus in eadem ecclesia S. Matthaei extat cum sequenti inscriptione:*

Quis sim scire venis qui mortis stringor habenis,
Pastor eram urbis hujus Laurentius urbis,
Quam ego dum rexi si quid minus utile gessi,
Id prece te flagito tergas ut opifice Christo
Crimine te Sanctus rex purget Virgine natus.

Hist. Dalmata.

f *Hic aperuit Arcam S. Domnii, ut inscriptio existens a laevo latere altaris ejusdem sancti testatur, quae ob inopiam loci scripta est in longo & angusto lapide.* Hist. Dalmata. Inscriptionem Actis S. Domnii inseremus.

Sepultus est Crescentius in Arca marmorea sita in

in porticu prope portam majorem ecclesiæ Metropolitanæ, ex parte læva cum tali inscriptione:

Vita salus cunctis qualis sit cernitur urnis,
In quibus ossa cinis remanent de corpore vili.
Quantumcunque boni gessit, quantumq; decoris
Urbe fuit dicta Spalatum Crescentius ista
Pontificum Præsul nunc mundi floribus exul.

Ex Notis Hist. Dalm.

t Catalogus Romanus Gregorio præposuit Manassem.

tt. Non hæc fuit causa, cur Episcopali regimine amoveretur; sed quia ad consecrandum Episcopum Traguriensem, uno tantum Episcopo adjutore usus est, contra quam Canones præcipiunt. Vide cap. xix. Hist. Salonitanæ.

u De anno Martyrii ab Romano non dissentit.

x *Hic consecravit altare S. Anastasii, ut constat ex inscriptione sculpta in capite argenteo ejusdem sancti, quæ talis est:* A. D. N. J. Christi MCCXI. Ind. xiii. tempore D. Innocentii Papæ. III. & Andreæ Regis Ung. & D. Bernardi Archiepiscopi, & Domaldi Comitis X. Kal. Junii. Hoc opus factum est & altare consecratum ad honorem Dei & Sancti Anastasii, in quo corpus requiescit, cujus caput hoc est. Ex Not. Hist. Dalm. Bernardi Pontificatui annos duos & viginti Catal. Romanus attribuit ab an. 1195. ad 1217.

aa Totidem annos Guncello adscripsit Romanus, itemque ejus obitum consignavit an. 1242.

bb Ante Hugrinum duos electos Archiepisc. Guncello subjecit Catal. Rom. Stephanum, & Thomam Archidiaconum, qui scripsit historiam Salonitan. De Stephano in suis notis hæc habet Hist. Dalmata: *Mortuo Guncello Stephanum Zagabriensem Episcopum, qui tunc Spalati reperiebatur, electum fuisse notat Thomas Archidiaconus cap. 41., sed cum confirmationem certis conditionibus petiisset, quas Innocentius IV. Summus Pontifex admittere noluit, ideo postulationi de se factæ renunciavit, ut idem Archidiaconus refert c. 45. Hujus Stephani Archielecti memoria reperitur an. 1243., qui cum Pallium non acceperit, omissa est ejus mentio in serie Archiepiscoporum.*

cc Hujus Pontificatum in quartum usque annum, qui fuit Christi 1248., perduxit Catalogus Romanus.

dd Tempus Pontificatus, atque obitus idem est in Romano Catalogo. *Hic sepultus est in eadem Arca cum Crescentio, ut inscriptio in superiori labro existens testatur.*

Præsulibus geminis præsens catagea dicatur
Nam tibi Crescenti Rogerius associatur.
A. D. MCCLXI. M. April. die xiv. intrante.

Ex Notis Hist. Dalmatæ. Sed annus Necrologicus ab eo discrepat, qui notatus est in Catalogo, nisi notam V. interjectam X. & I. Librarius aut Typographus imprudens omiserit.

ee *Joannes natione Ungarus de genere Bucad, ut habetur in privilegio Stephani Regis Ungariæ concesso ecclesiæ Nonen. die 24. Junii 1272., vixisseque constat an. 1293.* Ex Not. Hist. Dalm.

ff *Electus an.* 1298. Hist. Dalm. vel 1297., ut Catal. Rom.

gg *Balianus a Sum. Pontif. consecratus an.* 1325., *oriundus de Civitate Baruth, olim Archiep. Rhodiensis. Obiit* 1328. *Micha Madius refert cap.* 25., *&* 26. Hist. Dalm.

hh Idem annus Necrologicus in Catal. Rom. Huic Pereander cognomen fuit ex Hist. Dalm.

ii *Hic fuit Monachus Benedictinus, venitque Spalatum an.* 1349. (fere quadriennio post quam creatus fuerat Archiepiscopus, ut ex Catal. Rom. colligitur) *Tab. A Cutheis cap.* 2., *præfuitque usque ad* 1386. (in Romano non ultra 1371.) Hist. Dalm.

kk *Hic fuit de familia Gualda, legum Doctor, præfuitque ab an.* 1390. (in Rom. 1371.) *usque ad* 1400, *inter quem & Peregrinum num.* 96. *reperitur memoria Marini de Cutheis Spalaten. Archielecti* (cujus meminit Catal. Rom.) *an.* 1403, *diei* 26. *Decembris*. Hist. Dalm.

ll *De nobili domo Luccari cum esset Archidiaconus, electus fuit in Archiep. an.* 1410. (in Rom. 1418.) *die* 11. *Augusti. Obiit die primo Decembris* 1427. At Romanus non ultra an. 1421. ejus Pontificatum produxit. *Hujus mater sepulta est in arca marmorea existente a dextra parte portæ majoris supradictæ ecclesiæ Metropolitanæ, ut ex inscriptione patet:*

✠ Hic nobilis Francisca jacet piissima mater
Doimi qui erat Præsul venerandus in urbe.
A. D. MCCCCXXIX. die xxv. Aprilis.

Ex Not. Hist. Dalm.

mm In Romano Catalogo Pontificatum cum vita deposuisse dicitur an. 1430.

nn *Franciscus Malipetro Abbas S. Cypriani Ordinis S. Benedicti electus anno* 1427. *die* 27. *Januarii, translatus ad ecclesiam Castellanam seu Venetam anno* 1428. *die* 16. *Augusti, cujus extat memoria in Lapide posito prope altare S. Domnii sub inscriptione suprascripti Crescentii*. Itaque corrigendus est hoc loco Catalogus Romanus, qui quadriennio electionem, & translationem Malipetri postposuit.

oo Huc mendum irrepsit; neque enim ex Barduaria, sed e Zabarella gente perantiqua & Patavii copiosa in primis ac nobili priundus erat Bartholomæus, ut cæteri omnes Catalogi docent. *Bartholomæus Patavinus de Zabarellis Archipresbyter in patria, & sedis Apostolicæ notarius electus Archiep. Spalati die* 27. *Januarii* 1428, *translatus ad Archiep. Florentinum die* 28. *Decembris* 1439. Hist. Dalmat. Catalogus Romanus hujus quidem initium affixit an. 1432; sed translationem cum anno 1439. conjunxit.

pp *Hic reintegrare fecit ecclesiam Spalaten. a Petro de Thaloviz Bano Dalm. & Croat. de decimis, quæ per multos annos tempore bellorum interceptæ fuerant, ut constat ex ejusdem Privilegio an.* 1442. *relato inter memorias Tragurii lib.* 6. *cap.* 5. Hist. Dalm. Quamvis enim Spalatum & pars magna Dalmatiæ in ditione tum esset ac potestate Venetorum, Diœcesis tamen Spalatensis suum jus ac fines proferebat in regiones Regibus Hungariæ subjectas, a quibus jus percipiendi decimas ut recuperaret, necesse habuit Jacobinus fidem implorare, & auctoritatem interponere Bani Dalmatiæ & Croatiæ.

qq Catalogus Romanus Jacobini, quem Jacobum vocat, ex hac vita decessum eodem anno 1451. consignavit.

rr In hunc desinit Catalogus Acutheanus; qui deinceps sequuntur, eos alia & posterior manus adjecit.

ss In Catalogo Romano non Averoldus, sed Zanettinus, ex Ordine Fratrum Minorum, cognomento dictus.

tt Huic Catalogus Romanus Averoldi cognomen attribuit.

uu *Bernardus Zane Protonot. Apost. electus die Februarii* 1503. Hist. Dalm. Hæc epocha congruit cum Romano.

xx *Mar-*

xx *Marcus Cornelius electus die* 18. *Augusti* 1536. *per cessionem Andreæ Cornelii*. Hist. Dalm. Andreæ & Marco e gente Cornelia Catalogus Romanus interjecit Andream alterum item Cornelium, qui electi nomen obtinuerit ab an. 1536.

zz *Aloysius Michael electus die* 19. *Julii* 1566, (in Rom. 1565.) *per cessionem Marci Cornelii*, Hist. Dalm. Is postremus est adjectorum Catalogo Acutheano; sed Historicus Dalmata quinque præterea subjunxit, seriemque Pontificalem ad sua usque tempora perduxit, uno Dominico Foconio prætermisso, quem Romanus Catalogus inter Dominicum Mariottum, & M. Antonium De Dominis locavit, ab an. 1585. usque ad an. 1602. Itaque Aloysio hos subjecit:

110. *Frater Dominicus Marotti Ordinis Prædicatorum deputatus Coadjutor Aloysii cum futura successione die* 3. *Aug.* 1575.

111. *Marcus Antonius de Dominis ex Episcopo Segniensi, translatus ad Spalat. die* 15. *Novembris* 1602.

112. *Sfortia Ponzonus per cessionem M. Antonii die* 22. *Aug.* 1616. Congruit cum Romano.

113. *Leonardus Bondulmerius die* 15. *Aprilis* 1641. (in Rom. 1640.) *per mortem Sfortiæ*.

114. *Bonifacius Albanus Bergomen. Presbyter Congreg. Somaschæ die* 30. *Januarii* 1669. (in Rom. 1668.) *per renunciationem Leonardi*.

§. V.

De Catalogo tertio Ponzoniano.

Auctor hujus Catalogi

SFortia Ponzonius vir haud doctrina, quam virtute illustrior ad cathedram Pontificalem evectus anno decimo sexto superioris sæculi, eximia prudentia ac religione ecclesiam Spalatensem gubernavit usque ad annum 1640. Is litterariam ecclesiasticam supellectilem a decessoribus suis collectam ingenti monumentorum copia, & insigni rerum multarum accessione auxit, quæ ejus potissimum opera, investigatione, diligentiaque adeo excrevit, ut quæ paucis antea libris continebatur, eam in septem vel octo justæ magnitudinis volumina distrahi oportuerit. Hæc autem fere uni Ponzonio attribui, ejusque nomine inscribi solet, propterea quod non solum summam ille manum huic collectioni imposuit, sed potissimum quod multo uberiorem, quam cæteri, rerum veterum & selectarum segetem ac materiam in eos libros congessit. In his MSS. Collectaneis descriptum Catalogum tertium mox exhibendum invenimus, quem eidem, cui subsunt illa volumina, nomini subjiciendum esse, & rite appellari posse *Ponzonianum* existimavimus. Huic Catalogo cum duobus superioribus fere ubique convenit; & præposteris ac perversis Episcoporum atque ætatum ordinibus, æque, atque illi, multa turbat, a Catalogo Romano dissentiens. Hunc Catalogum vel ipsemet Ponzonius contexuit, a quo illi cognomen adscivimus, vel aliquis alius Auctor Ponzonio antiquior. Quare saltem quinque illos infra ætatem Ponzonii Episcopos, diversa quidem ac posteriori manu, sed servata eadem phrasi, ac scribendi formula, superadditos fuisse necesse est.

rerum & monumentorum Spalatensium copiam ingentem collegit.

Nomina Archiepiscoporum olim Salonitanæ, nunc Spalatensis Ecclesiæ,

Ex Collectaneis MSS. Sfortiæ Ponzoni Archiep. Spalatensis.

1 *S. Domnius Syrus Discipulus S. Petri*.
2 *Gazanus*.
3 *Sympherius*.
4 *Isicius primus circa an.* 2 418. *tempore Zosimi Papæ*. a
5 *Isicius* 2.
6 *Venantius*.
7 *Honorius*.
8 *Maximus primus*.
9 *Pascasius*.
10 *Cæsarius*.
11 *Justinus primus*.
12 *Glicerius ex* b *Imper. fit Salonæ Episcopus an.* 474. b
13 *Honorius* 2. *circa an.* 493. *tempore Gelasii Papæ*.
14 *Januarius primus*.
15 *Stephanus primus circa an.* bb 527. bb
16 *Honorius tertius*.
17 *Fruntinianus primus*.
18 *Petrus primus*.
19 *Prodianus* c. c
20 *Honorius quartus*.
21 *Damianus*.
22 *Natalis circa annum* 592.
23 *Maximus* 2. *circa an.* 600.
24 *Fruntinianus* 2.
25 *Theodorus* d *primus*. d
26 *Justinianus*. e e
27 *Antonius*.
28 *Maximus tertius*.
29 *Amabilis*.
30 *Joannes* 1.
31 *Georgius primus*.
32 *Theodorus* 2.
33 *Joannes* 2.
34 *Joannes tertius*.
35 *Petrus* 2.
36 *Marinus primus*.
37 *Martinus primus*.
38 *Marinus* 2.
39 *Theodorus* 3.
40 *Petrus* 3.
41 *Leo primus*.
42 *Joannes* 4.
43 *Joannes* 5.
44 f *Petrus* 4. f
45 g *Martinus* 2. g
46 *Forminus*.
47 *Gregorius* 1.
48 *Joannes* 6.
49 *Vernaculus*.
50 *Dometi*.
51 *Theodorus* 4.
52 *Vitalis*.
53 *Petrus* 5.
54 *Leo* 2.
55 *Ursus*.
56 *Gregorius* 2.
57 *Maximus* 4.
58 *Theodorus* 5.
59 *Joannes* 7. *Ravennas, bic primus in Spalato sedem fixit*.
60 *Petrus* 6.

61 *Marianus*.
h 62 h *Martinus* 3.
i 63 i *Leo* 3.
64 *Petrus* 7.
k 65 *Justinus* 2. k *an.* 940.
66 *Januarius* 2.
67 *Fruntinianus* 3.
68 *Paullus*
l 69 l *Martinus* 4. *Spalat. an.* 970.
70 *Drabalis Spalat.*
m 71 m *Joannes* 8. *Spalat.*
72 *Laurentius an.* 1060. *Fundavit Monasterium S. Benedicti an.*1063. *Huic concessit Privilegium Zuonimer Rex Croatiæ an.* 1067.
73 *Crescentius Romanus an.* 1100.
n 74 n *Gregorius Jadrensis tertius*.
75 *Manasses Hungarus*. *Hic voluit prodere civitatem an.* 1116.
76 *Gaudius Spalatensis ; fuit tempore Innocentii II. Papæ circ. an.* 1140. *ad quem detulit Pallium Ubaldinus Diaconus Cardinalis , qui fuit deinde Lucius III.*
77 *Absalon Hungarus*
78 *Petrus Lombardus , prius Episcopus Narnensis , vel Nursiensis , vir magnæ scientiæ & pietatis*.
o 79 *Giraldus Veronensis circa an.* o 1175. *fuit Legatus Apostolicus Alexandri III. Pont. Max.* 1159.
80 *S. Raynerius antea Episcopus Calliensis in Umbria , Martyr casus a Slavis Montis Massari an.* 1180.
81 *Petrus* 9. *Hungarus convocavit Synodum Provincialem in ecclesiam S. Andreæ , in qua limites cujusque Episcopatus definivit an.* p 1183.
p 82 *Petrus* 10. *Hungarus*
q 83 *Bernardus* q *de Perusia anno* 1200, *Interfuit Concilio Lateranensi an.* 1215.
84 *Gunzellus Hungarus an.* 1219.
r 85 *Ugrinus Hungarus an.* r 1242. *fuit etiam Comes Civitatis*.
86 *Rogerius Apulus an.* 1250.
87 *Joannes* 9. *an.* 1269.
88 *Petrus* 11.
89 *Balianus Græcus , antea Archiep. Rhodiensis , translatus Spalatum an.* s 1305.
s 90 *Dominicus Spalatensis an.* 1328.
91 *Ugolinus de Agubio an.* 1349.
t 92 *Andreas de Gualdo Vicentinus* t *an.* 1390. *Condidit Castrum S. Joannis , dictum Susuraz. an.* 1392.
93 *Frater Peregrinus de Aragonia Neapolitanus.*
94 *Doimus Spalatensis*
95 *Petrus* 12. *Pagensis an.* 1431.
96 *Franciscus Malipetrus Venetus , translatus postea ad Episcopatum Venetiarum*
97 *Bartholomæus de Zabarellis Patavinus translatus ad Ecclesiam Florentinam*.
98 *Jacobus Baduarius Venetus an.* 1442.
99 *Laurentius Zane Venetus Nepos Eugenii IV. an.* 1452. *Fuit Legatus Sixti IV. in Classe Federatorum contra Turcas an.* 1473.
u 100 *Joannes* u *Averoldus de Utino ; hic fuit Generalis Minorum de Observantia an.* 1474.
101 *Petrus Fuscarus Venetus Cardinalis , & Legatus Apostolicus an.* 1476.
102 *Bartholomæus Averoldus Brixiensis*.
103 *Bernardus Zane Venetus ; amplificavit Castrum Susuraz an.* 1509.
104 *Andreas Cornelius Venetus Cardinalis , & Episcopus Brixiensis*.
x 105 *Marcus Cornelius Venetus an.* x 1552.
106 *Aloysius Michael Venetus an.* z 1563. z
107 *Frater Joannes Dominicus Foconius Venetus an.* aa 1579. *Fuit adjutor , & electus Corinthi.* aa
108 *Marcus Antonius de Dominis Arbensis anno* 1602. *Is a fide Catholica ad Calvinismum defecit*.
109 *Sfortia Ponzonus Venet. an.* 1617.
110 *Leonardus Bondimierus Venetus , antea Canonicus Patavinus an.* 1640. bb
111 *Bonifacius Albanus Bergomas ann.* bb. 1666 *Fuit antea Præpositus Generalis Congregationis de Somascha , & ædificavit Palatium Archiepiscopale*.
112 *Stephanus III. Cosmus Venetus an.* 1678. *Fuit itidem Præpositus Generalis ejusdem Congregationis*.
113 *Stephanus III. Cupilius Venetus e Congregatione Somascha electus Episcopus Arbensis , postea Episcopus Traguriensis creatus an.* 1699. *inde ad Archiepiscopatum Spalatensem translatus an.* 1708. *obiit undecima Decembris an.*1719
114 *Joannes Baptista Laghi Venetus , ex Congreg. Somascha electus* 13. *Martii an.* 1720.

NOTÆ.

a Is altero epochæ Christianæ sæculo præfuit ecclesiæ Salonitanæ . Annis igitur fere trecentis antiquior fuit , & Zosimi Pontificatum antecessit , ad cujus ætatem referendus est Hesychius tertius hoc nomine Salonitanus Episcopus inter an. Christi 410. & 440. juxta seriem Pontificalem descriptam in Catalogo Romano.

b Hic perturbari incipit series Pontificalis. Vide Notam h. Salonit. & Not. c. Acutheani Catalog.

bb Huic eidem anno 527. Stephani Salonitani Episcopi initium affixit Catalogus Romanus.

c Alii Proclinium , alii Prodinum , alii rectius Probinum vocant.

d Is est in Catalogo Romano Theodorus III. Salonitani excidii epocha insignis.

e Hunc cum cæteris usque ad Martinum n.45. revoca ad superiores ætates , interque Justinum hujus nominis primum , & Glycerium constitue. Vide Not. o. & i. Catal. Salon. & Acuth. His vero duos interseri oportet ex Catalogo Romano Fruntinianum Joanni n. 33. & Joanni n. 34. itemque Hesychium duobus aliis ejusdem itidem nominis Joanni 42. & Joanni 43. interjectos.

f Huic Petro , qui tertius hujus nominis est in Catalogo Romano , subjice Glycerium , & reliquos usque ad Theodorum ibidem itidem tertium , sub quo clades Salonitana . Vide not. l. Catal. Acuth. & Not. x. Catal. Salonit.

g Hunc cæterosque usque ad Joannem Ravennatem primum Archiep. Spalat. rejectos infra septimum sæculum Salonitanæ adimas , & Spalatensi ecclesiæ restituas necesse est . Vide not.m. Catal. Acuth. & not. ee. Catal. Salonit.

h Huic subnecte Episcopos illos , quos modo diximus adjudicandos esse ecclesiæ Spalatensi , quibus adde quatuor ex Romano Catalogo, Georgium & Vitalem alterum Vitali 43. & Petro 44. itemque Petrum & Justinum Urso 55. & Gregorio 56. interpositos. Hunc Gregorium n. 56. alii Georgium vocant.

i Vide Not. ff. Catal. Salonit. & Not. q Catal. Acuth.

k In Catalogo Romano , *Præfuit inter annos* 892. & 914.

l Martinus 4. ex Romano Catalogo cum Petro IX. præferendus est Paullo , & illius Pontificatus ibidem cepisse dicitur in an. 970.

m Drabali & Joanni interjectus est Lampridius ,

dius, ut docet Catalogus Romanus, & inscriptio cœnobii S. Raynerii.

n Catal. Rom. Gregorio Manassem præposuit, hujusq; Pontificatum non ultra an. 1113. perduxit.

o Is annus in Catal. Rom. fuit postremus Giraldi, sive Girardi.

p Is Pontificatum non iniit ante annum 1185 ex Catal. Rom.

q Bernardus ecclesiam Spalatensem administravit, ut scriptum est in Romano Catalogo, ab an. 1195. ad an. 1217. Interfuit Concilio Lateranensi IV. sub Innocentio III. quod cohæret cum an. 1215.

r Ugrini, sive Ugolini initium Catal. Rom. confert in an. 1243.

ſ Baliani initia Romanus in ann. 1326. conjecit, ejus consecrationem Historicus Dalmata in Notis ad Catal. Acutheanum revocavit ad annum superiorem.

t Hunc Acutheanus oriundum facit ex Marchia, idest Tarvisina; erat enim patria Vicetinus.

u In Romano cognominatur Zanettinus.

x Non ante annum 1563. ecclesiæ Spalatensis regimen suscepit, si fides habenda est Catalogo Romano.

z Hujus initium Catal. Rom. cum an. 1565. Historicus Dalmata cum 1566. copulavit.

aa Catalogus Rom. Foconium electum tradit an. 1585. Huic præponendus alter Dominicus cognomento Mariottus, de quo Catalog. Rom. Vide infra notam nn. ad Chron. Pontificalem.

bb Hujus initium biennio postposuit Catalogus Romanus.

§. VI.

De Catalogo quarto Romano.

Auctor hujus Catalogi anonymus.

HUjus Catalogi auctorem fuisse comperio Dalmatam quemdam, virum doctrina & eruditione insignem, qui Romæ cum esset, nomina omnium Episcoporum, qui Salonę vel Spalati Pontificatum gesserunt, e tabulariis Romanis, haud majori studio & labore, quam fide ac diligentia collegit; seriemque Pontificalem recte atque ordine distributam, & inde usque a principio Christiani nominis ad sua tempora perductam, quam accuratissime contexuit. Id docet titulus eidem Catalogo præpositus, in quo tamen Auctoris nomen reticetur; ex optimis autem tabulis, maximeque ad fidem faciendam idoneis descriptum esse declarat schedula quadam in meis Collectaneis MSſ. reperta cum hac nota: *Catalogus Romanus ex Archivis Romanis, puta Indice Archivi Avenionensis, Actis Consistorialibus antiquis, Actis Consistorialibus novis, seu Libris Provisionum Apostolicarum.* Hunc porro Catalogum, quamvis omnium fortasse recentissimum, cæteris tamen præferendum censeo ob eam causam potissimum, quod in aliis ita confusa est series successioque veterum Episcoporum, ita perturbata, ut inferiores ętate atque ordine antepositi cum sint Episcopis superiorum temporum, hique in posteriora sæcula detrusi, eorum plerique in alienum locum ac numerum invaserint: contra vero in Catalogo Romano & temporum servantur gradus, & Episcoporum in ordinem Chronologicum distributio, sic apta & cohærens, nihil ut sit præposterum, nihil absurdum, nihil a recta temporum ratione discrepans. Tota enim continuatio seriesque Antistitum adeo præclare ordinata est, suisque ætatibus distincta, ut satis appareat & suum cuique locum ac numerum redditum fuisse, & neminem

In hoc Catalogo series Episcopalis recte atq; ordine disposita;

ab illis, quibus affixus est, temporibus dimoveri posse: omnes vero superiorum ætatum spatia sic implent occupantque, nihil ut vacuum relinquant, nullus ut prætermissus, nullus ut intrusus esse videatur.

Nam ab ecclesia Salonitana constituta usque ad Salonam eversam anni intercedunt fere sexcenti, Episcopi vero numerantur duodequinquaginta: quod quidem sæculorum intervallum in partes omnino tres dividas velim; prima trecentos annos & circiter quadraginta complectitur, desinitque in Hesychium Episcopum Salonitanum tricesimum, quem D. Augustino æqualem fuisse declarat tum consuetudo & amicitia, quæ alteri cum altero intercessit, tum epistolæ ultro citroque missæ, & acceptæ. Itaque ætas Hesychii congruit cum ætate Augustini, qui ad annum usque 430. vitam perduxit. Recte igitur Catalogus Romanus Hesychii Pontificatum inter annos 410. & 440. conjecit. Jam vero ante Hesychium idem Catalogus Episcopos Salonitanos recenset omnino ad novem & viginti: qui numerus si cui paullo major videretur esse, quam ut trecentorum & quadraginta annorum spatio concludi possit, is reputare debet lanienas illas, cædesque innumerabiles Episcoporum, quas tribus prioribus sæculis factas esse constat, cum potentissimi, iidemque acerbissimi hostes Christiani nominis, ut religionem invisam usquequaque abolerent, vires omnes nervosque contendebant, ut duces ac magistros religionis de medio tollerent. Itaque nulla extitit persecutio, quin plurimos ex ordine graduque Episcopali perculerit. Cui rei testimonio esse potest ecclesia Romana, quæ intra finem tertii sæculi triginta jam numerabat Pontifices, quos fere omnes temporum illorum calamitas oppresserat. Cæterum ut Episcoporum Salonensium numerus mensuræ illius, quod diximus, spatii proportione quadam respondeat, non est necesse ad brevitatem Pontificatus confugere, vel hanc in temporum illorum acerbitatem conferre; nam si annos trecentos & quadraginta in partes undetriginta æquabiliter dividas, Episcopis singulis annos plus undecim attribuas licet, quamvis aliorum productior, aliorum contractior Episcopatus esse potuerit. Hoc vero annorum intervallum æqualiter sive inæqualiter in singulos illos Episcopos distributum, non videtur adeo angustum esse, ut eo comprehendi nequeant plures etiam, quam novem & viginti Episcopatus, præsertim temporibus illis, cum ad ecclesiarum gubernacula admoveri ferme non solebant, nisi viri & virtute & annis graviores, quos ætas jam devergens, & labores & vigiliæ, & ærumnæ, quarum ferax tum erat Episcopalis administratio, non sinebant diu longeque post susceptum Episcopatum vitam protrahere. Ita fit, ut novem illi ac viginti Antistites neque ita multi, neque ita pauci sint, ut præfinitum illud quadraginta, supra trecentos, annorum spatium vel excedant, vel explere nequeant: quod contra accidit in aliis Catalogis, in quibus usque ad Glycerium, qui ex Imperatore factus est Episcopus Salonitanus anno 474., Episcopi non amplius undecim recensentur, multo sane pauciores, quam ut cum annis amplius quadringentis exæquari possint, quamvis singulorum vitam & Pontificatum longissime protraxeris: id quod a prioribus sæculis abhorret, cum propter odium & immanitatem tyrannorum, paucis Episcopis licebat esse longævis ac diuturnis.

Episcopatus trium priorum sæculorum breves plerumq; fuerunt ob persecutiones.

Pars altera illius intervalli, quod constitutum est inter primordia ecclesiæ, & excidium urbis Salonitanæ, annis centum & quinquaginta quinque definitur, atque ab anno 440. cum Hesychius vita pariter & Pontificatu decessit, protenditur usque ad annum nonagesimum quintum sexti sæculi; cum Maximus is, qui ob diuturnam adversus Romanum Pontificem pertinaciam cum labe simoniaca conjunctam dictus est cognomento schismaticus, sedem Salonitanam invasit. Hujus ætas congruit cum Pontificatu S. Gregorii Magni, qui ab anno 595. ad an. 604. Ecclesiæ præfuit, ut ejusdem litteræ objurgatoriæ ad *Maximum Præsumptorem* testantur. Porro inter Hesychium, & Maximum Episcopi quatuordecim interjecti sunt, quorum nemo est in Catalogo Romano, qui minus biennio, vel plus annis septemdecim Pontificatum obtinuerit. Is autem numerus Episcoporum cum illo annorum numero haud male congruere videtur. Quod vero temporum illorum Episcopatus paucioribus annis definiantur, quam nunc circumscribi soleant, eam causam fuisse arbitror, quod olim, ut paullo ante diximus, fere nemo ad summum illum Hierarchiæ Ecclesiasticæ gradum provehi solebat, quin longius, quam nunc, ætate provectus esset, quæ quidem maturitas ætatis majorem Episcopis illis tum rerum gerendarum scientiam afferebat, tum auctoritatem apud populos conciliabat; id quod confirmari potest auctoritate Zosimi Pontificis Romani, qui præcipit ac jubet in suis ad Hesychium Salonitanum litteris, eos quidem, qui ab ineunte ætate militiæ ecclesiasticæ nomen dedissent, in Lectorum gradu usque ad vicesimum annum retineri; eos vero, qui natu grandiores in Clericorum numerum cooptati fuissent, annos ipsos quatuordecim in Ordinibus inferioribus consistere, eorumque muneribus rite fungendis exerceri probarique, antequam ad Presbyteratum promoveantur; in quo cum multa & diuturna virtutis perfectæ cumulatæque documenta præbuerint, tum demum illis spem fieri posse summi sacerdotii, sive Episcopatus adipiscendi: *Hæc autem in singulis gradibus observanda sunt tempora. Si ab infantia ecclesiasticis ministeriis nomen dederit, inter Lectores usque ad vicesimum ætatis annum continuata observatione perduret; si major jam & grandævus accesserit, ita tamen, ut statim post baptismum se divinæ militiæ desideret mancipari, sive inter lectores sive inter exorcistas quinquennio teneatur; exinde acolytus vel subdiaconus quatuor annis, & sic ad benedictionem diaconatus, (si meretur) accedat, in quo ordine quinque annis, si inculpate se gesserit, hærere debebit. Exinde suffragantibus stipendiis per tot gradus datis propriæ fidei documentis, presbyterii sacerdotium promereri. De quo (si eo illum exactior ad bonos mores vita perduxerit) summum Pontificatum sperare debebit.* Præterea inter illos quatuordecim Episcopos sunt aliqui certis quibusdam notis seu characteribus chronologicis impressi, ex quibus dignosci possit, quam recte atque ordine dispositi sint in hoc Catalogo, & suis quisque locis ac temporibus affixi; veluti Glycerius, quem anno 474. Imperio depulsum, evectumque ad sedem Salonitanam docet auctor hujus Catalogi cum accuratissimis quibusque Chronologis; Honorius II., cujus Episcopatum ab an. 493. ad annum 503. productum confirmant litteræ Gelasii Papæ ad eumdem scriptæ; Januarius primus hoc nomine inter annos 505. & 515. constitutus, ad quem extat apud Cassiodorum epistola Theodorici Regis, qui per eos annos regnum in Italia obtinebat; Stephanus itidem primus, qui ecclesiæ Salonitanæ præfuisse in hoc Catalogo traditur anno 527. quo quidem tempore floruit Dionysius Abbas cognomento Exiguus, qui Canonum collectionem latine redditam Stephano Salonitano Episcopo, cujus hortatu id operis laborisque susceperat, inscripsit dedicavitque: id quod declarat Dionysii ad eumdem Stephanum epistola plena officii, & suæ in eum observantiæ testis, quam huic collectioni præposuit. His adde Frontinum ab anno 544. ad an. 554. & Probinum ab an. 562. ad an. 566. Salonitanos Pontifices, patronos ac defensores acerrimos Trium Capitulorum, de quibus ea tempestate gravissima erat controversia, quæ pertinaci multorum annorum schismate ecclesiam in duas partes distraxit. Hinc intelligas velim Episcopos, quos modo nominavi, sic apte congruenterque ad rectam rationem ac distributionem chronologicam dispositos esse, ut ab illis temporibus, quæ cuique adscribuntur in Catalogo Romano, dimoveri nequeant. In aliis vero Catalogis invenies quidem plerosque horum Antistitum continuata successione connexos, sed universe ita perturbati sunt confusique ætatum & Episcoporum præsertim Salonensium ordines, ut dignoscere non queas, quibus illos annis vel sæculis attribuere oporteat.

Episcopi 14. cum annis 150. cõparati, huic intervallo non inepte respondent.

Series Chronologica Episcoporũ accurate disposita in Catalogo Rom.

Tertia demum pars, eademque postrema illius intervalli, quod annos fere sexcentos continet, a Pontificatu Maximi ad cladem Salonitanam brevi annorum circiter viginti curriculo devolvitur. Nam Maximus diem suum obiisse traditur anno septimi sæculi vigesimo, & anno ejusdem sæculi circiter quadragesimo, vel potius superiori, Salona capta eversaque funditus corruit; aliquot vero post annis e Palatio Diocletiani Spalatum nova civitas extitit, ubi collocata est sedes Pontificia Salonitana. Maximo duos omnino & postremos Salonitanos Episcopos subjecit Catalogus Romanus, Fruntinianum III. & Theodorum III. quocum eversionem Salonæ conjunxit. Duo autem Episcopatus viginti annorum circumscriptione satis commode apteque comprehendi possunt. Hic vero immane quantum a verisimilitudine etiam, non solum a veritate alii Catalogi aberrant. In hoc quippe brevissimum viginti annorum spatium inter Maximum & Salonitanum excidium, confertim Episcopos conjiciunt fere ad quadraginta, quos partim e superioribus, partim ex inferioribus sæculis in tantas angustias compellunt, ut fere binos singulis annis Episcopatus includi oporteat; quo nihil incredibilius, nihil absurdius excogitari potest.

Inter Maximum & urbis Salonæ excidium, quod est 20. annorum intervallũ, duos Catalog. Rom.

alii Catalogi fere 49. Episcopos interjiciũt, quod incredibile est.

In ordinanda ac digerenda serie priorum Antistitum, qui sedem Pontificiam Spalatum translatam obtinuerunt, Catalogus hic noster haud minus cum veritate historica & Chronologica congruit, quam cæteri discrepant. Hi quippe inter Joannem Ravennatem primum Spalatensem Archiepiscopum, & Justinum Episcopos haud plures, quam quinque interjiciunt. Duos autem, quibus Justini nomen fuit, Spalatenses Episcopos invenio in Catalogo Romano, annorum circiter triginta intervallo disjunctos. Primus abest a cæteris Catalogis, alter vero is est, quem illi ab Joanne primo sextum numerant. Justini prioris Episcopatum Thomas Archidiaconus bonus in primis auctor cum anno 840. copu-

Inter Joannem primum Spalatensem Episcopũ, & Justinũ alterum ejusdem nominis Spalat. Ep.

[illegible], eique Marinum substituit, Georgio intermedio prætermisso. Jam vero ab interitu Joannis primi Spalatensium Antistitis, qui vivere desiit anno circiter 680. & trigesimo post Salonam excisam, anni centum & sexaginta intercesserant, cum Justinus primus hoc nomine sedem Spalatensem adeptus est, anno 840. ut docet Archidiaconus: *Justinus Archiepiscopus*, inquit Hist. Salon. c. 13. *extitit anno Incarnationis Dominicæ octingentesimo quadragesimo, Viginti autem annos huic ecclesiæ præfuit*; quo e vivis exempto, anni elapsi sunt duo & triginta, antequam Justinus alter Pontificatum iniret, ut docet Catalogus Romanus, in quo prioris obitus an. 860. alterius initium an. 892. consignatur. Itaque annis illis centum & sexaginta, qui Joannis Ravennatis mortem & Justini primi exordia interfluxerunt, addas oportet annos duos & quinquaginta, ut pervenias ad Justini ætatem, quem alii Catalogi commemorant, eique inter Spalatenses Episcopos septimum locum ac numerum adscribunt. Quare hujus Justini Episcopatum ab Joannis primi Episcopi Spalatensis obitu anni ducenti ac duodecim disjungunt. Non est autem verisimile, ut Episcopi non amplius quinque ducentorum ac 12. spatium annorum occupaverint; nam si vel singuli vitam & Pontificatum in annum usque quadragesimum perduxissent, quod non est credibile, adhuc anni duodecim vacui superessent. Quanto rectius Catalogus Romanus, congruentiusque ad illius intervalli Chronologici longinquitatem, quinque illis Episcopis undeviginti adjunxit, quos alii Catalogi e serie Antistitum Spalatensium exemptos, ad superiores ætates, & ecclesiam Salonitanam transtulerunt. Hos autem undeviginti Catalogus noster interjecit Martino quarto Spalati Episcopo, & Leoni, quem cæteri Catalogi eidem Martino proxime subjiciunt. His adde quinque illos, quos hi etiam Catalogi commemorant, conficient numerum Episcoporum quatuor & viginti, quos per annos ducentos & duodecim, ecclesiæ Spalatensi præfuisse docet Catalogus Romanus. Sic autem horum Episcopatus distribuit, suos cuique annos, aliis plures, aliis pauciores dispertiens, ut numerus Episcoporum numero annorum aptissime respondeat. Igitur Joanni Ravennati, qui sedem Salonitanam Spalati constituit, tres illos substituit Episcopos, videlicet Petrum V. Marianum, & Martinum II. qui in aliis quoque Catalogis eumdem locum occupant. His autem cæteros adjecit, quos alii ad superiora tempora retractos Salonitanæ ecclesiæ adscribunt; ac primum quidem Martinum III. Forminum, Gregorium I. Joannem VII. Vernaculum, Dometum, Theodorum IV. Vitalem I. Georgium II. Vitalem II. quorum omnium seriem ab anno circiter 680. in quem desinit Joannis Ravennatis Pontificatus, ad annum 774. perduxit. Sequuntur deinde Petrus VI. Leo II. & Ursus inter annos 774. & 830. Hos excipit Petrus VII. ab anno 830. ad 840. tum Justinus primus eo nomine, cujus initium Archidiaconus cum nostro Catalogo confert in annum 840. quique vita cessit & Pontificatu anno 860. Justino subrogatus Georgius III. præfuitque usque ad annum 879. Georgio Marinus III. unius anni Episcopus, Marino Theodorus V. Theodoro Leo III. successit, quorum Pontificatus ab anno 882. non ultra 892. procurrit. His Petrus VIII subrogatur paucorum mensium Episcopus, cui demum Justinus alter substituitur ecclesiæ Spalatensi præpositus anno 892. vita & Episcopatu perfunctus an. 914. Hæc continuatio seriesque Pontificum ab Joanne primo ad Justinum vicesimum quintum Archiepiscopum Spalatensem deducta, spatiis illa quidem inæqualibus distincta, sed admodum belle digesta atque ordinata, cum illo ducentorum ac duodecim annorum intervallo satis præclare cohæret, nihil ut vacuum relinquat, nihil ut in ea reprehendere possis, quod vel præfiniti temporis mensuram excedat, vel non adæquet, vel parum credibile sit, vel denique ab recta & verisimili distributione annorum & Episcopatuum abhorreat. Porro Leoni tertio hujus nominis Petrum & Justinum, ut diximus, deinde Januarium & Fruntinianum in omnibus Catalogis substitutos invenies; quare, ut sæpe dictum est, in hunc Leonem Catalogus Romanus, cæteriq; conveniunt, postquam inter se discrepantes distractique in Episcopali serie contexenda hi ab illo diversi abiissent, longeque aberrassent. Igitur ante hunc Leonem ætatum & Episcoporum ordines ita dispositi sunt distributique in Catalogo Romano, ut inter se perbelle congruant, & alteri alteris præclare admodum respondeant, quemadmodum a nobis demonstratum est. Jure igitur meritoque cæteris omnibus Catalogis Romanum anteferendum censemus, atque hinc normam ac regulam petendam esse, ad quam dirigi ordinarique oporteat seriem Pontificiam novem priorum seculorum, quam tres illi supra descripti, præposteris confusisque temporibus, mirum in modum perturbant. Post Leonem vero in Episcopis posteriorum ætatum ordinandis, & suo cuique loco ac tempore tribuendo, nolumus Catalogi Romani auctoritati ita nos addictos esse, eaque necessitate constrictos, ut sicubi ab eo alii dissideant, nobis integrum non sit ab Romano discedere, & hunc potius, quam illos sequi cogamur. Verum si quando alii Catalogi vel inter se, vel a Romano discrepent, cum singulorum Antistitum Acta describemus, diligenti inquisitione adhibita, & rationum momentis in partem omnem pensitatis, statuemus, cujus sententia pluris fieri, & quis cuique præferri debeat; nam nunc quidem tantum nobis otii non est, ut id oneris laborisque suscipiamus, sed satis fuerit notas aliquas apposuisse, quæ nullo nostro in alterutram partem interposito judicio, Lectorem admoneant, quo loco, quave de re alii ab aliis dissentiant.

Catalogus Romanus in eo præterea cæteris præstat, quod singulis Episcopis annum suscepti ac depositi Pontificatus adjiciat; id quod magnam sane illi perspicuitatem & fidem conciliat. Sed notas arithmeticas annorum aliquando vitiatas invenies, quod sane Librariorum incuriæ attribuendum est; verum habes ex ipsomet Catalogo, unde illis correctionem adhibeas. Siquidem ad Episcoporum sive Salonensium, sive Spalatensium tempora certius designanda, de quibus dubitare non queas, singulis adduntur Pontifices & Imperatores Romani, quibus quisque æqualis fuit. Si quando igitur numerus annorum ab eorum, qui appositi sunt, Pontificum & Imperatorum temporibus aberrat, ex horum appositione illum emendari & corrigi necesse est. Neque enim ab notis illis chronologicis & arithmeticis, in quas errores facillime subrepunt, sed ab ætate Pontificum & Imperatorum, quorum nomina minus obnoxia sunt depravationibus, regula certior & tutior suppeditatur, ad quam

per annos 212. reliqui Catalogi Episcopos non amplius quinque,

Romanus multo aptius ad illud 212. annorum intervallum Episcopos 24. interposuit;

quorum series rectissime in eodem Catalogo explicatur;

in qua nihil vacui nihil redundans;

Ad normam Romani Catalogi, series Episcopalis digerenda novem priorum seculorum.

Menda arithmetica in Catalogo Romano corrigendi ratione ipse suppeditat.

quam revocari exigique oportet annos illos, quibus singuli Episcopatus circumscribuntur. Alias præterea epochas aliunde adscitas idem Catalogus nobis exhibet, e quibus dignosci possit, sicubi erratum sit in numeris annorum describendis. Nam pro varietate temporum varios Reges ac Principes ad Episcopi cujusque ætatem definiendam adjunxit, qui vel olim apud Dalmatas imperarunt, vel nunc etiam rerum in Dalmatia potiuntur, ac primum Reges Ostrogotthicos, qui Dalmatiam cum Italia sub potestatem redegerant, deinde Duces seu Reges e natione Slavonica, qui inde usque a septimo sæculo principatum in Dalmatia obtinere cœperant, demum Duces Venetorum, qui sub initium sæculi undecimi in eam regionem imperii fines protulerunt, eorumque ditioni major & nobilior pars Dalmatiæ etiamnum subest. His adde Reges Hungariæ, quibuscum Veneti de possessione Dalmatię sæpe acriterque decertarunt, Imperatores e nobilissima gente Austriadum, itemque Imperatores Turcarum, qui aliquot Dalmatiæ urbes & regiones hodieque possident. Ex his autem sive Imperatoribus, sive Regibus ac Ducibus, quorum ætates ignorari non possunt, epochæ nobis suppetunt satis certæ, & exploratæ, ad quas cujusque Episcopi sive Salonitani, sive Spalatensis ætas referri debeat; atque ex illis statuendum est, quibus quisque temporibus ecclesiam illam gubernaverit; corrigendique sunt errores, si qui forte in arithmeticas annorum notas irrepserint. Hic vero admirari satis non possum exquisitam in hoc Catalogo conficiendo auctoris diligentiam, eximiamque antiquę pariter & recentioris chronologiæ & historiæ scientiam, qui observatis notatisque temporibus tam accuratam Pontificum & Imperatorum omnium, & Regum insuper ac Principum aliorum seriem Episcopis nostris attexuit; id quod huic Catalogo summam auctoritatem & fidem adjungit. In eo præterea summopere commendanda est hujus auctoris sedulitas ac diligentia, quod huic Pontificali Catalogo designatos etiam, sive tantummodo electos Archiepiscopos intexuerit, qui aut morte prærepti, aut alias ob causas, sive obices interpositos, neque collati Episcopatus possessionem adire, neque jus plenum absolutumque ecclesiæ Salonitanæ administrandæ adipisci potuerunt. Ad hæc, Pontificia interregna inseruit, & suos cuique annos adscripsit.

Eruditio ac diligentia Auctoris in hoc Catalogo conficiendo laudatur.

Catalogus Romanus bipartitus.

Catalogus Romanus bipartito divisus est. Pars prior Salonitanos, altera Spalatenses Archiepiscopos complectitur. Utrique notas aliquas subjiciendas curavimus, quibus, si quid erratum est, emendari, si quid obscurum, illustrari, si quid ambiguum, declarari possit. Ad extremum illud hic lectoribus in mentem revocandum est, quod supra diximus, in hoc Catalogo Episcopis fere omnibus quinque priorum sæculorum & quibusdam aliis inferiorum ætatum sanctitatis titulum præpositum esse, quem nos ob eas causas, quę paragrapho primo expositæ sunt, delendum, omnibusque adimendum esse censuimus, præterquam duobus, videlicet S. Domnio, & S. Raynerio; alter quippe pro Christiana religione tuenda, alter pro bonis ecclesiæ recuperandis, tuendisque juribus ecclesiasticis præclaram mortem oppetierunt; & uterque jam inde a martyrio pie ac fortiter obito dignus habitus fuit, qui sancti nomine, cultuque publico afficeretur; & utriusque venerandi colendique consuetudinem a majoribus acceptam, ac nulla superiorum temporum incuria, sive oblivione intermissam etiamnum retinent Spalatenses. Venantio itidem sexto Salonarum Episcopo titulum sancti relinquere oportuit; quippe cum esse putamus, cujus nomen in Martyrologio Romano ad diem primam Aprilis adscriptum est; ejusdemque in Martyrologiis antiquioribus Bedæ, Usuardi, Adonis mentio facta est perhonorifica.

Pontifices Salonitani & Spalatenses a quodam Dalmata ex Archivis Romanis collecti.

S. *Domnius I. Divi Petri Apostolorum principis discipulus. Antistes Salonarum primus. Præfuit ab anno Christi* a *68. usque ad annum* b *104. sedentibus Petro Apostolo. Lino I. Clemente I. Anacleto I. imperantibus Domitio Nerone, Sergio Sulpitio Galba, Silvio Othone, Aulo Vitellio, Flavio Vespasiano, Tito Vespasiano, Flavio Domitiano, Nerva Cocejo, Ulpio Trajano.* a b

Cajanus Antistes Salonarum secundus. Præfuit ab anno c *104. usque ad an. circiter 115. sedente Evaristo I. imperante Ulpio Trajano.* c

Symphorianus Antistes Salonarum tertius. Præfuit ab anno circ. 115. usque ad an. 125. sedente Alexandro I. imperante Ulpio Trajano, Ælio Adriano.

d *Isichius I. & Isichius II. Antistites Salonarum quartus, & quintus. Præfuerunt inter annos c. 125. & 140. sedentibus Sixto I. Telesphoro I. Imperatoribus Ælio Adriano, Antonino Pio.* d

S. e *Venantius Antistes Salonarum sextus. Præfuit inter annos c. 140. & 155. sedentibus Telesphoro I. & Hyginio I. imperante Antonino Pio.* e

Honophrius, vel Honorius I. Maximus I. Pascasius, Cæsarius, Justinus I. f *Justinianus, Antoninus, Maximus II. qui præfuerunt ab anno Christi 155. ad* g *281. sedentibus Pio I. Aniceto I. Sotero I. Eleutherio I. Victore I. Zephyrino I. Callisto I. Urbano I. Pontiano I. Antero I. Fabiano I. Cornelio I. Lucio I. Stephano I. Sixto II. Dionysio I. imperantibus M. Aurelio, Antonino, Septimio Severo, Antonino Caracalla, & aliis usque ad Aurelianum.* f g

Amabilis, seu Agapitus Antistes Salonarum decimus quintus. Præfuit an. h *281. sedente Felice I. imperante Aureliano.* h

Joannes I. Georgius I. Theodorus I. Joannes II. Frontinianus I. Joannes III. Antistites Salonarum sextus decimus, decimus septimus, decimus octavus, undevicesimus, vigesimus, vigesimus primus. Præfuerunt inter annos i *286. & 304. sedentibus Felice I. Eutychiano I. Caio I. Marcellino I. Marcello I. imperantibus Aureliano, Tacito, Floriano, Probo, Caro, Carino, & Numeriano, Diocletiano, & Maximiano.* i

Petrus I. Antistes Salonarum vicesimus secundus. Præfuit inter annos 304. k *& 316. sedentibus Marcello I. Eusebio I. Melchiade I. Silvestro I. imperantibus Diocletiano, & Maximiano; Constantio, & Galerio; Constantino Magno.* k

Marinus primus, & Martinus primus Antistites Salonarum vicesimus tertius, & vicesimus quartus. Præfuerunt inter annos 316., & 340. sedentibus Silvestro primo, Marco primo, & Julio I. imperantibus Constantino Magno, deinde filiis ejus, Constantino, Constante, Constantio.

Maximus III. alias Marinus II. Antistes Salonarum vicesimus quintus. Præfuit inter annos 340, & 350. sedente Julio I. imperantibus l *Constantino juniore, Constante, & Constantio fratribus.* l

Theo-

Theodorus vel Theodosius II. Petrus II. Leo I. Joannes IV. Antistites Salonarum vicesimus sextus, septimus, octavus, nonus; sedentibus Julio I. Liberio I. Felice II. Damaso I. Siricio II. Anastasio I. Innocentio I. imperantibus Constante, Constantio, Juliano, Joviniano; deinde Orientis Imperium gubernantibus Valente, Theodosio I. Arcadio, Theodosio II. Occidentis vero Valentiniano I. Gratiano, Valentiniano II. Honorio. Ab anno 350. ad 410.

m m Isichius III. Antistes Salonarum tricesimus. Præfuit inter an. 410, & 440. sedentibus Innocentio I. Zosimo I. Bonifacio I. Cælestino I. Sixto III. imperantibus in Oriente Theodosio II. in Occidente Honorio, Valentiniano III.

Joannes V. & Petrus III. Antistites Salonarum tricesimus primus, & tricesimus secundus. Præfuerunt inter annos c. 440, & 474. sedentibus Leone I. Hilario I. Simplicio I. imperantibus in Oriente Theodosio II. Marciano, Leone I. in Occidente Valentiniano III. Maximo, Avito, Maiorano, Severano, Anthemio, Olybrio, Glycerio.

n n Olybrius Imperator ante assumptum Occidentis Imperium, ex quadam Jacobi Goar animadversione, Salonarum Antistes, sedente Simplicio I. imperante in Oriente Leone I. in Occidente Anthemio.

o o Glycerius ex Imperatore Salonarum Antistes tricesimus tertius. Præfuit ab an. 474. ad an. 480. sedente Simplicio I. imperantibus in Oriente Leone II. Zenone; in Occidente Julio Nepote, Augustulo: ac deinde p Odoacre regnante.

p

q q Vacat sedes Salonitana ab anno 480. ad annum 493. sedentibus Simplicio I. Felice III. Gelasio I. imperantibus in Oriente Zenone, Anastasio I. Regnante in Italia, & Dalmatia Odoacre Herulo Idololatra.

r Honorius r II. Antistes Salonarum tricesimus quartus. Præfuit ab anno 493. usque ad annum c. 505. sedente Gelasio I. Anastasio II. Symmacho I. imperante in Oriente Anastasio I. Regnan-
ſ te in Italia, & Dalmatia Occidentali ſ Theodo-
t rico Gottho Ariano, in Dalmatia Orientali t Ostroilo.

Januarius I. Episcopus Salonarum tricesimus quintus. Præfuit inter annos 505. & 515. sedente Symmacho I. imperante in Oriente Anastasio I. regnante in Italia, & Dalmatia Occidentali Theodorico; in Dalmatia Orientali Ostroilo Idololatra.

u u Hesychius IV. Antistes Salonarum tricesimus sextus. Præfuit inter annos 515. & 527. sedentibus Hormisda I. Joanne I. Felice IV. imperante in Oriente Anastasio I. Justino I. regnante in Ita-
x lia, & Dalmatia Occidentali x Theodorico, Athalarico; in Dalmatia Orientali Ostroilo.

aa aa Stephanus I. seu Sivilianus Antistes Salonarum tricesimus septimus præerat anno 527. sedente Felice IV. imperante in Oriente Justino I.
bb dein bb Justiniano; regnante in Italia, & in Dalmatia Occidentali Athalarico; in Dalmatia Orientali Ostroilo.

Honorius III. Antistes Salonarum tricesimus octavus. Præfuit ab an. c. 527. usque ad an. 544. sedentibus Felice IV. Bonifacio II. Joanne II. Agapito I. Silverio I. Vigilio I. imperante in Oriente Justiniano; regnante in Italia, & in Dalma-
cc tia Occidentali Athalarico, cc Theodoto, Vitige, Hidibaldo, Evarico, Totila Ostroili fratre;
dd in Dalmatia Orientali dd Ostroilo, Seviolado, Selimiro, Uladano.

Faustinus, vulgo Frontinus, vel Fronto, vel Frontinianus II. Antistes Salonarum tricesimus nonus, deinde ee Schismaticorum coriphæus. Præ- ee
fuit ab anno c. 544. usque ad an. 554. sedente Vigilio, imperante in Oriente Justiniano, & in Dalmatia Occidentali; regnantibus in Italia ff So- ff
la Totila, gg Teja; in Dalmatia Orientali hh gg hh
Seviolado.

Petrus IV. Antistes Salonarum quadragesimus. Præfuit ab anno 554. usque ad an. 562. sedentibus Vigilio I. Pelagio I. Joanne III. imperante in ii Oriente Justiniano, & in Dalmatia Occiden- ii
tali; regnante in Dalmatia Orientali Seviolado, Selimiro.

Probinus, aliter Proclinius, vel Prodinus Antistes Salonarum XLI. Præfuit ab an. 562. usque ad annum 566. sedente Joanne III. imperante in Oriente Justiniano, & in Dalmatia Occid. regnante in Dalmatia Orientali Selimiro.

Honorius IV. & Damianus Antistites Salonarum quadragesimus secundus, & quadragesimus tertius. Præfuerunt ab an. c. 566. ad an. 580. sedentibus Joanne III. Benedicto I. Pelagio II. imperantibus Justino II. Tiberio II. & in Dalmatia Occidentali; regnante in Dalmatia Orientali Ula-
dano. kk kk

Natalis Salonarum Antistes quadragesimus quartus. Præfuit ab an. c. 580. ad an. 595. sedentibus Pelagio II. Gregorio I. Magno, imperantibus Tiberio II. & Mauritio; regnante in Dalmatia Orientali ll N. acerrimo ecclesiæ hoste, ex ll
quatuor tyrannis ecclesiæ hostibus.

mm Honoratus Antistes Salonarum quadragesi- mm
mus quintus, sedente Gregorio Magno, imperante Mauritio, regnante in Dalmatia Orientali N. acerrimo ecclesiæ hoste.

nn Maximus IV. Antistes Salonarum quadra- nn
gesimus sextus, primum intrusus, deinde penitens ac legitimus. Præfuit ab anno 595. usque ad an. c. 620. sedentibus Gregorio Magno, Sabiniano I. Bonifacio III., Bonifacio IV. Deodato, Bonifacio V. Honorio I. imperantibus in oo
Oriente Mauritio, Phoca, oo Heraclio; regnante in Dalmatia Orientali N. ex quatuor tyrannis Christianorum hostibus.

Frontinianus III. Antistes Salonarum quadragesimus septimus. Præfuit inter annos 620. & 638. sedentibus Honorio I. Severino I. imperante Heraclio I. regnantibus in Dalmatia Orientali N. N. ex quatuor tyrannis ecclesiæ hostibus.

Theodorus pp III. Antistes Salonarum quadra- pp
gesimus octavus, & ultimus. Præerat sedente Joanne IV. Dalmata, imperante Heraclio I. regnante in Dalmatia Orientali N. postremo ex tyrannis quatuor Anonymis ecclesiæ hostibus; deinde qq Selimiro, qui tyrannide sublata Christia- qq
nis rebus ab diuturno bello quietem attulit.

Vacat sedes ab anno 639. ad an. 650. sedentibus Joanne IV. Dalmata, Theodoro I. Martino I. imperantibus Heraclio I. Constantino III. Constante II. Constantino IV. Pogonato, regnantibus in Dalmatia Orientali Selimiro, Budimiro.

PARS SECUNDA.

Joannes a Antistes hujus nominis VI. Saloni- a
tanam sedem Spalatum translatam primus obtinuit ab an. 650. usque ad an. c. 680. sedentibus Martino I. Eugenio I. Vitaliano I. Adeodato II. Dono I. Agathone I. imperante Constantino III. Constante II. Constantino IV. Pogonato, regnante in Dalmatia Orient. sive Servia Selimiro, Budimiro b; Ducibus c Dalmatiæ Occident. sive Croatiæ b c
d Corbato, Porino. d

Pe-

e *Petrus* V. *Marianus*, *Martinus* II. e *Martinus*
III. *Forminus*, *seu Forminius*, *Gregorius* I. *Joannes* VII. *Vernaculus*, *Dometus*, *Theodorus* IV.
Vitalis I. *Georgius* II. *Vitalis* II. *Spalatenses Archiepiscopi*, *qui proxime ab S. Joanne sedem deinceps obtinuere*, *atque quondam Salonitani*, *ac
Dalmatiæ*, *& Croatiæ Primates nuncupabantur*.
Præfuerunt ab anno c. 680. *usque ad an.* 774.
sedentibus Leone II. *Benedicto* II. *Joanne* V. *Cònone* I. *Sergio* I. *Joanne* VI. *Joanne* VII. *Sisinio* I.
Constantino I. *Gregorio* II. *Gregorio* III. *Zacharia* I. *Stephano* II. *Paulo* I. *Stephano* III. *Adriano* I. *imperantibus Constantino Pogonato*, *Justiniano* II. *Leontio Patritio*, *Tiberio Absimero*,
Philippico, *Anastasio* II. *Theodosio* III. *Leone Isaurio*, *Constantino Copronymo*; *regnantibus in*
f *Servia* f *Svetolico*, *Uladislavo*, *Thomislavo*, *Se-*
g *beslao*, *Rabisuoyo*, *Uladimiro*: g *Ducum Croatiæ
neque nomen*, *neque numerus constat*.

Petrus VI. *Leo* II. *& Ursus Archiepiscopi Spalatenses decimus quintus*, *decimus sextus*, *& decimus septimus*. *Salonitani etiam appellati*. *Præfuerunt inter annos circiter* 774. *& circ.* 830.
sedentibus Adriano I. *Leone* III. *Stephano* IV.
Pasquale I. *Eugenio* II. *Valentino* I. *imperantibus in Oriente Constantino Copronymo*, *Leone* IV.
vulgo III. *Constantino* VI., *Irene matre*, *Nicephoro*, *Michaele* I. *Curopalata*, *alias Rengabe*,
Leone Armeno, *Michaele Balbo*, *seu Armorico*,
gh *Theophilo*; *imperantibus in Occidente* gh *Carolo Magno*, *Ludovico Pio*; *regnantibus in Servia*
h h *Chanimero*, *Tuardislavo*, *Tolymiro*, *Tribis-*
i *lao*, *Crepimiro*; *Ducibus in Croatia N.* i *Borna*,
Ladasclao, *Mislao*.

Petrus VII. *Archiepiscopus Spalatensis decimus
octavus*. *Præfuit ab anno c.* 830. *usque ad an.*
840. *sedente Gregorio* IV. *imperantibus in Oriente Theophilo*, *in Occidente Ludovico Pio*; *regnantibus in Servia Svetozara*, *Rodoslao*; *Ducibus*
k *in Croatia Mislao*, k *Trepimiro*.

Justinus II. *Archiepiscopus Spalatensis decimus*
l *nonus*. *Præfuit inter an.* 840. l *&* 860. *circ.*
sedentibus Gregorio IV. *Sergio* II. *Leone* IV. *Benedicto* III. *Nicolao* I. *imperantibus in Oriente
Theophilo Iconomacho*, *Michaele Porphyrogenito*;
in Occidente Lothario, *Ludovico* II. *regnantibus*
m *in Servia Rodoslao*, *Ciaslao*, *post quem* m *Interregnum*; *Ducibus in Croatia Tirpimiro* I. *Dio-*
n *duro* n, *& Unusclavo*.

Georgius III. *Archiepiscopus Spalatensis vicesimus*. *Præfuit inter an.* 860, *&* 879. *sedentibus Nicolao* I. *Adriano* II. *Joanne* VIII. *imperantibus in Oriente Michaele Porphyrogenito*, *&
Basilio Macedone*; *in Occidente Ludovico* II. *Caro-*
o *lo Calvo*, *Ludovico* III. *Balbo*. o

Marinus III. *aliis Maximus* V. *Archiepiscopus
Spalatensis vicesimus primus*. *Præfuit ab an.* 879.
ad an. c. 880.

Theodorus V. *& Leo* III. *Archiepiscopi Spalatenses vicesimus secundus*, *& vicesimus tertius*.
Præfuerunt inter annos 880. *&* 892. *sedentibus
Joanne* VIII. *Martino* II., *seu Marino*, *Adriano*
III. *Stephano* V. *Formoso*; *imperantibus in Oriente Basilio Macedone*, *& Leone* VI. *Sapiente*; *regno Serviæ vacante usque ad an.* 889. *dein ibi
regnante Paullomiro*; *Ducibus Croatiæ Branimi-*
p *ro*, p *Michaele aliis Myroslabo*.

Petrus VIII. *Archiepiscopus Spalatensis vicesimus* IV. *Praerat an.* 892. *sedente Bonifacio* VI.
imperante in Oriente Basilio Macedone; *regnante
in Servia Paullomiro*; *Duce Croatiæ Mucimiro*.

Justinus III. *Archiepiscopus Spalatensis vicesimus quintus*. *Præfuit inter an.* 892. *&* 914. *sedentibus Bonifacio* VI. *Stephano* VI. *Romano* I.
Theodoro II. *Joanne* IX. *Benedicto* IV. *Leone* V.
Christophoro I. *Sergio* III. *Anastasio* III. *Lando* I.
imperantibus in Oriente Leone Sapiente, *Alexandro*, *Constantino Porphyrogenito* q; *regnantibus* q
in Servia Paullomiro, *Tiescimiro*; *Ducibus in* r
Croatia Mucimiro, r *Michaele*.

Joannes VIII. *aliis Januarius* II. *Archiepiscopus Spalatensis vicesimus sextus*. *Præfuit ab an.*
914. *usque ad an. c.* 940. *sedentibus Joanne* X.
Leone VI. *Stephano* VII. *Joanne* XI. *Leone* VII.
Stephano VIII. *imperante in Oriente Constantino
Porphyrogenito cum Romano Lecapeno*; *regnante
in Servia* s *Tiscimiro*, *Ducibus in Croatia* t *Mi-* s t
chaele, *Cidomiro*, *aliis* u *Tirpimiro* II. *deinde* u
in eadem Croatia x *regnante Cresimiro* I. x

Fruntinianus IV. *Archiepiscopus Spalatensis vicesimus septimus*. *Præfuit inter annos* 940, *&*
970. *sedentibus Stephano* VIII. *Martino* III. *vel
Marino* II. *Agapito* II. *Joanne* XII. *Leone* VIII.
Benedicto V. *Joanne* XIII. *imperantibus in Oriente Constantino Porphyrogenito*, *Romano*, *Nicephoro Phoca*, *Joanne* I. *Zemnisce*; *regnante in
Croatia Cresimiro* aa I. aa

Martinus bb IV. *Archiepiscopus Spalatensis vi-* bb
cesimus octavus. *Præfuit ab anno* 970. *usque ad
an.* 1000. *sedentibus Joanne* XIII. *Benedicto* VI.
Dono II. *Benedicto* VII. *Bonifacio* VII. *Joanne*
XIV. *Joanne* XV. *Gregorio* V. *Silvestro* II. *imperante
in Oriente Joanne Zemnisce*, *Basilio cum fratre
Constantino*; cc *regnante in Croatia* dd *Dircislao*. cc dd

Petrus ee IX. *Archiepiscopus Spalatensis vi-* ee
cesimus nonus. *Præfuit ab anno* 1000. *usque ad
an.* 1015. *sedentibus Silvestro* II. *Joanne* XVII.
Joanne XVIII. *Sergio* IV. *Benedicto* VII. *Joanne*
XIX. *imperantibus simul in Oriente Basilio*, *&
Constantino fratribus*; *regnantibus in Croatia Dircislao*, ff *Cresimiro* II. *Patritio*, *aliis Surigna*; ff
Duce Venetorum gg *Petro* II. *Urseolo*, *Othone* g
Urseolo.

Martinus V. *præfuit Coadiutor Petri noni*,
& Pauli Archiepiscoporum Spalatensium ab an. c.
1000. *usque ad an. c.* 1014.

Paulus I. *Archiepiscopus Spalatensis tricesimus*.
Præfuit ab anno 1015. *usque ad an. circ.* 1030.
sedentibus Benedicto VIII. *Joanne* XX. *imperantibus in Oriente Basilio*, *& Constantino simul*, *Constantino solo*, *Romano* III. *cum Zoë*; *regnante in
Croatia Cresimiro* II. *Ducibus Venetorum Othone
Urseolo*, *Petro Salomonio*.

gh *Dabralis Archiepiscopus Spalatensis tricesi-* gh
mus primus. *Præfuit ab anno* 1030. *usque ad
an.* 1050. *sedentibus Joanne* XX. *Benedicto* IX.
Gregorio VI. *Clemente* II. *Leone* IX. *imperantibus Michaele Paphlagone*, *Michaele Calephate*,
Constantino Monomacho; *in Croatia regnante* hh hh
Stephano; *Ducibus Venetorum Petro Salomonio*,
Urso Urseolo, *qui & Patriarcha Gradensis*, *Dominico Flabanico*, *Dominico Contareno*.

ii *Lampridius Archiepiscopus Spalatensis* XXXII. ii

Joannes nonus Archiepiscopus Spalatensis tricesimus tertius. *Præfuit ab anno* 1050. *usque ad an.* 1059. *sedentibus Victore* II. *Stephano* IX. *Nicolao* II. *imperantibus in Oriente Constantino Monomacho*, *Theodora*, *Michaele* VI. *regnante in Croatia Cresimiro* kk III. *Duce Vene-* kk
torum Dominico Contareno.

ll *Laurentius* I. *Archiepiscopus Spalatensis tri-* ll
cesimus quartus. *Præfuit ab anno* 1059. *usque
ad an.* 1099. *sedentibus Nicolao* II. *Alexandro*
II. *Gregorio* VII. *Victore* III. *Urbano* II. *Pasqua-*

quale II. imperantibus in Oriente Constantino Duca, Romano Diogene, Michaele Paripanace, Nicephoro Botoniate, Alexio I. Comneno; regnantibus in Croatia Cresimiro III. Slavizzo, mm *Suinimiro, & Stephano II. Ducibus Venetorum Dominico Contareno, Dominico Silvio, Vitali Falerio, Vitali Michaele I.*

mm

Crescentius Patritius Romanus Archiepiscopus Spalatensis XXXV. *Præfuit ab anno* 1099. *usque ad ann.* 1112. *sedentibus Pasquale II. Gelasio II. imperante in Oriente Alexio I. Comneno, regnante in Croatia, propriorum Regum loco, Colomano Hungariæ Rege; Ducibus Venetorum Vitali Michaele, Ordelapho Falerio.*

Manasses Archiepiscopus Spalatensis XXXVI. *Præfuit ab an.* 1112. *usque ad an.* 1113. *sedente Gelasio II. imperante in Oriente Alexio I. Comneno; Rege Hungariæ Colomano; Duce Venetorum Ordelapho Falerio.*

Vacat sedes ab an. 1113. *usque ad an.* 1135. *sedentibus Gelasio II. Calisto II. Honorio II. Innocentio II. imperantibus in Oriente Alexio I. Comneno, Joanne II. Comneno; Regibus Hungariæ Colomano, Stephano II. Bela II. Ducibus Venetorum Ordelapho Falerio, Dominico Michaele, Petro Polano.*

Gregorius II. Archiepiscopus Spalatensis XXXVII. *Fuit tantum electus sedente Innocentio II. imperante in Oriente Joanne II. Comneno; Rege Hungariæ Bela II. Venetorum Duce Petro Polano.*

Gaudius, seu Gaudentius Archiepiscopus Spalatensis XXXVIII. *Præfuit ab anno* nn 1136. *usque ad an.* 1153. *Vixit vero usque ad an.* 1176. *sedentibus Innocentio II. Cælestino II. Lucio II. Eugenio III. Anastasio IV. imperantibus Joanne II. Comneno, Manuele Comneno; Regibus Hungariæ Bela II. Geisa II. Ducibus Venetorum Petro Polano, Dominico Mauroceno, Vitali Michaele II.*

nn

oo *Absalon* oo *Archiepiscopus Spalatensis* XXXIX. *Præfuit ab an.* 1153. *ad an.* 1163. *sedentibus Anastasio IV. Adriano IV. Alexandro III. imperante in Oriente Manuele Comneno; Regibus Hungariæ Geisa II. Stephano III. Ducibus Venetorum Dominico Mauroceno, Vitali Michaele II.*

pp *Petrus X.* pp *cognomento Lombardus Archiepiscopus Spalatensis* XXXX. *Præfuit ab an.* 1163 *usque ad ann.* 1166. *sedente Alexandro III. imperante in Oriente Manuele Comneno; Rege Hungariæ Stephano III. Duce Venetorum Michaele II.*

qq *Albertus* qq *Cardinalis de Mora Archiepiscopus Spalatensis* XXXXI. *postea Romanus Pontifex Gregorius VIII. Fuit electus imperante Comneno, Rege Hungariæ Stephano III. Duce Venetorum Vitali Michaele II.*

Gerardus Archiepiscopus Spalatensis XLII. *Præfuit ab an.* 1166. *usque ad an.* 1175. *sedente Alexandro III. imperante in Oriente Manuele Comneno; Regibus Hungariæ Stephano III. Bela III. Ducibus Venetorum Vitali Michaele II. Sebastiano Ziani.*

Raynerius Archiepiscopus Spalatensis XLIII. *Præfuit ab an.* 1175. *usque ad annum* 1180. *sedente Alexandro III. imperante in Oriente, &* rr *Spalati Manuele Comneno. Rege Hungariæ Bela III. Ducibus Venetorum Sebastiano Ziani, Orio Maripetro.*

rr

Vacat sedes ab an. 1180. *usque ad an.* 1185. *sedentibus Alexandro III. Lucio III. imperantibus in Oriente Manuele Comneno, qui & Spalati imperabat, Alexio II. Comneno, Andronico tyranno; Rege Hungariæ Bela III. Duce Venetorum Orio Maripetro.*

Petrus XI. ſſ *filius Chileni Archiepiscopus Spalatensis* XLIV. *Præfuit ab an.* 1185. *usque ad an.* 1190. *sedentibus Lucio III. Urbano III. Gregorio VIII. Clemente III. imperante in Oriente Andronico tyranno; Rege Hungariæ Bela III. Duce Venetorum Orio Maripetro.* ſſ

Petrus XII. Archiepiscopus Spalatensis XLV. *Præfuit ab an.* 1190. *usque ad an.* 1195. *sedentibus Clemente III. Cælestino III. imperante in Oriente Andronico tyranno, & Isaacio Angelo Comneno; Rege Hungariæ Bela III. Ducibus Venet. Orio Maripetro, Henrico Dandulo.*

Bernardus I. Archiepiscopus Spalatensis XLVI. *Præfuit ab an.* tt 1195. *usque ad an.* 1217. *sedentibus Celestino III. Innocentio III. Honorio III. imperantibus in Oriente Isaacio Angelo, Alexio III. Angelo Alexio IV.* uu, *Balduino I. Henrico, Petro Antisiodorensi; Regibus Hungariæ Bela III. Henrico, Ladislao pupillo, Andrea Hierosolymitano; Ducibus Venetorum Henrico Dandulo, Petro Ziani.* tt uu

Slavizzus Archiepiscopus Spalatensis XLVII. *Permansit electus toto biennio per annos* 1217. 1219. *sedente Honorio III. imperante in Oriente Petro Antisiodorensi; Rege Hungariæ Andrea Hierosolymitano; Duce Venetorum Petro Ziani.*

Guncellus Archiepiscopus Spalatensis XLVIII. *Præfuit ab an.* 1219. *usque ad annum* xx 1242. *sedentibus Honorio III. Gregorio IX. Celestino IV. imperantibus in Oriente Roberto, Joanne III. Brienno; Regibus Hungariæ Andrea Hierosolymitano, Bela IV. Ducibus Venetorum Petro Ziani, Jacobo Teupolo.* xx

Stephanus II. Archiepiscopus Spalatensis XLIX. *ex Episcopo Zagabriensi. Permansit electus* aaa *per annos* 1242. 43. *Vacante Romana sede inter Celestini IV. & Innocentii IV. Pontificatum; imperante in Oriente Balduino II. Rege Hungariæ Bela IV. Duce Venetorum Jacobo Teupolo.* aaa

Thomas bbb *Archiepiscopus Spalatensis* L. *Perseveravit electus vertente toto fere an.* 1244. *sedente Innocentio IV. imperante in Oriente Balduino II. Rege Hungariæ Bela IV. Duce Venetorum Jacobo Teupolo.* bbb

Ugolinus I. seu Ugrinus Archiepiscopus Spalatensis LI. *Præfuit ab an.* 1243. ccc *usque ad an.* 1248. *sedente Innocentio IV. imperante in Oriente Balduino II. Rege Hungariæ Bela IV. Duce Venetorum Jacobo Teupolo.* ccc

Regerius Archiepiscopus Spalatensis LII. *Præfuit ab an.* 1249. *usque ad an.* ddd 1266. *sedentibus Innocentio IV. Alexandro IV. Urbano IV. Clemente IV. imperantibus in Oriente Balduino II.* eee *Michaele Palæologo; Rege Hungarorum Bela IV. Ducibus Venetorum Jacobo Teupolo, Marino Mauroceno, Raynerio Zeno.* ddd eee

Joannes X. Archiepiscopus Spalatensis LIII. *Præfuit ab an.* 1266. *usque ad an.* 1294. *sedentibus Clemente IV. Gregorio X. Innocentio V. Adriano V. Joanne XXI. Nicolao III. Martino II. vel IV. Honorio IV. Nicolao IV. Celestino V. Bonifacio VIII. imperantibus in Oriente Michaele Palæologo, Andronico II. Palæologo; Regibus Hungariæ Bela IV. Stephano IV. Ladislao Cunno, Andrea Veneto; Ducibus Venetorum Raynerio Zeno, Laurentio Teupolo, Jacobo Contareno, Joanne Dandulo, Petro Gradonico.*

Petrus Maria XIII. Archiepiscopus Spalatensis LIV. *Præfuit ab an.* 1297. *usque ad an.* 1326. *sedentibus Bonifacio VIII. Benedicto XI. vel IX. Clemente V., & Joanne XXII. imperan-*

rantibus in Oriente Andronico II. Palæologo ; Regibus Hungariæ Andrea Veneto , Carolo Umberto ; Ducibus Venetorum Petro Gradonico , Marino Georgio , Joanni Superantio .

Balianus Archiepiscopus Spalatensis LV. *Præfuit ab an.* 1326. *usque ad an.* 1328. *sedente Joanne* XXII. *imperante in Oriente Andronico* II. *Palæologo ; Rege Hungariæ Carolo Umberto ; Duce Venetorum Joanne Superantio .*

Dominicus I. Luccari Archiepiscopus Spalatensis LVI. *Præfuit ab an.* 1328. *usque ad annum* 1348. *sedentibus Joanne* XXII. *Benedicto* XII. *Clemente* VI. *imperantibus in Oriente Andronico* III. *Joanne* V. *Cantacuzeno ; Regibus Hungariæ Carolo Umberto , Ludovico* I. *Ducibus Venetorum Joanne Superantio , Francisco Dandulo , Bartholomæo Gradonico , Andrea Dandulo .*

Ugolinus II. *Branca , seu Mala-Branca Archiepiscopus Spalatensis* LVII. *Præfuit ab an.* 1348. *usque ad an.* 1371. *sedentibus Clemente* VI. *Urbano* V. *Gregorio* XI. *imperantibus in Oriente Joanne* IV. *Palæologo , Joanne* V. *Cantacuzeno ; Rege Hungariæ Ludovico* I. *Ducibus Venetorum Andrea Dandulo , Marino Falerio , Joanne Gradonico , Joanne Delphino , Laurentio Celso , Marco Cornelio , Andrea Contareno .*

Andreas I. Gualdus Archiepiscopus Spalatensis LVIII. *Præfuit ab an.* 1371. *usque ad an.* 1402. *sedente Gregorio* XI. *Urbano* VI. *Bonifacio* IX. *imperante in Oriente Joanne* IV. *Palæologo solo , Manuele* II. *Palæologo , Joanne* VI. *Palæologo ; Regibus Hungariæ Ludovico* I. *Maria ejus filia , Sigismundo Brandeburgico ; Ducibus Venetorum Andrea Contareno , Michaele Mauroceno , Antonio Venerio , Michaele Steno .*

Marinus IV. *a Cutheis Archiepiscopus Spalatensis LIX. electus erat anno* 1401. *sedente in Oriente Joanne* VI. *Palæologo ; Rege Hungariæ Sigismundo Brandeburgico ; Duce Venetorum Michaele Steno .*

Peregrinus de Aragonia Archiepiscopus Spalatensis LX. *Præfuit ab an.* 1403. *usque ad an.* 1408. *sedentibus Bonifacio* IX. *Innocentio* VII. *Gregorio* XII. *imperante Joanne* VI. *Palæologo ; Rege Hungariæ Sigismundo Brandeburgico ; Duce Venetorum Michaele Steno .*

Vacat sedes ab anno 1408. *usque ad annum* 1413. *sedentibus Gregorio* XII. *Alexandro* V. *Joanne* XXIII. *imperante in Oriente Joanne* VI. *Palæologo ; Rege Hungariæ Sigismundo Brandeburgico ; Duce Venetorum Michaele Steno .*

Joannes XI. *de Benedictis Patritius Venetus ex Ordine Prædicatorum Archiepiscopus Spalatensis* LXI. *electi nomen obtinuit ab an.* 1410. *ad* 1418 *sedentibus Joanne* XXIII. *Martino* V. *imperante in Oriente Joanne* VI. *Palæologo ; Rege Hungariæ Sigismundo Augusto ; Ducibus Venetorum Michaele Steno , Thoma Mocenico .*

Domnius II. de Judicibus Archiepiscopus Spalatensis LXII. Præfuit ab an. 1418. *ad an.* 1421 *sedente Martino V. imperante in Oriente Joanne VI. Palæologo ; Rege Hungariæ Sigismundo Augusto ; Duce Venetorum Thoma Mocenico .*

Petrus XIV. *Discovitius , alias de Pago , ex Ordine Prædicatorum Archiepiscopus Spalatensis* LXIII. *Præfuit ab an.* 1421. *usque ad an.* 1430. *sedente Martino* V. *imperante in Oriente Joanne* VI. *Palæologo ; Rege Hungariæ Sigismundo ; Ducibus Venetorum Thoma Mocenico , Francisco Fuscaro .*

Franciscus Maripetrus Patritius Venetus Archiepiscopus Spalatensis LXIV. *Præfuit ab an.* 1431. fff *usque ad an.* 1432. *sedentibus Martino* V. *Eugenio* IV. *imperante Joanne Palæologo ; Rege Hungariæ Sigismundo ; Duce Venetorum Francisco Fuscaro .* fff

Bartholomæus Zabarella S. R. E. Cardinalis Archiepiscopus Spalatensis LXV. *Præfuit ab anno* 1432. ggg *usque ad an.* 1439. *sedente Eugenio* IV. *imperante in Oriente Joanne* VI. *Palæologo ;* ggg *Regibus Hungariæ Sigismundo Augusto , Alberto Austriaco Augusto , Ladislao* V. *posthumo ; Duce Venetorum Francisco Fuscaro .*

Jacobus Baduarius Patritius Venetus Archiepiscopus Spalatensis LXVI. *Præfuit ab an.* 1439 *usque ad an.* 1451. *sedentibus Eugenio* IV. *Nicolao* V. *imperantibus Joanne* VI. *Palæologo , & Constantino* XII. *Rege Hungariæ Ladislao* V. *Posthumo ; Duce Venetorum Francisco Fuscaro .*

Laurentius II. *Zane Patritius Venetus Archiepiscopus Spalatensis* LXVII. *Præfuit ab an.* 1451. *usque ad an.* 1473. *sedentibus Nicolao* V. *Callisto* III. *Pio* II. *Paulo* II. *, Sixto* IV*; imperante in Oriente Constantino* XII. *Palæologo , Mahomete Turcarum Principe , hoc nomine* I. *Regibus Hungariæ Ladislao Posthumo , Uladislao ad Uvarnam obtruncato , Matthia Corvino Illyrico ; Ducibus Venetorum Francisco Fuscaro , Paschali Maripetro , Christophoro Moro , & Nicolao Trono .*

Joannes XII. *Zanettinus ex Ordine Fratrum Minorum S. Francisci Archiepiscopus Spalatensis* LXVIII. *Præfuit ab anno* 1473. *usque ad an.* 1476. *sedente Sixto* IV. *imperante in Oriente* hhh hhh *Mahomete ; Rege Hungariæ Matthia Corvino ; Ducibus Venetorum Nicolao Marcello , Petro Mocenico .*

Petrus XV. *Fuscarus Patritius Venetus S. R. E. Cardinalis Archiepiscopus Spalatensis* LXIX. *Præfuit ab an.* 1476. *usque ad an.* 1479. *sedente Sixto* IV. *imperante in Oriente Mahomete ; Rege Hungariæ Matthia Corvino Illyrico ; Duce Venetorum Andrea Vendramino .*

Bartholomæus II. *Averoldus ex Ordine D. Benedicti , Archiepiscopus Spalatensis* LXX. *Præfuit ab an.* 1479. *usque ad an.* 1503. *sedentibus Sixto* IV. *Innocentio* VIII. *Alexandro* VI. *Pio* III. *Julio* III. *imperante in Oriente Mahomete* I. *& Baiazethe* I. *Regibus Hungariæ Matthia Corvino Illyrico , Uladislao* II. *Bohemo ; Ducibus Venetorum Joanne Mocenico , Augustino Barbadico , Leonardo Lauredano .*

Bernardus II. *Zane Patritius Venetus Archiepiscopus Spalatensis* LXXI. *Præfuit ab an.* 1503. *usque ad an.* 1515. *sedentibus Julio* II. *Leone* X. *imperantibus in Oriente Baiazethe* I.*, & Selimo* I. *Rege Hungariæ Uladislao* II. *Bohemo ; Duce Venetorum Leonardo Lauredano .*

Andreas II. *Cornelius , Patritius Venetus Archiepiscopus Spalatensis* LXXII. *Præfuit ab anno* 1515. *usque ad annum* 1536. *sedentibus Leone* X. *Adriano* VI. *Clemente* VII. *Paulo* III. *imperante in Oriente Selimo* I. *Solimano* I. *Regibus Hungariæ Ludovico , Joanne Zapolia Transylvano , Ferdinando* I. *Austriaco Augusto ; Ducibus Venetorum Leonardo Lauredano , Antonio Grimani , Andrea Gritti .*

Andreas III. *S. R. E. Cardinalis e Domo Cornelia Veneta Archiepiscopus Spalatensis* LXXIII. *Electi nomen obtinuit sub Pontificatu Andreæ Patrui .*

Marcus Cornelius Patritius Venetus Archiepiscopus Spalatensis LXXIV. *Præfuit ab an.* 1536. *usque ad an.* 1566. *sedentibus Julio* III. *Marcello* II. *Paulo* IV. *Pio* IV. *Pio* V. *imperantibus in Orien-*

Oriente Solimano, Rege Hungariæ Ferdinando I. Austriaco Augusto, Ducibus Venetorum Andrea Gritti, Petro Lando, Francisco Donato, Marco Antonio Trevisano, Laurentio Priolo.

Aloysius Michael, alias de Frangipanibus, Patritius Venetus, Archiepiscopus Spalatensis LXXV. *Præfuit ab anno 1566. usque ad annum 1575. sedentibus Pio V. Gregorio XIII. imperante in Oriente Selimo II. & Solimano; Rege Hungariæ Ferdinando I. Ducibus Venetorum Hieronymo Priolo, & Petro Lauredano.*

Dominicus II. Mariottus ex Ordine Prædicatorum Archiepiscopus Spalatensis LXXVI. *Præfuit primum adjutor Aloysii Michaelis, tum Archiepiscopus ab anno 1575. usque ad annum 1585. sedente Gregorio XIII. imperante in Oriente Amurathe II. Regibus Hungariæ Maximiliano II. Austriaco, Rudolpho Austriaco; Ducibus Venetorum Aloysio I. Mocenico, Sebastiano Venerio, Nicolao de Ponte.*

Dominicus III. Foconius ex Ordine Prædicatorum Archiepiscopus Spalatensis LXXVII. *Præfuit primum adjutor, deinde Archiepiscopus ab anno 1585. ad an. 1602. sedente Sixto V. Urbano VII. Gregorio XIV. Innocentio IX. Clemente VIII. imperante in Oriente Amurathe; Rege Hungariæ Rodulpho Austriaco Augusto; Ducibus Venetorum Nicolao de Ponte, Pasquali Ciconia, Marino Grimano.*

Marcus Antonius de Dominis Archiepiscopus Spalatensis LXXVIII. *postea Apostata, & Heresiarcha. Præfuit ab anno 1602. usque ad annum 1616. sedentibus Clemente VIII. Leone XI. Paulo V. imperante in Oriente Mahomete II. Achmete I. Regibus Hungariæ Rodulpho, & Mathia Austriacis Augustis; Ducibus Venetorum Marino Grimani, Leonardo Donato, Marco Antonio Memo, Joanne Bembo.*

Sfortia Ponzonius Archiepiscopus Spalatensis LXXIX. *Præfuit ab an. 1616. usque ad an. 1640. sedentibus Paulo V. Gregorio XV. Urbano VIII. imperante in Oriente Achmete, Mustapha, Osmano, Amurathe II. Regibus Hungariæ Ferdinando II. Ferdinando III. Austriacis Augustis; Ducibus Venetorum Joanne Bembo, Nicolao Donato, Antonio Priolo, Francisco Contareno, Joanne Cornelio, Nicolao Contareno, Francisco Erizio.*

Leonardus Bondumerius Patritius Venetus Archiepiscopus Spalatensis LXXX. *Præfuit ab anno 1640. ad annum 1668. sedentibus Urbano VIII. Innocentio X. Alexandro VII. Clemente IX. imperante in Oriente Amurathe II. Ibrahimo, Mahomete III. Regibus Hungariæ Ferdinando III. Austriaco Augusto, Ferdinando IV. Austriaco Archiduce, Leopoldo I. Austriaco Augusto; Ducibus Venetorum Francisco Erizio, Francisco Molino, Carolo Contareno, Francisco Cornelio, Bertucio Valerio, Joanne Pisauro, Dominico Contareno.*

Bonifacius Albanus Archiepiscopus Spalatensis LXXXI. *Præfuit ab anno 1668. usque ad annum 1678.*

Stephanus III. Cosmus Archiepiscopus Spalatensis LXXXII. *Præfuit ab an. 1678. usque ad annum 1708. sedentibus Innocentio XI. Alexandro VIII. Innocentio XII. Clemente XI.*

Stephanus IV. Cupillus Archiepiscopus Spalatensis LXXXIII. *Præfuit ab anno 1708. usque ad annum 1719. sedente Clemente X.*

Notæ in partem primam Catalogi Romani

a Epocha institutæ sedis Salonitanæ, susceptique a B. Domnio Pontificatus vel in eum annum, quo Petrus martyrium subiit, vel in proximum superiorem conjicienda est; nam Petrus Romæ cum esset, antequam jussu Neronis extremo supplicio afficeretur, Domnium in Dalmatiam misit ad fundandam regendamque Ecclesiam Salonitanam. De anno autem ejus martyrii est inter scriptores controversia. Martyrium D. Petri Baronius in annum æræ vulgaris 69. alii in annos superiores conferunt; Henschenius & juniores Chronologi censent affigendum esse anno 65. Hos sequi si lubeat, Domnius jussu missuque Petri Dalmatiam adiit, & Salonæ sedem Episcopalem constituit vel anno eodem 65. vel eo certo, qui hunc proxime antecessit. Vide Caput I. §. I. item consule Acta S. Domnii a nobis describenda.

b In Actis S. Domnii martyrium ejusdem revocandum esse censemus ad annum septimum alterius sæculi, cum Trajanus Christianos persequi cœpit, quibus initio propitium potius, quam infensum se præbuerat.

c Initium Cajani refer ad annum 107. juxta præscriptum superioris Notæ.

d Hunc, & alios ejusdem nominis Episcopos rectius Hesychium appellaveris.

e Ille est, quem Beda, Usuardus, Ado, & auctor Martyrologii Romani in diorum fastis ad primam diem Aprilis adscribunt, quemque Baronius Dalmatiæ Episcopum fuisse opinatur; sed cujus loci Episcopus fuerit ignorat, cum Salonensium antistitum Catalogos numquam viderit.

f Hic ab recta Episcoporum serie aberrare incipiunt alii Catalogi; & Justino Glycerium proxime subjiciunt, Episcopis intermediis in posteriores ætates rejectis.

g Huic notæ arithmeticæ inest mendum Chronologicum Librarii inscitia vel incuria invectum, cui correctio adhibenda est, ex appositis Pontificibus & Imperatoribus Romanis. Itaque series illa Episcoporum neque producenda est ultra exitum Dionysii Primi Episc. Rom. qui anno 270. vita & Pontificatu cessit, & coercenda est intra initium Aureliani, qui eodem anno Imperium adeptus est; ac proinde desinat oportet in annum 270. cum Dionysius vivere desiit, & Aurelianus imperare cœpit.

h Ad id, quod modo diximus, apte congruenterque inter annos 270. & 274., vel 275. interjicitur Agapitus sive Amabilis, qui non longius vitam perduxit, quam Felix I. & Aurelianus; quorum alter ecclesiæ Romanæ, alter Orbi Romano præfuit ab an. 270. ad an. 275. Præterea Salonitanus Catalogus cum Episcopatu Agapiti composuit martyrium S. Anastasii Cornicularii, qui Aureliano imperante pro Christo mortem oppetiit. Vide Acta Agapiti Episcopi Salonitani.

i Horum Episcoporum initium revoca ad an. 275. vel superiorem; quippe attigerit oportet saltem extremum annum Pontificatus Felicis, & imperii Aureliani; uterque enim his adscribitur.

k Hæ notæ chronologicæ præclare congruunt cum Pontificibus, & imperatoribus Romanis ibidem appositis.

l Sed Constantinus junior, cum Constanti fratri bellum intulisset, interfectus est prope Aquilejam eodem anno 340. quo Maximus III. seu Marinus II. gubernacula ecclesiæ Salonitanæ suscepit.

m Ad hunc litteras dedit Zosimus Pontifex Maximus, qui Pontificatum iniit an. 417. cum vita deposuit anno 418.

n Si Olybrius in Imperium Occidentale Anthemio suffectus an. 472. post amissum imperium creatus fuit Episcopus Salonitanus, id quod suo

suo loco inquiremus; eum Episcopatu admodum brevi perfunctum esse oportet.

o Salonitani Pontificatus Glycerio collati idoneus testis, auctorque optimus est Jornandes fere suppar huic ætati.

p Odoacer Herulos in Italiam invexit anno Christi 476. & Imperio Occidentali, una cum Momyllo Augustulo, extincto, Regnum Italiæ & Dalmatiæ tenuit annos ipsos septemdecim.

q Cum per eos annos Odoacer Herulique Dalmatiam tyrannide oppressam tenuerint, & anno circiter 489. Gotthorum irruptiones in eamdem regionem fieri cœperint; post mortem Glycerii, quæ in annum 480. incidit, comitia Episcopalia Salonæ haberi non licuit. Itaque interregnum Pontificium tenuit annos fere tredecim.

r Glycerio Honorium, cæterosque fere omnes hic descriptos usque ad Theodorum postremum Salonitanum Episcopum Catalogi omnes subjiciunt.

ſ Theodoricus Rex Ostrogotthorum, anno 489. Zenonis hortatu Italiam adiit, eamdemque Herulorum servitute exemit, Odoacre apud Ravennam extincto anno 493. unde initium duxit Gotthorum in Italia Regnum, quod post annos fere sexaginta, Teja postremo Gotthorum Rege interfecto, Justinianus funditus evertit an. 553. Theodoricus autem non in Italia solum, sed etiam in Dalmatia rerum potitur.

t Ab Ostroilo initium ducit series Regum Gotthorum in Dalmatia Orientali. Hanc seriem contexuit Presbyter Diocleas in eo libro, quod *Regnum Slavorum* inscripsit; in quo multa sunt præposteris temporibus, & confusis regionibus descripta, quæ accuratam crisim & disquisitionem subeant necesse est. Ostroilus Genuladi Gothorum Regis filius natu minimus fuisse dicitur, cui duo fratres erant Brus & Totila. Brus apud populos Septemtrionales in paternum regnum successit; Totila copias suas in Italiam duxit, & cum Ostrogotthis conjunxit; & anno 541. regnum adeptus, collapsam in Italia rem Gotthicam restituit, fusisque Justiniani copiis Romam ipsam anno 546. recepit; ab Narsete victus acie, & fugiens e prælio obtruncatus est anno 552. ut narrat Procopius lib. 4. belli Gotthici, cum regnasset annos undecim. Ostroilus vero potitus esse dicitur ea Dalmatiæ parte, quæ ad Orientem vergit, & postea dicta est Serblia. Si regnum Dalmaticum Ostroili ad hæc tempora, & ad Pontificatum Honorii II. Antistitis Salonitani revocandum sit, Totilas in Italiam advenerit oportet sæculo quinto exeunte, vel proximo ineunte; uterque enim, Totilas & Ostroilus, eodem tempore avito regno & patria profecti primum in Pannoniam, tum in Dalmatiam venisse traduntur; & Ostroilus quidem in Dalmatia principatum obtinuisse, Totilas vero in Italiam transgressus fuisse. Sed hæc alias.

u Hunc Hesychium Acutheanus quidem & Ponzonianus Catalogi prætermittunt; Salonitanus vero refert ad initium quinti sæculi, & copulavit cum ætate Zosimi Papæ, cujus extat epistola ad Hesychium non hunc, qui quartus fuit hoc nomine, sed ad alium ejusdem nominis tertium Salonitanum Episcopum.

x Theodorico rebus humanis exempto anno 526, regnum in Gotthis obtinuit Athalaricus Amalasunthæ a Theodorico genitæ filius.

aa Is est Stephanus ille, ad quem Dionysius cognomento Exiguus Canones Apostolicos & ecclesiasticos ab se in unum volumen collectos, & latine redditos misit. Hujus Pontificatus unius anni angustiis circumscribitur.

bb Justinianus Justino avunculo in imperium successit anno 527.

cc Athalaricus decessit anno Christi 534; cujus mater Amalasuntha sceptrum transtulit in Theodatum Amalafridæ Theodorici sororis filium, qui feminam egregie de se meritam per summum scelus occidit. Hujus necis ulciscendæ, & Italiæ recuperandæ causa, Justinianus Gotthis bellum intulit, quod Bellisario egregio Duci gerendum dedit, anno 535. Anno proximo, post Theodatum interfectum, Vitiges regnavit, quem Bellisarius apud Ravennam cæsum captumque Constantinopolim abduxit anno 540. Hidibaldus Rex a Gotthis creatus, ac post eum Evaricus; deinde Totilas is, qui Ostroili frater fuisse dicitur, vir acer & prudens regni Gotthici potitus est anno 541.

dd Ostroilum in acie cæsum ab exercitu Justiniani tradit Presbyter Diocleas. Ostroilo Sevioladus, sive Senuladus ortus, Seviolado Selimirus, Selimiro Uladanus, quem Presbyter Diocleas, & Marcus Marulus, qui Diocleatis historiam e Slavo idiomate in latinum convertit, Bladinum vocant; ac cæteri deinceps, quorum seriem Diocleas contexuit. Cæterum Selimiri, & Bladini regnum pertinet ad Episcopos ætate inferiores Honorio III., ut Catalogus docet.

ee Schismatici dicti habitique sunt, qui propter obstinatam trium capitulorum defensionem Synodum quintam impugnabant, & ab ecclesię Catholicæ comunione se ipsi segregaverant.

ff Auctor hujus Catalogi propterea regnum Totilæ finibus Italiæ circumscripsit, quod Justinianus Dalmatiam saltem Occidentalem Gotthis eripuerat, ut tradit Procopius.

gg Anno belli Gotthici 18., Christi 552., Narses in locum Bellisarii huic bello gerendo suffectus Totilam acie vicit, qui e prælio fugiens obtruncatus est. Post hunc Tejas Gotthis præfuit; quo haud multo post victo cæsoque, anno belli exeunte 18., Christi 553., cum Gotthis debellatum est.

hh Sevioladi, seu Senuladi Regnum Presbyter Diocleas usque ad Poloniam extendit: quod si verum est, necesse est ad regnum Dalmaticum Sevioladi adjunctum fuisse regnum avitum Septemtrionale, quod obtinebat Senuladus pater Ostroili, & avus Sevioladi, qui fortasse nullos seu liberos seu nepotes regni hæredes reliquit.

ii Justinianus post bellum Gotthicum, non in Oriente solum, sed etiam in Italia rerum potiebatur; quinimo Dalmatiam quoque saltem Occidentalem eo bello Gotthis ademerat. Itaque fallitur Diocleas, cum Senuladi regno, usque ad Poloniam prolato, Dalmatiam totam attribuit: *Regni ejus fines*, inquit, *de Valdevino usque ad Poloniam*. *Valdevinum* enim oppidum, seu locus erat prope ab Istria, unde initium ducebat Dalmatia inferior, ut colligitur ex eodem Diocleate, qui haud multo post describit Regnum Dalmaticum Sfetopeleki, in duas partes divisum; cujus altera Dalmatia inferior idest Occidentalis, seu *Croatia alba*, altera Dalmatia superior idest Orientalis, seu *Croatia rubea* vocabatur. Huc revoca, quæ diximus part. 2. Proleg. cap. 4. §. 2. Sed auctor Catalogi Romani, quamvis ex Diocleate hos Reges Gotthos acceperit, eorum tamen regnum Dalmatiæ Orientalis, sive superioris finibus semper circumscribit. Itaque si quod in Dalmatia fuit

Got-

Gotthorum imperium, illud extrema Dalmatiæ ad Orientem regione coerceri oportet, cui ab Slavis Serblis sæculo septimo Serbliæ nomen obvenit. Illud hic animadverti velim Diocleatem historiæ, quam de Gotthis Dalmatiam adeptis scripsit, idcirco titulum *de regno Slavorum* præposuisse, quia Gotthos & Slavos unam esse eamdemque nationem existimavit.

kk Hunc Presbyter Diocleas, itemque Marcus Marulus ejusdem latinus Interpres Bladinum vocant. Sed Maurus Orbinus in sua de regno Slavorum Historia Italica Uladanum appellat.

ll Bladino successit Ratomirus Bladini filius, ut docet Anonymus Diocleas. Hunc silentio præteriit Auctor Catalogi, propterea fortassis, quod ejus regnum Christianis maxime infestum admodum breve fuerit. Post Ratomirum quatuor deinceps Reges principatum in Dalmatia obtinuerunt, Christianorum hostes acerbissimi, quorum nomina ignota sunt. *Defuncto Ratomiro*, ait Presbyter, *ex ejus progenie regnaverunt post eum quatuor iniqui Reges, non in uno quidem tempore, sed unus post alium temporibus suis, quorum temporibus semper in persecutione fuerunt Christiani* &c.

mm Is tantummodo electus fuit, ut constat ex epistola 46. S. Gregorii. Sed ne Pontificatus possessionem adiret, obstitit Maximus, qui præpotentium virorum opibus & gratia fretus, non sine suspicione Simoniacæ impietatis sedem Salonitanam invasit.

nn De hoc Maximo plura addisci possunt ex epistolis S. Gregorii Magni.

oo Heraclius, capto Phoca & interfecto, imperare cœpit anno Christi 610; imperium & vitam amisit anno 641.

pp Is postremus fuit Episcopus Salonitanus, sub cujus initium Salona a Barbaris capta & funditus eversa est. Huic tamen Theodoro cæteri Catalogi plures alios ante Salonitanum excidium Episcopos subjiciunt, partim e superioribus, partim ex inferioribus sæculis in hunc locum protrusos. Vide nostras in eos animadversiones. Annus urbis captæ fuit vel quadragesimus, vel superior, vel octavus & trigesimus septimi hujus sæculi; id quod suo loco investigandum erit.

qq Hunc Presbyter Zuonimirum; M. Marulus Satimirum, Maurus Orbinus Svetmirum vocant.

Notæ in alteram partem Catalogi Romani.

a Is Ravenna oriundus fuit, qui cum apud Dalmatas legatione Apostolica fungeretur, unanimi consensu Cleri populique electus est primus Archiepiscopus Spalatensis, & sedem Pontificiam Salonitanam in urbe recenter e Palatio Diocletiani constructa collocavit. De quo Archidiaconus in hist. Salonit. cap. 11. *Interea summus Pontifex* (is fuit S. Martinus) *misit quemdam Legatum, Joannem nomine, patria Ravennatem, qui partes Dalmatiæ & Croatiæ perogrando, salutaribus monitis Christicolas informaret. In ecclesia autem Salonitana a tempore subversionis Præsul non fuerat ordinatus. Venerabiliter ergo Joannes cœpit Clerum & populum exhortari, ut Archiepiscopatum civitatis juxta se instaurare deberent. Quod illis valde gratum extitit & acceptum. Tunc coadunato Clero, ut moris erat, electio in persona prædicti Joannis concorditer ab omnibus celebrata est. Qui per Dominum Papam consecratione suscepta, tamquam bonus Pastor ad proprias oves accessit, non animo cumulandi pecunias, cum ecclesia tunc esset pauperrima; sed charitatis studio de animarum salute lucrum spirituale quærere satagebat. Ipsi concessum est a sede Apostolica, ut totius dignitatis privilegium, quod Salona antiquitus obtinebat, obtineret ecclesia Spalatensis.*

b In eo Codice Diocleatis, quem Historicus Dalmata ad suos de Regno Dalmatię & Croatię libros adjunxit, non Budimirus, sed Svetopelech appellatur. At Marcus Marulus in suo codice, quem in latinum transtulit, scriptum reperit Budimirum. Si vera sint, quæ Diocleas scripsit de Concilio Delmitano, de Rege Svetopelech, seu Budimiro, Constantini Thessalonicensis, qui postea dictus est Cyrillus, & characteres Slavonicos invenit, viri sanctissimi opera & cohortatione ad Christianam religionem converso, de Legatis Michaelis Imperatoris Constantinopolitani ad eumdem Regem missis, ut Synodo Delmitanæ interessent; hæc neque cum Joannis I. Spalatensis Archiepiscopi ætate, neque cum sæculo septimo congruere possunt. Nam Svetopelech ille, qui aliter Budimirus, aliter ab aliis appellatur, si æqualis fuit Constantino seu Cyrillo Slavorum Apostolo, per quem ad Christi cultum traductus esse dicitur, non floruit ante sæculum nonum; Constantinus quippe, sive Cyrillus Slavorum conversioni operam dedit, Nicolao primo Pontifice Maximo, qui anno 858. Pontificatum iniit, ut docent Acta Cyrilliana apud Hagiologos Antuerpienses tomo 2. die ix. Martii. Nullus vero, cui nomen fuerit Michaeli, ante idem sæculum nonum imperio potitus est. Huc revoca, quæ dicta sunt parte secunda Prolegomenon cap. 4. §. 2. Quare auctor Catalogi Romani Budimirum, seu Svetopelech male conjunxit cum Pontificatu Joannis I. Archiepiscopi Spalatensis. Erravit igitur is auctor, omninoque in hoc omnis est error, quod Reges ipsos novem Ostroilo fratri Totilæ, cujus ætas dimoveri nequit a sæculo sexto, & Svetopelech, cujus regnum incidit in sæculum nonum, interjectos in angustias unius sæculi conjecit. Itaque series illa novem Regum ab Ostroilo ad Svetopelech per annos circiter ducentos distribuenda est, & usque ad sæculum nonum fere dimidium perducenda; quos ergo Reges hic auctor Episcopis Salonitanis æquales fecit, eorum tempora aptius distribue, & partim Salonitanis, partim Spalatensibus Episcopis adscribe; & Selimirum seu Zuonimirum, Budimirum seu Svetopelech, quos Joanni primo Spalatensium Antistiti apposuit, eos refer ad sæculum nonum, & cum Episcopis Spalatensibus ejusdem sæculi conjungas oportet; id quod deinceps de aliis, qui sequuntur, regibus in ætates posteriores rejiciendis admonebimus.

c Hic incipit series Ducum ac deinde Regum Chrobatiæ. Nam post Salonam excisam Dalmatiamque mediterraneam fere omnem occupatam a barbaris, quos Abares vocat Constantinus Porphyrogenitus, Chrobatæ gens Slavonica, permissu Heraclii Imperatoris, eam Dalmatiæ partem, expulsis Abaribus, adepti sunt, quæ ad Occasum vergit, exceptis urbibus maritimis, quas in sua ditione ac potestate retinuerunt Imperatores Constantinopolitani. Huic regioni deinde ab novis incolis Chrobatiæ nomen obvenit. Vide quæ scripsimus parte 2. Proleg. cap. 4. §. 2.

d Primum Chrobatiæ Ducem fuisse Corbatum nescio quem docet Catalogus Romanus; unde id acceperit, mihi non est compertum. Constantinus Porphyrogenitus Porinum vocat Ducem illum Chrobatiæ, quo imperante Chrobatæ

Sacerdotibus ex urbe accersitis, & a Romano Pontifice acceptis, per quos Christianis mysteriis ac præceptis imbuerentur, Christo nomen dederunt; id quod accidisse potuit, cum Joannes Ravennas Apostolicæ apud Dalmatas legationis munus gerebat, revocarique ad tempora Heraclii, non senioris, quod significare videtur Constantinus, sed Heraclii tertii, qui dictus est Constans II., & ab anno 642. ad annum 668. imperavit; nisi baptismum Chrobatorum referri libeat, cum Historico Dalmata, ad Heraclium VI., quem vulgo appellant Justinianum II., cognomento Rhinotmetum.

e Hunc Martinum IV. ac cæteros deinceps usque ad Theodorum IV. a posterioribus ad superiores ætates ab ecclesia Spalatensi ad Salonitanam transferunt cæteri Catalogi.

f Hos Serviæ, seu Dalmatiæ Orientalis Reges, quos Presbyter Diocleas percenset, si qui fuerunt, rejicias oportet ad posteriores ætates, & sic reliquos deinceps, ut supra diximus nota b. Sed Constantinus Porphyrogenitus lib. de Administr. Imper. cap. 32. longe alios Serbliæ Principes seu Reges commemorat, & initium Serbliani apud Dalmatas Orientales Principatus repetit ab Heraclio I. ad quem post Chrobatos Serbli, gens itidem Slavonica, oriundi profectique ab Septemtrionali ultra Danubium regione, post Salonam excisam supplices confugerant, ut agros sibi, quos incolerent, & terras, in quibus rerum suarum sedes & domicilia constituerent, intra fines imperii Romani concederet. Eorum postulatis morem gessit Heraclius, & partem illam Dalmatiæ, quæ ultra Tilurum, sive Zetinam fluvium in Solem orientem spectat, iisdem assignavit, sub ea conditione, ut vectigales essent subjectique Imperatoribus Romanorum. Ea regio deinde denominata est Serblia, & quatuor in partes divisa, quarum primam Paganiam, sive Arentam, alteram Zachlumiam, tertiam Terbuniam, quartam Diocleam appellarunt. Deinde vero ultra Drilonem, & Scardum montem Serbliani nominis & regni finibus in Orientem prolatis, Mæsiam superiorem occuparunt, quæ nomen Serbliæ inde usque a septimo sæculo susceptum etiamnum retinet. Idem Constantinus Serblorum Principes seu Reges enumerat, eorumque seriem usque ad sæculum decimum perducit; quos, per me licet, vel præferas, vel componas cum Regibus illis Serbliæ seu Dalmatiæ Orientalis, qui a Presbytero Dioclete percensentur. Ac primus quidem, quem cum suis popularibus ad se venientem Heraclius excepit, & agris ac sedibus in Dalmatia Orientali donavit, itemque ejus filius, ac nepos, carent nomine apud eumdem Porphyrogenitum: *Serbliorum Principe, qui ad Imperatorem confugerat, vita functo, filius ejus successit, mox nepos, & sic omnes, qui ab eo descenderunt*. Quartus vero, qui Principatum in Serblis obtinuit, *Boisesthlabus, a quo Rodosthlabus, a quo Prosegoes, a quo Blastemerus*. Huic tres liberi fuerunt *Montimerus, Stroemerus*, & *Goinicus*, qui Serbliæ regnum tripartito divisum a patre acceperunt. Sed latius imperandi cupido fratres in mutuam perniciem armavit. Montimerus natu maximus, utroque fratre depulso, & in Bulgariam ablegato, solus Principatum obtinuit, & cum tres filios suscepisset, Pribesthlabum, Branum, & Stephanum, primum natuque majorem regni hæredem reliquit. At Petrus Goinici in Bulgaria exulis filius Pribesthlabum patruelem cum duobus ejus fratribus victum in Chrobatiam fugere coegit, & rerum potitus est. Hunc Petrum Serbliæ Regem Porphyrogenitus æqualem fecit Leoni VI., qui cognomento Sapiens dictus est, imperiumque Orientale administravit usque ad annum 911. Paullus filius Brani, Simeonis Bulgariæ regis copiis adjutus, Petro victo expulsoque, Serbliæ regnum eripuit. Hunc triennio post principatu dejecit Romanus Lecapenus Imperator, qui ab Constantino VIII. in societatem imperii adscitus, æquo ac pari jure cum eo regnavit usque ad annum 944, & in locum Paulli substituit Zachariam filium Pribesthlabi, quem Petrus regno expulerat. Post Zachariam a Bulgaris victum, & ad Chrobatos ex fuga se recipere coactum, regnavit in Serblia Tzeesthlabus filius Clonimeri, quem ex uxore Bulgara genuerat Stroemerus, frater Montimeri, cum apud Bulgaros exulabat. Hos Serbliæ Reges ex Porphyrogenito descriptos, vel in locum illorum substitue, quorum genealogicam seriem Presbyter Diocleas contexuit, vel cum illis aliquo modo compone; sive iidem fuerint ac binomines, sive distincti, & alteri quidem in una, alteri in altera Serbliæ parte regnum obtinuerint.

g Inter hos anonymos Duces Chrobatiæ annumerandum censeo Porgam, quem Porphyrogenitus Borini filium vocat; isque usque ad finem sæculi septimi Chrobatis præfuisse potuit. Cæteros vero huic & Bornæ interjectos usque ad initium noni sæculi, vetustas obruit, ac oblivio posteriorum cognitioni præripuit.

gh Carolus Magnus Rex Franciæ primus e gente Francorum imperium Occidentis obtinuit anno 800; qui cum partem Dalmatiæ ad suam ditionem adjunxerit, suisque posteris ac successoribus tradiderit; deinceps in Catalogo Episcopis Spalatensibus adjiciuntur nomina Imperatorum e stirpe Caroli Magni, qui rerum in aliqua Dalmatiæ regione potiebantur.

h Referendi sunt, ut diximus, ad Episcopos ætate inferiores.

i In antiquis tabulis ac Diplomatis Borna Dux Dalmatiæ, scilicet Occidentalis, & Liburniæ appellabatur; traditurque is quidem anno Christi 818., Ladasclavus vero anno 821. Chrobatis præfuisse, & huic suffectus esse Mislaus.

k Tirpimirus principatum obtinebat in Chrobatis an. 838., ut constat ex ejus Diplomate; hunc Trepemerem vocat Porphyrogenitus; sed Archidiaconus Tirpimirum in proximum sæculum rejecit.

l Huic Epochæ Pontificatum Justini affixit Archidiaconus.

m *Post hæc* (idest post captum ab Hungaris interfectumque Ciaslaum Regem Serbliæ) *remansit terra sine Rege; & Bani cœperunt dominari terram suam, unusquisque super Provincias & regiones* &c. Presbyter Diocleas.

n Diodurum & Unusclavum apud Slavos Chrobatos usque ad annum 864. imperasse Dandulus tradit in Annalibus. At Porphyrogenitus Terpemeri subjecit Crasemerem, ac deinde ejusdem filium Myrosthlabum, hunc vero a Pribunia Bano interfectum fuisse scripsit. Sed hi duo ad posteriores ætates referendi sunt.

o His adde Duces Chrobatorum in Catalogo prætermissos, Diodurum, & Unusclavum, ac pretera Dominicum, vel Demogoy, & Inicum; quos quidem duos Dioduri successores Historici Venetorum cum ætate Ursi primi Participatii, sive

five Baduarii conjungunt, qui inter annos 864, & 881, Venetum Principatum gessit. Adde etiam Sebesclavum, sive Sedesclavum, qui ejectis filiis Dominici, sive Demogoii, apud Chrobatos rerum potiebatur anno circiter 870; eoque interfecto, Branimirum, quem Ducem & Comitem Dandulus vocat, & Joannes Papa VIII. in suis ad eum epistolis Ducem Croatorum appellat. Hunc itidem Thomas Archidiaconus Ducis Slavoniæ titulo impertiit, eumque refert ad tempora Caroli Crassi, qui anno 879. regnabat, & anno 881. Imperatoris nomen & insignia sumpsit.

p Hunc Michaelem Ducem itidem Slavorum, sive Chrobatorum memorant Veneti Scriptores, revocantque ejus tempora ad Principatum Ursi secundi Baduarii inter annos 912, & 932. Fortasse is Michael idem est, ac Myrosthlabus, cujus meminit Porphyrogenitus, eumque interfectum tradit a Pribunia Bano. Sed huic Michaeli, seu Myrosthlabo, duos præferri oportet Branimiro, & Michaeli interjectos, Brazlavum ex Annalibus Fuldensibus ad an. 884, & 892, quamvis hujus Principatus Dravo & Savo definitus, in Dalmatiam fortasse non extenderetur; & Mucimirum, Tirpimiri filium, ut ex ejusdem Diplomate apparet, quod confectum est an. 892.

q Adde Imperatores Occidentis Arnulphum & Ludovicum IV.

r Nec solum Michaeli præponendus est Mucimirus, sed etiam Tamislavus, qui apud Chrobatos imperabat anno 914, ut docet Archidiaconus cap.13., cum Joannes VII., qui proxime sequitur, ecclesiam Spalatensem administrabat. Quare principatus Michaelis rejiciendus est ad proximum Pontificatum Joannis VIII.

s Post Tiscimirum alios atque alios deinceps Reges in Serblia dominatos esse docet Presbyter Diocleas, quos auctor hujus Catalogi nominare omisit; neque tanti nobis est Diocleatis auctoritas, ut eos Episcopis, qui sequuntur, apponendos esse censeamus.

t Michaelis Chrobaticus Principatus optime congruit cum Pontificatu Spalatensi Joannis VIII. Vide Notas superiores p & r.

u Auctor est Dandulus Tirpimirum per ea tempora Slavis Chrobatis præfuisse; quod si verum est, hunc hujus nominis secundum fuisse oportet, annorum fere centum intervallo a Tirpimiro primo disjunctum. Huic duos filios idem Dandulus tradit, Muntimirum, quem alii Mucimirum II. vocant, & Suriguram; qui post obitum parentis cum de principatu Chrobatico inter se dimicarent, Mucimirus victo fratre paternam hæreditatem adiit.

x Thomas Archidiaconus docet neminem Ducum Chrobatiæ Regis titulum usurpasse ante Dircislavum, qui decimo sæculo floruit. Sed in archivo Monachorum S. Chrysogoni Jadrensis extat Diploma, in quo Cresimirus primus *major* dictus, & proavus Cresimiri tertii, regio nomine donatur. Vereor autem, ut Cresimirus primus sive Dux, sive Rex cum Ioannis VIII. Pontificatu Spalatensi componi possit, & huic præponendum censeo Mucimirum II. filium Tirpimiri secundi, si vera sunt, quæ Dandulus scripsit.

aa Cresimirus Senior, & proavus Cresimiri tertii, cui Petro etiam nomen fuit, non incommode aptari potest hisce temporibus, & cum Pontificatu Fruntiniani IV. ætate conjungi.

bb De hoc Martino IV. Archiepiscopo Spalatensi Thomas Archidiaconus hæc scripsit cap. 13. *Martinus Archiepiscopus fuit anno Domini 970, tempore Theodosii Imperatoris, & Dircislavi Regis*. In locum Theodosii huc perperam intrusi, substitue Joannem Zemiscem.

cc Imperatores Occidentis deinceps prætermittuntur, quod illis nihil juris esset in Dalmatia.

dd Cresimirus Major duos habuit filios, ut docet Historicus Dalmata, Cresimirum, & Dircislavum. Is ætate posterior, Cresimiro fratri natu maximo, Regnum præripuit, primusque omnium fuit, qui posthabito Ducis titulo, Regis nomen assumpsit, & posteris suis ac successoribus tradidit, qui non solum Chrobatiæ, sed etiam Dalmatiæ Reges se haberi ac dici volebant. Id docet Archidiaconus cap. 13. qui eorumdem Regni fines descripsit. *Ab isto Dircislavo cæteri successores ejus Reges Dalmatiæ & Croatiæ appellati sunt; recipiebant enim dignitatis insignia ab Imperatoribus Constantinopolitanis, & dicebantur eorum Eparchi, sive Patritii. Habebant namque ex successione suæ originis Patrum & Proavorum dominium Regni Dalmatiæ & Croatiæ. Istaque fuerunt Regni eorum confinia, ab Oriente Delmina, ubi fuit civitas Delmis ... Ab Occidente Carinthia versus mare usque ad oppidum Stridonis, quod nunc est confinium Dalmatiæ & Istriæ; ab Aquilone vero a Ripa Danubii usque ad mare Dalmaticum, cum tota Maronia & Chulmiæ Ducatu*. Anno igitur Christi 970, ut tradit Archidiaconus, regnum in Chrobatis obtinebat Dircislavus; atque ut Martinus Pontificatum, sic Dircislavus regnum cum vita perduxit usque ad initium sæculi undecimi; uterque enim nominatur in tabulis fundationis templi S. Michaelis, prope Amphitheatrum Salonæ constructi anno 1000.

ee De hoc Thomas Archidiaconus: *Petrus Archiepiscopus fuit anno Domini millesimo quinto decimo, tempore Basilii & Constantini Imperatorum, & Crescimiri eorum Patritii & Regis Croatorum;* quo in loco Archidiaconus annum designavit, ad quem usque Petrus vitam & Pontificatum perduxit.

ff Is fuit filius Cresimiri Senioris, qui Dircislavo e vivis exempto regnum hæreditario jure sibi debitum adeptus est, isque regnabat anno 1015, ut tradit Archidiaconus.

gg Petrus II. Urseolus, qui ab anno 990. usque ad initium sæculi undecimi principatum in Venetis obtinuit, primus omnium fines ditionemque imperii Veneti in Dalmatiam exeunte sæculo decimo protulit. Exinde Spalatensibus Archiepiscopis Principes Veneti adjunguntur, quorum deinceps jus imperiumque Dalmaticum modo latioribus, modo angustioribus finibus pro temporum & rerum conversione ac varietate circumscriptum est.

gh Drabalis initia etiam Archidiaconus refert ad annum 1030.

hh Is Stephanus fuit filius Cresimiri II., ut constat e Diplomate supra laudato Cœnobii Jadrensis Monachorum Benedictinorum S. Chrysogoni, ubi Cresimirus III. Stephanum patrem, Cresimirum avum suum appellat.

ii Hunc a cæteris Catalogis prætermissum fuisse docet Membrana antiqua Cœnobii Spalatensium Virginum S. Raynerii titulo insignis; quam vide in Notis ad Catalogum Acutheanum sub Drabali Archiepiscopo. Is autem cum ecclesiæ Spalatensi præfuisse anno 1040. dicatur in eadem membrana, annos amplius decem Drabali, ob ejus depravatos mores auctoritate Apostolica Episcopali regimine amoto, detrahas, & Lampridio attribuas oportet.

kk Is fuit Cresimirus tertius, dictus etiam Petrus, filius Stephani, nepos Cresimiri II. pronepos Cresimiri *Senioris* seu *Majoris*, ut testatur Diploma Jadrense supra dictum S. Chrysogoni, quod datum est anno 1067. vel 1069. Is autem Stephano parenti videtur suffectus esse anno circiter 1060. eumque regnasse usque ad an. 1073. intelligi potest ex Diplomate Cœnobii sacrarum Virginum S. Mariæ Jadrensis eodem anno scriptum.

ll De Laurentio multa & præclara Archidiaconus cap. XVI. quem annos fere quadraginta Pontificatum gessisse testatur.

mm Slavizum Cresimiro secundo in Regnum Dalmatiæ, & Chrobatiæ successisse post annum 1073. docet Tabula Capituli Spalatensis: *Attigit eo tempore venire in nostris partibus Slavizo Rex &c.* Sed breve admodum ejus regnum fuit; nam anno 1075. captum fuisse ac regno depulsum colligi videtur posse ex Autographo Archivii Monialium Ss. Cosmæ & Damiani: *In anno 1075. ab Incarnat. D. N. J. C. mense Novembris, & tempestate, qua Comes Amicus Regem Croatiæ cepit &c.* Eodem vero anno regni potitum esse Svinimirum, quem alii Zuonimirum vocant, seque ipse in suis Privilegiis Demetrium appellat, satis declarat alterum Autographum ejusdem Archivii. Præterea Svinimirus in Synodo Dalmatica habita anno 1076. Regis nomen & insignia accepit a Legatis Gregorii VII. Pontificis Maximi, idque in suo ipsemet Diplomate perspicue testatur: *In nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis, Anno Dominicæ Incarnationis 1076. Indict. 14. mensis Octob. Ego Demetrius, qui & Svinimir nuncupor, D. G. Croatiæ Dalmatiæque Dux a te Domino Gebizone, ex Apostolicæ sedis Legatione D. N. PP. Gregorii potestatem obtinente, in Salonitana Basilica S. Petri, Synodali & concordi totius Cleri, & populi electione, de Croatorum, Dalmatinorumque Regni regimine per vexillum, ensem, sceptrum & coronam investitus &c.* Svinimirum regnasse usque ad annum 1087. docet ejusdem Privilegium eodem anno concessum *Ecclesiæ monialium S. Mariæ de Jadra*. Demetrium seu Svinimirum postremum Chrobatorum Regem fuisse scripsit Archidiaconus; sed post Svinimirum regnasse apud Chrobatos Stephanum hujus nominis secundum, sive is frater Svinimiri, sive aliunde genitus fuerit, aperte declarat Diploma Stephani Regis, quo confirmat & ratum haberi jubet quidquid prædiorum Svinimirus *nuper defunctus* Cœnobio Spalatensi Virginum ex instituto S. Benedicti large liberaliterque donaverat: *In Christi nomine Stephanus ego nutu Dei Croatorum, & Dalmatinorum Rex &c.* Et quamvis huic Diplomati nulla insit nota Chronologica, unde dignosci possit annus, quo datum fuerit, tamen cum mentio facta fuerit Svinimiri paullo ante defuncti, confectum fuerit oportet, postquam Svinimirus Regno ac vita decesserat; ac proinde non hunc, sed Stephanum postremum fuisse Regem Chrobatiæ; & hujus interitu Regnum Chrobaticum extinctum esse, nisi forte Stephano substituere in regnum Chrobatorum libeat Petrum nescio quem, Thaurocio, & Dandulo auctoribus, qui Petrum Regem Dalmatiæ vocant, eumque ineunte sæculo duodecimo a Colomano Hungariæ Rege interfectum esse affirmant. Itaque post obitum Stephani, cum magnæ acerrimæque contentiones de Regno exortæ inter Proceres Primoresque Chrobatorum, ex his quidam, ut tradit Archidiaconus, Uladislavum, sive Ladislavum Regem Hungariæ ad Chrobatiam occupandam adscivit; qui cum exercitu Alpes transgressus, aliquot ejus regionis oppida cepit, maritimis urbibus locisque intactis; nam cum ei nunciatum esset Hungariam ab Scythis ferro & igne vastari, necesse habuit discedere, suasque omnes copias ac vires ad Regnum avitum tuendum, barbarosque propulsandos convertere ac reducere. Ladislavo intra finem undecimi sæculi rebus humanis exempto, Colomanus successit, qui Chrobatici regni potiundi stimulante cupidine, exercitum in Dalmatiam traduxit, & vi aut ditione Chrobatorum urbes in suam potestatem redegit sæculo duodecimo ineunte, insulis & plerisque maritimis locis in fide ac ditione Venetorum manentibus, qui deinde pro retinenda, vel recuperanda Dalmatiæ possessione, multa & gravia bella cum Hungaris gesserunt. Cæterum cum Hungari partem aliquam Dalmatiæ occupassent, regiumque Dalmatiæ titulum usurparent, Auctor Romani Catalogi præter Duces Venetorum antiquiores Dalmatiæ possessores, nomina Regum Hungariæ ad singulos Salonitanos Episcopos deinceps adjungit. Sed antequam ultra progrediar, facturum me operæ pretium duxi, si Ducum & Regum Chrobatiæ seriem successionemque universam ex antiquis monumentis, optimisque scriptoribus collectam hoc loco Lectorum oculis subjicerem.

Series Ducum & Regum Chrobatiæ.

I. Porinus Dux Chrobatiæ an. circ. 641.) Ex Porphy-
II. Porga filius Porini an. circ. 690.) rogenito.

. . . .

. . . .

III. Borna an. circ. 818.) Ex annalibus Fran-
IV. Ladasclavus an. circ. 821.) corum.
V. Mislavus an. circ. 822. ex diplomate Tirpimiri.
VI. Tirpimirus seu Terpemere an. 838. Ex Porphyr. & Diplomate ejusdem Tirpimiri.
VII. Diodurus & Unusclavus usq. ad an. 864. ex Annal. Danduli.
VIII. Dominicus vel Demogoy & Inicus post annum 864. Ex Historicis Venetis.
IX. Sedesclavus an. circ. 870. Ex Dandulo.
X. Branimirus regnabat annis 879. & 881. ex Archidiacono & litteris Joannis Pp. VIII.
XI. Mucimirus filius Tirpimiri an. 892. ex ejusdem Diplomate.
XII. Tamislavus anno circiter 914. Ex Archidiacono.
XIII. Michael anno circiter 920. Ex Historicis Venetis; idem fortasse ac Myrosthlabus Porphyrogeniti.
XIV. Tirpimirus II.) Ex Dandulo
XV. Mucimirus II.)
XVI. Cresimirus Senior seu Major. Ex Diplomate Cresimiri III. Hactenus Duces.
XVII. Dircislavus primus Rex Chrobatiæ ab anno circ. 970. usque ad finem sæculi decimi. Ex Archidiac. & Tabulis Fundat. Templi S. Michaelis apud Salonam.
XVIII. Cresimirus II. Patritius Rex Chrobatorum, & frater Dircislavi anno circ. 1015. Ex Archidiac. & Diplomate Cresimiri III.
XIX. Stephanus Rex Chrobat. anno circit. 1050. Ex Diplomate Cresimiri III.
XX. Cresimirus III. dictus etiam Petrus filius Stephani, nepos Cresimiri II. pronepos Cresimiri Senioris ab an. circ. 1060. saltem usque ad annum 1073. Ex Diplomate ejusdem Cresimi-

simili, & Privilegio Cœnobii S. Mariæ Jadrensis.

XXI. Slavizus Rex Chrobat. an. circiter 1073. Ex Tab. Capit. Spalatensis.

XXII. Svinimir seu Demetrius ab an. 1075. saltem usque ad an. 1087. Ex Autographo Cœnobii SS. Cosmæ & Damiani, & duplici Diplomate ejusdem Svinimiri.

XXIII. Stephanus II. Rex Chrobat. an. circiter 1090. Ex Diplomate ejusdem Stephani; is fuit postremus Regum Chrobat.; nisi huic alium, cui nomen Petro fuerit, ex Thaurocio & Dandulo adjicere libeat, cui Colomanus Rex Hungariæ sæculo duodecimo ineunte vitam & regnum eripuerit.

Hæc series Ducum & Regum Chrobatiæ suo loco ac tempore ad crisim accuratiùs revocanda erit, explicanda, & illustranda.

nn *Gaudius ordinatus fuit anno Domini 1136. vixit autem in Pontificatus culmine fere annis* 40. Archidiac. cap. XIX. Huic tamen detrahe annos Pontificatus fere 20. quos Episcopali quidem charactere insignitus, sed in vita privata exegit.

oo Absalon Gaudio adhuc viventi, cum is sive ob censuram Pontificiam, sive ob incommodam afflictamque valetudinem Pontificalia munia obire non liceret, suffectus est.

pp *Absalone defuncto, tertius quoque*, (idest dum adhuc Gaudius viveret) *substitutus est Petrus Lombardus &c.* Archidiac. cap. XIX.

qq Is Legatione Pontificia apud Dalmatas fungebatur, cum a Clero populoque Spalatensi electus est. Sed jure electionis sponte cessit. Archidiac. cap. XX.

rr *Eo tempore*, (idest cum Gerardus Pontificatum gereret) *Spalatenses, & tota pene Dalmatia subjecerunt se Constantinopolitano imperio*, Archidiac. cap. XX. *Obiit Venerabilis Raynerius II. Nonas Augusti anno* 1180. Idem Archidiac. cap. XXII. de S. Raynerio Martyre, & successore Gerardi.

ss Is fuit natione Hungarus. Post mortem Emanuelis Imperatoris Spalatenses ad ditionem Hungarorum redierunt. Archidiac. cap. XXIII. Huic idem Archidiaconus duos tantum annos tribuit, & translatum fuisse tradit ad Episcopatum Colocensem; ibidem.

tt Bernardum ab Innocentio III. consecratum fuisse anno 1200. scripsit Archidiaconus c. XXIV.

uu Per hæc tempora, Constantinopoli capta, Imperium Orientale ad Latinos translatum est.

xx Thomas Archidiaconus Guncello Archiepiscopo annos duos & viginti attribuit. c. XLI.

aaa Quippe Innocentius IV. an. 1243. Pontificatum adeptus, electionem Stephani ratam non habuit. Archidiac. cap. XLV.

bbb Hæc fuse narrat ipsemet Thomas cap. XLV.

ccc Hunc aliquot annis, postquam electus fuit, consecratus est an. 1247.

ddd Rogerio Archiep. Spalatensi annos duodeviginti adscripsit Thomas Archidiaconus; *obiit autem* XVIII. *Kal. Madii A. D.* MCCLXVI. Cap. LI.

eee Anno Christi 1261. Latinis Constantinopoli expulsis, Imperium Orientale ad Græcos rediit.

fff Franciscus Maripetrus Pontificatum Spalatensem suscepit an. 1427. ut docet inscriptio in Æde Cathedrali Spalatensi apud Aram S. Domnii, & anno proximo translatus est ad Ecclesiam Castellanam.

ggg Bartholomei Archiepiscopi Spalatensis initium revocandum ad annum 1428.

hhh Anno 1463. capta Constantinopoli, Imperium Orientale translatum est ad Turcas, qui alias atque alias Europæ provincias subigendo, partem quoque Dalmatiæ in suam potestatem redegerunt. Exinde Archiepiscopis Spalatensibus apponuntur etiam Imperatores Turcarum.

§. VII.

De Fragmentis quibusdam Catalogi Pontificalis Salonitani.

Quatuor modò expositis & illustratis Antistitum seu Salonensium, seu Spalatensium Catalogis, numero completis integrisque, tria eorumdem fragmenta subjicimus; primum ex Historia Salonitana typis Amstelodamensibus impressa; alterum ex tabulario cœnobii Spalatensis sacrarum Virginum Ordinis Benedictini sub titulo & clientela S. Raynerii; tertium denique ex collectaneis Manuscriptis Simonis Bengnii Episcopi Modrusiensis viri doctissimi desumptum. In his plerique desiderantur Episcopi; in aliis plurium, in aliis paucorum nomina descripta invenies. Prioris auctor est Thomas Archidiaconus, qui e Salonitanis quidem non amplius quatuor nominat; Spalatensium vero seriem, quamvis identidem interruptam, ad sua tamen tempora, atque ad Rogerium usque, decimi tertii sæculi Episcopum, perducit. Secundum paucissimos habet, ex variis ætatibus decerptos, nullaque successionis continuatione inter se conjunctos. Tertium magna ex parte descriptum esse apparet ex Historia Salonitana majori, cujus exemplum extat in Archivo Sacr. Congreg. de Propaganda fide; cui præpositus est Catalogus omnium Antistitum Salonitanæ & Spalatensis ecclesiæ plenus & absolutus, quem priori loco descripsimus. Hoc quidem Pontificum numero cæteris longe præstat, initioque ducto a prioribus duodecim Salonitanis Episcopis, sed intermedios & Amabili Glycerioque interjectos prætermittens, non ultra sæculum duodecimum & Petrum Chitelen Hungarum, in quem definit illud exemplar, progreditur. Hæc tria fragmenta id commodi potissimum præstant, quod plerisque Episcopis notas chronologicas adjiciunt, ex quibus ætas illorum dignosci potest; quæ quidem notæ, cum plerumque cum superioribus Catalogis cohæreant, iisdem fidem & auctoritatem adjungunt; sicubi vero vel inter se, vel ab illis discrepent, in Notis subjectis lectorem nunc admonere satis fuerit; cum vero singulorum Antistitum Acta explicanda erunt, tunc epochas inter se contrarias diligenter expendere, & aliarum cum aliis comparatione instituta, quæ cuique anteponenda sit, videre ac judicare oportebit.

Tria Fragmenta Catalogi Pontificalis Salonitani.

Quid commodi præstent.

FRAGMENTUM PRIMUM,

Ex Historia Salonitana Thomæ Archidiaconi impressa Amstelodami anno 1668.

Domnius natione Syrus, patria Antiochenus. Cap. III.

Plures Præsules seriatim post S. Domnium successerunt a. *Cap.* V. a

Glicerius ex Imperatore, Episcopus Salonitanus. Cap. V.

Natalis Salonæ indigena. Cap. V.

Ma-

Maximus Schismaticus. Cap. VI.
*Joannes Ravennas, qui sedem Spalatum transtu-
lit.* XI. *&* XII.
b *Justinus An. D.* DCCCXL. b *Cap.* XIII.
c d *Marinus tempore* c *Caroli Regis, &* d *Brani-
miri Ducis Sclavoniæ. Cap.* XIII.
e f *Joannes An. Do.* e CMXIV. *tempore Tamislai* f
Ducis. Cap. XIII.
g *Martinus An. D.* g CMLXX. *tempore Theo-
h i dosii* h *Imperatoris, &* i *Dircislavi Regis, Spa-
latensis natione. Cap.* XIII.
k *Petrus A. D.* k MXV. *tempore Basilii & Con-
stantini Imperatorum CP. & Crescimiri Regis Croa-
tarum, filius Præstantii Rectoris civitatis. Cap.* XIV.
*Paullus temporibus prædictorum Principum;
Cap.* XIV.
l *Dabralis Paulo mortuo substitutus* l *A. D.* M-
XXX. *temporibus Principum prædictorum, postea
exauctoratus. Cap.* XIV.
m *Joannes* m *sedit post Dabralem; postea præ sene-
ctute sponte cessit. Fuit Spalatensis. Cap.* XV.
n n *Laurentius ex Episcopo Abserensi an.* 1060.
Archiep. Spalaten. Præfuit annis circiter XL.
Cap. XVI.
*Crescentius natione Romanus a Papa ad petitio-
nem Spalatensium electus: pacem obtinuit civitati
a Calomano Rege. Cap.* XVI. *&* XVII.
*Manasses de Curia Calomani Regis, qui cona-
tus prodere civitatem, fugit, numquam reversu-
rus. Cap.* XVIII.
Vacat sedes pluribus annis. Cap. XVIII.
*Gregorius Clericus Jadrensis, antequam munus
consecrationis suscepisset, morte præventus.* C. XIX.
*Gaudius natione Spalatensis filius Cocivi ex Ple-
bano S. Anastasii ordinatus anno Dom.* MCXX-
o XVI. *vixit in Pontificatu annis fere* XL. o *postea
exauctoratus. Cap.* XIX.
Absalon creatus adhuc vivente Gaudio. Cap. XIX.
*Petrus Lombardus, defuncto Absalone, & ad-
huc vivente Gaudio consecratus. Fuit primo Epi-
scopus Narniensis. Mortuus in Hungaria, sepul-
tusque in ecclesia S. Mariæ in Alba, ubi in ma-
gna veneratione ejus tumulus habebatur. Cap.* XIX.
Vacat aliquamdiu sedes. Cap. XX.
p *N.* p *Cardinalis Archielectus; postea summus
Pontifex nomine Gregorius* VIII. *Cap.* XX.
Gerardus patria Veronensis ab Alexandro III.
*electus & consecratus ad postulationem cleri Spa-
latensis: deinde præfectus Ecclesiæ Sipontinæ re-
tenta administratione Spalatinæ. Cap.* XX.
Raynerius electus ab Alexandro III. *ad peti-
tionem cleri Spalatensis, & ex Episcopatu Calen-
si translatus. Obiit (Martyr) lapidatus a Scla-
vis A. D.* 1180. *Præfuit annis* V. *sepultus in ec-
clesia S. Benedicti. Cap.* XXII.
*Petrus Hungarus filius Chitilen nobili genere
natus. Celebravit Concilium S. Andreæ pro limita-
tione Diæceseon: postea ad Episcopatum Colocen-
sem translatus, cum ecclesiæ Spalatensi præfuisset
q annis duobus.* q *Cap.* XXIII.
*Petrus etiam Hungarus ex Abbate S. Martini
de Pannonia. Vixit in Pontificatu annis* V. *Cap.*
XXIII.
*Bernardus de provincia Tusciæ, patria Peru-
sinus, Ord. S. Benedicti, consecratus ab Innocen-
r tio* III. *A. D.* r MCC. *Extraxit corpus S. Ana-
stasii ab altari veteri, & collocavit in eodem lo-
co in altari novo. An. D.* MCCIX. *Obiit in
passaggio Regis Andreæ, sepultus juxta ecclesiam
S. Domnii. Cap.* 24. 25. 26.
Vacat biennio s *ecclesia. Cap.* 27.
s *Guncellus nobilis Hungarus filius Cornelii, ex
Ordine Cruciferorum, Præfuit ecclesiæ Spalatinæ
an.* 22. *Cap.* 27. 41.
*Stephanus ex Episcopo Zagabriensi Archielectus
per biennium, a summo Pontifice Innocentio IV.
non admissus renuntiavit. Cap.* 41. *&* 45.
*Thomas Archidiaconus (Historiæ Salonitanæ Au-
ctor) Archielectus pro bono pacis renuntiat. Cap.* 45.
*Hugrinus Cesmensis Præpositus (in Croatia).
Huic Rex concessit comitatum civitatis; consecra-
tus in templo D. Domnii* MCCIIIL. t *Præfuit a* t
*die consecrationis usque ad diem sepulturæ anno uno,
mensibus duobus, diebus decem. Cap.* 47.
Rogerius Beneventanus. Præfuit annis fere 16.
Obiit autem 18. *Kal. Madii anno* 1266. *Cap.* 48.
& 50.

FRAGMENTUM SECUNDUM.

Ex Tabulario Cœnobii Spalatensis Virginum Ordinis Benedictini sub titulo S. Raynerii.

Anno 1188. a *sedebat in sede S. Domnii Pe-* a
*trus Hungarus; Chaza Abbatissa S. Bene-
dicti eodem anno regebat.*
Anno 1214. b *Bernardus Archiep. Chizza Ab-* b
batissa.
Anno 1245. *sedebat Ugrinus.*
Anno 1245. 15. *Augusti* c *Hugolinus electus.* c
Anno 1249. d *Indict.* VII. *Joannes Archiele-* d
ctus Spalatensis.
Anno 1276. *Rex Ladislavus, Archiepiscopus
Dominus* e *Joannes.* e
Anno 1284., *tempore Andreæ Regis Jacobus* f f
Archielectus.
Anno 1292., *tempore Regis Andreæ sedebat
g Joannes Arch. Spalat.* g
Anno 1295. *Iterum Jacobus* h *Archielectus.* h
Anno 1300. *Andrea Rege Petrus Archiepisco-
pus Spalatensis.*
Anno 1321. *Carolo* i *Roberto Rege Petrus Ar-* i
chiep. Spalat.
Anno 1342. *sedebat Archiepiscopus* k *Dominicus.* k
Anno 1348. *sedes vacabat Pastore.*
Anno 1391. *Regnante Stephano Tuarko* l *An-* l
dreas m *erat Archiepiscopus.* m
Anno 1420. *tempore Thomæ Mocenico sedebat
Archiep.* n *Petrus.* n
Anno 1441. o *Jacobinus Baduarius Archiep.* o

FRAGMENTUM TERTIUM.

Ex Collectaneis Reverendissimi D. Simonis Bengnii Episcopi Modrusiensis, qui habuit orationem in sexta Sessione Concilii Lateranensis sub Leone X. anno MDXIII.

1 S. *Domnius natione Syrus.*
2 S. *Garganus.*
3 *Symphorianus.*
4 *Irsicius.*
5 *Irsicius.*
6 *Valentius.*
7 *Honophrius.*
8 *Maximus.*
9 *Paschalis.*
10 *Cæsarius.*
11 *Justinus.*
12 a *Amabilis.*
13 *Glycerius.*

14 Ho-

14 *Honorius.*
15 *Januarius.*
16 *Savilianus.*
b 17 b *Stephanus.*
c 18 *Honorius sedebat an.* c 513.
19 *Fruntinianus.*
20 *Petrus.*
21 *Proclinius.*
d 22 *Honorius* d *an.* 530. *celebravit Concilium Provinciale, fecitque alias ordinationes an.* 532.
e 23 *Natalis sedebat anno* e 593, *quo factus est Papa S. Gregorius.*
24 *Maximus Schismaticus, cujus causa S. Gregorius M. plurimas epistolas dedit.*
f 25 f *Theodorus in obsidione urbis Salonæ obiit.*
Diu sedes vacat.
26 *Joannes patria Ravennas, qui Cathedram, Salona excisa, Spalatum transtulit.*
g 27 *Justinus sedebat anno* 890. g
28 *Martinus.*
h i 29 *Joannes sedebat anno* h 914; *cui* i *Joannes X. duas dedit epistolas, & formam credendi pro Croatis transmisit.*
k 30 *Martinus Spalatensis anno* k 970. *electus.*
31 *Petrus sedebat anno* 990.
32 *Paullus Spalatensis filius Præstantii Civitatis*
l *Rectoris electus* l 1015.
33 *Drabalis natione Spalatensis electus anno* 1030.
34 *Joannes natione Spalat., fractus senio cessit ab onere.*
m 35 m *Crescentius natione Romanus; ejus tempo-*
n *re coronatus est Rex Svinimirus anno* n 1076, *obiit circa an.* 1104.
36 *Manasses electus a Clero, facta fuga se rapuit.*
o *Diu* o *sedes vacat.*
37 *Gregorius Jadrensis ante consecrationem obiit.*
38 *Gaudius Spalat. filius Cotini, & Carocula nepos, ordinatus anno* 1136, *vixit in Pontificatu annos fere* 40.
39 *Absalon natione Hungarus Gaudio sedi subrogatus.*
40 *Ven. Petrus Lombardus ex Episcopo Narniensi; obiit in Hungaria sanctitate clarus.*
Vacat p *longo tempore sedes.*
p 41 *Cardinalis de Mora electus statim se abdicat, postea factus Papa Gregorius VIII.*
42 *Girardus Veronensis ab Alexandro III. petentibus Spalatinis datus, non multo post ab eodem ad ecclesiam Sipontinam translatus, retenta administratione Spalatensis ecclesiæ.*
43 *S. Raynerius ab eodem Alexandro rogatu Cleri Spalatini electus, ob ecclesiæ immunitatem oc-*
q *cisus an.* q 1175.
44 *Petrus Ghisilon Hungarus nobili genere natus,*
r *consecratus a Papa Urbano III. Veronæ* r 1185; *celebravit Concilium a Papa confirmatum anno* 118[illegible].

Notæ in primum Fragmentum.

a Omnino ad triginta & unum ex Catalogo Romano.

b Hanc epocham Justino assignunt Catalogi Ponzonianus, & Romanus.

c Is est Carolus Crassus, qui regnabat in Germania anno 879, & imperium paucis post annis adeptus est.

d Branimirus principatum in Chrobatis obtinebat inter annos 879. & 881., & per idem tempus Marinus Ecclesiam Spalatensem administrabat, cujus initia Catalogus Romanus ad an-

g Idem

g Idem Joannes X. in Catalogo Romano, hic tertio nominatus, qui Andrea Rege Hungariæ, & anno 1292. adhuc Spalatensem ecclesiam administrabat.

h Vide notam superiorem f.

i Carolus Robertus, quem alii Umbertum vocant, regnum per ea tempora in Hungaris obtinebat. Is Petrus idem est, ac Petrus modo nominatus in hoc fragmento, qui Petrus Maria vocatur in Catalogo Romano, & ab anno 1292. usque ad annum 1326. vitam & Pontificatum perduxit.

k Is est Dominicus Luccari Archiepiscopus Spalatensis inter annos 1328, & 1348. in Catalogo Romano.

l Stephanus Tuartkus fuit Rex Rasciæ & Bosnæ.

m Andreas Gualdus in Romano Catalogo, ab anno 1371. usque ad an. 1402. Archiepiscopus Spalatensis.

n Petrus cognomento Discovitius, patria Pagensis in Catalogo Romano, qui hujus Pontificalis regiminis primordia in annum posteriorem conjecit, copulavitque cum anno 1421.

o Jacobinus Baduarius in Catalogo Romano ecclesiæ Spalatensi præfuisse dicitur ab an. 1439. ad annum 1451.

Notæ in Fragmentum tertium.

a Amabilem, sive Agapitum, quem tres priores Catalogi cum aliis Episcopis tertii & quarti sæculi in ætates inferiores detrudunt, huic loco Simon Bengnius inserendum censuit; animadverterat enim eum æqualem fuisse B. Anastasio, qui Aureliano imperante pro Christo mortem oppetiit; quamvis idem in suis Collectaneis B. Anastasii martyrium ad imperium Diocletiani, Pontificatum Marcellini, initiumque sæculi quarti retulerit; hanc quippe notam Amabili apposuit: *suo tempore martyrium suscepit B. Anastasius sub annis Christi 302, præsidente in Cathedra Petri S. Marcellino, in persecutione Diocletiani.* Atqui nos in Actis Amabilis, sive Agapiti, ostendemus Martyrium S. Anastasii neque ab imperio Aureliani, neque ab anno septuagesimo quarto sæculi tertii dimoveri posse. Reliquos Episcopos Justino & Glycerio interjectos maluit omnino prætermittere, quam cum aliis Catalogis ad posteriora sæcula retrahere; videbat enim in tota hac Pontificali serie nullum post Glycerium locum ac tempus superesse, cui apte convenienterque accommodari possent.

b De hoc Stephano, quem cum Catalogo Salonitano perperam distinxit a Saviliano, hæc scripsit Simon Bengnius: *Stephanus Archiepiscopus Salonitanus, ad quem Dionysius Exiguus Collectionem Canonum Græcorum dedit.*

c Is est Honorius III. in Romano Catalogo, qui cum anno circiter 527. Spalatensem Pontificatum suscepisse tradit. *Iste fecit Concilium solemne*, ait Raphael Levacovichius Episcopus Achridanus, *sub die XVII. Kal. Juliarum anno 530.* Hujus Concilii acta relata sunt in Codicem Historiæ majoris Salonitanæ, qui extat in Archivo Congregationis de propaganda.

d Is est Honorius IV. in Catalogo Romano, cujus initium ibidem cum anno 566. conjungitur. Non huic igitur, sed Honorio III. & concilium illud Provinciale, & Sanctiones illas ecclesiasticas adscribas oportet.

e Natalis ab anno circiter 580. ad annum 595. Spalatensem Pontificatum gessisse traditur in Catalogo Romano.

f Inter Maximum Schismaticum, & Theodorum excidii Salonitani epocha insignem tres prioris Catalogi plures Episcopos fere ad quadraginta interjiciunt, quos temporum angustiis excludi optime animadvertit Auctor hujus fragmenti; nam ab Episcopatu Maximi ne viginti quidem anni intercesserant, cum Salona funditus eversa est. Itaque Maximo illis prætermissis cum Frontiniano III. intermedio, Theodorum subjecit, qui, ait, *in obsidione urbis Salonæ obiit.*

g Huic epochæ Justini Pontificatum Catalogus Romanus, itemque Thomas Archidiaconus assignant.

h Congruit cum Romano, & Thoma Archidiacono.

i Si quas epistolas ad Joannem hunc Spalatensem dedit Joannes X. Pontifex Maximus, hujus ætas cum illius Episcopatu optime cohæret.

k Martini hujus Pontificatum in annum 970. & Thomas Archidiaconus & Catalogus Romanus itidem conferunt; hoc interest, quod Catalogus Romanus eum produxit usque ad annum 1000; contra vero auctor hujus fragmenti non ultra annum 990, quo eum colligavit initium Petri, qui Martino proxime successit.

l Paullum ad Spalatensem Cathedram evectum anno sæculi undecimi decimo quinto docet itidem Catalogus Romanus.

m Hic prætermissus est Laurentius, ob doctrinam & sanctitatem insignem maxime memorabilis.

n Hoc anno Crescentius nondum inierat Pontificatum Spalatensem, qui non cum Regno Svinimiri, sed cum ætate S. Ladislai & Colomani Regum Hungariæ rectius conjungitur, ut colligi potest ex Archidiacono, & Catalogo Romano.

o *Ab anno scilicet 1113. usque ad annum 1135.* Ex Catal. Rom.

p Nullum hic interregnum Pontificium in Catalogo Romano, nisi forte breve admodum inter Petrum & Girardum, eam ob causam, quod Albertus Cardinalis de Mora, electus cum esset Cleri suffragiis, populo refragante, assensum præbere noluit.

q Huic epochæ adversantur Thomas Archidiaconus, & Catalogus Romanus, qui Raynerii Pontificalia initia cum anno 1175, Martyrium vero cum anno 1180. conjungunt.

r Hæc epocha non congruit cum Pontificatu Urbani VI., qui non ante annum 1185. Romanam Cathedram conscendit. Rectius in Catalogo Romano Petrus Chitelen anno 1185. Episcopus creatus esse, anno autem 1190. Spalatensis ecclesiæ regimen deposuisse dicitur, translatus ad ecclesiam Colocensem, ut docet Archidiaconus.

§. VIII.

De Chronico Pontificali Salonitano & Spalatensi.

Chronicon a Catalogo quid differat.

CHronicon Pontificale a Catalogis hoc differt, quod hi paucioribus, illud pluribus & rebus & verbis constat. Qui Catalogos Episcopales conficiunt, si nomina seriemque Episcoporum describant, si annum, aut etiam diem adjiciant, quo quisque vel susceperit, vel deposuit Pontificatum, si locum etiam sepulchri, quo

quo quisque illatus est, designent, satis eos superque suo muneri fecisse arbitramur; plura si addiderint, modum Catalogis præfinitum prætergredi videntur; quæ tamen si afferant, non respuimus; si prætermittant, nihil est, cur ab illis requiramus. At vero qui Chronica Pontificalia contexunt, id muneris atque operæ suscipiunt, ut præter illa, quæ in Catalogis continentur, res maxime memorabiles, quæ ab unoquoque gestæ fuerint, vel sub Pontificatu cujusque acciderint, observatis notatisque temporibus, breviter ac summatim perscribant. Hoc præstandum sibi censuit Auctor Chronici Pontificalis Salonitani; sed veterum Salonæ Antistitum fere omnium nomina tantum, ab omnibus rebus vacua atque nuda percensuit, propterea quia nihil tabularum reperit, nihil litteris aut memoriæ proditum invenit, unde sumeret, quæ illis adscriberet, eorumque ætatem, genus, patriam, resque gestas depromeret; id quod ipsemet fatetur: *nec est*, inquit, *certa memoria, ex qua natione, vel patria quilibet eorum extiterit, vel quot annos in Pontificatu Salonitano vixerit, vel etiam quomodo sese in ipso gesserit*. Eorum autem, quæ in hoc Chronico descripsit, testem sæpissime citat *Chronicam*, ut ipse vocat, Capituli Spalatensis. Hæc *Chronica* quid Codicis sit, compertum mihi non est. Cum multa is auctor in suum Chronicum retulerit, quæ reperiuntur in Historia Salonitana Thomæ Archidiaconi, & sæpe verbis fere iisdem exposita, quibus ea conscripsit Archidiaconus; in hanc opinionem adducor, ut existimem *Chronicam* illam Spalatensem, vel aliquod exemplar esse ipsius Historiæ Salonitanæ manuscriptæ; vel Codicem aliquem, & autographum vetustius esse, unde ipsemet Archidiaconus multa sumpserit, ex quibus Historiam suam contexeret. Nec vero *Chronicæ* illius mentionem factam invenio post Rogerium Archiepiscopum Spalatensem sæculi decimi tertii, in quem desinit Historia Salonitana; verum deinceps, uti etiam interdum in superioribus ante Rogerium Episcopis, auctor hujus Chronici, ut rebus ab se narratis fidem conciliet, testes appellat tabulas Capituli Spalatensis, itemque diplomata Pontificia, & alios codices antiquos. Ac mihi quidem ignotus est hujus Chronici auctor; sed dignus mihi videtur, cui fides haberi impune possit; quippe qui in eo describendo summam diligentiam & cautionem adhibuit, ne quid proferret, quod in vetustis probatisque monumentis, quæ identidem laudat, non reperisset. De illius ætate nihil certi habeo; sed cum series Chronologica successioque Episcopalis ad nostra usque tempora perducatur, posteriorum ætatum Episcopos alius quispiam adjecit, & postremos quidem hujus sæculi subtexuit Hieronymus Bernardus Canonicus ecclesiæ Metropolitanæ Spalatensis, qui hoc Chronicon sua manu descriptum ad nos transmisit. Bipartito divisum est; pars prima Salonitanos, altera Spalatenses Episcopos complectitur. De numero, & nominibus Episcoporum, nihil ferme est in hoc Chronico, quod discrepet a Catalogis supra descriptis; sed in eo itidem quidquid peccatur, perturbatione peccatur temporum, atque ordinis successionisque Episcopalis. Auctor quippe ab tertio ad quintum sæculum, ab Justino ad Glycerium transiliit, Episcopis intermediis infra sextum sæculum rejectis, quibus statim subnectit, ante Salonitanum excidium, plures Episcopos octavi sæculi, ab ecclesia Spalatensi ad Salonitanam translatos. Sed bene habet, quod auctor ipsemet, qua erat perspicacia, non potuit non suspicari aliquid de inordinata & confusa Episcoporum serie, cujus rationem reddere se diffidebat; sed quemadmodum illam in ordinem adduceret, non inveniebat: *Ab hoc itaque S. Domnio*, inquit, *usque ad destructionem urbis Salonitanæ nonnulli successive Archipræsules numerantur, licet numeri, sicut etiam ordinis, quo collocantur, nec ita facilis potest reddi ratio, nec est certa memoria &c.* At nobis ejusdem serici & successionis Episcopalis ordinandæ, atque ad rationem chronologicam exigendæ normam & regulam Catalogus Romanus suppeditat. Si quid præterea occurrerit, quod correctione aliqua, vel peculiari animadversione dignum videatur, notæ suppositæ indicabunt.

Unde sit desumptū Chronicon Pontificale Salonitanum.

Ejus auctor ignotus, dignus tamen, cui fides habeatur.

Chronicum Pontificale Salonitanum & Spalatense.

Domnius Sanctus, tam nomine, quam etiam ordine ac numero, primus Salonitanæ urbis Archipræsul, qui & Apostolus Dalmatiæ merito nuncupatur. Ipse fuit Sancti Petri Principis Apostolorum Discipulus, natione Syrus, & patria Antiochenus; populisque Dalmatiæ verbum æternæ vitæ, quod a Tito Paulli Apostoli Discipulo fuerat inceptum annunciari, libere prædicavit. In qua quidem civitate Salonitana Christianam religionem diutius prædicans, multosque in tota Dalmatiæ provincia a gentilitatis errore ad Christi fidem convertens, non parvam Jesu Christi ecclesiam adunavit, ibique agonem martyrii, Nerva imperante, sub Maurilio civitatis Salonitanæ Præside anno Christi nati circiter b 105. *feliei cruore peregit. Ab hujus ergo Episcopalis præeminentiæ dignitate omnes successores sui Archiepiscopalia insignia per sedem Apostolicam sortiuntur. Ab hoc itaque S. Domnio usque ad destructionem urbis Salonitanæ nonnulli successive Archipræsules numerantur; licet numeri, aut etiam ordinis, quo collocantur, nec ita facilis potest reddi ratio, nec est certa memoria, ex qua natione vel patria quilibet eorum extiterit, vel quot annos in Pontificatu Salonitano vixerit, vel etiam quomodo sese in ipso gesserit; nihilominus tamen, quantum memoriæ proditum est, universorum Præsulum nomina ab ipso S. Domnio cœpta esse intelliguntur. De hoc etiam S. Domnio dicitur, quod Joannes IV. Summus Pontifex, qui sedit* c *annis tribus, mens. 8., diebus 10., & incepit Pontificatum anno Domini 637, qui etiam Dalmata natione fuit, Romam afferri jussit ejus* d *corpus, quod Venerabilis Pontifex reverenter suscipiens, apud ecclesiam S. Joannis Lateranensis recondidit; ac ibidem jussit depingere imaginem S. Domnii cum* e *Pallio, & cæteris Pontificalibus indumentis: similiter fecit depingere imaginem B. Anastasii Martyris inter alios Sanctos. Vide de hoc fusius in Chronica Capituli Spalatensis pag. 14.* a b c d e

2 *Garganus Archiepiscopus Salonitanus.*
3 *Symphorius Archiep. Salonit.*
4 *Tyscicius Archiep. Salonit.*
5 *Tyscicius II. hujus nominis Arch. Salon.*
6 *Valentius* f *Archiep. Salonit.* f
7 *Honofrius Archiep. Salonit.*
8 *Maximus Archiep. Salonit. & primus hujus nominis.*
9 *Paschasius Archiep. Salonit.*

10 *Casa-*

10 *Cæsarius Archiep. Salonit.*

g 11 *Justinus* g *I. hujus nominis Arch. Salon.*

12 *Glycerius Archiep. Salonit. Iste a Leone ejus*
h h *nepote Romanorum Imperatore expulsus, Salonis Dalmatiæ Episcopus fieri factus est; ipsum caute ab imperio expellens, & extra regni negotia quasi privatum manere faciens anno imperii sui secundo, qui prius in administrandis publicis rebus strenuissime se gessit; qui postea Glycerii nepos juxta Salonas in villa sua occisus est.*

i 13 *Honorius* i *I. hujus nominis Arch. Salon.*

14 *Januarius Archiep. Salon.*

15 *Stephanus Archiep. Salonit.*

16 *Savilianus Arch. Salon.*

17 *Honorius II. Archiep. Salon.*

18 *Fruntinianus I. Archiep. Salon.*

19 *Petrus I. Arch. Salon.*

20 *Proclinius Archiep. Salon.*

21 *Honorius III. Arch. Salon.*

k 22 *Dominianus* k *Arch. Salon.*

23 *Natalis Archiep. Salonit. Hic fuit tempore Pelagii ac S. Gregorii Magni Roman. Pontificum. Iste Archiepiscopus fuit inops scientiæ, seseque dedit fere omnibus rebus sæcularibus; suo autem tempore erat Salonæ quidam Archidiaconus nomine Honoratus, qui suo officio contra Archiepiscopum minime defuit, & multis inter utrumque apud S. Gregorium Papam accusationibus usi sunt. Vide de hoc Archiepiscopo in Decret. dist. 74. cap. Honoratus, & Chronica capituli Spalatensis. Fuit anno Domini . . . .*

24 *Maximus II. Archiep. Salon. Hic non sine crimine & Simoniaca labe obtinuit Archiepiscopatus dignitatem; immo D. Gregorius Doctor scripsit Clero & populo Salonitano, præcipiens, ut nullus eidem Maximo communicaret; multi autem non audebant exsequi Papæ mandatum, nisi Honoratus Archidiaconus, & quidam Paullinus Episcopus, tamquam viri discreti, & constantes, ipsum uti Schismaticum, & excommunicatum ubique vitantes. Hic vero Maximus Archiep. præcepto D. Gregorii Papæ venit personaliter Ravennam, ibique causa illius de Simoniaca hæresi ventilata est coram D. Mariano Archiep. Ravennatis ecclesiæ, & quodam Notario D. Gregorii, ut fusius habetur in Chronica capituli Spalatensis pagina . . . .*

25 *Fruntinianus II. Archiep. Salon.*

l 26 *Theodorus I. Archiep.* l *Salon.*

27 *Justinianus Archiep. Salon.*

28 *Antonius I. Arch. Salon.*

29 *Maximus III. Arch. Salon.*

30 *Amabilis Archiep. Salon.*

31 *Joannes I. Arch. Salon.*

m 32 *Gregorius* m *I. Arch. Salon.*

33 *Theodorus II. Arch. Salon.*

34 *Joannes II. Arch. Salon.*

n 35 *Joannes* n *III. Arch. Salon.*

36 *Petrus II. Arch. Salon.*

37 *Marinus I. Archiep. Salon.*

o 38 *Marinus* o *II. Archiep. Salon.*

39 *Marinus III. Arch. Salon.*

40 *Theodorus III. Arch. Salon.*

41 *Petrus III. Arch. Salon.*

42 *Leo I. Archiep. Salon.*

p 43 *Joannes* p *IV. Arch. Salon.*

44 *Joannes V. Arch. Salon.*

q 45 *Petrus* q *IV. Arch. Salon.*

r 46 *Martinus* r *I. Arch. Salon.*

47 *Forminius I. Arch. Salon. cujus arca posita est post ecclesiam S. Domnii cum hac inscriptione . . . .*

48 *Gregorius II. Arch. Salon.*

49 *Joannes VI. Archiep. Salon.*

50 *Vernaculus Arch. Salon.*

51 *Domenius* s *Archiep. Salon.* s

52 *Theodorus IV. Arch. Salon.*

53 *Vitalis Archiep. Salon.*

54 *Gregorius* t *III. Arch. Salon.* t

55 *Vitalis II. Archiep. Salon.*

56 *Petrus V. Archiep. Salon.*

57 *Leo II. Archiep. Salon.*

58 *Ursus Archiep. Salon.*

59 *Petrus* u *VI. Arch. Salon.* u

60 *Gregorius* x *IV. Arch. Salon.* x

61 *Maximus IV. Arch. Salon.*

62 *Theodorus* aa *IV. Arch. Salon.* aa

De Spalatensibus Episcopis.

Joannes I. hujus nominis, nec non primus Spalatensis ecclesiæ Archiepisc. Hic fuit patria Ravennates, & Legatus Dalmatiæ ac Croatiæ missus a S. Sede Apostolica post destructionem urbis Salonitanæ, & postea electus a Spalatensibus in suum primum Archiepiscopum. Huic Archiepiscopo concessum fuit a sede Apostolica, ut totius dignitatis privilegium, quod Salona antiquitus habuit, ex hoc Spalatenses obtinerent. Iste Archiepiscopus multa opera bona perfecit; transtulit die 27. & 28. Julii corpora SS. Domnii & Anastasii martyrum, eaque in cathedrali ecclesia Spalatensi collocavit, quam ipsemet consecraverat in honore Assumptionis gloriosissimæ Virginis Mariæ. Iste etiam Archiepiscopus fecit templum argenteum, & ædificavit ecclesiam S. Michaelis ad mare. Obiit Spalati, tumulatus est in ecclesia S. Matthæi in arca marmorea cum hac inscriptione: Hic requiescit fragilis peccator Joannes Archiepiscopus. Floruit circa annum Domini a *. . . . Vide de hoc in Chronica capit. Spalat.* a

2 *Petrus I. hujus nominis Archiepisc. Spalat. Hic floruit tempore Regis Slavorum. Vide Chronicam 19.*

3 *Marianus I. Arch. Spalat.*

4 *Martinus I. Arch. Spalat.*

6 *Petrus* b *II. Arch. Spalat.* b

7 *Justinus I. Arch. Spalat.*

9 *Frontinianus* c *I. Arch. Spalat.* c

10 *Paullus* d *I. Archiep. Spalat. Iste fuit patria Spalatinus. Floruit tempore Basilii & Constantini Imperatorum. Vide Chron. Capitul. Spalat. 19. Pater ejus vocabatur Præstantius* e *Rector civitatis Spalatensis.* d e

11 *Martinus* f *II. Arch. Spalat. Iste floruit tempore Caroli Regis, & Branimiri Ducis Slavoniæ. Hujus pater fuit Comes civitatis Spalatensis. Vide Chronicam ubi supra. Tumulatus est in arca lapidea prope scalam, quæ ducit in hortos D. Archiepiscopi extra ecclesiam S. Domnii.* f

12 *Joannes II. Archiep. Spalat. Iste patria Spalatinus, &* g *ædificavit ecclesiam S. Felicis in Rivo. Floruit anno Domini 914. Vide Chron. 21. Sepultusque est in arca marmorea extra ecclesiam S. Domnii, prope scalas Confratrum Corporis Christi cum hac inscriptione: In nomine Patris, & Filii & S. Spiritus. Hic requiescit fragilis peccator Joannes Archiepiscopus, qui fuit natus & nutritus in civitate Spalati, filius bonæ memoriæ Domini &c. Hic* h *Archiepiscopus præ senectute cessit oneri Archiepiscopali, & non post multum temporis vitam finivit prope eamdem ecclesiam. Vide ut supra Chronic.* g h

13 *Martinus III. Archiep. Spalat. Floruit tempore Theodori Imperatoris, & Dircislavi Regis Dalmatiæ & Croatiæ. Iste fuit patria Spalatinus; fuit anno 970.*

14 i *Dra-* i

i 14 i Drabalis Archiepiscopus substitutus ecclesiæ Spalat. Iste fuit patria Spalatinus; verum postea depositus fuit, quia habebat uxorem, & liberos, tamquam laicus in domo Archiepiscopali. Fuit anno Domini 1030. k Vide Chron.

k

l 15 l Laurentius Archiep. Spalat. Hic fuit prius Episcopus Absarensis, & fuit origine Dalmatinus, statura quidem pusillus, sed sapientia magnus; floruit tempore Michaelis Imperatoris Constantinopolitani, sub Regibus Stephano, Cresimiro, & Demetrio Zuonimiro, qui unctus & coronatus in Regem Croatiæ & Dalmatiæ in Salona a Gebizzone Apocrisario Domini Papæ Gregorii VII., anno 1076, ut in registris dicti Gregorii, & in
m Chronica Capit. Spalat. legitur cap. m 24; qui & fuit ultimus Croatorum Rex. Tempore hujus Laurentii Adam quidam Parisiensis composuit hymnos, & historias Beatorum Domnii & Anastasii Martyrum. Hic autem Laurentius consecravit B. Joannem Traguriensem. Vid. Chronic. cap. 22. Tempore etiam hujus Laurentii celebrata fuit Synodus in civitate Nonensi, sub Joanne Cardinale Apostolicæ sedis Legato, ubi proclamationem faciente Laurentio Archiepiscopo, illustris vir Demetrius cognomento Zuonimir Rex Croatorum restituit ecclesiæ S. Domnii ecclesias S. Stephani de Pinis, & S. Mariæ in Salona, cum omnibus eorum bonis. Has siquidem ecclesias ædificavit Helena Regina, donans eas Spalatinæ sedi jure perpetuo possidendas, quæ ob reverentiam regalium sepulchrorum concessæ fuerant quibusdam Regularibus ad tempus, qui assidue in eis officiorum ministeria exercebant. Ibi namque magnificus vir Cresimirus Rex in atrio videlicet Basilicæ S. Stephani tumulatus est, secundum Chronicam cap. 22. Hic Laurentius anno 1069. construxit Monasterium Monialium S. Benedicti extra muros Spalati, illudque satis abundanter multis prædiis ditavit. Atque in eo sanctimoniales fœminas ejusdem ordinis instituit, earumque Monasterium, ac ejus habitantes quibusdam regulis perpetuo obligavit, ut in omni anno ecclesiæ S. Domnii in ejus solemnitate debeant dare & sponte mittere duos cereos duarum librarum ponderis, qui die festo illius sancti cremari debeant ante sepulchrum, in quo jacet corpus illius ad honorem & reverentiam ipsius B. Domnii, prout ex institutione ab ipso domino Archiepiscopo Laurentio facta manifestum est, uti reperitur in littera NN., cum illa sublimata fuit in Abbatissam Monialium, tempore Laurentii Archiep., & Valissæ prioris. Institutio autem ista in jure nondum se habet. Iste sedit annos 40, fecit candelabra argentea, quæ postea dolose sublata sunt, & non restituta nisi ferrea deargentata. Laurentius vero multa alia bona fecit, qui florebat anno Domini 1080. De hoc Archiep. vide in privilegio S. Petri de Lumai, scripto in membranis, quod servatur in chartulario Dominorum Canonicorum Spalaten. ob futurorum memoriam. Obiit 8. die Julii, tumulatus est in ecclesia S. Matthæi prope ecclesiam S. Domnii in arca marmorea, posita super illam, in qua tumulatus jacet. Joannes primus Archiep. cum hac inscriptione:

Quis sim scire venis, qui mortis stringor habenis,
Pastor eram urbis hujus Laurentius urbis,
Quam ego dum rexi, si quid minus utile gessi,
Id prece te flagito, tergas ut opifice Christo.
Crimine te sanctus purget de Virgine natus.

16. Crescentius Archiep. Spalat. natione Romanus, vir valde egregius, successor Laurentii. Vid. Chronic. 27. Hic anno 1103. aperuit arcam, in qua Salona conditum est corpus S. Domnii primi Archiepiscopi urbis Salonitanæ, & a Salona translatum est Spalatum in eadem arca, ut manifeste constat ex quibusdam in lapide marmoreo incisis carminibus in ejus sepulchro.

Hoc habet egregio sanctus sua membra sepulchro
Domnius, antiquæ qui Christi dogma Salonæ
Monstravit Præsul, martyr quoque factus ejusdem.
Discipulus Petri pariter fuit iste Beati,
Et Spalati Præsul huc transtulit inde Joannea.
Tempore post longo, multis dubitantibus urbis
An foret hoc corpus, foret an hinc arte relatum,
Claruit id cunctis, quod perpauci putaverunt.
Hujus enim Præsul claræ Crescentius urbis
Marmora disjunxit, sanctum corpus patefecit.
Mille Dei centum tres affore credimus annos;
Tunc & Apostolicus Paschalis constitit orbi,
Claraque lux cunctis patet hæc indictio doctis.

Iste Dominus Crescentius Archiepiscopus missus a Spalatensibus ad Regem Colomanum Hungarorum, ut peteret pacem, quam facile obtinuit anno Domini 1103. Chronic. 29. Obiit Spalati, & sepultus est in arca marmorea, ante fores Cathedralis ecclesiæ S. Domnii, ex parte boreali, cum hac inscriptione.

Vita salus cunctis qualis sit, cernitur urnis,
In quibus ossa, cinis remanent de corpore vili;
Quantumcumque boni gessit, quantumque decoris,
Urbe fuit dicta Spalatum Crescentius ista
Pontificum Præsul, nunc mundi floribus exul.

17. n Gregorius primus Archiep. Spalat. patria Jadrensis. n

18. Manasses Arch. Spalat. natione Hungarus, tentavit tradere civitatem Spalat. Hungaris eo tempore, quando ipse consecraturus erat oratorium in rupibus montis Kirie eleison, quod nunc vocatur Eremitorium S. Hieronymi; tamen ad sua vota non successit hoc ejus desiderium; ideo a civitate Spalatina aufugit, nec umquam ad suam ecclesiam reversus est. Vide Chron. Capituli Spalat. 32.

19. o Georgius I. Archiep. Spalat. o

20. Gaudius Clauculus Archiep. Spalat. Iste fuit patria Spalatinus, filius Cocini, & nepos Corvuculi; fuit prius Plebanus ecclesiæ S. Anastasiæ de jure Patronatus; fuit etiam statura eleganti, & inter cæteros litteratior habebatur, & gratiosus satis apud Reges Hungariæ; quippe ut elatus homo eorum curias frequentabat; ordinatus fuit anno p
1133. p Vixit in culmine Pontificatus ecclesiæ Spalatinæ fere 40. annis; tandem depositus fuit, eo quod Dessum Maccarellum Episcopum Traguriensem cum uno tantum Episcopo consecravit. Hic longa paralysis ægritudine dissolutus apud Monasterium S. Benedicti extra muros diu jacuit, ibique vitam finivit. Hic Archiepiscopus concessit Monialibus S. Benedicti construere ecclesiam SS. Cosmæ & Damiani cum domo ad dilatandum Monasterium, in qua ipsæ Moniales tempore messis, ac vindemiæ pie habitarent; & hoc habetur in libro institutionum dictarum Monialium. Vid. Chronic. Floruit anno Domini 1150, reperitur scriptum in membranis in Chartulario Cap. Spalat.

21. Absalon Archiep. Spalat. Iste fuit Hungarus subrogatus Gaudio Archiep., & moritur prius isto Gaudio; & alius loco ipsius nomine Petrus Lombardus subrogatus est anno Domini q 1145. q
Iste consecravit ecclesiam SS. Cosmæ & Damiani. Lampridius Episcopus Jadrensis obtinuit pallium a Papa, & exemit se Metropoli Spalatinæ ecclesiæ. Vide Chron. 31.

22. Petrus III. Archiep. Spalat. fuit natione Lombardus, vir magnæ scientiæ, & litteraturæ, ac bonorum morum, & præcipue Physicali scien-

tia eruditus erat ita; ut respiciendo in faciem sani hominis, prænosceret, quo ægritudinis genere laboraret, & quo medelæ antidoto posset morbos expellere. Qui, cum Gaudius gratia visitationis accederet, videns, eum adhuc Episcopalem annulum in digito gestare, eumque redargueret, ipsum annulum de ejus digito vi extraxit. Fuit prius Episcopus Narniensis; obiit in Hungaria, sepultus est in ecclesia S. Mariæ in Alba; ob ipsius laudabilis vitæ conversationem, in magna veneratione ab incolis ejus regionis tumulus illius habetur. Vid. Chronic. 31.

23. Girardus Archiep. Spalat. Vid. Chron. Capituli Spalat.; nec non lege vitam S. Raynerii.

24. Raynerius Archiep. Spalat. ac Martyr sedit annos quinque in Pontificatu ecclesiæ Spalat. Lapidatus fuit a Slavis Cacichibus de monte Massarone, eo quod circuibat terras prædictas, ac possessiones ecclesiæ S. Domnii, quæ usurpatæ a quibusdam perfidis Christianis fuerant, anno Domini 1180. sepultus est in ecclesia S. Benedicti extra muros Spalati, ubi etiam hodie ejus sepulchrum veneratur. Iste Raynerius floruit tempore Alexandri III. Papæ, & D. Emanuelis Constantinopolitani Imperatoris, ut manifeste constat in nonnullis Bullis Pontificiis in membranis, quæ reperiuntur in Chartulario cap. Spalat., & in uno instrumento descripto in libro, in quo descripta sunt jura & Donationes S. Petri de Lumai versus finem. Iste Raynerius rogatus a suis Spalatensibus, ut iret Constantinopolim ad Curiam Imperialem, benigne hoc opus suscipiens, profectus est cum nonnullis Nobilibus civitatis, & ingressus Curiam Imperialem ab ipso Emanuele Imperatore benignissime acceptus est, & postulatis ab ipso Imperatore libentissime susceptis, Spalatum rediit. Item invenitur in lectionibus, quæ leguntur in ecclesia Spalat. in die B. Raynerii, quod Alexandro Pontifice Venetias per mare properanti, cum variis itineris refocillamentis, in insula Issa, ornatissimis cymbis & celeribus instructis occurrit, magno cum Cleri, & Nobilium Spalatensium comitatu, Jaderam usque eum consecutus. Fuit vir valde constans & intrepidus; nec patiebatur aliquid de juribus, & facultatibus ecclesiæ deperire. Ad ejus instantiam dictus Papa confirmavit antiquam consuetudinem Capituli, ut reperitur in chartulario Capit. Spalatensis in membranis, & vocatur indultum. In morte ipsius Raynerii, quidam Sacerdos nomine Micha pœnas ob suam malitiam dedit miraculose, & morte subitanea obiit, bibens potum aquæ quasi superstiti Raynerio per ludibrium propinans. Chronic. 38.

25. Petrus IV. Archiep. Spalat. successor Raynerii. Fuit Hungarus ex nobili familia Chileni. Hic primo anno sui Pontificatus Kalendis Madiis 1185. convocavit universos Episcopos suffraganeos suos, Abbates, & omnes ecclesiæ Personatus habentes, cum universo Clero ad Synodum Provincialem celebrandam Spalati, tempore Lucii Papæ; in qua Synodo fuere suffraganei Episcopi sequentes, Falco Tiniensis, Matthæus Nonensis, Marinus Segniensis, Michael Scardonensis, Michael Traguriensis, Matthæus Corbaviensis; atque Isak S. Stephani de Pinis Abbas. Qui D. Petrus Archiep. in illa Synodo ultimo die omnes invitavit, ut si quis aliquid haberet, loqueretur; tunc D. Duymus Primicerius ecclesiæ S. Domnii & universi Canonici unanimiter assurgentes petierunt ab ipso D. Archiepiscopo ipsis quædam jura confirmari, asserentes ea antiquitus a suis antecessoribus eis fuisse concessa; qui D. Archiepiscopus optime auditis & intellectis, & consideratis eorum juribus ac prætensionibus, ea approbavit, ac stabili firmitate confirmavit anno Dominicæ Incarnationis 1185. Indictione 3. Romanæ sedi præsidente Lucio Papa III., Hungariæ Regnum gubernante Bela III. Ista specialiter reperiuntur scripta in litteris patentibus in membranis, quæ conservantur in Chartulario capituli Spalat. quædam etiam in Chronica videbis. Iste D. Archiep. sedit in Pontificatu duos annos, postea translatus est ad ecclesiam Colocensem, ibique vitam finivit.

26. Petrus V. Archiep. Spalat. natione fuit Hungarus, & prius fuit Abbas S. Martini in Pannonia; vixit in Pontificatu Spalat. annis quinque. Cum prædicto D. Petro Archiep. Capitulum Spalatense habuit nonnulla litigia super aliquibus prætensionibus apud sanctam sedem Apostolicam; & contra Archiepiscopum sententiam favorabilem reportavit. Hic Archiepiscopus nolebat ullo modo acquiescere his, quæ suus præcessor in Synodo Provinciali, Capitulo & Canonicis confirmaverat; tamen postea fecit invitus. Vide Chron. Cap. Spalat., & Bullas in membranis scriptas, quæ conservantur in Chartulario dicti Capituli.

27. Bernardus Archiep. Spalat. Hic fuit Perusinus patria ex Tuscia, eloquentia & litteratura eruditissimus. Iste D. Bernardus fuit consecratus ab Innocentio III. anno Domini 1200. Vid. Chronic. 41.

28. Slavinus. Iste fuit electus Arch. Spalat.

29. Gonzellus Archiep. Spalat.

30. Hugrinus Archiep. Spalat. Iste fuit eruditus in divina pagina, & facundus in sermone, fuitque prius Præpositus Casinensis, deinde electus in Archiepiscopatum, fuitque consecratus in ecclesia S. Domnii anno 1247, die 20. Februarii. Iste Archiepiscopus non appetebat sapientiam, nec religiosorum consortia, sed armatorum, quibus cum stipendia domesticæ facultatis non sufficerent, tendebat manus ad aliena, & illicita; sicque fuit tam clericis, quam laicis, atque Monasteriis durus exactor, & onerosus dominator. Tentavit ipse omnia jura Canonicorum subvertere, & annihilare, ac in usus proprios retorquere, sed obstantibus DD. Archidiacono, & ceteris Canonicis non potuit. Erat autem probis viris turbulentus, & minax; pravis vero munificus & amicus; ita quidem contigit, ut intolerabilis videretur, ob eamque causam ipse semper contra cives, & cives contra ipsum malevolentiæ suspiciones gerebant, ut in Chronica.

31. Rogerius Archiep. Spalat. natione Apuleus de partibus Beneventanis sedit in Pontificatu regnante Bela Serenissimo Rege Hungarorum fere annis 16. Iste ædificavit molendina in fluvio Salonæ, & pro majori parte anni residebat. Quando vero ad visitandam provinciam egrediebatur, semper volebat aliquos de Canonicis & civibus in sua societate habere. Ipse fere biennio podagra laborans in lecto jacuit alienis adjutus manibus, tantum sola lingua utebatur. Condidit suum testamentum coram multis canonicis & sæcularibus, qui & ecclesiæ S. Domnii reliquit duos annulos ob sui memoriam, qui annuli servantur in Thesauria S. Domnii; hisque præsenti tempore Archiepiscopi Spalatenses utuntur, quando divina officia solemniter celebrant. Obiit 18. Kalendis Madii id est 14. April. A. D. 1266, sepultusque est in arca marmorea cum D. Crescentio Archiepiscopo, qui floruit 1103, ante fores ecclesiæ Cathedralis ex parte Boreali cum hac inscriptione.

Præ-

Præsulibus geminis præsens Catagea dicatur;
Nam tibi, Crescenti, Rogerius associatur.

32. *Joannes* III. *Archiep. Spalat.*

33. *Petrus* VI. *Archiep. Spalat. Floruit tempo-*
* *ribus Caroli x Roberti Regis Hungariæ a. D.* 1306.
reperies in actis Capit. scriptum in charta.

34. *Balianus Archiep. Spalat. Floruit anno Domini* 1326. *ut videre est in chartulario Capituli Spalat. in charta pecorina, super qua scriptum est* Balianus Græcus.

35. *Dominicus primus Archiep. Spalat. floruit tempore Joannis Papæ* XXII. *Iste Præsul fuit patria Spalatinus creatus an.* aa 1331. *sedit annis*
aa 17. *& fuit maxime devotus ad suam ecclesiam. Vixit tamen in Pontificatu Spalatensi pompatice, magnam & copiosam possidens familiam: obiit an.* 1348. *die* 22. *Martii.*

36. *Ugolinus Archiep. Spalat. Iste fuit Monachus S. Benedicti, patria vero Augubianus, vir nobilis, & de magna progenie, scilicet Branca, magnanimus, & sufficiens ad plura. Hic tandem resignavit Archiepiscopatum in manibus D. Papæ*
bb *Innocentii* VI. *an. Domini* bb 1353. *ut clare patet in quibusdam Bullis scriptis in membrana, quæ conservantur in chartulario Capituli Spalat.*

cc 37. *Petrus* cc VII. *Archiep. Spalat. patria Spalatinus.*

38. *Andreas* I. *Archiep. Spalat. Hic fuit de partibus Marchiæ; floruit an.* 1393. *De hoc vide in Bullis membraneis Papæ Bonifacii* IX. *conservatis in chartulario Capit. Spalat.*

39. *Peregrinus Archiep. Spalat. de Aragonia. Fuit natione Neapolitanus. Hic Andreæ successit, & floruit an.* 1404. *ut patet in tabulis Capit.*

40. *Duymus Archiep. Spalat. patria Spalatinus, floruit anno Dom.* dd 1416. *Tempore istius*
dd *Pontificis Spalatenses se dediderunt Dominio Venetiarum; anno vero* 1420. *Mater ejus sepulta est ante fores Ecclesiæ S. Domnii, ex parte meridionali, prope pilam aquæ benedictæ lustralis cum hac inscriptione.*

Hic nobilis Francisca jacet, piissima mater
Doymi, qui erat Præsul venerandus in urbe. 1429.

41. *Petrus* VIII. *Archiep. Spalat. Hic fuit patria Pagensis, & monachus familiæ Ordinis Prædicatorum. Multa bona suo tempore fecit; erexit capellam in sublimi S. Domnii, eamque pulcherrimis paramentis adornavit. Sedit in Pontificatu Spa-*
ee *lat.* ee *annis* 6. *mensibus* 4. *obiit an.* 1427. *die prima mensis Decembris; tumulatus est in ecclesia S. Domnii, ante capellam ipsius S. Domnii, quam ipse D. Petrus Archiep. erexerat, juxta sepulchrum Marci Vayvodæ.*

42. *Franciscus Archiep. Spalat. Venetus natione, ex nobili familia Malipetro dicta. Iste D. Archiepiscopus perfecit capellam S. Domnii, quam Petrus suus præcessor erexerat, ut clare constat ex carminibus descriptis in tabula marmorea, prope altare S. Domnii a parte Meridionali.*

Tempore, quo Franciscus erat Foscarea Proles
Dux Venetum, & virtute sua clarissimus Orbi;
Et Cleri Maripetro suis dum Præsul adesset,
Moribus & vita Franciscus semper amandus;
Et quo nunc Spalatum Jacobus ratione gubernat
Gabriel & cunctis cœlorum laudibus æquus,
Mille quater centum dum Phœbus volverat annos
Et jam ter nonos Novembris mense peractos.

Iste D. Archiep. fuit postea translatus ad Episcopatum Venetiarum an. Domini ff 1428. *ut pa-*
ff *tet in Chronica Venetiarum.*

43. *Bartholomæus primus Archiep. Spalat. Patavinus natione, & familia Zabarellis. Hoc constat, super limina veteris Archiepiscopatus ex parte Boreali, sculptum in Lapide. Iste D. Bartholomæus fuit postea translatus ad Archiepiscopatum Florentinum a. Dom.* 1439. *ab Eugenio* IV. *Papa. Istud manifeste apparet ex Scriptis in membranis, quæ conservantur in chartulario Capituli Spalat.*

44. *Jacobinus Archiep. Spalat. Venetus ex familia Baduaria genitus, fuit prius Canonicus Patavinus; floruit a. Domini* 1439. *Moritur Spalati* 1451. *& sepultus est in ecclesia Cathedrali S. Domnii ante pulpitum. Iste D. Archiep. pro testamento legavit Capit. Spalatensi suam mithram pretiosam gemmatam, Pastorale, & Crucem, quæ ante ipsum deferebatur, cum hac etiam conditione, quod Capitulum in sua necessitate possit ista vendere tamquam propria. Hic D. Archiepiscopus tam in vita, quam post mortem, uti bonus pastor, & optimus, agnoscens carissimos filios, ipsis ista reliquit. De hoc extant litteræ Ducales in membranis scriptæ ac plumbo munitæ Augustini Barbarici Ducis Venetiarum datæ a.* 1496. 27. *Augusti; aliæ vero Leonardi Loredani Ducis Venetiarum, datæ anno* 1504. *die* 12. *Martii.*

45. *Laurentius* II. *Archiep. Spalat. Venetus ex familia Zane genitus, Eugenii* IV. *Pontificis nepos, a Nicolao* IV. *Pontifice Romano creatus a.*
Domini gg 1452. *Ipse Laurentius annum tertium* gg
& vicesimum agens Spalatensi ecclesiæ præficitur.

46. *Joannes* IV. *Archiep. Spalat. familia* hh hh
Averoldus, patria Brixiensis. Fuit ipse Præsul Generalis Fratrum Ordinis Minorum, an. Domini 1474. *Postea translatus fuit ad Episcopatum Tarvisinum.*

47. *Petrus* IX. *Archiep. Spalat. electus, patria Venetus, ex familia nobili Fuscari. Iste fuit Primicerius S. Marci, & S. R. E. Cardinalis crea-*
tus a Sixto IV. 1477. ii ii

48. *Bartholomæus* II. *Arch. Spalat. ex familia Averolda Brixiensis. Iste construxit murum in suo Archiepisc. castro, nuncupato Sussuraz, ex parte maris, ut denotant carmina sculpta super limina dicti castri.*

Gloria Brixigenum nullo delebilis ævo
Gentis Averoldæ Bartholomæus honor.
Antistes Spalati, vir jure in utroque refulgens,
Hoc mari in Adriaco surgere jussit opus. 1489.

Hic D. Archiepiscopus habuit nonnulla litigia cum Capitulo Spalat. super quibusdam jurisdictionibus, & gravaminibus, quibus ipse Archiepiscopus aggravabat Capitulum, ut patet in libro Capit. a. D. 1495. *tempore D. Archidiaconi Hieronymi Cipci; item super mithra pretiosa gemmata, & pastorali, & cruce, quæ præcessor suus D. Jacobinus Baduarius eidem Capitulo legaverat, ut patet in Decreto Serenliss. Ducis Augustini Barbadici* 1496. *die* 27. *Augusti; & hoc constat in litteris Ducalibus, quæ conservantur in chartulario Capit. Spalat. & in Cancellaria Magnificæ Civitatis.*

49. *Bernardus* II. *Archiep. Spalat. Hic fuit Doctor J.U. ex nobili prosapia Zane Venetus, floruit a.* 1502. kk *usq. ad* 1516.

50. *Andreas* II. *Archiep. Spalat. Venetus patria,* kk
familia Cornelius, floruit an. Domini 1517. *usq. ad* ll 1563.

51. *Marcus Cornelius Venetus Archiep. Spalat.* ll
floruit a. 1564.

52. *Aloysius Archiep. Spalat. Venetus ex patritia domo Michaelia genitus. Iste Præsul optimus & benignus, pacem conservans cum suis subditis, floruit a. d.* 1570.

53. *Joannes Dominicus Malcotus* mm *postea ap-* mm

pellatus Foconius, an nec non de Seraphinis; fuit Venetus de Muratio oo. Is prius Monachus extitit ex familia Fratrum Prædicatorum, peroptime in divina pagina, ac musicis artibus fere omnibus instructus. Habuit nonnullas lites cum suo Capitulo & Clero, & Nobilibus Spalaten. civitatis, tam coram Sede Apostolica, quam coram Serenis. Dominio Venetiarum. Nitebatur enim tollere, & annihilare jura, jurisdictiones, & consuetudines approbatas, ac privilegia eorum antiquissima, eaque sibi usurpare. Tunc D. Franciscus Rosanus Canonicus, & Archidiaconus, nec non Franciscus Maurinus Canon. & Archipresbyter ecclesiæ Spal. sese illi D. Archiep. opposuerunt. Immo ob hanc causam prohibitus est apud suam ecclesiam habitare, ac tandem Venetiis obiit. Floruit a. D. 1575. usque ad a. 1602. die 2. Augusti.

54. Marcus Antonius de Dominis Comes Palatinus, & nobilis Arbensis, & Episcopus Seniensis a Clemente VIII. ad Archiep. Spalat. a. 1602. electus. Iste Archiep. studuit jura antiquissima Capituli & Canonicorum annihilare, faciens in sua palam visitatione Mansionarios, & Cantores, ut sint duo corpora in Cathedrali Spalatensi. Ob quam causam Rever. Capitulares miserunt Legatos Romam, ubi obtinuerunt, auditis partibus favorabiles responsiones. Iste Præsul ædificavit chorum cum Capitulo a. 1615.

55. Sfortia Ponzonius Venetus vixit in Pontificatu 24. annos; mortuus est Venetiis, jura ecclesiæ defendens, translatus est Spalatum, & sepultus in choro S. Domnii. Pater ejus donavit Thesauro S. Domnii mithram gemmatam, duo candelabra argentea, Crucem, & calicem, & vasculum aquæ benedictæ, cum aspersorio, nec non multa alia a. 1640.

56. Leonardus Bondumerius patritius Venetus, Canonicus Patavinus, Urbani VIII. Cubicularius honoris; ob ejus singulares virtutes Pontifex ad Archiep. onus ecclesiæ Spalatinæ, videns illum esse dignum, cum suo magno honore, & multis privilegiis ornatum mandavit. An. 1640. electus fuit in Archiepiscopum, & moritur a. 1668.

57. Bonifacius Albanus Bergomensis e Congreg. Somascha, præfuit an. 1668. & moritur fortuito veneno 1678. Ædificavit palatium Archiepiscopale a fundamentis, nec non multa bona fecit ecclesiæ.

58. Stephanus Cosmi civis Venetus Congreg. Somaschæ Generalis. Præfuit ab an. 1678. usque ad an. 1708. Hic Præsul seminarium Archiepiscopale construxit a. Jubilæi 1700. Palatium suum ampliavit, & ex redditibus suæ mensæ Archiepiscopalis adornavit paramentis suam ecclesiam.

59. Stephanus Cupilli Bellunensis Congreg. Somaschæ Sacerdos, electus in Archiepisc. Spalat. a. 1708. ingressum fecit 13. Julii post prandium anno eodem; antea electus fuit ad ecclesiam Arbensem a. 1699. factus postea Episcopus Tragur. an. eodem; deinde 11. Decembris 1719. hora 9. noctis præcedentis moritur, 13. die ejusdem mensis sepultus est. Sacrificium peregit Illustrissimus & Reverend. Nicolaus Biancovich, cum assistentia Matthæi Joannicii Episc. Scardonitani, & Nicolai Viddovich Episc. Tragur. Frater suus donavit Sacristiæ S. Domnii calicem argenteum cum patena, omni meliori arte elaboratum, & paramenta quamplurima. Orationem funebrem fecit Joannes Scirotovich Canonicus Metropolitanæ.

60. Jo. Baptista Laghi patritius Venetus, Consiliarius Congreg. Somaschæ, creatus in Archiepiscopum an. 1720. 12. Martii. Ingressum fecit an. eodem 21. Novembris post prandium. Mortuus est 11. Februarii 1730. die Sabbathi 2. hora noctis, die Martis sepultus est. Sacrificium peregit Archipresbyter Vincentius Caruncbius. Multa litigia habuit cum Capitulo & Clero. Orationem funebrem fecit Archidiaconus Canonicus Didacus Manola.

61. Antonius Kadcich Macarensis, Archiepisc. Spalat. prius Episcopus Tragur. fuit vir apprime doctus in Theologia, in Dogmatica, & in lingua Græca; creatus fuit in Archiep. per Bullam Pontificiam 18. Decembris, an. 1730. Ingressum fecit die Dominico a. 1731. 6. Madii mane propter Vesperas S. Patroni Domnii. Mortuus est octava S. Hieronymi, 7. hora noctis Mensis Octob. 1745. Habuit nonnulla litigia cum Clero inferiori, & Nobilibus Spalati, propter Moniales S. Raynerii, & S. Mariæ de Taurilo.

62. Pacificus Bizza Nobilis Albensis, natus 3. Madii 1695. factus Episc. in patria 19. die Madii a. 1738. Postea electus in Archiepisc. Spalat. per Bullam Pontificis Benedicti XIV. lectam in Capitulo a. 1746. 16. Februarii, ingressum fecit mane post Missam majorem die 26. Junii a. 1746.

Notæ in I. partem Chronici Pontificalis.

a Re quidem & potestate erat *Archipræsul*, *sive Archiepiscopus & Metropolita*, verbo autem & appellatione non item; nondum enim speciosa illa & illustria vocabula consecraverat ecclesia, atque in hierarcham Pontificiam invexerat.

b Nos in Actis S. Domnii hujus martyrium in an. Christi 107. conferemus, Trajano imperante, & Christianos persequente; quare Auctor hujus Chronici caute prudenterque an. 105. cui martyrium S. Domnii adscripsit, adverbium *circiter* apposuit.

c Plerique Pontificatum Joannis IV. duobus annis definiunt; nec desunt, qui ejusdem initia ad an. 640. referant.

d Corpus S. Domnii nusquam e Dalmatia vel Romam vel alio evectum fuisse luculentissimis rationibus, & auctoritatibus in Actis S. Domnii demonstrabimus.

e Itaque Sæculo 7. constans erat & communis opinio de potestate ac dignitate Metropolitica S. Domnii, ad quam declarandam Joannes IV. vel Theodorus, qui ab eo proximus facellum illud Lateranense perfecit ornavitque, jussit eidem Pallium appingi, quod insigne est juris Metropolit.

f Cæteri fere omnes habent Venantium.

g Hactenus recte processit Series Episcopalis. Post Justinum turbari incipit, inter quem & Glycerium constituas oportet Justinianum hic n. 27. ac cæteros deinceps, quorum postremus est Martinus num. 46.

h Leo Orientis Augustus neque Glycerium Occidentis Imperio depulit, neque Glycerii nepos fuisse, aut apud Salonas interfectus esse traditur. Sed Julius cognomento Nepos Imperium Glycerio ademit, eumdemque ex Augusto Episcopum fieri passus est, ut docet Marcellinus. Audi etiam Jornand. lib. 1. de Reg. & temp. succ. *Qui Nepos regno potitus legitimo, Glycerium, qui sibi tyrannico more regnum imposuisset, ab Imperio expellens, in Salona Dalmatiæ fecit Episcopum*. De Leone autem Imperatore Orientis hæc subjicit Jornandes: *Sic quoque Leo Leonem juniorem ex Ariadne filia nepotem suum in Imperio ordinans Orientali, anno sui 16. obiit*. Idem confirmat Cassiodorus in Chronico; qui addit præterea Nepotem *in Dalmatiam fugatum ab Oreste, qui Augustulo filio suo dedit Imperium*. Julius igitur Nepos Salonas se recipere ab Oreste coactus, ut docet Anonymus Cuspinianus, & post annos quin-

que

que apud Salonam in sua villa occisus est vii. Idus Majas, an. 480. Itaque Auctor hujus Chronici confusis personis, quæ in Julium Nepotem conveniunt, ea per errorem transtulit ad Leonem Orientis Augustum, & perperam Leonem vocat nepotem Glycerii.

i Ab Glycerio usque ad Theodorum num. 26. Episcopos fere eosdem enumerant cæteri Catalogi cum Romano, ex quo Hesychium addi oportet interserique inter Januarium n. 14. & Stephanum n. 15. expuncto Saviliano, qui idem est ac Stephanus, ut docet idem Romanus Catalogus.

k Cæteri Catalogi: *Damianus*.

l Is est Theodorus ille, cujus temporibus Romanus Catalogus Salonam funditus eversam tradit. Qui deinceps sequuntur Episcopi, eos bipartito distribuas oportet, & partim ante Glycerium colloces, partim infra Salonitanum excidium rejicias, ac Spalat. Ecclesiæ restituas necesse est.

m *Georgius* in Catalogo Romano.

n Utrique Joanni ex Catalogo Romano interjice Fruntinianum.

o Is est Martinus primus in Catalogo Romano.

p Leoni, & Joanni IV. Catalogus Rom. interposuit Hesychium III.

q Huic Glycerium proxime subjecit Catalogus Romanus.

r Hunc Martinum ac cæteros, qui sequuntur usque ad Joannem I. Spalat. Antistitem referas velim cum Catalogo Rom. ad Spalat. ecclesiam, ac subjicias Martino IV. Spalat. Archiepiscopo.

ſ In Romano & aliis Catalogis Dometus.

t In Romano Georgius.

u Post Petrum, Justinus II. in Catalogo Romano, hic & in aliis prætermissus.

x In Romano Georgius.

aa Hunc Theodorum cum cæteris, qui huic antepositi sunt usque ad Martinum, postponas oportet Martino IV. Spalat. Antistiti, ut paullo ante admonui. Vide superiorem notam u.

Notæ in II. Partem Chronici Pontificalis.

a Joannis I. Spalatensium Archiepiscopi initia Catalogus Romanus ad an. 650. retulit.

b Huic Catalogus Romanus præposuit Leonem III. hic prætermissum.

c Inter Justinum & Fruntinianum Catalogus Romanus interjecit Joannem VIII. aliis Januarium II.

d Tres hic Episcopi ante Paullum desiderantur, quos Catalogus Romanus Joannem V. Petrum IX. Martinum V. nominat, sed Martinus, itemque Joannes, & Martinus alter Paullo ante Drabalem cum aliis Catalogis hic subjicitur.

e Præstantius apud Archidiaconum non Paulli, sed Petri, quem Chronicon prætermisit, & Catalogus Romanus commemoravit, Pater dicitur.

f Hunc Marinum vocat Archidiaconus.

g Hanc ædificationem *Ecclesiæ S. Felicis*, non huic Joanni, sed alteri juniori attribuit Archidiaconus, qui annis circiter centum & triginta post Joannem seniorem, suffectus est Drabali.

h Hæc quoque referas ad Joannem juniorem, qui Drabali successit.

i Martino & Drabali ex Archidiacono, & Catalogo duo sunt locandi Antistites Petrus filius Præstantii, & Paullus.

k Huic itidem an. 1030. Archidiaconus & Catalogus Romanus initia Drabalis attribuunt.

l Huc revocandus est inter Drabalem, & Laurentium Joannes ille, qui, ut ait Archidiaconus, *Ecclesiam S. Felicis super rivum ædificavit, & præ senectute oneri cessit*. Vide notam g. Catalogus Romanus Drabali ante hunc Joannem subjecit Lampridium, de quo in notis ejusdem Catalogi.

m Hæc narrat Archidiaconus cap. XIV. non 24. Itaque nisi hæc nota arithmetica mendo subsit, *Chronica illa* Capituli Spalatensis diversa est ab Historia Archidiaconi.

n Archidiaconus & Catalogus Romanus, & Salonitanus Gregorium Manassi postponunt.

o Is Georgius abest a cæteris Catalogis.

p Biennio post ex Catalogo Romano consecratus fuit.

q Catalogus Romanus an. 1163. subrogatum Absaloni tradit.

r Obierat quidem Raynerius an. 1180. sed non ante quinquennium eidem subrogatus fuit Petrus, nam Catalogus Romanus Pontificium interregnum annorum quinque interposuit.

ſ Duos itidem annos Petro attribuit Archidiaconus, sed quinque Catalogus Romanus.

t Bernardi consecrationem Episcop. Catal. Rom. ad an. 1195. revocavit; id quod cohærere nequit cum Pontificatu Innocentii III. qui Ecclesiæ regimen suscepit an. 1198.

u Catalogus Romanus Hugrini initia in ann. 1243. conjecit.

x Ab aliis Carolus Umbertus dicitur.

aa In Catalogo Romano Dominici Archiepisc. creatio subjicitur an. 1328.

bb Catalogus Romanus Pontificatum Ugolini perduxit usque ad an. 1371.

cc Hic Petrus abest a Romano, & cæteris Catalogis.

dd Duymus in Catalogo Romano Pontificatum iniit an. 1418. obiit triennio post.

ee Huic Petro annos 9. attribuit Catal. Rom.

ff Hæc Epocha retinenda; neque assentiendum Catalogo Romano, qui ab an. 1431. ad 1432. Francisci Maripetri Episcopatum deduxit: siquidem an. 1428. translatus fuit ad Ecclesiam Castellanam, seu Venetam.

gg Catalogus Romanus anno uno creationem Laurentii anticipat.

hh Hunc Romanus *Zanettinum*, Salonitanus de *Furlino*, cæteri Catalogi Averoldum cognominant.

ii Hujus itidem initia Pontificalis Romanus anno uno anticipat.

kk De uno anno discrepat Romanus.

ll Nimirum vixit; nam Pontificatu cessit an. 1536.

mm *Malcotus*. Alii *Malquatum*, alii Malquetum vocant. Sed Fontana in Theatro Dominicano, cæterique Scriptores Dominicani, summo consensu Mariottum appellant.

nn *Foconius*. Auctor hujus Chronici unum è duobus conflavit Archiepiscopum. Dominicus Mariottus an. 1575. successit Aloysio Michaeli, cujus Adjutor antea fuerat. Ob lites & contentiones, quæ illi erant cum Capitulo Cleroque Spalatensi, abdicatione voluntaria Pontificatu abiit an. 1585. Huic vero suffectus est Dominicus Foconius, quem Fontana supra laudatus Fregonium vocat, & Sedem Metropoliticam tenuit, usque ad an. 1602. cui quidem anno Dominici Mariotti ex Archiepiscopatu decessus hic per errorem adscribitur. Errandi causam præbuit idem utriusque Archiepiscopi nomen; & ut alius ex alio error gignitur, quæ duorum erant cognomina, uni eidemque Dominico attribuit.

oo *De Muratio*. Corrigendum, & substituendum *De Muriano*; quod quidem mendum in Librarium libentius, quam in Auctorem conjecerim.

ECCLESIA SALONITANA.

SS. TITUS, ET HERMES

Dalmatiæ Apostoli, & Præcursores S. Domnii Episcopi Salonitani primi.

DE SANCTO TITO.

PRÆFATIO.

S. Titus Episcopus & Apostolus Dalmatiæ.

Beatus Titus genere ac patria Cretensis, primum Christi, & Apostolorum Discipulus, deinde Paulli socius, idemque interpres, atque adjutor ad religionem Christianam propagandam, missus ab eodem Paullo in eam Illyrici partem, quæ ad Solem occidentem vergit, primus omnium in Dalmatia ecclesiam Christo haud sane ignobilem & infrequentem aggregavit. Is summo Dei beneficio ac munere illis gentibus natus, universam Dalmatiam lustravit, permultos Christianis præceptis ac mysteriis imbuit, Sacerdotes consecravit, rei Christianæ curatores ferme ubique constituit; id quod testatur Eusebius lib. 3. cap. 2. qui ait Titum abiisse in Dalmatiam, *ut hanc provinciam regeret;* omnia denique præclare, quæ sui muneris essent, ex Paulli præscripto & sententia gessit; ut jure meritoque primus Dalmatiæ Apostolus, & Episcopus quamvis nulli civitati affixus, dicendus sit, qui tam illustris, atque omnium linguis olim ac litteris celebratæ ecclesiæ fundamenta jecit. Quare non committendum putavi, prius ut de Beato Domnio scribere instituerem, quam ea lectoribus exponerem, quæ ad S. Titum, ejusque Dalmaticum Apostolatum pertinent. Is quippe inter omnes Dalmatiæ Episcopos, si minus dignitate, attamen tempore primum locum sibi vindicat; neque sine causa illum Præcursorem S. Domnii primi Salonarum Antistitis vocamus, quippe cum hujus in Dalmatiam adventum evangelica peragratione præcesserit, & huic viam ad Dalmatas instituendos, condendamque Salonitanam ecclesiam munierit, ac præparaverit.

Præcursor S. Domnii.

Ut autem Dalmatæ intelligant, cui debeant referre accepta Christianæ religionis apud se conditæ primordia, & qualem ac quantum virum Deus optimus Maximus delegerit, per quem illorum patria lucis evangelicæ radiis collustrata ab errore & superstitione ad veri numinis notitiam cultumque revocaretur; collegimus in unum locum præclara testimonia & elogia, quibus Titum Martyrologi, cæterique Hagiographi, & maxime D. Paullus in suis epistolis præsertim in secunda ad Corinthios exornavit. Nec vero desunt ex omni ferme ætate scriptores virtute ac doctrina singulari, qui plena, ut ajunt, manu præstantissima quæque encomia in eum congesserint; inter quos facile eminet Andreas Episcopus Cretensis, qui multis post sæculis eidem in Episcopatum Cretensem successit; ex cujus oratione de laudibus S. Titi, multa & illustria, quibus illum extulit, elogia amplissimosque titulos eidem attributos descripsimus. Tot vero ac tanta gravissimorum Auctorum testimonia satis ostendunt B. Titum ea virtutum omnium, ac rerum gestarum gloria floruisse; ut si Apostolos excipias, sanctissimos quosque primævæ ecclesiæ viros Apostolicos omni laudum genere vel superaverit, vel certe æquaverit. Hinc vero habent Dalmatæ, unde in Domino glorientur, Deoque maximas gratias agant habeantque, quod talem ac tantum Apostolum ad salutem Dalmatiæ, inferendamque illuc Christi religionem destinaverit.

Elogia D. Titi.

Ne quis vero Dalmaticam provinciam a nobis primum B. Tito impositam, & quasi affictam esse putet, hujus rei locupletissimos testes ex prima & media ætate produximus, quorum in hanc sententiam testimonia transcripsimus; scriptores etiam tertiæ, ac postremæ ætatis nobis subsidio vocavimus, qui non modo veterum sententiæ suam adjungunt, sed etiam multa de suo addunt, quibus D. Titi in Dalmatiam adventus non minus illustrari, quam probari possit. His vero acta S. Titi subjunximus ex Menæis, ex Andrea Cretensi, ex Petro Equilino desumpta, ad eaque explicanda & illustranda cum notas breviores subjecimus, tum animadversiones aliquanto copiosiores adjunximus. Deinde inquirimus, quid tituli ac muneris in Dalmatia gerendi a Paullo acceperit, cum ejus missu jussuque Dalmaticam expeditionem susceperit. Huc accedent Disquisitiones aliquot chronologicæ, ad investigandum annum susceptæ, tempusque statuendum administratæ provinciæ Dalmaticæ. Neutrum autem constitui ac definiri potest, nisi etiam epistola secunda ad Corinthios, & secunda ad Timotheum, in quibus Titus sæpe nominatur, itemque illa, quæ ad Titum ipsum scripta est, suis quæque annis illigetur; id quod rerum ac temporum illorum explicatione adhibita præstare conabimur.

Apostolatus Dalmaticiper Titum gesti testes plurimi.

Ejus acta ex variis sumpta, notis, animadversionibus, & Disquisitionibus illustranda.

De obitu, sepulchro, & cultu Divi Titi, quæ scribamus, pauca omnino suppetunt, cætera longinquitas temporum, & scriptorum incuria posteritati præripuit. Ejus patrocinii vim atque præsentiam in eo potissimum declarari, ut Christianis bellum adversus Religionis hostes gerentibus opituletur, intelligi potest ex oratione Andreæ Cretensis Episcopi, unde aliqua fragmenta decerpsimus, quæ cum Christianos

Patrocinium S. Titi adversus hostes Religionis Christianæ.

nos omnes, tum illos vel maxime, qui omnium primi Turcarum potentiæ ad prædam ac direptionem expositi sunt, admonebunt, ad quem confugere, cujus opem implorare debeant, cum a potentissimo illo Christiani nominis hoste bella & clades imminent; nec minorem in Dalmatarum, quam in Cretensium animis religionem adversus B. Titum, fiduciamque excitabunt. Quid enim sibi opis ac præsidii ab illo sperent Cretenses, quod non jure potiori sibi Dalmatæ polliceantur? Majus quippe, quam Cretenses, charitatis ac benevolentiæ pignus habere videntur Dalmatæ, quos ante Cretenses, per evangelium sibi ac Deo genuit; ut merito dubiis ac trepidis in rebus confidant numquam sibi ejus tutelam defuturam, cujus prædes vadesque ab ipso acceperint primitias Missionis Apostolicæ, jussu Paulli ab eo susceptæ. Demum chronologicam Synopsim confecimus, quæ omnia Titi acta breviter atque ordine comprehenderet, ac suis quæque annis distingueret.

In ordinandis actis S. Titi epocha Christi nobis utendum, composita cum annis æræ vulgaris. Porro ad vitam sanctissimi hujus Episcopi, ejusque actorum seriem in ordinem chronologicum redigendam, Christi epocha, non illa quidem communi, vulgoque credita, quam ab ejus auctore Dionysianam vocant; sed vera ac germana, quæ ab anno natali Dominico, sive potius ab eo, qui hunc proxime consequitur, initium ducit, nobis utendum esse censuimus. Hanc viam nobis aperiunt, rationemque computandorum annorum porrigunt Menæa, in quibus breviter ac summatim vita ejusdem Titi describitur; nam alter & vigesimus Titi annus conjungitur cum eo anno, qui proxime Christi mortem antecessit, numeraturque tertius & trigesimus ætatis Christi; ut enim Baronius, & plerique docent, Christus anno ætatis trigesimo quarto mortem subiit, & tertio die consurgens a mortuis, quadragesimo, quam revixerat, die in Cœlum sublatus est. Ex anno trigesimo tertio Christi, cum Titus annum vicesimum primum jam inierat, hujus vitæ ordinandæ ratio desumitur; hinc fax quædam chronologica nobis affulget ad investigandum & statuendum, quo Christi anno Titus in lucem editus fuerit, quo ad Paulli disciplinam & societatem accesserit, quo Dalmaticum, quo Cretensem Episcopatum susceperit, quo tandem Christi anno mortem obierit. Itaque annum seu Titi ortu, seu re qualibet memorabili, quæ ad eum pertineat, insignem componimus cum eo Christi anno, qui vel Titi natali anno, vel rei cuique ab eo gestæ respondet, quicumque tandem is fuerit æræ vulgaris annus; quamquam plerumque cuilibet anno Christi annum æræ communis, qui cum illo cohæret, adjicere solemus. Illud præterea hic animadverti velim, res plerasque ætatis Apostolicæ ita cohærere & implicitas esse cum ea, quam diximus, epocha Christi nati mortuique, ut ab hujus annis illarum anni fere pendeant, veluti martyrium Stephani, quod in eumdem mortis Dominicæ annum, Conversio Paulli, quæ in proximum, Divisio Apostolica, quæ in duodecimum ab Christi obitu redituque ad superos annum a plerisque conferri solent.

Eadem Christi epocha ad res ætatis Apostolicæ distribuendas & in actis S. Domnii adhibenda. Quare quamdiu in priori ecclesiæ seculo versabimur, non solum in actis S. Titi, sed etiam in actis S. Domnii, ad explicandos temporum & annorum ordines, æram Christi nobis adhibendam esse duximus: cum annis autem Christi annos æræ vulgari fere semper conjungimus; sic plane, ut tribus ipsis annis æra Christi æram communem antecedat. Initium enim hujus æræ usu vulgaris jamdudum receptæ, si cum Kalendis Januariis ab ortu natalique anno Christi proximis conferatur, triennio posterius nobis videri diximus parte tertia Prolegomenon sect. 1. cap. 1. §. 1. Quæ opinio si cui minus arrideat, is facile poterit cuilibet numero annorum Christi cum annis æræ vulgaris per nos composito, annum unum, alterumve, aut adjicere, aut detrahere pro ea, quam quisque sequitur, sententia de numero annorum, quibus æra Christi æram vulgarem præcedit. Cum enim ortum Christi statui posse diximus tribus annis ante eum, qui vulgo statuitur, sive ante initium communis Epochæ, id exempli gratia, sive hypotheseos causa posuimus; non quod hanc opinionem probabiliorem esse censeamus, aut prorsus ita esse aliis persuasum velimus; sed quod hæc fere media est inter contrarias discrepantesque auctorum sententias, idcirco hanc cæteris anteponendam duximus. Æra vulgaris posterior epocha Christi.

Primum autem sæculum ætatemque Apostolicam prætervecti cum fuerimus, epocha Christi posthabita & relicta, una in posterum æra communi utendum nobis esse putamus. Post primum sæculum a nobis usurpanda. Hæc enim annorum ab ortu Christi numerandorum ratio, cum ubique & apud omnes, litteris & sermone usurpetur, tum vero ad Historiam & Chronologiam ordinandam satis idonea est ac perutilis. Non enim necesse est ab vero natali anno Christi summam annorum Christi deduci, dum fixo & immobili ex capite pendeat; quod quidem caput fixum & immobile, ut Petavius docet ac probat, est annus Julianus 46., a quo initium sumit æra nostra vulgaris, & a quo is annus, quem nunc agimus, numeratur 1747. Nam hoc unum Chronologus inquirit, qui quidem hac æra utitur communi, quoto ante illud initium, idest ante annum Julianum 46., sive post illud, anno quælibet res inciderit, ut quanto ab nostris temporibus intervallo res eadem distet, sine errore statuat, & pronunciet. Cæterum quamvis omnes Historici pariterque Chronologi æra vulgari in rebus ad sua tempora, temporumque partes accommodandis utantur, non omnes tamen iisdem hujus æræ annis res maxime memorabiles assignunt, quæ post Christum natum acciderunt: nam exempli causa Imperatorum Romanorum, præsertim ante Diocletianum, initia & exitus, juniores Chronologi & Historici, accuratioribus calculis adhibitis, a Baronio dissentientes plerumque biennio, interdum etiam triennio & quadriennio antevertunt; itemque persecutiones ecclesiæ indictas, nonnumquam breviori, quam Baronius, annorum spatio definiunt: ex quo fit, ut res illorum temporum in alios illi, in alios Baronius æræ vulgaris annos conjiciant. Quare visum est nobis identidem epochis Baronianis, recentiorum scriptorum epochas subjungere, ut quem quisque maluerit, rerum gestarum ordinem, seriemque chronologicam sequatur; id quod etiam in Præfatione præmonuimus.

CAPUT I.

De S. Tito Apostolo Dalmatiæ, & Episcopo Cretensi Testimonia & elogia.

§. I.

Ex Martyrologiis.

I. EX antiquo Martyr. Romano: iv. *Januarii apud Cretam Titi Apostolorum Discipuli.*

II. Ex

II. Ex Martyrologio Romano hodierno: *Pridie nonas Januarii. In Creta natalis S. Titi, qui ab Apostolo Paullo Cretensium Episcopus ordinatus, post prædicationis officium fidelissime consummatum, beatum finem adeptus, sepultus est in ecclesia, ubi ab Apostolo dignus minister fuerat constitutus.*

III. Ex Additionibus ad Bedam in MS. Divionensi apud Hagiologos Antuerpienses tom. II. Martii: *II. nonas Januarii natalis B. Titi, qui ordinatus est ab Apostolo Paullo Cretensium Episcopus.*

IV. Ex Martyr. Usuardi: *IV. Januarii: Natalis B. Titi, qui ordinatus est ab Apostolo Cretensium Episcopus, ac prædicationis officium fidelissime complens, beatum finem adeptus est; ibique sepultus apud ecclesiam, ubi fuerat dignus minister constitutus.*

V. Ex Martyr. Adonis: *Pridie nonas Januarii: Natale Beati Titi Apostolorum Discipuli, qui ordinatus est ab Apostolo Paullo Cretensium Episcopus, cui scripsit epistolam omni ecclesiæ Dei utilissimam idem Apostolus. Demum post prædicationis officium fidelissime consummatum, beatum finem adeptus, sepultus est in ecclesia, ubi a Beato Paullo fuerat dignus Minister constitutus.*

VI. Ex Martyr. Notkeri. *II. nonas Januarii: Apud Cretam natalis S. Titi Apostolorum Discipuli.*

VII. Ex Martyr. Petri Galesinii: *Pridie nonas Januarii: Sancti Titi, qui a Paullo Apostolo institutus Cretensium Episcopus, & in Creta, & in aliis Cretæ finitimis insulis evangelicæ prædicationis munere perfunctus, quievit in Domino; sepultus in ea ipsa ecclesia, in qua dignus constitutus fuerat minister.*

§. II.

Ex secunda D. Paulli epistola ad Corinthios, Itemque ex epistola ad Galatas.

Ex cap. 2. ep. 2. ad Corinth. *Cum venissem autem Troadem propter Evangelium, & ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum Fratrem nostrum.*

Ex cap. 7. *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi; non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione, qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me* &c.

Et paullo post: *In consolatione autem nostra abundantius magis gavisi sumus super gaudio Titi, quia refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis. Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus, sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, in veritate facta est; & viscera ejus abundantius in vobis sunt, reminiscentis omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore, & tremore excepistis illum.*

Ex cap. 8. *Ita ut rogaremus Titum, ut quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam.* Et infra: *Gratias autem Deo, qui dedit eamdem sollicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos.*

Ex cap. 12. *Rogavi Titum, & misi cum illo Fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? nonne eodem spiritu ambulavimus? nonne iisdem vestigiis?*

Ex capite secundo epistolæ ad Galatas: *Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascendi autem secundum revelationem, & contuli cum illis Evangelium, quod prædico in Gentibus, seorsum autem iis, qui videbantur aliquid esse, ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem. Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset Gentilis, compulsus est circumcidi.*

Animadversio prima in ea loca, quæ modo descripsimus ex epistola secunda Paulli ad Corinthios.

In hac epistola cum Paullus iterum ac sæpius Titi mentionem faciat, eamque semper plenam honoris ac benevolentiæ, hinc existimari licet, quanti eum fecerit. Ex ejus absentia tantum mœroris se cepisse ait, ut nullam partem quietis inveniret; ex ejusdem vero adventu tanta voluptate lætitiaque se perfusum esse, quæ omnem præteritæ tristitiæ sensum extingueret; perinde quasi, Tito absente, nulla sibi aliunde consolatio suppeditari posset. Summopere Paullus diligebat Corinthios, a quibus se plurimis & maximis amoris & obsequii officiis cumulatum meminerat. Titum itaque ex omnibus suis discipulis delegit, cui Legationem Corinthiacam semel atque iterum daret. Cum Corinthii a recto salutis tramite desivissent, neminem Tito magis idoneum invenit, qui eos ad officium revocare posset: adeo ille Titi prudentiæ ac virtuti confidebat. Nec sua illum opinio ac spes fefellit. Titus enim vel sanctitate vel eloquentia tantum apud Corinthios valuit, ut eos statim ad pœnitentiam, bonamque frugem reduceret, & primo suo adventu, suaque præsentia, salutarem illis metum incuteret. Quamvis Paullus summa inter suos auctoritate præstaret, atque Apostolatus amplitudine ac dignitate longe multumque Titum antecederet, eum tamen *Fratrem suum* appellare non dedignatur; neque illi pro imperio, ut jure poterat, Corinthiacam legationem imposuit; sed ad eam suscipiendam ut Titum adduceret, hortatione & precibus, quam auctoritate, & imperio uti maluit; ex quo intelligi potest, quo loco is esset apud Paullum, quantoque in honore haberetur. Habent igitur Dalmatæ, unde gaudeant, sibique gratulentur, quibus singulari Dei beneficio talis ac tantus obtigit Apostolus, cui religionis Christianæ apud se fundatæ initia accepta ferunt, quem Paullus inter Apostolos supremi ordinis, post Petrum facile princeps, & unice amabat, & plurimi faciebat. Si quis uberiores in hanc epistolam notas desiderat, adeat Hieronymum, Chrysostomum, Theodoretum, Salmeronem, Cornelium a Lapide, & plures alios sacrarum litterarum interpretes. Nos ea tantum hic breviter attigimus, quæ ad laudem Titi, & commendationem pertinent.

Animadversio secunda in caput secundum epistolæ ad Galatas.

Assumpto & Tito; non quod Titus tum primum in Paulli societatem receptus fuerit; nam ferme ante septem annos se illi comitem itinerum, & laborum Apostolicorum adjutorem adjunxerat; sed quia tum peculiari de causa Titum assumpsit, ut videlicet ad suam doctrinam, suumque Evangelium Apostolis probandum, Titi auditoris sui ac discipuli testimonio uteretur. In hunc locum hanc notam apposuit Alphonsus Salmeron:

meron: *Apostolus comitatus fuit Barnaba Hebreo, & Tito Gentili, qui erant omni exceptione majores, ut ostenderet ambos convenisse in veritatem Evangelii, & non secutos honorem carnis; ut si quod de ea extitisset scandalum, eorum testimonio tolleretur; ut si Apostoli, vel Judæi dicerent, non recte illum in Gentibus prædicasse, illorum testimonio se tueretur, qui testarentur eum unum omnino, & eumdem prædicationis tenorem, quem cæteri Apostoli, tenuisse. Adduxit ergo Paullus Titum & Barnabam, ut in ore duorum, vel trium staret omne verbum.* Porro Paullus cum Tito & Barnaba Hierosolymam venit juxta Chronologiam Baronianam anno Christi 51., qui erat decimus quartus ab ejus conversione, quam Baronius anno 36. affixit. Interfuit autem Concilio Hierosolymitano, quod de ritibus ac ceremoniis veteris legis abrogandis habitum est. *Sed neque Titus, cum esset Gentilis, compulsus est circumcidi. Producitur in medium Titus non compulsus circumcidi*, ait Salmeron, *ut probet, quæ fuerit ejus Concilii definitio. Non tantum enim verbis ceremonias legis non esse necessarias Gentili baptizato definitum est; sed etiam ipso facto, & in judicio contentioso Titum gentilem ad circumcisionem non compulsum. Nam si necessaria foret circumcisio homini Christiano, non esset ullus incircumcisus ab Apostolis receptus, ut Christianus; sed compelleretur & ipse circumcidi, qui non tantum ut Christianus, sed etiam ut Episcopus Cretensis est ab Apostolo acceptus. Id etiam in contentione statutum est, cum aliter fieri postularent pseudo apostoli.* Hactenus Salmeron.

§. III.

Ex ecclesiasticis Scriptoribus antiquis, ac junioribus.

S. Ignatius Episcopus Antiochenus in epistola ad Philadelphios. *Viri diligite uxores vestras, ut conservas Dei, ut proprium corpus, ut socias vitæ, ut cooperatrices procreationis liberorum. Virgines solum Christum in precibus vestris ante oculos habete, & Patrem illius, illuminatæ a spiritu. Fruar vestra sanctimonia, ut Jesu filii Nave, ut Melchisedechi, ut Helizæi, ut Jeremiæ, ut Baptistæ Joannis, ut Dilecti illius discipuli, ut Timothei, ut Titi, ut Evodii, ut Clementis, qui in puritate exegerunt hanc vitam.* Vide, quantum Ignatius Tito tribuat, cum eum sanctissimis viris annumerat, qui intaminatæ, ac perpetuæ virginitatis gloria floruerunt. Hanc epistolam cum aliis quinque genuinum Ignatii fœtum esse plurimis & gravissimis argumentis ex veterum Patrum testimonio petitis confirmat Nicolaus le Nourry Presbyter & Monachus Benedictinus ex Congregatione S. Mauri; eamque cum cæteris ab hæreticorum fallaciis & calumniis egregie vindicat in Appar. ad Bibliot. Maximam veterum Patrum Dissertatione 7.

S. Dionysius Areopagita epistolam ad Titum scripsit, quam germanam esse, & ab omni suppositionis nota ac suspicione immunem sibi videri affirmant Georgius Pachymeres, & Petrus Halloix e nostra societate. Dionysius hisce litteris respondet Tito, qui varias de divina sapientia quæstiones ad eum attulerat. *Sanctus*, inquit, *Timotheus, honestissime Tite, nescio, an aliquid scripserit de Theologicis signis, cujus ille ignarus abscesserit: ceterum in significativa Theologia omnia illa, quæ in Divinis litteris de Deo indigne dici plerisque videntur, diligentissime inculcare curavimus.*

Eusebius Pamphilus hist. ecclesiasticæ cap. 4. *Lucas*, inquit, *in Actibus Apostolorum plurimos ejus* (vid. Paulli) *socios memorat, & participes prædicationis; sicut Timothei meminit, & Titi: quorum alter in Epheso Episcopus, alter ordinandis apud Cretam ecclesiis ab eo præficitur.* At Lucas quidem nusquam meminit Titi nostri, sed alterius genere Corinthii, quem Eusebius a Tito Cretensi Episcopo non distinxit.

Joannes Chrysostomus in cap. 18. Actorum, qui Titum ibidem laudatum eumdem esse censuit, ac nostrum: *Unus*, inquit, *ex Paulli sociis his fuit, vir probatus, neque enim illi profecto integram insulam permisisset; neque ea, quæ deerant, præcepisset implenda, ait enim, ut quæ desunt, corrigas; & tam multorum Episcoporum judicium commisisset, nisi multum illi confideret;* & infra: *Brevem scribit epistolam, meritaque virtutis testimonium facit ipsius Titi: neque enim is ille erat, cui verbis pluribus opus esset, sufficiebatque illi tantum breviter admoneri.*

Theodoretus Cyrensis Episcopus in Commentariis epistolæ ad Titum: *Divinus Apostolus Cretam divinæ cognitionis luce illuminavit. Cum pietatis autem fundamenta jecisset, beatissimo Tito reliquum ædificandum credidit, quem in epistola ad Corinthios multis ornavit laudibus.* Idem in epistolam ad Galatas cap. 5. *B. Titus eam sequebatur vitam, quæ caret possessionibus.*

S. Isidorus Hispalensis, nisi forte alius sit auctor ejus Opusculi, quod inscribitur, *De vita & obitu Sanctorum*, cap. 87. *Titus Paulli discipulus, & in baptismo filius, natione Græcus, & ex gentibus solus a Paullo Apostolo post evangelium circumcisus, quem ad struendas Cretæ ecclesias præfatus reliquit Apostolus, ibique in pace defunctus est, atque sepultus.* De Circumcisione Titi idem ante Isidorum scripserat Hieronymus, contra quam testatur Paullus in sua ad Galatas epistola. Utrique errandi hæc causa fuit, *quod aliqui cum Primasio*, (ait Cornelius a Lapide in caput 2. epistolæ ad Galatas) *voculam illam sed proprie adversative accipiunt, quasi velit dicere Paullus, Titum ab Apostolis quidem non fuisse compulsum circumcidi, sed tamen propter importunitatem falsorum fratrum fuisse circumcisum; plane id repugnat tum sequentibus verbis, cum ait: quibus neque ad horam cessimus; tum sanæ fidei; jam enim abrogata circumcisione, & promulgato Evangelio, ac Baptismo, illicitum erat Gentilibus circumcidi. Titus autem plane utroque parente Gentilis erat; Timotheus vero Judæus saltem a Matre.*

S. Andreas Cretensis in oratione de laudibus S. Titi: *Admirabilis, & divinus Titus, primum ecclesiæ Cretensis fundamentum, columna veritatis, fidei firmamentum, dogmatum veritatis præsidium . . . . . Titus Evangelicarum prædicationum nescia silentii tuba, sublimis Paullinæ linguæ resonantia, veræ scientiæ regula . . . . . Maximus Cretensis populi Pater . . . Quis magnus hic, & conspicuus Titus, quem nostra duodecim gloriæ sedibus, velut Apostolico symbolice honestante numero, Creta tulit . . . . Primus eorum, qui magistro Spiritu Sancto crediderunt: qui se eorum primitias fecit, qui Christi baptismate conciliati sunt . . . . Paulli frater, solatium, & refrigerium, consolatio, gaudium, & ejus adjutor.*

Alphonsus Salmeron in secundam epistolam ad Corinth. cap. 12. *Chrysostomus testatur, quod Tito Paullus hæc, quæ viderat, revelaverat. Unde dixit:*

Tu

Tu ergo, fili mi, quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Idem in epistolam ad Titum disputatione prima. *Cum Paullus fidei nostræ fundamenta Cretæ jecisset, alio properans, ut erat non unius tantum insulæ Pastor, sed universarum gentium Apostolus, Tito discipulo & Evangelistæ prosequendi operis partes mandaverat. Nam hic a Gentilismo conversus ad fidem fuerat, & suscepta religione adeo profecerat, ut hunc inter præcipuos amicos, imo filii loco coleret Apostolus; idoneusque est ab eo judicatus, qui magnæ huic insulæ præficeretur quasi Archiepiscopus, qui posset per civitates Episcopos constituere. Quam autem esset hic Apostolo familiaris, liquere potest ex posteriori epistola ad Corinthios, in qua frequenter ejus facit mentionem, ut capite 2. 7. 8. 12. & ex 2. ad Timoth. cap. 4. & ex secundo capite epistolæ ad Galatas. Chrysostomus etiam homil. 1. citat Acta Apostolorum, sed profecto ex illo libro ullam de Tito mentionem factam esse nemo colligere potest, cum nomen Titi Græce non habeatur, sed tantum justi.*

Cornelius a Lapide in explicatione argumenti epistolæ Tito inscriptæ: *Apostolus cum anno præcedente in Creta prædicasset, inde in Greciam discedens, Cretæ reliquit Titum, cumque creavit Archiepiscopum, ut coeptam prædicationem, & Cretensis ecclesiæ fundationem perficeret, ut patet cap. 1. v. 5. Itaque sicut Timotheum duabus epistolis, ita Titum hac una instruxit, docetque, quę sint Episcopi, & Pastoris munia: hæ enim tres epistolæ pontificales sunt ejusdem argumenti, sibique persimiles, adeoque videtur hæc epistola esse compendium utriusque epistolæ ad Timotheum. Unde S. Aug. l. 4. de Doctrina Christi c. 16. cum meminisset epistolæ ad Titum, & utriusque ad Timotheum ait: Quas tres epistolas ante oculos habere debet, cui est in ecclesia Doctoris persona imposita.*

Franciscus Combefisius ex Ordine Prædicatorum in Præfatione ad Notas, quibus præconia, Tito tributa ab Andrea Cretensi, illustravit. *Vix unquam luculentius dixerit Andreas, campo amplissimo apostolicorum præconiorum, atque domesticorum aperto. Ut enim vere omnibus mirabilis sit Paullo carissimus Titus, non potuit tamen tanto suo successori, & Cretensi Archiepiscopo non videri plane eximius.*

CAPUT II.

De Apostolatu Dalmatico B. Titi testimonia veterum.

§. I.

Ex epistola secunda D. Paulli ad Timotheum, cap. 4.

Dalmatiam B. Titi adventu nobilitatam, vestigiis impressam, laboribus excultam fuisse auctores præcipui sunt ex antiquis scriptoribus, Paullus Apostolus, Linus Romanus Pontifex, Eusebius Cæsariensis, S. Hieronymus, & Theodoretus, quibuscum consentiunt ecclesiæ Salonitanæ monumenta. Primum igitur afferimus Paulli testimonium ex altera ad Timotheum epistola desumptum; cujus auctoritate Titi adventus in Dalmatiam potissimum innititur; & nemo de Dalmatica Titi profectione mentionem fecit, quin Paullum hujus rei testem atque auctorem citaverit. Integrum fere hujus epistolæ postremum caput huc transtulimus, dempto initio, propterea quod varios ejusdem locos, qui nobis identidem magno sunt usui, in promptu omnibus esse oportet; & recta eorum intelligentia vel plurimum valet ad multas controversias dirimendas, quæ de actis, & temporibus S. Titi haberi solent.

Ego enim jam delibor, & tempus a resolutionis meæ instat. Bonum certamen certavi, cursum consumavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex: non solum autem mihi, sed & iis, qui diligunt adventum ejus. Festina ad me venire cito: b Demas enim me reliquit, diligens hoc sæculum, & abiit Thessalonicam: Crescens in Galatiam, c Titus in Dalmatiam: *Lucas est mecum solus. Marcum assume & adduc tecum; est enim mihi utilis in ministerium. Tychicum autem misi Ephesum: Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maxime autem membranas. Alexander ærarius multa mala mihi ostendit; reddet illi Dominus secundum opera ejus; quem & tu devita; valde enim restitit verbis nostris. In prima d mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me e dereliquerunt; non illis imputetur. Dominus autem mihi adstitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes Gentes, & liberatus sum de ore f Leonis. Liberavit me Dominus ab omni opere malo; & salvum faciet in regnum suum celeste, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. Saluta Priscam, & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi. Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. g Festina ante hiemem venire. Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes. Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo: Gratia vobiscum. Amen.*

NOTÆ.

a Ait imminere sibi mortis suæ diem, non quod prope abesset a martyrio, ut aliqui interpretantur, sed quia novem circiter annorum spatium, quod sibi ad vivendum superesse divinitus intellexerat, admodum breve, & exiguum illi videbatur pro numero ac magnitudine earum rerum, quas mente, atque animo conceperat, sibique gerendas proposuerat. Cæterum ipsemet Deus interiori quodam instinctu Paullo significaverat sibi cordi esse, ut ex his vinculis eximeretur, & susceptum evangelicæ expeditionis cursum absolveret, quemadmodum Paullus infra testatur; *Dominus autem mihi adstitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur.* Vide cap. 8. §. 2.

Baronius non multo aliter hunc locum exposuit: *Quamobrem, inquit, non in alium sensum atque sententiam ea Paulli verba de instanti suo obitu intelligi posse videntur, nisi quod fortasse fuerat sibi divinitus revelatum, se sub Nerone capite plectendum esse. Satis enim tempus illud instans videri poterat breve, ac pene momentaneum novem, quod reliquum erat, vitæ suæ annorum spatium, si eadem plane mensura Salvatoris ad judicandum adventum post modicum temporis affore prædixit, ad Hebræos sic scribens: Adhunc modicum, aliquantulumque, qui venturus est, veniet & non tardabit.* Nihil igitur efficiunt, qui ex his Paulli verbis hoc cogere volunt, secundas ad Timotheum litteras e secundis vinculis missas fuisse.

b Is Roma discessit injussu Paulli; Crescens ac

ac Titus non item: nam uterque missus a Paullo, alter in Galatiam sive in Galliam, alter in Dalmatiam concessit. Ceterum Demas ipse non ita multo post resipuit, atque iterum se ad bonam frugem recepit; ut constat ex epistola ad Philemonem.

c Cave putes tum primum in Dalmatiam Titum profectum fuisse; jam inde ab anno quinquagesimo quarto Titus in ea provincia rei Christianæ operam navabat, ut postea ostendemus. Is igitur reditus fuit, non primus in Dalmatiam adventus. Vide caput 5. §. 2.

d Paullus semel atque iterum Neronis tribunal subiit causam dicturus; primum paullo post suum in urbem adventum, deinde biennio post, cum Neroni suam causam ita probavit, ut ejus sententia absolutus e custodia emitteretur.

e Hic inconstantiæ atque adeo defectionis nota inuritur Demæ, aliisque, qui cum ob metum, sive ob aliam causam a Paullo descivissent, officium, aut etiam fidem prodiderant. Titus certe ab hac reprehensione eximitur; quippe qui non sponte, sed Paulli jussu in Dalmatiam abierat; nemo enim sive Patrum, sive sacrorum interpretum Tito & Crescenti vitio unquam dedit, quod tum ex urbe discesserint.

f Hæc verba referri oportet ad primam defensionem, quæ quidem e sententia successerat. Nam in ea Paullus adeo præclare se apud Neronem purgavit, ut impositorum sibi criminum suspicionem fere omnem dilueret. Quo circa permissum ipsi fuit, adiret quoscumque vellet; pergeretque, uti cœperat, de religione Christiana ad Judæos verba facere; modo ne urbe excederet, antequam iterum de eadem causa judicium fieret, & postremam absolutionis sententiam subiret.

g Baronius aliique in hunc locum censent mendum irrepsisse sive incuria, sive inscitia librariorum; proinde *Mileti* vocabulum expungendum esse, & in ejus locum *Melitam* substituendam existimant, quo scilicet Paullus ex naufragio appulerat. Utrum vero hæc Melita eadem sit, quæ in mari Mediterraneo sita est e regione Africæ; an vero altera illa, quæ in Adriatico mari Illyricis littoribus objacet, ut Porphyrogenitus, & alii opinantur, non satis constat. Melitæ Dalmaticæ firmis gravibusque argumentis adventum D. Paulli adjudicat D. Ignatius Georgius, Monachus Benedictinus e Congregatione Melitensi in Opusculo Venetiis impresso an. 1730, cui titulus est: *D. Paullus in mari, quod nunc Venetus sinus dicitur, Naufragus, & Melitæ Dalmatensis insulæ post naufragium Hospes.*

§. II.

Alia veterum in eamdem sententiam testimonia.

S. Linus, is qui proximus ab Divo Petro Romanam sedem obtinuit, in eo Opusculo, quod inscripsit de passione Sanctorum Petri, & Paulli: *Cum venisset*, inquit, *Apostolus Paullus in vinculis Romam, Lucas e Galatia, & Titus e Dalmatia, expectaverunt Paullum in urbe*. Haud improbabile est hoc opusculum, & alia quædam, quæ Lini nomen præseferunt, ab ipsomet Lino elucubrata esse, neque fuisse ab initio iis, quibus nunc scatent, erroribus referta; sed deinde extitisse quosdam ex Ebionis, & Cherinti disciplina, qui ea depravarent, suasque eisdem hæreses inspergerent. Audiendus est Baronius: *quæ feruntur a Lino conscripta* (de Passione SS. Petri & Paulli) *fuere aliquando fortasse sincera; quæ autem modo extant, Manichæorum reperiuntur tincta fuligine . . . . . Germana illa quidem olim extitisse noscuntur, e quibus aliqua mutuatus est S. Ambrosius; sed ea, quæ supra diximus, vel adjecta, vel diversa, quod verius putamus, ab illis fuisse, nulli dubium esse posse videtur.* Annal. an. 60. Proinde quæ ad mores ac fidem pertinent, ea suspecta haberi oportet, reliqua vero non item: nisi forte repugnent cum Historia Sacra; velut in hoc, quem retulimus, loco, cum dicitur Lucas e Galatia Romam venisse, ut Paulli adventum præstolaretur. Nam, ut ex Actis Apostolorum colligitur, Lucas Romam usque secutus est Paullum, neque usquam in eo itinere a Paulli comitatu discessit.

D. Hieronymus in cap. 4. secundæ ad Timotheum: *Demas me reliquit, diligens hoc seculum, & abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam. Isti missi sunt, non deseruerunt.*

Theodoretus in eumdem locum. *Demas me reliquit, diligens hoc seculum, & abiit Thessalonicam. Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam. Hi liberi sunt ab illa reprehensione; ab eo enim missi fuerant gratia prædicationis, in Galatiam, & Dalmatiam.*

Eusebius Cæsariensis lib. 3. cap. 4. Hist. Eccl. ex Versione, qua usus est Salmeron in commentariis ad epistolam Paulli Galatis inscriptam. *Memoratur*, inquit, *ex comitibus Paulli Crescens quidam ad Gallias esse profectus: deinde rediens ad gentem, cui specialiter Episcopus datus erat, prout ex dictis Apostoli Paulli compertum habemus, & usque ad beatum vitæ suæ finem in opere Domini populum confortavit. Crescens (ait) in Galatiam abiit, Titus in Dalmatiam, ut scilicet iste, & ille istam, & illam provinciam regeret.*

Est præterea in hanc rem testimonium longe gravissimum petitum ex antiquis ecclesiæ Salonitanæ monumentis, ex quibus Historiam Salonitanam conflavit ac descripsit Thomas Archidiaconus. Juvat hic in medium afferre fragmentum capitis tertii ejusdem Historiæ, Amstelodami excusæ anno 1668. Convenit cum Codicibus Vaticano, Barberiniano, Achridano, Spalatensi, Luciano, aliisque manuscriptis.

Primus itaque B. Paullus Apostolus, qui ab a a
Hierusalem, usque b Illyricum replevit Evangelio b
Christi: non tamen ipse per se c intravit Illyricum c
prædicare, sed misit Titum d discipulum suum, si- d
cut dicit ad Timotheum: Crescens abiit in Gala-
tiam, e Titus in Dalmatiam; ibi ergo B. Titus e
ad Dalmatiæ partes adveniens, & verbum salutis
gentibus illis prædicans, f non longo illic tempore f
mansit: sed audiens quod B. Paullus a Præside g g
Festo jussus esset Romam pergere, statim omissis
omnibus, præveniens eum expectavit in urbe, quo
cum B. Apostolus accessisset, ibi Verbum Dei h diu- h
tius prædicavit. Cum i autem per l Spiritum San- i l
ctum cognosceret in eadem urbe suum martyrium
consummandum, de ecclesiis m Græciæ disponere cu- m
ravit; quamobrem B. n Titum non remisit ad Dal- n
matias, sed ad Græciam, ubi magis erat o notus, o
p Pontificem eum constituens apud Insulam Cretam: p
cujus loco B. Petrus Apostolorum Princeps direxit
quemdam Discipulum suum nomine Domnium, na-
tione Syrum, patria Antiochenum, qui Dalmatiæ
populis verbum vitæ, quod per q Titum inchoa- q
tum fuerat, prædicaret.

NOTÆ.

NOTÆ.

a In aliis Codicibus: *Ab Judæa*. Judeæ atque Illyrico interjacent Syria, Asia minor, mare Ægæum, & Græcia longe lateque per id temporis diffusa. Jam inde ante provinciarum distributionem Paullus Syriam Evangelio lustraverat; postea ab Syria Illyricum usque Christianum nomen ac fidem propagavit, regionibus intermediis iterum ac sæpius peragratis.

b Præpositio *usque* hic in eam sententiam accipi debet, ut non excludat, sed complectatur Illyricum. Paullus enim nihilominus Illyrici, quam Græciæ procurationem sui muneris atque officii esse duxit; utroque laborum & cogitationum suarum partem haud mediocrem derivavit, utrobique & ecclesias constituit, & Episcopos præfecit; quod ex utriusque ecclesiæ Grecæ atque Illyricæ Tabulis colligitur.

c Videtur Archidiaconus Illyrici appellationem contrahere intra fines Dalmatiæ; in qua Illyricum proprium continetur, unde initium duxit nomen Illyricum, & in alias deinceps provincias propagatum est. Vel certe Illyricum longe angustioribus terminis circumdedit, quam quos Paulli temporibus habuerat. Ceterum satis constat non paucas fuisse Illyrici provincias, quas Paullus & suis vestigiis impressit, & suis laboribus excoluit, ut docent Hieronymus, Petrus Damianus, Petrus de Marca, & plures alii, quorum testimonia supra retulimus.

d Non ut Legati aut Vicarii partes ad tempus ageret, sed ut Dalmatiæ certi, propriique Episcopi munere præesset. Vide caput 5. §. 3.

e Ex his Paulli verbis nihil aliud Archidiaconus effici voluit, nisi Titum fuisse in Dalmatia, & rei Christianæ operam ibidem navasse. Cæterum ille Paulli locus ex secunda ad Timotheum epistola allatus ad reditum Titi, non ad primum ejusdem adventum in Dalmatiam referri debet. Multo enim ante, quam hæc epistola scripta sit, Titus ad Dalmatas accessit. Vide cap. 6. §. 2.

f Titus ab anno 55. usque ad annum Christi 61. Dalmatiæ Pontificatum gessit, quod quidem temporis spatium minime videtur excedere indefinitam illam *temporis haud ita longi mensuram*; præsertim si comparetur cum Episcopali unius ecclesiæ procuratione, quæ suapte natura perpetua est, neque aliis temporum limitibus definitur, quam iis, quibus cujusque Episcopi vita circumscribitur. Vide caput 6. §. 2.

g Hinc promptum est colligere alteram ad Timotheum epistolam e primis vinculis scriptam fuisse. Nam quo tempore Festus Judaicam Præfecturam gerebat, Paullus in primis vinculis, Titus in Dalmatia evangelii causa versabantur. Constat autem ejusmodi litteras datas fuisse, Tito absente in Dalmatia. Igitur tum Paullus, cum in primis vinculis erat, secundam epistolam ad Timotheum scripsit. Vide cap. 8. §. 1.

h Nero Romanam Paulli custodiam in biennium extraxit; quo quidem tempore Paullus haud secus, quam si liber ac sui juris esset, Evangelio promulgando, erudiendisque Ethnicis juxta Judæisque operam dedit.

i Paulli ac Titi ex urbe discessum, & Hispanicam eorum peragrationem consulto prætermisit Archidiaconus, quippe qui ad alia properabat, quæ propius ad instituti operis argumentum accederent.

l Auctor videtur ad id alludere, quod Paullus ex urbe ad Timotheum scripsit: *Tempus resolutionis meæ instat*. Tum siquidem divino instinctus numine intellexit sibi paucis post annis Romæ subeundum esse martyrium.

m Asiaticis atque Illyricis ecclesiis jampridem a Paullo satis consultum, & provisum fuerat, suis cuique Episcopis præpositis. Restabat, ut Greciæ ecclesiis prospiceret, & idoneos pastores atque Episcopos deligeret, quibus illarum procurationem committeret.

n Paullus ecclesiæ Dalmaticæ curam ad Petrum rejecit, & Tito illinc abeunte, jussit Hermem interea ad Dalmatas proficisci, ut in ea provincia Episcopi partes tantisper ageret, dum Petrus illi ecclesiæ certum ac proprium Episcopum præficeret. Vide Appendicem.

o Titus quippe inde oriundus erat, ibi natus, ibi educatus fuerat, & pueritiam atque adolescentiam ibidem exegerat. Prætereà paternam domum Gortynæ habebat, nobilem imprimis atque opulentam; neque deerant illi tum in patria, tum in aliis Cretæ urbibus amici cognatique genere, opibus, honoribus florentissimi.

p Hinc colligitur audiendos non esse, qui existimant Titum ante prima Paulli vincula Cretensem Episcopum creatum fuisse.

q Titus igitur primam evangelii sementem in Dalmatia fecit; is amplissimæ illius ecclesiæ fundamenta posuit; is demum B. Domnio Christianum gregem quæsivit atque collegit, eidemque viam ad Salonitanum Pontificatum munivit. Jure igitur meritoque & primus Dalmatiæ Apostolus, & B. Domnii Præcursor haberi dicique potest.

§. III.

Testimonia recentiorum Scriptorum de Dalmatico Titi Apostolatu.

E Scriptoribus Ecclesiasticis, qui proximo & superiori sæculo floruerunt, neminem unum inveni, qui Titi adventum in Dalmatiam, navatamque illic ab eo Christianæ religioni operam in dubium, aut in controversiam vocaverit. Sed cum hac de re una sit omnium communis ac certa sententia, de cæteris valde inter se dissentiunt. Nam de genere, de patria, de conversione Titi, ac de tempore Dalmaticæ expeditionis alii alia tradunt. In quo omnes consentiunt, id unum hoc loco exponimus; reliqua, de quibus inter se dissident, atque discordant, in alias disputationes rejicimus.

Recentiorum scriptorum agmen ducit Baronius, qui de Dalmatica Titi expeditione cum cæteris convenit, de tempore a nobis discrepat. Is anno Christi 58. hæc subjecit: *Fuisse Titum ab Apostolo Paullo ordinatum Cretensem Episcopum in confesso est apud omnes, licet alii senserint non Cretæ solum, sed & aliarum ejusdem Pelagi adjacentium insularum illi esse curam ab Apostolo demandatam: quin ex ejusdem Paulli 2. Timoth. 4. testimonio compertum habetur, eum postea in Dalmatiam Evangelii causa profectum esse*; quam Baronii opinionem sequitur Historicus Dalmata, suisque notis ad Historiam Salonitanam inseruit: *Baronius*, inquit, *refert anno 59. a Paullo missum in Dalmatiam fuisse Titum, cum in vinculis Romæ esset; ex quo illum prius fuisse Episcopum Cretæ, quam Paullus Romam veniret, probat*.

Alphonsus Salmeron e Societ. Jesu Tomo xv. in epistolam secundam ad Timotheum: *Titus*, inquit, *Episcopus Cretensis ab Apostolo missus fuerat in Dalmatiam; cujus opera etiam utebatur extra Diœcesim suam sine ullo scrupulo. Hinc habes Episcopos non ita alligari suis ecclesiis, quin ali-*

quan-

quando eis sit licitum abesse, & ad tempus per alios inservire, ut ea quæ sunt melioris muneris implere possint, ad superioris tamen imperium.

Cornelius a Lapide ex nostra item societate, de Tito hæc scripsit in Commentario ad Paulli epistolam eidem Tito inscriptam: *Titus, utroque parente Gentilis, & Græcus, adeoque, a si credimus Chrysostomo hic homil. 1. Corintho oriundus fuit. Unde & identidem Titum nominat Apostolus scribens secundo ad Corinthios, eoque apud eos quasi populares suos administro usus fuit, ad colligendas eleemosynas, aliasque res ecclesiasticas. Titus b a Paullo conversus ad Christum & baptizatus, eidem adhæsit; ac in prædicatione fuit insignis adjutor & c interpres. Unde 2. ad Cor. 2. 13. Paullus Titum fratrem suum vocat. Hinc a Paullo creatus est d Archiepiscopus Cretæ, aliarumque vicinarum insularum: quin & in e Dalmatiam a Paullo missus, ibidem prædicavit, ut patet 2. Timoth. 4. 10. ac tandem f multis ecclesiis erectis, & fundatis, in Cretam reversus, sancte mortuus est anno ætatis 94. ibidemque sepultus, ut docet ex S. Hieronymo, & aliis Baronius in Martyrolog. Dies ejus natalis in ecclesia colitur 4. Januarii. Apostolus ergo cum anno præcedente in Creta prædicasset, inde discedens, Cretæ reliquit Titum, eumque creavit Archiepiscopum, ut cœptam prædicationem, & ecclesiæ Cretensis fundationem perficeret, ut patet c. 1. v. 5.*

Notæ in Cornel. a Lapide.

a Fuisse Titum genere Corinthium neque pro certo habuit, neque asseveranter affirmavit Joannes Chrysostomus; sed subdubitans in eam sententiam propendebat, ut putaret Titum hunc Paulli comitem atque interpretem eumdem esse, atque alterum illum cognomento *justum*, de quo mentio fit in Actis Apostolicis. *Arbitror*, inquit, *ipsius* (Titi) *etiam in Actibus Apostolorum fieri mentionem: erat autem fortasse Corinthius; nisi alius aliquis apud eos fuerit hoc nomine.* Vide cap. 4. §. 1.

b Quin immo ab ipsomet Christo, ut infra docebimus cap. 4. §. 2.

c Huic appellationi quæ potestas, quidve muneris Apostolicis temporibus subesset, ostenditur cap. 4. §. 5.

d Quos nunc Archiepiscopos, & Metropolitas dicimus, primis ecclesiæ temporibus primæ sedis Episcopi appellari solebant, quod inter omnes ejusdem provinciæ Episcopos principem auctoritatis atque honoris locum tenerent.

e Imo vero primum in Dalmatiam Paulli jussu abiit, deinde Cretensem Pontificatum accepit.

f Idest in variis urbibus oppidisque multos Christianorum cœtus conflavit, singulisque unum aliquem rei Christianæ curatorem præfecit, qui rerum sacrarum intelligentia, gravitate vitæ, pietatis ardore, morum integritate inter cæteros emineret. Nolim enim existimes plures a Tito constitutas fuisse ecclesias suis quasque Episcopis subjectas; nam usque ad Pontificatum Lini unum eumdemque Episcopum toti Dalmatiæ præfuisse censemus.

Raphael Levacovitius Archiepiscopus Achridanus *in Introductione ad descriptionem Geographicam universæ Illyridis Provinciarum*, adhuc ineditam: *Ex Dorotheo Tyri Episcopo habemus Timotheum Ephesiorum Episcopum, Paulli Discipulum in Illyrico prædicasse; Andronicum, cujus meminit Apostolus ad Romanos, Pannoniæ factum Episcopum; Urbanum, cujus item ad eosdem facit mentionem, Macedoniæ, Hermetem Dalmatiæ, Clementem Sardicæ, Cesarem Dyrrhachii, Carpum Berrheæ in Thracia; Titum etiam ejusdem Apostoli Discipulum testatur idem, epistola ad Timotheum secunda, Dalmatis prædicasse.*

Joannes Schonlebius Labacensis Archidiaconus in Annalibus provinciæ Carnioliæ ad annum Christi 54. *Dalmatis & Liburnis eodem tempore* (anno Christi 54.) *prædicat Evangelium Titus, Divi Paulli Discipulus, & multorum itinerum comes, prout ex pluribus ejusdem Apostoli epistolis colligitur: & sic fides Christi longe lateque propagatur. Verosimile est Titum in Japydiam etiam nostram Liburniæ conterminam suos promovisse labores. Imo etiam in Noricum, cujus pars hodierna Carinthia, ut arbitratur Megiserus in Annalibus Carinthiæ.*

Andreas Zmajevitius Archiepiscopus Antibarensis in tomo primo Synopsis Annalium ecclesiasticorum, qui nondum typis evulgatus in Archivo sacræ Congregationis de propaganda fide asservatur: *Anno Christi 52. S. Titus Corinthius a Paullo conversus, & baptizatus, eidem adhæsit in prædicatione singularis adjutor, & interpres. In Dalmatiam ab eo missus ibidem prædicavit, ac tandem multis ecclesiis erectis, & fundatis in Cretam, cui paullo ante Dalmaticam expeditionem datus fuerat Episcopus, reversus, ibidem sancto fine quievit anno ætatis 92.* immo 94, si Menæis fides habenda sit.

Vincentius Periboevius ex Ordine Prædic. in ea oratione, quam Phariæ in patria sua habuit de originibus Sclavorum, quamque Joannes Antonius, & Fratres de Sabio Venetiis anno 1532. typis mandarunt, & Italice reddidit quidam Nauclerus Parestinus: *Studia autem consuetudinesque ac leges Dalmatarum summa quadam sunt urbanitate prædita, ut pote Christiana pietate condita. Nam divino beatissimorum Petri, & Paulli Apostolorum pectora spiritu agente, Titus a Paullo directus, quemadmodum secundæ ad Timotheum quarto, idem Apostolus manifestat, Domniusque jubente Apostolorum Principe Petro Salonarum Episcopus institutus, apud quas, sicut Petrus Antistes Echilinus meminit, cum octo militibus pro Christo occisus fuit, Christianum dogma Dalmatis prædicaverunt. Quod postquam semel Dalmatæ complexi sunt, nunquam ab ejus integritate deciderunt. Quin potius ex fervore spiritus divino cultui propensius incumbendo, Dalmaticarum ritum, quo genere vestium ad hanc usque diem in missarum solemniis ubique terrarum sacrosancta utitur Romana ecclesia, Dalmatæ, quemadmodum Divus testatur Thomas 4. sent. dist. 24. q. 4. q. 3. adinvenerunt.*

Stephanus Cosmius Archiep. Spalat. in eo libro, quem de statu Spalatensis ecclesiæ Italice scripsit pag. 3. Autographum extat in Archiepiscopali Archivo. *Ecclesia Dalmatica felicibus admodum auspiciis Salonæ ortum habuit, quam S. Titus Paulli discipulus condidit. Post discessum Titi cum S. Petrus ea, qua universæ ecclesiæ præerat, potestate in varias orbis partes Episcopos distribueret, atque ab urbe mitteret, tres potissimum delegit, quos tribus primariis Occidentis urbibus, Ravennæ, Aquilejæ, Salonæ, præficeret.*

Laurentius e Comitibus Fondre Jadrensis in Proœmio ad Italicam Historiam S. Simeonis Prophetæ nondum editam. *Dalmatiam, ubi Titus, deinde Domnius, alter B. Paulli, alter B. Petri discipulus primi omnium divini verbi sementem fecerunt, tot Christianorum sanguis irrigavit, ut Martyrum numero cum præcipuis Europæ, Asiæque provinciis haud immerito conferri possit.*

Tillemontius in opere Gallico, quod inscribitur, Monumenta ecclesiastica tom. 2. pag. 13. *Cum S. Paullus secundam ad Timotheum epistolam ex ur-*

describeret, S. Titus ejusdem jussu in Dalmatiam religionis propagandæ & stabiliendæ causa concesserat. Is deinde in Cretam reversus in circumjacentes insulas Evangelium intulit.

Godefridus Henschenius e Societate Jesu in actis Sanctorum Tomo II. Aprilis pag. 540. *Salonitani fuerunt a S. Tito Evangelium edocti*. Idem ibidem. *De urbe Salona, Dalmatiæ olim celeberrima, & de Salonitanis a Tito fidem Christi edoctis, deque Sancto Domnio Episcopo, ad eos a S. Petro Apostolo destinato, agimus late undecima Aprilis.*

Martinus Szentivanius e nostra item Societate in eo opere, quod de rebus memorabilibus Hungariæ scripsit, sæpius atque iterum de Dalmatico Titi Apostolatu mentionem facit. Decade prima parte tertia pag. 62. *Salona fuit Metropolis Dalmatiæ, urbs potens, magna & antiqua ..... S. Titus non diu mansit in Dalmatia, sed inde evocatus fuit a B. Paullo, & ab eodem constitutus Episcopus Cretæ insulæ: post discessum S. Titi, in Dalmatiam a S. Petro Apostolo missus fuit Domnius nomine, suus discipulus, natione Syrus, patria Antiochenus, qui Dalmatiæ populis, verbum vitæ, quod per Titum inchoatum fuerat, prædicaret.*

Decad. 3. parte prima pag. 177. *Constat S. Paullum Apostolum usque ad Illyrios cum prædicatione Evangelii penetrasse, & S. Titum ejus discipulum Dalmatis Christum annunciasse, ac S. Domnium a S. Petro Apostolorum Principe missum eidem Dalmatiæ, ac reliquis partibus Illyriii verbum vitæ prædicasse*. Ibidem pag. 98. *S. Paullus Apostolus, veniendo ab Hierusalem usque ad Illyrium, & nominatim Dalmatiam, præcipuam partem Illyrii, prædicavit Christi fidem, & Evangelium Illyriis. Idem S. Apostolus misit Titum discipulum in Dalmatiam ad propagandum Christi Evangelium, ut ipsemet testatur in epistola sua ad Timotheum*. Ibidem pag. 146. *Non diu moratus est Titus in Dalmatia, sed audiens B. Paullum Apostolum a Præside Festo jussum pergere Romam, præveniens ejusdem adventum, expectavit eumdem in urbe*. Ibidem pag. 162. *Beatus vero Paullus Apostolus non remisit Titum in Dalmatiam, sed in Graciam, & constituit illum Cypri* (immo Cretæ) *Episcopum. Unde B. Petrus Princeps Apostolorum, in locum Titi, in Dalmatiam submisit quemdam discipulum suum nomine Domnium natione Syrum, patria Antiochenum, qui Dalmatiæ, & reliquis partibus Illyrii, verbum vitæ, quod per Titum inchoatum fuerat, prædicaret; atque hic fuit primus Episcopus Salonitanus, qui Episcopatus successu temporis dictus est Archiepiscopatus Spalatensis.*

Emanuel a Schelstrate Tomo primo de Antiquitatibus Ecclesiasticis pag. 68. *Ex verbis D. Paulli 2. ad Tim. 3. patet, Titum, quem ex insula Creta venire jusserat Nicopolim, in Dalmatiam profectum esse, sicut & Crescentem in Galatiam, illosque ibidem prædicasse.*

Laurentius Beyerlinck in Theatro Vitæ Humanæ lit. t pag. 61. h. *Titus Paullo dilectus filius, in fide socius, & adjutor, Græcus fuit. Corinthi evangelizavit. Mox a Paullo in Creta relictus est, primus Cretensium Episcopus. In Creta obiit, & sepultus est, prius in Dalmatiam profectus; cum Paullus Romæ secundo captivus teneretur.*

Seraphinus Razzius in Historia Ragusiensi Italice scripta. *Titus S. Paulli Discipulus, ac Domnius is, quem Petrus Salonarum Episcopum constituit, in Dalmatiam Christi fidem invexerunt; quam quidem Dalmatæ mentibus, animisque ita imbibere, ut ne transversum quidem unguem ab ea unquam deflexerint. Quinimmo religioni divinisque rebus adeo se totos manciparunt, ut sacræ quædam vestes, quæ ad solemne sacrificium adhibentur, ab Dalmatis auctoribus nomine mutuato, Dalmaticæ appellentur, quemadmodum docet Divus Thomas 4. d. 24. quæst. 4.*

Paullus Moroni e Societate Jesu in Topographia Magni Regni Hungariæ, quam typis edidit Viennæ Austriæ anno 1718. parte 3. segmento secundo pag. 190. 191. *E Dalmatia in reliquum Illyricum ab ipsis Romanæ ecclesiæ incunabulis Christianam fidem propagatam noverimus. De D. Paullo Gentium Apostolo Eusebius lib. 3. cap. 1. tradit, quod ab Hierusalem ad Illyricum usque prædicaverit. Idem de se ipso testari videtur Paullus epist. ad Rom. cap. 15. v. 19. ita ut ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi. Plerique tamen una cum Archidiacono Hist. Salonit. cap. 3. Paullum in Illyricum haud penetrasse, sed Titum dumtaxat ejusdem Discipulum, quem ex Creta Nicopolim venire jusserat, eo prædicationis causa pervenisse contendunt, juxta illud, quod cap. 4. v. 12. Timotheo perscripsit: cum enim monuisset, Festina ante hyemem venire, rationem mox subdit: Demas enim me reliquit, diligens hoc seculum, & abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas est mecum solus. Postquam igitur Titus in Dalmatiam venisset, fidem iis Gentibus maximo fructu annunciandam suscepit; novam tamen ecclesiam, cujus fundamenta jecerat, neque ipse valuit stabilire. Siquidem Romam, quo Magistrum suum evocatum intellexerat, profectus, inde non in Dalmatiam, sed in Cretam insulam regredi jussus est. Salonam, sive quod sub Romanis Metropolis dignitate usa fuisset, sive quod in illa urbe major Judæorum copia degeret, uti contra Petrum de Marca statuit Bacchinus Cassinensis Monachus in dissertatione anno 1703. edita Mutinæ, missus fuit Domnius D. Petri Apostolorum Principis discipulus; qui in ea civitate, ut habet Archidiaconus, diutius prædicans, multosque per totam provinciam a gentilitatis errore convertens, non parvam Christo ecclesiam adunavit, ibique agonem sui martyrii felici cruore peregit. Atque hæc Dalmaticæ ecclesiæ fuere primordia.*

CAPUT III.

Acta S. Titi Dalmatiæ Apostoli, & Præcursoris S. Domnii.

§. I.

Ex Menæis & Menologio Græcorum.

B. *Titus ex* a *Mynois Cretensium Regis stirpe oriundus erat, quemadmodum testatur* b *Zenas jurisconsultus, qui vitam ipsius perscripsit. Meminit Titi etiam S. Paullus. Titus ergo primos ætatis annos litteris profanis, quæ apud Græcos in magna sunt admiratione, consecravit.*

c *Vicennis jam accepit e cælo vocem, quæ, Tite, inquit, hinc tibi emigrandum est, ut animam serves, parum enim tibi hæc eruditio græca, & profana proderit ad salutem. Cupiebat Titus hanc vocem denuo audire: norat enim etiam ex idolorum statuis subinde voces superstitiosas mitti. Itaque totum adhuc* d *annum substitit. Tum jussus est per visum, Hebræorum volumen legere. Ergo cum Isaiam aperuisset, incidit in hanc sententiam:* e Innovamini ad me insulæ multæ. Israel salvatur a Domino salute sempiterna, *& quæ sequuntur. Ergo* f *Pro-*

a Titi regium genus.
b Vita a Zena I. C. descripta.
c
d Sacras litteras legit.
e
f

g mittitur in Judæam. *Proconsul Cretæ, & g avunculus S. Titi, cum audisset de Christi nomine, salutari nativitate, & miraculis, quæ Hierosolymis & alibi patrabat, ex virorum primariorum consilio misit Titum Hierosolymam: hunc enim existimarunt aptum fore, qui audiret, & loqueretur cum Christo, & sibi renunciaret, quæ audisset ipse. Titus ergo cum venisset h*
h *Hierosolymam, & vidisset, & adorasset Christum Dominum, mansit Hierosolymis; & miraculorum ejus spectator præsens factus, vidit etiam salutarem ejus passionem, & sepulturam, & resurrectionem, & divinam assumptionem, & Spiritus Sancti in A-*
i *postolos adventum, & descensum, i credidítque,*
k convertitur ad fidem. *& k centum viginti, & tribus millibus accensus est, qui ex prædicatione S. Petri Principis Apostolorum crediderunt in Christum.*

l consecratur Apostolus, *Deinde consecratur l Apostolus, & mittitur cum Paullo ad docendum, & consecrandum alios, quos visum est Paullo, venitque cum illo Antiochiam,*
m & Episcopus, *transitque m Seleuciam, & Cyprum, & Salaminem, & Paphum, atque inde proficiscitur Pergen Pamphiliæ, & Antiochiam Pisidiæ, & Iconium ad*
peregrinatur cum Paulo. *Onesiphori domum; deinde Lystram, & Derben: & ubique cum S. Apostolo Paullo verbum Dei prædi-*
n *cavit. Rustilo ergo sororis marito, jam alterum an-*
in Cretam cum eo venit, *num Cretæ n Præsidem agente, appulerunt in Cretam Paullus, & Titus, ibique Templum ædificarunt: indeque o digressi venerunt in Asiam, atque*
o ac deinde Romam. *ex Asia peregrinatur cum illo Romam usque, quoad Paullus a Nerone sublatus est.*

Moritur natus annos 94. *Inde reversus in Cretam, ibique Episcopis & Presbyteris ordinatis, vitaque ad Apostolorum normam peracta, in Domino quievit. Vixit ad p annos*
p q *quatuor & nonaginta. Erat enim q viginti cum e Creta primum Hierosolymam profectus est, ibique annum usque ad Ascensionem Christi in Cœlum, de-*
r s *inde r decem alios ibidem s mansit: tum delectus*
Ejus gestorum, & itinerum chronotaxis. *Apostolus a Principibus discipulorum Domini, absolvit in prædicatione Evangelii decem t, & octo. Rursus in Creta & aliis insulis annos u sex, & in z*
t *patria triginta novem exegit, ex quibus annis colle-*
u *ctis numerus annorum nonaginta quatuor absolvitur.*
z Ex Menologio Græcorum die 25. Aug.

Item S. Titi Episcopi Gortynæ urbis Cretæ, discipuli S. Apostoli Paulli. Hic B. Titus annos viginti natus, venit ex Creta Hierosolymam, & usque ad Domini nostri Jesu Christi Ascensionem expleto anno uno, decem alios annos illic permanens, ordinatus est Apostolus. Prædicavit Evangelium annos decem & octo; apud Cretam & reliquas insulas annos sex, in patria vero . . . . . Ex quibus XCIV. *annorum colligitur numerus.*

NOTÆ.

a Is principatum in Creta obtinebat anno mundi 2575. ante Christum 1409. juxta Petavium.

b Fuit Tito æqualis, & amicitia conjunctus, ut colligitur ex epistola Paulli ad Titum.

c Idest annum vicesimum inierat.

d Completo anno vicesimo, initoque altero ac vicesimo Hierosolymam adiit; nam *vicennis* jam erat, cum vocem divinitus immissam accepit, & postea annum fere integrum in patria substitit, antequam in Judæam proficisceretur.

e Extat hic locus apud Isaiam cap. 41. juxta septuaginta interpretum ex Hebraico in Græcum Bibliorum conversionem. In nostra vulgata paullo aliter legitur: *Taceant ad me insulæ, & gentes mutent fortitudinem.*

f Augustus cum post constitutam Monarchiam ad se unum omnia transtulisset, ut aliquam antiquæ libertatis ac reipublicæ speciem relinqueret, provincias orbis Romani bifariam divisit; & alias quidem maxime laboriosas hostibusque expositas sibi retinuit, alias vero tranquillas & pacatas Senatui tradidit; quo facto significare voluit Senatui pacem & quietem dedisse, sibi vero bella & labores reservasse. Quos Augustus suis provinciis præfecit, eos Proprætores, quibus autem suas Senatus regendas traderet, eos Proconsules appellari jussit. Provinciæ Senatui relictæ fuerant ex Dione lib. 53. *Africa, Numidia, Asia, & cum Epiro Græcia, Dalmatia, Macedonia, Sicilia, Creta, Africa, Cyrenaica, Bithynia cum Ponto finitima, Sardinia, atque Hispania Bætica.* Cum itaque inter provincias Senatus potestati subjectas annumeretur Creta, eum auctor vere proprieque *Proconsulem* vocavit, qui ex auctoritate Senatus hujus insulæ administrationem gerebat.

g Hinc satis perspici potest præclara in primis & antiquissima stirpe ortum fuisse Titum, quippe cum ejus parens Sororem Proconsulis in matrimonium duxisset.

h Uno ferme anno ante mortem Christi, ut infra dicetur. Sed Andreas Cretensis in annum ab obitu Christi proximum Hierosolymitanam Titi profectionem conjecit.

i Non quod tum primum crediderit; sed quod tum perfectam in Christum fidem assecutus fuerit.

k Hic tria illa hominum millia, quos Petrus, ut Lucas auctor est, sub adventum Spiritus Sancti ad Christi cultum traduxit, conjunguntur cum centum illis ac viginti, quos idem Lucas in Cœnaculo fuisse testatur, adveniente Spiritu Sancto, ex quorum numero atque ordine erat Titus. Perfecta autem Titi ad Christum conversio non Petro ad confertissimam multitudinem verba facienti, sed Spiritui Sancto in mentem animumque Titi ante concionem Petri illapso attribuenda est.

l Idest Episcopus & adjutor Paulli. Primævæ ecclesiæ moris fuit, ut Episcopi qui essent, iidem vocarentur Apostoli. Titus igitur Episcopalia sacra suscepit anno Christi 45., æræ vulgaris 42, cum Apostoli terrarum orbis provincias inter se partiti, ex Christi, vel e suis discipulis adjutores minimum duos, comitesque itinerum atque Apostolicarum expeditionum sibi quisque adsciverunt. Vide cap. 4. §. 5.

m Recensentur regiones Asiaticæ, quas Titus cum Paullo peragravit, usque ad annum Christi 52, æræ vulgaris 49. Nihil hic de Hierosolymitana profectione cum Paullo suscepta, nihil de Græciæ provinciis, aliisque cum eodem, nihil de duabus Titi legationibus Corinthiacis, nihil denique de Dalmatica expeditione, quæ tamen firmissimis argumentis aliunde assumptis probatur; sed is auctor annorum circiter decem spatium transiliens, ac reliquas Paulli ac Titi peregrinationes Apostolicas silentio præteriens, Titum cum Paullo ad Cretam perduxit. Titus porro a Paulli comitatu numquam discessit, antequam ejus jussu proficisceretur in Dalmatiam anno Christi 55. Vide cap. 6. §. 1. Dalmatiæ regimine amotus, post Hispaniam cum Paullo peragratam, tum demum in Cretam pervenit, exeunte anno Christi 62, æræ vulg. 59.

n Idest *Proconsulem* ab Senatu Romano Cretæ præpositum.

o Paulli cum Tito in Cretam adventus referendus est ad annum circiter 62, postquam cum Paullo Hispaniam peragrasset. Tum vero Titum Cretæ Episcopum reliquit, ut *ea quæ deessent, corrigeret, & constitueret per civitates presbyteros* &c. quemadmodum Paullus in sua ad Titum epistola scripsit. Errat itaque auctor Menæorum, qui Titum usque ad Paulli martyrium in ejus societate fuisse

fuisse ait; neque id cohæret cum annis quinque, & quadraginta, quos paullo post idem auctor Tito Episcopo in patria & insulis circumjectis Evangelio operam navanti attribuit. Ita Paullus sine Tito in Asiam trajecit; & post alias ex aliis regiones peragratas, aliquot post annis Titum per suas ad eum litteras Nicopolim accersit, quos cum Paullus Romam profectus, & a Nerone in carcerem detrudi jussus, post menses fere octo martyrium subiit. Tum vere Titus ad suam ecclesiam reversus est.

p Omnes omnino scriptores vitam Titi ad annum quartum & nonagesimum perducunt. Quid igitur in mentem venit Antibarensi Archiepiscopo duos annos ejusdem vitæ detrahere?

q Idest annum alterum & vigesimum incohaverat; ut supra dictum est.

r Decem annos completos intellige, integrosque, secluso anno mortis Dominicæ, itemque anno Divisionis Apostolicæ, cum Titus consecratus est Episcopus, & Paullo datus est socius atque adjutor. Ita fit, ut a morte Christi redituque ad Cœlum initus jam esset annus duodecimus, cum Apostoli ab Judæa in eas, quæ cuique obtigerant, provincias discesserunt; id quod tradit Apollonius apud Eusebium. Vide par. 3. Prolegom. sect. 1. c. 1. §. 1. Divisio autem Apostolica incidit in annum Christi 45, æræ vulgaris 42.

s Hoc est, decem illos annos partim Hierosolymæ, partim in aliis Judeæ urbibus rei Christianę operam dedit.

t Hos duodeviginti annos tres in partes distribui oportet. Annos decem ab divisione Apostolica, & an. Christi 45., æræ vulg. 42. cum Paullo exegit, atque in Evangelicis peragrationibus insumpsit. Anno Christi 55, æræ vulg. 52. Paulli jussu in Dalmatiam abiit, & annis amplius quinque ecclesiæ Dalmaticæ præfuit. Anno Christi 61., ær. vulg. 58. Pontificatum Dalmaticum deposuit, & Paullo Romanis vinculis exempto iterum se comitem adjunxit, cumque eoque Hispaniam peragravit anno uno & mensibus circiter septem. Ita fit, ut post annos fere duodeviginti in Cretam appulerit anno Christi 62., ær. vulg. 59. exeunte.

u Hoc sexennium Titi ad tempus absentia interruptum est. Anno siquidem Christi 66. ad finem vergente discessit, ut Paullo morem gereret, qui eum per litteras, ad se Nicopolim evocavit. Deinde anno 67. Autumno jam inito Romam cum eodem profectus est, qua in urbe, cum Paullus mense Octobri jussu Neronis detrusus esset in carcerem, ad menses circiter novem substitit, usque ad martyrium Paulli, qui a Nerone capitis damnatus præclaram pro Christo mortem oppetiit anno Christi 68, ær. vulg. 65. III. Id. Jul. Inde Titus ad suam ecclesiam reversus est.

a Idest Gortynæ in urbe amplissima & Cretæ totius Metropoli, ubi cum ecclesiam illam annos 45. sanctissime gubernasset, ex hac vita migravit, annos natus quatuor & nonaginta, quos numerari oportet ab anno Christi duodecimo, æræ vulgaris nono, quique definunt in annum Christi quidem 106, æræ autem vulgaris 103; quocum Titi mortem copulari oportet.

§. II.

Ex oratione S. Andreæ Cretensis de Laudibus B. Titi Interprete Francisco Combefisio.

Contigit, ut pellucida hæc Christi Margarita, pretiosus, inquam, lapis, non minus quam lapis ille Zorobabel oculis septem ornatus, quanto & gratiarum perornabat coronam, regionis per id tempus Proconsulem a cognatione b attingeret, haberetque genere propinquos, quibus Minos, & Rhadamantus c Jovis filii, proavi extitissent. Cognati d itaque potestate fisus, nec sane veritus, si quid etiam esset perferendum, pulchre sibi ipse legem in littera positam ad Christi fidem gradum substravit. Nactus enim libros Mosis totamque Hebræorum scripturam, atque in iis studiose admodum posita opera, totusque mente tota instructus, ita brevi didicit linguam Hebraicam, ut omnibus, qui prius novissent, non is ipse videretur, qui esset nudiustertius; sed ei assimilis alius ex Hebræis probatus Hebræus. Quippe enim acri vir ingenio, externaque abunde scientia eruditus, ac vi sermonis perfecta, etiam venusto eloquio erat, quique promptissime intelligeret.

a b Titi genus c d

Addiscit Hebraicas litteras.

Cum sic ergo, utrinque facto periculo, valde admirationi esset, & apud omnes spectabilis; quid agit; quidve molitur? Adit cognatum, bonisque inflectens verbis, suadet, ut benigne annuat proficisci Hierosolymam; velut nimirum ad sapientiæ e accessionem, quam ab iis, qui exponendis Judæorum scripturis præessent, studiosa disciplina colligeret. Quid vero strenuus hic, ac veræ scientiæ amans? Venit citissime in Judæam, cum fere evangelica prædicatio ortum haberet, seu ut verum dicam, f cum paullo ante, divini Spiritus gratia, linguis igneis adformata, supra Christi discipulos sedisset; qua nimirum etiam novis linguis gentes alloquebantur; ut tota fere civitas stupore repleretur ex spectaculi novitate, insolentiaque miraculi.

e f

Per id sane temporis, ac ipsa velut hora, supervenit magnus ille homo Dei, seque collectæ multitudini inserens, eis se admiscuit, de quibus lib. Act. 1. vers. 5. g Erat autem turba capitum simul fere centum viginti: qui omnes fuerant conversi ad Dominum. *Unus itaque ac primus eorum efficitur, qui id temporis magistro Spiritu Sancto crediderunt: Evangelicaque prædicationis primitias, ipse se eorum primitias fecit, qui Christi baptismate conciliati fuerunt. Ac vero consuetudine cum Christi discipulis inita, opportunaque sacramenti prædicatione formatus, evadit & ipse discipulus, non minus dignitatis prærogativa, quam zelo, honore, æqualis. Haud h diu post, etiam Paullus magnus ecclesiæ accessit Doctor: ille, inquam, Paullus, qui orbem totum a Judæa per circuitum, ad usque Illyricum, prædicatione percurrit.*

g Inter primos Hierosolymis credit.

h

Eum tunc perspicaci spiritus oculo intuitus admirabilis Titus, affusamque ipsi divini splendoris gratiam diligentius attendens, i totus fit illius, qui vocasset, quique velut ipsius causa, adstitisset prædicatori. Extemplo maxime omnibus a se procul dimissis, atque iis penitus valere jussis, quæ lenocinio furantur sensum, multo comitatu ipsum adit.

i

Ac primum quidem unus eorum, qui familiares, & noti essent; postmodum vero etiam commensalis, & contubernalis efficitur. Ubi autem vir mirabilis ad ulteriora procedens agnitus ei fuit, qui fuisset præcognitus Deo, & iis, qui supra modum Apostoli erant, exæquatus, sincera utique divini luminis illustratione, quid accidit? fit tandem illi socius, ac peregrinationum comes in prædicatione Evangelii.

Fit Paulli familiaris, socius, & comes.

Sic itaque eum Paullus curæ habebat, ut omni loco una circumduceret, ac velut gratissimam, plenamque divitiis prædam ferret.

NOTÆ.

a De genere ac nomine hujus Proconsulis nihil compertum habemus.

b Quid cognationis, sive affinitatis Proconsuli

cum

cum Tito intercesserit, ostendunt Menæa, Titus filius erat Sororis hujus Proconsulis.

c Tres omnino Joves in priscis Cretensium litteris invenimus, qui regnum in Cretensibus obtinuerunt. Postremus cognomento Asterion, & Teutamus genuit Minoem, & Rhadamantum, unde Titus originem, & sanguinem duxisse traditur.

d Avunculi scilicet, qui Proconsulari imperio Cretam administrabat; ac per id temporis Gortynæ commorabatur.

e Erant Hierosolymæ temporibus illis permultæ Academiæ, sive Synagogæ e variis gentibus conflatæ, videlicet ex Libertinis, Cyrenensibus, Alexandrinis, aliisque, non solum sapientiæ fama inclytæ, sed etiam ob magistrorum legisque peritorum præstantiam maxime celebres; acerrimis undique ingeniis eo confluentibus, ut inde referrent eruditionis eximiæ famam.

f Discrepat a Meneis, ubi Hierosolymitana Titi profectio, uno ferme anno ante Christi obitum statuitur.

g Centum illi ac viginti, de quibus Act. cap. 1. ante adventum Spiritus Sancti, & concionem illam, quam Petrus post Spiritum Sanctum acceptum ad populum habuit, jam ad Dominum conversi erant; atque in cœnaculum convenerant cum Apostolis, ut in locum Judæ unum ex eo cœtu subrogarent. Hic itaque Andreas rerum gestarum ordinem seriemque perturbat; videtur tamen in numero 120. discipulorum Titum reponere; id quod Menæa haud obscure significant, & Petrus Equilinus sine ulla dubitatione affirmat. Vide c.4. §. 3.

h Titus igitur ante Paulli conversionem ecclesiæ nomen dederat. Non ergo audiendi sunt, qui docent idcirco Titum a Paullo appellari filium, quod ab eo per Evangelium Christo genitus fuisset. Multo rectius Chrysostomus: *Ajunt quidam Titum juvenem fuisse, idcirco quod ad eum scribens Paullus filium vocat.*

i Præclare in hunc locum Franciscus Combefisius: *Indicat Paulli conversionem fuisse Tito occasionem perfectæ conversionis, & arripiendi status sublimioris, quo expeditior fieret sacræ prædicationis ministerio, ad quod Paullus peculiarissime vocatus esset, tandemque in ejus socium promoveretur.*

§. III.

Ex Petro de Natalibus Episcopo Equilino. Lib. 8. Cap. 110.

Titus discipulus B. Paulli Apostoli fuit, cui idem Apostolus specialem epistolam dirigit. Hujus vitam scripsit Zenas legisperitus, cujus idem Apostolus in eadem epistola 3. capite mentionem facit. Qui a Minoe Rege Cretæ generis duxit origi-
a *nem, in eadem insula nobilibus parentibus ortus.* Titi generatio, vocatio, & conversio.
Desiderans autem Homeri, & aliorum Philosophorum poemata, vacans circa illa, cum esset annorum viginti, audivit de cœlo sibi vocem illapsam, quod oportebat eum inde recedere, & animam suam sal-
b *vare. Posthac novem* b *annis elapsis, jussum est sibi, quod librum Isajæ legeret, ubi dicit:* Renovamini a me insulæ multæ: Israel salvabitur a Domino æterna salute. *Missus est itaque ab avunculo suo Proconsule Cretæ Hierosolymam, audire, & videre de miraculis Jesu Christi. Qui abiens vidit passionem Christi, resurrectionem, atque ascensionem, & Spiritus Sancti adventum in Apostolos. Sicque perfectam certitudinem de Christo assumens, credidit, &*
c c *annumeratus est cum 120. discipulis, in quos Spiritus Sanctus corporaliter descendit.*

Illyricum Sacrum.

Postquam autem ab Apostolis Episcopus d *consecratus est; missus est cum Paullo ad gentes* e *prædicandas. Qui navigantes ad Cretam* f *insulam, Christum prædicabant: quos* g *Rutilius, Titi cognatus deridebat. Interea vero Rutilii filius moritur, &* a *Paullo suscitatur, sicque Rutilius credens, cum omni domo sua baptizatur. Paullus vero Titum Cretensem Episcopum* h *ordinavit, ipsumque Cretæ dimittens abiit. Post* i *duos autem annos Titus ad Paullum Romam accessit, cum quo & fuit usque ad interfectionem ejus a Nerone: corpusque ipsius una cum Luca Evangelista sepelivit.* d Prædicat in Creta, Rutilium cognatum convertit, & creatur Cretæ Episcopus. e f g h i Romam venit, & Paullum sepelit.

Posthæc Titus ad Cretam devenit, ubi gratiose de fide Christi disputans, tandem cum increduli persisterent, oravit ad Dominum, statimque Idolum Dianæ, quod colebant, cecidit, & in pulverem redactus est; mox crediderunt animæ quingentæ in Christo, & baptizati sunt. Consecravit autem Titus Presbyteros, k *& Diaconos, ipse vero* l *Metropoli præsidebat. Cum die quadam* m *transiret ante palatium, quod Secundus Proconsul jussu Imperatoris a Jovis nomine construebat, maledixit illud: & statim opus funditus dissipatum est. Tunc Secundus venit ad Titum cum lacrymis rogans se indemnem ab opere conservari. Cui Titus imposuit, ut opus in nomine unius Dei Christianorum inciperet, & sic opus perficere posset: quod & factum est. Completo vero opere Secundus cum filio suo baptizatus est.* Ad Cretam redit. k l m Secundi Proconsul. profanum opus maledictione evertit. Secundum Proconsulem convertit.

Dum igitur B. Titus morti appropinquaret, vidit Angelos ad se missos, & resplenduit facies ejus sicut Sol: qui spiritum suum, & plebem sibi commissam Domino commendans in pace quievit, ætatis suæ anno 94. VIII. n *Kalend. Septemb. sepultusque est in Metropoli Cretæ, ubi & quiescit miraculis coruscans.* Moritur, & claret miraculis. n

NOTÆ.

a Paullus meminit Zenæ his verbis: *Zenam jurisperitum, & Apollo sollicite præmitte, ut nihil illis desit.* Quæ de vita & sanctitate Titi scripsit Zenas, nusquam extant.

b Librariorum errore sive incuria in locum mensium anni irrepserunt. Legendum ergo: *novem mensibus elapsis*, vel uno fere anno, ut in Menæis, unde Petrus Titi acta descripsit.

c Igitur ante adventum Spiritus Sancti Christianis sacris initiatus fuerat, atque adeo inter Discipulos Christi locum obtinebat.

d Anno a Paulli conversione fere decimo, ab ipsius Titi in Judæam adventu fere 13. qui respondet anno Christi 45. æræ vulgaris 42, in quem incidit Divisio Apostolica.

e Idest, ut Gentibus Evangelii lumen inferret. Nam Paullus, Barnabas, Titus anno Christi 52, ex auctoritate Concilii Hierosolymitani gentium curam, & patrocinium susceperunt.

f Ab Episcopali consecratione Titi ad ejusdem in patriam reditum circiter 18. anni numerantur, quos hic auctor transiliit; at eos in Menæis observatos ac notatos invenies. Annos fere decem cum Paullo in adeundis lustrandisque Asiæ & Græciæ provinciis consumpsit; quinque proximos procul a Paullo in Dalmatia Evangelii disseminandi causa exegit; duos fere in Hispaniensi peragratione posuit. Anno demum 62. in Cretam appulit. Vide notam t in Menæa.

g In Menæis vocatur Rustilus.

h Qui jam inde ab anno Christi 45. Pontificalibus sacris initiatus fuerat, eum Paullus Cretensi ecclesiæ præfecit Episcopum.

i Ab adventu in Cretam, susceptoque Cretensi Pontificatu anni fere quatuor intercesserant, cum Paullus intra finem anni 66, sive 63. æræ vulgaris,

Titum per litteras Nicopolim accersiit; & post varias Apostolicas circuitiones, secum Romam deduxit anno proximo, mense circiter Septembri.

k Idest Episcopos & inferioris ordinis Sacerdotes: utrisque enim antiquitus Presbyterorum nomen promiscue, & communiter attribui solebat.

l Titum in illo Episcoporum numero fuisse, qui deinde Metropolitæ & Archiepiscopi appellari cœperunt, quorumque jurisdictioni plures civitates & Episcopi suberant, auctor est Eusebius, quem sequuntur Baronius, Salmeron, Combefisius, & plures alii, qui passim id potestatis ac nominis Tito impertiunt.

m Unde Episcopus Equilinus hanc historiam acceperit, mihi compertum non est.

n Ad hunc diem in Græcorum Fastis Titi nomen & commemoratio adscribitur. Apud Latinos dies quartus Januarii nomine Titi consecratus est. Alter dies ab ejus ad superos transitu, alter fortasse ab inito Pontificatu Cretensi religionis ac celebritatis causam accepit; sed utri diei vel ejus mors, vel Cretensis Pontificatus initium attribui debeat, non satis compertum est.

CAPUT IV.

Animadversiones in Acta & Elogia S. Titi.

§. I.

De patria ac genere S. Titi.

Titus patria Corinthius ab aliquibus falso dictus.

QUi Titum in Achaja natum esse, & Corinthum urbem olim opulentam inprimis, ac nobilem eidem patriam fuisse existimant, hoc maxime argumento suam opinionem confirmant, quod in Actis Apostolorum cap. 18. mentio fiat cujusdam Titi cognomento *Justi*, in cujus domum Paullus se recepit, dum apud Corinthios diversaretur: *Et migrans inde* (inquit Lucas) *intravit in domum cujusdam nomine Titi Justi colentis Deum, cujus domus erat conjuncta Synagogæ*. At in Græcis codicibus desideratur ea vox *Titi*, in quibus cognomen *Justi* tantummodo invenies; unde autem in codicem Syrum, & in vulgata Biblia translatum fuerit, non ita facile divinari potest. Cornelius a Lapide censet Titi nomen fuisse quidem olim in Græcis codicibus, unde Syrus Interpres illud accepit, qui sacram historiam ex græco in syriacum sermonem convertit; sed deinde vel inscitia vel incuria librariorum loco motum, atque adeo ex Græcorum exemplaribus omnino deletum fuisse. Verum utcumque res se habeat, nihil nostra interest. Ut Titum nostrum Corinthiis jure adimam, & Cretensibus restituam, satis superque fuerit ostendere duos fuisse, qui eodem *Titi* nomine appellarentur. Et ne videar nimia quadam opinandi licentia abuti, habeo quos in medium appellem, testes satis idoneos, Bedam, Hugonem, Salmeronem, Cornelium a Lapide, Tillemontium, aliosque sane multos, qui Titum Paulli socium atque interpretem distinguunt ab altero Tito, de quo Lucas mentionem facit. His omnibus, ut videtur, facem prætulit ipsemet Joannes Chrysostomus, qui cum timide dubitanterque Corinthiis Titum nostrum adscripsisset, suspicari deinde se ostendit alterum aliquem fuisse apud Corinthios, qui id nominis gesserit, cuique ab integritate morum, justitiaque numeris omnibus absoluta *Justi* cognomen obvenerit: *Erat*, inquit, *fortasse Corinthius, nisi alius aliquis apud eos fuerit hoc nomine*. Id scilicet exacuit, ac movit aliorum industriam, ut ea de re diligentius inquirerent; & adhibito studio, aditisque fortasse etiam, & consultis Cretensium tabulis, certum atque exploratum reddiderunt, quod Joannes Chrysostomus dubium sibi, nec satis compertum esse significaverat. Quare nihil quidquam efficiunt, qui ex eo Actorum loco, quem paullo ante citavimus, effici cogique volunt ex urbe Corinthi Titum nostrum oriundum esse; cum is alius ab eo fuerit, in cujus domum Paullus diverterat, dum esset Corinthi. Verum ad hanc controversiam dirimendam maximi ponderis, atque auctoritatis apud omnes esse debet vetus, & communis totius ecclesiæ Cretensis traditio, jam usque ab Apostolicis ducta temporibus, ut credibile est; quippe quæ constat ex antiquissimis Cretensium litteris atque monumentis. Ex his autem evidentius colligitur, quam ut in dubium revocari possit, Titum fuisse genere Cretensem, & Gortynæ, in urbe totius insulæ primaria, natalem domum, parentes, ac propinquos habuisse. Hoc asserit Andreas Cretensis Episcopus, gravis imprimis auctor, qui sæculo septimo vel octavo floruit; hoc in Meneis ac Menologiis Græcorum constanter traditur; hoc denique Petrus de Natalibus Episcopus Equilinus sine ulla hæsitatione confirmat, qui Titi acta e Cretensibus tabulis desumpta in Synopsim redegit: ut de provincia ac patria, unde Titus originem duxit, nullus jam supersit dubitationi locus. Hactenus de patria S. Titi.

Duo Titi, alter Corinthius, alter Cretensis.

Titus noster haud dubie Cretensis.

Genus Titi præclarum, tum paternum, tum maternum.

Paternum Titi genus clarum in primis erat ac nobile; utpote cujus antiquitas longissima illustrium virorum serie per plures deinceps ætates propagata, initium repeteret, ut ferunt, a Minoe primo Cretensium Rege, idque Cretenses Tabulæ affirmant. Titi pater in matrimonio habuit pari ferme splendore ac nobilitate feminam, quippe quæ soror erat Proconsulis Cretæ. Ex ea quot liberos susceperit, incompertum est; duos minimum habuisse constat, Titum videlicet & ignoti nominis filiam, quæ Rutilio sive Rustilo clarissimo viro, Cretæ itidem Proconsuli nupsit. Utriusque parentis nomen vetustas abolevit. Hæc dumtaxat colligere licuit ex monumentis Cretensibus, quæ de genere ac majoribus Titi scriberem. Ceterum vel ex iis intelligi potest, quo loco esset, quove honore apud Cretenses haberetur Titi familia, quam multis, quam illustribus cognationibus & affinitatibus floreret; præsertim cum, ut fama erat, ab antiquissima Cretensium Regum stirpe originem duceret. Quod si generis nobilitati opes quoque ac divitiæ respondebant, ut ferme generis conditionem fortunæ conditio sequitur; ex eo fit, ut nulla alia esset in toto regno familia neque clarior, neque opulentior. Et quamvis generis claritas, opum copia, propinquorum nobilitas ad Titi commendationem parum addere videatur, qui suis scilicet ac propriis, iisdemque verissimis laudibus abundat; tamen ne quid huic loco desit, quod ad ejus decus ac laudem quoquomodo referri possit; haud abs re nostra visum est de nobilissima illius stirpe hæc pauca subtexere.

Ejus familia ab regali vetustissima stirpe.

§. II.

Titi ad Christum Conversio.

HIsce ergo parentibus, & majoribus natus est Titus anno post Virginis partum 12. Nam cum adiit Hierosolymam anno Christi 33. alterum & vicesimum ætatis annum agebat, ut ex Menæis colligitur. Itaque si annos unum & viginti anno Christi 33. detraxeris, restat annus Christi duodecimus,

cimus, ad quem Titi ortum affigi oportet; is autem est annus æræ vulgaris fere nonus. Ab ineunte ætate Philosophia, ceterisque bonis artibus, quibus summus tum erat honos apud Græcos, animum diligenter excoluit. Ferunt, cum annum vigesimum attingeret, cælesti voce admonitum esse, increpitumque, quod in Græcas profanasque litteras nimio plus studii conferret, cum interim æternæ salutis curam penitus negligeret: illi proinde e patria migrandum esse; nusquam alibi viam salutis ab eo inventum iri, nisi illuc iter atque animum intenderet, unde communis toti Orbi salus affulserat. Titus itaque ingenti metu, & horrore perfusus, simulque incertus, quid ea vox portenderet, aut unde profecta esset; variis curis, & agitationibus in diversa trahentibus anceps, ac dubius nutabat. Certe quod proximum fuit, & de quo sine ulla ambiguitate admonitus fuerat, id confestim sibi faciendum censuit, ut Græcis Magistris, ac disciplinis nuncium remitteret. Anno ferme interjecto, cum per visum eidem Deus indicasset, quid eum facere oporteret; totum se transtulit ad Sacrarum litterarum studia, ex quarum assidua meditatione haud dubie intellexit sibi Hierosolymam adeundam esse, unde videlicet de Christi miraculis ac virtutibus fama Cretam usque manaverat. Paucis igitur interpositis diebus, jussu etiam Proconsulis avunculi sui impellente, Hierosolymam petere contendit. De iis, quæ hactenus diximus, quæque e Cretensium tabulis accepimus, nihil discrepat inter Auctores: utrum vero Titus a Paullo, an a Petro, an ab ipsomet Christo conversus fuerit, id est in controversia. Ac mihi quidem Titi conversio ad ipsum Christum referenda esse videtur. Cum enim, quemadmodum docent Petrus Equilinus, Græcorum Menæa ac Menologia, quamvis ab iis dissentiat Andreas Cretensis, Hierosolymam venisset uno ferme anno ante Christi obitum; quid est, quod dubitemus, utrum Titus in eorum numerum sit referendus, quos Christus ipse suis verbis, suis exemplis, suis miraculis sibi adjunxit, atque ad suum institutum aggregavit? Nonne Titus per se ipse Christum adiit? nonne adoravit? nonne multis, quæ identidem patrabat, miraculis interfuit? Hæc omnia fateamur necesse est, nisi Cretensibus monumentis fidem abrogare velimus. Quin igitur statim in societatem eorum, qui se in scholam ac disciplinam Christi tradiderant, nomen dedit? quid excogitari aut fingi potest, quod Titi conversionem in annum ferme integrum distulerit? nullisne allici exemplis, nullis excitari cohortationibus, nullis miraculis adduci potuit, ut nomen suum in iis profiteretur, qui se in Christi disciplinam tradiderant? an non satis prompto, paratoque animo ad Christum accesserat, qui eam ob causam e patria discessit, ut ipsomet Christo duce ac magistro ad investigandam æternæ salutis viam uteretur? Præterea si Menæis, si Andreæ Cretensi, si Petro Equilino fidem adhibere par est, Titus in eorum numero erat, quos ad centum & viginti in Cænaculum convenisse Lucas testatur: *erat*, inquit, *turba hominum fere centum viginti*. Igitur jam inde ab reditu Christi in Cælum, Titus Christi discipulis annumerabatur; jam tum pars erat ac membrum Ecclesiæ, quæ ab initio tota ferme ex centum illis ac viginti constabat, qui se in Hierosolymitanum conclave receperant: proinde in eligendo, qui in locum Judæ succederet, suum ipse quoque suffragium tulit; & divini spiritus, sub specie ignis singulorum verticibus insidentis, admirabilia illa dona ac munera pariter cum ceteris accepit. Verum, inquiet aliquis, Auctores supra citati videntur ab illis stare, qui Titi conversionem Petro adscribunt. Esto enim ante obitum Christi uno ferme anno Titus Hierosolymam advenerit; tamen ut colligitur ex Menæis, quibuscum Andreas Cretensis, & Petrus Equilinus consentiunt, tum denique credidit, posteaquam Spiritus Sanctus e cælo demissus Ecclesiam abitu Christi mæstam recreavit, suisque rebus diffidentem divinis præsidiis firmavit. Atque ut opinari fas est, Titus in eorum numero reponi debet, quos sub adventum Spiritus Sancti Petrus Ecclesiæ aggregavit. Is siquidem divini Spiritus fervorem mente atque animo conceptum cum diutius continere non posset, e cænaculo in publicum prodiit; eoque orationis impetu, atque animi ardore ad circumfusam multitudinem verba fecit, ut tria circiter hominum millia ad Christi fidem perduxerit. Qui hæc nobis objiciunt, perfectam Titi ad Christum conversionem a primo ejus ad fidem accessu haud satis distinguere videntur, quod quidem verbis minime obscuris significavit Petrus Equilinus: *Sic*, inquit, *perfectam certitudinem de Christo assumens credidit*. Haud dissimilis Titi, ac ceterorum, qui Christo crediderant, prima conversio fuit. Nemo ferme ab initio adeo firmiter Christo adhæsit, si Apostolos excipias, quin aut nutaret identidem, aut etiam ad tempus deficeret. Caligo quædam eorum mentibus offusa videbatur, & timor nescio quis in eorum animos obrepserat; ut neque satis ea perciperent, de quibus a Christo edocti fuerant, neque auderent se Christi discipulos palam ac fidenter profiteri. Proinde necesse erat, ut Christi præceptis & cohortationibus divini Spiritus lumen ac vis accederet, qui scilicet amota illa caligine, inanique pavore discusso, eorum mentes animosque & cælesti luce perfunderet, & supernæ virtutis præsidio firmaret. Igitur Titi conversionem, quam Christus inchoaverat, Spiritus Sanctus perfecit; non quod Titus tum primum crediderit, cum cælestis ille Paraclytus supervenit, sed quod tum denique perfecte planeque eruditus, ac divino ardore incensus, egregios omnino, & Apostolico viro dignos spiritus concepit. Id adeo ceteris item Christi discipulis commune fuit; nisi forte obscurum est vel ipsos Apostolos ante adventum Sancti Spiritus rerum divinarum admodum rudes, ac propemodum nutantes in fide fuisse; ac tum demum alios ab se ipsis repente extitisse, & in aliam quodammodo naturam migrasse, cum ad illapsum cælestis illius flammæ, per omnes nascentis Ecclesiæ ordines, clarissimum quoddam lumen, spiritus, & mentium vigor ad subeundos quoslibet Evangelii causa labores, & cœpta ab ipsomet Christo strenue promovenda pervasit. Quod si Titi conversio ad Petrum referri nequit, multo minus eadem Paullo adjudicari poterit, qui uno anno post Christi obitum Ecclesiæ nomen dedit. Quod autem Paullus Titum appellet filium, id quidem satis argumenti non est, cur putemus Paulli opera Titum Evangelio credidisse. Ex ea appellatione hoc efficitur, & cogitur, auctore Joanne Chrysostomo, Titum natu minorem fuisse, cum in Paulli societatem ac disciplinam se tradidit. *Ajunt*, inquit, *Titum juvenem fuisse idcirco, quod ad eum scribens Paullus filium vocet*. Non igitur ideo filium appellat, quod eum ipse Christo genuerit, sed quod cum Titus esset longe inferior ætate, sic eum tamquam filium haberet, diligeret, erudiret; quemadmodum Titus vicissim parentis loco Paullum coluit, omniaque illi obedientiæ, & pietatis officia cumulate reddidit, quæ ab optimo filio desi-

Titus divino admonitu ab Græcis

Ad Sacras litteras studium transtulit.

Hierosolymam adiit.

Fit Christi Discipulus.

In Cænaculo Hierosolymitano

Comitiis Apostolicis interfuit, & Spiritum Sanctum accepit.

Post adventum Spiritus S. perfectionem fidei adeptus est

Cur Titus Paulli filius appellatus.

desiderari possunt; præsertim cum, ex quo Paulli adjutor ac socius renunciatus fuit, totum se illi regendum gubernandumque tradidisset.

§. III.

Utrum Titus fuerit è numero LXXII. Discipulorum.

Dorothei auctoritas quamvis infirma, non tamen semper & ubique repudianda.

DOrotheus Martyr in Synopsi, quam inscripsit *de Septuaginta discipulis*, Titum quoque in hunc numerum adscribit: Scio equidem hujus viri auctoritatem haud ita magno momento esse ad fidem faciendam. Cæterum si quæ probabilia afferat, ut multa sæpe affert, ei quoque credamus licet; nullum siquidem ex hujusmodi apocryphis scriptis, sapientum virorum consensu jamdiu præjudicatis, & proscriptis, ita ex omni parte fabulis ac mendaciis scatet, quin aliquid veri identidem intermixtum sit. Mihi quidem verisimile fit, Titum inter duos illos, & septuaginta discipulos locum obtinuisse, ex quibus binos in singulas civitates atque oppida Christus præmisit; tamen pro certo affirmare non ausim unius Dorothei testimonio innixus. Quare cum hoc ab aliis auctoribus tacitum prætermissumque sit, cujus tandem ego rei, præter opinionem, quæ sua cuique conjectanti esse potest, auctor sim? Cæterum annus Christi 33. ad quem hanc missionem plerique Interpretes referunt, præclare congruit cum anno illo, quo Titus Hierosolymam adiit. Me vero haud pœnitet eorum sententiæ esse, qui existimant non ab ipso Christo, sed ab Apostolis in hunc ordinem Titum cooptatum fuisse. Nam, ut scripsit Auctor Propinomii Evangelici, cum ex illis septuaginta duobus ab Christo electis duodecim omnino post Christi obitum, seu metu, sive inconstantia ab instituto descivissent; Apostoli in eorum locum totidem subrogandos esse censuerunt, in quibus Titus fuit; & fortassis hoc idem docere voluit Dorotheus, cum septuaginta illis discipulis Titi nomen inseruit.

Titus inter 72. Discipulos annumerari potest.

§. IV.

De Officio Interpretis, quo functus est Titus.

CUm Titum apud Paullum officio Interpretis functum esse Hieronymus & alii doceant, idque ad Titi laudem & commendationem pertineat; haud supervacaneum foret inquirere, quid muneris esset Interpretem agere; unde intelligi potest, quam præcipue operam Titus navaverit Paullo, cujus erat Interpres. Sed cum hac de re alii graviter copioseque disputaverint, quæ a pluribus fuse atque diserte explicata sunt, eadem inculcari a nobis hoc loco necesse non est. Ne tamen lectores ægre ferant se alio remitti, unde hujusce rei notitiam petant, huc totidem verbis transtulimus Onomasticam dissertationem Henrici Spondani, qui de Apostolicorum interpretum officio hæc scripsit:

Quod Papias apud Eusebium 3. hist. ult. Irenæus lib. 3. cap. 1. Hieronymus in Marco, ac denique recentiores Marcum dicunt fuisse interpretem Petri, sicut & apud Paullum eodem functum esse munere Titum idem Hieronymus tradit epist. 150. quæst. 77. & Marco Alexandriam amandato, eidem rei Glauciam inservisse apud Petrum Clemens Alexandrinus Strom. lib. 7. est auctor: quodnam esset illud munus quæritur? Hieronymus illud ita intellexit, ut quia Petrus, vel alii Apostoli divinorum sensuum majestatem digno non poterant exterarum nationum explicare sermone, ad eam rem indigerent interpretibus. Verum cum istis plane adversari videantur, quæ de dono omnium linguarum ab Spiritu Sancto Apostolis impertito Lucas Act. 2. & Paulus 1. Cor. 12. 13. 14. habent; cumque reprehendens idem Paullus 1. Cor. 14. eos, qui ostentationis ergo loquerentur linguis, demonstrare videatur, in eorumdem Apostolorum, aliorumque, qui ejusmodi donum linguarum percepissent, fuisse arbitrio collocatum loqui linguis quando, & quomodo vellent: idcirco omissa ejusmodi ratione, duabus aliis de causis Apostolos eguisse interpretibus existimamus: nempe, vel cum alicui genti ipsis loquentibus, puta, Græcis, in auditorio essent alii, qui Græcum sermonem penitus ignorarent, tunc enim (sicut & Theodoretus ait in 1. Cor. 14.) per interpretes iis satisfaciendum erat: vel cum difficilia captu iidem Apostoli locuti fuissent, tunc erat interpretum eadem aliis explanare. Possumus etiam addere Epistolarum interpretationem Apostolicarum, cum quæ ad unam, vel aliam darentur Ecclesiam, opera interpretum communes omnibus redderentur: prout de ipsis Petri Apostoli accidit, quæ ex Hebræo a diversis interpretibus in aliam linguam versæ, ut scribit Hieronymus Epist. 150. 9. 11. sparsæ sunt in Ecclesia; & ut dicere possumus de Epistola Pauli ad Hebreos scripta Hebraice, quam Barnabas, vel Lucas (ut auctor est Clemens Alexandrinus in Epistola Petri in fin.) Græce reddidit.

Officia Interpretum Apostolicorum.

§. V.

B. Titus multo ante creatus est Episcopus, quam in Dalmatiam proficisceretur.

CUm multi sint in Ecclesia ordines sive Magistratus divinitus instituti, & suis quisque titulis, officiis, insignibus distincti, quorum descriptione totius Christianæ Reipublicæ moderatio continetur; tum duo illi cæteris omnibus potestate ac dignitate antecellunt, quorum alter ex Episcopis, alter e Presbyteris constat: ita sane appellemus inferioris ordinis Sacerdotes, quando aliud non suppetit vocabulum, quo hos ab illis distinguamus, nisi illud idem, quod antiquitus promiscue & communiter utrisque attribui solebat. Utrumque Christus instituit, idemque Episcopos Presbyteris cum auctoritate, tum officiorum & munerum præstantia anteire jussit; & cum unius ecclesiæ administratio majus quiddam sit, quam quantum ab uno homine præstari possit, Episcopis adjutores dedit Presbyteros, quorum illi opera ad rei Christianæ procurationem uterentur. Quare cum idem Christus duodecim constituisset Apostolos, qui episcopali munere fungerentur; alios septuaginta duos e sua disciplina delectos eisdem adjunxit, qui suam Apostolis operam ad evangelii propagationem impenderent, quique in sacris litteris seniores sive Presbyteri appellari solent. Hos enim eodem ferme loco ac numero haberi voluit, (ut præclare docet Hieronymus in epist. ad Evagrium) quo apud Moysem olim fuerant illi itidem septuaginta duo Majores natu, quos ipse ex universo populo delegerat, ut sibi auctores in consiliis capiendis, adjutores in rebus agendis adessent. Apostolos ab ipsomet Christo creatos fuisse Sacerdotes, convenit inter omnes; an vero idem ipse per se omnes Apostolos consecraverit Episcopos, id in controversia est. Sunt, qui existimant Petrum honoris causa a Christo Episcopum factum esse; reliquos vero ab ipso Petro Pontificalia sacra & insignia acce-

Duo præcipui in Ecclesia Ordines Episcoporum & Presbyterorum a Christo instituti.

Presbyteri adjutores Episcoporum.

accepiſſe. Ex aliis vero diſcipulis, in quorum numero Titum etiam quidam reponunt, ſatis probabile eſt neminem fuiſſe, quem Chriſtus per ſe ipſe ſacris myſteriis initiaverit. Eos deinde Apoſtoli conſecrarunt, & quibus quiſque videbatur aptus, miniſteriis addixerunt; alii Epiſcopalem Ordinem adepti ſunt, alii Presbyterorum, alii Diaconorum gradum aſſecuti, alii aliis officiis ac muneribus præpoſiti.

Concilium Hieroſolymitanum, in quo provinciarum diſtributio facta.

Jam vero ut propius ad rem accedamus; duodecimus fere annus poſt Chriſti obitum, ejuſdemque ad ſuperos reditum inierat, cum Petrus coacto Hieroſolymis concilio, Apoſtolos orbem terrarum inter ſe diſtribuere, & provincias ſortiri juſſit, ut aliis alio proficiſcentibus, ubicumque gentium Chriſtiana religio propagaretur. Quod cum feciſſent Apoſtoli priuſquam Hieroſolymis digrederentur, & in eas, quæ cuique obtigerant, regiones diſcederent, laborum ſuorum atque itinerum ſocios fere omnes e Chriſti diſcipulis delectos ſibi quiſque adſcivit; ſi qui vero ex illis nondum ſacris myſteriis initiati eſſent, antequam in Evangelicam expeditionem ducerentur, eos Apoſtoli rite conſecrarunt, & ſuum cuique munus deſcripſerunt. Sub idem vero tempus Titum quoque creatum fuiſſe Epiſcopum aperte docent Græcorum Menæa, quæ cum perantiqua ſint, atque, ut credibile eſt, ex ipſis Cretenſis Eccleſiæ Tabulis deſcripta, nihil eſt, cur eorum fides atque auctoritas in dubium vocari poſſit. *Deinde* (ita ſe habet locus ille, quem totidem verbis tranſlatum ex Menæis, hic deſcribimus) *conſecratus Apoſtolus, & mittitur cum Paullo ad docendum & conſecrandum alios, quos viſum eſt Paullo.* Nemini dubium eſſe poteſt, quin his verbis Pontificalis Titi conſecratio ſignificetur. Primævæ eccleſiæ moris fuiſſe, ut Epiſcopi qui eſſent, iidem vocarentur Apoſtoli, Theodoretus multis & gravibus argumentis docet, cui Baronius ad an. Chriſti 58. num. 18. aliique aſſentiuntur; idque facile colligitur ex Paulli epiſtolis, qui Epaphrodito Philippenſium Antiſtiti Apoſtoli nomen impertiit; Andronicum item Epiſcopum imprimis *inter Apoſtolos nobilem* fuiſſe affirmat; & cum iterum ad Corinthios ſcriberet, Epiſcopos appellavit *Eccleſiarum Apoſtolos*. Præterea Titus id accepit poteſtatis ac muneris, ut alios conſecraret, ac ſacris Eccleſiæ Ordinibus tum majoribus, cum minoribus adſcriberet; quod nemini licere, præterquam Epiſcopis, exploratius eſt, quam ut probatione indigeat.

Titus Epiſcopus conſecratus, & Paullo ſocius adjunctus.

Epiſcopi olim etiam Apoſtoli appellati.

Atque hoc loco illud prætereundum minime cenſeo, quod eodem anno, antequam provinciarum diſtributio ſive ſortitio fieret, Paullus & Barnabas Antiochiæ cum eſſent, Spiritu Sancti juſſu & auſpiciis, ſolemni ritu ac cæremonia in Apoſtolorum collegium cooptati ſunt, & Epiſcopali munere ac dignitate ornati. Huc enim ſpectant, quæ Lucas Actorum cap. 13. ſcripſit: *Miniſtrantibus autem illis Domino & jejunantibus dixit Spiritus Sanctus, Segregate mihi Paullum, & Barnabam in opus, ad quod aſſumpſi eos*; nam Baronius & alii in eumdem annum conjiciunt & conſecrationem utriuſque, & diviſionem Apoſtolicam, quamvis huic illa aliquo temporis ſpatio præceſſerit. Porro in ea, quam diximus, orbis terrarum diſtributione, cui etiam Paullus cum Barnaba interfuit, ſinguli Apoſtolis dati ſunt adjutores minimum bini, iidemque Epiſcopali auctoritate & poteſtate præditi, quorum miniſterio uterentur Apoſtoli, tum ad omnia Apoſtolica munia obeunda, tum præſertim ad alios, ſicubi opus foret, conſecrandos Epiſcopos. Vetus quippe conſuetudo eſt jam uſque ab Apoſtolicis ducta temporibus, ut qui præeſt alicujus Epiſcopi conſecrationi, quam ſumma Majores noſtri religione confici cæremoniaque voluerunt, duo eidem aſſideant Epiſcopi, qui ſtatas ſolemneſque cæremonias cum eo peragant, & Pontificia ſacra ſuſcipienti manus imponant. Jam vero pervelim ſcire, quinam ii fuerint, quos Paullus Apoſtolici & Epiſcopalis muneris adminiſtros ac ſocios ſibi adſciverit. Hic mihi fortaſſe aliquis ſuggeret Lucam, aut Sylam, aut Timotheum. At conſtat eos longo ſerius in Paulli ſocietatem, atque comitatum receptos fuiſſe. Barnabam vero collegam potius, quam Paulli adjutorem dixerim; par erat in utroque dignitas, licet diſpar poteſtas in hoc & illo fuit; nam Barnabas, æque ut Paullus, Apoſtolorum numerum, & locum obtinebat. Reſtat igitur, ut dicamus Titum adjunctum fuiſſe Paullo evangelicæ expeditionis ſocium, participem, adjutorem; cui jampridem cum Paullo erat prope domeſticus uſus & conſuetudo; quique iis pietatis atque amoris vinculis Paullo devinctus fuerat, ut eum parentis loco & coleret, & diligeret, ex quo efficitur Titum Epiſcopalibus ſacris jam tum initiatum fuiſſe. Hoc idem aſſerit Petrus Equilinus bonus imprimis auctor, cujus verba ex ejus catalogo huc tranſtulimus: *Poſtquam autem ab Apoſtolis Epiſcopus conſecratus eſt, miſſus eſt cum Paullo ad prædicandas gentes.* Alter vero Paulli comes ac miniſter, ut mihi quidem fit veriſimile, fuit Joannes cognomento Marcus, Barnabæ conſobrinus, is quem hoc eodem an. Paullus, cum Hieroſolyma profectus Antiochiam repeteret, in ſuam ſocietatem recepit, quemque ſeptem poſt annis propter nonnullas offenſiones interpoſitas ab ſe dimiſit. Ex his colligitur Pontificiam Titi conſecrationem referendam eſſe ad quadrageſimum quintum Chriſti ac 42. æræ vulgaris annum. Tito autem non ante quinquageſimum quintum Chriſti annum, qui fere duodecimus erat ab ejus conſecratione, Dalmatia decreta fuit, ut infra oſtendemus. Multo igitur ante Epiſcopus erat, quam in Dalmatiam proficiſceretur.

Paulli adjutores Titus, & Joannes.

Ac mihi videor ſatis, & Epiſcopum fuiſſe Titum anno fere duodecimo ante, quam Dalmaticam expeditionem ſuſciperet, & quem in annum ejuſdem conſecratio inciderit, oſtendiſſe. Nunc haud alienum arbitror ab hujus diſputationis inſtituto, ſi de multiplici ejuſdem ordinatione pauca dixero. Quamvis Epiſcopi conſecratio, & ordinatio promiſcue uſurpari ſoleant, atque ad eamdem ſignificationem utrumque vocabulum referri; tamen hujuſce rei, in qua verſamur, explicandæ gratia, liceat nobis alteram ab altera diſtinguere, & diverſam utrique voci notionem ſubjicere. Epiſcopus conſecrari dicitur, cum is ſolemni ritu inauguratus, Pontificis nomen, characterem, & inſignia ſumit; ordinari vero, cum certæ alicui eccleſiæ, ſeu Provinciæ præficitur, in qua Epiſcopi poteſtatem ac munus exerceat; quod quidem ordinandi verbum etiam apud Latinos præſertim deterioris ævi ſcriptores in utramque ferme ſententiam accipi ſolet; nam ſi quis diceret *candidatos ordinari*, eos ſcilicet, quibus aliquis magiſtratus mandatur, aut *ordinationum* vocabulo appellaret ſive Provinciæ adminiſtrationem alicui traditam, ſive Præfectorum creationem, citare poſſet Svetonium, cujus auctoritate ejuſmodi loquendi formulas tueretur. Neque Livius ipſe ab hiſce phraſibus omnino abhorruit; velut cum ſcripſit, *Scipionem poſteaquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinaſſe, ac centuriaſſe*: hoc eſt, voluntariæ militiæ jam adſcriptos, in certas quaſdam claſſes, & centurias deſcripſiſſe.

Conſecratio & Ordinatio Epiſcopalis aliquo modo inter ſe differunt.

Singulis Apoſtolis bini adjutores dati.

Atque

Quadruplex Titi ordinatio.

Atque ego quidem invenio quatuor fuisse Titi ordinationes, sive quadruplicem eidem contigisse expeditionem, vel provinciam, in qua Episcopi partes ageret. Et primum quidem Titi Episcopatus latissime patuit, neque ullis regionibus definitus, neque ulli hominum generi præcipue aut nominatim addictus. Cum enim Paulli adjutor esset, & Paulli jurisdictio in provinciarum distributione, nullis neque locorum limitibus, neque hominum generibus circumscripta fuerit; consequens est Titum, ubicumque gentium ac terrarum esset, ibi ex auctoritate Paulli omnia Episcoporum munia obire potuisse. Hanc Pontificiæ potestatis amplitudinem annos circiter septem obtinuit; quo quidem temporis spatio Seleuciam, Cyprum, Pamphiliam, Pisidiam, Lycaoniam cum Paullo peragravit. Altera Titi ordinatio contigit anno æræ vulgaris quadragesimo nono, Christi 52, cum Hierosolymis Concilium habitum fuit de judaicis ritibus ac cæremoniis abrogandis. Paullus cum Barnaba ac Tito Hierosolymam venerat, ut de Antiochenis controversiis ac dissensionibus ad concilium referret, & primoribus Apostolorum suæ doctrinæ, suique evangelii rationem redderet. In eo conventu, dum Apostoli & Seniores de re Christiana in commune consulerent, Deus haud dubia significatione declaravit id sui consilii ac voluntatis esse, ut Paullus apostolici muneris curas, & labores præcipue ad gentium salutem converteret. Ita igitur inter eos, qui concilio aderant, convenit, ut Petrus quidem, Jacobus, & Joannes Judæorum salutem curarent, Paullus vero gentium curam & patrocinium susciperet, quibus operam navare tutius posset atque utilius, quam Judæis, apud quos male sane audiebat ea de causa, quod Christianos Judaicæ legis servituti eximeret, prohiberetque Gentes cum ea, quam susceperant, religione Judaicos ritus conjungere. Quemadmodum ergo Paullus Gentium Apostolus, ita etiam Titus ejusdem administer ac socius Gentium Episcopus renunciatus est; neutri tamen interdictum fuerat, ne Judæos etiam, si qua se obtulisset occasio, Christianis præceptis excolerent, ac pro viribus adjuvarent; modo uterque intelligeret Gentium curam & salutem imprimis sibi commendatam esse. Tertiam ordinationem tribus post annis Titus suscepit, cum a Paullo missus in Dalmatiam Episcopali munere ac potestate, ut paullo post ostendemus, eam provinciam administravit. Demum Dalmatiæ regimine amotus cum esset, quartam ordinationem adeptus ex Paulli auctoritate Cretensem Pontificatum suscepit, quem ad summam usque senectutem sancte, pieque gessit.

Prima universalis.

Secunda ad gentium conversionem præcipue spectans.

tertia Dalmatica.

quarta Cretensis.

CAPUT V.

Quid tituli ac potestatis B. Titus in Dalmatia gesserit.

QUod in omni bene constituta republica jam inde antiquitus receptum est, ut iis, qui personam publicam sustinent, pro varietate magistratuum varii honoris & excellentiæ tituli adhibeantur, quibus significetur, quid quisque muneris gerat, quemve dignitatis gradum obtineat; id majores nostri admodum sapienter in ecclesiasticam Hierarchiam transtulere; quam cum in plures ordines ac magistratus descripsissent, suos cuique titulos accommodarunt, quibus & ecclesiasticos honorum gradus distinguerent, & quid cuique oneris impositum esset, designarent. Cum autem multiplex sit, ac varium titulorum genus, quibus affici solent ecclesiastici viri pro eo, quo quisque fungitur, honore atque officio, ex omnibus eos hic recensere oportet, de quibus controversia esse potest, utrum in Sanctum Titum convenerint, cum is rem Christianam in Dalmatia gerebat. Qui autem in hanc disputationem cadere possunt, sunt hujusmodi: *Primus Apostolus Dalmatiæ; Delegatus a Paullo Episcopus; Episcopus Regionarius Dalmatiæ; Episcopus Salonæ; Archiepiscopus sive Metropolita totius Dalmatiæ.*

Hierarchia ecclesiastica in varios ordines descripta.

& varii titulis distincta.

Quemadmodum igitur, cum quæritur, quo res aliqua vocabulo appellanda sit, rei ipsius vim ac naturam investigare oportet, ex eaque statui, quid nominis eidem conveniat; ita & nobis faciendum arbitror, atque illud imprimis statuendum, quid potestatis ac muneris Tito in Dalmaticam expeditionem abeunti obtigerit; ex quo in promptu erit eos titulos elicere, qui & personæ, quam gessit in Dalmatia, & officio, quo perfunctus est, apte respondeant.

§. I.

B. Titum jure meritoque appellari primum Dalmatiæ Apostolum.

PRincipio nomen Apostoli, quamvis ejus significatio late admodum pateat, iis tantummodo singularis cujusdam excellentiæ causa attributum est, quos numero duodecim Christus ipse ex omnibus suæ disciplinæ alumnis delegit, eisdemque Apostolicum nomen, ac munus per se ipse impertiit. Eorum quippe delectus legatio, potestas ejusmodi fuit, ut quædam in iis singularia viderentur esse, quæ in nullum alium convenire possent. Qui enim divinius ad munus Apostolicum deligi poterant, quam ii, quos Deus ipse elegit? nihil ex hac electione sibi vindicat humana auctoritas ac potestas; nihil hic hominum prudentiæ, nihil ambitioni, nihil gratiæ relictum est loci. Quibus vero honorificentior legatio potuit decerni, quam quæ Apostolis obtigit? quippe quæ similitudinem quamdam gerit speciemque ineffabilis ejus ac plane divinæ legationis, quam Christus a Patre acceperat, cum ab eo missus est, ut hominum genus ex inferni hostis tyrannide eximeret, atque in libertatem filiorum Dei vindicaret. Id satis declarant verba illa, quibus Apostolos in evangelicam expeditionem misit; *sicut*, inquit, *misit me Pater, & ego mitto vos;* quibus quidem verbis ex communi interpretum sententia significari voluit, se quidquid muneris ac dignitatis ad suam legationem obeundam accepisset a Patre, id fermo omne Apostolis impertiri, & cum illis communicare, quos sibi suæ procurationis Vicarios atque administros adsciverat. Summa vero rerum omnium gerendarum potestas Apostolis permissa tam singularis, tam propria eorum fuit, ut neque aliis delegari, neque in Apostolorum successores, nisi multis ex partibus diminuta, derivari posset. Huc adde incredibilem illam cœlestium cujusque generis donorum vim ac præstantiam, quæ nemini unquam mortalium contigit, quæ tanta in Apostolis fuit, quanta illis opus erat, sive ut impositam sibi honoris atque excellentiæ personam pro dignitate sustinerent, sive ut laboriosam sane provinciam ac difficillimam ex ejus sententia gererent, ex cujus imperio & auctoritate susceperant. Ita enim divina providentia comparatum est, ut quemcumque Deus ad munus aliquod elegerit, eidem vires addat cum onere, & facultatem cum potestate largiatur; quippe qui non tam idoneos ad opus quærit, quam ipse deligendo facit.

Nomen Apostoli quid significet.

Potestas Apostolorum amplissima, & extraordinaria.

facit. Quæ cum ita sint, ut qui muneris amplitudine ac dignitate reliquis omnibus longe præstabant, iidem peculiari aliquo nomine a cæteris distinguerentur, ex tacito quodam hominum consensu, latissimum Apostoli vocabulum vim suam ac notionem contraxit; & quod multis commune esse poterat, tanquam certum & proprium iis affixum est, quorum dignitas, & excellentia principem in universa ecclesia locum, & gradum obtinuit. Deinde instinctu, jussuque Spiritus Sancti, in Apostolorum collegium cooptati sunt Matthias, & Paullus, quibus ut eadem, ac cæteris, dignitas & potestas, ita idem honoris & excellentiæ titulus obvenit.

Primi ordinis Apostoli duabus notis insigniti. Hinc colligi licet primi ordinis Apostolorum duas potissimum notas afferri posse. Prima est, ut ab ipso Deo constituti, & ordinati, munus acceperint Evangelii in omnes totius orbis regiones inferendi; quod apud Marcum Christus his verbis significavit: *Euntes in Mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ;* tum etiam Actorum cap. I. *Eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Judæa & Samaria, & usque ad ultimum terræ.* Altera nota est, ut plenam ac perfectissimam ubicumque terrarum potestatem habuerint ligandi atque solvendi, ecclesias instituendi, Episcopos & Clericos ordinandi; denique ut Episcopi totius orbis essent; sed ea tamen ratione, ut infinita illa potestas in ipsis extraordinaria, in Petro autem ordinaria esset, & in ejus successores derivanda fuerit. Quod recte ac præclare Bellarminus lib. I. de Rom. Pont. cap. II. docuit. Nec vero dubitandum est, in pari, & amplissima illa potestate, suum Apostolo Petro constitisse *Primatum*, ut eum nominat Cyprian. lib. de unit. eccl. quo cæteris Apostolis prælatus a Christo, & præpositus fuerat; quam ob causam Princeps Apostolorum communi Patrum elogio nuncupatur.

Apostoli secundi ordinis. Præter hos majorum, ut ita dixerim, gentium Apostolos, in quos solos notæ illæ proprietatesque conveniunt, eodem appellati nomine, inæquali tamen & dignitate, & potestate fuerunt secundi ordinis Apostoli, hoc est cæteri vel Christi, vel Apostolorum Discipuli, qui quod idem importandi in has vel illas regiones Evangelii munus susceperint, sive instinctu Spiritus Sancti, jussuque divino, sive majorum auctoritate Apostolorum ac mandato, Apostoli & ipsi vocati sunt. Theodoretus ad illa Paulli verba I. Corinth. 12. *Et quosdam quidem posuit Deus in ecclesia, primum Apostolos* &c. hanc explanationem adhibuit, animadvertitque, *non solos Apostolos dici duodecim, sed & septuaginta, & eos omnes, qui eamdem postea gratiam consecuti sunt.* Chrysostomus quoque, quod Paullus I. ad Corinthios 15. scripsit Christum apparuisse Jacobo, deinde Apostolis omnibus, id non ad primarios tantum Apostolos, sed etiam ad septuaginta Discipulos referri docet, quod his quoque cum illis commune esset nomen Apostolorum. Multum tamen a primariis Apostolis distabant, non missione tantum, sed etiam potestate. Neque

Secundarii a primariis Apostolis distincti. enim omnia poterant, quæ majores Apostoli; & præterea eorum Apostolatus iis, ad quas mittebantur, provinciis circumscriptus erat; cum primi ordinis Apostoli jussi fuerint ire in Mundum universum, eo videlicet sensu, ut plena, & sine loci ullius ac gentis exceptione, Evangelii quocumque circumferendi, & Christianæ religionis ubique propagandæ illis potestas fieret; quam deinde in provinciarum distributione ipsimet Apostoli certis quibusdam regionibus sibi definierunt. Itaque quamvis vox Apostoli a missione originem traxerit; tamen non tam missionis sive per Deum, sive per homines Dei Vicarios injunctæ modo, quam amplitudine ordinis ac potestatis metienda est Apostoli dignitas.

Hinc etiam complures viri eximiæ sanctitatis, qui gentibus ac populis quibusdam primi omnium evangelium intulerunt, eorum Apostoli passim nominantur recentioribus etiam temporibus; ut Bonifacius Moguntinæ sedis primus Antistes Germaniæ Apostolus dicitur, itemque plures alii, quos necesse non est nominari, Apostoli aliarum gentium eam ob causam appellantur. Cæterum postremis hisce temporibus Apostoli vocabulum si cui imponatur, non tam ex ejus vi ac notione, quam ex insigni quodam Apostolicæ expeditionis eventu perpenditur. Nemo enim, ut quidem nunc usus est, dignus putatur, qui tam insigni nomine ornetur, nisi cum Apostolico munere admirabilem vitæ sanctitatem, miraculorum multitudinem & excellentiam, atque imprimis multarum Gentium ad Christum conversionem conjungat; sic ut non minus Apostolicarum virtutum imitatione, & rerum gestarum gloria, quam munere & officio ad primos illos evangelii propagatores proxime videatur accedere.

His ita constitutis nemini dubium esse arbitror, quin D. Titus jure meritoque appellari possit Dalmatiæ Apostolus, atque in secundum Apostolorum ordinem referri; nam & ratio missionis, unde vox Apostoli deducta est, in eo constat; neque enim sponte sua, sed Paulli jussu, & auctoritate Dalmaticam expeditionem suscepit: & præterea evangelium illic disseminandi, quæ propria est Apostolorum functio, & ejus gentis ad Christi notitiam cultumque perducendæ munus eidem impositum fuit. Titum autem a Paullo missum esse in Dalmatiam evangelii causa, tum veteres interpretes Paullinæ secundæ ad Timotheum epistolæ, tum Thomas Archidiaconus, aliique juniores affirmant, quorum testimonia supra descripsimus. Vel secundo tamen Apostolorum ordini adscriptus, inter multos ex eo numero atque ordine excelluit.

Titus inter Apostolos secundi ordinis Apostolus Dalmatiæ. Nam si ejus, qui aliquem legat, auctoritas ac dignitas legationi pretium addit, ut certe addit, hinc vel plurimum ad Titi gloriam accedit, qui a Paullo altero Apostolici collegii Principe suam legationem accepit. Si vero ad legationis decus permagni interest, quanta sit nobilitas, & amplitudo provinciæ, quo quisque mittatur, haud equidem scio, an illustrior Tito contingere potuit provincia, quam Dalmatia, quæ temporibus illis tum urbium frequentia, & amplitudine, tum opibus, commercio, incolarum numero, rerum omnium, quas natura desiderat, abundantia, & copia cum præcipuis Europæ regionibus haud immerito conferri poterat. Nihil hic commemoro, (quod quidem ad Titi laudem & excellentiam vel maxime pertinet) quanta is fide ac sapientia, quam sedulo, quam impigre, quam sancte munus illud longe gravissimum obierit; & quam egregie Apostolico nomine rerum gestarum numero, & præstantia se dignum præbuerit. Non enim omnia uno loco dici aut debent, aut commode possunt. Nec vero audiendi sunt, qui putant, ac docent Apostolicam dignitatem ab Episcopi officio ac nomine sejungi non posse; & neminem Apostolum appellandum esse, quin idem fuerit Episcopus. Ego equidem, unde id sumpserint, non video; quin mihi arripere isti videntur quasi jure suo rem nullo modo probabilem. Episcopalem dignitatem plurimum vel splendoris vel auctoritatis Apostolicis viris conciliare nemo negaverit; si nihil aliud contendunt, id ultro ac liben-

Munus & nomen Apostoli illis etiam convenit, qui Episcopi non fiat.

libenter damus. Apostolatum autem sine Episcopatu constare non posse si velint, quem hoc sibi daturum putant? præsertim si verum est, quod Chrysostomus, Theodoretus, aliique sentiunt, omnes illos duos & septuaginta Christi Discipulos Apostolatus vocabulo ac dignitate præditos fuisse, cum hos tamen ab Episcopis secernant, & inter Presbyteros simplices, quosdam etiam inter Diaconos annumerent veterum aliqui, quos secutus Petrus Damianus: *sicut Episcopi*, inquit, *duodecim Apostolorum noscuntur obtinere primatum; ita & Sacerdotes ecclesiæ septuaginta Discipulorum ordinem repræsentant*. Opusc. 27. c. 3. Episcopalem dignitatem certe non postulat vis, ac significatio, quæ subest huic vocabulo satis omnibus per se nota.

Hæc eo pertinent, ut perspicuum sit, constetque inter omnes, nihil admodum interesse ad Apostolicum munus ac nomen, utrum conjunctum sit cum Episcopali munere atque officio, an ab eodem sejungatur. Nam ad Titum quod attinet, superiori capite §. 6. ostendimus eum in Episcoporum ordinem ante cooptatum fuisse, quam Dalmaticam provinciam adierit. Cæterum si cui forte dubium videatur, an Titus in Dalmatia Episcopi munus ac nomen gesserit, utram velit sententiam per me licet sequatur; modo ne illi Dalmatici Apostolatus titulum adimat, quod a nobis hoc loco probandum erat; & ex iis, quæ diximus, satis superque constat.

Titus primus Apostolus Dalmatiæ. Reliquum est, ut probemus B. Titum primum ex omnibus fuisse, cui Dalmatici Apostolatus dignitas ac nomen obvenerit. Haud equidem negaverim fuisse aliquos ex Apostolis, eorumque discipulis, qui ante illum Dalmatiam lustraverint, ibique aliquam evangelii sementem fecerint; nemo tamen illorum Tito præripuit, ne esset primus Dalmatiæ Apostolus, atque adeo primus cum tempore, tum etiam rerum gestarum multitudine ac præstantia. Neque enim si Petrus & Paullus Apostolorum Principes, ut ex eorum itineribus videtur conjici posse, Dalmatiam peragraverint vel attigerint, obiterque prima evangelii semina jecerint, antequam illuc Titus accederet, idcirco eos Dalmatia jure potest appellare suos ac proprios Apostolos, eamque ob causam de se ipsa magnifice prædicare, & se cæteris nationibus satis gloriose anteferre; nam in hujus gloriæ societatem se offerunt provinciæ ac gentes quamplurimæ, e quibus aliquæ potiori sane jure id gloriæ sibi vendicant, quod aut primis Petri ac Paulli laboribus excultæ sint, aut e magis diuturna eorumdem præsentia & commoratione uberiores perceperint fructus. Hi duo Apostolorum Principes non ita suas curas & cogitationes uni aut alteri provinciæ addixerant, ut proprii ejusdem certique Apostoli appellari possent; sed pro ea, quam susceperant, totius orbis procuratione, omnes populos ac regiones mente atque animo complexi, suos labores, vigilias, itinera ad communem omnium gentium utilitatem contulerunt. Quod igitur latissime patet, estque commune cum omnibus, id tanquam proprium ad se derivare Dalmatia nequit; neque video, quid argumenti afferri possit, cur Petrus & Paullus potiori quodam jure Dalmatarum, quam aliarum nationum, atque adeo totius orbis Apostoli dicendi sint.

Si autem alii ex Apostolis, sive ex Apostolorum disciplina adierunt Dalmatiam ante adventum Titi, non illi quidem nominatim ad Dalmatas erudiendos missi erant; sed regionem illam ex itinere, cursim, festinanterque obierunt, ad alias gentes, ad quas illorum missio spectabat, properantes. Nemo eorum diutius in Dalmatia substitit, quam transitus atque itineris ratio postulabat. Nemo evangelicam legationem huic genti affixam accepit; nemini imperatum est, ut his præcipue populis edocendis operam daret, quamquam omnes ex Apostolico instituto, quacumque iter haberent, si qua se obtulisset occasio, evangelium disseminabant, & obvios ex itinere populos ad Dei cultum, veramque religionem pro viribus impellebant. Contra vero uni Tito diserte, & conceptis quodammodo verbis Dalmaticam legationem Paullus decrevit. Ille primus omnium non sponte sua, non ex itinere occasionem nactus, non quasi aliud spectans, aliove properans, sed Paulli missu, pro muneris sui ratione ex industria, ac dedita opera, hos populos Christiana fide imbuendos suscepit; his suos labores impendit, in hac provincia aliquamdiu commoratus est; hic denique suas omnes curas & cogitationes defixit.

Neque solum propterea Titus proprie vereque dicitur primus Dalmatiæ Apostolus, quod nemini ante illum Dalmatica Legatio contigerit; sed etiam ea de causa, quod nemo temporibus illis tam multa, tam egregia gessit in Dalmatia, quæ cum rebus a Tito præclare gestis ullo modo conferri possint; ut is quidem Dalmatici Apostolatus primatum non modo temporis antecessione, verum etiam cujusdam in eo genere excellentiæ causa obtineat. Res eximie per Titum in Dalmatia gestæ. Alii siquidem tenui quodam, quasique dubio evangelii lumine, quod matutinis crepusculis non inepte comparari posset, Dalmatiam inspeserant; is vero clarissimam Christianæ fidei lucem, ipsumque meridiem attulit. Quæ alii religionis, pietatisque semina aliquorum animis cursim injecerant, is non modo latius eadem propagavit, sed etiam diligenter excoluit, atque adeo ad bonam frugem perduxit. Paucos illi quidem Christianos fortasse fecerant, quibus erudiendis, perficiendisque neque satis temporis, neque satis diligentiæ impendere alio festinantes, aliisque curis distracti poterant; Titus vero, quos Christo aggregavit, tam diligenter excoluit, tam accurate Christianis præceptis, atque institutis edocuit, ut alterius pastoris opera & disciplina non magnopere indigerent, quamdiu apud ipsos commoratus est; illo vero abeunte, alium submitti oportuerit ex Apostolorum disciplina, qui religionem Christianam Titi opera atque industria illic præclare fundatam tueretur, augeretque. Neque ita multis post annis amplissima illa Salonæ sedes Episcopalis & ecclesia constituta fuit; quæ quidem quamdiu stetit, omni laudum genere sic floruit, ut rerum amplitudine, & dignitatis gradu cum amplissimis quibusque ecclesiis ac sedibus Pontificiis conferri potuerit.

S. Titus Præcursor S. Domnii. Ex his illud etiam constare arbitror, quam congruenter ad rei veritatem S. Titum B. Domnii Præcursorem appellandum esse duximus; quippe qui ejusdem in Dalmatiam adventum præcurrerat, eidemque viam ad res præclaras illic gerendas munierat. Ille Christianum gregem Domnio quæsivit, quem is postea aleret, tueretur, propagaret; ille Dalmaticum solum emolliit, ac subegit, ut virtutis, pietatisque semina, quæ Domnius deinde spargeret, patenti gremio, ac præparato exciperet, complexu suo foveret, atque uberrimos ex illis fetus eliceret, ederetque. Ille demum re Christiana apud Dalmatas bene gesta & egregie constituta auctor fuit, ut Herme ad tempus in suum locum substituto, deinde Petrus Salonitanam sedem fundaret, eidemque Domnium imponeret, virum imprimis idoneum, qui perficeret, quæ Titus inchoaverat, & quæ ille perfecerat, latius proferret.

§. II.

§. II.

An Episcopi a Paullo delegati officio functus sit S. Titus apud Dalmatas?

SI qui in ea sint opinione, ut existiment antea Titum Cretensi ecclesiæ præpositum fuisse, eidemque Episcopali vinculo, & sacramento devinctum, quam Dalmaticam expeditionem susciperet; eos, si constare sibi velint, negaturos censeo illum dici posse proprie ac vere Dalmatiæ Episcopum; nisi vero arbitrentur ea lege Titum exemptum fuisse, qua cavetur, ut singuli Episcopi singulis præficiantur ecclesiis; neve qui se uni ecclesiæ totum addixerit (totum quippe hominem unius ecclesiæ administratio requirit), alterius procurationem suscipiat; haud secus quam si quis uni uxori se tradiderit, alteram neque ducere, neque justæ conjugis loco habere potest. Sed quid tandem argumenti isti afferent, quo probent ejusmodi lege solutum fuisse Titum, & uno eodemque tempore eidem liceret duas ecclesias obtinere; præsertim cum hæ tanto locorum intervallo disjunctæ essent, ut neque præsentiam suam, neque suas curas, & cogitationes utrique impertiri posset? Nihilo probabilius est eum jurejurando, quo se Cretensium ecclesiæ obstrinxerat, absolutum a Paullo, rite nuncium priori sponsæ remisisse, ut alteram in Dalmatia duceret. Nam Cretensem ecclesiam ad extremam usque senectutem administravit, ibique laboribus ac senio confectus e vita decessit. Si autem isti Dalmatiæ Episcopatum Tito adimunt, attribuent eidem opinor Apostoli, & Delegati a Paullo Episcopi partes; nam si nihil ejusmodi concedant, omni eum procuratione atque actione privant, sic ut ne integrum quidem eidem relinquant usum Episcopalis, & Apostolicæ potestatis; neque facile explicare poterunt, quid ei negotii dederit Paullus, cuique eum muneri præfecerit, cum eumdem ad Dalmatas legavit. Episcopus delegatus rite nominari potest is, qui jussu alterius, a quo delegationem accepit, munera quædam atque officia Episcopalia ad tempus exsequitur. Si ergo ad eorum sententiam accedimus, qui, cum ante Dalmaticam legationem Titum ecclesiæ Cretensi præficiant, eidem Dalmaticum Episcopatum abrogent necesse est, ne cogantur dicere duas uni ecclesias administrandas traditas esse, contra quam Canones vetant; Titus in Dalmatia duas omnino personas sustinuit, Apostoli, ut jam ostendimus, & Episcopi delegati. Itaque Paullus Titum ab sua ecclesia Cretensi parumper abesse, atque in Dalmatiam proficisci jussit, ut in ea provincia, disseminando Evangelio, incolisque ad Christi notitiam cultumque traducendis, ecclesiæ Dalmaticæ fundamenta jaceret; eaque delegatione perfunctus ad suum pristinum gregem rediret. Eadem ferme ratione Petrus Marcum Alexandriam legavit, ut suo nomine & auctoritate ecclesiam ac sedem Alexandrinam institueret ac fundaret. Hæc autem a Paullo mandata Titus habuerat, ut totam provinciam peragrando circumspiceret, locorum situm ac frequentiam, incolarum mores atque ingenia exploraret; simulque ad Paullum perscriberet, ubi constituendi essent sive Episcopi, sive Presbyteri; ecquid spei esset Christianæ religionis in illis locis propagandæ, quam uberes fructus ex evangelica semente perciperet, quid suis laboribus & conatibus potissimum obstaret. Præterea si quæ graviora incidissent, ut sæpe solent incidere, de quibus per se ipse decernere non auderet, probabile est Tito imperatum fuisse, ut de toto ejusmodi rerum statu Paullum per litteras edoceret; & ab eo consilium opemque postularet. Nemini vero dubium esse potest, quin multos ad Christianam religionem suscipiendam impulerit, sacro Chrismate inunxerit, quos baptismo initiaverat, Presbyteros ac Diaconos consecraverit, quos sacrarum rerum procurationi variis in locis præficeret, sacras ædes constituerit, ad quas festis diebus Christianam plebem ad verbum divinum audiendum, & sacra mysteria percipienda convocaret; omnia denique Episcopi delegati munera impigre assidueque obierit. Cum igitur isti negent fuisse proprium Dalmatiæ Episcopum, eidem attribuant, oportet, Episcopi a Paullo delegati partes, quas ad tempus susceperit, quibusque egregie peractis, jactisque fundamentis, & bene constitutis ecclesiæ Dalmaticæ initiis, ad suam Cretensem ecclesiam remigraverit.

Quid sit Episcopus delegatus.

§. III.

Titus Episcopi Regionarii Dalmatiæ munus ac nomen sustinuit.

SEd nobis longe probabilior videtur eorum opinio, qui negant B. Titum Cretensi ecclesiæ jam tum præfuisse, cum in Dalmatiam Paulli jussu trajecit. Horum sententiæ ipsi quoque nostram adscribimus, idque ex chronologicis Disquisitionibus, quas mox instituemus, satis constabit. Cum igitur Titus Dalmaticam legationem accepit, erat ille quidem Episcopalibus sacris initiatus, sed nulli ecclesiæ addictus Episcopi adjutoris munere fungebatur. Eum Paullus itinerum suorum comitem, & rei Christianæ administrum sibi adsciverat, ejusdemque vicaria opera ad omnia Episcopi officia ac munera utebatur. Quæ cum ita se habeant, quid est quod dubitemus, utrum Titus vere proprieque dici possit Dalmatarum Episcopus? At nihil de hujusmodi Episcopatu memoriæ proditum est, nulla ejus fit mentio in antiquis Dalmatiæ monumentis; nusquam ille Dalmatarum Episcopus appellatur. Quid igitur? An omnia ad Dalmaticam Titi expeditionem pertinentia iis, quæ supersunt, Dalmatiæ tabulis continentur? An non multa eademque cognitu dignissima partim scriptorum incuria, partim temporis longinquitate interciderint necesse est, cum de tam illustri legatione tam pauca litteris consignata sint, quæ quidem ad nostram ætatem, nostrasque manus pervenerint? Non deest tamen unde suppleri possint, quæ nobis aut majorum nostrorum indiligentia subtraxit, aut oblivio ac vetustas ademit. Sunt enim argumenta, sunt conjecturæ, ut in re tam antiqua, satis graves, quæ si rite adhibeantur, permulta hominum interitu, & oblivione posteritatis obruta, partim ex iis, quæ adhuc extant, partim aliunde elici possunt.

Titus non delegatus,

Cum ergo Titus nulli ecclesiæ devinctus esset, cum jamdiu Episcopi nomen, ut ita dicam, inane gereret, cui nullius certi populi regimen ac procuratio suberat; verisimillimum puto etiam ob eam causam a Paullo missum fuisse in Dalmatiam, ut illic sibi gregem quæreret, cujus ipse curam ac patrocinium susciperet, cuique proprii Pastoris munere ac nomine præesset, & consuleret; præsertim cum ejusdem apud Dalmatas commorationem nullo, quod quidem constet, certo temporis spatio definierit, quo plerumque Episcopi Delegati officium circumscribi solet. Præterea satis constat moris fuisse Apostolorum, ut quos Evangelii causa aliquo mittebant, eosdem iis gentibus ac provinciis præficerent, quas deinde suis ipsi laboribus ad ecclesiam, atque ad suam ditionem adjunxissent.

Sed Episcopus proprius Dalmatiæ.

Ita Barnabas, ut ferunt, in Insubria, Hermagoras in Venetis, & Carnis, Andronicus in Pannonia, Apollinaris in Æmilia, Epaphroditus apud Philippenses, qui a Petro, vel a Paullo evangelicam legationem acceperant, iis ecclesiis Episcopali dignitate atque imperio præfuere, quas ipsimet sibi fundaverant. Quin igitur id muneris ac nominis Tito in Dalmatia dabimus, quod alii, quibus eadem ferme, atque illi, obtigit Legatio, in sua quisque provincia obtinuerunt? Si Cenomanis, si Carnis, ac Venetis, si Pannonibus, si Philippensibus licet, eos ecclesiarum suarum Episcopos agnoscere ac prædicare, a quibus Christianæ religionis sacra, leges, instituta se accepisse gloriantur; cur itidem Dalmatis non liceat eodem nomine B. Titum appellare, a quo suæ ad Christum conversionis initia, suæque ecclesiæ primordia repetunt? Præterea si quid valent conjecturæ ex vi verborum desumptæ, huc videtur referri posse modus ille loquendi, quem Thomas Archidiaconus adhibuit, ubi scripsit, *Domnium in Titi locum a B. Petro missum fuisse*. Ex quo haud ineptum fortasse in hanc rem argumentum duci, explicarique posset hoc modo: Eumdem fere muneris ac dignitatis locum apud Dalmatas Titus obtinuit, in quem a Petro subrogatus est Domnius; hunc autem verum ac proprium Dalmatiæ Episcopum fuisse nemo negaverit; & illum igitur fuisse oportet, cujus locum Domnius occupavit. Hæc fere habui, quæ dicerem de Dalmatico Titi Pontificatu. Restat, ut de genere hujus Pontificatus pauca dicamus.

Episcopus Regionarius quis sit.

Episcopus *Regionarius*, sive, ut alii vocant, *Apostolicus*, is vere proprieque dici potest, qui cum Episcopali jure multas sive urbes, sive provincias contineat, nulli tamen loco affixam habet Pontificiam sedem; sed hac illac discurrens ex alio in alium locum perpetua circuitione commigrat, & modo his, modo illis sive urbibus, sive provinciis suam præsentiam atque operam pro re ac tempore accommodat. Hujus generis Pontificatum Titus gessit in Dalmatia; nulla illi stabilis ac certa sedes, sed vaga quodammodo, & errabunda, quasique regionatim huc illuc circumvecta. Titus igitur universam Dalmatiam animo atque industria complexus, & nulli loco addictus, continenter omnem illam circumibat regionem, plurimos ubique Christianis sacris ac præceptis imbuens; si qua illum rei Christianæ necessitas vocaret, illuc impigre accurrebat, tamdiu inibi consistens, quamdiu suam illic præsentiam necessariam esse atque utilem existimabat. Ubi rem pulchre institutam suis jam viribus niti videbat posse, in alias urbes atque oppida commigrabat, & quocumque adibat Evangelium circumferens, vicos reliquos ac civitates lustrabat. Quas omnes ut obierat, quietis immemor, labore in orbem redeunte, ad primam urbem seu pagum revertebatur, confirmaturus, si quid forte labaret; eodemque ordine civitates atque vicos deinceps revisebat. Et vero primis illis temporibus, cum Christiana religio propagari cœpit in Dalmatia, hujusmodi plane opus erat Episcopo, qui in omnem fidei propagandæ occasionem intentus, nullis locis alligaretur, sed solutus ac liber, undecumque spes aliqua rei bene gerendæ affulgeret, illuc iter intenderet, atque ex aliis in alias urbes perpetua peragratione excurrens, ita totius provinciæ curam gereret, ut sigillatim vicos omnes atque urbes excoleret. Cum enim magnus esset in Dalmatia campus, qui ad evangelium disseminandum colendumque multorum requireret industriam, neque socios sibi adjunctos a Paullo Titus haberet, quos muneris sui vicarios in oppida atque urbes dimitteret; necesse fuit, ut ipse unus multorum vires atque animos gerens, totum se omnibus ac singulis locis impertiret, atque in varias quodammodo partes, suas curas, & labores distraheret: quod quidem satis causæ est, cur Tito *Regionarii* Episcopi titulum adscribamus; præterquamquod neminem Episcopum apud ullos auctores invenies, qui ante B. Domnium, in aliqua Dalmatiæ urbe certam fixamque sedem habuerit. De Regionariis Episcopis huc revoca, quæ scripsimus Prolegom. p. 3. sect. 1. cap. 2. §. 3.

Titus in Dalmatia Episcopi regionarii munera exsequitur.

§. IV.

Neque Episcopus Salonæ, neque Archiepiscopus, sive Metropolita Dalmatiæ appellari potest.

Si nullus fuit certus in Dalmatia ac definitus locus, in quo Titus Pontificiam sedem constituerit, necessaria consecutione efficitur eum dici non posse stabilem & fixum *Salonæ Episcopum*. Ad hæc: inter omnes convenit primum ex omnibus B. Domnium fuisse, cui Salonæ Pontificatus obtigerit; neque ullum omnino reperies ex antiquis monumentis sive Salonæ, sive Dalmatiæ, sive aliarum tum Illyrici, tum Italiæ ecclesiarum, in quo non omnibus Salonæ Episcopis Domnii nomen præponatur. Neque tamen si Tito Salonitani Episcopi titulus adimitur, idcirco eidem ecclesiæ ac sedis Salonitanæ fundatæ decus ac laus attribui nequit. Is enim cujusque operis auctor ac princeps dicitur, qui ad illud incohandum vel consilium, vel operam contulit. Titus autem adeo longe Christianæ religionis fines in Dalmatia propagavit, ut ex iis, quos ipse ad Christum adjunxerat, justæ magnitudinis ecclesia conflari potuerit, cujus principatum Salona urbs ea tempestate totius Dalmatiæ facile princeps obtineret. Neque longe fortasse a veritate aberit, si quis putet eumdem ipsum Titum, cum rerum ab se gestarum rationem redderet, auctorem fuisse B. Petro, ut Salonæ si minus statim, certe opportuno tempore præficeret Episcopum, qui Dalmaticam provinciam administraret. Quare qui probe noverit, quibus initiis ac fundamentis Salonitana ecclesia ac sedes excitata sit, huic dubium esse nequit, quin Titus ejusdem auctor, & parens dici haberique possit; nisi forte Baronium reprehendat, qui Aquilejensem ecclesiam a B. Marco fundatam fuisse tradidit, quod is Carnos ac Venetos ad Christi fidem converterit, quamvis ejus urbis Episcopus non fuit, in qua primus omnium Hermagoras Pontificiam sedem obtinuit.

Non Titus, sed Domnius primus Episcopus Salonæ.

dici tamen potest Fundator ecclesiæ Salonitanæ.

Cum autem supra docuerimus B. Titum rite appellari, si minus Salonæ, certe Dalmatiæ Episcopum; postremo loco quæri potest, utrum etiam eum dici oporteat *Metropolitam* sive *Archiepiscopum* Dalmatiæ, necne: quam dignitatem, ut nobis videtur, inde usque a temporibus ecclesiæ primævæ obtinuit Salonitanus, & qui in ejus locum successit, hodieque retinet Spalatensis Antistes. Ac Titum quidem Cretensi provinciæ jure Metropolitico præfuisse multi scriptores clari imprimis ac nobiles docent. Sed in Dalmatia neque gessit nomen Archiepiscopi, quod in Hierarchiam ecclesiasticam primum invexit Synodus Ephesina; neque id potestatis aut muneris habuit, cui nunc respondet Metropolitæ sive Archiepiscopi titulus, multis ille quidem abhinc sæculis usurpari cœptus, sed Titi ætate longe posterior. Ut enim Titus officio sibi injuncto rite fungeretur in ea provincia, quæ vix primos evangelii satus acceperat, necesse non erat eum jure ac titulo Metropolitico præditum esse.

Non fuit neque Metropolita, neque Archiepiscopus Dalmatiæ.

Hoc

Hoc illi mandatum fuerat, ut gentes illas evangelica prædicatione ad Christi cultum traduceret, baptismo expiaret, sacro chrismate inungeret, Sacerdotes secundi ordinis consecraret, quibus Neophytorum curam atque institutionem committeret; id scilicet negotii tantummodo datum fuerat Tito, ut nimirum ex populis ad Christum aggregatis Ecclesiam fundaret, cui deinde stabilis certoque loco affixus Episcopus, sive etiam Metropolita præficeretur. Has autem functiones, ut rite obire posset, satis erat eum Episcopali charactere ac potestate instructum esse.

Neque si Titus in Dalmatia creavit Presbyteros, & Ecclesias constituit, continuo existimes eum jure ac dignitate Archiepiscopali donatum fuisse. Nam sæpe apud antiquos Scriptores idem valet Presbyteros creare, & Ecclesias constituere, atque ad eum Sacerdotis ordinem, qui est infra Episcopatum, aliquos promovere; & in urbibus oppidisve, ex incolis ad Christi fidem perductis, congregationes quasdam instituere, ordinare, componere, cui nullus quidem Episcopus præsit, sed aliquis ex ordine inferiori Sacerdos ad rem Christianam procurandam præponatur. Quæ quidem omnia cum Episcopalis potestatis atque officii modum non excedant, nihil causæ est, cur Tito Dalmaticum Pontificatum gerenti, id nominis, ac potestatis tribuatur, qua gaudent atque utuntur *Metropolitæ*, sive Archiepiscopi.

CAPUT VI.

De Episcopatu Dalmatico S. Titi Disquisitio Chronologica.

§. I.

Quo Christi, quove ætatis suæ anno Titus susceperit expeditionem Dalmaticam.

SI quis annorum ac temporum, de quibus nunc agimus, certam omnino designationem, in quam nulla dubitatio cadere possit, hoc loco expectat; is profecto majus quiddam a nobis postulat, quam quantum ab homine vel diligentissimo, & Apostolicæ Chronologiæ scientissimo præstari possit. Versamur quippe in re perantiqua ac difficili, neque Veterum litteris, pro eo atque oportuerat, satis illustrata; in qua si quid afferri poterit, quod aut probabile sit, aut ad id, quod probabile est, quam proxime accedat, æquis rerum æstimatoribus satis superque industriam nostram probatum iri confidimus; neque erit, cur nos suscepti laboris, institutæque disputationis pœniteat. Atque hoc primum constituo annos, in quorum investigatione tota hæc disputatio versabitur, non aliunde elici posse, nisi partim ex Menæis ac Menologio Græcorum, partim ex ipsa Salonitana historia. Veterum enim tabularum nihil præterea superest, unde aliquid opis ac præsidii ad id, quod quærimus, investigandum suppeditari queat. Quid quod ne ipsa quidem monumenta, quæ modo laudavi per se satis lucis ad hanc rem illustrandam impertiunt, sed nobis quemdam quasi filum præbent, cujus ductu sensim, atque ut ita dicam, pedetentim progrediamur; ubi hæc nos defecerint, conjecturas, & argumenta aliunde adsciscì oportebit, quæ nos eo, quo intendimus, ferant deducantque. Age porro experiamur, quid e Cretensibus ac Salonitanis tabulis elici, & tamquam exprimi possit ad investigandum annum illum, quo Paullus Titum Dalmatiæ Episcopum præfecit, itemque alterum eum annum, quo Titus Dalmatiæ Pontificatu abierit. Ex Menæis, & Menologio Græcorum, (ut ab his incipiam) illud planissime constat, quod ab anno decimo completo post obitum Christi, ejusque ad Superos reditum, cum Titus Paullo socius atque adjutor datus fuit, usque ad Cretensem ejusdem Episcopatum anni circiter duodeviginti effluxerint. Annus autem ille decimus, secluso anno mortis Dominicæ, qui fuit Christi 34. itemque anno, quo Titus in Paulli societatem ac disciplinam se tradidit, & consecratus est Episcopus, est annus Christi 45. & duodecimus jam initus ab ejus obitu regressuque ad cœlum, in quem incidit divisio Apostolica, quæ facta est ipsis Kalendis Juliis. Erat autem is annus æræ vulgar. 42. cujus initium Christi ortus triennio antecedit, ut diximus par. 3. Proleg. Sect. 1. cap. 1. Illud quoque pro certo sumamus licet, Dalmaticum Titi Episcopatum neque ante annum 45. neque infra 62. Christi annum statui posse; nam Titus, antequam ad Paulum accederet, decem ipsos annos Hierosolymæ, ut Menæa tradunt, atque in Judæa transegit, qui desinunt, ut supra diximus in annum illum 45. anno vero 62. Cretensem Pontificatum accepit, cum jam antea Dalmaticum gessisset, ut infra docebimus. Igitur Dalmatica Titi expeditio conjicienda est intra illud duodeviginti annorum spatium, quod inter quadragesimum quintum, & sexagesimum secundum ab ortu Christi annum continetur. Jam vero ex hoc annorum numero septem priores annos eximi oportet, quos Titus cum Paullo Seleuciam, Cyprum, Pamphiliam, Pisidiam, Lycaoniam peragrando insumpsit; siquidem anno Christi 52. æræ vulgaris 49. quo cum Concilium Hierosolymitanum coharet, Titus adhuc erat in comitatu Paulli, quocum profectus est Hierosolymas, ut in epistola ad Galatas Paullus ipse testatur: *Deinde post annos quatuordecim ascendi Hierosolymam cum Barnaba assumpto & Tito*. Cap. 2. His detractis reliqui temporis summa decem annos complectitur a 52. ad 62. Christi annum deductos; e quibus illum annum elici oportet, quo Dalmatica Titi profectio consignanda est.

Dalmaticus Titi Pontificatus inter an. Christi 45. & 62. interjiciendus.

Neque ante ann. 52. statui potest.

Nihil præterea ex Cretensibus tabulis ratiocinando colligi potest; quæ quidem totos illos duodeviginti annos Paulli ac Titi circuitionibus indiscriminatim attribuunt, nullo temporis spatio interposito aut notato, quo Dalmaticus Episcopatus includi possit; nam de hoc ne mentio quidem illic habetur, cum ad res Cretenses nihil admodum pertineat. Neque ex Petri Equilini catalogo, quod Cretensium monumentis deest, suppleri potest. Nam is Auctor totum illud duodeviginti annorum spatium transilit, ac Titum statim ab ejus consecratione nullo temporis intervallo interjecto in Cretam transmittit. Hic igitur Cretensium tabularum præsidio destituti, historiam Salonitanam subsidio vocemus necesse est. Porro ex ea colligimus Titum antea missum fuisse in Dalmatiam, quam Paullus Hierosolymis in vincula conjiceretur; ex quo sequitur Titi adventum & Pontificatum Dalmaticum constituendum esse ante Hierosolymitana Paulli vincula, quæ ad annum Christi 58. æræ vulgaris 55. pertinent. Restat igitur, ut profectio Dalmatica Titi intra illud quinquennium compellatur, quod ab Concilio Hierosolymitano, idest anno 52. usque ad ann. 58. cum Paullus per vim ac tumultum ab Judæis comprehensus, & Hierosolymæ in custodiam traditus est. Hujus autem quinquennii primum & secundum & tertium annum magna ex parte, itemque anni 52. quod reliquum erat, Titus

Vide Testimon. Archidiaconi allatum Ca. 2. §. 2.

neque post ann. 58.

tus impendit vel in peragrandis cum Paullo variis provinciis, vel procul a Paullo, in mandatis, quæ ab eodem acceperat, exsequendis. Cum enim ex decreto concilii Hierosolymitani, una cum Paullo gentium curam & patrocinium suscepisset, Syriam, Ciliciam, Macedoniam, Achajam adiit cum eodem Paullo, qui apud Corinthios commoratus est annum unum & sex ipsos menses. Deinde Paullus, cum in Asiam rediisset, semel atque iterum Titi opera apud Corinthios usus est; cui nimirum id negotii dederat, ut vel utramque, vel alterutram ad Corinthios epistolam perferret, eosque ad veterem disciplinam & sanctitatem, a qua desciverant, omni studio revocaret; ac pecuniam colligeret ad eorum inopiam sublevandam, quos Judæi Hierosolymitani religionis causa bonis omnibus ac fortunis everterant. Id adeo cognosci licet ex epistolis Paulli ad Corinthios, quarum alteram anno Christi 54. alteram anno insequenti scriptas fuisse paullo post ostendemus. Quæ cum ita sint, Titi in Dalmatiam adventus, neque ante quinquagesimum quintum ann. rejici, neque ultra quinquagesimum octavum protrahi potest. Porro quinquagesimo quarto, & quinquagesimo octavo anni circiter tres, vel quatuor interjacent, e quibus illum annum designari oportet, unde Titus Dalmatici Pontificatus initium duxerit.

neque ann. 53. vel 54.

Act. cap. 17. 18.

Ac nobis quidem verisimile videtur non antea quam in exitu jam esset annus Christi 55. æræ vulgaris 52. Titum præpositum fuisse Dalmatiæ Episcopum; siquidem majorem hujus anni partem Paulli mandatis vel litteris ad Corinthios perferendis extraxit, ut postea docebimus. Neque infra quinquagesimum quintum annum hujusmodi Episcopatus initium conjici potest, ne in angustiora spatia res ab Tito in Dalmatia gestas cogere videamur, quam ut satis commode includi possint, & suis quæque temporibus distribui. Nam unius Titi opera atque industria res Christiana in Dalmatia eo crevit, tam longe lateque propagata est, ut ex iis, quos ille ad Christum adjunxerat, haud parva ecclesia coaluerit. Quid quod, si Ludovico Schonlebio credimus, Titus eodem tempore, quo Dalmatiæ Episcopatum gerebat, Japydes etiam & Liburnos Christianis præceptis excoluit, atque adeo in Noricum usque penetravit, & Christi fidem cultumque invexit; quæ quidem omnia plus sane temporis requirunt, quam ut unius alteriusve anni angustiis circumscribi possint, quod eos facere necesse est, qui putant primum Titi in Dalmatiam adventum referendum esse ad annum Christi 59. æræ vulgaris 56. cum Paullus Romæ detineretur in vinculis. Ad hæc: Titus perfunctus cum esset intra finem anni 55. utraque illa Corinthiaca legatione, quam eidem Paullus mandaverat, reliquos annos usque ad annum 59. qui fuit primus Romanæ custodiæ Paullinæ, ab omni procuratione vacuos habuit, eosque in Dalmatarum conversionem ac salutem impendere potuit; cum superioribus annis, vel in circuitionibus Apostolicis, vel in exsequendis Paulli mandatis, operam assiduam Paullo navaverit. Sed huic anno potissimum Titi in Dalmatiam adventum ut adscriberem, impulit me auctoritas Ludovici Schonlebii, quem rerum Illyricarum auctorem laudare possum religiosissimum. Experientia quippe compertum habeo, illum in ejusmodi rebus vix, aut ne vix quidem falli unquam, vel decipi; neque adduci possum, ut credam, virum cæteroquin accuratissimum, & nostratium rerum scientissimum tam fidenter in hunc annum contulisse Dalmaticam Titi expeditionem, nisi hoc deprompsisset e vetustis monumentis, quorum multiplicem, atque egregiam supellectilem ille sibi ad suos annales conficiendos adornaverat. Hic igitur proxime ad nostram opinionem accessit, quippe ante Paulli vincula, & uno ante nostros calculos anno idest 54. Evangelicam Titi in Dalmatia prædicationem subjecit, his plane verbis: *Dalmatis & Liburnis eodem tempore prædicat Evangelium Titus D. Paulli discipulus, & multorum itinerum comes, prout ex pluribus ejusdem Apostoli epistolis colligitur: & sic fides Christi longe lateque propagatur.*

Sed intra finem an. 55. initus esse videtur.

Quem vero annum Titus ageret, cum Dalmatiæ Pontificatum iniit, ex Menæis facile colligitur. Altero & vigesimo ætatis anno Hierosolymam venit. Is annus congruit cum anno Christi trigesimo tertio, qui fuit æræ vulgaris 30. nam Titi adventus uno ferme anno Christi mortem antecessit. Deinde annos undecim Hierosolymis, aut in finitimis regionibus transegit, antequam Episcopus fieret, & Paulli adjutor ac socius esset. Tum decem alios annos Adjutoris functus officio, in rei Christianæ procuratione operam Paullo navavit, antequam Dalmatiæ Episcopus præficeretur an. 55. Igitur ab Titi in Judæam adventu ad Dalmaticum ejusdem Pontificatum, idest ab an. 33. Christi ad 55. colliguntur anni duo & viginti, quos quidem si addideris Tito vigesimum & alterum ætatis annum agenti, cum Hierosolymam venit, necessario sequitur, illum tres, & quadraginta annos completos habuisse, cum Dalmatiæ Ecclesiam gubernandam suscepit.

Annum ætatis agebat 43. cum Dalmatiæ Episcopus factus est.

§. II.

Quamdiu Titus gessit, quove anno procurationem Dalmaticam deposuit.

Superest, ut inquiramus, quamdiu Titus ecclesiam illam administraverit, quove anno Dalmaticum Pontificatum deposuerit. Titus ubi certis auctoribus cognovit Paullum Romam abduci jussum esse, quod ab Judææ Præside ad Cæsarem appellasset, nulla interposita mora, Romam petere contendit; quo cum mature pervenisset, ibidem aliquamdiu substitit, ut Paulli adventum præstolaretur: *Audiens*, inquit Archidiaconus cap. 3. Hist. Salon. *quod B. Paullus a Præside Festo jussus est Romam pergere, statim omissis omnibus, præveniens eum expectavit in urbe*. Paulli e Judæa discessum Henschenius, Petavius, alii referunt ad ann. 55. æræ vulgaris, qui post Christum natum est 58. Paullus igitur an. Christi 58. exeunte jam Autumno, vel, ut alii putant, appetente hyeme, Cæsarea profectus cum esset, navigatione usus perincommoda, ventisque adversis multo serius, quam Italici itineris tractus postulabat, in Italiam appulit. Primum quippe navis, qua vehebatur, Asiæ oram circumvecta, longissimo circuitu in Cretam pervenit, cum jampridem idonea tempestas ventique propitii defecissent. Deinde uno alterove, quam e Creta abierat die, subito atrox tempestas coorta navim ventis ac fluctibus diu agitatam in saxa prope Melitam vi æstus abripuit; cum autem prora scopulis illata infixaque hæreret immobilis, & puppis immodica maris ventorumque jactatione dissolvi cœpisset, nautæ pariter ac vectores se incertam ad spem, ut vitæ consulerent, in mare demittunt; & partim adnando, partim discerptæ laceræque navis tabulas complexi, omnes nemine pereunte in terram evadunt. Cum nulla navigii copia suppeteret, & hyems ita, ut cum maxime sæviret; in ea insula hybernare, ibique opportunum navigandi

Paullus in vinculis Romam abductus an. 58.

di tempus opperiri constituunt. Tres ipsos menses Melitæ substitit Paullus, qui vel sanctitate vitæ, vel morum comitate adeo sibi incolarum animos conciliavit, ut ab iisdem victu, cæterisque rebus sane commode ac liberaliter habitus fuerit. Deinde vere jam inito, Alexandrinam navim conscendit, qua in Italiam prospero cursu delatus, anno Christi 59. æræ vulgaris 56. Romam pervenit.

Romam pervenit an. 59.

Titus itaque, qui jam pridem (ut supra diximus) eo transmiserat, ut Paullum longo intervallo reviseret, eidemque religionis causa Cæsaris tribunal ac judicium subeunti adesset, Paulli adventu mirifice lætus, nullum in eum pietatis officium prætermisit. Ceterum Paullus clementer, contra quam putabatur, ab Nerone habitus, & liberali sane custodia asservari jussus, nihil admodum Titi opera indigere videbatur, atque ut se initia dederant, satis apparebat illum facile per se ipsum posse suam causam Neroni probare. Qamobrem Titus, cum perspiceret nihil causæ esse, cur diutius Romæ maneret; ne quid detrimenti res Dalmatica per suam absentiam caperet, Paulli permissu in Provinciam rediit. De Titi reditu quamvis in historia Salonitana nulla facta sit mentio, nemini tamen dubium esse potest, quin redierit, modo attentius legat alteram ad Timotheum epistolam, ubi Paullus queritur sibi causam ex vinculis dicenti neminem affuisse, & iis, qui cum longe aberant, Titum etiam annumerat: *Crescens*, inquit, *abiit in Galatiam, Titus in Dalmatiam*. Scio equidem permultos esse, qui hæc verba ad primum in Dalmatiam Titi adventum referant, sed tantorum Virorum pace dixerim, parum apte congruenterque ad rei veritatem; nisi forte dicamus illos ex citato Paulli loco nihil aliud efficere voluisse, nisi id, quod inter omnes convenit, Titum in Dalmatia rei Christianæ operam navasse; sive is deinde in eam provinciam redierit, sive tum primum advenerit; eo siquidem tantummodo spectant, ut probent Dalmatas ab Tito edoctos, ac de Christianis officiis atque institutis instructos fuisse; quoties autem, quove tempore Dalmatiam adierit, nihil sane laborant. Ceterum cum ex historia Salonitana constet antea Titum profectum esse in Dalmatiam, quam Paullus conjiceretur in vincula; & secundam ad Timotheum epistolam Paullus Romæ ex primis vinculis scripserit, ut postea probabimus; nemo dubitare potest, quin Paullus verbis modo allatis significare voluerit, Titum iterum in Dalmatiam abiisse.

Titus e Dalmatia Romam profectus Paullum venientem excepit.

Reversus est in Dalmatiam.

Quod autem Titus, ut Paullum propediem Romæ adfuturum inviseret, e provincia sua discesserit, non idcirco tum eam deposuit; neque isthæc profectio Pontificatus abdicatio dicenda est; sed potius quædam ab Dalmatica sede non longa digressio, atque ad breve tempus absentia, cum voluntate remeandi conjuncta. Et vero an Titus sponte sua, & injussu Paulli eam provinciam dimitteret, quam ex imperio & auctoritate Paulli susceperat, seque ipse jure jurando absolveret, quo suam Dalmaticæ ecclesiæ fidem obstrinxerat? nihil minus. Nemini quippe licet ecclesiæ, cui præsit, nuncium remittere sine ejus auctoritate, a quo illam accepit. Qui autem fieri potuit, ut Titus, Paullo auctore, se Dalmatico Pontificatu abdicaret, cum non solum absente, sed etiam insciente Paullo, quemadmodum ex historia Salonitana colligi videtur, in Italiam e Dalmatia trajecerit? Ad hæc: qui alicui provinciæ præpositus est, antequam magistratu abeat, aliquid temporis sumere solet sive ad salutandos amicos, sive ad res publicas componendas, ut qui in ejus locum succedit, nihil in ea provincia incompositum, nihil non recte constitutum offendat. Titus vero de hisce rebus ne cogitandi quidem spatium habuit, quippe qui simul atque intellexit Paullum Romam vinctum deduci, statim rebus omnibus omissis, ut docet Archidiaconus, omnique abjecta cunctatione Romam ire properavit, ut Paulli adventum præcurreret. Quæ cum ita se habeant, Dalmatici Pontificatus abdicatio consignari nequit anno 59. cum Titus e Dalmatia discessit eo consilio, ut Paullum in Urbem venientem exciperet. Restat igitur, ut Dalmaticæ Ecclesiæ regimine amotus fuerit anno Christi 61. cum Paulli accitu iterum Romam venit.

Titus cum Paulli invisendi causa Romam venit, Episcopatum Dalmaticum non dimisit.

Si quis conjecturis locus esse potest in earum rerum tractatione, quæ cum ab nostra ætate longo intervallo disjunctæ sint, tum omni ferme litterarum luce carent; res hæc, qua de agimus, in hunc maxime modum contigit, aut certe contigisse potuit. Paullus jamdudum in animum induxerat Hispanias peragrare, atque in extremas usque Occidentalis Orbis partes Evangelium inferre; cujus quidem consilii, antequam vinctus Romam duceretur, jam per litteras Romanos certiores fecerat. *Cum in Hispaniam*, inquit, *proficisci cœpero, spero, quod præteriens videam vos, & a vobis deducar*; & paullo post: *Per vos in Hispaniam proficiscar*. Romæ autem cum esset in vinculis, cælesti admonitu accepit Deo cordi esse, ut quæ in animo habebat, re ipsa perficeret, & quem sibi proposuerat, Evangelicæ expeditionis cursum absolveret; Deum itaque sibi auxilio futurum, ut suam causam Neroni probaret, ab eoque liber e vinculis dimitteretur. Huc scilicet pertinent verba illa ad Timotheum: *Dominus autem mihi adstitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur*. Divinitus itidem senserat sibi ultimum diem instare, non quod propediem moriturus esset, sed quia septem annorum spatium, quo reliquum suæ vitæ curriculum circumscriptum esse intellexerat, ad earum rerum, quæ sibi supererant gerendæ, numerum, ac magnitudinem, quasi puncti instar esse arbitrabatur; ac tantum se abesse existimabat a perfectione magnorum operum, quæ animo agitabat, ut vix eorum fundamenta jecisse se crederet: quæ quidem interpretatio haud sane absurde in eum Paulli locum accommodari potest, ubi Timotheum admonuit haud procul se ab interitu abesse: *Ego*, inquit, *jam delibor, & tempus resolutionis meæ instat*. Hæc omnia cum plane ac perspicue intelligeret, duo, quæ imprimis cordi erant, sibi omni festinatione properanda esse censuit, ne videlicet ea perficiundi tempus ac facultatem mors immatura præriperet; primum quidem, ut simul atque emissus esset e custodia, Hispaniam, quo jamdiu cogitabat, cæterasque provincias, quas nondum adierat, Evangelio lustraret; deinde ut Græciæ Ecclesiis jampridem fundari cœptis supremam manum imponeret, & sicubi deessent, constitueret Episcopos, nihilque ad rem Christianam optime constituendam in iis locis relinqueret, quod non undique aptum atque perfectum, expletumque esset omnibus suis numeris, & partibus. *Cum autem* (inquit Archidiaconus) *per Spiritum Sanctum cognosceret, in eadem urbe suum martyrium consummandum de Ecclesiis Græciæ disponere curavit*.

Epist. ad Rom. c. 15.

Paullus in Hispaniam cogitans

Ergo Titum nondum in Dalmatiam regressum ad se accersiri jubet, cujus opera ad hæc perficienda uti decreverat: quid sui consilii sit, eidem ostendit; eum videlicet ab se Hispanicæ profectionis socium, & gloriosi operis consortem delectum esse; deinde ubi simul Hispaniam totam peragrassent, in Cretam se transmissuros; in ea vero insula Tito manendum esse ad suos populares excolendos, rem-

Titum Hispaniensis peregrinationis socium sibi designat, & Cretensem Episcopum.

que Christianam procurandam; ac se quidem jam nunc Cretensem ecclesiam illi destinare, cui Pontificis munere ac nomine praeesset, quamque ad extremum usque spiritum obtineret, regeret, gubernaret. Interea rediret in Dalmatiam, & Neophytos in suscepta religione confirmaret. Quidquid divinus cultus, quidquid res Christiana opis subsidiique desiderare videretur, id ne omitteret curare ac providere in tempore; ut simulatque sive per litteras, sive per nuncios evocaretur, nihil impedimento foret, quominus statim in Urbem advolaret. Titus nova sibi destinata provincia laetus, ad suam Ecclesiam revertitur, omnique festinatione, quae jussus fuerat, praeoccupavit agere, ne quid infectum relinquere cogeretur, si Hispanicae profectionis dies citius, quam opportunius, superveniret.

Quem jubet in Dalmatiam reverti, rebusq; Dalmaticis compositis ad se in urbem redire.

Erunt fortasse, qui Salonitanam historiam hic nobis objiciant, quae quidem, ut videtur, negat Titum rediisse in Dalmatiam: *Quamobrem B. Titum non remisit* (Paullus) *ad Dalmatias, sed ad Graeciam, ubi magis erat notus, Pontificem eum constituens apud insulam Cretam*. Haud sane a nobis discrepat Auctor historiae Salonitanae, propterea quod scripserit Titum non fuisse iterum ad Dalmatas missum. Negat ille quidem missum fuisse, ut susceptam illius ecclesiae curam retineret ac gereret; aliam quippe ei provinciam jam Paullus desponderat; at minime negat Titum in Dalmatiam ad breve tempus rediisse, ut concreditum sibi gregem postremum reviseret ac lustraret, rebusque omnibus rite compositis, eam provinciam dimitteret. Hujusmodi autem reditum idcirco tacitus praetermisit Archidiaconus, quod non ejus loci esse duceret omnia singillatim persequi, quae ad Titum pertinebant, praesertim cum ad alia properaret, quae sibi scribenda proposuerat in illo eodem capite, quod de *S. Domnio & Sancto Domnione* inscripsit; Dalmaticam autem Titi expeditionem non ultra voluit attingere, nisi quatenus opus erat, ut viam sibi sterneret ad ea narranda, quae cum hujus capitis titulo congruebant, & tamquam praecipuum, in quo versaretur, argumentum, huic historiae loco subjecerat. In eam igitur, quam modo exposui, sententiam accipi oportet, quae Archidiaconus scripsit, ne videatur a Paullo dissentire, qui in secunda ad Timotheum epistola plane diserteque testatur rediisse Titum in Dalmatiam, cum ipse Romae in vinculis detineretur.

Argumentum ex Hist. Salonit. diluitur.

Nunc, ut eo revertar, unde paullisper deflexit oratio, Paullus an. Christi 61. aerae vulg. 58. e Romana custodia emissus Titum admonuit instare jam Hispanicae expeditionis diem; proinde Dalmatis valere jussis, eique ecclesiae nuncio remisso Romam primo quoque tempore proficisci maturaret. Titus ad eum nuncium nihil morae interposuit, ac Dalmaticis rebus compositis semet ad Romanam profectionem celeriter comparat. Dalmatas inde solatus, promittit eorum sibi salutem, ubicumque terrarum esset, cordi futuram. Ad extremum omnes ad susceptam religionem constanter retinendam exhortatus, certam illis spem ostendit, quamprimum fore, ut aliquis e Paulli disciplina mitteretur, qui eorum curam ac tutelam susciperet. Nec promissum fefellit. Ab eis digressus, ut primum Romam advenit, de totius Dalmaticae Ecclesiae statu Paullum edocuit, eidemque auctor fuit, ut Hermen eo destinaret, qui florescentem illam Domini vineam, haud ita pridem consitam excoleret. Quae si ita se habeant, ut certe sic se habere videntur, consequens est, Titum altero & sexagesimo Christi anno Dalmatiae Pontificatum deposuisse; quem quidem cum ab exitu anni 55. susceperit, ut supra vidimus, id quoque efficitur, eumdem annos amplius quinq; Dalmaticam ecclesiam obtinuisse. Quod vero Archidiaconus scripserit, *non longo illic tempore mansisse*, id profecto non satis est causae, cur breviori temporis spatio Dalmaticam Titi commorationem circumscribamus. Nam cum Episcopalis administratio nullis temporum limitibus definita sit, & vinculum illud, quo quis semel alicui ecclesiae se obstrinxit, vi sua ac natura postulet, ne umquam dissolvatur, haud secus quam nodus ille disrumpi nequit, quo suae quisque uxori devinctus est; quinque annorum spatium haud ita longi temporis instar est, si cum eo tempore comparetur, quod per se requirit unius ecclesiae semel suscepta procuratio, quae non aliis, quam quibus cujusque Episcopi vita, spatiis circumscribitur. Quamvis igitur Titus quinque ipsos annos Dalmatiae Episcopatum gesserit; jure tamen meritoque Archidiaconus scripsit haud ita diu eum mansisse in Dalmatia, qui ceteroquin Episcoporum more atque instituto Dalmaticae Ecclesiae suam fidem suamque mansionem, quantum in ipso erat, in perpetuum addixerat.

Anno 61. Paullus e vinculis exemptus Titum Romam revocat.

Titus an. 61. dimisit Episcopatum Dalmat.

Jam vero anni 61. quod supererat, & fere totum annum proximum Titus cum Paullo Hispanias peragravit. Nam Paullum Hispaniam adiisse auctores sunt Hippolytus, Athanasius, Cyrillus, Sophronius, Epiphanius, Chrysostomus, Theodoretus, Hieronymus, Gregorius, Isidorus, Beda, Ado, Metaphrastes, & alii plures, quos laudat & sequitur Baronius an. Christi 61. Deinde cum ex Hispania solvisset intra finem anni 62. qui fuit aerae vulgaris 59. in Cretam appulit. Quam insulam cum diligenter lustrasset, reique Christianae, quo firmior inibi esset, auctiorque in dies fieret, satis providisset, Titum jampridem designatum Episcopum Cretensis ecclesiae reliquit; & Gortynam urbem totius insulae principem Pontificia sede ornavit, cujus imperio non solum Cretenses, sed etiam insularum adjacentium incolas subesse jussit. Anno itaque 62. in exitum vergente, Cretensem Episcopatum Titus iniit, quod quidem cum Menaeis praeclare congruit. Nam, ut Menaea testantur, ex quo Titus in Paulli societatem adscitus fuit, anni fere duodeviginti intercesserant, antequam Cretensis Episcopus fieret. Anno autem 45. ut supra docuimus, Paulli comes, atque itinerum socius esse coepit. Igitur anno 62. Cretensem ecclesiam regendam suscepit; nam spatium, quod ab anno 45. ad 62. sive ab anno aerae vulgaris 42. ad 59. interfluxit, circiter duodeviginti annos complectitur. Annos autem habebat Titus fere 49. cum praepositus fuit ecclesiae Cretensi. Rebus Cretensibus in hunc modum compositis Paullus quidem e Creta in Asiam transmisit; Titus vero primum omnium Cretensibus instituendis, erudiendisque operam dedit, deinde ad eas insulas, quae Cretae circumjacent, excolendas cogitationem atque animum adjecit; & singulas vicatim circumjens, Christianis mysteriis imbuere plerosque incolarum, & baptismo expiare instituit. Sex ferme annos in hisce insulis ad Christianam fidem erudiendis absumpsit, ut tradunt Menaea, ac tantum studio, & assiduitate profecit, ut qui plerosque illarum insularum partim vicos, partim oppida sane rudia accepisset, eadem probe culta, ac morata suae disciplinae alumnis tuenda traderet, quos muneris sui Vicarios in oppidis vicisque singulis relinquebat. Hujus sexennii anno quarto, Titus ad tempus e sua provincia digreditur accersitus a Paullo, qui eum anno 66. per litteras Nicopolim proficisci jussit, ubi ipse hyemare

Anno 62. fit Cretensis Episcop.

Sex annos in erudiendis insulis circa Cretam insumpsit.

Anno 66. Nicopolim a Paullo accersitur. mare statuerat: *Cum misero*, inquit Paullus in ea, quam ad eumdem scripsit Epistola, *ad te Artemam, aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim, ibi enim statui hyemare*. Eo cum se Titus contulisset, numquam deinde a Paulli latere discessit, quoad is Romæ an. 68. Paulli martyrio interfuit. anno Christi 68. qui fuit æræ vulgaris 65. Romæ Religionis causa capite damnatus martyrium subiit. Tum Titus ad suam ecclesiam reversus duos adhuc annos Insularibus excolendis impendit, reliquum vero vitæ tempus Gortynæ exegit; unde ortum, ac genus duxerat, & ubi Pontificiam sedem constituerat. Ad extremum senio ac laboribus con- Cretam reversus ibid. obiit an. 106. fectus, cum quartum, & nonagesimum annum explevisset, ibidem sanctissime obiit anno Christi 106. æræ vulgaris 103. VIII. Kal. Sept. ibique perhonorifice sepultus miraculis claruit, & ab indigenis juxta advenisque eximia veneratione celebrari colique cœpit.

Atque hic rerum a Tito gestarum ordo, hæc temporum series ac descriptio partim Cretensium, partim Dalmaticarum tabularum auctoritate innititur; ut quivis clare admodum perspicere poterit, modo Græcorum Menæa, ac Menologium, simulque historiam Salonitanam attentius perlegerit. Video equidem permultos esse Historicos, & hos quidem magnos atque nobiles, qui putant antea Titum Cretensi ecclesiæ præpositum fuisse, quam jussu Paulli in Dalmatiam accederet; id vero unde illi acceperint, plane non video. Nihil enim probabilis conjecturæ, quod ego quidem noverim, nihil argumenti, ex antiquis sive tabulis, sive Auctoribus afferunt, quo probent ac doceant Titum post initum Cretensem Episcopatum ad Dalmatas excolendos missum fuisse. Est nobis historia Salonitana, quæ fortassis ad istorum manus numquam Titum ante Dalmatiæ, quam Cretæ Episcop. fuisse ex Hist. Salon. & ex Menæis colligitur. pervenit; sunt Græcorum Menæa ac Menologia, quæ si paullo attentius legissent, ipsi se nobis nostræ sententiæ auctores ac duces præbuissent. Auctor historiæ Salonitanæ diserte docet Titum ab Dalmatica procuratione redeuntem nequaquam jussum fuisse eodem reverti, sed ad Cretensem ecclesiam translatum esse, ut populares suos verbis & exemplis ad Christi fidem ac disciplinam instituenet. Præterea si Menæorum auctoritas valet, Titus Cretensis provinciæ administrationem semel susceptam numquam dimisit. Nam ab inito Pontificatu ad ejusdem obitum quinque anni & quadraginta numerantur, e quibus primum sexennium in oppidis & urbibus Cretæ, finitimisque insulis lustrandis insumpsit; reliquos vero Gortynæ in patria exegit, ubi Pontificalem sedem constituerat. Qui autem initia Provinciæ Cretensis Tito collatæ ante prima Paulli vincula retrahunt, ut eam expeditioni Dalmaticæ præponant; ii Pontificatum Cretensem Titi ultra quintum & quadragesimum annum producunt, contra quam scriptum est in Menæis; ac Tito Episcopatum ecclesiæ Cretensis ineunti pauciores ætatis annos attribuunt, quam eum tum habuisse ex iisdem Menæis colligitur. Si Titus annos vixit quatuor & nonaginta, si Cretensem ecclesiam administravit annos quinque & quadraginta, ut tradunt Menæa, ejus administrationem susceperit necesse est anno ætatis suæ circiter quadragesimo nono. Atqui id ætatis esse non poterat Titus, antequam Paullus Hierosolymis in vincula conjiceretur, si quidem habenda est ratio annorum, in quos ejus vitam, resque gestas Menæa distribuunt. Nam an. Christi 33. qui est 30. æræ vulgaris, cum Titus Hierosolymam venit, alterum & vicesimum ætatis annum inierat, & vicesimum secundum agebat anno proximo, quo Christus mortem obiit, Cœlumque conscendit. Addo ex Menæis annos decem Hierosolymitanæ & Judaicæ commorationis, itemque annos fere duodeviginti Apostolicæ cum Paullo peragrationis: quos si cum vigesimo secundo Titi anno conjunxeris, ejus ætatem ad annum 50. initum, completumque quadragesimum nonum perduxeris, cum scilicet a Paullo Apostolo constitutus est Cretensium Episcopus, ut docent Menæa. Jam vero Christi mors ejusque conscensio in Cœlum cum inciderit in annum Christi 34. æræ vulgaris 31. Tito annum ætatis vicesimum secundum agente, duodetriginta illi anni, quos Titus partim Hierosolymæ, & in Judæa, partim cum Paullo Asiaticis & Græcis provinciis Evangelio lustrandis transegit, desinunt in annum Christi fere 62. Titi 49. æræ vulgaris 59. cum jam Paullus ab Romana custodia superiori anno, vere ineunte, dimissus fuerat. Itaque si Cretensis Dalmaticum Titi Pontificatum tempore antecessit, Titus nondum ætate processerat usque ad ann. 49. cum datus est Cretensibus Episcopus, & cum vitam perduxerit ad ann. 94. necesse est Cretensem ejusdem Episcopatum ultra quintum & quadragesimum annum produci, pluresque in annos prorogari: utrumque autem cum Menæis & Menologio pugnat. Quare si stare oporteat calculis accuratissimis Menæorum; administratio ecclesiæ Cretensis Tito tradita constitui antea nequit, quam Paullus in vincula conjiceretur. Titus igitur ex auctoritate Paulli primum Dalmaticæ, deinde Cretensis ecclesiæ procurationem suscepit.

Quæ hactenus diximus, ut clarius pateant, atque ut contrariis argumentis aditus ad ea infirmanda præcludatur; illud sedulo inquiri, statuique oportet, quo tempore Paullus, quibusve annis eas epistolas scripsit, in quibus Titi mentionem fecit; nam ex his gravia sane in utramque partem argumenta duci possunt. Id igitur statim accurate, quo ad ejus fieri possit, diligenterque præstabimus.

CAPUT VII.

De prima & secunda Paulli ad Corinthios epistola Disquisitio chronologica.

§. I.

Paullus cum utrisque litteris Titum semel atque iterum ad Corinthios legavit; & unus fere annus inter epistolam utramque interfuit.

Titus vel utrasque hasce litteras ad Corinthios detulit, vel certe, ut praeclare docet Tillemontius Monum. eccl. tom. I. ar. 30. semel atque iterum, cum eædem allatæ sunt, Paulli legatus ad Corinthios venit, ut eos ad rectum salutis tramitem, unde post Paulli discessum nonnihil declinaverant, omni ratione reduceret; & ad sublevandos Hierosolymitanos pauperes, collata in commune pecunia, hortaretur; ac denique alia Paulli mandata diligenter curaret ac perficeret, quæ prima atque altera epistola continentur. Quamvis enim id colligi nequeat ex primis litteris, ubi nusquam Paullus de Tito commemorat; e secundis tamen, ubi iterum ac sæpius honorificam Titi mentionem facit, satis superque intelligi potest Paullum Titi opera apud Corinthios usum fuisse, cum utramque ad eosdem epistolam misit. Nam in secunda epistola cap. VI. Paullus testatur se Titi adventu ex summa ægritudine in summam repente lætitiam conjectum fuisse; quod ab eo intellexerit, quam sollicitæ ac propensæ erga se voluntatis indicia Corinthii dedis- Titus legatus Paulli ad Corinthios.

dedissent; & quantum lachrymarum profuderint, quibus maculas paullo ante susceptas eluerent; ut sibi quidem gaudendum potius, quam pœnitendum censeat, quod eos per superiores litteras castigaverit, & brevi quadam tristitia ad salutem perfuderit: *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi; non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione, qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestram æmulationem pro me, ita magis ut gauderem;* cap. 7. & paullo post affirmat se mirum in modum eo gaudio gavisum fuisse, quod Titus ex Corinthiorum conversione, promptaque ad parendum voluntate percepit; cujus adventus ingenuum quemdam pudorem ac salutarem metum eorum animis incusserat. *In consolatione autem nostra magis gavisi sumus super gaudio Titi, quia refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis .... & viscera ejus* (Titi) *abundantius in vobis sunt, reminiscentis omnium vestrum obedientiam; quomodo cum timore, & tremore excepistis illum.* Et cap. XII. *Numquid per aliquem eorum,* inquit, *quos misi ad vos, circumveni vos? Rogavi Titum, & misi cum illo fratrem; numquid Titus vos circumvenit?* Ex quibus intelligitur Paullum, cum priores litteras ad Corinthios daret, Titum ad eosdem legasse, ut ejusdem cohortationibus monitisque ad salutarem Dei metum, æternæque vitæ cogitationem excitarentur. De altera vero Titi ad Corinthios legatione nihil est, cur dubitari possit. Plerique existimant ab ipsomet Tito secundam epistolam perlatam ac redditam fuisse Corinthiis; illud certe omni asseveratione affirmari posse arbitror, cum Paullus rursum ad Corinthios scriberet, jussum fuisse Titum illuc iterum se conferre, ut præclarum opus priore legatione susceptum perficeret, & quæ ipse pœnitentiæ ac pietatis semina Corinthiorum animis injecerat, ad bonam frugem perduceret. Id adeo ex ipsis Paulli verbis cognoscere licet: *Ita ut* (inquit cap. 8.) *rogaremus Titum, ut quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam;* ac deinde paucis interjectis, quæ huc non pertinent, hæc subdit: *Gratias autem Deo, qui dedit eamdem sollicitudinem pro vobis in corde Titi; quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. Misimus autem cum illo fratrem, cujus laus est in Evangelio* &c. Quibus Paulli locis expositis, satis docuisse videor Titum duplici apud Corinthios legatione perfunctum esse, altera cum primam, altera cum secundam a Paullo epistolam Corinthii accepere. Illud quoque pro certo sumamus licet, inter unam atque alteram epistolam non plus, quam unius anni spatium intercedere; quod Paullus, cum iterum ad Corinthios scriberet, hisce verbis cap. 8. declaravit: *Et consilium in hoc do; hoc enim vobis utile est, qui non solum facere, sed & velle cœpistis ab anno priore; nunc vero & facto perficite.* Corinthii autem prioribus Paulli litteris, ac Titi hortationibus permoti, nihil ferme temporis aut moræ interposuerant, quin statim resipiscerent, & suum errorem gemebundi agnoscerent; simulque profiterentur se in Paulli potestate esse, & quidquid ille sive imperasset, sive postulasset, impigre facturos. Cum igitur Paullus in 2. ad Corinthios epistola dicat eos superiori anno ad salutarem pœnitentiam officiumque traductos, recte pieque agere ac velle cœpisse; consequens est, non longiori, quam unius anni interpositu, alteram ab altera epistolam disjunctam esse. Quare si quis recte constituerit annum, quo prior epistola scripta sit, huic per se ipse occurret alter ille annus, ad quem posterioris epistolæ scriptionem referri oporteat. Illud igitur nobis contendendum est, atque in hoc laborandum, ut annum illum investigemus, quo Paullus priores litteras ad Corinthios dedit.

Titus iterum ad Corinthios missus cum alteris ad eosdem Paulli litteris;

A priori ad 2. Corinthiacā epistolam unus fere annus interfluxit.

§. II.

Prima ad Corinthios epistola scripta esse nequit ante annum Christi 54.

ET primum quidem prioris epistolæ tempus ante an. 54. videtur non posse constitui; quod tum e rerum a Paullo gestarum serie, tum ex ejus itinerum descriptione satis intelligitur. Cum Paullus anno Christi 52. æræ vulgaris 49. post Concilium Hierosolymis habitum de Gentibus legis Judaicæ jugo eximendis, Gentium Apostolus initiatus fuerit, quidquid ejus anni supererat, Asiam ac Macedoniam peragrando transegit. Proximo anno ineunte in Achajam profectus Corinthum adiit, qua in urbe ac provincia cum magnam atque uberem messem sibi paratam esse divinitus intelligeret, suam illic commorationem in alterum annum extraxit. *Sedit,* inquit Lucas Act. 18. *annum & sex menses, docens apud eos verbum Dei.* Anni 54. adulto jam vere, atque adeo in æstivum tempus vergente, Paullus e Græcia in Syriam transmisit, & properans, festinansque ex itinere Ephesum adiit, Cæsaream lustravit, Antiochenos revisit: Antiochiæ diebus non ita multis absumptis, inde discessit Galatiam ac Phrygiam peragraturus.

Ratio itinerum Paulli.

Act. cap. XVIII.

Interea temporis Apollo quidam genere Alexandrinus, vir humanis divinisque litteris apprime excultus, & eximia quadam dicendi facultate præditus Corinthum venit; ubi & publicis disputationibus Judæorum audaciam confregit, & rei Christianæ plurimum vel præsidii, vel incrementi attulit. Ad devinciendos porro hominum animos vel plurimum in eo valebat singularis illa eloquentia cum multiplici variaque eruditione conjuncta, & alia praclara quædam corporis atque animi ornamenta, quæ a natura insita, a Deo supernis, mirificisque muneribus cumulata, quemvis facile caperent, tenerentque. Quibus ille rebus tantam vel gratiam, vel existimationem brevi conciliavit, ut ex ea urbe discedens magnum desiderium sui, memoriamque sempiternam apud Corinthios relinqueret. Fervens autem erga virum de se optime meritum civitatis studium adeo nihil restinxit ejusdem absentia, ut potius magis magisque incenderit. Quid quod apud quosdam tantum valuit concepta semel de ejusdem sapientia ac virtute opinio, ut non solum Apollo cum Paullo æquipararent, sed etiam huic illum longe multumque præferrent, ac propemodum alterum præ altero contemnerent. Non deerant tamen, qui a Paullo starent, ejusque vindices se profiterentur; ita ut nihilo segnius hi, quam illi, pro suo quisque duce ac magistro pugnarent. Quid plura? dum alii ab Apollo, alii a Paullo edoctos se, Christianisque mysteriis initiatos haud gloriosius, quam contentiosius prædicant, eo res processit, ut jam ad schisma spectare videretur. Hinc æmulationes, hinc rixæ, hinc voces illæ utrinque jactatæ: *Ego quidem sum Paulli; ego autem Apollo;* quas quidem ipsemet Paullus in prima epistola vehementer perstrinxit. Ad hæc: Corinthii, posteaquam Apollo discesserat, a pristina virtute officioque paullulum desciverant; in custodienda vero disciplina, noxisque puniendis usque adeo remissos, atque incuriosos se præbuerant, ut nefariam nescio cujus libidinem inultam, impunitamque dimitterent. Atque hæc omnia contigisse oportet ante-

Apollo post Paulli discessum Evangelio apud Corinthios operam dat.

Ante primam ad Cor. epist. Corinthii ab officio descivegant.

antequam Paullus primam ad Corinthios epistolam scriberet, cum idem Paullus in ejusmodi Corinthiorum vitiis notandis, animadvertendisque haud modicam hujus epistolæ partem impenderit. Porro & Apollo adventum, ejusdemque discessum, & subortas inde dissensiones, eorumque ab severiori disciplina defectionem intra paucorum mensium spatium satis commode conjici posse nemo negaverit.

Act. c. 18. Dum apud Corinthios hæc geruntur, Paullus peragratis superioris Asiæ partibus, intra finem anni 54. Ephesum rediit. Cum enim paucis ante mensibus inde digrederetur, Ephesios subitum illum discessum ac præcipitem profectionem ægre admodum ferentes solatus promiserat ac receperat, sibi cordi fore, ut illos reviseret. *Iterum*, inquit, *revertar ad nos, Deo volente*. Act. cap. 18. Nihil autem est, cur existimemus eum serius, quam par erat, promisso suo ac recepto satisfecisse, & suum reditum in annum 55. distulisse. Jam vero Paullum Ephesi degentem, lætumque rei Christianæ magis magisque in dies florescentis successu, tristis de Corinthiorum schismate, & Christiana disciplina nonnihil apud eos depravata nuncius perculit; & cum aliis de causis, tum etiam ut Corinthios ad officium revocaret, primam ad eos epistolam scribendam censuit. His ita constitutis atque explicatis cum satis superque ostenderimus ante annum Christi 54. æræ vulgaris 51. hanc epistolam scriptam esse non posse, restat, ut probemus hoc eodem anno, cum ferme in exitu esset, Paullum primas litteras ad Corinthios dedisse.

Paullus intra finem anni 54. Ephesum rediit.

ubi de Schismate Corinthiaco illi nunciatum est.

§. III.

Prima ad Corinthios epistola data est exeunte anno 54.

Mos Apostolorum epistolas scribendi ad ecclesias, quas paullo ante condidissent.

Atque hoc primum constituo moris Apostolorum fuisse, ut cum aliquam alicubi ecclesiam fundassent, inde digressi, primo quoque tempore Apostolicas illuc litteras mitterent, ut Neophytos in suscepta religione confirmarent, ac præcepta eisdem voce tradita, scriptis etiam consignata relinquerent. Neque enim minor quærendi novos greges, quam tuendi, excolendique jam partos illis cura erat; & cum non modo ad præsens tempus, sed etiam in posterum rem Christianam ubique stabiliendam summopere curarent, singulis ecclesiis Christianæ institutionis disciplinæque formam, ac regulam litteris commendatam, vel relinquere, vel mittere consueverant; ad quam videlicet rudes adhuc in Christi fide, tyronesque mores suos, & pie vivendi, colendique numinis rationem exigerent. Cujus quidem consuetudinis exempla non aliunde melius, quam ab ipsomet Paullo peti possunt. Nam cum ad Galatas scripsit, pauci omnino menses ab eorum conversione, Paullique e Galatia discessu effluxerant; ut colligitur ex primo capite illius epistolæ, ubi Paullus mirari se dicebat, quod cum haud ita pridem Christiana sacra suscepissent, tam subito, tam repente, tam præter suam opinionem in Judaicos mores ac ritus abierint. *Miror*, inquit, *quod sic tam cito transferimini ab eo, qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium*. Anno quinquagesimo tertio suam ad Thessalonicenses epistolam misit, quos scilicet superiore anno ad Christianam religionem traduxerat. Triennium in fundanda constituendaque Ephesina ecclesia absumpserat, ex quo Mileti primores Ephesiorum illuc accitos postremum valere jussit, numquam eos imposterum revisurus; Hierosolymitana & Cæsareensis custodia, itemque Romanum iter impedimento fuerant, quominus statim ad eos scriberet. Romam cum venisset, nihil sibi prius faciendum putavit, quam ut Ephesios per litteras admoneret, ut sibi caverent a falsis fratribus, neve paterentur se ab Christi Evangelio ad Judaicam superstitionem abduci. Quid quod Petrus suo ipsemet exemplo ejusmodi consuetudinem sanxit, cæterisque Apostolis, ut eam sequerentur, se auctorem, principem, & ducem præbuit? Nam reliquis omnibus Apostolorum epistolis, quas in Canonem ecclesia retulit, tempore etiam, non solum dignitate illa Petri antecedit, quæ *electis advenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ, Bithyniæ*, inscribitur. Hanc autem scripsit anno Christi 46. æræ vulg. 43. simul atque Romam advenit; cum paullo ante populos illos evangelica luce collustrasset, quos hisce litteris alloquitur, eosdemque ad rectam in Deum fidem, atque ad omnia Christiani hominis munera, & officia diligenter instruit.

Quæ cum ita sint, Paullus ubi primum ex Asiatica peragratione aliquid otii nactus fuit, atque Ephesum rediit, primam inde ad Corinthios epistolam scripsit. Quid enim causæ est, cur eum suæ consuetudinis atque Apostolici instituti oblitum fuisse dicamus? Quid est, cur non ejusmodi litterarum officium Corinthiis statim persolverit, simulatque ad scribendum aliquid spatii vacuique temporis habuit? An Paullus sineret suas cohortationes, sua præcepta ac monita diutius eos desiderare, & suarum epistolarum solatio carere, quos ille imprimis amabat, carosque habebat, quibuscum diu multumque versatus fuerat, qui denique in Christiana virtute ac sapientia tantos progressus fecerant; aut ipsemet Paullus de illorum fide, pietate, supernisque donis, quibus affluebant, gloriari potuerit, Deoque gratias agere, qui tantam divitiarum copiam in eos plena manu congessisset? *Gratias*, inquit 1. ad Cor. 1. *ago Deo meo semper pro vobis ... quod in omnibus divites facti estis .... ita ut nihil vobis desit in ulla gratia*. Quod autem Corinthii partium studio abrepti, & in hominis cujusdam nefario scelere conniventes a pristina disciplina, mutuaque concordia paullulum defecissent, id quidem Paullus in hac epistola ad reprehendendum arripuit; sed neque solum, neque potissimum ob hanc causam ad Corinthios scripsit. Nam huic epistolæ quasi materia, quam præcipue tractet, & in qua copiosius versetur, subjecta est multiplex ac varia præceptorum traditio, quæ ad institutionem vitæ Christianæ maxime pertinent. Quæ enim hujus epistolæ pars est objurgatoria, tota illa quidem sex prioribus capitibus comprehenditur; quæ vero præcepta & suasiones continet, per decem ipsa capita varie, lateque diffunditur. Hic siquidem Paullus copiose disputat de Matrimonio, de Virginitate, de Idolothyrorum esu, de scandalis, de cœna Eucharistica, de divinis donis ac muneribus gratuito impertitis, aliaque ejusmodi persequitur; ut satis appareat Paullum ab reprehensione quidem initium scribendi duxisse, sed eo potissimum spectasse, ut suo more atque instituto Corinthios, a quibus non ita pridem discesserat, per litteras edoceret, quid eos sequi, quid fugere, & quemadmodum in re unaquaque se quemque gerere oporteret; ut videlicet, quæ auribus acceperant, eadem litteris tradita oculis subjicerent, atque animis, mentibusque altius defigerent.

Paullus primam ad Corinth. epist. Epheso misit.

Equidem satis mirari non possum, quæ causa fuerit, cur Baronius & alii primam hanc epistolam ad annum 57. retraxerint; sic ut eam Paullus scri-

Prima ad Corinth. epistola non bene congruit cum an. 57.

scripserit triennio postquam a Corinthiis discesserat; contra quos inde etiam argumentum duci potest, quod Paullus in utraque epistola Corinthios hortatur Galatarum ac Macedonum exemplo proposito, ut in subsidium pauperum, qui Hierosolymis erant, pro se quisque aliquid pecuniæ conferret. In concilio Hierosolymitano inter Apostolos ita convenerat, ut Paullus ac Barnabas gentium procurationem susciperent, atque in earum salutem præcipuas curas, ac labores impenderent; modo ne immemores essent Judæorum, qui ob susceptam Christi religionem a popularibus suis afflicti, bonisque omnibus spoliati rerum suarum jacturam subierant. Quod quidem Judæorum inopiæ subveniendi munus cum Paullus suscepisset, in eo gerendo adeo sedulum ac sollicitum se præbuit, ut quocumque Christi fidem inveheret, illic statim collectas indiceret, atque ex omnibus, quas Christo aggregabat, ecclesiis eleemosynas ad pauperes sublevandos corrogari juberet. Id adeo ex ejusdem ad Galatas epistola cognosci licet: *Jacobus*, inquit cap. 2. *& Cephas, & Joannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi, & Barnabæ societatis, ut nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem; tantum ut pauperum memores essemus, quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere.* Quæ si quis diligenter perpendat, huic minime dubium esse debet, quin Paullus pro ea, quam susceperat, pauperum cura, multo ante, quam isti putant, Corinthios per litteras admonuerit, ut pro suis quisque facultatibus aliquid eleemosynæ nomine in pauperes distribuendum suppeditarent. Mihi certe numquam persuaderi poterit Paullum suscepti muneris atque officii adeo immemorem, adeo incuriosum fuisse, ut pauperes suæ fidei creditos, ac rerum omnium inopia laborantes Corinthiorum eleemosynis tamdiu carere passus fuerit, ut ex quo ipse Corinthum venerat, tres anni effluxerint, anteaquam Hierosolymitani ex Corinthiorum benignitate ac munificentia quidquam subsidii perciperent. An timendum erat, ne Corinthiis ad præstandum ejusmodi pietatis officium facultas deesset, aut voluntas? nihil profecto minus. Erat ea tempestate Corinthus totius Greciæ lumen, princeps Achajæ civitas, Emporium frequens ac nobile, Corinthius ager optimus, & fructuosissimus, portus urbis celeberrimus, & plenissimus navium, cives opibus ac divitiis affluentes, quas sive ex agri bonitate perceperant, sive mercibus commutandis cum quæstu, compendioque paraverant. Preterea Corinthii Paulli disciplina, præceptisque instituti ad veræ pietatis studium adeo exarserant, ut nihil ab illis Paullus postulasset, quamvis magnum, arduumque, sive id ad Dei cultum, sive ad proximorum utilitatem pertineret, cujus non facili negotio compos fieri potuisset. Quod si Paullus, quamdiu apud Corinthios mansit, nullam neque pauperum, neque collectæ mentionem fecit, satis profecto causæ habuit, cur absens maluerit, quam præsens hortari Corinthios ad erogandam eleemosynam; veritus, ne quem suspicioni locum daret, perinde quasi exactam ab eis pecuniam per speciem juvandi alios, moliretur in suum usum & commodum avertere. Sedulo quippe cavebat, ne si quid suspicionis incommodæ, aut si qua dedecoris nota ab initio suo nomini adhæresceret, vel omnes imposterum ipsius conatus irritos redderet, vel certe magnum rebus gerendis impedimentum afferret. Atque ob eam causam, dum in ea urbe Evangelio operam dedit, illud imprimis sibi præcavendum putavit, ne cui civium oneri esset, neve ullus sumptus in se a quoppiam fieret; sed quod in tenuem victum, cultumque satis esset, vel ipsemet sibi manuum suarum industria comparavit, vel ab aliis ecclesiis eleemosynæ nomine accepit, ut ipse testatur, cum iterum ad Corinthios scriberet: *Et cum essem apud vos, & egerem, nulli onerosus fui; nam quod mihi deerat, suppleverunt fratres, qui venerunt a Macedonia: & in omnibus sine onere me vobis servavi, & servabo.* Cap. 11.

Paulli cura in colligendis eleemosynis ad subsidium pauperum Hierosolymit.

Cur Paullus Corinthi cum esset, collectam Corinthiis non indixerit.

Quibus rebus expositis satis docuisse videor, quanto sit probabilius primam ad Corinthios epistolam scriptam fuisse intra finem anni 54. idest sexto circiter mense, quam Paullus Corintho discesserat. Huc accedit, quod Paullus anno 57. cum Epheso in Macedoniam discederet, Timotheum Ephesinæ ecclesiæ Episcopum præfecit, ut Baronius aliique existimant. Qui igitur fieri potest, ut anno insequenti idem Timotheus adhuc esset socius & comes Paulli, cum eoque Macedoniam sive Epirum peragraret? Id autem sequi necesse est, si Paullus (quemadmodum alii putant) primam ad Corinthios epistolam anno 57. alteram anno 58. scripsit. Nam sive Philippis in Macedonia, sive Nicopoli in Epiro (de loco enim auctores discrepant) secundas litteras dederit, satis superque apparet, ubi Paullus eas scripsit, illic fuisse Timotheum Apostolici muneris atque officii societate cum Paullo conjunctum; utriusque enim nomine scriptæ sunt; Paullus pariter ac Timotheus suum eisdem nomen præfixerunt. *Paullus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi.* Cap. 1. Quem igitur Paullus haud ita pridem Ephesi reliquerat, & proprium ejus urbis stabilemque Episcopum constituerat, eumdem paucis post mensibus ab ecclesię illius procuratione abduxit, atque itinerum suorum & laborum socium sibi denuo adscivit; quo quid improbabilius dici aut existimari potest? Haud equidem ignoro justis sæpe de causis Episcopos ab ecclesiarum suarum regimine ad tempus avocari posse; sed cum semper majores nostri necessariam esse duxerint Christiano gregi assiduam Pastorum suorum præsentiam, atque opem; neque facile paterentur eos inde abesse, nisi si forte communis rei Christianæ utilitas, aut necessitas eorum operam industriamque alibi requireret; haud ita sæpe contingere solebat, ut veteres illi Episcopi tum cum vel maxime vigebat ecclesiastica disciplina, procul ab sua diœcesi alienis curis ac negotiis implicarentur; idque de nullo affirmari oportet, nisi evidentius constet, quam ut in dubium revocari possit. Quare satius fuerit utrasque litteras ad Corinthios ante an. 57. constituere, cum nondum Timotheus Ephesinæ ecclesiæ suam fidem ac præsentiam obstrinxerat, quam eas infra eumdem annum retrahere; ex quo sequi oporteret Timotheum ab sua ecclesia discessisse paucis mensibus, postquam illam regendam susceperat; quod cum per se haud sane credibile sit, ne cogitari quidem, nedum affirmari potest, nisi aliunde argumenta suppetant, quibus id probabile fiat.

Si Paullus primam ad Corinthios scripsit anno 57. Timotheus esse non potuit cum Paullo iterum scribente ad Corinthios.

§. IV.

Secunda ad Corinthios epistola ex Macedonia scripta an. 55.

MAneat ergo neque citius, neque serius an. 54. æræ vulgaris 51. in finem vergente primam ad Corinthios epistolam missam fuisse; jam reliqua persequamur. Paullus post datas hasce litteras, sex fere menses in Ephesiis instituendis erudiendisque ad Christi fidem ac disciplinam impendit; quippe qui, cum scriberet ad Corinthios, usque ad Pentecosten anni 55. commorari apud Ephesios constitue-

stitue-

stiterat. *Permanebo*, inquit 1. ad Cor. cap. 16. *Ephesi usque ad Pentecosten*. Deinde Epheso profectus in Macedoniam abiit. Hunc Paulli ab Ephesiis discessum cave confundas cum alia Paulli ex eadem urbe profectione, quæ pertinet ad annum 58. cum post seditionem illam popularem ab Demetrio conflatam, Ephesiis valere jussis, discessit in Macedoniam, inde in Græciam se contulit; atque in Macedoniam e Græcia reversus Hierosolymam, uti jampridem constituerat, iter intendit. Primum Paulli discessum, de quo hic agimus, Lucas silentio præteriit; alterum hisce verbis breviter exposuit Act. cap. 20. *Postquam autem cessavit tumultus, vocatis Paullus discipulis, & exhortatus eos valedixit, & profectus est, ut iret in Macedoniam*. Post hanc postremam profectionem Paullus nunquam Ephesum rediit; post primam illam iterum Ephesios invisit, apud quos satis diu commoratus est. Nam tres fere annos in ea urbe temporibus illis amplissima ac celeberrima, totiusque Asiæ Metropoli traduxit, & assiduam rei Christianæ illic propagandæ confirmandæque operam dedit; ut ipsemet testatur Act. cap. 20. *quoniam*, inquit, *per triennium nocte & die non cessavi, cum lacrymis monens unumquemque vestrum*. Quod quidem non sic accipi velim, ut existimemus Paullum Ephesi mansisse tres annos continuos, nullo intervallo, nullisque in alias provincias digressionibus interruptos. Fuit hoc omnino Paulli proprium, atque in eo singulare, ut ubicumque esset, non iisdem, quibus distinebatur, sive locis, sive negotiis suas curas, & cogitationes definiret; sed pro ea, quam susceperat, totius orbis procuratione, in omnium gentium salutem intentus, sicubi spes aliqua rei bene gerendæ ostenderetur, illuc statim advolabat. Quod igitur Ephesi sedem stabilem ac domicilium certum per triennium habuerit, non propterea ita huic uni loco eum affixum fuisse oportuit, quin per eos annos in alias identidem finitimas urbes atque provincias excurreret, quocumque illum, vel rei Christianæ necessitas evocaret, vel divini cultus proferendi, hominumque juvandorum cupiditas impelleret. Itaque proprie ac vere dicitur Paullus triennium Ephesi commoratum esse, sive quod per eos tres annos nunquam Epheso discessit, quin de reditu cogitaret; sive quod, ut mihi verisimilius videtur, universum tempus Ephesinæ commorationis sæpius intermissæ trium omnino annorum spatium expleverit; quamvis Paullus illud triennium multis longisque ab ea urbe digressionibus identidem interrumperet. Atque ad hoc triennium conficiendum confer etiam sex illos menses vel septem, quos ab exitu anni 44. usque ad Pentecosten anni insequentis traduxit. Hæc eo dixi, ut præcaverem, quæ ad nostram hanc chronologiam reprehendendam ex Ephesina Paulli commoratione arripere aliqui potuissent. Nunc ad institutam narrationem revertamur.

Duplex Paulli ab urbe Ephesó discessus.

Triennis ephesina commoratio Paulli variis in varia loca digressionibus interrupta.

Paullus itaque cum in Macedoniam venisset anno 55. post Pentecostes solemnia Ephesi peracta, Titum ex Corinthiaca legatione redeuntem ingenti gaudio excepit, cujus magno desiderio jampridem tenebatur. Ex eo cognovit suis litteris, suis nunciis, suisque cohortationibus Corinthios adeo permotos atque incensos fuisse, ut statim se non solum ad corrigenda, quæ deliquerant, sed etiam ad omnia pietatis ac religionis officia præstanda promptos paratosque exhibuerint. Qua ex re Paullus, cum antea summis curis, & angoribus conficeretur, ea repente animi voluptate affectus est, quæ prorsus omnem laborum atque ærumnarum sensum obrueret. Hinc alterius epistolæ ad Corinthios scribendæ occasionem sumpsit; quam quidem alii Philippis ex Macedonia, alii Nicopoli ex Epiro, alii aliunde missam fuisse existimant. Titum iterum ad Corinthios legavit, ut quæ inchoaverat, ipse perficeret, & quæ illorum animis injecerat, pœnitentiæ ac virtutis semina ad maturitatem perduceret. Titus igitur cum Paulli mandatis, atque litteris Corinthum venit; ac dum in ea urbe, quæ jussus fuerat, curare ac perficere diligenter persequitur; interea Paullus aliquam fortasse Illyrici partem lustravit, aliquas ecclesias alias alibi constituit; & nonnullos e sua disciplina Episcopos creavit, qui earum administrationem susciperent.

Titus ex prima legatione Corinthiaca in Macedoniam ad Paullum se confert.

ep. 2. ad Cor. c. 7.

Titus iterum ad Corinthios Legatus, cum altera Paulli epistola.

Unus aut alter mensis intercesserat, cum Titus re Corinthiaca e sententia gesta, atque altera apud Corinthios legatione perfunctus ad Paullum rediit; qui eum in Dalmatiam ad novam illic ecclesiam constituendam regendamque proficisci jussit intra finem anni 55. quemadmodum superiori capite ostendimus. Ac Baronius quidem ait eos errare, qui putant secundas ad Corinthios litteras per Titum allatas fuisse; existimat enim Titum ante id tempus a Paullo relictum esse apud Cretam, & Cretensi ecclesiæ constituendæ administrandæque Episcopum præpositum fuisse, contra quam docent Menæa, in quibus a morte Christi, ejusque in cœlum reditu, idest ab anno 34, anni numerantur octo & viginti, antequam Cretensem Episcopatum susciperet; quos annos si ad annum 34. adjicias, conficitur annus sexagesimus secundus, cui Cretensis Pontificatus initia illigari debent. Cæterum Cornelius a Lapide, Tillemontius, & alii plerique sine ulla dubitatione affirmant Paullum ad perferendas Corinthiis has litteras Tito tabellario usum fuisse.

Corintho rediens secunda legatione perfunctus, fit Episcopus Dalmatiæ.

Constituto igitur, ut diximus, Tito Dalmatarum Apostolo & Episcopo, cum annus quintus & quinquagesimus jam ad exitum vergeret, Paullus anno insequenti rediit Ephesum. Hinc vero, juxta plerosque, initium ducit triennium illud Ephesinæ commorationis, quod Cornelius a Lapide duorum annorum, & sex mensium spatio definivit; nam anno 58. Pentecosten, uti constituerat, Hierosolymis celebravit; nec multo post in vincula conjectus fuit. *Festinabat enim*, ait Lucas, *si possibile sibi esset, ut diem Pentecosten faceret Hierosolymis*. Act. 20. Hactenus de utraque ad Corinthios epistola; sequitur, ut tempus epistolæ ad Galatas scriptæ investigemus.

APPENDIX.

De anno datæ ad Galatas epistolæ.

Quod attinet ad epistolam Galatis inscriptam, in ea semel atque iterum Titi nomen invenio; quo tempore scripta fuerit, nihil est, cur magnopere laborem. Cum enim ex duobus illis hujus epistolæ locis dignosci nequeat, quid rerum ageret, quo munere fungeretur, quove loco esset Titus, cum ejus mentionem inibi Paullus fecit, nihil inde colligi potest ad investigandum tempus, quo Titus Dalmatiæ Pontificatum vel iniit, vel gessit, vel deposuit. Præterea, ut docet Cornelius a Lapide ad Galat. in hisce litteris nullas ferme notas, seu vestigia deprehenderis, ex quibus liceat conjicere, unde, aut quo anno missæ fuerint; ut ex omnibus quidem Paulli epistolis nulla alia fit, de cujus loco ac tempore minus constet. *De tempore*, inquit Cornelius, *& loco scriptionis hujus epistolæ nihil certi ex ipsa, vel aliunde definiti potest, estque, quoad hoc, omnium epistolarum Paulli incertissima*. Verum si quid conjectura assequi valeo,

Tempus epistolæ ad Galatas scriptæ incertum.

leo, videor mihi ex ipsa hac epistola afferre posse aliquid, quod nobis indicio sit, quo tempore Paullus ad Galatas scripserit. Paullus in ipso scribendi initio gravissimis verbis Galatas reprehendit, quod ab sincera, germanaque Evangelii doctrina, quam paullo ante illis tradiderat, tam cito defecerint, in eum errorem fraude nescio quorum inducti, ut putarent Christi gratiam cum lege Moysis, Christianam religionem cum Judaicis ritibus ac cæremoniis, idest lucem cum umbra, libertatem cum servitute conjungi oportere: *Miror*, inquit, *quod sic tam cito transferimini ab eo, qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium*. Cum igitur Paullus hæc scribebat, parum temporis intercesserat, ex quo apud Galatas fuerat, eosdemque ad Christi fidem traduxerat. Bis autem Paullus Galatiam adiit, & peragravit; primum anno Christi 52. æræ vulgaris 49. cum paullo ante Gentium Apostolus initiatus fuisset; deinde anno 54. postquam Antiochia discessit. *Et facto ibi*, ait Lucas cap. 18. de secundo adventu in Galatiam *aliquanto tempore profectus est perambulans ex ordine Galaticam regionem, & Phrygiam, confirmans omnes discipulos*. De primo Paulli in Galatiam, adventu hæc scripserat cap. 16. *Transeuntes autem Phrygiam, & Galatiæ regionem vetati sunt a Spiritu Sancto loqui verbum in Asia*. Sed jam Paullus primo hoc suo adventu totam fere Galatiam circumierat, & plurimos ubique Christianis sacris ac præceptis imbuens, novam illic ecclesiam fundaverat; cum eidem Spiritus Sanctus silentium indixit, vetuitque ne pergeret, uti cœperat, Evangelium in Asia divulgare. Id adeo cognosci licet ex ipsis Lucæ verbis, quibus exposuit, quid gesserit in Galatia Paullus, cum illuc duobus post annis rediisset: *Confirmans*, inquit, *omnes discipulos*; idest non eos tum primum ad Christi fidem perduxit, sed in suscepta jampridem fide confirmavit. Quod si Paullus anno 52. Galatas ad Christum adjunxit; si paullo postquam inde discesserat, Galatæ sanam incorruptamque religionem a Paullo acceptam Judaicis corruptelis depravarunt, unde Paullus eorum levitatis, inconstantiæque objurgandæ occasionem arripuit; satis, ut opinor, probabile est epistolam, quam Paullus ad Galatas dedit, vel eo ipso anno 52. consignandam, vel certe ad insequentem annum referendam esse. Has litteras ex urbe missas fuisse, cum Paullus esset in custodia Romana, existimant Athanasius, Hieronymus, Theodoretus, atque alii gravissimi iidemque veterrimi auctores. His adde latina Biblia, Græcos codices, ac Syrum Interpretem. Sed Joannes Chrysostomus, Cæsar Baronius, aliique permulti dissentiunt, eam ob causam potissimum, quod Paullus in hac epistola neque se captivum, neque vinctum appellet; qui ceteroquin nullas e vinculis scripsit epistolas, quin suorum vinculorum mentionem aliquam fecerit.

Investigatur tamen per conjecturas. Duplex Paulli in Galatiam adventus. Epistola ad Galatas anno vel 52, vel 53. scripta.

CAPUT VIII.

De secunda ad Timotheum epistola Disquisitio Chronologica.

§. I.

Secunda ad Timotheum epistolæ e primis vinculis scriptæ. Argumentum primum & secundum.

Haud parvi interest, annum illum constituere ac definire, quo Paullus alteras ad Timotheum litteras dederit, sive ad confirmandam traditam a nobis Chronologicam descriptionem Dalmatici Episcopatus, quem Titus gessit, sive ad præcavenda sane multa, quibus hæc nostra Chronologia infirmari, convellique posset. Nemo Dalmaticam Titi profectionem litteris consignavit, quin ad eam probandam, insignem illum hujus epistolæ locum attulerit, ubi Paullus, *Titum in Dalmatiam abiisse*, scripsit: ex quo facile apparet in hac epistola jactum esse fundamentum præcipuum, in quo Dalmatica Titi expeditio nitatur; inde etiam fit, ut uno eodemque tempore & Paullus ad Timotheum secundam epistolam miserit, & Titus rem Christianam in Dalmatia gesserit. Est inter scriptores de tempore hujus epistolæ controversia; non quod discrepent, quin Paullus ex urbe has litteras dederit, cum in Romana custodia jussu Neronis detineretur, sed quia id ambigitur, utrum e primis, an e secundis vinculis eas scripserit; nec facile est aut tempus tempori, aut auctores auctoribus præferre. Qui docent hanc epistolam exaratam fuisse tum, cum Paullus iterum ab Nerone comprehendi jussus secunda vincula subiit, veterum auctoritate præcipue se tuentur: qui contra sentiunt, e recentiorum scriptorum numero sane quamplurimos, eosque gravissimos suæ sententiæ assertores habent. Baronium vero præsertim in medium appellant; Historiæ ecclesiasticæ facile principem, quem plerique sacrarum litterarum Interpretes, & multi præterea Chronologi haud sane ignobiles tanti faciunt, ut ejus in hac re auctoritatem veterum testimoniis anteferant. Hos ut sequar, movent me, atque adeo impellunt non solum communes illæ, tritæque rationes, quæ in hanc sententiam vulgo afferri solent; sed etiam aliæ quædam non ita pervulgatæ, quas e Cretensibus, & Salonitanis tabulis deprompsimus. Quæ a pluribus fuse ac diserte in utramque partem disputata sunt, ea vix aut leviter attingam, sive ut confirmem, sive ut refellam, ne scilicet actum agere videar. Si quis cognoscere cupiat, quibus utrique argumentis suam sententiam communiant, & contrariam oppugnent, adeat Cornelium a Lapide, qui adversam opinionem tuetur, & Alphonsum Salmeronem, qui nostram firme graviterque defendit. Cum enim illa pateant, in promptuque sint omnibus, non est operæ pretium rursus a nobis hoc loco inculcari; & qui domi habet, unde accipiat, huic nihil necesse fuerit, aliena & communia de medio sumere. Age porro ad rem veniamus.

Expeditio Dalmatica Titi potissimum nititur auctoritate 2. Paullinæ ad Timotheum epist. quam alii e primis, alii e secundis vinculis scriptam censent. Nobis videtur e primis vinculis scripta.

Dum Paullus Romæ alteram epistolam ad Timotheum scribebat, Titus interea evangelii causa versabatur in Dalmatia, quod ipsemet Paullus hisce litteris testatur: *Titus*, inquit, *in Dalmatiam abiit*, non aliam scilicet ob causam, nisi ut in ea provincia rem Christianam procuraret. Quæ quidem Paulli verba in eam sententiam accipi oportere supra ostendimus, ut non ad primum Titi adventum, sed ad reditum ejusdem in Dalmatiam referantur. Cum autem Titus in Dalmatia Christianæ religioni propagandæ operam daret, per id temporis Judææ præfecturam gerebat Pontius Festus is, a quo Paullus jussus fuerat Romam abduci, ut Cæsaris, quem appellaverat, tribunal subiret, & eodem audiente ac disceptante Cæsare, suam causam diceret. Id adeo colligere licet ex Historia Salonitana, quæ Judaicam Festi Præfecturam cum Dalmatica Titi procuratione temporis utrique communis nexu conjungit. Hinc efficitur, ut Paullus eodem tempore alteras ad Timotheum litteras dederit, quo Festus ex auctoritate Senatus populique Romani rem Judaicam administrabat. Hujus autem Præfecturæ tempus primis Paulli vinculis respondet, neque usque ad secunda produci potest, nisi forte existi-

Præfectura Judaica Festi cum Dalmatico Episcopatu Titi, & cum 2. ad Timoth. epist. tempore cohæret.

existimemus eam provinciam in decennium Festo prorogatam fuisse, quod nemo dixerit, nam Festus anno Christi 63. obiit, ut ex Josepho colligitur. Quare ut paucis omnia complectar, si Paullus hanc epistolam scripsit, cum Titus religionis causa aberat in Dalmatia, is vero tum degebat apud Dalmatas, cum Festus Judeæ præsidebat, & Festo in Judea procurante rem Romanam ac gerente, Paullus Romæ e primis vinculis causam dixit; quandoquidem prima cum extremis necessaria copulatione cohærent, sequitur alteram ad Timotheum epistolam cum primis Paulli vinculis conjungi oportere. Verum fac, Paullus e secundis vinculis has litteras miserit, vide jam, quo tua ista opinio proserpat. Titus igitur anno Christi 67. cum Paullus Neronis jussu iterum in vincula conjectus est, nondum Dalmatiæ provinciam dimiserat; illic quippe Christianæ religioni præerat, cum Paullus eam epistolam ad Timotheum scriberet. Cum autem Titus jam inde ab anno 55. Dalmatiæ procurationem susceperit, ut cap. 6. ostendimus, ex eo fit, ut eam provinciam per quatuordecim ferme annos obtinuerit. Id vero mirum, quantum discrepet ab Historia Salonitana, quæ brevi sane temporis spatio Dalmaticam Titi commorationem circumscribit: *Hic ergo Titus ad Dalmatiæ partes adveniens, & verbum salutis gentibus illis prædicans, non longo illic tempore mansit*. Hactenus e Dalmaticis monumentis; jam vero e Cretensibus tabulis proferamus, si quod inde argumentum peti possit ad hanc sententiam confirmandam.

Episcopatus Dalmat. Titi susceptus an. 51, nequit produci usque ad secunda Paulli vincula.

Titus Paullo in secundis vinculis usque ad ejus Martyrium adfuit.

Paullus anno Christi 67. æræ vulg. 64. cum iterum Romam proficisceretur, ut Christi fidem, quam ubique terrarum propagaverat, in ea civitate totius orbis principe, sanguine suo sanciret, Titum itineris comitem, & gloriosi certaminis testem, & spectatorem esse voluit, quem haud ita pridem ex insula Creta per litteras evocaverat. Titus autem, ex quo Paullus in carcerem conjectus est, nusquam ab eo discessit, eidemque & in custodiam inclusо, & martyrium subeunti ad extremum usque spiritum assidue adfuit; quæque illi tribuere poterat, pietatis, & charitatis officia egregie præstitit. Hæc ferme omnia tradit Petrus Equilinus idoneus sane auctor, qui Titi Acta in brevem Synopsim redegit, descripsitque, ut verisimile videtur, vel a Menæis, vel a Zena jurisperito, qui Tito æqualis fuit, atque adeo socius, ejusque res gestas litteris mandavit. *Post duos autem annos*, inquit ille, *Titus ad Paullum Romam accessit, cum quo & fuit usque ad interfectionem ejus a Nerone*. Eadem brevius exposita reperies in Græcis Meneis, unde hæc accipe: *Inde digressi venerunt in Asiam; atque ex Asia peregrinatur* (Titus) *cum illo Romam usque, quoad Paullus a Nerone sublatus est*. Quod si Titus posteaquam iterum cum Paullo Romam venit, nunquam ab eo recessit, ac tamdiu cum eo in urbe mansit, quoad is pro Christo mortem oppetiit, qui fieri potest, ut Paullus per id tempus ad Timotheum scriberet Titum ab se digressum in Dalmatiam abiisse? Hæc igitur verba non satis cohærent cum secundo Paulli in urbem adventu; ac proinde totam epistolam, qua hujusmodi verba continentur, ad prima Paulli vincula referri oportet.

§. II.

Alia in eamdem sententiam argumenta.

ET vero cum Paullus Romæ semel atque iterum capitis discrimen diversis temporibus adierit, si prima Paulli vincula cum secundis, & priora illa cum posterioribus hisce temporibus conferam, intelligo equidem, cur Titus salvo officio posset in Dalmatiam reverti, Paullo in primis vinculis relicto; at cum iterum Paullus in carcerem detrusus longe majori periculo subesset, nullo modo potuit eum Titus deserere, quin simul officio deesset, & parum memoris, gratique animi notam subiret. Ubi Paullus Romam advenit, ut se ipse Neroni sisteret, quem Cæsareæ e vinculis appellaverat, cælesti numine haud minus sibi, quam rei Christianæ propitio usus est; adeo contra quam speraverat, mitem in se, pacatumque Neronis animum offendit, quamvis vehementer eum instigarent illi, quos Judæi e Palæstina in urbem submiserant, ut Paullum per fraudes, & calumnias in discrimen capitis adducerent. Nondum Neronis crudelitas ac libido in omne scelus & flagitium eruperat; adhuc is retinebat personam moderati, facilisque ad omnia principis, quam ab initio susceperat, ut clementiæ famam colligeret, sibique imperium haud multis ante annis collatum firmaret. Nihilo igitur minus quam cæteris, se Paullo lenem, & commodum præbuit; eamdem adversus illum, atque alios indulgentiam, humanitatemque adhibuit. Non aliam illi custodiam assignavit, quam quæ ipsius urbis mœnibus contineretur, neque eidem interdixit, ne Judæos populares suos conveniret, neve adeuntes ad se exciperet; neque prohibuit, quominus cum illis de Christiana religione more institutoque suo disputaret. Quæ quidem Neronis facilitas atque indulgentia Paullum in magnam spem adduxerat fore, ut suam Cæsari causam facile probaret; præsertim cum Deus ipsemet interiori quodam instinctu ingentem eidem fiduciam animumque injecerat, seque illi Cæsaris tribunal subeunti adfuturum declaraverat: *Dominus*, inquit, *mihi adstitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes* &c. 2. ad Timoth. cap. 4. Nihil igitur erat, cur Paullus Titi opera ac præsentia indigeret; nihil erat, cur Titus Romæ diutius maneret, præsertim cum diuturnior ejusdem absentia nonnihil detrimenti Dalmaticis rebus afferre posset. At cum Paullus in secundis vinculis detineretur, longe aliter res se habuit. Jam Nero non solum Christianæ religioni, sed universo propemodum hominum generi palam bellum indixerat; jam omnem humanitatem exuerat, jam Christianorum sanguinem gustare cœperat. Huc adde inexplebilem sitim ulciscendæ illius ignominiæ, quam sibi a Petro & Paullo illatam esse ducebat, quod ii Simonem Magum fraudis ac maleficii convictum divina vi perculissent; cujus quidem præstigiis tantum ille tribuebat, ut eum in Deorum numero haberet. Quæ cum ita essent, nemo ignorare poterat, quanto in periculo Paulli salus versaretur, quam certum eidem ab Nerone exitium immineret. An igitur Titus desereret Magistrum in eo rerum vitæque discrimine constitutum? An difficillimis illis Paulli temporibus ac periculis se ipse subduceret? an ab eo, quem parentis loco habuerat, procul in Dalmatiam discederet, unde oppresso jam desertoque ab omnibus nihil opis afferre posset, eidemque animam agenti, ne illud quidem extremum suæ præsentiæ solatium præbere? Hoccine erat fidelis socii, bene morati discipuli, filiique amantissimi officium? Hæc in magistrum benevolentia; hæc adversus parentem pietas? Nec vero tum Paullus jussisset ab se Titum discedere, quem eam ob causam secum Romam adduxerat, ut sibi martyrium subeunti adesset, & suum funus curaret; quod etiam Titus præstitit, ut Menæa testantur. Si ergo tum Titus abiit in Dalmatiam, profecto non Paulli jussu,

Nero ab initio mitem se ac benignum,

deinde crudelem se ac sævissimum præbuit.

jussu, sed sua sponte abiit, contra quam charitas erga Paullum ac pietas postulabat.

Ad hæc: Paullus ab suis fere omnibus derelictus, aliis alio abeuntibus, Timotheum ex Asia per hasce litteras evocavit, quem anno Christi 56. vel 57. Ephesi Episcopum constituerat. Timotheus secundis Paullis litteris ac mandatis acceptis, Romam proficisci maturavit, antequam hyemis interventu, idonea navigandi tempestas, ventique propitii deficerent, uti Paullus monuerat: *Festina*, inquit, *ante hyemem venire*. Ex his Paulli verbis aliud in hanc sententiam argumentum duci potest, idemque satis grave. Paullus sub initium Octobris anno Christi 67. æræ vulg. 64. conjectus est in secunda vincula; deinde, ut Martyrologium Romanum, Usuardus, & Beda testantur, novem post mensibus, martyrium cum Petro subiit 3. Kal. Julias. Fac igitur has litteras e carcere scripserit anno Christi 67. intra finem Octobris, postquam jam semel Neronis tribunal subierat; serius omnino, quam oportuerat, ob ingentem locorum distantiam, serius omnino monebat Timotheum, ut ante hyemem Romanum iter susciperet. Si vero contendis eas exaratas fuisse anno insequenti, tempus nimis longinquum Timothei professioni Paullus præstituit, quippe qui multis ante mensibus obiit, quam hujus anni 68. æræ vulg. 65. hyems appeteret. Quid igitur Paullus 2. ad Timoth. cap. 4. jussit Timotheum Romam adferre penulam, libros, membranas, quas sibi jam morte prærepto reddere non potuisset? Nisi vero existimemus Paullum spe longioris vitæ deceptum, rerumque futurarum improvidum hæc scripsisse; qui cæteroquin divinitus intellexerat præstitutam suo martyrio diem haud longe abesse. Nullo igitur modo cum secundis Paulli vinculis hæc epistola cohærere potest.

Adventus Timothei per has litteras in urbem evocati nequit componi cum secundis Paulli vinculis.

De anno hujus ad Timotheum datæ epistolæ, qui a nobis dissentiunt, id potissimum argumenti afferunt, quod Paullus in extrema epistola adjecit instare *tempus suæ resolutionis*, a quo, cum esset in primis vinculis, longe aberat. Ab anno enim 59, cum Paullus tribunal Cæsaris, ad quem appellaverat, subiturus Romam advenit, anni circiter novem numerantur, usque ad annum 68. cui affixum est Paulli martyrium, estque vulgaris æræ annus 65. Sed huic argumento in notis ad hanc epistolam satis responsum est ex Baronio; videlicet *non in alium sensum atque sententiam ea Paulli verba de instanti suo obitu intelligi posse videntur, nisi quod fortasse fuerat sibi divinitus revelatum, se sub Nerone capite plectendum esse. Satis enim tempus illud instans videri poterat breve ac pene momentaneum novem, quod reliquum erat vitæ suæ, annorum spatium; si eadem plane mensura Salvatoris ad judicandum adventum post modicum tempus affore prædixit ad Hebræos sic scribens: Adhuc modicum, aliquantulumque, qui venturus est, veniet, & non tardabit.* Vide, quæ nos ibidem in eamdem sententiam adjunximus. Hæc Baroniana responsio hoc propius ad veritatem accedit, quod Henschenius martyrium Paulli ad annum æræ vulgaris 65. revocavit, quem Papebrochius, cæterique deinceps Hagiologi Antuerpienses cum plerisque recentioribus sequuntur; idque gravibus ac firmissimis argumentis ex chronologia imperii & persecutionis Neronianæ petitis confirmant, idque cum nostris rationibus chronologicis cohæret. Itaque cum Paullus e primis vinculis anno 56., vel 57. æræ vulgaris ad Timotheum scripsit, vix anni octo vel novem ad vitam propagandam illi supererant; quod quidem temporis spatium multa ac magna, quæ ad Christi cultum proferendum suscipere decreverat, cogitanti breve admodum videri poterat, præsertim si conferendum sit cum 24. annis, quos jam in circuitionibus evangelicis insumpserat; jure igitur meritoque scribere potuit instare diem suæ resolutionis, a quo non longius, quam paucorum annorum spatio aberat. His adde verba illa, quæ paullo post subjecit: *Dominus autem mihi adstitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, & liberatus sum de ore Leonis*. Igitur Paullus nondum compleverat prædicationis evangelicæ cursum; adhuc erant gentes, quas Paulli præceptis & doctrinis imbui traducique ad Christi religionem oportebat. Neutrius autem rei perficiundæ spatium & facultas Paullo fuit, postquam iterum jussu Neronis in carcerem conjectus est, ex quo non ad Evangelium promulgandum, vel ad gentes instituendas, sed ad martyrium subeundum eductus est; cum cæteroquin utrumque sibi faciendum esse ex divino admonitu cognovisset. Præterea e prioribus vinculis exemptus cum fuerit, vere dixit *se liberatum ex ore Leonis*, id quod cohærere nequit cum vinculis posterioribus, quibus non ante expeditus fuit, quam corporeis vinculis depositis, ex hac vita migravit. Ex his autem plane efficitur, verba hæc, itemque hanc totam epistolam non ad secunda, sed ad prima Paulli vincula referendam esse, & cum anno Christi 59., æræ vulgaris 56., & primo custodiæ Romanæ Paullinæ copulandam. Godefridus Henschenius ut prima Paulli vincula, sic ejus ad Timotheum secundam epistolam ad annum æræ vulgaris 56. revocavit.

Diluitur argumentum ex hac epistola ductum contra nostram sententiam.

CAPUT IX.

De epistola Paulli ad Titum Disquisitio Chronologica.

§. I.

Hanc epistolam datam esse post prima Paulli vincula.

Has litteras datas fuisse, cum jam Titus Cretensem Pontificatum gereret, nemo inficiari potest, quin simul hujus epistolæ fidem atque auctoritatem in dubium revocet. Nam Paullus hisce litteris eum admonuit Episcopalis officii jam antea in Creta suscepti; eidemque præcepit, ut quæ ad perfectam Christianæ fidei ac disciplinæ formam deessent, suppleret ipse, atque absolveret. Cretenses, eos præsertim, qui ex circumcisione ad Evangelium accesserant, acriter increpitos in officio contineret, singulos in singulas civitates describeret Presbyteros sive Episcopos, quos nimirum egregia diuque spectata fide, virtute, constantia, sanctitate viros esse oportebat. *Hujus*, inquit cap. 1. *rei gratia reliqui te Cretæ, ut quæ desunt, corrigas, & constituas per civitates presbyteros*. Sed cum inter auctores discrepet, quonam tempore Titus Cretensis ecclesiæ administrationem inierit; inde fit, ut pro ea, quam quisque sequitur, sententia alii citius, alii serius hanc epistolam scriptam esse opinentur.

Hæc epistolæ scripta fuit ad Titum jam Episcopum Cretensem.

Qui ante susceptam Dalmaticam expeditionem Cretensis Episcopatus initium constituunt, ii ferme omnes eas ad Titum litteras datas esse contendunt, priusquam Paullus in prima vincula conjiceretur. Nobis vero, quando jam semel discessimus ab eorum opinione, qui putant antea Titum Cretensi ecclesiæ præpositum fuisse, quam Dalmatiam adierit, integrum non est primis Paulli vinculis hanc epistolam præponere. Neque sane est, cur nostræ sententiæ nos peniteat, cum a nobis sint Cretensis eccle-

ecclesiæ monumenta, e quibus satis perspicue intelligitur, Cretensem episcopatum pariter atque hanc epistolam primis Paulli vinculis posteriorem esse. Nam si Græcis Menæis fidem adhiberi oporteat, ex quo Titus ab Creta Hierosolymam discessit Christi adeundi, visendique causa, undetriginta omnino anni interfluxere, anteaquam in patriam redierit, & Cretensi Ecclesiæ præficeretur Episcopus; quo quidem temporis intervallo nusquam legitur in Cretam remeasse. Hierosolymam autem venit, cum annum ætatis ageret alterum & vigesimum, qui congruit cum an. Christi trigesimotertio. Huic adde annos illos undetriginta, qui inter Titi discessum, ejusque in patriam reditum intercedunt; ex quo conficitur ut Titus Cretensem Episcopatum inierit anno Christi 62. cum jam Paullus e primis vinculis emissus, Hispaniam una cum eodem Tito peragraverat.

Episcopatus Cretensis Titi primis Paulli vinculis posterior.

Titus Cretensis Episcopus factus est an. 62.

Jam vero quam Paullus ad Titum scripsit, epistolam conjici oportet intra illud sex annorum spatium, quod ab anno Christi 62. ad Paulli obitum ac martyrium effluxit. Cum autem Paullus sub finem epistolæ jubeat Titum Nicopolim quamprimum proficisci, haud equidem adduci possum, ut credam, uno alterove anno post susceptam administrationem jussum fuisse ab sua ecclesia discedere, nisi si qua necessitas, & gravissima causa abeundi urgeret; præsertim cum Cretensis ecclesia, ut tunc quidem erat, diuturniori Episcopi sui præsentia, assiduaque opera indigeret. Nam & universa Provincia lustranda erat, quæ finitimas etiam circa Cretam insulas complectebatur, & Christiana disciplina vindicanda ab Judaicis superstitionibus, quæ ubique sane multæ irrepserant; & in urbibus, oppidisve singulis Episcopi aut Presbyteri constituendi, qui rei Christianæ præessent, & alia denique perficienda ac stabilienda quamplurima, quæ Paullus rudia ac tantum inchoata reliquerat, ut ex hisce litteris colligitur; hæc autem omnia plus sane temporis, quam unius alteriusve anni spatium requirebant. Atque ego sic existimo, idque propius vero est, Titum in Cretensibus rebus ordinandis & componendis, unius ferme quadriennii curas ac labores posuisse, nulla prorsus ab sua provincia digressione interruptos. Quod etiam Menæorum auctoritate confirmari potest; nam Titus, quemadmodum Menæa testantur, sex annos proxime a suscepto Pontificatu elapsos, non illos quidem continuos, sed unius anni & aliquot mensium absentia interruptos, circumjectis Cretæ insulis lustrandis, excolendisque insumpsit, ut plane videatur numquam inde per annos priores quatuor, ne ad tempus quidem abscessisse. Quo circa non ante annum Christi 66. exeuntem; æræ vulg. 63. hasce litteras a Paullo accepit, quibus jubebatur Nicopolim proficisci. Occasio autem & causa Titi e Creta evocandi fuit hæc.

quatuor fere annos in re Christiana apud Cretenses stabilienda insumpsit.

Ann. 66. epist. ad Titum scripta.

§. II.

Cur Paullus Titum ad se per litteras acersierit.

Nero sive Simonis Magi præstigiis, atque instigationibus impulsus, sive ut incensæ urbis suspicionem ab se amoveret, culpa & pœna in Christianos translata, jampridem Christianæ religioni, Christique cultoribus nefarium & exitiale bellum indixerat; nusquam acerbius quam Romæ ea tempestate in Christianos sævitum est.

Paullus igitur pro ea, qua urgebatur, omnium ecclesiarum sollicitudine, suarum partium esse duxit primo quoque tempore Romam proficisci, tum ut cum Petro Simonis Magi arrogantiam, partimque malis artibus auctoritatem prosterneret, atque obtereret; tum ut Christianis religionis causa laborantibus solatio simul esset ac præsidio. Sed quoniam cælesti admonitu cognoverat Romæ propositum sibi esse, ac divinitus paratum Martyrium, anteaquam Romanum iter susciperet, decrevit postremum invisere ac lustrare ecclesias Asiæ, Syriæ, Græciæ, quas ipse fundaverat; & sicubi opus esset, rebus ab se præclare institutis, ac nondum perfectis supremam manum imponere. Ad id cum necessariam sibi esse Titi operam intelligeret, eam, qua de agimus, epistolam anno 66. in finem vergente scripsit vel Nicopoli, ut Auctores sane graves existimant, vel ex alia Epiri urbe, ut longe verisimilius aliis videtur. Postquam hisce litteris Titum edocuit, quæ cuique præscribi oporteat, ut pro eo, quem quisque obtinet in ecclesia locum, munere suo atque officio fungatur; eidem præcipit, ut simulatque Artemas, aut Tychicus in Cretam appulerint, ipse quamprimum Nicopolim trajiciat, ubi Paullus hyemem transigere decreverat: *Cum misero ad te, inquit, Artemam, aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim, ibi enim statui hyemare.* Noluit Apostolus, ut recte animadvertit Bollandus, Titum e Creta prius discedere, quam eo Artemas, aut Tychicus accessisset, quorum alteruter ad tempus in ejus locum suffectus rem Christianam curaret, ne quid detrimenti caperet, dum Titus inde abesset. Titus ergo acceptis a Paullo litteris, & muneris sui Vicario, quem idem Paullus designaverat, statim profectionem adornat, & Cretensibus rebus compositis intra finem anni 66. Nicopolim trajecit. Ex eo tempore numquam a Paulli comitatu discessit, sed cum eo ecclesias Asiæ, Syriæ, Græciæ cursim lustravit post hyemem Nicopoli transactam, deinde Romam pervenit an. 67. Autumno jam inito, ubi commoratus est usque ad Paulli obitum ac Martyrium, cujus testis & spectator fuit, quodque incidit in annum Christi 68. æræ vulgaris 65. III. Kal. Julias. Mense autem Julio ejusdem anni ad suam ecclesiam reversus est.

Titus a Paullo Nicopolim accersitus.

cum eo Romam venit ejusq; martyrio interfuit anno Christi 68. III. Kal. Julias.

CAPUT X.

De Obitu & Cultu S. Titi.

§. I.

Mors, Sepulchrum, Reliquiæ, Dies, Festi.

Annus ille, quo B. Titus ex hac vita discessit, facile colligi potest ex calculis chronologicis, quibus ejus Apostolatum & vitam Menæa definiunt. Annum alterum & vicesimum inierat, cum Hierosolymam adiit anno Christi 33. ibique annum integrum, cum se in Christi disciplinam tradidisset, Christianæ militiæ tyrocinium posuit. Ab anno 34. Christi in cœlum ascensu insignitum anni decem intercesserant, quos partim Hierosolymis, partim in aliis Judeæ oppidis cum Apostolis, cæterisque Discipulis transegit; cum Apostolus & Episcopus consecratus socium se adjutoremque Paullo adjunxit, anno Christi 45. æræ vulgar. 42. quo cum annos duodeviginti Evangelicis peragrationibus extraxit. Deinde Episcopus Cretæ præpositus sex annos in excolendis insulis Cretę circumjectis consumpsit, novem & triginta Gortynæ in urbe totius insulæ Metropoli ad cives suos Christianis præceptis ac mysteriis imbuendos, & Cretensem ecclesiam constituendam & amplificandam con-

Titus obiit an. 107.

contulit. Ab ejus igitur in Palæstinam adventu conficitur summa fere quatuor & septuaginta annorum, quos si enumerare incipias ab anno Christi 33. cum Hierosolymam venit, in desinunt in annum Christi sextum ac centesimum, æræ vulgaris 103. quocum Titi ex hac vita discessum colligari oportet. Si autem quatuor & septuaginta annis viginti illos adjicias, quos jam expleverat, cum e patria profectus ad Christum concessit, vitam perduxerit necesse est usque ad annum quartum & nonagesimum. Detractis autem ex anno 106. nonaginta & fere quatuor annis, quibus Menæa vitæ ejus tempus omnes definiunt, restat annus duodecimus Christi, æræ vulgaris nonus, ad quem Titi ortum referamus licet.

Titus igitur ætate, & plurimis gravissimisque Evangelii causa susceptis laboribus confectus obiit anno, quem supradiximus, Anacleto Romano Pontifice, Trajano Imperatore. Cæterum cum nemo Veterum inter Martyres Titum annumeret, pie tranquilleque ex hac vita migravit, & ob eximiam sanctitatem, resque pro Christo præclare gestas dignus habitus fuit, qui Divorum numerum cultumque obtineret. S. Titi corpus in ædem Cathedralem illatum fuit, & funere quantis maximis, pro illorum temporum conditione potuit, studiis celebrato, ibidem honorifice conditum est. Nam eum Gortynæ *in ecclesia, ubi a B. Apostolo dignus Minister fuerat constitutus, sepultum esse* tradunt Martyrologia, quibuscum consentit D. Hieronymus in Catal. Script. eccl. c. 13. *Titus Episcopus Cretæ, in eadem & in circumjacentibus insulis prædicavit Evangelium Christi. Ibidem autem & dormivit, & sepultus est.*

Gortynæ in æde Cathedrali sepultus.

De illius reliquiis nihil ferme habeo, quod scribam singulari commemoratione dignum. De capite sanctissimi hujus Apostoli, antequam Creta sub Turcarum imperium ac tyrannidem cecidisset, Joannes Bollandus superiore sæculo hæc scripsit, tom. 1. 4. Januar. Porro *S. Titi venerandum caput integrum Candiæ, Archiepiscopali Cretæ urbe, asservatur, magnaque cæremonia certis temporibus spectandum populo proponitur. Estque summum templum eidem Sancto Apostolo dicatum; ut in Peregrinatione sua Hierosolymitana epistola 1. testatur Nicolaus Christophorus Radzivilius.* Sed vergente eodem sæculo, cum Candia in Turcarum potestatem concessit, Veneti urbis, totiusque ferme insulæ possessione depulsi, sacratissimum illud caput Venetias transtulerunt; ac depositum fuit in Thesauro Marciano, & Senatusconsulto constitutum est, ut singulis annis die festo S. Titi, in Basilica D. Marci populo illuc religionis caussa confluenti ad spectandum, & venerandum proponatur. Ejus corpore quid factum sit; utrum adhuc apud Cretenses asservetur, an vero Turcarum impietate ac scelere discerptum perierit, mihi non est compertum.

Caput Venetias translatum.

Tres ipsos dies Titi nomine, & commemoratione consecratos invenio, diem quartam Januarii apud Latinos, diem vigesimam quintam Augusti apud Græcos, & diem duodevigesimam Martii in Martyrologio Coptico, ut docet Bollandus. Ex his tribus diebus haud facile est constituere, quemnam Titus pia ac pretiosa morte, suoque ad Superos transitu consecraverit. Cum autem Ado, Usuardus, itemque Martyrologium Romanum quartum Januarii diem appellent Natalem D. Titi, in eam opinionem propendeo, ut putem hac ipsa die cum ad beatam immortalemque vitam migrasse; præsertim cum Menologia & Menæa Græcorum nullum titulum adscribant, unde dies quinta & vigesima Augusti causam anniversariæ commemorationis acceperit; quamvis in Menologio Metrico in latinum converso apud Hagiologos Antuerpienses tom. 1. Martii pag. 37. ad eam diem Titi ex hac vita ad Cœlum transitus videatur referri: VIII. *Kal. Sept. Cœli dat campos Tito vigesima quinta.* Ego vero, quantum conjectura assequi possum, sic existimo, idcirco apud Græcos hanc diem in honorem S. Titi celebrari, quod is ea ipsa die Cretensem Pontificatum inierit; diem vero Martii duodevigesimum propterea in Martyrologio Coptico Titi anniversario cultui decretum fuisse, quia eodem die ab Apostolis consecratus fuit Episcopus, & Paullo socius & comes Apostolicarum peragrationum adjunctus.

Festi Dies S. Titi.

§. II.

Præclara B. Titi Parænesis ad Cretenses, quam Dalmatæ perinde accipere debent, sibique ad se ipsos excitandos accommodare, ac si sanctissimum virum secum ipsis colloquentem, & ea, de quibus Cretenses edocet, sibimet ipsis præcipientem audirent. Ex Oratione, quam Andreas Cretensis ipso B. Titi festo, & anniversario die ad Cretenses habuit, ubi Titum in hunc modum loquentem induxit,

Filioli, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus, morum scilicet perfectione. Nolite effici pueri sensibus, sed malitia parvuli estote. Ne qua radix malitiæ impediat sursum germinans, ac rectum sensum obscurans. Ne quis in vestris cordibus enascatur peccati surculus. Ne quis in vobis amaritudinis botrus nigrescat, ex quo furor draconum aspidumve, ceu vinum diffluat. Ne quis spreverit Dominica Christi mandata; neve instar aspidis obturaverit aures; ut ne audiat incantantis vocem. Ne quis malitiam & vitium eligat, cui liberum sit, ut eligat virtutem, cœlestemque vitæ rationem in terra instituat; neve incorrupta immortalique vita exitiosam sensibus humilium ac terræ defixorum abundantiam misera commutatione præoptet. Filii *novissima hora est: sunt ergo paranda ad exitum ac sepulturam opportuna. Nobis ipsi augeamus funeris curam. Nemo sit usque adeo mollis, & voluptatibus dissolutus, ut resolutionem in Christum, secundo loco a demoratione, & contretione cum luto habeat. Nos Christus vocat in regnum Cœlorum. Dominica jussio est, assumamus generosum animum. Fortis est qui vocat; ne simus imbecilla mente ad divitias, quæ superant cogitationem; scrupulosiusque rerum oculis subjectarum rationibus subducendis intenti simus. Ut quid rebus visibilibus immoramur? ut quid contemnimus paternam domum? civitas nostra, patriaque est cœlestis Sion; Sanctorum illa Metropolis; Patriarcharum domicilium, ubi abest serpens sedens in via, qui calcaneum mordeat, & ingressu prohibeat; Sion, inquam, cujus turres in manibus Domini fixæ sunt: cujus portæ ad beatitudinem illic loci sitam eos, qui intrant, inducant: cujus speciem, decoremque, novit ipse, qui ædificavit Deus. Substantia autem fidelium vitæ est, senescere nescia; lumen innarrabile; immortale regnum; retributio bonorum dignis repositorum, quæ neque videri oculis possunt, nec corde comprehendi, quæ Deus præparavit iis, qui diligunt ipsum. Ne itaque eorum dimittamus hæreditatem, quotquot deifico baptismate filii rationem adepti, facti sumus Dei filii: Dei inquam, qui nos dilexit, quique redemptionis pretium pro nobis omnibus filium suum Unigenitum ejusdem secum substantiæ, eodemque sub-*

limem

limem throno dedit. Ne gratiam adoptionis spernamus: ne efficiamur servi peccati, qui sumus liberati in spiritu. Ne servi voluptatis ventris, vicariam satietate contumeliam recipientes. Ne ostium vitiis perturbationibusque aperuerimus, unde nobis reciproca mors scaturiat. Ne a contentione ad anteriora sistamus, sed curramus semper, si quomodo comprehendamus, ad bravium supernæ vocationis. Præstat, ut ea, quæ sunt retro, obliviscentes, ad anteriora nos ipsos extendamus. Præstat audire dicentem Christum: Siquis vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. *Præstat sequi Christum per mundum ambulantem:* Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. *Christus jubet, ne renitamur, Christus vocat, & quis non audierit? Divina vox est, quæ doceat:* Ego sum lux mundi; qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ: Et; ego lux in mundum veni. *Hoc autem quid magis amicum nobis contigerit? Quippe relictis tenebris adhærere luci, vere filium lucis facit eum, qui luci adhæret. Hoc vero qua alia ratione contingat, nisi caliginoso omni peccato, atra nos nocte configente, spreto? Ut autem tollamus Crucem, & Christum sequamur, quodnam fuerit evidentius signum, quam ut quotidie moriamur? qua bonorum repositorum spe contento animo; qua minarum metu circumacto tortoque. Crucem autem absolute intelligas, dilecte, mortem pro Christo; quam vel ipsam, si contingat providentia divina accidere, ne detrectaverimus.*

Cum enim quotidie mente moriamur peccato; quid misere morientes vitam ducimus; qui non simus beatiores, præoptantes pro Christo mori? Moriamur ergo, ut vivamus. Bonum est una cum Christo mori, ut & vivamus cum ipso. Qua vero quis ratione commoriatur Christo? Plane factus vitiis & perturbationibus superior; nulli timori prodens veritatem; aut amicitiæ humanæ respectui fiduciam ad Deum miserabiliter permittens. Sic aliquis certat pro Christo. In hunc itaque modum, ejus causa moritur, qui est mortuus pro nobis. Qua vero ratione hæreditatem cœlestem aliquis accipit? Nimirum relinquens terrena, quæ quidem ad modicum spectaculo recreant, diuturniorem vero inde cruciatum ingenerant. Dimittamus ergo, quæ vita præsenti recreant, ut hæreditate accipiamus futuram gloriam. Demus Deo vel vitæ partem. Accipiamus vitæ nostræ comparticipem. Magnam jam partem nobis vita præteriit. Viximus carni; etiam spiritui vivamus. Brevi temporis spatio longa nobis sæcula recondamus. Pauca eorum dimittimus præ iis, quæ speramus nos accepturos. Nihil iis, quæ danda sunt, æquale intulerimus. Hæc nobis sacer hic interpres spiritus. Hæc Titus clamat, magna ecclesiæ tuba, quæque universos per gyrum fines perstrepuit; divinitus pulsatum organum; vox ubique tonans, quæ divinarum nobis miserationum cataractas aperuit; quæ quotidie diluvii instar, quotidianos hostium insultus operiat. Conclusio Andreæ Cretensis. *Hæc nos Titus nostra vilium opera e sepulchro quæritans, spiritu docet. Agnoscamus ergo Magistri documenta. Efficiamur discipuli non contemptores gratiæ. Scimus suasibiles, non doctori immorigeri. Suscipiamus reverenter sermonem &c.*

§. III.

Præsentissimum adversus Christianæ religionis hostes B. Titi patrocinium Dalmatis propositum; ut intelligant, qui omnium primi Turcarum aggressionibus expositi sunt, cujus opem implorare debeant, cujusque præsidio se tueri, cum a potentissimis illis Christiani nominis hostibus bella & clades imminent.

Ex Oratione sæpius citata Andreæ Cretensis.

O *Titi beato utero modo a geniti pueri! Is enim vos juxta Evangelium regeneravit. State adversus hostes omnes invisibiles, doctrinæ ejus* b *armaturam induti. Resistite diabolo, & fugiet a vobis. Virili animo consistite adversus execrabilem aciem Satanæ, ejusque plagæ velut sagittæ parvulorum videbuntur. State succincti lumbos in veritate, & latera obtecti; portantesque gladium spiritus; qui est Verbum Dei per deprecationem, & orationem. Arcum & sagittas, & pharetram, a Deo inspirata, Deo afflati præconis Titi induamus arma. Galea nobis, hastaque, & gladius habeantur* c *Pastoris ad Deum pro nobis supplicationes. Ipse stabit pro nobis: ipse* d *aciem instruet, & nos proteget, ipse hostium tumorem comprimet. Ipse stabit, placabitque, ac Domini furorem avertet; iraque calicem, quem manu habet, &* e *Condy ruinæ, furorisque facem a nobis declinans, in* f *hostes plane exhauriet, ac confractionem quidem convertet in auram* g *: procellam autem statuet in tranquillam serenitatem. Sed & magnum hoc navigium, Ecclesiam, inquam, in portum deducet divinæ voluntatis, æstu omni, tempestateque libratam, & quæ tota omnino vita pacem agat! Quis enim scit, si convertatur Deus, & eum pæniteat super malitiis nostris? Non enim quærit nostram mortem, sed ut convertamur, & vivamus:* h *turundam adhibebit, & sedabit; nec erit aliquis, qui nos malis afficiat, & cædat, neque nos aliquis de manu ejus rapiet, Sed etsi hostis invaserit, lapidabitur. Quod si arcum tendens gloriatur, super ipso confringentur ejus gloriationes. Quod si etiam vibrat arma, gladius quidem pervadet cor ejus, arcus autem in manu ejus conteretur. Ipse enim Dominus pugnabit pro nobis; Ipse veniet, & salvabit nos, veniet & non tardabit. Videbuntque Ægyptii omnes manum Domini fortem & magnam, dicentque fugiamus a facie Domini Christianorum; nam Dominus pugnat pro eis adversus Ægyptium* i *Amalec, matreque serva genus* i *Agar penitus exterminabit. Inimicos, inquam, Crucis Christi, quorum finis interitus est: quos maris profundo abyssus absorbebit, tentantesque navali confligere prælio, suis fluctibus involvet. Hic est Deus noster: ipse* k *coronæ ejusdem consortes* l *Imperatores, eosdemque sublimes throno victoriis coronaverit, in longas annorum revolutiones eorum conservans imperium. Ipse eis gentes omnes barbaras cruore gaudentes captivas subjecerit. Stabit enim sequester propitius, verbi alumnus, & defensor Titus: stabit vero, & inclyta vestra Martyrum* m *Decas, suisque illis passionibus, Dominum, qui potest salvare a morte, propitium faciet; isque omnia consumabit, quæ ad nostram videt opportuna salutem, & ad gloriam Majestatis suæ. Utinam vero ad consumatæ bonitatis exitum, nulla temporis mora, ista promoveantur; ipsisque rebus consumationem suscipiant. Sic enim, & vita nobis æquior cesserit, sermoque omnis, & actio, & cogitatio, divini spiritus legibus perornabitur; otiique compendiis quieta nobis, atque tranquilla exigetur vita.*

NOTÆ.

a Hæc omnia apprime conveniunt in Dalmatas, quos his ipsis verbis alloqui, hortarique ad Titi fidem opemque implorandam rectissime possunt Dalmatiæ Episcopi. Quid enim ad rerum suarum decus ac præsidium sibi Cretenses ab Tito adscis-

cant, cui Christi fidem & Evangelium acceptum referunt, quod non potiori jure sibi Dalmatæ vindicent; modo meminerint se ante Cretenses ab eodem Tito per Evangelium Christo progenitos, se ab illo altos, se ab illo Christianis sacris & mysteriis imbutos, se ad omnem laudem ac virtutem Christiano homine dignam educatos.

b Titus cœlestis doctrinæ præsidiis atque armis prius Dalmatas, quam Cretenses instruxit.

c Quidni Titus suis apud Deum precibus divinam opem etiam Dalmatis conciliet, quos sic diligit, tamquam primos ab se genitos Christo filios, & evangelicæ suæ expeditionis, suorumque laborum oblatas Deo primitias?

d His ipsis verbis Dalmatæ in spem adduci possunt cœlestis auxilii per Titum impetrandi, cum bellum ab Turcis ingruit, modo ad Titi fidem, opemque suppliciter confugiant.

e Κόνδυ est poculi genus admodum capax. Athen. lib. *ια ποτήριον ἀσιατικόν*, esse ait, *κοτύλας χωροῦν δέκα*; *poculum asiaticum continens decem cotylas*. Cotyle autem est quoddam mensuræ genus liquidis pariter atque humidis metiendis aptum, quod sex omnino cyathos capit. Modus is loquendi e sacris litteris petitus est, ubi calicem iræ, calicem furoris, & alia id genus passim invenies.

f *Hostes*. Saracenos videlicet, qui ea tempestate navalibus viribus, copiisque præpotentes, Christiani imperii provincias maritimasque oras direptionibus, cædibus, incendiis infestas habebant. Igitur non secus atque olim Cretensibus contra Saracenos, nunc Dalmatis contra Turcas Titus auxilio aderit, & pestem ac perniciem, quam hostes illis machinantur, in ipsorum capita convertet.

g Θραῦσιν. *Est eadem vox Ps.* 105. *v.* 23. *Nisi Moyses stetisset in confractione &c. ἐν θραύσει velut tempestate furoris Domini, qui videretur Israelem totum velut comminuturus; nempe a vitulo adorato; quo videtur Andreas respicere, ut indicet futurum Titum alterum Moysem Christiano populo, in quem ita Deus desæviret immissis Saracenis, ut olim in Judæos*. Franciscus Combefisius in Notis ad hunc locum.

h Μοτώσει Jer. 30. v. 17. *qua alludit, est ἀνάξω, velut subducam, & subvèham, quod & Hebræa habent* אעלה: *fueritque ea vox Andreæ, vel ad explicationem illius eductionis, vel ut alia lectio, indendo enim linamentum vulnerarium, & turundam, velut educitur ulcus, non obducitur; eo tamen fine, ut quandoque minore incommodo obducatur, quo forte respexit* Vulg. Combefisius Not. 11.

i *Forte quia velut Ægyptiorum vindex, & Ægyptiaco animo persequebatur Israel, jam alioqui Ægypto egressum, & nihil ultra ab Ægyptiis timentem*. Combefisius Not. 12.

i *Saraceni* sive *Agareni* ex Agaris filio Ismaele oriundi, etiamque Ismaelitæ dicti.

k Ὁμοσεφής. *Adjunctis iis, quæ habent Græci de Andrea in triodio, ex quo damus liquet esse sermonem de Justiniano II. & Philippo filio, quem is statim ab imperio recuperato, & occiso Tiberio Absimaro Imperiali corona insignivit; de quo Baronius ad annum 702. Fuerunt ea tempora turbantibus qua Patriarchis, qua Imperatoribus CP., satis Græciæ obscura, ut non mirum sic atra nocte veluti latuisse Latinos nostri Andreæ sanctitatem, quam non consignarint, quod sciam, publicis ecclesiæ tabulis*. Combefisius Not. 13.

l Hæc transferri possunt ad Venetos, quorum in ditione ac tutela sunt Dalmatæ. Titus ergo suo nomine, suisque precibus interpositis apud Deum suorum causam aget; ille Venetorum classibus ac militibus vires animosque adjiciet, ut exultantem Turcarum audaciam comprimant; ut servitutem, cædes, incendia, rapinas a Dalmatarum vita, tectis, fortunis, corporibusque arceant; ut ab eorum templis sacrilegia, ab oppidis direptionem, ab agris vastitatem prohibeant.

m *De his decem Martyribus Cretensibus agunt Greci* 23. *Decemb. qua eadem consignatur in Martyrologio Romano. Ad eos spectat, quod Baronius ad Cyrillum, & ipsum Cretensem Martyrem* 9. *Jul. annotat, ex epistola Martini Gortynæ in Creta Episcopi, & Collegarum ad Leonem Magnum Imperatorem de vindicata ab hæresibus patria, Deum Martyribus passionis tempore deprecantibus: quæ de re in eorum gestis apud Metaphrastem, quæ Lippomanus, & Surius referunt, habentque regii codices*. Combefisius Not. 14.

§. IV.

Deprecatio S. Andreæ Cretensis ad B. Titum pro salute, & incolumitate gregis sibi concrediti. Eadem uti possunt Dalmatiæ Episcopi, ut concilient sibi suisque populis B. Titi opem atque præsidium. Ex Oratione supra citata.

HÆc a nobis, o Pater, a nobis, inquam, o Domine, tuis clientulis, & supplicibus, atque successoribus tuis, quamquam indignis, hæc tibi exiguæ linguæ mentisque officio, mentis, inquam, tui amantis, & præ omnibus honori habentis angusta sunt munera. Hæc modicus ego inter Pastores, nescio qua ratione dignus habitus sacro hoc throno, & solio: quamquam vero modica illa, & quæ a meritis tuis longe absint; nihil tamen sunt accensa in te mea voluntate, minora. Placide autem, & humaniter, probe novi, vel ut tenue quoddam epitaphium suscepturus es. Absolutiorem autem laudem, majori ab eo gloria postmodum quæsieris, ad quem semper immotum studium desideriumque habuisti. Nunc enimvero, o Divinum, & sacrum caput, de cælo nos inspexeris, qui circum Deum trinum spiritu tripudies, gratiaque gratiæ assistas throno, sisque animo illustratus divino lumine; supplicans pro nobis. Si quo modo, agente te, liberemur ab ira iis impendente, qui mei instar sunt negligentes, & pigri, atque ab accensa adversum nos quotidiana vitiorum rebellione; ad hæc vero, a malevolis hostibus, palamque occulteque eonantibus oppugnare, sinunt se superari; flatuerisque nobis procellam in auram, fecerisque, ut illic positam beatitudinem consequamur, ut vel tunc sub tuis protecti alis, una tecum habitemus in tabernaculis, in quibus ipse habitas; purique quod est in te lumen, pure perspiciamus; ejus gratia, qui nos vocavit vocatione sancta in admirabile lumen suum: quem decet omnis gloria, honor, & potestas nunc, & semper, & in sæcula. Amen.

Chro-

A. Ch. A. Ær. vulg. Chronotaxis Actorum B. Titi, omnia complectens, & suis singula temporibus dispertiens, quæ hactenus dicta sunt, quæque ex epistolis Sancti Paulli, Actis Apostolorum, tabulis Salonitanæ, & Cretensis ecclesiæ, aliisque rerum ecclesiasticarum scriptoribus deprompsimus.

12 9 Titus Gortynæ natus est, regali genere, nobilissimis parentibus in urbe totius insulæ primaria. Poetis, ac Philosophis operam dedit.

32 29 Cum annum ageret vigesimum, cælesti voce admonitus, a profanis artibus ad disciplinis ad sacrarum litterarum studia totum se transtulit.

33 30 Cum de Christi divinitate, ac miraculis insignis ab Judæa fama in Cretam manasset, Proconsulis Avunculi sui jussu, vel permissu Hierosolymam proficiscitur. Christum venerabundus adiit; atque in ejusdem disciplina se tradidit.

34 31 Interfuit & præsens vidit summos Christi cruciatus atque ignominias; ejusdemque redivivi atque in cœlum ascendentis testis fuit ac spectator. Spiritus Sancti in cænaculum illapsi divina munera cum cæteris Apostolis pariter accepit. Post necem Stephano illatam, prima in ecclesiam tempestas incubuit, Judæorum instinctu ac rabie concitata. Discipulis alio aliis dilabentibus, Titus quoque Hierosolyma secedit.

35 32 Saullus Tharsensis cœlesti voce perculsus ex hoste infensissimo fit repente Christi cultor & propugnator acerrimus. Titus tam subita atque admirabili hominis conversione permotus, mira cupiditate flagrat jungendæ cum eo consuetudinis, & amicitiæ. Primum in ejus congressum colloquiumque sese insinuat; tum familiariter cum illo versari cœpit; demum inter Paulli domesticos atque intimos locum obtinet; nondum tamen evangelicæ expeditionis socius rite declaratus est, sed decem ipsos annos post mortem Christi cum cæteris Apostolis ac Discipulis, partim Hierosolymæ, partim urbibus Judeæ evangelica peragratione obeundis transegit.

45 42 Titus, Paullus ac Barnabas Hierosolymam deferunt eleemosynas, quas in pauperum subsidium Antiocheni erogaverant. Inde Antiochiam repetunt, recepto in societatem Joanne, Barnabæ consanguineo, cui cognomen erat Marco. Paullus, & Barnabas Spiritus Sancti jussu, & auspiciis in Apostolorum collegium cooptantur. Hierosolymis Apostoli in concilium coacti distribuunt inter se orbis terrarum provincias. Huic Concilio Titus interfuit, Episcopalibus sacris initiatur, Paulli socius atque administer ex ejusdem Concilii auctoritate renunciatur; ac decem ipsos annos in Apostolicis cum Paullo peragrationibus, vel in Paulli mandatis exsequendis transegit.

52 49 Paullus, Barnabas, Titus ad Apostolos, & Presbyteros, qui Hierosolymis erant, referre jubentur de controversiis, nuper exortis, eorumque sententias rogare. Ex itinere Phœniciam, & Samariam adeunt. Hierosolymam cum venissent, Paullus omnino vetuit Titum circumcidi, quod quidam ex Judæis omni ope atque opera contendebant. Ad dirimendas Antiochenas controversias Concilium cogitur; lex circumcisionis una cum Mosaicis ritibus ac cæremoniis abrogatur, & quamvis nondum exitialis, ac mortifera, mortua tamen atque inutilis declaratur. Paullo, Barnabæ, ac Tito Gentium salus ac procuratio committitur: iidem cum Sila, & Juda Antiochiam remissi, decretum Concilii publicis litteris consignatum ad Antiochenos deferunt. Joannes cognomento Marcus in eorum societatem iterum recipi cupit: annuit Barnabas, negat Paullus. Ea de re cum inter se dissiderent, alter ab altero digreditur. Barnabas assumpto Joanne in Cyprum transmisit. Paullus cum Tito sibi comitem adjunxit Silam, quibuscum Syriam, & Ciliciam peragravit. Deinde Lystris cum esset, tertium sibi socium adscivit, cui nomen Timotheo. Per idem ferme tempus Lucas in Paulli comitatum ac societatem recipitur. Paullus igitur tribus sociis auctus, una cum Tito Phrygiam, Galatiam, Macedoniam Evangelio lustravit, & Macedonia Athenas se contulit. Hoc eodem anno, vel certe insequenti, ad Galatas scripsit epistolam, in qua semel atque iterum Titi mentionem facit.

Hoc anno ineunte Paullus ac Titus cum sociis in Achajam migrant; Corinthum adeunt; qua in urbe ac provincia unum annum ac sex menses commorantur. 53 50

Paullus æstate jam appetente cum sociis ex Achaja in Asiam transmisit. Ephesiis ex itinere aditis, Cæsaream concessit, inde Antiochiam divertit; tum Phrygiam, & Galatiam, & superiores Asiæ provincias peragravit. Ephesum rediit, atque hinc primam ad Corinthios epistolam scripsit; eodemque tempore Titum ad Corinthios legavit, ut, quæ illuc irrepserant, corruptelas amoveret, dissidia componeret, Corinthios ad eleemosynam in pauperes Hierosolymitanos erogandam hortaretur. 54 51

Titus re Corinthiaca bene gesta ad Paullum se retulit, qui per eos dies in Macedoniam advenerat. Alteram Paullus epistolam ad Corinthios scripsit; jussitque Titum ad eos iterum proficisci. Titus morem gessit; Corinthum repetiit, omnia Paulli mandata diligenter curavit. Tum altera apud Corinthios legatione perfunctus ad Paullum rediit, qui per id temporis in Illyrico, vel in provinciis Illyrico finitimis rei Christianæ operam dabat. Intra finem hujus anni Titus a Paullo missus cum Episcopali jure ac potestate in Dalmatiam venit. Interea Paullus institutum Apostolicarum peragrationum cursum persequitur. Triennium proxime insequens partim apud Ephesios traduxit, partim finitimis ecclesiis revisendis lustrandisque extraxit. 55 52

Paullus Hierosolymam cum venisset, ab Judæis comprehensus in vincula conjicitur. Cæsaream abductus primum coram Felice Judææ Præside causam dixit; deinde coram Portio Festo, qui in Judaicam Præfecturam Felici subrogatus est; ab eo cum Paullus 58 55

J. Ch. A. Aer. vulg. lus appellasset ad Cæsarem, Romam vinctus abducitur.

59 56 Titus ubi certis auctoribus comperit Paullum Romam deduci, illuc ex Dalmatia omni festinatione ire properavit, ut ejus in urbem adventum præstolaretur.

61 58 Titus cum aliis Christianis, Romæ ea tempestate degentibus, Paullo ad urbem venienti obviam processit. Nullum in eum benevolentiæ pietatisque officium prætermisit, quod ab se desiderari posset. Cæterum cum intelligeret Paullo necessariam non esse suam operam, atque præsentiam, paucis post diebus ad suam ecclesiam rediit. Paullus post Titi discessum alteras ad Timotheum litteras dedit, eumdemque Romam accersiit.

62 59 Titus rebus Dalmaticis compositis ac Neophytis valere jussis, Dalmatiæ pontificatu deposito, Romam venit, quo illum Paullus per litteras aut nuncios evocaverat. Paullus Neronis sententia absolutus, atque emissus e vinculis, una cum Tito Hispaniam Evangelio lustravit. Antequam Roma excederet, Hermen ad Dalmatas proficisci jussit, qui eam ecclesiam regeret, & omnia Episcopi ac Pastoris munia obiret.

66 63 Paullus ac Titus peragrata Hispania in Ægæi maris insulas transmittunt, inde in Cretam appellunt. Rutilius cognatus Titi ab Idolorum cultu ad Christi fidem convertitur, cum ejus filium a mortuis Paullus excitasset. Paullus, haud ita lato maris spatio transmisso, in Asiam proficiscitur. Titus vero cum Cretensibus instituendis operam aliquam dedisset, suas curas, & labores ad proximas circa Cretam insulas convertit, quibus excolendis sex ferme annos impendit.

67 64 Paullus litteras ad Titum dedit, quibus illum de Episcopali munere atq; officio instrueret, ac moneret; sub finem epistolæ eidem imperavit, ut quam primum Nicopolim contenderet, ubi ipse hyemare decreverat. Titus e Creta solvit, & Nicopolim venit.

68 65 Paullus Asiaticis primum, deinde Græcis provinciis cum Tito peragratis, Romam proficiscitur. Titus in urbe usque ad Paulli martyrium commoratus est. Nero vehementer incensus ob interitum Simonis Magi Petrum ac Paullum in carcerem detrudi jubet.

106 103 Titus cum Luca Paulli martyrio interfuit, ejus funus curavit, corpus sepulturę tradidit. Deinde in patriam revertitur, Gortynę Metropoliticam sedem constituit, Cretensem ecclesiam ad summam usque senectutem administrat.

Titus annos natus quatuor & nonaginta in patria sanctissime moritur vel pridie nonas Januarii, vel 8. Kal. Septemb. Ibidem perhonorifice sepultus miraculis claret, ab advenis pariter indigenisque eximia veneratione & celebritate colitur.

APPENDIX

De S. Herme altero Dalmatiæ Episcopo, & S. Domnii Præcursore.

Hermes Latinis Martyrologis ignotus, & Græcorum Menæis atque elogiis celebratus, is, quem Paullus in suis ad Romanos litteris suo nomine salutari jussit, Episcopus Dalmatiæ fuisse traditur. Duos eximiæ sanctitatis viros ejusdem fere nominis temporibus Apostolicis floruisse invenio; utriusque meminit Paullus in ea, quam dixi, ad Romanos epistola, utrique officii ac benevolentiæ causa ab se salutem dici voluit, utrumque Patroba interjecto, non solum reipsa, sed etiam aliqua nominis variatione distinxit: *Salutate*, inquit cap. 16. *Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen: & qui cum eis sunt fratres*. Primus dicitur fuisse Episcopus Philippopoleos in Thracia, quem Græci nonis Martii, Latini VII. Idus Maii, anniversario cultu venerantur: alter vero, ut diximus, Dalmatiæ Pontificatum gessit, cujus memoriæ, solemnique venerationi nullum quidem Latini, Græci autem diem octavum Aprilis attribuunt. Fuere deinceps haud pauci vel martyrio, vel sanctitate & miraculis inclyti, quibus idem nomen obvenit, ab ætate Apostolica alii propiores, veluti Hermes frater S. Pii Papæ, & martyris; alii longius disjuncti, ex quibus duodecim ipsos in Martyrologio Hieronymiano variis diebus adscriptos, & a nostro plane diversos invenio. Sunt, qui nihil interesse putant *Hermamne*, an *Hermen* scripseris, utrove nomine duos illos Paulli Discipulos appellaveris. Origenes, quem lib. 10. c. 14. in epist. ad Romanos *Hermam* vocat, eumdem in eo libro, qui περὶ ἀρχῶν sive *de Principiis* inscribitur, semel atque iterum Hermen nominavit. In omnibus fere Usuardini Martyrologii codicibus *Hermes* pro *Herma* scriptus reperitur, ut accurate notavit Sollerius in Auctar. ad Usuard. Nec desunt, qui Hermen Dalmatiæ Episcopum *Hermæ* vocabulo afficiant. Joannes Baptista Cotelerius in Scholiis ad Opera SS. Patrum Apostolis æqualium, promiscuas & crebras hujus nominis variationes librariorum inscitiæ & incuriæ adscripsit: *Facile fuit Librariis*, inquit, *Hermam mutare in Hermen, & Hermen viceversa in Herman; sicque fortassis apud Magistrum sententiarum lib. 4. disp. 35. ex Herma factus est Hermes*.

Hermes ignotus Latinis; cultus a Græcis,

commemoratus a Paullo in epist. ad Rom.

multos habuit Sanctos cognomines, varie appellatos:

Cæterum ad tollendam personarum & nominum confusionem nihil aptius esse arbitror, quam sua quemque, & propria appellationis nota signare ac distinguere. Quare quem in Titi locum Dalmatiæ Episcopum subrogatum esse diximus, eum perpetuo constanterque *Hermen* appellabimus, præsertim cum hujuscemodi appellationis auctorem Paullum ipsum habeamus, qui Hermen nostrum ab Herma Philippensium, ut ferunt, Episcopo, hac ipsa postremæ syllabæ variatione distinxit.

a nobis Hermes semper appellandus.

Hermam & Hermen, quorum Paullus meminit in epistola sæpe laudata, in catalogum duorum & septuaginta Christi Discipulorum Dorotheus & Hippolytus referunt; & quamvis horum auctoritas parvi a plerisque fieri soleat, nihil tamen argumenti afferri potest, cur ex eo numero eximi debeant. Nemini dubium esse arbitror, quin omnes, vel plerique eorum, qui in Actis Apostolicis, vel in epistolis Canonicis commemorantur, ex eodem ordine ac numero Discipulorum fuerint; & ferme ex horum nominibus tum Dorotheus, tum Hippolytus suos catalogos confecerunt. Cum igitur Hermas

fuit e numero 72. Discipulorum.

mas juxta Hermesque digni habiti fuerint, qui nominarentur a Paullo in sua ad Romanos epistola; haud vero absimile est utrumque inter eos locum habuisse, quos Christus ex omnibus suæ disciplinæ alumnis delegit, & præclaris præceptis instructos, *misit illos binos ante faciem suam in omnem civitatem & locum, quo erat ipse venturus*. Luc. c. 10. Godefridus Henschenius affirmat hanc esse communem opinionem Græcorum, qui in Menæis excusis & Mss. & in Menologio Cardinalis Sirleti, nec non apud Maximum Episcopum Cytherorum, cum die octava Aprilis celebrent memoriam SS. *Herodionis*, *Agabi*, *Rufi*, *Phlegontis*, *Asyncriti*, & *Hermis*, Episcopi Dalmatiæ, eos ex septuaginta Christi Discipulis fuisse tradant, & juxta morem ecclesiæ suæ sæpe Apostolos appellant. Si ergo Dorotheus & Hippolytus ad fidem faciendam non satis idonei videantur esse, neminem fore puto, qui velit Hermen nostrum eo loco & gradu movere, quem eidem ecclesia Græca inde usque ab antiquissimis temporibus summo consensu attribuit.

Quod si Hermes unus erat de illis septuaginta duobus Discipulis, sequitur, ut is multo ante se in disciplinam Christi tradiderit, quam in hunc ordinem adscriberetur. Cum enim illi Discipuli, secundum Apostolos, amplissimum honoris & officii gradum obtinuerint; fateamur necesse est, nemini ad hoc collegium aditum patuisse, quin diu multumque in Christi schola versatus esset, idemque non vulgari, sed eximia quadam virtute, spectata jamdiu, & cognita excelleret, isque haberetur, qui & tanto oneri ferendo esset, & impositam sibi Apostolici muneris atque honoris personam pro dignitate tueri posset. Quapropter ejus ad Christum conversio referenda est in annum Christi 31. aut certe in eum, qui proxime consequitur, 32. æræ vulgar. 29.

Ejus ad Christum accessus,

Anno igitur Christi 33. cum Christus Dominus duos illos & septuaginta Discipulos elegit, ac binos in singulas civitates descripsit, qui universam Judæam peragrantes, sibi, ac novæ legis promulgationi viam munirent, Hermes quoque eamdem, ac cæteri, a Christo legationem accepit; eadem illi, atque aliis potestas divinitus concessa curandi infirmos, expellendi Dæmones, aliaque ejus generis miracula patrandi, quibus Christi divinitatem, ac fidem Evangelii comprobarent. Hæc igitur Hermi pariter, cæterisque Discipulis fuere divinæ missionis initia; qui in varia deinceps loca profecti, urbes atque oppida cohortationibus ac miraculis ad Evangelii satus accipiendos præpararunt. Hac missione perfunctus cum sociis ad Christum lætus revertitur; cumque omnes summa lætitia gestirent, & in eo vel maxime sibi placerent, & gloriarentur, quod Christi nomine interposito, Dæmones fugassent, admoniti sunt id non satis causæ esse, cur tantopere gauderent; quod autem eorum nomina Cœlitum Fastis inscripta essent, id vero sibi præclarum ducerent ac dignum, de quo sibi quisque gratularetur. Consors deinde fuit ac particeps omnium earum rerum, quas Christi jussu & auspiciis reliqui Discipuli gessere, quippe cum idem, atque illi, munus ac nomen adeptus fuisset.

& prima Evangelica missio;

Hermi quoque, uti cæteris, Christus ab inferis regressus, vivum se ac spectandum præbuit; & post Christi ad Patrem redeuntis ex hoc mundo discessum, Hermes adfuit cum illis centum ac viginti, qui præ metu Judæorum in conclave Hierosolymitanum se abdiderant, Sancti Spiritus adventum præstolaturi; interfuit iis comitiis, quibus Matthias suffectus est in locum Judæ; multiplici linguarum dono, aliisque supernis muneribus cumulatus fuit, quæ Spiritus Sanctus cœlo delapsus attulit, & Apostolis cæterisque Discipulis large effusesque donavit.

Cum cæteris Apostolis ac Discipulis in cœnaculo Hierosol. Spiritum S. excepit.

Sub adventum divini spiritus ecclesia mirum in modum augeri cœperat, cumque Hierosolymis vel maxime floresceret, ac majora in dies incrementa caperet, sub exitum anni 34. qui fuit æræ vulgar. 31. ingens procella ab Judæis concitata rei Christianæ plus periculi ac terroris, quam detrimenti & calamitatis intulit. Ejus tempestatis impetum primus omnium excepit Stephanus, qui saxis obrutus, Christiani sanguinis primitias Deo ac religioni obtulit. In ea rerum ac temporum perturbatione Discipuli omnes Hierosolymis abiere, & relictis solis Apostolis, quibus curæ esset ecclesia Hierosolymitana, alii alio digressi, fidem ac nomen Christi longe lateque propagarunt: *Omnes*, ait Lucas Act. c. 8. *dispersi sunt per regiones Judææ ac Samariæ, præter Apostolos .... Illi quidem, qui dispersi fuerant a tribulatione, quæ facta est sub Stephano, perambulaverunt usque Phœnicium, Cyprum & Antiochiam, nemini loquentes verbum nisi solis Judæis*. C. XI. Act. Quorsum iter Hermes noster intenderit, quas regiones lustrarit, quos habuerit itinerum ac laborum socios, quid rerum gesserit, quos fructus e sua peragratione collegerit, si exsequi velim, divinum me esse oporteat. Quascumque tamen regiones adierit, nequit dubitari, quin ubique pro suo munere atque officio Judæis Christum annunciaverit, eosque ut ad Christi cultum traduceret, omni ope operaque eniteretur; quando nullam Apostolicæ suæ procurationis partem in Ethnicorum conversionem derivare poterat, quibus nondum ad Evangelium aditus patuerat.

Hierosolyma discessit,

Judæam peragravit.

Interea dum insana illa Judæorum in ecclesiam conspiratio vehementius fervet, Saullus Christianorum hostis acerrimus, divina voce perculsus, non solum impiis & crudelibus cœptis abstinuit, verum etiam se ipse ad Christum adjunxit, nec minori animi contentione ejus fidem & causam tuendam suscepit, quam quantis antea conatibus oppugnaverat. Postquam autem odio ac furore Judæorum paullulum defervescente, ecclesia ex eo metu ac periculo respiravit; discipuli, quos turbo ille per varias regiones disperserat, in Judæam deinceps reverti cœpere, ut pro eo, ac postulabat munus cuique traditum, in rei Christianæ procuratione adjuvarent Apostolos, quibus ex præscripto Christi suam operam ac ministerium addixerant. Et alii quidem citius, alii vero serius rediere, prout quisque vel longius discesserat, vel propius ab Judæa substiterat. De reditu Hermis nihil compertum habemus; nullus tamen dubitat, quin ipse pariter, ut cæteri, Hierosolymam redierit: quæ enim fuerat aliis, eadem illi etiam fuit, tum abeundi, tum redeundi causa. Cum autem alii aliis Apostolis itinerum ac rerum pro Christo gerendarum administros se adjunxerint; multos jungendi se Paullo, qui inter Apostolos primi ordinis esse haberique jam cœperat, in ejusque disciplinam se tradendi cupiditas incessit; eos videlicet sive admiranda hominis ab Christo antea longissime abhorrentis ad Christum conversio, sive spectata ejus sanctitas miraculis, & cœlestibus donis mirifice illustris, vehementer alliciebat. Inter hos Hermen fuisse arbitror, habendumque censeo inter Paulli discipulos, vel quod ipse ejus societatem ac disciplinam expeteret, vel quod ab aliis Apostolis Paullo itinerum comes reique Christianæ propagandæ adjutor datus fuerit. Argumento est, quod cum Paulli essent discipuli plerique illorum, quos Paullus scribens ad Romanos suis verbis salute impertiri cupit,

Post Paulli conversionem

Hierosolymam reversus,

Fit Paulli comes ac Discipulus.

cupit, inter eosdem etiam Hermes annumeratur. Sane in indice ejus Menologii, quod Antonius Cardinalis Sirletus latine reddidit, typisque mandavit, Hermes juxta, ejusque Martyrii socii vocantur *Discipuli Paulli*. Præterea in Menæis Græcorum is pariter cum aliis, quos ad extremum certamen subeundum commilitones habuit, appellatur *Magister Gentium*; & multa alia ibidem dicuntur, ex quibus illud facile apparet, quod Hermes ex instituto ac munere suo præcipuas curas ac labores ad conversionem Ethnicorum contulerit. Is autem χαρακτὴρ est, & quædam quasi nota, qua Paulli, & eorum, qui erant ex disciplina Paulli, Apostolatus insignitur ac distinguitur: Paullo quippe ejusque Discipulis Gentium cura & conversio præcipue commendata fuerat, ut in Actis S. Titi admonuimus. An vero statim ab ejus in Judæam reditu, an vero in ipsa Provinciarum distributione, quæ inter Apostolos facta est anno 42. æræ vulgaris, Christi 45. an post concilium Hierosolymitanum habitum an. Christi 52. æræ vulg. 49. de abrogandis Judaicis ritibus ac cæremoniis, in Paulli societatem ac disciplinam adscriptus fuerit, nobis compertum non est. Illud hic animadverti velim Hermen non fuisse ex illis Paulli Discipulis, qui numquam ab ejus latere discederent, quosque ille per omnes fere urbes ac provincias, quas Evangelii causa circumibat, secum perpetuo circumduxit; sed ex numero illorum, quos vel ad suas litteras perferendas, vel ad sua mandata exsequenda, vel denique ad tentandos præparandosque eorum animos, quibus Evangelii lumen inferre decreverat, identidem ab se alio atque alio dimittere solebat. Et sane cum Paullus Corinthum rediisset anno Christi 57. æræ vulgaris 54. & eodem vel insequenti anno ex ea urbe suam ad Romanos epistolam scriberet, Hermes cum plurimis aliis Discipulis, quos Paullus salutari jubet, Romæ operam rei Christianæ navabat.

Alio atque alio missus Paulli mandata exsequitur.

Cogitanti porro mihi quænam causa fuerit, quæ tam multos Evangelii præcones, quorum nomina recenset Paulus in suis ad Romanos litteris, per idem fere tempus Romam evocavit, non alia videtur fuisse, nisi abrogatio edicti Claudiani, quo Claudius Imperator Judæos pariterque Christianos Roma expulit, accessuque ad urbem prohibuit. Post obitum Claudii, Nero intra finem anni 57. æræ vulg. 54. Romanum Imperium adeptus, initio cum omnibus, tum præsertim Judæis facilem se ac benignum præbuit. Nam præterquamquod Agrippam Judæorum Regem quatuor civitatibus donavit, ut Josephus Antiqu. lib. 2. c. 5. est auctor; rescidit, quoque, atque irritum esse jussit decretum Claudii, quo cautum erat, ne quis Judæorum Romæ maneret. Hoc sublato, liber ab omni metu & periculo urbis aditus Judæis, Christianisque patuit; nam unam eamdemque ob causam omnes expulsi fuerant; eadem apud Claudium suspicione atque invidia omnes æque laborabant, quam scilicet Judæorum tumultus, & acerrimæ cum Christianis concertationes utrique genti conflaverant. Simulatque de abrogato Claudii interdicto fama percrebuit, & Imperii Romani provincias peragravit, quamplurimos ex Apostolorum discipulis undique excivit, ut ad ecclesiam illam totius Christiani Orbis principem fulciendam & amplificandam accurrerent, quam Petrus ante annos undecim fundaverat, sed ob Claudianum edictum exulare coactus, Pastoris præsentia ac tutela viduatam jamdudum reliquerat. Quin etiam ipsemet Paullus per idem tempus consilium ceperat Romæ adeundæ, ut Lucas Act. cap. 19. testatur: *His autem expletis, proposuit Paullus in spiritu, transita Macedonia, & Achaja ire Hierosolymam dicens, postquam fuero ibi, oportet me & Romam videre*. Idem ipsemet Paullus confirmat in exordio suæ ad Romanos epistolæ: *Sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus sum usque adhuc, ut aliquem fructum habeam in vobis, sicut in cæteris Gentibus*. Sed partim obeundæ lustrandæque Græciæ & Macedoniæ necessitas, partim Hierosolymitanæ profectionis consilium illum prohibuit, quo minus maturius Romam properaret. Cum autem Romam per se ipse statim ut cupiebat, proficisci non posset, certe quod proximum fuit, præstitit, & aliquot e sua schola delectos viros doctrinæ & sanctitatis eximiæ illuc misit, qui Christianis in ea urbe & præsidio essent, & assiduam utilemque operam præberent. Cum his Hermen quoque Romam a Paullo jussum esse adire verisimile est; quippe qui eo anno Romæ versabatur, cum Paullus ad Romanos suas litteras dedit, & eum quoque nominatim salutari voluit. An vero diu Romæ substiterit, & Paullum exspectaverit, e Cæsareensi custodia dimissum, & Romam abduci jussum ad Cæsarem, quem appellaverat, incertum est. Roma certe aberat, cum Paullus secundam ad Timotheum misit anno Christi 59. æræ vulg. 56. in qua scripsit cap. 3. neminem suorum sibi causam e vinculis dicenti adfuisse præter Lucam. Quonam vero tum Hermes abierit, mihi non liquet. Nec vero propterea eidem violatæ erga Paullum fidei, desertique officii notam inusserim: unus est Demas, de quo Paullus nominatim queritur, quod se dereliquerit, *Diligens hoc Sæculum*; neque enim si paullo infra subjecit, ab omnibus se derelictum fuisse, idcirco omnes in eadem culpa sunt ac defectione ponendi; nam ne ipse quidem Paullus eam desertionem crimini illis dari voluit: *Omnes me dereliquerunt, non illis imputetur*. Quemadmodum igitur *Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam*; sic etiam Hermes, non sua sponte, sed jussu Paulli in aliquam provinciam, Evangelii vel inferendi vel propagandi gratia potuit abiisse. Cæterum ut alii plerique, cum adhuc Paullus in vinculis esset, Romam redierant, ita etiam Hermes vel post confecta Paulli mandata, vel ipsius Paulli accersitu in urbem revertisse credendus est, ac tunc Episcopus Dalmatiæ creatus esse. Hæc ferme habui, quæ scriberem de rebus Actisque nostri Hermis, antequam Dalmatiæ Pontificatum susciperet.

Post interitū Claudii Imper.

Romam venit jussu Paulli.

Fit Episc. Dalmatiæ.

Hermen Dalmatiæ Apostolum fuisse, & Episcopi officio apud Dalmatas functum esse, ex Menæis atque Menologiis, cæterisque Græcorum scriptis adeo clare & aperte colligitur, ut nemo adhuc, quod ego sciam, ejus Dalmaticum Episcopatum in controversiam vocaverit; contra vero multi graves imprimis ac nobiles Hagiologi & scriptores Latini hujus & superioris sæculi, de hac re Græcis valde assentiunt, ecclesiæque Græcæ auctoritatem sequuntur. Godefridus Henschenius tom. 1. die 8. April. Hermi titulum Episcopi *Dalmatiæ* sine ulla dubitatione attribuit. Daniel Papebrochius to. 6. die 31. Maii, non satis certo, sed quasi dubitanter ait Hermæum Episcopum Sirmii, cujus nomen & commemoratio ad diem undetrigesimam Aprilis in Synaxario Claromontano adscribitur, non distingui ab Herme, quem Græci VI. Idus Aprilis anniversario cultu prosequuntur; at vero minime dubitat hunc appellare *Dalmatiæ Apostolum*, idest Episcopum: *cogimur*, inquit, *inter Hermiam, & Hermæum distinguere: sed laboramus, ut distingui ab hoc credamus S. Hermen Dalmatiæ Apostolum, de quo egimus ad VI. Aprilis, propter commune festum cum aliis quinque Coapostolis; Dalmatiæ enim proximum adjacet in confiniis Sirmium, & no-*

De Pontificatu Dalmatico Hermis

Testimonia scriptorum.

& nomen Hermæ in nomen Hermæi facile convertitur.

Arnoldus Mermannius in Theatro Conversionis Gentium Antuerpiæ typis impresso pag. 41., ubi recenset Discipulos Paulli, & urbes, quarum quisque Episcopus fuit, Hermi Episcopatum Dalmatiæ obtigisse affirmat.

Joannes Petrus Crescentius in opere Italico, quod inscribitur *Præsidium Romanum* lib. 1. pag. 139. ex Discipulis Domini eos enumerat, qui apud Illyrios vel Episcopali, vel Apostolico munere ac titulo præditi, rem Christianam administrarunt: *Timotheus Episcopus Ephesi, & Apostolus Illyrici, Andronicus Apostolus Illyrici, Hermes Episcopus Dalmatiæ, Clemens Episcopus Sardicensis.*

Joannes Baptista Ricciolius tom. 3. Chronologiæ Reformatæ pag. 11. hæc de S. Herme scripsit: *S. Hermas, de quo ad Romanos 16., fuit Episcopus in Dalmatia.*

Martinus Szentivanius Decade 2. & 3. de Rebus Hungaricis semel iterum ac tertio Hermen appellat *Episcopum Dalmatiæ.*

Lucretius Treus Patritius Utinensis in Antiquis Monumentis provinciæ Forojuliensis: *S. Hermes*, inquit, *Discipulus alius S. Paulli, fuit Episcopus in Illyricis*, idest in Dalmatia.

Ac ne ipse quidem Tillemontius a Græcis dissentire, aut invenisse videtur, quod communi Græcorum sententiæ ac traditioni opponeret: *His* (scilicet Asyncrito, & Phlegonti) *Græci adjungunt Hermen, quem dicunt fuisse Episcopum in Dalmatia, & unum e septuaginta Discipulis.* Tom. 1. Mom. ecclesiastic. artic. 58.

Quid est igitur, quod dubitemus Pontificatum Dalmaticum Hermi attribuere, quem eidem veteres Græci, & Latini juniores uno consensu adjudicant? Sequitur jam, ut inquiramus, quandonam Hermes Dalmatiæ Episcopatum inierit, quotve annos illam ecclesiam administraverit. Nec sane difficilis est hujusmodi inquisitio, modo meminerit lector illius temporis, cum Titus Dalmaticæ ecclesiæ nuncium remisit, simulque prænoscat illum annum, ex quo S. Domnius sui Pontificatus initia duxit. Cum enim neque ante S. Titum, neque post S. Domnium Hermis Episcopatus constitui queat, ex eo fit, ut inter utriusque Pontificatum interjectus Hermes Episcopi munere ac nomine Dalmatis præfuerit. Titus autem ejus ecclesiæ regimine amotus discessit ex Dalmatia anno Christi 61., æræ vulg. 58, ut supra diximus; Domnius autem ejusdem provinciæ Sacerdotium a Petro sibi delatum obtinuit vel proximo ante martyrium Apostolorum anno, vel eodem ipso anno, quo martyrium Petrus & Paullus subierunt, qui fuit Christi 68., æræ vulgaris 65, alii tamen utriusque martyrium in posteriores annos rejiciunt. Hermes igitur ecclesiam Dalmatiæ regendam suscepit anno Christi 62. ejusque Pontificatus ad annum usque 67. vel 68. productus sex aut septem annorum spatio circumscribitur.

Tempus Dalmatici Episcopatus ab Herme suscepti ac gesti.

Ergo Paullus anno Christi 61., vel e primis vinculis jam emissus, vel cum prope jam esset, ut Neronis sententia absolveretur, Tito præcepit, ut Dalmatiæ Pontificatu abdicato, & Neophytis valere jussis, quam posset celerrime, Romam contenderet; id sibi consilii esse, ut primum eo adjutore ac socio ad Hispanicam peragrationem uteretur; deinde ut Cretensis ecclesiæ procurationem eidem mandaret. Titus igitur cum Romam venisset, nihil prius sibi faciendum putavit, quam ut Paullo rerum ab se gestarum rationem redderet. Diligenter illum edocuit, quos ad eam diem progressus fecerit in Dalmatia Christi fides ac religio, quove in statu illam discedens ipse reliquerit; ac præsertim quibus maxime præsidiis, quibusq; administris opus esset ad eam tuendam & propagandam: preclare quidem jacta esse novæ illius ecclesiæ fundamenta; sed nondum eo rem perductam, ut fixam ac stabilem Dalmatici Episcopi sedem alicubi collocare aut expediat, aut deceat. Ex iis, qui Christo nomen dederint, sane esse permultos tum in civitatibus, tum in pagis oppidisve; nullam tamen urbem tot Christianis refertam esse, in qua sedes Episcopalis, & certus propriusque Episcopus pro rei ac nominis dignitate constitui posset. Hujusmodi Christianorum cætus tota propemodum Dalmatia per vicos atque urbes dispersos esse, neque sane ita brevi locorum intervallo alios ab aliis disjunctos; nullum autem ex iis negligi, nulli Pastoris curam atque operam deesse oportere. Proinde, si quid ipse recte sentiret, sibi quidem videri ad stabiliendam augendamque Dalmaticam ecclesiam, ut nunc se habet, eadem via ac ratione insistendum esse, quam ipse ex Paulli præscripto inierat; quibus enim modis res unaquæque ab initio ortum habuit, iisdem ferme adolescere, propagari, atque in justam magnitudinem educi solere. Quare adhuc Dalmatiæ opus esse expedito promptoque ad omnia Episcopo, qui nulli civitati locove affixus, perpetua circuitione universam provinciam perlustret; neque unius urbis, & paucorum oppidorum finibus suam jurisdictionem atque industriam definiat, sed omnibus æque civitatibus ac pagis suas cogitationes ac labores impertiat. Nullus equidem dubito, quin Titus e Dalmatica provincia redux hæc ferme, aut iis similia Paullo suggesserit; quamvis neque veteres tabulas, neque idoneos testes proferre possim, unde illa acceperim, sed conjectura tantummodo ductus, verique similitudine, hanc orationem Tito affinxerim. Nam legibus ac more majorum ita comparatum est, ut qui ex aliquo magistratu abierint, edant atque exponant, qua ratione in sua quisque provincia se gesserit, quo in statu res publicæ inibi sint, quid opis ac subsidii postulent, ut recte se habeant, neve aliquid detrimenti patiantur. Nemini itaque dubium esse potest, quin communi more atque instituto Paullus ab Tito rationem reposceret administratæ provinciæ, gestique ab eo Episcopatus; simulque edoceri vellet de toto statu rerum Dalmaticarum, eumdemque consuleret, quid potissimum faciendum censeret, ut religio Christiana in illis regionibus auctior in dies fieret, ac firmioribus præsidiis muniretur. Idem igitur Paullus de sententia Titi, virum gnavum atque industriam e suis Discipulis delegit, quem loco Titi in Dalmatiam submitteret, diligenter antea de rebus Dalmaticis edoctum, atque in primis admonitum, ut Titi vestigiis perpetuo insisteret, neve in excolendis lustrandisque illis regionibus, ab decessoris sui instituto, atque consuetudine discederet. Is autem fuit Hermes, qui per id temporis aderat Romæ, seu sponte sua reversus, seu per litteras ab eodem Paullo revocatus, quemque ipse cum eximiis præceptis atque doctrinis, tum potissimum suis exemplis ac virtutibus ad munus Apostolicum erudierat. Hermes igitur in suam provinciam profectus, nihil potius aut antiquius habuit, quam ut Titi Decessoris sui vestigia premeret, initamque ab eo lustrandæ excolendæque Dalmatiæ rationem perpetuo retineret.

Paullus de statu ecclesiæ Dalmaticæ edoctus.

Tito Episcopali Dalmatiæ regimine abeunti

Hermes substituitur.

Quamobrem Titi exemplo atque instituto, nullum certum ac definitum locum delegit, in quo potissimum consisteret, cuique sedem Episcopalem affigeret; ex quo fit, ut Hermes haud secus, quam Titus,

Qui regionarii Episcopi munus sustinuit, ac gessit.

Titus, Episcopus *Regionarius*, quem alii Apostolicum vocant, dici possit, qui scilicet nulli civitati speciatim addictus, sed vagus solutusque ex uno in alium locum migrat, in id potissimum intentus, ut quo plebis sibi commissæ necessitas eum vocat, illuc statim accurrat. Ejusmodi plane Episcopos, ut dictum est, requirebat ab initio ecclesia Dalmatica, qui Christianorum greges hac illac dispersos lustraret identidem, atque inviseret, seseque expeditum, ubi opus esset, illico sisteret; nec diutius uno in loco hæreret, quam rei Christianæ utilitas vel necessitas postularet. Præclare igitur Græci, ut ejus, quem Hermes gessit, Episcopatus naturam ac vim exponant, similitudinem mutuantur a Sole, qui nullis regionibus suos radios, suamque efficientiam definit; sed perpetua conversione universum orbem ita complectitur, ut cuncta sua luce lustret & compleat.

Neque a consuetudine Apostolicorum temporum abhorret hæc ratio instituendorum Episcopatuum, quorum sedes nulli urbi affixa esset, jurisdictio vero iisdem, quibus integra provincia, regionibus ac terminis contineretur. Ejusmodi Episcopos habuit, opinor, Liguria, Pannonia, Noricum, Dardania, Epirus; & aliæ plures ecclesiæ, quas Petrus vel Paullus fundarunt. Cujus quidem instituti hæc etiam causa afferri potest, quod primis illis temporibus idoneorum virorum tanta copia non suppeteret, quanta opus erat, ut singulis civitatibus singulos Episcopos præponerent; præsertim cum ipsimet Apostolorum Principes multis & doctrina & sanctitate præclaris viris indiguerint, quos in Apostolicis expeditionibus socios & adjutores haberent, & quibuscum amplissimi illius Apostolatus, qui utrique obtigerat, curas & labores partirentur.

S. Lucas in Dalmatiam trajecit, & Hermi utilem operam præbuit.

Vix Hermes in Dalmatiam trajecerat, omnemque operam vel ad convertendos Ethnicos, vel ad Neophytos confirmandos adhibere cœperat, cum Dalmaticæ ecclesiæ primordiis plurimum attulit splendoris atque utilitatis adventus S. Lucæ Evangelistæ. Is quippe post biennium Romæ cum Paullo in vinculis exactum, eo in Hispaniam abeunte, reversurus in Orientem Dalmatiam peragravit intra finem anni 61., quo itidem anno Hermes in Dalmatiam appulit. De peragratione Dalmatica S. Lucæ vide, quæ diximus in originibus ecclesiæ Dalmaticæ. Cum autem Lucas & Hermes indidem Roma profecti & eodem anno in Dalmatiam venerint, mihi videtur admodum verisimile, utrumque simul profectum esse in Dalmatiam, ipsomet jubente Paullo, qui Lucam Hermi non modo itineris comitem, sed etiam consiliarium & adjutorem dederit, illique præscripserit, ut in Dalmatia tamdiu subsisteret, quoad Hermes ejus opera & consilio sibi opus esse censeret. Nec parvi intererat Hermis Dalmatiam cum titulo & munere Episcopali adeuntis, Lucam sibi adesse, sive ut talis ac tanti viri celebre nomen, ac pervulgatum sibi apud Dalmatas & auctoritatem & gratiam conciliaret; sive ut sibi consilium & auxilium præberet ad suum Episcopatum feliciter auspicandum. Multum siquidem intererat, quibus quisq; initiis magistratum ordiatur; nam & facile cuique est partam a principio populi benevolentiam & existimationem tueri; & initia optime posita felicissimi plerumque exitus consequuntur. Tamdiu autem S. Lucas in Dalmatia commoratus est, quamdiu Hermes ejus præsentiam atque operam utilem, aut necessariam esse intellexit. Deinde in alias Illyrici regiones discessit, Græciam adiit, ac demum in Asiam reversus est. Nam a Paullo id mandatum habuerat, ut rebus Dalmaticis compositis, recteque constitutis, Græciæ & Orientis ecclesias reviseret, ac lustraret, a quibus Paullus jamdiu longe aberat; & tum iter necessarium illi erat in Hispaniam, unde anno 62. exeunte rediit in Orientem.

Quæ in Dalmatia Hermes præclare gesserit, ex Menæis intelligi potest.

Jam vero in Pontificatu Dalmatico Hermes quam multa & præclara gesserit, cum illius Acta vel vetustate interierint, vel nemo litteris mandaverit, universe & generatim intelligi potest ex illis sane illustribus elogiis, quibus illum Græci afficiunt, quorum quidem alia communia sunt cum ejus martyrii sociis Herodione, Agabo, Rufo, Phlegonte, & Asyncrito; alia vero propria ipsius Hermis, eique uni nominatim attribuuntur. Omnes titulis illis sane magnificis prædicantur, appellanturque *Divini Apostoli verbi*, *luminaria Mundi*, *Magistri Gentium*, nisi quod ibidem singulari quodam excellentiæ ac laudis epitheto unus inter omnes Hermes ornatur: *Prædicamus hodie Agabum, Phlegontem, & inclytum Hermen, & Herodianum, divinos verbi Apostolos, luminaria Mundi, Gentium Magistros*. Omnibus Evangelii toto propemodum orbe propagati laus communis tribuitur: *Hermes, Phlegon, & reliqui ubicumque Gentium Evangelium promulgarunt, multosque ad veram fidem traduxerunt*. Quæ vero nunc subjicimus, ea sunt Hermis nostri propria & singularia: *Mercurium falsi nominis Deum proculcans Hermes, adeptus est gloriam veri Dei*. Hic Græci more suo, ad ejus nomen alludunt; nam Mercurius græce dictus est ἑρμῆς ἀπὸ τῆς, idest ab interpretatione; id quippe muneris Mercurio datum est a Poetis, ut sit Deorum nuncius atque interpres: Græci vero id Hermi dant laudi, quod pro adipiscenda summi ac veri Dei gloria Deum falsum illum quidem, sed suum cognominem, contempserit ac profligaverit; quo in loco, ut suis argutiis viam aperiant, speciem pro genere sumunt, & Mercurii nomine generatim intelligi volunt inanes Deos, quorum simulacra Hermes obtrivit, cultumque abolevit. *Hermes præclarissimus fuit totius Dalmatiæ lux & splendor, in qua tamquam Sol exortus multiplices fudit radios, suamque legationem perficiens, hominum animos e tenebris in lucem transtulit*. Vel hinc conjici potest, qualis & quantus Hermes fuerit; & in hoc elogio brevi illo quidem, sed illustri sane ac magnifico, tamquam in speculo, intueri licet expressam ejus Pontificatus Dalmatici effigiem. Quod enim Sol exoriens terris omnibus præstat, id Hermes universæ Dalmatiæ contulit: Ille siquidem tetra caligine & nocte circumfusis mentibus clarissimum veritatis evangelicæ diem attulit; ille ignorantiæ, superstitionis, errorumq; nebulas discussit; ille innumerabilium hominum multitudinem ab inanibus & impiis Ethnicorum fabulis, Deorumq; futilium cultu ad sanam religionem ac fidem, idest a tenebris ad lucem traduxit. Magna profecto hæc sunt, & præclara; vix ut aliquid majus & gloriosius excogitari aut dici possit de sanctissimis quibusque Episcopis, qui ætate Apostolica floruerunt; neque in dubium revocari fas est, quod solemni ac publico totius ecclesiæ Græcæ testimonio confirmatur.

Ad ea, quæ contra hactenus dicta objici possunt ex Actis S. Domnii.

Verum, inquies, non video, quemadmodum hæc possint cohærere cum illis, quæ scripta invenio in Actis S. Domnii, ubi Petrus Domnium abeuntem in Dalmatiam in hunc modum allocutus esse dicitur: *Pete littus maris Adriatici, & recto cursu contra Boream vectus, venies in Dalmatiam, quæ per te non post multos annos creditura est*; perinde quasi tota adhuc Dalmatia in tetris tenebris, & caligine versaretur, & nullum Dalmatis ad eam

diem

diem Christianæ fidei lumen affulsisset. Quid igitur? an Hermes toto vel sex, vel septem annorum spatio omnino cessavit? nihilne gentibus illis evangelicæ lucis Titus impertiit? amens profecto sit, non impudens modo, qui ita sentiat, aut cogitet. Multum sane operæ ac laboris ad ecclesiam illam constituendam uterque contulerat, multi, illis auctoribus atque impulsoribus, Christiana sacra susceperant. Quid plura? suis illi cohortationibus, exemplis, miraculis, ac perpetuis sine intermissione circuitionibus Apostolicis, eo rem Christianam in Dalmatia perduxerant, ut jam ex iis, qui Christo nomen dederant, justæ magnitudinis ecclesia conflata esset, cui certus ac stabilis Episcopus pro dignitate imponi posset, ejusque sedes Pontificia Salonæ, in urbe totius Dalmatiæ principe, constitui. Verum, ut hæc cum Actis S. Domnii conciliem, nulla ea tempestate pars erat Dalmatiæ tam exigua, tam abdita, tam ignobilis, quin frequentissime habitaretur, refertæ incolarum erant urbes, referta oppida, referti vici pagique omnes. Cum igitur plurima esset atque uberrima in Dalmatia messis, & ad eam colligendam, inferendamque, ut ita dicam, in aream ecclesiæ, non modo multorum hominum industriam, sed etiam plurium annorum curas ac labores requireret, ex eo fit, ut quamvis in eam rem multum temporis operæque Titus atque Hermes insumpserint, longe tamen plurimi adhuc colligendi superessent manipuli, sive ut clarius loquar, multo plures erant, qui adhuc a recto salutis tramite aberrabant, quam quos Hermes ac Titus ad ecclesiam aggregaverant. Cum autem ex majori parte unaquæque res denominari spectarique soleat, proprie ac vere dicitur in Actis S. Domnii, *per eum Dalmatia creditura, quasi ἄπιστος* tota esset; non quod nulli aut pauci tum essent in Dalmatia, qui rectam in Deum fidem ac religionem profiterentur; sed quia major pars incolarum adhuc avitæ superstitionis, & veteris impiæque consuetudinis vinculis constricta tenebatur.

Respondetur, & hæc cum illis conciliantur.

Præterea sicut ferme omnes Europæ partes, ita etiam Dalmatia Judæorum colonias & Synagogas exceperat. Qui autem ex Paulli disciplina evangelii causa aliquo mittebantur, ii exemplo atque instituto Magistri, majorem curam ac diligentiam in Gentibus, quam in Judæis ad Christum convertendis adhibebant; præsertim si Judæi, ut ferme accidere solebat, Evangelium ante sibi, quam Gentibus, allatum respuissent. Tunc enim illis neglectis, omne studium operamque ad Ethnicorum salutem convertebant, haud ignari, quid Paullus Antiochiæ in Pisidia, quid Corinthi, quid alibi sæpe fecisset; quibus in locis cum repelleretur ab Judæis, pulvere in eos e calceis excusso, palam denunciaverat se ad gentes migraturum, ut his Christi nomen & Evangelium afferret, quod illi obstinatione quadam animi & sententiæ repudiabant. Hermes igitur Paulli consuetudinis, & instituti memor, quamvis non ita Judæos neglexerit, ut nullam partem in eos derivaret curæ & cogitationis suæ; tamen contentiori studio atque industria ad juvandos erudiendosque Ethnicos incubuit, sive quod Judæos Evangelio alienos atque adeo inimicissimos offenderet, sive quod apud illos parum se proficere intelligeret. Hoc nimirum est, quod appellatur a Græcis *Gentium Magister;* huc pertinent, hoc significant *tenebræ* illæ, quas Hermes discussit, e quibus *in lucem* homines transtulit. Id quippe videtur referendum esse ad inanium Deorum cultores crassis undique tenebris circumfusos, quibus vix tenue aliquid divinæ lucis affulserat; non æque convenit in Judæos, quibus veri immortalisque Dei cognitio ad suscipiendum Evangelium facem quodammodo prætulerat, atque adeo ipsa lex, si minus perfectum diem, certe crepusculum aliquod invexerat; quippe quæ rerum futurarum figuram quamdam, ac significationem continebat. Nunc vero quid sibi velint verba illa, quibus Petrus Domnium profecturum in Dalmatiam ab se dimisit, paucis exponam.

Altera ad idem argumentū responsio.

Cum Petrus Domnio fore prædixit, ut per eum Dalmatia Christianam religionem susciperet, tum ille ad Judæos fortasse spectabat, qui ea tempestate cum alias Dalmatiæ urbes, tum Salonam præsertim frequentissimi incolebant, de Judæorum salute sibi potissimum commissa cogitabat, quibus haud ita multum curæ operæque impenderunt Hermes ac Titus, in conversionem Ethnicorum vel maxime intenti, pro eo ac suscepti ab ipsis Apostolatus ratio postulabat; Judæos denique in primis Domnio commendatos esse volebat; quippe cum intelligeret suas esse, ac suorum Discipulorum partes præcipuas, Judæorum saluti consulere, & omni ope atque opera eniti, ut eos ad Christum adjungerent. Quæ quidem explicatio cum ex ipso Petri officio atque instituto petita sit, nihil ex Actis S. Domnii afferri potest, quod cum iis pugnet, quæ de Sanctis Tito atque Herme hactenus scripsimus; ut nemini proinde dubitari fas sit, quin uterque multa & præclara in Dalmatia gesserit, atque e Dalmatis ad Christum conversis ecclesiam haud sane infrequentem conflaverit, quam Petrus deinde Domnio regendam & Judæorum accessione amplificandam tradidit.

Dalmaticus Hermis Pontificatus post martyrium Petri & Paulli, quod anno Christi 68. æræ vulgar. 65, vel uno alterove post anno contigit, differri non potest. Constat enim Domnium a B. Petro Dalmatiæ Episcopum præpositum fuisse; idque factum esse anno eodem, quo Petrus pro Christo mortem oppetiit, vel anno proxime superiori, in actis ejusdem S. Domnii ostendemus. Res in hunc modum accidisse potuit. Hermes, postquam certis auctoribus comperiisset Paullum jussu Neronis una cum Petro in carcerem conjectum fuisse, & prope jam adesse, cum illi supremum pro Christo certamen obeundum foret, nullam moram interposuit, (ut sua illum erga Magistrum pietas admonebat,) quin Romam proficisci maturaret, & Paullum in vinculis postremum reviseret, eique omnia, quæ fidelem ac bene moratum discipulum decent, benevolentiæ gratique animi ultima officia præstaret: quo quidem tempore & provinciæ administratæ rationem reddidit, & Paullum diligenter edocuit de statu ecclesiæ Dalmaticæ; eo jam loci rem esse affirmans, ut Salonæ in urbe totius gentis primaria, in qua sane multi ex omni civium ordine Christiana sacra susceperant, proprius constitui posset Episcopus, qui universæ Dalmatiæ præsideret. At Paullus, seu quia Hermen in Græciam ad Christianos illos excolendos mittere decreverat, seu quia nullus præter Titum Cretensem jam Episcopum Romæ aderat e suis Discipulis, quem ei muneri ac provinciæ censeret idoneum, sive alias ob causas, cogitationem curamque præficiendi Dalmatis Episcopi ad Petrum rejecit. Is autem Domnium veterem suæ disciplinæ alumnum, cujus doctrinam & sanctitatem, eximiamque in rebus vel gravissimis gerendis prudentiam jamdiu cognitam, & perspectam habebat, in Dalmatiam trajicere jussit, susceptaque illius ecclesiæ administratione, sedem Episcopalem Salonæ fixam ac stabilem collocare. Ita fit, ut Hermes Dalmatico Episcopatu abie-

Hermes ante Petri Martyriū Dalmatiæ Pontificatum deposuit.

In ejus locum Domnius a Petro subrogatur.

abierit eo anno, qui Apostolorum martyrium proxime antecessit, quod quidem alii in annum æræ vulgaris 65. alii vero in annos posteriores conjiciunt, ut supra monuimus. De tempore ac modo sive suscepti, sive depositi ab Herme Pontificatus Dalmatici quæ diximus, haud equidem certa, sed tantummodo verisimilia esse fateor; verum ubi desint antiqua monumenta, unde rerum gestarum ratio ac series repeti queat, nemo opinor historicis vitio verterit, si ut exponant, quemadmodum res fieri potuerint, id excogitent, quod vel ad veritatem, vel ad verisimilitudinem propius accedat. Cæterum mihi dubium non est, quin Pontificatum Hermis inter Titum ac Domnium collocari oporteat. Titus quippe antea Dalmaticæ, quam Cretensi ecclesiæ præfuit, ut ostendimus in ejus historia; Domnius vero haud multo ante, quam Petrus martyrium obiret, creatus est Episcopus Salonæ, & Dalmatiæ, ut in hujus actis probandum erit. Sequitur ergo, ut inter Pontificatum utriusq; Hermes interjectus rei Christianæ in Dalmatia procurationem susceperit.

Quonam vero Hermes hujus ecclesiæ regimine amotus abierit, quove suas peragrationes curasque Apostolicas converterit, mihi non liquet. Vero simile est eum Paulli jussu rediisse in Græciam, ubi haud multo post vitam sanctissime actam illustri nobilitavit martyrio, de quo hic a nobis aliqua dicenda sunt. Præclari certaminis socios Hermi adjungunt Græci Herodionem, Agabum, Rufum, Asyncritum, Phlegontem. Neque enim solum eodem die, qui est VI. Id. Aprilis, pro Christo mortem obierunt, sed etiam eodem loco, ut ex Menæis facile intelligi potest; nam eorum elogiis hanc clausulam subjiciunt: *Uno ergo die hi ab Judæis & Paganis variis tormentis excruciati, in Domino vivere desierunt*. Hæc autem clausula sive conclusio eam vim habet, ut diem pariter, locumque unum & eumdem omnium martyrio communem fuisse significet; nam & causa martyrii omnibus communis fuit, scilicet Ethnicorum simul & Judæorum sceleratissima conspiratio ad eos de medio tollendos, quam eodem tempore & loco factam esse oportet; neque enim verisimile est, nec sæpe, aut facile videtur accidisse, ut eodem prorsus die, locis autem diversis, Ethnici ac Judæi, inter quos nulla est societas & communio, sed potius summa dissensio, & distractio, ejusmodi coitiones fecerint, sic ut alius alibi ab utriusque gentis unanimi conspiratione interierit. Certe Græci omnium Martyrium quemadmodum ad diem eumdem adscribunt, sic nulla locorum, aut Judaicæ Ethnicæque conjurationis distinctione discriminant.

Martyrium Hermis & Sociorum eodem die ac loco.

Cum autem Herodion horum martyrum princeps & coryphæus apud novas Patras, ubi constitutus fuerat Episcopus ab Apostolis, Judæis simul & Paganis in ejus necem conspirantibus pro Christo mortem occubuerit, quemadmodum ex Menæis, & Menologio Basilii Porphyrogeniti Imperatoris satis aperte colligitur; inde fit, ut in eadem urbe, & ab iisdem Christiani nominis hostibus, & eamdem ob causam reliqui etiam interfecti fuerint. Patræ autem urbs est Achajæ propriæ in Peloponneso. Ortelius quidem in Thesauro *has Patras* a scriptoribus Constantinopolitanis *Veteres* cognominari ait; sed civitas eadem utrumque cognomen pro temporum ac rerum vicissitudine sustinere potest; sæpe enim accidit, ut & excisa, & restituta fuerit; ex quo fit, ut eadem ante excidium *Vetus*, post restitutionem *Nova* rite appelletur. Quare ex varietate hujus cognominis effici nequit duas fuisse Patras, & alteras ab alteris distingui. Cæterum

Nempe apud novas Patras in Achaja.

Unde dictæ Veteres & Novæ Patræ.

Laconicus apud Ortelium urbem Phthiotidis ad radices montium Larensium circa Thermopylas appellavit Patras novas. Sed dubitat Ortelius, an Patræ *veteres* aliæ sint ab *novis* illis, quarum meminerunt Gregoras & Nicetas. Patræ igitur, frequens olim & opulenta Achajæ, sive Phthiotidis civitas, ut Herodioni & ceteris, sic etiam Hermi nostro pulcherrimum campum, quasiq; palæstram præbuerunt, in qua pro Christi nomine, ac religione, usque ad extremum spiritum decertaret. Hanc ille arenam suo sanguine imbuit; in hac urbe admirabilis fidei, fortitudinis, & constantiæ, virtutumque omnium postrema vestigia impressit; hinc, glorioso certamine perfunctus, relataque ex duplici hoste victoria ad superos evolavit. Clarum enim in primis ac nobile ejus martyrium fuit, sive ex hostium rabie ac furore, sive ex acerbitate suppliciorum, viri sanctissimi constantiam, animique magnitudinem spectes. Hermes quippe cum sociis utriusque illius factionis odium atque impetum excepit, ex Judæis & Paganis conflatæ, quæ infestis animis, ac viribus in unum collatis, ad Christianum nomen in ea urbe opprimendum prorsusque extinguendum conspiraverat: ex horum autem immani atque insatiabili adversus Christianos odio intelligi potest, quæ & quanta in eum ac socios crudelitatis exempla ediderint. Multiplices & acerbissimas pœnas Herodioni Patrarum Episcopo inflictas nominatim omnes in suis Menæis Græci persequuntur: *Impetu enim in illum facto una cum Idololatris, primum crudeliter illum diverberarunt, & os ejus lapidibus contuderunt, deinde in equuleo ab eisdem a capite suspensus, postremo ferro trajectus occubuit*. Haud dissimili & genere & numero suppliciorum Hermen & reliquos excruciatos fuisse credibile est; quamvis Græci ex omnibus, quos pertulerunt, cruciatibus nullum peculiare commemorent; sed solum generatim *variis affectos suppliciis mortem in Domino* objisse tradunt. Ac de martyrio Hermis nihil aliud subjiciunt, nisi eum *plurimas injurias passum obtinuisse gloriam magni Dei*.

Hactenus de loco ac genere martyrii, nunc tempus & occasio ejusdem martyrii obeundi per conjecturas inquirenda est, quando nulla ratio, nulla via nobis aliunde se præbet, quæ ad utrumque investigandum certoque inveniendum ferat. Herodionem translatum ex ecclesia Tarsensi, si fides habenda sit Hippolyto, qui eum Tarsi Episcopum fuisse scripsit, ecclesiæ Patrarum communi consensu præfecerant Apostoli, idest Petrus & Paullus, ut docent Menæa, & Menologium Basilianum. Hi vero cum Romæ essent jussu Neronis in carcerem conjecti, per litteras vel nuncios acceperant ecclesiam Patrensem, Judæis atque Ethnicis eam acerrime oppugnantibus, maximo in discrimine versari. Quando igitur per se ipsi nihil opis afferre poterant, certe quod proximum fuit, minime sibi negligendum putarunt. Itaque Paullus de Petri consilio Hermen suum discipulum nuper Dalmatico Episcopatu perfunctum jussit in Græciam trajicere, & Patras quam celerrime posset festinare, ut Episcopo, illique ecclesiæ laboranti in tempore suppetias ferret. Atque hinc Hermi ad martyrium subeundum via & occasio patuit. Eadem causa Patras e propinquis urbibus excivit duos illos Græciæ Episcopos Rufum Thebarum, & Phlegontem Marathoniorum, qui pro eo, ac sua illos in proximos charitas urgebat, nullam moram interponendam putarunt, quin statim ad Christianos illos solandos & confirmandos, ecclesiamque collabentem sustinendam accurrerent. At quam causam fuisse dicam, quæ Asyncritum inde usque ab Hircania, ubi

Tempus & occasio subeundi martyrii per conjecturam explicatur.

erat

erat Episcopus, per id temporis in Græciam compulerit? nulla sane mihi occurrit; nisi forte, (quod sæpe temporibus illis accidere solebat,) per vim ac tumultum populi, aut etiam Magistratus decreto, ecclesia sua expulsus, cum alias ex aliis regiones Evangelium disseminando peragraret, in Græciam venerit, ac Deo impellente, Patras se contulerit, ut ipse quoque Christianis illis afflictis ac vexatis solatio esset ac præsidio. Ad Agabum vero quod attinet, ego sic existimo hunc, quem Græci VI. Idus Aprilis colunt, longe diversum esse ab illo Agabo Propheta, cujus fit semel atque iterum mentio sane honorifica in Actis Apostolorum; quamvis Græci unum eumdemque esse censeant, ut videtur, quippe qui Agabum Patrensem Martyrem vocant *Prophetam Apostolicum*. Sed Latini Martyrologi mortem Agabi Prophetæ non diei octavæ Aprilis, sed diei 13. Februarii, non Patris, sed Antiochiæ adscribunt. Neque huic, ut Prophetæ, sic Martyris titulum decusque attribuunt; quinimmo Petrus Equilinus lib. 3. cap. 118. itemque Canisius in Martyr. Germanico eum Antiochiæ *in pace* quievisse affirmant. Itaque & die, & loco, & genere mortis Agabus is ab Agabo Propheta distinguitur. Cum autem apud probatos auctores Agabum martyrem Patrensem Episcopi titulo decoratum non inveniam, haud vero absimile est, eum fuisse vel Presbyterum, vel Diaconum, quem ad regendam illam ecclesiam Herodioni adjutorem Apostoli dederint, vel ipsemet Herodion Episcopalis procurationis administrum sibi adsciverit. Hæc si vera sunt, quæ mihi conjectanti a verisimilitudine abhorrere non videntur, Hermis ac sociorum martyrium in eum annum, quem Petrus & Paullus suo martyrio nobilitarunt, vel certe in proximum conjici potest, paucis scilicet diebus, aut mensibus elapsis, postquam Hermes jussu Paulli Patras advenerat. Cæterum recte ne, an secus conjecerim, aliorum velim esse judicium; rem omnem non ita fortassis, uti accidit, sed tamen ut accidere potuit, paucis exposui. Utut hæc se habuerint, nulli quidem certe dubitationi subest martyrium Hermis, cui ecclesia Græca praeclaræ mortis pro defensione Evangelii exceptæ illustre testimonium tribuit. Itaque post ecclesiam Dalmaticam mirifice auctam, atque optime constitutam, illud etiam Hermes ad cumulum sanctitatis & gloriæ adjecit, ut pro Christo vitam profunderet; & religionem, quam verbis, exemplis, & miraculis propagaverat, suo ipsemet sanguine confirmaret.

Agabus martyr Patrensis diversus ab Agabo Propheta.

Martyrii Hermis cui anno collocari possit.

Existit autem hoc loco quæstio admodum difficilis, utri adjudicari oporteat libellum magnæ apud veteres auctoritatis, qui *Pastor* inscribitur. Hermine Dalmatiæ Episcopo, an Hermæ, quem Dorotheus, & Hippolytus Philippensium Episcopum fuisse tradunt, quemque Paullus in suis ad Romanos litteris ante *Patrobam*, *& Hermen* salutari jubet. Hujus Auctorem aliqui Hermem, plerique Hermam appellant; sed ejus nominis scribendi ratio paullulum diversa, non est satis causæ, cur alteruter alteri præferri debeat; nec vero idcirco *Hermes* noster ab hujus libri possessione depelli potest, quod illum *Hermæ* Veteres plerumque attribuerint. Cum enim inter hæc duo vocabula tanta similitudo atque affinitas intercedat, ut facillime ex uno in aliud fiat commutatio, sæpe accidit, ut Hermes in Hermam migret, atque in Hermen vicissim Hermas convertatur.

Liber Pastoris magnæ apud veteres auctoritatis Hermine, an Hermæ tribuendus?

Extat liber Pastoris e Græco in Latinum conversus, tum in Bibliotheca SS. Patrum, itemque apud Cotelerium inter opera Veterum Patrum, qui temporibus Apostolicis floruerunt; tum separatim editus Parisiis, curante Fabro; apud Henricum Stephanum anno 1513. & Argentorati per Nicolaum Herbelium anno 1522. ac demum cura operaque Gasparis Barthii Cygneæ in Misnia anno 1655. in lucem prodiit. Ex partibus omnino tribus constat; prima quatuor visiones, secunda duodecim mandata, tertia decem similitudines complectitur. Quod autem Angelus *nuncius & Præpositus pœnitentiæ*, quam Hermas pro suis delictis obire, & cæteros ad eamdem subeundam hortari debebat, pastorali habitu atque vestitu ei se spectandum, ad eumque de præceptis vitæ ac pœnitentiæ Christianæ, aliisque mysticis doctrinis erudiendum obtulerit, idcirco huic libro *Pastoris* titulus inditus est. Quanti porro olim fieret, quove in honore & pretio apud veteres ejusmodi opusculum fuerit, ex eo intelligi potest, quod Patres antiqui illud in suis lucubrationibus sæpe laudaverint, atque indidem sive ad refellendos hæreticos, sive ad Christianam fidem ac disciplinam confirmandam multa testimonia protulerint; ut mihi quidem secundum libros Canonicos, vix pauci alii nominari posse videantur, qui libellum Hermæ & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superaverint: *quæ Scriptura*, ait Origenes in Epist. ad Roman. *mihi utilis videtur, & divinitus inspirata*. Quamvis autem multarum Græciæ ecclesiarum moris esset, ut ad institutionem populi Christiani statis diebus publice is liber legeretur, quemadmodum Hieronymus de Script. Eccl. & Euseb. lib. 3. Hist. c. 3. testantur; nemo tamen hoc illi tribuit, ut eum inter divinas Scripturas referendum esse censuerit. Neque enim si Rufinus Symb. p. 553. Pastoris librum eo loco ac numero haberi voluit, quem suis temporibus obtinebant libri Tobiæ, Judith & Machabæorum &c. continuo illum in Canonem Sacrarum litterarum adscripsisse putandus est; nam ii codices nondum ab ecclesia, & Conciliis œcumenicis in Canonem divinorum librorum recepti fuerant. Cæterum ex hoc libro testimonia proferunt ad confirmationem dogmatum Clemens Alexandrinus lib. 6. Strom. Origenes Homil. 8. in Numeros, & Homil. 10. in Josue, & Homil. 36. in Lucam, & lib. 1. & 2. & 4. περὶ ἀρχῶν; Athanasius lib. de Incarnatione, Irenæus lib. adversus Hæreses cap. 37. & alii Patres Græci; nam Latinis fere ignotus fuit: *Revera utilis liber*, ait Hieronymus, *multique de eo Scriptorum veterum usurparunt testimonia; sed apud Latinos pene ignotus est*.

Liber Pastoris sæpius excusus,

tres in partes distributus.

& a veteribus sæpe laudatus,

Cæterum non defuere ex antiquis Scriptoribus, qui hunc librum nihili faciendum censerent, atque etiam, ut ait Origenes, contemnerent. Possem equidem hujusmodi reprehensiones ac censuras in alterum ejusdem nominis ac tituli librum rejicere, quo Judæus quidam, ut Salmeron Disput. XII. in cap. 16. Ep. ad Rom. docet, Leges & Acta Moysis complexus, multa non minus impia, quam inepta adversus Christianam religionem inseruit. Sed non est necesse alium quemdam Pastorem ab nostro prorsus diversum, & manifestis erroribus convictum supponere, seu potius objicere veterum illorum sententiis ac censuris, ut is videlicet sui nominis oppositu nomen Hermæ & auctoritatem protegat, & vulnera, quæ nostro Pastori ajunt inflicta, excipiat ipse, omnemque ab illo suspicionem atque invidiam in se avertat. Propius fortasse vero est, illum ipsum Pastorem, de quo nunc agimus, hæreticorum corruptelis depravatum esse, & ob eam causam apud aliquos infamia etiam, non solum contemptu laborare. Sed Nicolaus le Nourry Presbyter & Monachus Benedictinus e Congregatione S. Mauri in Appar. ad Biblioth. Max. Dis-

vindicatur a censuris

sert. IV. hunc, qui adhuc extat, Pastoris librum, verum esse contendit ac genuinum Hermæ fœtum, purum intactumque ab omni Hæreticorum contagione, eumdemque ab omni falsitatis & hæreseos suspicione egregie vindicat. Neque ab eo dissentit Tillemontius; argumento esse ajunt, quod eadem omnino loca, quæ Patres antiqui ex libro Pastoris prolata in suis scriptis laudant, reperiuntur in hoc ipso, qui nunc extat, Hermæ opusculo. Quid igitur est, quod Hieronymus, qui cap. 21. de Script. Eccl. librum Pastoris perutilem esse, ac dignum, qui apud aliquas Græciæ ecclesias publice legeretur, diserte affirmat; idem Cap. 1. in Habac. locum quemdam ex eo adductum, stultitiæ & falsitatis accusat? Quid est, quod Prosper Collatori Hermæ auctoritatem objicienti, respondet Hermæ testimonium nihili esse? Quid est denique, quod Gelasius Pontifex scriptis apocryphis hunc etiam librum annumeravit? Illis, qui hæc objiciunt, in promptu est, quod respondeant. Hieronymus & Prosper non universum opus, sed peculiarem quemdam hujus operis locum hic rejecit, ille acriori censura conflixit. Quod autem aliquid in uno libro videatur aliquibus minus vere, aut parum caute scriptum, id vero totius operis auctoritati nihil plane officit. Cæterum Hieronymus, qui post suos in Habacuc commentarios contexuit catalogum virorum illustrium, in hoc quanti eum librum faceret cum satis ostenderit, visus est reprobare & corrigere voluisse, si quid durius & asperius in eum antea scripserat. Nec desunt, qui eum Pastoris locum, quem Hieronymus reprehendit, vitiatum fuisse docent. Gelasius autem nihil gravius in hunc statuit, quam in alios multos Scriptores haud sane ignobiles, quos cum apocryphos esse declaravit, non illis quidem privatam, sed publicam fidem & auctoritatem ademit, sic prorsus, ut neque publice in posterum legi, neque certa ex illis fidei ac morum regula peti posset. Ad hanc normam decreti Gelasiani sunt interpretandi Prosper, aliique vetustiores Patres, quos tacito nomine memorat Origenes. Hi siquidem Pastorem merito rejiciunt, cum pugnant adversus illos, qui hujus libri testimonia sic obtrudere volebant, tamquam si deprompta essent e Canonicis ac divinis Scripturis, quibus refragari nemo ausit. Quod autem Tertullianus in libro de Pudicitia Pastorem omnino respuat ac reprobet, gravissimisque notis inurat, id vero ad commendationem hujus operis vel plurimum addit. Cum enim Tertullianus jampridem non minus a seipso, quam a sana & catholica doctrina descivisset, non poterat non improbare, quod sibi, suæque sententiæ aperte adversari videbat. Hermas siquidem scripserat, ne adulteros quidem ab ecclesiæ communione arceri oportere, modo sui eos flagitii pœniteret; contra Tertullianus omnem ad pœnitentiam & ecclesiam aditum adulteris obstruxerat, omnemque illis spem salutis ademerat; hinc irridens, & stomachans, illud in Pastorem convicium jecit: *Scriptura Pastoris sola mœchos amat*.

Quae eidem veteres alii qui videntur inflixisse.

Jam vero ad rem, controversiamque propositam, ut veniamus; si constaret hujus opusculi auctorem fuisse Hermen Dalmatiæ Episcopum, multum illi ad nominis ac famæ celebritatem vel hinc accederet; sed nulla argumenta satis idonea, quibus id probetur, usquam invenio. Cæterum si omissis auctoritatibus, juniorum præsertim scriptorum, qui hunc librum Hermæ Philippensium Episcopo adjudicant, ipsa re & ratione veritas exquirenda sit; quicquid argumenti vel conjecturæ afferri queat, quod huic Hermæ favere videatur, id non est tam efficax & firmum, quin eludi & labefactari possit. Ac primum quidem hunc librum in Italia atque adeo Romæ compositum & Græce scriptum, fuisse intelligi potest, tum ex prima visione, quæ apud Tiberim, tum ex alia, quæ ruri prope viam Campaniæ Auctori oblata fuit. Verum non minus Hermes noster, quam alter Hermas Romæ, & in Italia aliquamdiu commoratus est, ut constat ex epistola Paullina ad Romanos, in qua uterque salutari jubetur. Quisquis librum illum scripserit, is haud levia quædam crimina, & non brevi expiatione digna in se admiserat, ob quæ ab Angelo pœnitentiam subire jussus, suis debitas peccatis, meritasque pœnas suscepit. Nondum autem pœnitentia perfunctus erat, cum Paullus anno Christi 57. vel 58. ad Romanos scripsit; cujus rei auctorem ac testem habeo Origenem in Com. ad Ep. ad Rom. qui docet id causæ fuisse, cur nulla omnino laude Hermam afficiat, quod nondum Deo pro suis delictis satisfecisset, impositæque ab Angelo expiationi adhuc subesset: *Quod vero Paullus nihil ei laudis adscripsit, illa, opinor, est causa, quia videtur post multa peccata, sicut Scriptura illa declarat, ad pœnitentiam fuisse conversus; & ideo nec opprobrium ei aliquod adscripsit, neque laudis aliquid tribuit; didicerat enim Scripturam non improperare homini convertenti se a peccatis, neque laudis aliquid tribuit, quia adhuc positus erat sub Angelo Pœnitentiæ, a quo, tempore opportuno, Christo deberet offerri*. Non quæro, utrum Origenes causam attulerit satis probabilem, cur Paullus nihil laudis Hermæ tribuerit; quæ quidem causa si valeret, multos quoque alios in eamdem & noxæ & pœnitentiæ societatem includeret, quos Paullus in epistola illa & nominavit, & nulla singulari laudatione impertivit. Modo constet erratum Hermæ nondum, qua opus fuerat, expiatione deletum, id mihi ad rem propositam satis est; an inde congruens ratio peti possit, cur Paullus nullo præconio Hermam ornavit, ille viderit, qui hæc scripsit. At vero ab Herme nostro Dalmatiæ Episcopo non solum culpam omnem, sed etiam culpæ suspicionem abfuisse par est. An enim Paullus anno 61. Tito singularis illibatæque innocentiæ viro in Episcopatum Dalmatiæ hominem subrogaret multiplicis criminis reum, quod nondum, vel certe non multo ante, justa meritaque expiatione eluerat; & qui Neophytos idest recenter ad Christum conversos sacris ordinibus initiari vetuit, is ad fastigium Episcopale promoveret, regendisque populis illum præficeret, qui multis & gravibus criminibus obnoxius cum fuisset, non ita pridem ad bonam frugem se receperat, vitamque Christiano homine dignam instituerat? Quæ si quis adduci possit ut credat, is mihi videtur injuriam Paullo inferre, quod de illius prudentia & circumspectione in deligendis Episcopis male sentiat; nisi forte ignorat, quanti rei Christianæ intersit, Episcopos & omni culpa vacare, & ab omni culpæ suspicione longissime abesse; & præterea tales esse debere, quales ipsemet Paullus describit in suis ad Timotheum ac Titum epistolis, omni laude cumulatos, quorum vita, fides, integritas, prudentia jamdudum perspecta sit in multis & gravissimis rebus, atque in omnium virtutum genere diu multumque versata. Præterea cum Hermes noster jam inde ab an. æt. 21. in Christi disciplinam se tradiderit, ac deinde tum Apostolorum, ac Paulli præsertim præceptis atque exemplis excultus, tum præcipue Divini Spiritus in eum illapsi eximiis donis ornatus, magnos in sanctitate progressus fecisset, non est verisimile, ut postea in ea peccata lapsus fuerit, ad quorum expiationem sane

Argumenta, quæ pro Herma Philippensium Episcopo afferri queunt, facile eludi possunt.

Argumentum primum pro Herma.

sane

sane diuturna asperaque penitentia indigeret; nec vero crediderim, cum adhuc uxorem & filios habuisse, quibuscum viveret; quique illi occasio aliqua peccandi officiique deserendi extiterint: quæ quidem omnia de se ipse commemorat, qui Pastoris librum composuit. Quare Auctor hujus libri, cum ea narret de se, ac fateatur, quæ nullo modo in Hermen nostrum convenire queant, huic quidem quemadmodum & criminum admissorum, & susceptæ ob eam causam pœnitentiæ notam adimit, sic etiam conscripti hujus libelli gloriam præripit; eamque vendicat sibi alter Hermas Philippensium, ut Dorotheus scripsit, Episcopus, qui fortasse post lapsum, uxore dimissa, multis laboribus atque ærumnis religionis causa susceptis, editisque omnigenarum virtutum præclarissimis exemplis, Episcopali nomine atque ordine dignum tandem se præbuerit. Sed hoc argumentum, ex quo videtur effici Hermen nostrum non fuisse Auctorem Pastoris, nullo negotio eludi infringique potest, si dicamus eum sibi personam induisse Christiani hominis variis peccatis obstricti, suaque scelera severa admodum animadversione ulciscentis; ut scilicet iis, qui deliquerunt, Christianam pœnitendi rationem præscriberet, eosque ad pœnas Deo pro commissis flagitiis persolvendas excitaret. Nec desunt Interpretes, qui in hanc sententiam censent accipi oportere illa verba Paulli scribentis ad Romanos: *Quod operor, non intelligo: non enim quod volo bonum, hoc facio, sed quod nolo malum, ago;* ajunt quippe Apostolum non de seipso loqui, sed naturæ depravatæ mores, a virtute aversos, ad vitium proclives ea dicendi forma describere. Quid quod hanc ipsam interpretationem adhibuit Nicolaus le Nourry, ut sanctitatem hujus Scriptoris, quicumque tandem fuerit, ab omni labe sartam tectam tueretur? *Verum*, inquit in Appar. ad Biblioth. Maxim. Dissert. IV. *contra tantam hujus viri sanctitatem ea dubitationem scrupulumque injiciunt, quæ de semetipso passim in suo libro prædicat; se patrem familias fuisse, qui nimia in uxorem & filios indulgentia, peccatis eorum non obstiterit, seque ipsum multa magnaque peccasse, nec fere umquam ad veritatem locutum. Responderi tamen potest, Hermam non in sua, sed in aliorum persona, hæc omnia dixisse; ut illo scribendi genere omnes ad agendam peccatorum suorum pœnitentiam facilius excitaret, eisque ostenderet, quanta a Christianis vitæ morumque sanctitas desideretur*. Quæ igitur is Auctor crimina sibi affingit, cum ea neque sanctitati, neque Episcopatui nostri Hermis officiant, nihil est, cur ob hanc caussam liber Pastoris ab illo abjudicari debeat.

Ad propositum argumentum responsio.

Argumentum secundum pro eodem Herma.

Alterum argumentum, quo ex ejusdem libri possessione noster Hermes dejici posset, ducitur ex tempore, quo idem liber compositus, vel certe absolutus fuit. Est enim locus quidem animadversione dignus, ubi Auctor jubetur duo exemplaria describere, quorum alterum Graptæ, alterum Clementi traderet, deinde Clementem admoneat, ut traditum sibi exemplar ad omnes ecclesias perferendum curet. Hunc locum Origenes lib. 3. περὶ ἀρχῶν, seu de principiis, hoc modo refert: *Et scribes duos libellos, & dabis unum Clementi, & unum Graptæ. Et Grapte quidem commoneat viduas & orphanos, Clemens vero mittat per omnes civitates, quæ foris sunt; tu vero annunciabis Presbyteris ecclesiæ*. Quo ex loco perspici potest hunc librum eo tempore in lucem editum fuisse, cum Clemens universam ecclesiam regebat. Quorsum enim moneat Clementem, ut hunc librum per omnes ecclesias divulgari jubeat, nisi ad eum omnium ecclesiarum regimen, & cura pertineat? nisi is auctoritate sua possit efficere, ut ab omnibus ecclesiis libellus ille recipiatur? Hermes autem Dalmatiæ Episcopus aliquot annis ante Clementem Romanum Pontificem ex hac vita migravit, si vera sunt, quæ de tempore illius martyrii supra diximus. Sed nos nihil affirmando, sed tantum conjectando, Hermis martyrium ante annum septuagesimum constitui posse diximus; cæterum nihil prohibet necem eidem ac sociis pro Christo illatam, usque ad Pontificatum Clementis, ultraque differri. Quamquam non est necesse martyrium Hermis ab eo, quem constituimus, anno dimovere, si Clemens aut Vicarius Petri fuerit, ut censet Papebrochius, & Petri successor designatus, ut Epiphanius aliique tradunt: poterat enim Clemens ejus nomine & auctoritate, cujus vices gerebat, publicam Pastoris lectionem ecclesiis imperare. Quamobrem ex tempore hujus libelli conscripti argumentum satis efficax ad hanc controversiam dirimendam desumi non potest.

Responsio

Neque ex antiquis Scriptoribus argumentum satis firmum pro Herma sumitur.

Verum enim vero, inquies, si res scriptorum testimoniis dijudicanda sit, veterum & præsertim juniorum Scriptorum auctoritas stare videtur ab Herma Episcopo Philippensium. Nam veteres quidem Auctorem Pastoris non Hermen, sed Hermam fere semper appellant. At vero cum etiam Hermes noster dictus sit, riteque dici possit Hermas, neque Patres explicent, utrum intelligant, illumne, qui primo, an illum, qui posteriore loco nominatus est ab Apostolo, ex antiquorum testimoniis nihil præjudicati vel pro uno, vel contra alterutrum afferri potest. Si vero, qui contra sentiunt, vim nominis urgere pergant, & contendere, non alium a Patribus, nisi quem Paullus Hermam vocat, Pastoris auctorem fieri, & in eo sequi voluisse exemplum Apostoli, ut Hermam ab Herme postremæ syllabæ variatione distinguerent, his nos ita responsum volumus, aliquos ex antiquis, non ex certa scientia, sed opinione quadam & conjectura ductos scripsisse videri sibi eum librum ab Herma compositum esse. Nam Origenes id putare quidem se ait, sed affirmare non audet: *Puto, quod Hermas iste sit Scriptor libelli illius, qui Pastor appellatur*. Hieronymus ex aliorum opinione illud opusculum Hermæ attribuit, quid suæ sententiæ sit, nusquam ostendit: *asserunt auctorem hunc esse libri, qui appellatur Pastor*.

Hermæ favent juniores.

At juniores Historici & Interpretes Sacrarum litterarum, veluti Baronius in Notis ad Rom. Martyr. & Tom. 2. an. 159. Annal. Cornelius a Lapide in eum epistolæ ad Rom. locum, aliique plures haud ambigue suam sententiam explicant, & Hermam eum, quem Paullus proxime ante Patrobam & Hermen nominavit, affirmant auctorem esse hujus libelli. Sed suæ sententiæ cum nullam rationem subjiciant, sane non video, cur horum sine ratione auctoritas tanti nobis esse debeat, ut propter hanc tantummodo in hac controversia Hermen nostrum caussa cecidisse existimemus. Multo cautius & sapientius Alphonsus Salmeron in re dubia atque obscura alienam credulitatem, quam suam sententiam interponere maluit: *Hic Hermas primo loco nominatus, inquit, creditur auctor trium illorum librorum, prioris, qui inscribitur Ecclesia, alterius, qui prænotatur Pastor, tertii etiam libri, qui decem similitudines continet..... consuetudo tamen habet, ut omnia opera ejus nomine Pastoris veniant*. Disput. XII. in cap. 16. Epist. ad Rom. Ego equidem, ut quod sentio, ingenue fatear, Pastoris librum alterius Hermæ, quam Hermis nostri esse verisimilius dixerim; cæterum nulla est ratio, nulla est auctoritas satis gravis & firma, ex qua certo effici, & concludi queat, Hermen nostrum nullo pror-

prorsus modo dici haberique posse Auctorem ejus Opusculi, quod Veteres & plurimi facere, & non sine laude nominare, ejusque testimoniis uti solebant. Quare inter cætera vetustate incomperta, hoc quoque in incerto relinquendum arbitror.

Res injudicata relinquitur.

De alio libello ejusdem nominis ac tituli.

Extitit alter libellus ejusdem nominis ac tituli, quem libri Pontificales attribuunt Hermi, sive Hermeti fratri, ut ajunt, S. Pii Romani Pontificis. In eo Auctor refert ac narrat se divinitus admonitum, itemque alios admonere jussum, ut Pascha imposterum ubiq; die Dominico celebraretur. Cum vero hujusmodi mandatum ab Angelo accepisset, qui sibi Pastoris figuram atque habitum induerat, propterea huic etiam libro Pastoris titulus inditus fuit. Idem Auctoris nomen, idem titulus huic, & superiori, de quo jam multa diximus, libello præpositus, aliquos scriptores graves in primis ac nobiles in eum errorem induxit, ut nihil omnino inter librum & Auctorem utrumque interesse putaverint; alios vero iis laqueis ac difficultatibus implicuit, ut quemadmodum se expedirent, non invenerint. Cæterum vel ipsa argumenti ac temporis ratio longe diversa, sui eos erroris admonere, & nodos omnes dissolvere poterat. Est igitur duplex discrimen, unde veteris ab juniore Pastore distinctio peti possit; nam primum dissimile huic, atque illi subest argumentum; deinde multorum annorum intervallo alter ab altero disjungitur. Hermas sive Hermes Paulli discipulus librum suum tres in partes distribuit; prima ad ecclesiæ eruditionem quatuor visiones continet; altera duodecim mandata ad vitam ac penitentiam Christianam rite instituendam complectitur; tertia demum similitudines decem alias alio spectantes comprehendit; hinc fit, ut pro numero partium triplicem appellationem apud aliquos subierit: pars 1. *Ecclesia*, 2. *Pastor*, 3. *de similitudinibus* inscribitur, quamquam ex veteri communique instituto liber totus, nulla partium ratione habita, *Pastoris* titulo subjicitur. Quid autem sibi velint, & quorsum spectent alii duo tituli, quos apud Rufinum in Exposit. Symb. huic libro præfixos invenies, nimirum *duæ viæ*, vel *Judicium Petri*, plane non intelligo. Contra vero Hermes Aquilejensis frater Pii, unum sibi, in quo versaretur, argumentum propositum habuit, & in eo totus est, ut suadeat non alio, nisi dominico die Pascha celebrari oportere. In hanc sententiam unicum scripsit mandatum ab Angelo acceptum, quod nulla partium distributione distinctum paucis pagellis facile contineri poterat; sed is libellus vetustate sic prorsus evanuit, ut ne fragmentum quidem apud Auctores invenire liceat. Celebris olim fuit, & plures annos exercuit, ac sollicitam habuit ecclesiam de Paschali die controversia, quæ sæculo secundo exeunte cum acrius exarsisset, parum abfuit, quin multas ecclesias Orientis ab ecclesiæ Romanæ communione distraheret, atque in apertum schisma conjiceret. Orientales enim ac præsertim Asiani arcte illud tenebant, & summa contentione defendebant, decima quarta luna, Judæorum more, agendum esse solemnem Paschatis diem; quod quidem institutum Joanni Apostolo acceptum referebant, unde ad se derivatum esse, quasique per manus traditum vulgo dictitabant. Contra vero Occidentales negabant Christianis quidquam esse debere in hac re cum Judæis commune; alias his atque illis celebrandi Paschatis causas esse; eum ipsum diem omnium sanctissimum ac celeberrimum apud Christianos habendum esse, ejusque memoriam solemni ritu ac religione colendam, quem ipsemet Christus suo ab inferis reditu consecraverat: hanc normam, hanc regulam, hanc præscriptionem esse ab ipsis Apostolorum principibus Petro & Paullo ecclesiæ Romanæ traditam, a qua qui recederent, ut Judæorum consuetudinem sequerentur, eos enimvero nomine Christiano parum dignos videri. Itaque anno 159. Pius Pontifex de Paschate celebrando die dominica decretum condidit, salva tamen pace & communione utriusque Orientalis & Occidentalis ecclesiæ; quam multis post annis, altero in eamdem sententiam decreto per Victorem Papam edito, pervicacia quorumdam Orientalium propemodum diremit. Per idem tempus, ut divinum quoque suffragium ad confirmandam ecclesiæ Occidentalis consuetudinem accederet, jussus est Hermes ab Angelo mandatum conscribere, quo gravibus idoneisque rationibus ostendit ac declaravit, non recte eos facere, qui Paschale festum ab eo die dimoverent, quo Christus se ipse a mortuis excitaverat, neque alium diem, nisi Dominicum, ad colendam quotannis celebrandamque Christi ad vitam immortalem beatamque redeuntis memoriam consecrari observarique oportere. Ferunt Pio & Hermi alium fratrem fuisse, cui nomen erat Pastori, a quo verisimilius, quam ab Angelo Pastoris speciem ac similitudinem gerenti, Hermes suo libello titulum imposuit; nam fratri fortasse id opusculum dedicavit, ejusque nomine inscripsit. Ab hoc eodem Pastore Pii & Hermis fratre, Actis S. Praxedis, ejusque fratrum Novati ac Timothei, quæ ille descripserat, itemque sacræ ædiculæ, quam in thermis Novati Pius dedicavit, titulum *Pastoris* obvenisse Baronius docet. Hæc junioris Pastoris scribendi occasio fuit, hoc argumentum, quod cum longe discrepet ab ea materia, quam tractat, & in qua versatur Pastor antiquus, hunc ab illo distinguendum esse nemo non videt. Huc accedit, quod inter Pastorem utrumque annorum ferme septuaginta spatium interfluxit. Nam primus in lucem prodiit primo ecclesiæ sæculo, cum Clemens Romanum Pontificatum gerebat, vel Petri Vicarius erat; alter vero scriptus est, emissusque in publicum anno circiter undesexagesimo secundi sæculi, cum paucis ante annis Pius Aquilejensis regimen universalis ecclesiæ suscepisset. Ita fit, ut duo fuerint libri, qui quamvis eidem titulo, eidemque Pastoris nomini subessent, multum tamen inter se vel argumenti dissimilitudine, vel temporis intervallo differebant.

quem aliqui cum priore perperam confundunt.

Utriusque distinctio explicatur.

Controversia de die Paschali inter Occidentales & Orientales ecclesias.

Temporis distantia inter libellum utrumque,

Jam vero unde unius libelli ab altero distinctionem duximus, inde etiam colligitur duos fuisse auctores, alterum ab altero longe diversum. Alter fuit Hermas vel Hermes æqualis temporum Apostolicorum, alter fuit Hermes frater S. Pii, qui post dimidium secundi sæculi floruit. Quod enim Baronius ad an. 159. existimat potuisse Hermam Paulli discipulum, & antiqui Pastoris auctorem, vitam perducere usque ad Pontificatum Pii, id ejusmodi est, ut nullo modo prorsus assentiar. Is annos minimum viginti natus erat, cum Paullus anno Christi 57. vel 58. ad Romanos scribens, eum suis verbis salutari jussit. Si ergo Hermas omnibus Apostolis eorumque discipulis superstes ad Pii Pontificatum pervenit, annos amplius centum ac viginti vixerit necesse est, quod a verisimilitudine etiam, non solum a veritate abhorret. Cæterum quidquid de juniore Herme fratre S. Pii hujusque Pastore traditur, id omne Cotelerius & Dupinus commentitium putant, atque ad similitudinem senioris Hermæ ac Pastoris confictum, id quod affirmare non audet Tillemontius Tom. 2. Mon. eccl. in Notis ad Pium not. 2. Hactenus de libro Pastoris satis multa, immo fortassis plusquam satis.

& inter Auctores libelli utriusque.

De cultu & lipsanis S. Hermis Dalmatiæ Episcopi

Cultus S. Hermis Episcopi Dalmatiæ apud Græcos viget, scopi pauca sunt, quæ adjiciam. Quod ejus memoria ac religio non omnino intercideret, id acceptum ferri debet ecclesiæ Græcæ, quæ nisi multos eximiæ sanctitatis viros Latinis aut ignotos, aut neglectos ab oblivione hominum atque a silentio vindicasset, non solum omni cultu ac veneratione carerent, sed ne tenuis quidem eorum fama ad nostram ætatem pervenisset. Equidem satis mirari non possum, quid causæ sit, quare in Martyrologio Romano & Asyncrito, & Phlegonti, & Herodioni, & Rufo festus dies adscribatur, Hermes vero nullum in eo locum invenerit, qui cæteroquin eadem in urbe, eodem die, eamdem ob causam simul cum illis mortem oppetiit. non item apud Latinos; Eadem sanctissimi hujus viri sive ignoratio, sive oblivio tenuit veteres omnes ecclesiæ Latinæ Martyrologos, quorum nemo fuit, qui illum tacitum præterierit. ejus nomen abest ab omnib. Latinis Martyrologiis. Nihil de illo Hieronymus, nihil Beda, nihil Florus, nihil Ado, nihil Usuardus, nihil alii ejusdem generis scriptores, qui multum operæ laborisque in hac re posuerunt, ut præclaros sanctitate viros undique conquirerent, quibus Divorum catalogos augerent; ut mirum profecto videri debeat, quod noster Hermes horum omnium inquisitionem quamvis accuratam effugerit; præsertim cum ex omnibus illis, quorum Paullus in epistola ad Rom. mentionem fecit, nullus ferme sit, de quo Veteres Martyrologi & Hagiologi nihil commemorent; & quamquam alii alios prætermiserint, haud tamen scio, an vel unus inveniatur, quem nemo ex his scriptoribus nominaverit. Verum seu nimia vetustas, seu veterum incuria notitiæ ac venerationi posterorum Hermen subtraxerit; ejus tamen nomen ac memoria apud Græcos usque ad nostram viguit ætatem, hodieque ab ecclesia illa celebratur, qua dignum est, religione cultuque: ei quippe anniversarios honores die octava Aprilis haberi decrevit, qui communes Hermi essent cum cæteris martyrii sociis Herodioni, Rufo, Phlegonti, Asyncrito, & Agabo, quos omnes eodem die, ritu, ac veneratione solemni prosequitur, eorumque laudes resque præclare gestas, odis atque hymnis more suo concelebrat.

Olim Hermes Sirmii venerationem diemque festum habuit, Clarum olim videtur fuisse, ac celebre nomen Hermis Apostoli & Episcopi Dalmatiæ in ecclesia Sirmiensi, ejusque anniversariæ venerationi decretus dies undetrigesimus Aprilis; idque colligi potest e Synaxario Claramontano, in quo ad hunc diem ejusdem commemoratio adscripta est: τῶ ἁγίω Μάρτυρος Ἑρμαῖυ ϖ ἐν Σιρμίῳ. *Sancti Martyris Hermæi in Sirmio*. Nec te moveat variatio vocabuli; *nomen Hermæ in nomen Hermæi facillime convertitur*, inquit Daniel Papebrochius, qui ægre aut potius nullo modo adduci se posse ait, ut credat, Hermen Dalmatiæ Apostolum ab hoc Hermæo distingui. Martinus Szentivanius quoque hunc Hermæum, apud Sirmienses in honore habitum, vocat Episcopum Dalmatiæ; & cum eum Martyrem Sirmiensem appellet, videtur ejus Martyrium urbi Sirmiensi adscribere; hoc autem unde acceperit, plane ignoro. Quod autem Sirmienses Hermen Episcopum & Apostolum Dalmatiæ anniversariis sacris & honoribus olim coluerint, id magno argumento est, multo magis apud Dalmatas priscis temporibus ejusdem cultum ac religionem floruisse; itemque in Dalmatia, ut est verisimile. atque inde longe lateque per finitimas provincias Sirmium usque propagatam. Nam ut præclare animadvertit Papebrochius: *Dalmatiæ proximum adjacet in confiniis Pannoniæ Sirmium*. Cur autem diem undetrigesimum Aprilis Veteres Hermis nomine ac memoria consecraverint, alterutram ex his duabus causis fuisse arbitror, vel quod ille III. Kal. Maii Dalmaticæ ecclesiæ Pontificatum inierit, vel quod ejus corpus aliquot annis post ejusdem obitum, eodem die aut inventum, aut alio translatum fuerit. Nam Græci ejus martyrium conjiciunt in diem octavam Aprilis, a qua dimoveri non potest. Sed nemo ignorat, in quo motu temporum, quanta in conversione rerum ac perturbatione identidem versatæ fuerint regiones illæ, crebris barbarorum incursionibus expositæ; ex quo factum est, ut incolis alio atque alio fuga dilapsis, non solum in Pannonia, sed etiam in Dalmatia Apostolici hujus sanctissimique viri cultus ac veneratio partim ob intercisam majorum traditionem, partim ob incuriam posterorum, prorsus exsoleverit.

Eadem porro calamitas ac vetustas, qua nihil illustrium virorum famæ inimicius esse potest, cum Hermis nomini vix pepercisset, omnem ejus sepulchri memoriam abolevit; Hermis sacræ exuviæ deperditæ, sepulchrum ignotum. corporis vero ne particulam quidem, de qua certo constet, posteritati reliquit, seu quod sacras illas exuvias omnino absumpserit, seu quod ruina ejus urbis, in qua conditæ, vel ad aliam translatæ fuerant, aut certe oblivione hominum obruerit. Haud vero absimile est, Hermis cadaver clam raptum, hostiumque injuriis subductum fuisse a Christianis, & apud Patras in aliquo deserto loco devioque ab hominum frequentia conditum. An vero inde postea alio advectum fuerit, incertum est; certe quidem ejus sepulchri ne vestigia quidem usquam extant. Ex Græcia atque Oriente multa Divorum corpora Romam translata fuisse litteris ac memoriæ proditum est; notumque est in urbe ac celebre nomen Hermis sive Hermetis, ejusque cultus vetustissimi monumenta multis in locis hodieque cernuntur; Aliqui ejusdem nominis martyres Romæ conditi, & in veneratione habiti, sed quicumque hujus nominis sint, qui aut olim, aut nunc etiam apud Romanos venerationem habent, ii sane ab Herme nostro vel plurimum distant. Unus est Hermes, quem Romæ in via Salaria veteri cum Basilio, Prothio & Hyacintho sepultum esse Ludovicus Bosius lib. 3. c. 6. tradit, de quo dubitari posset, an noster esset, verum nihil conjecturæ nobis suppetit, qua id probabile fieri possit. Carolus Bartholomæus Piazza in eo libro, quem de Hierarchia Cardinalium inscripsit, de quodam Hermete Presbytero commemorat, cujus corpus situm esse ait in subterraneo sacello, infra Ædem SS. Alexii & Bonifacii. sed longe diversi ab Herme nostro. Sed hunc non eum esse, de quo agimus, Dalmatiæ Episcopo ac martyre, satis declarat simplex titulus *Presbyteri*, nulla neque Pontificatus, neque martyrii nota insignis. Verisimile est ibi conditum esse corpus Hermis ecclesiæ Romanæ Presbyteri, quem S. Pii Pontificis Maximi fratrem, itemque junioris Pastoris auctorem fuisse ferunt.

Lotharius Augustus Ludovici Pii filius, ut ex Adone, aliisque MSS. tradunt Heribertus Rosweidus in suis ad eumdem Adonem animadversionibus, & Joannes Bollandus in Prætermissis ad diem 10. Februarii, anno 851. corpus S. Hermetis ex urbe in Galliam transferendum curavit, & IV. Id. Januarii apud Indam, haud infrequens agri Aquisgranensis oppidum, in cœnobio S. Cornelii honorifice collocari jussit. Sed tantum abest, ut id referri possit ad corpus S. Hermis Episcopi Dalmatiæ, ut iidem, quos modo laudavi, scriptores affirment, ab Lothario advectas fuisse in Galliam reliquias Hermetis illius, cujus nomen in Martyrologio Romano ad diem duodetrigesimam Augusti appositum est, ornatumque his verbis: *Romæ Natalis S. Hermetis, viri illustris, qui primo carcerali custodia mancipatus, deinde cum aliis plurimis, gladio cædente, martyrium complevit sub Aureliano*

Judice;

Judice; & quidem Hadriano imperante, ut auctor est Baronius in Notis ad hunc locum. At neque tempus & locus martyrii, neque cætera, quæ ad commendationem hujus Hermetis referuntur, in Hermen nostrum conveniunt.

Cœmeterium Hermetis non ab Herme nostro, sed aliunde nomenatu. fit;

Nobile olim Romæ fuit Cœmeterium S. Hermetis, quod Pelagius alter hujus nominis Pontifex, ut docet Anastasius Bibliothecarius, præclare exornavit. Sed cave putes hoc illi nomen inditum fuisse ab Herme Apostolo Dalmatiæ; nam Baronius in Notis ad Martyr. Romanum hujus appellationis causam repetendam esse censet ab Hermete illo, de quo mentionem modo fecimus, qui Hadriano Imperatore mortem pro Christo oppetiit, coliturque ab ecclesia v. Kal. Septembris. Boninus Mombritius Hagiologus perinsignis, in Actis SS. Mm. Dionysii, Rustici, & Eleutherii, auctor est Portam Athenis in quinta regione, *Sanctam*, & *Hermis* Portam appellatam fuisse; ex quo conjici posset corpus cultusque S. Hermis Episcopi Dalmatiæ Patris Athenas translatum esse, indeque huic Portæ cognomen impositum. Sed mihi videtur esse verisimilius, id cognominis eidem obvenisse ab alio Herme, qui, ut scriptum est in Menologio Sirleti die 16. & 17. Junii, Athenis natus cum esset, illustre martyrium Apolloniæ in Macedonia subiit cum sociis Isauro, Innocentio, Felice, & Peregrino, de quibus Martyrologium Romanum xv. Kal. Julii.

Neq; Porta Atheniensis ab S. Herme appellata.

Quæ cum ita sint, quemadmodum plurimorum aliorum martyrum sacræ exuviæ, sic etiam corpus S. Hermis, incertum quo casu, infortuniove, prorsus interiit, aut certe vetustas atque oblivio obruit, ac posteritatis venerationi præripuit. Cum igitur nulla suppetat ratio investigandi inveniendiq; quod vel penitus occultum est, vel per summam calamitatem amisimus; mihi quidem satis superque fuerit præclarissimi hujus Episcopi ac martyris memoriæ ac nomini, quantum in me fuerat, consuluisse. Perficiam enim fortasse, ut qui ad hanc diem ignotus omni apud Dalmatas cultu & honore caruit, is tamdem aliquando iterum Dalmatis venerationi esse incipiat, quorum gratia præcipue hunc litteris nostris illustrare decrevimus; ut illi scilicet religiosi, gratique erga sanctissimum virum, de universa Dalmatia egregie meritum, præteriti temporis oblivionem, atque incuriam, maximis quibusque pietatis ac religionis officiis compensent; eumque sibi, uti & Titum, Patronum adoptent, duos illos Apostolos & Episcopos Dalmatiæ, eosdemque B. Domnii Præcursores, a quibus Christianam religionem Dalmatæ acceperunt; quos vero & quantos Viros? quorum quidem eximiam Sanctitatem, resque admirabiles pro Christo gestas, nemo melius mente & cogitatione assequi potest, quam qui secum ipse reputat, cujusmodi e tyrocinio ac palæstra uterque prodierit. Nihil enim humile, nihil vulgare de illis cogitare fas est, qui primum ab ipso Christo sanctissime vivendi agendique disciplinam acceperint, & Apostolicos inde spiritus, animosque hauserint; tum in Apostolorum, ac præsertim Paulli schola diu multumque versati, egregia illorum facta suismet oculis viderint, & illos imitando, pulcherrimam in omni genere virtutum effigiem in seipsis expresserint. Habebunt igitur, opinor, gratiam mihi aliquam Dalmatæ, quod duos præstantissimos eosque primos Apostolos & Episcopos Dalmatiæ, ignotos ipsis & neglectos, ab oblivione & silentio vindicaverim; a quibus illi suos Majores per Evangelium Christo genitos fuisse gloriari possint, quos parentum loco in posterum singulari studio & veneratione prosequantur, quorum illustria merita apud Deum, precesque acceptissimæ, in periculis & asperis temporibus, solatio sibi ac præsidio fore certo confidant.

S. DOMNIUS PRIMUS

SALONITANUS EPISCOPUS.

De vita, Pontificatu, martyrio, cultuque S. Domnii tam multa & præclara suppetunt, ut nisi me suscepti operis amor fallit, nemo ex antiquis illis Apostolicis viris, qui sub initium, Christianæ religionis Apostolorum missu jussuque Ecclesias fundarunt, rerum illustrium copia ditior, instructiorque hactenus in lucem prodierit. Quippe nullis neque itineribus, neque laboribus parcitum est, ut omnia ferme, quæ sive in Dalmatia, seu Venetiis, seu Romæ, alibive extant, Sanctissimi hujus viri monumenta, e publicis tabulariis probatisque Scriptoribus quam diligentissime colligerentur. Veterum Divorum Acta, si vel uno alterove exemplari consignata nancisci possumus, si germana sint ac sincera, si nullis vel paucissimis mendis scateant, præclare enimvero nobiscum agi putamus. Est sane, cur ecclesiæ Spalatensi gratulemur, quod Actorum Beati Domnii, quem ipsa conditorem suum ac parentem agnoscit, sex omnino exempla nobis invenire licuit, ab diversis Auctoribus conscripta, quæ verbis quidem discrepant, rebus vero mirifice inter se congruunt; & nihil fere continent, quod vel multa correctione indigeat, vel graviori censura dignum videatur. Qua in re illud satis mirari nequeo, quod, cum plurimorum martyrum res eximiæ gestas aut nemo scriptis mandaverit, aut temporis diuturnitas perpetua oblivione obruerit, singulari quadam Numinis providentia factum sit, ut S. Domnii egregia facta multorum litteris tradita & custodita, integra ferme atque incorrupta ad nostram ætatem pervenerint; neque ullis aut incendiis absumi, aut vastationibus disperdi, aut ruinis consepeliri, aut vetustate confici potuerint; Deo scilicet curante ac providente, ut antiquissimi hujus Martyris memoria ac religio, tot casibus ac sæculis superstes, universæ posteritati propagaretur.

Acta S. Domnii a multis descripta, quorum exempla sex nacti sumus.

Prima Vita S. Domnii ex Hist. Salonit. Majori.

Primam S. Domnii Vitam descripsimus ex Historia Salonitana majori typis nondum edita, cujus tres omnino in urbe nacti sumus Codices, unum in Archivo Collegii de propaganda fide, alterum in Archivo Georgicæo apud S. Hieronymum nationis Illyricæ, tertium in Bibliotheca Francisci Cardinalis Barberini; qui quidem fere ex omni parte inter se consentiunt. Historiæ Salonitanæ, cujus auctor est Thomas Archidiaconus Spalatensis, qui floruit sæculo decimo tertio, duo nobis exempla suppetunt: alterum tribus illis, quos modo recensui, codicibus commendatum nemo adhuc in lucem protulit; alterum vero cum plurimis & opti-

Hist. Salonitana altera Major, altera minor, & discrimen utriusque.

optimis Mss. diligentissime collatum Historicus Dalmata Traguriensis Amstelodami apud Joannem Blaeu, excudi jussit an. 1668. vulgarique una cum aliis opusculis, & sex libris, quos ille de Regno Dalmatiæ & Croatiæ concinnavit. Inter utrumque hoc interest, quod alterum alteri rerum copia præstet; primum siquidem multa suppeditat, veluti Concilia, Epistolas Romanorum Pontificum, & alia id genus monumenta, quæ in secundo desiderantur; quamvis hoc historiam perducat usque ad Rogerium Archiepiscopum Spalatensem, qui diem obiit an. 1266. illud vero non progreditur ultra Petrum Archiepiscopum eo nomine decimum, qui e vita decessit anno 1190. Quare pro utriusque exempli diversitate Historiam Salonitanam distinctionis causa alteram majorem, alteram minorem appellamus.

Hist. Salonit. majoris auctoritas a censuris Lucianis vindicata,

Historiæ Salonitanæ majoris auctoritatem in dubium ac suspicionem vocavit Historicus supra laudatus, idemque auctor fuit Valerio a Ponte, & Ferdinando Ughello, ut non satis dignam putarent, qua in suis scriptis ad fidem faciendam uterentur. Sed nos ea omnia, quæ indidem ille arripuit ad reprehendendum, diligenter accurateque perpendimus; neque visum est nobis quidquam reperiri, præsertim correctione quadam alicubi vel interpretatione adhibita, quod aut abhorreat a veritate, aut cum veteri historia conciliari nequeat, aut traditum non sit ab aliis auctoribus satis idoneis; ut nihil causæ esse possit, cur falsa & commentitia judicari debeant, quæ ille acriori, quam æquum fuerat, censura confixit.

Simon Bengnius exemplum Hist. majoris inseruit suis Collectaneis,

Historiam Salonitanam majorem quanti fecerit Simon Bengnius Episcopus Modrusiensis, vir eximiæ religionis & doctrinæ, qui in Concilio V. Lateranensi, sess. VI. orationem habuit gravissimis verbis sententiisque plenam, illud argumento est, quod inter multa & præclara antiquitatis monumenta, quæ singulari studio & industria collegit, huic historiæ haud postremum locum tribuerit.

ab Raphaele Levacovichio sua manu descriptis;

Raphaël Levacovichius Archiepiscopus Achridanus Bengnii collectanea nactus sua manu descripsit, & multis rebus aucta & locupletata in quatuor libros contulit; quos Dalmata Historiographus nactus cum esset, eosdem una cum suis lucubrationibus miscellaneis cæteraque libraria supellectile depositos in Collegio Nationis Illyricæ, quod in urbe ab S. Hieronymo cognominatur, hæredibus suis reliquit.

& apud Joannem Lucium, repertis.

Translati sunt Spalatum, sed paucis ante annis extabant in eodem Collegio apud Georgium Georgiceum, cujus nomine appellandum esse duximus *Archivum Georgiceum*, plurimis sane, atque optimis codicibus refertum. Igitur e Collectaneis Simonis Bengnii desumpsimus exemplum Historiæ Salonitanæ majoris, cui inserta est Vita S. Domnii, quam primo loco exhibemus, ac cæteris deinceps subjiciendis præferendam putamus, quod hoc plus auctoritatis habere videatur, quo brevius, & dilucidius, & simplicius, sine ulla exornatione, res gestas exponit.

Primæ Vitæ S. Domnii Auctor ignotus,

Hujus Vitæ quisnam Auctor fuerit, nobis incompertum est; nam a Thoma Archidiacono compositam non esse, dicendi character ab ejus stylo admodum alienus satis declarat; neque constat, utrum Archidiaconus, an quis alius historiæ Salonitanæ majori eamdem vitam aliunde arreptam interseruerit. De illius antiquitate nihil habeo, quod pro certo affirmare ausim; dictionis genus, vereor, ut referri possit ad priora æræ Christianæ sæcula. Cæterum quamvis hujus Vitæ neque Auctor designari, neque tempus definiri queat, illud mihi facile persuaserim, eam descriptam esse ex antiquissimis S. Domnii Actis, quorum aliquot exempla Spalati adhuc extabant sæculo undecimo, quæ cum rudia essent, atque inculta, unde illorum vetustatem facile dignoscas, Adamus Parisiensis verborum delectu & sententiarum ornatu expolivit.

Antiquitas exemplaris illius, unde hæc Vita desumpta est.

Porro exemplar illud, ex quo prima S. Domnii Vita deprompta est, septimo sæculo antiquius videtur fuisse; nam corporis S. Domnii effossi e vetere sepulchro Salonæ excisæ ruderibus obruto, & Spalatum advecti nullam inibi mentionem factam esse invenies; ex quo conjici potest illud exaratum esse ante Salonæ excidium, quod anno septimi sæculi circiter 40. & ante Spalatensem B. Domnii translationem, quæ anno circiter 80. ejusdem sæculi contigisse traditur; neutrum enim, cum memoria cæteroquin ac litteris dignum sit, Auctor hujus Vitæ silentio præteriisset, si descriptum invenisset in eo codice, unde Acta S. Domnii desumpsit; præsertim cum cæteri Scriptores recentiora exemplaria nacti, utrumque cum Vita & martyrio S. Domnii conjunxerint. Quid quod ne primæ quidem translationis meminit, cum S. Domnius haud multis post martyrium annis ex agro in urbem ædemque S. Mariæ illatus est?

Ac mihi quidem in hanc primam S. Domnii vitam paullo acrius intuenti vestigia quædam videre videor, unde illud exemplar, a quo aliqua saltem ex parte descripta est, dignosci possit. Nam & ratio quæstionis habendæ, & responsa martyris, & formula prolatæ in eum sententiæ haud sane multum discrepant a vetustissimis illis tabulis, in quas Acta martyrum vel a publicis Notariis coempta, vel ab ipsis Christianis excepta, & Præsidum ecclesiasticorum auctoritate recognita approbataque, referri solebant: quare haud absimile vero est Scriptorem hujus vitæ ante oculos habuisse istiusmodi tabulas, unde quæstionem & martyrium S. Domnii describeret; cætera vero, quæ ad ejus vitam & Pontificatum pertinent, ex aliis idoneis Auctoribus accepta adjecisse.

Quanti hæc Vita facienda sit.

Utut hæc sunt, illud certe affirmare posse mihi videor, omnes huic vitæ veritatis notas inesse; totius narrationis series apta est & secum ipsa consentiens, aperta & brevis, & sua seipsam simplicitate lectoribus commendat; nihil in ea artificiose compositum, nihil longe accersitum, nihil non purum ac sincerum, nihil denique, quod cum veteri historia pugnet, quod a veritate abhorreat, quod denique vel delicatissimi fastidii criticos offendere queat; non multiplices & propemodum incredibiles Ethnicorum conversiones, non conciones prolixæ, non crebra & longiuscula colloquia interposita; quæ quidem omnia vel interpolatæ, vel confictæ, vel supra fidem exaggeratæ narrationis suspicionem aliquibus præbent.

Vel acutissimis & severissimis Criticis probanda,

Quod si severioribus quibusdam Criticis displicet nimia quædam & inusitata pœnarum ac prodigiorum multitudo; hæc Vita præter verbera B. Domnio inflicta, & caput cervicibus abscissum, præterque unum cujusdam viduæ filium ab inferis revocatum, nihil habet vel supplicii, vel miraculi, quod in eorum censuram ac reprehensionem incurrat. Merito igitur hanc vitam primo loco Lectoribus exhibemus, quæ quo brevior est, dilucidior, ac simplicior, eo plus fidei & auctoritatis videtur habitura; eritque quædam quasi sedes ac fundamentum, cui rerum deinceps explicandarum veritas innitatur. Huic vitæ subjicimus quamdam veluti ejusdem epitomen, quam Thomas Archidiaconus confecit, & cap. 3. Historiæ Salonitanæ minoris inseruit; & res paullo fusius in superiori Vita descriptas paucis complexus est.

Alteram S. Domnii Vitam ex antiquo Breviario

Slavo-

Slavonico Ms. descripsit, atque in Latinum sermonem transtulit Raphael Levacovichius Archiepiscopus Achridanus. Nihil fere discrepat a priore, sed nonnulla adjicit, veluti de Andronico Domnii socio, eodemque Sirmiensi Apostolo, itemque de Clementis in Dalmatiam adventu, & Episcopali consecratione Cajani, & Symphoriani, quæ ad illustrandam Illyricæ ecclesiæ historiam pertinent. Hujus vitæ Scriptor testes Præfecturæ Maurelii citat tabulas Salonitanas, e quibus verisimile est eamdem vitam fuisse desumptam, & Slavonice redditam; in iis autem tabulis cum neque Salonæ eversæ, neque corporis S. Domnii Spalatum translati mentio facta esset, idcirco qui gesta S. Domnii inde accepta e Latino in Slavonicum convertit, rem utramque prætermisit; hinc haud improbabilis conjectura fieri potest tabulas illas perantiquas fuisse, & saltem Salonæ excidium, itemque B. Domnii translationem ætate antecedere. Suspicio est hanc Vitam e tabulis Salonitanis, quarum paullo ante memini, primum descriptam fuisse ab Hesychio Salonitano Episcopo xxx. Quędam enim hic invenies, quæ narrantur in Vita S. Clementis Romani Pontificis, cujus Auctor itidem fuit Hesychius, si fides habenda sit Simoni Bengnio Episcopo Modrusiensi: idem sane utrobique dictionis genus, characterque scribendi, quod indicio esse potest ab eodem Auctore utrumque compositum fuisse. Fuit deinde, qui eam, ut ad usum lectionemque popularem traduceret, Slavonice reddidit; demum Raphael Levacovichius eamdem Latino sermoni restituit.

Altera S. Domnii Vita.

Tertiæ vitæ conscriptæ caussam, tempus, Auctorem Thomas Archidiaconus cap. 16. Hist. Salonit. min. his verbis declarat: *His temporibus Adam quidam Parisiensis optime in artibus elimatus, pergendo Athenas ad Græcorum studia, devenit Spalatum, & cum fuisset a Laurentio Antistite honorifice exceptus, rogatus est ab eodem, ut Passiones Beatorum martyrum Domnii, & Anastasii, quæ inculto fuerant antiquitus sermone conscriptæ, luculenta faceret compositione nitere. Quod ille gratanti corde consensit, sumptoque themate a veteribus Historiis, legendas utriusque martyris lepido satis dictamine innovavit. Hymnos etiam composuit, ac quidquid de B. Domnio musice canitur, metrico sermone conscripsit.* Duo hic animadverti velim; primum sæculo undecimo, cum Laurentius Spalatensem ecclesiam administrabat, illuc translatus e sede Absarensi an. 1059. extitisse adhuc Spalati de vita & martyrio S. Domnii quasdam admodum antiquas historias, agrestes illas quidem & incomptas, sed ob ipsam vetustatem barbariemque sermonis ad fidem faciendam sane idoneas, quas Adamus Pariensis rogatu Laurentii Archiepiscopi satis culta, ut temporibus illis, elegantique dictione perpolivit. Haud longe, ut mihi videtur, a veritate aberraverit, qui existimet historias illas ab ætate S. Domnii recentissimas fuisse, & ex ipsis Actis Proconsularibus decerptas esse, descriptasque ab ejus Discipulis, qui scilicet aut interfuere ipsimet rebus gerendis, aut ab iis, qui interfuerant, acceperunt; & illarum exempla, si licuisset invenire, jure fortassis meritoque inter Acta martyrum sincera ac germana annumerari possent. Alterum singulari animadversione dignum illud est, quod prima Vita S. Domnii, de qua supra diximus, sæculo undecimo aut nondum ex antiquis tabulis composita fuerat, aut, quod vero propius est, tabulariis inclusa atque abdita latebat in occulto. Si enim hæc in manibus tum fuisset, usuque publico trita ac celebrata, nihil caussæ erat, cur Laurentius antiquas illas historias rudes atque impolitas ad sermonem cultumque nitidiorem traducendas curaret. Nam orationis genus, quo utitur Auctor primæ Vitæ, licet summissum & humile, nihil tamen habet asperi, nihil obsoleti, nihil inconditi, unde tantopere illius sæculi aures non admodum eruditæ abhorrere debuerint; longeque abest ab illa rusticitate & barbarie, qua veteres illas historias oblitas fuisse tradit Archidiaconus; tota enim dicendi ratio nullo quidem artificio elaborata est, sed satis perspicua, juncta, cohærens, lenis, æquabiliter fluens, quæ nativa quadam pulchritudine & simplicitate contenta cultu omni ornatuq; aliunde adscito facile carere potest. Hoc tantum inter primam & tertiam B. Domnii Vitam interest, quod illa brevior est, & verbis aptior ac pressior, hæc paullo redundantior, & verborum ac sententiarum luminibus ornatior. Cæterum quæ Adamus latius explicat, & pluribus amplificat, ea omnia strictim attingit Scriptor prioris Vitæ, & paucioribus verbis complectitur; nisi quod Adamus S. Domnii Actis & martyrio Spalatensis translationis historiam adjecit, quæ cum absit a prima Vita, id potest indicio esse vel non idem exemplar utrique Scriptori propositum fuisse ad Vitam S. Domnii describendam; vel quod Adamus de corpore S. Domnii Spalatum transvecto narravit, id ex aliis recentioribus codicibus desumptum fuisse. Hanc tertiam Vitam cum hymnis, & antiphonis ab eodem Adamo compositis, jussu Laurentii Archiepiscopi insertam Officio & Liturgiæ S. Domnii, quibus olim ad festum ejus diem colendum celebrandumque uti solebat provincia Spalatensis, Historicus Dalmata ex urbe transmisit ad P. Godefridum Henschenium, qui eamdem tomo secundo Aprilis sub die undecima ejusdem mensis intexuit. Hujus exemplum, cum aliunde non suppeteret, ab eodem Henschenio mutuati sumus, nostrasque in illud animadversiones cum Henschenianis notis permixtas adjunximus.

Ejus scribendæ occasio ac tempus.

In quo tertia a prima Vita differat.

Quartam B. Domnii Vitam nobis suppeditavit Archivum Capituli Spalatensis ex antiquo pergameno autographo descriptam; quæ ad id, quod rerum historiæ summam continet, nihil sane addit; sed rerum & sententiarum copia ornatuque majori adhibito, & carminibus etiam interpositis omnia latius & fusius persequitur; ut qui eam concinnavit, orationem potius sive Homiliam quamdam de laudibus S. Domnii conficere, quam res ejus gestas simplici narratione exponere voluisse videatur; id quod ipsemet auctor videtur significare his verbis: *in cujus laudem*, inquit, *sermo hic vobis institutus est*. Cæterum hujus Homiliæ sive Historiæ quisnam fuerit, & cujus ætatis auctor, nobis incompertum est. Illud satis constat eum habuisse ante oculos exemplum primæ Vitæ, unde rerum seriem ac materiam sumeret; quam ipse deinde pro suo ingenio ac facultate luculentius exposuit, & uberius ac fusius dilatavit; nam ex ea plures sæpe sententias integrasque periodos totidem iisdemque verbis in suam lucubrationem transtulit. Quod autem de Salona excisa, & corpore S. Domnii Spalatum translato commemoravit, id, cum ibi abesset, aliunde assumpsit.

Quarta Vita S. Domnii ex Archivo Capit. Spalat.

Quinta Vita si cum proxima, & superiore conferatur, ut rebus & sententiis, ita dicendi genere fuso & copioso cum utraque satis congruit. Hæc est quædam, ut vocant, Legenda Slavonica tripartita, quæ Spalati in æde Metropolitana Nonis Maji, ipso die festo S. Domnii, ex antiquissima consuetudine, a tribus Canonicis grato suavique modulamine de scripto recitari solet ante primum solemne

Quinta Vita S. Domnii cum quarta & tertia congruens.

Slavonice scripta.

solemne sacrificium, quod sub lucis crepusculum inter mysticos concentus peragitur. Vetus ecclesiæ catholicæ institutum fuit, & inde usque a priscis temporibus receptum, ut eorum martyrum, quorum festa & anniversaria commemoratio recolebatur, præclara gesta inter rem divinam solemni ritu ac cæremonia peragendam pro concione legerentur, ut Christianus populus & illorum exemplis ad martyrium ac difficillima quæque pro Christo subeunda excitaretur, & qua plurimum martyres valent apud Deum gratiam, egregiaq; eorum merita ad cœlestem opem implorandam interponeret. Id moris viguisse in ecclesia Africana idoneus est & locuples auctor Augustinus, cujus hac de re testimonia plura sunt, & notiora, quam necesse sit ea in hunc locum congerere. Extat præterea, qui idipsum confirmat, Canon 46. Codicis Africani ex diversis Africæ Conciliis confecti, insertique Labbeanæ Venetæ collectioni Tom. 11. Conciliorum a columna 1251. usque ad col. 1368. *Liceat etiam legi Passiones martyrum, cum anniversarii dies eorum celebrantur*. Quem quidem canonem laudat Hadrianus Pontifex in suis ad Carolum Magnum litteris, ubi diligenter accurateque calumnias septimæ Synodo illatas refellit apud eumdem Labbeum Tom. 8. Collec. Venetæ col. 1554. Hanc præclaram consuetudinem adsciverat ecclesia Gallicana, ut colligitur e sermone 95. S. Cæsarii Arelatensis Episcopi, ubi graviter queritur de quorumdam segnitie ac desidia, qui cum optime valerent, tamen inter audiendas martyrum historias longiusculas, eamdem sedendi facultatem sibi permissam volebant, quam ipse illis tantummodo concesserat, (si quando *Passiones prolixæ* legerentur,) qui aut pedibus laborarent, aut tenui incommodaque valetudine afflictarentur. Avitus Viennensis Episcopus egregium idemque celeberrimum martyrum Agaunensium certamen *ex consuetudinis debito* lectum fuisse affirmat in fragmento, quod superest, ejus Homiliæ, quam habuit de laudibus eorumdem martyrum. Huc adde Liturgiam Gallicanam ab Joanne Mabillonio ex veteri codice MSS. Cœnobii Luxoviensis descriptam, ac typis mandatam, in qua aliquot martyrum Acta psalmis ceterisque precationibus intertexta inveniuntur: adde Aurelianum Episcopum Arelatensem, qui in eo, quem præscripsit, ordine rituque psallendi constituit, ut in *martyrum festivitatibus tres aut quatuor Missæ*, (idest lectiones) *fiant, prima de Evangelio, reliquæ de martyrum passionibus*: adde Hilduinum Abbatem S. Dionysii, qui in epistola ad Ludovicum Pium Areopagiticis præposita, laudat *antiquissimos, & nimia pene vetustate consumptos Missales libros, continentes Missæ ordinem more Gallico, qui ab initio receptæ fidei, usu in hac Occidentali plaga est habitus, usquequo tenorem, quo nunc utitur, Romanum susceperit; in quibus voluminibus habentur duæ Missæ de Sancto Dionysio, quæ sic inter celebrandum .... tormenta martyris sociorumque ejus succincte commemorant, sicut & reliquæ Missæ ibidem scriptæ aliorum Apostolorum vel martyrum, quorum passiones habentur, notissime decantant*. Hæc ratio institutioque celebrandi dies festos anniversarios sanctorum martyrum ab Gallia manavit ad ecclesias Hispaniæ, quæ quidem eodem fere, atque Gallicana, ritu liturgico utebantur; idque confirmari potest luculentissimo testimonio Braulionis Episcopi Cæsaraugustani; qui in præfatione ad vitam S. Æmiliani ait ideo ab se res ejus præclare gestas litteris consignatas fuisse, *ut possent in Missæ ejus celebratione quantocius legi*.

Mos antiquitus publice legendi acta martyrũ.

Idem mos viguit in ecclesia Gallicana.

Nec vero dubitari potest, quin ecclesia Romana omnium parens & magistra ad colendos honorandosque Martyres hunc morem laudabilem susceperit, & ceteris ecclesiis auctoritate, & exemplo suo commendaverit. Negavit quidem Gelasius Pontifex moris esse ecclesiæ Romanæ, ut in sacris publicisque conventibus Acta Martyrum legerentur, idque suo decreto interdictum voluit. Sed Gelasianum decretum, ut præclare animadvertit Joannes Mabillonius in Disquisitione de Cursu Gallicano §. 1. vel ad solam Lateranensem ecclesiam pertinet; vel, quod vero propius est, illas tantum historias in ecclesiasticam concionem recipi negat, jubetque ab usu lectioneque publica summoveri, quæ sine certo auctoris nomine proferuntur. Olent enim aut leviculorum hominum fraudem, qui pietatis loco duxerint mendacia pro religione componere; aut certe, quod Gelasius ipse ait, hæreticorum malitiam, qui ut sectæ suæ non dogmata solum ac precepta, sed etiam res gestas accommodarent, falsa quædam, & portentosa aliquot Martyrum Acta confinxerant. In deligendis itaque & approbandis Divorum historiis, quæ in ecclesiasticum cætum proferri deberent, summam cautionem adhibendam censuit sapientissimus Pontifex, ne falsæ & commentitiæ fabulæ pro veris & sinceris Martyrum Actis Christianæ plebi obtruderentur, neve impiis catholicam religionem ac pietatem irridendi occasio præberetur. Ceterum ipsemet Gelasius, cum asserit, *ideo secundum antiquam consuetudinem singulari cautela in sancta Romana ecclesia non legi* (quædam Acta Martyrum), *quia & eorum, qui conscripsere, nomina penitus ignorantur, & ab infidelibus & idiotis superflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, scripta esse putantur; sicut cujusdam Quirici & Julitæ*; satis videtur indicare non eodem loco ac numero habendas esse reliquas Divorum historias a piis probatisque auctoribus constanti ac gravi ratione editas; neque vetitum fuisse illas in ecclesia Romana publice legi; quinimmo *Vitas Patrum Antonii, Paulli, Hilarionis* &c. aliasque hujusmodi non solum dignas esse affirmat, quæ cum omni honore ac veneratione suscipiantur, sed etiam more institutoque majorum in multis ecclesiis earum lectionem admitti his verbis significat: *a multis in urbe Roma Catholicis legi cognovimus; & pro antiquo usu multæ hoc imitantur ecclesiæ*. Sed hujus egregiæ consuetudinis antiquitus ab Romana ecclesia usurpatæ, retentæque usque ad octavum sæculum testis est loculentissimus Hadrianus in ea, quam supra laudavimus, epistola ad Carolum Magnum: *Vitæ Patrum sine probabilibus auctoribus minime in ecclesia leguntur. Nam ab Orthodoxis titulatæ, & suscipiuntur, & leguntur*. Idem confirmat Joannes Diaconus in præfatione ad vitam S. Gregorii Magni ad Joannem VIII. *Nuper*, inquit, *ad vigilias beati Gregorii Romani Pontificis, Anglorum scilicet gentis Apostoli, lectione de Paullino civitatis Nolanæ Præsule consuetudinaliter personante, visus es a venerabilibus Episcopis requirere, cur tantus Pontifex, qui multorum Sanctorum Vitas texuerat, gestis propriis in propria dumtaxat ecclesia careret*. Et paullo infra: *Itaque tam imperiosis auctoritatibus tandem compulsus vix primum librum Gregorianæ vitæ compleveram, quando hunc in ejusdem vigiliis annua vertigine revolutis tua probavit pariter & publicavit auctoritas*. Porro insignia quædam & singulari laude digna martyrum facta ipsis etiam solemnibus Missæ precationibus interseri solebant, ut intueri licet in antiquissimis Liturgiis, Gallicana, Musarabica, & Gregoriana; ibi enim Missæ *Contestationes*, quas nunc *Præfationes* vulgo appellant, nihil aliud sunt, nisi brevis ac di-

Et maxime in ecclesia Romana.

Gelasiani Decreti explicatio.

Consuetudo legendi historias sanctorum in ecclesiis Romanis veteri testimonio confirmatur.

lucida

lucida rerum a martyribus eximie gestarum expositio.

Sed de his dictum est satis, aut etiam plura fortasse, quam hujus loci ratio postulat; verum non erant prætereunda, cum ad dignitatem & commendationem pertineant ecclesiæ Spalatensis, quæ cum aliorum martyrum, tum præsertim S. Domnii colendi, ejusque laudes celebrandi præclarum ritum inde usque ab ultima antiquitate deductum ad hæc usque tempora constantissime retinuit. Laudationem illam, sive legendam Slavonicam de vita & laudibus S. Domnii latine redditam, & Spalato nobis transmissam typis vulgandam, & huic loco intexendam curavimus.

Sexta vita B. Domnii, Sextam B. Domnii vitam omnium brevissimam superiori sæculo composuit Lucas Archidiaconus e gente Gaudentia, quæ inter Patritias Spalatensis urbis familias annumeratur. Quæ olim de vita & martyrio S. Domnii historica & metrica oratione scripserat Adamus Parisiensis, & Laurentius Archiepiscopus solemni & anniversario ejusdem martyris officio inseruerat, ea cum essent vel nimis prolixa, vel ad veterem ritum recitandi psallendique horas canonicas accommodata, idcirco visum est vitam S. Domnii ab Adamo descriptam contrahere, ac redigere in tres omnino lectiones haud paullo breviores, quas secundo ejusdem Officii Nocturno innecti placuit, juxta illam Breviarii Romani methodum, quam primo Pius V., deinde Urbanus VIII. Pontifices Maximi præscripserunt. *Officio S. Domnii inserta.*

Breviarium Romanum correctum ac reformatum, Etenim cum divini Officii recitandi ritus varii & multiplices ubique invaluissent, & singulæ propemodum ecclesiæ suum haberent ac proprium statarum precum codicem; ut omnes ad unam psallendi formulam revocarent Paullus IV. & Pius itidem IV. multum studii operæque posuerunt; quod demum, viris sapientissimis in eam rem adhibitis, perfecit Pius V., totamque horarias preces recitandi rationem antea solutam, & vagam, nullisque legibus constrictam certa stataque orandi methodo illigavit. Sed quoniam nihil simul inchoatum ac perfectum est, ad ejusdem Breviarii emendationem secundas curas adhibuit Clemens VIII.; ac demum Urbanus itidem VIII., hymnis vel de integro conditis, vel ad numeros legesque metricas revocatis, Patrum homiliis & Divorum historiis accurate recognitis exactisque ad veterum exemplaria, & mendis expunctis, quæ superiorum Pontificum solertiam subterfugerant, supremam huic operi manum imposuit. Jusserat autem Pius V. Breviarium Romanum ab se propositum, & summa cum fide ac diligentia correctum, & pristino nitori restitutum, ubique recipi, & publice privatimque ad pensum canonicum persolvendum adhiberi; simulque interdixerat, ne quis alia precandi psallendique formula uteretur; nisi forte Apostolicæ sedis auctoritate & approbatione in alicujus ecclesiæ mores inducta fuisset, aut ducentorum annorum consuetudine niteretur; id quod Clemens postea & Urbanus suis uterque decretis sanciverunt. *Jussumque ab omnib. adhiberi.*

Porro ecclesia Spalatensis, quamvis suam ac propriam divinæ Psalmodiæ recitandæ formam antiquitus usurpatam amplius duorum sæculorum præscriptione tueri posset, jus tamen suum dimittere, quam retinere maluit, ut se ad ritum Romanum, præscriptumque sedis Apostolicæ conformaret. Cum igitur veteri abolita, novam a Romanis Pontificibus constitutam orandi psallendique rationem jamdudum recepisset, novas lectiones secundi Nocturni ab Luca Gaudentio postea compositas in Officium solemne S. Domnii invexit, atque in earum locum substituit, quas olim Adamus Parisiensis fusiori stylo descripserat; & antiquas quidem Antiphonas partim retinuit, partim commutavit, hymnos vero novos veteribus subrogavit. Has lectiones, itemque *Officia propria trium sanctorum Patronorum Metropolitanæ ecclesiæ Spalatensis*, Stephanus Cosmius Archiepiscopus anno superioris sæculi nonagesimo typis Venetis mandari jussit.

Erunt fortasse, qui existiment nihil tanti fuisse, typographis tantum oneris, laborisque imponere, ut quotquot ad nostras manus pervenire potuerunt, vitas S. Domnii æneis formis committerent, præloque supponerent; præsertim cum nihilo fere plus singulæ afferant dignum scriptu cognituque, quam omnes simul contineant; & qui unam quamlibet legerit, cæteris carere facile possit. Verum singularum descriptio cur neque supervacanea, neque improbanda videri debeat, duas causas subjicio; unam, quod præter tertiam, & sextam, reliquæ quatuor vitæ typorum luce adhuc caruerint; dignas autem censeo, quæ in publicum proferantur; præsertim cum nihil gratius fieri possit eruditis hujus sæculi viris, quam si quidquid veteris inediti que scripti indeptus fueris, id omne in commune contuleris: qui enim antiquitatis cognoscendæ studio tenentur, avent per se ipsi expendere superiorum temporum monumenta, quæ identidem e tenebris eruuntur, & vera discernere a falsis, & quanti unumquodque fieri oportet, pro sua prudentia dijudicare. Altera causa hæc est, quod multarum tabularum consentiens auctoritas ad fidem Actis S. Domnii conciliandam vel plurimum valet. Ac sane illud per mihi mirum visum est, quod cum multi non solum moribus & studiis, ingenio ac stylo dispares, sed præterea temporibus, & fortassis etiam locis disjuncti de vita & martyrio S. Domnii scripserint; nemo tamen ab alio de rebus ipsis discrepat, quod contra sæpissime accidere communis & quotidiana experientia docet. Quemadmodum enim, quæ fama & auditione accipimus, quo latius in ore hominum ac sermone versantur, eo magis vel augeri, vel imminui, vel immutari solent; sic etiam quæ scripto traduntur, quo plurium calamos subierint, eo plus variationis & discrepantiæ ferme suscipiunt; cum alii addendo, alii detrahendo, alii commutando res ipsas adeo transformant, ut easdem, quæ leguntur in autographo, vix esse agnoscas. Nihil tale reperiri licet in exemplis, quæ in medium attulimus, vitæ S. Domnii: summa historiæ ubique eadem, idem ordo rerum gestarum, eadem ratio temporum, locorum, nominum, personarum, quæ rebus ipsis inhærent; hoc tantum interest, quod alii aliis verbis, alii brevius & simplicius, alii copiosius & ornatius vitam eamdem describunt. Quæ quidem tot scriptorum in rebus S. Domnii narrandis mira consensio, & magna concordia satis declarat, nihil illos antiquius habuisse, quam ut res easdem, perinde ut acceperant ex optimis codicibus, sic posteris summa cum fide traderent; simulque ostendit nullam in eos vel confictæ vel adulteratæ narrationis suspicionem cadere posse; nec dubitare sinit, quin exemplaria illa germana fuerint atque incorrupta, unde Acta S. Domnii, veluti in varios rivos diducta, sine ulla falsitatis admistione, tam pura & sincera manarunt. Id vero quantum fidei & auctoritatis adjungat Actis ejusdem S. Domnii, optimus quisque rerum hujusmodi æstimator per se ipse intelligere potest. *Cur omnes, quas invenire potuimus, S. Domnii vitas in hunc locum congerimus.*

Ad singulas B. Domnii vitas apposuimus Notas quasdam, suas cuique subjectas, quibus si quid dubium aut obscurum est, declaratur, & illustratur. Sed quoniam in Actis S. Domnii quædam reperiuntur, quæ longiorem disputationem desiderant, quam *Notæ in Acta S. Domnii, & Dissertationes adjiciendæ.*

quam ut brevibus hisce notis comprehendi possit, idcirco necesse fuit aliquot Dissertationes adjungere, videlicet de nomine S. Domnii, de ætate, de Salonitana æde per eum Deiparæ Virgini consecrata, ac demum de martyribus sociis S. Domnii.

Multiplex translatio S. Domnii.

De multiplici translatione corporis B. Domnii suppetunt sane multa, de quibus diligenter accurateque disputemus. Primum satis constat aliquot post ejus martyrium annis elapsis ex agro Salonitano, ubi religionis causa vitam profuderat, in urbem transvectum, atque in eadem æde, quam ipse Virgini Deiparæ construxerat, honorifice conditum; idque plerique ejus vitæ scriptores testantur. De secunda & tertia translatione nihil quidem habemus, quod pro certo affirmare possimus; utraque tamen cum ex historia Diocletianeæ persecutionis, illisque temporibus Christianæ religioni iniquissimis, tum ex formula quadam Martyrologii Caudiensis mire depravata, conjecturis haud sane absurdis elici potest; indidem quoque aliqua probabili ratione intelligi licet locus, quo delatum est, & unde Salonas revectum corpus S. Domnii; itemque annus & dies tertiæ translationis. Quarta longeque omnium celeberrima translatio ejusdem corporis post Salonam excisam septimo sæculo Spalatum transvecti, non solum antiqua & constanti indigenarum traditione nititur, sed etiam multorum litteris & monumentis continetur. Triplicem hujus translationis narrationem exhibemus, primam ex historia Salonitana minori desumptam; alteram necdum typis editam multo uberiorem, quam Apostolus Zeno Vir doctrinæ atque eruditionis eximiæ nobis communicavit: tertiam denique descriptam a Luca Gaudentio, cujus paullo ante meminimus, insertamque Breviario ecclesię Spalatensis.

Sed quoniam sæculo superiore falsa quædam opinio quorumdam scriptorum animis, auctore præsertim Baronio, insederat, corpus B. Domnii una cum plurimorum martyrum lipsanis post calamitatem Salonitanam e Dalmatia Romam deportatum fuisse, & asservari etiamnum colique in ædicula S. Venantii, sive S. Mariæ ad fontes, quæ Basilicæ Lateranensi adjacet; tum hujus loci ratio, tum res & veritas ipsa postulat, ut omnem, si quis adhuc resideat super hac re, scrupulum evellamus, & sanctissimi hujus corporis possessi gloriam, Romanis ereptam, Spalatensibus vendicemus. Itaque adversus eorum, qui contra sentiunt, testimonia, quamdam veluti aciem auctoritatum & rationum instruximus, quibus id, quod volumus, adeo plane & perspicue conficitur, ut neminem posthac futurum censeam, qui de re tam certa explorataque addubitare possit. Neque nostram censuram effugiet Philippus Ferrarius, qui sine ulla probabili ratione aut conjectura docuit corpus S. Domnii e Dalmatia advectum fuisse in insulas Diomedęas, & ibidem conditum, ubi templum obtinet, & eximia veneratione ab indigenis colitur.

Corpus S. Domnii numquam e Dalmatia translatum neque Romam, neque in insulas Diomedęas.

Sequitur deinde, ut dicamus de Imperatoriis ædibus amplissimis ornatissimisque, quas Diocletianus prope Salonam sibi exstruxerat; itemque de templo sane magnifico, quod intra easdem Jovi dedicaverat; quodque sæculo septimo expiatum ab illis nefariæ impuræque superstitionis vestigiis, Joannes Ravennas primus hoc nomine Spalatensis Antistes Deo Optimo Maximo in honorem Deiparæ ad cœlum assumptæ & S. Domnii consecravit, in eoque S. S. Domnii & Anastasii corpora Salonæ ruderibus educta, & novam in urbem devecta pie honorificeque deposuit. Constantinus Porphyrogenitus in eo libro, quem de administrando imperio scripsit ad Romanum filium, itemque Thomas Archidiaconus in historia Salonitana Minori paucis descripsere Palatium Diocletiani, quod numero ædificiorum, & magnitudine ambitus, similitudinem quamdam ac speciem gerebat civitatis, quodque a Salonitanis post patriam eversam non solum perfugii loco, sed etiam pro urbe haberi & frequentissime habitari cœpit: inde Spalatum extitit civitas sane ampla & populosa, quæ licet nova Salona dici posset, maluit tamen ab ea, quam initio susceperat, forma & appellatione nomen accipere, seu potius retinere. A Palatio enim dictum est Spalatum. Utramque hujus palatii descriptionem hic apposuimus. Templi vero Diocletianei in ædem Cathedralem conversi, & B. Virginis ac S. Domnii titulo consecrati tres descriptiones nacti sumus huic loco intexendas, quas ex Italico in Latinum sermonem transtulimus. Huc accedet descriptio altaris, sepulchri, cum epitaphio S. Domnii. Sed quoniam præclara hæc monumenta, & antiquæ novæque architectonices opera, nisi oculis subjiciantur, ratione atque intelligentia satis concipi comprehendique nequeunt; idcirco eadem æneis typis exprimenda curavimus, eorumque iconographiam scite venusteque factam suis locis inserendam, ut lectores eximia hujusmodi operum specie oculos suos animosque oblectare possint.

Palatii Diocletianei descriptiones.

Descriptiones templi, altaris, & sepulchri S. Domnii.

Restat, ut quæ de cultu ac veneratione sanctissimi hujus Episcopi & martyris postremo loco dicturi sumus, hic paucis complectamur. Tres omnino festos & anniversarios dies ad recolendam venerandamque memoriam S. Domnii a majoribus institutos fuisse accepimus; primum eumdemque longe celeberrimum atque sanctissimum nonis Maii, quem suo ipsemet martyrio consecravit; alterum III. Id. Aprilis, quo quidem die quinque & quadraginta præclaros Christi athletas suis cohortationibus ac præceptis ad prælianda prælia Domini egregie instructos, & proprio sanguine perfusos, insignique victoria potitos ad cœlum præmisit: tertium denique IV. Kal. Sextiles, quem in diem quarta B. Domnii Salona Spalatum advecti translatio inciderat. Multa in hanc rem disquisitione & cognitu digna nobis suppeditat hujusmodi festorum dierum antiquitas & origo, pompa & apparatus, ritus & cæremoniæ, itemque eorumdem celebrandorum consuetudo vel communis toti Dalmatiæ, vel Spalatensis provinciæ seu diœcesis finibus circumscripta, vel etiam extra Dalmatiam latius propagata. Digrediemur deinde ad insulas Diomedæas, ubi S. Domnius templum obtinet sane pervetustum, & antiqua religione colitur. Hujus cultus originem auctoremque investigabimus; & argumenta satis certa proferemus, quibus semel atque iterum S. Domnius vel ad ulciscendos templi sui violatores, vel ad incolas protegendos pręsentiam suam ac tutelam declaravit. Neque prætereunda erunt miracula quędam, aut certis miraculis proxima, quæ præsertim postremis hisce temporibus divinitus patrata esse feruntur ad eorum subsidium & solatium, qui vel desperata valetudine, vel in rebus dubiis atque afflictis, ejus fidem ac patrocinium pie casteque implorarunt. Ad extremum, quæ disperse, & diffuse dicta sunt, ea omnia breviter atque ordine descripta, suisque temporibus colligata sub uno aspectu ponentur.

Tres dies S. Domnio consecrati.

Templum & cultus S. Domnii in insulis Diomedæis.

His ad hunc modum dispositis, neque indiligenter explicatis, & ferme ad calcem perductis, jam prope erat, ut manus extrema accederet, cum Spalato nobis allatum est jamdudum exiisse in vulgus, haberique in manibus libellum quemdam, in quo multa de S. Domnio, ejus ætate Apostolica, & cultu & reliquiis falso ac temere scripta leguntur.

Acta S. Domnii a quodam juniore scriptore oppugnata.

Auctoris nomen jampridem vita functi, ut ejus famæ ac memoriæ parcam, consulto reticeo. Erat ille Doctor juris utriusque, & sane ingenio acri & perspicaci, Latinis Græcisque litteris imbutus, multiplici ac varia eruditione instructus; sed inter illos annumerandum censeo, qui naturæ ac doctrinæ præsidiis, quibus abundant, ad veteres piasque traditiones convellendas, quam ad confirmandas abuti malunt. Is igitur haud multis ante annis in publicum emisit suam quamdam lucubrationem Italice scriptam, & in duodecim animadversiones distributam, cujus caput & summa est: Domnium illum, quem ecclesia Spalatensis parentem agnoscit, neque Syrum natione, aut patria Antiochenum, neque B. Petri Discipulum fuisse, neque Salona Spalatum, sed Romam translatum esse; errare Spalatenses, qui ejusdem corpus apud se conditum existimant, falsaque opinione ducti venerantur: lectiones vero Breviarii Spalatensis de vita & martyrio S. Domnii conscriptas, ejusmodi esse, in quibus nihil veri, ac ne verisimilis quidem continetur. Ut paucis omnia complectar, quæ de S. Domnio Spalatensium litteris ac monumentis traduntur, & multarum ætatum consensu firmata sunt, ea ipse, nescio qua vetera emendandi, impugnandæque antiquitatis gloriola abreptus labefactare, & funditus evetere conatur. Quod in ipso hujus operis aditu vestibuloque contendit Domnionem illum Episcopum ac martyrem, quem Martyrologi fere omnes ad diem undecimam Aprilis adscribunt, eumdem esse ac Domnium Episcopum & Martyrem Salonitanum, quem Spalatenses nonis Maii anniversario cultu, solemnique religione concelebrant, valde illi assentior, & præter aliquam variationem nominis, nihil sane video, cur alterum ab altero distingui oporteat. Utrumque illum diem festum, alium aliam ob causam, sibi vindicat unus atque idem Episcopus & Martyr, quem alii Domnionem, alii Domnium, alii aliter appellant. Porro eam Dissertationem cum sedulo perlegissem, ne dignam quidem putavi, cujus in hoc opere mentio fieret. Eruditus ille quidem videri cupit, ob eamque causam multa congerit ex historicis, Poetis, Jurisconsultis, seu potius infercit, quæ ad rem non pertinent; quemadmodum vero id, quod concludere voluit, efficiatur, & consequens sit iis, quæ sumpsit ad suam opinionem confirmandam, non admodum laborat: acuti enimvero & perspicacis hominis laudem affectat, qui nodum in scirpo quærat; cavillari eum potius dixeris, quam disputare. Cæterum fere omnia, ex quibus tota lucubratio constat, ejusmodi sunt, quæ viris probis & doctis indignationem, & stomachum moveant, indoctis & parum cautis hominibus offendiculo esse queant.

Capita oppugnationum.

Sed mirari licet hominis confidentiam, qui B. Domnium neque a S. Petro Episcopum Dalmatis datum fuisse, & ejus Salonitanum Pontificatum ab temporibus Apostolicis in posteriores ætates rejiciendum esse persuadere nobis non opinione solum, sed etiam, si superis placet, omnino ad veritatem se posse existimat. At quid tandem argumenti affert? Neque Auctor Martyrologii Romani, neque Cæsar Cardinalis Baronius in suis Annalibus B. Domnium in eorum numerum referunt, quos Discipulos S. Petri appellant, ab eoque Episcopos consecratos, & variis ecclesiis præpositos fuisse docent: perinde quasi continuo falsum esse haberique oporteat, quod sive in Martyrologio Romano, sive in Annalibus Baronianis tacitum est ac prætermissum. Quod autem subjicit de Domnii ætate nondum matura, neque ad gerendum Episcopatum idonea, cum illi Petrus decrevit provinciam Dalmaticam, id facile dilui potest. Non enim necesse est, ut Petrus sub primum in urbem adventum anno secundo vel tertio Claudii Imperatoris, omnes suos Discipulos eodem tempore singulos in singulas civitates Episcopos descripserit; sed alios citius, alios serius, prout res postulabat, ad eam, quam cuique destinavit, ecclesiam regendam dimisit. Domnium vero Episcopum Salonitanis haud multo ante præfecit, quam suum in urbe martyrium consumaret; cum scilicet Domnius annum ætatis ageret fere quadragesimum. Nec vero si scriptores ejus vitæ, Pancratio in Siciliam, Apollinari Ravennam misso statim subjiciunt expeditionem Dalmaticam S. Domnii, sequitur illico iisdem fere temporibus hunc Dalmatiæ, illos vero Siciliæ & Ravennæ præpositos fuisse Episcopos; nam nemo ignorat moris esse scriptorum, ut res ejusdem generis, quamvis longo temporum intervallo disjunctas, narratione tamen sæpe conjungant. Vide notas in Acta S. Domnii, & Caput IX.

Objecta quædam Actis S. Domnii diluuntur.

Ad hæc: præclarus iste Animadversor, quæ sunt perspicue falsa, ea sumpsit pro certis atque concessis; veluti illud, vetustate prorsus interjisse, si quid unquam de S. Domnio litteris antiquitus proditum fuit, nullamque ejus vitam videtur agnovisse antiquiorem illa, quæ breviter a Luca Gaudentio strictimque descripta est, & Spalatensis ecclesiæ Breviario inserta; in hanc enim unam censorium stylum exacuit; in ejusque auctorem aspere & contumeliose invehitur; hunc de dolo malo & fraude accusat, fabulæque totius nullo ingenio, nulla verisimilitudine contextæ artificem fuisse existimat, quem præterea inventorem chimærarum, mendaciorum architectum, Cleri populique Spalatensis deceptorem vocat. Verum enim vero si quid erravit Gaudentius in describenda vita S. Domnii, habuit sane, a quibus in errorem inductus est, duces ac magistros minime pœnitendos, quibuscum prudens quilibet rerum antiquarum scriptor errare malit, quam cum isthoc homine vera sentire; habuit inquam auctorem tum primæ vitæ S. Domnii, quam ex actis proconsularibus desumptam esse, tum secundæ, quam Hesychio Episcopo Salonitano tricesimo attribuendam esse censemus; habuit Adamum Parisiensem, qui sæculo XI. floruit; habuit deniq; autographa sive apographa quartæ, & quintæ vitæ, unde sumeret, quæ de S. Domnio scripsit, atque in quamdam Synopsim contraxit. Has autem vitas cum bonus ille vir nusquam nominet, fateatur necesse est, aut sibi ignotas fuisse, aut ab se callida quadam dissimulatione, & artificioso silentio prætermissas esse, ut id, quod volebat, conficeret, vulgoque ad credendum obtruderet, omnia nimirum, quæ de actis & martyrio S. Domnii leguntur in Breviario Spalatensi, multis post sæculis, primum inventa & conficta esse a Luca Gaudentio; neque ullum reperiri vetustiorem scriptorem, cujus testimonio, quæ ille scripsit, confirmari possent. Citat quidem Epigraphen tabulæ marmoreæ incisam apud altare S. Domnii in æde Metropolitana Spalatensi, in qua S. Domnius appellatur Discipulus B. Petri; sed auctori hujus epigraphes nihilo mitiorem, quam Gaudentio, censuram inflixit. Thomam Archidiaconum, qui diserte affirmat Domnium e schola ac disciplina S. Petri prodiisse Episcopum Salonitanum, semel atque iterum commemorat; sed hujus auctoritatem tanti non esse existimat, ut eum responsione, vel animadversione aliqua dignum censeat.

Ante Lucam Gaudentium plures alii vitam S. Domnii scripserunt,

quos videtur ignorasse, aut mala fide silentio præteriisse Oppugnator Actorum S. Domnii.

Illud vero perquam ridicule reprehendit, quod Salonam Metropolim nominet, ac templum Salonitanum *sub invocatione Dei Genitricis Mariæ constru-*

structum esse dixerit. Hæc duo mirum quam absurda homini peracuto, rerumque antiquarum scientissimo videntur. Quid ita? quia temporibus illis Salona non erat Metropolis, & neminem reperies, qui B. Virginem *Dei Genitricis* vocabulo ornaverit ante Synodum Ephesinam, a qua primum eidem is titulus haud honorificentior, quam verior decretus fuit. Non quæro, quam hæc vera sint; sed scire pervelim, an liceat scriptoribus junioribus res antiquas, de quibus differunt, novis titulis ac nominibus, & posteriorum ætatum usu receptis donare; id si negat, suo ipsum testimonio convincam. Ait quippe scriptum esse in lectionibus Breviarii Romani, quæ recitari solent die festo S. Mariæ ad Nives, *Patricium Romanum & uxorem ejus pari nobilitate fœminam, cum nullos liberos suscepissent, quos bonorum hæredes relinquerent, hereditatem suam sanctissimæ Virgini Dei Matri vovisse*. Atqui Patricius ille, qui Liberio Pontifice floruit, annis ferme octoginta Concilium Ephesinum antecessit. Sed parum ille attendens quod cuique consequens sit, quodque contrarium, quid proposito susceptoque argumento prosit, quidve obsit, avide illum locum ad reprehendendum arripuit, in quo nimirum immensas eruditionis suæ divitias in oculis conspectuque omnium exponere, lateque explicare posset. Multa ibi de Metropolibus civilibus & ecclesiasticis, earumque primordiis, multa de bellis Ilyricis, multa de antiquis ecclesiarum titulis, & Concilio Ephesino fuse & copiose disputat; ad easque res illustrandas, e quibus cæteroquin ad probandum, quod contendit, nihil argumenti elici potest, veterum auctorum testimonia sane multa congessit, Conjecturas itidem e nominibus propriis Domnii, ejusque parentum Theodosii & Mygdoniæ, itemque Maurilii Salonarum Præfecti desumptas ad vitam S. Domnii oppugnandam subsidio vocat, quibus nihil levius, nihil imbecillius. Cæteras ejus argutias inanes ac miseras persequi & evolvere piget tædetque; illud affirmare posse mihi videor, ex hisce animadversionibus si eam partem demas, quæ nihil habet propositi, præter ostentationem eruditionis, scientiæque veterum rerum, & scriptorum, haud multa superesse, quæ ad id, quod agit, & in quo versatur, pertineant: hæc vero hujusmodi sunt, ex quibus id, quod concludere vellet, non necessario, nec esse consequens, quivis ingenii non omnino obtusi clare perspiciat. Sed facere nequeo, quin aliquid de hominis turpiter a se ipso diffidentis levitate & inconstantia subjiciam. In procemio auctorem vitæ Domnianæ arguit malæ fidei, & impudentiæ, qui cum scripserit *S. Domnium obtruncatum esse nonis Maii*, egregie imposuit Synodo nescio cui Diæcesanæ, opinor, Spalatensi, quæ illius auctoritati tantum tribuit, ut decreverit nonis Maii ritu officioque solemni celebrandum esse martyrium S. Domnii; deinde digreditur ad reprehensionem illius Synodi, quæ potestatis suæ limites prætergressa id statuerit injussu Pontificis Romani, contra quam vetuit sacra rituum congregatio. Jam vero animadversione decima prorsus contraria subjecit; nimirum ab eodem auctore idcirco nonis Maii affixum esse Martyrium S. Domnii, quod eum diem jamdudum a Clero populoque Spalatensi in honorem S. Domnii festum haberi, & summa religione cultuque anniversario celebrari animadverterit: cujus quidem diei festi agendi initium & consuetudinem ipsemet Censor ad superiores ætates refert, ejusque instituti originem repetendam esse censet ab aliquo Spalatensi Archiepiscopo, quam Crescentium fuisse opinatur, cujus Pontificatus sub finem undecimi sæculi initus, usque ad annum 12. proximi sæculi producitur. Quid est aliud, amabo, si hoc non est, pugnantia secum frontibus adversis componere?

a se ipse discrepat.

Ista sunt arguti hujus captiosique scriptoris flagitia, contemptu & silentio, quam castigatione & refutatione digniora. Hominem impudentiæ audaciæque propemodum incredibilis satis superque convincunt Acta ipsa S. Domnii ex optimis codicibus, præclarisque auctoribus mirifice inter se consentientibus infra describenda: ut operæ pretium non sit, argumentis aliunde adscitis ea refellere, quæ temere & nulla propemodum ratione de Actis S. Domnii effutiit, quæque tot argumentorum ac testium auctoritate falsitatis apertissimæ coarguuntur. Quare satius esse ducebam hoc, quidquid est operis, silentio tegere ac præterire, quam in eo refutando tempus operamque consumere, ne res haud dubie, sed perspicue falsas refellendo, ut sæpe accidit, dubias facerem ac verisimiles; neve hujuscemodi falsis & commentitiis animadversionibus referendis, auctoris jampridem defuncti memoriam refricarem, utique in eum cogerer asperiori censura, quam quæ in mortuos decet. Sed postquam hic de S. Domnio liber jam pene esset perfectus & absolutus, ab amicis admonitum sum, quod ego subvereri jam cœperam, non defuturos, qui meum consilium raperent in pejorem partem; & silentium nostrum ex eo proficisci interpretarentur, quod vel illa dissertatio nostram notitiam subterfugisset, vel diffiderem posse me ejusdem commenta responsione satis apta diluere: quorum alterum incuriæ est atque socordiæ, quod non omnia, quæ rei nostræ vel prodesse vel obesse possunt, investigaverim, atque perviderim; alterum hominis est callidi atque versuti, qui vulgari Sophistarum artificio usus, graviora ad probandum, eademque ad refutandum difficiliora dissimulet. Præterea hujusmodi opusculum vulgatius jam esse ajebant, quam ut sine ulla mentione præteriri possit; nam ejus exempla per Dalmatiam, atque adeo Italiam circumlata in manibus fere omnium versari, qui rerum Dalmaticarum studio & cognitione delectantur; nec vero deesse quosdam novitatis, quam veritatis cupidiores, quibus nova isthæc, atque inaudita portenta arrideant.

Eum contemnere satius est quam refellere.

His igitur rationibus adductus, & quadam propemodum necessitate compulsus prætermittere non potui, quin eos, quorum in manus hæc historia pervenerit, certiores facerem libellum illum & visum a me, & lectum esse diligentissime; simulque de illo, quid senserim, quidve censuerim declararem. Neque vero propterea a proposito susceptoque consilio omnino discedere videor, siquidem non id mihi agendum, neque in eo laborandum censui, ut justam accuratamque adversus illum disputationem instituerem, atq; ad ea omnia responderem, quæ parum prudenter cauteque scripsit. Quid enim cum illo disputes, quidve illi respondeas, qui nihil probabile ad concludendum sumpsit, nullam suis opinionibus rationem alicujus momenti subjecit, quam diluerem, nullos testes citavit, quos vel refellerem, vel in eam partem interpretando detorquerem, quæ cum antiquorum sententiis monumentisque cohæret. Nihil igitur rei, nihil disputationis cum isthoc homine ipse quidem habere volo; sed contra illum veterum tabularum, & gravissimorum auctorum agmen instruam, qui cum eo congrediantur, ejusque errorem coarguant, impudentiam confutent, commenta explodant: In hunc quippe locum multa congeram, eaque locupletissima testimonia, quæ partim ex Actis S. Domnii, partim ex auctoribus optimis, & ad fidem facien-

Eum fusius refellunt veteres tabulæ & scriptores antiqui & recentiores.

dam perquam idoneis collegi, quorum fere omnium una vox est atque sententia Beatum Domnium Apostolorum ætati supparem fuisse, & Petri Apostolorum Principis Discipulum, & Salonitanæ urbis primum Episcopum, ab eoque hujus sedis ecclesiæque primordia repetenda esse. Ita fiet, ut non ego quidem illum refellam, qui nihil mihi ad refellendum attulit; neque meis, sed alienis armis hominem confodiam; & cum tam multa plena imprudentiæ & falsitatis adversus certissima veterum ac juniorum testimonia fidenter omnino, nihilque hæsitans protulerit, eum desipere, delirare, ac prope dementem esse auctoritatibus addicam necessariis.

Haud sane dubito, quin si adhuc viveret, ubi se tot ac tantorum testium nube obrui cerneret, suæ illum lucubrationis pœniteret, falsasque opiniones neque sera, neque inutili palinodia rejiceret ac reprobaret. Sed ille jampridem immaturo fato præreptus illuc concessit, ubi nullus pœnitendi locus superest; nisi forte antea resipuerit, quam hinc discederet. Equidem male metuo, ne mortem ipse sibi ab irato Deo properaverit: certe hæc opinio in vulgus multorum sermone percrebuit, penitusque hominum animis insedit, eum Deo Beatoque Domnio dedisse pœnas temeritatis suæ; quippe qui haud multo post, quam opus illud tenebris publicaque censura & ignominia dignum in lucem emisit, tempore non suo, cum ætate & viribus valeret ac vigeret, præter suam omniumque expectationem, extinctus est. Verum Deus ista viderit, neque is ego sum, qui arcana ejus consilia & judicia scrutari ausim. Nunc quod instat, expediam, quæque paullo ante pollicitus sum, ex optimæ notæ codicibus, clarissimisque Scriptoribus, adversus istiusmodi deliramenta, ex ordine producam certiora & graviora testimonia, quam ut quisquam, modo sanæ sit mentis, eorum auctoritatem defugere possit.

CAPUT PRIMUM.

De Sancto Domnio Episcopo Salonitano Testimonia ex Martyrologiis, & illustrium Virorum scriptis deprompta.

§. I.

Ex Martylogiis.

I III. Id. April. *In Salona* * *Dalmatiæ* a *Domnionis Episcopi & b militum* c VII. & d *Dalmati*. Ex Martyr. Hieronymiano Lucensi apud Florentinium pag. 427.

* a b c d

II III. Id. April. *Salona Dalmatiæ Domnionis Episcopi & militum e trium, Dalmati*. Ex Apographo Hieronymiano vetustissimo S. Villibrodi apud eumdem. e

III III. Id. April. *In Salona Dalmatiæ Domnionis Episcopi, & militum novem*. Ex Corbejensi apud eumdem.

IV III. Id. April. *Salonæ in Dalmatia SS. MM. Domnionis Episcopi, cum militibus octo*. Ex hodierno Martyr. Romano.

V III. Id. April. *In Dalmatia Civitate Salona S. Domnionis Episcopi cum militibus octo*. Ex Usuardo apud Sollerium & Henschenium ad hanc diem undecimam Aprilis.

f VI III. Id. April. *In f Salmona Dalmatiæ Domnionis Episcopi, & militum octo, & Dalmati*. Ex Martyr. Bedæ Barberiniano apud Bollandianos Tom. 2. Martii pag. V.

III. Id. April. *In Salona Dalmatiæ Domnionis Episcopi, & militum novem, & Dalmatæ*. Ex alio apographo Corbejensi Hieronymiano apud de Aste ad hanc diem. VII

III. Id. April. *In Salona Dalmatiæ Domnionis Episcopi, &* g *millia septem*. Ex Martyr. Blumensi apud de Aste. VIII. g

III. Id. April. *In Dalmatia Civitate Salona Domnionis Episcopi cum militibus octo*. Ex Martyr. Notkeri apud Sollerium ad diem XI. April. IX

III. Id. April. *Et* h *Domnini Episcopi, & S. Dalmatii*. Ex Codicibus Atrebatensi, & Tornacensi apud Henschenium Tom. 2. Martii. X h

III. Id. April. *Apud* i *Dalmachiam Civitate* k *Sabaria S. Domnionis Episcopi cum militibus octo*. Ex Martyr. Usuardino Bruxellensi in Auctariis Usuardinis apud Sollerium. XI i k

III. Id. April. *Salonæ in Dalmatia S. Domnionis Episcopi, & Sociorum octo Mm*. Ex M. Galesinii. XII

In Dalmatiæ civitate Salona S. Domnionis Episcopi ac militum octo. Ex Maurolyco. XIII

Nonis Maji. l *Spalati S. Domnini Episcopi Salonensis & Martyris*. Ferrarius in Catal. General. SS. ad diem 7. Maji. XIV l

§. II.

E Scriptoribus antiquis & junioribus.

A *Christi Jesu nomine novo Christi Discipulos primum Antiochiæ cognominatos fuisse eodem die, quo Christus* ll *octavo antea anno a Joanne baptizatus est, ex* m *traditione S. Domnii Discipuli B. Petri Apostoli, primi hujus nostræ ecclesiæ Antistitis, qui tunc Antiochiæ fuit, tenemus*. Hesychius Episcopus Salonitanus tricesimus, qui floruit sub initium quinti sæculi, in Vita S. Clementis Papæ §. 23. I ll m

Post hæc Petrus Apostolus benedicens fratribus cum n *Clemente, Andronico, Domnio, Marco, qui & Evangelista, Evodio, Apollinare, Rufo, Martiale, Materno, Crescente, pluribus aliis ad expugnandum Simonem Magum Romam venit*. Idem ibid. §. 56. n

Huic testimonio Hesychii Salonitani Episcopi fidem atque auctoritatem adjungit Simon Bengnius Episcopus Modrusiensis, qui Concilio Lateranensi cum interesset, sess. VI. gravem elegantemque orationem habuit coram Leone X. Pontifice Maximo: *S. Isichius, qui tempore Zosimi Papæ præfuit ecclesiæ Salonitanæ, scripsit Vitam S. Clementis Papæ & martyris; ubi testatur inter cætera Salonitanam ecclesiam fundatam fuisse a S. Domnio S. Petri Discipulo*. In Collectaneis Bengnianis a Raphaële Levacovichio Achridensi Archiepiscopo repertis ac descriptis. II

S. Domnius o *Archiepiscopus Salonitanus & Christi Martyr, Discipulus Petri factus, brevi Magistro suo, & condiscipulis Pancratio atque Apollinari, carissimus evasit. Deinde vero Petrus ... Pancratium destinavit in Siciliam, Apollinarem Ravennam*, p *Domnium Salonas, sui quemque loci Episcopum constituens*. Adamus Parisiensis in Vita S. Domnii, quam descripsit rogatus a Laurentio Archiepiscop. Spalatensi, qui creatus est Pontifex ann. 1059. III o p

B. Petrus Apostolorum Princeps hunc Pontificem B. Domnium, q *devotiorem suorum Discipulorum, suis manibus consecratum ad Salonitanum populum destinavit*. Et paucis interjectis: *Hic siquidem jussione, & hortatione paterna sui Magistri, celeri gressu recedens ab urbe, pro palma martyrii obtinen-*da

da divinitus Salonam applicuit, ubi populum Idolica nebula offuscatum veræ fidei & doctrinæ evangelicæ semina seminans, igne divini luminis illustravit.
q Auctor anonymus in descriptione secundæ translationis.

IV *Præterea Episcopos per Dalmatiam constitutos suffraganeos, quibus Salona tempore suo rutilando utebatur, sanctæ Ecclesiæ Spalatinæ, ubi corpus S. Domnii Discipuli B. Petri requiescit, cum omni reverentia obedire sancimus.* Innocentius II. Romanam sedem adeptus anno 1130. in epistola ad qq
qq Gaudium Archiep. Spal. apud Lucium lib. 11. cap. 14. pag. 91. de Regn. Dal. & Croat.

r V r *Dopinus natione Syrus a B. Petro Episcopus ordinatus in Dalmatiam venit, & ecclesiam a Tito inceptam in Salona urbe Metropolitana provinciæ plurimum auget, & pro Christi nomine sacrificare*
s *renuens, a Præfecto s Mauritio, martyrio coronatus est. Hæc quidem sedes in Spalato, Salona destructa, cum corpore Pontificis translata est.* Andreas Dandulus Venet. Dux, Annal. Venet. lib. 4. cap. 2. n. 15. ex Cod. Vaticano 5842.

VI *B. Petrus per oras Adriatici Sinus tres direxit Pontifices, Apollinarem Ravennæ, quæ est Metropolis totius Æmiliæ, Marcum Evangelistam Aquilejæ, quæ præerat Venetiæ, & Istriæ; Domnium vero in*
t *Salonam direxit, quæ caput erat Dalmatiæ, & t Croatiæ.* Thomas Archidiac. in Hist. Min. Salonit. cap. 3. ex edit. Amstelodamensi, & Codice Vaticano, Maruliano, aliisque Mss. Floruit Archid. sæculo 13.

S. Domnius Episcopus natione Antiochenus; .... puer septem annorum divinitus inspiratus relictis parentibus, ... secutus est Apostolum Petrum .... qui Pancratium destinavit in Siciliam, Apollinarem Ravennam, Marcum Evangelistam Aquilejam, Domnium vero in Dalmatiam. Idem in Hist. Salonit. Majori ex Codd. Barberiniano, Bengniano, & Levacovichiano.

VII *Domnius primus Salonitanæ urbis Archipræsul. Ipse fuit S. Petri Principis Apostolorum Discipulus, natione Syrus, patria Antiochenus: populisque*
u *Dalmatiæ verbum æternæ vitæ, quod a u Tito Pauli Apostoli Discipulo fuerat inceptum annunciari, libere prædicavit.* Auctor anonym. cujusdam antiqui Catalogi Ms. Pontificum Salonit. quem nobis commodavit Cl. vir Hieronymus Bernardi Presbyter Spalatinus.

VIII *Sæculum I. S. Domnius Episcopus in Dalmatiam a S. Petro missus, martyr Salonæ.* Ex Bollandianis in Indice Chronologico Tom. 2. Aprilis.

S. Domnius Antiochiæ natus a S. Petro cum parentibus conversus, cum Sanctis Pancratio, & Apollinari S. Petrum secutus Romam venit, & Episcopus Salonas mittitur, ubi multos convertit. Ex iisdem. Henschenius in Notis marginalibus in Vitam S. Domnii Tom. 2. die xi. April.

De Urbe Dalmatiæ olim celeberrima Salona, & de Salonitanis a Tito fidem Christi edoctis: deque S. Domnio Episcopo ad eos a S. Petro destinato agimus late xi. April. Ex iisdem ibid. die 18. April.

IX *Salonitana ecclesia martyrio S. Domnii Discipuli Petri Apostolorum Principis instituta fuit.* Historicus Dalmata de Reg. Dalm. & Croat. ex edit. Amstelodam. an. 1668. lib. 2. cap. 14.

X *Præter enumeratos a Ciacconio Episcopos, alios etiam præfecit (Petrus), Byzantio Stachin, Alexandriæ Marcum, Salonæ Dalmatarum Domnionem, &c.* Augustinus Oldoinus e Soc. Jesu in Addit. ad Vitas Pontific. Rom. & S. R. E. Cardinal. ab Alphonso Ciacconio Ord. Prædic. descriptas Tom. 1. ad an. 68.

S. Domnio Salonitanorum Præsulum coryphæus, XI
& S. Petri Apostoli Discipulus, cujus anniversaria solemnitas ab universa Dalmatia x Nonis Maji solemnis habetur. Joannes Tomco Mornavitius Episcop. Bosinensis in Opusculo Romæ excuso 1634. x
quod inscribitur: *S. Felix Episcopus & martyr Spalatensi urbi vindicatus.* pag. 17.

Domnius, jubente Apostolorum Principe Petro, Salonarum Episcopus institutus, apud quas, sicut Petrus aa Echilinus meminit, cum octo bb militibus pro Christo occisus fuit, Christianum dogma Dalmatis prædicavit. Vincentius Periboevius Ord. Prædic. in Orat. de Origine Slavorum habita Phariæ in patria sua, & Venetiis edita. XII aa bb

Post cc discessum S. Titi, in Dalmatiam a S. Petro Apostolo missus fuit Domnius nomine, suus Discipulus, natione Syrus, patria Antiochenus, qui Dalmatiæ populis verbum vitæ, quod per Titum inchoatum fuerat, prædicaret. Is fixit suam sedem Salonæ, adeoque fuit primus Episcopus Salonensis. Martinus Szentivanius e Soc. Jesu rerum memorabilium Hungariæ Decade prima par. 3. pag. 61. XIII cc

Constat S. Domnium a Petro Apostolorum Principe missum, Dalmatiæ, ac reliquis partibus Illyrii verbum vitæ prædicasse. Id. Dec. 3. p. 1. pag. 177.

Salonam, sive quod dd sub Romanis Metropolis dignitate usa fuisset, sive quod in illa urbe ee major Judæorum copia degeret, uti contra Petrum de Marca statuit Bacchinus Casinensis Monachus in Dissertatione an. 1703. edita Mutinæ, missus fuit Domnius D. Petri Apostolorum Principis Discipulus, qui in ea civitate diutius prædicans, multosque per totam provinciam a gentilitatis errore convertens, non parvam Christo ecclesiam adunavit, ibique agonem sui Martyrii felici cruore peregit. Paullus Moronius e Soc. Jesu Parte 3. Seg. 2. pag. 191. Topographiæ Magni Regni Hungariæ, Viennæ typis vulgatæ ann. 1718. XIV dd ee

§. III.

NOTÆ.

* *In Salona Dalmatiæ urbe legendum esse clarum est, & pro Domione, Domnionis Episcopi memoriam reponendam esse clamant martyr. Rom. Notkerus, Petrus de Natal. cum aliis recentioribus.* Florentinius in Notis ad hunc locum.

a Quem alii Scriptores alias Domnium, alias Domnum, alias aliter appellant, Martyrologi fere semper Domnionem vocant. Vide Cap. 8.

b Vide Cap. xi. De Sociis S. Domnii, §. 1.

c Vide ibid.

d Vid. ibid. §. 4.

e Vid. ibid.

f Lege *Salona*.

g Vid. ibid. §. 3.

h *Domninus* & *Domnius* Synonyma.

i Mendum irrepsit; legendumque *Dalmatiam*.

k Pro *Sabaria*, substituendum *Salona*.

l Dies Maji septima est dies Natalis seu martyrii S. Domnii, ut ejus Acta, & traditio ecclesiæ Salonitanæ testantur. Id causæ est, quamobrem cæteri Martyrologi, qui commemorationem S. Domnii referunt ad diem undecimam Aprilis, numquam huic diei titulum Natalis attribuant. Cur autem dies undecima Aprilis S. Domnii nomine sit consecrata, rationem reddimus cap. 19. §. 2.

ll Juxta Baronium Christus baptizatus est anno ætatis 31. Christiani igitur appellari cœpti sunt Antiochiæ anno Christi 39. qui fuit æræ vulgaris 36.

m Hanc Traditionem a B. Petro haud dubie ac-

ceptam non solum verbis in Dalmatarum animis infixerat, sed fortasse etiam litteris S. Domnius consignaverat. Verum codex ille, in quo hujusmodi traditionem, & alia id genus descripserat, vetustate interiit,

n Hos Discipulos antiqui fere omnes B. Petro adscribunt.

o Re quidem erat *Archiepiscopus* Salonæ, nomine vero non erat. Nam id vocabuli nondum usu receptum fuerat ad designandum primum unius provinciæ Episcopum, sive, ut Græci vocant, Metropolitam. Vid. sect. 2. cap. 1. par. 3. Proleg.

p Petrus non eodem tempore Domnium in Dalmatiam proficisci jussit, atque alios in suam quemque provinciam dimisit. Vid. cap. 9. §. 3.

q Quippe Domnius a puero in disciplinam Petri traditus, eximiam erga Magistrum pietatem ac venerationem animo penitus imbiberat; nemo cum eo diutius, nemo familiarius vixit; nam ab anno septimo ætatis usque ad Petri martyrium ab ejus societate ac latere numquam discessit.

qq Is ab an. 1136. ad an. 1153. Ecclesiam Spalatensem administravit, dictus etiam *Gaudentius*.

r Idest *Domnius*; quo in nomine scribendo mira est Auctorum varietas.

ſ In Actis S. Domnii legitur quidem *Maurilius*, vel *Maurelius*, nusquam vero *Mauritius*. Vero simile est hoc nomen ex duobus vocabulis prænomine scilicet ac nomine *M. Aurelius* simul conjunctis conflatum esse; quemadmodum ex duabus illis dictionibus Rictius Varus in unam coalescentibus factus est Rictiovarus Judex sub Diocletiano Christianis torquendis præpositus, de quo sæpe mentio fit in Actis Martyrum.

t Croatiæ vocabulum longe posterius est, quam ut referri possit ad S. Domnii ætatem. Septimo fere sæculo audiri cœpit in Dalmatia, illatum a Chrobatis populis Septemtrionalibus, Heraclio Imperante, qui sedes in Dalmatia mediterranea illis attribuit. Præclare igitur animadvertit Historicus Dalmata lib. 2. cap. 14. *Archidiaconum de S. Domnio scribentem, vocabula sui temporis usurpando, Croatiam perperam nominasse*.

u De S. Tito, quem B. Domnii præcursorem vocamus, vide plura in ejus Actis.

x De hoc Festo die ad martyrium S. Domnii celebrandum instituto plura dicentur cap. 19. §. 1.

aa Idest Petrus Natalis Episcopus Equilinus, qui multorum Divorum Acta collegit.

bb Nusquam id legitur in Actis S. Domnii, sed solum apud Martyrologos. Locus videtur esse depravatus, quem sic corrigi oportet: *cum sociis octavo milliario ab urbe*. Sed vide cap. 12. De Sociis S. Domnii.

cc Titus discessit e Dalmatia anno Christi 61. æræ vulgaris 58. in ejus locum subrogatus est Hermes, ut in actis utriusque diximus. Deinde vero anno æræ vulgaris circiter 65. Domnius Dalmaticum Pontificatum iniit, Episcopali sede Salonis defixa.

dd ee Vide Prolegom. 3. par. sect. 2. cap. 2. §. ult.

CAPUT II.

Vita & Passio S. Domnii confecta, ut videtur, ex Actis Proconsularibus, aut tabulis ecclesiæ Salonitanæ. Nos eam descripsimus ex Codice Georgiceo Historiæ Salonitanæ majoris, cum aliis Mss. collato.

§. I.

Acta S. Domnii.

a Domnius Antiochenus, Petri discipulus Romam appulit.

SAnctus a Domnius Episcopus, natione Antiochenus, patre Theodosio ex Syria, matre vero Mygdonia ex Græcia, quos catechumenos fecit, & baptizavit B. Petrus Apostolorum Princeps, qui primus sedit in Cathedra Episcopatus urbis Antiochenæ, ubi Domnius puer septem annorum divinitus inspiratus, relictis parentibus, & hujus Mundi divitiis secutus est Apostolum. Tempore vero b *Claudii Cæsaris placuit B. Petro visere populum Cæsareæ, in cujus finibus quondam a Domino potestatem ligandi, atque solvendi suscepit. Inde abiens peragravit* c *Sebastem, Cappadociam, Galatiam, Pontum, Bithyniam, Ephesum, Patmos, Athenas, demum ad Ostia Tyberina applicuere,* d *Urbemque ingressi sunt.*

Evangelii causa mittitur in Dalmatiam, & Salonis multos baptizat.

Ubi B. Petrus multis jam ad fidem Christi conversis, alias quoque orbis terræ partes ab erroris pernicie liberare cupiens, e *Pancratium destinavit in Siciliam, Apollinarem Ravennam, Marcum Evangelistam Aquilejam,* f *Domnium vero, multis coram positis dixit. Ecce Fili ab infantia mecum ingressus, & egressus es, omnem doctrinam catholicam didicisti: pete litus maris Adriatici, & recto cursu trans mare contra Boream vectus veniens in Dalmatiam, quæ per te non post multos annos Christo creditura est. Vade, pax Dei sit tecum. Domnius igitur satis prospero cursu mare emensus Salonas devenit, Christique mysteria publice ac palam exponere cœpit, ad cujus prædicationem multi corde compuncti Christo crediderunt, quos omnes in flumine* g *Salono baptizabat.*

Cum Pyrgo disputans nihil proficit.

Quemdam Pyrgum falsum Philosophum secum disputantem cum a suo errore non posset abducere, in sua obstinatione relinquens verbum Dei populis prædicabat Spiritu Sancto cooperante, & sermonem confirmante. h *Ecclesiam in honorem S. Dei Genitricis Mariæ in eadem urbe construxit pulcherrimo opere, ubi Sacerdos Dei* i *Presbyteros, & Levitas, cæterosque sacri Ministerii ordines in ea ordinavit.*

Ecclesiasticam hierarchiam constituit.

Quibus per Dalmatiam dimissis brevi omnem fere Provinciam diabolo ereptam Deo lucratus est. Post multum vero temporis cum jam Dominus servum suum ad coronam, & triumphum certaminis pervehere vellet, accidit l *Præfectum Urbis Maurilium nomine ad prædictam civitatem Salonas venisse, missum* m *a Senatu totas provincias* n *Orientis judicare, qui cum civitatem intrasset, sacerdotes Templorum occurrerunt ei dicentes: Seductor quidam Romana urbe profugus ad hanc urbem venit, qui culturam Deorum nostrorum non cessat subvertere, & Jesum quemdam a Judæis crucifixum summum Deum adstruere.*

Apud Maurilium Præfectum accusatur.

accersiri jubetur.

His superba mente Præfectus auditis, B. Domnium ad se accersiri jussit, cui & dixit: Ex quo genere es tu, aut de qua civitate oriundus? B. Domnius respondit. Patre Syro, matre vero Græca progenitus, in civitate Antiochena educatus. Ibidem lavacrum regenerationis a B. Petro Apostolo suscepi, & ab

In carcerem conjicitur.

& ab eodem ad hanc provinciam missus pro salute animarum veni. Tunc Præfectus jussit eum recludi in carcere, quousque exquireret, quibus eum modis aut ad culturam Deorum revocaret, aut crudelissimis tormentis interire faceret.

Peractis quibusdam negotiis, & educto eo de carcere, cœpit multis sermonibus suadere, quatenus pecunia accepta, atque inter amicos ejus adscriptus, Christum denegaret, ac diis sacrificaret. Tunc B. Domnius, igne divino succensus dixit. Insane Maurili, pecunia me movere speras, cum ego multo majus patrimonium sponte reliquerim, ut cum Christo paupere pauper viverem. Non est opus Christiano divitiis istis, sed fide, atque virtute, quibus divitiæ numquam interituræ parantur in Cœlo. Videns autem Præfectus omnia, quæ tentaverat, incassum cadere, expoliari hominem jussit, & fustibus nudum cædi. Dum autem Domnius cæderetur, fit Christianorum concursus ad Prætorium, insultant Maurilio, frementes præ dolore & opprobriantes, quod inique ageret hominem innocentem per ludibrium supplicii opprimi. Ille vero ira percitus repente emissa armatorum manu, o quadraginta quinque ex his comprehensos, nolentesque idolis sacrificare statim capite truncari jussit. Quorum corpora noctu a fidelibus inde sublata ad radices p Massaron montis humata sunt.

verberibus ceditur,

Extinctum Fibroniæ filium ad vitam revocat.

Per eos dies, dum talia geruntur, Febroniæ Viduæ filius, cujus pater nomine Diginanus urbis Romæ Senator fuerat, defunctus est; de cujus morte tam Præfectus, quam cæteri Salonarum cives mœstiores facti, B. Domnium submisso capite, ac sedata voce poscebant dicentes: nunc apparebit virtus Christi tui, si in nomine ejus, quem tu dicis mortuos suscitasse, cœcos illuminasse, dæmonibus imperasse, hunc poteris mortuum suscitare. Ad hæc vir Dei respondit Præfecto. Licet noverim cor tuum a diabolo obcæcatum, ne credens salvus fias; propter eos tamen, qui crediderunt, vel qui credituri sunt, ut agnoscant veritatem Christi, exurgere hunc faciam. Tunc juxta cadaver flexis genibus, manibus vero atque oculis in Cœlum sublatis cum orasset, imperavit mortuo in nomine Christi, ut resumpto spiritu sese in pedes erigeret, atque iterum vivere super terram inciperet. Vix verba finierat, & adolescens tam facile surrexit, ut non a morte suscitatus, sed quasi a somno expergefactus videretur. Quo viso miraculo plurimi ad fidem Christi conversi sunt.

Sacerdotes vero templorum videntes, quod tanta multitudo, turba senum, juvenum, mulierum, ac parvulorum ad hoc miraculum confluxerat, quanta theatralibus ludis vel sacrificiis olympici Jovis vix unquam convenerat, omnes majores natu, vel quorum auctoritas pollebat, in Prætorium congregare fecerunt, & data pecunia Præfecto suggesserunt ei, atque dixerunt: Non consideras, quantum hic magus præstigiis suis seducens populum, tibi quoque, nisi caveris, maximum constat detrimentum, & certum interitum. Nam si ejus vitæ peperceris, populum usquequaque subvertentis, S. P. Q. R. judicabunt te contrarium legibus q Augustorum, & damnabunt te proscriptioni, & morti, nec erit, qui possit succurrere tibi. Tunc Maurilius donis obcæcatus, ac perversis seductus consiliis, firmato in malum animo dedit legem: Domnium contrarium legibus Imperatorum, contemptorem Deorum jubemus capitalem subire sententiam. Mox lictores eum apprehensum extra civitatem, ut decollaretur, eduxerunt. Ubi cum diu in oratione genuflexus procubuisset, unus ex ministris Sathanæ impetu facto, amputavit caput ejus, r Nonis Maji.

Capite plectitur.

§. II.

Notæ in Vitam Primam S. Domnii.

a *Domnii* nomen litteris paullulum immutatis alii aliter efferunt: nam qui hic appellatur *Domnius*, alibi *Domnio*, *Dominio*, & *Donio*, alibi *Domninus*, *Domponinus*, & *Depinus* vocatur. Vide cap. VIII. §. 1.

b Claudius a suscepto Imperio annum secundum agebat, cum Apostoli distributis inter se orbis regionibus ex Judæa alii alio discesserunt; & Petrus relicta Antiochena Sede Romam concessit. Anno autem secundo Claudii respondet annus Christi juxta Baronium 45. qui fuit æræ vulg. 42.

c In aliis codicibus *Sebasten*, in aliis *Sebasteam* invenies. Cæterum itineris ratio ubique eadem; cohæretque apprime cum Geographorum tabulis, & Historicorum descriptionibus. De Romana Petri profectione, & regionibus ex itinere aditis vide quæ scripsimus Par. 3. Proleg. sect. 1. cap. 1. §. 1.

d Scilicet intra finem ejusdem anni, qui numeratur 42. æræ vulgaris. Insequenti vero, cum nondum exisset annus secundus Claudii, XV. Kalendas Februarii Romanam ecclesiam sedemque Pontificiam instituit. Male igitur juniores quidam ex verbis Lactantii libro *de Mortibus Persecutorum* perperam intellectis, primum Petri in urbem adventum referunt ad Imperium Neronis.

e Petrus anno Christi juxta Baronium 46. æræ vulgaris 43. ut videtur, Episcopos creavit Pancratium, Apollinarem, aliosque, & in suam quemque provinciam dimisit.

f Τὸ vero significat similitudinem Apostolicæ expeditionis, quæ Domnio æque, ac cæteris Petri Discipulis obtigit, conjunctionem temporis non item. Neque enim ante annum Christi 67. æræ vulgaris 64. vel ante annum superiorem Domnius Dalmaticum Pontificatum suscepit. Vid. Cap. IX. §. 3.

g Hic fluvius ab urbe, cujus mœnia præterfluebat, nomen acceperat. Jader etiam, sive Jadrus appellari solebat. De hoc Fluvio Thomas Archidiaconus hæc scripsit cap. 9. Hist. Salonit. *Jadrus ex Orientali parte Salonæ multum delectabiliter influebat, de quo legitur in Lucano:*

Qua Maris Adriaci longas ferit unda Salonas,
Et tepidum in molles Zephiros excurrit Jader.

Micha Madius cap. XV. aliam rationem attulit, cur is fluvius vocetur Jader: *Iste Jader*, inquit, *ut habetur in Chronicis antiquis, & in libro Poetarum, vocabatur flumen Salonæ; & quia erat dulcissima aqua, & serena ad bibendum circuibat totam civitatem Salonæ, & consolabatur omnes ibi stantes in ea, & usque Spalatum per conductus discurrebat, fuit impositum ipsi nomen Jader.*

h Jam inde usque ab Apostolicis temporibus Sacras ædes condi cœpisse auctores sunt gravissimi, quorum aliqui docent multa templa dicata fuisse in honorem Virginis Deiparæ, itemque SS. Apostolorum, antequam e vivis excederent. Vid. Cap. X.

i Hic non solum inferioris ordinis Sacerdotes, sed fortassis etiam Episcopi, ex veteri consuetudine, Presbyterorum nomine designantur.

l Maurilius urbis Romanæ præfecturam gesserat, ut colligitur ex quarta Vita. Vide notam F. in Cap. I. §. 3.

m Juris in Oriente dicundi potestatem non a Trajano tum imperante, sed a Senatu acceperat, anno scilicet 107. nam per ea tempora Trajanus multiplici cum Armenis, Persis, aliisque Barbaris bello implicitus procul aberat in Oriente, unde

num-

numquam in urbem rediit, sed in Cilicia decessit anno Christi 119. vel 117. Imperatore autem absente, potestas administrandi mandandique provincias ad Senatum devolvebatur. Vide c. 9. §. 5.

n Dalmatia ex instituto Geographorum Orientis provinciis annumeratur. Vide cap. 9. §. 5.

o Is numerus congruit cum reliquis codicibus; sed Adamus Parisiensis quinque hujus numero ademit. Consule notas in tertiam vitam.

p Mons altissimus haud longe ab Salona & Clissa ab Oriente.

q Idest Neronis & Domitiani, qui decretis edictisque compositis persecutionem Christianis indixerant. Nam Trajanus nihil novi edicti adversus Christianos tulit; sed ex institutis ac legibus superiorum Imperatorum Christianos persequi instituit.

r Idest VII. Maii, quo die Spalatenses celeberrimum ac primarium B. Domnii festum agere solent. Vide cap. XIX. §. I.

§. III.

Ejusdem B. Domnii vitæ Epitome, per Thomam Archidiaconum Spalatensem descripta.
Ex Hist. Salonitana Minori per Lucium edita cap. 3.

a *HUjus a Titi loco B. Petrus Apostolorum Princeps direxit quemdam Discipulum suum nomine Domnium, natione Syrum, patria Antiochenum, qui Dalmatiæ populis verbum vitæ, quod per Titum*
b *inchoatum fuerat, prædicaret. Hoc enim B. Petrus statuerat, ut b Pontifices Christianæ religionis sic disponerentur per urbes singulas totius orbis, quemadmodum apud Gentiles fuerat olim constitutum; in illis enim urbibus, in quibus erant Gentiles Antisti-*
c *tes, qui dicebantur c Protoflamines, fecit ordinari Episcopos: in Metropoles vero Provinciarum, ubi erant Archiflamines, Archiepiscopos censuit statuendos. Unde per oras Adriatici sinus tres direxit Pontifices, Apollinarem Ravennæ, quæ est Metropolis totius provinciæ Æmiliæ; Marcum Evangelistam Aquilejæ, quæ præerat Venetiæ & Istriæ; Domnium*
d *vero in Salonam direxit, quæ caput erat Dalmatiæ & d Croatiæ; in qua denique civitate diutius prædicans, multosque per totam Provinciam a gentilitatis errore convertens, non parvam Christo ecclesiam adunavit, ibique agonem sui Martyrii felici cruore peregit. Ab hujus ergo præeminentia Apostolicæ dignitatis omnes successores sui Archiepiscopalia insignia per sedem Apostolicam sortiuntur. Hic autem cum e multis aliis passus est, qui eum f uno mense*
e f *ad martyrii gloriam præcesserunt.*

Salonitanam ecclesiam fundavit, ibique Martyrio perfungitur. Ab Domnio Salonitanæ Metropolis origo.

NOTÆ.

a Non statim quidem, sed aliquot annis post Titi e Dalmatia discessum. Tito siquidem Romam ad Paullum vinctum anno Christi 61, æræ vulg. 58. abeunte Hermes in Dalmatia evangelio operam dedit, remque Christianam amplificavit. Deinde aliquot post annis, Domnius jussu Petri in eam regionem profectus Salonitanam ecclesiam fundavit, ibique sedem Pontificiam constituit.

b *Imitatione Gentilium Antistites Christianos in primitiva ecclesia institutos Gregorius VII. testatur lib. 6. ep. 35.* ait Historicus Dalmata lib. 2. de Reg. Dal. & Croat. cap. 14. Vide par. 3. Prolegomenon sect. 2. cap. 2. §. ultimum.

c Protoflaminum, & Archiflaminum vocabula & distinctio videntur desumpta ex epistola Clementis Papæ ad Jacobum fratrem Domini, quem plerique viri eruditi supposititiam censent. *Sed Archidiaconus,* inquit Historicus modo laudatus, *in relatione Flaminum ordinem invertit.* Nam Protoflaminum, seu primorum flaminum loco non Episcopos, ut tradit Archidiaconus, sed *Episcoporum Primates*, vel *Patriarchas* institutos esse, Clemens affirmat. Cæterum *Archiflaminum memoria*, ut præclare monet idem Historicus, *sicut apud antiquos non reperitur* (præterquam in illa Clementis epistola) *ita primitiva ecclesia Archiepiscopos non habuit*, (idest nullos habuit, qui eo titulo uterentur.) *Ideo Archidiaconum de S. Domnio scribentem vocabula sui temporis usurpando, Croatiam quoque perperam nominasse constat.*

d Idest universæ illius regionis, quæ multis post sæculis bifariam divisa partim *Dalmatiæ* antiquam appellationem retinuit, partim *Croatiæ*, partim *Serbliæ* nomen subivit.

e Scilicet quadraginta quinque, quos Præcursores S. Domnii appellabimus.

f Idest uno fere mense, ut inquit Henschenius in Actis SS. XI. April. in commentario Prævio n. 4. nam ab sociorum obitu & martyrio, quod in diem 11. Aprilis incidit, sex & viginti dies intercesserant, cum B. Domnius religionis causa mortem oppetiit nonis Maii.

CAPUT III.

Secunda B. Domnii vita, Auctore, ut videtur, *a* Hesychio hujus nominis tricesimo Salonitano Antistite, primum e Latino in Slavonicum conversa, deinde iterum latine reddita per F. *b* Raphaelem Levacovichium. Ex Collectaneis Simonis Bengnii Episcopi Modrusiensis. Extat etiam in Breviario MS. Slavonico admodum vetusto. a b

§. I.

Acta S. Domnii.

DOmnius Episcopus, Syro patre Theodosio nomine, matre Mygdonia Græca, nobili sanguine, atque opulentissimis parentibus, Antiochiæ in Syria editus, omnem pietatem, atque justitiam ab ipsa infantia colere studuit. c Hic Jesum Cesareæ primum ante passionem, deinde ad mare Tiberiadis post c
resurrectionem viderat. Post Ascensionem Domini in cælos, cum jam Petrus Apostolorum Princeps Antiochiam venisset, atque in ea urbe sedem fundasset, cum alios multos, tum Domnii parentes, ad Christi fidem convertit: quando etiam Domnius relictis parentibus, spretisque ac neglectis paternis divitiis Petro adhæsit, atque in Christum credidit. Susceptus ab Apostolo, & comes itineris factus omnem cum illo Judæam lustravit, & cæteras Asiæ provincias peragravit. Inde Claudio Imperatore, liberatus Petrus per Angelum de manu Herodis, qui Jacobum Zebedæi, fratrem Joannis Evangelistæ sustulit, cum magno credentium numero, d Romam ad d
expugnandum Simonem Magum iter direxit. Inter cæteros Discipulos comitatus est illum Domnius. Fundata Roma, sicuti Dominus præceperat, Cathedra, cum Petrus, e Crispino, & Tauro Consulibus, ad e
omnes Occidentis provincias Christi fidei præcones ablegaret, in Gallias f Martiale, qui Thessalonicæ f
in Macedonia de tribu Beniamin natus, & Stephano protomartyri, ejusdem urbis civi, consanguineus extitit, misso: g Marco vero Aquilejam Carniæ, & g
h Prosdocimo Patavium destinato, Domnium i similiter Salonas ire jussit, urbem Dalmatiæ primariam, h i
& to-

Domnii genus & parentes.

Fit Petri Discipulus.

Petrum Romam usque comitatur.

k *& totius provinciæ caput. Profectus itaque* k *cum Andronico antiquo Christi discipulo, quem idem Apostolus Sirmio in Pannonia præfecerat, venit Dalmatiam: Deinde urbem ingressus cœpit Christi Evangelium publice prædicare. Confluebant ad illum turbe populorum etiam e proximis Dalmatiæ oppidis & locis fama miraculorum, quibus Deus doctrinam sui præconis adstruebat, permoti; & brevi tempore plurimi Christo manus dederunt, quos omnes Domnius Episcopus in Salono flumine baptizavit. Multa illi cum Pyrgo quodam pseudophilosopho disputatio fuit, quem quia ab errore, quo tenebatur, recedere noluit, in sua cæcitate reliquit. Crescente vero in dies numero Christianorum, delegit ex eis optimos, quos mysteriis edoctos, Sacerdotes ordinavit. Exstruxit et* m *ecclesiam in honorem sanctæ Dei Genitricis Mariæ in ipsa Salonarum civitate, in qua cum Sacerdotibus, & Levitis, cæterisque Ministris, quos assumpserat, & ordinaverat, divina mysteria peragebat. Sed &*

l *ad alia loca Dalmatiæ* l *presbyteros a se ordinatos misit, ut Christi fidem annunciarent, & fidelibus divinam liturgiam celebrarent. Post vero, cum jam Petrus & Paullus Neronis jussu Romæ martyrium*

m n m *consumassent, contigit S. Clementem* n *illac pertransire, quem sanctus Pontifex excepit sicut Angelum Domini. Habebat Clemens duos Episcopos secum, cum quibus, ubi opus esset, Episcopos consecrabat. Petiit ergo Domnius a S. Clemente concedi sibi præ-*

o *fatos* o *Episcopos, cum quibus idem duos ex suis sa-*

p *cerdotibus Episcopos ordinavit,* p *Garganum videlicet, & Symphorianum, quos & successores post mortem alterum post alterum habuit. Sed jam appropinquante tempore, quo Dominus servum suum vocabat ad coronam & palmam; accidit Præfectum ur-*

q *bis, Maurilium vocant* q *tabulæ, Salonas venisse, apud quem Idolorum Sacerdotes Domnium detulerunt, ut qui culturam Deorum subverteret, & Jesum Christum verum Deum unicumque doceret. Vocatus a Præfecto palam professus est Jesum Christum Dei filium esse verum Deum, in quem quicumque non credidisset, æternæ beatitudinis expers denique esset. Ita in carcerem detruditur. Mox a Præfecto magna pecuniarum pollicitatione tentatur, si Christo renunciare vellet. Cui Sanctus invicta constantia respondit. Quid, inquit, pecunia nos oppugnas? nonne dixi tibi me ditissimum patrimonium, ut Christo paupere fruerer, reliquisse? Meæ divitiæ Christus, in quo sunt omnes thesauri absconditi. Addidit & alia blandimenta Maurilius, per quæ Domnium ad deorum cultum attraheret, quæ ubi incassum fieri videret, jubet virum Dei expoliari, & fustibus cædi. Videns autem multitudo suum Pontificem injuste percuti, concurrit ad prætorium fremebunda, Maurilio impietatem, & injustitiam objiciens. Ille ira percitus missa armatorum manu, quadraginta quinque de illius numero comprehensos, cum idolis nollent sacrificare, capite truncari jubet, qui S. Pontificem*

r *sanguine purpurati* r *ad cœlestia præcesserunt. Eorum corpora noctu a fidelibus e loco passionis sublata, ad radices Massaron (mons ita vocatur) honorifice tumulata sunt. Inde dies aliquot elapsi, & Febroniæ viduæ nobilis feminæ filius, cujus pater Diginianus urbis Romæ Senator fuerat, moritur. De illius morte cum cives, tum Præfectus vehementer contristati, sed præ omnibus mater Febronia, Domnium precabantur. Nunc, inquit, apparebit Christi tui virtus, si in nomine ejus, quem tu asseris mortuos suscitasse, cæcos illuminasse, dæmoniacos sanasse, hunc poteris mortuum suscitare. Ibi Sanctus propter eos, qui crediderant, & quos credituros non dubitabat, positis genibus, & manibus, oculisque in cœlum sublatis, facta juxta cadaver oratione, imperat defuncto in nomine Jesu Christi reviviscere. Vix verba finierat Domnius, adolescens, qui mortuus fuerat, resurgit, non secus ac si de somno evigilasset. Hoc miraculo plurimi ad Christi fidem conversi sunt: quod Sacerdotes Idolorum videntes, data Præfecto pecunia, adjectisque insuper minis, ceu impellunt capitis sententiam in Domnium ferre, ceu qui legibus Imperatorum contrarius, & Deorum contemtor esset. Itaque eductus extra civitatem, posteaquam diu in oratione genuflexus procubuisset, capitis abscissione cursum complevit, nonis Maii.*

Salonæ Episcopus præficitur.

Plurimos Christo adjungit & baptizat.

Certamen cum Pyrgo.

Deiparæ Templum ædificat.

Apostolica per Dalmatiam expeditio.

Adventus Maurilii, apud quem Domnius delatus.

Fustibus cæditur.

Filium Febroniæ defunctum ab inferis revocat.

Capite damnatur.

§. II.

Notæ in vitam secundam S. Domnii.

a Vide, quæ in Præfatione diximus ad secundam vitam S. Domnii.

b Is fuit genere Croata, vir religionis pariter atque doctrinæ eximiæ, e Franciscana familia, cui nomen est ab Observantia, ad sedem Achridanam evectus.

c Tò pronomen *hic* referri oportet ad Theodosium Domnii parentem. Neque enim Domnius potuit vidisse Jesum, quippe qui anno circiter tertio post Christi mortem vix septimum ætatis annum expleverat, cum Antiochiæ a Petro Christianis sacris initiatus est. Hæc porro desiderantur in aliis Codicibus. Theodosius autem, quod Christum viderat, ab eoque prima religionis ac pietatis semina susceperat, idcirco Petrum de rebus divinis disserentem libenter audiebat, & cognitæ perspectæque veritati facile manus dedit.

d Anno Christi 45. æræ vulg. 42. Claudii Imperatoris 2. Coss. Claudio Augusto II., & C. Licinio Largo, Petrus Herodianis vinculis per Angelum exemptus, & post Apostolicam terrarum distributionem, cum Domnio cæterisque Discipulis Romam profectus, anno insequenti Romanam sedem & ecclesiam fundavit xv. Kalendas Februarias. Ex Baronio.

e C. Crispini, & T. Statilii Tauri consulatum anno 46. Baronius affixit. Horum Consulatus incurrit in annum Christi 47. æræ vulg. 44. Claudii 4. Is annus Petri Discipulis Apostolicæ missionis initium fuit; alios enim hoc anno, alios deinceps & annis insequentibus ex urbe Roma in alias atque alias Italiæ Occidentisque regiones Evangelii caussa Petrus dimisit.

f Fuit Episcopus Lemovicensis, dictusque Galliarum Apostolus, qui Lemovicenses, Tolosanos, Burdegalenses, Cadurcenses, Aquitanos Christianis præceptis ac mysteriis imbuit; migravit in cœlum anno tertio Vespasiani. Ex ejus actis. At Gregorius Turonensis lib. hist. cap. 30. Martialis in Galliam adventum rejecit ad tempora Decii Imperatoris.

g Aquilejensem Marci expeditionem Dandulus in Chronico ad annum 48. Joannes Baptista Sollerius in Hist. Chronologica Patriarch. Alexandrin. Tom. 5. Mensis Jun. n. 20. ad annum 46. revocavit.

h In quarta lectione Breviarii Patavini scriptum invenio Prosdocimum, cum vix annum vigesimum attigisset, creatum esse Patavinum Episcopum. Id porro mihi verisimile non fit. Nam Episcopatus virum requirit non minus ætate, quam virtute ac sapientia maturum; & graviorem personam postulat, quam ut ab adolescente id ætatis sustineri possit. Propius igitur vero est Prosdocimum factum esse Episcopum haud paucis annis post primum Petri in urbem adventum.

i Idest: eadem atque cæteri evangelica legatione, & Epi-

& Episcopali dignitate; sed non eodem tempore donatus fuit Domnius.

k Andronicus Romæ erat anno Christi 57. æræ vulg. 54. vel proximo, quem Paullus in sua ad Romanos epistola, eodem vel insequenti anno scripta, salutari jubet. Hunc Pannoniæ Episcopum fuisse tradunt.

l Fortasse Episcopos.

m Anno juxta Baronium 69. vel juxta recentiores anno 65. vel 66. æræ vulgaris.

n Inter Petri & Clementis Pontificatum duo Pontifices, Linus & Cletus interjecti sunt, juxta Baronium, vel saltem unus Linus. Huic temporis spatio statui potest Clementis in Dalmatiam adventus, nisi forte Clemens in Dalmatiam venerit post Pontificatum sponte depositum.

o Duos illos advenas Episcopos a Clemente sibi traditos fortasse præfecit duabus ecclesiis in Dalmatia ab se constitutis; nisi illos ad breve tempus Domnio commodatos in suam societatem Clemens receperit.

p Post Domnium Garganus, sive Cajanus, deinde Symphorianus ecclesiæ Salonitanæ præfuerunt. Interea Domnius, dum vixit, eosdem tamquam Episcopalis muneris adjutores ad suam ecclesiam regendam adhibuit.

q Hujusmodi tabulæ, ex quibus hæc vita fortassis descripta est, interciderunt.

r Jure igitur meritoque hos Beatos Martyres S. Domnii Præcursores appellamus.

CAPUT IV.

a Tertia vita S. Domnii paullo elegantior, quam sæculo undecimo Adamus *a* Parisiensis, rogatu S. Laurentii Archiepiscopi Spalatensis concinnavit, primæ, ac postremæ translationis Appendicula adjecta. Ex Antiquo Breviario Eccl. Spalat., & Bollandianis *b*
b Actis SS. Tom. 2. die 11. Aprilis.

§. I.

Acta S. Domnii.

Domnii Archiepiscopi Salonitani Christi martyris vitam scripturus, non immerito a parentibus ordiar: quoniam per eos non solum natum, sed & renatum fuisse constat. Theodosius igitur Antiochiæ urbis colonus, natione Syrus, vir optimus, divitiis plenus, & morum probitate insignis, attamen colendorum deorum errore implicitus, de Mygdonia Græca uxore filium hunc suscepit. Petro autem Apostolo Antiochenam regente ecclesiam, & Christum prædicante credidit, abdicatoque idolorum cultu, una cum conjuge sua, atque filio baptizatur. Sed Domnius, accepto baptismate, licet puer adhuc septennis annis, divinitus inspiratus, & jam Christi amore fervens, parentes dereliquit, & Apostolum secutus est. Non ille ad divitias, sicut mox hæres futurus erat, non ad patris, atque matris blandimenta respexit: sed contemptis omnibus, eas divitias quærere decrevit, quas neque tinea corrumpere, neque fur auferre possit.

Domnius Antiochiæ natus,

baptizatus a Petro cum Parentibus.

Discipulus ergo Petri factus, brevi & Magistro
c d *suo, & condiscipulis c Pancratio, atque d Apollinari (qui postea Ravennæ Episcopus fuit) carissimus evasit. Deinde vero Petrus, Antiochenis hominibus jam ad fidem receptis, cum iisdem discipulis Romam versus profectus est; miseratus, urbem, toto provinciarum orbe dominam, Idolorum, & Diaboli subditam esse servituti. Interim dum iter ageret, quocumque diverti contigisset, religionem audacter,*
& intrepide e prædicabant. Fidelis itaque prædicationis officio sollicite fungentes, peragrarunt f Cæsaream, Sebasten, Cappadociam, Galatiam, Pontum, Bithyniam, Ephesum, Pathmos, Athenas, demum ad ostia Tyberina applicuere, urbemque ingressi sunt, ubi Petrus multis jam ad fidem Christi conversis, alias quoque partes orbis terræ ab erroris pernicie liberare cupiens, Pancratium destinavit in Siciliam, Apollinarem Ravennam, Domnium Salonas, sui quemque loci Episcopum constituens. Domnius igitur, postquam satis prospero cursu mare emensus Salonas devenit, Christique mysteria publice, ac palam exponere cœpit; plerique, & veritatis argumentis, & magnitudine miraculorum permoti, contemptis Idolis, Christo adhærere credentes: quos Domnius de proximo flumine aqua hausta baptizabat.

e f

Romam venit, &

Episcopus Salonam mittitur.

Tunc quidam Pyrgus nomine, Philosophum se profitens, sed magis sophismatum, captiuncularumque argutiis, quam Philosophiæ deditus, virum aggreditur, & quasi veritati comparari (posset) mendacium, nititur ostendere, an quoque ex Philosophiæ inventis unum Deum esse credi possit, & ab ipso mentem deditam, & genitam, ac deinde ipsam mundi animam: proinde ac si Trinitatis mysterium, quod a Domnio prædicabatur, & ipse ut audierat, teneret. Cæterum, cum Trinitatem hanc ad Unitatem substantiæ referendam didicisset, Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum esse unum Deum; qualiter videlicet se haberet, quoniam ratione comprehendere non poterat, veluti deliramenta despexit. Dimisso itaque cum sua obstinatione Pyrgo, Domnius ad cæteros doctrina salutis imbuendos perrexit, signis, miraculisque verba confirmans: ut quia rem supra naturam adstruebat, Christum scilicet de Virgine natum, & eundem esse Deum, & hominem, & Crucifixum, ac sepultum resurrexisse, ad cœlum ascendisse, opera quoque supra naturam facta, id verissimum esse testaretur, desperatissimo quosque morbo affectos, Jesu tantum nomine invocato e vestigio sanabat: Quomodo autem talia faciendi facultatem homini dedisset Deus, nisi vera, rectaque asserenti? Exinde aucto credentium numero, ecclesiam ædificant, quam Dei genitrici Mariæ consecrarunt. Ea adhuc g extat, sola que post tanta urbis excidium integra permanet. Tunc Domnius latius etiam propagare Christi nomen cogitans, presbyteros, levitasque ordinat: quibus per Dalmatiam dimissis brevi tempore omnem fere Provinciam Diabolo ereptam Deo lucratur.

Cum Pyrgo arroganti Philosopho disputat.

Templum S. Mariæ excitat. g

Post tot autem veræ perfectæque charitatis labores, cum jam tempus esset, ut ad capiendum cœlestis gloriæ præmium vocaretur; dicente Domino: Euge serve bone & fidelis supra multa te constituam, intra in gaudium Domini tui; h Maurelius Salonarum Præfectus i pro Tribunali sedens, ipsum coram sisti jubet, accusantibus eum Idolorum sacerdotibus, quod Deos contemneret, & novam religionem contra Augustorum leges induceret, unum Deum prædicans, & filium ejus Crucifixum. Interrogatus igitur Domnius de nomine parentum, & patriæ, Maurelio indicat, & se vere Christianum esse confitetur: & ad hoc, inquit, missus sum, ut Christum prædicem, & Idola vana esse ostendam. Cumque in medium proponeretur Senatus populique Romani edictum, ut si quis intra fines Romanii imperii talia dicens repertus esset, eum nisi Diis sacrificare voluerit, capite puniri, vel multiplici suppliciorum genere absumi oportere, respondit: non me ista terrent iniqua. Christum Dei filium & colo, & prædico; Deos autem tuos contemno, minas irrideo, pœnas omnes in me unum con-

h i

Coram Maurelio Præside se Christianum esse profitetur.

confer, cuncta potius pati paratus sum, quam asserendæ veritatis mutare sententiam. Contemptum se cernens Maurelius in furorem concitatur: Domnium in carcerem trudi jubet, postea eductum largitionibus corrumpere aggreditur; multa pollicens, si Idolis thura ponere vellet. At ille, inquit, o insane Maureli, pecunia me moveri speras, cum ego multo majus Patrimonium sponte reliquerim, ut cum Christo paupere viverem? Non est opus Christiano divitiis istis, sed fide, atque virtute, quibus divitiæ nunquam interituræ parantur in cælo.

Fustibus cæditur. *Videns autem Maurelius omnia, quæ tentaverat, incassum cadere, expoliari hominem jussit, & fustibus nudum cædi. Dum autem Domnius cæderetur, fit Christianorum concursus ad Prætorium: insultant Maurilio frementes præ dolore, & opprobriantes, quod inique actum esset hominem innocentem per ludibrium suppliciis opprimi. Ille vero, his ita perastis, repente emissa armatorum manu* l*, quadraginta ex his comprehensos, nolentesque Idolis sacrificare, statim omnes capite truncari jussit: quorum corpora, a fidelibus noctu inde sublata, ad radices montis Massari* m *sepulta sunt.*

l Quadraginta martyres.

m Adolescentem mortuum ad vitam revocat.

Intra illos dies dum talia aguntur, Febroniæ viduæ filius vita functus est, cujus pater, nomine Dignatius, urbis Romanæ Senator fuerat. Ob id Præfectus ipse mortem ejus ægerrime ferens, nec ignarus a Christianis interdum, & mortuos ad vitam fuisse revocatos, Domnium rogare, urgere cœpit, ut in eo ostenderet, quanta Christi sui esset virtus: non quod ipse quidquam virtuti Christi tribueret, qui talia magicis artibus quibusdam adscribere solet. Volens autem quo modo posset vitæ defuncti consulere, simulat se Christo credere dudum, si per ejus invocationem is, qui mortuus fuerat, reviviscerer. Ad hæc Domnius: quamvis, inquit, sciam te ita laqueis Diaboli colligatum, atque constrictum, ut ad sequendam veritatem explicare te omnino nequeas, illos tamen perspiciens, qui credunt, & qui credituri sunt, ne quid virtuti Christi impossibile esse arbitrentur, mortuum istum pristinæ sanitati restituam, & vitæ. Ecce enim, quia duo sunt præcepta charitatis, Dei amor & proximi, & scimus, quod inter duos haberi charitas dicitur, & dilectio in alterum tendit, ut esse charitas possit, binos ad prædicandum Dominus discipulos misit: quatenus hoc tacitus innuat, qui charitatem erga alterum non habebit, prædicationis officium nullatenus suscipere debet. Tunc juxta cadaver flexis genibus, manibus vero atque oculis in cœlum sublatis, cum orasset, impetravit mortuo in nomine Christi vitam, ut resumpto spiritu se in pedes erigeret, atque iterum vivere super terram inciperet. Vix verba finierat, cum secutus est eventus, visusque est adolescens, non quasi a morte suscitatus, sed a somno expergefactus: tam facile surrexit.

Eo viso miraculo, plurimi ad fidem conversi sunt, Maurelius vero, tametsi vita adolescenti restituta esset, & vehementer gauderet, in sua tamen obstinatione Idololatriæ firmus, fixusque permansit; jam enim ita obduratum erat cor ejus, ut nulla signorum magnitudine posset mollescere. Quin imo ab Idolorum sacerdotibus ad maturandam Domnii necem magis incitatur; dona illi plurima offerunt, atque insuper suspicionibus implent sibi jubentes caveri, ne si hominem impunitum vivumque dimitteret, & ipse tamquam augustalium legum edictorumque contemptor pœnas dare cogatur; & impudenter factum, aut exilio, aut bonorum proscriptione, aut morte luat. His verbis Maurelius impulsus nihil cunctatus legem tulit dicens: Domnium contra leges Imperatorum nostrorum agentem, Deosque nostros contemnentem, capite puniri jubeo. Ereptum foras extra murum, & eductum extemplo, cum oraret, obtruncarunt. Gloriosus itaque martyr n *nonis Maii terras relinquens ad cœlum migravit, ab ipso conditore omnium immortalitatis coronam accepturus, pro cujus amore mortem contempserat. In eodem autem loco, ubi expiraverat, noctu a Christianis sepelitur.* n

Capitali sententiæ subjicitur. Obiit 7. Maii.

Non post o *paucos deinde annos, cessante persecutione, Martyris corpus intra urbem ad ecclesiam Beatæ Mariæ, quam primum positam ibi a fidelibus diximus, translatum est. Postea vero* p *Gotthorum irruptione diruptis funditusque eversis Salonis, concives ad proximas* q *insulas confugerunt; ac deinde reversi in Diocletiani ædificio, quod* r *tribus ferme millibus a Salonis distat, Spalatum appellatum, sedem sibi posuerunt, templumque, olim* s *Jovi dicatum, ejectis Idolis, per Joannem Archiepiscopum sanctæ Dei genitrici Mariæ consecrarunt, & ipsum Martyris corpus a Salonis quarto Kalend. sextiles* t *transtulerunt, in eodemque templo collocarunt: ubi ad hanc usque diem in magna veneratione habetur, & colitur, miraculis clarum, & martyrii gloria conspicuum. Cujus martyris meritis, & intercessione nos Deo commendari credimus, & beatos fore speramus adjuvante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre, & Spiritu Sancto vivit, & regnat Deus per infinita secula seculorum. Amen. Finis.*

o Transfertur e suburbio Salonam.

p q r

s & Salona excisa Spalatum.

t

§. II.

Notæ in vitam tertiam S. Domnii.

a DE hoc auctore diximus in Præfatione.

b Unde Bollandiani hunc codicem acceperint, docuit Godefridus Henschenius in Actis S. Domnii n. 5. *Hoc, inquit, totum officium ecclesiasticum nobis Romæ donavit Vir Cl. & eruditissimus D. Joannes Lucius; ex quo vitam S. Domnii per lectiones ad Matutinum recitari solitas divisim damus.*

c *Acta illustravimus*, inquit Henschenius, *3. Aprilis, qui in MS. Græco Synaxario dicitur traxisse genus suum ex confiniis Antiochiæ.*

d *Colitur S. Apollinaris*, ait Henschenius, *23. Julii, quem etiam Antiochia Romam in comitatu S. Petri profectum acta testantur.*

e Tum Domnius annum agebat circiter decimum quintum; nondum igitur illi per ætatem licebat, ad populum pro concione verba facere. Quare Catechistæ partes sibi relictas a sociis, qui gravioribus occupationibus distinebantur, ipse susceperat, & ex æquo loco, familiarique sermone præcipua Religionis capita, & mysteria cognitu necessaria ad vulgi captum explanabat.

f *Notæ sunt*, ut est apud eumdem Henschenium, *hæ urbes & provinciæ. Est autem Cæsarea Metropolis Cappadociæ, uti Sebaste Armeniæ primæ isti vicinæ. In Actis SS. Petri & Paulli ex MS. Græco apud Lippomanum & Surium plurima ex his locis notantur a S. Petro visitata. Ratio itineris hic notata satis congrua, & nusquam perturbata est; eoque majorem fidem meretur.*

g Non illa eadem, quam Domnius condiderat, quippe quam Diocletianus incendi jussit, sed alia haud paullo magnificentior ab Salonitanis eodem loco post pacem ecclesiæ redditam, restituta. Vide cap. x. §. VII.

h Quem alii Maurilium, Adamus Maurelium vocat. Vix dubium est, quin ubique legendus sit M. Aurelius.

i Satis constat Maurelium, seu Maurilium Romæ Præfectum fuisse, antequam Præfectura Orientalis illi a Senatu decerneretur, ut ex aliis hujus vitæ exemplaribus intelligi potest. Quid igitur est, quod

quod ab Adamo *Salonarum Præfectus* appelletur? Nimirum Adamus hoc vocabulo significare voluit Magistratum quemdam extraordinarium, quem postquam Romana præfectura abiisset, tum Salonis gerebat ex auctoritate Senatus. Neque idcirco Salonarum Præfectus dicitur, quod ejus jurisdictio ac potestas Salonæ mœnibus vel Dalmatiæ finibus contineretur; neque enim uni Salonæ Dalmatiæque affixa erat, sed libera & vaga in alias quoque Orientis provincias excurrebat. Vide Cap. IX. §. 5.

l Huic numero reliqui codices quinque alios adjiciunt, quos Adamus quidem ex eo numero non rejecit, sed consulto prætermisit, more & exemplo Historicorum, qui ut memoriæ imbecillitati serviant, integris potius ac solidis, quam fractis numeris utuntur.

m *Thomas Archidiaconus*, inquit Henschenius, *apud Lucium pag. 94. parochias has conjungit, Cetinam, Clissam, Massarum, Almissam, & in Mappis Geographicis inter Clissam & Cetinam collocatur Macharis, forsan ad radices montis Massari.*

n *Hoc die* (notat Henschenius) *eum adhuc in Spalatensi ecclesia coli supra ex Ferrario diximus.*

o Idest post annos fere duodeviginti imperante Hadriano, qui anno circiter 124. litteris ad Minucium Fundanum Asiæ Proconsulem datis Christianos persequi vetuit. Vide Cap. XII. §. 2.

p *Salona subdita fuit Gotthis* (sunt verba Henschenii) *in Italia dominantibus, & muris nudata, quos Constantianus a Justiniano missus victis Gotthis restauravit: ac postmodum a Sclavis occupata fuit, & destructa, uti late describunt Thomas Archidiaconus cap. 7. & Joannes Lucius lib. 1. cap. 7. & sequentibus.*

q *Idem Thomas*, ait Henschenius, *cap. 8. vicinas Salonæ insulas appellat Solutam, Brachiam, Pharon, Lysiam, Corcyram.*

r Hæc distantia congruit cum Tabula Topographica ad nos Spalato transmissa.

s Ab Diocletiano, qui præcipuo quodam cultu Jovem prosequebatur, ex quo arrogantius quam religiosius *Jovii* cognomen sibi adscivit.

t De hac Translatione, uti etiam de priori agemus postea.

CAPUT V.

Quarta B. Domnii Vita verbis, quam rebus copiosior, novem lectionibus distincta, Auctore incerto, cum Appendice tum primæ Salonitanæ, tum postremæ Spalatensis translationis. Ex Autographo Ms. in pergameno Archivi Capitularis Spalatensis. Titulus: *Passio S. Domnii Martyris, Archiepiscopi Salonitani*.

§. I.

Acta S. Domnii.

I. *Post gloriosam ascensionem Domini nostri Jesu Christi ad cælos, Sanctorum Apostolorum cætus per* a *universum Orbem ad prædicandum gentibus diffusus est, & quique provincias, quibus evangelizent Regnum Dei, susceperunt. Quibus temporibus B. Petrus Apostolus, Antiochenam ad regendum suscipiens ecclesiam,* b *multis temporibus in ea, gentibus regnum Dei instanter prædicavit, multosque a falsorum Deorum cultura ad veri Dei cultum revocavit. Cui Deus inter cætera cælestium virtutum dona, tantam signorum contulit efficaciam, ut absque omni medicinali antidoto, sola nominis Christi Jesu invocatione omnem languorem pelleret, febres curans, leprosos mundans, dæmones ab obsessis corporibus expellens, cæcos curans, surdis auditum restituens, multaque præterea, quæ natura negat, operando miracula, etiam defuncta resuscitavit corpora. Nascenti quippe ecclesiæ opus congruum, vel maxime necessarium erat, ut qui hactenus variis Philosophorum argumentis, phaleratisque Poetarum abducebantur figmentis, cum mitem, ac simplicem sermonem acciperent piscatoris, miraculis attoniti ad viam reverterentur veritatis. Cum igitur infinitus populus, vel ob novam doctrinam audiendam, vel visendam miraculorum gratiam undique concurreret, contigit, & nobilem virum nomine Theodosium prædictæ civitatis accolam interesse, & per aliquos dies verba Dei tacite, attamen attentissime subauscultasse. Hic vir cum esset natione Syrus, nobilissimis utique ortus natalibus, accepit conjugem nomine Mygdoniam, Græcis parentibus, alta identidem genitam prosapia, ex qua elegantis formæ puerum genuit, cui Domnio nomen imposuit. Familia ejus erat multa nimis, possessio auri, & argenti infinita, prædiorum pars aliquantula, quorumcumque animalium aptorum usui hominum abundantia magna; & licet gentilitatis erroribus adhuc detentus, boni Christiani tamen exercebat opus. Docebat suos, non amare rapinam, non furta, non adulteria, vel quidquid bonæ famæ contrarium. Compatiens cunctis, viduas, & orphanos consolabatur, fraudem sociis committere, ac si toxicum, vitabat; multaque id genus, quibus facile nostri temporis Christianos superaret. Nec dixerim fideli meliorem, nec Christiano potiorem, sed magis miror in gentili homine dote naturæ tantas virtutes pullulare.*

Petrus Antiochenam sedem instituit.

II. *Talis itaque vir mox, ut verbum Dei audivit,* c *facile credidit, spretoque omni Idolatria, quam longe ante animo concepit inanem, secreto noctis tempore Apostolum Dei adiit, ut liberius cuncta, in quibus ambigebat, addisceret. Catechumenus ergo factus, fidem edidicit, credidit, & individuæ Trinitatis nomine cum uxore & filio baptizatus est, & cum eis, præter familias, Nobilium multitudo non pauca; & facta est lætitia magna in omnibus. His itaque gestis puer Domnius adhuc parvus ætate, nam* d *septimum vix dum expleverat annum, domum Apostoli quotidianis obsequiis frequentabat, tantaque in eo dilectio magistri succrescebat, ut sæpe coactus patrem revisere, nollet. Ignis itaque divini amoris eum succendit, omnemque terrenam ab ejus pectore concupiscentiam abolevit. Sancti Spiritus enim flamma extingui non potest terrenarum rerum delectatione aliqua. Die itaque noctuque pedibus adhærens Apostoli, adeo doctrina ejus ad summum provectus est, ut ab omnibus, etiam a senibus veneraretur, discipulisque omnibus carus, & a sanctissimis viris Pancratio, & Apollinari post Ravennæ Episcopo, ut frater germanus unice diligeretur. Antiochenis vero in fide catholica pleniter instructis, Beatus Apostolus viros orthodoxos, qui credentibus præessent, ibidem ordinavit: ipse quidem Romam, totius orbis monarchiam, per* e *Spiritum Sanctum adire jussus est, ut qui omnium credentium erat princeps, in domina terrarum urbe triumpharet, & usque ad finem sæculi thronum ibi possideret. Secuti sunt autem eum Apollinaris, & Pancratius, ac* f *integer ævi Domnius, in cujus laudem sermo hic nobis institutus est. Nec iter hoc viatorum more cum festinatione peragere, consilium fuit: sed in quamcumque civitatem, vel castellum intrarent, fidem Christi intre-*

Theodosius Domnii pater baptismo expiatur cum uxore & filio.

Domnius in disciplinam Petri se tradit.

trepide prædicabant, & quasi sidera coruscantia, quocumque diverterent, sana doctrina cuncta illustrabant. Inter hæc placuit Beato Petro visere populum Cæsareæ, in cujus finibus quondam a Domino potestatem ligandi atque solvendi suscepit, quibus & aliquos infirmos sanitati restituit. Unde abiens peragravit Sebasteam, Cappadociam, Galatiam, Pontum, & Bithyniam, ubi hebdomada integra morabatur. Epheso autem abiens, Pathmos insulam intravit, ubi navim ascendens, Athenas omnis doctrinæ & sapientiæ mundalis matrem pervenit, desiderioque novæ ac cœlestis doctrinæ aliquo tempore a civibus retentus est. Si quis scire velit, quid quibusque locis gesserint, petat Græcos, qui de hoc itinere proprie g librum, (an apocryphus sit nescio) diligenter composuere; illic pleniter inveniet, quæ hic brevitatis causa prætermissa sunt.

Petrus & Domnius Romam perveniunt.

III. Romam ergo venientibus, cum multitudo populi per eorum verbum Christo credidisset, Beatus Petrus pro congregandis animabus usque in finem sollicitus, concessa prædictis discipulis ligandi atque solvendi potestate, Pancratium in Siciliam, Apollinarem Ravennam Pontifices direxit. h Domnio vero, multis coram positis, dixit: Ecce, fili, ab infantia tua mecum ingressus, & egressus es, omnem doctrinam Catholicam, & Apostolicam didicisti, Tempus est; ut talentum tibi creditum erogare debeas, & multos ad salvationem pertrahas. Pete litus maris Adriatici, & recto cursu a Gargano monte contra Boream trans mare vectus, venies in Dalmatiam, quæ per te non post multos annos Christo i credituram est. Vade; pax Dei sit tecum. Dum ergo mare transisset, tunc ille primo Salonam, totius terræ illius eo tempore k Metropolim applicuit, civitatem locupletem nimis, ac populosam, quam Historiæ tradunt a l Pollione Consule Octaviani Imperatoris temporibus subjugatam. Quam ingressus, clara voce Jesum testatus est, ecce Filium Dei, qui pro humana salute in mundum venit, natus ex Virgine, crucifixus, mortuus, resurrexit, & in cœlum ascendens, ad dexteram Patris residet, in fine sæculi venturus reddere cuique pro ut gessit, sive bonum, sive malum. Ad cujus prædicationem cum multi corde compuncti Christo crederent, omnes in flumine Salono, prædictæ civitati vicino, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti baptizati sunt, & chrismate salutis inuncti.

Domnius creatus Episcop. Salonæ.

Pyrgi Philosophi cum Domnio Disputatio.

IV. Quidam autem, maligno concitati spiritu, pseudovatem ac vanam ejus, & superstitiosam doctrinam adstruere conati sunt, inter quos quidam philosophus erat nomine Pyrgus, qui non ad veræ virtutis usum, sed ad vulgi gloriam, falsum sibi Philosophi nomen induerat. Hic, multis sibi ex turba associatis, inflatis buccis, exertisque brachiis, virum Dei aggrediens trutinatis humilem his propulsat alloquiis. Quia Philosophorum doctrinam indoctus indocti vulgi auribus inserere conaris, miramur omnes, & indignamur, unum prædicare Deum Patrem mundi, qui genuerit unicum filium, & Spiritum vivificantem omnia miserit, hunc adorandum, hunc colendum, non Idola manu facta: ex his verbis videris tibi, nova nobis anunciare. Sed quoniam hæc Theologorum m inventa ignoras, a nobis unum Deum coli, vel verbis Tullii n de Republica, cui omnis latinitas adstipulatur, disce; Deus, inquit, cujus hoc templum est omne, quod conspicis; si quidquid humano subjicitur aspectui, templum Dei vocavit, patenter ostendit, cœlum ipsum, & cœlestia Deum non esse, nedum Idola artificum manibus compacta. Trinitatem quandam personarum in deitate prædicas, & nos simile o quid facimus. Nam Deus, qui prima causa & est, & vocatur, unus omnium, quæcumque sunt, quæque videntur esse; princeps atque origo est. Iste superabundanti majestatis fœcunditate de se mentem, quæ νοῦς vocatur, p creavit; hæc mens, qua patrem inspicit, plenam similitudinem servat auctoris. Animam vero de se creavit, posteriora respiciens, quæ Mundum hunc, sicut ille, quem tu dicis Paracletum, totum vivificat, & adimplet. Sic indocti vulgi opinionibus sculptilia adorantis, quod frivolum ventilatur, nos contemnere solemus, sicut & vos proximos Deo viros, quamvis vocentur Dii, tamen prohibetis, ut Deum verum adorari. Ad hæc vir Dei, ex imo gemens corde, respondit. O quanta Deus Omnipotens naturæ rationalis creaturæ bona inseruisti, ut quamvis errorum tenebris involuta, se tamen verum Deum, quibusdam rimulis intueatur. O Te felicem, Philosophe, si quam fidem limis nunc oculis per devia gradiens conspicis, doctrinam Evangelicam sequens, clara luce intuearis. In tribus personis secundum deitatem gradus ne quæras, sed Filium & Spiritum Sanctum, patri semper æquales accipe; nec in Deo credas majus quid, aut minus. Quoniam autem secundum humanitatem filius patre minor sit, & quoniam Spiritus Sanctus ab utroque in Mundum mittatur, plurima librorum q apud me volumina sunt, quibus ad plenum his, aliisque pluribus, tantum patienter audias, pleniter instrueris. Nam res est permaxima, in qua pene nostra fides tota pendeat, ut multis verbis indigeat. Philosopho vero indurato corde librorum testimonia repudiante, ac inflato spiritu contentiose agente Vir Sanctus, eo relicto, verbum Dei populis prædicabat, Spiritu Sancto cooperante, & sermonem confirmante, sequentibus signis. Nam quicumque aliqua laborabat infirmitate, per invocationem nominis Jesu Christi statim sanatus est ab eo.

Ædes Deiparæ constructa.

V. Crescente autem multitudine credentium, placuit omnibus, ut ecclesiam in honorem Sanctæ genitricis Dei Mariæ in eadem urbe construerent, ubi populus fidelis ad audiendum verbum Dei tempore opportuno confluerent: qua pulcherrimo opere constructa, Sacerdos Dei presbyteros, & levitas, cæterosque sacri ministerii r ordines in ea ordinavit, per quos brevi tota pene illa provincia Domino credidit. Post multum vero temporis, cum jam Dominus servum suum ad coronam, & triumphum certaminis provehere vellet, accidit Præfectum urbis Romæ, Maurilium nomine, ad prædictam civitatem Salonam venisse, s missum a Senatu totas Orientis provincias judicare. Qui cum civitatem intrasset, Sacerdotes templorum occurrerunt ei dicentes: Ingredere, salus nostra, ingredere, templorum nostrorum tutela, ingredere, totius orbis Corona. Seductor quidam Romana urbe profugus ad hanc urbem venit, qui culturam Deorum nostrorum non cessat subvertere, & Jesum quemdam, a Judæis crucifixum, summum Deum adstruere. Ad quid vota, ad quid sacrificia pro Romana republica magno Deo t Serapioni, si Magus, & destructor templorum sinitur vivere? His superbæ mentis Præfectus auditis commotus strepitu, ac importunitate vociferantium, ante omnem utilitatis Reipublicæ examinationem, B. Domnium ad se accersiri jussit, cui & dixit: Et quo genere es tu, aut de qua civitate oriundus? B. Domnius respondit: Patre Syro, matre vero Græca progenitus, in civitate Antiochena educatus, ibidem lavacrum regenerationis a Beato Petro Apostolo suscepi, & ab eodem ad hanc provinciam missus pro salute animarum veni. Præfectus dixit: Ignoras, quia u Senatus decrevit, ut ubicumque hujus doctrinæ viri, aut mulieres reperiantur, aut sacrificent, aut diversis pœnis intereant? B. Domnius respondit: Crediderim, quo-

Apud Maurilium de contempto Idolorum cultu postulatur.

niam Senatus Deum ignorans talia decreverit: sed ego neque legem Christi derelinquo, neque pœnas tuas timeo. Tunc iratus Præfectus jussit eum recludi in carcere, quousque exquireret, quibus eum modis, aut ad culturam Deorum revocaret, aut crudelissimis tormentis interire faceret. Peractis vero quibusdam negotiis, & educto eo de carcere, cœpit multis tentationibus suadere, quatenus pecunia accepta, atque inter amicos adscriptus, Christum denegaret, & Diis sacrificaret. Tunc Domnius Beatus igne divino succensus dixit;

x Cur temptas frustra fallax promittere multa?
Commoda si mundi sectarer vana caduci,
Hæc pater in Patria concederet utique plura:
Qui puer elegi pauper servire Tonanti,
y Nunc, cum sim y canus, ferax ut quid Apostata pravus?

Crudelem in modum caeditur. VI. Maurilius itaque videns incassum fore inceptum, præcepit eum expoliari, & ferme per unam horam fustibus cædi, insultans ei: senex delire, honores tibi debitos gratanter suscipe, qui in curuli renueras sedere, nunc volutare in pulvere: qui refutasti vestimenta serica, verberibus torquere: qui nostras sprevisti amicitias, vilissimorum calonum injurias patere. Cumque hæc in prætorio agerentur, multitudo Christianorum ante portas collecta est, cum ejulatu magno clamantium, Sanctum, simplicem, innocentem a truculento Judice non debere talia pati. Præfectus vere timens, ne qua ex his seditio oriretur, jussit armatos milites, ut, quotquot possent ex eis comprehenderent, ex quibus quadraginta quinque sacrificare nolentes mox decollati sunt. Corpora autem eorum noctu a Christianis collecta sunt, & cum debita reverentia ad radicem montis, qui Græce Tebron, latine Massaron dicitur, sepulta sunt, ubi & multum flentes, hæc Domino decantabant. Quinque & quadraginta cæsi pro Christo.

Propterea cælos pia plebs sine fine frueris,
Quæ constans diri sprevisti jussa tyranni,
Et meritis fidei hic victrix procubuisti:
Cœtus Angelici sibi gaudent te sociari.
Sanguine purpureo, quæ fulget proxima celso.

z VII. Per idem tempus quædam vidua nobilis nomine z Febronia morabatur in civitate Salona, uxor Digniani Patricii in Romana curia dum vixit nobilissimi, cujus filius infirmatus morte præventus est. Præfectus equidem, sicut & cæteri Romani, de morte ejus mæstior factus, B. Domnium summisso capite, ac sedata voce poscebat, dicens: Nunc apparebit virtus Christi tui, si in nomine ejus, quem tu dicis, mortuos suscitasse, cæcos illuminasse, dæmonibus imperasse, hunc poteris mortuum suscitare. Ad hæc Vir Dei respondit; licet noverim cor tuum a diabolo obcæcatum, ne credens salvus fias, propter vos tamen, qui crediderunt, vel qui credituri sunt, ut agnoscant virtutem Christi, exsurgere hunc faciam: & flexis genibus, oratione facta ad Dominum accessit ad feretrum, & clara voce exclamavit, dicens:

Per nomen Christi tibi præcipio Crucifixi,
Sorte carens mortis, his coram jungere vivis;
Gaudia quo justis sint, & spes crimine lapsis.
Mox puer exsurgit, Sancto gratesque rependit,
Exultans tetræ se tractum fauce Gehennæ.

Domnii precibus Puer revivisit.

VIII. Ex populo autem multi crediderunt in Dominum, tantaque turba senum, juvenum, mulierum, & parvulorum ad hoc spectaculum confluxerat, quanta theatralibus ludis, vel sacrificiis aa Olympici Jovis vix unquam convenerit. Sacerdotes itaque templorum videntes superstitionis suæ discrimen fieri, omnes majores natu, vel quorum auctoritas pollebat, in prætorium pariter congregati sunt, & data pecunia Præfecto, suggesserunt ei: Non consideras, quoniam magus hic præstigiis suis seducens populum, tibi quoque, nisi caveris, maximum constat detrimentum, & certum interitum? Nam si ejus vitæ peperceris populum usquequaque subvertentis, Senatus Populusque Romanus judicabunt te contrarium legibus Augustorum, & donabunt te proscriptioni, & morti, nec erit, qui possit succurrere tibi. Tunc Maurilius donis obcæcatus, & perversis seductus consiliis, firmato in malum animo, dedit legem: Domnium contrarium legibus Imperatorum, contemptorem Deorum, jubemus capitalem subire sententiam. Mox lictores eum apprehensum extra civitatem, ut decollaretur, eduxerunt; ubi cum diu in oratione genu flexo procubuisset, unus ex ministris Sathanæ, impetu facto, amputavit caput ejus, die Nonarum Majarum. Christiani vero colligentes eadem nocte corpus ejus, in ipso loco, quo decollatus est, sepelierunt illud, & post non multos bb annos, cessante cc persecutione, transtulerunt illud intra muros in ecclesiam Sanctæ Dei genitricis, & Virginis Mariæ, quam superius a fidelibus memoravimus constructam esse; ubi Dominus per eum multas virtutes operatus est. Domnius capite damnatur. extra urbem decollatur & sepelitur. bb cc Postea in urbem advehitur.

IX. Post multum vero temporis, cum prænominata civitas dd Salonitana, crebris ee barbarorum bellis exagitata, funditus corruisset, cives ipsius per diversas mundi regiones, ut quique poterant, dispersi ff sunt. Quidam vero, qui se in adjacentibus Insulis abdiderant, defervente persecutione Barbaricæ gentis regressi, quasi ducenta familia incluserunt se in ædificio Diocletiani Cæsaris, quod erat a Salona quasi quatuor milliaribus distans. Hoc quidem nobile Imperialis ædificii palanteum, quia spatiosum erat palatium, Spalatum incolæ appellabant. Tunc cives una cum Joanne tunc Archiepiscopo euntes Salonam, cum summa reverentia gg transtulerunt corpus B. Domnii quarto Kal. Augusti, & locaverunt illud in templo, quod ibi erat Jovis Olympici nominato, quod idem venerabilis Præsul, deletis omnibus idolorum figmentis, quorum magna ibi copia habebatur, in honorem Sanctæ Dei genitricis Virginis Mariæ paulo ante construxerat, ubi Dominus per eum multa miracula operari dignatus est; & florent ejus merita usque in hodiernum diem, præstante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor & gloria in sæcula sæculorum Amen. dd ee Salona eversa Spalatū transfertur. ff gg

§. II.

Notæ in Vitam quartam S. Domnii.

a Apostolorum Divisio duabus epochis rite consignari potest. Nam primum Apostoli paullo post, quam Christus in Cœlum redierat, terrarum inter se distributionem designarunt, & suam quisque provinciam sortiti sunt; deinde anno fere duodecimo ab Christi obitu, quod antea designaverant, reipsa exsecuti, in eam, quæ cuique obtigerat, provinciam discesserunt. Porro Auctor hujus Vitæ videtur spectare ad primam designatæ divisionis epocham; quippe qui cum Christi in cœlum ascensu Apostolorum divisionem conjunxit, ante Cathedram Antiochenam constitutam.

b Petrus Antiochenam sedem annos fere septem obtinuisse dicitur ab die 22. Februarii an. 39. usque ad diem 18. Januarii an. 45. cum Romanæ sedis atque ecclesiæ fundamenta jecit juxta Baronium, sive ab anno æræ vulgaris 34. ad annum 40. quo illam dimisit, & Romanus Pontifex esse haberique cœpit; non quod annos omnino septem Antiochenam ecclesiam administraverit; sed quia hoc numero Chronologi comprehendi volunt tum illum annum, quo suscepit, tum annum illum, quo deposuit Pontifica-

tificatum Antiochenum. Vide par. 3. Prolegom. sect. 1. cap. 1. §. 1.

c Theodosius Petri concionibus Antiochiæ habitis assidue interfuit, ut e superioribus verbis intelligitur. Si eum ergo Petrus suis cohortationibus haud ægre perpulit, ut una cum filio Christiana sacra susciperet, consequens est Theodosii & Domnii conversionem referendam esse ad primum Antiochenæ sedis annum, qui anno Christi 37. æræ vulgaris 34. respondet.

d Si Domnius anno Christi 37. cum baptismo initiatus est, septimum agebat ætatis annum, sequitur illum in lucem editum esse anno Christi 30. æræ vulg. 27.

e Si Petrus Spiritus Sancti instinctu Romam profectus est, non igitur Jacobi Hierosolymitani Episcopi missu, neque ex auctoritate collegii Apostolici illuc se contulit ad Romanam ecclesiam fundandam, ut quidam Lactantii Interpretes ad labefactandum Petri Primatum comminiscuntur.

f Anno æræ vulgaris 42. Christi 45. quindecim annos natus erat, cum secutus est Petrum Romam Antiochia abeuntem.

g Extat etiamnum Græcus codex, unde Lipomanus & Surius Itinera & Acta SS. Apostolorum Petri & Paulli descripsere.

h Non eodem quidem tempore, quo Pancratium in Siciliam, & Apollinarem Ravennam Petrus dimisit, sed haud paucis post annis.

i Jampridem in Dalmatia Titus atque Hermes Evangelii semina jecerant; multique ex ea provincia Christianæ religioni nomen dederant, sed nondum ubique Evangelii lumen affulserat. Porro totius fere Dalmatiæ ad Christum conversæ, fundatæque sedis Salonitanæ gloria uni potissimum Domnio divinitus destinata erat.

k Idest primariam totius Dalmatiæ urbem.

l De quo Horatius: *Cui laurus æternos honores Dalmatico peperit triumpho*. Lib. 2. Od. 1. & Servius in Notis ad Eclog. 4. Virg. *eodem anno suscepit filium, quem a capta civitate Salonium vocavit*.

m Satis constat Ethnicis quoque suos fuisse Theologos, qui de Deo, divinisque rebus pro suo modulo captuque differerent.

n Quem ex Tullio locum Pyrgus attulit, is libro 6. de Republica continetur, Somnio Scipionis insertus. Sex illi libri, quos Tullius de Republica inscripsit, jamdudum interiere; ex his nihil aliud superest, nisi Somnium Scipionis, & pauca quædam fragmenta indidem collecta, quæ ex vulgata Dionysii Lambini recognitione adjecta sunt operibus M. Tullii Lugduni editis anno 1599.

o Veteres Philosophi, quamvis egregiis ingenii, humanæque doctrinæ præsidiis instructi, unius tamen trinique Dei veritatem vix suspicione attingere, nedum certa cognitione assequi potuerunt, quippe quæ omnem naturalis intelligentiæ vim ac perspicaciam longe multumque excedit. Quidquid igitur de hoc Mysterio Trismegistum, Platonem, Orpheum, aliosque scripsisse ferunt, id e Sacris litteris in sua scripta derivarunt; nam hujusmodi mysterium in Veteris Instrumenti Tabulis si non luculenter exprimitur, certe per significationes arcanas, & mystica quædam exempla adumbratur; nisi forte ipsemet Deus in eorum animo atque intelligentia divinas illas rerum altissimarum notiones impresserit; quas ipsi vel satis percipere & explicare non potuerunt, vel suis commentis depravarunt.

p Arianum Dogma; cui proludere visi sunt aliqui Veteres ante Arium, qui Platoni impensius studebant.

q Haud dubium est, quin Apostoli, aliique Apostolorum ætati suppares multa de augustissimo Trinitatis mysterio litteris consignaverint; quæ quidem vel temporum longinquitas, vel tyrannorum rabies, Christianique nominis penitus abolendi cupiditas posteritati præripuit.

r Hoc est Subdiaconos, Acolytos, Exorcistas &c. Hos quippe ordines, quorum descriptione totius ecclesiasticæ Hierarchiæ forma continetur, ab ipsis Apostolis constitutos fuisse testatur Baronius ad an. 44. idque confirmat non solum Dionysii, & Clementis, de quorum scriptis gravis est inter doctos viros controversia, sed etiam Ignatii Antiocheni Episcopi auctoritate.

s Maurilii in Dalmatiam adventus conjici potest in annum æræ vulg. 107. labente anno circiter quadragesimo secundo, postquam Domnius Salonitanum Pontificatum susceperat.

t Idem fortasse ac Serapis ab Ægyptiis summa religione cultus.

u Cum Trajanus per id temporis in extremo Oriente adversus Parthos, Armenos, & alios Romani Imperii hostes bellum gereret, Senatus Occidentis regiones, eique finitimas Orientis provincias Imperatoris nomine & auctoritate administrabat. Nullum quidem contra Christianos decretum Senatus fecerat, sed quæ Nero & Domitianus suis edictis sanciverunt, vinculorum, mortisque minis interpositis, ut ne quis Christianus fieret, ea ut Provinciarum Præsides cum fide & cura exsequerentur, Senatus decreverat.

x Hos versus ipsemet Auctor hujus vitæ composuit, quibus Sanctissimi viri verba & sententias exprimeret; eademque Domnio accommodavit.

y Annos fere octoginta natus erat Domnius cum Maurilii tribunal subiit.

z Fortassis id nomen accepit a Monte *Febron*, latine Massaron, quod illic prædia satis ampla haberet.

aa Id cognominis obvenit Jovi ex illo certamine, quod maxima hominum frequentia, ac totius Græciæ concursu apud urbem Olympiam quarto quoque anno in honorem Jovis celebrari solebat. Hinc agones Olympici, hinc Olympiades, hinc denique Juppiter Olympicus. Verisimile est Salonitanos haud dissimili ludorum apparatu ac magnificentia festos Jovis dies egisse. Hujus quippe Numinis cultus ac religio viguit vel maxime apud Salonitanos usque ad Imperium Diocletiani, qui haud procul Salona in eo, quod sibi amplissimum ædificaverat, Palatio augustum sane templum Jovis nomine consecravit.

bb Ab obitu S. Domnii ad primam ejus translationem anni circiter duodeviginti numerantur.

cc Quæ Trajani nomine insignitur Persecutio, ea sæpe intermissa fuit, itemque sæpe redintegrata, Vid. Cap. XII. §. 2.

dd Salona penitus excisa est Heraclio I. Imperatore, Joanne IV. Pont. Max. anno post Christum natum circiter 640. juxta computationem æræ vulgaris, sive Dionysianæ.

ee Barbarorum vocabulo comprehenduntur Gothi & Avares, cæteræque nationes ex ultima Barbarie profectæ, a quibus iterum ac sæpius Salona vehementissime oppugnata fuit; ac demum capta & incensa ab Avaribus.

ff Salonitani excisa eversaque patria alii alio commigrarunt. Plerique in proximas insulas se receperunt, qui aliquot post annis, revisendæ patriæ cupidine stimulante, Salonam regressi, novam civitatem quarto ferme ab urbe Salona lapide ædificarunt, cui Spalati nomen indiderunt.

gg De hac Translatione vide Cap. XIV.

CAPUT VI.

Vita quinta S. Domnii, sive Oratio Illyrica de laudibus S. Domnii, quæ anniversario ejusdem ac natali die in æde Metropolitana Spalatensi recitari solet. Ex antiquissimo Pergameno, Interprete V. C. Andrea Carlovitio Canonico Spalatensi. Constat e tribus lectionibus.

§. I.

Acta S. Domnii.

LEctio I. *Postquam Jesus Christus Salvator noster, exacto a sua gloriosa Resurrectione 40. dierum spatio, ad Cœlos conscendisset, Apostoli Spiritus Sancti igne inflammati, inter se orbem* a *partiti sunt universum, quisque in provincias & regna, quæ sibi obtigerant, secedens, Jesu Christi fidem evangelizaturi. Tunc temporis* b *B. Petrus collegii Apostolici princeps regimen Antiochenæ ecclesiæ sibi sumpsit, ibique* c *diu laboravit, prædicans doctrinam salutis, & viam Regni cælorum; multosque miraculis & signis a vinculis Dæmonis eripuit, & ad cognitionem veritatis, cultumque veri Dei perduxit: necesse enim erat in illo exordio nascentis ecclesiæ, ut qui a sapientibus sæculi hominibus decepti in multos cæcos errores prolapsi fuerant, inde revocarentur, & ad viam veritatis reducerentur, B. Petri Apostoli sermonibus lenitate, & suavitate plenis permoti, miraculisque & prodigiis, quæ per alios Apostolos patrabantur, incitati. Hinc factum fuit, quod in magna hominum multitudine, quæ undique convenerat, vel ad audiendam novam doctrinam, vel ad videnda signa, quæ fiebant, Theodosius civis Antiochenus honesto loco natus, sæpius B. Petri prædicationibus interesset, illiusque verba, & institutionem dudum corde & animo agitarit. Hic nobili Syriaca stirpe ortus, multisque Mundi fortunis cumulatus, in uxorem sumpsit Mygdoniam fœminam nobili Græcorum prosapia natam, ex qua unicum suscepit filium, cui Domnii nomen imposuit. Itaque Theodosius cognita ex prædicatione S. Apostoli veritate, spretaque Idolorum servitute, noctu ad S. Petrum convolabat, & quæ sibi occurrebant dubia, ab ipso dilui volebat. Hunc maxime in modum in Jesu Christi fide plane firmatus, una cum uxore & filio aqua Baptismatis regeneratus est, cujus exemplum secuti quamplurimi ex omni conditione hominum baptizati sunt, ingenti cum animi voluptate. Post hæc Domnius etiamsi adhuc puer, cum jam* d *septimum ageret annum, a Spiritu Sancto inflammatus, & amore Jesu Christi accensus, relictis parentibus, in S. Petri sequelam se dedit. Non respexit ad ætatem, nihil illum detinuit satis amplum patrimonium, precibus genitorum nihil indulsit, omnia hujus mundi bona nihili habuit; immo omnibus contemptis, secum constituit solum quærere bona cælestia, quæ nec tinea potest corrumpere, nec fures surripere. Sic factus Petri discipulus, brevi tempore meruit, ut charitate fraterna illum prosequerentur & Magister, & cæteri consocii, nempe Pancratius, & Apollinaris, qui postea ad Episcopatum evecti sunt, alter Ravennæ, alter vero in Sicilia. Cum deinde Petrus ad Jesu Christi fidem* e *universos Antiochiæ cives perduxisset, Romam iter arripere instituit, superius memoratis Discipulis comitatus. Ægerrime enim ferebat arcem totius orbis servitute Idolorum perdite esse mancipatam. Et sic concionantes peragrarunt Cæsaream, Sebasten, Cappadociam, Galatiam, Pontum, Bithyniam, Ephesum, Pathmum, & Athenas: ac demum superato Tiberis ostio, ingressi sunt urbem; ubi Petrum, postquam ad agnitionem veri Dei multos convertisset, cupido incessit, totum, quod supererat orbis, ab erroribus Gentilitatis liberare. Pancratium itaque in Siciliam, Apollinarem Ravennam, & B. Domnium Salonas misit, singulos suæ urbis Episcopos creatos. Domnius itaque post tranquillam navigationem brevi Salonas tenuit; & confestim coram omnibus mysteria & passionem Jesu Christi nota facere instituit. Tunc multi rationibus permoti veritatis, non minus quam celebritate miraculorum, contempserunt Idola, amplectentes Jesu Christi fidem, quos Domnius lavacro Baptismatis ad novam vitam regenerabat, usus aquis, quas a flumine Salonarum mœnia præterfluente hauriebat. Sub idem tempus Philosophus quidam Pyrgo nomine, inani sapientiæ fastu inflatus, & quidem potius vanitati verborum intentus, quam soliditati rationum innixus, cum veritati & mendacio par locus nequaquam esse possit, S. Domnium ad disputationem provocare, & maximopere ostendere contendit, se quoque rationibus philosophicis hoc comperisse unicum credendum esse Deum, & ex hoc genitum verbum, & ex illis processisse Spiritum, ac si esset Trinitas, quam Domnius prædicabat; seque item sic credere, prout nunciabatur. Nihilominus cum eo deducta res est, ut demonstrandum esset Trinitatem esse in Unitate, & Patrem, & filium cum Spiritu Sancto tres quidem esse Personas, sed unicum Deum; cum hoc non posset animo comprehendere, nec humano discursu assequi, tamquam quid vanum a sua mente abjecit. Obcæcatum illum, & in suis erroribus perditum B. Domnius deseruit, & ad alios se convertit, ut illos ad veram fidem perduceret, & doctrina salutis imbueret, sermonibus miraculorum pondus addendo; & hoc necesse erat, cum vellet persuadere rem mirabilem, nempe Jesum Christum natum fuisse ex Maria Virgine; hunc esse Deum & hominem, qui fuit crucifixus, & sepulturæ traditus, & ipsum tertia die surrexisse a mortuis, & deinde in cœlum conscendisse; & miracula, quæ patravit, hominis opus esse non potuisse. Ut hanc veritatem in animos hominum induceret, sola nominis Jesu invocatione, pristinæ sanitati reddebat omnes, quibus cuncta humana remedia expertis erant inutilia. Et quomodo Deus ejusmodi potestatem concessisset viro, nisi veritatem enunciaret?*

Theodosius civis Antiochenus cum uxore Mygdonia & Domnio filio

a Petro baptizatus.

Domnius adhæret Petro.

Creatur Episcopus Salonæ.

Pyrgi superbi Philosophi jactantia, cæcitas & obstinatio.

Lectio II. Subcrescente deinde credentium numero, B. Domnius ecclesiam construendam curavit, quam nomini Deiparæ Virginis dicavit, cujus adhuc f *muri cernuntur, & quæ substitit* g *illæsa post Salonarum urbis eversionem. Tum S. Domnius apud se reputans, quonam modo posset melius fidem Jesu Christi vulgare, ordinavit Sacerdotes & Diaconos, illosque per Dalmatiæ provinciam misit, qui non post multum temporis illam pene universam a servitute Idolorum liberarunt, veroque Deo dederunt. His actis, cum jam tot labores fortiter exantlavisset pro veritate, & religionis zelo, sibi imminere tempus sensit recipiendi gloriam cælorum, dicente Domino:* Serve bone, & fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium Domini tui. *Et Maurilius quidem Salonarum Præfectus ad suum tribunal jussit S. Domnium adduci, ubi Idolorum Sacerdotes cœperunt illum criminari, quod Deos contemneret, & quod contra Cæsaris edicta novam fidem prædicaret, nempe unum esse Deum, & Jesum ejus filium crucifixum. Tum Maurilius a B. Domnio quæsivit, quomodo appellaretur, ubinam dege-*

Ædes Deiparæ extructa.

De contemptu Idolorum accusatus.

degerent parentes ejus, & ubi gentium esset natus. A quo etiam intellexit, quonam nomine appellaretur; quæ patria, & ubi parentes versarentur: se insuper Christianum esse, ideoque illo missum esse, ut Jesum Christum prædicaret, & demonstraret illorum Idola falsos esse Deos. Tum Præfectus imperavit, ut Senatus, populique Romani lex exponeretur, qua dicebatur, ut si qui in ditionibus Imperii Romani invenirentur, qui talia docere auderent, nec Diis sacrificarent, plectendi essent capitis minutione, varioque tormentorum genere exercendi, donec efflarent animam. Quæ cum audisset constans vir Dei; ne credas, inquit, me hujusmodi terriculamentis posse a proposito dimoveri, quia credo & prædico Jesum Christum filium Dei, vestros Deos contemno, & vestras minas prorsus irrideo; ne cesses in me omnia tormentorum genera experiri; sum enim potius ad omnia perpetienda paratus, quam veritatem Dei ejurare. Tum Maurilius cum animadverteret sibi a S. Domnio illudi, furenti in eum exarsit ira, jussitque illum in carcerem detrudi. Postea, ut educeretur, præcepit, & omni studio contendit illum in suam sententiam pertrahere, plurima illi & dona & dignitates pollicitans, si Idolis thus admovere vellet. Tum illi Domnius: Insane, inquit, Maurili, putasne me posse tuis muneribus a proposito dimovere? An tibi est ignotum me universa bona, quæ mihi majores congesserant, libenter animo deseruisse, ut egentem vitam ducerem cum pauperibus Jesu Christi? Non vivit Christianus divitiis, sed fide & gratia Dei, quibus numquam perituræ celestes divitiæ comparantur. Videns tunc Maurilius omnia in irritum recidere, jubet illum, detractis vestibus, quam sævissime flagellari: cumque verberibus S. Domnium perfractum ingens Christianorum multitudo conspexisset, ad Prætorium Præsidis convolat, ibique Maurilium ob dolorem dentibus stridens vehementer objurgat, quam inique egerit, tormentis excruciando virum justum. At ille furore percitus, magnam armatorum vim accersit, & confestim 45. ex illis, qui nullo modo sacrificare Idolis voluerunt, capite detruncandos imperat, quos eadem nocte clam Christiani sustulerunt, illorum cadaveribus ad radices Massaron tumulatis.

Verberibus tunditur. Christianorum justa indignatio.

Ex his 45. ob religionem cæsi.

Lectio III. Illis ferme diebus, quibus hæc agebantur, viduæ Febroniæ illustris feminæ unicus moritur filius, cujus pater nomine h Dignanus i nobilis Romanus, fuit Salonarum k Præses, ob cujus obitum & Maurilius, & tota urbs maximo dolore angebatur; constituit itaque suadere Domnio, ut in defuncto puero demonstraret, quanta esset potestas Jesu Christi, non quia crederet hoc posse fieri miraculum virtute Dei, sed potius magicis artibus; nihilominus volens, ut qualicumque modo, qui obierat, ad vitam revocaretur, simulavit se velle in Jesum Christum credere, si illum mortuum resuscitaret. Ad hæc Domnius Maurilio reposuit: Etiamsi non me lateat te sic a Dæmone obcæcatum, ut nullo pacto possis credere veritatem, ad consolationem tamen tum fidelium, tum illorum, qui sunt veram fidem amplexuri, & ne ulla suboriatur suspicio, id non posse fieri a Jesu Christo, agam, ut magis magisque glorificetur coram omnibus Deus. Accessit itaque ad mortuum, ibique genibus ad terram demissis, manibusque ac oculis ad cælum elevatis, fudit preces Deo, & defuncto præcepit, ut in nomine Jesu Christi suum iterum susciperet spiritum, & vitam ducere inter mortales pergeret. Vix S. Domnius hæc erat effatus, quod adolescens, qui videbatur sibi potius a somno excitatus, quam a mortuis revocatus, statim surrexit. Ad hoc miraculum, quamvis multi veram fidem reciperent, Maurilius nihilominus, cæterum alacer, quod ille adolescens revixisset, semper in sua cæcitate obstinatior remansit: tanta erat illi in sua infidelitate perversitas, ut nec signa, nec miracula ei cor ullo modo potuerint emollire. Et ut eo citius a S. Domnio supplicium sumeretur, idolorum Sacerdotes Maurilio plurima dona non solum polliceri cœperunt, verum etiam illi minitari, animadvertendum esse in illum bonorum jactura, exilio, aliisque corporis afflictationibus, si hunc virum sineret vivere, nec acriter puniret, prout jura imperialia jubebant. His adactus Maurilius sine ulla cunctatione in hunc modum tulit sententiam: Domnius, qui contra Cæsareas leges nostros Deos contemnit, esto morti destinatus. Et protinus extra mœnia civitatis pertractum post humiles preces Deo fusas, capite obtruncarunt. S. Domnius martyr gloriosus hoc modo mortales deposuit exuvias, & ad cælos evolavit, coronam immarcescibilem accepturus ab eo, cujus amore perductus, alacer mortem subivit; & in eodem loco, ubi supplicio fuit affectus, eadem nocte a Christianis sepulturæ est traditus. Postea non post multum temporis corpus hujus B. Martyris, quiescentibus jam a persecutione Christianis, in Salonarum urbem est translatum, honorificeque conditum in ecclesia jam memorata B. M. Virg. Omnia deinde Gotthis l bello vastantibus, Salonarum urbs fuit eversa, civibus se in proximas insulas fuga subducentibus: qui progressu temporis reduces, tamquam in tutum asylum se receperunt in Palatium Diocletiani, quod a Salonarum ruderibus tertio lapide distabat. Ibi templum, quod a Gentilibus Jovi excitatum erat, projectis Idolis, fuit per Joannem Archiepiscopum nomini B. Deiparæ Virginis dicatum, & in eodem corpus ipsius B. Martyris collocatum, postquam Salonis translatum fuit, ubi ad hodiernum usque diem reperitur, & colitur honorificentissime, plurima miracula & prodigia patrando, cujus precibus certo tenemus nos a malis tegi, auxiliis foveri, & ab omnipotenti Deo vitam æternam promitti.

Mortuum Febroniæ filium ab inferis excitat.

Corpus primum Salonas,

Deinde Spalatum translatum.

Illyricum Sacrum.

§. II.

Notæ in quintam vitam S. Domnii.

a Non secus hic, quam in superiori codice, Divisio Apostolorum, seu potius designatio Divisionis Apostolicæ conjungitur cum Christi Domini ad cœlum ascensu ante constitutam Antiochenam sedem.

b Idest per ea tempora, anno videlicet Christi 37, æræ vulgaris 34.

c Antiochena Petri sedes annorum fere septem spatio circumscribitur. Neque tamen ibidem perpetuo affixus intra illud temporis intervallum manebat; sed interea alias identidem Orientis provincias Evangelii causa peragrabat.

d De septimo ætatis anno, quem agebat Domnius, cum Christiana sacra suscepit, omnes omnino codices inter se mirifice congruunt. Erat is annus Christi 37, æræ vulg. 34.

e Non est quidem verisimile, ut Petrus omnes omnino Antiochenos ad Christianam religionem traduxerit; sed ex omni genere & ordine quamplurimos, ut civitas magna ex parte dici haberique posset Christiana.

f Non ejus quidem ædis, quam Domnius erexerat, sed alterius, quam Salonitani post Tyrannos extinctos & pacem ecclesiæ redditam, restituerant, sive in locum prioris suffecerant.

g Vide notas in tertiam vitam ab Adamo Parisiensi conscriptam.

h Hoc nomen in singulis fere codicibus paullulum variatum invenies. Nam alibi *Diginanus*, alibi

bi *Diginianus*, alibi *Dignianus*, alibi demum *Dignatius* vocatur.

i Hunc Romana nobilitate insignem fuisse omnia exemplaria affirmant, nisi quod eum alia in Patriciorum ordinem, alia in Senatorum numerum referunt.

k Id muneris ac potestatis gessit ante Maurilium; sed hujus jurisdictio latius per universam Dalmatiam, & provincias Orientis diffusa erat.

l Extremum Salonæ excidium non Gotthi, sed Avares intulerunt. Verum hic Gotthorum nomine Barbari quicumque designantur. Gotthi siquidem gentium barbararum facile principes habebantur; quippe qui & reliquas barbaricas nationes numero superabant, & majoribus, quam ceteræ, ac diuturnioribus cladibus Europam affecerant. Eodem vocabulo ad designandos Salonæ eversores alii scriptores utuntur, quemadmodum dicetur in Historia Joannis Ravennatis primi Spalatensium Antistitis.

CAPUT VII.

Sexta vita brevior tribus comprehensa lectionibus solemnis Officii, quod nonis Maii, hoc est ipso festo ac natali die B. Domnii in provincia Spalatensi ab universo Clero recitari solet. Auctor est Lucas Gaudentius Spalaten. Archidiaconus. Ex Brev. Spalat. Venetiis excuso an. 1690.

§. I.

Acta S. Domnii.

Lectio IV.

Domnius ex Theodosio homine Syro, & Mygdonia Græca, nobilissimis, ac ditissimis, sed adhuc gentilibus, optime tamen ad virtutem propensis, ortus parentibus: puer vix septennis cum utroque parente, qui ad prædicationem Petri Apostolorum Principis Antiochiæ Christi Domini fidem susceperant, baptizatus est. Statimque coepit Apostoli domum quotidianis obsequiis frequentare, atque in dies magis penes tantum magistrum in eo, & erga Petrum dilectio, & erga Deum fervens amor; ac proinde terrenarum rerum contemptus succrescebat: a *nec multo post penitus adhæsit Petro, simul cum sanctissimis viris Pancratio, & Apollinare.*

Lectio V.

Petrum, Antiochia relicta, Romam proficiscentem simul cum Pancratio, & Apollinare secutus est Domnius. Cumque de fide Christi propaganda, ut debebat, sollicitus esset Petrus, & Pancratium b *jam in Siciliam, Apollinarem vero Ravennam direxisset, concredita ipsis solvendi, atque ligandi potestate, Domnium in Dalmatiam trans mare Adriaticum navigare jubet, ut ibi Christi fidem disseminaret. Paruit jussis, recto primum Salonas appulit, quæ erat tunc maxima, & locupletissima totius Dalmatiæ Metropolis. In eam ingressus Domnius brevi tempore multos ab idolorum vano cultu revocatos ad Christi fidem convertit, quos in Salono flumine baptizabat: vanum quemdam Philosophum Pyrgum nomine confutavit, & Deus per manus sancti viri ad solam nominis Jesu invocationem ægritudines languentium propellebat.*

Lectio VI.

Crescente multitudine credentium, placuit omnibus ecclesiam sub invocatione sanctissimæ Dei genitricis Mariæ construere, in qua ministros plures ordinavit, per quos brevi tota fere provincia Christo nomen dedit: quam ecclesiam Præsul Sanctus c *satis longo tempore gubernavit. Cumque jam cælo maturus esset, idolorum Sacerdotes in ipsum concitarunt iram Maurilii præfecti urbis, in cujus conspectu cum intrepidus Christum verum Deum prædicaret, & mortuum etiam ad vitam precibus revocasset, fuissetque occasio, ut quadraginta quinque martyrio ante ipsum coronarentur: ipse etiam datis fortiter cervicibus, Maurilii præfecti jussu obtruncatus est nonis Maii extra civitatem, ubi etiam a Christianis sepultus est: non multo post intra urbem collocatus; ac demum, urbe ipsa Salonarum a Gotthis dissipata, Spalatum simul cum metropolitana sede translatus; ibi ut ecclesiæ illius, & civitatis Patronus honorifice colitur, & celebratur.*

§. II.

Notæ in vitam sextam S. Domnii.

a Id est statim fere post baptismum susceptum anno Christi 37, æræ vulg. 34.

b Tò *jam* haud obscure significat Pancratium & alios ex Petri Discipulis in suas provincias longe ante profectos fuisse, quam Domnius jussu missuque Petri in Dalmatiam discederet, quod ex aliis codicibus non satis aperte intelligi potest. Plerique siquidem ex illis anno post Petri in urbem adventum elapso in suam quisque provinciam mitti coeperunt. Is vero, ut sæpe diximus, Dalmaticum Pontificatum adeptus in Dalmatiam trajecit anno æræ vulg. 64., haud multo ante quam Petrus Neronis jussu vel in carcerem conjiceretur; vel anno 65. Vide cap. 9. Dis. 11. §. 3.

c Domnius Salonitanam ecclesiam administravit annos circiter duos & quadraginta ab anno æræ vulgaris 64. aut 65, ad annum 107, sive ab anno Christi 67. vel 68. ad annum 110.

CAPUT VIII.

Animadversiones Onomasticæ in Acta Sancti Domnii.

Quamquam in Actis S. Domnii una sit, eademque perpetua & constans hujus nominis scribendi ratio, quia tamen idem nomen aliter ab aliis exprimi, varieque commutari solet, venit mihi in mentem interdum subvereri, ne quis variationem personarum ipsarum esse, quæ nominis est, suspicetur; neve existimet totidem ferme viros huic vocabulo subjiciendos esse, quot eidem litterarum mutationes obtigisse comperiet. Quare huic periculo occurrendum, & hanc suspicionem amovendam censeo; & quamvis vulgo dictitant eas quæstiones, quæ de nomine institui solent, nullius plerumque momenti esse, & plus ferme tædii, quam utilitatis lectoribus afferre; huic tamen controversiæ aliqua subsunt, quæ breviter modiceque attingam, neque ad cognoscendum prorsus inutilia, neque ad legendum fortassis injucunda; quibus efficere mihi posse videor, ut neque nos, neque vos, qui legerint, instituti operis, susceptique laboris poeniteat. Hinc certe illud colligi potest, quod ad gloriam S. Domnii haud parum pertinere arbitror, fuisse quamplurimos, qui de illius laudibus scripsere; nam tanta in ejus nomine scribendo varietas ex eo profluxerit necesse est, quod id vocabulum multorum calamos subierit, idemque alis aliter pro suo quis-

Domnii nomen aliter ab aliis scribi solet.

quisque arbitratu effinxerint. Omnino dividere placet totam istam de nomine quæstionem in partes quatuor. Primum docebimus, quam varia sit & multiplex ejus scribendi ac pronunciandi ratio; deinde quænam sit antiquior, quasique primigenia; tum quæ Salonitanis magis usitata, nobisque adhibenda; postremo recensebimus aliquot egregiæ sanctitatis viros B. Domnii cognomines, quibuscum ille confundi posset.

§. I.

De varia ac multiplici ratione scribendi pronunciandique nominis Domnii.

FRanciscus Maria Florentinius, Joannes Sollerius, aliique ex Hagiologis haud sane pauci multum curæ operæque in eo posuerunt, ut ex antiquis Martyrologis dissimiles inter se formas, rationesque colligerent, quibus Divorum nomina variari, & alias aliter effingi describique solent. Quas cum accurate expenderim, ac propemodum annumeraverim, haud equidem memini ullum aliud me reperire vocabulum, quod tam multas, ut nomen Domnii, tamque diversas mutationes subierit. Nam neque ab eadem syllaba semper initium ducit, & plerumque dissimili syllabarum terminatione clauditur: litteris vero intermediis nihil mutabilius, nihil inconstantius; nam & aliæ aliis subrogantur, & earum numerus alias augetur, alias imminuitur. Quid plura? tam varias formas induit sibi hoc nomen, tamque dissimiles, vix ut idem vocabulum esse agnoscas. Operæ pretium esse arbitror vel omnes, vel certe præcipuas ejusdem variationes in unum locum congerere, & sub uno aspectu ponere. Ut brevitati consulam, neque citabo Auctores, apud quos inveniuntur, neque locos, unde illas deprompserim. Sunt autem hujusmodi: *Domnus*, *Domnius*, *Domus*, *Donus*, *Domninus*, *Doumninus*, *Dopninus*, *Dompninus*, *Dopnus*, *Dypmus*, *Dypnius*, *Dopinus*, *Doninus*, *Domenæus*, *Duimus*, *Duymus*, *Doimus*, *Domio*, *Domnio*, *Dominio*, *Dominionus*. Cave autem putes aut nomina esse diversa, quæ sunt ejusdem vocabuli variationes, aut ex illis distinctionem personarum recte colligi, sic ut qui exempli causa *Domnius* dicitur, is ab *Domnione*, seu *Domnino* &c. alius atque diversus haberi debeat, & similiter atque Petrus a Paullo distingui. Unum idemque vocabulum est; nisi quod multiplici variationi subest, & alias aliis litteris exprimitur. Tantum vero abest, ut diversa ejusdem conformatio ad plures homines referenda sit, & sua cuique tribuenda; ut nihil omnino intersit, utrum *Domnium* an *Domnionem*, an *Dopinum*, an alio aliquo modo ex supra descriptis illum appelles, cui *Domnii* nomen obvenerit; & cum plures inveniantur, qui idem nomen, sed non iisdem litteris conformatum gesserint, hi omnes cognomines haberi dicique oportet. Argumento est, quod hunc ipsum, de quo agimus, B. Petri Discipulum, & primum Salonarum Antistitem alii aliter vocant; qui enim in Actis Domnius ubique dicitur, idem in Martyrologiis nunc *Domnio*, nunc *Dominio*, apud Ferrarium *Domninus*, apud Dandulum *Dopinus*, in antiquis numismatis *Domnus*, apud alios alia ejusdem vocabuli nota insignitur. Quid quod ab iisdem Auctoribus idem Salonitanus Episcopus dissimili appellationis forma affici scribique solet? Ferrarius, quem in Catalogo generali ad nonas Maii Domninum adscripsit, eumdem paullo post in Notis Domnionem appellat: Ecclesia Spalatensis, quæ tres ipsos festos dies

Multiplex ejusdem nominis variatio.

S. Domnium nostrum non solum alii aliter,

sed iidem aliter atque aliter appellant.

Domnii religione consecravit, primum III. Idus Aprilis, alterum nonis Maii, tertium IV. Kal. Septembris, duos postremos Domnii, priorem vero Domnionis vocabulo insignivit. Hagiologi Antuerpienses in Prætermissis ad VII. Aprilis alias *Domninum*, alias *Domnionem*, alias *Domnum* rite appellari posse existimant unum eumdemque primum Salonæ Episcopum; idem monet Henschenius in Actis S. Domnii ad XI. Aprilis, qui *Domnii*, *Domnionis*, *Domnini* vocabula ad designandum eumdem referri, & promiscue adhiberi censet. His adde Franciscum Mariam de Aste, qui in Disceptationibus ad Martyrologium Romanum die XI. Aprilis inter hæc vocabula *Domnium*, *Dominionum*, *Domionum*, *Domnionem*, *Domninum* nihil interesse putat, præter diversam ejusdem nominis conjugationem. Nihil igitur causæ est, cur Franciscus Maria Florentinius in suo Martyrologio ad XI. Aprilis pro *Domione* Domnionem substituendum censeat; nihil est, cur Joannes Sollerius in Auctariis ad eumdem diem *Domioni*, & *Domnio Domnionem* præferat: nulla quippe ab antiquis hujus vocabuli scribendi formula perscripta est, quam necessario sequi, quamque perpetuo & constanter ad Salonitanum Episcopum nominandum nos uti oporteat. Neque vero audiendus est Joannes Tomco Marnavitius Episcopus Bosnensis, qui in Vindiciis S. Felicis primum quidem Salonarum Antistitem, cujus corpus in æde Metropolitana Spalatensi adservatur, Domnium semper appellandum censuit; Domnionis vero nomen reservandum alteri Salonitano Episcopo, qui ætate posterior cum octo militibus ibidem religionis causa interfectus fuerit, eumque aliquot post sæculis Romam esse translatum, & in sacello S. Venantii prope Basilicam Lateranensem etiamnum coli existimat; nam in Fastis Salonitanæ ecclesiæ, si primum excipias, nullus alius reperitur Episcopus, qui *Domnionis* vocabulo nuncupetur. Fuit quidem decimo quinto sæculo Archiepiscopus Spalatensis Doymus, sive Duymus, cognominatus *de Judicibus*; sed is neque habuit socios martyrii, neque ipse martyr fuit; neque umquam vel Spalati, vel Romæ Divi nomen aut cultum promeruit. Ad extremum illud addendum censeo, reliquos item B. Domnii cognomines non solum ab aliis aliter, sed etiam ab iisdem Auctoribus alias aliter appellari; cujus quidem rei quamplurima proferre possem exempla, nisi me hujus loci argumentique ratio brevitatis admoneret. Cæterum vel hinc intelligitur tot tantisque litterarum mutationibus vocabulum unum & omnino idem subesse, neque ex illis personarum discrimen duci posse; & cum multis illud idem nomen obvenerit, parvi referre, qua quemque ratione appellaveris.

Marnavitius Domnium a Domnione perperam distinxit.

§. II.

Quæ sit antiquior hujus nominis forma, quasique primigenia.

EGo vero sic existimo, hujus vocabuli apud Latinos originem repeti posse a *Domino*, quod Latinis est nomen appellativum, seu commune pluribus, quos vel honoris causa, vel quod imperium in suos habeant, domive suæ præsint, *Dominos* vocamus. Inde litteris vel detractis, vel adjectis, vel immutatis, vel ex una in aliam sedem translatis oritur *Domnus*, *Domnius*, *Domnio*, *Domninus*, *Dopnus*, & cæteræ ejusdem vocabuli formæ supra descriptæ, quæ fere proprii nominis vim obtinent, atque ad singularem aliquem virum designandum adhi-

adhiberi solent: quamvis *Domnus*, qui una tantummodo litterula exempta proxime abest a *Domino*, apud scriptores præsertim ecclesiasticos appellativi communisque vocabuli rationem retineat. Id nunc agimus, id inquirimus, quænam fuerit prima hujus vocabuli forma, ex quo in numero nominum propriorum velutique personalium haberi cœpit; sive ut hanc quæstiunculam arctioribus terminis circumscribamus, quæ antiquior fuerit S. Domnii Salonitani Episcopi appellandi, ejusque nominis scribendi ratio, ex qua cæteræ tam variæ, tamque inter se dissimiles profluxerint.

Antiquior S. Domnii appellandi ratio.

Domnus vocabulum primitivum.

Atque ego equidem *Domnum* reliquis ejusdem generis appellationibus usu & antiquitate antecedere arbitror. Cum enim ille genere Syrus esset, patria Antiochenus, verisimile est ejus nomen ab initio iisdem litteris exprimi, & eodem prorsus modo pronunciari scribique solitum fuisse, quo antiquitus appellatos esse constat reliquos e Syria oriundos, quibus idem nomen contigerit. Ex his autem neminem unum fortasse invenies, quin *Domnus* appelletur. Paucos exempli causa proferam, ex quibus conjecturam de reliquis fieri velim. Tres omnino Patriarchas Antiochenos fuisse proditum est hoc nomine insignes, quos Eusebius lib. 7. c. 26. Ephrem apud Phot. in Biblioth. Cyrillus Mon. in vita S. Euthymii, Photius, & alii scriptores Syri juxta Græcique sine ulla variatione *Domnos* appellant. Domnus Patriarcha Antiochenus primus eo nomine in locum Pauli Samosatensis suffectus est ab Antiochena Synodo anno tertii sæculi septuagesimo secundo. Alter ejusdem nominis Patriarcha præfuisse legitur Concilio, quod Antiochiæ celebratum est anno post Christum natum 449. Tertius denique quintæ Synodo interfuit, itemque formulæ, sive constituto, quod Vigilius Papa suam de tribus Capitulis sententiam aperiens, ad Justinianum miserat, nomen suum ac sententiam adjunxit. Duas præterea fœminas origine Syras, & aliam alia de causa, maxime illustres *Domnæ* vocabulo appellatas invenio. Prima hujus nominis fuit virgo quædam eximiæ sanctitatis, cujus Acta Bollandiani describunt, ejusque diem festum ad Kalendas Martias referunt. Altera uxor fuit Severi Imperatoris, quæ quidem Juliæ cognomen sibi adscivit, *Domna* tamen tum ab Oppiano Vat. lib. 1. vers. 4. Cynegeticon, tum in Græcis numismatis inscribitur. Quæ cum ita sint, mihi sane probabile fit hunc primum Salonæ Antistitem ab initio non aliter vocitatum fuisse, quam Domnum, ea scilicet appellationis forma, qua reliqui ejusdem provinciæ viri & mulieres affici ac distingui solebant. An vero *Domni* vocabulum ad linguam Syriacam referendum sit, haud equidem scio; apud Latinos ab *Domino* ortum ducere dixi, nisi forte altius ejusdem etymologiam repetere libeat ἀπὸ τοῦ δόμου, quæ vox apud Græcos idem significat, quod *Domus* apud Latinos. Ab Domo autem dicitur *Dominus*, quasi qui domi præest, & domi imperat. Sed ex propositis exemplis illud effici volo, id moris fuisse apud Syros, ut quibus hoc nomen sive a Latinis, sive a Græcis acceptum obtigisset, eos non aliter nisi *Domnos* vulgo appellarent.

Etymologia Domni.

Huc pertinet, quod cum eidem nomini proprio ex variatione litterarum variæ ac multiplices formæ obveniunt, illa cæteris antiquior habenda sit, quæ ad similitudinem communis & appellativi vocabuli, ex quo deducitur, propius accedit. Nulla autem videntur esse nomina inter se tam similia, quam *Domnus*, & *Dominus*; nam quominus una sit eademque hujus vocabuli conformatio, unum omnino jota intermedium obstat, alteri insertum, alteri exemptum; quod si alterutri vel additur, vel adimitur, unum fit prorsus idemque nomen, cæteris omnibus litteris salvis intactisque. Contra vero reliquæ ejusdem vocabuli formæ ab illius primitivi nominis similitudine hoc longius recedunt, quo plures eidem litteræ vel addi, vel detrahi, solent, vel aliæ pro aliis summutari, & ex uno in alium locum transferri. Maneat itaque S. Domnium Salonitanum Antistitem ab initio appellatum fuisse *Domnum*, & hujusmodi appellationem omnium esse antiquissimam, eamdemque primam, unde reliquæ omnes profluxerint.

§. III.

Quæ sit usitatior ejusdem nominis forma, nobisque adhibenda.

Quamquam *Domni* vocabulum reliquis id genus appellationibus antiquitate & origine antecellat, illi tamen ut præferam nomen *Domnii*, & primum Salonarum Antistitem non alio, quam hoc modo appellandum censeam, movet me, atque adeo compellit usus ferme communis jamdudum receptus, & nostratum scriptorum exemplo confirmatus. Ac primum quidem hujusce appellationis Auctores habeo illos omnes, qui res gestas S. Domnii litteris mandarunt, quorum auctoritas vel plurimum apud me valet, ut religio propemodum mihi sit ab illorum exemplis recedere. Hi vero, ut videre est in actis paullo ante descriptis, *Domnii* vocabulo ubique sine ulla litterarum variatione utuntur. Deinde Thomas Archidiaconus, quem rerum Salonitanarum auctorem laudare possum religiosissimum, cum S. Domnii mentionem quam sæpissime fecerit, numquam illum aliter, nisi *Domnium* appellavit. Et quidem exemplar historiæ Salonitanæ Amstelodami excusum hac de re præclare omninoque convenit cum codicibus Barberiniano, Vaticano, Maruliano, Frangipanico, & cum apographo Levacovichiano. Huc adde Micham Madium, & auctorem codicis Acutheani, qui eamdem appellationem suo exemplo & auctoritate sanciunt. His accedit Historicus Dalmata, cui perpetuum & solemne fuit ecclesiæ Salonitanæ parentem & conditorem Domnii vocabulo afficere; sic ut ne semel quidem aut Domnionis, aut Domni nomine, aliisve hujusmodi appellationibus donaverit.

Domnii Salonitani Episcopi appellandi usus communior.

Illud vero animadverti oportet, quod iidem auctores, si alium quempiam B. Domnii cognominem necesse habeant nominare, ab Domnii vocabulo abstinent, eumdemque vel Duymi nomine insigniunt, ut Archidiaconus; vel alia, & a Domnio paullulum dissimili nominatione designant. Quod quidem eo consilio mihi videntur fecisse, ut *Domnii* appellationem cæteris hominibus ademptam quodammodo consecrarent, ne imposterum communis esset, & promiscue cuique adoptaretur; sed primo Salonarum Antistiti tamquam sua & propria permaneret. Præterea quamquam aliæ non desint & temporum, & locorum, & rerum gestarum notæ, ex quibus noster Domnius discerni possit ab aliis, quibus idem nomen obvenerit, tamen si fieri potest, optimum factu arbitror, hos ab illo aliqua etiam nominis varietate distingui. Hanc vero nominis distinctionem non aliunde congruentius peti posse arbitror, quam ex perpetua constantique Domnii scribendi & appellandi consuetudine jampridem a Dalmaticis scriptoribus usurpata. Nam reliqui omnes, qui id nominis gesserint, alias aliter ab iis, quos supra recensui, scriptoribus nominari solent; & ex illis vix unum alterumve invenies, qui apud

Domnius a nobis etiam semper appellandus.

eos

eos Dominius appelletur: ex quo efficitur hanc appellationis notam vel maxime propriam esse Sancti Domnii ecclesiæ Salonitanæ conditoris; ac proinde eam nobis esse perpetuo retinendam; ut a ceteris, qui reipsa differt, aliquali etiam nominis variatione distinguatur.

§. IV.

De aliquibus SS. Viris B. Domnii cognominibus, ac præsertim de B. Domnino Juliacensi, a quo noster diligenter distinguendus.

Fuere permulti vel Sanctitatis fama, vel martyrii laude præclari, iidemque S. Domnii Episcopi & martyris Salonitani cognomines, quos in cœlitum numerum relatos caste pieque colit Christiana religio. Non tam necessarium, quam longum esset singulos commemorare, præsertim cum ad alia graviora properandum sit, & hujus disputationis laus omnis in brevitate consistat. Ex his catalogum bene longum multa opera & labore mihi ipse confeci; quippe omnes, qui sive in Martyrologiis, sive in Divorum historiis extant hoc nomine insignes, quam diligentissime conquisivi; & memorabilium rerum ab unoquoque gestarum epitomam, suam cuique adjeci, & suis quemque temporibus circumscripsi. Ex quo illud obiter animadversum velim longe a nobis abesse suspicionem illam, quæ alicui suboriri posset, ne forte Domnio Salonarum Episcopo multa per errorem affinxerimus, quæ ad alios eodem nomine insignitos pertinent; quippe cogniti nobis perspectique sunt quicumque olim id nomen cum eximia Sanctitatis laude conjunxerint; in omnium vitas, & acta singulorum diligenter inquisivimus, & quæ cuique conveniunt, sigillatim perpendimus, accurateque distinximus. Nullus autem dubito, quin ab ipso Domnio primo Salonarum Antistite, ex illis plerique, atque ii præsertim, qui prope ab ejus ætate floruerunt, id nomen vel ipsi sibi adsciverint, vel impositum a parentibus summa cum laude gesserint. Nam primis illis temporibus magnum videtur fuisse ac celebre nomen S. Domnii; quippe qui Syriam, Asiam minorem, Græciam, Italiam, aliasque provincias una cum B. Petro Apostolorum principe peragraverat, & quamcumque iter fecerat, eximiæ virtutis ac sanctitatis vestigia impressa reliquerat; præterquam quod Salonitanæ ecclesiæ conditæ & sanctissime administratæ, itemque martyrii ab eo fortiter constanterque suscepti fama Dalmatiæ fines prætergressa, multas regiones circumcirca pervaserat. Ex quo factum fuisse arbitror, ut multi ejus nomine appellari vellent, sive ut suam adversus eum religionem ac singulare studium profiterentur, sive ut ejus opem ac patrocinium sibi conciliarent. Ceterum plerosque haud invitus prætereo, paucissimos tantum proferam, eos videlicet, qui, præter nomen cum alia quædam fere communia habeant cum nostro Domnio, idcirco cum eodem confundi facile possunt; nec sane defuerunt, qui aut dubitaverint, utrum eos distingui oporteret, aut nullum inter eos discrimen esse putarunt.

Martinus Szentivanius e Soc. Jesu nomen & commemorationem S. Domnii vel Domni Stridonensis Episcopi refert ad diem XI. Aprilis, quo die itidem S. Domnius Salonitanus Episcopus Spalati & Romæ anniversaria celebritate colitur. Uterque præterea Dalmatiæ Episcopus inscribi solet. Sed utriusque facilis est, & prompta distinctio. Nam Stridonensis longe posterior ætate fuit, & a nostro amplius ducentorum annorum intervallo disjunctus, quippe qui & concilio Niceno interfuit, & ejusdem Concilii Acta subscripsit. Præterea is Episcopatum obtinuit in ea Dalmatiæ parte, quæ ad Septemtrionem spectat, & Pannoniam attingit; noster vero in ipsa media Dalmatia, quæ vergit ad Meridiem.

Domnius Laureacensis apud Schonlebium, & Domnus Bosphoranus Episcopi itidem interfuere concilio Niceno.

In variis apographis Hieronymianis ad diem XI. Aprilis Domninus quidam Episcopus inter Mauritanos quosdam & Salonitanos martyres legitur interjectus ad hunc modum: III. Idus Aprilis: *In Mauritania Natalis Saloni, Maximi, Hilarii, Concessi: & Domnini Episcopi. In Salona Dalmatiæ, Domnionis Episcopi, & militum ejus:* Hunc *Domninum* a Domnione, sive Domnio Salonitano Antistite distinctum esse interpunctio ipsa declarat: præterea si unus idemque esset martyr & Episcopus, quid necesse erat bis ejusdem eodem die commemorationem fieri? Utrum autem is Domninus Episcopus ad Mauritanos, an ad Salonitanos martyres, an vero ad neutros pertineat, non est hujus loci disquirere. Ceterum nihil est, cur mireris duos pluresve Divos cognomines in ecclesiasticis Fastis ad eumdem diem adscribi; velut hos tres Domnios Salonitanum, Stridonensem, & alium incomperti loci Episcopum, qui ejusdem diei undecimæ Aprilis celebritatem augent. Multa suppetunt hujusmodi exempla; quæ alibi proferam, si opus sit, & occasio ferat.

Domnius vel Dumax genere Illyricus, & Clericus, idemque martyr ecclesiæ Aulonensis colitur apud Græcos XVII. Kalend. Februar.

Dominus sive Domninus cum Sociis sub Maximiano Thessalonicæ pro Christo occubuit III. Kalend. April.

Domnius ecclesiæ Singidunensis Diaconus anniversario cultu celebratur IV. Kalend. Septemb.

Huc adde Domnionem Presbyterum Romanum, itemque alios quamplurimos ex Italia, Dalmatia, Græcia, Syria, Gallia, Germania vel martyrio inclytos, vel præclaris sanctimoniæ notis insignes, quos a Domnio Salonitano & locorum & temporum intervalla distinguunt. Nihil est, cur hic subjiciam *Donum*, alias *Domnum*, ut auctor est Onuphrius in Annot. ad ejus Vitam, dictum Pontificem Romanum Adeodato suffectum anno circit. 77. cui nulla est neque temporum, neque rerum cum Domnio nostro affinitas.

Sed nemo est, qui cum Domnio nostro facilius confundi possit, quam Domnius, sive Domninus, martyr Juliacensis; cujus Acta & martyrium e codice Ms. perantiquo descripsit Laurentius Surius, & nonæ diei Mensis Octobris subjecit. Is cubicularius cum esset Maximiani Imperatoris, Christianæ religionis causa in capitis discrimen adductus, e Germania, ubi tum versabatur Imperator, in Italiam fugam arripuit. Præclaræ confessionis socios habuerat fere quingentos, quorum alios comprehensos Maximianus extremo supplicio affici jussit; alii aliis itineribus delapsi, itidem ad partes Italiæ se recipere festinarunt. *Beatus vero Domninus*, inquiunt Acta, *petrexit via Claudia: qui cum venisset quinto decimo milliario a Julia Chrysopoli civitate, a ministris Imperatoris insecutus comprehenditur; & circa fluvium Sisterionem nomine in media, quæ Claudia vocatur, via publica capite plectitur. Qui statim virtute divina abscissum caput e terra sublevans, & palmis portans, transivit per medium Sisterionem; atque ad jactum lapidis ultra progrediens substitit, ibique caput reposuit. Quo loco sacra ejus ossa*

Margin notes:

Plures Sanctitatis eximiæ viri vocati Domnii, a quibus noster distinguendus.

Domnius Stridonensis Episc. a nostro diversus.

Alii Domnii vel Domni, vel Domnini nomine vocati,

& eodem die culti, a nostro tamen diversi.

S. Domninus cubicularius Maximiani

ob fidem capite plexus.

ossa servantur. Ad cujus sepulchrum multi ægri, quacumque fuerint infirmitate detenti, sacris ejus intervenientibus meritis curantur.

B. Domnini Juliacensis nomen diemque natalitium in Martyrologio Romano ad septimum Idus Octobris adscriptum invenies: *Apud Juliam in territorio Parmensi via Claudia, S. Domnini martyris sub Maximiano Imperatore; qui cum vellet persecutionis rabiem declinare, a persequentibus gladio transverberatus, gloriose occubuit.* Eadem die Juliacenses solemni ritu officioque anniversarios honores S. Domnino persolvunt, quem sibi patronum adoptarunt, ab eoque urbi suæ nomen indiderunt, quæ nunc Oppidum seu Burgum S. Domnini appellatur, cum olim Julia Fidentia vocaretur; & mille passus fere quindecim abest ab Julia Chrysopoli, quæ veteri, magisque usitato ac trito vocabulo Parma dicitur. Hujus sanctissimum corpus miraculis inclytum, eximiaque populi frequentia ac veneratione celebratum, Juliacenses apud se asservari affirmant in templo subterraneo, cui ædes cathedralis superstat, quamvis de loco, ubi sit conditum, est aliquid inter eos controversiæ; neque satis liquet, utrum infra terram locatum sit post altare subterraneum ejusdem templi: an vero repositum sit in arca lignea huic altari superposita; hoc postremum declarare videtur epigraphe in ipsamet arca grandibus litteris incisa: *Hic jacet, & requiescit corpus S. Domnini martyris.*

& sepultus apud Juliam Fidentiam,

Non defuerunt ergo, qui nihil interesse putaverint inter Domninum Juliacensem, & Domnium Salonitanum, atque ex duobus hisce martyribus longe inter se diversis unum conflaverint. Præter nominis similitudinem, illud errandi causam præbuit, quod scripsit Thomas Archidiaconus cap. 3. Historiæ Salonitanæ; ubi narrat Salonitanos inde usque ab Dalmatia in Italiam trajecisse, ut corpus B. Domnionis apud Juliacenses conditum raperent, idemque Salonam aveherent. Hujus verba huc transferre visum est. *Postmodum vero tempore Diocletianæ, & Maximianæ persecutionis alter simili nomine martyr fuit, qui Domnionis vocabulo a Pontificis Domnii nomine modicum differt. Sed hic fuit unus ex cubiculariis Maximiani tyranni. Cum ergo iste Domnio majoris dilectionis apud Imperatorem prærogativa gauderet, ipse coronam Imperii conservabat, & ipsam tempore debito super Imperatoris verticem imponebat. Erat autem occulte Christianus: & cum videret Maximianum adeo crudeliter in Christianos desævire, ut multos a sancto proposito deterreret; ipse utpote Christianissimus, & devotissimus exhortabatur martyres in sancto proposito finaliter perdurare. Tunc fecit opportunitatem eis effugiendi tyranni rabiem, & ad Romanam urbem divertendi. Quod cum ad Maximiani devenisset notitiam, acrius in eum persecutionis desævit insania: ita ut ad propriam confessionem Christiani nominis exspoliatus regio habitu, nisi idolis immolaret, illico susciperet sententiam capitalem. Sed B. Domnio tyranni declinans sævitiam, Romam fugiens properabat: & dum iret via Claudia prope civitatem quamdam, quæ Julia Chrysopolis appellatur, Satellites Imperatoris post ipsum currentes, invaserunt eum, & strictis mucronibus circumdantes, amputaverunt caput ejus. Ipse vero martyr virtute divina propriis manibus caput suum de terra dicitur elevasse; & ibidem quemdam fluvium, qui Sytirion nominatur, firmis gressibus transvadasse: ibique sepultus aliquo tempore quievit. Cum autem Dominus multa per eum miracula operaretur, ex multis provinciis pro sanitate adipiscenda, ad locum ipsum confluebant. Tunc Salonitani cives, quia æquinominis erat B. Domnio Pontifici, abeuntes rapuerunt corpus B. Domnionis, & cum magna reverentia locaverunt Salonæ. Qua de re propter nominis consonantiam multoties vocabulum Domnionis pro nomine Domnii, & e converso confuse describitur.*

cum Domnio Salonitano per errorem confusus.

Erroris causa.

Corpus S. Domnionis a Salonitanis subreptum & Salonas translatum.

Quæ Archidiaconus narrat de S. Domnino, ejusque martyrio, plane congruunt cum ejusdem Actis apud Surium descriptis: sed in his ne verbum quidem de corpore S. Domnini a Salonitanis rapto avectoque in Dalmatiam, & in urbe Salona honorifice condito. Sed neque apud Juliacenses hujusmodi raptus ulla viget memoria, aut extat traditio; quin immo pro certo putant, numquam ab illa civitate sacras illas exuvias dimotas, aliove transvectas esse; sed perpetuis ibidem, maximisque miraculis floruisse, & eximia semper veneratione ab advenis juxta indigenisque cultas & celebratas esse. Godefridus Henschenius iis, quæ scripsit Archidiaconus de translatione Dalmatica S. Domnini, ipse vero Actis S. Domnii Salonitani Episcopi inseruit, cum nihil prorsus objiciat, assentiri videtur; præsertim cum haud improbabile existimet cum sanctis martyribus Dalmatis, quos jussu Joannis Papæ IV. Martinus Abbas Romam transtulit, Domninum quoque Juliacensem eodem delatum fuisse; unde postea incertum, quo tempore, quove auctore in eum locum revectus est, quem suo ipse martyrio nobilitaverat, quique ab eo nunc appellatur oppidum, seu civitas S. Domnini: *Alterius, inquit, ab istius Domnii* (Salonitani) *corpore censendum est S. Domnionis hujus corpus Romam translatum; sive is fuerit Cubicularius Maximiani Imperatoris, cujus Acta martyrii etiam supra retulimus, sive aliquis Episcopus &c.*

Utcumque tamen illa de S. Domnino rapto translatoque in Dalmatiam seu vere, seu falso litteris prodiderit Archidiaconus; adsunt certe insignes quædam rerum, locorum, ac temporum notæ, suæ utrique martyri, unde alter ab altero dignosci possit. Nam Salonitanus ecclesiasticæ militiæ, Juliacensis Domninus aulæ Imperatoriæ nomen dederat; ille Episcopali dignitate præditus, hic cubicularii officio apud Maximianum functus; primus secundo sæculo ineunte in Dalmatia sub Trajano martyrii palmam adeptus, alter sub initium quarti sæculi in Italia jubente Maximiano pro religione interfectus est. Si autem vera scripsit Archidiaconus, inter Salonitanum utriusque sepulchrum hoc interest, quod noster longe ante, quam alter ibidem conditus, perpetuum & constans sepulchrum apud Salonam obtinuit; ille siquidem longe ætate posterior, cum subiisset martyrium apud Juliam Parmensis provinciæ oppidum, quod a Plinio, & Ptolemæo, *Fidentia*, & *Fidentiosa* appellatur, inde a Salonitanis sublatus, avectusque in Dalmatiam, aliquot post ejus obitum annis (an sæculis?) prope fortassis a S. Domnio honorifica sepultura affectus est. Nec vero diutius quam urbs illa stetit, Dalmatici sepulchri possessionem retinuit; nam post Salonæ excidium vel Juliacensibus restitutus est, vel cum aliis Dalmatiæ martyribus Romam translatus; inde vero post aliquod tempus ad Juliam Fidentiam revectus, ubi hodieque servatur, & colitur. Contra vero Domnius noster sepulcrum, quod ab initio apud Salonitanos adeptus est, etiamnum apud Spalatenses retinet: siquidem post eversam Salonam devectus est Spalatum, & honorifice conditus in eo templo, quod Diocletianus olim Jovi ædificaverat, Joannes vero primus Spalatensium Antistes Deiparæ Virginis in Cœlum assumptæ titulo ac religione consecravit.

Domnius Juliacensis martyris a Domnio Salonitano Episcopo distinctio.

Haud

Haud equidem negaverim & alterum illum Juliacensem Domnium insigni olim pietate ac religione cultum fuisse a Salonitanis, ut tradit Archidiaconus; illud vero, quod quidam existimant, diem undecimam Aprilis ad hujus honorem, anniversariamque commemorationem referri, nullo modo prorsus assentior. Nam in ejus gloriæ celebritatisque anniversariæ partem vocantur Socii quidam B. Domnii, in eamdem, atque ille, Martyrologicam formulam conclusi. Id autem cum nostro præclare congruit, qui varios ac multiplices Socios habuit, quibuscum solemnes illius diei honores partiatur, quemadmodum infra dicemus. Juliacensi Domnio plures quidem Italicæ fugæ, nullos autem martyrii Socios fuisse constat; ejusque natalis dies in oppido S. Domnini agitur VII. Idus Octobris, nulla Sociorum commemoratione facta.

Dies 11. April. non ad Juliacensem, sed ad Salonitanum Domnium pertinet,

Cæterum ex iis, quæ scripsit Archidiaconus, haud recte colligas Salonitanos in ea sententia fuisse, ut putarent eum, cujus sepulchrum in oppido Juliacensi colebatur, esse illum ipsum Domnium primum Salonarum Episcopum, a quo majores eorum Christianæ religionis disciplinam acceperant. Equidem non video, quemadmodum id ex verbis Archidiaconi effici, & consequens esse possit: *Salonitani cives*, inquit ille, *quia æquinominis erat B. Domnio Pontifici, abeuntes rapuerunt corpus B. Domnionis, & magna reverentia locaverunt Salonæ*. Ex quibus verbis nihil aliud intelligi posse videtur, nisi id causæ fuisse, cur Salonitani corpus B. Domnionis rapuerint, quod is cognominis esset Domnio Pontifici, non quod vocabuli similitudine decepti existimaverint Domnium ecclesiæ suæ conditorem ac parentem apud Juliacenses conditum esse; hujus quippe sepulchrum extare apud se, colique summa veneratione ignorare non poterant. Sed quia illum quoque præcipua quadam religione sibi prosequendum putabant, qui primi Salonarum Episcopi nomen ea tempestate celeberrimum pro dignitate gesserat, idemque maxima gloria cumulaverat, rem porro gratam utrique se facturos existimabant, si inter quos & nominis communio, & præclaræ mortis pro Christo oppetitæ similitudo intercesserat, eosdem tum cultus, tum sepulchri societate conjungerent. Cæterum ipsemet Archidiaconus id, quod futurum erat, præsagiens, ne quemquam nominis similitudo in errorem induceret, admonuit ex eo tempore *Domnionis*, & *Domnii* vocabula reciprocari, & promiscue utrumque ex altero in alterum martyrem vulgo transferri: *Quæ de re propter nominis consonantiam, multoties vocabulum Domnionis, pro nomine Domnii, & e converso confuse describitur*. Qua quidem admonitione id caveri voluit, ne quis ex duobus unum efficeret, propterea quia iisdem uterque appellationibus affici ac designari solebat.

Salonitani non falsa opinione decepti,

Sed pia erga Domnionem S. Domnii ferre cognominem religione adducti,

Prioris corpus Juliacensibus ademptum

Salonam translatum.

Thaddæus Donola Spoletinus J. U. D. fidenter sane scripsit primum Salonæ Antistitem ac Discipulum B. Petri fuisse Domnionem illum, quem olim Salonitani ex oppido Juliacensi surreptum in Dalmatiam transvexerunt. Ut nullius ponderis apud me sit hujus scriptoris auctoritas illud facit in primis, quod Dalmaticæ topographiæ usque adeo rudem, ignarumque se præbeat, ut Salonam a Spalato ne distinguat quidem; perinde quasi inter has duas urbes nulla interesset neque temporis, neque loci distantia, unde utriusque distinctio peti posset. Præterea multa alia id genus turpissime peccat in eodem tractatu, ubi martyrium S. Felicis Episcopi ex Dalmatia in Umbriam, ex urbe Spalatensi Spellum sive Spoletium inani molimine transferre conatur; quæ quidem plane incredibilem hominis in Dalmatica historia versantis inscitiam produnt. Hujus errores nihilo severius, quam gravius castigat Joannes Tomcus Marnavitius Episcopus Bosnensis in opusculo Romanis typis edito, quod inscribitur: *S. Felix Episcopus & martyr Spalatensi urbi Dalmatiæ & veritati vindicatus*. Neque nostram censuram is effugiet, cum suo loco proferemus, & in disquisitionem vocabimus Acta S. Felicis, qui inter Episcopos olim Mauritanos, nunc Macharschenses vulgo dictos annumerandus nobis videtur.

Thaddæus Donola erroris arguitur.

Sed ecce tibi alius Domninus ex collegio LXXII. Discipulorum, Martyris titulo itidem insignis, Domnio Salonitano æqualis, vel paullo ætate superior, qui aliquid negotii nobis facessit; quippe quem alii cum nostro, alii cum Domnino Juliacensi confundunt. Hujus honorifica mentio est ad diem XVII. Aprilis in Martyrologio Ms. ecclesiæ Pragensis; item apud Grevenum in Auctario Usuardi, & Canisium in Martyrologio Germanico; & ubique hoc fere elogio ornatur: *In Italia S. Domnini martyris, qui fuit ex septuaginta duobus Discipulis*. Petrus Lovetus ex Ms. S. Maximi, itemque ex alio codice itidem Ms. docet Lucianum Episc. Bellovacensem, cum S. Clementis Romani Pontificis jussu missuque in Galliam profectus, quacumque iter faceret, Evangelium disseminaret, haud procul ab urbe Parmensi ab Idololatris comprehensum fuisse, conjectumque in carcerem: inde vero hujus Domnini, ut ipse narrat, opera & solertia clam eductus e manibus hostium evasit, atque ad provinciam sibi concreditam pervenit; quam ob causam ait Domninum ipsum in ea, quibus Lucianum exemerat, vincula suffectum, egregiam pro Christo mortem oppetiisse. Porro idem Lovetus hunc martyrem ab Juliacensi Domnino minime distinguendum putat: *Erat*, inquit, *ibidem jam Christi Discipulus, Domninus nomine, qui perfectus adhuc hodie Confessor Christi in eodem loco pro talibus hujuscemodi operibus requiescit in corpore gloriosus. Nam & ipse locus ex ejus nomine vocabulum sumpsit*. Hujus sententiæ adstipulatur Saussajus; nisi quod is in ipsa civitate Parmensi & Lucianum captum, & Domninum martyrio affectum esse tradit. Verum Domninus Christi Discipulus ab altero Domnino Juliacensi annorum fere ducentorum intervallo disjungitur; nam hic quidem Maximiano, ille vero Domitiano aut Trajano imperante martyrium subiit.

S. Domninus ex 72. Discipulis, cum Domnino Juliacensi perperam confusus.

Utriusque distinctio.

Godefridus Henschenius in Prætermissis ad diem XVII. Aprilis non ille quidem pro certo affirmat, sed quadam dubitationis nota interposita, unum & eumdem Domnium seu Domninum sibi videri ait, quem Petrus Apostolus in Dalmatiam misit, & quem Martyrologia supra laudata inter Discipulos Christi annumerant. *S. Domninus martyr memoratus in Ms. Martyrologio Barberiniano, & Italiæ adscribitur, diciturque unus ex LXXII. Discipulis in Ms. Pragensi, & a Greveno in Auctario Usuardi, & illud secuto Canisio in Martyrol. Germanico. Forsan est S. Domnius Episcopus, qui traditur a S. Petro Apostolo in Dalmatia missus, & ibidem martyr obiisse, cujus corpus dicitur postea Romam translatum. De eo egimus XI. Aprilis*. Idem vero in Commentario prævio ad Acta S. Domnii, ad suam opinionem confirmandam pro argumento posuit lectiones tertii Nocturni, quæ in solemni officio B. Domnii Salonitani sumuntur ex Homilia D. Gregorii in Evangelium: *Designavit Dominus, & alios septuaginta duos*: ex quo conjecit hunc ex numero fuisse illorum Discipulorum, ac proinde non esse distinguendum ab eo, quem Martyrologia Discipulum

An Domninus Christi discipulus idem sit, ac Domnius Salonæ Antistes.

Henschenii conjectura.

pulum Domini passim appellant: *Ea propter non male conjectabimus hunc eumdem ad diem 17. Aprilis celebrari in MS. Martyrologio ecclesiæ Pragensis &c.*

Sed haud dubie alter ab altero distinguitur. Sed mirum quantum hic noster ab altero illo Domnino discrepat; de illo enim quæ narrantur, ea huic nostro Salonarum Antistiti nullo modo prorsus congruere possunt. Domnius quippe Petri Discipulus, quamquam in Italiam cum Magistro venerit, agrum tamen urbemque Parmensem nunquam attigit, & S. Petri jussu Roma profectus, recta in Dalmatiam maritimo itinere contendit, unde numquam in Italiam rediisse legitur; neque is Italiam, aut Juliam Chrysopolim, sive Juliam Fidentiam, sed Dalmatiam & Salonam illustri martyrio, suoque sepulchro nobilitavit. Tantum vero abest, ut in collegium duorum & septuaginta Christi Discipulorum cooptatus fuerit, ut ne potuerit quidem cooptari; quippe qui in lucem editus est biennio, antequam Christus Dominus ex omnibus suæ disciplinæ alumnis duos & septuaginta delegit, quos sui adventus enunciandi causa in alias atque alias partes & provincias dimitteret; nisi forte ab Apostolis in eum numerum substitutus fuerit alicui ex illis 72., qui vel vita migrasset, vel a religione Christiana defecisset.

Cæterum, ut supra dixi, multos alios vel martyres, vel viros sanctitate insignes B. Domnii cognomines in medium afferre possem, quos idcirco prætermitto, quia neque illis cum nostro ulla rerum, vel temporum, vel locorum similitudo intercedit; & vel nemine admonente, ab Domnio Salonitano Episcopo facile secerni, dignoscique possunt.

CAPUT IX.

Animadversiones Chronologicæ in Acta S. Domnii.

EX Actis S. Domnii supra descriptis elici, constituique oportet quinque omnino epochas, seu quinque Christi, æræque vulgaris annos certos ac definitos, quibus præcipua quædam ejus Acta, maximeque memorabilia illigentur. In hanc igitur chronologicam disceptationem hæc ferme veniunt in suos quæque annos destribuenda: primum ortus B. Domnii; deinde ejus ad Christum conversio, cum Christianis sacris initiatus est, atque in disciplinam S. Petri Apostolorum Principis traditus; tum Salonitani Pontificatus initium; postea series rerum, quas singulari commemoratione dignas in Pontificatu gessit; demum inquiri oportet, quonam ille anno martyrium subierit. Hæc ferme omnia in notis ad ejus Acta appositis strictim, breviterque attigimus; sed hujus loci est eadem confirmare, & suis quæque rationibus stabilire.

§. I.

Annus ac mensis natalis S. Domnii.

PRimum igitur constituo, Domnium in lucem editum esse anno post Christum natum 30, Natus est an. Ch. 30. ær. vulg. 27. Mense martio, aut certe eo, qui proxime consequitur, mense ineunte. Id adeo colligi potest ex ejus baptismo, quem, ut perhibent Acta, suscepit, cum septimum ætatis annum vel agebat, vel certe non ita pridem expleverat. *Domnius puer septem annorum secutus est Apostolum*, ex prima ejus vita: *Septimum vix expleverat annum*, ex quarta: *Puer adhuc septennis*, ex tertia. Petrus Antiochiam venit anno Christi 37. æræ vulg. 34. & cum Februarius mensis in exitu jam esset, Antiochenam sedem constituit. Post ejus adventum haud multi dies intercesserant, ut colligitur ex Actis, cum Domnius una cum parentibus Christiana sacra suscepit. Igitur aut tertio aut quarto mense ejus anni, qui ab ortu Christi 37, ab initio æræ vulg. 34. numeratur, Petrus Christianis mysteriis Domnium imbuit, & baptismo expiavit, cum prope erat, ut is annum ætatis septimum absolveret, nisi forte paullo ante jam absolverat. Si autem anno trigesimo septimo, quatuor menses nondum prætergresso, septem annos detraxeris, retrorsum gradienti occurret annus Christi tricesimus, qui fuit æræ vulg. 27. ejusdemque anni mensis Martius, vel Aprilis, unde Domnius vivendi initium duxit, cuique ejus ortum affigi oportet.

§. II.

Annus S. Domnii baptismo & conversione insignis.

QUod ad conversionem Domnii, & baptismum attinet, satis constat, eum Christianis sacris initiatum fuisse non ita multo post, quam Petrus Antiochiam advenerat. Is simul atque urbem ingressus ecclesiam illam constituendam regendamque Petrus Antiochenis Christum annunciat. suscepit, confestim ad cives excolendos, & Christianis mysteriis ac præceptis erudiendos incubuit; cumque de rebus divinis pro concione dissereret, incredibile dictu est, quam ingentes audiendi causa hominum concursus fierent, quos seu doctrinæ novitas ac præstantia, seu visa ac fama miraculorum alliciebat. Petri concionibus frequens præ cæteris intererat Theodosius Domnii pater, genere Antiochenus, in primis inter suos copiosus ac nobilis, qui statim ab initio auditorem Petri assiduum se præbuit, ejusque verba non æquis modo auribus, sed etiam prompto animo libentique excipiebat. Theodosius Petri auditor assiduus. Cujus quidem rei testem habeo auctorem quartæ vitæ B. Domnii: *Cum infinitus populus ob novam doctrinam audiendam undique concurreret, contigit & nobilem virum nomine Theodosium prædictæ civitatis accolam interesse*. Is Petri audiendi cupiditate usque adeo tenebatur, ut seorsum a cæteris Petri auditoribus cum de nocte conveniret; ab eoque privatis institutionibus ad omnia virtutis ac religionis officia informabatur. Erat Theodosio summa ingenii vis ac perspicacia, cognoscendæ veritatis mira cupiditas, multarum virtutum si minus perfectio, certe adumbratio quædam, ut in Ethnico homine, plane admirabilis; quibus quidem rebus ut quisque maxime excellit, ita facillime rationem sequitur ducem, minimeque omnium ab evangelio abhorret. Erat præterea intactus ab avaritiæ sordibus, & a vitiis omnibus vehementer alienus, ut nihil magnopere expeteret, nisi quod esset cum virtute conjunctum: quæ quidem omnia ex actis supradescriptis intelligi possunt. Ita fiebat, ut nihil ejusmodi in eo reperiretur, quod ferme in aliis Christianæ veritati aditum obstruxit, aut certe moram & impedimentum afferre solet, quominus statim, atque propositum est, evangelium promptis auribus animisque suscipiant. Permagni siquidem refert, quam libero quisque animo, vacuoque ab omni cupiditate ad verum investigandum accedat. Petrus igitur nactus hominem hoc ingenio, his moribus, hac virtutum indole præditum haud ægre perpulit, ut divina gratia impellente, cognitæ perspectæque veritati acquiesceret, & cum universa familia Christianæ religioni nomen daret. Quam prompte ac celeriter Theodosius ad Christum accesserit, Auctor tertiæ vitæ his verbis exposuit: *Mox ut verbum Dei audi-*

audivit, facile credidit, & cum uxore & filio baptizatus est. Itaque haud multi sane dies ab adventu Petri effluxerant, cum Domnius patris exemplo & auctoritate cum Mygdonia matre baptismum suscepit. Cum autem Petrus anno Christi 37. æræ vulg. 34., mense Februario Antiochiam venerit; (in hunc enim mensem atq; annum Antiochenæ cathedræ institutio cadit juxta nostros calculos Chronologicos) sequitur ad eumdem annum Domnii conversionem adscribi oportere; neque serius tertio, vel quarto ejusdem anni mense contigisse.

Ejus, & Domnii filii baptismus.

Argumentum objectum anno conversionis S. Domnii deduitur.

Verum scrupulus hic existit, quem ante amoveri oportet, quam longius progrediar: qui enim fieri potest, ut Domnius cum parentibus per baptismum ad ecclesiam accederet anno æræ vulg. 34, cum adhuc gentibus obstructus esset ad evangelium aditus, qui primum ex communi sententia patere cœpit post conversionem Cornelii Centurionis, quam Cæsar Baronius alteri & quadragesimo Christi anno adscripsit? Sed hujus, quidquid est, obicis scrupulive amoliendi non una, sed multiplex ratio suppetit. Nam primum est inter scriptores de anno conversionis Cornelianæ controversia; hanc siquidem alii ante Antiochenam Petri profectionem, veluti Petavius ac Tillemontius retrahunt; alii vero in annos, ab Cornelii conversione posteriores eamdem conjiciunt. Priorum sententiam amplecti si libeat, nihil est, cur Domnii ex Ethnicorum secta ad Christi cultum traducti baptismum ab anno Christi 37. dimoveas, eumque in tempus aliud differendum censeas.

Deinde, non si Apostoli ante Cornelium in ecclesiam receptum solis Judæis ad Christum convertendis ex instituto, & palam aperteque operam dabant, continuo putes interdictum illis fuisse, ne quid curæ & industriæ suæ, si qua se daret occasio, in Ethnicos ad evangelium alliciendos privatim cauteque derivarent. Neque enim ignorare poterant, prædicationem Evangelicam intra Palæstinę fines coercendam non esse, sed toto terrarum orbe propagandam; idque sibi datum esse negotii, ut omnibus omnino Gentibus Evangelii lumen afferrent: quod Christus Dominus ex hoc mundo migraturus ad Patrem nominatim illis, diserteque his verbis præscripserat: *Docete omnes gentes; &: Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ.* Si autem quæras, quidnam esset, cur Apostoli prioribus illis post Christi mortem, ejusdemque ad superos reditum annis, a publica solemnique Gentium conversione abstinerent, duas causas fuisse reperio; unam, quod primum eos oportuerat omni studio curaque in salutem Judæorum incumbere, de quorum semine Christus secundum carnem prodierat, quibusque potissimum æternę ac beatæ vitæ per Christum adipiscendæ promissiones factæ fuerant; ut si forte illi verbum salutis respuerent, justa causa esset Apostolis migrandi ad gentes, alioque Evangelii transferendi, nec Judæi queri possent se destitutos fuisse, auferrique a se regnum Dei, quod ipsimet per summam quamdam pervicaciam atque impietatem repulerant: *Vobis*, inquit Paullus Act. 13., *oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes.* Altera causa hæc est, quod Apostoli ab omni alienigenarum non modo familiaritate, sed etiam congressione sibi cavendum putabant, ne incurrerent in odium offensionemque Judæorum, qui gentes circumcisionis expertes, præsertim in rebus ad religionem pertinentibus, cane pejus & angue vitabant, ne qua labes ex earum aditu congressuque sibi adhæresceret. Nec vero qui ex circumcisione Christo nomen dederant, antea adduci potuerunt, ut gentibus quoque aditum ad ecclesiam patefieri sinerent, quam Petrus post baptizatum Cornelium, facti sui rationem redditurus in conventu Hierosolymitano, narravit de viso sibi divinitus oblato lintei cujusdam omne genus animantium complectentis ter cœlo dimissi; cœleste enim illud ostentum eo valebat, ut significaret divinæ voluntatis esse atque consilii, ut gentes quoque in ecclesiam admitterentur: *His auditis*, inquit Lucas Act. XI, *tacuerunt, & glorificaverunt Deum dicentes: ergo & Gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam.* Exinde vero integra fuit Apostolis libere ac palam Christianæ religionis Ethnicis annunciandæ potestas nemine repugnante; cum antea ob eas, quas dicebam, causas hujusmodi potestate, nisi clam Judæos summaque cautione adhibita, uti non possent: *Omnia mihi licent*, ajebat Paullus, *sed non omnia ædificant.* 1. ad Corinth. 10.

Quæ in hanc sententiam præclare scripsit Cornelius a Lapide in Com. in Act. Apost. cap. 10., ea si huic loco intexerem, haud ab re nostra alienum fore censui: *Dices*, inquit, *quomodo ergo vulgo asseritur, quod per conversionem Cornelii primo gentibus apertum fuerit ostium evangelii & ecclesię? Resp. id accipiendum & limitandum esse ad publicam, solemnem, & ex professo apud Gentes evangelii prædicationem, quam Petrus cœlesti visione accepta jussus est publice Judæo-Christianis denunciare, ne ipsi Apostolis ad Gentes ituris obsisterent, & Gentes ab ecclesia repellerent. Docet id diserte hoc loco S. Chrys. scilicet S. Petrum secreto scivisse se & Apostolos debere prædicare gentibus, sed id non fecisse, ne Judæos offenderet, donec visione cœlesti admonitus hanc esse Dei voluntatem Judæis persuasit; præsertim cum ipsi viderunt visibilem Spiritus S. descensum in Cornelium, & domesticos ejus.* Idem porro Cornelius a Lapide tum aliquot locis ex historia Act. Apostol. allatis, tum aliis aliunde adscitis exemplis confirmat, ostenditque admodum esse verisimile non defuisse ex Ethnicis, qui Apostolorum verbis & miraculis permoti, cœlestique numinis instinctu Christiana sacra susceperint, antequam Petrus Cornelium Centurionem ad ecclesiam per baptismum aggregaret.

Quod ne dubitare possimus, maximo est argumento, quod proximo post mortem Christi, ejusque in cœlum conscensionem anno contigit, cum Philippus, unus e septem Diaconis, baptismo initiavit Eunuchum Candacis Reginæ, quem neque Judæum, neque Proselytum, sed plane Ethnicum fuisse existimat Alphonsus Salmeron Tract. 33. in Act. Ap. ejusque facti eamdem rationem reddidit, quam modo exposuimus: *Sed objiciet aliquis, quid est, quod ob baptismum Eunuchi non sunt tumultuati, aut non cœperunt obstrepere ex Judæis credentes? nam & ille non minus erat Gentilis, quam Cornelius: imo quare ipse Philippus justus accedens ad currum Eunuchi, non horruit Gentilis commercium? Dicendum est rem illam fuisse occultam, & cum homine peregrinante factam, nec ita ad aures credentium ex Judæis pervenire potuisse; vel si ad aliquem pervenerat, existimari poterat a ministro Philippo in ea re erratum fuisse. Ipsum autem Philippum satis excusat præceptum Angeli, internaque Spiritus Sancti suggestio &c.* Quæ cum ita se habeant, nihil causæ esse video, cur Petro non licuerit ante publicum & solemnem Cornelii ad ecclesiam accessum, clanculum & seorsum a Judæis, aliquid curæ operæque conferre ad salutem Ethnicorum Antiochensium, in quibus fuit Theodosius pater Domnii, quem de Christianis mysteriis ac præceptis privatim & per clan-

clandestina colloquia edoctum una cum uxore & filio baptizavit. Neque enim luce ac palam, si vera scripsit Auctor quartæ vitæ S. Domnii, Theodosius ad Petrum accedebat; sed, cum forte interfuisset ejusdem publicis concionibus apud Judæos Antiochenos habitis, divino instinctus numine ad domum Petri de nocte itare consueverat, ut abdito, & ab arbitris remoto loco, de fide in Christum, rebusque omnibus ad recte credendum, & vivendum necessariis erudiretur.

Preterea haud vero absimile est Theodosium, itemque ejus filium & uxorem, quamvis ex Ethnicis Deorumq; inanium cultoribus originem traherent, ex eorum tamen numero fuisse, quos Judæi Proselytos vocabant, propterea quod ab Gentium superstitione ad veri Dei cultum, ritusque Judaicos transiissent; id autem eo mihi fit verisimilius, quod tam præclaris moribus, tot tantisque virtutibus Theodosium ornatum ferunt, quæ in hominem veræ religionis ignarum, atque Idolorum impuris ac nefariis ceremoniis obstrictum vix, aut ne vix quidem cadere posse videantur. Adde, quod vel ab ipso Christo Domino, quem ab eo visum, dum ageret inter homines, affirmat Auctor secundæ vitæ, vel ab Judæis, quorum referta erat Antiochia, de uno Deo colendo, ejusdemque colendi ratione Judæis divinitus tradita edoceri potuerat, impellique, ut Judæus fieret, & inter Proselytas annumeraretur, antequam Petrus Antiochiam veniret.

Ad hæc: quid si Petrus, qui, ut facilius Judæos ad Christi fidem alliceret, circumcisionem toleravit ad tempus, Theodosium, itemque Domnium antea circumcidi, & Proselytos fieri voluerit, quam Christianis sacris initiarentur; ne scilicet Judæis aliquam sermonum & offensionis materiam præberet? Nam etiam Paullus, qui omnia factus est omnibus, ut omnes Christo lucrifaceret, eamdem ob causam circumcidisse legitur Timotheum, Judæa quidem matre, sed Ethnico patre natum; ut videlicet Judæi, quem circumcisionis expertem contempsissent, eumdem illa ritus Judaici nota instum æquis animis acciperent, & de Christiana religione disserentem libenter audirent. Demum quamvis acta conversionem Theodosii ad Christum cum ejus baptismo conjungant, nihil prohibet dicere a Petro Theodosii itemque ejus uxoris & filii baptismum dilatum fuisse, neque antea baptizatos esse, quam gentibus ad evangelium aditus illo admirabili ostento patefactus est: ex quo fieret Domnium quidem anno ætatis septimo ad rectam in Deum fidem Christique cultum traductum fuisse anno Christi 37; sed ejus baptismum in annos posteriores rejiciendum esse. Quæ igitur de anno Theodosii itemque Domnii baptizati nobis objecta sunt, ea non una, sed multiplici, ut diximus, responsione dilui, refellique facile possunt.

Domnius fit Petri discipulus. Jam vero ut eo revertatur, unde paullisper deflexit, oratio, Domnius aut eodem, aut proximo post suam conversionem ac baptismum anno, divino instinctus afflatu totum se Petro erudiendum, gubernandumque tradidit, cœpitque assiduus cum illo esse, ejusque domum frequens inire; ut a quo per baptismum Christo genitus fuerat, ab eodem recte pieque vivendi præcepta ac disciplinam acciperet. Nam Auctor quartæ vitæ Baptismo S. Domnii hæc statim subjecit: *His itaque gestis puer Domnius domum Apostoli frequentabat, tantaque in eo dilectio magistri subcrescebat, ut patrem revisere nollet.* Neque ab eo dissentit Adamus Parisiensis, qui tertiam vitam conscripsit: *Domnius accepto baptismate, & jam Christi amore fervens parentes dereliquit, & Apostolum secutus est.* Idem scripsit Lucas Gaudentius in sexta vita: *Baptizatus statim cœpit Apostoli domum quotidianis obsequiis frequentare.* Huc adde, quod Auctor secundæ vitæ, perturbato rerum ordine, primum in Petri disciplinam traditum, deinde Christo adjunctum fuisse scripsit; ex quo, satis apparet inter baptismum Domnii, ejusque ad Petri scholam & disciplinam accessum, haud multum temporis interjectum fuisse: *Cum Apostolorum Princeps Antiochiam venisset, atque in ea urbe sedem fundasset, cum alios, tum Domnii parentes ad Christi fidem convertit; quando etiam Domnius relictis parentibus, spretisque ac neglectis paternis divitiis, Petro adhæsit, atque in Christum credidit.* Preterea Petrus, cum ab se Domnium dimitteret in Dalmatiam, his eum verbis alloqui cœpit: *Ecce, fili, ab infantia tua mecum ingressus, & egressus &c.* Infantia autem vulgo definiri solet prima hominis ætas, quæ ex eo nomen invenit, quod homines id ætatis adhuc ferme lingua hæsitent, nondum expeditam fandi loquendive facultatem adepti. Sed hic infantiæ vocabulo nihil aliud intelligitur, nisi ætas admodum impubes, annum septimum vix prætergressa. Anno igitur Christi trigesimo octavo, æræ vulg. 35. Domnius Petri Discipulus & Auditor assiduus esse cœpit.

Quæ deinde gessit Domnius, Discipulus idem ac socius adjutorque Petri, ante quam Episcopus Salonæ fieret, ea singillatim persequi, & observatis notatisque temporibus ad suos quæque annos revocare operæ pretium esse non arbitror. Si quis hæc scire cupiat, Apostolicos Petri labores, & circuitiones secum ipse reputet; simulque ita statuat nihil a Petro gestum esse post annum Christi 38., nullam ab eo peragratam esse provinciam, quin eidem itinerum omnium comitem atque adjutorem ad omnia se Domnius præbuerit; quippe cum, ex quo in disciplinam Petri se tradidit, numquam ab ejus latere & comitatu discesserit, antequam Salonæ Episcopus præficeretur. Hoc tantum interest, quod prioribus quidem annis Catechistæ partes ageret, ac præcipua religionis capita ac mysteria ad vulgi captum explanaret; nondum enim per ætatem licebat graviora munera capessere; deinde vero paullulum ætate provectus, Petri in omnibus adjutor esse, & maxima quæque Apostolici viri munia & officia exsequi cœpit. Hoc igitur rerum ac temporum intervallo prætermisso, venio ad tertiam hujus disputationis partem, cujus est inquirere, quonam Christi, & æræ vulgaris anno Domnius ex auctoritate Petri Salonitanum Pontificatum susceperit.

Domnius Petri comes, & adjutor assiduus.

§. III.

Epocha Pontificatus initi.

Ex urbe Roma Salonam missus a Petro.

Atque illud primum constituo tum Petrum fuisse Romæ, cum jussit Domnium Salonam proficisci, & Dalmaticæ ecclesiæ Episcopum præfecit; nam verba ipsa, quibus Petrus ab se Domnium dimisit, abeuntemque prosecutus est, satis indicant ejus loci positionem, unde is in Dalmatiam discessit: *Pete, inquit, littus maris Adriatici, & recto cursu a monte Gargano contra Boream trans mare vectus, venies in Dalmatiam.* Hæc Dalmatici itineris descriptio cum Romanæ urbis positione apprime congruit, unde scilicet profectionis hujus initium ducitur. Dalmatia enim qua parte Romam spectat, ferme vergit ad Septemtrionem, quamvis etiam ad Orientem paullulum deflectitur; itemque a Septemtrione Salona obversa est Apuliæ littori, cui mons Garganus imminet, haud ita longe a mari disjunctus. Præterquamquod si quis Auctores omnes, qui de vita & rebus S. Domnii scri-

scripserunt, attentius legat, clare perspiciat, non aliunde illum, quam ex urbe, Petri missu profectum esse in Dalmatiam, ut hac de re nulla videatur esse posse controversia.

Ac Petrus quidem ter Romam adiit alias aliis de causis; primum anno Christi 45, æræ vulg. 42, iterum anno 58. vel 55. ær. vulg. tertium anno 67. vel 64. ær. vulg. De triplici Romana Petri profectione scripsimus in Prologomenis. Cum Romam venit altero Claudii Imperatoris anno, qui fuit 42. æræ vulgaris, tum Domnius annum agebat circiter decimum quintum; non est autem verisimile, ut Petrus Domnio, id ætatis cum esset, ecclesiæ Salonitanæ procurationem committeret; præsertim cum esset eligendus, qui Tito atque Hermi viris jam ætate provectis in Pontificatum Dalmaticum succederet. Sed neque ad an. 58, sive æræ vulg. 55. referri possunt Salonitani Pontificatus initia, cum Petrus iterum urbem adiit, postquam Claudii Imperatoris superiore anno veneno sublati morte abrogatum est decretum illud, quo Judæis pariter atque Christianis urbe interdictum erat; tum siquidem Titus nondum Dalmatico Pontificatu abierat, qui sexennio post jussu Paulli ecclesiæ illius stabiliendæ augendæque curam alteri tradidit. Præterea vetus est consuetudo, & fortasse ab ipsis Apostolicis ducta temporibus, ut nemo ante annum trigesimum ad summum Sacerdotii gradum, qui est Episcopatus, provehatur; quin etiam antiquitus ne simplici quidem Presbyteratu initiari poterat, qui nondum annum trigesimum attigisset. Porro Domnius anno Christi 58, sive æræ vulg. 55, vix septimum & vigesimum annum inierat, Pontificatui gerendo nondum idoneus; non quod ea virtute ac sapientia careret, quam numeris omnibus absolutam, ac prope divinam postulat Episcopatus, qua curam gerit animarum; sed quia Episcopatus, qua gradus honoris est, & fastigium Christiani Sacerdotii, auctoritatem nescio quam requirit, quæ plerumque abest juvenibus intra annum trigesimum; quæ sane auctoritas maturitate annorum parta mirum quantum valeat sive ad continendam in officio multitudinem, sive ad nomen & personam Episcopi pro dignitate sustinendam.

non anno 45. Christi, neque 58.

Restat igitur, ut Domnius tum demum Salonitanam ecclesiam regendam susceperit, cum Petrus tertio Romam advenit, ut Christianis afflictis oppressisque Neroniana tyrannide atque immanitate præsidio esset ac solatio. Petrus itaque, ut par. 3. Prolegomenon sect. 1. cap. 1. §. 1. diximus Romam adiit anno æræ vulg. 64, qui fuit Christi 67. ac per idem fere tempus eamdemque ob causam illuc Paullus se contulit. Uterque autem eodem anno conjectus est in carcerem, jussu Neronis, qui ægrius ferebat, quam ut relinquere inultum posset interitum Simonis nequissimi præstigiatoris, quem in aera vi dæmoniaca sublatum Petrus suis apud Deum interpositis precibus prostravit, humique allisum ad tartara detrusit. Interea Hermem Romam e Dalmatia Paulli magistri sui in vinculis revisendi cupiditas excivit. Hunc ecclesiæ Dalmaticæ procuratione egregie functum Paullus in Græciam proficisci jussit, ut ecclesias illas laborantes, variisque turbinibus jactatas confirmaret, labantesque sustineret; cogitationem autem curamque preficiendi Dalmatis Episcopi ad Petrum rejecit. Is vero pro sua sapientia cum diligenter circumspexisset, quem potissimum e suis discipulis nominaret aptum ei muneri, nec ullum invenisset aptiorem Domnio sibi jam inde ab ejus infantia cognito, cujus sanctitatem doctrinamque exquisitam plurimis rebus esset expertus, huic denique ecclesiam Dalmaticam tradere ac demandare constituit. Re igitur communicata cum Paullo in eumdem carcerem incluso, Domnium ad se accersiri jubet, quem accurate de rebus Dalmaticis edoctum illius ecclesiæ Episcopum renunciavit, monuitque, ut nulla interposita mora in suam provinciam trajicere festinaret; quo cum pervenisset, Salonæ in urbe totius regionis principe Pontificiam sedem constitueret. Neque enim tam arcta ac diligenti custodia & vigiliis undique obsepta Petrus tenebatur, ut nullus ad eum aditus Discipulis, cæterisque Christianis pateret; præsertim cum Processus & Martinianus custodiæ præpositi, ipsomet auctore & impulsore Petro, Christiana sacra suscepissent. Qui Petri Acta apud Surium legerit, is plane intelliget, quam ingentes hominum concursus fierent ad Petri carcerem, quos ille qua verbis, qua miraculis vel ad Christianam religionem alliciebat, vel in Christi fide jam antea suscepta confirmabat. Si quis autem in annum superiorem 67. Christi, 64. ær. vulg. antequam Petrus in vincula conjiceretur, referre velit Dalmaticam Domnii profectionem, initique Pontificatus primordia, per me licet; neque quidquam causæ invenio, cur ejus sententiæ repugnem. Henschenius Petri postremum in urbem adventum anno æræ vulgaris 64, martyrium anno 65. adscripsit; is anno Christi 68, ille anno 67. juxta nos respondet; alterutri horum initium Pontificatus Salonitani Domnio collati alligas oportet: nisi cum Tillemontio martyrium Petri in eum, qui proxime consequitur, annum referre libeat. Vide cap. 1. §. 1. partis tertiæ sect. 1. Prolegomenon.

sed an. 68. Domnium creavit Episcopum Dalmatiæ.

His in hunc modum constitutis & expositis, video equidem quid objici possit, & ad reprehendendum arripi ex Actis S. Domnii, cui occurrere necesse est, ne si quis forte in hæc invaserit, quæ satis scite nobis instructa, & composita videntur, omnia perturbet, ac dissolvat. Quicumque res a B. Domnio gestas litteris commendarunt, ii omnes, quemadmodum videri potest in actis supra descriptis, cum primo Petri in urbem adventu videntur conjungere Dalmaticam Domnii profectionem, ejusque Episcopatus initium, ut inter utrumque nihil propemodum temporis interjectum esse appareat. Adde, quod affirmare videntur uno & eodem tempore missos fuisse & Domnium Salonas, & Apollinarem Ravennam, & Marcum Aquilejam, & alios alio, in suam quemque provinciam: *Per oras Adriatici sinus*, inquit Archidiaconus Hist. Salon. cap. 3. *tres direxit Pontifices Apollinarem Ravennæ, Marcum Aquilejæ, Domnium vero in Salonam direxit*. Eadem ferme scripsit Auctor primæ vitæ, a quo reliqui nihil omnino discrepant: *Ubi* (idest Romæ) *Beatus Petrus Pancratium destinavit in Siciliam, Apollinarem Ravennam, Marcum Evangelistam Aquilejam, Domnio vero multis coram positis dixit: Pete littus maris Adriatici* &c. Sed qui secundam B. Domnii vitam conscripsit, hujus loci difficultatem auget, & majus nobis negotium facessit: is quippe non solum cum cæteris convenit, sed plane & perspicue hac de re mentem suam ac sententiam explicuit, vix ut integrum nobis esse videatur Dalmaticam Domnii expeditionem a prima Petri Romana profectione, & commoratione disjungere. Nam Consules ipsos nomiuat, quibus ejusdem missionem consignari oportet, Crispinum scilicet ac Taurum, qui si Grutero, si Schelstrati, si Ricciolio credimus, anno æræ vulg. 44. vel 46. si Baronium audimus, Consulatum gessere: *Fundata*, inquit, *Romæ Cathedra, cum Petrus Tauro & Crispino Coss. ad omnes Occidentis provincias fidei præcones ablegaret, in Gallias Martiale misso, Marco vero*

Argumentum ex Actis S. Domnii contra ea, quæ diximus de anno suscepti Episcopatus Salonitani.

vero Aquilejam, & Prosdocimo Patavium destinato, Domnium similiter Salonas ire jussit, urbem Dalmatiæ primariam.

Respons. Fateor equidem, hæc si quis in eam omnino sententiam accipi velit, quam verba ipsa præseferunt, ægre admodum componi posse cum anno, cui nos Salonitani Pontificatus initium affiximus. Sed quæ tandem nos ratio, quæ necessitas in has verborum angustias compellit, & usque adeo cogit in verbis hærere atque impediri, eorumque vim morosius quam diligentius expendere, ut religio nobis propemodum esse debeat eisdem interpretationem aliquam, non illam quidem violentam, & longe accersitam, sed consentaneam, & quasi sponte sua oblatam adhibere, præsertim ubi res ipsa & veritas id requirit. Ergo ad rem nostram quod attinet, solemne est Scriptoribus, iis potissimum, qui multa in pauca conferunt, neque tam historiam se scribere, quam epitomam quamdam, ac summam rerum contexere profitentur, multos sæpe annos rebus, de quibus agunt, interjectos transilire, & res ejusdem generis in unum locum congerere, quamquam satis longo intervallo aliæ ab aliis disjungantur. Hunc morem, hanc consuetudinem secutos fuisse apparet, qui res B. Domnii maxime memorabiles breviter atque ordine comprehensas litteris consignarunt. Nemo id sibi oneris imposuit, ut omnia diligenter ac singillatim persequeretur; quæ Domnius gessit, dum Salonitanæ ecclesiæ præfuit, ea ferme omnes paullo accuratius describunt; ex reliquis ejusdem Actis ante initum Pontificatum pauca quædam & præcipua seligunt, quæ summatim breviterque attingunt. Cum igitur laudati Scriptores ad eam ejus vitæ partem venissent, quæ maxime insignis est, eminetque inter cæteras, propterea quod tum ille Salonitani Pontificis titulum ac dignitatem obtinuit, huic loco proprium & consentaneum esse duxerunt de aliis quibusdam Petri Discipulis commemorare, quos ille in alias provincias, & fermé finitimas Dalmatiæ miserat; non quod existimaverint his omnibus uno eodemque tempore ecclesias illas commissas fuisse; sed quia significare volebant Domnio similem omnino decretam fuisse provinciam, idem munus impositum, eamdem potestatem traditam, quæ cæteris illius sociis antea obtigerat. Ejusmodi autem Apostolicas legationes ad primum Petri in urbem adventum, & Consulatum Crispini & Tauri idcirco referunt, quia ex eo tempore Petri Discipuli in varias Occidentis provincias mitti distribuique cœperunt. Tunc fundamenta sunt jacta Occidentalis ecclesiæ, hinc ducta illius exordia, hæc fuere Petri discipulis Evangelicæ missionis initia. Cum enim Petrus intelligeret totius Occidentis procurationem præcipuo quodam nomine ac jure commissam esse Romano Pontifici, statim atque sedem Pontificiam Romæ affixit, ad constituendam Occidentalem ecclesiam omni cogitatione curaque incubuit. Itaque quamplurimos ex sua disciplina elegit ætatis pariter ac virtutis maturitate ad Episcopale munus idoneos, qui in varias urbes ac regiones profecti ecclesiæ Occidentalis fundamenta ponerent. Neque vero hinc sequitur, ut Petrus omnes uno tempore in suam quemque provinciam dimiserit; sed quoad vixit, numquam destitit in varia loca alios ex aliis Evangelii causa legare, prout res ferebat, & religionis propagandæ dabatur occasio. Neque dubium esse potest, quin in hac provinciarum & Sacerdotiorum distributione rationem ætatis habuerit; sic ut qui annis esset maturior, hunc cæteris anteferret; reliquos vero deinceps in alias atque alias terrarum partes distribueret, prout cuique accedebat cum ætatis, tum sapientiæ maturitas ad nomen & officium Pontificale sustinendum apta.

Cur Scriptores missionẽ Dalmaticam S. Domnii conjunxerint cum Evangelica aliorum expeditione, quæ illi tempore antecessit.

Hujus Apostolicæ missionis aliquot annorum intervallis interruptæ locupletissimum testem habemus Ferdinandum Ughellium, qui multos recenset Episcopos in variis Italiæ urbibus, alios aliis temporibus a Petro Paulloque constitutos. Nam, ut ipse tradit, Romulus missus est Fæsulas an. 48. Britius in Umbriam an. 50. Barnabas Mediolanum an. 51. Stephanus ad Rheginos Calabriæ anno 59. anno autem 60. Protasius Rhegium Lepidi venit, anno 62. Philemon Cæsenam adiit, an. 69. Euprepius Veronam accessit. Baronius quidem Petri Discipulorum missionem an. 46. subjecit, non quod existimaverit omnes uno & eodem anno factos esse Episcopos, & suam cuique ecclesiam decretam fuisse; sed quia consentaneum esse censuit ei loco, in quo tum versabatur, eorum nomina, & provincias, quæ cuique obvenerant, simul recensere; ut quæ per varios annos dispersa essent, congesta in eumdem locum & contracta sub uno aspectu ponerentur. Cæterum & Pontificatum, & Apostolicam legationem aliis alio tempore concreditam fuisse ipsemet Baronius declarat his verbis: *Quinam*, inquit, *fuerint, qui diversis temporibus ad diversas constituendas ecclesias a Petro sunt missi Discipuli, & ordinati Episcopi, licet Scriptorum inopia obscurum pene remanserit, aliquot tamen, quos recensitos invenimus, hic enumerare volumus.*

Explicatur Baron.

Confirmatur nostra responsio auctoritate Histor. Salonit. Quid quod Historia Salonitana minor, unde epitomam vitæ S. Domnii descripsimus, aperte significat Dalmaticam ejusdem expeditionem conjungi non posse cum primo S. Petri in urbem adventu, neque cum Apostolica cæterorum missione nexu temporis copulari; ex quo satis apparet interpretationem Actis Sancti Domnii adhibitam non modo cum veritate congruere, sed etiam necessariam esse, atque adeo indidem petitam, unde contra nos argumentum ducitur. Docet igitur Auctor historiæ Salonitanæ non ante in Dalmatiam profectum esse Domnium, quam inde Titus discesserit; Titi autem e Dalmatia discessum cum primis Paulli vinculis copulavit, quorum quidem initium sumi oportet ab anno Christi 59. qui decimus quartus fuit a primo Petri in urbem adventu. Si ergo Domnius post Titum Dalmaticam ecclesiam regendam suscepit, ejus Pontificatus initium longe abest ab anno Christi 45. cum primum Petrus Romam adiit. Quod autem Archidiaconus Salonitanam Domnii expeditionem cum Apostolica Marci & Apollinaris missione conjunxerit, eo spectavit, ut breviter exponeret, quos habuerint conditores, quibusve initiis ac fundamentis excitatæ sint duæ illæ nobilissimæ ecclesiæ Ravennas & Aquilejensis, de quibus aliquid commemorare operæ pretium duxit, sive quod prope abessent a Salonitana provincia, sive quod ea tempestate tres illæ amplissimæ urbes Salona, Aquileja, Ravenna multitudine ædificiorum ac magnificentia, commercio, divitiis, civium & advenarum numero cum inter se pares essent, tum reliquis omnibus, quæ Adriatico mari adjacebant, longe multumque præstarent. Cæterum ne in cogitationem quidem venire potuit Archidiacono, ut putaret tres illos Petri Discipulos uno & eodem tempore ad totidem illas ecclesias fundandas missos fuisse; nisi forte parum memor, quid paullo ante scripsisset, a se ipse dissenserit. Neque vero ignorare poterat multis ante annis, quam Paullus Hierosolymis in vincula conjiceretur, & Marcum Aquilejam, & Apollinarem Ravennam jussu Petri profectos fuisse. In hanc ferme sententiam accipi, & eidem aut simili interpretationi subjici oportet,

quæ

quæ de Pontificatu Domnii scripsere cæteri Auctores, ne a veritate discrepent, neve Episcopale onus Domnio videantur imponere, antequam illum suscipere, & gerere per ætatem posset.

Hic venit mihi in mentem subvereri, ne mendum arithmeticum irrepserit in lectiones Breviarii Patavini, in quibus traditum est Prosdocimum Patavii Episcopum constitutum fuisse, *cum vix annum vigesimum attigerat*, non ita multo post, quam Petrus Antiochia Romam advenerat. Quamvis enim tum Prosdocimus quinque fere annis Domnii ætatem antecederet, haud tamen videri poterat satis maturus Pontificatui, quod majus quiddam est tum dignitate, tum officio, quam ut iis tuto mandari possit, qui nondum ad trigesimum annum pervenerint. Id vero cum per se probabile non sit, tum eo magis fit improbabile, si Ughellium audimus, qui tradit Prosdocimum antea fuisse Reatinorum, quam Patavii Episcopum, & ex illa ecclesia ad Patavinam translatum esse.

Non est verisimile S. Prosdocimum annos natum 20. Episc. creatum esse.

Verum ex historia Salonitana illud objici potest ad labefactandam epocham Pontificatus S. Domnii, & Salonitanæ sedis initium a nobis præfinitum, quod Archidiaconus videatur docuisse, Tito Dalmatica procuratione perfuncto S. Domnium statim substitutum esse, idest anno Christi 61. æræ vulgar. 58. cum Paullus e Romana custodia dimissus est, sic prorsus, ut nihil spatii inter utrumque reliquerit, quo includi queat Hermis Episcopatus, quem tamen Tito ac Domnio Episcopis interjectum fuisse nunc paucis ostendo. Primum omnium satis constat, quod principio constituimus, non aliunde Domnium a Petro, nisi ex urbe Roma missum esse in Dalmatiam: Romæ igitur Petrus fuerit oportet, cum Domnio Dalmaticam provinciam decrevit, ac tradidit. At nulla sunt monumenta, nulli testes, nullæ conjecturæ, ex quibus elici possit Petrum in urbe eo anno fuisse, cum Paullus primis vinculis exemptus Titum ecclesiæ Dalmaticæ regimine amotum designavit Episcopum Cretensium. In hunc igitur annum convenire non potest missio Domnii & profectio Dalmatica. Illud hic animadverti velim, quod Petrus non quemadmodum sedem Pontificiam, sic etiam præsentiam suam urbi Romanæ perpetuo affixit; sed ex illis quinque annis ac viginti, qui Romanæ ejusdem cathedræ attribui solent, multo plures transegit aliis atque aliis provinciis Apostolico ritu peragrandis, quam commorando in urbe, a qua rei Christianæ causa cum sæpe ac diu abesse cogeretur, ecclesiæ Romanæ administrationem suis Vicariis Lino, Clementi, & Cleto committere solebat. Petrum semel iterum ac tertio Romam venisse diximus, neque diutius commoratum esse, quam illius ecclesiæ, vel fundandæ, vel stabiliendæ, vel amplificandæ necessitas atque utilitas postulabat. Cum autem Pontificatus Salonitani Domnio traditi epocha neque ad primum, neque ad secundum Petri adventum referri possit, ut supra ostendimus; in tertium eumdemque postremum rejiciatur necesse est; nisi vero aliquis confingere velit & comminisci alios atque alios ad Romanam urbem Petri accessus, in quos pro suo arbitratu conferat expeditionem Dalmaticam S. Domnii, eamque ab anno, quem ipsi constituimus, temere & nulla ratione dimoveat. Si autem Petrus neque fuit Romæ, neque Domnium misit in Dalmatiam anno Christi 61. cum Titus jussus fuit illi ecclesiæ nuncium remittere, quam non est verisimile ecclesiam illam per plures annos orbam relictam esse, & sine ullius Pastoris tutela expositam lupis circumquaque frementibus; tam est probabile ac prope certum eo intervallo ejusdem administrationem & custodiam Hermi demandatam fuisse, ne quid detrimenti res Christiana in illis locis caperet ex illo haud sane brevi Pontificio interregno. Hinc vero conficitur Hermen a Tito proximum ante S. Domnium Episcopatum Dalmatiæ suscepisse.

Alterum contra constitutam Epocham argumentum ex Histor. Salonit.

Respondetur.

Jamvero ut argumento ex historia Salonitana contra nos deprompto respondeam; non si Archidiaconus hujus intermedii Pontificatus mentionem prætermisit, continuo dicendus est eumdem excludere voluisse. Scripsit quidem Domnium in locum Titi suffectum, nusquam tamen asseruit subrogatum esse Domnium statim atque Titus discessit e Dalmatia: *Titum*, inquit cap. 3. *non remisit ad Dalmatiam, sed ad Græciam, ubi magis erat notus, Pontificem eum constituens apud Insulam Cretam. Cujus loco B. Petrus Princeps Apostolorum direxit quemdam Discipulum suum nomine Domnium*, &c. Quæ quidem verba non est necesse perinde accipere, quasi nihil temporis locive intermedii relinquant, cui possit inserseri Dalmaticus Hermis Pontificatus, Titum inter atque Domnium interjectus. Laudatus igitur Archidiaconi locus vetat ille quidem Domnium in ejus ecclesiæ administratione Tito præponere, at non prohibet vel Hermen utrique interjicere, vel collati Domnio Episcopatus initium ad tertium Petri Romanum adventum, sive ad annum huic proximum, quo martyrium subiit, revocare, cum scilicet Domnius annum ferme quadragesimum agebat; quæ nimirum ætas & gravissimam Episcopi personam summa cum dignitate sustinere, & munera omnia atque officia Episcopalia præclare exsequi potest. Cæterum controversia est inter Scriptores, ut alias monuimus, de martyrio Apostolorum, quod alii in alios annos conjiciunt. Ac Baronius quidem illud anno 69. subjecit. Sed Henschenius & plerique recentiores ad annum æræ vulgaris 65. retrahendum censent, tum antiqui Pontificalis libri auctoritate innixi, tum hoc maxime argumento ducti, quod Nero an. 66. in Græciam profectus, inde anno 68. Romam regrediens, cum se in odium suorum contemptumque venisse animadverteret, destitutus ab omnibus, & ad supplicium quæsitus, sibi ipse necem conscivit v. Idus Junii; ex quo fit, ut interesse nequiverit martyrio Apostolorum, quod eo præsente, sententiamque in eos ferente peractum esse antiqua monumenta testantur, si illud cum anno æræ vulg. 68. vel 69. & die 29. Junii copuletur. Domnius itaque vel eodem anno, quo Petrus tertio Romam venit, idest an. Christi 67. æræ vulgaris 64. vel anno proximo, cum Petrus martyrio perfunctus est, Pontificatum Salonitanum a Petro traditum suscepit.

De anno martyrii Apostolorum Scriptores inter se discrepant.

Quæ hactenus diximus, satis declarant, quanta fuerit inscitia & impudentia cujusdam, qui Salonitanum S. Domnii Pontificatum ex Petri auctoritate susceptum non solum in dubium vocavit, sed etiam ludibrio atque irrisione dignum censuit. Quid ita? Quia Acta S. Domnii inter primum Petri in urbem adventum, & Domnii ad Dalmatas expeditionem nihil temporis interjiciunt. En fabulam! en portentum! Domnius itaque ne vigesimum quidem annum attingens Episcopi nomen & insignia sumpsit; quo nihil incredibilius, nihil absurdius. Actum igitur de Salonitano ejusdem Pontificatu ex Apostolorum Principis auctoritate suscepto; nulla ejus Actis habenda est fides. Acute scilicet ac sapienter, quasi vero necesse sit tempora etiam conjuncta esse, quæ Scriptores oratione conjungunt; neque iis liceat multos sæpe annos rebus, de quibus agunt, interjectos impune transilire; aut si quid etiam perturbatione ordinis ac temporis peccaverint,

Castigatur cujusdam impudentia ac temeritas.

rint, nihil illis ignosci; omnem illis fidem continuo abrogari oporteat. Satis superque ostendimus in iis Actorum locis, qui nobis objecti sunt, nihil esse falsum, nihil absonum fidei, nihil adeo obscurum & ambiguum, quod facili explanatione adhibita, cum ætate S. Domnii ad Episcopatum idonea componi nequeat; nisi forte aliquis contentionis quam veritatis cupidior rapere velit in pejorem partem, quæ cum veritate conciliari facillime possunt. Cæterum mos iste jamdudum invaluit, & tanta plerosque incessit cupiditas omnia in dubium incertumque revocandi, ut nihil jam propemodum sit tam sanctum, nihil tam veteri, tam constanti hominum opinione approbatum, quod isti non statim abjudicent, atque rejiciant, si quid forte vitii deprehenderint, aut se putent deprehendisse. Quin eam præcipue ob causam nonnulli videntur ingenii aciem acuere, ut vel in scirpo nodum quærant, & qualibet de re controversias moveant, ac dubitationes injiciant, cum satius profecto esset, & Christianæ religioni ac pietati longe utilius, id eos potissimum agere, in id omni studio curaque incumbere, ut verendæ antiquitatis monumenta excutiendo, illustrando, interpretando sarta tecta tuerentur, & sacra cum profanis componerent, tempora temporibus, nomina nominibus, facta factis conciliarent; quod quidem præstare nemo queat, nisi qui multa legerint, audierint, perceperint ex omni vetusta recentique doctrina, & cum summo ingenio summam diligentiam, & acerrimam in meditando ac vestigando contentionem conjunxerint.

Mos quorundam Criticorũ reprehenditur.

& ad regulas æquioris Critices revocatur.

§. IV.

Actorum Pontificalium Chronotaxis.

CUm multa Domnius, ex quo Salonitanum Pontificatum suscepit, ad ecclesiam illam constituendam & amplificandam præclare gesserit, tamen admodum pauca seu litteris consignata, seu fama & sermonibus propagata, quasique per manus tradita, ad nos usque pervenerunt. Quæ memoratu digna in primis videntur, juvat hic breviter complecti, & in suos quæque annos distribuere.

Anno igitur Christi 68. æræ vulgaris 65. vel superiore Domnius, Salonam cum appulisset, nihil prius sibi faciendum censuit, quam ut in unum locum convocatis, quos Titus atque Hermes Christianis mysteriis ac præceptis imbuerant, tamquam bonus Pastor suas oves agnosceret, & salutari cœlestis doctrinæ, ac sacramentorum pabulo recrearet. Deinde post Neronianam persecutionem Imperatoris interitu restinctam anno Christi 71. æræ vulgaris 68. progressus in publicum de Christiana religione apud populum disserere cœpit; & monere, hortari, impellere nunc singulos, nunc universos non antea destitit, quam sane multos ad Christi fidem cultumque aggregasset, quos ille ad Salonum amnem, qui præter urbis mœnia fluebat, baptismo expiavit, & sacro chrismate inunxit. Cum itaque paucorum mensium spatio multi jam, cœlestis numinis instinctu, Christiana sacra suscepissent, plures etiam ad Christi religionem perspecta veritas pelliceret; non defuere, qui secundum Evangelii sine ulla adhuc offensione cursum avertere conarentur. Erat Salonæ temporibus illis Philosophus quidam, cui nomen Pyrgo, idemque nobilis Sophistes, qui non solum interiores Græcorum litteras apprime callebat, sed multa etiam de Christianæ fidei mysteriis nescio unde cognoverat ac didicerat. Is ergo, sive ut Evangelio fidem & auctoritatem adimeret, sive ut sibi gloriæ materiem quæreret, Domnium ad singulare certamen provocavit. Multis verbis ultro citroque habitis, is demum exitus certaminis fuit, ut homo arrogans, cum neque haberet quid Domnii argumentis objiceret, neque cogitatione assequi posset, quæ longe a nobis posita humanæ intelligentiæ vim & aciem effugiunt, maluerit obstinatione quadam sententiæ, hærere in eadem commorarique opinionum insania, quam victus videri, & submittere se in obsequium Fidei, cujus mysteria curiosius, quam studiosius investigare immoderati ingenii est, & plus sibi arrogantis, quam quantum cogitatione sua consequi queat. Ejusmodi Disputatio revocari potest ad eumdem an. Christi 71. æræ vulg. 68. nisi cui forte videatur ad annum proxime insequentem referenda esse.

Domnius Salonam cum venisset,

Sedulam religioni operam navavit.

Cum Pyrgo Philosopho disputat.

Disputationis exitus.

Exinde Domnius eo cogitationes omnes, omnemque operam convertit, ut Salonitanos a vana Deorum superstitione traductos ad Christum adjungeret; qua in re cum duos ferme annos posuisset, tantum qua verbis, qua miraculis profecit, ut anno Christi 72. cum Nerone jampridem extincto ecclesia erigere animum, & paullulum respirare a metu cœperat, certatim ad Domnium accurrerent, qui nomina religioni darent, & Christianis sacris initiarentur. Cum igitur Salonis res Christiana auctior in dies fieret, anno, ut videtur Christi 73. æræ vulgaris 70. cœptum est ædificari templum, quo ingens Christianorum multitudo ad sacra mysteria obeunda statis diebus conveniret. Intra unius alteriusve anni spatium, & perduci ad summum usque parietes, & fastigium eidem ac tectum imponi facile potuit.

Multi ad Christum conversi.

Templum Deiparæ condit.

Itaque Domnius an. Christi 75. templum absolutum jam ac perfectum Deiparę Virginis nomine & auspiciis consecravit. Tum ad constituendam, describendamque hierarchiam ecclesiasticam animum adjecit; & aliquot ex iis, quos vel a Petro Evangelicæ expeditionis Socios acceperat, vel ipsemet ab inani superstitione ad religionem Christianam traduxerat, sacris initiavit, alios Presbyteros, alios Diaconos instituit, alios aliis ecclesiæ ordinibus adscripsit, quorum opera ad Neophytorum institutionem, conversionemque Ethnicorum uteretur.

Interea, Clemens Petri discipulus in Dalmatiam cum venisset, duos ex illius comitatu Domnius impetravit Episcopos, qui præsentiam suam atque operam præberent ad Episcopos consecrandos, Gajanum, & Symphorianum, quos a B. Petro Diaconos ac ministros eidem in Dalmatiam abeunti datos fuisse ex eorum Actis colligitur. Clementis in Dalmatiam adventus vel an. æræ vulg. 66. qui fuit Christi 69. ante susceptum, vel cum an. 78. æræ vulg. Christi 81. post depositum Romanum Pontificatum, conjungendus est. Vide Sect. 1. cap. 2. §. 1. Partis 3. Proleg. sed vide potissimum Acta Cajani & Symphoriani cap. 2. §. 1. Sub idem tempus Domnius in universam provinciam curas & cogitationes extendere cœpit, quas ad eum diem ferme Salonæ mœnibus, & circumjecti agri finibus continuerat. Proinde ex sua disciplina elegit quamplurimos, & in singulas civitates atque oppida singulos binosve descripsit, qui disciplinæ Christianæ intelligentia, gravitate vitæ, religionis ardore, morum sanctitate inter cæteros eminerent, ut uno & eodem tempore omnibus in locis Christi nomen & cultus propagaretur. Horum opera atque industria incredibile dictu est, quam aucta sit res Christiana, & longe lateque diffusa. Ex eo Salonitanæ ecclesiæ jus ac nomen Metropoliticum acquiri, & confirmari cœptum est; quippe cum ex illa urbe

Gajanus & Symphorianus creati Episc.

Mittit per omnes Dalmat. urbes, qui Evangelium disseminarent.

totius

Unde jus Metropoliticum Episcopis Salonitanis acquisitum?

totius Dalmatiæ principe ac domina Christianæ fidei ac disciplinæ Magistros, reliquæ civitates acceperint, per quos variæ fundatæ sunt ecclesiæ, quæ Salonitanam tamquam parentem ac magistram agnoscerent colerentque, & multi deinceps constituti Episcopi, quibus metropolitico imperio Salonitanus Antistes præesset. Hæc conjectura magis, quam certa ratione adducti, chronologicis notis consignavimus, & suis quæque annis affiximus, eumdem ordinem quam accuratissime persecuti, quo in Actis S. Domnii descripta inveniuntur.

Persecutio Domitiani rei Christianæ cursum retardavit.

Dum Religio Christiana in Dalmatia florebat, cumque majores quotidie progressus faceret, anno æræ vulg. 92. Christi 95, vel anno insequenti juxta Baronium, vel triennio serius, ut alii putant, vehemens procella ab Domitiano concitata prosperum rei Christianæ cursum inhibuit, & rebus præclare cœptis moram atque impedimentum intulit. Fere quinque, vel tres quatuorve annos ea tempestas tenuit; quo temporis intervallo & Dalmatarum alacritas ad Christi fidem amplectendam paullisper deferbuit, & hostium immanitas coegit Apostolicos viros latebras subire, carere publico, & privatis ferme congressibus, occultisque conventibus industriam suam atque operam cohibere. Cæterum simulatque Domitiani interitus anno æræ vulg. 98. sive 96. pacem ecclesiæ reddidit, statim Dalmatis eo metu levatis, pristinus vigor & alacritas rediit, ut certatim quamplurimi, animis a patria superstitione aversis, alius alio cupidius nomina profiterentur, & Christiana sacra susciperent. Nihilo segnius Evangelii præcones, Actis Domitiani Nervæ & Senatus decreto rescissis, ad institutum redire, atque e latebris in publicum prodeuntes, mirum quantum Dalmaticæ ecclesiæ incrementum attulerint: horum quippe studio & assiduitate res Christiana usque adeo crevit, ut Domnius, antequam e vita excederet, multas & sane frequentes in universa provincia ecclesias Christo aggregatas reliquerit. Hæc ferme habui, quæ ex Actis S. Domnii colligerem, & suis quæque temporibus distinguerem; multo plura nobis ad scribendum suppeterent, nisi ea aut vetustas, aut majorum nostrorum in hujusmodi rebus memoriæ prodendis incuria præripuisset. Jam vero hujus loci institutum postulat, ut de martyrio S. Domnii aliquid dicamus. Et quoniam nec causa, nec ratio mortis ignota esse potest iis, qui ejus Acta legerint, illud inquiri oportet, quo tempore, quove anno religionis causa mortem obierit.

Domitiano extincto Religio Christiana in Dalmatia augetur, & florescit.

§. V.

Tempus Martyrii.

PRimum omnium satis constat occasionem & causam martyrii subeundi eamdem fuisse Domnio, quæ aliis quamplurimis, videlicet persecutionem aliquam auctoritate publica, & Imperatorum sive Magistratuum nomine Christianis indictam. Cum autem primo & altero ecclesiæ sæculo, plures inventi sint Imperatores, qui nefarium Christianis bellum intulerint, investigandum est, quinam imperium Romanum gereret, idemque Christianos divexaret tum, cum Domnius pro Christo mortem oppetiit. Primus omnium Nero edictis ac suppliciis Christianum nomen vehementissime afflixit; sed innumerabilibus Christianorum gregibus ea tempestate mactatis, superstitem fuisse Domnium, rerum ab eo deinceps gestarum series declarat. Ab Neronis interitu anni amplius viginti intercessermnt, cum iterum Domitianus Christianorum vitam & fortunas, ecclesiamque totam ad vastitatem & exitium vocavit. Verum ab hac etiam clade incolumis evasit Domnius, quippe qui maximis in laboribus ad summam usque senectutem vixerit. Anno autem æræ vulg. 98. sive 96. cum Domitianus interiit, Domnius annum vel alterum & septuagesimum, vel sexagesimum nonum agebat; quæ quidem ætas longe aberat ab extrema senectute, præsertim temporibus illis, cum multi inveniebantur, qui vitam ad centesimum annum perducerent. Extat illius effigies in abside Romani Sacelli, quod proxime adjacet Basilicæ Lateranensi, ea specie habituque oris expressa, ut si ætatis conjecturam hinc facere velis, hominem octoginta circiter annos natum facile agnoscas.

Neque persecutioni Neronianæ neque Domitianeæ Domnii martyrium adscribendum.

Cum igitur Domnius neque Nerone, neque Domitiano imperante pro Christo mortem obierit, restat, ut ejus martyrium referamus ad ætatem imperiumque Trajani, cujus nomine tertia ecclesiæ persecutio insignitur; quamvis non desint, qui hanc a superiore non distinguant; quippe quæ sub Domitiano inchoata, & post ejus mortem paullisper intermissa, acrius recruduit sub Trajano, & ferme usque ad ejus obitum perduravit: neque vero ultra Imperium Trajani vita & Pontificatus S. Domnii produci potest. Nomen quidem Trajani abest ab Actis S. Domnii, neque ejus mortis auctor Trajanus, sed Maurilius dicitur, qui nomine, & auctoritate Senatus Orientis Præfecturam gerebat; sed ex aliis maximeque idoneis auctoribus colligimus eum, Trajano rerum potiente, martyrio perfunctum esse. Nam in tabulis Ponzonianis, quæ quidem ad fidem faciendam maximi momenti & ponderis esse debent, ut alio loco ostendemus, hoc scriptum invenio: *Domnius martyrizatus fuit temporibus Sternæ Trajani sub annis Domini* 104. Hujus autem verbi *Sternæ* interpretatio fortasse petenda est ab Slavonica lingua, unde, ut mihi videtur, originem traxit; quid autem apud Slavos valeat, nondum ab ejus linguæ peritis, ex quibus per litteras explicationem sciscitatus sum, rescire potui. Eadem ferme docuit Stephanus Cosmius Archiepiscopus Spalatensis, diligentissimus investigator Salonitanæ antiquitatis; hoc tantum a tabulis illis discrepat, quod martyrium Domnii anno septimo secundi sæculi consignavit: *S. Domnius discipulus S. Petri, idemque primus Salonæ Episcopus mortuus est, cum Trajanus persequebatur ecclesiam, anno* 107. Hæc ille tradit in codice manuscripto de rebus ecclesiæ Spalatensis, qui in Archiepiscopali tabulario asservatur. Nulla igitur controversia videtur esse, quin S. Domnius sub imperio Trajani martyrium subierit. Sed cum de anno martyrii non conveniat inter Cosmium, & auctorem codicis Ponzoniani, & bellum Christianis illatum, sive continuatum a Trajano, quamvis aliquo temporis intervallo remissius gestum, non conquieverit tamen ante obitum Trajani, qui annos undeviginti imperium tenuit, adhuc in incerto est annus, cui Domnii martyrium illigari oporteat.

Trajano imperante & Christianos persequente

Domnius martyrii palmam adeptus.

Ulpius Trajanus post Nervam Coccejum, anno centesimo ineunte ex chronologia Baroniana, vel 98. sæculi superioris, ut recentiores volunt, Imperium adeptus, nihil quidem adversus Christianos decreti fecisse dicitur, quo novam illis persecutionem indiceret; sed cum generatim vetuisset privatas coitiones, & clandestinos conventus fieri, haud difficile fuit Christiani nominis hostibus, quibus omnia referta erant, ejusmodi interdicto abuti ad perniciem Christianorum, quibus id moris erat, præsertim cum aliqua persecutio ingrueret, ut ad divina mysteria celebranda, & mutua charitatis

Trajanus clandestinos conventus Christianis interdixit.

officia

officia inter se peragenda, clanculum convenirent. Hinc in eos inquirendi animadvertendique oblata populis, & magistratibus occasio, hinc illis invidia, hinc crimen, hinc periculum conflatum; hinc denique initium duxit persecutio, quam plerique tertiam appellant. Verum inter omnes constare video remisse admodum ac leniter initio sævitum esse, & tum prima veluti semina, seu quosdam quasi igniculos jactos fuisse acerbissimæ illius persecutionis, quæ deinde acrius excitata magno impetu in Christianorum fortunas ac vitam erupit, & latissime pervagata omnes Romani orbis provincias pervasit. Cum igitur prioribus sub Trajano annis plus periculi, quam damni ecclesiæ ingrueret ab insito implacabilique odio Ethnicorum, qui permissu potius, quam auctoritate, vel exemplo Principis, jus persequendi Christianos usurpabant; haud sane probabile videtur Domnium ante quartum Trajani annum, qui fuit quartus vel secundus alterius sæculi, religionis causa extinctum fuisse. Tantum vero abest, ut quarto eo anno martyrio affectus fuerit, ut hoc ipso anno Trajanus populis ac magistratibus in Christianorum exitium conspirantibus aliquid fræni injecerit; nam a Plinio Bithyniæ Proconsule per litteras edoctus de multitudine atque innocentia Christianorum, inquiri in eos vetuit, puniri tamen jussit oblatos. Hoc rescriptum ad quartum Trajani imperantis annum plerique referunt, qui Baronio est quartus, Petavio & aliis, qui initium Trajani in annum 98. conferunt, est secundus alterius sæculi annus. Exinde pacis aliquid ecclesiæ per triennium fuit. Quare sane vereor, ne Amanuensium incuria mendum Arithmeticum in tabulas Ponzonianas irrepserit, in quibus anno 104. Martyrium S. Domnii adscriptum invenio.

Martyrium S. Domnii nequit referri ad an. 4. Trajani.

Quamquam vero qui Acta S. Domnii litteris commendarunt, nullum certum martyrii tempus adjiciant, aliquid tamen lucis ad illud investigandum suppeditant. Nam scriptores primæ & quartæ vitæ tradunt, illi quæstioni ac judicio, quo Domnius capite damnatus est, præfuisse Maurilium quemdam, cui Romanæ urbis Præfectura abeunti Senatus Romanus totius Orientis extraordinariam procurationem commiserat. *Accidit Præfectum urbis, Maurilium nomine, ad prædictam civitatem Salonas venisse, missum a Senatu totas provincias Orientis judicare.* Ex prima vita. *Accidit Præfectum urbis Romæ, Maurilium nomine, ad prædictam civitatem Salonam venisse, missum a Senatu totas Orientis provincias judicare.* Ex vita 4. At vero priusquam ex hisce verbis tempus elicere aggredior, cui affigi oporteat martyrium S. Domnii, sunt quædam nobis explicanda, quæ nisi explanentur, is locus Actorum S. Domnii vel obscurus videri, vel etiam falsitatis argui posset.

Ex Præfectura Maurilii annus ejusdem martyrii conjici potest.

Illud igitur in primis animadverti velim, nondum per ea tempora imperii Romani *Orientalis* & *Occidentalis* partitionem factam fuisse; neque ad politicam terrarum descriptionem mos ille pertinebat, qui postea invaluit, ut Romanæ provinciæ aliæ quidem *Orientali*, aliæ *Occidentali* imperio attribuerentur. Octavianus Augustus, cum orbem Romanum in plures provincias distribuit, usus quidem est *Orientis* vocabulo; sed illud iis finibus circumscripsit, quibus regiones ab Syria usque ad Euphratem porrectæ continentur; quæ deinde proprio quodam & peculiari jure apud posteros *Orientis* nomen sibi retinuerunt. Cum igitur Acta S. Domnii *totas Orientis provincias* potestati Maurilio ab Senatu traditæ subjiciunt, *Orientis* vocabulum ad civilem imperii Occidentalis & Orientalis divisionem, quæ fuit ætate multo posterior, referri nequit; sed explicari intelligique oportet ex instituto Geographorum, quibus nihil antiquius & usitatius fuit, quam a quatuor cœli plagis regionem unamquamque denominare; quique *Orientales* provincias vocant, quæ in Solem orientem spectant. Quare sub hac voce *Orientis* quæ sit subjicienda significatio, & quatenus pateat, ex antiquis Geographis addisci necesse est. Cum autem veteres, ac præsertim Græci, non solum Hispaniam, sed etiam Italiam appellent *Hesperiam*, idest regionem, Macrobio interprete, *Occasui subjectam*, ex eo fit, ut alias regiones ab Solis ortu Italiæ obversas in numero Orientalium provinciarum habuerint: in his autem est Dalmatia, Macedonia, Græcia, & quidquid deinceps in Europa Asiaque gentium ac terrarum usque ad Euphratem Romanorum imperio tum suberat. Itaque Maurilii jurisdictio Dalmatiam, Macedoniam, Græciam complexa, in alias prætcrea atque alias ad Orientem regiones intra fines tamen Europæ extendebatur: id autem muneris ei datum fuerat a Senatu, ut provincias illas peragraret, in singulis conventus ageret, publicas privatasque controversias cognosceret ac dirimeret.

Orientis nomen aliud apud politicos;

aliud apud Geographos naturales significat.

Cum autem in descriptione Romanorum Magistratuum, qui per id temporis mandari solebant, nullus inveniatur, cujus potestas tam ampla esset, ac longe lateque per Orientem diffusa; hujusmodi Orientalis jurisdictio videtur extra ordinem collata fuisse Maurilio, & inter Magistratus extraordinarios annumeranda esse; id tum fortassis postulabat reipublicæ necessitas, cum Trajanus Imperator in extremis Orientis partibus, multiplici & gravissimo cum hostibus imperii Romani bello distinebatur. Neque vero Maurilianus Magistratus idem fuisse videtur, ac Præfectura Prætoriana. Tradit Herodianus in Commodo duos, auctore Commodo, institutos fuisse Præfectos Prætorio, qui æquo & pari jure omnibus Romani orbis provinciis præessent; cum antea unus esset, qui hoc munus amplissimum, & hanc personam plenam honoris & auctoritatis, eamque tum dignitate, tum potestate ab Imperatore proximam sustineret: *Commodus duos constituit Præfectos, tutius fore ratus illam potestatem, non uni dumtaxat credere, sed dissectam in partes imbecilliorem eo pacto contra Principem reddere.* Sed præterquamquod alia erant officia & munera Præfecturæ Prætorianæ annexa, alia vero, quæ Maurilio Senatus commiserat; hujus jurisdictio Orientis regionibus affixa erat, & circumscripta, potestas autem Præfecti Prætorio nullis erat definita limitibus, nullaque erat imperii provincia, quin ille juri suo imperioque obnoxiam haberet. Neque porro verisimile est, ut Imperatores Senatui permiserint facultatem creandi hujusmodi magistratum tanta auctoritate præditum, quæ vel ipsis Imperatoribus metum ac formidinem incutiebat.

Præfectura Maurilii extraordinaria.

Verum, inquies, cum Imperatores Romani omnia ad se revocassent, quid tandem juris in Dalmatiam omnesque Orientis provincias reliquum erat Senatui populoque Romano, ut illarum administrationem delectis a se magistratibus arbitratu suo mandare possent? Ex quo enim, oppressa Republica, ad unum imperii summa pervenit, Senatus auctoritas magis magisque in dies imminui cœpit, vix ut Senatores pristinæ dignitatis nomen retinerent. Octavianus quidem Augustus visus est imperium cum Senatu partiri, cum Romano orbe bifariam diviso, provincias pacatas tranquillasque hujus potestati permisit; laboriosas, & bellis, hostibusque expositas sibi retinuit. Sed eo ille spectabat,

bat, ut per speciem consulendi commodis & quieti Senatus, sibi labores & pericula reservandi, reipsa tamen, ut translatis ad se armis atque exercitibus, illum quidem inermem, imbellemque redderet, suas autem opes firmaret, augeretque: id quod praeclare animadvertit Dio lib. 53. Caeterum Dalmatia cum plerisque Orientis provinciis in ditione erat & potestate Augusti, quae idcirco Augustalis dicta est; itemque Praetoria nuncupata, quia nimirum Augustus Propraetores appellari jusserat, quos suis ipse provinciis praefecerat; cum reliquae Senatui traditae dicerentur Proconsulares, quod illarum administratio ad Proconsules a Senatu creatos pertineret. Quamvis igitur Augusti concessu, & beneficio jus habuerit Senatus Proconsules deligendi, quibus suarum provinciarum regimen committeret; ab ejus tamen potestate, ut aliae multae Orientis regiones, sic Dalmatia exempta erat, immunisque, cujus proinde administrationi Maurilius praefici a Senatu non poterat.

Dalmatia ad jus Augustale pertinebat.

Huic argumento, quo aliquis uti posset ad fidem Actorum S. Domnii infirmandam, sic respondeo, ut ex ipsa responsione elici queat, dignoscique tempus & Maurelianae Praefecturae, & martyrii S. Domnii. Nulla quidem Senatui potestas relicta fuerat administrandi provincias Augustales, mandandique pro suo arbitratu Magistratus Praetorios; verum si qua causa gravior intercederet, quae Imperatores longissime ab urbe Italiaque avocaret, tunc sane, ut in omni bene instituta Republica fieri solet, summam rerum ad Senatum devolvi necesse fuerat; eique permissum erat, ut ea omnia, tamquam juris Imperatorii Vicarius exsequeretur, quae Imperatores longinquis bellis impliciti, reique publicae causa absentes per se ipsi praestare non poterant; & Pretores etiam deligeret, si opus esset, qui Augustales provincias gubernarent. Potuit igitur Senatus, cum Trajanus longe gentium abesset, potuit, inquam, Dalmatiam, potuit alias Orientis provincias Maurilio decernere, quae caeteroquin ad jus imperiumque Augustale pertinebant. Nunc vero explicata actorum Trajani, atque itinerum serie chronologica, investigari oportet tempus illud, quod propter longinquam ac diuturnam Trajani absentiam, Senatui Romano juris Imperatorii usurpandi facultatem praebuit: huic enim tempori, quemadmodum Dalmatica & Orientalis Maurilii Praefectura, sic etiam martyrium S. Domnii illigari necesse est.

Absente Imperatore, jus demandandi provincias Imperatorias ad Senatum devolvi solebat.

Dalmatiam & alias Orientis provincias Senatus Maurilio decrevit.

Trajanus ergo sex vel octo priores annos a suscepto imperio aut in urbe, aut non ita procul a Dalmatia, & finitimis Dalmatiae provinciis exegit, ut per eos annos numquam ad Senatum devoluta fuerit potestas eligendi magistratus, quos Dalmatiae, caeterisque Orientis provinciis praeficeret. Nam altero imperii anno Trajanus in urbem venit, profectus ex Germania, ubi Imperatoris nomen & insignia sumpserat. Duobus ferme annis interjectis Roma discessit, & copias ultra Danubium traductis haud procul a Pannonia Dalmatiaque pugnavit cum Decebalo Dacorum Rege, quem assiduis praeliis fractum sub imperium ditionemque populi Romani subjunxit. Dacico bello celeriter atque e sententia confecto, haec Trajani absentia neque diuturna, neque longinqua nullum Senatui aut tempus aut jus tribuit Orientalis Praefecturae cuiquam decernendae. Vix annus intercesserat, cum subita Decebali defectio Trajanum in Daciam iterum evocavit. Nihilo segnius, quam antea, aut minus feliciter rem cum hostibus gessit; ponte ingenti mole, admirandoque artificio facto Danubio injecit, exercitum traduxit, tot ac tantis cladibus Decebalum attrivit, ut uno alterove praelio cum Dacis debellatum fuerit, & universa Dacia in provinciae formam redacta, populi Romani leges ac dominatum subierit. Quo bello Trajanus perfunctus confestim Romam reversus est, eodemque anno 106. juxta Baronium, vel juxta alios 104. aerae vulgaris, de Dacis triumphavit: ex quo sequitur, ut neque hujus absentiae intervallo Senatus ullam Imperatorii juris usurpandi facultatem habuerit. Restat igitur, ut tum demum Senatus Augustalium provinciarum decernendarum potestatem nactus fuerit, cum Trajanus anno Christi 106, vel 105. mense Octobri Armenis ac Parthis bellum intulit. Tunc in extremis Orientis partibus non solum ab Italia, sed etiam a Dalmatia longissime aberat; neque umquam postea in Italiam rediit.

Trajani expeditiones, resque gestae.

Anno 106. Trajanus in Asiam duxit exercitum.

Armeniam recepit de Parthis, Persidem, Seleuciam, Babyloniam, aliasque Asiae regiones Romano adjunxit imperio; ac postremum rebellantibus Parthis, qui ab eo datum sibi Regem expulerant, dum in eos arma molitur, in aegritudinem incidit, ob quam Selinuntem in Ciliciam delatus ibidem obiit IV. Id. Augusti anno aerae vulgaris secundum Baronium 119, secundum alios 117. cum anno superiori, admonitu, ut ferunt, atque hortatu Tiberiani Praefecti Palaestinae, ab Christianorum caedibus abstineri jussisset. Sunt tamen, qui paullo aliter res & bella Trajani in ordinem chronologicum redigant.

... numquam in Italiam reversurus.

Ex hac descriptione itinerum atque expeditionum militarium Trajani, satis apparet neque Maurilii Praefecturam decretam a Senatu, neque Domnii martyrium ante septimum & centesimum secundi saeculi annum constitui posse. Hoc autem fere tempore Trajanus, dum in extremis Orientis partibus pugnaret cum hostibus Romani imperii, bellum quoque adversus Christianos redintegrasse videtur triennio ante aliqua ex parte intermissum. Nam septimo, ut aliqui docent, sive, ut Baronio placet, octavo secundi saeculi anno, cum lustraret exercitum, comperit undecim millia militum esse, qui Christianae religioni nomen dedissent; quique nullis neque minis, neque pollicitationibus adduci potuere, ut ad patriam superstitionem redirent, & militaria stipendia atque insignia Christiano cultui ac nomini praeferrent. Quae res hominem sponte sua Christianis infensum usque adeo permovit, ut caeso Romulo Praeposito Domus Imperatoriae, qui cum esset Christianus, Christianorum militum causam apud Imperatorem egregie dixit, omnes ad unum militaribus vestibus exutos, insignique ignominia notatos in Armeniam relegaverit. Exinde velut si tempus induciarum exisset, tam atrox undique bellum in Christianos coortum est, tantae ubique caedes factae, ut plerique scriptores praeclari ac nobiles hinc tertiae persecutionis initium duxerint; perinde quasi ludum jocumque existiment fuisse, quidquid antea acerbitatis sub Trajani imperio ecclesia pertulerat, si cum posterioribus hisce calamitosissimis temporibus conferatur. Ad hoc tempus referri potest, quod scripsit Eusebius lib. 3. cap. 33. *Imperatoris exemplo peculiarem quamdam persecutionem per singulas civitates populari motu excitatam fuisse*. Nihil vero commodi aut praesidii Christianis afferebat rescriptum illud, quod triennio ante Trajanus ad Plinium dederat; nam quamvis ex auctoritate publica non liceret Christianos inquirere, eos tamen in judicium, & crimen vocare cuilibet licebat; in eos autem, qui accusati fuissent, suppliciis omnibus animadvertendi ampla & nullis circumscripta limitibus potestas Magistratibus dabatur; qui, ut perhibent Acta S. Ignatii Martyris,

Ante 107. annum, Maurilii Praefectura constitui nequit.

Anno 107. recruduit persecutio.

omnes

omnes aut sacrificare, aut mori cogebant. Ad hæc: Trajanus, ex quo rabiem suam in Christianos, litteris Plinii aliquantulum compressam, iterum exprimere cœpit, documento fuit cæteris, ne a divexandis perdendisque Christianis eo rescripto absterrerentur; *quin ex occasione hujus rescripti*, ut ait Eusebius lib. 3. cap. 27. *plurimi Fidelium multiplicis martyrii certamen subierunt*. Jure igitur meritoque Tertullianus in Apologet. cap. 2. ejusdem rescripti vanitatem atque injustitiam gravissimis verbis insectatur: *O sententiam necessitate confusam! negat inquirendos ut innocentes, mandat puniri ut nocentes. Si damnas, cur non & inquiris? si non inquiris, cur non & absolvis?* Ac Domnius quidem ex formula hujus rescripti, non inquisitus Præsidis jussu, sed delatus ab Idolorum Sacerdotibus Maurilii tribunal subiit, & capite damnatus egregium Christianæ religioni testimonium dedit.

Hæc persecutio multis exitio fuit,

Cum itaque post triennales inducias vehementior in ecclesiam persecutio recrudesceret, tum innumerabiles alii, tum Ignatius Antiochenus Episcopus martyrii palmam obtinuit, qui Trajani jussu Romam ex Asia perductus, & in Amphitheatro Leonibus objectus gloriosam pro Christo mortem oppetiit. Præterea constat inter septimum & duodecimum alterius sæculi annum in omnes ferme Illyrico finitimas ecclesias acerbe sævitum esse, & multos ubique, ac præsertim Dyrrhachii religionis causa obtruncatos; inter quos Astii Dyrrhachiensis Episcopi fides & constantia, morsque pro Christo fortiter alacriterque obita eminuit. Eadem temporis procella perculit Zosimum & Rufum Philippis in Macedonia eximios Martyres, quorum meminit Polycarpus in epistola ad Philippenses. Cum igitur per id temporis gravissimo adversus Christianos bello tota circum regio arderet, nemini dubium esse potest, quin ejusmodi persecutionis incendio Dalmatia, & Salona conflagraverit.

quæ in Dalmatiâ quoque, & Salonam pervasit.

Quare cum intra illud quinquennium ab anno septimo ad duodecimum secundi sæculi perductum, & Orientalis Maurilii Præfectura non incommode includi possit absente Trajano eidem ab Senatu decreta, & nihilo remissius in Dalmatia, quam in aliis provinciis Trajani persecutio efferbuerit; id satis causæ est, cur S. Domnii martyrium in aliquem ejusdem quinquennii annum conferri debeat; quamquam ex iis, quæ diximus, certus ac definitus martyrii annus colligi nequeat.

Martyriû S. Domnii consignari potest an. 107.

Me quidem in hac controversia haud pœnitet sequi Stephanum Cosmium Archiepiscopum Spalatensem, auctorem sane gravem, & rerum Salonitanarum scientissimum, qui Domnii martyrium an. Christi 107. illigavit. Neque enim video, quid huic sententiæ obesse possit; & præterea illud hoc loco præcavendum est, ne ultra quam ratio aut necessitas postulat, Domnii vita & Pontificatus prorogetur; ex quo id incommodi sequi posset, ut necesse esset, angustioribus, quam oporteat, terminis circumscribi quatuordecim omnino Episcopos, qui ab Domnio deinceps usque ad alterum & septuagesimum tertii sæculi annum numerantur.

sed non ultra an. 112. differri.

Cæterum si quis velit paullo diutius Domnii vitam proferre, per me licet, modo ne quinquennii nuper constituti fines transiliat, neve ejus martyrium infra duodecimum ac centesimum æræ vulgaris annum conjiciat.

CAPUT X.

De Salonitana Æde Virginis Deiparæ titulo per S. Domnium consecrata.

De Templo Salonitano B. M. V. extructo testimonia.

Templum præclaro opere, & magnitudine haud sane exigua conditum fuisse Salonis consilio jussuque S. Domnii, idemque sub titulo Sanctissimæ Dei Parentis solemni ritu ac cæremonia, ex veteri ecclesiæ instituto dedicatum esse, adeo plane aperteque testantur, qui Acta S. Domnii litteris consignarunt, nulli ut dubitationi aut controversiæ locum relinquant. Auctor primæ vitæ hæc scripsit: *S. Domnius ecclesiam in honorem S. Dei genitricis Mariæ in eadem urbe construxit pulcherrimo opere, ubi Sacerdos Dei Presbyteros, & Levitas, cæterosque sacri ministerii ordines in ea ordinavit*. Idem testatur Scriptor alterius vitæ: *Crescente vero in dies Christianorum numero, delegit ex eis optimos, quos mysteriis edoctos Sacerdotes ordinavit. Exstruxit etiam ecclesiam in honorem S. Dei genitricis Mariæ in ipsa Salonarum civitate; in qua cum Sacerdotibus & Levitis, cæterisque ministris, quos assumpserat, & ordinaverat, divina ministeria peragebat*. Cum his consentiunt, quæ Adamus Parisiensis in tertia vita commemorat: *Aucto credentium numero, ecclesiam ædificant, quam Dei genitrici Mariæ consecrarunt. Ea adhuc extat, solaque post tantæ urbis excidium integra permanet*. Huc itidem spectant, quæ refert Auctor quartæ vitæ: *Crescente autem multitudine credentium placuit omnibus, ut ecclesiam in honorem S. Genitricis Dei Mariæ in eadem urbe construerent, ubi populus fidelis ad audiendum verbum Dei tempore opportuno conflueret: qua pulcherrimo opere constructa, Sacerdos Dei Presbyteros & Levitas, cæterosque sacri ministerii ordines in ea ordinavit, per quos tota pene illa provincia Domino credidit*. Demum his plane similia leguntur in oratione Illyrica de laudibus S. Domnii, itemque in sexta postremaque illius vita. Cum itaque id summo consensu tradant tum Acta S. Domnii, tum omnes fere Dalmatici Scriptores, & præterea constans indigenarum opinio a majoribus accepta, quasique per manus tradita confirmet; res hæc usque eo certa exploratæque haberi debet, ut de ea ambigere aut dubitare nemo possit, quin veterrimas quasque ecclesiarum historias & traditiones in magnum discrimen conjiciat. Quamquam vero, ut antiquissimæ Salonitanæ ædis origini fidem conciliarem, satis fuerat fontes indicare, unde id acceperim, lectoresque ad S. Domnii Acta supra descripta rejicere; visum tamen est operæ pretium esse, desumpta indidem hac de re testimonia in hunc locum congerere, & legentium oculis iterum subjicere; propterea quod multa inde ad cognoscendum haud inutilia hauriri possunt, & variam nobis ac multiplicem ad disputandum materiam præbent, quæ in tredecim omnino paragraphos distribui satis commode potest.

§. I.

Ante conditum S. Mariæ templum privatis ædibus ad rem divinam Salonitanos usos fuisse.

Templum Salonitanum aliquot annis post adventum S. Domnii ædificatum.

Ac primum quidem illud constituo non esse verisimile, ut Domnius templum illud ædificari jusserit statim atque Salonam appulit, & illius Sedis ecclesiæque fundamenta jacere instituit; sed aliquot post annis, cum Christianorum numerus eo crevit,

crevit, ut ad sacros conventus agendos privatarum ædium angustiis contineri non posset, tum demum ad ejus templi ædificationem animum adjecit; *Aucto credentium numero ecclesiam ædificant*, inquit Adamus Parisiensis, cui alii fere omnes consentiunt. Ex quibus satis certo colligitur Domnium, antequam de novi templi molitione cogitaret, unam alteramve ædiculam dedicasse tum ad rem divinam faciendam, tum ad convocandos Neophytos, eosdemque & præceptis Evangelicis instituendos, & divinis mysteriis impertiendos. Etenim si antequam tanta esset Christianorum multitudo, ut in unam justæ magnitudinis ecclesiam coalesceret, non deerant Salonæ, qui Christianam fidem ac religionem profiterentur, neque illis defuisse credibile est certum aliquem locum, quo statis diebus convenirent, ibique & rebus divinis operam darent, & sacris concionibus interessent, Itaque ubi primum Christiana religio Salonæ disseminari colique cœpit, statim oportuit templum aliquod consecrari; nam sine templis, altaribus, & sacrificiis ne apud barbaras quidem gentes religio consistere potest. Utrum autem ædiculę, quas Domnius ab initio dedicavit, ante omnium oculos expositæ fuerint, an vero sejunctæ a communi via, privatorum parietum tenebris obtegerentur, non satis liquet. Verisimilius puto eas fuisse occultas secretasque a publica luce, populique aspectu; quin neque existimo a fundamentis tum excitatas fuisse, sed arbitror primos illos Christianos privatæ alicujus ædis abditis & penetralibus locis usos fuisse ad religionis officia peragenda, quos Domnius ara posita in formam sacelli redegerat, riteque consecraverat. Nam in illa rerum inopia & temporum perturbatione, neque erat, unde in ædificationem templi sumptus fierent, & Neronis in Christianos odium atque sævitia ubique eos cogebat latebras quærere, & orandi colendique numinis causa hominum aspectum ac lucem vitare. Id quoque ab initio factum fuisse accepimus tum Romæ, tum in aliis civitatibus, præsertim ubi acerbissimis Imperatorum & Magistratuum edictis atque insectationibus Christiani premerentur. Hinc consecrationes privatarum ædium a Pontificibus Romanis sæpius factæ; hinc cæmeteria, hinc clandestini conventus, hinc subterraneæ illæ cryptæ, quas Catacumbas vocant, quæque adhuc in urbe extant, & ab advenis juxta indigenisque religionis causa pie & caste visuntur.

Ab initio ædes privatæ in templa converti solebant.

§. II.

Ædem S. Mariæ in publico & propatulo loco positam fuisse.

Post Neronis interitum ædes Salonitana S. Mariæ.

NEronae extincto, ubi a cladibus metuque paullulum respirare Christianis licuit, statim religio e tenebris latebrisque emergere, & in publicum prodire cœpit. Hinc mihi verisimile fit templum illud, quod S. Domnius post Neronem sublatum Salonis exstruxit, in conspectu totius urbis constitutum, expositumque omnibus ac manifestum fuisse; præsertim cum ab interitu Neronis ad Imperium Domitiani, qui ecclesiæ alteram persecutionem indixit, res Christiana cursum satis prosperum tenuerit, & mirifice ubique propagata est. Id adeo ex Actis S. Domnii intelligi potest. Nam novi templi moliendi eam causam, ac consilium fuisse legimus, ut loci amplitudo responderet Christianorum multitudini, quæ in dies magis magisque augebatur.

Nullum autem in privatis ædibus templum tantæ magnitudinis potuisse condi videtur, qui tantam hominum frequentiam exciperet, caperetque. Ad hæc: Si licebat Salonitanis luce palam, nemine prohibente, veterem superstitionem ejurare, & certatim nomina profiteri, ut ad Christianam religionem aggregarentur; (neque enim tanti civium ad S. Domnium concursus celari poterant;) quid causæ excogitari potest, cur iisdem non licuerit & publicum habere templum, & publicos conventus ex præscripto institutoque primævæ ecclesiæ celebrare? Huc adde, quod Adamus Parisiensis, qui undecimo sæculo floruit, itemque Auctor orationis Illyricæ testantur, ædem illam a B. Domnio constructam Salonæ excidio superstitem fuisse, atque adeo etiam tum vel integram, vel certe ejusdem parietes extitisse, dum hæc illi scriberent. *Ea*, inquit Adamus Parisiensis, *adhuc extat, solaque post tantæ urbis excidium integra permanet*; idem ferme asserit, qui de laudibus S. Domnii Illyrice scripsit: *Cujus adhuc muri cernuntur, & quæ substitit illæsa post Salonarum urbis eversionem*. Quæ quidem verba nolim in eam sententiam accipi, ut existimemus illam ipsam ædem, quam Domnius condiderat, integram intactamque ab omni cum temporum tum hostium injuria ad undecimum usque sæculum constitisse; dubitari enim vix potest, quin eam Diocletianus haud Christianis, quam eorum templis infestior demoliri jusserit. Sed ejusmodi verba referri oportet ad illam ædem Virgini Deiparæ itidem sacram, quam Salonitani post extinctos Religionis hostes, eodem loco excitaverant, seu potius restituerant, ut infra dicemus. Jam vero si ex omnibus antiquæ illius urbis ædificiis una extabat undecimo sæculo ædes Salonitana, quam Domnius primum condiderat, Salonitani deinde dirutam instauraverant, id magno argumento est eam jam inde ab initio disjunctam fuisse ab cæteris domiciliis circumjacentibus, atque adeo viæ publicæ impositam, obvium cuique aditum præbuisse. Hoc templum, recepto jamdudum vulgatoque vocabulo *Ædes Cathedralis* rite appellari potest. Nam haud secus, quam nostra ætate in primario cujusque civitatis templo fieri solet, illic Domnius solemni pompa ac Pontificali ritu sacris operabatur, Presbyteros, aliosque rei divinæ administros consecrabat, & sanctissima quæque Episcopi officia ac munera peragebat: *Sacerdos Dei*, inquit Auctor primæ Vitæ, *Presbyteros & Levitas, cæterosque sacri ministerii ordines in ea ordinavit*.

& quidem in publico exstrui cœpta.

cujus vestigia,

adhuc extabant sæculo undecimo.

§. III.

Publicorum templorum usum jam usque a primis ecclesiæ temporibus repetendum esse.

VIdeo equidem fore, quibus hæc minime probentur, nosque etiam, si superis placet, nimiæ credulitatis levitatisque arguent, quod mores & consuetudines posterioribus ætatibus receptas ad prima ecclesiæ tempora inscite admodum ineptequ e transferimus. Negant enim primævis Christianis publicorum templorum usum fuisse, atque adeo ne esse quidem potuisse, prohibente scilicet iniquissima temporum illorum conditione, & acerbissimis Imperatorum edictis, ac perquisitionibus, quibus identidem ecclesia conflictabatur. Neque deerunt fortasse, qui ob eam causam universa S. Domnii Acta in suspicionem vocent, nec digna esse putent, quibus fides adhibeatur. Est enim quoddam genus hominum adeo emunctæ naris, ut cum singula lente ac fastidiose probent, tum si quid forte vitii videantur sibi deprehendisse, omnia statim abjudicent,

cent, atque rejiciant. Quid facias istis hominibus, quibus nihil persuadere possis, nisi quod ipsis arrideat? quosque ita comparatos invenias, ut non dubitent vel probatissima ecclesiæ monumenta explodere, si quid in illis ab suis opinionibus discrepet. Quare ne qua lectorum animis hac de re suspicio, aut dubitatio resideat, paullo altius ordienda res est, ut simul & publicus omnibusque expositus templi Salonitani usus, & Acta S. Domnii, unde id colligitur, ab omni calumnia vindicentur.

Ædes sacræ a Christianis primæviscondita, & frequentata,

Atque illud in primis inter omnes constare arbitror, jam usque a principio ecclesiæ moris fuisse Christianorum, ut loca quædam in singulis civitatibus oppidisque rei divinæ faciendæ addicerent, Deique immortalis nomine ac religione consecrarent; quæ quidem loca ex eo ecclesiæ dici jam inde antiquitus cœperunt, quod illuc Christiani statis horis ac diebus ad sacra mysteria celebranda convocari solerent: cui sane rei testimonio esse possunt Imperatorum decreta, in quibus nominatim cautum erat, ne Christianis hetærias seu conventus agere, neve in unum locum coire ad officia religionis obeunda liceret. Cum primum quidem Evangelium promulgari cœpit, Christianorum templa, ut conjectari fas est, privatis ferme occultisque ædibus continebantur; sed cum paullatim res Christiana melior in dies & auctior ubique fieret, e latebris ac tenebris in solem ac publicum religio processit; & ubi aliquid pacis, sive induciarum nacta esset, in mediis urbibus in re conspectuque omnium sua sibi templa construebat; quamquam redintegrato identidem bello in cryptas iterum se abdere, & privatorum parietum latibulis se tegere cogebatur. Certe publicus erat, Lampridio teste, locus ille, de cujus possessione Caupones litem Christianis intenderant, quemque Alexander Severus Christianis adjudicavit eam ob causam, quod duceret satius esse illic Deum quoquo ritu ac religione coli, quam ibidem compotationibus & comessationibus operam dari. Huc pertinent, quæ in epitome Baroniana leguntur ad an. 245. *Fabianus Papa multa ædificia fieri in cœmeteriis jussit, quæ enim subtus terram latebant in cryptis arenariis sepulchra martyrum, erectis desuper ædificiis reddita sunt clara & conspicua. Idem tum fecerunt in provinciis alii Episcopi, qui immenso civium suorum ad fidem converso numero, nobiles erexerunt ecclesias, universo populo fideli pecuniam & operam conferente.* Præterea Eusebius bonus imprimis auctor scribit, cum longe ante imperium Diocletiani eo crevisset Christianorum multitudo, tantique concursus festis præcipue diebus ad templa fierent, ut nulla ædes, quamvis ampla, concioni frequentissimæ recipiendæ idonea foret, *antiquas orationum Domos* laxari cœpisse, atque in eam amplitudinem explicari, ut publicorum ædificiorum speciem quamdam ac similitudinem præferrent; quas quidem Christiani luce palam, nemine prohibente, frequentabant. Cum vero Diocletianus imperare occœpit, nulla provincia, ut tradit Eusebius, nulla civitas erat, quin esset Christianorum referta; quibus proinde & templa in publico habere, & inspectante populo magna frequentia celebrare libere etiam, non modo impune licebat. Id adeo cognosci potest ex Nicomediensi Christianorum templo. Erat Nicomedia urbs temporibus illis & magnitudine amplissima, & incolarum numero frequentissima, ubi Diocletianus domicilium ac sedem Imperii collocaverat; idque moliebatur omni ope atque opera, quemadmodum docet Lactantius De mortibus persec. ut eam ædificiorum magnificentia, divitiarum copia, civium multitudine Romanæ urbi æquaret. Porro in hac civitate, ut auctor est idem Lactantius, Christiani templum obtinebant, non illud quidem abditum remotumque ab hominum conspectu, sed omnium oculis expositum, idemque *editissimum*, quod subjectis circum domibus imminebat, quodque ex omni parte, atque adeo ex ipsomet Diocletiani palatio conspici poterat. Ex quo conjecturam fieri velim, quanto plus in aliis urbibus liceret Christianis, qui quo magis aberant ab Imperatorum oculis ac præsentia, eo minus offensioni ac periculo patebant.

primò privatis & occultis,

deinde publicis in locis.

Usus perantiquus templorũ publicorum exemplis illustratur.

Si Christianis tertio sæculo licuit habere templa publica,

Verum, inquiet aliquis, non negant isti publica templa a Christianis frequentari cœpisse post Imperium Alexandri Severi anno ferme trigesimo tertii sæculi; at hujusmodi templa Christianis in usu fuisse ante Severum, id vero pernegant. Equidem non video, quid intersit inter ea tempora, quæ præcesserunt, & ea, quæ consecuta sunt imperium Severi, ut publica habere templa Christianis licuerit post Severi ætatem, antea non item. Nam a prima Neronis persecutione usque ad Constantinum Magnum nusquam ecclesia ab omni metu quievit, nusquam Christianis nisi per intervalla otiosis omnino, & pacatis esse licuit. Annis amplius tercentis ecclesia sub Ethnicis Imperatoribus inter temporum varietates, rerumque vicissitudines versata, inter spem metumque adolevit. Gravissimis bellis, quibus sæpissime urgebatur, induciæ quidem interpositæ pauxillum moræ quietisque afferebant, numquam vero ante Constantinum pax certa finem attulit, quæ stabilis, quæ tranquilla, quæ diuturna esset, quæ nihil metus, nihil periculi, nihil insidiarum haberet. Si quis autem cum primo & altero ecclesiæ sæculo tertium conferat, is profecto ita constituet, nihilo mitiores, immo etiam immaniores fuisse, qui post Severum, quam qui ante illius imperium ecclesiam exagitarunt. Hæc siquidem ætas ab Severo proxima tulit Maximinos, Decios, Diocletianos, Galerios, qui crudelitate & barbarie, sitique insatiabili Christiani sanguinis Nerones & Domitianos, cæterosque ecclesiæ hostes non æquarunt modo, sed etiam superarunt. Nec solum posterioribus hisce, sed multo plures superioribus illis temporibus, boni identidem malis Imperatoribus interjecti fuerant; quorum quidem aliqui adeo nihil acerbitatis odiique adversus Christianos exprompsere, ut iis etiam favisse videantur; quamvis a magistratuum rabie, & populari furore nihil usquam satis tutum esset Christianis. Adde, quod ecclesia intra nonagesimum ferme annum, quam Alexander Severus obierat, totidem fere persecutiones sustinuit, quot antea ducentorum annorum spatio pertulerat. Jam vero pervelim scire, quidnam causæ isti afferant, cur post Severum, quamquam urgentibus adhuc, & vel acerrime in nos sævientibus Imperatoribus, potuerint tamen Christiani publica templa ædificare; antea vero non potuerint, cum vel mitiori, vel certe nihilo deteriori fortuna utebantur? Nam ut omittam, quæ præteriere post Domnium Salonitanum Episcopum constitutum tempora; a prima persecutione Neronis interitu restincta ad alteram Domitiani jussu excitatam anni ferme tredecim numerantur, quo temporis intervallo res Christiana mirifice aucta prosperum sine ulla fere offensione cursum tenuit. Nihil adversus Christianos Galba, nihil Ottho, nihil Vitellius statuit, nullum a Vespasiano, nullum a Tito periculum ecclesiæ fuit; quæ cum tempestate adeo propitia, pacatisque sibi Imperatoribus uteretur, tam longe lateque fines suos protulit, ut nulla propemodum esset regio tam longinqua, tam barbara, tam inhospitalis, quo

cur ante non licuit?

Florens ecclesiæ status ab interitu Neronis usque ad Domitianum,

non

non Christi nomen & Evangelium pervaserit. Cujus quidem rei locupletissimum testem habeo Firmianum Lactantium, qui cap. 3. de mortibus persecutorum, cum de illa ætate loqueretur, hæc scripsit: *Ecclesia temporibus, quibus multi & boni Principes Romani Imperii clavum regimenque tenuerunt, nullos inimicorum impetus passa, manus suas in Orientem Occidentemque porrexit, ut jam nullus esset terrarum angulus tam remotus, quo non religio Dei penetrasset*. Quæ quidem verba, quamvis ad ea tempora referat Lactantius, quæ post Domitianum consecuta sunt, multo magis tamen, veriusque congruunt cum annis illis Neronem Domitianumque interjectis, ad quos potissimum pertinent, quæ Clemens Alexandrinus apud Eusebium lib. 3. c. 18. de statu florentissimo rei Christianæ scripsit: *Intantum vero per idem tempus fidei nostræ instituta florebant, ut etiam nonnulli alieni a religione nostra Scriptores historiarum suarum tradiderint vel de persecutionibus, vel de martyribus illius temporis*; quod postea scilicet, imperante Domitiano, ecclesiæ pacem interturbavit. Quin igitur per ea tempora Christianis licuerit tum Salonæ, tum alibi religionem libere aperteque profiteri, ac proinde sacras etiam ædes propalam habere, in quibus caute quidem, foribus obductis, fidenter tamen tranquilleque rebus divinis vacarent? Cur ii prohiberentur Christianæ religionis officia luce ac palam colere, quos nemo ex publica auctoritate vetare poterat, quominus Christiani fierent? Præterea tertio vertente sæculo, Christianorum numerus mirum in modum ubique auctus causa fuit, Eusebio teste, ut Christiani veterum templorum ædificia latius explicarent. Eadem igitur de causa intra finem primi sæculi necesse fuit publica templa, eademque satis ampla excitari, cum usque eo crevisset Christianorum multitudo, quemadmodum diximus, ut nullius privatæ domus, aut cryptæ subterraneæ angustiis contineri posset. Quæ quidem omnia ad secundum itidem sæculum referri possunt; ex quo fit, ut fere jam inde a principio Christiani nominis, numquam religio nostra sacris publicisque ædibus caruerit; nisi quod identidem, cum persecutiones ingruerent, publicorum templorum usu adituque prohiberi solebant Christiani, & se in latebras & cryptas recipere cogebantur. Cui quidem rei illud etiam argumento esse potest, quod Eusebius *Orationum Domos*, quas ante Imperium Diocletiani ob auctum Christianorum numerum laxari oportuit, quæque in publico positæ fuisse videntur, appellavit *Antiquas*; ex quo colligitur ejusmodi Domos multo ante, quam Severus imperaret, conditas fuisse, cum ab Severo ad Diocletianum ne quinquaginta quidem anni intercesserint; quod quidem temporis spatium brevius videtur esse, quam ut ex eo ædificia denominari possint *Antiqua*. Ac Romæ quidem templa Christianorum, sive ecclesias, si minus a fundamentis erectas, certe in ædibus vel sponte ad divinum cultum ab aliquo collatis, vel ære communi coemptis conditas, eatenus saltem publicas fuisse jam a principio nominis Christiani, ut earum notitia fere neminem subterfugeret, nec regiones, locive in vulgus ignoti essent, quo religionis causa convenire Christiani solebant, ex antiquis monumentis & Scriptoribus facile perspici potest. Auctor Martyrologii Hieronymiani, Beda, Notkerus, Rabanus docent primam in Urbe ecclesiam & constructam & consecratam fuisse a B. Petro Apostolorum principe, hujusque dedicationis anniversariam commemorationem Kalendis Augusti subjiciunt. Franciscus Florentinius Dissert. XII. ad Kal. Aug. existimat hanc ecclesiam in

Numquam fere Christiani publicis templis caruerunt, nisi si qua ingrueret persecutio.

Romæ ecclesiis ferme publicis Christianos usos esse probabile est.

Exquiliis prope a Palatio Cæsariano ædificatam fuisse, & hunc locum a Petro sapienter delectum ait, *ubi ex populorum, & nobilium frequentia in plebem Evangelium facilius diffunderetur.. In Exquilino enim colle nobiliorum plurimæ ædes, & ad ejus radices ex Patricia gente illum inhabitante, nuncupatus Patricius Vicus erat*. Qui autem fieri poterat, ut hæc ecclesia, cujus ædificationem vel ad tempora Claudii, cum Petrus primum Romam venit, vel ad initium Neroniani Imperii Christianis innoxii referri licet, in amplissimo ac celeberrimo urbis loco posita, communem vulgaremque notitiam falleret? Hieronymus ad eum locum epistolæ Paulli ad Philemonem: *Simul autem & para mihi hospitium*, hanc notam apposuit, & quale hospitium, quove in loco sibi adornari cuperet, his verbis explicavit: *Venturus ad Romanam civitatem, prædicaturus Crucifixum, & inaudita dogmata delaturus, sciebat ad se plurimos concursuros, & necesse erat primum, ut domus esset in celebri urbis loco, ad quam facile convenirent, deinde ab omni importunitate vacua, & ampla, quæ plurimos caperet audientium, nec proxima spectaculorum locis, nec turpi vicinia detestabilis*. At celebritas loci ac frequentia, ingentesque ex omni urbis parte illuc adeuntium concursus, hospitium illud, quod sibi Paullus ad Evangelium explicandum, remque divinam faciendam apparari jusserat, obvium omnibus, expositum, & manifestum reddebat. Quid quod ipsa Ethnicorum delubra, quæ in aperto ac propatulo loco erant, a Christianis, ut ea ad cultum divinum converterent, conducta, seu potius empta fuisse haud obscure significat Juvenalis, qui quamvis sub Trajano scripsit, plerumque tamen Neroniani temporis res gestas libertate satyrica perstrinxit:

Delubra Ethnicorũ in ecclesias conversa.

Nunc sacri Fontis nemus, & delubra locantur
Judæis; quorum cophinus, fœnumque supellex.

Judæorum autem nomine Christianos initio nascentis Romanæ ecclesiæ comprehensos fuisse & docet Svetonius, & omnes eruditi norunt. Petrus autem non modo apud Tiberim, quod tradit Tertullianus, sed etiam in Aventino ad fontes Faunorum, ad quos alludere videtur Juvenalis, catechumenos baptizabat, id quod Vetus traditio confirmat, in æde S. Priscæ marmori insculpta, & consignata distichis omnino quatuor, quorum duo postrema huic loco attexere libet:

Nam Petrus id coluit, populos dum sæpe doceret,
Dum faceret magno sacraque sæpe Deo.
Dum quos Faunorum fontis deceperat error,
Hic melius sacra purificaret aqua.

Ex his facile colligere possumus Romæ ante Alexandrum Severum, atque adeo ipsomet imperante Claudio, ante quam scilicet Christianos pariter atque Judæos urbe expelleret, Christianis non defuisse publica templa, idest vel in publicis locis constructa, vel certe cognitioni publicæ subjecta, cum scilicet nemo Christianis negotium facesseret, ac nemini fraudi esset aut noxæ, Christianam religionem suscipere ac profiteri. Præclare in nostram sententiam Baronius ad an. 57. n. 111. *Nam & nos utique dicimus caruisse Christianos crebro persecutionibus agitatos Templis illis instar Fanorum Gentilium, vel templi Judaici: temporum enim ratio id minus posse fieri permittebat: cum clanculum sæpius, sive in privatis domibus, sive interdum in cryptis (ut docent fidelia Sanctorum martyrum Acta) eos oportuit convenisse: quibus cessantibus, habuisse eos loca publica, quo æque omnes convenirent, citata a nobis nuper Principum rescripta testantur; quæ tamen non dicebantur templa, sed more majorum & Paulli*

exemplo, nominabantur ecclesiæ, tunc instar domorum potius, quam templorum. Quod si pacatis propitiisque temporibus Romæ, in urbe totius superstitionis principe, Imperatoribus ac Magistratibus non invitis, licebat Christianis condere atque habere publicas hujusmodi ecclesias, sane non video, cur idem eisdem non licuerit Salonæ, qua in civitate ab oculis auribusque Imperatorum procul semoti, liberius ac tutius divinis rebus ac mysteriis operam dare potuerunt. Nec vero Decretum Trajani, quo is generatim clandestinos conventus fieri vetabat, Christianos idcirco potissimum feriebat, quod illi occultis tantum abditisque locis ad conveniendum uterentur; sed quia apud illos maxime ea consuetudo vigebat, ut cum aliquid calamitatis aut periculi vel a Magistratibus, vel a plebe Idolorum insaniæ dedita imminebat, ad sacra mysteria celebranda in latebras atque cryptas coirent; id autem argumento est eos, cum ab hostibus quies esset ac tranquillitas, haud veritos fuisse in luce versari, & palam ante oculos omnium ad consueta loca statis diebus confluere, quæ ad rem divinam faciendam, ac cætera religionis officia obeunda construxerant, Deoque consecraverant.

Si Christianis Romæ habere licuit templa publica, multo magis Salonæ.

Antiqua Christianorum templa fere vulgaris structuræ.

Haud tamen ausim dicere hujusmodi templa, quamvis publica, ubique fuisse ingenti mole cultuque magnifico exstructa. Verisimilius arbitror ab initio Christianos contentos fuisse templis admodum paucis, iisdemque magnitudine mediocri, opere tenui vulgarique; seu ne offensionis invidiæque materiam Ethnicis præberent; sive quod non ubique Christiani iis copiis atque opibus abundarent, ut ad sacrarum ædium amplitudinem ac magnificentiam satis pecuniæ contribuere possent. Hinc conjicio vulgaria quædam & angusta ædificia plerumque fuisse, quæ Veteres *Oratoria*, *Memorias*, *Titulos* vocabant, quæque sanctorum Martyrum sepulchris imponebant; cujusmodi fuisse arbitror, quæ Anacletus quintus a S. Petro Romanus Pontifex in urbe excitavit. Cæterum haud negaverim in illis civitatibus, in quibus copia & facultas ad id suppeteret, ædificata esse templa mole ornatuque haud sane contemnendo, quale fuisse templum Salonitanum infra ostendemus. Hæc eo dixi, ne quis sacram ædem a B. Domnio exstructam in dubium aut controversiam adduceret, propterea quod non in privatis domiciliis retrusam atque abditam, sed in aperto ac propatulo loco positam fuisse diximus, idque ex Actis ejusdem S. Domnii collegimus; perinde quasi nulli fuerint in primæva ecclesia certi ac definiti loci, iidemque publici, quibus Christiani ad sacros conventus celebrandos, ac divina mysteria suscipienda uterentur; quod quidem tam longe abest a veritate, ut si quis plura in hanc rem testimonia & argumenta proferre velit, mihi quidem videatur rem minime dubiam, argumentando dubiam facere.

§. IV.

Titulus S. Mariæ Salonitano templo impositus propugnatur & illustratur.

Convenit inter omnes, qui Acta S. Domnii memoriæ ac litteris prodiderunt, Salonitanam ædem ab eodem exstructam, S. Mariæ titulo inscriptam fuisse, ut ex eorum testimoniis supra prolatis satis superque constat. Neque vero Salonitanum templum idcirco mihi in suspicionem vocaveris, quod Deo in honorem Deiparæ Virginis dedicatum fuerit, quasi vero hujusmodi dedicatio a primi sæculi consuetudine abhorreret. Non desunt Auctores graves in primis ac nobiles, qui tradant haud paucas ædes B. Virginis adhuc viventis nomine & auspiciis consecrari cœpisse. Nihil enim prohibet religioso cultu, templisque, dum adhuc viveret, dignam habitam fuisse, quam Deus tot tamque mirificis muneribus ac privilegiis cumulaverat, ut infra Deum, nihil ea majus, nihil sanctius, nihil, ut ita dicam, divinius esset. Si quis hac de re plura cupiat, adeat Petrum Curcierum, qui in Opusculo, quod inscripsit: *Negotium sæculorum Maria*, multis argumentis, & gravissimorum scriptorum auctoritate innixus, contendit sanctissimam Dei parentem, quamvis nondum mortali vita exemptam, dignam tamen fuisse, quæ & sacrarum ædium dedicatione, & aliis honorariæ pietatis officiis coleretur. Plura in hanc rem exempla proferre possem, nisi prospicerem cum illis mihi rem fore, quibus nihil magis in promptu est, quam præcise negare, quidquid suis opinionibus adversatur, sic ut ab iis, quas semel animo imbiberint sententias, ne veterrimis quidem ecclesiarum traditionibus dimoveri possint. Cæterum hujusce adversus sanctissimam Virginem adhuc superstitem religionis auctores fuisse ipsos Apostolorum Principes tradunt. Natalem B. Virginis domum in oppido Nazaretho ab Apostolis, antequam scilicet ex Judæa in suas quisque provincias discederent, rite consecratam ferunt. Petrus etiam in Syria ædiculam B. Virgini nondum e vivis digressæ nomine inscripsit, riteque consecravit, ut auctor est Guillelmus Tyri Archiepiscopus lib. XII. de Bello Sacro apud Beyerlinck litt. M pag. 230. Huc adde Jacobum Cardinalem Vitriacum, qui lib. II. cap. 14. de Historia Orientis hæc scribit: *Ad civitatem quoque Calaritanam appellens* (Petrus) *templum ibidem in honorem B. M. Virginis superstitis ædificavit*. Adde etiam, ut omittam cæteros, Dionysium Bonifacium, qui *in Triumpho SS. Virginis* idem multis exemplis gravibusque rationibus confirmat. Neque sane intelligo, cur aliqui tam fidenter rejiciant, & fabulæ loco habeant, quod multarum ætatum consensu firmatum est, ac totius Hispaniæ sermonibus ac litteris celebratur, videlicet Jacobum Apostolum profectum in eam regionem Evangelii propagandi caussa, Deiparæ Virgini adhuc viventi templum atque aram in Gallecia posuisse; quod quidem etiamnum extat, & ejus vetustatis fidem facit, locique religionem mirifice auget incredibilis tum votorum copia, tum ex universa Europa peregre visentium frequentia. Sed hac de re in Historia Sirmiensis ecclesiæ fusius & accuratius.

Ædes sacræ Deiparæ Virgini, dum viveret, condi cœptæ.

Verum enimvero ut Deiparæ Virginis titulum Salonitanæ ædi impositum propugnem, necesse non est inde usque ab ætate Virginis nondum defunctæ, antiquissimæ hujus, religiosæque consuetudinis exempla repetere. Nam ab ejusdem obitu tredecim minimum anni intercesserant, cum Domnius Salonitanum Pontificatum accepit; etenim qui ejus vitam longius producunt, eam e vivis migrasse tradunt anno æræ vulgaris quinquagesimo sexto. Jam vero post Virginis ex hoc mundo discessum, eamdemque in cœlum sublatam, quæ res, quæve causa Christianorum pietati ac religioni moram & impedimentum afferre potuit, quominus statim eidem templa, aras, solemnesque honores ex præscripto Christianæ religionis decernerent? Primævæ ecclesiæ id moris fuisse, ut plurima ubique in honorem cultumque Martyrum sacra monumenta excitarent, nemo opinor inficiabitur, nisi qui veterrimis quibusque, iisdemque sanctissimis traditionibus nefarium bellum indixerit. Quis enim tam ignarus ac rudis in Ecclesiastica Historia esse potest, quin sciat anti-

Post Deiparam ad superos translatam, nulla causa excogitari potest, cur in ejus honorem templa consecrari non potuerint.

antiquissima consuetudine receptum & sancitum esse, ut ad colendam celebrandamque martyrum memoriam & altaria eorum tumulis imposita erigerentur, & templa eorum nomine appellata ædificarentur; quæ quidem ex eo *memoriæ* appellari solebant, ut Augustinus auctor est, idemque locupletissimus testis, qui hac appellatione sæpissime utitur: *Nos*, inquit, *Martyribus nostris non templa sicuti Diis, sed memorias sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt spiritus, fabricamus*. Et lib. 20. contra Faustum cap. 21. *Populus Christianus memorias martyrum religiosa solemnitate concelebrat & ad excitandam imitationem, & ut eorum meritis consocietur, atque orationibus adjuvetur; ita tamen ut nulli martyrum, sed ipsi Deo martyrum, quamvis in memoriis martyrum, constituamus altaria*. Qua in re nihil ab Augustino discrepat hodierna Cælites colendi consuetudo: neque enim usque adeo desipimus, ut divis ac divorum Reginæ templa & altaria vere proprieque dicari posse existimemus, quæ quidem uni Deo in honorem Dei parentis, seu Divorum consecrari oportere dicimus; quamquam ad id significandum minus aptis fortasse vocabulis interdum abutimur ex vulgi consuetudine jamdudum recepta; parum enim refert, quibus quidque verbis exprimas, modo quid sentias, docti pariter, indoctique intelligant: quare nulla potest esse hac in re, nisi de modo loquendi controversia. Jam vero ad propositum revertamur. Hujus itaque honorificæ piæque adversus martyres consuetudinis ad nos usque propagatæ initium cum infra ætatem Apostolorum reperiri nequeat, omnemque sæculorum Christianorum memoriam antecedat, consequens est illud ad tempora atque instituta Apostolica referri oportere. Scio equidem ab initio nullos alios quamvis eximia sanctitate præditos, præter martyres, dignos habitos esse, quibus solemnes publicique honores decernerentur; ac proinde quos nunc vulgo appellamus Confessores, nullo tum religionis officio cultuque impertiri solitos fuisse. Quid igitur? An erit quisquam, qui neget Virginis colendæ venerandæque consuetudinem a primis ecclesiæ temporibus repetendam esse, propterea quod neque mortem, neque ulla supplicia Religionis tuendæ retinendæque causa pertulerit? quasi vero quam præpotens Deus cœlestium donorum copia, & singulari divinaque dignitate, Patriarchis, Apostolis, Martyribus, divisque omnibus longe multumque antecedere voluit, eamdem ecclesia ne martyribus quidem, honorario illo cultu rituque, æquiparandam putaverit. Si lege etiam ecclesiastica, non consuetudine solum, vetitum fuisset, ne cui, nisi martyrii laudem adepto, religiosi cultus adhiberentur; nonne oportuisset communi hac lege illam eximi, quæ juris omnis divini humanique arbitrum peperit, & Dei Mater esse dicique meruerat?

Beata Virgo, quamvis Martyr non fuerit,

Quæ cum ita sint, si Christianorum adversus Sanctos Martyres pietas ac religio eumdem ferme, atque ecclesia ortum habuit, & una pariter cum ecclesia adolevit; quid est, cur dubitemus, utrum sanctissimæ Dei parenti eumdem, immo longe majorem cultum honoremque primæva ecclesia detulerit, & sacras quoque ædes ad eam colendam venerandamque Deo Optimo Maximo dicaverit, præsertim cum totius ecclesiæ erga sacrosanctam Dei Matrem religionem, quod veterrima sit, quod altissimis sit defixa radicibus, cernamus per tot jam sæcula auctiorem in dies fieri celebrioremque. Tantum igitur abest, ut primi sæculi consuetudo ædi Salonitanæ Virginis titulo consecratæ officiat, ut potius eidem suffragetur, mirificeque faveat. Sed cum hæc minus ferme probentur, cum sine appositione exemplorum lentius disputantur, multa sane habeo, quæ proferam, eademque ex auctoribus non contemnendis deprompta.

templa tamen suo nomine consecrata obtinuit.

Melchior Inchofferius, ubi scripsit de Mariæ Virginis epistola ad Messanenses, quam tamen plerique commentitiam putant, accurate docet probatque, neminem fere Apostolorum fuisse, quin post Deiparam in Cœlum assumptam, aliquod eidem sacellum honoris causa in sua quisque provincia excitaverit. Apostolorum inde auctoritas apud Discipulos valuit, eos præsertim, qui ab ipsis Apostolorum principibus Petro Pauloque Christianæ fidei disciplinam, & scilicet honorandæ colendæque Virginis exemplum acceperant. Itaque ad ejus gloriam augendam, opemque implorandam sacras ædes condiderunt Evodius Antiochiæ, Asprenus Neapoli, Brittius Spoleti, Paullinus Lucæ, Prosdocimus Patavii, Apollinaris Ravennæ, Hermagoras Aquilejæ, Maximinus in Britannia, Maternus in Germania; in Gallia vero Sabinianus, Potentianus, Georgius, Martialis, Trophimus, Fronto, Altinus, Ursinus, aliique illuc a B. Petro, ut ferunt, Evangelii causa missi; quamvis non desunt, qui putant aliquanto serius Christianam Religionem in Gallias invectam fuisse. Ex his quidem exemplis unum alterumve in dubium revocari posse facile concesserim; omnia vero falsa esse & commentitia, nemo prudens & cordatus, ut credat, aut suspicetur, adduci poterit; præsertim cum non recenti vulgi rumore, incertaque opinione nitantur, sed antiqua traditione fulciantur, aut veterrimis illarum ecclesiarum monumentis contineantur, quorum de auctoritate & fide dubitandum esse non videtur, cum ea plurimi sapientissimique viri probaverint, & laudaverint; indeque ad hanc rem confirmandam testimonia sumpserint. Hujusmodi auctores recensent Ughellius, Maraccius, Curcierus, Beyerlink, Sammarthani, Inchofferius; apud quos ea sapientia & gravitate viros citatos invenies, ut qui eos inscitiæ vel nimiæ credulitatis arguerit, is prudentum reprehensionem vitare nequeat.

Plura variis in locis templa B. Virgini condita traduntur a Discipulis Apostolorum.

Cum igitur constet jam inde a primo ecclesiæ sæculo multa ubique templa Deo in honorem sanctissimæ Dei parentis dedicata esse, & hujusmodi dedicationis auctores fuisse Apostolos eorumque Discipulos, qui ingenti eam honore coluerunt, & ab aliis pari religione cultam voluerunt; quid est, cur ex æde Salonitana ejusdem Virginis titulum expungi oporteat? perinde ac si a primævæ ecclesiæ institutis id abhorreret, quod Apostoli virique Apostolici in ecclesiæ morem & consuetudinem invexerunt. Quin immo auctoritas & exemplum eorum, e quibus alii magistri, alii condiscipuli S. Domnii fuerunt, magno sane incitamento huic esse debuit, ut ipse quoque mortalium pariter ac Cœlitum Reginam præcipua quadam veneratione prosequeretur, & primum ecclesiæ Salonitanæ templum ejusdem nomine & patrocinio consecraret; sive ut suæ erga illam pietatis ac religionis perenne ad posteros monumentum transmitteret; sive ut statim ab initio summam adversus eamdem & venerationem & fiduciam Neophytorum animis insereret, penitusque defigeret. Satis igitur probatum esse arbitror & publicum fuisse, & Virginis Deiparæ titulo inscriptum templum Salonitanum, quod B. Domnius paucis annis post initum Pontificatum ædificavit. Nunc de illius amplitudine, ornatuque egregio pauca dicamus.

§. V.

De magnitudine atque ornatu templi Salonitani.

Multitudo ingens Christianorum Salonæ, ex quibus multi nobiles, & opulenti.

DUo in primis hoc loco stabilienda esse arbitror; primum quidem hujusce templi ædificandi eam precipue causam fuisse, quod Salonitana ecclesia mirum in modum aucta & propagata, ingens sane, quo capi posset, spatium locumve requireret; alterum vero multos ex illis, qui in ecclesiam nomen dederant, ab re familiari praclare instructos, fortunisque maximis præditos fuisse; quod conjectari licet ex ipsamet urbis celebritate atque opulentia, quæ quidem temporibus illis, cum propter situm opportunitatemque amplissimi portus commercio maritimisque quæstubus floreret, opulentissimum idemque frequentissimum totius Dalmatiæ emporium habebatur. Ex quibus sequitur, ut necesse fuerit templum ædificare pro multitudine Christianorum satis amplum capaxque; neque Salonitanis defuerit pecuniæ quod satis esset ad ejus templi molitionem ornatumque.

Ergo ingens areæ spatium ad eam rem vel pecunia coemptum est, vel a piis hominibus, in quorum ditione erat, sponte oblatum; disturbatisque, si quæ forte ædificationi oberant, privatis ædibus, templum publico ære a fundamentis exstructum fuit, non humile illud quidem, & pro modulo privati cujusdam sacelli, quod ad eos tantum excipiendos idoneum esset, qui ex una alterave civitatis regione confluerent, sed longe lateque porrectum, quo scilicet capi contineri ve posset, quicquid Christianorum sive in urbe degeret, sive suburbia & agros circumjacentes incoleret. Nam initio neque Salonæ, neque in vicis oppidisve circa Salonam alius locus erat præter ædem Cathedralem, ubi res divina fieret, sacrisque mysteriis Christiani impertirentur. Id S. Justini Martyris testimonio Apolog. 2. confirmari potest: *Die Solis* (idest Dominico) *omnium, qui in urbibus vel in agris degunt, in eumdem locum fit conventus* &c. *Præpositus preces, & Eucharistias facit* &c. *Distributio fit cuique præsenti, absentibus per Diaconos mittitur.* Quocirca, ut preclare docet Ludovicus Thomasinus ecclesiastice antiquitatis diligentissimus investigator, p. 1. lib. 2. cap. 21. satis constat trium priorum sæculorum moris fuisse, ut unum ferme in singulis civitatibus templum esset, unum altare, unum sacrificium, ad quod solemnibus ac statis diebus ex omnibus urbis partibus, agrisque circumjectis Christiani ad divina mysteria percipienda convenirent.

Magnitudo templi Salonis exstructi.

Elegantia, & magnificentia.

Salonitani templi magnitudini operis elegantia, cultusque magnificentia respondet, nam *pulcherrimo opere constructum* fuisse primæ & quartæ vitæ auctores testantur: ex quo intelligi potest Salonitanorum in novo templo non solum condendo, sed etiam ornando religionem ac munificentiam enituisse. Cum Salonitani ea tempestate, ut diximus, copiis opibusque abundarent, illud satis verisimile est, ut ingentem pecuniarum vim ad templi ædificationem atque ornatum pro sua quisque parte ultro alacriterque contulerint. Fuit enim is fervor, hæc alacritas primorum Christianorum vel maxime propria, ut ubi de sacrarum ædium ornamentis, divinique cultus magnificentia ac splendore ageretur, nullis neque laboribus, neque sumptibus parcerent; quod Joannes Gabriel Bisciola in Epitome Baroniana confirmat ad an. 245. *Idem*, inquit, *fecerunt in provinciis alii Episcopi; & inter alios Gregorius Thaumaturgus immenso civium suorum ad fidem converso numero nobilem erexit ecclesiam, universo fideli populo pecuniam & operam conferente.* Hinc Christianorum templa auro argentoque nitentia, ut ipsemet Lucianus auctor est in Pseudomante, religionis cæteroquin desertor idemque acerrimus impugnator: hinc ad usum sacrificii, æræque ornatum vasa quamplurima ex auro solidoque argento, eximia magnitudine ac specie, magnificisque operibus celata: hinc sacra supellex lauta inprimis & copiosa, vestesque ingentis pretii, præclarique operis, quibus Episcopus, cum sacris operabatur, reique divinæ administri uterentur: hinc denique tanta sacri ærarii copia, & opulentia, ut ex eo tum ad Sacerdotes alendos, tum ad sustentandam egenorum inopiam abunde pecuniarum suppeteret. Quare magna erat Ethnicorum opinio de thesauris ecclesiæ; quod illorum apud Prudentium querelæ ad conflandam Christianis invidiam jactari solitæ satis declarant. *Argenteis scyphis ferunt fumare sanguinem .... Libare auro Antistites* &c. Felicem Quæstorem Juliani Apostatæ basilicam Antiochenam ingressum, ut eam Imperatoris jussu diriperet, ubi tam multa, tam magnifice ac pretiose celata vasa conspexit, tanta cœpit admiratio pariter indignatioque, ut continere se non potuerit, quin voces illas emitteret plenas stomachi & querelarum: *Ecce quam sumptuosis vasis filio Mariæ ministratur.* Rem narrant Chrysostomus in orat. contra Gent. Sozomenus lib. 1. cap. 7. Theodoretus lib. 2. cap. 11, aliique. Quapropter si quos forte ærarii sacri Præfectos aut ministros Ethnici comprehendissent, rati scilicet ingentem avaritiæ explendæ materiam sibi oblatam, eo plus minarum ac suppliciorum adhibere solebant, quo vehementius illos urgerent, impellerentque ad sacram pecuniam prodendam; quemadmodum ex Actis S. Laurentii cognosci licet. De pretioso ac magnifico veterum templorum ornatu, atque ecclesiarum opulentia vide, quæ Optatus in lib. contra Parmenianum, quæque scripsit Augustinus lib. 3. contra Cresconium cap. 29. Huc accedit, quod antiquorum Christianorum, ut monet Eusebius lib. 8. cap. 1. ea semper fuerit assidua, & perpetua cura, vel inter persecutionum tumultus ac cædes, ut sacras ædes amplificandi ornandique nullam, si quæ oblata esset, occasionem prætermitterent: *Mos*, inquit, *fidelium fuit vel primarum persecutionum tempore, semper cum licuit, ecclesias restaurare, quin etiam dirutas ampliare.* Quæ cum ita sint, nihil causæ esse video, cur de templi Salonitani magnitudine, ejusdemque structura eleganti ac magnifica dubitari possit.

Opulentia ecclesiæ primitivæ.

Ethnici ecclesiæ thesauris inhiabant.

§. VI.

De sepulchro S. Domnii in æde S. Mariæ.

QUod curæ operæque ad Salonitanum Virginis Deiparæ templum condendum ornandumque Domnius contulerat, id ut in ipsius conditoris honorem gloriamque redundaret, divinæ providentiæ, sapientique consilii fuit. Nam haud ita multis annis ab ejus martyrio elapsis, cives Salonitani sacras B. Domnii exuvias ex eo loco, ubi sepulturæ ejus corpus mandatum fuerat, in urbem advectas perquam honorifice condiderunt in eodem templo, quod ipse beatissimæ Virginis nomine ac religione consecraverat. Hujus rei totidem fere auctores habeo, quot fuere, qui Acta S. Domnii literis consignarunt: *Transtulerunt illud*, intra muros, ut legitur in quarta vita, *in ecclesiam S. genitricis, & Virginis Mariæ, quam superius a fidelibus memoravimus constructam esse. Martyris corpus* intra

Corpus S. Domnii in templo ab eo conditum e suburbio illatum.

intra urbem ad ecclesiam Beatæ Mariæ, quam primum positam ibi a fidelibus diximus, translatum est. Adamus Parisiensis. *Postea non post multum temporis corpus hujus B. Martyris, quiescentibus jam a persecutione Christianis, in Salonarum urbem est translatum, honorificeque conditum in ecclesia jam memorata B. M. Virginis.* Ex legenda Slavonica. *Non multo post intra urbem collocatus.* Lucas Gaudentius in lectionibus Breviar. Spalat.

Corpus S. Domnii illic pie honorificeque conditum per annos fere ducentos Salonitani, qua dignum erat, religione ac frequentia coluerunt, antequam ingruente Diocletiani persecutione alio asportaretur, ne sacrilegis hostium manibus atque injuriis subesset. Et hominum in eo colendo venerandoque studia Deus sibi grata fuisse ostendit; quippe qui ejusdem sepulchrum multis illustribusque adornavit miraculis: *ubi Dominus per eum multas virtutes operatus est*, scriptum reliquit auctor quartæ vitæ. Nullus dubito, quin Salonitani hujusmodi miracula ad ejus tumulum divinitus edita in publicas illius ecclesiæ tabulas retulerint. Sed hę tabulæ nusquam extant; seu nimia vetustate interciderint, seu flammis absumptæ fuerint, eodem prorsus fato, quo multi sacri codices perierunt ea tempestate, cum Diocletianus publica ecclesiarum tabularia incendi jussit.

Miracula ad ejus sepulchrum divinitus edita.

§. VII.

Templi Salonitani eversio ac restitutio.

SAlonitanum templum ducentesimo fere anno, quam conditum fuerat, aut funditus eversum est, aut magna ex parte dirutum ex edicto Diocletiani, qui & Christianis teterrimum bellum, & sacris ædibus incendium ac vastitatem indixerat. Sacrilegæ incensionis initium a templo Nicomediensi factum cum esset, perinde quasi ea flamma uno tempore, unaque Imperialium litterarum significatione omnes Romani orbis civitates peragrasset, multa ubique sanctissima Religionis nostrę monumenta conflagrarunt; eoque veluti signo dato, magistratuum jussu, satellites immissi, qui divinis ædibus faces subjicerent. Non est autem verisimile, ut Christianorum hostes, quibus omnia referta erant, Salonitano templo pepercerint, ignesque ab eo abstinuerint, quod æque ac Nicomediense, in civitate maxima ac frequentissima situm erat, idemque non secus, atque illud, Ethnicorum oculis furorique expositum.

Ex edicto Diocletiani templum Salonitanum conflagravit.

Quod vero testatur Adamus Parisiensis, qui undecimo sæculo floruit, ædem B. Mariæ ab S. Domnio conditam fuisse intactam ab excidio Salonitano, atque adeo extare adhuc, dum hæc ille scriberet, id referri oportet ad ædem illam, quam Salonitani post pacem ecclesiæ redditam vel restauraverant, vel eodem loco, iisdemque innixam fundamentis iterum excitaverant, quæ quidem captæ a barbaris incensæque urbi superstes fuit. Nam Constantinus Magnus extinctis Christiani nominis hostibus cum certam ac stabilem ecclesiæ pacem ubique constituisset, suisque decretis firmasset, publicum templorum usum ab Diocletiano ademptum Christianis restituit, quorum ea prima fuit ac præcipua cura, ut sacras ædes vel antiquas reficerent, vel novas conderent. Itaque Salonitani nihil moræ interposuerunt, quin statim ad collapsam sanctissimæ Dei parentis ædem restituendam curas omnes animosque converterent. Si quid veterum parietum adhuc extabat, id ne demolirentur, amplioris templi ædificandi gratia, eorum sanctitas, & præser-

Sub Constantino Magno reædificatū.

tim primi conditoris nomen ac religio vetuit. Igitur antiqui ædificii quod supererat, hoc sancte ac religiose retento, nova ædes Deiparæ item dicata, in iisdem, atque antiqua, stetit vestigiis, iisdemque fundamentis incubuit. Credibile etiam est eamdem structuram ac formam religionis ac memoriæ causa servatam fuisse, ut scilicet, quoad ejus fieri posset, cum antiqua ædes nova congrueret; nisi quod hæc, ut est verisimile, pro ratione meliorum temporum, pluribus ornamentis, operibusque magnificentioribus abundabat. Quod autem hæc ædes in locum veteris substituta esset, quod eidem solo insisteret, quod eamdem formam ac speciem præseferret, quod denique eodem sanctissimæ Virginis titulo inscriberetur; idcirco Adamus Parisiensis veterem ac novam ecclesiam unam eamdemque haberi dicique posse existimavit; itemque Domnium appellari posse tam secundæ, quam primæ conditorem, cum utriusque fundamenta jecerit, & utriusque in honorem cultumque Virginis dedicandæ auctor fuerit. Hoc tamen inter utramque interest, quod in illa depositum fuerit corpus S. Domnii, in hac non item. Nam, ut postea dicemus, post tertiam translationem conditus fuit S. Domnius, una cum S. Anastasio in Sacello, prope novam basilicam alio in loco a Salonitanis per ea tempora exstructam, quæ deinde ædis Cathedralis titulum ac dignitatem obtinuit.

Thomas Archidiaconus Hist. Salonit. cap. 16., quod inscribitur, *De promotione Laurentii Archiepiscopi*, meminit cujusdam templi S. Mariæ, quod Helena Regina proprio ære sumptuque inter rudera dispersasque antiquæ Salonæ macerias ædificare jussit, amplissimisque vectigalibus instruxit, & una cum æde S. Stephani ibidem ab se condita, cujus atrium Principum sepulturæ destinatum erat, Spalatensis ecclesiæ ditioni subjecit. Sed procedente tempore, cum ad templi utriusque custodiam & procurationem acciti essent Monachi ex Benedictina familia, Spalatensis Archiepiscopi jurisdictioni templa illa exempta in Monachorum potestatem devenerant. Demum undecimo sæculo in eo Concilio, quod celebratum est Nonæ in urbe Episcopali Spalatensis provinciæ, Demetrius cognomento Zuonimirus seu Svinimirus Rex Dalmatię atque Chrobatię ędes S.Marię itemque S.Stephani restitui jussit ecclesiæ Spalatensi, unde multis ante annis distractæ fuerant. Juvat rem totam ex ipsomet Archidiacono cognoscere: *His temporibus celebrata fuit Synodus in civitate Nonensi, sub Joanne Cardinali Apostolicæ sedis Legato: ubi proclamationem faciente Laurentio Archiepiscopo, illustris Vir Demetrius cognomento Svinimir Rex Chroatorum restituit ecclesiæ S. Domnii ecclesias S. Stephani, & S. Mariæ in Salona cum omnibus earum bonis. Has siquidem ecclesias ædificavit & dotavit quædam Helena Regina, donans eas Spalatinæ sedi jure perpetuo possidendas. Quæ ob reverentiam regalium sepulchrorum concessæ fuerant quibusdam regularibus ad tempus, qui assidue in eis officiorum ministeria exercebant.*

Helena Regina Chrobat. in veteri Salona excisa ædem S. Mariæ construxit, & Monachis donavit.

eamdem Demetrius Svinimir restituit Archiep. Spalat.

De hac Helena Regina, ejusque ætate, nihil habeo in præsentia, quod pro certo affirmare possim. Aliam esse distinctamque ab Helena Regina, eademque conjuge Demetrii Regis, qui Salonitanas ædes S. Mariæ, sanctique Stephani, in potestatem Spalatensis ecclesiæ redire jussit, nec paullo ætate superiorem fuisse satis liquet. Ante Demetrium, qui & Zuonimirus, seu Svinimirus dictus est, quinque omnino fuisse invenio, qui cum regali titulo ac potestate Chrobatis ac Dalmatis prefuerunt a medio fere decimo sæculo usque ad sæculi insequentis

Helena Regina, cujus meminit Archidiaconus, quæ fuerit,

annum 75, quo Demetrius regnare occepit; scilicet Cresimirum I. Dirscislavum, Stephanum, Cresimirum alterum, & Slavizonem, cui Demetrius successit. Verisimile autem est Helenam illam, quam Archidiaconus regio titulo exornat, cuique ædificationem utriusque illius apud veterem Salonam templi attribuit, nuptam fuisse Cresimiro I. vel II. vel alii cuipiam e Regibus posterioribus, qui regnum in Chrobatis & Dalmatis ante Demetrium obtinuerunt. Vide seriem Ducum & Regum Dalmatiæ part. 3. Prolegom. sect. 2. cap. 3. in notis ad Catalogum Pontificalem Romanum.

Ædes S. Mariæ ab Helena condita fortassis eadem fuit atque antiqua illa per S. Domnium exstructa, & per Salonitanos restaurata.

Jam vero, quid si ædes S. Mariæ, de qua modo Archidiaconus, eadem fuerit atque illa, quæ primum a S. Domnio condita, deinde a Salonitanis refecta fuit, ac demum ab Helena Regina restaurata, adhuc extabat undecimo sæculo, quemadmodum Adamus Parisiensis testatur? Id mihi quidem haud vero absimile videtur, & ratio temporis huic opinioni non nihil probabilitatis conciliat. Nam Adamus Parisiensis, qui tradit adhuc superstitem fuisse, dum scriberet, ædem S. Mariæ a B. Domnio exstructam, æqualis fuit Laurentio Archiepiscopo Spalatensi, cui Demetrii Regis decreto restituta fuisse legitur ædes Salonitana S.Mariæ, quam Helena Regina multis ante annis ædificasse dicitur; præsertim cum Adamus nullam aliam ædem S. Mariæ dicatam in antiqua Salona superesse commemoret. Præterea templum illud, cujus mentionem facit sive Adamus, sive Archidiaconus, intra veteris dirutæque Salonæ mænia situm erat; & apud utrumque uni eidemque S. Mariæ titulo subjicitur. In eo tamen inter se discrepant, quod Adamus Parisiensis a S. Domnio, Thomas Archidiaconus ab Helena Regina hujusmodi templum ædificatum fuisse scripsit. Sed in promptu est alterius cum altero conciliandi ratio. Nihil enim prohibet, quo minus verbum *ædificandi* a propria vulgarique significatione paullum detorquere possimus, ut idem valeat, atque ædem collabentem firmare ac resarcire, & lautius ac magnificentius restituere. In hanc ferme sententiam hujusmodi verbum accommodasse videtur Tullius, cum lib. 2. de legibus hæc scripsit: *Vides villam, ut nunc quidem est, lautius ædificatam patris nostri studio*. Quæ si vera sunt, ut vero videntur similia, ecclesiam S. Mariæ, cujus primus auctor conditorque fuerat S. Domnius, quam post sublatos Religionis hostes Salonitani restituerant, quod fortassis labente decimo seculo præ nimia vetustate nutaret, vitiumve fecisset, Helena primum resarciendam curavit, tum multis ornamentis auxit, deinde optimis prædiis, annuisque proventibus locupletavit: quod quidem satis caussæ fuit, cur Helena hanc ædem, licet a fundamentis non excitaverit, ædificasse tamen, idest restituisse, sumptuosius ornasse, & regia munificentia dotasse dicatur.

Hujus ædis Salonitanæ ab S. Domnio conditæ, ac primum a Salonitanis, tum ab Helena restitutæ ne vestigia quidem nunc dignosci possunt, & nihil admodum neque de illius situ, neque de forma ac descriptione e Salonæ ruderibus conjectari licet. Haud improbabile est funditus eversam esse a Turcis, cum Salonitanum agrum incendiis, & populationibus devastarunt. Extat adhuc visiturque edicula quædam S. Mariæ, vulgo dicta de Salona,

Ædicula S. Mariæ, quæ nunc visitur, longe diversa ab antiquo templo Salonitano.

quæ, ut mihi per litteras significatum fuit, sita est propter fluvium Salonæ, proximeque adjacet ponti & molendinis eidem fluvio impositis. Ædis descriptio ac forma non est admodum vetus. Nascentis Deiparæ titulum præfert, estque in ditione ecclesiæ Parochialis Uragniacensis, quæ haud procul inde abest; Spalato distat millia passuum ferme quatuor. Atque huic quidem sacello nihil videtur esse commune cum æde antiqua S. Mariæ, quam Domnius exstruxit. Diversa utriusque est positio; nova hæc haud paullo recentior constituta est in agro suburbano, illa vero intra Salonæ mænia includebatur, nisi forte ab hac parte Salona longius in Orientem protenderetur. Dissimilis utriusque forma; hæc siquidem humilis admodum & angusta, illa autem satis ampla erat & magnifica. Demum alius huic atque illi titulus, nam hæc ab nata, illa ab Virgine in cœlum assumpta, ut conjectari licet, nomen & consecrationem accepit. Quod enim S. Domnius templum ab se positum Virginis in cœlum sublatæ titulo consecraverit, id quidem ex eo videtur posse intelligi, quod Joannes cognomento Ravennas primus Spalatensium Archiepiscopus, antiquo Jovis templo rite expiato eumdem titulum imposuerit. Cum autem in eo templo dedicando id consilium Joanni fuerit, ut illud in locum ædis Salonitanæ olim a S.Domnio dedicatæ substitueret, satis verisimile est ab hac mutuari voluisse titulum, quem fano illi ad divinum cultum traducto adscriberet. Huic titulo hodieque subest Spalatensis basilica; quamquam nomen a S. Domnio, cujus corpus ibi servatur & colitur, eidem superinditum, repudiata sanctiori appellatione, communis vulgi consensus recepit, & pertinax quædam consuetudo in hanc usque diem retinuit.

§. VIII.

Post Tyrannorum interitum Salonitani novam basilicam condunt, ædis Cathedralis titulo in eam translato.

Constantinus Magnus cum ecclesiæ pacem Tyrannorum cæde atque interitu sanxisset, amplissimis insuper decretis sacras ædes, quas persecutionis turbo perculerat, reficiendi, & alias præterea a fundamentis excitandi potestatem Christianis fecit; quin etiam per litteras Episcopos admonuit, ut veteres dirutasque restaurandas curarent, & novas etiam, sicubi opus esset, idque Christianorum multitudo requireret, easque ampliores excitarent. Id adeo cognosci licet ex ejusdem epistola ad Episcopos inserta lib. 2. de vita Constantini cap. 46, quam laudat Florentinius pag. 728, ex quo hæc pauca verba in hanc sententiam decerpsimus: *Cunctos admonet, ut in opere ecclesiarum omni studio ac diligentia incumbant, quo aut reparentur, aut augeantur in majus, aut sicubi usus postularet, nova ædificentur*. Nec Imperatoris edicta magnificentiora factis fuere; nam ut suo ipsemet exemplo ad sacra ædificia construenda cæteris ardorem injiceret, multas tum Romæ, tum in aliis civitatibus basilicas ædificavit opere cultuque magnifico. Ergo Salonitani partim suamet religione ac pietate incensi, partim Constantini cohortationibus & exemplis excitati ad novam condendam basilicam animum adjiciunt, quæ antiquam S. Mariæ ecclesiam paullo ante restitutam, mole & magnificentia longe multumque superaret. Sed quamvis in eo præclaro opere exstruendo civium alacritas, & studia fervereut, tamen aliud ex alio intervenit impedimentum, quo minus perfici absolvique posset, nisi multorum annorum labore sumptuque, ut paullo post explicabimus. Hanc a Salonitanis basilicam conditam fuisse, eamque aliam esse, longeque diversam a templo S. Mariæ, quod olim S. Domnius ædificaverat, illud certissimo argumento est, quod ædes quidem Mariana suis ipsa casibus ac ruinis super-

Salonitani novam condunt basilicam diversam ab æde antiqua Mariana, quam refecerant.

partes, post Salonæ excidium adhuc extabat undecimo sæculo, ut Adamus Parisiensis testis oculatus affirmat; contra vero basilicæ hujus, de qua nunc agimus, post eversam incensamque urbem nihil superfuit, præter rudera congeriesque lapidum, haud indubia quidem ingentis ædificii vestigia, sed magna ex parte virgultis ac vepretis jam tum obducta, cum vix quadragesimus annus ab urbe capta dirutaque intercessisset, ut testatur Auctor Historiæ quartæ translationis, quam infra describemus: idemque confirmat Thomas Archidiaconus cap. 12. *Ingredientes*, inquit, *Basilicam Episcopii, confusa & dissipata omnia penitus repererunt; repletus enim erat locus ille ruinosis testis, congestique incendiorum cineres vepres jam & virgulta produxerant*. Unam enim ex omnibus Salonitanis ædificiis publicis privatisque ædem a S. Domnio conditam communi excidio exemptam permansisse, & temporibus suis adhuc extare Adamus affirmat; id quod congruere nequit cum basilica Episcopii, quam una cum urbe funditus excisam tradunt Acta quartæ translationis. *Ea adhuc extat*, inquit Adamus, *solaque post tantæ urbis excidium integra permanet*. Præterea, quantum conjectura assequi possumus, alia uni atque alteri positio fuit; neque idem titulus utrique impositus est, ut infra ostendemus.

Illud etiam ex Actis quartæ translationis colligitur, hanc Salonitanam Basilicam primarii templi, sive ædis Cathedralis nomen ac dignitatem obtinuisse, in qua scilicet Salonitani Antistites Episcopalem sedem collocarunt, & Pontificia sacra, omnesque Episcopalis officii functiones solemni pompa ritaque peragebant. Nam cum hoc templum appelletur *Basilica Episcopii*, hoc vocabulum declarat hanc Basilicam totius urbis principem fuisse, ornatamque jure ac titulo ædis Cathedralis seu Metropolitanæ; nam Episcopium idem significat, atque Episcopi palatium seu domicilium. Veteri autem hodiernaque consuetudine receptum ac sancitum est, ut ab æde Cathedrali ædes pontificiæ quam proxime absint. Nulla igitur dubitatio esse potest, quin ea Basilica, quæ ad Episcopum peculiari quodam jure pertinebat, eratque cum ipso Episcopio conjuncta, unde cognominata est Basilica Episcopii, ædes primariæ seu Cathedralis & Metropolitanæ locum teneret. Ex quo sequitur titulum ædis Cathedralis, seu Pontificiæ ex templo S. Mariæ, quod S. Domnius ante annos amplius 500. exstruxerat, & Salonitani restituerant, translatum fuisse ad novam Basilicam, quæ in ejusdem templi Mariani locum ac primatum successit.

Titulum ædis Cathedralis, sedemque Pontificii ex æde antiqua Mariana S. Domnii in novam Basilicam transferunt.

§. IX.

Huic templo Salonitano pacatis jam tranquillisque ecclesiæ rebus constituto nomen Basilicæ jure congruit.

Nova ecclesia per Salonitanos condita appellatur Basilica.

Nulla controversia esse potest, quin hoc templum Salonitanum & præclaro opere ornatumque exstructum, & sedis Pontificiæ dignitate decoratum, olim Basilicæ magnifico sane vocabulo appellaretur. Nam qui Acta quartæ translationis memoriæ ac literis prodiderunt, ii omnes hanc eidem appellationem attribuunt, & nemo est, quin Basilicam vocet: *Adierunt Salonam, ingredientesque Basilicam Episcopii, confusa & dissipata omnia repererunt* &c. Thomas Archid. *Convocata populi multitudine ad Salonarum ruinas, ubi Basilica fuerat, se alacer confert*. Ex hist. 3. ejusdem Translat. Utrum tam amplo illustrique nomini res ipsa responderet, id vero in controversia esse potest, ac plane dignum est, de quo hic paullo accuratius disputetur. Huic verbo, cum Basilicam dicimus, nunc hæc ferme notio subjecta est: *Templum ingens, augustum, opere magnifico, & cultu plane regio constructum*. Basilica siquidem idem valet ac *Regia*, quippe cum ἀπὸ τοῦ Βασιλέως vocis hujus etymologia ducatur. Numquam memini legisse me solitos fuisse Ethnicos Deorum templa appellare Basilicas; quare cum huic vocabulo nihil sacri ac religiosi subesset, vim & locum profani nominis apud eos fere semper obtinuit. Itaque Basilicas vocabant veteres ampla quædam ædificia, ingentibus columnis suffulta, quæ continuis porticibus constabant, longius quam latius porrectis. Ea ferme publici juris erant, & cum foro conjuncta, quorum alia ad jus dicendum, causasque agendas; alia ad res venales explicandas proponendasque & mercatorum conventus celebrandos ære publico erigebantur; ut ex Seneca, Plinio, Vitruvio, & Ausonio Gallo Baronius in Not. ad Martyr. Rom. die 5. Aug. collegit. Neque privatis viris, qui paullo sumptuosius habitarent, suæ deerant Basilicæ, quas deambulationis gratia excitare, & regio plane apparatu ac magnificentia exornare solebant. Huc scilicet spectant, quæ D. Hieronymus ad Marcellam scripsit Epist. 18. *Ubi*, idest Romæ, *instar palatii privatorum Basilicæ exstructæ, ut vile corpusculum hominis pretiosius inambulet; & quasi mundo quidquam possit esse ornatius, tecta sua magis velit aspicere, quam cœlum*.

Quid sit Basilica.

Post pacem ecclesiæ amplissimis Constantini Magni decretis ubique constitutam, satis constat quamplurimas veterum Basilicas in templa esse conversas; quæ pristino profanoque usu amisso, nihilo secius antiquum nomen retinuerunt; ex quo factum est, ut si quæ deinde templa raræ magnitudinis, eximiæque structuræ Christiani conderent, eadem Basilicas appellarent, & hujusmodi vocabulum profanis ædificiis ademptum consecrarent, eidemque sacram & religiosam significationem subjicerent. Primis ecclesiæ sæculis paucas admodum ædes sacras licuisse Christianis ea molitione sumptuque exstruere, quæ ad Basilicæ formam ac magnificentiam accederent, inter omnes constare arbitror, & cuique perspicuum esse potest, qui secum ipse reputet iniquissimam temporum illorum conditionem, & acerbissimas vexationes, quibus identidem ecclesia conflictabatur. Cæterum sævientibus adhuc Christiani nominis hostibus, templa quamvis exiguæ magnitudinis nominatas fuisse aliquando Basilicas in antiquis monumentis reperio, sive quod id nomen inditum illis fuerit a templo Hierosolymitano, cujus atrium magnum dicebatur Basilica Paralipom. 2. cap. 4. sive quod in iis Deo Optimo Maximo, Regique sæculorum immortali sacrificia fierent, unde Isidorus lib. 15. Originum, hujus appellationis causam repetit; sive demum, quod olim nullæ essent ædes sacræ, quin Sanctorum martyrum, qui *cum Christo regnant*, exuvias continerent; veteri siquidem ecclesiæ seu consuetudine, seu decreto sancitum erat, ne ulla templa ædificarentur, nisi ubi martyris alicujus sepulchrum esset. Hujus generis erant Basilicæ illæ, quas ad quadraginta commemorat Optatus jam tum fuisse in urbe, cum Cornelius Papa Romanam sedem obtinebat. Ac ne post quidem, nedum ante redditam ecclesiæ pacem credibile est omnia, quæ tum in urbe erant Christianorum templa, ea mole ac magnificentia fuisse, ut amplissimum Basilicæ nomen pro dignitate sustinerent. Quare nisi dicamus ejusmodi vocabulum usurpari quidem cœpisse posterioribus ætatibus, sed ab iis auctoribus, qui infra tertium

Basilicæ profanæ in ecclesias conversæ.

Unde & cur ecclesiæ dictæ Basilicæ.

tertium ecclesiæ sæculum floruerunt, ad usum & consuetudinem superiorum temporum translatum fuisse (sæpe enim accidit, ut rebus antiquis ea, quæ nobis sunt in usu, vocabula imponamus) fateri oportet Basilicæ nomen viguisse apud Christianos jam inde a priscis ecclesiæ temporibus, sic prorsus, ut ante sublatos extinctosque religionis hostes illud consecraverint, & omnibus fere sacris ædibus ob eas, quas modo recensui, causas promiscue & communiter attribuerint. Illud tamen satis exploratum est, posterioribus sæculis hujus vocabuli significationem catenus contractam esse, ut iis dumtaxat templis, quæ amplitudine, dignitate, magnificentia cæteris antecellerent, Basilicæ nomen adscriberetur.

Quæ nunc vere dicantur Basilicæ.

Duplex igitur templorum genus distingui oportet. Alia minora erant, quæ neque magnitudine, neque operis specie & elegantia, sacelli cujusdam descriptionem modumque excederent; hæc veteres vulgo appellabant *Oratoria*, *Titulos*, *Memorias*, *Confessiones &c.* quæ quidem memoriæ ac venerationis causa martyrum sepulchris imponi solebant sive in publicis cœmeteriis, sive in privatis domiciliis. Alia majora erant, ingenti molitione, sumptuque, quæ nos alias templum maximum, alias ædem Cathedralem nuncupamus, vel quod cæteris ejusdem civitatis oppidive templis magnitudine ac dignitate præstent, vel quod in iis Episcopi Pontificalia sacra & munera solemni cæremonia rituque peragere soleant. Atque hæc olim suo quidem jure Basilicæ nomen sibi vindicabant; quamquam sive ante, sive etiam post tertium ecclesiæ sæculum id nominis tributum fuerit etiam minoribus illis sacellis, quæ a Basilicæ forma & amplitudine longe aberant. Cæterum loquendi usus, qui nunc viget, quique multis abhinc sæculis invaluit, Basilicæ vocabulum angustis sane terminis circumscripsit. Ex omnibus quippe sacris ædibus quamquam amplis & magnificis, nullas satis dignas esse putamus, quæ tam præclaro nomine decorentur; nisi eas, quibus aut plurium sæculorum vetustas cum magnificentia & sanctitate loci conjuncta, aut certe immensa quædam amplitudo, eximiam quamdam majestatem ac religionem concilians.

Templa duplicis generis, minora, ac majora.

Jam vero ad rem nostram veniamus. Ego vero sic existimo, Salonitanum templum, de quo nunc agimus, ea forma, amplitudine, magnificentia exstructum fuisse, ut jure meritoque vocari posset Basilica, neque vocabulum esset, quam res ipsa, excellentius. Nam cum Thomas Archidiaconus aliique Scriptores quartæ translationis eam summo consensu Basilicam vocent, quid est, cur hujusmodi verbum oporteat a propria plenaque dignitatis significatione detorquere; eidemque vulgare quoddam ædificium neque molis, neque operis excellentia visendum subjicere, quod mirum quantum ab ejus nominis majestate & amplitudine abhorret; præsertim cum laudati Auctores iis temporibus scripserint, cum nomen Basilicæ eo loco honoris ac dignitatis habebatur, ut non nisi magnificentissimis quibusque templis impertiri soleret. Mihi certe dubium esse non potest, quin Salonitani opibus copiisque ea tempestate affluentes, eam templi formam ac molitionem conciperent animo, reque ipsa efficerent, quæ digna esset civium pietate ac munificentia, digna ipsius urbis opulentia, & celebritate, digna denique mysteriorum & sacrorum illic peragendorum majestate ac religione, quoad humanæ opes viresque paterentur. Huc accedit, quod, ex quo condi cœperat, ut mox dicetur, sexaginta ferme anni effluxere, antequam ad culmen fastigiumque perduci potuerit. Id vero operis sumptum ac magnificentiam satis declarat; quamquam enim gravissimæ sæpius causæ ex aliis aliæ intercesserint, quæ inchoatam ædificationem interrumpere cogerent, nullum tamen sive ex temporum difficultate, sive ex aliis gravioribus curis tam multiplex impedimentum existere potuit, quin ædificium illud, si vulgare fuisset, minimeque sumptuosum, intra paucos annos commode perfici absolvique posset. Ad hæc: ingentes tectorum ruinæ, lapidumque immensa congeries, quæ, ut scriptum est in Hist. quartæ translationis, adhuc visebatur, cum inde translatum est corpus S. Domnii, indicio sunt hujusmodi templum ea mole ac magnificentia constructum fuisse, ut amplissimum Basilicæ nomen pro dignitate sustineret.

Templum Salonitanum rite appellatũ Basilica.

§. X.

Operosa hujus Basilicæ moles perfici non potuit ante finem quarti sæculi.

Hujus Basilicæ magnifica sane moles ac descriptio cum longi pacatique temporis indigebat; tum multa eademque difficillima tempora inciderunt, quæ necesse est huic ædificationi moram identidem atque impedimentum attulerint. Quamquam enim ecclesia Dei munificentissimis Constantini Magni decretis aucta & ornata non solum a cædibus & Tyrannorum metu respirasset, sed etiam latius in dies propagaretur, tamen neque Salonæ, neque in aliis Romani imperii civitatibus res Christiana adeo tranquilla & pacata erat, ut prosperum ubique sine ulla offensione cursum teneret. Cum nondum enim Magistratus veterem superstitionem exuissent, pristinum in Christianos odium adhuc retinebant, ut nullam elabi finerent, si qua eos multandi, vexandique occasio undecumque oblata aut arrepta esset. Præterea ex plebe sane permulti adhuc sacrilego Deorum cultu, insanaque superstitione constricti tenebantur, eoque vehementius a Christianis adhorrebant, quod eorum religionem latius extendi, & augeri, suam vero magis magisque in dies contrahi diminuique cernerent. Quare tum Prætorum improbitas, tum populi rabies & crudelitas haud leviter etiam temporibus illis, quoad licuit, rem Christianam afflixit, nemine scilicet prohibente; seu quod Constantinus aliquid dissimulandum censeret, ne vehementius Ethnicorum animos exasperaret; seu quod longinquis gravissimisque bellis implicitus neque illorum injurias ab Christianis omnino prohibere, neque quod suis ipse decretis sanciverat, reipsa perficere posset. Quapropter ne in ipsamet quidem pace Christianis licuit esse pacatis, quietisque ab Ethnicorum odiis atque insidiis. Ex quo colligitur, atque adeo aliunde constat Basilicas illas, quæ recensentur in eo libro, qui de magnificentia Constantini inscribitur, haud paucis annis post susceptum ab eo imperium excitatas & absolutas fuisse. Nihilo meliori rerum ac temporum conditione Salonis, quam in aliis provinciis Christiani ea tempestate utebantur, quibus identidem cum Magistratuum nequitia, populique invidia ac furore confligendum erat; ex quo illud perincommode accidit, ut templi ædificatio segnius procederet, quam ut eorum optatis studiisque responderet.

Basilicæ Salonitanæ ædificatio sæpe interrupta & in plures annos protracta.

Constantini mortem excepit turbulentissimum illud tempus, cum Ariani male pressum ad eam diem virus opinionum suarum palam ac fidenter in vulgus spargere cœperunt, depositaque larva, quam Constantini metu ad tempus susceperant, publicum Catholicæ veritati, Nicænæque fidei bellum indixere,

xere. Mirum quam celeriter ea lues, favente Constantio Imperatore, totum pene terrarum orbem pervaserit. Tum vero Antistitum Clerique Salonitani cura & industria ab domesticis rebus eo versa, ut ejus provinciæ fines undique communirent, ne qua Arianis aditus pateret. Adde, quod Arianorum referta erat Pannonia Dalmatiæ finitima auctoribus ac magistris Ursacio Mursanensi, & Valente Singidunensi Episcopis, acerrimis Nicænæ Synodi hostibus, qui omni ope atque opera nitebantur, ut Arianam sectam, quocumque possent, seu vi, seu fraude intruderent, & quam latissime propagarent. Quibus quidem calamitosissimis rei Christianæ temporibus Salonitanorum Antistitum vel fides, vel constantia in primis eminuit, ut alibi ostendemus. Ea quoque res impedimento fuit, ne cœpta jampridem Salonitanæ Basilicæ ædificatio strenue urgeri, perducique ad fastigium posset.

Bellum ab Juliano Apostata Christianis indictum Salonitanæ Basilicæ constructionem retardavit;

Nondum ab eo domestico civilique bello ecclesia quieverat, cum ecce tibi alterum bellum longe gravissimum extrinsecus ab Juliano illatum, qui per summum nefas a Christiana religione ad impiam superstitionem defecerat. Is nihilo minus, quam Ethnici Imperatores, Christianos vexavit, quibus non solum templa, & omnia pietatis officia, sed etiam studia bonarum artium, libris & magistris ademptis, interdixerat. Quo temporis intervallo, quamquam sane brevi, sacrorum ædificiorum constructionem intermitti necesse fuit. Neque Juliano extincto pax usquequaque & otium ecclesiæ fuit. Nam paullo post exortus Valens Imperator, non modo Ariana tabe infectus ipse, verum etiam nimis cupidus ejusdem longe lateque vulgandæ, Catholicos in Oriente vexavit fœdum in modum. Præterea eadem hæresis in Pannonia, iis, quos dixi, satoribus cultoribusque, altius radices defixerat, latiusque proserpserat, quam ut intra paucos annos post eorum interitum omnino extirpari posset, aut ab ea cura & vigilantia Salonitanos Episcopos eximere, quam ab initio adhibuerunt, ne quid pestiferæ illius propaginis in Dalmatiam irreperet. Ita aliis ex aliis impedimentis injectis serius omnino, quam oportuit, Salonitanæ Basilicæ fastigium impositum est. Quare, ut postea dicemus, hujus templi ædificatio multis de causis alias intermissa, alias lente progrediens, absolvi perficique non potuit ante annum circiter nonagesimum quarti sæculi, cum rerum potiebatur Gratianus bonus inprimis Imperator, idemque catholicæ religionis apprime tenax, fautorque eximius, qui sublato Valente patruo imperium adeptus anno 378. stabilem ac diuturnam ecclesiæ pacem constituit. Hæc porro mirifice congruunt cum formula Martyrologii Caudiensis, quæ S. Domnii translationem ex insula Pharia in urbem & Basilicam Salonitanam ex nostra interpretatione refert ad annum Christi 389. Quam formulam suo loco expendemus, & explanabimus.

item Valens Imperator Arianæ impietatis propugnator acerrimus.

Basilica Salonitana an. circiter 390. imperante Gratiano

demũ perfecta & absoluta.

§. XI.

De titulo novæ Basilicæ imposito.

EX antiquis monumentis nihil certi, exploratique suppeditat, quod nobis declaret, cujus nomine & auspiciis Salonitana basilica insignita esset, Deoque optimo maximo dedicata. Cum autem sanctissima Dei parens templum satis amplum ornatumque Salonæ obtineret, paullo ante civium pietate ac munificentia restitutum, egregiisque ornamentis auctum; non est verisimile, ut Salonitani novam quoque basilicam ejusdem nomine ac religione consecraverint, aut in eam quemadmodum ædis cathedralis dignitatem, sic etiam S. Mariæ titulum veteri templo ademptum transtulerint. Propius vero est, Salonitanos, cum hujus basilicæ ædificandæ consilium cœpissent, eo potissimum spectasse, ut id monumenti excitarent in honorem cultumque S. Domnii, quem ecclesiæ suæ parentem & conditorem agnoscebant, cujusque præclaris erga se meritis, eximiæque sanctitati nullum ad eam diem, quod quidem memoriæ proditum sit, neque sacellum, neque templum in ea urbe statuerant; idque eo videtur verisimilius, quod illuc ejus sanctissimas exuvias inferre, & qua digna erant, honorifica sepultura afficere decreverant. Neque vero absimile est S. Domnii titulo huic basilicæ imposito, alterum adjectum fuisse ab S. Anastasio, qui sub Diocletiano egregiam pro Christo mortem Salonis oppetiit, quemque una cum S. Domnio apud novam basilicam perhonorifice conditum fuisse accepimus. Neque solum ab his duobus Salonitanis martyribus, sed etiam a SS. Cosma & Damiano religionis ac celebritatis causam accepisse videtur Salonitana basilica. Non enim desunt Spalatenses tabulæ, unde conjectari liceat secundum illos primarios, quasique domesticos civitatis patronos, hos quoque duos extraneos martyres, & aliunde adurbis præsidium adscitos, ibidem eximia veneratione cultos fuisse, & amborum etiam nomine templum illud dedicatum. Extat siquidem amplissimum diploma Tirpimiri Chrobatarum Ducis datum an. 838. quod Historicus Dalm. lib. 2. de Regno Dalm. & Croat. cap. 2. inseruit. In eo diplomate Tirpimirus *Sanctam Salonitanam ecclesiam, & cœnobium SS. Martyrum Domnii, & Anastasii, Cosmæ & Damiani* luculentis sane optimisque prædiis donavit, atque interposita dirarum obnunciatione interdixit, ne quisquam ea per vim aut fraudem interverteret. Nemo est, quin sciat priscorum temporum moris fuisse, ut inter eos, qui in Clericorum Ordinem adscripti essent, addictique sacris functionibus & ministeriis, rerum fermе omnium communio, & societas quædam intercederet; iidemque ritu Monachorum easdem ædes incolerent, eidem accumberent mensæ, una eademque vivendi ratione, ac disciplina continerentur. Hoc sane præclarum vitæ clericalis communisque institutum plerique referunt ad quartum sæculum, auctore vel Augustino Hipponensi, vel Eusebio Vercellensi Episcopo; quamvis Eusebius quos secum in ejusdem domicilii, victus, cultusque societatem aggregaverat, eos potius, quam Clericos, Monachos dixerim, quorum ille opera ad omnia, quæ a Clericis præstari solent, ministeria & officia exsequenda utebatur. Exinde posterioribus sæculis vitæ clericalis communitas ac societas in Italiam, Galliam, Hispaniam, aliasque regiones longe ac late propagata. Hinc factum est, ut Monachorum juxta & Clericorum contubernia alias cœnobia, alias Monasteria promiscue, & communiter appellarentur. Dubium autem non est, quin cœnobium illud, de quo in diplomate Tirpimiri mentio fit, in eam sententiam accipi oporteat, ut significet collegium cleri Salonitani, postea Spalatensis; quippe quod ecclesiæ Salonitanæ, sive ædi Cathedrali conjunctum fuisse apparet; neque uspiam litteris aut memoriæ proditum est viguisse cœnobium aliquod Monachorum vel Salonæ, vel Spalati, quod illorum martyrum titulo ac patrocinio subesset. Hujusmodi autem Clericorum collegia fere semper ex æde Cathedrali, cui proxime adjacebant, cuique ad sacra officia & ministeria operam suam Clerici illi addixerant, nomen sibi titulumque adscis-

Titulus novæ basilicæ a S. Domnio, & S. Anastasio,

Itemque a SS. Cosma & Damiano impositus.

Clerici olim domicilii vitæque communis societate conjuncti.

scere

scere solebant; sic prorsus, ut quorum in honorem consecrata esset ædes Cathedralis, eorumdem Divorum fidei ac tutelæ Clericorum domicilia commendarentur.

Jam vero *Collegium Spalatense SS. Mm. Domnii & Anastasii, Cosmæ & Damiani* id tituli ac patrocinii mutuare non potuit ab æde Cathedrali Spalatensi, cui Joannes Ravennas primus Spalatensium Archiepiscopus neque a S. Domnio vel Anastasio, neque a SS. Cosma & Damiano, sed a Deipara Virgine in cœlum assumpta titulum indiderat; quamquam postea vulgaris loquendi consuetudo obtinuit, & quod S. Mariæ dicatum erat, templum S. Domnii vocaretur, quod ibidem ejus corpus honorifice conditum summa populi religione & frequentia coleretur; idque cognomen aliquando etiam in eas tabulas irrepsit, quibus privilegia & dona Spalatensi ecclesiæ a Regibus, & Principibus viris collata continentur. Ex omni autem superiorum temporum memoria nullas tabulas, si Tirpimiri diploma excipias, nullam traditionem, ne vestigium quidem ullum invenies, unde colligi possit, Spalati aliquando fuisse cœnobium aliquod Monachorum aut templum SS. Domnii & Anastasii, Cosmæ & Damiani titulo ac patrocinio subjectum, ex quo Spalatense Clericorum collegium id nomen sumpserit. Quæ cum ita sint, nisi ab ipsa Salonitana basilica originem repetas, causamque tituli huic collegio attributi, nunquam alibi eam inveneris; quorsum enim hujus appellationis initium referri potest, nisi ex antiqua illa basilica ducatur? Itaque Salonitani, cum basilicam illam ea, qua diximus, amplitudine ac magnificentia exstruerent una cum Pontificiis ædibus proxime adjectis, contubernium pariter Cleri seu capituli Salonitani pro more illorum temporum ære sumptuque publico excitandum curarunt. Cum vero ejusmodi collegia, ut diximus, sibi ferme nomen adoptarent a proxima primaria æde, cui ad sacras functiones operam navabant Clerici illi, qui ibidem adscripti erant, quibusque ex ecclesiæ proventibus res ad victum cultumque necessariæ suppeditari solebant; ex eo fit, ut quemadmodum collegium illud, ita etiam basilica eumdem SS. Martyrum Domnii & Anastasii, Cosmæ & Damiani titulum præferret.

Collegii Cleri Salonitani Spalatum translati veterem titulum retinuit, ædes Cathedralis Spalatensis non item.

Post captam dirutamque Salonam, una cum æde Cathedrali collegium Cleri Salonitani Spalatum migravit; & Cathedralis quidem ædes Sanctorum illorum Martyrum nomine posthabito, auctore Joanne primo Spalatensium Antistite, recepit antiquissimum S. Mariæ titulum, quem publico primoque Salonitano templo S. Domnius imposuerat; collegium vero Clericorum, incertum quibus de causis, pristinum SS. Domnii & Anastasii, Cosmæ & Damiani cognomen retinuit, ut apparet ex diplomate Tirpimiri. Ad hæc: cum Tirpimirus in eo privilegio Spalatensem ecclesiam vocet *Salonitanam*, hanc appellationem profecto ex antiqua Salona desumpsit; hinc autem sequi videtur, ut cum Spalatensis Cleri cœnobium *SS. Domnii & Anastasii, Cosmæ, & Damiani cognomine affecerit*, id quoque vocabulum ex antiquo Salonitano collegio adsciverit, cui quidem non aliunde id cognominis obtigisse probabile est, nisi a basilica Salonitana, cujus gratia institutum fuerat, cuique Salonitani Presbyteri & Clerici in eum locum congregati, vitæque communis jure sociati vel canendis divinis laudibus, vel sacris functionibus obeundis, pro suo quisque munere inserviebant.

Porro Spalatense collegium retinuit hunc titulum, quamdiu stetit; sed vel regnante Tirpimiro, vel non multis post ejus obitum annis, communis illa vivendi ratio ac disciplina per desuetudinem antiquari cœpit; sublata vero Spalatensis Cleri societate, cum re nomen quoque SS. Martyrum exolevit, ut colligitur ex eo Diplomate, quo Murcimirus Tirpimiri filius anno 892. parentis donationes ratas habuit, aliisque præterea privilegiis ac muneribus ecclesiam Spalatensem cumulavit, in quo de collegio SS. Domnii & Anastasii, Cosmæ & Damiani nulla prorsus fit mentio; sed ex vulgari loquendi formula ecclesia ipsa sive ædes Cathedralis SS. Domnii & Anastasii titulo exornatur.

Quando Spalatense collegium Clericorum defierit.

Cæterum verosimilius videtur, ut cætera hujusmodi Clericalia collegia, sic etiam Spalatense, frequentari incolique desiisse vel exeunte decimo, vel undecimo sæculo ineunte; idque ex eo intelligi potest, quod Alexander II. anno 1063. in Concilio Romano, ut dissolutos ac diffluentes ecclesiasticorum mores coerceret, Canone IV. gravissimis verbis hortatur Clericos sacris ordinibus initiatos, admonetque, ut se ad pristinum communis vitæ institutum referant; *& juxta ecclesias, quibus ordinati sunt, sicut oportet religiosos Clericos, simul manducent & dormiant, & quidquid eis ab ecclesia competit, communiter habeant*. Hunc Canonem integrum alio loco descripsimus. Tunc restitui cœpta est in Capitulis collegialibus & collegiatis vita communis, quæ præsidio esset cum adversus alias corruptelas, tum præsertim contra incontinentiam, quæ jamdudum in ecclesias & Clerum fere omnem fœdum in modum grassabatur.

Cur Salonitani novæ basilicæ, & Capitulari collegio a SS. Cosma & Damiano titulum adjunxerint.

Nusquam invenire licuit, quæ ratio Salonitanos impulerit, ut novæ basilicæ, adjunctoque Clericorum collegio titulum ac patrocinium non solum a SS. Domnio, & Anastasio, sed etiam a sanctis illis Martyribus Cosma & Damiano adscriberent; nisi forte id causæ fuerit, quod ab recenti memoria celeberrimi martyrii, quod sub Diocletiano subierant, magnum ubique nomen, ea tempestate, summamque venerationem apud Christianos haberent.

§. XII.

De Sacello SS. Domnii & Anastasii sepulturæ destinato.

Sacellum sepulchro SS. Domnii & Anastasii extructum ac basilicæ adjectum.

PRope a basilica, cum ædibus Pontificiis & collegio Clericorum, Salonitani sacellum condiderunt, in quo corpora SS. Domnii & Anastasii collocarent; quæ quidem omnia, cum eadem area, eodemque ambitu continerentur, in unum veluti corpus coaluerant, & unius ædificii speciem formamque præseferebant: adeo inter se apta & connexa erant, & singula singulis proportione quadam & descriptione partium respondebant. Quamquam autem corpori S. Domnii excipiendo condendoque unicum sacellum destinatum esset, tamen non est dubium, quin totum illud ædificium ad cultum honoremque S. Domnii spectaret. Ab eo siquidem tum basilicæ, tum collegio Clericorum titulus primarius inditus, illius ibidem sanctissimæ reliquiæ depositæ, Episcopalis sedes per eum fundata ibidem constituta, successorum ejusdem domicilium ibidem collocatum; præterquamquod principem sanctitatis ac religionis locum inibi obtinebat sacellum illud S. Domnii reliquiis & sepulchro inclytum, cui ut decori esset & ornamento, magnificentissimam illam basilicam Salonitani excitaverant. Et vero quamdiu illic situm fuit corpus S. Domnii, floruit vel maxime hujus sanctuarii celebritas ac religio, ut cognosci licet ex litteris Theodorici Regis ad Januarium Salonitanum Antistitem, quæ apud Cassiodorum extant; inde siquidem appa-

apparet, quam ingenti locus ille honore, quantaque munificentia ac pietate ab indigenis pariter, advenisque celebraretur.

in quo condita fuerunt corpora SS. Anastasii & Domnii,

Nulla est controversia, quin perfecta ornataque universa basilica, illuc translatum fuerit corpus S. Domnii, itemque S. Anastasii, & in sacello sepulchroque ad id destinato pie & honorifice conditum; nam Acta quartæ translationis palam aperteque declarant illic, post eversam Salonam, a Spalatensibus subter rudera dirutæ basilicæ inventum esse, inde effossum, atque in novam urbem delatum. Id vero dubium controversumque esse potest, utrum illud sacellum, in quo antea S. Domnius cum S. Anastasio sepultus fuerat, conjunctum esset cum ipsamet basilica, sive æde Cathedrali, nullo neque spatio, neque pariete interjecto, an vero modico ab illa intervallo disjungeretur. Ac mihi quidem antiquam eorum temporum consuetudinem animo & cogitatione repetenti propius vero videtur a basilica sejunctum fuisse. Veteris enim moris atque instituti fuit sacras ædiculas exstruere in eo spatio, quod muris undique aut sepibus clausum circumjacebat basilicæ, & cœmeterium vocabatur. Ejusmodi sacella ex decreto concilii Carthaginensis, ut refert Cyrillus Catechesi 16. in illis ferme locis erigebantur, quæ Martyres aut suis exuviis illic depositis, aut morte ibidem pro Christo constanter pieque obita consecraverant. Varias his sacellis appellationes tributas invenio; alias enim vocabantur *Oratoria*, quod illuc Christiani orationis causa itare consueverant; alias *Tituli*, quod Presbyteri, penes quos eorum cura erat, titulum inde ducerent ac nomen; alias *memoriæ*, quo vocabulo sæpissime utitur Augustinus, quod præclara martyrum certamina in memoriam redigerent, posterosque ad eorum cultum & imitationem allicerent; alias denique *Confessiones*, quod sancti Martyres publica liberaque confessione egregium Christianæ religioni testimonium tribuerint. Ut prætermittam sacellum illud, sive Oratorium, quod Anacletus B. Petro Apostolorum principi dicavit, & illa permulta, quæ Fabianus Pontifex in cœmeteriis, & Fabiani exemplo cæteri Episcopi in suis quisque civitatibus excitanda curarunt, teste Baronio ad an. 245; alia nobis suppetunt antiquæ hujus religiosæque consuetudinis monumenta, eaque paullo magis ad rem nostram accommodata. S. Petronius Bononiensis Episcopus templo S. Stephani, quod in ea urbe haud minori pietate, quam elegantia sumptuque ædificaverat, septem alias ædiculas circumdedit, quæ adhuc extant, & eximia populi Bononiensis frequentia ac religione celebrantur. S. Donatus Jadrensis Episcopus templo ejus civitatis primario adjecit Sacellum scite, venusteque descriptum, cui titulum Augustissimæ Trinitatis inscripsit. Et ne a domesticis exemplis longius digrediamur, sacellum S. Venantii Episcopi & Martyris Salonitani ab Joanne quarto Pontifice excitari jussum, nonne basilicæ Constantinianæ sive Lateranensis ambitu continetur, cui tres itidem alias ædiculas ejusdem fere operis ac structuræ circumjectas conspicimus? Erant autem hæc sacella quasi quædam appendiculæ totius basilicæ, quæ minora circumposita templa longe multumque supereminebat. Quicquid autem ædificii erat intra fines ac septa cœmeterii, id omne communi basilicæ nomine comprehendi solebat; velut cum dicimus *Basilicam Lateranensem*, his vocibus non modo templum illud longe augustissimum subest, sed etiam ædiculæ circa templum exstructæ continentur.

Vetus consuetudo parva quædam sacella construendi, in quibus Martyres condebantur;

eorum variæ appellationes,

Hæc cum ita se habeant, si de rebus antiquis cum agitur, veterum temporum & consuetudinum ratio habenda est, vix dubitationi locus esse potest, quin ædicula sepulchro SS. Domnii & Anastasii destinata ex veteri more atque instituto sejungeretur a Salonitana basilica, & inter utramque aliquantum spatii interesset. Id præterea ex ipsamet sacelli positione intelligi facile potest. Haud exiguo spatio a ponte, quem subterlabitur fluvius Salonus, sive Jader, visitur ædicula SS. Domnio & Anastasio sacra, quæ mollis facilisque clivi dorsum insidet. Hanc indigenæ ex majorum traditione perhibent substitutam fuisse in locum veteris illius sacelli, ubi sacræ eorumdem Martyrum exuviæ conditæ fuerant, cultæque, qua dignum erat religione populique frequentia, antequam inde Spalatum, post incensam excisamque Salonam, asportarentur; eam vero inibi positam idcirco esse, ne loci illius sanctitas ac memoria hominum interitu, & posteritatis oblivione obrueretur. Præterea, qui ex vestigiis Salonitanæ basilicæ diligenter notarunt ejus situm, formam, circumscriptionem, affirmant hanc in planitie eidem clivo subjecta locatam fuisse, quamquam cœmeterii, & circumjectorum ædificiorum ambitu proximi sibique imminentis collis partem complecteretur. Ex quo id, quod volumus, quodque vir clarissimus Borgesicchius ejusmodi locorum oculatus investigator contendit, efficitur, sacellum illud a templo disjunctum fuisse, ea parte clivi deorsum vergentis interjecta, quæ a planitie paullatim attollitur, & usque ad illam ædiculam pertinet. Hæc siquidem est loco præcelso atque edito, templum vero in agro plano situm fuerat; nisi vero pars altera templi esset in planitie, altera vero clivi dorso incumberet, quod cum ejusdem forma & descriptione non satis cohæret. Prope tamen a templo aberat sacellum, ut sæpe diximus, & ex historia quartæ translationis intelligi potest; nam locus ille, unde Spalatenses effoderant corpora SS. Martyrum, includebatur intra septa *Basilicæ* sive *Episcopii*; quibus quidem vocabulis & Cathedralis ædes, & Episcopi domus, & Clericorum cœnobium, & sacella contigua significantur. Sed quia hæc obscuriora ferme videntur, quam ut satis percipi comprehendive possint, nisi sacelli situs ac descriptio lectorum animis ac ferme oculis subjiciatur, id nunc diligenter accurateque exsequi operæ pretium duximus.

Positio novi sacelli Salonitani in antiqui locum substituti.

§. XIII.

Situs & descriptio sacelli in eo loco exstructi, unde sublata sunt, & Spalatum advecta corpora SS. Domnii & Anastasii, Patavium transmissa olim ab Illustrissimo & Reverendissimo Pacifico Bizza nunc Archiep. Spalatensi, a nobis latine reddita.

Sacellum SS. Domnii & Anastasii a in colle positum.

Ædicula S. Domnii, unde Spalatum ejusdem corpus una cum corpore S. Anastasii translatum ferunt, a mille ferme passus abest ab eo ponte, quo Saloni, vel Jadri fluvii utraque ripa conjungitur. Dorsum insidet cujusdam collis, qui in Austrum obversus molli facilique clivo assurgit; eique ab Oriente proxime subsunt ingentes perantiqui ædificii ruinæ, ubi insigne olim cœnobium fuisse perhibent, hodieque locum illum indigenæ retento veteri vocabulo b Monasterium *appellant. Hinc passus fere centum in Orientem distant* c *reliquiæ semiruti parietis, qui modo se tollit a terra altius, modo depressius humi serpit, vix ut e solo emineat. Is paries e clivo vergit in planitiem, indeque in longitudinem paullulum porrectus conjungitur cum veteri quodam ædificio ingentis olim magnitudinis, eximiique operis, quod totum ex lapide quadrato constat mira arte constructum,* b c

ctum. Vel quod superest hujus ædificii indicio esse potest, quantæ molis, cujusque structuræ fuerit, hodieque d Amphitheatri nomen retinet.

d

e

Idem sacellum duobus agris interjectum,

Sacello S. Domnii hinc atque hinc adjacent duo agri e sepibus clausi, ac muniti, qui per clivum longius quam latius porrecti in planitiem usque procurrunt. Alter ad Orientem patet, multosque sepulchrales lapides antiqui cujusdam cœmeterii indices ostentat. Alter in Solem occidentem spectat vacuus omnino & incultus; nam veteri quadam ejus loci religione impediri agricolas ferunt, ne solum illud ferro proscindant, aut vitibus conserant. Hæc siquidem opinio jamdudum invaluit, quisquis id auderet, haud impune scilicet ausurum. Igitur cœlestis iræ metus ab eo colendo serendoque incolas absterret; nec vanum esse metum docuit eventus, ac repentinus multorum interitus, qui sacrum illum agrum defodere, rastrisque insectari aggressi, contra quam postulabat sanctitas loci, religionis temere violatæ pœnas dederunt.

f

a quo prope aberant tria Monasteria.

In f ea planitie, quæ colli proxime subest, tria olim cœnobia fuisse memorant. Primum, de quo supra diximus, propius abest ab ædicula S. Domnii. Alterius g reliquiæ aliquot visuntur in eo loco, quem Slavi indigenæ Supglia Criqua vernaculo idiomate appellant, cujus vocabuli ea vis est, ut significet Templum detectum. h Tertii vero cum nullum extet vestigium, neque situs ostendi, dignoscique potest.

g

h

i

Descriptio sacelli,

i Sacellum similitudinem gerit speciemque figuræ quadrangulæ oblongæ, e rudi vulgarique structum lapide, ab recenti ædificiorum forma & structura haud sane abhorrens. Ædis longitudo cubitos circiter decem, latitudo non amplius quinque complectitur, sic prorsus, ut centum homines, & quinquaginta facile capiat. Tecti fastigio utrinque declivi, pro tegulis informia quadra ex impolito lapide ad pluviam arcendam superjecta. Pavimentum glarea, minutisque lapillis rustice admodum insiteque compactum. In sacelli lateribus duæ omnino sunt, quibus lumen immittitur, fenestræ oblongæ, neque ita magnæ, altera alteri e regione respondens. Janua, mari obversa, spectat in Meridiem, pro magnitudine ædis satis ampla, nullo artificio, nulloque opere insignis.

& Altaris

In media templi area quatuor omnino gradus assurgunt e simplici illaborataque materia, quibus ascenditur in superiorem sacelli partem, ubi ara SS. Domnii & Anastasii visitur, sane humilis, tenuisque opere, ut cætera, vulgari. Duo, quibus hi gradus interjacent, solo prostant hinc atque hinc ostiola, & suum cuique operculum ex lapide, quod facile amoveri potest, haud secus quam lapides nostratibus sepulchris impositi, quorum formam ac similitudinem exhibet. Suæ utrique ostiolo scalæ adhærent, quæ ab anteriore in posticam templi partem aversæ, infra pavimentum deorsum versum feruntur. Infimum utriusque scalæ gradum duo item ostia utrinque excipiunt, quæ præbent introitum ad cryptam subterraneam k in ipsa rupe perfossam, cui templum incumbit, in modum cameræ l exstructam.

& Cryptæ subterraneæ,

k

l

Tenet fama, & vetus traditio est, constanti indigenarum sermone, & consensu celebrata, illic subter pavimentum in marmoreo loculo sitos fuisse sanctos Martyres Domnium & Anastasium, antequam Salona excisa, Spalatum translati essent. Illud quoque ex veteri traditione affirmant ad m lævam corpus S. Domnii locatum fuisse, eique ad dexteram appositum corpus S. Anastasii; sic ut hoc lateri dextero aræ, quod cornu Evangelii, illud lateri sinistro responderet, quod cornu Epistolæ vulgo dicitur. Altare cryptæ superimpositum est, ubi visitur effigies S. Domnii, itemque S. Anastasii recenti opere manuque picta; in ea autem tabula dexteram quidem S. Domnius, sinistram vero S. Anastasius obtinet.

m

in qua condebantur SS. Domnius, & Anastasius;

Ac demensio quidem subterranei fornicis videtur omnino congruere cum magnitudine utriusque n Arcæ marmoreæ, quarum altera S. Domnii, altera S. Anastasii corpus includitur; nam suum cuique spatium suppetit satis capax: totius quippe cryptæ altitudo justam hominis mensuram æquat, longitudo octo circiter cubitos protenditur, latitudo minus quidem patet, proportione tamen longitudini respondet. Extat utraque arca, visiturque in æde maxima Spalatensi S. Mariæ; quæ Domnii corpus continet, Altaris in ejus honorem exstructi mensam sustinet; qua vero S. Anastasii lipsana includuntur, huic quoque imposita est ara ejusdem Martyris nomine consecrata. Ab latere sinistro cryptæ, ubi situs fuerat S. Domnius, multa esse ajunt o ossa cadaverum; inter quæ calva quædam humani capitis visitur, quæ adhuc ensis impacti vestigia ostentat. o

n

Demensio fornicis subterranei.

Utriusque superni ostii forma quadrata est, quæ latitudine unum fere cubitum exæquat. Lapis utrique obductus ferreo pessulo claustroque diligenter obseratur. Clavis est penes Parochum pagi Uragnicensis, in cujus scilicet ditione est tum sacellum, tum quidquid veteris Salonæ spatio ambituque continetur.

Janua hujus ædiculæ fere semper clausa; semel atque iterum quotannis patet, die scilicet vigesimo octavo, & undetrigesimo Augusti, quorum altero S. Anastasii, altero S. Domnii illic reperti, & Spalatum advecti solemnis memoria celebratur: quibus quidem diebus maximi concursus fiunt ex agris, & vicis, ex urbibus, oppidisve circumjectis. Populi frequentiam allicit tum pietas ac religio, tum etiam ludorum ac nundinarum apparatus haud sane ignobilis.

Id sacellum magna populi frequentia ac religione celebratur 28, & 29. Augusti.

Notæ in hanc descriptionem.

a Anno circiter sexagesimo septimi sæculi corpus S. Domnii, itemque S. Anastasii Spalatum una cum sede Episcopali translatum est ab Joanne primo Spalatensium Archiepiscopo.

b Monasterii vocabulo hic fortassis designatur ædes Capituli Clerique Salonitani. Canonici enim, ut diximus, haud aliter, quam monachi, sub eodem tecto, communi victus cultusque ratione utebantur. Hujusmodi Monasterium ab æde Cathedrali titulum SS. Domnii, & Anastasii, Cosmæ & Damiani sibi adsciverat, quem etiam retinuit Spalati, post Salonam eversam, illuc translatum.

c Hæ sunt reliquiæ mæniorum, quibus antiquæ Salonæ latus ab Oriente muniebatur. Hæc civitas, ut memoriæ proditum est, plura millia passuum circuitu comprehendebat, multo longius, quam latius exporrecta. Hinc longas Salonas apud Lucanum invenies. Hinc intelligi licet sacellum S. Domnii cum cæteris ædificiis basilicæ Salonitanæ intra urbis mænia fuisse constitutum.

d Cum multa erant Salonæ publica ædificia magnifico opere sumptuque exstructa, quæ alibi descripsimus, tum inter omnia mole & amplitudine eminebat Amphitheatrum, opus vel in ipsa Romanæ urbis magnificentia conspiciendum. Sed Amphitheatri positio videtur in extremam Occidentalem urbis partem rejicienda.

e Uterque campus primum in ipso colle, tum in planitie explicabatur. Qui ad Ortum spectabat, complectabatur tum cœnobium Capituli Salonitani, tum cœmeterium proxime cœnobio adjectum, cui sunt indicio sepulchrales lapides, qui adhuc inibi passim extant.

f Salona partim collis dorsum insidebat, partim in subjecta planitie longissimo mæniorum tractu excurrebat. Basilica item, quamquam planissimo

loco

loco explicata, circumjectis tamen ædificiis partem collis, partemque planitiei occupabat.

g Haud vero absimile est ædem ibidem fuisse olim ad honorem cultumque S. Stephani ab Helena Regina constructam, cujus meminit Archidiaconus; quæ fortassis in locum veteris Salonitanæ basilicæ substituta, iisdem ferme, atque illa, vestigiis ac fundamentis insederit. Ex eo vero *Monasterium* appellatur, quod post obitum Helenæ hujus templi custodia & procuratio commissa est Monachis ex præclara D. Benedicti familia, quibus ibidem cœnobium conditum est assignatum. Hujus templi, seu Monasterii nihil superest, præter parietes vetustate exesos, ac semirutos; nam tectum jampridem corruit.

h Hoc fortasse situm erat in altero illo campo, qui ab sacello S. Domnii ad Solis occasum vergebat. Suspicio est hic fuisse primam illam ædem Salonitanam, quam S. Domnius Deiparæ Virgini excitavit, Salonitani deinde restauraverant; neque ab ea valde procul novam ædem Cathedralem seu basilicam condiderant. Eamdem multis post sæculis collabentem Helena Regina restituendam magnificeque ornandam curavit, & S. Mariæ titulum eidem a S. Domnio impositum retinere voluit. Huic quoque Monasterii nomen obvenit ex proximo Benedictinorum cœnobio, quos itidem huic ædi tuendæ curandæque præpositos fuisse constat, ut supra diximus. De situ veteris Episcopii, seu palatii Episcopalis nihil ex hac descriptione colligi potest.

i Hujus sacelli descriptio satis declarat ejus ædificationem aut proximo, aut superiori sæculo adscribi oportere; nam recentis operis structura, eademque humilis ac vulgaris longe abest tum a vetustate, tum a magnificentia ejus sacelli, quod olim Salonitani condiderant, ut in eo S Domnii corpus, quo dignum erat, honore cultuque collocarent. Eodem tamen loco, ubi nunc nova illa ædes visitur, veterem quoque sitam fuisse a Salonitanis longe magnificentius exstructam, argumento est crypta illa subterranea, qua SS. Domnii & Anastasii lipsana condebantur, antequam ea Spalatenses inde abstulissent. Verisimile est antiquam illam ædem primum ab Avaribus, qui Salonam cœperant, eversam, deinde iterum ac sæpius collabentem, ab indigenis iterum pariter ac sæpius restitutam esse, sive ad retinendam ejus loci religionem, sive ne adeo memorabilis sanctæque antiquitatis memoria interiret. Auctor est supra laudatus Borgesicchius sacellum, quod nunc extat, pii cujusdam Sacerdotis ære sumptuque ædificatum fuisse, postquam scilicet Salonæ vicus agrique circumjacentes Turcarum dominatu exempti in Christianorum potestatem redierunt.

k Sublatis Christianorum hostibus, & restituta ecclesiæ tranquillitate, Salonitani ingenti labore conatuque perfossa rupe, cui sacellum impositum fuit, cryptam hanc concamerato opere ædificarunt eo consilio, ut reliquias SS. Domnii & Anastasii sive ab incendiis, sive ab Ethnicorum injuriis tuerentur, intactasque ad posteros transmitterent. Nec eorum consilium fefellit eventus. Nam Salona ab Avaribus incensa dirutaque sacrum illud receptaculum rupis, cui suberat, munimine obtectum omnem a sacris lipsanis violationem injuriamque prohibuit.

l Hæc descriptio omnino congruit cum historia Salonitana. Scribit enim Archidiaconus cap. 12. arcam S. Domnii subterraneis fornicibus inclusam fuisse, atque inde post urbis eversionem, a Spalatensibus eductam, & Spalatum transvectam: *Quia*, inquit, *tumba ipsius subterraneis fornicibus absconsa latuerat, nec facile discerni poterat.*

Illyricum Sacrum.

m Id præclare cohæret cum veteri historia, atque illorum temporum consuetudine. Quarto vertente sæculo Dalmatia cum adhuc Orientis & Græciæ provinciis adscripta esset, Græcorum ritus atque instituta ad suum morem usumque jampridem translata adhuc retinebat. Hæc autem apud Græcos viguit consuetudo jam usque ab antiquissimis ducta temporibus, ut si cui primas illi tribuerent, hunc ad lævam locarent, & sinistram præ dextera in pretio haberent. Salonitani igitur ex institutis Græcorum, parte dextera S. Anastasio relicta, S. Domnium ejus ecclesiæ parentem, urbisque patronum primarium ad sinistram honoris causa condiderunt. Spalatenses itidem, cum septimo sæculo corpus utriusque in novam ædem Cathedralem intulissent, ad sinistrum aræ maximæ latus arcam & altare S. Domnii locarunt, ad dexterum vero loculum cum ara S. Anastasii posuerunt; atque eumdem uterque locum etiamnum retinet; quod Græcorum instituti, veterisque consuetudinis ignaris admirationi esse solet. Quamquam autem sæculo septimo Græcorum mores ritusque apud Dalmatas magna ex parte exsolevissent, visum tamen est, cum utrique locum Spalati reddere, quem quisque Salonæ obtinebat, ut scilicet veteri consuetudini, religiosæque antiquitati is honos haberetur.

n Utriusque arcæ descriptionem suis locis inseremus.

o In hunc locum vel maxime convenit illud Ezechielis: *Vaticinare de ossibus istis*. Cum enim de his nihil memoriæ proditum sit, nullus hic, nisi opinandi & vaticinandi locus relinquitur. Sunt, qui putent reliquias fuisse Salonitanorum Antistitum, quorum cadavera illuc fortassis inferri solebant; atque in hanc sententiam propendet Spalatensium opinio. Verisimilius forsitan videtur (nam id affirmare difficile est) situm illic fuisse aliquid ex reliquiis illorum quinque & quadraginta martyrum, quos uno fere mense ante martyrium S. Domnii religionis causa interemptos fuisse constat. Nam fortassis cum illis S. Domnius quoque ab initio conditus fuit ad radices montis Massari; & ex illis quoque aliqui post restinctam persecutionem cum S. Domnio a Salonitanis in ædem S. Mariæ translati sunt; unde pariter sublati fuerint, sæviente Diocletiano, ac demum in hoc sacellum cum S. Domnio revecti; cui quidem rei argumento esse potest calva illa, quæ recepti olim vulneris haud dubia signa retinet.

CAPUT XI.

De Numero Sociorum S. Domnii.

Cum multæ res antiquæ & longo temporum intervallo a nobis disjunctæ, neque satis adhuc explicatæ sunt, & contrariis Auctorum inter se dissidentium opinionibus implicitæ; tum perdifficilis est, sicubi forte incidat, & perobscura quæstio de numero quorumdam martyrum, qui præclari certaminis societate inita, uno consilio atque animo, uno tempore, uno ferme eodemque supplicii genere egregiam pro Christo mortem oppetierunt; præsertim cum hasce martyrum turmas alii alio numero definiant. Velut in hac quæstione, quam de sociis S. Domnii posuimus, tam variæ sunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes sententiæ, ut ex Divorum historiis nulla res in controversiam adduci posse videatur, de qua tantopere non solum Martyrologi, sed etiam eorum Interpretes dissentiant: quorum opiniones cum in contrarias partes distra-

De Numero Sociorum S. Domnii scriptores valde inter se discrepant.

Qq

distrahantur, alterum fieri profecto potest, ut eorum nulla, alterum certe non potest, ut plus una vera sit. Sunt enim, qui numerum illorum, quos B. Domnio socios adjiciunt, usque adeo extenuant, ut nihilo plures, quam tres fuisse affirment: contra alii sic adaugent, ut ex illis non solum centurias & cohortes, sed justum prope exercitum conflaverint; tradunt enim ad septem vel octo millia fuisse. Plerique Martyrologi viam quamdam intermediam ineunt, multo tamen propius ad priores, quam ad secundos accedunt; sed hi quoque unum alterumve comitatui S. Domnii vel detrahunt, vel adjungunt.

In Martyrologio Hieronymiano Lucensi septem omnino socios S. Domnio adscriptos invenies, quibus unum adjiciunt cum Martyrologio Romano Apographa Hieronymiana, Bruxellense, Barberinianum, & alia sane multa, hisque assentiunt Beda, Usuardus, Petrus de Natalibus, Joannes Severanus, Cæsar Rasponius, Petrus Galesinius, & quod huic sententiæ plurimum momenti addit, Cæsar Cardinalis Baronius in notis ad Martyrologium Romanum. In Martyrologio Corbejensi, & in codice Vaticano 5949. recensentur novem, & in aliis quibusdam Hieronymianis apographis alibi octo, alibi novem. Adamus Parisiensis in Vita S. Domnii quadragenos fuisse testatur, quibus quinque superaddunt cæteri Scriptores, qui Acta ejusdem martyris litteris consignarunt. Refert Archiepiscopus Achridanus in quodam perantiquo codice amplius sexaginta & ducentos in eum numerum ac societatem adscribi. Qui vero inter se vel maxime discrepant, præcipue sunt: Antuerpiense vetustissimum a S. Willibrodo cognominatum, in quo universus S. Domnii comitatus ad paucissimos redigitur, ac tres omnino fuisse scribuntur, & Scriptor codicis Blumensis, qui septem millibus, itemque Notkerus, qui octo millibus sociis B. Domnium præponunt.

Hæc tanta, tamque multiplex & varia veterum Scriptorum dissensio eo rem adducit, ut neque alios cum aliis conciliandi locum relinquere videatur; nec facile sit aut numerum numero, aut Auctorem Auctori præferre. Conabimur tamen rem hanc tot ambagibus ac dissensionibus involutam evolvere, & certa ab incertis secernentes, haud ita difficilem ejusdem explicandæ rationem inire. Sed priusquam id aggredior, illud præmoneo, quos promiscue & communiter appellant S. Domnii socios, eos non omnes esse ejusdem generis atque ordinis. Quocirca, ut hinc ad propositam controversiam dirimendam via certa & expeditior pateat, universos S. Domnii socios, in tres ordines sive classes distribui oportet. Prima classis tota constat ex sociis martyrii; in alteram conjicimus socios sepulchri Salonitani; ad tertiam pertinent socii cultus Lateranensis.

Socii S. Domnii in tres Classes distributi.

§. I.

De Sociis Martyrii.

Quadraginta & quinque socii Martyrii.

HUc pertinent socii sive præcursores S. Domnii, qui uno circiter mense ejus martyrium antegressi, III. Idus April. Christi fidem ac disciplinam ab ipsomet Domnio susceptam suo sanguine sanxerunt. Quod enim eos S. Domnius ad Christianam religionem traduxerit, quod verbis atque exemplis ad præclarum illud certamen instruxerit, excitaverit, confirmaverit, idcirco ejusdem discipuli ac socii jure vel optimo nuncupari possunt; præterquamquod ex verberibus sanctissimo Duci ac Magistro inflictis martyrii subeundi occasio illis præter spem oblata fuit; cum enim illum fustibus multari cædique indignum in modum viderent, continere se minime potuerunt, quin liberam vocem justi doloris, justæque indignationis indicem emitterent, & Maurilio Præfecto immanitatem ac sævitiam exprobrarent. Id scilicet causæ fuit, cur Maurilius inflammatus scelere & furore in eos lege agi juberet, eosdemque martyrii palma donaverit. Cum autem perspicuum sit, constetque inter omnes, qui Acta S. Domnii memoriæ ac litteris prodiderunt, hunc manipulum ex quinque omnino & quadraginta Christi athletis conflatum fuisse, de illorum numero nulla videtur esse posse controversia. Adamus quidem Parisiensis huic sociorum classi quinque detraxit, cum quadraginta fuisse scripsit, quos Maurilius comprehendi necarique jussit. Mihi vero numquam persuaderi poterit eam ob causam ab Adamo quinque illos e numero sociorum exemptos fuisse, quod is putaverit veterrima S. Domnii Acta, & multarum ætatum approbatione confirmata correctione aliqua indigere; dixerim potius id fecisse optimi cujusque Scriptoris exemplo atque instituto, & integris, quam fractis, ut ajunt, numeris uti maluisse; quippe is numerus perfectus undique ac rotundus memoriæ facilius mandari, & altius infligi solet, minusque obnoxius est depravationibus librariorum, quibus sæpe oscitantibus & aliud agentibus facillimum est & promptissimum in numeris describendis errare vel turpissime. In Historia Salonitana minori multi fuisse leguntur, qui martyrium uno mense ante B. Domnium subierint; sed nullo eos numero definitos invenies. At historia Salonitana major, unde primam S. Domnii vitam descripsimus, ejus sociis numerum certum apposuit, eosque omnino ad quadraginta & quinque fuisse testatur. *Ille vero* (idest Maurilius) *emissa armatorum manu quadraginta quinque ex his Christianis, qui ad Prætorium convenerant, nolentesque Idolis sacrificare, statim capite truncari jussit.* Cum igitur eorum omnium, qui res gestas S. Domnii scriptis mandarunt, summa sit consensio in uno & eodem numero definiendo, dubitari nequit, quin prima classis quinque ipsos & quadraginta socios martyrii contineat.

Cur Adamus Parisiensis huic numero quinque ademerit.

Verum ex formulis Martyrologicis, de quibus supra diximus, argumentum haud facile ad diluendum elici posse video, quod tum Actis S. Domnii fidem abroget, tum vero sociorum numerum hactenus constitutum magnum in discrimen conjiciat.

cum hoc numero, & cum Actis S. Domnii videntur pugnare Martyrologia.

Nam cum illæ formulæ cohærere nequeant, ut infra declarabitur, neque cum secunda, neque cum tertia sociorum classe, restat, ut ad primum sociorum ordinem numerumque referantur. Et vero cum ad diem II. Aprilis nomen S. Domnionis seu Domnii, & sociorum omnes illæ formulæ adscribant, equidem non intelligo quorsum pertineant, aut quibuscum aptius congruere possint, quam cum iis, qui eodem die, idest III. Id. April. Domnio Duce sive hortatore vitam pro Christo & sanguinem profuderint. Jam vero prima hæc classis in omnibus fere Martyrologiis exiguo sane numero circumscribitur, alibi enim septenos, alibi octonos, alibi novenos tantum socios eidem adjunctos invenies, nam quæ aut pauciores attribuunt, aut ad septem vel octo millia fuisse tradunt, si ad primam classem spectare velis, ea vix arbitror digna esse, de quibus iterum mentio fiat: tantum abest, ut inde aliquid probabilis argumenti ad fidem faciendam depromi queat; neque vero dubium est, quin vel inscitia vel incuria librariorum depravata fuerint. Cæterum sive octo, sive novem fuisse dicas, hi pro-

profecto longe pauciores sunt, quam quot numerantur in Actis S. Domnii; novenus enim numerus nimium quantum a quadragesimo quinto distat, cujus ne quartam quidem partem exæquat; hinc vero efficitur vel Actis S. Domnii, vel nobilissimis quibusque Martyrologiis fidem abrogandam esse.

Video equidem facile ac promptum cuique fore aliam quamdam sociorum classem comminisci, in quos scilicet illæ formulæ conveniant; & nostræ tripartitæ divisionis quartam classem adjicere, ex octo vel novem B. Domnii commilitonibus conflatam, qui eodem atque ipse loco ac die, eamdemque ob causam interfecti ad extremum usque spiritum pro religione decertaverint: ita fieret, ut & præclarissimis illis Martyrologis, & Actis S. Domnii sua fides constaret. Verum unde id colligi, quibusve argumentis probari possit, plane non video. Qui enim de vita & rebus S. Domnii scripsere, ne unum quidem socium eidem adjungunt, quo cum martyrium subierit; quod prætermissuros fuisse non arbitror, præsertim cum alia permulta levioris momenti sane diligenter copioseque persequantur. Præterea Nonas Majas S. Domnii martyrio & religione jam inde antiquitus consecratas hodieque ab universa Spalatensi Provincia solemni pompa rituque celebrari scimus. Atqui tum Salonitana, tum Spalatensis ecclesia hunc diem uni B. Domnio dicavit, & præterea neminem in ejus cultus honorisque societatem adscripsit, qui forte olim eidem se comitem ad martyrium, sociumque adjunxerit. Unus eo die Domnius invocatur & colitur; unum illum totius cleri ac populi religio spectat; illi uni publica & solemnis supplicatio instituitur; ad eum denique unum totius precationis horariæ divinæque liturgiæ ratio accommodatur ac refertur. Si quos vero commilitones & suscepti pro Christo certaminis socios habuisset, dubium non est, quin eosdem ex veteri & pervulgato ecclesiæ instituto in ejusdem diei gloriæque societatem reciperet. Adde, quod omnibus illis formulis dies undecima Aprilis inscribitur, ad quam diem referri non posset eorum martyrium & commemoratio, si forent qui pariter cum S. Domnio religionis causa mortem oppetiissent; revocandi siquidem essent ad Nonas Majas, quippe cum eodem, ac S. Domnius, die obiissent, eumdemque diem martyrio suo ac nomine consecrassent. Cum igitur hæc responsio neque cum Actis S. Donnii cohæreat, & discrepet ab eo die, cujus celebritatem unus ille sibi proprio privatoque jure vindicat, aliam aliunde peti necesse est.

Quos Domnio socios adscribunt Martyrologia, ii non eodem, atque ille, die ac loco interfecti sunt.

Franciscus Maria Florentinius ecclesiasticæ antiquitatis, reique Martyrologicæ valde peritus argumenti nobis objecti refellendi viam munivit, facilem illam quidem atque expeditam, sed quam timide dubitanterque ingredior, non quod ejus sapientiæ & auctoritati diffidam, sed quia ducem ipsum paullulum hæsitantem video, vereorque, ut plane omninoque ad rem nostram accommodari possint, quæ ille acute sapienterque excogitavit. Juvat tamen præclarissimi hujus viri vestigiis insistere. Is itaque cum ex Martyrologio Hieronymiano Lucensi hanc formulam in medium attulisset: *In Africa Natalis Sanctorum Januarii, Marini, Naboris & Felicis & Militum* XII. primum quidem ait hunc locum videri sibi depravatum, deinde vero hanc eidem correctionem adhibet: *An librariorum vitio scriptum sit in libris mutilis militibus pro milliariis* XII. *ansam præbet dubitandi vetustissimum S. Villibrodi Martyrologium, in quo post quatuor Africanos martyres legitur: & Primitigavi via Penetri milia* XII. *Corrupta hæc verba ita restituerim. Primitivi, Gavi via Prænestina milliario* XII. *Erat autem civitas Gavi, Gabis, sive Gabii ad viam Prænestinam millia* XI. *vel* XII. *ut patet ex tabulis Itinerariis, & Ferrarius in Lexico Geographico* XII. *habet*. Hactenus Florentinius.

Martyrologiæ quasdam formulas corrigendi ratio a Florentinio usurpata & tradita.

Nemo cautius, nemo religiosius, quam ego, in veteres codices, lectionesque, emendandi causa manus injecerit. Audendum tamen in loco est, præsertim cum necessitas postulet, neque desit, cujus auctoritate & exemplo teipsum tuearis. Igitur ex allato Florentinii loco correctionem sive interpretationem accipiam, quam formulis supra commemoratis adhibeam. Nihil certi habeo, quod plane affirmem, exponam, quod mihi verisimilius videtur, dubitans plerumque & mihi ipse diffidens. Prima Martyrologii Hieronymiani formula e vetustissimo apographo descripta est hujusmodi: *In Salona Dalmatiæ Domnionis, sive Dominionis Episcopi & militum* VIII. *sive* IX. Hæc ad normam & exemplum Florentinianæ correctionis exigi, corrigique ad hunc modum posse videtur. Mendo subest vox illa *Militum*, quæ fortassis in autographo mutila erat, & prioribus tantum litteris designata hoc fere pacto *Mil.* posteriores litteras arbitratu suo Librarius adjecit, ex quo factum est, ut syllaba *Mil.* in nomen *Militum* migraverit. Liceat igitur nobis, quod sibi licere voluit Florentinius in locis utriusque Martyrologii tum Lucensis, tum S. Villibrodi restituendis, atque in locum *& Militum* VIII. *sive* IX. substituere *& milliario* VIII. *sive* IX. Ne vero socios S. Domnii ab hisce formulis excludere videamur, illud de nostro addi oportet inter conjunctionem *Et* atque syllabam *Mil.* litteras aliquas interjectas fuisse, quas vel temporis vetustas abraserat, vel Amanuensium incuria prætermisit; nam aut particula *Et* redundat, aut certe aliquid deest, quod illa cum præcedentibus verbis conjungat; neque enim cum iis verbum a nobis subrogatum connecti potest, ut facile est cuique intelligere. Probabile itaque videtur illic desiderari aut litteram *S.* sive simplicem sive geminatam hoc modo SS. aut vocabulum *Sociorum* non illud quidem integrum, sed una alterave syllaba mutilatum, & hisce litteris fortasse expressum: *& Soc.* Utraque autem nota socios S. Domnii designat. Et Galesinius quidem bonus auctor in primis militum nomen expunxit, & socios maluit, quam milites scribere, ut in ejus Martyrologio videre est, ubi ad diem undecimam Aprilis hæc verba adscripsit: *Salonæ in Dalmatia S. Domnionis Episcopi, & sociorum octo mm.* Uno igitur verbo immutato, & altero adjecto, cæteris omnibus salvis intactisque prima Hieronymiani Martyrologii formula vindicatur ab omni mendo, si cui forte subest; & cum in autographo codice ad hunc fere modum descripta esset: *In Salona Dalmatiæ Domnionis, sive Dominionis Episcopi, & soc. Mil.* VIII. *sive* IX. nos eamdem sic interpretandam, atque explicandam censemus: *In Salona Dalmatiæ Domnionis, sive Dominionis Episcopi, & sociorum, Milliario* VIII. *sive* IX. idest milliario ab urbe Salona VIII. sive IX. Ad exemplar hujus corrigi, restituique facile possunt reliquæ aliorum Martyrologiorum formulæ, quippe cum & indidem profluxerint, ut eodem spectent, & ad eumdem diem pertineant. Verum hæc interpretatio non satis congruere videtur, cum eo loco, ad radices Montis Massari, ubi socii sive præcursores S. Domnii si non extremo supplicio affecti, certe sepulti esse dicuntur, & verisimile est ibidem S. Domnium etiam uno post mense & interfectum, & conditum esse, ut suo loco docebimus. Nam Mons Massaron haud amplius tria passuum millia abest Salona, ut

quam & nos sequimur.

Vox militum expungenda, & vox milliarium pro ea substituenda.

interjecta littera S. quæ socios significat.

Formula martyr. Hieronymiani ad genuinam ac veterem lectionem revocata.

quam confirmat positio Montis Massari.

na, ut intelligi potest ex tabula topographica agri Salonitani, quam Spalato nobis transmissam, supra typis incisam exhibuimus. Montis Massari vocabulo non subest mons unicus, sed catena quædam seriesque montium, qui sese ab Occasu in Orientem exporrigunt, & Salona alii propius, alii longius absunt. Si horum extremus ad Solis ortum vergens septem vel plura millia passuum ab urbe distaret, ad hujus radices quinque illos & quadraginta martyres sepulturę mandatos fuisse dicerem juxta emendationem, quam antiquis Martyrologiis adhibuimus, milliaria in locum militum substituentes; quod autem Martyrologi de uno alterove milliario inter se dissentiant, id vel librarii vitio dandum est, quibus nihil familiarius esse solet, quam in notis arithmeticis errare, & unam alteramve sive adjicere, sive prætermittere; vel ad ipsos auctores referendum est, qui non satis perspectam & cognitam habuerint ejus loci ab urbe distantiam, eamque propterea vel majori vel minori milliarium numero definierint. Sed cum tabula topographica supra laudata angustior sit, neque totam longitudinem montis Massari comprehendat, ex ea intelligi nequit, quatenus mons idem Orientem versus extendatur, quotoque milliario montium illorum postremus ab urbe disjungitur. Cantellius a Vignola Geographus sane accuratissimus, in tabula Dalmatiæ apud Jacobum Rubeum Romæ impressa, inter Salonam, & montem Massarum, quem Mossorem vocat, tantumdem interjecit distantiæ, quantum septem vel octo milliarium spatio comprehenditur; & præterea hunc montem continuis jugis longissime in ortum perducit usque ad fluvium Tilurum, quem nunc Cetinam vulgo appellant: quæ quidem positio ac distantia præclare congruit cum nostra illa Martyrologica correctione. Verum ex his duabus Tabulis utra utri præferenda sit, statuere non ausim. Cæterum si mons Massaron ex descriptione Cantellii usque ad Tilurum protenditur, eo loco ad hujus radices martyres illi conditi sunt, qui septem aut octo mille passus ab Salona distabat. In antiquissimo apographo Hieronymiano S. Villibrodi apud Florentinium *tres tantum milites*, idest, ut nos interpretamur, *tres mille passus ab urbe* numerantur; id quod cohæret cum distantia, quam inter Salonam & initium montis Massari, exhibet tabula topographica Salonitana iterum ac sæpius commemorata. Porro ad nostram sive emendationem, sive interpretationem confirmandam, illud pertinet, quod solemne est Martyrologis locum adjungere, quem suo quisque sanguine imbuerit & consecraverit, vel etiam sepulchro suo nobilitaverit; & si forte extra urbem eductus sit ad supplicium, notare solent, qua via, & quoto ab urbe milliario vel martyrium subierit, vel sepulchrum obtinuerit. Quæ cum ita se habeant, si arithmeticas notas formulis sæpius citatis adjectas removeas ab sociis S. Domnii, easdemque ad milliaria transferas, jam nihil superest, in quo Martyrologi ab Actis S. Domnii dissideant: hæc siquidem quadraginta & quinque martyrii socios fuisse perhibent, illi vero nullum eisdem numerum adscribunt. Hinc vero illud efficitur, quod hujus loci caput erat, sartum & tectum ab omni falsitatis suspicione servari numerum quadragesimum quintum, quo nos veterum tabularum auctoritate freti, socios sive præcursores S. Domnii circumscripsimus.

Martyrologorum exemplis nostra interpretatio confirmatur.

Illud hic animadverti velim a me non idcirco ex *militibus in milliaria* commutationem fieri, quod ea vox *militum* formulis illis inserta minus mihi probetur, sed quia numerus militum illic appositus minor est, quam ut cum sociis S. Domnii cohærere posse videatur: quæ causa fuit, ut *milliaria* pro *militibus* subroganda putaverim. Cæterum si juxta vulgarem lectionem *milites* retinendi essent, non eos intelligi vellem, qui profanæ militiæ nomen dederint, sed id vocabulum accipiendum putarem in aliam quamdam sententiam a vulgari communique intelligentia diversam. Nam mihi quidem verisimile non fit, socios seu præcursores S. Domnii vere proprieque vita instituto que militari addictos fuisse; cum hujus rei sane insignis, minimeque prætermittendæ ne leve quidem indicium extet apud Auctores, qui de rebus S. Domnii adeo diligenter accurateque scripserunt, ut nihil, quod memoria dignum esset ac litteris, tacitum præteriisse videantur; præterquamquod ex ejusdem Actis haud obscure apparet eos fuisse aliquos de populo, qui cum inflicta optimo parenti verbera peracerbe ferrent, & vehementius in Maurilii crudelitatem inveherentur, impotentis hominis odium furoremque in seipsos averterunt. Atque id causæ fuisse arbitror, cur Galesinius in suo Martyrologio socios, quam milites, maluerit S. Domnio adscribere. Cæterum nemo est tam rudis, qui nesciat haud infrequentem hujus vocis usum esse hagiographis, qui tamen eidem aliam vim notionemque frequentissime subjiciunt, atque vulgaris loquendi consuetudo tribuere solet; sæpe enim militum vocabulo martyres appellant, quippe cum adversus Tyrannos pro fide ac religione pugnaverint, & præclaras de iisdem victorias retulerint. Præterea qui ad rem Christianam amplificandam pro virili incumbunt, sive ad Evangelium tuendum, & propagandum operam suam alteri navant, hi Milites, & Commilitones rite nuncupantur, velut Archippus, quem Paullus commilitonem suum appellavit eam ob causam, quod is Apostolicorum itinerum ac laborum comitem se Paullo sociumque adjunxerat. Sæpius etiam apud Scriptores invenies eos nominatos esse milites, qui in Clericorum ordinem cooptati, ecclesiasticæ, ut ita dicam, militiæ nomen suum adscripserint. Hujusce appellationis exemplum petere licet ex epistola Gennadii Episcopi Constantinopolitani ad S. Eleutherium martyrem jam apud Deum regnantem, quam Nicephorus libro XV. cap. 25. inseruit: *Iste Gennadius*, inquit, *ad Eleutherium martyrem, cujusdam ex illius Clericis dissolutam vitam coarguens epistolam dedit in hæc verba: Sancte Martyr Dei Eleutheri, miles tuus dissolutam agit vitam; vel corrigendus ille tibi est, vel abjiciendus. Clericus autem ille statim est mortuus.*

Martyres sæpe milites appellati, non quod profanæ, sed Christianæ militiæ nomen dederint.

Christiani & Clerici interdum milites dicti.

Non igitur ex illis locis vocabulum militum eo delendum censui, quod minus idoneum sit, quam ut ad socios S. Domnii accommodari possit; sed quia arithmeticæ notæ eidem adjectæ ejus sociorum numero minime respondent. Verum si quis contenderet hanc vocem omnino retinendam esse, neque de formulis illis quicquam immutandum, huic ita responsum volumus. Non si Martyrologia octo vel novem socios S. Domnio attribuunt, idcirco negant plures fuisse: neque enim aliquos in ejus societatem includere idem est, atque alios indidem excludere. Non satis fortasse constabat de illorum numero apud illos Martyrologos; hinc factum est, ut alium alii numerum apponerent; & minorem majori præferrent, quod satius esse ducerent citra verum numerum consistere, quam longius progredi, quorum alterum nihil veritati officit, alterum falsitatis periculo subest. Ita fit, ut in eam partem potius peccent, quæ est cautior, quæque ab errore longius abest. Si cui vero neque hæc, neque prior illa responsio satis arrideat; aliam ipse sibi

Alia ratio conciliandi martyrologia cum Actis S. Domnii.

sibi excogitet, per me licet: modo hæc duo maneant fixa & certa: & omnes illas formulas ad primam sociorum classem pertinere, quod infra ostendemus; & socios Martyrii, ex quibus constat prima classis, neque plures, neque pauciores numero fuisse, quam quinque & quadraginta, quod Acta S. Domnii apertissime declarant.

§. II.

De sociis sepulchri Salonitani.

Corpus S. Domnii pro rerum ac temporum varietate in alia ex aliis loca translatum, iterum ac sæpius sepulchralem sedem mutavit. Qui ejus Acta litteris consignarunt, summo consensu tradunt extra urbem & martyrio perfunctum, & sepulturæ mandatum fuisse, ibidem loci, ut nos putamus, ubi humatos accepimus quinque illos & quadraginta, quos fere unum ante mensem religionis causa interfectos ad radices montis Massari Christiani sepelierunt. Inde aliquot post annis in urbem translatum fuisse constat, conditumque in æde, quam ipsemet Virgini Deiparæ construxerat: nec vero absimile est aliquos itidem ex illis martyribus, quos modo diximus, in civitatem una cum S. Domnio delatos esse, eademque sepultura intra templum Salonitanum affectos. Sub initium quarti sæculi, cum Diocletianus Christianum omne genus ad exitium & vastitatem vocavit, jussitque ecclesias dirui, divinos libros ad incendium tradi, & omnia ubique religionis nostræ vestigia aboleri, vix dubium esse potest, quin Christiani corpus S. Domnii cum aliorum Martyrum sacris exuviis hostili direptioni, & Salonitani templi ruinæ subduxerint, devectumque in aliquam ex insulis Dalmatiæ, ibidem procul ab hostium oculis atque indagine abdiderint. Illud quoque extra controversiam positum esse videtur post Licinium interfectum, & pacem universalis ecclesiæ opera & favore Constantini Magni constitutam, S. Domnium una cum plerisque Martyrum, quos Diocletianeæ persecutionis turbo perculerat, revectum fuisse Salonas, & in Salonitanam basilicam a fundamentis excitatam illatum, conditumque in sacello, sepulchro ad id magnifice exstructo, unde numquam dimotum fuit, antequam Salona capta septimo sæculo a barbaris, atque incensa dirueretur. Cum autem de sociis sepulchri quæstionem instituo, non eos intelligi velim, quibus itidem, ut S. Domnio locus sepulturæ intra urbem, ædemque Salonitanam ante persecutionem Diocletiani obtigerat; sed illos tantum huic controversiæ subjicio, qui postquam atrocissima illa tempestas conquievit, ex insulis pariter cum S. Domnio in urbem relati, fixum cum eo ac stabile in basilica Salonitana sepulchrum usque ad tempus civitatis eversæ obtinuerunt.

S. Domnius extra urbem caesus & sepultus, deinde in urbem translatus & cum eo aliqui fortasse ex illis 45. sociis Martyrii.

Diocletiano imperante ex urbe clam evectus in aliquam insulam.

Salonam revectus cum aliis martyribus, & in nova basilica conditus.

Socii sepulchri quinam dicendi sint.

Hæc igitur secunda classis sociorum, quibus post Licinium aliosque Christiani nominis hostes extinctos communis sepulchri locus cum S. Domnio Salonæ fuit, certo ac definito numero caret. Eorum quoque nomen, genus, patria, itemque Martyrii locus ignoratur. Unus est, de cujus nomine, patria, martyrio constet, Anastasius Aquilejensis, cui Fulloni cognomen fuit, quem post Salonam excisam, pridie quam S. Domnii corpus, inventum translatumque in urbem Spalatensem vetera monumenta docent. Extant adhuc, hodieque visuntur in subterranea illa crypta ossa cadaverum sane multa, seu fortassis etiam integra corpora, quas esse reliquias Martyrum illic olim cum S. Domnio conditorum & nota martyrii aliquibus, ut ajunt, impressa declarat, & vetus constansque indigenarum opinio confirmat. Verum neque ex iis, quæ supersunt, reliquiis certus aliquis eorum numerus colligi facile potest; neque si vel facillime posset, numero ac summa sua ostenderent, quot B. Domnio in eo sepulchro aut intra Salonitanæ basilicæ ambitum socii obtigerint. Nam satis verisimile est ex iis quamplurimos aut latere altius in terram depressos, aut religionis causa alio asportatos, & honorificentius conditos fuisse. Neque vero ad hanc classem referri posse videtur formula illa, quam Achridanus Archiepiscopus in sua Collectanea e vetustissimo quodam codice se transtulisse testatur; quę quidem sex e S. Domnii sociis nominatim recenset, & alios præterea ducentos & quadraginta eidem assignat: est autem his verbis conceptis apud Achridanum exposita: *Aprilis* XI. *In Salona Dalmatiæ Sanctorum Domnionis Episcopi, Fortunati, Eustorgii, Nestorii, Maximæ, Donati, Siagri, & aliorum* CCXL. Non est hujus disputationis hanc formulam expendere. Cæterum vereor equidem, ne forte aliquis plures Divos vel martyrio vel sanctitate inclytos, qui eodem quidem die coluntur, sed ad loca diversa pertinent, ex variis Martyrologiis collectos Salonæ adscripserit, & cum B. Domnione, seu Domnio Episcopo in unam eamdemque formulam concluserit. Nam Fortunatum & Donatum martyres cum aliis 240. Africæ attribuunt tria Apographa Hieronymiana, Notkerus, Grevenus, aliique Mss. codices apud Henschenium. Nicomedię affixit Usuardus commemorationem S. Eustorgii Presbyteri, quem alii titulo Martyris exornant; huic vero tres adjungunt eodem die ac loco passos Nestorem, Filonem, Ceremonium tria itidem Apographa Martyrologii Hieronymiani, e quibus illud vel antiquissimum est, a S. Villibrodo nuncupatum, in quo sub die 11. Aprilis hæc leguntur: *Lugduno Galliæ Siagrii & Patricii*. Unde vero in eam formulam ab Achridano repertam irrepserit *Maxima*, quove pertineat, nobis adhuc incompertum.

Unus ex illis S. Anastasius Aquilejensis.

Reliquorum neque numerus certus, neque nomina comperta.

Tomo 2. Aprilis ad diem undecimam.

§. III.

De Sociis cultus Lateranensis.

De numero ac multitudine illorum, quibus communes cum S. Domnio, & anniversarios honores ecclesia Lateranensis decrevit, persolvitque singulis annis III. Idus Aprilis, nihil cognitum, nihil compertum habeo; nam qui de martyribus ex Dalmatia & Istria Joannis IV. Pontificis jussu post Salonæ excidium septimo sæculo Romam translatis & in æde S. Venantii apud basilicam Lateranensem conditis, scripsere, nullo eos certo numero definiunt. Id unum constat plures fuisse, quam ut exiguo numero circumscribi possint. De illis hęc scripsit Thomas Archidiaconus cap. 8. Hist. Salon. *Abbas Martinus ex Apostolica jussione multorum SS. reliquias accepit in partibus Dalmatiæ & Istriæ, & detulit eas Romam ad Papam Joannem; qui venerabilis Pontifex reverenter suscipiens recondidit apud ecclesiam B. Joannis Lateranensis*. Itaque hæc societas S. Domnii latissime patet, & plurimos Martyres locis ac temporibus disjunctissimos ex Istria & Dalmatia collectos complectitur; quorum princeps, quasique antesignanus jure habetur ac dicitur S. Domnius, quippe quem Lateranensis ecclesia III. Id. Aprilis in solemni officio ac liturgia cæteris præfert, eique primos ejusdiei cultusque honores tribuit. Cæterum, quæ loca Istriæ sive Dalmatię Martinus Abbas adierit, quæve Martyrum in illis regio-

Martyres ex Dalmatia & Istria Romam advecti nullo certo numero definiri possunt.

gionibus sepulchra lustraverit, nemo litteris prodidit. Satis probabile est Salonitanum sepulchrum S. Domnii & aliorum ibidem conditorum Martyrum ab hujusmodi perquisitione intactum fuisse; illud certissime constat, neque S. Domnii, neque S. Anastasii corpora inde sublata esse, aut Romam devecta, cum utrumque haud multis post annis ibidem repertum fuerit, atque in urbem Spalatensem translatum.

Neque Domnius, neque Anastasius in urbem translatus.

Non deerit fortasse qui suspicetur ad hanc classem referri oportere formulam illam Martyrologii Blumensis: *In Salona Dalmatiæ Domnionis Episcopi, & millia septem;* vel locum illum Martyrologi Notkeriani, ubi octo millia sociorum Domnioni Episcopo attributa invenies: *In Dalmatia civitate Salona Domnionis Episcopi cum millibus octo.* Verum Joannes Sollerius in Auctariis ad Usuardum admonet lectorem, ut sibi caveat a mendo, quod procul dubio in eas formulas irrepsit, neve putet quæ nominis est, numeri notam esse: *Si Domnionis nomen inquit mavis cum Notkero præ Domnio, cavesis, ne etiam millibus octo scribas, pro militum octo.* Nos autem supra diximus, neque millibus octo, neque militum octo recte scribi, & milliarii vocabulum substituendum esse. Haud equidem dubito, quin toto eo calamitosissimi temporis intervallo, quod a Nerone, qui primus omnium Romanorum Imperatorum ecclesiæ bellum indixit, usque ad Licinium effluxit, permulta Christianorum millia in Istria Dalmatiaque interempta fuerint; quod autem Martinus Abbas in ea rerum ac temporum perturbatione, cum adhuc barbari eam regionem excursionibus & latrociniis infestam haberent, ex Dalmatiæ Istriæque urbibus colligere potuerit, atque in urbem advehere tam ingentem sacrorum corporum multitudinem, quæ arithmeticis illis notis sive in Blumensi, sive in Notkeriano Martyrologio descriptis respondeat; id vero longius a veritate abest, quam ut cuiquam credibile videri possit.

Domnius plures habet socios cultus Lateranensis, quam novem illi, qui cum eo picti cernuntur.

Neque vero si de numero ac summa sociorum, quos B. Domnio Notkerus, auctorque Martyrologii Blumensis, sive librarii attribuerunt, detrahendos censeo vel plurimos, idcirco illos tantummodo in societatem cultus Lateranensis eidem adscriptos volo, qui in sacello Venantiano basilicæ Lateranensis cum eodem S. Domnio depicti visuntur. Sunt autem hi novem omnino. Primus est S. Venantius Episcopus, qui e regione oppositus S. Domnio, cæteris Martyribus Dalmaticis loci dignitate antecedit. Reliqui octo quadrifariam partiti hinc atque hinc vel S. Domnio, vel S. Venantio adstant alii aliis ex adverso constituti, videlicet ex una parte Maurus, Septimius, Antiochianus, Cajanus; ex altera Anastasius, Asterius, Telius, Paullinianus. Fateor equidem hos omnes, quorum effigies in eo hemicyclo, cui altare subest, musivo opere expressæ cernuntur, & corpora subter aram quiescunt, Martyres esse Dalmaticos, olim per Martinum Abbatem Romam delatos; sed his alios longe plures addendos censeo, quos una cum illis ex Istria Dalmatiaque idem Abbas in urbem advexit, & Joannes IV. Pontifex Max. in eo sacello recondidit, quosque Lateranensis ecclesia III. Id. Aprili anniversario cultu solemnique officio veneratur. Nullo eos numero definivit Anastasius Bibliothecarius, sed cum tres tantum nominet, multo tamen plures fuisse significat in eo libro, quem de Vitis Pontificum scripsit: *Eodem tempore Joannes Papa IV. fecit ecclesiam beatis Martyribus Venantio, Anastasio, Mauro, & aliis multis, quorum reliquias de Dalmatia & Istria adduci præceperat, & recondidit eas in ecclesia supraescripta, juxta fontem Lateranensem* &c. Novem illis, de quorum nominibus vitæque instituto constabat, id honoris decrevit, ut in ea ab se constituta ædicula pingerentur: ac de his nos quoque plura dicturi sumus in Actis S. Venantii. Cæteros autem, quorum nomina ignota erant, commune cum illis sepulchrum habere, & ejusdem cultus participes esse voluit. Cum autem idem Pontifex præcipua quadam eximiaque religione coleret B. Domnium Apostolum Dalmatiæ, ex qua ipse oriundus erat, & conditorem ecclesiæ Salonitanæ; propterea huic, quamvis ejus corpus inde abesset, principem inter Martyres Dalmaticos in ea pictura locum designavit, & solemnis officii cultusque primas deferri jussit.

Cur illi novem potissimum ibidem picti.

Auctor est Baronius octo illos S. Domnio, itemque S. Venantio inferiores loco atque ordine positos comprehendi formula illa Martyrologii Romani, quæ est hujusmodi: *Salonæ in Dalmatia S. Domnionis Episcopi cum militibus octo;* hanc enim explanationem eidem adhibuit: *Sociorum*, inquit, *nomina hæc sunt Paullianus, Telius, Asterius, Anastasius, Maurus, Septimius, Antiochianus, & Cajanus.* Baronii sententiæ suam adscripsit Florentinius, qui aliorum Martyrologorum formulas inter se discrepantes, ac depravatas esse existimat, ac proinde corrigi oportere, omnesque ad unam eamdemque arithmeticam notam redigendas; sic ut neque plures, neque pauciores, quam octo socii B. Domnio adjungantur. Florentinii sententiam haud parvi facit Sollerius; quippe qui in Auctariis ad Usuardum XI. Aprilis, lectores suos adire jubet Florentinium, a quo hac de re doceantur: *Sitne vero hic octonus numerus ad veritatem exactus, docebit te Florentinius.*

Octo milites, quos Martyr. Rom. Domnio adjungit, illos non esse, quorum effigies ac nomina cernuntur in sacello Lateranensi.

Fateor equidem nihil mihi molestius accidere posse, quam si quis aliquando locus inciderit, ubi vel invitus cogar cum præstantissimis Auctoribus, communi omnium suffragio comprobatis dissentire, præsertim cum Baronio, quem tamquam Historiæ ecclesiasticæ parentem ac principem, pro eo ac debeo, revereor coloque. Verum si forte aliquem ratio haud sane levis in contrariam sententiam vocaverit, quidni eidem liceat, quod vero propius sibi videtur, id libentius sequi; & ab illorum opinione ita discedere ac dissentire, ut vel in dissentiendo summam erga eosdem reverentiam atque observantiam præseferat? Quid igitur meæ sententiæ vel opinionis sit, quam potero brevissime ostendam. Formula illa Martyrologii Romani, quam supra protulimus, ut Baronius & alii docent, decerpta est ex Usuardo, Beda, aliisque pervetustis Martyrologis; quos quidem eamdem formulam ex antiquissimo Hieronymiano Martyrologio descripsisse constat. Nemo enim est, qui non sciat Martyrologiorum fere omnium originem, & quamdam veluti genealogicam seriem ab illo uno omnium vetustissimo Martyrologio duci; idemque quasi fontem esse, unde Beda cæterique quidquid haurire libuit, in sua Martyrologia derivarunt. Jam vero sive Eusebio, sive Hieronymo, sive alii cuipiam hoc Martyrologium adjudices, is certe illud contexuit tercentis fere annis, antequam vel Joannes IV., vel Theodorus, qui proximus ab illo universæ ecclesiæ præfuit, B. Domnii, sociorumque effigies in ædicula Lateranensi pingendas curaret. Nullo igitur modo Hieronymiana formula, neque cæteræ ex ea prognatæ referri possunt ad hanc tertiam classem sociorum, quos vel Joannes vel Theodorus ibidem S. Domnio adjunxit; nisi forte auctor illius Martyrologii tanto ante præscierit fore, ut S. Domnius octo illos sive novem Socios in sacello Ve-

Socii S. Domnio in Martyrologiis attributi nequeunt esse Lateranenses.

mentiano sibi appictos adipisceretur. Nusquam vero alibi, præterquam in Laterano Sanctos illos Martyres Paullinianum, Felicem & cæteros cum S. Domnio conjunctos invenies; & nulla alia excogitari potest horum cum eodem societas, vel conjunctio Lateranensi antiquior, ad quam Hieronymus spectare potuerit. Nam primum quidem nulla supponunt monumenta, unde satis certo colligi queat Lateranensibus illis sociis, priusquam e Dalmatia vel Istria in urbem translati essent, commune cum S. Domnio aut sepulchrum, aut diem festum fuisse; quam quidem sive sepulchri sive anniversarii cultus societatem Conditor Martyrologii Hieronymiani significari voluerit. Deinde Martyres illi, quos nominat Baronius, inter socios Martyrii, ut ipse & alii censent, annumerari minime possunt; nam si non omnes, certe aliquos tum inter se, tum a B. Domnio ætate disjunctos fuisse constat, veluti Anastasium, ut alios nunc prætercam, qui tertio seculo, sub Aureliano, Martyrii palmam adeptus est, de quo in Actis Agapiti Salonitani Antistitis. Huc adde, quod neminem unum reperies in Actis S. Domnii, qui cum eo Martyrium obierit; nam quos Martyrii socios appellavimus, hos Domnius uno fere mense ante se illustri certamine perfunctos in cœlum præmisit: ex his autem an aliquis Romam translatus sit, pictusque in Lateranensi sacello, incertum est. Porro ad illos quinque & quadraginta ante Domnium ob religionem cæsos Hieronymianam formulam referri illud argumento est, quod eorum commemoratio ad diem undecimam Aprilis, urbemque Salonitanam affigitur. Atqui eo die Salonæ, ut suo loco ostendemus, non alii B. Domnii socii ritu officioque solemni cum eorum duce ac magistro celebrari solebant, nisi quos eidem uno fere mense ad Martyrium præivisse Acta testantur. Et vero cum horum martyrium in hunc ipsum diem inciderit, nihil causæ est, cur hujus diei cultum ac celebritatem in Martyrologium Hieronymianum relatam illis abrogemus, transferamusque ad alios B. Domnii socios, quos ille primum sibi acquisivit in sacello Lateranensi, quando nulla horum cum S. Domnio societas & conjunctio hac vetustior inveniri potest. Cur autem ecclesia Lateranensis diem undecimam Aprilis quinque illorum & quadraginta Martyrum nomine consecratam, ad recolendam venerandamque memoriam Martyrum in sacello Venantiano conditorum transtulerit, non est hujus loci, neque temporis inquirere; proptereaque hanc disquisitionem in alium locum rejicimus. Itaque juxta nostram correctionem adhibitam Hieronymianæ cæterisque huic similibus Martyrologicis formulis ob librariorum inscitiam vel incogitantiam depravatis, in his designantur, tacitis nominibus, & nullo numero prænito, socii Martyrii, idest illi quadraginta & quinque Martyres, quos Maurilius religionis causa interfici jussit, antequam S. Domnium capite damnaret. Illi vero, quos Baronius nominatim recenset, quorumque imagines in ædicula Venantiana apud Lateranum visuntur, aut omnes, aut plerique diversi sunt, eosque non martyrii, sed cultus Lateranensis socios appellari oportet.

Sed sunt illi 45. Martyres ante S. Domnium martyrio perfuncti.

Haud equidem ignoro esse permultos, qui ab D. Hieronymo Martyrologium ejus nomini subjectum abjudicent; inter omnes tamen constare video, quicumque fuerit hujus Martyrologii auctor, hunc antiquissimum esse; nec paullo ætate posteriorem fuisse Joannem IV. Pontificem, qui septimo sæculo Dalmaticos Martyres Romam transferri jussit, & aliquos ex illis cum B. Domnio pingi in abside sacelli Lateranensis; nisi forte ea pictura, ut supra indicavi, referenda sit ad Theodorum, qui post Joannem ecclesiæ Romanæ administrationem suscepit. Quod si Hieronymus, sive quis alius fuerit ejus Martyrologii auctor, in eo loco, ubi S. Domnionis Episcopi, & sociorum commemorationem intexuit, nihil minus, quam de istis Lateranensibus sociis S. Domnii cogitavit; neque Usuardus, neque Beda, neque Auctor Martyrologii Romani ad eos respexisse videntur; sed longe alios ab illis cum S. Domnio, vel Domnione ad diem undecimam Aprilis adscripsisse. Quo enim spectat Hieronymiana formula, illuc quoque pertineant necesse est aliæ aliorum formulæ ad ejus exemplar conformatæ ac descriptæ, sic prorsus, ut omnes idem significent, & eamdem omnibus interpretationem adhiberi oporteat. Cæterum præter eos, quos nominavit Baronius, in eamdem cultus Lateranensis societatem cum B. Domnio conjiciamus licet alios longe plures ignoti nominis Martyres, ibidem conditos, & ex Istria Dalmatiaque advectos, quibus itidem, ut Domnio, ecclesia Lateranensis III. Idus Aprilis, anniversarios honores persolvit. Nec vero S. Venantium hoc numero eximi velim; eodem enim, quo cæteri, Lateranensis cultus jure ac societate gaudet; quamvis huic Clerus Lateranensis præter diem cæteris communem, alium peculiarem ac proprium diem festum decreverit, quo die seorsum ab aliis, officio rituque solemni celebratur.

Ad societatem cultus Lateranensis præter nominatos a Baronio alii plures pertinent,

ac præsertim S. Venantius,

§. IV.

Utrum Dalmatius adjungendus sit sociis S. Domnii.

In antiquis apographis Martyrologii Hieronymiani, S. Domnio, ejusque sociis vocabulum quoddam adjicitur, quod utrum chorographicum sit, & omnibus illis Martyribus commune, an proprium & peculiare alicujus viri religionis causa cum illis interempti, non satis liquet. Primam ejus formulæ Martyrologicæ partem hic apponere necesse est, ut extat apud Henschenium Tom. 2. die 11. April. III. *Idus Aprilis. In Mauritania natalis Saloni, Maximi, Hilarii, Concessi: & Domnini Episcopi. In Salona Dalmatiæ Domnionis Episcopi, & militum octo Dalmati.* Godefridus Henschenius existimat hoc postremum vocabulum *Dalmati* esse chorographicum, & cum Domnino conjungi oportere ad ejus patriam designandam; hunc vero quamvis e classe Martyrum Mauritanorum dejectum inter Martyres Salonitanos annumeret, tamen a Domnione Salonarum Episcopo distinguendum censet. Itaque formulam illam Hieronymianam, translatione quadam verborum adhibita, ad hunc modum corrigi posse ac debere existimat: *Quæ verbis transpositis*, inquit, *posse immo debere sic legi arbitramur: In Salona Dalmatiæ S. Domnionis Episcopi, & militum octo, sive novem, & Domnini Dalmati.* Ita quem Hieronymus cum Mauritanis, Henschenius cum Salonitanis martyribus Domninam conjunxit. Cæterum hac de re aliter, atque ipse sentiat, judicare integrum cuilibet esse ait Henschenius, modo tabulas ac testes idoneos habeat, quibus suam opinionem confirmet: *Si qui malint Domnium sive Domninum Episcopum jungere martyribus Mauritaniæ, & a Domnio Episcopo Salonitano, & Domnione Maximiani Imperatoris Cubiculario alium constituere, & Dalmatum, sive Dalmatium Martyrem dicere alibi, quam in Dalmatia passum, per nos licebit, modo id fiat propter monumenta antiqua, & jam allegatis meliora.* Tantum vero abest, ut opinioni suæ satis sibi fidendum putaverit Henschenius, ut in Prætermissis & ab undecimo

Vocem Dalmati Hieronymianæ formulæ adjectam, putat Henschenius esse chorographicam,

cimo

cimo Aprilis in alios dies rejectis, lectorem præmonuerit, sibi incertum esse, utrum vocabulum *Dalmati* appellative sumi ad significandam Dalmaticam regionem, an vero proprie accipi ad martyrem ab aliis distinctum designandum oporteat: *Celebramus hoc die plures martyres in Dalmatia passos, ad quorum Acta dubitamus, an Dalmatus, seu Dalmata debeat appellative sumi, & in titulo propositum malimus expungi*. Cæterum in titulo, quem præposuit Actis S. Domnii, & reliquorum martyrum Dalmatiæ, *Dalmatum* retinuit, & ab aliis martyribus distinxit.

Henschemiana correctio non probatur; Ac mihi quidem Henscheniana illa interpolatio, sive correctio paullo audacior videtur esse, quam ut impune possit, & sine aliqua reprehensione adhiberi antiquis codicibus, præsertim cum hujus loci restituendi, emendandique alia ratio magis idonea suppetat, quæ de formula Hieronymiana minus aliquid immutet. Nam si in eo perstare velis, ut contendas vocem *Dalmati* omnino referri debere ad declarandam provinciam, unde originem traxerant illustres illi Athletæ, qui Salonæ pro Christo decertarunt; addas licet huic vocabulo unicam diphthongum *ae*, vel illud duabus postremis syllabis augeas, unde levi admodum mutatione efficies, ut *Dalmatiæ*, vel *Dalmatarum* pro *Dalmati* legatur ad hunc modum: *In Salona Dalmatiæ Domnionis Episcopi & militum octo Dalmatiæ, sive Dalmatarum*. Sed hujusmodi additamentum videtur habere illud incommodi, quod ejusdem loci positionem bis in eamdem formulam intrudat. Quod qui nobis objiciat, huic ita responsum volumus, illius chorographici vocabuli iterationem non esse supervacaneam; priore enim loco significat, qua in provincia sita esset urbs Salonitana horum martyrum palæstra; deinde regionem declarat, unde oriundi fuerint, qui socii dicuntur B. Domnii patria Antiocheni & Antistitis Salonitani.

in ejus locum altera subjicitur correctio.

Nomen Dalmati esse nomen martyris a reliquis S. Domnii sociis distincti. Verum enimvero longe verisimilius mihi videtur extremum illud esse nomen martyris a cæteris distincti. Si quid mendi in aliquem codicem irrepserit, alia ejusdem Auctoris exemplaria inspici consulique oportet, unde correctio illius & emendatio peti possit. Habemus Ms. Barberinianum sane pervetustum, itemque apographa Lucense, & Corbejense, quæ ab illis octo militibus sive sociis S. Domnii, conjunctione & interposita Dalmatum planissime distinguunt: *Domnionis Episcopi, & militum octo, & Dalmati*. His adde Mss. duo Atrebatensia, quæ Dalmatum non modo ab aliis martyribus diversum faciunt, sed eumdem præterea titulo *Sancti* exornant: *In Salona Domnionis Episcopi, & militum octo, & Domnini Episcopi, & S. Dalmatii*. Quorsum vero pertineat Domninus Episcopus, & a Domnione Episcopo haud dubie distinguendus, non est hujus loci operosius inquirere; vereor equidem, ne illuc fortassis librariorum culpa irrepserit; sed nunc id affirmare non ausim. Habes itaque plura exemplaria, unde corrigi, suppleri, restituique in integrum possit Hieronymiana illa apud Henschenium formula, ex qua non satis liquet, utrum vox *Dalmati* provinciam significet, an martyrem ab aliis distinctum. Hujusmodi lectio, quæ ad normam supra dictorum exemplarium emendata cæteris martyribus Dalmatium adjungit, præclare congruit cum aliis locis Hieronymiani Martyrologii, cujus Auctor sæpenumero post nomen alicujus Sancti, & plures alios anonymos eidem adjectos, simulque commemoratos, unum alterumve nominatim subjicere solet, singulari fortasse commemoratione dignum: veluti in hac formula, in qua tacitis prætermissisque nominibus sociorum B. Domnii Episcopi, expressa & honorifica Dalmatii mentio postremo loco subnectitur. Porro Hieronymianam formulam, correctione quadam adhibita, quam §. I. declaravimus, cæterasque indidem in alia atque alia Martyrologia derivatas, adjudicandas esse censuimus quinque illis & quadraginta martyribus, quos uno fere mense ante S. Domnium pro Christo interfectos fuisse Acta testantur; quosque socios martyrii appellavimus; in horum autem numerum ac societatem Dalmatium adscribimus, qui quidem inter Anonymos illos idcirco nominatus est, quod vel de illius proprio nomine constaret, vel speciali commemoratione dignus haberetur. Illud hic admoneo apud Bedam, Usuardum, Notkerum, Bellinum, Maurolycum, & in hodierno Martyrologio Romano, itemque in aliis tum vocem illam *Dalmati*, tum Dalmatium martyrem desiderari.

Dalmatius 45. martyribus S. Domnii sociis annumerandus.

§. V.

De S. Septimio socio fortassis ac Diacono S. Domnii, & Victorico.

AD diem duodevigesimam Aprilis apographa Hieronymiana fere omnia adscribunt S. Septimium Diaconum, una cum Victorico, Salonæ martyrio perfunctum: XIV. *Kalend. Maji*: *Salona civitate natalis Sancti Septimii Diaconi, Victorici*; ex Apographo *Corbejensi*, quo cum fere congruunt Lucense, & Antuerpiense. Pro *Victorico* legitur *Victurus* in Ms. Reginæ Sveciæ; & in locum *Victorici Mauritium* substituit Ms. Augustanum. Apud Grevenum his duobus tertius socius accedit Donatus, teste Sollerio, in Auctariis ad Usuardum, qui vocat hanc *disparatorum ex Hieronymianis conjunctionem*. De hoc martyre Septimio præter nomen, & officium, nihil omnino suppetit neque ex Martyrologiis, neque ex Actis S. Domnii, neque ex aliis antiquis monumentis. Hunc Henschenius tom. 2. die 18. April. alium esse arbitratur, longeque diversum a Septimo sive Septimio, quem inter socios S. Domnii annumerat, quique cum aliis Dalmatiæ martyribus Romam delatus in Basilica Lateranensi colitur III. Idus Aprilis, visiturque in sacello Venantiano ejusdem Basilicæ musivo opere depictus: *Inter milites cum S. Domnio Salonæ* XI. *Aprilis martyrio coronatos est aliquis Septimus, quem ab hoc Diacono diversum arbitramur*. Sed in eo certissime fallitur Henschenius, quod martyrium S. Domnii ad diem undecimam Aprilis affixit, contra quam perhibent Scriptores Actorum S. Domnii, qui eum martyrio affectum fuisse tradunt die septima Maji; cum ejusdem socii fere unum ante mensem, idest III. Idus Aprilis, præclaram pro Christo mortem oppetiissent; id quod antea in Actis S. Domnii monuerat ipsemet Henschenius: *Infra in Actis ad num. 5. asseruntur quadraginta comprehensi, nolentesque Idolis sacrificare, statim omnes trucidari jussi; quod ad hunc* XI. *Aprilis factum videtur; ac dein fere mense lapso dicitur S. Domnius Nonis Maji ad cælum migravisse*. Vereor etiam, ut illud concedi possit Henschenio, quod ipse pro certo sumpsit, socios S. Domnii militari vitæ atque instituto addictos fuisse; ac propterea Septimum Diaconum a Septimo milite distinguendum censuit. Nos vero supra diximus apud Hagiologos & Martyrologos militum vocabulo donari non solum eos, qui profanæ militiæ nomen dederint, sed eos etiam, qui usque ad extremum spiritum pro Christiana religione decertarunt; & præterea pro *militibus*, quos for-

Henschenius duos Septimios alium Diaconum, alium militem fuisse censet.

Errata Henschenii

formulæ Martyrologicæ Domnio tamquam socios martyrii adjungunt, *milliarii* vocem substitui posse, & fortassis etiam debere existimavimus: Ad hæc: non video, quid caussa sit, cur Septimum illum, quem ab hoc Diacono diversum esse putat Henschenius, in eorum numerum referri oporteat, quos Domnius socios, & consortes gloriosi certaminis habuisse dicitur. Nemo enim ex Martyrologiis est, qui nomen vel unius ex illis memoriæ prodiderit, aut aliquem ex illis Septimi nomine appellaverit. Illud induxit, opinor, in hanc opinionem Henschenium, quod cum Baronio putaverit martyres in ædicula Venantiana depictos, inter quos est Septimius, fuisse illos ipsos, ut ajunt, novem milites, qui cum S. Domnio martyrium subiisse dicuntur: quod quidem nullis neque tabulis, neque testibus satis idoneis probari potest; præterquamquod satis constat neque Maurum, neque Asterium, quorum effigies Sacerdotali habitu atque vestitu ibidem cernuntur, in eorum militum numero habendos esse, quos cum S. Domnio, vel ante illum pro Christo interemptos ferunt. Ac mihi quidem verisimilius videtur Septimium Diaconum, cujus nomen in sacris Fastis ad diem 18. Aprilis adscriptum invenitur, & Septimium pictum cultumque in sacello Lateranensi unum esse & eumdem martyrem Salonitanum. Argumento est, quod Septimius Lateranensis eo vestitu ornatuque insignis apparet, qui albæ Dalmaticæ similitudinem quamdam ac speciem gerit, ut Joannes Ciampinus Vet. monum. Par. II. animadvertit, ex quo colligitur & efficitur eum Diaconi dignitate & officio præditum fuisse. Quid igitur necesse est duos Septimios confingere, cum idem nomen, eadem dignitas, idem locus martyrii satis superque declaret non esse distinguendum, quem Lateranenses colunt XII. Id. April. ab eo, qui a Martyrologis XIV. Kal. Majus commemoratur?

Unus est Septimius, qui die 18. Aprilis commemoratur in Martyr. & colitur in Laterano, idemque est Diaconus.

Utrum vero Septimius is, qui XIV. Kal. Majas pro religione sanguinem ac vitam profudit, Diaconus fuerit S. Domnii, an alius Salonitani post Domnium Episcopi, incertum sibi esse ait Henschenius: *An fuerit dicti Domnii Episcopi Diaconus, quem nunc colimus, septimo die post illius martyrium occisus* (iterum hic aberrat a die martyrii S. Domnii) *in defectu Actorum, non potest certo statui.* Si quemadmodum dies, sic annus martyrii in antiquas tabulas relatus fuisset, hæc controversia nullo negotio dirimi posset. Si enim Septimius duobus, vel aliquot diebus ante obitum S. Domnii, vel uno alterove post anno Salonæ pro Christo mortem occubuit, haud dubium est, quin habendus sit, dicendusque ejus Diaconus. Si vero multis annis post Pontificatum Domnii elapsis ex hac vita migravit, Septimii Diaconatus referendus est ad illum Antistitem, qui per id temporis Salonitanam ecclesiam administrabat. Sed cum nusquam adscriptum inveniam sive annum, sive sæculum, quo cum colligari oporteat martyrium S. Septimii Diaconi, incertum est, utrum B. Domnio, an ejus successoribus Episcopis in eo gradu hierarchiæ ecclesiasticæ operam navaverit. Illud solum affirmare mihi videor posse Septimum Diaconum Salonæ pro Christo interfectum in numero illorum habendum esse, quos B. Domnius socios habet ac participes cultus Lateranensis. Martyribus Salonitanis adde Victoricum, de quo præter nomen, nihil habeo compertum; hujus quippe martyrium Salonæ adscribunt apographa Hieronymiana. Hermogenem vero, quem cum Septimio & *Victorico* Grevenus conjunxit, in classem martyrum Africanorum eadem apographa Hieronymiana conjiciunt, ex qua illum ad martyres Salonitanos Grevenus transtulit.

An Septimius fuerit Diaconus S. Domnii, non constat.

Victoricus Martyr Salonitan. Hermogenes non item.

CAPUT XII.

De prima Translatione S. Domnii.

Jam usque a primis ecclesiæ temporibus laudabili piaque consuetudine receptum est, ut sanctorum martyrum corpora ex ignobili tumulo locisque desertis effossa in ampliorem sedem, & frequentiora loca transferrentur, sive ne cum eorum exuviis nomen quoque ac memoria vetustate obrueretur, sive ut quorum funus inter cædes ac tumultus Christianæ pietatis officiis, pro eo ac decuit, ornari non potuit, eorum corporibus, ubi primum aliquid pacis atque otii esset, debitus honos cultusque adhiberetur. Cujus quidem ritus atque instituti tam antiqui, tam ubique propagati Deus ipse haud dubius est auctor, qui cum in Sanctis suis admirabilis & munificentissimus prædicari velit, vel eorum cadavera sibi curæ & cordi esse ostendit: ex quo conjectari liceat, cujusmodi tandem honore beatissimos eorum animos in cœlo afficiat, quorum ne extincta quidem corpora sine honore in terris esse, & neglecta inter squallorem ac sordes jacere patitur. Divini igitur consilii & providentiæ fuit, ut idem quoque honos sanctissimis B. Domnii reliquiis haberetur. Nam Salonitani sive optimi Pastoris desiderio, sive divina potius vi stimulante, non ita multis annis post ejus martyrium interjectis sacrum B. Domnii corpus ex eo, quo conditum fuerat, loco intra urbis mœnia asportarunt; ut videlicet quem vivum summa caritate dilexerant, eumdem mortuum apud se haberent, & perpetua veneratione colerent. Ex iis, quæ ad primam translationem pertinent, tria potissimum digna sunt investigatione, quæque hoc loco in disquisitionem veniant: Nam primum quidem inquiri potest, ubinam S. Domnius post martyrium conditus fuerit, sive unde Salonam translatus; deinde quonam æra communis anno, demum quo mense quove die hujusmodi translatio facta fuerit.

Martyrum corpora ex abjectis in ampliora loca transferendi mos antiquissimus.

§. I.

Ubinam corpus S. Domnii ab ejus martyrio usque ad primam translationem situm fuerit, sive unde Salonam translatum sit.

Qui martyrum certamina pro Christo fusceptra, mortemque religionis caussa fortiter pieque obitam litteris mandant, iidem adjicere solent certum ac definitum sepulchri locum, in quem Christiani clanculum & raptim ob metum hostium ingruentium sacras exuvias intulerint; vel si minus locum ipsum proprio certoque vocabulo designant, eidem tamen notas aliquas sepulchri indices apponunt; ut si quis deinde, ubi persecutio deferbuerit, eorum reliquias pietatis ac religionis ergo quæreret, illis indiciis admonitus facilius reperire posset. Nam vel declarant, quoto ab urbe lapide conditi fuerint, vel proprio nomine signant urbis portam, extra quam constitutus fuit sepulturæ locus, vel admonent de via, cui proxime sepulchrum adjacet, vel nominatim exprimunt nobilis piique viri alicujus prædium, ubi sacrum corpus situm sit ac locatum, vel certam cœli plagam designant, ad quam tumulus spectat, vel denique alia ejusmodi signa & notas exhibent, quæ posteros admoneant, ubi reposita sint, & perquiri oporteat SS. mar-

Martyrum sepulchris aliqua nota apponi solebat, unde possent dignosci.

SS. martyrum cadavera, ne scilicet eodem tumulo, quo illorum corpora conteguntur, nomen etiam ac memoria in perpetuum obruatur. At nihil ejusmodi invenire licet in Actis S. Domnii, quod vel tenui indicio esse possit ad eum locum investigandum, qui primus omnium beatissimi martyris exanguia membra exceperit, quique cum talis ac tanti depositi custodia consecratus esset, dignus plane fuerat, qui totius Dalmatiæ concursu ac religione celebraretur. Id unum constat, in quo omnes omnino codices consentiunt, extra urbem eductum fuisse, ut capite plecteretur, & ibidem fere loci nocte intempesta conditum esse, ubi extremum supplicium pro Christo subierat: *Lictores eum apprehensum extra civitatem, ut decollaretur, eduxerunt &c.* ex prima Vita. Idem in aliis codicibus scriptum est. Adamus Parisiensis locum sepulturæ adjecit, nomen loci silentio præteriit: *In eodem autem loco, ubi expiraverat, noctu a Christianis sepelitur*; quod confirmant quartæ vitæ, & Legendæ Slavonicæ Auctores. Qui primam, itemque qui alteram vitam descripsit, locum martyrii extra urbem fuisse uterque tradit, neuter tamen de sepulchro mentionem fecit. Verum ex locis modo allatis ne illud quidem colligi licet, utrum S. Domnius longe, an prope ab urbe supplicio affectus fuerit, & sepulturæ traditus.

S. Domnius extra urbē martyrio & sepultura affectus;

Si quid loci in hisce rebus cognitu & investigatu difficillimis conjecturis esse potest, mihi quidem haud improbabile videtur ab Christianis conditum fuisse B. Domnium sub ipsis radicibus montis Massari, ubi haud multo ante sepultura affecerant quinque illos & quadraginta martyres, quos Maurilius religionis causa interfici jusserat; sive quod hunc locum martyrum sepulchro destinassent; sive quod ducem ac magistrum cum discipulis & commilitonibus communis sepulturæ honore conjungendum putarent, quos ipse Christianis præceptis ac mysteriis imbuerat, & ad extremum pro Christo certamen ineundum instruxerat. De montis Massari positione, ejusque ab Salona distantia satis diximus cap. XI. §. I. nec vero absimile est illuc perduci jussum S. Antistitem ad subeundum martyrium, propterea quod Maurilius metueret, ne si vel in urbe, vel prope ab urbe capitali supplicio afficeretur, Christianorum indignationem optimi parentis nece vehementius commotam, adversus se concitaret, cujus clamores & objurgationes paullo ante ferre non potuit, cum idem B. Præsul verberibus cæderetur. Itaque ex agro, qui est ad radices montis Massari, ubi martyrio perfunctus, & sepultus fuisse videtur, Christiani S. Domnium in civitatem transtulere. Locum vero, ubi ejus sacratissimæ exuviæ post primam translationem repositæ sunt, Acta ejusdem apertius declarant, quam ut res hæc majori explicatione indigeat. Nam & in Salonitanam urbem illatas fuisse, & in ipsa illa æde honorifice conditas, quam S. Domnius Deiparæ Virginis nomine & auspiciis consecraverat, plane diserteque affirmant; ejusque corpus ac sepulchrum Deus ipse ita multis illustribusque adornavit miraculis, quemadmodum tradunt ejus vitæ Scriptores, ut æquis iniquisque omnibus Animi beati, summaque apud Deum gratia prædití fidem facerent.

Videtur sepultus fuisse ad radices Montis Massari.

Inde in urbē translatus,

& in ecclesia S. Mariæ ab ipso exstructa collocatus.

§. II.

Testimonia ex Actis S. Domnii, unde primæ translationis tempus & annus dignosci potest.

NOn post paucos deinde annos, cessante persecutione, martyris corpus intra urbem, ad ecclesiam B. Mariæ, quam primum positam ibidem a fidelibus diximus, translatum est. Ex Adamo Parisiensi.

Christiani vero colligentes eadem nocte corpus ejus, in ipso loco, in quo decollatus est, sepelierunt illud; & post non multos annos, cessante persecutione, transtulerunt illud intra muros in ecclesiam Dei genitricis, & Virginis Mariæ &c. Ex Auctore quartæ Vitæ.

Postea non post multum temporis corpus hujus B. Martyris, quiescentibus jam a persecutione Christianis, in Salonarum urbem est translatum, honorificeque conditum in ecclesia jam memorata B. Mariæ Virginis. Ex Oratione Illyrica.

Non multo post intra urbem collocatus. Ex Lect. Breviarii Spalat.

Quos locos modo produximus ex codicibus supra descriptis, ii satis aperte docent B. Domnii corpus non antea in urbem fuisse transvectum, quam atrox illa persecutio deferbuit, quæ huic sanctissimo viro simul vitam eripuit, & decus palmamque attulit martyrii. Nam ibi scriptum invenies corpus beati Martyris intra Salonæ mœnia delatum esse, *cessante persecutione*. Porro tempestas illa, quæ ab Trajano concitata rei Christianæ ingentem sane calamitatem attulit, ne ipsius quidem Trajani morte sedata est. Satis quippe constat post ejusdem obitum eam temporis Christianis iniquissimi procellam tenuisse annos ferme novem imperante Ælio Hadriano, qui proximus a Trajano Romanum imperium obtinuit, inivitque anno Christi 119. juxta Baronium, vel 117. ut alii tradunt. Atque Hadrianus nullum quidem Decretum adversus Christianos fecit, sed quæ Decessores crudeliter impieque sanciverant, ea rata esse voluit, exemploque suo firmavit. Præterquamquod ut omnia deessent Imperatorum edicta, nimis grave præjudicium in Christianos erant Senatus populique Romani antiquæ leges, quibus interdictum erat, ne quid novæ religionis in urbem, Romanique Imperii provincias reciperetur. Itaque Hadrianus nihilo mitius rem Christianam afflixit, quam illi, qui antea compositis edictis, conceptisque verbis religioni nostræ bellum indixerant. Quare plerique Auctores graves sane ac nobiles persecutionem ab Trajano excitatam, ne nomine quidem, nedum reipsa distinguunt ab illa, quam in Christianos exercuit Hadrianus impietatis pariter imperiique hæres a Trajano relictus; unam eamdemque esse tradunt, & ab Neroniana tertiam appellari oportere contendunt; quippe primis Hadriani temporibus nihil de acerbitate ac sævitia remisit, ac ne punctum quidem temporis conquievit.

Post persecutionē Trajani exstinctā,

imperante Hadriano, qui primū Christianis infestus,

Anno Christi 128. vel 126. Hadrianus, cum Athenis esset, duas orationes accepit pro defensione Christianorum gravissime scriptas; alteram Quadratus Apostolorum discipulus, idemque Atheniensis Episcopus, alteram Aristides nobilis Philosophus & civis Atheniensis obtulerant. Uterque adeo præclare Christianæ religionis causam egit, ut calumnias falso eidem impositas discusserit; & Christianis Imperatoris animum si minus conciliavit, certe placavit. Huc accedebat, quod superiori anno in eamdem sententiam litteras ad Hadrianum dederat Serenius Granianus Asiæ Proconsul: caput autem litterarum erat, sibi quidem indignum videri tot innocentissimos homines nullius criminis objectu, solius nominis ac religionis causa ad supplicium rapi. Videret ipse pro sua æquitate ac sapientia, num æquum esset tantum innoxii sanguinis ubique locorum effundi, ut concitatæ multitudinis immani odio, insanisque clamoribus satis-

satisfieret. His Hadrianus permotus, ut auctor est Eusebius in Chronico, rescripsit hoc anno 128. sive ante biennium, ut alii volunt, ad Minucium Fundanum, qui Serenio in Asiæ proconsulatum successerat, id suæ voluntatis esse, ne cui imposterum Christiana religio fraudi esset, neve quisquam solius religionis nomine in judicium vocaretur. Si quis vero ejus generis crimina Christianis inferret, quæ probare non posset, huic ne impunita esset illata calumnia. Ita demum a cladibus respiratum est, & pax aliqua & tranquillitas ecclesiæ restituta.

deinde eos inquiri pœnisque affici vetuit,

Cum itaque Hadriani rescripto acerbissima illa insectatio magna ex parte conquieverit, & auctoritate publica nostrorum incolumitati cautum sit, jure ac merito annus Christi centesimus & duodetrigesimus, vel vigesimus sextus is fuisse dicitur, qui huic persecutioni finem attulit, quamvis eamdem Cassiodorus in trigesimum secundum hujus sæculi annum extraxerit. Atqui hoc tempus fuit, si quidem allatis supra codicibus fides adhibenda est, cum Salonitani temporis satis propitii opportunitatem nacti, corpus B. Domnii in urbem transtulerunt; sive ea translatio in hunc ipsum annum 128. inciderit; sive referenda sit ad annum insequentem, propterea quod aliquid temporis interesse oportuerit inter compositas datasque ad Minucium Fundanum Hadriani litteras, easque primum in Asia promulgatas, tum ad alios Romani orbis Præsides vel scripto vel fama & auditione perlatas, antequam vim suam effectumque obtinerent. Illud pro certo haberi potest hujusmodi translationem neque ante 28. aut certe 26. retrahi, neque infra 29. secundi sæculi annum deprimi posse. Etenim ab interitu S. Domnii usque ad Hadriani rescriptum persecutio illa numquam quievit, nihil induciarum fuit, ne tantulum quidem spatii ad respirandum habuit ecclesia. Nequit igitur hæc translatio constitui ante annum 126. aut 128, cum adhuc fervebat persecutio, qua demum restincta, tum primum avectas in urbem fuisse B. Domnii reliquias Acta testantur. Nihilo probabilius est eamdem contigisse post annum 129; siquidem inter omnes codices convenit id factum esse *cessante persecutione*, idest simul atque proposito & promulgato Hadriani rescripto cessatum a Christianorum cædibus est; cum autem id acciderit anno vel 28. ejusdem sæculi, vel biennio ante, infra eumdem annum 129. nequit revocari hæc translatio, quam sub finem persecutionis, aut certe non multo post secutam fuisse Acta declarant. Huc accedit, quod a Martyrio S. Domnii haud ita multi intercesserant anni, cum ejus corpus Salonas delatum est. Id adeo ex ipsis Actis cognosci licet, ubi breve hoc temporis intervallum hisce verbis declaratur. *Post non multos annos. Non multo post. Postea non post multum temporis.* Domnius martyrium subiit anno æræ vulg. 107; hinc vero ad annum 129. duo & viginti anni numerantur: quod quidem temporis spatium neque ita longum est, ut excedat, neque ita breve, quin expleat incertam illam minimeque definitam temporis mensuram, quæ illis loquendi formulis modo expositis comprehenditur. Adamus Parisiensis videtur ille quidem a cæteris dissentire, quippe qui *non post paucos deinde annos* translationem factam fuisse scripserit; sed esto verbis discrepet, re tamen ipsa cum aliis congruit. Nam duo & viginti anni aliis *non multi*, aliis *non pauci* videri possunt; ex quo fit, ut eumdem numerum alii aliis verbis designent. Ceterum ejusmodi notis incerti numeri ac temporis, quamquam in speciem inter se contrariis, juxta vulgarem intelligentiam una eademque subjici potest significatio; sic prorsus, ut idem sit *non multos*, *sive non paucos annos* dicere, ac si quis diceret inter martyrium & translationem S. Domnii interjectos fuisse *aliquot annos*, cui quidem numero indefinito anni duo & viginti satis congruenter convenienterque ad rei veritatem respondent.

Corpus S. Domnii Salonam translatum est

anno circiter 128,

Ex his illud quoque constare arbitror hanc translationem revocari non posse ad quinquagesimum quartum vel secundum hujus sæculi annum, cum Antoninus cognomento Pius ecclesiæ rursus exagitatæ pacem reddidit. Nam post obitum Hadriani Christiana res Prætorum improbitate vehementer afflicta est, Imperatore vel consentiente, vel permittente, ac multi Christianorum greges cum alibi, tum Romæ præsertim mactati. Quare permulti sane historici persecutionem Trajani, quamvis ob rescriptum Hadriani paucorum annorum induciæ intercesserint, longius producunt, neque ante annum 154. vel 152. restinctam fuisse affirmant, cum Antoninus sive Justini Christiani Philosophi oratione motus, sive magis quibusdam Romani imperii cladibus & calamitatibus perterritus legem tulit, ut si quis hoc solo nomine, quod Christianus esset, postularetur, in accusatorem supplicium verteretur. Sed quominus in hoc usque tempus B. Domnii translatio differri possit, prohibent acta iterum ac sæpius citata, quæ translationem ab obitu S. Domnii haud multorum annorum intervallo disjungunt. Ab anno autem 107, cum S. Domnius perfunctus est martyrio, ad annum ejusdem sæculi 54. effluxerunt anni septem & quadraginta, numero sane plures, quam ut paucorum annorum spatio comprehendi aut significari possint. Præterquamquod nihil causæ est, cur verba illa *cessante persecutione* ad Antonini potius, quam ad Hadriani edictum referri debeant. Quemadmodum enim Hadriani rescripto sopita potius persecutio, quam extincta fuit, quippe paucis post annis iterum exarsit; sic etiam brevis admodum fuit restituta per Antoninum ecclesiæ tranquillitas, quam decennio post Imperatoribus M. Aurelio, & Lucio Vero turbulentissimum bellum excepit. Maneat igitur certus ac fixus annus secundi sæculi 26. vel 29. cui prima S. Domnii ex agro in urbem translatio affigi debet.

Hæc translatio rejici nequit in annum 154. vel 152.

De mense ac die, in quem inciderit prima hæc translatio, nihil memoriæ proditum est. Acta B. Domnii, quamvis huic rei nullum certum ac definitum tempus apposuerint, signa tamen quædam & notas exhibent, e quibus dignosci potest annus ille, cui hanc translationem innecti oporteat, ut supra vidimus. Sed in iisdem actis ne vestigia quidem usquam apparent, quæ ad mensem ac diem inquirendum ferant, sic ut is prorsus lateat, & ne conjectura quidem attingi, nedum certa ratione comprehendi possit. Neque e fastis hodiernis ecclesiæ Salonitanæ, in quos festi dies referri solebant, id colligi licet, cum nullus inibi dies ad recolendam celebrandamque hujus primæ translationis memoriam designetur.

Mensis ac dies incertus primæ translationis,

CAPUT XIII.

De secunda & tertia Translatione S. Domnii,

§. I.

Cur, & quando facta sit secunda & tertia translatio.

Alterius & tertiæ translationis ne vestigium quidem in Actis S. Domnii, vel in Dalmaticis tabulis reperire licuit. Aliunde igitur utriusque argumenta mutuari oportet; quæ quidem ad

fidem

fidem faciendam si minus evidentia, certe sint satis idonea, quippe cum ex illorum temporum historia ducantur. Utramque hic conjungimus; nam alteram ab altera disjungi, temporum ordo, rerumque series & connexio vetat.

Edictum Diocletiani de sacris ædibus diruendis.

Anno Christi 303. Diocletianus Imperator, instigante potissimum Maximiano Galerio ex adoptione filio, imperiique designato hærede, Nicomediæ cum esset, Christianæ religioni bellum omnium, quæ ad eam diem exarserant, acerbissimum indixit; & cum nominatim decrevisset, ut ecclesiæ omnes diruerentur, hujus cladis initium fieri jussit ab Nicomediensi Christianorum templo, quod ferro ac securibus excisum, egregium sane vel magnitudine vel structura ædificium funditus corruit. Neque ea clades Nicomedię mænibus sese continuit, sed cum imperatorio edicto longe lateque pervagata, omnes imperii Romani provincias, urbesque primarias pervasit, & sacris ædibus vastitatem excidiumque intulit. Nullus dubito, quin etiam Salonitanum templum olim a B. Domnio conditum, ac Deiparæ Virginis nomine consecratum eadem ruina obrutum conciderit. Erat Salona perampla civitas, cujus opulentia, pulchritudine, & situ manu & natura egregie communito, præclaroque ad aspectum, Diocletianus mirifice delectabatur; ad quam sæpius vel commorandi, vel juris dicundi causa divertere solebat, quamque jamdudum suę vitę privatæ portum receptumque tutissimum animo designaverat; hic magnificentissimum Jovis fanum, hic Imperatorias ædes amplissimas ipsemet Diocletianus ingenti mole sumptuque sibi exstruxit; hic denique frequens versabatur Galerius post Augustale imperium a Diocletiano acceptum, acerrimus Christianorum hostis; quæ quidem causæ fuere, ut Diocletiani persecutio vel maximas in hac urbe strages ediderit. Non est autem verisimile, ut Salonitana ædes S. Mariæ Imperatorum oculos rabiemque subterfugerit.

Templum Salonitanum, a B. Domnio exstructū excisum.

In ea rerum ac temporum perturbatione par est credere, nihil antiquius Christianos habuisse, quam ut B. Domnii exuvias summa apud eos religione cultas flammis præriperent, easdemque alio translatas sibi ac posteris incolumes servarent. Haud satis exploratum est, quæ civitas, quæve regio sacris illis lipsanis perfugium, tutumque ab hostibus receptum præbuerit. Ex iis tamen, quæ infra dicturi sumus, conjicere licet corpus S. Domnii per id temporis avectum fuisse in eam Dalmatiæ insulam, quæ nunc quidem *Lesina*, antiquitus vero *Pharia* vocabatur, quæque deinde unius litteræ additione, cępta est dici *Apharia*; tum ex prava corruptaque scriptione, vel pronunciatione *Africę* nomen interdum obtinuit. Huic insulæ, ut nobis quidem videtur, Christianorum pietas ac religio *sacræ* cognomentum indidit, propterea quod ibidem plurimi martyres vel sepulturæ traditi, vel ærumnis ac macie & pedore confecti fuerant.

Tunc corpus S. Domnii ruinæ subductum, & ut videtur in Phariam insulam translatum.

Anno 318. tandem conquievit turbulentissima illa tempestas, quam Diocletianus concitaverat, Galerius & Maximinus in decimum tertium usque annum perduxerant. Sed quam ecclesiæ attulit Galerii & Maximini interitus, brevis ea tranquillitas fuit. Nam pauci intercesserant anni, cum nefarium bellum Licinius redintegravit, qui in Illyricas etiam ecclesias suam crudelitatem ac rabiem exprompsit. Oppresso interfectoque Licinio, Constantinus Magnus anno quarti sæculi 25. perpetuam ac diuturnam ecclesiæ pacem ubique constituit. Exinde res Christiana mirum in modum florere, ac latius in dies propagari cœpit. Per idem tempus sacræ ædes igni ac ferro collapsæ restitui, nova templa atque adeo basilicæ immortali Deo in omnibus provinciis atque urbibus condi ædificarique cœperunt, eo sumptu ac magnificentia, ut Idolorum fanis vel amplissimis non solum magnitudine, sed etiam operis elegantia longe multumque antecellerent. Qua in re Salonitanorum pietas ac religio in primis enituit. Nam, ut supra diximus, duo templa Salonæ ea tempestate erecta sunt, pecunia curaque publica. Primum S. Mariæ iisdem incubuit vestigiis, quibus antea steterat ædes Mariana ab S. Domnio condita; sed veteri illa æde cum specie, tum ornatu haud paullo elegantius. Alterum ad celebrandam colendamque memoriam SS. Martyrum Domnii & Anastasii, Cosmæ & Damiani; quod cum esset priori illo longe majus & augustius, visum est illuc transferri oportere sedem Episcopalem, quam S. Domnius in antiqua Mariana æde constituerat. Hoc templum olim basilica dicta est, ædisque Cathedralis, seu Metropolitanæ titulo ac jure donata. Huic adjectum est sacellum, parvum illud quidem, sed perpulchre ornateque descriptum, ubi sepulchro locus constitutus est, quo corpora SS. Domnii & Anastasii pro dignitate conderentur. Verum ex quo jacta sunt hujus basilicæ fundamenta, multum temporis intercessit, antequam inchoata ædificatio perfici potuerit, seu quod majus esset opus, & majoris impendii, quam ut intra paucos annos absolvi posset, præsertim quod per ea tempora Episcopi & Clerus Salonitanus gravioribus rebus alio distracti eo præcipue curas, & cogitationes omnes intenderent, ut Arianam luem in provincias finitimas grassantem a progressu arcerent, eidemque ad ecclesiam Dalmaticam omnem undique aditum intercluderent. Quæ quidem omnia paullo fusius & copiosius supra explicuimus.

Post pacem ecclesiæ redditam duo templa Salonæ ædificata.

Tandem anno fere 90. quarti sæculi, ut verisimile fit ex iis, quæ dicturi sumus, perductis ad summum usque parietibus, & fastigio ac tecto imposito, universum opus absolutum est, egregium sane, & vel in hac Christianarum ædium magnificentia conspiciendum. Condita vero ornataque basilica, & Christianis sacris rite initiata, Clerus populusque Salonitanus nihil prius sibi faciendum censuit, quam ut S. Domnii reliquias inde repeterent, quo illas perfugii ac tutelæ causa multos ante annos transtulerant; easdemque intra urbis mænia referrent. Igitur quanta maxima fieri potuit pompa ac celebritate ex insula Pharia iterum Salonam advectæ sunt exeunte quarto sæculo; & in sacello prope basilicam ad id constructo honorificentissime collocatæ; eisque appositum est corpus S. Anastasii patria quidem Aquilejensis, martyrio autem Salonitani.

Anno circiter 390. corpus S. Domnii ex insula Pharia Salonam revectum.

Jam vero ne a nobis hæc conficta esse videantur, hic aliquid argumenti seu conjecturæ afferri oportet, quod narrationem nostram verisimilem reddat, atque probabilem. Primum omnium illud pro certo haberi posse arbitror veterem illam ædem Deiparę Virginis, quam S. Domnius exstruxerat, flammis absumptam concidisse, cum Diocletianus religioni pariter, templisque Christianis, & sacris monumentis sacrilegum bellum indixit, id quod supra ostendimus. Illud quoque clarius patet, quam ut in dubium revocari queat, corpus S. Domnii ab ea clade exemptum fuisse, alioque translatum, cum adhuc extet, ac Spalati, ut dicetur, summa veneratione colatur. Ad hæc: nulla controversia esse potest, quin idem corpus aliquando translatum fuerit in illud sacellum, quod basilicæ SS. Martyrum proxime adjacebat; nam illinc cum S. Anastasio post Salonam excisam, in urbem Spalatensem allatum fuisse constat. Hæc tria fere certa cum sint, de se-

de secunda & tertia translatione vix ulla potest esse dubitatio. Duo in hac re supersunt, quæ cum dubia sint & controversa, diligentem inquisitionem postulant: alterum est, utrum Diocletiano in Christianos sæviente, insula Pharia exceperit reliquias S. Domnii flammis subreptas, eisdemque perfugio ac præsidio fuerit; alterum, quo anno ex ea insula Salonitani corpus S. Domnii Salonam revexerint. Utrumque autem si minus certo & evidenter, probabili tamen conjectura mihi videtur elici posse ex depravato quodam Martyrologii Caudiacensis loco, quem ex Auctariis Usuardinis Joannis Baptistæ Sollerii ad diem 21. Julii descripsimus.

§. II.

Annus & dies tertiæ translationis, itemque locus, unde corpus S. Domnii revectum est Salonas, ex Martyrologio Caudiacensi per conjecturam elicitur.

Formula Martyrologii Caudiacensis. M. Caudiacense 21. Julii, *In Galliis adventus & susceptio corporis S. Domnini, vel Domnini M. ex sacra Aquitaniæ provincia translatum in Selula, in pago Toloricensi, in loco antiquitus Magno-loco dein nomine dicto anno Inc. Dom. DCCCLXXXIX.* Ita scriptum inveni apud Sollerium in Auctariis nuper indicatis. Mirum, quam fœda sit hujus loci labes ac depravatio. Hinc Sollerius, ubi hæc verba retulisset: *Quid*, inquit, *hæc omnia significent, fateor me non satis clare intelligere.* Fœdum in modum depravata. Quid si ad hunc locum explicandum & corrigendum vetus Salonitana Chorographia aliquid lucis impertiat, quod ex Gallicanis tabulis frustra fortasse requiras? Quid si vocabula illa, quæ cum Gallia minus cohærent, paullulum immutata cum Dalmatia haud inepte congruant? Quid denique si tota hæc enunciatio, correctione quadam adhibita, Salonitanæ civitati, insulæ Phariæ, S. Domnio primo Salonarum Antistiti satis apte conveniat? Nemo est, quin sciat, quantas identidem corruptelas in antiqua monumenta invexerit vel incuria librariorum, vel Criticorum quorumdam inscitia, qui ea, quæ non intelligunt, quæque corrigere volunt, quam turpissime depravant. Haud dubium est, quin ex alterutra causa tam insignis depravatio in hunc Martyrologii Caudiacensis locum irrepserit, quem proinde restituere & corrigere oportet. Nemo cautius, nemo religiosius in antiquos codices emendandi causa manus injecerit, quam ego. Scio enim sua quemque opinione sæpe falli, & rebus per se obscuris verborum additione, vel immutatione majores interdum tenebras affundi. Video, quam periculosum & plenum aleæ opus sit, veterum tabularum correctorem agere, ut sæpe quidem vel ipsa correctio majori correctione indigeat. Verum si quis, dum vetera scripta evolvit, in locum aliquem inciderit adeo fœde corruptum, & male sibi cohærentem, ut per se ipse nullo pacto intelligi & declarari possit, quid prohibet eidem correctionem aliquam parce ac prudenter adhibere? Dabunt igitur mihi hanc veniam lectores, vel gratiam potius habebunt, quod veterem Caudiacensis Martyrologii lectionem vitiosam, & corruptam emendare coner, non rerum novandarum studio, sed necessitate adductus, ne locum illum perpetuis rerum ac verborum ambagibus implicitum, & inexplicatum relinquam. Ejus formulæ emendandæ conatus noster timidus ac verecundus. Verecunde dubitanterque id facio; neque huic emendationi plus fidei & auctoritatis arrogo, quam quantum conjecturis, quæ sæpe fallunt, adhiberi solet. Antiquæ igitur formulę aliam ipse subjiciam non omnino dissimilem, certe quidem probabiliorem. Tum meas in eam notas adjiciam, quibus illustretur; & rationem reddam, cur nonnulla vocabula immutaverim, & alia pro aliis substituerim. Itaque locum illum Martyrologii Caudiacensis ad hunc modum restitui posse censeo.

M. a *Caudiense* 21. b *Julii. In* c *Salonis adventus & susceptio* d *corporis S. Domnini, vel Doumini M. ex* e *sacra* f *Apharia*, *seu Africanæ* g *provincia translatum*, *in* h *Ecclesiola*, *in Pago* i *Solonicensi in loco antiquitus* k *Magno loco dein nomine dicto*, *An. Incarn. Dom.* l *CCCLXXXIX.* a b c d e f g h i k l

Notæ in formulam Martyrologii Caudiacensis per nos restitutam.

a Cum barbari Dalmatiam incendiis atque excursionibus infestam haberent, satis constat multos Dalmatas patria profugos in Italiam aliasque regiones commigrasse. Hi fortasse Salonitanum aliquem codicem secum attulere, unde hæc formula transcripta est, & Caudiacensi Martyrologio inserta.

b Hoc igitur die, ut nobis videtur, corpus S. Domnii ex insula Pharia revectum, & Salonitanæ urbi restitutum fuit.

c Verisimile est in autographo scriptum fuisse *Sal.* nihil enim frequentius in antiquis codicibus invenies, quam ejusmodi verborum mutilationes. Tum facile fuerit librariis imperitis, & parum operi intentis primam hujus syllabæ litteram cum altera haud omnino dissimili commutare, & pro Sal. describere Gal. Inventi sunt deinde, qui quod litterarum huic voci deesset, supplere vellent, & ut initiis extrema responderent ex *Gal. Galliis* satis commode sciteque effingi posse putarunt. Quare veterem ac germanam lectionem ita restitui posse censuimus, si pro *in Galliis* legeretur *in Salonis*.

d Domnii nomen multiforme esse, & varias litterarum mutationes subire sæpius diximus, quam ut hic rursus necesse sit declarare.

e Apharia idem est ac Pharia, quæ quidem insula vulgo appellatur *Lesina*. Pharia igitur est Adriatici maris insula, quæ millia passuum ferme decem ab antiqua Salona, septem vero ab ora Spalatensi, Bractia interjecta, disjungitur, vergitque ad Orientem hyemalem. Ante Slavorum adventum Græca pariter & Latina lingua usu vigebat apud Dalmatas; Latinis autem Græcisque id moris fuit, ut vocabulis, quæ a consonantibus litteris inciperent, vocalem præfigerent, & pro *Scodra Ifcodram*, pro *Lexio Alexium*, pro *Spalato Aspalatum*, pro *Scifcia Ascifciam*, pro *Spetio Espetium* sive *Epetium* dicerent. Hinc etiam *Apharia*, pro *Pharia*. Hoc deinde vocabulum depravari cœpit, & litteris intermediis varie commutatis eo demum adducta res est, ut *Apharia* in *Africam*, & *Apharii* in *Afros*, & *Africanos* migraverint. Hujus depravationis exempla bene multa cum ex Actis S. Anastasii Martyris, tum ex aliis Dalmatiæ tabulis peti possunt, quæ nos suo loco proferemus. Qui autem in locum Africæ, seu Africanæ, Aquitaniam substituit, is ea ratione ductus esse videtur, quod existimaverit non satis cohærere cum Galliis Africam, sive Africanam provinciam, quæ tam vasto maris tractu a Gallia sejungitur. Cum vero aliqua vocis, ac soni similitudo Africanam inter & Aquitaniam intercedat, facile adduci potuit, ut crederet *Africanam* in locum *Aquitaniæ* per errorem subrogatam fuisse, ac proinde in pristinum locum, unde censuit expunctum, Aquitaniæ vocabulum restituendum putavit.

f Pharia insula ex eo *sacra* cognomentum invenit, quod plurimorum Martyrum sanguine imbuta, &

ta, & quodammodo consecrata fuerit. Nam, ut ex antiqua historia & Dalmaticæ ecclesiæ monumentis colligitur, in hanc insulam Christiani amandari solebant ex propinquis Dalmatiæ urbibus, ut inibi vel extremum supplicium religionis causa subirent, vel perpetuam in custodiam inclusi, carcere, pedore, inedia, lentaque tabe conficerentur. Qua de re alibi plura. Id quoque moris fuit tum Sirmiensibus, tum Romanis, ut hi quidem in Pontiam insulam, illi vero in insulam Palmariam Martyres relegarent. Ac de insula Palmaria multa nobis suppetunt dignissima cognitu, quæ ad historiam Sirmiensem pertinent, quæque in Actis S. Anastasiæ fuse lateque explicabimus. Alia præterea causa esse potest, unde huic insulæ *sacræ* cognomen obvenerit. Solebant enim Christiani undique Martyrum corpora colligere, & ne hostium injuriis exposita essent, ex Dalmatiæ urbibus in hanc insulam asportare, ibique procul ab Ethnicorum oculis conspectuque injecta humo contegere: ex quo factum est, ut terra illa, quæ tot sanctissimas exuvias gremio suo excepisset, complexu foveret, tutasque ab hostibus Christiani nominis præstaret, jure meritoque sacra diceretur. Cæterum haud equidem scio, an id cognomenti longe aptius quadret in Alexiam insulam, vulgo *Lissam*, olim Christianorum certaminibus ac suppliciis admodum insignem. Nam hodieque ibidem visuntur subterraneæ cryptæ, quas Catacumbas vocant, quæque turbulentissimis illis temporibus perfugium ac præsidium afflictis vexatisque Christianis præbebant. Quare si quis pro Pharia restituere mallet insulam Alexianã, ex qua in Aquitaniam facta sit commutatio, is haud fortasse a veri similitudine aberraverit.

g Quas regiones extra Italiam bello subactas populus Rom. imperio adjecerat, eas appellabat provincias, quasi *procul* ab Italia *victas*. Ejusmodi erat Dalmatia, ad quam Pharia insula pertinet. Eam Romani ut in suam potestatem redigerent, incredibile est quantum temporis, laboris, & sanguinis insumpserint.

h Scriptum erat in *Selula*, quid sibi velit, quidve significet hujusmodi vocabulum, plane incompertum est. Nihil aptius restitui potuit, quam *in Ecclesiola*. Affinitas & similitudo, quæ inter utramque vocem intercedit, & sacellum S. Domnii sane exiguum, in quo ejus corpus post tertiam translationem depositum fuit, correctionem nostram satis tuetur.

i Solonicensis a Toloricensi, quod scriptum erat in Martyrologio Caudiacensi, duabus tantum litterulis discrepat; quod alterum irrepserit in locum alterius, id attribui potest librariis scribendo defessis, ac propterea in id, quod a dictantibus excipiebant, minus intentis, operique indormientibus; nec mirum debet videri; tanta est vocis utriusque similitudo. In antiquis Martyrologiis haud semel pro *Salona* scriptum invenies *Solonam*, ex quo vocabulo primigenio, *Solonicense* derivari facile potuisse video; sed cum tabulas fere omnes Geographiæ Gallicanæ veteris ac novæ inspexerim atque lustraverim, nusquam reperire licuit vel oppidum, vel urbem, vel pagum, cui nomen esset Tolorico, ex quo gigni, ad cujusque similitudinem formari potuerit vocabulum Toloricense. Martyrologium Caudiacense, in quo Usuardinum interpolatum exhibetur, descriptum esse non potuit, nisi post sæculum octavum, cum Salona ante annos fere trecentos eversa, vix exiguæ villæ speciem, nomenque retinebat. Hinc peti ratio ac reddi potest, cur civitas illa olim amplissima pagi vocabulo appelletur.

k Post conditas ibidem S. Domnii reliquias, locus ille *Magni* cognomentum obtinuit. Incredibile dictu est, quantum religionis eidem ac celebritatis adsciverint cum plurium martyrum lipsana, tum præsertim S. Domnii corpus illuc illatum. Ex eo non solum ab indigenis, sed etiam ab advenis locus ille egregiis muneribus ornari, celebrarique cœpit, qua dignum erat, frequentia cultuque. Cum itaque inter cætera urbis Sanctuaria locus ille & religione & sanctitate emineret, ex eo factum est, ut vulgo *Magnus locus* diceretur. Id etiam causæ afferri potest, cur *Magnus* ille locus dictus sit, quod videlicet ejusmodi appellatio non iisdem, quibus S. Domnii sacellum parietibus contineretur, sed præterea basilicam universam, idest ædem Cathedralem, Pontificias ædes, cœnobium Cleri Spalatensis complecteretur: quæ quidem omnia cum in unum veluti ædificium Divino cultui, rerumque divinarum administris addictum coalescerent, & ingentem sane aream occuparent, jure meritoque locus ille Magnus appellari potuit.

l Haud improbabile est in germano & autographo codice hanc epocham in hunc modum descriptam fuisse: *Anno Inc. D.CCCLXXXIX.* quæ quidem cum correctione nostra omnino congruit. Verum qui eam in Martyrologium Caudiacense transtulit, litteram D. fortasse per incogitantiam duplicavit; nusquam enim facilius, quam in arithmeticas notas, vel invitis Amanuensibus errores irrepunt. Fuit deinde, qui primam D. haud inscite interpretatus cum proximo superiori vocabulo conjunxit; unde extitit hæc lectio sane optima: *Anno Incarn. Dominicæ*; alteram vero cum censeret ad numerum annorum referendam esse, cum insequentibus arithmeticis notis, omni interpunctione sublata copulavit: ex quo factum est, ut annus tercentesimus undenonagesimus quingentis ipsis annis augeretur. Hinc vero apparet hujusmodi formulam haud esse posse antiquiorem sexto sæculo; neque enim antea id moris apud Christianos fuit, ut anni numerarentur ab *Incarnatione Dominica*; nisi quis forte veterem temporum supputandorum rationem antiquissimæ huic formulæ appositam, ad Incarnationis Dominicæ epocham recentius adhiberi cœptam accommodaverit.

Hæc formulæ Caudiacensis emendatio ac restitutio, si cui forte paullo audacior videatur, is illud secum ipse reputet, sæpe aliquos veterum codicum locos usque adeo depravatos esse, ut fere nihil in eis sanum, nihil integrum, nihil sincerum sit; quos proinde si quis sanare aggreditur, huic imitanda est consuetudo Medicorum, qui ubi deprehendunt partem aliquam corporis infectam esse, sic prorsus, ut nihil propemodum ab ea tabe intactum sit; omnia omnino resecant, & præsentissimis quibusque remediis adhibitis efficiunt, ut nova carne succrescente, tota illa pars pristinæ valetudini atque integritati restituatur. Cæterum in ea formula corrigenda restituendaque id potissimum secuti sumus, quod nobis verosimilius videbatur; recte an secus, alii viderint.

Hæc ferme habui de secunda & tertia S. Domnii translatione quæ scriberem. Video equidem pleraque conjecturis niti, quibus sæpe falsitas subest. Sed in hac veterum monumentorum inopia, in tanto rerum ac temporum intervallo, ultra quo progrediar, quam ut verisimilia afferam, non habeo.

C A-

CAPUT XIV.

De quarta Translatione S. Domnii.

§. I.

Historia prima translationis quartæ S. Domnii post eversam Salonam Spalatum transvecti.
Ex Hist. Salonit. Cap. XII.

a b *Episcopus cum civibus deliberat de transferendis reliquiis S. Domnii.* EOdem a tempore b *reverendus Antistes cœpit tractare cum civibus, ut corpus B. Domnii Pontificis, quod Salonæ remanserat, levaretur, translatumque in ecclesia, quæ nuper dedicata fuerat, locaretur; & valde placuit omnibus. Explorata itaque temporum vice, quando possent hoc commode attentare, abierunt Salonam, ingredientesque* c *Basilicam Episcopii, confusa & dissipata omnia repererunt; repletus enim erat locus* d *ille ruinosis tectis, congestique incendiorum cineres, vepres jam & virgulta produxerant; ita ut quamvis adhuc aliqui superessent, qui locum sciebant, tamen quia tumba ipsius* e *subterraneis fornicibus absconsa latuerat, non facile discerni poterat, unde corpus B. Domnii tolleretur; effodientes autem terram, locumque discooperientes arcam, quæ primo apparuit, levaverunt, & metuentes ne forte impedirentur a Sclavis, cum celeritate magna Spalatum detulerunt; quam aperientes non corpus B. Domnii, sed corpus* f *B. Anastasii martyris invenerunt. Protinus ergo die sequenti revertentes Salonam, de eodem loco* g *sarcophagum B. Domnii effoderunt, & cum summa festinatione Spalatum transferentes, devotione nimia amborum martyrum pignora pretiosa locaverunt in prænominata Dei genitricis ecclesia, ubi dante Domino usque hodie requiescunt.*

Arca effossa, in qua non Domnii, sed Anastasii corpus.

Redeunt Salonam, & S. Domnii reliquias inventas Spalatum transferunt.

NOTÆ.

a Anno Christi circiter 660. Hanc translationem ad annum circiter 60. septimi sæculi satis commode referri posse putamus: quam epocham nunc quidem tamquam verisimilem constituimus; postea vero in Actis Joannis primi Spalatensium Antistitis confirmabimus atque illustrabimus.

b Is erat Joannes patria & cognomento Ravennas, primus Spalati, sive novæ urbis in locum Salonarum conditæ Archiepiscopus.

c Idest ædem Cathedralem SS. Domnii & Anastasii, Cosmæ & Damiani titulo inscriptam, & pariter cum urbe incensam, atque eversam.

d Ubi erat sacellum prope Basilicam situm, in quo post tertiam translationem S. Domnius conditus fuerat; de quo supra cap. XIII. §. 2.

e Quippe sepulchrum subter rupem excisam opere concamerato constructum erat. Vid. cap. X. §. XIII.

f Is erat patria Aquilejensis, ab ea, quam exercebat, arte cognominatus Fullo, qui Diocletiano imperante, Salonæ pro Christo mortem oppetiit. Cave illum confundas cum seniore Anastasio Romana nobilitate, & Cornicularii dignitate inclyto, qui item Salonis martyrium subiit Aureliano imperante.

g Hujus formam ac figuram ære incisam suo loco exhibebimus. Sarcophagus est genus quoddam lapidis, quo veteres ad condenda mortuorum corpora utebantur; huic enim hanc vim esse perhibent, ut cadavera intra quadraginta dies exedat, atque conficiat.

Illyricum Sacrum.

§. II.

Altera ejusdem translationis historia multo copiosior, & accuratior, Auctore incerto, quam nobis perhumaniter exhibuit e suis Mss. depromptam Apostolus Zeno vir Cl. deque omni re litteraria in primis egregie meritus.

I. MIrabilis in majestate sua Deus Pater misericordiarum, & totius consolationis, cujus altitudo ineffabilis sapientiæ, & scientiæ nullis inclusa limitibus, nec comprehensa terminis quibuscumque, recte censura judicii, cœlestia pariter & terrena disponit. Ille namque gloriosus in Sanctis suis, pietate solita faciens prodigia, atque signa, gratiarum præmia suis fidelibus largiflue tribuit, & benigne providet. Et si suos ministros altis magnificet, & decoret honoribus, constituens cœlestis beatitudinis possessores: illos tamen, quos digniores agnoscit, & commendat ingentior excellentia meritorum, ut dignis digna impendat, potioribus attollit insigniis dignitatum, & uberiori retributione prosequitur præmiorum. Quia igitur divina potentia creaturarum omnium est gubernatrix, & custos; diversis tamen provinciis, & urbibus singulares destinavit Patronos, ut ipsas custodiant, & gubernent, volens sanctos suos inter se, & homines quasi mediatores existere, ut acta eorum, quæ pro mole criminum ascendere in altum non poterant, quibusdam Sanctorum mediantibus precibus levarentur in cœlum. Ne vero Spalatinus populus absque pastore solivagus lupinis faucibus sorberetur, noluit eum fore tanti expertem beneficii, athletas venerandos patronos ei constituit, quorum intercessionibus & declinet a noxiis, & ad salutaria dirigatur; quos tanto honoratius venerari debemus, quanto pretiosiori devotione datos nobis fuisse gaudemus. Si enim ceteros Sanctos in regnis cœlestibus constitutos studiis honorare sollicitis, & canoris laudare præconiis anhelamus, ipsos tamen martyres gloriosos Domnium, & Anastasium Evangelicæ doctrinæ imitatores præcipuos, quorum a hodierna die translationem miram recolimus, summis congruit extollere vocibus, laudibus personare, & specialibus honoribus venerari: ut a nobis tanto propensius celeberrima veneratione se sentiant memorandos, quanto etiam nos diuturnis beneficiis, & gratiis munierunt.

Cœlestes patroni singulis provinciis divinitus destinati.

Spalatensium patroni primarii, Domnius, & Anastasius. a

II. Si enim ad historiam transeamus, & nostræ b credulitatis primordia scrutari velimus, Beato Petro Apostolorum principi, qui hunc Pontificem B. Domnium devotiorem suorum discipulorum, suis consecratum manibus ad Salonitanum populum destinavit, laudes continuas debemus impendere, & gratiarum devotissimas actiones. Hic siquidem jussione, & hortatione paterna sui magistri, gressu celeri recedens ab urbe pro palma martyrii obtinenda divinitus Salonam applicuit, ubi populum Idolica nebula obfuscatum, veræ fidei, & doctrina Evangelicæ semina seminans, igne divini luminis illustravit: adeo ut relictis Idolorum culturis & præsagiis dæmonum sceleratis, ad unius veri Dei cognitionem, & fidei orthodoxæ, cœlica gubernante dextera, perveniret: ibique norma Pontificum, atque gemma agonem suscipiens sui pretiosi martyrii, in Polorum coronatus sedibus a Domino collocatur. Post cujus vero transitum gloriosum, Diocletiani Imperatoris dira contra Christianos persecutione durante, B. Anastasius sanctitatis eximiæ, Christi charactere communitus, velut miles fortis, coronam martyrii avide concupiscens, relicto suæ c patriæ portu, littora Salonitana applicuit, d ubi invaluisse perceperat tyrannidem c d

Domnius Salonis Evangelii lumen intulit.

Anastasius martyrii laudem Salonæ quærit. dem persecutorum immanem, superno auxilio confortatus, invocando nomen Christi, & Crucis mysterium prædicando per c diversa genera tormentorum affectatam palmam meruit suis dignis meritis
c obtinere. Qua etenim provincia, qua natione, atque patria, quibusque parentibus editi fuerint, quos etiam tormentorum aculeos subierint, hic quærere supervacaneum existimamus, cum legenda passionis eorum seriatim cuncta declaret. Qualiter autem pretiosus thesaurus miraculose deductus in lucem fuerit martyrum Beatorum, posteros latere non patimur, ne temporum varietate, & pravitate ac segnitia repugnante inimica memoriæ eorum, tam fructuosa translatio in oblivionem devotionis novercam salutiferæ verteretur.

f III. Joanne igitur f primo Archiepiscopo tunc temporis Spalatinæ ecclesiæ residente, viro religioso, ad Dei servitia totis nisibus anhelanti, crevit fervens desiderium, divina prius eidem gratia g revelante, corpora ipsorum gloriosissimorum martyrum quærere, & inventa, si voluntati possibilitas ministraret, in ecclesia, quam noviter dictus Præsul dedicaverat in honorem B. Virginis, quæ ante magnum Jovis templum erat, honorifice collocare. Et quia ipsorum martyrum major notitia, & memoria, quam cæterorum habebatur Sanctorum Salonæ existentium, h post ejus diram destructionem, & detestabilem eversionem, eosdem ardentius invenire nitebatur. Igitur ne tam pretiosæ gemmæ vili tegmine remanerent inclusæ, cultu ecclesiastico alienæ, verum suæ præclaræ sanctitatis radiis in Dei ecclesia rutilarent, affectum optabilem perduxit ad actum Archiepiscopus memoratus. Cujus quidem votis saluberrimis cito Dominus ex alto prospiciens, vias prosperas præparavit: cum ipsius pietatis existat, dignis annuere desideriis, & supplicationes fidelium misericorditer exaudire: ut ii, quos suo pretioso redemit cruore, pretiositatis ejusdem satiarentur dulcedine, & mentis oculos ad cœlestis patriæ aperirent amorem. Tam itaque bonum, & laudandum propositum bonus Pastor pio gregi communicat, mentis suæ aciem armat, sacram hujusmodi deliberationem deducere ad effectum. Sciebat enim tale negotium ejus ope, & consilio indigere. Placet audientibus sanum, & salubre propositum, singuli auxilium pollicentur: tantus enim ardor inerat animis, ut annuum videretur emergere spatium, si differretur per diem: quia quanto diutius opus delectabile differtur, tanto acrius cruciat expectantem. Augetur propterea animus Præsulis ex devotione populi ad divina servitia æstuantis. Igitur tam pium desiderium Deus eorum cordibus inspiravit, quoniam Sanctorum suorum martyrum reliquias nolebat ulterius occultari, volens eas in lucem gentium provehi in mira devotionis, & honoris eximii continuum incrementum. Explorata itaque vice temporum, & sagaciter sciscitata, quando possent, opus sacratissimum attentando salubrius, fine consequi peroptato;

Joanni I. Archiep. Spalat. g desiderium divinitus injectum martyrum reliquias investigandi.

h

quid sui consilii sit, cum civibus communicat.

Salonam accedunt. IV. Memoratus Præsul, multitudine populi convocata, Salonam accedunt, & ingredientes ruinas Basilicæ Episcopii, confusa, & dissipata omnia penitus repererunt. Repletus enim erat locus i ille ruinosis tectis, congestique incendiorum cineres, vepres jam, & virgulta produxerant: ita ut quamvis aliqui superessent, qui locum sciebant, tamen
l m quia ipsorum l tumbæ subterraneis m fornicibus latitabant, non facile discerni, vel videri poterant; unde corpora Beatorum martyrum tollerentur. Demum primus omnium ad opus Divinæ revelationis fidelis Pastor accingitur, oves sequuntur Pastorem: hi ligonibus & instrumentis cæteris terram cavant, revolvunt lapides de cavernis, colla ad portandum, & humeros oneribus submittentes. Nulla igitur dignitas, nulla ætas aliquem excusabat ab opere affectato, cum vires desiderantium animorum in prosecutione sui operis ferventius invalescant; nam ibi juxta Prophetam claudus saliebat, ut cervus; senum, & puerorum debilitas juvenilem fortitudinem assumebat, & nihilominus juvenum potentia duplicatur: quisquis enim studet in opere cunctos præcedere, cupiens inter cæteros reputari beatior, quos potest vincere in labore. Sed omnibus mens una, operum labor omnibus unus; quia nihil satisfit animo anhelanti ferventer, nisi prius suis affectibus satietur: festinare incipiunt cum reliquis favoribus, reperire separata. Effodientes autem profunditatem non modicam, perquam jam prope præsumebantur corpora gloriosa, quosdam bonæ vitæ puras manus habentes paratas ad tantum detegendum thesaurum, ordinaverunt profundius effodere, ut ipsi immaculati martyres ab immaculatis manibus permitterentur detegi, Divina providentia ministrante; evanescunt enim bono inchoata principio, & vilescunt, si suos non consequuntur terminos peroptatos. Cum ergo aliquantulum fodissent in altum, sentire cœperunt miræ suavitatis odorem; sistunt ab opere, capita erigunt, circumspicientes naribus n avigentibus olfactare cœperunt, ut causam possent invenire odoris; ubi dum frustra laborare credebant, ex suavitate ipsius reficiuntur odoris, instituunt operi iterum fodiendo, & quanto altius, tanto majori suavitate replentur. Detegitur interea tumba, in cujus detectione crescente odore, ratum quasi ipsum cœperunt habere de monumento procedere, ad Pontificem subito clamando voces erigunt gaudiosas. Ipse quidem cum omnibus, & præ omnibus ore laborabat, & manu, ore singulos incitando, manu provocans ad exemplum, ut Pastoralis curæ ad instar in eodem servitio cæteros efficeret promptiores. Pontifex vero vocatus sentire cœpit odorem, & intuitus monumentum, ut erat discretus, & prudens concepit animo in instanti, quod a reliquiis intus habitis odor ille suavissimus procedebat. Clerus currit, populus properat, omnis ætas accelerat, non tam vocibus, quam suavitate invitantis odoris: quia unus animus omnibus, unicum erat desiderium, sacrum corpus aspicere, quod jacebat in tumba. Sed metuentes, ne forte a Sclavis suis impedirentur o æmulis, cum celeritate magna Spalatum arcam prædictam, quæ primo apparuit, detulerunt, laudes cum jubilo decantando; quam quidem aperientes, non corpus B. Domnii, ut sperabant, sed B. Martyris Anastasii invenerunt.

Suavitas odoris index latentis thesauri. n

Arca detegitur.

Unde odor afflatur.

o Metu Slavorum celeriter Spalatum arca devehitur,

Joannes omnium primus manum operi admovet.

V. Protinus igitur die sequenti revertentes Salonam, de eodem loco sarcophagum B. Domnii effoderunt, quod cum omni festinatione Spalatum satagentes transferre, p substitit, & tam fortiter hæsit, ut juvenum multitudo eumdem de loco movere nequirent. Volens namque Divina gratia præmonstrare, ut sicut suum martyrem fecerat ab immaculatis manibus de terræ profunditate producere, ita a manibus innocentum traduceretur ad locum ordinatum a Deo. Tunc Præsul attendens miram Dei clementiam, virtute mirabili properare turbam puerorum imbecillem, quæ ibi aderat puerili more ad spectaculum, in auxilium convocavit; ut virtus eadem ad laudem ipsius martyris, & gloriam gentibus, & populis mirabilius elucescat. Mox mirum in modum ut apprehendissent manualem laborem viribus destituti, ipsum traxerunt sarcophagum veloci cursu sine aliqua gravitate laboris: videbatur enim eis non virtute manuum, sed propria prosilire; sicque opus mirabile innotuit credentibus luculenter. Pervenientibus autem eis ad locum nuncupatum q Salinæ, inter Salonam,

in qua corpus Anastasii repertum. Inventum corpus S. Domnii loco moveri nequit. p

Pueri ad id adhibiti

Sarcophagum facili ductu sequentem trahunt. q

nam, & Spalatum, ubi via saxosa objicitur transeuntibus, Solis fervido æstuati calore pueri ardenter sitire incipiunt; quærunt haustum, pandunt ora siti, diris suspiriis anxiati. Itaque Christi misericordia, & gratia suffragante immensæ pietatis dona insignia, meritis pretiosi sui martyris volens Deus adstantibus Christicolis demonstrare, ut sicut sitienti populo Israelitico per Moysem suum famulum in deserto aquam de petra sicca produxit, sic lympham de silice fecit, cunctis cernentibus emanare. Hæc siquidem hodierno die miraculose apparet producta r; *& a vulgo ex tunc aqua B. Domnii appellatur, quam in suæ translationis die devote potantes a diversis infirmitatibus liberantur. Tunc squammosis linguis ora pueri irrigantes, lymphæ dulcedine recreati, vires assumunt, immensas Deo gratias referunt, & martyri glorioso cum prædicto Præsule, & populo circumstanti, arcam trahere incipiunt velocius cum hymnidicis melodiis. Accedentibus vero cunctis ad suam civitatem cum pretioso desiderato thesauro, occurrunt senes, infantes & Virgines, cæterique, qui remanserant in præsidio civitatis, corpus beatissimum cernere cupientes, de tam dono fertili Deo gratias referentes. Idem vero Præsul ferramento arrepto tumbam aperit, non ferens alios in sacro opere laborem subire, paratus solus cuncta facere, si vires* f *attenderent puritati: apertoque sarcophago omnes adstantes miro perfunduntur odore, vident reliquias martyris gloriosi corporea* t *integritate gaudere. Interea librum* u *Evangeliorum invenerunt in pectore ejus,* x *tectis argenteis decoratum, litteris Apostolicis antiquo more formatis, qui ejus manu propria narratur conscriptus, gestans sui nominis titulum; & usque in præsentem diem loco reliquiarum pro thesauro ecclesiæ conservatur. Paratur repente processio, cereorum lampades accenduntur, diversi generis cremantur aromata, odores adjiciuntur, sed odorifera suavitas a reliquiis prodiens omnes longe superabat odores. Ingens oritur gaudium, præ gaudio lacrymæ generantur, osculantur reliquias omni reverentia debita & honore: gratias Deo referunt pro tam inextimabili reperto thesauro. Quia ratio exigit, ut muniti tanto munere pretioso, devotæ familiaritatis obsequia impendere satagant suis benefactoribus affluenter.*

Ab æstu & via siti laborant.

Aqua e silice divinitus profluens r perennis, & ad morbos curandos efficax.

f

Detectus sarcophagus miro adstantes odore perfundit.

t u x

Evangeliorum codex Domnii manu conscriptus.

Honos sacris reliquiis adhibitus.

VI. *Fidelis Pontifex cum Clero & Populo laudes dulcissimas decantando, imitatus B. Joseph, qui nostrum Redemptorem carne mortuum involvit sindone, in eadem ecclesia sacras reliquias pannis pretiosissimis involutas ex parte* aa *meridiana pro altari, sub duplici sarcophago* bb, *cum gratiarum actione recondidit. Corpus vero B. Anastasii martyris in Aquilonari parte ejusdem ecclesiæ sub ara sacrificiorum cum psalmodia devotissima reponentes, ubi reverenter, ac honorifice usque hodie præservatur, & honorabilius veneratur. Sicque utrique Christi martyres, quos natura ministra Divinæ providentiæ in diversis nasci provinciis protulerat, una fides, sed diversa supplicia tormentorum; hunc* cc *ab Oriente, illum ab Occidente: isti caput a spiculatoribus amputatur, illi mola collo ligata in undis æquoreis submergitur, in una & eadem ecclesia collocavit. Ubi suffragante gratia bonorum omnium largitoris, ipsorum martyrum gloriosissimorum pignora pretiosa innumerabilium miraculorum titulis insignita, in maxima reverentia requiescunt. Per quæ urbs egregia Spalatina, privilegiato charactere Romani Pontificis cum universis libertatibus, donis, & gratiis, Salonitani honoris apice præmunita largiflue Metropolis dominans Dalmatiæ atque* dd *Croatiæ jure* ee *Primatico est affecta. Noluit tamen Divina pietas tam devotum suis martyribus absque mercede officium impensum relinquere: sed digna restauratione compensat: pro servitio enim Sanctis exhibito, multos languidos, variis languoribus occupatos, suffragium Christi martyrum liberavit, & continue non desinit liberare. Ad quorum rutilantia merita declaranda, Divina potentia reduplicat miranda succedentia dona in testimonium sempiternum; quia quos prius suavitate sanctissima manifestos fecit odore, manifestiores reddit postea innumerum miraculorum effectu. Ex quo eadem ecclesia largitione Regum* ff, *& Principum, aliorumque fidelium immensis beneficiis, & præmiis extitit prædotata. Pictate itaque solita martyres inclyti, tam sanctitatis splendidæ fulgidi, & decori, estote plebi vestræ inexpugnabilis murus, impenetrabilis clypeus, inviolabilis cassis, lorica indeficiens, quotidiana munitio, patrocinium sempiternum. Augete salutem precibus, pacem impetrate, quæque salutaria ministrate, noxia removete, veniam obtinete delictorum, reddite exorabilem Judicem, quem sæpe irritamus ad iram. Quia etsi plures sunt delinquentium culpæ, tamen vestra merita, & suffragia possunt nobis veniam adipisci. Date itaque atque concedite, ut purgati criminibus, placeamus cui placetis, Redemptori nostro Jesu Christo, qui cum Patre, & Spiritu Sancto vivit, & regnat per infinita sæcula sæculorum. Amen.*

Corpus S. Domnii ad Meridiem conditum, & corpus S. Anastasii ad Septemtrionem.

aa bb

cc

dd ee

Miracula ad eorum sepulchrū edita.

ff

Regum ac Principum in ecclesiam Spalat. munificentia.

NOTÆ.

a Olim uno eodemque die Domnii pariter atque Anastasii translatio anniversario cultu celebrari solebat, ut hinc colligitur, nunc vero sua utrique dies decreta, Anastasio quidem 28. Domnio autem 29. Julii.

b Idest, Christianæ fidei ac religionis initia, quæ Salonitani ab ipsis Apostolorum principibus, Petro Paulloque repetunt.

c Idest Aquileja, unde erat oriundus Anastasius, cui ab ea, quam exercebat, arte cognomen Fullonis obvenit. Longe alius est ab Anastasio seniore patria Romano, & Cornicularii dignitate prædito, qui Salonis item præclaro martyrio perfunctus est, Aureliano imperante. De hoc agemus in Actis Agapiti Salonitani Antistitis.

d Igitur Diocletiani persecutio fervebat Salonis vel maxime, cum illuc Anastasius martyrii cupiditate incensus, hujus palmæ adipiscendæ causa se contulerit.

e Acta & martyrium S. Anastasii suo loco describentur. Hæc apud se esse testatur *ex Cod. Ms. Monasterii S. Michaelis in periculo maris* Theodoricus Ruinart in Præf. ad Selecta Martyrum Acta.

f Tò *Primo* referendum est ad seriem eorum Antistitum, qui deinceps Spalati sederunt, postquam Joannes Ravennas sedem Metropolitanam Salona translatam in ea civitate collocavit.

g Hinc licet intelligi Joannem divinitus admonitum fuisse de transferendis in novam urbem SS. Martyrum reliquiis.

h Quæ contigit anno Christi circiter 640. anno scilicet vigesimo ante quam S. Domnii corpus ex veteri Salonitano sepulchro transferretur. Nam Domnii atque Anastasii inventionem referendam esse censemus ad annum 60. septimi sæculi; id quod nunc tamquam verisimile ponimus, postea vero probabimus in Actis Joannis primi Spalatensium Archiepiscopi.

i Ubi scilicet Basilica & Sacellum fuerat Basilicæ adjectum, in quo S. Domnius, itemque S. Anastasius siti erant.

l Idest, arcæ marmoreæ, in quibus etiamnum condita SS. Martyrum corpora servantur.

m Hi fornices hodieque visuntur, & Spalatensium concursu ac religione celebrantur.

n Fortassis legendum *varibus se arrigentibus*, idest arrectis. Sic apud optimos Latinitatis auctores invenies aures, mentem, animum arrigere, & apud Virgilium *arrectisque auribus adstant* 1. Æneid. & apud Plautum *suo mihi sermone arrexit aures*. Rud. 326. Nares igitur arrigebant, idest huc illuc circumferebant, atque intendebant, ut explorarent, unde illa odoris suavitas afflaretur.

o Ex quo Slavi seu potius Abares Salonæ eversores in Dalmatiam irruperant, numquam desierant vias atque agros excursionibus infestos habere; quare perpetuæ illis assiduæque cum Dalmatis fuerant inimicitiæ. Tum vero hoc gravius ab illis imminebat periculum, quo propius aberant, sedes nacti Salonæ propinquas.

p Id miraculi in hujusmodi sacrorum corporum translationibus sæpe accidisse legitur. Nec vero ejusdem prodigii alias peracti renovatio huic historiæ fidem detrahit; quin potius conciliat; quippe Deus, qui *mirabilis est in Sanctis suis*, Divorum corpora, templa, dum viverent, Spiritus Sancti, post mortem miraculis ejusdem fere generis illustrat.

q Locus erat prope oram maritimam, ubi sal fieri solebat.

r Hujusmodi aqua vim sibi divinitus inditam ad morbos propulsandos adhuc retinebat, dum hæc scripsit Auctor hujus historiæ.

s Idest, si puro animo piaque voluntate id facere conanti vires suppeterent.

t Hanc corporis integritatem nulla naturalis causa miraculo eximere queat. Quid enim mirabilius, & vires naturæ longius excedens, quam corpus quingentos jam annos vacans animo ab omni tabe alienum atque immune perstare, & cum odore quidem jucundo suavique, ut neque ex longinqui temporis injuriis, neque ex multiplici ab uno in alium locum translatione quidquam detrimenti acceperit.

u Is liber una cum Domnii corpore in eadem arca reconditus, etiamnum ibidem asservari creditur. Moris id fuit antiquis Christianis, ut Episcopis, cum eos sepulturæ mandabant, Evangeliorum codicem pectori imponerent; idemque codex apponi solebat Episcopis, cum in templis eorum imagines vel in marmore incisæ, vel in tabulis descriptæ collocabantur; ut intueri licet B. Domnium in Lateranensi sacello cum libro Evangeliorum musivo opere depictum.

x Fortasse scriptum erat *Thecis argenteis*, idest vel argentea lamina totus obductus erat, vel bracteolis argenteis hac illac inditis scite venusteque distinctus.

aa Cum Spalatensis templi facies Occidenti obversa sit, alterum ejus latus, quod in Meridiem spectat, lævum erat ratione habita altaris principis ac maximi totius basilicæ. Servatus igitur est mos antiquus, ut S. Domnius ad lævam, S. Anastasius conderetur ad dexteram, quæ in Septemtrionem spectat. Nam apud veteres pars sinistra in honore fuit, iisque tribui solebat, qui cæteris dignitate antecellerent. Hinc factum est, ut in abside Lateranensis sacelli S. Domnius lævam, S. Venantius dexteram partem obtinuerit.

bb Arcæ marmoreæ inclusa fuit altera arca itidem lapidea, qua corpus S. Domnii continebatur.

cc Domnius quidem Antiochiæ in Syria, Anastasius vero Aquilejæ in Carnis natus erat. Syntaxis, sive ordo dictionis paullulum perturbatus.

dd Utriusque videlicet Dalmatiæ. Septimo vergente sæculo cum inter Græcos & Slavos pax constituta esset, Dalmatia bifariam divisa est. Altera pars fere maritima in Græcorum potestate mansit, retinuitque Dalmatiæ nomen; pars altera ferme mediterranea Slavorum imperium, & Chrobatiæ Serbliæque vocabulum subiit.

ee Ecclesia Spalatensis primatiale jus ac nomen obtinuit eodem fortassis sæculo, cum Joannes Ravennas eidem præerat. Vide sect. 2. cap. 2. Part. 3. Prolegom.

ff Regum Chrobatiæ insignem adversus S. Domnium religionem ac munificentiam hoc loco significare voluit Auctor.

§. III.

Historia tertia ejusdem translationis, quam Lucas Gaudentius sæculo superiori descripsit ex codice pergameno ecclesiæ Spalatensis. Ex editione Veneta Breviarii Spalaten. & ex Actis Antuerpiensibus SS. Tomo II., XI. Aprilis.

Joannes a hujus nominis primus Archiepiscopus ecclesiæ Spalatensis, cum dedicasset in honorem B. Virginis Mariæ insigne fanum Jovi a Diocletiano Imperatore in ipsius palatio olim exstructum, cupiens sacras reliquias SS. Martyrum b *Domnii & Anastasii ex ruinis celeberrimæ urbis Salonarum eruere, & in templo a se repurgato collocare; convocata pii populi multitudine, ad Salonarum ruinas, ubi* c *basilica fuerat, se alacer confert. Locus, in quo sacri loculi latitabant, subterraneis fornicibus inclusus, etsi notus quibusdam esset, vepres tamen & virgulta illum maxime contegebant.* a b Sacra corpora inter ruinas Salonenses inquiruntur. c

Primus omnium ad pium opus fidelis Pastor accingitur, oves Pastorem imitantes certatim omnes labori incumbunt: virgulta & vepres amovent, cæmenta & lapides ingentes asportant, suggerente Deo vires laborantibus. Effossa jam aliqua profunditate, miræ suavitatis odor exhalat: loculus unus detegitur, & odor augetur: accurrit pius Pontifex cum Clero, metuentesque, ne forte a Slavis turbarentur suis æmulis, magna cum celeritate loculum, qui prius apparuit, ita ut erat, clausum Spalatum detulerunt: quem quidem aperientes non corpus S. Domnii, ut sperabant, sed sancti Martyris d *Anastasii invenerunt.* Primum invenitur S. Anastasii,

Sequenti die Salonas revertuntur, instant operi, paullo altius locum eumdem effodiunt, & sarcophagum S. Domnii inveniunt: ipsum quoque pari cum sollicitudine & festinatione Spalatum convehere satagunt; substitit tamen & hæsit pondere gravissimo, fortissimis quibusque & robustissimis viris redditum immobile. Ab innocentibus igitur & immaculatis manibus convehi velle sacrum pondus ratus pius Antistes, imbecillem puerorum turbam cogit, & oneri ferendo supponit, quod leve factum a pueris alacriter vehebatur. Cum tamen Solis æstu fatigarentur, ardore nimio maximæ sitis affligi cœperunt, in loco aridissimo, qui Salinæ nuncupatur. Mirum dictu! erumpit ex silice latex vivus, apparetque novus fons numquam antea visus, adhuc etiam B. Domnii aqua nomen retinens, & virtutem e *in anniversario hodiernæ translationis præstans. Refocillati pueri inferunt arcam in locum paratum; qua aperta mirus odor effunditur. Reliquiæ sancti Martyris integre inveniuntur, & in pectore liber erat Evangeliorum thecis argenteis inclusus, litteris Apostolicis antiquo more, ipsiusmet, ut fertur, manibus formatis. Horum duorum Martyrum sacra* f *corpora adhuc in ecclesia Metropolitana Spalatensi honorifice recondita conquiescunt.* d tum S. Domnii corpus; immobile a pueris transfertur; fontes ultro erumpunt. e integritas corporis; f Codex Evangelii pectori impositus.

Anno-

Annotata Godefridi Henschenii.

a *Joannis hujus laudes late describuntur a Thoma Archidiacono cap. 11., & Joanne Lucio lib. 2. cap. 13. At quando ipse patria Ravennas Legatus a summo Pontifice, & quo anno ad partes Dalmatiæ missus fuerit, & in Archiepiscopum ordinatus, non indicatur. Videtur a sæculo VIII. vixisse, quia post ipsum dicuntur sedisse Petrus, Marianus, Martinus, Leo, Petrus; ac dein circa annum* 840. *Justinus; ut de hoc Thomas cap. 13. tradit, & omnes referuntur in* b *memoria Archiepiscoporum Salonitanæ, & Spalatensis ecclesiæ apud Lucium pag. 385.*

b *Imo solius Domnii reliquias levare voluisse innuit Thomas cap. 12, ubi de hac translatione agit; & hic infra innuitur inventionem S. Anastasii præter spem fuisse.*

c *Addit Thomas:* Basilicam Episcopii ingredientes confusa & dissipata omnia repererunt.

d *S. Anastasii translatio celebratur a Spalatensibus 28. Julii, at martyrii c natalitius 21. Augusti, quo die inscriptus est Martyrologiis Usuardi, Adonis, & aliorum cum hodierno Romano; & dicitur* d Cornicularius, *passus sub Imperatore* Aureliano, *aliis* Aurelio, *Galesinio* Alexandro, *quod ad dictum diem erit discutiendum. Fuisse autem corpus* B. Anastasii anno 1209. a Bernardo Archiepiscopo ab altari veteri extractum, & in novo altari in eodem loco collocatum *testatur Thomas Archidiaconus cap. 25.*

e Quarto Kalendas *sextiles indicatus supra ab Adamo, is est 29. Julii.*

f *Idem indicat Thomas cap. 12, qui sæculo 13. suam historiam scripsit.*

Notæ in notas Henschenii.

a Uno plane sæculo aberravit Henschenius ab ætate Joannis Ravennatis, quem inter sextum & octavum sæculum ab anno fere 650. ad annum circiter 681. floruisse constat.

b Hujus codicis auctor fuit quidam admodum eruditus e gente Acutheana inter Dalmatas in primis antiqua & nobili.

c Henschenius Anastasium Cornicularium substituit in locum Anastasii cognomento Fullonis, de cujus translatione hic agitur. Hunc Spalatenses patronum sibi adoptarunt, ejusdemque corpus in æde Metropolitana, quo olim translatum fuit, etiamnum servatur, & summa religione colitur; natalis ac festus dies Spalati celebratur sub ritu dupl. II. Clas. 26. Augusti. Florus etiam in suo Martyrologio Anastasii Salonitani seu Salonensis nomen ad diem 26. Augusti adscripsit; quamquam librariorum incuria in eum locum mendum irrepserit, & scriptum sit: *In civitate Thessalonica*, ubi restitui oportet *in civitate Salona*.

d Iterum ac sæpius monui duos fuisse Anastasios, qui Salonæ martyrio perfuncti sunt. Alter genere Romanus, instituto militari Cornicularius, qui sub Aureliano Imperatore religionis causa Salonis interemptus est, de quo hodiernum Martyrologium Romanum, aliique veteres Martyrologi. Hujus festa & anniversaria memoria consignatur die 21. Augusti. Alter Aquilejensis, cui Fulloni cognomen fuit, quique Imperante Diocletiano Salonæ martyrium subiit. Hujus nomine consecrata est dies 26. Augusti, quæ a Spalatensibus solemni ritu officioque colitur. Jam vero Joannes Archiepiscopus Spalatum transtulit corpus Anastasii Fullonis; corpus autem Anastasii Cornicularii aliquot ante annis Romam advexerat Martinus Abbas; & Joannes Papa IV. cum aliis martyribus ex Istria & Dalmatia per eumdem Martinum advectis, in Sacello Lateranensi perhonorifice condiderat.

CAPUT XV.

Corpus S. Domnii numquam e Dalmatia vel Romam vel alio avectum fuisse.

Vetus est Spalatensis ecclesiæ traditio, quæ constat ex antiquissimis Dalmatarum litteris atque monumentis, corpus S. Domnii aliquot post Salonæ excidium annis elapsis, in urbem Spalati paullo ante conditam transvectum fuisse; ut de re tam testata explorataque addubitare nemo possit, quin certissimis quibusque verendæ antiquitatis testimoniis fidem omnem & auctoritatem abrogare velit. Non desunt tamen auctores clari in primis ac nobiles, qui ejusmodi translationem in dubium controversiamque adduxerint, propterea quod existimarent corpus S. Domnii post cladem Salonitanam, allatum fuisse Romam, conditumque in eo sacello, quod a S. Venantio nomen accepit, & Lateranensi Basilicæ proxime adjacet. Quorum quidem sententiam cum paullo accuratius expenderem, ita mecum ipse statui, numquam in eorum manus incidisse præclarissima illa Spalatensis ecclesiæ monumenta, quæ superioribus capitibus ad fidem hujus translationis faciendam produximus. Sane Henschenius noster, cum antea ad istorum opinionem videretur esse propensior, ubi ejusmodi codices inspiciundi copiam nactus est, statim se ipse revocavit, continuitque ab assensu huic opinioni præbendo; & corpus S. Domnii Spalatensibus, unde illi abstulerant, omni dubitatione abjecta adjudicavit. Juvat autem hic paucis exponere, unde isti causam & occasionem errandi arripuerint.

Traditio Spalatensis ecclesiæ de translatione Spalatensi S. Domnii, cur ab aliquibus vocetur in dubium.

Joannes Romanus Pontifex IV. eo nomine, qui anno circiter 640. Pontificatum iniit, oriundus e Dalmatia, cum post expugnatam Salonam fama & auditione accepisset inter tumultum ac direptionem devictæ urbis Dalmatarum plurimos a Barbaris captos, & in servitutem abductos fuisse, popularium suorum vicem miseratus, suarum partium esse duxit, omni ope atque opera eorum calamitati succurrere. Itaque Martinum Abbatem egregie fidei ac prudentiæ virum cum ingenti pecunia in Dalmatiam trajicere jussit, ut captivos ex hostium tyrannide ac servitute eximeret. Huic præterea id negotii dedit, ut SS. Martyrum corpora undique conquisita in urbem deferret, ne scilicet aut neglecta, aut contempta inter barbaros jacerent. Is porro Pontificiis mandatis diligenter & ex fide confectis, Romam rediit; & quæ Martyrum reliquiæ in ea rerum ac temporum perturbatione perquiri effodique ex ruderibus captæ urbis, aliisque Dalmatiæ & Istriæ locis potuerant, eas secum in urbem asportavit. Quas Joannes ea, qua par erat, veneratione ac lætitia cum excepisset, in sacello S. Venantii perhonorifice condidit. Tum ne martyrum cultum ac memoriam vetustas aboleret, paucos ex iis, de quorum nominibus constabat, in absіde ejusdem sacelli, musivo opere depingi jussit, quibus addendam curavit effigiem S. Domnii, ut suæ erga illum pietatis ac religionis perenne monumentum posteritati propagaret. Quæ quidem omnia cum doctissimis viris cognita, & perspecta essent, facile in eam opinionem adducti sunt, ut putaverint corpus S. Domnii una cum aliis SS. Martyrum reliquiis per idem tempus Romam delatum fuisse, præsertim cum ex ejus effigie illic depicta id satis tuto conjicere posse existimarent. Verum nihil hac conjectura infirmius, nihil eorum opinione incertius. Quid enim? an omnium SS. Martyrum

Unde orta de S. Domnio in urbem translato opinio?

tyrum

tyrum corpora, quorum cultus ac religio vigebat in Dalmatia, tum Romam transvecta sunt, ut necesse sit in eorum numerum S. Domnii corpus pariter includi? vel si non omnia in urbem allata sunt, ut certe non sunt, quid argumenti afferri potest, cur iis, quæ Dalmatia Romam per id tempus transmisit, annumerandum sit etiam corpus S. Domnii? præsertim cum neque Thomas Archidiaconus, qui de hac translatione satis luculente scripsit, neque ullus alius ex antiquis scriptoribus id memoriæ prodiderit. Quod vero Joannes Pontifex in abside ejus sacelli B. Domnium pariter cum aliquot ex illis Martyribus, quorum reliquias ibidem condiderat, pingendum curaverit, id profecto tanti non est, ut obtundat elevetque Spalatensium codicum auctoritatem. Causa longe alia esse potuit Joanni, cur S. Domnium illic appingi vellet; sive quod suam adversus illum religionem, pietatemque eximiam posteritati notam esse cuperet; sive quod non putaverit disjungendum esse a Salonitanis & Dalmaticis Martyribus B. Domnium, qui ecclesiam illam fundaverat, quique omnium Dalmatiæ Martyrum coryphæus esset ac princeps; ex quo etiam factum est, ut in basilica Lateranensi una eademque die cum aliorum Martyrum, quorum corpora illic asservantur, tum præcipue S. Domnii cultus ac memoria solemni officio rituque celebretur. Sed ubi agendum erit de festis S. Domnii diebus, ibi investigabimus, quid causæ fuerit, cur ea dies, quæ est undecima Aprilis, in fastis Lateranensis ecclesiæ nomen S. Domnii adscriptum sit. Quamquam haud invitus concesserim Joannem in ea opinione fuisse, quæ deinde in vulgus percrebuit, ut putaret S. Domnium iis Martyribus annumerandum esse, quos e Dalmatia Martinus Abbas advexerat; nam plures erant ignoti nominis, quibuscum permixtus esse S. Domnius facile existimari poterat; & nondum ejus corpus, quod sub Salonæ ruderibus latebat, manifesto compertum atque deprehensum fuerat, idemque a Spalatensibus in novam urbem publica solemnique pompa translatum. Cæterum Thomas Archidiaconus, licet non ignoraverit S. Domnium pictum esse in abside sacelli Lateranensis, idque ipse testatus fuerit cap. 8. Histor. Salonit., adeo tamen non existimavit monumentum illud S. Domnio positum, indicium esse corporis ibidem conditi, ut capite 12. longe aliud ab istorum opinione docuerit, & clare diserteque tradiderit corpus S. Domnii in urbe Spalatensi asservari; eoque translatum fuisse ab Joanne primo Spalatensium Archiepiscopo, vigesimo fere anno postquam Martinus Abbas ex Istria atque Dalmatia aliorum Martyrum corpora Romam transtulerat. Cohærent igitur inter se hæc duo, nimirum in eo sacello effigiem esse S. Domnii, & ejusdem corpus inde vel longissime abesse. Quæ cum ita se habeant, nemo non videt, quam imbecilla sint istorum argumenta, atque adeo prorsus nulla, si cum auctoritate Spalatensium codicum, veterumque scriptorum testimoniis conferantur. Operæ pretium esse arbitror afferre, quidquid auctores illius opinionis hac de re scripserint, eorumque sententias totidem verbis descriptas lectorum judicio subjicere.

Effigies Lateranensis S. Domnii non est indicium ejusdem corporis ibidem conditi.

In eodem errore forsan fuit Joannes IV.

Sed non Thomas Archidiaconus.

§. I.

Auctores pro Romana S. Domnii translatione.

I. CÆsar Cardinalis Baronius in Not. ad Martyr. Romanum die 11. Aprilis: *Corpus S. Venantii Episcopi & Martyris asservatur in Oratorio, quod dicitur S. Venantii apud Baptisterium Constantini, a una cum corporibus S. Domnionis Episcopi, & aliorum SS. Mm., quorum omnium dies anniversaria agitur hoc eodem mense, tertio Idus Aprilis: cum autem ea omnia translata fuerint e Dalmatia & Istria a Joanne Papa IV., par est credere S. Venantium alicujus illarum provinciarum civitatis fuisse Episcopum &c.* a

II. Cæsar Cardinalis Rasponius de basilica & Patriarchio Lateranensi lib. 3. cap. 12. pag. 239. ex editione Romana an. 1656. *Joannes IV. Dalmatiam provinciam suam duplici memorandæ pietatis significatione, post adeptum R. E. Pontificatum est prosecutus. Cum enim a Sclavis barbaris adhuc, & infidelibus populis per ea maxime tempora miserabiliter premeretur, eversamque Salonam, Epidaurum, & reliquas penes omnes ejus tractus civitates, ac gentem pene universam vel trucidatam, vel servitute indigna oppressam lugeret, ablegatis idoneis in eam regionem hominibus, quam maximum populorum suorum numerum libertate, præsenti pecunia a barbaris redemptum donavit, (in quod opus thesauris ab Isacio Exarcho in Laterano relictis usum fuisse perhibent) sanctorumque reliquias, ne Christianæ religionis hostibus ludibrio esse possent, plurimas eisdem e terris exportandas, Romamque adducendas curavit: fuerunt autem S. Venantii, b Domnionis, Anastasii, Mauri, Asterii, Sulpiciani, Theli, Antiocheni, Pauliani; inque Oratorio, de quo nunc agimus, ab eodem sunt condita, quod S. Stephani, ut diximus, olim notatum verisimile est, suadente c id, ut dixi, vetustissimo codice Ms., qui in Archivo Lateranensi asservatur, cujus verba ad hanc sententiam facientia hæc ferme sunt: Joannes IV. natione Dalmata corpora SS. Venantii, & sociorum reddidit in ecclesiam S. Stephani, juxta fontem Lateranensem, juxta Oratorium S. Joannis Evangelistæ, quod ornavit, & diversa dona obtulit.* b c

III. Godefridus Henschenius in prætermissis ad diem 17. Aprilis: *S. Domninus Martyr in Ms. Martyrologio Barberiniano, & Italiæ adscribitur, diciturque unus e 72. Discipulis in Ms. Pragensi, & a Greveno in Auctariis Usuardi, & illud secuto Canisio in Martyrologio Germanico. Forsan est S. Domnius Episcopus, qui traditur a B. Petro Apostolo in Dalmatiam missus, & ibidem Martyr obiisse, d cujus corpus dicitur postea Romam translatum. De eo egimus XI. Aprilis.* d

Idem XI. Aprilis de S. Domnio in Analectis §. 11. *Corpora S. Domnionis & aliorum Romam e delata. In sacrosancta Lateranensi ecclesia, omnium urbis & orbis ecclesiarum matre ac capite, hoc die XI. Aprilis recitatur Officium ecclesiasticum sub ritu duplici de S. Domnione Episcopo & Martyre, & sociis, f quorum corpora habentur in proprio altari, in Oratorio B. Virginis Mariæ ad fontes, & festum duplex S. Leonis Papæ Romani transfertur in proximum diem, cujus in secundis Vesperis solum fit commemoratio, nisi contingat ulterius differri. Omnia autem fiunt de communi plurimorum Martyrum, & in Missa dicitur Credo; uti refertur in ordine Officiorum, qui pro dicta ecclesia solet excudi. E quibus colligimus antiquissimam ibi vigere consuetudinem officio ecclesiastico colendi S. Domnionem, & alios Martyres, quorum corpora, inquit g Baronius in notis Martyrologii ad hunc diem XI. Aprilis, Joannes Papa IV. Dalmata translata e Dalmatia, in Oratorio prope Baptisterium Constantini recondidit a se decentissime exornato.* e f g

IV. Joannes Tomco Marnavitius Episcopus Bosinensis in Vindiciis S. Felicis adversus Thaddæum Donnolam pag. 17. *Licet Domnio Salonis sederit, ibique cum h octo militibus Martyrium subierit, non tamen Spalati, sed Romæ prope Constantinianum Babtiste-* h

ptisterium in ecclesia S. Venantii a Joanne IV. Papa Dalmata excitata in hunc finem ab eodem Pontifice, cum sociis, pluribusque aliis Sanctorum Dalmatarum corporibus opere musivo in dicta ecclesia & absida & parietibus expressorum requiescit, ab ipsa Sa-
i *lonarum eversione, sicut & ex* i *Lateranensis basilicæ archivis, & ex Cardinalis Baronii notis in Romanum Martyrologium ad 3. Idus Aprilis apertissime constat.*

V. Floravantius Martinellus in opere Italico, quod inscribitur *Roma ricercata*, ad diem decimum pag. 157. ex Veneta editione an. 1664. *Deinde adi-*
k *bis sacellum sive ædiculam S. Venantii, quam* k *Joannes Papa IV. exstruxit an. 638, ejusque absidam musivis operibus ornavit, in honorem Sanctorum Venantii, Domnionis, Anastasii, Mauri, Asterii, Septimii, Sulpiciani, Thelii, Antiocheni, Paulliniani, & Cajani, quorum corpora huc transferri jussit ex Dalmatia, & subter aram recondi.*

VI. Joannes Maria Crescimbenius S. Mariæ Cosmedin Canonicus lib. 2. cap. 7. pag. 145. Historiæ ecclesiæ S. Joannis ante Portam latinam: *Quatuor sunt oratoria penes S. Joannem Lateranensem, & dicuntur oratoria ad fontes. Unum ex his sub absida unicam aram habet, sub qua sunt recondita pretiosa Sanctorum corpora. Ista sunt nomina, S. Venantius, S. Domnicus, S. Anastasius, S. Maurus, S. Asterius, S. Septimius, S. Thesbius, S. Antiochianus, S. Paullinianus, S. Gazonius.* Et paullo post testatur horum Sanctorum reliquias ab Alexandro VII. recognitas fuisse.

VII. Carolus Bartholomæus Piazza in Sanctuario seu Martyrologio Romano Italice descripto pag. 124. XI. *Aprilis. S. Domnionis cum militibus octo, Paulliano, Thelio, Asterio, Anastasio, Mauro, Septimio, Antiocheno, & Cajano. Festum apud S. Venantium penes S. Joannem ad fontem, & prope Constantini Baptisterium, ubi sub altare eorum corpora requiescunt.*

VIII. Marius Luiginus Archibasilicæ Lateranensis Beneficiarius & Ceremoniarius in ordine officii divini pro capitulo Romano & Clero sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ Papalis Lateranensis, pro anno 1718. XI. *Aprilis. Domnionis Episcopi & sociorum*
l *Martyrum. Duplex.* l *Habemus corpora in Oratorio S. Mariæ ad fontem. Lect. 1. Noct. de Script. 2. Prop. 3. Assig.*

IX. His addi potest Philippus Ferrarius, qui in Catalogo Generali Sanctorum, corpus S. Domnii Spalatensibus & Romanis adimit, & apud insulas Diomedæas sepultum esse, asservarique tradit: VII. *Maii. Spalati S. Domnii Episcopi Salonensis & Mar-*
m *tyris ex tabulis ecclesiæ Spalatensis. Corpus illius* m *in insula una ex Diomedæis, quæ ex eo nominatur, asservatur, ac precipue colitur.* Idem ibidem sed paullo post: VII. *Maii. In insulis Diomedæis S. Domnii Episcopi & Martyris. Ex monumentis Canonicorum Regularium, qui insulas memoratas, vulgo de Tremiti, possident.*

N O T Æ.

a In Baronium. Henschenius noster, ut falsæ hujus opinionis notam & suspicionem amoveat a Baronio, existimat ejus verba satis commode referri posse ad alium quempiam Domnionem, qui diversus omnino sit a Domnio Salonitano Episcopo. Verum, Henschenii pace dixerim, Baronius sententiam suam clarius exposuit, quam ut ejus verba interpretationem ullam subire, aliove detorqueri possint. Satis enim apparet eum locutum fuisse de illo Domnio, cujus effigies extat in sacello illo Lateranensi, quique ibidem XI. Aprilis officio rituque anniversario celebratur. Hunc autem non alium esse a Domnio primo Salonarum Antistite tum Lateranensis ecclesiæ vetus traditio, tum Episcopalia insignia ejus imagini appicta satis declarant. Nullus igitur dubito, quin Baronius in ea sententia fuerit, ut putaret illic situm esse S. Domnii Salonitani corpus; nam cui ignota erant Spalatensis ecclesiæ monumenta, is facile decipi potuit iis indiciis, quibus alii in eumdem errorem adducti sunt.

b In Rasponium. Neque hujus sententiæ adhiberi potest Henscheniana interpretatio. Quod is cum aliis doctissimis viris lapsus fuerit, id prope necessarium fuit; nullam enim Spalatensium tabularum copiam habuit, quarum ope ab hujusmodi errore sibi caveret.

c Haud equidem vetustissimi hujus codicis auctoritatem defugio, sed in eo loco, quem Rasponius citat, nullam S. Domnii mentionem invenio.

d In Henschenium. Caute ac prudenter. Suum quippe assensum in re nondum sibi satis nota sustinuit Henschenius, sic prorsus, ut neque suam sententiam interposuerit, neque alienam improbaverit. Cæterum ubi paullo accuratius rem expendit, aditis consultisque Spalatensium monumentis, se ipse nostræ sententiæ adstipulatorem & patronum præbuit, ut infra videbimus.

e Ex auctoris mente modo exposita, videtur addenda hæc parenthesis (*ut dicitur*).

f Tò *quorum* referendum est ad socios cultus Lateranensis, non ad S. Domnium, ne Henschenius a se ipso discrepare videatur.

g Iterum huic opinioni alienam auctoritatem prætendit, nihil de suo neque ad eam confirmandam, neque ad refellendam adjiciens. Nec tamen negaverim Henschenium ab initio propensiorem fuisse in sententiam Baronii, & aliorum, quos supra citavimus.

h In Marnavitium. *Cum octo*, inquit, *militibus*. Octo autem? immo quinque & quadraginta, totidem enim perhibent fuisse Acta S. Domnii; sed venia ei tribuenda, quod in eo cum viris gravissimis erraverit.

i Vellem attulisset aliquem Lateranensis archivi codicem, ex quo id, quod contendit, probari posset. Nos vero ex uno alterove ejusdem archivi codice Ms. contrarium plane constare, atque elici posse ostendemus §. insequenti.

k In Martinellum. Corrige *quam Joannes Papa IV. inchoavit anno circiter 641.* Joannes immatura morte præreptus opus, quod inchoaverat, perficere, atque ornare non potuit. Id præstitit Theodorus, qui Joanni in Pontificatum successit. Sed de his fusius in Actis S. Venantii. Sunt, qui Joannis IV. initia ad an. 638. referunt.

l In Luiginum. Haud equidem scio, an Magistri Ceremoniarum auctoritas, quæ sacrorum rituum disciplina & scientia continetur, magni momenti esse debeat ad conciliandam huic sententiæ fidem. Certe nihil de corpore S. Domnii Romam translato commemorat Lateranensis Liturgiæ ratio, edita anno 1690, quam sacra rituum Congregatio approbavit,

m In Ferrarium. De insulis Diomedæis copiose, docteque disserit Gabriel Pennotus lib. 3. Historiæ tripartitæ Canonicorum cap. 13. Sed corporis S. Domnii illuc translati ne meminit quidem. Porro ex tribus illis insulis unam esse, quæ ex nomine S. Domnii appelletur, ultro damus atque concedimus; illud vero, quod Ferrarius ait, *ibidem ejus corpus asservari, & præcipue coli*, ejusmodi est, ut numquam nobis probare possit. *Ut summum*, inquit Henschenius §. 1. Analectorum n. 5.) *arbitramur ibidem aliqua corporis ossa ex ecclesia Spala-*

tensi

tensi delata in honore fuisse, & adhuc esse. De sententia Ferrarii postea plura dicemus.

§. II.

Auctores & argumenta pro Spalatensi sepulchro S. Domnii.

Quanti facienda sit traditio eccl. Spalat. QUamquam ecclesiæ Spalatensis traditio jam usque a primis conditæ urbis ducta temporibus, & antiquissimis ejusdem ecclesiæ tabulis consignata, tanti ponderis ac momenti sit, ut eorum, qui nobis contrarii sunt, auctoritatem prorsus elidat; juvat tamen huc alia aliunde argumenta congerere; non illa quidem ad rem minime dubiam probandam necessaria, sed vel cujusdam ornamenti, vel gravioris etiam confirmationis causa in hunc locum accersita; quo clarius & evidentius pateat corpus S. Domnii post exidium Salonæ, nusquam alio, nisi Spalatum fuisse devectum, atque inde numquam dimotum esse, hodieque ibidem servari, qua dignum est religione cultuque. De monumentis ecclesiæ Spalatensis, quibus sententia nostra potissimum innititur, nihil est, quod huic loco adjiciam: habes illa tum in historia translationis Spalatensis tribus superioris capitis paragraphis descripta, tum in tertia vita B. Domnii, & reliquis, quæ deinde sequuntur. Primum igitur auctoribus, qui adversæ opinionis patrocinium susceperunt, quosque supra recensuimus, alios auctores nihilo inferioris ordinis ac nominis opponimus, quorum auctoritas ad fidem faciendam hoc gravior esse debet, quod eorum sententia, non conjectura, aut probabili quadam opinione nititur, sed veterrimis, iisdemque certissimis Spalatensium monumentis fulcitur. Alia deinde argumenta duximus ex insigni indigenarum pariter atque advenarum pietate ac religione, qua ædes Metropolitana Spalatensis, ubi S. Domnii exuvias conditas esse dicimus, jam inde ab hujus urbis exordio celebratur & colitur. Quod enim multæ deinceps ætates, quod summa populorum frequentia, quod hominum ex omni ordine atque genere consensus ad hoc templum ornandum colendumque divino utique instinctu conspiraverint, id profecto satis declarat magnam hujus loci religionem ac sanctitatem esse, atque adeo semper fuisse tum apud vulgus, tum apud principes viros singulari nobilitate ac dignitate conspicuos; quæ quidem sanctitas & religio tam vetusta, tam pervagata, tam illustris, unde huic templo obvenerit, plane non video, nisi accersenda sit ex ipsomet S. Domnii corpore ibidem condito, quod ad sui cultum ac venerationem, incolas pariter, advenasque excitet, eorumque animos occulta quadam religione perfundat. Huc pertinent pia Spalatensium Archiepiscoporum studia in id vel maxime intenta, ut templi hujus celebritatem augerent, cultumque S. Domnii latius propagarent. Huc spectant Regum ac Ducum pietas & munificentia, qui amplissimis decretis, egregiisque muneribus idem templum ornarunt. Huc præcipue referri oportet summorum ac principum virorum peregrinationes voti ac religionis causa susceptas, quæ quidem argumento sunt in hac basilica tot peregre visentium frequentia, donisque celebrata, corpus S. Domnii contineri. Neque enim hujusmodi peregrinationes institui solent haberique, nisi ad ea loca, quibus vel insignes Divorum reliquiæ, vel aliquod præclarum religionis nostræ monumentum venerationem conciliat. Hæc aliaque id genus argumenta, sive B. Domnii apud Spalatenses conditi perpetuoque asservati indicia ex ordine recensebimus, & suo quæque loco exponemus. Primum itaque illustrium auctorum, qui nostræ sententiæ favent, testimonia proferamus. Horum agmen ducit Thomas Archidiaconus, qui ex antiquissimis Salonitanæ & Spalatensis ecclesiæ codicibus Historiam Salonitanam descripsit & concinnavit. Hujus testimonium ex capite XIV. desumptum paullo ante attulimus, eoque quartæ translationis brevis descriptio continetur. Alterum ex c. 8. ejusdem Historiæ petitum hic producimus, ubi ille quidem nihil commemorat de translatione S. Domnii in urbem Spalatensem, sed paucis exponit translationem illam, quæ fere viginti annis hanc, de qua nunc agimus, antecessit; cum scilicet Joannis Pontificis jussu Martinus Abbas ex Istria & Dalmatia multorum Martyrum corpora in urbem advexit. Hoc autem testimonium eo pertinet, ut appareat, quam alienus fuerit Archidiaconus ab eorum sententia, qui existimant S. Domnium per idem tempus cum aliis Dalmatiæ Martyribus Romam translatum fuisse; quippe cum neque S. Domnii Romam translati usquam meminit, & apertissime eumdem Salonæ ruderibus effossum, atque in urbem Spalatensem invectum capite XII. affirmat.

quam confirmant scriptores gravissimi,

itemque Archiep. Spalat. studia & Principum virorum munificentia ad ornandam basilicam S. Domnii,

& peregrinationes illuc susceptæ,

ARGUMENTUM PRIMUM.

Illustrium virorum testimonia ex variis eorum scriptis.

I. THomas Archidiaconus in Historia Salonitana Minori cap. VIII. *Eodem tempore*, (quo scilicet Salonitani ærumnosam vitam ducentes, multo tempore in insulis commorati sunt post captam a Gotthis Salonam) *Joannes summus Pontifex Apostolicæ sedis, cum esset Dalmatinus natione, audiens suæ gentis miserabilem casum, valde condoluit, misitque quemdam Abbatem Martinum nomine, cum multa pecuniæ quantitate pro redimendis captivis. Qui veniens ad partes Dalmatiæ, multos redemit captivos a Sclavis, eosque ad parentes suos remisit. Iste Martinus ex Apostolica jussione multorum Sanctorum reliquias accepit in partibus Dalmatiæ & Istriæ, & detulit eas Romam ad prædictum Papam Joannem, qui venerabilis Pontifex eas reverenter suscipiens recondidit apud ecclesiam B. Joannis Lateranensis, ubi est fons Baptisterii, & a ibidem juxta fecit depingi imaginem B. Domnii,* (Salonæ relicti) *cum pallio, & b cæteris Pontificalibus indumentis; totum ex musivo aureo; similiter fecit imaginem B. c Anastasii inter alios sanctos.* a b c

Idem Thomas Hist. Salonit. cap. 16. *Hunc* (Ulfonem) *hæreticum Gerardus Archiepiscopus Sipontinus Gregorii VII. Legatus fecit absolvi, dicens quia Dominus Alexander II. Papa felicis memoriæ in suo decessu præcepit universos suo jussu incarceratos absolvi. Prius tamen fecit eum supra Evangelium, & super corpus S. Domnii subire corporaliter juramentum, ut in abjuratam hæresim numquam relabi deberet.*

II. Constantinus Porphyrogenitus Imperator d C. P. De administrando imperio ad Romanum filium cap. 29. *Aspalathi urbem, quæ parvum Palatium significat, Imperator Diocletianus condidit: habuit illam, ut domum propriam; aulamque ibi exstruxit, & palatia, quorum pleraque perierunt; quæ autem etiamnum supersunt, valde pauca sunt, ex quibus Episcopium urbis, & templum S. Domnii, ubi ille ipse Sanctus depositus fuit, quod cubiculum erat ejusdem Imperatoris.* d

III. Andreas Dandulus Dux Venetorum e Annal. Ven. lib. 4. c. 2. n. 15. ex codice Vaticano 5842, & Collect. Joan. Lucii, *Hac quidem sedes* (Salonitana) *in Spa-* e

in Spalato, destructa Salona, cum corpore Pontificis (Dopini) translata est.

IV. Godefridus Henschenius in Actis Sanctorum ad XI. April. in S. Domnio §. 2. *Domnionis, vel Domnii corpus non est tempore Joannis Papa Romam delatum, sed f integro saculo serius a Joanne Archiepiscopo Spalatensi una cum corpore alicujus Anastasii ad suam sedem Spalatensem translatum est; & in ecclesia S. Maria Deipara, nunc S. Domnii dicta depositum, & hactenus summa veneratione adservatur.*

Idem ibid. ad XI. April. Analectorum §. 1. *Ecclesia S. Genitricis Dei Spalatensis, in quam SS. Martyrum Domnii, & Anastasii corpora fuisse illata in Actis dicuntur, assumpsit nomen S. Domnii, quod sape memoratus Archidiaconus confirmat*, cap. 13.

V. Franciscus Maria de Aste Archiep. Hydruntinus in Disceptationibus ad Martyr. Roman. ad diem XI. Aprilis: *Cardinalis Baronius in Notis, corpora, ait, Domnionis Episcopi & sociorum Joannes IV. Dalmata translata e Dalmatia prope Baptisterium Constantini recondidit. At Holstenius in Animadvers. Corpus Domnionis requiescebat Aspalathi in propria ecclesia an. 949. teste Constantino Porphyrogenita. Studiosus ipsos eruditos consulat.*

VI. Franciscus Maria Florentinius in Martyrologio Lucensi ad XI. April. *S. Domnio, ut Holstenius monet (in notis ad Martyrolog. Romanum) adhuc anno Christi 949. requiescebat in propria ecclesia Aspalatensi, teste Constantino Porphyrogenito Imperatore de Administr. Imperii* cap. 29.

His addi possunt alii, qui cum nominatim recenseant Sanctos Martyres ex Dalmatia Istriaque in urbem advectos Joannis IV. Romani Pontificis jussu, Domnium silentio praetermittunt, quod argumento est, illis martyribus annumerandum non esse Domnium ex horum sententia.

VII. Anastasius Bibliothecarius Domnium praeteriit in lib. Rom. Pont. g *Joannes Pontifex fecit ecclesiam beatis Martyribus Venantio, Anastasio, Mauro, & aliis pluribus martyribus, quorum reliquias &c.*

VIII. Eadem fere scripta reperies in codice pervetusto superioris Archivi Lateranensis signato littera A, quod inscribitur Passionale Sanctorum Christi Martyrum, pag. 124. g *Eodem tempore fecit ecclesiam* (idest Joannes IV.) *B. Martyribus Venantio, Anastasio, Mauro, & aliorum multorum martyrum, quorum reliquias de Dalmatia & de Histria adduci praeceperat &c.*

IX. Ratio Liturgiae Lateranensis, seu Proprium Sanctorum Rom. Pontificum, & aliorum pro Sacrosancta Romana cathedrali ecclesia Lateranensi a sacra Rituum Congregatione approbatum Romae Typis Tinassi an. 1690. pag. 152. Hic quoque nulla est mentio S. Domnii in urbem translati. *Die XI. April.* h *In Festo Sanctorum Domnionis Episcopi & Sociorum martyrum, Duplex, Omnia ut in comm. plurim. martyr. exceptis sequentibus. Oratio, Deus, qui nos concedis, In I. Nocturno: Fratres debitores, In 2. Sermo S. Ambrosii Ep. In 3. Cum audieritis pralia.*

X. Joannes Severanus Divis e Dalmatia Romam transvectis Domnium non annumerat, teste Henschenio in Actis S. Domnii XI. April. n. 12. *Joannes Severanus in Memoria sacra septem ecclesiarum Romanarum an. 1630. Romae excusa pag. 101. conjungit novem socios his nominibus, Anastasius, Maurus, Asterius, Septimius, Sulpicianus, Lelius, supra* Thelius, *Antiochianus, Paullianus & Cajanus.*

XI. Demum si quid adhuc controversiae hac de re superesset, plane dirimitur & profligatur auctoritate Innocentii II. Pontificis Maximi, quem huic loco postremo propterea reservavimus, quod is unus nobis instar est omnium. Ille igitur in i suis ad Gaudium Ep. Salonitanum litteris corpus S. Domnii sine ulla dubitatione Spalatensibus adjudicat: l *Propterea Episcopos per Dalmatiam constitutos suffraganeos, quibus Salona tempore suo rutilando utebatur, Sanctae ecclesiae Spalatinae, ubi corpus S. Domnii Discipuli B. Petri requiescit, cum omni reverentia obedire sancimus.*

Extat haec epistola data anno 1240. apud Lucium de Regno Dalm. lib. 2. cap. 14. pag. 91. a.

NOTAE.

a. In Thomam Archidiaconum. a. Hoc est: S. Dalmaticis martyribus in abside ejus sacelli depictis, quorum corpora Martinus Abbas in urbem detulerat, effigiem quoque Sancti Domnii jussit adjungi, quamquam illius corpus procul inde abesset, & inter dirutae incensaeque Salonae rudera adhuc incompertum jaceret; quod viginti fere annis ab hac translatione elapsis ab Spalatensibus inventum fuit, atque in novam urbem illatum. Quare parenthesis a nobis adjecta, *Salonae relicti*, eo pertinet, ut Auctoris mentem & sententiam dilucidius explicet, quae caeteroquin ex orationis contextu, & ex iis, quae scripsit cap. 21. satis apparet.

b Episcopalia insignia indicio sunt, cujus sit illa effigies, & nullum dubitationis locum relinquit, quin ea sit referenda ad S. Domnium Salonitanum Antistitem; quamquam non desint, qui conentur tum illam effigiem, tum honorem cultumque in Basilica Lateranensi nostro Domnio adhibitum, alio detorquere, atque in alium ejusdem nominis, itemque eximiae sanctitatis Virum transferre.

c Non utique ea erat effigies Anastasii Fullonis, ut existimasse videtur Archidiaconus, sed Anastasii Cornicularii, ut nos ostendemus in Actis S. Venantii, ubi Lateranensis sacelli descriptio inferetur. Caeterum ex ipsomet Archidiaconi errore colligitur eum in ea sententia fuisse, ut putaverit, quemadmodum Anastasii Fullonis, ita & Domnii corpus ab Laterano abesse, quamvis ibidem utriusque pictam esse imaginem crederet. Perinde enim est, ac si diceret. Sicut Joannes Papa cum caeteris Dalmatiae martyribus B. Domnium pingendum curavit, non quod illic ejus corpus situm esset, sed quia omnium eorum martyrum veluti coryphaeus esset ac princeps, ita etiam similibus ferme de causis S. Anastasii effigiem adjici jussit; cujus quidem corpus longe inde aberat, sed ejus nomen ac religio vel maxime per id temporis florebat, ut is quidem secundum S. Domnium inter omnes Salonitanos martyres, fama cultuque celeberrimus haberetur.

In Constantinum Porphyrogenitum. d. Holstenius in Notis ad Martyrol. Rom. existimat librum de Administratione Imperii conscriptum fuisse anno 949. cui Franciscus Maria de Aste, & Florentinius assentiunt.

In Andream Dandulum. e. Is Principatum in Venetiis obtinuit, & summa cum fide ac diligentia de rebus Venetorum historiam scripsit anno circiter 1340.

In Henschenium f. *Integro*, inquit, *saeculo serius*: immo ne dimidio quidem. Nam ut alibi ostendimus, a Romana Dalmaticorum martyrum translatione vigesimus fere annus intercesserat, cum S. Domnii, itemque S. Anastasii corpora inventa sunt, & in urbem Spalatensem translata.

In Anastasium Biblioth. & Auctorem codicis Lateranensis

tera-

teranensis g. Cum hi nominatim recenseant aliquos ex illis martyribus, quos in sacello Lateranensi depositos esse constat, Domnium vero, cæteroquin singulari commemoratione dignum prætereant, id argumento est, iis olim minime persuasum fuisse ibidem S. Domnii corpus asservari. Nam hac de re si quid Majoribus nostris innotuisset, id sane litteris commendassent. Non est enim verisimile, ut illos quidem nominarent, Domnium vero, qui omnibus ætate pariter ac dignitate antecedebat, si eum ibidem situm esse censuissent, silentio præterirent. Recens igitur est istorum opinio de S. Domnio in urbem translato; neque veteris traditionis auctoritate nititur.

In Officium prop. Liturgiæ Lateran. h. Huic facile assenserim, quippe cui approbatio sacræ Rituum Congregationis fidem & auctoritatem adjunxit; sed nulla hic mentio de reliquiis S. Domnii in Lateranensi sacello conditis. Contra vero Marii Luigini Præfecti Cæremoniarum auctoritas mihi tanti non est, ut ejus opinionem antiquissimis ecclesiæ Spalatensis monumentis præferendam putem.

In Epistolam Innocentii II. i. Exemplar litterarum, quas Innocentius ad Gaudium, sive Gaudentium Archiepiscopum Spalatensem dedit, hujus Antistitis actis inseremus.

l Sunt qui legi malunt *præterea*, quam *propterea*.

ARGUMENTUM II.

Archiepiscoporum Spalatensium perpetua cura, & studium eximium Basilicæ S. Domnii locupletandæ, tuendæ, ornandæque. Ex variis Hist. Salonit. locis, & ecclesiæ Spalat. monumentis.

I. Laurentius Archiep. Spalatens. XXXV. ab an. 1059. ad an. 1099. *Laurentius tempore suo fecit Candelabra magna argentea, & multa alia bona* (pro templo S. Domnii). A Cutheis in Mem. Archiep. Salonit. & Spalat. apud Lucium de Regno &c. pag. 186.

Tantum studiosus extitit ad amplificandum & decorandum ecclesiæ thesaurum, ut quemdam proprium servum Antiochiam ad discendum fabrilia opera argenti & auri dirigeret; qui cum bene instructus rediisset, fecit venerandus Pontifex excudi ab ipso candelabra magna de argento, & alia candelabra manualia: fecit etiam urceum magnum, & alium a *parvum, & a ciminile manicatum, calicem & capsam, unum Pastoralem, & crucem, & alia quædam, quæ omnia perfecit opere sculptorio artis ingenio Antiochenæ*. Thom. Arch. Hist. Salonit. cap. 16.

His temporibus Adam quidam Parisiensis optime in artibus elimatus, pergendo Athenas ad Græcorum studia, devenit Spalatum; & cum fuisset a Laurentio Antistite honorifice susceptus, rogatus est ab eodem, ut Passiones BB. Martyrum Domnii & Anastasii, quæ inculto fuerant antiquitus sermone conscriptæ, b *b luculenta faceret compositione nitere. Quod ille gratanti corde consensit, sumptoque themate e veteribus historiis, c legendas utriusque martyris lepido satis dictamine innovavit. d Hymnos etiam composuit, ac quidquid de B. Domnio musice canitur, metrico sermone conscripsit*. Id. Ibid.

c d

II. S. Raynerius Archiep. Spalat. XXXXIV. ab an. 1175. ad 1180. *Fuit Raynerius vir valde constans, & intrepidus, nec patiebatur aliquid de juribus & facultatibus ecclesiæ deperire. Unde factum est, ut quodam tempore iret ad montem Massarum, ut exquireret quædam prædia ecclesiæ, quæ a Sclavis occupata detinebantur; & cum faceret circuitum cum iis, qui terrarum illarum habebant notitiam, ambiendo & limitando eas per suas extremitates, ecce Nicolaus quidam cum fratribus, & parentela sua, qui erant ex genere Cacitorum, de facto Archiepiscopi valde dolere cœpit, & convocata populari multitudine, in magno furoris impetu Raynerium circumdantes exclamaverunt: Quid tu pessime Præsul & inique contra nos agere conaris? numquid putas posse nos ejicere de possessionibus territorii patrum, & antecessorum nostrorum; nisi in continenti recedas, hic dies vitæ tuæ ultimus erit. Raynerius autem, ut erat constantissimus, nihil eorum minis perterritus libera & intensa satis voce respondit dicens: Non vestrum est territorium, ut asseritis; sed possessio ecclesiæ B. Domnii, a vobis hactenus usurpata. Ad hanc vocem omnis multitudo Sclavorum, arreptis lapidibus, in eum unanimiter projecerunt; tamdiu dextris furentibus debacchantes, donec exanime corpus sub magno acervo lapidum dimitterent, & abirent*. Hist. Salon. cap. 22.

III. Bernardus Archiep. Spalat. XLVII. ab an. 1190. usque ad an. 1217. *Ad Bernardi petitionem donavit f Rex ecclesiæ S. Domnii g Sextariolos* f g
Molendinorum Salonitani fluminis, qui septimanaliter pertinebant ad h Banum. Hist. Salon. cap. 25. h

Bernardus de civitate Perusia impetravit a D. Rege Henrico, & a fratre suo Andrea Staria Molendinorum, & territorium de i Biacie, & de S. Vitale i
ecclesiæ S. Domnii. A Cutheis in Memor. &c. apud Luc. pag. 186.

Anno post Christum natum k *1214. Idibus Aprilis, Bernardi opera curaque perfectæ sunt magnificentissimæ valvæ cathedralis ædis, in quibus Christi nascentis ac patientis historia scite, venusteque cælata visitur. Præclari hujus operis descriptionem designavit & confecit Andreas Gavina Spalatensis celeberrimus ea tempestate sculptor, idemque pictor egregius*. Ex libro Italico de rebus Spalat. Auctor. anonymo. k

IV. Guncellus Archiep. Spalat. XLVII. ab an. 1219. ad an. 1242. *Memorato Bernardo successit in Episcopatu kk Guncellus, cujus tempore contra* kk
Malduci cujusdam Pirati insolentiam pugnaturi Spalatenses, exhortatione cujusdam Præfecti exhilarati, omnes cœperunt commendare se Deo & B. Domnio. Et tunc ordinantes se cœperunt contra hostes audacter incedere, & insignem de hostibus victoriam reportarunt. Ex Actis Bollandian. SS. Tomo II. April. ad diem 11. & cap. 36. Hist. Salonitanæ.

V. Petrus l Archiep. Spalat. LXIV. ab an. 1421. l
ad an. 1430. *Petrus Archiepiscopus natione Pagensis erexit capellam S. Domnii, & eam pulcherrime pavimentis edolavit, domos & possessiones Archiepiscopales erexit, ecclesiam S. Domnii divinis officiis bene fulcitam tenuit*. A Cutheis in Mem. apud Luc.

VI. Franciscus Maripetrus Archiep. Spal. LXV. ab an. 1431. ad 1438. *Franciscus Malipetro Abbas S. Cypriani Ord. S. Benedicti electus an.* m *1427.* m
translatus est ad ecclesiam Castellanam, seu Venetam an. 1428. cujus exstat Memoria in lapide posito supra Altare S. Domnii sub inscriptione suprascripti n *Crescentii:* n

Tempore quo Franciscus erat Fuscarea proles
Dux Venetorum, virtute sua carissimus Orbi,
Et Clero Maripetro suis dum o *Præsul adesset*. o

Historicus Dalmata in additionibus variis ad Traguriensem Historiam pag. 68. *Is altare S. Domnii a Petro Archiep. inchoatum perfecit*. Ne longior sim, prætermitto cæteros Archiepiscopos, quorum præclara & operosa adversus basilicam & ecclesiam S. Dom-

Domnii religio ejusdem ibidem conditi corporis fidem facit.

NOTÆ.

Ad Laurentium, a. Simile manicatum videtur esse genus cujusdam vasis cum ansulis utrinque adjectis, quod ad rem divinam adhiberi solebat.

b Idest, amæna cultaque oratione.

c Acta S. Domnii ab Adamo Parisiensi composita descripsimus cap. IV. Acta vero S. Anastasii, si ea nancisci poterimus, suo loco inseremus. Utriusque vero Spalatum translati historiam supra descriptam, Anonymo Auctore, habes cap. 14. §.3.

d Idest, antiphonas certo numero, metricaque lege ad musicam rationem devinctas.

Ad Bernardum. f. Is Bela II. genitus regnum in Hungaris obtinuit ab an. 1196. ad an. 1204. Ex omnibus Hungariæ Regibus unus omnino fuit, qui Henrici nomen gesserit. Sunt, qui eum Emericum appellant.

g Sextam fortasse partem ex proventibus Molendini.

h Idest, proregem Chrobatiæ, qui per ea tempora Dalmatiæ partem administrabat, quæ suberat Regibus Hungariæ.

i Biacium Dalmatiæ oppidum pervetus, idemque nobilissimum fuit, quo olim Duces Regesque Chrobatiæ regiam sedem ac domicilium transtulerant. Apud scriptores alias Aulam Regiam, alias Pagum, alias oppidum appellatum invenies. Situm erat Salonam inter & Tragurium introrsus a mari in edito præruptoque loco, cui proxime subjacet Castrum, oppidulum haud sane ignobile, quod nunc *Cyppicum* vulgo dicitur; nec longe abest a mari. Nec Biacii nomen apud scriptores prorsus exolevit, neque ibi desunt regiæ magnificentiæ vestigia. Porro id oppidum constat esse vetustissimum, quippe cujus origo incomperta est, & omni memoria antiquior. Mirum igitur quam fallantur ii, qui nihil interesse putant inter Biacium Dalmaticum, & alterum ejusdem nominis oppidum in Chrobatia haud paullo ætate posterius; hoc quippe conditum ferunt duodecimo sæculo a Bela Chrobatarum Rege, hujus nominis quarto, qui a Tartaris omnia ferro & igne vastantibus in fugam conjectus illuc se recepit, eumque locum egregiis operibus sepsit, & præclare communitum barbarorum irruptionibus opposuit. Hæc epocha congruit cum Pontificatu Bernardi, qui biennio post e vivis excessit an. 1217.

k Ad Guncellum. Non quidem proxime, sed post Slavizzum, Bernardo & Guncello interjectum.

Ad Petrum. l Huic a Pago oppido, unde erat oriundus, Pagensis cognomen fuit.

Ad Maripetrum. m. Hujus tempora aliter Catalogus Romanus supputavit.

n De Crescentio Archiepiscopo, ejusque inscriptione infra dicemus.

o Idest, dum Maripetrus Spalatensem ecclesiam regebat, absolutum & perfectum fuit sacellum & altare S. Domnii, quod jampridem inchoaverat Petrus Pagensis, de quo supra.

ARGUMENTUM III.

Religio & munificentia Regum ac Principum erga basilicam, & sepulchrum S. Domnii. Ex eorum Diplomatis, aliisque monumentis & scriptoribus.

a I. Mislaus a Dux Croatarum quasdam decimas donavit ecclesiæ S. Domnii; cujus donationis mentio fit in privilegio Tirpimiri successoris dato eidem ecclesiæ his verbis: *In augmento S. Salonitanæ ecclesiæ proferentes firmamus, & singulis annis de omnia nascentia terræ in curte nostra, quæ Clusan dicitur, Decimæ inferantur in memoratam ecclesiam, quas Decimas Antecessor noster Mislaus dare cœpit.* Ex Hist. Dalmata de Reg. lib. 2. c. 2.

II. *Privilegium Tirpimiri Croatarum Ducis extat apud eumdem Lucium loco citato, signatum quarto Nonas Martii, regnante* b *Lothario Francorum Rege, Indict. 5.* is fuit annus 837., *& in dicto privilegio offert plurima bona, & possessiones S. ecclesiæ Salonitanæ in cœnobio SS. MM. Domnii, & Anastasii, Cosmæ & Damiani; & signant Tirpimirus Dux, varii* c *Juppani, & Presbyteri, & indicantur nomina Servorum de Massaro in S. Matre ecclesia S. Domnii.* Ex Bollandianis Actis SS. Tomo II. April. ad diem XI. & ex Historico Dalmata lib. II. de Regno. b c

III. *Cum postmodum dicto Tirpimiro Croatarum Duce mortuo lis de* d *ea donatione fuisset exorta, filius ejus Mucimir Dux Croatarum novo privilegio IV. Kal. Octobris an. 890, Indictione XI. tunc cœpta in honorem SS. MM. Domnii & e Anastasii signato, eamdem Patris sui donationem confirmavit, & post variorum signaturam ipse Dux ista subjunxit: sequenti die, quæ est III. Kal. Octob., veniens ego sæpe fatus Dux in civitate Spalati, ante sanctissimorum dictorum altaria, & privilegii paginulam manu propria inter cætera munuscula, quæ manus nostra invenire valuerunt, super sacrosancti Domnii f altario objeci, & donatione prædicta mancipata S. Domnii abivi:* Ex Act. Bolland. ibid. & Hist. Dalmat. ibid. d e f

IV. *His temporibus celebrata fuit g Synodus in civitate Nonensi sub Joanne Cardinali Apostolicæ sedis legato, ubi proclamationem faciente Laurentio Archiepiscopo illustris Vir Demetrius cognomento Svinimir Rex Croatarum, restituit ecclesiæ S. Domnii h ecclesias S. Stephani & Sanctæ Mariæ in Salona cum omnibus earum bonis.* Hist. Salonit. cap. 16. g h

Has siquidem ecclesias (idest S. Stephani, & S. Mariæ) *ædificavit, & donavit quædam i Helena Regina, donans eas Spalatinæ sedi jure perpetuo possidendas. Quæ ob reverentiam Regalium sepulchrorum concessæ fuerant quibusdam Regularibus ad tempus, qui assidue in eis officiorum ministeria exercebant. Ibi namque magnificus vir k Cresimirus Rex, in Atrio videlicet Basilicæ S. Stephani tumulatus est, cum pluribus aliis Regibus & Reginis.* Hist. Salonit. ib. i k

Igitur Duces Sclavoniæ habere cœperunt in magna veneratione ecclesiam B. Domnii donantes ei prædia, & possessiones multas, decimas, & oblationes corde hilari offerentes. Hist. Salonit. cap. 13.

Laurentius Archiepiscopus Dalmatinus origine cœpit sua vigilanti industria ecclesiam in temporalibus sublevare, per totam provinciam prædicando discurrere, & sicut bonus Pastor super gregis sui custodia tota sollicitudine insistere, & quia talis erat vir, in magna reverentia habebatur a Regibus & Principibus l *Sclavoniæ; tribuebantque ecclesiæ S. Domnii villas & prædia multa, facientes confirmationes & privilegia super novis collationibus & antiquis.* Hist. Salon. cap. 16. l

Rex Hungariæ Henricus donavit ecclesiæ S. Domnii Sextariolos Molendinorum Salonitani fluminis, qui septimanaliter pertinebant ad Banum, Hist. Salon. cap. 24.

Anno Redemptionis nostræ 1217, mense Augusto die 23. advenit Rex Andreas ad civitatem Spalatensem .... Ipse viso processionis cœtu solemni universorum civium, descendit de equo, magnaque suorum Principum vallatus caterva, tenentibus eum hinc inde Episcopis, qui convenerant, pedes usque ad eccle-

siam S. Domnii processit: ubi celebrato Missarum officio, & data oblatione super altare ad hospitium fecessit. Hist. Salon. cap. 26.

Quotannis, quo die solemne B. Domnii natale Spalati recurrebat, Legati Reip. m *Narentanæ magna cum pompa eo conveniebant, & ad ejusdem sanctum templum accedentes, ibidem super sanctissimi Præsulis, quem loco Patroni tota gens illa venerabatur, altare, munera non contemnenda nomine Senatus populique Narentani humiliter devovebant.* Ex pervetusto codice, qui extat in Bibliotheca Antonii Cavagnini Patritii Spalatensis, rerum antiquarum solertissimi investigatoris.

Huc pertinent Serenissimæ Reipublicæ Venetæ, ejusque Principum egregia studia, & eximia munificentia erga S. Domnium, singulari commemoratione digna. Anno decimi sæculi circiter 98. primum Veneti Dalmatiæ possessionem adierunt, victis debellatisque Narentanis, qui piratarum in morem Dalmatiæ insulas, omnemque oram maritimam incendiis & depopulationibus infestam habebant. Ea tempestate Dalmatia sui juris erat, nec dominationi cujusquam parens suis legibus & magistratibus utebatur. Ac primum quidem cum Venetis adversus Narentanos fœdus pepigit, deinde ultro in eorum jus potestatemque concessit, ea lege, & conditione interposita, ut ii sibi auxilio essent ac præsidio, seque a barbarorum tyrannide, & vexatione eximerent, quod Veneti egregie feliciterque præstiterunt.

Ex quo igitur Respublica Veneta in Dalmatiam jus suum, imperiumque protulit, mira prorsus ac singularis extitit Venetorum Principum adversus S. Domnium pietas ac religio, quibus nihil videtur fuisse antiquius, quam ut ejus basilicam, & sepulchrum immunitatibus, donationibus, & quibuscumque possent, rebus ornarent. Id adeo colligitur ex Chronico & Annalibus Andreæ Dandulf, itemque ex tabulariis Archiepiscopatus & Capituli Spalatensis, aliisque codicibus & monumentis, e quibus pauca quædam nunc profero.

Petrus Orscolus Dux Venetorum eo nomine secundus is, qui Dalmatiam in deditionem populique Veneti fidem ac clientelam recepit, antequam in Narentanos classem educeret, sepulchrum S. Domnii pie casteque adiit, vota fecit, auxilium imploravit, ut præsens, ac propitius, pio justoque bello piratas persequi molientem juvaret. Nec sua illum pietas frustrata est. Hostium naves partim depressæ, partim incensæ, partim in fugam conjectæ; & Dalmatarum incolumitati quietique abunde consultum est. Religiosissimi Principis exemplum, & egregia de Narentanis ope S. Domnii relata victoria valuit apud posteros: incitamento quippe fuit reliquis deinceps Venetorum Ducibus, ut si qua oblata esset occasio, nullam S. Domnii ornandi curam prætermitterent, ad ejusque cultum augendum & propagandum operam, pecuniam, auctoritatemque publicam conferrent. Ex Actis Petri IX. Spalatensis Archiepiscopi, qui Pontificatum gessit sub finem decimi sæculi.

Franciscus Foscarus Dux Venetiarum ecclesiæ S. Domnii immunitati diligenter cavit, itemque Archiepiscoporum auctoritatem sartam tectam esse jussit, honorificentissimo in hanc sententiam diplomate. Ejusdem Ducis consilio & auctoritate effectum est, ut altare sancti Domnii sane magnificum absolveretur. Ex Actis Francisci Maripetri Archiep. Spalat. LXIII. qui anno 1427. Pontificatum suscepit, & anno insequenti deposuit.

Idem Franciscus Foscarus, litteris datis ad Victorem Delphinum Spalati Prætorem sanxit, ex auctoritate Senatus, ut liceat cuicumque bona sua B. Domnii templo, aliisque sacris locis & pietatis causa institutis addicere, & testamento legare. Ex authent. in Regist. Archiepisc. & ex Actis Jacobini Baduarii Archiep. Spalat. LXVII. ab an. 1439. ad an. 1451.

Idem decreto jussit pretiosam supellectilem ab Jacobino Baduario ædi Metropolitanæ legatam Spalatensibus Canonicis restitui ab iis, qui eam per fraudem interverterant. Ex authent. ut supra, & ex Actis Jacobini, ut supra.

Andreas Vendramenus Venetiarum Princeps jubet quamprimum absolvi ædificationem jampridem intermissam & centum ante annos inceptam turris S. Domnii; opus insigne prorsus ac magnificum. Ex Actis Joannis Zanettini Archiep. Spalat. LXIX. ab an. 1473. ad an. 1476.

Joannes Mocenicus Dux Venetorum decrevit, ut agris & colonis ecclesiæ Spalatensis S. Domnii cautum esset, neve novis præter consuetudinem oneribus opprimerentur. Ex Act. Petri Card. Fuscari Archiep. Spalat. LXX. ab 1476. ad an. 1479.

Leonardus Lauredanus Princeps Venetiarum, Venetusque Senatus, Bernardo Zane Archiep. Spalat. ad Concilium Lateranense proficiscenti pollicentur se omni ope ac præsidio tum ecclesiæ Spalaten. tum templo S. Domnii adfuturos, ne quid absente Pastore detrimenti capiant. Ex Autographo & Act. Bernardi Zane Archiep. Spalat. LXXII. ab an. 1503. ad an. 1515.

NOTÆ.

a Mislaus Principatum in Chrobatis obtinuit ineunte sæculo nono.

b Ea tempestate apud Duces Chrobatiæ id moris erat, ut in publicis actis ac diplomatis Reges Galliæ honoris & præsidii causa nominarent; quippe in eorum fidem ac clientelam se ipsi contulerant, iisque jure, ut vocant, fiduciario subditi erant jam inde a Carolo Magno, manseruntque in eorum tutela ac potestate annos amplius centum, usque ad imperium a Francis ad Germanos translatum.

c *Juppani* aliter Zuppani.

d Tirpimiri Donatio supra descripta designatur.

e Ædes Metropolitana Spalatensis Deiparæ Virgini ab initio dedicata, ab SS. Domnio & Anastasio appellari vulgo solebat. Consecutis deinde temporibus abolito Anastasii, unicum ab S. Domnio titulum retinuit, hodieque retinet. Cur vero in superiori privilegio Tirpimiri positum sit cœnobium SS. MM. Domnii, & Anastasii, Cosmæ & Damiani, vide quæ diximus de cœnobio Capituli Clerique Spalatensis Cap. x. §. xi.

f In antiquis Diplomatis *Altarium* pro Altare haud raro invenies.

g Anno circiter 1074.

h Utrumque templum vetustas adeo abolevit, ut ne vestigia quidem satis certa supersint.

i Ante Demetrium sive Svinimirum Chrobatiæ Regem, quinque fuisse comperio, qui cum regali titulo ac potestate Chrobatis ac Dalmatis præfuerunt. Ex his incertum quinam fuerit, cujus uxor esset Helena Regina. Nec vero absimile est Helenam ante horum Regum ætatem nuptam fuisse alicui e Ducibus Chrobatiæ; eamque Archidiaconus Reginæ titulo impertiit propterea, quod respexit ad consuetudinem posteriorum temporum, cum Principes Chrobatiæ regio nomine ac potestate utebantur; vel certe uxor fuit alicujus Regis ex Decessoribus Demetrii.

k Ante Demetrium duos Cresimiros regali titulo præditos invenio, quorum primus posthabito Ducis vocabulo, Regis nomen atque insignia as-sum-

sumpsit. Haud satis mihi compertum, quinam ex illis conditus dicatur in atrio basilicæ S. Stephani.

l Qui antea Chrobatiæ Reges, etiam Duces Sclavoniæ appellari cœperunt.

m Narentanorum Respublica florebat decimo sæculo.

ARGUMENTUM IV.

Summorum Pontificum, S. R. E. Cardinalium, Regum ac Principum sacræ peregrinationes ad sepulchrum S. Domnii.

LEo IX. *anno* 1052. *accessit D. Domnii templum, dum in Hungariam proficisceretur, ut Regem Andream cum Imperatore Henrico paternis officiis conciliaret*. Timon in Rege Andrea.

Alexander III. an. 1177. cum Venetias ex Apulia trajiciens ad Lissam insulam appulisset, tum sponte sua, tum præsertim S. Raynerii Spalatensis Archiepiscopi hortatione atque impulsu consilium cœperat S. Domnii ex itinere invisendi; sed Venetæ profectionis maturandæ necessitas pium Pontificis votum consiliumque discussit. Ex Actis sancti Raynerii.

Gregorius VIII. cui antea nomen fuit Albertus de Mora, cum adhuc esset in Cardinalium numero, voti ac religionis causa Spalatum profectus, ædes S. Domnii pie casteque adiit. In ea urbe dum versaretur, præter spem & expectationem Spalatensis Archiepiscopus renunciatur ann. 1166. sed cum ejus electioni populus vehementer intercessisset, collato Pontificatu sponte se abdicavit. Ex ejus Actis.

Cardinales S.R.E. & Episcopi, dum in Dalmatia fungebantur Apostolica Legatione, pios atque honorificos se præbuerunt erga sepulchrum S. Domnii, cujus venerandi colendique causa Spalatum adire, ædemque Cathedralem invisere solebant. Ex his non omnes quidem, sed aliquos vel doctrina, vel religione illustriores commemorandos esse duximus, quorum nomina ex catalogo legatorum Apostolicorum ad Dalmatas descripsimus.

Leo Barbus sive Andalbertus Prænestinus Episcopus S. Leonis IX. Legatus in Dalmatia an. circiter 1051.

Mainardus Nicolai II. Legatus an. circit. 1059.

Acuzo Legatus ejusdem Nicolai an. circit. 1060.

Joannes Cardinalis Legatus Alexandri II. ann. circiter 1065.

Gerardus Sipontinus Episcopus Legatus Gregorii VII. an. circiter 1080.

Ubaldinus Cardinalis Diaconus Legatus Innocentii II. an. 113..

Raymundus de Capella Subdiaconus Legatus Alexandri III. an. circit. 116..

S. Joannes de Mattha Fundator Ord. Redempt. Capt. Legatus Innocentii III. an. 1200.

Aconcius Præpositus Sacelli Pontificii Legatus Honorii III. an. 1220.

Honorius Archiepiscopus Legatus Honorii III. an. 1222.

Thomas Card. Gentilis Legatus Bonifacii VIII. an. 1300.

Bertramus Episcopus Ostiensis Legatus Joannis XXII. 1330.

Raymundus Abbas S. Nicolai de Littore Legatus Innocentii VI. an. 1355.

Augustinus Cardinalis Valerius Ep. Veronensis Gregorii XIII. Legatus an. 1577.

Reges ac Dynastæ, qui ad S. Domnii sepulchrum ac Basilicam venerationis causa adjerunt. Ex codice Hieronymi Papalis adjecto Salonitanæ Historiæ.

Mucimirus Dux Chrobatiæ an. 890.

Calomannus Rex Hungariæ an. 1102.

Andreas filius Belæ III. Rex Hungariæ an. 1227.

Calomannus filius Andreæ Regis Dux Sclavoniæ an. 1229.

Conradus filius Friderici II. Imperatoris an. circiter 1251.

Bela IV. Rex Hungariæ an. 1257.

Bela IV. iterum an. 12..

Carolus nepos Caroli Regis Siciliæ an. 1300.

Nicolaus Prorex Dalmatiæ & Chrobatiæ a. 1323.

Hervoya Harvatizius Bossinæ Starosta, seu Prorex & Spalat. Dux an....

Ladislaus Rex Neapolis an. 14...

Neque hoc loco prætereunda est S. Leitberti Cameracensis Episcopi Hierosolymam proficiscentis ad sepulchrum B. Domnii suscepta peregrinatio. Hunc igitur eximiæ sanctitatis virum æque Deo & hominibus carum, sacra Palæstinæ loca religionis causa invisendi cupiditas incesserat. Ubi tota urbe percrebuit Leitbertum in Palæstinam cogitare, cives trepido nuncio exciti, & metu Pastoris optimi in perpetuum amittendi stimulante, frequentes ad eum coeunt, eumdemque a tam periculoso consilio deterrere conantes, plurima ac maxima tam longinquæ, & ignotæ peregrinationis pericula commemorant; ac præsertim loca, per quæ illi transeundum erat, montuosa & alpestria, imperviis saltibus ac fluminibus interclusa, vasta, inculta, deserta, & fœdis latrociniis infesta, atque ab immanibus Christiani nominis hostibus obsessa; aliaque hujusmodi subjiciunt, quæ illi quidem redeundi, sibi vero parentis amantissimi revisendi spem omnem adimerent; cumque nihil hisce periculis ac terroribus denunciandis proficerent, ad extremum manantibus lacrymis etiam atque etiam orare obtestarique cœperunt, ne gregem suum spiritali custode orbatum, & luporum insidiis atque aggressionibus expositum desereret; neve in apertum discrimen, certumque exitium suam pariter, communemque omnium salutem objiceret. Civium pietas gratior Leitberto, quam jucundior fuit; & cum eorum fidei ac benevolentiæ grates egisset, sibi certum ac deliberatum esse ait in Palæstinam Deum vocantem sequi, illum sibi fuisse sacræ hujus peregrinationis suscipiendæ auctorem, cujus præsidio tectum nihil omnino se pertimescere: cui enim melius se, vitamque suam committat, quam ei, qui mortalium tempora vitasque disponit? Demum eos dulcissimis verbis consolatus, jussit spem omnem ac fiduciam in Deo reponere, cujus fidei ac potestati commissam ecclesiam suam relinquebat; sibi vero cordi futurum, ne illorum memoria, ubicumque gentium esset, animo suo umquam excideret; neve eorum in suis apud Deum precibus ac sacrificiis oblivisceretur. Itaque cum eum cœlesti patrocinio innixum obfirmato animo esse cernerent; quod unum restabat, plerique se in ejusdem peregrinationis societatem obtulerunt, ex quibus paucos e Clero, plures e populo delegit, quos secum in Palæstinam deduceret. His sociis assumptis in viam se dedit anno Christi supra millesimum quinquagesimo quarto.

Ex itinere non solum obvias, sed etiam devias regiones urbesque adiit, alicujus martyris, vel Divi sanctitate ac miraculis inclyti sepulchro ac reliquiis insignes. Hanc certe ob causam iter deflexit in Dalmatiam, quo scilicet sua illum pietas erga B. Dom-

Leitberti a suscepto Hierosolymit. peregrinatio- nis consilio, Cameracenses,

plurimis & gravissimis periculis commemorandis,

& precibus ac lacrymis,

deterrere frustra conantur.

Cives in Deo spem reponere jussit valedicit,

multi se illi adjungunt socios peregrinationis.

Ex itinere divertit in Dalmatiam.

Domnium invitabat; quod quamvis in ejus Actis tacitum sit ac prætermissum, haud tamen credibile est sanctissimum virum thermas & ædificia Diocletiani, resque alias visu & cognitu dignas, quæ advenarum oculos allicere solent, curiose inspiciundi cupiditate impulsum fuisse, ut tam longo viarum dispendio in Dalmatiam digrederetur; quippe qui non voluptatis, sed religionis causa hujusmodi peregrinationem inierat; & satis apparet illud ei propositum fuisse, ut loca omnia, quæ in via occurrerent, aut longius etiam a recto itinere cursuque recederent, Divorum vestigiis aut exuviis nobilitata pie casteque inviseret. Quam ob rem & Sabariæ in Pannonia ædem S. Martini supplex adiit, & Corinthum usque progressus est, ut S. Demetrium veneratus in ejusdem martyris fidem ac clientelam se conferret. Præterea Acta ipsa declarant ea Dalmatiæ loca ab ipso peragrata fuisse, in quibus Diocletianus martyres acerbissimis suppliciis affecerat: non est autem verisimile, ut ejus religio cæterorum Dalmatiæ martyrum loca perlustrans, S. Domnii sepulchrum miraculis celebre, & ab advenis juxta indigenisque eximia veneratione cultum præterierit. Non alienum ab re nostra duxerim huic loco intexerere B. Lietberti profectionem Hierosolymitanam, descriptam ab Auctore æquali temporum illorum, atque adeo, ut videtur, socio ejusdem peregrinationis. Henschenianis in eam Notis animadversiones nostras subjecimus, in quibus aliqua erunt ad cognoscendum neque inutilia, neque injucunda, quæ ad Geographiam Illyricam illustrandam pertinent. Extat hujusmodi descriptio apud Bollandistas Tom. IV. Junii ad diem 23. inserta vitæ B. Lietberti cap. 5. quam compo suit Radulphus Monachus S. Sepulchri.

ad invisendum sepulchrum S. Domnii.

S. Martinū Sabariæ S. Demetriū Corinthi pie casteq; invisit.

Millesimo quinquagesimo quarto Dominicæ Incarnationis anno, permissione tam Cleri, quam populi vix impetrata, libertas patriæ, decus ecclesiæ, Deo dignus Pontifex Lietbertus, egreditur a civitate sua Cameraco, tenens iter Hierosolymam versus. Prosequitur eum fere ad tria milliaria, non sine lacrymis, & immensis gemitibus, omnis ætas utriusque sexus. Præterlegens civitates, & oppida, civitatum regiones & provincias, montium discrimina, silvarum pericula, cultu, moribus, & lingua barbaram, quam colunt Hunni, transmeat patriam. Et, ut prolixioris viæ lucraretur compendium, transvadato Danubio penetrat Pannoniam, A Martini sancti beata nativitate præclaram.

Ann. 1054. egressus Lietbertus

A

a *Nunciatur a Regi ab exteris partibus, habitu peregrino quosdam venisse homines, regni sui fines transire volentes: qui mox accitos sibi jussit præsentari. B Videns itaque Rex Pontificem, Dei nutu, mutata mente pristina, surgit citius a solio; nec non officiosissime salutatum invitat in consistorio. Quærit causas itineris: miratur auditis. Miratur talem ac tantum virum tam difficilis ponderis subiisse laboris. Sed quoniam illis diebus vix quilibet, aut pene C nullus hoc iter arripiebat, cogitabat, ne simularent id alterius negotii gratia: unde clam vocatis suis, jubet eos e vestigio diligenter observari, ne moliantur quidlibet sinistri. Explorata per aliquot dies religiosa Pontificis sanctitate, simul audita in stipendiis pauperum liberalissima largitate, in vigiliis, orationibus, jejuniis assiduitate: devotus D Rex impendit obsequium, quodque petebat sibi, suisque Pontifex, præstat libens auxilium: jam quippe sub ejus contubernio tanta tamque multiplex copia populi coierat, ut exercitus Domini diceretur. Sic usque in extremos fines regni sui dato duce, Dei procurante misericordia, securum concessit abire.*

B

a Rege Hungariæ benigne excipitur.

C

D

E *Prætergressus Pannoniorum E fines limitaneos, ingreditur solitudines F saltuosas, quas deserta Bulgariæ nominant, quasque latrunculi b Scythicæ gentis inhabitant. Hi degentes more ferarum nullis coercentur legibus, nullis continentur urbibus. Sub dio manent, quas nox coegerit, sedes habent: prætereuntes obsident, obvios interficiunt, cæteros deprædantur: gregatim vadunt, omnia sua secum portantes cum tota supellectile, parvulis, & uxoribus. Nullius hæresis nominata secta, nullius religionis divino cultu tenentur: tamen, sicut ex eorum interfectis c vidimus, more Saracenorum circumciduntur: barbari, crudeles, homicidæ, sine affectu, sine pietate. Has mortiferas Præsul ingrediens cum illo suo comitatu solitudines, obvius fuit quibusdam refugientibus, suique refugii causam flebiliter intimantibus. Quamplures terrentur, pariterque retrocedere cum refugientibus meditantur. Narrabant sese latronum cuneos incurrisse, suorum plurimos oppetiisse; cæteros ad internecionem vulneratos (ut videre erat) vix evasisse. Conturbantur omnes, divinique respectus misericordiam flebiliter implorant; quoniam quid facto opus sit, ignorant. Audita Dominus Pontifex turbatæ multitudinis flebili lamentatione (pedes enim subsequebatur solus, ut attentius psalmis, & orationibus vacaret) substitit, & cur lamentarentur, inquirit. Cognito casu, signum sibi sanctæ crucis indidit: erectaque dextera, qua iturus erat parte, signavit. Post recolligens secum verba Psalmi, quibus orabat, invenit hunc versum: Eripe me de operantibus iniquitatem, & de viris sanguinum salva me. Sic miles Christi paullulum progreditur, cunctosque, qui aderant, breviter alloquitur: Commilitones mei, non vos deterreat adversarius vester diabolus, qui tamquam leo circuit, quærens quem devoret: cui resistite fortes in fide, quoniam si Deus pro nobis, quis contra nos? Quapropter induite vos armaturam Dei, ut possitis stare, & in omnibus perfecti esse: quoniam tentat vos Deus vester, ut sciat, si diligitis eum: sed faciet cum tentatione etiam proventum, ut possitis sustinere. Properantes iter, quod arripuistis, accelerate: quia nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retro, aptus est regno Dei. Ita miles Christi, cum suo familiari, & domestico comitatu, princeps graditur, exercitumque Dei, ne paveat, hortatur. Decem, & eo amplius diebus peragrant eas solitudines: per quas (ut dictum est) semper Saraceni sedibus incertis huc illucque vagantur.*

F

b

ingressus solitudines,

c

territos barbarorum metu socios,

animat.

Psal. 58. 3.

Cumque jam die septimo crederent evasisse periculum, vident subito sessores equorum camelorumque latrunculos, inter condensa silvarum, cristatis vittatisque capitibus, ac seminudo corpore pallia trahentes, & latas caligas. Pendebant ex humeris pharetræ, & laxos arcus, & hastilia longa ferebant. Quibus visis terrentur ceteri: sed Domnus Pontifex fit hilarior, sperans comprehendere bravium, pro quo tanti cursus subierat laborem. Hoc erat in votis, hoc toto mentis amore sedulus orabat, ut ab his interimeretur; vel captivus in exteras, & barbaras nationes, propter nomen Christi, distrahendus duceretur. Proponebat sibi devotæ mentis affectu, felici commercio pro redemptione generis humani distractum Salvatorem; utque jura mortis destrueret, vivificæ Crucis subiisse passionem. Unde præoptans existere martyrii, & calicis Christi particeps, & communicare Christi passionibus, ut in revelatione gloriæ ejus gauderet, dicebat: In me sunt Deus vota tua: quæ reddam laudationes tibi. Sed qui regit orbem terrarum in æquitate, Cameracensis ecclesiæ precibus attendens, quibus ei suum deponebat die noctuque Pontificem, in hoc tanto mortis discrimine cum suis omnibus eum conservavit incolumem. Vi-

Ardet ipse Martyrii desiderio,

& per medios illos transit inoffensus,

dere

deres in adventu Pontificis obrigescere miseros, inque suos conatus deficere, quodque magis stupeas, cedendo loco viam transeuntibus quodammodo demonstrare. Hoc modo dignus Deo Pontifex cum suis comitibus mortiferam regionem latronumque domicilia pertransiit indemnis.

d G H *Ingressus* d *Dalmatiam*, G *locisque* H *peragratis, in quibus olim Diocletianus* I *thermas ædificando diversa mortis intulerat supplicia Christi Martyribus, cursum flectit* L *Isauriam versus. Quam præteriens devenit* e *Corinthum* M, *illicque audiens Demetrii sancti inter Martyres præclari corpus quiescere, sepulchrum ejus expetiit, totoque mentis affectu meritis ipsius divinum auxilium quærit. Inde progressus, ubi ad Laodiceam Syriæ pervenit, comperiens ecclesiam* N *Dominici sepulchri Christianis ejectis a Rege Babyloniorum violenter obseratam, viamque Paganorum metu per terram penitus interclusam* f *per tres menses in eadem civitate moras fecit. Sed cæteris de profectione desperantibus, ac ubique locorum dispersis; ipse, cum suo nobili, familiarique comitatu, perstitit; & quia per terram non poterat ire, marino itineri sese commisit. Littoribus prospectis, naviumque magistris diligenter inquisitis, pretiorum numerus computatur, victualia convehuntur, ne signo dato qualibet mora fieret in eundo.*

I Invisit S. Demetrii corpus.
L
e M
N
f Laodiceæ tribus mensibus manet.

ANNOTATA G. H.

a *Is erat* Andreas I., *qui regnavit ab anno* 1047. *ad annum* 1059., *sed variis intrincatus sæpe bellis intestinis: hinc ejus suspiciones indicantur.*

b *Bulgaria inter Danubium, pontum Euxinum, & Thraciam, olim Mysia, ubi Scythæ, ac deinde Gothi habitarunt, prope Pontum: Tartari vero crebris incursionibus infesta habebant ibidem omnia: & tales omnino sunt, qui hic describuntur.*

c *Ita scriptum inveniens auctor ab aliquo itineris istius comite, ipse diu post hanc vitam colligens, ut apponit num.* 25.

d *Hic apparet aliqua ignorantia auctoris circa loca indicata, dum* Dalmatia, *&* Isauria *cum* Corintho *seu* Thessalonica *junguntur. Fuit* Dalmatia *procul a Bulgaria ad mare Adriaticum. Et* Isauria *est regio Asiæ versus Ciliciam: nec in Dalmatia Thermas, sed Romæ Diocletianus exstruxit, Martyribus labore macerandis intentus.*

e *Apud Bacherium loco* Corinthi *legitur* Chorinerum *pro* Chorintum, *quod est in Ms. aspiratione in primam translata. At corpus* Demetrii *fuit* Thessalonicæ *magno populorum concursu honoratum, quod ex eo unguentum medicum scaturiret; an autem inde Corinthum sit translatum disquiretur ad ejus vitam* 8. *Octobris. Poterat autem commode iter ex Bulgaria Thessalonicam dirigi, atque inde ex portu aptissimo navigari in Syriam, ad urbem maritimam Laodiceam, uti mox indicatur.*

f *Huc facit, quod Theodoricus Pauli in Catalogo Patriarcharum sanctæ urbis scribit de* Sophronio, *hujus temporis Episcopo, scilicet,* quod sub ipso efferbuit gravissima persecutio Christianorum in Jerusalem, & Terra Sancta: *donec anno* 1086. *Saracenis pulsis eam occuparunt Turci, sicut patet ex dictis ante tom.* 3. *Maii num.* 195.

Notæ in Peregrinationem Hierosolymitanam
B. Lietberti Episcopi Cameracensis.

A Patria S. Martini fuit Sabaria frequens olim ac nobilis civitas Pannoniæ superioris, quæ Dravum inter ac Danubium interjecta Austriam inferiorem ab Occidente attingit, estque hodiernæ Hungariæ portio perinsignis.

Illyricum Sacrum,

B Per id temporis rerum potiebatur in Pannonia Andreas Rex primus eo nomine, qui ab anno 47. ad 59. undecimi sæculi regnum in Pannonibus obtinuit: quo temporis intervallo variis identidem atque intestinis bellis ea regio conflictata est. Hinc Regi suspiciones obortæ de Lietberto, ejusque numeroso comitatu, quem interrogandi, ejusque animum explorandi gratia ad suum conspectum adduci jussit, veritus, ne quid insidiarum moliretur, quemadmodum præclare animadvertit Henschenius in Notis ad Acta S. Lietberti.

C Cum enim bello arderet tota illa regio, viæ omnes, qua obsessæ a militibus, qua infestæ cædibus ac latrociniis erant. Hinc Regi aucta suspicio.

D Hoc præconio jure meritoque Andreas ornatur; ex quo tum Regis pietas ac religio, tum scriptoris rerum ac temporum illorum scientissimi fides & integritas dignosci potest; quamquam enim Andreas inter initia principatus Ethnicis quam Christianis æquiorem se præbuisset, se ipse tamen paucis post susceptum imperium annis ad bonam, ut dicitur, frugem recepit; & si quid detrimenti Christianis intulerat, id amplissimis maximisque beneficiis compensavit; sic prorsus, ut nemo illo vehementius Ethnicam superstitionem afflixerit, nemo illo studiosius rem Christianam auxerit, atque ornaverit.

E Pannoniæ, ejus scilicet, quæ Danubio & Dravo interjacet, limes erat ipsemet Dravus, qui Hunnos haud ita pridem ad Christianam religionem conversos separabat ab Slavis, qui tum Interamniam, sive regionem Dravo & Savo interjectam incolebant, quæ vocatur Slavonia.

F Pannoniam ab Ortu Danubius ab Jazygibus Metanastis, & Dacis antiquis, quos nunc Transilvanos vocant, a Meridie Dravus ab Slavis Interamniæ sive Slavoniæ propriæ incolis sejungebat. Longe itaque a Pannonia aberat Bulgaria; hanc siquidem a Pannonia, Dacia vetus ultra Danubium, seu Transilvania & Moldavia, Mæsia superior citra Danubium, sive Serblia, regiones intermediæ dirimebant. Leitbertum igitur Pannoniorum fines prætergressum statim accipere non potuit Bulgaria illa Mæsiæ superiori, sive Serbliæ finitima, inter Danubium, Pontum Euxinum, & Thraciam sita, quæ olim dicta est Mæsia inferior; sed verisimilius est Leitbertum e Pannonia, Dravo trajecto, in Slavoniam sive Interamniam progressum fuisse, quæ ob eam causam, quam mox subjiciam, dici etiam potuit Bulgaria. Et sane cum Sabariam Pannoniæ superioris urbem adjisset, ex ea civitate iter erat in Slavoniam minime devium, sed plane directum, unde postea digressus est in Dalmatiam. Illa vero solitudo & vastitas optime congruit cum Interamnia. Quanta enim tum esset ab incolis solitudo, quam deserta & inculta, ac propemodum relicta omnia fuerint, ex eo colligi potest, quod per ea tempora Scythæ loca illa depopulati nihil igne ac ferro intactum reliquerant. Porro hi Scythæ iidem sunt ac Tartari Dobracienses, qui Bulgariæ partem extremam ad Euxinum incolebant, antiquitus appellatam Scythiam Ponticam. Hi enim prædandi cupidine stimulante, post Bulgariam & Serbliam vastatas in Slavoniam irruperant, ac diu ibidem commorati, totam regionem latrociniis, ac cædibus infestam habebant; quæ quidem regio a barbaris illis, sub quorum imperium ac tyrannidem ceciderat, ex ultima Bulgaria profectis, fortassis Bulgariæ nomen acceperat. Dicitur hæc eadem regio saltuosa; nam Slavonia, qua vergit ad Meridiem, & a Dalmatia propius abest, montibus ac saltibus intercisa est, atque impedita. Non erat igi-

tur necesse Henschenio huc referre ac pertrahere alteram illam Bulgariam Danubio, Ponto Euxino, & Thraciæ interjectam, qua iter Lietberti deduceret, ut illic saltus, nemora, solitudines, & incolarum barbariem quæreret; quæ quidem omnia in hac recentiori Bulgaria abunde suppetebant; frustra item conatus est hanc Bulgariam Pannoniæ finitimam transferre in alteram illam longo terrarum tractu hinc sejunctam, ut inde usque hujus loci interpretationem peteret. Præterea, ne dicamus Lietbertum e Pannonia profectum fuisse in longinquam illam Bulgariam, itineris in Dalmatiam deflexi ratio prohibet, quæ illud ab Oriente iterum in Occidentem revocasset, contra quam Hierosolymitana peregrinatio postulabat. Nimium vero quantum ab Dalmatia absit Bulgaria illa, unde Lietbertum iter in partes Palæstinæ adversas detorquere oportuisset.

G Hic Dalmatiæ vocabulo comprehendi potest etiam Chrobatia & Bossina regiones citra Savum, quibus olim itidem nomen fuit Dalmatiæ. Hæ duæ provinciæ una cum Dalmatia mediterranea in unum Regnum coaluerunt, quod per id temporis obtinebat Petrus Cresimirus Rex pietate ac religione prorsus singulari.

H Eo scilicet consilio in Dalmatiam ex itinere diverterat, ut loca illa vel Martyrum reliquiis, vel eorumdem certaminibus pro Christo susceptis consecrata voti ac religionis causa inviseret.

I Hæc haud dubie referenda sunt ad Palatium illud longe magnificentissimum, quod olim Diocletianus sibi exstruxerat. Hic ædes Imperatoriæ, hic thermæ, hic Jovis Fanum, quod deinde Christiana religio, translatis illuc S. Domnii exuviis, Deo Optimo Maximo consecraverat; hic alia hujusmodi ædificia, insanæque substructiones, ad quorum operum ædificationem Diocletianus Christianorum ministerio & patientia abutebatur, quos videlicet pœnæ ac supplicii nomine huic laboriosæ ærumnosæque vitæ addixerat. Nec vero deerant carceres, in quos conjecti Martyres aut inedia situque conficiebantur, aut exquisitissimis quibusque suppliciis necabantur. Quæ quidem omnia ex Porphyrogenito, aliisque idoneis auctoribus ac monumentis, atque adeo ex ipsis hujusmodi ædificiorum vestigiis nondum omnino abolitis cognosci possunt. Dubitari autem nequit, quin S. Lietbertus ædem Cathedralem Spalatensem & sacrosanctis B. Domnii reliquiis, & tot insignium virorum peregre visentium frequentia maxime inclytam, (ut eum loci sanctitas, ac sua pietas admonebat) peregrini ritu & summa cum religione adierit; quippe cum inter cetera veterum Martyrum monumenta sepulchrum S. Domnii magnum semper nomen, venerationemque apud Dalmatas habuerit.

L Nactus itaque Spalati navigium in Achaiam iter cum intendisset, *Isauriam præteriit*. Hanc insulam sitam esse in Adriatico mari, nemo opinor negaverit, cui prorsus ignota non sit navigatio Adriatica e Spalatensi portu in Achajam suscepta. Issum fuisse arbitror, quæ haud ita brevi maris spatio intermedio, ipsi ferme urbi oræque Spalatensi ex adverso objacet. Hæc antiquitus Issa cum vocaretur, primum in Isariam, deinde in Isauriam corrupto paullatim depravatoque vocabulo immigravit. Lietbertus igitur e portu Spalatensi in altum navigio provectus hanc insulam ex itinere attigit. Satius quippe ac tutius esse duxit maritimo uti, quam terrestri itinere, ut scilicet ab regione Narentanorum declinaret, qui prædis ac rapinis, unde victitabant, assueti vias omnes aditusque obsidebant. Neminem esse puto tam rudem ignarumque Geographiæ, qui huc velit intrudere Isauriam illam inde usque e Ciliciæ finibus evocatam, quam Lietbertus ex Dalmatia profectus adierit, inde vero Corinthum advenerit, quasi vero ex longinqua illa Isauria Corinthus adeunda esset iis, quibus e Dalmatia iter est in Palæstinam; quo nihil imperitius dici potest. Ut igitur itineris ratio constet, *Isauriæ* nomine *Issam* intelligi oportet; unde facilis, neque ita longa in Achajam navigatio; & ex Achaja haud incommoda in Syriam profectio: hinc vero satis tritum & breve iter in Palæstinam. Nihil igitur erat, cur Henschenius huic loco scriptoris ignorantiam objiceret, quasi vero is Dalmatiæ & Corintho Isauriam illam Asiaticam interjecisset.

M Henschenius pro Corintho Thessalonicam substituendam putat, ubi celebre erat nomen ac sepulchrum S. Demetrii, quod Lietbertus cupide pieque invisit: verum nihil est causæ, cur veterem hanc lectionem amoveat. Vel enim corpus hujus Martyris Thessalonica Corinthum fuerat translatum, ut ipsemet Henschenius occasionem suspicandi præbet, vel alterius cujusdam Demetrii sanctitatis item eximiæ fama conspicui sepulchrum Corinthi tum extabat; & ab indigenis pariter advenisque summa frequentia ac veneratione colebatur.

N Hoc præclare congruit cum Historia & Chronologia illorum temporum. Saraceni quippe jampridem Syria ac Hierosolymis potiti, Christianum nomen indignis modis vexabant: quæ res deinde Urbanum II. Pontif. Max. ad indicendum novo instituto sacrum bellum accendit. Inde initium ductum sacrarum expeditionum ad Palæstinam sæpe captam, sæpe itidem amissam, recuperandam.

Quod S. Lietbertus vir haud dignitate, quam sanctimonia illustrior, Hierosolymam profecturus, non mediocri temporis atque itineris dispendio, in Dalmatiam digressus fuerit, ut supplex ac venerabundus S. Domnii sepulchrum adiret; id magno sane argumento est celebre tum fuisse ac longe lateque vulgatum ejusdem nomen ac patrocinium, quod ad suam opem implorandam, suique sepulchri venerationem, non solum e finitimis locis, sed e remotissimis etiam regionibus viros tam insignes cum frequenti comitatu evocaret. Hujusmodi sacrarum peregrinationum exempla multa nobis atque illustria suppeterent, si Æditui Spalatensis basilicæ diligenter eas notassent, atque in codicem ad id comparatum retulissent nomina principum ac summorum virorum, qui sepulchrum S. Domnii peregre adierunt, multisque muneribus cumularunt. Verum tam præclara exempla ad excitandam posterorum adversus S. Domnium religionem in primis idonea, vel majorum nostrorum in talibus rebus memoriæ prodendis incuria nobis subtraxit, vel certe si forte ab illis fuerint descripta, vetustas abolevit.

Hæc B. Lietberti peregrinatio opportune incidit in idem ferme tempus, cum Romanus Pontifex certis de causis, quas alibi exponemus, ab ecclesiæ Spalatensis ditione omnes propemodum superioris Dalmatiæ Episcopos disjunxit. Neque enim dubito, quin divino prorsus consilio atque instinctu Lietbertus ad sepulchrum S. Domnii ritu habituque peregrini accesserit, cum ab annua ejus invisendi consuetudine ac lege tot Episcopi exempti fuissent; ne quid scilicet detrimenti inde caperet ejus loci sanctitas ac religio; neve paullatim apud vulgus imminui inciperet. Divinæ siquidem providentiæ fuit, ut ad ejusmodi periculum avertendum ex ultimis Galliæ partibus tantæ sanctitatis, & auctoritatis Antistitem exciret, qui hujus sanctuarii cultum ac religionem tum longinquæ, illustrisque peregrinationis exemplo sanciret.

A R.

ARGUMENTUM V.

Inventio corporis S. Domnii duodecimo sæculo ineunte, sub Crescentio Archiepiscopo.

Dubitationem de corpore S.Domnii

A Translatione Spalatensi S. Domnii intercesserant anni amplius quadringenti, cum dubitari cœptum est, utrum ejus corpus adhuc eodem requiesceret loco, quo post excidium Salonæ illatum fuerat, an vero subreptum indidem, alioque translatum esset. Spalatensium dubitatio rem non certiorem modo, verum etiam illustriorem fecit, sic prorsus, ut omnem deinceps scrupulum sollicitis atque anxiis civium animis eximeret. Nam Crescentius Archiepiscopus, qui ecclesiæ Spalatensis regimen suscepit anno 1099, rem eam pro suo munere cognoscendam & explorandam ratus, idoneis ad fidem faciendam testimoniis adhibitis arcam aperiri jussit, corpus, exesa quidem carne, nudisque ossibus constans, sed integrum tamen, nihilque ex eo detractum reperit; iterumque in eodem loculo diligenter occlusum rite obsignavit; & inventi, servatique ibidem corporis testem epigraphem sepulchro incisam adjecit. De hac inventione paullo fusius infra dicemus, ubi de altari, & arca S. Domnii. Nunc satis fuerit, quæ de corpore S. Domnii invento brevissime scripsit Historicus Dalmata in additionibus variis ad Historiam Traguriensem pag. 67., huic loco intexere cum epigraphe Crescentiana: *Crescentius aperuit arcam S. Domnii, ut inscriptio existens a lævo latere Altaris ejusdem Sancti testatur, quæ sic habet:*

Ejusdem inventio prorsus exemit.

Tempore post longo multis dubitantibus urbis,
a *Num foret hic corpus, a an hinc arte relatum;*
Claruit id cunctis, quod perpauci putaverunt.
Hujus enim Præsul claræ Crescentius urbis
Marmora disjunxit; sanctum corpus patefecit.
b b *Mille Dei centum tres affore credimus annos;*
c *Tunc & Apostolicus c Paschalis constitit orbi,*
Claraque lux cunctis patet hæc indictio doctis,

Notæ in Epigraphem.

a Spalatensium animos hæc dubitatio incesserat, utrum Græci, an Veneti, qui permultos annos Spalatensem urbem obtinuerant, & in ejusdem possessionem alii aliis successerant, corpus S. Domnii furtim ablatum alio detulissent. Ceterum numquam venit illis in mentem subvereri, ne forte idem corpus Joannis Romani Pontificis jussu Romam translatum fuisset ante, quam Spalatum condi habitarique cœperat. Nam præter alia vetera monumenta, tum recens erat, versabaturque in omnium manibus historia translationis Spalatensis ab Adamo Parisiensi paucis ante annis conscripta, quæ nullum ea de re dubitandi locum relinquebat.

b Idest anno Christi 1103.

c Cum Episcopatu Crescentii præclare congruit Pontificatus Paschalis II., qui anno 1099. Sedem Apostolicam adeptus tenuit usque ad an. 1118.

ARGUMENTUM VI.

Ex Reliquiis S. Domnii inter sacra basilicæ Spalatensis lipsana pie honorificeque asservatis.

Reliquiæ S.Domnii

S. Domnii apud Spalatenses conditi fidem insuper faciunt multiplices ac variæ, eædemque perinsignes reliquiæ, quas ex ejusdem corpore olim avulsas, & thecis argenteis inclusas, Capitulum Clerusque Spalatensis in sacro ædis Metropolitanæ thesauro depositas & conditas habet, servatque religiosissime. Ex his aliæ Spalatensi populo ad venerationem proponi, aliæ ad ægrotos solatii ac levaminis causa circumferri solent: quippe eisdem ad propulsandos morbos vim divinitus inesse, multis certisque argumentis compertum est. Ego vero nequeo satis intelligere, quemadmodum tot tamque præclaras reliquias nancisci potuerint Spalatenses, nisi apud se, suaque in potestate habuerint, hodieque retineant corpus S. Domnii, unde quidquid reliquiarum vellent, suo commodo & arbitratu decerpere possent. Nam cum Martinus Abbas ob ingruentium barbarorum metum raptim festinanterque Dalmaticorum Martyrum corpora colligeret, & in urbem convehere properaret; neque S. Domnius, quamvis in illorum numero fuisset, ab ceteris facile dignosci secernique potuit; neque fortassis aderant, aut qui postularent, ut aliquid ex ejus corpore ad patriæ solatium ac præsidium relinqueretur; aut quibus pignora tam præclara recte committi possent; quippe tum erat in Dalmatia mira ab indigenis incolisque solitudo, quos scilicet fuga distraxerat, & alios alio compulerat. Nihilo verisimilius est hujusmodi reliquias ex urbe in Dalmatiam relatas fuisse; etenim ne Romæ quidem satis liquebat, utrum Domnius cum aliis martyribus illuc invectus esset, ex quo fit, ut ab aliis internosci, discernique nequiverit. Præterea fac doceas, quo tempore, quove auctore, & per quem in Dalmatiam revectæ sint; nihil enim horum invenio in tabulis publica auctoritate obsignatis, in quibus hæc omnia perscribi solent, quo Divorum reliquiæ & fidei plus habeant, & venerationis. Restat igitur, ut dicamus hasce reliquias tum demum e sepulchro exemptas fuisse, ac separatim coli cœpisse, cum Crescentius Archiepiscopus, iis de causis, quas supra diximus, S. Domnii arcam recludi jussit, & corporis membrorumque compagem dissolutam invenit. Nam cum illud Spalatenses in novam urbem transtulerunt, prorsus integrum adhuc erat, omnisque plane tabis expers, ut quartæ translationis acta declarant. Quod igitur & multæ & insignes Reliquiæ S. Domnii in æde Spalatensi asserventur, id haud levi argumento est ejus quoque corpus ibidem asservari.

ex ejus corpore decerptæ.

APPENDIX AD ARGUMENTA.

Ferrarii sententia de corpore S. Domnii ad insulas Diomedæas translato exploditur.

Romanos igitur, qui S. Domnium apud se conditum esse putant, sua opinione falsos esse satis superque ostendimus. Sed ecce tibi Philippus Ferrarius, qui hac de re Romanis pariter ac Spalatensibus litem intendit, corpus S. Domnii utrisque adimit, ejusque possessionem suo arbitratu insulis Diomedæis sive Tremitanis adjudicat. Verum cum nullam ille rationem suæ sententiæ subjiciat, nihil testium, nihil tabularum proferat, in eo refellendo ne verbum quidem insumpserim. Juvat tamen ad ea, quæ hactenus diximus, cujusdam quasi appendiculæ loco adjungere hac de re, quid scripserit, quidve censuerit Godefridus Henschenius, qui tomo II. die IX. Aprilis, Analectorum §. I. n. 5. Ferrarii sententiam paucis exposuit, pariterque improbavit.

Hactenus egimus de cultu & veneratione S. Domnii eidem exhibita in Dalmatia, & potissimum in ecclesia Spalatensi, ubi sacrum ejus corpus adservatur: subjungimus aliqua de honore, ipsi in insulis Tremitanis exhiberi solito. Vulgo creduntur ab antiquis Diomedææ insulæ dictæ, quamvis & Tacitus lib. 4.

lib. 4. Annalium cap. 71. memorat Juliam neptem Augusti, convictam adulterii, ab hoc fuisse damnatam, & projectam in Insulam Trimetum, haud procul Apulis littoribus. Spalatenses ad hæc littora navigaturi, in conspectu suo dictas insulas habent, ex adverso Capitanatæ Provinciæ sexdecim Italicis a littore milliaribus distantes. Eæ accurate in Mappis Geographicis Regni Neapolitani exhibentur, quarum præcipua appellatur Sancto Niccola *de Tremito, altera* San-Domino*, de qua hic agimus. Ferrarius in Catalogo generali ad diem VII. Maji, quo S. Domnium Episcopum martyrio fuisse coronatum Acta indicant, ista addit: In insulis Diomedæis S. Domnii Episcopi & martyris. Et annotat ex monumentis Canonicorum Regularium, qui insulas memoratas vulgo de Tremiti possident, se ista tradere. Late de iis agit Gabriel Pennotus lib. 3. hist. tripartitæ Canonicorum cap. 13. sed absque mentione S. Domnii. Quod autem Ferrarius eodem die, cum primo omnium de eodem S. Domnio ut Patrono Spalatensium ageret, annotet corpus illius in insula una ex Diomedæis, quæ ex eo nominatur, asservari & præcipue coli, nullo modo probamus. Ut summum arbitramur, ibidem aliqua corporis ossa ex ecclesia Spalatensi delata in honore fuisse, & adhuc esse.*

CAPUT XVI.

De Templo magnifico, quod Diocletianus Jovi dedicavit; deinde Joannes Ravennas primus Spalatensis Antistes Deo Optimo Maximo in honorem Deiparæ Virginis, & S. Domnii consecravit, in eoque corpora SS. Domnii & Anastasii deposuit.

Palatium Diocletiani & Templum Jovis.

DIocletianus tertio vel quarto ab Salona lapide Regias sibi ædes ingenti mole sumptuque exstruxerat, in quas deinde post depositum Nicomediæ Imperium, vitam privatam acturus se recepit. In his templum Jovi condidit, opere præclaro atque magnifico: Jovem quippe præcipuo quodam cultu venerababatur, a quo sive arrogantiæ, sive religionis causa Jovii cognomen sibi adsciverat. Ex Palatio Diocletiani, & circumjectis eidem ædificiis civitas extitit Spalatensis, quæ Salonitanis, incensa patria profugis, perfugium ac domicilium præbuit. Sed hæc alias pluribus; nunc de Fano Jovis, quod ab illis impuræ superstitionis vestigiis expiatum, & e præscripto Christianæ religionis, sacris divinisque cæremoniis initiatum, una cum sede Pontificia corpus S. Domnii e Salonitano sepulchro translatum excepit. Hujus formam ac magnificentiam & scriptorum calamo, & sculptorum stylo expressam lectorum animis oculisque infra subjicimus. Huic tamen loco visum est antea intexere, quæ de Palatio ac templo Diocletiani breviter scripserunt Constantinus Porphyrogenitus, & Thom. Archid.

In civitatem atque in ædem sacram conversa.

Aspalathi urbem, inquit Porphyrogenitus, *quæ* a *parvum Palatium significat, Imperator Diocletianus condidit. Habuit illam ut domum propriam, aulamque illi exstruxit, &* b *palatia, quorum pleraque periere. Quæ autem etiamnum superſunt, valde* c *parva sunt, ex quibus Episcopium urbis, & templum S. Domnii, ubi ille ipse Sanctus depositus fuit, quod* d *cubiculum erat ejusdem Imperatoris Diocletiani. Subter illo sunt rotundi fornices, olim custodiæ, in quibus Sanctos immaniter a se cruciatos compingebat. In eadem autem urbe depositus etiam fuit S. Anastasius.* De administran. Imp. ad Romanum filium cap. 29.

NOTÆ.

a Si nomen *Aspalati* recte interpretatur Constantinus, certe hujusmodi interpretatio non congruit cum Palatio Diocletiani, quod amplissimum erat, idemque magnificentissimum; quin immo, ut paullo post ipsemet videtur innuere, ex multis Palatiis constabat.

b Palatio Imperatorio Diocletianus adjecerat ædes aulicorum, domicilia mercatorum, hospitum diversoria, tabernas, officinas, aliaque hujusmodi privata & publica ædificia, quæ viis ac plateis intermediis disjuncta, & affabre pulchreque descripta, urbis cujusdam speciem ac similitudinem gerebant.

c Veterum ædificiorum quod supererat Constantini ætate, modicum & exiguum fuisse haud negaverim, sed inter vulgaria & parva ædificia neque Episcopium, neque templum S. Domnii annumerandum censeo.

d Hujus templi descriptio & amplitudo cujuslibet, quamvis Imperatorii, cubiculi modum ac formam longe multumque videtur excedere.

Severus domicilium suum, quod in Spalato sortitus fuerat, quando de insulis redierunt, donavit Ecclesiæ cum turri angulari & palatio, Episcopium ibi fieri statuens. Ibique venerabilis Præsul Joannes primitus habitare cœpit. Videns ergo populum in divini cultus amore succrescere, statim aggredi cœpit opus laudabile, & templum Jovis, quod in ipso Augustali ædificio excelsioribus fuerat structuris erectum ab Idolorum mundavit figmentis, januas in eo serasque constituens. Tunc solemnitate dedicationis indicta, magnus undique populus coadunatus est. Fecit ergo ex fano illo ecclesiam, consecrans eam in magna devotione & tripudio omnium, qui convenerant, ad honorem Dei & genitricis Virginis Mariæ. Clerum autem ibi statuit, qui divini cultus obsequia diebus singulis exerceret. Thomas Archidiac. Hist. Salonit. cap. 11.

§. I.

Descriptio prima Basilicæ Spalatensis Deiparæ in cœlum assumptæ, & B. Domnio consecratæ. Ex Codice Ms. quem ex Italico in Latinum transtulimus.

Ædes Cathedralis Spalat. ex templo Jovis.

I*N extrema Spalatensis urbis regione* a *situm est in Meridiem templum rotundæ figuræ, cujus facies & structura ostentat quicquid seu venustatis, seu magnificentiæ veteri Romanorum architectura continetur. Olim cum Romanum Imperium staret, fanum Jovis fuit, nunc ædis Cathedralis dignitatem ac nomen obtinet, dicata* b *S. Domnio S. Petri Discipulo, & primo Salonarum Antistiti. Octogoni formam tum extrinsecus, tum* c *intrinsecus refert. Amplis undique porticibus circumdatur, marmorea crusta intectis, innixisque quatuor &* d *viginti columnis Corinthiis ex Ægyptio marmore. Spatium columnis interjectum* e *quatuordecim omnino pedes longitudine, ac ferme decem latitudine complectitur. Janua* f *quatuor ipsos pedes patet. Marmorei gradus* g *januæ adjecti, quibus e platea in templum ascenditur, magnifico sane fornici subsunt, cui turris innititur. Præcipuus interiorque Basilicæ ornatus constat ex duplici columnarum ordine, quarum aliæ aliis incumbunt: octo majores totidem minoribus pro fulcimento substructæ; inter quas specie & pretio eminent quatuor ex Ægyptio, itemque quatuor ex Porphyretico marmore. Columnarum bases, pariterque capitula scite venusteque Corinthiaco opere perfecta. Ingens testudo columnis superjecta est, quæ circuitu subjectam ac mediam templi aream æquat.*

aequat. Templi facies externa in latitudinem aeque patet, atque ipsa platea planissimo in loco ante Basilicam explicata. Frontis, ut ita dicam, supercilium quatuor ex Aegyptio marmore columnis insidet, e quibus duae hinc atque hinc foribus adjectae superliminare fulciunt, cui arcus concinne venusteque descriptus, & janua superimpositus innititur.

§. II.

Descriptio secunda a nobis itidem Latine reddita. Ex opere Italico Ms. Petri Nicolini Spalatensis, quod inscribitur *Summarium rerum* memorabilium urbis Spalatensis.

a Altera ejusdem aedis descriptio.

Diocletianus in eo palatio, quod in modum formamque perfecti a quadrati construxit, templum magnificentissimum aedificavit. Illud deinde Christiana pietas ac religio Deiparae Virginis in caelum assumptae nomine consecravit, & Cathedralis aedis titulo ac dignitate ornavit. Quod autem scripsit Platina, id olim Cybelis fanum fuisse, longe abest a veritate; nemini quippe dubium esse potest, quin vetus & profana superstitio illud Jovi dedicaverit. Jovis simulachrum, quod inibi colebatur, adhuc extat, visiturque in Musaeo gentis Capellae inter Patritias Venetorum familias antiquae & conspicuae. In hoc templo nunc corpus S. Domnii primi Salonarum Episcopi, quem Petrus Apostolorum princeps, idemque Christi Vicarius in eam urbem Evangelii propugandi causa miserat, itemque corpus S. Anastasii martyris summa religione servatur, & a Spalatensibus eximia veneratione colitur.

Universum opus, egregium enimvero ac mirabile, quod si minus magnitudine, certe structura artificioque pulcherrimo intuentium oculos animosque in admirationem convertit, atque insatiabili voluptate perfundit. Totum constat ex lapide solido; interior templi forma plane rotunda est, nullisque angulis intercisa; octo extrinsecus anguli prominent, qui octogoni figuram speciemque referunt. Septem minora sacella mediam templi aream circumstant, in ipsomet mira crassitudinis pariete condita ac retrusa; sic prorsus, ut ne transversum quidem unguem extra parietem promineant. Ex his tria in quadrum redacta, suum quaeque fornicem sustinent in modum semicirculi arcuatum; quatuor reliqua cum orbiculari Basilicae figura congruunt, ad formam hemicycli exstructa, quibus superjectus fornix conchae marinae similitudinem speciemque exhibet. Janua templi maxima spectat in occidentem Solem. Huic amplissimae subjacent b *scalae, quae ex uno & viginti gradibus lapideis constant, decem fere pedes in longitudinem porrectis; & cum templi aditum ac vestibulum magnifice exornant, tum vero commodum facilemque subeuntibus accessum praebent. Universum templum unica testudine obtegitur, quae constat e lapidibus lateritiis tanto artificio inter se aptis, & connexis, ut tanta moles ex una solidaque lapidea gleba constare videatur. Tegulae item lateritiae testudini obductae, quarum ea est crassitudo ac firmitas, ut nullo turbinum, vel tempestatum impetu quati, aut dimoveri possint. Circa mediam templi aream octo columnae dispositae, ac pari inter se spatio disjunctae; quarum altitudo novem fere cubitus assurgit, & pro altitudinis modo crassitudo satis ampla: sua cuique basis, itemque epystilium opere Corinthio pulcherrime elaboratum. His totidem alia minores columnae impositae, quae subjectarum magnitudinem materia praestantia longe multumque superant; aliae siquidem ex lapide porphyretico, aliae ex marmore haud illi quidem in speciem dissimili, sed pretii longe imparis constant.*

Universum templum ambit extrinsecus ingens porticus, egregium sane totius aedificii decus: quippe & magnifice descripta est, & perfecta solerter. Totum opus duodeviginti c *columnis e saxo Arabico fulcitur; quadratis lapidibus integitur, & octo cubitorum altitudinem facile adaequat. Ac ne quid sive ad ornatum, sive ad munimentum porticus desit, pragrandis corona e solido marmore superducta est, quae perpetuo quodam quasi nexu subjectas columnas cum aliis alias colligat, suaeque molis gravitate firmat; adeo porro scite venusteque universum peristylium circumit, ut non magis firmitas, quam species quaesita videatur.*

Basilicae fronti in Occidentem obversae, mirum quantum sive ad majestatem, sive ad ornamentum addat platea, quadratis lapidibus constrata, magnitudinis quidem mediocris, sed operis elegantis pulcherrimique. Universam plateae aream ab Oriente, Meridie, & Occasu sexdecim columnae ex Arabico lapide, quadrato ferme ordine definiunt. Epistylia porro columnarum egregie facta opere Corinthio marmoream coronidem sustentant, qua ipsae inter se columnae apte concinneque colligantur. Tradunt superjectam olim fuisse hisce columnis testudinem mirae amplitudinis, plumbeis obductam laminis, quae undique plateam obtegeret: argumento est, quod adhuc nexus quidam, & commissurae apparent, quibus testudo quondam inhaerebat. Qua in Meridiem prospicitur, quatuor ingentes columnae consurgunt, quae quidem altitudine reliquas duodecim circa plateam dispositas longe multumque superant. His fastigium superstat late conspicuum, quod in pyramidis modum acuitur. In ipso medio intercolumnio janua patet satis ampla, eademque marmoreis caelatisque operibus admodum insignis. Ab hoc aditu januaque introitus est in id sacrarium, quod olim a Marte, cui dicatum fuerat, nomen ac religionis causam acceperat. Totum opus est e saxo lateritio, & orbicularis figurae. Variis circum loculamentis distinguitur, in quibus olim varia Idolorum signa collocata erant. Quatuor nunc habet sacella, aequo inter se spatio disjuncta, atque in ipsamet parietis crassitie in modum hemicycli arcuata.

Tertium quoddam Fanum Basilicae e regione objacet ab Occidente, quondam d *Aesculapio sacrum. Sacelli forma quadrata est, uno fornice lapideo obtegitur, mira arte caelato. Carcer est infra pavimentum, in altitudinem haud mediocrem depressus, quem Spalatenses S. Thomae Apostoli nomine ac religione consecrarunt.*

§. III.

Descriptio tertia Gallica in Latinum a nobis conversa. Ex libro D. Sponii, quem de ratione suorum itinerum Gallice scripsit anno circiter 1676. & Cresimirus Freschotus Italice reddidit, & Bononiensibus typis editus est an. 1688.

a Descriptio tertia.

Aedes Cathedralis Spalatensis a exiguum olim fanum erat, in medio ferme Diocletiani palatio situm. Externa templi structura Octogoni formam exhibet, interior nullis angulis incisa in orbem perfectum circumagitur. Totum est e solido eodemque pulcherrimo lapide quadrato; nisi quod testudo ex lateribus compacta est. Testudini subest venustissimus columellarum ordo, qui ambulationem undique perviam praebet, quemque suffulciunt octo ipsa columnae molis sane ingentis, partim e Porphyretico, partim e Numidico marmore, opere Corinthio perfectae. Inter testudinem, & eum, quem dixi, columellarum ordinem zona quaedam interjecta est, & in orbem

orbem circumducta; eademque animalium figuris, prodigialibus larvis, humanis capitibus, quæ rudis vulgus interpretatur esse capita Diocletiani, aliisque hujusmodi ornamentis distinguitur. Externum templi ambitum complectitur ambulacrum dissecto lapide, eodemque scite disposito, & affabre elaborato obtectum, quod assurgens ad mediam ejusdem templi
b *altitudinem, octo b marmoreis columnis ad normam architecturæ Corinthiæ perfectis incumbit. Epistylia porro columnarum corona item marmorea egregie facta conjungit, circuitque. Olim alia quædam ædicu-*
c *la c figuræ quadrangulæ oblongæ proxime adjacebat, unde ad templum aditus ascensusque porrigebatur,*
d *itemque ad d tertium quoddam fanum formæ orbicularis indidem accessus patebat, eidemque situm erat*
e *ad dexteram quartum e sacellum admodum exiguum, quod S. Joannis Baptistæ titulo inscribitur.*

Totius ædificii forma & descriptio hujusmodi est, ut architecti ea tempestate haud ignobilis opus esse facile appareat; nisi quod corollæ, epistylia, aliaque id genus ornamenta rudiori opera artificioque cælata esse videantur, quam ut illorum temporum solertiam, & architecturam plane singularem imitentur. Postquam hujusmodi templum abolitis, expiatisque nefariæ superstitionis vestigiis, Deo optimo maximo consecratum est, necesse fuit summum templi, januæque obversum parietem perfodere ac patefacere, ut cum eo conjungi posset, recipique intra complexum templi, quod satis esset spatii ad ædificationem novi Odæi, quo Capitulum, Clerusque Spalatensis ad divinas laudes canendas singulis diebus hodieque utitur. Adjecta sunt Odæo fenestræ satis amplæ, quæ toti Basilicæ lumen præberent; antea siquidem, præterquam ab janua maxima, nihil aliunde lucis recipiebat. Ethnici quippe cæcis fere templis, omnique propemodum luce carentibus utebantur; sive quod putarent hujuscemodi obscuritate majestatem quamdam ac religionem suis fanis conciliari; sive quod nefas esse ducerent vulgi oculis exposita in promptuque esse Deorum suorum mysteria, quæ profanorum hominum conspectibus violari existimabant. Hinc factum est, ut ad sacrificia, cæterasque illas nefarias cæremonias, lychnos & cereos adhiberent.

Fornix miræ crassitudinis ac firmitatis, scalæ ante ipsam januam porrectæ super inductus, sustentat campanariam turrim vel molis altitudine, vel operis elegantia visendam. Tota constat e solidis quadratisque marmoribus, quibus identidem interjecti sunt veteres lapides, quos e Salonæ ruinis effossos fuisse docent antiquæ Salonitanæ inscriptiones, in eisdem grandibus litteris incisæ. Unam e veteribus Salonitanis inscriptionibus exempli causa proferunt Apianus & Gruterus; quæ adhuc extat in proxima ædicula forma, ut diximus, quadrangulæ, eamque tradunt prope esse ab simulacro Cybeles, quod ibidem visitur. Inscriptionem equidem legi, sed Cybeles simulachrum nusquam vidi; quod enim isti putant es-
f *se Cybeles, est signum cujusdam f Sphingis ex marmore Ægyptio pulcherrime factum; constantque ex eodem Ægyptiaco marmore columnæ, quæ hanc ædiculam circumeunt.*

Notæ in 1. Descriptionem.

a Cum civitas quadrangula sit, templum S. Domnii non in urbe media situm est, sed haud ita lato interjecto spatio distat a mœnibus, quibus ab Oriente civitas definitur; propius etiam abest ab altero urbis latere, quod in Meridiem spectat. Hæc autem est ejusdem positio prospectusque in quatuor cœli plagas. Faciem ad Occasum exporrigit, a tergo solem Orientem respicit; dexterum latus in Aquilonem, sinistrum in Meridiem obvertit.

b Titulus primarius huic Basilicæ inditus est a Deipara in cœlum assumpta; sed vulgo appellari solet templum S. Domnii.

c Interior templi figura angulis nihil incisum habet; externis autem angulis intrinsecus respondent pilæ sacellis interpositæ, quibus sacelli cujusque arcus innititur.

d Non amplius viginti, idest decem utrimque columnæ templi ambitum circumcludunt.

e Vix octo pedes Venetos distant inter se bases columnarum, spatium vero his & templo interjectum decem pedes itidem Venetos patet.

f Immo pedes octo, & amplius ostium latitudine complectitur.

g Scala, quæ ascensum ad templi vestibulum præbet, quindecim ipsis gradibus constat.

Notæ in 2. Descriptionem.

a Hoc quadratum latius a Septemtrione in Meridiem, quam longius ab Oriente in Occasum patet.

b In exemplo typis excuso, & infra subjiciendo, quod nobis Spalati ab solerti artifice describendum curavimus, hujus scalæ quindecim tantum gradus notantur.

c In eodem exemplo bases omnino viginti cernuntur, quibus totidem columnæ incumbant necesse est.

d Diocletianus non solum Jovi hoc magnificentissimum templum dedicavit, sed etiam in suo palatio fanum construxit Æsculapio, ut docet Archidiaconus cap. IV. Hist. Salonit. qui eum vocat *Asclepium*; quo etiam nomine donatum Æsculapium invenies in Homerico versu, quem apud Theodoritum Cyrenensem Zenobius Acciajolus in Latinum convertit: *Huic pater est Asclepius arte medendi clarus. In quo palatio*, inquit Archidiaconus, *templa facta sunt Idolorum Jovis, Asclepei, sicut apparet usque in hodiernum diem.* Cum Diocletianus post depositum Imperium se recepit in hoc palatium, ægra admodum afflictaque valetudine utebatur. Itaque homini superstitioso, & corporis infirmitate laboranti fanum aliquod exstruere visum est ad cultum honoremque Æsculapii, qui ab antiquis habitus est dictusque inventor ac Deus medicinæ, ut nimirum hujus ope ac præsidio sanitatem recuperaret. Cæterum Æsculapii cultus antiquissimus fuit apud Dalmatas, ac præsertim apud Epidaurios; unde simulachrum Æsculapii, in figuram speciemque serpentis formatum, Romam advectum fuisse, ejusque adventu pestem sævissimam, quæ tum in urbe grassabatur, depulsam esse tradit Valerius Max. lib. I. cap. 8.

Notæ in 3. Descriptionem.

a Exiguum vero? immo sane amplum & magnificum.

b Immo viginti.

c Hujus ædiculæ situs ac vestigia non extant in exemplo Spalatensi, quod typis impressum infra subjicimus.

d Hoc fanum figuræ orbicularis longe abest a templo maximo; & plateæ, quam appellant S. Domnii, adjacet a Meridie. Itaque descriptio Sponiana non cohæret cum hujus fani positione.

e Hoc sacellum, quod a S. Joanne titulum accepit, neque dexterum, neque sinistrum latus templi maximi respicit, sed huic e regione objacet, longissime in Occidentem sejunctum, platea, & præterea spatio satis amplo interjecto.

f Ea Sphinx pedibus anterioribus complectitur basim quamdam, cui signum illud insidebat, quod Venetias translatum dicitur nunc asservari in ædibus

ODEUM RECENS ADJECTUM

ARA MAXIMA

ARA S. ANASTASII

ARA S. DOMNII

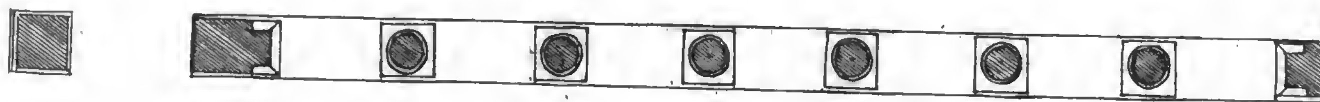
AREA
ÆDIS METROPOLITANÆ
SPALATENSIS

quod Venetias translatum dicitur nunc asservari in ædibus

PROSPECTUS SACELLI S. JOANNIS BAPTISTÆ E REGIONE ÆDIS MET

SERIES COLUMNARUM CIRCA PLATEAM

ROPOLITANÆ.

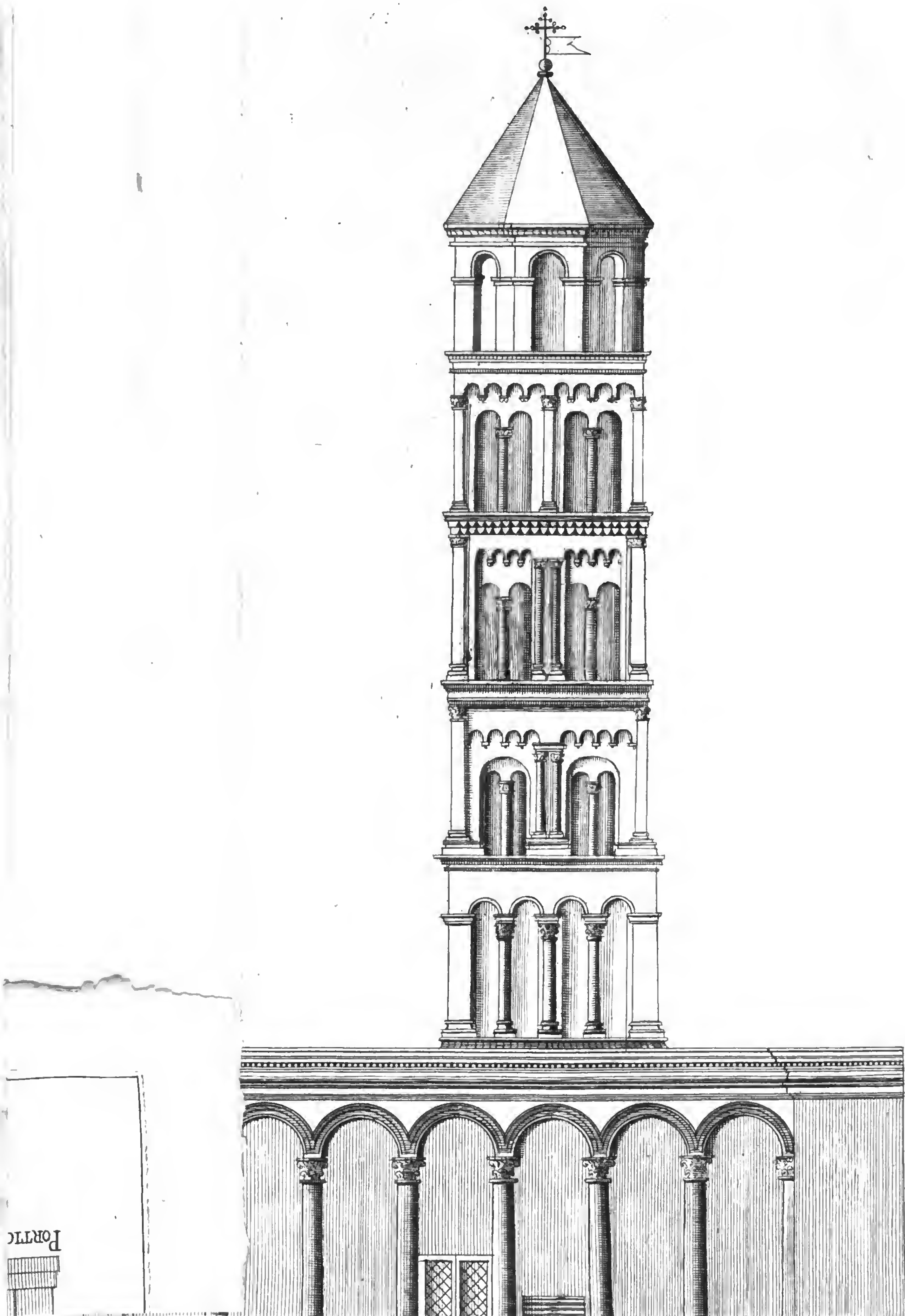

...US ANTE ÆDEM SPALATENSEM METROPOLITANAM

SCALA TURRI SUBJECTA QUÆ AD JANUAM TEMPLI ASCENSUM PRÆBET

TURRIS S. DOMNII

ISTINENS EXTRUCTA SUPRA FORNICEM JANUÆ MAXIMÆ QUA TEMPLUM INGREDITUR

ædibus gentis Capellæ Patritiæ Venetæ; nec Cybeles, sed Isidis simulachrum est.

§. IV.

Descriptio Turris S. Domnii.

Porticus ante basilicam,

QUa faciem in occasum Solis Basilica obvertit, eidem adhæret porticus opere concamerato exstructa, quam octo ex Ægyptiaco marmore columnæ in altitudinem pedes Venetos ferme tredecim erectæ sustentant, septemq; intercolumnia cum totidem fornicibus super injectis distinguunt. In eo intercolumnio, quod ante januam templi maximam prostat, duo firmissimi parietes, alterum hinc, alterum illinc, e solido saxo partim albo, partim cineraceo, fundamentis altius effossis, validisque substructionibus suffulti consurgunt, quibus fornix miræ crassitudinis ac firmitatis, & super imposito oneri ferendo sane idoneus innititur. Hujus fornicis dorsum insidet turris in mirandam altitudinem elata, figuræ quadrangulæ, saxis lateribusque firmissime compacta, quibus aliquot tabulas lapideas e ruderibus Salonitanis erutas, & antiquis litteris incisas solers artificum manus intertexuit. Opus enimvero egregium, & in eo genere molis ac structuræ vix elegantius quidquam aut magnificentius invenies. Totum e quinque ordinibus constat, miro varioque artificio ornatis, quos fascia marmorea singulis imposita, & apte sciteque circumducta, inter se conjungit. Quatuor turris latera hisce ordinibus sive spatiis inclusa aliquot columellæ magnitudinis ac formæ inæqualis, numero impari, mira varietate dispositæ cum suo cuique arcu super inducto adornant. In ipsis porro intercolumniis, itemque superne ad epistylia alii atque alii ornatus adjecti sunt, quos pluribus describere pretium operæ non duco, cum in tabula subjecta spectare liceat. Quod spatii intermedii complectitur quinta eademque suprema turris contignatio, id occupant ærea tintinnabula, quas vulgo appellant Campanas, quarum pulsatione sonituque Christianus populus ad concionem, ad sacrificium, ad Psalmodiam, ad precationem convocari solet. Hujus ordinis sive contignationis coronidem superpositam sustinent senæ columnæ structiles, seu pilæ lateritiæ, & tres arcus interjecti, binisque pilis singuli superstructi; Medius arcus cum intercolumnio latius patet, ac paullo altius assurgit, quam reliqui duo, alter a dextera, alter a sinistra adjunctus. Cætera itidem latera supremæ hujus contignationis totidem arcus & pilæ & intercolumnia intersecant, & singula singulis e regione respondent, quibus & lux intromittitur, & sonitus Campanarum diffunditur. Ajunt olim duos præterea ordines sive contignationes superstructas fuisse; sed superiori sæculo exeunte, ictu fulminis disjectæ cum essent, aut certe admodum labefactatæ, satius visum est, quam illas restituere, eoque onere subjectam molem prægravare, nihil superaddere, præter fastigium, quod octogoni cujusdam orbiculati similitudinem ac speciem gerit; & cum ab ima parte solatium stationi campanariæ impositum circuitu adæquet, quo consurgit altius, eo magis tenuatur, atque in modum pyramidis acuitur. Summo cacumini crux ferrea infixa eminet, longe lateque conspicua. Porro subter ipsum fornicem, cui turris incumbit, scala patens in latitudinem pedes circiter decem, & quindecim gradibus constans subeuntibus e platea sive foro S. Domnii ascensum præbet ad januam templi, cujus valvas ex antiquo ligno mira soliditate ad tineam & cariem arcendam prædito, anno 1214. Andreas Buvina eximius ea tempestate sculptor, tessellato opere celavit. Parvis quippe quadratisque ex eodem ligno tabulis duodetriginta eas incrustavit, in quibus seriem totius vitæ, quam Christus inter homines vixit, concinne venusteque dispositam insculpsit; ubi ejusdem Christi concepti, nascentis, circumcisi, a Magis suppliciter culti, patria profugi, in templo inter Doctores considentis, miracula patrantis, capti a satellitibus, flagellis cæsi, in crucem sublati, ac denique resurgentis, redeuntisque in cœlum, atque in augustissimum ad dexteram Dei Patris solium recepti admirabilium operum humanorumque divinorumque argumenta, simulacris exiguæ formæ egregie factis undique eminentibus, pulcherrime celata miraculo sunt. Opus omnino visendum, cujus eximiam pulchritudinem, artemque exquisitam nemo concipere animo potest, qui non oculis ante subjecerit.

cui fere mediæ Turris incumbit,

Turris ornamenta.

Descriptio scalæ, qua ad templum ascenditur.

§. V.

De arca S. Domnii, & sepulchrali inscriptione, cum utriusque iconographia typis incisa.

Antiquitas Urnæ S. Domnii,

PRimum omnium satis constat, ut mihi videtur, corpus S. Domnii jam inde a prima translatione in hanc eamdem arcam inclusum fuisse, ubi etiamnum servatur, & a Spalatensibus pariter accolisque eximia veneratione colitur. Nam postquam ejus martyrium haud sane multi anni intercesserant, cum sedata Trajani persecutione, Salonitani venerandum ejus corpus inde sublatum, ubi extremum supplicium subierat, in urbem intulerunt, locaruntque in æde Virgini Deiparæ sacra, quam ipsemet S. Domnius paucis annis post initum Pontificatum exædificaverat. Eadem porro arca etiamnum contineri, qua primum conditum fuerat, argumento esse potest arca ipsamet, quæ cum perantiqua sit, tum veteris superstitionis haud dubia signa ostendit, ut satis appareat eam e vetustis Ethnicorum sepulchretis petitam fuisse.

Est igitur arca pro modulo humani corporis satis ampla & capax: tota constat e candido lapide, nisi quod superne Græco marmore obtegitur. Patet in longitudinem pedes quinque, ac totidem ferme uncias; altitudo non amplius duos pedes, & quinque uncias assurgit; cujus altitudinis dimensione continetur ipsum quoque operculum, in cujus extimis lateribus incisa est litteris majusculis inscriptio sepulchralis, de qua infra dicetur.

& dimensio.

Joannes cognomento Ravennas is, qui Spalatum transtulit sedem Archiepiscopalem, auctor fuit corporis S. Domnii in eamdem urbem transferendi. Itaque anno septimi sæculi ferme sexagesimo universa propemodum civitas e suis sedibus effusa, & Episcopum, Clerumque præeuntem secuta in eum locum confluxit, quem veteris basilicæ incensio ac ruina lapidum ac cinerum congerie obduxerat. Ibi cum terra altius effoderetur, tandem hæc arca, qua S. Domnii corpus includebatur, reperta est, ac deinde summa cum gratulatione civium ac lætitia in urbem translata. Quam quidem translationem multis Deus illustribus adornavit miraculis, quæ cum in historia ejusdem translationis descripta sint, nihil necesse est hoc loco iterum commemorare.

Translatio Spalatensis S. Domnii.

Sacrum depositum in urbem advectum Joannes locavit in eodem templo, quod Diocletianus quatuor ante sæculis Jovi magnificentissime exstruxerat; quodque ipsemet Joannes haud ita pridem ab illis nefariis superstitionis vestigiis expiatum solemni ritu, & sanctissimis cæremoniis consecraverat,

atque

atque ad cultum honoremque augustissimæ Dei parentis traduxerat.

Arca reposita fuit ad eam templi partem, quæ respondet lateri sinistro aræ maximæ, quod cornu epistolæ vulgo dicitur. Huic e regione locata fuit ad latus dexterum summi altaris altera illa arca, qua continebatur corpus B. Anastasii cognomento Fullonis, quod itidem e ruderibus Salonitanæ basilicæ effossum pridie ante inventionem S. Domnii, idem Joannes Archiepiscopus Spalatum transvexerat. Hunc utrique locum Joannes assignavit non temere, neque casu, sed de industria, habitaque ratione utriusque martyris, ut scilicet, quem cuique debebat, honorem cultumque tribueret. Nam apud veteres sinistra, quam dextera honorificentior fuit, & cui primas honoris ac dignitatis deferebant, hunc ad sinistram locabant. Quam ob causam in eo loculo subterraneo, qui suberat basilicæ Salonitanæ, S. Anastasio dextrorsum condito, S. Domnius honoris & excellentiæ causa ad lævum locatus fuerat. Joannes igitur veterem consuetudinem retinendam duxit; & habuit præterea, unde hujusce moris exemplum sumeret. Joannes siquidem Romanus Pontifex quartus hoc nomine, sive Theodorus ejus successor, cum pro sua erga Salonitanos Martyres eximia religione, eos opere musivo pingendos curasset in abside sacelli Lateranensis, jussit S. Venantium Episcopum & Martyrem Salonitanum ad dexteram, S. vero Domnium ad sinistram statui, propterea quod is Venantio ætate, & Salonitanæ ecclesiæ conditæ gloria antecederet.

Domnius ad sinistram, Anastasius ad dexteram locati.

Arca S. Domnii eumdem honoris atque præstantiæ locum etiamnum obtinet, quem eidem Joannes Archiepiscopus olim decreverat. Hanc sustentat supremi gradus area, supra quam, dum ad aram faciunt, pedibus Sacerdotes consistunt, introrsum rejecta & substrata. Urnæ operculum altari vicem præstat sacræ mensæ, supra quam res divina fieri solet. In ejusdem Arcæ anteriori parte, eaque fere media simulachrum quoddam visitur opere anaglyptico egregie factum, quod signum esse Dianæ venationum sylvarumque præsidis indicio sunt duo canes venatici, alter a dextera, alter a sinistra eidem ad pedes appositi, eodem opere & ex eadem materia cælati; itemque pharetra illi ex humero lævo pendens a tergo, & arcus, quem sinistra, & duplex funiculus ad collum utriusque canis alligatus, quem dextera manu tenet. Ex quo conjectari licet in eo loculo conditum antea fuisse cadaver Ethnici alicujus viri vel genere, vel dignitate primarii, qui cum Dianam præcipuo quodam cultu fortasse veneraretur, ejus effigiem in suo sepulchro incidi jussit. Neque enim Salonitanis, quamquam caverent sedulo, ne quid Ethnicæ superstitionis cum Christianis ritibus conjungerent, religio esse potuit, quominus ad condendas sanctissimi Episcopi exuvias eodem sepulchro uterentur, quod olim profani cujusdam hominis, nefariis Idolorum sacris addicti membra exceperat. Nemo enim negaverit jam inde a quarto ecclesiæ sæculo Christianorum moris fuisse, ut fana Idolorum in ædes sacras converterent; & profanis hominibus sacrilegisque inanium Deorum cultoribus magnificentissima sepulchra adimerent, in quibus SS. MM. reliquias honorifice locarent, Deo scilicet in suam gloriam, suorumque Martyrum honorem vertente, quod antea vesanis gentium ritibus, impuræque superstitioni inservierat.

Descriptio arcæ.

Mos antiquus ad Dei Divorumque cultum transferendi, quæ veterum superstitioni inservierant.

Corpus S. Domnii in hoc loco & sepulchro occlusum annos jacuit amplius quadringentos, integris prorsus intactisque iisdem signis, quibus Joannes primus Spalatensium Antistes arcam obsignaverat; ac nemo per id temporis spatium inventus est, qui aut corporis illic conditi præsentiam in dubium vocaret, aut explorandi causa loculum resignaverit. Sæculo duodecimo ineunte Colomannus Rex Hungariæ Spalatum ingenti militum multitudine adveniens, urbem in deditionem accepit. Ea civitas tum erat in ditione vel clientela Venetorum, qui cum classem viris armisque instructissimam ad sacras expeditiones in Orientem trajecissent, neque satis haberent virium & copiarum ad Hungaros urbis aditu prohibendos, tempori cedere, & præsidia deducere decreverunt. Paucis diebus interjectis postquam Veneti discesserant, Spalatenses, animis simul ac viribus debilitati, cum in tanta propugnatorum paucitate contra tantas hostium copias urbem defendi non posse diutius intelligerent, ultro in Regis fidem ac potestatem æquis sane conditionibus se suaque omnia tradiderunt. Tum enim vero dubitari cœptum est, utrum Veneti ex urbis possessione abeuntes corpus S. Domnii clam sublatum alio secum asportassent. Nec deerant dubitandi causæ haud improbabiles: nota enim erat Venetorum pietas ac religio erga Divorum reliquias; nam si quando necessitate subigente ex oppidis præsidia detrahere, & civitates in hostium potestate relinquere cogerentur, nihil magis cavebant, quam ne sacra lipsana simul cum locorum possessione amitterent; quæ propterea ut hostibus præriperent, sibique retinerent, clam in naves imponere, atque in aliqua Venetæ ditionis oppida secum avehere consueverant. De ablatis igitur S. Domnii reliquiis suspicio ac rumor, quamquam nullo auctore satis certo, magis magisque in dies increbuerat; jamque altius civium animis insederat, quam ut evelli posset, nisi re ipsa explorata, & cognita. Erat per id temporis Archiepiscopus ecclesiæ Spalatensis Crescentius, genere Romanus, summo loco natus, vir pietate ac prudentia singulari. Is ergo pro sua sapientia veritus, ne S. Domnii cultus ac religio defervesceret, nisi mature huic periculo ipsemet occurreret, injectamque dubitationem Spalatensium animis funditus eximeret; decrevit rem per se ipse sedulo explorare, & omnibus claram facere; riteque testatam posteris relinquere. Quocirca testibus atque arbitris adhibitis S. Domnii sepulchrum adiit, apertaque palam arca, invenit corpus integrum, nullaque ex parte diminutum. Id accidit anno Christi 1103, ut epigraphes per Crescentium adjecta declarat. Itaque re satis perspecta atque vulgata, omnis dubitatio evanuit; pristinus S. Domnii sepulchro cultus ac frequentia rediit; neque ullus ex eo tempore usque in hanc diem scrupulus hac de re vel suspicio in animis Spalatensium resedit. Nam idem Crescentius, ut perenne tantæ rei monumentum extaret, inscriptionem in ipso sepulchro insculpi jussit, quæ & corporis ibidem conditi occlusique fidem faceret; & translationis Spalatensis ab Joanne Ravennate, inventionis autem ab ipsomet Crescentio factæ posteros admoneret. Ergo incisa est hujusmodi inscriptio in ipso arcæ operculo, idest in extimis lateribus quatuor digitos altis ejus marmoris, quo sepulchrum obtegitur. Distributa est in duas omnino lineas, seu versus, quia tria tantum latera circumeunt; altera alteri subjicitur; uterque versus primum in fronte operculi deducitur, deinde vergit in sinistrum latus, tum ab hoc latere deflectens in extremam usque postici lateris partem excurrit; neuter in dexterum latus exporrigitur, quod cornu Evangelii vulgo dicitur. Totam epigraphem æneis typis impressam infra lectorum oculis subjicimus; quæ quidem non solum verba, sed etiam litterarum formam

De surrepto corpore S. Domnii

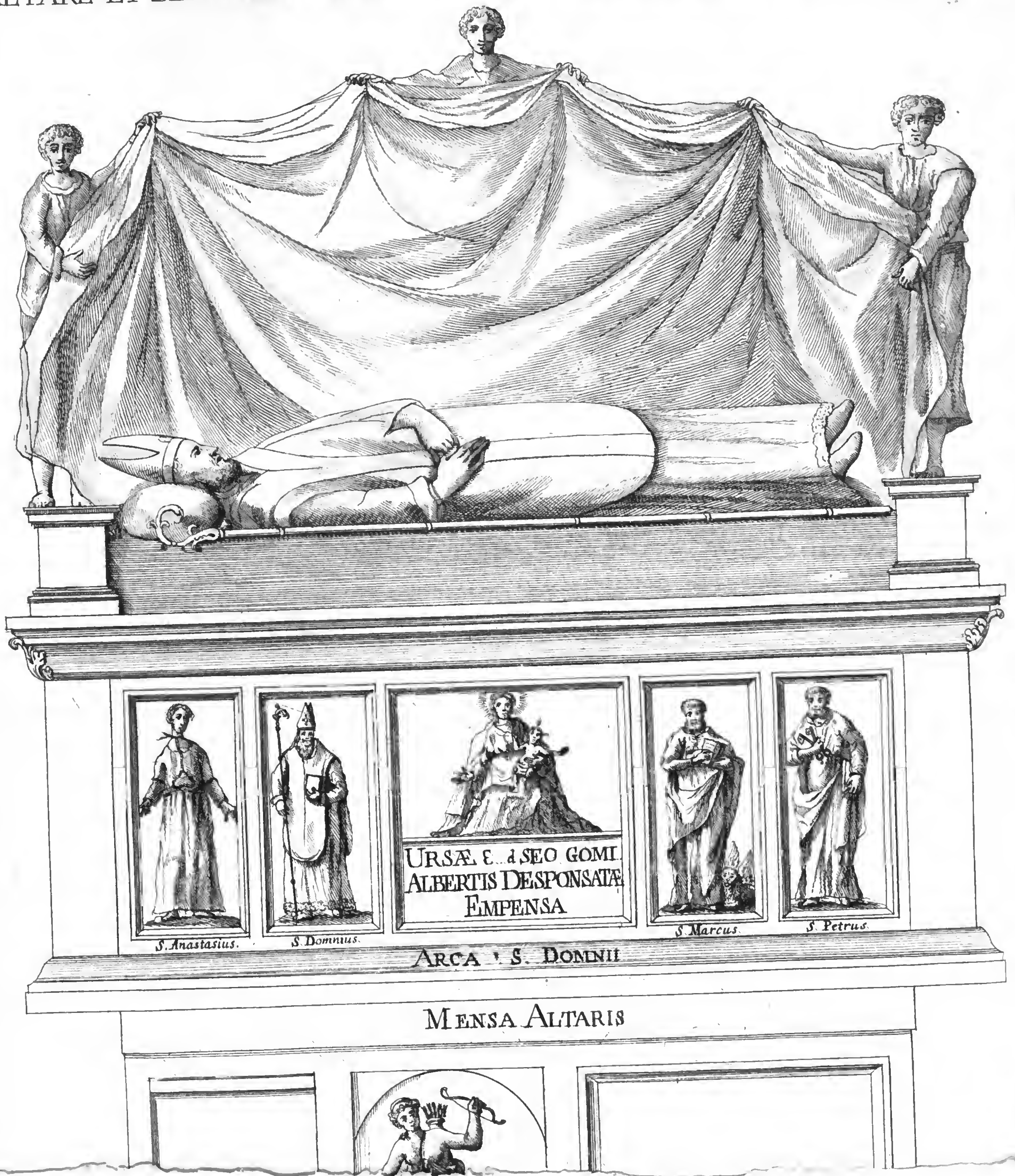
Dubitatio post Spalatum captum ab Hungaris exorta,

quæ per Crescentium Archiep. sublata est.

Inscriptio sepulchralis per Crescentium insculpi jussa.

ac

ALTARE ET SEPULCRUM S. DOMNII PRIMI SALONARUM EPISCOPI ET MARTYRIS.

Tab. IV.

INSCRIPTIO INCISA IN TABULA LAPIDEA AFFIXA PARIETI AD CORNU EPISTOLÆ ALTARIS S. DOMNII.

✠ HOC HABET EGREGIO SANCTUS SUE
MEMBRA SEPULCRO DOMNIUS
ANTIQUE QUI XPI DOGMA SALONE
MONSTRAVIT PRESUL MARTIR QUOQ
FACTUS EIUSDEM
DISCIPULUS PETRI PARITER FUIT
ISTE BEATI
ET SPALATI PRESUL HUC
TRANSTULIT INDE IOHANNES
TEMPORE POST LONGO MULTIS
DUBITANTIBUS URBIS
ANFORET HOC CORPUS FORET
ANSIT ANTE RELATUM
CLARUIT ID CUNCTIS QUOD
PERPAUCI PUTAUERUNT
HUIUS ENIM PRESUL CLARE
CRESCENTIUS URBIS
MARMORA DISIUNXIT SANCTUM
CORPUS PATEFECIT
MILLE DEI CENTUM TRES A A FLORE
CREUIMUS ANNOS
TUNC ET APOSTOLICUS PASCALIS
CONSTITIT ORBI
CLARA QZ LUX CUCTIS PATET HEC
INDICCIO DOCTIS

DUM PRESUL ADESSET
MORIBUS ET UITA FRANCISCUS
SEMPER AMANDUS
ET QUO SPALATUM IACOBUS
RACIONE GUBERNAT
GABRIEL ET CUNCTIS CELORUM
LAUDIBUS EQUUS
MILLE QUATERCENTUM DUM
PHEBUS UOLUERET ANNOS
ET IAM TER NONOS NOUEMBRIS
MENSE PERACTUM

✠ Mº BONINVS DE MILANO FECIT. ISTAM. CAPELAM. ET. SEPOLTVRAM :··

Tab. III.

INSCRIPTIO RECENS INCISA IN MARMORE PULCHERRIME CÆLATO, QUO PARS ANTERIOR ARCÆ S. DOMNII PAUCIS ANTE ANNIS CIRCUMVESTITA EST.

S. DOMNIUS M.
PMUS SALO. PONT.
APLORUM PNPIS
DISCIPULUS
HIC IACET

Tab. I.

INSCRIPTIO SEPULCHRALIS CIRCA OPERCULUM ARCÆ EXTERIORIS S. DOMNII INSCULPTA.

A fronte Altaris.

✝ HOC HABET EGREGIO SCS SUA MEMBRA SEPULCRO·DOMNIUS ANTIQUÆ QUI XPI DOGMA SALONÆ CONSTAVIT PSUL QUOQ·MARTIR.... *A cornu Epistolæ.* FACTUS EIUSDEM·DISCIPULUS PETRI PARITER FUIT ISTA BEATI.... *A tergo Altaris.* HÆC SPALATI PSUL HUC TRANSTULIT INDE IOHS TEMPORE POST LONGO CUM NONNULLI DUBITARENT AN FORET HIC CORPUS AN HINC FORET ARTE RELATU.... *A fronte Altaris.* CLARUIT ID CUNCTIS PERPAUCI PUTAVERUNT ARCHIPSUL ENI HUIUS CRESCENTIUS URBIS. MARMORA DISIUNXIT SCM CORP.... *A cornu Epistolæ.* PATEFECIT MILLE DI. CENTUM TRES AFFORE CREDIMUS AN.... *A tergo Altaris* NOS TUNC ET APOSTOLICUS PASCALIS CONSTITIT ORBIS

DENA FUIT MULTIS PATET HOC INDICTIO DOCTIS AMEN....

Tab. II.

INSCRIPTIO INSCULPTA IN OPERCULO MEDIO ARCÆ INTERIORIS S. DOMNII.

✝ HIC REQUIESCIT CORPUS BEATI DOMNII SALONITANI ARCHIEPISCOPI DISCIPULI SANCTI PETRI APOSTOLORUM PRINCIPIS TRANSLATUM AB SALONA IN SPALATUM

ac similitudinem ductam ex ipso autographo exhibet. Ut autem dignosci possit, ubi versus sive a fronte ad sinistrum latus, sive hinc ad tergum deflectit, hanc notam ∴ cujusdam quasi Hermæ loco apposuimus. Illud tamen lectorem admonitum velim, formam litterarum ab tergo descriptarum in tabulam æneam referendam videri primum non potuisse; nam cum pars arcæ posterior parieti ferme adhæreat, nihil spatii interjectum est, qua adiri aut inspici possit. Sed peropportune factum est, ut anno hujus sæculi 1730, cum arcam S. Domnii selectis pretiosisque marmoribus convestiri placuisset, eam loco dimoveri oportuerit; hinc copia & facultas oblata per otium inspiciundi describendique duos illos versus retro atque a tergo incisos, qui antea oculis subducti latebant. Secundum versum fere medium intersecat sigillum quoddam ex cera rubra Hispaniensi, figuræ ovatæ, longitudine quatuor ferme digitos, latitudine duos cum dimidio complectens, sed vetustate exesum; quod S. Domnii olim ibidem impressi vestigia quædam subobscura, cum quatuor litteris *Domn.* adhuc retinet. Quæ omnia spectare licet in Tabula I. Per eam occasionem incrustandæ ornandæque arcæ S. Domnii, hujus operculum amotum cum esset, altera interior arcula patefacta est, itidem lapidea, in qua continetur corpus S. Domnii: id quod præclare cohæret cum Historia quartæ translationis, in qua scriptum est reliquias S. Domnii Salona transvectas, illatasque in ædem Cathedralem Spalatensem, *pannis pretiosissimis involutas ex parte meridiana sub duplici sarcophago cum gratiarum actione reconditas fuisse*. Arca interna, quæ ut altitudine, & latitudine, sic etiam longitudine, haud paullo minor est, quam externa, hujus quidem lateri dextero, quod est ad cornu Evangelii, proxime adhæret; sed minime usque ad lævum ejusdem latus subter cornu Epistolæ protenditur; quin aliquid spatii intermedii vacuum relinquit, interposita lapidea tabula, in qua patet fenestella, cui olim major altera e regione respondebat in adverso latere Epistolari arcæ exterioris perforata, unde sinistrum latus intimæ arculæ admota facula introspici poterat; sed nunc obstructa cum sit, omnem interioris loculi conspectum adimit. In eo, quod dixi, vacuo intermedioque spatio, inventa est capsa eburnea, in qua nihil erat præter scruta seu fragmenta serica cyanei & rubri coloris, ac folia lauri partim arida omnino, partim flaccescentia quidem, sed nativa viriditate adhuc prædita; itemque tripus æneum, vasculo, quod atramentarium vocant, haud absimile, cum paucis granis thureis, & carbunculis extinctis; huic superposita erat capsula lignea, ubi sacrarum reliquiarum frustula quædam sunt reperta cum duabus schedulis, altera pergamena, altera plumbea, in quibus eorum Martyrum, quorum erant illæ reliquiæ, nomina inscripta legebantur. In medio operculo, quo clauditur arcula interior, incisa est grandibus litteris, quæ sunt ejusdem formæ, atque illæ in arca externa insculptæ, inscriptio S. Domnii ab Joanne primo Spalatensium Archiepiscopo Salona translati, & ibidem conditi testis, quam in Tabulam II. referendam curavimus. Porro ad extimam majoremque arcam ut sermonem revocemus, hujus pars anterior nunc incrustata est pulcherrimis marmoribus præclaro opere elaboratis, in ejusque media facie nova epigraphes recens insculpta legitur; quam in Tabula III. Lectorum oculis subjecimus.

In arca exteriori alia interior arcula inventa corpus S. Domnii continens.

Arculæ internæ dimensio

& descriptio

& epigraphe.

§. VI.

De Altari & Epitaphio S. Domnii.

Pars superna sepulchri, quo continetur corpus S. Domnii, quodque supra descripsimus, æqua est ac plana, adeo longe lateque porrecta, ut justæ magnitudinis mensam, eamdemque satis commodam ad sacrificandum exhibeat. Inde assurgit pars aræ superior opere magnifico, cultuque eleganti constructa. Hanc Petrus Discovitius, cui a Pago cognomen fuit, ex inclyta D. Dominici familia ad Spalatensem Pontificatum evectus anno altero & vigesimo decimi quinti sæculi, ære proprio sumptuque inchoaverat; sed cum præclaris cœptis mors immatura intervenisset, pecuniæ quod satis esset ad perficiendum altare, ecclesiæ Spalatensi testamento legavit. Egregium opus absolvit Franciscus Maripetrus, qui Petro in Episcopatum proxime successit an. 1427, cum Franciscus Fuscarus Principatum in Venetis obtinebat, & Jacobus Gabriel Patritius Venetus Spalatensem Præfecturam gerebat. Totius altaris moles ac descriptio tres in partes distribui potest. Prima est ipsamet arca, qua S. Domnii conduntur exuviæ; quæ quidem, ut sæpe diximus, obtinet locum mensæ, supra quam res divina fieri solet. Huic superimposita eminet pars altera longe lateque conspicua, quæ cum ab altaris mensa introrsum recedat, spatii quod satis est, ad sacrificandum relinquit. Hæc alterius cujusdam sepulchri seu potius Mausolei aut Cenotaphii speciem ac similitudinem gerit. Tota constat e marmore solido, præclaro & summo artificio perfecta; atque ad omnem architecturæ regulam adeo exacta, ut nihil aptius in eo genere, nihil descriptius esse posse videatur. Variis præterea coloribus mira arte permixtis oblita est, & corollis, arabicisque operibus auro interlitis ornata. Ipsa porro Mausolei facies quinque loculamentis distinguitur; e quibus quatuor visuntur ejusdem ferme magnitudinis, oblongæque figuræ: intermedium cum magnitudine cæteris præstat, tum ad formam perfecti quadrati proxime accedit. Sua cuique statua ex marmore, anaglyptico opere pulcherrime cælata. Ab cornu Evangelii primum & alterum locum obtinent simulachra S. Anastasii & S. Domnii; ab cornu epistolæ quartam & quintam sedem S. Marcus, & S. Petrus occupant. In medio loculamento B. Mariæ sedentis, & puerum Jesum sinistra manu amplexantis effigies cernitur, mortali specie augustior, & mira oris pulchritudine ac majestate insignis. In basi subter pedes Deiparæ majusculis litteris inscriptum est.

Descriptio altaris.

Arca superior vacua.

Effigies Divorum in ea cælatæ.

URSÆ . . . . d SEOGOMI . . .
ALBERTIS DESPONSATÆ PI. . . .
. EMPENSA.

Litteras, quæ interjectis lacunis continebantur, injuria temporis & vetustas delevit. Ejusmodi epigraphes honoris ac memoriæ causa adjecta fuit, ut indicio esset ejus potissimum ære & consilio hanc molem exstructam fuisse, cujus nomen ibidem inscriptum erat. Hinc enim colligitur piam quamdam Matronam, cui nomen erat Ursæ, opulentam in primis ac nobilem, id consilii dedisse Petro Archiepiscopo, ut S. Domnio sepulchrum magnificentius exstruendum curaret, atque in eam rem de suo pecuniam contulisse: ita autem inter eos convenerat, ut reliquiæ S. Domnii ex inferno veterique loculo exemptæ, & in supernam altaris partem elatæ, in novo illo, & honorificentiori monumento locarentur. Verum mors immatura utriusque pium

æque, & præclarum consilium discussit. Nam Franciscus Maripetrus Spalatensis Archiepiscopus, idemque Petri successor, cui & perficiundi operis relicta cura, & transferendi corporis arbitrium erat, satius duxit Mausoleum ab se perfectum vacuum relinquere, quam veterem arcam resignare, & venerandas exuvias inde educere; ubi mille ferme ac tercentos annos requieverant. Ita opus illud egregium in primis ac magnificum summam quidem majestatem ornatumque toti aræ conciliat; sed cum inane sit, careatque sacratissimis illis lipsanis, cenotaphii locum & nomen obtinet.

Pars tertia altaris eademque suprema, cum sublimi loco eminet, tum eximia quadam specie ac magnificentia reliquas facile superat. S. Domnii cenotaphio impositi porrectique in morem cubantis simulachrum egregie sculptum visitur; idemque procera statura est, atque humana ferme majus. Simulachro satis amplum ex marmore stragulum substernitur, ab lateribus undique regio sane luxu diffluens. Totum corpus obtegunt Pontificiæ vestes præclaris operibus insignes. Mitra capiti infixa; annulus Episcopalis digito insertus; pedum Pastorale ad dexteram appositum, cum cæteris Pontificiis insignibus atque ornamentis in eodem saxo cælatis, pictisque. Ingens porro conopeum superinductum impense auget totius operis majestatem. Nam a summo deorsum vergens longe lateque explicatur, & utrumque Mausolei latus dexterum ac sinistrum amplectitur. Duo simulachra pulcherrime cælata virili habitu atque vestitu hinc atque hinc erecta proceraque statura consistunt, quæ utraque manu conopæi projecturas fluentesque sinus sustinere videntur. Tertium in editissimo medioque totius altaris fastigio, pectore tenus supereminet; & summa ejusdem conopæi capita manu pariter utraque sustentat. Tota moles est e saxo solido mira arte claborato, coloribus scite venusteque dispositis obducto. Pluribus præclarum hoc opus describere non est necesse, cum illud in tabula infra posita spectare liceat. Hactenus de altari. Epitaphium S. Domnii grandibus litteris insculptum est in tabula marmorea figuræ oblongæ, coloris cinerei, ab sinistro altaris latere, sive a cornu Epistolæ, loco sublimi & conspicuo, in pariete affixa. Epigraphem potius, quam epitaphium dixerim; nam hæc inscriptio neque in sepulchro incisa est, & epitaphii limites prætergressa, multa præterea commemorat, quæ neque ad S. Domnii laudes, neque ad ejus memoriam excitandam per seipsa referuntur. Juvat tamen vulgarem, & jamdudum receptam, inditamque appellationem retinere, quod enim communi loquendi usu sancitum est, explicare potius, quam mutare vel corrigere præstat; præsertim cum ubi de rebus convenit, parvi referat, quo quidque vocabulo expresseris.

S. Domnius Pontificalibus vestibus indutus cenotaphio impositus.

Descriptio Conopæi.

Epitaphii cornu Epistolæ tabellæ lapideæ incisum.

Hujusmodi epitaphium alii tripartitum, alii bipartitum vocant, perinde ut quisque in pauciores pluresve partes illud distribuit. Quibus tripartita divisio placet, hac potissimum ratione duci videntur, quod existiment totius epitaphii argumentum tres in partes tribuendum esse. Primæ parti subjiciunt inventionem, ac translationem S. Domnii, consilio atque opera Joannis Ravenatis primi Spalatensium Antistitis factam. Ad secundam partem referunt, quæ ad alteram inventionem spectant, cum Crescentius itidem Archiepiscopus Spalatensis, ut quæ increbuerat de ablatis S. Domnii reliquiis opinionem evelleret, arca patefacta, ejusdem corpus integrum invenit, idque adhibitis testibus & publica auctoritate interposita confirmavit. Tertia demum parte continetur altaris a Petro Discovitio inchoati absolutio & perfectio, cum Spalatensi ecclesiæ Franciscus Maripetrus præerat, & Franciscus Venetorum principatum obtinebat. Qui autem epitaphium bifariam dividunt, ii nulla argumenti materiæque, quæ eidem subest, ratione habita, ex vacuo quodam spatio mediæ ferme inscriptioni interjecto, bipartitæ hujus divisionis rationem petendam esse existimant. Scalptor enim sive alieno impulsu & auctoritate, sive arbitrio & sponte sua universam epigraphem in duo quasi membra distraxit, modico intervallo inter utrumque relicto, & quibusdam lineis sive Arabicis operibus interpositis. Hinc duæ partes existunt, quarum altera corporis Spalatum advecti ab Joanne Ravennate, ejusdemque inventi a Crescentio Archiepiscopo brevis descriptio comprehenditur; in altera vero inscriptus est annus ac mensis, quo ara S. Domnii ad culmen ac fastigium perducta fuit, Francisco Maripetro Archiepiscopo Spalatensi, & Francisco Fuscaro Venetorum Duce. Fuit autem annus circiter 1437. mensis November.

bifariam signo quodam interjecto divisum,

Sunt, qui existimant totum hoc epitaphium uno & eodem tempore, & ab uno Auctore concinnatum fuisse, & a Crescentii Pontificatu tribus ferme sæculis abesse, referrique oportere ad sæculum decimum quintum, cum Franciscus Maripetrus Spalatensem ecclesiam administrabat. Quod quidem tempus, & temporis notam pars extrema epitaphii indicat. Nam, ut inquiunt isti, & conformatio litterarum, quæ in tabula illa marmorea insculptæ sunt, est omnino eadem, & una pariter est forma totius orationis, & idem stylus, ac dicendi character: ex quo colligitur neque epitaphii partes temporibus distingui, neque eas diversis, & alias aliis auctoribus attribui posse. Verum in promptu est, quod istis respondeam. Fateor equidem universum epitaphium in eo lapide ad parietem affixo perscriptum fuisse, cum Franciscus Maripetrus aram S. Domnii, quam ejus Decessor ædificare cœperat, ad fastigium perduxit, quod quidem accidit tertio ferme sæculo, postquam Crescentius obierat. Id siquidem & historiæ monumenta testantur, & litterarum forma ac figura, & temporis nota postremo epitaphii membro adjecta satis declarant. Hac igitur de re nulla nobis est cum istis controversia. Quod autem putant totum epitaphium & unius temporis, & unius Auctoris unum esse opus, in eo valde mihi videntur errare; omninoque in hoc omnis est error, quod inter duas priores epitaphii partes & postremam nihil interesse existimant. Verum prima pars atque altera, de qua superiori paragrapho diximus, longe ante in sepulchro incisa fuerat, quam in eo marmore inciderretur. Eam siquidem Crescentius sæculo XII. ineunte confici inscribique jusserat, ut corporis primum illuc ab Joanne translati, deinde ibidem ab se inventi index esset ac testis. Ab obitu Crescentii intercesserant anni ferme tercenti, cum Franciscus Maripetrus, absoluto ornatoque altari, utramque illam epitaphii partem e sepulchro describendam, atque in tabulam marmoream referendam curavit; eidemque tertiam partem in eodem lapide incisam adjecit. Hinc efficitur primam, atque alteram partem ad Crescentii Pontificatum revocari oportere; tertiam autem Francisco Maripetro ibidem Spalatensi Archiepiscopo adscribendam esse.

jussum in eo lapide insculpi a Francisco Maripetro.

Crescentius auctor primæ & alterius partis,

tertiæ vero Maripetrus.

Verum, inquiet aliquis, quid si Maripetrus, qui totum epitaphium in eo lapide incidi jusserat, idem duas illius priores partes in arca vetere describendas curaverit? Sed nihil inscitius dici potest. Nam præterquamquod id pro arbitrio dicitur, neque ulla, cur ita dicatur probabilis ratio

ratio reddi potest; tota hæc responsio uno argumento eoque satis firmo evertitur. Etenim litteræ sepulchro inscriptæ forma & figura longe discrepant ab litteris in marmore incisis: quæ quidem discrepantia aperte indicat inscriptionem illam multo ante in sepulchro, quam in marmorea tabula insculptam fuisse. Nam duæ priores epitaphii partes in monumento expressæ sunt antiquis Romanorum characteribus, qui sub initium sæculi duodecimi adhuc usu vigebant: contra vero in tabula lapidea totum epitaphium perscriptum est litteris sane inconcinnis ac rudibus, quæ similitudine quadam accedunt ad notas Gothicas, quæ sæculo decimo quinto nondum exsoleverant. Ut autem utramque litterarum formam lector dignoscere, & alteram cum altera conferre possit, & quæ sit utriusque dissimilitudo per se ipse animadvertere, exemplum totius epitaphii ex illa tabella marmorea egregii artificis manu descriptum in tab. IV. sub lectorum aspectu subjicimus, post exhibitum in alia tabula sepulchralis inscriptionis apographum. Neutrum porro neque verbis, neque forma alphabetica ab exemplari suo discrepat. Quin etiam ut exemplum epitaphii tripartiti undique perfectum esset, ut omnia cum autographo cohærerent, versus ipsos, e quibus constat epitaphium bifariam divisos descripsimus, alternis lineis longiusculos; ita enim extant in lapide illo parieti affixo, qui angustior est, quam ut integrum versum latitudine complecti possit.

Prior & secunda pars longe aliis in sepulchro, atqui in lapide litteris incisa.

Qui ex epigraphe sepulchrali primam & alteram epitaphii partem in tabulam marmoream transtulit, quædam immutanda censuit, nonnulla correxit, aliqua etiam, dum emendare voluit, depravavit. Utroque labes aliquas & corruptelas vel incuria, vel inscitia Scalpographi invexit; in hunc enim, quam in auctores utriusque culpam conferre præstat. Sed bene habet, quod non eadem utrobique depravata sunt, & quod in alterutra epigraphe emendatione indiget, alterius collatione & ope adhibita facile corrigi potest. Hoc igitur tripartitum epitaphium ex autographo marmoreo nobis accurate descripsit, & litteris quam simillimis expressit Joannes Baptista Camocinus egregius architectus, cui ab Senatu Veneto id negotii ac muneris datum est, ut publica Dalmatica ædificia delineet, earumque formam ac descriptionem in tabulas referat. Apographum ad nos transmissum fere congruit cum exemplo, quod Historicus Dalmata suis Collectaneis inseruit; sed hoc haud paucioribus, immo pluribus quam nostrum mendis scatet. Extat in Opusculis ejusdem, quæ Venetiis prodierunt ex Typographia Stephani Curtii anno 1673. itaque epitaphii hujus bifariam divisi partem priorem Crescentio pag. 67. posteriorem Maripetro pag. 68. attribuit.

Utraque inscriptio, tum sepulchro tum parieti affixa, mendis scatet.

Extat apud Joannem Lucium itidē mendosa.

Cur vero totius epitaphii unus omnino sit, idemque stylus, ac dicendi character, id causæ fuit, quod qui tertiam partem adjecit, e duabus prioribus styli similitudinem atque exemplum duxerit; omni opera atque industria enixus, ut eamdem dictionis formam, quo ad ejus fieri posset, verborum & carminum contextu exprimeret. Cum enim in eodem lapide cum prima atque altera tertiam partem conjungi oporteret, sic ut singulæ in unam epigraphem coalescerent, necesse fuit orationis quoque ac styli similitudine omnes inter se aptas & connexas esse. Cæterum vacui spatii quod relictum est in lapide, interjectumque scriptioni, ut supra diximus, satis indicat illic consulto, deditaque opera disjunctum atque interruptum fuisse epitaphium, ut posteri dignoscerent, quæ pars ejusdem ad Crescentium auctorem referenda esset, quæque Maripetri jussu tribus ferme post sæculis composita & adjuncta fuerit. Illam etiam epigraphem in operculo interioris arculæ insculptam, de qua superiori paragrapho lectorem monuimus, Crescentio attribuendam censeo; est quippe litteris Romanis pulcherrime incisa, quarum conformatio omnino congruit cum figura & forma illarum litterarum, quibus incisa est sepulchralis inscriptio circa operculum Urnæ exterioris.

Crescentius auctor inscriptionis arculæ interioris operculo impressæ.

C A P U T XVII.

Sacri ac solemnes dies, quibus olim statis anni temporibus ecclesiastico ritu colebatur, hodieque colitur S. Domnius, Salonæ, Romæ, Spalati, atque in universa Dalmatia.

§. I.

Primus dies B. Domnio sacer, idemque omnium celeberrimus affixus ad Nonas Majas.

HAnc diem, quæ septima est mensis Maji, B. Domnius ad extremum usque spiritum pro religione decertans, præclara morte pie constanterque obita consecravit. Jure igitur ac merito ex omnibus diebus, quos singulis annis celeberrimos, lætissimosque agit Spalatensis ecclesia, hunc sanctissimi sui parentis & conditoris martyrio ac nomine insignem in primis colere, & summa religione, maximaque pompa & apparatu celebrare consuevit. Historia Salonitana B. Domnii martyrio neque annum, neque mensem, neque diem certum adscribit. Id solum commemorat eum martyrii palmam adeptum fuisse uno fere mense, postquam ejusdem socii religionis causa extremum supplicium subierunt. Verum enimvero ex omnibus, qui res gestas B. Domnii litteris mandarunt, si Legendæ Slavonicæ auctorem excipias, nemo unus est, quin ejus martyrium Nonis Maji, seu septimæ ejusdem mensis diei subjiciat. Primæ vitæ Auctor hæc scripsit: *Unus ex Ministris Sathanæ, impetu facto, amputavit caput eius Nonis Maji*. Diem eumdem adnotavit alterius vitæ Scriptor: *Capitis abscissione cursum complevit Nonis Maji*. Ab his nihil discrepat Adamus Parisiensis in tertia vita: *Gloriosus martyr Nonis Maji terras relinquens ad cœlum migravit*. Huc adde: quæ in quarta vita scripta sunt: *amputavit caput ejus die Nonarum Majarum;* itemque apud Lucam Gaudentium sextæ vitæ Auctorem: *Præfecti jussu obtruncatus est Nonis Maji*. Qui vero de laudibus S. Domnii orationem Illyricam scripsit, martyrii diem tacitum prætermisit; sed vel ex hac colligi potest B. Domnium die septima Maji perfunctum esse martyrio; cum antiquissima consuetudine receptum ac sancitum sit, ut singulis annis ipso Nonarum Majarum die hanc legendam sive orationem Illyricam aliquis e Clero ante solemne sacrificium matutinum clara voce, eademque ad musicos modos inflexa ad frequentissimam concionem e scripto recitet; quæ quidem oratio cujusdam Panegyrici locum obtinet, quo Divorum laudes celebrari, eorumque festi dies ornari solent.

Dies Maji septima Domnii martyrio consecrata,

apud Spalatenses religiosissima & celeberrima.

Acta S. Domnii ad eam diem ejus martyrium adscribunt.

Operæ pretium duxi omnia hæc testimonia in unum locum colligere, ut hac in re omnium Scriptorum summa consensio inscitiæ aut impudentiæ eos coargueret, qui martyrium S. Domnii ad Nonas Majas adscriptum in dubium revocare audeant. Qui enim existimet nihil ab antiquis memoriæ proditum

ditum esse, unde certo colligi possit natalem Beati Domnii diem Nonis Maji affigi oportere, aut si quid proditum fuerit, non satis esse dignum, quod credatur; hunc profecto aut insigni veterum monumentorum inscitia laborare necesse est, aut certe in eorum numero habendum esse, qui antiquissimis ecclesiarum historiis fidem omnem abrogare conantur.

Quid si aliquis eo progrederetur audaciæ, ut festum solemnemque diem B. Domnii martyrio consecratum in contemptum etiam, non modo in controversiam adduceret, perinde quasi recens inventum esset, aut certe hujus diei consecratio antiquior non esset undecimo sæculo, adscribendaque foret Crescentio Spalatensi Archiepiscopo, qui extremo ejusdem sæculi anno Pontificatum adeptus primus omnium Nonas Majas S. Domnio dedicaverit, easque in festorum dierum numerum retulerit? Hæc qui sentiat, aut dicat, is enimvero, nisi impudentissimi mendacii reus fieri ac prædicari velit, utatur oportet excusatione summæ ignorantiæ, seu potius incredibilis cujusdam stuporis. Quis enim tam rudis in historia Salonitana, tam peregrinus atque hospes esse potest, quin sciat S. Laurentium Spalatensem Archiepiscopum, qui proxime ante Crescentium ecclesiam illam administravit, hujus diei ad honorem cultumque S. Domnii celebrandæ consuetudinem jam inde antiquitus inductam invenisse? Tantum igitur abest, ut eam primus omnium Crescentius invexerit, ut multo ante viguerit, quam Crescentii Decessor Pontificatum susciperet; argumento est, quod idem Laurentius, ut Thomas Archidiaconus Hist. Salonit. cap. 16. scripsit, Adamum Parisiensem Græcis Latinisque litteris apprime excultum rogaverit, ut veteres lectiones, hymnos, antiphonas nullo dicendi artificio elaboratas, sed admodum impolitas ac plane rudes, quibus ad festum S. Domnii diem celebrandum Spalatensis Clerus jampridem utebatur, in formam elegantiorem ipse redigeret, eisdemque verborum ac sententiarum ornatum quemdam & nitorem adsciscerct. Adamus itaque, ut Laurentio morem gereret, hymnos atque antiphonas numeris haud paullo concinnioribus illigavit, & universam Liturgiam, horasque canonicas satis compto, nitidoque, ut temporibus illis, orationis genere illustravit. Festum vero S. Domnii diem, ejusque martyrio sacrum ac solemnem ipse quoque ad Nonas Majas affixit; nec dubium, quin id e vetustissimis illius officii lectionibus acceperit: *Gloriosus*, inquit, *martyr nonis Maji terras relinquens ad cœlum migravit*. Hinc evidentius apparet, quam ut in dubium vocari possit, longe ante S. Laurentii ætatem Nonas Majas ad S. Domnii, ejusque martyrii memoriam celebrandam consecratas fuisse; atque adeo hujus consecrationis initium a primis Salonitanæ ecclesiæ temporibus repetendum esse; quod quidem præter cætera argumenta, rude illud inornatumque dicendi genus, quod nitidius & luculentius Adami Parisiensis stylo redditum est, satis superque declarat. Et vero nisi hujus diei celebritas perantiqua esset, nisi authentica, nisi multorum sæculorum usu approbata, numquam adduci potuissent gravissimi Viri, iidemque antiquitatum ecclesiasticarum scientissimi, ut eum diem & S. Domnii Salonitani Episcopi & martyris commemoratione insignirent, & in sua Kalendaria referrent. Huc adde vetustissima plurium Ecclesiarum monumenta, in quibus ad eamdem diem S. Domnii nomen & martyrium adscriptum invenies. Juvat paucas in hanc rem enunciationes ex antiquis Kalendariis, probatisque Scriptoribus describere,

Dubitari non potest, quin is dies multis ante Laurentium sæculis in veneratione apud Spalatensis fuerit.

quorum auctoritatem si quis contempserit, & nihilo verecundius, quam antea, festi hujus diei antiquitatem ludibrio & irrisione dignam habuerit, eum profecto bene ac noviter impudentem ac temerarium esse oportet.

VII. *Maji*. *S. Domnii Episcopi & martyris*. *Duplex primæ Classis cum octava*. E Kalendariis pervetustis ecclesiæ Spalatensis.

Id confirmant Kalendaria pervetusta, & gravissimi auctores.

VII. *Maji*. *Domnii Episcopi Spalatensis*. E Kalendariis Jadrensis, & aliarum ecclesiarum Dalmatiæ.

VII. *Maji*. *S. Domnus Episcopus Salonensis Spalati*. Bollandistæ in Prætermissis ad hanc diem.

VII. *Maji*. *Spalati S. Domnii Episcopi Salonensis & martyris*. Ferrarius in Catal. gen. SS.

VII. *Maji*. *In Insulis Diomedæis S. Domnii Episcopi & martyris*. Ex monumentis Canonicorum Regularium, qui memoratas insulas vulgo *de Tremiti* dictas incolunt. Ferrarius ibid.

S. Domnio Salonitanorum Præsulum coryphæus, & S. Petri Apostoli Discipulus, cujus anniversaria solemnitas ab universa Dalmatia Nonis Maji solemnis habetur. Joannes Tomco Marnavitius Episcopus Bossinensis in Vindiciis S. Felicis pag. 17.

Recte ac præclare scripsit Bossinensis Episcopus proxime laudatus hunc diem *ab universa Dalmatia* sanctum ac solemnem haberi. Etenim ejus celebritas ac religio neque diæcesis, neque provinciæ Spalatensis finibus circumscribitur, sed per omnes Dalmatiæ ecclesias jam inde antiquitus propagata, hodieque solemni officio rituque colitur; & quamquam Spalatensis Metropolitæ ditioni exemptæ aut sui, aut alieni juris jamdudum esse cœperint, veterem tamen consuetudinem hujus diei celebrandæ a majoribus acceptam, neque umquam intermissam adhuc retinent. Satis quippe constat hanc consuetudinem omni memoria antiquiorem esse; & cum Spalatensis ecclesiæ jurisdictio iisdem, quibus universa Dalmatia, regionibus ac terminis contineretur, quatuor & viginti ecclesias, si vera scripsit Michas Madius, in sua potestate haberet, nulla ex illis erat, quin diem septimam Maji nomine & martyrio S. Domnii consecratam insigni cultu ac religione prosequeretur.

Festum consuetudo antiquissima communis universæ Dalmatiæ.

Is porro dies in urbe Spalatensi clausis officinis, vetitisque lege ecclesiastica servilibus operibus, ritu solemni *Primæ Classis* agitur; ejusque commemoratio ac celebritas in octavum usque diem producitur; quippe cum Spalatenses B. Domnium, ut par erat, civitati suæ ac diæcesi patronum primarium adoptaverint. Multæ præterea in Dalmatia urbes eodem ac Spalatenses ritu cultuque hunc diem celebrant, ejusdemque solemnia in septem dies proxime insequentes extendunt. Quid vero dicam effusiones hominum ex oppidis & propinquis civitatibus, ex agris & vicis, quos commovet evocatque Spalatum hujus diei solemnitas ac religio? præsertim cum ad sacram & ecclesiasticam pompam accedant etiam profani ac civiles ludorum ac nundinarum apparatus, iidemque magnificentissimi, ut toto quidem anno nulla dies urbi lætior, nulla celebrior, nulla augustior illucescat. Hujus diei celebritatem auget solemnis eademque frequentissima supplicatio, quæ per vias urbis celeberrimas quanta maxima fieri potest pompa peragitur; in eaque particula insignis ex reliquiis S. Domnii magnifice exornata, & in argenteam lipsanothecam inclusa circumfertur, quam quidem Prætor, idemque Præfectus urbis cum sua cohorte, & primarii Magistratus, & universa propemodum civitas pie honorificeque prosequitur. Ad sanctissimi hujus diei honorem, cultumque anniversarium S. Domnii il-

Ritus solemnis ejusdem diei celebrandi.

Solemnis supplicatio.

lud

lud quoque pertinet, quod memoriæ proditum est de Narentanis, qui liberi cum essent, nec dominationi cujusquam obnoxii, Spalatum tamen legare quotannis solebant Ducem suum cum Primoribus civitatis, qui ipso festo S. Domnii die, ejus sepulchrum annuis muneribus coleret, totamque NarentanamRempublicam in ejus fidem ac tutelam committeret.

Item Episcopi suffraganei ad celebrandum diem festum S. Domnii Spalatum convenire solebant,

Præterea quemadmodum more institutoque majorum sancitum est, ut omnes Italiæ Episcopi tertio quoque anno Romam se conferant ad sacra Apostolorum limina veneranda; sic etiam ecclesiastica lege vel consuetudine præscriptum olim erat suffraganeis ecclesiæ Spalatensis, ut singulis annis ad festum solemnemque diem S. Domnii celebrandum universi Spalatum convenirent, supplicesque ad sepulchrum ejusdem annuæ debitæque religionis officia persolverent. Hujus rei auctorem habeo Micham Madium, cujus verba e capite 16. Historiæ Spalatensis desumpta, hic adscribere operæ pretium duxi: *Archiepiscopus Spalatensis vocatur Primas totius Dalmatiæ, habens sub se suffraganeos suos Episcopos decem, qui tenentur ex vinculo sacramenti obedire ipsi Archiepiscopo, & respondere ecclesiæ Metropolitanæ Spalatensi, & venire omni anno ad festum S. Domnii ad ecclesiam prædictam, salvo justo impedimento*. Tot vero Episcoporum concursus conventusque quantum vel huic diei pompæ ac celebritatis adderet, vel solemnibus sacris ac cæremoniis, splendoris ac majestatis conciliaret, nemo est, quin facile intelligat. Cæterum ipsimet Episcopi, ut recte admonet Michas Madius, cum a Spalatensi Archiepiscopo solemni ritu consecrarentur, ab eoque jura & insignia Pontificalia acciperent; eodem jurejurando, quo se in fide ac potestate sui Metropolitæ perpetuo mansuros, ejusque dicto obedientes fore pollicebantur, se quoque, adjungere solebant, nisi quibus impedimentum justum esset ac legitimum, numquam prætermissuros, quin singulis annis festo & anniversario die S. Domnii Spalatum adirent, ejusque sepulchrum pie & caste inviserent. Hujus sacramenti formulæ adhuc extant in tabulariis ecclesiarum Dalmatiæ: verbis quidem discrepant; rebus vero ac sententiis inter se fere congruunt. Paucas exempli causa proferam, ex quibus, cujusmodi sint reliquæ, dignosci facile potest.

jurejurando adacti.

§. II.

Formulæ juramenti.

Formula solemnis Sacramenti, in quam olim jurabant ecclesiæ Spalatensis suffraganei adituros se singulis annis limina S. Domnii, anniversario festoque ejus die recurrente.

Formula jurisjurandi præstiti a Joanne Episcopo Signiensi.

a b IN *nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti Amen. Ego* a *Joannes* b *Signiensis Episcopus spondeo, polliceor, atque promitto, atque juro per*

c *lignum* c *vivificæ Crucis, & sancta quatuor Evangelia, & has Sanctorum reliquias, quod ab hac die in antea obediens ero, & fidelis B. Domnio, & vobis*

d *Domine* d *Bernarde Archiepiscope, & omnibus successoribus vestris catholice intrantibus secundum omnia ea, quæ continentur in Canone de forma fidelitatis. Et quod vocatus ad Synodum, vel ad consecrandos Episcopos veniam, nisi fuero impeditus canonico impedimento; & quod in propria persona, vel per proprium & honestum nuncium, ecclesiam B. Domnii* e *in festo ipsius* f *annuatim visitabo, &*

e f *privilegia ejusdem ecclesiæ, & omnia jura sua secundum posse meum defendam, & manutenebo. Res vero, quæ pertinent ad mensam Signiensis ecclesiæ, nonnisi in causis concessis alienabo. Hæc omnia observabo bona fide, & sine fraude; sic me Deus adjuvet, & hæc sancta Evangelia*. Ex Evangelistario ecclesiæ Spalatensis in Pergameno.

Formula jurisjurandi præstiti a Micha Episcopo Pharensi.

Ego g *Micha* h *Farensis Episcopus* i *juro* k *super* g h i k
altare Sancti Domnii, quod ab hac hora in antea ero fidelis, & obediens Spalatensi ecclesiæ, & ejus Archiepiscopis canonice intrantibus, secundum meum ordinem. Ad detrimentum quoque eorum, vel diminutionem ecclesiæ vel Archiepiscopatus nullo modo consentiam, nec consilium præstabo: eorum mandata pura intentione conservabo. l *Litteris, vel verbo* l
vocatus veniam, præcipue in solemnitate S. Domnii, nisi fuero manifeste impeditus, venire curabo. Sic me Deus adjuvet, & hæc sancta Dei Evangelia. Ex eod. Evangelist.

Formula jurisjurandi præstiti a Treguano Episcopo Traguriensi.

In nomine Patris & Filii, & Spiritus Sancti Amen. Ego m *Treguanus Traguriensis* n *Episcopus* m n
p *spondeo, polliceor, & promitto, atque juro per* p
lignum vivificæ Crucis, & sancta quatuor Evangelia, & has Sanctorum reliquias, quod ab hac die in antea obediens ero, & fidelis B. Domnio, & vobis Domine Bernarde Archiepiscope, & omnibus successoribus vestris catholice intrantibus secundum omnia, quæ continentur in Canone de forma fidelitatis; & quod vocatus ad Synodum, vel ad consecrandos Episcopos veniam, nisi fuero impeditus canonico impedimento; & quod in propria persona, vel per proprium & honestum nuncium ecclesiam B. Domnii in festo ipsius annuatim visitabo; & privilegia ejusdem ecclesiæ, & omnia jura sua secundum posse meum defendam, & manutenebo. Res vero, quæ pertinent ad mensam ecclesiæ Traguriensis, nonnisi in causis concessis, alienabo. Hæc omnia observabo bona fide, &
sine fraude. Sic me Deus adjuvet, & hæc sancta q q
Patrocinia. Ex eodem r Evangelist. r

NOTÆ.

a Is tertium locum obtinet in Catalogo Episcoporum Signiensium, quorum notitia ad nos pervenit: Post Hiræum, & Borislaum electus est sub initium sæculi decimi tertii.

b Segnia urbs pervetus est, eademque Episcopalis in Liburnia, sita in ora maritima sinus Flanatici, cui Veglia insula e regione objacet.

c Hæc sacratissimi ligni particula, cujus religione interposita jurabant suffraganei Spalatensis ecclesiæ se quotannis adituros basilicam & sepulchrum S. Domnii, præsens aderat cum cæteris SS. reliquiis; sed jampridem vel alio allata est, vel certe vetustate interiit.

d Bernardus Archiepiscopus Spalatensis XLV., primus hoc nomine Spalatensem ecclesiam administravit ab anno 1195. ad an. 1207.

e Idest ipso Natali S. Domnii die, qui ejus martyrio sacer est, & in universa Spalatensi provincia nonis Maii, ut diximus, solemni ritu & pompa celebratur.

f Nullo communi jure sancitum est, ut suffraganei singulis annis ecclesiam Metropolitanam adeant, ne ipso quidem anniversario festoque die, quo primarii ejusdem ecclesiæ patroni memoria celebratur & colitur. Igitur Episcopi Dalmatæ ultro hac lege se ipsi jurati obstrinxerant, ut scilicet suam erga B. Domnium religionem declararent.

g Is quartus numeratur inter Episcopos Pharenses, electus a Bernardo Archiepiscopo Spalatensi anno circiter 1199.

h Quæ nunc *Lesina* olim *Pharia* vocabatur, tum adjecta initiali vocali *Apharia*, demum immutato corruptoque fœdum in modum vocabulo *Africa* appellari interdum cœpit. Est insula maris Adriatici incolis vicisque admodum frequens, Dalmatiæ littoribus objacens.

i Hæc formula paullum diversa est a prima & tertia; ex quo intelligi potest nullam satis certam stabilemque formulam, in quam jurarent, præscriptam fuisse suffraganeis ecclesiæ Spalatensis; sed alios aliis uti solitos fuisse verbis, quibus suam fidem obedientiamque metropolitæ Spalatensi obstringerent.

k Idest arcam, qua corpus S. Domnii continebatur; nam qui solemni jurejurando fidem suam devinciunt, iis ferme altaribus manus imponere solent, quibus præclaræ insignesque Divorum reliquiæ subsunt.

l Hinc fortassis colligi posse videtur Spalatensium Antistitum moris fuisse, ut cum prope adesset festus S. Domnii dies, per litteras, ut vocant, encyclicas suffraganeos convocarent, monerentque jurisjurandi, quo se ipsi constrinxerant.

m Is tertius ab Sancto Joanne Ursino, de cujus vita & sanctitate libellum composuit, Tragurienfem sedem obtinuit.

n Tragurium urbs perantiqua & nobilis, quæ proxime adjacet mari. Abest Spalato passuum millia fere duodecim ad Solis occasum obversa.

p Hæc sacramenti formula cum prima omnino congruit.

q Error fortassis irrepsit, & pro *Patrocinia*, legendum *Evangelia*.

r Est liber Evangeliorum in Pergameno perpulchre descriptus, in cujus margine adjectæ sunt hujusmodi tres formulæ, cum aliis ejusdem juramenti præstiti ab aliis Episcopis Dalmatiæ Occidentalis post decimum sæculum, videlicet Absarensi, Nonensi, Ottacensi, Veglensi, Jadertino, & Arbensi. Nam Episcopos Dalmatiæ Orientalis & jurisdictione Metropolitæ Spalatensis, & ea lege S. Domnii quotannis invisendi Romanus Pontifex exemerat, propterea quod per ea tempora horum plerique, cum ad Provincialem Synodum convocati Spalatum navigarent, naufragio periissent.

Extat præterea Decretum Synodi cujusdam Provincialis Salonitanæ, sive Spalatensis, quo sancitur, ut scilicet singulis annis ad concilium provinciale Spalatum, vel per se ipsi conveniant, vel si qua causa gravior obstiterit, suos quisque Procuratores seu Vicarios delegare ne omittat. De adeundo, invisendoque S. Domnii templo nihil inibi decernitur; ex quo intelligi potest hanc legem ipsos sibi Episcopos ultro imposuisse, atque in eam, qua se devinxerant, legem conceptis verbis jurasse, ut sanctissimis B. Domnii exuviis id honoris atque officii præstarent. *Capitulum IV. Synod. Spalat. ex Cod. Levacovichiano Hist. Maj. Salonit.*

§. III.

Alter dies B. Domnio sacer III. Idus Aprilis.

HOc item solemne B. Domnio institutum ab ultima propemodum antiquitate initium duxit; idemque olim apud Salonitanos sanctissimum fuisse ac celeberrimum satis superque declarant pervetusta Martyrologia, in quibus ad diem undecimam Aprilis nomen S. Domnii, seu Domnionis Episcopi adscriptum est, ac deinde ex antiquis in recentiora quoque Martyrologia relatum. Varias festi hujus diei enunciandi formulas diligenter collectas capite primo descripsimus, quas huic loco iterum intexere supervacaneum arbitror. Unam hic subjicere satis fuerit, ex Martyrologio Hieronymiano Lucensi deprompta: III. *Idus Aprilis* .... *In Salona Dalmatiæ Domnionis Episcopi, & militum septem*. *Alter dies festus S. Domnii Episcopi* *in antiquissimis Martyrologiis notatus,*

Illud in illis formulis animadverti oportet numquam S. Domnium nominari, quin eidem Episcopi titulus adscribatur; ex quo sequitur audiendos non esse, qui putant in locis allatis mentionem fieri S. Domnionis Cubicularii, cujus nomine ac religione diem Aprilis undecimam consecraverint Salonitani, cum illius corpus, ut narrat Archidiaconus, ex oppido Juliacensi sublatum Salonam transtulerunt. Tantum quippe abest, ut is Episcopus fuerit, & ne primos quidem ecclesiastici ordinis gradus umquam attigerit; nam cum aulæ Cæsareæ nomen dedisset, in qua Cubicularii nomen ac dignitatem apud Maximianum Imperatorem adeptus est, alienam omnino ab ecclesiastico instituto vivendi rationem instituerat. *nequit referri ad alios Di. vos ejusdem nominis;*

Joannes Tomcus Marnavitius Episcopus Bossinensis in Vindic. S. Felicis in ea sententia videtur esse, ut existimet festum hunc diem referendum esse ad cultum ac memoriam alterius cujusdam Domnionis itidem Salonitani Episcopi, qui ab ætate S. Domnii longo intervallo disjunctus illam ecclesiam gubernaverit; argumento esse ait, quod is *Domnionis* vocabulo afficiatur; ut si minus aliunde, certe ex diversa utriusque appellandi ratione alterius ab altero distinguendi ratio peti possit. Sed nimium quantum aberrat a veritate. Nam, ut alias sæpe diximus, in Catalogis Salonitanorum Antistitum tam accurate diligenterque confectis, ut Episcoporum series & continuatio jam inde a principio Christiani nominis deducta nullis lacunis interjectis usque ad Salonæ excidium perveniat, neminem unum inveneris præter primum hujus ecclesiæ Episcopum & conditorem, qui Domnii, aut Domnionis vocabulo appelletur. Neque vero credibile est hunc prætermissum fuisse scriptorum incuria; cum enim reliquos omnes tam accurate recenseant, quid incuriæ aut causæ excogitari potest, cur hujus nomen tot scriptorum diligentiam notitiamque subterfugerit? præterquam quod Episcoporum inibi descriptorum ea est distributio seriesque, ut annorum, qui cuique respondent, mensuram satis superque expleat; ut si quem præterea illuc intrudere velis, vix satis temporis locique invenies, quo illius Pontificatus interjici & contineri queat. Quod vero Bossinensis Episcopus pro argumento sumpsit, id nullo prorsus modo probabile est; nam suo loco ostendimus *Domnionis ac Domnii* unum esse idemque vocabulum; hoc tantum interest, quod extremis litteris immutatis alias aliter inflectitur; & qui ab aliis *Domnio*, idem ab aliis *Domnius* vocatur. Maneat ergo diem undecimam Aprilis non aliunde habere causam celebritatis & consecrationis, nisi a S. Domnio primo Salonarum Episcopo acceptam. Nunc illud inquirendum est, unde festi hujus diei institutionem repetere oporteat, aut quæ causa potissimum Salonitanos impulerit, ut diem Aprilis undecimam B. Domnio, ejusque venerationi decernerent. *quem Marnavitius alteri Domnioni Ep. Salonitano perperam adscripsit.*

Petrus Natalis Episcopus Equilinus in Catalogo SS. lib. 4. cap. ultimo, docuit id solemne institutum fuisse ad recolendam celebrandamque ejus martyrii memoriam; quippe cum existimet B. Domnium ob religionem cum sociis cæsum esse III. Idus Aprilis: *Domnus Episcopus, & milites octo Martyres in Dalmatia, civitate Salona passi sunt* III. *Idus Aprilis*. *De die Martyrii S. Domnii error Petri Natalis.*

Aprilis. Sed Acta B. Domnii nonas Majas ejus martyrio consecratas fuisse apertius declarant, quam ut in controversiam id adduci possit. Ex multis porro sanctissimi ejus corporis translationibus nullam invenies, quæ in diem undecimam Aprilis inciderit. Nam, ut alibi monuimus, de prima & secunda nihil omnino proditum est, unde eorum dies per conjecturam aliquam dignosci liceat. Tertiam vero XII. Kal. Augusti contigisse quamquam affirmare non ausim, mihi tamen non deesse conjecturas ostendi, ex quibus id suspicari possem. De quarta eademque postrema translatione nulla est controversia, quin revocanda sit ad diem undetrigesimam mensis Julii, cum ea die factam esse ejusdem translationis Acta testentur. Cum igitur neque martyrium, neque ulla translatio S. Domnii ad diem undecimam Aprilis adscribi possit, aliunde hujus diei consecrationem ac titulum repetere necesse est.

Causa hujus diei festi repetenda ab illis 45. Martyrib. uno fere mense ante Domnium passis.

Ego sic existimo Salonitanos præcipuam hujus diei consecrandæ causam accepisse ab illis quinque & quadraginta Martyribus Domnii sociis, seu potius præcursoribus, quos ille per Evangelium Christo genuerat, egregieque instructos ad mortem pro Christo contemnendam, ad cœlum præmisit. Cum autem discipulos ac socios ab Duce & Magistro disjungi non oportere existimaverint, huic pariter atque illis solemnes communesque honores una & eadem die quotannis ab universo Clero populoque Salonitano haberi decreverunt. Argumento est, quod illorum Martyrium satis commode conferri possit in diem undecimam Aprilis, quippe qui uno fere mense ad præclarum certamen ac supplicium B. Domnio præiverint. Hos & B. Domnii socios esse dicique posse, & ante ejus martyrium uno fere mense mortem religionis causa appetiisse auctor est Thomas Archidiaconus cap. 3. Historiæ Salonitanæ: *Hic*, inquit, *cum multis aliis passus est, qui eum uno mense ad martyrium præcesserunt*. Scio equidem inter diem tertium ante Idus Apriles, & nonas Majas pauciores dies interjectos esse, quam ut integri absolutique mensis spatium implere possint; verum ut præclare monet Henschenius ad diem XI. April. in Com. præv. ad Acta S. Domnii, communis, & vulgi sermone satis trita loquendi ratio minime postulat, ut cum annum, vel mensem effluxisse dicimus, totidem dies prorsus effluxerint, quot unius anni vel mensis omnino exacti ambitu continentur; hoc quidem esset nimis exigue & exiliter ad calculos revocare temporum computationes; neque ignotum esse potest veteres in subducendis chronologicis rationibus non adeo minutos ac propemodum religiosos fuisse, ut temporum dimensionem aurificis statera, ut dicitur, & non potius populari quadam trutina examinarent. Quocirca, ut satis proprie vereque dicatur mensis elapsus esse, nihilo plus requiritur, quam ut subducta præteritorum dierum summa ab extrema die integri mensis communique lege definiti prope absit. Ad rem vero nostram quod attinet, ab XI. Aprilis ad septimam Maii comprehensis utrimque terminis septem omnino & viginti dies numerantur; qui quidem numerus triduo tantum minor est, quam menstrui spatii circumscriptio postulat. Cum igitur vigesimo ac septimo die post socios pro Christo interfectos S. Domnius Martyrium subierit, satis congruenter ad communem loquendi usum is dicitur *uno post mense* perfunctum esse martyrio: quæ omnia paucis Henschenius ad hunc modum exposuit: *Quod ad hanc diem* XI. *Aprilis factum videtur, ac deinde fere elapso mense dicitur S. Domnius nonis Maii ad cælum migrasse*.

Dies XI. Aprilis tum illorum 45. Martyrum,

Quod si quinque illi & quadraginta martyres vitam pro Christiana religione tuenda profuderunt III. Id. Aprilis; vix dubium esse potest, quin hunc diem Salonitani eorum præcipue martyrio ac memoriæ consecraverint; quod autem S. Domnius præclari hujus agminis ductor esset ac princeps, idcirco communes eidem ac sociis honores decreverunt; ille siquidem egregios illos athletas in Christi militiam adscripserat, ille qua verbis qua exemplis ad pugnam instruxerat, ille ad martyrium inflammaverat, ejusque laudis potiundæ mira quadam cupiditate incenderat. Itaque S. Domnius nonas Majas proprio ac privato quodam jure sibi uni vindicat sic prorsus, ut neminem in ejus diei, & gloriæ societatem recipiat; alterius vero diei, qui est III. Idus Aprilis, cultus & celebritas communis eidem est cum sociis, quos ille ad martyrium præmisit, quique solemnes honores sibi delatos non solum cum illo communicant; sed etiam primarium hujus diei cultum eidem tamquam parenti ac magistro relinquunt, cui præcipue secundum Deum martyrii nomen ac decus acceptum ferunt. Quare ille unus proprie & nominatim, socii promiscue & communiter eo die coluntur.

tum præcipue S. Domnii nomine consecratus.

Martyrologiis, quæ 7 vel plures milites S. Domnio adjungunt, corrigenda, & revocanda ad exemplar fastorum Spalat.

Verum, inquies, Martyrologi supra laudati hujus diei, honorisque anniversarii socios ac participes adjungunt B. Domnio septem, vel octo, vel novem milites, quos & numerus exiguus, & vitæ militaris institutum ab illis quadraginta & quinque ejusdem præcursoribus longe diversos esse declarat; ex quo sequitur annui hujus festi causam, si aliunde quam a S. Domnio repeti debeat, ad hos potius milites, quam ad illos martyres referendam esse, quorum illustria certamina uno propemodum mense B. Domnii Martyrium præcesserant. Hæc qui nobis objiciunt, meminerint oportet, quod supra monuimus cap. XI. §. I. *De sociis martyrii*, has formulas nobis depravatas videri, & factum esse vel inscitia, vel oscitantia librariorum, ut pro *milliariis milites* substituerent. Nusquam enim legitur B. Domnius socios habuisse milites, quos ad martyrium vel præmiserit, vel secum ipse duxerit. Huc revoca, quæ ibidem uberius ac fusius hac de re disseruimus. Certe si consuli placeat fastos ecclesiæ Spalatensis, cujus auctoritas veteri traditioni innixa magni momenti esse debet ad hanc controversiam dirimendam, socios B. Domnii neque milites appellatos, neque certo numero definitos ibidem invenies: nam in vetustissimo ejusdem ecclesiæ Kalendario ad diem undecimam Aprilis B. Domnium & socios in hunc modum adscriptos videre licet: *Domnionis, & sociorum martyrum*. *Duplex*. Eamdem formulam sacrosancta Romana ecclesia Lateranensis ex antiquissima hujus diei celebrandi consuetudine suis Kalendariis inseruit, nihil vel de numero, vel de instituto militari sociorum adjiciens. Quare si locos illos Martyrologicos exigi oporteret ad normam antiquissimæ hujus formulæ Spalatensis & Lateranensis, quemadmodum hinc abest, sic etiam illinc vox *militum* expungi deberet.

Is dies festus olim toti provinciæ Salonitanæ communis.

Olim igitur Salonitani hunc diem festum in honorem B. Domnii ejusque sociorum, quos præcursores etiam appellamus, singulis annis agere solebant, ejusdemque religio ac celebritas non aliis fortasse circumscripta erat limitibus, nisi quibus definiebatur jus Metropoliticum ecclesiæ Salonitanæ, quod quidem antiquitus ab civitate Polensi Alexium usque tota fere Dalmatia porrigebatur. Id adeo intelligi potest ex allatis Martyrologicis formulis. Ubique enim anniversariæ hujus venerationis præcipua sedes constituitur Salonæ, unde credibile est in omnes ecclesias Salonitani Archiepi-

scopi

scopi jurisdictioni obnoxias dimanasse. Id quoque videtur conjici posse ex quodam loco haud sane facili ad intelligendum codicis Vaticani 1949, quem laudat Sollerius in Auctariis ad Usuardum. Ibi siquidem S. Domnii nomen ad diem undecimam Aprilis afficitur, sed loci nomen variatur: *In Mauritania S. Domnini Episcopi, & militum novem.* Atqui Mauritania idem est ac Dalmatia; id quod accurate docebimus in historia ecclesiæ Martanensis, quæ nunc Macarschensis dicitur. Nam, ut ibidem fusius explicabitur, Dalmatia olim appellari solebat *Mauritania*, vocabulo ab antiquissimis usque temporibus repetito, quod quidem usu vigebat, antequam hæc regio Dalmatiæ nomen subiret. Si ergo Mauritaniæ vocabulo Dalmatia subest, ex verbis Vaticani codicis illud, quod volumus, effici videtur, receptam fuisse ab omnibus fere Dalmatiæ ecclesiis consuetudinem S. Domnii & ejus sociorum memoriæ colendæ celebrandæque III. Idus Aprilis: neque enim formula illa e codice Vaticano descripta hujus diei celebritatem Salonitanæ urbis aut diœcesis finibus circumscribit.

Dalmatia antiquitus dicta est Mauritania.

Nunc anniversarium hoc solemne proprium est ac peculiare ecclesiæ Spalatensis, quæ in locum ac dignitatem Metropolis Salonitanæ successit; neque hujus civitatis, & agri circumjecti limites prætergreditur. Extat, quam supra etiam descripsimus, hujus festi annunciandi præscribendique ratio in antiquo festorum dierum catalogo his plane verbis: *Domnionis, & Sociorum Mm. Duplex.* Quod in hac formula ad nomen S. Domnionis adjuncta sit commemoratio sociorum, id magno argumento est hujus diei religionem nusquam alio referri posse, quam ad S. Domnium primum Salonitanæ ecclesiæ Episcopum ac B. Petri Discipulum, qui egregiam sociorum manum ad martyrium præmisit. Nam alter ille Domnio, quem aliqui comminiscuntur, inferuntque in catalogum Salonitanorum Antistitum, unde abest, neque an extiterit umquam, neque an Martyr fuerit, neque an socios martyrii habuerit, constare potest. Hunc eumdem festum diem B. Domnio Salonitano adscripsit Martinus Szentivanius in suo Martyrologio sive Ephemeride Pannonica: *S. Domnio Episcopus & Martyr, Spalati in Dalmatia primus Episcopus.* Rerum memorab. Hung. parte prima Dec. 3. pag. 153.

Nunc Spalatensis urbis agrique finibus circumscriptus.

Præterea hujus diei cultus ac religio Romæ viget, celebraturque singulis annis in Basilica Lateranensi. In eo Kalendario, qui ad usum Capituli Clerique Lateranensis quotannis typis mandari solet, ad undecimam Aprilis diem B. Domnionis & sociorumMartyrum statis consuetisque horariis precationibus colendorum ritus ad hunc modum præscribitur: *Officium ecclesiasticum sub ritu duplici de S. Domnione Episcopo & Martyre, & sociorum, quorum corpora habentur in proprio altari in Oratorio B. Virginis ad Fontes: & festum duplex S. Leonis transfertur.* In eo libello, qui Romæ ex Tinasii typographia prodiit anno 1690, quique inscribitur: *Proprium Sanctorum Romanorum Pontificum, & aliorum pro sacrosancta Romana Cathedrali ecclesia Lateranensi, a sacra Rituum Congregatione approbatum,* hæc Officii ecclesiastici, divinæque liturgiæ ratio traditur pro festo S. Domnii & sociorum martyrum: Die XI. Aprilis: *In festo Sanctorum Domnionis Episcopi, & sociorum Mm. Duplex. Omnia ut in Com. plurim. Mm. exceptis seqq. Oratio: Deus qui nos concedis. In I. Nocturno: Fratres Debitores. In secundo; sermo S. Ambrosii Episcopi Serm. 776. ad Rom. Exemplo Martyrum didicimus Christo credere. In tertio; Cum audieritis prælia.* Alius præterea libellus, qui singulis item annis excudi solet, subjicique huic titulo: *Ordo officii Divini pro Capitulo Romano, & Clero sacrosanctæ Rom. Eccl. Cathedralis Papalis Lateranensis,* modum rationemque persolvendi B. Domnii & sociis ecclesiastici officii his verbis præcipit: *Domnionis Episcopi & sociorum Mm. Habemus corpora in Oratorio S. Mariæ ad Fontem. Lect. I. Noct. de script. secundi & tertii in proprio assignantur.*

Romæ etiam in Basilica Lateranensi celebratur.

Sed neque eodem omnino spectat, neque iisdem e causis originem duxit hujus diei celebrandi consuetudo, quæ Romæ, quæque Spalati viget: idem S. Domnius utrobique colitur, non iidem S. Domnii socii coluntur utrobique. In ecclesia atque urbe Spalatensi, ut diximus, ejus diei cultum ac religionem sibi vindicant, communicantque cum S. Domnio duce suo ac magistro quadraginta illi, & quinque Martyres, qui ante illum uno fere mense martyrii palmam adepti sunt. Cum enim hisce Martyribus solemnes eo die honores Salonitani decreverint, dubitari nequit, quin Spalatenses ad eorumdem venerationem hujus festi psalmodiam, ceteraque religionis officia referant; quippe qui a Salonitanis cum Metropolitanæ sedis dignitate ceteros illius ecclesiæ ritus atque instituta, & scilicet hujus diei celebrandi causam & consuetudinem acceperint. Contra vero Capitulum Clerusque Lateranensis III. Idus Aprilis solemni officio ac Liturgia veneratur primum quidem S. Domnium, deinde vero ejusdem socios, non illos quidem, quos Spalatensis colit ecclesia, sed eos tantummodo, quorum corpora ex Istria Dalmatiaque per Martinum Abbatem in urbem invecta Joannes Papa IV. in sacello proximo perhonorifice collocavit; quosque ipsi *socios cultus Lateranensis* appellavimus. Haud igitur dubium est, quin Martinus plurima Sanctorum Martyrum corpora undique ex partibus illis transmarinis raptim & confuse collecta Romam advexerit; sed eorum omnium nomina vel ne tum quidem cognita erant, vel certe hominum memoria exciderunt. Cum his immixtas fuisse reliquias aliquas ex illis quinque & quadraginta Martyribus, quibus hoc eodem die honor cultusque a Spalatensibus adhibetur, facile est suspicari, affirmare non item. Martyres in sacello Lateranensi conditi, cultique anniversario hujus diei officio, de quorum nominibus constet, novem omnino sunt: Venantius Salonitanus Episcopus, Anastasius Salonitanus Martyr, is quem Cornicularium vocant, longe alius ab eo, cui ex arte, quam exercebat, Fullonis cognomentum obvenit, Asterius primus, ut nobis verisimile nunc videtur, Epetii, sive Martitanæ Antistes, Maurus Presbyter, Septimius, Antiochianus, Tellius, Paulinianus Diaconi, Gajanus, quos quidem omnes Joannes Papa, vel Theodorus proximus ab Joanne Romanus Pontifex in hemicyclo superno ejusdem sacelli depingi jussit una cum B. Domnio. His decimum adjunxit Cæsar Cardinalis Rasponius lib. 3. Basil. seu Patriarchii Lateranensis cap. 12, & Joannes Severanus in eo libro, qui inscribitur *memoria septem Eccles. Rom.* Romæ excuso an. 1630., huic nomen est Sulpicianо. Unde is Rasponio, & Severano innotuerit, mihi plane incompertum est; neuter eidem aut martyrii titulum, aut vitæ institutum adjecit. Reliquorum nomina vetustas abolevit. Igitur III. Idus Aprilis ex iis, qui socii S. Domnii appellantur, alios Spalatensis, alios Lateranensis ecclesia colit. Neque eadem est Spalatensi, ac Lateranensi hujus diei colendæ celebrandæque causa. Spalatenses, ut diximus, Salonitanorum exemplo atque instituto diem undecimam Aprilis in honore ac veneratione habent propterea, quod eam socii seu præcursores S. Do-

Eo die alios Spalatensis,

alios Lateranensis ecclesia colit socios S. Domnii.

S. Domnii glorioso sanguine pro tuenda religione profuso consecraverint; & quia rerum a militibus fortiter ac præclare gestarum gloria cum Ducibus communicari solet, idcirco in partem hujus festi, solemnisque cultus vocatur S. Domnius; idemque pro eo ac decebat, in anniversaria & perhonorifica sociorum suorum commemoratione primas honoris officiique ecclesiastici partes sibi vindicat: ex quo perspici potest hujus diei colendæ venerandæque consuetudinem a Salonitanis institutam, traditamque Spalatensibus omni memoria antiquiorem esse. At vero satis constat receptum in Basilica Lateranensi morem S. Domnii una cum sociis III. Idus April. colendi, longe recentiorem esse, & aliunde originem traxisse. Neque enim hoc festum Romæ apud Lateranenses agi cœpit ante annum circiter quadragesimum septimi sæculi, cum Martinus Abbas Dalmatica legatione perfunctus plurimorum Divorum corpora partim ex Istria, partim ex Dalmatia Romam advexit, quibus condendis, & quo dignum erat, honore cultuque afficiendis Joannes Papa prope Lateranensem Basilicam sacellum egregie ornatum exstruere cœpit, Theodorus vero Joanni in Pontificatum sublectus extremam eidem operam manumque imposuit. Quamvis autem corpus S. Domnii obrutum Salonæ ruderibus relictum fuerit in Dalmatia, quod vigesimo ferme post anno Joannes cognomento Ravennas una cum Episcopali sede Spalatum transtulit; tamen sive Joannes Papa oriundus e Dalmatia pro sua erga S. Domnium religione eximia, sive Theodorus Decessoris religioni favens, & pia cogitata perficiens, in abside sacelli Lateranensis S. Domnium cum aliis martyribus, seu Divis e Dalmatia allatis opere musivo depingi jussit, eidemque primum inter illos honoris locum attribui voluit. Adhuc extat ea effigies absidi superinducta, & B. Domnium Pontificalibus ornatum insignibus etiamnum exhibet. Totum opus Joanni Papæ adscripsit Thomas Archidiaconus cap. 8. hist. Salonit. *Ibidem*, inquit, *juxta fecit depingi imaginem S. Domnii cum Pallio, & cæteris Pontificalibus, totum ex musivo aureo*. Hinc initium, hinc occasionem causamque sumpsit Lateranensis ecclesia anniversarii diei ad cultum honoremque S. Domnii & sociorum celebrandi, seu deinde ad Joannem, sive ad Theodorum, sive ad alios Pontifices ab ea ætate recentes, hujus solemnis instituti gloria referatur. Quod vero hoc festum ad diem undecimam Aprilis affixerit, id existimo ab Salonitana seu Spalatensi ecclesia accepisse, quæ ab antiquissimis temporibus, quamquam alias ob causas, hanc eamdem diem B. Domnio, ejusque sociis consecraverat.

Is festus dies apud Lateranenses vigere cœpit septimo sæculo,

E Salonit, vel Spalat, fastis in Lateranenses relatus,

Suspicio esse potest, Romanos ab initio anniversarium cultum, solemnesque honores B. Domnio decrevisse, hoc errore ductos, quod putarent sacras ejusdem exuvias una cum aliis Sanctorum martyrum corporibus e Dalmatia in urbem per Martinum Abbatem advectas fuisse; atque ex eo errandi occasionem oblatam esse, quod in iis multorum essent reliquiæ, de quorum nomine, patria, vitæ genere atque instituto minime constabat; ac proinde facillimum fuit in eum numerum referre corpus S. Domnii; quod tum Salonæ ruinis obductum latebat, & ejusdem fere omnis notitia ac memoria ob fugam & dispersionem incolarum evanuerat. Anno deinde sæculi septimi fere sexagesimo inventio S. Domnii, ejusdemque in urbem Spalatensem translatio hunc errorem discussit; ac tum demum patuit falso vulgatam fuisse opinionem de corpore S. Domnii Romam devecto, conditoque in sacello Lateranensi. Verum Clerus Lateranensis nihilo secius, quam antea, anniversarium diem jampridem S. Domnii nomine consecratum celebrare instituit, cautius esse ratus silentio rem totam supprimere, ac tacite dissimulare, quam quidquam de veteri instituto immutare; ne scilicet consuetudinis jampridem receptæ abrogatio indoctisque imperitisque offensioni esset, & sermonum materiam præberet.

Vel ex falsa opinione de S. Domnio ibidem condito,

Cæterum propius vero est numquam olim creditum fuisse, ne ab illis quidem, qui solemnem hunc diem B. Domnio instituerant, sacras ejusdem reliquias ex Dalmatia in urbem delatas esse; sed hunc eidem honorem cultumque idcirco singulis annis adhiberi eos voluisse, ut sanctissimi hujus & Apostolici viri nomen ac memoriam ab oblivione posteritatis vindicarent; eidemque in urbe monumentum perenne statuerent, quando nihil propius esse videbatur, quam ut Barbari, qui pleraque Dalmatiæ loca insederant, totamque regionem rapinis & incendiis vastabant, omnia illic Christianæ religionis vestigia, non solum B. Domnii reliquias & sepulchrum, ferro & flammis absumerent. Præterea cum S. Domnius princeps esset atque antesignanus omnium martyrum advectorum e Dalmatia, idemque parens & conditor illius ecclesiæ, unde tam illustres Christi athletæ extiterant, fas non esse existimarunt ab eorum cultu ac veneratione S. Domnium segregari; quin immo tantum eidem honoris præ cæteris habuerunt, ut in abside sacelli nobiliorem, quam reliquis, locum ejus imagini tribuerent, & primas anniversarii illius cultus officiique ecclesiastici partes eidem deferrent. Quare in allatis Kalendariorum formulis unus Domnius nominatur, tamquam præclari illius agminis ductor & princeps; cæteri omnes communi sociorum vocabulo subjiciuntur, propriis cujusque nominibus prætermissis.

vel ex aliis causis orta est apud Lateranenses

consuetudo colendi S. Domnii una cum ejus sociis die XI. Aprilis.

§. IV.

Tertius dies festus S. Domnii, qui est undetrigesimus Mensis Julii.

Joannes primus Spalatensium Antistes ex patria cognominatus Ravennas, qui anno circiter vigesimo post eversam Salonam, corpus S. Domnii inventum, sublatumque e crypta subterranea, ubi tercentos ferme annos jacuerat, in urbem & basilicam Spalatensem invexit, idem auctor fuit, ut anniversaria hujus translationis memoria imposterum celebraretur IV. Kal. Augusti, ipso scilicet peractæ translationis die; nisi forte aliquis alius e primis Spalatensium Archiepiscopis, idemque ab Joannis ætate proximus hoc solemne instituerit, ut inventi translatique corporis memoriam & cultum posteritati propagaret. Cæterum festi hujus diei consecrationem perantiquam esse declarat historia quartæ hujus ac postremæ translationis cap. XIV. descripta; quamque in tres lectiones distributam ecclesia Spalatensis solemni hujus diei Psalmodiæ inseruit.

Joannes primus Spalatensium Antistes corpus S. Domnii Spalatũ transtulit, & Festum translationis instituit,

Solemne hoc B. Domnii, ejusque translationis titulo insignitum festi duplicis ritu agitur tum in æde Cathedrali Spalatensi, tum in universa diœcesi; & in catalogo festorum dierum ecclesiæ Metropolitanæ Spalatensis hisce verbis indicitur: XXIX. *Julii*. *Translatio S. Domnii martyris*. *Duplex*. Item ratio divini officii propria ejusdem ecclesiæ, Venetiis excusa an. 1690. pag. 29. quæ ad eum diem celebrandum adhibenda sit ecclesiastici officii ratio, in hunc modum præscribit. Die XXIX. *Julii*: *In festo translationis S. Domnii Episcopi & martyris*. *Duplex*. *Omnia de Communi unius martyris extra tempus Paschale exceptis iis, quæ hic habentur propria*.

Ratio officii recitandi ipso Festo trãslationis die.

Sacel-

Frequens hominum concursus ad ædiculam, & cryptam subterraneam, unde corpus S. Domnii translatū est Spalat.

Sacellum S. Domnii, quod cap. x. §. XIII. descripsimus ab urbe Spalatensi passuum millia ferme tria aut quatuor disjunctum, situmque inter Salonæ rudera, ubi subterranea crypta, sepulchrum olim S. Domnii, adhuc extat, hac die a Spalatensibus juxta, finitimisque populis eximia veneratione ac frequentia colitur. Huc quippe maximi ex urbibus Spalati, Tragurii, Clissæ, & circumjectis agris oppidisque hominum concursus fiunt, popularibus plausibus, studiisque B. Domnii nomen & sepulchrum celebrantium. Plurima ibidem sacrificia matutinis horis fieri solent; & cryptæ sanctissimi martyris reliquiis olim insignis subeundæ, ac per otium contemplandæ omnibus facultas datur, ostio patefacto, amotoque lapide; quo diligenter occluso, nullis aliis anni temporibus patet. Ac ne quid ad popularem ejus diei celebritatem lætitiamque desit, publici etiam ludi indici ac fieri solent veteri more atque instituto: ac satis constat, memoriæque proditum est hanc solemnem pompam & frequentiam, ne tum quidem intermissam fuisse, cum ea loca in Turcarum erant ditione ac potestate.

Aqua S. Domnii ad pellendos morbos mire efficax.

Qui historiam scripsit quartæ translationis auctor est, ne sua quidem ætate miracula defuisse, quibus anniversaria hujus translationis ac festa gratulatio illustrior lætiorque redderetur. Nam postquam narravit fontem illum e silice repente ac divinitus prosiluisse, ut pueri sarcophagum S. Domnii trahentes, vehementerque ab solis æstu, viaque laborantes inde aquam ad levandam sitim haurirent; illud quoque adjecit, numquam ex eo tempore cessasse latices illos profluere, quibus ab S. Domnio nomen obvenit; ea enim aqua S. Domnii dicitur; ac præterea cœlestem vim eidem fonti ad propulsandos morbos inditam esse, ut si quis incommoda valetudine affectus anniversario translationis die inde pauxillum aquæ ad potandum pari pietate ac fiducia sumeret, statim ab omni prorsus morbo convalesceret: *Hac siquidem*, inquit ille, *hodierno die miraculose apparet producta, & a vulgo ex tunc aqua S. Domnii appellatur, quam in suæ translationis die devote potantes a diversis infirmitatibus liberantur*. Ex quo sequitur, ut solemnis hujus initium a primis proximisque translationi temporibus deduci oporteat, cum jam inde ab ipsa translatione, singulis annis, quo die anniversaria ejusdem memoria recurrebat, illius aquæ miracula iterari solerent.

Illud lectores ad extremum admoneo, nunc quidem unum omnino festum diem B. Domnii translati nomine ac religione insignem celebrari in urbe pariter ac diœcesi Spalatensi: sed cum ante hanc translationem, ut alibi diximus, semel, iterum ac tertio S. Domnii venerandum corpus in alia ex aliis loca translatum fuerit, satis verisimile est tribus hisce antiquioribus translationibus recolendis celebrandisque totidem olim dies assignatos fuisse, suum cuique, inscriptosque in fastis ecclesiæ Salonitanæ; & nos diem tertiæ translationis ex antiquo Caudiacensi Martyrologio per conjecturas elicere curavimus. Verum post excisam Salonam, & Pontificiam cathedram Spalatum invectam, triplex illa solemnitas per desuetudinem abrogata est: nisi forte qui quartam eamque postremam translationem in catalogum dierum festorum referri jussit, eo spectavit, ut IV. Kalend. Augusti omnium omnino translationum memoria, una & eadem die celebraretur.

§. V.

Tres hymni perantiqui de Laudibus S. Domnii, Auctore fortassis Adamo Parisiensi. E Psalteriis vetustis in pergameno ecclesiæ Spalatensis.

Hymnus I.

Armoniæ fidibus Domnio
Carmina pangite melliflua,
Organa tangite melodica,
Ecce dies celebris rutilat,
Dulcisonis jubilanda modis
Qua pius ad Dominum properat
Domnius, ut bravium referat,
Sanguine quod sibi quæsierat.
Æthera transmeat ad polica,
Agmina jam videt Angelica,
Gaudia cum quibus almifica
Perpetuo meritis habeat.
Martyrio dedit articulos,
Curriculos spuit aureolos,
Omnia carnis & illicita
Funditus expulit ut vacua.
Pyrgia verba philosophica
Ventilat, adstruit, & reputat,
Disputat, injicit, atque probat
Arte politus Apostolica.
Abdita scripta Theologico
Physica protulit armario
Pyrgus, & in ratione procax
Incipit, & trutinans memorat.
Rhetoricum Ciceronis opus
Primitus objicit, ut potius
Hinc referans ubi templa Deus
Ad species generale genus.
Inde parat nominis argolicum
Pans laqueum sibi Syllogicum,
Ut triplicet Deitatis opus,
Quo viget ecclesiale decus.
Spiritus ancipiti gladio
Domnius armiger haud timidus
Plantificos revocans gemitus
Protexit horrificos strepitus.
In Deitate gradus varios,
Non referas minus, aut nimios,
Nam Deitatis honor parilis
Semper adest, fuit, & fuerat.
Unde sophistica dicta fugat,
Perfida contudit, & jaculat,
Pyrgus ut inde nihil valuit,
Namque perire magis placuit.
Sancte Pater, pie Pastor ovans
Hierusalem colis æthereum,
Attribue famulis Patriam
Cœlica gaudia quo teneat.
Gloria multiplicata Patri,
Laus sit Emanuel Domino,
Spiritui decus atque sacro
Qui monos atque trinus Deus est. Amen.

Hymnus II.

Laudes eximias, dignaque prælia
Vexillum strenui militis excitat
Pangere, psallere competat auream
Fuso sanguine lauream.
Almo lorificans pectora spiritu
Ad lævam Fidei tegmine muniit
Dextram lanceola fulgida pectora
Spei viribus adjuvat.
Adest prævalidus terror in hostibus,
Nam celsus meritis præminet omnibus,

Quem

Quem Christi pietas firmiter innovat,
Ne miles suus excidat.
Regi summo opere munia prabuit,
Hostiles acies undique terruit,
Cujus prasidio pervolat integer
Centenos simul ordines.
Eventus varii non timet exitus,
Nam cum Maurilius verbera & atria
Cordis savitia praparat, aggerit,
Durat, spernit, & incitat.
Nam tendit superos visere calicos,
Percurrens stadium fortiter anxium
Turba sacrilegum respuit ydolum,
Vir damnat pius impium.
Tolli Maurilius imperat ocius
Te, Christi famulus sic petit horrida
Ac si delicias carceris obsita
Pra sola Jesu gratia.
Instaurans iter pralia contumax
Sanctum casareo carcere liberat
Ter mittens onera, ut colat idola,
Sed martyr fugit, aurea.
Vernans stellivomo pastor in athere
Votivas preculas sedulus accipe,
Quas fundunt famuli suppliciter tui,
Fac nos scandere sydera.
Sublimi Domino gloria, laus, honor,
Qui Sanctos pugiles laureat, elevat,
Hostem dum superant roscido sanguine,
Regnans trinitas unitas. Amen.

Hymnus III.

Aurora fulgor radiat,
Jubar phœbi jam rutilat,
Cum dies festa redeat,
Clara reducens gaudia,
Dignanter psallat hodie
Plebs tota Regi gloria,
Qui Domnium in athere
Stolis ornat victoria.
Athleta venerabilis
Deo multum amabilis
Largire tuis famulis
Bonis gaudere calicis,
Magna sit laus Patri Deo,
Potestas Unigenito
Summa virtus Paraclito
In tempore perpetuo,

§. VI.

Pro Festo S. Domnii

Ratio Officii ecclesiastici, & nunc antiquati. Ex Cod. Ms. Archivi Archiep. Spalat. cui titulus; *Officia SS. Patronorum ecclesia Spalatensis.*

Ad Vesp. Psalm. consueti de comm. unius martyris.
Exposuit primus fidei qui sacra Salonis,
Commigrat e terris hac super astra die. Alleluja.
Antiph.
Intrepidus Christum clara dum voce fatetur
Domnius, exsecuit sava machara caput. Allel.
Antiph.
Cuncta Saloniadum resonant te littora Domni,
Te noster catus sentiat usque pium. Alleluja.
Antiph.
Nos tua festa, pater, plena veneramur acerra,
Domni ne nobis cœlica dona neges. Allel.
Antiph.
Ad te confugimus nos, qui jactamur in undis:
Tu Domni e portu dirige tutus iter. Allel.

Capit.
Laudemus viros gloriosos, & parentes nostros in generatione sua, multam gloriam fecit Dominus magnificentia sua a saculo. Deo &c.

Hymnus.
Domnium plectro canimus sonoro
Prasulem sacrum, veneranda cujus
Hac dies fulget, rutilatque nostra
Clara cohorti.
Qua parens noster nitido cruore
Penitus fuso, pia membra in oris
Hisce deponens, animam coruscis
Intulit astris.
Domnio patri date serta nati,
Texite aternas vario corollas
Flore, nam nostri redolet Parentis
Undique virtus.
Domnius natos aluit labore,
Tradidit nobis fidei nitorem,
Lactis effudit fidei Sacerdos
Ubera primum.
Mox dapes cretis alias ministrat,
Dum docet fortis tolerare mortem,
Colla dum subdit gladio micanti,
Sanguine pavit.
Inde translatus super astra cœli,
Et comes factus superis, benigne
Nos fovet natos precibus sereni
Cultor Olympi.
Pastor o Domni memor esto Nostri
Respice ex alto, Spalatum tuere,
Perfrui tecum queat ut beata
Luce per avum.
Sit Deo Trino decus, & potestas,
Laus sit & Sanctis, ope nos misellos
Adjuvent, savas erebi procellas,
Ne timeamus. Amen.

℣. Induit eum Dominus stolam gloria. Allel. Ecc. 45.
℟. Et coronavit eum in vasis virtutis. Allel.

Ad Magn. Antiph. Ecc. 50.
Quasi stella matutina in medio nebula, & quasi luna plena, & sicut Sol refulgens Beatus Domnius. Alleluja.

Oratio.
Omnipotens sempiterne Deus ecclesia tua votis propitius aspira, ut B. Domnii Pontificis, & M. tui precibus adjuvemur, cujus natalitia celebramus. Per Dominum nostrum &c.

Ad Matut. Invitatorium.
Regem Christum, qui Beatum ad nos destinavit Domnium, venite adoremus. Allel.

Hymnus.
Praclara claro Antistiti
Promenda laus est Domnio,
Nostra cohortis inclyto
Parenti, & optimo Duci.
Primus phalanges instruit
Missus Salonas a Petro,
Ut signa Christi fulgida
Deferret ipse Dalmatis.
Quanto labore nuntiat
Veram fidem, quam cœlitus
In carne Verbum detulit,
Acres nec horret damones,
Conatur hostem expellere
Ex arce Regni nobilis,
Cruenta bella praparat
In sava monstra Tartari.
Aspirat ipsi prapotens
Cœlestis aula sceptriger
Dum mira in agris efficit,
Majora vero in mortuis.

Prater

Prætor furit Maurilius
Ditis minister impius,
Ferit securi Domnium,
Ut victor in Cœlum evolet.
Onustus hic victoriis
Ereptus imis sordibus
Jam splendet inter cœlites
Clarus corona gloriæ.
Summo Parenti gloria
Sit, & Parentis filio
Cum spiritu Paraclyto
In sempiterna sæcula. Amen.

In primo Noct. Antiph.

Hilares colimus festa Patroni: Par est lætas promere voces. Domnius alta scandit ad astra. Allel.
Psalm. unius Martyr.
Ecc. 45. ℣. *Induit eum Dominus stolam gloriæ. Allel.*
℟. *Et coronavit eum in vasis virtutis. Allel.*
Lect. de lib. Ecclesiastici. Laudemus viros &c.
Respons. ex Com. Mart. temp. Pasch.

In 2. Noct. Antiph.

Celebris Præsul Domnius istas Roseo tinxit sanguine terras. Cura vigili rexerat ante. Allel.
Psalm. unius Mart.
Ecc. 47. ℣. *De omni corde suo laudavit Dominum. Allel.*
℟. *Et dilexit eum, qui fecit illum. Allel.*
Lectiones 2. Noct. uti modo recitantur in die festo. Resp. de Com.

In 3. Noct. Antiph.

Quantus fuerit Domnius, infer, quem formavit puerum sanctis monitis Petrus pluribus annis. All.
Ecc. 49. ℣. *Directus est divinitus in pœnitentiam gentis. All.*
℟. *Et tulit abominationem impietatis. Allel.*
Lectio S. Evangelii secundum Matthæum.
Cap. 10. *In illo tempore dixit Jesus Discipulis suis: Euntes prædicate docentes, quia appropinquavit regnum cœlorum, & reliqua. Homilia S. Jo: Chrysostomi. Jam quæritur, quare Christus contraria præceperit, nam &c.*

Ad Laudes Antiph. & Cap. ut in 1. Vesp.

Hymnus.

Exaltent alii saxa minacia
Turrita, & Spalati mœnia nobilis,
Templum mirificum, magnificas domos,
Priscam gentis originem.
Tollant ast alii Cæsaris impii
Hostis Christiadum culta palatia,
Robur, divitias, marmora, & imperi
Fasces, stemmata, gloriam.
Nos splendore alio fulgere cernimus
Claram urbem Spalati, dum tenet infulam
Primæ Metropolis, gaudet & optimo
Patrono sibi Domnio.
Splendescit melius nomine Domnii,
Nec non sarcophago, quod Cineres sacros
Claudit, quam Scythicis plena lapillulis
Si passim jubar ederet.
Longe nobilior Præsule Domnio,
Quam cunctis Ducibus, tutior insuper;
Felix o Spalatum sub Duce Domnio
Hinc fulget tua gloria.
Supremo Domino Cœlitum Patri
Sit laus, qui celebri nos decorat viro.
Huic grates hilari pectore fundimus.
Huic sit laus sine termino. Amen.

℣. *Statuit ei Dominus testamentum æternum. All.*
℟. *Et dedit illi Sacerdotium gentis. Allel.*

Ad Ben. Antiph.

Quasi flos rosarum in diebus vernis, & quasi lilia in transitu aquæ, & sicut thus redolens in diebus æstatis Beatus Domnius. Allel.

Ad Tertiam.

Capitulum, Laudemus &c.
℟. *Induit eum Dominus Stola gloriæ. Allel.*
℣. *Et coronavit eum in vasis virtutis. Allel.*
℣. *De omni corde suo laudavit Dominum. Allel.*
℟. *Et dilexit Deum, qui fecit illum. Allel.*

Ad Sextam Capit.

Semen eorum, & gloria eorum non derelinquetur, corpora eorum in pace sepulta sunt, & nomen eorum vivit in generationem, & generationem. Ecc. 44.
℟. *De omni corde suo laudavit Dominum. Allel.* Ecc. 47.
℣. *Et dilexit Deum, qui fecit illum. Allel.*
℣. *Directus est divinitus in penitentiam gentis. All.*
℟. *Et tulit abominationem impietatis. Allel.* 49.

Ad Nonam Capit.

In tentatione inventus est fidelis, ideo jurejurando dedit illi gloriam in gente sua crescere illum quasi terræ cumulum. Ecc. 44.
℟. *Directus est divinitus in pœnitentiam gentis. All.* Ecc. 49.
℣. *Et tulit abominationem impietatis. Allel.*
℣. *Statuit ei Dominus testamentum æternum. Allel.* 45.
℟. *Et dedit illi Sacerdotium gentis. Allel.*
In 2. Vesp. Antiph. & Capit. & Versic. ut in 1. Vesp.

Ad Magn. Antiph.

Quasi vas auri solidum ornatum omni lapide pretioso, & sicut oliva pullulans, & Cipressus in altitudine se extollens Beatus Domnius. Allel. Ecc. 50.

§. VII.

Ratio Officii ecclesiastici hodierni pro ecclesia & Diœcesi Spalatensi, die VII. Maii. In festo S. Domnii Episcopi & Martyris. Dupl. 1. clas. cum octava. Ex proprio libello SS. Patronorum ecclesiæ Metropolitanæ Spalatensis, Venetiis excuso an. 1690.

Ad Vesperas Antiphonæ.

Lætamini in Domino diem sacrum recolentes, in quo Beatus Domnius Pontifex & Martyr inclytus ad cœlos ascendit. Alleluja. Psal. Dixit Dominus &c.

O invictum virum, quem neque promissa Tyranni, neque minæ moverunt, ne confiteri vellet Christum Dominum. Allel. Psalm. Confitebor &c.

Pœnas constanter pertulit, & in Domino consolatus est, mortem contempsit, & vitam invenit. All. Psal. Beatus vir &c.

Gratias agamus Deo, qui nobis talem dedit Patronum; & merita nos juvant, & tuentur. Allel. Psal. Laudate pueri &c.

Laudetur Dominus, & honoretur Petrus Apostolus, qui per Domnium suum Discipulum, nos fecit Dei populum. Alleluja. Psal. Laudate Dominum omnes &c.

Capitulum Stabunt Justi.

Hymnus.

Eja sancte Discipule
Apostolorum Principis
Faveto nobis hodie
Laudes tuas canentibus.
Ab ipso missus Præside
Primus Salonas Pontifex
Et fide Christi reparas
Errore malo perditos.
Infirma quoque corpora
Verbo sanas, & mortuum
Matri ploranti filium
Ad vitæ lucem revocas.
Cum Pyrgo palam disputas,
Qui videbatur sapiens
Sibi, sed vere nescium
Religionis approbans,

Non

Non furens Maurilius
Prętor te minis terruit,
Spernis sæva supplicia,
Dum Christum cunctis prædicas.
Ille cervicem gladio
Secare quidem potuit,
Sed separare minime
Te nunc a tuo Domino.
Nunc coronatus gloria
Nos Præsul noster aspice,
Per te adepti gratiam
Ut vivamus perenniter. Amen.
℣. Ora pro nobis Beate Domni. Allel.
℟. Ut digni efficiamur promissionibus Christi. Al.
Ad Magnificat. Antiphona.
Salve clara dies, qua nostræ Domnius urbis
Præsul ad æthereas se tandem sustulit arces,
Et victo lætus percepit dona Tyranno,
Syderea semper radiantem luce coronam. Al.

Oratio.

Omnipotens sempiterne Deus, ecclesiæ tuæ votis propitius aspira, ut B. Domnii Pontificis, & Martyris tui precibus adjuvemur, cujus natalitium celebramus. Per Dominum &c.

Ad Matutinum.

Invitatorium. Exultent in Domino Sancti. All.
Venite exultemus &c.

Hymnus.

Domni Beate Pontifex,
Martyrque Christi inclyte,
Adesto nobis protinus
Natalem tuum colentibus.
Hic sacer ille dies est,
Quo terras victor deseris,
Et cœli clara sydera,
Mundum triumphans penetras.
Inde nostras ut audias
Preces, oramus supplices,
Et commendatos facias
Uni trinoque Domino.
Qui nos transferre satagat
De valle plena lacrymis
Ad Beatorum gaudia
Per infinita sæcula. Amen.

In tribus nocturnis Antiphonæ, Versiculi, Responsoria ex communi MM. tempore Paschali.

Lectiones primi Nocturni.

De libro Ecclesiastici cap. 44.
Laudemus viros gloriosos &c.

Lectiones secundi Nocturni.

Ex vita S. Domnii VI.

In tertio Nocturno.

Evangelium. Designavit Dominus &c. Lectiones ex Homilia S. Gregorii Papæ 17. in Evangelia.

Ad Laudes & per horas;

Antiphonæ, ut in primis Vesperis.

Capitulum

Stabunt justi, ut sup.

Hymnus.

Laudes innovamus Domnio
Oris, & cordis jubilo,
Cum pura mentis gaudio
Grates agamus Domino.
Natalem sacrum colimus
Ejus, quem nobis cœlitus
Bonis ornatum omnibus
Pastorem datum credimus.
In fide firmus perstitit,
Nec prædicare destitit
Christum, qui mortem pertulit,
Et vitam nobis contulit.
Nil minas gentis perfidæ
Timens, subjecit cupide
Cervicem frameæ infidæ
Laudis amore solidæ.
Martyr profuso sanguine
Pro Christi Jesu nomine,
Multo repletus lumine,
Ascendit regnum gloriæ.
Relicto mundo labili
Sedet in sede stabili,
Et modo non estabili
Fulget luce mirabili.
Ante stellatum solium,
Et vultum Regis omnium,
Suscepit post martyrium
Perennis gaudii præmium.
Per hujus ergo merita
Deus, & gesta inclyta
Cum pietate solita
Dimitte nobis debita.
In multis te offendimus,
Sed parce confitentibus,
Et nos placatus precibus
Libera malis omnibus.
Faveto nostris Dominis
In pace, & bello Venetis,
Ut rebus sibi redditis
Te laudent totis animis.
range Turcarum rabiem
Tuorum tuens aciem,
Lætam ostende faciem,
Et nobis dona requiem.
Morbum pelle pestiferum;
Languoremque mortiferum,
Et repentinæ liberum
Mortis hunc redde populum.
Repressa semper grandine,
Riga secundo flumine,
Et reple frugum germine
Nostros agellos, Domine.
Post hæc purgatos sordibus
Nos redde cœli sedibus,
Ut cum beatis omnibus
Te extollamus laudibus.
Sit tibi semper gloria;
Qui surgens cum victoria
Sedes in Patris dextera
Per sempiterna sæcula. Amen.
℣. Ora pro nobis &c.

Ad Benedictus. Antiphona.

Pontificum norma, splendor, pretiosaque gemma,
Serta venustatis retinens cum martyrizatis,
Scandere celsorum da nobis regna polorum,
Qui barathri claustris puerum precibus revocasti. Al.

In secundis Vesperis omnia, ut in primis: ultimus Psal. Credidi &c.

Ad Magnificat. Antiphona.

Magnificate Deum, Petro quoque solvite grates,
Namque ducem nobis misit, qui nocte fugata
Erroris, circumfudit nos lumine veri,
Ne quis posset iter stabilis non nosse salutis. Allel.

Infra octavam.

Ad Magnificat. Antiphona.

O quam Sancta dies, o quam festiva refulget
Viribus o totis, castis celebrandaque votis,
Qua bonitate bonus noster meat astra Patronus
Domnius ad vitæ gaudia perpetuæ. Allel.

Pro die octava. Oratio.

Deus, qui nos Sancti Domnii Martyris atque Pontificis natalis concedis diem celebrare octavum, præsta quæsumus, ut cujus recolimus festa, per ejus gradiamur exempla. Per Dominum &c.

Missa propria pro festo S. Domnii
Episcopi & Martyris.

Introitus.

Gaudeamus omnes in Domino diem festum celebrantes sub honore B. Domnii Martyris; de cujus passione gaudent Angeli, & collaudant filium Dei. Allel. Alleluja. Exultate justi in Domino; rectos decet collaudatio. Gloria &c.

Oratio.

Omnipotens sempiterne Deus ecclesiae tuae votis propitius aspira, ut Beati Domnii Pontificis, & Martyris tui precibus adjuventur, cujus natalitia celebramus. Per Dominum &c.

Epist.

Stabunt justi &c.

Graduale.

Beatus Domnius Petri Apostoli discipulus ab ipso Salonas missus, primus nobis Christum evangelizavit, & viam salutis ostendit. Hodie B. Domnius migravit ad Dominum, dupliciaque ab ipso accepit, & Pontificalis dignitatis caelestem stolam, & immarcescibilem coronam gloriosi martyrii. All. All. Ave Beate Domni unica spes gentis tuae. Ave Pontifex, & Apostole credulitatis nostrae. Ave speculum sanctitatis, & justitiae. Per te Christo credidimus. Per te in Christo salvemur. Ora pro populo, interveni pro Clero, ut nullus de tuis preda fiat hostis. Allel. Posuisti Domine super caput ejus coronam de lapide pretioso. Alleluja.

Evangelium.

Designavit Dominus &c. Credo.

Offertorium.

Ave Beate Domni unica spes Spalati. Ave gemma fidei nostrae. Ave lumen Dalmatiae. Ora pro nobis Christum omni tempore. Allel.

Secreta.

Hostias tibi, quaesumus Domine, B. Domnii Pontificis & Martyris tui dicatas meritis benignus assume, & ad perpetuum nobis tribue provenire subsidium. Per Dominum &c.

Communio.

Te summe Praesul poscimus, corde, ore & vocibus, ut nos venturo Judici commendes prece supplici. Alleluja.

Postcom.

B. Domnii Pontificis & Martyris tui, Domine, precibus confidentes, praesta quaesumus, ut per ea, quae sumpsimus, aeterna remedia sentiamus. Per Dominum nostrum &c.

In die octava Missa sicut in die festo, praeter orationes, quae sequuntur.

Deus, qui nos S. Domnii Martyris atque Pontificis natalis concedis diem celebrare octavum: praesta quaesumus, ut cujus recolimus festa, per ejus gradiamur exempla. Per Dominum nostrum.

Secreta.

Suscipe Domine sacrificium placationis & laudis, quod nos intervenientibus S. Domnii Martyris meritis, cujus recolimus festa, & perducat ad veniam, & ad perpetuam gratiarum actionem constituat. Per Dominum &c.

Postcom.

S. Domnii Martyris tui, atque Pontificis natalitia recolentes, te suppliciter deprecamur, ut ejusdem precibus, hoc idem nobis semper indulgentiae causa sit & salutis. Per Dominum.

Die XXIX. Julii.

In festo translationis S. Domnii Ep. et Martyr. Duplex.

Omnia de Com. unius Martyr. extra tempus Paschale, exceptis iis, quae hic habentur propria.

Ad Vesper. Antiph. Qui me confessus fuerit &c. Dixit &c. cum reliquis Psalmis de Dominica, & loco ultimi, Psal. Laudate Dominum omnes gentes.

Capitul. Beatus Vir &c.

Hymnus.

Dies refulget annua
Nobis reducens gaudia
Translationis Domnii
Pignore sacro celebris.
Odas fundat mellifluas,
Laudes expromat debitas
Caetus noster pro munere,
Ejus suscepto corpore.
Miraculis innumeris
Suis praeclaris meritis
Diem signavit nobilem,
Quae colitur solemniter.
Infantum turmam satiat,
Dum tua membra bajulant,
Aqua sicco de lapide
Quae mire manat hodie.
Non sunt reperta corpora
Morbis oppressa gravibus,
Quae remanerent caelica
Privata dono gratiae.
Imbrem effunde desuper
Divinum Martyr inclyte,
Tui favore meriti
Quo satientur famuli.
Custodi tuos Servulos
Canentes tibi modulos,
Eisque Pater gloriam
Efflagita perpetuam.
Urbem, & plebem Spalati
Aspectu perenni recrea,
Cui tua membra conferunt
Et decus, & praesidium.
Sit Genitori, Genito
Laus & jubilatio
Cum spiritu Paraclyto
In sempiterna saecula. Amen.

℣. Ora pro nobis B. Domni,
℟. Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

Antiph. ad Magnificat: O quam sancta dies &c. ut in ejus festo natali.

Oratio.

Omnipotens sempiterne Deus, qui in hac translatione anniversaria B. Domnium Apostolicum virum innumeris virtutibus decoratum, pium Pontificem, & magnum Patronum populo tuo ordinari voluisti; concede propitius, ut apud misericordiam paternae pietatis tuae, meritis ejus & intercessionibus adjuvemur. Per Dominum nostrum &c.

Ad Matut. Invit. Hym. Antiph. Psal. de Com. un. Mart. Lect. 1. Noct. Ex lib. Sap. Laudemus Viros gloriosos *&c. ut in die festo Natali. Lect. 4. Ex hist. Translationis, 5. & 6. Ex Serm. S. Augustini:* Triumphalis *&c. In 3. Noct. Homilia S. Gregorii in Evang.* Si quis venit ad me.

Ad Laud. Antiph. Qui me confessus fuerit *&c. ut in Com. un. Martyr.*

Ad Benedictus Antiph. Pontificum norma, *&c. ut in die festo Natali.*

In 2. Vesp. Hym. Dies refulget *&c. ut supra. Versic. Ora pro nobis &c. Antiphona ad Magnif. O quam sancta dies, ut supra &c. in 1. Vesp.*

Missa ut in Com. un. Martyr. & Pontificis Statuit *exceptis orationibus, quae sequuntur.*

Oratio.

Omnipotens sempiterne Deus, qui in hac Translatione anniversaria &c. ut supra.

Se-

Secreta.

His, quæsumus Domine, muneribus intende placatus, & tribue supplicatione gloriosi Pontificis, & Martyris tui Domnii, nos a peccatis omnibus absolvi, & cœlesti gratia ditari. Per Dominum nostrum &c.

Postcom.

Refecti vitalibus alimoniis, quæsumus Domine Deus noster, ut intercedente B. Domnio Pontifice & Martyre tuo, quod ore sumpsimus, pura mente capiamus. Per Dominum nostrum &c.

Alter Hymnus
De Translatione SS. Anastasii & Domnii.

Sacra scrutantur pignora,
Pia Sanctorum corpora
Domnii, & Anastasii
Jussu devoti populi.
At Præsul venerabilis
Joannes Deo amabilis
Confortat cives nobiles,
Ac laudat & ignobiles,
Inter ruinas vepribus
Condensus atque frondibus
Urbis Salonæ fodere,
Nutu divinæ gratiæ.
Muneris tanti præmium
Repertum Anastasium
Primo transferunt Spalatum,
Deinde Patrem Domnium.
Ubi multa miracula,
Virtutes, & prodigia
Eorum fiunt meritis
Ad salutem Christicolis.
Lætetur urbs egregia,
Devota sumat gaudia,
Thesauro tam perfulgido
Suscepto cum tripudio.
Catervam Christi Martyres
Nostras ad sedes stabiles,
Ferte frui cœlestibus,
Vestris Orationibus.
Deo Patri sit gloria,
Laus quoque sit perpetua
Filio Unigenito
Cum Spiritu Paraclito. Amen.

CAPUT XVIII.

De templo & cultu S. Domnii in insulis Diomedæis.

§. I.

Cultus S. Domnii per B. Joannem e Fulgineo Monachum ac Martyrem in Diomedæas insulas allatus esse videtur.

Joannes a Fulgineo in Diomedæas insulas se recepit.

B. Joannes natus est Fulginei anno secundi sæculi circiter vigesimo, loco honesto, & oppido Umbriæ in primis nobili, unde illi a Fulgineo cognomen obvenit. Is anno quarto & sexagesimo ejusdem sæculi cum ecclesia sub Marco Aurelio crudelem in modum exagitari rursus cœpisset, patria profugus se recepit in hasce insulas, ab littore Apuliæ haud ita late interjecto mari disjunctas, quas olim Veteres appellabant Diomedæas, quod illuc Diomedes Rex Ætoliæ post Trojam excisam appulerit, ibique, postquam aliquot annos regnasset, ut ferunt, diem suum obierit. Deinde vero cum tres numero essent, modico interfluente Euripo discretæ, ex eo *Trimitum*, seu *Trimitarum* insulæ nominari cœperunt; quamquam verius eas hoc vocabulo appellatas dixeris ab una earum principe, quam Tacitus Annal. lib. 4. *Trimerum* vocat. Tenet fama, litterisque multorum est memoriæ traditum, hunc Joannem a Fulgineo fuisse illum ipsum Eremicolam, de quo in tabulis Trimitanis mentio fit sane honorifica. Huic ergo, ut illæ tabulæ memorant, nocte quadam vigilanti augustissima specie, ac beatissimo lumine fulgens Virgo Deipara sese palam ostendit, eumdemque jussit in hasce insulas trajicere, ubi solitariam vitam ageret, Deique parentis nomen ac religionem propagaret. Quo illi viso, jussuque mirifice lætus nihil moræ interposuit, quin extemplo Virginis mandata exsequeretur. Ergo simulatque in locum sibi divinitus ostensum pervenit, nihil prius sibi faciendum censuit, quam ut templum exstrueret, quod Deiparæ in cœlum assumptæ titulo exornavit. Hoc templum deinde sæculo quarto jam inito Alexander quidam Episcopus veteri solemnique ritu consecravit, cum S. Sylvester Romanum Pontificatum gereret, imperium vero Constantinus Magnus administraret. Joannes autem asperrimæ vitæ institutum aggressus brevi apud incolas magnam virtutis & sanctimoniæ laudem sibi conciliavit. Quocirca celebritatem hominum, famamque sanctitatis ut vitaret, in patriam redeundi consilium cepit; quo cum venisset, egregiam religionis causa mortem oppetiit. Ex Antonio Beatillo de Sanctis Umbriæ Tom. 1. pag. 63. & Tomo 3. pag. 239. sub die 29. Decembris.

Templum ibidem Deiparæ condit,

rediit in patriam, & Martyrii palmam adipiscitur.

Joannes auctor cultus S. Domnii in Diomedæis insulis,

Jam vero haud est improbabile B. Joannem a Fulgineo virum eximia religione & sanctitate primum auctorem Trimitanis fuisse, ut S. Domnium præcipuo quodam studio ac veneratione prosequerentur. Etenim cum antiquissimus sit cultus, qui ab illarum insularum incolis S. Domnio hodieque adhibetur, & omnem superiorum temporum memoriam antecedat; nisi ejus initium ad B. Joannem referatur, nihil usquam reperies, unde ejusdem originem repetere possis. Quocirca conjectari licet ab ipsomet Joanne una cum Deiparæ templo ædiculam exstructam fuisse S. Domnio, quem & ipse ingenti honore coleret, & ab aliis pari religione cultum esse vellet. Joannis inde auctoritas & exemplum apud posteros valuit. Credibile porro est ipsimet Joanni Salonitanos auctores fuisse colendi S. Domnii, quippe cum ad eas insulas e regione obversas littori urbique Salonitanæ, sive commercii causa, sive ex itinere appellere consueverint. Præterea a quibus de sanctitate & miraculis S. Domnii multa & præclara accepisset, ab iisdem, ut opinari fas est, exemplum sumpsit ejusdem cultus cum Deiparæ Virginis religione conjungendi. Nam Salonitani jampridem corpus S. Domnii in urbem illatum in eodem templo perhonorifice condiderunt, quod & auspiciis augustissimæ Cœlitum Reginæ ab ipsomet S. Domnio consecratum fuerat. Huc accedit, quod per idem tempus S. Domnii sepulchrum, ut ejus Acta testantur, multorum atque illustrium miraculorum gloria florebat, quorum celebritas & fama longe lateque vulgata, in has insulas ab ipsis Salonitanis ultro citroque commeantibus deferri potuit.

cui etiam construxit ædiculam.

§. II.

Insulæ Diomedeæ antiqua S. Domnii religione insignes a viris sanctissimis cultæ & nobilitatæ.

Diomedæis insulis vel ad religionis incrementum, vel ad nominis celebritatem plurimum addidit vetus ac perillustre cœnobium S. Benedicti,

Cœnobium S. Benedicti,

virorum sanctitate insignium admodum ferax, qui cum omnibus ipsi virtutibus florerent, & ad sanctissimi illius instituti leges se ipsi suamque vitam componerent, tum præterea procurandis incolarum animis, iisdemque ad mores Christiano homine dignos informandis assiduam sedulamque operam navabant. Inter omnes in omni genere virtutum unus eminuit Petrus ille patria & cognomento Ragusinus, qui sub finem decimi sæculi, Basilio & Constantino imperantibus, vitam illic vivebat omnibus sanctimoniæ notis insignem. Cœnobiarcha, sive Abbas per id temporis erat quidam nomine Roccius, vir egregie pius doctusque, in cujus disciplinam Petrus sese tradiderat. Porro cum de Petri virtute ac sanctitate insigni fama Ragusium usque inde manasset, Vitalem Ragusinum Episcopum, & primarios illius civitatis viros mira cupiditas incessit sanctissimi hujus Monachi in patriam evocandi, ut quæ divinitus acceperat bona cum suis civibus communicaret, popularesque suos & verbo & exemplo ad studium virtutis ac religionis accenderet. Ille quamquam ab initio acriter repugnaret, molesteque ferret ab jucundissima Sociorum consuetudine, ac solitaria vita divelli, tamen sive Episcopi auctoritate permotus, sive Abbatis jussu coactus, civium suorum voluntati morem gessit. Ragusii cum esset, atque in proximorum salutem, ac divini cultus amplificationem omni cogitatione curaque incumberet, prope ab urbe in insula Croma Monachis Benedictinis fundavit cœnobium illud, celebre olim ac frequens, cui *S. Mariæ de Croma* nomen inditum est, ex quo præclarissimi vel sanctitate vel doctrina viri prodierunt. Ex instrumento ejus fundationis in pergameno, quod extat in archivo Reip. Ragusinæ; & ex tabulario Monasterii Cromensis; itemque ex Collectaneis Historici Dalmatæ apud Comitem Hieronymum de Soppe Patritium Jadertinum.

ex quo Viri sanctitate insignes.

Petrus Eremita in insulis Trimitanis,

Sæculo decimo quinto ineunte in insulam S. Domnii secessit alter Petrus eximiæ item sanctitatis eremita; cognomen non proditur. Asperrimam illic vivendi rationem iniit, perpetuis jejuniis, crebrisque verberationibus corpus afflictans; ac proinde apud illas gentes magna virtutis & sanctitatis opinione florebat. Per ea tempora insulas Diomedæas jure ac titulo Commendatitio obtinebat B. Joannes de Dominicis vir haud dignitate, quam sanctitate nobilior, Archiepiscopus Ragusinus, idemque S. R. E. Cardinalis, cui ab S. Sixto titulus erat. Is cum optimi hujus Eremitæ innocentia ac virtute mirifice captus esset, eumque præcipua benevolentia ac veneratione prosequeretur, quidquid juris in eas insulas habebat, id omne, abdicato Commendatarii titulo, in Petrum transtulit cum universis prædiis ædibusque ad Commendam pertinentibus, eo videlicet consilio, ut ille socios sibi adscisceret, atque ad suum institutum aggregaret. Sed Petrus, quæ ejus humilitas & modestia erat singularis, subesse aliis, quam præesse maluit, tutius esse ratus aliorum vestigia sequi, quam se ipsum aliis ducem præbere. Itaque ad sacrorum illorum locorum custodiam & procurationem Canonicos Lateranenses accivit, quibus ad victum cultumque tribuit, quidquid agrorum ac vectigalium ab Joanne sibi collatum acceperat. Anno deinde 1412. ipse quoque in eorum præclaram sodalitatem ac disciplinam nomen dedit; in qua ita vixit, ut omnibus seipsum virtutum omnium exemplar præbuerit. Ex Chronico Trimitano, quod conscripsit Benedictus Cocarella Vercellensis ex Congregatione Canonicorum Regular. Lateran. lib. 4. cap. 1.

sibi traditas insulas ab Joan. de Dominicis Abbate Commend.

donavit Canonicis Lateranensibus,

§. III.

Pœna gravissima Piratis Almissanis divinitus inflicta, ob templum ac cœnobium S. Mariæ, Sanctique Domnii in Diomedæis insulis direptum.

Cum Patres Benedictini ex Diomedæis insulis discessissent, in eorum locum acciti sunt Monachi Cistercienses ex præclara D. Bernardi disciplina, qui relictum ab illis cœnobium incolerent, sacrarum ædium procurationem susciperent, & incolarum animis erudiendis expiandisque operam darent. Hi munus curamque susceptam non ante deposuere, quam sacrilega quorumdam ac fere ad eam diem inaudita crudelitas cœnobio sacrisque locis direptionem ac vastitatem, vim nefariam Monachis cædemque intulissent. Quidam ex Almissanis Dalmatiæ Piratis, insana prædandi cupidine stimulante ad insulas Diomedæas appulerunt; & Monachos nihil tale metuentes adorti, omnes ad unum contrucidarunt. Inde ad prædam versi templum ac cœnobium expilarunt, & rebus omnibus ad victum cultumque Monachorum necessariis exhaustis direptisque omnem in posterum illuc redeundi facultatem ac spem Patribus Cisterciensibus ademerunt. Ita quos S. Domnii nomen ac religio vel a cogitatione facinoris tam nefarii absterrere debuerat, ii adversus S. Domnium suæ ecclesiæ conditorem, gentisque patronum primarium se impios ac sacrilegos præbuerunt. Magno tamen sua illis impietas stetit; Deus quippe immanis sacrilegii acerrimus vindex illatam S. Domnio, cæterisque Divis, in quorum tutela ea loca erant, injuriam haud inultam prætermisit. Nam primum quidem agros, quos Almissani colebant, antea optimos & fertiles tanta repente sterilitas ac vastitas invasit, ut nihil ferrent quamvis multa cultura, & labore quæsitum. Deinde Romanus Pontifex sacrilegi facinoris auctores ac socios anathemate perculit, atque ab ecclesiæ societate disjunxit, quibus id quoque longe gravissimum ad pœnam, Deo vindice, accessit, ut suomet scelere obcœcati, obduratique in perpetuum, numquam ad resipiscendum oculos aperuerint, animumque salutari pœnitentia expiaverint. Ita sacrificiis ac templis, piorumque congressu prohibiti, superis hominibusque invisi, alii alio lethi genere miserandum in modum periere. Neque satis pœnarum per se ipsi dederunt; nam divinæ ultionis plane fuit, ut parentum immane sacrilegium in eorum liberis vindicaretur, quorum aliis videndi, aliis loquendi, aliis audiendi facultas adempta; plerique incurvi ac gibbosi, omnes ab irato Deo insigni aliqua deformitatis nota inusti, posteris fuerunt haud leve divinæ providentiæ erga res B. Domnio cæterisque Divis consecratas documentum. Cæterum ne sacrorum locorum religio, & B. Domnii cultus in illis insulis hominum incuria & oblivione exsolesceret, Divino consilio factum est, ut Diomedeæ insulæ in potestatem jusque commendatitium B. Joannis Cardinalis & Episcopi Ragusini venirent, qui eas Petro sanctissimo Anachoretæ, is Canonicis Lateranensibus in fidem ac tutelam tradidit. Ex eo iterum efflorescere cœpit, viguitque in posterum B. Domnii cultus, & sanctorum illorum locorum celebritas ac religio. Ex eodem Chronico Trimitano.

Monachi Cistercienses Benedictinis in cœnobium possessionemque earum insularum subrogati.

A Piratis Almissanis Monachi cæsi,

cœnobium ac templum direptum.

Pœnæ acerbissimæ Sacrilegis homicidis & expilatoribus,

eorumque liberis divinitus inflictæ.

§. IV.

§. IV.

Turcarum incursiones ab insulis Diomedæis Deiparæ Virginis & S. Domnii præsidio divinitus arcentur.

Diomedeæ insulæ Virgin. Deip. S. Domnii aliorumque Divorum nomine ac religione sacræ quam sibi cordi essent, haud dubiis argumentis Deus ostendit. Solimanus Turcarum Imperator anno 1565. ab obsidione Melitensis urbis pari cæde atque ignominia repulsus, bellici illius apparatus terrorem atq; impetum alio convertere decreverat. Anno igitur insequenti, illius jussu missuque, ingens Turcarum classis, centum & quinquaginta triremibus instructa in Adriaticum vela fecit; & prædæ non contemnendæ spe invitante ad hasce insulas appulit; jamque descensione facta ad cœnobium sacrasque ædes diripiendas inflammatis studiis contendebant. Sed nihilo felicius tantum facinus tentarunt, quam Melitam anno superiore obsederant. Nam desertas a mortalibus propugnatoribus insulas, a cœlestibus defendi propugnarique senserunt. Quippe tantus illis terror injectus est divinitus, ut e vestigio attoniti trepidique repeterent classem, haud dubitantes, quin dilectæ illæ Cœlitibus insulæ cœlesti præsidio tegerentur. Nemo igitur fuit, quin tam subitam Turcarum fugam & depulsionem beatissimæ Virgini in primis, deinde B. Domnio, aliisque divis, quorum fidei ac patrocinio subsunt insulæ Diomedeæ, acceptam retulerit. Totam rem fuse, & eleganter descripsit idem Benedictus Cocarella lib. 1. Chron. Trimit.

Turcæ Diomedæas insulas expilare conantes,

terrore divinitus immisso,

repulsi re infecta discedunt.

§. V.

Descriptio insulæ Diomedeæ, cui nomen est a S. Domnio.

Ubi nunc tres visuntur insulæ brevi admodum spatio discretæ, ibidem unam olim & eamdem insulam fuisse tradunt, quam deinde Euripus interfluens disjunxit, ac tripartito divisit. Prima insula Deiparæ Virgini & S. Nicolao, altera S. Jacobo Apostolo, & S. Domnio Salonitano Episcopo sacra est. Ab iis, in quorum tutela sunt, suum quæque nomen accepit. Tertia omnino inculta ac deserta, a capparibus, quarum feracissima est, Capparia sive Capraria nominatur. Insula S. Domnii obversa est ad Solis Occasum, huic ab Oriente Capraria, a Meridie insula S. Mariæ adjacet; Spalatum e regione prospectat, ubi Sancti Domnii corpus conditum est. Inibi ædes SS. Jacobo & Domnio dicata, magnitudinis fere mediocris, neque inelegantis structuræ visitur. Hæc insula colitur & habitatur frequentissime, rerumque omnium, quas natura desiderat, abundantiam & copiam suppeditat. Hanc insulam pluribus describere non vacat. Eam Latine descripsit Benedictus Cocarella supra laudatus, cujus Chronicon in sermonem Italicum convertit Petrus de Ribera ex eadem Lateranensi Cong. Canonicus Regularis.

Tres insulæ Diomedeæ.

Descriptio insulæ S. Domnii.

SYNOPSIS CHRONOLOGICA.

An. Chr. Ær. Vulg.

Domnius nobili genere natus est Antiochiæ, 30 27
Theodosio patre, Mygdonia matre, illustribus in primis inter suos & copiosis.

Annum septimum ætatis cum ageret, 37 34
Christianæ religioni una cum parentibus nomen dedit, a B. Petro Apostolorum principe sacris mysteriis initiatus, qui hoc anno, VIII. Kal. Martias ecclesiam & sedem Antiochenam fundavit.

Parentibus & rebus humanis nuncio re- 38 35
misso, cum jampridem egregiis Petri monitis ac præceptis ad omnem Christianæ virtutis perfectionem instrui cœpisset, totum denique se in ejus disciplinam, vitæque apostolicæ societatem tradidit.

Petrus Herodianis vinculis divinitus ex- 45 42
emptus Domnium una cum cæteris discipulis Romam secum adduxit. Ex itinere Cæsaream adiit, Sebastem, Cappadociam, Galatiam, Bithyniam, Ephesum, Pathmum, Athenas evangelica prædicatione peragravit.

Petrus Romanæ & Occidentalis ecclesiæ 46 43
fundamenta jecit; ibique XIV. Kalendas Februar. Christi Vicario æternam posuit sedem.

C. Crispino secundum, & T. Statilio 47 44
Tauro Coss. Petrus discipulos suos quaquaversum dimittere cœpit ad constituendas Italiæ atque Occidentis ecclesias; Domnium vero apud se retinuit.

Edicto Claudii Imperatoris Judæis pari- 52 49
ter atque Christianis Roma depulsis, Domnius secutus est Petrum in Palæstinam revertentem, & interfuit concilio Hierosolymitano coacto ad dirimendam controversiam de necessitate Circumcisionis subortam.

Edictum, ut ne quis in urbe sive Judæus, 57 54
sive Christianus maneret, Claudii morte abrogatum cum esset, Petrus anno proximo cum Domnio Romam rediit Nerone jam imperante. Uno alterove post anno Roma digressus laborum atque itinerum apostolicorum habuit Domnium adjutorem ac socium.

Titus e Dalmatia discessit, Romam adiit, 59 56
ut Paullum in vinculis Romam abductum ibidem præstolaretur; nec multis post Paulli adventum diebus in Dalmatiam rediit.

Titus ecclesiæ Dalmaticæ procuratione 61 58
Hermi relicta, Paulli accersitu jussuque iterum Romam venit; ab eoque Cretensi ecclesiæ præpositus fuit.

Nero urbis ab se incensæ culpam pœnam- 67 64
que in Christianos transtulit, quos Romæ insectatus est primus, ut Christianorum causam satis probaret insectatoris improbitas.

Fervet in Christianos persecutio, quæ quidem non unius urbis mœnibus se continuit, sed per omnes fere orbis Romani provincias pervagata, egregios ubique & ecclesiæ propugnatores, & Christo martyres dedit.

Petrus cum Domnio Romam tertio venit, ut Christianis Neroniana crudelitate afflictis & oppressis solatio esset ac præsidio.

An. Chr. Ær. vulg.

Neronis jussu in carcerem conjicitur cum Paullo, qui eamdem ob causam in urbem advenerat.

68 65 Cum Hermes, qui rem Christianam in Dalmatia curabat, Romam venisset, Petrus e carcere Domnium in eam provinciam jussit proficisci, eumdemque Salonitanum Episcopum creavit; nisi placeat Domnii missionem Dalmaticam ad superiorem annum revocare. Eodem anno III. Kal. Jul. Petrus inversis vestigiis cruci suffixus, Paullus gladio obtruncatus, Romanam fidem atque ecclesiam sanguine suo sanciverunt. Domnius in Dalmatiam cum appulisset, sedem Pontificiam jure ac titulo Metropolitico ornatam Salonæ affixit.

71 68 Post Neronianam persecutionem Imperatoris interitu restinctam, Domnius libere ac palam Christum Salonitanis annunciat, & complures eorum ab impura Idolorum superstitione ad Christianam religionem conversos baptismo expiavit, & sacro chrismate inunxit. Cum Pyrgo Philosopho disputat.

72 69 Christianorum numerus Salonæ mirum in modum augetur.

73 70 **Templum Salonæ ædificari cœpit.**

75 72 Conditum jam absolutumque Salonitanum templum Deo Optimo Maximo in honorem Deiparæ Virginis Domnius solemni ritu consecravit. Tum ad constituendam Hierarchiam ecclesiasticam animum adjecit, & multos, quos antea Christianos fecerat, alios minoribus, alios majoribus ordinibus initiatos in Clerum cooptavit. Hi sive ad Neophytos instituendos, sive ad Ethnicos convertendos assiduam egregiamque operam Domnio navarunt.

81 78 Cum res Christiana Salonæ auctior in dies fieret, Clemens Orientis provincias Evangelii causa peragraturus Dalmatiam ex itinere adiit. Ab eo Domnius duos ex illius comitatu Episcopos impetravit, quorum præsentia ac ministerio ad Cajanum, seu Symphorianum rite consecrandos, & Episcopali charactere insigniendos uteretur: nisi Clementis adventum & consecrationem Episcopalem Cajani, & Symphoriani, conferre libeat in annum Christi 69. æræ vulgaris 66.

Domnius e suo Clero Presbyteris, & verbi divini præconibus quaquaversum dimissis, intra paucos annos totam fere Dalmatiam ad Christum adjunxit.

95 92 Domitianus Imperator secundam perse-
vel vel cutionem Christianis indixit, quæ cum ec-
96 93 clesiæ universæ ingentem intulit calamitatem, tum in Dalmatia prosperum ad eam diem Evangelii cursum retardavit, & incolarum ad Christiana sacra suscipienda alacritatem repressit.

101 98 Domitiano extincto, ejusque actis Ner-
vel vel væ Imperatoris & Senatus auctoritate re-
99 96 scissis, religio Christiana in Dalmatia reflorescere, & latius quotidie propagari cœpit.

103 100 Trajanus Imperium adeptus clandesti-
vel vel nos conventus fieri vetuit; hinc crimen &
101 98 periculum Christianis conflatum, qui ad divina mysteria celebranda clanculum convenire solebant.

107 104 E Trajani ad Plinium Bithyniæ Procon-
vel vel sulem rescripto, quo Christianos inquiri
105 102 vetuit, oblatos puniri jussit, aliquid pacis ecclesiæ per triennium fuit.

An. Chr. Ær. vulg.

Trajano longe gentium absente, atque 110 107
in extremis partibus Orientis diuturnis gravissimisque bellis implicito, Senatus Romanus Dalmatiæ aliarumque Orientalium provinciarum Præfecturam extraordinariam Maurelio sive M. Aurelio decrevit. Per idem tempus persecutio in Christianos ubique, ac præsertim in Illyrios vehementius exarsit. Domnius religionis causa ad Maurelium delatus, cum nullis neque pollicitationibus, neque minis, neque verberibus ab sententia dimoveri posset, egregiam pro Christo mortem oppetiit Nonis Maji, sepultusque est a Christianis extra urbem ad radices Montis Massari, quo itidem quinque & quadraginta martyres translati, conditique fuerant, qui uno fere ante Domnium mense, ejusdem Maurelii jussu, extremum, ob tuendam Christi fidem, supplicium subierunt.

Anni Christi ad normam æræ vulgaris.

Post Trajanum extinctum adeptus est Ro- 117 vel 119
manum Imperium Hadrianus, qui nihilo mitius Christianos exagitavit.

Hadriani Rescripto ad Minucium Fun- 126 vel 128
danum Asiæ Proconsulem, Christianorum vitæ & fortunis cautum cum esset, tertia persecutio deferbuit.

Cessante Persecutione corpus S. Domnii 129
ex agro in urbem translatum, & in æde sanctissimę Dei genitricis pie honorificeque depositum est, quod Deus multis illustribusque adornavit miraculis.

Per ea tempora cultus ac religio S. Dom- 170
nii apud insulas Diomedeas florescere cœpit, auctore, ut videtur, B. Joanne martyre, cui a Fulgineo, unde oriundus erat, cognomen fuit.

Templum Salonitanum ex edicto Dio- 303
cletiani incensum ac dirutum. Corpus S. Domnii flammis subductum, atque in insulam Phariam vel Alexiam a Christianis translatum.

Post ecclesiæ pacem amplissimis Constan- 324
tini Magni decretis ubique constitutam, templum S. Mariæ olim a S. Domnio conditum, paullo ante jussu Diocletiani eversum Salonitani magnificentius restituunt.

Salonitani Basilicam SS. Martyribus Do- 389
mnio & Anastasio, Cosmæ & Damiano jamdudum ædificari cœptam absolvunt una cum ædibus Episcopalibus & collegio Clericorum, eoque ædis Cathedralis, seu Metropolitanæ titulum templo Mariano ademptum pariter cum sede Pontificia transferunt. Sub idem tempus corpus S. Domnii ex insula Pharia revectum est Salonas, & cum S. Anastasio martyre conditum in sacello prope Basilicam ædemque Cathedralem extructo.

Salonæ ab Avaribus captæ incensæque 640
excidium. Martinus Abbas jussu Joannis Papæ IV. in Dalmatiam profectus Dalmatas captivos ex Barbarorum servitute redemit, & multa Sanctorum martyrum corpora ex Dalmatia Istriaque Romam advexit, intacto immotoque corpore S. Domnii.

Joannes patria & cognomento Ravennas, 650
Spalato nova urbe condita, primus Spalatensium Archiepiscopus creatur.

Joannes Archiep. ædes Pontificias con- 656
dit.

An. Ch. ad normam aeræ vulg.

dit. Templum Jovis in antiquo palatio Diocletiani exstructum Deo optimo maximo in honorem Sanctissimæ Dei genitricis in cœlum assumptæ solemni ritu ac cæremonia consecrat, in eoque sedem Pontificiam constituit.

660 Corpora SS. Domnii & Anastasii e ruderibus Salonitanis effossa ingenti civium frequentia ac lætitia transferuntur in novam ædem Cathedralem Spalatensem.

1079 Ædes Salonitana S. Mariæ primum a S. Domnio condita, deinde a Salonitanis post Diocletiani persecutionem restituta, demum iterum post Salonæ eversionem ab Helena Regina restaurata, & Monachis Benedictinis tradita, rediit in potestatem Archiepiscopi Spalatensis ex diplomate Demetrii Chrobatiæ Regis.

1103 Crescentius Archiepiscopus Spalatensis arca reclusa, recognitoque S. Domnii corpore, omnem, quæ de illo ablato percrebuerat, dubitationem sustulit.

1427 Altare S. Domnii a Petro Discovitio Spalatensi Archiepiscopo inchoatum absolvit Franciscus Maripetrus Archiepiscopus itidem Spalatensis.

APPENDIX.

De quibusdam eximiis, planeque admirandis beneficiis per S. Domnium Pontificem ac martyrem Salonitanum, & Patronum primarium urbis Spalatensis in multos mortales divinitus collatis.

Deus optimus maximus, cui honos cultusque Sanctorum suorum vel maxime cordi est, ut animos hominum ad colendum impensius implorandumque S. Domnium alliceret, proximis superioribus annis haud pauca, ejus nomine ac præsidio pie fidenterque invocato, & singularia & sane miranda beneficia mortalium generi præstitit, quæ si minus dici possunt miracula, certe a miraculis proxime absunt: & majus quiddam videntur esse, quam ut ad vim & efficientiam caussarum naturalium referri queant. Multi siquidem morbis difficillimis & mortiferis affecti, quorum de salute actum omnino credebatur, simul ac B. Domnium suppliciter advocarunt, auxilio ut sibi esset, extemplo pristinam valetudinem receperunt; Medicis etiam, non solum cæteris, qui aderant, admiratione perculsis & stupore defixis, cum inter preces effusas & sanitatem recuperatam nihil moræ interjectum esset; vel certe citius omnium expectatione, quibus laborabant, morbis relevati fuerint, prorsusque convaluerint. Alii præterea gravissimis maximisque periculis, quæ nulla hominum industria conatuque caveri, aut depelli posse videbantur, divinitus exempti sunt, opem B. Domnii, ad quam confugerant, præsentissimam experti: ex quo apparet, quanta apud Deum valeat gratia hic martyr ac Pontifex Sanctissimus, & quantum spei ac præsidii in ejus patrocinio collocari oporteat. Hæc sive miracula, sive beneficia admodum insignia, & inusitata planeque admiranda, Deo auctore, B. Domnio deprecatore, mortalibus collata, cum in ore ac sermone omnium versarentur, Antonius Kadcich Archiepiscopus Spalatensis vir singulari pietate ac sapientia, qui abhinc annos fere duos vita functus, triste sui desiderium bonis omnibus reliquit, rem hanc pertinere ad munus suum ratus, viros aliquos fide, prudentia, doctrina præstantes delegit, qui de illis eventis admirabilibus, quæ per S. Domnium patrata esse fama vulgaverat, ex juris formula, diligenter, riteque cognoscerent; atque iis, quibus ea divinitus contigerant, in quæstionem ac judicium vocatis, testibusque jure jurando adactis, quæ vera comperissent, in tabulas publicas referrent; easque tabulas suo ipsi chirographo subscriberent, annuloque Pontificali obsignarent, ut B. Domnii effusæ in suos clientes promptæque beneficentiæ perpetuum extaret monumentum; quo magis in dies mortalium religio ad ejus auxilium rebus in dubiis & afflictis implorandum, ejusque patrocinio fidendum excitaretur. Harum tabularum exemplar rite obsignatum, & Francisci Antonii Burghesichii Canonici, & Cancellarii curiæ Archiep. Spalat. manu subscriptum, haud ita pridem Spalato nobis transmissum fuit; quod in Latinum sermonem ex Italico vertendum curavimus; atque hanc Actis hujus præclarissimi martyris veluti appendiculam subjungendam esse censuimus.

XVIII. *Kal. Febr. A. D.* CIↃ. IↃ. CC. XL. *Doimus Mazuccatus vir cum primis honestus, annum agens ætatis circiter XL. testatus est, Helenam Mazuccatam, Petri fratris filiam, annos natam fere* XVII, *cum in quartanam incidisset vehementissimam exeunte sextili, ejus valetudinem graviter fuisse labefactatam. Quam cum ipse in dies confici videret, evenit, ut per idem tempus Beati Domnii tumulus aperiretur. Proinde ab Andrea Meneghetto Canonico de Sanctissimi hujus martyris cinere domum attulit, quantum extremis digitis capi potest. Itaque fratris filiam bene sperare jussit, quod præsentissimum pharmacum illi afferret, nempe exiguum illum pulverem, Deoq; opt. max. ac ejus famulo Domnio fideret: ter Pater Noster, ave Maria, Gloria patri conceptis verbis recitaret: mirificum pulverem caperet: procul dubio fore, ut Divo Domnio Deum exorante pristinam valetudinem recuperaret. Quæ cum illa rite omnia præstitisset, miscuit aquam, & pulverem in scypho. Quo hausto, quamvis eo ipso tempore febris aggredi soleret, quam etiam præsentiscere cœperat, repente convaluit. Quamobrem & cum aliis accubuit mensæ, & de ferculis omnibus cibum sumpsit, nec a quartana, morbove ullo se amplius tentari sensit.*

XVI. *Kal. Feb. Matthæus Lisicichus natus an. circ.* L. *juratus affirmavit Helenam Paulli fratris uxorem, postquam peperisset, & puerperii molestias omnes abegisset, morbo nescio quo laborasse, adeo gravi ac violento, ut vita periclitaretur. Cum ad dies sex in lectulo jacuisset, & præ valetudine nec cibum, nec somnum capere posset, Paullus Lullichius hujus vici pro Parocho, quem honoris causa nomino, ipsam invisit. Is me adhortatus est, inquit Matthæus, ut aliquantulum ejus aquæ male habenti miscerem, qua cum Archiepiscopus S. Domnii Patroni hujus urbis ossa laverat. Itaque sumpto liquore, die postero melius habuit, & lectum valere jussit. Quamobrem hoc tantum beneficium sine ulla dubitatione hujus sanctissimi martyris precibus acceptum refero. Rogatus, an ad morbum hujuscemodi Medicos adhibuisset; an recuperatam a muliere valetudinem Proparochus sciret, an fratris uxor ægre vires recepisset; omnia negavit; imo statim atque convaluit, perinde pollere viribus cœpisse ait, ac si numquam ægrotasset. Rogatus, quampridem res gesta esset, respondit, quatuordecim ab hinc ipsis diebus.*

IV. *Nonas Febr. Ego Matthæus Dimnichus, ætatis anno 25. testor, Margaritam socrum meam, cum annum ageret septuagesimum, in morbum incidisse* VIII. *Idus Decemb. Eam vero fuisse vim morbi, ut tamquam ex hac vita jam migratura, & piaculari confessione, & sacra synaxi se muniverit. Nam præ-*

præcipue occulto dolore lateris premebatur, & mox epoto vino, jacuit a sensibus alienata. At cum Paullum Lullichium Proparochum Idibus Decembribus accersiissem, ut ipsi mysticam adhiberet unctionem, Domnium sanctum vocavit, ut sibi opem ferret, inquiens, Beate Domni mihi adsis. Hic eam laudatus Paullus rogavit, an probe nosset quid diceret? at illa, enimvero Domnium voco, ut mihi opituletur. Igitur quæsivit ex ea, an bibere vellet aquam D. Domnii? Ipsa vero rursus rogavit, an aquam Duimoviçæ, aut D. Luciæ præbiturus esset? (quæ quidem etiam in æde D. Domnii habetur, eaque Clerici ædis Cathedralis ad multos illudendos abuti consuevere.) Contra ille, nequaquam: sed ipsam dabo, quæ sanctissimi viri ossa lavit. Tum illa incensa maximo desiderio, enimvero se omnem spem in D. Domnio collocare, dixit. Quamobrem illa solemnes precationes, Pater noster, Ave Maria, Credo, cum ipso Proparocho rite recitavit. Hinc me ad aquam sumendam cum eo contuli, allatamque in parva quadam phiala, cum prius ad ignem aliquantulum admovissem, tepidam propinavi. Itaque statim alacriter hausit, & e vestigio visa est revixisse; cibum sumpsit, cum antea nil esitaret. Sed tum propter ætatem devexam, tum quod dies aliquot cibo admodum tenui victitasset, de strato membra corripere non potuit, nisi VII. Kal. Jan. domo vero pedem non extulit, ante XIII. Kal. Februarias.

III. Nonas Febr. Ego Antonius Caliterna, ætatis anno fere XXX. affirmo Michaelem filium annos natum sex VII. Id. Jan. febri tam vehemente, ex verminatione, fuisse correptum, ut vitæ periculum adiverit. Cibum recipere non quibat; tantum crebris potionibus vini, aut aquæ ex vino distillato delectabatur; utrumvis autem hauriret, statim regerebat, & inter vomendum etiam vermiculum egesserat. Omnino cum ei tam male esset, Paullum Proparochum adivi die postero, ut puerum viseret, ac Deo optimo max. commendaret. Sed ea luce non adfuit, credo, quod illi mente exciderit. Adivi etiam Orbosuem medicum, ut ex eo audirem, quid medicinæ puero faciendum esset, modo liquata res foret, nam solidam non erat esurus. Ob eam rem præcepit, ut e radice graminis, & e prunis cum aqua in lebete commixtis & fervefactis decoctum conficerem: fore nempe, ut pharmacum vini colorem duceret. Peracta omnia: sed nil opis allatum. Quamobrem rursus die proximo Proparochum rogavi, ut puerum inviseret. Is autem peracta re sacra in tempore adfuit, & secum detulit aquam D. Domnii: atque precibus ad supremum numen effusis, eam filio bibendam in scutula dedi. Immo ego cum œnopyrite miscendam dixeram. Nam si puer animadvertisset esse puram, non videbatur hausturus. Cui quidem meæ sententiæ Proparochus assensit, & vero partem œnopyritis immiscuit. Itaque aquam sic permixtam tum puero tradidi, a cujus potu statim meliuscule habuit: mox autem comedit malum punicum, nec amplius quidquam regessit. Vesperi vero panis intritam cœnavit. Die autem altero, aut proximo ab illo vomuit vermiculos: tantam vero eorum copiam ejecit ex alvo, ut morbi causa depulsa III. Id. Jan. optime habens stratum reliquerit: largiente valetudinem Deo, impetrante Domnio.

VII. Id. Febr. adfuit coram nobis Antonius Manzonus Bernardus annum agens XXX. circiter, atque hæc narravit. Cum Vincentius Andreas filiolus meus mensibus quindecim jam decursis, totum mensem ita ægrotasset, ut nec dentire, nec lactere posset, nec cibum, nec somnum capere, adeo confectus est, ut jam morti proximus videretur. Ecce autem Petrus Sacerdos ejus frater detulit ad eum aquam D. Domnii, ipso festo Nominis Jesu. Qua pota, continuo melius habere cœpit sic plane, ut ea luce quieverit, & dormiverit: postera vero quæcumque præbita sunt, comederit: atque adeo more infantum balbutiendo loqui potuerit, quum prius lingua fuisset impedita, & tantum plangore domum compleret. Quarto post die dentes etiam cœpit emittere: omni prorsus morbo B. Domnii deprecatione discusso.

V. Id. Febr. Joannes Josephi Ranueli fabri filius, expletis annis fere XIX. ante diem VI. nonas Jan. febri laboravit, capite doluit, totis artubus contremiscebat. Auctor ei fuit Jacobus Dudanus Canonicus, & Doctoris titulo atque insignibus ornatus, ut salutiferam sumeret aquam D. Domnii. Allata est in phiala, XVII. Kal. Febr. mane novo: proinde fidens D. Domnio, eique se commendans, aquam cum jure in patera mixtam hausit. Nec mora: statim convaluit sic prorsus, ut eodem die surrexerit e lectulo; & cum se dies aliquot, viresque firmasset, etiam domo egredi potuit.

IV. Id. Febr. Ego Antonius Tesolattus cæmentarius, anno ætatis L. testor, Magdalenam uxorem meam menses novem morbo nescio quo fuisse vexatam, ut bolum in faucibus habere sibi videretur, timeretque, ne vomica sibi aliqua crearetur. Quamvis autem & multis pharmacis, & mel in primis usa esset, id tamen nihil levaminis attulerat. Verum tandem a fœmina quadam, quæ familiaris erat Dudano Canonico, & in proximo habitabat, audivi infantem domi suæ febri laborasse, & per aquam mirificam D. Domnii ejectis vermibus, quibus torquebatur, convaluisse. Itaque Dudanum Canonicum rogavi, ut pauxillum illius aquæ mihi traderet. Quam cum tulissem, & Dominicam precationem cum Angelica salutatione sæpius recitassem, Magdalenæ uxori propinavi. Statim tussis est excitata adeo vehemens, ut bolum illum ipsum exspuerit, qui tam molestus ipsi fuerat, quin tamen animadverterit, quanam materie constaret: id autem accidit ferme XIV. Cal. Jan. ac deinde penitus convaluit.

IV. Id. Febr. Petrus Dudanus, honesto cumprimis loco, & annos natus sex & XX. hæc testatus est cum uxore Hieronyma. Antonius filius exactis mensibus tredecim, verminatione, papulis, febri sic correptus est, ut ejus vitæ valde metueretur. Verum ab Jacobo Dudano Canonico allatam salutarem D. Domnii aquam, implorato ejus patrocinio, puero obtuli. Nec mora: statim quasi revixit, & sumpsit cibum, & perendie surrexit. Atque id evenit altero die, postquam D. Domnii ossa retecta fuerant. Nam laudatus Canonicus, qui suismet digitis terram e sepulchro rapuisset, eam unda perluerat. Eidem vero Hieronymæ nescio quid morbi fauces angebat, ita ut vereremur, ne penitus clauderentur. VII. Cal. Jan. aquam eamdem hausit, & statim melius habuit, cibum sumpsit, noctem quievit, & placide dormivit, mane optime illi fuit.

IV. Id. Febr. Margarita Petri Mistruzzi Comitis, & scribæ uxor, annum agens ætatis XXXIIX. sic narrare instituit. VII. Id. hujus mensis filiolam meam, quæ vix annum nonum attigit, vehementissima febris eo adduxerat, ut consecuta præterea vomitio, mentisque a sensibus alienatio prope in extremum vitæ periculum conjecerint. Attulit mihi filius meus aquam illam plane admirandam D. Domnii, quam acceperat a Petro Boscichio Sacerdote, & meo compatre. Eam lunæ die sub Solis occasum illi propinavimus; & statim primum flavi liquoris vim grandem rejecit, tum nigri semel atque iterum: quamobrem sic se a morbo recepit, ut heri stratum reliquerit, & hodie jam valeat.

Item Gratia de Lætis nutrix, annum agens sextum & tri-

& trigesimum, cum aliquot ante diebus vehementissimo dolore stomachi vexata esset, ac febri; atque ipsam laudata matrona impulisset, ut vel guttulam ex aqua S. Domnii sumeret precibus ad eum rite præmissis, paruit illa; mirum dictu! dolore pariter omni cum febri depulso statim convaluit.

Ad III. Id. Febr. A. D. CIↃ. IↃ. CC. XL. Ego Andreas Joannitius Sacerdos ad id præcipue ex juris formula delegatus contuli me domum Nicolai Bartulovichii, qui diversatur in urbe apud Joannem Christophorum. Is mihi narravit, quemadmodum XII. Cal. Nov., cum stratum petivisset, in quo etiam recumbebat ejus uxor Margarita, hæc de more Deum rogabat, & præterea D. Domnium, ut sibi adesset. Opportune ad cubile aderat effigies D. Domnii, quam fratres sodalitatis D. Domnii tribuerant. Lecti pedes ad orientem Solem, caput vergit ad Occidentem: ad pedes autem scamnum est e nuce ad genua flectenda, super quo imago Christi Crucifixi, & juxta eam effigies D. Domnii confixa glutine triticeo sex, septemve in locis. Postquam igitur illi cubitum issent, ancilla, cum lucerna perquirere institit mucinium sub toro, atque adeo præsertim ad lecti pedes, & scamnum, & culcitram stramentitiam; illuc aliqua favilla exciderit oportet; accidit autem, ut laudata Margarita intempesta nocte excitari se senserit a sene quodam alba fascia precincto: ac proinde in toro sedens viderit angulum lecti jam ardentem, qui magnum incendium minabatur. Virum statim expergefecit; & surgens uterque ad ignem extinguendum operam dedit. Interea demirantes animadvertunt, arsisse jam memoratæ effigiei parerga circum circa, intacta ipsa Divi imagine: quod ego hisce oculis vidi. Hoc vero videtur mirabilius; non amplius affixa eidem loco est inventa, sed super scamno quasi pedibus suis insistens, extincto igne divinitus. Id vero B. Domnii patrocinio tribuendum putabant; & quod suam ipsorum salutem servasset apertissime periclitantem: & quod pretiosissima quæque, atque in primis tabulas & autographa magni pretii ac momenti, quæ duabus in capsulis ejusdem scamni continebantur, ab igne prohibuisset, quo jam conflagrare cœperat pars illa scamni, quæ spectabat angulum tori: sed Deo Opt. Max. Divoque Domnio propitiis, omnia salva perstiterunt, quadam tantummodo caligine fumi offusa, quæ hodie quoque cernitur. Hæc omnia retulit, qui &c.

Postrid. Kal. Febr. ejusd. anni. Anna Chrisolica tertii Ord. D. Dominici annum agens ætatis circiter XXX. narravit, cum more muliercularum se contulisset ad domum Barbaræ Vucasovichiæ, quæ IIII. Non. Octob. peste confecta occubuerat, in qua etiam pestis se prodiderat, quæ eodem anno grassata est, eamque fuisset osculata, quippe ejus mortis causa tantum die postero fuit evulgata, videlicet prid. nonas Octobris, domum revertisse, & paucis post diebus gravi capitis dolore fuisse vexatam: & in secretis præsertim partibus duos sibi bubones exortos esse. Quare mortem præsentem nimium timens, ac tam terribilem, D. Domnium sic vocavit: D. Domni hujus urbis ac provinciæ patrone mihi adsis, ac tanto morbo me liberes. Hinc templum petens, sacerdotem rogavit Antonium Bracchium, ut pro se faceret: qui cum sacrum peregisset ad aram Sancti Martyris, eique Anna interfuisset, omni prorsus pestis indicio se carere reperit, ac dolore. Præterea non multis post diebus tertiana illam invasit tam obstinata & vehemens, ut annum totum decubuerit, & ad extremum fere vitæ articulum deducta fuerit, nempe usque ad IV. Cal. Aug. quo translata sunt ossa D. Domnii. Itaque fidens Deo, sanctoque Domnio stratum reliquit, cum pridie Papotio medico dixisset certum sibi ac deliberatum esse postridie surgere, ac templum petere, seu vivendum esset, sive moriendum. Itaque ad ædem Cathedralem venit, piaculari confessione culpas eluit, divina mysteria suscepit; inde regressa est domum valetudine prorsus recuperata, viribus pristinis receptis, morbique omnibus reliquiis depulsis.

XIV. Kal. Apr. ejusdem anni. Catharina conjux Josephi Genuitii, annum agens XXVIII. narravit, Camillam filiam, natam annos & menses sex, tam acerbis vehementibusque doloribus, qui toto corpore serpebant, ineunte Februario laborare cœpisse, ut nec cibum, nec somnum capere posset; & quamvis multa illi remedia adhibita essent, die 15. ad extremum vitæ periculum adductam fuisse. Ubi admiranda beneficia audivit, quæ per aquam benedictam D. Domnii ægris conferebantur, pauxillum ejusdem aquæ, invocato rite numine, ac Beato Domnio puellæ propinavit, ter tres guttas ejus ori infundens; nec sua illam spes fefellit; Puella statim convaluit, ac pristinam recepit sanitatem.

Prid. Kal. Apr. ejusd. anni. Zanetta conjux Alexandri Barbieri retulit, annis ipsis XIV. sibi solitum oculum fluere, veluti si inesset fistula, ut diebus V, vel VI. non posset tollere palpebram, nec per eum tueri quidquam. Per eos dies accidit, ut recogerentur ossa D. Domnii VII. Id. Decembris An. D. CIↃ.IↃ.CC.XXXIX. ex quibus particula quædam ipsi allata cum esset a Petro Ribolo Subdiacono ejus consanguineo, eam oculo laboranti statim admovit, & noctem totam oculo appositam tanta cum fiducia tenuit, ut mane proximo pristinæ ophthalmiæ ne vestigium quidem superesset, & nunc utroque oculo æque bene utitur. Præterea cum VIII. Cal. Apr. in æde Cathedrali adesset, exceptura benedictionem, quæ sacra Eucharistia populo impertiri solet, dolor eam adeo vehemens aggressus est, ut animam ducere non posset; ac proinde domum, & stratum petivit. Diebus ipsis V. sic jacuit dolore pressa, ut ex uno in alterum latus ægre admodum vertere se posset. Ecce autem sexto die visit eam Hieronymus Bernardus Canonicus consobrinus ejus, & aquam attulit D. Domnii. Itaque invocato prius rite Deo O. M. atque Domnio aquam sumpsit; & statim evanuit dolor, atque optime habuit.

Præterea septem ab hinc annis Id. Maii, gravis omnino ac letalis morbus invaserat ejus filium annos natum circiter decem; cucurbitulæ & acriores Sinapismi, ægrotanti ac nihil prorsus sentienti adhibiti sunt. Itaque actum de illo jam esse Medici affirmaverant; sed hortatu ejusdem Canonici consobrini sui, vix pro filii valetudine sacrum voverat D. Domnio, cum statim melius habere cœpit, & citius omnium opinione morbus eum omnis reliquit.

IV. Id. Apr. A. D. CIↃ. IↃ. CC. XL. Michael Lampiga vir honestissimus narravit, Doimum F. annum agentem ætatis quartum, toto corpore obductum fuisse rubeis maculis mense proximo Septembri, quo morbi genere per id temporis complures puelli moriebantur; die sacro D. Michaeli pastillos esitavisse, inde secuta est vomitio, & solutio alvi; ut macie confectus mortis fores jam pulsaret, atque vita illius desperata erat e sententia Castelli Medici. Quamobrem pater pro valetudine filii sacrum vovit, & fieri curavit D. Domnio ab Giurichievichio Canonico: quo comite domum revertens invenit filium multo melius habentem, & die postero nihil reliquum morbi fuit.

Cum Nicolaus Muliacichius Sacerdos Spalatinus exeunte Julio, A. D. CIↃIↃCCXL. solvens ex Istria Venetias navigaret cum Antonio Marino Patritio Veneto, Præfectura Clissensi in Dalmatia haud ita pridem perfuncto, atque a portu S. Nicolai distaret millia passuum circiter duodecim, repentina ab Oc-

casu

casu tempestas exorta est, fulgura, tonitrua, pluviam, grandinem ferens: nec mitius navim vexabat maris fluxus, austro in brevia impellente; cum ecce sibi ater atque horribilis turbo extremum exitium intentans, primum duobus millibus passuum a navigio contra proram stetit; tum propius accedere, vehementius furere, atque in ipsam navim propemodum irruere visus est. Huic appropinquanti, & magis magisque sævienti, particulam e corpore S. Domnii argentea theca inclusam Sacerdos supra laudatus objecit, pie fidenterque Sancti Martyris opem implorans. Sensit auditas preces, & turbo ille objectu sacrarum reliquiarum depulsus extemplo evanuit. Sed paullo post iterum prope ab navigio nubes teterrima coorta cum magno impetu ac fragore immanes fluctus volvebat procellasque, quibus jactata navicula apertum naufragii adibat periculum: quippe navim crebris undarum assultibus nunc a prora, nunc a puppi, nunc a lateribus adoriens, in eamque inferens vim aquarum immensam, jam in ultimum discrimen adduxerat. Ingens omnium mentes desperatio incesserat, cum mortis imminentis species omnium obversaretur animis. Ibi tum Presbyter Muliacichius sacram thecam rursus exprompsit, statuitque contra impetum insanientis turbinis, qui quoties irruere in navim conabatur, toties Sanctarum reliquiarum conspectu quasi deterritus resiliebat. Tandem nubes illa terrifica, postquam diu multumque debacchata est tanto impetu ac furore, ut vi diabolica circumagi impellique creditum fuerit, B. Domnio deprecante, Deo maris ac ventorum domino imperante, alio conversa, ex omnium oculis se proripuit. Ita navis, tempestate omnino sedata, incolumis destinatum tenuit portum. Hæc Nicolaus Muliacichius exposuit fusius & luculentius, firmavitque jurejurando.

Epistola Mariæ Gabrielæ Verleræ, quæ præsidet Monasterio D. Blasii Justinopoli, ad Cl. V. Sane hoc Monasterium præstantiori munere ditari non poterat, quam quo donatum est; pretiosa videlicet particula corporis D. Domnii, quæ simul atque huc illata est, mira illico præstare cœpit. Namque acerbissimis doloribus levavit monialem natam annos VI. & LXXX., quæ improviso casu adeo fracta & debilitata fuerat, ut se ne movere quidem posset. Fidens præcipue D. Domnio sacram particulam jussit sibi afferri, eamque manu apprehensam, & per modum Crucis a capite infra pectus, ab humero dextro ad sinistrum perductam cum sibi applicuisset, statim motum recepit, & nocte eadem e lectulo se proripuit. III. Cal. Sept. 1740.

Epistola Mariæ Electæ Riga Monialis S. Blasii Justinopoli, ad Virum Clarissimum. Accepi litteras tuas, præstantissime vir, atque munus pretiosum, nempe particulam corporis D. Domnii; quo tamquam advocato præsentissimo & nostris litibus, & angustis rebus cæteris adfuturo, cunctæ mirifice gavisæ sumus: ac lætitia crevit præcipue, quod beneficium sanctus vir contulit hujus familiæ moniali; quæ cum per hos dies ad terram prolapsa esset, dextrorsum se movere non poterat, ne jacens quidem. Sed per mirificam particulam signo crucis munita repente se movit, atque surrexit, maximas agens gratias Deo Opt. Max. Divoque Domnio. III. Cal. Sept. Fateor ego infrascriptus duas basce supranotatas Epistolas me de Originali sumpsisse penes nobilem Virum Antonium Marin existente; & quidem fideliter, dum Venetiis in domo ejusdem commorarer: easque de superioris licentia ad majorem S. Domnii gloriam, in hac Archiepiscopali Cancellaria præsentasse octavo Kal. Decembris An. Sal. MDCCXL. Spalati.

Nicolaus Mugliacich manu propria.

Nonis Octob. ejusd. anni Franciscus a Cruce Placentinus, atque Centurio annum agens sextum supra quadragesimum juravit, se octo atque viginti ab hinc annis patria discessisse magno dolore stomachi affectum, quod natans in rivo Refuda ad portam D. Lazari Placentiæ, toto pectore offendisset graviter in quodam equi mortui cadaver projectum in undam: & eum medicos consuluisset, variamque medicinam adhibuisset, nihil profecisse: sed coactum tolerare dolorem usque ad proximum Julium, annis ipsis triginta. Jamque cum præter morem dolore, ac febri quasi continua & nausea laboraret, Natalem filium misit ad Præsulem Spalatensem, ut sibi largiretur aquam D. Domnii; atque adeo confisus benefico Patrono, & rite invocato numine, quod optimus eum monuit Præsul, aquam hausit, ac repente persensit revelli a stomacho quasi bolum quemdam crassum, qui sibi fuerat molestissimus: statimque levatus est non dolore solum, sed etiam febri. Morbi omnino depulsi fidem fecit habitus oris & vultus colore optimo renidens, cum antea facies tota pallore suffusa esset.

Eodem die Matthæa famula memorati Centurionis cognomine Negherovichia, orta Lesinæ in vico S. Georgii, annum agens XIV. narravit, duos dies totos atque perpetuos febri se laboravisse, & XII. Cal. Aug., cum ab hero aqua S. Domnii sibi esset allata, statim sanitatem recuperasse, dieque postero reliquisse stratum. Idque firmavit jure jurando.

Postrid. Cal. Febr. A. D. CIƆIƆCCXLI. Clara conjux Comitis Antonii Cruscevichii centurionis, annos nata triginta, narravit, anno superiore parvum ejus filium repentino morbo nescio quo fuisse correptum: atque adeo a medico statim accersito plura adhibita esse fomenta: quæ tamen nihil profuerunt: eoque adductum fuisse, ut loqui præ dolore non posset. Itaque ad opem divinam parens uterque confugiens aquam curavit D. Domnii, quam largitus est Paullus Lulichius Sacerdos, atque Proparochus: quamque, ut puer bibit, statim verba facere cœpit, ac die postero habuit optime. Idque Clara jurejurando testata est.

Postrid. Non. Feb. ejusd. anni Antonia Uxor Francisci Cambi Veneti honesto loco nati, annum agens quartum supra trigesimum juravit, anno superiore se fuisse febri vexatam, gravique capitis dolore, ac præcipue pituita in guttur defluente, fauces ulceribus ac quatuor præsertim pustulis scatere cœpisse toto anno. Quamobrem Castellus Medicus eam jussit crebra uti gargarizatione, aliisque opportunis pharmacis, quæ tamen frustra fuerunt: ac proinde gravius in dies vita periclitabatur. Tandem D. Coicala Antistita Cœnobii S. Raynerii, & Laura Chrysogona nobilis femina sunt eam adhortatæ, ut aquam sumeret D. Domnii. Itaque adhibitis rite precibus, & hausta aqua, valetudinem brevi recuperavit, ac optime valet: cujus quidem rei conscia est Joanna soror ejus.

VII. Id. Febr. ejusd. anni Maria Ancilla filia Stephani Becichii comitis atque tribuni militum nata Budua ad oram Dalmatiæ, annum agens ætatis tertium supra trigesimum, e familia D. Benedicti in Monasterio S. Raynerii, juravit se anno quinto postquam in eam familiam nomen dederat, tussi molesta, & dolore pectoris urgeri cœpisse, ac morbum perstitisse annos ferme quinque. Post omnia, quæ adhiberi potuerint, remedia frustra suscepta, cum sæpius extremo chrismate inuncta mortis fores pulsasset, tandem vovit, si restituta esset sibi valetudo, se sacrum solemne curaturam cum actione gratiarum D. Domnio, & ejus pervigilio præter panem & aquam, nihil cibi potusque sumpturam; ac præterea tabellam argenteam ejus aræ dedicaturam. Itaque hausta aqua D. Domnii, pristinam valetudinem recuperavit: extemplo siquidem & febris, & nausea,

sea, & expuitio purulenta, & macies extrema corporis abscessit.

XIII. Cal. Apr. ejusd. anni Spalati. Margarita filia Hieronymi Menegatti Veronensis, uxor Georgii Michaelici Zacynthii decurionis, annum agens sextum supra quinquagesimum, juravit, Franciscum Joannem filium, quem e priore conjuge susceperat, annos natum IV. & XX. correptum fuisse scabie nescio qua, vel potius lepra, ut ne medici quidem vel illam internoscere, vel abigere possent, atque adeo languens & dolens jacebat. Interea temporis Spalati ad ædem Cathedralem Margarita se contulit XIII. Cal. Jan. anni superioris: ubi cum sacro interesset ante imaginem D. Anastasii Martyris atque hujus urbis patroni, eam sibi mentem divinitus injectam sensit, ut ab eo potissimum suppliciter implorato valetudinem filio redditum iri speraret. Itaque statim vovit, sacrum curaturam ad ipsius aram, & tabellam, atque candelas duas. Ubi domum petiit, filium rogat, quomodo haberet? Respondit, non tam male, ut antea: Illa vero subdit: commenda valetudinem tuam, fili mi, D. Anastasio: nam pro certo habeo, redditurum: jamque paucos ad dies meliuscule illi esse cœpit; deinde lectulum reliquit; & nunc bene habet, ac melius in dies.

III. Id. Jul. ejusd. anni. Hieronymus Acosta Pharmacopola annum agens XLI. juravit, se, cum V. Cal. Aug. ejusdem anni Signii diversaretur, maxime laborare cœpisse dextero pede, quemadmodum alias consueverat: ac cum particulam haberet decerptam e corpore S. Domnii, rogavit Petrum Knezevichium e sacra Minorum Franciscana familia, ut eam pedi laboranti admoveret, sacrosanctæ crucis forma expressa, & D. Domnii imploratione interposita supremum numen sibi propitium redderet. Itaque cum prius multa remedia frustra adhibuisset, & dolor per totas noctes ne punctum quidem temporis intermittere soleret; tum coram Nicolao Baretio Sacerdote, & Octavio Comite Fenicio, cæterisque aliis, qui aderant, e lecto se proripuit, & plurimum fidens B. Domnio inambulare cœpit; exinde penitus cum morbus reliquit.

Eod. die, & anno. Anna Francisci de Franciscis centurionis vidua agens annum XXIIX. edita Mostavli, & Almissæ habitans juravit, filium suum natu minimum in Seminario Antistitis Spalatensis in febrim incidisse adeo gravem, ac pestiferam, ut emisso de vena sanguine, admoto fortiore sinapismo, aliisque medicamentis, deteriore statu esset, quam antea. Tandem epota aqua D. Domnii statim placido sopore captus est, & morbo aliquantulum levari cœpit. Intra biduum, sacro facto ad ejus altare, periculum omne discussum est: & tribus post diebus e lecto prosiliit, atque habuit optime. Nec multo post Laurentius Puliesius Almissensis Sacerdos, atque Præfectus Seminarii Spalatensis adfuit, atque juravit, se vovisse modicam stipem D. Domnio pro valetudine ejusdem pueri semel iterumque pauperibus erogandam; ac statim ut primam solvisset, puerum mortis periculo exemptum esse.

IV. Id. Jul. A. D. CIↃ. IↃ. CC. XLII. Georgius Protonotarius, publicus armorum curator Spalati anno ætatis LXIV. juravit, se novem circiter ab hinc mensibus urinam emittere non sine summo dolore, & ægerrime potuisse, quod de sententia medicorum herpete intestino laboraret. Impulsus autem a Marco Paullino sororis filio, ut suam valetudinem commendaret D. Domnio, ac biberet ejus aquam, misit ipsum, qui eam sibi curaret a Præsule. Quam allatam, cum summis maximisque cruciatibus conflictaretur, omni spe in D. Martyre collocata potavit; ac statim levari se doloribus sensit, & facilius, nitidiusque lotium emittere cœpit ne minimo quidem sensu doloris. Itaque cum prius multa remedia frustra fuissent, atque tanta vis esset doloris, ut sæpe hominem de statu mentis dejiceret, jam bene se habere testatur.

VII. Cal. Aug. ejusdem anni. Catharina uxor Andreę Frardichii e majori hujus civitatis suburbio, anno ætatis circiter IV. supra XX. juravit, anno superiore XIII. Cal. Jun. se fuisse oppressam morbo gravissimo, cum per eos dies pestis etiam nescio quæ grassaretur, ut & abortum fecerit, & crescente in dies morbo, omnium judicio vitam cum morte commutatura videretur. Ecce autem Antonius Carzatovichius Spalatensis Canonicus, qui, cum excepisset ejus piacularem confessionem, mulieris vicem misertus, auctor illi fuit, ut aquam S. Domnii ab se allatam, quam maxima posset cum fiducia sumeret. Cum autem vix loqui posset, aut piarum precum carmina recitare, propinqui & amici, qui aderant, pium officium ipsi præstiterunt: atque adeo aqua epota, repente meliuscule sibi esse persensit. Eadem vero nocte mortis periculum discussisse reperta est; ac paucos post dies, postquam recepit vires, & præterito morbo, & intempesto partu fractas, lecto valedixit.

Prid. Non. Dec. anni ejusd. Catharina, quę uxor fuerat Matthęi Ratagli jampridem mortui Spalatensis incolæ suburbani, anno ætatis VIII. & L. jurejurando testata est, tribus ab hinc annis conflictatam se fuisse morbo inusitato, ut per artus exorirentur bubones magnitudinem mali fere æquantes; inter quos quidam eminebat in ventris latere dextero tamquam hominis caput; quamquam revera compertum plane non erat, hunc esse de genere bubonum, nam carnis speciem referebat. Forte unus ex illis crepuit medius, ex eoque folliculum quasi quemdam, tumidum, & satis longum eduxit. Interea multa sanies defluebat: sed cum muliercula paupertate premeretur, medicum accersere non est ausa: tantum ab amicis docta se mellis nunc unguine, nunc herbarum foliis ad curandum ulcus utebatur. Tandem illud ostendit etiam Castello medico; sed nil aliud responsi tulit, nisi ut præ magnitudine illius ulceris & aliorum, quæ circa aderant, ad mortem naviter & pie oppetendam se ipsa compararet. Quamobrem humanarum rerum spem omnem abjiciens, & divinis præsidiis unice fidens, ad aram D. Domnii adibat, & plurima ipsi vota faciebat, & oleo sumpto ex lampade, quæ ante ipsius ardet sepulchrum, ulcera liniebat. Jamque Deo ipso, Divoque Domnio faventibus, intra paucos dies cicatrix obducta est, ac valetudinem omnino pristinam recuperavit.

V. Id. Mart. Phocius Theotocus Tribunus militum, patriciusque Corcyræus ætatis anno III. & LXX. juravit, Lactantium nepotem natum annos duos, mensesque sex, XIII. Cal. Febr. post aliquot dies, ex quo morbo pressus jacuerat, pedibus fuisse contractum miserabilem in modum. Jamque adhibitis frustra medicinæ subsidiis, & ipse, & uxor, & parentes ejus, simul omnes confugerunt ad opem D. Domnii. Delatus est puer in ædem Antonii Kadcichi Pontificis Spalatensis; eique Joseph Chiesa Presbyter Societatis Jesu bibendam tradidit aquam S. Domnii, qua etiam illius genua & crura conspersit. Extemplo ille crura explicare, suisque insistere pedibus cœpit; ipsomet puello elata voce testante, non amplius esse opus medicorum unguinibus, quod dante Deo opt. max., & exorante D. Domnio, jam valeret.

XV. Cal. Apr. A. D. CIↃ. IↃ. CC. XLIII. Laurentius Bernardus J. U. D. anno ætatis XL. juravit, anno superiore mense Decembri se graviter vexatum erysipe-

sipelate, quod a capite ad ventrem toto corpore serpserat. Optavit, ut ad se deferretur particula corporis D. Domnii, quæ ab Hieronymo Bernardo ejus patruo delata est, hora noctis tertia, cum nempe sic clausæ fauces ipsius forent, ut cochlear aqua plenum vix sex, septemve haustibus sorbillando exhaurire posset. Castellus Medicus, itemque Antonius Arabastus Chirurgus prædixerant haud dubium fore, quin eadem nocte, occupatis omnino faucibus, moriturus esset. Tum vero D. Domnii opem implorans, particulam ex ejus corpore vertici imposuit; ac repente dilabi morbus, tumor pectoris evanescere, detumescere caput, fauces aperiri, & cum nescio quid expuisset materiæ crassæ & purulentæ, omnibus omnino, quibus affligebatur, incommodis relevatus est.

Prid. Cal. Sept. ejusdem anni. Dominicus Meneghetti, honesto loco Spalati natus, annum agens ætatis XL. jure jurando testatus est, ineunte Martio cœpisse tumere, & rubescere sinistram genam Catharinæ filiæ fere trimæ; Calendis vero Maji etiam guttur valde inflatum apparuisse. Quo quidem tempore medici frustra experti multa & varia remedia, statuerant, ferro viam patefecere, qua sanies inclusa effluere posset. Hic vero ipso die D. Domnio sacro matri ejus venit in mentem D. Domnii opem implorare, atque oleo lampadis, quæ ante aram ipsius ardet, filiolam morbidam linire. Quod quum die postero peregisset, luce tertia tumor omnis penitus evanuit.

CAJANUS ET SYMPHORIANUS II. ET III.

EPISCOPI SALONITANI.

De Cajano & Symphoriano, præter nomen & Salonitanum Pontificatum, nihil fere aliud memoriæ ac litteris proditum est. In omnibus catalogis Antistitum Salonensium, quos Romæ & Spalati ex variis codicibus descripsimus, proximus a S. Domnio Cajanus, tertius deinde Symphorianus collocatur; sed quos in aliquibus apographis Cajanum & Symphorianum, in aliis Gazanum vel Garganum, & Sympherium nominatos invenies. Cum præclara utriusque acta oblivio ac vetustas interceperit, ex communi illorum temporum historia, veterique ecclesiasticæ hierarchiæ ac disciplinæ descriptione, quod de illorum propriis gestis eximiisque virtutibus deperditum est, suppleri oportet, ne prorsus inornati, rerumque omnium inopes in lucem prodeant. Primum itaque differendum nobis erit de Diaconatu, quem gessere, antequam Episcopi fierent; tum de Pontificali utriusque consecratione; deinde doceamus necesse est, quid Pontificii muneris obierint, quasve Episcopi partes egerint ante susceptam ecclesiæ Salonitanæ administrationem; postea quamdiu Salonæ Pontificatum gesserint, quive per eos annos fuerit status Christianæ reipublicæ; demum de illorum martyrio & cultu quid sentiendum sit, ex diptychis Salonitanis, & calamitosissimis illis ecclesiæ temporibus facile existimari poterit. Ex iis igitur, quæ de Hierarchia ecclesiastica rebusque Christianis alterius sæculi generatim atque universe traduntur, pauca quædam seligimus, quorum participes cum fuerint, & consortes Cajanus pariter, ac Symphorianus, ea utrique tamquam propria & singularia accommodari possunt ac debent. Alterum cum altero propterea conjunximus, quod, de alterutro quidquid dixeris, id fere totum utrique conveniat. Qui vitam secundam S. Domnii litteris consignavit, perbrevem utriusque & honorificam mentionem intexuit his verbis: *Petiit ergo Domnius a S. Clemente concedi sibi præfatos Episcopos, cum quibus idem duos ex suis Sacerdotibus Episcopos ordinavit Garganum videlicet & Symphorianum, quos & successores post mortem, alterum post alterum habuit.* Pauca quidem hæc sunt, communia & vulgaria; sed quando nihil præterea aliunde suppetit, his contenti erimus, hæc commentationibus nostris locupletabimus, his aliquid lucis & ornatus ex antiquitate ecclesiastica adsciscere conabimur.

Ratio & series rerum explicandarum.

CAPUT PRIMUM.

De Diaconatu Cajani & Symphoriani.

§. I.

De triplici gradu Hierarchiæ ecclesiasticæ.

Vetustissima res est, & jam inde a principio Christiani nominis constituta Ordinum illa distinctio, ex quibus ecclesiastica Hierarchia componitur; quos inter Ordines, tres illi potestate ac dignitate longe plurimum eminent, Episcopatus, Presbyteratus, & Diaconatus. Triplicis hujus magistratus descriptionem, qua potissimum omnis Christianæ reipublicæ moderatio continetur, referendam esse ad Christum auctorem, conditoresque Apostolos, illud certissime argumento est, quod antiquissimi Patres Apostolicis temporibus vel æquales, vel suppares nominatim ac diserte tres illos ecclesiæ Ordines distinguunt, & alios aliis præstantiores esse apertissime declarant: veluti Ignatius Martyr in epistola ad Smyrnenses, ubi docet, quo loco eos haberi oporteat, qui aliquem ex illis gradibus assecuti sunt, & qua quemque ratione coli atque honorari deceat: *Episcopum sequimini, ut Christus Patrem, Presbyterium, ut Apostolos, Diaconos, ut Dei mandatum;* quibus postremis verbis fortasse intelligi voluit divinum de instituendis Diaconis mandatum a Christo Apostolis traditum; & paullo post a Laicis, gradatim per omnes sacros majoresque ecclesiæ Ordines ad Christum principem Sacerdotum ascendit: *Laici Diaconis subditi sint, Diaconi Presbytero, Presbyteri Episcopo, Episcopus Christo.* Tres itidem illos præcipuos in ecclesia gradus ordinesque percenset Clemens Alexandrinus Pædag. l.3.c. ult., & sua cuique præcepta imposita esse ait, ut suo quisque officio rite fungatur: *In sanctis libris scripta sunt hæc quidem præcepta Presbyteris, alia Episcopis, alia Diaconis.* Idem libro 6. Stromateon scripsit ecclesiasticam Hierarchiam ex Episcopis, Presbyteris, Diaconis conflatam, esse adumbrationem atque imaginem quamdam cœlestis illius Hierarchiæ, quæ ex variis Beatorum spirituum ordinibus constat: *Quandoquidem & hic ecclesiastici gradus Episcoporum, Presbyterorum, Diaconorum, imitationes quædam sunt, opinor, Angelicæ gloriæ, & illius administrationis.*

Antiquitas hierarchiæ eccles. ex tribus potissimum ordinibus compositæ, Christo auctore.

Patres

Patres Concilii II. Antiocheni adversus Paullum Samosatenum coacti an. 270, epistolam Synodicam ad Dionysium Papam, totamque ecclesiam cum hac inscriptione miserunt: *Episcopis, Presbyteris, Diaconis, & ecclesiae toti Catholicae*. Canones Apostolici 5. 6. 7. 37. tres plerumque superiores Ordines commemorant, & universae ecclesiae praeponunt; suum cuique munus attribuunt, iisdem fere disciplinae & sanctimoniae legibus adstringunt. Huc adde Origenem, Cyrillum Episcopum Hierosolymitanum, Joannem Chrysostomum, Tertullianum, Cyprianum, Hieronymum, Augustinum, caeterosque deinceps Patres Graecos juxta & Latinos, quorum nemo est, quin semper in ecclesia Dei & Episcopos, & Presbyteros, & Diaconos agnoverit, eosque & potestate & officio distinxerit; ut si quis trium horum Ordinum institutionem ac distinctionem aliunde, quam a Christo Domino, Apostolicisque temporibus repetendam censeat, is sane cum tota antiquitate pugnare cogatur.

Ap. Euseb. hist. lib. 7. cap. 30.

Nec vero si quos laudavi, Patres de Episcopis tantum, Presbyteris, & Diaconis meminere, continuo putes reliquos inferioris gradus Clericos ab ecclesiastica Hierarchia submovendos esse; nam apud eosdem aliis in locis Hypodiaconos, Lectores, Exorcistas, Cantores, Ostiarios, Acolytos invenies, quamvis nec eorum numerum definiant, nec quem cuique vel anteponi, vel subjici oporteat, satis declarent, & alii alios recenseant, alii alios praetermittunt. Idcirco autem tres illi superiores Ordines & saepius & honorificentius ab antiquis Patribus commemorari solent, quod caeteris & dignitate & officio longe multumque antecellunt; & qui ad eos promovendi essent, solemniori quodam ritu ac caeremonia Deo consecrarentur, ac divino cultui ecclesiaeque in perpetuum addicti, ad sanctissimas quasque religionis Christianae functiones obeundas destinarentur: quare nemo dubitat, quin non solum Episcopi & Presbyteri, sed etiam Diaconi ad divinam institutionem pertineant: nam Subdiaconatum nec per se juris esse atque instituti divini censent aliqui, & antiquitus inter minores Ordines annumeratum fuisse plerique existimant. Caeterum Diaconi vocabulo etiam reliqui Ordines inferiores interdum comprehendi solent: cum enim Diaconus idem apud Graecos valeat, quod apud Latinos Minister, huic verbo duplex notio subjecta est; altera propria, & singularis, cum certum in ecclesia Ordinem significat, qui tertius est, & a Presbytero proximus; atque in hanc fere sententiam hoc vocabulum Patres supra laudati accipiunt, cum Diaconos Episcopis & Presbyteris adjungunt. Altera, quae subest huic voci potestas, latius patet, omnesque inferioris loci ac nominis Clericos alicui ecclesiastico ministerio ex certa quadam formula, riteque addictos complectitur. Quapropter sacrosancta Tridentina Synodus Canone 6. Sessionis 23; cum Hierarchiam describit, eamque divinitus ordinatam atque institutam esse declarat, Episcopis ac Presbyteris nominatim prolatis, ambigua Diaconorum voce posthabita, ministrorum vocabulum adhibuit, quo Clericos omnes cujuscumque gradus atque officii contineri, & ecclesiasticae Hierarchiae adscribi voluit: *Si quis dixerit in ecclesia catholica non esse Hierarchiam divina ordinatione institutam, quae constat ex Episcopis, Presbyteris, & Ministris, anathema sit*. Porro caeteri infra Diaconatum Ordines idcirco ad institutionem divinam referri possunt, ac debent, quod sint quaedam portiones ipsiusmet Diaconatus divinitus instituti; ex quo, veluti quaedam rivulorum ex fonte deductio, minorum Ordinum facta sunt divortia. In illo autem fonte & capite totius ecclesiastici ministerii, in quo reliqui inferiores Ordines excellentiori quadam ratione continentur, vim quodammodo obtinent institutionis divinae; & cum ad Sacerdotium altarisque ministerium, cujus gratia potissimum omnes instituti sunt, Diaconatus per se & proxime referatur; caeteri quoque, medio tamen interjectoque Diaconi officio, eodem operam suam conferunt, & pro suo quisque gradu vel magis, vel minus prope accedunt. Quare idem Christus Dominus, cujus instinctu & praescripto Apostoli septem illos Diaconos primarios rei divinae ministros consecrarunt, iisdem etiam praeceperat, ut alios quoque inferioris gradus Ministros in Clerum adoptarent; sed illis ecclesiaeque permisit, eligerent quos vellent, & plures pauciores ve arbitratu suo adsciscerent. Hinc factum est, ut prioribus saeculis non una esset apud omnes ecclesias eademque Ordinum minorum descriptio, & Concilia atque Patres cum de tribus illis superioribus Ordinibus ad unum omnes consentiant, de reliquorum numero, nomine, officio, ferme inter se discrepent: ab aliis enim alios admitti constat, quos posteri non acceperunt, alios rejici, quos aetas posterior probavit; nam in ecclesiae potestate situm esse diximus Ordinum minorum numerum vel diminuere, vel augere, vel etiam duorum officia in unum contrahere. Caeterum omnes omnino Cleri inferioris gradus si minus nominatim, certe generatim divina superiorum Ordinum institutione comprehendi recte dicuntur: quamobrem Patres Tridentini definiunt ac declarant universam Hierarchiam ecclesiasticam ex Episcopis, Presbyteris, Ministris conflatam ad divinam ordinationem referri oportere. Jam vero ad rem nostram ut propius accedamus; de Episcopatu quidem ejusque gradibus, e quibus constat Hierarchia Pontificia, satis multa diximus Part. 3. Proleg. sect. 2. cap. 2. de Presbyteris autem, aliisque infra Diaconum ecclesiae ministris nihil est, quod in praesentia dicamus. Hujus loci ratio postulat, ut disseramus de Diaconatu, quo praediti erant Cajanus & Symphorianus, antequam Episcopali consecratione initiarentur.

Apud Patres inferiorum etiam ordinum frequens est mentio.

Diaconi vocabulo caeteros minores Ordines comprehendi.

Diaconatus caput & fons caeterorum Ordinum inferiorum.

§. II.

Cajanum & Symphorianum Diaconos fuisse; antequam fierent Episcopi.

IN Collectaneis nostris hoc scriptum invenio: *Cajanus fuit S. Domnii discipulus & Diaconus, ejusdemque in sede Salonitana proximus successor*. Sed neque ipse memini, neque ulla nota apposita indicat locum, unde id exscripserim. Caeterum cum in conficiendo hujus historiae apparatu non tam operam dederim, ut multa, quam ut optima ex optimis codicibus & auctoribus colligerem; locus ille e nostris manuscriptis prolatus apud me quidem auctoritatem habet satis idoneam ad fidem faciendam. Huic addit ponderis vel plurimum Simon Begnius Episcopus Modrusiensis, qui haud dubie ex antiquis monumentis in suas schedas ab Raphaele Levacovichio Episcopo Achridano collectas haec refert: *S. Cajanus, & S. Symphorianus fuerunt Diaconi S. Domnii principis Apostolorum discipuli, atque eidem in ecclesia Salonitana regimine alius post alium successerunt*. Ac mihi quidem videtur initio Cajanus Diaconus, Symphorianus vero Subdiaconus fuisse; is ergo primum in ordine Subdiaconatus operam navavit S. Domnio; & postea, cum in eo gradu fidem suam atque industriam sanctissimo Antistiti probasset, dignus habitus, qui ad Diacona-

Cajanus Diaconus S. Domnii.

Symphorianus primum Subdiaconus.

conatum proveheretur. Nam Symphorianum Diaconi & charactere prædi̇tum, & officio functum fuisse, antequam Episcopus fieret, illud satis argumento est, quod ex antiqua ecclesiastica disciplina cautum erat, ne ex ordine Subdiaconorum eligerentur Episcopi, nisi quæ causa gravior subesset, aut necessitas postularet: quæ quidem consuetudo adhuc vigebat undecimo sæculo, cum Subdiaconatus nondum ad dignitatem sacrorum ordinum videtur fuisse provectus. Id adeo intelligi potest ex Canone concilii Beneventani, quem Gratianus attribuit Urbano II., qui eidem concilio præfuit anno 1091. *Nullus in Episcopatum eligatur, nisi in sacris ordinibus religiose vivens fuerit inventus. Sacros autem ordines dicimus Diaconatum & Presbyteratum. Hos siquidem solos primitiva legitur habuisse ecclesia. Subdiaconos vero, quia & ipsi altaribus ministrant, opportunitate exigente concedimus, si tamen spectatæ sint religionis & scientiæ. Quod ipsum non sine Romani Pontificis vel Metropolitani licentia fieri concedimus.* Hunc Canonem Urbani II. nomine & auctoritate insignitum Innocentius III. suis Decretalibus intexuit, eumque cum antiquis ecclesiæ institutis congruere affirmat hac nota eidem apposita: *Urbanus*, inquit, *ad statum primitivæ ecclesiæ se referens*: quibus verbis negat moris fuisse primævæ ecclesiæ, ut Subdiaconis ad Episcopatum aditus pateret. Idem vero Innocentius cum ibidem decrevit, ut æque in posterum Subdiaconis, quam antea Diaconis & Presbyteris Episcopatus mandari possit: *Statuimus*, inquit, *ut Subdiaconus in Episcopum valeat libere eligi, sicut Diaconus vel Sacerdos*; quo decreto non ille quidem abrogavit antiquam illam legem, quæ vetabat ex ordinibus non sacris Episcoporum electionem fieri; sed Subdiaconatum ipsum & multis ornavit, quibus antea carebat, auxitque privilegiis, & præterea in numerum sacrorum ordinum retulit; quamvis enim inde usque a quinto sæculo Subdiaconos perpetui cælibatus lege obstrinxerat Leo Magnus, idque ratum esse & observari jussit Gregorius itidem Magnus, non tamen propterea, si quidem Urbanus cum Beneventano concilio audiendus est, Subdiaconatus inter sacros & majores ordines locum obtinuerat. Quæ cum ita sint, Symphorianus Subdiaconorum numero exemptus, & Diaconatum adeptus fuerit, oportet, in eoque gradu pie ac laudabiliter versatus, antequam Episcopali consecratione initiaretur. Ex hoc præterea conjicere possumus Cajanum pariter & Symphorianum fuisse Diaconos, quod antiquitus Episcopi e Subdiaconis quidem fere nunquam, ut diximus, e Diaconis vero sæpius, quam e Presbyteris deligi solebant, id quod postea multis exemplis declarabimus.

deinde Diaconus. — *E Subdiaconis non eligendi Episcopi.* — *Innocentius III. Subdiaconatum in classem Ordinum sacrorum retulit.*

At vero Auctor secundæ vitæ S. Domnii Cajanum & Symphorianum non e Diaconis, sed e Sacerdotibus Episcopos factos esse affirmat: *Duos e suis Sacerdotibus Episcopos ordinavit, Garganum videlicet & Symphorianum.* Verum Sacerdotis nomen apud antiquos Diaconis etiam, non Episcopis solum & Presbyteris commune fuit. Optatus Milevitanus in Africa Episcopus lib. 1. contra Parmenianum, cum universum Sacerdotium triplici gradu distinxerit, in tertio Diaconos locavit: *Quid commemorem laicos? quid ministros plurimos? quid Diaconos in tertio? quid Presbyteros in secundo Sacerdotio constitutos?* Ibi enim Sacerdotii vocabulum idem significat, atque Ordo sacer, quem Græci vocant ἱερατικὴν λειτουργίαν: ex quo intelligi potest, quæ sit subjicienda sententia Ancyrano Canoni secundo, ubi Diaconorum functio appellatur ἱερατικὴ λειτουργία, quod Sacerdotale ministerium aliqui interpretantur, quamvis alii legendum putant πάσης ἱερᾶς λειτουργίας, & latine reddendum *ab omni sacro ministerio* prohiberi Diaconos, qui, cum Idolis hostias antea immolassent, postea resipuerant. Huc accedit, quod Canones Apostolici non solum Diaconos, sed etiam inferiores Clericos *Sacerdotali catalogo* vel *numero* adscribunt. Can. 8. & 50. Quibus igitur Sacerdotale ministerium attribuitur, iisdem & nomen Sacerdotii rite accommodari potest. Non ergo Symphorianus & Cajanus Diaconorum albo propterea expungendi sunt, quod e Sacerdotio ad Pontificatum assumpti fuisse dicantur, & Sacerdotum vocabulo donentur.

Diaconi dicti interdum Sacerdotes.

Cajanum & Symphorianum vel e Neophytis Salonitanis delectos B. Domnius in Clerum cooptavit; vel, quod propius vero est, antea ecclesiasticis Ordinibus initiatos, sibique a B. Petro muneris Pontificii adjutores traditos Roma secum deduxit in Dalmatiam. Hoc siquidem proprium erat Apostolorum Principis, ut si quos alicujus loci constitueret Episcopos, eisdem ecclesiasticæ procurationis administros ac socios adjungeret, quorum opera ad conversionem Ethnicorum, atque ad functiones Episcopales obeundas uterentur. Duo in hanc rem proferam exempla, alterum ex Simeone Metaphraste, alterum ex libris Recognitionum, quæ S. Clementi vulgo tribuuntur: non enim continuo, si quæ in apocryphis continentur, falsa sunt & commentitia: nam multa in illis invenies, quæ neque religioni, neque historiæ adversantur, & rationi etiam ac veritati consentanea esse videntur. Apud Britannos, ut tradit Metaphrastes, Petrus cum ecclesias & Episcopos instituisset, Presbyteros quoque iisdem & Diaconos dedit. *Maronem*, inquit Auctor Recognitionum, *Tripoli in Phœnicia constituit Episcopum, & duodecim cum eo Presbyteros, simulque Diaconos ordinat.* Hinc conjecturam fieri velim de cæteris Episcopis, quos Petrus in alias atque alias Occidentis regiones ad novas ecclesias fundandas, cum suis quemque vel Presbyteris vel Diaconis dimisit. Cum itaque B. Domnium in Dalmatiam trajicere jussit, ut sede Pontificia apud Salonitanos constituta ex iis, quos Titus atque Hermes ad Christianam religionem traduxerant, quosque ipse per Evangelium Christo pepererisset, Dalmaticam ecclesiam componeret, non est verisimile, ut nihil ecclesiastici ministerii eidem ad rem bene gerendam addiderit. Si quos autem adjutores dedit, inter eos unum alterumque fuisse oportet, qui Diaconatus charactere insignitus esset: ex omnibus enim ecclesiæ Ministris nullus est tam Episcopo necessarius, quam Diaconus, ut sine Diaconis neque ecclesia constare, neque Episcopus munera sua atque officia exsequi possit: *Sine Diacono*, inquit Epiphanius hær. 75. *Episcopus esse non potest.* Quam ob causam Paullus Apostolus in percensendis ecclesiasticis Ordinibus Presbyteros interdum tacite præteriit, Diaconos vero, & Episcopos nunquam prætermisit: veluti in epistola ad Philippenses, quæ inscripta est Episcopis & Diaconis; itemque in prima ad Timotheum, ubi præcepta Episcopis tantum ac Diaconis tradit, quæ sunt cuique necessaria ad suum munus rite fungendum: id quod præclare animadvertit Amalarius Fortunatus lib. 2. c. 6. cum scripsit Apostolum in suis ad Timotheum litteris *eos tantum Ordines denominasse, & eorum mores depinxisse, qui potissimum necessarii sunt in ecclesia, sine quibus non potest rite immolatio altaris celebrari, scilicet sine Sacerdote & Diacono.* Quare & Justinus Martyr in Apologetico, ubi agit de Synaxibus Christianorum & celebrandi sacrificii

Cajanus & Symphorianus adjutores Domnio traditi fuisse videntur a B. Petro. — *Diaconus Episcopo necessarius.*

ritu

ritu meminit quidem τῶ πρεσβυτέρου, idest Præsidis sive Episcopi, pariterque Diaconi, Presbyteri vero non item; quia videlicet eos tantum Ordines sibi commemorandos censuit, qui ad sacrificium solemni ritu ac cæremonia obeundum necessarii sunt. Itaque Episcopus Presbyteris quidem carere potest, cum per se ipse, quæ Presbyteri sunt, præstare queat; at carere Diacono non potest, nam ut rite sive Episcopi sive Presbyteri publicum & solemne munus exsequantur, tertii Ordinis adminiculo & opera utuntur. Quare Epiphanius ad cujuslibet ecclesiæ initia constituenda alterutrum ex duobus illis superioribus Ordinibus requiri & sufficere existimat; Diaconos vero absolute necessarios esse dixit; nam Episcopus, cum totius Christiani Sacerdotii plenitudo ac perfectio in eo resideat, jure suo omnia Presbyteri officia & munera exsequitur; nihil enim habent propriæ functionis Sacerdotes secundi Ordinis, quod illis non sit commune cum Episcopis. Presbyteris autem, quamvis non omnia possint, quæ potest Episcopus, inest tamen jus ac potestas exercendi sacras functiones maxime necessarias & quotidianas, cujusmodi sunt Sacramentorum, sine quibus æterna salus obtineri nequit, administratio, Baptismi & Pœnitentiæ, tum etiam Eucharistiæ, itidemque cæterorum, duobus dumtaxat exceptis Ordinationis & Confirmationis, quorum omnium vel solus, vel certe ordinarius minister est simplex Sacerdos; ex quo fit, ut particulares & locales ecclesiæ saltem ad tempus & propria Episcopi functione carere, & a solis Presbyteris curari interim possint. Contra vero neuter illorum Ordinum sine Diacono esse, aut animorum procurationi, rebusque divinis, quo decet ritu apparatuque operam dare potest: cum enim sacrificia & sacramenta summa majores nostri religione confici cæremoniaque voluerint, ad id opus est Diacono, qui Episcopo vel Presbytero ritu ac pompa solemni sacris operanti inserviat; quamvis enim Presbyter Diaconi partes agere possit, more tamen majorum ita comparatum erat, ut in suo quisque ordine consisteret; neve alter in alterius officium invaderet. Idem vero Epiphanius supra laudatus docet Apostolos certæ & uniusmodi formulæ constituendarum ecclesiarum, & Cleri in iis ordinandi non ita adscriptos & obligatos fuisse, ut ubique tres illos Ordines instituerent, ex quibus integra hierarchia componitur; sed pro re nata, & ut rudis adhuc & incohatæ ecclesiæ primordia ferebant, in quibusdam locis unum Episcopum cum Ministris sive Diaconis, in aliis nullum Episcopum, sed Presbyteros plures paucioresve cum Diaconis collocasse: neque vero formam illam ac dispositionem ecclesiarum ab Apostolis initio descriptam in plerisque illis locis perpetuam fuisse; sed paullatim perfectam esse expletamque omnibus suis numeris & partibus; nam in majoribus civitatibus, ubi soli cum Diaconis constituti erant Presbyteri, postea impositi sunt Episcopi; ubi autem solus cum Diaconis Episcopus præerat, ibi adjuncti sunt secundi Ordinis Sacerdotes, idest Presbyteri. Verba Epiphanii hæref. 75. digna sunt, quæ hic describantur: *Cum recens adhuc esset Christiani dogmatis prædicatio, prout res ferebant, Sanctus Apostolus scribebat; atque ubi constituti jam erant Episcopi, ad Episcopos & Diaconos scribebat. Neque enim Apostoli statim ordinare omnia poterant. Et quidem Presbyteris & Diaconis in primis opus erat, siquidem ab his duobus ecclesiasticæ functiones obiri possunt. At ubi nemo inventus est Episcopatu dignus, nullus ei loco præpositus; sed ubi & necessitas postulabat, & eorum, qui Episcopatu digni essent, copia suppetebat, constituti sunt Episcopi. Cum autem haud magna multitudo esset, reperiri nulli potuerunt, qui Presbyteri ordinari possent; unde solo Episcopo illo in loco contenti fuerunt. Sine Diacono vero Episcopus esse non potest.* Jure igitur meritoque Isidorus Pelusiota *venerandos altaris Diaconos Episcopi oculos* appellat: quæ quidem appellatio, quam sit necessarius Episcopo Diaconus satis declarat, idque confirmari potest multis exemplis prolatis ex historia ecclesiastica, in qua fere semper Diaconus Episcopo suus cuique adjungitur, & Episcopi sæpius cum suis Diaconis, quam cum Presbyteris, conciliis interfuisse leguntur.

Episcopus sine Presbyteris esse potest, sine Diaconis non potest.

Neque Episcopus, neq; Presbyter carere potest Diacono.

Institutum Apostolicum in constituendis ecclesiis.

Episcopus numquam disjunctus a suo Diacono.

Hæc cum ita se habeant; si Petrus Domnio in Dalmatiam abeunti socios adjutoresque Pontificii muneris dedit, ut dedisse sine dubio affirmari potest, nemo non intelligit, quam sit verisimile unum alterumve ex illis fuisse Diaconum, & hunc quidem fuisse Cajanum, de cujus Diaconatu constat; cui adjunctus est Symphorianus, qui tum fortassis nondum adeptus erat Diaconatus Ordinem, sed tantum hypodiaconatus titulo & charactere insignitus. Porro uterque antequam summum Sacerdotii gradum assequeretur, propriis sui Ordinis ministeriis rite & cum fide obeundis assiduam ac strenuam operam B. Domnio navavit cum ad ceteras Pontificales functiones, tum præsertim ad ecclesiam illam constituendam & augendam, atque ad Presbyteros, Diaconos, reliquosque inferioris ordinis Clericos initiandos, ex quibus Clerum Salonitanum B. Domnius conflavit, ut scriptum est in ejusdem actis: *Sacerdos Dei Presbyteros & Levitas, cæterosque sacri ministerii Ordines ordinavit*: adhibitis ad solemnem illam consecrationem administris Cajano, & Symphoriano. Utriusque autem in Salonitana ecclesia quænam fuerint partes atque officia, ut dignosci possit, videndum est, quid olim Diaconis negotii dederint Patres & Canones antiqui, quibusque eos muneribus vellent esse præpositos: nam nullo prorsus modo audiendi sunt, qui Diaconos ab omni sacra functione summovent, eosque tantummodo in ministeria mensarum, pauperumque, tamquam in aliquod pistrinum detrudi & compingi volunt. Lucas enim Evangelista, a quo Act. cap. 9. Diaconorum origo traditur, tametsi instituendorum septem illius Ordinis principum captam occasionem refert ex quotidianis in viduas egenosque curandis sumptibus & mensarum præfectura; non hoc solum munus injunctum illis esse scripsit, sed mystica quadam consecratione initiatos fuisse, atque ad alia divina ministeria destinatos tum effusæ ad Deum preces, antequam in eum Ordinem cooptarentur, tum Apostolicæ manus singulis impositæ declarant.

Cajanus Diaconus, Symphorianus hypodiaconus a B. Petro adjutores Domnio dati.

Primum igitur Diaconis illud præscriptum fuerat, ut Episcopo solemni ritu celebranti, aliasque sacras functiones obeunti præsto adessent; & quod ipso eorum vocabulo significatur, ad omnia, quæ ad Christianæ reipublicæ administrationem pertinent, se fideles ac strenuos Ministros Episcopo præberent. Id adeo intelligi licet ex Apostolicis Constitutionibus lib. 2. cap. 44. ubi Diaconus in omnibus, quoad potest, jubetur adjuvare Episcopum, idemque esse quodammodo *Episcopi auris & oculus, & item os, cor, & anima, ne Episcopus sollicitudine multarum rerum, sed graviorum tantum augeatur*. Deinde illis commissa erat Divini Verbi prædicatio, qua Stephanum unum e septem primis Diaconis, nec non Philippum ex eodem ordine functos esse Acta Apostolorum commemorant: cujus muneris pars erat haud postrema, ut carceres perlustrarent, & religionis causa in vincula conjectos

Officia Diaconorum.

Verbum Divinum annunciare.

Christianos in carceribus invisere.

ctos solarentur & confirmarent, eosque Martyrii cupiditate incenderent. *In præteritum semper sub antecessoribus nostris factum est*, inquit Cyprianus, *ut Diaconi ad carceres commeantes Martyrum desideria consiliis suis, & scripturarum præceptis gubernarent*. Præterea inter præcipua Diaconorum officia annumerandam esse Dominici corporis & sanguinis administrationem auctor est locupletissimus, idemque Apostolicorum æqualis temporum, Ignatius Martyr in epistola ad Trallianos, qui Diaconos ait *ministros esse mysteriorum Jesu Christi*; & ne quis ex grege Calvini contenderet id profanum quodpiam esse ac vulgare ministerium, omnem sua verba aliorsum, atque ille retulit, detorquendi facultatem hac explicatione adhibita præripuit: *Non enim ciborum & potuum ministri sunt, sed ecclesiæ Dei*. Paullo post addidit, Diaconos Episcopis functionem exhibere, qualem Angeli Deo præstant, cujusmodi Stephanus Jacobo, Timotheus, & Linus Paullo, Anacletus & Clemens Petro præstiterunt. Justinus Martyr in Apologetico posteriore docet Diaconos in ecclesia, postquam ab Sacerdote consecratio facta est panis & vini, hoc est Eucharistiæ, hanc ipsam Laicis, qui aderant, distribuere, iis vero, qui abessent, deferre: *qui apud nos Diaconi vocantur, unicuique adstantium distribuunt ex illo pane & vino, & aqua benedictione consecratis, & ad absentes deferunt*: quem quidem panem vinumque pro communibus habere vetant illa verba, quæ de utroque proxime adjunxit: *Non enim*, inquit, *tamquam communem panem, neque tamquam commune vinum hæc accipimus*. Atque hoc perdiu postea observatum in ecclesia fuisse, ut Diaconi corpus & sanguinem Domini Christiano populo ministrarent, veteres canones & historiæ testantur. His adde munus Baptismi conferendi, quod jure quidem ordinario, sed ex auctoritate Episcopi obiisse Diaconos ex iisdem antiquitatis monumentis accepimus. Nam & Philippus Eunuchum baptizavit; & Tertullianus id officii Diaconis attribuit in libro de Baptismo; cujus *dandi quidem habet jus summus Sacerdos, qui est Episcopus: dehinc Presbyteri & Diaconi, non tamen sine Episcopi auctoritate propter ecclesiæ honorem*. Idem confirmatur canone 77. concilii Eliberitani, ubi & Parochiæ interdum videntur creditæ fuisse Diaconis: *Si quis Diaconus regens plebem sine Episcopo, vel Presbytero aliquos baptizaverit, eos per benedictionem Episcopus perficere* (idest sacro chrismate imbuere) *debebit*.

Eucharistiam impertiri;

conferre baptismum ritu solemni;

Pœnitentibus manus imponere;

Quid quod jus aliquando usurpatum a Diaconis fuisse invenies Pœnitentes in extremo periculo constitutos per manuum impositionem cum ecclesia reconciliandi, si neque Episcopi, neque Presbyteri adeundi vel evocandi copia esset, eosdemque divina Eucharistia impertiendi? *Si urgere exitus cœperit* (inquit Cyprianus ep. 13.) *apud Diaconum exomologesin facere delicti sui possint, ut manu eis in pœnitentiam imposita veniant ad Dominum cum pace, quam dari Martyres litteris ad nos factis desideraverunt*. Eodem pertinet canon trigesimus secundus concilii Eliberitani: *Cogente necessitate, necesse est Presbyterum communionem præstare debere, & Diaconum, si ei jusserit Sacerdos*. Huic manuum impositioni sive absolutioni per Diaconum factæ non inerat ea virtus & efficacitas delendorum criminum, qua illam præditam esse constat, quam Episcopus & Presbyter in conferendo Pœnitentiæ Sacramento adhibent; sed erat quædam cæremonia & precatio, quæ lethalis peccati reos, dum prius omni ope eniterentur doloris amorisque vi ante actæ vitæ sordes eluere, ad suscipiendam Eucharistiam præparabat. Quare sancitum erat, ut quos in ultimum vitæ discrimen adductos Diaconi absolvissent, & sacro Viatico instructos cum ecclesia in gratiam restituissent; ii postea, si convalescerent, juberentur Episcopalis vel Presbyteralis manus impositionem subire, cui solummodo ligandi ac solvendi potestatem amplissimam Christus commiserat; & suscepta peractaque ex antiquorum canonum præscripto pœnitentia, pro admissis delictis ecclesiæ ac Deo pie & caste satisfacere. Id decrevit concilium Carthaginense IV. can. 78. *Pœnitentes, qui in infirmitate Viaticum Eucharistiæ acceperint*, (a Diaconis scilicet) *non se credant absolutos, sine manus impositione, si supervixerint*.

Quæ quidem munera plena dignitatis atque honorificentiæ, cum præsertim & gratia & ministerio plurimum apud Episcopos Diaconi possent, illos nimis extulerunt, eisdemque nescio quos spiritus attulere, ut ob eam causam adversus Presbyteros nonnumquam se insolentius efferrent; ac propterea Synodicis decretis coercendi fuerint: nam eorum audacia usque eo processerat, ut jus inter Presbyteros sedendi sibi arrogarent, Presbyteris nollent subesse, quod dictitarent se non Presbyterorum, sed Episcoporum ministros esse, & in ea ministeria invaderent, quorum usurpatione videbantur sibi Presbyteros subjicere. Diaconorum arrogantiæ frœnum injecit concilium Arelatense canone 18. quo *de Diaconibus urbicis* statutum est, *ut non aliquid per se præsumant, sed honor Presbyteris reservetur*. Nicæni Patres can. 18. interdicunt, *ne Diaconi Eucharistiam Presbyteris administrarent, ne ejus participes fierent ante Presbyteros: ne in consessu Presbyterorum sederent*. Concilium Laodicenum cavet, ac sancit, *ne præsente Presbytero, sederent Diaconi, nisi ab eo invitarentur*. Concilium quoque Carthaginense IV. Can. 37. 38. 39. 40. ut Diaconorum audaciam frangeret, multa secundum Presbyteros decrevit: jubet Diaconum meminisse, ita se Presbyteri, ut Episcopi ministrum esse: prohibet, ne coram Presbytero, nisi eo jubente, sedeat, neve in conventu Presbyterorum, nisi interrogatus loquatur; & cum Presbyter adest, vetat Eucharistiam ab Diaconis populo impertiri, nisi de illius permissu, & cogente necessitate. Cum autem quibusdam in locis Diaconi tantum sibi tribuerent, ut absente Sacerdote vel ipsius incruenti sacrificii faciendi potestatem usurpare auderent, temerarium & sacrilegum facinus compressit concilium primum Arelatense canone 15. *De Diaconibus, quos cognovimus multis locis offerre, placuit minime fieri debere*; cujus interdicti rationem reddidit concilium IV. Carthaginiense can. 4. *quia Diaconus*, inquit, *non ad Sacerdotium, sed ad ministerium consecratur*: quamquam Canon Arelatensis fortasse intelligi debet, non de sacrificio, sed de aliis rebus per Diaconos solemni ritu Deo oblatis; alioquin Patres illi tantum scelus, & verbis gravioribus, & severiori censura confixissent. Sed ad superbiam Diaconorum retundendam vehementius stylum exacuit Div. Hieronymus in epistola ad Evagrium, ubi justæ reprehensionis fines propemodum transgressus, Presbyteros quidem altius evehere, quam eorum gradus postulat, Diaconos vero infra, quam hujus Ordinis excellentia requirit, dejicere videtur, & horum fere totum ministerium a sacris ad profanas mensas, ab omni ecclesiastico actu, ad pauperum ac viduarum procurationem ablegare. Cæterum ipsemet Hieronymus aliis in locis de Diaconis & sentit & loquitur multo honorificentius; nec vero in eorum efferenda dignitate, commemorandisque privilegiis ac mune-

quid de Presbyteris ac Diaconis senserit Hieronymus.

muneribus vel tantillum ab aliis Patribus dissentit. Nec vero negaverim id quoque oneris impositum fuisse Diaconis, ut egenorum ac viduarum curam susciperent, quam tamen Joannes Chrysostomus Hom. 14. negat ita propriam esse Diaconorum, ut hujusmodi οἰκονομία sive rei temporariæ administratio aliis committi non possit, cum ejus ætate in ecclesia CP. pauperum procuratio non ab Diaconis geri consueverit, sed a quibusdam Presbyteris, qui eam ob causam dicebantur Oeconomi. Verum eos turpissime falli affirmo, qui munus Diaconorum profanæ mensæ ministerio, & viduarum atque inopum cura circumscribunt: quæ quidem occasio fuit Apostolis septemviros illos eligendi, non autem Diaconici muneris circumscriptio. Quæ de gradu atque officio Diaconorum breviter scripsi, eo pertinent, ut cognosci liceat, quid magistratus ac dignitatis gesserint in ecclesia Salonitana Cajanus & Symphorianus, quibusque muneribus fungerentur, antequam ad summum Sacerdotii apicem ascenderent.

Quid Chrysostomus.

§. III.

Cajanum inter Diaconos Salonitanos Primum sive Archidiaconum fuisse.

Septem in qualibet ecclesia Diaconi electi.

Diaconos in omnibus vel primariis ecclesiis ad septem omnino creari præcepit concilium Neocæsariense proposito exemplo & auctoritate Apostolorum, qui totidem sanctitate ac sapientia præstantissimis viris ex omni Discipulorum numero delectis, septemvirale Diaconorum collegium Hierosolymæ instituerunt. Id quippe canone xv. in hæc verba decrevit: *Diaconi septem esse debent ex canone, etiamsi magna sit civitas; ejus autem fidem facit liber Actorum.* Quem quidem Diaconorum numerum ex Apostolico instituto, ante hanc præscriptionem Neocæsariensem, accurate servabat, ac deinceps perdiu retinuit ecclesia Romana, quemadmodum intelligi potest ex Epistola Cornelii apud Eusebium lib. 6. cap. 43. in qua Clerum Romanum constare ait e Presbyteris sex & quadraginta, e Diaconis septem, Subdiaconis itidem septem, Acolytis vero duobus & quadraginta, quibus Exorcistas, Lectores, Ostiarios ad quinquaginta duos adjungit. Cæterum ut septenus Diaconorum numerus ex regula & traditione Apostolica statutus neque imminui neque augeri solebat, ita Presbyteri ac cæteri inferiorum Ordinum Clerici nullo certo stabilique numero definiebantur. Hanc consuetudinem septenos in singulis civitatibus Diaconos creandi inde usque ab Apostolicis temporibus usurpatum fuisse affirmat Auctor Commentarii in priorem ad Timotheum epistolam, Ambrosii titulo inscripti, qui ea tempestate, cum Paullus ad Timotheum eas litteras dedit, *unum in civitate Episcopum fuisse* ait, *cum septem Diaconos esse oporteret, & aliquantos Presbyteros.* Scio equidem quinto vergente sæculo, aliquas Orientales ecclesias in eligendis Diaconis hunc numerum longius prætergressas fuisse, quam postulabat regula & præscriptio Apostolica: nam in Edessena, de qua mentio est in concilio Chalcedonensi, duodequadraginta Diaconi fuisse traduntur; & Justinianus decrevit, ut in ecclesia CP. pro urbis illius amplitudine ac dignitate Diaconi ad centum omnino crearentur. Verum dubitari nequit, quin prioribus ecclesiæ sæculis id moris in omnibus fere ecclesiis receptum fuerit, ut non plures quam septem in unaquaque ecclesia in ordinem Diaconorum cooptarentur.

Presbyteri cæterique inferiores Ministri nullo certo numero definiti.

Quemadmodum autem Archiepiscopus sive Metropolita unus omnibus unius provinciæ Episcopis, & unus itidem Archipresbyter omnibus unius ecclesiæ Presbyteris præfici solebat, sic etiam inter omnes unius ecclesiæ Diaconos unus auctoritate ac dignitate eminebat Archidiaconus, quamquam, ut tum ferebat modus loquendi Christianæ demissioni ac modestiæ magis consentaneus, non eos honorificis hujusmodi titulis afficiebant, nec sui quemque ordinis principem, sed in suo quemque ordine Primum vocabant: primus enim Episcoporum, primus Presbyterorum, primus Diaconorum dici solebant, quos nunc magnificentiore vocabulo Archiepiscopos, Archipresbyteros, Archidiaconos vulgo appellamus. Hieronymus ad ordinis ecclesiastici unitatem, rectamque descriptionem pertinere docet, quod tria in singulis ecclesiis capita constituta sint, alia aliis obnoxia: *Singuli Ecclesiarum Episcopi, singuli Archipresbyteri, singuli Archidiaconi; & omnis ordo ecclesiasticus suis Rectoribus nititur.* Epist. ad Rusticum.

E septem Diaconis unus cæteris dignitate præerat.

Jam vero ut paucis exsequar, quod hujus loci caput est, cum Domnius duos aut plures annos Salonæ versatus in salutem institutionemque indigenarum haud laboriosius, quam felicius incubuisset, & Christianorum numerus eo crevisset, ut in unius ecclesiæ corpus jam coalescere descriptis legibus, præpositisque magistratibus posset, ad Clerum Salonitanum constituendum cogitationem curamque convertit: *Presbyteros, & Levitas, cæterosque sacri ministerii ordines ordinavit.* Ex prima Vita S. Domnii: *Crescente vero numero Christianorum delegit ex eis optimos, quos mysteriis edoctos Sacerdotes ordinavit.* Ex Vita secunda. Idem Adamus Parisiensis, cæterique ejusdem vitæ Scriptores tradiderunt. Nec vero dubitari potest, quin totius ecclesiasticæ Hierarchiæ descriptionem ad exemplum institutumque Apostolorum exegerit; & cum Presbyteros, atque inferioris ordinis ministros sive arbitratu suo, sive pro rei necessitate plures paucioresve initiasset, Diaconorum collegium septenario numero definivit: id quippe & constitutio Apostolica, & dignitas ecclesiæ Salonitanæ, & urbis illius amplitudo ac frequentia postulabat. In hoc amplissimo septemviratu cæteris auctoritate ac dignitate præesse jussit Cajanum, eique Primi Diaconi & titulum attribuit, & partes imposuit. Nam unum Cajanum ex omnibus delectum fuisse, cui is honos ac magistratus mandaretur, satis argumenti est, quod cum antiquus esset B. Domnii discipulus, & fortassis ex ipsamet B. Petri schola veluti ex quadam omnium virtutum officina prodiisset, vix dubitari potest, quin ob vitæ sanctimoniam, & rerum ecclesiasticarum scientiam ad id munus gerendum omnibus aptior videretur. Præterea qui dignus postea visus fuit tum Domnio, ut ad Episcopatum eveheretur; tum Clero populoque Salonitano, ut ipsimet S. Domnio in ecclesiæ illius regimen succederet, eum antea præditum fuisse oportet ea doctrina & sanctitate, ut judicari posset idoneus ad sustinendam personam Archidiaconi, quæ multiplicium ac variarum rerum procuratione ad Episcopum proxime accedit. Cum igitur in omnium virtutum genere inter omnes Beati Domnii discipulos unus Cajanus emineret, haud dubium videtur esse, quin huic Domnius primum inter Diaconos Salonitanos locum tribuerit. Magnum fuit olim in ecclesia Archidiaconi nomen, eximia dignitas, jurisdictio ac potestas longe ac late diffusa, ut nemo nisi egregiis vel perspicaciæ & doctrinæ, vel prudentiæ, & cæterarum virtutum præsidiis instructus tantam personam, tam gravem, tam difficilem suscipere ac tueri posset. Primus Diacono-

Cajanus primus Diaconus, sive Archidiaconus.

Dignitas & officia Archidiac.

conorum sive Archidiaconus auctoritate proximus erat Episcopo, qui vicaria ejusdem opera ad totius rei ecclesiasticae ac temporariae administrationem utebatur; idque cognosci potest ex Epist. 57. Leonis I. ad Anatolium CP. ubi ait *dispensationem totius causae, & curae ecclesiasticae* ab Anatolio concreditam fuisse Ætio Archidiacono suo; itemque ex Anatolii ad Leonem litteris, quibus respondet Ætium, ut Pontifex mandaverat, ab se in pristinum dignitatis locum restitutum fuisse, & controversiis caussisque omnibus, quae ad contentiosam Episcopi jurisdictionem pertinent, praepositum esse: *Et reverendus quidem Ætius in priore loco atque honore a nobis est restitutus, omne, quod Episcopii nostri est, modeste faciens ipse responsum*. Quam ob causam Archidiaconus potissimum appellari solebat Episcopi *oculus, & manus*; quin immo Isidorus Pelusiota lib. 1. ep. 29. jubet Archidiaconum esse *plenum oculorum*, ut nihil eum lateat, quod ad curam & inspectionem ecclesiasticam pertinet, & omnibus ecclesiae necessitatibus prospicere, & commodis utilitatique providere possit. *Si venerandi Altaris Diaconi Episcopi oculi sunt, cum tu Dei permissu ipsis praesis, totus oculus* ὅλος ὀφθαλμὸς *esse debes, quemadmodum animalia illa plurimis oculis praedita*. Patres concilii Toletani I. id praeterea oneris imponunt Archidiaconis, ut quae de moribus ac disciplina Clericorum sanciverant, ea ipsi tum Episcopis, tum Presbyteris identidem in memoriam redigant, curentque sedulo, ut sarta tecta ab omnibus serventur. *Hujusmodi constitutionem semper meminerit Archidiaconus vel praesentibus vel absentibus Episcopis suggerere, ut eam Episcopi custodiant, & Presbyteri non relinquant*. Ex quo satis intelligi potest, quanti olim fieret Archidiaconi dignitas & auctoritas, cui secundum Episcopum primas deferunt etiam juniores Canonistae: *Archidiaconalem dignitatem de jure communi post Episcopalem esse majorem dignitatem quacumque alia in ecclesia Dei, & per consequens majorem Abbatiali*. Fagnan. lib. 1. Decret. par. 2. Omnia fere Archidiaconorum munera & officia praeclare descripsit Isidorus Hispalensis Episcopus in epist. ad Luidfredum Ep. cujus verba hic adscribere haud piget: *Archidiaconus imperat Subdiaconis, & Levitis.... Quis Levitarum Apostolum & Evangelium legat, quis preces dicat seu Responsoria in Dominicis diebus aut Solemnitatibus decantet, praescribit. Sollicitudo quoque Paraeciarum, & ordinatio, & jurgia ad ejusdem pertinent curam. Pro reparandis Dioecesanis basilicis ipse suggerit Sacerdoti: ipse inquirit paraecias cum jussione Episcopi, & ornamenta, vel res basilicarum, & paraeciarum gesta, & libertatum ecclesiasticarum Episcopo ipse refert. Collectam pecuniam de communione ipse accipit, & Episcopo defert, & Clericis partes proprias idem distribuit. Ab Archidiacono nunciantur Episcopo excessus Diaconorum. Ipse denunciat Sacerdoti in sacrario jejuniorum dies, atque solemnitatum, & ab ipso publice in ecclesia praedicantur. Quando vero Archidiaconus absens est, vicem ejus Diaconus sequens adimplet*. Venantius Fortunatus Poemat. lib. 3. delegatam ab Episcopo Archidiaconis potestatem nullis limitibus circumscripsit: *Det tibi larga Deus, qui curam mente fideli, de grege Pontificis magni Minister habes*. Nec vero Archidiaconus solum in Clericos ordinis inferioris, quos pietate ac litteris imbuere, atque ad omne sui quemque officii munus instruere debebat ex praescripto concilii IV. Carthaginensis; sed etiam in Parochos ac Presbyteros, ut docet Isidorus, suam jurisdictionem exserebat, quibus quamvis de loci primatu concederet, cum ordinis gradu

Archidiaconi ecclesiasticae disciplinae tuendae praepositi.

Munera Archidiaconi ex Isidoro Hispalensi.

Archidiaconus licet ordine inferior au...

inferior esset, auctoritate tamen ac rerum gerendarum potestate eosdem antecedebat. Quid quod ne ipsos quidem Archipresbyteros Archidiaconi imperio ac jurisdictione exemptos fuisse tradit Isidorus in eadem epist. ad Luitfredum Ep. jubetque illos huic non secus atque Episcopo suo se morigeros atque obedientes praebere: *Archipresbyter vero se esse sub Archidiacono, ejusque praeceptis, sicuti Episcopi sui, sciat obedire*. Quare nullus erat ecclesiasticae potestatis gradus superior, quo Archidiaconus posset conscendere, nisi ad Episcopatum veheretur; ei siquidem Presbyteratum adepto, tantundem necesse erat de imperio & auctoritate detrahi, quantum ad characteris dignitatem amplificandam accesserat. Sidonius Apollinaris refert Joannem Archidiaconum Cabillonensem ob suam eximiam industriam ac solertiam diu retineri oportuisse in gradu Diaconorum, ne si ad superiorem ascendisset, dignitate auctus, potestate diminutus operam suam perutilem ac necessariam ecclesiae & Episcopo subducere cogeretur; neque enim Presbyteratu initiatus Archidiaconi officio fungi potuisset: *In quo Archidiaconi seu gradu, seu ministerio*, inquit Sidonius lib. 4. epist. 25. *multum retentus propter industriam, diu dignitate non potuit augeri, ne potestate posset absolvi*. Quapropter Archidiaconi, ne munus suum gradumque dimitterent, vix aut ne vix quidem adduci poterant, ut se Presbyteros fieri paterentur; Episcopi autem male & injuste facere putabantur, qui Archidiaconos suos Presbyteratum suscipere cogerent. *Certe*, inquit Hieronymus, *qui primus fuerit Ministrorum, quia per singula concionatur in populos, & a Pontificis latere non recedit, injuriam putat, si Presbyter ordinatur*. Jure igitur meritoque Leo Magnus Anatolium Constantinopolitanum, & Gregorius itidem Magnus Natalem Salonitanum Antistitem reprehendunt gravissimis ad utrumque scriptis epistolis, quod alter Ætium jam provexerat, alter Honoratum ad Presbyteratum provehere conabatur, ut Archidiaconatu utrumque moverent; jubentque eos in pristinum gradum restitui. De potestate, electione, officioque Diaconorum quae praeterea dici possunt, brevius ac distinctius explicabimus in actis Natalis Salonitani Episcopi, cui multae & magnae contentiones fuerunt cum Honorato Archidiacono, quas ut dirimeret, Gregorius Magnus auctoritatem suam interponendam censuit. Cum igitur totius fere ecclesiasticae administrationis multis operosisque negotiis implicatae molem unus Archidiaconus partim ex suo officio, partim ex Episcopi delegatione sustineret, non aetas, non opes, non gratia, non denique suscepti ordinis antiquitas ad hunc aeque difficillimum atque amplissimum Magistratum viam muniebat; sed id oneris atque honoris illi potissimum mandari solebat, quem virtus, doctrina, & praesertim disciplinae ecclesiasticae scientia rerumque gerendarum solertia commendabat; cum alia esset ratio Archipresbyteri eligendi, ut quisque enim antiquitate Sacerdotalis consecrationis antecedebat, ita primum inter Presbyteros locum ac nomen obtinebat. Cum ergo Cajanus caeteris B. Domnii Discipulis, ut diximus, omni virtutum genere facile praestaret, idcirco inter omnes maxime idoneus ac dignus habitus est, qui Diaconis Cleroque Salonitano secundum Episcopum praeesset, & Primi Diaconi titulo ac dignitate ornaretur.

Auctoritate tamen Presbyteris, & Archipresbyteris praestat.

Archidiaconi ad Presbyteratum nec ipsi volebant, nec inviti contra injuriam promoveri poterant.

C A-

CAPUT II.

De Consecratione Episcopali Cajani, & Symphoriani.

§. I.

Adventus S. Clementis in Dalmatiam.

DE Apostolica B. Clementis peregratione, accessuque ad urbem Salonitanam testis est satis idoneus, qui vitam S. Domnii secundo loco a nobis probatam descripsit: *Post vero cum jam Petrus & Paullus Neronis jussu Romæ martyrium consummassent, contigit S. Clementem illac pertransire, quem Sanctus Pontifex excepit sicut Angelum Domini. Habebat Clemens duos Episcopos secum, cum quibus, ubi opus esset, Episcopos consecrabat. Petiit ergo Domnius a S. Clemente concedi sibi præfatos Episcopos, cum quibus idem duos ex suis Sacerdotibus Episcopos ordinavit, Garganum videlicet, & Symphorianum, quos & successores post mortem, alterum post alterum habuit.*

Quo tempore Clemens venerit in Dalmatiã. Quo tempore S. Clemens Dalmatiam, cæterasque regiones Apostolico ritu lustraverit, & Salonam advenerit, intelligi nequit, nisi antea definiatur illud annorum intervallum, quo Romanum Clementis Pontificatum circumscribi, includique oportet. De ordine successionis, quo priores quatuor post Petrum Pontifices catholicæ ecclesiæ præfuerint, discrepant Latini pariter Græcique Scriptores. Nullo prorsus modo illis assentiendum est, qui proximum a B. Petro in Romana cathedra Clementem constituunt, Lino expuncto, quem ad ecclesiam regendam navasse quidem ipsimet Petro vicariam operam putant, sed Neronis jussu ante occubuisse, quam Petrus Paullusque, eodem Nerone imperante, egregiam pro Christo mortem oppeterent. Quæ istos in hunc errorem induxerint, causas reperio duas; unam, quod in Actis Græcis SS. Petri & Paulli apud Metaphrastem diserte scriptum est Linum antea morte præreptum, quam Petrus Romam rediret, martyrium paullo post subiturus: altera est hæc, quod eadem Acta, & liber Pontificalis Damaso Papæ attributus, itemque alii Romanorum Pontificum catalogi tradunt Clementem a B. Petro, qui suum ab hac vita discessum prope abesse divinitus cognoverat, rite ordinatum, & Pontificiæ cathedræ successorem designatum fuisse. Verum quod Acta illa perhibent de morte Lini intempestiva, veterum omnium Scriptorum testimoniis refellitur; illud vero de Clemente successore Petri designato, quod traditur, non repugnat contra Lini Pontificatum: potuit enim Clemens certis gravissimisque de caussis, quas infra explicabimus, loco cedere, & oblatum sibi, traditumque Sacerdotium in Linum transferre. Cæterum de Lino in Petri sedem proxime suffecto omnes fere Scriptores ecclesiastici veteres pariter junioresque consentiunt; ut de tam testata exploratаque re addubitare non possit, nisi qui cum tota propemodum antiquitate dissentire, & ex hominum genere humanam fidem eximere velit.

Clemens non fuit Petri proximus successor.

Lino alii Clementem, alii Cletum substituunt.

Lino extincto Optatus, Augustinus, aliique haud multi Clementem, longe vero plures, videlicet Ignatius, Irenæus, Epiphanius, Eusebius, Hieronymus, Prosper, Isidorus, Liber Pontificalis, cum plerisque Catalogis, & Martyrologiis Cletum vel Anacletum subjiciunt. Auctor Carminum adversus Marcionem, quibus Tertulliani nomen præfigitur, Cleto & Clementi Anacletum interjecit, quem plerique Latinorum quintum a Petro numerant. De Cleto & Anacleto est aliquid controversiæ. Sunt enim, qui ex his duobus unum tantummodo Pontificem conflandum censent, propterea quod non solum Greci omnes, sed etiam aliqui ex Latinis alterutrum prætermittunt: Ignatius, Irenæus, Eusebius, quem tertium a B. Petro constituunt, eum, non ut alii Cletum, sed Anacletum vocant, Cleti vero nusquam meminere; sed Clementi Evaristum suffectum tradunt; alii contra Cletum quidem commemorant; Anacletum vero non item. Cæterum Latini fere omnes, *quibus*, ait Baronius, *in iis, quæ sunt Romanæ ecclesiæ, majorem esse adhibendam fidem, quam cæteris*, a Cleto Anacletum distinguunt, & utrique Clementem interjiciunt. Quare ad communem & magis receptam apud Latinos sententiam exigere placet ordinem seriemque quatuor horum Pontificum, & huic loco innectere, Chronologicis calculis ex Baronio adjectis, quos ad eam, quam quisque malit sequi, computandorum temporum rationem revocare poterit.

Cletum ab Anacleto Latini distinguunt, & Clementem utrique interjiciunt.

Linus ab an. *69*. ad an. 80.
Cletus ab an. 80. ad an. *93*.
Clemens ab an. *93*. ad an. 102.
Anacletus ab an. 103. ad an. 112.

Godefridus Henschenius *in Diatriba Præliminari ad tomum primum Aprilis*, ad contexendam horum quatuor, & deinceps consequentium Pontificum successionem usus est pervetusto quodam Indiculo, quem notæ longe optimæ ait esse, & libro Pontificali, cæterisque hujusmodi Catalogis præferendum censet, eumdemque a Damaso Papa vel compositum, vel certe approbatum, & S. Hieronymo missum fuisse existimat; ut colligitur ex utriusque alterius ad alterum Epistola. In eo Catalogo, sive ut Petavius lib. 5. Ration. temp. cap. 5. vocat, Indiculo continuatio seriesque Pontificum Romanorum ad Liberium usque perducitur, qui proximus ante Damasum ecclesiæ præfuit. Id vero potissimum huic catalogo pretium & auctoritatem conciliat, quod singulorum Pontificum tempora suis cujusque adjectis consulibus designantur; & ut initium, sic exitus cujusque Pontificatus, eorum, qui Consulatum per id temporis gessere, nominibus subjicitur: quæ quidem Consulum adscriptio cæteris omnibus chronologicis notis certior habetur atque expeditior ad veterum temporum ordines & investigandos & explicandos.

De Pontificatu Lini sententia Henschenii.

Henschenius igitur hujus Catalogi auctoritate nixus annos duodecim cum aliquot præterea mensibus ac diebus Lino ibidem attributos numerare incipit a Consulatu Q. Volusii Saturnini, & P. Cornelii Scipionis, cui initium Lini adscribitur, quique cum anno æræ vulgaris 56. juxta computationem ejusdem Henschenii cohæret: non quod illo anno vel Petrus obierit, vel Linus in ejus locum subrogatus fuerit, sed quia tum a B. Petro Episcopus consecratus, & Pontificii muneris Vicarius adlectus ecclesiam Romanam auctoritate sibi delegata administrare cœpit. Post Petri martyrium, quod refert ad annum æræ vulgaris 65. Linus veri Pontificis nomen ac dignitatem adeptus amplius duos annos ecclesiæ præfuit, martyrio perfunctus 23. Septembris Coss. L. Fontejo Capitone, & C. Julio Rufo, idest anno 67. Ita Henschenius duodecim illos annos Lino adscriptos bifariam divisit, novem cum aliquot mensibus eidem tamquam Petri Vicario, reliquos cum aliquot itidem mensibus eidem jam Pontifici maximo attribuit.

Lino

Lino Clementem subjicit.

Lino sublectus Clemens Pontificatum iniit anno 67. qui fuit proximus ante Consulatum C. Silii Italici, & M. Galerii Trachali, gessit annos fere decem, ultro deposuit an. 77. Abdicati a Clemente Pontificatus testem citat Henschenius primam ejusdem Clementis ad Corinthios epistolam, in cujus extrema parte de se ipse videtur loqui, cum ait: *Si propter me seditio, contentio, & schismata orta sunt, emigrabo, abibo quocumque volueritis.* Epiphanius quoque hær. 27. affirmat ab aliquibus tradi *S. Clementem ab omni administratione cessasse, & eum in quadam epistola scripsisse: Recedo, ex eo; bene stabiliatur populus Dei.* Exinde Clemens nulli sedi affixus, Episcopi Apostolici, sive Evangelici, qui etiam Regionarius dici potest, titulo ac munere suscepto, vitæ, quod illi supererat, Ecclesiis Orientis Apostolico more rituque lustrandis exegit usque ad annum Trajani tertium, æræ vulgaris centesimum, quo trans Pontum in exilium pulsus, apud Tauricam Chersonesum pro religione occubuit.

Clementi Pontificatu abeunti Cletus,

Romanam Cathedram voluntaria Clementis decessione vacuam Cletus conscendit anno 77. Coss. Vespasiano VIII. & Domitiano VI. tenuit sex annos, & duos præterea menses, diesque septem usque ad Consulatum Domitiani nonum, & Rufi, & pro Christo interemptus est anno proximo 84.

Cleto exstincto Anacletus successit.

Cleto rebus humanis exempto successit Anacletus anno 84. Consulibus Domitiano X. & Sabino; cumque annos fere duodecim ecclesiam sanctissime gubernasset, usque ad Consulatum Domitiani XVII. & Titi Clementis Flavii, martyrio perfunctus est anno 95. Hunc a superiore omnino distinguendum esse censet Henschenius; cum Cletus Romanus fuerit, patre Æmiliano natus, Anacletus vero Græcus Athenis oriundus ex patre Antiocho; & alius alias res gesserit, alius aliis temporibus Pontificatum obtinuerit. Neque hic prætereundum est, quod Henschenius animadvertit ac monuit, in priore parte hujus catalogi usque ad Urbanum, & annum tertii sæculi trigesimum deducta, nullos Consules bis apponi; *quamvis*, inquit, *sub iisdem, sub quibus sedere incæperant quidam, fuerint vita functi, aut martyrio coronati eorum Decessores.*

Chronologia Pontificia Henschenii cũ libro Pontificali codicem Henschenianũ facile conciliat.

Hæc Pontificia Henscheniana Chronologia præter cæteras utilitates id commodi affert, quod si ad ejus normam & Catalogi Henscheniani regulam librum Pontificalem exigere, emendare, interpretari velis, nihil est, quod tantopere de illius libri auctore Baronius aliique Scriptores Ecclesiastici querantur, quem turpissime a seipso dissidere, & tota temporum distributione errasse affirmant. Si enim Lino Pontifici novem annos detractos eidem Pontificii Vicarii, dum Petrus viveret, partes agenti reddideris; si Clementis Pontificatum a postremis prioris sæculi annis retroactum inter annos 67. & 77. ejusdem sæculi collocaveris; immanes illi anachronismi Pontificum libro affìcti protinus evanescunt, & sua quoque huic Catalogo constabit auctoritas; quod autem de numero annorum, quo singuli Pontificatus definiuntur, ab Henscheniano codice aliquando discrepet, id librariorum incuriæ tribui facile potest. Si vero in ordinandis digerendisque temporibus Imperatorum & Consulum ratio potissimum est habenda, iidem fere Imperatores & Consules in utroque Catalogo unicuique Pontifici adscribuntur. In eo præterea dissentit ab Henschenii Catalogo liber Pontificalis, quod Cletum Clementi, Pium Aniceto præposuit. Cæterum illud quoque ad Pontificii codicis Henscheniani auctoritatem stabiliendam maxime pertinet, quod fere congruit cum altero Ms. Codice in Bibliotheca Christinæ Reginæ Svecorum invento, & usque ad Felicem IV. atque Imperium Justiniani deducto, quem Henschenius plurimi fecit, ac dignum censuit, quem minusculis litteris exaratum suo Catalogo subjiceret.

Chronologia Pontificia Papebrochii cum Henscheniana partim consentiens, partim dissentiens.

Henschenii vestigiis ferme insistit Daniel Papebrochius in contexenda Pontificia Chronotaxi, quam ut accuratiorem & meliorem faciat, diligentius notatis interstitiis Pontificalibus, & diebus, quibus unusquisque Pontifex vel obiit, vel electus, vel consecratus est, multa variat a suo Magistro dissentiens. Illud ad rem nostram pertinet, singularique animadversione dignum est, quod Cletum & Anacletum unum esse voluit eumdemque Pontificem, sed ejus Pontificatum bifariam dissecuit. Nam Cletus Lino in Romanam sedem substitutus anno 67. postquam sex annos & duos menses, diesque octo præfuisset ecclesiæ, cum Philosophis, quos Vespasianus urbe expulerat, coactus exulare, anno 73. Pontificatum dimisit.

Cleto abeunti Clemens subrogatus anno 73, novem annos, duos menses, dies duodecim rem Christianam administravit. A Domitiano consanguineo suo, qui Sabinum Consulem Clementis patruum, & patruelem Domitiani necari jusserat, vel in carcerem conjectus, vel exulare jussus, Pontificatu se abdicavit anno 83. Exinde obeundis invisendisque Christiani orbis ecclesiis, Episcopi Apostolici partes peregit usque ad imperium Trajani, a quo in Chersonesum Tauricam relegatus, ibidem egregio martyrio perfunctus est.

Post Clementis discessum ecclesiæ regimen iterum suscepit Cletus, dictus propterea Anacletus, idest Revocatus; qui anno decimo tertio, quam Pontificatum receperat, jubente Domitiano ob Christi religionem interemptus est anno 96. Ejusdem commemoratio in fastis ecclesiasticis semel atque iterum adscripta legitur, primum ad diem XXVI. Aprilis illius Martyrio insignem, deinde ad XIV. Julii, quem in diem aliqua fortassis ejus translatio incidit: illic vero *Cleti*, hic *Anacleti* nomine afficitur. Hæc Papebrochius.

Probabilior sententia Clementem Cleto subjiciens, designatum quidem a Petro successorem.

Quos de Clementis Pontificatu auctorum opiniones exposui, eo potissimum pertinent, ut ex illis elici dignoscique possit tempus, quo cum Clementis in Dalmatiam adventus apte cohæreat. Si ordinem seriemque chronologicam Pontificum Romanorum ab Henschenio vel Papebrochio contextam amplecti libeat; admodum verisimile est tum Clementem appulisse in Dalmatiam, cum abdicato Pontificatu, susceptoque Episcopi Apostolici titulo atque officio, Christi nomen & cultum, qua nondum pervaserat, circumferre, atque ecclesias jam conditas invisere, ac stabilire instituit. Hanc autem abdicationem Henschenius cum anno 77., Papebrochius autem cum anno 83. copulavit. Me vero haud pœnitet eorum sententiæ esse, qui non solum Lino, sed etiam Cleto Clementem postponunt, hujusque Pontificatum in annos extremos sæculi primi conjiciunt: hanc enim sententiam plerisque tum Græcis tum Latinis probari video, & multorum veterum consensu firmatam esse, quam Baronius sequendam esse censuit. Nec vero ab illis dissentio, qui docent a Petro haud ignaro sibi propediem e vita migrandum, Clementem accersiri jussum, eique quamvis invito ac repugnanti tandem persuasum, ut Romanæ urbis Episcopum se decerni, ipsiusque Petri successorem designari pateretur. Id quippe tradunt Tertullianus de præscript. cap. 32. Epiphanius hæres. 27. Ruffinus, liber Pontificalis, quibuscum consentiunt alii Romanorum Pontificum Catalogi & Acta S. App. Petri & Paulli apud

apud Surium e Simeone Metaphraste, ut ajunt, descripta. Cæterum Clemens sive Christianæ modestiæ & submissionis causa, sive ne quod perniciosum exemplum deligendi Romani Pontificis posteris proderetur, seu denique ut quamlibet schismatis occasionem Clero populoque præriperet, cui designatam illam successionem non satis probari intelligebat, de jure suo cessit, integra ut esset iis, ad quos pertinebat, & libera potestas Episcopi, quem vellent, eligendi, præficiendique in locum Petri, qui paullo ante martyrium subierat. Itaque Clemente posthabito delectus est Linus, qui ecclesiæ catholicæ præesset. Huc referri posse videntur quædam verba illius epistolæ, quam Clemens ad Corinthios scripsit, ut eos ad concordiam revocaret. Cum enim quosdam e Clero ob causas nescio quas loco suo officioque amotos alii vellent, alii nollent in pristinum gradum restitui, pertinax & implacabile schisma Corinthiacam ecclesiam in duas factiones distraxerat: *Qui igitur inter vos strenuus est*, inquit Clemens, *qui misericors & charitate plenus, dicat: Si propter me seditio, contentio, & schismata orta sunt, emigrabo, abibo, quocumque volueritis; & quæ a plebe mandantur, faciam; solum Christi ovile, cum constitutis supra se Presbyteris, in pace degat.* Hic Clemens tacite quodammodo obscureque Pontificiæ suæ abdicationis exemplo proposito hortatur eos, quorum causa graves illæ contentiones exarserant, ut pacis revocandæ studio malint cedere tempori, jusque suum remittere, quam amissi gradus recuperandi cupiditate materiam jurgiorum & schismatis Corinthiis suppeditare. Illis plane verbis aliquos adductos fuisse ait S. Epiphanius, ut crederent *S. Clementem ab omni administratione vacasse, & eum in quadam epistola scripsisse:* Recedo, exeo; *bene stabiliatur populus Dei, nonnullis hoc modo consulentem; nam in quibusdam Commentariis ita scriptum reperimus.* Huc pertinent, quæ de abdicatione Clementis scripsit Godefridus Vendelinus in Commentar. ad epistolas Clemen. *Cum Romæ inter fideles orta esset (qualis postea Corinthi) magna dissensio super honore Pontificatus, Clemens, ne quasi ex testamento Petri successisse videretur, ac ne posteris hæc Principatus ambitio perniciosi exempli haberetur, ultro se Pontificatu abdicavit.* Eamdem fere causam, quæ Clementem impulit, ut traditum sibi Pontificatum dimitteret, paullo copiosius exposuit Natalis Alexander Dissert. 3. *Licet Clementem a Petro ordinatum tradant quamplurimi, non sequitur, quod Romanam sedem immediate post illum ascenderit. Designatus quidem fuerat a Petro Romanæ & universalis ecclesiæ Episcopus; sed ad exempli perniciem devitandam, Clero suo (ut credere par est) consentiente, singulari Spiritus Sancti afflatu jure suo cessit... Enimvero pessimum exemplum præberi animadvertebat, si ex vi designationis & ordinationis de se facta a S. Petro (quantumvis justa esset) exerceret Pontificium, quia futurum prævidebat, ut si Pontifici liceret sibi designare successorem, plures in cathedram Petri subvecti, sed Petri vestigia non secuti, revelationem carnis, & sanguinis, non Sancti Spiritus afflatum attenderent .... Sicque summum ecclesiæ Sacerdotium ab ordine Melchisedech in ordinem Aaronis descenderet; nec dignatio cælestis gratiæ faceret Antistitem, sed carnalis successio generaret Sacerdotem.*

Sed sponte se abdicantem Pontificatu.

Quid igitur? an Clemens totos illos viginti ac tres annos, antequam collatum a Clero populoque Romano Pontificatum reciperet, ab omni curatione & administratione rei Christianæ vacaverit? Minime vero. Nam, ut Henschenius, Papebrochius, & alii docent, Episcopi Apostolici sive Evangelici partes suscepit. Etenim prima illa ecclesiæ orientis ætate, cum pro messis ubertate & copia mira esset operarum paucitas, necesse erat id genus Operarios esse quamplurimos, qui nulli cuipiam loco addicti affixique, sed Apostolico ritu soluti ac liberi, regiones alias ex aliis peragrarent; & vel novas instituerent ecclesias, vel jam incohatas perficerent, & suum cuique Episcopum præponerent; ad eamque potissimum reipublicæ Christianæ partem sublevandam accurrerent, quam maxime laborare, & firmissimis præsidiis indigere cognovissent. Hoc institutum munusque Apostolicum Eusebius ad hunc modum descripsit: *Sed & alii plurimi per idem tempus Apostolorum discipuli superstites erant, qui ecclesiæ fundamentis, quæ ab illis jacta fuerant, dignissima desuper fidei ædificia construebant, augentes in omnibus prædicationem verbi Dei, & salutaria semina regni cælorum per omnem terram latius disserentes. Denique nonnulli ex his ardentiore divinæ Philosophiæ cupiditate succensi animas suas verbo Dei consecrabant, explentes perfectionis salutare præceptum, ut facultates suas primo indigentibus dividentes, expediti ad prædicandum Evangelium fierent, ut si quibus forte provinciis nomen fidei esset incognitum, prædicarent. Primaque apud eos Evangelii fundamenta collocantes, atque electis quibusdam ex ipsis, officium regendæ ecclesiæ, quam fundaverant, committentes, ipsi rursum ad alias gentes, aliasque provincias properabant, & Evangelistarum fungebantur officio.* His verbis satis opinor accurate descripta est Apostolica Clementis peragratio. Cum autem inter annum 65. vel 69, quo Pontificatu cessit, & annum 93., quo illum a Clero populoque oblatum suscepit, anni fere tres ac viginti, aut etiam plures interfluxerint, ex hoc intervallo annum illum elicere ac designare oportet, quo Clemens Salonam advenit, & duorum Episcoporum, quos sibi socios adsciverat, operam commodavit B. Domnio, ut illis ad solemnem Cajani & Symphoriani consecrationem uteretur.

Clemens post depositum Pontificatum Episcopus Apostolicus.

Neque anno 65. vel 69. æræ vulgaris, cum Clemens sedis Pontificiæ possessionem Lino cessit, neque quamdiu Nero vixit, res Christiana in Dalmatia usque eo augeri, & propagari potuit, ut præter Domnium aliis quoque Episcopis indigeret. Domnius Salonam cum venisset vel paucis mensibus ante martyrium Petri, vel anno superiore, reperit Christianos omnes sollicitos expectatione, & suspensos metu Neronianæ persecutionis, quæ longe lateque pervagata multas ubique Christianorum cædes ediderat: ea causa fuit, cur civitatem quoque ac provinciam universam ab Evangelio prorsus alienam offenderit. Itaque aversis ab Christiano nomine auribus animisque Ethnicorum omnium, quoad vixit Nero, ecclesiamque exagitavit, publico fere caruit, & omnem suam operam atque industriam ad Christianos erudiendos, susceptaque in fide confirmandos, conventibus clandestinis continuit. Post illam persecutionem interitu Neronis extinctam, prosperæ res deinceps multæ consecutæ sunt, & tempora Christianæ religioni satis propitia, imperantibus Galba, Othone, Vitellio, Vespasiano, Tito, quibus vel brevitas imperii, vel rerum graviorum cura, divexandæ ecclesiæ facultatem & voluntatem ademit; quamvis identidem ab improbitate & sævitia Prætorum pericula & cædes ingruerent. Domnius pacati tranquillique temporis opportunitatem nactus ad conversionem Ethnicorum omni cogitatione studioque incubuit, & salutarem Christi legem in publicum proferre, ac Salonitanis promulgare instituit. Permulti

Neroniana persecutione furente, Christianæ res in Dalmatia lentos progressus habuit.

multi cognoscendæ novæ religionis avidi ad eum audiendum confluebant, ejusque verbis & miraculis permoti, paullatim Evangelio nomina dare cœperunt. Pluribus jam ad Christi ovile congregatis, Salonitana ecclesia augebatur in dies, cum Domnius ad sacram ædem ædificandam animum adjecit; qua condita perfectaque probatissimos quosque Neophytorum delegit, ex quibus Clerum Salonitanum componeret, & alios aliis ecclesiæ Ordinibus, cui quisque aptus erat & idoneus, adscriberet. Ex horum deinde numero, qui cæteris & vitæ sanctitate, & Christianæ legis scientia antecellerent, eos Evangelii præcones instituit, & quaquaversum dimissos Christi nomen tota Dalmatia circumferre jussit. Hi vero urbes inter se, ac regiones partiti plurimos ubique ab inanium Deorum superstitione ad unius verique Dei cultum traductos Christianis mysteriis ac præceptis imbuerunt. Quæ omnia in Actis S. Domnii descripta, ut peragi perficique possent, unius saltem quinquennii spatium requirebant: quo quidem temporis intervallo res Christiana in Dalmatia & Salonis usque adeo crescere potuit & dignitate & numero, ut B. Domnio ad universam provinciam regendam uno alterove Episcopo opus esset, quo cum Pontificiæ administrationis curas & officia partiretur. Quare ante exactum post cædem Neronis quinquennium, sive ante annum vel quartum, vel quintum supra septuagesimum primi sæculi, neque Clementis in Dalmatiam adventus, neq; Cajani & Symphoriani Episcopalis consecratio collocari potest. Præterea tantum abest, ut Clemens statim atq; Pontificatu cessit, in Dalmatiam appulerit, ut nisi mea me fallit opinio, aliquot annos Romæ substiterit, antequam Episcopi Apostolici munus susciperet; & quemadmodum antea Linus Petro, sic postea Clemens Lino Vicarii Pontificii operam navavit. Id mihi videtur conjici posse ex ejusdem Clementis ad Corinthios epistola fere ab omnibus recepta, cujus datæ epocham licet plerique aut fere omnes ad Clementis Pontificatum referant, titulus tamen eidem præpositus, & quidam ex ea mox proferendus locus indicio esse potest, illam multo ante, & cum Clemens Lini Vicarium agebat, scriptam fuisse. Nam si tum Clemens, cum eas litteras dedit, Romana sede potiebatur, quid est, quod præter morem institutumque Apostolicum ecclesiæ Romanę nomen, suo prætermisso, huic epistolæ præfigere maluerit? Nimirum a Lino Pontifice, & a primoribus Romani Cleri id negotium Clementi datum fuerat, ut per eas litteras communi omnium nomine Corinthios ad pacem & concordiam cohortaretur. Cur autem epistola non urbis Episcopo, sed ecclesiæ Corinthiorum inscripta sit, hæc ratio reddi potest, quod scilicet nullæ Episcopo cum Corinthiis contentiones erant, sed dissidium illud ac dissensio plebem Corinthiacam in duas partes distraxerat. Venio nunc ad locum quemdam ejusdem epistolæ, qui satis declarat illam ante Clementis Pontificatum exaratam fuisse. *Non in omni loco*, inquit, *fratres, offeruntur sacrificia perpetua & diurna, vel pro gratiarum actione, vel pro peccatis & delictis, sed Hierosolymis tantum; neque illic in quovis loco fit oblatio, sed in atrio Templi ad altare, diligenter prius inspecto sacrificio, a summo sacerdote, & prædictis ministris*. Stabat igitur templum Hierosolymitanum, & perpetuis diurnisque sacrificiis adhuc calebat, cum Clemens hasce litteras ad Corinthios dedit. Idem vero templum, cum urbe ab Tito Vespasiani filio capta & funditus excisa, anno circiter 70. vel 72. æræ vulgaris corruerat, tribus & viginti juxta calculos Baronianos, aut uno & viginti annis, antequam Clemens anno tertio & nonagesimo ecclesiæ Romanæ præsidere cœpit. Non igitur cum Pontificatu Clementis cohæret prima ejusdem ad Corinthios epistola. Si ergo Clemens per aliquot annos Romæ apud Linum Pontificem Maximum Vicarii officio functus est, antequam Episcopi Apostolici titulo & munere suscepto, ecclesias circumire ac lustrare inciperet, ejus in Dalmatiam profectio, itemque Pontificalis Cajani & Symphoriani consecratio ad æræ vulgaris annum circiter 76. revocari potest: nisi forte malueris utrumque in posteriores annos, Clementisque ad urbem regressum conjicere.

Incrementa ecclesiæ Salonitanæ.

Clementem Lini Vicarium fuisse ex ejus ad Corinthios epistola colligi potest.

Adventus Clementis in Dalmatiam vel anno 76, vel 93.

Romam autem videtur rediisse Clemens anno 92, cum Domitianus ex Chronologia Baroniana secundam persecutionem Christianis indixit, fortassis a Cleto Pontifice per litteras accersitus, ut ecclesiæ laboranti succurreret; quod putaretur Clementis interventu mitigare posse Imperatoris adversus Christianos odium, ob affinitatem, seu cognationem, quæ illi cum Domitiano, itemque cum Flavio Clemente Domitiani patruele, & patruo Clementis, quem idem Domitianus summopere dilexit, tantique eum fecit, ut eum postremi sui Consulatus Collegam adsciverit, quamvis eumdem eodem anno Christianæ religionis causa interfici jusserit. Anno autem insequenti 93., ob Christi religionem Cleto interempto, subrogatus est Clemens, qui Pontificatum tenuit usque ad annum tertium Trajani, quo & ipse martyrii palmam adeptus est. Hæc successio seriesque Pontificum Lini, Cleti, & Clementis, quamvis a Baronio, aliisque tradita, illud habet incommodi, quod non cohæret cum illis Consulibus, quibuscum hos Pontifices composuit Catalogus Henschenianus. Quare si cum Henschenio, vel etiam Papebrochio existimes Pontificatum Clementis ad superiores annos retrahendum esse, eumque, cum decem aut novem annos ecclesiæ præfuisset, Pontificatu se abdicasse vel anno 77, ut censet Henschenius, vel anno 83, ut opinatur Papebrochius; Clementis in Dalmatiam adventum referas licet ad annum vel 78., vel 84, quo Episcopi Apostolici partes agere, & provincias ritu Apostolico obire ac lustrare cœpit. De adventu Clementis in Dalmatia vide etiam, quæ scripsimus part. 3. Prolegom. sect. 1. cap. 2. §. 1. ubi de illius Pontificatu Romano abdicato susceptoque Henschenii sententiam secuti sumus.

§. II.

Cajanum & Symphorianum ex ordine Diaconorum ad Episcopatum provectos esse.

Ergo Clemens Episcopi Apostolici titulo ac potestate præditus, sive ante susceptam ecclesiæ Romanæ administrationem anno 76, cum Roma profectus in Orientem cogitaret, vel anno 92, cum e partibus Orientis rediret, sive post depositum Pontificatum anno 78., vel 84., Dalmatiam circumiens ex itinere Salonam advenit; quem Domnius tamquam Angelum Cœlo delapsum, qua dignum erat, reverentia & charitate excepit, nullumque honoris erga illum, & benevolentiæ officium prætermisit. Præter cæteros inferioris ordinis Ministros, Apostolicorum itinerum & laborum socios sibi Clemens adjunxerat duos Episcopos, quorum ministerio ad alios, sicubi opus esset, consecrandos Episcopos uteretur. Jus vero cum Clemens haberet, potestatemque amplissimam Evangelii ubicumque gentium propagandi, ecclesias instituendi, Episcopos & Clericos ordinandi, dubi-

Clemens perhonorifice a Domnio exceptus.

dubitari non potest, quin eam sibi delegatam vel a Lino summo totius ecclesiæ Hierarcha, vel a Cleto acceperit. Neque enim Apostolorum Discipulis, sed solis Apostolis plenam illam ac perfectissimam ubique terrarum ligandi atque solvendi, rerumque omnium gerendarum potestatem, & jurisdictionem ecclesiasticam nullis limitibus circumscriptam Christus Dominus contulerat; quæ quidem cum in cæteris Apostolis extraordinaria esset, & illorum interitu abolenda, voluit tamen idem Christus eamdem unius Petri propriam esse & ordinariam, ejusque sedi Pontificiæ perpetuo affixam, & ab eo in suos deinceps successores usque ad extremum mundi exitium transmitti. Hoc enim interest inter Episcopos Apostolis substitutos, & Romanum Pontificem, qui Apostolorum Principis cathedram tenet; quod qui Apostolis successisse dicuntur Episcopi, non amplissimæ illius in universam ecclesiam potestatis ac jurisdictionis, quæ cum illis mortua est & extincta; sed peculiaris cujusdam hæredes sunt ac participes potestatis, quæ ex infinita amplitudine in angustam adducta illos certæ alicui civitati ac regioni curandæ administrandæque addicit & coercet, ne ultra terminos cujusque ditioni præscriptos jus suum proferre possint. Contra vero cum œcumenica Petri potestas ordinaria esset, & in ejus successores derivanda, huic qui succedunt Romani Pontifices, jus in universam, qua qua patet, ecclesiam, ac plenitudinem auctoritatis consequuntur. Porro Discipuli, sive adjutores Apostolorum, si alicujus loci & civitatis Antistites fierent, nihilo latius, quam cæteri Episcopi, jurisdictionem curamque Episcopalem extendere poterant; si vero in Evangelicam expeditionem mitterentur, tantumdem potestatis ecclesiasticæ obtinebant, quantum a quibus mittebantur, acceperant. Ex horum autem numero atque ordine cum esset Clemens, Evangelii quaquaversum circumferendi, & ecclesias ubique perlustrandi facultatem non aliunde sibi traditam habuit, quam a Romano Pontifice, cujus est de plenitudine suæ potestatis Apostolicæ & œcumenicæ quantum velit, alias parcius, alias uberius in suos Ministros derivare. Ex his intelligi potest Clementem non solum Episcopi Apostolici, sive Evangelici, sed etiam Romanæ sedis Legati auctoritate ac titulo præditum atque ornatum fuisse.

Evangelii ubicumque propagandi potestatem delegatam habuit a Lino.

Nec Domnio lætus solum jucundusque, sed peropportunus etiam fuit Clementis cum duobus Episcopis in Dalmatiam adventus. Cum enim Christiana religio in dies auctior fieret, & late per totam provinciam disseminata uberiores quotidie fructus ederet, administratio quoque illius ecclesiæ gravior fiebat & laboriosior, quam ut tanto oneri Episcopus unicus ferendo esset. Itaque jampridem Domnius cogitare cœperat de adjutoribus sibi adsciscendis, quos in partem vocaret Pontificalis officii & laboris; quocirca hujusmodi subsidium sibi comparandi ex adventu Clementis occasionem nactus, petiit ab eo, ut sibi ad initiandos duos e Clero Salonitano Episcopos, illorum Antistitum, quos in suo comitatu habebat, operam commodaret. Nam consecratio Episcopalis, quam summa majores nostri religione confici cæremoniaque voluerunt, rite ac pro rei dignitate peragi non potest, nisi trium Episcoporum interventu, quorum unus primas in ea sanctissima functione partes sustineat, & legitimo proprioque consecrandi munere fungatur; reliqui duo consecrationis ministros se adjutoresque præbeant, & suarum manuum impositionem ipsi quoque adjungant. Id quippe antiquissimo ecclesiæ instituto sancitum est; & primus Apostolicus canon præscribit, ut duo saltem Episcopi, si tres haberi non possint, ad consecrandum Episcopum adhibeantur: *Episcopus a duobus vel tribus Episcopis ordinetur.* Concilium vero primum Arelatense can. 21. itemque Synodus Nicæna can. 4. vetat quempiam paucioribus, quam a tribus Episcopis, Pontificia consecratione initiari; quin immo, si fieri possit, illud quidem septem, hæc vero omnes provinciales Episcopos ad unius Episcopi consecrationem convocari jubet.

Domnii consilium de adjungendis sibi adjutoribus duobus Episcopis.

Cum igitur Domnius duos e Clero Salonitano Pontificiæ procurationis administros sibi adjungere statuisset, circumspectis diligenter omnibus & personis, & rebus, & temporibus, aptiores huic muneri nullos invenit Cajano & Symphoriano, quorum fidem, sanctitatem, doctrinamque exquisitam plurimis rebus esset expertus. Nec solum præclarum Domnii de his duobus judicium, sed Ordo præterea Diaconorum, cui erant adscripti, viam illis ad dignitatem Episcopalem, & summum Sacerdotii apicem proxime muniebat. Vetus ecclesiæ consuetudo hæc fuit, a primis usque deducta temporibus, ut sæpius fortassis e Diaconorum, quam e Presbyterorum collegio Episcopi deligerentur. Cujus consuetudinis atque instituti hæc ratio afferri potest, quod cum Episcopi Diaconis ad omnem ferme rei temporariæ & ecclesiasticæ administrationem uterentur, ii ob rerum gerendarum scientiam longo usu assiduaque exercitatione partam, & diu multumque probatam, & perspectam, omnium maxime idonei ad pastorale munus sustinendum censerentur. Exempla vero hujusce rei suppetunt quamplurima tum ex universa historia ecclesiastica, tum ex epistolis S. Gregorii Magni, in quibus Constantius Mediolani, Numerianus Nuceriæ, Joannes Balnei regii, & alii aliarum civitatum Episcopi e Diaconis facti leguntur. Quare Patres Maurini epistulæ ejusdem Gregorii 34. lib. 10. ad Ecclesium Clusii Episcopum hanc notam scitissime apponunt: *Diaconos non raro ad Episcopatum promotos legimus.* Sed nullis ex ordine Diaconorum promptior & expeditior, quam Archidiaconis, aditus ad Episcopatum patebat, propterea quod hi propius & officio & auctoritate ad Episcopum accedebant; nec solum Episcopi erant intimi consiliarii, sed etiam ad sacra munia obeunda, atque ad gravissima quæque negotia gerenda, vel adjutores proximi, vel ministri delegati. Cæcilianus ecclesiæ Carthaginiensis, Honoratus Salonitanæ, Joannes Cabillonensis Archidiaconi erant, cum Episcopi titulum atque insignia sumpserunt. Quid quod ecclesiæ Romanæ tabulis proditum est multos ex cœtu Diaconorum ad summi Pontificatus fastigium evectos fuisse. Quærit Daniel Papebrochius in conatu Chron. Hist. ad Catal. Rom. par. 1. *cur ex Diacono potius, quam Presbytero factus S. Leo Papa.* Huic interrogationi responsionem adhibet cujusdam Anonymi eximia doctrina atque eruditione viri, dignam sane, quæ huic loco subjiciatur. *Observat vir eruditus* (inquit Papebrochius) *quod & sequentibus exemplis pluribus posthac patebit (nam de præcedentibus cura non fuit Auctoribus Catalogorum notare, ex quo Cleri gradu quisque ad Pontificatum assumptus fuerit) pluries accidisse, ut Diaconi, qualis Leo fuit, quam ut Presbyteri ad ecclesiæ supremum regimen assumerentur: primo quia Diaconi ecclesiæ res non temporales tantum, sed etiam spirituales penitus noverant; est enim Diaconus Episcopi oculus, & adjutor. Deinde notiores erant omnibus civitatis ordinibus. Postea cum haberent omnia in potestate, devinciebant sibi facile Clericorum animos. Denique ut plurimum plus afferebant dignitatis,*

Cajanus & Symphorianus Diaconi digni habiti Episcopatu.

Mos antiquus deligendi Episcopos e Collegio Diaconorum.

Archidiaconi præsertim Episcopi electi.

tatis,

tatis, quam alii. Siquidem Archidiaconi, qui nomine Diaconorum hic intelligendi sunt, si bene se gessissent, ostenderant omnibus se animi dotibus ad animorum regimen utilibus excellere. Jure igitur meritoque S. Domnius ex omnibus Salonitani Cleri ordinibus duos Diaconici gradus elegit, quos crearet Episcopos, & rei pontificiæ atque ecclesiasticæ administros sibi adsciseret, Cajanum scilicet Primum, ut credibile est, inter Diaconos sive Archidiaconum, & Symphorianum, qui Subdiaconus cum antea fuisset, in Diaconorum collegium cooptatus jam erat, cum eum B. Domnius ad Episcopatum provexit: nisi forte cum is dicitur *Subdiaconus*, huic voci ea notio sit subjicienda, quæ *secundum Diaconum* significet, propterea quod is proximum a Cajano & dignitatis & officii locum obtineret.

Diaconos antea Presbyteros, quam Episcopos creari oportebat.

Neque vero existimes velim eos ex gradu Diaconorum ad Episcopale fastigium transiliisse, prætterito, qui utrique ordini interjectus est, Presbyteratu. Enimvero facile concesserim nulla lege aut consuetudine ecclesiastica antiquitus sancitum fuisse, ut nemo, nisi per omnes omnino inferiorum ordinum gradus ad superiores & sacros ordines ascenderet. Cum enim de numero minorum ordinum veteres inter se discrepent, & alii plures, alii pauciores commemorent, alii alios vel percenseant, vel prætermittant; nulla certa lege constitui poterat, quibus quemque & quot gradibus ad majores ordines venire oporteret. Siricius ep. 1. tres gradus, nimirum Lectoris, Acolyti, Subdiaconi, Innocentius ep. 4. duos tantum, scilicet Lectoris & Acolyti enumerant, quibus emensis ad Diaconatum ascensus cuique permitti videtur. His duos interjecit Gelasius ep. 9. Notarii, & Defensoris, quos jamdudum sustulit atque abolevit desuetudo. Nihil autem est, cur objicias decretum quoddam Sylvestri Papæ in concilio Romano editum, in quo minorum ordinum series & successio explicatur, & Subdiacono adjicitur *Custos Martyrum*, sive Præpositus custodiæ sacrarum ædium, quæ Martyria vocari solebant: quo quidem ex ordine gradum fieri posse ad Diaconatum Pontifex decrevit. Nam Acta hujus concilii non satis probantur eruditis viris, & temporum longe posteriorum foetus esse creditur. Igitur qui militiæ ecclesiasticæ nomen dedissent, non omnes omnium minorum ordinum charactere insigniri, & officia suscipere solebant; sed in his ordinibus conferendis, qui cuique aptus esset, is cuique decernebatur: id quod Ambrosius lib. 1. cap. 44. his verbis declarat: *Alius distinguendæ lectioni aptior, alius Psalmo gratior, alius exorcizandis, qui malo laborant spiritu, sollicitior, alius sacrario opportunior habetur. Hæc omnia spectet Sacerdos, & quod cuique congruit, id officii deputet. Quo etenim unumquemque suum ducit ingenium, & quod officium decet, id majore implet gratia.* Quem vero quisque ordinem adeptus esset, vel non ultra progrediens huic insenescebat; vel cum diuturnum suæ virtutis atque industriæ specimen præbuisset, ex eo ad majores ordines efferebatur. Refert Sidonius Apollinaris lib. 4. ep. 25. Joannem illum, qui postea fuit Episcopus Cabillonensis, cum ab ineunte ætate Lectoris officio egregie functus fuisset, dignum habitum esse, qui ex eo gradu ad Archidiaconatum proveheretur. Quid quod Hilarius Episcopus Pictaviensis B. Martinum, qui tum ferme Neophytus adhuc erat, ac postea fuit Turonensium Antistes, ex Laico Diaconum facere constituerat, ut eum sibi, suæque ecclesiæ devinciret; sed cum frustra iterum ac sæpius tentasset ejus animum in studio Christianæ humilitatis penitus defixum, & ab honorum insignibus ac titulis admittendis omnino alienum, illum Exorcistam creavit. *Quam ille ordinationem*, inquit Severus Sulpitius in vita S. Mart. *ne despexisse tamquam humiliorem videretur, non repudiavit.* Quo quidem facto, seu conatu, Hilarius videtur existimasse nulla tum lege vel consuetudine vetitum fuisse eum Diaconum fieri, qui ne primum quidem ecclesiasticæ Hierarchiæ gradum attigisset.

Nemini ad Presbyteratum, nisi Diacono, nemini ad Episcopatum, nisi Presbytero aditus patere poterat.

At vero sacros illos & majores ordines ex antiquissima ecclesiæ præscriptione & consuetudine sic inter se aptos & connexos fuisse arbitror, ut gradatim ex uno ad alium progressio fieri deberet, ac nemini umquam ad Episcopatum nisi Presbytero, nemini ad Presbyteratum nisi Diacono aditus legitimus patuerit. Qui autem docent Barnabam, Silam, Barsabam, Titum, Timotheum, aliosque Apostolorum discipulos, antequam Diaconi & Presbyteri fierent, Episcopali consecratione initiatos fuisse, iis ut assentiar, haud facile adduci possum. Non enim continuo, si quid in sacris litteris silentio prætermissum est, id pro non facto haberi oportet. Quod igitur nihil scriptum sit de illorum, quos exempli causa commemorant, vel Diaconica, vel Presbyterali consecratione, id non est satis argumenti, neutram illis antea collatam fuisse, quam Episcopi solemni ritu inaugurarentur. Cæterum, nisi opinari velis id Apostolos fecisse extraordinaria quadam potestate, sic prorsus, ut quemadmodum ipsi a Christo acceperant, ita cæteris cum solo Episcopatu integrum ac plenissimum Sacerdotium contulerint; satius fuerit communi sententiæ adhærere, & illud cuique persuasissimum esse, actionum & institutionum Apostolicarum interpretem esse optimam antiquam ecclesiæ consuetudinem, usumque perpetuum, quo sancitum est nullis Presbyteratum, nisi Diaconis, nullis Episcopatum, nisi Presbyteris impertiri oportere. Hanc normam, hanc regulam, hanc præscriptionem esse totius ecclesiæ declaravit Synodus Sardicensis, quæ canone 13. gradus descripsit, quibus quisque necesse est ad Episcopatum perveniat: *Ut non prius ordinetur Episcopus, nisi ante & Lectoris munere, & officio Diaconi aut Presbyteri fuerit perfunctus; & ita per singulos gradus, si dignus fuerit, ascendat ad culmen Episcopatus.* Particulam illam *aut* Diaconum inter atque Presbyterum positam pro more quorumdam temporum idem valere, atque conjunctionem *&*, neque disjungendi, sed copulandi vim habere intelligi potest e Græcis exemplaribus, in quibus quæ conjunctio ϗ Lectori Diaconum, eadem ϗ Diacono Presbyterum annectit: ϗ ἀναγνώστου, ϗ διακόνου, ϗ πρεσβυτέρου. Nec sane verisimile est Patres Sardicenses, ubi profitentur se nominatim persequi omnes gradus, quos necessario percurri oportet, antequam ad Episcopatum accessus pateat, ibidem Presbyteratum convellere, aut labefactare, qui inter omnes illos gradus eminet, & proxime abest a fastigio Episcopali. Consecrationem Episcopalem Diaconi nullam esse iidem Patres Sardicenses declararunt in epistola Synodica, in qua negant Ischyram impudentissimum illum Athanasii calumniatorem dici posse haberique Episcopum, qui præter morem, præterque instituta majorum, antequam Presbyteratu initiaretur, in Episcopalem thronum insilierat: idque confirmat ipsemet Athanasius in Apol. 2. *Hominem*, inquit, *qui ne Presbyter quidem erat, præter majorum traditionem, Episcopum scilicet appellaverunt, non quidem ignari, ne quidem ipsi, quam hoc absurdum esset; sed præmissis redemptæ calumniæ adacti, etiam illud sustinendum putaverunt &c. Inane ille Episcopi nomen retinet*

Canon Sardicensis jubet Diaconi & Presbyteri officio functum esse, qui Episcopus fieri debeat.

Ischyras non Presbyteri Episcopatus irritus.

Item Timothei Æluri.

niet &c. Eadem censura Synodus Ægyptiaca confixit, atque irritum habuit Episcopatum Timothei Æluri, qui Proterio sanctissimo Antistite per summam immanitatem contrucidato, in sedem Alexandrinam invaserat; non solum quia homo ille temerarius & sacrilegus nullam manus Episcopalis impositionem subierat: sed etiam quia charactere & dignitate Presbyterali carebat: *Episcopus sine manus impositione existens, sed neque priorem habens Presbyteratus ordinem.* Huc adde epistolam Synodicam concilii Illyricani ad Episcopos Asiæ, in qua diserte scriptum est, *non esse eligendos Episcopos, nisi ex Presbyteris;* idest neminem ad Episcopatum evehi oportere, quin antea Presbyterii gradum assecutus fuerit. Extat hæc epistola apud Theodoret. lib. 4. cap. 8.

Si Nazianzenus prætermisit Diaconalem Basilii consecrationem,

At vero Gregorius Nazianzenus Orat. 20. ait quidem Basilium & Lectoris officio functum, & postea Presbyterum, ac tandem Episcopum factum esse; sed Diaconorum ordinem adeptum fuisse nusquam commemorat; id quod virum eruditissimum D. Hermant in vita S. Basil. lib. 2. cap. 20. in eam opinionem induxit, ut putaret, *ea ætate nec ullo fuisse canone præceptum, nec moribus receptum per singulos ordinum gradus ad Episcopatum pervenire. In Lectorum numero per aliquot annos militabant. Hinc ad Diaconatus administrationem, vel Presbyterii dignitatem promovebantur: tum ex alterutro ordine creabantur summi Sacerdotes.* Hujus sententiæ suam adscribit Morinus de Sac. ordin. p. 3. exercit. 3. sed ab utroque magnopere dissentit Ludovicus Thomassinus, qui p. 1. lib. 2. c. 36. de vet. & nova eccl. discipl. negat moris fuisse priorum ecclesiæ sæculorum, ut quispiam aut Presbyter ante Diaconatum, aut Episcopus ante Presbyteratum susceptum consecraretur. Itaque de Diaconatu Basilii, quod scribere omisit Nazianzenus, id supplevit Socrates sane locuples auctor, idoneusque testis Diaconatus Basilio collati, qui tamen ejusdem Presbyteralem consecrationem silentio præteriit: *Ac Basilius,* inquit lib. 4. c. 26. *primum a Meletio Antiochenæ urbis Episcopo ad officium Diaconi promotus, inde ad patriæ suæ Cæsareæ scilicet Cappadociæ Episcopatum evectus, ecclesiarum curam suscepit.* Idcirco autem Basilii Diaconatum a Nazianzeno prætermissum esse dixerim, quod vel brevissimo tempore Diaconi officio perfunctus, vel eodem die Diaconus pariter & Presbyter factus fuerit: id quod illustrari potest exemplo Epiphanii, quem Pappus Episcopus inter unius ejusdemque sacrificii celebrationem & Diaconum fecit, & Presbyteri charactere impressit, & Episcopali consecratione impertiit: *Eum itaque ordinat Diaconum, & rursus dat ei pacem, & ipsum ordinat Presbyterum;* rursus fit *ἀκολουθία*, (idest consequentia, seu Missæ continuatio), *& eum ordinat Episcopum.* In Vita Epiph. apud Sur. 12. Maji. Idem vero Epiphanius narrat Epist. 60. inter Epist. Hieron. ab se quoque inter unius Missæ solemnia Paullinianum S. Hieronymi fratrem & Diaconum factum esse, & Presbyterum: ex quo intelligi licet, in more positum fuisse institutoque majorum, ut si quem in Presbyterium adscribi necesse esset, is prius Diaconatu donaretur; itemque, ut nemo ad Episcopatum conscenderet, quin antea Presbyteratum suscepisset. Si qua vero exempla alterutrius ordinis prætermissi ab eo, qui vel Episcopus vel Presbyter fieri vellet, aut jussus esset, ex antiquitate proferri possint, ea facta sunt hominum privatorum, ignoratione juris peccantium, non argumenta, ex quibus effici queat id aliquando licuisse, & legitime factum esse, quod receptissimo juri, communique

eam Socrates diserte expressit.

consuetudini, Patrum & Conciliorum Decretis firmatæ adversatur. Demum, quæ supra laudavimus, Pontificum & Synodorum statuta satis indicant integrum cuique fuisse ac liberum, ex ordinibus minoribus quos velit vel prætermittere, vel suscipere; & nullum esse fortassis, quem impune prætervolare non licuerit; contra vero cum iidem Pontifices & concilia de ordinibus majoribus leges condunt, ita illos inter se componunt, ut ex uno ad alium progressionem fieri jubeant, ac nemini vel ex inferioribus gradibus ad Presbyteratum, vel ex Diaconatu ad Episcopatum transiliendi potestatem faciant. Hoc tamen interest inter Presbyteralem non Diaconi, & Episcopalem non Presbyteri consecrationem, quod illa solum ecclesiastico, hæc etiam juri divino adversari videatur; ex quo sequitur priorem quidem ratam esse, sed legibus contrariam; posteriorem vero neque legitimam neque ratam haberi, propterea quod cum Episcopatus non sit novus ordo, sed quædam Presbyteralis characteris & potestatis, ut ajunt, *extensio*, ac perfectio, hæc profecto intelligi nequit, nisi antea id existat, quod extendi ac perfici debet. Cæterum non desunt præsertim e Canonistis, qui censent Episcopatum per seipsum esse verum ordinem a Presbyteratu omnino distinctum; & quemlibet e Laico fieri posse Episcopum non legitime quidem, rite tamen, *valideque*, ut vulgo loquuntur.

De minoribus ordinibus suscipiendis ante susceptionem majorum nihil statutum.

Cum autem & Concilia, & Pontifices, & Patres vetant quempiam ad Episcopatum promoveri, quin antea Diaconi, & Presbyteri dignitatem adeptus fuerit, non illi quidem jus novum condunt, sed vetus confirmant, uberiusque explicant præscriptis temporum intervallis, quibus quemque in unoquoque gradu detineri probarique oportet, antequam ad superiorem conscendat. Jus vero illud ab ecclesia perpetuo retentum, quo tres illos majores ordines gradatim suscipi jubentur, vel divinum esse, vel certe Apostolicum nemo opinor inficiabitur. Itaque dubitari non potest, quin B. Domnius ex jure præscriptoque ab Apostolis tradito, Cajanum & Symphorianum antea e Diaconis fecerit Presbyteros, quam Episcopali charactere & potestate donaret. Vel enim post collatum illis Presbyteratum aliquot diebus interpositis, eos creavit Episcopos, vel una eademque die, quemadmodum de Epiphanio litteris proditum est, atque inter unius Missæ celebrationem primum Presbyteros fecit, deinde Episcopos consecravit, solemni duorum Episcoporum ministerio adhibito, quos a S. Clemente ad eam functionem rite peragendam postulaverat.

Lex de tribus majoribus ordinibus gradatim suscipiendis vel divina, vel certe Apostolica.

§. III.

Quid tituli & muneris Episcopalis habuerint Cajanus & Symphorianus ante susceptum Pontificatum Salonitanum.

Haud plures esse oportere, quam singulos in singulis civitatibus Episcopos, decrevit Nicæna Synodus canone VIII. quod quidem non a Patribus Nicænis sancitum fuisse, sed ab ipsis Apostolis constitutum & traditum esse constans & perpetua priorum ecclesiæ temporum consuetudo declarat. Quid igitur de his duobus Episcopis faciemus, aut quid eis negotii dabimus, quos lex vetabat in eadem urbe pariter cum S. Domnio rem ecclesiasticam administrare? Verum neque constitutio Apostolica, neque canon Nicænus eo valebat, ut plus uno Episcopo in eadem hærere commorarique civitate prohiberet: id cautum erat, ne plures æquo

Unicus in singulis civitatibus Episcopus.

 & pari

& pari jure uni ecclesiæ præficerentur; nihil autem interest multi, an pauci sint in urbe qualibet Episcopi, nudo unus inter omnes emineat, & summo cum imperio præsit: huc spectabant, hoc interdictum esse volebant Patres Nicæni, cum canonem illum de recipiendis in ecclesiam Episcopis, qui Catharorum Sectæ nuncium remittere, & cum ecclesia catholica in gratiam restitui vellent. Cathari cum se puros esse intactosque ab omni crimine profiterentur, quod neque a fide Christiana, hostibus urgentibus, descivissent, & a secundis nuptiis abstinerent, Digamos pariter & lapsos, quamvis cum ecclesia reconciliatos, ab suo congressu adituque arcebant; ac propterea secessione facta se ipsi a numero cœtuque Catholicorum segregaverant, & suos habebant Episcopos, & suos seorsum conventus agebant. Itaque sacrosancta Synodus decrevit hujusmodi Episcopos, si qui forte resipiscerent, in urbe atque in Clero retinendos esse; Episcopi vero nomen atque insignia illis permitti posse, modo Presbyterorum loco atque officio contenti nullam jurisdictionis potestatisque Episcopalis partem attingerent: *ne in una civitate*, inquit, *duo esse Episcopi probentur*, vel ex interpretatione Dionysii Exigui, *ne in civitate duo sint Episcopi*.

Plures quidem esse poterant, sed jurisdictionis Episcopalis expertes.

Sub initium Christiani nominis Seniorum seu Presbyterorum collegium in quibusdam ecclesiis sic institutum fuisse, ut totum ex iis constaret, qui Episcopi simul essent & Presbyteri, Auctores multi & graves imprimis existimant; non quod ex instituto Christi divinoque jure Episcopatus a Presbyteratu nulla esset distinctio, sed quod utraque illa potestas ac dignitas in unam eamdemque personam conferri soleret. Illud quoque longe maximum inter Episcopos & simplices Presbyteros discrimen omnium Patrum & sæculorum consensu intercedit, quod illi χειροθεσίας, idest Sacerdotes, per manuum impositionem ordinandi jus habeant, quo hi penitus carent; illis patres idest Presbyteros ecclesiæ gignendi, his tantummodo filios idest Christianos procreandi vis indita sit ac potestas. Porro, quos supra laudavi, Auctores sententiæ suæ patrocinium adsciscunt, auctoritatemque adjungunt ex Actis & Epistolis Apostolicis. Nam Actorum vicesimo capite Paullus, Mileti cum esset, τοὺς πρεσβυτέρους illuc Epheso convocasse dicitur; quos deinde in unum coactos alloquens, paullo post τοὺς ἐπισκόπους nominat, & a Spiritu Sancto constitutos ait ad regendam ecclesiam Dei. Idem suam ad Philippenses Epistolam, *Episcopis & Diaconis* inscripsit, nulla interjectorum Presbyterorum mentione facta. Rursus in prioribus ad Timotheum litteris capite tertio, postquam Episcopis, quæ officii erant Episcopalis, præscripsit, subinde transit ad Diaconos, eisque præcepta tradit, nullo ordine interposito. Quibus ex locis efficere volunt tum Ephesi in Asia, tum Philippis in Macedonia, tum denique in aliis civitatibus eosdem Presbyteros pariter fuisse & Episcopos. Idcirco autem Apostolos in quibusdam ecclesiis Clerum majorem constituisse ajunt ex Presbyteris Episcopali charactere & potestate præditis, ut esset parata copia Præsidum & Episcoporum, quos ad alias, quas deinceps fundarent, ecclesias administrandas destinare possent. Cum enim perpetuo fere hac illac Evangelii causa discurrerent Apostoli, nec loco eodem consisterent, non facile poterant ad consecrandos, ubi opus esset, Episcopos, duo tresve convenire. Itaque expeditius visum est, in quibusdam ecclesiis aliquot Episcopos constituere, quos in promptu haberent, & ad loca varia, in quibus novæ coalescerent ecclesiæ, sine mora destinare possent. Hinc factum est, ut ad quas ecclesias ita scribebat Apostolus, duos & tantummodo commemoraret ordines, in illis nulli essent simplices Presbyteri, sed ex quibus Presbyterium constabat, iidem erant Presbyteri simul & Episcopi; quos pro more illorum temporum promiscue Presbyteros & Episcopos appellat.

Collegium Presbyterorum ex Episcopis olim conflatum.

Cur Presbyteri iidem Episc.

Solebant enim tum primi & alterius ordinis Sacerdotes utroque vocabulo affici; quorum vocabulorum posterius quidem ab *inspectione & curatione*, prius vero non tam ab ætatis prærogativa, quam ab dignitate ac veneratione originem traxit. Utrumque enim nomen in illos optime quadrabat, qui honore ac functione cæteris antecellebant, Christiani populi curam gerebant, eumque verbo Dei & Sacramentis pascebant; quæ quidem & alia id genus officia præstabant duo illi ordines primarii, quorum alter Episcopi postea proprium sibi nomen fecit, alter Presbyteri.

Primi & alterius ordinis sacerdotes, modo Presbyteri, modo Episcopi appellati.

Alii tamen verisimilius putant simplices fuisse Presbyteros, qui in Actis & epistolis Apostolicis nominantur Episcopi. Nam Apostolos ajunt plerisque in ecclesiis recenter conditis non statim Episcopos, hoc est ordinis primi gubernatores & pastores, sed secundi dumtaxat hoc est Presbyteros instituisse, qui curationem illarum ecclesiarum capesserent, & utroque nomine censerentur. Hi ergo in administranda ecclesia, quæ sibi cum Episcopis communia essent, officia & munia præstabant, quæ quidem, præsenti necessitate, magis urgebant, nec differri longius poterant. Cætera, quæ majoris erant potestatis, in Apostolorum, aut Episcoporum adventum reservabant. Sed utcumque res ecclesiastica ab Apostolis ordinata fuerit, illud inter omnes convenit, unum fuisse & unicum in qualibet civitate, qui Presbyterio e Sacerdotibus seu primi, seu secundi ordinis conflato, totique parochiæ jure & potestate Episcopali præsideret: id quod Episcoporum in ecclesiis primariis, alius post alium, successiones diligentius custoditæ, ac litteris traditæ declarant.

Quæ cum ita sint, nihil præter institutum, præterque consuetudinem ecclesiasticam Domnius fecisse arguitur, qui summo imperio, totiusque ecclesiæ Salonitanæ gubernaculo penes se retento, duos in eadem urbe Episcopos muneris Pontificii administros sibi adjunxit. Quin id fecisse videtur exemplo & auctoritate D. Petri magistri sui, & Hierarchæ universalis ecclesiæ, qui, ut docent Henschenius & Papebrochius, tres Episcopos non illos quidem simul, sed alium post alium, pro eo ut postulabat rei Christianæ utilitas ac necessitas, ordinavit, Linum, Clementem, & Cletum; eosque ad regendam Romanam ecclesiam juris & officii Episcopalis Vicarios constituit. Cum enim tum Romæ, tum in urbibus oppidisque circumjectis augeretur in dies Christianorum multitudo, plures ac strenui ecclesiastici regiminis adjutores opus erant Petro; præsertim cum ipse curas & cogitationes suas alio distrahere, & in omnes universalis ecclesiæ partes derivare cogeretur. Nec vero ille omnium ecclesiarum sollicitudinem sibi divinitus traditam Romæ Italiæque finibus circumscribere debuit, aut uni seipsum urbi ac regioni affigere, unde nusquam pedem efferret; ac proinde quoad vixit, numquam destitit Orientis atque Occidentis ecclesias peragrare, ad eamque potissimum reipublicæ Christianæ partem sublevandam accurrere, quam maxime laborare, suaque præsentia atque opera indigere cognosceret. Magni autem interfuit ecclesiæ Romanæ, dum Petrus longe gentium aberat, Petri Vicarios adesse, qui stantes ac manentes in urbis vigilia, Episcopi partes susciperent, officio-

Cajanus & Symphorianus creati Episcopi adjutores B. Domnii exemplo D. Petri.

officioque fungerentur, ne quid detrimenti per absentiam pastoris caperet Christiana respublica. Id causæ præterea potuit esse Petro, cur tres illos muneris sui Vicarios Episcopali charactere ac dignitate insigniret, ut videlicet, se mortuo, necesse non esset peregrinos Episcopos ad Romanum Pontificem consecrandum aliunde accersiri, qui haud facile, referta cum essent omnia hostibus Christiani nominis, in urbem convenire potuissent; id quod postea declaravit diuturnum illud interregnum Pontificium, ultra quadriennium ab obitu Marcellini productum, cujus eam causam fuisse putat Papebrochius, quia ob temporum illorum acerbitatem ad solemnem successoris consecrationem, quot requirebantur, Episcopi adesse nequiverant: *Adeo*, inquit Papebrochius, *non solum utiliter, sed pene etiam necessario provisa fuit, & exemplo S. Petri, tempore persecutionis præsertim usurpata Vicariorum Episcoporum ordinatio*. Quare idem Papebrochius docet omnes fere, aut certe plerosque, qui deinceps Romanam cathedram tenuerunt, antequam Pontifices eligerentur, Episcopos adjutores fuisse, & sui quemque decessoris Vicarios.

Ex Vet. Catalogo Rom. Pontif. apud Henschen.

Exemplum Petri cæteri deinceps Romani Episcopi sunt secuti.

Quæ autem causæ Petrum impulerant, ut tres illos sibi Vicarios adsciseeret, eosdemque Episcopali consecratione impertiret, eædem videntur fuisse Domnio, ut Cajanum & Symphorianum ex Diaconorum collegio ad Episcopatum proveheret, eisdemque Vicarii munus delegaret; nimirum Christianorum numerus mirifice auctus, ecclesiæque Dalmaticæ propagatio admirabilis, cujus regimen varie lateque diffusum adjutorum operam requirebat; necessitas lustrandæ invisendæque provinciæ, quæ Domnium a cura gregis Salonitani identidem avocabat; denique infelix temporum illorum conditio, & Christianis periniqua Domnio in posterum prospicienti necessitatem attulit duos illos Episcopos consecrandi, ut si alteruter sibi e vivis erepto subrogaretur, opus non esset ad novi Antistitis consecrationem Episcopis advenis, quibus haud foret tutum per infestas & hostibus obseptas vias Salonam accedere. Ergo Cajanus & Symphorianus, cum essent Vicarii Episcopales, iidemque Episcopi, Pontificalia munera & officia exsequi solebant, quæ per se obire non posset Domnius sive absens, sive gravioribus negotiis curisque distentus, veluti initiare Presbyteros, aliosque inferioris Ordinis Ministros, Pontificali ritu ac cæremonia rem divinam facere, sacramenta impertiri, conciones habere, continere in officio Clericos, sartam tectam tueri disciplinam ecclesiasticam, aliaque hujusmodi implere ac diligenter præstare, quæ Vicariis Episcoporum demandari solent.

Quæ causæ Domnium impulerint, ut duos illos Episcopos crearet.

Quod autem Henschenius censuit Linum S. Petri Vicarium appellari posse *Chorepiscopum* vocabulo e sæculis posterioribus desumpto, vereor sane, ut quæ huic verbo subest notio, ad illos seu Petri seu Domnii Vicarios accommodari possit. Fateor equidem Chorepiscopos dictos fuisse habitosque Vicarios Episcoporum; hanc siquidem huic verbo interpretationem adhibuit Ferrandus Diaconus in Breviatione Canonum num. 79. *Ut Chorepiscopi, idest Vicarii Episcoporum* &c., & Cresconius in sua collectione num. 96. *De Chorepiscopo, idest Vicario Episcopi*, & Capitulare Aquisgranense n. 9. *Vicariis Episcoporum, quos Græci Chorepiscopos dicunt*. Sed Vicarios Urbanos ab rusticanis Episcopi Vicariis distingui oportet; atque hos quidem Chorepiscopos dictos fuisse assentior, illos non item. Diœcesis, sive, ut antiquo utar vocabulo, Parochia præter urbem unam, multos circa urbem pagos villasque complectebatur, quas Græci τῆς χώρας appellant. Est ergo χώρα ager urbi contributus, sive villa & regio, sive pars territorii, quod unius Diœcesis seu Parochiæ finibus continetur. Rusticanis igitur ecclesiis præpositi ἀπὸ τῆς χώρας, cui præerant, Chorepiscopi dicebantur. Hanc notionem Chorepiscopi vocabulo subjecit Canon decimus Antiochenus: *Si qui sunt in vicis, vel pagis, qui nominantur Chorepiscopi*. Horum potestati ac regimini non una, sed plures committebantur agrestes ecclesiæ, earumque curatores, quibus delegata sibi ab Episcopo auctoritate præsidebant; atque in locis sibi subjectis omnia fere Episcoporum officia præstabant, excepta Presbyterorum & Diaconorum consecratione, quam illis Synodus Ancyrana canone 13. penitus interdixit. Id muneris præcipue illis datum erat, ut rusticanas suæ ditionis ecclesias obirent, & obeundo ac lustrando disciplinam constituerent, & ordinarent; quæ inspiciundi invisendique functio *Visitatorum* nomen illis peperit; eos quippe concilium Laodicenum Περιοδευτὰς appellat canone 57., quo vetat *in villulis vel in agris constitui Episcopos, sed Periodeutas, ex eo vocatos*, inquit Zonaras ad can. 57. Laodicen. *quod circumeunt, & fideles in officio continent*; & Balsamon ait nominatos ætate sua ἐξάρχους; quorum officium erat, inquit, *animarum observare delicta, & fideles perficere*. Hujusmodi sunt, quos *Visitatores* hodieque nuncupant, qui ab Episcopo ad inspiciundam & ordinandam diœcesim cum potestate mittuntur. His jura sua & munera descripsit concilium Antiochenum canone 10., utque intra illa se contineant, eos graviter admonet. *Si qui sunt in vicis, vel pagis, qui nominantur Chorepiscopi, etiamsi Episcopi ordinationem, manuumque impositionem acceperint, visum est, ut suum modum sciant, & sibi subjectas ecclesias administrent, earumque cura & sollicitudine contenti sint. Constituant autem Lectores, Hypodiaconos, Exorcistas, & eorum promotione contenti sint. Nec Presbyterum, nec Diaconum ordinare audeant, absque urbis Episcopo, cui subjicitur ipse & regio*. Eadem fere officia illis attribuit Isidorus Hispalensis de Offic. Eccles. l. 2. c. 6. & præterea egenorum curam adjecit. *Chorepiscopi, idest Vicarii Episcoporum ad exemplum* LXX. *Seniorum, tamquam Sacerdotes propter sollicitudinem pauperum. Hi in villis, & vicis instituti gubernant sibi commissas ecclesias, habentes licentiam constituere Lectores, Subdiaconos* &c.

An dicendi sint Chorepiscopi.

Munia Chorepiscoporum.

Itaque cum Petri itemque Domnii Vicariis nulla agrestium ecclesiarum procuratio demandata fuerit, satis apparet eos appellari non posse Chorepiscopos, qui non ante quintum sæculum primum quidem in Oriente, tum in Occidente institui cœperunt; hujusque ecclesiastici magistratus creandi, præficiendique rusticanis ecclesiis consuetudo annos fere quingentos tenuit, & nono labente sæculo apud Latinos sublata est; in eorumque locum suffecti primum Archipresbyteri, seu Decani campestres, ac demum Vicarii, qui nunc Foranei vulgo dicuntur; quamvis horum sit angustior, quam Chorepiscoporum potestas.

Neque Petri, neque Domnii Vicarii possunt appellari Chorepiscopi.

Præterea non desunt viri eximia doctrina & eruditione præditi, qui existimant Chorepiscopos consecrationis Episcopalis omnino expertes fuisse, eosque Episcopis & Presbyteris interjectos, & tamquam medios constituunt; non quod Chorepiscopatus singularis fuerit Ordo a cæteris distinctus, sed quod Chorepiscopi pares quidem essent Presbyteris potestate & charactere sacramentali, jurisdictione tamen & dignitate ecclesiastica Presbyteris longe præstarent, propiusque ad Episcopos accederent. Quod si canones jus ordinandi Presbyteros atque Dia-

Chorepiscopi consecrationis Episcopalis expertes.

Diaconos jussu vel permissu Episcopi Chorepiscopis tribuere aliquando videantur, id ad eos referri debet, qui Episcopali charactere prædici cum essent, Chorepiscoporum officio fungebantur. Quemadmodum enim inter Presbyteros, sic etiam inter Chorepiscopos quidam erant, qui Episcopalem consecrationem susceperant; veluti illi, qui ante concilium Laodicenum in pagis ac villis Episcopi præpositi erant, quod idem concilium in inferiorem, idest Chorepiscoporum ordinem detrusit, vetuitque partem ullam Episcopalis officii attingere, nisi conscio & permittente civitatis Episcopo: *Non oportere* ait can. 17. *in villulis vel in agris constituere Episcopos, sed Visitatores. Hos autem, qui ante hac ordinati sunt, nihil agere sine conscientia Episcopi civitatis*. Præterea sæpe accidit, ut qui ad urbes aliquas regendas ordinati essent Episcopi, vel a populis non reciperentur; vel ipsi eorum, quibus præerant, perditissimis moribus, & insanabili pervicacia offensi, cum de curatione desperassent, ultro cederent, ac se sponte in ordinem redigerent. Ut ille quondam Antiochensis Episcopus Martyrius, qui Leone imperante Marciani successore, cum ab hæresi, pravaque opinionum insania civitatem revocare frustra conatus esset, & infestis seditiosorum civium tumultibus agitaretur, convocata multitudine palam se Pontificatu abdicavit his utens vocibus: *Clero immorigero, & populo rebelli, & ecclesiæ contaminatæ renuncio, Sacerdotii mihi honorem reservans*; quam historiam pluribus narrant Theophanes, Cedrenus, Nicephorus. Hujusmodi ergo quacumque tandem de causa Episcopali sede vel pulsi, vel sponte cedentes, retento charactere Episcopali alias ad presbyterium redibant, alias Chorepiscoporum titulo ac dignitate donabantur; & si quando opus esset, Episcoporum permissu & auctoritate Pontificales functiones obibant, & jus manuum imponendarum ad Episcopos & Presbyteros initiandos usurpabant. Huc pertinet canon ille octavus, quem supra laudavimus, Concilii Nicæni, quo sancitum est, ut ab Catharorum hæresi & schismate reversi ad ecclesiam in eumdem, quo antea potiebantur, gradum restituerentur; ac si quidem nullus in urbe esset Episcopus, illi ipsi locum occuparent: sin jam aliquis sedem illam teneret, qui ab Catharorum parte rediret Episcopus, vel Presbyterorum collegio adscriberetur, vel Chorepiscopi nomen ac munus subiret: nisi forte Episcopatus titulum ei communicare vellet Episcopus catholicus: *Is autem, qui nominatur apud eos, (qui Cathari dicuntur,) Episcopus honorem presbyterii possidebit: nisi forte placuerit Episcopo nominis eum honore censeri. Si vero hoc ei minime placuerit, providebit ei aut Chorepiscopatus, aut Presbyterii locum, ut in Clero prorsus esse videatur*. Cum igitur canones permittunt Chorepiscopos adhiberi ab Episcopo civitatis ad munia Pontificalia obeunda, id de illis Chorepiscopis intelligi debet, qui præter titulum Chorepiscopi, Episcoporum Ordinem dignitatemque adepti fuerant. Cæterum quemadmodum Episcopatus & Presbyteratus, quamvis aliquando in unam personam convenerint, re tamen ipsa alter ab altero distinguitur; nec re solum, sed etiam personis disjungi possunt; sic etiam non continuo, si quis Chorepiscopatum obtineat, Episcopus esse dicique debet; quamvis interdum acciderit, ut qui Chorepiscopus erat, idem Episcopali charactere ac potestate insignitus fuisset. Horum sententia, quæ negat Chorepiscopos in numerum atque ordinem Episcoporum referendos esse, si vera est, equidem non intelligo, cur Cajanus & Symphorianus summi Sacerdotii gradum adepti, in ordinem Chorepiscoporum redigendi sint, appellandique, ut Henschenio placet, Chorepiscopi.

aliquando tamen Episcopali charactere insigniti erant,

& permissu Episcopi Pontificales functiones obire poterant.

Habes igitur, quid tituli ac muneris Episcopalis habuerint Cajanus, & Symphorianus ante susceptum Salonitanum Pontificatum, quos Vicarios S. Domnii fuisse diximus; eidemque ad illam ecclesiam regendam, atque ad Pontificales functiones peragendas suam operam navasse: nisi forte placeat alicujus ecclesiæ titulo donatos fuisse, & suam cuique urbem commissam, cui jure & dignitate Episcopali præesset: idque probabile fieri potest ex eo, quod simile quidpiam alibi factum fuisse a S. Clemente legitur in ejus vita ab Isichio Salonitano descripta. Is enim, cum ex illa peragratione Apostolica Sirmium divertisset, Andronico illius urbis Antistiti duos adjunxit Episcopos, quorum alterum Singiduno, alterum Mursæ, ad duas illas ecclesias Sirmiensi subjectas fundandas præfecit. Quænam vero ex universis Dalmatiæ urbibus decretæ fuerint Cajano & Symphoriano, incompertum est. Si quis in hac re locus conjecturæ esse queat, videntur hi duo Episcopi Naronæ & Scardonæ adjudicari posse. Utrique interjecta est Salona, nec longo, & pari ferme intervallo ab utraque distat. Propinquitas locorum id commodi afferebat, ut B. Domnio, si qua necessitas postularet, opera & consilio in tempore adessent; & post ejus obitum ad novum Antistitem consecrandum via brevi & expedita Salonam convenire possent. Ita fieret, ut ecclesia Salonitana Episcopos subditos, quos suffraganeos vocant, inde usque ab suis primordiis habuerit, in quos B. Domnius Metropoliticam, qua præditus erat, potestatem exerceret.

Cajanus & Symphorianus fortassis alter uni, alter alteri Dalmatiæ urbi cum jurisdictione Episcopali præpositus.

CAPUT III.

De Pontificatu Salonitano Cajani & Symphoriani.

§. I.

De utriusque ad ecclesiam Salonitanam regendam electione.

Daniel Papebrochius in par. I. Conatus Chron. hist. ad Catal. Rom. PP. Differt. 4. triplicem ait constitui posse Lini proximi a Petro Romani Pontificis electionem, sive ut, ipse vocat, *Ordinationem*; unam, cum adeptus est gradum Episcopalem, quo fiebat, ut principem locum auctoritatemque in Romano Presbyterio teneret, & Evangelici Episcopi partes in urbe locisque urbi finitimis ageret: alteram, cum Petrus anno 56, juxta eam, quam init Papebrochius, annorum supputandorum rationem, illum Pontificii muneris Vicarium adscivit, & sibi in cathedram Romanam succedendi jure impertiit: id enim fieri solebat, cum Romani Pontificis vel diuturna absentia, vel captivitas, vel morbus, vel exilium necessitatem afferret alterius sublegendi, qui ejus vice fungeretur. Ab hac autem secunda electione annos duodecim Lino Pontifici attributos antiqui Catalogi numerare incipiunt. Tertia demum Lini electio sive ordinatio hæc est, cum post Petri Martyrium, Cleri populique Romani suffragiis ad Romanam sedem evectus est.

Triplex Lini ordinatio.

Docet præterea Cletum & Clementem itidem Vicarios Petri fuisse, ab eodem Episcopos consecratos, ut pro dignitate ac magnitudine illius urbis ac provinciæ, sibi vel absenti, vel ecclesiæ universalis cura & sollicitudine distento assiduam utilemque ope-

Cletus itidem & Clemens Episcopi a Petro consecrati & ejus Vicarii.

operam, una cum Lino, ad omnia Episcopi munera & officia exsequenda conferrent; atque hos fuisse ait *tres illos Episcopos*, qui a B. Petro consecrati fuisse dicuntur, in secundo Catalogo Henschenia-no: *Omnes hi*, ait Papebrochius, *pro urbe Roma intelliguntur consecrati . . . . . quis enim ignoret ab Apostolo Petro longe plurimos pro diversis locis ordinatos Episcopos*. Lini, Cleti, & Clementis consecrationem Episcopalem Petro attribuit auctor libri Pontificalis: *Hic ordinavit duos Episcopos Linum & Cletum . . . . . Hic B. Clementem Episcopum consecravit* &c. Neque Epiphanius hær. 27. c. 6. ab hac opinione abhorruit, eique hanc rationem subjecit: *poterant viventibus adhuc Apostolis, Petro scilicet ac Paullo, Episcopi alii subrogari; quod iidem illi prædicandi Evangelii gratia in alias urbes regionesque profectionem susciperent, carere autem Episcopo Roma non posset. Siquidem Paullus in Hispaniam pervenit, Petrus vero Pontum & Bithyniam sæpenumero peragravit*. Illud vero Papebrochius observari animadvertique jubet, quod traditum est in libro Pontificali, & in Actis Græcis SS. Apostolorum Petri & Paulli, Petrum videlicet, cum sibi supremum diem imminere intelligeret, mutata repente voluntate, & Lino posthabito, Pontificatum Clementi, quamvis invito ac repugnanti, quasi per manus tradidisse, & in eum jus proximæ successionis transtulisse; consilii autem mutandi caussam rationemque hanc fuisse ait, quod Clemens, temporibus illis difficillimis ecclesiæ utilior videretur futurus; quippe qui Romæ ortus cum esset stirpe nobilissima, apud principes viros, ac magistratus affinitate & gratia plurimum valebat, ob eamque caussam contra Ethnicorum in Christianos odium furoremque ecclesiæ laboranti magno præsidio atque adjumento esse poterat. Cæterum Clemens, ut diximus, justis gravissimisque de causis, jure suo, si quod habuerat, sponte decessit, & Romani Pontificis eligendi plenam integramque potestatem Clero populoque Romano permisit.

Lino posthabito, Clemens Petri successor designatus.

Quod de triplici consecratione Lini scripsit Papebrochius, accommodari potest ad Cajanum & Symphorianum.

Jam vero quod de Vicariis Petri, Linique triplici electione sapienter eruditeque Papebrochius scripsit, idem etiam, atque eadem fere aut simili ratione ad duos illos B. Domnii Vicarios referri posse existimo. Primum enim instituti sunt Episcopi, & Vicariorum titulo ac dignitate aucti; deinde verisimile est decretam illis fuisse in locum S. Domnii successionem; quod Domnius facere poterat exemplo D. Petri cum sui, tum omnium Episcoporum principis ac magistri; quodque postea factum esse constat a sanctissimis viris, qui antequam ex hac vita migrarent, vel successores suos nominarunt, vel quos optarent sibi in Pontificiam sedem subrogari, & ad pastorale munus omnium aptissimos censerent, eos illis impense commendarunt, ad quos jus Episcopi eligendi pertinebat. Demum post obitum B. Domnii, quod ille decreverat, ratum habuit ecclesia Salonitana; & Domnio Cajanum, huic vero Symphorianum in Episcopalem cathedram substituit.

Electio Episcopi olim pertinebat ad Clerum & populum; quibus invitis Episcopum obtrudi non licebat.

Illud tamen animadverti oportet, Episcopi designationem a decessore factam irritam ac nullam fuisse, nisi postea Cleri populique consensus accederet. Sunt enim gravissima Pontificum & conciliorum scita, quæ vetant populis invitis ac repugnantibus Episcopos obtrudi. Celebris in hanc sententiam, ac frequenti communique usu tritus est canon ille ab Cœlestino I. conditus in epist. ad Narbon. Episc. can. 3. *Nullus invitis detur Episcopus; Cleri, plebis, & ordinis consensus ac desiderium requiratur*. Id ipsum & Carthaginiense IV. canone 1. statuit, & Arelatense II. can. 54. cujus quidem sapientissimi decreti rationem reddidit Leo Magnus in suis ad Anastasium Thessalonicensem Episcopum litteris: *ne plebs invita Episcopum non optatum aut contemnat, aut oderit, & fiat minus religiosa, quam convenit, cui non habere licuit, quem voluit*. Ep. 103. cap. 4. Hunc Episcoporum Cleri ac populi suffragiis sive approbatione eligendorum morem pariter cum ecclesia ortum habuisse, atque ab instituto & traditione Apostolica dimanasse tradit Cyprianus ep. 68. *Propter quod plebs obsequens præceptis Dominicis & Deum metuens a peccatore præposito separare se debet, nec se ad sacrilegi Sacerdotis sacrificia miscere, quando ipsa maximam habeat potestatem vel eligendi dignos Sacerdotes, vel indignos recusandi. Quod & ipsum videmus de divina auctoritate descendere, ut Sacerdos plebe præsente sub omnium oculis deligatur, & dignus atque idoneus publico judicio ac testimonio comprobetur*. Mox id exemplo adstruit tum Eleazari, qui filius fuit idemque successor Aaronis, qui universa Synagoga præsente atque approbante in locum patris summus Sacerdos constitutus est; tum Matthiæ, de quo in locum Judæ & Apostolatum subrogando Petrus ad Christianam plebem retulit. *Quod utique*, ait, *idcirco tam diligenter & caute convocata plebe tota gerebatur, ne quis ad altaris ministerium, vel ad Sacerdotii locum indignus obreperet &c. Propter quod diligenter de traditione divina, & Apostolica observatione observandum est, & tenendum, quod apud nos quoque, & fere per provincias universas tenetur, ut ad ordinationes rite celebrandas, ad eam plebem, cui præpositus ordinatur, Episcopi ejusdem provinciæ proximi quique conveniant, & Episcopus deligatur plebe præsente, quæ singulorum vitam plenissime novit, & uniuscujusque actum de ejus conversatione perspexit*. Hactenus Cyprianus, qui *traditionem illam* idcirco divinam vocat, non quod a Christo ipso præscripta sit, sed quod ratio illa probatissimi cujusque e familia Aaronis deligendi ad summum Sacerdotium in lege veteri usurpata est auctore Deo, & per Apostolos a Synagoga in ecclesiam translata. Hoc ipsum in Cornelii Papæ, qui Fabiano successit, creatione factum esse testatur idem Cyprianus ep. 52. *Factus est autem Cornelius Episcopus de Dei, & Christi ejus judicio, de Clericorum pene omnium testimonio, de plebis, quæ tunc affuit, suffragio*. Ipsemet vero Cyprianus, Pontio Diacono teste in ejus vita, *judicio plebis, & favore ad officium Sacerdotii, & Episcopatus gradum adhuc neophytus, & ut putabatur, novellus electus est*. Sunt & alia non pauca in historiis exempla ecclesiæ primævæ plebem cum Clero ad Episcopalia comitia convocantis; qui mos creandorum Antistitum in jus deinceps legemque communem migravit, & Conciliorum decretis ubique receptis sancitus cum viguisset usque ad sæculum fere undecimum, nominationes Episcoporum paullatim populo adimi, & vel ad Reges, vel ad Romanum Pontificem, vel ad collegia canonicorum revocari cœperunt.

Episcopi non prærogativa antiquitatis, sed electione creati.

Hinc apparet, quam longe a veritate aberrent, qui existimant Apostolorum ætate, & proximis ab ea temporibus Episcopos non electione creatos esse, sed ex antiquitatis prærogativa, rato certoque successionis ordine substitutos: quemadmodum in locum primi Presbyteri, is, qui proxime ab eo cooptatus fuerat, antiquitatis jure succedebat. Neque huic opinioni patrocinium adsciscì potest ex quodam commentario in epistolam ad Ephesios, quem certo constat non esse Ambrosii, cujus nomini falso suppositus est, sed obscuri cujusdam ignotique scriptoris, quem alii Luciferiani schismatis Ante-

signanum, alii Pelagiana labe infectum fuisse censent. Hæc igitur habet ementitus ille Ambrosius: *Primum*, inquit, *Presbyteri Episcopi appellabantur, ut recedente uno sequens ei succederet; denique apud Ægyptum Presbyteri consignant, si præsens non sit Episcopus. Sed quia cœperunt sequentes Presbyteri indigni inveniri ad primatus tenendos, immutata est ratio prospiciente Concilio, ut non Ordo, sed meritum crearet Episcopum multorum Sacerdotum judicio constitutum; ne indignus temere usurparet, & esset multis scandalum*. Sed quamquam hujus larvati scriptoris, & vel schismatis, vel hæreseos nomine suspecti nulla esse debeat apud cordatos Viros auctoritas, id tamen, quod isti concludere volunt, non effici ex ejus verbis, nec esse consequens, facile ostendi potest. Quod enim ille ait Episcopos apud Alexandriam ita creatos fuisse, *ut recedente uno sequens ei succederet*, id in eam sententiam accipi oportet, ut ex solo Presbyterorum Ordine tum Episcopi Alexandrini eligerentur; hoc est, *uno recedente*, atque e medio sublato, *sequens* idest alter ejusdem ordinis succederet. Neque enim idcirco *sequens* dicitur, quod ei, in cujus locum suffectus est, antiquitate Presbyterii esset proximus, sed quia in Episcopali sede eum, qui præcesserat, proxime sequebatur. Idem enim *sequens* est, atque *alter*; veluti si dicam ex solo Cardinalium collegio Romanum Pontificem ita fieri, *ut uno recedente sequens ei succedat*, nihil aliud intelligi velim, nisi alterum ei Cardinalem substitui; minime vero inde consequitur eum, qui cooptationis tempore totius collegii primus est, jure antiquitatis, non electionis subrogari. At postea *immutata est ratio*, inquit, *ut non ordo, sed meritum crearet Episcopum*; idest sapientissime cautum ac provisum est, ut in posterum cum Episcopus creandus esset, non tam Ordinis Presbyteralis, quam meriti, ut ajunt, personalis ratio haberetur. Nam fieri poterat, ut in Presbyterio nemo esset Episcopatu dignus, esset autem in Diaconorum Ordine, aut in hoc certe longe, quam in illo digniores Episcopali sede invenirentur. Cum igitur antea Alexandriæ non aliunde, quam ex collegio Presbyterorum deligendus esset Episcopus, sæpe accidebat, ut vel indignum, vel huic muneri minus aptum illius ecclesiæ regimini præfici oporteret. Id merito displicuit, & alia Episcoporum eligendorum formula præscribenda fuit. Itaque *multorum Sacerdotum judicio constitui* placuit Episcopum non ex *Ordine*, sed ex *merito*; sic prorsus, ut non dignitas Presbyteralis, sed virtus ac doctrina multorum testimonio comprobata viam certam atque expeditam ad summum Sacerdotium cuique muniret. Cæterum incerta ac futili falsi hujus Ambrosii sententia abjudicata ac rejecta, unus nobis instar omnium esse debet Hieronymus, qui a Marco ecclesiæ Alexandrinæ conditore usque ad Heraclam & Dionysium, hoc est usque ad tertium sæculum fere medium in creandis Episcopis morem hunc Alexandriæ retentum fuisse dicit, ut e suo collegio Presbyteri, quem utique vellent, maximeque idoneum judicarent, Episcopum facerent: non igitur alter alteri, ut quisque antiquitatis prærogativa antecedebat, ita succedebat ex ordine. *Nam & Alexandriæ*, inquit ep. 85. ad Evagrium, *a Marco Evangelista usque ad Heraclam & Dionysium Episcopos, Presbyteri semper unum ex se electum, in excelsiori gradu collocatum Episcopum nominabant: quomodo si exercitus Imperatorem faciat*. Nec vero si Hieronymus Alexandrinum Episcopum a Presbyteris, & e Presbyterorum Senatu electum fuisse tradit, continuo ab comitiis Episcopalibus Cleri inferioris, populique suffragia exclu-

Locus ex Pseudo-Ambrosio prolatus explicatur.

De creatione Episcopi Alexandrini sententia Hieronymi.

dit; sed Presbyteros propterea commemorat, quod penes illos Episcopi nominandi potestas esset; quæ tamen nominatio irrita fuisset, nisi plebis consensione approbaretur. Post interitum Heraclæ ac Dionysii vetus hæc consuetudo ideo antiquata fuisse dicitur, quod in posterum ex Diaconis etiam, & aliunde, non e Presbyterio Alexandrino solum Episcopus deligi cœperit. Cæterum morem apud Alexandrinos receptum Episcopi e Presbyterio eligendi referas nolim ad alias ecclesias, in quibus e collegio Diaconorum plerumque Episcopus deligi & creari solebat, ut supra diximus.

Sunt, qui existiment, Balsamone, & Zonara auctoribus, jus eligendi Episcopi, præsertim in ecclesiis Orientalibus, Clero populoque ademptum fuisse canone quarto & sexto Synodi Nicænæ, itemque duodecimo Laodiceni, & undevigesimo canone Antiocheni concilii, quibus Antistites, nulla Cleri plebisve facta mentione, ab Episcopis provinciæ creari & ordinari jubentur. Verum si quis diligenter canonum illorum verba perpendat, & quo potissimum spectent, animadvertatur, vereor sane, ut ex iis, quod isti volunt, confici possit. Nam Episcopis provincialibus, cum ad creandum Episcopum conveniunt, quæ sint eorum partes, Canones illis præscribunt: horum sane ac præsertim Metropolitani in hisce comitiis prima & præcipua erat auctoritas, &, ut Græci dicunt, τὸ κῦρος τῶν γινομένων. Itaque popularibus istis concionibus & suffragiis præerant Episcopi, sine quibus fieri nihil poterat. Episcopi enim, quos omnium ad pastorale munus aptissimos censerent, Clero ac populo convocato nominabant; id quod servandum esse decrevit Arelatensis II. Synodus canone 54: *ut tres ab Episcopis nominarentur, de quibus Clerus vel cives unum eligendi habeant potestatem*; quod tamen non ubique servatum est, cum alicubi populi suffragia præcederent, quibus Episcoporum, maxime Metropolitani, auctoritas accedebat. De vita autem & moribus eorum, qui nominati erant, populus una cum Clero testimonium secundum fidem ac religionem gravissime dicebat; ne quis videlicet vel ecclesiastica censura inustus, vel canonico impedimento illigatus, aut alias ob causas indignus eo nomine atque gradu ad Episcopatum proveheretur; multa enim latere poterant Episcopos advenas, quæ civium cognitionem effugere non poterant, in quorum oculis conspectuque ii, de quorum electione agebatur, vitam exegerant. *Coram omni Synagoga*, inquit Cyprianus ep. 68. *jubet Deus constitui Sacerdotem; idest instruit, & ostendit Ordinationes Sacerdotales, non nisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere, ut plebe præsente vel detegantur malorum crimina, vel bonorum merita prædicentur, & sit ordinatio justa & legitima, quæ omnium suffragio & judicio fuerit examinata*. Si Cleri & populi testimonia ac suffragia inter se discreparent, Episcoporum ac præsertim Metropolitani erat in ejus, de quo ambigebatur, vitam & mores inquirere, testimonia pro illo, & contra illum allata perpendere, ac rebus omnibus diligenter circumspectis, pro eo ut veritas æquitasque postulabat, sententiam ferre. Quod his verbis declarat Leo Magnus in epistola ad Anastasium Thessalonicensem: *ita ut si in aliam forte personam partium se vota diviserint, Metropolitani judicio is alteri præferatur, qui majoribus & studiis juvatur & meritis*. Epist. 103. cap. 4. Itaque Episcopi quidem judices erant arbitrique comitiorum Episcopalium, Clerici vero & Laici tamquam testes & suffragatores adhibebantur, & quod illi de constituendo Episcopo decretum fecissent, id ratum esse

In Comitiis Episcopalibus quid Episcopis, quid populo juris & potestatis tributum.

non

non poterat, nisi ejusdem auctores & approbatores fierent Clerus pariter populusque. *Nullus*, inquit Cælestinus, *detur Episcopus invitis, Cleri, plebis, & ordinis consensus ac desiderium requiratur*. Cum igitur præcipua quidem eligendi, tota vero consecrandi novi Episcopi potestas esset penes Episcopos, idcirco canones supra laudati illorum tantummodo meminerunt, quorum primæ sunt partes in Episcopis creandis; de Clericis vero & Laicis nihil Patres illi sanciendum censuerunt, propterea quia quid juris ac suffragii in hujusmodi comitiis ecclesia illis permitteret, satis constabat. Tantum porro abest, ut concilia illa Clero populoque Comitiis Episcopalibus interdixerint, ut haud multis post Nicænam annis, Sardicensis Synodus canone 6. cum jubeat Episcopum constitui, quem plebs postularit in unum collecta; quin immo epistola Synodica concilii Nicæni monet, ac præcipit, ut Meletianæ partis Episcopi in eorum, qui decesserant, locum subrogentur: *Si tamen digni habeantur, & populus eligat*. Quare cum eadem Synodus canone 4. καθίστασθαι, idest *ordinari*, ut vertit Dionysius, Episcopum jubet ab omnibus, vel a tribus saltem Episcopis provinciæ, aut de sola consecratione loquitur, aut certe popularem conventum, & Cleri plebisque suffragia non excludit. Nec desunt quamplurima, quæ proferri possunt, exempla popularis in eligendis Episcopis suffragii ac testimonii in utraque ecclesia Græca Latinaque etiam post Nicænam Synodum usurpati, quibus supersedendum censeo, ne in re minime dubia testibus non necessariis abuti videar.

Paucis ergo diebus post martyrium B. Domnii interpositis, cum Clerus populusque Salonitanus in unum locum convenissent, una omnium voce datus est ei successor Cajanus; quo aliquot post annis extincto, communi itidem omnium consensu renunciatus est Symphorianus ejusdem ecclesiæ Episcopus. Ac prioribus quidem comitiis Symphorianum præfuisse verisimile est, alteris vero utrum Episcopi aliqui, unus pluresve præsederint, incertum est; neutrum enim nobis liquet, seu tum fuisse, seu non fuisse alios in Dalmatia constitutos Episcopos, qui ad Metropolitani electionem convocarentur. Exteros autem Episcopos & longinquos accersiri nec sinebat ejus negotii celeriter conficiendi necessitas, & vetabant tempora illa calamitosissima, quibus nihil usquam tutum erat Christianis, nihil pacatum, nihil ab hostibus non infestum. Præterquamquod cum uterque jam præditus esset Episcopali charactere, ac dignitate, non admodum necessaria videbatur aliorum Episcoporum præsentia atque opera, qui eam ob causam præcipue advocari solebant, ut Episcopum electum consecrarent. Porro præclarum illud & gravissimum judicium, quod de Cajano & Symphoriano fecerat Domnius, cum eos ad Pontificatum provexit, sibique Vicarios substituit, ac deinde successores etiam suos fortasse designavit, apud Clerum & populum Salonitanum tantum habuit auctoritatis & gratiæ, ut cum de altero ac tertio subrogando Episcopo comitia haberentur, omnium vota & suffragia, nullo dissentiente, in eos convenerint, quibus Domnius tam singularem eximiamque suæ voluntatis ac sententiæ prærogativam dederat. Præterea nemo ignorat priscorum ecclesiæ temporum moris fuisse, ut Episcopis decedentibus ii ferme substituerentur, quos illi Vicarios sibi suffecerant; quo facto satis declarabant, quem Episcopali oneri & secum, & post se ferendo magis idoneum judicarent. Credi enim par est ab Episcopo optimum quemque sumptum esse ex Presbyteris

Domnio Cajanus, huic Symphorianus in sedem Pontificiă suffectus Cleri populique Salonitani consensu.

Episcopis sæpissime illorum Vicarii subrogati.

Diaconisve, cui Pontificiæ procurationis partes multas sane, & gravissimas committeret. In Episcopatu Cæsariensi Eusebium Basilius excepit, in Mediolanensi Ambrosium Simplicianus, in Hipponensi Valerium Augustinus, Augustinum Heraclius, ut de aliis omittam commemorare, quos eorum, qui decesserunt, antea Vicarios fuisse accepimus. An enim potest quispiam institui fingique aptior ad ecclesiam regendam, quam is, quem Episcopalis fungendæ vicis necessitas & rerum ecclesiasticarum cognitione penitus imbuit, & ad omne pastoralis officii munus longo usu, & assidua exercitatione instruxit? Quod igitur Cajanus & Symphorianus B. Domnio ad ecclesiam administrandam diu ac diligenter vicariam operam navaverint, id scilicet magno momento esse potuit ad omnium voluntates in electionem utriusque impellendas. Si autem verisimilius putes illos alicui ecclesiæ præpositos fuisse affixosque Episcopos, & Salonitanæ Metropoli obnoxios, exempla suppetunt quamplurima vetusta pariter, ac recentia, quæ doceant sæpissime accidisse, ut suffraganei ad ecclesiæ Metropolitanæ regimen & Pontificatum eveherentur. Hæc autem eo pertinent, ut ostendam & multas & justissimas causas fuisse Salonitanis, ut in locum B. Domnii primum quidem Cajanum, deinde vero Symphorianum subrogarent.

§. II.

Acta Episcopalia Cajani & Symphoriani, martyrium utriusque, anni Pontificatus.

EPiscopos ἀπὸ τοῦ ἐπισκοπεῖν, sive ἀπὸ τῆς ἐπισκοπῆς idest ab inspectione, seu curatione dictos fuisse nemo ignorat; quæ vox sui illos officii admonet, ut intelligant se in quadam veluti ecclesiæ specula collocatos esse, unde omnes reipublicæ ecclesiasticæ partes circumspiciant, & Christianæ plebis commodis utilitatique advigilent, eidemque ad recte vivendum, æternamque salutem adipiscendam, quæ sunt necessaria, adjumenta ac præsidia subministrent. Nec vero existimes Episcopi nomen curationis tantum & officii, non vero jurisdictionis ac dignitatis nomen esse, perinde ac si Episcopum ex prima institutione nihil aliud fuisse velles, nisi Curatorem nullo magisterio, nulla auctoritate præditum, quasique opificem quemdam ac ministrum. An enim esse potest absurdius quidquam, atque ab institutis Christianæ antiquitatis alienius, ac divinis litteris magis adversum, quam Episcopis auctoritatem ac dignitatem eripere? Est enim Episcopus Magistratus quidam ecclesiasticus, qui sine potestate ac jurisdictione ne intelligi quidem potest, cum hæc sit Magistratus definitio ab Cujacio lib. 3. de orig. juris tradita: *qui juri dicundo, & assidua jurisdictione servando præest*. Jubendi vero & vetandi jus ac potestatem penes Episcopos numquam non fuisse, tum pleraque Scripturæ testimonia persuadent, tum antiqua concilia & canones declarant, tum denique usus ecclesiæ perpetuus veterum monumentis ad posteritatis memoriam proditus confirmat. Paullus Act. cap. 20. ait potestatem *regendi ecclesiam Dei* Episcopis divinitus traditam esse; & cum ad Hebr. cap. 13. Christianos jubeat se obedientes præbere ac subjectos Præpositis, idest Episcopis, consequens est, ut his jus imperandi insit, ac præsidendi. Qui ejusdem Paulli ad Timotheum ac Titum epistolas legat, clare perspiciat non nudam sine potestate atque imperio curationem, sed jus & auctoritatem non solum jubendi, sed etiam coercendi duobus illis Episcopis attribui,

Unde dicti Episcopi.

Episcopis inest potestas & jurisdictio.

Insi-

Infinita proferam, ſi ſit otium. Patrum & Conciliorum teſtimonia, quæ ſpiritalem quamdam & eccleſiaſticam juriſdictionem Chriſtiano ſacerdotio annexam eſſe declarant, & quatenus pateat, quibuſve in rebus verſetur, diligenter docent. Hinc extitit bipartita illa diviſio juris civilis & canonici, qua politica & eccleſiaſtica poteſtas diſtinguitur, & ſuis quæque finibus circumſcribitur. Nam inde uſque ab ætate Apoſtolica jus adimendæ alicui vel reſtituendæ communionis eccleſiaſticæ ad Paſtores & Epiſcopos pertinet. Quare tribunal & illi ſuum habent, e quo ſententiam dicunt, multo & majus & præſtantius, quam cathedra Moſis illa, ſupra quam ſedentibus Judæorum magiſtris ac præpoſitis obtemperari Chriſtus voluit.

Duplex cujuſque Epiſcopi & præcipua poteſtas.

Duo autem ſunt juris atque ordinis Epiſcopalis maxime propria & ſingularia; alterum quidem eſt poteſtas conferendi ordines ſacros, quam neque umquam amittere Epiſcopus, neque ulli gradus inferioris Sacerdoti delegare poteſt; alterum vero ſacrarum rerum adminiſtrandarum in ea, quam quiſque regit, eccleſia auctoritas ſumma, & nemini, præterquam Romano Pontifici, vel etiam Patriarchæ, aut Metropolitæ, cujus quiſque ditione continetur, obnoxia. *Quid eſt Epiſcopus*, inquit Ignatius ad Tral. ſcribens, *niſi ſupra omnem principatum, & poteſtatem omnibus imperans, quatenus homo imperare poteſt*. Quibus ex verbis conficitur Epiſcopum ſemper eccleſiæ ſuæ ac Clericis omnibus ita præfuiſſe, ut nulla pars eccleſiaſticæ rei ſine illius auctoritate tractaretur. Ac ſæpe illud diligenterque commendat Ignatius, & in ſuis fere ſingulis epiſtolis repetit, ut Epiſcopo pareant univerſi, præſertim Presbyteri & Diaconi; neque quidquam, niſi ex ejus arbitrio & voluntate faciant; ſicut enim Chriſtus nihil abſque Patre operatur; *ita & vos ſine Epiſcopo nihil agite*, ſcribit ad Magneſios, *non Presbyter, non Diaconus, non Laicus; neque res ulla vobis conſentanea rationi videatur, præter illius ſententiam. Id enim pravum eſt & inviſum*. Iterum idem inculcat in epiſtola ad Smyrnæos: *Nemo ſine Epiſcopo quidquam agat eorum, quæ ad eccleſiam ſpectant*. Hujus vero Epiſcopalis auctoritatis, qua cujuſque eccleſiæ adminiſtratio continetur, cum variæ ſint ac multiplices functiones, quamvis earum pleræque etiam Preſbyterorum propriæ eſſent, tamen priſcis illis temporibus ab Epiſcopi peragi ſolebant, vel certe peculiari quodam jure ad illos ſpectabant, neque Epiſcoporum injuſſu earum partem ullam attingere Preſbyteris licebat.

Olim Epiſcopi ea etiam per ſe ipſi exſequi ſolebant, quæ præſtari poſſunt a Presbyteris.

Juſtinus Martyr Apoſtolorum ætati ſuppar, in Apologia ſecunda eccleſiæ Chriſtianæ inſtituta cæremoniaſque deſcribens, præſertim quæ in ſacris Synaxibus ac Sacramentis conficiendis uſurpari tum ſolebant, omnia per unum eccleſiæ Præſidem, ideſt Epiſcopum, geſta & adminiſtrata eſſe confirmat; eumdem principem tum in populo erudiendo, tum in Sacramentis impertiendis, itemque pecuniæ eccleſiaſticæ curatorem, rerumque omnium ſacrarum moderatorem fuiſſe docet. Tertullianus item in lib. de Corona Milit. cap. 3. penes Epiſcopos proprie fuiſſe tradit jus Euchariſtiæ diſtribuendæ, & Baptiſmi conferendi; nam *Euchariſtiæ Sacramentum* (Chriſtianos ait) *non de aliorum manu ſumere, quam præſidentium*. Etenim per illa tempora Epiſcopi ipſi fere ſemper, cum Miſſa celebranda erat ſolemni ritu, ſacris operabantur, & Euchariſtiam, iis, qui aderant, ipſi præbebant. Sed Baptiſmum etiam jure quodam proprio adminiſtrabant; cæteris neque rem divinam facere præſertim feſtis diebus, neque baptizare licebat, niſi ex Epiſcopi auctoritate. Id docet Tertullianus ipſe in libro de Baptiſmo cap. 17. *cujus dandi habet jus*, inquit, *ſummus Sacerdos, qui eſt Epiſcopus. Dehinc Presbyteri & Diaconi; non tamen ſine Epiſcopi auctoritate, propter Eccleſiæ honorem, quo ſalvo ſalva pax eſt*. Idem confirmat Ignatius Apoſtolicorum temporum æqualis in epiſtola ad Smyrnæos: *Non*, inquit, *abſque Epiſcopo, neque baptizare, neque offerre, neque ſacrificium celebrare, neque convivium inſtituere licet: ſed quidquid illi viſum fuerit, ſecundum beneplacitum Dei, ut ſit tutum, & ſtabile quidquid agetis*.

Veteres Canones omnia Epiſcopi poteſtati ſubjiciunt & attribuunt.

Eadem veteris eccleſiæ diſciplina ex Apoſtolicis conſtitutionibus & canonibus, conciliorumque decretis adſtruitur, quæ Epiſcopi unius judicio ac poteſtati ſummam eccleſiaſticarum rerum omnium permittunt. Etenim docendi, & concionandi munus, Clericorum & Ordinum omnium gubernatio, & præſertim ſolvendi atque ligandi poteſtas, qua pœnarum modus, & publicæ pœnitentiæ functio, juſque ad percipienda Sacramenta, vel conceſſum vel ademptum continetur, Synodorum auctoritate paſſim in Epiſcopos confertur. Conſulantur canones Nicænæ Synodi v. xi. xii. in quibus largiendæ communionis facultas Epiſcopo tribuitur, ut pro arbitrio legitimum tempus vel contrahat, vel prorogct iis, qui pœnitentiam obeunt. Huc addi poſſent, niſi brevitati conſulendum eſſet, vetera exempla plurimorum Epiſcoporum, quæ declarant & divini verbi & eccleſiaſticarum omnium functionum jus omne penes Epiſcopos fuiſſe; Presbyteris vero ſacri miniſterii reique eccleſiaſticæ, niſi quatenus Epiſcopus permitteret, nihil attingere licuiſſe. Itaque ut paucis omnia complectar, nullum erat Sacerdotale officium, quo non per ſe ipſi fungerentur Epiſcopi, vel certe illorum Vicarii, aut Archidiaconi, quibus ſuam ipſi perſonam ſuaſque partes imponebant. Cæteris vero Presbyteris baptiſmi conferendi, Pœnitentes reconciliandi, conciones habendi, & cætera Sacramenta impertiendi tum poteſtatem dabant, cum auctus in urbe oppidiſve Chriſtianorum numerus multorum operam atque induſtriam requirebat.

Cajanus & Symphor. Epiſcopalibus officiis egregie functi.

Sanctitas eximia priſcorum Antiſtitum, & quæ tum maxime vigebat diſciplina eccleſiaſtica, dubitare non ſinit, quin Cajanus & Symphorianus omnia hactenus deſcripta Epiſcoporum munera & officia naviter accurateque exſecuti fuerint; ſed quæ præclara & ſingularia uterque geſſit ob ſtabiliendam vel propagandam rem Chriſtianam in Dalmatia, in tenebris latent, Scriptorum magis inopia, quam quia ex eorum Actis nihil dignum extaret, quod litteris ac memoriæ proderetur. Illud ſatis conſtat Epiſcopatum utriuſque in difficillima eccleſiæ tempora incidiſſe, cum terrores undique ac cædes Chriſtianis ingruerent; proptereaque nihil eo laborioſius, aut magis ſollicitum, aut gravioribus curis ac periculis exercitum dici aut fingi poteſt. Nam perſecutio illa, quæ inſcribitur nomine Trajani, cum poſt litteras Plinii de Chriſtianorum multitudine & innocentia ad Imperatorem e Bithynia ſcriptas aliquantiſper deferbuiſſet, acrius multo vehementiuſque exarſit anno ſeptimo alterius ſæculi, quo Domnius martyrium ſubiit; & longe lateque in vitam fortunaſque Chriſtianorum graſſata, non antea ſævire, quam Trajanus vivere deſiit, anno videlicet 119. vel 117. niſi forte anno ſuperiori ipſemet Trajanus, ut docet Svidas in hiſt. de Trajan. Imp. ab Chriſtianorum cædibus abſtineri juſſerit, poſtquam Tribonianus Palæſtinæ primæ Præfectus eum per litteras edocuit fruſtra tempus conteri, operamque in Chriſtianis perſequendis conſumi; ſe quidem in excogitandis inferendiſque ſuppliciis defati-

fatigatum esse, & Imperatoris mandata exsequi se posse diffidere; ac multo plures superesse, qui ultro avideque mortem experterent, quam quos ipse occiderat. Verum de hujusmodi litteris dubitant eruditi Viri, nec ad fidem faciendam satis idoneas esse putant. Trajani persecutionem & acerbissimam fuisse, & per omnes Imperii Romani provincias pervagatam intelligi potest tum ex Actis S. Ignatii, in quibus dicitur *Trajanus omnes aut sacrificare, aut mori coegisse*; tum ex Historia Eusebii, *qui plurimos ex fidelibus martyrii certamine perfunctos esse tradit*; & Imperatoris exemplo *peculiarem quamdam persecutionem per singulas civitates populari motu excitatam fuisse*. Certe Philippis in Macedonia Dalmatiæ finitima Rufus & Zozimus, cum aliis sane multis, ut colligitur ex Polycarpi ad Philippenses epistola, Romæ Anacletus Papa, in Epiro Astius Dirrhachiensis Episcopus pro Christiana religione mortem oppetierunt.

Sub Hadriano vehementius exarsit persecutio.

Ælius Hadrianus nihilo mitius, quam Trajanus ecclesiam exagitavit, & Christianorum complures extremo supplicio affecit, inter quos præstantissimi martyrii palmam adepti sunt Eustochius cum uxore & filiis, Faustinus & Jovita Brixienses, Evaristus & Alexander Romani Pontifices, Hero Episcopus Antiochenus, Symphorosa Tiburtina cum filiis septem, aliique quamplurimi. Hadriano imperante, jus in Christianos ubique animadvertendi datum fuisse Magistratibus Romanis ex eo cognosci licet, quod Tertullianus narrat de Arrio Antonino Asiæ Proconsule, qui cum Bithyniam lustraret, & in quadam ejus provinciæ civitate quæstiones de Christianis habere instituisset, Christianorum se ultro morti offerentium multitune deterritus, incœpto destitit; & paucis comprehendi jussis, in quos lege ageretur, cæteros dimisit illa objurgatione increpitos; si tanta eos pereundi libido incesserat, non defore præcipitia & laqueos, a quibus interirent. Sunt tamen, qui Afianum Antonini Proconsulatum ad imperium Trajani revocandum existimant. Cæterum Hadriani ecclesiam ferro & igne persequentis exemplum, & auctoritas, tantum odium furoremque populorum animis injecit, ut nullo objecto crimine, nulla servata juris formula, sed solius vulgi veluti rabie quadam contacti insanis clamoribus Christiani ad necem raperentur. Quod cum ab omni non solum æquitate, sed etiam humanitate alienum esset, Serenius Granianus itidem Asiæ Proconsul, antequam e provincia decederet, Hadrianum ea de re per litteras admonendum putavit. Quare Hadrianus anno secundi sæculi 28. vel biennio ante, ut alii volunt, ad Minutium Fundanum Serenii successorem rescribens legem tulit, ut ne quis hoc solo nomine, quod Christianus esset, in judicium vocaretur, neve cuiquam imposterum religio fraudi foret probrove; si quid vero calumniæ quispiam in Christianos intenderet, in calumniatorem supplicium verteretur. Ita ecclesia ex illa magna & diuturna jactatione erigere animum, & paullum respirare a metu cœpit.

Hadrianus Christianos persequi vetat.

Nemini autem dubium esse potest, quin ea calamitas ecclesiam fere universam pervagata in Dalmatiam quoque invaserit; præsertim cum Italia atque Græcia, totaque regio circumjecta, hujusmodi adversus Christianos bello arderet. Hinc intelligi velim, quanta Cajano & Symphoriano sollicitudine, vigilantia, contentione opus fuerit, ut in ea rerum ac temporum perturbatione ecclesiam sibi traditam conservarent, ut vexatis afflictisque Christianis assiduam opem ferrent, jacentes erigerent, labantes confirmarent, omnibus & singulis cum præsidio essent ac solatio, cum ad mortem pro Christo subeundam, si res posceret, animos adderent, & alacritatem injicerent. Inde etiam conjici potest, quam sit verisimile eadem temporis procella, quæ sub Trajano & Hadriano in Christianum nomen late incubuerat, Cajanum & Symphorianum perculsos & extinctos fuisse, idque illis singulari Dei beneficio datum esse, ut quam religionem suis verbis & exemplis illustrarant, eamdem proprio etiam sanguine sancirent, & uterque tamquam bonus Pastor *animam suam daret pro ovibus suis*. Cum enim Ethnicorum principum ac magistratuum ea mens idque consilium esset, ut Christi ecclesiam funditus everterent, ad impia cogitata perficienda nihil erat opportunius, aut magis necessarium, quam Rectores ecclesiarum de medio tollere; iis enim sublatis, Christianam religionem corruere necesse erat, quæ illorum sanctitate ac doctrina potissimum nitebatur; & percussis Pastoribus consequens erat oves dispergi, & Christianum gregem, circumquaque frementibus lupis, penitus interire. Quam ob causam, si qua persecutio adversus Christianos vel Imperatorum edicto, vel populi tumultu concitaretur, primi omnium ad cædem designabantur Episcopi; eos præcipue ut inquirerent, comprehenderent, in vincula conjicerent, & acerbissimis quibusque suppliciis necarent, omnem operamque conatumque adhibebant; neque ulla persecutio ecclesiæ indicta fuit, quin plurimos Episcopos alios alibi sustulerit; quod clare perspiciet, qui Martyrum fastos accuratius legerit. Præterea simulatque suspicio persecutionis alicujus increbuisset, licebat Christianis publico carere, in cryptas se abdere, fuga saluti consulere; Episcopis vero non licebat, quibus cum e divino præcepto imposita sit necessitas animam suam ponendi pro ovibus suis, Christianis vel in custodiam inclusis, vel extremum supplicium subeuntibus nullo loco aut tempore, nulla re operave deesse poterant, nullumque defugere periculum, quominus omnia, quæ necessaria essent, religionis & charitatis officia illis præstarent. Cum igitur consensus & conspiratio omnium ordinum ad extinguendum Christianum nomen in Episcopos potissimum spectaret; cum pastoralis officii ratio Episcopos in publico versari identidem cogeret, vitæque periculis certissimis objiceret; vix videtur fieri potuisse, ut Cajanus & Symphorianus oculos hostium, rabiemque subterfugerint. Cæterum de illorum martyrio nihil aut memoriæ proditum, aut litteris consignatum invenio. In antiquis Martyrologiis aliquot reperiuntur martyres, qui vel Cajani, vel Symphoriani vocabulo fulgent. Utrum in aliquo eorum lateat Symphorianus vel Cajanus noster dubitari quidem licet, sed nullæ illis appositæ sunt notæ satis certæ, unde hi duo dignosci possint. Verum eas formulas Martyrologicas paullo post in disquisitionem vocabimus.

Cajani & Symphor. studium in tuendis & confirmandis Christianis.

Utriusque martyrii probabile.

Episcopi omnium primi hostium perquisitionibus expositi.

De numero annorum, quibus Cajani & Symphoriani Pontificatum circumscribi oportet, cum aliunde non constet, id statuamus licet, quod notatum invenimus in Catalogo Antistitum Salonitanorum & Spalatensium, Romæ confecto, quem vir quidam eruditus natione Dalmata ex optimis tabulis, quibus archiva Romana abundant, scite accurateque collegit. Utrum ex conjectura, an ex aliquo vetusto codice suos cuique Pontifici annos adscripserit, mihi non satis liquet. Illud affirmare posse videor explicationem illam seriemque annorum neque a veteri Chronologia discrepare, & cum Episcoporum Salonensium numero satis apte congruere. Is igitur Cajani Pontificatum ab anno quarto ad

Cajanus usque ad annum 115.

...to ad annum decimum quintum secundi sæculi perduxit. Sed cum conjecturæ rationesque satis graves nos impulerint, ut martyrium S. Domnii ab anno quarto ad septimum ejusdem sæculi annum revocaremus, huic itidem anno initium Pontificatus Cajani affigamus necesse est. Idem Symphoriano annos ipsos decem attribuit, ejusque ex hac vita discessum anno 125. illigavit, cum adhuc Hadriani adversus Christianos persecutio arderet, quæ triennio post vel anno proximo deferbuit, cum idem Hadrianus litteris ad Minutium datis Christianos solius religionis nomine damnari vexarique vetuit. Itaque Cajanus cum annos fere octo, Symphorianus decem ipsos annos Salonitanum Pontificatum gessissent, ex hac vita migrarunt, alter quidem anno 115. sub Trajano, alter anno 125. sub Hadriano; cum utroque illo anno, gravissima persecutio sæviret, ac multas ubique Christianorum strages ederet.

Symphorianus usque ad annum 125. Salonitanæ ecclesiæ præfuerunt.

CAPUT IV.

De cultu Cajani & Symphoriani.

§. I.

Nomen utriusque in Diptychis ecclesiæ Salonitanæ adscriptum esse.

Quid sint Diptycha.

Quæ de Diptychis part. 3. Prolegom. sect. 2. c. 3. scripsimus, liceat hic nobis in memoriam lectoribus redigere, & supplere, si quid eo loco prætermisimus, & paullo fortasse dilucidius explicare. Diptychorum vocabulum ἀπὸ τῆς πτυχῆς idest a plicatura originem traxit; *erantque*, ait Suidas, *tabellæ plicatiles, quæ duabus constabant paginis*; sive ut Joannes Cardinalis Bona explicat: *Diptycha tabulæ sunt, quæ duas habent plicas*. Erat igitur libellus alias e buxu, alias ex ebore, alias ex alia materia confectus, binas omnino habens paginas cera illitas, in quibus stylo adhibito, quo veteres ad scribendum utebantur, litteræ imprimi solebant: utraque pagella complicata id commodi afferebat, ut loci vel minimum occuparet, atque in sinu vel in sacculo facile gestari posset. In hunc siquidem codicem, si quid forte notatu dignum accideret, ac res eas præsertim, quæ in usum familiarem & quotidianum cadere solent, memoriæ causa referebant. Quod autem in rebus & negotiis profanis antea versabatur, nomen usumque Diptychorum Christiana religio consecravit, cum pleræque ecclesiæ libellos ejusdem fere generis ac formæ usurpare cœperunt, in his ut describerent nomina suorum Episcoporum, qui pie sancteque obierunt, eaque diligenter custodirent, & immortalitati commendarent. Hos autem codices, sive tabulas, retento prisco vocabulo, Majores nostri Diptycha appellarunt. Ex his deinde libellis, qui olim extabant in omnibus antiquis ecclesiis, descripti sunt veterum Episcoporum catalogi, in quibus præter nomina ex Diptychis desumpta, solet notari annorum numerus, quo cujusque Pontificatus definitur, dies obitus, & locus sepulturæ; & interdum etiam adjici suum cuique elogium, aliaque id genus, quæ notatione & laude digna viderentur.

Daniel Papebrochius in part. 1. Chronol. epp. Mediol. tom. 6. Maii, docet Episcopos omnes primævæ ecclesiæ Diptychis inscriptos titulo *Sancti*, vel *Sanctissimi*, dignos habitos esse, quo quidem etiam dum viverent, pro more illorum temporum vulgo affici solebant. Cum autem is titulus vere proprieque conveniat priscis illis Episcopis, non solum ob Pontificiam dignitatem, sed etiam ob vitam omnibus sanctimoniæ notis insignem, præclaramque mortem, quam pro Christo plerique oppetierunt, hinc factum est, ut trium aut quatuor priorum sæculorum Episcopi ab ecclesia universa in numero Cœlitum haberi soleant, & cultui ac veneratione digni censeantur, non secus atque illi, quos eadem ecclesia posterioribus temporibus solemni ritu Divorum fastis adscripsit. Quæ in hanc sententiam præclare docuit Papebrochius, operæ pretium duxi in hunc locum iterum transferre. *Inscripti Diptychis Episcopi, communi sæculorum primorum usu Sancti & Sanctissimi nominabantur; nam & viventibus dabatur hic titulus. Hinc factum, etiam postquam vocum istarum notionem consuetudo ecclesiastica restrinxit ad eos, qui propter notissimam vitæ sanctitatem, & miracula insignia, aut lauream Martyrii invocantur a fidelibus, tamquam citra dubium ullum cœlesti regno recepti; factum, inquam, ex tali usu est, præsertim in ecclesiis Italiæ antiquioribus, ut omnes fere illorum Episcopi, qui in communione catholica obierunt per tria, quatuor, ac plura sæcula, censeantur Catalogo Sanctorum adscripti, sive canonizati: quemadmodum iis fere omnibus contigit, qui in hac prima parte nominantur.*

Episcopi priorum sæculorum habiti dum viverent, dictique Sancti, & post mortem cultu publico donati.

Usus Diptychorum in ecclesia Salonit. Ex his Salon. epp. catalogi,

Nemini dubium esse arbitror, quin præclarus hujusmodi Diptychorum usus viguerit in ecclesia Salonitana, quæ antiquitate ac dignitate cum præcipuis Christiani orbis ecclesiis haud immerito conferri potest. Haud enim credibile est ab hujus ecclesiæ consuetudine alienum fuisse, quod commune erat omnium fere ecclesiarum institutum, ut Episcoporum suorum memoriam hisce tabulis impressam consecrarent. Præterea plures, qui apud nos sunt, Episcoporum Salonæ catalogi idem confirmant; neque enim aliunde veterum Antistitum nomina, quam e Diptychis ecclesiæ Salonitanæ descripta fuisse constat. Hujusmodi autem Pontificii Catalogi bipartito dividi possunt. Pars prima complectitur priorum sæculorum Episcopos, qui cum ex antiquis Diptychis desumpti fuerint, iis cultus titulusque divorum initio attributus, & jure videtur deberi. His in altera parte series annectitur reliquorum deinceps Episcoporum mediæ & postremæ ætatis, quibus honores & preces adhibere non licet, nisi accesserit ecclesiæ auctoritas, vel populari suffragio & acclamatione, vel solemni Pontificis Maximi decreto significata, quæ aliquot ex illis sanctimonia & miraculis inclytos publica veneratione cultuque dignos censuit. Cum igitur Diptychis Salonitanis Cajanus & Symphorianus secundum a B. Domnio, tertiumque locum obtinuerint, de illorum sanctitate dubitare non ausim; & nisi oblivio ac desuetudo veterem eorum cultum antiquasset, jure ac merito utrumque in eorum numero haberi possent, quos Christiana religio pie & caste colit, & tamquam gratiosos apud Deum patronos adhibet, ut eorum precibus interpositis, cœleste numen sibi conciliet.

& bifariam divisi.

Cajanus & Symphorianus ad priorem hujusmodi Catalogi partem pertinent.

Joannes Cardinalis Bona tria distinxit genera Diptychorum ecclesiasticorum. Primum illud erat, in quo non omnes promiscue Episcopi, sed illi tantummodo describi solebant, quos inter Cœlites cum Christo regnare, aut martyrium, aut vitæ sanctitas eximia, cum miraculis conjuncta, non dubiam fidem faciebat; in hunc vero Catalogum referri idem erat, atque in numero divorum reponi. Horum mentio inter rem divinam celebrandam fiebat, uti nunc fieri solet illorum, qui in Canone Missæ continentur; sive ut illis honos debitus haberetur, sive ut illorum preces ac merita ad divinam

Triplex genus Diptychorum Bona auctore. In priori Martyrum tantummodo ac divorum nomina inscripta.

nam

servo operam impetrandam adhiberent. Huc videtur pertinere Diptychum illud Alexandrinum, in quod Timotheus Ælurus, is, qui Episcopalem illam sedem invaserat, Dioscorum Eutychianæ labe infectum, & quartæ Synodi auctoritate Alexandrino Pontificatu exutum, per summam audaciam intexit: id quod tamquam impium ac detestabile execrati sunt Episcopi Ægyptii in epistola ad Anatolium Antistitem CP. *Etiam*, inquiunt, *in venerabili Diptycho, in quo piæ memoriæ transitum ad cælos habentium Episcoporum vocabula continentur, quæ tempore sanctorum Mysteriorum secundum sanctas regulas releguntur, posuit & Dioscori nomen* &c.

In alterum quorumdam adhuc viventium nomina referri solebant.

Alterius generis Diptycha erant, in quibus inscribebantur nomina quorumdam virorum vel dignitate vel religiosa munificentia illustrium, qui nondum e vivis excesserant. Inter quos principem locum obtinebat Romanus Pontifex, cujus in rebus divinis commemoratio ad testificandam cum supremo ecclesiæ capite conjunctionem necessaria erat; tum sequebantur Patriarchæ veluti quidam coryphæi ecclesiæ & communionis catholicæ; itemque Antistes proprius, & alii præterea Episcopi, qui peculiari charitatis nexu inter se jungi, & hujusmodi honoris ac benevolentiæ officium sibi mutuo præstare solebant. His adjungebantur Imperatores, Reges, Principes, Magistratus, & e Christiana plebe ii maxime, qui ecclesias vel ære suo fundaverant, vel prædiis & vectigalibus auxerant, vel amplissimis beneficiis & muneribus cumulaverant. Qui vero ad rem liturgicam conficiendam, vel collectæ nomine aliquid obtulissent, eorum non perpetuo, sed eo tantum die, quo quisque oblationem fecerat, nomina e scripto recitabantur. Horum autem omnium publica illa & solemnis commemoratio non solum honoris gratique animi causa fiebat, sed etiam ut illi nominatim vocarentur in partem copiosissimi illius divinique fructus, qui e Missæ sacrificio generatim in ecclesiam universam redundat. Hujusmodi erat Diptychum ecclesiæ CP. unde per summum, & antea inauditum, scelus Acacius ejus urbis Episcopus erasit nomen Felicis III. Romani Pontificis, ut ei vicem rependeret, a quo justis & gravissimis de causis anathemate percussus, & a piorum cœtu segregatus fuerat. Huc itidem pertinet, quod Gregorius Magnus lib. 2, ep. 37. rescripsit ad Constantium Mediolani Episcopum, nihil esse causæ, cur ille, dum sacris operam dabat, mentionem faceret Joannis Episcopi Ravennatis, quando neque Joannes Constantium in sacris tabulis inscripserat, ejusque inter sacrificandum nominatim meminisse solitus esset. Concilium Emeritanum canone 19. jubet in sacrificio eorum nomina commemorari, qui ecclesias vel ditaverant, vel construxerant. *Proinde salubri deliberatione censemus, ut pro singulis quibusque ecclesiis, in quibus Presbyter jussus fuerit per sui Episcopi ordinationem præesse, pro singulis diebus Dominicis sacrificium Deo procuret offerre; & eorum nomina, a quibus ecclesias constat esse constructas, vel qui aliquid his sanctis ecclesiis videntur, aut visi sunt contulisse . . . . ante altare recitentur tempore Missæ.* Illud quoque more majorum constitutum esse, ut eorum commemoratio fieret, qui munera & oblata ad rem sacram, divinumque cultum contulerant, testatur Hieronymus in Commentario in Ezechielem: *Publice Diaconus in ecclesia offerentium nomina recitat;* itemque Innocentius in epistola ad Decentium Episcopum Eugubinum: *Prius ergo oblationes sunt commendandæ, ac tunc eorum nomina, quorum sunt, edicenda: ut inter sacra mysteria nominentur, non inter alia, quæ antea præmittimus, ut ipsis mysteriis viam futuris precibus aperiamus.*

Ad tertium genus Diptychorum commemoratio Antistitum defunctorum pertinebat,

Tertium denique genus Diptychorum, quæ magis apto proprioque vocabulo dicebantur Necrologia, sibi vindicabant nomina Episcoporum ecclesiæ cujusque, qui fidei & charitatis vinculo cum ecclesia universali conjuncti ex hac vita decesserant. Horum inter sacrificandum commemoratio eo pertinebat, ut si qua purgatione indigerent, ad leviores vitæ ante actæ maculas expiandas illis quoque sacrificium prodesset. Hujus generis Diptychon illud fortassis erat, in quod Innocentius I. Pontifex Maximus restituendum curavit nomen Joannis Chrysostomi, quod adversariorum Antistitum iniqua conspiratione inde eo sublatum fuerat; idemque ex iisdem ecclesiasticis tabulis expungi jussit nomen Arsacii, qui post expulsionem Chrysostomi in sedem CP. invaserat. Ex hisce etiam Diptychis docent viri eruditissimi prodiisse veterum Episcoporum Catalogos, qui in ecclesiarum fere omnium tabulariis diligenter adservari, & custodiri solebant, ut ordo seriesque Antistitum, qui ecclesiæ cuique præfuerant, certo constaret, & prolatis hisce tabulis, si qua necessitas requireret, probari posset. Hujus rei exemplum illustre Acta Concilii Mopsuesteni Synodo quintæ œcumenicæ inserta nobis suppeditant. Compellatus Joannes Presbyter & Cimiliarcha, jussusque a Patribus Mopsuestenis Catalogos Episcoporum in medium proferre, recluso armario sacrorum vasorum, unde illos deprompsit inquiens: *Secundum jussionem vestræ sanctitatis inter sacra vasa, quæ a me servantur, habentes Diptycha, ista profero, & ad relectionem porrigo. Habeo & alios duos Membranaceos quaterniones vetustiores istis, qui nunc sunt, & recitantur.* Quænam essent illa Diptycha, quidve continerent, adjuncta ibidem Patrum interlocutio declarat: *Recitentur sacra Diptycha, quæ declarant sanctæ memoriæ commemorationem Sacerdotum hujus Mopsuestenæ civitatis, ex quo immaculata, & orthodoxa fides prædicatur, usque ad hunc Sacerdotem, qui in præsenti tertia decima indictione defunctus est.* Postea ex illis Diptychis recitari cœpta sunt nomina Episcoporum ad hunc modum: *Pro requiescentibus Episcopis Protogene, Zosimo, Olympio* &c. Qui vero in hisce Diptychis sive Necrologiis adscripti ob eximiam sanctitatem, & miracula cum in vita, tum post mortem edita religioso cultu, & publica veneratione digni esse probarentur, eos Clero populoque approbante Episcopus transferebat in Diptychon primum, sive in catalogum Divorum Antistitum; quod tum fieri solebat, cum eorum corpora ex humili communique sepultura in sublimem & conspicuum locum sublata honorificentiori area condebantur. Siquidem tribus prioribus sæculis, ut communis est opinio, nemini, nisi martyribus, publicum & solemnem cultum adhiberi licebat, aut in Diptychis prioris generis locus esse poterat; alii vero, quamvis singulari sanctitate floruissent, & miraculis clarerent, ad tertium tamen Diptychorum genus pertinebant, unde postea, ut diximus, translati sunt ad Diptycha primi ordinis, idest in numerum Divorum adscripti.

ex quo potissimum Catalogi Episcoporum descripti sunt.

Ecclesiæ primævæ consuetudo fuit, ut Diptycha in solemni Liturgia legerentur.

Diptychorum inter sacram actionem legendorum morem antiquissimum esse, & inde usque a priscis ecclesiæ temporibus usurpari cœptum colligere est ex Dionysio Areopagita, qui hæc scripsit: *Cum se mutuo omnes salutaverint, mystica ἱερῶν πτυχῶν idest sacrarum tabularum* recitatio fit; tum e Liturgiis Jacobi Apostoli, Basilii, & Joannis Chrysostomi, in quorum postrema ita scriptum

inve-

invenio: *Diaconus sacram mensam thure adolet per circuitum, & diptycha tam viventium, quam eorum, qui dormierunt*. Et primum quidem eorum, qui adhuc in numero vivorum erant, deinde eorum, qui diem suum obierant, nomina e Diptychis recitari solebant e præscripto concilii Emeritani supra laudati can. 19. *Si viventes in corpore sunt, ante altare recitentur tempore Missæ; quod si ab hac luce discesserint, nomina eorum cum defunctis fidelibus recitentur suo in ordine*. Id moris in aliquibus ecclesiis post decimum sæculum adhuc viguisse testatur Edmundus Martene lib. 1. de antiquis ecclesiæ ritibus cap. 4. *Imo*, inquit, *sæculo XI. id passim in usu fuisse patet ex Concilio Helenensi, seu Tulugiensi, ex Micrologo cap. XIII. ex Leone Ostiensi lib. II. Chronici Casinensis cap. 73. At vero Herimannus Monachus S. Martini Tornacensis, qui insequenti sæculo scribebat, in libro de restauratione sui Monasterii innuere videtur, hunc ritum suo tempore in desuetudinem abiisse. Vigebat tamen adhuc in ecclesia Ambianensi, in cujus Diptychis Gervinus, qui ineunte sæculo XII. diem clausit extremum, commemoratur*. Tum hujusmodi Diptychorum exemplum sumptum ex eadem Ambianensi ecclesia lectorum oculis subjicit: *Memento etiam Domine eorum, nempe Firmini Confessoris, Honorati, Salvii, Berhundi &c. Rorgonis, Gervini, qui nos præcesserunt cum signo fidei, & dormiunt in somno pacis*. Cæterum aucto Episcoporum numero, ne actio Liturgica diutius protraheretur, is ritus paullatim cœpit exsolescere, ac demum per desuetudinem omnino abrogatus est. Antiquæ hujus consuetudinis vestigia adhuc intueri licet in quibusdam ecclesiis, quarum rituales libri semel singulis annis, stato aliquo ac festo die, Episcoporum suorum nomina ante solemne sacrificium e tabulis recitari jubent.

Is usus viguit usque ad sæculum XI. in aliquibus ecclesiis.

Demum obsolevit.

Quæ de triplici Diptychorum genere exemplorum appositione explicavimus, paucis hisce verbis complectitur Joannes Cardinalis Bona: *Invenio*, inquit lib. 2. rerum Liturg. cap. 12. *tria fuisse genera Diptychorum sive tabularum, quibus nomina in singulis ecclesiis inscribebantur. Primum erat peculiare Episcoporum, eorum præsertim, qui illam ecclesiam rexerant, dummodo probitate ac sanctis moribus claruissent. Secundum vivorum, in quibus eorum nomina adscripta erant, qui adhuc viventes dignitate aliqua, vel beneficiis illi ecclesiæ collatis, vel alio titulo benemeriti essent. In his primo loco Romanus Pontifex, tum alii Patriarchæ & proprius Antistes, ac reliqui Clero adscripti recensebantur: postea Imperator, Magistratus, & populus fidelis. Tertium erat mortuorum, qui in catholica communione decesserant. Usum vero Diptychorum, eorumque lectionem intra Missarum solemnia vel ab Apostolis, vel ex illorum institutione, seu traditione ab immediatis successoribus cœpisse satis constat ex iis, quæ supra cap. VIII. de nominum recitatione ex priscis Patribus allata sunt. Quod autem spectat ad primum genus pro solis Episcopis cum opinione sanctitatis vita functis, eam inscriptionem speciem quamdam habuisse canonizationis, seu beatificationis fidem facit Dionysius in theoria capitis tertii Eccles. Hierarchiæ*. Hactenus Card. Bona, qui plura deinde subjicit in eamdem sententiam dictu cognituque dignissima.

Si hæc placeat tripartita divisio Diptychorum ecclesiasticorum, nihil est, cur dubitemus affirmare Cajanum & Symphorianum Episcopos Salonitanos in prioris generis Diptycha relatos fuisse; cum utriusque vita omnibus sanctimoniæ notis insignis, & mors præclara pro Christo, ut verisimile videtur, suscepta, argumento esse possit eos dignos habitos esse, quibus honores cultusque religiosi decernerentur, eorumque nomina adscriberentur in iisdem tabulis, in quas neminem referri licebat, nisi quem eximia sanctitas humanis divinisque testimoniis comprobata fidem faceret apud Deum regnare, & beata immortalique vita potitum esse, ut testatur Dionysius his verbis: *Sacrarum*, inquit cap. 3. Hierarch. Eccl. *Tabularum recitatio deprædicat eos, qui sancti vixerunt, & ad studiosæ vitæ perfectionem constanter pervenerunt. Nos quidem eorum immitatione ad beatissimum illum statum, quietemque deiformem adhortando ac manuducendo; illos vero ceu viventes celebrando; quippe, ut Theologia docet, nequaquam mortuos, sed ex morte ad vitam divinissimam translatos*. Quid vero intersit inter horum, qui ex hisce tabulis, & aliorum, qui ex alterius & tertii generis Diptychis nominari solebant, commemorationem Augustinus Tract. 84. in Joan. his verbis declarat: *Ideo ad mensam Domini non sic Martyres commemoramus, quemadmodum alios, qui in pace requiescunt, ut etiam pro eis oremus; sed magis ut ipsi orent pro nobis, ut eorum vestigiis adhæreamus*. Et Serm. 17. de verbis Apost. *Martyres eo loco recitantur ad altare Dei, ubi non pro ipsis oretur: pro cæteris autem commemoratis defunctis oratur*; itemque pro illis, qui cum adhuc in hac vita mortali degerent, eorum nomina ex Diptychis secundi generis recitari solebant. Huc etiam pertinent, quæ diximus par. 3. Proleg. sect. 2. c. 3.

Cajanus & Symphorianus in Diptychon prioris generis relati.

§. II.

De variis formulis Martyrologicis, in quibus Cajani, vel Symphoriani nomen inscriptum est.

Ex antiquis ecclesiarum Diptychis, quemadmodum Episcoporum indiculos, sic etiam Divorum fastos magna ex parte dimanatos ferunt, in quibus Martyrum & Confessorum commemoratio aut nuda & simplex, aut brevi aliquo elogio ornata ad eum diem & locum adscribitur, quem quisque suo vel obitu, vel sepulchro, vel translatione nobilitavit. In hisce tabulis ecclesiasticis, quæ vulgo appellamus Martyrologia, Cajani & Symphoriani nomen iterum ac sæpius occurrit; sed nihil uspiam notæ satis certæ appositum invenies, unde hi duo, de quibus agimus, Salonitani Antistites clare aperteque dignosci possint. Non desunt tamen conjecturæ, quibus aliquo modo verisimile fiat, unam alteramve ex illis formulis Martyrologicis, in quibus id nomen legitur, ad nostros Episcopos Cajanum & Symphorianum pertinere; sed aut librariorum vitio, aut veteris topographiæ ignoratione factum esse, ut quonam certo & reipsa pertineant, discerni nequeat.

In Martyrologiis Cajani & Symphoriani plures inveniuntur.

In variis apographis Martyrologii Hieronymiani Cajanum alias Daciæ, alias Alexandriæ, alias Thessalonicæ, alias Barbariæ, nusquam Salonæ aut Dalmatiæ adscriptum invenio; sed suspicio est sub his vocabulis vel subesse aliquod mendum, vel latere urbes aliquas regionesque Dalmatiæ, quarum olim ea nomina vulgari usu trita essent, deinde autem vetustate obsoleverint. Itaque in exemplari Lucensi ejus Martyrologii, quod D. Hieronymum auctorem præfert, ac typis commisit, suisque animadversionibus & commentariis illustravit Franciscus Maria Florentinius, quatuor ipsos Cajanos, suo quemque die, commemoratos reperio præter alios plures, de quibus investigare supersedendum censui. In illis unum aliquem esse, qui ut vocabulo non differt, sic etiam reipsa idem sit, ac noster Cajanus Salonæ Episcopus, suspicari quidem possum,

In Martyrologio Hieronymiano

Cajani quatuor.

possum, affirmare certe non ausim. Omnis conjectura nostra ducitur expositione loci, cui Auctor illius Martyrologii Cajanum affixit: quæ quidem conjectura tantum apud me valebit, quanti faciendam esse Lector æquus & prudens judicabit. Illas igitur formulas Hieronymianas hic describi, & nostras cuique animadversiones subjici oportet, in quibus Cajanus alias cum pluribus, alias cum paucioribus Martyrii sociis conjunctus invenitur.

Cajanus Thessalonicæ adscriptus in apographis Hieronymianis.

III. Kal. Martii. *In Thessalonica natalis sanctorum Alexandri. Antinogumi. Abundanti. Titiani. Magari. Severiani. GAJANI. Fortunionis. Januarii.* Ex Apog. Lucensi.

In exemplari Antuerpiensi pro *Cajano Calanus* legitur. Hujus vocabuli varie descripti causam in librarios facile conjecerim, ne quis distinctionem Martyrum ipsorum esse, quæ nominum est, putet. Cæterum de horum Martyrum *numero, & loco martyrii*, ut præclare monet Henschenius tom. 3. die 24. Febr. *non parva in Martyrologiis tam manu exaratis, quam excusis, diversitas est*. Alia enim alios prætereunt, alia illos Alexandriæ, alia Romæ adscribunt: quæ veterum codicum discrepantia ab omni nos vel temeritatis vel audaciæ nota liberat, si conjectura ducimur ad suspicandum Martyres illos si non omnes, at certe aliquos, aut saltem Cajanum ad Salonam pertinere; præsertim cum plane constet insignem hujus nominis Episcopum ecclesiæ Salonitanæ priscis illis temporibus præfuisse. Suspicandi occasionem præbet vocabulum *Thessalonicæ*, quo in antiquis tabulis interdum Salonam designatam invenimus; neque viris doctis ignotum esse arbitror, aliquando in Codicibus Mss. vel etiam prælo suppositis, hæc vocabula, *Salona, Salonica, Thessalonica* pro Synonymis accipi oportere, & aliud pro alio, modo ad Salonam, modo ad Thessalonicam designandam usurpari: id quod alibi in Historia nostra animadvertere licebit. Res ita contingere potuit; cum Librarii Cajanum nostrum *Thessalonicæ*, quod idem est ac *Salonæ*, adscriptum legissent, illum suo loco ademptum cum cæteris Thessalonicensibus Martyribus conjungendum putarunt; nisi forte omnes illi Martyres ad Salonam referendi esse videantur; quod in ea formula juxta veterem Synonymiam, vel per errorem in locum Salonæ vocabulum Thessalonicæ substitutum fuerit. Nunc ad explicationem alterius formulæ progrediamur.

Thessalonica, & Salonica pro Salona.

IV. Idus Aprilis. *Alexandriæ Apolloni Presbyteri . . . . In Thracia Gajani. In Africa XVII. Martyrum. In Dacia Gaviani Diaconi.* Ex apographo Hieronymiano Antuerpiensi, quocum convenit Corbejense, Barberinum, Notkerus, & Grevenus; nisi quod ab his abest *Gavianus Diaconus*. Lucense vero Alexandriæ *Gajanum* cum Apollonio & quinque aliis Martyribus adscribit.

Gajanus Thraciæ, & Gavianus Daciæ adscriptus.

Gajani, & Gaviani unum idemque esse vocabulum facile mihi persuaserim. Existit autem hoc loco quæstio quædam subdifficilis, an eidem vocabulo semel atque iterum eidem formulæ inserto duos Martyres subjiciat apographum Antuerpiense, alterum in Thracia, alterum in Dacia martyrio perfunctum. Sed cum cætera omnia Hieronymiana exemplaria unum tantummodo Gajanum sive Gavianum hoc die commemorent, unius Antuerpiensis auctoritas haud tanti mihi est, ut hoc unum reliquis omnibus præferendum putem. Ita plane hanc controversiam diremit Henschenius tom. 1. die 10. Apr. *Quia tamen in hoc unico* (idest Antuerpiensi) *videmus bis unum idemque nomen repeti, quod adhuc subinde notavimus contigisse, hac præmonitione facta, unicum solum ponimus Gajanum, sive is pas-*

Unus Gajanus sive Gavianus in formula Hieron. ad 10. Aprilis

sus fuerit in Thracia, sive in Dacia. Ego vero hujus martyrium malim *Daciæ*, quam *Thraciæ* affigere. Nam duo apographa Hieronymiana apud eundem Henschenium huic regioni, quam Gajanus martyrio suo illustravit, cognomen adjiciunt *Ripensis*, quo quidem vocabulo Thraciam apud veteres appellatam nusquam inveni; nemini autem ignota esse potest *Daciæ mediterraneæ, & Ripensis* bipartita divisio. *Ms. Rhinoviense in Helvetia*, ait Henschenius, *ista habet hoc die: Alexandriæ Apollonii Presbyteri, & in Tacia Repensi, Gajani Diaconi. Hæc in Ms. Richonoviensi sive Augiæ divitis prope Constantiam ita exprimuntur: Alexandriæ Apollonii Presbyteri. Et in Datia Ripensi Gajani Diaconi, Helari.* Suspicio mihi est pro *Dalmatia Datiam* compendiaria quadam nota scriptam fuisse, hujusmodi enim notis refertos esse codices antiquos, nemo est quin sciat; velut in apographo Lucensi legitur, *In Salona Dalmiæ Domionis Episcopi*; in Antuerpiensi vetustissimo S. Villibrodi: *In Salona Dalmat Domnionis Episcopi*; & in aliis *Damatia* sæpe in oculos legentium incurrit; ubique tamen intelligendam esse *Dalmatiam* nemo negaverit. In eo Ms. Richonoviensi ex *Dalmatia* in *Datiam* brevitatis causa commutationem factam esse indicio est littera *T* huic contractiori vocabulo interjecta, quam quidam Dalmatia recipit, Dacia vero respuit, cui ex propria germanaque orthographia, littera *C* inseri solet. Quod autem in aliis exemplaribus non *Datiam*, sed Daciam scriptam legamus, id librariorum vel inscitiæ, vel incuriæ attribuendum arbitror. Nec vero cognomen *Ripensis* ab Dalmatia abhorret; cum enim Dalmatia olim ultra alpes fere usque ad Savum fines suos, nomenque protenderet, ejus pars alpina, & transalpina Mediterranea, pars vero citra montes mari adjacens, maritima & *Ripensis* rite appellari potuit: nisi forte placeat Dalmatiam idcirco dictam esse *Ripensem*, ut distingueretur a Dalmatia *supra mare*, quæ juxta Geographiam ecclesiasticam complectebatur provinciam Aquilejensem, cujus pars major & præcipua in locis mediterraneis longe ac late diffusa procul a mari recedit. Sed de hac divisione Dalmatiæ *ultra mare*, & Dalmatiæ *supra mare* alio loco fusius & accuratius dictum est. At cum Cajanus Episcopali nomine ac dignitate præditus esset, quid est, quod in apographis laudatis *Diaconus* appelletur? Hujus appellationis duplex ratio reddi potest, quod Auctor hujus Martyrologii vel ad tertium illum ecclesiasticæ Hierarchiæ gradum spectaverit, in quo Cajanus constitutus per annos aliquot se B. Domnio procurationis ecclesiasticæ administrum & adjutorem præbuit; vel quæ huic vocabulo, cum Diaconum dicimus, proprie subest notio, eam latius explicaverit, ex antiquo usu loquendi, cum Diaconi vocabulo interdum impertiri solebat quilibet ex majoribus ecclesiæ Ministris, sive Episcopus esset, sive Presbyter, sive Diaconus; nam id, ut preclare docet Benedictus Bacchinius part. 1. de eccles. Hierarch. pag. 260. *advertendum esse dudum monuit Chrysostomus in epist. ad Philippenses, nomina Episcopi, & Presbyteri, sed & Diaconi, Episcopis, Presbyteris, Diaconibus fuisse communia & promiscue usurpata, licet promiscua non essent officia.*

retinendus, alter expungendus; & potius Daciæ, quam Thraciæ attribuendus.

Pro Dalmatia videtur scripta esse Datia contractione vocabuli.

Duplex Dalmatia, ripensis & mediterranea.

Cur Gajanus Episcopus appelletur Diaconus.

Nec vero si *Datiæ* seu *Dalmatiæ* Hieronymiana exemplaria fere omnia Cajani martyrium attribuunt, idcirco illud dimovendum arbitror ab Alexandria, cui affixum est in apographo Lucensi & Corbejensi: hæc duo siquidem urbem, illa vero exemplaria provinciam Cajani martyrio insignem commemorant. Est enim in Adriatico mari insula & civitas olim frequens ac nobilis, interdum Alexan-

Cajanus adscribi etiam potest Alexandriæ.

Illyricum Sacrum. Zz

xandria dicta, quæ abest Salona millia passuum fere viginti; & cum proprio germanoque vocabulo *Issa* antiquitus diceretur, aliis deinceps atque aliis litteris aucta, alias *Lissæ*, & Alissæ, alias *Alexiæ*, alias *Alexandriæ* nomen subiit; quæ varia & multiplex appellatio tum ex Actis martyrum, tum ex aliis vetustis monumentis eruitur. Itaque si locus ille Hieronymiani Martyrologii ad Cajanum nostrum sit referendus, illum in ea insula pro Christo necatum fuisse conjici potest. Martyres enim præsertim illustriores solebant in insulas seu loca deserta relegari, in quibus aut illuvie & fame conficerentur, aut supplicium extremum subirent; ne illorum cædes populare adversus Tyrannos odium concitarent.

Quæ interdum usurpata est pro Issa sive Alexia insula Dalmatiæ.

Huc etiam referri posset tertia quædam formula apographi Lucensis, in qua *Gajanus* cum aliis quamplurimis itidem *Alexandriæ* ad diem 30. Aprilis adscribitur. Sed cum exemplar Antuerpiense præclaros illos athletas in plures classes distribuat; & classem illam, cui insertus est Gajanus, *alibi* idest loco incerto constituat, ex loci positione nihil conjecturæ elici potest ad Gajanum hunc nobis vindicandum. Præterea hujus classis sive agminis ductor est Secundinus vel Secundianus Episcopus cum Jacobo Diacono & Mariano Lectore, quorum Acta apud Surium docent eos variis & acerbissimis cruciatibus necatos fuisse in Numidia apud Cirthensem coloniam cum aliis martyrii sociis, in quibus numerandus videtur Cajanus is, quem Martyrologia cum Secundino, Jacobo, Mariano, aliisque ejusdem classis martyribus conjungunt. Cæterum si uspiam in Martyrologio D. Hieronymi mentio facta est Cajani Episcopi Salonensis, certe ille includi videtur in hanc quartam formulam ex apographo Lucensi descriptam, quæ diei decimo quinto mensis Junii subjicitur his verbis: XVII. *Kalend. Julii. In Dorostori Natalis S. Isici .... In civitate Barbariæ Gajani, Joviani, Philippi. In Lucana &c.*

Quænam sit civitas ista *Barbariæ*, aut ubi gentium ac terrarum sita, clam me, clam omnes Hagiographos habet. Franciscus Maria Florentinius huic formulæ hanc notam apposuit: *Ita Barbaram urbem constanter hic etiam exhibent MM. Corbejense & Antuerpiense. Barbari urbs est Ptolemæo, & Arriano in Asia ad Indi fluvii ostia, quam Berber vel Meti hodie dictam notat Ortelius. Est etiam Provincia Thraciæ Barbaria, sicut Gellius lib. 19. cap. 19. dixit hominem quemdam esse Thracium ex ultima Barbaria. Et Barbaricæ regionis meminit Lampridius in vita Severi, ut nisi urbs Barbari in insula posita fuerit, aliqua esse possit regionis Thraciæ, in qua vel passi fuerint, vel venerati sint Gajanus, Jovianus & Philippus, cum nostro pariter vetustiori in aliis adductis MM. indicati.*

Cajanus cum duobus sociis civitati Barbariæ adscriptus.

Haud operosius, quam inutilius in hac urbe investiganda laboravit Henschenius tom. 2. die 15. Jun. qui, quamvis omnem suam indagationem ac solertiam ejus civitatis positio subterfugerit, nihil tamen de illa formula immutandum censuit: *Quæ palæstra eorumdem fuerit, & civitas Barbaria ubi sita, omnino nos latet. Fortassis in Mauritania, idque dederit posteris occasionem illam regionem appellandi Barbariam. Abrahamus Ortelius in Thesauro Geographico arbitratur hujus Barbariæ regionis meminisse Lampridium in vita Severi. Ast apud Ptolemæum lib.* IV. *Geographiæ cap. 7. in Æthiopia, quæ sub Ægypto est, legitur situs Barbaricus, & Rapta Metropolis Barbariæ, parum a mari distans. Apud Gellium lib. 19. cap. 19. Thracius homo ex ultima Barbaria appellatur. Sed hic videtur Barbaria pro Thracia accipi eo sensu, quo Thraces passim Græcis vocantur Barbari. Interim intelligitur hanc lectionem Martyrologiorum non esse mutandam, licet quæ fuerit hæc civitas Barbaria, non possimus accurate designare. Si aliquando Acta inveniantur, lux major accedet caligini tantæ.*

Ita cum ventum est ad hujus loci Hieronymiani explicationem nobilissimis Hagiographis aqua hæret, ut ajunt; & cum omnes fere Geographicas tabulas peragraverint, nusquam inveniunt, ubi consistant, & suam *Barbariæ* civitati positionem designent. Haud equidem ignoro regiones fere omnes præter Italiam & Græciam, a Romanis Græcisque communi *Barbariæ* vocabulo appellatas fuisse, quod a gentibus, litterarum & omnis fere humanitatis expertibus, vitæque communis ignaris incolerentur; veluti nunc ora Africana maritima ab freto Herculis usque ad Nili ostia porrecta vulgo dicitur *Barbaria*. Sed fueritne olim ulla civitas, aut regio, quæ proprio & singulari nomine vocaretur Barbaria, ex antiquis Geographis atque historicis haud satis perspicue dignosci potest. Cum igitur incertum sit, quo civitas *Barbaria*, ac martyres eidem adscripti pertineant, & rem hanc veluti in medio relictam alii alio, non affirmando, sed dubitando pertrahant; quin nobis afferre liceat, si quid est conjecturæ, vel argumenti, cur formula illa Hieronymiana Dalmatiæ adjudicanda esse videatur. Est insula in mari Adriatico prope ab urbe & peninsula Tragurii, qua cum ponte versatili jungitur; hanc apud Plinium pro varietate codicum alias Bubum, alias Bubuam, alias Bovom appellatam invenies. Ammianus *Boas* vocat, nunc Bua vulgo dicitur. Suspicio est a Bubo, vel Bubua dictam esse insulam & urbem in ea sitam *Bubariam*, quod pascua opima, & Bubus alendis idonea suppeditaret. Nihil vero facilius accidere potuit, quam ut vel Librariorum oscitantium culpa, vel populari depravatione vocabuli ex *Bubaria* in *Barbariam* commutatio fieret. Huic igitur insulæ & Barbariam urbem, & Gajanum cum sociis attribuendam esse verisimile putamus. Neque ab hac opinione dissentirent Florentinius & Henschenius, quorum alter inclinatione sententiæ eo videtur propendere, ut libentius insulæ cuipiam, si quæ illi cogitanti opportuna se obtulisset, quam Thraciæ, vel alii provinciæ urbem Barbariæ adjudicasset, *ut nisi*, inquit, *urbs Barbariæ in insula posita fuerit, aliqua esse possit regionis Thraciæ*; alter vero censet *Palæstram eorum martyrum, & civitatem Barbariam sitam esse in Mauritania, idque dedisse occasionem, posteris illam regionem appellandi Barbariam*. Nos vero insulam ac civitatem a Florentinio frustra quæsitam videmur invenisse, cui vel error Amanuensium, vel corruptela vocabuli *Barbariæ* nomen fecerit; & præterea cum Henschenio palæstram sive arenam, in qua Cajanus cum sociis pro Christo decertavit, in Mauritania constituimus; nam aliis locis ostendimus Dalmatiæ partem quamdam cum objectis e regione insulis antiquitus appellatam esse Mauritaniam, quæ deinde *Maronia* & *Neronia* sive *Narona* dicta est. Illud etiam conjecturæ nostræ suffragatur, quod ex veteri instituto in hanc insulam, quæ nunc Bua dicitur, relegationis & supplicii causa deportari solebant facinorosi homines, præsertim qui hæreseos nomine damnati essent; veluti Jovianus hæresiarcha, quem in eam insulam jussu Theodosii relegatum fuisse accepimus. Huc spectant verba illa legis LIII. codicis Theodosiani de Hereticis: *Præcipimus ipsum Machinatorem in insulam Boam festina celeritate deduci*. Ante Theodosium Juliano imperante locum eumdem pro exilio & ergastulo graviorum criminum reis constitutum

Barbaria civitas videtur sita fuisse

in insula Dalmatiæ Bubus, Bubua dicta, unde Bubaria, Barbaria,

cui attribui potest martyrium Cajani.

Vetus consuetudo in Boam sive Bubariam & Barbariam insulam facinorosos

fuisse

Homines & hæreticos relegandi. fuisse ex Ammiano Marcellino lib. 22. in Juliano intelligi potest: *Florentius*, inquit, *Magister officiorum*, *Nigriniani filius*, *contrusus est in insulam Dalmatiæ Boas*. Idem Ammianus lib. 27. in Valentino & Valente narrat Valentinianum hujus nominis primum illud ægre tulisse, quod Senatus, quem de causa cujusdam Hymetii cognoscere, & sententiam ferre jusserat, mitiori hunc in eum pœna animadvertisset, quam læsa Imperatoris majestas requirebat; *cum illum ad Boas Dalmatiæ locum exterminasset*. Haud dubito, quin hujusmodi consuetudo altius repetenda sit, & ab Ethnicis Imperatoribus ad Christianos puniendos usurpata; præsertim cum ex antiquis monumentis constet id moris fuisse Præfectis Dalmatiæ Christianorum hostibus, ut plerosque martyres Dalmatas in insulas, vel supplicii, vel ergastuli causa abduci juberent, ubi aut summis cruciatibus ad mortem usque torquerentur, aut perpetuo carceri, & servilibus laboriosisque operibus addicti tabe ac pedore, fame ac siti, ærumnisque omnibus confecti, lenta quadam morte consummerentur. Nec vero absimile est Cajanum Salonæ Antistitem una cum Joviano ac Philippo ejusdem vel Diaconis, vel certe gloriosi certaminis sociis in hanc insulam *Bubariam* sive *Barbariam* contrusum, ibidem aut celeri & cruento, aut diuturno & ærumnoso martyrio præclaram pro Christo mortem obiisse. Eadem in loco ignobili communique sepultura affectus cum annos fere ducentos omni honore cultuque caruisset, demum post Tyrannos sublatos, pacemque usquequaque ecclesiæ partam, credibile est Cajanum cum sociis Salonam relatum fuisse, ubi ejus memoriam ac sepulchrum, quamdiu illa civitas stetit, qua dignum erat, veneratione & frequentia Salonitani coluerint. *Vero simile est Cajanum in insula Barbaria seu lenta morte, seu gladio periisse.*

Quæ Martyrologii Hieronymiani formulæ ad Cajanum nostrum quoquomodo accommodari posse videbantur, eas hactenus exposui, res cum vetustate nimia, tum locorum ac nominum confusione subobscuras, quibus nisi aliunde lux major affulgeat, omnia incerta & dubitationi obnoxia relinquere necesse est. Nihilo clariora in antiquis Martyrologiis certioraque invenire licuit vestigia, unde Symphorianus tertius Salonæ Episcopus agnosci possit. Hujus nominis martyres omnino tres aliis alios diebus Martyrologio Romano inscriptos reperio; unum Nonis Julii cum Claudio Commentariensi, Nicostrato Primiscrinio, Castorio, & Victorino, quos S. Sebastianus ad Christum adjunxerat, Romæ martyrio sublatum; alterum XI. Kal. Septemb. Augustoduni sub Aureliano Imperatore per summos cruciatus religionis causa interfectum; tertium denique VI. Idus Novembris imperante Diocletiano cum aliis quatuor sociis Romæ gloriosa pro Christo morte perfunctum. Sed hos alios esse longeque diversos ab Symphoriano Episcopo, qui sub initium secundi sæculi Salonitanæ ecclesiæ Pontificatum iniit, cum locorum, tum temporum disjunctio satis declarat.

Symphorianus in Apog. Antuerpiensi Siciliæ & civitati Ateinentium adscriptus. In apographo Hieronymiano Antuerpiensi die altera & trigesima Decembris Symphorianus cum aliis viginti commemoratur, & *Siciliæ ac civitati Ateinentium* adscribitur. Quænam fuerit, & ubinam sita civitas ista *Ateinentium* nusquam terrarum, nedum in Sicilia, reperio. Beda & Auctor Martyrologii Romani cum apographis Lucensi & Corbiensi hos præclaros Christi athletas Catanæ Siculorum urbi attribuunt; de numero fere omnes discrepant; omnia itidem exemplaria in eorum nominibus describendis mire variant: & idem alibi Symphorianus, alibi Simplicianus dicitur, quæ discrepantia & varietas totius formulæ corruptæ suspicionem affert, sic prorsus, ut non solum numerus & nomina horum martyrum, sed etiam positio loci in dubium revocari merito possit. Philippus Ferrarius valde asseveranter affirmat nullos his martyribus Catanæ honores anniversarios decretos, nulla horum Acta, nullam apud Catanenses extare memoriam; ex quo haud levis dubitatio oriri potest, utrum ad Siciliam urbemque Catanam, an verius alio pertineant martyres illi, de quibus nihil aut litteris traditum, aut fama & auditione a majoribus acceptum indigenæ ostentare possunt. Quare illud satis admirari non queo, quod in hunc Martyrologii Romani locum scripsit Baronius, cum hanc eidem notam apposuit: *De his tabulæ ecclesiæ Catanensis, ubi celebris est eorum memoria.* Vereor equidem, ne id Baronius ex auctoribus parum idoneis acceperit, quod si verum esset, bene ac naviter impudentem fuisse Ferrarium oportet, qui contra Baronium, remque ipsam non in opinione dubiam, sed in præsentia atque ante oculos integræ civitatis propositam, tam fidenter ac sine ulla dubitatione negaverit, aut diem festum ad cultum honoremque horum martyrum a Catanensibus celebrari, aut quidquam in tabulis ejus ecclesiæ de illorum martyrio aut veteri cultu inveniri. Quod autem Joannes Baptista Grossius de Notit. Catanen. Eccl. scripsit eos an. Christi 304. martyrii palmam adeptos esse, id nimirum de suo adjecit; nullum enim sive ex antiquis, sive ex junioribus Scriptoribus testimonium profert, qui huic anno eorumdem illustre pro Christo certamen subjecerit, cum alioquin cætera omnia, quæ de hisce martyribus narrat, partim ex Martyrologio Romano, partim ex Philippo Ferrario, partim ex Camillo Borello, & Octavio Cajetano se sumpsisse fateatur. Rocchus Pirrus *in Sicilia Sacra* hos itidem martyres Catanæ adscripsit; sed præter martyrologium Roman. Ferrarium, & Cajetanum, nullas ecclesiæ Catanensis tabulas testes citat.

Ego vero, nisi licentius, quam par est, conjecturis indulgere videar, haud improbabile esse dixerim, hos martyres Siculos, aut saltem eorum aliquos cum Symphoriano ad Dalmatiam pertinere; hanc siquidem provinciam aliquot sæculis ante Christum natum Liburnis ademptam Siculi ex aliqua parte occuparunt: quemadmodum autem antea a Liburnis dicta fuerat Liburnia, sic tum a Siculis rerum Dominis illatum Siciliæ nomen subiisse videtur; nam etiam Italiæ pars extrema ad Meridiem vergens hodieque appellari solet Sicilia altera, sive Sicilia cis Pharum, propterea quod antiquis temporibus in Siculorum potestatem ditionemque devenerat. De Siculorum in Illyriam maritimam adventu, Liburnisque per eos subactis fuse accurateque differendum erit in ætate Siculorum, a quibus Tragurium, Epetium, aliasque civitates in Dalmatia conditas ferunt; aliqua breviter attigimus I. Parte Prolegomenon. Quod vero attinet ad civitatem *Ateinentium*, cui hos martyres adscripsit codex Antuerpiensis, quamque nusquam gentium reperiri diximus, convenit mihi cum cæteris Hagiologis vocabulum illud depravatum esse. Suspicor autem urbem *Adriensium* in urbem *Ateinentium* Librariorum culpa conversam fuisse, nam alterius verbi cum altero est aliqua affinitas & similitudo; certe quidem nomen *Ateinentium* propius ab *Adriensium*, quam a *Catanensium* vocabulo abest, ut non hinc, sed illinc primo derivatum esse facile intelligas. Porro Adriam urbem Stephanus in Dalmatia locavit; & in Chorographia Dalmatica vocabulum Adriæ & Ardiæ satis celebre fuisse in Prolegomenis ostendimus. Hinc populos illos, & Mon-

Quid si ad Dalmatiā pertineat Symphor. de quo Antuerpiense Hieronymianum?

Dalmatia olim a Siculis ibidē rerum potiti dicta fortasse Sicilia.

Montes, quibus ea regio subest; *Andiæos*, *Adrios*, *Adrienses*, denominatos fuisse constat. In antiquis autem Martyrologiis aliisque pervoteribus monumentis usurpata interdum invenies hujusmodi prisca & obsoleta vocabula, & ab usu illius ætatis, qua adhibita sunt, longissime remota; quæ quidem, si vetustissimæ & jamdudum antiquatæ nomenclaturæ subsidio destitutus interpretari coneris, frustra labores; hujus autem nomenclaturæ ignoratione sæpissime fit, ut Auctores & codices optimæ notæ vel intelligi nequeant, vel etiam tamquam adulterini & commentitii rejiciantur. Qui Martyrologium Hieronymianum descripsere, iis Siciliam Dalmaticam incognitam fuisse oportet; hac vero ignorata, consequens erat, ut urbem illam Hieronymianam obscuri vocabuli, incertæque positionis, Siciliæ adscriptam, non alibi, quam in Sicilia omnibus nota & pervulgata collocandam putarent. Quibus autem conjecturis adducti sint, ut pro urbe illa incomperti situs ac nominis civitatem Catanensem substituerent, haud facile dixerim. Hæc fortasse illis videbatur magis, quam aliæ Siculorum civitates, congruere cum ignoto illo vocabulo *Ateinentium*, sive *Adriensium*; nisi forte in autographo ipso martyres illos adscriptos invenerint *Brattiæ*, sive *Brattianæ* (quæ insula est & civitas Siciliæ Dalmaticæ) ex qua vocabuli similitudinem quamdam secuti, *Catanam* effinxerint. Nec vero absimile est Siculos rerum in Dalmatia potitos, ut toti ferme provinciæ nomen Siciliæ, sic etiam alicui civitati ab ipsis conditæ nomen Catanæ, utrumque ex patria allatum imposuisse; ex quo sequeretur, nihil quidem de positione illa Hieronymiana immutandum esse, sed tum *Siciliæ*, tum *Catanensis civitatis* vocabula ad Dalmatiam referenda. Porro nostris hisce conjecturis nihilo plus tribui velim, quam quantum iisdem docti ac prudentes viri tribuendum putaverint, quibus si non probentur, suos martyres retineant, per me licet, Siculi & Catanenses, eorumque patrocinio & fruantur, & glorientur.

Q id si ut Siciliæ, sic & Catanæ urbis nomen Siculi in Dalmatiam invexerint?

Cæterum ut Symphorianum Dalmatis vindicem, necesse non est Catanensibus adimere omnes illos Hieronymianos martyres, in quorum classem fortasse Symphorianus noster per errorem irrepsit, o Sicilia Dalmatica translatus, & Siculis Martyribus interjectus: idque propterea mihi fit verisimile, quod, si Ferrario credere libeat, nullius Symphoriani martyris memoria extet in tabulis ecclesiæ Catanensis; contra vero in Diptychis ecclesiæ Salonitanæ, & in Actis S. Domnii celebre est, & Pontificali titulo insigne nomen Symphoriani, qui tertius a B. Domnio ejusdem urbis Episcopus in antiquis hisce monumentis appellatur. Si quod conjecturæ quoquo modo probabile reddunt, id certis etiam rationibus suaderi posset, haud nos lateret locus, ubi nunc corpus Symphoriani nostri conditum quo dignum est honore cultuque afficitur. Nam Joannes Bollandus tom. 2. Jan. ad diem 24. Peregrino Merula auctore, tradit corpus S. Symphoriani, quem Martyrologium Romanum vocat Simplicianum, ejusque anniversariæ memoriæ cum Hieronymianis apographis proximum ante Kalendas Januarias diem assignat, conditum esse una cum reliquiis S. Babylæ Episcopi ac martyris Antiocheni in æde cathedrali ecclesiæ Cremonensis, & solemnes utrique honores persolvi IX. Kal. Februarias. Mathildis illa princeps fœmina, tot tamque præclaris in ecclesiam meritis omni ævo memoranda, quæ ditionem suam universam Apostolo Petro, Romanæque sedi moriens legavit, corpus utriusque martyris ineunte sæculo duodecimo honorifice condendum curavit in ecclesia cujusdam pagi, qui Episcopo Cremonensi subest, & *Plebs S. Jacobi* vulgo dicitur. Unde illa sacras hujusmodi reliquias acceperit, non satis liquet. Verisimile est illustri fœminæ ac de re catholica optime imprimis meritæ ab Romano Pontifice dono datum fuisse corpus Symphoriani, quod post cladem Salonitanam Romam transvectum prope Basilicam Lateranensem cum aliis Dalmatiæ martyribus in æde S. Venantii ante annos fere quingentos depositum fuerat. Anno 1460. Bernardus Episcopus Cremonensis ex pago S. Jacobi corpora SS. Babylæ, & Symphoriani, sive Simpliciani in urbem transtulit, atque in Basilica cathedrali cum aliis Divorum reliquiis pie honorificeque collocavit. Hunc autem Simplicianum vel Symphorianum Episcopali charactere præditum fuisse docet Ludovicus Cavitellius in Annal. Cremonensibus, sed cujus civitatis Episcopus fuerit, quo loco, quove tempore martyrium subierit, sibi incompertum esse fatetur. Episcopalis autem dignitas huic attributa cum Symphoriano nostro, præclare congruit. Itaque si quem Martyrologia fere omnia pridie Kalendas Januarias commemorant, is esset Symphorianus Salonæ Episcopus, hujus corpus ac sepulchrum esse apud Cremonenses certius constaret, quam ut in dubium revocari posset. Hactenus de formulis veterum Martyrologiorum, quæ aliquo modo referri posse videntur ad Cajanum, vel Symphorianum Episcopos Salonitanos.

Corpus Symphoriani seu Simpliciani conditum in æde Cathedrali Cremonensi [illegible]

Scio equidem conjectura, quæ ex vocabulis ducitur, nihil esse levius, nihil esse imbecillius; sed cum plures conjecturæ eodem conveniunt, ex his aliquid probabilis argumenti elici posse nullus credo negaverit. Ad nostras conjecturas quod attinet, varias & multiplices priscorum nominum commutationes aut depravationes factas esse constat, & quotidie fieri videmus, ut de re tam certa explorataque addubitare nemo possit: vel in Geographiam Illyricam quot, & quantæ vocabulorum corruptelæ irrepserunt, quæ unum idemque nomen litteris vel adjectis, vel diminutis, vel variatis ita deformarunt, ut de primigenia forma vix aliquid retineat. Hujusmodi depravationum exempla vix numero comprehendi possunt; pauca hic brevitatis causa proferam. Alias enim ex aliis mutationes subeundo Salona primum in *Salonicam*, deinde in *Thessalonicam*, itemque in *Assalonicam*, & *Ascalonam*; Issa in *Lissam*, *Alissam*, *Alexiam*, *Alexandriam*, & præterea in *Issariam*, & *Isauriam*; Pharia in *Afariam*, *Afram*, *Africam*; Mauritania Dalmatica in *Maroniam*, *Naronam*, *Narbonam*, *Aronam*; Siscia in *Asisciam*, & *Asiam* paullatim migrarunt: ex quo factum est, ut cum Illyricarum urbium ac gentium vocabula in aliarum urbium ac gentium nomina abiissent, rerum quoque Illyricarum ad alias urbes gentesque facta fuerit translatio; & quæ pertinebant exempli causa ad Phariam vel Issam insulas Dalmatiæ, eadem aut Africæ, aut Alexandriæ, aut Isauriæ vulgo attribuantur: hinc necessitas nobis imposita res nostras aliunde & sæpe quidem repetendi. Quare quod aliis Illyrici atque Dalmatiæ Divis contigit, ut ob eam, quam dixi, causam alio transferrentur, idem Cajano etiam ac Symphoriano Dalmaticis Episcopis accidisse verisimile est, præsertim cum nullus in Martyrologiis locus iis attribui possit, nisi ad eos pertineat aliquis ex illis locis, quos ipsi indicavimus; nec videtur esse probabile, utrumque ab antiquis Martyrologis omnino præteritum fuisse.

Nominum Illyricorum crebra, & multiplex corruptela,

unde facta est Divorum Illyricorum ad alias regiones translatio,

Sed quoniam hisce conjecturis ex depravatione vocum deductis modum aliquem adhibere oportet,

nihil

nihil in vetustis codicibus aut Martyrologiis suo loco movendum putamus, nisi cum subest causa probabilis suspicandi, id aliunde illuc invectum esse, aut certe cum ea, cui adscribitur, civitate aut provincia non satis cohærere. Hoc vero conjecturalis cujusdam argumenti loco esse potest, cur videatur nobis in aliqua ex allatis formulis Cajani vel Symphoriani nostri mentio fieri; neque enim deest ratio dubitandi, utrum ad eas urbes, vel provincias, quibus attribui videntur Cajanus & Symphorianus, vere pertineant.

Huc adde, quod si vetustissimum illud Martyrologium, & cæterorum veluti parentem, ad D. Hieronymum auctorem, quemadmodum præpositus eidem titulus indicat, referri oporteat, non est verisimile, ut maximus ille Doctor, & magister ecclesiæ, oriundus e Dalmatia, & rerum omnium Dalmaticarum scientissimus nihil loci in suo Martyrologio tribuerit duobus illis Salonitanis Episcopis, quorum magnum fuerit opinor temporibus illis in Dalmatia ac celebre nomen; cultum vero & memoriam usque ad Salonæ excidium viguisse existimo. Sicubi autem eorum in suo Martyrologio meminit, certe in iis locis eum meminisse oportet, quos ipsi supra descripsimus, & interpretatione quadam adhibita ad Cajanum & Symphorianum Salonæ Episcopos accommodari posse ostendimus.

Cajanus & Symphorianus post extinctos Tyrannos egregie culti a Salonitanis, Haud dubitari videtur posse, quin imperante Constantino Magno, remque Christianam, sublatis hostibus, omni studio operaque amplificante, Salonitani utrumque Episcopum ac fortasse Martyrem, ut sua illos pietas ac religio admonebat, & honorifica sepultura affecerint, & suum cuique diem festum atque honores anniversarios decreverint. Nec vero absimile est post Salonam excisam, & post excidium Salonæ Romam fortasse translati. eorum corpora, cum aliis Dalmaticorum Martyrum exuviis Romam per Martinum Abbatem translata esse, ac deposita in ædicula S. Venantii prope a Basilica Lateranensi. In eo Venantiano sacello effigies visitur S. Cajani opere musivo depicta; sed tantum abest, ut referenda sit ad Cajanum Salonensem Episcopum, ut Chlamys militaris, qua illa conspicitur indutus, satis declaret, eam esse alicujus militis, qui pro Christo mortem subierit.

SYNOPSIS CHRONOLOGICA.

An. æræ vulgar.

Cajanus Diaconus, & Symphorianus Subdiaconus fortassis a B. Petro comites reique Christianæ administri dati S. Domnio in Dalmatiam abeunti. 65. vel 69.

Post Neronianam persecutionem B. Domnio ad condendam & amplificandam Salonitanam ecclesiam strenue operam navant. 70

Cajanus Primus Diaconorum sive Archidiaconus constitutus; Symphorianus in collegium Diaconorum cooptatus. 71

Adventus S. Clementis in Dalmatiam cum duobus Episcopis, quorum præsentiam ac ministerium Domnius adhibuit ad Cajanum & Symphorianum Episcopali consecratione inaugurandos, ut vel eos sollicitudinis curæque Pontificiæ administros & Vicarios sibi adjungeret, vel duas illis ecclesias Dalmaticas recens conditas, & jure ac sede Episcopali donatas, suam cuique demandaret; nisi forte alterum alicui civitati Episcopum præfecit, alterum apud se retinuit, ut ad Episcopalia munera obeunda vicariam sibi operam præberet. 76, vel 92, vel 78, vel 84.

Post Martyrium S. Domnii, Cleri populique suffragiis Cajanus eligitur Episcopus Salonæ, qui difficillimis illis temporibus, pro salute gregis sibi concrediti, nullum defugit periculum, nullis pepercit laboribus, nullum boni Pastoris officium prætermisit. 107

Cajano vel religionis causa interfecto, vel naturali morte extincto, subrogatus est Symphorianus, qui annos decem in magna rei Christianæ perturbatione & calamitate ecclesiam Salonitanam sanctissime administravit. 115

Symphorianus Hadriano imperante, & Christianos crudeliter divexante, ad superos migravit, vel martyrii palmam adeptus, vel plurimis pro Christo laboribus & ærumnis perfunctus, eximieque sanctitatis laude admodum insignis. 125

DE HESYCHIO I. ET HESYCHIO II.

EPISCOPIS SALONITANIS.

Symphoriano rebus humanis exempto Hesychium subjiciunt omnes, qui apud nos extant, Episcoporum Salonensium Catalogi, ut de hujus Pontificatu Salonitano nullus sit relictus ambigendi locus. Illud in primis cavendum præmoneo, ne hunc Hesychium, qui proximus Symphoriano Episcopatum gessit, eumdem esse putes, atque alium ejusdem nominis Antistitem, qui B. Augustino æqualis fuit, & magna cum eo necessitudine conjunctus, quique ecclesiæ Salonitanæ administrationem sub initium quinti sæculi suscepit. Huic Hesychio alterum, qui ante Venantium ecclesiæ Salonitanæ præfuit, ejusdem nominis Episcopum Catalogus ex optimæ notæ codicibus Romæ descriptus, cum aliis plerisque Catalogis subjecit, & utrique annos ipsos 15. attribuit; quamvis unus aut alter Catalogus Symphoriano & Venantio unum omnino Hesychium interjiciat.

Symphoriano plerique Catalogi Hesychios duos, alterum post alterum; aliqui unum tantummodo substituunt.

Cæterum parvi refert, unus fuerit, an duo Hesychii, alter alteri in sedem Salonitanam subrogatus, nam Acta & tempora illis attributa cum in duos dispertiri, tum etiam in unum conferri facile possunt. Hesychii scribendi, appellandique, non una est, & simplex, sed varia & multiplex ratio; nam qui magis usitato ac trito vocabulo dici solet Hesychius, eumdem alias Isichium, alias Isicium vel Esicium, vel aspiratione præposita Hesicium, alias Hiscum, Iscium, Issum apud auctores scriptum & nominatum invenies.

Acta Hesychiana deperdita.

Quæ priscis Salonæ Episcopis, eadem huic nostro sive uni, sive duplici Hesychio obvenit calamitas, nihil ut de illo nobis superesset, præter nomen ac Pontificatum; & idipsum nisi esset Catalogorum testimonio cognitum, utrumque vetustas, ut alios fortasse multos aliarum Dalmatiæ civitatum Episcopos, penitus oblivione obruisset. Cogitanti porro mihi de antiquarum tabularum jactura, & memoria vetera repetenti occurrebat imprimis immane illud Edictum Diocletiani, qui ne ullum religionis nostræ vestigium uspiam relinqueret, non solum Christianos omnes de medio tolli, sed sacros etiam libros flammis aboleri jusserat. Quas hujusmodi codicum strages ediderint, præsertim in Dalmatia, hostes Christiani nominis, quam multa & præclara Antistitum & Martyrum Dalmaticorum

Jactura veterum codicum Dalmaticorum partim edicto Diocletiani,

rum Acta conflagraverint, ex eo intelligi velim, quod crudelissima illius persecutionis turbo in ecclesiam Dalmaticam potissimum incubuit. Permagni enim ad decus ac salutem suam interesse putabat Diocletianus, quidquid Christianorum erat exterminare ab ea regione, a qua ipse originem traxerat, & quam sperabat senectuti suæ, vitæque privatæ perfugium, ac sedem tranquillam olim futuram, si quando, quod cogitare jam cœperat, imperium deponeret.

Nec vero pax ecclesiæ usquequaque constituta post Tyrannos extinctos Dalmatica tabularia tuta ab direptionibus atque incendiis præstare potuit. Nam ab Constantino usque ad Carolum Magnum, eam regionem vastavit fedum in modum quidquid exterarum gentium ex ultima septemtrionali barbarie cupiditas prædandi, solique mutandi, ad perniciem Orientis & Occidentis excivit. Qui temporum illorum historiam legat, clare perspiciat, quas & quantas clades Dalmatiæ attulerint Gotthi, Avares, Slavi, ut cæteros prætermittam, quorum alii indigenis expulsis sedes in ea regione ac domicilia sibi collocarunt; alii vero longius progressi, antequam Italiam, Galliam, Hispaniam occuparent, Dalmatiam urendo vastandoque peragrarunt. Ita per annos fere quingentos hæc provincia perpetuis barbarorum direptionibus exposita fuit; & nulla fere gens ex illa Borealium nationum colluvione in Italiam, nisi per Dalmatiam irrupit, quæ quidem quacumque incedebat, ut quædam calamitas, pervadere videbatur. Hinc existimari velim, quanta facta sit jactura optimorum codicum, tabulariis Dalmatiæ pariter cum urbibus oppidisve aut incensis, aut expilatis: si quid vero hujusmodi tabularum vel flammis civium solertia subduxit, vel reliquum fecit clades illa barbarica, id fere omne alio asportatum est. Nam adventantibus barbaris, cum e Dalmatia undique fuga incolarum & migratio fieret, quemadmodum e supellectili domestica res quasque pretiosissimas, sic etiam e publica & privata memoria quidquid veterum monumentorum raptim colligere poterant, hostium furori atque aviditati præripere festinarunt, ut in eas regiones secum transferrent, ad quas quisque seu casu, seu consilio delatus fuisset. Satis constat per illam fugam ac dispersionem haud pauca hujusmodi monumenta in Italiam transvecta esse, & in privatis publicisque urbium Italicarum archivis asservari. Hæc quippe regio plerosque e Dalmatia profugos excepit, eorumque fortunæ miseræ atque jactatæ portum ac perfugium præbuit. Quid quod in Hispaniam usque e Dalmatia totoque Illyrico vis maxima veterum codicum migravit, translata vel a Dalmatis & Illyriis illuc soli mutandi causa profectis, vel ab ipsis Gotthis Illyricarum provinciarum direptoribus regnum in Hispania adeptis. Nam Visegotthos, antequam rerum in Hispania potirentur, Mæsiam, Græciam, Epirum populatos esse constat; nec vero ab eorum excursionibus & rapinis intactam fuisse Dalmatiam verisimile est. Deinde in Italiam transgressi post urbem Romanam semel atque iterum direptam, Illyricis atque Italicis spoliis onusti, Duce Ataulpho in Hispaniam commigrarunt anno quinti sæculi fere decimo quarto, & Gotthici regni fundamenta ibidem posuerunt. Ab adventu Visegotthorum in Hispaniam anni intercesserant fere octoginta, cum Theodoricus itidem per Illyricas provincias Ostrogotthos in Italiam traduxit, Odoacrem Regem Herulorum triplici prælio victum ad Ravennam oppressit, Ostrogotthorum in Italia regnum condidit, cui Dalmatiam, Siciliam, aliasque adjacentes Italiæ insulas adjunxit anno 493. & præterea quæ cis Rhenum erant, hoc est Galliam Narbonensem secundam, Alpesque maritimas occupavit. Is porro ad firmandas opes, stabiliendumque sibi novum Italiæ regnum, affinitatem cum Clodoveo Francorum Rege junxit, Audeflenda Regis sorore aut filia in matrimonium ducta: filiarum autem, quas ipse e concubina susceperat, alteram Alarico Visegotthorum Hispaniensium Regi, alteram Sigismundo Burgundionum Regi collocavit. Nec multo post Hispania quoque, & Gallia prima Narbonensis, quæ Visegotthici juris erat, in Theodorici fidem ac potestatem ad tempus concessit. Nam Alarico extincto, quem acie victum anno 507. Clodovæus sua manu interfecerat, Theodoricus Amalarici nepotis, quem ex ejusdem filia Alaricus genuerat, tutela suscepta, annis fere 15. Hispaniam, cæteramque Visegotthicam ditionem tum per se ipsum, tum per præfectos suos administravit, ut refert Isidorus. In tanta rerum omnium conversione, motuque populorum, multas cum cæterarum rerum, tum veterum monumentorum translationes ex Illyrico, Italia, Galliaque in Hispaniam factas esse nemo opinor negaverit; nam cum barbaræ illæ gentes raptim omnia, ut fieri solet, nulloque habito delectu compilarent, multa quoque e tabulariis publicis privatisque in eorum manus inciderint oportet, quæ secum deinde, cum cætera præda, in Hispaniam asportarunt.

Huc adde, quod ipsimet Gotthi cœlum mitius, & cultiora, quibuscum versarentur, hominum ingenia nacti, barbariem innatam exuere, & litterarum studio affici paullatim cœperunt; ex quo factum est, ut deinde hujusmodi monumenta, quibus veterum temporum ac rerum doctrina continetur, sedulo perquirerent, magnique facerent; si qua vero nancisci possent, ea in Hispaniam deferre aut transmittere solitos fuisse verisimile est; propterea quod illic sedes esset primaria imperii Gotthici, & veluti arx omnium Gotthicarum gentium, iis opibus innixa, iisque præsidiis firmata, quam nullæ deinceps temporum varietates, fortunæque vicissitudines evertere aut labefactare potuerunt; cum cæteroquin in Italia genus omne nomenque Gotthorum anno, quam regnare cœperat, septuagesimo funditus interierit. Ad hæc: cum multi ex Illyrico & Italia vel sponte Gotthos victores secuti, vel in eam expeditionem barbaricam nomina dare coacti fuerint; probabile est, eos id fecisse, quod facere solent ii, quos vertendi soli aut cupiditas incessit, aut necessitas urget, ut scilicet rerum mobilium quod quisque poterat, secum avehere, profugis olim vel subsidio, vel solatio futurum. His autem rebus, quas quisque domo sua patriave extulit, suspicari licet admixtum fuisse aliquid antiquorum codicum, quos ex archivis aut publicis, aut domesticis arripuerint. Præterea Theodorico regnante cum Illyris, Italia, Gallia, Hispania magna ex parte sub Gotthorum imperium ditionemque cecidissent, inter has nationes, ut legum & juris communio, sic etiam rerum omnium commercium intercesserit necesse est, & multas ultro citroque migrationes factas fuisse oportet. Haud vero aliunde frequentius, quam ex Illyrico in Hispaniam commigratum est, præsertim temporibus illis, cum ibidem rem Hispaniensem pro Amalarico nepote curabat Theodoricus, vir non paucis regiis virtutibus clarus, qui moderatione, prudentia, liberalitate, justitia summam populorum benevolentiam, ac fidem sibi conciliaverat; quamvis idem postea, inclinante jam ætate, ad crudelitatem ac barbariem deflexerit. Cum enim Illyriis haud

Marginal notes:

partim barbaricis incursionibus, & incendiis,

partim incolarum alio migrantium fugæ adscribenda est.

Codices Dalmatici in Italiam,

atque in Hispaniam translati.

Multa veterum scripta undique in Hispaniam per Gotthos transvecta.

Alia per ipsos Illyrios agmen Gotthorum secutos illuc illata.

haud satis in patria tutis ac quietis esse liceret, propterea quod Græci iniquo animo ferrent florentissimas illas regiones sibi ereptas in Gotthorum potestatem devenisse, & in omnem Dalmatiæ totiusque Illyrici armis recuperandi occasionem imminerent, multi ex illis populis, ut suæ saluti, & tranquillitati consulerent, cum familiis rebusque omnibus, quæ moveri poterant, in Hispaniam transmigrarunt; eos scilicet alliciente justo moderatoque imperio Theodorici, sub quo pacata sibi omnia ac tranquilla fore pollicebantur. Cum his autem veterum tabularum supellectilem haud sane exiguam illuc transvectam fuisse credibilius est, quam ut cuiquam aut dubium, aut falsum videri possit. Porro tum ecclesiasticæ, tum profanæ antiquitatis monumenta ex omnibus fere Imperii Romani provinciis collecta apud Hispanos extare adhuc quamplurima, Joanni Bollando fidem fecit vir amplissimæ dignitatis, eximiæque doctrinæ, quem hujusce rei satis idoneum, satis gravem testem idem Bollandus produxit in Præfatione ad vitas Sanctorum mensis Februarii tom. I. *Quidam vir doctissimus, inque amplissima constitutus dignitate, nobis aliquando retulit plurima esse per omnem Hispaniam monumenta antiquitatis tum Romanæ, tum Christianæ, sed pleraque ignorata.* Quæ viri gravissimi auctoritas dubitari non sinit, quin plurimi & lectissimi vetustarum ætatum codices ex Græcia, Illyrico, Italia, aliisque regionibus in Hispaniam translati fuerint; idque cum iis, quas modo attulimus, conjecturis probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur, quæ intueri licet in Chronicis Hispaniensibus proximo & superiore sæculo, nescio unde, in lucem prolatis; ubi multa reperiuntur Hispaniæ rebus, urbibus, & ecclesiis immixta affictaque esse, quæ ex historiis & tabulis aliarum gentium surrepta fuisse convincunt scriptores præclari in primis ac nobiles; idque apparet ex indiciis clarioribus, quam ut plagiarii hujus operis mala fides & summa impudentia ullo modo celari possit.

Multa adhuc extant in Hispania monumenta aliunde invecta.

Hinc multa, quæ alio pertinent, inserta & immixta rebus & Chronicis Hispaniensibus.

Hi codices igitur, varii enimvero ac multiplices, in Hispaniam ex aliis atque aliis Europæ partibus delati, cum per annos circiter mille in tenebris atque oblivione jacuissent, altero abhinc sæculo in lucem malis ominibus producti ad manus quorumdam pervenerunt, quos patriæ historiæ locupletandæ ornandæque insana quædam libido ad id facinoris sane audacis perpulit, ut præclara illa verendæ antiquitatis monumenta compilare non dubitaverint, in gentis suæ laudem convertere conantes, quidquid rerum atque hominum illustrium aliis provinciis ac nationibus detractum ad Hispaniam pertrahere quoquomodo licuisset: quod quidem eo liberius atque impunius facere se posse arbitrati sunt, quod illarum tabularum nulla jam extaret memoria, nulla suppeterent exemplaria, quibus in medium prolatis, de dolo malo ac fraude postulari possent.

Opus itaque consarcinarunt ingens sane ac laboriosum, quod explicatis temporum ordinibus, & rebus scitu ac memoria dignis, suo quaque anno adscriptis a Christo nato usque ad sæculum duodecimum perducitur. Hujus Chronici quicumque fuerint Auctores, id quidem suscepisse ac profiteri videntur, ut historiam quamdam universalem præsertim ecclesiasticam describant; rem tamen propositam ita exsequuntur, ut satis appareat illorum studia & conatus ad gloriam nominis & generis Hispani exaggerandam potissimum referri. Materiam suppeditarunt partim communes & pervulgatæ illorum temporum historiæ, partim illi, quos dixi, codices, unde multa sumpserunt, quæ cum alio pertinerent, ut interverti, transferrique possent ad rem Hispaniensem, necesse fuit, eo quo minime spectabant, vocabulorum depravatione, aliisque malis artibus detorqueri. Ut vero huic operi, qua carebat, vetustatem & auctoritatem adsciscerent, veterum scriptorum illustria quædam nomina, quibus illud supponerent, ab antiquitate sibi mutuanda esse censuerunt; inter hos autem scriptores totius operis conficiendi curam laboremque partiti, alias aliis partes attribuerunt, sic prorsus, ut ab eo anno, in quem quisque desierat, alii deinceps, atque alii initium scribendi facerent.

Chronica Hispaniensia ex rebus alio pertinentibus conflata.

& antiquis scriptoribus supposita.

Porro cum indicia rerum multarum, & complurium vocabulorum ex Illyrico in Hispaniam transvectorum comperisse manifesto in hisce Chronicis, & manu propemodum tenere nobis videamur; identidem cum larvatis hisce scriptoribus de iis repetundis, quæ Dalmatiæ atque Illyrico ademerint, actio nobis instituenda erit. Quare necessarium esse arbitror, antequam ultra progrediar, de plagiariis istis, atque ementiti nominis Historicis lectorem paullo accuratius edocere; & de illis quid sentiendum cordati & sapientes viri censeant, admonere, ne quis existimet de rebus ac Divis Illyricæ genti surreptis temere a nobis, & sine ulla ratione litem illis intendi. Neque vero ab hujus loci instituto id alienum videtur esse; haud enim levibus conjecturis ducor ad suspicandum affictum esse aliquid adscriptumque Hesychio Divi Jacobi discipulo & Carcesæ in Hispania Episcopo, quod ad Hesychium nostrum Salonitanum vel alterutrum, vel utrumque pertineat, idque desumptum fuisse arbitror ex antiquis eorum Actis, quæ cum aliis ejusdem generis codicibus in Hispaniam fortassis immigrarunt. Itaque si quid hujusmodi apud Hispanos illos Chronologos reperiemus immixtum Actis Hesychii Hispaniensis, quod ex aliquibus indiciis appareat nostro vel nostris potius Hesychiis ademptum esse, id diligenter annotabimus; & quam sit verisimile Salonitani esse, quæ Hispano tribuuntur Hesychio, conjecturis quibusdam haud omnino absurdis ostendemus. Deinde ex universali illorum temporum historia conjiciemus, qui fuerit tum status ecclesiæ Salonitanæ, quidve ab utroque Hesychio laudabiliter gestum existimari possit. Demum varias Martyrologiorum formulas, in quibus Hesychii nomen adscriptum est, in disquisitionem vocare oportebit, atque expendere, num aliqua illarum in alterutrum, vel in utrumque Salonitanum Hesychium conveniat.

in quibus haud pauca ex Illyricis monumentis desumpta apparent,

quæ inde repetere, & Illyrico restituere oportet.

CAPUT PRIMUM.

De Chronicis Hispaniensibus.

CHronicorum Hispaniensium, quibus continetur duodecim fere sæculorum historia cum civilis, tum præsertim ecclesiastica, auctores esse falso feruntur illustres quidam, nec doctrina solum, sed etiam dignitate & sanctimonia celebres viri, inter quos facile primas tenent Flavius Lucius Dexter, M. Maximus Cæsaraugustanus Episcopus, Luithprandus, & Julianus. His ut majorem fidem & auctoritatem conciliarent, adjuncti sunt Haubertus Monachus Dumiensis, Gregorius Antistes Elliberitanus, Liberatus Monachus Gerundensis, Braulio & Heleca Episcopi Cæsaraugustani, qui & superiorum inventa confirmarunt, & rerum insuper novarum accessione locupletarunt. Nunc singulorum ætates & scripta seu legitima, sive adulterina breviter atque ordine persequamur; nec

Nomina scriptorum illustrium,

quibus falso adscripta Chronica Hispaniensia.

nec prætereundi erunt, qui fetus commentitios illis suppositos vulgaverint, defenderint, illustraverint.

§. I.

De primariis falso dictis auctoribus historiæ seu Chronici Hispaniensis.

Flavius Lucius Dexter Præfectus Prætorio scriptor historiæ cujusdam;

FLavius Lucius Dexter genere Hispanus, filius Paciani viri clarissimi, & postea Episcopi Barcinonensis, idemque doctrina & sanctimonia insignis, & ecclesiæ scriptor egregius, cum parentem virtutum omnium imitatione propemodum æquasset, tum vero illum eruditione, eloquentia, omniumque optimarum artium studiis facile superavit. Is cum ad rempublicam accessisset, per omnes honorum gradus ad summum imperii Romani magistratum pervenit, Prætorianam Præfecturam adeptus anno Christi circiter 394, Theodosio imperante; extantque in Codice Theodosiano leges aliquot ad Fl. Dextrum Præfectum Prætorio perscriptæ sub initium anni 395. Coss. Olybrio, & Probino. Sed cum egregio esset ingenio, eruditione varia ac multiplici, & nimirum dicendi politeque scribendi arte plurimum excelleret, veterum suorumque temporum memoriam litteris complexus, historiam quamdam universalem confecit, quam D. Hieronymo mittere decreverat, quo cum ei amicitia & summa necessitudo intercessit. Hujus rei completissimum testem habemus ipsum Hieronymum in libro de illustr. Eccles. Scriptor. cap. 132. *Dexter*, inquit, *Paciani, de quo supra dixi, filius, clarus apud sæculum, & fidei deditus, fertur ad me omnimodam historiam texuisse.* Et in Proœmio hujus libri, quem honoris causa ipsius Dextri nomine inscriptum voluit, satis aperte significat eum Tullianæ dictionis, & eloquentiæ studiosum atque imitatorem fuisse: *Quod Cicero tuus, qui in arce Romanæ eloquentiæ stetit, non facere dedignatus in Bruto, Oratorum Latinæ linguæ texens catalogum* &c. Idem in Apologia secunda adversus Rufinum fatetur Dextrum auctorem sibi fuisse & hortatorem, ut scriptorum ecclesiasticorum ordinem, seriemque contexeret: *Ante annos ferme decem, cum Dexter amicus meus, qui Præfecturam administravit Prætorii, me rogasset* &c.

pro qua deperdita, falsa quædam in lucem protrusa.

Porro hanc Dextri *omnimodam historiam*, ut alia permulta hujusmodi monumenta, aut urbium ruinis obrutam, aut vetustate consumptam, aut certe retrusam & penitus abditam in tenebris archivorum, jamdudum deploraverant homines eruditi, habuerantque in rebus perditis ac desperatis; cum ecce tibi nescio quibus e latebris in lucem prodiit, versarique cœpit in hominum manibus *Chronicon Dextri, sive Historia omnimoda*: hoc enim titulo inscriptus apparuit codex quidam, quem sub finem sæculi decimi sexti, tamquam haud ita pridem in Germania inventum, & quibus latebat, tabulariis eductum, homines quidam versuti ac fallaces venditare se posse sperarunt pro vera illa & germana historia, quam a Dextro conscriptam fuisse testatur D. Hieronymus; cum cæteroquin, si vel omnia alia fallaciæ ac fraudis indicia deessent, stylus ipse incomptus ac barbarus longe abfit ab Tulliana illa scribendi ratione, quam in Dextro idem Hieronymus tantopere commendat. Auctor hujus Chronici, quicumque is fuerit, conservatis notatisque temporibus, annorum a Christo nato quadringentorum & triginta memoriam sacram profanamque uno hoc volumine colligavit.

Nec vero defuerunt præclari ex Hispania & doctissimi viri, qui hujusmodi Chronicon, nihil doli aut fraudis subesse suspicati, pro vero ac legitimo Dextri fetu habuerint; illudque & typis consignandum curarunt, atque in eo vel notis illustrando, vel ab omni suspicione vindicando plurimum studii operæque posuerunt.

ab aliquibus incaute excepta, & defensa.

Thomas Tamayus de Vargas Matritensis Regius Historicus Dextriani Chronici patrocinium suscepit, & ejusdem Apologiam Hispanico sermone conscriptam cum aliis duobus id genus opusculis prælo subjecit Matriti anno 1624. Idem *Flavii Lucii Dextri Barcinonensis Historiæ omnimodæ fragmentum denuo recensitum, ad veterum Codicum fidem castigatum, & commentario perpetuo illustratum* Lugduni edidit anno 1627.

Franciscus Bivarius Monachus Cisterciensis vir eximiæ doctrinæ eodem anno 1627. typis itidem Lugdunensibus idem Chronicon vulgavit cum suis in eum animadversionibus, itemque libro Apologetico; quæ omnia huic titulo subjecit: *Fl. Lucii Dextri Barcinonensis Chronicon omnimodæ Historiæ commentariis apodicticis illustratum, simulque Apologeticus pro eodem Dextro contra Gabrielem Pennottum Canonicum Regularem Historiæ tripartitæ auctorem. Lugduni apud Carolum Landry. 1627.*

Per idem tempus Chronicon Dextri cum Chronico M. Maximi &c. e typographia Hispalensi cum notis subjectis prodiit cura operaque Roderici Cari Sacerdotis Hispalensis hoc titulo inscriptum: *Flavii Lucii Dextri omnimodæ Historiæ, quæ extant, fragmenta cum Chronico M. Maximi, Heleca, & S. Braulionis, notis illustrata.* Hispali apud Matthæum Clavium an. 1627. Cæterum Cornelius a Lapide ad calcem Chronotax. Act. Apost. auctor est primam hujus codicis editionem attribuendam esse typis Cæsaraugustanis in Hispania; quod quidem Chronicon cum aliis ejusdem notæ Chronicis, de quibus infra, iterum ac sæpius recusum est in Hispania.

Maximi Episcopi Cæsaraugustæ opera periere.

S. Maximus Cæsaraugustanus in Hispania Episcopus egregia vel doctrina vel sanctitate inclytus florebat sexto exeunte sæculo, & vitam ad annum fere decimum sextum insequentis sæculi perduxit. Tribus interfuit Hispaniæ conciliis, suumque chirographum iisdem apposuit, Barcinonensi an. 599, Toletano an. 610, Egarensi an. 614. Isidorus Hispalensis Episcopus æqualis illorum temporum de Maximo adhuc superstite mentionem perhonorificam fecit in libro de Scriptoribus ecclesiasticis: *Maximus*, ait, *Cæsaraugustanæ civitatis Episcopus multa versu prosaque componere dicitur. Scripsit & brevi stylo historiam de his, quæ temporibus Gothorum in Hispaniis acta sunt, historico & composito sermone. Sed & multa alia scribere dicitur, quæ nondum legi.*

Chronicon eidem affictum.

Nihil quidem superest eorum, quæ Maximus, Isidoro teste, vel soluta vel astricta numeris oratione scripsit; sed inventi sunt, qui Maximo pro sinceris germanisque ejus operibus jamdudum deperditis, nescio quid Chronici affingerent, illudque Chronico Dextri veluti quandam ejus continuationem superstruerent, quod annos complectitur præter centum sex omnino & septuaginta; rerumque gestarum seriem ab anno Christi 430, ubi desiisse fingitur *Historia omnimoda* Dextri, usque ad annum 606. perducit; manifesto autem apparet, quæ sex & viginti prioribus annis subjiciuntur, ea omnia, si pauca excipias, ex Chronico Prosperi Tyronis mutuata esse. Hoc Chronicon eodem anno atque Chronicon Dextri, iisdem ex latibulis, & eorumdem totius fabulosæ Historiæ architectorum opera, in publicum processit; quod primum Rodericus

dericus Caro una cum Helecæ & Braulionis Chronotaxi adjecta Fragmentis Historiæ Dextrianæ, Hispalensibus typis mandavit anno 1627. ut supra diximus; deinde cura & impensis Abbatis & Monasterii Nucalensis cum aliorum additamentis, & Bivarii commentariis e typographia Matritensi emissum est an. 1652. eique titulus præfixus est hujusmodi: *Marci Maximi Episcopi Cæsaraugustani Continuatio Chronici Il. L. Dextri, una cum additionibus S. Braulionis, Tajonis, & Valderedi Cæsaraugustanorum item Episcoporum, commentariis apodicticis illustrata. Matriti apud Didacum Diaz de la Correra 1652.*

Nicolaus Antonius Hispalensis Tomo I. posthumo Biblioth. veteris Hispaniæ lib. v. cap. 2. tria de Maximo Cæsaraugustano Episcopo, cui Chronicon illud falso attributum est, lectores admonendos censuit; primo eum non fuisse Monachum Benedictinum, qualem confingunt, qui se illius Chronici inventores haberi volunt; deinde adimendum illi esse prænomen Marci, quod vero Maximo nusquam attributum invenitur; tertio denique ab hoc longe diversum esse Marcum Maximum virum egregium ex inclyta S. Benedicti familia, qui sanctissimi parentis virtutes ac laudes carminibus celebravit. Ne quis vero dubitare posset, an esset Maximi Cæsaraugustani Chronicon illud, quod sub ejus nomine prodiit, ea de re testem producunt satis idoneum, satis gravem, ipsum nempe Maximum, conficta quadam ejus epistola ad Argebatum Episcopum Portugalliensem, cujus hortatu atque impulsu se id operis scribendum suscepisse profitetur: *Efflagitasti*, inquit, *a me satis verecunde, ut tibi continuarem Chronicon illud, quod nomine Dextri Barchinonensis circumfertur.... Utinam tam diligenter fecerim imperata tua beatissime Pater, quam conatus sum facere libenter. Perduxi namque rerum narrationem ab æra CDLXIX.* (is est annus Christi 431.) *ubi finem facit Dexter, produxique ad æram DCXLIV.* (ad annum videlicet æræ vulgaris 606.) *hoc est usque ad mortem Regis Gundemari. Tu me Pater in orationibus tuis Christo commenda. Vale;*

Maximus, Monachus Benedictinus falso dictus,

distinguendus a Marco Maximo Benedictino.

Luitprandus primum Diaconus Ticinensis, deinde Episcopus Cremonensis, historicus decimi sæculi, bonus in primis ac nobilis, scripsit rerum gestarum ab Europæ Imperatoribus & Regibus libros sex; itemque librum singularem de legatione Constantinopolitana, qua ipse perfunctus est apud Nicephorum Phocam Imperatorem, ad quem de maximis gravissimisque rebus missus fuerat ab utroque Otthone parente ac filio Augustis, eorumque uxore & matre Adeleida. Is quoque ad continuationem Chronicorum Hispaniensium aliquid de suo contulisse fingitur; ejusque nomini subjicitur fragmentum quoddam historiæ ab anno 606. ad annum 629. perductæ, una cum Adversariis eidem falso adscriptis. Ad Chronicum Maximi trium omnino ac viginti annorum res memoria dignæ ac litteris adjiciuntur. At vero cum Hispania & Chronologis Hispaniensibus quid negotii erat homini Italo, ut Dextro Maximoque ad confectionem Annalium Hispaniensium suam operam substituendam putaret? Id ne cui mirum, & minus credibile videatur, aliquid mendacii confingere & comminisci oportuit; ac propterea Subdiaconatus Toletanus, Hispana commoratio, necessitudo ac familiaritas cum Tractemundo Episcopo Illiberitano affingitur Luitprando: quod mihi quidem hercle non fit verisimile, atque ipsis tamen commentum placuit, aliisque probabile reddi posse putarunt, duplici epistola Luitprandino Chronico præfixa, altera Tractemundi ad Luitprandum, altera Luitprandi ad Tractemundum, quæ sane nihil est verisimilior, cum utraque non solum ab doctrina & gravitate utriusque abhorreat, sed etiam res perspicue falsas, planeque absurdas contineat. Chronicon & Adversaria Luitprandi cura operaque Thomæ Tamayi de Vargas cum ejusdem in Chronicum animadversionibus prodierunt e typographia Matritensi an. 1635. sub hoc titulo: *Luitprandi sive Eutrandi e Subdiacono Toletano, & Ticinensi Diacono Episcopi Cremonensis Chronicon ad Tractemundum Illiberitanum in Hispania Episcopum cum Notis. Matriti 1635. apud Franciscum Martinez.* Quinquennio post omnia Luitprandi opera, quæ extant, una cum Chronico & Adversariis, Laurentius Ramirez de Prado Eques S. Jacobi suis pariter, alienisque notis illustravit, ac typis Plantinianis edenda curavit an. 1640.

Luitprandi Opera genuina,

Chronicorum Hispaniens. Continuatio eidem supposita.

Ac priores quidem fabulosæ hujus historiæ partes satis belle processisse videbantur, cum in scenam productus est nescio quis larvatus Julianus, qui actum extremum adjiceret, & rerum annorumque seriem ad annum Christi 1160. perduceret. Itaque, si Superis placet, totius propemodum Christianæ profanæque antiquitatis historiam Hispanis auctoribus & inventoribus acceptam referre debemus, quæ scilicet res maxime memorabiles duodecim fere sæculorum, recte atque ordine scriptas complectitur. Fuit autem Julianus, si de se ipso scribentem audire libeat, Nonnii Petri filius, Toleti natus medio fere sæculo decimo, quippe cum se baptismo initiatum affirmet a Paschali Toletano Archiepiscopo, qui, eodem Juliano auctore, Pontificatum iniit anno 1055. diem supremum obiit anno 1070. Clericali militiæ cum nomen dedisset, primum Archidiaconi officio functus est, deinde in collegium Presbyterorum S. Justæ Toletanæ cooptatus Archipresbyteri titulum ac dignitatem obtinuit. Ultra annum centesimum longe provectus ætate, ut ex ejus scriptis colligi licet, migravit ex hac vita anno circiter 1193. Sub Juliani nomine prodierunt *Chronicon*, & *Adversaria*, itemque de *Eremitoriis Hispanis* brevis quædam Dissertatio, & Collectio *Variorum Carminum*; quæ omnia in unum volumen congessit Laurentius Ramirez de Prado, & Lutetiæ typis evulgavit an. 1628. cum hoc titulo: *Juliani Petri Archipresbyteri S. Justæ Chronicon; cum ejusdem Adversariis, & de Eremitoriis Hispanis brevis descriptio, & variorum carminum collectio ex Bibliotheca Olivariensi desumpta. Parisiis apud Laurentium Sonnium 1628.* Thomas etiam Tamayus de Vargas Matriti excudendas curavit an. 1635. *Animadversiones in Juliani cognomento Petri, Toletani, dum Mauri rerum potirentur, Archipresbyteri, & D. Bernardi primi Toletanorum, post exactam urbe perfidiam, Præsulis a secretis & studiis, Chronicon & Adversaria.*

De Juliano Toletano Auctore quarto Chronicorum Hisp. ut falso dicitur.

§. II.

De reliquis Pseudochronologis Hispaniensibus.

Tota igitur Chronicorum Hispaniensium moles quatuor illis, de quibus hactenus dixi, Auctoribus potissimum innititur, magni sane nominis, eximiæque doctrinæ viris, atque ad fidem faciendam prorsus idoneis, si vere scripsissent, quæ ab illis scripta esse falso produntur. Julianum excipio, de quo, an usquam gentium extiterit, merito dubitari potest. Quamquam nescio quomodo fit, ut fraus & fallacia, licet speciosis nominibus obtegere se atque occultare studeat, numquam sibi satis tuta videatur; nusquam secura, ne in umbra quidem & patrocinio adscriptitio virorum illustrium

strium conquiescat. Quam ob causam necesse fuit annalium illorum parum inter se cohærentium structuram male materiatam & ruinosam, aliis atque aliis adminiculis fulcire; scilicet alia quædam virorum insignium nomina vel confingere, vel ab antiquitate mutuari oportuit; quæ rebus illis commentitiis fidem & auctoritatem adjungerent; ut lectorum animis hac veluti nube scriptorum ac testium offusis, nulla falsitatis suspicio, aut veri inquirendi cogitatio oboriri posset. Itaque ex eadem falsorum chirographorum officina, & eodem fere tempore prodierunt Gregorius Episcopus Illiberitanus, Braulio & Heleca Episcopi Cæsaraugustæ, Haubertus & Liberatus Monachi Benedictini, quorum confictæ lucubrationes eo pertinent, ut quæ ab illis quatuor prioribus Chronologis memoriæ prodita esse dicuntur, plurium eadem scribentium testimonio confirment, luculentius explanent, & aliarum super alias accuratarum rerum additione amplificent. Hanc superior ætas copiam adulterinorum scriptorum effudit, ex qua cum Hispanæ gravitati, & sapientiæ aliqua labes adhæsit, tum vero depravatio secuta est sacræ profanæque historiæ, & magna confusio.

Quatuor illis Pseudo-chronologis alii atque alii adjuncti;

Gregorius Episcopus Illiberitanus, cui Bætico a patria cognomen fuit, haud doctrina quam sanctitate clarior floruit sæculo quarto, fidei Nicænæ propugnator acerrimus, qui tum in Synodo Sirmiensi restitit vehementer Osio Cordubensi Episcopo, qui cum initio constanter Arianæ formulæ obstitisset, plagis ac terroribus infractus eidem subscripsit; tum in Ariminensi concilio pro fide catholica egregie decertavit adversus Valentem & Ursacium Arianæ perfidiæ Antesignanos, qui plerosque Episcoporum fraude ac dolo ad suas partes pertraxerant; id quod testatur Eusebius Vercellensis in suam ad eumdem Gregorium epistola, quam ex Bibliotheca Pithæana Nicolaus Faber Parisiis edidit 1598. cum fragmentis S. Hilarii Episcopi Pictaviensis. Hunc D. Hieronymus inter Scriptores Ecclesiasticos annumerat, illumque exornat hoc elogio: *Gregorius Bæticus Eliberi Episcopus usque ad extremam senectutem diversos mediocri sermone tractatus composuit; & de fide elegantem librum, qui hodieque superesse dicitur*. De Script. Eccl. cap. 105. Præclarissimi hujus Episcopi nomen cum sanctimoniæ tum doctrinæ fama inclytum visum est sane idoneum ad conciliandam auctoritatem Martyrologio cuidam, quod totum constat ex Hispanis Martyribus, qui sub Diocletiano & Maximiano pro Christiana religione interempti dicuntur. Hujus Martyrologii Auctor, quicumque fuerit, pleraque desumpsit e Chronico Pseudo-Dextri, & Hauberti Hispalensis, de quo infra; nec pauca de suo adjecit. Nihil eo ineptius, nihil insulsius, nihil magis a veritate alienum. Gregorius Araizius Monachus Benedictinus illud una cum Chronico Huberti evulgavit Matriti anno 1667. hoc titulo inscriptum: *Collectio martyrum, qui sub Diocletiani, & Maximiani Imperio in Hispania martyrium passi sunt*.

Gregorius Episcopus Illiberitanus Nicænæ fidei vindex.

Ei Martyrologium Hispanien. attributũ.

Braulio Episcopus doctrina præclarus, & eximia sanctitate præditus ecclesiam Cæsaraugustanam septimo sæculo ineunte administrabat, æqualis Isidoro Hispalensi, qui virtutis egregiæ testimonium Braulioni tribuit. Auctor fuisse dicitur quarumdam *Additionum* ad Chronicon Maximi, quæ Bivarianis animadversionibus illustratæ una cum eodem Chronico cura & sumptu Abbatis ac Monasterii Nucalensis e typographia Matritensi prodierunt anno 1652. Eodem pertinet Fragmentum sive Appendix ad Chronicon Maximi, quæ sub nomine Helecæ Episcopi itidem Cæsaraugustani apparuit anno 1627. Hispali excusa, operam ad id conferente Roderico Caro, qui iisdem typis Hispalensibus Dextri & Maximi Chronica cum Additionibus Braulionis edenda curavit. Eadem Braulionis & Helecæ, itemque Tajonis & Valdredi Episcoporum Cæsaraugustæ opuscula cum Chronico Maximi prælo Matritensi subjecit Thomas Tamayus de Vargas anno 1635.

Braulionis Episcopi Cæsaraugustani

Additiones ad Chronicon Maximi confictæ, & vulgatæ Matriti ann. 1652.

Aliorum Episcoporum Cæsaraugustæ opera spuria.

Qui hactenus producti sunt in hoc quasi theatrum historicum, suam quisque personam egregie sustinuerant, & impositas sibi partes haud indiligenter peregerant; cum in medium se protulit Haubertus nescio quis ex disciplina S. Benedicti, qui cum cæteris ingenio, eruditione, & dicendi copia antecelleret, unus omnium partes sibi sumpsit, & totum omnino ævum, quantum quantum est, ingenti sane ac laborioso volumine explicavit. Quid hominis fuerit iste Haubertus, quem tota ignoravit antiquitas, haud certius aliunde, quam ex verbis ipsius, quibus suos annales conclusit, dignosci potest: *Cum hæc scriberem*, inquit, *regnabat in Legione Ordonius, Cordubæ Abderachmen, in Castella & Auca Didacus Senex, concurrente æra Cæsaris 957. Et ego Haubertus Hispalensis, Monachus Dumiensis in Monasterio Dumiensi accepi habitum Benedictinum anno Domini 877. Fui patria Hispalensis ex genere Germanorum, qui venerunt ad Hispanias in societate Imperatoris Caroli Magni. Scripsi istud Chronicon in Monasterio meo in Gallæcia, ætatis meæ LXXIX.* Hæc de se ipso ille, qui in scena sub Hauberti persona spectari voluit. Itaque Hauberti nomen præfert Historia Chronologica bipartita; cujus pars altera a mundi primordio ad Christum natum, altera ab initio æræ vulgaris ad annum 919. rerum ac virorum illustrium ætates ac tempora persequitur. Hanc typis consignavit Gregorius Argaizius Monachus Benedictinus, cum accurata ejusdem defensione adversus ea, quæ Haubertino Chronico objecerat Franciscus Andreas de Palacios. Sed cum Hauberti fides nutaret, & leviora essent Argaizii argumenta, quam ut illis satis firme inniti posset; ad eam fulciendam qui suos veluti humeros supponeret, accitus est nescio unde Liberatus quidam Monachus Gerundensis, nihilo majoris, quam Haubertus, auctoritatis; nihilo minus, quam ille, commentitius & fabulosus; æque vero, atque ille, superioribus sæculis ignotus. Suum is quoque Chronicon scripsisse dicitur, quod recenti, ut satis apparet, manu procusum ab initio rerum conditarum usque ad annum 610. æræ vulgaris perducitur. Quæ scripsit Haubertus, confirmat Liberatus, eadem fere in utroque leguntur; & qui utrumvis recte novit, ambos noverit. Hoc autem eo pertinet, ut ad fidem faciendam alter alteri subsidio esse possit, & consentiens utriusque auctoritas nullum de hujusmodi Chronicorum veritate dubitandi locum relinquat. Cum Hauberti Chronico aliisque ejusdem opusculis Argaizius conjunxit Chronicum Liberati, itemque Martyrologium Gregorii Bætici, Chronicon utrumque Dextri & Maximi, cum notis & commentariis Apologeticis. Totum opus ex quatuor voluminibus constat. Auctorum ac rerum, quæ in unoquoque continentur, ordinem seriemque exposuit Nicolaus Antonius Hispalensis Tom. I. posthumo Biblioth. Vet. Hisp. lib. VI. cap. 22.

Haubertus Monachus Benedictinus Hispalensis.

antesignanus,

scripsisse fingitur Historiam ab exordio mundi usque ad sua tempora.

Huic additus Liberatus itidem Monach. & Auctor alterius Historiæ universalis.

Utrumque cum aliis in unum corpusculum collegit, & vulgavit Argaizius.

Primum, inquit, *volumen continet vitam & notitiam Hauberti, atque ejus Scriptorum. Deinde catalogum Martyrum, qui in persecutione Diocletiani, & Maximiani in Hispania passi sunt, ordinatum a Gregorio Granatensi (Illiberitanum dicere Interpres*

ores voluit) *Episcopo cum Argaizii notis sive commentario. De quo Catalogo Gregorii, ut fingitur, Betici, satis multa nos in Scriptoribus quarti sæculi, quo Gregorius floruit, nec inutiliter observavimus. Sequitur jam in hoc volumine, quod describtum imus, Catalogus ecclesiarum Hispaniæ cathedralium, & notitia Episcoporum, qui eis præfuerunt, auctore Hauberto Monacho, aucto tamen eorum numero ex aliis auctoribus, Scripturis, & conciliis. Adjunguntur Additiones ad Hauberti Catalogum ex ejus Chronico desumpta. Subjicitur inde Hauberti Hispalensis Chronicon. Pars prima. A creatione Mundi usque ad Gratiam. Incipit: Deus Trinus in Personis. Sequuntur notæ Argaizii prolixæ.*

Secundo volumine, altera pars Chronici ejusdem a Virginis partu usque ad an. 919. & appendicis loco Wallambosi Merii additio ad superius Chronicon, & ad utrumque auctorem notæ comprehenduntur.

Tertium volumen, totius ut ludicri Systematis conspectum demus, Dextri Chronici translationem Hispanam cum notis continet.

Quartum tandem similem aliam Chronici Marci, ut appellant, Maximi versionem, & ad hunc notas; & post apologetica quadam auctoris adversus hæc omnia impugnantes scripta, Chronicon de rebus Hispaniæ novissime inventum Liberati Gerundensis Monachi & Abbatis Pampilonensis S. P. N. Benedicti, e duabus partibus ab anno scilicet Mundi primo, usque ad an. 610. de quo jam antea egimus.

Nihilo plus auctoritatis obtinent apud cordatos viros *Topographia SS. Christi Martyrum* Venetiis edita cum Martyrologio Maurolyci an. 1568. sub nomine Primi Cabilonensis Episcopi ac Theologi; item *Collectio Conciliorum Hispaniensium cum notis & emendationibus, cura operaque Garziæ de Loaysa Archiepiscopi Toletani*, typis Matritensibus consignata anno 1593. cui adjecta est *Chronologia Toletanorum Antistitum: itemque Martyrologium Hispanicum cum notis Apodicticis ad methodum Romani Martyrologii* in sex tomos distributum, auctore Joanne Tamayo de Salazar; qui non tam operam dedit, ut res veras certasque ex idoneis Auctoribus tabulisque depromptas scriberet, quam ne nihil omnino præteriret, quod scriptum in falsis illis & commentitiis Chronologis repererat. Hoc Martyrologium typis Lugdunensibus imprimi cœpit altero & quinquagesimo superioris sæculi anno; ejusque editio in annum nonum protracta cum esset, demum absoluta est an. 1659.

Alia ejusdem generis opera.

Quid quod felix illa ætas tot egregiorum, ut ajunt, codicum inventrix, seu potius artifex, alios præterea, longeque pretiosiores, si libet credere, sacræ antiquitatis thesauros reclusit, ante omnem memoriam reconditos, alteque abditos in Hispaniæ visceribus, ac penitus abstrusos. Anno siquidem 1595. prope ab urbe Illiberi in Bætica, sive Granatensi provincia, perfossa spelunca quadam miræ altitudinis, atque in intimo sinu montis Ilipulicani retrusa, tabulæ pervetustæ, itemque laminæ plumbeæ repertæ sunt partim Arabico, partim Latino sermone conscriptæ de rebus divinis & ecclesiasticis; quarum Auctores D. Jacobum, ejusque discipulos fuisse tituli singulis inscripti declarabant. Ibidem latebant sacri cineres ossaque semiustulata tum aliorum, tum præsertim Cœcilii, & Esicii, quos e Divi Jacobi disciplina, a B. Petro in Hispaniam Evangelii propagandi causa missos, & Episcopos institutos ferunt. Sua utrique inscriptio apposita, plumbeisque laminis incisa, quæ nomen cujusque, & martyrium, resque gestas pro amplificanda religione breviter & summatim continebat. Preterea haud multo ante turrim quamdam perantiquam, cui nomen Turpianæ, in eodem agro Granatensi demolientibus, ut templo ædificando spatia laxarent, in manus venerunt Commentarii quidam in Prophetias D. Joannis, Hispano, si superis placet, idiomate, & antiquissimis litteris conscripti, quorum Auctor fuisse dicitur Cæcilius S. Jacobi discipulus, quosque Septentrius & Patricius, antequam cum S. Cæcilio magistro suo præclaram pro Christo mortem oppeterent, intra summos ejusdem turris parietes abdiderant. Inventorum hujusmodi operum seu Codicum catalogum contexuit Antonius Possevinus noster in Apparatu sacro, his verbis: *Cæcilii & sociorum nomine, Concilia Apostolorum jussu in Hispaniis habita, & lingua Arabica sive Æthiopica scripta, novissime apparuere, quasi inventa sint in Hispaniis (ut inde scriptum est), in Monte Sancto Granatæ. Unde ad Clementem VIII. Pont. Max. allata sunt, contecta plumbo, & æneo filo colligata: de quorum tamen fide nondum aliquid est certi, quod sciam. Et quidem erat inter hæc Concilium prænotatum, Primum Illiberitanum, secundum Illepulitanum, unumquodque sexdecim magna folia continens. Tertium vita & miracula S. Jacobi 16. foliorum. Quartum de regno, & domo Inferni 16. foliorum. Ejusdem de summa providentia, alter de misericordia, tertius de justitia, ac de omnibus, quæ Deus fecit creans Mundum, qui videntur Theologiam continere. Quartus de creatione Angelorum, unusquisque 16. folia continens. Porro ab ejusdem S. Cæcilii nomine versus ex Arabico, & 22. foliis contentus est liber inscriptus, Miracula fidei, ac de annulo Regis Salomonis, dictatus a B. Virgine Maria S. Jacobo Zebedæi, quem esse apocryphum vix est, qui non cogitet.* Hactenus Possevinus.

Tabulæ & laminæ plumbeæ confictæ.

item Commentarii auctore Cæcilio Discipulo S. Jacobi.

De quibus Antonius Possevinus,

Eumdem Catalogum, titulis paullum immutatis, paullo aliter descripsit Franciscus Bivarius Comment. in Dextri Chronicon ad an. Christi 54. n. 4. *De excellentiis, & miraculis Christi Domini ac Matris ejus ab Incarnatione Verbi usque ad Ascensionem liber* 1. *De summa providentia, misericordia & justitia, quas Deus in opere Incarnationis exercuit libri* 2. *De natura Angelica liber* 1. *De pœna & gloria liber* 1. *De Vita, peregrinatione & miraculis S. Jacobi lib.* 1. *Quibus adde miraculosa plane Commentaria ab eodem* (*Cæcilio*) *elaborata super D. Joannis Prophetias, quæ in sublimi parte inhabitabilis turris Turpianæ inventa an.* 1595. *non quidem Hebraica lingua, Græca, aut Latina, sed Hispana vulgari, qua nunc post tot tantamque vocum variationem utimur.* Quæ postrema Bivarii verba Joannes Bollandus tom 1. Febr. pag. 12. hac censura perstrinxit: *Quod Marci 16. v. 17. promisit Christus, qui crederent, linguis locuturos, novis, id in hoc egregio opere, Prophetiis inquam S. Joannis (an Evangelistæ ambigitur) diversis ab Apocalypsi, Hispanica lingua, quæ nondum extabat, a S. Cæcilio interpretatis & commentario illustratis evenit.* Ut autem hujusmodi Scriptorum specimen quoddam Lectorum oculis subjiciam, juvat huic loco intexere epigraphem ad corpus S. Cæcilii appositam, & in plumbea lamina, Latinis litteris, ut ajunt, vetustissimis insculptam: *Anno 2. Neronis Imperat. Kal. Febr. passus est martyrium in hoc loco Illipulitano D. Cæcilius, S. Jacobi Discipulus, vir litteris, linguis, & sanctitate præditus: Prophetias D. Joan. commentavit, quæ sunt positæ cum aliis reliquiis in sublimi parte inhabitabilis turris Turpilianæ; sicut dixerunt mihi sui Discipuli D. Septentrius & Patricius, qui cum illo passi sunt. Quorum pulveres jacent in hujus sacri montis cavernis, qui eorum memoriam venerentur.* Ex laudatis Bivarii com-

& Franciscus Bivarius.

Epigraphe sepulchro S. Cæcilii incisa.

commentariis in Chronicon Dextri. Quorsum vero, aut cur tandem istiusmodi tabulæ laminæque excogitatæ sunt & confictæ? Ut nimirum si quis in animum induxisset, Hispanienses Chronologos per idem tempus inventos, obstinatione quadam sententiæ repudiare, cum pleraque ab illis tradita in his quoque laminis antiquo sermone & charactere insculpta legeret, harum testimonio convictus illis quoque assentiri cogeretur.

§. III.

De Chronicis, & Chronologis Hispaniensibus Doctorum virorum judicia.

Chronica Hispaniensia initio excepta & approbata,

INitio Chronica illa, cum in lucem prodiissent, nemo fuit, qui in dubium aut suspicionem vocaret; sed quemadmodum olim Phidiæ signa, simul aspecta & probata sunt; nec facile dictu est, quantis plausibus, quantaque hominum approbatione cum ubique, tum in Hispania præsertim excepta fuerint. Nec solum vulgi assensu fides illis & auctoritas parta, sed præclaris etiam judiciis illustrium virorum, quibus non ingenium quidem aut doctrina, sed criticum ingenium & doctrina defuit: præsertim cum ii bonitate quadam naturæ ad credendum proni essent; & cum ex sua indole cæteros fingerent, haud putabant reperiri posse homines tantæ malitiæ audaciæque, ut tot veterum Auctorum, seu veri fuerint, seu ficti, nomine & auctoritate ad fallendum abuterentur: credulitas autem error est magis, quam culpa, & quidem in optimi cujusque mentem facillime irrepit. Hos Chronographos egregie laudant, eorumque testimonia ad fidem faciendam utuntur Gaspar Sanchez, Christophorus a Castro, Vincentius Fassarius, Franciscus Guerra, Joannes Baptista Novatus, Velasquez, Mendo, Strozzius, aliique quamplurimi. Qui vero ad illos typis edendos, commentariis illustrandos, & libris apologeticis defendendos, nihil subesse fraudis dolive suspicantes, operam, studium, atque ingenium bona fide contulerunt, eos proximo & superiore paragrapho recensuimus.

sed ab aliquibus in suspicionē adducta, præsertim Hispanis.

Cæterum non defuere, quibus animi quædam major sagacitas, acriorque in judicando prudentia cum esset, fraus & impostura, licet eruditæ simulationis artificio composita, statim suboluerit. Atque hujus fallaciæ animadversæ detectæque gloria prima debetur Hispaniæ, cujus habitum fuit semper prudens de rebus omnibus sincerumque judicium; & hoc in genere ejus gravitas ac sapientia sic elucet, ut paucorum quorumdam ex ea natione hominum impudentia ac levitate obscurari non possit. Puduit enimvero doctissimos quosque & gravissimos Hispanorum, istiusmodi figmenta plena inscitiæ & mendaciorum ab Hispanis ingeniis prodiisse, a quibus nihil vulgo expectari solet, nisi grave & severum, nihil a veritate discrepans, nihil non subtili multaque cura perfectum, & industria elaboratum. Non autem decebat rerum Hispaniensium memoriam fictis & commentitiis fabulis contaminari: quasi vero præstantissima Hispanorum natio, quæ veris in omni genere & plurimis ac maximis laudibus abundat, ad sui nominis commendationem vel falsis, vel aliunde adscitis ornamentis indigeret; præterquam quod qui futilibus ac mendacibus scriptis famam alicujus ac celebritatem augere volunt, hi nihil aliud agere videntur, nisi ut veris ejusdem laudibus propter falsas admixtas adimatur fides; & quæ graviter severeque ab auctoribus plane veracibus edita sunt, ea etiam revocentur in dubium. Hæc erat justissima prudentum virorum querela de illis Chronicis & Chronologis; quam intimis sensibus abditam ne expromerent, neve liberam vocem emitterent, obstabat præjudicata popularis opinio, & nobilium Scriptorum consentiens cum vulgo auctoritas, quorum studiis & approbationibus obstrepere adversarique, idem fuisset, ac frustra obniti contra impetum multitudinis, & in odia multorum offensionemque incurrere. Initio igitur qui recte sentiebant, ad fidem illorum chronicorum elevandam, labemque illam eluendam, quam Hispanorum nomen ex hujusmodi scriptis contraxisse videbatur, non in ea quidem directo aperteque invadere, sed oblique, & quasi per cuniculos eorumdem male partam auctoritatem subruere cœperunt. In his non sine laude commemorandi sunt Petrus Ribadeneira, & Joannes Mariana Societatis nostræ eximii Scriptores; quorum alter de Vitis Sanctorum, alter de rebus Hispaniensibus historiam constanti & gravi ratione conscriptam falsis illis & adulterinis annalibus opposuit: eo nimirum uterque consilio, ut primum lectores intelligerent nihili faciendos esse commentitios illos Auctores, e quorum impuris fontibus nihil omnino in suos libros derivare voluerunt; deinde ut ostenderent non universæ sapientissimæque Hispaniensi nationi, sed paucis quibusdam male feriatis hominibus nugas hujusmodi anilesque fabulas attribuendas esse: ab his vero longissime abhorrere homines nostræ Societatis; quamquam unus ex illis seu vere seu false creditus sit illarum præcipuus Architectus. Ac Ribadeneira sane de suppositiis illis Chronicis ne meminit quidem, perinde ac nusquam gentium extarent; Mariana vero continere se non potuit, quin iterum ac sæpius Pseudodextrum cæterosque ejusdem notæ Chronologos leviter carperet, eorumque fidem in suspicionem vocaret. Horum vestigia cæteri illius ætatis Scriptores secuti, leni admodum mitique censura spurios illos annales perstringunt, ut potius de illorum veritate dubitare, quam omnem illis fidem abrogare videantur, veluti Cornelius a Lapide, qui cum hac de re judicium tulit, maluit videri nimis timidus, quam parum prudens.

Petrus Ribadeneira & Joannes Mariana suam quisque historiam Chronicis illis opposuit.

Ante annos fere 1200. inquit, in calce Chronot. Act. Apost. *ævo S. Hieronymi & Augustini Fl. Lucius Dexter, filius S. Paciani, postea Episcopi Barcinonensis, Præfectus Prætorio Orientis sub Theodosio Imperatore, Hispanus & Hispanorum encomiastes scripsit Chronicon a Natali Christi usque ad annum Christi* 430. *quo mortuus est S. Augustinus, illud dedicavit S. Hieronymo (& eo vita functo, Paulo Orosio) ut ipse testatur lib. de Script. Eccles. in fine, quem librum S. Hieronymus vicissim eidem L. Dextro inscripsit. Quæsivit illud Card. Baronius, sed non reperit: post mortem ejus inventum est in Bibliotheca Barcinonensi eo olim translatum ex Bibliotheca Fuldensi, ut ferunt, typisque editum est in Hispania Cæsaraugustæ anno Domini* 1619. *cum appendicibus Maximi, Braulionis, & Helecę, Episcoporum Cęsaraugustanorum, qui illud alternatim & successive usque ad sua tempora continuarunt & prorogarunt. Multi viri docti prȩsertim Hispani, illud avide arripiunt citantque. Nonnulli tamen eruditi, quibus acris est crisis, spurium censent, vel certe aliorum laciniis assutum & vitiatum: tum quia varia ejus circumferantur exemplaria, quę inter se variant, & dissonant: tum quia stylus rudior Dextri stylum non æquat: tum quia paradoxis, & parachronismis inspersum videtur: tum quia ubi, quando, & a quo post tot sęcula primo repertum sit, ignoratur. Sane Fuldę illud studiose perquisi-*

Cornelii a Lapide censura admodum mitis.

quisivi, nec inveni. Nolim ego in hac lite sedere arbiter; nec tanti auctoris judicium mihi vindicare, ut fidem illi derogem, vel arrogem. Audio esse in Hispania, qui illud recusuri, & limaturi, eique fidem arrogaturi sint. Subinde, sed parce, illud citabo, præsertim ubi verisimiliora, & veriora narrans, aliorum gravium auctorum testimonio fulcitur, & roboratur.

item Joannis Bollandi,

Nihilo minorem adhibuit Joannes Bollandus moderationem modestiamque in dicenda sententia de Chronico Flavii Dextri, cujus gratia negat se velle in certamen cum gente bellicosa descendere; & postquam varias rationes attulit, cur sibi scriptum illud non probetur, quid sui consilii ac judicii sit, his verbis explicat in Præfat. Gen. ad Vit. SS. cap. 2. §. 7. *Sed tamen sentiat quisque ut volet: ego Chronicon illud nec esse Dextri assevero, neque contentiose pernego: ejus auctoritate non temere nitor, præsertim si alii melioris notæ scriptores refragentur*. De Chronico vero, & Adversariis Luitprandi hæc subjecit: *Audio dubitare viros Doctos, an Luitprandi esse videantur, quamque mereantur fidem. Ego id examinare nolui*.

sed Bollandi successores multo liberius de Chronicis illis sententiam suam dixerunt.

Sed cæteri Antuerpienses Hagiologi, qui Bollando in præclarum illud opus de Vitis Sanctorum deinceps successerunt, de Chronico Dextri, itemque aliorum Chronicis, Adversariis, Appendicibus, quæ ad manus notitiamque Bollandi non pervenerant, multo liberius severiusque judicarunt; idque eo fidentius atque impunius facere potuerunt, quod primus ille ardor conspiratioque hominum ad hujusmodi Chronica defendenda & evulganda paullatim defervescere, & animis studiisque sedatioribus scripta illa expendi cœpissent. Falsitas quippe, quamvis ambagibus se involvere & veri speciem imitari studeat, diu tamen occultari non potest: opinionum enim commenta delet dies, vera autem hominum judicia confirmat. Cum itaque Chronicorum illorum fides & auctoritas multitudinis atque illustrium virorum patrociniis destitui, quasique diuturnitate & neglectu extabescere inciperet; tum enimvero undique exorti sunt, qui veluti impetu facto totam illam mendaciorum, & fabularum coagmentationem dissolverent, ac funditus subruerent. Exinde falsis illis Chronologis, quam sibi induerant, antiquitatis larva, & insignium virorum persona detracta, & vocabulorum depravationes, temporum ordines præposteri, rerum, locorum, personarum discrepantiæ patefactæ; ac denique criticis sapientissimorum hominum animadversionibus eo res adducta est, ut jam certo constet, quos libros Dextri, Maximi, & aliorum nomine inscriptos, ætas illa hujusmodi nugarum ferax protulit, nec Dextri, nec Maximi esse, nec vero aliorum, quibus titulo ementito attribuuntur. Qui Chronica illa palam aperteque rejiciunt, & supposititia esse, fabulis ac mendaciis referta, & vix digna lucubratione anicularum, plurimis gravissimisque rationibus convincunt, hi præcipue sunt Hugo Menardus, Georgius Cardosus, Joseph Cardinalis Aghirre, Gabriel Pennottus, Hagiologi Antuerpienses, & ut paucis omnes complectar, nunc quidem universa litteratorum natio commentitios illos Chronologos explodit. Sed contra eos nemo copiosius scripsit, nemo eruditius disseruit, nemo vehementius censorium stylum acuit, quam Nicolaus Antonius Hispalensis, Jurisconsultus, Eques Ordinis S. Jacobi, Canonicus ecclesiæ Hispalensis, idemque Regiorum negotiorum in Urbe & curia Romana Procurator generalis. Bibliothecam Scriptorum Hispaniensium composuit duobus voluminibus comprehensam; quorum alterum ipse typis Romanis tradidit anno 1672., alterum post obitum Antonii vulgavit Joseph Card. Aghirre, & præclaris adjectis ad marginem notis illustravit. Is itaque omnia illa scripta falsis nominibus supposita in disquisitionem vocavit, omnes mendaciorum latebras excussit, Architectorum hujus operis indolem, consilia, fallacias omnes sic prorsus evolvit, atque in apertum protulit, ut lectores totius fraudis non solum vestigia, sed etiam cubilia videre possint. Non est hujus loci atque instituti omnia persequi, quæ vir ille egregius, singulari doctrina atque ingenio præditus, hac de re graviter & copiose disputat, quæque in singulis falsa reperit, & insulsæ vanitatis, impudentisque mendacii coarguit. Operæ tamen pretium duxi capita quædam describere, quæ in Luitprando & Juliano digna castigatione acrique censura annotavit; ex quo quid de reliquis censendum sit, facile cognosci potest: eædem enim in omnes & singulos censuræ cadunt, & qui unum alterumve probe novit, omnes noverit: non ita dissimili sunt & artificio & fraude compositi. Luitprandum igitur his censoriis animadversionibus Nicolaus Antonius confixit.

Communis Doctorum hominum ad Chronologos illos explodendos conspiratio,

Ex his facile primas tulit Antonius Nicolaus Hispalensis.

I. *Viros sanctitate illustres, qui alio Natales referunt, in Hispania constituit, sicut & res ab illis gestas; æquivoco nominum, aut locorum abusus. Quod ipsum facit in exteris conciliis Hispaniæ tribuendis.*

II. *Etiam absque æquivocis, locorum aut nominum prætextu, virorum sanctitate illustrium, in fastis ecclesiasticis celebratorum, patriam aut mortem Hispaniæ adjudicat.*

III. *Rebus apud nos in historia controversis ambiguisque solvendis, ac determinandis, judicem sese invocatus & importunus ingerit; affectationem ubique & vanitatem manifestans.*

IV. *Iis autem, quæ non satis expressa sunt in veteribus monumentis, lucem declarationemque gestit inferre, quo locis personisque a se nominatis honorem & splendorem, sibique fidem & obnoxiis conciliet.*

V. *Eventibus, quorum in veteribus inscriptionibus, apud nos extantibus, obscurior aliqua memoria superest, clariorem pseudo-historiæ facem immittere conatur.*

VI. *Carmina a se composita pro sustinendis suis fictionibus, nomine antiquorum inscripta, signataque commendat, quo tutius fallat.*

Uniuscujusque horum locorum, seu capitum exempla quædam non omnia, sed conspicua magis, subjicere est animus. Ludit inquam in æquivoco nominum vel virorum, vel locorum, ut aliarum gentium homines sanctitate celebres in Martyrologiis laudatos ad nostram gentem referat.

Plura vero nec leviora flagitia Juliano idem Antonius objecit, quæ ad capita duodeviginti revocavit.

I. *Anachronismos sæpe committit, ea, quæ infra tempora ejus contigere, aut non eo tempore, quo contigere, incaute memorans.*

II. *Contradicit sibi ipsi & aliis authenticis scriptoribus, quorum fides non lubrica.*

III. *Desiderantur in his scriptis ea ejus testimonia, quæ ex iisdem scriptis, priusquam ederentur, scriptores in publicum laudavere, aut non ea facie in publicum prodierunt, quam præseferebant apud laudatores.*

IV. *Depromit auctor ea, quæ dicit ex scriptoribus recentioribus, & ubi illi a vero deviant, cum his & ille fallitur.*

V. *Errores crassissimos, falsa, absurda multa passim continet.*

Illyricum Sacrum. Aaa VI. Im-

VI. *Impiis narrationibus piorum aures offendit, & sanctitatem iis tribuit, de quorum sanctitate aliunde non constat.*

VII. *Homines duos in unum coagmentat, aut unum in duos dividit, ad conciliandas variantes sententias.*

VIII. *Sanctis, quorum ignoratur natalis locus, Hispanos natales temere asserit: atque item aequivoco usus, assignata his martyrii loca in Martyrologiis, cum Hispaniae aliis eadem facit.*

IX. *Eumdem aequivocationis ludum in locis ludens, peregre facta quaque in Hispania contigisse ridiculo ausu scribit.*

X. *Archiepiscopatus Toletani primatialem dignitatem a prima Evangelii apud nos promulgatione saepissime ac fere omnibus paginis ridicule, & importune inculcat.*

XI. *Hispanis Episcopis, qui non eo venere, constare facit aliarum nationum Concilia.*

XII. *Hispanis Episcopis nuncupatas Decretales summorum Pontificum fingit epistolas.*

XIII. *Quibusnam scripta sint Martialis Epigrammata, ridicule anxius est.*

XIV. *Ex iis, quae vidit, monumentorum veterum inscriptionibus, aut recentiorum Auctorum observationibus, suas procudit.*

XV. *Ut emergat e difficultatibus heri aut nudiustertius, ut sic dicam, suscitatis, se in affectatas effundit expressiones.*

XVI. *Certis incerta addit & fabulosa.*

XVII. *Nova, inaudita, inverisimiliaque, & ab aliis indicta refert.*

XVIII. *Quibus ut fidem adstruat, fingit se ex numquam alias auditis, aut visis auctoribus, quorum opera laudat, profecisse. Inquiritur in ea omnia, quae ex hisce derivavit fontibus. In re geographica Hispaniae, multa is temere, multa inepte, & antiquitati contraria excogitanda, & dicenda sibi indulsit.*

Hactenus Nicolaus Antonius Hispalensis, ex quo specimen habes, unde Hispaniensium Chronographorum indoles, & artificium dignosci possit. De laminis vero seu tabulis Illipulitanis nihil aliud hic adjiciendum puto, nisi quod anno 1641. Urbanus VIII. Romanus Pontifex judicio suo gravissimo & maximo omnem illis fidem abrogavit, & ecclesiasticis comminationibus ac censuris interpositis interdixit, ne quis illas typis ederet, aut apud se retineret; neve illas aut tueri, aut interpretari, aut commentariis illustrare auderet. Decreti Pontificii apographum extat apud Hagiologos Antuerpienses tomo I. Februarii ad diem 1. ejusdem Mensis, §. VI. Commentarii historici de S. Caecilio Episcopo Illiberitano. Sequitur, ut exploremus, num forte aliquid e nostris Hesychiis Salonitanis ad suum Hesychium Hispanienses illi Chronologi transtulerint.

Tabulae & laminae Illipulitanae Pontificio decreto confixae.

CAPUT II.

De Actis & Martyrio, reliquiis & cultu utriusque Hesychii Salonitani.

QUae titulo proposito continentur, non ea quidem sumi aut describi possunt e certis auctoribus, probatisque monumentis, quorum nihil superest; sed aliunde per conjecturam repeti elicique oportet. Inquirendum igitur est in falsos illos Chronologos Hispanienses, videndumque, an forte fortuna alterutri, vel utrique Hesychio Salonitano aliquid surripuerint, quod Hesychio suo, Divi Jacobi, ut ajunt, discipulo, & Carcesae in Hispania Episcopo affingerent. Nimis grave praejudicium in eos, seu plane judicium factum est ab Hispanis ipsis, singulari prudentia & doctrina viris, quorum sententiis manifestarii fures ac plagiarii esse convincuntur, qui aliarum gentium historias ac tabulas compilarunt, ut rebus personisque alio pertinentibus Annales illos Hispanienses locupletarent: ac proinde si quis suspicetur suffuratos esse ab Hesychiis Salonitanis ea, quae minus apte conveniunt in Hispanum Hesychium, huic ego quidem nullam temeritatis notam inuri posse existimo. Verissima quippe est in Luitprandum, itemque in Julianum Nicolai Antonii animadversio: ab iis scilicet, *viros sanctitate illustres, qui alio natales referunt, sicut & res ab illis gestas in Hispania constitui*: id quod in alios ejusdem generis scriptores aptissime quadrat, in Dextrum praesertim, cujus Chronicon, *mihi*, ait Joannes Bollandus in Praef. Gen. in Vit. SS. cap. 2. §. 6. *opus videtur scriptoris non indiligentis, sed qui obtorto collo in Hispaniam trahat quoquot potest viros illustres.* Id praeterea crimini datum est istiusmodi Chronicorum artificibus callidis oppido ac ingeniosis, quod si quae reperissent locorum atque hominum alio spectantium nomina, quibus similitudo aliqua esset cum nominibus locorum itidem, atque hominum Hispaniensium, ea levi facilique litterarum immutatione in vocabula Hispana transformarunt. Hujus fraudis, verborumque depravationis reum fecit Luitprandum Nicolaus Antonius quem, ait, *aequivoco nominum aut locorum abusum*; & paullo infra: *Ludit in aequivoco nominum, vel virorum, vel locorum, ut aliarum gentium homines sanctitate celebres in Martyrologiis laudatos ad nostram gentem referat.* Nec dissimili censura Julianum perstrinxit: *Eumdem aequivocationis ludum in locis ludens, peregre facta quaque in Hispania contigisse ridiculo scribit.* In Geographia autem Illyrica multa identidem occurrunt vocabula, quae affinia sunt vocabulis Hispanae Geographiae, vel ab his parum admodum discrepant. Haec illi cum in Hispaniam transtulissent, fere totam Geographiam Hispaniensem fedum in modum depravarunt: id quod Juliano objecit Nicolaus Antonius. *In re geographica Hispaniae multa is temere, multa inepte, & antiquitati contraria excogitanda, & dicenda sibi indulsit.* Ab Divis autem aliarum nationum ad Divos Hispanienses, quibus idem, atque illis, nomen esset, quidquid libuisset transferendi liberam sibi plenamque potestatem arrogarunt; ex quo factum est, ut saepe unum e duobus Divis conflaverint, rebus utriusque in unum congestis. Haec vero idcirco praemonui, ne quis existimet temere nos & sine causa suspicari ac vereri, ne more suo hac homonymia seu nominum similitudine abutentes, quae pertinebant ad nostros, ad suum Hesychium, fallente mendacio, pertraxerint: quod an verisimile ac probabile sit, ex his, quas subjicio, conjecturis atque indiciis cognosci poterit.

Suspicio est aliquid ab alterutro vel utroque Salonitano ad Hispanum Hesychii esse translatum.

Illyricae geographiae vocabulorum cum vocabulis Hispaniensis Geographiae similitudo.

§. I.

Quaedam Hesychio Hispaniensi ex Actis Hesychii Salonitani accommodata videri.

DE rebus illis, quas Martyrologia, probati scriptores, majorum traditiones S. Hesychio Hispaniensi attribuunt, nullam litem Hispanis Chronologis intendo. Itaque, quod Beda, quod Usuardus, quod Ado, aliique veteres tradunt, id haud invitus assentior; videlicet S. Hesychium, & cum

Hesychius cum sex aliis Evangelii propagandi causa in Hispaniam missus.

cum eo sex alios doctrinæ & sanctitatis eximiæ viros a Beatis Apostolis Petro Paulloque Episcopos Romæ consecratos fuisse, & Evangelii propagandi causa in Hispaniam missos, qui distributis inter se amplissimi illius regni provinciis; gentem illam propemodum universam ab vesana superstitione ad veri numinis cultum & Christianam religionem traduxerunt; & alii alias urbes Christi mysteriis ac præceptis cum imbuissent, easdem suo vel obitu, vel sepulchro nobilitarunt. Idem confirmat Gregorius Papa VII. in epistola 64. ad Alphonsum VI. Castellæ, & Sanctium IV. Aragoniæ Reges, data anno MLXXIV. Indict. XII. XIV. Kal. April. *Cum Beatus Apostolus Paullus Hispaniam se adiisse significet; ac postea septem Episcopos ab urbe Roma ad instruendos Hispaniæ populos a Petro & Paullo Apostolis directos fuisse, qui destructa Idololatria, Christianitatem fundaverunt, religionem plantaverunt, ordinem & officium in divinis cultibus agendis ostenderunt, & sanguine suo ecclesias dedicavere, vestra diligentia non ignorat* &c. De illorum martyrio neque ajunt, neque negant veteres Martyrologi, quos supra laudavimus. Cæterum non dubito, quin aliqui ex illis, si non omnes, vitam pro Christo & sanguinem profuderint, quod ex verbis modo relatis Gregorii VII. satis aperte colligitur. Juvat huc transferre ex Martyrologio Romano elogium Hesychio & sociis attributum, quod fere totidem verbis descriptum legitur apud Usuardum: *In Hispania Sanctorum Torquati, Ctesiphontis, Secundi, Indaletii, Cecilii, Hesychii, & Euphrasii, qui Romæ a Sanctis Apostolis Episcopi ordinati, & ad prædicandum verbum Dei in Hispanias directi sunt: cumque variis urbibus evangelizassent, & innumeras multitudines Christi fidei subjugassent, in ea provincia diversis locis quieverunt; Torquatus Acci, Ctesiphon Vergi, Secundus Abulæ, Indaletius Urci, Cecilius Illiberi, Hesychius Carthesæ, & Euphrasius Illiturgi*. Cum autem omnes Martyrologi ad Idus Majas anniversariam omnium memoriam adscripserint, huic diei ab eorum primo in Hispaniam adventu celebritatis ac religionis causam obvenisse existimant Hagiologi Antuerpienses tom. I. Martii ad diem I. cæterum aliis præterea diebus, suo quisque, & aliis in urbibus, religione ac ritu solemni coluntur. De illorum ad Urbem Accitanam accessu, quem Deus insigni miraculo, & omnium fere civium ad Christum conversione illustravit, Ado in Martyr. ad XV. Maii, cui B. Notkerus, aliique adstipulantur, hæc scripsit: *Cum propter laborem itineris modicum quiescentes, causa victus emendi, discipulos in urbem misissent, mox paganorum multitudo, quæ tunc forte Diis suis festa celebrabant, eos usque ad fluvium persecuta est: in quo pons miræ magnitudinis, & firmitatis exstructus, transeuntibus Sanctis, Dei nutu, cum omni insequentium multitudine funditus corruit. Ad quod miraculum ceteri territi, & cujusdam magnæ Senatricis Lupariæ, quæ divinitus inspirata, eos benigne suscipiens credidit, exemplum secuti, relictis Idolis Christo Domino crediderunt*.

Quæ veteres scriptores tradunt de Hispaniensi Hesychio, huic adimere non licet;

Quæ igitur veteres Martyrologi, aliique idonei Auctores de Hesychio & sociis memoriæ prodiderunt, ea in dubium revocare non ausim; nihil horum, ut Salonitanis arrogem, Hispano Hesychio detraxerim: illud etiam ut credam, adduci facile possum, septem illos Episcopos ab Divo Jacobo in sua peregrinatione Hispaniensi ad Christum adjunctos fuisse, & Hierosolymam deductos; qui deinde post Magistrum Herodis jussu interfectum, Romam cum venissent, Episcopali consecratione initiati, Apostolorum missu cum exuviis S. Jacobi ad Christianam religionem disseminandam in Hispaniam rediisse dicuntur, quamvis non desint, qui hac de re aut omnino dissentiant, aut certe dubitent: nam ut præclare admonet Joannes Mariana lib. 4. cap. 2. *quoniam rerum antiquitas certam scriptioni derogat fidem, neque quid certi de Jacobi Apostoli discipulis afferri potest, liberum lectori judicium de tota re relinqui oportet*. Si quæ primævis illis Hispaniæ Episcopis communis traditio, gravesque auctores attribuunt, iis contenti esse voluissent Chronologi Hispanienses, nihil erat, quod illorum fides in dubium vocaretur; sed eum multa de suo adjecerint, neque a majoribus tradita, & minus apte congruenterque ad veri similitudinem conficta, jure ac merito contemnuntur a viris eruditis; & quidquid adjectum esse ab illis dignoscitur, id totum vel omnino commentitium, vel aliunde surreptum esse censetur. Jam vero ad rem nostram, ut propius accedamus, de S. Hesychio Hispaniensi præter urbem, cujus Episcopus fuisse dicitur, nihil ab antiquis scriptoribus traditum est, quod illi commune non sit cum aliis sex Episcopis, quos S. Petrus ex urbe in Hispaniam misit. Nihil igitur habemus, quod satis probabiliter affirmare de illo possimus, nisi quod Hagiologi Antuerpienses *perbrevi* hoc elogio complectuntur: *Sanctus Hesychius, sive Isichius Episc. Carcesæ sive Cazorlæ, a S. Petro Apostolo cum aliis sex Episcopis in Hispaniam missus circa annum Christi LVIII., aut sequentem, post sacri Evangelii prædicationem Martyrio perfunctus est I. Martii*. His addamus, per me licet, Hesychium fuisse genere Hispanum, Divi Jacobi discipulum, cum eo Hierosolymam profectum, inde Romam, tum in Hispaniam reversum; itemque cætera, quæ de illius & sociorum in Hispaniam adventu Ado & Notkerus litteris consignarunt.

Quæ Hesychio Hispaniensi certo, vel probabiliter attribui possunt.

Cætera eidem affictа sunt dubiæ fidei.

Sed quæ cum his seu veris, seu vero proximis admiscuit Chronologus ille, falso creditus Flavius Dexter, quæque adjungunt tabulæ Illipulitanæ, ea sane mihi suspicionem movent, & nisi me fallit, videri possunt ex Actis alterutrius, vel utriusque Hesychii Salonitani desumpta. Ac primum expendamus velim, quæ scripsit commentitius iste Dexter de suo Iscio (ita enim Hesychium vocat), & ex formula æræ Christianæ quatuor fere sæculis post Dextrum receptæ, anno Christi LII. subjecit: *Anno Christi LII.*

Iscius Carteja prope fretum prædicat, totamque oram maris interni percurrit: & Alonæ & Carteja alteri in Mediterraneo mari, non procul Carthagine Spartaria prædicat. Mirum quam multa paucis verbis errata subsint. Nota Chronologica neutiquam cohæret cum iis, qui de consecratione, & profectione Hispaniensi septem illorum Episcoporum scripserunt, Beda, Usuardus, Ado, Gregorius VII., aliique. Tradunt enim illos Romæ & consecratos Episcopos, & in Hispaniam missos, non solum a Petro, sed etiam a Paullo, qui Romam numquam adiit ante secundum Neronis annum, qui congruit cum anno Christi vel LVIII. juxta Baronium, vel LVI. juxta aliorum calculos. Eo quippe anno Paullus, cum superiori anno ab Præside Palæstinæ ad Cæsarem appellasset, in urbem advenit, suam apud Neronem causam ex vinculis dicturus. Biennio Romæ transacto, Hispaniam peragravit, ut ex ejus ad Romanos epistola Gregorius septimus, & plerique veterum auctorum affirmant. Hispana expeditione perfunctus cum an. vel 64., vel 68. in urbem revertisset, tum demum Hesychius cum sociis, ab utroque Apostolo & Episco-

Mendum Chronologicum.

pus initiatus est, & in Hispaniam proficisci jussus, ut ibidem rei Christianæ operam navaret. Tantum igitur abest, ut anno Christi LII. Hesychius Evangelio disseminando Hispanos divinis mysteriis ac præceptis imbueret, ut non ante quintum, vel octavum supra sexagesimum primi sæculi annum, eam illi provinciam Petrus Paullusque decreverint, septem vel octo mensibus antequam uterque Neronis jussu morte afficeretur.

Mendum Chorographicum.

Civitas Hesychii Episcopatu insignis varie appellata,

Ante Chronicum Flavii Dextri in lucem editum neminem reperies, qui sedem Episcopalem, vel Apostolicos labores Hesychii Carteiæ urbi adscripserit. Hagiologi Antuerpienses tom. 1. Martii die 1. §. 2. cum plura & varia nacti essent exemplaria Martyrologiorum Bedæ, Adonis, Usuardi, in aliis quidem Carthesæ seu Cartesæ, in aliis Carcesi seu Carcesæ, in aliis Carceræ, seu Carteræ, nusquam vero Carteiæ Hesychium aut Episcopum fuisse, aut Evangelio operam dedisse invenerunt.

nusquam Carteiæ, nisi apud Dextrum.

Ejus Apostolatum primus Carteiæ adjudicavit, qui Flavii Dextri Chronicon protrusit. Exinde id vocabulum auctore nescio quo irrepsit in Martyrologium Romanum editionis Antuerpiensis, quæ duplex prodiit, prior an. 1608. absque Baronii annotationibus, altera anno 1613. cum ejusdem notis, utraque post obitum Baronii, cum idem Martyrologium Gregorii XIII. jussu correctum & vulgatum a Baronio Hesychium *Carthesæ* attribuat; quæ quidem lectio in illud ipsum Martyrologium, post utramque editionem Antuerpiensem, Urbani VIII. auctoritate recognitum, restituta est. Franciscus Bivarius in Commentariis in Chronicon Dextri ad an. LII. parvi interesse ait, utram utri lectionem prætuleris, cum urbs eadem pro varietate temporum varias appellationes subire potuerit. At cum Carteiæ nomen usitatum ac tritum sit apud Livium, Strabonem, Plinium, aliosque veteres, mirum sane videri debet id vocabuli numquam usurpatum fuisse ab antiquis Martyrologis, & neminem e Geographis reperiri, qui *Cartesam*, aut *Carcesam*, sive *Carcesum* pro *Carteja* scripserit: quod sane argumento est *Cartesam*, & *Cartejam* non vocabulo solum, sed etiam reipsa differre. Positio Carteiæ ex Livio dignosci facile potest, ut infra dicetur; sed paullo difficilior investigatu est regio situsque Carcesæ, quæ quidem civitas veterum omnium consensu Hesychio obtigit. Sunt, qui Carcesam, sive Carthesam in Asturia locant Breviarii Cordubensis auctoritatem secuti, a quibus magnopere dissentit Franciscus Bivarius, & *errare*, ait, *eos tota Hispania, quia apud antiquos probatosque auctores in toto Asturicensi tractu non extat urbs Carthesia dicta*: quasi vero ipse *Cartesam* vel *Carthesiam* pro *Carteja* apud antiquos probatosque auctores uspiam invenisset. Perplacet mihi opinio Godefridi Henschenii, qui veterem Carcesam eamdem esse, atque hodiernam Cazorlam, urbem in Beticæ, Murciæque & Castellæ confinibus sitam haud sane absurdis conjecturis existimat. Idem ante Henschenium docuit Antonius Cianca, qui lib. 1. hist. S. Secundi c. 15. scripsit Cazorlam olim *Carcesam* vulgo dictam fuisse; idque ex vetustis tabulis & monumentis, quæ illic asservantur, admodum verisimile fieri. Huc accedit constans & communis indigenarum opinio, qui urbem suam ac regionem a S. Hesychio tum Christianis sacris ac præceptis excultam, tum etiam proprio cruore religionis causa profuso imbutam esse confirmant. Quocirca ejusdem festum solemni ritu, & eximia veneratione concelebrant; plurimique ex oppidanis accolisque, ut sanctissimi viri patrocinium sibi adsciscant, Hesychii nomine appellantur. Ab

Carteja distincta a Carcesa ubi sita.

Cazorla urbe mediterranea longe terrarum abest Carteja, in ipsis Oceani faucibus, ad fretum Herculeum locata, quæ nunc *Algezira* vulgo dicitur, non vero *Tarifa*, ut aliqui putant, quæ introrsum recedit ab angustiis freti; neque *Conil*, ut alii docent apud Ortelium, quæ ab eodem freto longius distat. Carteiæ positionem Livius his verbis descripsit Dec. 3. lib. 8. *Lælius interim freto in Oceanum vectus, ad Cartejam classe accessit: Urbs ea in ora Oceani sita est, ubi primum e faucibus angustis panditur mare*.

Quid autem est, quod Dexter ille pseudonymus Hesychii Episcopatum Carcesa dimotum translatumque Cartejam e mediterraneis in loca maritima protrusit? Suspicio mihi est id desumptum esse ex Actis Hesychii Salonitani, cujus sedes Episcopalis Salona fuit, civitas mari adjacens, cujusque jurisdictioni ora Dalmatica suberat. Hinc vero factum est, ut Apostolicas totius oræ maritimæ peragrationes, quæ in nostrum optime conveniunt, Hesychio Hispaniensi attribueret, cum cæteroquin hujus Parochia mediterraneis regionibus continetur: *Totamque*, inquit, *oram maris interni percurrit*. Scio equidem Mediterraneum mare appellari *Internum*, sive *Interius*, propterea quod quamvis latissime pateat, tamen intra fretum Herculeum Europæ, Asiæ, Africæque littoribus concluditur; contra vero Oceanus dici solet *mare exterius*, quod extra Fretum in immensum propemodum exporrigitur. Cæterum *Interni* maris appellatio, quæ toti mediterraneo communis est, magis apte proprieque videtur congruere cum mari Adriatico, quod haud ita late interjectum Illyricæ Italicæque oræ complexu continetur. Certe extremus hujus maris ad Septemtrionem recessus vocari solet *sinus intimus*, quo quidem vocabulo totum Adriaticum a summa seu præcipua ejus parte olim cognominatum fuisse verisimile est; neque aliam ob caussam *Regna Liburnorum* a Virgilio *intima* appellari dixerim, nisi quia sita erant in intimo sive interno mari, quod undique clausum faucibus admodum angustis in mare Jonium illabitur. Huc pertinet, quod in tabulis Salonitanis & Ragusinis vocari solet mare *Internum*, quod oram Illyricam, & insulas oræ adversas interfluit; & qui littus navigio legit, is interno mari navigare dicitur; contra vero naves in altum provectæ, pelago, idest libero apertoque mari ferri dicuntur. Præterea ne ὑπερβολικῶς quidem, nedum vere proprieque dici potest, *Totam maris interni oram* peragratam fuisse ab Hesychio Hispaniensi, quamvis oram omnem Hispaniæ, quæ mediterraneo alluitur, Apostolicis excursionibus lustrasse credatur; nisi vero existimemus aut eum mare internum universum circumjisse, aut *interni* maris appellationem non ultra extendi, nisi qua Hispaniam maritimam ab Oriente præterfluit. Contra vero satis apte vereque dicitur Hesychius Salonitanus totam interni Adriatici maris oram percurrisse, cum totam ejusdem maris longitudinem littorea illa Apostolicaque peragratione emensus fuerit; neque enim longius mare Adriaticum, quam ora Illyrica protenditur. Cum igitur æque Adriaticum, ac Mediterraneum rite cognominari possit *mare internum*, vereor equidem, ne commentitius iste Dexter hujusmodi cognomen ab uno ad alterum mare, itemque maritimam & apostolicam circuitionem a Salonitano ad Hispanum Hesychium transtulerit.

Videtur ab ora maritima Dalmatiæ & Salona, ad Carteiam Apostolatus Hesychii Salonit. translatus, & Hesych. Hispan. affictus.

Verius, quam Hesychius Hispaniensis, oram interni maris peragrasse dicitur Hesychius Salonitanus.

Alonæ etiam Hesychius Carcesæ Episcopus verbi divini sementem fecisse dicitur. Nihil autem est unum uni tam simile, quam Alona Salonæ. Haud sane ignoro Alonem urbem esse Hispaniæ Tarraconen-

nensis, quam Geographorum vulgus nunc *Alicante* dici putat, dissentiente Isaaco Vossio in suis ad Melam animadversionibus perquam accuratis, qui Alonam asserit oppidum esse, quod olim Arabes *Tudimir*, nunc Hispani Guardamar appellant, situm in peninsula ad ostium fluvii, qui vulgo *Segura* dicitur. Hanc urbem statuit Pomponius Mela lib. 2. cap. 6. in ora maritima, quam præterluit Sinus Illicitanus; ab eaque proximam locat Lucentiam, quæ Vossio eadem est atque *Alicante*: *Sequens Illicitanus Alonem habet, & Lucentiam, & unde ei nomen Illicen*. Sed cum nemo veterum Alonam ab Hesychio Evangelicis præceptis institutam tradat, nemo erit opinor, qui falsi hujus Dextri testimonio standum esse censeat. *De Alone*, inquit Henschenius, *cum solus id pronunciet, tam fluxæ in cæteris auctoritate, nec assentiri secure licet, nec libet redarguere*. Tanta porro est Alonæ cum Salona similitudo & affinitas, ut dubitari vix possit, quin Auctor hujus Chronici more suo Salonam unica dempta littera cum Alona commutaverit, & ad Hispaniensem Alonam, Hesychiumque transtulerit, quod de Salona, nostroque Hesychio in ejus Actis descriptum invenerat; præsertim cum dolo ac fraudi occasionem daret similis ac fere ejusdem vocabuli sinus, quo utraque civitas alluitur: Salonam quippe *Illyricanus*, Alonam vero *Illicitanus* sinus præterlabitur.

Salona in Alonam,

& Illyricanus in sinum Illicitanum fortasse conversus,

De altera quoque *Carteja ab Carthagine Spartaria haud longe disjuncta*, quo itidem Christianam religionem intulisse Hesychius dicitur, aliquid suspicari licet. Hanc urbem Bivarius minime distinguendam censet a Cartaja, *quæ non est*, inquit, *in ipso maris littore, sed interius in terra a mari aliquantulum separata*. Sed Cartaja, de qua Bivarius, nimium quantum distat ab Carthagine nova, cui ab Sparti copia Spartariæ cognomen est. Cartaja quippe extra fretum Gaditanum procul summota, leucas fere duodeviginti a Gadibus in Occasum abest prope ab Ana fluvio constituta, a quo longissime Carthago in Oriente distat. Quare Rodericus Carus in suis Commentariis ad Flavium Dextrum auctoritati hujus Chronici hic diffidere videtur. *De Carteja prope Carthaginem Spartariam ambigo. Est hodie oppidum Cartaja, sed longe ab eo tractu dissitum, extra freti Gaditani fauces, non procul a Lepia*. Apud Livium Dec. 3. lib. 1. præter Cartejam illam, quæ adjacet Freto Herculeo, altera Carteja in Olcadibus sita est, urbs sane opulenta & caput gentis ejus, quam idem Livius expugnatam tradit ab Hannibale, direptamque. Sive Olcades cum Livio ultra Iberum, sive cum Stephano prope Iberum, sive cum Polybio in Ocania circa Tagum collocari placeat, longe distant tum a Carthagine Spartaria, tum a mediterraneo mari; ex quo fit, ut etiam Carteja civitas illorum primaria utrinque absit, contra quam docuit artifex Chronici Dextriani.

Alterius Carteja positio male constituta a Bivario,

Cum itaque nulla sit altera illa Carteja prope Carthaginem ad mare mediterraneum, suspicio est eam effictam esse ex aliquo affini vocabulo Dalmaticæ chorographiæ corrupto detortoque ad urbem Hispaniensem significandam. *Carteja*, sive ut in aliquibus Adonianis apographis Heribertus Rosweydus scriptum invenit, *Carcera* vocabuli similitudine haud longe abest a *Corcyra* urbe & insula Dalmatica. Sane vereor, ne vafer ille transformandorum nominum artifex, ex utriusque loci homonymia aliquid in rem suam derivandi occasionem captaverit; & perinde ac si nihil *Corcyram* inter & Carceram, sive Cartejam, præter paucarum litterarum varietatem interesset, unam e duabus civitatibus conflaverit; quam quidem Hispaniæ attribuit, ejusque ad Christi cultum traductæ laudem Hesychio Hispaniensi adscripsit. *Cartejam* autem, quam *Carceram* scribere maluit, ne duarum vocum *Carcera & Corcyra* similitudo aliquam depravati vocabuli suspicionem moveret, nam & eamdem ob causam fortassis *Iscium*, non *Hesychium*, Discipulum illum S. Jacobi appellavit. Sed quasdam veluti notas Corcyrensis urbis ad suam Cartejam per imprudentiam transtulit, unde Corcyram Dalmaticam dignoscere facile queas. Ait enim Cartejam esse *ad mare mediterraneum*, quod cum de Carteja, & Carcera urbibus Hispaniensibus a mari admodum remotis falso dictum sit, optime congruit cum positione maritima Corcyræ, urbis insulæque Dalmaticæ; totam enim mare circumfluit, & quidem mediterraneum: quis enim nesciat æque superum mare atque inferum partes esse mediterranei, quod vocabulum maria omnia intra fretum Gaditanum complectitur. Nec minus vere proprieque Corcyra nostra *altera* dicitur: Duæ enim sunt ejusdem nominis insulæ: una in Jonio mari adjacens Epiro, & haud Poetarum carminibus, quam historicorum monumentis clarior; altera sita est in Adriatico mari, hinc a Pharia, illinc a Melite insulis itidem Dalmaticis brevi Euripo interfluo disjuncta, quæ ad jus procurationemque Hesychii Episcopi Salonitani pertinebat. Quod igitur Pseudodexter scripsit Hesychium *Cartejæ alteri in mediterraneo mari non procul Carthagine Spartaria prædicasse*, id suspicari licet desumptum fuisse ex Actis Hesychii Salonitani, variatione aliqua topographica adhibita: nam ut ad ea, quæ aliunde sumpserat, ad Hispaniam Geographiam accommodaret, in locum Corcyræ Cartejam substituit, & Carthaginis Spartariæ propinquitatem perperam adjunxit. Hæc sunt veluti quædam indicia rerum ab nostro ad Hispaniensem Hesychium translatarum, non illa quidem adeo manifesta, ut rem ita esse, non opinione solum, sed etiam ad veritatem plane persuadeant; sed contra eos plurimum valent, quos satis constat non tam dedisse operam, ut res veras certasque describerent, quam ut omnes, quas nacti essent, tabulas, veterumque monumenta excuterent, unde aliquid ad Hispaniensem historiam augendam & ornandam arripere possent. Si Acta utriusque Hesychii Salonitani, quæ adhuc fortasse incorrupta & sincera in Hispaniæ archivis latent, ad nostras manus pervenissent, haud dubito, quin plura nobis de utroque Hesychio nostro & clariora suppeterent, quæ auctor Flaviani Chronici aut omnino prætermisit, aut breviter attigit; quippe cum illi propositum esset non historiam conficere, sed epitomen quamdam Chronologicam contexere. Restat, ut inquiramus in tabulas Arabicas Illipalitanas, in quibus de Hesychio Cartesano Antistite hæc scripta reperiuntur.

Carteja per depravationem vocabuli

fortassis ex Corcyra Dalmatica conficta.

Anno secundo Neronis imperii, Martii Kalendis, passus fuit Martyrium in hoc loco Illipulitano, electus ad hunc effectum S. Iscius, Apostoli Jacobi discipulus, cum suis discipulis Turillo, Pannuntio, Maronio, Centulio, per medium ignem, in quo vivi combusti fuerunt, æternam vitam petentibus transivere: ut lapides in calcem conversi fuerint, quorum pulveres in hujus sacri montis cavernis jacent: qui (ut ratio postulat) in eorum memoriam venerentur. Multa sunt, quæ hujusmodi tabulis omnem omnino fidem & auctoritatem derogant; barbaries inconditæ perturbatæque locutionis, quam tamen Interpreti sermonis Arabici Latinique ignaro facile adscripserim; epocha S. Iscii Martyrio affixa, quæ juxta nostram in Dextrum animadversionem

Tabulæ Illipulitanæ,

ineptæ omnino ad fidem faciendam.

Chronologicam supra expositam, non modo martyrium, sed etiam Hispaniensem S. Hesychii adventum præcessit; & quod caput est, judicium longe maximum & gravissimum sedis Apostolicæ, quæ comminationibus & pœnis ecclesiasticis interpositis, vetuit tabulas illas vulgari, legi, retineri, haberique dignas, quibus fides adhibeatur. Sed hæc missa facio. In eo paragrapho ex plumbeis illis laminis supra descripto pauca quædam deprehendi, quæ congruere videntur cum topographia Dalmatica, atque inde in Hispaniensem translata. S. Hesychius martyrium quidem in *loco Illipulitano* subiisse, conditus vero in *Cavernis Montis Sacri* esse dicitur. Ptolemæus duas in Hispania Bætica urbes constituit, quarum utrique *Illipulæ* nomen fuit;

Duæ in Hispania Illipulæ.

prior dicta Illipula major, quæ a Plinio lib. 2. cap. 4. Ilipa vocatur, sita erat auctore Philippo Ferrario ad Bætim fluvium inter Cordubam & Hispalim, æquali ferme spatio ab urbe utraque disjuncta. Altera Illipula minor, quam Livius Ilipam vocat, oppidum fuit Tudertanorum Lusitaniæ finitimum. In eadem Hispania Bætica Ptolemæus constituit Illipulam montem, qui ab Illipula majore aliquot millia passuum in Meridiem abest; multo autem longius a minore Illipula distat. Haud equidem scio, an qui tabulas illas confecit, *locum Illipulitanum*, ubi Hesychius combustus est, distingui voluerit a monte sacro, in cujus cavernis ejusdem cineres reconditi esse dicuntur; cum cæteroquin idem videatur fuisse locus & martyrii & sepulchri, aut certe alter ab altero non longe sejunctus; neque satis cognosci potest, utrum locus ille ab urbe, an a monte Illipula *Illipulitani* cognomen acceperit. Illud mihi pro certo affirmare posse videor, in utriusque loci positione erratum esse; omninoque in hoc omnis est error, quod locus ille Illipulitanus, & Mons Sacer eidem proximus, sive ab urbe, sive a monte Illipula cognominatus fuerit, longe abest ab Illiberi Hispaniæ Bæticæ urbe amplissima, quæ nunc haud ita procul a civitate Granatensi vicus est infrequens sane & ignobilis, *Elvire* vulgo dictus. Verum si quid valet auctoritas Chronici Dextrini, Hesychius pro Christo mortem oppetiit, & sepultura affectus est aut Illiberi, aut prope ab hac urbe, quo nimirum Concilii cujusdam causa cum aliis Episcopis convenerat; id enim scriptum reperio in Chronico Dextri ad an. Christi LVII. *Horum S. Jacobi discipulorum nonnulli sub Aloto Neronis judice dum ad Concilium Illiberi conveniunt, flammis exusti, spoliati suis, suorumque bonis omnibus, generose morientes, pro Christi fide coronati sunt*. Nec locum martyrii ab loco sepulchri distinguendum esse censet Rodericus Carus in suis ad Chronicum Dextri animadversionibus: *Sacri Cineres*, inquit, *ossaque semiustulata in ipsis martyriorum cavis fornacibus ac ustrinis a Patricio Sacerdote contecta, cum plumbi tabulis litteratis, quæ eorum nomina martyriumque continent, summa Numinis providentia reperta sunt*. Ex quo fieret, ut locus Illipulitanus, & mons Sacer ab Illiberi non procul abfuerint. At vero Illipula minor in confiniis Lusitaniæ sita, itemque Illipula major ad Bætim fluvium inter Cordubam & Hispalim constituta, haud parvo interjecto terrarum spatio distant ab Illiberi, quæ a Lusitania quidem longissime, a Bæti autem flumine haud modico intervallo in Orientem ac Meridiem recedit; nec

Utraque civitas Illipula longe abest ab Illiberi,

multo brevior locorum tractus interpositus Illiberim montemque Illipulam disterminat, qui in tabulis Ptolemæi ab Illiberi in Occasum, ab Illipula majore in Meridiem longe disjungitur. Cum igitur neque civitas, neque mons Illipula sint loca propinqua urbi Illiberitanæ, positio loci Illipulitani & montis sacri, qui martyrio & sepulchro S. Hesychii in illis tabulis plumbeis adscribitur, non cohæret cum Flaviano Chronico, quod sepulchrum ejus & martyrium apud Illiberim constituit; nisi forte comminisci placeat alium locum Illipulitanum Illiberi proximum, ab urbe & monte Illipula distinctum, cujus ne vestigium quidem apud veteres Geographos reperies. Quare cum propter discrepantiam tabularum & Flaviani Chronici merito dubitari possit, an mons ille sacer, locusque Illipulitanus attribuendus sit martyrio & sepulchro Hesychii Hispaniensis, ingenue fateor, & paucis expono, quod mihi venit in mentem suspicari.

itemque mons Illipula.

Discrepantia tabularum, & Chronici Dextriani.

Invenio apud antiquos Scriptores Salonam olim appellatam fuisse Hylleida, Hyllenida, Hyllim; ab Hyllo Herculis filio, qui oram maritimam ab Titio flumine ad Rhizonicum usque Sinum porrectam obtinuit, unde & regio *Hyllis*, & populi Hyllini appellati; a quibus Illyrii, & Illyricorum nomen originem traxit, quemadmodum fuse accurateque describemus in lib. 2. de Pelasgorum ætate, & aliqua diximus par. 1. Prolegom. Quæ si vera sunt, Salona eadem est atque *Hyllipolis*, idest *civitas Hylli*. Nisi me conjectura fallit, qui tabulis Illipulitanis conficiendis præerant, nacti cum essent pervetustos codices olim e Dalmatia in Hispaniam transvectos, & in aliquo ex illis scriptum reperissent Hesychium Episcopum martyrio affectum esse in loco, sive agro, cui ab urbe proxima Hyllipoli antiquitus dicta Hyllipolitani nomen obvenerat, hujus vocabuli cum Illipula urbe & monte Hispaniensi affinitate decepti sunt, seu verius & ipsi decipi, & alios decipere voluerunt. Itaque *Hyllipolitanum* Dalmatiæ locum haud absimilem vetusto vocabulo Hispani oppidi & montis dicti *Illipulitani*, in Hispaniam traduxerunt; & ne quis de fraude ac dolo suspicari posset, aspiratione amota, & priori atque intermedia littera immutata ex *Hyllipolitano Illipulitanum fecere*, aptius & congruentius ad Illipulam Hispaniensem, ex qua id nomen derivatum videri volebant. Quod si localis vocabuli translatio facta est, haud dubitandum censeo, quin & martyrium Hesychii Salonitani translatum sit affictumque Hesychio Episcopo Cartesano; præsertim cum de hujus martyrio Veteres Martyrologi nusquam meminerint; & tum primum fortassis Hesychius iste in martyrum numero haberi colique cœpit, cum Chronica illa & laminæ commentitiæ in lucem prodierunt; id quod etiam de martyrio Cæcilii Illiberitani Episcopi, qui cum Hesychio cumbustus esse dicitur, Joannes Bollandus haud temere suspicabatur. Hæc si tam vera essent, quam sunt verisimilia, non de martyrio solum, sed de genere etiam martyrii constaret, quo Hesychius noster Salonitanus perfunctus est. Quid si codices illi Salonitani, quos in Hispaniam transvectos diximus, veteri vocabulo inscripti fuissent Hyllipolitani? vix mihi dubium esset, quin etiam titulum inde mutuati fuerint, quem suis tabulis præfigerent, easque fortasse propterea *Illipulitanas* appellarunt; credibile vero est res alias permultas ad historiam Dalmatiæ pertinentes indidem surripuisse, quas in Arabicum sermonem conversas, & cum rebus Hispaniensibus permixtas in laminas illas plumbeas retulerunt.

Salona olim Hylleida & Hyllis dicta.

Ex Hyllipoli in Illipulam, & Hyllipolitano in Illipulitanum cognominis mutatio fieri facile potuit;

& martyrium Hesychii Salonitani ad Hesychium Cartesanum Episc. transferri.

Nihilo leviore conjectura ducor ad suspicandum de monte sacro, in cujus cavernis S. Hesychii cineres depositi esse dicuntur. Nullum mihi in tota Geographia Hispaniensi Montem reperiri licuit, cui *Sacro* sit cognomen, præter unum in Hispania Tarraconensi inter Auriam & Compostellam, quem Justi-

Justinus in Lusitania locat. Is autem longissime abest ab urbe Illiberitana vel Ilipulitana, prope quam conditus est Hesychius; neque ullus ibidem mons designari potest, quem Scriptores antiqui, ante laminas illas repertas, Sacrum appellaverint. At vero in Dalmatia Massaron mons est, ab urbe Salona passuum millia fere octo disjunctus, quem rite Sacrum dixeris, propterea quod martyrum corpora illuc inferri, & ibidem sepulturæ Christiano ritu mandari solebant. In Massari radicibus S. Domnium, ejusque socios ac præcursores sepultos fuisse diximus. Ex eo locus ille venerationi apud indigenas esse cœpit, & sacri cognomento ab antiquis affici; ejusque religio ac sanctitas etiam num viget; nec miracula deesse ferunt, quibus Deus excitat identidem mortalium animos, ut huic loco tot sanctissimorum martyrum exuviis inclyto debitum honorem cultumque impertiant. Alter præterea & Salonæ propior mons visitur, quem Auctor Historiæ Salonitanæ cap. 18, ducto ab re sacra vocabulo *Kyrie eleison* appellat; illuc olim statis quibusdam anni diebus publicas supplicationes indici, & ingenti civium frequentia ac pietate fieri solebant; nec vero aliunde is locus, nisi a sepulchris martyrum ibidem conditorum, celebritatis ac religionis causam accepisse videtur. Habes igitur in Dalmatia montem sacrum, martyrum sepulchris insignem, in quo Hesychius uterque Salonitanus pro more illorum temporum conditus fuerit. Hinc fortassis & sacri montis appellatio in Hispaniam Bæticam agrumque Ilipulitanum traducta, & Hesychii nostri sepulchrum Hesychio Hispaniensi attributum fuit. Quid si etiam inventio reliquiarum hujus Hesychii Hispani conficta fuerit ad similitudinem cujusdam antiquæ inventionis, quæ olim apud Dalmatas facta sit, atque in tabulas Salonitanas relata, primi & alterius Hesychii Salonensium Antistitum, qui cum diu ignoti neglectique jacuissent, reperti sint, eductique ex antiquo sepulchro & Salonam transvecti cum essent, conditique honoratiori loco, qua dignum, religione & frequentia civium coli cœperint? Sed hujus inventionis apud Salonitanos & Spalatenses nulla extat memoria. Hæc ferme in illis tabulis Chronicisque omnium eruditorum consensu apocryphis & commentitiis reperi, quæ mihi videntur pertinere posse ad alterutrum Hesychium Salonitanum, ab eoque desumpta esse, translataque in Hesychium Hispaniensem. Sed cum hæc a me non certis monumentis & rationibus, sed suspicionibus tantummodo & conjecturis coarguantur, nihil pro certo affirmare ausim; recte an secus conjecerim, aliorum sit judicium, quo libentius, quam meo stare velim.

Mons Massaron in Dalmatia rite cognominari Sacer potuit;

item alter prope a Spalato olim dictus Kyrie eleison;

unde inventio reliquiarum Hesychii Salon. ad Hesychium Hispan. granslata,

§. II.

Acta utriusque Hesychii Salonitani Episcopi, partim ex Historia universali illorum temporum, partim e monumentis Salonitanis.

HEsychius I. Symphoriano in regimen ecclesiæ Salonitanæ subrogatus an. 125. initia habuit Pontificatus multis periculis, magnisque curis & laboribus exercita. Inciderat quippe in ea tempora, cum Ælius Hadrianus Romanorum Imperator nefariis ritibus, impurissimæque superstitioni ad insaniam usque deditus, nomen ac genus Christianum acerbissime divexabat. Cui enim *sævitia*, teste Spartiano, *ingenita* esset, quique *multas cædes* fecisse apud Dionem Cassium memoratur; is profecto insitam vel potius innatam crudelitatem nusquam libentius, quam in Christianos expromeret, a quorum religione tanto vehementius abhorrebat, quanto studiosius inanium Deorum sacrificiis nefandisque cæremoniis operam dabat; nam *Sacra Romana diligentissime curavit*, ut idem Spartianus auctor est, *peregrina contempsit*, & *Pontificis Maximi officium peregit*. Suum adversus Christianos odium vel maxime declaravit, cum Hierosolymam a se captam eversamque instaurare aggressus, ut memoriam omnem aboleret sacrorum locorum, quæ Christi Domini morte ac sepulchro consecrata cum essent, summam apud Christianos venerationem habere cognoverat, in iisdem per summam impietatem idolorum simulachra constitui jussit; id quod testantur Paullinus epistola 31 ad Severum, Hieronymus epist. 13. ad Paullinum, Severus Sulpicius lib. 2. Hist. Sac. aliique passim Scriptores ecclesiastici. Hinc sua Martyrologiis antiquis fides & auctoritas constat, in quibus complures Christianorum sub Hadriano religionis causa extremo supplicio affecti leguntur.

Hadriani sævitia, & odium in Christianos,

Nec vero, quæ ubique sæviebat Hadriani persecutio, ecclesiæ Dalmaticæ pepercit; quin eo ipso anno, quo Hesychius Episcopatum suscepit, non tam gravius tempestas hæc in Dalmatiam videtur incubuisse, quanto propius per id temporis ab hac regione aberat Hadrianus, qui anno illo 125. juxta Baronium, cum Athenis hyemem exigeret, omnibus Græcorum sacris, ut refert Hieronymus in Catal. Script. Eccl. in de Quadrato, initiari voluit, ac præsertim Eleusiniis, teste Spartiano, quibus nihil turpius, nihil obscœnius, nihil flagitiosius. His imbutus superstitionibus, odii nova quadam rabie correctus, in Christianos sævire vehementius cœpit, ac primo impetu odium furoremque conceptum in Athenienses effudit, quibus abstulit Publium sanctissimum ejus urbis Episcopum per summos cruciatus interfectum, totamque illam ecclesiam vel cædibus vastavit, vel ingenti terrore perculsam dispersit; ut ex iis intelligi potest, quæ D. Hieronymus de Script. Eccl. scripsit de Quadrato, qui Publio in Episcopatum successit: *Hic enim Apostolorum discipulus, Publio Athenarum Episcopo ob Christi fidem martyrio coronato, in locum ejus substituitur, & ecclesiam grandi terrore dispersam, fide & industria sua congregavit*. Nec dubitari potest, quin Provinciarum Præfectis Principis instinctu atque exemplo concitatis, persecutio adversus Christianos cum ubique, tum vero in finitimis regionibus, idest Dalmatia, totoque Illyrico acerbius recruduerit. Hinc existimari velim, quam multos & assiduos labores Hesychius susceperit, quot incommoda subierit, quibus se objecerit periculis, ut oves sibi commissas, circumquaque grassantibus lupis in maximo versantes discrimine, tamquam bonus Pastor omni ope operaque tueretur. Ille jacentes erexit, labantes confirmavit, carceribus inclusos invisit, capite damnatos ad martyrium pie ac fortiter subeundum accendit; & oppida vicosque lustrando totam iterum ac sæpius circumcursavit provinciam, nemini ut deesset in ea rerum ac temporum acerbitate, nullumque erga omnes & singulos boni pastoris officium prætermitteret. Triennium fere per hosce labores absumpserat, nullum periculum vitæque discrimen sibi devitandum ratus, ut suorum æternæ saluti, beatæque immortalitati consuleret, cum Imperatoris in Christianos odio paullulum defervescente, spes aliqua tranquillitatis affulsit. Nam Hadrianus & litteris admonitus Sereni Graniani Asiæ Proconsulis de iniqua Christianorum vexatione expostulantis, & duabus orationibus permotus, quas pro religione scripserant Quadratus Episcopus

Ecclesia Dalmatica haud immunis a persecutione.

Hesychii pro suo grege tuendo labores suscepti.

scopus Atheniensis, & Aristides Philosophus, anno 128. ad Minutium Fundanum in Asiæ Proconsulatu Serenii successorem, cæterosque Provinciarum Præfectos litteras dedit, quibus jubebat ab Christianorum cædibus abstineri, & vetabat quemquam ob eam solam causam in judicium vocari, quod Christianam religionem coleret. Sunt qui utramque Apologiam, & Hadriani ad Minutium litteras ad superiores annos referant.

Cum igitur post atram illam ac turbidam tempestatem, quæ sub Trajano concitata annos fere triginta tenuit, reique Christianæ ingentes attulit calamitates, ecclesia Dalmatica ab clade & metu respirare cœpisset, Hesychius auctor fuit Salonitanis, ut corpus S. Domnii ad radices montis Massari ante annos viginti conditum in urbem transferrent. Id quippe docent tabulæ Salonitanæ, sive Acta S. Domnii, in quibus scriptum est: *Non post paucos deinde annos cessante persecutione martyris corpus intra urbem ad ecclesiam B. Mariæ, quam positam ibidem a Fidelibus diximus, translatum est.* Itaque anno duodetrigesimo, vel undetrigesimo secundi sæculi, ut in Actis S. Domnii scripsimus, ejusdem sacratissimi corporis ex agro in urbem translatio facta est summa populi frequentia & gratulatione, quantisque maximis potuit studiis, quoad sinebant tempora illa nondum satis religioni propitia; illatumque est in ædem Virginis Deiparæ, & pie honorificeque depositum subter altare, ex majorum præscripto, quo sancitum erat, ut martyrum sepulchris ara incumberet, in qua res divina fieri solebat. Porro cum hæc translatio inciderit in Pontificatum Hesychii, illam jure meritoque inter hujus Episcopi res præclare & laudabiliter gestas annumerandam esse duximus.

Translatio S. Domnii in urbem, ac templū S. Mariæ.

Cæterum rescriptum illud, quod Hadrianus secundum Christianos fecerat, Ethnicorum iram furoremque paullulum quidem compressit, haud tamen omnino restinxit; nam magistratus populique ab insito adversus Christianos odio in omnem eos insectandi opprimendique occasionem imminebant, & jus illos persequendi Imperatoris edicto ademptum identidem sibi arrogabant. Id adeo cognosci licet ex Martyrologiis, in quibus haud paucos post rescriptum Hadriani pro Christo interfectos invenies. Quare Hesychio, quoad vixit, nihil de pristinis laboribus, vigiliis, contentionibus pro custodia sui gregis ac defensione susceptis remittendum fuit, quibus immortuus cum esset, ad beatam & immortalem vitam migravit, dignusque habitus fuit, cujus nomen in Diptychis ecclesiæ Salonitanæ inscriberetur. Quo anno, quove lethi genere obierit, litteris aut memoriæ proditum nusquam invenio: adeo nec tempus, nec ratio mortis in viro tam claro, & insigni constat; nisi forte martyrium, quod Hispanienses Chronologi suo attribuunt, ad nostrum Hesychium pertineat.

Hesychius I. Salon. Ep. moritur,

mortis tempus ac genus ignotum.

Alterius Hesychii Pontificatum nihilo segnius exercuit tum Magistratuum improbitas, & odium populare adversus Christianos, tum cura & sollicitudo concrediti gregis tuendi numquam intermissa. Florebant per ea tempora duo infensissimi Christianorum hostes Lucianus & Celsus, ex impura Epicureorum schola, quorum scriptis nihil adversus Christianos malitiosius, nihil virulentius, nihil acrius ad plebis invidiam contra nos inflammandam. Huc adde perpetuum illud & universale edictum, quod nomine & auctoritate Hadriani compositum anno 134. vel ut alii volunt 132. Salvius Julianus, toto Romano orbe promulgari jussum; cujus caput erat, omnes provincias ac civitates ad normam legum & consuetudinum urbis Romanæ conformari oportere: hinc arrepta occasio, Christianos in judicium vocandi, eosque damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte mulctandi, quod nullo prorsus modo adduci possent, ut plerisque earum legum & consuetudinum obtemperarent, quæ divinis præceptis atque institutis adversabantur. Ad hæc Hadrianus ipse, qui haud multis ante annis Christianorum fortunis & incolumitati suo rescripto caverat, odium in eos intimis sensibus conceptum dissimulare non poterat; nam anno 137. Hierosolyma capta, ut sacrorum locorum, qui a Christianis summa religione colebantur, memoriam omnem aboleret, in illis inanium Deorum signa collocari jussit; & anno insequenti Romæ cum esset, flammis addixit Getulium cum Amantio Tribuno ejus fratre, & Cerealem urbis Vicarium, quod thus Idolis adhibere nollent; itemque Symphorosa Tiburtina Getulii uxor, septemque ejus filii post acerbissimas quæstiones, ejusdem jussu, variis suppliciis necati, eorumque corpora in foveam miræ altitudinis projecta; unde huic loco factum est nomen: *Ad septem biothanatos*; hoc siquidem vocabulo Christianos tamquam morti violentæ destinatos Ethnici ignominiæ causa appellabant. Hæc eo pertinent, ut intelligi queat nihil usquam Christianis Hadriano imperante pacatum fuisse, nihil tutum ab inimicis, nihil vacuum mortis periculo atque insidiis. Ex quo facile perspici potest, quam multis & assiduis curis ac laboribus, quemadmodum cæteri aliarum urbium Episcopi, sic etiam Hesychius noster exercitus agitatusque fuerit, ut in ea rerum ac temporum acerbitate boni Episcopi officio fungeretur: nec vero absimile est ipsi quoque illud, quod aliis quamplurimis divinitus datum est atque concessum, ut vitam laudatissime, & sanctissime actam gloriosa pro Christo morte concluderet. Nam quod de Cajano & Symphoriano diximus, vix fieri potuit, ut qui pro suorum salute, tot se tamque apertis vitæ periculis committeret, paratus quotidie animam suam dare pro ovibus suis, ex insidiis manibusque hostium evaderet; quorum eo potissimum spectabant consilia & conatus, ut Rectores ecclesiarum de medio tollerent, quibus sublatis, plebs Christiana suis ducibus destituta, facilius disjici ac dissipari posset. Sed fateor, me nihil omnino de martyrio Hesychii habere, quod liqueat. Illud pro certo affirmare mihi posse videor, ejus ex hac vita discessum contigisse anno Christi 140. quo quidem anno Hadrianus etiam imperandi pariter ac vivendi finem fecit, nisi ad annum proximum vel superiorem Hadriani obitum cum aliis retrahere placeat. Nam Romanus Salonensium Antistitum Catalogus, quem sæpius laudavi, Hesychium hoc eodem anno vita & Pontificatu abiisse testatur. Cum autem in aliquibus Catalogis unus tantummodo commemoretur Hesychius, qui per ea tempora ecclesiæ Salonitanæ præfuerit, hos si libeat sequi, quæ rerum ac temporum Acta in duos a nobis distributa sunt, uni omnia attribuas oportet, hujusque Pontificatum quindecim annorum spatio definias, ab anno scilicet 125. quo Symphorianus diem suum obiit, ad annum 140. unde Venantii Episcopi ducuntur initia, productum.

Hesychii II. Ep. Sal. curæ & labores.

Edictum Salvianum unde occasio in Christianos sæviendi.

Sub Hadriano nihil Christianis tutum,

ne in Dalmatia quidem.

Hesychius II. Sal. Ep. & fortasse Martyr

ad Superos migravit an. 140.

§. III.

De reliquiis & cultu utriusque Hesychii Salonitani.

De sepulchro utriusque Hesychii nihil aut litteris proditum est, aut fama & auditione a majoribus acceptum ad posterorum notitiam pervenit.

Utriusque Hesychii sepulchrum ignotum. nit. Si religionis causa, ut verisimile est, mortem subierint, facile est suspicari illos cum B. Domnio cæterisque Salonitanis martyribus conditos fuisse sub radicibus montis Massari, quem locum Christiani martyrum sepulturæ destinaverant. Inde fortassis post pacem ecclesiæ redditam eorum exuviæ Salonam vel alio delatæ cum essent, par est credere debitum illis honorem cultumque impertitum fuisse; an vero easdem cum aliis ex Dalmatia Istriaque collectis martyrum corporibus Romam transtulerit Martinus Abbas, haud sane constat. Si quod de martyrio Hesychii Hispaniensis igne combusti tradunt, id vere attribui possit Hesychio nostro vel utrique, vel alterutri, cum ignis edacitas de illius corpore nihil reliqui fecerit, præter cineres, & ossa semiustulata, nisi antea unum in locum collecta fuerint, in iis legendis congregandisque haud sane immorandi spatium Martino fuisse arbitror, qui

De illorum reliquiis nihil constat. raptim festinanterque ob metum Barbarorum, undecumque poterat, corpora martyrum collegit. Nunc certe utriusque Hesychii exuviæ, vel sacrarum ædium ruinis obductæ latent, vel cum aliis Divorum lipsanis ita permixtæ sunt, ut dignosci ac secerni nequeant.

Utriusque cultus olim apud Salonitanos viguit; nunc obsoletus. Vix autem dubitare ausim, quin nomen utriusque Hesychii in fastos ecclesiæ Salonitanæ relatum fuerit; & suus cuique dies anniversarius decretus, quo illis solemnes & sacri honores ex instituto rituque ecclesiastico persolverentur. Sed Salonitanæ urbis interitus, longinquitas temporum, oblivio posteritatis omnem hujus cultus ac diei memoriam abolevit. Nunc æque primus atque alter Hesychius vel ipsis Dalmatis ignoti sunt, nulloque usquam honore afficiuntur: nisi forte III. Idus Apriles aut Romæ in Basilica Lateranensi, aut Spalati in æde Cathedrali cum B. Domnio aliisque Dalmaticis Divis, ejus diei officio ac liturgia promiscue & communiter colantur.

Joannes Tamajus Salazar in Martyrologio Hispaniensi ad diem primam Martii Hesychium Cartesæ Episcopum adscripsit; eoque die in urbe & ecclesia Granatensi, apud quam martyrio perfunctus fuisse dicitur, ejusdem memoria officio rituque solemni celebratur, ut in Kalendario illius ecclesiæ Matriti excuso hisce verbis ad Kalendas Martias perscriptum invenio: *Hisci Episcopi, & discipulorum ejus Mart. dupl. 2. clas.* Nemo ex antiquis Martyrologis, quem ego quidem viderim, ullum huic diei Hesychium aut Hiscum sive Episcopum, sive martyrem subjecit. An vero quemadmodum nonnulla, quæ in Hesychium nostrum satis apte conveniunt, translata esse videntur ad Hesychium Hispaniensem, sic etiam dies festus Hesychii Salonitani nomine ac martyrio insignis, e tabulis Salonitanis nunc deperditis in fastos Divorum Hispaniensium immigraverit, aliorum sit judicium; neque enim vacat conjecturalibus hisce disquisitionibus diutius immorari. Hagiologi Antuerpienses multos Hesychios aut martyrii titulo, aut vitæ sanctimonia inclytos in unum collectos exhibent in Indice Sanctorum, qui ad sex priores anni menses

SS. Hesychii ex indice Bollandiano. pertinent. In uno alterove eorum an forte lateant duo nostri Hesychii, si per tempus liceret, in disquisitionem vocari posset. Hos huc transferre volui eodem ordine descriptos, quo recensentur in Indice Bollandiano ad tomum VII. Junii adjecto.

Hesychius Episcopus in Hispania 15. Maii. Hunc inter septem primos Hispaniæ Episcopos cum annumerent Ado, Beda, Usuardus, nemo Hispanis nisi per injuriam ademerit.

Ischius Epis. M. in Hispania 1. Martii, de quo, ut supra præmonui nullam mihi esse volo cum Hispanis controversiam: Suum esse glorientur, per me licet; nec sane diversum ab eo, quem laudati Martyrologi, cum sex aliis Hispaniæ Episcopis commemorant, omniumque nomina Idib. Majis consignant.

Hesychius Miles M. Dorostori in Mysia 15. Junii. Neque locus martyrii, neque vita militaris congruit cum Hesychio nostro Salonitano.

Hesychius Presb. Hierosol. 28. Martii. Eximia doctrina & sanctitate floruit inito jam sæculo quinto sub Theodosio Imperatore. Et loco & tempore & gradu Presbyterali longe abest ab utroque Hesychio Salonitano.

Isichius Ep. Vienna in Gallia 16. Martii. E Senatore Lugdunensi Episcopus Viennensis, imperante Zenone, vixit intra finem quinti sæculi. Fuit pater S. Aviti, qui eidem in Episcopatum successit. Nihil illi, præter nomen & Episcopatum, cum nostris Hesychiis commune est.

Isichius M. Antiochiæ 30. Maji: Item, *Isichius M. Antiochiæ 31. Maji.* Uterque memoratur in Martyr. Hieronymiano, primus cum Palatino, alter cum Paullino sociis martyribus. In aliquibus apographis pro *Isichio Sicus* legitur. Hos ab Hesychio utroque Salonitano locus martyrii disjungit.

Iiscius in Novempopulonia 1. Maji. Bogorræ cum Justino vel Justo hujus urbis Episcopo, & cum Magno, & Phoco Kalendis Majis colitur. Satis apparet ab Hesychio nostro longe diversum esse.

Isicius M. in Africa 3. Martii. Item *Ysichius M. in Africa 9. Martii.* Hos in Martyrologio D. Hieronymi cum aliis plurimis martyribus Africanis descriptos invenio; nisi quod in aliquibus apographis *Sicus* aut *Isicus* in locum *Isicii* subrogatus est. Cum in Dalmatia quoque insula fuerit sive regio *Africa* dicta, ut in Actis S. Domnii docuimus, & alias sæpe accuratius declarabimus, suspicio esse potest alterutrum vel utrumque e duobus hisce Isiciis ad Dalmatiam pertinere, nec fortassis ab nostro Hesychio vel utroque vel alterutro distingui.

Isicus M. Carthagine 11. Martii. Huic Martyrologium Hieronymianum martyrii socios adjungit, qui in apographis aliquibus *Alexandriæ* religionis causa interfecti dicuntur. Nec vero sua Dalmatiæ *Alexandria* defuit, ut ex ejusdem Lexico Geographico intelligi licet, ad quam utrum referendi sint hi martyres, una cum *Isicho*, dubitari posset.

His alii quoque ejusdem nominis Divi seu martyres sive Episcopi possunt adjungi ex Martyrologio Romano; videlicet *Hesychius martyr in Macedonia sub Trajano cum Peregrino 7. Julii*; *Hesychius martyr cum Diomede & aliis sociis 2. Septemb. Hesychius Confessor in Palæstina 3. Octob. Hesychius martyr cum Hierone & Nicandro aliisque triginta Melitine in Armenia sub Diocletiano 7. Novembr. Hesychius Episcopus Ægyptius Mart. Alexandriæ cum Fausto & aliis quamplurimis sub Maximino 26. Novembris*: quos fere omnes locorum ac temporum notæ ab utroque Hesychio Salonitano satis pespicue distinguunt.

SYNOPSIS CHRONOLOGICA,

Symphoriano in Episcopatum Salonensem vel unus, vel duo ejusdem nominis, Hesychii, *Anno Christi.*
alter post alterum successerunt; quo quidem tempore cum universalem, tum Dalmaticam ecclesiam 125
acerbissime divexabat Hadrianus Imperator, qui Athenis cum esset, Publium sanctissimum Atheniensium Antistitem de medio sustulit.

Hadrianus Serenii Graniani Proconsulis Asiæ litteris, itemque duplici pro Christianis Apologia 128
Qua-

Anno Christi

Quadrati Episcopi Atheniensis, & Aristidis Philosophi placatus, edicto vetuit quempiam ob eam causam in judicium vocari, quod Christianam religionem coleret.

129 Cum ecclesia Salonitana aliquantulum quietis nacta esset, Hesychius Episcopus ex agro in urbem transtulit corpus S. Domnii, atque in æde S. Mariæ perhonorifice collocavit.

131 Hadrianus Romæ templum Veneri ædificari jussit. Res Christiana vel magistratuum crudelitate, vel odio populari vehementer afflicta.

134 Hadrianus edictum Salviani perpetuum promulgari jussit, unde occasio capta in Christianos sæviendi. Hisce temporibus consignari potest mors vel martyrium Hesychii primi; cui sublectus est alter ejusdem nominis Episcopus.

Hadrianus captam ac dirutam Hierosolymam reædificari jussit, & loca sacra nefariis superstitionibus polluit. Exinde iterum Christianis infestus esse cœpit. Romam reversus Christianos exagitat, ex iis aliquos ob religionem, ejus jussu, interemptos ferunt. 137

Hesychius II. Salonitanus Antistes ad superos migravit. Hoc eodem anno vel ante biennium Hadrianus VI. Id. Jul. apud Bajas interiit. Huic in imperium M. Antonius Pius, illi in Cathedram Salonitanam S. Venantius successit. 140

S. VENANTIUS SEXTUS

SALONARUM EPISCOPUS.

PRÆFATIO.

De S. Venantio Salonitano Episcopo ac Martyre nihil in tabulis monumentisque ecclesiæ Dalmaticæ invenio præterquam nomen, idemque adeo nudum ab omni laude, inornatumque, ut ne Divi quidem, vel Martyris titulo decoretur, præterquam in Catalogo Romano Antistitum Salonensium, in quo huic item, ut cæteris priorum sæculorum Episcopis, sancti appellatio præfigitur. Ita quidquid pie ac laudabiliter gessit, vel delevit oblivio, vel confecit vetustas, vel hominum quorumdam cupiditas alienæ gloriæ invidens, suæ plus nimio indulgens surripuit, alioque distraxit. Illud inter omnes convenire oportet eum Episcopali dignitate ac nomine præditum ecclesiæ Salonitanæ præfuisse; cujus quidem rei auctores habeo ac testes omnes, quotquot extant, Salonensium Antistitum Catalogos, quorum de auctoritate ac fide dubitare nefas fuerit. Nam cum multa, & varia eorum exemplaria apud nos existant, nullum est, quin Venantium Hesychio secundo, & Honophrio, sive Honorio primo interjectum exhibeat, eidemque sextum a B. Domnio locum attribuat; ex quo fit, ut ejus Pontificatus ad secundum ecclesiæ conditæ sæculum referri debeat. De nomine inter hujusmodi codices discrepat, nam alii *Venantium*, alii *Valentium* vocant; quod autem semel apud Ciacconium in vita S. Joannis Papæ IV. *Vincentius* pro Venantio substitutus est, id librariis, vel typographis attribuendum censeo, adversus quorum errata nulla satis est cauta diligentia.

Venantius sextus Salonitanus Episcopus varie appellatus.

Porro cogitanti mihi, unde potissimum ad egregii hujus Martyris vitam sanctissime actam, mortemque pro religione oppetitam illustrandam, ornandamque aliquid materiæ comparari posset, ut Venantius noster, qui jamdudum apud Dalmatas in silentio ac tenebris jacet, suis virtutibus ac rebus præclare gestis instructus prodiret in publicum, venit in mentem subvereri, ne forte fortuna ejus Acta, quæ nusquam in Dalmatia reperire licuit, in Hispaniam item, ut alia id genus monumenta, delata sint, & in eorum manus inciderint, quorum ad omnem antiquitatem depravandam ea videtur fuisse conspiratio, ut si quas veterum Divorum historias nancisci possent, nihil in eis sincerum, nihil incorruptum relinquerent. Ad id investigandum, ne quam diligentiam curamve prætermitterem, Hispanienses Hagiologos, & Chronologos, de quibus supra satis multa diximus, adeundos mihi putavi, & sedulo excutiendos atque scrutandos, num quid forte e Dalmaticis tabulis compilaverint, quod ad nostrum Venantium pertineret. Nec mea me fefellit suspicio. Obeunti mihi, rimantique omnia occurrunt Kalendæ Apriles Venantii nescio cujus Toletani Episcopi nomine ac Martyrio inscriptæ. Vel in ipso Venantii nomine aliqua fraudis suspicio suberat, præsertim cum hujusmodi suspicio in eos caderet, quos aliunde & sæpe malæ fidei convictos fuisse constaret; verum hoc, quidquid erat indicii, levius certe erat, quam ut manifesti furti coargui possent; tamen ut principia se dabant, magnam in spem veni posse me hujus compilationis, si qua forte esset, ipsa cubilia videre, modo his vestigiis insisterem, quæ se mihi prima obtulerant, & investigando longius progrederer. Itaque res Toletano illi Episcopo affictas & suppositas iterum ac sæpius perlegi, loca, tempora, personas, resque singulas cum inter se contuli, tum suis quæque momentis expendi. Ne multa: tam certa indicia & vestigia doli ac fallaciæ comperi, ut visus sim mihi fures hosce manifestarios non tam suspicione deprehendisse, quam ipsis propemodum manibus tenere. Judicium tamen omne, assensumque cohibui, & subdubitans ac mihi ipse diffidens, nihil prius decernendum putavi, quam super ea re aliorum sententias exquirerem. Ac primum adeundos consulendosque censui Nicolaum Antonium Hispalensem, & Josephum Cardinalem Aguirre, qui ad hujusmodi fraudes rapinasque detegendas clarissimum mihi lumen & alias sæpe præferent, & supra dictis prætulerunt. Et sane apud eos inveni, unde opinioni meæ auctoritatem adsciscerem; negant quippe ullum fuisse Toletanum Antistitem, qui Venantius fuerit appellatus. Deinde comperi in eadem sententia esse Henschenium, & Sollerium, qui pro fabulis habent, quidquid de Toletano Venantii Pontificatu scripsere Hispanienses Hagiographi. His adde Baronium, cui suffragantur Ciampinius, Schonlebius, Szentivanius. Horum omnium, quos citavi, testimonia suis deinceps locis, in medium proferam.

Ad Venantii Acta investiganda in Chronicis Hispanien. Auctoris diligentia.

Primum igitur quidquid Hispani Hagiologi, sive Chronologi, Venantio illi commentitio Toletano Antistiti falso adscribunt, id omne ex illis totidem fere verbis descripsi; tum adjeci gravissimorum virorum testimonia, qui negant ullum fuisse inter Toletanos Episcopos, cui nomen esset Venantio, & quæ huic affinguntur, ad aliquem vel Istriæ, vel Dalmatiæ Episcopum pertinere affirmant; id quod deinde nos fusius & accuratius explica-

Consilium & ratio Acta Venantiana repetendi ab Hispanis Chronologis.

plicabimus, nostris in horum testimonia, & illorum commenta animadversionibus appositis. Demum partim ex Hispanis scriptoribus, partim ex communi illorum temporum ecclesiastica historia colligimus, quæ ad Pontificatum, Vitam, Martyrium S. Venantii Episcopi Salonitani pertinent.

Pauca licuit nancisci de rebus gestis S. Venantii.

Hæc fere habeo, quæ de nostro Venantio investigare potui. Equidem non dubito, quin antiquus ille codex e Dalmatia in Hispaniam translatus, unde Hispani scriptores pauca quædam surripuere, quæ Venantio suo affingerent, alia multa præterea contineat, quæ de industria prætermiserint, quod non satis commode in rem suam detorquere possent. Illius codicis exemplar si quando ego nancisci potero, diu desiderari non patiar. Nunc quidem his contenti erimus, quæ habemus; hæc edemus, hæc evulgabimus. Clariora deinceps, & uberiora tradentur, quæ ad Venantii cultum & venerationem spectant; quippe cum paullo diligentius vel memoriæ prodita, vel litteris custodita ad nostram ætatem, nostrasque manus pervenerint. Sed hic quoque accidit perincommode, quod hujus cultus initia, neque a primis temporibus, neque ab ipsis Dalmatis repetere liceat. Nam Salonitana clades, & quæ inde secuta est, superiorum temporum ac rerum oblivio prorsus omnia delevit, quæ huic loco præclaram uberemque materiam præbere potuissent. Quidquid igitur de cultu S. Venantii exploratum habemus, id constare incipit ex eo tempore, quo Joannes IV. Pontifex Maximus post Salonam excisam, venerandum hujus Episcopi & Martyris corpus ex Dalmatia in urbem transferendum curavit, eidemque prope Lateranensem Basilicam sacellum condidit ac dedicavit. Et nunc quidem Venantius nusquam fortasse alibi, quam Romæ colitur in eo, quod dixi, sacello; nam apud Dalmatas sanctissimi hujus viri memoria etiam, non solum cultus ac religio funditus interiit. Itaque translatio S. Venantii, & Lateranense sacellum ejus titulo inscriptum huic loco materiam præcipuam, eamdemque variam ac multiplicem suppeditabit. De translatione & sacello S. Venantii scripsere veteres pariter, junioresque historici, sive Hagiologi, alii quidem pressius, alii vero copiosius. Ex utrisque collegi ac descripsi quæcumque ad hunc locum pertinere videbantur. Nihil prætereundum fuit, quin describeretur; nam singulis inest aliquid singulare, cognituque dignum; & quod aliis deest, alii subjiciunt; neque ii Auctores ita sunt in promptu, ut facile adiri legique possint. His deinde nostras animadversiones subnectam, in plures paragraphos distributas, quæ quidem eo pertinent, ut quod ab illis vel ambigue, vel obscure, vel breviter dictum est, declarent, illustrent, amplificent, & suppleant, quod ab iisdem omissum est, & sicubi rerum Dalmaticarum ignoratione peccaverint, errorem detegant & correctionem adhibeant. Reliqua vero, quæ ad Venantii cultum, ejusque sacras reliquias referuntur, in extremum locum rejicimus.

Sed plura & clariora de cultu.

Commemoratio S. Venantii quibus in Martyrologiis facta sit.

Neque in Martyrologio Hieronymiano, neque apud Bedam, sive Florum S. Venantii commemorationem invenies; nam quod Baronius & Galesinius ajunt, Venantii mentionem fieri apud Bedam, id referri oportet ad quoddam apographum Usuardinum, vel Adonianum typis Plantinianis editum, quod Bedæ nomen falso inscriptum præfert, non vero ad germanum ac legitimum Bedæ Martyrologium, quod superiori sæculo inventum, & tomo secundo Martii præfixum Hagiologi Antuerpienses in lucem protulerunt. Ado & Usuardus primi omnium videntur fuisse, qui eum in sua Martyrologia retulerunt, eumque Kalendis Aprilis uterque iisdem verbis subjecit: *Eodem die S. Venantii Episcopi, & Martyris*. Hinc Venantius totidem verbis in Romanum Martyrologium, & alia recentiora Martyrologia translatus est. Omnes Martyrologi Episcopi Martyrisque titulum eidem adscribunt. Sed cujus loci Episcopus fuerit, qua in urbe, quove Martyrii genere sit perfunctus, nemo litteris, nemo memoriæ prodidit.

CAPUT PRIMUM.

De Vita & Martyrio S. Venantii Antistitis Salonitani.

Quæ Hispanienses Chronologi & Hagiologi Venantio nescio cui, falso & commentitio Toletano Episcopo affinxerunt, ea referri oportere ad Venantium Antistitem Salonitanum idoneis auctoritatibus & rationibus adhibitis nunc ostendimus. Illud perincommode accidit, quod larvati illi scriptores, cum plena fortassis atque integra Venantii nostri Acta adepti essent, admodum pauca indidem carpserint, atque delibaverint, quibus Venantium suum omnibus anteactis sæculis prorsus incognitum ornarent; seu quia paucis indigebant, qui non historiam, sed epitomem quamdam Chronologicam, vel breve elogium conficiendum susceperant; seu quia verebantur, credo, ne si plura sumpsissent, fraus & compilatio deprehenderetur; cum vel pauca illa, quæ intervertere ad seque transferre ausi sunt, unde surrepta fuerint, quove pertineant, perse ipsa satis declarent. Primum igitur, quæ de Venantio Toletano apud eos invenimus, in hunc locum transtulimus; deinde testimonia gravissimorum auctorum producimus, qui vel negant ea cum Venantio ullo Toleti Episcopo congruere posse, vel affirmant eadem in aliquem Istriæ vel Dalmatiæ Episcopum convenire; tum argumentis & rationibus contendimus, quidquid illi suo Venantio attribuerunt, id omne ad nostrum Venantium spectare, ex ejusque actis desumptum esse; ad extremum partim ex iis, quæ illi Toletano adscribunt, partim ex universali illius ætatis ecclesiastica historia summam quamdam & epitomem conficimus, in qua acta & martyrium Venantii Episcopi Salonitani, breviter atque ordine comprehenduntur.

§. I.

De Venantio Episcopo Toletano excerpta ex Hispanis scriptoribus.

De Venantio falso dicto Toletano Episcopo Tamayus.

Joannes Tamayus Salazar in Martyrologio Hispan. ad diem 1. April. *In Dalmatia illustris observat memoria Martyrium S. Venantii Episcopi Toletani; cujus corpus a Joanne Pontif. Maximo IV. in Oratorio sui nominis apud Baptisterium Constantini, in omnium maxima Lateranensi Romana ecclesia translatum adservatur*. Idem postea in notis conqueritur hujus Pontificis acta intercidisse, omniaque latere crassis occultata & circumfusa tenebris; in quibus ejusdem quoque Pontificatus Toletanus & Martyrium jaceret, nisi lucis aliquid Maximus & Julianus attulissent. *Tantæ caliginis involutrum reserarunt*, inquit, *Marcus Maximus, & Julianus Petrus, apud quos de Venantii Martyrio hoc scriptum invenio: Cum in Galliam Narbonensem negotiis instantibus, Pannoniasque lustraturus abiisset, apud Dalmatas Martyr effectus, æternam remu-*

Maximus, & Julianus.

remunerationem promeruit. Hæc illi ad sæculum septimum referunt, & ecclesiæ Toletanæ annalibus interserunt; ex quo colligitur Venantium illum D. Gregorio Magno æqualem fuisse.

Loaysa. Garçias Loaysa in Catalogo Antistitum Toletanorum post Adelphium collocat *Conantium*, seu *Tonantium*, qui idem ac Venantius esse dicitur; sed subjicit a *S. Ildephonso non enumerari inter Præsules Toletanos, forte quia parum præfuit.*

Morales. Ambrosius Morales lib. 12. Chronici Hispanici cap. 8. asserit *absque Ildephonso, non haberi mentionem Tonantii. Is autem in lib. de Scriptoribus ecclesiasticis cap. 11. commemorat quidem Conantium nec sine honorifico elogio, sed illum ecclesiæ Palentinæ Episcopis annumerat, ut satis appareat eum a posteris compulsum fuisse in Catalogum Antistitum Toletanorum.*

§. II.

Quæ Venantio Toletano ab Hispanis tribuuntur, neque in eum convenire, & alteri Venantio aut Istriæ aut Dalmatiæ Episcopo restitui oportere. Auctorum Testimonia.

Contra Toletanum Episcopatum Venantii testimonia Auctorum, Baronii, CÆsar Cardinalis Baronius in notis ad Martyr. Rom. ad diem 1. Aprilis: *Venantii Episcopi meminerunt Beda, etiam Usuardus, Ado, & cæteri, licet nullus dicat, cujus fuerit civitatis Episcopus, vel quo tempore passus sit. Corpus ejus asservatur Romæ in Oratorio, quod dicitur Venantii apud Baptisterium Constantini una cum corporibus S. Domnionis Episcopi, & aliorum Sanctorum Martyrum, quorum omnium dies anniversaria agitur hoc eodem mense tertio Idus Aprilis. Cum autem ea omnia translata fuerint e Dalmatia & Istria a Joanne Papa IV., par est credere S. Venantium alicujus illarum provinciarum civitatis Episcopum fuisse. Extat ibidem in abside, sicut & cæterorum imago cujusdam Venantii, musivo opere compacta. Hæc in monumentis S. Ecclesiæ Lateranensis.*

Nicolai Antonii, Nicolaus Antonius Hispalensis tom. 1. Bibliothecæ Hispanicæ veteris lib. 5. cap. 5. §. 237. *Falsum est Conantium Episcopum, sub quo, ut in ejus refertur vita, S. Fructuosus aliquo tempore vixit, non Palentinum fuisse illum, cujus S. Ildephonsus meminit, Episcopum; sed Agaliensem Toleti Abbatem, ex quo ad ejusdem urbis sedem ascendit. Conantium fateor aliquem, alias Venantium, inter Adelphium, & Aurasium Toletanum Episcopum habet Loaysæ Catalogus, largeque Pseudohistorici ficulnei hujus nomini favent Maximus ad annum 600. n. 1. Julianus in Chronico num. 322. Sed cum S. Ildephonsus disertissimis verbis Aurasium post Adelphium referat cap. 1. de Scriptoribus Ecclesiasticis, huic ecclesiæ datum Episcopum fuisse, non est, cur ei fidem derogemus. Et cuinam alii credas Conantio tributum fuisse viri sanctissimi elogium ab auctore vitæ S. Fructuosi, quam Palentino Episcopo, quem elogio suo Ildephonsus commendavit?*

Josephi Card. Aguirre, Joseph Cardinalis Aguirre in Marg. ad vitam S. Fructuosi cum notis Mabilionianis: *Sed & alius Benedictinus falsis Chronologis aures faciles adhibuit, videlicet Gabriel Bucellinus, qui in suo Martyrologio Benedictino sic Venantium enuntiat: 1. Aprilis Venantii Archiepiscopi Toletani in Dalmatia; dupliciter lapsus, quod scilicet totum Dalmatam; Dalmatam martyrio solum fecerit, Toletanum vero Pontificatu & origine: quodque ex Benedictina familia putet fuisse hominem, qui tribus pene sæculis ante Benedictinorum parentis ortum extinctus fuerit.*

Henschenii, Godefridus Henschenius in Actis Sanctorum tomo & die primo Aprilis eum locum, quem supra descripsimus ex Martyrologio Hispan. Joannis Tamayi, hac censura perstrinxit: *Verum non est Oratorium, seu capella in ecclesia Lateranensi, sed est propria ejus ecclesia haud procul a Lateranensi sita. Deinde unde scitur ejus Episcopatus Toletanus, cum talis nominis Episcopus Toleti non memoretur extitisse? . . . . Tantæ caliginis involucrum, inquit Tamayus Salazar, reserarunt Marcus Maximus, & Julianus Petrus; aut certe sub eorum nomine posteri affigentes illis nova Chronica, quæ omnem antiquitatem Hispanicam sua caligine involverunt, ex Conantio seu Tonantio formando Venantium, quasi vixisset tempore Sancti Gregorii M. Potius diceretur S. Venantius primis Christi sæculis floruisse cum S. Domnio seu Domnione, qui traditur a S. Petro Apostolo in Dalmatiam missus, & Episcopus Salonitanus creatus, uti pluribus dicetur XI. Aprilis.*

Joannis Baptistæ Sollerii, Joannes Baptista Sollerius in Annotatis ad Usuardi Martyrologium ad diem primam Aprilis: *Venantius pure Adonianus est, Episcopi & Martyris titulo honoratus; cum interim numquam explicetur, inquit Henschenius, cujus sedis fuerit Episcopus, quo perfunctus Martyrio, num ei immortuus, an superstes; ut propterea etiam Confessor dicatur, ut patebit in Auctariis. Usuardus & Notkerus nihil aliud indagantes satis habuerunt Adonis verba transcribere. Utrum ex Istria vel Dalmatia Venantii hujus corpus translatum fuerit, examinat Henschenius; sed Episcopatum Toletanum inter fictorum Chronicorum fabulas merito computat.*

Ludovici Schönlebii, Ludovicus Schonlebius Annalium Carnioliæ pag. 347. ad annum 640. *Inter cæteras Sanctorum reliquias, quas Joannes Papa IV. Romam transferri curavit, fuisse memorantur S. Venantii Episcopi & Martyris, & S. Domnionis Episcopi & Confessoris, quos Dalmatiæ Episcopos fuisse supponit Baronius.*

Joannis Ciampini, Joannes Ciampinus de Veteribus Monum. par. 2. cap. 15. *Censet Baronius in notis ad Martyrologium ad diem 1. Aprilis Venantium provinciæ Dalmatiæ, seu Istriæ fuisse Episcopum; Baronii autem sententiam libenter amplector.*

Martini Szentivanii. Martinus Szentivanius l. 1. parte prima Dec. 3. pag. 153. in catalogo Sanctorum Regni Hungariæ: *1. Aprilis S. Venantius Martyr Dalmata: cujus reliquiæ Romam magna cum solemnitate translatæ sunt.*

§. III.

Animadversiones in proximum & superiorem paragraphum.

QUæ pro Episcopatu Toletano S. Venantii, vel contra illum scripsere auctores supra laudati, ea nunc paullo copiosius, ac dilucidius explicari oportet; & iisdem auctoritatibus, quibus Toletanus convellitur, aliisque argumentis Salonitanum ejusdem Pontificatum confirmari. Ac primum quidem qui Venantium Toletanis Episcopis annumerant, cum ex antiquis eorum Antistitum Catalogis neminem proferre possint, cui Venantio nomen fuerit, alterutrum fateantur necesse est, vel a se confictum, vel aliunde surreptum esse hunc Venantium, quem in eam Episcoporum seriem intrudunt. Et vero S. Ildephonsus cum omnes illos Antistites nominatim, & ex ordine percenseat, Venantii ne meminit quidem. Quid igitur illis in mentem venit inter Adelphium, & Aurasium Toletanos Episcopos Venantium interjicere, cum Ildephonso auctore, Aurasius proximus ab Adelphio ecclesiam illam administraverit? Neque Loaysam audiendum censeo, qui Venantium idcirco ab Ilde-

Inter Episcopos Toletanos nullus Venantius,

Ildephonso prætermissum scribit, quod cum is brevissimum Pontificatum gesserit, Toletanis Episcopis vix annumerandus esse videatur. Truncos profecto & stipites nos esse oporteat, quibus isti putant verba dari tam facile posse; quis enim est tam hebes, tam nullius ingenii, quin intelligat id ab illis excogitatum ac dictum esse obstinatione quadam sententiæ, ut erroris ac mendacii patrocinium semel arreptum quoquo modo tueantur? Nam quod Venantius post susceptum Episcopatum intra paucos menses, vel dies etiam obierit, id profecto nihil causæ erat, cur ab eo Catalogo deberet excludi, præsertim cum Pontificatus brevitatem illustri martyrio compensaverit; & ob eam causam vel maxime dignus esset, cui locus tribueretur inter Episcopos Toletanos, quorum non modo auxerat numerum, sed etiam famam ac dignitatem insignis cujusdam gloriæ martyrio partæ accessione cumulaverat. Præterea nemo unquam vel Romanorum vel aliorum Pontificum Catalogo eos eximendos censuit, qui vel unius diei Pontificatum gesserint.

Hæc eo pertinent, ut lectores intelligant, habeantque pro certo Toletanum Venantii Episcopatum commentitium esse, & ejus nomen ex illorum Antistitum fastis deleri oportere. Sequitur, ut ostendam nostrum esse hunc Venantium, & desumptum e Diptychis ecclesiæ Salonitanæ; itemque ejus Martyrium ex antiquis hujus ecclesiæ tabulis actisque depromptum fuisse; salva quidem rerum summa ac veritate, sed immutatis quibusdam vocabulis, quibus locorum, temporum, personarum designatio continetur.

inter Salonitanos Episcopos annumerandus.

Atque illud in primis animadverti velim, Hispanis Pseudohistoricis id præcipue propositum fuisse, ut quam cumulatissime possent, Hispaniensis ecclesiæ annales & rerum copia, & Divorum numero augerent; cumque minus ampla, quam pro desiderio, materia domi suppeteret, domesticæ supellectilis locupletandæ ornandæque studio ultra, quam par erat, progressi aliarum ecclesiarum monumenta expilare cœperunt, ut quæcumque in rem suam averti, & commode traduci posse videbantur, undique corrogarent, apteque suis annalibus intexerent. Nusquam porro illis ad diripiendum neque uberior, neque opportunior, quam in Dalmatia campus patuit. Hæc quippe ecclesia jam inde a principio Christiani nominis tum Martyrum numero, tum rerum amplissimarum gloria vel maxime floruerat. Neque olim defuere, qui hæc omnia litteris consignaverint; hujusmodi autem tabulas in publicis archivis tamdiu Dalmatæ fartas tectasque servarunt, quoad licuit per hostes Christianæ religionis, & barbaras gentes, quæ deinceps per multa sæcula eam provinciam assiduis irruptionibus infestam habuere. Nam temporibus illis turbulentissimis, cum nihil tam sanctum & munitum esset, quin vis furorque hostilis perrumperet ac violaret, omnibus ferme Dalmatiæ tabulariis partim incensis, partim direptis, pleraque hujusmodi monumenta vel prorsus interiere, vel evecta sunt, asportataque in alias regiones, atque in Hispaniam præsertim, ut supra diximus in Actis utriusque Hesychii. Post hæc, ejusmodi consecuta sunt tempora, quæ lucem omnem eriperent, & quasi noctem quamdam rebus Dalmaticis offunderent; nam combustis ac depopulatis archivis, unde totius antiquitatis notitia depromitur, bonarum artium studiis magis magisque in dies obsolescentibus, & majorum traditionibus hominum interitu, & posteritatis oblivione extinctis, omnem præteritorum temporum memoriam veluti crassissima caligo circumfudit, quæ Dalmatas in summam vete-

Hispaniensium Chronologorum artes in alienis monumentis expilandis,

præsertim Dalmaticis.

rum suarum rerum ignorationem adduxit. Id causæ fuit, cur Hispaniensium annalium Sarcinatores Dalmatica monumenta furtis ac direptionibus opportunissima duxerint, rati se posse tetris tenebris & caligine intactos ad eam diem Dalmaticæ antiquitatis thesauros clam & impune compilare; neque enim verendum erat, ne quis Dalamatarum hisce plagiariis diem diceret, & bona sua repetere posset. Tantum illis confidentiæ ac temeritatis attulit aliena inscitia, atque desidia, ut in res Dalmaticas neglectas a suis, contemptas ab exteris, tamquam in possessiones caducas atque vacuas invaderent. Id adeo confirmant alii Divi una cum suis Actis illinc surrepti, atque in sacros Hispaniæ annales illati. Hæc in Actis utriusque Hesychii, paullo fusius exposita, hoc loco iterum commemoranda censui, ut vel hinc intelligi liceat, quam sit verisimile ac prope certum Venantium quoque, ejusque Acta indidem ablata fuisse, unde alias tam multas tamque opulentas hujusmodi prædas abactas convectasque in Hispaniensium Divorum fastos fuisse constat.

Ceterum hujuscemodi conjecturis haud magnopere indigeo, ut id, quod proposui, efficiam; aliunde mihi & auctoritas locupletior, & ratio sive conjectura gravior suppetit, quam nostræ sententiæ subjiciam. Convenit mihi cum adversariis Venantium illum, quem ipsi Toletanis Episcopis interserunt, cum ipsum esse, quem Usuardus, Notkerus, Ado, aliique Kalendis Aprilibus adscribunt, qui Martyrium in Dalmatia subiit, qui denique Joanne IV. Pontifice Max. translatus est in urbem, conditusque in sacello Lateranensi, cui ab eodem inditus fuit titulus Venantii. Hæc enim omnia docent Hispanienses Hagiologi, quibuscum nobis controversia est. Porro auctores gravissimos habeo, qui hunc Venantium Istriæ vel Dalmatiæ Episcopis annumerandum esse existimant. Cæsar Cardinalis Baronius ne dubitandum quidem censet, quin eum alicujus ecclesiæ in Dalmatia, vel certe in Istria Episcopum haberi dicique oporteat: *Cum autem*, inquit, *ea omnia translata fuerint e Dalmatia & Istria a Joanne Papa IV., par est credere S. Venantium alicujus illarum provinciarum civitatis Episcopum fuisse*. Baronii sententiæ suam adscribunt Schonlebius, & Ciampinius; Henschenius vero, cui valde assentitur Sollerius, ad nostram sententiam propius accedit; neque enim solum inter Episcopos Dalmatiæ Venantium reponit, sed præterea ejus Pontificatum ad priora ecclesiæ sæcula revocandum putat; verum in eo paullulum a nobis discrepat, quod Venantium B. Domnio ferme æqualem fuisse existimat, cum alter ab altero juxta nostras supputationes chronologicas annorum fere quinquaginta spatio interjecto disjungatur: *Potius*, inquit, *diceretur S. Venantius primis ecclesiæ sæculis floruisse cum S. Domnio* &c.

Venantium, de quo Hispanienses,

Auctores gravissimi

inter Episcopos Istriæ

vel Dalmatiæ annumerant;

Quod gravissima talium virorum suadet auctoritas, id rationes, seu conjecturæ nihilo leviores confirmant. Nam in Catalogis ecclesiæ Salonitanæ is, qui sextus a B. Domnio Episcopus recensetur, & Venantii nomine appellatur, & secundo ecclesiæ sæculo Pontificatum gessit, id quod ab Henschenio traditur; & denique in eum optime conveniunt, quæcumque Venantio Toletano Hispanienses Chronologi affingunt, ut infra dicetur. Hæc cum ita se habeant, quid est, quod dubitemus, utrum is fuerit ille ipse Venantius, quem inter Toletanos Episcopos falso relatum gravissimi quique scriptores ex eo catalogo expungendum, & in numero Dalmaticorum Antistitum reponendum censent? Sequitur igitur, ut Venantii nomen, itemque ejus Acta

idque confirmant Catalogi Episcoporum Salonensium.

non aliunde surrepta fuerint, intrusaque in annales ecclesiasticos Hispaniæ, nisi e tabulis, monumentisque ecclesiæ Salonitanæ. Nostra ergo repetimus, cum Venantium ejusque Acta Hispaniensium Divorum fastis adempta, Salonitanæ Historiæ asserimus. Et vero si Baronio & Henschenio nostros catalogos inspiciundi copia fuisset, non dubito, quin suam hac de re sententiam & planius & apertius explicassent. Verumtamen laus illis tribuenda, quod de Dalmatico Venantii Episcopatu tam acute sapienterque conjecerint; venia danda, quod nulli certæ Dalmaticæ ecclesiæ eum affixerint; neque enim codices apud se habebant, unde id possent cognoscere. Neque hic audiendum censeo Nicolaum Antonium Hispalensem, qui Venantium e Diptychis Palentinæ ecclesiæ sublatum, atque inde inter Toletanos Antistites compulsum existimat. Erroris causam præbuere Loaysa & Morales, quorum alter Conantium, alter Tonantium pro Venantio scripsit. Fuit autem Conantius, Palentinæ ecclesiæ Episcopus, quem S. Ildephonsus maximis laudibus extulit, amplissimoque elogio exornavit. Sed quæ de Venantii martyrio dicuntur, nihilo magis a Toletano, quam a Palentino Episcopo abhorrent. Nicolao tamen ignoscendum est, quod nostros Catalogos in promptu non habuerit, a quibus de Salonitano Venantii Episcopatu admoneretur.

Venantius falso dictus Ep. Toletanus, vel Palentinus.

Sed quod præcipue animadvertendum est, non satis intelligo, quomodo Dalmaticum Venantii martyrium & sepulchrum cum ejusdem Pontificatu Toletano cohæreat; quæ duo mihi tantum videntur abesse a verisimilitudine, quantum ab Hispania Dalmatia distat. Hæc parum inter se congruere evidentius erat, quam a plagiariis illis dissimulari, ac præteriri posset. Quid tum? Homines vario & multiplici ad fingendum ingenio, seu potius insigni quadam impudentia præditi ad consuetas artes confugiunt, fabulas fabulis assuunt; commentitium quiddam excogitant, quo duo illa inter se connectant, quæ ad cohærendum, tertium aliquid requirunt, & quasi nodum vinculumque desiderant. At quam festive fabella contexitur. Habebat Venantius nescio quid negotii in Pannonia, iter necessarium illi erat in eam provinciam, ex itinere Dalmatiam circumiens, in hostes Christiani nominis incidit, deprehensus, captusque religionis causa interficitur. Hui! quam acute! nonne satius fuisset de furto, quod jam celari non posset, ingenue fateri, quam ista tam temere atque impudenter effutire? Quid est aliud, nisi hoc est lectorum patientia & credulitate abuti, & ut rerum incredibilium fidem facias, rationem nihilo credibiliorem afferre? Quid, oro, negotii tanti, tamque necessarii esse poterat Venantio, ut inde usque ab Hispania in Pannoniam proficisceretur; nec solum ecclesiæ paullo ante sibi concreditæ procurationem ad breve tempus intermitteret, sed etiam quam longissime ab ea discederet? nisi vero existimemus Toletani Episcopi jurisdictionem septimo sæculo tam longe lateque porrectam fuisse, ut ejus finibus ac ditione non solum Gallia Narbonensis, sed etiam Pannonia contineretur; quod licet tam incredibile sit, quam quod maxime, id tamen veteratores illi assumere videntur, ac persuaderi posse putant, Annalium quorundam auctoritate interposita, ubi indicatur idcirco iter illud in Pannoniam susceptum a Venantio fuisse, ut provinciam illam haud secus, quam si in sua potestate esset, Episcopi more rituque inviseret, atque lustraret. Ita enim scriptum est apud Maximum pseudochronologum ad an. 602.: *Venantius Episcopus Toletanus, dum negotiorum causa ad Pannonias, Galliamque Narbonensem pergeret, fit Martyr gloriosus 1. die Aprilis: & Julianus*, ait Tamayus, *expressius in Chronico num. 93. hisce verbis: Floret memoria S. Venantii Episcopi Toletani, in Dalmatia passi*. Tamayus autem in Actis Venantianis: *Cum in Galliam Narbonensem, negotiis instantibus, Pannoniasque perlustraturus abiisset, apud Dalmatiam Martyr effectus, æternam remunerationem promeruit Kal. April. an. Domini 607.* Sed nihil est tam incredibile atque absurdum, quod ad commentitias opiniones tuendas illi non arripiant; quorum ea mens, idque consilium est, ut mendacia pro historiis vénditent; & ratio male instituta, ubi exitum reperire non potest, tum vero fines omnes verisimilitudinis etiam, non solum veritatis animose audacterque prætergreditur.

Martyrium Dalmaticum Venantii non cohæret cum ejus Episcopatu Toletano.

Nunc vero hæc ipsa, quæ cum Toletano illo Pseudopontifice tam male cohærent, fac referantur ad Venantium Salonitanum Antistitem; rerum ac locorum affinitate, ceu quodam quasi vinculo, jam tibi apta & connexa sunt omnia, nihil ut dissideat, nihil repugnet, nihil denique sit, quod cum Venantio nostro non optime congruat. Pannonia haud ita procul abest a Dalmatia; & quidem prioribus illis sæculis, ut videtur, Episcopi Salonitani suas curas, suam jurisdictionem vel Episcopalem, vel certe Metropoliticam in aliquam Pannoniæ partem proferebant. Habes igitur causam, nec eam quidem longe petitam, sed e proximo ultroque oblatam, & quæ cuique sit admodum probabilis, cur Venantius Salonitanus Episcopus Pannonicam profectionem susceperit, nimirum ut ecclesias sibi concreditas, & gregem sibi commissum tamquam bonus Pastor inviseret. Neque vero ut Narbonam ex itinere diverteret, necesse habuit e Dalmatia pedem efferre, nedum in Galliam usque excurrere; quippe Narbona eadem est ac Narona pervetus Dalmatiæ civitas, quæ nunc Narenta dicitur, Salonam inter ac Delminium sita, quæ intra fines ac jurisdictionem ecclesiæ Salonitanæ continebatur. De hac urbe, ejusque variis appellationibus plura dicentur in historia Naronensium Episcoporum. Cum igitur in Pannoniam contenderet, hostes Christiani nominis eum Dalmatiæ finibus necdum egressum, ex insidiis adorti interficiunt.

Iter in Pannoniam, & Martyrium Dalmaticum optime congruit cum Salonitano Episcopatu Venantii.

Narbona seu Narona in Dalmatia.

Proximum est, ut inquiramus, quonam fato acciderit, ut Acta S. Venantii, tum alia Dalmatica monumenta in eorum manus inciderint, qui quasi ex composito ad veteres codices depravandos conspirasse videntur: quod conjectura vestigare quidem & coarguere possumus, certa via ac ratione invenire & consequi non possumus. Ostrogotthi sedibus suis ab Hunnis pulsi tum alias Illyricas provincias, tum præsertim Dalmatiam & Italiam occupaverant, ibique rerum suarum sede ac domicilio constituto, jamdudum longe lateque dominabantur. Hi Justiniano imperante plurimis & maximis cladibus attriti, universa Italia, omnique Illyrico excedere coacti sunt; & quia nullum tutius perfugium erat, plerique in Hispaniam transierunt, facilem benignumque receptum habituri apud Wisigotthos consanguineos suos, quos partim mutandi soli cupiditas, partim Hunnorum irruptio domo exegerat, sed fuga diversa sejunxerat ab Ostrogotthis, & in Hispaniam usque compulerat, ubi rerum potiti firmissimis opibus ac præsidiis Gotthicum regnum ac nomen stabilierant. Ostrogotthi porro, ut fit, inter eam fugam ac tumultum quidquid sacri profanique e publicis privatisque locis diripi poterat, id omne secum avexerant, sive ut hostibus sedes vacuas relinquerent, sive ut ipsi Dalmatiæ Italiæque spoliis aucti ornatique discederent.

Codices Dalmatici per Ostrogotthos.

derent. Ac mihi quidem verisimile videtur in eo temporum motu, atque in tanta rerum omnium perturbatione, cum quod cuique veniebat ad manus, id quisque raperet, pleraque Dalmatiæ tabularia compilata esse, simulque Acta S. Venantii cum aliis istiusmodi codicibus ac monumentis in Hispaniam translata. Huc etiam pertinent, quæ supra diximus in Præfatione ad Acta utriusque S. Hesychii.

cum Actis S. Venantii in Hispaniam translati.

Porro Acta S. Venantii, aliaque hujusmodi antiquitatis monumenta ex Illyricis, atque Italicis tabulariis corrasa, apud Hispanos tamdiu in silentio ac tenebris jacuerunt, quoad quorundam male feriatorum hominum cura operaque, sub finem decimi sexti sæculi, in lucem prodire cœperunt Annales Hispanienses, sub nomine & auctoritate insignium virorum, Flavii Dextri, M. Maximi, Juliani &c. Venantius apud Maximum & Julianum titulum gerit, personamque sustinet Episcopi Toletani; ejusque nomen ac martyrium, vitæque ab eo sanctissime actæ epitoma quædam cum initio septimi sæculi conjungitur. Hinc Joannes Tamayus de Salazar descripsit Martyrologium Hispaniense, in quo Venantii Toletani Antistitis nomen brevi ornatum elogio Kalendis Aprilibus subjicitur.

Duplex depravatio potissimum facta in Actis germanis S. Venantii Ep. Salon.

Quæ in Actis S. Venantii potissimum depravarunt Hispani Hagiologi, ea bifariam dividi, & ad duo quasi capita revocari possunt; alterum Pontificatus titulum & locum spectat; alterum pertinet ad ejus vitæ ac martyrii tempus, quod in septimum sæculum perperam conjicitur. Nimirum utrumque ab illis adulterari oportuit, ut quam Venantio imposuerunt, Toletani Episcopi personæ servirent. Necesse enim fuit Toletum pro Salona substituere, expunctis Salonitanæ, interjectisque Toletanæ Chorographiæ vocabulis, ne quod Dalmatici Episcopatus vestigium appareret; & præterea quæ magis apta viderentur tempora, statuere ac designare, quibus Toletanus Venantii Pontificatus innecteretur. Hæc duo si corrigantur, vetere ac germana restituta in eum locum, quem nova ac suppostitia topographia & Chronologia invasit, reliqua omnia sponte sua excidunt ac diffluunt ab illo Toletano Antistite, quocum duobus hisce quasi vinculis colligantur, & nullo alio interposito nexu, cum Venantio Salonitano Episcopo vel aptissime cohærent.

§. IV.

Acta & Martyrium S. Venantii partim ex Hispaniensibus scriptoribus, partim ex Historia ecclesiastica illorum temporum.

QUo anno juxta Baronium M. Antoninus Pius imperii Romani, eodem ecclesiæ Salonitanæ administrationem suscepit Venantius, indidem Salonis, ut verisimile est, oriundus, idemque fortassis illius ecclesiæ Archidiaconus; nam qui principem inter Diaconos locum obtinebant, ii ferme antiquitus cæteris digniores & aptiores habebantur, qui ad Pastorale munus deligerentur. Alii imperium Antonini biennio anticipant, revocantque ad annum duodequadragesimum secundi sæculi. Anno igitur, qui ab Christo nato numeratur quadragesimus supra centesimum Catalogus Romanus affixit initium Episcopatus Venantii, quem usque ad annum ejusdem sæculi 55. perduxit. Sed in hoc errat, quod cum annis, quos Venantio attribuit, tres Romanos Pontifices paullo ætate posteriores connectit, scilicet Pium, Anicetum, Soterum; cum Venantius triennio ante obierit, quam Pius Romanum Pontificatum iniret, qui juxta Baronium anno 158. in locum Hyginii subrogatus est. Cæterum minus a veritate aberrat, si Hegesippum, Irenæum, aliosque Veteres sequi libeat, qui cum ex Henschenii computatione Pium quidem anno 50, Anicetum vero anno 53. secundi sæculi Romanam sedem adeptos fuisse tradant, utriusque tempora Venantii Pontificatus attigit; aut si Henschenii & aliorum sententia magis arrideat, qui Anicetum Pio præferendum putant, & prioris quidem in annum 150, posterioris vero initium in annum 154. conjiciunt. Sed nullo prorsus modo Venantii, anno 155. extincti, Episcopatus prorogari potest usque ad Soterum, qui ex omnium sententia creatus est Pontifex post annum ejusdem sæculi sexagesimum. Itaque si annos quindecim Venantio adscriptos ad Baronianam Chronologiam exigere velis, ejus Pontificatum cum aliis tribus ante Pium Romanis Pontificibus Sixto, Telesphoro, Hyginio colligari oportet; vel cum Pontificatu Hyginii, Pii, & Aniceti conjungi, si aliorum calculos ad Pontificiam Chronologiam digerendam adhibere placeat.

Initium & Pontificatus Venantii.

Ergo Venantius anno 140. bonis initiis orsus regere Salonitanam ecclesiam, magnum sane in Dalmatia rei Christianæ incrementum attulit. Nam persecutione, qua jamdudum ecclesia conflictabatur, Hadriani interitu restincta, Antoninus hoc eodem anno juxta Baronium adeptus imperium, virtute ac bonitate, cum omnium animos sibi conciliare studeret, ut Pii cognomine, quod ei pietas in Hadrianum patrem & ægrum & mortuum fecerat, magis magisque dignus videretur, Christianis etiam pium se principio ac propitium præbuit. Quare Baronius ad an. 140. prioribus hujus imperii annis adscripsit religionis nostræ toto orbe longe lateque diffusæ admirabiles illas progressiones, quas Justinus, Irenæus, Tertullianus commemorant. Qua de re audiendus est Justinus æqualis temporum illorum, qui haud multis annis post imperium ab Antonino susceptum in Dialogo cum Tryphone Judæo hæc scripsit: *Atqui ne unum quidem est genus mortalium, sive barbarorum, sive Græcorum, sive etiam aliorum omnium, quocumque appellentur nomine vel Amaxobiorum, vel Nomadum domo carentium, vel in tentoriis viventium, & cum pecoribus vitam tolerantium, inter quos per nomen crucifixi Jesu, supplicationes, & gratiarum actiones Patri fabricatori rerum omnium non fiant.* Hujus ætatis suppar Irenæus lib. 1. cap. 3. idem testatur: *Etsi in mundo loquelæ dissimiles sunt, sed tamen virtus traditionis una & eadem est. Et neque quæ in Germania sunt fundatæ ecclesiæ, aliter credunt, aut aliter tradunt, neque hæ, quæ in Iberis sunt, neque hæ, quæ in Celtis, neque hæ, quæ in Oriente, neque hæ, quæ in Ægypto, neque hæ, quæ in medio mundi sunt constitutæ; sed sicut Sol creatura Dei in universo Mundo unus & idem est, sic & lumen & prædicatio veritatis ubique lucet, & illuminat omnes homines, qui volunt ad veritatis cognitionem venire.* Tertullianus paullo ætate inferior, nihilo angustiores Religioni Christianæ fines circumscripsit in Apolog. cap. 36. *Si enim & hostes exertos, non tantum vindices occultos agere vellemus, deesset nobis vis numerorum, & copiarum? plures nimirum Mauri & Marcomanni, ipsique Parthi, vel quantæcumque unius tamen loci, & suorum finium gentes, quam totius orbis? Externi sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, Palatium, Senatum, forum: sola vobis reliquimus templa. Cui bello non idonei, non prompti*

Aucta res Christiana in Dalmatia prioribus annis Antonini.

pti fuissemus, etiam impares copiis, qui tam libenter trucidamur, si non apud istam disciplinam magis occidi liceret, quam occidere? Potuimus & inermes, nec rebelles, sed tantummodo discordes solius divortii invidia adversus vos dimicasse. Si enim tanta vis hominum in aliquem orbis remoti sinum abrupissemus a vobis, suffudisset utique dominationem vestram tot qualiumcumque amissio civium: immo etiam & ipsa destitutione punisset: proculdubio expavissetis ad solitudinem vestram, ad silentium rerum, & stuporem quemdam quasi mortuæ urbis quæsissetis, quibus in ea imperassetis. Quæ quidem rei Christianæ mirifica propagatio tum maxime fieri cœpisse videtur, cum post Hadriani persecutionem Antoninus Pius rerum potitus amari se, quam timeri maluit, & benigne omnibus facere instituit.

Venantius Dalmaticæ ecclesiam mirifice auget. Cum ergo Christiana religio prosperum nacta sine offensione cursum fines suos latius in dies proferret, haud dubium est, quin ecclesia Dalmatica iisdem fere, quibus universalis ecclesia, incrementis, & progressionibus augeretur; strenuam in id assiduamque operam navante Venantio Salonarum Episcopo, qui propitiis illis tranquillisque usus temporibus, & per se ipse provinciam circumeundo mortalium quamplurimos ad Christi cultum traduxit, & Evangelicos operarios gnavos industriosque quaquaversum dimisit, qui in Ethnicorum conversionem ac salutem incumberent.

Antoninus superstitioni addictus. Cæterum Antoninus, qui ut Pii atque optimi Principis famam colligeret, Christianorum cædibus abstinendum sibi esse duxerat, eos tamen non odisse non poterat, quippe cum inanium Deorum superstitioni, a qua Christianos vehementissime abhorrere cognoverat, ad insaniam addictus esset; sic prorsus, ut Capitolino teste in Anton. nullum diem prætermitteret, quin ipse per se, vel si minus commoda valetudine uteretur, per Vicarios Diis sacrificaret. Vel illud indicio est, quam alieno esset a Christianis animo, quod tertio post susceptum imperium anno extremi supplicii comminatione interposita interdixerit, ne quisquam imposterum legeret, aut retineret apud se codices Sibyllarum, aut cæterorum Vatum, in quibus cum multa præclara de Christo ejusque divinitate ac miraculis tanto ante prædicta essent, ex eorum lectione fiebat, ut quamplurimi Ethnicorum ab avita superstitione atque impietate ad Christianam religionem desciscerent: id quod Antoninus pro insano illo, quo erga suos commentitios Deos studio flagrabat, iniquissimo animo ferebat. De hujusmodi edicto Justinus martyr in Apolog. apud eumdem Imperatorem gravissime conqueritur: *Opera, inquit, & instinctu malorum dæmonum, mortis supplicium adversus librorum Hydaspis, aut Sibyllæ, aut Prophetarum lectores constitutum est; ut per timorem homines ab illis, quo minus scripta ea legentes rerum bonarum notitiam percipiant, sed in servitute eorum retineantur, absterrerentur; quod certo quidem efficere, & ad finem suum perducere nequiverunt. Non enim absque timore tantum hujusmodi scripta legimus: verum vobis ad inspiciendum, quæ in eis traduntur, (ut videtis) offerimus, grata acceptaque omnibus fore scientes. Atque hoc etiam si paucis persuaserimus, maximum tamen inde feremus lucrum; nam ut boni agricolæ amplam a Domino capiemus mercedem..* Verum ex hoc edicto nihil detrimenti cœpit Christiana religio, quæ divinorum codicum auctoritate cum esset innixa, subsidiis aliunde adscitis librisque Ethnicorum ad sui commendationem & præsidium haud magnopere indiget. Itaque non secus, quam antea, quotidie magis efflorescebat, & latius propagabatur. Sed dum ecclesia ab externis hostibus inducias nacta in magna pace ac tranquillitate versatur, domesticis seditionibus agitari scindique in partes contrarias cœpit.

Vetat legi ac retineri libros Sibyllarum.

Hæreses per hæc tempora exortæ. Per ea quippe tempora exorti sunt Valentinus Ægyptius, & Marcion Ponticus nobiles Hæresiarchæ, qui absurdas atque insanas opiniones disseminare aggressi, plurimos a recta in Deum fide, & catholica veritate abduxerunt. E schola Valentini feruntur prognati Ophitæ, Cainani, Sethiani; & pestes multo deteriores ex nefaria Marcionis disciplina prodierunt. Satis constat utrumque hæresiarcham, licet alium aliis temporibus, Romam venisse eo consilio, ut per dolum ac fraudem in ecclesiæ Romanæ communionem irreperent, ipsumque, si liceret, veritatis fontem perturbarent, unde nihil nisi purum ac sincerum dimanare potest. Cum igitur Romæ atque in Italia tam prope ab Dalmatia prava illa ac nefanda dogmata divulgari cœpissent, hinc existimari velim, quanta Venantio opus fuerit sollicitudine ac vigilantia, ut pestiferam illam contagionem ab ecclesia Dalmatica arceret.

Quas ne ab Dalmatia arceret, cura Venantii.

Annum a suscepto imperio fere octavum agebat Antoninus, cum ægre pressum ad eam diem in Christianos odium effundere in eos palam cœpit. Nullum quidem contra nos edictum fecisse, aut promulgasse legitur. Sed ex decretis superiorum Imperatorum, Romanisque legibus, quibus cautum erat, ne quis patriam religionem abjiceret, externisve mysteriis initiaretur, Christianos omnibus modis exagitare instituit; idque exemplo suo & auctoritate perfecit, ut atrox ubique in ecclesiam bellum incumberet; & Magistratus pariter ac populi nullam eos divexandi ac cædendi occasionem rationemque prætermitterent. Hujus persecutionis Antonino auctore vel restitutæ vel excitatæ idoneum sane & gravem testem habemus Justinum in sua ad eumdem Imperatorem Apologia, itemque in Dialogo cum Tryphone, ubi justissime conqueritur & ubique, & omni suppliciorum genere in Christianos sævitum esse: *Propter confessionem*, inquit in Apolog. *torquetis... Causa non judicata supplicia infertis.* Et post multa interjecta: *Ad inquisitionem vestram Christianos nos esse profitemur, cum quidem mortis supplicium professis propositum sciamus. Si enim humanum expectaremus Regnum, inficiaremus utique, ne occideremur &c. Perlibenter Christum confitemur, & mortem quoque adimus.* Hæc autem Imperatore aut jubente aut consentiente fuisse facta declarat in extrema Apologia, Pium his verbis alloquens: *Neque ita contra eos, qui nihil per injuriam iniqui admiserunt, perinde atque adversus hostes supplicium capitis statuite: illud autem vobis prædicimus, vos minime evasuros esse futurum Dei judicium, si in hac iniquitate perduraveritis.* Idem affirmat in Dial. cum Tryph. extremis quibusque suppliciis animadversum esse in eos, qui ut Christo nuncium remitterent, nullis seu promissis, seu comminationibus adduci possent: *Quod namque dum gladio percutimur, & in crucem agimur, & bestiis objicimur, & vinculis, & igne, & tormentis aliis omnibus plectimur, & excruciamur, a professione nostra non discedamus, satis constat.* Et paullo post: *In toto mundo nemini Christianorum vivere permittitur.* Hæc Justinus æqualis illorum temporum, quibuscum omnino consentit inscriptio perantiqua, sive epitaphium Alexandri martyris, ex cœmeterio Callisti effossum, ubi *tempora* tam *infausta* sub Antonino Imperatore fuisse dicuntur, ut ne in *cavernis* quidem Christianis esse tutis liceret; neque cæsorum corpora humandi potestas amicis aut parentibus permitteretur. Hæc tempestas longe

Antonino Auctore Christiani a Magistratibus & populis vexari denuo cœpti.

lib. 3. c. 21. Romæ subterraneæ.

ge lateque diffusa & multas ubique Christianorum strages edidit, & rei Christianæ incrementa retardavit. Cum autem nihilo mitius, quam cæteræ, ecclesia Dalmatica iisdem turbinibus ac procellis quateretur, hinc conjici velim, quantum Venantio & laboris & periculi subeundum fuerit, ut in tuendo grege sibi commisso, nullum boni Pastoris officium prætermitteret.

Eadem temporis procella Dalmatiam perculit.

Hominum ac temporum iniquitas Justinum impulit virum eximiæ sanctitatis & doctrinæ, eumdemque præstantissimum Philosophum, ut Christianorum defensionem susciperet, gravi accurataque edita Apologia, in qua & illatas Christianis calumnias egregie diluit, & hostibus ecclesiæ, injustitiam atque immanitatem exprobrat. Apologiæ hunc titulum præfixit: *Imperatori Tito Ælio Hadriano Antonino Pio Augusto Cæsari, & Verissimo filio Philosopho, & Lucio Philosopho, Lucii quidem Cæsaris nativo, Pii autem adoptivo filio, eruditionis amatoribus, sacroque Senatui, & Populo Romano universo. Pro his, qui ex omni hominum genere injuste odiis iniquis, & violentæ vexationi sunt obnoxii: Justinus Prisci Bacchii filius, Flaviæ Neapolis Syriæ Palæstinæ ortus, ex illis unus, hanc orationem atque deprecationem conscripsi.* Annus scriptæ oblatæque Antonino Apologiæ erat ab ortu Christi CL. qui juxta Baronium congruit cum anno fere undecimo Antonini Imperatoris: id quippe Justini verba declarant: *Ante annos CL. Christus sub Cerenio natus est.* Tantum vero abest, ut Justini oratione vel Imperatoris, vel Magistratuum, populique in Christianos odium & crudelitas defervesceret, ut deinde persecutio, Baronio auctore, vehementius recruduerit: id quod plurimorum martyrum Acta confirmant. Nam post oblatam Antonino Apologiam, Thelesphorus, qui anno 142. in locum Sixti subrogatus fuerat, præclaram pro Christo mortem oppetiit; cui successit Hyginius anno 154. Per eadem tempora ob religionem cæsi. Alexander Episcopus via Claudia vigesimo ab urbe milliario, Pontianus Spoleti, aliique plures in Italia. In Oriente itidem quamplurimi ob eamdem causam extremo supplicio affecti; Pergami in Asia Agathodorus, Carpus, Agathonice; Pergæ in Pamphilia Theodorus, ejusque mater Philippa cum aliis bene multis, Apameæ Alexander, Damasci Victor & Corona, Marcinopoli Melitina. His adde Flocellum & alios Augustuduni in Gallia, Potitum in Sardinia; quorum omnium nomina in Martyrologio Romano descripta inveniuntur, eorumque martyrium ad hæc tempora Baronius refert; *longe vero majorem esse numerum eorum,* ait idem Baronius ad an. Christi 154. *quorum, injuria temporum, & naufragio scripturarum memoria periit, nemo est, qui ex his, quæ sunt recitata, non possit facile opinari.*

Justinus pro Christianis Apologiam ad Imperatorem Antoninum scripsit.

Sed nihil profecit.

Sed quod neque ratio, neque æquitas, neque humanitas, id varia & multiplex clades ad vastandas urbes ac provincias Imperii Romani divinitus immissa ab Imperatore vel invito extorsit. Cujusmodi fuerint hæ clades, quæ per ea tempora acciderunt, Julius Capitolinus his verbis commemorat in Antonino: *Adversa hujus temporis hæc provenerunt: fames, de qua diximus, Circi ruina, terræmotus, quo Rhodiorum & Asiæ oppida conciderunt, quæ mirifice omnia instauravit; & Romæ incendium, quod trecentas quadraginta insulas, vel domos absumpsit; Narbonensis civitas, Antiochense oppidum, & Carthaginense Forum arsit; fuit & Tiberis inundatio.* Antoninus igitur tot ac tantis calamitatibus vehementer commotus, cum eas ab ultore Deo & Christiani sanguinis vindice illatas haud dubie crederet, an. 154. Imperatorias litteras, quod vocant Rescriptum, dedit ad Populos & Magistratus Asiæ, ubi & acrior in Christianos persecutio fervebat, & gravior in eas regiones divina indignatio incubuerat; litterarum autem caput erat, ne quis quidquam molestiæ Christianis facesseret; neu cuiquam liceret quemquam hoc solo nomine in judicium vocare, quod Christum coleret; id qui facere auderet, in eum supplicium verti jussit. In eo autem rescripto satis indicavit, unde accidisse putaverit magnos illos terræmotus, quibus multæ & nobiles imprimis Asiæ civitates corruerant; simulque impudentiam Ethnicorum castigat, quod in Christianos earum calamitatum culpam conjicerent, pœnamque converterent: cum ingruentibus hisce periculis & cladibus, hi quidem Deo suo freti ac supplices nihil metuant, contra vero illi pavidi ac vecordes, omnisque religionis expertes, nulli Deo neque fidant, neque preces adhibeant; quin illos acerbe divexant, qui Deum suppliciter colunt, riteque venerantur: *Cæterum de terræmotibus,* inquit apud Euseb. lib. 4. cap. 12. *qui vel præterierunt, vel jam sunt, non alienum a ratione videtur vos commonefacere: quandoquidem etiam cum adsint, animos dimittitis, & infelices vestri omnium casus in illorum religionem, tamquam in eorumdem causam transfertis. At illi, cum tale quid eveniat, constantius firmiusque Deo fidunt. Vos autem toto illo tempore Deum penitus ignorare, resque sacras prorsus contemnere; & non solum cultus, qui soli Deo debetur, inscii esse & expertes, verum etiam eos, qui illum observant & venerantur, graviter exagitare, & ad mortem usque insectari videmini.*

Calamitates Imperii Romani divinitus immissæ

Rescripta pro Christianis ab Imperatore extorquent.

Hoc edictum Ephesi in communi totius Asiæ conventu, ut tradit Melito Sardensis Episcopus, apud Euseb. lib. 4. cap. 12. recitatum fuit; & cum ex aliis in alias perlatum esset provincias, ecclesiæ aliquid otii & tranquillitatis attulit. Verum ne hoc quidem Augustali rescripto Magistratuum ac populorum adversus Christianos inveteratum odium omnino cohiberi potuit, ne identidem variis in locis rursus exardesceret, atque in perniciem Christianorum erumperet; argumento est, quod post divulgatum hujusmodi decretum Hyginius Romanus Pontifex, & alii plures Antonino adhuc imperante religionis causa interfecti leguntur. Hujus generis repentina procella populari odio ab Ethnicis concitata Venantium perculit, qui inter eum tumultum cæsus, martyrii decus, laborum suorum præmium adeptus est. Cum enim ob rescriptum Antonini res Christianæ satis quietæ ab hostibus tranquillæque viderentur, parochiæ suæ ac provinciæ lustrandæ consilium cœpit, ut persecutionis turbine disjectas ac dispersas oves congregaret, Christianam religionem ac disciplinam in eum, unde exciderat, locum restitueret; & quos hostium metus, aut suppliciorum acerbitas a Christi fide abstraxerat, eos ad ecclesiam & Christi cultum revocaret. Itaque Pontificiæ lustrationis initium faciendum censuit ab urbe Narona, quam Ptolemæus apud Ferrarium Narbonam vocat: hinc factum est, ut Hispanienses Chronologi Narbonæ Dalmaticæ vocabulo abutentes, Venantium in Pannoniam profectum per Galliam Narbonensem iter habuisse scripserint. Erat Narona regio ac civitas frequens & opulenta, millia passuum circiter 70. Salonis in ortum distans, viginti autem introrsum a mari recedens. Antiquitus Maronia dicta est, & Mauritania, deinde Narona & Narbona; nunc licet a pristina magnitudine ac frequentia desciverit, haud tamen exiguum vel ignobile oppi-

Pax aliqua ecclesiæ;

oppidum est, quod vulgo *Narenta* dicitur. Rebus Christianis Naronæ compositis, ejusque regionis oppidis ac vicis rite lustratis, Venantius alpestre in Pannoniam iter suscepit. Ea quippe veteris Pannoniæ pars citra Savum Dalmatiæ finitima, quæ nunc Bossina dicitur, vel ad Episcopalem, vel ad Metropoliticam Salonitani Antistitis jurisdictionem pertinebat. Ex itinere Dalmium adiit, seu Delminium, alpinum Dalmatiæ oppidum, idque pervetustum, a quo Dalmatiam & Dalmatas appellatos ferunt. Cum autem Hispani Scriptores Venantium *apud Dalmatiam martyrem effectum* esse tradunt, Dalmatiæ vocabulo non Provinciam, sed urbem Delminium intelligi oportet, quam Cassiodorus *Dalmanam* apud Ferrarium vocat; & interdum *Dalmatia* quoque appellari solebat, eodem scilicet nomine, quod provinciæ ac genti universæ dederat. In hac igitur urbe cum Venantius rei Christianæ curandæ augendæque operam daret, cultores Idolorum, quibus ea civitas referta erat, nostræ religionis odio accensi in eum invadunt, manusque sacrilegas injiciunt, vinculis & verberibus atque omni supplicio excruciatum necant ac trucidant. Dubitat quidem Sollerius, utrum martyrio *immortuus*, an *superstes* fuerit, propterea quod in Ms. Centulensi *Confessoris* titulo solum afficitur. Verum sive in ipsis tormentis necatus fuerit, sive propter acerbitatem vulnerum inflictorum, paucis post diebus mortem obierit, neque titulus, neque gloria martyris Venantio adimi potest. Nam Usuardus, Ado, aliique Martyrologi fere omnes eidem cum Episcopali dignitate martyrii laudem adscribunt; idque confirmat ecclesia Lateranensis, quæ ex antiqua traditione eo illum officio rituque singulis annis veneratur, quo anniversarius cujusque martyris dies celebrari solet. Venantii Salonitani Episcopi felix sanctusque ex hac vita discessus in ipsas Kalendas Aprilis incidit; nam huic diei commemorationem ejusdem Martyrologi subjiciunt; diemque eumdem ejus nomine ac memoriæ consecravit ecclesia Lateranensis. De anno martyrii cum nihil aliunde constet, standum est auctoritate Catalogi Romani, qui Venantii Pontificatum perduxit usque ad an. Christi 155.

Venantius dum iter in Pannoniã intendere,

apud Delminium, seu Dumnum,

ab Ethnicis interficitur.

Jam vero huic loco libet intexere Acta ipsa Venantiana, quæ Joannes Tamayus Salazar ex Hispaniensibus Chronologis omnium sententia explosis decerpsit, & commentitio illi Venantio Toletano Episcopo affinxit, suoque Martyrologio inseruit, notisque appositis ad diem primum Aprilis adjunxit. Hujusmodi Acta, si pauca quædam immutes, & corrigas, quæ depravarunt illi pseudochronologi, ut quam Venantio imposuerant, Toletani Episcopi personæ servirent, optime cum nostro Venantio Episcopo Salonitano congruunt, & cohærent; id quod ex animadversionibus nostris infra subjiciendis intelligi poterit.

§. V.

Acta S. Venantii Episcopi (ut falso ajunt) Toletani, & martyris.

a *Venantius civis* a *Toletanus a primis infantiæ exordiis, litteris, & virtutibus deditus, in adolescentia & maturiorum annorum ætate celebres sæculo spiravit odores. Nam cum Mundi illecebras, propter vitæ securioris, & æternæ beatitudinis causam*
b *præcordialiter despexisset, & in* b *monasticæ institutionis tabulam oculos convertisset spiritus, ne in fluctuantium sæculi undarum deperiret procellis,*
c *funem arripiens, ad* c *Religionis portum, haud naufragus, prosperitate devenit. Ergo in percelebri* d *illo, apud* e *Regiam Urbem SS.* f *Cosmæ,* d e f
& Damiani g *Agaliensi cœnobio* h *cucullum, spectante populo, humiliter induens, taliter purioris* g h
vitæ normam, virtutibus præeuntibus implevisse dignoscitur, ut i *illud doctrinæ musæum, probita-* i
tis depositum, & sanctitatis cœnobium, quod primo illum conspexerat novitium, brevi Venantium coluerit Abbatem. k *Hic selectioris dogmatis mani-* k
pulos colligens, & exemplaribus progressibus monachos l *ditans, ad perfectissimum* m *monasticæ* l m
eruditionis apicem se, & suos deduxisse refertur. Tantum in uno conspexit n *civitas honestatis exem-* n
plar, quantum in cæteris o *fratribus communiter* o
demirabatur ectypum. Quo factum, ut ad Cælos sublato p Adelphio Toletano Præsule (in q cujus p q
laudes adlectus Venantius illam percelebrem composuit homiliam, quæ falso adscribitur S. Petro cognomento Chrysologo) *de successore deligendo tractatur, quem ex* r Agaliensi *Parthenone, non* r
dubitabatur eruendum, sed super quem ex tantis emeritis caderet albus hæsitabatur lapillus. Tantum erat apud omnes meritum s *Cœnobitas. At dispo-* s
nente numine, & expetente t Abbatis *nomine, Ve-* t
nantius omnium assensu ad u *Patriarchale solium* u
inauguratus accessit. Oneris, & honoris pensum x x
brevissimo peregit circulo; nam cum in aa *Galliam* aa
Narbonensem, negotiis instantibus, bb *Pannoniasque perlustraturus, abiisset, apud* cc *Dalmatiam* bb cc
martyr effectus æternam remunerationem promeruit Kalend. Aprilis, anno Domini dd *607. Regnante* ee dd ee
in Hispania, & Gallia Narbonensi Liuva *S. Regis Reccaredi filio, sedem Apostolicam moderante S. Gregorio Magno ecclesiæ Doctore, & Hispaniæ protectore. Corpus* ff *sanctissimi Præsulis, & marty-* ff
ris requievit in Dalmatia ad annum usque 640. quo Joannes IV. Pont. Max. natione Dalmata cum aliorum exuviis transtulit sacrum Venantii corpus in Lateranensem Basilicam, in oratorio, quod dicitur S. Venantii apud Baptisterium Constantini; ubi in absidæ imago ipsius S. Martyris musivo compacta opere demonstratur. Carmen gg *sepulcrale manuscriptum* gg
reperi sic:

Toleti nascens, Adelphi dogmata suxi:
Agaliensis Aba — Præsul & urbis eram
Gallos lustro, Dalmatia post sanguine fuso:
Martyrii lauro, & Chlamyde cinctus abi.

NOTÆ.

a Corrige: *Civis Salonitanus*. Cum hæc duo verba *Salonitanus*, & *Toletanus* similiter desinant, & in easdem syllabas cadant, visa sunt opportuna, ut commutatio ex altero in alterum fieret. Venantio, quem falso annumerant inter Toletanos Episcopos, Higuera Toletanam, Quintana-Dvennas Gallicam originem adscripsit. Maximus in Chronico ad an. 598. eum vocat Toletanum.

b Corrige: *Clericalis Institutionis*. Ex Clerico scilicet Monachum fecerunt. Venantiani Monachatus testes citant Maximum in Chron. ad an. 602. & Julianum in Chron. num. 312. Joseph Card. de Aguirre anachronismi Gabrielem Bucellinum insimulat, *quod ex Benedictina familia putet fuisse hominem, qui tribus pene sæculis ante Benedictinorum parentis ortum exstinctus fuerit*. Cum itaque scriptum reperissent Venantium nostrum ab adolescentia Clericali militiæ nomen dedisse, id ut quoquo modo transferrent ad Episcopum Toletanum sæculi septimi, in locum *Clericalis* censuerunt substitui oportere *Monasticam* institutionem.

c Corrige: *ad vitæ ecclesiasticæ portum*.

d Corrige: *in Ordine Clericali*.

e Re-

... Retineri potest *urbs regia*, quæ quidem appellatio honoris ac dignitatis plena in Salonam optime quadrat, urbem & incolarum frequentia, & numero ac magnificentia ædificiorum, & divitiarum copia plane dignam, quæ regali cognomine afficeretur.

f g Hæc omnino deleas oportet, quamquam desumpta esse videantur ex aliquo codice Salonitano. Nam Salonæ, ut diximus in historia S. Domnii, perinsigne erat collegium SS. Cosmæ & Damiani apud ædem cathedralem, in quo Clerici, ex veteri instituto, ritu Monachorum vitam degebant, & annexis redditibus, sive eleemosynis in commune collatis alebantur; id vulgo appellari solet *Canonica*, quamquam & cœnobium aptissime ex eo dicitur, quod vitæ ibidem victusque communis disciplina & ratio vigeret. Verum hujusmodi collegium, si quod fuit Salonæ, duobus aut ferme tribus sæculis post Venantium Episcopum Salonæ institutum fuisse constat.

h Corrige: *Tonsuram*. Qui in sortem Domini, & Clericalem orginem adscribi cupiebant, tonsura initiari solebant; quem quidem ritum ab ipsis Apostolis traditum, ejusque auctorem fuisse D. Petrum Principem Apostolorum ferunt. Quare totus is locus haud dubio depravatus, corrigi ac restitui potest ad hunc modum: *Ergo in ordine Clericali, apud Regiam urbem, tonsuram spectante populo humiliter suscipiens, taliter purioris vitæ normam &c.*

i Corrige: ut *Ordo ecclesiasticus doctrinæ probitatis, & sanctitatis exemplar*, qui primo illum &c.

k Corrige: *Archidiaconum*, seu *Primum Diaconorum*. Is magistratus potestate & auctoritate proximus erat ab Episcopo; & plerumque Archidiaconus ad sedem Pontificiam Episcopi morte vacuam promoveri solebat. Sed Venantius noster apud falsos illos Chronologos, quemadmodum ex Clerico Monachus, ita ex Archidiacono Abbas evasit; ut scilicet priori posterius commentum responderet.

l Corrige: *Clericos* inferioris ordinis, quibus auctoritate præerat; quosque in disciplina atque officio continebat.

m Corrige: *Ecclesiasticæ eruditionis*.

n Idest cives illi, ex quibus constabat ecclesia Salonitana.

o Clerici a populo sanctioris vitæ instituto discreti, atque inter se conjuncti, *Fratres* rite appellari possunt.

p Corrige: *Sublato Hesychio Salonitano Præsule*.

q Quæ hac parenthesi inclusa sunt, omnia expungas licet.

r Corrige: *Salonensi Clero*.

s Corrige: *Primores Cleri*.

t Corrige: *Archidiaconi*; id quippe expetere videbatur nomen ac dignitas Archidiaconalis, ut pro more satis usitato illorum temporum in Episcopi mortui locum primus ex Diaconis eligeretur.

u Corrige: ad *Episcopale*.

x Venantius ecclesiæ Salonitanæ præfuit annos ipsos quindecim, ut docet Catalogus Romanus Episcop. Salonensium. Sed commentitium Venantii Toletani Episcopatum brevissimo spatio definiri oportuit, cum S. Ildephonsus nihil loci aut temporis relinquat inter Adelphium, & Arausium Episcopos Toletanos, quibus vel invitis ac repugnantibus interjicere Venantium aliunde adscitum, atque intrudere voluerunt.

aa Corrige: *in urbem Narbonensem*, sive Narbonam, nunc Narentam.

bb Eam scilicet Pannoniæ partem citra Savum, quæ nunc Bossina dicitur, & tum pertinebat vel ad parochiam, vel ad provinciam Metropolitæ Salonitani.

cc Idest apud Dalmium, sive Dumnum, alpinum Dalmatiæ oppidum, quod & *Dalmana*, & *Dalmatia* interdum dici solebat.

dd Corrige: *anno Domini* 155. Ita in Catalog. Rom. Antist. Salonit.

ee Hæc delenda: has scilicet temporum notas ab illis falsificis Chronologis adjici oportuit, ut Venantius e secundo in septimum æræ Christianæ sæculum dejiceretur.

ff Hæc omnia retinenda, quippe cum Venantio nostro & historia Salonitana preclare congruunt.

gg Hoc nimirum sepulchrali tetrastico tota fabula fuit concludenda; nihil præterea deest, nisi extremum illud, quo veteres comœdiæ clauduntur, *Plaudite*.

CAPUT II.

De Translatione Romana S. Venantii Episc. Mart. Salonit.

§. I.

Auctorum Testimonia.

I. Ex Historia Salonitana cap. 8. edit. Amstelodamensis:

Joannes summus Pontifex Apostolicæ sedis, cum esset Dalmatinus natione, audiens suæ gentis miserabilem a casum, valde condoluit; misitque quemdam Abbatem Martinum nomine cum multa pecuniæ quantitate pro redimendis captivis. Qui veniens ad partes Dalmatiæ, multos redemit captivos a Slavis, eosque ad parentes suos remisit. Iste Martinus ex Apostolica jussione b *multorum Sanctorum reliquias accepit in partibus Dalmatiæ & Istriæ, & detulit eas Romam ad prædictum Papam Joannem, qui venerabilis Pontifex eas reverenter suscipiens recondidit apud ecclesiam B. Joannis Lateranensis, ubi est fons Baptisterii, & ibidem juxta fecit depingi imaginem B. Domnii cum Pallio, & Pontificalibus indumentis, totum ex musivo aureo, Similiter fecit imaginem B. Anastasii inter alios Sanctos.*

a Propter Salonæ eversionem & Barbarorum irruptionem.

b In his erat quoque Venantius, quamvis Auctor historiæ Salonitanæ, neque hunc, neque alios nominatim commemoret.

II. Ex Codice antiquo Lateranensi, cui titulus est: Tractatus de translatione S. Venantii & sociorum.

Joannes natione Dalmata ex patre Venantio sedit annum unum, menses novem, dies decem & novem. Hic temporibus suis, per omnem Dalmatiam, seu Istriam multas pecunias per sanctissimum & fidelissimum Martinum Abbatem propter redemptionem captivorum misit, qui deprædati erant a gentibus. Eodem tempore fecit ecclesiam B. Martyribus Venantio, Anastasio, Mauro, & aliorum multorum martyrum, quorum reliquias de Dalmatia, & de Istria adduci preceperat, & recondidit eas in ecclesia S. Stephani, a juxta fontem Lateranensem, juxta Oratorium S. Joannis Evangelistæ, quod ornavit, & diversa dona obtulit. Ubi supra arcus argenteos duos fecit, qui pensant singuli libras quindecim, & alia vasa argentea multa.

Ita reperitur descriptio translationis corporis S. Venantii Episcopi & martyris in Codice Passionalium Sanctorum Christi martyrum signato littera A. sub folio

folio 124. a tergo, existente in superiori Archivo Lateranensi.

Eadem descriptio bene visa & collationata de verbo ad verbum concordat cum suo originali. Datum Laterani hoc die 20. Junii 1722.

F. de Vico Cancellarius Lateranensis, & Archivi Præfectus.

a Hæc ædes, cui antiquitus ab S. Stephano titulus fuerat, collapsa cum esset, ac per Joannem Papam magnificentius exstructa, deinde a S. Venantio cognomen accepit. Vide cap. IV. §. I. & cap. V. §. I.

III. Ex Anastasio Bibliothecario de vit. Rom. Pontif.

Joannes natione Dalmata ex patre Venantio Scholastico. Sedit annum unum, menses novem, dies octodecim. Hic temporibus suis misit per omnem Dalmatiam, seu Istriam, pecunias multas, per sanctissimum, & fidelissimum Martinum Abbatem propter redemptionem captivorum, qui deprædati erant a gentibus. Eodem tempore fecit ecclesiam B. Martyribus Venantio, Anastasio, Mauro, & aliis multis, quorum reliquias de Dalmatia, & Istria adduci præceperat, & recondidit eas in ecclesia supra scripta, juxta fontem Lateranensem, juxta oratorium B. Joannis Evangelistæ, quam ornavit, & diversa dona obtulit.

IV. Ex Alphonso Ciacconio de Vitis & rebus Rom. Pontificum.

Joannes IV. Venantii Scholastici filius, Dalmata Jadrensis, Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Diaconus Cardinalis, Imperatore Fl. Heraclio Augusto sedit annum I. menses IX. dies XVIII. consecratus VIII. Kal. Januarii, die Natalis Domini, ineunte anno Christi a DCXXXIX.

Joannes Pontificatum iniens, statim mira pietate usus est; ex reliquis enim thesauris, quos Isaacius Exarchus apud Lateranum reliquit, per S. Martinum Abbatem fidelissimum, omnes captivos Dalmatas, aut Istros pecunia redemit. Reliquias SS. Martyrum Anastasii, Venantii, Mauri, & sociorum, ne a barbaris hostibus incumbentibus dissiparentur, ut Romam quam diligentissime ferrentur, curavit. Ecclesiam quoque prope fontem Lateranensem iisdem collocandis a fundamentis struxit. Quorum corpora ex Dalmatia, & Istria adduci fecit, atque in ea recondidit, quam & ornavit, & multis muneribus locupletavit; addita dote pro Sacerdotibus in ea servientibus.

a Alii ad annum DCXL. revocant initia Joannis IV. Pontificis Maximi.

§. II.

De Auctore translationis.

Auctor translationis Joannes Pp. IV.

INter omnes convenit Joannis IV. Pontificis Maximi consilio & auctoritate Venantium & Socios ex Dalmatia in urbem transvectos fuisse. Ille quippe misit in Dalmatiam, qui martyrum reliquias Barbarorum injuriis & sacrilegiis expositas colligeret, & necessarios ad id sumptus ex ærario Pontificio suppeditavit. Nec discrepat, quin Joannes originem e Dalmatia traxerit: id ambigitur, Jadertinus ne patria fuerit, an Salonitanus. Panvinius & Ciacconius eum inter cives Jadertinos annumerant, reliqui fere omnes Dalmaticæ originis mentionem faciunt, patriæ non item; nec desunt tamen, qui eum Salonæ bonis parentibus, atque honesto loco natum affirment. Sed id alias; nunc satis est nosse provinciam, unde oriundus fuit. Cum

ex Dalmatia oriundus.

itaque Joannes, ut Baronius animadvertit, amaret unice nationem & populares suos, statim atque creatus est Pontifex, nihil antiquius habuit, quam ut afflictis eversisque Dalmatarum rebus consuleret, & Sanctorum martyrum exuvias apud eos conditas hostium direptionibus, ac sacrilegiis subtraheret. Quare Martinum Abbatem expertæ in primis religionis ac fidei virum in Dalmatiam proficisci jussit, ut quos Barbari in servitutem abduxerant, pecunia redimeret, pariterque Divorum reliquias, ne ab impiis hominibus violarentur, undique colligeret, atque in urbem transferret. Neque, etiamsi opus esset publicum in rem utramque ærarium exhauriri, quidquam pensi habuit; ratus id quod erat, nusquam melius Pontificias opes collocari posse; simulque admonitus Christi exemplo, & auctoritate, qui præceperat Apostolis, ut prius ad salutem conversionemque popularium suorum omni ope studioque incumberent, quam Evangelium ex Judæa proferrent, & Apostolicos labores in aliarum gentium utilitatem toto terrarum orbe propagarent.

§. III.

De causa translationis.

QUa tempestate venerandas martyrum reliquias ex Istria, & Dalmatia Joannes IV. in urbem asportandas curavit, ingens barbarorum multitudo ex ultimis Septemtrionis partibus effusa finitimas Dalmatiæ provincias insederat; ipsamque Dalmatiam assiduis excursionibus, rapinis, incendiis infestam habebant, ut nihil esset tam sanctum, atque tutum, quod non eorum impietas furorque perrumperet ac violaret. Jam Salonam funditus exciderant, cives atque indigenas partim interfecerant, partim abduxerant in servitutem, partim patria exactos in proximas insulas compulerant. Mira ubique ab incolis solitudo, ac vastitas erat, deserta, inculta, & relicta omnia. Nihil barbaries atque impietas de sacris profanisque rebus intactum reliquerat, præter martyrum sepulchra, quæ majores nostri summa religione asservari colique voluerant; verendum autem erat, ne barbari post incensa & absumpta omnia, sanctissimis hisce monumentis impuras manus injicerent, nisi præsto esset, qui eorum immanitati ac furori sacras illas exuvias præriperet. Atque id causæ fuit, cur Joannes Pontifex Max. eas in urbem transferri jusserit, ut ibi potius essent, ubi colerentur, quam in iis locis, ubi fœdissimis injuriis ac sacrilegiis paterent. Unde porro terrarum essent gentes illæ, quæ capta eversaque Salona totam fere Dalmatiam vastarunt, haud satis compertum videtur. Constat illas quidem ex ultima barbaria profectas fuisse, atque adeo Ethnica superstitione obstrictas, vel certe Arianæ hæreseos labe aspersas, & Christiano Catholicoque nomini infensas; sed de illarum origine ac patria alii alia litteris prodiderunt. Baronius pariter cum Rasponio earum genus ac nomen a Slavis repetendum censent. *Slavi*, inquit, *seu Sclavi in illa regione grassantes*. Huic sententiæ suffragatur historia Salonitana cap. 8. ubi Slavi nominantur ii, e quorum servitute Martinus Abbas Dalmatas captivos exemit: *Qui* (Martinus) *veniens ad partem Dalmatiæ multos redemit captivos a Sclavis*. Sed in eadem historia cap. 7. Gotthos appellatos invenio eos, qui Totila duce ex Teutonia & Polonia jamdudum profecti, Chrobatiam occuparunt, deinde in Dalmatiam irruptione facta, Salonam everterunt. Sunt etiam permulti ac nobiles historici, qui hujus urbis eversores *Avarum* nomine afficiunt; qui-

Barbari in Dalmatia effusi

Salonam excindunt.

De genere & patria horum barbarorum opiniones variæ.

quinimmo plerique & gravissimi auctores hoc fermeuno vocabulo illos designant. Atque ut mihi quidem videtur, est de nomine fere tota inter scriptores controversia, quæ vel facillime, salva cujusque auctoritate, componi potest. Nempe exercitus ille e triplici Barbarorum genere coaluerat; Slavi nimirum, Gotthi, Avares inita armorum societate, in eam expeditionem convenerant; ex quo factum est, ut alii aliis nominibus eos appellent. Ac Porphyrogenitus quidem de Adm. cap. 29. duplici vocabulo Avarum, Slavorumque universos complectitur, per quos Dalmatiam vastatam esse tradit. Quod si uno omnes vocabulo comprehendere velis, malim eos *Avares*, quam Slavos, vel Gotthos vocare; quippe non modo ex Avarum gente summi Ductores delecti erant, sed etiam Avares copiarum numero ac multitudine cæterorum barbarorum colluviem superabant: ex majori autem & nobiliori parte unamquamque rem appellari spectarique oportet. Sed de his alias fusius, & accuratius.

§. IV.

De Martino Abbate.

Martinus Abbas.

DE Abbate Martino, cujus opera atque industria ad transferendas in urbem Dalmaticorum Martyrum reliquias Joannes Papa IV. usus esse dicitur, multo parcius, quam pro singularibus tanti viri meritis ac virtutibus, veteres scripsere, ut neque ejus genus, neque patriam, neque res alias præclare pieque gestas memoriæ prodiderint. Auctor historiæ Salonitanæ, præter Abbatis titulum, nullam honoris aut dignitatis notam eidem apposuit. At Onuphrius Panvinius eum in Divorum numero habendum censuit, cum eidem *Sancti* titulum scripsit: *Per Sanctum Martinum fidelissimum Abbatem* &c. Apud Baronium duplici, & quidem utroque honorificentissimo epitheto afficitur, quippe sanctissimus, idemque fidelissimus appellatur. Utrumque mutuavit Baronius ab Anastasio Bibliothecario, & codice Lateranensi, ubi Martinum iisdem titulis condecoratum invenies. Suspicio est Martinum Abbatem, de quo hic agitur, re ac nomine eumdem fuisse, qui Romanæ ecclesiæ proximus post Theodorum Joannis IV. successorem summa cum laude præfuit; & primus Romanorum Pontificum fuit, cui nomen esset Martino. Hunc Constans Imperator secundus hoc nomine, idemque acerrimus hæreticorum fautor, in insulam Ponti relegavit, propterea quod coacto Romæ concilio Monothelitas damnasset. Quare gravissimis laboribus, ærumnisque confectus in exilio diem obiit anno 654, & Martyrum numerum ac venerationem obtinuit. Certe qui præclarissimi hujus Pontificis Acta legerit, iis virtutis ac sanctimoniæ notis eum ornatum inveniet, quæ cum Martino Abbate perbelle congruunt. Nam idem in Martino Abbate & Pontifice animus facile apparet, amplus & excelsus, ad labores impiger, ad pericula fortis, ad res magnas arduasque religionis ac pietatis causa suscipiendas gerendasque promptus atque alacer; ut unus idemque videatur esse, qui primum Abbas & Cœnobiarcha, deinde Pontifex Romanus fuit.

Vir eximiæ fidei & sanctitatis.

Idem fortassis ac Martinus, qui post Theodorum ecclesiam Romanam gubernavit.

§. V.

De tempore translationis.

De Anno translationis triplex sententia.

DE anno, in quem hujusmodi translatio incidit, tres video ab auctoribus ferri sententias. Hanc translationem alii revocant ad annum 40. septimi sæculi, alii in annum insequentem rejiciunt, alii denique cum anno ejusdem sæculi 42. connectunt. Cujus quidem rei cum causam quærerem, quidnam esset, cur de tantula re tanta fuerit inter scriptores dissensio, has causas reperiebam duas; unam, quod Martinus Abbas auctoritate jussuque Romani Pontificis majus quoddam opus susceperat, quam ut unius anni spatio absolvi ac perfici posset: nam omnes Dalmatiæ pariter Istriæque urbes haud ita brevi locorum intervallo disjunctæ perlustrandæ erant, & sacra cæmeteria diligenter ubique exploranda, & opportunitas idoneorum ad effodiendas colligendasque reliquias temporum captanda, ne barbari, quorum referta erat regio illa, pio operi intentos de improviso adorti absistere incepto cogerent. Ad hæc: Dalmaticæ Legationis Martino traditæ caput illud videtur fuisse, ut captivos e servitute redimeret, quæ quidem res haud ita facili negotio peragi potuit, quin & multa loca adiri, & multum laboris ac temporis impendi oporteret. Quare trium ferme annorum partem aliquam in hujusmodi legationem Martinus insumpsit. Anno igitur 40. septimi sæculi Martinus ab Joanne IV. legatus in Dalmatiam appulit; ejus anni quod supererat, & insequentem, itemque tertii anni partem aliquam legatione obeunda, exsequendisque Pontificiis mandatis extraxit. Anno demum 42. re bene & e sententia gesta Romam regrediens collectas e Dalmatia Istriaque Martyrum exuvias in urbem advexit. Ex quo fit, ut Venantii sociorumque translationem alii ad primum, alii ad secundum, alii ad tertium hujusmodi legationis annum referant, quippe cum Martini legatio hujusce translationis causa suscepta tres ipsos annos attingat. Huic translationi qui annum quadragesimum attribuunt, hi Martini ab urbe profectionem, adventumque in Dalmatiam spectant; qui alterum & quadragesimum eidem assignant, Dalmaticam peragrationem Martini, curamque in vestigandis colligendisque sacris lipsanis respiciunt; qui denique annum 42. adscribunt, Martini in urbem reditum, & sacrarum reliquiarum invectionem designant.

In Dalmaticam legationem tres anni insumpsi.

Altera causa, cur de anno translationis scriptores inter se dissideant, hæc est, quod non omnes ab uno eodemque anno Joannis IV. Pontificis initium ducant. Sunt, qui cum Baronio eum Severino subrogatum putant exeunte anno *639.*, vita vero & Pontificatu defunctum anno 42. ejusdem sæculi. Plerique autumant eum ab anno 40. ad 42. septimi sæculi ecclesiæ præfuisse. Omnes autem Joanni Pontifici annum unum, menses IX., & dies aliquot cum Anastasio attribuunt. Hinc fit, ut prioris sententiæ auctores partim in annum 40., cum Martinus sacris reliquiis colligendis operam dabat, partim in annum insequentem, cum idem Romam rediit, Venantii sociorumque translationem conjiciant. Qui vero posteriori sententiæ adhærent, ii quoque in duas partes distrahuntur, alteri annum 41., alteri 42. huic translationi adscribunt; nec deest ratio, quam suæ utrique sententiæ subjiciant; nam translatio illa utrumque annum amplectitur, altero inchoata, altero perfecta est, si ea duorum annorum spatio circumscribi posse videatur.

§. VI.

De numero Sociorum S. Venantii.

CAve putes hujus paragraphi titulo *Martyrii* socios designari; neque enim satis liquet, utrum Venantius gloriosi certaminis comites aliquos

Socii Translationis

quos habuerit, nec ne; cum nihil ea de re memoriæ proditum sit. Huc igitur pertinent socii translationis, quorum corpora pariter cum Venantio Romam e Dalmatia Martinus advexit. Dubium non est, quin hujusmodi socii minimum octo fuerint; totidem enim nominatim percensent plerique auctores. Sunt porro *Maurus*, *Anastasius*, *Septimius*, *Asterius*, *Antiochianus*, *Telius*, *Cajanus*, *Paullinianus*. His nonum adjecit Joannes Severanus in eo libro, qui inscribitur *memoria sacra VII. Ecclesiarum*, eumque Sulpicianum appellatum tradit. Rasponus quoque Henschenio teste ad 11. Aprilis pag. 111. in eamdem societatem Sulpicianum adscribit; neque vero Cajanum & Septimium propterea indidem exclusit, quod eos prætermiserit. Anastasius Bibliothecarius, Martinellus Floravantes, Onuphrius Panvinius, Alphonsus Ciaeconius, Lateranensis codicis auctoritate nixi tres tantummodo nominatim designant, *Anastasium*, *Venantium*, quem aliqui *Vincentium* vocant, & *Maurum*; nec tamen si reliquos silentio prætereunt, continuo eos ab hac societate rejiciunt.

8. minimum, vel 9. de quorum nominibus constet.

Cæterum nolim existimes numero tam exiguo eos omnes contineri, quorum exuvias Martinus ex Istria & Dalmatia in urbem transvexit. Octo quidem sunt, quos singillatim enumerant, & suo quemque vocabulo afficiunt; sed multo plures fuisse oportet una cum Venantio Romam translatos, quorum nomina scriptores vel ignorarunt, vel posteritati tradere neglexerunt. Id adeo intelligi licet ex aliis auctoribus, qui Venantii Socios præ illorum multitudine nullo certo numero definiunt. Auctor historiæ Salonitanæ tradit multorum Sanctorum reliquias per Martinum Abbatem Romam invectas fuisse. Huic suffragatur codex Lateranensis, qui iisdem verbis eamdem sociorum multitudinem designat: *Et aliorum* inquit, *multorum Martyrum*. Henschenius octo illos nominatim recensuit; hisque *multos alios* ejusdem translationis socios, & honoris participes adjecit, quamquam nullo illos vocabulo affecerit. Octonarius autem numerus angustioribus finibus circumscribitur, quam ut vim ac notionem explere possit, quæ huic verbo, cum *multitudinem* dicimus, subjici solet. Huc accedit ratio, seu conjectura haud sane improbabilis. Nemo fere Romanorum Imperatorum tribus prioribus sæculis Christianæ religioni bellum indixit, quin Dalmaticam ecclesiam, quæ tam prope ab Italia & urbe aberat, unde feralia illa edicta plerumque promulgari solebant, acerbissime divexaverit. Vel unus Diocletianus, quas & quantas in Dalmatia Christianorum edidit strages! ut post depositum imperium hanc unam provinciam, ubi sedem suam regiamque collocaverat, sibi designasse, & constituisse videretur, in quam omne odium, quo flagrabat adversus Christianos, furoremque universum effunderet. Nihilo remissius per eadem tempora exagitabatur Istria, quæ cum a Dalmatia haud procul distet, quibus conflictabantur Dalmatæ, iisdem necesse est procellis ac turbinibus Istros perculsos fuisse. Ex quo satis apparet vim sane ingentem sacrorum lipsanorum apud Dalmatas Istrosque reconditam fuisse, cum utramque provinciam Martyres pene innumerabiles suis victoriis pariter, exuviisque nobilitaverint. Ad hæc: cum annis haud ita paucis ante Salonitanam calamitatem, Gotthi, Hunni, Slavi irruptione in Mediterraneum Illyricum identidem facta, provincias illas urbesque ferro & igni vastabant, plurimorum Martyrum reliquias indidem avectas, subductasque incendiis ac populationibus Istria & Dalmatia per id temporis accepit; cum nusquam alibi, quam in ora maritima, antequam illuc quoque furor barbaricus perrumperet, tutior a barbaris receptus esse videretur. Hinc dici vix potest, quam ingens cumulus sacris Dalmatiæ Istriæque thesauris ac lipsanothecis accesserit. Porro cum Dalmatæ pariter Istrique Martyrum apud se conditorum tantam copiam habuerint, quanta excogitari potest maxima, quænam tanta calamitas fuit, quæ regionem illam tam præclaris ornamentis præsidiisque spoliaverit, ut ex tanta Divorum multitudine admodum paucos retineant, quorum sepulchra ostentent, reliquias colant, patrocinio glorientur. Haud equidem dubito, quin fieri potuerit, ut alii quidem alio translati sint, alios oblivio posteritatis obruerit, alios vetustas ipsa confecerit. Sed propius vero est tum præcipue utramque provinciam tam multis tamque eximiis thesauris exhaustam fuisse, cum Martinus Abbas eo consilio illuc appulit, ut sacras hujusmodi opes barbarorum excursionibus atque incendiis expositas colligeret, atque in munitissimam Christiani orbis arcem referret. Hinc fit, ut præter octo illos Martyres, qui propriis vocabulis designantur, alios sane plurimos Martinus Romam advexerit, quorum quidem nomina ignorantur, numerus autem iniri vix potest.

Sed longe plures fuerunt, quorum nomina ignota.

§. VII.

Unde Venantii & sociorum corporum Romam translata sint.

DE locis, sive provinciis, unde Martinus sacras illas reliquias collegit, & in urbem transvexit, nulla esse posset controversia, nisi communi sententiæ auctoritas codicis Lateranensis adversari videretur. Auctores fere omnes, qui de hac translatione scripserunt, Apostolicæ, qua functus est Martinus, Legationi æque Istriam ac Dalmatiam subjiciunt, & Martyres Romam translatos, conditosque in sacello Lateranensi, utrique provinciæ acceptos ferunt. Verum in Lateranensi codice cum scriptum sit Martinum ab Joanne missum fuisse per omnem *Dalmatiam, seu Istriam;* hæc loquendi ratio addubitare nos cogit, num Martino in ea legatione utraque provincia, Istria scilicet ac Dalmatia, an alterutra solummodo obvenerit. Huic enim particulæ *seu*, quam disjunctivam vocant, ea vis inest, ut duo quidem conjungat, sed alterum affirmet, alterum neque neget, neque affirmet; & cum sit alterutro contenta, utrum utri præferendum sit, non satis declarat. Sed objectus nobis ex codice Lateranensi locus tanti non est, ut a communi sententia discessionem facere oporteat; præsertim cum auctor hujus codicis particula *seu* non ad disjungendum, sed ad copulandum uti videatur, sic prorsus, ut disjunctioni *seu* eamdem significationem subjiciat, quæ conjunctioni *&* vulgo adhibetur; præsertim cum apud idoneos Latinitatis Auctores non desint exempla, quæ hujusmodi particulæ vim conjungendi attribuunt. Argumento est, quod duas illas provincias, quas hic videtur disjungere, paullo infra conjungit, & Martini Abbatis legationi utramque adscribit, cum huic id negotii datum esse affirmat, ut ex Dalmatia pariter atque Istria Martyrum reliquias Romam deferret. *Eodem tempore fecit* (Joannes) *Ecclesiam B. Martyribus Venantio, Anastasio, Mauro, & aliis multis, quorum reliquias de Dalmatia, & de Istria adduci præcepit*. Quæ de codice Lateranensi diximus, eadem referri oportet ad Anastasium Bibliothecarium, qui hanc narrationem iisdem propemodum verbis contexuit. Neque illud hoc loco præ-

Utrum Martini legatio Dalmatiam & Istriam, an ex his alterutra solum compleceretur.

prætermittendum puto, quod quidam haud contemnendi scriptores Apostolicæ hujus legationis fines latius proferre videntur; quippe tradunt Martinum ab Joanne proficisci jussum *per Dalmatiam, & alias regiones*: neque vero *aliarum regionum* nomine unam Istriam intelligi solum posse censeo, sed hujusmodi vocabulo plus aliquid comprehendi arbitror, quam quantum unius provinciæ finibus continetur. Itaque ex horum sententia Apostolicam Martini peragrationem per me licet extendas in Chrobatiam usque & Saviam & Epirum regiones Dalmatiæ finitimas. Quare ut paucis fiat satis quæstioni huic paragrapho præpositæ; Venantium quidem ex Dalmatia, alios vero, partim ex Dalmatia, partim ex Istria, partim fortassis aliunde, Martinus Abbas in urbem transtulit.

CAPUT III,

De Sacello Lateranensi Martyrum Dalmaticorum reliquiis insigni,

§. I.

Descriptio prima ex Cæsare Cardinali Raspono Lib. IV. cap. XI. Hist. Basilicæ Lateranensis.

Joannes IV. Dalmatiam patriam suam duplici memorandæ pietatis significatione, post adeptum Romanæ ecclesiæ Pontificatum, est prosecutus. Cum enim a Sclavis Barbaris adhuc, & infidelibus populis per ea maxime tempora miserabiliter premeretur, eversamque Salonam, Epidaurum, & reliquas pene omnes ejus tractus civitates, ac gentem pene universam, vel trucidatam, vel servitute indigna oppressam lugeret; ablegatis idoneis in eam regionem hominibus, quam maximum popularium suorum numerum libertate præsenti pecunia a Barbaris redemptum donavit, (in quod opus thesauris ab Isacio Exarcho in Laterano relictis usum fuisse perhibent) sanctorumque reliquias, ne Christianæ religionis hostibus ludibrio esse possent, plurimas eisdem e terris exportandas, Romamque adducendas curavit: fuerunt autem S. *Venantii, Domnionis, Anastasii, Mauri, Asterii, Sulpiciani, Theli, Antiocheni, Paulliani; inque Oratorio, de quo nunc agimus, ab eodem sunt condita, quod S. Stephani, ut diximus, olim notatum verisimile est, suadente id, ut dixi, vetustissimo codice manuscripto, quod in Archivo Lateranensi asservatur; cujus verba ad hanc sententiam facientia hæc ferme sunt*: Joannes IV. natione Dalmata corpora Sanctorum Venantii, & sociorum condidit in ecclesia S. Stephani juxta Fontem Lateranensem juxta Oratorium Sancti Joannis Evangelistæ, quod ornavit, & diversa dona obtulit.

Inter quæ dona præcipue arcus duo ex argento miræ magnitudinis, ponderis librarum triginta, argenteaque vasa multa, non minus structuræ, quam materia elegantia eximia. Habemus autem apud sæpe memoratum Bibliothecarium hujus Oratorii mentionem in vita S. Stephani III. *Papæ, qui narrat Constantinum Pseudopontificem cum Paullino, & Theodoro Episcopis Longobardis aufugientem, cum in Oratorio S. Venantii ad fontes descendisset, aliquantulum ibidem resedisse. Sed & Leo* III. *eodem Anastasio auctore vestes suas de fundato, & vela item duo donasse traditur.*

Ædificii situs, & structura. *Hujus ecclesiæ structura formæ pene quadratæ est, & sita conspicitur inter aream interiorem Basilicæ Lateranensis, Oratorium S. Joannis Evangelistæ, & Baptisterium ipsum Lateranense, ejusque portarum una posita est ad Baptisterium inter portam Oratorii Sanctarum Ruffinæ, & Secundæ, seu S. Andreæ, & ædiculam S. Joannis Evangelistæ; altera ad Meridiem, qua ad atrium seu aream Basilicæ interiorem iter est. Habet præterea e regione ostiolum, quod ad sacrarium ejusdem Oratorii ducit. Antiquitus fuisse totum apertum, & per intercolumnia in porticus formam constructum testatur Panvinius; nam ad Orientem superesse quinque arcuum vestigia, duorum vero ad Occidentem advertit; nunc undique clauditur. Parietes a tribus lateribus vetustissimis, & non inelegantibus picturis ornabantur, quarum tantummodo superest Deiparæ Virginis imago, de qua mox dicam.* Parietum picturæ abolitæ. *Parietes absque ornamento conspiciuntur, unica excepta absidula, sive calcidica, quæ antiquitus tabulis marmoreis, usque ad Zophorum incrustabantur, supra Zophorum vero usque ad tectum nitet opere musivo, sicut etiam calcidicæ tota concameratio nitet: in curvitate vero hujus absidulæ imagines beatissimæ Virginis, SS. Apostolorum Petri, & Pauli, & Joannis Baptistæ visuntur, adjectis etiam Sanctorum Venantii, & Domnionis Martyrum Iconibus, cum Pallio, & Planetis cæruleis, qui sine mitra libros in manibus tenent, eodemque habitu Joannes* IV. *capellæ conditor exprimitur, ejusque item successor Theodorus, qui forte inchoatum opus perfecit, quippe Joannis imago ecclesiam, Theodori vero librum præ manibus habere fingitur; superne & ab utroque amborum latere Salvatoris effigie imminente. Ad murum vero hinc inde e musivo effigies Sanctorum Martyrum, quorum corpora hic requiescunt, coronas præ manibus gestantium: superius vero in intervallis quatuor fenestrarum animalium quatuor, totidemque Evangelistarum symbola: item Hierusalem, & Bethleem civitatum apparent: in absidis Zophoro e musivo hi versus leguntur insculpti.* In abside Imagines.

Martyribus Christi Domini pia vota Joannes,
Reddidit Antistes, sanctificante Deo. Inscriptio.
At sacri fontes simili fulgente metallo
Providus instanter hoc copulavit opus.
Quo quisquis gradiens, & Christum pronus adorans,
Effusasque preces impetrat ille suas.

In absidis medio cernitur ara quatuor elevata gradibus, cui superimpositum est ciborium marmoreum fultum quatuor nobilibus columnis item marmoreis, opere accuratissimo in spiram striatis, cum capitellis ornatissimis; & sub hoc altari proxime enumerata S. Venantii, & sociorum corpora requiescunt. Altaris descriptio. Sub quo Venantii & sociorum corpora. *Pavimentum olim erat totum lapideum, nunc opere lateritio stratum est. Introeuntibus vero per Baptisterium ad lævam Deiparæ Virginis imago occurrit, ex antiquis picturis divina virtute adhuc superstes, quam tempore Gregorii* XIII. *anno 1572. miraculis illustratam confluentes undique populi voti compotes pretiosis donis, imaginibus, ac multa sacra veste decorarunt; ibique religiosa fidelium pietas altare elegantissimis marmoribus, & columnis pretiosis ornatum erexit, unde capellæ præter antiquum S. Venantii, novum quoque S. Mariæ ad fontes vocabulum factum est, quibus duobus promiscue nunc a fidelibus honorari consuevit.*

Proximum est, ut dixi, sacellum, in quo sacra supellex ejusdem Altaris asservatur jussu Lateranensium Canonicorum, qui sacra etiam ibidem facere præcipuis quibusque B. Virginis solemnitatibus consuevere: quod munus cæteris anni diebus, a certis clericis, & Capellanis, ab iisdem Canonicis impositis, obiri mos est. Sacrarium supellectili sacræ asservandæ.

Juxta Lateranensem fontem exstructum a B. Hilario Pontifice aliud Oratorium S. Stephani affirmat Anastasius: hujus locum Panvinius certo designare se aliud Oratorium S. Stephani.

re se posse negat; suspicari tamen ait, ibi situm fuisse, ubi nunc est oblonga illa ambulatio, quæ Oratorium S. Joannis Evangelistæ, & Baptisterium interjacet. Mihi vero (etsi conjectura post innovatam a Panvinii tempore loci faciem multo difficilior est) similius vero videtur pro vestigiis hujus Oratorii ædem S. Venantii assignare, quasi ex collocatione, quæ in ea facta est, reliquiarum ejus Martyris, ut mox dicemus, novum titulum, exsolescente veteri Sancti Stephani nomine, habere inceperit. Quod autem ab Anastasio in Joanne IV. innui videtur, idcirco fortasse dicitur, quod vel collapsum Joannes restituerit, vel ita exornaverit, ut conditoris laudem meritus videri possit. Inde autem ut hæc affirmem adducor, quod in vetusto codice varias Sanctorum res gestas continente, legisse me memini, corpora Sanctorum Venantii, & sociorum Martyrum in ecclesia S. Stephani fonti Lateranensi, ac S. Joanni Evangelistæ proxima, a Joanne IV. fuisse recondita. Unde satis evidenter argui potest, olim hoc Oratorium utramque & S. Stephani, & S. Venantii appellationem tulisse; amisisse autem primam, quomodo nunc ob frequentius S. Mariæ ad Fontes vocabulum, ut postea dicemus, hanc etiam secundam pene amisit.

§. II.

Descriptio secunda. Ex Joanne Ciampinio Monum. Vet. parte II. cap. XV.

De Oratorio S. Venantii.

INter antiquiora sacra ædificia Lateranensi Patriarchio adjacentia, S. Venantii Oratorium enumeratur, quod Baptisterio cohæret. Hujus Oratorii constructionem apud Bibliothecarium in Joannis IV. vita legimus: eodem tempore fecit ecclesiam Beatis Martyribus Venantio, Anastasio, Mauro, & aliis multis Martyribus; quorum reliquias de Dalmatia, & Istria adduci præceperat, & recondidit eas in ecclesia suprascripta juxta fontem Lateranensem juxta Oratorium B. Joannis Evangelistæ, quam ornavit, & diversa dona obtulit. Ad cathedram B. Petri Joannes evectus fuit anno 639.

Sententia Card. Rasponi.

At Cæsar Rasponus Cardinalis in sua historia Lateranensis Basilicæ lib. 4. cap. 11. & 12. hujus Oratorii fundationem in dubium revocat, cum autumet, præfatum Joannem IV. idem Oratorium forsan collapsum reædificasse, melioribusque decorasse ornamentis. Quidquid de hujusmodi sit fundatione, ex præfati Rasponi sententia incertum redditur; certum tamen est antiquissimum esse ædificium, ut eruditus Panvinius antiquitatum amantissimus scribit; ac olim usque ad zophorum e tabulis marmoreis incrustatum, nec non supra zophorum usque ad tectum musivo opere ab eodem Joanne Pontifice in speciosiorem formam redactum fuisse.

Antiquus ejus ornatus.

De hujusmodi ornatu nihil ad præsens superest præter Tribunæ Musivum, cum tempus omnia secum trahat, consumet, ac devoret. Parietes omnes albario obductæ sunt, interioremque Oratorii sive ecclesiæ statum ipsemet immutari vidi. Nam ante Tribunam antiqua erat ara, cui impositum Ciborium quatuor suffultum marmoreis columnis conspiciebatur; nec non per quatuor gradus ad eamdem aram dabatur ascensus. Hæc ara demolita fuit; aliaque ligusticis marmoribus cum venustiori forma erecta; in quam Beatissimæ Virginis imago, quæ in altari prope sacrarii januam erat, translata, nam altare dirutum fuit. Hæc nova constructio Musivi aspectum aliquantisper impedit.

Antiqua ara magnificentius restituta.

Musivum hoc a temporum injuriis servatum anno 1674. a quodam Narcisso Spina Musivario, in multis, quæ perierant, pristinæ formæ restitutum fuit, ut ipse mihi narravit; asserens duas illas fenestras, quas in annexa Tab. XXX. lit. F. indico, etiam musivo opere in interioribus partibus fuisse ornatas; nunc vero muro obductæ sunt, ut pote etiam alia indicata littera G. Hæc de præsenti fabricæ statu, modo ad musivi operis descriptionem descendimus.

Anno 1674. Musivum opus restauratum describitur.

In anteriori hujus parietis facie cernitur arcus eleganti opere musivo efformatus, in quo, ut videre est, quinque sunt expressæ cruces: super arcum duo sunt quadrata, in quorum uno S. Lucas & Mattheus, in altero Marcus & Joannes omnes Evangelistæ sub animalium forma expressi. In ejusdem parietis angulis duæ civitates, in portis suspensas lucernas habentes, efformatæ spectantur. De præfatis symbolis alibi disseruimus, ideo calamum ad alia notanda convertimus. Ad ejusdem arcus latus dextrum octo Sancti musivo opere expressi sunt, totidemque ad sinistrum. Eorum, qui ad dextram cernuntur partem, nomina sunt, S. Paullianus, S. Telius, S. Asterius, S. Anastasius: ad sinistram S. Maurus, S. Septimius, S. Antiochenus, S. Gajanus. Ambigendum minime est, hos Sanctos illos repræsentare Martyres, quorum reliquias laudatus Joannes IV. Sum. Pontifex e Dalmatia Romam adduci voluit, ut supra exposuimus. De his Martyribus ad diem 11. Aprilis in Martyrologio Romano hæc fit mentio: Salonæ in Dalmatia Sanctorum Martyrum Domnionis Episcopi cum octo militibus.

Cardinalis Baronius in notis ad id Martyrologium sic asserit: Salonæ in Dalmatia Sanctorum Martyrum Domnionis Episcopi, cum militibus octo: *De his etiam Usuardus hac die; consentiuntque vetera manuscripta, scriptorum sociorum nomina hæc sunt: Paullianus, Telius, Asterius, Anastasius, Maurus, Septimius, Antiochianus, & Cajanus; quorum corpora Joannes Papa IV. Dalmata translata e Dalmatia, prope baptisterium Constantini recondidit in Oratorio a se decentissime exornato. Asservatur illic etiam corpus S. Venantii. Hæc ejusdem ecclesiæ Lateranensis monumenta testantur.*

Hinc dubitandi ansam desumo, non omnes hos octo, hoc in emblemate expressos fuisse milites, ut ex indumentis facile argui potest; sed tantum quatuor: nam chlamys militaris erat vestis. S. Paullinianus tam veste, quam chlamyde albi coloris est indutus, præter panni particulam, quæ e pectore decidit, corpusque tegit, quæ coloris violacei subobscuri est, cujus in medio duo alba signa cernuntur.

Diu cogitavi, quid indicaret pannus iste; mea propterea revolvi mente omnia Romana simulacra, sed nihil inveni, quod huic panno adaptari posset. Judico itaque Græcanicum ornamentum esse, cum Sanctos istos Græcos fuisse putem, quoniam in Dalmatiam obdormierunt in Domino. Græci enim Imperatores deferebant Laticlavum, in signum supremæ nobilitatis.

S. Telius, Antiochianus, & Gajanus pari modo vestiti sunt; reliqui tres ecclesiastica indumenta habere noscuntur: nam S. Asterius Casula violacei coloris, quæ Sacerdotalis est vestis; S. Maurus an casula, an Dalmatica indutus sit, dubium redditur; vestis autem violacei est coloris. S. Anastasius vero veste alba, pallioque glauco indutus cernitur; in cujus pallii fimbria est Monogramma N. S. Septimius autem Dalmaticam albam defert. Hi tres postremi capillos in coronæ forma tonsos habent, qui coronam clericalem demonstrant. Quare pro certo habeo quatuor fuisse milites, alios duos Episcopos, sive unum presbyterum, & alium Diaconum, postremum virum sæcularem, huncque esse virum illum Anastasium Aquilejensem, qui apud Salonam Martyrium pro Christi nomine suscepit, ut scribit Thomas

Thomas Archidiaconus Spalatensis in sua historia Salonitanorum Pontificum cap. 9.

Ultra indumenta etiam locum, sive situm observo, quem eisdem pictor dedit, nam Consuli primum locum, secundum Archiepiscopo, ni fallor, qui forte Archiepiscopus Salonitanus fuit. Tertius locus datus est Asterio, qui forte erat Presbyter ecclesiæ Saloniensis. Quartus S. Septimio, qui forsan ejusdem ecclesiæ Diaconus.

Observo etiam, quod Ecclesiastici deferant librum, vel volumen: ille Evangeliorum librum indicat: hoc illud ostendit volumen, in quo ordinationes, aliique ecclesiastici ritus cum figuris annotatæ erant. Similia volumina talibus ornata figuris me vidisse recordor. Animadverto ulterius, quod omnes viri sæculares coronam gemmatam in manibus deferunt, quæ oblationes in sacrificiis a Fidelibus factas significant. Hæc de arcu, modo ad Tribunam.

In hujus Tribunæ summitate stat Christus Dominus noster veluti inter nubes, dexteram in actu benedicendi extollens, violacei coloris veste coopertus. Ad dexteram unus, ad sinistram alter Angelus adstant, cæruleis indumentis vestiti, in quorum fimbriis est monogramma H. In inferiori tribunæ parte, in ejusque medio stat Beatissima Virgo, expansa tenens brachia, quam vestes violacei coloris subobscuri circumdant. E collo pendet parva Crux, ac supra interiorem vestem etiam pendere cernitur orarium, sive stola Cruce insignita. Ad ejus dexteram stat senex alba veste amictus, cujus in fimbria est monogramma T. librum dextera tenens, qui S. Paullum absque dubio indicat; cum ad sinistram stet S. Petrus, ut claves, quas in dextera habet, talem Sanctum virum demonstrant: sinistra viatorium stringit, cujus in summitate est crux.

Prope S. Paullum est S. Joannes Evangelista, ut ipsa epigraphes ostendit, qui librum itidem gerit, vestibusque albis indutus est, & in exterioris vestis laciniis monogramma H. apparet. Prope S. Petrum est S. Joannes Baptista, ut appositus titulus exprimit; interiorem vestem cærulei, pallium vero glauci coloris habet; in hujus pallii extremitate appictum cernitur dictum monogramma H.

Modo ad dexteram redeo partem: post S. Joannem sequitur S. Venantius, qui interiorem vestem albam defert, ac super hanc aliam vestem coloris violacei subobscuri, quæ casula ni fallor est; ac super eamdem orarium sive stola excurrit. Quod S. Venantium descripta figura repræsentet, appositæ litteræ id significant: quod fuerit Episcopus, ex vestibus deducitur; cujus vero loci, incertum est; certum tamen, quod ejus corpus cum aliis supra relatis martyribus laudatus Joannes Pontifex e Dalmatia adduci fecit, ut supracitatus Bibliothecarius enarrat.

In opposita parte apparet S. Domnio, pari modo vestitus, qui itidem Episcopus fuit; & censet Baronius in notis ad Martyrologium ad diem 1. Aprilis ambos hos Provintiæ Dalmatiæ, seu Istriæ fuisse Episcopos; Baronii autem sententiam libenter amplector.

Redeamus modo ad dexteram. In hujus tribunæ angulo vir antiquis Pontificalibus indumentis circumdatus violacei subobscuri coloris, qui ecclesiam manibus sustinet, procul dubio sanctissimum Pontificem Joannem IV. ecclesiæ ædificatorem designat: consuevere enim antiqui Romani Pontifices, quando ecclesias ædificabant, illasque musivis ornabant operibus, propriam imaginem in eis exprimere, & constructæ ecclesiæ delineationem manibus gestantem, ut videre est in ecclesiis S. Laurentii in agro Verano, ac S. Agnetis supra relatis, & infra referendis.

In opposito vero angulo, sive sinistra parte stat, ni fallor, alter Pontifex, quoniam similibus vestibus indutus cernitur, librumque in manu gestat. Hunc pro certo habeo, sanctissimum Pontificem Theodorum, ejusdem Joannis successorem demonstrare, qui ecclesiam a suo Prædecessore constructam musivis ornavit operibus: quare debitam suo antecessori laudem detrahere minime volens, propterea ejusdem imaginem, uti oratorii constructoris, exprimi voluit.

His sub imaginibus nonnulla leguntur carmina, quæ tam a Grutero pag. 1164. n. 4. quam a Raspono lib. 3. cap. 12. in sua basilica Lateranensi errata, ab ecclesiasticæ vero Historiæ parente Cardinali Baronio correcta referuntur, ad cujus normam minusculis supplevimus litteris ea, quæ in autographo temporum injuria deleverat, ut videre est in annexa Tab. XXXI. Carmina vero ibi incisa sunt hæc. *Inscriptio erroribus scatens, a Baronio emendata.*

Martyribus Christi Domini pia vota Joannes,
  Reddidit Antistes sanctificante Deo.
At sacri fontes simili fulgente metallo
  Providus instanter hoc copulavit opus.
Quo quisquis gradiens & Christum pronus adorans,
  Effusasque preces impetrat ille suas.

§. III.

Descriptio III. ex Augustino Oldoino in Auctariis ad vitam Joannis IV. a Ciacconio descriptam.

Joannes Oratorium, quod construxit juxta Fontem Lateranensem, D. Venantio, & sociis dicatum voluit, ut scribit Octavius Pancirolus; quod primum nomen retinuit usque ad annum 1575. ex quo Virginis Matris imagine miraculis ibi coruscante, vulgo postmodum dictum est: La Madonna di S. Giovanni. Inter alia hujusce Oratorii ornamenta illud adjecit Joannes, ut quorum Sanctorum corpora transtulisset, eorumdem & imagines in abside musivo opere fieri studio propensiore curaret. Verum inchoatum opus cum ipse morte præventus inabsolutum reliquisset, Theodorus, qui in ejus locum successit, absolvit. Adhuc extant integræ sacræ imagines Dei Genitricis Mariæ, & Sanctorum martyrum, quorum illic sub Altari corpora habentur recondita, musivo opere: atque hi, qui sequuntur, versus eodem opere exarati, ibidem in absidis hemicyclo scripti leguntur:

Martyribus Christi Domini pia vota Joannes
  Reddidit Antistes sanctificante Deo.
At sacri Fontes simili fulgente metallo
  Providus instanter hoc copulavit opus.
Quo quisquis gradiens & Christum pronus adorans,
  Effusasque preces impetrat ille suas.

CAPUT IV.

Animadversiones in descriptiones sacelli Lateranensis Venantiani.

§. I.

De variis titulis huic sacello pro temporum varietate impositis.

Huic sacrosanctæ ædiculæ titulos omnino quatuor alios ex aliis inditos invenio. Primum a S. Stephano, alterum a S. Venantio, tertium a Theodoro I. Romano Pontifice, quartum denique a Deipara Virgine accepit. Haud satis liquet, utrum a B. Stephano, qui cum primus omnium pro Christo sanguinem profuderit, Protomartyris cognomen invenit, an ab altero Stephano ducentis annis posteriore, qui cum Romani Pontificatus *Ædis Venantianæ tituli quatuor.*

Ccc insi-

insignibus martyrii palmam conjunxit, hæc ædes *Stephani* titulum sibi adsciverit. Illud quoque in controversia est apud Scriptores, utrum unum omnino idemque fuerit sacellum, quod primum Stephani, deinde Venantii titulum subierit; an vero duæ olim fuerint ædiculæ, suo quæque titulo inscriptæ, quarum alteram ab altera etiam reipsa, non solum nomine distingui oporteat. Sunt, qui auctore Panvinio existimant, prope ab eo sacello, quod nunc extat visiturque, sitam fuisse ædem S. Stephani, oratorio S. Joannis Evangelistæ & Baptisterio interjectam; hac diruta funditusque eversa, Stephani titulum immigrasse in proximum sacellum, quod Joannes IV. Venantio exstruxit; quæ quidem nova ædes pro vetere cum esset substituta, non minus a Stephano, quam a Venantio religionis ac nominis causam accepit. Sed plerique contra sentiunt, & contendunt unum fuisse atque idem sacellum, cui primum Stephani, deinde Venantii titulus obvenerit; sive quod Joannes IV. veteri templo collapso, & a fundamentis avulso, in iisdem vestigiis consimilem ædem Venantio excitaverit, ut censet Card. Rasponius; sive quod antiquam ædem nutantem, ævoque fatiscentem refecerit, & magnificentius ornatam ad cultum venerationemque S. Venantii transtulerit, ut Ciampinus existimat. Me haud pœnitet hujus sententiæ esse, quippe quam Lateranensis codicis auctoritate innixam video; nam in eo scriptum est Venantii & sociorum reliquias *in ecclesia S. Stephani* reconditas fuisse: quæ verba satis declarant non aliam ædem ab Joanne vel restitutam, vel refectam esse, & martyrum exuviis e Dalmatia Istriaque advectis nobilitatam, nisi illam ipsam, quæ Stephani titulum jam inde ab sæculo quinto, cum exstructa fuit, ab Hilario Pontifice, ut tradit Anastasius, sibi inditum ad eam usque ætatem retinebat. Illud vero inter omnes convenit non statim antiquum S. Stephani nomen cultumque abrogatum fuisse, simul ac Venantii nomen ac religio una cum ejusdem reliquiis illic recepta est; sed aliquamdiu illud sacellum utriusque martyris titulum retinuit, quoad Stephani memoria cultuque paullatim obsolescente, tandem ab uno & solo Venantio cognominari cœpit.

An Ædes S. Stephani diversa fuerit a Venantiana.

Porro cogitanti mihi, quid causæ fuerit, cur Joannes IV. titulum, quem condito a se ornatoque sacello inderet, maluerit a Venantio desumere, quam a cæteris martyribus, quorum pariter reliquias ibidem reposuit, hæc una occurrebat haud sane speciosior, quam probabilior, quod nimirum ejus parens, cognomento Scholasticus, Venantii nomine appellabatur, ut Anastasius Bibliothecarius, cæterique docent, qui Vitas Romanorum Pontificum perbrevi elogio complectuntur. Etenim verisimile est Joannem in optimi parentis sinu sanctissime educatum, ab ipsa pueritia paternis adhortationibus & exemplis sic institutum fuisse, ut D. Venantium in primis, utpote parentis sui cognominem ac patronum sibi in omni vita eximia quadam veneratione colendum duxerit; ex quo factum est, ut non minus religionis, quam bonorum paternorum hæres existeret. Quocirca Lateranense sacellum ab se restitutum Venantii titulo cultuque consecrandum censuit, ut suæ sive religionis adversus hunc martyrem, sive pietatis erga parentem, insigne hoc monumentum ad posteros transmitteret. Quid si Venantius Joannis pater ad id temporis vitam perduxerit, idemque pro sua in eumdem martyrem religione auctor filio fuerit, ut sacellum illud D. Venantio dedicaret? Id equidem affirmare non ausim; quas enim rationes huic opinioni subjiciam, nullas invenio; cæterum neque video, quibus eadem argumentis falsa demonstrari possit.

Cur Joannes ædiculam ab se conditam, vel refectam a Venantio cognominari voluerit.

Quod attinet ad tertium titulum, qui adjectus est secundo, vel cum eo pariter usurpari interdum solebat, Martinellus Floravantes, Cæsar Cardin. Rasponius, aliique auctores sunt, eidem sacello cognomen factum fuisse ab Theodoro primo, qui proximus post Joannem IV. Romanam sedem obtinuit. Cur ita denominatum sit, hanc fere causam afferunt, quod cum mors intempestiva Joanni præripuisset laudem ornati perfectique templi, Theodorus Pontifex præclara cœpta exsequens, egregium opus ab Decessore inchoatum perfecit, Deoque optimo maximo in honorem S. Venantii ritu solemni dedicavit; ut tradunt Anastasius, Baronius, Oldoinus, Ciampinus, a quibus non dissentit Rasponius, qui tamen negat id sibi adeo exploratum esse, ut pro certo habendum putet. Nec vero templum hoc Lateranense idcirco ab Theodoro cognomen sumpsit, quod hujus nomine ac religione consecratum fuerit; sed quia is Pontifex vel huic sacello fastigium imposuit, ejusque ornamenta ab Joanne fieri cœpta pari pietate ac magnificentia absolvit; vel certe perfectum jam ornatumque sacellum dedicavit, propterea *Theodori Oratorium* vulgo vocitari interdum solebat. Ad hunc ferme modum Romani appellant duas illas celeberrimas S. Laurentii Basilicas a Damaso itemque a Lucina cognomentum adeptas, quod alteram Damasus Pontifex ornaverit ac dedicaverit; alteram Lucina sanctissima fœmina atque opulentissima, ære sumptuque proprio a fundamentis excitaverit.

Tertius titulus a Theodoro Papa.

Restat, ut de quarto eodemque postremo hujus ædis titulo aliquid dicamus. Altero abhinc sæculo ædes *S. Mariæ ad fontes* appellari cœpit. Novæ appellationis causam præbuit imago quædam Deiparæ Virginis sane vetus, in eodem sacello antiquitus locata prope januam Sacrarii, quæ cum antea minus impense, quam dignum erat, coleretur, Gregorio XIII. Pontifice Max. tot repente tantisque miraculis florere cœpit, ut omnium illuc adeuntium venerationem præcipuam ad se unam converteret. Hinc loci religio mirifice aucta, populi Romani religionem ac frequentiam excivit. Extemplo igitur, prout sua quemque pietas aut necessitas stimulabat, ad Lateranensem Deiparam accurrere, adducere aut deferre ægros, opem poscere, vota facere cœperunt. Votorum eos compotes fuisse, & ipsorum Deo ac Deiparæ grates agentium voces, & votivæ tabellæ de parietibus suspensæ docebant. Illud quoque, ut præclare animadvertit Rasponius, miraculi vim obtinet, quod cum pictura antiquitus sacelli parietibus superinducta, plurimis locis, temporis vetustate defluxisset, hæc una effigies perinde incolumis, intactaque ab omni temporum injuria mansit, quasi manu admodum recenti picta esset; ut satis appareat Deo cordi fuisse cæteris multiplici ex parte abolitis, unam hanc suæ Matris effigiem sartam tectamque servare. Porro venerandæ hujus iconis sive religio, sive beneficentia hominum animos adeo permovit, ut non modo eam certatim muneribus colerent, sed etiam eidem intra sacellum aram exstruerent opere ornatuque sane eleganti. Cujus rei auctores habeo sane idoneos Rasponium, Floravantem, Oldoinum, aliosque complures. Sed de anno, quo hæc acciderint, inter se discrepant, alii hæc in secundum, alii in quartum, alii in quintum supra septuagesimum sæculi decimi sexti annum conjiciunt. Itaque sacra illa effigies altari prope januam sacrarii exstructo imposita fuit; & non vetustate quam miraculis illustrior, cum majo-

Quartus titulus a S. Maria.

Tab. V.

T
H
S̄C̄S·IOHA
NNIS·B̄Ā
S̄C̄S
DOMNIO
B
G
T
H
B
B
sinstaNTeRHOCCOPULAVItopusQUOQUISGRADIENSETXPMPRONUSADORANSeffusaspuEPRECESIMPETRATILLEsuas

majoribus in diem populorum studiis celebraretur, huic ædi novam religionis causam attulit, & novum eidem ab se titulum superimposuit, sic ut deinde crebrius *S. Mariæ*, quam *S. Venantii*, vel *Theodori* nomine appellaretur.

Superiore sæculo vel plurimum Deiparæ Lateranensi ad cultum venerationemque accessit, cum sacra effigies in aram maximam, e marmore ligustico recenter exstructam, quæ subest absidi, translata est, & in medio maximeque conspicuo ipsius aræ loculo, ad id præclare exornato, perquam honorifice reposita. Altare autem, unde translata fuit, amotum est ac dirutum, ne aream templi redderet angustiorem. Nihilo segnius, quam populi, Canonicorum Clerique Lateranensis pietas erga sacram effigiem ac religio fervet. Nam singulis festis diebus ad Deiparam Virginem colendam ab ecclesia institutis, Canonici omnes cum Clero universo ad id sacellum, solemnibus sacris ibidem operam daturi accedunt. Ad hæc: delecti sunt, designatique ex inferiore Clericorum ordine, qui statis quotidie horis in eo loco, Deiparæ Lateranensi laudes canant, hymnosque persolvant, ut nulla dies abeat, quin sacrosanctæ iconi aliquid honoris, cultusque impertiatur. Nec vero desunt, qui putent hanc sanctissimę Deiparæ effigiem multo vetustissimam e Dalmatia cum reliquis Divorum exuviis Romam per Martinum Abbatem translatam fuisse; cui quidem opinioni neque assentiri, neque repugnare ausim.

§. II.

De imaginibus Divorum intra absidem pictis.

In abside summa Christus Dominus.

SUperna templi pars opere concamerato exstructa, quam alii *Tribunam*, alii Absidem vocant, aræ maximæ superstat. In ipso mediæ absidis fastigio conspicuus inter nubes eminet Servator humani generis Christus Dominus, insigni vel majestate oris; vel totius corporis habitu cultuque visendus, quem duo hinc atque hinc circumstant Angeli in veste cærulea, eo artificio expressi, ut Christo supplicantium speciem præseferant. Priores dexteræ digitos bene precantis in morem tollit, sic ut dona sibi a Divis, qui sunt infra, oblata grati animi significatione excipere, suaque, ut ajunt, benedictione impertiri videatur.

Infra Virgo Deipara.

Paullo infra, in absidis hemicyclo octo in orbem effigies, variis coloribus visuntur expressæ, quæ totidem Divorum speciem habitumque referunt, aptis & accommodatis utique locis dispositæ; inter quas media stat Deipara Virgo, cum eximia pulchritudine ornatuque, tum vultu adeo decoro, adeo pio & affabili, ut nihil supra. Hæc siquidem internunciæ apud Deum, sive deprecantis officio fungitur; suaque interposita commendatione, & manibus brachiisque expansis filium exorat, ut Divorum extra absidem utrinque adstantium oblata benigne clementerque excipere velit.

media inter Petrum & Paullum.

Ad latus Deiparæ proxime adstant Petrus & Paullus Apostolorum Principes, ille ad lævam, hic ad dexteram situs. Nam ea fuit constans ac perpetua apud Romanos consuetudo, ut in omnibus fere hujusmodi picturis, secundum Deum Deique Matrem, principem honoris locum obtineant Petrus Paullusque, quippe cum utrumque ecclesia Romana conditorem suum ac parentem agnoscat. Adde, quod ea quoque causa Joannem Pontificem, vel ejus successorem fortassis impulit, ut inter Salonitanos martyres Petrum & Paullum pingendos curaverit, quod uterque ad condendam ecclesiam Salonitanam consilium pariter operamque contulerit. Illud hoc loco potissimum animadversione dignum arbitror, quod alias & sæpe quæsitum est; nec mirari satis queo, cur ab iis tacitum prætermissumque sit, qui cæteroquin accuratam sacelli Lateranensis descriptionem nobis tradiderunt; quid causæ fuerit, quamobrem Petrus a sinistra, Paullus autem a dextera Deiparam circumstent, contra quam nostrorum temporum, & regionum consuetudo postulat, qua scilicet edocemur eum ad dexteram locari oportere, qui alteri dignitate præstat; quem vero inferiorem ordine graduque esse ducimus, hunc ad sinistram rejiciendum esse. Huic quæstioni nunc paucis respondeo, nam idipsum alibi a me sæpius dictum esse memini, morem hunc ductum a Græcis apud Latinos quondam viguisse, ut excellentissimus quisque sinistrum locum obtineret; quippe cum temporibus illis tum in Græcia, tum in Italia sinistra quam dextera honorificentior haberetur. Sed res est plane digna, de cujus origine, causisque paullo accuratius disputetur. Quare operæ pretium fuerit infra subjicere, quid hac de re viri doctissimi scripserint, quidve censuerint. Illud præterea animadvertas velim eumdem deinceps ordinem moremque in reliquis Divis collocandis servari; nam ut quisque dignitate antecedit, ita sinistræ primatum tenet.

Petro Jo. Bapt. Paullo Jo. Ev.

Itaque S. Joannes Baptista B. Petro ad sinistram, S. Joannes Evangelista B. Paullo ad dexteram adstat; nam huic ille ex instituto rituque ecclesiastico præferri solet. Joannes Pontifex hujus sacelli vel conditi, vel restituti auctor utriusque Joannis simulacrum pingi jussit, vel quod Divos cognomines suos, præcipua veneratione prosequeretur, vel quod utriusque cultus ac religio jam inde antiquitus in Laterano primas obtinebat; alterius quippe nomine ipsa basilica consecrata est, ab altero vero tituli ac venerationis causam accepit proximum sacellum, quod *Baptisterium*, seu *Fons Constantini* appellatur.

Proxime ab his locum tenent Domnius & Venantius Salonitani Antistites, alter a sinistra, alter a dextera. Et Venantius quidem, quamvis hujus sacelli titulum dedicationemque sibi uni vindicet, loci tamen primatum Domnio cedit; quippe quem præferri oportuit, tum quod ætate superior erat, tum quod Salonitani Pontificatus fundamenta jecerat, & ab eo, qui deinceps consecuti sunt Episcopi dignitatis suæ auctoritatisque originem repetant. De hoc S. Domnii simulacro picto in abside Lateranensis ædiculæ hæc scripsit Auctor historiæ Salonitanæ, inseruitque cap. VIII. ubi de Joanne IV. Pontifice pauca commemorat: *ibidem juxta fecit depingi imaginem B. Domnii cum Pallio, & cæteris Pontificalibus indumentis, totum ex musivo opere.*

extremo loco Joan. & Theodorus Pontifices Rom.

In extrema parte absidis, duæ hinc atque hinc cernuntur effigies, quarum altera Theodorus I. altera Joannes IV. Pontifices Maximi designantur, si Martinelli, Rasponii, Ciampini, aliorumque Auctorum sane gravi judicio, & interpretationi standum putemus: uterque siquidem præclari hujus operis partem aliquam sibi vindicat, quod hujus templi ædificationem vel ornatum alter inchoaverit, alter perfecerit. Cæterum cum neutri nomen appositum sit, non satis certo liquet, quo spectent imagines illæ, cujusve personam gerant; nam prioribus illis, de quibus modo dictum est, proprium & suum cuique nomen adscriptum, vel indicia certissima docent, unde sine ulla ambiguitate dignosci possint. Præterea pauca quædam habeo, quæ huic interpretationi ac sententiæ objiciam; non quod eam improbandam censeam, quæ mihi summopere placet, sed quia scrupulos quos-

dam, in quos hæc opinio incurrit, prius amoveri oportet, quam ad alia pergamus. Nam primum quid est, quod Joannes a dextera, Theodorus a sinistra collocetur; contra quam consuetudo illorum temporum, & honoris cuique debiti ratio postulat? Cum enim Joannes ante Theodorum gesserit Pontificatum, & hujus sacelli auctor primarius fuerit, is honos habendus erat antiquitati, & ipsimet præcipuo conditori, ut Joanni honorificentior, quam Theodoro locus tribueretur. Deinde quorsum pertinet, quidve significat circulus ille utriusque caput ambiens, quo eos tantum ornare, & quadam quasi nota distinguere solemus, quos ecclesia in Divorum numero venerandos esse decrevit? Neutri quippe id signi convenit. Nam Joannes quidem nusquam inscriptus invenitur in Divorum fastis ab ecclesia approbatis; Theodorus vero licet post obitum dignus a multis habitus fuerit, qui Divi titulo cultuque afficeretur; tamen cum se ipse pingi jusserit, nisi plane desiperet, nullo modo permittere potuit, aut debuit, ut sibi vivo videntique hujusmodi insigne appingeretur.

Sed hæc leviora sunt, quam ut tot gravium virorum interpretationem ac sententiam labefactare possint. Nam ad primum quod attinet, paucis respondeo. In more institutoque majorum positum est, ut Reges ac Pontifices, cum vivunt ac regnant, omnibus omni honore præferantur, ac nemini, ne Decessoribus quidem de loci primatu concedant. Habes igitur causam, cur Theodorus vivens adhuc atque imperans Joanni demortuo sit honoris gradu, locique dignitate antelatus. Nihilo difficilius est diluere, quod secundo loco objectum fuit. Neque enim satis constat, utrum mos ille antiquitus receptus esset, qui sæculis posterioribus invaluit, ut nemo circulo illo seu corona donaretur, quin Divorum numerum obtineret. Itaque fieri potuit, ut hujusmodi insigne utrique Pontifici honoris cujusdam causa apponeretur, non ad significandum cultum aliquem, quem illis ecclesia decreverit, sed ad designandam Pontificiam dignitatem, qua uterque præditus fuit. Ad hæc: neuter fortassis ab initio id ornamenti gerebat, sed post obitum ad eximiam utriusque sanctitatem declarandam adjectum fuit: neque enim desunt, qui Joannem IV. Divis ab ecclesia consecratis annumerent, quemadmodum dicetur in Historia Jadertinæ ecclesiæ, ubi de hoc Pontifice mentio fiet perhonorifica, eaque necessaria, quippe ab aliquibus Jadertinus civis habitus ac dictus est.

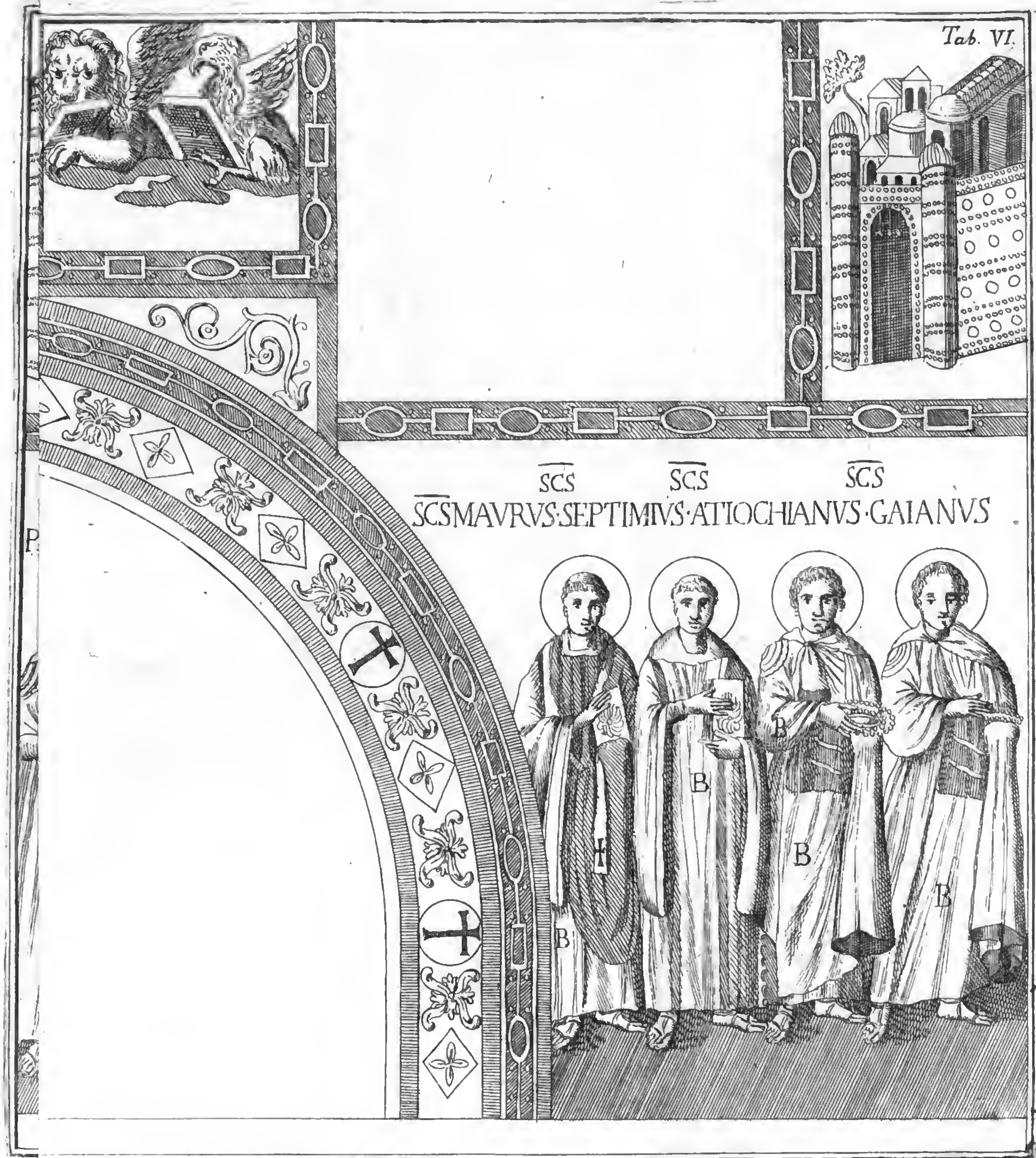
Theodori effigies in dubium vocari potest. Cæterum quod pertinet ad Theodorum, si quis Lateranensem illam effigiem, quæ hujus Pontificis esse creditur, ad aliquem Salonitanum Antistitem primi alteriusve sæculi referendam putaret, in hujus sententiam haud ægre concesserim. Nullus equidem dubito, quin altera effigies Joannem IV. designet; indicio est ædicula, quam utraque manu sustentat, quaque declaratur is fuisse primus hujus templi auctor & conditor, ad quem ea figura pertinet. Id vero in Joannem IV. Pontificem vel aptissime quadrat. Illa vero effigies, quam Theodori esse ferunt, nullam exhibet notam, unde dignosci possit, cujus sit, præter Pontificalia ornamenta, quæ quidem nihilo magis cum Theodoro, quam cum quolibet alio Antistite congruunt. Quod si quisquam est e Salonitanis Episcopis, quem hæc effigies significet, is certe videtur esse Agapitus, qui vergente sæculo tertio ecclesiam illam administravit. Argumento est, quod ibidem, quamvis extra absidem, pictus fuerit etiam Anastasius Cornicularius, cui Agapitus tum verbis, tum præsertim exemplo insignis cujusdam in cruciatibus perferendis constantiæ auctor fuerat, ut non solum Christiana sacra susciperet, sed etiam ut præclaram pro Christo mortem oppeteret. Porro non videbatur esse consentaneum, ut qui honos in Lateranensi sacello habitus erat discipulo ac socio martyrii, is magistro ac duci denegaretur. Verum quantum huic conjecturæ tribuendum sit, aliorum esto judicium; nam hæc perinde accipi velim, atque ego ipse cogitans sentio, qui ab hujusmodi conjecturalibus rebus sic omnem assensum cohibeo, nihil ut negem, nihil ut affirmem.

Jam vero ut satisfaciam promisso nostro ac recepto, ea in medium proferam, quæ Historicus Dalmata, itemque Petrus de Marca admodum erudite scripserunt de antiqua illa consuetudine, quæ cum semper a Græcis retenta fuit, tum etiam apud Latinos olim aliquamdiu viguit, ut cui primas vulgo deferrent, is alteri inferioris ordinis ac dignitatis ad sinistram locaretur. Quæ uterque in hanc sententiam scripsit, Conradus Janningus in unum locum congessit, & Actis Sanctorum inseruit tomo VII. mensis Junii; unde nos eadem huc transtulimus. Si quis plura cupiat, adeat Danielem Papebrochium, qui in Propylæo Disp. 28. hac de re docte copioseque disputat; itemque consulat Franciscum Muccantium J. C. Romanum, qui jubente Gregorio XVIII. Pontifice Max. cui erat a sacris cæremoniis, opusculum sane præclarum Romæ in lucem edidit anno 1573. inscripsitque ejusdem Pontificis nomine, ubi varias causas ac multiplices affert, cur antiquis temporibus Petrus ad lævam Paulli appingi soleret. *Lucius, de Marca, atque alii scripserunt de loco digniori sinistra.*

§. III.

Cur olim sinistra præ dextera honorificentior haberetur. Ex Historico Dalmata, & Petro de Marca apud Conradum Janningum.

Consuluit nos aliquando, cur S. Petrus repræsentetur a læva Christi Domini sedentis, Paullus vero a dextera Domini, vir eruditissimus, & rerum, rituumque antiquorum studiosus imprimis scrutator Joannes Lucius memoria nostra defunctus Romæ. Is consulendo nos docuit, quid a se de argumento proposito observatum esset: videlicet in ecclesiis antiquis Romæ superstitibus ante annum Domini DCCC. confectis, inter imagines sacras operis musivi, digniorem locum obtinere eas, quæ ad sinistram sitæ sunt: quæ autem tempore Leonis Papæ III. confectæ fuerunt, e contrario dexteram pro digniori habere: posteriores autem denuo, antiquo more pro digniori sinistram: sicque continuatum esse usque ad pontificatum Nicolai IV. anno 1288. electi, cujus tempore iterum locus dignior dexteræ delatus sit; & abinde continuatus usque ad hodiernum diem. Cumque Leonem III. antiquum morem perperam mutasse credendum non sit, neque causam, vel occasionem aliquis referat, duæ afferuntur conjecturæ (inquit Lucius); prima, quod sicuti Leo, a Græcis animo alienatus, Imperium, ipsis inconsultis, Francis detulit, ita quoque locum digniorem sinistræ communem cum Græcis (quem hodie usque servant) mutare voluerit. Secunda, quod cum idem Leo ad Carolum Magnum in Germaniam progressus fuerit, ejusque ope in sedem suam restitutus sit, hunc morem, dexteræ digniorem locum deferendi, apud Francos repererit; ipsisque gratificaturus, ut ecclesiam Romanam cum Occidentalibus sibi obsequentibus conformaret, mutaverit antiquum morem. In qua re quia non est attendendus mos, qui in incessu, vel congressibus inter viventes pro diversitate temporum, & nationum obser- *Jo. Lucii sententia.*

Tab. VI.
SCS SCS SCS
SCS MAVRVS·SEPTIMIVS·ATTIOCHIANVS·GAIANVS
B
B
B
B
B
B

observatus ab auctoribus refertur; vel imaginum mobilium, quæ pro arbitrio disponi possunt; sed sculptarum, vel pictarum, quæ fixæ semper eodem ordine conspiciuntur; peto &c.

Petebat autem, quid in ecclesiis Belgicis, aliisque Transalpinis antiquis in more positum esset pingendi Apostolos dextera lævave inter se sæculo VIII. Cum autem ecclesiæ illorum temporum, saltem insigniores in Belgio nullæ supersint hodie, nihil docere novi potuimus; nec potuimus de aliarum ecclesiarum Transalpinarum similibus picturis & antiquitate quidquam certi dicere. Respondeat nunc pro nobis nonnulla vir illustrissimus atque eruditissimus Petrus de Marca ex posthumis opusculis suis, ubi docet primatum Petri in ecclesia, & argumenta in contrarium adducta ex positione Pauli a dextera, Petri vero a sinistra, in antiquissimis signis, & sigillis etiam Pontificum Rom. refutat, atque ita explicat,

Petrus de Marca quid senserit.

Hanc auctoritatis, a Petro, & Paullo deductæ, communionem impressæ octingentis abhinc annis in Bullis plumbeis utriusque Apostoli imagines testantur, Paullo ad dexteram Petri collocato, unde præcipui quoque honoris Paullo impensi argumenta quidem trahunt. Absurde. Quod enim latus dexterum videtur, si Paulli imago cum Petri imagine comparetur, est latus sinistrum, si referatur ad inspicientes; ex qua relatione sæpe metiendus est honoris gradus in conventibus publicis. Hinc profectum, ut Episcopus in parte chori sedeat, quæ dextera est ingredientibus, & tamen respondet cornu sinistro altaris; in quo sinistrum, & dexterum latus nuncupamus, respectu habito ad divini numinis præsentiam, ac si Dei majestas ibi sederet (veluti super Cherubin, ut in veteri testamento,) vel Christi corpus vultu ad populum obverso ibi consisteret. Olim eadem ratio habita est, cum loca assignarentur in ecclesia viris, & mulieribus: pars enim dextera viris data, sinistra mulieribus, inspecta ingressus ad templum positione, ut patet ex antiquis inscriptionibus. Idem observatur quotidie in Gallia, in solenni magistratuum cœtu, cum ad ecclesias conveniunt. Qui enim apud eos eminentiores, locum chori dexterum, qui respondet cornu sinistro altaris, ut dixi occupant; reliqui vero sinistrum latus, quod respondet cornu altaris dextero &c.

Idem latus habita diversa ratione modo sinistrum, modo dexterum.

Hactenus Petrus de Marca, cui plane assentirer, si semper idem mos, eademque loci positio in sculpendis, aut pingendis Divorum simulacris servatus fuisset; sed si nulla inspicientium ratione habita, Divorum imagines inter se comparentur, satis apparet, alias sinistrum, alias dexterum latus honorificentius habitum fuisse. Quare mihi magis Luciana, quam Petri de Marca ad propositam quæstionem responsio probatur.

§. IV.

De Divis infra absidem pictis.

IN anteriori templi facie, subter absidem, arcus visitur, opere musivo descriptus, variisque ornamentis & coloribus egregie distinctus, in quibus extant eminentque potissimum quinque cruces, totidem orbibus, & suo quæque inclusæ; quarum major & illustrior medium & supremum in eo arcu locum obtinet, reliquæ in eodem hemicyclo deorsum vergente, duæ hinc, duæ illinc interjectæ cernuntur. Totum fere spatium intermedium, quod arcu illo circumscribitur, & continetur, obtegit ara maxima, cui sacrum, ut vocant, Ciborium impositum fuit quatuor columnis suffultum; quæ nunc magnificentius extructa e ligusticis marmoribus constat. Extra hemicycli ambitum, quatuor a sinistra, totidem a dextera adstant effigies Divorum, musivo item opere, & mira varietate colorum expressæ; ferme quidem pares illis supra descriptis magnitudine ac forma, sed loci dignitate dispares. Nam is locus habetur honoratior, qui absidis complexu continetur. Vel in hac tamen honoris locique inæqualitate, suum quæque inter se ordinem servant, & singulæ sedem sibi aptam, ac certa quadam ratione dispositam obtinent, ut suum cuique honorem & gradum redditum esse appareat. Cujus vero sit, quemve referat unaquæque effigies, satis declarat nomen cuique appositum.

Divi infra absidem picti

Itaque eorum, qui ad sinistram sunt, eodem, quo collocantur, ordine nomina proferam. Primus est *Maurus*, deinde *Septimius*, tum *Antiochianus*, postremo *Cajanus*. His totidem ad dextram oppositos intueri licet, ea plane ratione, qua hic a me nominantur, distributos, *Anastasium*, *Asterium*, *Telium*, *Paullinianum*. In his vocabulis pronunciandis, scribendisque sicubi discrepant Auctores ab inscriptione Lateranensi, in eo tota est discrepantia, quod litteras, e quibus constant, alii alias vel detrahant, vel adjiciant, vel commutent. Septimius, Asterius, Paullinianus, Anastasius eumdem apud omnes numerum, & formam eamdem litterarum ferme retinent. Unus est Rasponius, cui magis Paullianus, quam Paullinianus arridet. Maurus quoque sine ulla variatione ubique legitur, nisi quod in antiquis Catalogis Salonensium Antistitum, una syllaba augetur, & pro Mauro alias Marinum, alias Martinum substitutum invenio. Antiochianus Baronio & Ciampino probatur, sed Antiochenus magis placet Rasponio. Telium habent Baronius, itemque Ciampinus; sed Thesbium Crescimbenius, Thelum Rasponius legendum putant. Cajanus, seu Gajanus nullam quidem variationem subiit apud eos, quos modo laudavi Auctores; verum non desunt, quorum calamo litterisque Cajus vel Gajus celebratur; nam etiam pro Cajano secundo Salonarum Antistite, Cajum libentius usurpant, ut in ejus Actis dictum est.

quatuor a sinistra

totidem a dextera.

Nunc eorum ordinem ac dispositionem paucis expediam. Dubium non est, quin hujus picturæ artifices eamdem rationem ordinis & collocationis, extra pariter, intraque absidem retinuerint; sic prorsus ut more institutoque antiquo, sinistram dexteræ præferrent, & ut cuique primas deferendas putabant, ita huic præ altero ex adversa parte constituto, sinistræ primatum tribuerent. Neque illud hic prætermittendum arbitror, quod eo quisque honoratior censetur, sive ad dexteram, sive ad lævam collocatus sit, quo propius abest a Deipara Virgine, quæ infra Christum Dominum mediæ absidis locum sane honorificentissimum tenet, quam bini Divorum ordines utrinque honoris ergo circumstant. De superiori Divorum Deiparæ utrinque adstantium ordine supra diximus; nunc de inferiori. Maurus igitur reliquis omnibus loci dignitate præstat, quippe qui situs ad sinistram, minime omnium distat ab augustissimæ Virginis effigie. Huic proxime honoris gradu accedit Anastasius, qui licet ad dexteram sit, nihilo tamen longius, quam ille, ab eodem Virginis simulacro disjungitur. Ita deinceps reliqui nominandi sunt, & alii aliis præferendi pro ratione loci, qui cuique obtigit, ut quo quisque a sinistra vel a dextera Deiparæ propior est, hoc sit cæteris laude aut dignitate præstantior. Neque enim putes temere ac fortuito eum cuique locum obvenisse, quem Pictores nulla certa ratione & consilio, sed arbitratu suo singu-

Suus unicuique locus, qui quemque decebat, tributus.

singulis assignaverint. Nam satis constat hanc esse vim ejus ordinis, & collocationis, ut significet quantum quis cuique præstet honoris ac muneris gradu, vitæque genere atque instituto; sic prorsus, ut appareat aptam singulis sedem, ac ratione accommodatam esse, quæ scilicet cujusque excellentiæ ac dignitati respondeat: id quod mox planum fiet, cum ostendemus, quo unusquisque officio functus fuerit, & quod quisque vitæ genus rationemque inierit. Cæterum auctores cum horum Divorum nomina recensent, Lateranensium imaginum ordinem fere perturbant, & pro suo arbitratu alios aliis vel præponunt, vel subjiciunt, vel permiscent; quippe cum Lateranensis collocationis nullam rationem habendam putaverint, sed ut quisque primus cogitationi occurrebat, ita ejus nomen aliorum nominibus prætulerunt; perinde quasi nullum inter eos vel dignitatis vel honoris discrimen interesset.

Nec vero ab re nostra alienum arbitror illud hoc loco inquirere, quæ cujusque vitæ ratio fuerit, atque institutum, quidve honoris aut magistratus singuli gesserint, sive in civili, sive in ecclesiastica Republica. Hinc enim clare perspicias, quam apte congruenterque cujusque ordini, ac dignitati, descriptus sit, ac dispositus suus cuique locus. Id porro non aliunde certius dignosci potest, quam ex ornamentis & insignibus, quæ Pictor alia aliis apposuit. Maurus igitur jure meritoque principem locum obtinet, quippe qui Pontificis munere ac dignitate cæteris antecelluit. Joannes Ciampinus (nam præter hunc, nullum auctorem habeo, qui hac de re scripserit) primum quidem sibi incompertum esse ait, utrum ea vestis, qua Maurus induitur, *Dalmaticæ*, an *Casulæ* speciem ac similitudinem gerat; ejus quippe formam confusius expressam esse, quam ut clare dignosci possit; deinde vero dubitat, an Episcopus fuerit, nec ne; tandem affirmat videri sibi eum reponendum esse in numero veterum Archiepiscoporum, & eorum fortassis, qui priscis temporibus Salonitanam ecclesiam administrarunt. Ita videlicet tribus in locis hac de re varie suam sententiam explicuit. Sed quod postremo loco subdubitans dixit, id ego pro certo habendum arbitror. Argumento est, quod Mauro eadem ornamenta & insignia Pictor adhibuit, quibus induti apparent Domnius & Venantius Salonitani Antistites ibidem picti. Præterea inter veteres illos admodum antiquos Salonæ Episcopos semel atque iterum Maurus annumeratur, qui hujus imaginis ac nominis eidem appositi significationi apte respondeat, ut non sit necesse alium quempiam comminisci, ad quem id simulacri & nominis referatur. Is quidem in catalogo eorum Antistitum alias Marini, alias Martini vocabulo afficitur; sed in ejus Actis causas expromam, cur id nomen tam varias tamque dissimiles formas subierit.

Maurus Episcopus fuit, & quidem Salonit.

Secundum Maurum, Anastasio locus honorificentior tribuitur. Sed antequam causas afferam, cur Anastasio is honos habitus fuerit, ut quamvis nullum ecclesiasticæ Hierarchiæ gradum partemque attigerit, iis tamen præferatur, quos sacris ordinibus initiatos fuisse constat, refellendus est error Ciampini, qui eum & Aquilejensem, & Consulem appellat: duobus verbis duo magna peccata; unum, quod Anastasium in Lateranensi sacello depictum, ortu Aquilejensem fuisse existimat. Duo sunt Anastasii, iique inter se longo temporum intervallo disjuncti, quorum martyrio nobilitata est Salona. Alter patria ignotus, Romanæ militiæ adscriptus, idemque Cornicularii officio & cognomine insignis, qui Aureliano imperante, una cum Agapito Salonitano Antistite martyrium subiit; alter loco obscuro tenuique fortuna Aquilejæ ortus, & quod artem fulloniam faceret, ex eo cognominatus est Fullo, quem Diocletianus religionis causa interfici jussit. Porro nullus dubito, quin Lateranensis effigies ad priorem Anastasium pertineat, propterea quod posterior Anastasius numquam pingi vel cælari soleat, quin eidem certa martyrii, quo perfunctus est, nota apponatur, idest molaris lapis e collo suspensus, cujus ea vis est, ut significet illum in mari demersum fuisse. Id signi cum absit a Lateranensi effigie, is quoque abesse necesse est, qui sine hujusmodi signo neque intelligi potest, neque vel scalpro effingi, vel penicillo exprimi solet. Itaque relinquitur, ut illa, si non est Fullonis, sit Anastasii Cornicularii effigies. Nescio autem, quid in mentem venerit Ciampino, ut tam fidenter affirmaret, haberetque pro certo *hunc esse virum illum Anastasium Aquilejensem, qui apud Salonam Martyrium pro Christi nomine suscepit, ut scribit Archidiaconus Spalatensis in sua historia Salonitanorum Pontificum cap. 3.* Certe huic opinioni nihil auctoritatis adjungi potest ex historia Salonitana. Nam Archidiaconus, loco citato, de martyrio quidem Anastasii Aquilejensis mentionem fecit, de illius vero imagine Lateranensi ne verbum quidem protulit; capite autem VIII. meminit ille sane Anastasii in Laterano depicti, sed nullum eidem cognomen, nullam notam apposuit, unde posset intelligi, utrum de Corniculario, an de Aquilejensi loqueretur: *Similiter*, inquit, *fecit imaginem B. Anastasii inter alios Sanctos*. Neque ullam aliunde rationem afferri posse video, quam Ciampinus suæ sententiæ subjiciat. Nam quod aliqui putant Anastasii Fullonis Aquilejensis corpus ex Dalmatia translatum, & in eo sacello Lateranensi conditum fuisse, ii magno in errore versantur. Sed id alias, nunc quod instat.

Anastasius proximum a Mauro locum obtinet.

Duo Anastasii, alter Cornicularius, alter Fullo cognominatus.

Prior pictus in sacello Lateranensi.

Alterum Ciampini peccatum est, quod Anastasio Fulloni Consulis nomen ac dignitatem affinxit. Quid quod ne alter quidem, quamvis ob generis splendorem, & decora atque ornamenta militaria, propius ab consulari gradu abesset, nusquam tamen legitur hunc amplissimum Magistratum adeptus fuisse; nam eum Auctores Cornicularii nomine passim ornant, Consulis vocabulo numquam afficiunt. Et vero si consulares fastos inspici libeat, nullum invenies Anastasium Consulem, qui vel Cornicularii, vel Fullonis Anastasii ætati respondeat. Verum, ut quod sentio, ingenue fatear, adduci non possum, ut hujusmodi erratum Ciampino attribuam; id libentius in typographos conjecerim, qui fortasse utriusque vocabuli affinitate ac similitudine decepti, *Consulem* pro *Corniculario* substituerunt.

Alter Ciampini error.

Jam vero quidnam causæ esse dicemus, quamobrem Anastasius homo profanus, qui ne infimum quidem ecclesiasticæ Hierarchiæ gradum attigit, Septimio & Asterio viris ecclesiasticis loci honore ac dignitate præferatur. Cujus quidem rei causæ omnino duæ occurrunt, quæ si minus certæ ac veræ sint, attamen probabiles ac verisimiles videri possunt. Vel enim ejus magistratus, quem Cornicularius gessit, amplitudo ac dignitas tanta erat, ut qui eo functus esset officio, dignus haberetur, cui secundum Episcopos primæ tribuerentur; nam & hodiernæ ætatis ea consuetudo est, ut primarii quidam magistratus in conventibus ecclesiasticis locum Episcopo proximum in subselliis occupent: vel, idque vero propius est, ea tempestate præcipue vigebat Anastasii cultus ac veneratio, sive martyrii celeberrimi fama, sive plurimis illustribusque ab eo pa-

Cur Anastasius honore loci cæteris prælatus.

eo patratis miraculis parta; quamobrem Pictor ferventibus erga eum populi studiis ac religioni favens, plus honoris Anastasio deferendum censuit, quam quantum ejus ordinis hominibus in Sanctorum numerum relatis, vulgo tribui solet. Hujusce rei an probabilior ratio reddi possit, alii viderint; mihi certe nulla occurrit, quae verisimilior videatur.

Septimius Diaconus. Tertium locum occupat Septimius, qui ad sinistram Mauri Antistitis lateri adhaeret. Vestis genus est hujusmodi, ut albae cujusdam Dalmaticae similitudinem ac speciem gerat, teste Ciampino; ex quo colligitur, ut idem Auctor existimat, eum in Diaconorum numero reponi oportere. De Septimii Diaconatu valde assentior Ciampino. Illud ad dignitatem Septimio accessit, quod sui ordinis princeps esset, idest Archidiaconus, sive primus inter Diaconos ecclesiae Salonitanae; idque ex eo perspici potest, quod proxime Maurum Archiepiscopum sit constitutus; hujus autem magistratus id munus erat, ut ad omnia ecclesiastica ministeria Episcopo vicariam operam navaret, potestas vero tam late patens, ut ne presbyteri quidem ab ejus jurisdictione eximerentur. Hinc apparet, cur honorificentiorem, quam Asterius Presbyter, locum occupet. Hunc Martyrologia fere omnia Salonae adscribunt, ejusque anniversariam commemorationem XIV. Kalendas Maii subjiciunt. Henschenius distinguendum putat Septimium in Lateranensi sacello pictum & cultum, ab illo, quem Martyrologi commemorant eo die, qui est duodevigesimus Aprilis; ego vero non video, quid sit necesse duos comminisci Septimios, cum idem nomen, eadem dignitas indicio sit unum & eumdem esse, quem Martyrologia celebrant, & Lateranenses colunt. Illud vero non satis liquet, utrum S. Domnii, an S. Mauri, an alius Episcopi Salonitani Diaconus fuerit Septimius is, de quo nunc agimus. Caeterum amictus, quo Septimius indutus apparet, fere obscurius, quam Ciampino videtur, Dalmaticae formam exhibet. Propius mihi videtur accedere ad similitudinem Monastici cujusdam habitus ornatusque, quo fortassis Joannis IV. aetate uti solebant Archidiaconi, cum per urbem incederent, longe a Dalmatica diverso, quam sibi induebant cum Episcopo, rem divinam solemni ritu ac caeremonia facienti, operam navabant. Verum hoc, quidquid sit indumenti, certe hujusmodi est, ut totus ad ecclesiasticam gravitatem ac dignitatem conformatus & compositus esse videatur.

Asterius Presbyter. Asterius quartum locum sibi vindicat, quippe qui Anastasio ad dexteram proxime adstat. Fuerit ne Episcopus, an Presbyter, dubitat Ciampinus; Ego vero Asterium in ordinem Presbyterorum rejiciendum censeo. Indicio est vestis Sacerdotalis, quam Pontificali amiculo similior, quippe cum ex aliqua parte ab ea differat, qua Domnius & Venantius ornati conspiciuntur. Atque id causae est, cur Asterius licet superior ordine, inferior tamen potestate, Septimio Archidiacono loci primatum cedat; nam, ut diximus, Archidiaconi imperio ac jurisdictioni non solum Diaconi caeterique inferioris gradus Clerici, sed etiam Presbyteri suberant. Huc adde, quod Maurus, Septimius, & Asterius capitis verticem detonsum, & Clericali corona insignitum gerant; ex quo apparet eos in Hierarchiam ecclesiasticam cooptatos fuisse.

Postremi Antiochianus & Telius, Cajanus & Paullinianus. Postremis locis, nulla dignitatis ordinisve ratione habita, collocantur hinc ad sinistram Antiochianus & Telius; illinc ad dexteram Cajanus & Paullinianus, neque habitu, neque corona clericali insignes; ut satis appareat eos fuisse Laicorum numero, quos Pictor recte atque ordine in extremum locum rejecit. Hos Romanae militiae adscriptos fuisse Ciampinus docet, idque chlamys militaris, coloribus variis intexta, satis superque declarat. *ex ordine laicali & milites.*

§. V.

De Monogrammatis.

Quid Monogramma apud Mabillonium. AC ne illud quidem in hujus picturae descriptione praetermittendum puto, quod litterae quaedam majusculae Divorum ferme omnium vestibus intextae cernantur, quas Monogrammata Ciampinus appellat. Scio equidem hujusmodi vocabulum ab Joanne Mabillonio, viro cum totius antiquitatis, tum praesertim rei diplomaticae peritissimo, paullo aliter explicari, in eamque sententiam accipi, ut putet Monogramma idem esse, ac quemdam quasi complexum litterarum, quarum aliae aliis intertextae sunt atque implicitae; id quod *notas* rite appellant ii, qui plane ac latine loquuntur; estque quoddam scribendi genus compendiosum pariter atque obscurum, una figura contentum, variisque litteris lineisve inter se implexis expressum, unde latens aliquod, arcanumque vocabulum elici solet. Sed explanatio, quam huic verbo, cum *Monogramma* dicimus, adhibuit Ciampinus, mihi magis probatur, & in hunc locum aptius quadrat, atque ad vim notionemque Graeci vocabuli propius accedit. Quod enim Graeci *Monogramma* vocant, id Latini, verbum e verbo exprimentes, *unam litteram* dicunt. Quod autem ex pluribus litteris implexis conflatur, & in unam veluti formam seu figuram coalescit, id minus apte *Monogramma*, sive una littera appellatur.

De Monogrammatis Lateranensi Picturae insertis. Sequitur, ut quaeramus, quid sibi velint, & quo spectent hujusmodi Monogrammata, quae temere, & sine ullo consilio appicta fuisse ut credam, nullo modo adduci possum. Hac de re Doctissimi viri sententiam rogati, quod cuique verisimillimum videbatur, alii aliud responderunt; nemo tamen id responsi reddidit, quod nobis plane satisfaceret, omnemque ex animo dubitationem eximeret. Fuerunt, qui dicerent hujusmodi litteras idcirco illis Divis adjectas esse, ut significent, quo quisque nomine seu praenomine appellaretur; ab iis quippe litteris, quas pictor cuique impressit, cujusque nomen vel praenomen initium ducere. At si excipias litteram P, quae Paullo apposita visitur, nullam praeterea invenio, quae apte congruenterque eorum nominibus respondeat, quorum vestibus intexta est. Id clare perspiciet, qui singulas litteras oculis & cogitatione perpendat, & quae cuique indita est, eam cum nomine uniuscujusque conferat. *Opiniones variae.*

Nihilo probabilior mihi videtur eorum opinio, qui putant hisce Monogrammatis varios designari colores, quibus picturatae vestes aspergi ac distingui solent; sic ut unaquaeque littera indicio sit, qui & qualis color in quamque partem maxime conveniat. Si Lateranensis pictura concoloribus lapillis tota constaret, & vestes, quibus quisque ornatur, nulla pigmentorum varietate distinguerentur, haud aegre istorum sententiae meam quoque adscriberem. Sed colores musivo illo opere adspersi genere ac specie differunt; & qui cuique Monogrammati subsunt, per se ipsi expressi apparent, ut omnino caecum esse oporteat, qui alios ab aliis internoscere nequeat. Nihil igitur causae fuit, cur pictor ad varietatem colorum designandam hisce litteris uteretur; nisi vero existimemus adeo eum dementem fuisse, ut ad id declarandum, quod per se omnibus

bus patet, & in omnium oculos incurrit, obscuras quasdam, aut certe ambiguas notas adhibendas putaverit.

Nec propius vero est, quod quidam existimant hasce litteras eo pertinere, ut nomina illorum indicent, commendentque liberalitatem, qui de suo ad Lateranensem picturam aliquid pecuniæ contulerunt. Nam satis constat quidquid sumptus in universum illud opus fieri oportuit, id omne ex ærario Pontificio suppeditatum fuisse, jubente eodem, qui opus imperaverat, Joanne IV. Pontifice Max., ejusque successore Theodoro primo, qui opus inchoatum absolvit.

Quænam verisimilior nobis videretur.

Horum igitur opinionum cum nulla mihi probetur, reliquum est, ut quid ipse conjectando excogitarim, quodque verisimilius putabam, paucis exponam. Ego itaque sic existimabam has litteras esse quasdam notas, sive insignia pictorum ea tempestate illustrium, quos non exigua mercede conductos ad præclarum illud opus conficiendum Joannes adhibuit. Quocirca in ea, quam quisque perfecerat, imagine peculiare aliquod signum imprimendum censuit, quod posteris indicio foret, quis cujusque simulacri inventor & artifex fuisset. Paucis ante annis Ravennæ cum essem, præter spem & expectationem accidit, ut Auctorem sane idoneum invenirem, unde huic sententiæ aliquid probabilitatis & ponderis adjungerem. Nam cum in Basilica Sancti Apollinaris celeberrimam illam picturam ex variis, ac discoloribus lapillis compactam, curiosius inspicerem, ac per otium singula contemplarer; forte fortuna se mihi obtulit quidam musivorum artifex, qui vermiculata illa emblemata ac simulacra, multis locis temporis vetustate defluentia, haud ita pridem refecerat. Hominem fidenter aggressus, cum ab eo, ut fit, multa & varia percunctarer, atque illud imprimis quid significent, & quorsum spectent tot Monogrammata, ibidem quoque, ut in Lateranensi sacello, multis locis interjecta, & fere singulis Divorum imaginibus inscripta; id responsi accepi, quod cum mea opinione plane congrueret. Affirmabat quippe hisce litteris, neque aliam notionem subjectam sibi videri, neque magis idoneam interpretationem adhiberi posse, quam ea, quæ a nobis exposita fuit; iis videlicet litteris vel exprimi nomina pictorum, qui suam artem industriamque ad conficiendum illud opus contulerint, vel certe quædam veluti insignia propria unicujusque Pictoris designari, quæ aut a majoribus singuli acceperant, aut ipsimet sibi aliunde adsciverant. Illud pro argumento sumpsit, quod effigies illæ pro diversitate Monogrammatum picturæ genere ac forma inter se differrent, ut satis appareat multorum manus ad id opus adhibitas fuisse; & dissimilis ac diversa pingendi ratio, quæ cuique Monogrammati respondet, sic in singulis imaginibus eodem Musivario teste eminet, ut suum quæque & proprium Auctorem indicet. Id porro sibi cognitum, & exploratum fuisse, cum per occasionem ejus operis resarciendi, propius simulacra illa inspiceret, atque contemplari unumquodque otiose, & considerare cœpisset. Illud præterea ut animadverterem admonuit, aliquas ibidem effigies reperiri, quibus nihil litterarum inscriptum esset; sed pro litteris alia quædam signa substituta esse, veluti aurea quadrata, aliasve id genus notas, aliis atque aliis coloribus expressas, quas earum imaginum artifices, tamquam insignia quædam, atque indicia suorum operum sibi adoptaverant, quibus distingui se ab aliis pictoribus, ac dignosci volebant. Porro in Lateranensi pictura extant quædam effigies nullo Monogrammate signove distinctæ: credo, quod ipsi Auctores celari vellent, quo sua studia atque opera Deo forent, ac Divis gratiora; & ex humanæ gloriæ contemptu majorem sibi apud Deum superosque gratiam ac mercedem compararent. Sed ut ingenue fatear, quod sentio, neque hæc ratio Monogrammata illa interpretandi mihi videtur satis expedita: quæ si valeret, cum Divis aliquibus duo Monogrammata, & tria etiam, veluti Anastasio, intertexta cernantur, id argumento esset, plures artifices in aliquem ex illis pingendum manum operamque contulisse; quod a verisimilitudine abhorret. Quare satius esse arbitror fateri me nescire, quod nescio, quam hisce Monogrammatis eam significationem subjicere, quæ nihilo propius, quam reliquæ supra expositæ, ad veritatem accedit.

§. VI.

De Symbolis.

Symbolum quid sit.

HUic verbo, cum Symbolum dicimus, ea subjecta est notio, ut significet figuram quamdam seu verbis, seu coloribus expressam, quę aliud sensibus objicit, aliud menti declarat; siquidem, specie quadam ac similitudine, præter rem oculis auribusve perceptam, aliud quiddam abditum ac reconditum continet, sic ut ex eo, quod patet, ejus, quod latet, cognitionem animis ingerat. Hujusmodi symbolis ad res quasdam interiores & mysticas declarandas Auctores sacri passim utuntur, quorum exempla hic referre non vacat. Porro in Lateranensi pictura multa id genus Symbola intueri licet, partim Divorum imaginibus apposita, partim variis locis hinc atque illinc impressa, e quibus alia quidem clara sunt & aperta, nullius ut interpretatione indigeant, alia vero paullo videntur obscuriora, quam ut sine explicatione intelligi possint. Unum alterumve interpretatur Cæsar Cardinalis Rasponius, cætera silentio prætermisit. Omnia Ciampinus explanatione admodum erudita persequitur; & suam cuique interpretationem adhibet adeo perspicuam & copiosam, ut eidem ferme nihil addi vel detrahi necesse sit.

Cruces in arcu descriptæ quid significent.

In arcu, sive hemicyclo, qui absidi proxime subest, cruces omnino quinque sunt impressæ, locis aptis dispositæ, & æquali fere spatio inter se disjunctæ; quarum ea vis ac significatio est, quæ huic salutari signo subjici vulgo solet; ut scilicet, sursum intuentibus de Christi morte, acerbissimisque cruciatibus saluberrimam cogitationem injiciant, eorumque animos ad ejus commiserationem atque amorem excitent, qui ut nos æternæ mortis faucibus eriperet, se, vitamque suam acerbissimis cruciatibus ac teterrimæ morti volens libensque objecit. Hoc quippe apud Christianos crux significat, ex quo in ea confixus Auctor vitæ, mortem pœnamque nobis debitam in se ipse transtulit; hæc causa est, cur sacras ædes adeuntibus, tot undique cruces vel parietibus insculptæ, vel in editis augustissimisque locis constitutæ, in oculos animosque incurrunt; huc denique Christiani spectent oportet, cum identidem venerandum hujusmodi signum sibi vel ad præsidium, vel ad ornamentum imprimunt.

Ex omnibus Divis, quorum ibi visuntur effigies, nemo fere est, quin aliquid Christo Domino absidis fastigium insidenti, vel muneris loco deferat, vel quasi cujusdam tributi nomine pensitet. Id porro, quidquid est, habet vim symboli; nam præter rem, quam oculis subjicit, aliud quid-

dam

dam indicat, quod penicillo non satis exprimitur. Domnius, Venantius, Maurus, Septimius, Asterius, omnes ecclesiasticis honoribus ac muneribus præditi, iidemque Martyrii laudem adepti, librum clausum præferunt manu, variis coloribus, picturatisque operibus scite ac venuste perpolitum, quibus nihil omnino mysterii subesse censeo; sed hoc quidquid est operis, pictor arbitratu suo ad libri ornatum extrinsecus adhibuit. Nec dubium est, quin eo libro significetur Evangeliorum codex, quippe qui cum singulorum dignitate & officio preclare congruit. Hujus porro symboli ea vis est, ut declaret id cuique muneris datum fuisse, ut Evangelium qua verbis, qua exemplis promulgarent; eoque officio tam fortiter constanterque functos esse, ut a suscepta procuratione non antea destiterint, quam pro ejusdem Evangelii propagatione ac defensione vitam cum sanguine profunderent. Cum eo igitur, quem offerunt librum, offerre se profitentur Christo Domino, quidquid laborum ærumnarumque Evangelii causa subierunt, mortemque ipsam pro religione pie alacriterque oppetitam. Ex omnibus ecclesiasticis viris unus omnino est Joannes IV. Pontifex Romanus, qui cum cæteris Pontificali quidem habitu atque ornatu congruit, sed symboli eidem appositi specie ac genere discrepat. Neque enim librum item ille, ut cæteri, præfert, sed sacram ædiculam utraque manu sustentat, Deoque exhibet, qua designatur Lateranense sacellum S. Venantii; quod si minus absolutum perfectumque, certe conditum magna ex parte ab Joanne fuit, ut is præclari hujus operis partem laudemque præcipuam sibi jure meritoque vindicet. At Theodorus item, ut cæteri codicem Evangeliorum utraque manu sustentat.

Quid codex, quem viri ecclesiastici manu gestant.

Quid ædicula Joannis VI. manibus imposita.

Quinque deinceps sequuntur ex ordine ac numero militum, nullis ecclesiasticæ Hierarchiæ honoribus atque insignibus conspicui, cum suis omnes symbolis ac muneribus, Anastasius, Antiochianus, Telius, Cajanus, Paullinianus. Idem omnes symbolum gerunt, idemque manus exhibent, coronam scilicet variis coloribus gemmisque distinctam. Quid sibi velint hujusmodi coronæ, Ciampinus hisce verbis explicat: *Omnes viri sæculares coronam gemmatam in manibus deferunt, quæ oblationes in sacrificiis a fidelibus factas significant*. Sed Ciampini pace dixerim, hæc interpretatio mihi neutiquam placet. Qui enim convenit, ut quos fatetur esse e laicorum numero, his id muneris adscribat, quod præterquam Sacerdotibus nemini usurpare licet. Nam si quid olim Christianus populus ad rem divinam obtulisset, id Sacerdoti in manus tradere solebat, qui munus oblatum altari imponeret, ac Deo rite consecraret. Præterea non intelligo, quæ sit proportio, quæve similitudo inter coronas illas, & panem, vinum, aliasque res hujusmodi, quas vel ad sacrificium, vel ad ornatum templi, vel ad sustentationem Ministrorum plebs Christiana olim deferebat, ut coronæ illæ harum rerum symbola esse riteque appellari possint. Itaque verisimilius puto coronas hujusmodi eo referri, ut significent eos in martyrum numero habendos & venerandos esse, ab iisque eo signo declarari se id Christo acceptum referre, quod pro ejus religione & cultu vitam & sanguinem profuderint. Nam etiam B. Joanni similis quędam oblata fuit species Cœlituum, coronas suas demittentium *ante thronum Dei & Agni*. Hujusce rei exempla quamplurima suppetunt ex antiquis picturis, vermiculato opere compactis, ubi Martyrum innumerabilium catervas intueri licet, quorum alii coronas, alii palmas, alii alia id genus haud dubia martyrii insignia, manibus præferunt. Coronarum omnium tanta est inter se similitudo, ut nihil omnino, neque forma, neque magnitudine, neque colorum varietate differant; nisi quod e media Anastasii corona flosculus quidam eminet haud absimilis lilio, quod pro symbolo Virginitatis vulgo accipi solet. Id ornamenti idcirco fortassis Anastasio appositum fuit, quod is singulari Dei beneficio, virginalis integritatis florem intactum illibatumque servaverit; nisi forte eo pertinet, ut significet Anastasium in ipso ætatis flore perfunctum fuisse martyrio. Illud insuper animadvertere oportet, quod omnes velatis opertisque manibus, suum quisque munus, sive symbolum exhibent; id quod ad majorem quamdam venerationem declarandam spectat; nam id quoque ecclesiastico more atque instituto perscriptum est, ut sacrorum ministri lintеati, iidemque longo ordine dispositi, honoris ac reverentiæ causa, vel ipso superpelliceo, vel alio panno linteo sericove contectis manibus, Pontificalia indumenta & insignia Episcopo deferant, cum is solemni ritu & cæremonia sacris operatur.

Quid coronæ, quas gestant cæteri quinque milites.

Quid flosculus e corona Anastasii eminens.

Cur manibus velatis suum quisque munus deferant.

In eodem symbolorum numero habendas ac reponendas censeo duas urbes, hinc atque hinc ad angulos lateralis parietis eleganter descriptas, & alteram alteri e regione ferme obversam, quæ SS. Cajano & Paulliniano in extremum locum conjectis superstant, forma, magnitudine, ornatuque inter se dispares. Quæ amplitudine, & magnificentia excellit, tres ipsas lucernas januæ affixas ostentat, eaque ad sinistram collocata est; quæ breviori ambitu circumscribitur, sita est ad dexteram, nec plus duabus lucernis, ex januæ superliminari suspensis exhibet. Harum urbium simulacris hanc significationem inesse putat Rasponius, ut altera quidem Bethleem Christi ortu nobilem, altera vero Hierusalem ejusdem morte consecratam designet. Ciampinus nullam huic loco interpretationem intexuit, nihilque sibi occurrere ait, quod iis addat, quæ de hujuscemodi symbolis alibi scripsit. Cum autem neque librum, neque locum citet, ubi hac de re scripserit, plane ignoro, quidnam explicationis hisce signis adhibuerit. Quod mihi conjectanti verisimilius occurrit, id paucis exponam, eo tamen animo, ut si quid melius & congruentius veritati Ciampinus afferat, nulla in me futura sit mora, quin continuo in ejus sententiam concedam. Ego itaque censeo his duabus civitatibus id subesse significationis, ut altera quidem Salona Dalmatiæ caput ac Metropolis, altera vero Pola princeps totius Istriæ civitas designetur: idcirco autem earum urbium simulacra ibidem picta esse arbitror, quod utraque provincia ad hujus loci religionem ac celebritatem augendam sacras Martyrum reliquias contribuerit. Ac Salona quidem ad lævam posita loci primatum tenet, & insigni trium lucernarum ornatu distinguitur, propterea quod ea civitas ex politica pariter & ecclesiastica descriptione, non solum in urbes, sed etiam in ecclesias Dalmatiæ jus imperiumque Metropoliticum obtinuit, sic ut præter Romanam, nullam aliam ecclesiam tamquam dominam ac parentem agnosceret, unde penderet, legesque acciperet. Pola vero cum de dignitate loci, tum de numero lampadum Salonæ concedit; nam quamvis olim tectorum frequentia & pulchritudine, commercio, divitiis, civium & incolarum numero cum primariis Romani imperii civitatibus haud immerito conferri posset, atque adeo totius Istriæ principatum obtineret, id quod ingentes veterum ædificiorum reliquiæ ruinæque declarant; tamen in ecclesiastica hierarchia numquam Episcopalis dignitatis gradum supergressa, in

Simulacra duarum urbium.

Salonam & Polam repræsentant.

sa, in earum ecclesiarum ordine sese continuit, quæ appellantur *suffraganeæ*; fuitque semper cum universa Istria in ditione ac potestate Patriarchæ Aquilejensis.

Mos apud Dalmatas urbiū suarum in vexillis &c. pingendarum.

Hæc interpretatio eo mihi fit verisimilior, quod Joannes Lucius in Historia Traguriensi docet, in more institutoque Dalmatarum olim positum fuisse, ut pro nota & insigni cujusque civitatis januam urbis maximam & vexillis intexerent, & publicis sigillis insculperent, & ubicumque opus foret, vel coloribus exprimerent, vel marmore cælarent. Ut autem hujusmodi nota urbes Dalmaticæ distinguerentur aliæ ab aliis, internoscique possent, diversos cujusque urbis januæ, & proprios singulis ornatus adhibebant; vel certe urbis ædificia maxime conspicua, sive etiam totius urbis formam ac circumscriptionem januæ apponebant, ut civitas unaquæque ex ipsa specie intuentium oculis objecta, prospectuque dignosceretur. Hujuscemodi morem a majoribus acceptum hodieque retinet Dalmatia; nisi quod civitates illæ id signi adhibent, unde agnosci possint, ut simulacrum ejus Divi, quem sibi quæque patronum adoptavit, suis quæque januis, quasi ad urbis custodiam ac præsidium imponant. Nec dubium est, quin apud Istros finitimos idem olim mos, eademque consuetudo viguerit; nam Istros inter ac Dalmatas tanta erat ecclesiasticæ civilisque disciplinæ similitudo, tanta morum & studiorum affinitas, ut populi utrique iisdem ferme legibus atque institutis uterentur. Id adeo clare perspiciet, qui disciplinam ac mores inter se conferat utriusque provinciæ, de quibus multa multis in locis, librisque Historiæ Illyricæ a nobis dicentur. Vides igitur, quam belle congruat nostra interpretatio cum Dalmatarum Istrorumque consuetudine, ad quam spectasse Auctores, vel opifices picturæ Lateranensis credibile est; quippe ut provinciæ utriusque, unde sacras illas reliquias delatas sciebant, duas urbes primarias, suis quasque notis & insignibus exprimerent, earum januas illustri ornatu conspicuas, cum magnificentioribus ædificiis, & mænium parte aliqua, musivo opere describendas curarunt.

Idem mos apud Istros finitimos.

Restat etiam, ut dicamus de quatuor aliis symbolis, quorum interpretationem, cum ea per se ipsa pateat, in promptuque sit omnibus, paucis expediam. Duæ olim, altera hinc, altera illinc, fenestræ superne patebant, eæque ad lumen accipiendum satis amplæ. Has deinde, incertum quo tempore, quibusve de causis, lateritiis lapidibus posteritas obstruxit. Porro ne crusta parietis utrique fenestræ obducta, rudis atque inornata esset, pictura haud sane ineleganti eam operiri convestirique placuit. In altera igitur *Angelus* & *Leo*, in altera *Bos* & *Aquila* vermiculato opere picti visuntur. Nemo est Christianæ institutionis ac disciplinæ tam expers atque ignarus, quin sciat hujusmodi simulacris quatuor Evangelistas adumbrari, qui Christi Domini vitam resque gestas alii seorsum ab aliis, & suo quisque volumini commendarunt. Id symboli porro eo pertinet, ut ostendat illos Evangelii causa interfectos fere omnes fuisse, quorum vel effigies ibidem extant, vel corpora in eo sacello conduntur. Cum hujus symboli veritate congruit titulus militum, quem sæpe martyribus Martyrologi adscribunt. Nam licet non omnes fortasse rei bellicæ nomen & operam dederint; tamen a sacris scriptoribus milites appellari solent, qui Christiana militia initiati pro retinenda propugnandaque religione cum tyrannis dimicarunt, animamque in ipso agone profuderunt. Huc accedit auctoritas & consensus ecclesiæ Lateranensis, quæ III. Idus Aprilis eisdem anniversarios honores persolvit eo ritu cultuque, quo festus plurimorum martyrum dies ex universalis ecclesiæ præscripto celebrari solet; ut nemini dubium esse possit, quin eos fere omnes in martyrum numerum referri oporteat, quorum reliquiæ ibidem asservantur.

Symbola quatuor Evangelistarum, quid significent?

Illud ad extremum animadvertamus velim, quod quatuor hæc simulacra recentiori, quam cæteræ effigies, opere manuque depicta esse apparent; id quod satis indicat cum ipsa operis forma ac designatio longe diversa recentiori quam veteri pingendi modo similior, tum ratio ordinis ac dispositio locorum, quæ ut ab illius ætatis consuetudine discrepat, sic cum more posteriorum temporum apprime congruit; nam in collocandis Evangelistarum symbolis dextera quam sinistra honorificentior habetur. Itaque hinc Matthæus ad dexteram situs primum locum obtinet, eique proxime Marcus apponitur; illinc vero ad sinistram primum Lucas, deinde Joannes locantur; quia Matthæus quidem primus omnium, Lucas autem ante Joannem Evangelium scripsisse dicuntur. Nam ut cujusque Evangelium ætate antecedit, ita cujusque Evangelistæ nomen & symbolum recenseri & collocari solet ex ordine: ex quo fit, ut Matthæus Marco, Lucas Joanni dignitate loci præferantur.

§. VII.

De Inscriptione.

JOannes Papa auctor conditorque Lateranensis sacelli sub Divorum simulacris in ipsa basi, sive inferiori absidis hemicyclo, versiculos quosdam scribendos curavit, horridulos illos quidem & incomptos, pios tamen ac temporum illorum simplicitati mirifice consentaneos, ut egregiæ suæ voluntatis religionisque erga sanctissimos illos martyres posteris testimonio essent. Sed accidit perincommode, quod aliquot litteras musivo operi insertas vetustas cariesque vel corrosit, vel excussit, sic ut aut verba ipsa omnino abraserit, vel certe fœdum in modum mutilaverit; aliis enim primæ, aliis intermediæ, aliis postremæ litteræ syllabæve exciderunt. Nullum erat exemplar, unde suppleri possent hujusmodi litteræ, quæ temporum injuria defluxerant. Baronius quidem, quantum conjectura assequi poterat, invenit, quemadmodum jacturam illam resarciret. Itaque totidem litteras ac verba substituit, quot deesse videbantur, adeo apta & concinna, ut & carminis numerum mensuramque explerent; & ad id, quod inscriptio postulat, idoneas congruentesque sententias exprimerent. Et Baronii auctoritas apud omnes valuit; quamque in ea re industriam ille operamque adhibuit, communis omnium consensus usque adeo approbavit, ut cum paucis post annis Clemens X. Pontifex Maximus Lateranensem picturam refici expolirique jussisset, quidquid Baronius vel supplevit, vel restituit, referri visum est in eum locum, unde antiquæ litteræ exciderunt; & versus ipsos ex Baronio, perinde quasi ex ipsomet autographo desumpti forent, illuc transferri, litterisque insititiis inscribi, doctissimis viris placuit. Itaque qui deinceps S. Venantii ædem suis scriptis monumentisque ornarunt, ii omnes Lateranensem epigraphem ad Baronianum exemplar descriptam nobis exhibent. Eamdem Ciampinus indidem sumptam in altera & trigesima tabula sic imprimendam curavit, ut quæ Baronius restituit, minusculis, quæ vero intacta permanserant, majusculis litteris incidi voluerit,

Inscriptio absidi subjecta.

a Baronio restituta.

fuerit; ut alia ab aliis dignosci possent. Ita enim hujusmodi inscriptio apud Ciampinum legitur;

MARTYRIBUS XTI DNI PIA VOTA JOANNES
reddidit antistes sanctificante deo.
at sacri fontis simili fulgente metallo
providus instanter hoc copulavit opus.
quo quisquis gradiens et xpm pronus adorans
effusasque preces impetrat ille suas.

Hæc epigraphe, quæ apud Auctores tot lineis a capite ductis distinguitur, quot sunt carmina, quibus constat, una linea, ductuque unico totam absidis basim sive hemicyclum occupat. In iis, quæ supplementi causa Baronius adjecit, nihil equidem invenio, quod reprehendam; neque is ego sum, qui talis ac tanti viri sive sententias, sive conjecturas, nisi veritas ipsa cogat, improbare audeam. Paucissima tamen sunt, quæ paullo aliter, ut quidem mihi videtur, aptius congruentiusque restitui possent, quæ sic exponam, ut non tam videar meas conjecturas Baronianis præferre velle, quam eas aliorum judicio subjicere.

Unum videtur aliter, atque Baronius censuit, restitui posse.

In tertio, ubi Baronius posuit, *At sacri fontis*, ego libentius in eum locum substituerem, *Ad sacri fontis*, idest, *apud* vel *prope Baptisterium*. Hæc loquendi ratio in usu est apud optimos Latinitatis auctores, quorum illa sunt, *ad Opis*, *ad Vestæ*, & cætera id genus, ubi Grammatici docent elegantiæ causa, prætermitti *fanum* vel *templum*, cui tamquam *substantivo* patrius ille casus innititur. Quid vero hic sibi velit particula *at*, plane non intelligo; cum enim multiplices usus habeat, nullus tamen in hunc locum satis apte accommodari potest. Nec displiceret conjunctio *&*, sic ut genitivus ille *sacri fontis* referendus esset ad nomen adjectivum *simili*, quod alias cum secundo, alias cum tertio casu conjungitur; ex quo fieret, ut huic disticho hæc esset subjecta sententia: *Et Joannes copulavit hoc opus metallo fulgente simili sacri fontis*, idest opus, quod simili ac Baptisterium, fulget metallo. In Ciampini tabula plane mendosa legitur *A sacri fontis* pro *At sacri fontis*; & *quo quis gradiens* pro *quo quisquis gradiens*; itemque apud Oldoinum *fontes* pro *fontis*, & *imperat* pro *impetrat*. Verum nemo non videt hujusmodi depravationis causam vel in librarios, vel in typographos conjiciendam esse.

CAPUT V.

De cultu & reliquiis S. Venantii, ejusque sociorum Lateranensium.

§. I.

De Festo S. Venantii die.

Quem diem B. Venantius illustri martyrio consecravit, eumdem antiquitas in Fastos Divorum retulit, ut perpetuo in honore apud posteros esset, atque ad præstantissimi hujus martyris nomen memoriamque recolendam destinavit. Cum itaque Kalendis April. præclarum pro Christo certamen obierit, hoc ipso die Ado, Usuardus, aliique Martyrologi perhonorificam D. Venantii mentionem faciunt, & anniversarios eidem, solemnesque honores ecclesia Lateranensis persolvit. Nec dubium esse potest, quin olim Salonæ, atque adeo in universa Dalmatia, is ipse dies Venantii Salonitani Episcopi nomine ac martyrio insignis, & sanctissimus haberetur; & qua dignum

Kalendæ Aprilis B. Venantio consecratæ.

erat religione, populique frequentia singulis annis celebrari soleret. Sed suprema illius urbis clades, & quæ inde consecuta est posteritatis oblivio, ejus diei celebritatem ac religionem antiquavit, penitusque abolevit; Venantii autem corpore translato, præstantissimi hujus Episcopi & martyris cultus omnis ac memoria e Dalmatia pariter cum ejus reliquiis abscessit. Itaque Venantius apud suos neglectus ignotusque a Lateranensi clero, cujus fidei ac pietati suas commisit & credidit reliquias, pio gratoque animo, & eximia veneratione colitur. Eum quippe Lateranensis ecclesia Kalendis Aprilis publicis debitisque honoribus prosequitur, atque ad ejus laudes celebrandas, ejus diei preces canonicas & solemnem Liturgiam *sub ritu duplici* composuit atque instituit. Illud præterea ad ejus diei gratulationem religionemque augendam accessit, quod a Romanis Pontificibus Primores Cleri Lateranensis certas statasque delictorum indulgentias eidem diei affigendas curarunt, quibus eorum animi expiarentur, qui S. Venantii sacellum caste riteque adirent. De Lateranensi cultu festoque die hujus sanctissimi martyris meminit Octavius Pancirolius in eo libro, quem de *thesauris absconditis urbis Romæ* scripsit, ubi *ad Regionem XI. Ecclesiam X.* de sacello S. Venantii sermonem instituit; & in ejusdem libri indiculo hæc subjecit: *Solemnitas S. Venantii in hac ecclesia celebratur Kalendis Aprilis, atque indulgentias eidem ait esse concessas.* Huc pertinet, quod Henschenius scripsit in Actis S. Venantii tom. I. Apr. die I. n. 3. *In ordine officiorum de Sanctis propriis ecclesiæ Lateranensis præscribitur officium sub ritu duplici cum Credo & Missa, quod corpus ejus ibi habeatur.*

Idem dies colitur in honorem S. Venantii a Clero Lateranensi.

Porro in eo officiorum ordine, quem citat Henschenius, quique inscribitur: *Ordo officii Divini pro Capitulo Romano & Clero sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ Cathedralis Papalis Lateranensis*, Kalendis Aprilis hæc subjiciuntur: I. *Aprilis. Venantii Episcopi & martyris. Duplex.* (*Habemus corpus in oratorio S. Mariæ ad fontes*). *De communi unius martyris. Lectiones I. Nocturni, A Mileto, 2. & 3. in proprio; Missa, Sacerdotes Dei, cum Gloria & Credo. Missa solemnis de sancto erit post tertiam in oratorio prædicto.*

Ritus Venantiani officii, & Liturgiæ celebrandæ.

Est item alius libellus ad usum Capituli Clerique Lateranensis compositus, cui titulus est: *Proprium Sanctorum pro sacrosancta Romana ecclesia Lateranensi a Sac. Rit. Congreg. approbatum*; in quo divinum officium precesque horarias in honorem S. Venantii recitandi ratio ritusque traditur his verbis: *In Festo S. Venantii Episcopi & martyris. Duplex. Omnia de communi præterea, quæ sequuntur: Oratio, Deus qui nos Beati, ut in communi unius martyris 2. loco. In I. Noct. Lectiones, A Mileto, ut in eodem communi; in 2. Sermo S. Fulgentii Episcopi de S. Cypriano; incipit: Clarum tanti martyris natalem diem, usque ad ea verba, & nos liberati sumus. In 3. Homil. super Evangelium: si quis vult venire post me.*

Vellem equidem Spalatenses Dalmatæque tam insigni Lateranensis Cleri religione atque exemplo excitarentur, & jamdudum intermissam S. Venantii, sui quondam Episcopi, celebrandi colendique consuetudinem longo intervallo revocarent. Nam cujus tandem incuriæ est, ne quid gravius dicam, id æquo animo pati, ut qui apud exteros tanto in honore habetur, is apud suos nullo cultu afficiatur, omninoque neglectus in ea provincia sit, quam ipse saluberrimis præceptis excoluit, virtutum omnium exemplis erudiit; nec suæ tantum doctrinæ ac sanctitatis vestigiis impressit, sed etiam proprio san-

sanguine imbuit, & martyrio illustravit. Habent porro Spalatenses, unde sanctissimi hujus Episcopi ac martyris venerandi non modo exemplum, sed etiam ritum rationemque addiscant: quippe Lateranensis Clerus illis suppeditat totius divini officii ac Liturgiæ paradigma sane egregium, quod ipsimet sibi describere, & ad suum usum adsciscere queant; nisi quod ad Venantii religionem cultumque aliquid, atque adeo multum addi oportet a Spalatensibus, quos utique decet Episcopi ac patroni sui anniversarium festumque diem & sanctius colere, & longe honorificentiori apparatu rituque celebrare.

§. II.

De Festo die sociorum Lateranensium S. Venantii.

Cum D. Venantio, unde Lateranensis ædicula & titulum sumpsit, & præcipuam ab initio religionis & celebritatis causam accepit, justum ac debitum honorem Capitulum & Clerus Lateranensis decreverit, & singulis annis die prima Aprilis rite persolvat, æquum non erat negligi, nulloque cultu affici reliquos martyres una cum Venantio Romam advectos, quorum exuviæ ibidem conditæ loci ejusdem sanctitatem mirifice augent. Itaque ad eorum venerationem decretus est dies undecimus Aprilis, idemque perscriptus est in fastis ecclesiæ Lateranensis, ut posterorum memoriæ sempiternæ commendaretur. Hujus diei celebrandi ritus, totiusque divini officii ratio ex ea communi formula desumitur, quam ecclesia præscripsit, quaque uti solemus, cum plurium martyrum concursus in unum eumdemque diem incidit. Haud satis compertum habeo, quid causæ fuerit, quamobrem Lateranenses hanc diem potissimum anniversario horum martyrum cultui addixerint. Duas hujusce instituti causas esse potuisse video, vel quod III. Idus Apriles Martinus Abbas redux e Dalmatia veneranda illa martyrum corpora in urbem intulerit, eaque Joannes Papa solemni apparatu & pompa exceperit; vel quod eodem die idem Joannes, vel Theodorus proximus ab eo Pontifex sanctissimos martyres in sacello ad id exstructo pie honorificeque collocaverit: nisi forte Lateranenses, quod equidem verisimilius puto, hujus diei festi instituendi causam, celebrandique consuetudinem ab ipsis Dalmatis adsciverint; hi quippe jam inde a principio Salonitanæ ecclesiæ diem XI. Apr. egregiæ martyrum Dalmatarum cohorti consecratum in honore habuerunt, hujusque diei religio apud Spalatenses etiamnum viget. Argumento esse potest, quod eadem officii ratio, idemque hujus diei colendi ritus utrobique usurpetur, ut satis appareat non solum causam & consuetudinem, sed etiam ritum rationemque ejusdem diei celebrandi e Spalatensi seu Salonitana ecclesia petitam fuisse. Hoc tamen interest, quod alio Spalatenses, alio Lateranenses hujusce diei cultum ac venerationem referunt. Nam Spalatenses quidem eo spectant, ut anniversariis honoribus prosequantur quinque illos & quadraginta martyres, quos B. Domnius Christianis mysteriis a se initiatos ad gloriosum certamen instruxit, & nobili martyrio perfunctos ad cœlum præmisit, uno fere ante suum martyrium mense, id est III. Idus Aprilis; qui a nobis B. Domnii præcursores dicti sunt propterea, quod antea martyrium subierint, quam eorum dux & magister præclaram pro Christo mortem oppeteret. Sed Lateranensium pietas ac religio latius patet: quippe omnes illos martyres unius diei celebritate complectitur, quos e Dalmatia & Istria translatos Lateranense sacellum excepit, ac sepultura donavit: quamquam ego equidem permultos ex præcursoribus S. Domnii in eorum numero ac societate reponendos censeo, quos Martinus Abbas in urbem transvexit, ex quo fit, ut ex iis, quos colunt Spalatenses, aliqui sint, quibus itidem Lateranenses anniversaria religionis officia persolvant; nisi quod illis martyrium, his translatio in causa fuerit, ut utrique diem undecimam Aprilis Dalmaticorum martyrum nomine consecraverint.

Socii Lateranenses S. Venantii coluntur die XI. Aprilis.

§. III.

De veteri sepulchro S. Venantii in Dalmatia.

De Dalmatico S. Venantii sepulchro, cultuque eidem adhibito, antequam Romam transferretur, nihil memoriæ litterisve proditum est. Id nobis hac de re opinari licet, quod conjectura assequi possumus. Cum Venantius ex itinere in Pannoniam suscepto, Delminium digrediens, ut alibi diximus, in ea urbe olim sane celebri & copiosa, eademque antiquitus gentis Dalmaticæ principe, unde universæ nationi & provinciæ nomen obvenit, ab Ethnicis comprehensus, & religioni causa interfectus fuerit, admodum credibile est ejusdem corpus ibidem a Christianis sepulturæ mandatum fuisse; sic ut idem ab initio ejus sepulchro ac martyrio locus obtigerit. Porro Venantius apud Delmitanos conditus, & quo par erat honore cultus aliquamdiu mansit, ut conjectari licet. Neque a veritate longe aberit, si quis putet S. Venantii reliquias post aliquot ætates tandem aliquando Salonam devectas fuisse. Certe Salonitani cives erga Venantium suum olim Episcopum, id studii, id gratæ piæque voluntatis præseferre ac profiteri debuerant, ut in omnem ejus corporis potiundi occasionem intenti, ubi ubi esset, illud inquirerent, inventumque omni ope & contentione repeterent; quod id postularet debiti officii ratio, ut Salonitani potissimum meritam Venantio gratiam memori mente, & justis honoribus persolverent; isque in ea civitate, quam Christianis præceptis & mysteriis imbuerat, quo dignum erat, sepulchro cultuque condecoraretur.

S. Venantius fortasse apud Delminium sepultus, ubi martyrio affectus,

deinde Salonam translatus,

Sed undecumque Martinus Abbas corpus S. Venantii abstulerit, vix aut ne vix quidem dubitari potest, quin ejusdem sepulchrum indigenis pariter advenisque notissimum esset, & maximo in honore haberetur. Nam Martinus, cum e Dalmatiæ Istriæque cæmeteriis martyrum reliquias raptim ac festinanter erueret, easque confusas ac permixtas in navem conjiceret, ne videlicet Barbari, quorum refertissima erat utraque provincia, de improviso adorti moram suscepto operi atque impedimentum afferrent, spatium non habuit inspiciendi explorandique notas & signa cuique apposita, ex quibus dignosci posset, quod cujusque corpus esset, & quo quisque vocabulo appellaretur. Hinc factum est, ut pauci admodum sint, quorum nomina innotuerint. Contra vero Venantii corpus re ac nomine a reliquis internoscebatur; si enim item Venantii, ut cæterorum reliquiæ ignorabantur, equidem non arbitror futurum fuisse, ut Joannes Venantio potissimum ædem illam dedicaret, quando ejus reliquiæ neque ab aliis secerni poterant, neque satis certo sciri, utrum e Dalmatia cum aliis avectæ fuissent. Ita necesse fuit Martinum a Dalmatis de loco, ubi conditus erat Venantius, edoceri; neque enim aliunde ejusdem corpus dignosci potuisset. Ex quo efficitur, ut Venantii nomen ac sepulchrum apud

ac demum Romam.

apud eas gentes celebre esset, & ab iisdem, haud secus quam par erat, summa venerationes & frequentia coleretur.

§. IV.

Reliquiæ S. Venantii & sociorum Alexandri VII. auctoritate comprobantur.

JOannes Maria Crescimbenius in historia, quam scripsit de Basilica S. Joannis ante Portam Latinam lib. 2. cap. 7. tradit reliquias S. Venantii sociorumque in Lateranensi sacello conditas ab Alexandro VII. Pontifice Max. recognitas & approbatas fuisse, cum is pro munere suo atque officio ecclesiam Patriarchalem Lateranensem Episcopali more inviseret, riteque lustraret, ut si quid ad splendorem ac dignitatem divini cultus deesset, vel propter vetustatem obsolesceret, id renovandum restituendumque curaret. Quod quidem nolim perinde accipias, ac si Pontifex jusserit reliquias illas e sepulchro erutas in apertum proferri, ut eas suismet oculis inspiceret ac recognosceret; & ubi cum veritate ac traditione congruere cuncta comperisset, eas pontificio ac solemni decreto comprobaverit, quo majorem eisdem tum fidem adjungeret, tum venerationem conciliaret. Nihil enim horum in publicas tabulas relatum invenio, in quibus acta & decreta Pontificum, publicæ memoriæ causa, perscribi solent. Quæ igitur in hanc sententiam Crescimbenius scripsit, eo pertinent, ut significent tacito quodam summi Pontificis judicio hujusmodi reliquias ratas certasque habitas esse, quod eas Alexander, cum sacellum inviseret, palam publiceque veneratus sit, eisdemque cultus honorisque debiti officia persolverit. Quo quidem facto & exemplo cum hominum studia ac religionem ad eas impensius colendas excitavit; tum ex mortalium animis dubitationem omnem, si qua forte resideret, penitus exemit, nemo ut in posterum sacra illa lipsana in controversiam vocare possit, quin publicæ venerationi, a Christi Vicario illis exhibitæ, auctoritatem per summam impudentiam detrahere videatur.

Reliquiæ Venantii & sociorum, ab Alexandro VII. approbatæ.

§. V.

De Reliquiis S. Venantii Bononiæ in æde S. Joannis in Monte.

GOdefridus Henschenius tom. 2. Apr. in Append. n. 5. narrat se apud Masinum legisse aliquid e reliquiis S. Venantii Bononiæ asservari in æde S. Joannis, cui cognomen est *in Monte;* sed a Masino indicium aliquod requirit, unde dignosci possit, utrum eæ reliquiæ ad Venantium eum, qui Kal. Aprilis colitur, pertineant, nec ne, & unde illuc fuerint illatæ; nam aliter negat omnino se habere hac de re quod liqueat, quodve in alterutram partem affirmare possit: *Aliquas*, inquit, *S. Venantii Episcopi & Martyris reliquias asservari Bononiæ in ecclesia S. Joannis in Monte tradit in Bononia perlustrata Masinus ad hanc diem. Si adderetur unde & quando illuc allatæ fuerint, posset aliqua conjectura fieri, hujusne, an alterius Venantii existimandæ sint.* Hactenus Henschenius.

Reliquiæ S. Venantii Bononiæ in æde S. Joannis in Monte,

Ut Henschenii postulatis quoquo modo satisfaciam, & fidei ac verisimilitudinis quidquid ex conjecturis suppeditari potest, Masini sententiæ adjungam, tum locum, unde reliquiæ illæ transferri, tum tempus, in quod hujusmodi translatio incidere potuerit, breviter exponam. Auctores *Illyricum Sacrum*, nec pauci, nec ignobiles ex quodam manuscripto eoque pervetusto codice cenobii Bononiensis S. Stephani tradunt ex illustri Theodosii Magni stirpe ortum fuisse Petronium Episcopum Bononiensis ecclesiæ, virum & generis claritate, & omnibus sanctimoniæ notis insignem; cujus Pontificatus, si ad normam rectæ Chronologiæ res exigitur, inter annos quinti sæculi undetrigesimum, & quinquagesimum satis apte interjici potest. Is cum Hierosolymam peregrini ritu habituque petere constituisset, prius quam in viam se daret, a Pontifice Romano per litteras suppliciter petiit, ut ab sua ecclesia ad tempus abeundi potestas sibi fieret, simulque fausta precatio sibi suæque Hierosolymitanæ peregrinationi Apostolica auctoritate impertiretur. Voti utriusque compos in Palæstinam trajecit, cumque loca illa Christi Domini nobilitata vestigiis, & sanguine imbuta iterum ac sæpius eximia quadam religione objisset, vim ingentem sacrarum reliquiarum tum e Palæstina, tum ex aliis regionibus, quas ex itinere adiit, sedulo collegit, & Bononiam advexit. Eas deinde, ut Bononiensium pietati ac venerationi perpetuo essent expositæ, honorifice collocavit, apteque suis quasque loculis disposuit in Basilica S. Stephani, quam ipse in ea urbe a fundamentis exstruxerat. Nec vero dubium videtur esse, quin ex occasione hujus peregrinationis Dalmatiam obierit; nam temporibus illis tum Hierosolymam peregre proficiscentibus, tum e Palæstina atque Oriente in Italiam redeuntibus, iter Dalmaticum tritum erat atque obvium; & præterea regio illa tot Martyrum certaminibus illustrata, & sanguine perfusa Petronium, ut illuc iter deflecteret, mirum in modum alliciebat. Itaque sanctissimus Pontifex, (ut credibile est, & sua eum religio impellebat) sacra Dalmatiæ loca Martyrum sepulchris & exuviis maxime inclyta pie caste que adiit; & undique aliquid ex reliquiis cum aliorum Divorum, tum etiam S. Venantii decerpsit, haud invitis sacrarum ædium præpositis & custodibus, quos sibi & generis nobilitate, & eximiæ cujusdam sanctitatis specie, mirifice conciliaverat. Erat enim, ut satis apparet, studiosissimus hujusmodi sanctarum opum, quibus ecclesiam suam augeret atque ornaret. Habes igitur, unde & quo tempore reliquiæ S. Venantii Bononiam adferri potuerint; ac deinde in templo S. Joannis, cui a Monte inditum est cognomen, honorifice collocari, ubi hodieque, auctore Masino, asservantur. Quæ a me dicta sunt, nihilo plus fidei & auctoritatis adjungi velim, quam quantum conjecturis inest; paratique sumus omnia hæc abjudicare, & rejicere, si quid probabilius occurrerit, quod sequamur.

a S. Petronio Bononiensi Episcopo fortasse e Dalmatia illuc delatæ.

§. VI.

De Reliquiis S. Venantii Pragam allatis, & depositis in æde Metropolitana S. Viti.

EST etiam *Pragæ* (inquiunt Henschenius & Papebrochius Tomo 1. April. in Append. ad diem primum pag. 897.) *in Metropolitana S. Viti ecclesia, S. Venantii Episcopi Martyris frustum digito majus, allatum ex Italia per Carolum IV. anno* 1370, *uti notatur in Diario reliquiarum dictæ ecclesiæ, quod ipsius Decanus Thomas Pessina a Czechorod vulgavit superioribus annis, & deinde Phosphoro suo inseruit pag.* 507. *Gratum esset ipsa quoque accipere instrumenta, per quæ constet tali auctore & anno acceptam esse particulam istam; non quia dubitamus de rei veritate, (scimus enim summa*

Reliquiæ S. Venantii Pragæ in æde Metropolitanæ.

ma fide confectum esse Diarium illud, & Carolum nullo non itinere aliquid augendo Pragensi thesauro conquisivisse) sed quia similia instrumenta multa possunt docere, quæ mirifice conducant ad illustrandam Sanctorum historiam.

a Carolo IV. Imper. Cum ergo Henschenius & Papebrochius Thomam Pessinam dignum existiment, cui de reliquiis S. Venantii ex Italia Pragam per Carolum IV. allatis credant, nos quoque huic scriptori assentiamus necesse est; præsertim cum nihil causæ sit, cur ab illo dissentiendum putemus. Itaque Carolus IV., cum ad sacrum ecclesiæ Pragensis thesaurum augendum undique Divorum reliquias colligeret, Romam adveniens permissu Romani Pontificis tum multa Martyrum corpora ex aliis cœmeteriis ademptus est, tum etiam e Venantiano Lateranensi sepulchro frustulum aliquod ex Venantii corpore decerpsit, quod in ædem Pragensem S. Viti ab se magnifice exstructam ornatamque inferret. e sepulchro Venantiano Lateranensi decerptæ, & Pragam translatæ.

SYNOPSIS CHRONOLOGICA.

Anno Christi.

100 Venantius ineunte altero sæculo natus videtur esse Salonæ in Dalmatia.

120 Et Clericali militiæ nomen dedisse,

130 Atque in collegium Diaconorum cooptatus esse, factusque deinde Archidiaconus, seu primus inter Diaconos.

140 Hesychio II. rebus humanis exempto in Pontificatum Salonensem successit; tranquillis post interitum Hadriani, pacatisque bene usus temporibus, ecclesiam Dalmaticam mirifice auxit.

145 Cum per hæc tempora, Marcionis, Valentini, aliorumque hæreses virulentæ in ecclesiam grassarentur, Venantius nihil diligentiæ curæque prætermisit, ut pestes hujusmodi ab ecclesia Dalmatica arceret.

148 Antonino Pio Imperatore Idolorum superstitioni mire addicto, vel jubente vel permittente, ecclesia rursus exagitari cœpta, & plures ubique Christiani ob religionem excruciati atque interfecti. Quæ clades cum ipsam Dalmatiam pervasisset, Venantii ad gregem sibi commissum tuendum & confirmandum, vigilantiam curamque excivit, ac per aliquot annos exercuit.

150 Idest anno 150. ab ortu Christi Justinus Christianus Philosophus primam pro religione Apologiam composuit, obtulitque Antonino, qui nihilo mitius exinde rem Christianam afflixit.

154 Antoninus plurimis gravissimisque Romani imperii cladibus divinitus immissis vehementer commotus legem tulit, ut si quis hoc solo nomine, quod Christianus esset, postularetur, in accusatores supplicium verteretur. Exinde aliquid pacis fuit. Sunt, qui hujusmodi pro Christianis rescriptum referant ad an. 152.

Anno Christi.

Venantius parochiæ & provinciæ suæ ritu Episcopali lustrandæ consilium cepit; ejusque lustrationis initium a Narona, sive Narbona urbe Dalmatiæ olim frequentissima, & opulentissima cum fecisset, iter in Pannoniam intendit. Apud Dalmium, seu Delminium, oppidum alpinum Dalmatiæ, coorta in eum effusaque Ethnicorum conspiratione, præclaram pro Christo mortem oppetiit. Corpus S. Venantii apud Dalmium sepultura affectum, postea in urbem Salonitanam translatum est. 155

S. Petronius Episcopus Bononiensis Hierosolyma rediens, per Dalmatiam iter habuit; & reliquias e corpore S. Venantii decerptas Bononiam attulit, quæ nunc in æde S. Joannis de Monte asservantur; ad quod suspicandum nullo quidem satis certo argumento, sed conjectura ducimur. 440

Salona a barbaris funditus eversa, Martinus Abbas de captivis redimendis, ac Martyrum reliquiis Romam asportandis, missus est in Dalmatiam a Joanne IV. Pontifice Max. natione Dalmata. 640

Hoc anno ineunte vel superiori, Joannes IV. Venantium e Dalmatia cum aliis Martyribus transvectum honorifice excepit, eique prope Lateranense Baptisterium sacram ædem exstruxit, magnificeque ornavit, ubi S. Venantii corpus etiamnum asservatur. 642

Per hæc tempora Leo III. sacellum Venantianum muneribus coluit. 800

Carolus IV. Imperator, reliquias e Lateranensi Venantiano sepulchro acceptas, & Pragam translatas, in æde Metropolitana S. Viti collocavit. 1370

Effigies Deiparæ Virginis fortassis advecta ex Dalmatia in sacello Venantiano prope sacrarii januam antiquo opere picta miraculis clarescere cœpit. Quare eodem in loco illi ara posita; & exinde huic sacello titulus *S. Mariæ* ad Fontes adjectus. Postea inde translata, imposita est aræ maximæ Ligusticis marmoribus exornatæ, & magnificentius exstructæ. 1572

Hisce temporibus Alexander VII., cum Lateranensem Basilicam, & sacella eidem adjuncta Episcopali more inviseret, ac lustraret, S. Venantium cæterosque Martyres ibidem conditos pie ac religiose veneratus, eorumdem reliquias, exemplo & auctoritate Pontificia approbavit. 1660

Clemens X. Picturam sacelli Venantiani vetustate defluentem, & multis in locis labefactatam, restituendam curavit, in eam rem adhibito Narcisso Spina, celebri ea tempestate Musivorum artifice. 1674

HONOPHRIUS VEL HONORIUS I., MAXIMUS I. PASCHASIUS, CÆSARIUS, JUSTINUS I., JUSTINIANUS, ANTONINUS, ET MAXIMUS II.

EPISCOPI SALONITANI.

Horum Salonensium Antistitum Pontificatus res ecclesiasticas Salonitanas cxv. annorum, in multiplici reipublicæ Christianæ varietate motuque gestas complectitur, sed nimia vetustate obsitas & posterorum investigationibus plane impervias; sive quod perraræ per ea tempora litteræ apud Christianos fuere, cum majores nostri plus curæ operæque in egregiis factis imitandis, quam describendis ponebant; sive quod si quæ in commentariis Diaconorum, aliisque publicis, privatisque erant monumentis, tabulario ecclesiastico vel jussu Diocletiani incenso, vel una cum urbe subverso direptoque, pleraque interiere. Itaque rerum scribendarum inopia nos coegit in hunc unum

Horum Antistitum Acta perierunt.

unum locum octo ipsos Episcopos Salonitanos congerere; & quando acta uniuscujusque singillatim persequi non licet, quæ ad omnes generatim quoquo modo pertinent, ea observatis notatisque temporibus exponemus. Cum ergo ex eorum actis nihil superfit, epitomam quamdam ac summam confecimus historiæ universalis ecclesiasticæ, ubi res maxime memorabiles illorum temporum breviter atque ordine comprehenduntur. Scitum est enim ex universalibus & communibus singularia & propria excerpere. Quas enim ab anno Christi 155. usque ad annum 270. temporum varietates fortunæque vicissitudines subiit res Christiana universa, easdem experta est Salonitana ecclesia; & iisdem hæc, quibus illa, Romanis Imperatoribus modo iniquis, modo propitiis usa fuit; sic prorsus, ut quantum universali, tantumdem Salonitanæ ecclesiæ vel incrementi, vel damni, res aut prosperæ, aut adversæ attulerint. Quare qui totam ætatum ac rerum illarum rationem in animo ac memoria distributam & comprehensam habeat, is recte bene conjecerit, quinam per eos cxv. annos fuerit status, quæve conditio seu propitia, sive incommoda ecclesiæ Salonitanæ; & quam multa præclare gesserint Salonenses illorum temporum Antistites, ut ad commissam sibi ecclesiam amplificandam ac tuendam, secundis quidem rebus bene uterentur, adversis autem solatium ac subsidium ferrent. Itaque de Romanis Imperatoribus, qui rerum potiebantur per ea tempora, quibus octo illi Episcopi regebant ecclesiam Salonitanam, de persecutionibus eorum jussu vel permissu ecclesiæ illatis, de induciis identidem interpositis, de toto Christianæ reipublicæ statu pauca quædam illustriora, & ea summatim exponam; quibus enim propria desunt, iis communia foris adsci sci oportet, ne hi Episcopi ab omnibus rebus inopes, & incompti in publicum prodeant.

Supplenda ex historia universalis ecclesiæ.

Ex octo illis Episcopis, quos in hunc locum conjecimus, tres posteriores Justinianum, Antoninum, & Maximum II. ad sæculum septimum plerique Catalogi referunt; Justino autem, cui successit Justinianus, proxime subjiciunt Glycerium ex Imperatore Romano Episcopum Salonensem, qui anno Christi 476. hujus ecclesiæ Pontificatum suscepit. Cum autem Glycerium Justino statim adjungunt, annos amplius ducentos transiliunt, & Episcopos intermedios ab tertio & quarto, quintoque sæculo circiter viginti, in posteriores ætates rejiciunt. Ut Catalogum Romanum ceteris præferam, illa me ratio potissimum impellit, quod is unus omnium accuratissime confectus esse videatur; nam & omnes Salonæ Spalatique Episcopos nominatim recenset, & suo quemque ordine collocat, & quot quisque annos, quibus Pontificibus, quibusve Imperatoribus ecclesiam illam administraverit, diligenter notat ac designat, quamquam in annis supputandis, & in Pontificibus atque Imperatoribus percensendis nonnumquam labitur. Reliqui vero Catalogi nihil fere habent, præter nuda Antistitum nomina, nullis notis Chronologicis ad priorum sæculorum Episcopos adjunctis; & in eorumdem serie explicanda, præposteris confusisque temporum ordinibus, multa turbant a recta Chronologia, veterique historia dissentientes. Quare Romanum Catalogum sic nobis tamquam exemplar propositum esse debet, ad cujus normam reliquos exigere, & emendare oportet. Cæterum in hunc ipsum, in quo nunc versamur, codicis Romani locum, librarii culpa, anachronismus irrepsit. Horum enim Episcoporum seriem perducit usque ad annum 281. Sed decem fere annos his detrahendos esse ipse Catalogus monet, cum Pontificatum Amabilis sive Agapiti, qui successit Maximo II. horum Antistitum postremo, in eos annos confert, quibus Felix ecclesiæ universali, Aurelianus Romano imperio præsidebat. Hic autem juxta Baronium anno 271, vel superiore imperii, ille anno 272. ecclesiæ regimen suscepit. Ac Felix quidem triennio post, Aurelianus vero anno, postquam imperium inierat, septimo extremum diem obiit juxta Chronologiam eamdem Baronianam; quamquam alii in alios annos, ante octogesimum tamen tertii sæculi, initium & exitum utriusque conjiciunt: ex quo fit, ut Maximus postremus illorum octo Antistitum, & proximus ante Agapitum, haud paucis annis ante 281. ex hac vita discesserit. Hoc autem pluris faciendum censeo Romanum Catalogum, quod si quid forte in arithmeticis & chronologicis notis peccatum est, (facillime autem in describendis numeris error Amanuensibus subrepit) corrigi potest ex Chronologia Imperatorum & Pontificum Romanorum, quos Auctor hujus Catalogi Salonitanis Episcopis, suos cuique adscripsit. Si vero in hanc Chronologiam error irrepsit, is deprehendi & emendari potest ex notatione annorum, quibus cujusque Pontificatus circumscribitur.

Catalogorum anachronismus ex Catalogo Romano emendari debet.

Romani Catalogi aliquis anachronismus ex ipso Catalogo corrigi potest.

Horum itaque Episcoporum continuatio seriesque initium sumit ab anno 155, & usque ad annum circiter 270. producitur, annos centum omnino & quindecim complexa, quos pro numero illorum Antistitum in partes octo distribuere oportet; & singulis, prout cuique conjectanti libeat, aliis plures, aliis pauciores annos assignare. Nam si Honophrium, sive Honorium excipias, qui Venantio suffectus est anno 155., de anno, quo reliqui deinceps inierint Episcopatum, quove ex hac vita migraverint, nihil compertum habemus. Horum plerosque Martyrio affectos fuisse tempora illa Christianis infesta, & acerbissima facile suadent. In antiquis Martyrologiis multos invenies horum cognomines sive Episcopos, sive Martyres; utrum in his lateat aliquis ex Episcopis nostratibus, investigare non vacat; præsertim cum investigando & conjiciendo, nihil certum colligi possit; in hisce autem conjecturis & investigationibus bonas horas consummere & piget & pœnitet. De illorum cultu ac reliquiis cum nihil memoriæ proditum sit, cujus tamdem ego rei, præter opinionem, quæ sua cuique conjectanti esse potest, auctor sim? Simile vero est, primum illos cum aliis Episcopis aut Martyribus Salonitanis extra urbem ad radices montis Massari sepultos fuisse; deinde Constantino imperante aut Salonam, aut in alias Dalmatiæ urbes translatos, usque ad irruptionem cladem que Avaricam, apud eos populos in honore ac veneratione fuisse; demum Salona excisa, aut omnium, aut aliquorum reliquias Romam devectas in sacello S. Venantii etiamnum asservari; & ibidem, uti cæteris Dalmatiæ Martyribus, sic etiam his anniversaria religionis officia persolvi tertio Idus Aprilis. In actis ac temporibus Pontificum & Imperatorum digerendis ac supputandis potissimum sequimur chronologiam Baronianam, quæ si cui minus probetur, res annosque eorumdem ad eam, quam vero similiorem putat, chronotaxim exigere ac revocare poterit. Cæterum adeo implicat temporum, in quibus nunc versamur, aliter apud alios ordinata chronologia Pontificia & Imperatoria, ut nec qui Pontifices, quive Imperatores, nec quid quoque anno actum sit, propter discrepantiam auctorum certo constituere possis. Nam Hyginii Pontificatum, cujus anno secundo initia

Incerti anni, unde incipit, & in quos desinit Pontificatus singulorum.

Scriptorum discrepantia

initia Honophrii sive Honorii Antistitis Salonitani innectimus juxta Baronianam Chronologiam, alii ab anno 139. ad an. 142, alii ab an. 152. ad an. 156, alii ab an. 138. ad an. 150, alii cum Baronio ab an. 154. ad an. 158. perducunt. Huic vero alii Pium, alii Anicetum proxime substituunt. In iis etiam, qui deinceps sequuntur, Pontificibus chronologice ordinandis usque ad Eutychianum, uti etiam in superioribus, non de uno aut duobus annis, sed de multorum annorum numero inter se discrepant; & cujusque Pontificatum alii contrahunt, alii producunt, & quos uni detrahunt, alteri annos adjiciunt; ex quo fit, ut cujusque initium atque exitum alii aliis annis affigant. Post Eutychianum autem varia est, at levior, & nulla interdum discrepantia usque ad Anastasium, in quo, ac deinde in cæteris, fere omnes consentiunt; & si quando inter se dissident, diversique abeunt, haud multo post in eamdem viam pariter redeunt, eamdemque computandorum annorum rationem sequuntur. In serie autem Chronologica Romanorum Imperatorum a Tiberio usque ad Decium perducta de annis omnino duobus est inter scriptores controversia; quippe Imperatoris cujusque exordium atque interitum, qui a Baronio aliisque dissentiunt, biennio anticipant. At in constituendo imperii Deciani initio est ferme quadriennii discrepantia; illud enim Baronius in annum LIII. alii in annum XLIX. tertii sæculi conjiciunt; exinde autem alias de tribus, alias de duobus, alias de uno anno inter se dissident, usque ad Diocletianum, cujus imperii primordia ferme omnes in annum 284. conferunt. In hac igitur opinionum varietate ac dissensione, quas non est instituti nostri vel probare, vel refellere, ne vagari & errare cogatur Chronologia nostra, sed ut certum habeat, quem sequatur ducem, Baronium Historiæ ecclesiasticæ parentem cæteris hoc loco præferendum censui, ad cujus rationes chronologicas revocarem temporum ac rerum descriptionem, quæ centum & quindecim annorum spatio continentur, cum scilicet octo illi, quos supra nominavi, Antistites ecclesiam Salonitanam regebant. Cæterum chronologiæ Baronianæ non ita me addictum esse & affixum volo, ut mihi integrum non sit, tum in hoc, tum in aliis hujus historiæ locis ab ea dissentire cum viris doctissimis, qui Baronium in re chronologica interdum labi aut claudicare, multis & gravibus rationibus, ac certissimis, quæ illi ignota fuerunt, monumentis in lucem productis plane ad veritatem persuadent.

In Chronologia Pontificia & imperatoria.

His nobis sequenda Chronologia Baroniana.

§. I.

De re Christiana ab anno Christi 155. ad 194. Honophrio, Maximo & Paschasio Episcopis Salonitanis; Hygino, Pio, Aniceto, Sotere, Eleuthero, Victore Pontificibus Romanis; Antonino Pio, M. Aurelio, Vero, Commodo, Pertinace, Juliano Imperatoribus.

Honorii primi initia pacata.

HOnophrius, sive Honorius primus hoc nomine, Salonensis Antistes, Venantio suffectus, anno post Christum natum 155., Hygini Pontificis Maximi secundo, Antonini Pii Imperatoris decimo sexto, Pontificatus initia satis tranquilla videtur habuisse. Nam superiore anno Antoninus, ad quem quadriennio ante Justinus Philosophus Christianorum Apologiam scripserat, sive hujus oratione tandem motus, sive potius magnis quibusdam Romani imperii cladibus perterritus, quas Julius Capitolinus in Anton. nominatim persequitur, legem tulit, ut si quis hoc solo nomine, quod Christianus esset, postularetur, in accusatorem supplicium verteretur. Extat apud Eusebium lib. 4. cap. 12. Antonini pro Christianis rescriptum, in quo fatetur se ad hanc legem condendam impulsum esse exemplo & auctoritate optimi sui parentis Hadriani, a quo fuerat adoptatus. Hæc enim in extremo decreto posuit: *Pro quibus omnibus, multi, qui nostris præfuere provinciis, jam ante divinissimo sanctissimoque nostro Patri litteras scripserunt. Ad quos quidem ille rescripsit, nihil ejusmodi viris negotii facessendum, nisi forte aliquid maleficii contra Romanum imperium designare moliantur. Ad me etiam eorum causa scripsere multi, quibus per litteras patris mei sententiæ & voluntati assentiens, responsum dedi. Quod si quispiam igitur cuiquam Christiano, quia Christianus sit, pergat molestiæ quidquam aut criminis inferre, ille, cui crimen illatum fuerit, etiamsi reipsa Christianus deprehensus sit, absolvatur: qui autem illum accusaverit, justum debitumque supplicium subeat.* Hoc decretum incrementi vel plurimum attulit rei Christianæ, quæ exinde, ut auctor est Martinus Szentivanius, in Sarmatia, Scythia, Germania, Dacia, adde etiam in Dalmatia totoque Illyrico, mirum in modum augeri, latiusque in dies propagari cœpit. Scio equidem hoc decretum ab aliquibus attribui Marco Aurelio, quos hujus nomen apud Eusebium eidem præfixum decepit. Verum in eum titulum Eusebianum pro *M. Antonino Pio Marcus Aurelius* per errorem irrepsit, ut colligitur ex Justini Commentariis, in quibus idem Decretum huic titulo subjicitur: *Imperator Cæsar, Titus, Ælius, Hadrianus, Antoninus, Augustus Pius Pontifex Max.* &c. Idem confirmat Melitonis Sardensis Episcopi ad M. Aurelium pro Christianis Apologia, in qua de Antonino Pio eadem scribuntur, quæ de se ipse in suo decreto testatur. Melito siquidem, ut M. Aurelium ab Christianis persequendis averteret, Antonini optimi parentis exemplum eidem ad imitandum proposuit, apud Euseb. lib. 4. cap. 26. *Tuus item pater, quecum una tu summam rerum eo tempore administrabas, tum ad alias civitates generatim, tum ad Larissæos, ad Thessalonicenses, ad Athenienses, & ad omnes denique Græcos nominatim per litteras mandata delegavit, ne quid novarum rerum contra nos Christianos aliquando edere molirentur.* Quæ quidem verba cum iis mirifice congruunt, quæ ipsemet Antoninus in suo decreto de se scripsit: *Ad me etiam eorum causa scripsere multi, quibus per litteras, patris mei sententiæ & voluntati assentiens, responsum dedi.* Nequit ergo dubitari, quin hujusmodi Decretum Antonino Pio sit adscribendum.

Rescriptum Antonini pro Christianis.

Quo anno Honophrius ecclesiam Salonitanam regendam suscepit, duo impurissimi Hæresiarchæ Valentinus & Cerdon in urbem adveniunt, Romanam ecclesiam depravare, ipsumque veritatis fontem inficere frustra conati. Nec dubium videtur esse, quin suos quisque satellites, nefariæque impietatis ministros quaquaversum dimiserint, qui per prava illa & flagitiosa dogmata per Italiam & finitimas regiones longe lateque vulgarent. Credibile autem est nihil vigilantiæ curæque ab Honorio prætermissum fuisse, ut concreditam sibi ecclesiam ab ea contagione intactam servaret.

Valentinus & Cerdon Hæresiarchæ.

a quorum contagione Dalmatiam servavit Honorius.

Cæterum ne Piano quidem illo decreto satis tuta fuit ab improbis Christiana religio. Etenim anno 158. Hyginus Romanus Pontifex juxta Baronium pro Christo ab Ethnicis interfectus traditur. Huic alii Pium, alii Anicetum subrogatum censent; nam de utriusque Pontificatu est inter scriptores controversia, nec satis constat uter utri successerit.

Hygini Martyrium.

Anno

Anno 163. Antoninus Pius, cum annos tres fere & viginti imperium gessisset, apud Lorium Villam extinctus est. Hujus interitum alii referunt ad an. 161. Post hunc imperavit M. Aurelius Antoninus Verus Pii gener, idemque filius adoptivus. Hujus enim filiam Valeriam Faustinam in matrimonium duxerat, in ejusque nomen ac familiam per adoptionem immigraverat. A puero Philosophiæ ac præsertim disciplinæ Stoicæ deditus, Philosophi cognomen invenit. Rerum potitus, L. Ælium Verum, adoptivum itidem Antonini filium, suumque ex adoptione fratrem in societatem adscivit imperii, eidemque Lucillam filiam collocavit. Tum primum Romanum imperium duobus Augustis pari potestate præditis ac dignitate ornatis subesse cœpit.

M. Aurelius Antoninus Imper.

L. Ælius Verus ejus Collega.

Anno 164. Marcus Aurelius bellum Parthicum Lucio Vero fratri gerendum dedit, qui in omnia vitia & voluptates effusus ipse, per duces suos toto quadriennio adversus Parthos rem prosperè gessit. Interea Marcus Romæ saluberrimis legibus reipublicæ statum constituit ac firmat, accersitis præterea undique Philosophis, qui optimis artibus ac disciplinis civium animos excolerent. Verum dum litteris armisque Romana res floret moderatione ac sapientia Principis, Christiana res partim Prætorum improbitate, partim populari odio ac tumultu haud leviter obtrita est. Nam Provinciarum Præfectis cum plebe in exitium religionis nostræ conspirantibus, nullo quidem Imperatorum edicto, sed eorum permissu, aut etiam approbatione nova persecutio, quæ quarta fuit, excitatur; quamquam ab ipsis Imperatoribus aliquid decreti factum esse, vel contra Christianos, vel tale, unde eos persequendi causa & occasio Ethnicis præberetur, intelligi potest ex Apologia Melitonis Sardensis apud Eusebium lib. 4. cap. 26. *Quod*, inquit, *numquam antea factum fuerat, persecutionem nunc patitur piorum hominum genus, novis per Asiam decretis exagitatum. Impudentissimi namque delatores . . . . ex imperialibus edictis occasionem nacti palam, diu noctuque grassantur* &c.

Quarta persecutio,

Hanc adversus Christianos persecutionem, quæ hoc an. 164. Romæ, auctore Urbicio Præfecto, ab cæde Ptolemæi & Lucii eximiæ fidei & constantiæ martyribus initium duxit, celeriter in alias ex aliis regiones progressam, totoque orbe Romano pervagatam fuisse tradit Justinus in altera pro Christianis ad Imperatores Apologia: *Quæ heri & proximis diebus in urbe vestra, o Romani, sub Urbicio accidere; &, quæ ubique locorum similiter citra rationem omnem a Præsidibus fiunt* &c. itemque Eusebius, qui ait sub Marci imperio *ex incursione popularium innumerabiles prope Martyres per universum orbem enituisse*. Tantam vero Christianorum multitudinem in omnibus urbibus ac provinciis religionis causa in judicium & capitis discrimen vocatam fuisse ferunt, ut neque ad quæstiones habendas, neque ad eorum causas, quorum nomen delatum erat, rite cognoscendas, Proconsulum & Prætorum numerus sufficeret, quod Athenagoras testatur in ea, quam pro Christianis orationem scripsit: *Innocentium fama violatur*, inquit, *tanta quidem calumniatorum frequentia, ut Proconsules & Præfecti, a vobis in diversas Provincias missi, causis audiendis non sufficiant*. Ex his satis liquido apparet, quam atrox & cruenta fuerit hæc persecutio, & quantas ubique Christianorum strages ediderit.

Romæ orta,

inde in omnes Imp. Rom. provincias effusa.

Anno 165, vel ut aliis placet 167. Justinus ex Philosopho Christianus, cum anno superiori alteram Senatui, ac Cæsaribus, Christianorum Apologiam tradidisset, martyrii palmam, defensæ religionis præmium tulit. Gliscente autem in dies persecutione, quam solito magis metuendam popularis in nos conspiratio faciebat, complures Christianorum greges cum in aliis provinciis, tum etiam in Dalmatia mactatos fuisse nemo inficiari potest. Neque a verisimilitudine abhorret Honophrium sive Honorium per ea tempora, dum in salutem defensionemque gregis sibi concrediti sedulo incumbit, præclaram pro Christo mortem oppetiisse, cui suffectus est Maximus hujus nominis primus. Nam crudelitas Magistratuum, & populi rabies in Episcopos, & in Romanos Pontifices præsertim effusa, ex his tres, ex illis vero quamplurimos de medio sustulit. Pius anno 167. martyrium subiit, cui successit Anicetus, nisi hunc illi præponendum censeas; qui nono anno post Pontificatum initum pro Christo vitam & sanguinem profudit. Aniceto ecclesiam administrante, Polycarpus Smyrnensis Episcopus Romam adiit, ac paullo post, anno circiter 169, egregium in Asia pro Christo certamen obiit, carnificis ferro transfixus, cum ejus innocentiæ ac sanctitati flamma pepercisset. Hoc quippe anno, qui Aurelii septimus fuit, persecutio acrius recruduit. Nam cum a Marcomannis bellum longe gravissimum immineret, tantus terror Marcum Aurelium incessit, ut teste Capitolino, undique & sacrificulos, & ritus etiam peregrinos adsciverit ad Deos propitiandos; quorum tamen præsidium atque opem haud aliter, ex communi scilicet opinione Ethnicorum, sibi conciliatum iri sperabat, quam si Christianorum sanguine litaret. Anno 170. atrox pestilentia totum fere orbem pervagata cum ubique tum in Italia præsertim atque in urbe magnas edebat strages incolarum. Satis constat tantam hominum multitudinem ea lue absumptam fuisse, ut ad Marcomannicam expeditionem cum deesset, unde justi exercitus conscriberentur, præter morem, servorum delectum haberi oportuerit; eosque etiam militiæ adscribi, quos Julius Capitolinus *latrones Dalmatiæ, atque Dardaniæ* appellat. Tantæ cladis causam cum Ethnici, usitato jam more, in Christianos Deorum contemptores conferrent, hinc acerbius eos divexandi occasio sumpta; præsertim cum M. Aurelius pestilentiæ avertendæ causa ad cultum Deorum diligentissime restituendum, ut tradit Capitolinus, omni studio incumberet.

Honorius Salonit. Episc. ea temporis procella perculsus; cui successit Maximus.

Persecutio recruduit.

Anno 171. ambo Imperatores in Pannoniam proficiscuntur concordibus animis atque auspiciis bellum Marcomannicum gesturi. Sed Lucius Verus Altinum inter & Concordiam subita apoplexia extinguitur. M. Aurelius justis funebribus fratri & collegæ persolutis in Pannoniam duxit exercitum, & belli armorumque sedem Carnunti constituit, quæ urbs erat Pannoniæ superioris. Per hosce annos Melito Sardensis Episcopus suam pro Christianis Apologiam scripsit, eamdemque Marco Aurelio obtulit, qua ille nihilo adversus Christianos æquior aut placatior factus videtur.

Obitus L. Veri Imp.

Interea dum externo ab hostibus bello graviter conflictabatur ecclesia, haud levius ex domesticis suorum seditionibus laborabat. Per ea quippe tempora extiterunt Cerdo, Valentinus, Hermogenes, Tatianus, Montanus, aliique consceleratissimi Hæresiarchæ, ex quorum plane absurdis nefariisque dogmatibus alia atque alia hæreseon, & hæreticorum monstra prognata, totam perturbarunt ecclesiam, multosque ab recta in Deum fide ad impias opiniones abduxerunt: id quod acrius excivit cum omnium, tum Salonensium Antistitum vigilantiam ac sollicitudinem, ut omni cura ab suis quisque eccle-

Variæ hæreses exortæ.

ecclesiis eas hominum atque opinionum pestes arcerent.

Multi martyres. Nec vero mentibus hominum expectatione metuque rerum Marcomannicarum suspensis atque sollicitis, commune in Christianos odium deferbuit. Nam urgente bello Marcomannico multos ubique ob Christianam religionem interfectos fuisse constat; inter quos singulari commemoratione dignam se præbuit Felicitas Romana, illustris illa septem filiorum martyrum mater anno 175. post necem liberorum pro Christo interempta. Ad hæc tempora referre licet libros Theophili Antiocheni Episcopi pro defensione Religionis scriptos ad Autolycum hostem ecclesiæ acerbissimum, in quibus de vexatione ac cædibus Christianorum gravissime conqueritur: *Christianos, qui verum Deum venerantur, hactenus sunt persecuti, nec adhuc hodie persequi cessant. Quosdam eorum, qui festinant ad virtutem capessendam, & sanctam vitam agunt, lapidibus obruere, quosdam interfecere. Adhuc hodie non cessant Christianos crudelissime, & immanissime virgis cædere* &c. Multos quoque Christianorum hisce temporibus in ergastulis ac fodinis male habitos fuisse, plurimisque laboribus atque ærumnis exercitos intelligi potest ex epistola Dionysii Corinthiorum Episcopi ad Soterem Romanum Pontificem, ubi ejus pietatem ac munificentiam mirifice laudat, quod *Fratribus, qui in Metallis opus faciunt, necessaria suppeditat*. Hoc fere anno 175. Soter in locum Aniceti præclaro martyrio perfuncti successit.

Anno 176. M. Aurelius insignem, ope ac precibus Christianorum, victoriam de Marcomannis reportavit, quam alii biennio ante ad annum 74. supra centesimum revocant. Nam Romanis copiis siti enectis, Christianæ legionis pietas salutem & victoriam peperit. Quippe Christianarum cohortium preces, coactis repente nubibus, imbrem Romanis, fulmina in hostes excussere; ex quo legioni Fulminatrici nomen inditum. Hanc victoriam ipsemet Imperator Christianis acceptam retulit in suis litteris ad Senatum datis, decrevitque insuper, ne cui imposterum fraudi esset Christiana religio, neve cuiquam, quod Christianus esset, quidquam molestiæ aut periculi crearetur. De hujusmodi victoria Christianorum militum beneficio parta, & rescripto ob eam causam secundum Christianos facto, Tertullianus, aliique veteres ecclesiæ scriptores meminerunt. At nec Marci epistolam, quæ Justini Apologiæ adjuncta est, sinceram esse; nec legionem Fulminatricem fuisse dictam putant eruditi criticique homines nostrorum temporum. Utcumque res habeat, exinde aliquid pacis atque otii Christianis fuit; præsertim cum mentes curasque Ethnicorum alio avocasset bellum domesticum auctore Avidio Cassio, qui falsis de morte Aurelii nunciis allatis, tyrannidem occupavit; sed paucis post mensibus ab illis ipsis necatus est, a quibus Imperatoris nomen atque insignia acceperat. (Victoria Marcomannica pacis aliquid ecclesiæ peperit.)

Cæterum haud diu Christianis quietis esse licuit; nam triennio post Aurelii Rescriptum, acrius exarsit persecutio odio populari concitata; id quod testatur Eusebius his verbis apud Baronium tom. 2. Annal. an. 179. *Ad decimum septimum annum Antonini Veri, gravis & acerba in nonnullis terræ partibus persecutionis procella ex temerario populi impetu per singulas urbes excitata, contra nos ingravescere cœpit*. Quæ tempestas cum in aliis provinciis, tum præsertim in Galliis exorta multas ecclesias perculit ac vastavit. Illustre imprimis fuit Martyrum Lugdunensium certamen, cujus fama, litteris ecclesiarum Viennensis ac Lugdunensis ad ecclesias Asiæ & Phrygiæ missis, longe lateque circumlata exinde totam Christianam ecclesiam peragravit. Multos fuisse memorant, omnino ad quadraginta & octo, partim carceris pedore ac fame confectos, partim acerbissimis suppliciis, alios aliis necatos; quos omnes nominatim percenset Ado Viennensis, & Gregorius Turonensis. Tantum vero abest, ut Aurelius memor, quantum beneficii ab Christianis in bello Marcomannico accepisset, & quid pro illis duos ante annos decrevisset, popularem illam vim ac seditionem cohiberet, ut ad Magistratus Lugdunenses in causa illorum martyrum rescripserit, *confitentes gladio cædendos esse, si qui vero negarent, dimittendos incolumes*. Alios quoque Martyres eadem ingruente tempestate Gallia ecclesiæ cœloque peperit, ut Martyrologia testantur. *Ac tum primum* (ait Severus lib. 1.) *intra Gallias Martyria visa, serius trans Alpes Dei religione suscepta*; id quod plerique viri docti negant, qui Christianæ religionis apud Gallos initium ab ipsis temporibus & viris Apostolicis repetenda esse censent. Nec solum Galliam, cæteramque Occidentalem ecclesiam is turbo perculit, sed etiam Orientis ecclesias crudelem in modum afflixit: quod declarat legatio pro illis ab Athenagora Atheniensi & Christiano Philosopho suscepta ad M. Aurelium, & L. Aurelium Commodum a parente in imperii societate adscitum; ejusdemque pro Christianis Apologia, in qua calumnias illis objectas egregie diluit. Anno 179. Soteri gloriosa pro Christo morte perfuncto suffectus est Eleutherus, cujus initium alii biennio ante constituunt. Per ea tempora ad Eleutherum cum litteris Martyrum Lugdunensium, qui in carcerem inclusi erant, Irenæus tum Presbyter, & deinde Episcopus ecclesiæ Lugdunensis, legatus Romam missus ob *quasdam ecclesiæ quæstiones*, ut ait S. Hieronymus, ex more institutoque majorum, qui *majores causas* ad sedem Romanam deferendas esse statuerunt. (Persecutio iterum exarsit.) (Athenagoræ Legatio & Apologia pro Christianis.) (Soteri Papæ Martyri suffectus Eleutherus.)

Anno 182. M. Aurelius anno post Imperium susceptum vigesimo jam inito Sirmii in Pannonia, vel ut alii volunt, apud Vindobonam seu Viennam decessit; cum haud vivere antea, quam Christianos persequi & vexare desiisset. Cum annis septem & viginti, quorum octo priores Antonino Pio, undeviginti posteriores M. Aurelio tribuuntur, duorum Salonitanorum Antistitum Honophrii & Maximi Pontificatus connecti potest; quo temporis intervallo Romanæ ecclesiæ præfuerunt Anicetus, Soter, & Eleutherus, qui usque ad annum hujus sæculi nonagesimum secundum vitam & Pontificatum perduxit. Honophrium & Maximum M. Aurelio imperante & ecclesiam persequente martyrii palmam adeptos fuisse verisimile est. Nomen igitur utriusque in Diptycha relatum Martyrum fortassis, aut Divorum catalogum auxit. Maximo in administrationem ecclesiæ Salonitanæ subrogatus est Paschasius, qui persecutione Aurelii interitu extincta, tranquillis pacatisque rebus, magnam rei Christianæ in Dalmatia bene gerendæ propagandæque facultatem habuit. (Mors Marci Aurelii.) (Maximo Salonit. Ep. extincto suffectus est Paschasius.)

Aurelius Commodus nondum matura imperio ætate imperare occœpit, qui licet a Marco parente magna diligentia curaque educatus fuisset, tamen natura cum esset ad vitia, quam ad virtutem proclivior, spem patris industriamque omnem fefellit, & crudelitate, libidine, avaritia, fœdis & Imperatore indignis artibus, Neroni ac Domitiano simillimus extitit. Sed Deus O. M. nequissimi Principis vitia in gloriam & incrementum Christianæ religionis convertit. Nam ejus sævitia usus est ad hostes Christiani nominis ulciscendos, & innoxii san- (Commodus Imperator flagitiosissimus.)

ſanguinis pœnas repetendas; multos quippe ex amicis & familiaribus Aurelii, & e Provinciarum Præfectis, qui Chriſtianos acerbiſſime divexaverant, omni ſuppliciorum genere necatos de medio ſuſtulit. Cum autem libidinibus omnibus ac flagitiis, Deo permittente, ſe totum tradidiſſet, Chriſtianos perſequendi nulla illum cupiditas inceſſit, ac ne cogitatio quidem ſuborta eſt. Adde, quod nulla illi religio curæ fuit, nihil penſi, nihil ſancti habuit, dum ſuas cupiditates expleret; nam & Deorum, quos colebat, templa, ut auctor eſt Lampridius in Commodo, ſtupris ac cædibus polluit. Sunt, qui exiſtimant Marciam gratioſam imprimis apud Principem fœminam, quam prope uxoris loco habebat, quamque Chriſtianorum ſtudioſiſſimam Dio Caſſius in Commodo vocat, ſuaſiſſe Commodo, ut ſe Chriſtianis propitium, aut certe non inimicum præberet. Illud profecto divinæ, & ſingularis cujuſdam providentiæ fuit, quod homo inſigni crudelitate & nequitia præditus, cum nemini ac ne propinquis quidem & conſanguineis parceret, nihil moleſtiæ ſaltem uſque ad extrema imperii ſui tempora Chriſtianis intulerit. Itaque cum omnia apud nos quieta eſſent ac tranquilla, magna tum vulgarium, tum illuſtrium virorum ad eccleſiam acceſſio ubique facta eſt, ac præſertim Romæ multi ex Senatu & conſulares viri Chriſtiana ſacra ſuſceperunt. Hanc univerſæ eccleſiæ pacem & florentiſſimum ſtatum Euſebius hiſce verbis declaravit lib. I. cap. 20. *Eodem tempore, Commodo imperium gubernante, noſtra religio ad pacatum & tranquillum ſtatum deducta fuit; & pax, divina gratia largiente, omnes eccleſias in toto terrarum orbe occupavit. Quo quidem tempore ſalutaris Dei ſermo hominum mentes cujuſque generis adeo attraxit ad piam Dei omnium rerum conditoris religionem cultumque, ut jam Romæ complures, & genere illuſtres, & rerum affluentia admodum locupletati, una cum omni familia, & cognatione ſua, ſe ad ſuam ipſorum ſalutem amplexandam reciperent.*

abscondibus Christianorum ap- stiatis.

Magnum rei Chriſtianæ ornamentum, & ingentem bonis omnibus lætitiam attulit an. 183. legatio Lucii Regis Britanniæ ad Eleutherum Romanum Pontificem, a quo Evangelii præcones ac miniſtros poſtulabat, per quos ipſe cum ſua gente Chriſtianis præceptis ac myſteriis imbueretur. Nec piis Lucii poſtulatis defuit Eleutherus, quippe viris Apoſtolicis in Britanniam miſſis, Regem ipſum, bonamque populi partem ad Chriſti fidem aggregavit. Id Beda, Ado, aliique Scriptores cum Martyrologis antiquis teſtantur, ut nihil ſatis cauſæ eſſe poſſit, cur quidam hanc Lucii legationem in dubium revocaverint; præſertim cum Tertullianus ab ea ætate admodum recens in lib. adverſ. Judæos cap. 7. Britannos inter eos populos annumerat, qui ſuave Chriſti jugum ſubierant: *Britannorum inacceſſa Romanis loca Chriſto ſunt ſubdita*; & paullo infra: *Quid de Romanis dicam, qui legionum ſuarum præſidiis imperium ſuum muniunt, nec trans iſtas gentes porrigere vires regni ſui poſſunt? Chriſti autem regnum & nomen ubique porrigitur, ubique creditur, ab omnibus gentibus ſupra enumeratis colitur &c.*

Legatio Lucii Brit. Regis ad Eleutherum.

Hanc eccleſiæ pacem nullis publicis edictis interruptam Euſebius perduxit ad decimum uſque Severi annum, qui cum anno tertii ſeculi quarto juxta Baronium, vel ſecundo juxta alios congruit; quamquam ne per ea quidem tempora vel magiſtratuum improbitas, vel populorum ſævitia paſſa eſt ſuos eccleſiæ martyres deeſſe. Nam Euſebius poſtquam ſcripſit pacem ubique Chriſtianis reſtitutam, hæc ſubjecit: *Verum iſtud virtutis hoſte, & invidia æſtuante diabolo minime ferendum videbatur; & propterea varias de integro machinas contra nos aſtute fabricare aggreſſus eſt. Nam Apollonium virum inter fideles politioris litteraturæ ſtudiis & philoſophiæ notitia plurimum celebratum in judicium adducitur, & unum ex ejuſdem Apollonii ſervis ad rem valde accommodatum, qui hominem accuſet, excitat.* Cæterum Apollonii hominis nobiliſſimi necem non Commodo attribuit Euſebius, ſed Senatui, & Perenni Præfecto, quorum ſententiis damnatus, extremum ſupplicium ſubiit anno 189. vel biennio ante.

Pax eccleſiæ uſque ad an. 204. haud tamen omnino tuta.

Itaque Commodo imperante, eodemque propitio, aut certe non infenſo Chriſtianis, Paſchaſius regebat eccleſiam Salonitanam, & temporibus illis tranquillis pacatiſque bene uſus rem Chriſtianam in Dalmatia mirifice auxit. Hujus ex hac vita diſceſſus contingere potuit extremis Commodi temporibus; ſed neque de rebus ab eo præclare geſtis dum viveret, neque de tempore aut genere mortis, aliquid cogniti habemus; ejus tamen nomen Diptychis Salonitanis inſcriptum fuiſſe credibile eſt. Sub idem tempus diem obiit Eleutherus Papa anno 194. cum eccleſiæ præfuiſſet annos quindecim & aliquot præterea dies, incertum martyrione, an morte naturali ſublatus; nam Commodus triennio antequam moreretur, Chriſtianis quoque infeſtus eſſe cœperat; cum enim vecors ac temerarius homo Herculis nomen atque inſignia ſumpſiſſet, velletque ſibi tamquam deo divinos honores adhiberi, Chriſtiani id facere abnuentes ejus in ſe rabiem furoremque verterunt; multos igitur Romæ eam ob cauſam de medio ſuſtulit, quibuſcum Eleutherum fuiſſe interfectum haud eſt improbabile. Cæterum brevi impietatis ſuæ & flagitiorum omnium pœnas dedit; nam ob crudeles & indignos Auguſto mores, ſuis inviſus æque infeſtuſque ſtrangulatur anno principatus XIII. æræ Chriſtianæ 194. pridie Calendas Januarias. P. Helvius Pertinax vir obſcuro quidem loco natus, ſed rebus domi bellique geſtis clarus, mandatum ex S.C. imperium accepit invitus, ſed dum ægræ civitatis morbos, qui conſilio egebant, & tempore, ſimul cunctos curare aggreditur, & militarem diſciplinam ſeveris legibus adſtringere, incurrit, ut fit, in odia multorum. Igitur tertio, quam inierat principatum, menſe a Prætorianis militibus obtruncatur. Cujus obitu fluctuantem & quaſi caducam Imperii poſſeſſionem licitari auſus eſt Didius Julianus. Sed poſt menſes duos, quod militibus, a quibus Imperium emerat, pecuniam pactam perſolvere non poſſet, ab iis deſtituitur, necaturque juſſu Septimii Severi, cui Senatus ac Milites imperium detulerunt.

Paſchaſii Salon. Ep. obitus,

item Eleutheri P. R.

§. II.

De rebus Chriſtianis ab an. 194. ad an. 237. Cæſario & Juſtino Epiſcopis Salonitanis; Victore, Zephyrino, Calliſto, Urbano, Pontiano Rom. Pontificibus; Severo, Caracalla, Heliogabalo, Alexandro Imperatoribus.

PAſchaſio rebus humanis exempto in ſedem Salonitanam ſubrogatus eſt Cæſarius, an. Chriſti circiter 194. qui per annos fere decem, quamdiu pax eccleſiæ tenuit, optimis illis pacatiſque temporibus, rem Chriſtianam in Dalmatia plurimum auxit, & ſanctiſſimis inſtitutis communivit. Eodem anno Victor natione Afer in locum Eleutheri ſuffectus, univerſalem eccleſiam novem annos gubernavit.

Cæſarius Salon. Ep. Victor Rom. P.

Septimius Severus oriundus ex Africa, cum Pannoniæ

Severus Imper. noniæ præesset, per speciem ulciscendi Pertinacis, imperium arripuit an. 195. Senatu exercituque approbantibus. Ac primum Prætorianos milites ob indignam necem P. Helvio illatam exauctoravit. Deinde Pescennium Nigrum Syriæ, Clodium Albinum Britanniæ Præfectos & imperii competitores singillatim aggressus est. Primus Niger acie superatus, Antiochia, quo se receperat, amissa, ad Euphratem fugiens interfectus est; quo victo oppressoque Byzantium, quod a Pescennio stetisset, post diuturnam obsidionem, quæ tres fere annos tenuit, Severus expugnavit ann. 198. urbemque muris ac libertate spoliatam Perinthiis attribui jussit, anno circiter imperii quinto. Rebus in Oriente compositis, vertit in Occidentem arma contra Clodium Albinum, quem initio ne inimicum haberet, communicato in speciem imperio, & Cæsaris titulo sibi conciliaverat. Cum eo ad Lugdunum in Gallia pugnam conseruit; diu æquis utrinque viribus & ancipiti alea pugnatum est, neutro victoria inclinante. Tandem Illyricis copiis in eam expeditionem deductis, acrius vehementiusque in hostem incumbentibus, Albinum victum captumque interfecit. Hac victoria lætus, deletisque Albinianæ factionis reliquiis, Romam venit, ingenti omnium plausu & gratulatione acceptus. Hinc iterum profectus in Orientem Parthos, Adiabenos, Arabasque devicit; ex quibus Arabici, Parthici, Adiabenici cognomina desumpsit, cum antea Antoninum Bassianum ab se genitum ex auctoritate Senatus imperii collegam adscivisset, Getam vero alterum filium Cæsarem creasset.

Ergo Severus civilibus atque externis bellis implicitus spatium fere nullum habuit de Christianis cogitandi, quibus quietis esse licuit & tranquillis, dum acerrimæ illæ de imperio rebusque publicis dimicationes alio animum curasque Imperatoris avertebant. Quin prioribus decem imperii annis Severum Christianis favisse tradunt; sive quia, cum gravi morbo laboraret, ab homine Christiano curatus fuerat; sive quia Christiani neutri factioni sive Albinianæ, sive Pescennianæ se addixerant. (Decem anni priores Severi Christianis propitii.) Quare ad hujus Imperatoris initia referri oportet, quæ Tertullianus post obitum Severi scripsit in libro ad Scapulam cap. 4. *Ipse etiam Severus Pater Antonini Christianorum memor fuit: nam & Proculum Christianum, qui Toparcion cognominabatur, Euthodeæ procuratorem, qui eum per oleum aliquando curaverat, requisivit, & in palatio suo habuit usque ad mortem ejus, quem Antoninus optime noverat, lacte Christiano educatus. Sed & clarissimas fœminas, & clarissimos viros Severus sciens hujus sectæ esse, non modo non læsit, verum & testimonio exornavit, & populo furenti in os palam restitit.* Hactenus Tertullianus, qui & in eodem libro ad Scapulam cap. 2. & in Apologetico cap. 35. testatur Christianos neque à Nigro, neque ab Albino tyrannis contra Severum stetisse. Res igitur Christiana sub Commodo & Severo diuturna pace cum floreret, latius ubique propagabatur; & nostrorum scriptorum libris, divinoque instinctu permoti quamplurimi ex omni hominum genere atque ordine ad Christum se adjungebant. (Christianæ religionis propagatio.) Id quod Nicephorus tradit his verbis lib. 5. cap. 6. *Cum Severus successit, tum quoque satis bono loco res nostræ fuerunt, in diesque fidei professio augmenta sua cepit; eorum quos recensuimus ecclesiasticorum doctorum scriptis atque doctrinis illam provehentibus, idque in maximis potissimum ubique urbibus, nimirum Alexandriæ, Antiochiæ, Æliæ, & per Palæstinam omnem, Ephesi, Cæsareæ, & Occidentem versus, Thessalonicæ, Athenis, Corinthi; in Galliis, & Romæ maxime. Universæ enim multitudines, & domus totæ ad fidem accedebant, quidvis facere & pati paratæ, quam ut quidquam contra religionem nostram agerent, aut novarent.*

Per ea tempora, ut diximus, Salonitanum Pontificatum gerebat, Cæsarius Paschasio sublectus, qui ex optimis illis temporibus & religioni nostræ admodum propitiis, egregiam facultatem habuit bene de Dalmatia totaque provincia sibi concredita merendi; quæ sanctissimi Antistitis industria ac laboribus exculta uberiores in dies edidit fœtus Christianorum, haud numero magis, quam virtute ac pietate præstantium. (Sub Cæsario Ep. statue ecclesiæ Dalmaticæ florentissimus.) Quod enim Nicephorus scripsit de Græcorum ecclesiis Thessalonicensi, Atheniensi, Corinthiaca, Dalmatiæ propinquis, idem existimari oportet de Dalmatica ecclesia; ut eadem huic atque illis incrementa attulisse videatur placida illa ac serena tempestas, quæ non tam Severi, quam Dei optimi maximi beneficio, Christianis affulserat. Tum Romanam sedem obtinebat Victor ex Africa oriundus, eximia doctrina & sanctitate Pontifex, quem Clerus populusque Romanus anno ex Baronii calculis 194. in locum Eleutheri subrogaverat.

Interea dum quietæ externæ res Christianis essent, ex ipso ecclesiæ sinu infanda hæreseon monstra prodierunt, quæ turbas inveherent, communemque pacem interturbarent. (Hæreses per ea tempora in ecclesiam grassantes.) Extitit siquidem Theodotus Byzantius, cognomento Coriarius, qui per summum nefas Christo divinitatem adimere, eumdemque in hominum vulgarium ordinem cogere ausus est; a quo Theodotiani dicti, qui ad ejus impietatem se adjunxerunt. Paullo post alter Theodotus e latebris nescio quibus erupit, qui cum Melchisedechum supra humanam conditionem extolleret, haud veritus est Christum infra Melchisedechum deprimere, & hunc illi vel dignitate vel potestate longe anteferre; ab ejus secta qui prodierunt, appellati sunt *Melchisedechiani*. Huic ætati suppares Monarchici sive *Patropassiani* ex nefaria disciplina cujusdam Praxeæ, qui ex divinitate omnem personarum distinctionem sustulit, & perinde ac si nihil interesset inter Patrem & filium, impie docuit Deum Patrem & carne indutum, & cruci affixum, & pro nobis passum ac mortuum esse. Atque hos impurissimos hæresiarchas, priorem quidem Theodotum Victor Romanus Pontifex, alterum vero Theodotum itemque Praxeam Zephyrinus, qui Victori in sedem Apostolicam proxime successit, gravissimo anathemate perculsos ab ecclesia segregarunt. Sed multo gravius periculum per ea tempora imminebat ecclesiæ ab Episcopis Asianis, qui ex antiqua quadam traditione, quam se ab Joanne Evangelista accepisse gloriabantur, contendebant Pascha decimo quarto die Lunæ more rituque Judaico celebrari oportere; ac propius nihil est factum, quam ut schisma implacabile Orientalem ab Occidentali ecclesia divelleret. (Quæstio de Paschate.) Ad hanc controversiam dirimendam Victor & Romæ ipse Concilium coegit an. 198. & multos in variis provinciis Episcoporum conventus fieri jussit; de quorum omnium sententia decretum est Pascha imposterum ubique celebrandum esse Dominico die, qui Lunam decimam quartam proxime consequitur, solis dissentientibus Asianis, qui cum in suscepta sententia obstinatione quadam voluntatis persisterent, parum abfuit, quin eos Victor ab ecclesiastica communione sejungeret; sed illum Irenæus Episcopus Lugdunensis ab ejusmodi consilio abduxit. Hæc contentio, salva ecclesiæ pace, mutuaque charitate perduravit usque ad concilium Nicænum, in quo consentientibus omnibus, decretum est, ut

Pascha

Pascha in perpetuum diei Dominico affigeretur. Cum ecclesia hisce veluti domesticis hostibus ac seditionibus agitaretur, Cæsarius Salonitanus Antistes nullam curam prætermisit, ut provinciam sibi mandatam ab omni hæreseon labe immunem atque intactam servaret; & in ea, quæ de Paschate orta est, quæstione cum Victore Romano Pontifice, totaque ecclesia Occidentali consensit: qua de re dubitare non licet, cum ea semper fuerit Salonitanæ ecclesiæ constans ac perpetua adversus Romanam sedem fides ac reverentia, ut numquam ab ejus decretis ac statutis deflexerit.

Cæsarii Salonit. Ep. cura, ut ecclesiam suam ab omni errore servaret.

Damnatis compressisque hæreticis, & Paschali controversia utcumque composita, fœda & atrox tempestas persecutionis in Christianos incubuit, cujus initium anno Severi decimo Eusebius in Chronico assignat; quem annum Baronius quidem cum quarto, alii vero cum secundo tertii sæculi anno componunt; hi siquidem biennio ante, quam Baronius, ab Severo initum esse imperium existimant. Sed tribus fere annis, ante quam Severus bellum universale adversus ecclesiam ediceret, Ethnici magistratus populique levioribus certaminibus quasi proludere, & Christianos cum in aliis provinciis, tum Romæ præsertim divexare cœperant. Cum autem ex edictis superiorum Imperatorum nemini liceret quemquam solius religionis causa in judicium adducere, hostes Christiani nominis, ut haberent, unde adversus Christianos accusationem & periculum conflare possent, varias ac multiplices in eos calumnias excogitarunt; seu potius veteres, jampridem a nostris obtritas, renovarunt. Ajebant enim Christianos gentem esse Reipublicæ inutilem, inimicam, perniciosam; quippe se unos inter se complexos, unice amare, suis tantum privatisque commodis prospicere, nihil in commune conferre; abhorrere vero illos a populi Romani salute ac felicitate satis esse argumenti, quod in publicis gratulationibus ac triumphis ob relatas de hostibus victorias, neque inconditos, ut cæteri, clamores ederent, neque spectaculis, & superstitiosis supplicationibus interessent, neque ullum insanæ illius, qua cuncta civitas effervescebat, effrænatæque lætitiæ signum darent. Præterea si quid incommodi aut calamitatis ingrueret, id continuo Christianis acceptum ferebant, quod Deorum immortalium indignationem ob eorum cultum neglectum violatumque, cum in se, tum in alios concitarent. Huc adde adulteria, stupra, cænas Thiesteas, cædes infantium, aliaque atrocissima scelera Christianis per summam injuriam objecta, quæ nominatim recenset Tertullianus in Apologetico, ac diligentissime refellit. Hinc crimina, hinc accusationes conflatæ; hinc persecutio quædam injussu quidem Severi, sed magistratuum malitia, & populari odio exarsit; quæ Romæ primum exorta, tum in Africa, aliisque provinciis propagata, Christianorum sane multos acerbissimis suppliciis necatos de medio sustulit; in quibus annumerandi sunt martyres Scyllitani apud Carthaginem Saturnini Proconsulis jussu ob religionem interempti; itemque Victor Romanus Pontifex Romæ illustri martyrio perfunctus, cujus in locum Zephyrinus successit anno 203. sive ut alii docent, 201. tertii sæculi anno. Hac temporis procella & Dalmaticam ecclesiam perculsam fuisse verisimile est; id quod Cæsarii Salonitani Antistitis curam exacuit, ut sui gregis saluti consuleret. Porro cum calumniæ adversus Christianos & odium commune quotidie invalesceret, & gravior in dies acerbiorque fieret persecutio, religionis defensionem Tertullianus suscepit in eo, quem ad Præsides Rectoresque orbis Romani scripsit, Apologetico libro; in quo cum nihil ad perniciem Christianorum Severum molitum esse affirmet, satis declarat Apologiam illam ab se ante compositam fuisse, quam Severus, imperatoria auctoritate, impium illud Christianis bellum indiceret. Quamvis haud ignoro in aliquibus editis & manuscriptis codicibus Verum legi pro Severo, atque adeo ipsemet Eusebius, qui hunc Tertulliani locum laudat, Verum loco Severi nominavit; ex quo aliqui putant, ea Tertulliani verba referenda esse ad Lucium Verum, quem M. Aurelius Antoninus in societatem imperii adsciverat.

Quinta persecutio sub Severo.

a qua ne Dalmatia quidem exempta.

Postquam igitur tres fere annos Prætorum improbitate & populari odio conflictata est res Christiana, in extremum prope discrimen adducta est edicto Severi, qui, ut ait Spartianus, *Judæos fieri sub gravi pœna vetuit: idem etiam de Christianis sanxit*. Et quamvis ii solum hujusmodi decreto obnoxii fuisse videantur, qui ex Ethnicis Christiani fierent, tamen satis constat ex historia illorum temporum in omnes promiscue Christianos sævitum esse. Hanc vero persecutionem, quam Orosius quintam, Sulpitius Severus sextam numerat, in omnes imperii Romani ecclesias longe lateque grassatam esse auctor est Eusebius, qui ait lib. 6. cap. 1. *per omnes ubique locorum ecclesias ab athletis pro pietate certantibus illustria confecta fuisse martyria*. Tanta vero fuit hujus persecutionis acerbitas, tantam perturbationem metumque omnium animis injecit, ut Judas Scriptor ecclesiasticus illorum temporum in eam opinionem adductus fuerit, ut putaret jam ventum esse ad ea tempora calamitosissima, quæ juxta divinas prædictiones judicio futura erant, Antichristum prope adesse: id quod testatur Eusebius lib. 6. cap. 6. *qui etiam scriptor* (Judas) *propterea quod persecutionis tumultus contra nos excitatus multorum mentes tam graviter perturbaret, Antichristi adventum, omnium ore atque sermone jactatum, jam tum appropinquare arbitratus est*. Christianorum vero tot tantasque strages factas esse idem Eusebius scripsit, ut martyrum numerus iniri non possit: *Cum persecutionis ardentissimum flagraret incendium, atque innumerabiles martyrio coronarentur &c.* Idem confirmat lib. 2. Strom. Clemens Alexandrin. testis oculatus illorum temporum: *Nobis autem sunt quotidie redundantes martyrum fontes, qui nostris spectantur oculis, qui torrentur, & capite damnantur &c.* Neque dissentit Tertullianus in iis libris, quos post ferale Severi edictum conscripsit, veluti in lib. 1. ad Nationes ait, *Christianos interrogatos confiteri, damnatos gloriari, sponte confessos ad negationem comprimi*; itemque in libro Scorpiaci cap. 1. omni tormentorum genere in Christianos animadversum esse affirmat: *Et nunc in præsentia rerum est medius ardor, ipsa canicula persecutionis, ab ipso scilicet Cynocephalo. Alios ignis, alios gladius, alios bestiæ Christianos probaverunt. Alii fustibus interim, & ungulis degustata martyria in carcere esuriunt. Nos ipsi, ut lepores, destinata venatio, de longinquo obsidemur*. Et cap. 11. *Ecce autem & odio habemur ab omnibus hominibus nominis causa, & perducimur ad potestates, & interrogamur, & torquemur, & trucidamur*. His adde Minucium Felicem, qui Romæ per ea tempora Christianorum causam egit in eo Dialogo, quem sub nomine Octavii composuit. *Quam pulchrum*, inquit, *spectaculum Deo, cum Christianus cum dolore congreditur, cum adversum minas & supplicia & tormenta componitur, cum strepitum mortis & honorem carnificis irridens insultat &c.* Et paullo post fortissimos quosque Roma-

Decretum Severi.

Persecutionis acerbitas.

Christianorum strages.

manorum vel ipsis pueris ac mulierculis Christianis posthabendos esse ostendit; illosque ab his invicti cujusdam animi magnitudine, aut constantia longe superatos: *Quot ex nostris non dexteram solum, sed totum corpus concremari sine ullis ejulatibus pertulerunt... Pueri & mulierculae nostrae cruces, & tormenta, feras, & omnes suppliciorum terriculas inspirata patientia doloris illudunt*. Nec vero Severi in Christianos crudelitas abhorrebat ab ejus ingenio truci, atque immani, sitientique humani sanguinis, quippe, ut ait Spartianus, *infinita multorum caede crudelior habitus... vitam suam privatam publicamque ipse composuit ad fidem, solum tamen vitium crudelitatis excusans. De hoc Senatus ita judicavit: illum aut nasci non debuisse, aut non mori, quia & nimis crudelis, & nimis utilis reipublicae videretur*.

Severi crudelitas.

Haec persecutio tenuit annos fere novem usque ad obitum Severi, qui non antea vivendi, quam Christianos persequendi finem fecit: quod confirmari potest auctoritate Sulpitii Severi, qui octo ipsos & triginta annos Severianae & Decianae persecutioni interjecit: totidem autem fere anni ab decessu Severi ad imperium Decii numerantur. Caesorum ea tempestate ob Christianam religionem multitudo colligi potest ex Martyrologiis, itemque ex martyrum historiis: certe quidem Eusebius *innumerabiles*, ait, *martyrio coronatos esse*. In his maxime illustres, & singulari commemoratione digni habentur Philippus Praefectus Augustalis Ægypti, Leonidas Origenis parens, Plutarchus, Serenus, Heraclides, Heron discipuli Origenis, Potamiaena insignis foemina, Perpetua & Felicitas, Irenaeus Episcopus Lugdunensis, cum omni fere sua ecclesia, aliique quamplurimi. Nec dubium est, quin multi quoque ex Salonitana provincia gloriosam pro Christo mortem oppetierint; neque abhorret a vero eadem temporis procella sublatum fuisse Caesarium ejusdem ecclesiae Pastorem, dum pro periclitante ovium suarum salute nullum periculum ac discrimen sibi devitandum putabat. Huic suffectus est Justinus, qui iniquissimis illis temporibus exercitus initia Pontificatus habuit multis periculis assiduisque laboribus implicita. Neque vero persecutio illa omnino sedata est morte Severi, qui Eboraci in Britannia decessit anno tertii saeculi 13. vel ut alii volunt 11. cum imperasset annos 17. & menses octo.

Martyr forte decessit Caesarius Ep. Salon. cui successit Justinus.

Severi obitus.

Antoninus Bassianus Caracalla & Geta duo Severi filii pari jure post obitum parentis ad imperium evecti sunt, inter quos ex indolis morumque dissensione perpetua discordia fuit. Miti erat ac civili, ut ferunt, ingenio Geta, truculentus alter ac furore praeceps, qui anno imperii altero fratrem in ipso sinu matris occidit, ejusque familiares ac domesticos ad unum omnes interfici jussit. Mox rabie & crudelitate in Senatores ac populum versa, patriciis & plebeis caedibus urbem polluit. Extincto Severo haud statim deferbuit Severiana persecutio, praesertim in Africa, qua in Provincia Scapula Praeses, homo ferox atque immanis, crudelem in modum Christianos vexabat: id quod intelligi potest ex libro Tertulliani ad eumdem Scapulam, qui post obitum Severi scriptus esse dicitur, cum in eo Aspri cujusdam Proconsulis meminerit, quem sub Caracalla Africano Proconsulatu functum fuisse tradunt. In ea igitur Provincia post Severum nihilo mitius, quam antea, Christianos exagitatos esse Tertullianus docet: *Nos quidem neque expavescimus, neque pertimescimus ea, quae ab ignorantibus patimur, cum ad hanc sectam utique suscepta conditione ejus pacti veniamus, ut animas nostras auctorati in has pugnas accedamus... cum omni saevitia vestra concertamus... Pro Deo vivi cremamur &c.*

Caracalla, & Geta Augusti.

Caeterum praecipuis potentissimisque Christiani nominis hostibus partim jussu Caracallae interfectis, partim irrito religionis nostrae abolendae conatu defessi, brevi tranquillitas ecclesiae restituta est; quae cum ab Ethnicis inducias nacta esset, omnem cogitationem curamque ad comprimendos haereticos convertit. Anno 215. Zephyrinus Romanus Pontifex Proclum ex grege Montanistarum, ejusque sectae facile principem, omnesque ejusdem insaniae sectatores gravissimo anathemate confixos ab ecclesia segregavit. Per idem tempus alii in aliis provinciis Episcopi ad tuendam catholicam veritatem adversus eosdem, aliosque haereticos, cum Romano Pontifice conspirarunt, variasque haereses ea tempestate grassantes in suis quisque conciliis damnarunt; quod satis indicat Tertullianus lib. 1. de jejun. cap. 13. qui paullo ante ab ecclesia catholica palam desciverat, & falsi Paracleti, quo se afflatos Montanistae praedicabant, insanas prophetias, aliaque Montani flagitia defendenda susceperat: *Aguntur praecepta per Graecias illas certis in locis concilia ex universis ecclesiis, per quae & altiora in commune tractantur, & ipsa repraesentatio totius nominis Christiani magna veneratione celebratur*. Verisimile autem est jussu Romani Pontificis, & exemplo ecclesiarum Graecarum, quae proxime aberant a Dalmatia, Justinum quoque Antistitem Salonitanum Montanistis, aliisque ejus temporis haereticis concilium e sua provincia convocatum opposuisse. Per eadem tempora Agrippinus Episcopus Carthaginiensis baptismum ab haereticis collatum improbare coepit, eumque iterari oportere docuit: quae opinio cum sensim apud Africanos invalesceret, magnas gravissimasque contentiones in ecclesiam invexit.

Persecutio paullatim sopita est.

Pace constituta ecclesiae varia concilia contra haereticos habita.

Anno 219. Antoninus Caracalla omnibus invisus cum esset, ab Opilio Macrino Praefecto Praetorio per Martialem Centurionem interficitur VI. Id. Aprilis; quo extincto milites Imperatorem salutarunt Macrinum, & collegam eidem Diadumenum filium dederunt. Sed anno insequenti utroque interfecto Aurelius Heliogabalus imperium invasit. Caracalla se genitum ferebat. Ab ineunte pueritia Solis Sacerdos initiatus cum esset apud Syros & Phoenices, ex eo cognominatus Heliogabalus, sive, ut veteres nummi eum vocant, Elagabalus. Romam cum venisset, Phaeniciorum ritus ac caeremonias in urbem intulit; edixitque, ut Romani, aliorum Deorum religione posthabita, praecipuo cultu & veneratione Solem afficerent, cui sub nomine Elagabali templum in Palatino monte prope ab aedibus Imperatoriis consecravit teste Lampridio in Elag. qui haec de illo scripsit: *Ubi primum ingressus est urbem, omissis iis, quae in provincia gerebantur, Elagabalum in Palatino monte juxta aedes Imperatorias consecravit, eique templum fecit; studens & matris (scilicet Deorum) typum, & Vestae ignem & Palladium, & ancilia, & omnia Romanis veneranda in illud transferre templum; & id agens, ne quis Romae Deus, nisi Elagabalus coleretur. Dicebat praeterea Judaeorum & Samaritanorum religionem, & Christianam devotionem illuc transferendam, ut omnium culturam secretum Elagabali Sacerdotium teneret*. Hinc aliquid fortasse periculi facessitum est Christianis, quibus nefas esset inexpiabile Imperatoris voluntati morem gerere, & cuiquam alteri, praeterquam uni vero ac summo Deo, venerationem adhibere. Certe sub Heliogabalo martyrium subiisse legitur Zephyrinus Pontifex Romanus altero & vicesimo anno tertii saeculi juxta

Caracallae interitus.

Macrinus, & Diadumenus Augusti, quibus interfectis

Heliogabalus rerum potitur.

juxta Baronium; attamen incertum est, utrum publico Imperatoris jussu, an privato Ethnicorum odio ob religionem interfectus sit; an vero more majorum Martyr propterea dictus fuerit, quia quamvis nulla vi extrinsecus adhibita pie quieteque decesserit, tamen sub Severo vincula & carceres pro Christo pertulerat. Huic suffectus est Callistus.

Zephyrinus martyrio affectus.

Callistus Rom. Pont.

Caterum Heliogabalus, quo nihil corruptius, aut fœdius, cum se in omnes libidines ac flagitia ingurgitasset, de Christianis persequendis ne cogitasse quidem videtur. Itaque eo imperante Christiana religio magnos ubique progressus fecit. Porro fœdissimus Imperator quarto anno quam regnare cœperat, per tumultum una cum matre interfectus, & per vias cloacasque in Tiberim raptatus, urbem suis flagitiis inquinatam suo etiam sanguine eluit ac purgavit.

Heliogabalo sublato successit Alexander.

Anno Christi circiter 224. M. Aurelius Severus Alexander ad imperium pervenit, cum jam Cæsar esset ab Heliogabalo patruele superiore anno creatus: Princeps longe omnium optimus, & pace belloque præstantissimus. Idem a Christo non abhorruit; cui cum publicos honores decernere, ac templum condere per Senatum minime licuisset, eum in lario suo coluit. Annos fere tredecim imperium tenuit; eoque Christianis favente, pacem habuit ecclesia nullis fere neque externis, neque domesticis hostibus agitata. Quare cum toto terrarum orbe, tum etiam in Dalmatia, Justino Salonitanum Pontificatum gerente, fines suos longe lateque protulit. Verum cum eos in consilium adhiberet, qui ut juris peritissimi, ita Christianis iniquissimi erant, nonnullæ Martyrum cædes extiterunt, inter quos annumerantur duo Romani Pontifices Callistus & Urbanus, Cæcilia Virgo Romana perillustris cum Tiburtio & Valeriano, Hippolytus Episcopus Portuensis, Martina itidem Romana Virgo, aliique haud pauci, qui apud Martyrologos & Historicos ecclesiasticos sub Alexandro non illo quidem jubente, sed Magistratibus hanc in Christianos animadvertendi potestatem permittente, martyrii palmam adepti leguntur. Nec desunt tamen, qui opinentur Martyres aliquot, quos Severiana persecutio sustulit, per errorem ad Alexandri tempora translatos fuisse, quod is quoque *Severus* appellatus fuerit.

Religio cum ubique, tum in Dalmatia amplificata.

Sub Alexandro aliqui Martyres.

His temporibus videtur consignari posse Justini Episcopi Salonitani ex hac vita decessus, qui ob eximiam sanctitatem, vel etiam ob martyrii laudem cum ea conjunctam dignus fuit, cujus nomen ac memoria Salonitanis Diptychis adscriberetur. Huic in sedem Episcopalem successit Justinianus, cujus Pontificatus Maximinianam persecutionem excepit, brevem illam quidem, sed multo atrocissimam, plurimisque præsertim Episcoporum & Clericorum cædibus insignem.

Mors Justini Episc. Salonitani,

cui Justinianus substitutus.

§. III.

Res Christianæ ab an. Christi 237. ad an. circiter 270. Justiniano, Antonino, Maximo II. Salonitanis Episcopis; Pontiano, Antero, Fabiano, Cornelio, Lucio, Stephano, Sixto II., Dionysio Pontificibus Romanis; Maximino, Gordiano, duobus Philippis, Decio, Gallo & Volusiano, Valeriano & Gallieno, ac demum Claudio Imperatoribus.

Annus erat a Christo nato 237., sive, ut alii volunt, tertii hujus sæculi 35, cum Alexander illustri de Persis victoria relata, versisque in Germaniam armis, per seditionem Gallicarum legionum disciplinam aspernantium, necatur anno post initum principatum XIII. Maximinus Gottho patre, ut ferunt, & Alana matre genitus, Imperator factus, cum ingenio esset ferox ac truculentus, partum imperium haud arte alia, quam sævitia & crudelitate tueri se posse censuit: *erat enim ei persuasum*, inquit Capitolinus, *nisi crudelitate imperium non teneri*. Itaque a primariis viris initium sæviendi fecit, quorum permultos necari jussit. Tum in omnibus suam insatiabilem crudelitatem exercere instituit, sic prorsus, ut *illum*, Capitolino teste, *alii Cyclopem, alii Busiridem, alii Scyronem, nonnulli Phalarim, multi Typhonem, vel Gygem vocarent*. Qui vero tam crudelis in Ethnicos erat, quantam in Christianos sævitiam adhibuisse credendus est, a quorum pietate ac religione immanes hominis ferique mores maxime abhorrebant. Itaque statim atque imperio potitus est, persecutionem longe acerbissimam Christianis indixit, quam sextam computat Orosius. Christianos persequendi duas illi causas fuisse invenio; unam, quod cum Alexandrum ejusque familiares pessime odisset, multos ex ejusdem familia fuisse comperit, qui Christi religionem colebant. Id tradit Eusebius: *Maximinus propter gravem invidiam, qua contra Alexandri familiam, in qua complures fideles & Christiani versabantur, flagrabat, acerbam persecutionis tempestatem concitavit*. Porro *omnes Alexandri ministros variis modis* a Maximino interfectos fuisse docet Capitolinus. Altera causa hæc est, quod cum per ea tempora maximis terræmotibus concuti Orientem, & multas corruere urbes contigerit, Ethnici more suo & jam pervulgato in Christianos hujus calamitatis causam conferentes, Maximini odio & crudelitati acriores faces subjecerint; quod his verbis declarat Origenes in Joan. hom. 28. *Scimus autem & apud nos terræmotum factum in quibusdam locis, & factas fuisse quasdam ruinas; ita ut qui erant impii extra fidem, terræmotus causam dicerent Christianos. Propter quod persecutiones passæ sunt ecclesiæ, & incensæ sunt. Non solum autem illi, sed & qui videbantur prudentes, talia in publico dicebant, quia propter Christianos fierent gravissimi terræmotus*. Idem confirmat, & copiosius explicat Firmilianus Episcopus Cæsareæ in Cappadocia in epistola ad Cyprianum: *Ante viginti enim & duos fere annos, temporibus post Alexandrum Imperatorem, multæ istic conflictationes & pressuræ acciderunt, vel in commune omnibus hominibus, vel privatim Christianis. Terræ etiam motus plurimi & frequentes extiterunt, ut per Cappadociam & Pontum multa subruerent, quædam etiam civitates in profundum receptæ dirupti soli hiatu devorarentur, ut ex hoc persecutio quoque gravis adversum nos Christiani nominis fieret, quæ post longam retro ætatis pacem repente oborta, de inopinato & insueto malo ad perturbandum populum nostrum terribilior effecta est. Serenianus tunc fuit in nostra provincia Præses, acerbus & dirus persecutor*.

Interitus Alexandri. Maximinus Imperator.

Sexta persecutio.

Apud Cyprian. epist. 75. edit. Pamel.

Hæc tempestas potissimum incubuit in Episcopos & Rectores ecclesiarum, quibus sublatis, & quasi quibusdam columinibus Christianæ religionis evulsis, eam quoque collapsuram Maximinus putabat: *jussitque*, ait Eusebius lib. 6. c. 21. *solos ecclesiarum Præsides, tamquam auctores doctrinæ Evangelicæ neci dari*. Nec vero si ferale edictum in solos Episcopos animadverti jubebat, idcirco aliis ex numero Laicorum Christianam religionem profiteri impune licuit; nam eorum temporum monumenta satis ostendunt, seu populi odio, seu Præfectorum malignitate, in omnes promiscue Christianos

In Episcopos præcipue sævitum.

Pontianus & Antherus Pontifices martyrio affecti. nos acerbissime sævitum esse. Maximino itaque imperante, tum multi Christianorum jugulati greges, tum præcipue Pontianus Pontifex, primum deportatus in Sardiniam, mox pro religione occubuit. Antherus item Pontifex, qui res martyrum impensius conscribi jusserat, altero, quam Pontificatum inierat, mense martyrii laudem ac titulum obtinuit. Annos amplius tres ea persecutio tenuit, quæ ut in alias omnes Romani imperii provincias, sic etiam in Dalmatiam grassata, multos Christi cultores oppressit. Nec dubitari potest, quin ex edicto imperatorio potissimum quæsitus fuerit ad necem Justinianus Salonæ Episcopus, qui pro Christo ad extremum usque spiritum pie ac fortiter decertasse credendus est. Item Justinianus Episcopus Salonæ.

Cædes Maximini. Porro Maximinus quarto sive tertio occupatæ tyrannidis anno vel inito, vel jam exacto, dum Aquilejam obsidet, in castris seditione facta interficitur a militibus an. 240; sed ejus interitum alii revocant ad an. 237. Maximinum Senatus cum paullo ante hostem reipublicæ judicasset, adversus eum duos Augustos Maximum Pupienum, Clodiumque Balbinum, itemque Gordianum Cæsarem creavit. Verum Augustis per tumultum militarem extinctis, Gordianus nondum maturus imperio imperare cœpit, egregia indole, & omnibus corporis animique dotibus præditus. Ex eo tempore Christiana religio ubique pacem ab Imperatoribus nacta, tollere oculos visa est, velutique emergere ex illis, quibus conflictata fuerat, procellis; postea que prosperæ res deinceps multæ consecutæ sunt. Romanam Fabianus Anthero suffectus, Salonitanam ecclesiam Antoninus Justiniano substitutus regebant. Dum res Christiana floreret, & auctior in dies fieret sub Gordiano optimo Principe, Romanam quoque ditionem auxit insignis de Persis relata victoria; quibus acie victis, Carras, ac Nisibim Gordianus recepit anno 244. Illud parum caute prudenterque ab eo factum, quod Præfectum Prætorio in locum Misithei Soceri sui vita functi Philippum Arabem substituit, qui ut imperio potiretur, militum animos a Gordiano abalienare statim cœpit. Ac demum seditione per corruptos milites ab eodem concitata Philippo Gordianus perimitur an. 246, sive, ut alii volunt, 244. postquam sex annos imperasset. Gordianus Imperator. Fabianus Romanæ, Antoninus ecclesiæ Salonitanæ Episcopi. Interitus Gordiani.

Duo Philippi pater & filius Augusti. Itaque Philippus genere Arabs rerum summam adeptus anno 246., vel biennio ante, ut alii censent, Philippum filium imperii collegam adscivit. Multi auctores sunt, hos primos Romanorum Imperatorum Christianis sacris initiatos fuisse; quæ si vera sunt, eorum ad Christum conversio post initum imperium acciderit necesse est, ut Baronius contendit. Tradunt præterea Philippum seniorem a Fabiano Papa ingressu ecclesiæ prohibitum fuisse, antequam more rituque pœnitentium delicta sua expiasset. Id narrat Eusebius lib. 6. cap. 27. quod ab Episcopo, qui tum ecclesiæ præerat, factum esse tradit; at Fabianum ne nominat quidem. Hisce igitur Imperatoribus aut Christianis, aut certe egregia in Christianos voluntate propensis, ecclesia pacem habuit, ac mirifice ubique propagata est, præsertim in Pannonia & Norico, ut auctor est Ludovicus Schonlebius. Uterque Augustus millesimum ab urbe condita annum ingenti ludorum apparata celebravit. Anno autem septimo post susceptum imperium, Decio instigante, Philippus Senior Veronæ, Junior Romæ a militibus jugulantur anno 253., sive, ut aliis placet, 249. Cædes utriusque.

Decius Imperator. Decius anno 253. ex chronologia Baroniana, imperium adeptus nihil habuit antiquius, quam ut conceptum jampridem in Christianos odium expromeret, ac nimiam in eos Philippi indulgentiam ac benignitatem ulcisceretur. *Philippo, ubi septem annis regnaverat,* (inquit Eusebius lib. 6. cap. 32.) *succedit Decius, qui odio quodam capitali, quo cum Philippo diffidebat, infensus persecutionem contra ecclesiam concitat.* Eusebio adstipulatur Orosius lib. 7. cap. 21. *Continuo cum invasisset imperium, ob quod se etiam Philippos interfecisse docuit, ad persequendos interficiendosque Christianos septimus post Neronem feralia sparsit edicta, plurimosque Sanctorum ad coronas Christi de suis cruciatibus misit.* Ante utrumque Lactantius de persecutione Deciana hæc scripserat cap. 4. de Mort. Persec. *Extitit post plurimos annos exsecrabile animal Decius; qui vexaret ecclesiam .... Et quasi hujus rei gratia provectus esset ad illud principale fastigium, furere protinus contra Deum cœpit, ut protinus caderet.* Hujus persecutionis quanta fuerit crudelitas, quantamque perturbationem, & cladem ecclesiæ intulerit, ex eo conjici potest, quod Dionysius Alexandrinus Antistes in epistola ad Fabium Antiochenum Episcopum apud Euseb. lib. 6. cap 41. scripsit, vulgo apud Christianos creditum esse, advenisse jam ea tempora, cum Christus Dominus fore prædixerat, ut etiam electi, si fieri posset, in errorem inducerentur; idemque Dionysius ait *complures per oppida & vicos a gentilibus discerptos fuisse . . . præter multitudinem eorum, qui in montibus & solitudinibus fame & siti, frigore ac morbis, & latronum aut bestiarum incursu interiere;* & in epistola ad Domitiam, & Didymum: *Vos,* ait, *scire convenit viros & mulieres, juvenes & senes, puellas & anus; milites ac paganos, denique ex omni genere hominum atque ætate . . . coronas retulisse.* Tanta vero in cruciatibus inferendis, protrahendisque hostium immanitas fuit, ut qui pœnarum acerbitati ac diuturnitati succubuissent, ii Cypriano cæteroquin severioris disciplinæ studiosissimo, viderentur aliqua excusatione digni; quippe cum tam *gravem lapsum non voluntate, sed necessitate susceptum,* diceret ab his, *qui tormentis laniantibus, ac longa iteratione cruciantibus repugnassent... maxime cum cupientibus mori non permitteretur occidi; sed tamdiu fessos tormenta laniarent, quamdiu non fidem, quæ invicta est, vincerent; sed carnem, quæ infirma est, fatigarent.* Ep. 56. Hoc vero gravius ea persecutio ecclesiam perculit, quod nihil tale metuenti fruentique summa tranquillitate, veluti atra & turbida tempestas supervenit. Florentissimum rei Christianæ quietumque ab omni perturbatione statum, ejusque præterea progressiones admirabiles, antequam hoc turbine percelleretur, Gregorius Nyssenus his verbis descripsit in vita S. Gregor. Thaumat. *Jam in omnem partem pervaserat divina prædicatio, & omnes tam in civitate, quam in ea, quæ circumcirca sita est, regione ad piam rectamque dogmatis fidem erant traducti; altariaque & templa, & quæ in eis fuerunt simulacra, erant eversa; expurgata autem erat humana vita ab idolorum inquinamentis, extinctusque erat sceleratus nidor sacrificiorum, ablutus cruor ex altaribus, & sordes cæsorum animalium; omnes autem in omni loco in Christi nomine templa erigebant, & oratoria; cum Romanorum, qui tunc erat, Imperatorem subiit ira atque invidia, propterea quod falsa quidem ejus patria neglectui esset superstitio; augebatur autem mysterium Christianorum, & per totum orbem terræ multiplicabatur ecclesia per eos, qui semper verbo adjiciebantur, crescens in magnitudinem. Et cum existimasset fieri posse, ut divinæ virtuti sua resisteret acerbitas, & reprimeret quidem mysterii prædicationem, dissolveret autem cœtus ecclesia-* Septima persecutio.

clesiarum, rursus autem traduceret ad simulacra eos, qui ad verbum processerant, ad Gentium Præsides mittit edicta, terribiles supplicii minas in eos statuens, nisi omnibus probris, contumeliis, & cruciatibus afficerent eos, qui nomen Christi adorabant; & terrore & cruciatibus eos rursum reducerent ad patrium cultum dæmonum. Hactenus Gregorius.

Hæc persecutio totum fere Christianum orbem pervagata tantas ubique strages edidit, præsertim in Italia, Africa, Ægypto, Asiaque, ut quocumque ingrueret, extremum prope exitium nomini Christiano allatura videretur. Nec ab ea Dalmaticas ecclesias immunes fuisse, nec suos illis defuisse Martyres certius habendum est, quam ut in dubium revocari possit. Sed Actis Martyrum, tabulisque ecclesiasticis vel incensis, vel amissis, vel alio delatis, nulla nobis illorum temporum memoria superest. Cæterum Decius impietatis ac sævitiæ suæ, citius quam putabat, pœnas dedit. Nam altero principatus anno, clade a Gothis accepta, fugientem obvia palus hausit, penitusque absorbuit, sic ut ne cadaver quidem inveniri potuerit; cum ejus quoque filius paullo ante fortiter dimicans in acie occubuisset. Decii interitum Baronius in 54. alii in annum 51. tertii sæculi conjiciunt.

Interitus Decii.

Schisma Novati.

Persecutionem Decianam excepit Novatiani schisma, quod Romanam ecclesiam in duas factiones divisit. Cum anno superiori idest 253. juxta Baronium Fabianus martyrium objisset, Pontificium interregnum amplius unum annum tenuerat, quod Decianis illis turbulentissimis temporibus comitia Pontificia haberi minime potuissent. Ubi autem Romæ paullulum deferbuit persecutio, communi Episcoporum, qui tum in urbe aderant, & Cleri Romani consensu, ac plebe Christiana suffragante, creatus est Pontifex Cornelius vir eximiæ sanctitatis & doctrinæ, anno juxta Baronium 254. Sub idem tempus Novatus Episcopus, qui Carthagine adversus Cyprianum schisma conflaverat, cum Romam advenisset, in id omni ope studioque incubuit, ut contra Cyprianum multos e Clero Romano sibi fautores adjungeret; a quorum factione Novatianus Presbyter Cornelio vero Episcopo Pseudopontifex objectus est; qui litteris & legationibus ad omnes fere ecclesias misit, ut ab omnibus verus ac legitimus Pontifex haberetur. Sed ejus legati nusquam recepti; ipse tamen Novatianus tum Novati præsidio, tum paucorum sibi adhærentium factione subnixus aliquamdiu inane Pontificis nomen utcumque sustinuit; qui ad schisma hæresim præterea adjunxit; negabat quippe semel lapsos in ecclesiam recipi oportere, sed divino judicio relinquendos esse; & insuper e Stoicorum decreto affirmabat omnia peccata esse æqualia. Quos errores damnarunt multa per id temporis habita cum Romæ, tum in Africa, Episcoporum concilia. Hujus nefariæ coitionis architectus cum fuerit, auctorque primarius Novatus, ab eo, qui ex hac secta prodierunt, dicti sunt Novatiani, quorum gentile fuit & capitale flagitium lapsis omnem ad pœnitentiam aditum intercludere, spemque omnem recuperandæ ecclesiasticæ communionis adimere. Inter eas turbas ac seditiones, quibus Romana, itemque Africana ecclesiæ conflictabantur, ecclesia Dalmatica, ut credibile est, neque a Cornelii auctoritate descivit, neque passa est se Novatiano aut schismate implicari, aut pravo dogmate in errorem adduci, rem Christianam Salonis administrante Antonino.

Cornelius Papa electus,

cui Novatianus pseudopontifex a factione Novati objectus.

Errores Novatiani.

Deciana persecutio recruduit sub Gallo

Dum eo bello domestico civilique laborat ecclesia, persecutio ab Decio excitata, neque omnino consopita, vehementius recruduit, auctore Gallo Hostilio, qui cum in Mæsia limitanei exercitus Dux esset, post Decium militari suffragio creatus Imperator, Volusianum filium Imperii consortem assumpsit. De hac persecutione Dionysius Alexandrinus in epistola ad Hermammonem apud Euseb. lib. 7. cap. 1. hæc scripsit. *Gallus neque Decii recogitavit calamitatem, neque antea secum, quid tandem illum de gradu dejecisset, diligenter consideravit; sed in eumdem lapidem, licet perspicue ante illius oculos positum, cum suo magno malo impegit. Qui cum regnum ejus prospero fortunæ flatu ferretur, & res omnes ad voluntatem fluerent, sanctos ac pios viros, qui pro pace ejus imperii, proque vitæ incolumitate enixe Deum precabantur, crudeliter exegit; & propterea una cum illis preces pro ipso ad Deum fusas penitus a se avertit*. Eamdem temporis procellam Cyprianus divinitus sibi præmonstratam his verbis prædixit ep. 66. ad Tibaritanos: *Ne putemus talia esse, quæ veniunt, qualia fuerunt illa, quæ transierunt; gravior nunc & ferocior pugna imminet, ad quam fide incorrupta, virtute robusta parare se debent milites Christi, considerantes idcirco se quotidie calicem sanguinis Christi bibere, ut possint & ipsi propter Christum sanguinem fundere .. Neque aliquis ex vobis, fratres dilectissimi, futuræ persecutionis metu, aut Antichristi imminentis adventu sic terreatur, ut non Evangelicis exhortationibus & præceptis ac monitis cœlestibus ad omnia inveniatur armatus* &c. Furente autem in Africa persecutione in libro ad Demetrianum Proconsulem, eundemque Christianorum hostem acerbissimum, de illius immanitate idem Cyprianus ad hunc modum conqueritur: *Justos Deo caros domo privas, patrimonio spolias, catenis premis, carcere includis, bestiis, gladio, ignibus punis ... Admoves laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis visceribus numerosa supplicia. Nec feritas atque immanitas tua usitatis potest esse contenta tormentis, excogitat novas pœnas ingeniosa crudelitas* &c.

Hostilio Imperatore.

Huic persecutioni incrementum videtur præbuisse immanis lues, quæ Gallo imperante ab Æthiopia exorta totum Romanum orbem cum ingenti clade peragravit. Et quamquam plerique Christiani, præsertim in Africa hortatu S. Cypriani, omnibus ea contagione affectis sive Ethnicis, sive Christianis curandis, & pecunia operaque sublevandis totos se addixerint; tamen ne his quidem beneficiis hostes deliniri potuerant, cohiberique, ne hujusmodi pestilentiam Christianis crimini darent, in quos scilicet omnium malorum causam conferre solebant; ac proinde in eos veluti communis salutis hostes omni suppliciorum genere animadvertendum esse ubique & ab omnibus succlamatum est. Huc accessit, quod Gallus ad eam calamitatem avertendam Apollini sospiti omnes sacrificare jusserit; quod cum Christiani abnuerent, Imperatoris populique odium ac furorem in se concitarunt. Eo pertinere videntur, quæ de se ipse scripsit Cyprianus epist. 59. ad Cornelium Papam: *His etiam ipsis diebus*, inquit, *quibus has ad te litteras feci, ob sacrificia, quæ edicto proposito celebrare populus jubebatur, clamore popularium ad leonem denuo postulatus in Circo* &c. Multos ubique sub his Imperatoribus Martyres fuisse negaverit nemo; sed cum Acta interciderint, eorum plerique ad persecutionem Decianam referri solent, propterea quod eamdem Christiani populi carnificinam, quam Decius decreverat, nullo fere spatio ecclesiæ ad respirandum relicto, prosecuti sunt Gallus & Volusianus. Multos certe in Africa, qui sub Decio ceciderant, sub Gallo acceptam superiori conflictu ignominiam illu-

Pestilentia causam præbuit Gallo persequendi Christianos.

illustri morte delevisse testatur Cyprianus in libro adversus Novatianum hæreticum: *Nulli enim nostrum dubium vel incertum est, fratres dilectissimi, illos, qui prima acie, idest Deciana persecutione, vulnerati fuerunt, hos postea, idest secundo prælio, ita fortiter perseverasse, ut contemnentes edicta sæcularium Principum, hoc invictum haberent, quod & non metuerunt, exemplo boni Pastoris animam suam tradere, & sanguinem fundere, nec ullam insanientis tyranni sævitiam recusare*. Hæc tempestas sustulit Cornelium sanctissimum Pontificem anno post susceptum Pontificatum tertio ineunte; eique Lucius suffectus est, cujus martyrium alii, auctore Eusebio, cum Galli & Volusiani imperio conjungunt, alii ad Valeriani & Gallieni tempora rejiciunt. Neque a veritate abhorret Antoninum quoque Salonitanum Episcopum temporibus illis martyrii palmam adeptum fuisse, cum hostium furor & crudelitas haud mitius Dalmaticam, quam alias ecclesias afflixerit; nisi hujus necem ad Valeriani persecutionem revocare placeat.

In hac persecutione fortè sublatus Antoninus Ep. Salonit.

Galli & Volusiani interitus.

Porro Gallus cum Volusiano filio trucidatur a militibus apud Interamnam, cum adversus Æmilianum res novas in Mæsia molientem copias educeret. Hujus imperio alii biennium & menses quatuor attribuunt, alii quadriennium sic adscribunt, ut duos postremos annos idcirco ab antiquis prætermissos censeant, quod annos Valeriani Veteres numerare incipiant ab ejus Tribunitia potestate, collatoque eidem per militare suffragium imperio; utrumque autem evenisse dicunt biennio ante, quam Gallus interficeretur.

Valerianus & Gallienus Imperatores.

Extincto Gallo pacis aliquid exinde ecclesię fuit. Nam Valerianus cum Gallieno filio imperii collega rerum potitus, initio æquum se Christianis ac benignum præbuit, auctore Dionysio Alexandrino Episcopo, qui apud Eusebium lib. 7. cap. 2. affirmat, *Valerianum permultis ab exordio imperii sui annis, de Christianis optime meritum, nihil illis negotii facessivisse*. Sedem Romanam per id temporis obtinebat Stephanus, Lucio sublectus anno juxta Baronium 257. Dum ab hostibus Christiani nominis quies esset, vehementer laboratum est ab Schismaticis Novatianis in duas omnino contrarias factiones distractis; alii quippe contendebant iis, qui semel ab Christi religione descivissent, nullum pœnitentiæ locum relinqui, omnemque ad ecclesiasticam communionem aditum intercludi oportere; alii vero eosdem statim, nullaque ab illis satisfactione accepta in ecclesiam recipi, atque in pristinum gradum restitui volebant. Sed multo gravior, longeque periculosior controversia extitit, quæ propemodum Africanam ab Romana ecclesia, Cyprianum Episcopum Carthaginiensem a Stephano Romano Pontifice disjunxit. Cyprianus igitur, Episcopis e sua provincia Carthaginem convocatis, concilium celebravit, in quo baptismus hæreticorum pro falso habitus est, repetique jussus; quod ipsum Firmilianus Cęsareæ in Cappadocia, Dionysius Alexandriæ, cæterique fere omnes Orientis Episcopi decreverunt. Sed iis omnibus Apostolica auctoritate restitit Stephanus, illud firmissimum pro sententia catholica argumentum objiciens in sua ad Synodicam Africanorum Antistitum epistolam responsione: *Nihil novandum: nisi quod traditum est, servetur*. Prevaluit tandem Stephani ac sedis Apostolicæ auctoritas, ad quam cum omnes fere Orientis ecclesiæ accessissent, ab hisce intestinis discordiis otium ecclesiæ redditum est. Ecclesia autem Salonitana inter eas rei Christianæ perturbationes neque alterutrius partis schismaticis adhæsit; & de non iterando baptismo ab hæreticis collato cum Romano Pontifice consensit. Itaque cum nullis neque externis, neque domesticis hostibus laboraret, quidquid temporis ad quiescendum sibi dabatur, id omne ad divinum cultum augendum, disciplinam ecclesiasticam sarciendam, religionemque amplificandam Antoninus Episcopus, vel ejus successor contulit.

Schisma Novatianum.

Controversia de Baptismo ab Hæreticis collato.

Octava persecutio auctore Valeriano.

Nondum schismata, intestinæque dissensiones conquieverant, cum Valerianus cujusdam Magi Ægyptii præstigiis captus impulsusque octavam in Christianos persecutionem edixit, quæ adeo immanis fuit ac truculenta, ut Dionysius Alexandrinus Antichristum ac mundi interitum prope abesse existimaverit. Hujus initium Baronius ad annum 59. tertii sæculi revocavit, alii biennio anticipant. Tres ipsos annos & sex præterea menses eam temporis procellam tenuisse auctor est Dionysius Alexandrinus apud Eusebium lib. 7. cap. 9. neque antea sedatam fuisse, quam Valerianus a Persis captus in vincula perpetua conjiceretur. Edictum in Christianos Romæ promulgatum, & per omnes Romani imperii provincias ad Præfectos & Proconsules circumferri jussum, ingentes ubique Christianorum strages edidit: *Multum*, inquit Lactantius, *quamvis brevi tempore, justi sanguinis fudit*. Quam multos vero Christianorum oppresserit hæc persecutio Romæ, atque in Italia, in Africa, in Gallia, in omnibus denique tum Orientis, tum Occidentis ecclesiis satis declarant Martyrologia, Acta Martyrum quæ supersunt, epistolæ Cypriani, Historia ecclesiastica Gregorii Turonensis, aliaque hujusmodi monumenta; ac Romæ quidem sustulit duos Romanos Pontifices Stephanum & Sixtum hujus nominis secundum, & post hujus Martyrium tribus interjectis diebus Laurentium invictæ fidei, & insuperabilis animi Levitam; inde Hippolytum, aliosque non paucos; in Africa vero Cyprianus Carthaginiensis, & alii aliis in locis Episcopi, suam quisque ecclesiam insigni martyrio illustrarunt: e clericis autem laicisque ubique quamplurimos pro Christo interemptos fuisse constat. De Dalmaticis ea tempestate Martyribus nihil memoriæ proditum est, quod satis certo liqueat, cum cæteroquin ecclesiam illam nihilo segnius, quam alias hostes Christiani nominis exagitaverint. His fortasse temporibus alligari potest Antonini Episcopi Salonitani mors, aut martyrium; huic autem successit Maximus secundus, qui ecclesiam illam administravit usque ad imperium Aureliani.

Antonino Salon. Ep. successit Maximus II.

Valerianus a Persis captus.

Valerianus anno quarto, quam Christianos persequi cœperat, crudelitatis suæ meritas pœnas exsolvit. Bello Persico a Sapore Persarum Rege victus, captusque, apud hostes miserabili servitute consenuit. Quippe Rex barbarus nimia fortuna vecors, equum conscensurus, Valeriani Augusti dorso pro scabello utebatur. Gallienus autem paterno doctus exemplo pacem otiumque Christianis reddidit. Cladem Persicam, quæ persecutioni finem attulit, alii ad annum 260. referunt, cum Baronius anno 262. adscribat. Per id temporis Romanam ecclesiam regebat Dionysius in Sisti locum subrogatus, qui Dionysium Alexandrinum Episcopum ad sedem Apostolicam falso delatum, quod de filio Dei haud recte sentire diceretur, coacto Romæ Concilio ab omni hujusmodi hæreseos suspicione absolvit.

Persecutio extincta.

Dionysius Pontifex Romanus.

Impium Dogma Paulli Samosateni.

Cæterum externo represso, domesticus ecclesiam turbo jactavit. Paullus Samosatenus Antiochiæ Episcopus Sabellium æmulatus, qui Ptolemaide in Libya nefarium adversus sanctissimam Trinitatem dogma paullo ante vulgaverat, omnem personarum distinctionem & ipse sustulit, & Christi præterea divi-

divinitatem oppugnare cœpit, duabus in eo personis constitutis. Contra quem prima Antiochiæ Synodus habita est anno duodecimo Gallieni, qui fuit Christi juxta Baronium 266. Sed tum subdola tergiversatione, simulataque pœnitentia Patrum Antiochenorum studia Paullus elusit. Postea vero altero in Concilio Antiochiæ celebrato damnatus, ac sede sua dejectus est; qua cum cedere nollet, interpellato Aureliano, qui tum imperabat, & nondum alieno ab rebus nostris animo erat, vi detrusus est, & exulare coactus.

Dum ecclesia pace ab Ethnicis fruitur, quamvis domesticis seditionibus agitata, longe tamen lateque propagatur. Gallieni ignavia in omnem turpitudinem ac luxuriam effusa Ducibus cupidis rerum novarum, barbarisque nationibus audaciam fecit. Et vis undique coorta Romanum concussit imperium. Illyricum, Ægyptum, Africam tyranni occupant. Auctor est S. Augusl. ep. 80. ex omni Barbarie in omnes Romani orbis provincias tot tantasque impressiones factas fuisse, cladesque illatas, ut mundi finem appetere vulgo existimarent. Dacia, quam Trajanus ultra Danubium adjecerat, in perpetuum amissa; Græcia, Macedonia, Pontus, Asia a Gotthis, Pannonia a Sarmatis, Quadisque populata, Mesopotamia a Parthis subacta, Syria tentata. Odenatus tamen defensa Syria, Mesopotamia recepta tutatus est Orientem: captos præterea Persarum Satrapas Gallieno Augusto exprobrandæ ignaviæ gratia misit; nec desidem illum, quasi vicisset ipse, de captivis alienis triumphare puduit. Odenatus autem, Imperator Orientis ob rempublicam bene gestam renunciatus, insidiis consobrini sui trucidatus est; cujus uxor Zenobia virilis animi fœmina suscepit imperium. Tandem fama Tyrannorum, qui variis locis omnino ad triginta exorti erant, Gallienum luxu sopitum excitavit. Igitur Aureolum tyrannum bello persequens, Martiani & Cecropii suorum ducum fraude ad Mediolanum interficitur, cum annos circiter quindecim imperasset.

Claudius Imperator. Anno igitur Christi 269., vel superiori, Claudius secundus imperare cœpit, frugi ac moderatus, & utilis reipublicæ, qui Aureolo tyranno sublato, contra Gotthos egregie pugnavit. Horum cæsa dicuntur pluribus præliis trecenta ac viginti millia; navium duo millia depressa; quod reliquum barbarorum fuit, cum se in angustias Hæmimonti recepisset, fames, ac pestis absumpsit. Sed haud paullo iniquior Christianis fuit, quibus diuturnam pacem invidisse videtur. *Sed Christianis infensus,* Itaque aliquot sub ejus imperio religionis causa interfecti dicuntur. Verum haud sane diu nobis infenso esse licuit; nam intra secundum, vel tertium principatus annum lue contactus decessit. *quo mortuo,* Quintillus ejus frater cum imperium usurpasset, haud multis post diebus obtruncatus est a militibus, qui Aureliano imperium detulerant; vel ipse sibi mortem conscivit, cum Aurelianum ab exercitu renunciatum esse Imperatorem accepisset. *Aurelianus imperio potitur.*

Hactenus de Christianis rebus ac temporibus illis, quibus respondet Salonitanus Pontificatus octo illorum Antistitum, quos initio nominatim percensuimus, quosque iterum hoc loco lectorum oculis subjiciendos censemus. Sunt autem hi: *Honophrius* vel *Honorius* I. *Maximus* I. *Paschasius*, *Cæserius*, *Justinus* I. *Justinianus*, *Antoninus*, *Maximus* II. Horum omnium exacte computare tempora, & suos cuique annos tribuere, nullius est humani ingenii, cum vetera monumenta deficiant, unde id cognosci possit. Nos rudi quadam minerva, & divinando potius, quam conjectando, uniuscujusque obitum vel martyrium, certo cuipiam anno adscripsimus. Duo tamen sunt, quorum alterum prope certum, alterum verisimile nobis videtur, initium videlicet primi, & exitus postremi horum Antistitum; nam Honophrius sive Honorius Pontificatum iniit anno 155, si libeat sequi auctoritatem Catalogi Romani, qui huic anno subjecit interitum Venantii, cujus in locum suffectus est Honophrius. Maximus vero II. idemque horum Episcoporum postremus, videtur extremum diem objisse anno circiter altero & septuagesimo tertii sæculi, vel paullo ante, vel paullo post susceptum ab Aureliano imperium. *Maximo II. Salon. Episcopo suffectus Agapitus.* Agapitus siquidem, qui proximus ab eo creatus est Salonitanus Episcopus, rexit ecclesiam illam, & martyrium subiit, Aureliano imperante, ut ex illius Actis constabit, quæ paullo post describere atque explicare aggredimur.

SYNOPSIS CHRONOLOGICA.

Anno Christi.

S. Venantio Ep. & M. Salonitano sublectus est Honophrius, sive Honorius I., qui rebus Christianis tranquillis ob rescriptum Antonini, ecclesiam Dalmaticam mirifice auxit. Per idem tempus Valentinus & Cerdo impurissimi Hæresiarchæ Romam venerunt; quorum corruptelis ne sua ecclesia inficeretur, vigilantiam curamque omnem Honorius adhibuit. 155

Hyginus Papa ab Ethnicis ob religionem interfectus. Huic Pius subrogatus est. 158

Antoninus Pius moritur nonis Martiis; post quem imperavit M. Antoninus Verus, L. Ælio Vero in societatem imperii adscito; ac tum primum duo Imperatores, iidemque Augusti, potestate pari rempublicam gesserunt. 163

Vologeses Parthorum Rex bellum Romanis intulit, contra quem Verus a M. Aurelio missus, quadriennio toto per duces suos rem prospere gessit. 164

Quarta persecutio Romæ orta.

Justinus illustre martyrium obiit, cum alteram Imperatoribus ac Senatui Christianorum Apologiam tradidisset. 165

Huic anno adscribi potest mors vel martyrium Honophrii sive Honorii I. Episcopi Salonitani. Post hunc huic ecclesiæ præfuit Maximus hujus nominis primus. 166

Pius Papa mortem pro Christo subiit. Successit Anicetus. Polycarpus Smyrnæ Episcopus Romam venit, ut quæ nuper exortæ fuerant de Paschate celebrando, dissensiones componeret. Idem in Asiam reversus biennio post martyrii palmam adeptus est. 167

Atrox pestilentia omnes fere provincias depopulata; apparatus belli Marcomannici; utrinque occasio sumpta acerbius in Christianos sæviendi. 170

L. Verus apoplexia perculsus inter Concordiam & Altinum periit. 171

Hæreses variæ ac multiplices vel exortæ, vel propagatæ, quibus confligandum ecclesiæ fuit.

Felicitas Romana cum septem filiis pro Christo interempta; Anicetus P. pro eodem interfectus; post quem creatus est Soter. 175

Marcus Imp. adversus Marcomannos, & Quados bellum gerens, siti cum exercitus laboraret, Legionis Christianæ precibus, primum pluviam, deinde victoriam obtinuit. Exinde paullo mitior in Christianos, ab eorum cędibus abstineri jussit, rescripto ad Præsides dato. 176

Avidius Cassius tyrannidem occupat; ac post tres menses occiditur. 177

Anno Christi.

Persecutio vehementius recruduit; Christiani complures ubique interfecti, ac presertim in Galliis.

179 Athenagoras Atheniensis Philosophus pro Christianis ad Imperatores legationem obiit.

Dum ferveret quarta persecutio, Melito Sardensis, Apollinaris Hierapolitanus, Theophilus Antiochenus Epp. itemque Athenagoras, & Miltiades, aliique libros apologeticos pro Christiana religione ediderunt.

Soter P. R. cum martyrium obiisset, electus est Eleutherus, ad quem hoc anno Irenæus legatus venit cum litteris martyrum Lugdunensium, antequam hi supremum inirent pro Christo certamen.

M. Aurelio imperante Maximus Ep. Salonit. vel martyrii palmam adeptus, vel eximiæ sanctitatis laude illustris ad Superos migravit; eique subrogatus est Paschasius.

182 M. Aurelius apud Vindobonam morbo extinguitur. Successit Commodus. Persecutio morte Marci exstincta.

Commodo imperante res Christiana tum ubique, tum in Dalmatia mirum in modum propagata.

183 Eleutherus Pont. Apostolicis viris, Lucii Regis rogatu, in Britanniam missis, Regem ipsum, bonamque populi partem ad ecclesiam aggregavit.

187 Apollonius Senator, Christianæ religionis accusatus, orationem habuit ad Senatum, cujus sententia securi percussus est.

192 Commodus Imperator Herculem dici voluit, divinosque honores sibi adhiberi jussit; Christianis id facere abnuentibus aliquid invidiæ conflatum, & molestiæ facessitum. Hinc aliqui martyres sub Commodo.

194 Eleuthero Papa vita functo, Pontificiam inde sedem Victor excepit.

Huic itidem anno affigi potest Paschasii Ep. Salonensis ex hac vita discessus. Post hunc Cæsarius præfuit ecclesiæ Salonitanæ. Commodus suorum insidiis opprimitur anno, quam imperare cœperat, decimo tertio.

195 P. Helvius Pertinax imperium adeptus intra 88. diem a Prætorianis militibus obtruncatur; a quibus Didius Julianus principatum obtinuit, quem perdidit Septimii Severi jussu interfectus.

Itaque Septimius Severus in Pannonia, Pescennius Niger in Syria, Clodius Albinus in Gallia imperium usurparunt. Severus Albinum Cæsaris titulo ac dignitate donatum sibi conciliavit. Inde contra Nigrum expeditionem suscepit. Christianis usque ad decimum imperii annum benignum se ac propitium præbuisse dicitur. Itaque ecclesia per idem tempus fines suos longe lateque protulit.

196 Severus Byzantium, quod Nigri partes pertinacius fovebat, triennio obsidet.

197 Per ea tempora plures extiterunt hæresiarchæ, a Victore P. R. anathemate confixi.

198 Victor Papa concilio Romæ coacto Catholicum ritum Paschatis die Dominico celebrandi sancivit.

Severus Byzantium cepit, civitati libertatem abstulit, eamque Perinthiis contribuit. Inde vertit in Occidentem arma contra Clodium Albinum.

199 Severus in Galliam veniens ad Lugdunum pugnam cum Albino conseruit; cæsoque Albino solus rerum potitus est.

200 Severus ovans in urbem ingressus, Antoninum filium Augustum, Getam alterum filium Cæsarem ex S. C. creavit.

201 Iterum in Orientem profectus Parthos, Adiabenos, & Arabas devicit.

202 Romæ itemque in aliis provinciis, injussu Severi, sed furore populi, & Prætorum improbitate Christiana res non leviter obtrita est.

Victor Pontifex Max. pro Christo mortem oppetiit. Post dies aliquot creatus est Zephyrinus. Anno Christi.

Scapula Proconsul Christianos in Africa divexat, antequam a Severo contra illos quidpiam edicti promulgatum esset. 203

Quinta persecutio contra Christianos, cujus exordia Eusebius refert ad annum decimum Severi. 204

Irenæus Episcopus Lugdunensis cum omni fere populo religionis causa cæsus. 205

Ludi sæculares Romæ celebrati sunt. Plautianus Præfectus Prætorio ob initam contra Severum conspirationem occiditur, ac multi deinceps, qui eidem studuerant, de medio sublati. 206

Ob necem Plautiani aliquid de acerbitate persecutionis Romæ remissum est. 207

Tertullianus cum jam Montani insanis opinionibus studere cœpisset, hoc tempore contra Marcionem scripsit. 208

Minutius Felix Romæ causas agens, edito Dialogo Christianæ religionis patrocinium suscepit. 209

Geta alter Severi filius Augustus appellatus. 210

Severus cum filiis Antonino, & Geta in Britanniam proficiscitur. Ibi reliquam vitam, re prospere confecta, transegit. 211

Persecutione Severiana furente extinctus esse videtur Cæsarius Antistes Salonitanus. Hujus in locum substitutus est Justinus, qui antequam tempestas illa sedaretur, multis curis gravissimisque periculis ob suum gregem tuendum conflictatus est. 212

Severus in Britannia, majoris filii insidiis identidem appetitus, ingentique ex ea re mœrore affectus, moritur Eboraci pridie Non. Febr. cum imperasset annos 17. menses octo. 213

Antoninus cognomento Caracalla, & Geta fratres, filii Severi, post parentis obitum, simul imperare cœperunt. 214

Antoninus Getam fratrem, & consortem imperii, in sinu matris occidit.

Pax ecclesiæ restituta. Contra Hæreses illorum temporum pugnatum est acerrime, duce & auctore Zephyrino Pontifice, qui multa in multis provinciis Concilia celebrari jussit. Cajus Presbyter Romæ Proclum, ex grege Montani facile principem, disputatione cum eo habita vicit. 215

Tertullianus jampridem Montani errore imbutus, librum de Monogamia scripsit; itemque librum de pudicitia, in quo Zephyrini Pontificis Maximi auctoritatem vellicat. 216

Antoninus cum Gotthis, Dacis, ac Sarmatis pugnavit. In Thraciam abiit, inde in Asiam transgressus, quod hujus anni reliquum fuit, Nicomediæ transegit.

Antoninus Antiochiam adiit; inde abiens Alexandriam venit, ubi honorifice exceptus cum esset, immissis copiis suis promiscuam multitudinem occidit, quod in eum dicteria quædam jecissent. Post Antiochiam rediit. 217

Agrippinus Carthaginiensis Episcopus hisce temporibus Concilio habito decrevit, qui baptismum ab hæreticis suscepissent, eos iterum baptizari oportere.

Antoninus Artabanum Parthorum, & Abgarum Osroenorum Reges fraude circumventos in vincula conjecit. 218

Antoninus Imper. ab Opilio Macrino per Martialem Centurionem occiditur inter Edessam & Carras VI. Idus Apr. Macrinus cum Diadumeno filio imperium invasit. 219

Macrino post annum mensesque duos, quam imperium assumpserat, a militibus occiso, una cum filio, Antoninus Heliogabalus, Caracallæ filius falso creditus, rerum potitur. 220

Helio-

Anno Christi.

221 Heliogabalus Romam veniens Solem, Deum suum cognominem, intulit, & jussit omni aliorum Deorum cultu abolito, huic uni venerationem adhiberi. Hinc aliquid periculi facessitum Christianis, quippe cum veri Numinis religio, quam salus aut vita, illis esset antiquior. Hinc fortassis occasio & causa fuit martyrii subeundi Zephyrino Pontifici, cui successit Callistus.

222 Julius Africanus legationem ad Imperatorem suscepit pro instauranda Nicopoli in Palæstina.

223 Heliogabalus Alexandrum Mammææ filium, patruelem suum adoptat, & Cæsarem appellat.

224 Heliogabalus quarto imperii anno cum Julia Matre per tumultum militarem occisus est.

M. Aurelius Severus Alexander imperitare cœpit, optimis Principibus annumerandus. Christum in Deorum numero reponere frustra conatus, in lario suo coluit. Quare & Christianis benignum se præbuit. Nonnullæ tamen eo imperante cædes martyrum extiterunt, quæ consiliariis ejus adscribendæ sunt; utebatur enim in jure administrando consiliis Ulpiani, Pomponii, Celsi, Modestini, Paulli, Proculi, & aliorum, qui Christianos pessime oderant.

225 Alexander tabernam meritoriam popinariis ademptam Christianis adjudicavit, in qua Deum suum colerent.

226 Callistus Papa pridie Id. Octob. Martyrium adeptus est. Post hunc Urbanus Romanam sedem tenuit.

227 Alexander optimis legibus rempublicam constituit.

228 Geminianus Presbyter Antiochiæ, & Hippolytus, & Beryllus Episcopus Bostrenus in Arabia, clari inter Scriptores ecclesiasticos habentur. Martina Virgo Romana sub Alexandro celebre martyrium obiit.

229 Hisce annis florebat Origenes.

230 Julius & Hesychius milites, idemque martyres Dorostori in Mysia, Alexandro imperante.

232 Cæcilia Virgo Romana, Tiburtius, Valerianus, Maximus viri nobiles, pro Christo mortem oppetierunt.

233 Urbanus Papa martyrio afficitur. Creatus est Pontianus.

234 Origenes anno x. Alexandri Cæsaream in Palæstinam secessit, Alexandrina schola, cui Heraclam præfecit, relicta; ibique Hexapla sua, itemque Octapla jampridem instituta absolvit.

235 Per ea tempora Ammonius Christianus Philosophus Platonicam Philosophiam Alexandriæ profitebatur.

236 Alexander contra Persas profectus, Artaxerse fuso castrisque exuto, insignem victoriam retulit. Romam deinde reversus triumphavit.

Justinus Episcopus Salonitanus ex hac vita decessit sanctitatis fama, & fortassis etiam martyrii laude illustris. Post hunc Justinianus regimen illius ecclesiæ suscepit.

237 Alexander Persico bello egregie functus, novam contra Germanos expeditionem suscepit; in qua conspiratione paucorum militum apud Moguntiacum una cum matre perimitur.

Maximinus genere Thrax, post necem Alexandri, primus sine auctoritate Senatus invasit imperium. Is confecto prospere bello Germanico, apud Sirmium hiemavit, & crudeliter interea Romæ per præfectos suos in nobilitatem Romanam grassatus est.

Sextam persecutionem Christianis indixit, cum Pontianus universali, Justinianus Salonitanæ ecclesiæ præessent.

Pontianus xix. Novembr. perfunctus est martyrio, cui post aliquot dies suffectus est Antherus natione Græcus.

Antherus Papa martyrio afficitur, eique subrogatur Fabianus. 238

Hac eadem temporis procella, quæ potissimum in Episcopos incubuit, Justinianum Salonensem Episcopum sublatum fuisse existimamus. Huic in Episcopatum Antoninus successit. 239

Maximinus dum Aquilejam obsidet, a militibus una cum filio interficitur; eo sublato, persecutio restincta est. Ante interitum Maximini, Balbinus & Pupienus a Senatu dicti fuerant Augusti, quibus adjunctus est Gordianus jure ac nomine Cæsareo donatus. Duo illi Augusti, populo quidem accepti, sed invisi militibus, ab his trucidantur, quo ex tempore Gordianus solus imperavit, sub quo res Romana pariter & Christiana floruit. 24

Gordianus aperto Jano gemino cum ingentibus copiis contra Persas in Orientem profectus est. 243

Cum Persis prospere pugnavit, ab iisque Carras & Nisibin, aliaque oppida recepit. 244

Misitheus socer Gordiani dolo atque insidiis Philippi Arabis interiit. Is vero in locum illius Prætorio præfectus est. 245

Gordianus a Philippo Præfecto Prætorii per milites pecunia corruptos trucidatur. 246

Philippus imperium adeptus, filium itidem Philippum nominavit Augustum & collegam. Multi auctores sunt hos primos Romanorum Imperatorum Christianis initiatos sacris.

Philippus e Perside Romam venit, pace cum Sapore constituta. 247

Annum millesimum ab urbe condita ingenti ludorum apparatu celebravit, quem alii cum anno restitutæ salutis 248. conjungunt. 249

Philippus senior Veronæ, junior Romæ a militibus interfecti. 253

Decius ex inferiore ortus Pannonia, Augustus ab exercitu Illyriorum appellatus septimam persecutionem edixit, quæ primo veluti impetu Fabianum sanctissimum Pontificem perculit. Ob immanitatem persecutionis Pontificium interregnum amplius unum annum tenuit.

Schisma in ecclesia Africana auctore Felicissimo, qui lapsos, contra quam Cyprianus decreverat, levi aut nulla pro admisso flagitio pœnitentia perfunctos in ecclesiasticam communionem recipi volebat. Romæ vero post annuum interregnum Fabiano Cornelius cum esset sublectus, huic Novatus Episcopus Africani schismatis antesignanus Novatianum Presbyterum ab se creatum Episcopum opposuit: ex quo turbata divisaque duas in partes ecclesia Romana. Hinc factio Novatiana, cui nomen dedit Novatus. Novatianus Pseudopontifex a Felicissimo dissentiens, iis, qui pœnarum metu a Christo descivissent, omnem ad pœnitentiam ecclesiamque reditum interclusit. 254

Inter hæc Decius altero principatus anno, clade a Gotthis accepta, fugiens paludis gurgite absorptus periit; eodemque prælio Decii filius exstinctus est. Exinde aliquid pacis ecclesiæ fuit.

Gallus inde Hostilius militari suffragio creatus Imperator Volusianum filium consortem adscivit.

Romæ Synodus coacta contra Novatianum, ejusque Sectatores, qui ab ecclesia ejecti sunt; decretumque, ut lapsi, postquam Deo pro scelere admisso ecclesiæque satisfecissent, in ecclesiam reciperentur. In eamdem convenerunt sententiam plures aliæ Synodi cum in Africa, tum in aliis provinciis ob eamdem causam convocatæ. Salonæ etiam, & Concilium celebratum fuisse, & idem esse constitu- 255

Anno Christi. stitutum, Antonino Episcopo præsidente, opinari licet.

Persecutio Decii interitu paullulum sopita vehementius exarsit, utroque Imperatore in Christianorum exitium conspirante. Cornelius Papa cum aliis plurimis cæsus XVI. Septembr. Lucius patria Romanus eidem successit. An eadem temporis procella Antoninum Episcopum Salonæ perculerit, non satis liquet.

256 Atrox pestilentia totum fere Romanum orbem pervasit. Pia charitatis officia Ethnicis lue affectis a Christianis potissimum Carthaginiensibus, Cypriano hortatore, impensa.

Gallus & Volusianus apud Interamnam a militibus trucidantur. Æmiliano intra mensem tertium sublato, Imperator in Norico factus est Valerianus, Romæ a Senatu Gallienus Valeriani filius. Uterque initio Christianis propitium se præstitit. Sed antequam persecutio omnino conquievisset, Lucius Romanus Pontifex martyrium subiit, in ejusque locum creatus est Stephanus anno insequenti 257.

257 Schisma Novatianum fervet. Shismatici in duas factiones distracti; alii cum Felicissimo Africani Schismatis auctore, lapsos nulla exomologesi facta, in ecclesiam, in eumque honoris gradum, quem antea obtinuerant, restituendos esse censebant; alii lapsis omnem spem veniæ, & in gratiam cum ecclesia redeundi ademptam volebant. Utrique vero ad ecclesiam catholicam oppugnandam conspiraverant.

258 Basilides Legionensis, & Martialis Asturicensis Episcopi in Hispania, quod a fide pœnarum metu defecissent, exauctorati ad Novatianos prioris factionis accedunt. Contra vero Marcianus Arelatensis Episcopus alteri Sectæ Novatianorum adhæsit.

Per idem tempus efferbuit controversia de Baptismo ab Hæreticis collato. Cyprianus cum Africanis Episcopis collecta Synodo statuit Baptismum Hæreticorum verum non esse, repetique oportere. Idipsum & Firmilianus Cæsareæ in Cappadocia, & Dionysius Alexandriæ Episcopi decreverunt. Sed his omnibus Apostolica auctoritate restitit Stephanus Pontifex Max. Interea ecclesia Salonitana cum Apostolica sede, utroque fidei & charitatis nexu conjuncta, tranquilla pace florebat, & quotidie magis augebatur.

259 Omnes Orientis ecclesiæ, atque etiam Africanæ cum Cypriano, ut credibile est, quæ in controversia de Baptismo Hæreticorum a Romana, salva pace & communione ecclesiastica dissenserant, ad Stephani Papæ sententiam se referunt. Hanc intestinam ecclesiarum dissensionem excepit persecutio octava, quam Valerianus anno, quam imperare cœperat, quarto edixit.

260 Stephani Papæ illustre martyrium. Sixtus Græcus Athenis oriundus ecclesiæ Romanæ regimen suscepit. Dionysius Alexandriæ, Cyprianus Carthaginis Episcopi ab suis ecclesiis pulsi, & exulare jussi. Complures ubique Christianorum greges mactati.

Sabellius Ptolemaide in Libya oriundus Noeti magistri sui dogma disseminare cœpit, quo discrimen omne personarum e sanctissima Trinitate tolleбatur.

261 Sixtus Papa religionis causa interemptus; triduo post Laurentius Levita gloriosum pro Christo certamen obiit; aliique plures Romæ variis suppliciis excruciati mortem oppetierunt. Cyprianus apud Carthaginem præclari martyrii laudem adeptus est. Dionysius creatus est Romanus Pontifex.

262 Persecutio in Africa potissimum sævit, & ingentem cladem Africanis ecclesiis attulit.

Ad hujus persecutionis tempora arbitror referri posse mortem Antonini Salonensis Episcopi, cui aut martyrium, aut ad martyrium subeundum animus certe non defuit. Nec dubium est, quin eadem persecutio quamplurimos martyres ecclesiæ Dalmaticæ pepererit. Exinde Maximus hujus nominis II. ecclesiam illam administravit usque ad imperium Aureliani.

Hoc anno Valerianus a Sapore Persarum rege captus, ac vilissimi mancipii more habitus est. Gallienus litteris ad Præfectos datis persequi ultra Christianos vetuit.

Dira pestis variis in provinciis cum grassaretur, Christiani plerique piis erga suos pariter, extraneosque lue contactos obsequiis immortui, tamquam martyres coluntur. 263

Paullus Samosatenus Episcopus Antiochiæ, Sabellium æmulatus, & personarum distinctionem, & filii divinitatem oppugnare instituit; contra quem Dionysius Alexandrinus, cum ad id, quod recta fides præscribit, quædam minus apte scripserit, in suspicionem adductus est apud Dionysium Papam; verum se ipse per epistolam purgavit; ac proinde in Romano Concilio absolutus est.

Per ea tempora Regillianus, qui in Pannonia tyrannidem occupaverat, & Saturninus in Ægypto cæsi sunt; item Trebellianus Romæ, & in Africa Vibius Passienus. 264

Odenatus Rex Palmyrenorum obtinuit imperium totius Orientis, dum Gallienus luxu, & nequitiis tempus insumit. Deinde Valeriani ulciscendi causa bellum Persis indixit; Nisibin, & Carras occupavit; captos Satrapas Romam vinctos misit ad Gallienum, quem non puduit ex aliena victoria triumphum agere. 265

Duo Concilia alterum Romæ, alterum Antiochiæ contra Paullum Samosatenum habita, ejusque impium dogma in utroque damnatum est. Dionysius Alexandrinus Catholicæ veritatis adversus Paullum vindex acerrimus sanctissime obiit; itemque Gregorius Thaumaturgus. 266

Posthumius Tyrannus, cum septem annos Gallias optime rexisset, mortuus est; huic alii deinceps Tyranni Lollianus, Ælianus, Victorinus, Tetricus suffecti. Odenato Palmyrenorum Rege interfecto, Zenobia ejus uxor principatum obtinuit. Gotthi aliique barbari Cyzicum, Asiam, Achajam, Pannoniam, Daciam, totumque Illyricum vastant. 267

Gallienus ad Mediolanum occiditur, una cum altero Valeriano ejus fratre. 269

Claudius II. ab Senatu appellatus Augustus, virtute ac rebus gestis tantum nomen implevit, sed Christianis iniquiorem se præbuit, 46. militibus Romæ trucidari jussis.

Haud pauci ob Christianam religionem Romæ jubente Claudio interfecti. 270

Claudius Aureolum, & alios tyrannos pari virtute ac felicitate sustulit.

Idem Gotthos Illyricum & Macedoniam vastantes ad internecionem delevit.

Reliquiæ Gotthorum ad Hæmimontem peste ac fame confectæ. Paullo post Claudius quoque eadem peste contactus moritur. Frater ejus Quintillus cum imperium sumpsisset, post dies XVI. a militibus obtruncatus est: cum interim Imperator factus esset Aurelianus Sirmio oriundus, inter laudatissimos Principes ab Ethnicis numeratur; nisi quod ad crudelitatem fuit propensior. At Petavius aliique ad annum 270. revocant initia imperii Aureliani. 271

Hoc

Hoc anno Maximus II. Episcopus Salonitanus ex hac vita discessit vel Claudio adhuc imperante, vel Aureliano imperium ineunte. An in numero martyrum habendus sit, non liquet; dubium tamen non est, quin dignum se præbuerit, ut ejus nomen ecclesiæ Salonitanæ Diptychis inscriberetur. Huic in Episcopatum successit Amabilis, sive Agapitus.

AGAPITUS SIVE AMABILIS XV. SALONÆ EPISCOPUS, ET DE S. ANASTASIO CORNICULARIO.

QUÆ ab Venantio sexto Salonarum Antistite ad Pontificatum Agapiti effluxerunt tempora, & quidquid præclare gestum est ab illis octo Episcopis, Venantio & Agapito interjectis, latent hæc omnia adeo crassis occultata, & circumfusa tenebris, ut præter nomina illorum Pontificum, nihil certi, exploratique afferre licuerit. Nunc ex illorum temporum caligine emersis lucis aliquid affulgere cœpit; & quamquam pleraque Agapiti Acta vetustas atque oblivio inobscuraverit, quædam tamen, licet pauca, vel inter ipsas tenebras emicant, non dubio illa quidem incertoque lumine perfusa, sed, ut nobis quidem videtur, satis dilucida ac perspicua, quæ vix ulli dubitationi subesse possunt.

Agapitus dictus Amabilis. Is igitur, de quo nunc agimus, xv. Salonæ Episcopus in Diptychis fastisque ecclesiæ Salonitanæ vocari inscribique solet *Amabilis*; sed eumdem apud alios Scriptores *Agapitum*, & in Romano Catalogo *Amabilem* vel *Agapitum* nominatum invenio. Primum nomen a Latinis, alterum a Græcis accepit. Nihil autem est, cur miremur, unum eumdemque Græco pariter ac Latino vocabulo appellari; nam utriusque linguæ usus ferme usque ad sæculum octavum apud Dalmatas æque viguit floruitque; ex quo fit, ut in Dalmaticis Divorum fastis plures inveniantur, qui alias Græcis, alias Latinis nominibus donarentur: veluti *Agape* Virgo eadem ac martyr, quam Jadertinæ ecclesiæ monumenta modo cum Græcis *Agapen*, modo cum Latinis *Amabilem* appellant. (Usus linguæ Græcæ & Latinæ apud Dalmatas.) *Agapitus* idem ferme apud Græcos significat, quod *Amabilis* apud Latinos. Plus enim quiddam valet ὁ ἀγαπητὸς, quam dilectus sive *Amatus*: (Agapitus quid significet.) nam præclare docent Auctores lexici Græcolatini, itemque Hieronymus in epist. Paulli ad Philippenses, huic voci, cum *Agapitum* dicimus, majorem quamdam vim inesse, sic prorsus, ut *Agapitus* idem sit, ac *dignus qui ametur*. Quare hac nominis quadam varietate distinguendos esse putant eos, quos ipsi diligimus, & eis, qui, ut a nobis diligantur, dignos se præbent, & hos quidem ἀγαπητοὺς idest amore dignos sive *Amabiles*, illos vero ἠγαπημένους idest dilectos dici volunt. Præclare igitur sciteque interpres novi Testamenti verbum e verbo exprimere volens, qui in codice Græco dicuntur ἀγαπητοὶ, eos non caros, aut dilectos, sed *carissimos* Latine appellavit. Cum autem Latinis etiam scriptoribus, non solum Græcis, una sit eademque constans ac perpetua *Agapiti* appellandi ratio, id causæ est, cur Latinorum exemplum & consuetudinem ab Græcis deductam Latino vocabulo præferendam putem, & *Agapiti* nomen ubique retinendum, neglecta *Amabilis* appellatione, quam communis loquendi usus jampridem antiquavit.

E catalogis Salonensium Antistitum nullus quidem est, quin inter eos Agapitum, sive Amabilem annumeret, sed successionis ac temporum ordines plerique perturbant; nam, ut supra monuimus, Agapitum una cum tribus proximis ante illum Episcopis ex tertio sæculo infra Episcopos sexti sæculi rejiciunt, eidemque fere trigesimum a B. Domnio locum attribuunt. Revocandi sunt igitur omnes, corrigendique ad exemplar Romani catalogi, qui hujus Episcopatum intra finem tertii sæculi collocavit; quamquam in hunc etiam decem fere annorum anachronismus irrepsit; hujus quippe Salonitanus Pontificatus & cum anno Christi 281. & cum Felice Romano Pontifice, Aurelianoque Imperatore ibidem conjungitur: quæ duo inter se cohærere non possunt. (Anachronismus Catal. Rom.) Nam ante annum 281. cum Felix, tum Aurelianus e vita decesserant. Itaque retinendus est Romanus Pontificatus Felicis, imperiumque Aureliani, quibuscum sine ulla controversia Agapiti tempora congruunt; corrigendus autem error, quem Amanuensis incuria in eam notam chronologicam invexit; & pro anno 81. annus 71. tertii sæculi substituendus. Neque a Romano discrepat alter apud nos catalogus incomperti Auctoris, qui martyrium B. Anastasii, quem Agapito æqualem facit, anno 281. illigavit. In idem fere tempus Episcopatum Agapiti conjecit indiculus Bengnianus, (Anastasius martyr æqualis Agapito.) quippe cum illum antiquissimis Episcopis Salonitanis loco duodecimo interjecerit; sed in hoc errat, quod tres ante illum Episcopos expunxerit. Ab his haud omnino dissentit catalogus eorumdem Antistitum præfixus historiæ Salonitanæ majori, qui Agapitum septimo sæculo adscripsit, cum ibidem legatur, *ejus tempore suscepisse martyrium B. Anastasius sub annis Christi 281. præsidente in cathedra Petri B. Marcellino*. Sed Auctor hujus catalogi mirum quantum a se ipse dissideat, cum in ea Episcoporum serie Antistites undetriginta eidem anteponat, e quibus aliqui ad annos extremos sexti sæculi pertinent; ex quo fit, ut illum e tertio in septimum sæculum depulerit, contra quam B. Anastasii Agapito synchroni ætas ac martyrium postulat. Præterea neque martyrium ejusdem Anastasii, quem martyrologi fere omnes sub Aureliano interfectum tradunt, cum anno Christi 281. neque is annus colligari potest cum Pontificatu Marcellini, qui non ante annum 296. ecclesiæ Romanæ regimen suscepit.

Duo autem nobis certa atque explorata videntur esse, quæ de Agapito Salonarum Episcopo sine ulla dubitatione affirmare possimus. (De Agapito Salon. Episc. duo certo constant.) Alterum designat tempus, cui Salonitanum Agapiti Pontificatum affigi oporteat; alterum vero ad ejusdem martyrium pertinet. Utrumque plane aperteque colligitur partim ex Romano Episcoporum Salonensium catalogo supra laudato, qui B. Agapiti Pontificatum tertio sæculo in finem vergenti annectit, (Tempus Pontificat. & martyr.) partim ex Martyrologiis Adonis, Usuardi, Bedæ Plantiniani, aliisque Hagiologis, qui XII. Kal. Septembris de martyrio Agapiti nostri, ut ostendemus, commemorant: non illi quidem ad Agapitum directo spectant, sed obiter quasique ex obliquo ejusdem commemorationem attingunt. Cum enim ad eam diem referunt nomen ac memoriam B. Anastasii martyris Salonitani, hujus conversionem ac martyrium adscribunt B. Agapito, qui cum acerbissimis quibusque suppliciis afficeretur, eam excelsi

celsi atque invicti animi magnitudinem, vultusque alacritatem præsetulit, ut Anastasius tantæ virtutis & constantiæ exemplo permotus, ultro Christianam fidem ac religionem profiteretur, eamdemque suo sanguine sanciret. Præterea Martyrologi fere omnes Anastasii & Agapiti martyrium Aureliani imperio subjiciunt, qui rem Romanam inter annos septuagesimum, & octogesimum sæculi tertii administravit; ex quo decem annorum spatio conjectura & ratione elici potest annus ille, quo cum Agapiti Pontificatum ac martyrium connecti oporteat.

Acta Agapiti deperdita. De Agapito nihil præterea certi habemus: nam ejusdem Acta, unde nobis multo plura & clariora suppeterent, calamitas eadem intercepit, quæ alia pleraque Salonitanæ ecclesiæ monumenta nobis præripuit: aut enim direpta urbe, aut incensis tabulariis, aut alio facto interierunt; vel si quæ eorum exempla communium temporum cladem evaserint, latent quidem certe seu nomine alieno obducta, sive in privatis publicisve archivis retrusa. Verum nisi mea me fallit opinio, aliunde fortassis illorum jactura quoquo modo suppleri potest. Cum enim formulas Martyrologicas, de quibus paullo ante memini, attentius legerem, & censorias notas, præclarasque animadversiones attente expenderem, quas in Acta S. Anastasii Cornicularii, & S. Venantii Camertini martyris tum Godefridus Henschenius, tum Daniel Papebrochius conscripsit, in eam spem veni, ut intentiori quadam cogitatione curaque adhibita in hujusmodi Actis scrutandis examinandisque, Acta Agapiti Salonitani Episcopi & martyris aliqua ex parte recuperari posse confiderem. Itaque experiri placuit, utrum spei responderet eventus. Neque tamen ea me allaturum esse profiteor, quæ pro certis & exploratis haberi velim, quippe in hisce rebus investigandis sequimur probabilia, nec ultra id, quod verisimile occurrerit, progredi possumus; & bene agi putamus, si quod proximum vero est, attingere liceat, quamquam veritatem ipsam assequi fortassis non liceat. (Conabimur, si fieri possit, recuperare.)

Primum igitur de Pontificatu, ætate, martyrio Agapiti cum Salonensium codicum, tum Martyrologiorum testimonia proferemus. Deinde Henschenio & Papebrochio facem præferentibus inquirendum erit in Acta S. Venantii Camertis; & si quæ illuc ex actis Agapiti Salonitani irrepsisse haud obscuris indiciis deprehenderimus, ea repetemus, & illuc revocabimus, unde adempta fuisse nobis videbuntur. Demum de cultu Agapiti, & sociorum ejus pauca quædam verosimilia subjiciemus.

CAPUT PRIMUM.

De Pontificatu, Ætate, martyrio Agapiti Episcopi Salonitani; ac de S. Anastasio Corniculario.

§. I.

Testimonia ex Diptychis & tabulis ecclesiæ Salonitanæ.

EX Catalogo Romano Epp. Salonit. *S. Amabilis, sive Agapitus Antistes Salonarum Decimus quintus. Præfuit an.* a 281. *Sedente Felice I. Imperante Aureliano.*

Ex Catalogo Episc. Historiæ Salonitanæ majori præfixo: b *Amalis* c XXX. *Suo tempore martyrium suscepit B. Anastasius sub annis Christi* d 281. *præsidente in cathedra Divi Petri* e *B. Marcellino.*

Ex Catalogo codicis f Bengniani g 12. *Amabilis.*

Ex Catalogo Auctoris anonymi. 15. *Amalis, vel Amabilis. Ejus tempore* h 281. *martyrium S. Anastasii.*

NOTÆ.

a Hæc nota chronologica corrigenda, & pro anno 281. substituendus an. 271. ut cohæreat cum Pontificatu Felicis, & imperio Aureliani. Hoc autem an. 271. vel superiori Agapitus regimen ecclesiæ Salonitanæ suscepit.

b Qui hic *Amalis*, in aliis catalogis fere semper Amabilis appellatur, quod idem est atque Agapitus. Existimo librarium nota quadam compendiaria, ut fieri solet, usum esse, omissis brevitatis causa duabus litteris intermediis *bi*, quibus in suum locum restitutis ex *Amalis* fit *Amabilis*.

c Si Amabilis numerandus sit trigesimus inter Episcopos Salonitanos, ejus Pontificatum infra tertium sæculum in ætates longe posteriores amandari oportet; præsertim cum aliquot ante hunc Episcopi collocentur, qui sine controversia ad extremos sexti sæculi annos pertinent. Id autem pugnat cum an. 281. cui martyrium Anastasii Agapito æqualis affigitur. Vide par. 3. Prolegom. sect. 2. cap. 3.

d Numerus chronologicus corrigendus ut supra.

e Pontificatus B. Marcellini cum an. 281. componi nequit; neque enim Marcellinus ante an. 296. juxta Baronium Romanam sedem obtinuit.

f Simon Bengnius Episcopus Modrusiensis hunc Episcoporum Salonensium indiculum confecit, atque ex tabulis ecclesiæ Salonitanæ descripsit.

g Duodecimum inter Episcopos Salonitanos locum Amabili propterea attribuit, quia tres proximos ante illum Episcopos prætermisit, videlicet *Justinianum*, *Antoninum*, *& Maximum II.* de quibus supra dictum est in Actis Honophrii &c.

h Huc quoque mendum arithmeticum, quod commune est aliis catalogis, ob librarii incuriam irrepsit. Cæterum quamvis ubique in eo an. 281. definiendo erratum sit; ex his tamen catalogis satis certo constat Pontificatum Agapiti intra finem tertii sæculi constituendum esse.

§. II.

Testimonia ex antiquis & recentioribus Martyrologis, sive Hagiologis.

I EX Martyr. Rom. parvo, XII. *Kal. Sept. Salonæ Anastasii martyris.*

II Ex Martyr. Rom. juxta Edit. Rom. 1587. XXI. *Augusti.* a *Salonæ S. Anastasii Cornicularii, qui cum videret B. Agapitum constanter tormenta perferentem, conversus est ad fidem; & pro confessione nominis Christi, jubente Aureliano Imperatore interemptus migravit ad Dominum.*

III Ex Usuardo XXI. *Augusti: In civitate Salona S. Anastasii M. qui pro confessione nominis Christi jubente Aurelio* b *Imperatore interemptus est.*

IV Ex Apographis ejusdem Usuardi, videlicet Antuerpiensi, Ultrajectensi, Leydensi, Lovaniensi &c. apud Sollerium in Auctariis ad Martyr. Usuardi. XXI. *Augusti: In civitate Salona S. Anastasii M. qui* c *cum esset Miles, & videret S. Agapitum inter tormenta Christum fortiter confitentem, exclamans ait: Magnus est Deus Christianorum, & non est alius præter eum. De quo Præses cum nunciasset Aureliano Imperatori, jubente ipso interemptus est.*

V Ex Adone: XXI. *Augusti. In civitate Salona Natalis Anastasii martyris; qui cum videret B. Agapitum inter tormenta fortiter Christum confitentem,* excla-

exclamavit: Magnus est Deus, & non est alius præter eum. Erat autem d *Cornicularius miles. Ad quem Præses; sicut video, inquit, seductus es. De quo Præses Imperatori Aureliano renunciavit, qui mox perire illum jubet. Et ita Martyr factus migravit ad Dominum.*

VI Ex Beda e juxta editionem Plantinianam Antuerpiensem anni 1564. *XXI. Augusti. In civitate Salonia Natale Anastasii Martyris, qui cum videret B. Agapitum in tormentis fortiter Christum confitentem exclamavit: Magnus est Christianorum Deus, & non est alius præter eum. Erat autem Cornicularius miles. Ad quem Præses, sicut video, inquit, seductus es. Ex quo Præses Imperatori Aureliano renunciavit; qui mox perire illum jubet: & ita Martyr effectus migravit ad Dominum.*

VII Ex Petro Galesinio: XXI. Augusti. *Salonæ S. Anastasii Martyris, qui* f *Alexandro Imperatore varie tortus, pro Christi gloria demum necatus est.*

VIII Ex Philippo Ferrario in nova Topographia verbo Salona: XXI. Augusti. *Salonæ Anastasius Martyr, qui apud Catalogum lib. 7. passus* g *sub Diocletiano refertur. Apud Galesinium vero sub Alexandro.*

IX Ex Carolo Bartholomæo Piazza in Menologio seu Sanctuario Romano pag. 283. *S. Anastasius Martyr, qui cum videret constantiam S. Agapiti, conversus est ad fidem Christi. Festum apud S. Crucem in Hierusalem, ubi ejus* h *corpus quiescit.*

X Ex Andrea Zmajevitio Archiepiscopo Antibarensi in Synopsi annalium ecclesiasticorum ad an. i 275. pag. 84. *Anastasius Cornicularius cum videret B. Agapitum constanter tormenta perferentem, conversus est ad fidem; & pro confessione nominis Christi, jubente Aureliano Imperatore, Salonæ in Dalmatia interemptus, Martyr migravit ad Dominum. XII. Kal. Septembris ejus fit commemoratio.*

NOTÆ.

a Cum omnes Martyrologi Salonæ adscribant Martyrium S. Anastasii, ejus quoque ad Christum conversio, sine ulla dubitatione, adscribenda est Agapito Episcopo Salonitano, ut infra ostendemus.

b *Inter antiquiores codices solus Rosvveydanus pro Aurelii posuit Aureliani cum Notkero, quod servant omnes codices mediæ notæ; cur Usuardus præferat Aurelii, fateor me ignorare; nisi, ut sæpe fit, nomina illa promiscue accipiantur, quod ea ætate contingere facile potuit.* Sollerius in Auctariis ad Usuardum sub die XVIII. Augusti. Idem vero huic diei XXI. Augusti hanc notam subjecit: *Hæret hic Usuardus in confusione superius memorata circa nomina Aurelii, & Aureliani, contra quam Ado expressissime legat, ut supra diximus in Agapito XVIII. Augusti. Uter, an neuter præferendus sit, alibi discutiemus.* Ego vero Usuardo Adonem præferendum putaverim, cui cæteri omnes consentiunt, atque adeo ipsemet Usuardus in Apographis Antuerpiensi, Ultrajecten. Leiden. &c. Cæterum perplacet mihi, quod Joannes Baptista Sollerius supra animadvertit, vocabula illa *Aurelii*, & *Aureliani* promiscue usurpari; neque a veri similitudine abhorret, Aureliano prænomen fuisse *Aurelio*, præsertim cum multos, qui ante & post Aurelianum imperarunt, eo prænomine donatos inveniam, veluti Antoninum utrumque Pium, & Philosophum, itemque tertium cognomento Caracallam, & præterea Commodum, Heliogabalum, Alexandrum, & qui proxime Aurelianum antecessit, Flavium Claudium. Idem prænomen fuit Probo, Caro, Diocletiano, qui post Aurelianum imperio Romano præfuerunt.

c Hæc desumpta sunt ex Actis S. Agapiti, Prænestinine, an Salonitani? Eadem fere leguntur in Actis S. Venantii pueri & Martyris Camertini. Sed de hoc infra.

d Qui apud Usuardum in Apographis supra descriptis simplici vulgarique vocabulo dicitur miles, eumdem Plantinianus Beda, Ado, Auctor Martyrologi Romani, Galesinius, Ferrarius, aliique *Cornicularii* munere ac titulo afficiunt. Nescio, unde Joanni Ciampino in mentem venerit, ut eumdem appellaret Consulem, cum ex Consulibus illorum temporum nemo reperiatur in fastis Consularibus, qui Anastasii nomen habuerit. Pervetus est nomen ac dignitas *Cornicularii*, de qua cum alii multi docte copioseque scripserint, nihil huc addi necesse est. Videsis Baronium in notis ad Martyrol. 21. Aug. Philippum Ferrarium in Catalogo SS. Italiæ XI. Maji, Godefridum Henschenium tomo II. die XI. Maji, Guidum Pancirolum in notitia Rom. Imp. p. 1. cap. 11. Juvat tamen huic loco in gratiam lectoris adscribere ea, quæ Samuel Pitiscus ex variis Auctoribus collegit in suo Lexico Antiquitatum Romanarum tom. 1. lit. C. *Cornicularii nomen est antiquum: Tribuni enim plebis illum apud se habebant, quorum acta, plebiscita, jussaque scribebat, & servabat. Accurs. in l. 2. C. de proxim. Sacro. Scrinior. simplicem prætorium apparitorem esse opinatur, Alciatus principis ministrum. Sed eum inter primates officii tam notitia, quam jura collocant. Valentinian. in dict. 1. 2. & inf. fin. C. de offic. divers. judic. Sciant, inquit, principes, Cornicularii, & primates officiorum ternas libras auri e suis facultatibus eruendas, si honoratis viris secretariis in judicium non patuerit ingressus. Ego illum fuisse puto, qui jussa, sententias, & decreta præfecti prætorio aut præsidis scribebat, & publicabat. Cassiod. Var. XI. 36. Præfuit, loquitur de Corniculario, juribus Secretarii prætoriani; idest, pro usu illorum temporum, tribunalis. De Tribunis Val. Max. VI. 1. auctor est, Lectorio tribuno militari a Caminio tribuno plebis diem dictam, quod Cornicularium suum stupri causa appellasset, diuque hoc nomen permansit. Hunc esse arbitror, qui Scriba vocatur. Gn. enim Flavius, qui Fastos publicavit, Annii libertini filius a Valerio II. 1. Scriba nuncupatur; & Gell. VI. 9, qui ejus historiam narrat, eum scriptum fecisse, & ædili curuli apparuisse, seu ejus apparitorem fuisse scribit: ejus enim jussa & decreta notabat. Cornicularius quandoque cancellarius dictus est in l. 2. §. & est notitia C. de Offic. P. P. Afric., quamquam is proprie erat, quem extra cohortem secum in provinciam præses scribendi causa ducebat: qui enim decreta scribebat, ab officio, ut apparitor esset, eligendus erat, l. nullus C. de assessor. Cornicularius autem, quod pro insigni cornu uteretur, vel forte ex eo silentium litigantibus indiceret, denominari potuit. Panciroĺ. Notit. Dignit. Imp. Orient. c. 11. Buleng. de Imp. Rom. VI. 46. Pius Annot. Poster. c. 77. Lomej. de Biblioth. c. 13. In militia antiqua Romana Cornicularii dicti sunt milites. Genus erat militum honestiorum, qui ab galeæ parasemo sic dicebantur, beneficiarii ut plurimum Tribunorum, aut Centurionum. Valerius modo laudatus: Beneficiarius ille tribuni militum fuit Cornicularius dictus a corniculo galeæ, non quod cornu ductaret in cohorte tribuni, ut inepte censent viri doctissimi. Nec enim in acie, aut exercitu, sed nec in cohorte, vel ala, corniculum dicitur pro cornu. Nomen hoc ab antiqua militia ductum remansit in officiis magistratuum posterioris ævi. Unde & Cornicularium Cassiodorus a tribunalis cornu dictum asserit; & corniculum agere in codice Theodosiano dicuntur*

Cornicularii munera & officia.

cuntur Cornicularii, quasi nomen esset alicujus officii, vel muneris corniculum. Sed cum nescirent tunc, unde Cornicularii nomen olim habuissent, munus quod tum habebant, soli nominis inducti ratione, Corniculum vocaverunt, Salmas. Exercit. Plinian. p. 386. 6. F. 387. a. B. Sigon. de Ant. Jur. Prov. II. 2. Guther. de Offic. Dom. Aug. II. 15. Rhodig. Ant. Lect. XVII. 10. Turneb. Adv. V. 10. Donat. Dilucid. p. 23. Ursat. de not. Roman. Thes. Antiq. Rom. Grav. Tom. XI. p. 645. B. Reines. Inscript. Class. I. n. 127.

e Is non est Beda genuinus, qui hac die vacat, sed purus putus Adonianus.

f Cur Galesinius in locum Aureliani substituerit Alexandrum, hanc rationem ipsemet reddidit in notis ad suum Martyrologium; se nimirum id fecisse exemplo & auctoritate ejus Martyrologii, quod Paullus IV. ut fertur restituendum emendandumque curaverat. Cæterum non improbat sententiam eorum, qui Adonem, Bedam, & Apographa Usuardina secuti, martyrium Anastasii ad imperium Aureliani referunt. His sane standum est, itemque Martyrologio hodierno Romano; quorum communem sententiam auctoritatemq; incertę illius Martyrologii Paullini auctoritati nemo non prætulerit.

g Sunt alii præterea, qui tradunt Anastasium Cornicularium martyrio perfunctum esse Diocletiano imperante. Præbuit errorem, quod ejusdem nominis alter, sed posterior ætate apud Salonam jussu Diocletiani pro Christo interfectus fuit, cui cognomen erat Fulloni.

h In Actis S. Venantii ostendimus corpus Anastasii Cornicularii ex Dalmatia Romam advectum in sacello ejusdem Venantii Basilicæ Lateranensi proximo locatum fuisse. Alium igitur esse oportet, quem in Basilica S. Crucis Hierosolymitanæ conditum esse hic Auctor affirmat; nisi forte huc translatum fuerit aliquid ex reliquiis ejusdem Cornicularii.

i Non indicat Antibarensis Præsul, unde hanc epocham sumpsit, cui martyrium S. Anastasii affixit. Cæterum cum Anastasius Aureliano imperantę extremum pro religione supplicium subierit, congruit ille annus cum imperio Aureliani, qui haud multo post ex insidiis suorum interiit.

§. III.

Consectaria quædam ex allatis Testimoniis.

CONSECTARIUM PRIMUM.

Anastasius Cornicularius Mart. Salonitanus alius est ab Anastasio Fullone itidem Martyre Salonitano. De Anastasio Corniculario, quem alii Camertem, alii Prænestinum faciunt.

NOn solum Philippus Ferrarius, sed etiam Gulielmus Cuperus noster in actis Antuerpienfibus Sanctorum tom. 4. Augusti die 16. ex duobus Corniculario & Fullone unum conflasse Anastasium videtur. Argumento est, quod Hieronymianam apud Florentinium formulam XXVI. Augusti diei adscriptam, quæ haud dubie pertinet ad Anastasium Fullonem, referendam putet ad eum Anastasium, qui ab Adone dicitur martyrio fuisse affectus in *Civitate Salona XXI. Augusti*, sub *Aureliano*, vocaturque *Cornicularius Miles*. Præterea, quæ in Dalmaticis monumentis scripta reperiuntur de Anastasio Fullone, ea fere omnia Corniculario attribuit, videlicet inscriptionem, quam Bernardus Archiepiscopus Spalatensis apponi jussit ad aram S. Anastasii Fullonis, quam ipse ritu solemni consecraverat, itemque quidquid de hujus martyrio, & corpore post excidium Salonæ Spalatum translato, litteris consignavit Thomas Archidiaconus; miratur vero, cur Archidiaconus cum imperio & persecutione Diocletiani conjunxerit Martyrium Anastasii, quem Ado, Usuardus, aliique sub Aureliano mortem religionis causa objisse testantur. Cæterum postea Cuperus sibi ipse diffidens ac subdubitans, tandem ubi animadvertit de loco ac tempore martyrii discrepare inter se Auctores, illum quippe alii Romæ, alii Salonæ, alii Aureliano, alii Diocletiano adscribunt, in eam sententiam propendere videtur, ut duos Anastasios fuisse existimet, quos Martyrologi non satis perspicue ac dilucide distinxerint: *Forsan*, inquit, *hæc palæstræ ac temporis diversitas, quæ apud varios auctores reperitur, originem habet ex errore, quo nonnulli Martyrologi duos ejusdem nominis Martyres confuderunt*. Demum aperte declarat Cornicularium sibi diversum omnino videri ab altero Anastasio, quem vocat *Aquilejensem*: *Nos interim adhæremus vetustiori omnium Adoni, dum hodierna die in civitate Salona annunciat martyrium S. Anastasii Cornicularii, qui in passione Agapiti ad fidem Christianam conversus est, & quem ab altero Anastasio Aquilejensi diversum existimamus*. Is porro dictus est Aquilejensis, quod ex illa urbe originem traxerit; sed deinde martyrii cupiditate incensus Salonam migravit, qua in civitate, egregiam pro Christo mortem sub Diocletiano voti compos oppetiit. Ad extremum concludit Cuperus, neque Dalmatis fortasse satis notum esse Anastasium, quem colunt; neque se habere, sed aliunde expetere certiora, quæ de Anastasio Corniculario proferri possint: *Dubito*, inquit, *an ipsi Dalmatæ S. Anastasium Martyrem, qui apud eos ab immemorabili tempore colitur, satis distincte noverint*; & paucis interjectis subjecit: *Hæc sunt præcipua, quę de hodierno Anastasio Martyre colligere potuimus. Si vero curiosus lector in hac Sylloge certiora quædam circa hunc Sanctum Martyrem requirat, ea ab eruditis Dalmatis expectabimus*. Utinam is ego essem, qui viri eruditissimi desiderio, & expectationi satisfacere possem.

Idem nomen utriusque Martyris, idem locus martyrii Maurolycum etiam in eum errorem induxit, ut alterum cum altero confunderet. Nam postquam Anastasii Fullonis martyrium & Diocletiani imperio, & diei 26. Augusti illigasset, hæc subdit: *de quo supra duodecimo Kalendas Septembris*. Heus! bone vir, meministin' ad eum diem, qui est duodecimus Kal. Septemb., sive alter & vigesimus Augusti, te adscripsisse nomen Anastasii Cornicularii, quem ais ibidem sub Aureliano martyrii palmam adeptum esse: *In civitate Salona*, paullo ante ajebas, *Sancti Anastasii Martyris sub Aureliano Imperatore*. Huncine, cujus martyrium ad Aureliani imperium refers, illum esse, quem sub Diocletiano ob religionem interfectum paullo post commemoras? Quid quæso erit, si hoc non est, dormitare, sui immemorem esse, & pugnantia loqui? Quid quod ne ipse quidem Historicus Dalmata rerum Dalmaticarum scientissimus satis sibi cavit, ne hujusmodi scopulum imprudens offenderet? Nam in notis ad cap. 3. histor. Salonitanæ, ubi agitur de martyrio Anastasii Fullonis, ad hunc locum illustrandum attulit ex Martyrologio Romano formulam illam, qua nomen continetur & commemoratio Anastasii Cornicularii duodecimo Kalendas Septembris, seu diei vigesimo primo sextilis annexa.

Plures Anastasii inter se confusi.

Cornicularius cum Fullone a Cupero confusus.

In eumdem errorem lapsus Maurolycus,

a quo ne Lucius quidem satis sibi cavit.

Cæte-

Distinctio utriusque Anastasii.

Cæterum utriusque Anastasii distinctione nihil certius, nihil evidentius, ut qui eam non videat, cæcum esse oporteat. Nam prior quidem Anastasius incertæ originis est ac patriæ; posterior vero Aquilejæ humili loco tenuique fortuna ortus est; illi a dignitate, qua præditus erat, Cornicularii, huic ab arte, quam exercebat, Fullonis cognomen obvenit; ille jussu Aureliani interfectus, hic Diocletiano imperante molari lapide eidem alligato in mare demersus est; illius reliquiæ Romam asportatæ in sacello Lateranensi conduntur, hujus vero corpus ab Salona excisa in urbem novam Spalatensem translatum, ibidem etiamnum in æde Cathedrali honorifice locatum, summa veneratione colitur.

Duo alii Anastasii Cornicularii.

Duos præterea Anastasios, alterum S. Venantii Camertis, alterum S. Agapiti Prænestini acta nobis exhibent, utrumque Cornicularii titulo ac dignitate insignem, utrumque Agapiti & Venantii in suppliciis pro Christo perferendis alacritate & constantia, miraculisque vehementer commotum, impulsumque, ut Christianam religionem susciperet. Actorum S. Agapiti Prænestini varia cum inveniantur exemplaria, miles ille cornicularius ad Christi fidem conversus alibi *Attalus*, alibi *Anastasius* appellatur. Quam ob rem Galesinius & Maurolycus alterum ab altero distinguunt, & utriusque ad Christum conversionem Agapito Prænestino Martyri attribuunt, atque Attalum quidem Romæ, Anastasium vero Salonæ martyrio perfunctum tradunt. Guilielmus Cuperus non audet *multiplicare Sanctos. Quid si Cornicularius*, inquit, *binominis fuerit, ut Petrus Equilinus videtur innuere, cum scripsit: Anastasius sive Attalus passus est sub Aureliano Augusto, & Præside Antiocho Romæ*.

Alter Prænestinus fortasse binominis.

Ego vero sic existimo Attalum quidem Agapito Prænestino martyrii socium attribuendum esse, Anastasium vero ejusque conversionem ac martyrium referri oportere ad Agapitum Salonitanum Antistitem, ut infra declarabimus. Acta Sancti Agapiti Prænestini pueri ac Martyris *admodum depravata* esse docet Baronius in notis ad Mart. Rom. die 18. Aug., cui sane quidquid hominum eruditorum est, facile consenserit; ut nemini mirum videri debeat in aliquibus apographis nominum quoque depravationem factam esse, & in locum Attali, aliunde suffectum fuisse nomen Anastasii.

Alter Camers.

Qui autem Acta S. Venantii Camertis consarcinavit, cum videatur non tam dedisse operam, ut res veras certasque, quam ut multas & admirandas de hoc sanctissimo Martyre scriberet, in iisdem actis Attalum pariter & Anastasium illigavit; hunc Venantii constantia compulsum ad Christiana sacra suscipienda, illum vero a Præside immissum fuisse ait, ut Venantium a Christi cultu abduceret: quod idem scriptum invenio in aliquibus exemplaribus Actorum S. Agapiti Prænestini. Acta Venantiana ex Baronii sententia in notis ad Martyr. Rom. die 18. Maji, *ob nimiam temporis vetustatem superinducta mendis, censura indigent, & castigatione non modica*. Godefridus Henschenius non posse se non timere ait, ne Acta Venantii Camertini, *hac quoque in parte, qua de S. Anastasio, & sociis agunt, furfuris multum habeant admixtum, quod defectu meliorum notitiarum difficile sit segregare ab eo, quod forsitan verum est*. Rem penitus cum investigasset Daniel Papebrochius, manifesto comperit Acta S. Agapiti Prænestini infusa esse in historiam S. Venantii Camertis, verbis quidem subinde immutatis, rerum tamen ac sententiarum contextu ferme ubique retento; nisi quod Camertinus historicus iis, quæ ex Agapito ad Venantium transtulerat, alia præterea multa aliunde accepta subjecit; id quod fusius & planius suo loco explicabitur. Ad Anastasium quod attinet, ego illum ex tabulis Salonitanis subreptum existimo, invectumque in Acta S. Agapiti Prænestini, hinc vero in historiam S. Venantii translatum. Quapropter Agapito Prænestino suum quidem Attalum si quis fuit, relinquendum puto; Anastasium vero tum Prænestino Agapito, tum Venantio Camerti adimendum, & Agapito nostro Salonitano restituendum censeo. Neque ab hac sententia discrepare videntur Galesinius & Maurolycus, qui Attalum ab Anastasio distinguunt, & hunc quidem Salonæ, illum autem Romæ martyrium objisse affirmant.

Acta Agapiti Prænestini Actis Venantii Camertis inserta.

CONSECTARIUM SECUNDUM.

Agapitum illum, cui Anastasii Cornicularii conversionem Martyrologi adscribunt, Salonitanum esse, non Prænestinum.

Ex omnibus Martyrologis, quorum formulas superiori paragrapho descripsi, nemo unus est, quin Salonæ constituat locum certaminis & martyrii S. Anastasii. Ex quo plane perspicueque intelligitur, id, quod de Beato Agapito ibidem commemorant, referri nullo modo posse ad Agapitum Prænestinum puerum ac Martyrem, cujus item constantia Anastasium quemdam, seu potius Attalum ad Christi religionem conversum fuisse memoriæ ac litteris proditum est. Quantum abest Latium a Dalmatia, Præneste ab Salona, tantum differunt Agapitus, & Anastasius Salonitani Martyres ab Agapito & Anastasio sive Attalo Prænestinis Martyribus. An qui Salonæ ex Idolorum cultore Christi prædicator ac testis repente factus pro religione occubuit; inde usque ab illa urbe Agapitum puerum pro Christo apud Prænestinos decertantem prospexit, cujus admirabili virtute & constantia ad Christianam profitendam religionem, & martyrium subeundum excitaretur? Nisi forte existimes ab Anastasii conversione ejusdem martyrium loco disjunctum fuisse, ut Præneste quidem ad Christum se adjunxerit, ejusdemque nomen prædicaverit, at Salonæ pro religione jampridem suscepta vitam & sanguinem profuderit. Id quidem probabile sibi videri scripsit Guilielmus Cuperus, videlicet *Anastasium post publicam fidei professionem ex Italia in Dalmatiam discessisse, ut imminentem persecutionis procellam evitaret; ac postea Salonæ ab Ethnicis pro fide interfectum esse*. Et sane in quodam apographo Actorum S. Agapiti scriptum invenio Attalum illum, quem alii Anastasium vocant, cum palam multis audientibus, & clarissima voce Christianum se professus esset, indidem abjisse; neque de illius martyrio quidquam ibidem subjicitur. Sed in aliis apographis eidem loco ac tempori conversio pariter ac martyrium Attali sive Anastasii affigitur: quod fatetur ipsemet Cuperus: *Illa*, inquit, *Attali confessio hic ita describitur, ac si eodem tempore ac loco martyrium subjisset*. Si autem verum est, quod pro certo affirmat Papebrochius, Acta S. Venantii pueri & martyris Camertis eadem omnino esse, atque Acta S. Agapiti Prænestini, in illis plane aperteque dicitur Anastasius, eadem in urbe, eodem fere tempore, ejusdem Præsidis, qui quæstionibus de S. Venantio sive Agapito habendis præerat, judicio ac sententia damnatus, & extremo supplicio affectus fuisse. Nec vero est verisimile, ut satellites illi Anastasium Christi divinitatem magna voce prædicantem impune abire siverint,

Anastasii Cornicularii conversio Agapito non Prænestino, sed Salonitano adscribenda.

verint, & inde usque in Dalmatiam profugere. Igitur vel nullus fuit hujusmodi Anastasius Camertinus, & plane commentitius, ac primum Agapito Prænestino, tum Venantio Camerti aliunde affictus; vel si quis fuit, certe ab eo distingui oportet Anastasium Salonitanum Martyrem, hujusque conversio referri non potest ad Prænestinum Agapitum, seu Venantium Camertem, sed attribui debet Agapito Salonitano Episcopo. Præterea si quis Martyrologicas formulas paullo accuratius expendat, is clare perspiciat Anastasium Salonitanum Martyrem ferme ibidem loci martyrio perfunctum esse, ubi paullo ante superstitionem palam ejuraverat; sic prorsus, ut inter ejus conversionem & martyrium haud multum temporis interfluxerit; nam statim atque de Anastasio Corniculario ad Christum converso nunciatum est Aureliano, is subita vehementique iracundia exardescens *mox perire illum jussit*, ut Ado & Usuardus testantur: ex quo fit, ut Anastasius spatii, quod satis esset ad Dalmaticum iter conficiendum, non habuerit. Cum igitur Martyrologi cum Salonæ martyrium obiisse tradunt, necesse est ibidem quoque, aut certe in Dalmatia eumdem, non Prænestino, sed Salonitano Agapito auctore & impulsore, Christianæ religioni nomen dedisse. Huc adde, quod si in eo perstes, negesque omnino ad Salonitanum Agapitum referri debere conversionem ejus Anastasii, quem XII. Kal. Septembris Martyrologi commemorant, cujusque martyrium Salonæ attribuunt, illud quoque concedas necesse est, non paucos menses, sed integrum omnino annum, & aliquot præterea dies ab Anastasii conversione ad ejusdem martyrium elapsos esse. Nam ex omnium Martyrologorum sententia Agapitus Prænestinus die 18. Augusti, Anastasius vero altera & vigesima ejusdem mensis die Salonæ præclaram pro Christo mortem oppetiverunt. Fac igitur uno alterove die ante interitum Agapiti Prænestini Anastasium, qui ibidem intererat, ejusdem constantia & exemplo adductum fuisse, ut palam publiceque avitæ superstitioni nuncium remitteret, atque in his, qui Christum colerent, nomen suum profiteretur. An vero, quod Præneste Salonam itineris est, quinque dierum spatio ab eo confici potuisse existimes; quod necesse omnino est, ut eodem anno, quo Agapitus Præneste, Anastasius Salonæ martyrii palmam adipisceretur, hic die 21, ille die 18. Augusti? Aut ergo conversionem & martyrium Anastasii loco necesse est conjungas, & Salonæ vel Dalmatiæ utrumque adscribas; aut alterum ab altero unius anni intervallo disjungas oportet, contra quam docent Martyrologi, qui satis aperte indicare videntur intra paucos dies omnia acta peractaque esse, quæ de illius conversione & martyrio narrant: *Cum videret B. Agapitum*, inquit Ado, *inter tormenta fortiter Christum confitentem, exclamavit: Magnus est Deus, & non est alius præter eum: erat autem Cornicularius miles; ad quem Præses, sicut video*, inquit, *seductus es. De quo Præses Imperatori Aureliano renunciavit, qui mox perire illum jubet*. Eadem, & iisdem fere verbis rem totam describunt Usuardus, & alii. Viden', ut omnia paucorum dierum spatio conclusa sint, confessio Agapiti, exprobratio Præsidis, nuncius missus ad Aurelianum, qui tum prope aberat Salona, ut infra ostendemus, & relata ab eo damnationis sententia. Cum igitur Anastasii Cornicularii martyrium ab Salona dimoveri nequeat, illud quoque fateamur necesse est, ejusdem ad Christum conversionem non in Italia, sed in Dalmatia, non apud Prænestinos vel Romanos, sed apud Salonitanos vel Dalmatas accidisse; neque Prænestino, sed Salonitano Agapito adscribendam esse.

Anastasius Cornicularius eodem loco ad Christum conversus, & Martyrium adeptus.

Nemo autem existimet formulis illis Martyrologicis nihil aliud significari, nisi diem festum Salonæ olim actum XII. Kal. Septembris, & institutum ad colendam celebrandamque memoriam B. Anastasii Cornicularii, quamquam is non Salonitanam, sed Prænestinam urbem sanguine suo imbuerit, & martyrio illustraverit. Nam id ad susceptam opinionem tuendam tuo quidem arbitratu dixeris, nullo certe argumento satis firmo umquam probaveris; neque sane intelligo, quid causæ excogitari possit, cur Salonitani Martyrem illum Prænestinum in fastos suorum Divorum receperint, eidemque festum diem, & peculiares quosdam honores anniversarios decreverint. Sed illud præcipue ab urbe Salonitana Martyrium S. Anastasii disjungi vetat, quod Ado Salonæ constituit *Natale S. Anastasii Martyris*, quo quidem usitato communique apud Martyrologos vocabulo martyrium, quo Martyres cœlo renasci dicuntur, semper designari solet.

Martyrologi non solum anniversariam commemorationem B. Anastasii, sed etiam martyrium Salonæ affigunt.

Si quæras, unde illud acciderit, quod qui laudata Martyrologia egregiis animadversionibus illustrarunt, cæterique Hagiologi fere omnes Anastasii ad Christum conversi laudem non Salonitano, sed Prænestino Agapito attribuant, in promptu est, quod respondeam; id scilicet profectum esse ex ignoratione Agapiti Salonitani Episcopi, quem si per ea tempora Salonæ, ubi pro Christo decertavit Anastasius, Episcopali officio functum fuisse scivissent, nullus dubito, quin omnes hujus conversionis causam a Prænestino ad Salonitanum Agapitum transtulissent; præsertim cum nemo ex illis sit, cui non displiceant Acta Prænestina; nemo sit, qui ea satis idonea ad fidem faciendam esse existimet. Sed cum apud Martyrologos fere omnes Agapitum elogio Anastasiano insertum legerent, nullum alium ejus nominis Martyrem excogitare potuerunt, nisi Prænestinum antiquo cultu, multorumque litteris ac laudibus celebratum; neque enim mirum, si quem Dalmatæ vix nossent, extraneis scriptoribus plane ignotus fuerit Agapitus Episcopus Salonitanus, quo cum longe aptius & verisimilius Anastasii Cornicularii tum conversio, tum martyrium colligatur. Huc accedit auctoritas Salonensium Episcopalium Catalogorum, qui cum Anastasii martyrium referant ad Pontificatum Agapiti Antistitis Salonitani, satis indicant hunc esse illum ipsum Agapitum, cui Martyrologia conversionem Anastasii adscribunt. Cum igitur vix dubitari queat, quin Anastasius, de quo apud Martyrologos mentio fit, eodem loco ad Christum se adjunxerit, ubi martyrii decus adeptus est, illud quoque fateri oportet, insertum formulis illis nomen & commemorationem Agapiti pertinere ad Agapitum Salonitanum Antistitem, neque ullo modo ad Agapitum Prænestinum puerum transferri posse.

Cur conversionem Anastasii omnes recentiores Hagiologi Prænestino, nullus Salonitano Agapito attribuant.

CONSECTARIUM TERTIUM.

De Martyrio Agapiti Episcopi Salonitani.

QUamvis Martyrologi sæpius laudati, cum Anastasii gratia, quasique obiter Agapiti in allatis formulis meminerint, non putarunt esse ejus loci atque instituti nominatim persequi tormenta & supplicia eidem Agapito ob Christianam religionem inflicta; ea tamen & multa & gravia fuisse ex eo intelligi potest, quod hæc ipsa fortiter suscepta, constanterque ab illo sanctissimo Episcopo tolerata, impulerint Anastasium haud vulgari dignitate virum, ætate pariter ac prudentia maturum, ut omni abjecta cunctatione palam ac fiden-

Supplicia inflicta Agapito Salonitano Episcopo multa & acerbissima.

fidenter Christianam religionem profiteretur, quod videlicet secum ipse ita statuerat, tantam suppliciorum acerbitatem cum tanta animi alacritate & constantia conjungere posse neminem, cui non vires majores, quam pro humanæ naturæ imbecillitate, atque adeo divinitus infusæ suppeterent. Neque ulla dubitatio esse potest, quin Agapitus inchoatum martyrium absolverit, quamquam Martyrologi nihil de illius morte commemorent: quæ enim causa esse potuit, cur illum Tyrannus dimitteret, quem idcirco tot ac tantis cruciatibus afficiebat, ut eidem aut religionem, aut vitam adimeret. Cæterum in promptu est ratio, ut paullo ante monui, cur Martyrologia Agapiti mortem silentio prætereant, pœnasque eidem inflictas summatim leviterque perstringant. Cum enim ea dies Anastasii martyrio consecrata esset, non erat ejus diei ac loci plura de S. Agapito referre, cujus commemorationem non ultra attingi oportuit, nisi qua cum Anastasii conversione, ac martyrio cohærebat. Illud potius mirari licet, quamobrem nobilissimi illius martyris nomini ac memoriæ nullum diem certum ac proprium neque veteres, neque juniores Martyrologi assignaverint; præsertim cum antiqui eum ignorare non possent, quem ipsimet laudaverant, cujusque mentionem S. Anastasii elogio intexuerant. Ac mihi quidem hujusce rei causa nulla occurrit, nisi eam fuisse dixerim, quod Martyrologis ignotus esset dies, quem Agapitus præclara pro Christo morte consecraverit; ac proinde nullum diem certum fixumque constituere potuerunt, cui Agapiti nomen ac martyrium affigerent.

Cur dies natalis Agapiti Salonit. in antiquis Martyrol. desideretur.

CONSECTARIUM QUARTUM.

De Anno Pontificatus initi, & suscepti martyrii.

THomas Archidiaconus, nisi quis alius, Historiæ Salonitanæ majori nondum typis editæ præfixit indiculum Salonensium Antistitum hoc titulo inscriptum: *Memoria Archiepiscoporum Salonitanæ ecclesiæ*, qui habetur in Levacovichiano, & Barberiniano ejusdem historiæ codicibus. Hujus indiculi ipsum Archidiaconum, qui illam scripsit historiam, auctorem fuisse verisimile est. Ibidem autem inter Episcopos Salonitanos annumeratur *Amabilis*, sive *Agapitus*, ad cujus nomen hanc notam Auctor adjecit: *Suo tempore martyrium suscepit B. Anastasius sub annis Christi 281. præsidente in cathedra D. Petri B. Marcellino*. Si ergo Agapitus ecclesiæ Salonitanæ per id temporis præerat, cum Anastasius pro Christo mortem oppetiit, necesse est huic illum æqualem fuisse. Is igitur recte constituet tempus illud, cui Salonitanum Agapiti Pontificatum illigari oporteat, qui antea B. Anastasii martyrium certa temporis nota obsignaverit. Anastasium autem martyrio defunctum esse Aureliano imperante, convenit inter omnes Martyrologos supra laudatos, si unum itemque alterum ex junioribus excipias, qui ejusdem necem Alexandri vel Diocletiani temporibus per errorem adscripsit. Ergo illud quoque constare necesse est, Agapiti Pontificatum cum Aureliani ætate imperioque conjungendum esse. Et Romanus quidem catalogus Episcopatum Agapiti temporibus Aureliani Imperatoris, & Felicis Romani Pontificis illigavit.

Tempus Pontificatus Agapiti colligi debet ex tempore martyrii Anastasii.

Quod vero Auctor historiæ Salonitanæ de anno martyrii Anastasiani, & de Pontificatu Marcellini postremo loco adjecit, id nullo prorsus modo cum veritate cohærere potest, ut in Præfatione ostendimus. Erravit ille sane, omninoque in hoc omnis est error, quod Anastasii martyrium in alterum & octogesimum tertii sæculi annum conjecit, cum aliquot ante annos Aurelianus obiisset; & præterea eumdem annum Marcellini Romani Pontificis nota insignivit, qui non ante an. 296. universalis ecclesiæ regimen suscepit. Verum id non obstat, quo minus pro certo sumi haberique liceat, Agapitum & Anastasium ætate conjunctos fuisse; præsertim cum Ado, Usuardus, Notkerus, aliique eos conjungant, ut supra vidimus. Cæterum nullus est auctor, quamvis doctus & accuratus, quin quandoque sive ignoratione, sive incogitantia peccet; neque illos audiendos esse arbitror, qui ubi temporibus erratum sit, continuo de re tota dubitant; perinde quasi rerum gestarum veritas sine apta, & rei utique accommodata temporum distributione nullo modo constare possit; nam sæpe contingit, ut quos verissima & sensisse, & scripsisse fatemur, eorum diligentiam in distinguendis notandisque temporibus requiramus: quæ quidem censura in Auctorem historiæ Salonitanæ maxime convenit, ut præclare animadvertit Historicus Dalmata in suis ad eamdem historiam animadversionibus. Nam in rebus narrandis nihil illo veracius, nihil sincerius, nihil diligentius; at idem in Chronologia nonnumquam labitur, temporum ordinem perturbat, annos præpostere distribuit, alios alio trajiciens. An vero, quod temporibus erraverit, idcirco historici hujus fides & auctoritas claudicat? nihil minus. Nam illius ecclesiæ, cujus erat Archidiaconus, historiam cum scriberet, de rebus propriis domesticisque scribebat, quarum notitiam facile nancisci poterat; habebat enim tabulas & monumenta ecclesiastica, unde eas addisceret. Contra vero cum res easdem in ordinem chronologicum redigere vellet, & suos cuique annos accommodare, ad id perficiendum plus aliquid requirebatur, quam quantum ex domesticis tabulis colligere potuit; nam in antiquis hujusmodi monumentis temporum notæ ferme desiderantur, aut certe obscurius indicari solent, quam ut per se ipsæ, & nullo extrinsecus accepto, adhibitoque lumine, dignosci possint. Itaque quod domi deerat, aliunde sumere necesse habuit; & epochas, quibus suam historiam innecteret, sibi adscivit ex universali Romanorum Pontificum & Imperatorum chronologia, quam fortasse non perinde, uti res proprias, callebat, ex quo factum est, ut sæpe ordinis ac temporum perturbatione peccaverit.

Anachronismus indiculi Salonensium Antistit.

Auctor historiæ Salonitanæ in rebus narrandis verax, in temporibus notandis minus diligens.

Jam vero ad rem propositam, ut regrediar, hoc fixum & ratum esse oportet, quod in historia Salonitana e Diptychis monumentisque ejusdem ecclesiæ descriptum comperimus, nimirum Agapitum Episcopum Salonæ ab ætate S. Anastasii martyris disjungi non posse, id quod alii etiam Episcoporum Salonensium Catalogi supra laudati docent. Hujus autem martyrium ad imperium Aureliani revocant Martyrologi fere omnes. Igitur Pontificatus Agapiti cum imperio Aureliani temporum nexu conjungitur. Cum autem Aurelianus, quemadmodum juxta probabiliorem chronologiam dicendum erit in Actis Joannis Salonitani Antistitis, imperare cœperit an. 270. & vitam simul atque imperium amiserit an. 276. adhuc in incerto est annus, unde Pontificatus Agapiti initium duxit; nec satis constat, utrum eadem temporis mensura illum definiri oporteat, qua imperium Aureliani circumscribitur; an vero angustius contrahi, aut latius extendi. Meminerit lector, quæ a nobis supra dicta sunt de octo illis Salonitanis Episcopis, post quos Agapitus ecclesiam Salonitanam gubernavit. Ubi plures occurrunt Episcopi, neque de anno-

Martyrii Anastasii & Pontificatus Agapiti cum imperio Aureliani connectitur.

annorum numero constat, quo cujusque Pontificatus metiendus sit; totum illud spatium, quo omnes includi necesse est, vel conjectura aliqua, si qua forte suppetat, vel arbitratu nostro in singulos distribuimus, & certa temporis circumscriptione uniuscujusque Pontificatum concludimus: quæ quidem circumscriptio quamvis arbitraria, dum Episcopos illos, vage effusos per incerta tempora, in ordinem quemdam adducit, & suis quemque limitibus coercet, rerum ac temporum confusionem adimit, memoriæ lumen affert, historiæ perspicuitatem conciliat. Cum igitur ad normam hujus chronologiæ, ut ita dicam, arbitrariæ octo superiorum Antistitum tempora digesserim; & Maximi II. qui proxime ante Agapitum ecclesiæ Salonitanæ præfuit, anno Christi circiter 270. affixerim; sequitur ab eodem ferme anno Agapiti Salonensis Episcopi primordia repetenda esse, quo quidem anno Aurelianus etiam Romanum imperium adeptus est; quamvis alii Aureliani initium in annum insequentem cum Baronio conjiciant.

Agapiti Episc. initia referri possunt ad an. 270.

Restat, ut investigemus annum illum, quo cum martyrium Agapiti colligari oporteat. Nec discrepat, quin eodem anno, eodemque Aureliano imperante, Agapitus pariter atque Anastasius religionis causa mortem subierint: sed cum Aurelianus annos quinque & sex præterea menses imperium tenuerit, ut tradunt Eusebius, Eutropius, Victor, Cassiodorus, Epiphanius, aliique, non satis constat, quinam annus ex eo quinquennio utriusque martyrio sit assignandus. Illud pro certo haberi oportet, utrumque pro Christo interfectum esse ante universalem persecutionem ab eodem Imperatore Christianis indictam: vix enim feralia edicta Aurelianus emiserat, eaque per Romanas provincias circumferri ac promulgari cœperant, cum impietatis suæ pœnas dedit, Mnesthei fraude ad Cænophrurium inter Byzantium & Heracleam occisus, sub initium anni 276. Id apertissime docuit Lactantius, a quo non dissentit Eusebius: *Verum*, inquit, *illi, ne perficere quidem quæ cogitaverat, licuit, sed protinus inter initia sui furoris extinctus est. Nondum ad provincias ulteriores cruenta scripta pervenerant, & jam Cænophrurio, qui locus est Thraciæ, cruentus ipse humi jacebat, falsa quadam suspicione ab amicis suis interemptus*. Mors Aureliani, ut graves peritique Chronologi tradunt, incidit in mensem Martium, annumque juxta nostros calculos 276. Ab ejus interitu interregnum fuit mensium circiter septem, quod de Imperatore eligendo Senatum inter & milites amica, & ad eam diem rara esset orta contentio, eas partes mutuo sibi utrisque deferentibus. Tandem ab Senatu VII. Kal. Octobris, ut docet Vopiscus, creatus est Tacitus. Quare si a VII. Kal. Octob. sive a 25. Septemb. menses fere septem Augustalis interregni retrorsum enumeres, ad mensem Martium pervenies, quo cum Aureliani necem connecti oportet. Cum igitur Aurelianus haud multo post mortem obierit, quam solemni & publico decreto Christianos persequi, necarique jusserat, hujus persecutionis initium conjungi potest cum Januario ineunte hujus anni 276. vel ad mensem extremum superioris anni revocari: neque enim longius quam duorum vel trium mensium intervallum ab decreta persecutione ad mortem Aureliani effluxit. Omnes autem Martyrologi in mensem Augustum Anastasii martyrium conferunt, nec vero multum temporis inter martyrium Agapiti necemque Anastasii intercessit: uterque igitur antea pro religione mortem occubuit, quam Aurelianus universæ ecclesiæ bellum indiceret. Scio equidem ab gravissimis Auctoribus tempestatem illam ab Aureliano excitatam protrahi usque ad imperium Taciti, & quamplurimos martyrum, qui in Martyrologiis sub Aureliano cæsi dicuntur, idcirco ad persecutionem Aureliani referri quamvis post hujus interitum interfectos, quia ex Aureliani edicto in eos pœna capitali animadversum est. Sed neque Agapiti, neque Anastasii martyrium colligari potest cum Augusto mense illius interregni, quo adhuc fervebat Aurelianea persecutio, antequam Tacitus Romanum imperium capesseret; nam Martyrologi tradunt Anastasium, vivo ac jubente Aureliano, cui de illius ad Christum conversionem nunciatum fuerat, extremo supplicio affectum esse. Uterque igitur ante persecutionem & obitum Aureliani, itemque ante annum 276. martyrii coronam obtinuit.

Aurelianus extinctus mense Martio an. 276.

Agapitus & Anastasius jubente Aureliano pro Christo cæsi.

Cum Aurelianus ex juris formula Christianos persequi decrevit, annos ab imperio suscepto quinque & menses aliquot jam exegerat, ex quibus elici oportet annum illum Agapiti & Anastasii martyrio insignem. Ac principio ille quidem adeo nihil maligne acerbeque adversus Christianos molitus est, ut potius bene animatus erga illos esse, reique Christianæ favere videretur: argumento est, quod cum Paullus Samosatenus Episcopus Antiochiæ ob nefariam hæresim Concilii Antiocheni sententia damnatus, suaque ecclesia & sede Pontificia dejectus Aurelianum appellasset, is controversiam illam ad Romanum Pontificem Italiæque Episcopos remisit. *Paullus*, inquit Eusebius lib. 7. cap. 26. *& Sacerdotio abscissus, & communione, cum de domo ecclesiæ nollet exire, interpellatus Imperator Aurelianus, religiose satis de hoc sancteque decernit, iis præcipiens ecclesiæ domum tradi, quibus Italiæ Sacerdotes & Romanus Episcopus scriberent*. Sed non multo post hominum impiorum fraudes, confictæque adversus nos calumniæ Aureliani voluntatem a Christianis abalienarunt; quod docet Eusebius: *Et tum quidem talis erga nos existebat Aurelianus. Processu vero temporis immutare propositi sui bonum cœpit, & malis consiliis depravatus persecutionem erga Dei ecclesiam meditari*. Propius nihil est factum, quam ut statim conceptum adversus Christianos odium furoremque effunderet; sed tunc nefariis ejus cœptis & conatibus divina providentia obstitit, nam compositum in Christianos edictum subscribere aggrediens, manu divinitus obtorpescente, absterretur: *Dictatis jam litteris, & scriptis*, ait Eusebius, *cum superesset sola subscriptio, divina dextera interveniens, subscriptionem nefanda dexteræ deturbavit*. Nec vero Christianæ religionis, si fieri posset, abolendæ consilium abjecit, sed in aliud tempus reservavit, extremisque sui imperii temporibus reipsa exsequi ac perficere conatus est, ut docet Eusebius in Chronico: *Aurelianus cum adversum nos persecutionem movisset, fulmen juxta eum comitesque ejus ruit: ac non multo post, inter Constantinopolim & Heracleam, in Cænophrurio viæ veteris occiditur*.

Aurelianus initio visus Christianis favisse,

Sed postea eos variis in locis exagitare cœpit,

Interea dum aptum opportunumque tempus delendi Christiani nominis præstolatur, licet gravissimis bellis, reique publicæ curis implicitus, haud tamen continere se potuit, quin identidem pro re nata Christianos affligeret, quorum haud paucos eo temporis intervallo variis in locis de medio sustulit. Neque enim omnes, qui Aureliano imperante ob religionem interempti leguntur, ad persecutionem Aureliani referri possunt, quamvis hæc novem fere menses tenuerit, & producta sit usque ad imperium Taciti, qui finem eidem imposuit. Certe Agapitus puer idemque egregius martyr Prænestinus jubente quidem Aureliano, sed nondum com-

rem Christianam sine edictis identidem afflixit,

compositis promulgatisque edictis ecclesiam universam persequente, martyrium subierit necesse est; quippe cum Martyrologi omnes praeclaram ejus mortem ad diem 18. Augusti adscribant, qui mensis cum Aureliano vivo, persequentique universos Christianos componi nequit. Philippus Brasseur Monachus Benedictinus Cœnobii Laetiensis in Belgio, & Cimiliarcha ecclesiae Laetiensis apud Bolland. die 18. Aug. martyrium Agapiti Praenestini consignavit anno 275. & Augusto ejusdem anni mensi, aliquot scilicet mensibus ante indictam Aureliani persecutionem. At fortassis ejusdem Agapiti extremum certamen ac supplicium aptius accomodari potest ad annum 272. Quieto & Voldumiano Consulibus, cum urbanam Praefecturam, ut docet Emanuel Schelstrate Antiq. ecclef. tomo 2. Antiochianus, sive Antiochus gerebat. In Actis enim Praenestinis scriptum invenio Antiochum Praefectum, quem aliqua exemplaria, vocabulo temporibus illis inusitato, Regem appellant, Agapiti quaestionibus ac tormentis judicem praefuisse, qui si idem fuit atque Antiochianus Romae Praefectus, Agapiti Praenestini martyrium dimoveri nequit ab eo anno 272. quo cum Romanam Antiochiani, sive Antiochi Praefecturam Schelstrate colligavit. Huc accedit, quod Josephus Maria Suaresius Episcopus Vasionensis in sua *Praeneste antiqua* huic ipsi anno 272. Agapiti Praenestini martyrium affixit. Praeterea si Felix Romanus Pontifex ante duos annos & quinque menses Dionysio subrogatus pro Christo vitam profudit III. Kalendas Jun. an. 275. juxta Baronium, ejus martyrium septem fere mensibus Aureliani persecutionem antecessit. Ad haec: Baronius martyres quamplurimos cum hoc, & superioribus annis conjunxit; & quamvis horum plerique revocari possint aut debeant ad annum 276. quo persecutio illa saeviebat, in septimum fere, post necem Aureliani, mensem producta; attamen dubitari non potest, quin Aurelianus, antequam universos Christianos edictis ac suppliciis acerbissime insectari constitueret, multos religionis causa alios alibi necari jusserit, inter quos Agapitum Episcopum, & Anastasium Cornicularium, martyres Salonitanos annumerandos censeo.

Mihi autem nullus occurrit annus, quo cum aptius ac verisimilius martyrium utriusque copulari queat, nisi annus septuagesimus quintus tertii saeculi, cum Aurelianus reipublicae causa degebat in Dalmatia, aut certe prope aberat ab ea provincia. Hoc quippe anno Aurelianus e Gallia digressus, post barbaros ab obsidione Vindelicorum depulsos, in Illyricum proficisci maturavit, ut in ea regione, quam moliebatur adversus Persas, expeditionem adornaret. *Vindelicos*, inquit Vopiscus, *obsidione barbarica liberavit, deinde ad Illyricum rediit, paratoque magno potius, quam ingenti exercitu, Persis bellum indixit*. Porro copiis ac legionibus ex Dalmatia universaque Illyria conscribendis, caeterisque rebus ad Persicum bellum necessariis comparandis plures in Illyrico menses extraxit; neque ante mensem Februarium an. 276. cum exercitu Persis bellum illaturus discessit. Verum in ipso itinere inter Heracleam & Byzantium Mnesthei Notarii fraude ab amicis occiditur mense Martio ineunte, duobus aut tribus fere mensibus, postquam universalem adversus Christianos persecutionem edixerat. Jam verò nullus mihi videtur assignari posse annus Agapiti & Anastasii martyrio opportunior, quam an. 275. proximus ante interitum Aureliani, cum is haud procul a Dalmatia apud Illyricos versaretur. Ita fit, ut Salona nuncii ac litterae de conversione Anastasii Cornicularii, brevi

Anno 275. Aurelianus in Illyrico degebat.

expeditoque itinere ad Aurelianum in propinquis regionibus commorantem afferri potuerint, atque ejusdem in Anastasium sententia per eosdem nuncios Salonam referri. *De quo*, idest Anastasio, *Praeses Imperatori Aureliano renunciavit, qui mox perire illum jubet*; ut Ado scripsit, a quo Usuardus, & alii non dissentiunt. Sed de his fusius & distinctius in Actis Joannis, qui Agapito proxime successit, ubi de persecutione Aureliani, ac triplici ejus in Illyricum adventu agendum erit. Hoc eodem an. 275. Andreas Zmajevitius Archiepiscopus Antibarensis, quem rerum Illyricarum auctorem laudare possum accuratissimum, Anastasii Cornicularii necem consignavit, a qua cum ne unius quidem mensis intervallo disjungi queat martyrium Agapiti Salonitani Episcopi, cujus in excipiendis perferendisque cruciatibus mira alacritas & invicta constantia Anastasium perpulit, ut Christianae religioni nomen daret; ex eo fit, ut eodem an. 275. uterque eodem Augusto mense, eodem imperante Aureliano, nondum tamen universam ecclesiam persequente, egregiam pro Christo mortem oppetierit.

Anastasius & Agapitus ob Christi interempti mense Augusto ann. 275.

Ac Baronius quidem imperium Aureliani usque ad an. 78. tertii saeculi perduxit. Alii ejusdem interitum conjiciunt in annum ejusdem saeculi 75. Sed cum ejus initium videatur dimoveri non posse ab anno 270. ac Septembri mense ejusdem anni, & plerique ejusdem imperium quinque annorum, & sex praeterea mensium spatio definiant, ejus mors inciderit oportet in mensem Martium an. 276. Vide quae dicturi sumus in Actis Joannis Ep. cap. 12. §. 1. Caeterum si cui magis arrideat Chronologica Baronii vel aliorum computatio, martyrium Agapiti & Anastasii referat, per me licet, ad mensem Augustum anni vel 277. vel 274. conjiciendum quippe est in eum annum, qui annum necis Aurelianeae proxime antecedit, ut cum mense Augusto, a quo disjungi nequit, martyrium S. Anastasii, itemque Agapiti Salonitani, componatur.

Haec ferme habui de tempore ac martyrio Agapiti Salonitani Antistitis quae scriberem, nihil praeterea superest ex antiquis probatisque monumentis, quod afferre possim; nam ejus Acta, quemadmodum initio monui, incertum quo infortunio, casuve interierunt. Memini tamen dixisse me, illorum jacturam quoquo modo suppleri posse. Hujus vero loci atque instituti videtur esse id efficere, aut certe conari. Jamdudum edita in vulgus circumferuntur Acta S. Venantii pueri ac martyris Camertini, quae Daniel Papebrochius, aliique eruditissimi viri, gravi admodum censura perstringunt, propterea quod multa in eis occurrant, quae in eumdem martyrem nulla ratione convenire possunt. Quid si ex Actis jamdudum deperditis Agapiti Salonitani Episcopi multa illuc irrepserint; & quae minus cohaerent cum persona, & martyrio S. Venantii, ea congruentius ad nostrum Agapitum accommodari possint? Res est inquisitione digna, sed multis eadem difficultatibus implicita, & fortassis aliquorum etiam reprehensionibus obnoxia. Verumtamen audendum in loco est, tametsi idipsum dubitans ac mihi ipse diffidens aggredior. Rem totam conjecturis exsequar, ita prorsus, nihil ut affirmem, & aliorum velim esse judicium, utrum bene conjecerim. Atque ut ad id, quo pervenire volo, caute quasique pedetentim progrediar, primum omnium exponam, quid de Actis S. Venantii Camertis senserit, quidve censuerit Daniel Papebrochius, quem ipse mihi in hac disputatione ducem ac magistrum praefeci.

Acta S. Agapiti deperdita qua ratione suppleri possint.

CAPUT II.

Acta Agapiti Salonitani Antistitis ex Actis S. Venantii Camertis repetenda esse.

Celebre est apud Camertinos atque inclytum Venantii pueri ac martyris nomen; sed ejus Acta Daniel Papebrochius primum censuit apocrypha esse & commentitia. Deinde eadem bifariam divisit, ac primam partem desumptam esse affirmat ex Actis S. Agapiti pueri itidem, ac martyris Prænestini; alteram vero partem neutri adjudicat, neque Prænestino, neque Camertino martyri. Nos priorem partem conflatam esse putamus ex Actis Agapiti Prænestini, & Agapiti Salonitani; ex posteriori autem parte, pleraque si non omnia, cum Agapito Salonensi Episcopo haud inepte congruere.

§. I.

Acta S. Venantii Camertis Apocrypha, & supposititia esse, Auctore Papebrochio, non dissentientibus Baronio & Henschenio.

Acta S. Venantii Camertini pueri ac martyris, antequam judicium, & animadversionem Danielis Papebrochii subirent, Cæsari Cardinali Baronio aliisque Scriptoribus satis nota fuerunt; neque sane eorum censuram ac reprehensionem prorsus effugerunt. Unus tamen Papebrochius fuit, qui ex instituto eadem Acta in disquisitionem vocaverit, atque ad criticorum leges accuratius expenderit. Hæc autem descripsit ex manuscripto codice satis vetusto Abbatiæ S. Eutitii Nurciensis, quæ Camerino viginti, Nurcia sex millia passuum abest, & tomo IV. mensis Maji ad diem 18. inseruit. Liceat nobis hunc codicem appellare Camertinum, propterea quod historiam hanc de martyrio S. Venantii ab aliquo Camerte descriptam esse existimamus.

Neque vero cum Papebrochius hujusmodi Acta in vulgus ederet, ea illi mens fuit, quod ex instituti operis ratione tum ipsi, tum aliis esse solet, cum Divorum historias describunt, ut videlicet quæ sanctissimi Viri, auctore ac duce Deo, fortiter ac præclare gesserunt, ea tradita litteris ab oblivione hominum vindicent; simulque ut pateant in promptuque sint omnibus pulcherrima illa majorum nostrorum facinora, quæ posteros vel in admirationem rapiant, vel ad imitationem alliciant. Sed alio ille spectavit, neque enim idcirco Acta S. Venantii, quæ in codice Camertino descripta invenerat, typis mandanda curavit, ut ex eorum lectione egregius ille Christi Athleta vulgo innotesceret, sed ut ex animis hominum evelleret opinionem quamdam falso proditam, quæ S. Venantio permulta affinxit, cum ab illo aliena, tum inter se parum congruentia. Non ille quidem de sanctitate ac martyrio Venantii dubitat, non ejus nomen ac memoriam ex Divorum fastis eximit, nihil de illius reliquiis, nihil de cultu, nihil de antiqua adversus eumdem religione immutandum censet. Neque enim sapientissimo & cordatissimo viro venire poterat in mentem, ut ea vocaret in dubium, quæ Camertis ecclesiæ traditione nixa, multarum ætatum consensu firmata, universalis ecclesiæ auctoritate aut sancita aut permissa esse animadverteret. Sed cum hæc omnia rata esse ac firma, sarta ac tecta servari velit, nihil præterea certi de Venantio proferri posse contendit; nam quæ in ejusdem Actis continentur, omnia, aut certe pleraque non satis digna esse, quibus fides adhibeatur; sunt enim aut ab hominibus otiosis maleque feriatis conficta, aut aliunde adscita, & hujus martyris nomini sane inepte supposita. Hæc cum ille haud levibus argumentis ac rationibus ostenderit, satis mihi superque fuerit præcipua illius criticæ disquisitionis capita in hunc locum colligere; quibus expositis, nihil necesse erit de nostro addere.

Censura Papebrochii in Acta S. Venantii, intacto ejusdem martyrio & cultu.

Primum igitur in commentario prævio hisce verbis suam sententiam aperit num. 3. *Et hæc quidem antiqui cultus monumenta indubitata ac certa sunt omnia: utinam æque certa foret Passionis historia. Cum enim ex ea, tamquam ex fonte, unice profluxerit quidquid de hoc S. Martyre prosa vel rythmo, Latine vel Italice, vetustiori vel recentiori ævo, scriptum umquam fuit, aut in ecclesia primum quidem Camerina, nunc etiam universali, recitabatur olim, vel recitatur hodiedum inter divina officia, optandum quam maxime est, ut ea fuerit quam gravissime fidelissimeque conscripta. Sed quam frustra id optamus, tam parum fidei tribuere possumus quibuscumque compendiis inde acceptis.* Papebrochii censura.

Deinde cum *Historiam ablati & relati corporis* eruditis animadversionibus illustrasset, hæc subjecit: *Atque hæc certior omnis notitia, quam dare possumus de cultu, & corpore S. Venantii: cujus quia nec nomen invenitur apud ullos antiquos Martyrologos, datur intelligi, nulla ejus Acta primis octo vel decem sæculis nota fuisse Italis, apud quos satis diligenter colligebantur passiones martyrum ac vitæ Sanctorum. Qualia autem postea sint composita, & cujus fidei, ut per te possis æstimare, ipsa, licet alioqui hoc opere indigna, hic tota dabimus.*

Post descripta, ac lectorum oculis exposita S. Venantii Acta, *Annotationem criticam* eidem apposuit, & num. 1. codicem S. Eutitii, sive Camertinum, unde illa transcripserat, huic censuræ subjecit: *Ipse codex vel Camerino allatus, vel ex Camerinensi alio antiquiori descriptus, continet originariam omnem notitiam, quæ de S. Venantio Camerini habebatur, tunc cum ordinata fuerunt Missa & Officium hujus Sancti, quæ habemus ex Messali & Breviario vetusto ecclesiæ S. Venantii Camerinensis, tamquam in ea ab antiquo usurpata, donec sacra Rituum Congregatio intercessit, jussitque omnia fieri de communi. Congregationem movit haud dubio evidens fabulositas, quam continebat chimericum plane commentum de Antiocho Rege & Imperatore, Romano quidem, sed palatium Camerini habente, deque nescio cujus B. Joannis Papæ Pontificatu, cum eo nomine ante sæculum sextum nullus ecclesiæ Romanæ præfuerit.*

In eadem Annotatione critica n. 7. hæc habet; *Quid autem, si suspicari velit quisquam, Sanctum juvenem in aliqua, non tam persecutione, quam grassatione barbarica sub Longobardis, aliisve gentibus dejectum e muris, dissipatoque per lapsum cranio martyrem obiisse, extra omnem judicii formam, cujus deinde passionem fabulator aliquis, sicut vidimus, adornavit. Nolim ego id affirmare. Proponere tamen lectori volui, ut secum ipse statuat, quid, & quantum credere Actis velit, compendiisque inde sumptis.*

Hactenus Papebrochius. Neque a sententia Papebrochii Cæsar Card. Baronius longe abfuit. Is cum jussu & auctoritate Gregorii XIII. Pontificis Maximi, ea, quæ in Martyrologio Romano videri poterant emendatione digna, corrigeret, nomen S. Venantii hoc elogio ornatum eidem Martyrologio inseruit: XVIII. *Maji Camerini S. Venantii M,* qui

qui quindecim annos natus sub Decio Imperatore, & Antiocho Præside una cum aliis decem, gloriosi certaminis cursum, cervicibus abscissis implevit. Sed antequam ad eam diem S. Venantii nomen adscriberet, tabulas Camertinæ ecclesiæ sibi adeundas & consulendas putavit; in quibus multa animadvertit, quæ solertiori indagine, nec levi castigatione indigerent: qua de re non semel tantum, sed iterum ac tertio lectorem admonuit in Annot. ad Martyr. Rom. Ac primum quidem in notis ad eam diem 18. Maji: *Vidimus*, inquit, *tabulas ecclesiæ Camerinensis, nec non ejus Acta, sociorumque Mm., quæ tamen ob nimiam temporis vetustatem, superinducta mendis, censura indigent, & castigatione non modica.* Deinde cum ad diem 11. ejusdem mensis adjecisset nomen Anastasii & sociorum Mm. *Legimus*, ait, *horum Acta in gestis S. Venantii Martyris acceptis ab ecclesia Camerinensi, sed censura aliqua castiganda.* Postremo quarta die ejusdem mensis nomen S. Porphyrii hac nota insignivit: *Habetur mentio de eo in Actis S. Venantii, qui passus est Camerini; legimus ea manuscripta, sed in nonnullis emendanda.* Censura Baronii.

Censura Henschenii. Ad Papebrochii sententiam propius accessit Godefridus Henschenius, qui longius ætate provectus Papebrochium præclari illius operis & collegam habuit, & successorem reliquit. Is quippe in Acta S. Venantii paullo acrius, quam Baronius stylum exacuit. Cum enim tomo 3. die 11. Maji ageret de S. Anastasio Corniculario, ejusdemque sociis, & illorum res gestas ex Actis S. Venantii describeret, quæ sibi esset de illis opinio ac sententia, hisce verbis declarat: *Non possumus*, inquit, *ab animo prorsus excutere formidinem, ne hac quoque in parte Acta S. Venantii, quæ de S. Anastasio, & sociis agunt, furfuris multum habeant admixtum, quod defectu meliorum notitiarum difficile sit segregare ab eo, quod forsitan verum est.* Duo præcipue hic digna sunt, quæ notentur. Nam primum quidem Henschenius aperte indicat universa S. Venantii Acta suspecta sibi esse, cum dicat *eam quoque partem*, quæ ad Anastasium & socios pertinet, multis depravationibus refertam videri. Deinde licet plus falsi, quam veri reperisset, id totum omnino abjudicare, atque rejicere propterea non audet, quia vir gravissimus uberiores notitias sibi opus esse censuit, ut neque inconsulte neque temere judicium hujusmodi ferret, quo Actis illis fidem omnem abrogaret. Cæterum cum dixerit, *difficile esse segregare falsum ab eo, quod forsitan verum est*, apposita dubitationis nota satis ostendit, nihil propemodum in iisdem Actis contineri, quod certum omnino sit, & nulli controversiæ subesse possit.

Jam vero ut ad Papebrochium revertar, unde paullisper declinavit oratio, in hoc summa ejus, quod tulit, judicii, totaque illius censura consistit, ut neget cum S. Venantio congruere posse, quæ Camertinus codex eidem attribuit, propterea quod alia cum Geographia, alia cum Chronologia, omnia ferme cum historiæ veritate repugnent; ex quo efficitur, ut ejusdem Acta majori ex parte vel commentitia sint, vel certe aliunde adscita. Et Papebrochius quidem in ea fuit sententia, ut putaret historiam S. Venantii ex aliorum Martyrum actis descriptam & conflatam esse, atque oscitanter imperiteque cum Venantii nomine, patria, martyrio conjunctam. Quare priusquam ad rem nostram accedimus, iterum nobis consulendus est Papebrochius, ab eoque discendum, quo spectent, sive unde fuerint desumpta ejusmodi Acta, quæ S. Venantii nomen præseferunt.

§. II.

Pars prima Actorum S. Venantii Camertis usque ad numerum IX., desumpta est ex Actis S. Agapiti pueri ac Martyris Prænestini, auctore Daniele Papebrochio.

Animadversiones criticas una cum apocryphis S. Venantii Actis jam Papebrochius typis tradiderat; cum ecce tibi, unde minime sperabat, sese illi obtulit, qui ad rem solertius investigandam clarissimum lumen præferret, quasique digito intento fontem ipsum ostenderet, ex quo S. Venantii historia magna ex parte manaverit. Neque oblatum sibi ducem, ac lumen negligendum putavit; illuc animum & cogitationem intendit, diligenter inquirit, nullo propemodum negotio invenit, quod antea ille quidem suspicabatur, sed frustra quæsierat. Qua de re cum sibi gratularetur, neque illam uni sibi inventam duceret, statim in publicum & commune conferre statuit, quod privato studio atque industria sibi comparaverat. Hinc consilium illud cœpit, ut Actis S. Venantii adjungeret, & tomo IV. Maji jam typis impresso Appendicem innecteret huic titulo subjectam: *Quomodo Acta S. Venantii ex antiquioribus Actis S. Agapiti pueri Martyris Prænestini pro magna parte sint desumpta.*

Principio rem, quemadmodum gesta sit, & unde sibi acciderit, ut Acta S. Venantii in Actis S. Agapiti deprehenderit, lectoribus exponit. Forte evenit, ut in communi triclinio inter prandium legeretur historia S. Agapiti pueri & Martyris Prænestini, quam Petrus Ribadeneira descripsit; & mensæ pariter cum sociis Papebrochius accumberet. Is cum ad eam lectionem paullo acrius mentem intenderet, primum mirari, quid rei istuc esset, quod inter Acta S. Venantii, & Acta S. Agapiti tanta rerum, locorum, nominum similitudo intercederet, vix ut tenue aliquod vestigium, seu nota appareret, unde altera ab alteris discerni possent. Deinde memoria repetens, quæ de S. Venantio legerat, quæque ipse scripserat, subvereri cœpit, ne Acta S. Agapiti in Acta S. Venantii irrepserint. Quid plura? Ribadeneira indice ac duce, statim sub mensam ad archivum convolat, loculos scrutatur, codices diligenter excutit, ac demum invenit duo exemplaria manuscripta, & ad diem 18. Augusti seposita, quibus martyrium, resque gestæ S. Agapiti Prænestini continebantur. Quæ cum attente legisset, contulissetque accurate cum Actis S. Venantii, hæc cum illis usque ad numerum IX. adeo similia esse comperit, ut si pauca excipias, omnia fere inter se congruere viderentur. *Vidi*, inquit, *non solum eadem quoad substantiam, sed magna ex parte etiam quoad verba inserta legendæ S. Venantii; adeo ut hanc fere totam usque ad num. 9, (quæ enim deinceps sequuntur, aliunde superaddita sunt) inde transumptam fuisse appareat, uberiori aliquantulum phrasi, cum nonnulla transpositione rerum, & exigua tormentorum diversitate.* Acta S. Agapiti Prænestini in Actis S. Venantii a Papebrochio deprehensa.

Atque ut hujusmodi compilationis indicia lector ipse deprehendere manifesto, & manu quodammodo tenere possit, Acta S. Agapiti huic Appendici inseruit; singillatim omnia expendit, ostenditque nihil propemodum in his Actis contineri, quod non intervertenrint Camertini, ad suumque Venantium transtulerint. His Actis descriptis hanc animadversionem subjecit: *Vides hic non solum Antiochum Regem, sed & Porphyrium Virum Dei, & educationem Martyris in Monasterio, & anno-*

annorum quindecim ætatem, & generis nobilitatem; & Anonymum Præsidem, cui torquendus commissus sit Agapitus, similiter lapsum de tribunali atque enectum: Martyrem præterea flagellatum, fustigatum, prunis capiti impositis, subjectoque fumo vexatum, & leonibus objectum: tum Attali Apostatæ conatus irritos, & Anastasium Cornicularium, multosque de populo conversos, sepulturam denique; iisdemque fere verbis omnia, quibus eadem legeras de S. Venantio; neque quidquam notabilis differentiæ; nisi quod ubi Agapitus dicitur aqua ebulliente ventrem perfusus, iste per abrupta raptatus fingatur, & fontem aquæ suis raptatoribus dicatur elicuisse, ut plane cœcum esse vel obstinatum oporteret, qui videre vel non posset, vel nollet hac S. Agapiti Acta proposita ei fuisse, qui passionem S. Venantii contexuit; nec aliud curatum esse, quam ut prolixior evaderet fabula, additis aliorum quoque passionibus & Actis, quasi cum S. Venantii Martyrio connexis. In hoc tamen longe insulsior apparet posterior, quod Camerini actum tragœdiam voluerit, quasi istic sedem suam, palatiumque Rex seu Imperator Romanus habuerit; cum alius Antiochum suum Romæ detineat, ibique tormenta Sancto illata dicat, ac solum capitis supplicium ultimum apud Præneste sumptum.

Hactenus Papebrochius de Actis rebusque gestis S. Agapiti Prænestini in S. Venantium Camertem transfusis. Doctissimi hujus viri sententiam necesse habui exponere; quippe quæ ad investiganda & restituenda Agapiti Salonitani Acta viam mihi aperuerit; & quibus eorum restitutio ac recuperatio probabilis fiat, rationes atque argumenta suggesserit. Itaque Danielis Papebrochii exemplo & auctoritate fretus ostendam, primum quidem Acta S. Venantii octo prioribus paragraphis comprehensa, quæ ille uni Agapito Prænestino adscripsit, etiam ad Salonitanum Agapitum aliqua ex parte pertinere; ac proinde ex Actis utriusque Agapiti constare; deinde vero ad eumdem Salonitanum Agapitum satis probabiliter nonnulla referri posse, quæ ibidem a paragrapho nono ad finem usque de S. Venantio perscripta sunt, quæque Papebrochius existimat aliunde mutuata esse, & S. Venantio inscite admodum oscitanterque affixa.

Ex Actis SS. Agapiti & Venantii permixtis aliqua ad Salonitanum Agapitum pertinent.

CAPUT III.

Prior pars Actorum S. Venantii conflata videtur ex Actis utriusque Agapiti tum Salonitani, tum Prænestini. Ex posteriori autem parte nonnulla pertinere ad Agapitum Salonitanum.

Daniel Papebrochius quærendo & investigando tandem manifesto comperit, Acta S. Venantii prioribus octo paragraphis comprehensa, referri oportere ad Acta S. Agapiti Prænestini pueri ac Martyris, tamquam ad proximum fontem, unde manaverint. Hic ille consistit, neque in ejusmodi inquisitione ultra progreditur; non quod existimaverit primam eorumdem originem altius repeti non posse, sed quia neque ejus loci, neque sui muneris esse duxit rem ultra persequi, quam propositi argumenti ratio postulabat. Id quippe agebat, in eo tunc laborabat, ut ostenderet Venantio convenire non posse pleraque ex illis, quæ vulgo eidem attribui solent. Satis itaque habuit indicare fontem, si non ultimum, certe proximum, ex quo historia Venantiana magna ex parte deducta fuerit. Noluit deinde in Acta S. Agapiti, quæ Venantii nomen subierunt, diligentius inquirere; nullum de illis judicium tulit, nullam censuræ notam eisdem inflixit. Hoc quippe examen judiciumque ad posteros ac successores suos rejicere maluit, quibus futurum erat, ut contingeret Acta S. Agapiti in lucem emittere, & criticis animadversionibus illustrare; ac proinde ut liberum illis esset atque integrum, quam vellent, quamque æquissimam esse ducerent, sententiam dicere, nihil ab se præjudicati relinquere voluit. Nobis vero, ut eo, quo intendit, institutæ disputationis ratio perveniat, ultra progredi necesse est, quam Papebrochius inquirendo processit; & cum jam constet, unde proxime effluxerint Acta S. Venantii, illud præterea restat, ut investigemus, quonam spectent ipsamet illa Acta, quæ S. Agapiti Prænestini nomen præseferunt, sive unde originem saltem aliqua ex parte duxerint. Ego vero sic existimo, Acta ejusmodi eatenus pertinere ad Agapitum Salonitanum Episcopum, qua conversionem & Martyrium S. Anastasii Cornicularii attingunt; ac proinde non esse omnino simplicia, sed permixta, & ex Actis utriusque Agapiti Prænestini ac Salonitani conflata. Quamquam autem in hac disputatione ducem non habeam Papebrochium, quem sequar, neque videam ejus vestigia, quibus insistam, ab ejus tamen institutis atque exemplis non omnino recedam; nam iisdem ferme rationibus & argumentis id, quod proposui, efficere conabor, quibus ille docuit Acta Venantiana ad Agapitum Prænestinum pertinere, atque hinc in Venantium fuisse transfusa.

In Actis S. Venantii Acta S. Agapiti Prænestini fere integra; in hæc vero ex Actis Agapiti Salonitani nonnulla derivata.

Priusquam vero rem ipsam aggredior, duo mihi constituenda esse video; primum Acta S. Agapiti Prænestini, qualia apud Mombritium, & in codicibus manuscriptis reperiuntur, doctissimorum hominum judicio nec genuina haberi posse, & multis subesse vitiis ac depravationibus; alterum vero, duos fuisse Agapitos ab Aureliano Imperatore Christianæ religionis causa interfici jussos, alterum puerum ac martyrem Prænestinum, alterum Episcopum ac martyrem Salonitanum.

§. I.

Acta S. Agapiti Prænestini mendosa esse ac depravata.

Agapiti pueri ac martyris Prænestini nomen ac martyrium perpetua constantique ecclesiastica traditione, & omnium fere antiquorum scriptorum litteris celebratur; neque ullus est inter Martyrologos, quin ejusdem commemorationem in divorum fastis ad diem 18. Augusti adscripserit. Auctor Martyrologii Hieronymiani longe omnium vetustissimi breviter suo more & paucissimis verbis Agapiti memoriam complectitur: *Prænestina civitate milliario ab urbe XXXIII. Natalis Agapiti.* Ita scriptum est in exemplari Lucensi, quod Franciscus Maria Florentinius in lucem protulit; neque a Lucensi cætera Hieronymiana apographa differunt, nec plura de hoc martyre codices Hieronymiani, itemque Beda commemorant. Sed posteriorum ætatum Martyrologi, Usuardus, Ado, aliique Agapitum elogio sane amplo exornant, quo quidem varia suppliciorum genera eidem inflicta, totiusque martyrii series ac brevis quædam descriptio continetur. Præterea in Sacramentario Gregoriano Missa S. Agapiti Martyris, totiusque rei liturgicæ ratio præscribitur XV. Kal. Septembris. Hinc satis apparet egregium hunc Christi athletam magnum semper nomen, venerationemque in ecclesia Occidentali habuisse: & ejus venerationis longe lateque propagatæ initium vel inde usque ab ejus martyrio, vel certe paullo post, ab

Agapiti Prænestini nomen celebre, & cultus perantiquus.

ab extinctis tyrannis, ecclesiæque pace per Constantinum Magnum ubique constituta, repetendum esse. Atque utinam ejus acta, quæ antiquis Martyrologis suppeditarunt, unde præclari hujus martyris elogium conficerent, æque sincera & incorrupta, atque in eorum manus venerant, ad nostram ætatem pervenissent. Sed quo tempore ablegatis bonis artibus litterisque, fœda quædam barbaries & ignoratio rerum vetustarum omnia pervaserat, incredibile dictu, ut in aliis Divorum historiis, sic etiam in Actis S. Agapiti quanta facta sit labes; dum homines pro more atque ingenio illorum temporum res Divorum vere & præclare gestas, fictis narrationibus & miraculis adornare, & rebus vel commentitiis, vel alio pertinentibus augere student: ex quo factum est, ut cum falsis additamentis mentes mortalium in admirationem rapere, atque ad Sanctorum hominum cultum vehementius incitare voluerint, nihil aliud videantur egisse, quam ut veris propter falsa admixta adimatur fides; & quæ ab antiquis simplici stylo, & summa cum fide perscripta sunt, ea etiam propter res vanas futilesque superadditas in dubium revocentur.

Sed ejus Acta minus sincera.

Censura in Acta S. Agapiti Prænestini.

Corruptela ac depravatio Actorum S. Agapiti haud sane effugere potuit sagacitatem Cæsaris Card. Baronii, qui in notis ad Martyrol. Romanum ad diem 18. Augusti, hujusmodi Acta apud Mombritium descripta hac brevi censura confixit. *Recitat*, inquit, *ejus Acta Mombritius tomo 1. sed admodum depravata*. Actis autem Mombritianis nihilo emendatiora sunt alia eorumdem exemplaria, quæ in variis MSS. codicibus apud Papebrochium in Append. ad acta S. Venantii commemoratis continentur. A Baronii judicio gravissimo haud dissensit Franciscus Maria Florentinius in notis ad Martyr. Hieronym. *Diffusiora*, inquit *Agapiti Acta prostant apud Petrum de Natalibus* lib. 7. cap. 74. & apud *Mombritium*, *Card. Baronii judicio corrigenda*. Eidem & paullo etiam acriori censuræ eamdem S. Agapiti historiam subjecit Joannes Baptista Sollerius in suis ad Usuardum Auctariis & Annotationibus: *Quam illustris est*, inquit, *& ab antiquo celebratissima Agapiti Prænestini M. gloria, a vetustis Kalendariis, Sacramentariis, & Martyrologiis nostris omnibus prædicata, tam sunt depravata ejusdem acta, teste ipso Card. Baronio, ut tuto dici posse videatur, cusa esse in eadem officina, ex qua prodiere illa, quæ de S. Venantio expressa sunt ad 18. Maji; si non potius eadem utriusque sint, aut alterius alteri aptata; certe multa correctione egentia, ut fusius suo loco demonstrabitur, & rursus dicendum erit infra ad xx., & xxi. Augusti*.

Die autem xx. Augusti, cui Usuardus affixit commemorationem *B. Porphyrii hominis Dei, qui S. Martyrem Agapitum erudivit in fide & doctrina Christi*, idem Sollerius Actis Prænestini Agapiti hanc notam inussit: *Ut autem clarius pateat Actorum Agapiti Prænestini, & Venantii Camerini confusio, consule hujus lectiones in Breviario Romano ad 18. Maji, in quibus Cornicularius a B. Porphyrio presbytero cum familia baptizatus dicitur &c. quæ sane tam sunt conformia, ut non possint non ex unis actis ad altera translata supponi; nisi miraculum novum fingere velimus*. Eadem scripsit die xxi. Augusti, atque ad elogium Usuardinum Anastasii Cornicularii adjecit: *Quod die præcedenti de Porphyrio observatum est, hic de Anastasio plane recurrit; nam in citatis Venantii lectionibus Cornicularius idem, qui hic ab Adone refertur, ibi ex demirata Venantii constantia conversus est, poniturque in Martyrologio Romano moderno xi. Maji*.

Nihilo mitius de iisdem Actis Prænestinis censuit Josephus Maria Suaresius Episcopus Vasionensis in sua *Præneste antiqua* lib. 2. cap. 3. *Acta illa fuisse admodum depravata Cardinalis Baronius indicat; mutila etiam ne sint, vereor, cum in ipsis non comperiam martyrium Porphyrii, quod descriptum in illis Baronius suprascriptus asserit. Idcirco ea expolivi, quoad potui, & interpolavi; nec enim ferendum erat, ut Monasterium pro ecclesia, Præses pro Præfecto, Antiochus Rex, pro Aureliano Imperatore, aliaque id genus intexerentur*.

Guilielmus Cuperus tom. 3. die 18. Augusti, nactus varia exemplaria Actorum S. Agapiti Prænestini, omnium diligentissime, singula expendit, alia cum aliis contulit, quæ in illis absurda essent, quæ commentitia & fabulosa, quæ inter se discrepantia, accurate notavit. Hujus censorias animadversiones huic loco intexere libuit: *Eminentissimus Baronius hac die in notis ad Martyrologium monet apud Mombritium extare similia ejusdem Martyris Acta, quæ admodum depravata esse pronunciat. Jamdudum Papebrochius noster occasione S. Venantii Camertis ad diem 18. Maji, sive tomo 4. istius mensis post paginam 144. etiam edidit ista S. Agapiti Acta, quæ cum Venantianis adeo concordant, ut hæc ex illis, vel illa ex his desumpta videantur, quemadmodum curiosus lector, ea inter se conferre volens, facile observabit.*

Præterea ex Ms. codice Casinensis Bibliothecæ, litteris Longobardicis exarato, ut in margine apographi notatur, habemus aliorum Actorum exemplar, in quo martyrium S. Agapiti etiam sub Rege Antiocho collocatur. Sed in his singularia quædam occurrunt: cum enim in aliis Actis S. Agapitus primum deducatur ad urbem Prænestinam leonibus objiciendus, in his dicitur Præneste enutritus, & ibidem vitam monasticam duxisse. Hinc eruditus Lector primo intuitu videt, quam inepte Rex Antiochus, & Monasterium istis temporibus conveniat . . . Præterea in aliis Actis traditur Christiana S. Agapiti professio renunciata esse Tyranno, cum in his dicatur S. Martyr Tyranno occurrens ultro eumdem acriter reprehendisse. Denique variis Episodiis exornata sunt Acta Casinensia.

Saltem tolerabiliora sunt Acta ejusdem, quæ in aliis MSS. codicibus occurrunt, & quorum hoc est principium: Tempore illo cum impiissimus Aurelianus Imperator sævissimam persecutionem contra Christianos exerceret in toto orbe Romano, agebat Romæ Præfectoriam dignitatem Præses nomine Antiochus pejor per omnia Domino suo. Erat autem in eadem urbe venerabilis puer nomine Agapitus &c. Hujusmodi *tolerabiliorum* Actorum exemplum ex Ms. Accincti Monasterii in Burgundia Cuperus descripsit, & pariter cum Actis Casinensibus multo copiosioribus tomo 3. Augusti ad diem 18. inseruit.

Cum igitur jamdudum Actis S. Agapiti Prænestini certam fidem auctoritatemq; ademerint tot illustrium ac sapientissimorum virorum præjudicia sane gravissima & maxima, nemo nobis, opinor, vitio verterit, quod ex hujusmodi Actis omnium sententia depravatis maleque cohærentibus cum Agapito Prænestino, pauca quædam transtulerimus ad Agapitum Salonitanum, quæ in hunc congruentius, quam in illum conveniunt: quinimmo de Actis Prænestinis haud male nobis mereri videmur, si resectis amputatisque rebus alio pertinentibus, ea quoquomodo, & aliqua ex parte, emendare conabimur.

§. II.

§. II.

Duos Aureliano imperante Agapitos fuisse Prænestinum & Salonitanum.

Duo per fidem tempus Agapiti Prænestinus & Salonitanus.

DE Agapito Prænestino puero ac martyre nulla esse potest controversia; quippe cum huic & illustria præconia impertiunt, & mortis pro Christo susceptæ testimonium tribuunt veteres pariter & juniores Martyrologi, ejusque nomen ac memoriam ad diem 18. Augusti affigunt. Nihilo minus constat per eadem tempora extitisse alterum ejusdem nominis Martyrem, eumdemque Salonitanum Antistitem; nam cum Martyrologi fere omnes in elogio Anastasiano illum commemorant, tum præterea in Diptychis & catalogis Salonitanis inter Episcopos illius ecclesiæ annumeratur. Hujus vero Pontificatum & Martyrologia, & tabulæ Salonitanæ cum Aureliani ætate atque imperio conjungunt. Quæ distinctio ut evidentius pateat, in promptuque sit omnibus, operæ pretium esse arbitror duas hic Martyrologicas formulas conjungere, & sub unum aspectum subjicere; quarum altera directo quidem ad S. Anastasium Cornicularium spectat, obiter tamen attingit Agapitum illum, cujus constantia ac virtute permotus Anastasius Christianam religionem suscepit; altera vero Agapiti Prænestini nomen & elogium complectitur. Utramque descripsimus ex Adone, qui fuse copioseque alterius Agapiti laudes, & nominatim omnia eidem inflicta supplicia persequitur.

Formula prima ex Adone.

Elogium Adonianum Anastasii, in quo mentio Agapiti Salonitani.

XXI. *Augusti: In civitate Salona natalis Anastasii Martyris, qui cum videret B. Agapitum inter tormenta fortiter Christum confitentem, exclamavit, Magnus est Deus Christianorum, & non est alius præter eum. Erat autem Cornicularius miles; ad quem Præses, sicut video, inquit, seductus es. De quo Præses Imperatori Aureliano renunciavit, qui mox perire illum jubet. Et ita martyr factus migravit ad Dominum.*

Formula secunda ex eodem Adone.

Elogium Adonianum Agapiti Prænestini.

Apud Prænestinam urbem, milliario ab urbe trigesimo tertio, natale S. Agapiti Martyris sub Aureliano Imperatore, Præside Antiocho. Cum esset annorum quindecim, & amore Christi martyrio ferveret, jussu Imperatoris tentus, & primo nervis crudis diu cæsus est. Deinde Præsidi, ut impelleretur sacrificare, traditur. Qui in dirissimo carcere eum reclusit, & per quatuor dies cibum omnem negavit. Inde de carcere exhibitus est Præsidi, qui prunas ardentes super caput ejus imponi jussit; & cum gratias Deo Martyr ageret, flagellis est cæsus, & nudus suspensus capite deorsum verso, acri subter fumo facto. Et cum diceret Præsidi, sapientia tua, & vanitas in fumo laborat, iterum flagellis cæditur a quatuor sibi invicem succedentibus. Deinde bullientem aquam supra ventrem ejus ministri diaboli effuderunt, & maxillas ejus confregerunt. Interea Judex de tribunali suo cadens, collectus a ministris in lecto reclinatur, & sentiens Dei virtutem in martyre, post modicum tristem animam emisit. De Beato vero Agapito renunciatum est Imperatori. Qui beatum virum jussit Leonibus subjici. Sed mansuetæ factæ feræ, pedibus martyris ad lambendum se inclinaverunt. Hoc videntes sceleris ministri tulerunt de medio Sanctum Martyrem, & venerunt contra civitatem Prænestinam, ubi sunt duæ columnæ, & ibi eum gladio percusserunt quintodecimo Kalendas Septembris.

Ex utroq; Elogio distinctio utriusque Agapiti.

Utramque formulam, quæso te, accurate perpendas, ut quid ex illis effici, cogique velim, plane perspicias. Ac primum, viden' hic duos Agapitos inter se quanto maximo locorum intervallo disjunctos, alterum apud Præneste in Latio, alterum apud Salonam in Dalmatia martyrio perfunctum. Is quippe Agapitus, de quo in priori formula mentio fit, ibidem loci acerbissimos cruciatus pro Christo subibat, ubi Anastasius & Christianam religionem fidenter ac libere professus est, & non ita multo post, ut ea formula satis indicat, Imperatoris jussu interemptus. Huc revoca, quæ diximus cap. 1. Consect. 2. Itaque Agapitus, de quo hic mentionem Ado interjecit, non alibi quam Salonæ martyrium subiit. Alius itaque est, longeque diversus ab Agapito Prænestino, quem Præneste religionis causa interfectum fuisse omnes ad unum Martyrologi consentiunt.

Hinc alia distinctionis nota, & alterius ab altero discernendi ratio suppetit. Nemo fere ex Martyrologis, præter auctorem Martyrologii Hieronymiani, a quo abest Anastasii commemoratio, martyrium B. Anastasii Salonæ affixit, quin ejusdem conversionem S. Agapito attribuerit: cum autem iidem multa & præclara de S. Agapito Prænestino commemoraverint, præsertim Ado, qui omnium copiosissime hujus elogium contexuit; nemo unus tamen est, qui Agapito Prænestino Anastasii ad Christum conversi decus & gloriam adscripserit. Mihi vero non fit verisimile, futurum fuisse, ut hanc ejus laudem sane egregiam silentio prætermitterent, si revera propriam illius esse, illique deberi existimassent; præsertim cum cæteras ejusdem laudes, & multiplices pœnas pro Christo susceptas, uberius etiam, quam solent, & accuratius persequantur. Hoc igitur insuper inter Prænestinum & Salonitanum Agapitum interest, quod is Anastasium ad Christi fidem converterit, eumdemque gloriosi certaminis socium habuerit; quam quidem conversionem & societatem nemo Martyrologorum alteri Agapito Prænestino clare diserteque attribuit.

Ignoratio Agapiti Salonitani Antistitis multis errandi caussam præbuit.

Hæc propterea dixi, quod nemlnem Hagiologorum invenerim, qui Salonitanum a Prænestino Agapito distinxerit; quibus venia danda est, cum noster Salonæ Episcopus illis ignotus esset; neque ex ipsis nostris catalogis, qui fere Antistitum Salonensium ordinem invertunt, addiscere poterant Pontificatum Agapiti Salonitani ad imperium Aureliani referendum esse. Hinc factum est, ut plerique, Prænestinis tabulis decepti, unum ex duobus Agapitis conflaverint; neque alium in prima, alium in secunda Adoniana formula, commemorari existimaverint. Et quoniam errores ferme inter se jungi copularique solent, & plerumque alius ex alio necessaria consecutione gignitur, falsæ istorum opinioni id consentaneum erat, ut Anastasium quoque cum Agapito Prænestino conjungerent; & aliqui etiam ejus martyrium e Dalmatia in Latium transferrent. Quod quidem quam longe a veritate abhorreat, præclare animadvertit Petrus Galesinius, qui in notls ad suum Martyrol. Petrum Equilinum castigavit, quod is Anastasium Salonæ ademptum Romam revocaverit: *Equilinus*, inquit, *Romæ eum Martyrio coronatum esse scribit. At Salonæ Usuardus, Ado, cæterique affirmant*. Et vero Adonis, & Usuardi auctoritas pluris esse cuique debet, quam istorum opinio, qui Actis Prænestinis plus fidei adhibere videntur, quam quantum eisdem tribuere oportet. Cæterum veteres illi Martyrologi, quibuscum Romanum Martyrologium consentit, apertius declarant B. Anastasium necatum fuisse Salonis in Dalmatia, quam ut illorum verba, aut hujus martyrium alio distrahi referrique possint,

Vide

Vide, quæ diximus Cap. I. consect. 3. Huc adde notam illam in uno alterove catalogo Salonensium Episcoporum ad nomen Agapiti adjunctam: *Suo tempore martyrium suscepit B. Anastasius*. Quorsum hæc? quia videlicet Anastasii conversio ac martyrium ad Agapiti Salonitani Episcopi res præclare gestas ejusque ecclesiæ gloriam pertinebat. Nam si hæc ad alterum Agapitum, urbemque Prænestinam referenda sunt, nihil necesse fuerat de Anastasio ibidem commemorare.

Cum autem Ado, & Usuardus a S. Agapito Prænestino & Salonitanum Agapitum distinxerint, & Anastasium Cornicularium sejunxerint, satis constare videtur nono sæculo, cum illi scribebant, Acta utriusque Agapiti fuisse distincta, & alia ab aliis seorsum descripta, quæ deinde inter se commixta in unam historiam coaluerunt; eorum autem autographa aut omnino interiisse, aut certe in archivis situ carieque obducta delitescere, sic prorsus, ut nusquam appareant; id quod postea accuratius explicabimus. Neque enim dubium videtur esse, quin veteres illi Martyrologi utrorumque Actorum sive autographa, sive exemplaria habuerint; & ex alteris quidem Agapiti Prænestini elogium descripserint, ex alteris vero, quæ pertinent ad Anastasium Salonitani Agapiti socium desumpserint: nisi forte verisimilius esse videatur temporibus illis extitisse propria S. Anastasii Acta, in quibus frequens esset, atque honorifica mentio Agapiti Salonitani Episcopi; atque ex his Adonem cæterosque tum S. Anastasii conversionem ac martyrium, tum Agapiti nomen & commemorationem in sua Martyrologia transtulisse.

Ante nonum seculum Acta utriusque Agapiti distincta.

§. III.

In Actis Agapiti Prænestini contineri quædam ad Salonitanum spectantia. Ratio secernendi, quæ ad alterutrum pertinent.

QUÆ proximo superiori paragrapho dixi, ea paullo fusius explicare necesse habui, ut ad conficiendum illud, quod proposui, facili & expedito sine ulla offensione cursu, atque adeo sponte sua feratur oratio. Nam si duos Agapitos tertio vertente sæculo fuisse constat, alterum Prænestinum, alterum Salonitanum, si ad hunc posteriorem referri oportet conversionem ac martyrium Anastasii Cornicularii, consequens est, quæ in historia Prænestini de Anastasio narrantur, ea pertinere ad Salonitanum Agapitum, ex hujusque Actis illuc irrepsisse. Hujus argumentationis formam a Papebrochio accepi, ejus exempla sequor, eamdem atque ille disputandi rationem ac viam insisto. Cum enim Papebrochius in Actis Prænestinis ea fere omnia manifesto deprehendisset, quæ in prima parte historiæ S. Venantii leguntur, quæque in hunc convenire nequeunt, haud dubium esse duxit, quin illa ab S. Agapito ad S. Venantium traducta fuerint. Nos ratione haud dissimili dicimus conversionem ac martyrium S. Anastasii ab Salonitano ad Prænestinum Agapitum translata esse, propterea quod eadem omnino descripta esse, attributaque Salonitano Agapito invenimus in formulis Martyrologicis, quibus Anastasii martyris Salonitani commemoratio & elogium continetur.

Jam vero si Papebrochii exemplo priorem Adonianam formulam supra exhibitam, cæterasque aliorum Martyrologorum formulas eodem spectantes cum Actis Prænestinis conferamus, simillima inter se omnia, vel potius eadem de S. Anastasio in his, atque in illis narrari comperiemus. Idem utrobique Anastasii nomen, eadem dignitas, idem titulus Anastasio adscriptus; eadem itidem causa & ratio conversionis; ac ne verba quidem inter se discrepant, quibus se Christianum esse profitetur; nam utrobique dicitur exclamasse: *Magnus est Deus Christianorum*; iisdemque utrobique verbis Præses Anastasium increpat. Acta Prænestina inquiunt: *Præses dixit ad eum, sicut video, seductus es*. Ado autem: *Ad quem Præses, sicut video*, inquit, *seductus es*. Denique utrobique dicitur Præses ad Imperatorem detulisse Anastasii nomen, eumdemque susceptæ Christianæ religionis crimine accusasse. Hoc tantum interest, quod, quæ Martyrologi summatim breviterque perstringunt, historia Prænestina paullo fusius explicat; quamquam aliqua exemplaria Actorum de Anastasii martyrio nihil commemorant, id quod Martyrologi jussu Imperatoris factum esse declarant; Auctor vero historiæ Venantianæ præterea docet, quo supplicii genere obierit.

Ex his satis manifesto apparet Acta Prænestina, quæ Camertinis & Venantianis Actis inserta esse comperit Papebrochius, non esse sincera omnino ac simplicia, sed quadam ex parte permixta, & ex Actis utriusque Agapiti Prænestini & Salonitani in unam historiam coaluisse. Si quis vero hujusmodi Acta conjuncta & confusa distinguere cupiat, & internoscere, quæ ad Prænestinum, quæve ad Salonitanum Agapitum pertineant, ex duplici Adoniana formula paullo ante descripta certissimam habet regulam, qua possit alia ab aliis secernere. Quidquid enim in Actis Prænestinis invenies, quod cum iis cohæreat, quæ Ado de Agapito Prænestino in posteriori formula scripsit, id omne eidem Prænestino martyri intactum integrumque relinquas oportet; contra vero ubi aliquid in ejusmodi Actis deprehendas, quod cum priori Adoniana formula omnino congruat, ne dubites id totum resecare, atque ad Salonitanum ejusdem nominis Episcopum transferre. Si quæ vero sint, quæ neutri formulæ conveniant, ea ne rescindas, neve suo loco dimoveas, adimasve Prænestino Agapito; quippe cum is ex antiqua suorum Actorum possessione depelli non debeat, nisi ubi manifeste appareat aliquid eidem dolo malo, aut per errorem affictum fuisse.

Acta Prænestina ex Actis utriusque Agapiti composita.

Cum itaque ad hanc regulam Acta Prænestini Agapiti expendi, & supposititia a genuinis secerni oporteat, huic attribuendum esse diximus multiplices illos variosque cruciatus, quos Ado in posteriori elogio nominatim persequitur, vincula nimirum ac verbera, quatuor dierum inediam, prunas vertici impositas, fumum suspenso ejus capiti deorsum versum pendenti subjectum, leones eidem blandientes, perfusionem aquæ ebullientis, contusionem maxillarum, capitis amputationem; & quidquid præterea ibidem Ado commemorat, unus sibi vindicat Prænestinus Agapitus; nihil horum ab ejus historia removendum esse censemus. At vero ab eodem seponi volumus, referrique in Acta Salonitani Agapiti tum conversionem, tum martyrium Anastasii Cornicularii; & si quæ alia sint, quæ Ado in priori formula de Anastasio scripsit. Hæc siquidem ad nostri Agapiti laudem jure pertinent, qui eximiæ cujusdam virtutis & constantiæ exemplo auctor fuerat Anastasio, ut Christianam religionem amplecteretur, & pro Christo ad extremum usque spiritum decertaret. Quod si alia insuper inveniantur in aliquo exemplari Actorum Prænestinorum, quæ quidem ab illis duabus formulis absint, sed aptius in Salonitanum, quam Prænestinum quadrent, nihil vetat, quominus ea quoque indidem repeti, & Agapito nostro restitui possint;

Ratio secernendi, quæ ad Prænestinum Agapitum pertineat, quæve ad Salonitanum.

sint; præsertim cum hujus Acta nimis grave præjudicium retulerint a doctissimis viris, qui censuerunt illa esse *admodum depravata*, & multa in iis contineri, quæ cum Prænestino puero ac martyre haud satis congruere videntur; ut proinde impune liceat quædam amputare, alioque rejicere, quæ neque apud Adonem, neque apud cæteros Martyrologos de Agapito Prænestino commemorata inveniuntur. Vere igitur Baronius in notis ad Martyr. Rom. ad diem 21. Aug. ait: *De hoc Anastasio*, idest Corniculario, *plura scripta habentur in Actis S. Agapiti Prænestini, de quo supra* XV. *Kal. Sept.* Vere inquam scripsit de Anastasio plura reperiri in Actis Prænestinis, sed tamquam in aliena sede, sed illuc intrusa, sed extrinsecus invecta, nimirum ex Actis Agapiti Episcopi Salonitani.

§. IV.

Ex parte postrema Actorum S. Venantii esse aliqua, quæ haud inepte ad Salonitanum Agapitum accommodari possint.

Acta S. Venantii octo prioribus paragraphis comprehensa tantam rerum ac verborum similitudinem habere cum Actis S. Agapiti Prænestini Papebrochius ostendit, variis utrinque locis productis atque inter se collatis, ut cuivis non opinione solum, sed plane ad veritatem persuaserit, Camertes ex tabulis Prænestinis surripuisse, quod ad ornandam, augendamque historiam S. Venantii transferrent. Postremam vero Actorum partem, quam supra Papebrochius inter fabulas & commenta rejiciendam duxerat, idem infra in eadem Appendice affirmat aliunde superadditam esse, ac proinde alio spectare; sed nulla autographa, nullas tabulas indicavit, unde illam Camertini desumpserint. *Fere totam legendam* (Venantii) *usque ad numerum 9.* (*quæ enim deinceps sequuntur, aliunde superaddita sunt*) *inde*, idest ex Actis Prænestini, *transumptam fuisse apparet*. Itaque ex sententia Papebrochii Acta S. Venantii a paragrapho nono usque ad finem perducta, saltem aliqua ex parte, perinde habenda sunt, ac si essent possessio quædam quasi caduca & vacua, de qua nondum liqueat, cui potissimum adjudicari debeat. Cum autem Papebrochius idcirco Venantium Camertem ab ea possessione dimoverit, quod neque res, neque loca, neque vocabula hisce Actis implicita in eum convenire possint; si quis ex antiquis martyribus inveniretur, quocum illa haud inepte congruerent, is profecto ex illis Actis, quod sibi quadrat, vindicare, atque a Camertibus repetere, jure suo quodammodo posset. Hoc autem constituto, ad rem veniamus.

Posterior pars Actorum S. Venantii, vel fabulosa, vel aliunde surrepta judice Papebrochio.

Ex Actis S. Agapiti Prænestini, quæ prima parte Actorum S. Venantii Camertis continentur, illa omnia superiori paragrapho descripsimus, quæ neque Prænestino, neque Camertino martyri conveniunt, & in Agapitum Salonitanum vel aptissime quadrant, cui scilicet adempta fuisse ostendimus. Nunc vero ultra progredimur, idque agimus & contendimus, ut probemus, aliena non esse ab nostro Agapito, immo cum eodem satis cohærere, si non omnia, certe aliqua, quæ Camertes Actis Prænestinis in Acta Venantiana transfusis addiderunt, quæque Papebrochius aliunde adscita fuisse arbitratur.

Ex postrema parte Actorum S. Venantii aliqua cum Venantio puero minus cohærent,

Pars itaque posterior historiæ Venantianæ ea S. Venantio attribuit, quæ neque in eum conveniunt, & graviorem personam requirunt, quam ut ab imberbi adolescentulo, vix quindecim annos nato, quamvis egregiæ indolis, virilisque fortitudinis, pro dignitate sustineri queant; ex quo apparet hujus historiæ Auctorem minime sibi constare; quippe cum verbo tenus puerum, reipsa virum non minus ætate quam virtute maturum, & summa auctoritate præditum in scenam produxerit. Illum officio concionandi, quod ad Episcopos aut viros sacris ordinibus initiatos pertinet, identidem perfunctum docet: eas vero illi conciones affingit, quibus majus quoddam sententiarum pondus, & plus auctoritatis inest, quam quantum ætas puerilis ferre, aut præstare possit, ut quoties illas lego, toties mihi obversetur animo species quędam gravissimi viri Episcopali charactere ac nomine insigniti. Ubique ille pro potestate docet ac præcipit, hortatur ac monet; alios per se ipse baptizat, quod ministerium longe maximum ac sanctissimum a Laicis olim numquam usurpari solebat; alios adire jubet Sacerdotem quemdam nomine Porphyrium, a quo baptizentur. Quid quod *Homo Dei* appellatur, non secus atque Porphyrius ætate provectus, dignitate Presbyter? quid quod iterum ac tertio, *Patris*, atque adeo *Sancti Patris* vocabulo afficitur atque ornatur? quæ quidem omnia tam sunt a puero aliena, quam cum viro Pontificia dignitate prædito mirifice congruunt. Quare cum decorum ubique servandum sit, & recta ratio præcipiat expendere, quid & quantum inter personas atque ætates intersit, jubeatque reddere, quæ cuique sunt convenientia; necesse est ex hac postrema hujus historiæ parte aliquid detrahere, & Venantio Camertino adimere, illudque Agapito Salonitano, unde fortassis sumptum est, restituere; quod ille quidem personam sibi impositam per ætatem ferre nequeat, hic vero eamdem personam sibi restitutam pro sua ætate ac dignitate præclare sustineat.

In Agapitum Episc. optime quadrant.

Alia præterea ratio suppetit, eaque longe gravissima, cur putemus ex hujusmodi Actis nonnulla Agapito Salonitano attribuenda esse. Nam argumenta, quibus Papebrochius utitur, ut Camertinam historiam aut confictam aut supposititiam esse ostendat, nulla videntur esse, si quædam ibidem narrata Camerino Salonam, ab S. Venantio ad nostrum Agapitum transtuleris. Jure ac merito vir doctissimus miratur, quid in mentem venerit Scriptori hujus historiæ res tam absurdas, tamque inter se discrepantes conjungere. Qui enim cum tertio sæculo cohærere potest Joannes Papa, cum nemo ante sextum sæculum hujus nominis Pontifex Romanæ ecclesiæ præfuerit? Quid hominis erat Antiochus ille imperator, atque adeo, si superis placet, Rex Romanorum? Unde tantum celebritatis ac splendoris Camerino obtigerat, ut illic regia sedes & palatium Antiochi constitueretur? illud vero quam ineptum & puerile, ex eo Camerinum dictum fuisse, quod ibidem *Camera Regis* esset. Jam vero hæc & alia id genus fac a Venantio absint, & correctione quadam adhibita, ad nostrum Agapitum transfer, ex Umbria in Dalmatiam, jam tibi apta, verisimilia, connexa sunt fere omnia, & fabula in historiam convertitur. Si enim Romæ vocabulo Salonitanæ urbis significationem subjeceris, & pro Antiocho Aurelianum, pro Joanne Romano Pontifice Joannem Episcopum Salonitanum, qui Agapito proxime successit, pro Camerino Epetium urbem Dalmatiæ Salonæ proximam, pro Venantio puero Agapitum Episcopum substitueris, absurda illa, minimeque cohærentia statim evanescere ac diffluere senties, quæ antea neque explicari, neque intelligi poterant; nihil erit, quod facili adhibita explanatione ad veritatem historicam exigere nequeas, nihil, quod Chronologiæ, quod Cho-

Alia cum Venantio Camerti pugnantia,

Cum Agapito Salon. Episcopo non item.

Chorographiæ, quod Onomalogiæ Dalmaticæ minus apte respondeat. Sed hæc obscuriora videri, & vix probabilia reddi possunt, cum sine appositione ipsius historiæ correctæ atque emendatæ lentius disputantur. Difficile autem esset, ac sane laboriosum longa & perpetua disputatione singula expendere. Quocirca Acta S. Venantio perperam afficta, & Agapito Salonitano restituta lectori exhibebimus, quæ quidem levi quadam paucorum nominum mutatione facta ex Codice Camertino sive Eutitiano descripsimus, iis prætermissis, quæ vel pertinent ad Prænestinum Agapitum, vel non abhorrent a Venantio Camertino, vel denique in alium locum reservanda esse duximus. Deinde eadem Acta variis animadversionibus illustrabimus, & singula accurate persequentes id potissimum ostendere conabimur, quæ neque in S. Venantium, neque in urbem Camertinam conveniunt, ea omnia cum Agapito Salonitano, cum urbe Salona vel Epetio haud inepte congruere. Verum antequam hæc aggrediar, primum quam potero brevissime exponam, qua ratione, quove casu id contigerit, ut Acta Agapiti Salonitani primum in Acta Agapiti Prænestini, tum in Acta Venantii Camertis immigraverint; deinde nobis explicanda erit ratio, quam potissimum secuti sumus in Actis restituendis Agapiti Salonitani, ac repetendis ex historia Camertina.

Consilium & ratio restituendi Acta Agapiti Salon.

CAPUT IV.

De restituendis Actis Agapiti Salonitani alio translatis.

§. I.

Acta Agapiti Salonitani primum amissa, deinde alio atque alio detorta.

QUÆ hactenus diximus, ea satis declarant, quam varias ac multiplices locorum, rerum, ac temporum mutationes subierint Acta Agapiti Salonitani Episcopi, alias cum Actis Agapiti Prænestini martyris commixta, alias Venantio martyri Camertino sive per inscitiam, sive per fraudem afficta. Id ut planius explicari, atque intelligi possit, operæ pretium esse arbitror eorumdem Actorum originem paullo altius repetere, & vicissitudines persequi; ex quo perspicere liceat, unde & quomodo accidere potuerit, ut ejusmodi Acta ab Dalmatia in Italiam migrarent, & Agapiti Salonitani Antistitis nomini subducta ex alio in alium martyrem transfunderentur. Res est inquisitione digna, & nobis propemodum necessario explicanda, ut magis magisque liqueat id, quod efficere contendimus; & Agapitus noster, nemine si fieri possit adversante, amissam jampridem Actorum suorum possessionem recuperet. A principio usque ad exitum ordinem rerum seriemque producam, & quemadmodum res gesta sit, aut geri potuerit, paucis exponam. Tota narratio conjecturis potius, quam argumentis innititur; sed ita, ut verisimilis sit, ut perspicua, ut consentanea illis, quæ supra diximus, ut nihil denique afferat, quin aliquo modo videatur probabile; præsertim cum magna ex parte declaratum jam sit, in ejusmodi Actis quædam esse, quæ ad Salonitanum Agapitum pertinent, atque ab eo in Prænestinam, deinde in Camertinam historiam derivata esse: hoc enim constituto, nihil prohibet, quo minus res tota sic evenire potuerit, quemadmodum a nobis exponitur.

Nemo est, quin sciat, summam olim diligentiam cautionemque adhibitam esse in colligendis approbandisque martyrum Actis; & huic muneri in singulis ecclesiis præpositos fuisse quosdam singulari fide ac prudentia viros, quorum alii supplicia Christianis ob religionem inflicta, ac totius quæstionis ac martyrii ordinem seriemque in codices referrent; alii vero, quæ ab his scripta erant, summa cura recognoscerent, corrigerent, probarent, & quam emendatissima in publicis ecclesiarum tabulariis reconderent. Nec dubium mihi videtur esse, quin Acta Agapiti Salonitani Antistitis eadem ratione, & fide, & diligentia olim conscripta fuerint, approbataque; & in archivis illius ecclesiæ tamdiu custodita, quoad ea in multiplici temporum illorum varietate motuque, ac rerum publicarum perturbatione, ab incendiis, direptionibus, & communibus cladibus tueri licuit. Incredibile enim dictu est, quam multiplices ac variæ calamitates identidem Illyrico & Dalmatiæ ingruerint, quæ quidem cum sacra & profana omnia pervastarent, tum præsertim in publica & privata archiva fœdum in modum grassabantur, ut alia quædam flammis absumpserint, alia tectorum ruinis obruerint, alia alio distraxerint, ac dissipaverint. Quantam sacris codicibus cladem a Diocletiano illatam putes, qui omnia ecclesiarum tabularia incendi jusserat? quantam a Galerio, qui se illius furoris non socium modo ac ministrum, sed etiam auctorem ac ducem præbuit? Adde huc irruptiones Barbarorum ferro & igni omnia vastantium, & Avarum præsertim, qui Salonam funditus everterunt. Ante hos autem nihilo mitius infestam habuerant Dalmatiam Odoacer, cum Græcos ejecit, Theodoricus, cum Herulos expulit, Justinianus, cum Gotthos ex universa illa provincia exterminavit. Inter hos tumultus, incendia, & ruinas vel direptæ provinciæ, vel captæ urbis, quantam rei diplomaticæ jacturam fecerint Dalmatæ, & Salonitani, vix aut ne vix quidem explicari potest.

Acta martyrum diligenter conscripta & custodita.

Fuerunt præterea, qui archiva Dalmatica & Salonitana compilarunt, & præstantissimos quosque codices inde sublatos alio transtulerunt, veluti Mundilla gentis Ursinæ Italicæ auctor ac princeps, cum scilicet ex Dalmatia in Italiam migravit, & Spoletini Principatus possessionem adivit. Qua tempestate Carolus Magnus in deditionem imperii redegit bellicosissimos Chrobatiæ Reges, qui prope ab ruderibus Salonæ principem regni urbem, sedemque regiam, cui nomen erat Biacio, constituerant; adventus Gallorum in Dalmatiam, ut regionibus illis saluti, sic publicis urbium tabulariis exitio propemodum fuit; adeo natio hæc, ut erat litteris dedita, & antiquitatis investigandæ studiosissima, omnia fere corrasit monumenta, quæ reliqua fecerat superiorum temporum calamitas, & eruditis Dalmatiæ spoliis archiva domestica seu Gallicana locupletavit. Sexcenta sunt hujusmodi infortunia, rerumque publicarum motus, & ex uno in aliud dominium commutationes, quibus Dalmatiam identidem obnoxiam fuisse accepimus; ex quo intelligi potest, quantum diminutionis ac detrimenti inter illos tumultus ac perturbationes res Diplomatica Illyrica acceperit.

Tabularia Dalmatiæ direpta.

Codices alio translati.

Jam vero plerique codices, quos aut ignis non absumpsit, aut dirutarum ædium congeries non oppressit, in varias orbis partes delati ac dispersi alii alio migrarunt, vix ut ex tanta jactura & dispersione paucas omnino reliquias Dalmatæ exemerint, quas diligentius custoditas posteritati mandarent. Aliis hujusmodi monumentis Græcia, aliis Gallia, aliis Hispania, aliis denique Italia receptum ac perfugium

fugium præbuit. Sed non eadem ubique fortuna codices Dalmaticos & Illyricos excepit. Præclare cum illis actum est, quibus numine propitio Gallica migratio ac sedes obtigit; nam, quantum ego animadvertere potui, apud Gallos nulla illis labes aspersa, nemo iisdem interpolandi causa audaces manus injecit. Si quos enim aliquando Galli in publicum protulere, eos perinde ut in autographis erant, integros intactosque ex archivis emiserunt. Contra vero quam male habiti fuerint, quas corruptelas, ac deformationes subierint, qui adverso plane fato impellente in Hispaniam appulerunt, satis superque declaratum est in Actis primi & alterius Hesychii, itemque in Actis S. Venantii, ac deinceps aliis in locis ostendemus. Illyricas tabulas apud Italos varia ac dissimili fortuna usas fuisse reperio; & alibi quidem fidissimos esse nactas tutores, qui eas ab omni interpolatorum injuria prohiberent; alibi vero in ejusmodi manus incidisse, quæ nihil propemodum in eis sani, nihil integri, nihil sinceri reliquerint, & sæpe easdem, variatis vocabulis, transformarent, & ex alio in alium converterent; ut videre est in Actis iis, de quibus agimus, unde nonnulla ab Salonitano ad Prænestinum Agapitum, longe vero plura, ut nobis videtur, ad Venantium martyrem Camertinum translata sunt.

Acta Agapiti Salonitani in Italiam vecta, Acta igitur Agapiti Salonitani Antistitis, ut verisimile est, in aliqua ex iis, quas supra memoravi, rerum Dalmaticarum conversione motuque, quo casu incertum quave fortuna, primum in Italiam, deinde Præneste delata sunt. Post decimum sæculum, ablegatis jam bonis artibus litterisque, fœda quædam barbaries, rerumque antiquarum inscitia totam Italiam pervasit. Exinde multæ prodierunt Divorum historiæ ab iis hominibus compositæ, qui neque ingenio perspicaci, neque prudenti judicio ad res deligendas, momentoque suo ponderandas præditi cum essent, non tam operam dedere, ut res veras certasque describerent, quam ut multas ad hujusmodi historias amplificandas undique corrogarent, & nihil omnino prætermitterent, quod scriptum in schedulis quibuslibet reperiretur; neque enim res divorum præclare gestas putabant se pro dignitate expositūros, nisi eas multa miraculis, variisque prodigialium rerum ac factorum eventibus adornarent: quasi vero Sancti Dei homines nostris mendaciis egeant, qui tam multa præclara & vera pro Christo gesserunt. Hinc factum est, ut multæ Divorum historiæ apud Criticos graves & severos auctoritate careant.

Ergo per ea tempora ignorantiæ tenebris circumfusa extitit nescio quis singulari quadam erga Agapitum Prænestinum religione affectus, qui nactus cum esset Acta Agapiti Salonitani, neque intelligere posset, unde hæc allata fuissent Præneste, & præterea videret cum Actis Agapiti Prænestini non solum nomine, sed etiam aliqua rerum ac temporum similitudine cohærere; nullo ad rem penitus investigandam discernendamque acumine & judicio adhibito, facile in eam opinionem adductus est, ut putaverit omnia illic descripta, aut certe nonnulla ad suum Agapitum pertinere. Itaque cum Actis antiquis ac germanis Agapiti Prænestini, unde ejus elogium Usuardus, Ado, cæterique Martyrologi descripserunt, nonnulla permiscuit decerpta ex Actis Salonitanis, quæ cum patria, ætate, rebusque gestis Agapiti Prænestini pueri ac Martyris sine aperta repugnantia componi posse videbantur, atque unum ex duobus Agapitis conflavit. Ita censuit magnam se apud Prænestinos, eorumque Divum Præsidem ac Tutorem gratiam iniisse, hujus

Post x. sæculum Acta utriusque Agapiti permixta & confusa.

historia aucta & amplificata; quæ tum primum in lucem prodire, atque in hominum manibus versari, haberique in pretio cœpit, neglectis vetustis sincerisque ejusdem Actis, quæ illorum temporum atque hominum ingenio hoc minus placebant, quo brevius simpliciusque, sine ulla exornatione, conscripta fuerant.

Deinde sæculo XIII. vergente alter inventus est miræ inscitiæ audaciæque, aut animi certe parum critici ac prudentis, qui cum Acta illa Prænestina depravata, itemque Acta Salonitana Agapiti nostri adeptus esset, nullo rerum delectu habito, omnia simul permiscuit, & Venantii Camertini pueri ac Martyris nomini subjecit. Auctor est Daniel Papebrochius in notis *ad historiam ablati, & relati corporis S. Venantii*, tom. 4. die 18. Maji, nono & decimo sæculo multos in Italia eximiæ sanctitatis & doctrinæ viros fuisse, qui multum operæ curæque in eo ponerent, ut antiqua Divorum monumenta, ac præsertim Martyrum historias undique conquirerent, easdemq; ab oblivione hominum vindicarent. Haud equidem, ut opinor, erraverim, si dixero Italos homines ad præclara hæc studia excitatos fuisse Gallorum exemplo, qui sæculo nono ineunte jussu & auspiciis Caroli Magni multiplicem, ac variam veterum tabularum supellectilem sibi ac posteris adornarunt ex omnibus propemodum Europæ tabulariis collectam. Hinc celeberrima illa Martyrologia IX. sæculo prodiere, auctoribus Usuardo, Floro, Rabano, Vandalberto, Adone, Notkero, aliisque præclaris viris summo ingenio & summa doctrina præditis, quibus Beda exemplum prætulerat. Tantam scilicet Hagiologorum copiam una hæc ætas effudit. Porro temporibus illis ne nomen quidem, nedum Acta Venantii videntur fuisse nota, cum nemo ex illis Martyrologis Venantii mentionem fecerit. *Venantii quia nec nomen invenitur apud ullos antiquos Martyrologos*, (inquit Papebrochius) *datur intelligi, nulla ejus Acta primis octo vel decem sæculis nota fuisse Italis, apud quos diligenter colligebantur passiones Martyrum ac vitæ Sanctorum. Qualia autem postea composita sint, & cujus fidei, ut per te ipse possis æstimare, ipsa, licet alioquin hoc opere indigna, hic tota dabimus.* Idem Papebrochius in Annotat. critica ad eadem Acta indicat, cujus ætatis fœtus sit historia illa Venantiana: *Nihil ergo dubito, quin Acta illa, sic ut dedimus, ipsa sint, quibus ut suis usa est Camerinensis ecclesia; simulque intellige, omnia esse temporis illius barbarissimi, quo abolita legitimarum antiquitatum memoria, Italicæ urbes variæ ex suis nominibus, sæpe perquam ridicule interpretatis, comminiscebantur fabulosas suarum appellationum causas &c.* Hujus igitur historiæ compositæ epocha videtur referri posse ad sæculum 13. postquam corpus S. Venantii per Manfredum Siciliæ Regem, qui Camerinum occupaverat, paucis ante annis ablatum, jussu Clementis IV. Pontificis Maximi in urbem revectum est ab Carolo Andegavensi, qui victo cæsoque Manfredo anno 1266. regnum utriusque Siciliæ obtinuit.

Eadem Acta sæculo XIII. Venantio affecta.

Cum sæculo XIII. Corpus S. Venantii Camerinum est revectum;

Cum enim ex eo tempore S. Venantii cultus ac religio mirifice augeri cœperit, ejusdem præclara gesta evulgandi studium & cupido Camertinos incessit. Verum ille, cui id negotii datum fuerat, cum ex antiquis monumentis vetustate abolitis aut nihil, aut pauca quædam nactus esset, quæ ad ejus historiam pro dignitate conficiendam non satis materiæ præbebant; neque inveniret, quemadmodum civium suorum expectationi satisfacere posset, aliunde conquirendi, quod domi deerat, consilium cepit. Cum itaque in ejus manus incidissent duo illa

tum edita fuit historia Venantiana, Actis utriusque Agapiti aucta.

illa exemplaria, quorum altero Agapiti Prænestini, altero Agapiti Salonitani Acta continebantur, primum eodem, quo Prænestinus Auctor errore deceptus, putavit unum eumdemque Martyrem esse, propterea quod utraque illa exemplaria non solum nomine, sed etiam rerum ac temporum similitudine inter se congruere videbat, præsertim cum scriptor Prænestinus e Salonitano in Prænestinum Agapitum nonnulla transtulisset. Deinde ex utraque unam historiam composuit, quam Venantio adscripsit, & cum iis conjunxit, quæ de eodem vel litteris tradita ipse invenerat, vel a majoribus fama & auditione Camertini acceperant. Nec vero deerant in Actis Prænestinis, quæ cum Venantio congruerent, veluti puerilis ætas utrique Martyri communis, & alia præterea illis similia, quæ de Venantio communis traditio vulgaverat. Oblatam igitur de patria scilicet ac de S. Venantio benemerendi occasionem arripuit; aliqua vel adjecit, vel detraxit, vel immutavit; quæ Præneste, sive Salonæ acta esse dicebantur, commutatis nominibus, Camerinum transtulit; & ut paucis omnia complectar, ex Agapito Salonitano & Prænestino Venantium Camertinum effinxit. Cæterum multo liberius ac fidentius, quam Auctor Prænestinus, omnia fere ex utroque Salonitano & Prænestino exemplari descripsit, ad suumque Venantium traduxit, nullum rerum delectum habuit, neque admodum cogitavit, quid, aut de quo scriberet; & quamvis expuncto Episcopi nomine illud sollicite cavit, ne quod Pontificiæ dignitatis vestigium in suo Venantio appareret; nonnulla tamen imprudens in eum transtulit, quæ indicio esse possunt, illum Episcopali & charactere præditum, & officio functum fuisse. Denique id unum agere visus est, in eoque potissimum laborare, ut vita & martyrium Venantii Camertini rebus quamplurimis augeret, atque exornaret. Hæc ita gesta esse, quemadmodum exposui, mihi quidem verisimile fit; aliis vero haud fortasse improbabile idipsum videbitur. Cæterum suo quisque, per me licet, utatur judicio; modo illud probabile reddiderim, quod sæpe dixi, haud pauca ex Actis Agapiti Salonitani tum in Prænestinam, tum in Camertinam historiam derivata esse.

Inscitia vel mala fides Auctoris historiæ Venantianæ

§. II.

Consilium & ratio restituendi Acta Agapiti Salonitani.

Ex historia Prænestina & Camertina Acta Agapiti Salonitani repetendi conatus.

Postquam diligenti cura & cogitatione adhibita visus sum mihi in historia Prænestina, & Camertina res gestas Agapiti Salonitani haud plane obscuris indiciis deprehendisse, id consilii statim cepi, ut hujus Acta redimerem, & ab rebus alio pertinentibus, quibuscum erant admixta, accurate secernerem, atque illius nomini restituerem, unde mihi olim surrepta fuisse videbantur. Ex quo fiet, ut Agapitus Salonitanus Episcopus, idemque Martyr egregius, cujus memoria ac religio jampridem obsolevit, rebus ab se præclare gestis instructus atque ornatus nunc iterum in lucem prodeat, & cum universos Dalmatas, tum præsertim Spalatenses, ad quos Salonitanæ ecclesiæ nomen, dignitas, privilegia, Divique Præsides immigrarunt, ad sui cultum & venerationem alliciat. Verum cum hæc aggrederer, mihi veniebat in mentem vereri, ne consilii mei rationem non satis probare possem omnibus, iis præsertim, qui morosius, quam subtilius rem unamquamque expendunt; ita suopte ingenio comparati, ut si quid afferas, quod non propemodum evidens sit atque exploratum, id totum abjudicent, atque rejiciant. Est sane, quatenus illis concedi possit; nam si hoc a nobis postulant, cum in rebus versamur, quæ non admodum ab ætate nostra remotæ sunt; aut cum tabulæ & monumenta suppetunt, unde certa earum cognitio peti possit, æqua sane, & rationi consentanea postulant; at vero si idem requirant, cum agitur de rebus antiquissimis, atque omni litterarum luce destitutis, majus quiddam exigunt, quam quantum vel doctissimus quisque præstare aut efficere queat. Neque is noster qualiscumque labor frustra susceptus idcirco videri debet, quod ex eo nihil certi colligi possit; nam de rebus ejusmodi satius est aliquid probabile, quam nihil omnino scribere; nec male agi putamus, si verisimilitudinem sequamur, quando veritatem ipsam assequi non licet. Cæterum, utcumque erit, me certe juvabit egregii hujus Martyris memoriæ ac religioni, quantum in me fuerat, consuluisse; & illud præterea fortasse perficiam, ut hoc meo qualicumque conatu, ad eamdem rem diligentius inquirendam studia excitem aliorum, qui solertiori ad investigandum ingenio præditi, & majoribus doctrinæ copiis instructi cum sint, abundant etiam veteribus monumentis, & optimæ notæ codicibus, unde aliquid magis certum & exploratum elicere poterunt.

Hæc igitur omnis offendiculi amoliendi causa præfatus, jam paucis exponam, quid nostri consilii sit, quæve sit ratio, quam in hisce Actis restituendis secuti sumus. Daniel Papebrochius Acta Venantiana ex codice Euticiano descripta bifariam divisit. Pars prima octo prioribus, pars altera decem & tribus insequentibus paragraphis continetur; illam ex Actis Agapiti Prænestini surreptam, hanc vero aliunde mutuatam idem Papebrochius censuit. Ex parte prima initium desumpsimus, quamvis ejusmodi sit, ut neque Venantio, neque Agapito sive Salonitano, sive Prænestino, nisi correctione quadam adhibita conveniat, cum nemo per ea tempora fuerit, qui in Italia aut in Dalmatia Regni potiretur. Itaque expuncto *Antiocho Rege*, *Aurelianum Imperatorem* substituimus. Acta quædam magis emendata S. Agapiti Prænestini Antiochum e regia sive imperatoria potestate dejectum in ordinem Præfectorum urbis Romanæ redigunt, qui Aureliano imperante ac jubente Agapitum variis suppliciis excruciatum capite damnavit. Huic enim historiæ in quibusdam manuscriptis initium hujusmodi præfigitur: *Tempore illo, quo impiissimus Aurelianus Imperator sævissimam persecutionem contra Christianos exerceret in toto orbe Romano, agebat Romæ præfectoriam dignitatem Præses nomine Antiochus, pejor per omnia Domino suo. Erat tunc in eadem urbe venerabilis puer nomine Agapitus timens Deum* &c. Deinceps vero apte congruenterque ad hujusmodi initium in locum Antiochi Regis Aurelianus Imperator suffectus legitur; & judicis partes, quæ in aliis codicibus Præsidi cuidam anonymo tribui solent, in his melioris notæ manuscriptis Antiocho imponuntur. Atque id genus Acta sincera & germana, unde aberat conversio Anastasii Cornicularii, habuisse, & secutos fuisse apparet Usuardum, Adonem, aliosque Martyrologos, qui S. Agapiti Prænestini martyrium ad Aureliani ætatem atque imperium referunt, & Antiocho Præsidi adscribunt.

Ex prima parte historiæ Venantianæ quid a nobis desumendum.

Petrus de Natalibus in Catal. SS. lib. 5. ad eamdem fere normam corrigenda esse duxit Acta Venantiana; quippe Antiochum Regem sive Imperatorem prorsus expunxit; martyrium vero S. Venantii cum persecutione Deciana colligavit; Antiochum

Petrus Equilinus Antiochū expunxit; sed martyrium Agapiti Præ-

chum autem ne nominavit quidem. Itaq; cum ex illis Actis breve ejusdem Martyris elogium contexeret, hoc initio usus est: *Venantius Martyr in civitate Camerina passus est tempore Decii Cæsaris: qui a Præside tentus, cum Christum Dominum confiteretur, primum quidem fustibus cæsus, deinde in carcerem missus, sed ab Angelo confortatus est* &c. Aliis itidem post Equilinum Decii ætas ac persecutio, qua cum Venantii supplicia & necem copularent, mirifice placuit; sed cum Antiochum retinere vellent, eumdem regia sive imperatoria dignitate exutum in ordinem Præsidum urbanorum coegerunt; isque visus est illis idoneus, qui judicis, præpositi Venantianæ quæstioni ac neci, personam sustineret. Quare Cæsar Card. Baronius Venantii nomen ac martyrium hoc elogio ornatum Martyrologio Romano inseruit, ac diei mensis Maji 18. subjecit: *Camerini S. Venantii Martyris, qui annos quindecim natus, sub Decio Imperatore, & Antiocho Præside una cum aliis decem gloriosi certaminis cursum, cervicibus abscissis, implevit.*

Decianæ persecutioni male adscripsit.

Nos in Actis restitutis Agapiti Salonitani Antiocho seu Regi, seu Præfecto nullum locum relinqui debere censuimus, propterea quod apud Adonem cæterosque Martyrologos, qui Anastasii Cornicularii mentionem faciunt, nullus memoratur Antiochus, sed Præses quidam ignoti nominis, qui de conversione Anastasii ad Aurelianum retulit, quique ab eodem Imperatore de illo interficiendo mandata accepit. Neque enim dubitari potest, quin unus idemque judex tam Agapiti Salonitani, quam Anastasii Cornicularii quæstioni ac martyrio præfuerit. Itaque pro Antiocho, qui in Actis Venantianis modo Imperatoris, modo Regis, modo Judicis personam gerit, alias Aurelianum Imperatorem, alias Præsidem anonymum subrogavimus, iis cuique, quæ deceant quemque, partibus attributis; præsertim cum in utraque & Camertina, & Prænestina historia, præter Antiochum, Præses nescio quis incomperti nominis in scenam producatur. Cæterum in notis animadverti placuit haud absurde in Actis Agapiti & Antiochum retineri potuisse, & suum eidem regium titulum pro more gentis ac regionis Dalmaticæ relinqui. Utrumque tamen amovendum censuimus, ne in ipso aditu vestibuloque narrationis, novitas atque insolentia regalis tituli lectorum aures offenderet, animosque abalienaret.

Ab Actis restitutis Agapiti Salonit. Antiochus omnino arcendus.

Post exordium hujus historiæ, ex iis, quæ deinceps sequuntur usque ad numerum nonum, pauca omnino licuit adimere Agapito Prænestino, propterea quod huic cætera omnia Ado, Usuardus, aliique Martyrologi attribuunt. Quare juxta regulam secernendi res unius ab rebus alterius Agapiti cap. 3. §. 3. traditam, nihil inde accepimus, præterquam ex num. 4. & 5. equulei tormentum inflictum Agapito, quod abest tum a Martyrologis, tum ab Actis Prænestinis; itemque & conversionem & martyrium S. Anastasii Cornicularii; quæ quidem duo postrema Agapiti Salonitani constantiæ ac virtuti attribuenda esse satis superque ostendimus. Reliqua omnia Agapito Prænestino, ex cujus Actis in historiam Camertinam manarunt, integra intactaque relinquimus.

Sequitur pars altera historiæ Venantianæ a paragrapho nono initium ducens, quam veluti aliunde *superadditam* Papebrochius, neque Agapito Prænestino, neque Venantio Camerti adjudicandam censuit. Quamquam autem integrum nobis esse videretur hæc omnia, aut pleraque, cum Papebrochio judice incertum sit ad quem pertineant, ad nostrum Agapitum transferre, quocum haud inepte copulari possent; parce tamen, & cautione quadam, delectuque adhibito, quædam ex hac secunda parte delibavimus usque ad numerum 19, quæ aptius fortasse congruentiusque in Agapitum Salonitanum, quam in Venantium Camertem conveniunt. Nec vero, cur id tam parce faciendum putavimus, ratio defuit sane probabilis. Cum multa ibidem narrentur de cruciatibus, ac miraculis Martyris Camertini, quæ eidem Lectiones Breviarii Romani itidem attribuunt, ea Venantio adimere quædam nobis religio fuit, vetuitque reverentia, quæ debetur Romano illi canonicarum precum codici, quem communis ecclesiæ usus approbavit. Nihil igitur de somnio sive Antiochi, sive Porphyrii, hujusque Martyrio, unde hæc pars posterior initium sumit; nihil de Venantio e rupe in vallem subjectam præcipiti dejecto; nihil de eodem semel atque iterum per saxa & dumeta raptato fedeque lacerato; nihil de aqua e silice ad sedandam militum sitim divinitus elicita; nihil de iis, quæ B. Martyris necem consecuta dicuntur fulgura, & tonitrua, in Acta Agapiti Salonitani derivavimus; hæc enim omnia ex auctoritate Breviarii Romani ad Venantium Camertinum pertinent. Aliqua ex paragrapho 12, itemque 13. decerpsimus; & multo plura deinceps ad nostrum Agapitum transtulimus; quæ quidem cum eo aptius, quam cum Venantio congruere censemus, ut in animadversionibus subjectis declarabimus. In his duo animadverti oportet, quæ plerisque martyribus communia sunt, videlicet multorum ex Ethnicis, qui SS. Martyrum suppliciis aderant, vel præerant, ad Christum conversionem, & capitis amputationem; quæ quidem, si Agapito Salonitano adjudicamus, non idcirco detracta esse volumus Venantio Camerti: uterque enim & multos suis verbis atque exemplis ad Christi cultum allicere, & eodem lethi genere affici potuit. Nonnulla tamen brevitatis causa prætermittimus, veluti conciones longiusculas, & quædam quasi episodia, sine quibus ordo seriesque rerum, & totius narrationis continuatio atque integritas constare potest. Porro in notis indicabimus, quid quoque loco omiserimus; itemque in margine numerum paragraphi adscripsimus, unde aliquid, Prænestino vel Camertino Martyri perperam affictum, ad Agapitum Salonitanum traduximus.

Ex altera parte historiæ Venantianæ quid a nobis desumptum.

Post descriptum S. Venantii martyrium Auctor narrat legatos ab Camertinis in urbem venisse, qui ab Joanne Papa Episcopum ad novam in ea civitate ecclesiam fundandam regendamque deposcerent. Gestus est mos eorum voluntati ac petitioni, & primus Episcopus Camertinæ ecclesiæ præpositus est Leontius is, quem Venantius ad Christum converterat; & cum eo aliqui sacris Ordinibus initiati sunt, qui ad Camertes erudiendos imbuendosque Christianis præceptis ac mysteriis suam Episcopo operam navarent. His nihil absurdius, nihil ineptius excogitari potest, si ad urbes Romanam & Camerinam referantur; contra vero cum Salona & Epetio Dalmatiæ urbibus non male cohærent. Verum hæc cum pertineant ad Joannem Salonitanum Episcopum, qui in locum Agapiti proxime successit, ejus Actis ac temporibus reservari oportet.

Quænam Joanni Salon. ep. Agapiti successori reservavimus.

Quæ ex Actis Camertinis ad Agapitum Salonitanum transtulimus, perinde a nobis exhibentur, atque illa descripta invenimus apud Papebrochium, ne verbis quidem immutatis, nisi quod pro *Venantio Agapitum*, pro *Antiocho Rege Aurelianum Imperatorem* vel *Præsidem Anonymum*; pro *Puero Virum*, pro *Camerino Epetium*, pro *Roma ac Romanis Salonam & Salonitanos*, diverso adhibito charactere substituimus; quamquam nihil prohibet, quominus

minus Romę & Romanorum vocabula retineri possit; nam olim hisce nominibus & Salonam, & Salonitanos honoris causa interdum appellatos fuisse alibi multis documentis & rationibus sane idoneis ostendimus. Verum ne hujusmodi appellatio Lectorum animos mentesque ab Dalmatia & Salona distraheret, neve perspicuitati narrationis officeret, satius esse duximus pervulgatis communique usu receptis, quam antiquis & obsoletis vocabulis uti.

Post Acta restituta ac descripta Agapiti Ep. Salonensis, quę Salonitana vocari possent ab illo autographo in Italiam ac Præneste Salona delato, unde primum Prænestini, deinde Camertes ad suum quisque martyrem ornandum multa derivarunt, varias ac multiplices in eadem notas adjunximus, partim historicas, partim Geographicas, partim Onomasticas; quæ quidem eo pertinent, ut ostendatur nihil esse in hisce Actis, quin ad nostrum Agapitum accommodari quam aptissime queat; contra vero haud pauca reperiri, quæ tum a Prænestino Agapito, tum ab Venantio Camertino vehementer abhorreant.

CAPUT VI.

Acta restituta Agapiti Salonitani Episcopi.

§. I.

a Ex veteri Ms. *a* Abbatiæ S. Euticii Nurcicnsis.

Ex §. 1. b c d e T*Emporibus* b Aureliani Imperatoris *erat* c *vir in civitate* d Epetina *nomine* e Agapitus *timens Dominum .... In jejuniis & orationibus die ac nocte serviebat Domino; multas virtutes in ea civitate ostendit per illum Dominus. Nunciatum fuit* f

f *Præsidi, qui* g Salonam *regebat temporibus illis ab accusatoribus dicentibus: Est* i *vir unus in civitate* Epetina *timens Christum, & Dominum Jovem blasphemans. Audiens autem* Præses *iratus est nimis, & cum furore magno* k *veniens in civitatem præcepit militibus, ut citius inquirerent* Agapitum. *Erat autem una* l *cavernicula juxta portam civitatis, quæ est contra Orientem, sub qua morabatur ipse indutus cilicio, nocteque ac die serviebat Domino jejuniis & orationibus. Cumque audivisset, quod inquisitus fuisset a* Præside, *veniebat ad* m *portam, &* n *prædicabat verbum Christi ....*

Agapitus accusatus apud Præsidem Salonit.

g i k

l

m

n

Ex §. 4. *Tum jussit eum* o comprehendi, *& in præsentia sua Præfectus duci, dixitque ei:* Agapite *sacrifica diis, ne diversas pœnas patiaris. Respondit* Agapitus: *Nec Deos tuos adoro, nec Imperatorem tuum timeo, nec tibi servio .... Tunc impiissimus Præses ait ministris: Tollite eum & in equuleo suspendite* p .. *Fecerunt ministri, sicut præcepit Præses, & semper cædebant eum quatuor quarteniones. Tunc Præses jussit, ut nullus ad eum accederet, donec deficeret.* q *Anastasius autem* r *Cornicularius post quatuor dies ibat ubi pendebat, ut videret si adhuc viveret: & invenit eum* s ... *in veste candida, psallentem, Non moriar, sed vivam, & narrabo opera Domini.*

o

p in equuleo conjectus, verberibus cæsus.

q r Anastasii Cornicularii ad Christum conversio.

s

Ex §. 5. *Nunciavit Anastasius Cornicularius Præsidi dicens:* t *Magnum miraculum vidi: Tunc Præses dixit. Quid faciemus de eo? Anastasius Cornicularius dixit: Ego credo, quia magnus est Deus Christianorum, & non est alius præter illum. Præses dixit ad illum: Et tu, ut video,* u *seductus es. Tunc Anastasius dixit: Libentissime volo subire sententiam, ne sanctum atque justum videam cruciari. Audiens* hæc Agapitus, *quod sic locutus esset Anastasius, manus suas expandit, & oculos levavit ad cœlum, & oravit Dominum dicens: Gratias tibi ago Domine Salvator Unigenite, Deus de Deo, lux vera de lumine vero; Verbum, quod est ante omne principium, qui regnas cum Patre & Spiritu Sancto in sæcula sæculorum Amen. Anastasius dixit ad B.* Agapitum:

t

Præclara Confessio.

u

x *Homo Dei demonstra mihi lumen vitæ æternæ .....* x

aa *Nunciatum est* Aureliano *Imperatori, quod Anastasius crederet in Christum; & iratus nimis ..... præcepit Præsidi, ut duceret eum extra portam civitatis, & decollaret eum, &* bb *totam domum suam. Et ita fecerunt, & deduxerunt eum ad viam latam, quæ ducit ad civitatem contra Orientem, & decollati sunt. Nocte venerunt Christiani, & sepelierunt corpora eorum.* cc

aa

bb illustre martyrium.

cc

Ex §. 12. B. Agapitus *erat inclusus in carcere, & veniebant* dd *ad eum infirmi, cæci, claudi, paralytici, surdi, muti, & deprecabantur eum, ut baptizaret eos, & sanarentur, quod & fecit.* ee *Cum autem nunciatum fuisset in præsentia Præsidis de miraculis B.* Agapiti, *tristis nimis factus est, & jussit eum venire ad se. Cum ergo venisset in præsentiam Præsidis, dixit ad eum: Audi me,* Agapite, *sacrifica diis nostris, & vives; do tibi coronam de auro vel gemmis, & habebis pacem mecum* ff.... *Respondit ei* Agapitus: *Audi me* Præses: *Diverte a malo, & fac bonum, inquire pacem, & sequere eam, & fac pacem cum Christo; & si servieris ei, erit tibi exultatio, & corona sempiterna. Nam postquam exierint animæ vestræ de corporibus, pecunias relinquetis in hoc sæculo, & rapiunt eas extranei, & devastant eas: vos autem ituri estis in tormentum æternum, ubi numquam erit refrigerium, sed luctus & clamor, & non est qui audiat. Si vultis recipere coronam, date omnia pauperibus, orphanis, viduis, esurientibus, nuditatem patientibus, vel quamcumque necessitatem sustinentibus; & undam baptismatis sacri fontis percipite credentes in Deum, qui centuplum reddet vobis in vitam æternam, ubi nullus finis erit, sed perpetua semper felicitate gaudebitis.*

dd

ee

Sanitas ægris per Agapitum divinitus restituta.

ff

De Christianis mysteriis apud Præsidem disputat.

Ex §. 13. *Ut audivit* Præses, *præcepit ministris, ut mitterent funes in pedes ejus, & in equuleo* gg *suspenderent ... Vespere autem jam facto cœpit B.* Agapitus *dicere, Domine suscipe spiritum meum, & ne perdas me. Ministri dimiserunt illum quasi mortuum. Venit quædam mulier vidua, & tulit eum occulte in domum suam. Mane autem facto venit ad civitatem* ii *prædicans verbum Dei. Populus autem, ut vidit B.* Agapitum prædicantem *admirans dixit: Quia magnus est Deus Christianorum, qui facit mirabilia, & magna solus in servo suo* Agapito, *& percutiebant pectora sua, &* kk *baptizabantur in fide Christi* ll ....

gg iterum e equuleo tortus,

ii vinculis exemptus Christum deprædicat.

kk ll

Ex §. 14. *Videntes autem* mm *ministri* Præsidis *obstupuerunt, & mittentes se ad pedes B.* Agapiti *dixerunt: Sanctifica nos,* nn *Pater, ora pro nobis, ne pereamus, misertus nostri. Nos vidimus, & scimus, quia non est alius Deus, nisi quem tu affirmas. Pater sancte, ostende nobis Dominum viventem in sæcula, ut laudemus nomen ipsius, & glorificemus, & serviamus illi soli, qui est benedictus. Sicut tu Pater sancte, volumus pro nomine ejus subire sententiam, & non timebimus a facie Imperatoris. Prædica, & ostende nobis Christum, cujus filius sit. Ut audivit* B. Agapitus, *clara voce dixit: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Ipse dedisti eis sapientiam, & scientiam, qui de Christo interrogare incipiunt. Et narravit eis de nativitate, vel de passione, de resurrectione, & ascensione ejus, de inflammatione Spiritus Sancti, & de divisione linguarum, & aliquid de gestis Apostolorum, vel martyrum.*

Multi e civibus Christo dant nomen.

mm nn

Ex §.15. *Unus ex his, quando recepit verbum Christi, renunciavit* Præsidi *dicens: O* Præses, *triginta &*
oo *duos Viros* oo Salonitanos *transmisisti ad Agapi-*
pp tum, *ut* pp *martyrium ei facerent; ipsi vero conversi sunt ad fidem Christi.* Præses, *ut audivit de* Salonitanis, *maxime iratus flevit ipse, & omnes, qui coram stabant, pro eo quod erant illustres Salonitani*
qq rr ff qq *ex genere regali, &* rr *potestatem* ff Salonæ *tenebant, & eruditi in omni arte litterarum. Præses fecit eos venire ad se, & dixit eis: O Filii mei, dereliquistis patres, & matres, & parentes vestros divites & nobiliores; & vultis credere uni insano capiti, & adorare Christum, quem Judæi crucifixerunt, & illuserunt. Recedite ab insania ista, & colite Dominum immortalem Jovem; & dabo vobis aurum & argentum, ac vestem mirabilem. Audientes dicta* Præsidis *responderunt, & dixerunt. Nos credimus in Christum crucifixum, quia est Salvator faciens signa & mirabilia in cælo & in terra, quæ*
tt *facit quotidie in servum suum* Agapitum tt....

Salonitanos ad Christum conversos, ut ad superstitionem redeant Præses hortatur.

Ex §.16. Præses *dixit, vos, qui talia dicitis, unde scitis, quia est Deus Christianorum? Leontius dixit: Nos scimus, quod Deus fecit cælum & terram, & cuncta animantia, quæ sub cælo sunt: fecit hominem ad imaginem, & similitudinem suam, formavit eum de terra, & dedit ei Evam similem sibi in adjuto-*
tt *rium* tt...

Leontius pro Christo testimonium dixit,

Ex §.17. Præses *autem ut audivit, iratus est nimis, & dixit.* O Agapite, *cur perpetrasti talia in me? Quare nobiliores, & potentiores, & pugnatores abstulisti a me? Hæc ideo dicebat* Præses, *quia non erat ausus eos interficere, sed præcepit afferri collares* uu *au-*
uu *reos, & catenulas argenteas, & misit in colla eorum, remisitque eos* Salonam, *ubi erant parentes eorum. Parentes autem ipsorum videntes eos cum collaribus & catenulis, irati valde dixerunt: Perficiamus fœdus inter nos, ut* Præses *amplius non imperet* Salonæ. *Et ejecerunt omnes Primates Præsidis, & quæstionarios, & judices, & optimates omnes foras miserunt. Tunc præcepit militibus, ut de-*
xx *collarent eum, & alios Viros* xx Salonitanos *cum ipso. Cum itaque educti essent, & B.* Agapitus *ad locum damnatorum pervenisset, oravit & dixit: Domine Jesu Christe, Pater bone, suscipe spiritum meum: ne nos permittas perire, quia tuæ creaturæ sumus: erue nos de manu draconis, qui nos persequitur: sed leo de Tribu Juda, radix David, qui conteris bella, suscipe spiritum nostrum. Et hæc dicens consignavit se; & alii, qui cum illo decollandi erant, consignaverunt se, & dixerunt: Suscipe, Deus, spiritum nostrum. Et statim decollati sunt.*

qui cum sociis vinctus Salonam seduci jubetur.

Salonitana adversus Præsidem seditio.

Agapitus cum sociis capite plectitur.

Ex §.18. *Venerunt autem Christiani, & collegerunt corpora Sanctorum, & sepelierunt extra civitatem prope*
aaa *milliarium unum in sarcophago nocte* aaa... *quo ibi-*
bbb *dem de regione Paganorum* bbb multi *baptizati sunt in fide Christi. Nuncius venit Præsidi ex partibus* Salonæ, *quod Optimates, & Judices, & Præcones expulsi essent Salona; perrexit in Albana,* ccc
ccc *& ibi moratus est per aliquot dies. Audierunt autem viri* Salonitani, *& ejecerunt eum; & dum ejectus esset, perrexit in* ddd *Sylvis, ibique ab æstu & fa-*
ddd *me mortuus est* eee.
eee

Præses urbe ejectus male periit.

ANIMADVERSIONES.

In Acta restituta Agapiti Episcopi Salonitani.

a Extat is codex Ms. ex Membrana apud Abbatiam S. Euticii, quæ Camerino quidem viginti, Nurcia vero abest sex millia passuum. Ex eo Henricus Lindanus Societatis Jesu in æde Lauretana Pœnitentiarius describenda curavit Acta S. Venantii, quæ Daniel Papebrochius quamvis apocrypha esse, nec satis digna censeret, quæ in lucem ederentur, lectoribus tamen exhibere voluit, ut per se ipsi dijudicare possent, quanti essent facienda. Juvat huic loco intexere censuram, quam Papebrochius in Annotat. Crit. Euticiano codici inussit: *Ipse codex*, inquit, *vel Camerino allatus, vel ex Camerinensi alio antiquiori descriptus, continet originariam omnem notitiam, quæ de S. Venantio Camerini habebatur, tunc cum ordinata fuerunt Missa & officium hujus Sancti, quæ habemus ex Missali, & Breviario vetusto ecclesiæ S. Venantii Camerinensis, tamquam in ea ab antiquo usurpata; donec Sac. Rit. Congregatio intercessit, jussitque omnia fieri de communi. Congregationem movit haud dubio evidens fabulositas, quam continebat chimericum plane commentum de Antiocho Rege & Imperatore, Romano quidem, sed palatium Camerini habente, deque nescio cujus B. Joannis Papæ Pontificatu, cum eo nomine ante sæculum* VI. *nullus ecclesiæ Romanæ præfuerit.* Verum si quædam absurda vel superflua corrigantur aut resecentur; cætera vero partim Venantio, partim Agapito Prænestino, partim Agapito Salonitano, sua scilicet, & convenientia cuique, tribuantur, nihil fortasse erit, quod a veritate, aut a veri similitudine abhorreat.

b In locum *Antiochi Regis* subrogandum duximus *Aurelianum Imperatorem*. Haud dubitari potest, quin cum imperio Aureliani colligari oporteat tum Prænestini, tum Salonitani Agapiti martyrium: id quippe omnes fere Martyrologi docent. At de Venantii Camertis ætate nihil satis certum constat; nam Petrus Equilinus, ut Papebrochius animadvertit, primus omnium fuit, qui Venantii necem ad persecutionem Decianam referret. Cæterum *Antiochus* cum titulo *Regis* retineri poterat; dubium quidem non est, quin Antiochus vocaretur ille, qui Agapiti Prænestini quæstioni ac suppliciis præfuit, quippe id Ado cæterique Martyrologi testantur; sed nihil prohibet, quominus per idem tempus alter ejusdem nominis Præfectus esset in Dalmatia, qui Agapitum Salonitanum Episcopum extremo supplicio affecit. Quid si unus & idem Antiochus ex urbana ad Dalmaticam Præfecturam gradum fecerit? hæc quippe multo, quam illa, amplior videtur fuisse ac nobilior, quippe cui non una civitas, sed una integra provincia suberat: neque enim uterque Agapitus uno eodemque tempore martyrium subiit. Prænestinus si quidem, ut verisimile est, mortem pro Christo oppetiit an. 72. tertii sæculi, cum Aurelianus ex Oriente Romam advenerat; Salonitanus vero eamdem ob causam occubuit an. 75. ejusdem sæculi, cum Aurelianus prope a Dalmatia in Illyrico versabatur.

Nec vero titulus regius ab Antiocho, si quis fuit, Dalmatiæ Præfecto admodum abhorret. Erat hoc in more positum institutoque Dalmatarum, ut ii, qui præerant universæ Dalmatiæ, regali titulo donarentur: id quod declarant Acta SS. Marini & Leonis, S. Juliani, S. Terentii, & aliorum martyrum Illyricorum, quæ suis deinde locis describentur. Salonarum Præfecto hujusmodi appellatio fortasse obvenerat ex amplitudine ac dignitate provinciæ, quam regebat, vel ex eo quod Dalmatæ, quamquam jamdudum regio dominatu defuncti essent, regia tamen jura & vocabula, quibus ab initio assueti fuerant, nondum fortassis oblivisci atque dediscere potuerant; quod si verum est, nomen Regis non aliunde in historiam sive Camertini, sive Prænestini martyris, nisi ex Actis Agapiti Salonitani profluxit. Auctor est Vopiscus Carinum ab Illyriis pro more illius gentis vocitatum fuisse

fuisse Regem, quod regio cultu ornatuque uteretur. *Habuit gemmas in calceis, nisi gemmata fibula usus non est, Baltheum etiam sæpe gemmatum; ut Regem denique illum Illyrici plerique vocitarent.*

c *Viri* appellatio gravior est, ac maturioris ætatis index, quam ut convenire possit in Venantium, vel Agapitum Prænestinum, qui nondum e pueris excesserant. Hinc apparet ejusmodi appellationem ab Agapito Episcopo, ejusque Actis, ad pueros illos sane inepte traductam fuisse.

d Historiæ hujus restituendæ ratio postulabat, ut pro *Camerino Epetium* substituerem. In Actis Euticianis duæ urbes nominantur; altera est Roma, cujus Rex fuisse, & ex qua Camerinum venisse Antiochus dicitur; altera est Camerinum, ubi Venantius pro Christo decertavit. Nos pro *Roma Salonam*, unde Præfectus hujus urbis in Agapitum inquirendi causa Epetium venit; pro *Camerino* autem *Epetium* scripsimus; qua in urbe Agapitus Salonitanus Episcopus comprehensus, excruciatus, interfectus, ac sepultus fuit. Epetium civitas Dalmatiæ pervetus ac nobilis aberat Salona passuum millia fere octo in Orientem obversa. Condita fuit a Siculis 4. vel 5. ante Christum sæculo, cum quarta Illyrici antiqui ætas floreret. Avares & Slavi Salonæ eversores, anno Christi circiter 640. hanc quoque urbem funditus diruerunt. Vestigia quædam adhuc cernuntur apud Zernovizam, ignobilem vicum ostiis fluvii cognominis appositum. Ab Epetio populos Epetinos Plinius, Civitatem Epetinam nos appellavimus.

e Pro *Venantio* substituimus Agapitum. Unum versum alterumve prætermisimus, quod aptius Venantio, quam Agapito nostro congruere videretur.

f In locum *Antiochi* Præsidem anonymum suffecimus. Idem Præses, qui Anastasium Cornicularium, Agapitum quoque Salonitanum extremo supplicio affecit. Cum autem nemo ex antiquis Martyrologis eum Præsidem, qui Corniculario necem intulit, certo proprioque vocabulo designaverit; quod ab illis tacitum ac prætermissum est, nobis divinare non licet. Itaque Præfectum illum Salonitanum, qui Agapitum torqueri & capite plecti jussit, haud alio, quam communi *Præsidis* nomine semper appellamus: nisi forte, ut supra monuimus, unus atque idem Antiochus primum quidem Agapiti Prænestini, deinde Agapiti Salonitani quæstioni ac martyrio præfuerit: quæ alia ratio esse potuit, cur Prænestini putaverint ad suum Agapitum pertinere, quæ in Actis Salonitani Episcopi invenerant; cum utrumque ab eodem Antiocho religionis causa excruciatum atque interfectum viderent.

g In Actis Euticianis: *qui regnabat temporibus illis*. Nos regnandi verbo ablegato, magis apte congruenterque ad rei veritatem scripsimus: *qui Salonam regebat temporibus illis*.

i In Actis Euticianis: *Est puer unus*. Qui modo in iisdem Actis *Vir* dictus fuerat, idem nunc puer vocatur? Unde isthæc tam repentina, tam absurda ex Viro in Puerum commutatio? Nimirum Auctor Camertinus *Puerum* pro *Viro* substituit, quod in Venantium quindecim annos natum Pueri, quam Viri appellatio aptius caderet, haud memor, quo illum nomine paullo ante affecisset; & parum attendens quam fœde ab se ipse discreparet, qui Venantium alias *Virum*, alias *puerum* appellat.

k Salona ex urbe haud longe disjuncta Epetium venit, ut in Agapitum Episcopum inquireret, cujus nomen de violata Deorum religione apud se delatum fuerat.

l Agapitus per id temporis degebat Epetii, Christiani illius gregis invisendi lustrandique causa; aut in eam civitatem perfugerat, ut Salonitanis Magistratibus multa in Christianos molientibus se subduceret. Cum autem nunciatum esset adventare ac prope jam adesse Præfectum Salonæ, odio in se ac furore inflammatum, statim se ex urbe proripuit, atque in eam latebram, seu cavernam conjecit, ut perquisitorum indaginem, ac manus subterfugeret. Quod quidem exemplo atque instituto veteri sanctissimorum Episcoporum fecit, qui sæpe tempori cedere, ac tyrannorum impetum rabiemque declinare solebant, ut ecclesiis populisque sibi commissis seipsos servarent.

m Ab ingressu urbis consulto abstinebat, ne se ultro, imprudenterque hostium furori objiceret.

n Munus concionandi, quod olim adeo singulare erat ac proprium Episcoporum, ut nemo nisi ex auctoritate jussuque Episcopi illud usurpare auderet, indicio est, unde hæc desumpta sint, affictaque Venantio puero Camertino. Quæ deinceps sequuntur usque ad paragraphum quartum, cum ad Prænestinum Agapitum pertineant, vel etiam, si velis, ad Venantium Camertem, ea intacta prætermisimus.

o Videbantur hic aliqua desiderari, sine quibus connexio seriesque rerum constare nequit; quæ quidem Auctor historiæ Camertinæ, cum sibi supervacanea essent, ex Actis Salonitanis describere omisit. Antea siquidem captus est conjectusque in vincula Agapitus Salonitanus, quam ad tribunal Præsidis adduci juberetur. Itaque nos ea supplevimus, hoc unico verbo *comprehendi* interjecto.

p Faces ardentes lateribus admotas, fumumque ori inverso suppositum Venantio relinquimus, quod eum hujusmodi suppliciis affectum fuisse affirment Lectiones Breviarii Romani. Contra vero equuleum, in quem conjectus est egregius Christi miles, itemque verbera eidem inflicta, cum absint tum ab Actis Prænestinis, tum ab iisdem Venantianis lectionibus, ad Agapitum nostrum referenda esse censuimus.

q Anastasius Cornicularius, ejusque ad Christum conversio, & mors pro Christo obita haud dubie pertinet ad Acta Agapiti Salonitani; atque hinc in historiam Agapiti Prænestini & Venantii Camertis irrepsit. Huc revoca, quæ diximus cap. 1. §. 3. An vero Anastasius alter Cornicularius excogitandus sit, qui Venantii exemplo & constantia adductus fuerit, ut Christianam religionem susciperet, & pro ea tuenda mortem oppeteret, haud facile dixerim. Hunc certe lectiones Breviarii Romani Venantio adjungunt; hunc Cæsar Card. Baronius primus omnium in Martyrologium Romanum invexit, & v. Idus Maji subjecit; videturque illum distinguere ab altero Anastasio Corniculario, quem vetera Martyrologia, cum ipsomet hodierno Romano Martyrologio, Agapiti in perferendis cruciatibus alacritate & constantia ad Christi fidem amplectendam compulsum esse tradunt, ejusque commemorationem in diem 21. Augusti conjiciunt, & Salonæ adscribunt. De Anastasio Corniculario, cujus conversio tribuitur Venantio Camertino, ejusque uxore ac liberis pro Christo interfectis, hæc admonuit Henschenius tom. 2. Maji die 11. *Quare ipsorum nomina hic reticenda non putavimus, licet sub nota magnæ incertitudinis de vera eorum existentia*. Daniel vero Papebrochius de iisdem nihilo minus judicavit: *Gemina*, inquit tom. 4. Maji die 18. *Martyrum Camerinensium turma, altera cum Anastasio Corniculario ad diem 11. Maji, altera cum integro Civium millenario ad 29. inscri-*

-pta est hodierno Romano Martyrologio. Primam ad dictum diem dedimus non sine scrupulo; secundam dare non putamus necessarium.

r Idest, *Scriba*, ut Papebrochius interpretatur in nota margini adjecta. Huic id muneris datum erat, ut reorum quæstionibus ac tormentis interesset, & dicta factaque omnia in commentarios referret. At Ferrarius in Catalogo: *Cornicularius*, inquit, *sententiis damnatorum exsequendis præerat*. De officio Cornicularii plura descripsimus e Samuele Pitisco cap. 1. §. 2.

s In Actis Euticianis hæc verba erant interposita: *super fumum deambulantem*, quæ prætermisimus utpote ad Venantium vel Agapitum Prænestinum spectantia.

t Quid miraculi hoc esset, Martyrologia declarant. Viderat scilicet Anastasius imperterritam invictamque inter cruciatus Agapiti constantiam, haud paullo majorem, quam pro modo humanæ fortitudinis ac virtutis. Adde, quod Agapitus ex equuleo, recentique membrorum omnium dilaceratione incolumem se, ac vegetum, Deo haud dubie vires opemque præbente, in quartum usque diem servaverat: quæ res cum hominem ingenti admiratione perculisset, tum illi ad Christiana sacra suscipienda maximo incitamento fuit.

u Hæc eadem verba Martyrologi tum Anastasio, tum Præfecto accommodant.

x Hæc appellatio gravitatis atque honorificentiæ plena, quam inepte in puerum, tam apte in Episcopum quadrat.

aa Hæc omnino congruunt cum omnibus Martyrologiis, in quibus de Anastasio Corniculario Salonæ interempto extat commemoratio sane illustris.

bb Martyrologi Anastasio nostro Martyri Salonitano nullum martyrii socium adjungunt. At Anastasius Martyr Camertinus in hodierno Martyrologio Romano cum sociis anonymis ob religionem interfectus esse traditur. Quinam hi fuerint, Acta Venantiana declarant, & suis quemque nominibus afficiunt: *Anastasius Cornicularius, & Theopista uxor sua; & quatuor filii, & duæ filiæ: hæc sunt nomina eorum: Ebodis, Aradius, Calistus, Felix; filiarum nomina, Euphemia, Primitiva*. Cum Anastasius Cornicularius Camerini cæsus ex historia Venantiana auctore Baronio invectus fuerit in Romanum Martyrologium, vereor equidem, ne idem sit, atque Anastasius Martyr Salonitanus ex Actis Agapiti Salonitani primum in Prænestinam, deinde in Camertinam historiam deductus. At, inquies, Anastasii Cornicularii martyrium Salonæ adscribunt Martyrologi; hic vero juxta nostram interpretationem Epetinæ urbi videtur adscribi. Verum cum ibidem dicitur extra urbem ductus fuisse *in viam latam, quæ ducit ad civitatem*, idest Salonam, ibique interfectus, sequitur eum martyrio perfunctum fuisse haud procul Salona, unde octavo ferme lapide Epetium aberat. Quare cum apud Salonam mortem pro Christo obierit, recte a Martyrologis ejus martyrium Salonæ adscribitur.

cc Quæ deinde sequuntur usque ad paragraphum duodecimum, retineant, per me licet, tamquam sua & propria, seu Venantius Camertinus, sive Agapitus Prænestinus.

dd Hujusmodi miracula, cum absint a Lectionibus Venantianis Breviarii Romani, Agapito nostro impune attribui posse censeo.

ee Quid est, quod in Actis Euticianis Venantius hactenus a conferendo baptismo abstinuerit, & quos ad Christum traduxerat, eos Porphyrium Sacerdotem adire jusserit, a quo baptizarentur; nunc vero, quod laicis hominibus vetitum est, baptizandi jus atque officium ipse usurpat? Nam post Porphyrium extinctum deerant alii Sacerdotes Camerini, aut propinquis in locis, per quos illi Catechumeni sacris undis abluerentur? Nimirum satis apparet, hæc desumpta esse ex Actis Agapiti Salonitani Episcopi. Plura fortassis essent indicia characteris ac muneris Episcopalis, nisi ea Prænestinus & Camertinus scriptores consulto sustulissent, quod satis intelligerent cum ætate puerili seu Venantii Camertis, sive Agapiti Prænestini cohærere non posse.

ff Pauca quædam omisimus, quæ videntur non male congruere cum Venantio.

gg Iterum Agapitus Salonitanus in equuleum conjicitur; at non ille, sed Venantius per *loca agrestia*, & senticeta; sive, ut habet Romanum Breviarium, *per loca vepribus, & carduis consita trahitur usque ad vesperam*: hæc igitur punctis interpositis prætermisimus.

ii Divini verbi populis annunciandi partes quam egregie ab Episcopo, tam inepte a Puero quindecim annorum sustineri possunt.

kk Utri jus officiumque baptismi impertiendi, Puerone, an Episcopo congruit?

ll Plura omisimus, quæ ad Venantium pertinent.

mm Quæ causa populum perpulit, ut avitæ superstitioni nuncium remitteret, eadem Præsidis ministros impellere potuit, ut Christianæ religioni nomen darent.

nn Non semel tantum, sed iterum ac tertio *Patris* nomine afficitur. Plena est honoris, reverentiæ, pietatis, ac religionis isthæc appellatio, quæ in puerum cadere nequit, in Episcopum vel optime convenit.

oo Pro *Romanis* substitui *Salonitanos*, non quod eam vocem abesse putaverim ab Actis Agapiti Episcopi, sed quod obsoletis usitata vocabula præferenda esse duxerim. Cæterum vergente decimo sæculo nondum Salonitani Romanorum nomine appellari desierant, ut videre est apud Porphyrogenitum in libro, quem *de administrando imperio* inscripsit. Id nomen Salonitanis obvenit ex Romanorum coloniis illuc deductis, & ex illustribus Romanorum familiis, quæ olim Salonam transmigrarunt.

pp Cave putes viris illis ex primaria nobilitate id negotii datum fuisse, ut Agapitum omni suppliciorum genere excruciarent. Hæ quippe sunt lictorum & carnificum partes, unde ejusmodi virorum dignitas ac nobilitas longe abhorrebat. Hoc igitur illis imperatum fuisse arbitror, ut Agapiti martyrio interessent, aut potius præessent; eumdemque qua auctoritate, qua disputationibus argumentisque a proposito deducerent: erant siquidem in Philosophia, omnique doctrinarum genere apprime versati.

qq Idest, ex ordine Patritio, vel Senatorio. Hanc ipsam interpretationem hisce verbis adhibuit Bollandus in notis ad Acta S. Sebastiani tom. 11. die 20. Januarii.

rr Hoc est, amplissimos in ea urbe magistratus gerebant.

ss In codice Euticiano scriptum est *Romæ*. Idem fortasse legebatur in Actis S. Agapiti Salonitani; nam amplissimæ civitates, quæ Imperatorum sede ac palatio dignæ habebantur, cujusmodi fuit Salona, Romanæ urbis vocabulo appellatas interdum fuisse invenimus.

tt Duas hic conciones longiusculas brevitatis gratia resecuimus.

uu Quid hoc supplicii, sive ignominiæ esset, non

non satis intelligo. Fortasse viris patriciis ac primariis, si quid gravius deliquissent, honoris caussa, non alia vincula, nisi auro argentove oblita adhiberi solebant.

xx Codex Euticianus & Martyrologium Romanum B. Venantio Socios omnino decem apposuit. Nos vero, si quos Agapitus Episcopus martyrii socios habuit, nullo certo numero eos definiendos censuimus; aliquos tamen habuisse verisimile est.

aaa Hæc lacuna explenda esset injecto die ac mense, quem Agapitus noster suo martyrio consecravit; sed de neutro habemus quod liqueat. In codice Euticiano scriptum erat 15. Kal. Junii, quem in diem Venantii martyrium incidit. Cum autem Anastasius Cornicularius Salonæ mortem obierit XII. Kal. Septemb., martyrium Agapiti Episcopi Salonitani, qui eum ad Christi cultum traduxit, eidem mensi Augusto illigari oportet; & paucis ante vel post diebus accidisse videtur.

bbb In Actis S. Agapiti Prænestini apud Mombritium legitur: *ubi erat religio Paganorum*. Mihi dubium non est, quin ea lectio sit mendosa, & corrigenda ad exemplar codicis Euticiani, in quo scriptum est *de regione Paganorum*. Regionem Paganorum, seu Paganiam nusquam invenies extra Dalmatiam, nec si totam Italiam, non Latium modo atque Umbriam lustraveris. Cave autem putes cultores Idolorum intelligendos esse vocabulo *Paganorum*, quo scilicet post tertium sæculum illi vocari cœperunt, cum inanium Deorum cultus & superstitio Christianorum Imperatorum edictis excedere urbibus coacta, in pagos ac villas se recepit; nam tertio sæculo cum omnia hujusmodi Paganis referta essent, nulla illis erat peculiaris ac definita regio, quæ appellaretur Regio Paganorum. Fuit autem in Dalmatia hujus nominis regio propria & quibusdam limitibus circumscripta, quæ ab urbe Spalatensi in Orientem haud longe distabat, apud Constantinum Porphyrogenitum de Adminiſt. Imp. dicta *Pagania*, incolæ autem *Pagani*. Id nomen obvenerat a Slavis incolis, qui nondum Christianis sacris initiati avitam superstitionem retinebant; ex quo intelligi potest Acta Agapiti Salonitani ex antiquis tabulis descripta & composita fuisse post adventum Slavorum, urbisque Salonitanæ excidium. Extat præterea insula Paganorum apud Ortelium, & Ferrarium, Liburniæ adjacens, quæ nunc Pago dicitur. Sed hæc longius aberat Salona, quam ut ad hujus loci interpretationem referri possit.

ccc Qui olim Albanum, nunc Albinum dicitur. Vicus est agri Salonitani in Boream spectans.

ddd Congruit cum Albino, cui prope adjacebant ingentes sylvæ, quæ quidem adhuc extant, quamquam eas magna ex parte sæculo superiori Turcæ aut incenderint, aut exciderint.

eee Quæ deinceps sequuntur, in Acta Joannis Episcopi Salonitani rejicimus.

CAPUT VII.

De cultu Agapiti Salonitani Episcopi, & S. Anastasii Cornicularii.

§. I.

De cultu Agapiti Salonitani Episcopi.

Agapitus olim a Salonitanis cultus, & SI vera sunt, quæ hactenus diximus, nemini dubium esse arbitror, quin Salonitani pariter atque Epetini sanctissimo huic Martyri, atque Antistiti Agapito solemnes & anniversarios honores statim ab ejus martyrio decreverint, ejusdemque natalem diem in suos fastos retulerint, ac deinceps singulis annis tanti viri nomen ac memoriam, qua dignum erat, religione cultuque prosequerentur. **in Fastos Martyrum relatus.** Ex Actis Euticianis videtur colligi posse corpora Sanctorum Martyrum in urbem translata fuisse; in qua, ut ibidem dicitur, *condiderunt altare in honore B. Virginis Mariæ ex auro & argento, & gemmis pretiosis: sed & supra corpora beatorum Sanctorum duodecim altaria condiderunt, & domum ædificaverunt ampliorem, & mirabiliorem*. Utrum hæc ad Agapitum nostrum ejusque martyrii socios referenda sint, an vero pertineant ad Venantium & Martyres Camertinos, mihi sane non liquet. Facilius crediderim tum Agapiti sociorumque translationem factam, tum templum & altaria iisdem condita esse quarto vertente sæculo, post hostes Christiani nominis sublatos, & ecclesiæ pacem ubique constitutam. Nec satis constat Epetiumne, an Salonam sacras illas exuvias Dalmatæ invexerint. **E suburbio, ubi mortem obierat, in urbem invectus sæculo 4.** Præterea quemadmodum incertum est, quo die Agapitus pro religione mortem obierit; ita incompertum habemus, quem diem ecclesia Salonitana ejus nomine ac memoria consecraverit. Ejus tamen martyrium inciderit oportet in mensem Augustum; quo itidem mense Anastasius Cornicularius auctore Agapito ad Christum conversus mortem oppetiit.

Quamdiu Salona & Epetium stetit, Agapiti memoria ac religio viguit ex aliis in alias ætates propagata. Verum sæculo septimo fere medio supremum illud idemque Salonitanis calamitosissimum tempus advenit, quod cum utrique urbi vastitatem atque exitium attulisset, Agapiti quoque nomen & cultum penitus abolevit. Nam anno ejusdem sæculi circiter 40. ingens barbarorum multitudo ex Avarum, Slavorum, aliarumque immanium gentium colluvione in Dalmatiam incubuit, Salonam obsedit, expugnatam captamque funditus evertit. Tum eodem barbarici belli impetu vehementer concussa civitas Epetina corruit, & tectorum ruinis obruta & consepulta jacuit, vix ut pauca urbis olim nobilissimæ vestigia supersint. **Post excidium Salonæ cum aliis martyribus Dalmaticis** Sub idem tempus, ut sæpius alibi diximus, Joannes Pontifex Maximus IV. eo nomine, misit in Dalmatiam, qui sacras Martyrum exuvias undique collectas, & sacrilegis barbarorum injuriis subductas Romam transferret, ubi debitus eisdem honos cultusque adhiberetur. Ex eo Agapiti nomen ac religio paullatim deflorescere, & oblivione posteritatis extingui cœpit; ac demum anniversarii festique ad ejus honorem celebrandi consuetudine intermissa, & rerum ab eo præclare gestarum monumentis deperditis, omnem propemodum illius memoriam vetustas adeo obliteravit, ut vix ejusdem nomen in Catalogis Episcoporum intactum reliquerit: ita sanctissimi Episcopi cultus ac religio pariter cum ejusdem lipsanis e Dalmatia discessit. Nam per idem tempus una cum aliorum Martyrum exuviis Agapiti corpus Epetii, vel Salonæ ruinis effosum, ac Romam devectum fuisse conjectari licet. **Romam translatum.** Argumento est, quod tum quoque B. Anastasius Agapiti discipulus ac socius in urbem translatus fuit, ut scriptores docent; & verisimile est hunc penes Agapitum Episcopum fuisse conditum sive in agro Epetino, sive in urbe, quo deinde uterque illatus esse videtur: nam probabile est in eumdem locum Christianos intulisse corpora omnium Martyrum, qui Agapito duce, & auctore vitam pro Christo Salonæ aut Epetii profuderunt. Atque his potissimum conjecturis adductus, cum in Actis S. Venantii Lateranen-

In Lateranensi sacello conditus.

ranense sacellum describerem, memini me docuisse ex quatuor illis intra absidem iconibus, quæ totidem Episcopos opere musivo depictos exhibent, suis quemque Pontificalibus insignibus ornatum, eam ad Agapitum referri oportere, quæ S.Domnio proxime adstat, quamvis non ignoro eam vulgo referri ad Theodorum Papam, qui post Joannem IV. sacelli Venantiani conditorem ecclesiæ præfuit. Id autem eo probabilius mihi videtur, quod inter Salonitanos Martyres S. Anastasius ejusdem Agapiti socius pictus ibidem cernatur. Eadem conjectura ductus interpretando exposui, quorsum pertineant, quidve significent duæ illæ urbes in ejusdem sacelli hemicyclo superiore hinc atque hinc appictæ; & alteram quidem Salonam, alteram vero aut Polam, aut Epetium esse propterea dixi, quod utraque civitas suos Martyres illuc transmissos contribuerit, & Martyrum ibidem conditorum sanguine imbuta fuerit, illustrique certamine pro religione suscepto nobilitata.

§. II.

De cultu S. Anastasii Cornicularii.

Dies martyrii S. Anastasii 21. Augusti, olim apud Salonitanos sacer.

Quod attinet ad cultum S. Anastasii, cum omnes Martyrologi ad diem alteram, & vigesimam Augusti ejus Martyrium referant, dubitari nequit, quin hoc ipso die Salonitana ecclesia singulis annis debita ac solemnia religionis officia B. Anastasio persolveret. Verum eadem temporum iniquitas, & posteritatis oblivio Agapiti pariter, atque Anastasii nomen e fastis Salonitanis abrasit, & memoriam utriusque ex animis Dalmatarum penitus delevit. Nam post excisam Salonam, cum B. Anastasii corpus Romam translatum esset, ne umbra quidem ejus nominis, nedum cultus aut religio apud Dalmatas remansit. Restat igitur, ut inquiramus, num Romani honorem aliquem cultumque peculiarem B. Anastasio adhibeant, & anniversarium ac festum diem eidem instituerint.

Ejus effigies, & Lipsana in sacello Lateranensi.

Extat in Lateranensi S. Venantii sacello effigies B. Anastasii musivo opere depicta, & militaribus insignibus ornata; neque videtur esse posse controversia, quin ejusdem reliquiæ si non omnes, certe magna ex parte aut ibidem, aut intra Basilicæ Lateranensis septa conditæ fuerint, hodieque asserventur. Sed utrum Clerus Lateranensis statas solemnesque alicujus diei cęremonias huic Martyri decreverit, mihi non liquet. Nulla ejus mentio fit XII. Kal. Septemb. quem ille diem suo martyrio consecravit. Equidem in fastis ejusdem Basilicæ nomen Anastasii Martyris ad diem XXII. Januarii his verbis adscriptum invenio: 22. *Januarii Anastasii Martyris, cujus corpus habemus in sancta Sanctorum*. Utrum autem hæc commemoratio ad nostrum Anastasium, an vero ad alium quempiam ejusdem nominis martyrem spectet, nihil comperti habeo. Haud sane improbabile est corpus B. Anastasii Cornicularii jussu Joannis IV., vel aliorum Romanorum Pontificum, qui deinceps regnarunt, ab reliquis Dalmaticorum Martyrum lipsanis secretum fuisse, idemque reconditum in sanctiori loco, atque adeo in ipso sacratissimo Basilicæ Lateranensis adyto, quod *sancta Sanctorum* appellant. Cum autem illic depositum fuisset XI. Kal. Feb., ut ejus translationis memoria quotannis imposterum, qua decebat religione coleretur, Clerus Lateranensis die 22. Januarii festorum dierum catalogo inseruit, & B. Anastasii nomine consecravit. Sed quoniam de hac translatione nihil memoriæ proditum est, id quidem conjectare facile possumus, affirmare autem nullo modo possumus. Quod si hujus diei celebritatem alteri cuidam nobisque ignoto Anastasio adjudicare mavis, non continuo sequitur nullum omnino cultum huic nostro ab ecclesia Lateranensi adhiberi; nam licet nullos eidem honores privatim decreverit, eum tamen III.Id.April. communi officio rituque colit, quo scilicet S.Domnium cæterosque Martyres illuc e Dalmatia advectos pie sancteque prosequitur, ut in Actis S. Domnii, itemque S. Venantii docuimus.

Colitur apud Lateranum cum cæteris Divis Dalmaticis II. Aprilis.

Carolus Bartholomæus Piazza in Menologio sive Sanctuario Romano pag. 283. auctor est B. Anastasium martyrem eum, qui Agapiti virtute & miraculis permotus Christianam religionem suscepit, Romæ perhonorifice coli XII. Kal. Septemb. in Basilica *S. Crucis in Hierusalem*, ejusdemque corpus ibidem servari. Quæ si vera sunt, necesse est eum cultum referri ad S. Anastasium Salonitanum; nam & ratio conversionis, & festus martyrii dies cum eo pręclare congruit. Illud vero, quod de ejus sepulchro scripsit, paullo majoris disquisitionis indiget, quam ut tam facile, ac sine ulla dubitatione affirmari possit. Cæterum ejus sententiæ haud invitus subscriberem, modo aliquam eidem interpretationem adhibere liceat, sic ut non integrum Anastasii corpus, sed insigne tantummodo fragmentum indidem avulsum, in Basilicam S. Crucis translatum, & ibidem conditum fuisse dicatur.

Ejus dies festus in Basilica S. Crucis.

S. Anastasius Cornicularius gloriosi certaminis consortes & martyrii socios in Actis Camertinis omnino septem habuisse fertur, uxorem scilicet, filios quatuor, itemque duas filias, ex quibus constabat præclara illa familia, quæ uno die, uno animo, uno & eodem supplicii genere martyrii palmam adepta est. *Sed & illi, qui ab Antiocho interfecti fuerunt, Anastasius Cornicularius, & Theopista uxor sua, & quatuor filii, & duæ filiæ: hæc sunt nomina eorum, Ebodis, Aradius, Calistus, Felix: filiarum Euphemia, Primitiva*. Ex Actis Euticianis. Hi Martyres ex tabulis Salonitanis illati videntur in historiam Venantianam; nisi duos Anastasios Cornicularįos omninos similes inter se comminisci libeat, quorum alter Camerini cum uxore ac liberis, alter Salonæ sine sociis pro Christo mortem obierit; cum longe sit verisimilius unum fuisse eumdemque Anastasium Cornicularium, a quo Camertinus historicus egregios illos Martyres divulsit, ut cum suo Venantio conjungeret. Hinc autem conjectare licet Anastasium nostrum cum familia universa vel Salonæ, vel penes Agapitum in agro Epetino sepultum fuisse; ac deinde quatuor ferme post sæculis cum liberis atque uxore Romam translatum esse. An vero unum & idem omnibus sepulchrum obtigerit in æde Venantiana Lateranensi, non satis liquet: nec vero absimile est alios alio distractos esse, & partim ibidem, partim in aliis ejusdem Basilicæ sacellis reconditos fuisse. Illud mihi non omnino absimile vero videtur, quod memini me scribere in Actis S. Venantii Salonitani Episcopi, quatuor illos juvenes in eodem Venantiano sacello versicoloribus musivisque operibus apud S. Anastasium pictos, & militaribus notis insignes, ejusdem Anastasii filios esse; quos sane consentaneum erat adjungi ad parentem, quo cum non solum natura, sed religio, & martyrii societas sanctiori quodam vinculo colligaverat. Verum & vultus atque oris specie picti cum sint, ut æquales Anastasio, & coætanei esse videantur, & unus ex illis ætate multo provectior sit, huic meæ conjecturæ ipsemet diffidere cogor; pręsertim cum alia his nomina in sacello Lateranensi adscripta fuerint, alia vero filiis Anastasii codex Euticianus attribuerit.

An quos codex Camertinus Anastasio suo socios adjunxit, ad Salonitanum Anastasium spectent.

Cæsar

Anastasius a Baronio ad diem XI. Maji cum sociis adscriptus. Cæsar Card. Baronius, qui Martyrologium Romanum emendavit, & pluribus Divis auxit, in eo ad diem 11. Maji nomen Anastasii & sociorum primus omnium adscripsit, ornavitque hoc perbrevi elogio: *XI. Maji. Camerini sanctorum Martyrum Anastasii, & sociorum, qui in persecutione Decii sub Antiocho Præside cæsi sunt*. Cum enim Camertes jampridem sibi vindicassent hosce martyres, & Divorum suorum fastis inseruissent, eorum memoriam v. Idus Maji singulis annis celebrare consueverant. Hinc factum est, ut Baronius in eam formulam Camerinum incluserit, ubi scilicet horum Martyrum cultum ac religionem vigere constabat; eisdemque illum ipsum diem assignavit, quem a Camertibus eorum nomine consecratum fuisse comperit. Cæterum vix, aut ne vix quidem dubitari potest, quin Anastasius, qui hoc die Camerini colitur, idem sit atque Anastasius Cornicularius ille, cujus commemoratio ab antiquis Martyrologis die 21. Augusti consignatur. Nam idem utrique nomen, eadem dignitas, eadem conversionis ratio, genusque martyrii. Hoc tantum interest, quod cum ejus nomen ad XII. Kal. Septemb. adscribitur, nulli eidem adduntur socii; cum vero v. Idus Maji ejusdem commemoratio iteratur, uxor ac liberi martyrii consortes in eamdem honoris cultusque societatem includuntur. Ex quo sequitur martyres illos in Martyrologium Romanum ex Actis Venantianis, *censura aliqua, nec modica castigandis*, ipsomet Baronio auctore invectos esse, huc vero fortassis translatos ex tabulis Salonitanis; neque alios nisi Salonitanos Martyres celebrare colique a Camertinis v. Idus Maji. Illud vero, quod Baronius huic formulæ adjecit, Anastasium & socios martyrio perfunctos esse, cum fervebat Deciana persecutio, Papebrochius nullo prorsus modo probat, testaturque neminem fuisse ante Petrum Equilinum, qui cum imperio Decii martyrium Venantii & Anastasii colligaverit.

Videtur idem esse atq; Anastasius Martyr Salonitanus.

JOANNES EPISCOPUS SALONITANUS XVI, ET PRIMUS HUJUS NOMINIS.

Joannes Agapito successit. JOannes primus in locum Agapiti subledus est, cujus Acta sic abolevit vetustas, ut de illius Pontificatu, præter nominis memoriam, reliqui nihil posteritati fecerit. Hunc Salonitanæ ecclesiæ post Agapitum præfuisse testantur ejusdem ecclesiæ Diptycha, omnesque Salonensium Antistitum Catalogi; sed in hoc errant plerique, ut sæpe monuimus, quod Joannem cum Agapito aliisque, quibus interjectus est, Episcopis ex tertio sæculo exturbant, & infra Episcopos sexti sæculi protrudunt, eumdemque a B. Domnio fere trigesimum enumerant. Catalogus Romanus, ad cujus exemplar ordo seriesque Antistitum Salonensium revocari debet, Joannis initia confert in annum 286, decem fere annis serius, quam rerum ac temporum ratio postulat. Verum ipsemet Catalogus alteram quamdam Chronologicam notam adjecit, unde anachronismus ille corrigi possit. Etenim Joannis Pontificatum cum Felicis Romani Pontificis, & Aureliani Imperatoris ætate conjunxit. Felix autem anno 275, Aurelianus vero anno insequenti e vita migrarunt. Itaque Joannis initia referantur necesse est ad annum 275; quo quidem anno Agapitus ejus decessor mense Augusto martyrium subiit: *Sedentibus*, inquit Catalogus, *Felice I. Eutychiano &c. Imperantibus Aureliano, Tacito &c.* Fateor equidem ab obitu Felicis ad Joannis exordium tres circiter menses effluxisse; ille siquidem, ut tradit Baronius ex libro Rom. Pontif., III. Kal. Junias mortem oppetiit, hic vero mense Augusto post sublatum Agapitum, vel Septembri mense ejusdem anni Pontificatum iniit: sed hæc non sunt nimis exigue, & exiliter ad calculos revocanda, verum sic intelligi oportet, ut quo anno Felix Romanam sedem obtinebat, eodem & Joannes ecclesiæ Salonensis administrationem susceperit, quamvis jam Eutychianus Felici suffectus ecclesiæ universali præesse cœpisset. Utut hæc sint, illud plane constat primordia Joannis congruere non posse cum anno 286, sed revocari oportere ad annum 275, si quidem ejusdem Episcopatus in ea tempora incidit, cum Felix, vel Eutychianus Christianam, Aurelianus vero Romanam rem administrabant. Hujus autem Pontificatum usque ad Diocletiani imperium protrahendum esse duximus.

Ejus episcopatus cum imperio Aureliani & Pontificatu Romano Felicis compositus,

& ad imperium Diocletiani productus.

Unde ejus Acta sint petenda. Ac ne Joannis nomen & Pontificatum ab omni re inopem atque nudum in publicum emitterem, duos paragraphos ex Actis restitutis Agapiti avulsos in hunc locum reservandos censui, quippe cum Leontii consecratio, Epetinæ ecclesiæ institutio, & alia quædam ibidem commemorata ad Joannem Agapiti successorem pertineant, ut nos existimamus. Hinc itaque accepimus, unde amissa Joannis Acta quoquo modo supplerentur. Nostras deinde animadversiones subnectemus, quarum aliquæ eo potissimum spectant, ut ostendant aliqua ibidem scripta esse, quæ ab temporibus S. Venantii Camertini abhorrent; nulla vero inveniri, quæ cum Joanne rebusque Salonitanis cohærere nequeant.

Præterea ad illustranda hujus Pontificis Acta, quæ domesticarum rerum inopia laborant, aliquid materiæ & ornatus ex historia Romanorum Imperatorum adscivimus. Ac primum quidem res Aureliani, eas præsertim, quas in Illyrico gessit, observatis notatisque temporibus, breviter atque ordine persequimur. Nam hujus Imperatoris ætati non solum Agapiti, sed etiam Joannis Pontificatus aliqua ex parte respondet. Initia etiam erunt investiganda, causæque illius persecutionis, quæ ab Aureliano cognominari solet, atque inter universales persecutiones nonum obtinet locum. Deinde res præcipuas maximeque memorabiles perbrevi, nec inutili narratione complectimur, quæ sub reliquis deinceps Imperatoribus Illyrico, & ecclesiæ Illyricæ sive Dalmaticæ contigerunt; ac præsertim de illa persecutione pauca quædam disserimus, quæ Numeriano Imperatori vulgo adscribi solet; nam per id temporis Joannem obiisse, aut martyrio perfunctum esse existimamus. Quæ quidem omnia aliquid lucis impertient rebus cæteroquin obscuris, quæ sive ad Salonitanam, sive ad alias ecclesias Illyricas pertinent. Atque hæc causa fuit, cur in Actis superiorum Antistitum sane multa scripserimus de Romanis Imperatoribus, longe plura deinceps scripturi de Diocletiano, & Galerio, quorum immanitas & crudelitas ecclesiam Illyricam in primis afflixit & vastavit.

De cultu Joannis quod addam, nihil habeo. Dubitare vix possum, quin Salonitani ab initio sanctissimum hunc Pontificem, qua dignum erat, vene-

veneratione ac pietate prosequerentur; sed tempore procedente ejusdem memoria & cultus aut vetustate exsolevit, aut una cum ejus corpore Romam migravit tum, cum Joannes IV. Pontifex Maximus quamplurima martyrum corpora ex Dalmatia in urbem transferri jussit.

CAPUT PRIMUM.

Ex Actis restitutis Agapiti Salonitani Episcopi duo paragraphi ad Joannem pertinentes.

§. I.

Ex n. 19

Cum audissent a Leontius & Euprepius cum sociis suis, de b Præfecto quod factum fuit, magis crediderunt; sed cogitaverunt, de b Agapito c quid essent facturi. Tunc miserunt Exquisitores, ut inquirerent, quid de eo vel de sociis ejus agerent. Tunc venerunt in partem b Epetinæ urbis, & audientes signa, & mirabilia gavisi sunt, & venerunt ad tumulos beatorum Sanctorum, ac deprecati sunt eos: & ibidem erant plusquam mille animæ hominum. Tunc viderunt eos Viri civitatis, & interrogaverunt eos, & dixerunt: Unde vos estis? Exquisitores dixerunt, Ex partibus b Salonæ: cives dixerunt, & quid quæritis? Illi autem dixerunt, Agapitum. Tunc viri civitatis narraverunt omnia, quæ de his gesta fuerant: & interrogaverunt eos de Præfecto, quid esset factum. Salonitani dixerunt: Turpissima morte extinctus est. Viri civitatis dixerunt: cujus exquisitores vos estis? qui dixerunt Leontii, & Euprepii, & sociorum suorum. Dixerunt populi: Forsitan ipsorum, quibus Præfectus posuit collares aureos, & catenulas argenteas? Responderunt ipsorum nuntii, nos sumus. Cives dixerunt: Renunciate Dominis vestris, ut accipiant d Pontificatum ex e virtutibus Salonitanis, & veniant in hanc civitatem; & tollant aurum, & argentum, ac vestes mirabiles, & gemmas pretiosas, & judicent, quid faciendum sit de Deo Jove: nos autem timemus infringere ipsius faciem f Imperatoris causa. Audientes hæc Salonitani gavisi sunt valde, & viri civitatis dederunt eis pecuniam, & remiserunt eos Salonam. Tunc nuntiaverunt Dominis suis signa & mirabilia, quæ Dominus dedit per servum suum Agapitum: illi autem audientes de signis gavisi sunt, laudaverunt Dominum, & benedixerunt.

Sepulchra SS. Martyrum religiose cultum.

Ex n. 20

Eadem hora perrexerunt ad B. g Joannem Papam, & narraverunt omnia, quæ a Sanctis gesta fuerant. Ille autem ut audivit, genua fixit in terra, & oculos ad cælum levavit, gratias agens Deo, quod tam magna audivit de servis suis. Tunc B. Papa Joannes consecravit Leontium i Archiepiscopum, & Archidiaconum Euprepium, & omnes alios in ordinem Clericorum; & accepta benedictione reversi sunt gaudentes in domum suam. Et tulerunt nocte aurum & argentum; & venerunt in civitatem Epetinæ urbis. Tunc populi susceperunt eos honorifice, & venerunt ad tumulos Sanctorum: ubi videntes signa, & mirabilia, quæ ostendit Deus per servos suos, gaudentes & lætantes benedicebant Dominum. Postea venerunt ad Domum Jovis, atque confregerunt illum; & condiderunt altare in honore B. Virginis Mariæ ex auro & argento, & gemmis pretiosis. l Sed supra corpora beatorum Sanctorum duodecim altaria condiderunt, & domum ædificaverunt ampliorem, & mirabiliorem.

Joannes Ep. Salon.

Leontium Ep. consecravit, & præfecit ecclesiæ Epetinæ.

Templum martyribus extructum.

ANIMADVERSIONES.

§. II.

a Hi Salona oriundi erant, genere ac nobilitate suæ civitatis facile primi, quos Agapitus ad Christi cultum traduxerat. Hæc ad ecclesiam, & urbem Epetii pertinent; nisi enim nostræ conjecturæ nos fallunt, primus hujus ecclesiæ Leontius Antistes, Euprepius Archidiaconus fuit.

b In Actis Camertinis scriptum erat *de Rege*, *de B. Venantio*, *Camerinæ urbis*, *Romæ*, *Romani*; in horum nominum locum nos substituimus *Præsidem*, *Agapitum*, *urbem Epetinam*, *Salonam*, *Salonitanos*.

c Cogitabant scilicet, quid honoris cultusve Agapito adhibendum esset; quove loco ejus corpus sepultura donandum.

d Idest, ut primum Epetinæ urbi Episcopum præficiendum curent.

e Hoc est, a Metropolita & Clero Salonitano.

f Epetini jure ab Aureliano sibi male metuebant; quippe cum ejus jussu Anastasius Cornicularius ob cultum Jovis, Deorumque cæterorum neglectum interfectus fuerit. Hinc vero apparet, Aurelianum per ea tempora aut fuisse in Dalmatia, aut certe in provinciis finitimis; hoc igitur gravior, quo propior timendi causa aderat.

g Ante sextum sæculum nemo fuit ex Romanis Pontificibus, qui Joannis nomine appellaretur. Qui igitur hæc congruere possunt cum Roma, cum Romano Episcopo, cum urbe Camertina? Contra vero erat per id temporis Joannes Salonitanus Antistes, paullo ante in locum Agapiti suffectus; qui quidem ex antiquo more *Papa* vocatur; nam satis constat olim communi loquendi usu receptum fuisse, ut omnes promiscue Episcopi hujusmodi vocabulo donarentur.

i Idest, primum illius urbis Episcopum. Negat Papebrochius in Annot. Crit. ad Acta S. Venantii Leontium fuisse primum Camertinæ urbis Episcopum: *Hoc sane modo*, inquit, *illuc attractus fuit Leontius, si talis aliquis revera fuit a Joanne quodam Papa ordinatus: sed is nequaquam fuerit primus: siquidem anno 465. Gerontius Camerinus inter 48. Episcopos numeratur, qui Romana in Synodo convenerunt sub Hilario Papa. Gerontio potuit successisse Bonifacius Camerinus in Synodo Romana III. sub Symmacho nominatus an. 501. Hinc usque ad Projectum, qui integro sesqui sæculo post floruit, nullius Episcopi Camerinensis nomen innotuit, & rursus usque ad S. Ansovinum an. 822. ordinatum, duo solum nominantur Episcopi: unde apparet illius urbis monumenta omnia deperdita fuisse, cum iisque etiam verum tempus prædicti Leontii.*

l Cum Epetini extra urbem locum delegissent, in quem Agapiti, & sociorum corpora inferrent, cœmeterium illud duodecim sacellis exornarunt, ac totidem altaria martyrum sepulchris imposuerunt; nisi forte hæc referri placeat ad socios S. Venantii Camertini pueri ac martyris, ut supra monuimus.

CAPUT II.

De Persecutione Aureliani, ac triplici ejusdem in Illyricum adventu.

Domitius Valerius Aurelianus humili loco natus est, infimæque fortunæ parentibus. Nec discrepat, quin genere Illyricus fuerit; id ambigitur

Aurelianus genere Illyricus.

gitur Sirmiine natus sit in Pannonia inferiori, an vero in Mæsia, an in Dacia Ripensi; alii aliunde ejus originem repetunt, nec facile est aut locum loco, aut auctorem auctori præferre. Tantos in re militari progressus fecit, ut ad summos quosque militiæ gradus pervenerit. Sarmatis Illyrium depopulantibus magnam cladem intulit, quo in prælio octo & quadraginta hostes sua ipse manu interfecit. Idem Tribunus legionis sextæ Gallicanæ cum esset apud Maguntiacum, Francos in Galliam effusos, omniaque ferro & igni vastantes multiplici clade attrivit, atque in fugam aversos tota provincia excedere coegit; quare in Gallia, & Illyrico Vindex libertatis, publicæque salutis restitutor appellatus est. Præclaram insuper de Gotthis victoriam apud Nicopolim in Thracia reportavit, ob quam a Valeriano Consul designatus, laudatusque pro concione coronas murales quatuor, vallares quinque, navales duas, civicas itidem duas, aliaque munera & insignia triumphalia accepit. Sub Claudio etiam Imperatore ejus opera magni fuit; nam Illyricis ac Thraciis copiis præpositus iterum exercitus Gotthorum delevit, & ab eorum incursionibus Thraciam vindicavit. Nihilo segnius per eadem tempora cum Sveyis & Sarmatis conflixit, de quibus, ait Vopiscus, *florentissimam victoriam retulit*. Nullum fere commisit prælium, quin victor ex eo discesserit; & ejus potissimum opera effectum est, ut res Romana, quæ ignavia Gallieni prope exitium venerat, in dies melior & auctior fieret. His præclaris in rempublicam meritis nixus imperii fastigium conscendit, omnium legionum consensu appellatus Augustus.

Ad imperium ascendit.

§. I.

De Aureliani Imperatoris initio atque interitu, ejusque prima apud Illyrios commoratione.

HUjus imperii initia Petavius, Ricciolius, Toinardus, Szentivanius, Blanchinus in annum æræ vulgaris 270. alii cum Baronio in annum proxime insequentem conferunt. Idem Petavius aliique imperium Aureliani quinque fere annorum spatio definiunt; verum huic quinquennio sex ipsos menses adjiciunt Eutropius, Victor, Eusebius, Cassiodorus, Epiphanius, & alii complures. Flavius Vopiscus annos fere sex, demptis aliquot diebus, Aurelianum regnasse tradit. Cæsar Card. Baronius ejusdem imperium usque ad annum septimum perduxit, tertii sæculi 78. Liceat hic nobis a Chronologia Baroniana paullisper deflectere, atque ad eorum sententiam accedere, qui annos quinque, & sex præterea menses Aureliani imperio attribuunt, ejusdemque primordia ad annum Christi 270. referenda esse contendunt. Hæc quippe sententia nobilium Scriptorum patrociniis innititur, & sane ad res nostras explicandas, & in suos quasque annos redigendas nobis videtur esse accommodatior. Itaque imperare occœpit an. 270. & imperandi initium duxit ab Septembri ejusdem anni mense, ex quo fit, ut post quinque annos & sex menses evolutos Aureliani obitus inciderit in mensem Martium anni 276. Nam eo mortuo post interregnum sex, ut Vopiscus aliique docent, vel septem circiter mensium, ut Victor censet, Tacitus Imperator ab Senatu appellatus est VII. Kal. Octobris, ut auctor est Vopiscus, idest die 25. Septembris. Itaque si sex illos menses, aut fere septem, qui diem 25. Septembris antecedunt, ex an. 276. sustuleris, occurret tibi mensis Martius, quo cum Aureliani interitum colligari oportebit. Si vero a mense Martio an. 276. retrorsum progrediens quinque annos & sex præterea menses enumeres, quibus Aureliani imperium circumscribitur, pervenies ad mensem Septembrem an. 270. unde imperandi initium duxit.

De initio Aureliani, ejusque imperii annis inter Auctores discrepantia.

Ergo Aurelianus rerum potitus ter Illyricis provinciis præsentiam suam impertiit; primo cum a militibus delatum accepit imperium; deinde tertio principatus anno, cum adversus Zenobiam Palmyrenorum Reginam copias eduxit; demum anno post adeptum imperium quinto, cum Orientalem contra Persas expeditionem suscepit. Nam Illyricis legionibus præerat, quibus egregie usus fuerat ad Gotthos e Thracia, & Svevos ac Sarmatas ex Illyrico pellendos, reique militari apud Illyrios operam dabat, cum extincto Claudio, ejusque fratre Quintillo, qui imperium invaserat, a militibus destituto, Augustus ab universo exercitu renunciatus est. Ferunt ipsum Claudium, antequam e vivis excederet, auctorem fuisse militibus, ut hunc sibi potissimum subrogarent, quippe cum multis maximisque in rebus hominis fidem, industriam, animumque haud paullo majorem, quam pro fortuna, in qua natus erat, cognitum ac perspectum haberet.

Ter Illyricis adiit.

Satis constat Aurelianum adeo nihil adversus Christianos ab initio molitum esse, ut potius nomini Christiano favisse, & ecclesiæ patrocinium suscepisse videretur: argumento est, quod Romani Pontificis auctoritatem sartam ac tectam esse jusserit, cum adversus Paullum Samosatenum Pontificiis ædibus ac sede Antiochena, unde Synodica sententia dejectus fuerat, excedere nolentem, decrevit *Domum* ecclesiæ illis attribuendam esse, quibus Episcopus urbis Romæ, cæterique Italiæ Episcopi adjudicassent. Ego vero sic existimo, male illum quidem vel ab ipsa pueritia animatum fuisse erga Christianos; & quod in eos odium pene cum ipso matris lacte suxerat, materna deinde institutione ac disciplina accedente, magis magisque cum ætate accrevit: tradit enim Vopiscus ex Callicrate Tyrio Græcorum doctissimo, matrem Aureliani templo Solis præpositam fuisse Antistitam, quæ nefariis sacris & cæremoniis præerat in quodam pago, ubi avitum ac paternum erat Aureliani domicilium. Sed cum æqui optimique Principis laudem affectaret, tamdiu ab eorum cæde manus abstinuit, quoad in eos sæviendi occasio aliqua oblata videretur, quæ privatum illius odium in Christianorum perniciem erumpens publicæ cujusdam utilitatis specie obtegeret. Quare si Christianis inter initia principatus innoxium se, aut etiam propitium aliquamdiu præbuit, non illi animus ad evomendum in eos virus acerbitatis suæ, sed opportunitas deerat. Cum igitur hujus ingenii atque indolis novus Imperator apud Illyrios versaretur, quid ex eo præsente sive utilitatis, sive detrimenti ceperit tum Illyrica, tum potissimum Salonitana ecclesia, cui per id tempus præerat Agapitus, nobis incompertum est. Sed ex ea reipublicæ mutatione nihil prosperum sive adversum Illyricis & Dalmatis Christianis accidisse puto, propterea quod Aurelianus intra paucos menses, quam creatus Imperator fuerat, ex ea regione in Italiam discessit.

Initio favit Christianis, ut boni Principis famæ sibi conciliaret.

Anno 71. tertii sæculi Aurelianus, bello magno & periculoso excitus profectusque in Italiam, arma contra Marcomannos convertit, qui non ita pridem in Italiam irruperant, & circa Mediolanum cladibus atque incendiis omnia vastabant. Ac primum quidem apud Placentiam rem adeo infeliciter gessit, ut insignis clades a barbaris accepta magnum

Marcomannos ad internecionem cædit.

gnum

gnum in discrimen urbem atque imperium conjecerit; deinde vero devictis acie hostibus apud Placentiam, apud Fanum, apud Ticinum, ter tribus præliis servavit Italiam, remque publicam restituit.

Romam adiit, & Primores Romanorum interfecit. Debellatis ejectisque ex Italia Barbaris Romam venit. Ejus adventus Romanis plus exitii terrorisque attulit, quam quantum eisdem periculi ac metus nuper injecerat Placentina calamitas. Nam, ut auctor est Vopiscus, plures Romanorum, eosque e primaria nobilitate, atque ex ordine Senatorio comprehendi necarique jussit. Hujus cædis causam in seditiones nescio quas Ethnici Scriptores conjiciunt, & adversus Aurelianum Romæ conflatas fuisse confingunt, quamquam quid ibi seditionis fuerit, aut unde tumultuandi occasio & causa extiterit, nemo commemorat. Quocirca multo verisimilius est, quod Baronius aliique Christiani historici tradunt, Romanis Patriciis crimini datum fuisse, quod haud pauci ex illis Christi fidem ac religionem profiterentur, vel certe Christianis studerent, quodque propterea Aureliani litteris atque imperiis intercedere conati essent, cum ille ob victoriam Barbarorum, Romanique exercitus fœdissimam cladem, magno timore perculsus, libros Sibyllinos adiri consulique jussisset. Hinc objurgatoria illa ad Senatum Imperatoris epistola, lenis illa quidem in speciem, plusque amicæ cujusdam increpationis, quam atrocitatis præseferens, reipsa tamen plena stomachi & querelarum, quæ apud Vopiscum extat: *Miror*, inquit, *vos Patres Sancti, tamdiu de aperiendis Sibyllinis dubitasse libris, perinde quasi in Christianorum ecclesia, non in templo Deorum omnium tractaretis*. Adde, quod Tertullianus in Apol. cap. 37. testatur Senatum, Forum, Palatium per ea tempora Christianis refertum fuisse; adde, quod solemne fuit Scriptoribus Ethnicis Christianæ religioni seditionis notam inurere, ut hinc nobis invidiam quærerent, ac tam insigni calumnia Christianis imposita justissimæ animadversionis speciem inimicorum nostrorum crudelitati prætexerent. Sed utcumque res sit, satis constat ex eo tempore Aurelianum Christianis infestum se præbere cœpisse. Nam memoriæ proditum est multos religionis causa jussu, aut certe permissu Aureliani interfectos esse; nec probabile est eorum omnium martyria ad extrema ejusdem imperii tempora differri posse. Sane admodum verisimile est, ut supra diximus, martyrium Agapiti Prænestini incidisse in annum 272. quo Antiochianus, sive Antiochus Regis vocabulo in ejus Actis ornatus, urbanam Præfecturam gerebat Coss. Quieto, & Voldumiano. Atque ad annum Christi 272. cum adhuc Aurelianus Romæ versaretur, referendum arbitror, quod Eusebius lib. 7. cap. 26. scripsit, videlicet Aurelianum, cum aggrederetur subscribere dictum in Christianos jam compositum, manu divinitus obtorpescente, absterritum fuisse: *Et tunc quidem*, (idest cum Paullum hæresiarcham Antiochenæ ecclesiæ possessione dejecit) *talis erga nos existebat Aurelianus. Processu vero temporis immutare propositi sui bonum cœpit, & malis consiliis depravatus, persecutionem erga Dei ecclesias meditari eo usque, ut dicatur, quod dictatis jam litteris & scriptis, cum superesset sola subscriptio, divina dextera interveniens subscriptionem nefandæ dextera deturbaverit*. Nihil tum edicti adversus Christianos emisit; eos tamen exinde, quamvis mitius quam cogitaverat, vexare instituit; neque antea illos levioribus quibusdam conflictationibus lacessere destitit, quam vulgatis demum decretis, totum in eos, quo flagrabat, odium effunderet;

exinde Christianis iniquum se præbuit.

nam haud multis ante interitum mensibus persecutionem ab Aureliano ecclesiæ universali indictam fuisse tradunt Lactantius, atque ipsemet Eusebius in Chronico, ut infra docebimus. Hujus anni, quod reliquum erat, in urbe amplificanda muniendaque insumpsit; eamque Campo Martio incluso, laxioribus validioribusque mœnibus sepsit.

§. II.

Secunda Aureliani Illyrica profectio & commoratio, itemque expeditio Syriaca.

Secundo Illyricum adiit, inde in Orientem, cum exercitu profectus. Rebus Romanis pacatis & compositis, Aurelianus sub initium anni 273. copias per Illyricum in Orientem traducere festinavit adversus Zenobiam virilis animi fœminam, quæ Odenato viro suo interfecto Orientis imperium occupaverat, & ad Propontidis usque fauces extendere conabatur. Ex itinere obvios habuit Gotthorum exercitus, qui Aureliani cursum retardarunt, eumque in Illyrico diutius, quam decreverat, subsistere coegerunt. Cum Barbaris triplici prælio conflixit, quos in Thracia primum, deinde in Mæsia, postremo in antiqua ultra Danubium Dacia ingenti clade affecit. Hanc porro Daciam sub Gallieno amissam, cum neque ab hostium incursionibus defendi, neque pacate obtineri posset, satius esse duxit Barbarorum potestati relinquere, quam inutili labore ac dispendio recuperare ac retinere. Itaque Romanorum colonias illuc a Trajano invectas citra Danubium transtulit; quibus inter utramque Mæsiam collocatis, attribuit agri, quod satis esset ad eos alendos continendosque, & justæ provinciæ magnitudinem æquaret. Hinc nova Dacia, Mæsiæ superiori & inferiori interjecta, quæ ab Aureliano cognomen accepit. Reliquum tempus in Illyrico transactum ad comparationem Syriaci belli contulit, quod Zenobiæ Palmyrenorum Reginæ inferre decreverat.

Triplex de Barbaris victoria.

Novam Daciam citra Danubium condidit.

Illyrica Aureliani commoratio aliquid fortasse detrimenti ecclesiæ Illyricæ attulit; dederat enim, quam Christianos odisset, jam ab anno superiori documenta satis illustria, quæ Prætoribus atque Præfectis incitamento esse poterant, ut rem Christianam affligerent; quamquam Imperator ipse barbaricis bellis implicitus ad eos insectandos nullum spatium habuisse videatur. Præerat per id temporis ecclesiæ Salonitanæ Agapitus, quem hujus temporis procellæ superstitem fuisse constat.

Victis itaque Gotthis & profligatis, pacatoque Illyrico, Aurelianus copias in Asiam traduxit, & Chalcedone in Bithynia, Ancyra in Galatia, Tyana in Cappadocia urbibus de hoste receptis Asiam minorem Romano imperio restituit. Tum in Syriam progressus primum apud Antiochiam, iterum apud Emesam ingenti clade Zenobiam ejusque copias perculit, & urbem utramque in suam potestatem redegit. Demum Zenobiam Palmyræ obsessam ad deditionem compulit, eamque ad triumphum sibi reservare, quam ad necem militibus tradere maluit. Zenobiam, amissa urbe cum ad Persas fugeret, apud Euphratem captam esse Zosimus affirmat; a quo non dissentit Vopiscus. Recuperato igitur Oriente, cum victor in Europam rediret, Carpos Sarmatiæ Europeæ populos viam sibi intercludere conatos in fugam avertit. Sed vix in Europam pedem retulerat, cum nuncius de Palmyrenorum defectione allatus Aurelianum in Orientem revocavit; qui Palmyram iterum captam funditus evertit, & civibus omnibus contrucidatis nulli neque sexui neque ætati pepercit.

multiplex Aureliani in Oriente Victoria.

Anno

Anno 274. post cæsum Firmum, qui tyrannidem occupaverat, totamque Ægyptum receptam, in Galliam magnis itineribus contendit, ubi Tetricum Tyrannum apud Catalaunos ad deditionem perpulit, vel, ut alii volunt, opem ultro implorantem in suam fidem & clientelam accepit. Deinde Romam reversus de barbaris cæterisque imperii hostibus apparatu quam maximo triumphavit, Tetrico & Zenobia ante currum triumphalem traductis. Utrumque postea vivere passus est; illum Lucaniæ Correctorem creavit, ejusque filium in Senatum cooptavit; hanc vero laute magnificeque habitam in urbe retinuit, a qua Zenobiam familiam propagatam esse scribit Hieronymus. Deinde Aurelianus templum Soli in urbe ædificavit opere cultuque magnifico; atque urbis Pomærium dilatavit, quod nemini facere licebat, inquit Vopiscus, *nisi ei, qui agri barbarici aliqua parte Romanam rempublicam locupletaverit*. Nec vero per hæc tempora manus ab Christianorum sanguine innoxias continuit; ex iis enim, qui in Martyrologiis jussu Aureliani ob religionem interfecti dicuntur, aliqui ad hoc tempus referri possunt, interque illos annumerari oportet Felicem Romanum Pontificem, qui sub Aureliano III. Kalend. Junii martyrium subiisse dicitur an. 275. antequam ille ex urbe Italiaque discederet. Nam an. 275. æstate ineunte Illyricum repetiit eo consilio, ut copiis ex delectu Illyrico contractis auctoque exercitu expeditionem adornaret adversus Persas, qui Zenobiæ contra Romanos auxilia suppeditaverant. Verum Augusta Vindelicia acriter a Barbaris obsessa, ac vehementissime oppugnata in Galliam ab Illyrico susceptum iter avertit. Illuc igitur ex itinere digressus obsidione urbem exemit, hostes fusos cæsosque in fugam conjecit. Pacata Gallia in Illyricum cum iis, quas habebat, copiis proficisci festinavit.

§. III.

Tertius Aureliani in Illyricum adventus. Martyrium Agapiti Salonitani Episcopi. Joannis in ejus locum successio. Persecutio ecclesiæ universæ indicta.

Tertio in Illyricum advenit.

Aureliani tertius in Illyricum adventus suum Salonitanæ ecclesiæ Pastorem abstulit Agapitum eximiæ sanctitatis Episcopum, quem anno Christi 275. mense Augusto apud urbem Epetium martyrio sublatum fuisse diximus. Eodem anno ac mense Anastasius Cornicularius, quem idem Agapitus Antistes egregiæ suæ virtutis & constantiæ exemplo permotum ad Christum adjunxerat, jussu Aureliani interfectus martyrii palmam obtinuit. Ex quo fit, ut quemadmodum supra docuimus, temporibus illis Aurelianus in Persici belli curam incumbens vel in Dalmatia, vel prope ab illa regione versaretur. Extincto autem Agapito, statim Joannes delatum a Clero populoque Pontificatum accepit. Nam inter illum ademptum, & hunc substitutum nihil ferme temporis intercessisse satis indicant Acta Camertina, ex quibus multa, ac præsertim partem postremam ad Agapitum nostrum ecclesiamque Dalmaticam pertinere conjecturis haud fortasse absurdis existimamus. Paucis complectar, quæ ibidem num. 19. itemque 20. narrantur.

Martyrium Agapiti, & Anastasii.

Joannes Ep. Salon.

Cum Salonam Leontio & Euprepio de Agapiti morte, ac simul de miserando Præsidis Salonitani interitu allatum esset, nullam illi moram interposuere, quin statim viros idoneos Epetium mitterent, ut de sepulchro & corpore Agapiti ejusque sociorum sedulo inquirerent, & quæ illic agerentur, quæque acta essent, ex incolis cognoscerent. Quos cum Epetini de rebus omnibus diligenter edocuissent, ac simul rogassent, ut e Salonitanis aliquem expeterent, qui primus esset suæ urbis Episcopus, Salonam redeunt, Joannem Antistitem conveniunt, quę ab Epetinis acceperant, postulata exponunt. Is eorum voluntati morem gessit, Leontium ipsum creavit Episcopum, huic Euprepium Archidiaconum cum delecta Clericorum manu adjunxit, & novam illam ecclesiam constituendam regendamque tradidit: *Cum audissent Leontius, & Euprepius cum sociis suis de Præside quod factum fuit, magis crediderunt; sed cogitaverunt de B. Agapito, quid essent facturi. Tunc miserunt exquisitores &c.* Et post aliqua interjecta: *Cives dixerunt: Renunciate Dominis vestris, ut accipiant Pontificatum ex virtutibus Salonitanis, & veniant in hanc civitatem &c.* Ex num. 19. Ex num. autem 20. *Eadem hora perrexerunt ad Joannem Papam* (idest Episcopum) *& narraverunt omnia, quæ a Sanctis gesta fuerant.... Tunc Beatus Papa Joannes consecravit Leontium Archiepiscopum* (idest primum Epetii Episcopum) *& Archidiaconum Euprepium, & omnes alios in ordinem Clericorum; & accepta benedictione reversi sunt gaudentes in domum suam... Tunc populi susceperunt eos honorifice, & venerunt ad tumulos Sanctorum &c.*

Agapito statim suffectus.

Igitur statim atque de Agapiti nece nuncii Salonam venerunt, Leontius exploratores Epetium misit; hi vero cum rediissent, Joannes Salonitanum Pontificatum jam inierat; quippe quem iidem exploratores Salonam reversi adierunt, ut ab eo primum Epetinis Episcopum postularent. Viden' quam celeriter acta, & transacta sint omnia, quemadmodum verba illa: *eadem hora perrexerunt &c. Tunc B. Joannes Papa &c.* satis superque declarant? ex quo fit, ut Agapito defuncto statim Joannes subrogatus fuerit. Hæc porro tanta celeritas festinatioque in novo Episcopo substituendo, ne cui forte incredibilis videatur, memoria repeti velim veterum illorum temporum consuetudinem, de qua in Actis Cajani & Symphoriani pauca diximus. Cum enim ab Ethnicis Imperatoribus nihil tutum esset, nihil periculorum expers, & aliæ ex aliis tempestates ecclesiæ ingruerent, solebant Episcopi exemplo & auctoritate Romanorum Pontificum, Clero populoque suffragium ferentibus deligere aliquem, qui Episcopi adjutoris, seu Vicarii partes ageret, cuique id juris esset, si Cleri populique consensus accederet, ut in locum defuncti Antistitis succederet. Quare ne uno quidem die vacabat sedes, cum qui eam occuparet, & electus & consecratus jam esset: ut enim legitimus dici haberique posset Episcopus, nihil aliud requirebatur, nisi ut Clerus populusque suffragium, quod antea tulerat, saltem tacite ratum haberent. Quod quidem institutum difficillimis illis temporibus non modo salubre, sed prope necessarium erat; ne scilicet dum de eligendo Episcopo deliberatur, & consultationibus, ut fit, ac sæpe etiam altercationibus tempus teritur, res Christiana interea Præsidis cura & præsidio destituta, hostibus undique ingruentibus, maximo in discrimine versaretur. Itaque Joannes primus eo nomine, Eutychiano summo Pontifice, Aureliano Imperatore, an. 275. mense Augusto, vel Septembri ecclesiæ Salonitanæ regimen suscepit; qui Leontio primo Epetii Episcopo rite constituto jus ditionemque Metropoliticam Antistitis Salonitani amplificavit, auxitque unius Episcopi, & unius Episcopalis ecclesiæ accessione. Quæ qui-

quidem omnia non certis illa quidem rerum gestarum monumentis, quæ nulla suppetunt, confirmari, sed ex Actis Venantianis per conjecturas elicita, verisimilia videri possunt.

Hactenus Aurelianus levibus veluti præliis adversus Christianos quodammodo proluserat, quæ prænuntia fuerant futuræ persecutionis. Nullum adhuc de Christianis interficiendis edictum promulgaverat; sed prout ferebat voluntas & occasio, more institutoque majorum in eos animadverti jubebat, vel certe eosdem exagitandi amplissimam potestatem Præfectis Provinciarum permiserat. Ergo ab interitu Agapiti Salonitani Episcopi tres circiter menses intercesserant, cum Aurelianus, edictis ac suppliciis propositis, bellum crudele ac nefarium ecclesiæ universæ indixit. Hinc nona persecutio, quam octavam numerat S. Leo, initium sumpsit, missis ac distributis in omnes Romani orbis provincias exemplis edicti sacrilegi, datisque ad Magistratus litteris, quibus jubebantur aut vitam Christianis, aut religionem eripere. Atque in hoc fere tempus nonæ persecutionis exordia conjiciunt optimi quique scriptores, cum doceant Aurelianum haud multo post, quam persecutionem edixerat, a suis interemptum fuisse, & celerius illi vitam ademptam esse, quam ut cœpta & jamdiu cogitata perficere posset. Id tradit Eusebius ad an. 276. in Chronico, auctor sane idoneus: *Aurelianus cum adversum nos persecutionem movisset, fulmen juxta eum comitesque ruit, ac non multo post inter Constantinopolim & Heracleam in Cænophrurio viæ veteris occiditur*. Eusebio suffragatur Orosius hist. lib. 7. cap. 23. *Novissime cum persecutionem adversus Christianos agi nonam a Nerone decerneret, fulmen ante eum ruit, & non multo post in itinere occisus est*. His adde Lactantium infra laudandum.

Persecutio universalis nona indicta ab Aureliano.

Aurelianus obiit mense Martio, ut plane aperteque colligitur ex antiquis scriptoribus, qui docent ei suffectum fuisse Tacitum VII. Kal. Octobris, cum sex aut septem circiter mensium interregnum tenuisset. Ejus autem interitum anno Christi 276. cum Eusebio adscribimus. Sed quantum temporis ab ejus edicto in Christianos promulgato ad ejusdem mortem effluxerit, incertum est. Eusebius & Orosius *non multo post* indictam persecutionem, Lactantius *inter initia sui furoris* extinctum tradunt; quæ quidem verba sic Pagius interpretatur, ut unum alterumve mensem ejus edicto & cædi interjectum significent: nobis vero eadem verba paullo latius extendi posse videntur; & duobus aut tribus ante Aureliani necem mensibus fuisse illatum ab eo Christianis bellum censemus, vel ineunte anno 276, vel intra finem anni superioris. Cæsar Card. Baronius initium nonæ persecutionis anno Christi 273. affixit, quo itidem docet Romanos Senatores Aureliani jussu interfectos fuisse. Si nihil aliud Baronius contendit, nisi ut suadeat ab ea Romanorum cæde initium factum esse turbandæ vexandæque ecclesiæ, id plane concedimus, & libenter quidem. At si universalis edictisque sancitæ persecutionis epocham illi anno innectendam censeat, vereor, ut hæc sententia eruditis viris probari possit. Nam præter quamquod Eusebii, & Orosii auctoritas tanti nobis esse debet, ut per seipsa ad fidem faciendam satis momenti habeat; nostræ sententiæ auctor est Firmianus Lactantius ab illa ætate admodum recens, in libro de Mortibus Persecutorum, quem Baronius numquam vidit, cum in Archivorum tenebris diu penitusque abditus haud ita pridem in lucem prodierit. Is igitur cap. 6. apertissime docet, vix cruenta Aureliani edicta vulgari cœpisse, cum nefarios illius conatus mors repentina ac violenta compressit: *Aurelianus*, inquit, *iram Dei crudelibus factis lacessivit: verum illi ne perficere quidem quæ cogitaverat, licuit; sed protinus inter initia sui furoris extinctus est. Nondum ad provincias ulteriores cruenta scripta pervenerant, & jam Cænophrurio, qui locus est Thraciæ, cruentus ipse jacebat, falsa quadam suspicione ab amicis suis interemptus*. Quare post editum Lactantii libellum nemo ferme fuit ex junioribus scriptoribus, quin ultro in ejus sententiam concederet, & nonæ persecutionis initium haud longe abesse ab interitu Aureliani jam omnes consentiunt, sic prorsus, ut nulla hac de re, post testimonium Lactantii, controversia esse possit.

Interitus Aureliani.

Nonæ persecutionis initium cum anno Baroniano 273. congruere nequit.

Hieronymus Henninges, antequam liber Lactantii in publicum prodiret, in ea sententia fuit, ut negaret Aurelianum, quæ contra Christianos decreverat, exsecutum fuisse, perinde quasi inter decretam persecutionem, & illatam Aureliano necem nihil temporis intercesserit: *Nonam*, inquit, *persecutionem adversus Christianos indixit, quæ tamen exsecutionem suam non est sortita*. Cave autem putes Aureliani decreta omni omnino effectu caruisse; quod ut suadeat Henricus Dodwellus Lactantii auctoritate abutitur: *nam*, inquit, *si non licuit Aureliano perficere, quæ cogitaverat, nullos ejus decreto fuisse Martyres necesse est*. Neque enim si non licuit Aureliano, ut ait Lactantius, *perficere quæ cogitaverat*, idest Christianum nomen prorsus extinguere, sequitur illico, eductum e vagina gladium ostensum potius, quam adhibitum esse, ac terroris quidem vel plurimum, damni autem vel minimum aut nihil intulisse, sic prorsus, ut paucos aut nullos omnino Martyres numerare liceat, quos Aurelianeæ persecutionis turbo sustulerit. Quo Nero, quo Diocletianus, quo cæteri Christianorum hostes immanissimi spectabant, eodem Aurelianus suos conatus intenderat, ut scilicet Christi religionem usquequaque tolleret. At nemo quæ cogitaverat, perficere potuit. Nemo igitur ne guttulam quidem Christiani sanguinis effuderit; de calumnia postulentur, qui Neronem, qui Diocletianum, qui alios Romanos Imperatores tot Christianarum cædum reos fecerunt, quando Aureliani edicta Christianis incruenta fuisse propterea existimes, quod illi perficere, quæ cogitaverat, non licuerit. Quamquam vero edicti nefarii exempla *ad provincias ulteriores* nondum pervenerant, cum Aurelianus Mnesthei fraude interemptus est, tamen in Illyrico, Italia, cæterisque regionibus non adeo remotis jam promulgata erant, & eorum exsecutionem Præfecti provinciarum urgere jam cœperant. Huc adde duos aut tres menses ab indicta persecutione ad mortem Aureliani elapsos; quo temporis intervallo & Imperatoria edicta longe lateque circumferri potuerunt, & Aurelianus ipse, quamvis *inter initia sui furoris extinctus*, satis spatii habuit ad suam in Christianos crudelitatem rabiemque expromendam. Adde interregnum sex vel septem circiter mensium, antequam Tacitus rerum potitus Aureliani decretum rescinderet. Neque enim tempestas illa Aureliani morte sedata est, nam Præfecti provinciarum ab insito adversus nos odio, & Aureliani licet defuncti auctoritate freti, haud antea Christianos persequi destiterunt, quam eos Tacitus Imperator magistratu abire, & locum tradere successoribus jussit. Hinc sua Martyrologiis auctoritas constat, in quibus sane multi Martyres sub Aureliano ob religionem interfecti leguntur; quorum quidem plerique referendi sunt ad annum Christi 276. post evulgatum Aureliani contra Christianos edictum, veluti Symphorianus Augustodunensis,

Henninges & Dodwellus falso ajunt, nihil Christiani sanguinis effusum esse in Aurelianea persecutione.

Persecutio Aureliani post ejus obitum sævire institit.

sis, cujus martyrium Baronius anno Christi 273. perperam subjecit; quippe cum ejus Acta commemorent propositum Symphoriano fuisse ac recitatum edictum Aureliani, quo jubebantur omnes aut Diis sacrificare, aut extremo supplicio affici. Hujus autem edicti promulgatio ante initium anni 276, vel ante extremos dies anni superioris constitui nequit. Jure igitur meritoque Constantinus Magnus in oratione ad cętum Sanctorum, Lactantius, Eusebius, Orosius, cæterique scriptores Ecclesiastici, Aurelianum inter hostes Christiani nominis annumerant, qui cędibus ac suppliciis ecclesiam exagitarunt.

Illud hic prætermittendum esse non arbitror, quod mihi quidem singulari animadversione dignum videtur. Aurelianus tum versabatur apud Illyrios, cum conceptis verbis solemnique formula edixit, ut Christiani aut Diis sacrificarent, aut de medio tollerentur; ex quo fit, ut primum nonæ persecutionis impetum ecclesia Illyrica exceperit; atque indidem exortum sit bellum ab Aureliano Christianis illatum, quod una cum Imperatoriis litteris ex Illyrico erumpens omnes propemodum Romani orbis provincias, antequam jussu decretoque Taciti Imperatoris sedaretur, longe lateque pervasit. Id adeo colligere licet ex Flavio Vopisco, qui de Aureliano hæc scripsit: *Vindelicos obsidione barbarica liberavit: deinde ad Illyricum rediit; paratoque magno potius, quam ingenti exercitu, Persis bellum indixit.* Idem docet Henninges. *Cum per Illyricum contra Persas pugnaturus iter faceret, apud Cænophrurium inter Heracleam & Byzantium interemptus est.* His adde Blanchinum, qui in Chronologia Coss. & Impp. idem testatur: *Aurelianus in Illyricum reversus, ut in Persas moveret, inter Heracleam & Byzantium occiditur.* Si igitur Aurelianus, ut Lactantius, Eusebius, Orosius tradunt, nonam persecutionem paullo ante edixit, quam vitam & imperium amitteret; si degebat in Illyrico, ut Vopiscus est auctor, quem Henninges & Blanchinus sequuntur, antequam contra Persas exercitum duceret, & paucorum dierum viam progressus occideretur; nemo, ut opinor, negaverit edictum hujus persecutionis in Illyrico & compositum fuisse, & primum ibidem promulgatum, deinde in alias quaquaversum provincias perlatum esse. Neque enim cum expeditionem Persicam suscepit, cursim tantummodo atque ex itinere Illyricum attigit, ut opinari videtur Henninges, sed legionibus conscribendis, rebusque ad gravissimum illud bellum necessariis comparandis, aliquot menses ibidem extraxit, quemadmodum ex allato Vopisci loco intelligi potest.

Persecutionis Aurelianeæ tempestas in Illyricas ecclesias potissimum incubuit.

Præterea si anno proximo ante interitum Aureliani Agapitus Salonitanus Antistes pro Christo mortem Augusto mense oppetiit, dubitari non potest, quin Aurelianus intra finem mensis Augusti versaretur in Illyrico, unde post sex menses copias ex Illyrico delectu conscriptas in expeditionem contra Persas eduxit. Id quippe Usuardus, & Ado apertissime indicant. Nam, quemadmodum illi docent, vix Anastasius Cornicularius Salonæ palam profiteri cœpit religionem Christianam, cum Præses Salonitanus nulla interposita mora de Anastasii conversione ad Aurelianum retulit, quo jubente Anastasius interfectus est XII. Kal. Septembris. Cum autem Anastasius Salonæ martyrium subierit, & hæc omnia celerius acta esse appareat, quam ut nuncii seu litteræ in longinquas regiones ad Imperatorem mitti, ab eoque responsa referri potuerint; consequens est, ut per id temporis Aurelianus aut in ipsa Dalmatia, aut in finitimis provinciis idest in Illyrico diversaretur.

Quid quod Aurelianus non solum in Illyrico hanc tempestatem adversus Christianos concitavit, sed etiam (nisi me fallit conjectura sane probabilis) indidem nonæ persecutionis decernendæ causam, & occasionem sumpsit. Miror, quid sit, quod qui hujus persecutionis exordium in postrema Aureliani tempora conjiciunt, nihil deinde causæ afferant, cur Aurelianus diu meditatum & conceptum scelus hoc potissimum tempore in Christianos ediderit; cum cæteroquin Persici belli apparatione curaque longe gravissima distentus de rebus nostris ne cogitandi quidem spatium habuisse videatur. Magnum profecto aliquid fuisse oportet, quod Imperatoris animum vehementius in Christianos inflammaverit, ut belli ingruentis ingens cura & sollicitudo continere illum non potuerit, quo minus statim odium illud universum penitus insitum, ægreque ad eam diem compressum, in Christianos toto impetu effunderet. Id cum ab aliis tacitum ac prætermissum sit, nobis integrum est aliquid non improbabilis causæ excogitare, unde hæc persecutio originem duxerit.

Ex Dalmatis Christianos omnes persequendi occasionem videtur sumpsisse.

Sextus Aurelius Victor in Epitome docet Septimium nescio quem fuisse in Dalmatia, qui seditione adversus Aurelianum conflata Imperatoris nomen & insignia sumpsit: *Hujus* (idest Aureliani) *tempore apud Dalmatas Septimius Imperator effectus, mox a suis obtruncatur.* Quid si hæc seditio in hoc ipsum tempus inciderit, cum Aurelianus in Illyrico Persici belli apparandi causa morabatur? Quid si Septimius inde rebellandi occasionem sumpserit, quod Præfectus Dalmatiæ, ut scriptum est in Actis restitutis Agapiti, complures Christianos ex primaria Salonitana nobilitate conjectos in vincula, & insignis ignominiæ nota inustos Salonam remiserit? Quid si denique Aurelianus Ethnicorum more hujus seditionis culpam pœnamque in Christianos transtulerit? Præfectus Salonæ, quemadmodum Acta Camertina testantur, per nos restituta, & Agapito Salonitano adscripta, duos & triginta Senatores, quos Agapitus ad Christi cultum traduxerat, comprehendi, eosdemque ignominia affectos in urbem reduci jussit. Mirum quantum ejus facti indignitas, & tam insignis injuria viris Patriciis illata, cum omnes Salonitanos, tum præsertim eorum consanguineos commoverit; eoque ira atque indignatio processit, ut facta seditione Magistratus omnes ex urbe ejecerint, ipsum Præfectum in sylvas ac latebras compulsum fame sitique necaverint. Porro haud sane vero absimile est, Septimium hujus seditionis auctorem fuisse ac ducem, qui cum inter illum popularem motum ac tumultum præclaram occasionem sibi ad occupandum imperium oblatam putaret, per speciem ulciscendæ ignominiæ suis civibus illatæ, Christianis nihil tale cupientibus, neque suspicantibus, quod jamdiu affectabat, Imperatoris nomen ac potestatem sibi arrogavit. Quod si verum est, jam satis compertam habeo causam, quæ Aurelianum impulit, ut hoc demum anno universæ ecclesiæ bellum inferret, quod jamdiu secum ipse decreverat. Nam ut erat erga nos pessime animatus, promptissimum illi fuit atrocissima quæque de Christianis suspicari, in eosque licet innoxios illius conjurationis causam conjicere; ac proinde, quamvis cura & apparatus Persici belli urgeret, nullam moram interponendam censuit, quin statim generalem illam persecutionem, jamdudum animo agitatam, toti ecclesiæ denunciaret. Constat enim, ut supra diximus, moris fuisse Ethnicorum, ut si quid turbarum aut seditionis oriretur, si quid detrimenti caperet Respublica, id omne ad Christianos aucto-

res referrent, sic prorsus, ut avidissime omnes calumniandi eos, vexandique occasionem undique arriperent. Sed cum hæc verisimilia potius quam vera videantur esse, nihilo plus fidei merentur, quam quantum eisdem tribuere, æquum & consentaneum cuique videbitur.

CAPUT III.

De rebus singulari commemoratione dignis tum ecclesiæ Salonitanæ, tum Illyrici universi, ab initio usque ad exitum Joannis Salonitani Antistitis.

§. I.

JOannes primus hoc nomine Episcopus Salonitanus Agapito sublectus anno 275, mense Augusto, vel Septembri, Pontificatum gessit multiplici rerum varietate motuque insignem, & usque ad annum circiter quartum & octogesimum tertii sæculi perduxit. Ab Episcopatu suscepto pauci menses intercesserant, cum Aurelianus propositis evulgatisque edictis nonam toti ecclesiæ persecutionem indixit, quæ in mensem circiter nonum producta, quacumque pervasit, multas ubique strages edidit; ac ne ipsa quidem Aureliani morte sedari potuit, qui tertio fere mense post concitatam hujusmodi procellam anno 276. interiit. Nec vero a cladibus ante cessatum est, quam Tacitus Imperator ab Senatu appellatus sub finem Septembris Aureliani edictum abrogavit, & pacem universæ ecclesiæ restituit.

Persecutionem ab Aureliano excitatam.

Tacitus Imperator extinxit.

Immanitas persecutionis Aurelianæ.

Persecutio Aureliani hoc immanior, quo brevior, videtur fuisse; & quod defuit diuturnitati temporis, suppliciorum acerbitate, & martyrum cæsorum numero compensavit. Nam intra paucos menses multa Christianorum millia mactata esse docet S. Leo, qui Sermone 2. de Pentecoste hæc scripsit: *Cum octava jam in Christianos ebulliret persecutio, & innumera martyrum millia ipsis suis victoriis probavissent* &c. quam alii *nonam*, ille *octavam* numerat. Haud tamen negaverim *innumera illa Martyrum millia* e Leonis sententia ad superiores etiam persecutiones referri posse. Nec dubitari potest, quin hæc vis ac tempestas vehementius, quam cæteras Provincias, Dalmatiam atque Illyricum perculerit; si enim Aurelianus in Illyrico, ut superiori capite docuimus, impia in Christianos edicta composuit & vulgavit, consequens est, ut nefariæ cædis initium ab Illyricis factum sit, & primos eoque graviores insani furoris impetus ecclesia Illyrica sustinuerit. Adde, quod Aurelianus, nisi mea me fallit conjectura, ex illa Salonitana seditione, de qua supra diximus, Christianos universos calumniandi opprimendique occasionem arripuit. Hoc igitur vehementius in Dalmatas suum furorem & crudelitatem exprompsit, quod ii atrocissimi illius criminis, ac popularis defectionis auctores habebantur. Quamdiu ea tempestas tenuit, Joannes Antistes, ut dignum est credere, nullum boni Pastoris & Episcopi officium prætermisit; fidei causa laborantibus præsto fuit, imbecillis opem tulit, omnes martyrii cupiditate incendit, eosque ad certamen qua verbis instruxit, qua cœlestium mysteriorum præsidio communivit. Quamquam vero ille nihil avidius, quam martyrii palmam expeteret, divinæ tamen providentiæ fuit, eumdem hostium insidiis, & assiduis, quibus sese objiciebat, vitæ periculis eripere, ac religionis communisque utilitatis causa

Joannis Ep. sollicitudo in suo grege tuendo.

usque ad imperium Diocletiani servare. Nam verisimile est, ut infra dicemus, necem eidem propter Christum illatam fuisse, cum Christianos urgeret illa persecutio, quæ Numeriani nomine appellari solet.

Imperatores Romani, dum Joannes præfuit ecclesiæ Salonitanæ.

Dum Joannes Salonitanam ecclesiam regebat, septem ab Aureliano Imperatores deinceps regnarunt. Tacitus septimo fere mense post obitum Aureliani imperare cœpit; dum enim de novo Principe eligendo consulitur, eligendique arbitrium exercitus ad Senatum, Senatus ad exercitum defert, sex aut circiter septem menses interregnum tenuit. Demum VII. Kal. Octobris ingenti totius Senatus consensu M. Claudius Tacitus dictus est Imperator, vir nulla re magis, quam moderatione memorandus, qui causatus ætatem jam devexam, rebusque agendis minime idoneam, ægre adduci potuit, ut imperium acciperet. Cum in Asia Scythas eam regionem vastantes repulisset, Tharsi in Cilicia idibus Aprilis diem obiit, an. 277. exacto sexto imperii mense.

Florianus germanus Taciti frater nulla Senatus auctoritate, sed hæreditario quasi jure sibi debitum invasit imperium; sed cum ab majori exercitus parte Imperator in Oriente factus esset Probus, adeo metu perculsus est, ut sibi ipse manus afferret post alterum ab inito principatu mensem anno 277. Probus igitur belli pacisque artibus longe clarissimus delatum ab exercitu principatum invitus accepit; & sexto post anno a militibus ob nimiam ejus severitatem exacerbatis interfectus est Sirmii anno 282.

Suffectus est Probo M. Aurelius Carus, qui statim Carinum, & Numerianum filios Cæsares creavit; & Carino ad Gallias tuendas misso, ipse cum Numeriano in Orientem contra Persas exercitum traduxit. Fusis hostibus, Seleuciam & Mesopotamiam recepit; sed castris ad Tigrim positis, ictus fulmine deflagravit vix altero inito imperii anno, qui fuit Christi annus 283. Parente extincto capessunt imperium Cæsares ejus filii duo, Carinus & Numerianus. At Numerianus paterni obitus mærore ægrotans, paullo post Apri soceri regnare cupientis occiditur dolo. Re comperta ab exercitu Diocletianus Imperator appellatur; cujus initia ad diem 17. Septembris Petavius, & Pagius, & Baluzius ad diem 20. Novembris referunt, anno 284. Carinus interim cum Diocletiano regnavit usque ad annum 285. Tum enim a suis proditus, ab exercitu Diocletiani victus necatusque interiit. Video equidem aliquid esse discrepantiæ inter scriptores tum de anno, quo quisque horum Imperatorum principatum iniit; tum de numero annorum, quo cujusque imperium definitur. Nos in hac Chronologia digerenda, aditis consultisque antiquis Auctoribus, quod verisimillimum duximus, id potissimum secuti sumus.

E septem hisce Imperatoribus, si Tacitum ac Florianum excipias Romæ nobili loco natos, nemo fuit, quin ex Dalmatia, aut certe ex Illyrico genus atque originem traxerit. Et quamquam ad res ecclesiasticas id parvi referre videatur, tamen vel ex hoc intelligi potest, quantum inde huic nationi ad famam ac celebritatem accesserit; quippe cum ex hac una regione quinque omnino delecti sunt, nullo alienigena intermedio, qui Romani orbis imperium obtinerent. Hos deinde secuti sunt Constantius, Galerius, Constantinus, hujusque filii, omnes ex Illyrico oriundi.

Tacito & Floriano exceptis omnes Dalmatæ, aut Illyrici.

Ac Diocletianum quidem genere Dalmatam, & prope Salonã ortum habuisse alio loco multis & gravibus argumentis docebimus. Probus Sirmii natus est;

Probus Sirmii natus patre Dalmata.

est, sed Maximus Probi parens ex Dalmatia originem ducebat; quod aperte testatur Egnatius: *Probus patrem Dalmatici sanguinis habuit*; itemque Henninges: *Maximus Dalmata Tribunus militum ex uxore nobili genere nata genuit Marcum Aurelium Valerium Probum Sirmii natum in Pannonia*. His adde Sextum Aurelium Victorem: *Probus*, inquit, *genitus patre agresti, hortorum studioso, Delmatio sanguine, imperavit annos sex*. De patria ac genere Cari ejusque filiorum aliqua est inter scriptores controversia. *Cari patria*, inquit Vopiscus, *sic ambigue a plerisque proditur, ut præsumpte veritatem dicere nequeam, quæ illa vera sit. Onesimus enim, qui diligentissime vitam Probi scripsit, dicit Romæ illum & natum, & litteris eruditum, & Illyricianis parentibus fuisse contendit. Sed Fabius Cerilianus, qui tempora Cari, Carini, & Numeriani solertissime persecutus est, neque Romæ, sed in Illyrico genitum; neque Pannoniis, sed Pœnis parentibus asserit natum. In ephemeride quadam legisse memini, Carum Mediolanensem fuisse; sed avum juri Aquilejensis civitatis insertum*. Narbonæ natum in Gallia Eutropius scripsit. Propius vero est Carum aut patria, aut saltem genere Illyricum fuisse, cum id Onesimus & Cerilianus antiqui Auctores apud Vopiscum doceant. Quod autem Aurelius Victor, Eutropius, Pomponius Lætus eum Narbonæ genitum tradunt, id nobis indicio esse potest, qua ex urbe & provincia originem duxerit. Narbonam quippe urbem nusquam invenies, nisi in Dalmatia; ubi apud Naronem fluvium civitas olim fuit opulenta in primis ac nobilis, quam Ptolemæus *Narbonam*, cæteri *Naronam* vocant; nunc Narentam vulgo dicunt. Extat quidem in Gallia Narbonensi sive braccata urbs altera & colonia nominis haud plane dissimilis, quam Cicero aliique Veteres *Narbonem Martium* appellant, unde toti Provinciæ nomen obvenit; sed numquam illam apud antiquos scriptores *Narbonam* denominatam reperies; cum omnes, qui Marci Aurelii Cari natale solum commemorant, illud numquam alio, nisi *Narbonæ* vocabulo afficiant: ex quo fit Narbonam, ex qua Carus originem traxit, longe aliam esse ac diversam ab Narbone, cui Martio cognomen fuit; & hanc quidem in Gallia, illam vero in Dalmatia sitam esse. Hinc suspicari licet apud Eutropium *Narbonæ Galliam* adjectam esse vel a librariis, vel ab alio quopiam veteris Geographiæ imperito, qui cum a *Narbone Narbonam* distinguere nescirent, urbem Dalmatiæ in Galliam per inscitiam transtulerunt. Juvat huc transferre, quæ in hanc sententiam scripsit Josephus Scaliger in Animadvers. ad Chron. Euseb. n. 2297. *Primus omnium Eutropius* (Carum) *Narbonensem ex Gallia vocavit, cum tamen esset Narbonensis quidem, sed ex Illyrio. Fabius enim Cerilianus curiosus scriptor vitæ Cari apud Vopiscum, in Illyrio genitum prodit: Jam apud Ptolemæum Illyridos* Νάρβωνα, Κολωνία ἐπίσημος *dicitur in duobus Palatinis codicibus: cum in excusis vox* ἐπίσημος *desit. Scriptor, unde hausit Eutropius, qui Narbonensem Carum dixit, intelligebat cum Fabio Ceriliano ortum Colonia nobili Illyriciana Narbona, non autem Martio Narbone Gallicano. Et hoc verissimum est. Apud Plinium Narona legitur, & in Itinerario & in Nummo Titi, COL. NARONA. Quidam volunt Naronam, & Narbonam eamdem esse*.

Carum propius vero est genere fuisse Dalmatam, patria Narbonensem.

Tacitus ergo statim atque imperium adeptus est, rescissis Aureliani decretis, Christianorum saluti atque incolumitati consuluit. Ita demum restincta Aureliani persecutione, pacis aliquid ecclesiæ fuit. Florianus, Probus, Carus Taciti exemplum secuti, adeo nihil molestiæ Christianis intulerunt, ut potius eisdem favisse videantur. Quare Joannes, ut primum Taciti decreto tempestas illa discussa est, tamquam bonus Pastor dispersas oves collegit, quæque metu desciverant, ad Christi ovile revocavit. Tum ecclesiasticam disciplinam vel restituit, sicubi collapsa erat, vel ne laberetur, præclaris legibus firmavit ac munivit. Salonitanam ecclesiam Neophytorum accessione mirifice auxit, & nihil prætermisit, quoad per Imperatores ac magistratus licuit, quin omnia Episcopi munera atque officia assidue ac naviter exsequeretur. Ita res Christiana in integrum restituta viguit floruitque usque ad Numeriani tempora, cum nova repente procella, incertum unde excitata, in Christianos incubuit, hoc perniciosior ecclesiæ Salonitanæ, quod suum illi Pastorem atque Episcopum ademit. Hæc est illa persecutio, quam Martyrologiorum scriptores Numeriani imperio ac nomini subjicere solent, de qua paragrapho insequenti plura dicentur. Nunc videre oportet, num quid commodi sive utilitatis ab Romanis Imperatoribus ecclesia Illyrica & Dalmatica acceperit, dum pax eidem & tranquillitas ab hostibus fuit.

Sub Tacito, Floriano, Probo & Caro, pax & tranquillitas Christianis fuit.

Et Tacito quidem ac Floriano fratribus præter Aureliani edicti abrogationem nulla de Christianis Illyricis neque bene, neque male merendi facultas & occasio fuit, quippe utriusque imperium breve admodum fuit: alter siquidem sexto post mense interiit, alter vero bimestre gessit imperium, idemque perpetuis belli civilis curis ac periculis exercitum, ut ne spatium quidem cogitandi de rebus nostris habuisse videatur.

M. Aurelius Probus cum iterum ac sæpius Illyricum adierit, multa & præclara ibidem gessit. Nam anno secundo imperii, Christi vero 278, post res Gallicas anno superiori compositas, ubi cæsis prope septingentis millibus barbarorum sexaginta oppida recuperavit, Illyricum petiit, Sarmatas ex iis, quas occupaverant, provinciis expulit; ac deinde Getis seu Gotthis vel domitis, vel in deditionem acceptis, Thraciam ab eorum populationibus vindicavit. Pannoniis illud permisit, ut vineas instituerent colerentque, quod antea Imperatorum edictis vetitum erat, ne vinum haustum uberius militum animos infringeret, bellique disciplinam labefactaret. Montem Almum, qui prope Sirmium erat, itemque Aureum montem in Mæsia Superiori vitibus conseruit; utrumque indigenis excolendum ac fruendum dedit. Anno 280. post Saturninum Ægypti tyrannum extinctum, in Persidem cum exercitu progressus, tantum terroris Narseo Regi Persarum intulit, ut illum ad pacem suppliciter petendam compulerit. Anno 281. ex Perside in Thraciam regrediens centum millia Bastarnarum ad imperii præsidium ac defensionem in Romanas provincias distribuit; quorum & perpetua fuit erga Romanos fides, nec inutilis opera ad rempublicam tuendam. Gepidas quoque & Vandalos in Romanorum ditionem transtulit; sed ab iis magna imperio illata calamitas. Probo quippe occupato in comprimendis Tyrannis Proculo, & Bonoso, Barbari illi, quibus innata prædandi cupido, quam fides, antiquior erat, præscriptis finibus egressi, Romanas regiones populabundi peragrarunt. Anno demum 282. postquam Romæ de Germanis aliisque barbaris triumphasset, dum Sirmii Milites, ne otio atque ignaviæ se dederent, siccandis circa urbem paludibus exercet, ab ipsis militibus laborem illum ac disciplinam militarem iniquo animo ferentibus per tumultum occiditur in Turri Ferrata, quo se perfugii causa receperat.

Res Probi præclare & utiliter gestæ.

Quidnam vero commodi sive incommodi Illyricæ ecclesiæ attulerit multiplex adventus ac præsentia Probi, inquirendum erit in historia ecclesiæ Sirmiensis; in ea quippe urbe natum Probum atque educatum ferunt; illic sæpe ac diu commorari solebat; ibidem cum imperio vitam amisit.

Manes hæresiarcha sub Probo exortus.

Sub ipsum Probi Imperatoris exordium, anno 277. auctore Manete, turpissima Manichæorum hæresis erupit, quæ longe lateque suas propagines extendit, & in perniciem ecclesiæ nimium diuturnas. Hunc siquidem annum Probo Imperatore, Paullinoque Coss. inscriptum Leo Papa serm. 2. de Pent. hujus hæreseos origini persinivit: *Manichæus ergo* (sic Manetem appellat) *magister falsitatis diabolicæ, & conditor superstitionis obscænæ, eo tempore damnandus innotuit, quo post resurrectionem Domini ducentesimus, & sexagesimus annus impletus est, Probo Imperatore Paullinoque Consulibus, cum octava jam in Christianos persecutio ebulliret, & innumera martyrum millia ipsis suis victoriis probavissent, impletum esse, quod Dominus promiserat dicens: Cum autem tradent vos &c.* Duo in his sanctissimi Pontificis verbis animadverti velim; primum est, in numerum annorum ab Dominica resurrectione anachronismum irrepsisse, quem librariorum incuriæ facile adscripserim. Nam ex quo Christus regressus ab inferis immortalem vitam adeptus fuerat, anni supra ducentos effluxerunt haud amplius tres & quadraginta, cum Probus Imperator consulatum gerebat, & Manetis flagitia divulgari cœperant, quod utrumque congruit cum anno Christi nati sive æræ vulgaris 277. Alterum singulari animadversione dignum illud est, quod S. Leo octavam persecutionem Aureliano auctore excitatam videatur producere usque ad imperium Probi, cum aliquot ante menses jussu Taciti extincta jam fuisset: *Cum octava*, inquit, *in Christianos persecutio ebulliret*. Hunc quoque locum mendo subesse arbitror cum viro eruditissimo Theodorico Ruinartio, qui in Præf. Gen. ad Act. martyr. ejusdem loci restituendi emendandique rationem docuit unico verbo paullulum immutato, & ex præsenti ad præteritum tempus translato: *Probus Imperator*, inquit, *& Paullinus Consules fuere* anno 277. *quo jam sedatus erat persecutionis æstus, probaverantque martyres suo exemplo Spiritum Sanctum non deesse iis, qui Christum confiterentur, adeoque non ebulliebat tunc persecutio; quare facile crediderim legendum esse eo loci apud S. Leonem ebulliisset, pro ebulliret*.

Locus S. Leonis Papæ a duplici mendo perpurgatus.

Divisio bipartita imperii Romani.

Illud præterea hic non esse prætermittendum censeo, quod Tacito extincto cum plerique ad Probum, alii ad Florianum Imperatoris nomen atque insignia detulissent, Romanus orbis bifariam divisus novam atque antea inauditam provinciarum distributionem subiit; ex qua factum est, ut Illyricum ab Oriente divulsum in jus ditionemque Occidentalis imperii concesserit, quod quidem ex quo Illyricum in Romanorum potestatem venerat, ad eam diem numquam contigisse legitur. In ea quippe rei Romanæ distractione, civilique bello Probus Orientis imperium adeptus intra Ciliciam jus suum ditionemque continuit. Floriano autem obtigit, quidquid Romani orbis supererat, atque a Cilicia in Occidentem longe lateque protendebatur. Cum itaque Illyricum in potestate ac ditione Floriani esset, qui Occidentis imperium obtinebat, dubitari nequit, quin per id temporis ab Oriente distractum fuerit, atque in Occidentalium provinciarum numerum ac nomen migraverit. Hanc bipartitam imperii Romani divisionem luculente descripsit Zosimus, quem citat Pagius ad ann. 276. pag. 662. *Hinc* (scilicet post interitum Taciti) *ad tumultum civilem res redierat; aliis in Oriente Probum Imperatorem deligentibus, aliis Romæ constitutis Florianum. At Probus quidem obtinebat Syriam, & Phœnicem, & Ægyptum universam: sitas vero a Cilicia regiones ad Italiam usque Florianus. Eidem & transalpinæ nationes parebant, Galli & Hispani, cum Insula Britannica, prætereaque omnis Africa cum Mauritanis gentibus*. Cæterum bipartita hujusmodi descriptio Romani orbis nihilo diuturnior, quam Floriani imperium fuit. Eo quippe duobus post mensibus sublato, imperii summa ad unum rediit, & Probus rerum omnium potitus sustulit hanc regionum divisionem, quam bellum civile invexerat; & Illyricum cum Provinciis ad Orientem obversis, unde paullo ante disjunctum fuerat, iterum colligavit.

Renovata est a Caro.

Carus Probo suffectus an. 282. eamdem ferme Romani imperii partitionem consulto ac de industria fecit, quam ante sex annos casus potius, belli que civilis impetus, quam ratio & consilium attulerat; atque iterum Illyricum ab Oriente sejunxit. Cum enim Carinum Cæsaris jure ac titulo donatum Occidentis imperio præfecisset, ad ejus ditionem ac fines Illyricum etiam adjunxit; sibi vero ac Numeriano Cæsari itidem creato provincias Orientis retinuit. Hujus rei auctor est Eutropius ab illa ætate haud longe disjunctus: *Carinum*, inquit, *Cæsarem in Parthos proficiscens Carus in Illyrico, Gallia, Italia reliquerat*. Idem multo luculentius exposuit Vopiscus: *Hic quoque Cæsar* (Carinus) *decretis sibi Galliis, atque Italia, Illyrico, Hispaniis ac Britanniis & Africa, relictus a patre Cæsarianum tenuit Imperium*. Viden' iterum Occidentalibus provinciis Illyricum innexum.

Nemini porro dubium esse potest, quin antequam Probus imperium susciperet, Illyricum esset quasi quoddam Orientis additamentum, sive pars extrema, eademque Occidenti proxima & contigua, quod quidem Antonius Pagius veterum testimonio egregie confirmat. Nam Zosimus in Oriente, Aurelius Victor in Illyrico Probum Imperatorem dictum esse tradunt. Aut igitur alter ab altero discrepat, quod nemo temere ac sine gravi ratione dixerit; aut certe fateri oportet Illyricum per ea tempora Orientis nomine ac finibus comprehensum fuisse. Uterque igitur eamdem regionem, in qua Probus electus est Imperator, designavit, alter communi Orientis, alter peculiari Illyrici vocabulo adhibito.

Hanc imperii Romani descriptionem ac formam semel iterumque constitutam profanum quidem ac civile Illyricum subiit, sacrum vero & ecclesiasticum non item. Hujus quippe nulla facta est mutatio; nam jam inde a principio Christiani nominis ecclesia Illyrica in Occidentalis Patriarchatus jus ac ditionem concessit, neque umquam inde avelli juste ac legitime potuit; quamquam sæpe Patriarchæ Constantinopolitani in ejusdem ecclesiæ possessionem temere ac per vim irrumpere conarentur. Cæterum operæ pretium fuit de utraque illa civili Provinciarum divisione mentionem facere; quippe quæ fuit quædam quasi imago & adumbratio illius, quæ deinde a Christianis Imperatoribus perfecta est, atque in aptiorem formam redacta; cum enim novam Romani orbis describendi distribuendique rationem iniissent, ex eorum descriptione partim cum Occidentali, partim cum Orientali imperio conjunctum est Illyricum, quod quidem antea Diocletianus, abrogata Provinciarum dispositione ab Caro constituta, rursus cum Oriente integrum colligaverat. Sed de his alibi fusius & accuratius; nunc

nunc reliqua, quæ sunt hujus loci atque instituti persequamur.

Cari in ecclesiam Thessalonicensem beneficentia.

Quam propensa in Christianos esset Cari voluntas ac benignitas, satis superque intelligi potest ex amplissimo illo decreto, quo Thessalonicensem ecclesiam ornavit, eidemque quorumdam vectigalium immunitatem dedit. Extat in Codice Justiniani l. 1. cap. *de Sacrosancta eccl. Imperator Carus Isidoro Præfecto Præt. Sacrosancta Thessalonicensis civitatis ecclesia aperte sciat, proprie tantummodo capitationis modum beneficio nostri numinis sublevandum, nec extraneorum gravamine tributorum Rempublicam ecclesiastici nominis abusione lædendam.* Si Carus Thessalonicensibus Christianis munificum ac pium se præbuit, dubitari vix potest, quin aliquid benificentiæ suæ in Salonitanam quoque ecclesiam derivaverit, si qua forte de illa bene merendi occasio se obtulit, quippe cum ex ea provincia, ut verisimilius esse diximus, oriundus fuerit. Scio equidem, hanc eamdem sanctionem Theodosii nomine inscriptam inveniri in Codice Theodosiano sub titulo *De Annona & tributis*; ex quo fit, ut quidam existiment per errorem suppositam esse Caro Imperatori in Codice Justinianeo, ac proinde Theodosio adscribendam esse censeant. Sed cum duo illi codices satis graves in utrumque auctores sint, meam in hac re sententiam interponere non ausim.

Caro imperante Constantius Chlorus Dalmatiæ Præses.

Utcumque tamen res sit, illud sane ingentis cujusdam beneficii loco fuit, quod Carus regimini Dalmatiæ præfecit Constantium Chlorum parentem Constantini Magni; aut certe si forte antea is Dalmatis præpositus fuerat, illius Præfecturam ratam habuit, neque illum Dalmatis ademit, contra quam ab novis Principibus fieri solet, quibus plerumque id moris est, ut veteres Præfectos Magistratu moveant, & in eorum locum alios sufficiant, quos imprimis diligant carosque habeant. Porro quam singulari in Christianos benevolentia ac beneficentia Constantius extiterit, nemo est, qui nesciat; ex quo conjici velim, quantum ecclesiæ Salonitanæ rationibus Præfectura Constantii vel ad ornamentum, vel ad præsidium profuerit. Et Constantius quidem suam Imperatori fidem atque industriam usque adeo probaverat, ut Carus, cum filium Carinum ob ejus nefaria scelera abdicare constituisset, Cæsaris nomen atque insignia filio adempta in Constantium transferre decreverit. *Audiens*, inquit Vopiscus, *de Carino pater ejus, quæ ille faceret, statuerat Constantium, qui postea Cæsar factus est, tum autem Præsidatum Dalmatiæ administrabat, in locum ejus subrogare, quod nemo tunc vir melior videretur.* Cæterum sub imperio Cari bene actum cum Christianis nemo negaverit, quippe cum neminem unum inveneris neque apud Martyrologos, neque apud Hagiographos, quem Carus religionis causa interfici vel torqueri jusserit. *Nullum*, ait Baronius, *sub Caro legimus passum, quod, ut dictum est, ipse faveret potius Christianis.*

Carus fautor Christianorum.

Ex Numeriani autem & Carini imperio quid commodi vel detrimenti acceperit universalis ecclesia, & præsertim Salonitana, quove illi in Christianos animo fuerint, ex iis intelligi potest, quæ paragrapho insequenti dicentur. Nam Carus quidem primo imperii anno vix completo, cum egregias de Persis victorias retulisset, castris ad Tigrim positis, ictu fulminis exanimatus est anno Christi 283.

§. II.

De persecutione Numeriani nomine inscripta.

Dum Joannes Salonitanum Pontificatum gerebat, Caro imperante, rem Christianam exercuit, ac diu multumque afflixit haud sane levis persecutio, quæ Numeriani nomine atque imperio consignari solet. Id satis superque declarant, qui per ea tempora sub Numeriano religionis causa interfecti esse dicuntur, quod Baronius & Joannes Marnavitius Bosnensis Episcopus, aliique diligenter animadverterunt.

Martyres persecutioni Numerianæ adscripti.

Ejusmodi persecutio multas Romani Orbis provincias pervasit. Argumento est, quod, quemadmodum ex Romano, aliisque Martyrologiis colligitur, multorum in regionibus inter se diversis disjunctisque martyrium, in iisdem Divorum Fastis, Numeriani imperio ac persecutioni subjicitur; Romæ Eutychianus Pontifex, cui suffectus est Cajus natione Dalmata, Chrysanthus & Daria, Diodorus Presbyter & Marianus Diaconus cum aliis plurimis, Claudius Tribunus cum uxore & filiis, & militibus septuaginta, aliique sane multi, quorum in Fastis ecclesiæ mentio est perhonorifica, sub Numeriano, vel ejusdem jussu, extremo ob religionem supplicio affecti esse traduntur. Aquilejæ Hilarum Episcopum cum Tatiano Diacono, Felice, Largo, Dionysio, jubente itidem Numeriano Christi causa interemptum ferunt: alios præterea in Ægypto, alios in Syria, eadem Numeriani persecutio sustulit. Quamquam autem hæc persecutio satis late diffusa multas ecclesias exagitaverit, neminem tamen fuisse reperio, qui eam aut universalem appellarit, aut distinguendam esse duxerit ab decem illis persecutionibus longe gravissimis, quæ primariæ habentur, & a suo quæque Auctore nomen accipiunt. Quid ita? quia nullum temporibus illis edictum, neque ab Imperatore, neque a Senatu Romano contra Christianos emanasse constat, unde hæc persecutio originem atque initium traxerit. Quapropter verius, quam nova persecutio, proximæ superioris ab Aureliano indictæ appendix quædam, quasique redintegratio dici potest; quippe cum nova illa persecutio paucis post obitum Aureliani mensibus sopita, anno circiter 283. incertum quibus de causis recruduit.

Hæc tempestas, ut aliquorum fert opinio, duos fere annos tenuit, quibus Cari, Numeriani, Carini imperium respondet. Sunt tamen, qui duos præterea huic persecutioni annos adjiciunt, eamdemque ad totum illud biennium prorogandam censent, quo Diocletianus sine collega imperavit; quod quidem propius ad veritatem videtur accedere. Nam intra hoc biennium nonnullos ob religionem, alios alibi interfectos esse constat, quorum cædes cum Diocletiano adscribi nequeant, qui ab initio facilem se Christianis ac benignum præbuit, consequens est referri oportere ad persecutionem illam, quæ Numeriani nomine atque imperio inscribitur.

Cur Numeriana sit appellata.

Cæsar Card. Baronius negat sibi liquere, quid causæ sit, cur majores nostri huic persecutioni nomen ab Numeriano indiderint, cum hujus imperium adeo breve fuerit, ut si minus eidem consilium ac voluntas, tempus certe ac spatium ad vexandas ecclesias defuerit. *Unde quæso*, inquit ad anno 284. n. 5. *quod nonnulli martyres sub Numeriano passi leguntur in cunctis Martyrologiis; haud res est facilis demonstratu.* Idem tamen Baronius, ne rem omnino implicitam & involutam relinquere videa-

videatur, id causæ affert, quamobrem Numerianus hujus persecutionis Auctor haberi dicique possit, quod ipse vivo adhuc parente, cum Cæsaris nomen atque potestatem obtineret, sæpe in Christianos subscripserit: *nec est*, inquit, *quod dici possit, nisi ipsum vivente patre, cum Cæsarem ageret, in Christianos sæpius rescripsisse*. Qua in re haud pauci Baronio assentiunt, ac præsertim Joannes Tomco Marnavitius, qui ut Baronianæ opinioni fidem & auctoritatem adjungeret, argumentum sumpsit ex martyrio S. Babylæ Antiocheni Episcopi; quem ait Numeriani jussu interfectum fuisse. Ab hujus vero nece initium factum esse rursus ecclesiæ persequendæ; & lata in Babylam sententia, quasi quodam signo dato, undique in Christianos impetum fieri cœpisse; atque id causæ esse, cur Numeriani persecutioni attribui soleat eorum martyrium, qui deinceps sub Carino, & duobus prioribus Diocletiani annis pro Deo ac religione pugnarunt: *Cum Numerianus Princeps patri Caro persimilis in omnibus, paucorum dierum spatio Romano præfuerit imperio, & nihilominus plurimi martyres sub illo passi legantur omnibus ferme anni mensibus, facile quicumque triennio* (rectius anno *uno*) *quo bellum inter ejus fratrem & Diocletianum ab ejus obitu arsit, pro Christo decertarunt, illius imperio adscribuntur, ex eo quod ille Antiochiæ Babylam Episcopum martyrio affecisset*. Verum de tempore, cui Babylę martyrium illigari oportet, est inter antiquos Scriptores controversia. Auctor Chronici Paschalis, Metaphrastes, Nicephorus Callistus hujus sanctissimi martyris necem imperio Cari & Numeriani adscribunt. Sed longe pluris esse debet cuique auctoritas Eusebii, Hieronymi, Epiphanii, qui ejusdem martyrium referunt ad persecutionem Decianam. Philostorgius lib. 7. n. 8. satius esse duxit rem in medio relinquere, quam quid suæ sententiæ esset proferre; & ex eo refert oblatam Babylæ fuisse occasionem subeundi martyrii, quod pius Antistes *Numerianum Imperatorem, sive, ut alii dicunt, Decium* ecclesiam ingredi volentem, quo Christiani frequentissimi convenerant, magno animo constantique, aditu templi prohibuerit. Vetus itaque hæc est controversia; & Svidas testatur *diversas de Babyla fuisse sententias, dicentibus aliis eum sub Decio, aliis vero passum sub Numeriano: ad quas conciliandas duos Babylas esse excogitatos*, alterum Antiochenum, alterum Nicomediensem Episcopum.

Martyriū Babylæ Antioch. alii Numeriano, alii Decio attribūnt.

Mihi vero longe verisimilior videtur eorum sententia, qui omnem hujus persecutionis invidiam culpamque ab Numeriano, & Carino in Præfectos ac Præsides provinciarum transferunt. Hi siquidem tam immani exitialique odio in Christianos ardebant, ut nihil illis familiarius, nihil magis in promptu esset, quam Principum a cædibus abhorrentium sive absentia, sive lenitate ad Christianorum perniciem abuti. Et vero tantum abest, ut Numerianus in Christianos umquam sævierit, ut nihil magis ab ejus indole atque ingenio, quam sævitia & crudelitas, alienum esset. Erat enim suavissimis moribus, totusque ad clementiam & lenitatem, tum suapte natura, tum optimi parentis imitatione factus atque compositus; nihil illo moderatius, nihil comius, nihil blandius; quibus ille rebus assequebatur, ut a patre & maximi fieret, & unice diligeretur. Cum autem Carus adeo nihil molestiæ Christianis intulerit, ut eos potius amore & beneficentia prosequeretur, non est verisimile, ut Numerianus a parentis exemplo & instituto desciverit, qui totum se ipse ad illius disciplinam & imitationem effinxerat. Præterea Numerianus, cum singulari vividoque ingenio præditus esset, se ab ineunte ætate ad bonarum artium studia contulerat, quibuscum nihil difficilius, quam feritas & immanitas, componi potest. In iis porro totus fuit; & eloquentiæ præsertim tam sedulam ac diligentem operam navavit, ut eidem tamquam Oratori ætatis suæ facile principi publicos honores Senatus populusque Romanus decreverit: *Optimis*, inquit Vopiscus, *præditus moribus, eloquentia tantus, ut ei statua a Senatu Romano, tamquam Rhetori in Bibliotheca Ulpia decerneretur, cum inscriptione: Numeriano Cæsari Oratori temporibus suis peritissimo &c.*

Hujus persecutionis Præsides Provinciarum auctores, non Numerianus.

Carinus quidem degeneravit a disciplina & gravitate paterna; & ingenio ac moribus, nihil tam dissimile, quam Carinus Numeriano fuit; quippe in omnem libidinem atque intemperantiam effusus usque adeo parentis indignationem movit, ut nihil propius factum sit, quam ut a patre imperio, totaque hæreditate exueretur; tanta vero flagrabat infamia, ut Carini imperium nec Senatus, nec Populus Romanus ratum habere voluerit; propterea quod Imperatorem sceleribus flagitiisque contaminatissimum sibi reique publicæ dedecori esse atque ignominiæ duceret. Verum non modo a Christianorum cædibus abstinuit, sed etiam omni ope operaque enitebatur, ut eos secum amicitia & beneficiis conjungeret, sive quod paternæ fraternæque clementiæ æmulator videri vellet, sive quod permagni ejus intererat Christianos habere amicos, eosdemque sibi adjutores ad retinendam imperii possessionem adsciscere. Id clare testantur Acta S. Sebastiani, itemque Acta SS. Cancii, & Canciani; ex quibus Baronius, & Episcopus Marnavitius efficere contendunt tantum abesse, ut Carinus illam persecutionem excitaverit, ut potius illam restinguere conaretur. Et Carinum quidem egregie erga Christianos animatum fuisse, auctores sunt vel ipsi Scriptores Ethnici: *Hominibus improbis*, ait Vopiscus, *plurimum detulit, eosque ad convivium sæpe vocavit*. Hominum autem improborum nomine Christianos designari docet Pagius, aliique haud ignobiles Scriptores, qui diligenter animadverterunt numquam fere Ethnicos de Christianis mentionem fecisse, quin eos contumeliosis vocabulis afficerent. Quapropter idem Marnavitius tradit ea etiam causa impulsum esse Diocletianum, ut in Christianos sævire inciperet, quod illi ab recenti memoria beneficiorum, quæ a Caro & Carino acceperant, se ubique, ac præsertim in Dalmatia Carini fautores præbuissent: *Sane*, inquit, *præclare cum re Christiana actum fuisset* (sub Diocletiano), *nisi beneficentissima Cari memoria Christianos ad partes Carini amplectendas impulisset*.

Carinus, quamquam moribus perditissimis, Christianis benignum se præstitit.

Cum igitur hæc persecutio, de qua nunc agimus, neque Caro, neque Numeriano, neque Carino adscribi possit, relinquitur, ut omnis illa tempestas jussu Magistratuum, populo fortassis impulsore, excitata fuerit. Si vero quæras, quid sit, quod hæc persecutio ab Numeriano sibi nomen adsciverit, duas causas sane probabiles afferri posse video; una hæc est, quod provinciarum Præfecti aliquid contra Christianos edicti pro fraudem Numeriano inscio & invito subrepserint; nusquam enim facilius aulicorum ac Præsidum doli & fallaciæ, quam in optimi cujusque Principis animum irrepere solent. Altera hæc esse potuit, quod in iis locis, ubi degebat Numerianus, iidem Magistratus Christianos ab insito in illos odio divexari cœperint; neque Numerianus ob nimiam in suos lenitatem atque indulgentiam prohibuerit, cujus cæteroquin fuisset Præfectorum audaciam ac popularem impetum

Cur hæc persecutio a Numeriano sumpserit nomen, ratio redditur non improbabilis.

tum

tum cohibere. Hinc factum est, ut hi ad torquendos necandosque Christianos Numeriani auctoritate abuterentur; eoque vel permittente, vel non repugnante, tot martyres interfecti apud Martyrologos legantur, etiam in illis provinciis, quas Carus in Carini potestate reliquerat: neque enim Carus Romanum imperium cum Carino ita partitus est, ut in iis, quas filio regendas tradiderat, regionibus nihil juris aut potestatis sibi ac Numeriano retineret.

Cæterum, quamquam non satis constat, unde originem traxerit, & appellationis causam acceperit, hæc persecutio, dubium tamen non est, quin eodem turbine Dalmatia & Salona concuterentur; præsertim cum videat tempestati Aquileja & Istria Dalmatiæ proxima subesset, ut colligitur ex Martyrologiis. Erat quidem per id temporis Præfectus Dalmatiæ Constantius Chlorus Christianæ religionis fautor, ac pius adeo, ut Christianis Principibus annumerari possit; verum sive quod obeundæ lustrandæque provinciæ necessitate compulsus Salona identidem abesset; sive quod populare in Christianos odium vehementius exarserat, quam ut Præfecti auctoritate atque imperio sedari posset, hujus persecutionis impetum prohibere ab ecclesia Salonitana nequivit. Hac siquidem tempestate Maurus, ut nobis videtur, pro Christo interemptus est, qui ex insula Pharia voti ac religionis causa ad sepulchrum S. Domnii Salonam advenerat, id quod suo loco docebimus; ubi operæ pretium erit quorumdam errorem coarguere, qui veteris Geographiæ Dalmaticæ non admodum periti existimant S. Maurum ex Africa in Italiam trajecisse, & Romæ martyrio perfunctum esse. Nihil autem est, cur dubitemus alios quoque una cum Mauro per idem tempus Salonæ ob religionem extremo supplicio affectos fuisse. An vero iis annumerari oporteat Joannem Salonitanum Antistitem, non satis liquet; illud quoque incertum est, utrum martyrio sublatus sit, an vero placida tranquillaque morte diem suum obierit. Inter initia Diocletiani Imperatoris illum ex hac vita migrasse probabile est, quamvis certum ejus morti annum nullum præfiniant veteres catalogi Salonensium Episcoporum. Si vero Joannes inter martyres annumerandus sit, quod mihi non videtur a veritate alienum, dubitari nequit, quin ejus martyrium revocari oporteat ad hanc persecutionem, quæ ab Numeriano appellari solet. Sed cum ea quatuor ferme annos tenuerit, in tres quodammodo partes; sive periodos, ut Hagiographorum vocabulis utar, distribui potest, ex qua distributione facile erit conjicere, quem in annum Joannis martyrium inciderit. Pars prima ab exordio Cari Imperatoris usque ad Numeriani obitum evolvitur; hinc altera usque ad interitum Carini; tertia denique usque ad secundum Diocletiani Imperatoris annum producitur.

Maurus Martyr Salonitanus.

De Joannis Ep. Martyrio non liquet.

Ejus obitus ad initia Diocletiani referendus.

Si Joannes Martyr fuit, quando martyrium passus sit.

Secundæ hujus persecutionis periodo, ut hinc incipiam, minime videtur illigari posse martyrium S. Joannis. Nam post Numerianum extinctum anno 284, Carinus victo cæsoque Juliano Sabino, qui tyrannidem in Venetis occupaverat, copias in Illyricum duxit adversus Diocletianum, quem Chalcedone Imperatorem exercitus appellaverat xv. Kal. Octobris eodem anno 284. Cum Diocletiano annum fere integrum varia ferme & ancipiti fortuna pugnavit; neque umquam per id tempus ab Dalmatia longe abfuit, vel ex Illyria pedem extulit. Non est autem verisimile, ut Idolorum cultores ausi fuerint Christianæ religionis Antistitem e medio tollere in ipsis pene oculis conspectuque Carini, cujus in ditione ac potestate erat Dalmatia; cuique haud parvi interérat amicos sibi esse Christianos, nullaque eos affici molestia, cum eorum sane multos in suo exercitu haberet, eorumque opera militari contra Diocletianum uteretur.

Restat igitur, ut martyrium Joannis vel ad primam, vel ad tertiam ejusdem persecutionis periodum revocari oporteat; neque facile est decernere, utri adscribendum sit; sunt enim in utramque partem conjecturæ satis probabiles. Quod attinet ad primam periodum; dum Numerianus imperium cum patre ac fratre gessit, persecutio postremis præsertim Cari temporibus vel maxime ferbuit, eoque potissimum spectabat, ut primarios ecclesiæ Antistites ecclesiæ adimeret. Nam per ea ferme tempora Eutychianus Romæ, Hilarius Aquilejæ, Maximianus Laureaci ob religionem cæsi dicuntur. Neque Carus, neque filii tum aderant in Dalmatia, qui Ethnicorum furorem comprimere possent. Numerianus cum patre in extremis Orientis partibus, unde numquam rediit, bellum cum Persis gerebat; Carinus vero aberat in Galliis, unde non ante interitum fratris in Italiam & Dalmatiam copias adversus Diocletianum traduxit. Nihil autem verisimilius est, quam ut hostes Christiani nominis, absentia Principum, qui nobis favebant, ad vexandam ecclesiam Salonitanam, ejusque Episcopum interficiendum abuterentur.

Propius tamen ad veritatem accedere mihi videtur, qui martyrium S. Joannis Episcopi Salonitani, si quidem inter martyres annumerandus sit, in tertiam hujus persecutionis periodum conjiciat, quæ quidem post Carini cladem atque interitum consecuta est. Diocletianum, victo cæsoq; ad Murgum Mœsiæ oppidum Carini exercitu anno 285, victoria quam clementissime usum esse testatur Aurelius Victor. Veniam omnibus & impunitatem dedit; nemini fraudi aut crimini esse voluit, quod contra se a Carino stetisset; ac ne Illyricis quidem iratum se ipse ostendit, qui cæteroquin omnium acerrime pro Carino pugnaverant. Neque hostibus se æquiorem, quam Christianis præbuit; quinimmo Diocletianus, ut auctor est Eusebius, itemque ejus collega Maximianus Herculeus inter initia imperii, incredibili quadam benevolentia Christianos complecti videbantur; neque ulla omnino injuria aut periculum ab humanissimis Principibus eorum vitæ ac fortunæ imminebat, qui Christianam religionem aut suscipèrent, aut profiterentur. *Propter incredibilem benevolentiam*, (inquit Eusebius) *quam erga nostram religionis professionem Imperatores habebant, omni afflictione & molestia, quam pro Dei amore homines Christiani solent perpeti, co penitus liberarunt*. Sed quamquam uterque Imperator nobis nostræque religioni haud dubie faveret, neuter tamen prohibuit, aut certe prohibere potuit, quominus res Christiana vel populi odio ac furore, vel Prætorum rabie atque improbitate variis in locis identidem impeteretur: quocirca ne tum quidem Christianis quietis & pacatis esse licuit; id quod testantur Acta Martyrum, qui anno secundo atque altero Diocletiani religionis causa interfecti esse traduntur, antequam is sui furoris initia, & prima in Christianos edicta expromere inciperet. *Diocletianus*, inquit Joannes Marnavitius, *ubi post multa prælia cum Carino commissa, ad Murgum denique Pannoniæ* (alii Mœsiæ) *ipso Illyrici meditullio eumdem profligatum extinxit, & si propositis edictis, & lege lata, majorum exemplo in Christianos insurrexerit nequaquam, quominus tamen gentilium Sacerdotum insectatione Christiani vexarentur, minime inhibuit*. Cæterum idem Marnavitius animadvertit Diocletianum haud satis propitio animo fuisse in

lib. 8. c. 1.

se in

sa in Christianos Illyricos & Dalmatas, propterea quod Carini partes secuti fuerant. An non igitur fieri potuit, ut Joannes Salonitanus Antistes perculsus fuerit aliquo ejusmodi turbine, aut subita tempestate, quam adversus Christianos vel Idolorum Antistites, vel popularis tumultus atque seditio Salonæ concitaret? nihil enim crebrius, nihil usitatius erat, quam repentinos ejusmodi impetus in ecclesias fieri, cum res Christianæ ab Romanis Imperatoribus inducias nactæ prosperum fine offensione cursum tenere videbantur. Itaque si Joannes Salonitanus Antistes, quemadmodum plerique illorum temporum Episcopi, pro Christo mortem obiit, ejus martyrium satis probabiliter conferri potest in annum Christi 285, populo aut Magistratu sæviente, non Diocletiano auctore, qui in eo totus erat, ut imperium superiori anno susceptum sua erga omnes benevolentia sibi firmaret ac muniret, & præsidia sibi ac reipublicæ adversus hostes compararet; qua in cogitatione curaque defixus ad Christianos persequendos ne cogitandi quidem spatium habebat. Vita & Pontificatus Joannis non videtur longius produci posse, ut quinque illis Episcopis, qui deinceps post Joannem ecclesiæ Salonitanæ præfuerunt, quorumque seriem Romanus Catalogus perduxit usque ad annum 304, suum cuique tempus attribui queat; apteque inter illos distribui possint duodeviginti anni, intra quos illorum Pontificatum includi oportet.

Synopsis Chronologica complectens Acta Agapiti & Joannis Episcoporum Salonensium.

Anni Christi.

270 Agapitus init Pontificatum Salonitanum. Aurelianus in Illyrico delatum ab exercitu imperium suscepit, qui primum Christianis æquum ac benignum se præbuit, ac deinde mutato consilio eos variis in locis identidem divexavit.

271 Aurelianus ex Illyrico profectus, Marcomannos in Italiam effusos ingenti clade repulit. Romam adiit, primores Romanorum interfecit, quod vel Christiani essent, vel Christianis studerent. Exinde infestus esse Christianis cœpit.

272 Agapitus puer Prænestinus illustri martyrio perfunctus.

273 In Illyricum copias ducit Aurelianus; Gotthos triplici prælio fudit. Romanorum coloniis ex veteri Dacia Trajani deductis, novam Daciam citra Danubium condidit. In Orientem exercitu traducto Zenobiam, quæ Odenato viro suo interfecto Romanas provincias occuparat, Palmyræ obsessam vicit ac cepit. Regressus in Europam Carpos in fugam conjecit.

274 In Tyrannos arma vertit; Firmum in Ægypto oppressit; Tetricum in Gallia ad deditionem compulit. Romam reversus de barbaris ac tyrannis victis triumphat; Christianos divexat.

275 Aurelianus in Orientem cogitans Persis bellum illaturus, dum in Illyrico ad eam expeditionem milites conscribit, Agapitus Salonitanus Antistes Christianæ religionis nomine accusatus in carcerem detruditur. Ejus in perferendis suppliciis constantia permotus Anastasius Cornicularius Christum libera voce deprædicat; & jubente Aureliano, qui tum vel in Dalmatia versabatur, vel prope inde aberat, capite damnatus Salonis egregiam pro Christo mortem occubuit 21. Augusti; & paucis ante vel post diebus, eamdem ob causam, idemque capitale supplicium Agapitus Episcopus subiit.

Agapito sublectus est Joannes hujus nominis primus Salonitanus Episcopus; qui Leontium civem Salonitanum eximiæ nobilitatis, paullo ante Christianis sacris initiatum urbi atque ecclesiæ Epetinæ primum Episcopum præfecit.

Hoc anno ineunte, vel proximo superiori exeunte, Aurelianus in Illyrico persecutionem universalem indixit, quæ cum primos & acriores in Illyricum & Dalmaticam ecclesiam impetus fecisset, Joannis Episcopi Salonitani vigilantiam curamque ad commissum sibi gregem tuendum exacuit. Aurelianus dum in Persas exercitum duceret, amicorum fraude interfectus est mense Martio. Nec vero ejus morte persecutio extincta est, sed fere omnes imperii Romani provincias pervagata, multas Christianorum strages edidit, quoad interregnum imperatorium tenuit. 276

Tacitus Septembri mense Imperator ab Senatu appellatus, edictum Aureliani contra Christianos abrogavit.

Tacitus obiit exacto sexto imperii mense. Florianus Taciti frater, nullo Senatus arbitrio, invasit imperium. Ei Probi metus, & mors voluntaria imperium fraterno brevius fecit. 277

Ergo Probus origine Dalmata, patria Sirmiensis, ab exercitu Imperator renunciatus, adversus Christianos benignum se præbuit. Pars Illyrici ad Probum, pars ad Florianum accessit; hoc veluti quoddam rudimentum fuit divisionis Illyrici Orientalis & Occidentalis; quæ quidem divisio Floriani interitu sublata fuit. Probus Germanis expulsis, Galliam pacavit. Manes Manichæorum parens exortus.

Illyricum a Sarmatis recepit. Thraciam Gotthis qua domitis, qua in deditionem acceptis, a cladibus metuque cladium liberavit. Pannoniis, ut vineas instituerent colerentque, concessit. 278

Ægyptum ab tyrannide Saturnini vindicavit. 279

Asiam, Persarum Rege ad pacem petendam compulso, pacavit. 280

Bastarnas, Gepidas & Vandalos in fidem receptos in Romanas provincias distribuit; Proculum & Bonosum Tyrannos compressit. 281

Debellatis hostibus, pacatoque Romano imperio, ipse a militibus disciplinam in pace non ferentibus apud Sirmium interficitur. Suffectus est Probo M. Aurelius Carus Narbonæ ortus in Dalmatia, qui statim Carinum & Numerianum filios Cæsares creavit; & Carino quidem imperii Occidentalis administrationem commisit una cum Illyrico, quod iterum ab Oriente avulsum inter Provincias Occidentis locum numerumque obtinuit. Ipse vero curam defensionemque suscepit imperii Orientalis, socio adscito Numeriano, quocum contra Persas in Orientem profectus est, cum regimini Dalmatiæ Constantium Chlorum præfecisset. Non solum nihil molestiæ Christianis intulit, sed etiam beneficiis eos prosecutus est, ut declarat ejus Sanctio utilis pariterque honorifica ecclesiæ Thessalonicensi. 282

Dum Principum benignitate ac favore Christiana res floret, populorum odio, & magistratuum improbitate non leviter obtrita est. Hinc persecutio illa, quæ ab Numeriano cognominata est. Hæc veluti appendix persecutionis Aurelianeæ haberi ac dici potest; quæ quatuor fere annos tenuit usque ad annum secundum Diocletiani.

Carus subacta Mesopotamia, ad Ctesiphontem usque progressus, ictu fulminis exanimatus est intra primum imperii annum. 283

Numerianus patris obitum ægre ferens, nimio fletu, ocularem in morbum incidit; ac dum in lectica vehitur, Apri Soceri insidiis oppressus est. Carinus patris fratrisque imperium sibi vindicare conatus est, & quamvis sceleribus flagitiisque contami- 284

contaminatissimus, Christianis tamen fautorem se præbuit. Huic ab exercitu in Oriente oppositus est Diocletianus, qui post extinctum Numerianum oblatam a militibus purpuram sumpsit.

285 Hoc anno Joannes Salonitanus Antistes vel naturali morte extinctus, vel populari aliqua in Christianos conspiratione religionis causa interemptus ad superos migravit; nisi mavis ejus obitum, seu martyrium referre ad annum 282, cum illa persecutio exorta est, quæ a Numeriano cognomen accepit.

Jussu Joannis IV. Pontificis Maximi corpora Agapiti Episcopi & Anastasii Cornicularii, (fortassis etiam Joannis Episcopi Salonitani) cum aliis 641
Istricis, & Dalmaticis martyribus Romam translata sunt, atque in sacello Venantiano Lateranensi deposita. Eos Clerus Lateranensis III. Id. Aprilis, eodem, atque cæteros martyres Dalmaticos, cultu officioque anniversario veneratur.

S. GEORGIUS SALONITANUS EPISCOPUS XVII.

PRÆFATIO.

Catalogus Romanus, quem in explicandis digerendisque Pontificum Salonensium temporibus potissimum sequimur, sex ipsos Antistites simul conjunctos inter annos octogesimum sextum tertii sæculi, & quartum sæculi consequentis interjecit; neque ullo certo uniuscujusque Pontificatum ac definito annorum numero circumscripsit. Verba ipsius Catalogi huic loco attexere libet.

Sancti Joannes I. *Georgius* I. *Theodorus* I. *Joannes* II. *Frontinianus* I. *Joannes* III. *Antistites Salonarum sextus decimus, decimus septimus, decimus octavus, undevicesimus, vigesimus, vigesimus primus. Præfuerunt inter annos 286, & 304, sedentibus Felice* I. *Eutychiano, Cajo, Marcellino, Marcello* I. *Imperantibus Aureliano, Tacito, Floriano, Probo, Caro, Carino, & Numeriano, Diocletiano & Maximiano.*

Ætas Romanorum Pontificum & Imperatorum apposita anachronismi nos admonet, qui librariorum incuria in hunc locum irrepsit, jubetque Joannis initia retrahere ad annum Christi 275, ab eoque horum Episcoporum seriem repetere; qui annus Felici quidem Pontificatus vitæque finem attulit, idemque annum Aureliani interitu insignem proxime antecessit. Ac Joanni quidem Georgium omnes omnino Catalogi subjiciunt; sed Joannem plerique itemque Georgium cum aliis quatuor, qui præcedunt, & feretredecim, qui consequuntur, Episcopis ab tertio & quarto sæculo dimovent, eosque infra Episcopos illos dejiciunt, qui ad septimum sæculum pertinent. Ab Justino igitur undecimo Salonarum Antistite, qui sub initium tertii sæculi huic ecclesiæ præfuit, transiliunt ad Glycerium, qui ex Imperatore factus Episcopus Salonitanæ ecclesiæ regimen suscepit anno circiter 474; huic vero alios ex aliis Episcopos subnectunt usque ad Theodorum, quorum ordo seriesque ab exitu sæculi quinti usque ad annum quadragesimum sæculi septimi, Salonæque eversionem perducitur. Porro inter Justinum & Glycerium lacuna interjacet ducentorum & fere quinquaginta annorum, ad quam explendam revocari oportet Episcopos illos amplius viginti, quos hi Catalogi infra sextum sæculum rejectos anteponunt Theodoro, quo cum excidium Salonæ urbis ætate conjungitur. Sunt autem hi *Justinianus, Antoninus, Maximus* II. *Agapitus, Joannes* I., *Georgius* I., *Theodorus* I. *Joannes* II. *Frontinianus* I. *Joannes* III. *Petrus* I. *Marinus* I. *Martinus* I. *Maximus* II., *aut Marinus* II. *Theodorus* II. *Petrus* II. *Leo* I. *Joannes* IV, *Joannes* V. *Petrus* III. quibus addi oportet Hesychium III. Joanni IV. & Joanni V. interjectum, quem aliqui Catalogi prætermittunt. Ita fiet, ut Salonensium Antistitum continuatio seriesque ab Justino ad Glycerium nusquam interrupta perveniat. Præterea hi Episcopi, quos modo recensui, nisi inter Justinum Glyceriumque collocentur, nusquam in ea serie locum aptum sibi congruentemque invenient. Ab Glycerio ad Salonam excisam anni numerantur supra centum fere sexaginta. Inter Episcopos hujus intervalli sunt aliqui, de quorum ætate dubitare non licet; veluti ipse Glycerius, qui ab Julio Nepote victus imperioque exutus Salonæ Episcopi nomen & insignia sumpsit anno 474. cum vita deposuit anno 480; itemque Natalis & Maximus, qui D. Gregorio Magno æquales, ut ex hujus ad illos epistolis colligitur, intra finem sexti sæculi, & initia sequentis ecclesiam Salonitanam administrarunt. Maximus vero diem obiit anno 620. Relinquuntur anni omnino viginti ad Salonæ excidium, cujus epocham affiximus anno Christi circiter 640. Non est autem verisimile, ut tam brevi annorum spatio tot Episcopi præfuerint, quot a nobis supra nominati sunt, præter duos alios Frontinianum ac Theodorum, quos Catalogi fere omnes Maximo subjiciunt. Nullus igitur inter Maximum & Salonitanum excidium locus Episcopis illis relinquitur, quos propterea retrahi oportet ad tertium & quartum quintumque sæculum, & Justino atque Glycerio interjici: Quare Catalogos omnes, qui a Romano discrepant, quamvis de numero ac nomine Episcoporum cum illo consentiant, ordinis tamen ac temporum perturbatione vitiatos esse constat. Ex quibus id, quod volumus, efficitur, videlicet dimoveri non posse ab tertio sæculo in exitum vergente Pontificatum Salonitanum Georgii, cujus initia referri possunt ad an. 285, quo verisimile est Joannem ejus decessorem ex hac vita migrasse. Huc revoca, quæ part. 3. Prolegom. sect. 2. cap. 3. de ordine serieque Episcoporum Salonensium fuse accurateque disputavimus.

Anachronismus Romani Catalogi emendatus.

Initia Georgii Salonit. Ep. ad an. 285. referenda.

Acta Georgii Salonitani Episcopi pura ac sincera nusquam invenire licuit; sed conjecturis & rationibus haud sane absurdis ducor ad suspicandum eadem confusa esse & permixta cum Actis S. Georgii Palæstini, Megalomartyris vulgo cognominati. Hæc suspicio me impulit, ut in varia Actorum Martyris Palæstini exemplaria diligentius inquirerem; & quærendo atque investigando hæc mihi compe-risse videor; primum quidem in hujusmodi Actis plura ac longius inter se diversa contineri, quam ut in unum eumdemque martyrem convenire queant; deinde aliqua in iisdem narrari, quæ aptius in nostro, quam Palæstino Georgio congruere videntur. Itaque non tam spe certa exploratáque adductus id plane efficiendi, quod contendo, quam experiundi & tentandi gratia, consilium cepi recuperandi, si quo modo fieri possit, Acta Georgii Episcopi Salonitani. Spissum sane erit opus & operosum, cujus si non perfectio, at conatus tamen & adum-

Acta Salonitani cum Actis Georgii Palæstini confusa videri.

adumbratio, æquis ac prudentibus viris probari queat. Quæ vero in hanc disquisitionem veniunt, ut recte atque ordine persequar, illud principio constituendum censeo, duos iisdem fere temporibus fuisse Georgios, alterum Militem oriundum e Palæstina martyrio & miraculis perinsignem, alterum Episcopum Salonitanum; deinde percensere oportet varias ac multiplices græcas pariter latinasque historias, quæ Georgii Palæstini Megalomartyris nomini subduntur, & quæ sit cujusque vel ætas vel auctoritas expendere: tum diligenter animadvertenda erunt, quæ in illis occurrunt inter se diversa ac discrepantia; & quadruplex diversitatis ratio afferenda, unde & Actorum duplicis Georgii permixtio appareat, & quæ ad nostrum, quæ ad Palæstinum pertinere videantur, dignosci possint. Postea vindicanda nobis erunt Acta Georgiana a gravioribus censuris, quibus affici solent; si enim quædam absona & absurda resecentur, quæ in aliquibus exemplaribus leguntur, cætera vero, quæ in unum eumdemque Martyrem cadere nequeunt, in duos apte dispertias, & sua cuique attribuas, nihil erit, cur tantopere Georgianæ historiæ reprobentur. Demum Acta Georgii Salonitani Episcopi describemus ex Jacobo de Voragine, non quod hæc pura omnino atque sincera esse censeamus, sed quod magis cum nostro, quam cum Palæstino Georgio nobis videantur congruere; si quæ autem ab nostro discrepent, & Georgio alteri conveniant, ea in appositis subjectisque animadversionibus nostris indicabimus.

Latinis quibusdam exemplaribus præfixa est, veluti cujusdam procemii loco, descriptio Georgianæ pugnæ, & Victoriæ de immani quodam Dracone divinitus relatæ; quam Georgio nostro adscribi posse censemus, eamque idonea & verisimili interpretatione adhibita, ad veritatem historicam revocare conabimur. De cultu & reliquiis Georgii Salonitani, quæ conjectura vel suspicione assequi potuimus, in postremum locum rejicimus. Mihi vero non sumo tantum, neque arrogo, ut rem ita esse, quemadmodum a nobis exponitur, persuadere lectoribus non opinione solum, sed etiam ad veritatem plane velim; nulla enim mihi suppetunt satis idonea probataque monumenta, ex quibus de Georgio Salonitano Episcopo aliquid certum nullique dubitationi obnoxium afferre possim. Quæ nobis probabilia videntur, ea potissimum sequimur; & si forte veritatem ipsam assequi non liceat, bene agi putamus, si quod vero propius est, quoquo modo attingamus.

CAPUT PRIMUM.

De utriusque Georgii Palæstini & Salonitani distinctione.

Historia Georgiana ex Actis duorum aut plurium cognominum Martyrum conflata.

QUæ de vita, cruciatibus, miraculis, ac reliquiis S. Georgii Veteres memoriæ tradiderunt, ea tam varia sunt ac multiplicia, tamque inter se vel locorum, vel temporum intervallo disparata, ut in unum eumdemque martyrem convenire nullo modo possint. Id cum animadverterent præclari ac nobiles Hagiographi, in eam opinionem adducti sunt, ut existimaverint unum e duobus aut etiam pluribus Georgiis perperam conflatum fuisse, & in duos pluresve martyres cognomines distribui oportere, quæ apud scriptores antiquos in unum congesta reperiuntur. Huic sententiæ adstipulantur Jacobus de Voragine, Petrus de Natalibus, Tillemontius, & Daniel Papebrochius; is quippe ait innumerabiles esse reliquias S. Georgii nomine inscriptas, & in omnem ferme Christiani orbis partem disseminatas, quas qui uno omnino martyri attribuendas censeat, is prodigiosæ magnitudinis hominem, atque adeo bicorporem effingat necesse est; id autem argumento esse vel maximo, Georgios olim fuisse minimum duos, & sanctitatis fama, & martyrii titulo insignes; quamquam omni jampridem sublato discrimine, nullaque alterius ab altero discernendi nota relicta, duo in unum coaluerint, & pro uno haberi colique soleant, qui cum idem nomen gerant, re tamen ac numero distinguuntur: *Sed neque dissimulanda est*, ait Papebrochius tom. 4. Apr. die 23. §. 5. n. 52. *alia, eaque inter tot humanarum rerum casus nequaquam evitabilis causa multiplicandarum sub unius Sancti nomine reliquiarum, sæpe plurium, quam unius corporis mensura potuerit elargiri; videlicet quod evanescente paullatim memoria distinctiva synonymorum Sanctorum, necessario quoque fieri debuerit successu temporis, ut quotquot sub eodem nomine sic habebantur reliquiæ, crederentur ejusdem quoque sancti esse, ejus videlicet, qui omnium tali nomine appellatorum vulgo notissimus & celeberrimus est.*

Cum itaque vix ulla possit esse dubitatio, quin duo fuerint Martyres præstantissimi, & prope æquales Georgii nomine appellati, quos rerum antiquarum ignoratio, vulgique inscitia commiscuit, & unum ex duobus effecit; illud quoque inter omnes conveniat necesse est, ex his duobus alterum illum esse, quem Græci pariter Latinique summis laudibus efferunt, genere Palæstinum, patria Diospolitanum; qui admodum juvenis, Diocletiano jubente, iterum ac sæpius in quæstionem abreptus, ac multimodis pœnis excruciatus, insigni martyrio ecclesiam illustravit. Huic amplissimum testimonium perhibet antiquitas universa, hic Latinorum Græcorumque litteris celebratur, hujus martyrium Hagiologi fere omnes describunt, hunc Martyrologi commemorant, gentes implorant, cuncta denique ecclesia anniversario cultu prosequitur. Nihil illo litteratis juxta, indoctisque hominibus notius, nihil vulgatius, nihil celebrius; ut de Georgii Palæstini sanctitate ac martyrio tam certo tamque testato addubitare nemo possit, nisi qui de rebus exploratissimis dubitare velit, & propemodum eximere ex hominum genere humanam fidem. Quare non est necesse hoc loco argumenta & rationes afferre, quibus id probemus, quod constans omnium ætatum consensus, & vetustissimi cultus amplitudo satis superque confirmant, ne vel actum agere, vel rem minime dubiam, argumentando dubiam facere videamur. Illud potius in apertum proferre conemur, quod oblivionis tenebris abditum aliquam litterarum lucem desiderat. Nam ut Palæstini Georgii celebritas, longe ac late diffusa, viget adhuc in ore omnium scriptisque, sic contra intercidit omnis omnino memoria alterius illius Georgii, ad quem ea revocari posse mihi videntur, quæ Palæstino vel minus congruunt, vel certe superfluunt. Investigemus hunc igitur, si possumus, quem temporum diuturnitas obruit, posteritatis oblivio abdidit, quem invenire cæteris Hagiologis non licuit; non quod illos ad res hujuscemodi investigandas vel ingenium, vel doctrina, vel diligentia defecerit; sed quia illis & Dalmatica monumenta, & rerum Illyricarum cognitio defuit. Nos vero, quibus nec ea ignorare licet, quorum scientiam instituti operis ratio postulat, & præterea Dalmaticarum tabularum copia tanta suppeditat, quanta undique colligi potuit maxima, facile comperimus alterum quemdam fuisse Georgium, qui paucis annis ante

Georgius Palæstinus,

omnium litteris ac sermonibus celebratus.

Georgii Salonitani memoria penitus extincta ab interitu vindicanda.

ante Palæstini Georgii martyrium ecclesiæ Salonitanæ præfuit, idemque, ut verisimile est, Diocletiano imperante præclaram pro Christo mortem oppetiit.

§. I.

Georgii Salonitani Episcopi veritas & distinctio colligitur ex tabulis Salonitanis.

AC primum Georgii Episcopi Pontificatui & sanctimoniæ præclarum & grave testimonium tribuunt Diptycha ecclesiæ Salonitanæ, in quæ olim referebantur Antistites vel martyrii laude insignes, vel ob eximiæ sanctitatis famam publica veneratione cultuque digni; quæ quidem Diptycha & jussu publico describi, & summa diligentia confici, & inter sacra solemnia recitari cum solerent, magnam apud omnes auctoritatem habent. In his porro Georgius, Joanni interjectus & Theodoro Salonitanis Episcopis, locum intermedium obtinebat. Cum vero in hisce Episcoporum fastis, ut quisque antecedit ætate, ita ex ordine collocetur, locus Georgio attributus plane respondet Diocletiani ætati atque imperio, cui itidem Georgii Palæstini martyrium illigari solet. Nam juxta nostros chronologicos calculos Joannes is, qui proxime ante Georgium rei Christianæ apud Dalmatas præfuit, vel martyrio, vel naturali morte sublatus est anno tertii sæculi fere quinto & octogesimo, Theodorus vero Georgio suffectus est sexto circiter & nonagesimo ejusdem sæculi anno. Hujus igitur Pontificatus Joanni ac Theodoro interjectus cohæret cum imperio Diocletiani; ex quo efficitur huic prope æqualem fuisse Georgium Palæstinum, qui paullo ætate posterior, anno Christi 303. ut infra dicetur, sub Diocletiano martyrii palmam obtinuit.

Georgii Salonitani nomen in antiqua Diptycha relatum.

Proxime & secundum Diptycha plurimum valent ad fidem faciendam catalogi Salonensium Antistitum, ex ipsis Diptychis, unde sunt descripti, auctoritatem sane magnam adepti. Horum cum multa extent exemplaria, eorumque auctores inter se & locis & temporibus distent; nullus tamen ex illis Catalogis est, qui Georgii nomen prætermittat, nullus est, quin Georgium inter Salonitanos Episcopos Joannem & Theodorum eodem loco interserat, quem in antiquis Diptychis occupabat; quamvis aliqui, ut supra monuimus, Georgium una cum utroque illo, cui interjectus est, Episcopo e tertio in sextum vel septimum sæculum per errorem transtulerint. Nemini igitur dubium esse potest, quin fuerit alter Georgius, isque Salonitanus Antistes, qui eadem ferme, qua Palæstinus, ætate floruit, eximia virtute, ut temporum illorum ratio requirebat, & sanctitate illustris: nisi vero quempiam adeo putemus desipere, ut antiquissimis, iisdemque probatissimis monumentis fidem omnem abrogare velit.

Idem in omnibus catalogis refertur.

§. II.

Idem confirmat traditio ac religio Dalmatarum.

PRæterea constans est ac vetus opinio, quæ cum totam Dalmatiam, tum præsertim pagos omnes agri Spalatensis opplevit, eaque a majoribus veluti per manus accepta deinceps traditur posteris, in ea regione fuisse olim eximiæ admirandæque sanctitatis virum, cui nomen erat Georgio, quique pro illarum gentium salute multa præclara & mirabilia divinitus patravit. Inter quæ illud imprimis commemorant, quod prodigiosæ magnitudinis, & feritatis Draconem hasta confixerit, ejusque faucibus ereptam regiam quamdam adolescentulam, quam ipsi patrio sermone *Kranizzam vocant*, ab interitu vindicaverit. Ejus rei nonnulla vestigia hodieque ostentant; nam prope ab Salonæ fluvio illis commonstrantibus visitur quædam spelunca altitudine propemodum infinita, quæ Slavonico idiomate *Gezerum*, idest abyssum appellant, ubi Draconem illum delituisse perhibent, ex eaque identidem prorumpere solitum fuisse ingenti accolarum vel cæde, vel terrore. Hæc ferme sciscitantibus nobis incolæ ex majorum traditione narrabant, & postea gravissimi viri confirmarunt, quos, ut de hujusmodi traditione studiosius inquirerent, nosque certiores facerent, per litteras rogavimus. Quod vero indigenæ fama & sermonibus concelebrant, idem tacite affirmant pictæ tabellæ, quæ multis in locis visuntur, ac præsertim Uragnizzæ, & Mravinzzæ, qui sunt agri Salonitani haud ignobiles pagi. In his cernitur Georgius militari habitu atque vestitu ex equo lanceam in Draconem defigens; ejusque pedibus supplicantis in modum provoluta nobilis quædam puella, quæ Georgii opem implorat. Quin illud quoque receptum est in consuetudinem quorumdam Pagorum, ut in solemnibus supplicationibus effigiem S. Georgii draconem interficientis pro signo & vexillo præferant; cujus quidem consuetudinis, & vulgaris opinionis, quod antiquissima sit, neque initia, neque causas reperire licuit; & quod apud eas gentes, crebris cæteroquin barbarorum incursionibus olim expositas, & Turcarum tyrannidi identidem obnoxias altissimis sit defixa radicibus, nulla umquam neque temporum varietate motuque, neque rerum publicarum conversione ac perturbatione dimoveri convellique potuit.

De Georgio Salonitano rerum admirabilium effectore vetus traditio.

Haud equidem abnuo nonnulla communi huic traditioni admisceri, quæ plerique nimiam vulgi credulitatem, erroremque popularem olere videantur. Nam id fere vitii adhærescere solet rerum antiquarum famæ, quæ non litteris, sed sermonibus constat; quippe ex aliis in alias aures propagata nunc augetur, nunc minuitur; & quo longius progreditur, eo pluribus depravationibus e vulgi sermone collectis inficitur. Sed non est hujus loci singillatim omnia, quæ de suo illo Georgio Dalmatæ dictitant, expendere, & suis quæque momentis ponderare. Hæc alibi in disceptationem venient. Nunc id unum contendo ex illa veterrima, constanterque apud Dalmatas recepta traditione illud saltem effici cogique posse, Georgium quemdam præclaris sanctimoniæ notis, & rerum admirabilium divinitus gestarum gloria perinsignem, in illis regionibus floruisse, cui nos Georgium Palæstinum fere coætaneum fuisse dicimus; quamquam huic traditioni nonnulla fortassis levitas atque inscitia popularis vel affinxerit, vel detraxerit.

haud tamen ab omni populari errore sincera.

Quid quod hanc inveteratam indigenarum de Georgio cive suo, ejusque sanctitate opinionem confirmat vetustas ac celebritas cultus, quo illum Spalatenses, cæterique Dalmatæ venerantur. Nam cum in universa Dalmatia, tum potissimum in agro Salonitano hodieque extant non pauca eaque perantiqua templa vel sacella D. Georgii nomine & auspiciis consecrata; inter quæ seu religione, sive antiquitate eminet templum S. Georgii prope Salonam conditum in Castro Suffaraz dicto, ubi singulis annis IX. Kal. Maji festus ac solemnis B. Georgii dies mira accolarum frequentia & veneratione præcipua celebratur; quo die ibidem paucis ante annis adhuc vigebat consuetudo legendi pro concione Epito-

Dalmatarum insignis religio erga Georgium.

pitomam quamdam historicam Slavonice scriptam de vita & laudibus S. Georgii; qua Salonitani potius, quam Palæstini res gestas contineri putamus, ut paullo post conabimur ostendere, observatis notatisque locis quibusdam, qui nostro Georgio sane conveniunt, alteri non item. Hæc porro D. Georgii religio per universam Dalmatiam late diffusa, tam antiqua, ut tempus, unde initium duxerit, nemo designare queat; tam alte incolarum animis defixa, ut nulla rerum varietate, aut temporum diuturnitate aboleri potuerit, haud exigui est momenti & ponderis ad confirmandam veterem illam & satis vulgatam Dalmatarum opinionem, qua Georgius quidam vir egregiæ sanctitatis, idemque admirabilium rerum effector eam regionem incoluisse traditur. Multo quippe verisimilius est Divo ac martyri indigenæ, quam extraneo & immenso propemodum terrarum ac marium tractu ab Dalmatia disjuncto, hoc quidquid est honoris cultusque ab initio decretum atque adhibitum fuisse; quamquam Georgii Salonitani Episcopi notitia omni ac memoria jamdudum extincta, ad Georgium Palæstinum ubique notum ac pervulgatum ea religionis officia referri plerique omnes existiment, qui popularem illam de Georgio Salonitano traditionem vel minime advertunt, vel nihili faciendam putant.

Ad Salonitanum potius, quam Palæstinū referenda.

Nec vero existimes initium cultus S. Georgio ab Dalmatis adhibiti haud altius, quam a sæculo undecimo vel duodecimo repetendum esse, cum ad Palæstinam recuperandam sacræ expeditiones fieri cœperunt; exinde enim, ut docet Papebrochius, Georgii Palæstini nomen ac religio ex Oriente in Occidentem totaque Europa latius propagata, magis magisque in dies effloruit; ex quo fieret non alium a Dalmatis Georgium inde usque a principio coli celebrarique nisi Palæstinum. Nam sæculo nono ineunte, cum Palæstinus fortasse in Europa ac Dalmatia vulgo propemodum ignotus erat, Salonitani autem Georgii adhuc aliqua apud Dalmatas memoria vigebat, Georgium magno in honore apud eosdem & veneratione habitum fuisse declarat Diploma Tirpimiri Ducis Chrobatarum, quod Historicus Dalmata lib. 2. de Reg. Dalm. & Croat. intexuit; & conditum fuit *regnante in Italia piissimo Lothario Francorum Rege per Indictionem* XV. idest an. 838. ut ex regno Italico Lotharii, & Indictione XV. idem Scriptor collegit. In eo autem mentio fit sane honorifica *ecclesiæ S. Georgii in Putalio*, & verbis amplissimis confirmantur Donationes bonorum, quæ Mislaus decessor Tirpimiri eidem ecclesiæ contulerat. Itaque annis ferme trecentis florebat in Dalmatia cultus & religio Georgiana, antequam Latini sacro bello perfuncti, & regressi in Europam, ad Palæstinum Georgium impensius colendum Occidentalium animos inflammarent; ejusque venerationem latius, quam antea patebat, tota Europa propagarent.

§. III.

Idem ex Martyrologiis conjicitur.

Age vero, ne unis tantum domesticis testimoniis tabulisque uti videamur, aliquid aliunde argumenti adsciscere conemur ad id, quod propositum est, magis magisque confirmandum. In eo Martyrologio sane antiquo, cui D. Hieronymi nomen, & auctoritas prætenditur, bis D. Georgii commemorationem, primum IX. Kal. Maji, iterum proximo insequenti die factam esse reperio. Operæ pretium est utriusque diei formulam hoc loco ex apographo Lucensi describere:

In Martyrologio Hieronymiano, Georgius bis commemoratus 23. & 24. April.

IX. *Kal. Madii. In Africa Natalis Sanctorum Catulini, Saturnini, Chori, Felicis, Theone, Theodori, S. GEORGII, Victorini, Venusti, Victuri, Navori, Soluti &c.*

VIII. *Kal. Madii... & Commemoratio GEORGII.* Hunc Georgium alium esse ab eo, qui die superiori colitur, illud indicio est, quod in aliquibus Georgianæ historiæ exemplaribus ad diem 23. in aliis ad diem 24. Aprilis martyrium Georgii adscriptum invenio, nusquam vero utrique diei attributum. In codice Gallicano *annorum, ut minimum nongentorum*, ait Papebrochius, sub finem hæc leguntur: *Complevit autem martyrium suum S. Georgius* VIII. *Kal. Maji feria sexta &c.* Item in quodam manuscripto Passionario haud vulgaris notæ, quod extabat paucis ante annis apud Bartholomæum Campagnolam Veronensem, Archipresbyterum S. Cæciliæ in eadem civitate, eidem diei martyrium S. Georgii subjicitur: *Expleta oratione percussus gladio migravit ad Dominum vigesima quarta Mensis Aprilis, qui inscribitur octavo Kalend. Madii.* Hinc fortasse consuetudo Georgiani festi celebrandi VIII. Kal. Maji recepta est Aquilejæ, Mediolani, Ticini, aliisque in locis, ut tradit Galesinius, cui quidem consuetudini suffragatur vetus Kalendarium Breviario hædino præpositum apud Florentinium, in quo legimus VIII. *Kal. Georgii martyris.* Cum autem unius ejusdemque martyris mors incidisse nequeat in duos dies, duos fuisse Georgios fateamur necesse est, quorum alter 23. Aprilis, alter postridie susceptum pro Christo agonem consummaverit. Fateor equidem in apographis Hieronymianis interdum unius martyris mentionem iterum ac sæpius fieri, quod Franciscus Maria Florentinius librariorum oblivioni, & incogitantiæ attribuit. At credibile non est eum, qui codicem Lucensem descripsit, adeo socordem & obliviosum fuisse, ut duobus illis laterculis nullo dierum vel paginarum intervallo discretis, sed finitimis inter se conjunctisque, eumdem omnino martyrem innecteret. Illud potius Amanuensium incuriæ adscripserim, quod in apographo Antuerpiensi, Corbejensi, Epternacensi Georgius e 24. in 25. Aprilis migraverit; cum nusquam alibi in eam diem Georgii nomen relatum inveniam.

Inde efficitur duos fuisse Georgios.

Si autem duabus illis formulis Lucensibus non unus, sed duo Georgii subsunt, quorum unus haud dubie Palæstinus est, alter vero Salonitanus fuerit oportet, cum præter hos nullum alium inveniam, quem alterutri formulæ subjiciam, difficile est discernere, utra utri adscribenda sit dies. Ego equidem dixerim primam ad Salonitanum, alteram ad Palæstinum referendam esse. Id conjici potest ex diversitate loci, cui Georgii utriusque nomen subjicitur. Priori formulæ præfixa est Africa; quo vocabulo interdum Insula Pharia ab urbe, & ora Salonitana haud ita lato interjecto mari disjuncta comprehendi solet, ut in Actis S. Anastasii diligentius explicabimus. Neque aliam, nisi Dalmaticam Africam hic intelligendam puto, propterea quia neminem adhuc inveni, qui diem natalem seu martyrium S. Georgii veræ propriæque Africæ adscripserit. An ergo, inquies, omnes illos martyres, quibus interjectus est Georgius, ex Africa in Dalmatiam transtuleris? Id vero non ausim. Sed librarii inscitia, nisi me conjectura fallit, formulam illam interpolatam esse arbitror, & Georgium loco suo dimotum cum illis Africanis martyribus permixtum fuisse censeo; illud indicio est, quod huic uni titulus *Sancti* singulariter appositus est

Prior dies Salonitani, alter Palæstini martyrio attribuendus.

Africa Dalmatica

præter

præter commune *Sanctorum* nomen promiscue, & communiter omnibus initio præfixum: cujus quidem rei hanc causam fuisse existimo, quod in autographo Georgius suum proprium locum, secretumque ab ea Afrorum martyrum classe cum occuparet, his aut similibus verbis ibidem inscriptus erat: *In Africa S. Georgii*. Librarius autem veteris Dalmaticæ Geographiæ ignarus, cum Africæ semel atque iterum memoratæ vocabulo eamdem regionem subesse putaverit, brevitati consulendum ratus, sub uno Africæ nomine cum cæteris martyribus Africanis Georgium collocavit; sed una cum Georgio peculiarem sanctitatis notam *S.* eidem adpositam illuc imprudens transtulit, quam eo loco supervacaneam esse nemo non videt. Cæterum in variis Hieronymianis exemplis de numero & vocabulis horum martyrum multa variari Godefridus Henschenius animadvertit; ut nemini mirum videri possit, si hunc itidem codicis Lucensis locum aliqua ex parte vitiatum fuisse dixerim.

Secunda formula diesque 24. April. pertinet ad Georgium Palæstinum. In altera Lucensi formula VIII. Kalendis Maji subjecta nulli quidem loco Georgii commemoratio seu martyrium affigitur; sed cum in exemplaribus Antuerpiensi, Epternacensi, itemque in illo, quo usus est Notkerus positionem loci adjiciant, & *Persidi*, sive *Persidæ* nomen ac martyrium Georgii annectant, haud dubitari potest, quin hujusmodi formulæ pertineant ad Georgium Palæstinum egregio pro religione certamine perfunctum in Palæstina, quæ regio apud veteres aliquando, ut dicemus, Persidos nomen subiit. Et quamvis exemplaria Hieronymiana modo laudata Georgii *Passionem* conjungant cum die 25. Aprilis, eumdem tamen Georgium commemorant, quem ad diem superiorem 24. Lucense apographum refert. Nam librariorum inscitia, ut supra diximus, aut negligentia factum fuisse videtur, ut Georgius ex priori in posteriorem diem immigraverit. Utcumque tamen hæc sint, satis aliunde, nimirum ex antiquissimis Dalmatarum monumentis & traditionibus efficitur, præter Palæstinum, alterum fuisse Georgium, cumque Salonitanum Episcopum, qui Palæstinum ætate paullulum antecessit; id quod planius, & loculentius ostendent ea, quæ deinceps sequentur. *Duo Georgii Salonitanus & Palæstinus fere coætanei.* Cæterum si quis priorem formulam referre velit ad Georgium Palæstinum, per me licet; modo posteriorem, diei 24. Aprilis subjectam, ad Georgium Salonitanum probabiliter accommodari posse non negaverit.

Duo hic animadverti velim, unum certum omnino nullique dubitationi obnoxium, alterum verisimile, atque admodum probabile. Primum est, præter Georgium militem ac martyrem Palæstinum iisdem ferme temporibus alterum fuisse Georgium Salonitanum Episcopum: id quod apertissime declarant Catalogi Antistitum Salonensium, qui hujus Pontificatum cum imperio Diocletiani conjungunt, quo cum etiam ætas celeberrimi illius martyris Palæstini copulatur, ut conjecturas omittam, quæ ad hanc sententiam confirmandam hoc & superiori paragrapho attulimus. Illud autem probabili conjectura & ratione nititur, nostrum quoque Georgium eximia sanctitate & miraculis floruisse, atque adeo martyrii palmam adeptum esse: id quod facile suadet temporum illorum ratio & conditio, cum nemo fere Episcopali dignitate præditus esset, quin cum ea vitam omnibus sanctimoniæ notis insignem conjungeret, ac plerique etiam vitam in Episcopatu sanctissime actam præclara pro Christo morte oppetita exornarent; idemque confirmat nomen Georgii Episcopi Diptychis Salonitanis adscriptum, unde in catalogos Pontificales translatum fuit. Hæc quo cum ita se habeant, illud jam ostendi oportet varias ac multiplices historias de vita ac martyrio Georgii Palæstini conscriptas, cum in hunc unum martyrem nequeant convenire, necesse esse bipartito dividi, & quæ in illis narrantur, partim Palæstino, partim alteri cuipiam Georgio attribui; quem nos eum esse putamus, qui per ea tempora ecclesiæ Salonitanæ præfuit. Cæterum si quis tertium quemdam Georgium temporibus illis æqualem, aut supparem, sanctitate & martyrio inclytum invenerit, quo cum aptius congruant, quæ nos ex Actis & Historiis Georgianis ad Georgium Salonitanum referenda censemus; illa omnia omnino, quæ cum a Palæstino aliena viderentur, Georgio nostro attribuimus, ab hoc sine ulla mora rejicere, & tertio illi Georgio, nobis adhuc ignoto, adjudicare sine ulla pertinacia parati sumus.

CAPUT II.

De confusione Actorum utriusque Georgii, & variis Georgianæ historiæ exemplaribus.

Acta Georgiana Græca & Latina, Extant sane permulta, & varia quidem atque diversa Actorum S. Georgii exemplaria Græca pariter & Latina; quorum plerisque tanta inest rerum, locorum, temporum inter se discrepantium confusio, ut qui ea paullo attentius legat, clare perspiciat ex Actis duorum pluriumve martyrum conflata esse, & quæ uni attribuuntur, inter plures dividi oportere. *ex Actis plurium martyrum composita.* Nemini porro dubium esse potest, quin hujusmodi Actorum pars præcipua ad Georgium Palæstinum pertineat, quippe cum is jamdudum sit in eorum possessione; & legitimæ possessionis fidem faciat non modo ejus nomen hisce Actis præpositum, sed etiam longinquitas temporum, & multarum ætatum consensus atque auctoritas; ut plane constet inique eum facere, qui ex hac possessione illum omnino depellere conaretur. Illud non satis liquet, recte ne ac jure Salonitano adjudicentur ea, quæ cum Georgio Palæstino vel pugnant, vel non satis bene cohærent. Priusquam vero id ostendere aggrediar, operæ pretium esse arbitror & causas expendere, unde orta sit, & tempus designare, cum fieri cœpit, & paucis exponere quemadmodum, & per quos effici potuerit hujusmodi Actorum permixtio.

§. I.

Quibus causis, temporibus, auctoribusque adscribenda sit confusio Actorum utriusque Georgii.

Investiganti mihi, quænam causa potissimum fuerit, quæ multorum Divorum historias inter se colligavit, & alias cum aliis implicuit, illa in primis occurrit, videturque admodum probabilis, quod inter eos, quorum Acta permixta esse comperimus, rerum quædam ac nominum similitudo intersit. *Confusio Actorum Georgianorum unde orta.* Siquidem hoc ipsius similitudinis proprium est, ut errorem inducat, confusionem pariat, & quæ sunt longissime disjuncta, maximeque diversa, ita consociet atque componat, vix ut distingui possint, nisi summa cogitationis intentio, mentisque perspicacia, quæ paucorum est, adhibeatur. Si quæ enim distinguendi notæ rebus hisce permixtis atque confusis insunt, sæpe adeo tenues sunt & obscuræ, ut ferme oculatissimos quosque subterfugiant. Nihil est porro unum uni tam simile in speciem, tam par, quam Georgius Salonitanus, & Georgius Palæstinus inter se sunt, ut prudentissimus quis-

quisque justissimusque rerum æstimator mirari non debeat, quod plerique nondum illos internoverint, & venia dignos existimet, qui nominis ambiguitate, & similitudine rerum decepti unum e duobus effecerint, & sub unius nomine res utriusque subjecerint. Unum illis nomen Georgii fuit; idem seu patrium seu gentile cognomen, siquidem uterque licet non iisdem de causis dictus est cognomento Cappadox; utriusque ætas cum Diocletiani ætate, atque imperio congruit; ut a Palæstino, sic a Salonitano, quemadmodum nobis verisimile est, varia & gravissima pro Christo exantlata supplicia, & præclara quædam atque admirabilia divinitus gesta sunt, ex quo æque nostro, ut putamus, ac Palæstino Megalomartyris cognomen obvenisse potuit. Quid plura? eodem mense, quamvis non eodem anno, uterque, & vel eodem die, vel alter 23. alter 24. Aprilis, religionis causa mortem occubuit, ut supra ex Martyrologio Hieronymiano conjecimus. Hæc qui paullo attentius secum reputet, mirari profecto desinet, illorum Acta intermixta fuisse, atque confusa, quos inter se adeo consimiles fuisse intelliget.

Verum quamdiu stetit Salona, Georgii Salonitani Antistitis memoria ac religio, ut credibile est, late per Dalmatiam, & fortassis etiam per Italiam diffusa viguit floruitque; neque tot rerum consimilium affinitas, quæ nostro cum Palæstino intercedit, neque idem utriusque nomen, aut alterius ab altero distinguendi rationem sustulit, aut utriusque Actorum confusionem invexit. Suus erat cuique honos & cultus; ut ego arbitror, extabant utriusque Acta pura & simplicia, alia ab aliis seorsum litteris consignata; nemo erat, quin sciret alterum ab altero certis quibusdam notis internoscere, & quod cujusque erat, id cuique tribuere: quamquam fortassis Palæstinus apud Græcos, noster apud Latinos fama litterisque celebratior fuerit, & iis quidem a Latinis, ille a Græcis impensius coleretur.

Ante Salonitanum excidium uterque Georgius distinctus.

Sed cum anno circiter 640. Salona vehementissime a Barbaris oppugnata funditus corruisset, incolarum dispersio, aut interitus, & quæ præterea consecuta est, rerum omnium conversio ac perturbatio, Georgii Salonitani Episcopi memoriam omnem, cultumque abolevit. Nam Salonitanis partim urbis ruina oppressis atque extinctis, partim fuga dispersis, & in varias Europæ regiones delatis, ecclesiasticis tabulis sive incensis, sive alio atque alio distractis, veterum traditionum notitia cum civitatis interitu prope intermortua, vel certe inobscurata & diminuta, rerum ab Georgio Salonitano Episcopo præclare gestarum monumenta magna ex parte paullatim delevit oblivio, vix ut exigua de illius nomine & Pontificatu fama ad posteriora sæcula pervenerit; & idipsum nisi fuisset Episcoporum Diptychis & catalogis consignatum, vetustas ex hominum memoria penitus sustulisset. Porro annis fere duodecim ab excidio Salonæ elapsis, cum e proximis insulis, quo patria incensa ac diruta plerique civium confugerant, pauci admodum in patrium solum revertissent, quos exilii calamitas rerumque fere omnium inopia reliquos fecerat, & novam urbem condidissent, ne tum quidem reflorescere cœpit Georgii cultus ac religio; quod ii, qui redierant, ab recenti præteritæ cladis memoria tristes adhuc & mœrentes, in idque unum intenti, ut sibi domos exstruerent, eaque compararent, unde se suasque familias alerent, nihil minus, quam de restituendo Georgii cultu cogitarent. Hoc autem neglecto penitusque abolito, quo uno scilicet Divorum notitia ac celebritas apud posteros viget, omnis Georgii Episcopi memoria demum evanuit, hominum interitu, & oblivione posteritatis extincta. Id vero mirum nemini debet videri, modo secum ipse reputet, quam multos Episcopos & martyres Salonitanos summa olim, ut opinari fas est, veneratione cultos Salonitana clades obruerit, sic prorsus, ut præter Domnium illius ecclesiæ parentem & conditorem, ne unum quidem proferre possis ex antiquis ejusdem ecclesiæ Episcopis, cujus Acta integra & sincera ad posteros pervenerint; quique eumdem publici honoris, solemnisque cultus locum apud Spalatenses nunc retineant, quem antea apud Salonitanos obtinebant.

Salonæ ruina, Georgii Salonitani memoria extincta.

Cultus vetustate abolitus,

Porro cum Georgii Salonitani Antistitis fama ac religio illic obsolevisset, unde initium duxerat, & longe lateque manaverat, in aliis quoque regionibus quotidie magis imminui cœpit ac deflorescere; eoque sensim deducta est, ut duobus aut tribus sæculis post Salonam excisam fere omnis ejusdem notitia ac memoria interciderit. Illud præterea causæ fuit, cur Georgii Salonitani cultus & veneratio jam senescens funditus tandem interiret, quod postquam sacræ expeditiones in Orientem fieri cœptæ sunt, de sanctitate & miraculis Georgii Palæstini fama ex Oriente perlata ubique percrebuit, ejusque laudibus universam ecclesiam pervagatis omnia personare cœperunt; & nihil factu facilius fuit, quam ut exiguam, si qua supererat, Georgii Salonitani, tenuemque notitiam, alterius fama & celebritas prorsus obrueret; isque ad se unum converteret, quidquid antea cultus atque honoris Georgio nostro adhiberi solebat.

cum Palæstini nomen ac fama ubique floreret.

Jam vero ad superiora tempora regrediens paucis expediam, quibus Auctoribus, quave ratione Acta Georgii Salonitani in historiam Georgii Palæstini immigrare, & utraque inter se commisceri potuerint. Post Salonam excisam quidquid veterum tabularum urbis ruinæ atque incendio eximi potuit, id magna ex parte incolarum fuga & dispersio in alias atque alias Europæ regiones distraxit. Forte fortuna Actorum S. Georgii Salonitani unum alterumve exemplar in Orientem perlatum in eorum manus incidit, quibus non æque noster ac Palæstinus Georgius cognitus erat: is quippe præsertim apud Græcos summo in honore semper fuit, & nominis sui fama ac celebritate universum Orientem impleverat. Hi porro hujusmodi exemplar nacti, cum & nomen Georgii præfixum, & aliqua ibidem animadverterent prorsus consimilia illis, quæ legebantur in historia Georgii Palæstini, in eam opinionem adducti sunt, ut putaverint in eo quoque Acta sui Georgii descripta esse; & quamquam eadem iis rebus ac temporibus affixa viderent, quæ cum Georgio milite non satis congruerent, id tamen errore casuve aliquo evenisse censebant; nec in mentem illis venit cogitare de altero Georgio, ad quem illa omnia pertinebant. Igitur quæ cohærere & componi posse videbantur cum Georgio Palæstino, in hujus Acta e tabulis Salonitanis bona fide transtulerunt. Inde nova extitit historia, unius quidem Georgii militis nomini subjecta, sed ex utriusque Georgii Actis conflata; quæ quod rebus auctior esset, & sententiis fortasse verbisque ornatior, vulgo avidius experti, & latius in dies vulgari cœpit, ac demum eo loco ac pretio haberi, ut antiqua Georgii Palæstini vita germana ac sincera neglecta & obsoleta, hæc una in manibus esset; hanc unam omnes audirent, legerent, describerent.

Acta Georgii Salonitani in Orientem perlata,

& permixta cum Actis Georgii Palæstini,

Nec vero hæc Georgiana historia permixta auctoritate & approbatione caruit apud Latinos, ad quos paullo serius pervenit, cum jam Georgii Salonitani memoria una cum ejusdem cultu consenuisset.

fet. Ex ea quippe alii alia descripserunt, quæ pervulgatis in Occidente Georgianis Actis intexerent, rati illa omnia ad unum Georgium Palæstinum pertinere. Hinc Actorum permixtorum varia apud Latinos exemplaria deinceps extitere, alia ex aliis descripta: & quamquam iisdem multa inessent parum inter se congruentia, unde Actorum permixtio, & utriusque Georgii distinctio agnosci potuisset, plerosque tamen non satis operi intentos hujusmodi discrepantia subterfugit; si qui vero paullo acutiores eam animadverterent, iis mendis annumerandam putabant, quæ vel Scriptoribus parum cautis, vel librariis oscitantibus interdum excidere solent; & quod mendosum esse censebant, id pro sua quisque intelligentia, vel addendo, vel demendo, vel interpolando corrigere conabantur. Ita confusis utriusque Georgii Actis, & alterius ab altero distinguendi ratione sublata, vel neglecta, quidquid de Georgio jam inde ab octavo sæculo seu litteris traditur, seu fama & sermone celebratur, id omne ad Georgium Palæstinum vulgo referri solet.

& apud Latinos recepta, & variis exemplaribus tradita.

Ut vero primam hujusmodi Actorum permixtionem Græcis potius, quam Latinis Auctoribus adscriberem, duplex me ratio potissimum impulit; una, quod apud Latinos Georgius noster notior erat, & fama cultuque celebrior, quam ut intra breve tempus post Salonæ excidium obliterari, & cum Palæstino confundi posset; altera hæc est, quod Actorum permixtorum Latina exemplaria, quæ quidem extant, Græcis item permixtis videntur esse multo recentiora; id quod paullo post utriusque generis Actorum recensio declarabit. Cæterum quæ hactenus dixi, perinde ut quisque volet accipiat; neque testes, neque tabulas proferre possum, quibus id confirmem, quod quia casu & fortuito factum est, nemo id animadvertere, aut litteris & memoriæ prodere potuit. Modo constet Acta utriusque Georgii permixta esse & confusa, ut deinde ostendam, parvi interest scire, qua id ratione, quibusve Auctoribus factum fuerit. Quod mihi in hac re perobscura & incerta verisimilius occurrebat, id conjectando exposui; neque mihi conjectanti plus fidei & auctoritatis arrogo, quam quantum prudens lector tribuendum putaverit.

Prima Actorum permixtio Græcis adscribenda.

Jam vero Actorum permixtorum seriem & catalogum contexam; & cum multa existant, eademque varia tum Græca, tum Latina exempla, cujus quodque sit ætatis, quæ cuique ad fidem faciendam insit auctoritas, & quibus de rebus inter se discrepent, aut congruant, breviter exponam. His quippe ordine, ac ratione distributis, quasique sub uno aspectu positis, facile fuerit ostendere, utriusque Georgii Acta implicita esse & permixta, & alia ab aliis secernere, & utri hæc vel illa conveniant, dignoscere.

Actorum permixtorum varia exempla tum Græca, tum Latina.

§. II.

De Græcis exemplaribus historiæ Georgianæ permixtæ.

Nemini dubium esse arbitror, quin S. Georgii Palæstini res gestas ac martyrium accurate litteris consignaverint vel cives Diospolitani, apud quos ille aut sepultus est, aut præclaram pro Christo mortem oppetiit, vel Pasicrates Georgii famulus, qui ejus quæstioni ac martyrio interfuisse dicitur, vel alii denique æquales temporum illorum, qui scilicet rerum omnium seriem aut viderunt ipsi, aut ab iis, qui viderant, acceperunt. Verum ex quo huic historiæ nonnulla interseri cœperunt ex Actis alterius Georgii, vetera ejusdem exemplaria ab omni admixtione pura & sincera recentioribus posthabita sunt, quod hæc pluribus, quam illa, & rebus & miraculis auctiora essent; tum paullatim neglecta, e publica luce in latebras retrusa, velutique in blattarum ac tinearum epulas seposita; deinde situ ac vetustate consumpta sic prorsus interiere, ut ne unum quidem ad nostram ætatem, nostrasque manus pervenerit; quippe de vita ac martyrio Georgii Palæstini nihil sive apud Græcos, sive apud Latinos paullo fusius scriptum invenies, quod simplex sincerumque sit, quod nihil alterius Georgii admixtum habeat.

Georgii Palæstini Acta simplicia.

Porro Græcorum exemplarium, in quibus res utriusque Georgii permixtas esse reperio, illud est vel antiquissimum, quod Aloysius Lipomanus Venetiis inter Codices Mss. Cardinalis Bessarionis invenerat, & a Francisco Zino latinitate donatum, Divorum Actis inseruit. Hoc Surius, hoc Papebrochius ad diem 23. Aprilis annexuit. Hujusmodi apographum Daniel Papebrochius, quamquam inter *primæ notæ authenticos* codices minime annumerandum censeat, tamen paucis erratis exceptis, vehementer approbat. Et sane vix in eo quid reprehendi possit, invenies, nisi quod ex Actis alterius Georgii haud ita multa illuc irrepserint. Illud vero, quod Papebrochius ait in Comment. præv. n. 8. *historiam illam censeri posse compositam quinto sextove sæculo*, nullo modo prorsus assentior; neque enim, ut nunc extat, legiturve, ante septimum sæculum in exitum vergens, vel octavum describi potuit, quo primum tempore utriusque Georgii confusio fieri cœpit. Quod autem idem Papebrochius ait eam Metaphrastis ætate multo antiquiorem esse, negatque propterea hunc illius Auctorem haberi dicique posse, contra quam censuit Lipomanus, itemque Surius, id mihi valde probatur; nam quod sub finem septimi sæculi jam in manibus esse, legique ab omnibus cœperit, illud argumento est, quod hanc eamdem historiam laudasse videtur Andreas Cretensis in oratione, quam de laudibus S. Georgii scripsit; ex ea quippe pleraque sumpsit, atque in suam orationem derivavit. Is autem floruit octavo sæculo ineunte, annis fere ducentis, antequam Metaphrastes nasceretur. Hujus itaque historiæ Auctor incompertus est, eaque videtur desumpta, ut ait Papebrochius loco cit. n. 8. *vel ex succinctiori commentario per quemdam S. Martyris famulum conscripto, & Diospolitanis tradito; vel ex sola Diospolitanorum civium a majoribus quasi per manus accipientium continuata traditione*. Initium est hujusmodi: *Diocletianus Romanorum Imperator sceptris indigne potitus, & primus eorum, qui sibi cum illo imperium vindicabant (tres enim erant) &c.* Hæc historia cum ab eruditis viris magni fiat, habeaturque omnium probatissima, juvat illius quamdam Epitomam conficere, & huic loco intexere.

Historia Georgiana omnium, quæ extant, vetustissima,

non tamen antiquior sæculo septimo.

Diocletianus in partibus Orientis cum esset, Præfectis provinciarum, cæterisque magistratibus in consilium adhibitis, bellum universæ ecclesiæ inferre decrevit. Erat tum in exercitu Georgius illustri loco in Cappadocia natus, Tribunus Militum, idemque perinsigni titulo Comitis ob eximiam bellicam virtutem a Diocletiano impertitus; qui cum annum vigesimum ageret, servis manumissis, & fortunis bonisque omnibus in pauperes distributis, quo die adversus Christianos ferale decretum propositum fuit, ultro Imperatorem & magistratus adit, libera voce increpat, ab impio immanique consilio deterrere conatur. Nihil illum Magnentii Consulis severa objurgatio, nihil Diocletiani blanditiæ movent; nihilo segnius Christi vim ac divini-

Epitome Georgianæ historiæ.

Georgius genere ac titulis militaribus illustris.

nitatem miris laudibus prædicat. Itaque jubente Diocletiano satellites impetu facto in eum hastas contorquent, quarum cuspis, illæso Georgio, in adversam partem reflectitur; detrudunt in carcerem, humi prosternunt, ingentem ejusdem pectori lapidem imponunt, cujus mole ac pondere opprimatur.

Conjicitur in carcerem, deinde in rotam.

Postero die jubet eum Diocletianus in rota mucronibus undique armata illigari; cujus celeri conversione dum circumagitur, in gladios tabulæ subjectæ infixos incurrit, qui cuspidibus erectis fœdum in modum membra dilacerant, ac discerpunt; eoque vel supplicii acerbitas, vel doloris vehementia Georgium adduxit, ut sensu omni destitutus pro exanimi ac mortuo haberetur. Sed paullo post divina voce nubes inter ac tonitrua erumpente mirifice recreatur: adfuit præterea vir augustissima specie, & candido pulcherrimoque vestitu, qui illum peramanter complexus, & quibus alligatus erat, rotæ vinculis dissolutis, sanatisque vulneribus, eumdem pristinæ saluti & integritati restituit. Omnes, qui aderant, haud dubio miraculo obstupefacti rem omnem ad Diocletianum referunt; Anatolius, & Protoleo Prætores Christianam religionem suscipiunt, iidemque ob eam causam statim obtruncantur. Multi præterea ad Christum conversi, inter quos Alexandra Imperatrix Christianam se fieri velle profitetur, quam Magnentius Consul, ne se ipsam Imperatori proderet, ab ejus conspectu foras seduxit. Nova in Georgium supplicia Diocletianus molitur, jubetque eum in foveam conjici, in quam indita fuerat magna vis calcis recenter extinctæ, quæ ejus carnem exederet, & paucas intra horas conficeret.

Ex fovea illæsus egreditur.

Dies tertius illuxerat, cum Georgius integer ac prorsus incolumis calcaria fornace eductus, Diocletiano cæterisque miraculo fuit. Tantum porro abfuit, ut ea re Diocletianus mitesceret, ut etiam ira vehementius excanduerit. Mandat itaque crepidas ferreas ignitas ejus pedibus induci, & verberibus cæsum rursus in custodiam tradi.

Alia Georgio illata supplicia.

Die quarto crebris ictibus os eidem contunditur, & vapulat nervis bubulis.

Die quinto accersitur præstigiator quidam ac veneficus, cui nomen erat Athanasio, ab eoque oblatam mortiferam potionem Georgius semel atque iterum impune hausit; ut fidem Evangelii faciat, mortuum ab inferis excitat. Athanasius ad Christum convertitur; & una cum eo, qui revixerat, religionis causa interficitur; in carcerem vero Georgius retruditur.

Die sexto Georgius ægrotis ad illum salutis recuperandæ causa undique confluentibus sanitatem divinitus impertit, semianimem Glycerii bovem ad vitam revocat. Glycerius ex Ethnico fit Christianus, idemque martyrii palmam adipiscitur. Nocte insequenti Georgius Christum Dominum clarissima in luce per quietem videre sibi visus est, ab eoque & capiti coronam sibi imponi, & se ad beatam immortalemque vitam vocari. Itaque puerum suum per custodes accersiri jubet, monetque eum, ut post obitum corpus suum in patriam referat.

Miracula per eum edita.

Ergo adfuit septimus idemque postremus certaminis dies, cum Diocletianus Georgium blande compellans, eumdem placide ac leniter increpans haud invitum in speciem ad Fanum Apollinis deducit; ubi Georgius Christi nomine, & Crucis signo interposito, jubet Dæmones indidem emigrare; quibus abeuntibus simulacrum Apollinis, una cum cæteris inanium Deorum signis, statim corruit & confringitur. Tum vero populus, instigantibus sacrificulis flagrare ira, odio furere, insanis clamoribus Georgium ad necem postulare. Inter eam turbam ac tumultum, ecce tibi Alexandra Imperatrix, quæ in medium prosiliens, Diocletianum increpat, Diis male precatur, unum ab se Christum Deum verum agnosci colique libera voce profitetur. Hic enimvero Diocletianus acrius exarsit, quam ut rabiem furoremque cohibere posset. Nulla igitur mora interposita Georgium & Alexandram statim obtruncari jubet. Altera, dum ad supplicium rapitur, animam placide efflavit; alter Deum, ut sibi suisque interfectoribus propitius foret, precatus capite plectitur.

Idolum evertit.

Hæc Georgiana historia cum omnium, quæ nunc extant, antiquissima sit, ex ea, tamquam ex fonte cæteri Græci scriptores derivarunt, quidquid postea de S. Georgio litteris tradiderunt, ut animadvertit Papebrochius, qui censet Andream Cretensem hinc sumpsisse, quæ de Georgii laudibus scripsit, & ad hanc historiam referenda esse hæc ejusdem Cretensis Episcopi verba: *Si quis*, inquit, *cupit omnia Georgii beatissimi viri facta cognoscere, historiam de martyrio scriptam legat, & ex illa discet certaminum magnitudinem, & illius optimi bellatoris altum animum* &c. Illud præterea docet idem Papebrochius, non aliunde Græcos nisi ex hac eadem historia materiam decerpsisse, ex qua suas strophas, & antistrophas, & alia id genus carmina in laudem hujus martyris contexerent, ejusque elogia Menæis, Synaxariis, ac Menologiis inserta concinnarent; nisi quod multa brevitatis causa prætermittunt, & in pauca verba contrahunt, quæ historicus uberius & fusius exposuit.

Secundam historiam de vita ac martyrio B. Georgii scripsit sæculo decimo Simeon Metaphrastes, qui superiorem expolivit, & pro suo more atque instituto, salva rerum veritate, verbis ac sententiis elegantioribus exornavit, hoc usus initio: *Cum idololatriæ caligo adhuc universo terrarum orbi incumberet* &c. *Hanc Metaphrastis esse judicavit in Diatriba de Simeonum scriptis pag.* 84. *Allatius* (ut ait Papebrochius) *& facile persuadebit ei, qui plurium Metaphrastis scriptorum pene simile exordium considerabit: sed ubi ea deliteat, aut ab Allatio visa sit, necdum potuimus reperire*.

Secunda historia Georgiana auctore Metaphraste.

Tertia S. Georgii historia item permixta, & e Græco in Latinum conversa extat apud Lipomanum & Surium; cujus auctor falso creditus est Pasicrates D. Georgii famulus, qui ejus martyrio interfuisse dicitur; neque enim testis oculatus Palæstino attribueret, quæ in alterum Georgium conveniunt. Incipit: *Nostri quidem Salvatoris Jesu Christi regnum, cum æternum sit, neque aliquod temporis principium habuit, neque unquam finem habebit &c.* & his plane verbis concluditur: *Ego vero sancti Georgii servus, nomine Pasicrates, secutus Dominum meum, omnia hæc vere in commentarios collegi*. Hanc historiam Aloysius Lipomanus contulit cum priori, quam falso putavit Metaphrasti adjudicandam esse, & hanc eidem animadversionem præfixit: *Ne mireris, amantissime lector, si alteram tibi magni Martyris Georgii vitam paullo post primam, legendam offerimus. Illam enim ex Veneta a Metaphraste, hanc vero ex Cryptæ Ferratæ Bibliotheca a Pasicrate ejusdem beati Martyris servo scriptam habuimus. Quæ licet in paucis quibusdam dissimiles videantur, ea tamen dissimilitudo non in re, sed in ordine potius consistere videtur. Ea vero, quæ unus tacuit, alter supplevit*. Huic codici, quem haud sæculo decimo antiquiorem esse censet, nihil habet, quod objiciat Papebrochius in Com. præv. §. 11. n. 10. nisi quod Diocletiani de Chri-

Tertia historia, cujus Auctor Pasicrates falso creditus. Procemiū ejusdem.

Christianis persequendis decretum ibi descriptum non cohæreat cum eo, cujus meminit Eusebius; & præterea falso dicatur Pasicrates auctor hujus historiæ, cum genus dicendi copiosius sit atque ornatius, quam ut famulo rudi atque indocto attribui possit.

Historia quarta. Quartum historiæ Georgianæ permixtæ exemplar Græce item descriptum Heribertus Rosweydus Soc. Jesu Parisiis accepit ex Ms. Medicæo Regis Franciæ, signatum n. 1480, & Franciscus Humbertus ex eadem Soc. in sermonem Latinum transtulit. Huic historiæ auctoritatem conciliat titulus eidem præpositus, qui eam *a viro studioso & spirituali compositam* fuisse docet. Ejusdem Procemium Actis S. Georgii Papebrochius ibid. n. 11. inseruit, ut ex eo reliqui operis specimen aliquod capi, ac de universa historia conjectura fieri posset. Initium ducit a bello Persico, & clade Galerio Romanisque copiis per Narseum Regem Persarum illata, & ab Diocletiani ex Italia in Orientem profectione, ut Galerio auxilia contra Persas submitteret. Porro in hanc expeditionem Diocletianus secum eduxisse dicitur tres nobilissimos viros Magnentium, cui Libyæ, Theognidem, cui Ægypti, Dadianum sive Dacianum, cui Syriæ Præfecturam decreverat. Postquam Auctor relatam ab Galerio de Persis Narseoque victoriam perquam breviter perstrinxit atque attigit, sensim incedens, ad rei propositæ narrationem progreditur. Edictam Nicomediæ in Christianos persecutionem exponit, narratque, quemadmodum Georgius divino numine instinctus, ultro se obtulerit Diocletiano, & coram libereque egregium pro religione testimonium dixerit. Tum omnia eidem inflicta supplicia, & patrata per eum miracula singillatim atque ordine persequitur. Ad extremum securi eum percussum tradit Nicomediæ, ubi tota res gesta esse narratur. Hæc fere totius historiæ summa est, referente Papebrochio, qui eam sub oculis habuit; ejusque exordium typis editum publici juris esse voluit, in quo quia singularia quædam ac notatu digna invenimus, peropportuna nobis futura, idcirco huic loco intexendum esse

Procemiũ ejusdem. ducimus: *Diocletiano Tyranno Romanæ urbis sceptra moderante, & Nicomediæ imperante Maximiano, Narseus ille Persarum Dux assidue Nicomediæ fines incursans, atque e Palæstina & Armenia magna vi prædas agens, vastata etiam Cappadocia, in patriam magna sui opinione inflatus se recipiebat, ubi victor magnanimus, domitorque hostium invictissimus proclamabatur. Semel igitur, iterumque congressus cum ipso Maximianus, nullo alio fructu, quam quod Marte aperto devictus magno suo cum dedecore a pugna recesserit, in magnas redactus angustias, nec sciens quo se verteret, id cepit consilii, ut Diocletianum sibi tutorem adscisceret, spe Romani exercitus robur ab ipso in auxilium accipiendi. Actutum igitur Romam litteræ ipsius perferuntur, quibus ad ferendas Imperatori suppetias vocabatur Diocletianus. Ille partim Maximiano gratificaturus, partim Romani imperii fastigio elatus, quam potuit maximo validissimoque exercitu collecto, Roma egressus, Nicomediam pervenit, suam secum uxorem ducens Alexandram nomine, ut ambo videlicet filiam suam Maximiani conjugem coram possent aspicere. Adjunxere se comites Magnentius, Theonis, & Dadianus nepotes Maximiani ac provinciarum Præfecti; primus quidem Libyæ, secundus Ægypti, tertius denique Syriæ. Hoc subsidio proprioque exercitu Maximianus confirmatus, movet in Narseum, validaque in Persarum ditionem facta irruptione, eam vastatam subjugat, Narseoque & cunctis, qui illum sequebantur, in potestatem redactis, Diospolim ad Diocletianum, quam maxima dici potest animi voluptate revertitur: eo enim loco hic cum copiarum parte substiterat, Maximiano, si forte terga verteret, iturus subsidio. Ipso igitur ingenti cum lætitia excepto, dæmonum cultor ille e Palæstina Nicomediam una cum eo se recepit, falsorum numinum auxilio victoriam adscribens* &c.

Ex hoc procemio facile agnosces Auctorem istius Græci scripti neque prorsus ignarum, neque satis peritum fuisse historiæ Augustæ, quippe qui certa incertis, vera falsis permiscuit, ut prudenter sciteque Papebrochius admonuit. In eo potissimum errat, quod Galerium Maximianum vocat Imperatorem, qui tum Cæsareo tantum titulo ac jure potiebatur; quod Valeriam Galerii conjugem putaverit Alexandræ filiam fuisse, nisi forte filiam adoptivam vel privignam intelligi voluerit; quod semel iterumque devictus Galerius Roma Diocletianum accersat, deducatque Diospolim in Palæstinam, quem constat, & cum vinceretur, & cum vinceret Galerius, in Mesopotamia substitisse. Sunt tamen quædam, quæ si apta explicatione adhibita referantur ad historiam Georgii Salonitani, aut vera, aut verisimilia videri possint. Cæterum hæc historia, eodem Papebrochio teste, haud paullo est, quam superiores, & suppliciis & miraculis auctior; ex quo intelligas velim hujus auctorem liberius ac fidentius, quam cæteri Græci, ex actis Latinis Georgii Salonitani decerpsisse, unde suam historiam augeret ornaretque, *ut non prorsus insulse videatur*, inquit Papebrochius, *Acta Græca ex Latinis apocryphis supplevisse*. Animadversio Critica in hoc Procemiũ.

Scriptoribus Græcis Actorum S. Georgii addi possunt Andreas Cretensis, qui octavo sæculo ineunte, & Gregorius Cyprius, qui intra finem sæculi decimi tertii de vita & martyrio S. Georgii copiose ornateque scripserunt. Uterque cum styli, tum sententiarum oratoriæque supellectilis varietate inter se differunt; sed eadem utrobique est rerum seges ac materia ex antiquis Georgianis historiis desumpta, quam tractat, & in qua versatur utriusque oratio. Laurentius Surius orationem Andreæ Cretensis, Daniel Papebrochius compositum ab Gregorio Cyprio Encomium S. Georgii ad diem 23. Aprilis Sanctorum Actis inseruerunt. Alii Scriptores historiæ Georgianæ.

§. III.

De Latinis exemplaribus historiæ Georgianæ permixtæ.

Illud cæteris omnibus Latinis exemplaribus antiquitate præstat, quod Gallicanum codicem appellat, & abhinc amplius nongentis annis conscriptum fuisse censet Papebrochius. Ab hisce verbis exordium ducitur: *In illo tempore arripuit Diabolus Regem Persarum, Regem super quatuor cedros sæculi, qui prior erat super omnes Reges terræ: & misit edictum, ut universi Reges convenirent in unum: & dum congregati fuissent numero septuaginta duo Reges*, In locum Diocletiani, de quo in tota hac historia ne verbum quidem, Dacianus nescio quis Imperator substituitur: huic amplius septuaginta Reges sive Satrapæ idest Præfecti provinciarum subjecti fuisse dicuntur, quibuscum ille de persequendis exterminandisque Christianis deliberat. Auctori hujus historiæ id unum propositum fuisse videtur, ut rerum copia & multitudine vitam S. Georgii oneraret potius, quam ornaret. Itaque quidquid de utroque Georgio sive apud Græcos, sive apud Latinos scriptum invenit, id omne, nullo adhibito discrimine delectuque arripuit, & in hanc histo- Primæ historiæ Georgianæ latinæ exemplar Gallicanum.

historiam congessit. Cum Græci ejus tantummodo provinciæ, unde Georgius oriundus erat, idest Cappadociæ mentionem fecerint, is præterea civitatem, in qua & illustri loco natus, & martyrio perfunctus esse dicitur, scilicet Melitenam adjecit. Ut vero huic historiæ fidem & auctoritatem conciliet, Pasicratem B. Georgii servum, ac totius rei testem inducit, qui affirmat ab se scripta esse, quæ suismet oculis viderat: tota quippe narratio hisce verbis concluditur: *Ego Passecras servus Domini mei Georgii, qui in omni passione sua annis septem præsens fui* (cum enim alii passionem Georgianam septem dierum spatio definiant, is in annum usque septimum perduxit) *in quibus judicatus est ab Imperatore Daciano, & septuaginta duobus Regibus, per singulos annos, & menses, & dies excepi, quæ passus est, & scripsi omnia per ordinem, quæ gesta sunt cum Domino Georgio* &c. Papebrochio autem hujus codicis antiquitatem supra nongentesimum annum repetenti haud facile assenserim; nam totius scriptionis ratio & forma, ut cum propinquioribus infra nonum aut decimum sæculum ætatibus apprime congruit, sic a superioribus sæculis longe abhorrere videtur.

Secunda Vallicellana; & in eam censura Baronii.

Ex Gallicano codice desumptum est, auctore Papebrochio, alterum illud Latinum exemplar, quod characteribus Longobardicis exaratum, nec antiquius duodecimo sæculo, Cæsar Card. Baronius reperit in Bibliotheca Vallicellana; nisi quod scriptor historię Vallicellanæ minus obsoletis, paulloque usitatioribus vocabulis utitur, & indigestam illam rerum farraginem fastidiens, multa vel contraxit, vel resecuit. Eodem ferme proœmio utitur: *Regnante impiissimo Daciano Imperatore, sive Rege Persarum, & ipse præerat super quatuor partes cœli, quia prior erat super omnes Reges Graciæ, & misit edictum, ut universi Reges convenirent in unum, & dum congregati fuissent septuaginta duo Reges Graciæ*. Huic historiæ gravem sane censuram inflixit Baronius in notis ad Martyrol. die 23. Apr. quam huic loco attexere placuit; ex ea quippe Gallicani etiam, non modo Vallicellani codicis specimen capere licet; nam qui utrumvis paullulum norit, ambos noverit; ita sunt inter se consimiles; quamquam alter ab altero & vocabulorum vetustate, & rerum copia aliquantulum differat: *In nostra bibliotheca, tertio tomo Vit. Sanct. antiquissimo ac pene vetustate consumpto codice pag.* 119. *inveni Acta quædam S. Georgii multis haud dubium referta mendaciis: ibi portentosa quædam ab omni miraculorum ratione aliena feruntur: quæ quidem (ut prædictæ sextæ Synodi verbis utar) non ad pietatem legentes, sed ad infidelitatem adducant. Insunt prætetea illic quædam accepta ab hæreticis atque Gentilibus, ut conflictus ille Georgii cum Athanasio Mago alludit ad Georgium Arianum Episcopum invasorem sedis Alexandrinæ, & Magni Athanasii ejus sedis Episcopi pugnacissimum persecutorem: Athanasium enim ab Arianis esse Magum appellatum Acta Tyrii conciliabuli satis docent: apud Gentiles etiam eamdem de eo sparsam esse calumniam constat ex Ammiano Marcellino lib. 15. At Georgium Arianum Episcopum, defuncto Constantio Imperatore, occisum esse ob sua scelera Alexandriæ, relatumque a suis inter Martyres liquet, testante id etiam Marcellino lib. 22. Ex quibus sane apparet totam illam de Actis Georgii fabulam fuisse commentum Arianorum. Leguntur in iisdem alia nonnulla indigna Martyre: ut phanatica quædam & portentosa, suspectum contubernium viduæ, ars dolosa ad perdendos Gentilium Magos, atque enecandos Gentiles quosque; innumera præterea tormentorum genera, quibus agitatus Georgius nec mori potuit; ut præter equuleos, ungulas, crates ferreas ignitas, rotamque mucronibus undique præfixam, calceosque armatos clavis, quæ & in aliis leguntur Actis, etiam Arca ferrea clavorum cuspidibus intus ad feriendum aptata, præcipitium, contusiones, columna ingentis ponderis super eum imposita, ingentisque molis saxum super caput revolutum, ferreum ignitum stratum, liquens plumbum superfusum, quadraginta igniti clavi, quibus est confossus, æneus bos candens, mersio in puteum ingenti ponderis saxo ad collum ligato: quibus nec quidem occidi Martyr potuit. Ad hæc insuper fingitur ibi Dacianus quidam Imperator, qui Persis dominetur, & 75. Regibus imperet, sub quo Georgius passus sit, & alia multa, quæ potius delirantium somnia, quam sinceram historiam martyris præseferant: quæ Gelasii censura proscripta esse, absque aliqua difficultate, quisque sibi suadere potest.*

Alia Latina exemplaria historiæ Georgianæ,

Alia præterea multa ab Latinis prodiere Georgianæ historiæ exempla, eaque ferme contexta ex verbis Gallicani codicis, unde apparent esse oriunda, quæ Papebrochius accurate recensuit, & alia cum aliis diligentissime contulit, veluti Ultrajectinum S. Salvatoris, Trevirense S. Martini, Duacense, Marchianense, Sanmaximianum, & præter alia illud Marci Velseri longe vetustissimum. Si cum Gallico manuscripto, unde ortum duxisse creduntur, conferantur, longe sunt contractiora; quippe ex immensa illa suppliciorum iliade, id tantummodo retinent, quod legitur apud Græcos: ex quo intelligi potest eorum Auctores ad Græca exemplaria respexisse, ad quorum normam hujuscemodi historiam conformarent. In aliquibus Dacianus nullo neque Imperatoris, neque Regis titulo insignitur, sed Diocletiani nomine Martyris quæstioni præfuisse dicitur; in plerisque Melitenæ, seu Melitonæ, & terræ natus, & cœlo per Martyrium renatus fuisse Georgius dicitur; in aliis Alexandræ conversio & martyrium abest; ex illis, quæ in codice Gallicano fuse copioseque narrantur, multa in omnibus, alia in aliis desiderantur.

sed correctione aliqua adhibita.

Ex Apographis Hist. Georgianæ, quæ Baronius probet maxime.

Ex omnibus Latinis apographis illa vel maxime Baronio probantur, in quibus pauciora leguntur supplicia B. Georgio inflicta; quamquam ob carmina, & longiusculas paraphrases, aliaque id genus ornamenta intertexta, ab antiquo illo simplici, minimeque fucato dicendi genere haud parum abhorreant: *Legi*, inquit in notis cit. *in veteribus Mss., quæ in quibusdam ecclesiis recitari consueverunt, Acta Georgii; ubi & annus passionis describitur ducentisimus nonagesimus; ibique hæc solummodo tormenta Georgius passus narratur, verbera, rotam, ignitamque sartaginem, ac demum gladio capite truncatus legitur, quæ licet ob longiores paraphrases & carmina, quæ in eis habentur intexta, minime referant pristinum illum candorem, ac sine fuco dicendi stylum, tamen cæteris probabiliora videntur.*

Alberti M. oratio de S. Georgii laudibus.

Ex hisce Actis, quæ Baronius laudat, collegisse videtur Albertus Magnus ejusdem ferme generis supplicia, quæ congessit in Sermonem 17. de laudibus S. Georgii; nisi quod ea paullo distinctius explicat; sed quæ Albertus & numero plura, & singillatim potius quam generatim exposuit, videntur esse ejusmodi, ut minori numero comprehendi facile queant, redigique ad quatuor illa tormentorum capita, quæ Baronius summatim perstrinxit. Iisdem Actis adnumerandas censeo Lectiones Capuani, itemque Gallicani Breviarii, quibus multo pauciora, quam cæteris vulgatis Georgii historiis, contineri Laurentius Finicchiarus testatur.

Nullus autem dubito, quin referri oporteat in nume-

Petrus Parthenopensis composuit historiam S. Georgii. numerum eorumdem Actorum, quæ Baronius vehementer approbat, Georgianam illam historiam, quam Petrus Parthenopensis ecclesiæ Levita, hortatu Petri de Surrento Archiepiscopi Neapolitani, ex Græcis Latinisque codicibus ante dimidium sæculi XIII. contexuit. Is multa vel correxit, vel amputavit, quæ absona & parum congruentia videbantur; nihil de Athanasio Mago, nihil item de Alexandra Imperatrice commemorat, quod hæc fortassis minime omnium ad Georgium Palæstinum pertinere putaverit. Itaque *B. Georgii Martyris passionem a variis translatoribus vitiatam emendare studens, plurimis incongruis amputatis, sollicite componere curavit*, ut præfatur in Prologo, cujus hoc est initium: *Plerique illustrium cælestis patriæ amatores* &c. Cæterum verborum & sententiarum ornamentis ubique luxuriat, colloquia Diocletianum inter & Georgium satis prolixa intermiscet, ad Lectorum animos exhilarandos solutæ orationi carmina identidem intexit. Provincia, unde genus duxit Georgius, est Cappadocia; civitas, ubi natus est, appellatur Millena, seu Melitena; idemque inter Anicios annumeratur. Acta transactaque sunt omnia in Cappadocia, Diocletiano præsente, eodemque in martyrem & quæstionem exercente, & supplicia decernente. Daciano nihil loci relictum. Nec plures, quam Baronius recenset, Georgius subjisse cruciatus narratur, *verbera nimirum, rotam, ignitamque sartaginem, & capitis abscissionem*. Duo sunt, quæ displicent, Magnentii Magistri militum conversio, quæ nusquam alibi legitur, & annus ducentesimus, & nonagesimus, quo cum Marcelli Pontificatus, & indictæ ab Diocletiano persecutionis initium male connectitur. Hujus historiæ duo exemplaria nacti sumus, alterum Lateranense ex *Codice Passionalium Sanctorum signato lit. B a folio 184. usque ad 189, existente in superiori archivo Lateranense*; alterum Veronense, quod nobis perhumaniter communicavit Bartholomæus Campagnola Archipresbyter S. Cæciliæ Veronensis, desumptum e Ms. Passionario, in quo plurium Sanctorum vitæ descriptæ inveniuntur. Alterum cum altero apprime congruit; nisi quod in Lateranensi indicatur conversio & martyrium S. Alexandræ, quæ in Veronensi desideratur; illic 23. hic 24. Aprilis Georgius gloriosum agonem, capitis abscissione, consummasse dicitur. Anno decimi quinti sæculi fere septuagesimo, cum caput & brachium S. Georgii ex Oriente Venetias delatum esset, honorificeque conditum apud Patres Benedictinos in æde S. Georgii Majoris, Hilarion Monachus ex eadem S. Benedicti familia, ejusdemque cœnobii alumnus, vitam S. Georgii a Petro Parthenopensi compositam contractiori quidem, sed haud ineleganti, ut temporibus illis, & erudito dicendi genere exornavit. Hilarion Monachus hanc historiam contraxit.

Jacobi Card. Stephanefchi historia S.Georgii. Huc pertinent, quæ de B. Georgii miraculis, martyrio, & cultu fuse ornateque scripsit abhinc annis fere quadringentis Jacobus de Stephanefchis, S. R. E. Diaconus Card. tit. S. Georgii in Velabro. Extat ejus de S. Georgio liber inter codices Bibliothecæ Vaticanæ, in pergameno folio pulcherrime descriptus, & vario picturæ genere scite eleganterque ornatus. Id opusculum plura cum contineat, idcirco satis commode in tres partes potest distribui. Pars prima inscribitur *de B. Georgii M. miraculis, ac primum de Dracone interfecto*. Altera *de B. Georgii martyrio*: suus utrique prologus præfigitur. Tertia pars hunc titulum præfert: *Translatio capitis B. Georgii a basilica sancta Sanctorum ad ecclesiam B. Georgii sitam in regione secunda*. Huic adjiciuntur hymni, antiphonæ, responsoria, & alia id genus, quæ ad solemnem B. Georgii liturgiam spectant. Dacianus Judex & quæstioni de Georgio habendæ, & suppliciis in eum decernendis præfuisse dicitur. Reliqua haud discrepant ab iis, quæ cæteri omnes Latini scriptores de B. Georgii martyrio litteris consignarunt; sed quod apud neminem legisse memini, insuper tradit quinque & triginta supra ducentos mortuos ab eo in vitam revocatos fuisse, quos cum aqua ex arido solo divinitus prosilienti baptizasset, in cœlum præmisit. Huic miraculo plane inaudito atque insolito variis argumentis & exemplis auctor fidem adstruere conatus, multa in hanc sententiam pie eruditeque disseruit. Diospoli in Perside.

Legenda Slavonica de laudibus S. Georgii. Neque hic prætereundam puto Legendam Slavonicam, quæ singulis annis die 24. Aprilis inter solemnia sacra, in templo Georgiano Castri Sussuraz recitari solebat. Huic si quædam adimas, quæ correctione indigent, veluti Regis titulum aliquando tributum Daciano præfecto, qui Georgii quæstioni ac martyrio præfuit, Alexandræ & Daciani conjugium, persecutionis universalis epocham anno 287. affixam; huic inquam notam illam inesse comperio, quæ maxime Baronio probatur, videlicet suppliciorum paucitatem. Adest quidem Magus nescio quis anonymus, a quo paratum sibi venenum Georgius semel atque iterum impune hausit; sed cur is tantopere displiceat Baronio, non hercle intelligo.

Ex hac legenda, vel certe ex eodem, unde hæc descripta est, autographo Jacobus de Voragine Episcopus Januensis intra finem sæculi XIII. suam de martyrio & miraculis B. Georgii historiam concinnavit. Idem fere utrobique rerum ordo ac series, eædem sententiæ, eadem sive laude sive reprehensione digna. Inter utramque hoc fere solum interest, quod Jacobus ex Præfatione Georgiana, quæ D. Ambrosio attribui solet, nonnulla semel atque iterum suæ historiæ intexuit. Ab utroque sive Slavonico sive Latino scriptore haud sane discrepat Petrus de Natalibus Episcopus Equilinus; utrique tamen concisa quadam brevitate, ac simplici pressoque scribendi genere præstat. Si Magnentii Magistri militum conversionem & martyrium, itemque Alexandræ cum Daciano initum connubium excipias, quod in eo reprehendere possis, vix invenies. Siquidem singulari prudentia delectuque adhibito ex omnibus Georgianis historiis optima quæque, & probatissima collegit, ac breviter summatimque descripsit: *Ex diversis legendis*, inquit, *ea, quæ magis authentica videntur circa ejus martyrium & miracula ostensa, hic collecta sunt: multis dissonis & incredibilibus omissis: diversitatibus pro posse ad concordantiam reductis*. ex qua Jacobus de Voragine ejusdem Martyris Acta descripsit. Petrus de Natalibus itidem de B.Georgio scripsit.

Verum de omnibus ac singulis, qui vitam B. Georgii Latinis vel etiam Italicis litteris commendarunt, longum est mihi commemorare ad alia properanti, idque minime necessarium. Illud verissime affirmare possum, neminem ex omnibus Christi martyribus fortasse reperiri, cujus Acta tam multi tamque insignes Hagiographi descripserint. Sed jam inde ab octavo sæculo penitus extincta Georgii Salonitani Episcopi memoria, unius Palæstini Militis species illorum animis obversabatur, quam intuentes in eaque defixi, quidquid confuse ac permixte de utroque scribebant, id omne ad unum Palæstinum mente & cogitatione referebant. Inter Græca & Latina exemplaria quid intersit.

Cæterum inter Græca & Latina exemplaria hoc ferme interest, quod nonnulla in his diversa atque in illis, & aliquo modo contraria legantur, sic prorsus, ut in Græcis Palæstinus, in Latinis Georgius Salonitanus magis emineat: id vero satis manifesto

nifesto deprehendi poterit, si notis iis, quibus uterque distinguitur, consideratis atque provisis, altera cum alteris exemplaribus conferantur. Ex hac tamen collatione exclusos velim codices Gallicanum & Vallicellanum, in quibus nihil aliud apparet, nisi rerum utrinque collectarum inordinata congeries. Restat, ut hujuscemodi confusionis argumenta atque indicia demonstremus, ex quibus ea secerni facile ac distingui poterunt, quæ ad nostrum, quæve ad Palæstinum Georgium pertinent.

CAPUT III.

Quadruplex discrepantia historiæ Georgianæ permixtionem Actorum utriusque Georgii probat, & alia ab aliis secernendi rationem docet.

PEtrus de Natalibus sapienter animadvertit disparata quædam Actis S. Georgii inesse, ac longe inter se diversa, quæ cum in unum eumdemque martyrem cadere nequeant, in duos pluresve distribui necesse est: *In ejus martyrio*, inquit, *multa diversitas invenitur, tam ex parte loci, quam ex parte modi, tam ex parte temporis, quam ex parte judicis*. Huc pertinent, quæ in eamdem fere sententiam scripsit Jacobus de Voragine in Præfatione ad historiam S. Georgii: *In Calendario Bedæ dicitur, quod sit passus in Persida civitate Diospoli, quæ prius Lydda vocabatur, & est juxta Joppem; & alibi dicitur, quod sit passus sub Diocletiano, & Maximiano Imperatoribus; alibi legitur, quod sub Diocletiano Imperatore Persarum, præsentibus 70. Regibus imperii sui. Hic dicitur, quod sub Daciano Præside imperantibus Diocletiano & Maximiano.* Quas igitur discrepantias ex Actis Georgianis summatim collegit Petrus Equilinus, eas hic singillatim persequi juvat, & planius exponere: sunt autem omnino quatuor; prima ex locorum diversitate oritur; altera sita est in differentia temporum; tertia ad Tyrannos sive Judices Georgianæ quæstioni præpositos refertur; quarta denique ad suppliciorum martyriique rationem revocari potest. Hæc, cum inter se discrepent, neque in unum martyrem convenire possint, sejungi oportet, & alia quidem Palæstino, alia Salonitano Georgio, ut nobis videtur, sua videlicet cuique attribui.

Quadruplex discrepantia in Actis Georgianis.

§. I.

De locorum discrepantia.

TRiplex locorum ratio, in quibus mira inest discrepantia, huic disputationi materiam præbet; nam neque unde genus & ortum Georgius duxerit, neque qua in urbe martyrium subierit, neque ubi conditus sit, convenit inter eos, qui Acta D. Georgii litteris mandarunt; alii quippe aliis civitatibus ejus ortum, martyrium, sepulchrum adjudicant.

Patria D. Georgii Cappadocia.

Quod pertinet ad patriam D. Georgii, constare inter omnes video illum e Cappadocia oriundum fuisse, unde dictus est cognomento *Cappadox*. Sed cum apud veteres Geographos duplex inveniatur, altera *propria*, altera minus *proprie* dicta Cappadocia, utri adscribendus sit D. Georgius, inter auctores discrepat. Quæ vere proprieque dicitur Cappadocia, est regio amplissima Asiæ minoris, quæ ab Septemtrione Euxino mari alluitur, ab Oriente Armeniam, a Meridie Ciliciam & Syriam, ab Occasu Galatiam attingit. Præterea Cappadociæ nomen olim subiit universa Syria, quæ prope abest a Cappadocia propria, & Phæniciam pariter omnemque Palæstinam complectitur. Herodotus lib. 1. apud Ortelium & Finicchiarum auctor est moris fuisse Græcorum, ut Syriam & Palæstinam non alio fere, quam Cappadociæ nomine appellarent; contra vero eosdem solitos fuisse Cappadociam propriam Syriæ conterminam Syriæ vocabulo subjicere. Hujus appellationis haud obscura vestigia intueri licet apud Jeremiam c. 47. vers. 4. qui Palæstinos vocat reliquias *insulæ*, idest provinciæ *Cappadocum* (*Depopulatus est enim Dominus Palæstinos, reliquias insulæ Cappadociæ*), sive quia Cappadoces & Philistiim, seu Palæstini fratres erant & consanguinei; sive quia Palæstina, quam expulsis Hæveis Cappadoces occupaverant, jure meritoque dici poterat colonia Cappadocum. Utramque interpretationem huic loco præter alias adhibuit Cornelius a Lapide Comment. in Jerem. Proph. c. 47.

Phænicia, & Palæstina dicta Cappadocia.

Jam vero sunt, qui patriam S. Georgii Militis inter civitates Cappadociæ proprie annumerandam censeant, quamquam de certa ac definita illius regionis urbe, sive provincia, in qua ille ortus & procreatus est, negent se habere, quod liqueat. In hanc sententiam visi sunt propendere Petrus Equilinus, Cæsar Baronius, Petrus Ribadeneira, aliique. Mihi vero illorum sententia summopere placet, qui patriam S. Georgii militis in alteram Cappadociam conjiciunt; eumque oriundum fuisse tradunt e Palæstina, quæ pars est hujus Cappadociæ haud sane exigua, quæque interdum *Soria* vulgo appellari solet. Hæc sententia multorum patrociniis defenditur; inter quos recensendi sunt Laurentius Finicchiarus in vita S. Georgii, Constantius Felix in Commentario historico pag. 153., Adrichomius Delphius in Theatro terræ sanctæ pag. 4. num. 33. Bredenbacchius in suo Itinerario pag. 13. n. 87., Brocardus itidem in suo Itinerario num. 4. Hos ut sequar, illa me potissimum ratio, seu conjectura impulit, quod nulla extet in Cappadocia propria sive provincia, sive civitas, quod ego quidem sciam, quæ ex veterum traditione Georgium militem apud se in lucem editum fuisse contendat. Contra vero multas in Palæstina urbes, sive oppida esse comperio, quæ de patria ortuque Georgii inter se dimicant; nam Rhamenses civem dicunt esse suum, Diospolitani suum vendicant, Georgiani Rhamensibus, & Diospolitanis interjecti repetunt; & incolæ alterius Georgiæ, quæ ab urbe Diospoli satis longe disjuncta in Septemtrionem spectat, atque ad Phæniciam pertinet, suum esse confirmant: itaque etiam templum ejus sane amplum in oppido dedicaverunt; idque oppidum vulgo appellant Castrum, seu *Casale S. Georgii*.

Cappadocia Palæstinæ patria S. Georgii militis.

Ego vero duas Georgio Palæstino fuisse patrias censeo, alteram naturæ, alteram domicilii: natus siquidem est in Cappadocia minus proprie dicta, sive in Phænicia, parentibus haud genere, & copiis, quam Christiana fide ac virtute illustrioribus, in oppido haud ignobili, quod ab eo deinde nomen accepit, dictumque est *Casale S. Georgii*, quod Ptolemaide leucas fere quinque in Orientem distat. Nondum e pueris excesserat, cum in Palæstinam, parente ob religionem amisso, una cum matre secessit, atque in oppidulo, ubi ejus mater orta erat, inter Diospolim & Rhamam, in ædibus maternis habitavit; atque ibidem postea & sepulchrum habuit, & templum obtinuit longe magnificentissimum, quod alii ab Justiniano, alii a Constantino Magno conditum existimant. Quare cum Georgium dicimus Palæstinum, non ortu, sed domicilio Palæstinum intelligi volumus. Nobiscum sentiunt Jacobus Card. Stephaneschius, aliique satis ido-

Duæ patriæ S. Georgii militis, altera in Phænicia, ubi ortus est,

altera in Palæstina, ubi educatus.

idonei Auctores apud Finicchiarum, qui censent veram ac germanam patriam S. Georgii eam habendam esse, quæ nunc *Casale S. Georgii* dicitur, in Phœnicia situm, abestque Ptolemaide sive Acone milliaria, seu Leucas, ut alii volunt, omnino quinque; quorum sententiæ, ut meam quoque adscriberem, impulit me codex pervetus Georgianus Cardin. Bessarionis, in quo scriptum invenio Georgium post obitum parentis religionis causa interfecti, cum matre, *in Palæstinam, unde erat oriunda, se contulisse, ubi multæ illi possessiones, & ingens erat hæreditas*. Idem confirmant Menæa Græcorum; & codex Rosweydanus Diospolim urbem Palæstinæ vocat patriam non Georgii, sed matris Georgii, cum enim hæc nata fuisset in oppido agri Diospolitani, ejus patria rite appellari potest Diospolis.

Latini Scriptores patriam Georgii Militinæ, vel Mellenæ vocant,

Verum enimvero qui Acta S. Georgii Latinis litteris tradiderunt, ii fere omnes longe aliam præstantissimo huic martyri patriam, longeque a Palæstina disjunctam attribuunt, quam alii *Melitinam*, alii *Melitonam*, alii *Mellenam* vocant, id quod Papebrochii animadversionem ac censuram effugere minime potuit: *Militonæ*, inquit Com. præv. §. 1. num. 6. *adscribunt non solum Sancti Natalem in terris, sed etiam gloriosiorem illum, quo cœlis natus martyr est*. Atqui *Mellena*, *seu Melitina* cum neutra Cappadocia sive Asiatica, sive Syriaca cohæret. Nullam in universa Syria, quæ, ut diximus, apud Græcos Cappadociæ vocabulo interdum appellatur, civitatem invenies, cui nomen fuerit Melitinę, aut Mellenę. Extitit quidem prope a finibus Cappadocię proprię, sive Asiaticę, civitas frequens sane ac nobilis, quam Ptolemęus *Militenem*, seu *Melitinem*, Stephanus *Melitenam*, Leunclavius *Melatiam*, alii *Malatinam*, alii *Melotaniam* vocant; ex eaque, quod principem locum teneat, tota regio denominata est. Sed hanc urbem sive provinciam inter Melam & Euphratem sitam Armeniæ minoris finibus Ptolemæus apud Ortelium & Ferrarium, Guillelmus de l'Isle, & alii includunt. Itaque si Georgius Miles natus est in Cappadocia, quod omnes tradunt, urbs Melitina esse illi patria nequit, quæ cum ad Armeniam pertineat, ab utraque Cappadocia disjungitur. Et quamvis Solinus, Plinius, alique Militenem Cappadocię propriæ attribuant, propterea tamen hæc esse, aut dici non potuit patria Georgii militis, cum hujus genus atque originem ad Palæstinos, seu Phænicios alterius Cappadociæ incolas, ut supra diximus, referri oporteat.

quæ ad neutrā Cappadociam pertinet.

Hæc nequit esse patria Georgii Palæstini,

Cum igitur Melitene seu Mellena Georgii Palæstini patria esse nequeat, verisimile est, hujusmodi vocabulis in historia Latina Georgiana designari patriam Georgii Salonitani. Duas insulas atque urbes in Dalmatia invenio, quibus *Mellenæ*, & *Melitenæ* vocabula accommodari possunt. Altera est *Corcyra Melæna*, quam Latini *Corcyram Nigram*, Slavi *Karkar*, Itali *Curzolam* vocant, quæque ab urbe Salona millia passuum fere quinquaginta in Orientem distat. Nec vero illud conjecturam nostram infirmat, quod pro *Melæna* scriptum sit *Mellenæ*, & ad eam urbem insulamque designandam, nomine prætermisso, cognomen tantummodo adhibitum fuerit. Hujusmodi enim sphalmata, quæ in antiquis codicibus passim occurrunt, vel librariis adscribi debent, vel ipsis Auctoribus e calamo per incogitantiam excidere potuerunt. Altera insula & civitas Dalmatiæ, ad quam referri potest vocabulum *Melitenæ*, quod sæpius, quam *Mellenæ* in Actis Latinis invenitur, est *Melita*, ab Oriente objacens Corcyræ, unde haud ita lato interfluo Euripo disjungitur: *Meledam* vulgo dicunt. Quemadmodum autem *Melitena* urbs Armeniæ, postremæ syllabæ detractione a Plinio & Solino apud Ortelium appellatur *Melita*; sic fieri potuit, ut *Melita* Dalmatica unius itidem extremæ syllabæ additione vocaretur *Melitene*. Adde, quod Ptolemæus apud Ortelium hanc ipsam Melitam Dalmaticam vocat *Melitinem*, seu *Melitenam*, quam Volaterranus a Polybio *Melitussam* appellatam esse scribit.

quæ cum videatur esse in Dalmatia,

dicenda erit patria Georgii Salonitani.

Cum igitur vocabulo *Mellenæ* seu *Melitenæ*, quæ Georgii Palæstini patria esse nequit, haud inepte subjici possit vel Melæna, vel Melita Dalmatica, alterutram Georgii nostri Salonitani patriam fuisse censemus; & nomina illa *Melitenæ* aut *Mellenæ* ex Actis puris sincerisque Georgii Salonensis Episcopi, quæ olim extabant, in confusam ac permixtam utriusque Georgii Latinam historiam irrepsisse putamus. Ita fit, ut omnis, quæ Græcis cum Latinis codicibus intercedit, discrepantia tollatur; & cum alii in Cappadocia, sive in Palæstina, nimirum Syriaca, alii apud Melitenam Georgium in lucem prodiisse tradant, ne unus idemque duplici in loco natus fuisse dicatur, Cappadocia quidem Georgium militem, Melitena vero Georgium Episcopum apud se ortum esse glorietur.

Fuit etiam in Dalmatia regio quædam dicta Cappadocia.

Nec vero si Georgius Palæstinus ex ea regione, unde originem traxit, Cappadocis cognomen invenit, sequitur illico Georgium Salonitanum vocari non posse Cappadocem; aut reprehendendos esse Latinos Scriptores, quod Melitenam, seu Mellenam Dalmaticam in Cappadocia sitam esse censuerint. Nam ex antiquæ Geographiæ vocabulis colligi licet, quidquid oræ maritimæ ab urbe Salona Ragusium usque porrigitur, una cum omnibus e regione insulis, Cappadociæ nomine interdum apud veteres appellatum esse. Hujus appellationis auctor est haud ignobilis Jornandes, qui sexto sæculo floruit. Is in eo libro, quem *De origine ac vocabulis Gotthorum* inscripsit, apertissime docet Diocletianum in Cappadocia diem suum obiisse. *Sic*, inquit, *concitata persecutione in Christianos Diocletianus in Cappadocia defunctus est*. Neminem esse arbitror, qui Jornandem haud sane inter infimos ætatis suæ Scriptores habendum, adeo rudem ignarumque fuisse communis historiæ censeat, ut quod fere omnes tradiderunt Diocletianum in Dalmatia extinctum esse, ac prope Salonam conditum, id unus ille ignoraverit; & quod nemini umquam in mentem venit scribere Diocletianum apud Cappadoces Orientales vita functum esse, ille prorsus temere & nulla ratione effutierit. Huic igitur verbo cum Cappadociam dixit, eam regionem subjecit, in qua Scriptores fere omnes Diocletianum ex hac vita migrasse tradunt; quem cum ille in Cappadocia obiisse sine ulla dubitatione affirmet, id magno sane argumento est apud veteres interdum Cappadociæ vocabulo Dalmatiam appellatam fuisse.

Cappadocia Africana in Dalmatia.

Quid quod non desunt alii Scriptores, e quibus hujus appellationis indicia quædam subobscura colligi possint. Galianus & Pererius Scriptores haud contemnendi apud Finicchiarum par. 1. pag. 4. *Cappadociæ Africanæ* nescio cujus mentionem faciunt. Neutri porro Cappadociæ sive Asiaticæ, sive Syriacæ, quam supra descripsimus, id cognomenti congruere videtur; nam altera Asiæ minoris, altera Syriæ finibus continetur. Itaque, nisi me fallit conjectura, *Africana* cognomen *Cappadociæ* appositum indicio est, hanc Cappadociam aliam non esse nisi Dalmaticam, idest illam Dalmatiæ partem, quam Cappadociæ vocabulo olim comprehensam esse paullo ante diximus; quippe, ut alibi dicemus, in Dalmatia insula fuit, quæ dicta est Africa, unde regioni cognomen Africanæ obvenire

-nire potuit. Huc pertinet formula illa Martyrologii Hieronymiani cap. 1. ex apographo Lucensi descripta, in qua martyrium Georgii, verius utique Salonitani, quam Palæstini, Africæ adscribitur.

Cappadocis cognomen Georgio appositum non regionem, ubi ortus, sed gentem, unde traxit originem, designat. Cæterum haud longe a verisimilitudine, mea quidem sententia, aberraverit, si quis existimet Cappadociæ vocabulo non tam indicari provinciam, in qua natus est Georgius Salonitanus, quam designari gentem, seu familiam, ex qua originem traxit: habet siquidem Jacobum Card. Stephaneschium, itemque Jacobum de Voragine, auctores minime spernendos, unde huic opinioni aliquid probabilitatis adsciscat; uterque enim Georgium induxit loquentem ad hunc modum: *Georgius vocor ex nobili Cappadocum prosapia ortus*. Nemo non videt, hunc modum loquendi ad familiam, quam ad provinciam aptius referri: quamquam cæteri Scriptores fortasse per errorem existimaverint Provinciæ nomen esse, quod peculiare alicujus illustris familiæ cognomen erat. Quænam porro esset ea gens, seu familia, quæ temporibus illis in Dalmatia opibus ac nobilitate florebat, & *Cappadocum* cognomento distinguebatur, conjici potest ex alio cognomine, quod ab aliis Latinis Scriptoribus Georgio nostro attribui solet. Is enim fuisse dicitur ex illis præstantissimis bellatoribus, qui cum invictos se ab hostibus in acie sæpius præstitissent, *Aniciorum* cognomen invenerant. Siquidem in Breviario Gallicano, quod in ecclesia Panormitana asservatur, Finicchiaro teste, hæc leguntur: *Erat Georgius ex numero illustrium propugnatorum, qui Græco vocabulo Anicii, Latine autem invictissimi, sive insuperabiles dicebantur*. Idem confirmat Hilarion Monachus in vita S. Georgii apud Papebrochium: *Georgius*, inquit in Com. præv. §. 3. n. 17. *ex illo propugnatorum illustrium numero* (idest *genere*, ut Finicchiarus explicat) *quos Græci ἀνικήτους, Latini invincibiles vocant*. His adde utrumque codicem Lateranensem, & Veronensem, itemque Arnoldum Wionem, qui par. 1. §. VII. *De Equitibus Aniciis* hæc de S. Georgio scripsit: *De quorum* (idest Aniciorum) *numero fertur fuisse S. Georgius Cappadox & martyr*. Id porro cognomenti propter bellicas laudes, & rerum præclare gestarum gloriam obvenerat Imperatoriæ familiæ Cari, Carini, & Numeriani, ut colligitur ex Actis SS. Martyrum Cancii, Canciani &c. qui dicuntur *de Genere Aniciorum, hoc est, Divæ memoriæ Carini Imperatoris progeniti*. Quod si cognomen *Anicii* Georgio nostro inditum gentile fuit, idest a majoribus acceptum, neque enim illud bellica virtute sibi adeptus fuerat, cum fortassis ab ineunte ætate ecclesiasticæ militiæ nomen dederit, ut Cancius & Cancianus, sic Georgius noster videtur oriundus fuisse ex Augusta Dalmatica familia Cari & Carini, cui Aniciæ cognomen fuit. Cum autem idem Georgius *Anicius* pariter & *Cappadox* cognomento dictus fuerit, necesse est unam eamdemque fuisse Gentem Aniciorum & Cappadocum, ex qua ille originem duxerat. Porro qui erant ex illa stirpe Imperatoria, non solum Anicii, sed etiam Cappadoces propterea fortassis dicebantur, quod progenitores Cari & Carini, cum vel Cappadociam Persis expulsis recuperassent, vel insigne aliquid & memorabile in ea provincia gessissent, quemadmodum duo Scipiones, alter Africa oppressa Africani, alter Asia devicta Asiatici cognomen invenerant, sic etiam illi e Cappadocia illustre sibi cognomen adepti fuerint. Hinc videtur conjici posse Georgium ex eadem stirpe procreatum fuisse, unde Imperatoria domus Cari & Carini prodierat, & indidem Anicii pariter & Cappadocis hæreditarium cognomen traxisse;

Cognominatus etiam est Anicius,

ex genere Cari & Carini,

Uterque Georgius Cappadox, sed alius aliam ob causam. Igitur uterque Georgius jure cognominari potest Cappadox, alter, quod natus sit in ea provincia, quam Græci Cappadociam vocabant; alter, quod vel e Cappadocum familia, vel in ea Dalmatiæ parte ortum habuerit, quæ olim Cappadociæ nomine interdum appellabatur; sed diversa utrique patria fuit, alteri Georgio oppidum haud ignobile Palæstinæ, quod nunc dicitur Casale S. Georgii, alteri Mellena sive Melitena, idest Corcyra Melæna, aut Melita, quæ inter insulas ac civitates Dalmatiæ annumerantur.

§. II.

De multiplici loco martyrii Georgiani.

Nihilo minor est inter Scriptores historiæ Georgianæ de loco martyrii discrepantia, quippe cum præclaro hujus sanctissimi viri pro religione suscepto certamini alii alias urbes & provincias adscribunt. Inter Græca exemplaria, in quibus, ut supra diximus, expressius Palæstini, quam Salonitani Georgii Acta eminent, nullum invenio, si Rosweydanum excipias, in quo locus Georgiani martyrii certo proprioque vocabulo designetur. Cæterum in iisdem insignes quædam notæ apparent, unde dignosci possit civitas illa, quam Georgius Palæstinus suo martyrio illustraverit. Primum enim hujusmodi Acta Græca aperte docent urbem illam, in qua egregius Athleta pro Christo decertavit, tanta celebritate atque amplitudine fuisse, ut in ea principum virorum Senatus admodum frequens cogi potuerit, quem Diocletianus de Christianis e medio tollendis, Deorumque cultu in pristinam frequentiam ac dignitatem restituendo consuluit; deinde Diocletianum ipsum in eadem urbe Georgianæ quæstioni ac martyrio præfuisse declarant: tum indicant in ea regione ac civitate interfectum fuisse Georgium, unde expeditum esset ac facile iter in ejusdem patriam, vel domicilium; illuc enim, ut corpus suum transferret, Georgius Pasicratem impense rogavit. Ad extremum civitas illa Georgii martyrio insignis ejusmodi fuerit, necesse est, in quam Persidos vocabulum non inepte convenire queat: nam aliqui Martyrologi tradunt eum in Perside martyrio perfunctum esse. Hoc igitur fixum, ac ratum esse oportet, quamcumque civitatem designaveris, unde vel una absit e notis modo descriptis, huic Georgii Palæstini martyrium adjudicari non posse.

Martyrium Georgii Palæstini in urbe amplissima,

apud Persidem.

Jam vero in hac controversia de loco martyrii Georgiani tres video esse Auctorum sententias; nec desunt testimonia vel e Martyrologiis, vel ex apographis Georgianæ historiæ, quibus suam quisque opinionem tueatur. Prima sententia Gallicani ab Rosweido reperti Codicis auctoritate nititur, quam sequitur Papebrochius, approbatque Hieronymus Bascapè in eo opusculo, quod inscribitur: *Ephemerides sacræ Siciliæ*. Hæc docet Georgium martyrii palmam adeptum fuisse Nicomediæ, quæ civitas erat Bithyniæ longe amplissima, eademque sedes ac Regia imperii Romani ab Diocletiano constituta. Alterius sententiæ patroni, inter quos recensendus est Petrus Parthenopensis ecclesiæ Levita, martyrium S. Georgii Mellenæ, seu Melitenæ constituunt, quibus favent pleraque Latinorum exemplaria. Melitenæ autem vocabulo intelligendum putant urbem illam Armeniæ minoris, quam aliqui Cappadociæ propriæ finibus circumscribunt. Qui tertiam sententiam sequuntur, ii Martyrologos testes citant, qui S. Georgii martyrium Diospoli, seu Lyddæ in Palæstina adscribunt.

Tres sententiæ de loco martyrii S. Georgii.

De

Nicomediense Georgii martyrium refellitur.

De Nicomediensi martyrio Georgii Palæstini haud æquidem Papebrochio assentiri possum: neque enim cum ea urbe omnes illæ notæ congruunt, quas paullo ante descripsi. Primam atque alteram Nicomediæ non deesse facile concesserim: quippe Nicomedia temporibus illis ædificiorum pulchritudine ac magnificentia, commercio, divitiis, civium & incolarum numero inter omnes Romani imperii civitates adeo eminebat, ut in ea Procerum Senatus vel frequentissimus convocari posset; neque abnuerim cum Georgii martyrio Nicomediensem Diocletiani præsentiam conjungi posse, cum ille sæpe commorari soleret in hac civitate, quam totius Romani orbis caput ac fastigium esse volebat: *Nicomediam*, ut ait Lactantius, *studens urbi Romæ coæquare*. Verum Nicomedia longius profecto abest a Palæstina, quam ut satis commode ac tuto, fervente præsertim persecutione longe omnium maxima, corpus S. Georgii in patriam, ut ipse jusserat, asportari a Pasicrate posset: quæ causa fuit, ut ipsemet Papebrochius hujus sententiæ patronus martyrium Georgianum ab urbe Melitena amovendum putaverit §. 4. num. 26. *Melitene illuc* (idest in Palæstinam) *accedere cum sacro deposito tum cum persecutio ubique suscitabatur, idque terrestri itinere plusquam quingentorum milliarium, aut omnino impossibile fuit, aut molestiæ periculique plenissimum opus*. Nihilo autem expeditius vel tutius esse videbatur iter maritimum; neque enim sacrum illud depositum publicis onerariis ac navigiis sine periculo commiti poterat, neque Pasicrati homini egeno, abjectæ servilisque fortunæ suppetebat, unde necessariam, qua in Palæstinam transveheretur, naviculam conduceret. Quare quod visum est Papebrochio facillimum, fuisse *Georgii defuncti corpus a Nicomedia Propontidi adsita navi devehere per Mediterraneum mare usque in Joppen, indeque ad locum perscriptum portare*; ego quidem æque periculosum & difficile arbitror, atque illud e Cappadocia in Palæstinam usque terrestri itinere transferre. Præterea, quod plerique Martyrologi tradunt Georgium religionis causa interfectum fuisse in Perside, id neque Bithyniæ, neque Nicomediæ accommodari posse videtur. Nusquam enim apud antiquos Geographos invenio Persidos vocabulum eo usque provectum fuisse, ut vim suam ac potestatem in provinciam urbesque Bithyniæ extenderet, & Bithynia, seu Nicomedia Persidos nomine appellaretur.

Fundamentum martyrii Nicomediensis assertū a Papebrochio convellitur.

Adde, quod fundamentum huic sententiæ a Papebrochio suppositum non satis habet firmitatis. Nam quod Lactantius & Eusebius narrant de quodam Christiano homine eximiæ virtutis, & animi excelsi atque invicti, qui Diocletiani edicta adversus Christianos Nicomediæ proposita discerpsit, ac tyranni sævitiam liberius, quam cautius redarguit; id Papebrochius referendum esse censuit ad Georgium martyrem ac militem, quem quidem esse putat eum ipsum, de cujus egregio facinore Auctores laudati meminerunt. Id porro causæ potissimum fuit, cur Nicomediæ Georgii Palæstini martyrium adjudicaret. Sed Papebrochii pace dixerim, ab hac sententia, quam ipse primus excogitavit, quaque Nicomediense martyrium S. Georgii suffulsit, ea me ratio potissimum avocat, quod egregius ille Christi Athleta, quem Lactantius & Eusebius summis laudibus efferunt, uno alterove post die, quam edicta erat Nicomediæ adversus Christianos persecutio, martyrium subiit. Hujus autem edicti promulgationi Diocletianus constituerat festa ipsa Terminalia, quæ intra finem mensis Februarii insigni pompa lætoque apparatu celebrari solebant: *Inquiritur* (ait Lactantius de Mort. Persec. cap. 13.) *peragendæ rei dies aptus & felix, ac potissimum Terminalia deliguntur, quæ sunt ad* VII. *Kalendas Martias*. Et paucis interjectis subdit: *postridie propositum est edictum, quo cavebatur, ut religionis illius homines carerent omni honore ac dignitate*. Tum statim fortissimi viri factum describit, qui rei indignitate vehementer commotus, inspectante populo, nefaria edicta conserpsit ac dilaceravit; hunc porro, nulla mora interposita, *statim productum, extortum, exustum* fuisse testatur. At Georgius Palæstinus duobus fere mensibus post indictam persecutionem VII. Kalendas Martias præclaram pro religione mortem oppetiit, quippe cum omnes Hagiographi ac Martyrologi hujus martyrium in diem 23. vel 24. Aprilis conjiciant. Deinde martyr ille Nicomediensis, Diocletiano pariter Galerioque præsentibus, acerbo quidem, sed brevi celerique martyrio perfunctus, ad extremum igne periisse traditur. Ab eo autem Georgius & martyrii ratione, & mortis genere differt: hujus enim quæstioni ac suppliciis interfuit ac præfuit solus Diocletianus cum Magnentio; ejusdemque martyrium variæ & multiplices quæstiones ac pœnæ interpositæ aliæ ex aliis in septimum usque diem protulerunt; denique obtruncato capite illustris certaminis palmam tulit.

Melitenæ in Cappadocia Georgii martyrium adscribi nequit.

Hæc fere habui, quæ adversus Papebrochii opinionem de Georgiano Nicomediensi martyrio afferrem; neque vero in eorum sententiam facile concesserim, qui docent Melitenæ in Cappadocia Georgium pro Christo ad extremum usque spiritum decertasse. Ut enim alia omnia in hanc urbem conveniant, quibus veluti notis quibusdam topicis insignitum esse diximus B. Georgii martyrium; illud certe defuit, quod ex ea neque breve esset, neque facile atque expeditum iter in Palæstinam, quo grassante persecutione, sine magno periculo ingentique difficultate martyris corpus deferri posset: id quod sapienter animadvertit Papebrochius, cujus verba supra descripsimus, & huic loco iterum intexere juvat: *Melitene illuc* (in Palæstinam) *accedere cum sacro deposito tum cum persecutio ubique suscitabatur, idque itinere terrestri plusquam quingentorum milliarium aut omnino impossibile fuit, aut molestiæ periculique plenissimum opus*. Huc accedit, quod e multis variisque Scriptoribus Græcis, qui de Georgio Palæstino scripsere, nemo unus fuit, qui eum Melitenæ ob religionem cruciatum necatumque esse tradiderit; id solummodo scriptum invenio in Latinis codicibus, in quos ut alia permulta, sic etiam Melitinense martyrium ex Actis Georgii Salonitani irrepsisse credibile est.

Diospolis martyrio Georgii Palæstini nobilitata fuit.

Rejecta igitur prima atque altera sententia, necesse est, amplecti tuerique tertiam, quæ Diospoli Palæstinæ civitati B. Georgii martyrium adjudicat. Et vero ex illis quatuor notis supra descriptis nulla est, quæ cum hac urbe non apte cohærere videatur. Ac primum quidem Diocletiani in eadem urbe præsentia facile copulari potest cum die 23. vel 24. mensis Aprilis an. 303. quem diem Georgius martyrio suo consecravit. Etenim Diocletianus postquam nefariis edictis propositis VII. Kalendas Martias an. 303. universæ ecclesiæ bellum illud longe omnium maximum & crudelissimum indixit, sub ipsum persecutionis initium Nicomedia discessit: id adeo ex verbis Lactantii intelligi potest: *Hoc igitur scelere perpetrato, Diocletianus cum jam felicitas ab eo recessisset, perrexit statim Romam, ut vicennalium diem celebraret, qui erat futurus ad* XII. *Kalendas Decembres*. Quod autem Lactantius scribit cum *Romam statim perrexisse*, id non obstat, quominus in Palæstinam antea divertere potuerit, quam

quam Romam accederet. Ut enim cum verbis Lactantii veritas congruat, satis esse eum Nicomedia eo consilio animoque abiisse, ut post alias peragratas provincias, suo deinde tempore, idest celebrandis vicennalibus opportuno, Romæ adesset; quare τὸ *statim* non ad Diocletiani in urbem adventum, sed ad ejusdem ex Nicomedia discessum referri oportet. Et sane nihil causæ erat, cur Romam ire tantopere festinaret. Siquidem vicennalium solemnia, quorum causa Romanum iter ei necessarium fuit, longe aberant; quippe non ante diem alteram & vicesimam Novembris futura erant, & satis in tempore videtur sive ad apparanda, sive ad peragenda vicennalia venturus fuisse, si sub exitum Octobris Romam venisset. Itaque cum ab ejus Nicomediensi profectione ad Kalendas Novembres septem fere menses numerentur, satis superque habuit temporis, quod in Palæstina lustranda, aliisque provinciis peragrandis impenderet. Præterea magis e re ac dignitate Diocletiani fore videbatur Romanæ profectioni moras interponere, quam celeritatem in eo itinere adhibere; neque enim ignorare poterat Romanos ab se alienatos esse, & illis quidem suam præsentiam offensioni & contemptui, sibi vero infensos eorum animos sollicitudini ac periculo futuros: id quod, dum in urbe versaretur, abunde perspectum est, quippe numquam in publicum prodibat, quin illum Romani jocis ac dicteriis, asperius sane, quam licentius carperent. Itaque Romanæ dicacitatis impatiens, haud ita multis diebus, postquam vicennalia celebraverat, sese ex urbe civiumque infesto conspectu proripuit: *Quibus solemnibus celebratis*, inquit Lactantius, *cum libertatem populi Romani ferre non posset, impatiens & æger animi prorupit ex urbe &c.* Quæ igitur causa fuit, ut sub finem vicennalium statim Roma decederet, eadem esse potuit, ne citius, quam necessitas postulabat, illuc perveniret.

Neque vero causæ deerant, cur Palæstinæ adeundæ consilium caperet. Etenim, ut quæ crudeliter atque impie adversus Christianos Nicomediæ decreverat, in ea quoque aliisque provinciis sedulo Præfecti exsequerentur, impigreque urgerent, sua illic præsentia opus esse intelligebat; præsertim cum ex illis Orientis partibus ad eum nuncii venissent, a quibus magnam illic Christianorum multitudinem esse, & sua edicta contemni acceperat. Id colligi potest ex Actis Græcis Georgianis ex Cod. Card. Bessarionis: *Cum autem ad Tyrannum varia criminum delationes adversus Christianos undique, in primisque ab Orientis Procuratoribus venissent, quod edicta ipsius contemnerent, qui se Christianos profitebantur; quorum numerus iniri non posset, adeo ut vel in propria religione vivere ipsis permittendum esset, aut bello repente nihil ejusmodi opinantes opprimi deberent; ille his hominibus auditis, animi celans indignationem, & præ se ferens humanitatem, Præfectos omnes ad se, præcipueque totius Orientis Procuratores accersivit. Qui cum celeriter omnes convenissent, Senatu convocato &c.*

Cur Diocletianus Palæstinā adierit.

Hunc conventum habitum fuisse arbitror Diospoli, quæ urbs erat ea tempestate sane frequens ac nobilis, in qua tum civibus primariis, tum aliarum urbium ac regionum Præfectis convocatis, amplissimum Senatum cogere Diocletianus poterat, ut Nicomediensia adversus Christianos decreta confirmaret iis approbantibus, ad quos eadem exsequi pertinebat; hoc enim impensius Diocletiani mandata facturi videbantur, quod ipsimet sententiam rogati suis ea suffragiis comprobassent. Quod autem Georgius paullo ante, quam extremum obiret pro Christo certamen, Pasicrati, sive alii cuipiam incomperti nominis famulo præcepit, ut *domum, quam habitare solitus erat*, suum corpus deferret, id mirifice congruit cum urbe Diospoli, unde haud ita procul aberant ædes maternæ inter Diospolim & Rhamam, quas ipse relicta patria, paternoque domicilio, inde usque a pueritia incoluerat: ex quo fit, ut qui sacras illas exuvias in eum locum transferre jussus fuerat, ei neque longum iter, neque multis difficultatibus periculisque obseptum ineundum esset.

Demum si Martyrologi urbem Georgiano martyrio illustrem in Perside locarunt, non idcirco aut illi reprehendi, aut Georgii ab Diospoli martyrium amoveri debet. Nam id causæ esse potuit, cur Palæstina, in qua erat Diospolis, Persidos vocabulo olim afficeretur, quod Persæ hanc provinciam iterum ac sæpius in suam potestatem redegerint, & e sua gente colonias illuc deduxerint. Fuit quippe in more positum, institutoque Principum ac populorum, ut quas in provincias imperium suum protulissent, gentemque propagassent, nova ex se vocabula eisdem impertirent. Cujus quidem consuetudinis exempla non solum vetera, sed etiam recentia proferre possum. Certe in varias Indorum regiones Hispaniæ, Galliæ, Angliæque appellationem, patrum nostrum memoria, invectam fuisse accepimus; quod ex illis regionibus alias Hispani, alias Galli, alias Angli suo imperio adjunxerint. Hungariæ nomen, quod latissime patet, partem Illyrici hodierni multo maximam complectitur; eique interdum subjici solet Interamnia, Servia, Bossina, Chrobatia, olim quippe Hungari in his provinciis, quas sibi subegerant, & Principatum obtinuere, & rerum suarum sedes ac domicilia collocarunt. Nostra vero Dalmatia omnium fere earum gentium vocabula subiit, a quibus vel novos incolas, vel imperii jura legesque accepit. Hinc fit, ut alias Serblia, alias Slavonia, alias Chrobatia, alias aliter apud veteres Geographos appelletur.

Cur Diospolis in Perside apud aliquos sita sit.

Cæterum, ut, quod sentio, ingenue fatear, neque Diospoli, neque in ulla Palæstinæ civitate mihi videtur statui posse Georgii martyrium, si Menæorum, & Veneti Codicis auctoritate stare velimus; utrobique enim traditur martyris corpus *in Palæstinam* ad maternas ædes transportari jussum, quod indicio est cum extra Palæstinam martyrio esse perfunctum. Quocirca Georgiani certaminis ac supplicii locum verisimilius constitui posse arbitror in aliqua perinsigni vel Phœniciæ, vel Ægypti urbe Palæstinæ finitima, unde ad sacrum illud depositum transferendum via neque longa esset, neque difficilis. Martyrologi vero, qui Diospoli in Perside Georgii nomen & commemorationem adjiciunt, non ad ejus martyrium, sed ad ejus templum, sepulchrum, cultumque prope ab ea urbe longe celeberrimum spectasse dici possunt.

Verosimilius est in aliqua Phœniciæ vel Ægypti urbe Georgium martyrio affectum.

Hactenus de urbe ac provincia, quam Georgius Palæstinus egregio martyrio illustravit. At si Georgius religionis causa mortem oppetiit Diospoli, vel certe non longe a Palæstina, quorsum pertinet Melitena, seu Mellena illa, cui pleraque Latina exemplaria B. Georgii martyrium adscribunt? Omnia & singula, quæ Latinis hisce codicibus continentur, equidem probare non ausim; sed neque mihi tantum licentiæ vel potius audaciæ permiserim, ut ab illis ulla in re temere ac sine causa dissentiam. Porro si Græci Latinique Scriptores, ubi discrepare videntur, conciliari inter se possint, nihil sane est, cur alterutris fidem abrogemus. Utrosque autem conciliandi ratio in promptu est, si quod Græci tradunt de martyrio in urbe finiti-

finitima Palestinæ ad Georgium Palæstinum; quod vero Latini docent de martyrio apud Melitenam, ad Georgium Salonitanum referamus. Igitur Mellena, seu Melitena, idest Corcyra Melæna, vel Melita, insula utraque & civitas Dalmatiæ, quæ Georgii nostri patria fuerat, eadem illi palæstram præbuit, in qua pro Christiana religione decertaret: id quod præclare congruit cum Latinis scriptoribus, qui, Papebrochio teste, *Melitonæ*, aut *Melinæ*, seu rectius *Melitinæ adscribunt non solum sancti natalem in terris, sed etiam gloriosiorem illum, quo in cœlis natus est martyr*. Ita fit, ut & Latinorum exemplarium auctoritas sarta & tecta maneat; & omnis hac de re, quæ Græcis cum Latinis intercedere videtur, discrepantia tollatur.

Martyriū Georgianum, quod Latini Melleuæ seu Melitenæ adscribunt, referendum ad Georgium Salonitanum.

Quamquam autem Georgius noster extremum pro Christo agonem obierit in insula & urbe Dalmatica sive Melita, sive Melæna; illud tamen vero propius est eumdem Salonæ comprehensum esse, ubi tum aderat, in ecclesiæ suæ administrationem, commissique sibi gregis custodiam incumbens; in eaque urbe varias ac multiplices quæstiones subjisse, & alia ex aliis pertulisse supplicia, antequam in eam insulam, capite plectendus, duceretur: argumento est, quod Alexandra Imperatrix[a], cujus ad Christum conversionem Georgio nostro attribuendam censemus, præstantissimi hujus martyris invicta constantia, & miraculis permota, Salonæ Christianam fidem susceperit, ut suo loco explicabimus, & ibidem una cum Georgio capite damnata est. Porro e martyrum historiis exempla quamplurima suppetunt, quibus docemur sæpe accidisse, ut illustres Christi Athletæ præclarum pro religione certamen alibi inchoarent, alibi conficerent: cui rei testimonio esse potest Roma ipsa, martyrum quam Imperatorum triumphis nobilior, quæ tot egregios Christianæ fidei propugnatores, alias ad ostia Tiberina, alias ad insulam Pontiam, alios alio necandos amandavit. Quinimmo satis constat olim insulas quasdam extremo Christianorum supplicio destinatas fuisse, quæ cum essent martyrum victoriis ac palmis nobilitatæ, ex eo nominari solebant Palmariæ. Ad hanc igitur consuetudinem referri potest martyrium Georgii Salonitani Episcopi Salonæ incohatum, & apud Melitam vel Melænam insulam Dalmatiæ absolutum; illic siquidem captus est, atque in vincula conjectus, variisque tormentorum generibus excruciatus; hic vero extremo propter Christum supplicio affectus, gloriosi certaminis præmium tulit.

Georgius noster Salonæ comprehensus & excruciatus;

Melitenæ martyriū consummavit.

Verum enimvero Dalmatico Georgii nostri martyrio objici potest auctoritas codicis Rosweydani, qui tradit Alexandram Imperatricem, itemque Georgium Nicomediæ religionis causa objisse. Siquidem Diocletianus, ut narrat hujus historiæ auctor, cum graves de Galerio semel iterumque a Persis profligato nuncii Romam venissent, maximo, & fortissimo exercitu coacto cum Alexandra uxore Nicomediam ire festinavit. *Ille*, inquit, *quam potuit maximo validissimoque exercitu Roma egressus Nicomediam pervenit, suam secum uxorem ducens Alexandram nomine, ut ambo videlicet filiam suam Maximiani conjugem coram possent aspicere.* Et paullo infra scripsit Diocletianum & Galerium, re cum Persis feliciter gesta, Nicomediam rediisse; ubi post persecutionem solemni formula atque decreto ecclesiæ universæ indictam, Georgium multimodis acerbissimisque suppliciis excarnificatum, capite plecti cum Alexandra jussit: *Dæmonum cultor ille* (Diocletianus) *e Palæstina Nicomediam una cum eo* (Galerio) *se recepit, falsorum numinum auxilio victoriam adscribens* &c. & sub finem historiæ; *Veneranda reliquiæ Nicomedia Diospolim Palæstinæ urbem* (quæ matris ejus patria fuit) *postea exportatæ sunt* III. *Novembris*. Igitur aut Alexandram Imperatricem, quæ in hoc codice Nicomediæ martyrium adepta esse legitur, ab Georgio nostro, quem in Dalmatia cæsum esse dicimus, disjungi, aut martyrium utriusque in urbe Nicomediensi constitui oportet.

Illyricum Sacrum.

Verum, ut superiori capite diximus, auctor codicis Rosweydani paucis verbis multa peccasse convincitur. Primum quidem, quod commune ceteris Georgianæ vitæ scriptoribus peccatum est, Salonitanum confundit cum Georgio Palæstino, & huic Alexandræ conversionem attribuit, Acta utriusque permiscens; deinde contra quam supra ostendimus, docet Georgium Palæstinum Nicomediæ mortem objisse; tum Romam de clade a Persis accepta allatum esse Diocletiano scribit, quem constat & cum vinceretur, & cum vinceret Galerius, in Orientis partibus substitisse, ut Lactantius & alii docent; demum Persicæ expeditioni ac victoriæ tum persecutionem universalem subnectit, cujus initia nemo ante secundum, vel tertium quarti sæculi annum constituit; tum Georgii martyrium statim adjungit, quod neutri Georgio congruere potest; noster siquidem uno fere anno ante bellum Persicum, alter vero indicta jam universali persecutione martyrium subiit. Non hæc eo dico, quo fidem omnem & auctoritatem Rosweydano codici abrogandam putem; multa quippe in eo narrantur, quæ ad Georgium nostrum pertinent, nobisque usui erunt, & cum Actis Diocletiani Romanaque historia facile conciliari possunt; quin veniam huic auctori dandam censeo, quod eadem, quæ ceteri, ferme necessario peccaverit, communique in errore versetur, ex quo in alios deinceps errores labi necesse fuit. Semel enim confusis permixtisque utriusque Georgii Actis, fieri nequit, quin locorum, rerum, temporum perturbatio sequatur, & magna confusio.

Ceterum quæ is Auctor scripsit de Diocletiani ex urbe discessu, conflatoque ex Italico delectu adversus Persas aliosque barbaros exercitu, ea cum Georgio nostro, & historia illorum temporum, quadam correctione adhibita, componi possunt. Non igitur clades Galeriana, quæ post annum accidit, sed Achilleus, qui jampridem Alexandriæ tyrannidem occupaverat, itemque fama Persici belli, quod Romanis imminebat, Roma Diocletianum cum Italicis copiis evocavit. Cum itaque anno 296. ineunte exercitum Nicomediam traducere decrevisset, eo secum Alexandram conjugem suam deduxit, ut ambo Valeriam Galerii conjugem Diocletiani quidem filiam, sed Alexandræ privignam longo intervallo reviserent. At si Diocletianus Roma cum exercitu profectus iter Nicomediam intendit, non sequitur, ut nusquam ex itinere diverteret, & nullas uspiam moras Nicomediensi profectioni interposuerit. Nam primum ex Italia exercitum in Dalmatiam trajecit, ubi unum alterumve mensem commoratus est, quo tempore alterum ex Illyriis exercitum conscripsit. Deinde anno 296. inito jam vere e Dalmatia cum Italico, & Illyrico exercitu discedens Nicomediam ire perrexit; ubi copias bifariam divisit; & alterum exercitum tradidit Galerio, cui bellum Persicum gerendum dedit; alterum ipse in Ægyptum adversus Achilleum transtulit. Interea vero dum Salonæ ad Ægyptiacam & Persicam expeditionem subsidia comparat, Georgium & Alexandram religionis causa necari jussit. Eo quidem consilio Roma discesserat, ut Nicomediam adiret, eoque secum Alexandram perduceret, ut

Codex Rosweydanus explicatur & corrigitur.

ut docet codex Rosweydanus; sed tum Alexandræ conversio, tum aliæ subinde res Nicomediensem profectionem retardarunt. Anno 297. Achilleus interfectus, & cum Persis debellatum est; neque tamen eodem aut proximo anno, quemadmodum in eodem codice legitur; verum sexto post anno Diocletianus & persecutionem universalem indixit, & Georgium Palæstinum ob religionem interfecit. Sed hæc tum §. IV. hujus capitis, tum in Actis Diocletiani paullo distinctius, & copiosius.

§. III.

De multiplici sepulchro Georgiano.

Sequitur, ut paucis ostendam ex iisdem Actis confusis atque permixtis intelligi posse alibi Salonitanum, alibi Palæstinum Georgium sepultum fuisse. In Latinis codicibus, in quibus longe plura sunt, quæ ad nostrum, quam quæ ad Georgium Palæstinum pertinent, nihil prorsus de illius sepultura scriptum invenio. Id porro cum Latini scriptores silentio prætermiserint, argumento est eum eadem in regione conditum fuisse, ubi extremum pro Christo certamen obierat; quod cæteris fere martyribus commune fuit. Si enim Georgii corpus indidem translatum fuisset, ut alibi sepulturæ mandaretur, id profecto erat singulare ac notatu dignum, quod ab accuratis scriptoribus tacite præteriri minime debuisset. Itaque admodum verisimile est Georgium Salonitanum apud Melitam vel Melænam interfectum pariter & sepultum esse; ubi vero, extinctis tyrannis, persecutio conquievit, primum Salonam, deinde paucis post annis in Istriam delatus esse videtur; ut alio loco dicturi sumus.

Georgius Salonitanus ubi conditus?

Ubi Georgius Palæstinus?

At Georgio Palæstino longe aliud sepulchrum obtigit, idemque a Dalmatia locorum intervallo prope immenso disjunctum. In aliquibus Georgianæ historiæ Græcis exemplaribus, ubi, si pauca quædam excipias, omnia fere ad Palæstinum Georgium referuntur, traditur B. Georgius id famulo suo potissimum mandasse, ut corpus suum in eam urbem transferret, in qua ipse educatus fuerat, habueratque suum domicilium; quippe in Veneto Bessarionis codice, cujus epitomem confecimus, quemque omnibus præferendum Papebrochius censuit, B. Georgius puerum suum ad hunc modum alloquitur: *Postquam igitur ex hac vita migravero, accepto hoc meo misero corpore, quemadmodum ante discessum meum statui, itineris tui duce Domino, domum, quam habitare soliti sumus, prope Palæstinam contende* &c. Nec Menæa dissentiunt: *jussit autem, atque eidem imposuit, ut post suum decessum corpus suum acciperet, ac domum habitationis suæ in Palæstinam transferret.* Extat in Phœnicia haud ignobile oppidulum, quod ab urbe Ptolemaide quinque leucarum spatio in Orientem distat, & *Casale S. Georgii* vulgo appellatur. Hic asservari exuvias S. Georgii ajunt incolæ, & contendunt sepulchri Georgiani fidem facere tum nomen ab Georgio jam inde antiquitus inditum huic oppido, tum vetus & illustre templum huic martyri ibidem conditum. *Ast longe videtur verosimilius esse*, inquit Papebrochius, *quod tali appellationi primam dederit occasionem insigne S. Georgii templum, eo loci ædificatum, & miraculis illustratum; & ab hoc factum quoque esse, ut tota vallis S. Georgii nomine censeatur.* Præterea loci positio neque cum Menæis, neque cum Actis Georgianis congruit. In his quippe diserte traditum est corpus S. Georgii delatum fuisse in Palæstinam ad eum locum, quem ipse cum matre incolere solebat. At *Castrum* seu *Casale* S. Georgii extra Palæstinam situm est in Phœnicia; & ibi quidem genitus est, sed inde admodum puer post parentis obitum, migravit cum matre in Palæstinam, maternisque in ædibus habitavit.

Alii vero Georgium Diospoli conditum ferunt. Hæc urbs introrsum a mari millia passuum circiter viginti ab Joppe in Orientem distat, quam Lyddam vocant Menæa, S. Antoninus, Maurolycus, Galesinius apud Finicchiarum: nam, ut docent Ortelius, Ferrarius, Papebrochius, quam urbem Joseph Hebræus, & Stephanus, aliique Diospolis nomine afficiunt, eamdem Ptolemæus, Theodoretus, itemque alii Lyddæ vocabulo appellant. Nec desunt, qui corpus & sepulchrum S. Georgii Rhamæ adjudicent, quæ proprior mari, quam Diospolis, ab hac autem millia passuum fere duodecim abest; eratque olim civitas sane ampla & frequens; sed nunc ita contracta est, & adducta in angustum, vix ut pristinæ amplitudinis ac frequentiæ vestigium aliquod retineat.

Diospoli & Rhamæ interjacet templum Georgii Martyris pervetustum, idemq; magnificentissimum, ubi illum indigenæ ex majorum traditione sepulturæ mandatum perhibent. Hanc inveteratam indigenarum de Georgii corpore apud se condito opinionem confirmat tum antiqua loci religio, tum loculus, quem ostentant, quoque Martyris exuvias contineri dictitant; tum denique templum illud Georgianum longe augustissimum, quod alii a Constantino Magno, alii ab Justiniano Imperatore exstructum esse tradunt; quod cum eversum fuisset a Saracenis sub initium duodecimi sæculi, restitutum est a Latinis intra finem ejusdem sæculi, iisdemque quibus antea nitebatur fundamentis superpositum. Huc accedit, quod loci positio egregie cohæret cum Actis & Menæis; nam situm est hoc templum in Palæstina, quo ipsemet Martyr suum corpus transferri jusserat; & hic videtur patria fuisse Matris S. Georgii, qua cum ipse commoratus esse dicitur in domo materna, donec e pueris excederet, atque e domestica disciplina ad exercitum Diocletiani, atque in militiæ disciplinam proficisceretur. Quocirca martyris sepulchrum in eo loco, cui itidem Georgiæ nomen est, ab Turcis Christianisque eximia veneratione colitur; huc enim hodieque fiunt undique peregrinorum etiam Turcarum concursus, Martyris nomen & sepulchrum celebrantium: quod Joannes Cottovicus lib. 2. Itiner. pag. 137. his verbis declarat: *Et quamquam omnia nunc fere procumbant* (Latinis enim Palæstinæ possessione depulsis templum magna ex parte, vetustate & incolarum incuria collapsum est,) *ipsæ tamen, quæ manent, reliquiæ tam Christianis, quam Mahometanis maximæ venerationi sunt. Nam quicumque ex Mahometanis Mecam peregrinantur, si per Palæstinam reditus, devotionis ergo huc veniunt, precibusque Deo factis, largas erogando eleemosynas Martyris sepulchrum honorant.* Laurentius Finicchiarus tradit Georgii reliquias primum quidem in ejus patriam, idest Castrum S. Georgii per Pasicratem relatas fuisse; deinde vero anno quarti sæculi 28, in alteram Georgianam Palæstinæ, quæ matris patria fuit, transvectas III. Nonas Novembris; conjecturæ loco esse potest, quod in Menæis ad diem tertium Novembris & *dedicatio templi Megalomartyris Georgii, & depositio S. Corporis adscribitur.*

Ex Guiliel. Tyrio lib. 7. cap. 22. & Rodulpho Glabro lib. 3. c. 7.

Cæterum quæ de Diospolitano vel Rhamensi S. Georgii sepulchro controversia est, facili negotio componi ac dirimi potest. Nam utraque civitas æquo propemodum jure S. Martyris corpus & sepulchrum

chrum

chrum sibi vindicant, suaque in potestate esse contendunt; nam templum illud, in quo Georgius conditus est, utrique urbi interjectum, prope abest utrinque, nec satis liquet utrius civitatis ditioni attribuendum sit; præsertim cum Latini rerum olim in Palæstina potiti unum eumdemque Episcopum duobus illis oppidis præfecerint, & Diospolitanos ac Rhamenses cives ecclesiastici juris ac principatus communione consociaverint; ac proinde quidquid agri Diospolim inter ac Rhamam interjacet, utrisque commune esse videtur.

§. IV.

De temporum discrepantia.

Georgiani martyrii epocha diversa in Græcis atque Latinis codicibus.

QUi Georgianæ historiæ exemplaria Latina pariter & Græca paullo attentius legat, & alia cum aliis conferat, is facile deprehendet duas chronologicas notas, easque inter se longe diversas, quibus B. Georgii martyrium insignitum apparet. Altera quarti sæculi initium, altera tertii sæculi labentis annos extremos designat. Ac Latini quidem codices utramque conjungunt, quamvis eas plurium annorum intervallum discriminet, quam ut inter se coire ullo modo possint; Græci vero fere omnes priorem tantummodo epocham exhibent, cui Georgii martyrium innectunt.

Itaque in omnibus apographis Græcis, & in Latinis plerisque in ipso aditu vestibuloque historiæ præfigitur descriptio teterrimæ illius tempestatis, quæ Diocletiani edictis concitata magnas ubique strages edidit, & universam ecclesiam fœdum in modum pervastavit. Ut reliquos omittam, vel unus codex, idemque probatissimus, quem Aloysius Lipomanus e MSS. Cardinalis Bessarionis in lucem protulit, testimonio esse potest: *Diocletianus Romanorum Imperator sceptris indigne potitus . . . . . Statim igitur arma, quæ adversus scelera comparata sunt, in homines innocentes exerceri, & in omnes provincias edicta cædis plena mitti cœperunt. Videre licebat carceres adulteris, & sicariis, & flagitiosis hominibus vacuos, eorum autem, qui Christum Deum ac Salvatorem faterentur, plenos; videre licebat veteribus & usitatis cruciatuum generibus, tamquam levioribus, repudiatis, graviora quædam excogitari, quibus plurimi quotidie Christiani passim afficiebantur.* Eodem Prœmio fere omnes utuntur, qui Græce vel Latine Acta S. Georgii litteris mandarunt. Nemo autem non videt verbis hisce designari tempus illud plenum timoribus ac cædibus, cum Diocletianus in universam ecclesiam furorem omnem, jamdudum intimo odio, & corde conceptum effudit, qui ad eum diem vix ejusdem animo contineri potuit, quin identidem in Christianorum perniciem erumperet. Nullum antea contra nos edictum universale aut legem sanxerat, qua vel bonis mulctari, vel exiliis, suppliciis, ac morte affici omnes omnino juberentur, qui neglecto ac postabito inanium Deorum cultu Christianam religionem colerent; quamquam interea divinæ legis abolendæ nullam occasionem prætermitteret, atque in iis provinciis, in quibus ad tempus commorari solebat, sæpe Christianos acerbissime divexaret, eorumque permultos e medio tolleret. Cum vero ecclesiæ universæ bellum inferre decrevit, tum primum immania ac nefaria contra omnes edicta proposuit, jussitque per singulas Romani orbis provincias circumferri, ut omnes Præfecti & Magistratus, quasi quodam signo dato, uno tempore, uno impetu undique in Christianos irruerent. Hac porro tempestate, cujus initium ad tertium quarti

Epocha persecutionis universalis Diocletianeæ.

sæculi annum revocari oportet, Georgium Palæstinum sublatum esse omnes consentiunt. Nam, ut ait Papebrochius, *ex ipsis Actis constat S. Georgium primo statim die, quo publice affixum pependit decretum, concepisse animo martyrii experiundi voluntatem.* Idem Papebrochius hanc præclaram notam ad Prœmium Georgianæ historiæ apposuit: *Longum illud Prœmium de persecutionis decimæ acerbitate non ex antiquis de S. Georgio membranis acceptum, sed ex auctoris ingenio totum sumptum videtur. Etsi enim non dubitemus, sitque apud omnes testatissimum, quod persecutio illa fuerit omnium acerbissima; non tamen talis fuit statim a primis suæ indictionis diebus . . . . Igitur promiscua illa Christianorum laniena, quæ in exordio exaggeratur, nondum exerceri cœpta erat, quando pro fide certavit Georgius; sed ejus passionem est subsecuta.*

Georgii Palæstini martyrii ad initia persecutionis revocandum.

Cum hac universalis persecutionis epocha Latini scriptores alteram conjungunt, quæ illam annis fere duodecim antecedit. Nam codices Lateranensis, & Veronensis, aliique, quos olim in ecclesia pro concione recitari solitos fuisse testatur Baronius in notis ad diem 23. April. *annum passioni* (Georgianæ) *adscribunt ducentesimum nonagesimum;* & præterea hunc annum cum Marcellini Pontificatu, licet minus apte, connectunt; neque enim Marcellinus ante annum nonagesimum sextum tertii sæculi Romanæ ecclesiæ administrationem suscepit. In iisdem vero si non omnibus, certe plerisque codicibus ea de Christianorum suppliciis ac cædibus narrantur, ut satis appareat eorum Auctores alludere voluisse ad tempus universalis persecutionis ab Diocletiano indictæ, quæ sane cum anno 290. vel cum insequentibus deinceps annis tertii sæculi cohærere nequit. Neque a Latinis exemplaribus hac de re valde discrepat codex Rosweydanus, quem nos seclusa utriusque Georgii permixtione, & correctione quadam adhibita, haud parvi faciendum putamus. Is quippe docet Georgium sub indictam universalem persecutionem interemptum esse, & simul eam notam chronologicam Georgiano certamini adjunxit, quæ aliquot annis persecutionem antecedit; nam Persicæ expeditioni tum Georgii martyrium, tum persecutionis initia proxime subnectit: quæ duo cum victoria de Persis relata tempore conjungi nequeunt. Satis enim constat sexto ante anno debellatum esse cum Persis, quam Diocletianus bellum illud longe immanissimum toti ecclesiæ solemni formula indiceret; ac proinde Eusebium falli ostendit Pagius, qui in Chronico Persis illatam per Galerium cladem tertio quarti sæculi anno subjecit, quam retrahendam esse ad annum 97. sæculi superioris, auctores fere omnes docent. Auctor igitur hujus codicis in eo cum Latinis consentit, quod ante finem tertii sæculi martyrium S. Georgii collocaverit; in eo cum iisdem errat, quod initia persecutionis universalis, cum eodem martyrio intra finem ejusdem sæculi constituto copulaverit.

In Latinis exemplaribus Georgianum martyrium an. 290. affixum.

Persecutio universalis Galeriana de Persis victoria longe posterior.

Ex iisdem Actis Græcis juxta Latinisque duas alias epochas colligi licet, quæ inter se conciliari nequeunt, si referantur ad Georgium Palæstinum, anno tertio quarti sæculi post universalem persecutionem indictam religionis causa interfectum. Qui vitam & martyrium S. Georgii litteris sive Græcis, sive Latinis tradiderunt, ii fere omnes ejus constantiæ ac miraculis Alexandræ Imperatricis ad Christi cultum traductæ, & pro Christo interemptæ laudem attribuunt; ex quo fit, ut eodem tempore uterque pro religione mortem subierit. Atqui dubium esse non potest, quin Alexandra multo ante obierit, quam Diocletianus toto terrarum orbe

Martyrii Georgiani cohærere nequit cum persecutione universali, & conversione Alexandræ.

Christianos persequi aggrederetur, & Georgius Palæstinus vitam pro Christo profunderet: quo enim tempore persecutio illa exarsit, Diocletianus, ut auctor est Lactantius, Priscam uxorem habebat; quæ quidem vel tertia ejusdem conjux fuit, vel eadem est ac Serena illa vetus & prisca uxor, quam in primo matrimonio habuerat, & quod nullam ex ea virilem prolem susceperat, idcirco repudiarat, eamque fortassis, extincta Alexandra, in thori societatem recepit; qua de re alibi satis multa. Itaque Alexandræ martyrium cum martyrio Georgii Palæstini copulari nequit.

Habes igitur duas epochas septem aut plurium annorum intervallo disjunctas, alteram postremis tertii sæculi annis, alteram tertio quarti sæculi anno affixam; utramque vero, si Actis Georgianis fides habenda sit, Georgii martyrio insignem, cum cæteroquin unius ejusdemque Georgii mors utrique innecti non possit. Verum salva Actorum fide & auctoritate, quæ videntur inter se pugnare, facile conciliaveris, si duos Georgios fuisse dixeris, quorum Acta sub unius nomine feruntur, & suam cujusque martyrio epocham assignaveris. Quæ igitur animo objiciunt imaginem turbulentissimæ illius tempestatis, quæ longe lateque pervagata in universam ecclesiam incubuit, ea ad Georgium Palæstinum referri oportet, atque ex iis elici chronologicam notam, qua ejusdem martyrium obsignetur; eum quippe anno 303. martyrii palmam adeptum fuisse tradunt plerique scriptores, quorum sententiæ subscripsit Papebrochius. Quæ vero Georgii martyrium anno tertii sæculi circiter nonagesimo innectunt, vel Persico bello subjiciunt, vel cum Alexandræ conversione ac martyrio conjungunt, ea omnia pertinent ad Georgium Salonitanum; ex quo sequitur duas illas epochas in Actis Georgianis descriptas, cum inter se coire, & in unum Georgium concurrere non possint, dividi oportere, & alteram quidem Salonitani, alteram indictæ universalis persecutionis nota insignem Georgii Palæstini martyrio attribui.

Cum igitur Georgii Episcopi martyrium ad finem tertii sæculi labentis revocandum sit, nunc investigari necesse est certum illum definitumque annum ejusdem sæculi in exitum vergentis, quo cum ejus martyrium apte colligari possit. Auctor Rosweydani codicis Persicæ expeditioni & victoriæ, quæ incidit in annum 397, Georgii necem subnexuit; id quod sicuti pugnat cum Georgio Palæstino, ita non videtur cohærere posse cum Salonitano; illius quidem citius, hujus vero serius, quam oportuit, martyrium constituit. Diocletianus una cum Daciano Præside & quæstionem adversus Georgium Episcopum exercuit, & varia eidem supplicia decrevit, ut ex Actis Latinis colligitur. In eum igitur annum Georgii martyrium inciderit oportet, quo Diocletianus pariter & Dacianus Salonæ aderant. Hunc porro annum elici posse arbitror ex Actis Rosweydanis, in quibus scriptum invenio Diocletianum ingenti comparato exercitu, cum Daciano, & duobus aliis primariis viris, Roma profectum fuisse in Orientem, ut Persas Romanis provinciis infestos averteret; adde etiam, ut Achilleum Ægypti tyrannum opprimeret. Hic Diocletiani & Daciani ex urbe discessus contingere nequiit ante finem anni 295. vel post initium anni proximi 296. nam anno 295. Romæ Diocletianum fuisse docent Acta S. Susannæ, quam idem Imperator obtruncari jussit an. 295. III. Idus Augusti. Itaque Diocletianus copias Italicas in Orientem traducturus cum Magnentio, Theognide, & Daciano viris primariis, ut scriptum est in codice Gallico Rosweydi, exeunte anno 295. vel ineunte an. 296. in Dalmatiam trajecit; ubi exercitu in hiberna dimisso, alium exercitum ex Dalmatia & Illyricis provinciis collegit. Interea Dalmatas Christianos persequi haud destitit, in quos ut inquireret atque animadverteret, Daciano negotium dedit. His autem temporibus, cum Diocletianus itemque Dacianus in Dalmatia ac Salonæ versabantur, Georgii Salonitani Episcopi martyrium innectendum censeo, qui una cum Alexandra Imperatrice, quam secum Diocletianus Nicomediam perducere decreverat, capitalem sententiam subiit anno 296. intra finem Aprilis mensis. Majo autem ineunte Diocletianus cum utroque exercitu Italico & Illyrico Nicomediam proficisci properavit. Huic potissimum anno propterea illigandum puto Georgii Episcopi martyrium, quod alium annum haud invenio, cui aptius cohæreat Salonitana tum Diocletiani, tum Daciani commoratio. Quod autem in codicibus Lateranensi & Veronensi Georgius occisus esse dicitur *anno ab Incarnatione Domini fere ducentesimo nonagesimo primo*; itemque apud Petrum Parthenopensem, & Thomam Turgillum *circa annum* Domini 290, id non obstat, quo minus revocari possit ejus martyrium ad annum 296. Neque enim veteres scriptores temporum supputationem nimis exigue & exiliter ad calculos vocant, & integris potius ac solidis, quam fractis numeris & imminutis, ad explicandos temporum ordines utuntur; præter quam quod particulæ illæ *fere* & *circa*, quas ad eam temporis notam apponunt, satis indicant noluisse illos Auctores B. Georgii martyrium, certo definitoque anno affigere, sed integrum cuique relinquere in posteriores annos Georgiani martyrii epocham trajicere. *Georgii Salon. martyriũ anno 296. affigi oportet.*

Alteram temporis discrepantiam in iisdem Actis videre licet, quæ ad Georgii ætatem pertinet. Si Græcos Auctores consulimus, tum Georgius martyrium subiit, cum vigesimum fere & secundum annum agebat. Contra vero Latini Scriptores exhibent nobis hominem id ætatis auctoritatisque, ut & grandior natu, & Episcopali dignitate præditus fuisse videatur. Nam quæ sunt Episcoporum partes, eas ipse sibi sumit; sui quippe muneris atque officii esse ducit adversus hostes Christiani nominis in aciem prodire, palam libereque se Christi cultorem ac testem profiteri, Christiano gregi laboranti opem ferre, & pro *ovibus suis*, si necesse sit, vitam & sanguinem profundere. Operæ pretium est ipsum audire: *Væh nobis*, inquit, *inaniter Christi nomen gerentibus! Ut quid enim nati sumus, videre conculcatam Christianam religionem, & penitus silentes quasi consentire videamur, dicente Apostolo, non solum qui faciunt, sed & qui consentiunt facientibus, digni efficiuntur morte perpetua. Ubi est illud Evangelicum: Pastor bonus animam suam ponit pro ovibus suis? & qui me confessus fuerit* &c. Ad hunc modum loquentem Georgium, seque ipsum excitantem inducit codex Lateranensis, itemque Veronensis. *Secunda temporum discrepantia, ex ætate utriusque Georgii desumpta.*

Eodem pertinet, quod apud aliquos Georgianæ vitæ scriptores Georgius Alexandram Augustam filiæ vocabulo compellat, & contra idem Georgius ab Alexandra honorificentissimo patris vocabulo afficitur; qui tituli cum summæ adversus alteram reverentiæ, tum paternæ in alteram auctoritatis indices, abhorrent illi quidem a Georgio Palæstino admodum juvene, qui Alexandræ loco parentis per ætatem esse non poterat; præclare vero conveniunt in Georgium Salonitanum, qui annis longius esset provectus, idemque Episcopali dignitate emineret, Christianorum pater jure ac merito

haberi

haberi dicique potuit. Itaque ætatis Georgianæ discrepantia indicio est duos in iisdem Actis confundi permiscerique Georgios, Palæstinum, & Salonitanum; quorum primus vix annos natus duos & viginti, alter major ætate, idemque in altissimo ecclesiasticæ Hierarchiæ gradu constitutus pro Christo decertavit.

§. V.

De discrepantia martyrii Georgiani.

Hic martyrii nomine intelligi velim non solum genus illud supplicii, quod præclaris Christi athletis pœnarum finem & immortalis vitæ initium attulit, quove martyrium perficitur; sed præterea multos illos multigenerum cruciatus, quos quisque testificandæ religionis causa sustinuit. Fateor equidem eodem lethi genere idest capitis obtruncatione utrumque Georgium interiisse; neque abnuerim ex iis, quæ uterque pertulit tormenta, antequam capite plecteretur, nonnulla fuisse alteri cum altero paria & communia; sed in eo ferme variant Georgianæ historiæ exemplaria, quod in iis multæ ac diversæ suppliciorum species, in aliis aliæ referantur, quæ Georgius pertulisse dicitur, priusquam capitalem sententiam subiret: non est autem verisimile, tam varias ac multiplices pœnas uni eidemque martyri illatas fuisse, siquidem audiendi sunt acutiores Critici, quibus pœnarum varietas & multiplicitas, depravatorum Actorum indicio est: ex quo fit, ut eas in duos distrahi, & suas cuique attribui oporteat: nec Georgio Palæstino injurius censeri debet, qui rerum ac tormentorum, quod illi superfluit atque incommodat, in alium rejiciat.

Uterque Georgius capite damnatus,

sed ante supplicium capitale alius aliis cruciatibus affectus.

Porro triplex genus Actorum esse video, quæ sub nomine Georgii feruntur. Ad primum genus ea revocari possunt, quorum Auctores quidquid de utroque Georgio litteris ac memoriæ proditum invenere, id omne nullo discrimine delectuve habito in unum Georgium congesserunt; cumque ne id quidem satis materiæ esse ducerent, ex qua celeberrimi hujus martyris historia pro dignitate confici posset, multa præterea ex Actis aliorum Martyrum cognominum surripuisse videntur, quæ sub nomine Georgii Palæstini in publicum emitterent; ut satis appareat, iis non tam cordi fuisse, ut vera, aut verisimilia, quam ut multa & admirabilia de Georgio scriberent. In hanc primam Actorum Georgianorum classem referri licet Gallicanam, ut Papebrochius vocat, Legendam, & quæ, indidem paullo contractius descripta est, Vallicellanam historiam; quibus addi potest codex Rosweydanus, qui Græca omnia exemplaria, eodem Papebrochio teste, vel suppliciorum, vel miraculorum copia superat. In hujusmodi exemplaribus cum omnia confuse ac permixte coacervata sint, nulla cruciatuum diversitas apparet, unde duo Georgii inter se dignosci, & quæ ad alterutrum spectant, discerni queant. Hæc sane removeantur ab hac disputatione, cum ad eam, quam quærimus discrepantiam, seu diversitatem investigandam, nullo nobis usui esse possint.

Triplex genus Actorum Georgianorum.

Quæ alterius & tertii generis Acta circumferuntur, ea vero ad institutam disputationem pertinent, & alia quidem Græcis, alia Latinis litteris consignata ad nostram ætatem pervenerunt. Porro si cum Græcis Latina conferantur, quamvis multa in utrisque eadem, nonnulla tamen diversa in his atque illis describi supplicia animadvertes; ex qua diversitate colligi posse videtur alia ad Palæstinum, alia ad Salonitanum Georgium referenda esse. Id priusquam ostendo, illud memineris velim, quod iterum ac sæpius admonui, pleraque ex illis, quæ in Græcis exemplaribus continentur ad Palæstinum pertinere; quæ vero in Latinis leguntur, magna ex parte Georgio nostro attribuenda esse. Quod ne temere a nobis & sine causa dici existimes, illud argumenti seu conjecturæ loco esse potest, quod Georgius Palæstinus apud Græcos, Salonitanus apud Latinos notior erat, & nominis celebritate, cultusque splendore illustrior; ex quo conjicias velim, Græcos quidem ea præcipue tradere, quæ de Palæstino, Latinos vero ea potissimum persequi, quæ de Salonitano e litterarum monumentis cognoverant, vel fama & auditione acceperant. Quare inter Græca & Latina exemplaria hoc maxime interest, quod illa quidem Palæstini, hæc vero Salonitani Georgii res gestas in primis continent; sed prioribus illis Græci quædam intexuere ex tabulis Salonitanis decerpta, his autem posterioribus Latini haud multo plura ex historia Palæstini Georgii inseruerunt; unde orta est utriusque Actorum confusio & perturbatio.

Discrimina inter Acta Græca, & Latina.

Jam vero ut uno veluti in conspectu tota videri possit, quæ inter Græcos est, Latinosque codices cruciatuum diversitas, juvat hic breviter atque ordine percensere multa illa & varia supplicia, quæ Græci, quæve Latini Georgio illata commemorant. Universam martyrii rationem seriemque in hunc fere modum descriptam apud Græcos invenio. Georgium verberibus cæsum in carcerem detrudunt; humi prostratum ingenti lapide ejus pectori superposito comprimunt; in rota illigant, & per enses infra subjectos circumvolvunt; in foveam a calce adhuc candenti fervidam conjiciunt; ferreos ignitosque calceos in ejus pedes inducunt; os eidem contunditur; vapulat nervis bubulis; mortiferam potionem semel atque iterum impune haurit; tandem capite damnatur & plectitur.

Supplicia Georgiana quæ Græci,

Latini vero codices in referendis B. Georgii suppliciis paullulum a Græcis discrepant, & martyrii seriem paullo aliter contexunt. Siquidem apud eos Georgius primum equuleo, ungulis, facibus, & sale vulneribus injecto torquetur; tum datum in potione venenum illæsus ebibit; deinde in rotam, postea in sartaginem conjicitur; demum ad mortem rapitur, & capite obtruncato, perfecti absolutique martyrii palmam adipiscitur. Hæc omnia, quæ apud Latinos de Georgio scripta inveniuntur, Baronius ad quatuor suppliciorum summa capita revocat; quibus quidem reliquæ pœnarum species modo descriptæ veluti in suo quæque genere continentur; atque propterea ex omnibus Georgianæ historiæ exemplaribus illa sibi maxime probari, quæ cruciatibus non ita multis referta sunt, quamvis ob longiores paraphrases, & carmina identidem intertexta, a pristino illo minimeque fucato dicendi genere haud parum abhorreant. Vides itaque in utraque martyrii serie Græca & Latina partim eadem, partim diversa commemorari supplicia; quæ solum apud Græcos reperiuntur, ea ad Palæstinum, quæ apud Latinos tantum descripta sunt, ea ad Salonitanum Georgium referas velim; quæ vero utrobique recensentur, cum incertum sit, utri conveniant, ea vel alterutri, vel utrique attribuas, per me licet. Ex multimodis enim tormentorum generibus, quibus Martyres affici solebant, eadem aut prorsus similia utrique Georgio infligi potuisse nemo negaverit; illud certe nostro cum Palæstino commune fuit, quod uterque capitis obtruncatione martyrium absolvit.

& quæ Latini recensent.

Ratio secernendi supplicia, quæ ad Palæstinum, quæque ad Salonitanum pertinent.

Huc accedit, quod ex miraculis & factis egregiis

giis Georgii, alia Græci, alia Latini vel commemorant, vel prætermittunt, alia vero utrique narrant. Apud Græcos vox e cœlo demissa dicitur, & delapsus indidem Angelus, qui martyris vulnera sanaret; iidem tradunt duos Prætores Anatolium & Potoleonem ad Christum conversos fuisse, itemque Glycerium, cujus bovem Georgius ad vitam revocaverat; adduntque hominem jampridem extinctum, Georgio jubente ac vocante vivum valentemque e tumulo exiliisse, qui statim a suscepto baptismate martyrii palmam obtinuit. De his mirum apud Latinos silentium, unam rem alteramve narrant memoria ac litteris dignam, eamdemque a Græcis prætermissam; nimirum surdis ac mutis hominibus loquendi audiendique facultatem restitutam; & Dacianum necis Georgio illatæ auctorem igne cœlesti absumptum fuisse. Nam de ducentis illis & triginta mortuis in vitam revocatis, ut Jacobo Cardin. Stephaneschio quisquam credat, merito fortassis graviorum rationum auctoritatumque momenta ab eo requirat.

Miracula Georgiana alia apud Græcos, alia apud Latinos, alia apud utrosque.

Quæ autem de Georgio Latini pariter atque Græci litteris prodiderunt, hæc ferme sunt, eum cœlesti viso & suavissimo Christi alloquio recreatum fuisse, ægrotis quamplurimis salutem per eum restitutam, inanium Deorum templum ab eo cum simulacris eversum: ad hæc: ejusdem vel constantiæ, vel miraculis tribuendum esse, quod Athanasius Magus, a quo oblatum venenum impune obbiberat, itemque Alexandra Imperatrix Christianam religionem susceperint, & suo sanguine confirmarint, quæ quidem cum de utroque Georgio scripta sint, si non utrique, certe alterutri conveniant necesse est. Illud affirmare mihi posse videor, Alexandræ ad Christum conversionem omnino adscribendam esse Georgio Salonitano; nam ut alia prætermittam, Alexandra multo ante obierat, quam Georgius Palæstinus martyrium subiret: quippe Diocletianus, ut superiori paragrapho monuimus, Priscam uxorem habuit, cum eximium illum Christi athletam in Oriente altero fere mense, postquam persecutionem universalem edixerat, interfici jussit.

Alexandræ Conversio Georgio Salonitano adscribenda.

§. VI.

De judicibus Georgiano martyrio præpositis inter se diversis.

Diocletianum utriusque Georgii martyrio interfuisse ex omnibus fere historiæ Georgianæ exemplaribus, quæ nobis videre licuit, satis clare aperteque colligitur. Verum inter Græcos Latinosque Scriptores hoc maxime interest, quod priores quidem Magnentium Consulem cum Diocletiano, posteriores vero Dacianum Diocletiani nomine & auctoritate martyris quæstioni ac supplicio præfuisse tradunt. Nam qui Georgii martyrium Græcis litteris commendarunt, ii plane omnes Diocletiano judicium exercenti adjungunt Magnentium virum consulari dignitate præditum, atque Imperatori in primis carum, qui quæstionem adversus Georgium instituit, eumque variis percontationibus exagitat; qui ejusdem in Christiana religione extollenda, deprimendaque inanium Deorum superstitione constantiam ac libertatem increpat; qui denique auctor est Diocletiano capitalis in Georgium sententiæ ferendæ: *Imperator autem .... Magnentio cuidam ex confidentibus amico, qui tunc erat Consul, annuit, ut Georgio responderet: hic propius ad se illum accersens, Ecquis, inquit, tibi istius audaciæ, & magnæ in loquendo libertatis est auctor? Veritas, inquit Georgius. Tum Consul subjecit, quæ est illa veritas? Respondet Georgius &c. Magnentius autem ad eum* (idest Diocletianum) *ait: Est hoc in loco, Imperator, vir quidam magicæ artis peritissimus &c. Tunc Magnentius assistens Imperatori jussit D. Georgium, quibus adstringebatur, vinculis relaxari, & ad ipsum: Nunc, inquit, Dei tui mirabilia opera ostende &c. Imperator igitur adhibito in consilium Magnentio &c.* Hæc variis in locis dispersa collegimus ex Veneto codice Card. Bessarionis, cui fere consentiunt cætera Græcorum exemplaria, itemque Menæa, & Menologia. Porro ex his efficitur in hoc judicio, quod de Georgii Palæstini capite factum est, primas quidem partes Diocletiano, secundas vero tribuendas esse Magnentio, quem ipsemet Diocletianus ad quæstionem hanc in Georgium exercendam socium sibi atque adjutorem adscivit. Hæc autem cum a Græcis scripta sint, referenda censeo ad Georgium Palæstinum, qui apud Græcos majori, quam noster, famæ ac nominis celebritate floruit.

Diversi Judices apud Græcos & Latinos.

Magnentius commemoratur a Græcis.

Venio nunc ad Latinos, qui Georgium apud Dacianum Præsidem causam dixisse, ab eoque capite damnatum fuisse affirmant; quod cum in Georgium Palæstinum convenire nequeat, cujus quæstioni ac martyrio Magnentius, jubente ac præsente Diocletiano, præfuit, id ad Georgium Salonitanum referri oportet: *Imperantibus Diocletiano & Maximiano* (inquit Jacobus Stephaneschius) *sub Præside Daciano tanta persecutio Christianorum fuit &c.* Eodem initio iisdemque verbis utitur Jacobus de Voragine, itemque Auctor Legendæ Slavonicæ: *Eo tempore imperantibus Diocletiano, & Maximiano sub Præside Daciano, tanta persecutio Christianorum fuit &c.* Nec dissentit Petrus Equilinus: *Cum autem B. Georgius in civitate Militena tribunatus officio fungeretur, & Dacianus quidam Præses Christianos ultra modum persequeretur.* Unus est codex Veronensis, quocum Lateranensis congruit, in quo nusquam Dacianus, ubique Diocletianus & quæstiones exercens, & supplicia decernens, & longa cum Georgio colloquia interserens inducitur; velut si de causa Georgii solus Imperator per se ipse cognoverit, statuerit, judicarit. Verum in codicibus Gallicano & Vallicellano, & in aliis fere omnibus, quæ indidem desumpta sunt, Latinis exemplis adeo frequens est ac celebre nomen Daciani, ut Amanuensium vel inscitia, vel imprudentia eum in hac historia locum sæpe invaserit, quem Diocletiano tribuendum fuisse satis constat; idemque Dacianus alias Regis, alias Imperatoris titulo afficitur. Cæterum dubitari non potest, quin Diocletianus Georgii Salonitani martyrio interfuerit; id adeo intelligi licet ex illis hujus historiæ locis, ubi Dacianus, qui alibi Præses & Judex huic quæstioni præpositus dicitur, Regis nomine cohonestatur, ejusdemque uxor Alexandra fuisse traditur, id quod neque cum Daciano congruit, & planius explicatur in notis appositis ad Acta Georgii Salonitani, quæ infra subjiciemus.

Dacianus a Latinis.

In codicibus Lateranensi & Veronensi deest Dacianus.

In aliquibus Dacianus pro Diocletiano substitutus.

Restat de Daciano, ut pauca dicamus, quem Diocletianus quæstioni in Georgium nostrum exercendæ judicem præfecit. Id ut exsequar, operæ pretium duxi huc pauca quædam transferre ex Proœmio codicis Rosweydani, unde multa scitu digna suppeditantur, quæ licet cum exacta temporum descriptione non satis cohæreant, ab historia tamen illius ætatis non abhorrent. Cum Diocletianus Roma profectus ad bellum Persicum & Alexandrinum Italicas copias deduxit, *adjunxere se comites Magnentius, Theognis, Dadianus* (idest Dacianus) *nepotes Maximiani ac provinciarum Præfecti, pri-*

Tres Diocletiani in Orientem profecturi Comites.

primus quidem Libyæ, secundus Ægypti, tertius denique Syriæ &c. In eo autem Auctor hujus codicis perturbatione temporum peccavit, quod huic expeditioni præposuit Galerianam cladem a Persis acceptam, quam Italici exercitus conscribendi causam fuisse ait, cum Galerius, ut tradunt antiqui Scriptores, post confectum Alexandrinum bellum, & Achilleum devictum, male cum Persis pugnaverit, & rei infeliciter gestæ nuncii ad Diocletianum non in Italiam, sed in partes Orientis advenerint. Ad historiam vero, quod attinet, nihil fere est, quod reprehendi possit, aut cum veritate conciliari nequeat. Itaque Diocletianus tres e primaria nobilitate viros, eosdemque nepotes, seu consanguineos Maximiani vel Galerii, vel Herculei, Alexandrinæ, & Persicæ expeditionis comites delegit. His tres provincias nobilissimas, suam cuique decreverat, quas quidem, cum eo tempore domesticis externisque hostibus conflictarentur, vel a belli seditionisve periculo prope abessent, & præsidiis firmissimis muniri, & eximiorum Præsidum consilio, fidei, ac vigilantiæ committi oportebat. Magnentio obvenit Libya; Libyæ autem vocabulo Liburniam seu Dalmatiam subesse haud vana est suspicio; sunt enim, quæ proferre possem, haud pauca hujus appellationis vetera exempla. Sunt, qui per id temporis Diocleam matrem Diocletiani, summo cum imperio Dalmatiæ præfuisse tradunt; verum id non obstat, quo minus Diocletianus ejus provinciæ administrandæ adjutorem Magnentium matri dederit, qui rei militari præesset; & si quid tumultus, seditionisve, se absente oriretur, Dalmatas in officio contineret; fortassis enim jam tum Diocletiano suboluerat non deesse in Dalmatia, qui rebus novis studerent, quod deinde eventus comprobavit; nam dum ille Ægyptio bello distinebatur, Demosthenes quidam, popularibus suis ad defectionem compulsis, Regnum in ea provincia occupavit. Ægypto Theognidem præfecit, ut ejus opera uteretur ad profligandum Achilleum Ægyptiacæ defectionis auctorem, qui Alexandriam tyrannico dominatu oppressam tenebat. Denique Daciano præfecturam Syriacam mandavit, infestam ab incursionibus Persarum, qui Armenia majore vastata, Syriam quoque urendo populandoque sæpe peragrabant.

quibus tres nobilissimæ Provinciæ decretæ.

Ergo Diocletianus cum tribus hisce Præfectis in Dalmatiam trajecit vergente jam inclinatoque in hibernum tempus anno tertii sæculi 95. nisi ejus adventum in Dalmatiam ad initium anni proximi revocare placeat. Ibi hyemem copiis Dalmaticis atque Illyricis contrahendis consumpsit; nec vero e Dalmatia ante discessit, quam, Majo appetente, tempus bellicis expeditionibus idoneum adesset. Interea dum Persici & Alexandrini belli apparandi causa in ea provincia moratur, haudquaquam Christianis tranquillis & pacatis esse licuit. Ex quo Diocletianus se nomini Christiano infestum præbere cœperat, erat hoc illi solemne, ut ubicumque vel ad tempus consisteret, illic statim suum in Christianos odium exprometet. Igitur e tribus Præfectis, quos secum adduxerat, Dacianum delegit, quem Christianis inquirendis excruciandisque præficeret. Ubi vero ex iis aliqui ad Præfectum rapi, in carcerem trudi, cruciatibus torqueri cœperunt, tantus omnes terror invasit, ut plerique in latebras e publica luce conspectuque se conjecerint; multi etiam, quibus libertas & salus, quam fides & religio antiquior fuit, Idolis nefarias hostias immolaverint; nemo autem fuerit, qui se palam aperteque Christianum profiteri auderet. Id cum animadverteret Georgius Salonitanus Episcopus, & ex ea Christianorum sive ignavia, sive defectione intimis sensibus angeretur, suarum partium esse duxit, semet in apertum discrimen adducere, ut Christianæ religionis dignitati, & gregis sibi concrediti saluti consuleret. Itaque ultro Dacianum adit, hominis sævitiam increpat, in Ethnicorum simulacra, eorumque sacrilegam superstitionem gravi & vehementi oratione invehitur; se vero ad omnia quamvis multa & acerba pro Christo subeunda supplicia paratissimum esse profitetur. Quo quidem facto simul exemplum cæteris præbuit, quo excitati ex ingenti illo pavore se colligerent, & spiritus Christiano homine dignos susciperent; simul labem illam abstersit, quam ex aliorum vecordia, & proditione Christianum nomen contraxerat. Ita Georgius Episcopus *animam suam ponens pro ovibus suis* & sibi illustris martyrii palmam peperit, & cæteris ad mortem pro Christo obeundam vires & alacritatem injecit. Hæc partim ex Rosweydano codice, partim e Latinis exemplaribus, partim ex historia illorum temporum collecta, & alia cum aliis conjuncta exposuimus, ut inde appareat, qua ratione factum fuerit, ut Dacianus ex designatione Diocletiani jure quodam extraordinario in Dalmatia, Georgii quæstioni & martyrio præfuerit. Cave tamen confundas hunc Dacianum cum altero illo, qui aliquot post annis in Hispania, universali, jam sæviente persecutione, acerbissimam in Christianos quæstionem exercuit, eorumque multa millia extremo supplicio affecit. Is enim, cujus judicium ac sententiam noster Georgius subiit, statim pœnam suo dignam scelere suscepit, quippe de cœlo tactus ambustusque, quemadmodum docent Latini codices, horrendum in modum interiit.

Diocletianus in Dalmatiam trajecit,

ubi Christianos divexavit.

Georgii Salonitani ingens animus atque impertermitus.

Illud hoc loco inquirendum censeo, quid causæ sit, cur in Gallicano itemque Vallicellano codicibus Diocletianus Auctor decimæ & postremæ persecutionis, qui Dacianus ibidem per errorem vocatur, numquam *Romanorum Imperator*, *sed Rex Persarum* appelletur: *In illo tempore arripuit diabolus Regem Persarum, Regem super quatuor cedros sæculi, qui prior erat super omnes Reges terræ, & misit edictum, ut universi Reges convenirent in unum, & dum congregati fuissent numero septuaginta duo Reges &c.* Hæc e Ms. Gallicano, quo cum fere congruit Vallicellanum apographum: *Regnante impiissimo Daciano* (idest Diocletiano, cujus in locum, ut diximus, librariorum inscitia Dacianus subrepsit) *Regnante*, inquit, *impiissimo Daciano Imperatore, sive Rege Persarum, & ipse preerat super quatuor Cœli partes, quia prior erat super omnes Reges Græciæ, & misit edictum, ut universi Reges convenirent in unum; & dum congregati essent septuaginta quinque Reges Græciæ &c.* Regalem a Persis titulum Diocletiano inditum sibilis & cachinnis explodunt plerique; & vel hinc satis argumenti sibi esse existimant, cur Acta S. Georgii inter commentitias fabulas & meras nugas jure meritoque rejiciant. Ego vero non id ago, neque in eo nunc laboro, ut Gallicanæ, seu Vallicellanæ, ut vocant, *Legendæ* fidem & auctoritatem adjungam; quid meæ de utraque sententiæ sit, supra declaravi, cum eas nihil aliud esse dixi, nisi indigestam quamdam rerum ac suppliciorum farraginem ex Actis utriusque Georgii ineptissime conflatam; neque facile indidem testimonia sumpserim ad fidem faciendam, nisi forte sicubi cum aliis melioris notæ codicibus cohæreant. Præterquamquod cum, ejusmodi exordium, ubi Diocletianus Persarum Regis titulo afficitur, pertinere putem ad historiam Georgii Palæstini, propterea quia ibidem haud obscure designatur tempus *Persecutionis* universalis

Cur Diocletianus dictus Rex Persarum.

ver-

versalis, nihil mea refert, utrum res in eo descriptæ pro veris, an pro commentitiis habeantur. Verum enimvero, ut appareat non continuo ridendos esse veteres ac repudiandos, si quid aliquando scripserint, quod nobis incredibile & absurdum videatur, operæ pretium duxi rationes haud sane improbabiles afferre, cur Diocletianus Rex Persarum haud inepte appellari potuerit; quod quidem eo libentius facio, quia cum ostendo nec temere, nec sine ratione Diocletianum hujusmodi titulo cognominatum fuisse, veteres Martyrologos nec paucos, neque contemnendæ auctoritatis defendo, inter quos est Usuardus in apographo Hagenovensi, Rabanus, Notkerus, aliique, qui Dacianum idest Diocletianum vocant Regem, sive Imperatorem Persarum.

vel ab Syria & Palæstina ejusdem imperio subjectis,

Primum igitur Diocletiano id tituli sive cognominis obvenisse potuit e Syria, aut Palæstina, ubi tum versabatur, cum Georgii militis martyrio præfuit. Verisimile quippe est, ut supra diximus, olim universam Syriam ex eo interdum denominatam fuisse Persidem, quod cum Persæ illam in suam ditionem redegissent, eoque popularium suorum colonias deduxissent, illuc quoque gentis suæ vocabulum invexerint; id quod probabile esse multis exemplis tum ex antiquitate, tum e proximo & superiore sæculo in hanc rem prolatis supra ostendimus. Porro qui de rebus Diocletiani in Syria vel Palæstina gestis scribebant, maluerunt eidem titulum regium tribuere ex illa peculiari provincia, in qua tum conventibus edicendis, sanciendisque legibus omnia regis munera atque officia exsequebatur, quam ex amplissimo illo principatu, quem una cum Herculeo in omnibus Romani imperii provinciis obtinebat, ad eum fere modum, quo paucis ante annis Carolus VI. Romanorum Imperator, dum viveret, in Bohemia Bohemorum, in Hungaria Hungarorum Rex rite appellari poterat. Dicitur præterea Diocletianus præfuisse super quatuor cęli partes, vel super quatuor cedros sæculi, propterea quod ille unus inter cæteros, quos in societatem imperii adsciverat, vel auctoritate, vel potestate eminebat; hanc quippe eorum verborum vim atque interpretationem esse arbitror. Quod autem in ejus ditione amplius septuaginta Reges fuisse traduntur, id referendum censeo ad Præfectos in urbibus Syriæ ac Palæstinæ constitutos, quibus addi possunt Præfecti Cappadociæ & Ciliciæ, aliarumque Regionum, quæ a Syria prope aberant. Hos quippe regio titulo propterea ornari docet Jacobus Stephaneschius, quod *Regis locum teneant*, ac Regis nomine juri dicundo præsint.

vel per contemptum, & ludibrium a Romanis,

Deinde, quod vero propius mihi videtur, existimo Diocletianum Persici Regis titulo per ludibrium & contemptum a Romanis denominatum fuisse. Ex quo Diocletianus in Persidem belli causa profectus earum gentium mores atque instituta propius cognovit, mirifice illis delectari cœperat; indidem uxorem duxit Alexandram; Persico vestitu cultuque identidem utebatur; divinos etiam honores sibi adhiberi jussit, quibus Persæ suos Reges prosequi solebant; in eo, quod prope Salonam exstruxerat, magnificentissimo palatio primariis fœminis, quas e Perside captivas abduxerat, Gynæceum amplum in primis ornatumque constituit, & alia insuper multa ex legibus ac disciplina Persarum sibi adsciverat, suosque in mores induxerat. Id cum indigne ferrent Romani, quibus præterea aliis de causis Diocletianus jam senex in odium & contemptionem venerat, neque pati possent Romanum Imperatorem a majorum institutis in mores consuetudinesque barbarorum usque adeo degenerasse, ut oblitus esse videretur, quid nominis atque imperii gereret, quibusve populis præesset; in conviciis & probris, quæ illi objicerent, nihil magis in promptu habebant, quam ut eum Regem Persarum dictitarent. Et vero Diocletianus cum Romam venisset anno tertio exeunte quarti sæculi, ut vicesimum suscepti imperii annum solemni pompa celebraret, numquam prodibat in publicum, quin populi sibilis, dicteriis, atque adeo conviciis exciperetur; cumque hujuscemodi popularis licentia, seu verius petulantia magis in dies augeretur, quam ut diutius ferri posset, peracta vicennalium celebritate ex urbe repente excessit, ut fugam potius capescere, quam profectionem maturare videretur. Natura quippe inerat populo Romano mira dicacitas, & ad carpenda vel summorum virorum vitia acerrimum idemque promptissimum ingenium, ut ne ab ipsis quidem Imperatoribus cavillationes & convicia abstinerent.

vel denique ob victorias de Persis relatas.

Huc adde, quod Diocletianus, cum e Persis insignes victorias retulisset, Persici cognomen more majorum sibi adsciscere jure meritoque potuit; quæ tertia hujusce appellationis, de qua nunc agimus, causa esse potuit. Hinc enim factum esse conjicio, ut Scriptores aliqui, cum Diocletiano Imperatori cognomen *Persici* adscriptum legerent, neque satis adverterent id non ad gentes, in quibus dominabatur, sed ad gentes, quas devicerat, designandas appositum fuisse, ex *Diocletiano Imperatore Persico* Diocletianum Imperatorem seu Regem Persarum effecerint. Hæc fere habui, quæ in hanc sententiam exponerem, ut constaret, antiquis causas non defuisse, cur Diocletianum Regis Persarum titulo afficerent; quod documento nobis esse velim non statim antiquos codices & Auctores rejiciendos esse, habendosque ludibrio, si quid in illis reperiamus, quod neque verisimile, aut cum veteri historia consentaneum, & plane fabulosum atque commentitium videatur; ne forte dum illos ridemus, nos ipsi aliis ridendos præbeamus.

Quę hactenus de Georgianis historiis variis ac diversis copiose disserui, eo pertinent, ut ostenderem eas permixtas esse, & ex duplicis Georgii Actis coaluisse, quorum alter Georgius Salonitanus Episcopus fuerit necesse est, cum tertius Georgius illis temporibus æqualis non suppetat; & una eademque opera ex illa rerum, temporum, locorum confusione ea secernerem, quæ ad alterutrum pertinent, & sua cuique tribuerem. Nunc illis argumentis occurrendum censeo, quibus juniores quidam Acta Georgiana permixta oppugnant, omnemque illis fidem & auctoritatem detrahere conantur.

CAPUT IV.

Refelluntur argumenta, quibus acta S. Georgii impugnantur.

In Historiam Georgianā censura Catholicorū, & Hæreticorum.

Historias Latinas juxta Græcasque, multiplices & varias, quæ sub Georgii nomine feruntur, non solum plerique Eterodoxi, sed nonnulli etiam Catholici acriter vehementerque oppugnant; & quamquam utrique eamdem fere oppugnandi viam rationemque ineant, non eodem tamen utrique spectant, & longe diversum his atque illis finem propositum esse apparet. Nostri siquidem salvo martyris titulo cultuque, quem Georgio & ecclesiæ auctoritas, & multarum ætatum consensus attribuit, nihil aliud contendunt, nisi ut ostendant omnia fere, quæ de illo memoriæ aut litteris prodita sunt, vel commentitia esse, vel incerta & dubia,

dubie, quibus nemo fidem adhibeat, quin nimium credulus, & parum prudens haberi velit; hoc unum urgent, hic consistunt, nihil præterea moliuntur. Longius progreditur hæreticorum audacia, quorum ea mens, idque consilium est, ut proculcatis eversisque antiquis monumentis, quibus Georgii martyrium resque pro Christo gestæ continentur, in ipsum Georgium impetum faciant, eumque veterrimi cultus possessione dejectum inter Divos apocryphos & confictos rejiciant. Itaque ut Georgio aras, templa, venerationem omnem, Divique titulum adimant, ejusdem Actis fidem omnem abrogare conantur; quasi vero si hujusmodi Acta falsa & inania sint, sequatur illico nullum fuisse Georgium martyrem, nisi quem nimia credulitas, aut vana superstitio finxit. Esto sane, futilia sint, & nullius fidei ac pretii, quæ de Georgio in ejus Actis traduntur; habet tamen aliunde firmiora adminicula, quibus nititur, veri Georgii sanctitas & martyrium: quippe constans ac perpetua ecclesiæ traditio, consentiens omnium Martyrologorum auctoritas, celeberrimi cultus diuturnitas, sanctius & gravius testimonium eidem perhibent, quam ut Hagiomachorum insanis conatibus labefactari possit. Sed non est hujus loci atque instituti Georgium ab impudentissimis Hæreticorum calumniis vindicare; horum audaciam atque insaniam egregie refutarunt Robertus Card. Bellarminus in lib. de ecclesia triumphante, Daniel Papebrochius Com. præv. §. v. Nicolaus Serrarius, qui ex professo præstantissimi hujus martyris defensionem suscepit, eaque de re prolixam disputationem conscripsit, & alii præterea multi, ut si quid præclaris illorum lucubrationibus ipsi addere velimus, tempus terere in rebus minime necessariis, & actum agere videamur. Hoc unum nobis hoc loco propositum est, ut refellamus argumenta, quibus impeti solent promiscue & communiter omnia fere Georgianæ historiæ exemplaria, & in contemptum adduci, simulque ostendamus, nihil propemodum vitii iisdem inesse, nisi quod permixta sint, & ex utriusque Georgii Actis conflata. Cæterum dum Acta Georgiana a nostrorum oppugnatione defendo, una eademque opera hæreticis omnem Georgii ejusque cultus calumniandi ansam eripio, quippe qui idcirco Georgium Divorum Fastis expungant, usurpatique cultus reum faciant, quod in ejus Actis nihil sincerum, nihil non fictum & commentitium esse existiment.

§. I.

Rejiciuntur argumenta ex ipsis Actis deprompta.

Responsio ad 1. argumentum.

Ergo primum illud est, quod Actis S. Georgii vulgo objiciunt, in iis & genere diversa, & numero plura supplicia, facta, miracula referri, quam ut credibile sit omnia unius martyris propria esse & singularia; præterquamquod nullo modo prorsus inter se cohærent: ita sunt pleraque & personarum diversitate, & locorum ac temporum intervallo disparata. Verum huic argumento satis superque fecimus proximo capite; ostendimus quippe in duos Georgios distribui oportere, quæ uni perperam adscribuntur; his vero sejunctis, ac suis cuique restitutis, neque rebus, quæ propria est utriusque, historia nimium redundat, & si qua conjunctis Actis inesse videtur discrepantia, ab iisdem separatis omnino abest, longeque summovetur. Urgent porro, & multa ex Actis Georgianis hac illac decerpta in unum congerunt, partim, ut ipsi putant, incredibilia, partim vana & ridicula, partim turpia & flagitiosa, quæ ne in hominem quidem mediocriter ab honestate instructum, nedum in virum eximia sanctitate præditum cadere possunt. Quæ autem tantopere exaggerant, vehementerque improbant hæc fere sunt: *Dacianus Rex sive Imperator Persarum; Bos Glycerii Georgio Deum deprecante reviviscens; Conflictus cum Athanasio Mago; Mortuus ad vitam revocatus; Pugna Georgii cum Dracone, & regia puella immani laniena exempta.* Huc adde (quod vel fidem excedit, vel nefas sit de sanctissimo viro suspicari) *animum Alexandræ Imperatricis ab æternis, quibus jam addicta erat, cruciatibus vindicatam; suspectum Georgii cum vidua nescio quod contubernium; Fraudes atque insidias, quas Georgius ad interficiendos Idolorum cultores, molitus esse traditur.*

Loca quædam ex Actis Georgianis, ad fidem totius historiæ elevandam objecta.

Ad singula respondetur.

Sed argumenta ex his Actorum locis ducta, & cætera ejusdem generis promptissimum est refellere. Nam ad Dacianum quod attinet, supra docuimus, ubi Dacianus regio vel Imperatorio titulo afficitur, ibi Daciani nomine Diocletianum intelligi oportere; nec vero causam defuisse ostendimus, cur eum veteres Regem vel Imperatorem Persarum aliquando appellarent. Ad ea vero, quæ proxime subjiciuntur, de bove redivivo Glycerii, de Athanasio Mago, de homine ab inferis excitato nihil est, quod respondeam. Hæc & alia hujusmodi, quæ humanam vim potestatemque excedunt, Dei optimi maximi potentiæ nullis circumscriptæ limitibus adscribenda sunt, qui vult videri mirabilis in Sanctis suis. In his nihil incredibile, nihil absurdum, nihil singulare apparet, cui non simile quidpiam in aliorum Divorum Actis vel probatissimis reperiatur. Nihil vero causæ est, cur pugnam cum Dracone initam, ereptamque ex faucibus teterrimi monstri regiam puellam tantopere irrideas. Tota quippe illa narratio in eo dicendi genere versatur, quod allegoriam vocant, & longe aliter, atque ipsa verba significant, intelligi debet.

Georgii pugna cum Dracone allegorica.

Huic enim descriptioni subest res vera, eaque cum Georgii sanctitate plane consentiens, verborum ac sententiarum ambagibus involuta, quam proinde idonea interpretatione adhibita, evolvi explicarique oportet. Id nos haud multo post diligenter explanare conabimur; & ad historiam illorum temporum apte congruenterque declarabimus, quorsum spectet hujusmodi pugna, quid monstri fuerit Draco ille, quidve significet regia puella, cui Georgius auxilio fuit, & vitam ac salutem attulit,

Tria postrema indigna Georgio,

De tribus vero illis, quæ postremo loco ad reprehendendum arripueras, valde tibi assentior; sunt enim alia creditu, alia etiam auditu indigna, quæ hominis vel mediocriter prudentis fides respuat, & piæ religiosæque aures aversentur; ac propterea omnino ab Actis Georgii sive Palæstini, sive Salonitani amovenda ac resecanda censeo. Sed hæc descripta sunt in codice Vallicellano, cujus nulla est apud nos auctoritas. Neque enim id suscepimus, aut professi sumus nos illa omnia probaturos, quæ in omnibus & singulis Georgianæ historiæ exemplaribus traduntur. Tantum vero abest, ut Vallicellana historia nobis probetur, ut eam simul cum Gallicano codice, unde est descripta, unam omnium mendosissimam & profligatissimæ auctoritatis esse judicemus: quamquam ut nulla est tam mendax historia, quin vera falsis identidem intermisceat; sic etiam in hac multa continentur, quæ aut vera sunt, aut si rationibus & conjecturis aliunde adscitis defendi & illustrari queant, pro verisimilibus haberi possunt. Scio equidem a nonnullis non improbari Georgianum illud cum Vidua contubernium, alia-

in Codice Vallicellano continentur,

qui apud nos est nullius fidei.

que

que id genus; sed ipsi viderint, quemadmodum hæc cum Georgii sanctitate componi queant, ostendantque, si quo modo possint, in eam partem posse accipi, unde nulla præstantissimo huic Martyri labes inhæreat.

§. II.

Satisfit argumentis petitis ex Decreto Gelasiano.

ALterum argumentum ducitur ab auctoritate sane gravissima illius Romani Concilii, quod Gelasius Pontifex Maximus anno 494. coegit, cuique Episcopi omnino ad septuaginta interfuerunt. In eo concilio diligens & accurata quæstio instituta est de sacris atque ecclesiasticis libris, qui tum in vulgus longe lateque emanaverant, & a plerisque nulla prorsus nota, & animadversione præmonitis, passim & impune legebantur; simulque habitus est eorum delectus, qui vel in canonem recipiendi essent, vel digni haberentur, quos Christianus populus ad pietatem fovendam atque excitandam retineret ac legeret. Cæteros vero, unde nihil boni, vel plus mali, quam boni percipi posset, sacra Synodus reprobavit, & qua quisque dignus erat, censura confixit. In eam disquisitionem, ut aliorum Divorum, sic etiam Georgii Acta venere, quorum lectione seu publica, seu privata Gelasius eam præcipue ob causam Catholicis interdixit, quod ab hæreticis conscripta esse deprehendisset; ex quo intelligi licet in iis compertum fuisse aliquid pravi dogmatis, quo facile eorum, qui ea legerent, vel audirent, mentes animique infici possent. Sapientissimi hujus Pontificis verba, qua ad rem nostram pertinent, cum legi cognoscique dignissima sint, idcirco huc transferenda censeo: *Gesta*, inquit, *Sanctorum Martyrum, qui multiplicibus tormentorum cruciatibus, & mirabilibus confessionum triumphis irradiant, quis ita esse Catholicorum dubitet, & majora eos in agonibus esse perpessos, nec suis viribus, sed Dei gratia, & adjutorio tolerasse? Sed ideo secundum auctoritatem antiquam vel consuetudinem singulari cautela in sancta Romana ecclesia non leguntur, quia eorum, qui scripsere, nomina penitus ignorantur, & ab infidelibus aut dicta superflue, aut minus apte, quam rei ordo fuerat, scripta esse putantur: sicut cujusdam Quirici & Julittæ matris ejus, sicut Georgii, aliorumque passiones hujusmodi, quæ ab hæreticis probantur conscriptæ: propter quod (ut dictum est) ne vel levis subsannandi oriretur occasio, in sancta Romana ecclesia non leguntur &c.* Eamdem Synodicam & Pontificiam Sanctionem & iisdem fere verbis exhibuit Gratianus in antiquorum Canonum collectione, quam decretum inscripsit, distinct. xv. Cap. Sancta Romana ecclesia.

Conciliū Rom. sub Gelasio I.

Jam vero ex multis & variis Georgianæ historiæ apographis, quæ etiamnum extant, non satis liquet, quænam illa fuerint, quibus Gelasius canonicæ animadversionis notam inussit. Cæsar Card. Baronius in notis ad Martyrologium docet Vallicellanam Legendam eo Synodico, & Pontificio decreto perculsam fuisse, cumque hanc unam Gelasiano interdicto supposuerit, reliquas omnes, quæ de Georgio feruntur, historias ab ea censura videtur exemisse; ut ex ejus sententia, illa quidem rejici debeat, cæteræ vero impune retineri legique possint. Cæterum Daniel Papebrochius Com. prev. §. 1. n. 5. cui equidem vehementer assentio, ne illam quidem Vallicellanam Gelasii vetito obnoxiam esse existimat, sive quod hujusmodi historiam aliquot sæculis post Gelasianum decretum compositam esse censet, sive quod nihil in ea subolet hæreticæ pravitatis, quæ fuit causa præcipua, cur Gelasius Acta S. Georgii interdictorum codicum catalogo adscripserit. Quas rationes attulit Papebrochius, ut Vallicellanam historiam Gelasianæ censuræ subduceret, ex iisdem conficitur multo probabilius Pontificio illo interdicto eximi posse ac debere cæteras omnes historias, quæ nunc sunt in manibus, & sub Georgii nomine circumferuntur; nam præterquamquod ab iis abest quidquid in codice Vallicellano jure meritoque viri docti reprehendunt, ne leve quidem in iisdem hæreseos vestigium, vel quidpiam absurdi deprehenderis, unde *subsannandi orîatur occasio*, quod canonicæ animadversioni causam præbuerit; & cum omnia omnino Georgiani martyrii exempla, quæ ad nostram ætatem, nostrasque manus pervenerint, ex utriusque Georgii Actis conflata, permixtaque sint, hujusmodi vero permixtio tum primum fieri cœperit, cum jam esset in exitu sæculum septimum, ut supra ostendimus, necessario sequitur hæc longe alia esse ab illis, quæ duobus ante sæculis Gelasius inter codices apocryphos rejecerat. Quare id verisimillimum puto, quod Papebrochius docet, nimirum Acta illa Georgii, quæ Pontificis, conciliique Romani proscriptionem subiere, solerti Episcoporum studio undique statim fuisse conquisita, & flammis tradita, vel certe abolita sic prorsus, ut nullum eorumdem exemplar ad posteros pervenerit. *Quod igitur* (ait Papebrochius Com. præv. §. 1. num. 5.) *de rejectis a Gelasio Cyrici, & Julittæ Actis, etiam de istis melius pronunciasset Baronius intercidisse: sicut interciderunt, vel potius pio Catholicorum studio abolita fuerunt omnia fere Evangelia supposititia, Actus Apostolorum, libri de Christo, de Deipara, de Patriarchis fabulosi; opuscula pseudepigrapha aut hæretica, quæ in sat longo Apocryphorum a Damaso rejectorum Catalogo continentur; quæque in rerum natura fuisse nesciremus, nisi ibi legerentur nominata.*

Nulla ex historiis Georgianis, quæ adhuc extant, Gelasii decreto obnoxia.

Ex hisce liquido constat nihil argumenti adversus Acta S. Georgii, quæ nunc extant, ex Romano illo concilio, Gelasiique decreto proferri posse. Illud vero, quod in suo Sanctuario Thomas Turgillus tradidit, Acta S. Georgii proscripta item fuisse a Pelagio Romano Pontifice, nullo modo prorsus assentior. Nam Pelagianæ hujus censuræ nemo præter unum Turgillum mentionem fecit; & inter canones a Pelagio constitutos ne vestigium quidem hujusce interdicti reperies. Quocirca sane vereor, ne Turgillus nominis similitudine deceptus, Pelagium pro Gelasio scripserit; & quod Gelasii auctoritate sancitum fuerat, Pelagii sententiæ ac nomini supposuerit.

§. III.

Refutatur argumentum ex Nicæna Synodo falso prolatum.

CUm igitur ex Gelasiano decreto, quod volunt, efficere nequeant adversarii, aliunde arma comparant, quibus Acta S. Georgii vehementius oppugnent; iisdemque objiciunt auctoritatem concilii Nicæni, cujus judicio gravissimo & maximo damnata esse contendunt. Nicænæ sententiæ ac censuræ testes citant Jacobum de Voragine, itemque Petrum Equilinum: *Ejus Legenda*, ait Jacobus, *inter scripturas apocryphas in concilio Nicæno annumeratur, ex eo quod ejus martyrium certam relationem non habet* &c. Idem plane scripsit Petrus Equilinus: *Hujus Martyris legenda*, inquit, *in concilio Nicæno inter apocryphas annumeratur, eo quod*

Actis Georgianis nullam notā inussit Synodus Nicæna.

quod in ejus martyrio multa diversitas inveniatur &c. Mihi vero venit in mentem subvereri, ne quemadmodum Pelagio Thomas Turgillus, sic etiam ii concilio Nicæno adscripserint, quod de historia S. Georgii Gelasius & concilium Romanum graviter sapienterque decrevit. Idem suspicari videtur Florentinius in notis ad Martyrologium Hieronymianum, quas apposuit ad diem 24. Aprilis: *Tam diversa*, inquit, *de eo scripta sunt, & ab hæreticis ita immutata, ut Gelasius ejus vitam inter apocrypha rejecerit: quam censuram non Gelasio, sed Nicæno concilio tribuit Petrus Natalis lib.* 4. *c.* 28, *qui etiam in Actis S. hujus Martyris ad calcem ex pluribus codicibus Mss. dissonantias animadvertit tum in modo, tum in tempore, tum in judicis persona.*

Et vero, si quod de censura Nicæna scriptores illi tradunt, id ad primam Nicænam Synodum referri volunt, quomodo suam sententiam confirmare possint, vix invenient. Siquidem cum ex omnibus canonibus, quos Nicæni Patres in ea Synodo condiderunt, quatuor omnino ac viginti supersint, in his ne tenue quidem indicium apparet, unde colligi possit Acta S. Georgii in eo concilio, longe omnium sanctissimo & celeberrimo proscriptionis sententiam subjisse. Haud equidem inficior ab Nicænis Patribus in disquisitionem adductos esse sacros utriusque Testamenti codices, & in canone ad id constitutum ex ordine relatos; id quod haud obscure declaravit Hieronymus ep. 3. ubi profitetur se ob auctoritatem Synodi Nicænæ librum Judith recipere, atque in Divinarum Scripturarum numero habere. *Sed quia*, inquit, *hunc librum Synodus Nicæna in numero Sanctarum Scripturarum legitur computasse, acquievi postulationi vestræ*. Quemadmodum vero hunc, aliosque plures ejusdem concilii canones vetustas intercepit, sic etiam intercidisse potuit decretum illud, quo S. Georgii Acta legi ac retineri vetarentur. Huc accedit, quod Gelasius præter cæteras hanc rationem suo interdicto subjecit, quod proscriptæ ibidem historiæ *secundum antiquam auctoritatem vel consuetudinem singulari cautela in S. Romana ecclesia non legantur*. Porro cum Gelasius antiquam auctoritatem laudat, videtur spectare ad Nicænum aliquod decretum, quod gravi censura historiam Georgianam confixerit. Verum hæ conjecturæ leviores videntur esse, quam ut ex ipsis certi aliquid effici statuive possit. Utcumque tamen fuerit, illud satis constat nullum in concilio primo Nicæno præjudicium factum fuisse in ea S. Georgii Acta, quæ nunc existunt; quippe cum, ut sæpe diximus, hujusmodi exemplaria ex utriusque Georgii Actis composita non ante septimum sæculum describi, vulgarique cœperint.

De altera vero Nicæna Synodo ut brevissime respondeam, utar iisdem verbis ex Italico in Latinum conversis, quibus Laurentius Finicchiarus argumentum ab hujus concilii auctoritate ductum refellit: *Nihil legitur*, inquit, *in toto concilio Nicæno* II., *quod historiæ nostræ fidem abroget, eamque vel falsam, vel aprocrypham esse declaret, ut cuique manifestum erit, qui ejus Concilii Acta omnia percurrat*. Nec vero opus est pluribus verbis refellere eos, qui ex eo concilio, cujus auctoritate historiam S. Georgii oppugnant, ne verbum quidem huic historiæ incommodum proferre possunt.

E sexta Synodo nullum in Acta Georgiana præjudicium proferri potest.

Nihilo autem operosius est illos confutare, qui ad eamdem historiam labefactandam abutuntur canone 63. sextæ œcumenicæ Synodi, quam Agatho Romanus Pontifex ad duplicem in Christo voluntatem, divinam & humanam contra Monothelitas sanciendam, octogesimo anno septimi sæculi convocari jussit. Hujusmodi canon uti extat apud Finicchiarum part. 1. §. IV., est hujusmodi: *Quæ a veritatis hostibus falso conficta sunt Martyrum historiæ, ut Dei Martyres ignominia afficerent, & qui eas audituri essent, ad infidelitatem adducerent, in ecclesia non publicari jubemus, sed eas igni tradi. Qui autem eas admittunt, vel tamquam veris iis mentem adhibent, anathematizamus*. Sed cum in eo canone generatim Acta Martyrum conficta verbis sane gravissimis rejiciuntur, nulla Georgii historia nominatim proscribitur. Vide porro, ne temerarium sit canonicæ huic censuræ id tuo arbitratu subjicere, quod an sapientissimi illi Patres decreto suo complecti voluerint, minime constat; præsertim cum ab Actis S. Georgii longissime absint omnes illæ fraudis, & falsitatis notæ, ob quas rejectæ sunt ab eo concilio historiæ Martyrum, flammisque adjudicatæ. Nihil enim in illis apparet, quod vel ab hæreticis esse confictum jure suspicemur, vel D. Georgium afficiant ignominia, vel denique pios homines ab recta in Deum fide in errorem abducat. Quod si hujusmodi notas in Vallicellanam historiam aliqua ex parte convenire existimas, haud equidem repugnaverim; sed ne hanc quidem ea censura inustam fuisse contendo, quippe quæ Papebrochio teste conscripta fuit duodecimo sæculo, cum a sexta Synodo anni amplius quingenti effluxissent.

§. IV.

Aliis aliunde ductis argumentis respondetur.

Verum, inquiet aliquis, si Actis S. Georgii iis, quæ nunc extant, nihil umquam censuræ neque vetera concilia, neque Romani Pontifices inflixerint, quid est, quod Ado, quod Usuardus, quod Mombritius, aliique Veteres & juniores Hagiographi eadem Acta inter *scripturas apocryphas* annumerant? quid est, quod ecclesia Romana veteres S. Georgii lectiones, ex vulgatis ejusdem Actis depromptas, e Breviario Romano sustulerit? In promptu est, quod hisce interrogationibus breviter subjiciam; nam ut a postrema initium respondendi faciam, cum Romani Censores, correctioni veteris Breviarii præpositi, quædam in illis lectionibus animadverterent, quæ inter se minus cohærebant, & nulla illis oboriri posset suspicio de duobus Georgiis, inter quos ea distribui oporteret, quæ in unum convenire non poterant, jure meritoque verendum esse censuerunt, ne quid falsi illis subesset, indignumque propterea, quod in eo statarum precum sanctissimo codice locum obtineret. Atque id causæ fuit, cur ecclesia Romana pro singulari sua prudentia hujusmodi lectiones ex Breviario deleri jusserit. Est enim hoc proprium ac singulare illius ecclesiæ, quæ cæterarum omnium Mater est, & Magistra, ut in iis, quæ ad Divorum, Deique cultum quoquo modo pertinent, non solum quæ perspicue falsa sunt, sed etiam quæ vel tenuissimam falsitatis speciem præseferunt, rejiciat atque abjudicet; in his quippe rebus dijudicandis hanc sibi potissimum regulam constituit, ut si in alterutro sit peccandum, malit videri nimis cauta, quam parum prudens. Cæterum aliæ particulares ecclesiæ, veluti Ferrariensis, itemque aliqui Religiosi cœtus, qui res hujusmodi non tam aurificis statera, quam populari quadam trutina examinandas putant, iisdem lectionibus ad diem festum S. Georgii celebrandum concessu permissuque Romanorum Pontificum hodieque utuntur. Adde, quod ecclesia Græca in suis Menæis ac Menologiis etiamnum retinet permulta, e vulgaribus S. Georgii Actis

Cur e Romano Breviario Lectiones de S. Georgio sublatæ.

sed retentæ in aliis peculiaribus Breviariis.

Actis desumpta, ex quibus constat solemnis ejusdem Martyris Liturgia, jam inde antiquitus apud Græcos recepta & usurpata.

Quod vero ex Adone, Usuardo, cæterisque Hagiologis objectum est, qui Acta S. Georgii inter scripturas apocryphas rejiciunt, id referendum censeo ad eam historiam ab Hæreticis compositam, cui fidem omnem decretum Gelasii jamdudum derogaverat. Cum autem constaret de hujusmodi decreto, neque his auctoribus satis compertum esset, quænam Georgii Acta ejus Pontificii Synodici decreti censuram subierint, omnia promiscue suspecta habuerunt, & ex hac præjudicata opinione sine ulla exceptione lectorem admonendum putarunt, *ejus gesta passionis inter apocryphas annumerari scripturas*. Ceterum quos Adoni, Usuardo, aliisque citatis Martyrologis, sive Hagiographis opponam, habeo Notkerum, Rabanum, aliosque ejusdem fere ætatis & auctoritatis, qui ex Actis iisdem S. Georgii, quæ etiamnum supersunt, rerum copiam & materiam sumpsere, unde hujus Martyris elogium augerent, ac locupletarent: tantum abest, ut notam ullam illis ab Gelasio inustam putaverint, ut iisdem ad describendas Georgii laudes uterentur. Quid quod extat apud Sollerium in Auctariis ad diem 23. Aprilis Usuardinum elogium S. Georgii desumptum ex Hagenovensi apographo, in quo neque ulla nota ejusdem Acta afficiuntur; & longe plura ex iisdem Actis descripta apparent, quam quæ cæteri Martyrologi indidem ad ejusdem S. Georgii commemorationem exornandam sumpserunt.

Cur Acta Georgiana apud aliquos Martyrologos apocrypha dicta.

Verum ut ab Actis Georgianis, quæ ab omni ecclesiastica censura prorsus intacta esse contendo, omnem omnino suspicionem amoveam, operæ pretium arbitror in medium proferre testimonia Auctorum vel sanctitate, vel doctrina illustrium, qui eadem Acta vel laudarunt, vel nullis censuris obnoxia esse docuerunt.

§. V.

De Actis S. Georgii testimonia illustrium virorum.

SI quis cupit omnia Georgii Beatissimi viri facta cognoscere, historiam de ipsius Martyrio conscriptam legat, & ex illa ediscat certaminum magnitudinem, & illius optimi Bellatoris altum animum, & justissimam victoriam, divinorumque præmiorum dignam mercedem. S. Andreas Creten. in oratione de laud. S. Georgii.

Ne quis putet hanc historiam, quam nos in lucem proferimus, a duobus jam dictis Auctoribus contextam eamdem esse, quam ipse Beatissimus Gelasius reprobavit, sciat ipsam Orientalis ecclesiæ testimonio confirmari, in qua singulis annis recitatur in compendium redacta. Aloys. Lipom. Ep. Veron. Tomo IV. de Sanctis.

De eo extat Sermo S. Petri Damiani, & Encomium Metaphrastis, qui ejusdem vitam olim conscripsit. Tu vide Lipomanum & Surium. Illa, quæ ex Sanctione Gelasii in Apocryphis censetur, non ea sane est, quæ ab iis Græcis memoriæ proditur. Petrus Galesinius Protonot. Ap. in notis ad suum Martyr. 23. Ap.

Adverte, quod inter alias Sanctorum historias, quæ a Papa Pelagio (cor. Gelasio) *tamquam apocryphæ notatæ sunt, & repudiatæ, fuit etiam historia quædam, quæ circumferebatur, vita S. Georgii; qualis non est hæc scripta; siquidem in universo Oriente, unde ortus erat hic sanctus, & ubi de ejus martyrio magna cura investigatum fuit, hæc recitatur vita, sicut hic a nobis descripta.* Thomas Turgillus Ord. Prædicat. de Aragonia, in Thesauro Concionatorum ad die 23. Apr.

Animadvertendum, quod historia seu Legenda hujus Sancti inter apocryphas annumeratur, ut patet dist. 15. Cap. Sancta Romana Ecclesia, non quidem quoad omnia, sed quoad aliqua, quæ notantur de veritate dubia, ut de Dracone interfecto, & de filia Regis ab eodem Georgio modo prædicto liberata; sic enim dicit D. Antoninus in Chronica sua par. 1. tit. 8. cap. 1. §. 23. Veruntamen hodie dicta historia communiter prædicatur. Insuper & B. Georgius solet depingi armatus & eques, atque cum lancea perfodiens Draconem. Aliqui insuper simul depingunt puellam. Sed ex quo hoc non est contra fidem, neque contra bonos mores, ut de se constat, nullum salutis imminet discrimen, ita credere, vel non credere. Guillelmus Pepinus Theol. Parisien. Ord. Præd. in Sermonibus de Sanctis; Sermone de B. Georgio M. pag. 174.

Decretum Gelasii eas solum Martyrum historias confixit, quæ scripta sunt ab hæreticis, non autem Georgianam. Laurentius Finicchiarus S. J. Siculus de Laud. Megalomartyris S. Georgii ex editione Italica Panormitana part. 1. §. V.

Quænam illa sit Passio S. Georgii apocrypha, quæ quia ab hæreticis perhibetur conscripta, notitiæ librorum apocryphorum, qui non recipiuntur, inseritur a Gelasio, operose indagavit Baronius, tandemque invenisse sese arbitratur in sua Vallicellana Bibliotheca in antiquissimo, ac pene vetustate consumpto codice pag. 159. multis procul dubio refertam mendaciis .... Nos quoque in dicta Bibliotheca tomo ac folio citato reperimus eadem Acta characteribus exarata Longobardicis, ut sexcentorum & amplius annorum codex videri possit .... est autem eorum hoc principium: Regnante impiissimo Daciano Cive Persarum, & ipse præerat super quatuor sæculi partes, quia prior erat super omnes Reges Graciæ. Sunt ea sane non tantum fide, sed etiam lectione indignissima; verum quantum possumus dijudicare ex stylo verbisque ætatis longe posterioris, & versibus sub finem insertis, ipsius, in quo descripta sunt, codicis ætatem haud potuit auctor excessisse ... Quisquis ergo illa scripsit versibus ac stylo sæculi XII., præ oculis habuit aliam longe vetustiorem legendam .... Inter tam multa absurda nihil reperio, unde eorum auctor hæreseos debeat haberi suspectus. Quod igitur de pariter rejectis a Gelasio Cyrici, & Julittæ Actis, etiam de istis melius pronunciasset Baronius intercidisse, sicut interciderunt aut potius pio Catholicorum studio abolita fuerunt omnia fere Evangelia supposititia, Actus Apostolorum, libri de Christo, de Deipara, de Patriarchis fabulosi; opuscula pseudepigrapha, aut hæretica, quæ in sat longo Apocryphorum a Damaso rejectorum Catalogo continentur; quæque in rerum natura fuisse nesciremus, nisi ibi legerentur nominata. Daniel Papebrochius tomo III. die 23. Ap. Com. præv. §. 1.

CAPUT V.

De Actis Georgii Salonitani Episcopi.

HActenus de Actis utriusque Georgii permixtis atque confusis disseruimus; & causas investigavimus, unde orta est, & præcipua quædam capita, ad quæ revocari potest hujusmodi confusio, singillatim, accurateque persecuti sumus. Ex hac præterea multiplicium, & complicatarum rerum permixtione, quoad ejus fieri potuit, explicate ac distincte evolvimus, quæ ad alterutrum spectant, & alia ab aliis secrevimus, & sua cuique restituimus; ac de-

ac demum argumenta discussimus, quibus hujusmodi Acta vulgò impugnari solent. Nunc ex tam multis ac variis Georgianæ historiæ Latinis exemplaribus unum illud proferre libet, quod quamvis non sit omnino integrum, ab omnique permixtione purum ac sincerum, ad vetera tamen, & germana Georgii Salonitani Acta propius, quam cætera, accedere videtur. Nam cum eorum exemplarium, quæ supra recensui, nullum prorsus extet, quod plane simplex & incorruptum haberi possit, ut cuique minimum admixtionis inest, ita illud judicari debet proxime a propriis verisque Georgii nostri Actis abesse. Porro si quod est ejus generis apographum, illud sane mihi videtur esse, quod Jacobus de Voragine collectis a se Divorum historiis inseruit, quas ex antiquis probatisque monumentis descripsit, ut testatur Claudius Rota, qui collectionem illam, appellatam *Auream Legendam*, sive *historiam Longobardicam* typis Lugdunensibus evulgandam curavit anno 1519.

Acta Georgiana auctore Jacobo de Voragine propius absunt ab Actis sinceris Georgii Salonitani.

§. I.

Jacobus de Voragine ab injuriosis quorumdam censuris vindicatur.

Scio equidem apud quosdam nihil esse hoc auctore atque opere contemptius; nec vero negaverim in ea collectione quædam inveniri, quæ viris doctis atque eruditis merito displiceant. Sed cujus est tanta solertia, tam acre, tam lynceum experrectumque ingenium, quin operi aliquando indormiat, qui omnia pervideat, nihil offendat, nusquam incurrat? Cæterum satis mirari non possum, quid causæ sit, cur is Auctor tantopere contemnatur. Scripserit sane stylo, ut ajunt, ferreo, certe quidem minus Latino, quam ut eruditæ aures ferre possint; quod si vitium est, commune illi cum cæteris ejusdem ætatis scriptoribus fuit; at erat non modo pius & doctus, sed prudentia judicioque singulari; id quod Baptista Michael, Leander Albertus, Ferdinandus de Castilio, aliique testantur. Quanti Jacobum de Voragine fecerit Joannes Bollandus, satis ipsemet declaravit in Præfatione generali ad Acta SS. cap. 1. §. 4. ubi eidem & doctrinæ, & religionis, & prudentiæ testimonium amplissimum tribuit; affirmatque nihil in suam Legendam transtulisse, quod non ex optimis veterrimisque codicibus desumpserit; idque sibi satis exploratum esse, qui plerasque ab eo descriptas Divorum historias cum antiquis ac germanis monumentis contulerat, & omni ex parte congruere compererat.

Jacobus de Voragine a multis per injuriam contemptus,

de quo perhonorifice sentiunt Hagiographi Antuerpien.

Quod vero pertinet ad historiam D. Georgii, non deerant sane permulta & ubique pervulgata MSS. exemplaria, unde Jacobus delectu habito, & singulari, quo pollebat, judicio adhibito, ea potissimum decerperet, quæ vera, aut certe verisimilia esse duceret. Certe Papebrochio aliisque cordatis ne venit quidem in mentem dubitare, quin ille quidquid de B. Georgio scripsit, id omne desumpserit ex aliquo codice, & quidem perantiquo, ut Gaspar Esculanus, & Laurentius Finicchiarus docent. Idem Papebrochius, cum Jacobum vindicaret a calumniis Isaaci Ponzani, qui huic præclarissimo viro turpissime maledixit, quamquam eum nimia aliquando credulitate peccasse arguat, facere tamen non potuit, quin Auream legendam iis, quibus digna erat, laudibus afficeret; quippe cum ætas illa haud sane admodum culta, cujus commodo Jacobus, cum scriberet, inservire voluit, multum ex eadem legenda utilitatis perceperit. *De veris Sanctis*, inquit Com. præv. §. v. *falsa quædam successu temporum scripta, nimiumque facile a Jacobo recepta non diffitemur, immo ipsi sæpe primi ostendimus; sed dignum negamus virum professione religiosum, moribus inculpatum, gradu Episcopum, qui a Sciolo & Novatoribus sic proscindatur, ob librum magno illius sæculi commodo, licet non maximo, & stylo non latinissimo scriptum.*

Illyricum Sacrum.

Verum in hac D. Georgii historia examinanda probandaque, quam cautum se atque adeo difficilem Jacobus præbuerit; & quantopere illi cordi esset sinceri historici officium, quo cavetur, ne quid falsi aut dubii dicere audeat, ne quid veri & certi non audeat, vel illud argumento est, quod in eo, quem huic historiæ præfixit, prologo nihil eorum dissimulavit, quæ Actis S. Georgii obesse viderentur; nam & lectorem de illa censura admonuit, quam historiæ Georgianæ ab Nicæno concilio inflictam putavit; & quæ de Georgii martyrio variant Auctores, aperte & ingenue exposuit, propterea quod verebatur, ne quid in historia ab se descripta lectoribus obtruderet, quod canonicæ illi animadversioni subesset; vel ob varias atque inter se dissidentes scriptorum opiniones, falsi suspicionem haberet. Præclara Jacobi admonitio digna mihi visa est, quæ huic loco interseratur; ex qua quoddam veluti specimen capere liceat diligentiæ & cautionis, quam ille in describendis Divorum historiis adhibuit: *Ejus legenda inter scripturas apocryphas in Nicæno Concilio connumeratur ex eo, quod ejus martyrium certam relationem non habet. Nam in Kalendario Bedæ dicitur, quod passus sit in Persida civitate Diospoli, quæ prius Lydda vocabatur, & est juxta Joppem; & alibi dicitur, quod passus sit sub Diocletiano, & Maximiano Imperatoribus. Alibi legitur, quod sub Diocletiano Imperatore Persarum præsentibus 70. Regibus imperii sui. Hic dicitur, quod sub Daciano Præside Imperantibus Diocletiano & Maximiano.* Eamdem criticam animadversionem, & iisdem fere verbis ex Jacobo desumpsit Petrus Equilinus, & quam ille præposuit, hic subjecit Actis S. Georgii. Cæterum ad ea, quæ ex censura concilii Nicæni, vel ex rerum discrepantia ad labefactandam historiæ Georgianæ fidem objici solent argumenta, capite superiori respondimus. Quod autem Jacobus de Voragine, itemque Petrus Equilinus ajunt in *Kalendario Bedæ* martyrium S. Georgii affixum esse *civitati Diospoli in Persida*, id ex aliquo Bedæ apographo uterque descripsit, quod nobis ignotum est; nam in eo, quod nunc extat, genuino Martyrologio Bedæ hæc solum leguntur: *Natale S. Georgii Martyris*, nec locus martyrii additur, qui abest etiam ab hodierno Martyrologio Romano, ubi ad verba illa Bedæ, hæc apponuntur ex Usuardo: *cujus illustre martyrium inter coronas Martyrum ecclesia Dei veneratur.* Sed in eo cum cæteris erravit Jacobus, quod quidquid de Georgio scribebat, id omne, non ad Salonitanum nulli tum cognitum, sed ad Palæstinum Martyrem, quem omnes norant, pertinere existimabat.

Censura Jacobi in Acta Georgiana.

Cæterum si nihilo secius homines quidam contentionis cupidiores, quam veritatis, nimiam Jacobi credulitatem accusare pergant, præsertim quod celebrem illam de interfecto Dracone victoriam & recipere, & concoquere potuerit, accusent sane Albertum Magnum, accusent Alberti Discipulum longe maximum D. Thomam Aquinatem, accusent Jacobum Card. Stephaneschium, accusent Petrum Equilinum, & alios quamplurimos bonos & graves auctores, qui adeo non existimarunt historiam illam contemptu, quam relatu digniorem, ut ab sua gravitate & prudentia minime alienum duxerint,

Georgiana cum Dracone pugna, non solum ab Jacobo,

sed etiam ab aliis gravissimis viris recepta.

xerint, eamdem sine dubitatione excipere, & suis præterea scriptis commendare. Sed ad vindicandam Jacobi auctoritatem facere nequeo, quin huic loco intexam præclarum illud sanctitatis & sapientiæ testimonium, quod eidem tribuunt Hagiologi Antuerpienses in prætermissis sub die xv. Julii: *Jacobus de Voragine Genuensis Archiep., ex Ordine S. Dominici assumptus, satis communiter a suis Beati titulo insignitur, sicque hac die refertur in Diario Marchesii; quin & imaginem altari ejus nomini dicato impositam asserit Joannes Michael Pius in Dominicana Progenie pag. 422. appensaque ibidem anathemata &c. Scimus virum multa doctrina & sanctitatis laude claruisse, mortuum anno 1298. Verum Beati aut Sancti honores legitime permissos aut decretos ignoramus.*

§. II.

Quam ob causam potius ex Aurea Legenda, quam aliunde Acta Georgii Salonitani desumpsimus.

Ex Aurea Legenda Acta Georgii Salonitani sumpsimus.

CUr autem ex omnibus Georgiani Martyrii Latinis historiis hanc ab Jacobo descriptam potissimum delegerim, & ad sincera ac germana Georgii Acta proxime omnium accedere putem, hoc potissimum causæ fuit, quod eamdem Slavonice scriptam in usu esse comperi atque in pretio apud Salonitanos, quippe hæc in tres lectiones distributa, singulis annis ex antiquissima consuetudine ipso die festo S. Georgii in templo Georgiano agri Salonitani pro suggestu ad populum canoro modulamine recitari solebat. Porro qui Latinum Voraginense cum Slavonico Salonitano exemplo conferat, is clare perspiciat vel alterum ex altero, vel utrumque ex eodem autographo derivatum fuisse: ita inter se & rebus, & sententiis congruunt. Hoc maxime inter utrumque interest, quod victoriam illam de Dracone ab Georgio relatam Jacobus quidem disjunxit, codex vero Salonitanus cum historia martyrii conjunxit; & præterea paucissima quædam in alterutro desiderantur, quæ in altero leguntur. Quocirca ne operæ quidem esse duxi Slavonicum exemplar Latine conversum hic describere; nam Voraginense qui legat, is & Salonitanum legerit; nihil quippe videtur esse unum uni tam simile, tam par, qua sunt inter se hæc duo exemplaria; sicubi autem alterum ab altero vel paullulum differat, hoc quidquid est discriminis, indicabimus in notis, quas ad hanc historiam apposituri sumus. Ita fiet, ut Lectores neque Salonitani codicis exemplum magnopere desiderent, vel a nobis exigendum putent, neque necesse habeant id laboris ac molestiæ subire, quod ex iterata earumdem rerum lectione oriri solet.

quod hæc cum Actis Georgianis Slavonice scriptis congruunt.

Ego vero facile in eam opinionem adducor, ut existimem Jacobum de Voragine nactum fuisse Salonitani codicis exemplar aliquod, unde Georgii nostri historiam descripserit; neque sane illi Dalmaticorum monumentorum copia deesse potuit, quippe cum dubium esse nequeat, quin Januensibus infesta classe Illyricum maritimum depopulantibus occasio & facultas fuerit expilandi Dalmatica tabularia, & indidem quoscumque vellent codices auferendi, quos in patriam asportarent. In his, ut verisimile est, illud apographum fortassis fuit, de quo nunc agimus; quod cum Jacobo Episcopo Januensi undique ad suum opus adornandum vetera monumenta conquirenti ad manus venisset, & valde probavit, & dignum esse censuit, ex quo vitam & martyrium S. Georgii, ut ipse putabat, Palæstini describeret. Multo enim probabilius est Voraginense exemplum e Salonitano, quam hoc ex illo desumptum fuisse. Nam apud Spalatenses historiæ eo, quem dixi, ritu cantuque recitandæ consuetudo antiquissima erat, omnemque superiorum ætatum memoriam facile antecedit. Ex quo fit, ut hæc historia Spalatensibus in usu ac manibus multo ante fuerit, quam Aurea Legenda in lucem prodiret. Nec longe fortassis a veritate aberit, qui putet illam primam Latine conscriptam fuisse ab iis, qui vel Georgio Salonitano Episcopo æquales erant, vel ab ejus ætate admodum recentes: tamdiu vero sinceram incorruptamque ex aliis in alias ætates pervenisse, quoad Salona funditus eversa, & aliquot post sæculis Georgii Salonitani memoria penitus abolita, ab imperitis, & Dalmaticæ antiquitatis ignaris interpolari, & Slavonicis litteris mandari cœpit. Cum enim hanc historiam pertinere putarent ad Georgium Palæstinum, cujus notitiam tantummodo habebant, quique unus sui nominis fama, & celebritate universam Asiam atque Europam compleverat, inde factum est, ut quæ in eadem historia cum Palæstino congruere videbantur, ea prorsus intacta reliquerint, quæ vero cum eodem non satis cohærere animadvertebant, ea veluti alio pertinentia detraxerint; & pauca præterea ex iis adjunxerint, quæ de Palæstino vel fama, & auditione acceperant, vel ex ejusdem Actis cognoverant, ut in ea luculentius Palæstini illius Militis ac Martyris personam effigiemque exprimerent.

Fortassis Jacobus e Slavonico exemplari suam de Georgio historiam descripsit.

Habes igitur causam, nec sane improbabilem, cur ex omnibus Latinis Georgianis apographis nullum esse duximus, quod ad vetera ac sincera Georgii nostri Acta propius accederet, quam Salonitanum, & quod ex eo descriptum videtur, Voraginense. Eodem pertinet, quod, si pauca quædam excipias, quæ nostris ad hanc historiam notis indicabimus, nihil in ea reperitur, quod a Georgio Salonitano Episcopo abhorreat, si quidem temporum, locorum, ac personarum ratio habeatur. Quare sic habeto, quidquid de Georgio Jacobus scripsit, id aut fere omne, aut majori ex parte ad Salonitanum referri oportere; & ex Voraginensi apographo regulam sumendam esse, quam potissimum adhibeas ad sejungenda conjuncta & permixta utriusque Georgii Acta; quaque dijudicare possis, quid ad nostrum, quidve ad Georgium Palæstinum attineat. Collato enim Voraginensi cum cæteris exemplaribus, quæ non in his, sed in illo reperies, ea Salonitano Georgio attribuas licet; quæ utrobique inveniuntur, alterutri adjudica; quæ vero absunt a Voraginensi, ea ad Georgium Palæstinum spectare existimes.

Illud præterea huic exemplo auctoritatem conciliat, quod in eo mira inest cum perspicuitate conjuncta brevitas, & simplex quoddam dicendi genus elucet; id quod in Actis Martyrum laudem habet, & Baronius in aliis Georgianæ historiæ codicibus desiderabat. Non hic multiplicium rerum ac suppliciorum indigesta congeries; non crebræ ac prolixæ conciones, nullæ longiores paraphrases, nulli Dialogi, nulla carmina intertexta, cum istiusmodi parergis Lateranensis, & Veronensis, aliique ejusdem generis codices plus nimio redundent. Tota narratio brevis est, simplex, aperta, nullis pigmentis oblita, in qua inest quidam sine ullo fuco veritatis color, qui legentium fidem per se ipse allicit, & historiæ auctoritatem adjungit.

Nec vero omnia, quæ Jacobus huic historiæ vel præposuit, vel subjecit, in hunc locum conferenda censemus; nam quemadmodum ille pugnam cum Dracone initam, & Georgii victoriam, ab ejusdem gestis, & martyrio disjunxit; ita nos utramque

que indidem sejunximus, & infra in opportuniorem locum rejecimus. Totum vero Prologum resecuimus, neque descriptu vel dignum, vel necessarium esse censuimus; nam posteriorem ejus partem, quæ Jacobi admonitionem doctrinæ ac prudentiæ plenam continet, paragrapho superiori descripsimus; priorem vero, quæ tota est in variis, ineruditis, absurdisque significationibus Georgii vocabulo subjiciendis, & Scriptore illo doctissimo, & hoc loco indignam esse judicamus. Multas sane hujusmodi nominum interpretationes invenies in his prologis, quos Divorum historiis Jacobus præfixit. Sed cum pleræque admodum ineptæ sint, atque insulsæ, jure ac merito Joannes Bollandus censuit eas ab Jacobi prudentia & doctrina alienissimas esse; ac proinde ab imperitis quibusdam indoctisque interpolatoribus intrusas fuisse.

Præterea ad calcem historiæ adjecta sunt duo miracula per D. Georgium post mortem edita, alterum ex Gregorio Turonensi, alterum ex historia Antiochena desumptum; sed cum utrumque, vel certe secundum non Salonitano, sed Palæstino Georgio adjudicari oporteat, nihil est, cur nostri Georgii Actis subnectantur; quare satius esse duximus illa prætermittere, quam iisdem referendis, quæ ad rem nostram non pertinent, hujus libri historiæque cursum morari. His ita constitutis & explicatis, age nunc, Acta ipsa proferamus, quorum causa hæc præfari necesse habuimus.

§. III.

Acta Georgii Salonitani Episcopi & martyris

Ex aurea Legenda Jacobi de Voragine.

a b c d EO tempore imperantibus a Diocletiano, & Maximiano sub Præside b Daciano c tanta persecutio Christianorum fuit, ut intra unum mensem d XVII. millia martyrio coronarentur. Unde inter tot tormentorum genera multi Christianorum deficiebant, & idolis immolabant. Quod videns S. Georgius tactus dolore cordis intrinsecus omnia, quæ habebat, dispersit; e militarem habitum abjecit, Christianorum habitum induit, & in medium prosiliens exclamavit: f Omnes dii gentium dæmonia, dominus autem cælos fecit. Cui g Præses iratus dixit: Qua præsumptione audes deos nostros dæmonia appellare; dic tamen, unde es tu, aut quo nomine vocaris? Cui Georgius ait: Georgius vocor ex nobili h Cappadocum prosapia ortus. Palæstinam Christo faventе i devici, sed omnia deserui, ut servire possem liberius Deo Cæli.

(Georgius in falsos Deos oratione invehitur.)

Cum autem Præses eum ad se inclinare non posset, jussit eum in k equuleum levari, & membratim corpus ejus ungulis laniari, oppositis insuper ad latera facibus patentibus viscerum rimis, sale plagas ejus fricare jussit. Eadem nocte l Dominus cum ingenti lumine ei apparuit, & ipsum dulciter confortavit. Cujus mellissua visione, & allocutione sic confortatus est, ut pro nihilo duceret cruciatus. Videns Dacianus, quod eum pœnis superare non posset, quemdam m Magum accersivit, eique dixit: Christiani suis magicis artibus tormenta ludificant, & deorum nostrorum sacrificia parvi pendunt. Cui Magus: si artes ejus superare nequivero, capitis reus ero. Ipse maleficiis suis injectis, & deorum suorum nominibus invocatis, venenum vino immiscuit, & S. Georgio sumendum porrexit. Contra quod vir Dei signum crucis edidit, haustoque eo nihil læsionis sensit. Rursum Magus priore fortius venenum immiscuit, quod vir Dei signo crucis edito sine læsione aliqua totum bibit.

(Equuleo, ungulis, facibus & sale vulneribus injecto torquetur.)

(Venenum a Mago paratum impune haurit.)

Quo viso Magus statim ad pedes ejus cecidit: veniam lamentabiliter petiit, & se Christianum fieri postulavit; quem mox judex decollari fecit: & sequenti die jussit Georgium poni in rota gladiis bis acutis undique circumsepta, sed statim n rota frangitur, & Georgius illæsus penitus invenitur. Tunc iratus jussit eum in o sartaginem plumbo liquefacto plenam projici: qui facto signo crucis in eam intravit, sed virtute Dei cœpit in ea, quasi in balneo resoveri.

(Magi conversio, & martyrium.) n (In rotam conjicitur,) o (& in sartaginem: utrinque illæsus.)

Quod videns p Dacianus cogitavit eum emollire blanditiis, quem minis superare non poterat, vel tormentis, dixitque illi: vides, fili pp Georgi, quantæ mansuetudinis sunt dii nostri, qui te blasphemum tam patienter sustinent, parati nihilominus, si converti volueris, indulgere. Age ergo, dilectissime fili, quod hortor, ut superstitione relicta diis nostris sacrifices, ut magnos ab ipsis & a nobis consequaris honores. Cui Georgius subridens ait: Ut quid a principio non magis mihi persuasisti blandis sermonibus, quam tormentis? q Ecce paratus sum facere, quod hortaris. Hac promissione Dacianus delusus lætus efficitur, jussitque sub voce præconis, ut omnes ad se convenirent, & Georgium tamdiu reluctantem, tandem cedere, & sacrificare viderent. Ornata igitur tota civitate præ gaudio, cum Georgius idolorum templum sacrificaturus intraret, & omnes ibidem gaudentes adstarent, flexis genibus dominum exoravit, ut templum cum idolis sic omnino destrueret, quatenus ad sui laudem, & populi conversionem nihil de eo penitus remaneret. Statimque ignis de cœlo descendens templum cum diis & sacerdotibus concremavit: terraque se aperiens omnes eorum reliquias deglutivit.

(p Blanditiis appetitur,) pp (q Fingit se ad Fanum adduci.) (Ignem e Cælo devocat, quo templum cum idolis & sacrificulis absumitur.)

Hic exclamat r Ambrosius in præfatione dicens: Georgius fidelissimus miles Christi, dum Christianitatis professio silentio tegeretur, solus inter Christicolas intrepidus Dei filium est confessus. Cui & tantam constantiam gratia divina concessit, ut & tyrannicæ potestatis præcepta contemneret, & innumerabilium non formidaret tormenta pœnarum. O felix, & inclytus Domini prœliator, quem non solum temporalis regni blanda non persuasit promissio, sed persecutore deluso simulacrorum ejus portenta in abyssum dejecit. r

Hæc Ambrosius. Hoc audiens Dacianus Georgium ad se adduci fecit: eique dixit, quæ sunt maleficia tua pessime hominum, qui tantum facinus commisisti. Cui Georgius: Nam credas me non sacrificare, sed mecum perge, & iterum me immolare vide. Cui ille: intelligo fraudem tuam: quia vis me facere absorberi, sicut templum, & deos meos absorberi fecisti. Cui Georgius. Dic mihi miser, dii tui, qui se juvare non potuerunt, quomodo te juvabunt? Iratus f Rex nimis dixit t Alexandriæ uxori suæ: deficiens moriar, quia ab hoc homine me superatum cerno. Cui illa: Tyranne crudelis, & carnifex, nunquid non dixi tibi sæpius, ne Christianis molestus esses, quia Deus eorum pro ipsis pugnaret, & nunc scias me velle fieri Christianam. Stupefactus Rex ait: Heu proh dolor, numquid & tu es seducta? fecitque eam per capillos suspendi, & flagellis durissime cædi. Quæ dum cæderetur, dixit Georgio: Georgii lumen veritatis, quo putas perveniam nondum aqua baptismatis renata? Cui Georgius: Nihil hæsites filia tt, quia sanguinis tui effusio baptismus tui reputabitur, & corona. Tunc u illa orans ad Dominum emisit spiritum.

(f t Alexandræ conversio, quæ flagellis cæsa, tt & sui sanguinis baptismo expiata migrat ad Dominum.) u x

x Hic attestatur Ambrosius in præfatione dicens: Ob hoc & gentium Regina Persarum crudeli a viro dictata sententia nondum baptismi gratiam consecuta, gloriosæ passionis meruit palmam, unde nec dubitare possumus, quod rosea perfusa sanguinis unda,

reseratas poli januas ingredi meruit, regnumque possidere Cœlorum. Hæc Ambrosius.

Capitalis in Georgium sententia. *Sequenti vero die Georgius talem accepit sententiam, ut per totam civitatem traheretur: postmodum capite puniretur. Oravit autem ad Dominum, ut quicumque ejus imploraret auxilium, petitionis suæ*
y *consequeretur effectum. Divina y autem vox ad eum venit, quod sic fieret, ut oravit. Completa oratione, capitis abscissione martyrium consummavit sub Diocletiano, & Maximiano, qui cœperunt circa an-*
aa bb *num Domini aa CCLXXVII. bb Dacianus autem cum* Dacianus cum ministris igne cœlesti conflagratus. *de loco, in quo decollatus est, ad palatium rediret, ignis de cœlo cecidit: & ipsum cum ministris suis consumpsit.*

§. IV.

Notæ in Acta Georgii Salonitani.

a Diocletianus anno æræ vulgaris 284. imperare cœpit. Anno 285. Maximianum Herculeum Cæsarem creavit, quem anno insequenti jure ac titulo augustali donatum imperii collegam adscivit.

b Cave hunc confundas cum altero Daciano, qui aliquot post annis jam sæviente universali persecutione Christianos in Hispania acerbissime divexavit. Huic, de quo hic sermo est, Syriacam Præfecturam decreverat Diocletianus, qui Roma in Orientem proficiscens, eumdem cum Magnentio & Theognide Libyæ, & Ægypti Præfectis designatis, ejus itineris atque expeditionis comitem sibi adjunxerat, ut docet codex Rosweydanus.

c Hæc est illa universalis persecutio, quam Diocletianus an. 303. Nicomediæ toti ecclesiæ indixit, quæ ex Actis Georgii Palæstini in Acta Georgii Salonitani irrepsit; hic quippe aliquot ante annis, ille vero sub initium ejusdem persecutionis martyrium subiit. Nam Diocletianus antequam ferali illo edicto Nicomediæ evulgato universam ecclesiam ad exitium vocaret, variis in locis identidem Christianos exagitavit, nullam in eos sæviendi occasionem, si qua oblata esset, prætermittens. Anno Christi 296. Salonæ aderat, cum more suo adversus Christianos procellam sane ingentem excitavit, qua perculsus Georgius Salonitanus Episcopus interiit, ad eum quippe annum Georgii martyrium referendum esse existimamus. Eodem anno Diocletianus inito jam vere e Dalmatia cum Italicis Illyricisque copiis discessit, quas partim Galerio ad Persicum bellum gerendum tradidit, partim secum deduxit ad expeditionem Ægyptiacam, & obsidionem Alexandriæ, quam Achilleus tyrannus occupaverat. Vid. cap. 3. §. IV. De temporum discrepantia.

d Huic numero Slavonicus codex decem millia adjecit; alia exemplaria vel eumdem numerum habent, vel cæsorum martyrum capita nullo certo numero definiunt. Sed hæc pertinent ad tempus persecutionis universalis & Acta Georgii Palæstini.

e Hæc a Georgio Milite ad Georgium Episcopum perperam translata sunt.

f Hic codices Lateranensis & Veronensis Georgio ea verba affingunt, quæ illum Episcopali munere ac dignitate præditum fuisse declarant.

g Is erat Dacianus, qui Syriæ Præfectus designatus, tum versabatur in Dalmatia cum Diocletiano, a quo Christianis torquendis præesse jussus fuerat. Vide cap. 3. §. VI. De judicibus Georgiano martyrio præpositis.

h Vide cap. 3. §. I. De locorum discrepantia.

i Idem in multis codicibus legitur. Sed vel neutri Georgio congruit, vel ad Palæstinum militem aliquo modo accommodari potest.

k Equuleum, ungulæ, faces lateribus admotæ, sal plagis injectum, cum absint ab Græcis exemplaribus, & in Latinis fere omnibus reperiantur, videntur spectare ad Georgium Salonitanum.

l Georgio apud Latinos Christus Dominus, apud Græcos Angelus quidam cœlo delapsus, conspicuum se præsentemque obtulit, & solatio pariter atque auxilio fuit. Hinc etiam discrimen suppetit, unde alterum ab altero Georgium internoscere possis; præsertim quod aliis Salonitanus, aliis Palæstinus suppliciis perfunctus erat, cum cœleste visum utrique objectum esse dicitur. Cæterum in Ms. Græco Card. Bessarionis etiam Georgio Palæstino, paullo ante quam extremum supplicium subiret, Christi species oblata fuisse legitur.

m Georgianum cum Mago certamen, venenum semel atque iterum impune haustum a Georgio, Magi conversionem ac martyrium habent Acta omnia Georgiana tum Græca, tum Latina; hoc tantum interest, quod Magus ille in Græcis Athanasius vocatur, in Latinis nullo nomine afficitur. Id vero sive utrique, sive alterutri Georgio attribuas per me licet.

n Et Græci & Latini Scriptores Georgium in rota illigatum exhibent. Sed hi rota confracta illæsum, illi vero fœde laceratum, ac postea divinitus sanatum.

o Sartaginem plumbo liquefacto ferventem cum Latini tantum commemorent, id supplicii genus ad Georgium Salonitanum referendum censeo.

p Dubitari nequit, quin Diocletianus & Salonæ, & Georgii Episcopi supplicio interfuerit, ut constat ex codicibus Lateranensi & Veronensi, quamvis ejusdem præsentiæ nusquam meminerint nec Jacobus de Voragine, nec Petrus Equilinus, nec legenda Slavonica. Suspicor hic pro *Daciano* legendum esse *Diocletianum*, ut certe infra legendus est, ubi de Alexandræ uxoris Diocletiani conversione & martyrio narratur.

pp Hæc appellatio in Palæstinum Georgium, non item in Salonitanum convenit.

q Quæ sequuntur, in Actis Græcis & Latinis paullo aliter descripta invenies; alibi enim eversa & confracta; alibi cœlestibus flammis incensa & absumpta simulacra dicuntur.

r De Præfatione Ambrosiana vide, quæ dicturi sumus cap. 7. §. I. hæc verba Ambrosii desiderantur in Legenda Slavonica, ubi popularis tumultus ob templum cum Idolis & sacrificulis divinitus incensum, & vincula ob eamdem causam injecta Georgio, ac verbera inflicta narrantur.

s Hic haud dubie intelligendus est Diocletianus, cui regalis titulus pro Imperatorio tribuitur. Nam veteres non Daciani, sed Diocletiani conjugem Alexandram fuisse affirmant.

t Quamvis in Græcis & Latinis exemplaribus Alexandræ conversio & martyrium describatur, utrumque tamen Georgio Salonitano adscribendum est, ob eas, quas alibi attulimus, rationes.

tt Non est verisimile Georgium militem admodum juvenem id sibi arrogasse, ut Alexandram conjugem Diocletiani, ætate provectam filiæ vocabulo appellaret. Quæ quidem Alexandræ compellandæ ratio auctoritatis ac dignitatis plena cum Georgio Salonitano Episcopo præclare congruit.

u Hæc desunt in Legenda Slavonica; alii Alexandram capitali supplicio affectam, alii dum ad supplicium duceretur, placide obiisse tradunt.

x Vide iterum cap. 7. §. I.

y De hac voce cœlo delapsa nihil Græci codices;

aa In

aa In Legenda Slavonica Georgii martyrium anno 287. afficitur, revocandum ex nostris calculis ad annum æræ vulgaris 296. In eadem Legenda locus martyrii additur vel in *Perside apud Diospolim, vel in Armenia apud Melitenam*. Vide cap. 3. §. 3. de loco martyrii.

bb Dacianum cum suo satellitio flammis divinitus immissis periisse tradunt etiam Petrus Equilinus, & Legenda Slavonica.

His Jacobus de Voragine duo miracula adjecit, quæ a nobis prætermittenda admonuimus. Eadem descripta sunt in Legenda Slavonica, in qua multa præterea subjiciuntur, quæ partim ad Palæstinum, partim referenda sunt ad Georgium Salonitanum; veluti illud de capite S. Georgii, quod Zacharias Pontifex in Lateranensi basilica invenit, transtulitque in templum S. Georgii ad Velum aureum.

CAPUT VI.

De Pugna Georgii cum Dracone inita, & praclara ex eo relata victoria.

§. I.

De hac historia quæ sint Doctorum hominum sententia.

EN Rhodus, en saltus, (liceat in hanc rem transferre, quod Græcis hominibus est in proverbio) ubi hærent plerique; negantque humanam fidem usque eo extendi posse, ut ea pro veris habeat, quæ omnes verisimilitudinis fines transiliunt; & qui hisce anilibus fabulis assensum præbeat, huic nihil imposterum tam arduum ac difficile ad credendum obtrudi posse ajunt, quod non ejus credulitas gnaviter impigreque transcendat. Incredibile sane est, quantum rebus præclare gestis D. Georgii vel fidei detraxerit, vel contemptus attulerit, quæ hic proposita est de victo interfectoque Dracone historia; nam eam plane commentitiam esse, & vix dignam lucubratione anicularum existimant non solum illi, qui rerum antiquarum intelligentiam ponunt in assentiendi fastidio, & plerasque Divorum historias censorio quodam supercilio despiciunt; sed etiam illi, qui non sunt usque adeo morosi ac difficiles, ut omnia ad severissimæ Criticæ leges exigant, sed facile in veterum auctoritate ac testimonio acquiescunt. Ut cæteros omnes omittam, Daniel Papebrochius hanc narrationem vocat *Fabulam, commentum plebejum, deliras narratiunculas &c.* — *Pugnam Georgianam cum Dracone alii improbant,*

Sed multi etiam sunt, qui contra sentiunt, & illis, quos modo dixi, plane ex adverso oppositi pugnant pro veritate hujus historiæ, eamque non modo approbant, sed insuper contendunt rem omnem, perinde ut narratur, ita vere gestam fuisse, & simpliciter, sine ulla interpretatione accipiendam esse; nihil huic inesse mystici, nihil adumbrati, nihil alieni ab ea significatione, quam verba ipsa sensibus animisque legentium objiciunt; ac proinde verum fuisse Draconem, quo cum Georgius vere pugnavit, ut regiam puellam ab interitu vindicaret. Nec solum apud vulgus hæc invaluit opinio, sed etiam gravium & nobilium Auctorum patrociniis defenditur; ex quibus sane multos esse, omnino ad quadraginta, testatur Laurentius Finicchiarus par. 1. *de Vita S. Georgii*, quos & nominatim recensuit; nec fortasse pauciores prætermisit, qui vel ejus diligentiam subterfugerunt, vel post eum inde usque ab anno octavo & quinquagesimo superioris sæculi, huic sententiæ fautores se patronosque præbuerunt: vel ii tamen, quos citavit Finicchiarus, sane idonei sunt ad fidem & auctoritatem huic opinioni conciliandam. Alii quippe summos ecclesiasticæ Hierarchiæ gradus tenuerunt, veluti Jacobus Tit. S. Georgii in Velabro Cardin. Stephaneschius, Jacobus de Voragine Episcopus Januensis, Petrus de Natalibus Episcopus Equilinus, Franciscus Gonzaga Episcopus Mantuanus, Albertus Carraciolus Episcopus Aquinas; plerique vero cum in præclarissimas Ordinum religiosorum familias nomen dedissent, summam eruditionem cum singulari religione ac prudentia conjunxerunt. Longum est, & non necessarium singulos nominare, quorum catalogum bene longum confecimus; isque apud nos accurate descriptus servatur, libris, locisque adnotatis, unde illorum testimonia peti possunt. — *alii probant.*

Porro qui hanc sententiam non solum sequuntur ipsi, sed aliis etiam persuadere conantur, his ferme rationibus utuntur. Quod perantiqua traditione nititur, & multorum sæculorum consensu firmatur, negant enimvero id posse sine temeritate in dubium revocari. Huic autem sententiæ tum vetus traditio, tum constans plurimarum gentium ætatumque consensio aperte suffragatur; nam ut omnia alia desint argumenta, quorsum pertinent fumosæ illæ, multoque vetustissimæ imagines ubique pervulgatæ, nec solum in vulgaribus ædiculis, sed in ipsis quoque basilicis vel magnificentia, vel religione celeberrimis, ad memoriam sempiternam affixæ, in quibus hodieque visitur D. Georgius ex equo in Draconem hastam contorquens? Nimirum non modo memorabilis illius pugnæ fidem certissimam faciunt, sed præterea significant antiquissimam esse, quæ hac de re viget etiamnum apud Christianos, opinionem, eamque ab iis, qui rei gestæ interfuerunt, veluti per manus traditam, & in omnes deinceps ætates propagatam, in omnium fere gentium animis mentibusque ita penitus insedisse, nulla ut temporis diuturnitate evelli potuerit. Nec vero si res hæc prodigialior quibusdam, quam admirabilior esse, & ab ipsa nostrorum sensuum auriumque comprobatione longe abhorrere videatur, idcirco fides illi deroganda est; nisi vero existimemus, quæ præter vim præterque institutum naturæ divinitus patrantur, ea ingenii nostri modulo metienda esse, & ad nostrum sensum nostramque intelligentiam accommodari oportere. Multa sane hujusmodi prodigiis ac monstris, quam veris miraculis, in speciem similiora tum in probatissimis Divorum historiis, tum in sacris divinisque codicibus sæpius legas; quæ tamen facta esse nemo inficiabitur, nisi qui aut Christianam fidem ex animo ante abjecerit, aut plane impudens ac temerarius haberi velit. Hæc ferme illi, quæ videri possunt apud Ludovicum Zacunium Ordin. Prædic. in Apologia festi S. Georgii, & apud Laurentium Finicchiarum in vita S. Georgii par. 1. §. 5. itemque apud alios, qui graviter queruntur, hanc historiam tot sæculorum atque nationum approbatione receptam, a quibusdam non modo in dubium vocari, sed etiam in contemptum adduci. An autem hisce argumentis id, quod volunt, efficiant, aliorum sit judicium. — *Traditio rem fidam confirmat.* — *Vis divina fieri potuisse declarat.*

§. II.

Hac de re quæ sit nostra sententia.

MIhi vero summopere placet tertia quorumdam sententia & intellectu planior, & creditu facilior,

Tertia sententia eorum, qui narrationem illam allegoricam esse putant.

cilior, qua duæ illæ, quas modo exposui, opiniones longissime inter se discrepantes componi queant. Hi siquidem Auctoribus primæ & alterius opinionis tamquam medii, cum utrisque aliqua ex parte consentiunt; nam & hanc historiam admittendam putant ob eam, quæ debetur antiquitati, reverentiam; & idonea quadam interpretatione adhibita in eam partem accipiunt, qua fieri possit cuique credibilis. Ajunt quippe omnia, quæ hic narrantur, & pugnam illam, & Draconem, & regiam puellam ab internecione prohibitam, ad figuratum quoddam & allegoricum dicendi genus referri oportere: tota enim narratio constat e rebus fictis illis quidem & adumbratis, quibus tamen veritas historica subest, ac proinde aliud verbis exprimit, aliud reipsa significat. Hanc porro sive parabolam mutuato e sacris litteris vocabulo, sive quoddam haud sane inelegans poema, sive etiam apologum & fabulam appellaveris per me licet; nam & fabulis sua veritas inest; & multa scitu, cognituque dignissima, non sine causa fictis fabulis sapientissimi homines memoriæ prodiderunt. Sed utcumque appellandam existimes, haud inepte revocari potest ad commune illud allegoriarum genus, quæ seclusa propria verborum significatione, ex pluribus & continuatis translationibus coalescunt. Cave autem putes hujuscemodi dictionis genus aut mendax & inane esse, cui nulla res subsit ab Auctore percepta & cognita, aut certe levius ac puerilius, quam ut cordatis viris probari vel in usu esse debeat. Quis est divinarum litterarum tam rudis, qui nesciat pleraque religionis nostræ mysteria quibusdam allegoriis involuta tradi? quam multos in eo codice omnium sine controversia gravissimo & veracissimo invenies tropos a vulgari loquendi consuetudine alienos, quam multa nobis inaudita proverbia, quam multas parabolas peregrinas, & translationes interdum etiam longissime petitas; in quibus tamen nihil falsum, nihil inane, nihil sine causa, nihil sine mysterio. Præclare sane, graviterque Augustinus omnem vel levitatis vel mendacii suspicionem ab hoc orationis genere dimovit: *Quæ*, inquit contra Mend. cap. 10. *si mendacia dixerimus, omnes etiam parabolæ, & figuræ significandarum quarumcumque rerum, quæ non ad proprietatem accipiendæ sunt, sed in eis aliud ex alio intelligendum, dicentur esse mendacia, quod absit omnino; nam qui hoc putat, tropicis etiam tam multis locutionibus omnibus potest hanc importare calumniam, ita ut hæc ipsa, quæ appellatur metaphora, hoc est de re propria ad rem impropriam verbi alicujus usurpata translatio, possit ista ratione mendacium nuncupari.*

Id scribendi genus antiquum præsertim apud Græcos.

Veterum temporum & Scriptorum consuetudo hæc fuit, viguitque præsertim apud Græcos, ut res historicas ad erudiendos pariter oblectandosque legentium animos, festivis allegoriis involverent, & fabulosis narrationibus convestirent. Herodotus, qui princeps genus hoc ornavit, idemque Pater historiæ dictus & habitus est, in iis libris, quos scripsit, rebus fictis & adumbratis loci plurimum tribuit; nemo autem propterea aut illi historiæ principatum ademerit, aut negaverit in ejus lucubrationibus, in quibus poetæ verius, quam historici partes agit, rerum heroicis illis temporibus gestarum memoriam contineri. Verum inscriptione ipsa ille præmonuit non esse in ejus libris historiæ rationem ad vivum resecandam. Musas videlicet inscripsit, quibus fabulæ interdum concessæ sunt, ut audientium animos jucundius, & suavius allicerent, quod puræ inornatæque orationis severitate non perinde assequerentur. Huc pertinent celeberrimarum urbium primordia poeticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum gestarum monumentis tradita, quæ passim suis libris intexuit Stephanus Geographus, sive is, qui Stephani lucubrationes in Epitomam redegit. Huc itidem revocandos censeo eventus illos æque jucundos atque admirabiles, quos plerique veteres Trojanæ urbis obsidioni, atque incendio affingunt, unde mirum quantum huic historiæ vel ad eruditionem, vel ad oblectationem accedit. Tantum vero abest, ut prudentes viri istiusmodi narrationes propterea fastidiant, atque rejiciant, quod in iis passim offendant jocosa cum seriis, ficta cum veris permixta; ut potius ad eas interpretandas singulare studium atque industriam conferendam putent, & explicatis allegoriarum involucris, historicam veritatem indidem elicere conentur. Quid quod sacri etiam & ecclesiastici Scriptores, quæ Saturno ejusque liberis antiquitas fabulosa affinxit, in Noemum hujusque filios optime convenire docent; nec aliunde ferme, nisi ex confictis illis vel rerum eventibus, vel urbium primordiis præcipuas epochas desumunt, quibus temporum ante Christi adventum continuationem seriemque contexant, & veterem chronologiam certa ratione atque ordine componant.

Neque illud hoc loco prætermittendum censeo, quod hinc etiam orta est celeberrima illa ac tripartita distributio omnium omnino temporum, quæ ab orbe condito ad nostram usque ætatem fluxerunt. Prima ætas, quæ a Mundi primordiis propius abest, dicitur *Tempus Obscurum*, propterea quod, cum historiam profanam illorum sæculorum vel oblivio obruerit, vel nemo scriptis mandaverit, luce litterarum careat. Altera ætas, quæ proxime consequitur, vocari solet *Tempus Fabulosum*, quippe cum Scriptores illius ætatis heroum memorabiles casus, resque præclare gestas fabulis obvolverint, & fictis eventibus adumbraverint. Tertia denique ac postrema, quæ proximam superiorem excepit, rite appellatur *Tempus Historicum*; nam tum demum rerum gestarum memoria, nullis allegoriarum involucris tegi, & quasi velis quibusdam obtendi, sed pure, aperte, dilucide litteris consignari cœpit.

Verum enimvero vetus illa consuetudo subjiciendi res veras narrationibus fictis & commentitiis non omnino exsolevit, simulatque fabulosum illud tempus intercidit, quin immo ad insequentes ætates dimanavit, a Græcis præsertim usu retenta & litteris exculta, quorum plerique huic scribendi generi impensius studuere, quam ea tempora ferebant, cum jam simplex ac minime fucata scribendi ratio usurpari cœperat. Nec vero ab hujusmodi consuetudine abhorruit Dalmatia, quæ olim a Græcis, quorum referta erat, ut Græciæ nomen, sic hunc fabulas historiæ intexendi morem accepit. Nam in antiquissimis Dalmatiæ monumentis scriptum est, hosce populos denominatos fuisse Anguigenas a celeberrimo illo Cadmo, unde originem traxisse dicuntur, qui sane uberem, neque injucundam materiam Poetarum commentationibus suppeditavit. Quod sapienter animadvertit ac notavit Thomas Archidiaconus Auctor historiæ Salonitanæ: *Secundum Poetarum fabulas*, inquit c. 1. *Cadmus dicitur in eamdem devenisse provinciam, quando in serpentem mutatus est; fuit autem civitas ejus Epitaurus, quæ est juxta Ragusium, in qua est magnum antrum, & usque hodie opinio est ibi habitare Draconem; unde Poeta: Cur in amicorum vitiis tam cernis acutum, ut serpens Epitaurius &c. ob hanc causam populi dicebantur Anguigenæ, & etiam de B. Hilarione legitur, quod magnum ibi draconem peremit.* Neque vero Thomas, ut erat

Id genus scribendi apud Dalmatas usurpatum.

vir

vir sapiens & prudens hujusmodi commentum ludibrio habuit, aut ex Dalmatica historia eradendum putavit; sed opportuna eruditaque explanatione adjecta, quid historicæ veritatis huic fabulæ subesset, ad hunc modum exposuit: *Secundum historiam vero idem Cadmus Rex fuit in Græcia, qui depulsus Regno venit in Dalmatiam, factusque pirata sævissimus, cœpit quasi lubricus anguis per mare discurrere, navigantibus insidiari, & quoscunque poterat, opprimere impotentes*. Ita nimirum sapientissimi hujus viri auctoritate & exemplo docemur in hisce narrationibus fictis & adumbratis duo distinguenda esse; alterum, quod verba ipsa per se cogitationi objiciunt; alterum, quod sub ipso verborum involucro latet; detrahi vero oportere illud quasi corticem figmenti Poetici, longeque a nostra intelligentia repelli; nucleum vero historicæ veritatis retineri, atque ad eorum eruditionem exponi, qui minus acute vident, quam ut ex iis, quæ sunt in promptu patentque omnibus, interiora quædam dignoscere, atque introspicere possint.

Eadem rebus fictis res veras obvolvendi ratio ab ecclesiasticis scriptoribus adhibita.

Quid quod hanc scribendi rationem ab Ethnicis & profanis Auctoribus usurpatam nonnumquam adamarunt Græci pariter Latinique Hagiologi, qui ab ejus, in quo versabantur, argumenti gravitate minime alienum esse duxerunt, pia quædam & præclara Divorum facta poeticis quasi pigmentis oblinere, & commentitiis rebus obvolvere; quo scilicet majore lectorum animos & admiratione afficerent, & voluptate perfunderent. Nam ut omittam, quod de allegorico illo Dracone per D. Hilarionem interfecto opportune admonuit Thomas Archidiaconus; nonne ejusdem generis Draco plus mysterii, quam figmenti continens & Constantino Magno, & Silvestro Romano Pontifici, & Theodoro Megalomartyri, aliisque sanctissimis viris bene multis vel a Pictoribus, vel ab historicis affingi, eorumque pedibus substerni solet? Nescio autem, quid venit in mentem Papebrochio dicere *plebejum*, quod vocat ille, *commentum* de pugna & victoria Georgiana apud Europæos recentius esse, quam ut ejus per Europam vulgandi initium supra millesimum, & centesimum annum repeti possit: *Ante annum millesimum, & centesimum*, inquit Comment. præv. §. 3. num. 17. *nihil ejus fuisse in Europa scitum probat omnium antiquiorum silentium*. Non enim si Papebrochius nullos codices habuit undecimo sæculo antiquiores, in quibus res hæc descripta fuerit, continuo sequitur, eamdem neque ex majorum traditione vulgo notam fuisse, neque traditam veterrimis Dalmatiæ monumentis a Papebrochio vel ignoratis, vel contemptis; ex quibus videtur desumpta esse legenda illa Slavonica, quæ Georgiani certaminis fidem facit, & ad D. Georgii laudes celebrandas ejusdem festo die inter sacra solemnia recitari quondam solebat. Cæterum non video, quid causæ sit, cur hujus pugnæ & victoriæ descriptio referri nequeat ad tempora ab ipsius Georgii ætate ac martyrio recentissima; si enim Divorum imaginibus vel antiquissimis, veri significandi causa, aliquid ficti appingi solebat, cur simile quidpiam etiam in eorum historiis describendis fieri non potuit? Eusebius autem auctor est temporibus illis moris fuisse pictorum, ut ad pedes Constantini Magni cæsum Draconem, humique prostratum subjicerent; quod eo pertinebat, ut devictam ab illo vel tyrannidem, vel superstitionem designaret.

Descriptio Georgianæ pugnæ antiquior undecimo sæculo.

Hæc sententia cum Auctoribus primæ & alterius sententiæ conciliatur.

Jam vero, ut eo revertamur, unde tertiæ hujus sententiæ exponendæ initium fecimus, hanc sententiam qui tenent, iis facile videntur conciliari posse primæ & alterius opinionis Auctores, atque adeo ipsi inter se & nobiscum consentire, modo utrique aliquid de sua opinione remittere velint. Non enim video, quibus argumentis hanc sententiam oppugnare queant, qui pro illius historiæ veritate acerrime dimicant; quippe cum sarta & tecta maneat tum majorum traditio, multarum, ut ajunt, ætatum consensu firmata, tum veterum codicum auctoritas, unde sumunt argumenta, quibus & suam communiant, & contrariam opinionem refellant; tantum ne ægre patiantur totam illam narrationem, salva veritate, ad allegoricum orationis genus referri, & idonea interpretatione adhibita in eam partem accipi, qua & verisimilior fieri, & facilius cuique persuaderi possit. Nec vero huic sententiæ inviti subscribent, opinor, qui eamdem historiam plane rejiciunt, & commentitiis fabulis annumerant; nam ludicræ illius pugnæ amoto velamine, detracta allegorici Draconis & mysticæ puellæ larva, evoluta denique istiusmodi integumentis, & patefacta historica veritate, nihil in ea narratione superest, quod eorum fides merito respuat, quodque Criticorum delicatissimæ aures, intelligensque judicium aversetur. Et sane Cæsar Cardinalis Baronius, qui cæteroquin Actis S. Georgii plurimas gravissimasque censuras inflixit; idem adeo non abhorret a nostra sententia, ut etiam eam sibi sequendam putet; aperte enim affirmat ludicra illa & commentitia pugna rem veram adumbrari; & præterea quid rei illud sit, conjectura explicat in notis ad Martyr. die 23. April. *Picturam illam S. Georgii, qua effingitur eques armatus, qui hastæ cuspide draconem interficit, juxta quem etiam virgo posita manus supplices tendens imploret auxilium, symboli potius, quam historiæ alicujus (opinor) esse expressam imaginem: in nullis enim, quæ recensuimus S. Georgii Acta, antiquis quidquam hujusmodi legitur: sed a Jacobo de Voragine absque aliqua majorum auctoritate ea ad historiam referuntur, quæ potius in Virgine illa typum exprimunt (more majorum) provinciæ vel civitatis alicujus, quæ adversus Diaboli vires tanti martyris imploret auxilium. Symbolicas ejusmodi picturas pingi a Christianis olim consuevisse satis docet Eusebius in vita Constantini Imper. lib. 3. cap. 3., ubi agit de pictura Constantini, deque Dracone ab eo, medio ventre transfixo, & in mare projecto*.

Georgianæ pugnæ interpretatio a Baronio adhibita.

Illud vero parvi interest, quod Baronius suam interpretationem ad picturas quidem referat, in quibus visitur hinc Georgius militari habitu atque vestitu ex equo Draconem hasta confodiens, illinc nobilis puella, supplicantis in morem, eximii Bellatoris opem implorans; non item vero ad illud genus scripturæ accommodet, quo res eadem poeticis figmentis adumbrata traditur. Nam una fere atque eadem est picturæ, & scripturæ ratio; idem utrique sive ad docendum, sive ad delectandum propositus finis: hoc tantum interest, quod res hujuscemodi, quæ aliud oculis, aliud menti objiciunt, altera penicillo & coloribus, altera calamo & verbis exprimat. Cæterum quod omnium concessu Pictoribus permittitur, quibus fingendi licentia cum Poetis communem esse nemo ignorat, idem plane illis scriptoribus licet, qui non ad fallendum, sed ad oblectandum, umbratile quoddam, & allegoricum scribendi genus de industria consectantur. Utrum autem Jacobus de Voragine rem ita vere gestam esse crediderit, quemadmodum ab aliis descriptum accepit, an vero huic descriptioni aliquid mystici subesse putaverit explanatione dignum, haud equidem scio. Ille sane, quod in antiquis monumentis invenerat, id summa cum fide in suos retulit libros, servatis iisdem non modo sententiis, sed

etiam

etiam verbis fortasse; neque veteri scripturæ aliquid de suo, interpretationis causa, addendum putavit, ut omnem interpolati codicis suspicionem vitaret; remque omnem maluit lectorum judicio subjicere, quam quid suæ sententiæ esset, aperte declarare.

Nostræ sententiæ favet Papebrochius. Papebrochius item cum Baronio sentit, & nobiscum facit; variis ille quidem gravibusque censuris historiam illam inusserat, sed postea haud improbandam duxit, modo in aliud, atque vulgo accipitur, res tota interpretando ducatur; idque scribendi genus exemplis sacrarum litterarum illustrat in Com. præv. §. 3. num. 21. pag. 105. *Præiverat in Apocalypsi sua S. Joannes Evangelista; a quo describitur mulier, typum ecclesiæ gerens, cui parituræ imminebat Draco; Draco, inquam, ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur Diabolus. Quia & ex ipsa sacra Genesi, ubi prædicatur serpenti conculcandum a muliere caput, sumpsere occasionem Christiani, Deiparam Virginem sic depingendi, ut non modo lunam sub pedibus haberet, sed etiam contritum caput serpentis. Quæ tamen omnia nihil ad historiam faciunt, nisi cortinam reducas, & symbolicæ expressionis involucrum auferas. Et talem esse S. Georgii imaginem omnes credimus cum eminentissimo Card. Baronio, ac plerisque prudentioribus.* Viden' quam facile huic sententiæ acquiescant vel illi ipsi, qui cæteroquin ab hujusmodi historia longissime abhorrent, si eam perinde accipi velimus, atque verba ipsa significant. Jam vero illud restat, ut explicemus, quorsum spectet pugna illa, quid monstri fuerit istiusmodi Draco, cujus denique rei speciem ac similitudinem gerat regia illa virgo, cui D. Georgius præsidio ac saluti fuit. Id antequam facere aggredior, inquiri oportet, utri Georgio, Palæstinone, an Salonitano præclarum illud facinus & litteris traditum, & picturis expressum, attribui debeat.

§. III.

Georgianum cum Dracone prælium, relatamque victoriam verisimilius ad Salonitanum, quam ad Palæstinum Georgium referri.

Hanc pugnam & victoriam, quæcumque tandem ea fuerit, seu vera, sive umbratilis, Georgio Salonitano Episcopo adscribendam censeo. Argumento est, quod tota illa narratio tum a Menæis Græcorum & a Menologio Basilii, tum a Græcis Georgianæ historiæ exemplaribus abest. His autem res gestas Georgi Palæstini potissimum contineri diximus, quamvis aliqua ex Actis nostri Georgii desumpta, & cum illis permixta esse comperimus. Non est autem verisimile, ut præclarum hoc facinus, si vere fuit Georgii Palæstini toto Oriente, totaque Græcia notissimi, silentio præterierint Græci scriptores, qui multo impensius, quam Latini, in id operam dabant, ut res hujusmodi admirabiles studiose conquirerent, & poetico magis, quam historico stylo describerent. E Græcis unicum omnino exemplar, in quo cæteris Georgianis miraculis, illud quoque de interfecto Dracone intertextum erat, Daniel Papebrochius Mediolani in Bibliotheca Ambrosiana reperit, quod tamen nec tribus sæculis antiquius esse videbatur, & multa ibidem e Latino in Græcum sermonem conversa deprehendit; ex quo conjici potest hanc quoque prodigiosam historiam illuc e Latinis codicibus invectam esse, in quibus, ut alibi diximus, Acta Georgii nostri præcipue describi censemus, quamvis non pura omnino, neque sincera ab omni rerum alio spectantium permixtione.

Præclarum illud factum a Græcis prætermissum ad nostrum Georgium pertinet.

At idem Papebrochius censet totam hanc narratiunculam fama & auditione acceptam fuisse a Syris, & per Latinos, post Palæstinam Saracenis ereptam, sæculo XII. ineunte in Europam invehi, ac late vulgari cœpisse: & quidem cur sic opinetur, hanc rationem subjecit, quod pugnam illam ante annum 1100. litteris traditam nusquam invenerit: quod quidem argumentum e scriptorum veterum silentio deductum, si quid ad probandum valet, ex eo id effici cogique potest, quod ne ipse quidem Papebrochius vellet, videlicet non ante sæculum XIV. hujusmodi historiam e Syria allatam, & Europæis cognitam fuisse; neque enim extat exemplar manuscriptum, in quo ea res scripta reperiatur, vetustius codice Ambrosiano, quem tamen idem Papebrochius negat tribus sæculis antiquiorem habendum esse. Hujus autem codicis scriptioni paullo ætate antecessit Jacobus de Voragine, qui sub finem sæculi XIII. florebat. Nec vero dubitari potest, quin ante id tempus exemplaria extiterint longe vetustiora, e quibus totam illam narrationem Auctor codicis Ambrosiani, Jacobus de Voragine, Jacobus Card. Stephaneschius, aliique descripserunt. Cujus autem & quantæ vetustatis essent illa exemplaria, cum nusquam appareant, neque sciri, neque investigari potest. Legenda illa Slavonica, quæ singulis annis die anniversario S. Georgii in æde Georgiana olim apud Dalmatas pro concione recitari solebat, tam antiqua fortasse est, quam ipsemet linguæ Slavonicæ usus in Dalmatiam inde usque a sæculo fere septimo receptus; ejus enim inter rem divinam recitandæ consuetudo vetustior est, quam ut tempus, unde initium duxit, inveniri queat. Præterea Georgiani certaminis memoria, ut nullis olim litteris consignata fuerit, certe eamdem coloribus expressam jam inde a priscis temporibus evulgaverant, omniumque oculis subjecerant effigies S. Georgii, quas multo antiquissimas esse ne ipse quidem Papebrochius Com. præv. §. 3. num. 21. diffitetur: *Ejusmodi imagines*, ait, *quin antiquissimæ sint, nolim equidem dubitare, cum ipse Constantinus Magnus in tabula, quam sublimem ante palatii vestibula suspenderat, prout scribit in ejus vita lib. 3. Eusebius, ita se ipsum omnium oculis contemplandum proposuerit, ut salutare passionis insigne supra caput locatum, inimicam autem belluam, quæ ecclesiam Dei impiorum tyrannide oppugnasset, in altum demersum, Draconis specie, & figura describendam curavit, sub pedibus suis conculcatam, & medio ventre transfixam.*

Ejus fama & notitia non a Syris accepta antiquior est undecimo sæculo,

ad quartum sæculum referenda.

Si vero Syri facinoris Georgiani gloriam sibi suæque Palæstinæ attribuunt, eamdem etiam Dalmatæ ex majorum traditione sibi suæque patriæ vendicant: utris adjudicanda sit, ex eo conjici velim, quod Syrorum hominum venalium fidem aliunde fractam ac debilitatam esse constat; peregrinis enim, qui eorum operam ad sacra loca invisenda mercede conducunt, mira quædam venditare solent, absurda etiam, non modo incredibilia, ad benevolentiam scilicet, ac liberalitatem simplicium advenarum sibi conciliandam, quorum jactantiam ac vanitatem Papebrochius haud levi censura castigavit. Nihil vero tale Dalmatis ad eorum fidem labefactandam objici solet, qui rem hanc perinde posteris tradunt, atque ipsi a majoribus acceperunt; & quamvis in designando prodigii loco paullulum a veritate aberrent, tamen prope Salonam id accidisse confirmant: contra vero Syri de loco inter se discrepant, cum alii ad Georgiam Lyddæ oppidum, alii apud Berytum, alii non longe ab ea urbe, alii inter Berytum & Cappadociam Draconem a Georgio interfectum narrant. Quare verisi-

Major Dalmatis, quam Syris fides habenda.

verisimilius arbitror totam hanc historiam ab Europa & Dalmatia in Asiam ac Syriam, ab Salonitano in Palæstinum Georgium, quam huc illinc translatam fuisse. Cæterum si hanc pugnam & victoriam Georgio nostro attribuendam censeo, non idcirco similis cuipiam rei divinitus patratæ laudem Georgio Palæstinæ detraxerim; neque abnuo hujus quoque imaginibus Draconem substratum ac transfixum appingi ob aliquam causam potuisse. Multos siquidem Divos exhibent nobis antiquæ tabulæ, alios aliis de causis cum victo cæsoque ab illis Dracone depictos, veluti Silvestrum, Theodorum, Victorem, aliosque haud paucos, qui vel de Tyrannis nomini Christiano infestis, vel de communi generis humani hoste, præclaras victorias retulerunt.

Post obitum Georgii pugna illa & victoria accidit;

Hoc porro quidquid est miraculi, si vere ad nostrum Georgium pertinet, post ejus obitum accidisse arbitror, cum ille videlicet jam beata immortalitate donatus e cœlo suis opem laturus adfuit. Ad hanc opinionem confirmandam illud vel conjecturæ, vel argumenti loco esse potest, quod tota illa descriptio abest ab Actis Georgianis; ex quo colligi videtur eam minime pertinere ad res illas admirabiles, quas ope divina fretus, dum viveret, pro Christo gessit. Qui enim Georgii nostri vitam ac martyrium litteris mandarunt, memorabilis illius pugnæ historiam, vel omnino prætermittunt, vel seorsum ab ejus Actis martyrioque describunt, veluti Jacobus Stephaneschius, Petrus Equilinus, Jacobus de Voragine; quamquam in codice Slavonico eadem historia cum Georgii vita propterea fortassis conjungitur, ut ex utraque satis materiæ suppeditet ad concionem justæ magnitudinis de laudibus Georgii conficiendam, ejusque anniversario ac festo die ad populum habendam. Præterea vita Georgii alio, atque hæc historia, stylo dicendique charactere videtur esse apud Januensem Episcopum scripta, quod indicio est non unum eumdemque utriusque Auctorem fuisse, idque etiam Papebrochius Com. præv. §. 1. n. 7. animadvertit: *Jacobus de Voragine Januensis Episcopus in suis SS. Legendis, post aliunde acceptam fabulam de Libyco Dracone, sic veri Georgii exorditur historiam* &c. Cur autem plerique Georgianæ vitæ scriptores præclari illius facinoris ne meminerint quidem, cum ex eo cæteroquin ad eam vitam augendam ornandamque materiæ vel plurimum præberet, id causæ fuit, nisi me conjectura fallit, quod hujusmodi factum licet memoria dignum ac litteris, ad hujus Martyris vitam, resque, dum viveret, laudabiliter gestas minime pertinere putaverint. Huc accedit, quod Rex ille, cujus filiam Draconis edacitati inexplebili devotam Georgius ab interitu prohibuit, religionis gratique animi causa statim in ejus honorem templum atque aram construi jussit: quæ quidem sacra monumenta non mortalibus quamvis eximia sanctitate præditis, sed vita jam functis & cœlestem immortalitatem adeptis excitari solent. Itaque hoc miraculum longe celeberrimum, si ad nostrum Georgium pertinet, in eorum numerum referri oportet, quæ Georgius post mortem patravit, simul ut sui patrocinii vim potestatemque ad calamitates avertendas ostenderet; simul ut hominum religionem ac fiduciam ad se colendum suamque opem implorandam alliceret.

His ad hunc modum expositis & constitutis, necesse jam est historiam ipsam, perinde uti descripta est apud Jacobum de Voragine, lectorum oculis subjicere, ut deinde ipsi per se dijudicare possint, an recte cum illa cohæreat nostra interpretatio. Congruit omnino cum Legenda Slavonica; nam quæ in hac narrantur, omnia plane apud Jacobum fere ad verbum Latine reddita inveniuntur; ut satis appareat utrique scriptori propositum fuisse ejusdem Legendæ idem exemplum, unde alter Slavonice, alter Latine rem totam descripsit. Quare hoc libentius hanc historiam ab Jacobo Episcopo Januensi acceptam lectoribus exhibemus, quod non aliunde videatur nobis, nisi ex antiquis ecclesiæ Salonitanæ monumentis desumpta esse. Paucas eidem & brevissimas notas subjecimus, quæ non tam rem explicant, quam admonent, unde copiosior ipsius rei & dilucidior explicatio petenda sit. Quam ob causam arithmeticis notis ex ordine dispositis interpretationem nostram distinguimus, quæ quidem notæ respondent notis alphabeticis historiæ subjectis, ut si quis alicujus rei explanationem desiderat, eam nullo negotio reperiat sub nota illa numerali, quam indicat, jubetque adire nota alphabetica.

§. IV.

Descriptio pugnæ & victoriæ Georgianæ

Ex Legendis Sanctorum collectis a Jacobo de Voragine Episcopo Januensi.

G*Eorgius* a *tribunus genere* b *Cappadox pervenit quadam vice in provinciam* c *Libiæ in civitatem, quæ dicitur* d *Silena, juxta quam civitatem erat* e *stagnum instar maris, in quo* f *draco pestifer latitabat, qui sæpe populum contra se armatum in fugam converterat:* g *flatuque suo ad muros civitatis accedens omnes inficiebat. Quapropter compulsi cives* h *duas oves quotidie sibi dabant, ut ejus furorem sedarent, alioquin sic muros civitatis invadebat, & aerem inficiebat per omnia, & ita plurimi interibant. Cum ergo jam oves pene deficerent, maxime cum harum copiam habere non possent, inito consilio* i *ovem cum adjuncto homine tribuebant. Cum igitur sorte hominum filii, & filiæ darentur, & sors neminem exciperet, & jam pene omnes filii, & filiæ populi essent consumpti: quadam vice filia* l *Regis unica sorte est deprehensa, & draconi adjudicata.*

a b
c
d
Provincia Libia, civitas Silena.
e f g h
Draconis immanitas.
i
Ejus edacitati
l
cum vulgares juvenes, tum regia puella devota,

Tunc Rex m *contristatus ait: Tollite aurum, & argentum, & dimidium Regni mei, & filiam meam mihi dimittite, ne taliter moriatur. Cui* n *populus cum furore respondit: Tu o Rex hoc edictum fecisti: & nunc omnes pueri nostri mortui sunt: & tu vis filiam tuam salvare? Nisi in filia tua compleveris, quod in aliis ordinasti, succendemus te, & domum tuam. Quod Rex audiens cœpit filiam suam flere, dicens: Heu me filia mea dulcissima, quid de te faciam, aut quid dicam, quando plus videbo nuptias tuas? Et conversus ad populum dixit: Oro, ut inducias* o *octo dierum lugendi mihi filiam tribuatis. Quod cum populus admisisset, in fine* p *octo dierum reversus est populus cum furore dicens: quare perdis populum tuum propter filiam tuam? En omnes afflatu draconis morimur.*

m n
populo id efflagitante,
o
p

Tunc q *Rex, videns, quod non posset filiam liberare, induit eam vestibus regalibus, & amplexatus eam cum lacrymis, dixit. Heu me filia mea dulcissima sperabam ad tuas nuptias principes invitare, & palatium margaritis ornare, tympana, & organa audire, & nunc vadis, ut a dracone devoreris. Et deosculans eam dimisit eam, dicens: Utinam filia mea ego ante te mortuus essem, quod te sic amisissem. Tunc illa procedit ad pedes patris petens ab eo benedictionem suam; quam cum pater cum lacrymis benedixisset, ad lacum processit. Quam* r *Beatus Georgius casu inde transiens, ut plorantem vidit eam, quid*

q
cujus petitionibus Rex nequit obsistere.
r
Georgius Puellæ auxilio venit.

quid haberet, interrogavit. Et illa: *Bone juvenis velociter equum ascende, & fuge: ne mecum pariter moriaris. Cui Georgius.* s *Noli timere filia: sed dic mihi, quid hic præstolaris, omni plebe expectante. Et illa: Ut video bone juvenis magnifici cordis es tu: sed cur mecum mori desideras. Fuge velociter. Cui Georgius: hinc ego non discedam: donec mihi quid habes intimabis. Cum ergo totum sibi exposuisset, ait Georgius. Filia noli timere, quia in Christi nomine te juvabo. Et illa: bone miles mecum ne pereas: sed te ipsum salvare festines, sufficit enim ut sola peream. Nam me liberare non posses, & mecum perires,*

t Draconem e lacu prosilientem. u hasta confodit.

Dum hæc loqueretur, ecce t *Draco veniens caput de lacu levavit. Tunc puella tremefacta, dixit. Fuge bone domine, fuge velociter. Tunc Georgius equum ascendens, & cruce se muniens* u *draconem contra se venientem audacter aggreditur: & lanceam fortiter vibrans & se Deo commendans ipsum graviter vulneravit, & ad terram dejecit: dicitque puellæ: projice zonam tuam in collum draconis nihil dubitans filia. Quod cum fecisset sequebatur eam velut mansuetissimus canis.*

x Populus & Rex baptizantur.

Cum ergo eum x *in civitatem duceret, populi hoc videntes per montes, & colles fugere cœperunt dicentes: Veh nobis, quia jam omnes peribimus. Tunc Beatus Georgius innuit eis dicens: nolite timere. Ad hoc enim me misit Dominus ad vos, ut a pœnis vos liberarem draconis. Tantummodo in Christum credite: unusquisque vestrum baptizetur, & draconem istum occidam. Tunc Rex, & omnes populi baptizati sunt. Beatus autem Georgius evaginato gladio draconem occidit, & ipsum extra civitatem efferri præcepit. Tunc quatuor paria boum ipsum extra civitatem in magnum campum foras duxerunt.* x *Baptizati autem sunt in illa die xx. millia hominum exceptis parvulis, ac mulieribus.*

y Templum in honorem B. Virginis, & D. Georgii conditum. Georgius Regem præceptis saluberrimis instruit.

y *Rex autem in honore Beatæ Mariæ & Beati Georgii ecclesiam miræ magnitudinis construxit, de cujus altari fons vivus emanat, cujus potus omnes languidos sanat. Rex vero infinitam pecuniam Beato Georgio obtulit, quam ille recipere nolens, pauperibus eam dari præcepit. Tunc Georgius Regem de quatuor breviter instruxit, scilicet ut ecclesiarum Dei curam haberet; Sacerdotes honoraret; divinum officium diligenter audiret; & semper pauperum memor esset: & osculato Rege, inde recessit. In aliquibus tamen libris legitur, quod cum Draco ad devorandam puellam pergeret, Georgius se cruce munivit, & draconem aggrediens interfecit.*

NOTÆ.

a Tribuni voce usus est Auctor, sive quod hanc historiam non ad Georgium Episcopum, sed ad Georgium militem pertinere putabat, sive quia personæ militari, quam Georgius cœlo delapsus induerat, serviendum censuit.

b Unde noster Georgius dictus sit cognomento Cappadox, suo loco diximus.

c Idest *Liburnia*. Vid. num. 1.
d Idest *Salona*. Vid. num. 2.
e Vide num. 3.
f Vide num. 4.
g Vide num. 5.
h Vide num. 6.
i Vide num. 7.
k Vide num. 8.

l Quem Jacobus Stephaneschius vocat *Sevium* nos ex tabulis Ariminensibus appellamus Demosthenem. Fortasse Rex ille utroque nomine appellabatur.

m Vid. num. 8.
n Vid. ibid.
o Vid. ibid.
p Vid. num. 9.
q Vid. ibid.
r Vid. ibid.
s Vid. ibid.
t Vid. num. 10.
u Vid. ibid.
x Vid. ibid.
y Vid. num. 9.

§. V.

Interpretationes variæ miraculi Georgiani.

Interpretationes variæ.

HAud sane defuere scriptores clari imprimis ac nobiles, qui huic prodigiosæ narrationi aliquid mystici & arcani cognitu dignum subesse rati, eam interpretatione explicandam esse censuerunt, ut ex illis rerum ac verborum involucris nudam ac simplicem veritatem elicerent. D. Vincentius Ferrerius pauca quædam e propria in alienam significationem transtulit; pleraque vero uti narrantur, ita etiam gesta esse, & ad verbum accipi oportere existimavit. Nullus enim dubitat, quin vere extiterit apud Berytum Palæstinæ urbem portentosæ cujusdam magnitudinis, & immanitatis Draco, qui hominum pecudumque ingentes strages edebat, ac tantum terroris civibus incusserat, ut vix urbis mœnibus se satis tutos esse arbitrarentur. Id monstri ab iratis Numinibus ad incolarum exitium immissum esse cum Ethnici crederent, ut cœlestem iram placarent, singulis diebus binas oves Diis mactare decreverant. Sed cum sua illos vota ac sacrificia frustrarentur, vereri cœperunt, ne populi flagitia graviora essent, quam ut vulgaribus hostiis expiari possent; ac proinde opus esse victimas nobiliores, quæ a diis immortalibus veniam & pacem impetrarent, tantæque calamitati finem afferrent. Itaque consilio inito statuunt humanis hostiis Deos placandos esse; & id curæ ac negotii dari oportere sacrificulis, ut ex ingenuis lectissimisque Virginibus unam quotidie ad sacrificium sortirentur. Cum igitur plures jam immolassent, demum sorte evenit, ut ipsa Regis filia aris destinaretur; cujus commiseratione captus Georgius singulare certamen cum Dracone conseruit, eoque interfecto regiam Virginem ab cæde liberavit. Hactenus Vincentius.

D. Vincentii Ferrerii.

Sed quam huic historiæ interpretationem subjecit Baronius, ea mihi videtur ad veri similitudinem propius accedere. Ait quique teterrimi illius Draconis specie Diabolum, illa autem Virginis effigie civitatem vel provinciam adumbrari, quæ D. Georgio supplices manus tendit, ut sibi ad communem humani generis hostem profligandum auxilio esse velit: *Hæc*, inquit, *potius in Virgine illa typum exprimant, more majorum, provinciæ vel civitatis alicujus, quæ adversus Diaboli vires tanti martyris imploret auxilium.*

Cæsaris Baronii.

At Papebrochius ex ipsis Actis S. Georgii interpretationem petendam esse censuit, remque ab eo vere gestam, & maxime memorabilem allegoricæ illi descriptioni subjectam declaravit. Docet igitur typis illis atque imaginibus significari conversionem Alexandræ Imperatricis; quam Georgius cum ab nefaria superstitione ad Christi fidem cultumque traduxit, ex tartarei Draconis potestate exemit, & ab æterno interitu vindicatam beata vita donavit, *Ut autem in ea* (idest imagine) *non solus cum Dracone Sanctus exprimeretur, factum credimus occasione Alexandræ Imperatricis, a diabolica servitute Idolorum, exemplo S. Georgii, meritoque erepta.*

Danielis Papebrochii.

Hujus-

Hujusmodi interpretationes haud equidem improbare ausim. Sunt enim verisimiles, sunt graves ac seriæ, præsertim duæ posteriores; & quamquam certis argumentis ac rationibus confirmari nequeant, attamen conjectura satis probabili nituntur, qua contentos nos esse oportet, cum in rebus obscuris & ambiguis versamur, quibus multiplex ac varia significatio subesse potest. Cæterum cum hujusmodi allegoricæ descriptiones alio atque alio conjectura trahi possint, non si quis eas in unam alteramve partem interpretando duxerit, continuo rem aliter atque aliter interpretandi facultatem aliis præripuerit. Quid igitur obstat, quominus post explicationes a sapientissimis viris adhibitas, nos quoque aliquid ad rem eamdem explanandam & illustrandam conferamus? Nihil equidem certi, nihil explorati afferimus; sed quod nobis similius vero, quod historiæ illorum temporum magis consentaneum videtur, id in medium producimus. Nostram cum aliorum interpretationibus conferre poterunt lectores, & secum ipsi statuere, quæ omnium proxime ad verisimilitudinem accedat; melius autem qui interpretando conjecerit, vatem hunc sive interpretem perhibeto optimum. Ac primum quidem necesse est rem quamdam sane memorabilem, quæ illis temporibus accidit, ab antiquis Scriptoribus vel omnino prætermissam, vel leviter tantummodo attactam paucis exponere, ex qua videlicet ducitur, cuique interpretatio nostra innititur.

Nostra interpretatio.

Demosthenes regnũ occupat in Dalmatia.

Anno 296. cum Diocletianus Ægyptio bello, quod adversus Achilleum susceperat, ac laboriosissima illa & diuturna Alexandrinæ urbis obsidione implicitus longe gentium abesset, Demosthenes genere Dalmata, idemque fortassis e stirpe Cari oriundus, imprimis inter suos copiosus & nobilis, partim suis opibus & copiis fretus, partim popularium suorum favore subnixus regnum in Dalmatia occupavit. Neque multum in eo negotii habuit, ut Dalmatas ac Salonitanos ab Diocletiano distraheret, atque ad suas partes adjungeret; quippe illis jampridem Diocletiani nomen & imperium odio esse cœperat, cum aliis de causis, tum quia ut cæteras provincias, sic Dalmatiam, ut erat insigni avaritia præditus, novis atque intolerandis vectigalibus impositis, acerbissimisque exactionibus expilaverat. Ad hæc eximia quadam inclinatione voluntatis propendebant in Demosthenem, quod is, ut videtur, consanguineus esset Numeriani & Carini, qui cum Dalmatas plurimis maximisque beneficiis comulassent, gratam memoriam & magnum sui desiderium apud eos reliquerunt. Cum igitur tristes de Dalmatica seditione nuncii in Ægyptum venissent, mirum sane quantum ea res vel sollicitudinis vel timoris Diocletiano attulerit. Itaque Alexandria capta, Achilleo interfecto, Narsete Persarum Rege per Galerium insigni clade perculso, rebusque Orientis compositis nullam moram interposuit, quin ad Dalmaticos tumultus sedandos in Europam remearet. Anno igitur 297. Romanam classem, quæ ad Pontici & Mediterranei maris custodiam excubabat, quaque ipse ad expeditionem Ægyptiacam usus fuerat, e Mediterraneo in Superum mare trajici jussit, & deduci ad obsidionem urbis Salonitanæ, quam Demosthenes præsidio satis firmo munierat, in eaque regni sui atque imperii sedem collocaverat. Nihil propius factum est, quam ut civitas diu obsessa, vehementer oppugnata in Romanorum potestatem veniret; cum Salonitani, D. Georgio implorato, eoque sedibus cœlestibus delapso, jubente atque opem ferente, eruptione facta obsidentium castra invadunt, & fusis

Salona obsidionis periculis Georgii cœlesti ope liberatur.

cæsisque terrestribus copiis, uno eodemque impetu in hostium naves transiliunt, quos subita illa rerum conversione attonitos, ingentique terrore perculsos ad satietatem cædunt. Universa classe potiti Dalmatæ, iisdemque navibus, quas Romanis ademerant, transvecti, Italiæ oram depopulantur, atque Ariminum de improviso adorti, urbem illam diripiunt, incendunt, funditus evertunt. Exin præda & gloria onusti Dalmatiam repetunt. Dalmaticæ defectionis subobscura quædam indicia videre licet apud Sextum Aurelium Victorem, cujus verba describemus, & apta explicatione illustrabimus in Historia Diocletiani, ubi hujus belli initia & exitus persequemur. Sed multo plura & clariora hac de re traduntur in antiquis monumentis Ariminensibus, & in Actis Sanctorum Leonis Presbyteri, & Marini Diaconi, qui ex Dalmatia oriundi cum essent, Arimini post vitam omnibus sanctimoniæ notis insignem ibidem exactam, diem suum sanctissime obierunt. Sed hæc alias in historia Diocletiani; nunc quod instat.

Ratio interpretandi allegoricas narrationes

Habes itaque jactum, & constitutum in hac historia quoddam quasi fundamentum interpretationis nostræ, quam priusquam exponere aggredior, illud præmonendum censeo, ne quis a me id requirat, ut singula, quæ in illa Georgiani miraculi descriptione ficta & adumbrata narrantur, fastidiosius quam accuratius persequens, omnia omnino ad historiam interpretando referam. Hoc quidem esset nimis exigue & exiliter ad calculos vocare hujusmodi narrationem allegoricam, perinde quasi nihil in ea scriptum sit, quin aliquid veri arcanique contineat. Multa sane adjecta esse arbitror, quæ cum historicæ veritatis inania sint, tamen vel ad ornatum, vel ad integritatem & verisimilitudinem hujus figuratæ lucubrationis referuntur. Nam rei veræ fabulosa narratio, ut sit apta & verisimilis, ut elegans & festiva, ut perfecta & expleta omnibus suis numeris & partibus, convestiatur oportet aliis quibusdam rebus aliunde adscitis, quas ipse narrator confingit, quibusque suam orationem exornat & perficit. Huc pertinent illa quasi parerga sive episodia, quæ fabulis Poetæ interserunt: hæc siquidem cum veris rebus ac personis, unde fabulæ argumentum ducitur, minime insint, de suo ipsi addunt, & confingunt: Quare auctoribus Origene, Chrysostomo, & Augustino, præclare docet Cornelius a Lapide, in hujuscemodi descriptionibus sive parabolis multa ornandæ orationis causa adhiberi, quæ ad rei veritatem exigere velle, puerile esset ac nugatorium: *In Parabolis*, inquit, *æque ac similitudinibus non omnia sunt similia, & applicanda rei significatæ; multa enim in iis dicuntur ad decorem & elegantiam parabolæ*. Itaque satis fuerit, summam quamdam rei gestæ & veritatis historicæ, ex illis, quibus involuta est, verborum ac sententiarum integumentis evolvere, atque interpretando explicare; cætera omnia pro quibusdam veluti ornamentis ac parergis habeantur, quibus nihil arcanum explanatione dignum subest; quæque sive adsint, sive absint, veræ historiæ argumento nihil detrahunt, vel adjiciunt. Quod enim de parabolis scripsit Cornelius modo laudatus, idem ad hoc genus scriptionis referri potest: *In parabolis* ajebat ille, *finis & scopus parabolæ spectandus est, illa enim, quæ ad hunc scopum pertinent, parabolæ partes sunt necessario applicandæ rebus per parabolam significatis, quæ vero ad eum non pertinent, parabolæ sunt emblemata & ornamenta*. Hæc lectoris admonendi gratia præfati ad rem ipsam veniamus.

non postulat, ut omnia & singula ad veritatem historicam exigantur.

§. VI.

Interpretatio nostra miraculi Georgiani explicatur.

Libya est Liburnia.

I. AC primum quidem urbs & provincia, in qua res gesta est, propriis quidem sed antiquis obsoletisque nominibus designatur. *Libya* provincia idem valet ac *Liburnia*. Nam Liburniam a Libya dictam fuisse ostendemus in præfatione ad Liburnorum ætatem. Nemo autem est, quin sciat universam olim Dalmatiam appellatam esse Liburniam, itemque insulas fere omnes Illyrici maritimi *Liburnides*, & mare ipsum Liburnicum antiquitus cognominatum esse constat. Auctor autem hujus descriptionis primitivo *Libyæ*, quam *Liburniæ* vel *Dalmatiæ* vocabulo propterea uti maluit, quod id vocabuli cum mystico illo Dracone magis congruebat, alludere quippe voluit ad *Libyam* sive Africam propriam, quam hujusmodi monstrorum feracem esse nullus ignorat.

Liburnia eadem ac Dalmatia.

Silenæ vocabulo olim appellata Salona.

II. *Silena* idem est ac *Salona*. Parte I. Prolegomenon cap. I. ostendimus ab Hyllo Herculis filio Illyricos, ac præsertim Dalmatas *Hyllinos*, urbem vero Salonam Hyllinam sive Hillenam denominatam esse, quam Apollonius *Hyllenida*, Nicephorus Callixtus *Hyllam* vocat. Nihil autem facilius, quam ex *Hilena* in *Silenam* commutatio fieri potuit; præsertim cum antiquitas apud nostrates scriptores verbis ab vocali incipientibus consonans aliqua littera & maxime *S.* præfigi soleret. Hinc factum est, ut pro *Almissa*, *Dalmissam*, pro *Issa*, *Lissam* pro *Olchinio*, alias *Colchinium*, alias *Dolchinium*, pro *Ardia*, *Sardia*, pro *Ardiæis*, *Sardiæos*, pro *Olyntha*, *Solyntham*, pro *Epetio*, *Sepetium*, & *Spetium* Veteres aliquando scripserint. Scio equidem Cyrenem vetustissimam esse Libyæ Africanæ urbem, ex qua tota regio denominata est Cyrenaica; sed cum Hilenam, seu Silenam urbem habeamus in Libya Dalmatica, nihil causæ est, cur nomen Silenæ ex antiqua Cyrene detortum esse cum Papebrochio censeamus.

Georgianum certamen Petrus de Natalibus Episcopus Equilinus, Lysiæ in Libya, Jacobus Card. Stephaneschius Lasiæ seu Lyciæ in Cappadocia adscribunt. Sed præclaræ istæ civitates tum Lysia in Lybia, tum Lasia sive Lycia in Cappadocia clam omnes Geographos hactenus fuerunt; nisi forte Lysiæ vocabulo intelligi placeat Issam sive Lyssam maris Adriatici insulam ac civitatem, quam apud Thomam Archidiaconum cap. 8. Hist. Salon. Lysiam appellatam invenio. Neque vero audiendos puto Syros, homines *indoctissimos* pariter ac *mendacissimos*, ut eos Papebrochius vocat, qui Peregrinis Palæstinam voti ac religionis causa profectis ad sacra loca obeunda operam locant; *quique*, ut idem Papebrochius scripsit, *de antiquitatibus terræ sanctæ tam fidenter enunciant, quam Puteolani littoris plebs rustica de Cumano Sibyllæ antro, aliisque similibus garrit, non fine supercilio, ut si verbo interpellare præsumas, pene sacrilegus videaris.* Alii siquidem ajunt Draconem ab D. Georgio interfectum apud Berytum, urbem olim clarissimam Phæniciæ, alii prope ab Georgia oppido Lyddæ, ubi Georgium natum ipsi dicunt, alii vero extra portam Damasci; saxum etiam, si superis placet, ostentant, ex quo Georgius cum Dracone pugnaturus in equum insilierit. His commentis cum fidem adhibuisset F. Anselmus Ordinis Min. de Observantia apud Henricum Canisium, Brendebachius Itin. 4. Adrichomius in Theat. terræ sanctæ, Joannes Eckius in Serm. de S. Georgio, novam quamdam in Phœnicia urbem Cappadociam dictam excogitarunt, sive urbs ea fuerit Beryto proxima, sive ipsa Berytos, quæ etiam Cappadocia dicta sit, ut videlicet Georgiani facinoris gloriam ad natale ejusdem martyris solum pertraherent. Cæterum hisce fabulis atque ineptiis ablegatis, si qua fides huic historiæ habenda est, Georgiana pugna & victoria dimoveri nequit ab ea provincia atque urbe, Libya scilicet, ac Silena, cui eam adscribunt Auctor Legendæ Slavonicæ, Jacobus de Voragine, Hilarion Monachus cœnobii Veneti Georgiani, Joannes Baptista Mantuanus, quibus addi potest vetus inscriptio ad effigiem aramque D. Georgii apposita Romæ in templo S. Thomæ Cantuariensis collegii Anglicani, quam huic loco intexere libet: *Sanctus Georgius Cappadox Dracone occiso, Regis filiam totamque Silenam civitatem a morte liberat, & ad Christum convertit.* Nos vero *Libyam* idem ac *Liburniam*, *Silenam* idem ac *Salonam* esse conjectura haud sane improbabili interpretamur; recte, an secus aliorum esto judicium.

III. Nihil vero est, cur aliquid mysterii comminiscamur in stagno illo, quod prope Silenam, maris instar longe lateque protendebatur. Id stagni nihil aliud est nisi Salonitanus sinus, qui a veteri Salona in longitudinem millia passuum amplius quindecim Tragurium usque porrigitur, latitudo ejus varia, & aliqua ex parte circiter septem passuum millia patet. Porro allegoricæ descriptionis Auctor stagni quam sinus vocabulo uti maluit, ut mystico illi & commentitio Draconi locum idoneum affingeret; quippe hujusmodi portentosa animalia ferme in paludibus, & aquis stagnantibus ali, atque indidem progigni dicuntur. Hinc etiam factum est, ut Spalatensis urbis accolæ horrendi illius Draconis stationem a mari ad fluvium Salonum transtulerint, & in abysso quadam, idest profundo lacu speluncam quamdam subterfluente, locaverint.

Stagnum est Sinus Salonitanus.

IV. Age porro, explicatis jam enodatisque vocabulis topographicis, ab ipso Dracone historicam interpretationem ordiamur, qui tamquam in fabula, sic in hac descriptione partes agit terroris & sævitiæ, primusque omnium in hanc quasi scenam producitur. Itaque Draconis nomen ac speciem gerit Præfectus Romanæ classis, qui efferatus odio iraque in Dalmatas, Salonitanum sinum ingressus, expositis in terram copiis & Salonam acri premebat obsidione, & agros, omniaque circa urbem loca cædibus atque incendiis fœde vastabat. Neque enim id nomen navium hostilium Ductori impositum ab ea loquendi consuetudine abhorret, qua hujus regionis Scriptores interdum usos fuisse constat, ut eos appellarent Dracones, seu serpentes, qui mare Adriaticum sive classibus, sive piraticis lembis infestum haberent. Exemplo esse potest id, quod Archidiaconus e chronicis Salonitanis docuit de Cadmo illo, qui Græciæ regno expulsus in eo mari piraticam facere instituit, & maritimam oram depopulatus Epidamnum urbem vi cepit, in eaque rerum suarum & novi Regni sedem collocavit. Huic quippe veteres Mythologi nomen ac formam serpentis affingunt propterea, quod ut Archidiaconus interpretatur, *cœpit quasi lubricus anguis per mare discurrere, navigantibus insidiari, & quoscumque posset, opprimere impotentes.* Ejusdem fere generis fuisse arbitror, & ad eamdem significationem referendum puto Draconem illum, qui Epidamni per D. Hilarionem interfectus esse dicitur.

Draco Præfectus classis Romanæ.

V. Strages illa, quam bellua immanis, quacumque incedebat, pagis agrisque Salonæ circumjectis, atque adeo ipsis suburbiis inferebat, eo pertinet,

Strages per Draconem illata significat

Depopulationem agri Salonitani.

tinet, ut significet Præfectum classis, cum selecta militum manu hac illac discurrere solitum fuisse, prædas abigere, tecta incendere, agros exinanire, omnia denique fœdum in modum vastare ac diripere.

VI. Quod si lubeat minutius rem unamquamque interpretando persequi, & vim aliquam ad significandum inesse putes etiam illis sive ovibus, sive adolescentulis, quæ ad immensam Draconis ingluviem explendam quotidie devoveri solebant; (quamquam hæc potius ad ornatum descriptionis, quam ad veritatem historiæ pertinere censeo;) binæ oves singulis diebus huic belluæ ad pastum traditæ designant collectitias agrestium hominum turmas, quæ ut ab incendiis ac rapinis hostem prohiberent, cum identidem temere, ac nullo duce in hostiles copias irruerent, partim cæsæ, partim in servitutem abductæ, ad extremum deletæ sunt ita prorsus, ut nihil jam extra urbem subsidii ad Romanorum excursiones arcendas Salonitanis suppeteret. Nec male pecudum & jumentorum vocabulum congruit cum hominibus rusticanis, quorum plerique non ratione & consilio utuntur in rebus gerendis, sed cæco quodam impetu, & temeritate præcipites aguntur.

Quid oves binæ ad explendam Draconis ingluviē.

Quid duo Juvenes.

VII. Cum vero Romani urbem ab omni maritimo terrestrique commeatu interclusam tenerent, eamque vehementius in dies quaterent, primoribus civitatis visum est, ex urbis præsidio selectos manipulos quotidie emittere, qui eruptione facta hostes ex improviso adorti cæderent, ad mænia subeuntes repellerent, opera & munitiones, quibus urbem sepserant, demolirentur. Præterea ex ordine patriciorum juvenum binos singulis diebus sortito capi jubent, quos hisce copiolis præficiant; ut periculosissimæ hujus aleæ subeundæ necessitas æquali sorte omnibus immineret; neve ipsi viderentur aut odio aut gratia quemquam huic periculo sane gravissimo vel objicere, vel eximere. Nec vero solum juvenes vel corporis viribus, vel animi robore præstantissimos, sed etiam lectissimas Virgines eximia virtute planeque virili, quæ ex more antiquo militiæ operam dabant, in eam rem sortiendas esse censuerant; id quod nemini mirum videri debet, qui Dalmaticas, Gotthicasque historias perlegerit; ex quibus colligitur Salonitanis etiam fœminis ac virginibus moris fuisse, ut si quando ferret occasio, pro patriæ defensione arma susciperent, & vel mœnibus tuendis, vel in aciem prodeundo omnia militum munera atque officia impigre & naviter exsequerentur; nec raro accidit, ut per eas & maximis cladibus hostes afficerentur, & res prorsus perditæ in integrum restituerentur; ex quo factum est, ut aliqui Scriptores haud ignobiles Dalmatiam regionem Amazonum appellarent. Huc igitur spectat, quod hujus historiæ auctor allegoricis hisce verbis subjecit: *Cum*, inquit, *jam oves pene deficerent*, (idest agrestes copiæ) *maxime cum harum copiam habere non possent, inito consilio ovem*, (idest gregarios milites) *cum adjuncto homine tribuebant. Cum igitur sorte hominum filii, & filiæ darentur; & sors neminem exciperet &c.* Idcirco autem hujusmodi adolescentes atque adolescentulæ ad cædem ac pastum Draconis designari præberique dicuntur, quia cum evidentissimo vitæ periculo objicerentur, videbantur, quodammodo pro salute patriæ devoveri, atque in medios hostes ad certam mortem immitti. Utcumque tamen hæc sive ornandæ orationis, sive alicujus rei gestæ adumbrandæ causa intertexta sint; ad summam historiæ nihil pertinent.

VIII. Romani ergo cum acrius in dies ac vehementius Salonam oppugnarent, & ab omni commeatu externisque auxiliis interclusam defensoribus nudassent, nihil propius videbatur esse, quam ut hostes vi & agressione urbem caperent. Itaque sub nomine ac specie filiæ Regis, quam sors iniqua Draconis laniènæ devoverat, subest Salona regia civitas, quæ cum ab Diocletiano defecisset, in fidem se tutelamque Demosthenis contulerat. Is eam sibi veluti filiam adoptaverat, unice diligebat, summoque opere enitebatur, ne in potestatem Diocletiani gravissimis ob defectionem pœnis mulctanda recideret. Hujus Virginis effigie urbem seu provinciam aliquam designari Baronius etiam existimavit, idque confirmat turritum quoddam diadema ejusdem capiti impositum, quod in quibusdam Georgii simulacris perantiquis intueri licet. Porro cum plerique civium in tanta propugnatorum paucitate contra tantas hostium copias diffiderent urbem obtineri posse diutius, ut sibi suisque rebus consulerent, tempori cedendum, & Romanis Salonam æquis conditionibus restituendam esse censebant. Hi frequentes ad Regem coeunt; quanta ab iratis hostibus, si urbem vi oppugnando cepissent, civibus cædes, tectis ruina, publicis privatisque rebus calamitas impenderet, diligenter ostendunt; eo loci jam rem esse, ut Salona nullis opibus humanis possit defendi; quam si obstinatius, quam constantius retinere velit, videat porro, ne sibi suisque certum exitium consciscat. Verbis minas adjiciunt, & clare aperteque denunciant, nisi ab vano inutilique urbis tuendæ conatu desistat, se in eum, quæ contra hostes susceperant, arma versuros. Rex quamvis hac oratione vehementer commotus, ac perterritus, hortari tamen eos deprecarique institit, ne animis desponderent, neve ab data fide officioque desciscerent; vixque impetrare potuit, ut defensionem urbis in octavum usque diem protraherent, quo temporis spatio, nisi submissis alicunde auxiliis, rei bene gerendæ spes aliqua affulgeret, nullam in se moram futuram, quin civitas hostibus dederetur.

Salona est filia Regis cædi devota.

IX. Jamque octavus illuxerat dies, & urbs militum præsidio magis magisque diminuta, rerum omnium inopia laborans, & quam acerrime ab hostibus oppugnata in discrimen extremum venerat, civibus frementibus, Regemque obstinatæ illius exitialisque defensionis auctorem minaciter increpantibus: qui tantam populi invidiam, querelarumque procellam non sustinens, jam legatos de urbis deditione ad Præfectum Romanæ classis destinaverat; cum ecce tibi, unde minime sperabant, præsens certumque auxilium Georgius beatissimo fulgens lumine, equo insidens, vestitu atque habitu militari, se Regi, totique urbi palam ostendit; nec vero ea forma speciesque equestris bellatoris dedecebat Episcopum, qui suis contra hostes auxilio futurus cœlo descenderat, nam eodem ornatu cultuque insignes Jacobus Apostolus, & Martinus Turonensis, itidem Episcopi pro Hispanis & Gallis adversus Barbaros ex equis pugnare visi sunt. Itaque Georgius hilari voce ac blando sermone Regem ac cives mœrore torpentes solatus, bono animo esse jussit, exploratam illis fore victoriam, modo Christum humanæ salutis auctorem venerabundi agnoscerent, ejusque opem supplices implorarent: se illis ad profligandos Romanos Ducem atque adjutorem futurum. Proinde omni abjecta cunctatione arma caperent, spei ac fiduciæ pleni inirent prælium, consererent cum hostibus manus. His accensi vocibus aciem instruunt, urbe erumpunt, Georgio præeunte, & spem haud dubiam felicis eventus, & vires animosque ad pugnam præbente.

Georgius cœlo delapsus Regē ac cives ad erumpendum, pugnamque cum hoste conserendam hortatur.

X. Interim Præfectus Romanæ classis universas copias navibus eduxerat, ut uno omnes impetu urbem invaderent, omni telorum genere impeterent, extremosque conatus ad eam capiendam exererent. Adfuit in tempore Salonitana Phalanx, Georgio Duce, qui fulgentibus armis insignis, formam gerens augustiorem humana, hostibus ad mœnia subeuntibus tantum trepidationis ac terroris incussit, ut pavore cœci, alienatique a sensibus, quemadmodum aut pugnando resisterent, aut fugiendo saluti consulerent, non invenirent. Itaque omnes ad internecionem cæsi, ne nuncio quidem tantæ cladis relicto. Salonitani parta tam insigni incruentaque victoria, Ductorem Romanæ classis, qui velut Draco immanissimus, tot tantisque Dalmatarum cædibus nondum exsaturatus, urbem ipsam inhiabat, & Salonitanos omnes suæ insatiabili crudelitati destinaverat, Georgio jubente, captum vinctumque ad speciem quamdam triumphi tota urbe circumducunt inspectante populo, qui tristitiam pavoremque ex præteritis malis, atque imminenti urbis excidio penitus inhærentem vix animo discutere poterat; neque antea se ex illa consternatione colligere, ac diuturno mœrore deposito lætitiæ signa dare visus est, quam Dux ille auctorque omnium malorum, quæ in ea obsidione pertulerant, securi percussus, importuno suo exsecrandoque adspectu oculos animosque hominum levavit.

Hostes cæsi.

Præfectus classis captus, & in urbem deductus,

ac securi percussus,

XI. Tum Georgius salutaribus præceptis Regi traditis, civibusque admonitis, ut uni veroque Deo victoriæ datori gratias agerent, & avitis superstitionibus repudiatis Christianam religionem omnes susciperent, sublimis abiens ex omnium conspectu se proripuit. Ad viginti millia capitum una cum Rege baptizata ferunt. Rex vero Demosthenes in honorem Virginis Deiparæ & B. Georgii templum sane ingens excitavit, victoriæ Georgii beneficio reportatæ monumentum. In ejus potestatem classis Romana cum venisset, eadem ad expeditionem Italicam, quam suscepit paucis post diebus, uti decrevit, ut tabulæ Ariminenses testantur, quas in historia Diocletiani proferemus.

Georgius sublimis abiit.

Rex cum civibus baptizatus.

Templum Georgio conditum.

Hæc est veluti quædam summa illius historiæ, quam Auctor perpetua usus continuaque verborum translatione, pro more illorum temporum, satis eleganter descripsit, & sub imagine Draconis per Georgium interfecti, regiæque cujusdam adolescentulæ voracissimi feri faucibus ereptæ, lectorum oculis subjecit. Singula interpretando persequi velle, inepti potius ac superstitiosi, quam gravis accuratique interpretis fuerit; multa enim, ut sæpe diximus, allegoricis hujusmodi narrationibus non ullius rei significandæ gratia, sed connectendæ ornandæque orationis causa, interjici solent. Cæterum hæc omnia, ut volet quisque accipiat: ego huic sive historiæ sive fabulæ historicæ eam interpretationem subjeci, quam a verisimilitudine non omnino alienam censui. Si lectoribus inepta, si absurda, si nugatoria etiam ac puerilis videtur, quæ de hac re scripsi, pro non scriptis habeat, & omnia per me licet deleantur. Nec valde repugnaverim, si quis contendat quidquid historiæ hoc est, uni Georgio Palæstino adjudicandum esse.

CAPUT VII.

De cultu Georgiano,

NUlla est Christiani orbis provincia, & civitas ferme nulla, quin Georgium peculiari quodam cultu ac veneratione afficiat, ejusque tum patrocinio, tum reliquiis ac templis apud se conditis glorietur; atque ex omnibus Divis, quos Christiana religio, secundum Deum, pie & caste colit, paucos fortasse reperies, in quibus colendis implorandisque, tam universalis, tamque eximia omnium gentium ac nationum consensio extiterit. Hujus vero cultus sane antiqui & late diffusi nullam omnino partem nunc sibi vindicat Georgius noster, siquidem species, quo pia populorum voluntas & studia ferantur. Unus in omnium ore & cogitatione versatur Georgius Palæstinus, & Megalomartyris, & Tropæophori titulo illustris; huic honores & preces adhibentur; hic in præliis, rebusque dubiis & afflictis invocari solet; hujus esse creduntur, quotquot cernimus Georgii nomine insignitas reliquias, & titulo Georgiano inscripta vel templa vel altaria ad hunc unum pertinere vulgo existimant. Nullus autem dubito, quin olim, cum Palæstini & Salonitani Georgii distincta vigebat notitia, suus utrique & peculiaris honos esset, suas uterque aras, ædesque proprias obtineret, atque adeo reliquiæ utriusque dignoscerentur, quamvis alter quidem in Oriente, alter vero in Occidente præcipua quadam religione cultuque afficeretur. Sed eversio Salonæ, incolarum dispersio, veterum tabularum ac traditionum jactura, quæ Georgii Episcopi memoriam omnem apud posteros extinxit, non solum Georgii utriusque Actis confusionem attulit, sed etiam ejus venerationis, quæ utrique separatim adhiberi solebat, distinctionem sustulit, & omnia in unum transtulit congessitque Georgium, cujus supererat, vigebatque apud omnes illustris & cum summis laudibus ubique pervulgata notitia. Exinde ignorato neglectoque Georgio Salonitano, tota Christianorum religio ad Palæstinum conversa est. Nunc investigare oportet, quid sacri cultus, piæque ac publicæ venerationis, ante utriusque Georgii confusionem, noster habuerit seorsum ab altero, quod quidem hodieque permanet, sed ad Palæstinum vulgo referri solet. Ac primum quidem ex antiquissimo illo cultu, qui inde usque ab initio quarti sæculi Georgio Palæstino adhiberi cœptus est in Oriente, & longe lateque tota Asia propagatus, nihil ausim decerpere, & ad Salonitanum Georgium transferre: iniquum enim videri posset illum depellere ex ea tam vetusta ac diuturna cultus Orientalis possessione, quam tot nationum atque ætatum consensus, & innumerabilia per eum patrata miracula ad illarum gentium defensionem & subsidium confirmant: quamquam credibile sit in eas quoque regiones Georgii nostri notitiam ac religionem antiquitus illatam esse, & præsertim apud Græcos floruisse. De cultu Georgiano Occidentali aliqua videtur esse posse controversia, quam sic dirimendam censeo. Cum aliquot sæculis post Salonam septimo sæculo excisam, Georgii Salonitani nomen ac memoria ubique penitus exsoleverit, quidquid deinde novi cultus Georgio accessit, id omne referendum censeo ad Palæstinum, quem unum omnes norant Græci pariter Latinique. Hujus autem religio mirum in modum efflorescere in Occidente ac dilatari cœpit post institutas exeunte sæculo XI. ad Palæstinam recuperandam sacras expeditiones, cum antea fortasse Occidentalibus vulgo fere ignotus esset. Anno siquidem 1095. Urbanus II. Pontifex Max. concilio in Gallia habito apud Clarum montem Arverniæ oppidum, Christianos Principes ad Hierosolymam Saracenorum tyrannidi eximendam hortatus, novo instituto sacrum bellum indixit. Eo veluti classico excitus Occidens multos variis locis ac temporibus collectos exer-

Georgianus cultus cum antiquus, tum universalis.

Georgius Palæstinus in Oriente jam inde a quarto sæculo cultus.

Cultus Georgianus in Occidente post VII. sæculum ac deinceps institutus ad Palæstinum spectat.

exercitus in Palæstinam transmisit. Latini porro sacræ huic militiæ adscripti, cum in Syria bellum vario eventu gerebant, simul earum gentium exemplo accensi, simul experti præsentissimam opem D. Georgii, qui sæpe visus est Christianorum acies præcedere, & terrorem fugamque Saracenis injicere, miro prorsus hujus Martyris venerandi, sibique demerendi studio flagrare, eximiaque erga illum religione affici cœperunt. Regressi vero in Europam Georgianis beneficiis & miraculis commemorandis omnium animos ad hunc beneficentissimum Martyrem colendum & implorandum ubique excitarunt sic prorsus, ut brevi ejus fama ac religio totum Occidentem pervaserit. Hinc multæ provinciæ atque urbes illum sibi patronum adoptarunt; hinc Georgius apud Occidentales in eorum Divorum numerum relatus est, quos Auxiliatores vocant, quique cum in cæteris periculis, rebusque adversis, tum in bellis adversus hostes Christiani nominis invocari solent; hinc multi Equestres & Militares Ordines sub auspiciis tutelaque Georgii instituti; cujus quidem saluberrimæ institutionis origo videtur repetenda esse a Godefrido Bullionio, quo Hierosolymæ regnum adepto, duos nobilissimos sacrorum Militum Ordines natos ferunt, Templariorum, & S. Joannis, peregrinis loca sacra visentibus excipiendis tutandisque præcipue destinatos. Quare Papebrochius & Ordinum militarium institutionem, & cultum ac patrocinium Georgianum in Angliam illatum, & ubique in Europa mirifice auctum refert ad sæculum XII. post sacras & Hierosolymitanas expeditiones fieri cœptas. Omnia igitur pietatis ac religionis officia adversus S. Georgium quatuor vel quinque sæculis post Salonam excisam usurpari cœpta, & post undecimum mirifice aucta, ad Palæstinum Georgium referantur necesse est, quippe cum Georgii Salonitani notitiam Salonæ ruina, & incuria hominum atque oblivio posteritatis penitus obruisset. At vero ante cladem Salonitanam, cum noster fortasse, quam Palæstinus, notior esset Occidentalibus, quæ tum vigebat in Occidente erga Georgium religio, si non universa, certe pars ejus præcipua, ut videtur, ad Georgium Salonitanum spectabat. De hujus igitur cultu præsertim Dalmatico paucis agendum est; & quemadmodum Acta Georgii Salonitani ab Actis Georgii Palæstini secrevimus, ita quidquid ad cultum Georgii nostri pertinet, quoad ejus fieri possit, ab eo secerni oportet, quod haud dubie ad honorem alterius ac venerationem refertur.

Ante VII. sæculum Georgii Salonitani cultus apud Occidentales vigebat.

§. I.

De festo ac natali die Georgiano.

In Martyr. Hieron. duo dies 23. & 24. April. Georgii nomine consecrati;

IN apographo Hieronymiano Lucensi duos invenio dies B. Georgio adscriptos 23., & 24. Aprilis, in quos cum unius ejusdemque Georgii martyrium, sive ex hac vita discessus cadere nequeat, alterum Salonitano, alterum Palæstino Georgio tribuendum esse diximus cap. I. §. 3. Idem confirmant Acta permixta utriusque Georgii, quorum alia IX., alia VIII. Kalendas Maii Georgianum martyrium adscribunt. Hinc fieri animadvertimus, ut festus & anniversarius Georgii dies alibi 23. Aprilis celebretur, alibi in diem proximum rejiciatur. Huc revoca, quæ c. I. §. 3. paullo fusius disseruimus. Nec vero putes diem quidem utrumque, sed alium alia de causa ad unum Georgium Palæstinum referri. Nam dies 24. Aprilis causam Georgiani cultus, nisi ex ejus martyrio desumpserit, unde acceptam habeat, non invenio.

prior Salonitani, alter Palæstini martyrio sacer.

Haud equidem ignoro apud Papebrochium in quodam Ms. Græco Synaxario ad hanc diem annecti *S. Georgii Megalo-Martyris dedicationem ecclesiæ Cyparissi;* verum nullus dubito, quin ea dedicatio per errorem in 24. Aprilis irrepserit; eamdem quippe XXVI. Novembris annotatam reperio in Menæis, quibus ad fidem faciendam longe major, quam illi Synaxario, auctoritas inest: *Ἐγκαίνια τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῷ Κυπαρίσσῳ*. Quinam fuerit hujus ecclesiæ dedicatæ locus docet Papebrochius Com. præv. §. IV. num. 46. hac præclara animadversione: *Non significari urbem hujus nominis, quales apud Ortelium variæ notantur, argumento est articulus τῷ, qui non solet ante urbium nomina in simili constructione poni, sed ante nomina locorum particularium: & hunc quidem locum Cyparissi, seu Cupressi appellatione notum, puto Constantinopoli, aut circa eam requirendum.* Si ergo duos illos Aprilis dies duobus Georgiis, suum cuique attribui oportet, priorem quidem Salonitano, posteriorem vero Palæstino adjudicandum censeo, & huic meæ opinioni rationem haud improbabilem subjeci cap. I. §. 3. Cæterum cum IX. Kal. Aprilis Georgium Palæstinum martyrii palmam adeptum fuisse exemplaria Græca fere omnia testentur; & Græci pariter Latinique fere omnes, si aliquas ecclesias excipias, ejusdem solemnia natalitia concelebrent, nolim equidem ab hoc die Palæstini Georgii martyrium dimoveri; sed potius in eumdem diem utriusque Georgii martyrium conjecerim. Neque enim desunt exempla plurium Martyrum cognominum, qui uno & eodem die, licet non eodem neq; anno neque loco, supremum pro Christo certamen obierint.

Dies 23. Aprilis fortasse natalis utriusque Georgii.

Jam vero hunc diem 23. Aprilis Georgiano martyrio inclytum solemni cultu, & summa religione Clerus populusque Spalatensis concelebrant; & quamvis hujus diei celebratio nulli subsit ecclesiastico præcepto, nemo tamen est vel ex infima plebe, quin sibi ab operibus servilibus eo die vacandum putet; & plerisque religio esset divino illius diei sacrificio non interfuisse. Hunc vero diem insulares Bracchienses, itemque Oppidani Paganique Poglizzenses in Catalogum eorum festorum retulerunt, quos libri liturgici *sub ritu duplici 2. Classis* celebrari jubent; ejusque commemorationem in octavum usque diem protrahunt. Olim in templo Georgiano Castri Suffuraz ante solemne sacrificium ad confertissimam multitudinem pro suggestu recitari solebat grato suavique modulamine historia Slavonice scripta de Vita & Martyrio S. Georgii, ac de præclara ejusdem ob Draconem interfectum victoria: cujus legendæ canendæque consuetudo an etiam in aliis locis templisque Dalmatiæ viguerit, mihi sane incompertum est. Præterea dum solemni pompa ac cæremonia res divina peragitur, duo hymni sermone itidem rhythmoque Slavonico de Martyris ejusdem laudibus compositi ex Odæo canebantur. Nec vero hujus diei sanctitas ac celebritas Spalatensis diœcesis finibus continetur, sed apud omnes Dalmatas hunc ipsum diem magno in honore esse ajunt; in eoque publicæ supplicationes institui, & ingenti populorum frequentia ac religione peragi solent ad lustrandos agros, & copiam frugum a superis impetrandam. Haud sane dubito, quin is dies apud Spalatenses & Dalmatas, olim celeberrimus atque sanctissimus ex institutis & fastis ecclesiæ Salonitanæ dimanaverit; ac proinde ejus celebrandi consuetudo ante cladem Salonitanam inde usque ab initio quarti sæculi repeti debet, cum ecclesia tyrannis extinctis stabili & tranquilla pace frui cœpit. Quod si verum est, ut certe simile vero est, is dies apud Dalmatas non

Dies festi Georgiani solemni cultu celebrandi consuetudo Spalati, & in aliis Dalmatiæ locis,

accepta e fastis ecclesiæ Salonitanæ.

ab extraneo illo longeque disjuncto, ut mihi quidem videtur, sed ab domestico & Salonitano Georgio religionis & celebritatis causam accepit. Nec sane intelligo, cur olim Salonitani suo posthabito neglectoque Georgio, quem ignorare non poterant, tanto in honore alterum Georgium habuerint; neque ulla satis probabilis ratio reddi posse videtur, cur nunc Dalmatæ tam peculiari eximiaque veneratione Martyrem illum Palæstinum prosequantur, qui cæteroquin nihilo magis ad ipsos, quam ad alias gentes ac regiones pertinet. Sed Georgii utriusque nomine & cultu in unum confuso, & Salonitani memoria penitus extincta, Spalatenses Dalmatæque ignari, unde hæc Georgiani solemnis ac sacri diei institutio profluxerit, omnia, quæ peragunt eo die, privata & publica religionis officia cogitatione atque animo ad Georgium Palæstinum referunt; quippe is unus, ut cæteris populis, sic Dalmatis notus est, isque unus omnium sermone celebratur.

Quæ probabilius Salonitano, quam Palæstino Georgio id officii cultusque persolvere solebat.

Cultus Georgianus Romæ & in Italia perantiquus.

Extra Dalmatiam Georgianus cultus, diesque natalis, in tota Italia ac Romæ præsertim, septimum sæculum Salonæque excidium antecedere videtur; de cujus antiquitate quæ scripsit Papebrochius §. IV. num. 38. Com. Præv. juvat huic loco intexere: *Certum est*, inquit, *in ipsa Romana ecclesia vetustissimam esse non venerationem tantum, sed etiam festivitatem S. Georgii. Etenim D. Gregorius Magnus, in cujus Pontificatu finitur sextum æræ Christianæ sæculum, in libro Sacramentorum colligens omnes orationes per totum anni cursum ex more Romano inter Missarum solemnia recitandas, eas etiam posuit, quæ sunt dicendæ ad Natale S. Georgii Martyris: quas esse genuinas, nec aliunde posterius adscitas judicavit Grimoldus Abbas, qui dictum Gregorianum Sacramentarium accuratissimo studio ad veterum exemplarium fidem correxit, & quas aliunde adscitas deprehendit, virgulis antepositis singulavit.* Huc adde, quod in *Antiphonario* D. Gregorii & Antiquarum *Præfationum* libello, quem Jacobus Pamelius tomo 2. *Liturgici Latinæ ecclesiæ inseruit, pro die festo S. Georgii præter antiphonas proprias extat Præfatio hujusmodi: Vere dignum & justum est, æquum & salutare nos tibi semper & ubique gratias agere, Domine sancte, Pater Omnipotens, æterne Deus, pro cujus veneranda confessione Beatus Martyr Georgius diversa supplicia sustinuit, & ea devincens perpetuitatis meruit coronam per Christum Dominum nostrum, per quem &c.* Et quamvis hanc Præfationem neget Pamelius esse Gregorii, multo tamen antiquissimam esse non diffitetur. Præterea scriptum est in vita Leonis III. ex majorum traditione sancitum fuisse, ut festo die S. Georgii ediceretur ad VII. Kalen. Maji solemnis supplicatio, quæ etiamnum fieri solet die S. Marci: *Secundum olitanam traditionem, a Notario sanctæ Romanæ ecclesiæ in ecclesia S. Georgii Christi Martyris in ejus natali Litania Major prædicari solebat.* Cæterum Georgii colendi, ejusque anniversarii diei celebrandi Romana consuetudo septimo sæculo Salonæque excidio antiquior cum sit, merito dubitari potest, utrum a Palæstino, an a Salonitano Georgio originem traxerit; præsertim cum is, quam ille, notior temporibus illis apud Occidentales, & illustrior esset.

Cultus Georgianus ecclesiæ Mediolanensis;

Nec Romanæ ecclesiæ de cultus Georgiani antiquitate concedit ecclesia Mediolanensis. Argumento est pervetus illa Præfatio Missalis Ambrosiani, quæ D. Ambrosio auctori vulgo adscribi solet; in qua cum inter cæteras Georgianas laudes Alexandræ conversio annumeretur, consequens esse videtur non Palæstino, sed Salonitano Georgio cultum illum & anniversarios honores ab ecclesia Mediolanensi antiquitus adhibitos fuisse. At Papebrochius eam non satis dignam esse censet, quæ tribuatur D. Ambrosio; & ex apocryphis scriptis desumptam ut probet, illud pro argumento sumit, quod Alexandra appelletur *Regina Persarum*. Sed non intelligo, cur Papebrochio tantopere displiceat is titulus appositus Alexandræ, qui eam ob causam illi congruere poterat, quod e nobilissima Regum Persarum stirpe originem duxerit. Nam Alexandra e Persis oriunda videtur fuisse, & primo bello Persico cum aliis Matronis ac Virginibus ab Diocletiano in servitutem abducta, ut in historia ejusdem Diocletiani dicemus. Præterea quemadmodum Diocletianus vel ob devictos Persas, honoris ergo, vel ob superbos Persarum mores sibi adscitos, dicterii & convicii causa, vocatus est interdum Imperator aut Rex Persarum, quemadmodum supra diximus, sic etiam ejus conjux iisdem potuit de causis Regina vel Imperatrix Persarum denominari. Neque hujusmodi Præfationem ad Georgium Salonitanum idcirco referri posse negaveris, quod is *Miles*, non *Episcopus* appelletur; nam nemo est, quin sciat, qui pro Christo, ejusque divinitate ad extremum usque spiritum decertarunt, eos ab Hagiographis antiquis *Militum* vocabulo ornari; & Christianam professionem sæpe militiam dici. Auctor vero ejusdem Præfationis huic verbo, cum militem Georgium vocat, quam notionem subjiciat, ipsemet satis aperte declarat, cum eum *fidelissimum Militem*, ac *testem Christi* nominet, & paullo post *inclytum Domini præliatorem*. Præclare igitur sciteque Papebrochius Com. præv. §. 4. num. 24. ad eum locum in Menæis, ubi *Georgius Magnus Athleticorum Ordinum ductor* dicitur, hanc notam apposuit: *Quis non judicet Athletarum nomine designari non sæculi militiæ professores, sed Christo auctoratos milites, & pro ejus fide multa certamina expertos?* Quod vero titulus Episcopi absit, id nemini mirum debet videri, qui Martyrologium Hieronymianum, item Gregorii Sacramentarium attentius legat, ubi quamplurimos Martyres eosdemque Episcopos nullo a cæteris neque nomine, neque nota dignitatis Pontificiæ distinctos inveniet. Operæ pretium est ipsam illam Ambrosianam Præfationem hic describere: *Per Christum D. N., qui ita humano generi mystica salutis remedia contulit moriendo, ut & totius doli artificem sua passione destrueret, & suo exemplo fidelibus suis exemplum suo pro nomine tribueret moriendi: unde & non surdus auditor, fidelissimus Miles ac testis Christi Georgius, dum pene tribus exactis mensibus Christianitatis professio silentio tegeretur profano, solus inter Christicolas intrepidus Dei filium est confessus: cui & tantam fidei constantiam gratia divina concessit, ut tyrannicæ potestatis præcepta contemneret, & innumerabilium non formidaret tormenta pœnarum. O felix & inclytus Domini præliator, quem non solum temporalis regni blanda non persuasit promissio; sed persecutore deluso, simulacrorum ejus in abyssum portenta dejecit. Ob hoc gentium Regina Persarum, crudeli a viro dictata sententia, nondum baptismi gratiam consecuta, gloriosæ passionis meruit palmam: unde nec dubitare possumus, quod rosea perfusa sanguinis unda, reseratas poli januas, præcedens beatissimum Georgium Martyrem, ingredi meruit, regnumque possidere cœlorum. Hæc tua est, Domine, bonæ voluntatis operatio, qui salvas omnes, nec pateris ullum perire; & magna cum pietate, mirabiliter cuncta disponis. Et ideo ...*

Georgianus cultus in Gallia VII. sæculo antiquior.

Georgianum cultum in Gallia inde usque ab anno 500. æræ Christianæ repetendum esse docet Auctor

vitæ

vitæ S. Bathildis, qui ab Chlotilde uxore Chlodovei Francorum Regis cœnobium sacrarum Virginum in honorem S. Georgii exstructum fuisse testatur. Idem confirmat Scriptor vitæ S. Droctovei Abbatis, qui ait Germanum Parisiorum Antistitem, cum anno circiter 559. Basilicam Parisiensem dedicasset, *aram illam, quæ ad Occidentem spectat, Domino in honorem SS. Gervasii, & Protasii, & Celsi Pueri, Sanctique Georgii consecrasse*. Hujus in Gallia antiquissimi cultus fidem præterea faciunt Venantius Fortunatus, qui tum Moguntiæ in templo, quod Sidonius Episcopus construxit, tum in sacello Arthonensi apud Arvernos D. Georgii reliquias coli affirmat, & Gregorius Turonensis, qui lib. I. de Glor. Mart. cap. 101. tradit reliquias ejusdem Georgii, tum apud Lemovicum, tum in vico quodam Cenomanensi plurimis maximisque miraculis floruisse. Georgium Salonitanum Episcopum Gallis per ea tempora non ignotum fuisse facile crediderim; iste autem, an alter ille Palæstinus apud Gallos in honore ac veneratione fuerit, mihi sane compertum non est.

lib. 2. car. 11. lib. 10. car. 19.

§. II.

De Templis Georgianis in Dalmatia.

Templa Georgiana in Dalmatia.

EX omnibus Divis indigenis atque advenis neminem reperio, cui plures, quam Georgio, sacras ædes Dalmatæ dedicaverint, quæ quidem quamvis neque magnificentia, neque elegantia operis, ab vulgaribus templis sacellisve valde differant, numero tamen suo declarant, quam propensa ac studiosa erga Georgium voluntas ac religio Dalmatarum animis insit, a majoribus ex aliis in alias ætates ad posteros derivata. Hujusmodi Georgianorum templorum catalogum huic loco innectendum censeo, quem confecit, & nobis e Dalmatia transmisit vir clarissimus Andreas Roncali Rector seminarii Archiepiscopalis Spalatensis.

In agro castri Sussuraz, quod in sinum Salonitanum ab Septemtrione imminet, duo visuntur templa haud ita longo intervallo disjuncta, S. Georgii titulo consecrata: alterum insidet collem, loco edito ac peramæno, ex quo in subjectam convallem, cui nomen Ostrovizzæ, despectus est, vetustum quidem, sed post Salonam eversam conditum esse, indicio sunt marmorei lapides è ruderibus Salonensium ædificiorum collecti, & templi parietibus inserti. Alterum D. Georgii templum in planitie situm mari adjacet, quod castrum Sussuraz subter luit. Loco nomen est Putalio, quod quidem vocabulum antiquissimum est, eoque nomine ad locum hunc designandum utitur Tirpimirus in suo Diplomate, quod Historicus Dalmata descripsit cap. 2. lib. 2. de Regno Chroat. & Dalmat. Hujus Georgianę ædis dedicationi Mislaus Dux Chrobatorum interfuisse dicitur in Diplomate Tirpimiri, qui Mislai decessoris donationes huic ædi factas confirmavit anno 838.

Tertia S. Georgii ædicula conspicitur apud fontes fluvii Salonæ non admodum antiqua, si formæ & structuræ ratio habeatur, in qua dies festus S. Georgii singulis annis ingenti conventu frequentia ac religione celebrari solet. Quarta in agro Clissensis oppidi, quam circumcirca ambiunt vetera sepulchra. Quintæ nunc dirutæ vestigia cernuntur in eo loco, qui dicitur *Biurine*, & ab Uglianensi Parœcia prope abest. Sexta insidet vertici montis Massaron. Septima ad Tugarum viæ publicæ imposita. Octava apud Postranam mari adjacens, unde haud longe disjungitur. Nona paullulum a mari remota. Decima in pago Turiàz ad flumen Cetinam, nulla re magis, quam antiquis sepulchris circumpositis visenda. Undecima subest parœciæ Valikensi, apud Maovizen sita, quam itidem sepulchra pervetusta circumdant. Duodecima pertinet ad Parœciam, quæ vulgo dicitur *Drigni Dolaz* ultra Massaron, in loco, cui nomen *Latovichi*. Decima tertia in angulo insulæ Bracchiensis, Sacerdotio satis opulento instructa, cujus proventus in commune Cleri Spalatensis ærarium conferuntur. Decima quarta superimposita est jugo montis Marglian, cui Sacerdotium itidem annexum est satis pingue, liberæ, ut ajunt, collationis, ac nemini speciatim obstrictum.

Quas hactenus percensui Georgianas ædes, Spalatensis Diœcesis jurisdictione & finibus continentur. In reliqua vero Dalmatia singulari commemoratione dignæ videntur ecclesia S. Georgii, Abbatiæ titulo insignis prope oppidum Perasti in diœcesi Catharensi; ecclesia major, itemque cœnobium S. Georgii in urbe Obrovazii; ædes & vicus in Pago insula, cui ab S. Georgio nomen est; parœcia Tersactani oppidi, quæ itidem S. Georgii titulo & patrocinio subest. Non vacat cæteras enumerare, & nominatim persequi; sed cum multo plures extent in una diœcesi Spalatensi, quam in tota reliqua Dalmatia, id argumento videtur esse earum condendarum causam, non ad Palæstinum, sed ad Salonitanum Georgium referendam esse; neque enim alia ratio verisimilior reddi potest, cur Spalatenses suæ adversus Georgium religionis plura, quam cæteri Dalmatæ, monumenta excitaverint, nisi quod jam usque ab antiquissimis temporibus in ea regione potissimum Georgianus cultus effloruerit; ejus autem cultus originem potius ab Salonitano Episcopo, quam a Palæstino Milite repetendam esse nemo non videt. Harum quidem sacrarum ædium nullam esse Salonitano excidio antiquiorem facile concesserim; sed quæ inerat Salonitanis erga suum olim Episcopum eximia quædam animi propensio ac veneratio, in Spalatenses transiit, qui Georgianam religionem a majoribus traditam pene cum lacte nutricis sugere videbantur; neque enim statim post Salonæ excidium, nisi post aliquot ætates aboleri omnino potuit memoria Georgii Salonitani; sed ea deinde paullatim, ut fit, extincta, quidquid cultus honorisque ex majorum traditione Georgio postea adhibuerunt, id omne ad Georgium Palæstinum, notum ubique & pervulgatum referri putabant. Ex illis autem Georgianis ædibus, quas supra recensui, multas fuisse arbitror a Spalatensibus excitatas, suffectasque in locum earum vetustate collabentium, quas veteres Salonitani in honorem Georgii Episcopi condiderant. Quod vero in iisdem ædibus visuntur imagines Georgii equo insidentis militari habitu atque vestitu, id vel attribuendum censeo communi opinioni Spalatensium, non alium apud se coli, nisi Militem Palæstinum arbitrantium, aut ex more antiquo profluxit, quo sicut D. Jacobus Apostolus, Martinus Turonensis, aliique Episcopi ac martyres, ita etiam Georgius Episcopus & martyr Salonitanus pingi potuit; præsertim cum is ea militis specie ornatuque spectandum se præbuit Salonitanis, ut conjectando diximus, cum illis in extremum periculum adductis auxilium laturus e cœlo adfuit.

Ædes aliæ Georgio sacræ in reliqua Dalmatia.

Harum ædium condendarum causa,

repetenda videtur a Georgio Salonit.

In aliis Occidentalibus extra Dalmatiam regionibus sane multa visuntur Georgiana templa perantiqua & eximia, de quibus merito dubitare possis, utri Georgio primævæ dedicationis titulum acceptum ferant. Extat Romæ in regione secunda templum

Templa Georgiana in Occidente extra Dalmatiam.

plum S. Georgii ad velum aureum, vulgo in Velabro, idemque Cardinalitio Diaconali titulo insignitum, cujus auctor conditorque cum ab Anastasio dicatur fuisse Leo Pontifex hujus nominis secundus, qui post Salonam excisam ecclesiæ Romanæ administrationem suscepit anno 82. septimi sæculi, merito dubitaveris, an referri debeat hujusmodi templi titulus ac dedicatio ad Georgium Episcopum Salonitanum, quippe hujus memoria jam paullatim obliterari cœperat. Sed cum Georgianus cultus jam inde a Pontificatu S. Gregorii Magni Romæ floreret, ut diximus superiori paragrapho, mihi numquam persuaderi poterit nullum in Urbe templum ante Leonem II. Georgio Salonitano, si vera sunt, quæ diximus, positum fuisse. Probabilius esse arbitror, quemadmodum cultum, sic ædem Georgianam non solum Leonis, sed etiam Gregorii magni ætatem antecedere, idcirco autem hujus conditorem Leonem appellari, quod eam fortasse collapsam restituerit, & ample auxerit magnificeque exornaverit. Quod si verum esset, illud quoque verisimile fieret, primum huic ædi titulum ab Georgio nostro obvenisse.

Roma S. Georgii ad Velum aureum, an ad Georgium nostrum pertineat.

Nec vero dubitari potest, quin fuerit antiquissima, & Salonitana clade longe vetustior ædes illa Georgiana, quam D. Gregorius, datis ad Marianum Abbatem litteris, resarciri jubet Epist. 68. lib. 9. ait enim *Ecclesiam S. Georgii positam in loco, qui dicitur ad sedem, minorem quam oporteat diligentiam habere ... & quia*, inquit, *ecclesiam ipsam reparatione certum est indigere, volumus, ut quidquid illuc accedere potuerit, ipse accipere, & ad ejus reparationem debeas erogare*. Cum autem Laurentius Finicchiarus tradat hunc Marianum alibi dictum esse *Abbatem de Panormo*, hinc videtur colligi posse hujusmodi ædem sitam fuisse in Sicilia, quippe cum ejus restaurandæ curam D. Gregorius Abbati Panormitano commiserit. *Quandoquidem vero ecclesia illa*, ait Papebrochius, *jam tum, id est anno DCI. reparatione egebat tanta, ut ejus curam sibi non negligendam ipse Pontifex Romanus censeret; vel hinc cognosci datur, quod ea, ubicumque sita fuerit perquam antiqua, ac verosimiliter ipso, quo Georgius passus est, sæculo ædificata*. Cum autem per ea tempora notius esset apud Occidentales, & celebrius Salonitani, quam Palæstini Georgii nomen, non est vero absimile illi potius, quam huic, templum illud apud Siculos exstructum fuisse. Eamdem conjecturam fieri velim de basilica Neapolitana S. Georgii Majoris, quam a Constantino Magno conditam ferunt. Et sane cum in Divis Dalmaticis colendis ornandisque eximia exstiterit Constantini religio & munificentia, ut alibi ostendimus, verisimile est tum Neapoli, tum aliis in locis, templa in honorem Georgii Episcopi Salonitani ab eo fuisse constructa.

Templum D. Georgii Panormit. ad nostrũ spectat,

uti & basilica Neapolitana S. Georgii majoris,

Titulum Georgianum ædis cathedralis Ferrariensis aliqui referunt ad Vitalianum Papam, qui anno 657. Pontificatum adeptus, sedem Episcopalem Vicohabentiæ anno æræ vulgaris 330. fundatam dicitur transtulisse Ferrariolam, ibique templum sane magnificum in honorem S. Georgii martyris ædificasse. Sed cum Vitaliani Diploma, in quo hæc narrantur, inter fictas & commentitias tabulas annumerent viri eruditi, verosimilius est ecclesiam Ferrariensem inde usque ab sua origine, & titulo & patrocinio S. Georgii subjectam fuisse; utrumque vero Vicohabentia primum Ferrariolam, deinde Ferrariam translatum esse. Is porro titulus, cum vetustate ac desuetudine exsolevisset, iterum ab Episcopis Ferrariolæ usurpari cœpit anno fere decimo quarto undecimi sæculi, quemadmodum docet Ferdinandus Ughellus: *Post hunc* (idest Ambrosium, qui decessit an. 1014.) *aliquot Ferrariolæ Episcopi titulum S. Georgii veteris Cathedralis assumpserunt*. Porro antiquitas Georgiani tituli ex æde Cathedrali Vicohabentiæ, ac Ferrariolæ Ferrariam tandem translati, hujus ecclesiæ exordio æqualis, argumento est, hujusmodi tituli causam & initium haud inepte referri posse ad Georgium Episcopum Salonitanum.

item ædes Cathedralis Ferrariensis,

Idem suspicari licet de quibusdam templis in Gallia D. Georgio positis ante annum 600. æræ vulgar. Chlodoveus Rex Francorum, qui a Chlotilde uxore Christiana ad Christi cultum illectus, & in bello adversus Alemannos divinam opem expertus, a Remigio Rhemensi Episcopo baptizatus est intra finem sæculi v. cœnobium ac templum D. Georgio condidit in quodam vico, cui nomen erat Baralæ, inter Atrebatum & Cameracum, ut tradit Baldricus Episcopus Noviomensis & Atrebatensis in Chronico Cameracensi & Atrebatensi. Alterum per eadem tempora templum, pariter ac cœnobium sacrarum Virginum, Chlotildis Regina sub titulo ac patrocinio S. Georgii in loco, qui dicitur Cala, a fundamentis exstruxit, ut scriptum est in vita S. Bathildis, quæ utrumque amplificavit. Sidonius Episcopus Moguntinus, auctore Venantio Fortunato lib. 2. car. 10. egregiam Moguntiæ basilicam Deo optimo Maximo in honorem S. Georgii vergente sexto sæculo dedicavit. Huc adde aram S. Georgii, itemque SS. Gervasii, & Protasii, & Celsi pueri, quam anno circiter 560. Germanus Episcopus Parisiensis consecravit *in ecclesia S. Crucis Sanctique Vincentii*, quæ postea *S. Germani de Pratis* dicta est, ut legitur in vita S. Droctovei Abbatis. Quæ quidem vetustæ erga S. Georgium religionis monumenta adjudicanda ne sint Palæstino, an Salonitano Georgio, merito dubitari potest.

itemque duo Gallicana templa.

§. III.

De Reliquiis Georgianis.

SI omnes Georgianas reliquias, quæ toto Christiano Orbe dispersæ variis in locis coluntur, uni Palæstino Georgio attribuendas putes, eum bicipitem, polimembrem, aut etiam tricorporem effingas necesse est. Cum igitur omnes in unum eumdemque Georgium convenire nequeant, eas hic investigari, & secerni ab reliquis oportet, quæ ad nostrum, quam ad Palæstinum, verosimilius pertinere videantur. Id antequam facere aggredior, juvat audire, quæ hac de re Papebrochius scite cordateque admonuit: *Sed neque dissimulanda est alia, eaque inter tot humanarum rerum casus nequaquam evitabilis causa multiplicandarum sub unius Sancti nomine reliquiarum, sæpe plurium, quam unius corporis mensura potuerit elargiri; videlicet, quod evanescente paullatim distinctiva memoria Synonymorum Sanctorum, necessario quoque fieri debuerit successu temporis, ut quotquot sub eodem nomine sic habebantur reliquiæ, crederentur ejusdem quoque Sancti esse, ejus videlicet, qui omnium tali nomine appellatorum vulgo notissimus & celeberrimus est*. Idem paullo post in eamdem sententiam hæc scripsit: *Inutilem omnino, ne dicam noxiam, sollicitudinem æstimabit, quisquis de hisce rebus prudenter sentiet, scrupulosius versari circa qualitatem, quantitatemve tum aliarum, tum earum reliquiarum, quæ S. Georgii nomine titulatæ venerationem obtinent; quamvis plures hoc nomine Sancti vixerint, magnoque in honore post mortem fuerint*

De pluribus Georgianis reliquiis.

Sententia Papebrochii.

rint apud Orientales. In illis qualibuscumque particulis agnoscimus magni Martyris unius gloriam, toto orbe per omnia sæcula successive propagatam; neque dubitamus, quin alii posteriores S. Georgii, sicut glorientur nomen ab illo traxisse, qui primus istud suo sanguine consecravit; ita gaudeant eidem transcribi partem honoris, qui sibi deferendus erat, si quam constanter perseveravit sacrarum reliquiarum venerandarum usus, tam distincta quoque mansisset notitia singulorum. Esto, ossa aliqua non hujus, sed alterius Georgii sint; non frustrabitur suo intentu religio venerantis sanctum, quem solum novit. Hactenus Papebrochius præclare omnino ac prudenter. Cæterum si quis, postquam investigatione curaque intentiori adhibita, ex antiquis monumentis distinctam duplicis Georgii notitiam eruisset, aliquid etiam studii laborisq; conferret ad distinguendas utriusque Georgii reliquias, ejus operam ac sollicitudinem neque inutilem, neque noxiam fore existimasset, opinor, Papebrochius; id quod nos nunc præstare conabimur.

Georgius Salonitanus ibi sepultus, ubi martyrium subiit,

Ac primum quidem Georgii Salonitani corpus eodem fere in loco sepulturæ mandatum censeo, in quo ipse supremum pro Christo agonem obierat; deinde vero post hostes Christiani nominis extinctos, & pacem ecclesiæ redditam, cum aliis Sanctorum Martyrum exuviis Salonam revectum, & in ea fortassis æde honorifice conditum, quam Demosthenes Rex Liburnorum in honorem Virginis Deiparæ & S. Georgii in suburbio exstruxerat, & jussu Diocletiani dirutam Salonitani restituerant, si tamen vera est, quam ipsi Georgianæ ob Draconem extinctum victoriæ interpretationem adhibuimus. Post annos haud ita multos Constantinus Magnus Georgium, & qui huic in Episcopatum proxime successit, Theodorum, aliosque Salonitanos Martyres Polam videtur transtulisse, ut in Actis ejusdem Theodori dicendum erit. Nunc Georgii, & nostri quidem, ut videtur, venerandum corpus asservatur, pieque colitur in æde Cathedrali Polensi subter aram augustissimæ Eucharistiæ, arca marmorea perantiqua inclusum, in qua conduntur capsulæ cupressinæ omnino quinque, quarum una corpus S. Theodori, altera S. Georgii, tertia S. Demetrii, quarta S. Basilii, quinta S. Florii & S. Salomonis continetur. Horum sanctissimorum corporum fidem faciunt tabulæ publicæ, jussu confectæ, annuloque obsignatæ Michaelis Ursini Episcopi Polensis, qui anno 1487. arcam illam reclusit, & quæ illic contineri diximus, Divorum corpora rite inspexit & recognovit. Sed hujus inventionis historiam in Acta Theodori Episcopi Salonitani rejicimus. Illud hic animadvertendum censeo, quod ab omnibus Hagiographis, cum agitur de sacris reliquiis, admoneri solet: non si alicubi alicujus S. Martyris corpus asservari dicitur, continuo existimandum est totum ibidem esse ejus corpus, omnibus suis membris & partibus expletum: id quod D. Gregorii Nazianzeni auctoritate confirmari potest: *Venerantur*, inquit contra Julianum, *fideles pie sancteque corpus integrum, ubi vel tenuis tantum pulvisculus habeatur alicujus sancti, quod ejusdem est virtutis atque integrum corpus.*

inde Polam translatus, ubi etiamnum colitur.

Non est autem verisimile, ut Salonitani passi fuerint, auferri sibi totum omnino Georgii sui Episcopi corpus, alioque asportari; sed multo probabilius est ex eo partem haud exiguam Salonis relictam esse, & quamdiu Salona stetit, summo ibidem in honore ac veneratione habitam fuisse. Anno deinde 641, cum Martinus Abbas jussu missuque Joannis IV. multa SS. Martyrum corpora ex Istria & Dalmatia collegit, & Romam devexit, cum iis etiam quidquid fere Georgii Episcopi apud Salonitanos remanserat, in urbem delatum videtur esse, atque in æde Venantiana, & in aliis Basilicæ Lateranensis Sanctuariis perhonorifice conditum; nam Georgianarum reliquiarum nihil usquam in tota Dalmatia, quod ego quidem sciam, reperitur, præter exiguum fragmentum, quod Joannes Baptista Laghi Episcopus Spalatensis anno vigesimo hujus sæculi, cum arcam S. Anastasii Martyris reclusit atque introspexit, ibidem pergameno involucro abditum invenit, cum hac epigraphe characteris haud valde antiqui: *S. Georgii M.* Hanc particulam e sacris Georgii Salonitani exuviis antequam vel in Istriam, vel Romam deveherentur, decerptam fuisse arbitror. Sed unde, vel quo tempore, quove Auctore in eam arcam illata fuerit, plane mihi incompertum est. Igitur corpus Georgii Salonitani Episcopi partim delatum esse in urbem, partim Polæ in æde Cathedrali etiamnum requiescere videtur.

Pars aliqua insignis Georgiani corporis Salonæ retenta,

& Romæ deinde translata

præter exiguam particulam.

Jam vero cum nulla propemodum in Europa civitas aut provincia sit, quin ex corpore S. Georgii reliquias vel exiguas vel perinsignes habere glorietur, neque omnes unius Georgii Palæstini esse possint, investigari oportet, quænam ex iis verosimilius ad nostrum Georgium pertinere videantur. Paullus Muscia Canonicus Panormitanus, & Laurentius Finicchiarus Presbyter nostræ Societatis, quamvis Georgianas reliquias, ubicumque existerent, omnibus vestigiis indagaverint, earumque catalogum bene longum confecerint, non dubitat tamen Papebrochius, quin multo plures eorum investigationem ac diligentiam subterfugerint. Ipsemet Papebrochius, postquam multas sane urbes, & oppida, & cœnobia enumerasset, in quibus reliquiæ S. Georgii & quidem perinsignes coluntur, fatetur haud pauciora loca iisdem nobilitata reliquiis ab se prætermissa: *Omitto*, inquit tom. 3. die 23. April. *plura alia loca nominare, quæ simili protectione, sumptisque e corpore Protectoris sui particulis gaudent, aut tales se se habere existimant.* Non est hujus instituti Georgianas omnes reliquias, tota Europa dispersas recensere; de iis tantum locis commemorabo, quæ *Capite* vel *Brachio* S. Georgii apud se conditis gloriantur; quæ quidem duo, cum pluribus in locis esse nequeant, necesse est fateri, aut S. Georgii nomine falso inscripta esse, aut alibi Palæstini, alibi Salonitani, & alibi fortasse alius Georgii caput vel brachium asservari. Itaque caput S. Georgii extat Romæ in ejusdem templo ad velum aureum, Venetiis in Basilica S. Georgii Majoris illuc ex Ægina insula translatum anno 1462; in ecclesia majoris Monasterii apud Turoniam, allatum ex Constantinopoli; in cœnobio Arvelensi S. Georgii in Regno Navarræ; Syracusis in Sicilia; partes vero Georgiani cranii, ait Finicchiarus asservari apud Pictavos in Gallia, Nancei in Lotharingia, Clerii in Liguria; & mandibulam Neapoli, Bononiæ, atque Panormi. Sed multo pluribus in locis D. Georgii brachium reperiri ajunt; videlicet in Monasterio Prumiensi apud Treviros; in vico, cui Barulæ nomen est, inter Atrebatum & Cameracum, in eo templo, quod Chlodoveus in honorem B. Georgii condiderat; in cœnobio Benedictino diœcesis Brixinensis; Tolosæ in *Sacrario sancti Saturnini*; Coloniæ in Basilica S. Georgii; Aquicincti in Belgio apud Monachos Benedictinos; Catanæ in Sicilia; Genuæ in æde Georgiana; in æde Cathedrali insulæ Melitensis, itemque in æde Metropolitana Brundusii. Hæc loca, in quibus vel caput vel brachium S. Georgii colitur, ex antiquis Chronicis & tabulis Papebrochius collegit,

Reliquiæ Georgianæ in plurimis locis.

Caput S. Georgii, Romæ, Venetiis, & alibi.

Brachium longe pluribus in locis colitur.

git, & paragrapho VI. Commentarii prævii intexuit. Fateor equidem, ut ea loca jure vereque sibi vindicare possint vel caput, vel brachium S. Georgii, satis esse, si ex eodem capite vel brachio partem aliquam insignem obtineant; sed nemini persuaseris e duobus ejusdem Georgii brachiis, & capite uno tot partes insignes divelli posse, quot sunt loca, quæ hujusmodi reliquiarum possessione gloriantur; neque enim ubi quælibet sit vel exigua particula, ibidem caput aut brachium esse juxta receptum loquendi usum dici solet, aut potest. Adde, quod in aliquibus locis, quæ supra nominatim percensui, integrum caput, integrumque brachium asservari ferunt. Cum igitur hujusmodi reliquiæ corporis Georgiani plures sint, quam ut queant uni & eidem Georgio Palæstino attribui, aliquas fortasse ex illis ad Salonitanum Georgium pertinere censeo. Alteras vero ab alteris sic dignosci secernique posse arbitror. Quidquid ex Georgianis lipsanis in Europam ex Oriente allatum esse legitur, id ne dubites referre ad Georgium Palæstinum. Quæ vero ex urbe Romana in alias atque alias provincias propagatæ sunt Georgianæ reliquiæ, eas fere omnes Georgio nostro probabiliter adscribendas puto. Siquidem ex Dalmatia, Istriaque, cum aliis SS. Martyrum exuviis partem aliquam ex corpore Georgii Episcopi Salonitani in urbem per Martinum Abbatem allatam fuisse existimo. De illis igitur, quæ hujus esse videntur, reliquiis pauca dicamus.

Ratio secernendi reliquias utriusque Georgii.

Zacharias Pontifex Maximus, qui altero & quadragesimo octavi sæculi anno universalis ecclesię regimen suscepit, in Basilica Lateranensi caput S. Georgii Martyris invenit, illudque transtulit in ædem Georgianam ad velum aureum, quod ibidem honorifice conditum, & eximia veneratione cultum plurimis Deus maximisque adornavit miraculis. Rem narrat Anastasius Bibliothecarius ad hunc modum: *Hujus (Zachariæ) temporibus magnum thesaurum Dominus Deus noster in hac Romana urbe ostendere dignatus est. In venerabili namque Patriarchio sacratissimum B. Georgii Martyris isdem sanctissimus Papa in capsa reconditum reperit caput, in quo & pittacium invenit pariter, litteris exaratum græcis, ipsum esse significantibus. Qui sanctissimus Papa omnino hilaris & satisfactus, illico aggregato Romanæ urbis populo, cum hymnis & canticis spiritualibus in venerabili Diaconia ejus nominis, sita in hac Romana civitate, regione secunda, ad Velum aureum, illud deduci fecit, ubi immensa miracula & beneficia omnipotens Deus, ad laudem nominis sui, per eumdem sacratissimum Martyrem operari dignatur.*

Caput Georgii ex æde Lateranensi translatum in ædē Georgianam ad Velum aureum.

De capite S. Georgii Palæstini Romam translato nihil usquam aut litteris, aut memoriæ proditum invenies; contra vero de plurimis martyribus anno 640. ex Istria, & Dalmatia in urbem transvectis locupletissimi sunt & certissimi testes antiqui pariter junioresque scriptores. Nihil autem est verisimilius, quam per idem tempus, & cum iisdem sacris corporibus caput quoque, & alias præterea Georgii Salonitani Episcopi insignes reliquias Romam allatas fuisse; cujus rei illud quoque argumento esse potest, quod intra Basilicæ Lateranensis ambitum, ubi Martyres Istros & Dalmatas conditos fuisse constat, S. Georgii caput inventum fuerit. Huc accedit, quod nequit dubitari, quin caput illud S. Georgii ex Oriente, atque insula Ægina Venetias devectum ad Georgium Palæstinum pertineat. Si autem cum Finicchiaro existimes Venetiis in Basilica S. Georgii Majoris non integrum ejus caput, sed partem tantummodo asservari, quod illi deest, vindicant sibi Syracusæ & Panormum in Sicilia, ecclesia Majoris-Monasterii apud Turoniam, Clerium in Liguria, Neapolis in Italia; ut alias urbes præteream, quæ caput Georgii, vel certe aliquam ejus partem apud se asservari colique affirmant. In has autem civitates vel certo constat, vel admodum probabile est reliquias Georgiani capitis, non aliunde, quam ex Oriente allatas fuisse. Ubi autem caput S. Georgii Palæstini multiplici partitione divisum in ea, quæ dixi, loca distraxeris, & suam cuique partem assignaveris, nihil sane superest, quod Romæ attribuere possis: ex quibus id, quod volumus, effici & cogi videtur, caput Georgianum Romæ in Basilica Lateranensi inventum longe probabilius Salonitano, quam Palæstino Georgio adscribi.

Videtur esse Georgii Salonitani.

Caput S. Georgii Palæstini partim Venetiis, partim alibi.

Bartholomeus Piazza in Sanctuario Romano auctor est crus S. Georgii, Romæ singulis annis IX. Kal. Maj. e capsula proferri, publicæque venerationi exponi in æde S. Mariæ, cui cognomen est a Consolatione. Quod de capite S. Georgii e Dalmatia Romam translato dixi, idem etiam de illius crure sentiendum censeo; illudque vel ex Istria, vel ex Dalmatia cum aliis Martyrum lipsanis per Martinum Abbatem in urbem advectum esse verisimile arbitror. Vexillum Georgianum, cujus partem in templo S. Georgii ad Velum aureum, partem in æde S. Cæciliæ asservari idem scriptor affirmat, itemque Lanceam Georgianam, cum hæc sint insignia militaria, ad Georgium Militem pertinere puto; eaque ex Oriente, postquam sacræ ad Palæstinam recuperandam expeditiones institui cœptæ sunt, Romam allata esse existimo. Nam Christiani Milites sacra illa militia perfuncti, & domum reversi, quam ipsi animis imbiberant erga Divum Georgium religionem eximiam, ob præclaras victorias cœlesti illius ope de barbaris reportatas, tota Europa, una cum ejus reliquiis indidem relatis propagarunt.

Crus Georgianum Romæ in æde S. Mariæ de Consolatione ad nostrum.

Insignia militaria ad Palæstinum pertinent.

Clemens VIII. Pontifex Max., qui Ferrariam Estensibus Ducibus ademptam iterum in ditionem Pontificiam redegit, cum urbem illam aliis amplissimis beneficiis cumulavit, tum partem e capite S. Georgii divulsam eidem dono misit anno 1600. per Joannem Fontanam Episcopum Ferrariensem, qui sacrum illud Pontificiæ in eam urbem beneficentiæ pignus, argentea lipsanotheca inclusit, atque collocavit in æde Cathedrali, quæ Georgii Martyris titulo ac patrocinio gloriatur. Ibidem colitur pars brachii Georgiani; sed hanc Palæstini Georgii esse constat; ajunt quippe ab Roberto Comite Flandriæ ex Oriente delatum brachium S. Georgii, ejusque partem ad manus pervenisse Mathildis, a qua illam Ferrarienses sibi donatam affirmant.

Pars capitis Georgiani Roma Ferrariam translata ad nostrum spectat, non item brachium, Georgianum in ea urbe asservatum.

Quas vero Georgianas reliquias S. Angilbertus Abbas Centulensis ab Hadriano I. & Leone III. Romanis Pontificibus intra finem octavi sæculi accepit, & in æde Centulensi S. Salvatoris deposuit; & quas Felix Clericus Italicus anno 37. insequentis sæculi Fuldam attulit; eas cum aliis plerisque ante annum æræ vulgaris millesimum, & sacrarum expeditionum initia, in varias Italiæ Galliæque urbes delatis, ex urbe Romana desumptas fuisse, & Georgio Salonitano attribui posse existimo.

Reliquiæ Georgianæ ex urbe alio atque alio transmissæ, videntur esse nostri Georgii.

Quæ de actis, de cultu, de reliquiis Georgianis in duos Georgios Palæstinum ac Salonitanum dispertiendis hactenus scripsi, nolim perinde accipi, quasi aliquid detractum velim de gloria rebusque præclare gestis magni illius Martyris Palæstini, quem antiqua religione verendum, summis ubique laudibus celebratum, illustribus plurimisque miraculis inclytum universus orbis Catholicus eximiis honoribus, Christianæque pietatis officiis prosequi-

sequitur. Nemo pluris, quam ego, ejus sanctitatem ac patrocinium fecerit; nemo impensius ejusdem gloriæ & venerationi faverit. Sed hoc in loco exemplis mihi & vestigiis insistendum putavi nobilium ac prudentum Hagiographorum, qui cum de actis & reliquiis alicujus Martyris, aut cujuscumque Divi & multa & parum inter se cohærentia vel memoriæ tradita, vel litteris mandata inveniunt, quæ in unum eumdemque hominem convenire nequeunt, ea duorum aut plurium Divorum cognominum esse censent, quamvis uni tantum vulgo attribuantur, ac proinde quæ sub unius nomine error & inscitia posteritatis congessit, in duos, pluresve ejusdem nominis Divos dispertiri oportere ajunt. Justissima autem est, & communis omnium querela de Actis Georgianis sive Græcis, sive Latinis, aliqua saltem ex parte interpolatis; nemo est, cui non displiceat tanta illa suppliciorum varietas & multiplicitas; nemo est, quin videat aliarum super alias acervatarum rerum confusionem ac discrepantiam; nec desunt, quibus numquam persuaseris reliquias omnes, & quidem perinsignes, ejusdemque generis, quæ Georgii nomen inscriptum habent, ad unum eumdemque Georgium pertinere. Vidit hoc peracute, ac sapienter monuit Papebrochius, & quam ille causam attulit, unde orta est reliquiarum Georgianarum multiplicitas & confusio, in eamdem licet conferre Actorum Georgianorum permixtionem ac repugnantiam. Ea fuit, ajebat ille, *causa multiplicandarum sub unius sancti nomine reliquiarum, sæpe plurium, quam unius corporis mensura potuerit elargiri; quod evanescente paullatim distinctiva memoria Synonymorum Sanctorum, necessario quoque fieri debuerit successu temporis, ut quotquot sub eodem sic habebantur reliquiæ, crederentur ejusdem quoque esse sancti, ejus videlicet, qui omnium tali nomine appellatorum, vulgo notissimus, & celeberrimus est*. Nihil aptius ad rem nostram, nihil congruentius. Clades Salonitana deleverat, ac posteritati præripuerat omnem fere notitiam Georgii Salonitani, cum aliquot post sæcula ubique in Europa vigeret Georgii Palæstini fama & celebritas, & magis magisque in dies efflorescerct. Itaque is unus omnium gentium studia & laudes, religionem ac preces in se converterat. Verum Catalogi Salonensium Antistitum nobis conservarunt, quæ apud vulgus evanuerat, memoriam Georgii Salonitani Episcopi; quem si cognitum habuisset Papebrochius, nullus dubito, quin huic libenter ea impertiisset, quæ videbat non satis congruere aut componi posse cum Georgio Palæstino; præsertim cum uterque iisdem propemodum temporibus floruerit; neque nostro desit vel sanctitas eximia communis fere omnibus illorum temporum Episcopis, vel opinio probabilis cultus antiqui licet jamdudum aboliti, ob quam dignus habeatur, quo cum res ad historiam cultumque Georgianum pertinentes partiri possimus. Nam & egregia sanctitate præditum fuisse, & qui Cœlitibus tribui solent, honores ei decretos antiquitus atque habitos esse declarant Diptycha Salonitanæ ecclesiæ, quibus illius nomen inscriptum fuisse nemo opinor negaverit, atque ex Diptychis in Catalogos Salonensium Antistitum relatum est. Diptychis autem adscribi, idem olim erat, atque in Divorum fastos referri.

Papebrochii de reliquiis Georgianis multiplicibus sententia.

Quæ cum ita sint, quid est, quod dubitemus ex actis, templis, & reliquiis Georgianis ad Georgium nostrum transferre, quidquid Georgio Palæstino vel superfluit, vel repugnat, donec alius proferatur Georgius sanctitate & martyrio insignis, in quem aptius ea conveniant? Tantum vero abest, ut ob hanc causam reprehendi, injuriosique in Georgium Palæstinum haberi possimus, ut potius non male de illo mereri videamur; quippe ex ejus Actis ea tantum resecuimus, quæ redundabant, quæ cum illo non cohærebant, quæ propter rerum discrepantiam, totius historiæ fidem in dubium & suspicionem vocabant. E reliquiis vero, quæ Georgianæ esse feruntur, eas tantum ab Palæstino abjudicandas esse censuimus, quas illi alterius Georgii ignoratio videtur affinxisse; quæque, cum unius corporis mensuram, & membrorum, e quibus corpus unumquodque constat, numerum excederent, aut falsæ, aut incertæ videri poterant, & propterea veris etiam certisque ejusdem reliquiis fidem ac venerationem adimere. Ita fit, ut historia & cultus Georgii Palæstini, exemptis rebus dubiis, supervacaneis, discrepantibus, & plus habeat dignitatis, & majorem apud omnes auctoritatem obtineat. Nec sane Divis injuriam facere existimandi sunt, qui eorumdem historias ab rerum vel falsarum, vel alio pertinentium admixtione depurgandas suscipiunt: quasi vero Sancti Dei homines fictis laudibus aut aliunde adscitis indigeant, qui tam multa pro Christo & vere gesserunt, & fortiter sustinuerunt. Cæterum iis, quæ ad Georgii nostri memoriam ab tenebris & silentio vindicandam scripsi, cum pleraque conjecturis nitantur, quibus subesse falsitas potest, non plus fidei tribui velim, quam quantum prudens lector tribuendum putaverit. Nec vero aut sancti titulum Georgio Episcopo Salonitano adscripserim, aut ejus colendi cuiquam auctor fuerim, antequam ejus pervetusti cultus certiora monumenta proferantur, quibus rite cognitis atque expensis ad Romanum Pontificem pertinebit eumdem in antiquum honoris ac venerationis locum restituere.

APPENDIX.
De sociis martyrii Georgiani.

In Actis Georgianis, & Martyrologiis antiquis plures fuisse traduntur, quibus B. Georgius verbis & exemplis auctor fuit Christianæ religionis amplectendæ, & præclare pro Christo mortis obeundæ. Aliquot ex iis nominatim percensuit Andreas Cretensis, reliquos multo plures nullo neque nomine designavit, neque numero definivit: *Missos facio singulos*, inquit, *quos Christi Miles ad ejusdem certaminis rationem adduxit, cum quibus & Reginam Alexandram*. Si Legenda Gallicana digna esset, cui fides haberetur, quadraginta millia & nongentos in societatem Georgiani certaminis & martyrii adscribi oporteret. Quos commemorant vel Acta S. Georgii, vel Menæa & Menologia Græcorum, eos in hunc locum colligere juvat, simulque disquirere, an aliqui ex illis Georgio Salonitano attribui debeant.

Socii plures Georgiani martyrii.

Georgius ex fœda membrorum dilaceratione divinitus incolumis atque integer cæteris quidem omnibus admirationi fuit, Anatolio autem & Protoleoni Prætoribus mortis pro Christo subeundæ cupiditatem injecit; qui Christianos se constanter & libere confessi, decus martyrii, egregiæ confessionis præmium adepti sunt; iisque ejusdem gloriæ consortes suas cuique familias adscribunt Acta Græca Pasicratis Georgiani famuli auctoritati ac nomini subjecta. Utriusque commemorationem Græci in Magnis Menæis diei 23. Aprilis annectunt; & suo quemque disticho exornant:

Anatolius & Protoleo.

Dum capite plexus occidit Anatolius,
Occasu in ipso lumen Auroræ videt.
Protoleo Martyr obtulit ferro caput
Christum ducem secutus, ut fortis leo.

An-

Andreas Cretensis perhonorificam de utroque mentionem fecit: *Ad hæc qui studiose ac diligenter historiam leget, discet, quemadmodum non sibi soli martyr ille, verum & plurimis aliis suo labore salutem conciliavit. De his loquor, quibus persuasit, ut & ipsi parem cursum transigerent, proprium sanguinem Deo libantes. Anatolio enim & Protoleoni, ut hoc facerent, persuasit, duobus illis militibus, qui cum ea, quæ in certamine illo effulsere, miracula obstupuissent, & ipsi martyris Georgii fortitudinem æmulati sunt.* His duobus eadem Menæa adjungunt Valerium itemque Athanasium ex Idolorum cultore & Mago Christianum, eumdemque martyrem egregium. De hoc postea; ille vero utrum in eorum numero fuerit, quos Georgius ad Christi cultum traduxit, & martyrii socios habuit, compertum non habeo.

Valerius & Athanasius.

Glycerius. Glycerium Agricolam, cujus bos morti proximus deprecatione Georgii protinus convaluit, inter Georgianos martyres Græca omnia Actorum exemplaria annumerant; de quo in Menæis apud Græcos extat hoc distichon:

Agricola Glyceri simile telluri tuum
Recte esse guttur, vomeri gladium reor.

Therinus & Donatus. Cum Glycerio eadem Menæa conjungunt Therinum & Donatum itidem martyres, quos in Georgianis Actis prætermissos una cum Valerio supra memorato, in eorum numero habendos putamus, quibus *plurimis*, ut ait Andreas Cretensis, *suo labore salutem conciliavit Georgius*.

In eamdem martyrum Georgianorum classem conjicias velim Eusebium, Neonem, Leontium, & alios quatuor, quorum certamen ad diem 24. Aprilis referunt magna Menæa, itemque Menologium Basilii Porphyrogeniti Imperatoris: *Eodem die*, inquiunt Menæa, *Sanctorum martyrum Eusebii, Neonis, Leontii, & aliorum quatuor. Post martyrium Sancti Megalo-martyris Georgii, imperavit Diocletianus, ut omnes Christianos, & maxime, qui propter S. Georgium in vinculis detinebantur, aut Diis sacrificarent, & libertati restituti vita donarentur; aut si recusarent, omnibus tormentis excarnificati neci dederentur. Proinde & hi Sancti ab S. Georgio fidem Christianam edocti, & in ea constantes in carcere erant detrusi &c.* Eadem fere leguntur in Menologio Basilii. Sed quos tacito nomine commemorant Menæa, eosdem Synaxarium Græcum Ms. Parisiense Collegii Claromontani Societatis Jesu apud Henschenium in Actis SS. die 24. April. suo quemque vocabulo distinxit; & præterea tres alios adjecit, in quibus sunt Donatus & Therinus die superiori a Menæis laudati: *Eodem die certamen Sanctorum martyrum Eusebii, Neonis, Leontii, Longini, Christophori, Demetrii, Donati, Therini, Nices, & sociorum.* Hos omnes ab Georgiani martyrii societate divulsos Chronologi pseudohispani ad suam regionem transtulerunt; rati se id facere impune posse, cum neque in Martyrologio Romano, neque in Menologio Sirleti horum martyrium ulli certo loco affixum invenirent. Sed eos fidei malæ ac fraudis convincunt Menæa, & Menologium Basilii, ex quibus plane aperteque colligitur nihilo magis horum, quam Georgii martyrium ad Hispaniam pertinere.

Eusebius, Neon, Leontius & alii quatuor.

Victor, Zoticus &c. His adde Victorem, Zoticum, Acindynum, Zenonem, Cæsarium, Severianum, Christophorum, Antoninum socios & consortes Georgiani martyrii, quorum nomen & elogium Magna Menæa diei 20. Aprilis subnectunt his verbis: *Eodem die Sanctorum martyrum Victoris, Zotici, Zenonis, Acindyni, Cæsarii, Severiani, Christophori, Antonini. Hi omnes impio Diocletiano imperitante martyrii agonem sustinuerunt, quando & multarum palmarum athleta, martyr Christi Georgius comprehensus torquebatur, & inter supplicia, admiranda plane edebat prodigia &c.* Hos præclaros Christi Athletas sociosque Megalomartyris in duas turmas distribuit antiquum Menologium Græcum jussu Basilii Porphyrogeniti Imperatoris sæculo Christi decimo conscriptum, & alios quidem in 18. alios autem in 19. Aprilis diem conjecit. Sed neque ab his furaces manus abstinuere Hispanienses illi pseudochronologi, quod enim eos nulli urbi aut provinciæ adscripserint neque Sirletus in suo Menologio, neque Baronius in Martyrologio Romano, integrum sibi esse putarunt illos in Hispaniam pertrahere, unde Georgiana Societas eosdem longissime disjungit. Hos autem omnes, & alios plures, quos *missos se facere* ait Andreas Cretensis, martyrii socios habuit, sibique vindicat Georgius Palæstinus; quippe cum ab Latinis quidem Georgianis apographis absint, in Actis vero Græcis, aut certe in Menæis & Menologiis Græcorum commemorentur. De Mago autem illo, qui religionem Christianam Georgio auctore amplexus pro Christo mortem occubuisse dicitur, controversia esse potest, nec satis constat, utri Georgio adscribendus sit; hunc vero cum utroque trahunt Acta Græca & Latina; utrivis per me licet attribuas.

Hos omnes sibi vindicat Georgius Palæstinus.

Alexandra Imperatrix ad nostrum pertinet. Alexandræ Imperatricis & conjugis Diocletiani ad Christum conversionem & martyrium Georgio Salonitano adjudicare cogit ratio, & descriptio temporum; ex qua satis perspicue docemur eam martyrio perfunctam esse aliquot annis ante Georgium Palæstinum; is quippe religionis causa mortem obiit post universalem persecutionem indictam anno tertio sæculi quarti, quæ tempore Diocletianus Priscam, Lactantio teste, in matrimonio habebat, quæ usque ad annum 13. ejusdem sæculi vitam perduxit. Ne duas igitur eodem tempore legitimas uxores, thalami videlicet, atque Imperatorii tituli consortes habuisse Diocletianus dicatur, necesse est Alexandra e vita excesserit ante annum 303. & ante Georgii Palæstini martyrium: ex quo id, quod volumus, efficitur, nimirum Alexandræ conversionem ac martyrium referri oportere ad Georgium Salonitanum Episcopum, qui anno æræ vulgaris 296. vitam & sanguinem pro Christo profudit. Tres saltem uxores Diocletianus aliam ex alia duxit, ac primum quidem Serenam, ex qua Valeriam Galerio nuptam genuit; huic autem cum nuncium remisisset, propterea quod nulla spes esset prolis virilis ex ea suscipiendæ, Alexandram in thori societatem deinde adscivit, quæ Georgii Salonitani Episcopi miraculis ad Christum adjuncta in suam perniciem cædemque conjugis odium ac furorem concitavit. Demum Priscam sibi matrimonio junxit, quam Licinius interfici jussit. Hæc paullo distinctius exsequemur in Actis S. Serenæ, & quæ hujus itemque Alexandræ Augustali connubio ex Lactantio objici possunt, distributis explicatisque temporum ordinibus refellemus. Nunc ad Alexandram revertamur.

Tres uxores Diocletiani.

Alexandra Regina Persarum cur dicta. Præfatio Ambrosiana Alexandram vocat Reginam Persarum, id quod adeo displicet Papebrochio, ut hanc ob causam censuerit Præfationem illam indignam esse, cujus Auctor haberi dicique Ambrosius possit. Sed quas ob causas Diocletianum appellatum fuisse diximus Regem, sive Imperatorem Persarum, eædem antiquos Scriptores impulisse videntur, ut Diocletiani conjugem ejusmodi titulo impertirent. Præterea verisimile est Alexandram ex antiquissima Persarum Regum stirpe ortam fuisse. Quemadmodum enim secundo bello

lo Persico Narsei uxores cum tota fere regia Gaza, & familia in potestatem Diocletiani venerunt, ita priori bello, quod incidit in an. 287. cujus meminit Mamertinus in Panegyr. ad Herculeum, multas Virgines ac Matronas e primaria nobilitate, & regali domo Persarum in servitutem abductas fuisse opinari licet; in quibus esset Alexandra, ob eximiam pulchritudinem, summamque generis nobilitatem digna Diocletiano visa, quam post repudium Serenæ, Imperatorii thalami ac nominis consortem adscisceret an. 293. Hinc apparet, idcirco dictam esse Reginam Persarum, quod ex prosapia & familia Regum Persidos originem duceret. Hæc patriis avitisque superstitionibus ab infantia imbuta cum esset, ubi Georgium tam multa & gravia pro Christo supplicia imperterrito animo ferentem vidit, resque admirabiles supra vim præterque ordinem naturæ per eum divinitus patratas conspexit, cœlesti numine vehementer instincta, contineri non potuit, quin aperte palamque Diis malediceret, multisque audientibus & clarissima voce summum ac verum Deum cœli terræque opificem, ejusque filium Jesum Christum & agnoscere se & colere profiteretur: id quod adeo perculit Diocletianum, ut dolore amens protinus uxorem ipsam interfici jusserit. *Dignus plane*, ut præclare animadvertit Henschenius tom. II. April. die 21. *hac pœna præ cæteris fuit Diocletianus impurissimus, qui castissimas Virgines plurimas Deo sacratas imperavit ad scelestissima prostibula duci, & turpissimorum lenonum libidini exponi, ut qui Christi Sponsas nitebatur contaminare, non una vice factum se viduum ingemisceret, ab suis ipsius uxoribus præ Christo contemptus.* Alexandra vero, cum nulla baptismi suscipiendi facultas suppeteret, egregia illa confessione, proprioque sanguine baptizata, superioris vitæ maculas eluit, sibique ad beatam immortalitatem aditum comparavit.

Ejus ad Christum conversio.

Martyrii, seu mortis genus non satis certum.

De Alexandræ martyrio, seu mortis genere discrepant Auctores; alii eam in carcere, alii dum ad supplicium raperetur, placide obiisse scribunt; alii vero securi percussam fuisse docent. Sunt præterea, qui antequam morte afficeretur, suspendi jussam, & verberibus cæsam tradunt, & Petrus Equilinus auctor est inter ipsa verbera extinctam esse. Acta Græca Georgiana mortem S. Alexandræ cum martyrio S. Georgii ita conjungunt, ut inter utrumque ne unus quidem dies intercessisse videatur, sed Græci Hagiologi cum diem natalem S. Alexandræ referant ad XI. Kalendas Majas, hujus ex hac vita transitum a martyrio Georgii bidui spatio disjungunt. Cum his ferme consentiunt Jacobus de Voragine, & Petrus de Natalibus, qui uno alterove die post interitum Alexandræ Georgium capitali supplicio affectum esse docent. *Sequenti vero die*, ait Equilinus, *Præses jussit Georgium misso fræno in ore ejus per totam civitatem trahi, & post hæc extra civitatem adduci, & ibidem decollari.* Græci igitur XI. Kal. Majas, seu 21. Aprilis anniversaria religionis officia S. Alexandræ persolvunt, qui dies olim etiam apud Salonitanos in honore esse debuit, & in festorum dierum numero haberi. Sed ejus urbis eversio, hominumque interitus, quemadmodum Georgii Episcopi Salonitani memoriam extinxit, sic etiam hujus diei celebrandi consuetudinem abolevit. Ignoratio autem Georgii Salonitani posteros in errorem prope necessarium induxit, sic prorsus, ut cum alia multa, tum etiam Alexandræ Imperatricis conversionem ac martyrium ab nostro Georgio in Palæstinam transferrent. Itaque Græci, ad quos omnis fere Alexandræ cultus & religio transiit, in hujus elogio commemorant Georgii Militis & Megalomartyris supplicia, ac miracula, quibus impulsam fuisse Alexandram putant, ut nefariæ superstitioni nuncium remitteret, & pro Christo caput suum conjugis furori objiceret. In antiquo Menologio Basilii Porphyrogeniti Imperatoris eidem attributum invenies præclarum hoc elogium: *Die vigesima prima Aprilis, certamen S. Martyris Alexandræ Imperatricis. Alexandra Christi martyr fuit Diocletiani Imperatoris uxor; quæ cum vidisset S. Georgium cruciatibus affectum, hasta in ventre confixum, nec propterea læsum; deinde in rota ferreis cuspidibus instructa illigatum, & vinculis divinitus exsolutum; corpore insuper dissecto, denuo sospitem redditum, & coram Imperatore, qui Idolis tunc sacrificabat, intrepide consistentem; ac tam mirabili prodigio plurimos ad Christi fidem evocantem, quorum aliqui capite minuti sunt, alii vero in carceres detrusi fuerunt; cum hæc, inquam, vidisset, imperii gloriam despiciens, etiam ipsa fidem Christi amplexa est, & coram Imperatore se Christianam est confessa. Jussu proinde Diocletiani in custodiam conjecta fuit. Ac post hæc edicto promulgato, ut Georgius simul & Alexandra abscissis cervicibus interficerentur, cum id ad ejus notitiam pervenisset, quæ tum in carcere Deo preces fundebat, animam emisit.*

Ejus dies natalis apud Græcos 21. April.

Ejus Elogium in Menologio Basilii.

Quæ de Alexandræ martyrio, ejusque Augustali connubio veteres Scriptores tradiderunt, ea ab omni falsitatis suspicione præclare vindicat Godefridus Henschenius, qui huic loco hanc perbrevem Apologiam subtexuit tomo II. April. die 21. *De quorum veritate non est, cur dubitet aliquis, propterea quod de hujusmodi Diocletiani uxore nihil legatur apud auctores profanos. Nam præterquamquod in nominandis Imperatorum etiam clarissimorum uxoribus admodum negligentes illi fuere; in Diocletiano duæ peculiares sunt causæ, cur minus notæ sint eæ, quas diximus. Prima generaliter totam ejus historiam concernit, videlicet Decretum Senatus, quo Acta ejus fuerunt abolita; altera uxores ejus proprie spectat, ipsius nempe & ministrorum ejus odium adversus omne Christianum nomen, in quod cum uxores illius transirent, actum omni modo est, ne vel in statuis, vel in nummis earum memoria publica superesset. Interim sicut certissimum est, ipsum habuisse legitimis nuptiis susceptam filiam Valeriam Galerio Maximiano desponsam; ita verosimile est hujus matrem fuisse Serenam prænominatam, de qua, quod fuerit Diocletiani uxor, indubitatam fidem faciunt sincerissima accuratissimaque Acta S. Susannæ, quæ fuit Diocletiani neptis. Serena autem de medio sublata, congruum fuit aliam uxorem assumi, quæ fuerit Alexandra, magnorum baud dubie natalium, & pulchritudinis raræ prærogativis digna judicata Augustæ titulo. Sed eam præcipue memorabilem nobis reddidit corona martyrii, quam ei licet gladium reipsa non exceperit, incunctanter tamen tribuens S. Andreas Cretensis in Encomio S. Georgii, missos, inquit, facio singulos, quos Christi miles ad ejusdem certaminis rationem adduxit, in quibus & Regina Alexandra Moysis virtutem in se ostendit, cum melius ac præstantius thesauris regiis Christi improperium esse duxit: quæ prompto animo mortem gladio inferendam, quantum ad ejus propositum pertinuit, Christi causa suscepit, & cœleste ac sempiternum regnum cum caduco & terrestri commutavit.*

Ejusdem vindiciæ apud Henschenium.

Menæa Græcorum, & Maximus Cythereus ad eamdem diem 21. Aprilis adjungunt tres eximios martyres ex familia Alexandræ Imperatricis, sive honorarios ephebos, sive rei domesticæ administros Apollinem, Isacium, & Codratum, quibus

Apollo, Isacius, & Codratus famuli Alexandræ.

illa exemplo fuit & incitamento, ut Imperatoriæ aulæ copiis atque honoribus posthabitis, vitaque ipsa contempta, gloriosam pro Christo mortem oppeterent. Hos autem Georgius Salonitanus Episcopus eodem ferme, quo Alexandram, jure sibi vindicat, interque socios sui martyrii annumerat. Nam his quidem martyrii cupiditatem injecit Alexandra; sed Alexandra ipsa Georgio martyrii sui coronam acceptam ferat necesse est. Eorum præclarum certamen descripsit, egregiisque laudibus ornavit Maximus Cytheræus, qui omnia fere desumpsit ex Menæis, in quibus hæc leguntur: *Eadem die* XXI. *Aprilis Sanctorum martyrum Apollo, Isacii, & Codrati, qui fame & ferro vitam finiverunt. Apollo autem & Isacius & Codratus ministri antea Imperatricis, ubi viderunt Dominam suam contempto mortali & perituro imperio, Christi fidem amplexam fuisse, & propter eamdem mortem subiisse, ipsi quoque fidem Christi susceperunt, eamdemque apud Imperatorem libere professi, ejusdem impietatem coarguerunt, ipsum ferum & immanem appellitantes, quod uxoris propriæ & thori sui consortis misertus non esset. Concitatus ideo ira super hoc Imperator, jussit eos in carcerem conjici. Quo facto per totam noctem deliberavit, quo mortis genere eos extingueret. Mane autem facto, e carcere educi curavit, & Codratum capite plecti jussit, Apollo vero & Isacium in carcerem reduci; in quo fame confecti, post paucos dies animas suas Domino reddiderunt.* Ex his liquido constat, hos illustres Christi Athletas aliquot post obitum Alexandræ diebus martyrii palmam adeptos esse; eorum autem anniversaria commemoratio cum natali festoque die Alexandræ Imperatricis apud Græcos præterea conjungi solet, ut quos ipsa sibi æmulos atque imitatores egregii certaminis nacta fuerat, eosdem ad augendam hujus diei religionem ac celebritatem, annui cultus & triumphi consortes haberet.

Inter socios Georgii Salonitani annumerandi.

Apollo, Isacii, & Codrati mentionem faciunt Sirletus in suo Menologio, & Baronius in Martyrologio Romano, sed neutrobi locus indicatur martyrii: id quod occasionem causamque præbuit Chronologis Hispaniensibus, ut eos martyres veluti quamdam possessionem vacuam, nullique civitati vel provinciæ addictam raperent ad se, traducerentque in Hispaniam Bæticam. Horum fraudem ac rapinam detexit, castigavitque Godefridus Henschenius: *Ne interim hi Sancti viderentur derelicti orphani, eos assumpserunt fabricatores Pseudo-Chronici Dextri, in quo ad an.* 300. *sic fabulantur: Albæ prope Accim, in Hispania Bætica, sancti Christi martyres Apollo, Isacius, Crotatonque eorum socius gloriosus. Et subscribunt elucidatores Dextri Bivarius, & Rodericus Carus, hos esse in Martyrologio Romano, & Menologio Sirleti relatos; imo Tamajus-Salazar allegat aliqua horum martyrum Acta ex Ms. Legendario Asturicensi, sed quod videtur hoc sæculo conscriptum.* Cæterum idem Baronius in Annalibus primum quidem Isauriæ sub anno Christi 305. deinde vero Alexandriæ sub anno Christi 310. horum martyrium adscripsit. Unde autem id acceperit, nullum neque codicem, neque Scriptorem allegat. Ut credam id a gravissimo & sapientissimo viro temere ac sine ratione prolatum, nullo prorsus modo adduci possum. Quod si in aliquibus perantiquis Manuscriptis, ut probabile est, locum horum martyrum certamine nobilitatum, alias Isauriam, alias Alexandriam appellatum invenit, necesse est eamdem urbem aut provinciam binominem fuisse, cujusmodi est Issa insula Dalmatica, quam aliquando *Isariam*, vel *Isauriam*, aliquando *Alexiam*, & *Alexandriam* dictam esse alibi nobis videri diximus. Et sane multo verisimilius est martyres illos famulos atque administros Alexandræ apud Salonitanos martyrio perfunctæ, in eam Dalmatiæ insulam ad extremum pro Christo certamen subeundum deductos, quam vel in Isauriam usque Asiæ provinciam, vel Alexandriam Ægypti Metropolim ablegatos fuisse.

In sacros Fastos Hispanienses falso relati.

Eorum martyrium alias Isauriæ, alias Alexandriæ adscriptum.

Videtur transferendum ad Issam insulam Dalmaticam.

SYNOPSIS CHRONOLOGICA.

Anno Christi.

Georgius illustri loco natus in Dalmatia, fortassis ex nobilissima stirpe Aniciorum, post Joannem, Salonitanam ecclesiam regendam suscepit. 285

Carinus apud Murgum Mæsiæ oppidum victus est, interemptusque ab exercitu Diocletiani, qui unus rerum omnium potitus Maximianum Herculeum jure ac nomine Cæsareo donavit.

Diocletianus Maximianum ex Cæsare creavit Augustum, & collegam imperii adscivit: exinde Christianis iniquus esse cœpit. 286

Diocletianus primum bellum Persicum feliciter gessit. Multos e Persica nobilitate captivos duxit, in quibus fuit Alexandra regiæ stirpis Virgo, quam deinde, repudiata Serena, uxorem duxit. Inde supra humanum fastigium elatus, more Persarum divinos sibi honores haberi jubet. 287

Constantio & Galerio Cæsaribus creatis, & suas uxores repudiare jussis, ut alias ducerent, Diocletianus ipsemet Serenæ nuncium remisit, & Alexandram sibi matrimonio junxit. 293

Multi e consanguineis Diocletiani Romæ ob Christianam religionem interempti, inter quos Susanna Virgo. Diocletianus ad secundum bellum Persicum contra Narseum, & Ægyptiacam expeditionem contra Achilleum Alexandriæ tyrannum ex Italico delectu exercitum conscribit. 295

Diocletianus cum exercitu in Dalmatiam trajecit, Tres profectionis Comites adscivit Magnentium, cui Libyæ, Teognidem, cui Ægypti, Dacianum, cui Syriæ Præfecturam decreverat. In Dalmatia cum versaretur, Christianos crudelem in modum exagitat. Quæstionibus in eos habendis præesse jussit Dacianum Syriæ Præfectum designatum. 296

Georgius Episcopus Salonitanus in vincula conjectus, equuleo, ungulis, facibus admotis, sale plagis injecto, aliisque suppliciis excruciatus, simulque cœlestibus visis & alloquiis recreatus, præclarum Christianæ religioni testimonium tribuit. Hujus miraculis & constantia Alexandra conjux Diocletiani commota Christo nomen dedit, ejusque divinitatem libera voce deprædicat. Jubente Diocletiano Georgius, & Alexandra capite damnati, hæc quidem verberibus cæsa, vel in carcere, vel ad supplicium cum raperetur, placide animam efflavit, sive, ut alii volunt, securi percussa ad Superos migravit; ille vero biduo post capitalem sententiam subiit. Georgius apud Melitam, sive Melænam Corcyram, utramque Dalmatiæ insulam martyrium consummasse videtur. Aliquos socios martyrii, præter Alexandram habuisse verisimile est, quinam vero, & quot fuerint, incompertum. Ex Alexandræ familia tres sive honorarii Ephebi, sive rei domesticæ adjutores, cum ad Christi cultum se transtulissent, aliquot post obitum Alexandræ diebus, martyrii palmam adepti sunt, Salona abducti, ut videtur, ad Issam insulam Dalmaticam, quæ & Isauria, & Alexia, & Alexandria dicta.

Diocletianus mense Majo e Dalmatia profectus exercitum in Orientem traduxit; Nicomediam primum venit, deinde in Ægyptum ad oppugnandam

Anno Christi. dam Alexandriam trajecit; traditis antea Galerio Italicis legionibus, quibus ad Persicam expeditionem uteretur.

297 Alexandria octavo obsidionis mense capta, Achilleus tyrannus interfectus. Diocletianus in Mesopotamiam vel Syriam reversus, ibidem aliquamdiu substitit. Galerius semel atque iterum male, tertio prospere cum Persis pugnavit.

Dum Diocletianus longe gentium abest Alexandrino & Persico bello distentus, Demosthenes quidam Dalmatis ad defectionem compulsis, Salonæ regnum occupat, quæ defectio Diocletianum ex Oriente in Italiam & Romam revocavit, Romana classe, quæ ad Ponti custodiam excubabat, in Adriaticum trajicere & Salonam obsidere jussa.

298 Salona vehementissime oppugnata præsenti certoque discrimine, Georgii martyris cœlesti ope liberatur. Demosthenes, & Salonitani cives quamplurimi, repudiata idolorum superstitione Christianam religionem suscipiunt, riteque baptizantur. Templum Salonis in honorem Deiparæ Virginis, & Georgii martyris conditum. Demosthenes usus classe Romana Pontica, quam in suam potestatem redegerat, Italiæ oram populatur. Ariminum urbem diripit atque excindit.

Georgius Episcopus & martyr Salonitanus in sacra Diptycha relatus, & dies 23. Aprilis ad ejus memoriam solemni ritu celebrandam decretus. Ejus cultus deinde præsertim post ecclesiæ pacem, Constantino Magno auctore, ubique constitutam, apud Occidentales longe lateque propagatur.

303 Diocletianus persecutionem universalem Nicomediæ indixit, qua ex urbe, Romam cogitans, profectus Orientis provincias lustravit. Diospoli, vel in aliqua urbe Phæniciæ, Georgium militem multis suppliciis excruciatum capite plecti jussit.

315 Georgii Salonitani corpus Salonam translatum, quod aliquot post annis Polam Constantinus Magnus transferri jussit, & in æde Cathedrali collocari, ubi etiamnum asservatur. Ejusdem corporis partes insignes veluti caput, crus, brachium &c. apud Salonitanos relictæ.

330 Vicohabentiæ sedes Episcopalis fundata esse dicitur, quæ deinde Ferrariolam, postremo Ferrariam translata est. Titulus ædis Cathedralis a Georgio, ut videtur, Salonit. mutuatus, qui titulus cum exsolevisset anno 1014. ab Episcopis Ferrariolæ restitutus est.

374 D. Ambrosius florebat, a quo Præfationem de laudibus S. Georgii compositam ferunt.

496 Chlodoveus apud Rhemos a S. Remigio ejus urbis Episcopo Christianis sacris initiatus est. Is cœnobium ac templum D. Georgio condidit in quodam vico, cui nomen erat Baralæ, inter Atrebatum & Cameracum. Alterum templum itemque cœnobium D. Georgio exstruxit Chlotildis in Gallia. Utrumque Georgio nostro adjudicari posse videtur.

559 Germanus Parisiorum Antistes, cum Parisiensem basilicam solemni ritu dedicaret, aram in ea in honorem cum aliorum martyrum, tum Georgii Salonitani, ut credibile est, consecravit.

590 Gregorius Magnus Pontificatum iniit, cujus temporibus Romæ florebat cultus Georgii, ut videtur, Salonitani, ad quem item videntur pertinere Orationes & Antiphonæ Georgianæ ab eodem Gregorio compositæ, & templum illud Panormitanum, quod vetustate collabescens idem Gregorius resarciri jussit.

640 Eversio urbis Salonitanæ, ex qua factum est, ut notitia Georgii Salonitani Episcopi, hominum interitu & posteritatis oblivione primum paullatim evanesceret, deinde prorsus extingueretur.

Caput, crus, aliæque reliquiæ Georgii Salonitani, quæ Salonæ remanserunt, cum aliis SS. Martyrum exuviis Martinus Abbas Romam transtulit ad Joannem IV. Pontificem Maxim. qui sacra illa lipsana in sacello Venantiano Lateranensi recondidit. 641

Sub initium hujus sæculi, vel superiore in exitum vergente prima prodiit apud Græcos historia Georgiana permixta, & ex Actis utriusque Georgii composita, quam Aloysius Lipomanus evulgavit. 700

Zacharias creatus est Rom. Pont. qui caput Georgii Salonitani e basilica Lateranensi ad templum S. Georgii ad Velum aureum transtulit. Indidem etiam crus Georgianum in ædem S. Mariæ de Consolatione translatum censeo. 741

Adrianus I. Pontifex ecclesiæ universali præpositus, cui sublectus est Leo III. an. 795. Uterque Pontifex S. Angelberto Abbati Centulensi reliquias Georgianas donavit, quas is in basilica Centulensi S. Salvatoris deposuit; inde vero anno 37. sæculi insequentis Felix Clericus eas, vel partem earum Fuldam transtulit. Hoc sæculo ineunte S. Andreas Cretensis de actis, & laudibus Georgianis orationem composuit. 772

Hoc sæculo floruit Metaphrastes, qui secundam Georgianam historiam ex Actis utriusque Georgii Græce descripsit. Huic item decimo sæculo adscribenda est tertia historia Græca Georgiana permixta, & Pasicrati famulo D. Georgii supposita. Ad hæc etiam tempora referri potest quarta ejusdem generis historia Græca, ab Heriberto Rosweydo in lucem edita, & a *Viro studioso, & spirituali composita*. Neque hoc sæculo videtur antiquior prima omnium, quæ extant, Latina historia Georgiana utriusque Georgii Acta complectens, quam ex codice Gallicano descripsit Papebrochius. Hujus autem exemplum characteribus Longobardicis exaratum, nec antiquius XII. sæculo Cæsar Baronius in Bibliotheca Vallicellana invenit. 900

Intra finem hujus sæculi sacræ expeditiones ad Palæstinam recuperandam fieri cœptæ. Exinde S. Georgii Palæstini cultus, mirifice auctus, & per Europam longe lateque propagatus, sic prorsus, ut quidquid cultus *reliquiarum, & templorum* olim obtinuisse videtur Georgius Salonitanus, deinceps ad unum Georgium Palæstinum referri soleat. 1000

Hoc sæculo fere dimidio Petrus Parthenopensis ecclesiæ Levita historiam Georgianam Latinam ex Actis utriusque Georgii composuit; eam ex duobus codicibus antiquis descripsit, Lateranensi ac Veronensi. Hoc sæculo exeunte Jacobus de Voragine Episcopus Januensis de martyrio & miraculis Georgianis historiam Latine scripsit, & fortassis ex Legenda Slavonica longe vetustiori desumpsit. Per idem fere tempus Gregorius Cyprius de laudibus S. Georgii Encomium Græce composuit. 1200

Hoc sæculo vixit Jacobus de Stephaneschis S. R. E. Diaconus Card. tit. S. Georgii in Velabro, qui vitam & miracula Georgiana Latinis litteris mandavit. 1300

Hilarion ex cœnobio Veneto S. Georgii Majoris Monachus Benedictinus, vitam Georgianam Petri Parthenopensis contraxit. 1470

Clemens VIII. partem capitis Georgiani donavit Joanni Fontanæ Ep. Ferrariensi, qui eam in æde Cathedrali D. Georgio sacra honorifice reposuit. 1600

THEODORUS, JOANNES II. FRONTINIANUS, JOANNES III., ET PETRUS EPISCOPI SALONITANI

Ab anno Christi 296. ad an. 316. Item de SS. Donato Confessore, & Anastasio Martyre Salonitano.

CAPUT PRIMUM.

De Theodoro Episcopo Salonitano XVIII.

GEorgio rebus humanis exempto, Theodorum catalogi omnes subjiciunt, cujus Pontificatum in extremos tertii sæculi annos conjici oportet. Ac primum nobis investigandus est Theodorus noster, si forte reperiri possit inter multos cognomines Divos, qui antiquitus Episcopali dignitate præditi cum essent, vel martyrii gloria, vel eximiæ sanctitatis laude floruerunt; deinde rerum maxime memorabilium, quæ sub ejus Pontificatu acciderunt, Synopsis conficienda; demum de illius cultu ac reliquiis, si quid invenire poterimus, paucis exponendum. Hæc omnia tribus paragraphis explicabo; nec tamen quasi ex antiquis monumentis cognita proferens, certa ut sint, & nulli dubitationi obnoxia, quæ dixero: sed probabilia conjecturam sequens, id quod verisimile occurrerit, sine ulla affirmatione ita dicam, ut recte an secus conjecerim, aliorum velim esse judicium. De hoc quippe Salonitano Episcopo cum nihil, præter nomen, memoriæ proditum sit; omni veterum scriptorum luce destitutus, ultra in ejus rebus investigandis quo progrediar, quam ut verisimilia videam, plane non habeo.

§. I.

An Theodorus Salonitanus Episcopus unus ex illis sit, qui sub Theodori nomine coluntur.

EX Græcis pariter Latinisque Divorum fastis permultos fuisse intelligimus vel sanctitatis fama, vel martyrii titulo insignes, quibus Theodori nomen fuit. Testatur Joannes Bollandus in prætermis. ad diem 19. Febr. amplius quinquaginta ab se inventos esse, qui hoc nomen gesserint, iidemque sive apud Græcos, sive apud Latinos in Divorum numero habeantur. *Nobis*, inquit, *noti sunt plures, quam quinquaginta SS. Theodori suo tempore referendi*. Verum in tanta Sanctorum cognominum multitudine perdifficile est alios ab aliis secernere, & suis quemque rerum, temporum, & locorum notis afficere. Hinc rerum ab illis praeclare gestarum permixtio atque confusio; hinc multæ multis in locis, atque insignes partim variæ, partim omnino eædem reliquiæ, quibus Theodori nomen inscriptum est; hinc Theodori cultus atque religio longe lateque propagata; & cum in Oriente atque Occidente apud multas civitates ecclesiasque nomen & cultus Theodori vigeat, & reliquiæ S. Theodori asserventur, fere tamen incertum est, ex illis tam multis, tamque inter se diversis Theodoris, quem potissimum cujusque provinciæ vel urbis religio spectet ac veneretur; aut cujusnam sint, quas quæque obtinet reliquias Theodori titulo insignitas. Cæterum ex omnibus, quibus Theodori nomen obvenit, duo ferme sunt notissimi, iidemque Græcorum juxta & Latinorum litteris celebrati, uterque miles, alter Ducis, alter Tyronis cognomine præditus; horum alterutrum singulæ fere civitates eum esse dictitant, cujus reliquiis ac patrocinio gloriantur. At Joannes Bollandus, cum sibi vetera Martyrologia scrutanti ac pervolventi nomen Theodori occurrit, plerumque dubitare se ait, quorsum illud pertineat, nec satis certo dignoscere posse, ad quem ex multis Theodoris, longeque inter se vel temporum, vel locorum intervallo disjunctis referri debeat. Theodorus Martyr is, cui Marcianus Presbyter, & Oeconomus ecclesiæ CP. templum exstruxit, Bollando est plane ignotus; nam inquit tom. 1. die 10. Januar. *quis sit, haud possumus statuere*. In quibusdam Kalendariis non ita sane antiquis, translationem S. Theodori Martyris ad diem Martii 18. adscriptam idem Bollandus invenerat: *sed quæ illa sit, aut cujus nondum*, inquit tom. 2. die 7. Febr. *comperimus*. S. Theodori Euchaitæ crebra est ac celebris apud Hagiologos mentio; sed cum utrumque Theodorum, de quo supra memini, Ducem videlicet ac Tyronem apud Euchaitas conditum ferant, Bollando haud sane liquet, utri Euchaitæ cognomen attributum sit, & utrius sepulchrum ab advenis juxta indigenisque præcipua veneratione colatur. Ad eam quippe urbem sitam in provincia Helenoponti, quam alii Euchaitam, alii Euchaniam vocant, maximi olim fiebant undique peregrinorum concursus Theodori martyrium & sepulchrum celebrantium. Adeo difficile est, cum plures Divi cognomines occurrunt, alios ab aliis dignoscere, & quæ sua sunt, cuique tribuere. In apographo Hieronymiano Lucensi decem, in Martyrologio Romano septem ipsos & viginti Theodoros invenio; plerosque Episcopos & Martyres, alios aliis locis, & temporibus, & diebus adscriptos. Inter hos, sive inter illos quinquaginta, Bollandi studio atque investigatione compertos, Theodorum Salonitanum Episcopum latere probabile esse dixerim, pro certo affirmare non ausim. Facilius equidem invenio, qua ratione reliquos a nostro possim distinguere, quam quemadmodum ex ea multitudine nostrum secernam. Nihil ferme cum Theodoro Salonarum Antistite commune habent Martyres hujus nominis, qui vel sub Hadriano, vel sub Antonino, vel Gallieni aut Valeriani jussu ob Christianam religionem interfecti esse dicuntur. Nihilo propius absunt a nostro, qui Episcopi titulo carent; ii vero aut Maximiano, aut Maximino, aut Licinio imperantibus martyrium obierunt, & paullo ætate posteriores sunt, & locorum insuper intervallo ab nostro disjunguntur. Erat quidem æqualis nostro, idemque Episcopus Theodorus ille, quem sub Diocletiano Dignianus Præses acerbissimis suppliciis excruciatum necari jussit, ejusque diem natalem Græci ac Latini colunt IV. nonas Julii; sed ille quidem Cyrene in Libya, noster vero Salonæ in Dalmatia pro religione decertavit. Cæterum si pro Cyrene Silenam, pro Libya Liburniam intelligi velis, nam & Salonam vocatam aliquando Silenam, & Dalmatiam alias Liburniæ, alias Libyæ vocabulo subjectam fuisse diximus in Actis Georgianis, haud vero absimile esse censuerim hunc Theodorum esse illum

Marginalia: SS. Theodori supra quinquaginta. — Duo Theodori inter cæteros maxime illustres. — Incertum utri Theodoro Ducine, an Tyroni Euchaitæ cognomen inditum. — Theodorus Cyrene in Libya M. sub Diocles. an noster dici possit.

tum ipsum, quem quærimus, Salonitanum Episcopum. Alios hujus nominis Episcopos ac Martyres prætermitto; nam singulos recensere, & longum esset, ita sunt multi, & non esset necessarium: inest enim singulis aliquid peculiare ac proprium, unde possint dignosci, ac distingui a Theodoro Episcopo Salonitano. Investigemus igitur alibi, quem inter hos invenire non licuit.

Anno superioris sæculi 57. Aloysius Marcellus Episcopus Polæ arcam marmoream in æde Cathedrali sitam, quam plerique vacuam esse censebant, reserari jussit, ut in ea corpus S. Purpurini Martyris Roma paullo ante advectum reconderet. Sed præter spem & expectationem inibi reperta sunt sex omnino Divorum corpora, & cujus unumquodque esset, nomen suum cuique adscriptum indicabat. In his erat corpus cujusdam S. Theodori Martyris, de quo nihil, neque litteris traditum, neque fama & auditione a majoribus acceptum, Polenses memorant. Illud tantum ex tabulis in eadem arca repertis conjiciunt sacras illas exuvias jam inde antiquitus conditas ibidem atque asservatas fuisse, quamquam earum notitia & cultus oblivione hominum atque incuria jamdudum obsolevisset. Ceterum de patria hujus Theodori, de vitæ genere atque instituto, de rebus ab eo præclare gestis, de loco ac tempore martyrii, nihil prorsus compertum habent; neque unde sit, aut quando in urbem invectus; inter illos constat. Quin igitur suspicari liceat hunc esse eum ipsum, quem quærimus, Theodorum Episcopum & fortasse Martyrem ecclesiæ Salonitanæ? præsertim cum nulla sit vel civitas, vel provincia, quæ illum sibi vindicet, quæ vel ab se ortum, vel apud se martyrio perfunctum fuisse contendat. Quis enim mihi jure succenseat, si rem vacuam, nemini mancipatam, in medio positam ac relictam arripiam? Ne tamen temere opinari videar, & hunc Theodorum arbitratu meo ecclesiæ Salonitanæ adjudicare, non desunt sane rationes, aut conjecturæ, quas huic opinioni ac sententiæ subjiciam.

Theodorum Martyrem Polæ inventum.

nostrum esse Antistitem Salonitanum suspicio est.

Nullus Theodorus apud Polenses, de quo quidem constet, vel martyrii palmam adeptus est, vel eximiæ sanctitatis laude floruit. Hunc igitur, cujus apud illos sepulchrum extat, & alienigenam fuisse, & aliunde in eam urbem translatum esse credibile est. Verisimilius autem est illud e proxima Dalmatia devectum esse, quam inde usque a longinquis Orientis partibus adductum, ubi fere omnes, aut certe plerique hujus nominis Divi vitam sanctissime actam præclara morte exornarunt. Huc accedit, quod in eadem arca, ubi situs erat Theodorus, inventum est pariter corpus S. Georgii Martyris, de quo itidem nihil apud Polenses extat seu memoriæ traditum, sive litteris consignatum. Horum porro duorum Martyrum conjunctio plane mirabilis, nisi casu magis, quam consilio facta esse dicatur, aliquid ponderis & momenti conjecturis nostris videtur adjicere; declarat enim, unde uterque eodem tempore translatus fuerit. Salonæ quippe duo per idem fere tempus floruerunt, quorum alteri Georgio, alteri Theodoro nomen fuit; uterque hanc ecclesiam alter alteri subrogatus sanctissime gubernavit; uterque Salonæ, ut iniqua temporum illorum conditio jubet credere, ob religionem interfectus, uterque apud eumdem urbem sepultus fuit. Quid igitur restat, nisi ut illud quoque his consentaneum esse dicamus, quod uterque pariter e Dalmatia in Istriam, Salona Polam translatus fuerit? quamvis hujus translationis neque auctor, neque tempus designari queat. Ex quo illud etiam efficitur, ut cujus corpus olim Polam transvectum,

Conjecturæ, quibus ad id suspicandum ducimur.

& anno abhinc fere centesimo inventum fuit, is videatur esse Theodorus ille, qui Georgio in ecclesiæ Salonitanæ Pontificatum proxime successit.

Quid si Georgius & Theodorus Episcopi ac Martyris Salonitani insuper fuerint germani fratres? Hanc mihi suspicionem injecit Ado Viennensis Episcopus, qui ad diem 19. Februarii adscripsit *S. Theodorum Martyrem fratrem S. Georgii*. Joannes Bollandus in Præterm. ad diem 19. Febr. hæret in hoc loco Adoniano, quorsum pertineat non intelligit; & ingenue fatetur æque sibi ignotum esse hunc Theodorum, ac Georgium illum, cujus is frater dicitur; *Ac primo*, inquit, *quis ille sit Georgius frater ejus, tamquam eo notior, non liquet:* deinde hæc subjicit: *Sunt & alii viginti nobis modo noti S. Georgii, ac plures, quam quinquaginta S. Theodori, suo tempore referendi; inter quos & hunc S. Theodorum locum, ac certum natalem habere non dubitamus*. Cum itaque incompertum adhuc sit; quisnam Theodorus huic formulæ Adonianæ subsit, nemini sane injuriam fecerim, si eamdem formulam ad Theodorum nostrum referendam esse existimem. Is igitur Theodorus, cujus meminit Ado XI. Kal. Mart. cujus corpus Polæ jam inde ab antiquissimis temporibus conditum fuit, nisi me conjectura fallit, & noster est, & Salonitanus Episcopus, & frater Georgii proxime ante illum ejusdem ecclesiæ Pontificatu perfuncti. Neque illud me ab hac opinione revocat, quod Polenses S. Theodori apud se conditi diem festum agant V. Id. Novembris, qui dies sacer est Theodoro Tyroni, celebraturque ab universa ecclesia. Ut enim Theodoro suo Polenses hunc diem potissimum consecrarent, ea causa fuit, quod alterum ab altero minime distinxerint, neque alium Theodorum agnoverint, nisi quem eo die officio cultuque anniversario universalis ecclesia prosequitur. Nam fere ob eamdem causam Venetiis quoque eodem die solemni ritu colitur Theodorus ille, cujus sepulchrum ibidem extat, quemque Veneti inde usque a primordiis urbis conditæ patronum sibi adoptarunt. Is porro, ut docet Joannes Bollandus, est Theodorus ille, cui Ducis, & Megalomartyris cognomen inditum fuit, cujus corpus Constantinopoli Venetias translatum est, quem Latini VII. Idus Februarii, Græci die proximo insequenti venerantur. Sed Veneti a Tyrone Theodorum suum optime distinguunt; hujus enim solemni liturgiæ atque officio commemorationem alterius Theodori Tyronis ex præscripto Breviarii Romani adjungunt.

Theodorus apud Adonem frater S. Georgii videtur esse noster Theodorus.

Cur Polenses Theodorum apud se conditum 9. Novemb. solemni officio colant.

Cæterum natalis ac festus dies Theodori Episcopi Salonensis, si olim is cultum aliquem obtinuit, nusquam certius peti ac dignosci posset, quam e fastis ecclesiæ Spalatensis. Memini me in quodam antiquo ejus ecclesiæ Kalendario ad diem VII. Octobris *S. Theodori Martyris* nomen adscriptum reperisse, sed ibidem jubebatur ejus officium ritu duplici peragendum transferri in primum diem vacuum ab officio novem lectionum. Scio equidem Spalatenses ignaros, quorsum hujus diei officium cultusque pertineat, nihil minus eo die, quam de Theodoro Salonitano Antistite cogitasse, quippe cujus nulla apud illos extat memoria. Sed pervelim scire, cur antiqui Spalatenses eum diem potissimum Theodori nomine insignierint? cur hic dies, sive qui in hujus locum substituitur, tanto apud illos in honore sit, ut dignum censuerint, quem officio rituque duplici concelebrarent? Nullum fortasse ex antiquis, vel recentioribus, seu Græcis, seu Latinis Martyrologiis proferri potest, in quo Theodori cujuspiam mentio ad nonas Octobres affixa reperiatur. Nulla civitas, nulla ecclesia, quod ego

quidem sciam, nominari potest, quæ Theodoro Martyri hoc die anniversarios honores persolvat. Restat igitur, ut hujus diei celebrandæ referendæque ad cultum S. Theodori consuetudo jam usque ab antiquissimis ducta temporibus e Salonitanis ad Spalatenses commigraverit, relataque sit e pervetustis Salonæ tabulis in Kalendaria Spalatensis ecclesiæ; neque aliunde is dies, nisi ab Theodoro Salonarum Episcopo consecrationis ac religionis causam acceperit. Quæ si quis paullo attentius perpendat, in eam opinionem haud fortasse invitus se induci patietur, ut vero simile existimet, non alium in illo Kalendario Spalatensi nonis Octobribus adscribi, nisi Theodorum Episcopum Salonitanum. Ceterum in eo, quo nunc utitur ecclesia Spalatensis Kalendario, nomen Theodori e septima Octobris ad 9. Novembris translatum invenies; & cum hujus diei officium ac Liturgiam sibi vindicet Dedicatio Basilicæ Lateranensis, ibidem jubetur officium & Liturgia S. Theodori *primo die non impedito celebrari*. Ita Theodorus pristinum quidem suum diem amisit, sed cultum eumdem, ritumque *duplicis* hodieque retinet apud Spalatenses; qui tamen cum Theodorum Salonitanum ignorent, hunc, quem ipsi ritu speciali colunt, putant eumdem esse, quem ecclesia universalis v. Idus Novembris, sive nona die hujus mensis simplici commemoratione veneratur. Quæ cum ita sint, e plurimis Divis ac martyribus, quibus Theodori nomen obtigit, sin minus certo, attamen probabili quadam conjectura & ratione deprehendimus, quem quærimus, eumque secretum ac distinctum ab reliquis omnibus, quibus præter nomen, nulla fere cum nostro, neque rerum, neque locorum, neque originis affinitas intercedit.

Theodorus noster ab aliis ejusdem nominis discretus.

Quare ut huic disquisitioni finem aliquando imponam, & paucis omnia complectar; Theodorus ille, cujus reliquiis superiore sæculo inventis Polenses gloriantur, cui Spalatenses ex traditione majorum nonas Octobres olim consecrarunt, & quem Ado XI. Kal. Mart. commemorat, videtur esse ipsemet Theodorus Episcopus ac Martyr Salonitanus, cujus inquirendi gratia hanc indagationem instituimus.

§. II.

De Pontificatu & martyrio Theodori.

Post Diocletiani e Dalmatia discessum

Diocletiano post cædem Georgii Episcopi & aliorum Martyrum Salonis abeunte, & in Orientem cum exercitu ad Alexandrinam expeditionem profecto, Primores ecclesiæ Salonitanæ nihil prius sibi faciendum putarunt, quam ut indictis Episcopalibus comitiis, Christianum gregem orbum spirituali custode gnavi industriique Pastoris fidei ac tutelæ committerent. Itaque Presbyteris Clericisque Salonitanis cum populo in unum locum convocatis, quibus ex antiqua ecclesiastica disciplina jus erat suffragii ferendi, e collegio ejusdem Cleri delectus est ad ecclesiam illam regendam Theodorus vir doctrinæ & sanctitatis eximiæ, idemque, si conjectari fas est, e nobilissima stirpe ortus, atque adeo Georgii decessoris sui frater. Pontificatum gessit brevem illum quidem, sed ut temporibus illis, satis tranquillum pacatumque. Nam turbulenta illa tempestas paucis ante diebus exorta, quæ oppresso extinctoque Pastore universum gregem timore ingenti perculerat, sub discessum Diocletiani fere statim quievit, & omnia, quæ adversus nos ille commoverat, pace & otio resederunt. Quæ vero deinceps consecuta sunt bella maxima & gravissima, Diocletiani curas & cogitationes a persequendis Christianis ad rempublicam tuendam ac firmandam avocarunt. Diocletianus quippe an. 296. sub finem Aprilis classem Illyricis Italicisque copiis refertissimam e portu Salonitano eduxit, & oram Illyricam, Græciamque circumvectus, Nicomediam venit; qua in urbe legiones ex delectu Italiæ confectas Galerio ad Persicum bellum tradidit, ipse cum Illyricis copiis in Ægyptum navigavit, ut Achilleum tyrannum opprimeret, qui compulsis ad defectionem Ægyptiis Alexandriam occupaverat. Octo ipsos menses ejus urbis obsidione, & assiduis circa urbem præliis extraxit, qua demum capta sub initium anni 297. Achilleum interfecit, & ab seditiosis illis vel morte, vel exilio, vel bonorum proscriptione mulctatis, acerbissimas rebellionis pœnas repetiit. Deinde auxiliares copias ex Illyrico & Dalmatia collectas, Galerio, qui semel atque iterum male rem gesserat cum Persis, subsidio misit, quibus ille adjutus majorem, quam acceperat, hostibus cladem reddidit. Ita Diocletiano absente ecclesia Salonitana a gravissimo periculo metuque respiravit; nisi quod multis identidem incommodis conflictari necesse erat ob magistratuum, ac Præsidum malitiam, qui per speciem obtemperandi antiquis Romanorum legibus, & Imperatorum edictis, reipsa ut penitus insito adversus nos odio obsecundarent, alia ex aliis pericula Christianis moliebantur. Cum itaque res Christiana aliquid pacis atque otii nacta esset, dubium non est, quin Theodorus hac, qualiscumque fuerit, temporum tranquillitate ad ecclesiam illam firmandam augendamque uteretur, in id maxime intentus, ut Ethnicos quamplurimos ad Christum adjungeret, ut veterum Christianorum mores corrigeret atque excoleret, ut ecclesiasticam disciplinam, sicubi collapsa erat, restitueret ac stabiliret. Sed quid rerum memorabilium præcipue gesserit, id nusquam invenire licuit, aut litteris, aut memoriæ proditum.

Theodorus electus Ep. Salon.

Res interea accidit, quæ civitatem, & ecclesiam Salonitanam haud leviter turbavit, si vera sunt, quæ in Actis Georgii de quodam hujus temporis Dalmatico bello ex tabulis Ariminensibus conjecimus, quæque accuratius & fusius explicari oportebit in historia Diocletianea. Anno 297. dum Diocletianus Ægyptiaco & Persico bello implicitus longe gentium aberat, Demosthenes quidam, iis ad defectionem compulsis, quibus odio erat nomen & imperium Diocletiani, regnum Salonis occupaverat, totamque fere Dalmatiam in suam potestatem redegerat; id quod cives urbemque in extremum discrimen adduxit. Nam Salona anno 298. obsessa terra marique, & oppugnata vehementissime, parum absuit, quin vi capta, & direptioni atque incendiis tradita, defectionis suæ gravissimas pœnas subiret. Sed rebus pene jam desperatis ac perditis opem e cœlo attulit Georgius, qui biennio ante ad superos migraverat, & Romanorum classe victa disjectaq; urbem illam summis obsidionis periculis liberavit. Nec videtur dubitari posse, quin Theodorus sanctissimus Antistes civium suorum vicem pertimescens, suis apud Deum precibus ac lacrymis effusis, insperatum illud ac præsens auxilium e cœlo accersierit. Ac Demosthenes quidem post direptam eversamque urbem Ariminensem, aut prælio victus est, aut depositis armis ultro pacem veniamque petiit, Salona vero cum universa provincia in Diocletiani fidem ac potestatem rediit. Compositis pacatisque rebus Dalmaticis, haud diu superstes fuit Theodorus. Huic enim, in quo versamur, anno Christi 298., ejusdem ex hac vita decessum

Defectio Dalmatiæ, Salona obsessa, ac divinitus liberata.

Theodori obitus an. 298.

cessum illigemus necesse est, ut loci ac temporis quod sit satis, relinquatur tribus aliis Episcopis, qui deinceps ecclesiam Salonitanam gubernarunt usque ad annum quartum proximi sæculi.

Sive martyrium.

Si Theodorus cum eximia vitæ sanctitate martyrii laudem conjunxit, haud sane illi occasio martyrii subeundi & opportunitas defuit. Cum Diocletianus in partibus Orientis anno superiori post Persicam victoriam Diis hostias immolaret, nihilque aut responsi ex inanibus illis simulacris eliceret; vel signi appareret in pecudum extis, unde rerum futurarum eventus dignosci possent, ejus rei causam culpamque omnem Aruspices in eos, qui aderant ibidem, Christianos contulerunt. Quare inflammatus scelere & furore protinus edicto sanxit, ut quicumque stipendia facerent, iidemque Christiani essent, quamprimum vel ad patrios ritus avitasque cæremonias redirent, vel exauctorati, & ignominiæ notis inusti ab exercitu dimitterentur. Hujus edicti exsequendi cura delegata est cum cæteris Provinciarum Præfectis, tum potissimum Veturio Magistro Militum, a quo hæc persecutio cognomen accepit, appellarique apud aliquos solet *persecutio Veturii*. Nec decreta in Milites animadversio intra cædes se cohibuit; sed ultra progressa, quam ex edicti formula perscriptum erat, quamplurimos cum in Oriente, tum in Occidente acerbissimis suppliciis affectos de medio sustulit, ut ex Actis Martyrum intelligi potest; ac ne Palatinis quidem ipsis parcitum fuit, iis videlicet, qui summos honorum gradus adepti apud Imperatores in aula versabantur. Illis siquidem optio facta est, utrum mallent Christianæ religioni nuncium remittere, an vero bonis omnibus atque honoribus exuti, & insuper verberibus cæsi in exilium relegari. Sed quæ lex in solos milites lata fuerat, ea paullatim cœpit latius extendi Prætorum improbitate, qui licentius quam antea, & crudelius in reliquos Christianos sæviendi occasionem inde sumpsere, Imperatoribus vel tacite rem approbantibus, vel immani magistratuum libidini sævitiæque obsecundantibus. Hæc fere omnia ex Lactantio, & Eusebio, quæ in historia persecutionis Diocletianeæ paullo copiosius ac diligentius erunt explicanda.

Persecutio adversus Christianos milites indicta.

Rediens Diocletiani ex Oriente.

Redierat itaque ex Oriente Diocletianus, quem scilicet in Italiam defectio Dalmatarum evocaverat. Ac tantisper quidem iracundiam suam, pessimumque in Christianos animum cohibuit, dum Demosthenis ulciscendi, & Dalmatiæ recuperandæ cupiditas ejusdem curas & cogitationes, tum copiis navalibus ac terrestribus cogendis, tum bello gerendo distinuit. Sed Demosthene aut victo, aut sponte veniam ac pacem suppliciter petente, cum tota provincia sine certamine in fidem Diocletiani rediisset, quod in Oriente adversus milites Christianos decreverat, ad id exsequendum omni studio operaque incubuit. Cum ergo trajecisset in Dalmatiam, ut si quæ supererant, civilis belli reliquias extingueret, & sublatis præteritarum offensionum causis, pacatisque incolarum animis, omnia in pristinum quietis ac tranquillitatis statum restitueret, Christianos exagitandi initium a militibus cepit, quos militaribus exutos insignibus in latumias ac fodinas conjecit, ut lapides exciderent, arenasque effoderent, quibus ad Dalmatica ædificia uteretur. Nam etiam Herculeus Romæ Thermas Diocletianeas exstruere aggressus idem animadversionis ac supplicii genus in Christianos milites adhibere instituerat. Nec vero a cæteris Christianis manus abstinuit. Cum enim Ethnici quidquid turbarum ac tumultus adversus rempublicam exortum esset, id per calumniam ad Christianos auctores referrent, Dalmaticæ seditionis nuper conflatæ culpam pœnamque in Christianos transtulit.

Adventus in Dalmatiam.

Ethnicis Dalmaticæ defectionis culpã in Christianos conferentibus

Quod quidem crimen Christianis objectum multis exitio fuit. Hæc si vera sunt, ut certe vero similia esse mihi videntur, haud ambigi potest, quin potissimum in eam suspicionem venerit Theodorus ecclesiæ Salonitanæ Episcopus, e cujus auctoritate nutuque cæteri pendebant; ex quo fit, ut is primus omnium & quæsitus ad necem, & in vincula conjectus, idemque hac temporis procella oppressus fuerit. Nulla enim alia occurrit, persecutio, qua cum aptius Theodori martyrium cohæreat; præsertim cum in Catalogo Antistitum Salonensium tres alii post hunc numerentur Episcopi, usque ad annum 304. quorum Episcopatus sex annorum spatio circumscribi oportet. Cæterum, quæ pertulerit supplicia, quove lethi genere interierit, incompertum est. Ita Theodorus cum duos annos & menses aliquot ecclesiæ Salonitanæ præfuisset, anno Christi 298. ut videtur, ac die septima Octobris, vitam sanctissime actam illustri martyrio exornavit. Sed quam certus est ejus Pontificatus Salonitanus tertio sæculo in exitum vergenti affixus, tam incerta sunt reliqua omnia, quæ antiquis monumentis tabulisq; destituti conjectando descripsimus.

Subeundi martyrii occasio oblata Theodoro.

§. III.

De cultu, translatione, & inventione Theodori.

Quæ pietatis ac religionis officia martyrum corporibus e ritu præscriptoque ecclesiastico veteres Christiani tribuere solebant, eadem Theodoro, qua dignum erat veneratione cultuque, persoluta fuisse credibile est, si vere is martyrio perfunctus fuit. Itaque Salonitani nihil antiquius habuere, quam ut amantissimi Pastoris, egregiique Martyris exuvias clam & raptim ob ingruentium hostium metum colligerent; eumdemque in abdito loco, secretoque ab Ethnicorum frequentia atque oculis, sepulturæ rite mandarunt. Theodori præterea nomen in Diptycha ecclesiæ Salonitanæ relatum fuit; atque ad celebrandam ejus martyrii memoriam dies anniversarius constitutus, idemque, ut videtur, nonis Octobris affixus. Viguit deinde Theodori religio in alias ex aliis ætates propagata, floruitque Salonæ, ut probabile est, annos ferme 340; tamdiu videlicet, quoad civitate funditus eversa, ecclesiasticis tabulariis incensis, civibus partim extinctis, partim fuga dilapsis, omnem omnino sanctissimi viri cultum ac memoriam oblivio delevit. Hujus tamen vetustissimæ religionis subobscura quædam indicia retinuit Kalendarium, quo utebatur olim ecclesia Spalatensis. In eo quippe Theodori commemoratio ac natalis dies nonis Octob. hisce verbis subjicitur: VII. *Octob. Spalati S. Theodori Mart. Duplex transfertur.* Rationes haud sane absurdas attuli paragrapho primo, cur mihi videatur eo loco, illisque verbis designari Theodorus Salonitanus Episcopus ac Martyr; & rationibus illis, quod argumenti sive conjecturæ nunc adjiciam, nihil præterea occurrit. Quod autem Spalatenses vulgo existimarent ejus diei consecrationem referri ad Theodorum illum, qui tota ecclesia celeberrimus est, idemque Græcis juxta Latinisque notissimus, vel ad alium quempiam ejusdem nominis Martyrem, id ex ignoratione Theodori Salonitani Antistitis ac Martyris profectum esse dixi: atque hinc etiam fieri censeo, ut officium cultumque Theodori in alium diem transferant, in ejusque locum S. Justinæ Virginis ac Martyris solemnia sacra substituant. Nam si vera sunt, quæ dici-

Theodorus in Diptycha relatus.

Dies natalis nonis Octobris affixus in Kalen. Spalat.

diximus, & Spalatenses cognovissent, ad quem ejus diei celebritas ex majorum suorum instituto pertineret, numquam profecto commissuros fuisse arbitror, ut ex antiquissima ejusdem diei possessione cultus anniversarius Theodori Salonitani Episcopi dejiceretur. Itaque admodum vero simile mihi videtur esse, laudatam Kalendarii Spalatensis formulam ad Theodorum nostrum spectare, ejusque nomen ac natalem diem ad nonas Octobres adscriptum e vetustissimis Salonæ tabulis in fastos ecclesiæ Spalatensis immigrasse; ex quo illud etiam conjectari licet Theodori martyrium sive obitum in diem septimum mensis Octobris incidisse. Nunc Theodori e Dalmatia in Istriam translati tempus, si forte ex aliquibus indiciis seu conjecturis deprehendi queat, investigari oportet.

Constantinus Italia atque Istria potitus.

Anno 312. cum Occidentis imperium adeptus esset Constantinus Magnus victo cæsoque Maxentio, Italia universa pariter cum Istria, quæ jam inde ab Augusti descriptione Italiæ finibus continebatur, in ejus potestatem concessit. Auctor est Sigonius de Imp. Occid. l. 3. Constantinum per idem tempus anno scilicet 313. post nuptias Constantiæ sororis & Licinii Mediolani celebratas, peragrasse Æmiliam, Liguriam, ac Venetiam, ut regiones illas atque urbes Maxentii tyrannide oppressas præsentia sua recrearet, iniquis & gravissimis vectigalibus eximeret, atque ad fraudes injuriasque arcendas optimis legibus communiret: *Ille autem urbe egressus, Æmiliæ, Liguriæ, Venetiæque civitates superiore bello afflictas perlustrans, adventu suo relevavit. Ex quibus præcipue Mutinam, & Aquilejam multis affectas beneficiis recreavit*. Nec videtur dubitari posse, quin Istriam quoque adierit, hujusque provinciæ urbes multis & maximis beneficiis cumulaverit: id declarat inscriptio Tergestina, quam P. Irenæus lib. v. cap. x. Hist. Tergest. inseruit. Neque minor illi reipublicæ, quam Christianæ religionis stabiliendæ & amplificandæ cura fuit in iis civitatibus, ac provinciis, quas tum peragravit. Nicolaus Manzolius in Descript. Istr. & Ferdinandus Ughellus in Ital. sacra tradunt ex antiquis tabulis constare Petinensem in Istria Episcopatum ab eo institutum, & opulentissimis vectigalibus, atque amplissimis privilegiis instructum fuisse, qua in urbe dicitur etiam in honorem S. Nicephori Martyris ædem Cathedralem a fundamentis excitasse. Haud vero dubium est, quin in alias etiam Istriæ civitates, & Polam potissimum urbem pervetustam ac nobilem religionis ac beneficentiæ suæ partem aliquam derivaverit. Porro cum res Christiana in Istria ab omni periculo metuque exempta floreret, majoresque in dies Constantino fautore atque auspice progressus faceret, multos e Dalmatia Christianos illuc commigrandi cupiditas incessit, ut sub ejus clementissimo imperio tranquillam vitam agerent, & quieti pacatique rebus divinis operam darent. Nam in Dalmatia, vivo adhuc Diocletiano, qui hujus provinciæ regimen post abdicationem imperii retinuerat, nihil Christianis satis tutum esse videbatur; & quamvis ætate ac morbo ingravescente multum de sua in eos crudelitate remiserat, ejus tamen exitiale in eosdem odium, & quam ad eam diem exercuerat, immanis sævitia tantum terrorem omnium animis incusserat, ut eo vivo non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possent. Cum igitur Christiani quamplurimi, ut se Diocletianeæ tyrannidi subductos in potestatem ac clientelam Constantini transferrent, e Dalmatia in Istriam migrarent, atque ut fieri solet, e rebus domesticis pariter & communibus, sacris ac profanis quidquid possent secum asportarent, per id tempus existimo cum alia martyrum corpora, tum etiam Theodori sacras exuvias in Istriam translatas fuisse, quam quidam translationem referendam esse arbitror ad annum XIII. quarti sæculi, postquam scilicet Constantinus sub initium ejusdem anni nuptias Constantiæ sororis suæ Licinio in matrimonium traditæ Mediolani regali magnificentia celebraverat; in eademque civitate edicto sanciverat, ut ecclesiis bona, quæ tyrannorum jussu ac permissu Ethnici interverterant, sua cuique redderentur; vetueratque, ne quisquam imposterum Christianos facto verbove læderet; neu cuiquam huic religioni nomen dedisse fraudi foret probrove. Hoc decretum ipsemet per omnes Italiæ Istriæque urbes, quas lustravit, circumtulit, & ubique promulgari jussit; neque impensius verbis, quam exemplis Christianos excitavit, ut Christo sanctisque martyribus Basilicas exstruerent. Itaque ut huic translationi, de qua nunc agimus, epocham aliquam si minus certam, attamen probabilem affigamus, anno Christi 313. avectas e Dalmatia Theodori exuvias, una cum reliquiis Georgii Salonitani Episcopi, Pola excepit, easdemque in æde totius urbis primaria, quam per idem tempus a fundamentis Polenses erexerant, perhonorifice conditas, in hodiernum usque diem servavit. Nec dubium est, quin ab initio Martyris sepulchrum eximia Polensium veneratione ac frequentia coleretur. Verum ejus celebritas ac religio, cum aliquot sæcula viguisset, hominum incuria, ut fit, paullatim deflorescere atque imminui cœpit; ac demum veteri traditione intercisa, publicis tabulariis vel incensis, vel expilatis, eo res deducta est, ut Polenses hujus Martyris nomen tantummodo memoria teneant; cætera omnia, quæ ad ejus Episcopatum, martyrium, translationem pertinent, funditus ignorent; ex quo fit, ut sacrum illud corpus, cujusnam sit, ignari Theodoro illi vulgo attribuant, cujus anniversarius dies v. Id. Novembris a Latinis celebratur.

E Dalmatia multi in Istriam migrarunt, & secum Theodori corpus Polam transtulere.

Mediolanense Constantini pro Christianis edictum.

Theodori cultus apud Polenses paullatim decrevit.

ac demum prorsus intercidit.

Nunc in æde Cathedrali Polensi colitur Theodorus una cum corporibus aliorum quinque sive Martyrum, sive Confessorum in eadem arca inclusus, quæ sita est subter altare asservando impertiendoque sanctissimo Christi corpori destinatum, cui sacra mensa ad rem divinam faciendam imposita est. In eadem arca conduntur capsulæ cupressinæ omnino quinque; quarum una corpus S. Theodori, altera S. Georgii, tertia S. Demetrii, quarta S. Basilii, quinta demum S. Florii pariterque S. Salomonis continetur; & suum cuique nomen adscriptum est. Tota hujusmodi arca constat e marmore Græciensi, antiquo opere, & præclaro artificio perfecta. Extrinsecus exhibet Divorum inibi conditorum signa pulcherrime cælata, & in suis quæque loculamentis disposita; inter quæ medium locum obtinet Deiparæ Virginis effigies. Inscriptio in eodem marmore incisa octo hisce versiculis constat:

Arca, in qua conditus Theodorus cum aliis Divis.

Exorat Thomas dotatus sedibus altis,
Dulce canunt folles ad mystica sacra paratis,
Pola Chori speculum, templi nova forma vicina,
Ara nitens flagrat Blasio sub stirpe Molina.
Intus marmor habet ossa, conspicis ecce figuras.
Deme vias partu, qua fecit ad æthera puros
Bis tulit æstates jani lux prima moventis
Lustra ter & decies octo sociata ducenis.

Œdipo opus sit ad hujusmodi carmina interpretanda: ita obscura sunt, & quibusdam quasi ænigmatum nodis implexa. Quæ ad rem nostram pertinent, quæque intelligere potui, paucis expediam. Primo versiculo designatur S. Thomas Apostolus, cujus

cujus in honorem Deo dicata fuerat hæc ædes Cathedralis, cui deinde alter ab Deipara Virgine titulus accessit. Polenses jam inde ab antiquissimis temporibus patronum sibi adoptarunt Thomam Apostolum, ejusque effigie pro insigni civitatis utuntur, quem etiam in publico urbis vexillo depictum præferunt. Quartus indicio est hanc epigraphem illic insculptam fuisse jussu & auctoritate, Blasii Molini Patricii Veneti, qui Polensem ecclesiam regendam suscepit an. 1410. ab eaque ad Jadertinam translatus est anno vigesimo ejusdem sæculi. Utrum autem per idem tempus ad sacras illas exuvias condendas hujusmodi arca comparata fuerit, an vero tum eidem adjecta sit tantummodo inscriptio, compertum non habeo. Quinti hæc ferme sententia est: eorum intrinsecus corpora contineri, quorum extrinsecus effigies conspiciuntur. Duobus postremis versibus designatur annus inscriptionis appositæ, qui fuit æræ vulgaris 1417. in hunc quippe annum desinunt duæ illæ ætates, & ducenta, atque octoginta tria lustra hisce versibus expressa, quorum initium ab Christi ortu desumitur, isque annus cum Episcopatu Blasii Molini præclare congruit. Hinc apparet, quanto in errore versentur ii, qui temporum spatia iisdem carminibus consignata coarctant, eaque ducentorum ac viginti lustrorum numero circumscribunt; ex qua computatione elicitur annus Christi 1107. qui tercentis ac tribus annis Blasii Episcopatum antecessit.

Michael Ursinus Ep. Polen. an. 1487.

Michael Ursinus Episcopus Polensis, cum altare arcæ superpositum solemni ritu ac ceremonia consecravit anno xv. sæculi 87. eodem tempore sacras illas reliquias sibi pro suo munere explorandas atque recognoscendas censuit. Itaque arcam aperiri jussit, Divorum corpora diligenter inspexit, ac rite recognovit, eademque indidem exempta, in capsulis cupressinis ad id paratis alia seorsum ab aliis reposuit, tum ipsas capsulas annulo Episcopali obsignatas in arcam marmoream inclusit. Rem deinde omnem, quo testatior ad posteros foret, in publicas tabulas referri voluit, quas in capsa S. Theodori recondidit. Earum litterarum exemplum totidem verbis interponere hoc loco operæ pretium visum est.

Arcam aperuit, sex Divorum corpora totidem capsulis inclusit,

quas in eadem arca reposuit.

In Christi nomine Amen. Anno ejusdem Nativitatis 1487. Indictione 5. Die 18. mensis Novembris, Reverendiss. Pater, & DD. Michael Ursinus Dei, & Apostolica sedis gratia Episcopus Polensis consecravit hoc altare ad laudem & honorem Summi & Magni Dei, sub vocabulo infrascriptorum Sanctorum, quorum corpora manibus suis propriis in ipso altari posuit in capsulis ex cupresso ad laudem Dei.

Corpus S. Theodori Martyris.
Corpus S. Georgii Martyris.
Corpus S. Demetrii Martyris.
Corpus S. Florii Episcopi, & Confessoris.
Corpus S. Basilii Episcopi, & Confessoris.
Corpus S. Salomonis Episcopi, & Confessoris.

Sed, quod permirum videri debet in re non ita sane antiqua, ex eo tempore horum Divorum religio ac memoria defluere paullatim elabique cœpit ex hominum mentibus atque animis, ac demum sic prorsus evanuit, ut proximo superiore sæculo clam omnes esset, quidnam in arca illa contineretur. Illud unum ancipiti fama vulgo jactabatur, inibi vel S. Florii, vel Blasii Molini Polensis Episcopi corpus includi; neque deerant, qui contenderent arcam illam omnino vacuam, atque inanem esse. Verum divinæ providentiæ fuit, res ita disponere, ut thesaurus ille absconditus iterum in lucem proferretur. Percommode siquidem accidit, & quantum existimari licet, divino consilio factum est, ut superioris sæculi anno 57. corpus S. Purpurini martyris, Roma Polam advectum, ejus arcæ reserandæ & introspiciundæ occasionem causamque præberet. Nam cum de comparando monumento consultari cœpisset, in quo sanctissimi illius martyris exuviæ pro dignitate collocarentur, Aloysium Marcellum urbis Episcopum, sive aliorum rogatu & consilio, seu potius cœlestis Numinis instinctu, cupido cepit explorandi, quidnam arca illa inclusum esset, ut ea, si forte vacuam reperisset, ad corpus S. Purpurini condendum uteretur. Arca igitur patefacta præter expectationem invenit S. Theodori, atque aliorum, quos supra recensui, corpora; suis quodque loculis, seorsum inclusa, & tabularum ibidem reconditarum admonitu, quod cujusque nomen esset, agnoscit. Post Ambrosianum hymnum solemni ritu ac ceremonia decantatum, decreta est publica supplicatio, quæ quidem altero post mense instituta est, peractaque quanta maxima potuit celebritate, sacrasque reliquias in templum relatas Episcopus in eadem arca, unde fuerunt exemptæ, reposuit, suis uti antea loculis inclusit, & Pontificali signo rite obsignavit. Tum ut illarum venerationi in perpetuum consuleret, neve ulla umquam oblivio earumdem memoriam apud posteros deleret, eas singillatim, una cum Divorum, ad quos pertinebant, nominibus in publicos illius ecclesiæ codices referendas curavit.

Quomodo iterum inventa,

Vetus Polensium religio ad nostrum Theodorum spectabat.

Illud ad extremum hic subjicere operæ pretium duxi, animadvertique ab omnibus velim, quidquid Theodoro vel monumenti antiquitus positum fuit, vel cultus etiamnum adhiberi solet sive in urbe, sive in diæcesi Polensi, id fere omne, si primi veterisque instituti ratio habeatur, sane probabiliter referri posse ad Theodorum Salonitanum Episcopum ac martyrem, quamquam is, ut sæpius monui, Polensibus sit ignotus; eaque omnia ex vulgari communique opinione ad eum pertinere existimentur, cujus dies anniversarius vi. Id. Novembris ab ecclesia colitur. Huic igitur dicatum esse arbitror Polense templum & collegium sacrarum Virginum ex præclaro instituto S. Benedicti, quod S. Theodori titulo inscribitur. Hujus cœnobii primordia perantiqua esse constat, quippe cum ejus originem saltem supra quingentesimum annum repeti oporteat: nam anno xii. sæculi 94. & Virginum numero, & opum copia, & famæ celebritate florebat, longeque, ut videtur, a primordiis aberat, quæ ferme obscura & exigua esse solent: id quod colligi potest e vetustissimis tabulis eodem anno conscriptis, quæ docent per id temporis huic cœnobio præfuisse Verametam Pulcheriam, Virginem vel nobilitate vel sanctimonia insignem. Cæterum quo tempore, quove auctore conditum fuerit, incompertum est. Fuit hoc in more positum institutoque majorum, ut voti ac religionis causa ad templum S. Theodori senæ singulis annis Cleri populique Polensis supplicationes fierent; quarum omnium illa erat multo celeberrima, quæ peragi solebat v. Idus Novembris, qui dies sacer est Theodoro Tyroni, ejusque nomine ac martyrio insignitus apud Latinos Martyrologos. Idem tamen dies apud Polenses præcipuo in honore est, atque in ejus ecclesiæ Fastis locum obtinet inter festos ac solemnes dies, qui Polæ singulis annis peculiari cultu rituque celebrari solent. Cæterum natalis & anniversarius dies Theodori apud Polenses conditi longe alius est, ut nobis videtur, petique debet ex Kalendario antiquo ecclesiæ Spalatensis, in quo Nonis Octob. S. Theodori nomen & commemoratio subjicitur. Illud quoque antiqua consuetudine receptum fuerat, ut Polensibus Canonicis, qui

Templum ac cœnobium Polense S. Theodori,

admodum vetustum,

ad quod anniversaria Cleri Populique Polensis supplicatio.

sup-

supplicantium agmen ducebant, e cœnobio esculenta quædam ac poculenta, officii & cujusdam quasi hospitalitatis causa præberentur. Verum hujusmodi consuetudinem aboleri placuit, sive quod oneri esset cœnobio, sive quod ejus diei religioni, & sanctitati parum consentanea videretur. Quare ad hujuscemodi onus redimendum, inter Mariam Ysogam S. Theodori Antistitam, & Polensem Episcopum ita convenit, ut cœnobium ex annuis redditibus tritici aliquot sextarios in singulos annos Capitulo Polensi pensitaret, quod quidem constat ex antiquis ejusdem cœnobii tabulis confectis anno 1266. postridie Id. April. S. Theodori templum ac cœnobium olim extra urbem ad Orientem situm erat, prope quemdam fontem, unde cognomen tum acceperat, appellarique solebat S. Theodorus *de fonte*, vel *ad fontem*. Sed anno 1356. cum tota circa urbem regio Hungarico bello arderet, Bertuccius Civranus, qui per id temporis Istriæ Præfecturam gerebat, idemque Venetorum classi summo cum imperio præerat, sacras illas Virgines hostium incursionibus atque injuriis expositas in urbem transferri jussit, ibique earum perpetuam sedem ac domicilium collocari. Ædes illis attributæ sunt satis amplæ atque excultæ apud S. Joannem; itemque templum ad divinas laudes canendas, cæteraque religionis officia peragenda exstructum. Hanc translationem Benedictus Episcopus Polensis ratam habuit, riteque approbavit anno insequenti, idque testatum voluit esse publicis litteris eodem anno datis, & Episcopali diplomate confirmatum, quo ob eam, quam dixi, causam potestatem facit transferendi cœnobium *S. Theodori de fonte prope Polam, in loco, ubi dicitur Bitinio, posito in civitate Polæ apud ecclesiam S. Joannis, quæ est ruinata, & dictam ecclesiam S. Joannis reparandi, & ibidem Monasterium construendi, & ipsam ecclesiam habendi & possidendi cum omnibus suis pertinentiis, & hoc de voluntate & expresso consensu D. Presbyteri Joannis quondam S. Engelfredi Canonici majoris ecclesiæ Polensis, & nunc Rectoris ipsius ecclesiæ S. Joannis &c.*

Ædes D. Theodori ab Julio Saraceno Ep. Polen. restaurata.

Anno superioris sæculi 28. Julius Saracenus Episcopus Polensis pro sua erga S. Theodorum pietate ac religione, ejus sacram ædem, qua vitium fecerat, reficiendam, qua rudis erat & inculta, ornandam curavit; id quod docet inscriptio supra maximam templi januam in marmore incisa, cujus exemplum hoc loco visum est intexere:

Julius Saracenus Ep. Polensis, Nob. Vicentinus.
. . . . Canonici Polenses
Templum hoc D. Theodoro sacrum
Reficiendum, & ornandum curavit
Sub Regimine Sor. M. Magd. Aleandræ Ab.
Et Annæ Fabris Vic. An. MDCXXIIX.

S. Theodorus Albonæ Patronus.

Est præterea in *agro Polensi* oppidum neque infrequens, neque ignobile, cui nomen Albonæ, ubi S. Theodori cultus ac religio floret. Nam in æde totius oppidi maxima, eademque Canonicorum collegio inclyta, brachium S. Theodori summa cum veneratione asservatur, & insuper S. Theodorus inter primarios oppidi patronos recensetur, cujus fidei ac tutelæ, publicam salutem, fortunasque communes solemni voto rituque olim a majoribus suis commissas fuisse posteri commemorant. Quæ quidem templa, ac religionis officia, cum antiquitus ad cultum Theodori Salonitani instituta fuerint, ut censeo, nunc unus Theodorus Tyro sibi vindicat, quod is tantum Istris ac Polensibus sit notus, alterius autem memoria omnis ac notitia jamdudum interciderit. Quæ de Theodoro Salonitano Episcopo Polam translato, & apud Polenses Istrosque singulari veneratione culto scripsi, perinde accipias velim, nihil ut affirmasse me existimes, quippe probabilia conjectura sequens, ultra, quo progrederer, quam ut verisimilia scriberem, non habui.

CAPUT II.

De Joanne II. Frontiniano I. Episcopis Salonitanis.

POst Theodorum tres deinceps Episcopi præfuerunt ecclesiæ Salonitanæ intra finem sæculi tertii, & proximo ineunte, ut Catalogus Romanus Salonensium Antistitum docet, qui Pontificatum Joannis III. usque ad annum 304. perduxit, eique Petrum hujus nominis primum subjecit. Horum Acta cum aut nemo litteris mandaverit, aut vetustate interierint, de illis nihil quidem, quod proprium sit ac singulare, scribere possumus, sed solum communia quædam, & perturbatissimis illis, Christianæque religioni iniquissimis temporibus consentanea breviter attingere, quæ in eorum Pontificatum accommodari posse, & convenire videantur.

§. I.

De Joanne II. & Salonarum Episcopo XIX.

Theodoro Joannes II. succedit.

THeodoro religionis causa, ut putamus, interfecto in sedem Pontificiam successit an. 298. in finem vergente Joannes eo nomine secundus, qui ecclesiam illam Pastoris aliorumque cæde perculsam & afflictam, graviorumque cladium impendentium metu suspensam ac sollicitam offendit. Illo quippe adversus Christianos milites edicto in partibus Orientis proposito, & per omnes Romani orbis provincias, circumferri jusso, quasi signo dato, ubique Præsidum ac populorum crudelitas rabiesque in Christianum nomen incubuit, quam Salonæ acrius exacuit præsentia & auctoritas Diocletiani, qui Christianos divexandi cædendique initio a militibus facto, deinde in ejus urbis Episcopum, & in omnes promiscue Christi cultores sævitiam convertit. Nec vero Diocletiani Romam abeuntis discessu, tempestas illa conquievit, quippe persecutio in milites odium Ethnicorum immane & crudele in Christianos vehementius excitaverat, quam ut brevi temporis spatio sedari, & paucorum suppliciis restingui posset.

Christiani Salonæ vehementer exagitati.

Itaque Joannes difficillimis sane temporibus Salonitanam ecclesiam regendam suscepit, & quamquam omni humana ope destitutus, nullum tamen, quod in ea rerum ac temporum calamitate præstari posset, boni pastoris officium prætermisit, ac præsertim curavit, ne Christianis militibus, quos Diocletianus cædendis lapidibus, arenæ fodiendæ, convehendis oneribus, aliisque ejusmodi duris ac servilibus operibus addixerat, subsidium ab se ac solatium deesset. Duos fere annos Pontificatum gessit, sane laboriosum, & curis periculisque gravissimis exercitum, & quamvis hostes interdum de sua in Christianos acerbitate aliquid remitterent, & paucorum vel dierum vel mensium induciæ ab illis fieri viderentur, numquam tamen pax fuit stabilis, ac tranquilla, quæ nihil negotii facesseret, nihil insidiarum haberet. Ille tamen divino fretus præsidio, & simul, si quid adversi sibi accideret, pro Christo mori lucrum existimans, nullo umquam suppliciorum metu, capitisve periculo deterreri

Joannis cura ac sollicitudo Pastoralis.

reri potuit, quominus omnia Episcopi officia, & munera impigre ac gnaviter exsequeretur.

Diocletianus, & Herculeus Salonam conveniunt.

Anno Christi 300. Diocletianus ex Pannonia, Herculeus ex Italia Salonam convenerunt, cum de gravissimis reipublicæ negotiis, tum de abdicando imperio deliberaturi, id quod ex Nicephoro, aliisque antiquis monumentis & Scriptoribus didicimus, & in historia Diocletiani fusius ac diligentius exponemus. Aderat fortassis & Galerius, quo suasore potissimum atque impulsore uterque id consilii cepit, ut idoneo atque opportuno tempore imperium pariter deponerent, seque ad vitam privatam reciperent. Nec dubium est, quin actum fuerit in eo conventu, instigante præsertim Galerio, de abolenda Christiana religione, quam reipublicæ, communique bono perniciosam esse existimabant, id quod postea res nobis adversæ deinceps multæ consecutæ declararunt. Persecutionem autem in Christianos milites triennio ante decretam in primis urgendam esse censuerunt, ne quid vel præsidii Christianis suppeteret, vel impedimenti nefariis consiliis obstaret; illisque arma eripienda esse existimarunt, qui armis ad suæ religionis defensionem uti possent. Incredibile dictu est, communi veterique adversus Christianos odio quantum vel flammæ, vel materiæ ad exardescendum subjecerint acta & constituta in eo Salonitano conventu, urgente præsertim & popularem rabiem inflammante præsentia atque auctoritate Diocletiani, cujus permagni intererat, omnes cum Salona, tum e tota Dalmatia, quo ad ejus fieri posset, Christi cultores exterminari, neque ullum Christianæ religionis vestigium in ea civitate, atque provincia relinqui, in qua magnificentissimas illas ædes suæ senectutis perfugium, vitæque privatæ domicilium, prope Salonam exstruxerat, ne quid sibi tranquillam pacatamque vitam agenti ab iis metuendum esset, in quos tot ac tanta crudelitatis exempla ediderat. Nullam enim ab illis injuriarum ulciscendarum occasionem prætermissum iri putabat, quippe aliorum animum ex animo spectabat suo, & suapte natura cum ipse timidus esset, tum in vita tyrannorum omnia semper suspecta sunt atque sollicita.

Joannis obitus vel martyrium an. 300.

Hæc cum ita se haberent, si mors non naturalis, sed violenta ob Christum illata, Joannem Episcopum Salonitanum sustulit, quod calamitosissima illa tempora facile nobis persuadent, ejus martyrium videtur adscribendum esse anno Christi tercentesimo, cum & præsentia Diocletiani, & acta decretaque Salonitana, & ejusdem ad ecclesiam illam funditus evertendam nefarii conatus in Christianorum cladem atque exitium conspirarent.

§. II.

De Frontiniano Episcopo Salonarum XX.

Frontinianus creatus Ep. Salonarum.

Exempto rebus humanis Joanne II. Frontinianus sublectus anno 300. Pontificatum, ut est verisimile, usque ad initium persecutionis universalis, ac tertium quarti sæculi annum perduxit. Quas res laude ac memoria dignas pro Christo, ejusque religione vel tuenda, vel amplificanda gesserit, quæ pericula subierit, quos labores ærumnasque pertulerit, ex acerbitate illorum temporum conjici potest, sed ob defectum vel jacturam veterum tabularum investigari, certoque scire non potest. Ac Diocletianus quidem post Salonitana comitia in Pannoniam discessit, & hujus anni, quod supererat, itemque duos annos proximos fere totos in Pannonia, aliisque Illyricis provinciis transegit, nisi quod in Asiam atque in Orientem aliquando digressus est. Plusne commodi, an detrimenti absentia Diocletiani, sed frequens in propinquis locis commoratio ecclesiæ Salonitanæ attulerit, nobis incompertum est. Cæteræ autem Illyricæ ecclesiæ quantum calamitatis cladiumque acceperint e crebra assiduaque Diocletiani vel urbes illas peragrantis, vel in iisdem commorantis præsentia, per se unusquisque facile existimare potest.

Intra finem anni 302. Diocletianus Nicomediam abiit, & in ea urbe cum Galerio totam hyemem extraxit consultando ac deliberando, quibus maxime modis Christianum nomen penitus aboleri, & extingui posset. Pessima illa, quæ utriusque animis penitus insederat, de Christianis opinio, quibus boni publici osoribus, seditiosis, maleficis, Deorumque immortalium hostibus acceptum ferebant Ethnici quidquid calamitatis imperio accideret, & præsertim Galerii inexpiabile in eos odium, acerbissimæque querimoniæ, tamdem Diocletianum perpulere, ut statueret neque e sua dignitate, neque e republica esse, Christianos diutius ferri. Summa igitur deliberationis fuit, ut quamprimum omnibus viribus atque opibus adhibitis, Christi religio usquequaque tolleretur. Annus, qui proxime consecutus est, gravis sane fatalisque universæ ecclesiæ, demum peperit ac palam effudit, quod superior annus ad Christianorum exitium conceperat, & in clandestino illo Nicomediensi conventu decretum fuerat. Igitur hyeme jam exeunte edicta Nicomediæ proposita sunt, atque promulgata, quibus Imperatores jubebant sacras ædes everti, Divinos codices comburi, Christianos omnes, ubicumque terrarum essent, vel ad immolandum Idolis compelli, vel acerbissimis quibusque suppliciis excruciatos necari. Sub hujusmodi edictorum Nicomediensem promulgationem, in omnes Romani imperii regiones distributi missique sunt, qui eorumdem exempla ad Præfectos provinciarum perferrent, sic prorsus, ut uno fere tempore, uno nuncio, atque una litterarum Augustalium significatione, undique & ubique in Christianos impetus fieret. Non alia gravior tempestas in ecclesiam universam incubuit, ut sane appareret, ultimos hominum Dæmonumque exeri conatus ad Christianum nomen delendum.

Persecutio universalis Nicomediæ indicta anno 303.

Neque usquam fortasse in Christianos acerbius sævitum est, quam Salonæ, atque adeo in universa Dalmatia, ob eam causam, quam superiori paragrapho breviter attigimus, Diocletiano impensius urgente, & acrius Dalmaticos Magistratus exstimulante, ut sedulo strenueque operam darent, ne quid Christiani generis ac nominis in ea provincia atque urbe relinquerent, ut post imperium depositum vitam ibidem otiosam, & quietam sine ullo metu ac periculo posset traducere.

In ecclesiã Salonitanam, & Dalmaticam grassatur.

Porro si Frontinianus Salonæ Antistes hanc ecclesiam non solum præceptis atque exemplis excoluit, sed suo etiam sanguine imbuit ob Christi causam profuso, ut est admodum verisimile, is fortasse primus omnium turbulentissimæ hujus tempestatis vim atque impetum excepit. Siquidem in edictis Nicomediensibus nominatim ac diserte ita perscriptum fuit, ut Præfecti Episcopos Christianorum & intentiori cura perquirerent, & gravioribus pœnis afficerent. Quemadmodum enim quinquennio ante Imperatores constituerant animadversionis ac cædis initium a Christianis militibus fieri oportere, ne quid nobis spei ac præsidii in eorum armis bellicaque virtute relinquerent; sic deinde cum universam ecclesiam internecino bello persequi ac vastare decrevissent, in primis Episcopos, quorum doctrina, auctoritate, ac regimine illa nitebatur,

de

de medio tollendos esse censuerunt, ut iis quasi adminiculis subductis, sponte sua corrueret, ac Pastoribus cæsis, oves dispersæ palantesque facilius opprimerentur. Quare apte congruenterque ad hæc tempora, Episcopis maxime infesta, martyrium Frontiniani Salonitani Antistitis cum anno 303. ipsoque universalis persecutionis initio copulari posse arbitramur. Is igitur, postquam tres fere annos ecclesiam illam sanctissime gubernasset, anno tertio quarti sæculi, incertum quo mense, quove supplicii genere interemptus ad Superos migravit.

Frontiniani mors vel martyriū an. 1. persec. idest an. 303.

CAPUT III.

De Joanne III. Salonarum Episcopo XXI. & de S. Donato Confessore Salonitano.

§. I.

JOannes inde III. Frontiniano extincto Salonitanum Pontificatum excepit, qui nihilo pacatioribus, quam decessor, usus temporibus, ecclesiam illam multis undique cinctam periculis atque insidiis, laboriosius, quam felicius administravit. Nam fœdissima illa tempestas, quamdiu Joannes Episcopus fuit, eumdem impetum cursumque retinuit, quo ferri, ubi primum exorta est, debaccharique cœperat, quippe cum nihil de summo in Christianos odio atque crudelitate Imperatores Præfectique remiserint, quibus ea mens, idque consilium erat, ut non antea incœpto desisterent, quam religionem nostram funditus, & usquequaque sustulissent. Ac Diocletianus quidem post persecutionem Nicomediæ indictam, semel atque iterum Dalmatiam & Salonam ex itinere adiit, primum intra finem vertentis anni 303. cum Romam iter haberet, ut in ea urbe simul de Persis triumphum ageret, & more majorum, solemni pompa magnificoque apparatu vicesimum imperii annum celebraret; deinde vero anno insequenti 304. cum post nonum Consulatum Ravennæ initum, Nicomediam cogitans, vere appetente per Dalmatiam, & Pannoniam iter facere instituit. Ex utroque adventu Dalmatico Diocletiani, ut omnino credibile est, persecutio Salonæ vehementius efferbuit, præsertim cum Diocletianus eo anno 304. mensem fere integrum valetudinis recuperandæ causa apud Salonam extraxit. Quo tempore in ea urbe cum multæ Christianorum cædes factæ fuerint oportet, quamvis eorum neque nomina, neque Acta memoriæ aut litteris prodita sint, tum vero Donatus Presbyter Aquilejensis, Salonam cum se contulisset, pro Christiana religione & præclarum testimonium coram Diocletiano dixit, & multa supplicia pertulit cum Macario Imperatorii cubiculi Præfecto, & Theodoro Augustali cubiculario, quos ipse ad Christi cultum traduxerat. Hujus autem egregia confessio, & pulchrum pro Christo certamen, quod ecclesiam Salonitanam, & Joannis Pontificatum mirifice illustraverit, hoc loco describi debet; cumque ex antiquis monumentis nihil suppetat, unde Joannis nomen ac memoria ornari possit, quod rerum ab eo gestarum intercepit vetustas atque oblivio, id ex Actis S. Donati Presbyteri Aquilejensis, & Salonitani Confessoris, suppleri oportet, præsertim cum hujus facta illustria & gloriosa in ejus gloriam redundent, qui tum præerat ecclesiæ Salonitanæ. Quamvis autem in alia urbe atque provincia, hinc longe disjuncta, martyrium post aliquot annos compleverit, cum tamen & in ipsis Dalmatiæ confiniis in lucem editus fuerit, & primam pro Christo Confessionem ac pugnam Salonæ obierit, ejus nomen in sacris Divorum ac martyrum Salonensium Fastis jure meritoque inscribi potest. Donatus igitur Salonæ apud Diocletianum pro religione Christiana causam ex vinculis egregie dixit, & inflictas pœnas fortiter sustinuit, Joanne III. Episcopo Salonensi anno 304. qui secundus ab indicta universali persecutione numeratur.

Joannes III. Ep. Salonit.

Donatus Presbyter Aquilejensis Confessor, cum Macario & Theodoro, cujus Acta hic describenda.

Acta S. Donati litteris Græcis mandavit (ut conjectari fas est) Monachus quidam ex illis, quorum olim insulas Dalmaticas refertas fuisse constat. Is quippe illum, quem in Prologo alloquitur, cuique hanc historiam scripsit, vocat Fratrem, idest ejusdem vitæ ac disciplinæ Monasticæ cultorem ac socium: Monachi enim inter se Fratres appellare solent. Cum autem res quidem in Dalmatia gestas copiosius ac diligentius persequatur, cætera vero, quæ ad Episcopatum & martyrium Thmuicense Donati pertinent, breviter strictimque attigerit, hoc sane argumento est illum aut patria, aut instituto Monachali fuisse Dalmatam, & Dalmata itidem videtur fuisse is, ad quem hanc historiam misit; idque ex eo intelligi potest, quod verisimile sit, huic non aliunde, quam ex urbe ejus regionis primaria nomen fuisse Saloniano.

Scriptor horum Actorū Monachus Dalmaticus.

Hæc Acta Hagiologi Antuerpienses acceperunt e Mss. Bibliothecæ Florentinæ Medicææ, quibus erat hic titulus: *Μαρτύριον τȣ̃ Ἁγίȣ Δονάτȣ Ἐπισκόπȣ, Μακαρίȣ Πρεσβυτέρȣ, Θεοδώρȣ Διακόνȣ, Μαρτυρισάντων ἐν Ποθμυκὴν: Martyrium S. Donati Episcopi, Macarii Presbyteri, Theodori Diaconi in Pothmuie pro Christo interfectorum*. Ea vero in Latinum Sermonem convertit Daniel Cardonus Societatis Jesu, & Daniel Papebrochius ejusdem Societatis in tomum 5. diemque 22. Maji contulit, eademque digna censuit, quibus fides impune adhiberi possit: *Additum velim* (ait Papebrochius) *codicem Græcum, ex quo descripta Acta sunt, illum esse eumdem, qui S. Syram, aliosque ecclesiæ Orientalis Sanctos, pro Mense Majo plures nobis dedit, cui, licet soli, fidem habemus plenam de hisce martyribus*. Nos illa descripsimus ex eodem tomo Bollandiano, & appositis subjectisque notis explicare & illustrare conati sumus. Sed cum Auctor, more Græcorum, plures identidem disputationes, & conciones interjecerit, quibus historiæ ordo seriesque interrumpitur, facturus operæ pretium mihi videor, si rerum gestarum Historiam subtexerem, notatis accommodatisque temporibus ad historiam & Chronologiam Diocletiani, quam Salonitanis Episcopis trium priorum sæculorum subjiciemus. Cætera vero, quæ de Joannis III. Pontificatu ejusque morte dici possunt, in hac eadem Synopsi paucis absolventur. In antiquis Martyrologiis multos reperies Episcopos ac martyres, quibus Donati nomen fuit. Sed inter eos hunc nostrum invenire, atque a reliquis discernere nondum mihi licuit.

§. II.

Donatus Aquilejensis certamine cum Ethnicis ac Judæis inito, complures eorum convertit. A Maximiano Augusto perquiri & comprehendi jussus in Dalmatiam fugit.

I. M*Agna est, Saloniane frater, Deo gratissime, magna, inquam, est ea, qua Sancti in cœlo perfruuntur gloria. Eximia quadam illos ac supra modum illustris corona facit spectabiles. Non mediocrem sui admirationem Angelorum aliarum-*

Prologus Auctoris.

rumque in cœlis existentium virtutum mentibus iidem ingerunt. Felicitatis vero tantæ in partem aliquam admitti indignos omnino quamvis esse nos ultro fateamur, illud semper suppliciter beatas illas mentes rogatum cupimus, ut suo pro nobis apud Deum interventu malorum nostrorum levamen saltem aliquod impetrent; utque, cum ingens illa sanctorum hominum multitudo, qui fuso in Dei causa sanguine beatam adepti sunt immortalitatem, in unum fuerit chorum cœlestis istius Hierusalem congregata, nos quoque haud inveniamur indigni, qui eorumdem intercessione, jucundum adeo spectaculum oculis usurpare possimus.

a Donatus in Istria natus. II. Beatissimus igitur Donatus, patre Crescentino genitus a, Istriorum quoddam oppidum, in Dalmatiæ b, Pannoniæque situm confiniis, natale habuit. Is cum ab ineunte primum ætate sacrum Christi baptisma suscepisset, in religiosis sacrorum hominum c cœnobiis, & ecclesiis assidue versabatur. Ad vigesimum vitæ annum ut pervenit, integrum se ac purum ab iis omnibus servare conatus fuit, quæ mortalium passim corpora reddere solent fœdiora; animum autem suum liberalioribus omnibus disciplinis ita imbuit, ut ad summum scientiæ culmen, non sine d magna sua gloria tandem evaserit. Secuto deinde tempore a Sanctis, quæ in Istria sunt, ecclesiis d evocatus, ut degentium ibidem Ethnicorum errores Christianæ veritatis luce dispelleret, Aquilejam ubi per- e venit, a provinciæ istius e Episcopo sacrum Presbyteratus ordinem suscepit: ac mox quæcumque a Paganis adversus fidei nostræ arcana sanctissima, hoc est, adversus Virginis partum adferebantur obstacula, disjicere hoc modo est aggressus. Quid in eo tantum est absurdi, quod Virginem doceamus peperisse? cum apiculas etiam ipsas, & animalium aliorum non pauca, coitus omnis expertia parere tamen nemo non sciat. Non igitur hoc fide omni reputemus indignum, quod generis humani in integrum restituendi causa divino consilio, divinaque virtute factum diximus, quando veritatis hujus argumenta certissima in brutorum animantium partubus ante oculos quotidie habemus. Est equidem, quod non parum admirer, id vobis hominibus Græcis videri fieri non posse, quibus persuasissimum esse scimus, Minervam e Jovis capite sine ullo conjugii usu prodiisse. Quid igitur ad fidem impetrandam dari potest accommodatius, & quid ex alia parte videri potest magis naturæ esse contrarium? Virginem adducimus in medium, quæ concepit de Spiritu Sancto, & sic naturæ ordo quodammodo servatur. Videte autem tam conceptionis, quam partus ipsius conceptionem subsecuti, tempus & ordinem convenientem. Ac in vestris quidem figmentis nulla mulieris intervenit cooperatio, solus Jupiter peperisse asseritur, quod vobis fide & admiratione videtur esse dignissimum. Dionysium quoque e Jovis femore natum dicitis: En aliam prodigii speciem. Talia vos mendacia recipere cum non dubitetis, fideine nostræ arcanis, certa veritate subnixis, fidem pergitis denegare? Sed illud vobis minime credendum putatur, quod fœtum quemdam divinum, non humano coitu, sed sola Spiritus Sancti operatione puella concipiat. Verum enimvero si difficiles adeo vos exhibetis ad illud, quod asserimus, credendum, quomodo fieri potest, ut figmenta, & prodigia tam enormia non dubitetis recipere? Nostræ namque fidei arcana vestris illis longe sunt, & ad fidem faciliora, & ampliorem quemdam splendorem, sanctitatemque continent, ob quas prærogativas digniora quoque sunt, quæ fidem apud homines obtineant.

Aquilejæ Sacerdotio initiatur.

Intactæ Virginis Partum propugnat.

Trecenti ad Christum conversi.

III. Hæc cum a viro sanctissimo fuissent prolata, trecenti circiter viri, atque inter eos Philosophi septem, ac Rhetores undecim, eodem tempore in Christum crediderunt. At qui aderant Judæi, invidiæ stimulis excæcati, & graviter quæ dictaque factaque fuerant ferentes, hac ratione sancto homini negotium facessere cœperunt. Illustrius multo Propheta noster Eliseus miraculum nobis præbet, etsi modo omnibus communi e muliere natus sit, quam vester nobis præbeat Christus. Magnum videlicet is, quem de Virgine natum dicitis, patravit prodigium, quando e mortis, & sepulchri tenebris in lucem vitamque novam evocavit Lazarum, ut vos quidem traditis. Quid enim majus fieri potest, quam si mortuus suscitetur ab homine vivo? Majus attamen aliquid in medium proferre nos possumus, quod nec ipsi vos negaturi estis. Eliseus quippe, de quo agitur, cum & ipse esset mortuus, hominem alium mortuum solo suorum ossium contactu vitæ restituit, deditque quo ipsemet carebat. Atque hoc est opinione nostra operum omnium admirandorum maxima dignum admiratione, & fide; propterea quod qui vita erat privatus, usuram vitæ a demortui hominis corpore acceperit. Quidquamne tanto prodigio simile Christum, quem tantopere extollitis, patrasse dicetis? Quo igitur modo non ille habendus erit potentior, quem nos ut Prophetam solum, non etiam ut Deum veneramur? Aut quid vos tandem proferre potestis, quod cum hoc Elisei miraculo quadam possit ratione conferri? si potestis, agite, in medium illud adducite, ut qui pluribus, & illustrioribus excellit miraculis, majore etiam sit in veneratione.

Judæi Christo Eliseum præferunt.

IV. His ita respondit S. Donatus: Vos equidem nunquam desinitis blasphemias in Dominum turpi ore evomere. Etenim si B. Eliseus, mortuus existens, solo reliquiarum suarum attactu novam homini mortuo vitam impetravit, majus certe aliquid admirabilius patrasse videri potest Christus, quam Propheta ille; Dominus siquidem Jesu Christus, ingentem sepulchri lapidem penetrans, qui propter infidelitatem vestram sigillo publico munitus a non paucis militibus custodiebatur, tertio die a mortuis surrexit. Quod autem, quomodo dixi, a mortuis surrexit, volentes nolentes fateri vos est necesse, disruptis scilicet repente inferni vinculis, & militum ad sepulchrum vigilantium turma terrore subito perculsa, nec non virtute plusquam humana amoto lapide. Nec ipse modo surrexit a mortuis, sed plura etiam Sanctorum corpora, qui jam morte obita dormierant, in vitam fuerunt revocata. Si itaque nihil admodum Christo de potentia concedit Propheta, cur non se ipsum quoque suscitare a mortuis valuit, quemadmodum Christus? Quæ cum a viro sancto dicerentur, non mediocri stupore perculsi Judæi, ad robustam, & promptam hominis justi ad ea, quæ objecta erant, responsionem, ultro fassi sunt verius nihil esse, aut dici posse, quam quod asserebat Donatus. Manifestissimum porro erat singularem quamdam divinitus ei prærogativam inditam, qua innumeros mortales ad Christi suscipiendam fidem suaviter perducebat.

Responsio Donati.

Judæorum conversio.

V. Cum itaque pulcherrima de Donato fama ubique percrebesceret, non parum commotus Imperator f Maximianus, ad convocatos palatii sui administros primarios hanc orationem habuit. Vah! quam longe lateque Christiana se Religio diffundit, Donati nescio cujus potissimum opera! Quæ quidem religio pessimi cujusdam ulceris rationem obtinet, quod cum per greges populorum serpere semel cœpit, mortiferum tandem venenum incautis afflare deprehenditur. Idem vero Imperator, cum rursus de signis, & prodigiis, quæ per B. Donatum efficere Christus dignabatur, non pauca inaudisset; cæcis videlicet visum, surdis reddi auditum, multosque alios a variis sanari infirmitatibus, quin etiam trecentos circiter viros,

ros, inter quos Philosophi, & Rhetores aliqui, sacrum suscepisse baptisma; stupore pariter, & indignatione plenus, ita in Senatu suos est allocutus: Quantæ putatis, Patres Conscripti, illud tribuendum esse ignorantiæ dementiæve, quod sapientum vestrorum præcipui, atque ipsi adeo Rhetores, ad Christiani unius dicta responsi nihil inveniant? Hanc ergo ob g *causam graviter indignantes Diocletianus, & Maximianus faces ecclesiis,* h *persecutionem Christianis adeo gravem inferre cœperunt, ut per universum terrarum orbem ejus sese immanitas quasi diffuderit.* i *Decennio sane integro incendia ecclesiarum, proscriptiones Christianorum, innocentium plagæ, & vulnera Martyrum absque mora aut requie fuerunt continuata.*

Maximiano cum Diocletiano ecclesiam persequente, g h i

Eorum furorem declinans Donatus k l

VI. *Versus autem Aquilejam multa etiam armatorum* k *millia, ad Donatum præcipue investigandum, & comprehendendum, jussu* l *Imperatorum fuere dimissa; constituta etiam mercede iis, qui virum sanctum persecutoribus proderent, potissimum si quispiam id efficeret, ut vivus in emissariorum manus incideret; sin id nequiret, occisi saltem caput ad Imperatores deferret. Hisce contra se machinationibus intellectis vir sanctissimus, loca ea deserere apud se statuit, & conscensa nave per fluvium, qui urbem illam interfluit, &* m *Nasitus appellatur, in Dalmatarum regionem evadere magno studio* n *contendit. Quo ubi advenit, summum altissimi* o *montis verticem, qui Salonensium urbe haud procul distabat, occupavit: in quo quamdiu latuit, assiduas Deo preces, & hymnos absque intermissione vir beatus obtulit, cuncta ad vitam sustentandam necessaria abunde illo suppeditante, in monte quamvis adeo deserto, qui dixit: Nolite solliciti esse, quid manducetis, aut quid bibatis.*

In Dalmatiam secessit. m n o

NOTÆ.

a Ortus S. Donati conferri potest in annum Christi 267. Fac enim triginta annos habuerit, cum Sacerdotio initiatus est, quæ est ætas matura muneri Apostolico; sex autem annos Evangelio operam dederit, qua egregie perfunctus anno ætatis 36, Christi 303., ingruenti universali persecutione, Aquileja in Dalmatiam secessit. Si autem tribus ac tercentis æræ vulgaris annis, sex & triginta detraxeris, relinquitur annus 267, cui ortum Donati illigari oportet. Ut autem hic reliquæ ejus vitæ seriem chronologicam expediamus; anno Christi 304, Diocletiani sævitiæ ac potestati divinitus ereptus in Ægyptum fugit, ac Thmuin se contulit. Anno insequenti 305. mense Februario martyrium subiit Phileas ejus urbis Episcopus, cui suffectus est Donatus; cum annos quindecim ecclesiam illam administrasset, anno Christi 320. sub Licinio præclaram pro Christo mortem oppetiit, annos natus amplius quinquaginta; nam & Antuerpienses Hagiologi ejusdem vitam ad annum circiter quinquagesimum perducunt.

b Dalmatia, imperante Diocletiano, a Septemtrione quidem usque ad Pannoniam Saviam extendebatur ex Augusti descriptione, regiones illas transmontanas complexa, quæ nunc Chrobatia, & Bosnia dicuntur; ab Occidente autem citra montes usque ad Istriam fines suos proferebat. Cæterum regio illa transalpina, quam Augustus Pannoniæ ademptam Dalmatiæ adscripserat, non omnino amiserat antiquum vocabulum Pannoniæ, quo etiam post Augusti descriptionem vocari interdum solebat. Itaque oppidulum, ubi ortus est Donatus, situm erat in ea Istriæ regione extrema, cui ab Oriente Dalmatia, a Septemtrione Pannonia Dalmatica finitima erat.

c Erant igitur jam tum in illis locis Domicilia cætusque piorum hominum, communitate vitæ atque victus, jure institutoque monastico sociati, quæ cœnobia appellantur.

d Annum ætatis fere trigesimum agebat Donatus, cum a Presbyteris & Præpositis ecclesiarum Istriæ, ad munus Apostolicum evocatus, Evangelio operam navare instituit.

e Hinc conjici potest temporibus illis nullos in Istria fuisse Episcopos; & quæ apud Istros erant, ecclesiæ in ditione fuerint necesse est, ac potestate Episcopi Aquilejensis, ad quem se contulit Donatus, ut ab eo per omnes inferiorum ordinum gradus ad Sacerdotium proveheretur. Quamquam ex antiqua disciplina nulla lege cautum erat, ne quis ab alieno Episcopo in Clericorum ordinem cooptari posset, modo se in ejus Episcopi, a quo initiatus fuisset, potestate in posterum fore polliceretur, eique suam operam ad ecclesiastica munia obeunda in perpetuum addiceret. Tum præerat Aquilejensi ecclesiæ Chrysogonus II. ex Chronico Gradensi apud Dandulum.

f Ut Diocletianus Nicomediæ in Oriente, sic Maximianus Mediolani in Occidente imperii sedem collocaverat. Is porro, post Galliæ, Hispaniæ, Britanniæque administrationem Constantio Cæsari traditam an. 293, post Quingentianos in Africa perdomitos anno circiter 297, fere numquam ex Italia discessit; & quamvis interdum Romæ, sæpius tamen Mediolani commorari solebat. Cum autem Aquileja multo propius, quam Roma, Mediolanum abesset, verosimile est de Donato rebusque Aquilejensibus famam ad eum Mediolanum pervenisse; qua in urbe scilicet anno 303. acceperat Nicomediensia adversus Christianos edicta, atque ad ea exsequenda nihilo segnius, quam libentius incubuit. Huc spectant, quæ Lactantius cap. xv. scripsit: *Et jam litteræ ad Maximianum atque Constantium commeaverant, ut eadem facerent . . . Et quidem senex Maximianus libens paruit per Italiam, homo non adeo clemens.*

g Non hæc perinde accipias velim, quasi Donatus, reique Christianæ Aquilejensis incrementa Diocletianum & Maximianum compulerint, ut ecclesiæ universæ persecutionem indicerent. Sed causam universalis persecutionis multo latius extendi oportet, referrique ad mirabilem amplificationem, & florentissimum statum totius ecclesiæ per omnes Romani imperii provincias tum propagatæ; id quod Imperatorum animos adeo irritavit, ut ad eam opprimendam, ac funditus evertendam, vires conatusque omnes exerendos putarent.

h Videtur persecutio universalis Nicomediæ denunciata fuisse, aut certe Nicomediensia edicta ad Maximianum perlata esse, postquam ei de miraculis Donati, & Philosophorum Aquilejensium conversione nunciatum fuerat.

i Persecutio universalis decem ipsos annos tenuit ab anno 303. usque ad annum 313, cum Maximinus a Licinio victus & morti jam proximus ecclesias restitui jussit, & ne quid molestiæ Christianis exhiberetur in posterum, edicto cavit.

k *Grandior hyperbole, sed non inusitata Græcis*, ait Daniel Cardonus in notis.

l Quamquam Diocletianus ab Italia longe aberat, tamen si quæ Maximianus contra Christianos faceret, aut decerneret, ea jussu Diocletiani, vel utriusque Imperatoris fieri decernique rite dicebantur; quippe cum Diocletianus primus esset Imperatorum, & hic potissimum jusserit Christianos, ubicumque terrarum essent, comprehendi, & nisi Christo nuncium remitterent, acerbissimis cruciatibus affectos necari.

m Idest

m Ideſt Natiſus, vel Natiſa, qui urbem illam interluebat, eoque ſecundo navigia ad mare deferebantur.

n Donatus Aquileja in Dalmatiam ſceſſit anno 303, menſe vel Julio, vel Auguſto.

o Is fortaſſe mons erat Maſſaron, ubi B. Domnius primus Salonæ Antiſtes, aliique deinde martyres conditi fuerant.

§. III.

Præclara Chriſti confeſſio coram Diocletiano. Macarii & Theodori Cubiculariorum Auguſtalium ad Chriſtum converſio.

a b Donatus ob ſilentium Idolis impoſitum c d VII. *Secundo a deinde perſecutionis anno, in eo ipſo* b *monte, quem Salonis haud procul diximus abeſſe, pro incolumitate quidem ſua* c *Jovi, pro ſalute vero Maximiani ſacrificia Herculi offerre* d *inſtituit: cumque reſponſi nihil ad ea, quæ propoſuerat, a ſimulacris eliceret, pertinacis adeo ſilentii cauſam e ſacrificulis ſuis ſciſcitatus eſt. Cui ſacrificuli: adeſt, inquiunt, eorum aliquis, quem nos quidem hactenus ignoramus; attamen adeſt, qui ſacra Chriſtiana profitetur: atque hinc accidit, ut Deorum noſtrorum oracula more ſolito nobis non reddantur. His intellectis continuo juſſit Diocletianus, ut Chriſtianum illum diligenti perſcrutatione in lucem protrahere conarentur. Imperatoris mandato impigre obſecuti milites, quæſitum toto monte Donatum in ſpelunca quadam pſalmodiæ vacantem reperiunt, &* ad Diocletianum ducitur, *ad Diocletianum perducunt. Qui virum ſanctum ſic eſt allocutus: Quomodo vos, ſic quaſi arcanis neſcio quibus de religione ſcientiis eſſetis inſtructi, mentibus veſtris adverſum nos ita concitamini? Qui fit, ut humano vos judicio ea, quæ ad Deos pertinent, ſubjici exiſtimetis? Cui ſic reſpondit Donatus: Chriſti & Chriſtianorum hoc eſt arcanum. Chriſtus ſiquidem carne noſtra indutus, Patris ſui æterni voluntatem nobis aperuit, & mandata, quæ ſola hucuſque voce nobis fuerant dictata, ſanguinis ſui profuſione confirmata eſſe voluit. In utriuſque enim teſtamenti tabulis conſignata divinæ providentiæ arcana ob oculos noſtros ponere haud eſt dedignatus; non jam atramento illa conſignans, ſed vivifico divinitatis ipſius ſpiritu animis noſtris ea pulchre inſinuans.*

& coram eo fidei ſuæ rationem reddit. VIII. *Ad quæ Diocletianus: non diſſimilia ſunt quæcumque vos Chriſtiani aſſertis, iis, quæ in libris ſuis inſulſis Judæi habent deſcripta; in quibus nihil veritati, nihil doctrinæ ſanæ conſonum, ſed contra ad narrationes quaſdam ſane inconditas, & relatu indignas recurritis, quæ non ſolum certo nullo conſpiciuntur niti fundamento, ſed nihil etiam laudis ab auditoribus ſuis obtinent. Tunc Donatus: omnis, inquit, ſcriptura divinitus inſpirata eſt utilis, & novi myſterii doctrina conformis ponitur doctrinis antiquorum, tam quoad ſeriem rerum, quam quoad earumdem exhibitionem apud veteres litteris conſignatam. Noſtra namque doctrina ſacrorum Evangeliorum hiſtoriam continet, quæ aliquando futura Judæorum Vates ſanctiſſimos diu ante prædixiſſe conſtat. Viri ſcilicet hi accepto cælitus divinandi ſpiritu, Deum pariter, & hominem oculis noſtris aſpectabilem venturum in hunc Orbem, & nationes omnes de Patris ſui divinitate, aliiſque ſacris dogmatibus, tam per ſe, quam per alios Evangelii ſui præcones ſanctiſſimos, edocturum prænuntiarunt; quemadmodum & alia non pauca, de modo, quo mortem Deus-homo tandem eſſet obiturus, de reſurrectione ejuſdem a mortuis, de aſcenſu in cælum, unde ad nos deſcenderat, deque ejus ad Patrem ſuum reditu. Nec illura putamus doctrinæ noſtræ caput certiori veritate fulciri. Etenim quod in ſcripturis antiquioribus obſcurum adhuc erat myſterium, divino munere nunc eſt revelatum. At qua ratione fieri poteſt, reponit Diocletianus, ut manſuetudine & miſericordia Deus ille veſter ſplendeat, qui ab Adamo ad Moyſis uſque tempora, & a temporibus Moyſis, ad Chriſti, ut quidem vocatis, in terras adventum, univerſas orbis nationes tanta legis, & mandatorum Dei ignorantia paſſus eſt perire? Quid vero neceſſe erat, ut ultimis ille veniret temporibus, & non antequam infinita hominum multitudo in exitium rueret? Quibus Diocletiani dictis ita Donatus occurrit: Is, qui a principio variis humanum genus univerſum, nec unius rationis beneficiis affecit Deus, nec unquam de ejus incolumitate, & commodis curam depoſuit, beneficiorum omnium maximum extremis voluit temporibus reſervatum. Cum enim ad ſummum periculi jam eſſet perventum, & in extrema de rebus ſuis deſperatione verſarentur homines, & contabeſcerent, unigenitum Dei Verbum ad nos deſcendens novam quamdam rerum omnium faciem in mundum induxit.*

IX. *Tunc Macarius aliquis, cubiculi Imperatoris præpoſitus, divino magis nutu, quam mandato Diocletiani ſic reſpondit: Nos etiam, ſi neſcis, ex opimo illo, & fertili doctrinæ omnis prato, tanquam inſigni rerum intellectibilium theſauro, veluti ex variis herbis aliqua, ſi non omnino perdidicimus, rudi ſaltem modo cognoſcimus. Non enim ex eo quod unam quampiam rem ignoremus, ad alterius cujuſdam notitiam aditus nobis eſt intercluſus. Ad quæ ſic Donatus: Deum nos novimus & confitemur univerſitatis hujus conditorem, & Verbum Patris, qui cum in ſenectutem veluti quamdam mundus iſte jam vergeret, conceptus a Virgine, naturam ſuſcepit hominis, nec propterea divinitatem amiſit. Scimus illum formam ſumpſiſſe ſervi, ſputis pro tot ad ſalutem facientibus beneficiis dedecoratum, alapis percuſſum, ſpinea corona redimitum, crucem tandem noſtra cauſa ſubjiſſe, Eumdem illum deſcendiſſe ad inferos, tertia die reſurrexiſſe a mortuis; in eodem illo corpore, quod pro ſalute mortalium in cruce fuit fixum, Victorem denique in cælos penetraſſe, & nunc ad Patris ſui dexteram ſedere, unde venturus eſt aliquando Judex vivorum, & mortuorum, abſque dubitatione credimus.* Illi reſpondere juſſus Macarius cubicularius

X. *Cum ſic Donatus diſſereret, Theodorus Eunuchus, & Cubicularius Imperatoris, non ſine divino impulſu ita eum compellat: Nos ſane, qui prodigioſam adeo religionem habemus, Deum illum, quem vos in tanta veneratione habetis, Patris æterni Verbum, & noſtra potius, quam ſua cauſa incarnatum, qui in orbe hoc noſtro apparuit, & tenebras illuminavit hominum, nequaquam putamus contumeliis a quopiam eſſe ſubjiciendum. Etenim ſi ea, quæ docuit, ſolidam aliquam admitterent refutationem, non jam illi, qui in eum credunt, vel ipſa ſanguinis ſui effuſione ullo modo puri efficerentur: quippe non terrenam quamdam, aut humilem, ſed cæleſtem plane ad ſalutem pertingendi rationem hominibus, in graves errores delapſis, ille oſtendit. His dictis, ad regias ſe ſe ædes Diocletianus retulit, declinante in veſperum die. Ea ipſa nocte Macarius, & Theodorus cum in cubiculo Diocletiani ſomnum caperent, tali fuerunt viſione detenti. Spectare ſibi videbantur Donatum Presbyterum, qui ſacrum eis Evangelium prælegebat, ſe vero ipſos in altiſſimum extolli montem conſpexerunt, atque inde in cælum deductos conſiſtere ante tribunal, ubi Angelos, & Sanctos cæli incolas ſecum pariter Deo accidere ſupplices animadvertebant. Ut primum illuxit, non parum commoverunt animum Diocletiani earum rerum, quas in ſomno viderant, narratione. Quo deinde relicto, ac* & ſocius ejus Theodorus,

ad S. Donatum in montem confugiunt, ab eoque baptizantur.

conscenso monte ad S. Donati pedes sese abjecere, illud commemorantes, quomodo ipsius ductu in cœlum per visionem fuissent abrepti, & quæcumque ibi reperiebantur visu digna, oculis percepissent. Talia audiens vir beatissimus, & vehementer admirans, religionis nostræ mysteria iis omnia explicuit, & ritu Christiano volentes lavit.

NOTÆ.

a Annus secundus persecutionis congruit cum anno Christi 304.

b Montes apud Ethnicos magnam venerationem habuisse proditum est: Deos quippe in montibus habitare ac dominari credebant. Hinc *Dii montium*, quos sic loquentes induxit Ovidius: *Dii sumus agrestes, & qui dominamur in altis montibus; imperium est in sua tecta Jovi*. In nummis Seleucensium, effigie Trajani, ejusque nomine signatis ΖΕΥϹ ΚΑϹΙΟϹ, *Jupiter Casius* editissimi montis cacumen insidet.

c Diocletianus ab Jove Jovius, Maximianus ab Hercule Herculeus cognominatus; hic enim Herculem, ille Jovem præcipuo quodam cultu venerabatur.

d Scilicet Diocletianus, cujus nomen hic desideratur; quod tamen non abest a codice Græco. Is anno 304, ut in ejus historia dicturi sumus, post peragratas aliquot Italiæ urbes Salonam venit, in eaque civitate tum recuperandæ valetudinis gratia, tum absolvendi, ornandique palatii Salonitani causa, vernum tempus transegit; æstatem vero ejusdem anni, ripa Danubiana obeunda, lustrandisque limitaneis oppidis ac præsidiis confecit; ac deinde in Asiam trajiciens Nicomediam se contulit, ubi anno proximo Kalendis Maji deposuit imperium.

§. IV.

Donatus & Socii a flammis ac bestiis intacti quamplurimos ad Christum adjungunt. Eorum in Ægyptum fuga & Martyrium.

Macarius & Theodorus Christi a divinitatem coram Diocletiano prædicantes.

XI. Illis igitur unde advenerant reversis, Macarius rerum intelligentior, & majori utens libertate, hanc apud Diocletianum orationem habuit: Josephus a sacerdos Hierosolymitanus, quique historiam Judæorum integra fide ad posteros tradidit, Christum verum Deum fuisse testatur, cui rei certissimum in ejus libris testimonium hoc habemus: eodem tempore fuit Jesus vir sapiens, si tamen virum eum fas est dicere: erat enim mirabilium operum patrator, & doctor eorum, qui libenter vera suscipiunt, plurimosque tam de Judæis, quam de Gentibus sectatores habuit. Christus hic erat, quem accusatum a nostræ gentis Principibus, Pilatus cum addixisset cruci, nihilominus non destiterunt eum diligere, qui ab initio cœperant. Apparuit enim iis tertia die vivus, ita ut divinitus de eo Prophetæ hoc, & alia multa miranda prædixerint, & usque in hodiernum Christianorum genus, ab hoc denominatum, non deficit. Hæc ea sunt, quæ Hebræorum dictus jam historicus a tanto tempore de Domino & Servatore nostro posteritati tradidit. Quæ igitur excusationis ratio nunc est relicta nolentibus fidem veram suscipere? Hoc equidem summa cura perscrutemur necesse est, o Imperator. Quem enim vos tandem Christianorum esse Deum arbitramini? Cur non illum potius suscipiendum, & colendum, putatis, quam Idola gentium? Cui jam per universum Romanorum imperium obedientia, & cultus præstatur, cur a vobis solis cultu censetur indignus? Si ille parum adeo, ut existimatis, valeat, quomodo factum est, ut confractis ubique fere gentium idolis, solus ille cultum, & venerationem obtineat? Ad liberam adeo Christi coram se confessionem animo commotus Diocletianus, responsum quod daret non habuit. Tunc igitur & Theodorus: Obstructum est, ut vides, o Macari, os loquentium iniqua. Furorem quidem suum in non paucos effuderunt hominum sanguinariorum ministri, sed dextera Domini, scelerum vindex, in eos confestim incubuit.

Cum Donato igni, & bestiis objiciuntur. b c

XII. His dictis in rabiem versus Diocletianus, sic allocutus est Sanctos: Vos quoque, ut apparet, eadem erga Christum insania estis abrepti, qua non ita pridem b Theodorus, & Gorgonius c Præpositi mei, quos post plures variosque cruciatus laqueo ad extremum vitam jussi finire. Tum magis etiam magisque excandescens multa suppliciorum genera adversus viros sanctissimos versabat animo. Primum igitur igni, deinde feris traduntur plectendi d Donatus, Macarius, & Theodorus. Eo siquidem loco non leones, non pardi, non ursi, non omne genus ferarum, non sues ac tauri silvestres, quorum morsus ignis ac ferri tormentorum acerbitate sua longe excedunt, deerant, qui protinus contra Sanctos Dei fuerunt soluti. Illi autem suas ad ipsum preces dicebant, clamantes: Ne tradas bestiis animas confitentium tibi. At feroces istæ belluæ eos ipsos, a quibus adversus Christi athletas instigabantur, dicto citius dilacerarunt, ne tactis quidem martyrum Sanctorum corporibus; ut palam omnibus constaret, quod hi divina quadam virtute protegerentur. Tunc sane omnes, qui ad theatrum spectandi causa convenerant, ingens metus incessit; cum viros sanctissimos lætitia insolita exultare, vultuque ad omnem hilaritatem composito medias inter belluas versari conspicerent.

a quibus nihil læsi.

Christianæ religionis mysteria populo enunciant.

XIII. Quæ dum fiunt, primus omnium Donatus ita ad populum dicere est exorsus: Dei ipsius filius, qui ab initio cum Patre suo hominem creavit, hominis ipsemet naturam suscipiens, testimonium de patre perhibuit, ac multis deinde insignis miraculis, postquam cœlestem discipulis suis doctrinam tradidit, multa pro nobis est perpessus: tum sepulchro conditus tertia die a mortuis surrexit, & in cœlos ad extremum abiit, unde expectatur venturus adjudicare vivos, & mortuos. Spem ille nobis reliquit haud dubiam, fore ut eodem modo a mortuis aliquando resurgamus; non imaginarie, quemadmodum stulti quidam perverse autumant, & docent; sed hæc ipsa corpora, in quibus nunc vivimus, & movemur, iterum recipientes. Hinc profecto illud fit, ut non timeamus eos, qui corpus quidem occidunt, animam vero occidere non possunt; sed ejus solius timor nos percellat, qui animam simul ac corpus perdere potest in gehenna ignis. Ad hanc orationem duodecies a populo exclamatum est. Auxilio adsis Christe, & Donatum benigne exaudi. Facto deinde silentio, Macarius sic eis nunciavit. Hoc ipsum, quod nunc adversum nos peragitis, secundum Christi prædictionem, nobis erat obventurum, ut ante Reges ac Præsides duceremur; quam ob rem ipse etiam met oppetere mortem voluit, ut per resurrectionem suam mortem superaret. Macario dicenti septies ab omni turba acclamatum est: Macarium, Christe, exaudi. Tunc Theodorus, de contemptu mortis, & resurrectione carnis locuturus, hæc pronunciavit: Corpus istud, quod incorruptibile primum Deus creavit, & per transgressionem in maledictum incidit, suo merito corruptioni factum est obnoxium. Audivit enim: Terra es, & in terram reverteris. Attamen verbum divinum, in fine sæculorum carnem pro nobis indutum, nec pauca perpessum, & resurgens a mortuis, illud rursum incorruptionis capax effecit; quemad-

& quamplurimos ad Christi confessionem cumque traducunt.

1. Cor. 15. 35.

madmodum & Apostolus scriptum reliquit. Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem; & sic hominem revocari ad id, quod ab initio erat, sublata de medio corruptione per resurrectionem.

XIV. His dictis, ingens repente motus terræ extitit: & cum multa ex improviso ædificia in solum corruissent, non exigua hominum multitudo extincta est. Quod ubi accidit, Donatus ejusque socii, accepta divinitus a Christo, & Deo super hoc responsione, in urbem, quam e Pothmuim dicunt, abire jubentur. Terrestri ergo itinere ad mare usque perveniunt; ubi navim ad trajiciendum nacti, nihil moræ interponentes, eam conscenderunt; & secundo usi vento, cursuque, duodecimo post die Alexandriam, itque inde Tithmulum perveniunt, cui tunc urbi f Episcopus præerat f Phileas; qui exorta dein persecutione, in confessione Domini nostri Jesu Christi persistens, coronam martyrii capite minutus retulit. Cum autem Donatus ingrederetur g ecclesiam, demissa e cælo columba capiti ejus insedit: quam ut qui aderant conspexerunt, hunc enimvero episcopatus honore dignissimum pronunciarunt, Deo videlicet ipso ita indicante. At continuo in eum dignitatis gradum evehentes advenam, supremo Sacerdotio decorarunt. h Cumque circa ea tempora h Licinius imperii habenas suscepisset, magnam in Christianos persecutionem excitat: & ante omnia, quicumque in palatio ejus versabantur Christiani, absque mora tam palatio, quam universo deinde exercitu jussi sunt abire. Progressu vero temporis magis, magisque efferatus, tyranno digna edicta proposuit; ut quicumque Christianos se faterentur, in carcerem conjecti, cibo omni priventur ac potu; addens, rem esse indignam aliquid erga eos exhibere humanitatis, qui contra ejus leges deliquisse aperte essent convicti. Quo factum est, ut ingens hominum vis in custodiam tradita fame contabuerit. Ad extremum universos, qui impuris idolorum sacrificiis polluere se se detrectassent, tolli e medio imperavit. Horum principes fuere beatissimi k Apostolicique viri k Donatus Episcopus, Macarius Presbyter, & Theodorus Diaconus; qui ut in descripta supra confessione Christi gloriose adeo primum Diocletiano restiterant, ita & nunc restitere Licinio, qui membratim eos mandavit concidi. Obsecuti imperio carnifices, hominum Sanctorum corpora in frusta dissecta conjecerunt in pelagus. Hic finis fuit beatorum Christi Martyrum, qui inter acerbissimos cruciatus laudarunt sanctam, & consubstantialem Trinitatem, cui debita est gloria, honor, & adoratio, in secula seculorum. Amen.

Facto Terræmotu Sancti in Ægyptum evadunt.

ubi Donatus Episcopus factus.

Denique sub Licinio, cum sociis martyrium pertulit.

NOTÆ.

a Josephi lib. 1. cap. 4. de Antiquit. Jud. præclarum de Christo testimonium, quod Auctor hujus historiæ descripsit ex lib. 1. cap. 11. Eusebianæ ecclesiasticæ historiæ, aliqui in dubium revocant; sed ab horum injectis dubitationibus egregie illud vindicavit Henricus Valesius in suis ad Eusebium commentariis.

b Apud Eusebium lib. 6. cap. 9., is non Theodorus, sed Dorotheus appellatur; at nomen utrumque inverso litterarum ordine, idem est, idemque significat.

c Martyrium utriusque idem Eusebius eodem loco descripsit. Uterque Nicomediæ sub initium persecutionis cæsus est, & nomen utriusque in Romano Martyrologio ad diem 9. Septembris adscriptum.

d Hunc siquidem Diocletianus e sua spelunca, ubi eum pridie custodia septum reliquerat, ad se perduci jusserat; id quod Auctor scribere per incogitantiam omiserat.

e *Februarii nostri die* 4. *ad vitam S. Thileæ Thmuitarum Episcopi & Martyris, eodemque die ad vitam S. Isidori Pelusiotæ, urbis Thmuitanæ situs, & multiplex corruptio nominis sufficienter exponitur; quæ igitur ibi dicta, hic non repetemus. Satis erit monuisse ad duodecim, quas ibidem adduximus, nominis Thmuis corruptas scriptiones, duas hic novas accedere, ubi loco Thmuis scribitur Pothmuis, & Tithmulus; ideo fortassis, quod legitimæ vocis initium pronunciatu erat durius ac difficilius.* Daniel Papebrochius. *Illyricum Sacrum.*

f Phileas Thmuitanus Episcopus martyrio perfunctus est anno Christi 305. 4. Februarii.

g In Græco: ἐν τῷ κυριακῷ. Κυριακὸν, inquit Papebrochius, *pro ecclesia poni notum est, nec desunt, qui Teutonicum Kirch, Kerch inde duci velint; sed & Dominicum Latine invenies apud Cyprianum, Hieronymum, aliosque Sanctos Patres.*

h Licinius anno 307. Cæsar itemque Augustus creatus est Carnunti in Pannonia a Galerio, præsentibus & consentientibus Diocletiano & Herculeo. Is amicitia & affinitate inita cum Constantino Magno, cujus Sororem Constantiam in matrimonium duxit, Maximinum anno 313. ingenti clade affecit; eoque extincto imperium Orientis adeptus est. Initio simulavit se favere Christianis, in quos postea acerbissime sævиit.

k Donati, Macarii, Theodori martyrium referri potest ad annum Christi 320., cum Donatus ab anno quinto hujus sæculi, quindecim fere annos, ecclesiam Thmuitanam sanctissime gubernasset. Dies martyrii incertus; nec mihi satis liquet, cur Antuerpienses Hagiologi Acta S. Donati ad diem 22. mensis Maji adscripserint. Cæterum martyrium S. Donati optime videtur convenire in annum 320. cum Licinius palam aperteque Christianis bellum indixit; nisi forte in annos proximos rejici placeat, nam persecutio Liciniana tres ipsos annos tenuit.

§. V.

Vita & martyrium S. Donati Confessoris Salonitani; & mors Joannis III. Salonitani Antistitis.

IN extrema Istriæ regione, quæ Pannoniam a Septemtrione, Dalmatiam ab Oriente attingebat, ortus est Donatus, oppido perexiguo ignotique nominis, & patre Crescentino anno circiter post Christum natum 267. A teneris annis per baptismum Christo renatus, primam ineuntis ætatis commendationem a pietate ac litteris duxit. Frequens adibat cœtus religiosorum hominum, ut ab iis ad omnia Christianæ religionis officia erudiretur; assidue versabatur in templis, ubi plures quotidie horas precationibus ac meditationi rerum cœlestium tribuere, & sacrificiis interesse, & sacra mysteria summa cum religione percipere solebat. Divinis rebus, piisque exercitationibus quod temporis supererat, id omne in optimarum & liberalium artium studia conferebat. Quare cum eximio esset ac perspicaci ingenio, & omnem insuper contentionem ad imbuendum excolendumque disciplinis animum, ac sedulitatem adhiberet, tantam rerum humanarum divinarumque scientiam adeptus est, ut omnium in se oculos admirationemque converteret. Magna jam tum erat apud omnes de illius doctrina & sanctitate opinio, famaque haud vulgaris, quæ cum unius oppidi angustiis contineri non posset, brevi totam Istriam pervasit. Hac fama impulsi Præpositi ecclesiarum, qui tum erant in Istria, ad plebes sibi commissas erudiendas, Ethnicosque ad Christum adjungendos Donatum per nun-

Ortus Donati.

Evocatus ad erudiendas ecclesias Istriæ.

nuncios, & litteras accersunt. Agebat tum Donatus annum ætatis fere trigesimum, Apostolico muneri jam maturus, qui non ipse sibi tantum honorem sumens, sed se per homines a Deo tamquam Aaron vocari intelligens, patria ac parentibus valere jussis, Aquilejam ad ejus urbis Episcopum accessit, cujus ditioni suberant omnes Istrorum ecclesiæ. Aquilejensem ecclesiam tum regebat Chrysogonus II. genere Dalmata, si fides habenda sit Dandulo, qui seriem Episcoporum Aquilejensium ex Chronico Gradensi descripsit. Itaque Donatus a Chrysogono rite per omnes Ordinum gradus ad apicem Sacerdotis evectus cum esset anno 297, nullam moram interposuit, quo minus totum se in opus ministerii, ad quod assumptus fuerat, statim traderet.

Sacerdos initiatur.

Quamvis autem, qui Acta S. Donati litteris mandavit, præclaram utilemque ejus operam Evangelio apud Istros navatam silentio prætererit, tamen non est dubium, quin consumpserit aliquot annos, quattuor videlicet aut quinque in excolendis amplificandisque Istrorum ecclesiis, quarum gratia potissimum ad Evangelium disseminandum accitus fuerat, & Sacerdotio initiatus. Itaque civitates & vicos ejus provinciæ more Apostolico lustrare atque obire cœpit, rudes Christianis præceptis imbuere, cum Ethnicis identidem certamina conserere, eosque manifestis erroribus convictos ad rectam in Deum fidem traducere, omnes denique a vitiis deterrere, ad honestatem pietatemque hortari atque impellere instituit, haud minore cum fructu, quam labore. Sed campum multo amplissimum, in quo ejus doctrina, virtus, eloquentia, & scilicet egregium illud, quo flagrabat convertendorum Ethnicorum, religionisque propagandæ studium latius excurrere, utiliusque in hominum salutem impendi posset, Aquileja præbuit, urbs ea tempestate, totius Venetiæ longe maxima, & civium numero frequentissima. Ethnicorum autem & Judæorum referta cum esset, in utriusque gentis conversionem omni cura & contentione incubuit. Cum his sæpe pugnam commisit, ac tam appositis, tamque evidentibus rationibus vel probabat illis veritatem Christianæ religionis, vel flagitia Ethnicæ superstitionis, & Judaicæ ineptias refellebat, ut numquam ex acie discederet, quin multos ad baptismum suscipiendum compulisset, in quorum numero fuisse memorant aliquos Philosophos ac Rhetores, qui cum diu multumque repugnassent, cognita demum veritate, ac cœlesti lumine perfusi, manus haud invitì dederunt. Nec verbis solum, sed miraculis etiam Evangelio fidem addebat; nam per omnia ferme miraculorum genera Donati virtus, quam divinitus acceperat, vagata est; morbos ac dæmones ab ægris obsessisque corporibus depulit, claudis gradiendi, mutis loquendi, surdis audiendi facultatem restituit.

Suscepta Aquilejæ cum Ethnicis ac Judæis certamina.

Multos ad Christum convertit.

Interea tempus illud longe gravissimum accidit, cum Christianis omnibus aut vitæ, aut religionis deserendæ necessitas imposita fuit. Anno quippe 303. Diocletianus acerbissimis edictis Nicomediæ propositis bellum immane toti ecclesiæ indixit. Maximianus Herculeus, homo & suopte ingenio crudelis, & Christiani sanguinis sitientissimus, occasionem acrius insectandi Christianos e decretis Nicomediensibus oblatam haud segnius, quam avidius arripuit. Itaque suo & Diocletiani furore inflammatus eos intentiore cura perquiri, & exquisitioribus suppliciis affici jussit. Per eos dies Mediolani cum esset, allatum est ei de illis, quæ Donatus Aquilejæ divinitus edebat, signis atque miraculis, deque incredibili hominum multitudine per eum ad Christum conversa. Homo, ut hæc audivit, exarsit iracundia; misitque delectam satellitum manum, qui Donatum comprehenderent, conjectumque in vincula ad se perducerent; mercede insuper haud ita parva iis proposita, qui aut eum satellitibus proderent, aut interfecti caput ad se perferrent. Id ubi cognitum est, totaque urbe pervulgatum, Donatus quamquam nihil vehementius cuperet, quam Christi causa, & pro fratribus suis animam ponere, divino tamen instinctu satius esse duxit tunc tempori cedere, ac semet plurimorum saluti servare, quam vel in hostium insidias incurrere, vel ultro se illis ad mortem offerre. Quocirca naviculam nactus, & secundo Natisa fluvio in mare devectus, ad littus Salonitanum appulit. Eo cum pervenisset, in editissimi montis, qui Salonæ prope aberat, cacumen conscendens, ibidem in rerum divinarum contemplationem mente animoque defixo, & psalmis hymnisque recitandis, sibi uni Deoque vivere instituit. Decem fere menses ab omni humano commercio segregatus in jejuniis ac precibus, in sacrorum lectione librorum, & pia rerum cœlestium meditatione traduxerat, cum Diocletianus anno vicesimo imperii Romæ celebrato ex urbe discessit, & post aliquot Italiæ urbes peragratas in Orientem cogitans, Salonam venit anno 304. Majo mense ineunte, ut lentum ac perdifficilem morbum, quem anno superiori contraxerat, patrii cœli, natalisque soli salubritate depelleret. In ea urbe cum versaretur, die quodam in eumdem montem subiit, ubi Donatus solitarium degebat, ut pro sua & Maximiani incolumitate Jovi, Herculique sacrificia & vota faceret. Sed quod eidem in partibus Orientis sacrificanti olim evenerat, idem tunc inter sacrificandum accidit, ut scilicet sacrificulis de rerum futurarum eventu percunctantibus responsum ab Diis nullum omnino redderetur. Suspicati id, quod erat, Aruspices haud procul indidem abesse Christianum aliquem, qui ora Deorum obstrueret, Diocletianum ea de re admonent, qui hominem perquiri jussit. Ad eum investigandum toto monte discursum est; tandem non longe deprehensus inventusque Donatus, ad Diocletianum coram perducitur, a quo cum objurgaretur, libera & magnanima voce præclarum pro Christo testimonium dixit, ejusque religionem tam aptis illustribusque rationibus confirmavit, ut Macarius, & Theodorus, qui erant Imperatori a cubiculo, respondere jussi, non solum non invenirent, quemadmodum ejus argumenta refellerent, sed suo ipsimet judicio convicti, statuerent Christiana religione nihil esse verius, nihil sanctius, nihil perfectius; idque ipsum Diocletiano verbis haud obscuris vel ambiguis significarunt.

Maximianus Herculeus jubet Donatum Aquilejæ comprehendi.

Donatus in Dalmatiam se recipit.

Comprehensus Christi religionem firmissimis argumentis adstruit.

Macarius & Theodorus ad Christum conversi.

Porro Diocletianus cum Donatum in eodem loco, ubi fuerat inventus, reliquisset, fida satellitum, ut opinari fas est, custodia septum, Salonam revertitur cum Macario & Theodoro, quibus ea nocte species quædam admirabilis per quietem oblata est. Videbantur enim sibi in altissimum montem sublatis videre, & audire Donatum sacra Evangelia legentem atque interpretantem; inde vero in cœlum usque sustolli, deducique ad summum ac præpotentem Deum; cujus ad pedes soliumque prostrati cum universa cœlitum cohorte supplices illi manus tendunt, ejus opem contestantur, ac misericordiam implorant. Ubi dies illuxit, rem narrant Diocletiano, id quod ejus animum haud levi admiratione ac timore perculit. Deinde in montem ad Donatum se referunt, cui omnem cœlestis visionis seriem cum exposuissent, ad ejus pedes se abji-

abjiciunt, utque ad Christi ecclesiam aggregentur, etiam atque etiam petunt. Ille divinam in eos bonitatem admiratus, & maximis Deo gratiis actis, supplicibus morem gessit, & de Christianis mysteriis ac praeceptis accuratius edoctos baptismo expiavit. Salonam reversi adeunt Diocletianum, sine ulla verborum ambiguitate aut circuitione palam aperteque profitentur se Christianos esse, & Christi divinitatem depraedicant; si se audiat, illi se auctores esse, ut avita superstitione abjecta, quos ad eam diem acerbissime divexarat, eorum Deum imposterum colat, ac religionem suscipiat. Mirum, quam res ea Diocletiani animum exasperaverit, qui atrocissima quaeque supplicia illis comminatus nisi resipiscerent, Donatum vinculis constrictum ad se perduci jussit. In medio foro ingens rogus extruitur, subjectisque facibus cum aridam materiam flamma complexa altius exsurgeret, in eum Donatus, Macarius, Theodorus conjiciuntur. Mirum dictu! ut maxime copiosus esset ignis ac vehemens, eos tamen ne levi quidem afflatu attigit. In amphitheatrum productos Leonibus, Pardis, ursibus, aliisque immanissimis belluis Diocletianus objecit; sed tantum abfuit, ut hae Christi martyres vel minimum laederent, ut potius illis quidem blandiri viderentur, in eos autem, a quibus contra illos incitabantur, impetum rabiemque converterent, atque unguibus morsibusque comprehensos momento temporis dilaniarent. Quare primum Donatus, deinde Macarius, postea Theodorus ad circumfusam multitudinem conversi, praeclaram de Christi divinitate, mysteriisque fidei Christianae orationem habuerunt; quam ingens plausus acclamatioque populi una voce Christi opem implorantis consecuta est, & innumerabilium hominum cujusque ordinis ac generis ad Christum conversio. Vix Theodorus dicendi finem fecerat, cum repente horribili terraemotu civitas tota contremuit; multa diruta aedificia, multi mortalium ruinis oppressi, quo terrae subsilientis motu, & corruentium tectorum sonitu ac fragore omnes conterriti, & alii alio fuga dilapsi, solos in medio Amphitheatro, vinculis exemptos Donatum & socios relinquunt. Hi divino instinctu jussuque ad littus profecti navem conscendunt, & secundis ventis duodecimo, quam e Dalmatia discesserant, die Alexandriam appellunt; inde terrestri itinere pergunt Thmuim, qua in urbe tum Christianis praeerat Phileas sanctissimus Episcopus, Is autem anno proximo 305. die quarta Februarii praeclaro martyrio perfunctus cum esset, Donatum columbae coelo delapsae, ejusque caput insidentis admonitu, Clerus populusque in locum Phileae substituunt. Cum annos fere quindecim ecclesiam illam sanctissime gubernasset, una cum Macario, quem in collegium Presbyterorum, & Theodoro, quem in Ordinem Diaconorum cooptaverat, egregiam martyrii palmam adeptus est anno Christi circiter 320. vel proximo, Licinio imperante, & ecclesiam Dei crudeliter persequente.

Donatus cum Macario & Theodoro in ignem impune conjectus, & bestiis objectus.

Donatus cum sociis navigat in Aegyptum. Donatus fit Episc. Thmuitanus.

Ejus martyrium sub Licinio.

Sed Salonam, unde discessimus, atque ad Diocletianum redeamus. Admiranda illa signa & prodigia, quibus Deus & Donatum & socios tum ab igne, tum a feris divinitus illaesos, curae sibi & cordi esse declaraverat, & insuper ingens ille terrarum fremitus motusque ad terrorem impiorum concitatus perculerint quidem animum Diocletiani oportet; sed ab sua eum impietate adeo non absterruere, ut multo etiam vehementius adversus Christianos exacerbaverint, praesertim cum videret illa eadem, quae ipse ad dedecus & exitium religionis nostrae quotidie moliebatur, nomini Christiano plurimum gloriae & incrementi afferre. Quantum putas ei dolorem incusserant, indignationemque commoverant plausus illi & acclamationes populorum Christi laudes celebrantium, & opem implorantium, quibus paullo ante totum amphitheatrum personabat! quantum censes veteri in nos odio flammae ac materiae ad exardescendum subjecerint innumerabilium hominum ab avita patriaque superstitione defectio, quos scilicet cum martyrum invicta constantia, tum illustria illa, quae pro Christo dixerant, testimonia, signis ac miraculis comprobata ad Christianam religionem suscipiendam impulerant! Quocirca e sua dignitate & e republica se facturum putabat, si antequam ex illa urbe discederet, in eos, qui Christo nomen dederant, omnia exempla cruciatusque ederet, quo vehementius caeteros a Christi cultu deterreret. Hinc conjicias velim, quas Christianorum Salonensium strages fecerit, quantamque ecclesiae Salonitanae vastitatem intulerit. Cumque Diocletiani satellites ejus furore ac rabie instincti summa diligentia, acerrimaque investigatione Presbyteros potissimum, & Praepositos ecclesiarum tota urbe perquirerent, latebrasque omnes scrutarentur, vix fieri potuit, ut Joannes III. Salonitanus Antistes tam acrem ac sedulam illorum in vestigando curam effugerit, & acerbissimae illius tempestatis vim atque impetum declinaverit. Caeterum an in hostium manus inciderit, & sanguinem pro Christo profuderit, incompertum est. Illud satis constat huic anno ejus ex hac vita discessum illigandum esse, quippe cum juxta Romanum catalogum saepe laudatum, annus quartus saeculi quarti Joanni III. Salonarum Episcopo finem vivendi attulerit. Porro Diocletianus Salona discessit Junio mense ineunte, plenius stomachi atque irarum, id quod ad veterem ejus aegritudinem, morbumque exasperandum non mediocrem accessionem attulit, Sirmium advenit, totamque aestatem in urbibus limitaneis Pannoniae atque Maesiae Istro fluvio impositis, cum ingenti Christianorum calamitate ac caede, peragrandis consumpsit, ac demum aeger animi, corporisque, principio Novembris Nicomediam pervenit, ut docet Lactantius.

Multi Salonis ob religionẽ caesi,

inter quos fortasse Joannes Salonitanus Episc.

CAPUT IV.

De Petro I. Episcopo Salonae XXII.

§. I.

Petrus hujus nominis primus Joanni III. sublectus anno 304. calamitosis orsus initiis, laetissimos exitus habuit Pontificatus. Nam hujus ecclesiae regimen tum suscepit, cum persecutio universalis anno superiori Nicomediae exorta, longe jam lateque diffusa omnes imperii Romani provincias pervaserat, ingentesque ubique Christianorum strages edebat, quae deinceps per annos ipsos novem totam fere cladibus exhausit Salonitanam ecclesiam, Petrum vero ejusdem Episcopum assiduis curis & aerumnis exercitum, ac sine ulla intermissione sollicitum habuit. Quamdiu enim Galerius vixit, ne punctum quidem temporis acerrima illa ecclesiarum Illyricarum oppugnatio respiravit. Anno demum 13. quarti saeculi, Maximino extincto hanc turbulentissimam tempestatem, quae ecclesias omnes ingenti clade ac terrore populata decem annos, & menses aliquot tenuerat, inopinata serenitas, ac mira tranquillitas excepit. Pacem ecclesiae biennio post interturbare coepit Licinius, & Christianos Illyricos, qui tum erant in ejus ditione,

Petrus electus Episc. Salonit.

ne, haud mediocri vel metu vel damno affecit. Sed duplici prælio victus cum esset a Constantino, atque intra fines Thraciæ regnare jussus, nullum deinde periculum, nulla calamitas ecclesiæ Illyricæ ac Dalmaticæ ab Licinio imminuit, qui post quinquennium bello adversus Christianos nefario & exitiali redintegrato, omnem suam rabiem ac furorem in ecclesias Orientis effudit. At Petrus, qui ecclesiam Salonitanam, cum vel acerbissime sæviret persecutio, regendam susceperat; atque inter maximos turbines incredibili cura & vigilantia gubernavit, singulari quodam divinæ providentiæ præsidio tectus eamdem stabili pace fruentem, & Christianorum numero mirifice auctam ex hac vita decedens anno 316. summa cum lætitia reliquit. Ejus enim Pontificatum Auctor catalogi Romani ab anno quarto usque ad 16. quarti sæculi perduxit. In hujus sanctissimi Antistitis regimen diuturnum, sane ac difficile, & in multiplici Christianæ rei varietate motuque versatum multa profecto inciderint oportet, ex quibus præclara illius in Pastorali munere obeundo cura & industria, vigiliæ, labores, ærumnæ cognosci possent. Sed vel nemo ea litteris mandavit, vel si quæ in ecclesiæ Salonitanæ tabulis aliisque publicis privatisque erant monumentis, direptis & incensis cum urbe tabulariis, vel alio casu infortuniove prorsus interiere. Est tamen, unde hæc jactura compensari possit. Habemus siquidem Acta Anastasii Fullonis Aquilejensis, qui martyrii cupiditate incensus, patria relicta Salonam venire properavit, anno octavo quarti sæculi, & intra paucos, quam venerat dies, jussu Diocletiani comprehensus, lethalique supplicio affectus illustre pro Christo certamen in ea urbe sustinuit, cum Petrus huic ecclesiæ præesset. Ad hujus igitur Pontificatum, hujusque ecclesiæ historiam cum Anastasii martyrium pertineat, hujus loci ac temporis ratio postulat, ut Petri Salonitani Episcopi Actis inseratur; hinc autem ingens rerum pulcherrimarum copia & materia suppeditat, unde Petri nomen & Pontificatus ornari queat, & posterorum memoriæ commendari. Sed antequam Acta S. Anastasii describam, ex historia illorum temporum pauca quædam communia decerpi oportet, ex quibus de primo quadriennio hujus Pontificatus, ac de rebus ab hoc Episcopo sanctissime gestis usque ad annum 308. conjectura fieri possit. Postquam vero Acta & martyrium Anastasii, quæque ad ejus cultum pertinent, diligenter a nobis copioseque exposita fuerint, reliqua persequemur, quæ ad Petri vitam ejusque mortem illustrandam ex communi illius ætatis historia derivari possunt.

Petri curæ, vigiliæ, ærumnæ.

Anastasii Fullonis illustre martyrium.

§. II.

De Pontificatu Petri usque ad annum octavum sæculi quarti.

POst Donati Aquilejensis Presbyteri certamen pro Christo Salonæ obitum, & magnam in eadem urbe cædem factam Christianorum, quibus annumerari licet Joannem III. Episcopum, Diocletianus Salona Sirmium abiit, inde Nicomediam profecturus. Hujus discessu ecclesia Salonitana respirare paullulum visa est. Habita sunt igitur Comitia Episcopalia, & Petrus vir eximiæ sanctitatis & doctrinæ in locum Joannis substitutus est, qui ut dispersas oves perculsasque nuperrima temporis procella colligeret ac recrearet, verbique divini & Sacramentorum pabulo reficeret, nullam curam operamque prætermisit.

Anno Christi 305. Diocletianus Nicomediæ, Herculeus Mediolani Purpuram cæteraque Augustalia insignia cum imperio deponunt; eorumque in locum subrogati, dictique sunt Augusti Flavius Constantius, & Maximianus Galerius, alter Occidentis, alter Orientis imperium obtinet. Suus cuique Cæsar reique publicæ administer subjungitur, Constantio Severus, Galerio Maximinus. Ac Diocletianus quidem abdicato imperio Salonam in Dalmatiam secessit, vitam privatam & quietam acturus in eo palatio, quod sibi, fere tertio ab urbe lapide, immani mole sumptuque exstruxerat. Vel in ipsa tamen privata vita, & Salonitano illo secessu aliquid pristini juris, ac publicæ auctoritatis retinuit. Nam & novos Augustos, ac præsertim Galerium, quem ipsemet in Orientis imperium sibi succedere voluit, de summis maximisque rebus ad se referre omnino jussit; nec Prætorianas cohortes ab se dimisit, quæ ad sui corporis ac palatii custodiam excubias agerent, quæque præsidii, ac decoris causa perpetuo sibi adessent, & præterea liberam in universa Dalmatia, integramque jurisdictionem sibi uni reservavit, quam provinciam ad extremam usque senectutem per se ipse suosque Præfectos administravit. Porro quod publicæ potestatis retinuerat, id ferme totum ad Christianos Dalmatas divexandos contulit, quorum cædibus ac suppliciis numquam fere abstinuit, & quorum vitæ pepercit, eos vel bonis omnibus multatos in carcerem conjecit, vel insanis ædificiorum exstructionibus addictos, ærumnis laboribusque assiduis, & fame insuper macerabat. Nam ædificandi molesque immensas attollendi studium, cui tantopere indulgebat, dum rerum omnium potiebatur, ne in privata quidem vita penitus abjecit. Hinc existimari licet, quantum laboris atque oneris Petrus una cum regimine ecclesiæ Salonitanæ subierit, qui difficillimis illis temporibus Pontificatum gessit, cum omnia hostibus, insidiis, atque periculis referta erant; quanta illi vigilantia & solertia opus fuit, ut vaferrimi illius senis, acerrimeque in nostram perniciem intenti conatus ac dolos eluderet. Quam cautum esse oportuit, cum ad divina obeunda mysteria Christianos cogeret, ne quid de clandestinis illis conventibus Diocletiano subolesceret; quoties tamquam bonus Pastor semet in discrimen conjecit, ut ovium suarum saluti prospiceret?

Diocletianus Nicomediæ, Maximianus Mediolani imperio se abdicant.

Diocletianus regimen Dalmatiæ sibi retinuit.

Nec vero per ea tempora ecclesiæ Dalmaticæ ulla securitas ab Galerio fuit. Is quippe non solum Nicomediæ, & Sardicæ, sed etiam Sirmii in Pannonia Dalmatiæ contigua identidem commorari solebat; nec dubium est, quin Dalmaticam persecutionem vehementius incenderet, ac Diocletiani odio ac furori faces acriores e propinquo suggereret. Adde, quod identidem in Dalmatiam sive ex itinere, sive ad invisendum officii causa, sive ad consulendum de summa reipublicæ Diocletianum solebat divertere; eumque fortassis adierat, Salonæque versabatur anno 306. cum ex ejus aula Constantinus clandestina & celeri fuga elapsus ad patrem in Galliam ire properavit. Hunc Galerius honesta quidem ac liberali, sed diligenti & fida custodia septum tenebat, cum aliis de causis, tum ob eam præcipue, quod impensius Christianis favere videretur. Ea vero fuga mirum quantum in Christianos exacerbaverit animum Galerii, quem vehemens timor incessit, ne Constantinus rerum potitus, acceptoque a Patre exercitu atque imperio, copias ac vires omnes ad Christianorum defensionem converteret, eorumque opera ac favore ad res novas moliendas uteretur; præsertim cum per ea tempora, constanti fama, ut auctor est Nicephorus, celebra-

Ecclesia Dalmatica ab Galerio vexata.

bra-

Oraculum de Constantino.

probabatur Idoli nescio cujus oraculum in hanc ferme sententiam editum: prope jam esse, ut Constantinus Romanum imperium adeptus, hostes Christiani nominis e medio tolleret, aras ac templa Idolorum everteret, Christi fidem & cultum toto terrarum orbe propagaret. Quare Galerius majorem, quam antea, contentionem adhibendam censuit, ut Christianos prorsus opprimeret, ne quid auxilii ferre possent Constantino, a quo sibi suisque rebus haud sine causa metuebat.

Severus Maxentio bellum intulit,

Anno 307. Severus Cæsar, jussu Galerii, adversus Maxentium, qui anno superiori tyrannidem occupaverat, Romam cum exercitu proficiscitur, sed proditus ab suis militibus ac destitutus, ne in hostium manus incideret, fuga saluti consuluit; idemque paullo post Herculei dolis circumventus interiit. Quod ubi nunciatum est Galerio, ira ac furore exarsit; & ingentibus copiis ex Illyrico, universoque Oriente celeriter coactis, Romam proficisci maturavit, ut Severi necem ulcisceretur. Verum simulatque in urbis conspectum ventum est, fidei suorum diffisus, abjecto urbis oppugnandæ consilio, turpem fugam conscivit; totamque Italiam, quacumque iter fecit, depopulationibus, cædibus, incendiis vastavit. In Christianos vero præsertim, ut credibile est, acerbitatis suæ virus evomuit, quippe quos a Maxentio contra Severum stetisse suspicabatur. Nec dubium videtur esse, quin Galerius, ex illa infelici expeditione rediens, in Dalmatas Christianos rabiem suam & crudelitatem exprompserit; ex Italia siquidem per Dalmatiam iter habuit in Pannoniam; & Carnunti, quo itidem secum adduxit, vel evocavit Diocletianum, Licinium primum Cæsaris, deinde Augusti nomine ac potestate auctum, III. Idus Novembris in locum Severi substituit; eoque jusso Sirmium proficisci cum exercitu, ipse Sardicam, vel Nicomediam se recepit.

a suis proditus interiit.

Galerius Licinium Carnunti Cæsarem creat.

Interea ecclesiæ Romanæ Italicæque pax erat & quies sub Maxentio, qui ab initio, sive ut Constantini gratiam aucuparetur, sive ut Christianos ad suas partes adjungeret, eorum commodis ac saluti se impense studere simulavit; itaque eos exagitari vetuit, omnemque ab illis injuriam abstineri: *Maxentius*, inquit Eusebius Hist. Ecclesiast. lib. 8. cap. XVI. *qui in urbe tyrannidem ceperat, primo velut invitandæ erga se plebis gratia fidei nostræ veneratorem se esse simulabat; & ob hoc persecutiones reprimi, omnesque injurias a Christianis arceri jubet*. Hanc vero clementiæ erga nos & benignitatis simulationem ad tempus susceptam retinuit usque ad finem anni 308, cum etiam ipse cœpit suam in Christianos crudelitatem exercere, conjecto in catabulum ad publica jumenta curanda Marcello Romano Pontifice, qui anno proximo ejus loci ærumnis ac pædore confectus ex hac vita migravit XVII. Kal. Februarii.

Maxentius favet Christianis,

postea eosdem persequitur.

Verum dum tranquillis ac prosperis rebus in Italia floret Christiana religio, imperante Maxentio, acrior exarsit cum in Oriente atque Illyrico, tum in Dalmatia persecutio, quæ Anastasium Aquilejensem martyrii cupidum Salonam evocavit. Quare hujus loci ac temporis ratio postulat, ut, Actis Petri Salonitani Episcopi intermissis, curam operamque omnem convertamus ad describendam S. Anastasii Aquilejensis historiam, quæ digressionem haud ita brevem requirit; quamquam a proposito non omnino digredi videamur, quippe cum ea narremus, quæ ad Salonitanam ecclesiam, & Petri ejusdem Episcopi tempora atque Pontificatum pertinent.

Anastasius Aquilejensis martyrii cupidus Salonam se confert.

De Sancto Anastasio cive Aquilejensi, & Martyre Salonitano.

VItam & martyrium S. Anastasii cognomento Fullonis vel ex Actis Proconsularibus depromptam, vel a Notariis & Diaconis ecclesiæ Salonitanæ descriptam nihil est, quod a me requiras. Qui res ab illo gestas, & certamen extremum pro religione susceptum litteris consignavit, idem nos admonet, ne frustra quæramus, quod nusquam inveniri potest. Nam temporibus illis ecclesiæ calamitosissimis, quemadmodum is Auctor præclare docet, Imperatores ac Magistratus non modo Christianorum vitæ ac fortunis, sed etiam nomini ac memoriæ bellum exitiale indixerant, & in id unum omnes conatus intenderant, ut quidquid Christiani generis esset, ubique delerent, & religioni nostræ ne vestigia quidem posteritati relinquerent. Hinc factum est, ut nihilo avidius Christianos ad necem, quam eorum scripta ac monumenta ad flammas conquirerent. Id scilicet causæ fuit, cur quæstionem ac supplicium S. Anastasii vel in Acta proconsularia referri noluerint, contra atque judiciorum ratio & consuetudo postulabat; vel si ea in publicas tabulas relata fuerant, aut a Christianis excepta & descripta, diligenter inquiri, flammisque absumi jusserint. At potuere illi quidem efficere, ne Acta S. Anastasii publicis litteris tradita & custodita posteritati propagarentur; sed eadem ex hominum animis ac memoria delere nequaquam potuerunt, neque prohibere, quominus hujus Martyris gesta parentes filiis ac nepotibus si non scripto ac tabulis, at voce & sermonibus traderent. Itaque posteri, quæ a majoribus fama & auditione acceperant, litterarum monumentis consignarunt. Hinc vitæ & martyrii Anastasiani tria diversa exemplaria habemus, nondum typis edita, & vulgo prorsus ignota, quorum duo Latinis, tertium Slavonicis litteris continetur.

Primam martyrii Anastasiani historiam in modum Pastoralis epistolæ, ut censet Tillemontius tomo V. Hist. Eccles. composuit Episcopus quidam Salonitanus, ab ætate Anastasii non admodum recens, & ut nos putamus, annorum amplius centum intervallo disjunctus. Is de sanctitate ac cæde S. Anastasii ea scripsit, quæ certis auctoribus compererat, quæque etsi non viderant ipsi, tamen ab iis, qui vidisse poterant, rebusque gestis interesse, acceperant: Initium hujus historiæ Tillemontius Gallice descripsit, quod a nobis Latine redditum ita ferme se habet: *Hostis humani generis, cum omnes conatus exeruisset, ut Martyrum illustria certamina ac memoriam omnem nobis præriperet, ne sibi suæ clades, & illorum victoriæ sempiternam ignominiæ notam, & dolorem acerbissimum inurerent* &c. Hæc ex Tillemontio, quæ satis congruunt cum exordio ejusdem historiæ mox describendæ.

Auctor primæ historiæ Anastasianæ Episcopus Salonitanus fuit,

Scriptor hujus historiæ, quantum ego conjectura assequi possum, fuit Hesychius Episcopus Salonitanus tertius hoc nomine, vir sanctitate pariter & doctrina singulari, D. Augustino æqualis, quocum ei & familiaritas intercessit, ut litteræ utriusque ultro citroque missæ & acceptæ declarant. Etenim Simon Bengnius Modrusiensis Episcopus tradit ab Hesychio conscriptam fuisse vitam, ac martyrium S. Domnii primi Salonarum Antistitis; ex quo conjici potest consentaneum esse eidem adscribi vitam S. Anastasii, quam Tillemontius ab antiquo aliquo Salonæ Episcopo elucubratam esse existimat. Nam & antiquis Salonæ Episcopis merito annumeratur, qui sub initium V. sæculi Pontifica-

& fortasse Hesychius D. Augustino æqualis.

tum

tum iniit, & cum vitam S. Domnii scribendam susceperit, committere non debuit, quin partem aliquam operæ suæ ad res S. Anastasii illustrandas derivaret; ea quippe apud Salonitanos & Spalatenses consuetudo viguit, ut numquam alterum ab altero disjungerent, ac nullum ferme honoris cultusque officium S. Domnio tribuerent, quin ejusdem consortem Anastasium esse vellent, nam & locum sepulturæ eumdem utrique dederunt. Hujus historiæ nullum exemplar, quod ego sciam, superest in Dalmatia. Haud ita pridem inventa fuit in Gallia inter MSS. codices cœnobii Benedictini S. Michaelis in Periculo maris, ut refert Ruinartius in Præf. ad Acta Selecta Martyrum; idemque confirmat Tillemontius. Videtur uterque & illam accurate legisse, & exemplum indidem sibi desumpsisse, quo in suis lucubrationibus, sicubi opus foret, uterentur. Quanti porro facienda sit hujus historiæ auctoritas, vel ex eo conjicias velim, quod scriptoris utriusque Tillemontii scilicet ac Ruinartii cæteroquin oculatissimi, & in investigandis veterum tabularum vel tenuissimis mendis ingenio sagacissimo præditi censuram omnem effugerit. P. Joseph Bianchi Presbyter nostræ Societatis, vir eximiæ humanitatis, & doctrinæ singularis, cum Parisiis esset, rogatus per litteras, ejus Anastasianæ historiæ exemplar nobis describendum curavit e MSS. Theodorici Ruinartii, atque cum suis ad nos litteris transmisit, in quibus admonuit, ne, si quis locus aut depravatus, aut obscurus difficilisque ad intelligendum videretur, id Librario attribueremus; exemplum quippe cum autographo diligentissime collatum esse, & compertum omni ex parte utrumque inter se congruere.

Exemplar primæ historiæ Anastasianæ ex cœnobio Benedictino Gallicano,

ad nos transmissum.

Adamus Parisiensis, qui vergente sæculo XI. floruit, vitam S. Anastasii Latinis litteris mandavit, nec sane, ut temporibus illis, ineleganter descripsit. Is quippe, ut Laurentio Archiepiscopo Spalatensi petenti morem gereret, vitas SS. Domnii & Anastasii summa cum fide ac diligentia contexuit; ac præterea utriusque laudes hymnis, & carminibus haud invenustis celebravit; quos quidem hymnos matutinis ac vespertinis divini officii precationibus, quæ festis diebus SS. Domnii & Anastasii recitari solebant, idem Laurentius interseri jussit: ex quo conjiciamus licet ejusdem Auctoris esse veteres quosdam hymnos & obsoletos de laudibus utriusque Martyris, qui in antiquis Spalatensis ecclesiæ Choralibus reperiuntur. Adamo Parisiensi egregium virtutis & doctrinę testimonium tribuit Thomas Archidiaconus Hist. Salon. cap. 16. his verbis: *Adam quidam Parisiensis optime in artibus elimatus pergendo Athenas ad Græcorum studia, devenit Spalatum; & cum fuisset a Laurentio Antistite honorifice susceptus, rogatus est ab eodem, ut Passiones BB. M.M. Domnii, & Anastasii, quæ inculto fuerant antiquitus sermone conscriptæ, luculenta faceret compositione nitere, quod ille gratanti corde consensit, sumptoque themate a veteribus historiis Legendas utriusque Martyris lepido satis dictamine innovavit* &c. Utramque vitam ex tabulario Spalatensis ecclesiæ depromptam Joannes Lucius Traguriнus Romam transtulit, atque in suam bibliothecam MSS. codicibus egregie instructam adscripsit, cum nullum ibi, unde sumpserat, ejusdem exemplum reliquisset. Paucis post annis rogatus a Godefrido Henschenio vitam S. Domnii ad eum Antuerpiam misit, qui illam inseruit Actis Sanctorum tomo 2. & die XI. Aprilis, nosque eamdem cum de S. Domnio scripsimus, typis cudendam curavimus. Quid de altero illo codice factum sit, quo Anastasii vita continebatur, plane ignoramus; nisi forte

Adamus Parisiensis scripsit vitam S. Anastasii.

hunc ipsum pariter cum vita S. Domnii ab Joanne Lucio acceperint Hagiologi Antuerpienses, ut indidem Acta S. Anastasii suo loco intexenda describerent.

cujus nullum apud nos exemplum extat.

Sed cum vita Anastasiana per Adamum Parisiensem composita nobis desit, alteram in ejus locum subjiciemus ab ignoto Auctore conscriptam, quæ cum extaret in bibliotheca Apostoli Zeni clarissimi & eruditissimi viri, optimis, & lectissimis codicibus MSS. referta, inde nobis exemplum communicandum curavit Comes Antonius Byzantius Patritius Catharinus. Huic præfixum prooemium attente cum legerem, pene adductus sum in eam sententiam, ut existimarem hanc ipsam esse illam, quæ ab Adamo Parisiensi composita fuisse perhibetur; in eo quippe prooemio Auctor venerabilem Salonitanæ sedis Archiepiscopum alloquitur, cujus impulsu jussuque ait se id operis suscepisse, ut B. Anastasii vitam describeret: id quippe præclare congruit cum Adamo Parisiensi, qui rogante ac jubente Laurentio Archiepiscopo utramque vitam S. Domnii & Anastasii concinnavit. Sed cum hanc Anastasianam cum illa B. Domnii vita conferrem, quam Adamo Parisiensi Joannes Lucius, & Godefridus Henschenius attribuunt, styli aliqua diversitas admonuit, ne crederem utramque ejusdem esse Auctoris; præterquamquod in hac Anastasiana historia Auctor pro more sui sæculi carmina quædam intexuit, quæ absunt ab ea vita S. Domnii, cujus scriptor dicitur fuisse Adamus Parisiensis. Qui autem hanc vitam S. Anastasii litteris mandavit, videtur exordium ejusdem, seu prooemium sumpsisse ex vita Anastasiana Adami Parisiensis, nam & reliqua omnia aliunde sumpsit, ut mox dicemus; vel certe itidem ipse, ut Adamus, eam alicujus Archiepiscopi Spalatensis rogatu jussuque descripsit. Illud propius vero est tum hanc Anastasii, tum illam Domnii vitam, quam IV. loco in Actis S. Domnii exhibuimus, ejusdem Auctoris, vel certe ejusdem ætatis opus esse; nam utraque versiculos quosdam interjectos habet, qui Leonini, ut vocant, carminis rythmum, non ubique perfectum quidem, sed rudem, & quodammodo adumbratum imitantur; qui mos intexendi solutæ orationi ejus generis carmina vigere cœpit post sæculum undecimum. Neutra autem Auctoris sui nomen præfert, neque ulla suppetunt indicia, ex quibus illud investigare ac deprehendere possimus.

Secunda vita Anastasiana, cujus auctor ignotus.

Tertia S. Anastasii vita Slavonicis litteris continetur; eaque in tres lectiones divisa, singulis annis ipso anniversario ejus martyrii die, ante solemne sacrificium, adhibito quodam cantu, pro suggestu recitari solebat; idque apud eas gentes cujusdam panegyricæ orationis locum obtinet, quales sunt illæ, quæ de laudibus Divorum apud nos haberi solent. Qui hanc cum illa superiori Anastasiana historia, de qua proxime diximus, conferat, is clare perspiciat alteram alterius geminam esse, vel certe alteram ex altera descriptam fuisse; idem utrobique narrationis contextus, eadem rerum series ac dispositio, eædem sententiæ, eadem amplificandæ ornandæque orationis ratio, ut potius, quam diversa historia, ejusdem historiæ ex uno in alium sermonem conversio videatur esse. Utra vero ex altera descripta sit, & an Latina e Slavonica, vel an hæc ex illa facta fuerit, haud facile dixerim. Si quod verisimilius puto, sequi libeat, Slavonicam Latina antiquiorem esse censeo; & illam quidem primum Latine aut Græce scriptam, deinde post Slavorum adventum in sermonem Slavonicum translatam fuisse arbitror; quippe antiquissimam esse apparet, & ante Salonæ excidium compositam fuisse il-

Tertia vita Slavonica,

unde secunda videtur desumpta.

se illud indicio est, quod Auctor sub finem narrationis Salonam urbem alloquitur, hortaturque, ut de victoria tam eximii Martyris & sepulchro sibi gratuletur, & gaudeat; neque enim quæ omnino perierunt, vel nusquam extant, sic alloqui solent, ut veluti, si adhuc existerent, in præsentia ad gaudium, vel mæstitiam vocentur; qui autem hanc historiam in Latinum transtulit, interpretis officio functus, eamdem allocutionem retinuit. Cæterum haud ignoro moris esse Oratorum etiam ad ea, quæ non existunt, sic quasi existerent, sermonem convertere; & præterea potuisse urbem Spalatensem appellari Salonam, cujus in locum successit; propterea que de antiquitate hujus Slavonicæ historiæ nihil mihi compertum esse dixi, quod pro certo affirmare possim. Andreas Roncali vir haud nobilitate, quam virtute & doctrina clarior, Joannis Baptistæ Laghi olim Spalatensis Archiepiscopi fratris filius, hanc historiam Latine redditam per Franciscum Manolam Spalatensem Presbyterum, & Joannis Nonensis Episcopi fratris filium, nobis perhumaniter communicavit.

Epitome vitæ Anastasianæ.

Porro historiæ Anastasianæ epitomam quamdam ac summam confecit Lucas Gaudentius Spalatensis Archidiaconus, qui floruit sæculo XVII., eamque in tres lectiones distribuit, quas ecclesia Spalatensis inseruit horis seu precationibus Canonicis, quæ die festo S. Anastasii ex præscripto ejusdem ecclesiæ ab Clero Spalatensi recitari solent. Extant in libello Venetiis edito, cui titulus est: *officia propria trium Sanctorum Patronorum Metropolitanæ ecclesiæ Spalatensis, ad usum ejusdem ecclesiæ & totius Diœcesis*. His accedunt elogia, quibus B. Anastasium ornarunt Petrus Equilinus, Philippus Ferrarius, & Martinus Baucerius. Post notas breviores Actis itemque elogiis S. Anastasii subjectas, aliquæ in eadem animadversiones succedent, quæ satis uberem ad scribendum materiam suppeditabunt, ubi se vel nostra industria exercere, vel lectorum eruditio oblectare possit. Nam Diocletiani persecutionem ab ipsis primordiis evolvere, & quæ deinceps consecuta sunt, calamitosissima Christianis tempora percurrere, atque investigare oportebit, ut certis quibusdam vestigiis annum illum consequamur, in quem Anastasii martyrium inciderit. Illud præterea dignum erit, de quo quæratur, ubi terrarum sit regio illa, ex qua oriundi profectique tum in Actis, tum in Elogiis Anastasianis dicuntur Afri illi navicularii, qui Martyris corpus e mari sustulerunt. Nemo enim facile sibi persuaserit eam fuisse Africam proprie dictam, amplissimam illam regionem tam longe a Dalmatia disjunctam, quæ apud Geographos tertia pars orbis appellatur. Neque ab instituti, susceptique operis ratione alienum erit disquirere, utrum Anastasius ille, quem Græci colunt, idem sit, atque Anastasius Fullo, an alterum ab altero distingui oporteat. Nam de suo quisque Anastasio multa Græci, multa Latini tradunt, quæ partim inter se ita similia sunt, ut in unum eumdemque Martyrem prope necessario conveniant, partim ita diversa videntur esse, ut disjungi, atque in duos Martyres distrahi possint, ac debeant. Nihil autem est, cur hic plura adjiciam de distinctione Anastasii Cornicularii, & Anastasii Fullonis, utriusque Martyris Salonitani, de qua satis multa diximus in Actis Agapiti Episcopi Salonitani; & pauca hic, ubi se offeret occasio, obiter attingam.

Ratio & ordo rerum scribendarum.

Duplex corporis Anastasiani translatio.

Duplicem corporis S. Anastasii translationem factam invenio memoria dignam ac litteris; alteram ex agro in urbem Salonitanam, alteram e ruderibus excisæ Salonæ in urbem novam Spalatensem. De utraque, pro eo ac postulat argumenti ratio ac dignitas, fuse accurateque agendum erit. Constat quoque caput S. Anastasii Spalatum revectum fuisse ex insula Pharia, quo illud avexerant, qui ejus corpus inventum e mari sustulerant. Ad extremum de cultu S. Anastasii ea breviter exponemus, quæ ex Martyrologiis, aliisque scriptoribus collegimus; simulque investigabimus, ubi ejus cultus ac religio adhuc vigeat, & quibus olim Salonitani, nunc vero Spalatenses, ejus memoriam officiis atque honoribus prosequantur.

CAPUT V.

De Sancto Anastasio Fullone, cive Aquilejensi & Martyre Salonitano Testimonia, & Elogia ex Martyrologis, aliisque scriptoribus.

§. I.

Ex Martyrologiis.

EX Martyrologio Romano hodierno: a VII. *Id. Septemb. Aquilejæ S. Anastasii Martyris*. Nota Baroniana: *Fuit hic Fullo, & pro fidei merito in numerum Martyrum cooptatus est; idque ex veteribus manuscrip. Molan. in addit. ad Usuard. hac die.* a

Ex Hieronymiano Lucensi. VII. *Kal. Septemb. In civitate Salona natalis S. Anastasii Martyris.*

Ex eodem: VII. *Id. Septembris: Et Passio S. Anastasii Martyris.*

Ex Floro in MSS. Atrebatensi & Tornacensi: VII. Kal. Septemb. *Eodem die civitate* b *Thessalonica natale S. Anastasii. Hic Fullo fuit, sed fidei merito inter numerum Martyrum annumeratus est.* b

Ex Usuardo: VII. *Id. Sept. In Aquileja Natalis S. Anastasii. Hic Fullo fuit, sed fidei merito in numerum Martyrum annumeratus.*

Ex Usuardo in Ms. Letiensi: *Et in civitate Salona Natale S. Anastasii Martyris*. In MSS. Vaticano, & S. Cyriaci: *In civitate Salona S. Anastasii, hic Fullo, & Martyr fuit*. In Ms. Barberiniano: *In civitate Salona Natale S. Anastasii Martyris.*

Ex Petro Galesinio VII. Id. Septemb. *Aquilejæ S. Anastasii Martyris. Hic infimo genere natus, fidei confessione nobilitatus, præclaram martyrii coronam tulit*. Nota: *Ex tabula Sanctorum ecclesiæ Aquilejensis.*

NOTÆ.

a Cum Anastasius patria fuerit Aquilejensis, martyrio Salonitanus, in urbe utraque ejus dies festus celebratur, Aquilejæ quidem die 7. Septembris, Salonæ autem die 26. Augusti. Hinc factum est, ut ex Martyrologis alii ad priorem ex tabulis Aquilejensibus, alii ad posteriorem diem ex fastis Salonitanis ejusdem commemorationem referant. Hieronymianum Lucense utrique diei nomen Anastasii inscripsit. Haud dubium est, quin VII. Kal. Septembris martyrium subierit. At VII. Id. Septembris non diem natalitium, sed aliquam ejus inventionem seu translationem celebrari existimat Philippus Ferrarius.

b Vide caput IX. §. 3.

§. III.

Ex Hagiologis, aliisque Scriptoribus.

EX Thoma Archidiac. Hist. Salonit. cap. 3. *Eodem tempore Anastasius Aquilejensis apud Salonam martyrium pro Christi nomine suscepit.*

Ex

Ex Andrea Dandulo Duce Venetorum, Annal. Venet. lib. VII. cap. 10. *Anastasius Civis Aquilejensis, Fullonia artis exercitor, sub Diocletiano in Salona Dalmatia Metropoli, apposita mola in collo, pro Christi nomine die 26. Augusti suffocatus est.*

Ex Joanne Lucio in notis ad Hist. Salonit. c. 3. a *B. Anastasius. Martyrologium Romanum die a 21. Augusti: Salona S. Anastasii Cornicularii &c.*

Ex Godefrido Henschenio Tom. II. die XI. Apr. in notis ad Hist. translationis S. Domnii. *S. Anastasii translatio celebratur a Spalatensibus 28. Julii, at martyris dies natalitius* b *21. Augusti, quo die inscriptus Martyrologiis Usuardi, Adonis, & aliorum, cum hodierno Romano, & dicitur etiam Cornicularius passus sub Imperatore Aureliano, aliis Aurelio, Galesinio Alexandro, quod ad dictum diem erit exutiendum. Fuisse autem corpus B. Anastasii an. 1201. a Bernardo Archiepiscopo ab altari veteri extractum, & in novo altari in eodem loco collocatum, testatur Thomas cap. 25.*

Ex prætermissis Bollandianis tomo V. die 26. Augusti. *Anastasii martyris meminit Grevenus: Florarium nostrum Ms. Anastasii Fullonis martyris. Inter Auctaria ad Usuardum nostrum e codice Centulensi, civitate Salona, S. Anastasii martyris, de quo etiam apud Florentinium. Inter dicta Auctaria e codice Bruxellensi: Depositio S. Anastasii presbyteri & martyris. Verum quinam sit ille Anastasius presbyter, non est mihi promptum dicere. S. Anastasium, vel Attalum martyrem Salonicensem habes ad diem 21. Augusti: ubi hunc ab Anastasio Fullone secernendum indicamus. Salonensis hac die notatur in Maurolyco, nec non in Rhinoviensi Martyrologio Hieronymiano contracto.*

Ex Lucretio Treo in Sac. Monum. Provinciæ Forojulii: *Anastasius Aquileja natus, Fullo, studuit continuo laborare, & quidquid lucrari poterat, tenui sibi retento victu, reliquum in pauperes erogare. Martyrii victoria cupidus extra patriam perrexit, & signum Crucis ubique pingendo, Christianum se esse ostendens, ab Idolorum cultoribus deprehensus, accusatus, & morti traditus A. D.* c *303. Diocletiano imperante migravit in cœlum.*

NOTÆ.

a Vah putidum anachronismum! Anastasius Cornicularius sub Aureliano, Anastasius Fullo sub Diocletiano martyrium subiit. Alter igitur ab altero distinguendus.

b Is quoque Anastasium Cornicularium cum Fullone confundit; ac illius quidem 21. Augusti, hujus vero 26. Augusti dies natalitius celebratur.

c Nos Anastasii martyrium referendum censemus ad an. Christi 308. Vide cap. VII. §. 2.

CAPUT VI.

De Vita & Martyrio S. Anastasii.

§. I.

Prima Vita seu Passio S. Anastasii Fullonis auctore, ut videtur, Hesychio Episcopo Salonitano. Ex codice Ms. cœnobii Gallicani Benedictini S. Michaelis in Periculo maris.

Quamvis tempore persecutionis, inimicus generis humani, invidus religioni Christianæ, a triumphum martyrum memoriæ a subtrahere nisus sit, ne confusus super coronas martyrum, & prostratus erubesceret in populo, tamen quantum religiosorum memoria b ratio reservavit, quidquid fidelibus animis in laudem Beatorum refertur, hoc decet c summa veneratione audire & colere. Cum igitur tempore Diocletiani sceleratissimi persecutoris, e edictio promoveretur adversus Christianos, & ageretur persecutio, B. Anastasius in Aquilejensi civitate, quod cum reverentia dicendum est, artis fullonia operam exercebat, ut illa Apostolica præcepta compleret, per quæ diffinitum est, ut laborantes manibus nostris necessitatem sustinentibus opem largiri possimus. Nihil enim indecorum est, qualibet arte laborare, ut Dei impleantur præcepta; ut perfectam Christianitatis gloriam adipisceretur, relicto f argesterio artis suæ, mandatum Evangelicæ artis implevit, imitatus Jacobum, & Joannem, qui cum reficerent retia sua, erant enim piscatores, relicta navicula, & g strumentis, & Zebedæo patre suo, sequuti sunt Dominum. Nec aliter B. Anastasius coronam martyrii poterat invenire, nisi quæ erant sæculi quasi impedimenta a suis desideriis abjecisset, h sequens ad Salonitanam civitatem ultro se offerens, religiosum arripuit agonem. Ante hospitium, in quo mansurus erat, signum Crucis depinxit, sed & per i celeberrima populi loca expressit signaculum Christi; cujus professionis esset, demonstrare non dubitavit. Quem ministri persecutoris agnitum, k acceptumque ante l judicem statuisse narrant, ad plenum tamen testimonium, m stationem artis Beatissimi martyris in Aquilejensi constituta, facta est Domus orationis. Ex n vi tunc vestimentorum sordes abluebantur; nunc populorum sordes, oratione profusa, o animarum sordes creduntur abstergi. Verum cum ante judicem statutus fuisset, & quæ gesta sunt, vel quæ ejus responsio de professione Christianitatis processerit, quasque p pœnas impius judex intulerit, q subtraxit necessitas, quæ Diocletianum persecutorem longe r in alia positum civitate, s latam per t momenta dicunt sententiam. Tamen talis manasse defertur, ut u suspensum lapidem mari præcipitatus, triumphum martyrii consequi meruit. Matrona quadam y Asclepia nomine, in facultatibus dives, in moribus Christiana, quæ servis suis libertatem, & infinita præmia promisit, si corpus Beatissimi martyris invenirent. Ergo qui tantis præmiis invitati sunt, usque in quarto vel quinto milliario per littora, & vados z ad loca scrutantes sollicite, ex Dei ordinatione promeruit, ut invenirent aa Afros, qui illud corpus cum ipso lapide, quem diximus, jam levabant. Super quos Beatæ illius Matronæ homines irruerunt ad conturbandum illos, bb scām inferre calumniam dicentes illos homicidas, qui haberent in manibus corpus exanime; hoc ea ratione fingentes, ut illi territi cederent corpus; tamen supra dicti Afri, ut est argutum genus, cc portionem martyrii ipsius gratia sustulerunt. Nam & illum dd lapidem portaverunt in patriam suam, & basilica in nomine ejus facta est, in qua ad effugandos spiritus virtutes dicuntur fieri innumeræ. Supradicta autem fœmina beatissima rata, quod tantum munus a Domino meruisset accipere, celavit paullulum corpus, donec persecutionis conquiesceret furor. Deinde ee basilicam fecit, & Beatum Martyrem in Salonitano territorio collocavit. Hæc quantum a cæteris & fidelissimis Viris addiscere potuimus, & quantum ingenio vel sermone prævaluit, desideravi Sanctis auribus vestris intimare. Orationes autem ipsius nos adjuvent, de cujus meritis memorata sunt quæcumque dicuntur. Martyrizatus est autem B. Anastasius sub die ff VII. Kal. Septembris, sub Diocletiano Imperatore. Regnante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

[Margin: b, c, e; Anastasius civis Aquilejen.; f; g; martyrii cupidus.; h; Salonam adiit.; i; E signo Crucis hospitii postibus impresso,; k l m; deprehensus,; n; o; ad Judicem adductus.; p; q; r; s t; u; In mari demersus.; y; z; aa; Corpus inventum ab Afris.; bb; cc; dd; ee; eique basilica conditur.; ff]

NO-

NOTÆ.

a Hinc facile intelligi potest Anastasium martyrio perfunctum esse, edicta jam, & sæviente universali persecutione, cum scilicet Diocletianus divinos libros, Acta martyrum, & omnia religionis monumenta flammis absumi jussisset, ut omnem Christiani nominis memoriam aboleret.

b In autographo Monasterii S. Michaelis, unde hæc Acta desumpta sunt, multa obscura esse ac mendosa testatur, qui eadem nobis descripsit, nosque de hac re admonuit P. Joseph Bianchi Soc. nostræ. Nihil autem emendationis causa immutandum esse censuimus, sed in notis menda hujusmodi, quoad ejus fieri potest, corrigere conabimur: velut hic scriptum est *Ratio*, cum *Traditio* huic loco rectius congruat.

c Ex his verbis, itemque ex illis in extrema parte Actorum: *desideravi sanctis auribus vestris intimare*, bene conjecit Tillemontius Auctorem hujus historiæ fuisse aliquem ex antiquis Salonæ Episcopis, qui die festo B. Martyris hæc in ejus laudem pro concione ad populum dixit. Nos putamus fuisse Hesychium eo nomine III. Salonitanum Episcopum, qui ab anno 10. ad 40. quinti sæculi ecclesiam illam administravit.

e Corrige: *edictis*.

f Quid sibi velit hoc vocabulum, haud satis scio. Fortassis substitui oportet *Ergasterio* idest *opificio* ἀπὸ τοῦ ἔργου, quod significat opus.

g Corrige: *instrumentis*.

h Locus haud dubie depravatus ac mutilus. Corrige: *seque conferens ad Salonitanam civitatem, & ultro se offerens*.

i De signo Crucis in celeberrimis locis ejus urbis per Anastasium impresso nihil legitur in altera ac tertia ejusdem Vita. At Græcorum Menæa non hospitio, ut in secunda & tertia, neque aliis locis, ut in prima vita, Crucem insculptam ab Anastasio narrant, sed hoc salutari signo seipsum muniisse ajunt. Vide cap. VII. §. I.

k Fortasse, *arreptumque*.

l In secunda vita *Præfectus* vocatur, quem scilicet Diocletianus, cum post imperium depositum in suo prope Salonas palatio habitaret, urbis administrationi præfecerat.

m Corrige: *Statio*. De templo Aquilejensi ibidem loci excitato, ubi Anastasius pannis abluendis purgandisque operam dabat, omnes Anastasianæ vitæ Scriptores consentiunt.

n Deest verbum *aquarum*, vel simile quidpiam.

o Hæc duo verba supervacanea sunt, ac delenda, nisi conjunctione *&* aut *vel* interjecta, habenda sint pro Synonymis.

p Huic Auctori ignota fuerint oportet supplicia illata Anastasio, antequam in mari demergeretur. Ea tamen commemorant secundæ & tertiæ vitæ Scriptores.

q Desunt aliqua, & tota oratio claudicat. Hæc hujus loci sententia videtur esse: *quæ gesta sunt &c. subtraxit vetustas, & necessitas compulit adire Diocletianum persecutorem*, ut nimirum is pœnam supliciumque extremum Anastasio decerneret.

r Idest, *longe diversa*, neque enim illud adverbium longe loci distantiam significat: nam tum Diocletianus, ut ex aliis Anastasianis historiis colligitur, versabatur in suo palatio, quod circiter tria passuum millia Salonis aberat; haberique ac dici poterat, & solebat veluti alia quædam civitas, quippe cum nihil illi deesset, quod ad formam & magnitudinem justæ civitatis desiderari potest.

s Supple: *a quo latam*.

t Idest, *statim*, cum enim Diocletianus prope ab urbe habitaret, brevi temporis intervallo ejus in Anastasium sententia referri potuit.

u Corrige, *ut suspenso lapide, mari præcipitatus interiret, & sic triumphum martyrii consequi meruit*.

y Alii vocant Asclepiam, alii Aschlipiam, alii Asclepejam.

z Corrige, *ea loca scrutantes*.

aa Quid hominum essent, cujusve generis, consule cap. 7. §. 3.

bb Hunc locum sic emendandum censeo: *hanc inferendo calumniam*.

cc Idest, *Caput martyris*, id quod cum Elogiis Anastasianis cohæret. Vide cap. VIII. §. 3.

dd Non ab Afris, sed a Legatis Aquilejensium relatus est ille lapis Aquilejam. Vide cap. VIII. §. I.

ee Ædes sacræ in honorem martyrum excitatæ, quamvis exiguæ magnitudinis, appellari solebant Basilicæ. Vide cap. VIII. §. I.

ff Errant igitur, qui martyrium S. Anastasii referunt ad diem VII. Idus Septembris.

§. II.

Secunda Vita S. Anastasii e Slavonico in Latinum conversa.

Lectio Prima.

Diocletianus Romanorum Imperium inique regens, tanta mentis exarsit insania, ac adeo temere se evexit, ut Omnipotentis Dei cultum penitus eradicare instituerit. Antiqui equidem hostis utcumque sectatus est dementiam: ille Divinitatis sibi nomen cœlesti in aula vindicans non impar ipsi Deo imperium appetebat; ille ligna & lapides tamquam numina venerari anhelans, verum Dei cultum e terris omnino conabatur evellere. Hinc efferati Cæsaris edictum per a omnes terræ regiones ipsi subjectas a *enunciatum Præfectis præcipiebat, ut quoscumque Christi cultores invenirent, vel illos ad Idolorum cultum perducerent, vel variis tormentorum generibus eorum corpora affecta morti traderent. Recipientes autem divinæ fidei persecutores edictum, cœpere sedulo Christianos inquirere, quomodo iniqui Cæsaris jussum exsequi possent. Tum Fullo quidam vir perfectus atque Christianus, Anastasius nomine, Aquilejæ, in qua natus erat, commorabatur, qui nihil sibi relinquens, quotidianam vivendi rationem ex Evangelicis verbis didicit, omniaque pauperibus distribuens, toto corde martyrii agonem anhelabat.* Anastasius Fullo Aquilejensis. *Divino vero Spiritu afflatus, patrios fines, ac propriam b Aquilejæ urbem deserens, ad totius Dal-* b *matiæ Metropolim, videlicet Salonas alacriter pervenit, eo quia barbarum fidei Christianæ tyrannum in illa urbe versari præsenserit.* Salonam se confert. *Salonas hilari animo inspiciens, ac si pacificus in suo domicilio requiesceret, deprecatus est: Te Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum exoro, ut une Deus, qui me æternitati condidisti, qui solus Dominus dominaris suprema in aula, hanc mihi gratiam largiaris, ut domicilium hoc mihi tribuens, cœlestem Regiam simul conferas, atque per Salonas pollicita mihi tribuatur corona. Expleta hac oratione, urbem ingressus, a quodam Urbano exceptus fuit hospitio. Ut autem notum esset, quam fidem profiteretur, & cur suos deseruisset cives, Crucem sanctam Catholicæ fidei decus, electorum Dei trophæum, antiqui humani generis hostis mortem, superiori in limine ostii hospitii sui insculpsit.* Hospitio Crucem insculpsit. *Id egit, ut omnibus notum foret, nullum umquam hominem, (ut ita dicam) neque in veteri*

lege, nisi hujusce signi clypeo ab hostibus suis potuisse victoriam referre. Antiquus enim Israeliticus populus utrumque postem, & superliminare domorum in c similitudinem Crucis, Paschalis agni sanguine aspergens, Angelum omnem terræ Ægypti primogenitum percutientem effugavit. Eo magis igitur ejusdem Agni sanguis, qui in illa veteri Crucis imagine repræsentabatur, redemptos fideles hoc signo tueri debet, ut hoste devicto, & mundus ipsis crucifixus esset, & ipsi mundo. Demum suam artem fulloniam libere Christi miles aggressus est, ut & ipse necessario lucro sibi prodesset, & subsidium vitæ, Apostolorum more, egenis erogaret. Tu autem Domine miserere nobis.

c

Lectio Secunda.

A satellitibus comprehensus.

Improbi equidem Cæsaris Ministri plateas vicosque omnes civitatis obeuntes, an alicubi Christianum nomen præsentirent, salutiferæ Crucis signum in postibus Anastasii insculptum invenere. Inde patefacta ei ad martyrium via; sedulo explorarunt, quis illa in domo degeret, (censentes ut sese illis obsisteret) ad hoc ut Auctorem illius signi dignoscerent. Eum comprehensum ad Tribunal adduxere, quem Præfectus ita allocutus est. Dic mihi, ubi natus es? quam fidem profiteris? quo nomine vocaris? Cui B. Anastasius: mea patria Aquileja est, Christum Jesum colo, ac nomen meum est Anastasius. Tunc Præfectus audito Christi nomine, iracundia exarsit, quod homo egenus, & advena in Cæsaris edictum ante sui ipsius conspectum se fateri Christianum auderet. Hinc multis inanibus opprobriis affici, plurimisque flagellis cædi, atque suspendi jussit, ut tormentis exterritus a sancto dimoveretur proposito. At Beatus Christi Athleta, sicuti aurum in igne nitidius effulget, ita & ipse inter tormenta constantior evasit. Cujus invictum animum impius Præfectus dignoscens, multosque tum ob illius constantiam ab Idolorum servitute sejungi, tum Christianæ fidei veritatem amplecti, d hanc protulit sententiam: Anastasium Deos nostros, Cæsarisque edictum contemnentem, molari lapide in collo suspenso, jubemus in mare demergi, ut inde ipsi constet, quid valeat Christus suus. Quo facto gloriosus martyr, devicto tyranno, edictoque Diocletiani spreto, inter maris fluctus triumphans spiritum Deo reddidit. Tum Salonitana quædam pia Matrona nomine Asclepia terrenis ac familiaribus rebus affluens, nobili genere nata, & quod magis est, optimis virtutibus exornata, cælestique æternitati tantummodo vivere intenta, accitis aliquot domus suæ servis, magnum auri pondus, & quod ipsis carius foret, manumissionem promisit, si Beati Anastasii corpus diligenter inquirerent, illudque repertum Dominæ suæ reportarent. Quo audito ipsi summopere lætantes ad matronæ jussa exsequenda perrexerunt. Perlustratis autem omnibus Salonitani sinus plagis, nec reperto Christi martyris corpore, ac si præmium, de quo prius lætabantur, amisissent, permagno mœrore fuere affecti; nihilominus non citra spem nimium defatigati, favente Deo, quosdam Nautas Afros invenerunt, qui Beati Martyris corpus e mari sublevabant. Tunc illos callidi servi verbis deterrentes: vos, inquiunt, qui præ manibus tenetis civis nostri corpus, interfectores equidem esse arbitramur; ideoque ne ad Cæsarem tam execrandum crimen deferamus, illud tradite nobis tumulandum. His minis nautæ perterriti, (& quia tunc temporis non e longe Salonis morabatur Cæsar) sacrum thesaurum benigne, quamvis non æquo animo petentibus obtulerunt. Lapidem vero, qui collo B. Martyris alligatus fuerat, ad Aquilejæ littora, ubi præfatus Dei famulus vestes abluere solebat, f deportavere; ibique sub ipsius invocatione ecclesiam construxere, in qua hujusce martyris intercessione ac meritis claudi gressum, surdi auditum, & variis languoribus detenti pristinam sanitatem assequuntur. Inenarrabili autem gaudio præfati servi pretiosum Dominæ suæ thesaurum contulere. Sacro martyris potita corpore Asclepia, nec immemor promissi, obsequentes servos pecunia, ac manumissione donavit, atque martyris Christi corpus clam domi aliquamdiu detinuit. Tu autem &c.

Et adductus ad Præfectum.

Flagellis cæsus.

d

In mari demergi jussus.

Asclepia pia Matrona.

Corpus conquiri jubet.

e

f

Lapis Aquilejam relatus.

Asclepia corpus martyris domi suæ clam condidit.

Lectio Tertia.

Quiescente postea persecutionis procella, nobilis illa Matrona Asclepia Salonitano in agro ecclesiam exstruxit, in qua martyris Christi reliquias honorifice condidit. Quot & quanta in illa ecclesia beneficia ac prodigia ob ipsius gloriosa merita Dominus Jesus ostenderit, fusius liceret eloqui. Prius perficeretur vitæ cursus, & lingua obmutesceret, quam miraculorum deesset numerus, quibus per totam illam regionem martyris Christi nomen in dies protendebatur. Inde contigit, ut Aquilejenses summa tristitia affecti ob civis sui jacturam, nobiles quosdam prudentesque Viros Salonas miserint. Qui appulsi, acriter cum Salonitanis contendentes, consentaneum est, dixere, civem reddi suis civibus. g Quibus e contra hoc dedere Salonitani responsum. Si olim, ut fertis, martyr Christi in regione vestra temporalis vitæ ortum duxerit, in nostra vero spiritualem habuit originem. Æquius est igitur nos concives ejus appellari, de cujus clariori nativitate lætamur. Hac igitur de causa corpus ipsius vindicamus, ut legitimi concivis precibus ac meritis freti, peculiari possimus patrocinio frui. His aliisque dictis convicti Aquilejenses, tamquam confusi, regressi sunt in patriam. h Summo demum gaudio lætare Salonitana urbs, quæ sacra martyris membra, non sine gravi Aquilejensium mœrore, fuisti digna tumulare; exulta, quæ tanti martyris coronaris victoria. Tu Beate martyr Anastasi, hilari triumpho e terris migrans inter Angelicos lætare Choros. Salve nobilis pretiosa gemma, quæ omnia terrena despiciens in æthérea radiaris Regia. Salve cælestis Aulice, ne cesses pro nobis omnibus exorare, ut tuam festivitatem celebrantes, dignumque cultum sacris tuis præstantes reliquiis, beatæ societatis mereamur esse participes. Invictus equidem & gloriosus athleta Dei Anastasius sub impio Imperatore Diocletiano martyrium passus est, VII. Kalendas Septembris, ipsique triumphalem largitus est coronam Jesus Christus Dominus noster, qui cum Patre, & Spiritu Sancto vivit & regnat in sæcula sæculorum. Amen.

Aquilejenses corpus Anastasii repetunt.

g

h

NOTÆ.

a Id referri necesse est ad universalem Diocletiani persecutionem indictam an. Christi 303.

b Tum igitur persecutio deferbuerat Aquilejæ; Salonæ autem vel maxime sæviebat, in hac siquidem, ut martyrii palma potiretur, illam Anastasius reliquit.

c Judæos in ædium postibus agni sanguine signum Crucis divino instinctu pinxisse non est vero absimile.

d Auctor prioris vitæ ab Diocletiano *emanasse* scripsit sententiam, qua Anastasius in mare præcipitari jubebatur.

e Videlicet in suo palatio prope Salonas exstructo.

f Non Afri quidem, sed Legati Aquilejensium aliquot post annis Salonam missi, ut corpus martyris, olim civis sui, a Salonitanis repeterent; id quod postea declarabitur.

g Ad hoc tempus referenda videtur translatio lapidis ad urbem Aquilejensem.

h Ex

h Ex his verbis conjici posse arbitror hanc historiam ante Salonitanum excidium Latine vel Grece scriptam fuisse, ac deinde in Slavonicum sermonem conversam.

§. III.

Tertia Vita seu Passio S. Anastasii martyris Salonitani. Ex codice Ms. clariss. Viri Apostoli Zeni.

Prooemii. a *IN a Salomonis æde ad diversorum necessitatem usuum, jubente Domino, diversa vasa sunt præparata, quæ illo jam ex tempore innuebant, in futuri Salomonis domo, scilicet ecclesia, diversos affore Divini verbi ministratores, qui, prout ingenii possibilitas exhiberet, aut fortia tropologice, aut minus fortia simpliciter aliquibus enarrarent. Quod ego animadvertens, vestræ jussioni, sanctissime Domine venerabilis b Salonitanæ sedis c Archiepiscope, nullo modo vel tenuem resistendi aditum potui reperire: beatus enim Gregorius, hoc idem exponens, asserit, neminem tam esse inertem, tamque illiteratum, quin verbi Divini vel tenue poculum possit præbere aliquibus.. At quia quisquis ignavus, non formidans audacter properare ad bella, viso persequentium agmine, pectus amittit; timeo, ne tyrocinium rude aggrediens, nondum perfecto cursu, exanimis in itinere reddar. Verum quia perfecta caritas omni pœnali caret timore, vestris, excellentissime Domine, libenter obsecundando mandatis, & vitam, vel obitum gloriosissimi martyris Anastasii, scriptorum incuria vitiatam, licet nulla, vel tenui ingenioli fultus scientia, vestra tamen sanctitate adjutus, pro viribus emendare curabo. Non, inquam, ut quasi sciolus videar, cum pene (ut præfatus sum) nulla vel tenuissima litterarum scintillula vigeam: sed mei Domini præceptis obediens, in domo Dei, quæ possum offerre, non differam..*

d *Diocletiano d igitur Romani imperii iniquissime moderante habenas, tanta ejus animi exarsit amentia, tantoque elevatus est superbiæ fastu, ut omnipotentis Dei cultum penitus extirpare conatus sit. Vere antiqui hostis omnino est secutus insaniam: ille enim, Divinitatis sibi nomen usurpans, in regno Dei ejus similem principatum quærebat: hic autem ligna, vel lapides pro numine coli desiderans, veri Dei culturam funditus eradicare curabat. Hinc accidit, ut pestiferi Regis edictum per omnes sibi subditas provincias mitteret, præcipiens suis, ut quoscumque Christi invenirent cultores, aut ad immolandum diis impellerent, aut post multa supplicia morti eorum corpora destinarent. Quo mandato divini cultus conculcatores accepto, sollicite Christicolas cœperunt inquirere, quomodo mali Imperatoris jussa potuissent perficere. Eo tempore fullo quidam vir Christianissimus Anastasius nomine, qua oriundus extiterat, Aquilejensi in urbe manebat, qui, cum nihil sibi, juxta Evangelii vocem, præter quotidianum victum reservaret, sed omnia pauperibus largiretur, cœpit animo anhelare ad pugnam: statimque divinitus inspiratus, confinibus, & propria urbe relictis, quod lenem in ea senserat persecutorem, totius Dalmatiæ principem alacer advenit Salonam, quam cernens lætus, patria quasi sede quietus, tali cœpit Dominum voce precari.*

Anastasius Fullo Aquilejensis Salonam contendit.

e *Te e pater, & natum flagito, te pneuma sanctum*
Postulo, quod munus dona mihi tu Deus unus,
Qui me formasti, qui sæcula cuncta creasti,
Qui dominus Regno solus dominare superno;
Scilicet hanc sedem donans simul ætheris ædem,
Et mihi Salona veniat promissa corona.

Illyricum Sacrum.

Tunc expleta oratione, intro adiens civitatem, hospitio a quodam receptus est. Verum, ne cujus esset conditionis, cujusve rei causa compatriotas aufugerat, ignoraretur a quoquam, Christianæ fidei decus, electorum triumphum, antiqui humani generis hostis mortem, gloriosum scilicet Christi vexillum in superiori domus limine sculpsit. Quo videlicet cunctis ostenderet, nunquam aliquem, ut ita dicamus, ne in veteri testamento, nisi hujus stigmatis munitione ex hoste potuisse potiri victoria. Antiquus enim ille Hebraicus populus in utroque poste, & in superliminaribus domorum, ad crucis imaginem Paschalis agni linito sanguine, cuncta Ægyptiorum primogenita interficientis Angeli potestatem evasit. Multo magis ergo, quem vetus ille typus ostendit, veri agni cruore intra crucis redemptos tali decet signaculo Christicolas præmuniri: quatenus hoste devicto, & mundus eis, & ipsi mundo crucifigantur. Dehinc ad suæ artis peritiam, idest vestium ablutionem, fidens athleta cucurrit, quo & ipse necessario stipendio fulciretur, & vitæ subsidium, Apostolorum exemplo, indigentibus erogare valeret. Pessimi vero Regis Ministri plateas, & quæque civitatis loca assidue circumeundo, sicubi nomen Christianitatis audirent, salutiferæ Crucis signum in poste Anastasii invenere depictum. Mox, aperta sibi impugnatione, quicumque esset illius domus, habitatorem credentes resistere, studiose indagare curarunt, ut hujus operis invenirent auctorem. Quo agnito, eo præsidis judicio præsentato, pro tribunali sedens, sic eum alloquitur Præses. Dic mihi, ubi natus, cujusve conditionis es? quove nomine nuncuparis? Ad quem beatus Anastasius talem dedit responsum. Urbs Aquileja mihi est patria; verum excolo Dominum Jesum Christum; nomine autem Anastasius dicor. Audito vero Christi nomine Præses iratus est valde, quod pauper quidam, & alienigena adversus Imperiale decretum coram sua præsentia auderet, se Christianum fateri. Nec mora, nimiis eum injuriis affici, plurimisque cædi verberibus, etiam eculeo suspendi præcepit, ut saltem martyrio territus a sacro proposito deviaret. Beatissimus autem Christi athleta, ut aurum ab igne, pretiosior supplicio reddebatur. Quem ita cernens immobilem iniquissimus Præses, & plures ejus constantia idolorum culturam deserere, & ad fidei Christianæ veritatem venire, talem de eo dedit sententiam. Deorum venerationes irridentem, Imperatoris edictum despicientem Anastasium sacrilegum, suspenso in collo lapide, jubemus in mare præcipitari, ut vel sic, quid suus possit Christus, agnoscat. Quo facto, gloriosissimus martyr, devicto præside Diocletiani, prostratus inter æquoreos fluctus, triumphans migravit ad Dominum.

Prodit se hostibus

Signo Crucis domo januæ impresso.

Satellites eum deprehendunt,

ad Præsidi ducunt,

a quo variis suppliciis afficitur,

in mare præcipitari jubetur.

Gaudeat f hinc cœtus Policus novus, atque vetustus, f
Fulgeat Angelica sors, & Apostolica.
Gaudeat in cœlis sanctorum turba fidelis,
Quod sibi fit socius martyr Anastasius.
Qui Sanctus Fullo vitio non sorduit ullo,
Idola non coluit, numina nec voluit.
Unum sed numen, verumque in secula lumen
Excoluit, tenuit, credidit, & timuit.
Cocco bis tincto redimitus corpore bysso,
Indutus viguit, splenduit, & micuit.
Cœlica dilexit, cor semper ad æthera vexit,
Mundum cum pompis despiciendo suis.
Et sua donavit, quoniam fore pauper amavit,
Dans propriis manibus omnia pauperibus.
Impius hunc vinxit Præses, quia poste depinxit
Nobile stigma Crucis, sæcula quod renovat.
Ac mare jactavit, sic demum morte necavit
Injustus justum, impius atque pium.

Ppp 2 Tunc

Aschlipia

Tunc quædam Salonitana religiosissima mulier, nomine Aschlipia, rebus sæcularibus, & familiis dives, illustrique parentela, & quod majus est, animi virtutibus satis pollens, cælesti tantummodo cupiebat interesse palatio. Quæ convocatis aliquot e familia servulis, auri pondus, & quod illis maximum erat, libertatem spopondit, si corpus Dei Martyris studiose perquirerent, & suæ Dominæ inventum donarent. Quo audito, multiplici gaudio famuli exultantes, ut suæ Dominæ peragant jussa, cito concurrunt: qui cum cuncta pene Salonitani littoris æquora circumissent, corpusque Christi Martyris habere minime potuissent, quasi perdito jam, quo primo gaudebant, munere, tristati sunt valde: non tamen omnino defatigati, invenere, Omnipotentis nutu, nautas quosdam genere Afros, a velocitate (ut ajunt quidam) sumentes nomen, qui Sancti Martyris corpus jam ex aqua levabant, quos ita prudentissimi viri sagaci terruere locutione. Qui nostri compatriotæ artus habetis in manibus, ejus procul dubio videmini grassatores: ideoque ne tale scelus auribus Imperatoris insinuemus, cadaver solum ipsius, ut humo tegamus, concedite. His verbis Afri nimium territi, quod eo tempore non multum longe a Salona Imperator manebat, sanctum, licet mæsti, quærentibus dedere thesaurum, lapidem vero, qui in collo Dei Martyris suspensus fuerat, g portaverunt, & in Aquilejensi littore, quo jam præfatus Dei famulus vestes abluere fuerat solitus, ejus nomine ecclesiam construxere, in qua sanctissimi viri intervenientibus meritis, claudi gressum, surdi auditum, diversisque oppressi languoribus celerem respiciunt sospitatem. Prædicti autem famuli inenarrabili lætitia congaudentes pretiosum monile Dominæ detulerunt. At illa impensi beneficii munere, promissi non immemor, obedientes sibi famulos opibus, & libertate donavit, & Christi Martyrem parvo tempore occultavit. Exinde persecutionis quiescente procella, eadem illustris Matrona Aschlipia Salonitano in prædio construxit ecclesiam, in qua Dei Martyrem honorifice, ut decuerat, collocavit. Cujus gloriosissimis meritis quanta in eadem ecclesia beneficia, quantaque virtutum signa Dominus Jesus ostendit, longum duximus enarrare; ante nos quidem dies relinqueret, & lingua officium omnino desereret, quam copia miraculorum deficeret, quibus per quaque passim loca Dei famulus assidue divulgabatur. Unde factum est, ut Aquilejenses nimium pro perdito patrono dolentes, illustres quosdam, & prudentes viros delegarent Salonam. Qui venientes nobiles cum Salonitanis altercantibus verbis iniere certamen, dicentes: justum est, ut civibus suis reddatur concivis. Quibus e contrario respondere Salonitani; si e vestra olim (ut asseritis) patria carnalem duxit originem, in nostra spiritalem habet nativitatem. Rectius ergo nos illius sumus compatriotæ, qui meliori ejus nativitate gaudemus. Ideoque tantum nobis suas reliquias vendicamus; cæterum suæ orationis subsidio utrique nostrum, intercedentibus meritis ejus, æque poterimus uti. His, aliisque plurimis evicti loquelis, Aquilejenses confusi ad propria rediere. Immenso igitur gaudio lætare Salona, quæ artus Volici civis, tristantibus Aquilejensibus, intra te condere meruisti. Gaude, quæ tanti Martyris gloriosissimo coronaris trophæo. Tuque beatissime Martyr e mundo triumphans, inter Angelicos Choros exulta. Vale pretiosissima Margarita, quæ cuncta despiciens terrea, cælica resplendes in aula. Ave, inquam, cælestis accola Hierusalem, & pro cunctis assidue Deum interpellare non desinas, quatenus tua gaudentes nativitate, tuisque artubus debite obsequentes, polorum tandem Regni gaudia adipisci mereamur, præstante Domino nostro Jesu Christo, qui cum patre, & spiritu Sancto vivit, & regnat per infinita sæcula sæculorum. Amen.

Corpus perquiri jubet.

g lapis Aquilejam gelatus,

Corpus occulte servatum apud Aschlipiam;

tum ei ecclesia constructa.

Aquilejenses corpus frustra repetunt.

NOTÆ.

a Cum Auctor hujus Vitæ omnia sumpserit ex Legenda Slavonica, hunc prologum tamen de suo adjecit, vel descripsit ex ea Vita, quam Adamus Parisiensis undecimo sæculo composuit.

b Ecclesia & sedes Archiepiscopalis Spalatensis, etiam post Salonam excisam, vocari solebat Salonitana.

c Si Auctor hujus Prologi fuit Adamus Parisiensis, tum Spalatensi ecclesiæ præerat Laurentius, cujus jussu ille vitas SS. Domnii & Anastasii scribendas suscepit.

d Quæ deinceps sequuntur, omnia omnino congruunt cum legenda Slavonica; verbis quidem paullulum immutatis, sed rerum ordine, & sententiis fere iisdem ubique retentis.

e Quæ Auctor Legendæ Slavonicæ soluta oratione expressit, is Scriptor poeticis numeris illigavit.

f Hos versiculos de suo is Auctor interjecit.

g Cave id referas ad Viros illos Afros, qui corpus B. Martyris inventum e mari sustulerant. Quid enim illos interest Aquilejenses reliquiis illis potiri; aut quæ causa illis esse poterat, ut Aquilejæ potius, quam in patria sua templum Anastasio ponerent? Quare hæc omnia rectius attribuuntur Aquilejensibus, qui cum Anastasii corpus a Salonitanis impetrare nequissent, eo lapide contenti, Aquilejam reverterunt.

§. IV.

Epitome historiæ ac vitæ Anastasianæ.

Ex tribus Lectionibus insertis Breviario Spalatensi, quas Lucas Gaudentius sæculo superiore ineunte composuit.

Lectio IV.

Anastasius Aquilejensis, a fullonis arte quidquid lucrabatur ultra necessarium sibi victum pauperibus erogabat, & incensus cupiditate patiendi pro Christi fide, cum in sua civitate b *lenem animadverteret Christianorum persecutionem, & de immanitate Diocletiani tunc Imperatoris aliquid audiret, Aquileja relicta, alacer Salonas in Dalmatiam contendit, ubi Diocletianus* c *tunc degebat; atque ut statim pro Christiano agnosceretur, in superiori limine ostii sui hospitii crucem insculpsit, artemque suam exercens se de more, & pauperes, quos poterat, sustentabat.*

a Anastasius Salonam adiit. b

c

Lectio V.

Ex salutifero crucis signo in postibus insculpto statim agnitus ante Præsidem adducitur: cumque a fidei constantia, neque verbis, neque minis, neque verberibus, neque equulei tormentis dimoveri potuisset; suspenso in collo lapide jubetur in mare præceps demergi. Demersum inquiri mandat nobilis matrona Salonitana Asclepia nomine, cujus servi præmiis, & manumissionis spe allecti, sollicita usi diligentia, invenerunt nautas quosdam Afros, qui beati martyris corpus ex mari sublatum d *lavabant, intentatisque minis illud abstulerunt.*

e crucis signo agnitus,

in mari demersus.

Asclepia nobilis Matrona d

Lectio VI.

Sacro Martyris potita corpore Asclepia, ipsum aliquamdiu occultatum (quiescente postea persecutionis procella) honorifice in ecclesia ab se in suo prædio constructa collocavit, pluribus ibi signis consequentibus. Quorum fama permoti Aquilejenses, ut civem suum apud se haberent, enixe, sed frustra laborarunt

apud se corpus occulte tenuit.

e *borarunt. Lapis e tamen, qui in collo martyris suspensus fuerat, Aquilejam deportatus, fuit occasio ædificandæ ecclesiæ sub ejus invocatione in Aquilejensi littore, in loco, ubi S. Anastasius vestes abluere solebat: quam ecclesiam etiam varia illustrarunt miracula, claudis, surdis, & vario languore oppressis ad sanitatem redeuntibus.*

Lapis Aquilejam celatus.

NOTÆ.

a Qui abluendis poliendisve pannis quæstum facit, ex eo dictus *Fullo*, quod aqua calida vestes quasi foveat.

b Tempestas igitur persecutionis tum Aquilejæ paullulum quieverat, cum Salonæ vel maxime fureret.

c Non quidem in urbe ipsa, sed haud ita procul in suo Palatio sedem suam collocaverat, quo se post depositum imperium receperat.

d Alii: *levabant*.

e Viden', ut is Auctor lapidis translationem cum Aquilejensium legatione conjungit; id quod nos verisimilius esse censemus.

§. V.

Elogia S. Anastasii.

ELOGIUM I. AUCTORE

Petro de Natalibus in Catalogo SS. lib. 7. cap. 126.

a *ANastasius Martyr passus est in a Salone Dalmatiæ Civitate sub persecutione Diocletiani Imperatoris. Hic ex Aquileja ortus civitate, cum artem fullonis exerceret, quidquid ex ipsa consequi poterat, præter parcum quotidianum victum pauperibus erogabat. Tamdem amore animatus martyrii ad Salonitarum civitatem devenit, & cum in hospitio, in quo mansurus erat, signum crucis in locis pluribus depinxisset, ob hoc a Gentilibus comprehensus,*
b *& b judici præsentatus est. Qui cum sanctum cogitasset diversis dilaniare suppliciis, ab Imperatore subita jussione c compulsus est ad ipsam, in qua Augu-*
c
d *stus degebat, concitus ire d civitatem. Ob hanc causam expeditam in Christi martyrem sententiam protulit: ut suspenso ad e collum ejus ingenti lapide in*
e *mari præcipitio daretur. Matrona vero quædam Christiana nomine Asclepeja corpus Martyris habere cupiens servis suis libertatem, & munera promisit, si corpus sancti Martyris invenirent. Qui diebus plu-*
f *ribus per littora discurrentes tamdem f Aphros quosdam invenerunt, qui corpus ipsum jam levarant. Ut vero corpus territi dimitterent, calumniam homicidii in illos fingebant, utpote qui haberent in manibus corpus exanime. Ipsi tamen animosi viri ex Aphrica orti g caput Martyris in patriam suam por-*
g *taverunt: & ecclesiam in nomine ipsius fecerunt, in qua virtutes fiunt mirabiles in malignis spiritibus effugandis. Corpus vero sine capite sibi delatum a servis matrona illa devotius excepit: quod donec cessaret persecutio in prædio suo celavit: Deinde ecclesiam construxit: & corpus Martyris in Salonitano territorio collocavit. Passus est autem Christi Martyr Anastasius sexto Kal. Septembris.*

ELOGIUM II. AUCTORE

Philippo Ferrario in Catalogo SS. ad diem VII. Septembris pag. 576.

ANastasius Aquilejæ natus Salonis in Dalmatia passus est Diocletiano Imperatore. Is Fullonicam artem exercens quidquid lucrari poterat supra tenuem victum in pauperes erogabat. Martyrii cupidus Salonas profectus, cum in hospitio crucis signum multis in locis pinxisset, eo indicio, quod Christianus esset, h deprehensus, & accusatus, jussu Præ- h
fecti ingenti saxo collo ejus appenso in mare demergitur. Cujus corpus Asclepeia matrona Christiana a servis suis, quibus libertatem pollicita erat, inquirendum curavit: qui per littora multo tempore discurrentes, tandem in Afros quosdam, qui corpus Martyris invenerant, offenderunt, e quibus corpus minis extorserunt, dicentes, nisi corpus hoc tradideritis, vos homicidii apud judicem deferemus. Afri tamen caput Martyris in patriam suam portantes, ibi i sacra æde ei exstructa condidere; multis i
ad eum ob Dæmoniacos liberatos concurrentibus. Corpus itaque sine capite ad Asclepejam delatum ab ea in suo prædio, donec desineret persecutio, sepultum est, qua cessante ecclesiam Sancto Martyri in agro Salonitano excitavit, corpore in illam comportato.

Illyricum Sacrum.

ELOGIUM III. AUCTORE

Martino Baucero S. J. in Historia inedita de Norico, & Forojulio, quæ in collegio Goritiensi Soc. Jesu asservatur, §. 94.

S. Anastasius Aquilejæ genitus, & Christi doctrinam secutus, fullonis artem profitebatur, quidquid lucri quotidiano ejus victui superfuit, egenis erogabat. Inde consequendi martyrii amore motus, Salonam Dalmatiæ urbem petiit, & in conducto diversorio complura sacræ crucis signa formavit, qua de causa sustinuit varia supplicia. Missus ad Imperatorem Anastasius, mandato Imperatoris ingenti saxo ad caput appenso, mari injicitur. Asclepeja autem Matrona Christiana cupidine habendi sacrum Martyris corpus inducta servis suis libertatem, aliaque munera pollicetur, si repertum S. Viri corpus sibi attulissent. Servi pluribus diebus per varia maris littora corpus sacrum perquirentes Africanos quosdam offendunt, qui Martyris corpus sustulerant, quod ut ab ipsis extorquerent, calumniam homicidii in Africanos confingunt, quasi ipsi virum sanctum e medio sustulissent. Africani nihil calumniam morati, caput S. Martyris a busto sejunctum, relicto sacro corpore avehunt in Africam, ibique ædem patrocinio S. Anastasii erigunt, & caput sancti Martyris eidem ædi inferunt, ubi plura miracula ejus interventu patrata ferunt. Corpus vero allatum Asclepeja primum venerata fuit, ac in suo prædio interim occuluit; inde templum patrocinio S. Anastasii in agro Salonæ conditur, in quod illatum fuit corpus S. Anastasii. Palmam martyrii S. Anastasius apprehenderat VII. Idus Septembris k 303. k

Notæ in Elogia.

a Varia est & multiplex hujus vocabuli forma: nam alias Salona, alias Solona, alias Salonæ, alias Salon dici scribique solet.

b Is erat Præfectus Dalmatiæ, & Salonæ jus dicebat nomine Diocletiani, qui cum se imperio abdicasset, jus tamen in eam provinciam potestatemque retinuerat; qua de re plura in historia Diocletiani.

c Sententiam quidem mortis in Anastasium ab ipso Diocletiano prolatam fuisse tradit scriptor prioris vitæ Anastasianæ; at Petrus Equilinus præterea affirmat ipsum Anastasium jussum esse perduci ad conspectum Diocletiani.

d Idest, ad palatium Diocletiani, quod ob amplitu-

plitudinem ac frequentiam tectorum, jure meritoque civitas appellari poterat.

e Græci in suis Menæis docent caput Anastasio abscissum fuisse, antequam in mare præceps daretur. Non igitur ejus collo, sed ejus corpori obtruncato lapis ille alligatus fuit, quo profundius in mari demergeretur. Vide caput VII. §. I.

f Populi Africæ, quæ terrarum orbis tertia pars est, non *Aphri*, sed *Afri* & scribi, & dici solent. Hos ergo Aphros distingui oportet ab Afris sive Africanis proprie dictis.

g De hac Anastasiani capitis translatione subobscure meminit Auctor primæ vitæ, cum ait *portionem* martyrii ab Afris sive Aphris illis clam retentam, alioque transvectam fuisse.

h Satellitum solertiam in perquirendis, & investigandis Christianis tam acrem, tamque assiduam, ne si voluisset quidem, diu subterfugere poterat Anastasius; multo minus vero eam declinare potuit, cum signum crucis propalam in suis ædibus insculptum in omnium prætereuntium oculos incurreret. Itaque vix unus aut alter dies intercesserat ab ejus in urbem adventu, cum deprehensus, & in vinculis conjectus est, quod satis indicat Lucas Gaudentius: *ex salutiferæ crucis signo statim agnitus ante Præsidem adducitur*.

i Tres sacras ædes per ea tempora Anastasio excitatas fuisse invenio, & omnes quidem maximis illustribusque miraculis inclytas; primam apud Afros illos corporis inventores, idest, ut nos interpretamur, in Pharia insula & urbe Dalmatiæ, quæ nunc *Liesina* dicitur; alteram in agro Salonitano, sive in prædio Asclepiæ; tertiam Aquilejæ in eo loco, ubi Anastasius artem fulloniam exercebat. Prima caput, secunda corpus Anastasii, tertia lapidem, quocum in mare projectus est, excepit.

h Erravit Baucerius in anno & die martyrii Anastasiani constituendo. Perfunctus siquidem est martyrio VII. Kal. Septembris, ut ejus Acta, & traditio Spalatensis ecclesiæ confirmant, anno autem 308., ut ostendemus cap. VII. §. 2.

CAPUT VII.

Animadversiones in Acta & Elogia S. Anastasii.

§. I.

Utrum Anastasius ille, quem Græci colunt, idem sit, atque Anastasius Fullo.

Martyrologi Latini commemorationem cultumque anniversarium S. Anastasii Martyris, alii ad 26. Augusti, alii ad 7. Septembris, alii ad diem utrumque referunt. In Martyrologio Romano bis Anastasii nomen, semel ad 7. Septembris, iterum ad diem 5. Decembris adscriptum invenio; qui formulam posteriorem cum priori, & cum notis Baronianis huic subjectis conferat, is clare perspiciat utrobique Anastasii nostri commemorationem fieri. Priori loco, idest VII. Idus Septembris, hæc formula legitur: *Aquilejæ S. Anastasii Martyris*; nota vero Baroniana eidem apposita est hujusmodi: *Fuit hic Fullo, & pro fidei merito in numerum Martyrum cooptatus est*. Posteriori autem loco idest nonis Decembris Anastasius ornatur hoc brevi elogio: *Item S. Anastasii Martyris, qui ardore martyrii, sponte se persecutoribus obtulit*. Hæc autem omnia cum nostro Anastasio Fullone Aquilejensi, ejusque Actis præclare congruunt. Mihi porro dubium non est, quin Latini omnes Martyrologi, cum nomen Anastasii diebus illis, quos supra dixi, adjungunt, unum eumdemque Anastasium spectent, isque alius non sit, nisi qui patria Aquilejensis, martyrio Salonitanus fuit, ab eaque arte, quam exercebat, Fullonis cognomentum accepit; idque vel ex loci positione, quam adjiciunt, vel ex elogio, quod illi attribuunt, facile dignosci potest.

Anastasius noster in Martyrol. Rom. bis commemoratus.

Illud in quæstione versatur, idemne sit Anastasius, quem aliis Latini, aliis Græci diebus anniversario cultu prosequuntur. Duos ipsos dies invenies apud Græcos in Menæis Anastasii Martyris commemoratione insignes; primus est 25. Octobris, hoc titulo & elogio ornatus: *Hac eadem die S. Martyris Anastasii. Hic a Tyrannis accersitus præsto fuit, & Christum verum Deum & omnium conditorem libere confessus est, omnibus obstupentibus, qui ejus constantiam intuentes, gladio caput ipsius amputarunt, & projecerunt in mare. Mulier vero religiosa sacra ejus lipsana ex profundo eduxit, quæ unguentis ac linteolis involuta in sepulchro domi suæ præparato reposuit. Ubi multæ sunt curationes, & fiunt etiamnum ad gloriam humanati Dei nostri. Amen.* Ex Men. 25. Octob. Alter dies est 5. Decembris, cui idem titulus inscribitur, sed uberius ac fusius elogium in hæc verba subjicitur: *Hac eadem die S. Martyris Anastasii. Hic Sanctus Martyr Christi Anastasius videns aliquando Sanctos Martyres a Paganis exagitatos, vexatos, ac membratim conscissos propter Dei confessionem, cum Christianus esset, & recordaretur hisce a Deo reposita bona, desiderabat & ipse æqualem currere cursum, atque eadem quidem die, inflammatum fuit cor ejus, cum toto corpore se crucis signo munivisset, ad stadium cucurrit, & in medio conventu magna voce exclamavit: Inventus sum illis, qui me non quærunt; manifestus illis eram, qui me non curabant. Omnium vero oculis in eum defixis dixit: Audite servi omnes Diaboli, audite, ego Christianus sum, & in Dominum nostrum Jesum Christum credo; Idola vestra, & adoratores eorum exsecror, & detestor; qui autem libertatem sermonis ejus contemplati sunt, obstupuerunt. Et statim in eum irruentes, vehementer flagellaverunt dicentes: hæc quidem sunt procacitatis & impudentiæ tuæ. Quoniam vero Christum adoras, neque abnegas eum, caput tuum obtruncabitur, piscibus reptilibus, & maritimis volatilibus præda fies hac die; quem statim carnifices accipientes, absciderunt caput ejus, & paullulum descendentes deorsum, projecerunt in mare*. Ex Men. 5. Decemb. Nulla videtur esse controversia, quin dies uterque ad ejusdem Anastasii cultum referatur; quemadmodum præclare docet Franciscus Maria Florentinius in notis ad Martyr. Rom. Lucens. die 26. Augusti. *In Menologio Græcorum, nullo addito passionis loco bis Anastasius Martyr recolitur die 25. Octobris, & 5. Decembris*, idque confirmat idem martyrii, idemque maritimæ sepulturæ genus.

An idem sit atque Anastasius cultus apud Græcos.

Elogium Anastasianum primum ex Men. 25. Octobris.

Secundum 5. Decembris.

Jam vero ut ad id propius accedamus, quod hujus loci, propositæque controversiæ caput est, illud inter omnes conveniat velim, unum omnino esse Anastasium, cujus nomine Latini 26. Augusti & 7. diem Septembris consecrarunt; & unum item esse, cui Græci primum VIII. Kal. Novembris, deinde nonis Decembris religiosi cultus officia persolvunt. Id porro in disquisitione venit, utrum Anastasius is, cui duos dies festos ecclesia Græca decrevit, idem haberi, dicique debeat, atque Anastasius Fullo, quem Latini duorum itidem dierum consecratione venerantur.

Anastasius, unus apud Latinos, unus apud Græcos duobus diebus adscriptus, an idem sit?

Si elogia ex Menæis Græcorum modo descripta conferas cum actis & elogiis Latinis Anastasii Fullonis, hæc cum illis partim consentiunt, partim discre-

discrepant; & rerum, quæ in utrisque narrantur, tanta est similitudo pariter ac dissimilitudo, vix ut videatur posse quidquam certum in alterutram partem decerni; utrum scilicet unus sit idemque Anastasius, qui a Græcis Latinisque scriptoribus celebratur; an vero duo sint, & alterum ab altero distingui oporteat.

Idem est Anastasius, qui diebus supra dictis colitur a Græcis & Latinis.

Cæsar Card. Baronius Anastasium e Menæis in Martyrologium Romanum transtulit, eumque, ut Græci, ad nonas Decembris affixit; nullam vero notam apposuit, unde possit dignosci, an putet hunc alium esse ab illo, cujus nomen ad diem 7. Septembris adscripserat. Franciscus Maria Florentinius in notis ad Martyr. Hieron. Lucens. die 26. Aug. haud obscure indicat sibi videri duos fuisse Anastasios, & alterum a Græcis, alterum a Latinis coli: *In Menologio Græcorum nullo addito passionis loco bis Anastasius Martyr recolitur die 25. Octobris, & 5. Decembris; hic obtruncatus in mare demergitur, quemadmodum Anastasius Martyr natione Aquilejensis ingenti lapide ad collum suspenso* &c. At Tillemontius Hist. Eccles. Tom. v. de Persec. Dioclet. art. 57. qui & Menæa Græca, & Acta Latina ante oculos habuit, & utraque inter se contulit, hæc quidem ab illis aliqua in re discrepare animadvertit, unum tamen Anastasium esse censuit, cujus martyrium utrobique describitur.

Ego igitur sic existimo unum omnino esse Anastasium, eumque Aquilejensem, de quo Græci pariter Latinique scripserint. Nam sicubi alteri ab alteris discrepant, aut facile inter se conciliari possunt, aut certe tanta non est istiusmodi discrepantia, ut cum res plurimæ ac præcipuæ in unum eumdemque Martyrem conveniant, easdem in duos distrahi oporteat. Si enim summa rerum capita spectes, quæ ab Latinis & Græcis de Anastasio narrantur, ea inter se tam similia sunt, tam apte secum ipsis consentiunt, ut vix aut ne vix quidem in duos cadere posse videantur. Primum igitur, quem Græci, quemque Latini commemorant & colunt, is ab utrisque Anastasii nomine, & Martyris titulo afficitur. Utrique eum martyrii cupiditate adeo incensum fuisse prædicant, ut se ipsum ultro in medios hostes objiceret. Eximiam ejus adversus sacrosanctam Crucem Christi religionem utrique commendant, cujus venerabili signo quasi quodam firmissimo præsidio se ipse muniebat. Illud quoque inter illos convenit, quod æque Latini & Græci Anastasium verberibus cæsum, ac deinde in mare dejectum esse testentur, ejus autem exuvias religiosissimæ cujusdam Matronæ cura operaque collectas, honorificeque conditas, & multis illustribusque miraculis insignes fuisse uno consensu affirmant. Porro tanta rerum consentiens, conspirans, continuata cognatio satis aperte ostendit unum omnino fuisse Anastasium, in quem illa omnia conveniant; & neminem fore arbitror, qui sibi persuadere queat duos habendos esse Anastasios non modo locorum, sed etiam fortasse temporum intervallo disjunctos, quibus non solum idem nomen obtigerit, sed præterea eadem ratio martyrii, eædem sanctitatis notæ, idem ordo, & mira quædam continuatio seriesque rerum, quæ martyrium vel præcedunt, vel circumstant, vel consequuntur; præsertim cum perspicue ratio reddi possit, cur Græcis Anastasium nostrum in suos Divorum fastos retulerint; quippe is, quamvis patria Aquilejensis fuerit, Salonæ tamen pro Christo decertavit, quæ quidem civitas temporibus illis ad imperium Orientis pertinebat; & Dalmatia, auctore Isidoro, prima Græcia vocabatur; ex quo factum fuit, ut Græci Anastasium inter suos Martyres annumeraverint.

Cur Anastasius Salonitanus in Fastos Græcos relatus.

Est tamen inter Latinos & Græcos aliqua de Anastasio discrepantia.

Sunt tamen quædam, ut dixi, de quibus Latini & Græci inter se dissidere videantur; ex quo colligi potest duos fuisse Anastasios, quorum alter Latinorum, alter Græcorum litteris illustretur. Sed hæc haud multa sunt, & pleraque sane levia, præsertim si conferantur cum iis, de quibus utrique scriptores inter se mirifice congruunt. Duo hic animadverti velim; alterum est, Græcis, cum de Anastasio scriberent, non id propositum fuisse, ut historiam, sed epitomam quamdam summamque rerum ab eo gestarum conficerent; ut proinde mirum esse non debeat, si multa silentio prætermiserint, veluti patriam, in qua natus est, urbem, in qua pro Christo certamen obiit, nomen Tyranni, cujus auctoritate jussuque interfectus fuit, resque aliquas vel consequentes, vel circumstantes. Alterum animadversione dignum illud est, quod cum plures auctores lingua & moribus dispares, locis ac temporibus inter se distantes, longeque sejuncti de iisdem rebus scribunt, vix fieri possit, ut omnes ubique inter se ipsi, & omnino congruant, præsertim si rebus gestis ipsimet non interfuerint, sed eas fama & auditione acceperint. Hinc plerumque accidit, ut eadem alii aliter exponant, & quædam alii referant, alii prætereant. His in hunc modum constitutis, videamus, quid tamdem sit discrepantiæ inter Latinos & Græcos, qui de Anastasio scripserunt.

Ac primum quidem, si Græcos audimus, Anastasius crucis signo se ipse obsignavit, antequam pro Christo se in discrimen capitis committeret: *Cum toto corpore se crucis signo munivisset, ad stadium cucurrit*. Men. 5. Decemb. At Latini hujusmodi signum referunt ad eam domum, quam Salonæ conduxerat, traduntque in ipso hujus ædis aditu prospectuque, & in aliis etiam frequentissimis locis multiplices cruces ab Anastasio vel insculptas, vel descriptas fuisse: *hospitium, in quo mansurus erat, signo crucis depinxit, sed & per celeberrimæ populi loca expressit signaculum Christi*. In Actis Hesychian. Sed potuit Anastasius sibimet pariter, suoque hospitio, & aliis locis crucis signum imprimere. Hoc igitur inter Græcos & Latinos interest, quod illi de cruce membris indita mentionem fecerint, de cruce autem ædibus insculpta ne verbum quidem; hi contra de cruce hospitio inscripta commemorant, de corpore eadem nota insignito non item. Nihil itaque est, de quo Latini ab Græcis discrepent, cum neutri negent, quod alteri affirmant.

Si quæ esse videtur discrepantia, tollitur.

Græci *accersitum a Tyrannis*, Latini a Paganis *ante judicem statutum fuisse* Anastasium docent. Men. 25. Octob. & Acta Hesyc. Paullo alia est superioris & posterioris loci sententia; sed neuter cum altero pugnat; nam quod Græci omittunt, Latini supplent. Anastasius primum a Satellitibus comprehensus est, raptusque ad Præfectum Salonitanum, quod apud Græcos non legitur. Deinde Diocletianus, qui per id temporis prope ab urbe in suo palatio commorabatur, illum ad se adduci jussit, id quod Latini adjiciunt, *ab Imperatore subita jussione compulsus est, ad ipsam, in qua Augustus degebat, concitus ire civitatem*. Pet. de Natal. Illud parvi refert a Tyranno *Imperatore*, an a *Tyrannis* accersitus esse dicatur; neque enim communis ac pervulgatus loquendi usus prohibet, quo minus identidem liceat, quæ singulari numero gaudent, ea plurali numero subjicere; quin immo numerorum variatio, & alterius in alterum commutatio aliquid ad venu-

venustatem & elegantiam orationi addere solet. Huc etiam pertinet, quod fortasse Galerius tum in palatio erat apud Diocletianum, sic ut duo fuerint Tyranni, quorum jussu accersitus fuerit Anastasius, ut memorant Græci; nam sæpe Galerius Diocletianum adibat, ut eum de maximis gravissimisque rebus consuleret.

Apud Græcos Anastasius verba Prophetæ usurpat, sibique accommodat: *Inventus sum illis, qui me non quærebant; manifestus illis eram, qui me non curabant*. Men. 5. Decemb. Contra vero & perquisitum a Satellitibus, & inventum tradit Auctor Anonymus in ejus Vita: *Pessimi vero Regis Ministri plateas, & quæque civitatis loca assidue circumeundo sicubi nomen Christianitatis audirent, salutiferæ crucis signum in poste Anastasii depictum invenere* &c. Item Acta Hesychiana: *Quem ministri persecutoris agnitum acceptumque ante judicem statuisse narrant*. Quemadmodum Anastasius in hostium manus venerit, alii aliter narrant; sed quod rei caput est, maximeque ad laudem Martyris pertinet, illud deprædicant utrique, scilicet voluntarium fuisse sacrificium Anastasii; quippe cum sua sponte & voluntate pro Christo se ad mortem obtulerit. Si enim Latinos audias, nemo eum impulit, ut patria relicta in medios hostes se ipse conjiceret; nemo in eum nominatim inquiri jusserat; ille ultro se prodidit, cum suis ædibus crucem insculpsit, quo quidem indicio manifestus apparuit satellitibus Christianos ad necem conquirentibus; ut vere ac proprie dici possit, non illum quidem dedita opera quæsitum, sed præter opinionem inventum fuisse. Hæc autem non modo inter se, verum etiam cum Latinis, Græcisque codicibus apprime cohærent.

Græci Anastasium ad hunc modum loquentem inducunt: *Audite servi omnes Diaboli* &c. Men. 5. Decemb. Latini nullam istiusmodi orationem commemorant, quam Anastasius ad circumfusam Ethnicorum multitudinem id temporis habuerit. Quid igitur? Num Græci aliquid falsi Anastasio affingunt, an vero eidem aliquid veri Latini detrahunt? Neutrum a nobis dici necesse est. Sed fortasse hujus martyris vitam aut elogium alii aliunde acceperant; Græci quippe nacti esse videntur alios quosdam codices, in quibus descripta erat illa conciuncula, quorum nullum exemplar in manus Latinorum fortasse venerit. Eodem pertinet, quod in Menologio Canisii, ut Florentinius in notis ad Martyr. Hieron. Lucen. die 7. Septemb. refert, plures verbis & exemplis Anastasii fuisse dicuntur adducti, ut Christianam religionem susciperent, quod apud Latinos nusquam legitur. Nempe Latini nihil hujusmodi invenerant in iis tabulis, unde Anastasii martyrium descripserunt. Nec si Anastasius plurimos ad Christum traduxit, sequitur illico eum fuisse Episcopali dignitate præditum, ac proinde eumdem oportere distingui ab Anastasio Aquilejensi; id quod suspicatus est Florentinius loc. cit. propterea quod in apographo Hieronymiano Anterpiensi sub die 7. Septembris eum Episcopum appellatum invenerat. Nam Anastasius, quamvis non esset Episcopus, poterat tamen de religione, ubi se daret occasio, familiariter, & ex æquo loco differere, ut Ethnicos ab inani superstitione ad veri Dei cultum avocaret. Præterquam quod vel ipso tacente, admirabilis illa & voluntaria ad subeundos, perferendosque cruciatus alacritas & constantia hostium animos quamvis obstinatos flectere, atque impellere potuit, ut avita superstitione repudiata, ultro se ad Christum adjungerent. Ecclesiastica historia quamplurimos nobis exhibet Martyres non illos quidem Episcopos, seu multiplici doctrina instructos, sed rudes atque indoctos de plebe homines, qui non tam disputationibus & argumentis, quam familiaribus verbis ad pietatem excitandam, populumque commovendum accommodatis, & quod caput est, miræ cujusdam fortitudinis, & sanctitatis exemplo, ingentes Ethnicorum copias non modo ad Christianam religionem amplectendam, sed etiam ad subeundum martyrium impulerint; quod nimirum, qui illorum certaminibus aderant, ita apud se statuerent, ab eo dicendi genere tam simplici, tam pio, tam remoto ab omni fuco & fallacia, a tanta vitæ morumque innocentia & sanctitate, tantaque in perferendis suppliciis constantia rectam in Deum fidem abesse nullo modo posse.

Anastasius non fuit Episcopus.

Illud vero paullo gravius est, & majoris cujusdam discrepantiæ speciem præfert. Græci quidem Anastasium ante obtruncatum fuisse perhibent, quam in mare dejiceretur: *Caput ejus amputaverunt, & projecerunt in mare;* Men. 5. Decemb. Latini autem non negant quidem caput Anastasio avulsum fuisse, sed hanc obtruncationem navicularis illis attribuere videntur, qui Martyris corpus ex aquis eduxerant; ejusque caput religionis causa secum in patriam asportaverant: *Ipsi tamen animosi viri ex Africa caput Martyris in patriam suam portaverunt*. Hæc Petrus Equilinus; eique assentiunt Philippus Ferrarius, & Martinus Baucerius. Nec videtur dissentire Auctor primæ vitæ Anastasianæ, qui creditur fuisse Hesychius; cum enim ait, *Afros sustulisse portionem martyris ipsius gratia*, his verbis nihil aliud videtur voluisse intelligi, nisi *caput Martyris*, quæ illius erat pars præcipua, quamque sejunctam a corpore Africani illi in patriam detulerunt. Cæterum Latini, cum ajunt ad ejus collum alligari jussum lapidem ingentem, satis declarant caput illi abscissum non esse, antequam in mare projiceretur. Adde, quod Auctor historiæ Slavonicæ in Latinum conversæ tradit eum in mari periisse: *Inter maris fluctus triumphans spiritum Deo reddidit*. Idem ac fere iisdem verbis confirmat scriptor tertiæ vitæ Anastasianæ. Video equidem eo me adductum, ut fateri cogar esse hic, viderique majorem inter utrosque discrepantiam, quam ut vel dissimulatione eludi, vel interpretatione aliqua adhibita componi possit; sed cum de cæteris rebus alteri cum alteris vel præclare congruant, vel facile conciliari possint, nihil profecto tanti est, ut a mea sententia desciscam, propterea quod de una tantummodo re dissideant. Nam si quis hujusmodi discrepantiam attentius perpendat, is profecto inveniet Latinos a Græcis potius narrationis ordine, quam universa re & tota sententia dissentire. Non modo in mari demersum, sed etiam obtruncatum fuisse Anastasium convenit Græcis cum Latinis; hoc inter illos discrepat, quod cum duo facta utrique narrent, alteri alterum præponunt, atque ita quidem, ut alterutros falli necesse sit. Si tamen ob hanc unam causam Divos duplicare oportet, eorum numerus magis magisque in dies augebitur, & alii ex aliis multiplicari numquam desinent. De unius vita rebusque gestis cum plures scribunt, ii sæpe ingenio inter se, & locis, & temporibus distant, Prodigii autem instar esset, si inter quos tanta est, quanta fere maxima esse potest, temporum, locorum, morum ac studiorum distantia, ii de rebus omnibus inter se omnino consentiant, nullaque de re alii ab aliis discrepent; nemo uspiam licet nolens & invitus aliquid offendat. Non cadit tanta ista consensio, & in iisdem rebus narrandis convenientia

tia in homines genere ac natura diversos, locis ac temporibus disjunctos; præsertim cum non omnes ex iisdem tabulis, quæ scripserunt, deprompserint; & sæpe populari sermoni, vulgatæque famæ standum sit, quæ plerumque res gestas aut variat, aut imminuit, aut amplificat. Quare bene agi putemus, si de rerum summa conveniat inter eos, qui in uno eodemque historico argumento versantur; si qua vero in re discrepant, si quid præposteris temporibus, aut perturbato ordine narrent, non continuo existimemus aut res, aut personas, de quibus agunt, duplicandas esse; sic ut in plures distrahi oporteat, quæ in unum, levi aliqua detractione aut variatione facta, accommodari possunt.

Anastasius primum capite plexus, deinde in mari submersus.

Mihi sane ordo iste rerum placet, quem Græci tenent, qui Anastasium prius capite diminutum, quam in mari submersum, tradunt. Nam si Latinos sequimur, nautæ illi ex Africa, cum corpus S. Anastasii integrum intactumque reperiissent, eidem caput absciderunt; quod mihi quidem nullo modo fit verisimile; habet enim nescio quid irreligiosum istiusmodi obtruncatio; non cohæret cum ea pietate ac reverentia, quam a Christianis erga Divorum corpora adhiberi decet; abhorret a communi consuetudine, ac præsertim ab ingenio & moribus illorum nautarum, quos bonos ac pios viros, & meticulosos fuisse ex historia Anastasiana intelligere possumus. Si digitum, vel etiam manum, vel aliud quidpiam hujusmodi præcidisse arguerentur, facile adduci possem, ut crederem, idque hominum piæ ac religiosæ voluntati tribuerem; sed quod in corpus sanctissimi hujus Martyris tantum sibi licere voluerint, ut nihil pensi ducerent, illud fœdum in modum deformare, eidemque amputare nobilissimam ac principem partem, in qua potissimum residet omnis humanæ figuræ species ac dignitas, id ejusmodi est, ut ab omni non modo religionis, sed etiam humanitatis sensu longissime abhorreat. Adde, quod illis neque tempus, neque facultas fuit capitis amputandi, servis Asclepiæ urgentibus, minasque intentantibus, qui eos in ipso extrahendi corporis conatu deprehensos, ab eo facinore absterruissent. Quocirca secum præclare agi putarunt, si caput Martyris, quod una cum corpore, sed ab hoc jam avulsum ex aquis eduxerant, perquisitorum oculis subductum occulere possent, atque in patriam suam referre. Haud enim famulos Asclepiæ commissuros fuisse arbitror, ut sacri illius corporis pars præcipua multoque nobilissima alio deportaretur, nisi eos nautæ illi de capite invento solerter celassent. Propius igitur a veritate aberit, qui capitis amputationem ad ipsos carnifices referendam esse censuerit; quare hi quidem truncum corporis cum capite avulso in mare projecerant; utrumque autem inventum fuit, extractumque ab Africanis illis naviculariis, qui corpus quidem, uti erat, detruncatum servis Asclepiæ tradiderunt; caput vero conditum, abditumque in carina, sibimet retinuere, ac deinde in patriam asportarunt.

Alienum ab Afris suis corpus Anastasianum obtruncari.

Lapis non collo, sed trunco alligatus.

Quod vero Latini ajunt Anastasio alligatum fuisse lapidem ingentis ponderis, id ratum ac certum haberi oportet. Hoc quippe, quamvis a Græcis tacitum prætermissumque sit, tamen ab omnibus scriptoribus Latinis summo consensu traditur, & Spalatensis ecclesiæ perpetua constantique traditione confirmatur. Spalatenses enim ex antiquo consuetudine lapidem molarem fune appensum Anastasio appingi jubent, ut sit quoddam veluti indicium & insigne ejusdem martyrii. Id adeo testantur veterrimæ S. Anastasii imagines ac statuæ, quæ etiamnum in Dalmatia visuntur. Res igitur ita se habuit. Lictores abscissum Anastasii caput cum ejusdem trunco pariter colligarunt, utrique ingentem lapidem fune membris circumducto annexuerunt, ut eo pondere altius in mare deprimeretur, neve posset e profundo emergere, & undis supernatans in Christianorum manus venire. Latini autem scriptores in hoc uno errarunt, quod putaverint lapidem illum ad collum martyris alligatum fuisse, quod fieri non potuit, cum eidem carnifices caput cervicibus absciderint, antequam eum in mare projicerent. Cur autem erraverint, id causæ fuit, quod cum fama & auditione accepissent Anastasium cum ingenti saxo in mari demersum fuisse, nihil autem de capitis obtruncatione scriptum invenirent, existimaverint funem ejusdem collo circumligatum, & fune saxum appensum fuisse; vulgo enim ita fieri solet, cum aliquis in mare vel in flumen dejicitur. Hinc factum est, ut neque putaverint eidem caput præcisum esse, priusquam in mare præceps datus esset; & illum in mari mortuum fuisse crediderint.

Cur Latini erraverint in describenda Anastasiana demersione.

Illud etiam argumentum afferri potest, cur Anastasius is, de quo Latini scripserunt, ab eo, quem Græci commemorant, distinguendus esse videatur, quod alios Latini, alios Græci festos dies Anastasii nomine consecraverint. Nam Latini quidem VII. Kal. Septembris Spalati, & VII. Id. Septembris Aquilejæ; Græci vero VIII. Kal. Novembris, & nonis Decembribus Anastasio anniversaria religionis officia persolvunt. Verum Divorum quamplurimos esse constat, quorum nomen ac memoria singulis annis iterum ac sæpius celebratur, & quidem aliis apud Græcos, aliis apud Latinos, aliis etiam apud ipsos Græcos vel Latinos diebus. Variæ quippe sunt ac multiplices causæ, ob quas martyribus, cæterisque Divis festi ac solemnes dies institui solent. Nam primum is dies sacer habetur ac religiosus, quo illi ex hac vita ad Superos migrarunt; deinde alii etiam dies interdum consecrantur, in quos vel inventio, vel translatio sacrorum lipsanorum, vel dedicatio templi eisdem constructi inciderit. Porro olim quidem Salonæ, nunc vero Spalati Anastasius solemni officio rituque colitur VII. Kal. Septembris, quod eo die mortem pro Christo obierit; Aquilejæ autem anniversarius honos eidem tribuitur VIII. Id. Septembris, quod fortassis hoc ipso die civitas illa sacras ejus reliquias Salona transvectas exceperit. Illos vero dies, quos Græci S. Anastasii nomine & commemoratione festos agunt, ex antiquis Salonæ Kalendariis descriptos, atque indidem in tabulas ecclesiæ Græcæ relatos fuisse arbitror; qui quidem dies jampridem apud Spalatenses desuetudine, & vetustate exsoleverunt, sed apud Græcos etiamnum in honore ac veneratione habentur.

Cur unius Divi cultus pluribus diebus assignatur?

Ego enim sic existimo. Corpus S. Anastasii aliquot post annis sedata persecutione, VIII. Kal. Novembris depositum fuisse, honorificeque conditum in eo templo, quod Asclepia religiosissima fœmina eidem construxit in suo prædio suburbano. Is porro dies, cujus memoria a majoribus quasi per manus tradita ad posteros pervenit, dignus Salonitanis visus est, qui solemni officio in honorem S. Anastasii celebraretur. Cum autem temporibus illis Dalmatia & Salona Orientalis seu Græci imperii finibus ac ditione contineretur, ex eo fieri potuit, ut Græci Anastasium inter suos Martyres annumerarent; & eum ipsum diem, qui Depositio Anastasii rite appellari potest, in suorum Divorum fastos relatum ejusdem anniversariæ commemorationi adscriberent.

Cur Anastasius apud Græcos 25. Octobr. colitur.

Nec desunt causæ, cur diem quintum Decembris primum Salonitani, deinde etiam Græci ad cultum

Cur etiam 5. Decembris?

S. Ana-

S. Anastasii referre voluerint; eo quippe die videtur Christiano ritu, solemnique cæremonia initiata fuisse Basilica illa, quam Salonitani intra urbem SS. Domnio & Anastasio ædificarunt, ut corpus utriusque illuc inferrent; de qua die satis multa diximus in Actis S. Domnii. Quid si in hunc diem inciderit dedicatio illius templi, quod ab illis Naviculariis Afris, (idest Phariis, ut nos interpretamur) in insula Pharia ecclesiæ Salonitanæ olim subjecta D. Anastasio conditum fuisse perhibent Latini scriptores, ut sacrum ejus caput Salonis avectum in eo pie honorificeque deponerent? Nonne hinc etiam existit causa omnino probabilis, quæ Salonitanos impellere potuit, ut nonas Decembres S. Anastasio consecrarent? Porro e Salonitana ecclesia in alias Orientis ecclesias hujus diei religio, ut supra diximus, propagata esse videtur.

Quid quod duplici hujus diei Anastasiani celebrandi consuetudinem, quæ apud Græcos etiamnum viget, ab ecclesia Salonitana repetere necesse non est, cum Græci utriusque diei colendi causam aliunde accipere potuerint. Fieri enim potest, ut Græci diem xxv. Octobris, itemque diem 5. Decembris S. Anastasio Martyri propterea dedicaverint, quod his diebus vel in ejus honorem aliqua Basilica in Oriente consecrata fuerit, vel urbes aliquæ ob singularia quædam beneficia, ejusdem apud Deum meritis ac precibus interpositis, divinitus accepta, eum sibi Patronum adoptaverint. Fateor equidem hæc veri similiora, quam vera ac certa videri, sed id, quod in præsentia contendo, satis declarant, nimirum causas varias ac multiplices esse posse, ob quas alios Latini, alios Græci dies festos eidem Anastasio decreverint; neque si in hac festorum dierum designatione inter se discrepant, continuo sequi duos fuisse Anastasios, quorum alterum Græci, alterum Latini colant.

§. II.

De Anno Martyrii.

Martyriū Anastasii an. 303. sine ratione adscriptū.

CUm omnes Latini Hagiologi martyrium S. Anastasii ad Diocletiani ætatem atque imperium summa consensione referant, nemo tamen ex antiquis Scriptoribus annum certum ac proprium designavit, cui ejusdem certamen, obitumque pro Christo mortem illigaverit. Martinus Baucerius, aliique juniores anno tertio quarti sæculi martyrio perfunctum esse existimant, sed nihil argumenti aut conjecturæ afferunt ad suam opinionem comprobandam. Ac mihi quidem ex Actis S. Anastasii, si non certo, attamen probabiliter elici posse videtur annus ille, in quem ejus martyrium satis apte conveniat. Nam primum omnium satis constat ea turbulentissima tempestate Anastasium interiisse, quæ Diocletiani edictis concitata decem ipsos annos tenuit, & longe lateque diffusa in universam ecclesiam incubuit. Ac Diocletianus quidem infenso animo se in Christianos haud obscuris indiciis jamdudum ostenderat, cum non modo nullam in eos sæviendi occasionem prætermitteret, sed eosdem etiam ad necem perquiri, & acerbissimis quibusque suppliciis mactari juberet. Sed nondum universali edicto Christianis omnibus, totique ecclesiæ extremum exitium denunciaverat. Iis ferme regionibus ejus crudelitas continebatur, in quibus ipse immorari solebat, vel quas ex itinere peragrabat, ut hisce levibus quasi præliis proludere videretur, moliri que bellum illud longe gravissimum, quod toto terrarum orbe tum demum indixit, cum Nicomediæ an. 303. instigante Galerio, impia illa decreta promulgavit, quibus sacras ædes excindi, libros divinos comburi, & quidquid usquam Christianorum erat, necari trucidarique jussit. Porro Anastasius non ante martyrium subiit, quam ejusmodi edicta conderentur, & decennis illa persecutio omnes Romani imperii provincias pervaderet. Hoc Auctor primæ vitæ Anastasianæ declarat: *Cum igitur tempore Diocletiani sceleratissimi persecutoris edictis promoveretur adversus Christianos & ageretur persecutio &c.* idemque confirmant verba illa, unde totius historiæ exordium sumpsit: *Quamvis tempore persecutionis inimicus generis humani, invidus Religioni Christianæ, triumphum martyrum memoriæ subtrahere nisus sit, ne confusus super coronas martyrum, & prostratus erubesceret in populo &c.* Quæ quidem verba haud dubie videntur alludere ad sacrilegum illud edictum de sacris codicibus comburendis, quod non solum Divinis Scripturis, sed etiam martyrum historiis exitio fuit. Nullum porro ejusmodi decretum ante universalem persecutionem Diocletianus condidisse legitur. Eodem pertinent, quæ in eamdem sententiam scripsit Auctor historiæ Anastasianæ Slavonicæ: *Hinc efferati Cæsaris edictum, per omnes terræ regiones ipsi subjectas renunciatum, Præfectis præcipiebat, ut quoscumque Christi cultores invenirent, vel illos ad Idolorum cultum perducerent, vel variis tormentorum generibus eorum corpora affecta morti traderent.* Idem atque iisdem fere verbis ac sententiis expressit Auctor tertiæ vitæ. Ex his omnibus illud perspicuum est, tum Anastasium pro Christo mortem oppetiisse, cum generalis persecutio Diocletiani effervesceret; atque ingentes Christianorum strages ubique ederentur. Itaque ejus martyrium neque constitui potest ante annum 303. quo exorta est universalis persecutio, neque prorogari ultra undecimum quarti sæculi annum, quo Galerius fædo atrocique morbo correptus persecutionis cursum inhibuit, datisque litteris ad Præfectos provinciarum, vetuit in Christianos inquiri, & omnibus religionis Christianæ retinendæ, profitendæque potestatem fecit. Galerii edictum Nicomediæ propositum fuit pridie Kalendas Majas anno 311. edictique exempla in cæteras deinceps urbes ac provincias propagata. Exinde nulla clades, nullum periculum ecclesiæ fuit, neque a Galerio, qui haud multis post diebus miserrime periit, neque a Diocletiano, quem ætas jam effæta, perdita prorsus ac desperata valetudo, & multæ præterea sollicitudines, ærumnæ, angores, metusque, a Christianis persequendis ad corpusculum animumque curandum avocarunt, id quod in ejus historia paullo diligentius exponetur. Scio equidem persecutionem Galerii edicto sopitam verius atque interruptam, quam penitus extinctam fuisse; nam ab interitu Galerii vix pauci menses intercesserunt, cum auctore Maximino bellum adversus Christianos brevi temporis spatio intermissum recruduit, sed immanissimi hujus Tyranni crudelitas iis regionibus sese continuit, quibus ejusdem imperium definiebatur, ut nihil causæ sit, cur cædem S. Anastasii conjicere oporteat in duos illos postremos redintegratæ persecutionis annos; cum neque Maximinus in Illyrico vel Dalmatia imperaverit, neque ejusdem jussu Anastasius pro religione interemptus esse dicatur. Cum igitur ab initio persecutionis usque ad Galerianum edictum octo anni & duo præterea menses effluxerint, unum ex his designari necesse est, quo cum martyrium Anastasii copuletur.

Post indictam persecutionem universalem Anastasius martyriū subiit.

Martyriū Anastasianum con-

Diocletianus post persecutionem indictam annos omnino duos imperavit, quibuscum congruere nequit

gruere nequit cum 1. vel 2. anno persecutionis.

quit martyrium S. Anastasii. Bis quidem intra illud biennium Salonam ex itinere adiit; semel intra finem anni 303. cum scilicet post æstatem in Orientis provinciis peragrandis transactam profectus est Romam, ut in ea urbe cum Maximiano Herculeo vicennalia XII. Kal. Decembris celebraret, ac de Persis cæterisque hostibus debellatis triumphum ageret; iterum anno insequenti, cum post nonum Consulatum Ravennæ initum, & aliquot urbes Italiæ perlustratas Salonam venit sub veris initium: in hac autem cum uno mense alterove commoratus esset, in Pannoniam discessit, inde profectus æstatem omnem, ut ait Lactantius, *per circuitum ripæ strigæ* idest Danubianæ transegit. Mense Novembri Nicomediam pervenit, & gravi periculosoque morbo in extremum vitæ discrimen adductus, non antea urbem illam reliquit, quam creatis novis Augustis, & Cæsaribus imperio se abdicavit Kalendis Majis an. 305. Itaque Diocletianus tum primo anni 303. tum altero anni 304. mense Augusto Salonæ aberat. Cum neutro igitur illius biennii Augusto colligari potest martyrium Anastasii, quod in diem 26. hujus mensis incidit, & Diocletiani præsentiam requirit. Præterea ex historia Anastasiana intelligi potest Anastasium martyrii potiundi cupidum eo tempore Salonam adiisse, cum Diocletianus apud eam urbem non ita versabatur, quasi illuc ex itinere divertisset brevi abiturus, sed cum ibidem post imperium depositum sedem jam stabilem, & domicilium certum habebat: *Divino Spiritu afflatus*, (ait Scriptor Slavonicæ, ut vocant, Legendæ) *patrios fines ac propriam Aquilejæ urbem deserens ad totius Dalmatiæ Metropolim, videlicet Salonas alacriter pervenit, eo quia barbarum Fidei Christianæ Tyrannum illa in urbe versari præsenserit*. Sed Auctor primæ Vitæ, itemque Petrus de Natalibus satis clare indicant tum Diocletianum in eo palatio habitasse, quod sibi magnificentissime prope Salonam exstruxerat, neque ante imperium dimissum incolere cœperat. Nam qui priorem vitam descripsit, ait fuisse *Diocletianum persecutorem in alia positum*, idest commorantem, *civitate*; Petrus vero docet Anastasium Salona illuc perduci jussum, ubi degebat Diocletianus: *Ab Imperatore subita jussione compulsus est ad ipsum, in qua Augustus degebat, concitus ire civitatem*. Vides, quemadmodum uterque Diocletiani domicilium ab urbe Salonitana non solum distinxerit, sed etiam spatio haud ita longo interjecto disjunxerit? Quid porro est aliud *degere* alicubi, nisi locum aliquem non diversandi, sed habitandi causa incolere, vel certe diu hærere commorarique in eodem loco? Nec vero inepte Diocletiani palatium exstructum ea molitione sumptuque, ut omnem Romanorum in eo genere magnificen-

Cur Palatium Diocletiani civitas dicitur.

tiam superaret, civitas appellatur, quippe quod in mirandam amplitudinem longe lateque porrectum, fossa, mœnibus, propugnaculis in modum urbis undique cingebatur, erant viæ rectæ transversæque, quibus ædificia distingui solent, & pulcherrimæ porticus, & forum, & curia, & officinæ, & ædes sacræ, & præterea habitabatur frequentissime, ut nihil omnino deesse videretur, quod in magna & bene constituta civitate desiderari posset. Ab eo igitur biennio, quod post indictam

Neque idē martyrium conferri potest in alterutrū ex tribus proximis annis.

persecutionem proxime evolutum est, secludamus necesse est martyrium S. Anastasii. Sed neque revocari potest vel ad an. 305. cum Diocletianus post relictum imperium in Dalmatiam secessit, vel ad sextum annum aut septimum hujus sæculi, cum Severus primum Cæsar, deinde Augustus rerum in Italia potitus est.

Nulla res alia, nisi incredibilis quædam martyrii cupiditas Anastasium impulit, ut Aquileja relicta Salonam petere contenderet. Id enimvero Latini Scriptores summo consensu tradunt. Itaque cum Anastasius Salonam migrandi consilium cepit, ecclesia Aquilejensis, defervescente hostium furore, aliquid pacis otiique nacta paullulum respirabat, cum contra Salonæ omnia Christianis infesta essent, alioquin nihil causæ fuerat, cur Anastasius Salonitanam Aquilejensi palæstræ præferret; nam quod tandem consilium fuisset, quod domi habebat, id alibi quærere, & præsentem oblatamque martyrii occasionem defugere, ut spem ejusdem adipiscendi longinquam ac dubiam sequeretur? Hoc apertissime docet Auctor tertiæ vitæ: *Divinitus inspiratus confinibus, & propria urbe relictis, quod lenem in ea senserat persecutionem, totius Dalmatiæ principem alacer venit Salonam*. Sed quamdiu regnavit Severus in Italia, quæ concessu Constantii eidem cum Africa obtigerat, adeo nihil in his regionibus de acerbitate persecutionis remissum est, ut hæc potius, Severo auctore, & multo acrius exarserit, & majores fortasse, quam antea Christianorum strages fecerit. Is quippe Constantii Chlori Augusti, cujus erat Cæsar, cuique obsequi debuerat, mitem in Christianos ac propensam voluntatem nihil pensi habuit; totum se ad arbitrium & nutum Galerii accommodaverat, cui Cæsareum, ac deinde etiam Augustale imperium acceptum ferebat. Cum autem intelligeret, nullam ab se cumulatiorem gratiam Galerio referri posse, quam si ad Christianum nomen delendum una cum ipso suos omnes conatus conjungeret, in id toto, ut ajunt, pectore incubuit, ut Christianos ubique ferro atque igne persequeretur. In Aquilejenses autem hoc vehementius odium suum effundebat, quo propius illa civitas ac regio aberat ab Illyrico, idest ab Galerii ditione, & propinquior erat Dalmatiæ, quo identidem Galerius ad invisendum consulendumque Diocletianum se conferebat. Et quamquam Severus reipublicæ causa plerumque ab ea urbe abesset, nihilo tamen segnius Præfecti ac Magistratus jussu ejusdem in Christianos sæviebant. Severi autem crudelitas vel ex eo dignosci potest, quod Romæ Artemiam sororem suam, ut in hujus Actis dicemus, Cyriacum, Largum, Smaragdum, ac plures alios religionis causa interfecerit, mense Martio, an. 306. Anno eodem mense Julio Constantius Eboraci in Britannia diem obiit. Hujus in locum Galerius substituit Severum jure ac titulo Augustali donatum. Romæ autem Maxentius Herculei filius a Prætorianis militibus Imperator appellatus est mense Novembri, qui ut Christianos ad suas partes alliceret, initio simulavit se illis favere, ac persecutioni modum adhibuit; sed ejus simulata in Christianos indulgentia iisdem sane angustis terminis circumscripta, quibus tum definiebatur Maxentianum imperium, sese continuit intra Apenninum Galliamque Cisalpinam, quæ ad Severi ditionem pertinebat. Galerius anno 307. contra Maxentium cum exercitu misit Severum, qui repente ab omnibus suis desertus Ravennam confugit; eumque, haud multo post, perjurio deceptum Maximianus Herculeus jugulari jussit. De fuga & nece Severi cum ad Galerium tristes nuncii venissent, is cum ingentibus copiis, quam celerrime potuit, in Italiam contendit. Antequam urbem obsidione cingeret, frustra Maxentium generum suum per legatos monere atque hortari institit, ut precibus potius adipisci, quam armis sibi vindicare imperium vellet. Sed contemptus, & a plerisque suorum destitutus, dedecoris atque ignominiæ plenus in Illyricum rediit, cum omnes Italicas

licas regiones, per quas iter habuit, fœdum in modum devastasset. Tum vero, cum Italia universa in jus potestatemque Maxentii migrasset, ut cæteræ Italicæ, sic etiam ecclesia Aquilejensis a persecutione paullisper quievit. Per ea tempora etiam Africanæ ecclesiæ pacem redditam fuisse per Maxentium Imperatorem totius Africæ potitum testatur Optatus lib. I. contra Parmen. *Tempestas persecutionis peracta & definita est, jubente Deo, & indulgentiam mittente Maxentio, Christianis libertas est restituta.* Sed cum ignominiosa illa Galerii fuga, ejusque in Illyricum regressus accidisse nequeat, antequam æstas anni 307. in exitum vergeret, in utraque enim Severi & Galerii Italica expeditione multos menses consumptos fuisse oportet, ex eo fit, ut mense fere Septembri totius Italiæ dominatus ad Maxentium pervenerit, & eodem itidem mense pax ecclesiæ Romanæ per Maxentium data in omnes Italicas ecclesias extendi cœperit. Maxentius enim, quam superiore anno susceperat, boni mitisque in Christianos principis personam etiam post Galerii fugam aliquamdiu retinuit, ut scilicet Italiæ universæ dominationem recens partam simulata illa in omnes benevolentia sibi firmaret. Quare ante mensem Septembrem hujus anni 307. nondum Aquilejæ persecutio deferbuerat, Præfectis ac Magistratibus Imperatorum decreta in Christianorum perniciem sedulo exsequentibus. Si ergo tum Anastasius Salonam venit, cum illic vehementior, quam Aquilejæ persecutio sæviret, neque illius e patria discessus, neque Salonitanum ejusdem martyrium, quod in 26. Augusti diem incidit, congruere potest cum anno septimo quarti sæculi, quo quidem anno usque ad mensem Septembrem nihilo mitius Aquilejæ, quam Salonæ Christiani divexabantur. Præterea Diocletianus exeunte Augusto anni 307. Salonis fortasse aberat, quem scilicet Galerius vel accersiit, vel secum duxit Carnuntum in Pannoniam, ut Comitiis interesset, & Cæsaream atque Augustalem Licinii creationem auctoritate sua comprobaret. Quamvis enim hujusmodi Comitia habita non fuerint ante III. Idus Novembris an. 307. potuit tamen Diocletianus duobus vel tribus mensibus, antequam Licinius Cæsar & Augustus crearetur, in Pannoniam se conferre accersitu Galerii, qui ejusdem consilio temporibus illis difficillimis indigebat, eumdemque rerum ibidem decernendarum auctorem & approbatorem fieri volebat, vel fortassis ipsemet Galerius e fuga Italica Salonam adiens, illum in Pannoniam secum adduxit.

Sub Maxentio pax ecclesiæ Occidentalis,

etiam Aquilejensis,

Sequitur annus octavus quarti sæculi, quo cum haud inepte componi posse mihi videtur martyrium S. Anastasii. Toto fere illo anno pax, annuente Maxentio, & quies fuit ecclesiæ Aquilejensi, nisi si quid turbatum esset vel Prætorum improbitate, vel tumultu populari, unde identidem periculi vel damni Christianis ingruebat. Contra vero Salonæ nihil tutum Christianis erat, vivo ac præsente Diocletiano, qui post depositum imperium, una cum totius Dalmatiæ dominatu in Christianos Dalmatas animadvertendi sæviendique potestatem retinuerat, ut dicturi sumus in historia Diocletiani. Cum igitur Aquilejæ vel nulla, vel admodum lenta esset persecutio, Anastasius martyrii cupidus Salonam properavit, in eaque urbe cum se ipse hostibus prodidisset, comprehensus, variisque cruciatibus extortus, jubente Diocletiano, capitalem sententiam subiit VIII. Kal. Septembris. Nec vero martyrium Anastasii videtur posse differri in annos posteriores. Nam Maxentius intra finem vergentis anni 308. boni mitisque Principis personam, quam ad tempus induerat, deposita omnes ac potissimum Christianos acerbissime divexare cœpit, cum persecutionis initium fecisset a Marcello sanctissimo Pontifice, quem ad publica jumenta curanda in stabulum conjecit, ubi fame, siti, ac pedore confectus anno insequenti, mense Januario, ad Superos emigravit; nullum autem sævitiæ suæ modum adhibuit, antequam anno 312. mense Novembri victus a Constantino, prolapsusque in Tiberim miserrime interiit. Verisimile autem est Aquilejam pariter cum universa Italia, ut imperio, sic persecutioni Maxentianæ obnoxiam fuisse. Illos vero minime audiendos censeo, qui Maxentium e numero persecutorum eximunt, contra quam veteres docent, Orosius, Optatus, & præsertim Lucifer Calaritanus, qui in l. I. pro Athanasio Neronem & Maxentium simul jungit, eosque uno nomine *Persecutores* appellat. Quamvis autem in omnes promiscue suam crudelitatem expromeret, dubitari tamen non potest, quin Christianos, ut erat ethnicæ superstitioni addictissimus, majori, quam cæteros, odio prosequeretur. Quare cogitanti mihi temporum illorum vicissitudines, & calamitates, nullus videtur alius esse annus, quocum aptius cohæreat martyrium S. Anastasii Fullonis, quam annus Christi 308. cum persecutio Aquilejæ quidem indulgentia Maxentii deferbuerat, Salonæ autem ab Diocletiani præsentia & crudelitate vehementer exardesceret.

In an. 308. perbelle quadrat martyrium Anastasii.

§. III.

Unde orti profectique Nautæ illi, qui Afri dicuntur in Actis S. Anastasii.

Existit hoc loco quæstio subdifficilis, quidnam hominum essent illi Afri, cujusve generis, qui corpus S. Anastasii eductum aquis sustulerunt, sive ubinam gentium reperiatur Africa illa, unde hi homines profecti ad Salonitana littora appulisse dicuntur. Nam si quis contenderet hujus Africæ vocabulo amplissimam illam regionem intelligi oportere, cui Geographi, cum orbem terrarum universum in quatuor partes distribuunt, tertium locum assignant, is profecto hominum fide & credulitate abuti, remque nullo modo credibilem afferre videretur. Hæc quippe sententia nihilo propius abest a verisimilitudine, quam ab Africa Dalmatia distat. Quid enim causæ excogitari potest, cur nautæ illi haud ita magno navigio, inde usque ab Africa in Dalmatiam transmitterent? prætérquamquod satis apparet illos & indigenas fuisse, quippe qui & locorum, & rerum ibidem gestarum haud ignari videantur esse, & ex eo ferme hominum genere, qui aut piscatu victum quæritant, aut portorii sive commercii causa ex insulis ad continentem oram assidue commeant.

Afri, quorum mentio in Actis Anastasii quinam?

Cum Africam vulgo dicimus, huic vocabulo subjici solet ingens terrarum tractus, & complexio multarum provinciarum, ex quibus pars Orbis tertia conflatur, quæ quidem ab Oriente Ægyptum attingit, a Septemtrionibus mari mediterraneo terminatur, ab Occidente & Meridie Oceano circumluitur. Sed duæ præterea sunt regiones, altera in Asia minori, altera in Dalmatia, quæ sive nominis proprii depravatione, sive ex placito Geographorum, sive aliis de causis, Africæ vocabulo afficiuntur. Africa Asiatica inter illas provincias locum obtinet, quæ Asiæ Minoris sive Anatoliæ finibus continentur. Hæc quidem communi proprioque nomine dicitur Phrygia, sed eamdem in aliquibus monumentis antiquis Africam appellatam inve-

invenies. Huic vocabulo Phrygia subest in Actis S. Petri apud Conradum Janningum tom. VI. die 29. Junii, ubi describitur ratio itineris, quod Princeps Apostolorum e Pannonia in Syriam habuit. Nam provinciis Pannoniæ & Syriæ interjectis, quas ille ex itinere adiit, Africa idest Phrygia annumeratur. In Martyrologio Hieronymiano Lucensi Hierapolis civitas. S. Philippi Apostoli martyrio insignis, semel atque iterum in Africa collocatur: *x. Kal. Madii. In Africa Jerapoli Natalis S. Philippi Apostoli. Kalend. Madii . . . In Africa Hierapoli Natalis Sanctorum Philippi & Jacobi*. Idem legitur in Auctariis ad Adonem apud Mosandrum, itemque apud Rosweydum: *x. Kal. Maji. In Africa civitate Hierapoli Natalis S. Philippi Apostoli*. Constat autem in Africa magna & proprie dicta nullam esse urbem, cui nomen fuerit Hierapoli; Hierapolim vero, quam Philippus Apostolus martyrio suo nobilitavit, inter urbes Phrygiæ ab antiquis Geographis recenseri perspicuum est. Itaque non est dubium, quin Phrygia interdum Africæ nomen subierit. Franciscus Florentinius in suis ad Martyrologium Lucense Commentariis hunc locum corrigendum, & pro *civitate Africæ*, *civitatem Phrygiæ*, *sive Asiæ*, ut legitur in aliis Hieronymianis exemplaribus, substituendam putat: hanc vero causam esse ait, cur sibi lectionem illam improbandam censeat, quod eam ex depravatione vocabuli derivatam esse existimet; librariis quippe vitio vertit, quod per incogitantiam atque inscitiam primum ex Phrygia *Friciam*, ex *Fricia Africam* vel adjectis vel immutatis litteris effinxerint. Cæterum sive Amanuensium errore vocabulum *Africa* pro *Phrygia* illuc irrepserit, sive de Geographorum consilio ac sententia eodem invectum fuerit, dubitari non potest, quin Phrygia in antiquis monumentis nonnumquam Africæ vocabulo subsit; quæ quidem cum ad Asiam pertineat, rite appellari potest *Africa Asiatica*.

Africa Asiatica eadem ac Phrygia.

Africa Dalmatica, ut nobis videtur, est insula quædam maris Adriatici, frequens olim ac nobilis Græcorum colonia, quæ ab ora Spalatensi millia passuum fere 17. in Meridiem distat. Hanc Itali *Liesinam*, Slavi *Huar*, Latini vero Græcique *Phariam* appellant. Postremum nomen accepit a Pariis Græciæ populis, qui inde usque a temporibus Dionysii Syracusiorum Tyranni ex Paro insula maris Ægæi in hanc insulam commigrarunt; a quibus ibidem & coloniam celeberrimam constitutam, & urbem munitissimam conditam ferunt. Ac primum quidem *Paria*, deinde vero aspiratione interjecta, Pharia dici cœpit. Porro satis constat Dalmatis atque Illyricis hunc morem fuisse, sive a Græcis, sive aliunde acceptum, ut propriis urbium, atque oppidorum vocabulis, quæ ab consonanti littera initium ducerent, vocalem A interdum præponerent. Hinc factum est, ut pro Spalato *Aspalatum*, pro *Lissa Alissam*, & deinde *Alexiam*, pro Salona *Assalonam*, pro Sciscia *Ascisciam* dicere consueverint; ut omittam alia id genus exempla quamplurima, quæ passim in Onomastico Illyrico occurrunt. Ad hanc normam, & consuetudinem ex Pharia in Aphariam facta est commutatio. Cum autem nullum ferme sit in antiqua Geographia vocabulum, quin barbaries, & inscitia depravaverit, Apharia duobus litteris intermediis exemptis contrahi cœpit, appellarique *Aphra*, vel *Afra*; hujus autem corruptæ vocis originem cum vulgo existimarent deductam fuisse ab Africa, unde Afri denominantur, consequens fuit, ut *Africam* pro *Afra* varietatis causa substitui posse putaverint. Ita Pharia cum semel a primigenia forma descivisset, ex aliis in alias ejusdem vocis conformationes immigravit, eoque demum res processit, ut ne specie quidem antiqui vocabuli retenta, *Africa* nomen apud aliquos subierit. Ad eumdem modum qui primum Pharii dicebantur, deinde Apharii, tandem etiam Afri, & Africani appellari cœperunt. Petrus Equilinus lib. 7. cap. 36., cum in Actis S. Cyriaci Diocletianum ex *partibus Aphricæ* rediisse scripsit, intelligendus esse videtur de Africa Dalmatica, unde tum Diocletianus Romam reversus est; & jure dubitari potest, an unquam Diocletianus adierit Africam, quæ ad imperium Occidentale Maximiani Herculei pertinebat. Vide, quæ dicturi sumus in historia Diocletiani. Suspicio itidem est sub Africæ vocabulo latere Phariam, sive Africam Dalmaticam in Actis S. Mauri Martyris apud eumdem Petrum Equilinum lib. x. cap. 93. Nec vero qui ex Phrygia Africam factam esse meminerit, huic incredibile videri poterit, ex Pharia quoque Africam fieri potuisse. Hoc autem constituto, admodum verisimile est Africam illam, cujus mentio facta est in historia S. Anastasii, ipsam esse insulam Phariam, quæ Salonis haud longe abest, cuique ex depravatione vocabuli Africæ nomen obvenerit. Hinc proinde oriundi erant, profectique illi navicularii, qui corpus S. Anastasii e mari sustulerunt. Huc venerandum illius caput translatum fuit, hic denique templum eidem perinsigne conditum, quod Deus multis præclarisque miraculis illustravit.

Africa Dalmatica idest Pharia.

Afri inventores corporis Anastasii, ex Pharia.

Nam qui navicula illa oram Salonitanam circumibant, ut corpus S. Anastasii undis submersum perquirerent & extraherent, ii & maris illius altitudinem exploratam habuerint, & Salonitani sinus latebras omnes, recessusque intimos, quibus se occulere, ac tecti tutique esse possent ab Ethnicorum oculis atque insidiis, probe noverint necesse est. Neque illos ignorasse arbitror de nece Anastasio illata, eodemque in mare projecto, quippe qui eo consilio videntur illuc navigio venisse, ut sacras reliquias colligerent, atque in patriam referrent. Id quippe ex historia Anastasiana intelligi potest, ubi dicuntur Afri illi haud aliter, nisi timore injecto adduci potuisse, ut corpus Anastasii servis Asclepiæ redderent; & sibi *portionem martyrii*, sive caput Martyris, religionis causa retinuisse; unde apparet illos non casu, sed consilio illuc ad colligendas Anastasii exuvias venisse. Ex quo sane perspicitur illos a propinquis ac finitimis insulis profectos fuisse, ad quos nuncii de martyrio Anastasii celerrime pervenerint; quique sinus illius naturam latebrasque omnes penitus nossent, cum sæpe tractu illo maritimo commercii causa ultro citroque commeare solerent. Hæc porro, ut in eos optime quadrant, qui Phariam insulam incolebant, ita longissime abhorrent ab Africanis proprie dictis, qui ab Dalmatia longe gentium aberant, ut neque de interitu Anastasii tam celeros nuncios accipere potuerint, neque iis locis se committere auderent, quos antea non probe cognitos & exploratos habuissent; cum enim incerti essent, ubi corpus mari submersum lateret, & ignorarent sinus illius mæandros flexusque, quibus se occultare possent, periculum fore videbatur, ne forte, dum hac illac sine duce atque indice errantes, vagique discurrerent, ab Ethnicis id, quod erat, suspicantibus deprehensi in vincula conjicerentur.

Qui tertiam vitam S. Anastasii litteris mandavit, Afris illis notam quamdam apposuit, unde illorum genus ac patria dignosci queat. *Invenere*, inquit, *Omnipotentis nutu nautas quosdam genere Afros, a velocitate (ut ajunt quidam) sumentes nomen, qui Sancti Martyris corpus jam ex aqua levabant*. Afros ma-

gnæ illius Africæ populos nusquam invenies apud veteres nomen a *velocitate* mutuatos esse; contra vero Afros Dalmatas, Liburnos communi quondam vocabulo appellatos ferunt, quod ad piraticam faciendam miræ celeritatis navigiis uterentur. *Dicta est Dalmatia*, inquit Archidiaconus cap. I. Hist. Salonit. *etiam alio nomine Liburnia, a quodam genere navis piraticæ, quæ in usu erat apud illos*. Ejusmodi *navium agilitate Actiaco prælio Augustum victoriam consecutum* fuisse memorat Historicus Dalmata de Regno Dalm. lib. I. cap. V. In eo quidem erravit scriptor tertiæ vitæ Anastasianæ, quod populos illos a velocitate Afros dictos fuisse existimaverit; cum a celeritate navium, quibus utebantur, non Afros, sed Liburnos vocatos alii tradant; sed cum eisdem *velocitas* attribuitur, ex ea nota dignoscamus licet Afros Dalmatas, seu Liburnos, qui velocitate ad cursum maritimum vel plurimum valebant. Afri autem Dalmatæ, seu Liburni aut nulli fuerunt, aut eo nomine intelligi oportet Pharios insulares, quibus itidem, ut cæteris Liburnis, in usu erat idem genus navigiorum.

Caput Anastasii nunquam in Africa usque proprie dictum deportatum. Præterea caput S. Anastasii, quod Africani illi secum in patriam avexerant, in urbem Spalatensem multis post ætatibus relatum fuit; ejusque translatio revocanda nobis videtur ad initium sæculi XIII. Porro nemo est, quin sciat, quam multas populationes cladesque a Barbaris cujusque generis magna illa Africa per annos fere nongentos pertulerit. Nam primum Vandali vertente quarto sæculo, postea Saraceni, & cuncta fere Barbaries in eam regionem effusa, cum agros & urbes, tum præsertim sacras ædes, & augustissima quæque Catholicæ religionis monumenta ferro & igne usque adeo vastavit, ut nihil intactum, nihil inviolatum reliquerit. Non est autem verisimile, ut cum annos prope nongentos tam multis fœdisque tempestatibus Africa jactaretur, & tanta rerum omnium jactura facta fuerit, ex communi illo naufragio caput S. Anastasii evaserit, sic ut integrum atque incolume principio venientis sæculi XIII. Spalatum referri potuerit. Adde, quod, cum constet venerabile illud caput jamdiu servari colique in æde Cathedrali Spalatensi, nullæ tabulæ, nulli scriptores extant, qui perhibeant illud ex Africa in Dalmatiam allatum fuisse; nec sane intelligo, qui fieri potuerit, ut vel Spalatenses a populis tam longe disjunctis sacras illas reliquias repeterent, vel inventus fuerit, qui eas e remotissimis illis regionibus in Dalmatiam usq; adveheret, cum jamdudum Saraceni Mahometis impii cultores, omnibus Christianæ religionis vestigiis abolitis, ibidem rerum potirentur.

Huc accedit, quod anno octavo quarti sæculi, cum Anastasius martyrium subiit, Africanis ostium maris Adriatici interclusum fuisse videatur. Africa enim sub potestatem ditionemque Maxentii concesserat, quo cum superiore anno bellum gesserat Galerius, & adhuc de imperio contendebat. Cum autem Galerius obtineret Illyricum, dominatumque maris Adriatici, necesse est Africanis nihil omnino commercii tum fuerit cum Illyriis Dalmatisve, quin immo omnis ora maritima Dalmatica, ipsæque fauces Adriatici sinus, Galerii classibus ac præsidiis ut obsiderentur, temporis illius bellique ratio postulabat, ne qua hostibus Africanis aditus pateret. Fieri ergo non potuit, ut qui profecti essent ex hostium regionibus, iidem inermes, & navicula nullo bellico apparatu instructa invecti, non solum in Adriaticum mare pervaserint, sed etiam ipsum Salonæ sinum, oramque nemine prohibente subierint. Ex quo fit, ut Africani illi, de quibus in historia S. Anastasii fit mentio, orti profectique fuerint non ex magna illa Africa tertia orbis parte, sed ex insula Pharia, quæ interdum Africæ vocabulo appellata est. Quare ut paucis omnia complectar, cum intra ostium maris Adriatici Africam quamdam minus proprie, & vel antiquis Geographorum Lexicis, vel ex depravatione nominis dictam habeamus, eamque, ut ita dicam, domesticam, & Salonæ propinquam, unde nautæ illi in Salonitanum sinum trajecerint, ut reliquias S. Anastasii colligerent; quid, oro, causæ est, cur eorum originem ac profectionem inde usque ab Africa longissime a Dalmatis disjuncta repetendam esse arbitremur?

CAPUT VIII.

De Translationibus S. Anastasii.

§. I.

De prima Translatione ex agro ad urbem Salonitanam.

Ab interitu S. Anastasii quinque anni intercesserant, cum Christiani nominis hostibus sublatis, & pace ecclesiæ reddita, Asclepia pari generis claritate, ac vitæ sanctimonia mulier, ejusdem corpus, quod domi suæ conditum ad eam diem celaverat, intulit in eam ædiculam, quam ipsamet in suo prædio suburbano religiosius fortasse, quam magnificentius ad ejusdem honorem Deo Optimo Maximo exstruxit. *Supradicta autem fœmina beatissima, rata, quod tantum munus a Domino meruisset accipere, celavit paullulum corpus, donec persecutionis conquiesceret furor. Deinde Basilicam fecit, & beatum Martyrem in Salonitano territorio collocavit*. Ex prima ejus vita. *Christi Martyrem parvo tempore occultavit; exinde persecutionis quiescente procella, eadem illustris matrona Aschlipia Salonitano in prædio construxit ecclesiam, in qua Dei Martyrem honorifice, ut decuit, collocavit*. Ex Auctore tertiæ vitæ Anastasianæ. Templum Anastasianum, quod ædificavit Asclepia, longe illud quidem aberat ab ea forma & magnificentia, quæ Basilicam decet; vocatur tamen Basilica, propterea quia id nomen interdum promiscue & communiter omnibus locis Deo sacratis attribui solebat. Nam etiam Optatus lib. I. contra Parmenianum omnia Romanæ urbis templa, cujuscumque essent formæ ac magnitudinis, Basilicas appellavit. Ejus porro sacelli ne vestigia quidem usquam extant, unde aut situs dignosci, aut illius figura describi possit. Multis deinde annis interjectis venerandum illud depositum e suburbio Salonam invectum fuisse constat; quippe cum Spalatenses post patriæ excidium non aliunde illud, nisi e Salonæ ruinis in novam urbem ab se conditam transtulerint, ut paullo post declarabimus. Primam igitur S. Anastasii translationem ex agro Salonitano, & prædio Asclepiæ in urbem Salonæ factam esse dicimus. At non facile est hujusmodi translationis tempus constituere, cum de hac ne verbum quidem fecerint, qui vel Acta S. Anastasii scripserunt, vel eumdem suis elogiis ornarunt. Verum quod ab illis tacitum ac prætermissum est, id ex historia secundæ translationis sane probabiliter colligi potest. Quod enim Spalatenses post excisam Salonam S. Anastasium penes arcam S. Domnii conditum subter rudera urbis eversæ invenerint, id argumento est non improbabili utrumque eodem fere tempore & Salonam delatum, & ibidem sepultum fuisse. Huc Salo-

Corpus S. Anastasii e domo Asclepiæ in templum agri Salonitani illatum.

Prima translatio ex agro in urbem Salonitanam.

igitur revocare oportet, quæ de corpore S. Domnii Salonam advecto satis diligenter a nobis exposita sunt.

Postquam debellatum fuit cum Tyrannis ecclesiæ hostibus, Constantinus Magnus nihil habuit antiquius, quam ut Christi cultum & religionem, quibuscumque posset rebus ac subsidiis perquam studiose ornaret atque defenderet. Inter cætera, quæ ad ecclesiæ vel præsidium, vel ornamentum pie constituit, illud imprimis præclarum, ac Deo sanctisque martyribus perhonorificum, quod edicto sanxit, ut Christianis liceret sacras ædes collapsas restituere, & novas etiam, easque veteribus magnificentiores a fundamentis excitare. Per ea tempora Basilicam SS. Cosmæ & Damiani Salonæ ædificari cœptam esse; eaque demum perfecta & ornata corpus S. Domnii in urbem illatum, & in hujus Basilicæ sacello ad id sumptuose eleganterque constructo conditum fuisse diximus. Itaque cum admodum verisimile sit, eodem tempore Domnium pariter ex insula Pharia, & Anastasium ex prædio Asclepiæ in urbe receptos esse, utriusque translatio intra finem quarti sæculi contigisse videtur. Quamvis enim Constantini Magni edictis atque interdictis & audacia Ethnicorum compressa, & Christianorum incolumitati satis cautum esse videretur, adhuc tamen sæpe confligendum erat cum Ethnicis magistratibus ac Dynastis, qui populorum Idola colentium viribus freti negotium haud leve identidem Christianis facessere solebant; & præterea sub idem tempus exorti sunt Ariani, qui post interitum Constantini Magni, Imperatorum gratia & favore subnixi, dici vix potest, quantas ecclesiæ clades intulerint, quam acerbe crudeliterque Catholicos ubique vexaverint. Nec vero inter eos tumultus Salonitanis otiosis ac pacatis esse licuit, quinimmo hoc vehementius ecclesiam illam exagitatam fuisse arbitror, quo propius aberat a Pannonia, ubi Valens & Ursacius impietatis Arianæ antesignani dominabantur, & qua plurimum valebant apud Constantium gratia, & auctoritate, ad hæresim propagandam abutebantur. Ex quo fit, ut Salonitani in ea rerum ac temporum perturbatione nihil minus, quam de Basilicis vel ædificandis, vel quas exstruere cœperant, absolvendis cogitaverint; quippe gravioribus curis exerciti, in eo toti erant, ut ingruentia sibi ac religioni pericula propulsarent. Extincto Valente, qui Arianorum Imperatorum ultimus fuit, idemque non minus impense Arianos fovit, quam acerbe Catholicum nomen in Oriente afflixit, tum demum externis domesticisque hostibus compressis pax undique ecclesiæ fuit; quæ ut diuturna esset, ut nihil periculi, nihil insidiarum haberet, Imperatorum, qui deinceps consecuti sunt, pietas ac religio perfecit. Porro Valens interiit anno Christi 378., eoque defuncto Gratianus optimis quibusque Principibus annumerandus, Theodosium genere Hispanum haud bellica virtute, quam fide ac religione illustriorem in imperii societatem adscitum Orienti præposuit. Postquam igitur pace & otio ecclesiæ parto Catholici erigere animum ac respirare a diuturna clade ac metu cœperunt, tum maxime Salonitanorum cura & cogitatio versa est ad sacras ædes excitandas vel perficiendas; inter quas amplitudine ac magnificentia eminuit Basilica SS. Cosmæ & Damiani, cujus aliqua vestigia inter ruinas veteris Salonæ etiamnum extare perhibent. Ubi vero hujusmodi templum ad fastigium perductum fuit, expletumque omnibus suis numeris ac partibus, & insuper Christiano ritu, & sacris de more cæremoniis dedicatum, tum denique Clerus populusque Salonitanus corpora SS. Domnii & Anastasii insigni pompa ac celebritate in novam Basilicam invexit, & utrumque in sacello Basilicæ adjecto religiosissime condidit. Hæc porro translatio referri potest ad annum 389, anno fere undecimo post interitum Valentis, quemadmodum diximus in Actis S. Domnii, ubi plura de hac Basilica, & translatione invenies.

Salonitana Basilica absoluta,

In ea corpus S. Anastasii cum corpore S. Domnii illatum videtur An. 389.

Atque id etiam causæ Salonitanos impulisse censeo, ut B. Anastasium ex agro in urbem transferrent, quod fortasse paullo ante eodem anno 389. Aquilejensium Legati, quod in ejus Actis scriptum est, postulatum venissent, ut ejus corpus sibi patriæque restitueretur. Cum enim ad ejus sepulchrum plura in dies & illustriora miracula divinitus fierent, neque Salonæ, neque Dalmatiæ finibus Anastasii ad morbos depellendos virtus ac fama se tenuit, sed longe lateque pervagata Aquilejam usque pervasit. Enimvero ægre ferebant Aquilejenses, popularis ac civis sui corpus tot ac tantis miraculis inclytum a Salonitanis possideri, & domesticis extraneos prælatos esse, qui & Anastasii sepulchro gloriarentur, & ejusdem ope ac beneficentia fruerentur. Quare delectos, ut fas est opinari, ex primaria nobilitate viros in Dalmatiam miserunt, qui a Salonitanis sacras illas exuvias repeterent, simulque justas repetendi causas exponerent, nimirum illuc Anastasium referri oportere, ubi vitam acceperat; id patriæ ac civibus suis deberi, ac proinde jure se, quod suum erat, postulare. Sed cum nihil neque rationibus, neque precibus profecissent, re infecta domum tristes redierunt; ajebant quippe Salonitani inique eos facere, qui sacrum illud pignus non humano, sed divino consilio ac munere Salonæ datum atque concessum, huic urbi eripere, alioque avehere conarentur; dubium non esse, quin ipsemet Anastasius eum locum suo sepulchro optaverit, quem martyrio suo delegerat; nullam vero patriam Anastasio potiorem aut cariorem esse, quam quæ illum ad immortalem beatamque vitam genuerat. Porro Salonitani cum satis intelligerent repulsam iniquo animo laturos Aquilejenses, eorumque legatos non tam rationibus convictos, quam necessitate coactos ab incepto destitisse, merito vereri poterant, ne alia via, dolo scilicet ac fraude, jus suum persequi molirentur; & intempesta nocte, tacitisque navigiis delati ad Salonitanum littus appellerent, sacrasque illas reliquias nullo præsidio septas, in agro patenti insidiis ac rapinis expositas surriperent. Quare hæc etiam causa videtur fuisse, cur venerabiles Anastasii exuvias intra urbis mœnia referendas esse duxerint, quo tutiores essent ab ejusmodi insidiis ac periculis, neve ipsi umquam depositi tam præclari utilisque possessionem amitterent.

Atque ego quidem arbitror per idem tempus Aquilejam relatum fuisse lapidem illum molarem, quem carnifices Anastasio alligaverant, quo altius in mari demergeretur. Quippe verisimile est Salonitanos Aquilejensium Legatis, ne illos prorsus vacuos tristesque dimitterent, hujusmodi saxum tradidisse, quod e sacri corporis contactu religionis ac venerationis causam acceperat. Neque vero si scriptores historiæ Anastasianæ Aquilejensem lapidis translationem vel cum inventione corporis ex aquis educti, vel cum ejusdem sepultura in prædio ac templo Asclepiensi conjungunt, sequitur illico ejusmodi lapidem multo ante Aquilejam advectum fuisse, quam ab ea urbe Legati Salonam advenerint. Nam historici sæpe numero res temporibus disjunctas oratione connectunt, præsertim si qua inter eas similitudo vel affinitas intercedat. Cum autem

Per idem tempus Lapis Aquilejam relatus.

autem de sacris Anastasii exuviis e mari sublatis, relatisque in prædium Asclepiæ narrassent, institutæ narrationi consentaneum esse videbatur, ut aliquid huic loco interfererent de lapide illo, qui pariter inter Anastasianas reliquias annumerandus erat; & quo fuerit delatus, & quid cultus honorisque eidem adhibitus sit, paucis exponerent. Cæterum in sexta lectione Spalatensis Breviarii, quæ VII. Kal. Septembris festo ipso ac natali Anastasii die recitari solet, aptius congruentiusque ad ordinem Chronologicum Aquilejensium Legationi lapidis translatio subnectitur, sic ut satis appareat alteram cum altera tempore conjunctam fuisse: *Quorum* (miraculorum) *fama permoti Aquilejenses, ut civem suum apud se haberent, enixe, sed frustra postularunt. Lapis tamen, qui collo Martyris suspensus fuit, Aquilejam delatus fuit occasio ædificandæ ecclesiæ.* Legationem itidem Aquilejensem tum Auctor Slavonicæ laudationis, tum Auctor tertiæ vitæ statim subjiciunt, postquam de templo & sepulchro Asclepiensi S. Anastasii miraculis inclyto narrarant; sed cum iidem nullam certi definitique temporis notam apponant, integrum nobis est eamdem rejicere ad finem quarti sæculi; ac tum post discessum Legatorum, corpus S. Anastasii in urbem illatum, ne illud Aquilejenses vi aut fraude intervertererent, ad seque transferrent, & una cum B. Domnio apud Basilicam SS. Cosmæ & Damiani conditum fuisse videtur. Quod autem iidem vitæ Anastasianæ Scriptores Aquilejensem lapidis translationem Afris illis seu Phariis naviculariis attribuere videantur, id mihi hercle non fit verisimile; quid enim illorum interest res Aquilejensium curare; quid illis cum his erat commercii aut societatis? aut quid tandem causæ excogitari potest, cur Pharienses Aquilejam mallent, quam Phariam lapidem illum referre? Petro Equilino, & Philippo Ferrario prorsus assentior, qui ajunt caput quidem Martyris ab nautis illis in patriam suam advectum fuisse, sed lapidem neque Aquilejam, neque alio ab illis delatum esse commemorant.

Legatio Aquilejensium ad finem 4. sæculi rejicienda.

Quo autem anno S. Domnium Salonam translatum diximus, eodem & S. Anastasium in eamdem urbem & Basilicam e suburbio transvectum putamus, qui fuit annus Christi 389. Translationem S. Domnii per conjecturam quamdam ex Martyrologio Caudiensi desumptam ad diem 22. mensis Julii affiximus. Dies vero primæ translationis S. Anastasii unde conjici possit, non habemus. Præter diem 26. Augusti martyrio S. Anastasii consecratum, tres invenio dies ejusdem Anastasii nomine, & commemoratione insignes, unum apud Latinos, qui est VII. Idus Septembris, duos apud Græcos, scilicet 25. Octobris, & 5. Decembris. Haud satis liquet, quæ causa seu Græcos seu Latinos impulerit, ut dies illos Anastasii nomine festos agerent; verisimile tamen est, unum ex illis tribus diebus esse, in quem prima ejus translatio inciderit; quique propterea in fastos Divorum relatus fuerit, ut ejusdem translationis commemoratio singulis annis fieret, ac debito honore cultuque celebraretur.

Dies translationis Anastasianæ incertus.

§. II.

De secunda Spalatensi translatione S. Anastasii.

SUnt, qui hanc Anastasii translationem propterea in dubium revocant, quod antequam Spalatum ædificari incolique cœpisset, Martinus Abbas, una cum aliis Divorum exuviis corpus etiam S. Anastasii Romam transvexerit. Negant iidem corpus S. Domnii delatum fuisse Spalatum, sed ab eodem Martino in urbem advectum, & in Basilica Lateranensi pariter cum S. Anastasio conditum affirmant. Verum in Actis S. Domnii eorum argumenta satis superque diluimus, ac sententiam nostram & summorum virorum auctoritate, & certissimis Spalatensis ecclesiæ monumentis ita confirmavimus, ut nullus hac de re ambigendi locus relictus esse videatur. Huc itaque spectant, revocarique oportet, quæ illic in hanc sententiam diligenter copioseque disseruimus, quippe cum eadem translatio & utrique Martyri communis fuerit, & iisdem ferme rationibus ac testibus innitatur. Si quid peculiaris argumenti pro Lateranensi sepulchro S. Anastasii afferri potest, id capite proximo refellendum erit. Nunc ex idoneis probatisque Auctoribus, & Spalatensis ecclesiæ tabulis ea testimonia proferimus, quæ ad hanc secundam S. Anastasii translationem referuntur. Hæc autem eo etiam pertinent, ut ostendant nullo modo fieri potuisse, ut Martinus Abbas Anastasii corpus Romam attulerit, cum inventum sit, translatumque Spalatum, postquam ille Apostolica legatione functus e Dalmatia discessit.

Neque Domnius, neque Anastasius Romam per Martinum Abbatem translatus.

Thomas Archidiaconus Hist. Salonit. cap. XII., quod inscribitur, de translatione SS. Domnii & Anastasii. *Eodem* a *tempore* b *Reverendus Antistes cœpit tractare cum civibus, ut corpus B. Domnii Pontificis, quod Salonæ remanserat, levaretur, translatumque in ecclesia* c, *quæ nuper dedicata fuerat, locaretur, & valde placuit omnibus .... Effodientes autem terram, locumque discooperientes, arcam, quæ primo apparuit, levaverunt, & metuentes, ne forte impedirentur* d *a Sclavis, cum celeritate magna Spalatum detulerunt; quam aperientes non corpus B. Domnii, sed corpus B.* e *Anastasii Martyris invenerunt.* Et post descriptam B. Domnii inventionem hæc subjecit: *Amborum Martyrum pignora pretiosa locaverunt in prænominata* f *Dei Genetricis ecclesia, ubi dante Domino usque hodie requiescunt.* a b c d e f

Inventio corporis S. Anastasii Spalatum delati.

g Adamus Parisiensis in historia translationis S. Domnii, quam hujus Actis inseruimus. *Sed metuentes, ne forte a Slavis impedirentur æmulis, cum celeritate magna Spalatum arcam prædictam, quæ primo apparuit, detulerunt, laudes cum jubilo decantando; quam quidem aperientes non corpus B. Domnii, ut sperabant, sed B. Martyris Anastasii invenerunt.* Post multa interjecta de inventione S. Domnii, institutam narrationem his verbis persequitur: *Fidelis Pontifex cum Clero & populo laudes dulcissimas decantando, imitatus B. Joseph, qui nostrum Redemptorem involvit sindone, in eadem ecclesia sacras reliquias pannis pretiosissimis involutas ex parte* h *meridiana pro* i *altari sub* l *duplici sarcophago cum gratiarum actione recondidit. Corpus vero B. Anastasii M. in* m *Aquilonari parte ejusdem ecclesiæ sub* n *ara sacrificiorum cum psalmodia devotissime reponentes, ubi reverenter ac honorifice usque hodie præservatur, & honorabilius veneratur. Sicque utrique Christi Martyres, quos natura ministra Divinæ providentiæ in diversis nasci provinciis protulerat, una fides, sed diversa supplicia tormentorum* o *hunc ab Oriente,* p *illum ab Occidente, isti caput a spiculatoribus amputatur, illi mola collo alligata in undis æquoreis submergitur, in una & eadem ecclesia collocavit; ubi suffragante gratia bonorum omnium largitoris, ipsorum Martyrum gloriosissimorum pignora pretiosa* q *innumerabilium miraculorum titulis insignita in maxima reverentia requiescunt.* g h i l m n o p q

Anastasius cum S. Domnio in æde Cathedrali depositus.

Acta secundæ translationis Anastasianæ ex IV. & V. Lectione 2. Noct. Breviarii Spalatensis pro die 28. Ju-

r 28. Julii. *Joannes r. hujus nominis primus Archiepiscopus ecclesiæ Spalatensis, cum dedicasset in honorem Beatæ Virginis Mariæ insigne fanum Jovis a Diocletiano Imperatore in ipsius palatio olim exstructum, cupiens sacras reliquias Sanctorum Martyrum Domnii & Anastasii ex ruinis celeberrimæ urbis Salonarum eruere, & in templo a se repurgato & consecrato collocare; convocata pii populi multitudine ad Salonarum ruinas, ubi Basilica fuerat, se alacer confert; locus, in quo sacri loculi latitabant subterraneis fornicibus inclusi, & si notus quibusdam esset, vepres tamen & virgulta illum maxime contegebant. Primus omnium ad pium opus fidelis Pastor accingitur, sequuntur oves Pastorem, certatim omnes labori incumbunt, virgulta & vepres amovent; cæmenta & lapides ingentes asportant, suggerente Deo vires laborantibus; effossa jam aliqua profunditate, miræ suavitatis odor exhalat, loculus unus detegitur, & odor augetur: accurrit pius Pontifex cum Clero; metuentesque ne forte a Slavis turbarentur suis æmulis, magna cum celeritate loculum, qui primus apparuit, ita ut erat clausum, Spalatum detulerunt; quem quidem aperientes, non corpus S. Domnii, uti sperabant, sed Sancti Martyris Anastasii invenerunt.*

Corpus S. Anastasii repertum.

NOTÆ.

a Idest anno circiter 660., ut diximus in Actis S. Domnii, die vero 28. Julii, qua quidem die apud Spalatenses anniversaria hujus translationis memoria solemni officio rituque celebratur. Ab Dalmatica Martini Abbatis legatione anni fere viginti intercesserant.

b Joannes primus Spalatensium Antistes, quem antea Archidiaconus nominaverat. Is ab anno 650, usque ad annum 680. ecclesiæ Spalatensi præfuit.

c Antea fuerat templum Jovis ab Diocletiano magnifice conditum, quod Christiano ritu expiatum, idem Joannes in honorem Deiparæ Virginis, Deo optimo Maximo consecraverat.

d Hi siquidem prope aberant, & oppidulum quoddam ex urbis excisæ ruderibus exstructum, ac Salonitani, & Traguriensis agri confiniis impositum incolebant; quod nunc vix pagi nomen ac speciem obtinet, appellaturque *Campus longus*.

e Ex eo dignosci potuit corpus S. Anastasii, quod ejus caput indidem aberat; quippe Spalatenses fama & auditione a majoribus acceperant sacrum illud caput translatum fuisse in Phariam insulam, & ibidem etiamnum asservari inter omnes fortasse constabat.

f De hoc templo plura in Actis S. Domnii.

g De quo Archidiaconus cap. XVI. hist. Salonitanæ: *His temporibus* (idest sæculo XI.) *Adamus quidam Parisiensis optime in artibus elimatus, pergendo Athenas ad Græcorum studia devenit Spalatum. Et cum fuisset a Laurentio Antistite honorifice susceptus, rogatus est ab eodem, ut passiones Beatorum Martyrum Domnii & Anastasii, quæ inculto fuerant antiquitus sermone conscriptæ, luculenta faceret compositione nitere. Quod ille gratanti corde consensit, sumptoque themate a veteribus historiis legendas utriusque Martyris lepido satis dictamine innovavit, hymnos etiam composuit, & quidquid de B. Domnio musice canitur, metrico sermone conscripsit.*

h Sinistrum quippe Basilicæ latus, ubi Domnius conditus est, ad Meridiem spectat.

i Siquidem marmorea tabula, qua superne claudebatur Sarcophagus, erat pro sacra Mensa, ubi res divina fieri solet.

l Duobus loculis corpus S. Domnii inclusum fuerat, utroque marmoreo.

m Idest e regione sepulchri S. Domnii, in dextero Basilicæ latere Septemtrionibus obverso.

n Arca S. Anastasii itemque S. Domnii loco altaris erat.

o Nimirum S. Domnius Antiochiæ natus est loco honesto, & urbe Orientis clara in primis ac nobili.

p Anastasius quippe genere ac patria erat Aquilejensis; quæ urbs ac provincia Occidentalis imperii finibus continebatur.

q Multa & præclara miracula ad sepulchrum utriusque Martyris facta fuisse constat; sed quid miraculorum id esset, incompertum habeo; neminem quippe invenio, qui eadem singillatim in codices retulerit; vel certe codices, in quibus erant descripti, vetustate interierunt.

r Ad lectionem utramque notas apposuimus in Actis S. Domnii, quas si lubet, ibidem videas licet.

§. III.

De capite S. Anastasii Spalatum translecto.

In Actis Latinis neque caput S. Anastasio abscissum, neque alio idem allatum fuisse invenies. At primum quidem affirmant Menæa Græcorum, alterum vero docent Petrus Equilinus, Philippus Ferrarius, Martinus Baucerius, idque postremum subobscure indicasse videtur scriptor primæ vitæ Anastasianæ, cum ait, *Afros portionem martyrii, ipsius gratia sustulisse*. Quid aliud porro est *portio martyrii*, nisi caput Martyris, cujus amputatio recte dici potest portio, seu *pars præcipua* ejusdem martyrii. Ergo nautæ illi Africani, seu Pharienses, ut nos interpretati sumus, qui corpus S. Anastasii e mari sublatum, quamvis ægre, passi tamen sunt extorqueri sibi a servis Asclepiæ, ne in crimen suspicionemve homicidii vocarentur, omnem solertiam industriamque adhibuere clam illos occulteque, ut sacrum illius caput sibimet religionis causa retinerent, atque in patriam deveherent, urbi ac civibus suis ornamento pariter ac præsidio futurum. Pharienses autem cives, ut præclara illa lipsana, quo dignum erat, honore cultuque afficerent, eisdem sacram ædem excitarunt, in qua D. Anastasius multis ac magnis miraculis vim suam ac præsentiam declaravit; quippe Phariensium pietatem ac religionem B. Martyri cordi fuisse & morbi divinitus depulsi, & Dæmones ab obsessis corporibus exacti, & alia id genus beneficia per eum a præpotenti Deo accepta haud dubie significarunt; id quod testantur Equilinus, Ferrarius, Baucerius. At qui Acta Anastasiana litteris consignarunt de hoc templo Phariensi ne verbum quidem faciunt; sed de templo Aquilejensi, ac lapide illuc illato eadem commemorant, quæ illi de Africano seu Phariensi scripserunt; nam & templum Aquilejæ D. Anastasio exstructum multis itidem Deus, illustribusque adornavit miraculis.

Caput S. Anastasii ad insulam Phariam advectum.

Porro satis constat idem venerandum caput longo intervallo relatum fuisse Spalatum, quippe cum hodieque servetur colaturque in æde Cathedrali Spalatensi; sed quo tempore, quove auctore illud Spalatenses receperint, & quamdiu apud se Pharienses retinuerint, incompertum est. Nullæ sunt tabulæ, nulli testes, monumenta nulla, ex quibus id dignosci possit. Quare ut in aliis rebus permultis, quæ omni luce litterarum carent, ita etiam hoc loco, cum quid veri sit scire non liceat, illud sequi oportet, quod similius vero esse videatur. Ubi enim nihil testium aut argumentorum ad veritatem

Deinde translatum est Spalatum.

assequendam adhiberi queat, nihil prohibet, quominus conjecturæ subsidio vocentur.

Corpus S. Anastasii sine capite inventum, ac Spalatum fuit delatum.

Ac primum quidem illud sane videtur verisimile, nondum Spalatenses capite S. Anastasii potitos fuisse, cum ejusdem corpus in novam urbem transtulerunt. Id adeo ex historia translationis compici potest. Spalatenses arcam S. Anastasii e Salonæ ruinis effossam læti alacresque in urbem avexerant, quod in ea corpus S. Domnii contineri vulgo existimarent. Verum amoto operculo, sua se opinione deceptos esse, & pro re certa spem falsam domum retulisse intelligunt; quippe cum haud dubiis indiciis comperiissent inventum ab se relatumque Anastasium pro Domnio, cujus gratia potissimum id laboris atque operis susceperant. Jam vero illud pervelim scire, quidnam signi in hujusmodi arca deprehenderint, unde illud corpus esse Anastasii tum certo colligerent, ut ea de re ne dubitaverint quidem. Nam quod Pontificalia ornamenta, & insignia indidem abessent, id sane aliquid argumenti erat, cur exuviæ illæ ad Anastasium potius, quam ad Domnium pertinere putarentur. At nonnulla objici possunt, quæ hujus indicii vim vel prorsus infringant, vel certe sic imminuant, ut non omnem ex animis Spalatensium dubitationem eximere possent. Quid enim si vestes, quibus corpus illud indutum erat, situ & vetustate adeo consumptæ ac tabefactæ fuissent, ut nullo modo dignosci posset, utrum essent vulgares, an Pontificiæ? hoc autem eo verisimilius est, quod in Salonitano sepulchro annos ferme quadringentos jacuerat. Præterea nonne dubitari poterat, utrum Salonitani, cum corpus S. Domnii conderent, aliquid signi satis certi eidem apposuerint, ex quo Pontificia ejus dignitas agnosceretur? Et vero Spalatenses cum postridie inventam S. Domnii arcam recluderent, nihil aliud reperisse leguntur, nisi codicem Evangeliorum, qui aberat quidem ab loculo Anastasiano, sed ejus absentia pertenui indicio erat illud esse corpus Anastasii; neque enim constat lege ulla præscriptum fuisse, ut nemo Episcoporum sine illo libro conderetur, sic prorsus, ut si forte in alicujus sepulchro deesset, continuo existimari deberet ille Episcopali charactere ac dignitate caruisse. Ad hæc: nulla erat inscriptio lapidi extrinsecus incisa, quæ Anastasii ibidem conditi index ac testis foret; intra loculum vero nulla inventa legitur tabella, cui ejusdem nomen insculptum esset. Restat igitur, ut id fuerit signi, unde Spalatenses apertissime, & planissime cognoscerent illud esse corpus ipsissimum S. Anastasii, quod ejus caput indidem abesset; neque enim ignorare poterant, quod a majoribus acceperant, ejus Martyris caput in Phariam insulam statim ab ejusdem martyrio translatum fuisse. Porro ad dignoscendum S. Anastasii corpus nihil hoc indicio clarius, nihil certius, nihil evidentius Spalatensibus esse potuit. Quod si hoc vel unicum vel certe maximum argumentum fuit, ex quo Anastasianum corpus agnitum fuit, illud plane sequitur, nondum illud ex insula Pharia relatum fuisse, cum anno circiter sexagesimo septimi sæculi arca S. Anastasii e diruta Salona in urbem novam advecta est. Relinquitur ergo, ut capitis translatio in posteriora tempora rejiciatur.

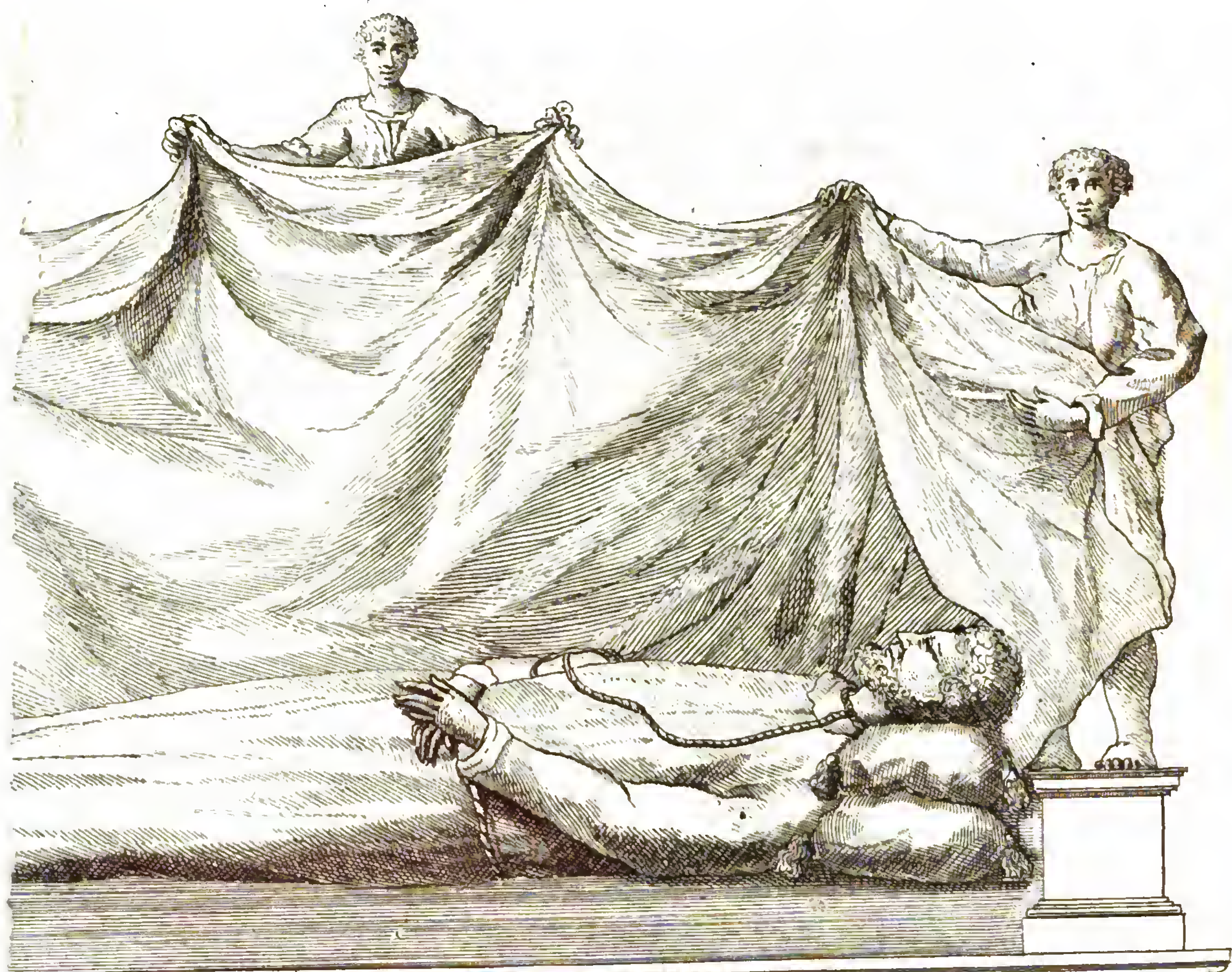
Capitis translatio e Pharia Spalatum referri potest ad initium 13. sæculi.

Ac mihi quidem temporum, quæ postea longissimo tractu consecuta sunt, rerumque deinceps gestarum seriem consideranti nullum videtur esse tempus neque aptius, neque opportunius, cui ejusmodi translatio illigetur, quam initium sæculi XIII., cum Bernardus Archiepiscopus ecclesiam Spalatensem gubernabat, qui ab anno 95. duodecimi ad annum 17. insequentis sæculi Pontificatum perduxit. Is ad cultum ornatumque B. Anastasii multum operæ pecuniæque contulit. Novum eidem altare vel exstruxit, vel magnificentius ornavit; ejusque arcam ex antiquo altari in aram nobiliorem transtulit. *Iste*, inquit Archidiaconus hist. Salonit. c. 25. *extraxit corpus B. Anastasii ab altari veteri, & collocavit in eodem loco in altari novo A. D. MCCIX.* Quod vero ad rem nostram maxime pertinet, argenteam lipsanothecam faciendam curavit, in quam sacrum illius caput includeret. Atque ut B. Anastasii cultus aucti propagatique memoria apud posteros extaret, inscriptionem hujusce rei testem in ipsa lipsanotheca his litteris majusculis incidi jussit. *A. D. N. J. Christi MCCX. Indict. XIII., tempore D. Innocentii Papæ III., & Andreæ Regis Hungariæ, & Domini Bernardi Archiepiscopi, & Domaldi Comitis 5. Kal. Junii. Hoc opus factum est, & altare consecratum ad honorem Dei & S. Anastasii, in quo ejus corpus requiescit, cujus hoc caput est.* Extat hujusmodi inscriptio apud Historicum Dalmatam in ejus Collectaneis Mss., itemque in *addendis vel corrigendis in opere de Reg. Dalmat. & Chroat.* ad Historiam Traguriensem adjectis. Fateor equidem in his prælo editis an. 1673. notari annum Christi MCCXI., cui & hujus lipsanothecæ absolutio, & altaris consecratio affigitur; sed cum in Collectaneis Lucianis Auctoris ipsius manu exaratis inscriptus sit annus decimus tertii sæculi, hanc posteriorem epocham priori facile prætulerim; præsertim cum hanc confirmet altera inscriptio proximo paragrapho inserenda, in qua ejusdem altaris Anastasiani dedicatio ad annum MCCX. refertur. Præterea Ind. XIII. in annum sæculi decimi tertii non undecimum, sed decimum incidit. Quare mendum Chronologicum irrepserit oportet in codicem historiæ Salonitanæ, nota una Arithmetica I. per errorem librarii interjecta; neque enim IX., sed X., tertii sæculi anno Bernardus altare illud perfecit & consecravit, in eoque condidit corpus S. Anastasii e veteri sepulchro translatum: nisi forte placeat altaris constructionem ab ejusdem dedicatione unius anni interjectu disjungi, sic prorsus, ut hæc quidem an. 1210., illa vero superiori anno facta fuerit.

Honor peculiaris adhibitus capiti Anastasiano, ejusdem translationis tempus indicat.

Porro verisimile est hanc præcipue causam Bernardo fuisse, ut B. Anastasium tot tantisque ornamentis & honoribus afficeret, quod per ea tempora Spalatenses venerabile ejusdem caput ex insula Pharia relatum in urbem receperint. Nam tum ferme Cœlitibus majores, quam antea; honores haberi solent, eorumque cultus ac religio, si forte obsoleverat, in pristinum splendoris & gloriæ statum restitui, auctiorque fieri, cum urbes populique eorumdem reliquias vel amissas recuperant, vel aliunde acceptas adipiscuntur; idque in re nostra eo credibilius videtur esse, quod nullus ante Bernardum Archiepiscopus fuisse legitur, qui ad colendum ornandumque Anastasii caput, aliquid studii operæque contulerit; ut insoliti cultus honorisque eidem adhibiti major quædam & illustrior causa fuisse videatur, quam sola Antistitis quamvis eximia erga sanctissimum Martyrem pietas ac religio. Præterea cum multas ecclesiæ Spalatensis tabulas inspexerim, & Spalatenses scriptores fere omnes evolverim, nusquam inveni hujus capitis mentionem fieri ante annum decimum sæculi XIII. cum Bernardus eam, quam dixi, epigraphem in argentea lipsanotheca aureis litteris incidendam curavit. Cum autem hujus sacri capitis apud Spalatenses culti asservatique ante initium ejusdem sæculi nullum monumentum, aut vestigium extet, probabiliter dici potest, non ante in urbem Spalatensem relatum

,T SEPULCRUM S. ANASTASII MARTYRIS.

S. Ambrosius.

S. Gregorius.

S. Augustinus.

MENSA ALTARIS

D. O M.
HOC TIBI BERNARDUS PRIMAS
ALTARE SACRAVIT MARTIR ANASTASI
QUEM TENET ISTA QUIES
AN. DÑI. MCCX. X KAL. IUN.

enuisse, quam Bernardus ejus ecclesiæ administrationem suscepit.

Opportunitas illius capitis Spalatum transferendi.

Hac vero Bernardo ac Spalatensibus sacri illius pignoris recuperandi potestas & occasio defuit. Is quippe Archiepiscopus tum apud Belam eo nomine tertium Dalmatiæ & Chroatiæ Regem, tum apud Henricum, & Andream Belæ filios auctoritate & gratia vel plurimum valebat, sic prorsus, ut multa & præclara unius Archiepiscopi causa cum ad commodum & ornamentum civitatis, tum ad splendorem ac dignitatem Spalatensis ecclesiæ, vel decreverint, vel large effusque contulerint. Nihil autem Bernardo facilius fuit, quam regio favore, atque auctoritate interposita, illud a Pharensibus impetrare, ut caput S. Anastasii ecclesiæ Metropolitanæ concederent; præsertim cum per id temporis penes Archiepiscopum Clerumque Spalatensem Pharensis ecclesiæ administratio esset. Cum enim Nicolaus & Michas de Pharensi Episcopatu acerrime inter se contenderent, res delata est ad Innocentium III. Pontificem Maximum, qui ab ejus ecclesiæ titulo, & procuratione utrumque abstinere jussit, dum de toto illius controversiæ statu cognosceret, ac rationum momentis in utramque partem expensis, ex æquo & bono causam alterutri adjudicaret: interea vero ne quid detrimenti ex illo Episcopali interregno res Christiana caperet, illius ecclesiæ tutelam & gubernationem Archiepiscopo & Canonicis Spalatensibus commisit. Itaque Archiepiscopus præclaram sacri capitis potiundi occasionem sibi oblatam minime prætermisit, & consentiente atque adeo approbante Capitulo, partim auctoritate sua, partim Regis favore ac præsidio fretus venerandas illas reliquias Salonitanæ seu Spalatensi ecclesiæ, unde olim transvectæ fuerant, haud invitis Pharensibus, restituit, id causæ fortassis prætexens, consentaneum esse caput cum cæteris membris conjungi, affirmansque sibi curæ & cordi fore, ut Spalati, quam Pharie honorificentius coleretur. Adde, quod ipsemet Nicolaus, qui e Capitulo Spalatensi ad ecclesiam Pharensem multorum suffragiis evectus fuerat, cum jussu Pontificis extra insulas & ecclesia discederet, venerabile illud depositum secum auferre potuit, quod Spalatensibus dono daret, sive ut patriæ suæ gratificaretur, sive ut sibi suæque causæ Archiepiscopi & Capituli Spalatensis patrocinium, maximi apud Pontificem & Regem ponderis futurum conciliaret.

Hujus loci esset atque instituti formam speciemque veteris illius lipsanothecæ æneis typis expressam lectorum oculis subjicere, sed nullum extat exemplar, unde illa describi possit. Nam haud multis ante annis Spalatenses Venetias miserunt, qui eam cum aliis argenteis signis vetustate exesis atque obsoletis fundendam liquandamque curarent, ut ex ejusmodi argento duæ lipsanothecæ novo elegantiorique opere conflarentur, quarum altera dexteram S. Domnii, altera caput S. Anastasii includi placuit.

§. IV.

De altari & sepulchro Spalatensi S. Anastasii.

Joannes primus hujus nominis Archiepiscopus Spalatensis, cum e ruderibus excisæ Salonæ corpora Sanctorum Domnii & Anastasii in urbem novam transtulisset, nihil prius sibi faciendum censuit, quam ut suum utrique altare construeret in æde Metropolitana, quam Deo Optimo Max. in honorem Deiparæ Virginis consacraverat. Ab ea parte, quæ ratione habita summi altaris læva est, vergitque ad Meridiem, S. Domnio, ex adverso autem, quæ est pars dextera Basilicæ, spectatque in Septemtrionem, S. Anastasio aram posuit, & consecravit; atque ille quidem ad lævam, hic vero ad dexteram propterea locatus est, quod temporibus illis, ut sæpe monuimus, tum apud Græcos, tum apud Latinos sinistra pars, quam dextera, honorificentior haberetur. Qui ergo alteri vel ætate vel dignitate antecederet, ut Domnius Anastasio, huic honoris causa locus a sinistra attribui solebat. Duas illas marmoreas arcas, in quibus inclusa fuerunt ossa Domnii & Anastasii, e Salonitanis ruderibus erutas, & Spalatum transvectas obtegit clauditque lapis quadratus oblongus, qui utrique altari vicem præstat Mensæ Sacræ, super quam res divina fieri solet. Hæc omnia cognosci possunt ex Historia translationis, quam supra descripsimus: *Fidelis Pontifex cum Clero, & populo laudes dulcissimas decantando, imitatus B. Joseph, qui nostrum Redemptorem carne mortuum involvit sindone, in eadem ecclesia sacras reliquias (B. Domnii) pannis pretiosissimis involutas ex parte meridiana pro altari sub duplici sarcophago cum gratiarum actione recondidit. Corpus vero B. Anastasii martyris in Aquilonari parte ejusdem ecclesiæ sub ara sacrificiorum cum psalmodia devotissime reposuit.*

Duo altaria, alterum Domnio, alterum Anastasio sacra.

Ara S. Domnii, itemque ara S. Anastasii adeo inter se opere ornatuque omni sunt persimiles, ut qui unam viderit, ambas viderit. Priorem descripsimus in Actis S. Domnii, ejusque exemplar typis æneis expressum ibidem adjecimus. Hujus porro, ut nunc extat, auctor conditorque non fuit Joannes I. Spalatensium Antistes. Sed Anastasiani altaris ea, qua nunc visitur, forma & specie exstructi absolutique laus videtur tribuenda esse Bernardo Archiepiscopo, qui pro sua erga sanctissimum martyrem egregia voluntate ac religione hoc monumentum excitavit, ad cujus exemplar deinde multis post ætatibus Petrus Discovitius Archiep. Spalatensis novum S. Domnio altare materia ac forma omnino simili faciendum curavit. Id docet Thomas Archidiaconus, qui aram illam, in qua Bernardus locavit corpus S. Anastasii, novam appellat; idem confirmat duplex inscriptio, quarum alteram superiori paragrapho exhibuimus, alteram infra subjiciemus, in utraque enim consecratio hujus altaris Bernardo tribuitur; nisi autem novum fuisset, recensque conditum, nihil causæ erat, cur iterum consecraretur. Quare Anastasiani altaris vel a fundamentis exstructi, vel certe magnificentius aucti & ornati decus uni Bernardo debetur. Cujus forma talis. Gradus, per quos ad altare ascenditur, constant e lapidibus sectis, sciteque elaboratis. Area marmorea, in qua continetur corpus S. Anastasii Salona transvectum, cujusque pars superior sacræ mensæ locum obtinet, incumbit areæ extremo summi gradus, supra quam, dum ad aram faciunt, pedibus Sacerdotes consistunt. Huic altera superstat arca itidem marmorea, introrsum recedens, adhærensque parieti, cujus anteriorem partem aliquot Divorum signa scite venusteque facta, & quinque loculamentis inclusa, & varii colores auro interliti mirifice adornant. Locum medium tenet Christi Domini flagellis cæsi effigies egregie cælata. Supra ipsam arcam visitur simulacrum S. Anastasii justam humani corporis mensuram adæquans, totum e candido marmore in modum dormientis decumbens. In summo denique ingens supereminet conopæum item ex marmore constans, quod variis flexibus ac plicaturis mira arte dispositum, quo magis deorsum vergit, eo latius explicatur, & egregiis coloribus depictum, aureis-

Bernardus Archiep. conditor aræ Anastasianæ.

Ejusdescriptio.

aureis-

aureisque notis ac lineis intermicans, præclara illa specie, & ad rationem solertiamque præstantissima, oculos intuentium animosque sine satietate delectat.

Corpus S. Anastasii ex vetere in novam aram translatum.

Condito ornatoque altari Bernardus ex ara veteri corpus S. Anastasii exemit, illudque in aram a se conditam transtulit, aramque ipsam Pontificali ritu, solemnique cæremonia consecravit. Id quippe intelligi voluit Thomas Archidiaconus sæpe laudatus, cum hæc de Bernardo scripsit. *Iste extraxit corpus B. Anastasii ab altari veteri, & collocavit in eodem loco in altari novo*. Annum diemque consecrationis apponi jussit cum hac epigraphe parieti incisa, quam vetustate indidem abrasam Historicus Dalmata in suos codices Mss. retulit. D. O. M. HOC. TIBI. BERNARDUS. PRIMAS. ALTARE. SACRAVIT. MARTYR. ANASTASI. QUEM. TENET. ISTA. QUIES. AN. D. MCCX. X. KAL. JUNII. Eumdem annum diemque hujus aræ consecratæ notatum invenies in altera inscriptione, quam idem Bernardus aureis litteris insculpendam curaverat in argentea lipsanotheca, in qua sacrum Anastasii caput inclusit.

Joan. Baptista Laghi Arch. Spalat. visitat arcam S. Anastasii.

Joannes Baptista Laghi Archiepiscopus Spalatensis, qui anno hujus sæculi 20. Pontificatum iniit, cum ædem Cathedralem Episcopali more rituque inviseret ac lustraret, arcam illam inferiorem jussit recludi; in eaque invenit aliquot martyrum reliquias, inter quas erant aliquæ, quibus inscriptum erat nomen S. Georgii martyris, ejus, ut nos putamus, qui fuit Episcopus Salonitanus sub finem tertii sæculi, & sub Diocletiano præclaram pro Christo mortem oppetiit. Idem Archiepiscopus e codicibus Mss. Historici Dalmatæ in hanc arcam inferiorem transferri, & majusculis litteris in ea incidi jussit epigraphem illam, quam Bernardus in eo Anastasiano sacello inscripsit, ut consecrati a se altaris memoria apud posteros extaret. Cum autem jampridem dubitari cœpisset, utrum solemni consecratione initiatum esset umquam altare Anastasianum, Joannes Baptista Laghi cæremonia rituque Pontificali consecrandum putavit. Sed cum veteres inscriptiones eam consecrationem a Bernardo factam esse testentur, necesse est hoc, quod nunc extat, altare Anastasianum aliud esse ac diversum ab eo, quod Bernardus exstruxit, & consecravit. Hic subjiciendum censuimus tum exemplum tabularum, quibus rite consignata fuit inventio reliquiarum, quas supra diximus, itemque consecratio altaris, tum etiam ipsius altaris, & arcæ utriusque iconographiam, quam Joannes Baptista Camozzinus nobilis Architectus calamo delineavit, nos vero æneis typis imprimendam curavimus.

Die Lunæ 17. Septembris 1725.

Illustrissimus ac Reverendiss. D. Joannes Baptista Laghi Archiepiscopus, cum ex relatione Sacristæ Presbyteri Dominici Deodati comperuisset, occasione cujusdam rimæ inter basim & stipitem altaris S. Anastasii martyris, muribus & aliis animalibus apertum aditum in arcam, quæ est loco stipitis sub mensa marmorea ejusdem altaris, in qua reliquiæ quædam certæ & incertæ ex visitatione prædecessorum Archiepiscop. De Dominis, & f. r. Bondumerii apparet, asservantur: propterea visitationem loci ipsius, & reliquiarum, accitis admodum Rever. DD. Vincentio Caruncbio Canonico & Archipresbytero Metropolitanæ, nec non Canonico S. Theologiæ & J. U. D. Matthæo Borghesich Convisitatoribus, indixit; apertoque in latere ipsius altaris ostiolo per fabrum ferrarium, conspexit multas sordes, per mures introductas in ipsam arcam marmoream prædictam, inter quas invenit arculam cum operculo marmoreo, cum crucibus incisis in extremitatibus ejusdem operculi nullo sigillo munitam, & in eadem invenit sine authentico in tribus particulis chartæ pergamenæ involuta fragmenta infrascripta, videlicet S. Domnii martyris Archiepiscopi Salonitani, S. Anastasii martyris Salonæ passi, S. Georgii martyris, duoque alia sine inscriptione, quæ successive involuta bombacio, cum repertis chartulis colligata vitta serica rubri coloris, sigilloque Archiepiscopali minimo munita, in cera hispanica in eamdem arculam marmoream reposuit, cum aliis prædictis reliquiis sine signo, quam postea ferrea lamina circumduxit & clausit. Alteram vero ligneam pictam cum inscriptione exteriori, Reliquiæ Sanctorum incertæ, *partim exesa a muribus, aperto operculo invenit quædam fragmenta, & ossa SS. Martyrum, quæ pariter successive a pulvere mundata, & bombacio involuta, in eamdem arcam recollocavit, ac operculum sigillavit cum inscriptione.*

Die 17. Septembris 1725.

Idem Illustrissimus & Reverendiss. D. Archiepisc. pulverem, quem in arculis reperit, in novam pyxidem ligneam, charta alba involutam reposuit, & vitta serica rubri coloris e transverso ligavit, sigillisve munivit, posita inscriptione: Pulvis reliquiarum Sanctorum. *Quibus denique ita visitatis, & a sordibus expurgatis, ac in hunc decentiorem statum redactis, easdem tres capsulas, marmoream scilicet unam, & duas ligneas in locum ipsum deposuit, patentem rimam occludi mandavit, claveque securiori, quam admodum Rev. Archipresbytero præsenti tradidit. Acta fuerunt præmissa per me Jacobum Canonicum Bolis Cancellarium Archiep.*

Die 19. Septembris an. 1725.

Illustrissimus ac Reverendissimus D. Archiepiscop. &c. super cultu prædictarum certarum, & incertarum reliquiarum, se reservans ad mentem Sac. Concil. Trid. deliberare, ordinavit, ne interim circa reliquias ipsas, sub quovis obtentu aliquid innovetur. In &c.

L. S. Joannes Baptista Archiep. Spalatens.

Feria 15. 11. April. 1726.

Cum ex visitatione prima generali ecclesiæ Metropolitanæ, & Diœcesis Archiep. De Dominis de anno 1604. dubitetur, num altare S. Anastasii martyris sit consecratum; nec non ex visitatione f. r. Bondumerii de anno 1655. sub die 22. Novembr. constet ab eodem prælibato Archiepiscopo decretum fuisse superponi portatile eidem altari S. Anastasii pro cautela celebrantium, usque ad illud tempus, ex fiducia consecrationis ipsius altaris non adhibitum; Illustrissimus ac Reverendiss. D. Joannes Baptista Laghi Archiep. die supradicta, quæ fuit festum S. Leonis Papæ, assistentibus sibi admodum RR. Canonicis Michaele Ruscich & Georgio de Natalibus, præfatum altare S. Anastasii martyris in sua Metropolitana consecravit, servato ritu consecrationis altaris, quæ fit sine consecratione ecclesiæ, prout in Pontificali Romano, in eoque inclusit reliquias SS. Martyrum Clementis, Fortunati & Felicis, e cœmeterio SS. Felicis & Adaucti sibi a B. M. Clemente PP. XI. anno 1720. dono datas, cum capsula & authentico more

more Romano &c. Insuper etiam reposuit in sepulchro reliquiarum prædictarum cedulam consecrationis hujusmodi in pergameno, & concessionis quadraginta dierum indulgentiæ in forma ecclesiæ &c. prout in Pontificali &c. mandavitque omnia supradicta ad futuram rei memoriam per me infrascriptum in his Actis redigi &c.

Ita est: Ego Jacobus Canonic. Bolis Cancellar. Archiep. præsens ad prædicta omnia in his Actis redegi &c.

Ita est: Concordat cum Visitatione.

Jacobus Canonic. Bolis Cancellarius Archiepiscopalis a sibi fida manu exscribere fecit, subscripsit, ac fidem solito Curiæ sigillo munivit in Cancellaria Archiepiscopali Spalaten. die 30. Octobris 1726.

L. ✠ S.

CAPUT IX.

De cultu S. Anastasii Fullonis.

§. I.

Utrum Romæ aliquid cultus eidem adhibeatur.

QUi putant corpus Anastasii Fullonis a Romanis coli in sacello S. Venantii Lateranensi basilicæ adjecto, valde mihi videntur errare; omninoque in hoc omnis est error, quod eum cum aliis martyribus advectis e Dalmatia ibidem conditum existiment. Hi quippe nominis ambiguitate decepti, vel unum e duobus Anastasiis conflant, vel certe alterum cum altero confundunt. Satis constat duos fuisse martyres, eosque perinsignes, quibus idem Anastasii nomen, idem martyrii locus apud Salonam in Dalmatia obtigerit. Sed ii nimium quantum inter se patria, ætate, vitæ instituto differant. Alter genere Romanus fuit, & militiæ nomen dederat, ex qua Cornicularii dignitatem & cognomen acceperat. Alter ex urbe Aquilejensi oriundus erat, & quod Fullonicam artem exerceret, cognominatus est Fullo. Ille quidem sub Aureliano una cum Agapito Salonitano Antistite martyrium subiit anno tertii sæculi 75. hic vero sub initium quarti sæculi, sæviente persecutione Diocletiani, religionis causa, præclaram mortem occubuit. Porro Martinus Abbas is, quem Joannes IV. Pontifex Max. in Dalmatiam misit, ut captivos redimeret, & sacras martyrum exuvias ex Istria & Dalmatia collectas Romam transferret, Cornicularium quidem in urbem attulit; Fullonem non item, hujus quippe corpus multis post ætatibus inventum est, Salonæque ruderibus effossum, ac translatum in ædem cathedralem Spalatensem, ubi etiamnum religiose asservatur & colitur.

Duo Anastasii martyres Salonitani.

Anastasius Cornicul. non Fullo Romam translatus.

Cum autem in Actis S. Domnii, itemque S. Venantii satis superque diluerim eorum argumenta, qui ut Domnium, item Anastasium Romam per Martinum Abbatem translatos esse dictitant, necesse non est hic iterum ea commemorari ac refelli; præsertim cum Anastasium Fullonem numquam amotum e Dalmatia aperte declarat historia secundæ Anastasianæ translationis ad urbem Spalatensem supra descripta. Illorum potius nobis coarguendus est error, qui Anastasii Cornicularii sepulchrum Roma Spalatum transferunt; contra quam isti faciunt, qui Anastasium Fullonem Spalatensibus ademptum, Romanis adjudicant. Nam Thaddæus Donnola is, qui Episcopalem sedem & martyrium S. Felicis e Dalmatia in Umbriam transtulit, Anastasio apud Spalatenses condito Cornicularii cognomen attribuit. Hunc Joannes Marnavitius in Vindiciis S. Felicis accurate refellit. Maurolycus eodem errore captus refert ad Anastasium Fullonem elogium & cognomen Cornicularii. Nam in eo, quod typis edidit, Martyrologio, ad diem 26. Augusti nomine & commemoratione Anastasii Fullonis insignem cum suas notas apponeret, docuit hujus ejusdem martyris mentionem paucis ante diebus factam fuisse, idest 21. Augusti die, quæ Anastasio Corniculario sacra est; perinde quasi inter Fullonem & Cornicularium nihil interesset. Quid? quod Historicus Dalmata, vir cæteroquin rerum Dalmaticarum scientissimus, utriusque Anastasii nomen & cultum perperam confundit; quippe in notis ad cap. III. Historiæ Salonitanæ ubi scriptum est: *Eodem tempore Diocletianeæ & Maximianeæ persecutionis, Anastasius Aquilejensis apud Salonam martyrium pro Christi nomine accepit*, ad hunc pertinere censuit elogium Anastasii Cornicularii ex Martyrologio Romano desumptum, quod his verbis confectum est: 21. Augusti: *Salonæ S. Anastasii Cornicularii, qui cum videret D. Agapitum constanter tormenta perferentem, conversus est ad fidem, & pro confessione Christi, jubente Aureliano Imperatore interemptus martyr migravit ad Dominum*. Suus igitur Spalatensibus, suus item Romanis Anastasius reddatur, alter quidem dictus Fullo, alter vero Cornicularius appellatus. At ne particulam quidem, nedum integrum corpus Anastasii Fullonis, Romæ ostendi indicio satis certo potest; ex quo fit, ut in ea urbe nullus illi honos, cultusque adhibeatur; nam eum idcirco Romæ coli putant, quod falsa opinione decepti sacras ejus exuvias in sacello Lateranensi asservari existimant. Quidquid autem reliquiarum Anastasii nomine inscriptum Romæ extat, sive in ædicula S. Venantii, sive in basilica Hierosolymitana S. Crucis, sive in illo religiosissimo sacrario, quod *Sancta Sanctorum* vulgo dicitur, & quidquid præterea cultus officiique anniversarii in hisce locis Anastasio tribuitur, id omne ad Anastasium Cornicularium, vel ad quempiam alium martyrem ejusdem nominis referri oportet. Cæterum haud negaverim Anastasium nostrum cum cæteris martyribus Dalmaticis promiscue & communiter coli a Clero Lateranensi III. Id. April.

Uterque apud aliquos confusus.

§. II.

Utrum Capuæ aut Beneventi colatur S. Anastasius Fullo.

AUctor Martyrologii Hieronymiani Lucensis nomen S. Anastasii martyris ad 7. diem Septembris adjunxit, ejusdemque cultum ac martyrium Capuæ adscripsit: VII. *Id. Septembris. Capua civitate Benevento Natalis SS. Sesonti, Januarii, Fisti, Acuti, Desiderii; & passio S. Anastasii martyris*. Equidem vereor, ne in hunc locum mendum irrepserit, & τὸ *Passio* expungi oporteat, substituique adverbium *alibi* hoc modo: *Et alibi* (idest Aquilejæ, ubi ea die colitur) *S. Anastasii martyris*. Cur id suspicer, in promptu est ratio; nam, præterquamquod cultus Anastasio Fulloni a Capuanis, seu Beneventanis adhibiti nulla indicia, nulla vestigia extent, certo constat eum neque Capuæ, neque Beneventi, sed Salonæ martyrio perfunctum esse,

Formula martyr. Hieron.

vel corrigenda,

esse, contra quam docet Hieronymiana formula, nisi corrigatur. Nec tamen me pœnitet ejus sententiæ esse, quam Florentinio probari video in Annotationibus, quibus idem Martyrologium illustravit. Is quippe ab Anastasio Fullone distinguendum censet Anastasium eum, de quo mentio facta est in eo loco Martyrologii Hieronymiani, sive quia huic martyri Socii adduntur in apographo Corbejensi; sive quia is appelletur Episcopus in Antuerpiensi exemplari; sive denique quod ejusdem martyrium Capuæ subjiciatur: nihil autem horum congruit cum Anastasio Fullone. Juvat huc transferre, quæ Florentinius in hanc sententiam docte copioseque scripsit: *Passio S. Anastasii. Martyrem tantum, non Episcopum referunt S. Anastasium tam codices nostri, quam M. Corbejense. Episcopum vero profitetur Ms. Antuerpiense. Nihil autem vetat martyrem esse simul, & Episcopum. Quia vero locus non exprimitur, & in aliquibus Martyrologiis Anastasius Aquilejensis martyr recolitur, puta in Romano, in Additionibus ad Usuardum, & apud Ferrarium in Catalogo SS. Italiæ, idque ex Petro de Natalibus lib. 7. cap. 124. sexto, vel septimo Kalendas Septembris, suspicari licet in vetustiori Martyrologio nostro de Anastasio martyre non Episcopo cultum hic renovari. At cum is idem sit, ac Anastasius in urbe Salona Dalmatiæ coronatus, & civis Aquilejensis, cujus memoriam diserte agit idem Martyrologium nostrum ad illam diem, vix credimus eumdem in hodiernis fastis honorari, eo magis, quod M. Corbeiense socios addit, in Actis Anastasii Salonensis, sive Aquilejensis non indicatos, & quia eadem Acta martyrium, quod ille habebat in votis, subjisse quidem narrant, non vero in Episcopali dignitate constitutum fuisse, sed artem Fullonicam exercuisse. De S. Anastasio martyre meminit Menologium Græcorum Canisii ad diem 25. Octobris, a quo licet nec passionis locus, nec dignitas Episcopalis indicetur, attamen dum ad fidem Christianam prædicatione multos convertisse narratur, nec Episcopale prædicationis munus, nec passionis per ensem consummatæ socios excludit.* Hactenus Florentinius, cujus sententiæ favet Philippus Ferrarius in Catal. SS. Italiæ. *Verisimile est*, inquit, *alium esse a nostro Anastasio, qvi cultum habet hac die 7. Septembris, cum sic legatur in Martyrologio Florentinii: Capuæ &c.* Sive igitur Anastasium nostrum ab Hieronymiano diversum esse existimes, quemadmodum Florentinius & Ferrarius putant, sic prorsus ut huic atque illi nihil sit commune, præter nomen ac diem anniversarium; sive Hieronymiana illa formula, quemadmodum nos suspicamur, mendo subsit, neque ex hoc Martyrologio, neque aliunde colligi potest Capuæ aut Beneventi cultum ac religionem S. Anastasii Fullonis nunc vigere, aut olim floruisse.

vel ad alium Anastasiū referenda.

Capuæ Anastasio nostro nullus cultus adhibitus.

§. III.

An Thessalonicæ cultus S. Anastasii aliquando viguerit?

Auctor est Florus is, qui Bedæ Martyrologium pluribus locis auxit, diem Augusti 26. Anastasii martyrio illustrem ac memorabilem apud Thessalonicenses anniversaria commemoratione celebrari. Extat Flori elogium apud Hagiologos Antuerpienses hisce verbis compositum: *Die 26. Augusti: civitate Thessalonica S. Anastasii. Hic Fullo fuit, sed fidei merito inter numerum martyrum annumeratus est.* Ex quo conjici posset Anastasii cultum ac religionem e Dalmatia in Macedoniam pervasisse. Verum, nisi fallor, vix aut ne vix quidem dubitari potest, quin in eam formulam depravatio irrepserit, idque librariis tribuendum arbitror, quod e Salona primum Salonicam, deinde Thessalonicam effinxerint. Sunt in hanc rem exempla satis multa, quæ a nobis proferri possent, ex quibus liquido constat sæpe apud Martyrologos pro Salona Thessalonicam legi. Huc pertinent, quæ in historia persecutionis Diocletianeæ dicemus de SS. Virginibus ac martyribus Agape, Chionia, & Irene. Cur autem hunc locum depravatum esse putem, ea potissimum causa est, quod cum alii Martyrologi in eum diem B. Anastasii martyrium conjecerint, nemo est, qui Thessalonicæ mentionem faciat; nemo itidem est, quin hujus diei martyrio Anastasiano memorandi anniversariam celebritatem ad Salonitanos pertinere testetur.

Flori Elogium Anastasianum haud mendo vacat.

§. IV.

De cultu Aquilejensi S. Anastasii Fullonis.

Aquilejensis ecclesia B. Anastasio Fulloni cultus anniversarii officium persolvit VII. Id. Septemb. isque dies Anastasii commemoratione insignis, ex Kalendario Diæcesis Aquilejensis, sive ex tabulis Divorum Aquilejensium, ut Galesinius docet, relatus est in Martyrologium Romanum, & his verbis descriptus: VII. *Id. Septembris Aquilejæ S. Anastasii martyris.* Sed neque ex Romano Martyrologio, neque ex Aquilejensibus monumentis rationem causamque afferre possumus, cur Aquilejenses hunc diem Anastasii nomine consecraverint. Neque Grevenus in suis ad Usuardum Additionibus prælo editis an. 1568. huic diei certum propriumque titulum subjecit, unde consecrationis causam acceperit: *In Aquileja*, inquit, *S. Anastasii martyris, qui Fullonum compositor fuit.* At Molanus teste Baronio in notis ad martyr. itemque Sollerio in Auctariis ad Usuardum, hunc diem appellat natalem S. Anastasii, propterea quod existimavit VII. Id. Septemb. Anastasium ex hac ad beatam immortalemque vitam migrasse. Illius formula Martyrologica fertur his verbis: VII. *Septembris. Natalis S. Anastasii M. Hic Fullo fuit, sed fidei merito in martyrum numero annumeratus.* Molani sententiæ suam adscripsit Philippus Baucerius: *Palmam martyrii*, inquit, *S. Anastasius apprehenderat* VII. *Idus Septemb. an. 303.* Verum multo pluris, quam istorum opinio, nobis esse debet cum auctoritas Andreæ Danduli, Petri de Natalibus, & aliorum, qui contra sentiunt, tum vero Acta S. Anastasii, & constans ac perpetua traditio ecclesiæ Salonitanæ seu Spalatensis, quæ ad 26. diem Augusti martyrium S. Anastasii revocant. Merito igitur Philippus Ferrarius ab die 7. Septembr. Anastasio sacra titulum martyrii amovendum esse censet, atque huic diei alium titulum aliunde accersendum: *Putamus*, inquit, *hunc diem* VII. *Septembris inventionis, aut translationis, non natalis esse. Nam Petrus Natalis lib. 7. cap. 126.* VII. *Kal. Septembris martyrio coronatum scribit.*

Aquilejæ Anastasius colitur 7. Septembr.

cui diei falso adscribitur ejus martyriū,

Porro cum semel atque iterum inventum sit pariterque translatum corpus S. Anastasii, ex alterutra translatione titulum festi hujus diei repeti oportet. Ac secunda quidem translatio cum eo die non congruit, quippe quæ incidit in die 28. mensis Julii, cum Spalatenses Anastasium Salonitano sepulchro exemptum in urbem novam intulerunt. Restat itaque, ut hujus diei celebritati occasionem titulumque præbuerit prima translatio, quæ contigit intra finem quarti sæculi, cum ejus corpus e prædio Ascle-

in eum diē fortassis incidit prima translatio.

sclepiæ Salonam relatum fuit. Etsi vero neque dies hujus translationis, neque ipsa translatio veterum litteris consignata reperiatur, vel ipsa tamen hujus diei D. Anastasio sacræ dedicatio argumento esse potest, hujusmodi translationem factam fuisse VII. Id. Septembris. Quid quod in apographo Hagenojensi Martyrologii Usuardini apud Sollerium in Auctar. ad Usuard. is dies translationis Anastasianæ titulo insignitur: *VII. Septembris Translatio S. Anastasiæ*. Nihil porro est, cur te commoveat, aut perturbet nominis corruptio, & ex uno in aliud genus commutatio; nam id librariorum inscitiæ, vel incuriæ adscribas licet.

Adde, quod verisimile est, quemadmodum supra diximus, per idem tempus & Salonam corpus S. Anastasii, & Aquilejam lapidem illum molarem advectum fuisse, quem satellites ejusdem trunco alligaverant, quo altius in mari mergeretur. Quid vero si eodem plane die & Salonitani in urbem reliquias S. Anastasii, & Aquilejenses Legati Saxum illud in patriam retulerint? nonne hinc duplex caussa extaret, cur Aquilejenses eum diem D. Anastasio consecrarent, atque ad sempiternam posteritatis memoriam suorum Divorum fastis commendarent? Quod si festi hujus diei originem causamque aliunde repetere placeat, eam desumi licet ex dedicatione solemni ejus templi, quod Aquilejenses post lapidem Salona advectum D. Anastasio ædificarunt in eodem loco, in quo ipse, dum viveret, artem suam exercebat. De quo templo in secunda lectione Breviarii Spalatensis hoc scriptum reperies: *Lapidem, qui collo B. Martyris alligatus fuerat, ad Aquileja littora, ubi præfatus Dei famulus vestes abluere solebat, deportaverunt, ibique sub ipsius invocatione ecclesiam construxere, in qua hujusce martyris intercessione, & meritis claudi gressum, surdi auditum, & variis languoribus detenti pristinam sanitatem assequuntur*. Hujus templi Aquilejensis ne vestigia quidem extant. An vero lapis ille molaris in sacrario Aquilejensi Divorum reliquiis refertissimo adhuc asservetur, mihi incompertum est.

§. V.

De antiquo S. Anastasii cultu apud Pharienses.

Caput S. Anastasii habitum in honore apud Pharienses.

QUamdiu Pharienses caput S. Anastasii apud se retinuerunt, dubitari non potest, quin ab indigenis debitus huic martyri honos cultusque haberetur. Argumento est, quod eidem templum exstruxerint, in quo sacrum caput Salona transvectum reconderent. Nec deerant crebra & illustria miracula, cum ægroti undique, cæci, surdi, claudi, ac præsertim energumeni opem postulantes confluerent; defuit autem, qui ea singillatim litteris consignata memoriæ proderet. Id adeo tradit Petrus Equilinus, cui Ferrarius, & Baucerius assentiunt: *Ipsi tamen animosi viri ex Africa* (idest Pharia) *orti caput martyris in patriam suam portaverunt, & ecclesiam in nomine ipsius fecerunt, in qua virtutes fiunt mirabiles in malignis spiritibus effugandis*. Verum sacrosanctis illis reliquiis Spalatum relatis sub initium sæculi XIII. Anastasii cultus apud Pharienses paullatim defloruit. Nunc ne templi quidem, locive, ubi conditum fuerat, memoria extat. In agro adhuc visitur ædicula quædam vetustate magna ex parte collapsa, quam olim Anastasii titulo consecratam ferunt. Id unum superest antiquæ erga B. Anastasium religionis cultusque indicium.

§. VI.

De cultu B. Anastasii Salonitano & Spalatensi.

PRincipio Anastasii veneratio cultusque iisdem finibus se tenuit, quibus suburbanum Asclepiæ prædium terminabatur. Illic siquidem Asclepia lectissima fœmina & Anastasii corpus pie condiderat, & præclaro Christi athletæ sacram ædem majori fortassis pietate, quam magnificentia exstruxerat, ubi ejus nomini debitus a Christianis honos haberetur. Neque antea loci sanctitas ac celebritas imminui cœpit, quam martyris cultus ac religio una cum ejus venerandis exuviis indidem sublatis in urbem commigravit. Nam Salonitani, ut Basilicæ SS. Cosmæ & Damiani jam perfectæ majorem quamdam venerationem ac civium frequentiam adsciscerent, illuc Domnium & Anastasium aliunde advectos intulerunt, & utrumque in subterraneo ejusdem basilicæ sacello deposuerunt. Nullum præterea templum, de quo quidem memoriæ proditum sit, Anastasio nominatim civitas Salonitana decrevit posuitque. Exinde quamdiu stetit Salona, advenæ pariter indigenæque martyris sepulchrum ac sacellum celebrarunt, qua dignum erat frequentia, cultuque. Annus agebatur a Christo nato circiter 640. cum Avares Slavique post Salonam captam sepulchrum SS. Domnii & Anastasii urbis incensæ atque excisæ ruinis obruerunt. Post cladem Salonitanam annis ferme viginti interjectis, Spalatenses utriusque martyris reliquias e subterraneo illo sepulchro effossas in urbem recens ab se conditam transtulerunt, easdemque in eo templo satis magnifico locarunt, quod Diocletianus quidem Jovi dedicaverat, Joannes vero primus Spalatensium Antistes Christiano ritu expiatum, Deiparæ Virginis auspiciis ac nomine consecravit. Ibidem ut Domnio, item Anastasio altare & sepulchrum idem Joannes faciendum curavit. Neque vero a Spalatensibus prætermissum puto, id quod sua illos pietas, & honos huic sanctissimo martyri, & civitatis patrono debitus admonebat, ut scilicet aliquod peculiare templum nominatim Anastasio vel in urbe, vel in agro excitarent, sed de hoc nihil compertum habeo. Cæterum in antiquis monumentis invenio ædem cathedralem, quæ olim a S. Maria, nunc etiam a S. Domnio denominatur, sæpe Domnii & Anastasii titulo decoratam fuisse. Illud satis constat ex antiquis tabulis, ædes Canonicorum Basilicæ adjectas, non aliunde nomen & insignia, nisi ab utroque martyre accepisse, quippe in veterum Diplomatis inscribi solent: *Collegium SS. Domnii, & Anastasii*. Demum utriusque martyris vocabulo subjiciuntur agri, pascua, nemora, & quidquid est frugiferi fundi, unde annui proventus ædi Metropolitanæ vel Mensæ Archiepiscopali suppeditantur. Id docent tabulæ sane vetustæ accepti & expensi; itemque perantiqui codices, in quos donationum, & rerum contractarum rationes referri solent. In his siquidem illa omnia, quæ modo dixi, appellantur *Bona SS. Domnii & Anastasii*.

Anastasius primo cultus in æde Asclepiana agri Salonitani.

Spalatum translatus, atque in æde Cathedrali honorifice depositus.

Huc pertinet, quod Clerus populusque Salonitanus D. Anastasium sibi patronum adscivit, eidemque eumdem cultum & eosdem honores decrevit, qui urbium Patronis adhiberi solent. Et Salonitanorum exemplum apud posteros valuit; cæteræque deinceps ætates in ejusdem martyris fide ac tutela manere voluerunt, quam majores sibi pariter ac posteris adoptaverant. Porro cum plurimis maximisque in rebus Spalatensium erga B. Anastasium pietas ac religio elucet, tum in eo præcipue,

Anastasius Patronus Spalati.

quod

quod iisdem propemodum officiis atque honoribus, quibus S. Domnium ecclesiæ illius conditorem colunt, Anastasium quoque afficiunt; neque ferme ulla in eorum tabulis S. Domnii mentio fit, quin eidem Anastasii nomen adjungatur; certe quidem secundum B. Domnium honoris religiosique cultus officia primaria ac præcipua uni Anastasio deferunt.

§. VII.

De Natali S. Anastasii die.

Natalis dies Anastasii 26. Augusti.

VEtus traditio est, jam usque ab initio quarti sæculi ducta, & Spalatensis ecclesiæ tabulis, & summo veterum & juniorum Hagiologorum consensu firmata, D. Anastasium martyrio functum esse VII. Kal. Septemb. Itaque ecclesia Salonitana decrevit, ut in sacris fastis ad eam diem nomen & martyrium Anastasii adscriberetur. Quamvis autem auctor Martyrologii Romani hodierni nullam Anastasii commemorationem huic diei subjecerit, reliqui tamen Martyrologi fere omnes, atque adeo veterrimi quique & probatissimi ad diem 27. Augusti, vel martyrium, vel certe nomen Anastasii adjiciunt. Inter hos vel auctoritate, vel antiquitate facile eminet auctor Hieronymiani Martyrologii, apud quem Anastasii commemorationem in hæc verba conscriptam invenio: VII. *Kal. Septemb. In civitate Salona S. Anastasii Martyris.* Huic consentiunt duo apographa Hieronymiana MSS. Corbejense, & Antuerpiense, ut videre licet apud Florentinium in notis ad eum diem appositis. Huc adde Martyrologium Flori: VII. *Kal. Septemb. In civitate Thessalonica* (idest Salona) *Natale S. Anastasii*; itemque Martyrologium Maurolyci ex pervetustis Martyrologiis descriptum: VII. *Kal. Septemb. Salonæ in Dalmatia sub Diocletiano S. Anastasii M. in mare demersi.* Ex junioribus Hagiographis neminem invenio, qui contra sentiat, præter Martinum Baucerium, qui cum die 7. Septembris martyrium S. Anastasii conjunxit: *Palmam*, inquit, *martyrii S. Anastasius apprehenderat* VII. *Idus Septembris.* Unde Baucerius huic sententiæ patrocinium adsciscat, nullum habet Martyrologium, nisi Usuardinum illud apographum, quod Molanus suis notis auctum & ornatum in vulgus edidit; quippe in eo hæc leguntur: VII. *Septembris in Aquileja Natalis S. Anastasii Martyris. Hic fullo fuit, sed fidei merito, in Martyrum numero annumeratus est.* Verum non est mihi tanti anctoritas unius vel eximii Martyrologii, ut reliquis sane multis, iisdemque præclarissimis illud præferendum putem; præsertim cum nostræ sententiæ faveant Acta Anastasiana, & Spalatensis ecclesiæ traditio; & a nobis præterea sint Petrus Equilinus, & Philippus Ferrarius, ex quibus elogium S. Anastasii descripsimus, itemque Andreas Dandulus, qui lib. 7. cap. 7. Annal. Venet. de martyrio S. Anastasii hæc scripsit: *Anastasius civis Aquilejensis Fulloniæ artis exercitor sub Diocletiano in Salona Dalmatiæ Metropoli, apposita mola in collo, pro Christi nomine, die 26. Augusti suffocatus est.* Nec vero Baucerianæ opinioni præsidio esse potest Martyrologium Romanum, in quo ad diem 7. Septembris nomen S. Anastasii adscriptum est; cum enim ibi neque natalis, neque passionis titulo is dies notetur, aliunde repeti potest ac debet causa ejusdem diei D. Anastasii commemoratione consecrati.

Is dies apud Salonitanos ritu solemni colebatur.

Ergo dies 26. mensis Augusti apud Salonitanos religiosissimus ac celeberrimus habebatur; ejusque titulum & consecrationem ex majorum traditione non aliunde, nisi ab Anastasii martyrio repetendam esse censebant. Post Salonam eversam hujus diei sanctitas ac religio pariter cum beatissimi Martyris corpore Spalatum translata est; ubi hodieque singulis annis solemni cæremonia, rituque duplicis secundæ classis instauratur; ejusque commemoratio usque ad octavum diem producitur. Nec solum Spalatenses, sed etiam universæ Diæceseos incolæ ex pia quadam consuetudine ab omni servili opere feriati hunc diem sanctissime concelebrant.

Atque hujus diei celebritas ac religio, quæ tanta fere est, quanta maxime esse potest, Spalatensis Diæceseos finibus continetur; ejus tamen pars aliqua extra Diæcesim jam inde antiquitus emanavit. Nam hunc diem Anastasio sacrum ex veteri consuetudine religiose colunt, *rituque duplicis* concelebrant ecclesiæ quædam, quarum aliquæ etiamnum Spalatensis Metropolitæ imperio subsunt, aliæ olim quidem suberant, sed postea indidem avulsæ in alterius Metropolitæ jus ditionemque concesserunt. Id porro argumento est, nullam olim fuisse ecclesiam Provinciæ Spalatensis, quin VII. Kal. Septembris hunc diem festum Anastasii nomine ageret, & sanctissimo Martyri anniversariæ venerationis officia persolveret.

§. VIII.

De anniversario translationis die.

COrpus S. Anastasii primum Salonam e suburbio, deinde Spalatum e ruderibus eversæ Salonæ translatum fuit. Prima translatio conjici potest in diem VII. Septembris; qua die Aquilejenses ad colendum Anastasium olim popularem suum canonicas preces, ac liturgiam ejus diei referunt. Hæc dies notata est in Romano, aliisque Martyrologiis. Verum non satis constat, an hæc dies a prima ejus translatione, an vero aliunde consecrationis causam acceperit. Cæterum huic translationi nullum in antiquis monumentis diem festum decretum invenio; nisi huc spectat formula illa apographi Hagenojensis Usuardini: VII. *Septemb. Translatio S. Anastasiæ*; de qua §. 4. Non est verisimile, ut Salonitani memoriam ac religionem illius diei prorsus neglexerint. Sed ut alia permulta majorum instituta, sic etiam hujus anniversarii diei cultum ac venerationem posterorum oblivio ac desuetudo abolevit.

Dies primæ translationis Anastasianæ.

Altera translatio incidit in diem 28. mensis Julii, relataque est in tabulas ecclesiæ Spalatensis, quæ decrevit, ut ejus memoria singulis annis celebretur V. Kal. Augusti. Cum autem postridie, quam Spalatum devectæ sunt reliquiæ S. Anastasii, inventum sit translatumque corpus S. Domnii; utriusque Martyris translatio, altera seorsum ab altera celebrari solet, ac suus cuique anniversarius dies constitutus est. Itaque Spalatenses diem 28. mensis Julii translatione Anastasiana insignem ritu duplici concelebrant; hujus porro diei cultus ac veneratio iisdem terminis circumscribitur, quibus Spalatensis ecclesiæ Diæcesis definitur.

Dies alterius translationis 28. Julii.

CAPUT X.

De reliquis Actis Petri Episcopi usque ad ejus obitum, & annum Christi 316.

AD Petrum Salonitanum Antistitem, unde jamdudum discessimus, tandem regredimur. Cum Anastasius Salonæ pro Christo egregie decertabat, impio illo bello, quod Diocletianus quinquennio ante

ante adversus Christianos concitaverat, totus Oriens, totumque Illyricum ardebat. Maximinus in Ægypto, & Palæstina, cæterisque partibus Orientis, Galerius in Asia, atque Illyrico, Diocletianus in Dalmatia ferro & igni ecclesias devastabant. At in Occidente omnis persecutio jampridem conquieverat, cum res Christiana in Gallia quidem & Hispania Constantini Magni imperio ac patrocinio subesset, in Italia vero atque Africa, concessa per Maxentium indulgentia, ejusque simulata benignitate adhuc frueretur. Verum ecclesiis Italicis haud diu quietis & pacatis esse licuit; quippe Maxentius compressum ad eam diem in Christianos odium, furoremque palam effudit. Nam post cæsum Severum anno superiori, & Galerium universa Italia excedere coactum, ubi tandem sensit se in firma ac stabili possessione imperii sui constitisse, cum omnes tyrannica crudelitate vexare atque opprimere cœpit, tum vero illam lenitatis, erga nos benevolentiæque personam abjecit, quam susceperat ad tempus, ut conciliatis sibi Christianorum animis contra inimicorum suorum arma imperium male partum firmaret. Cum itaque ecclesiæ persequendæ initium fecisset a Marcello Romano Pontifice, bellum adversus Christianos, jampridem sopitum redintegravit. Porro dum Maxentius crudeli tyrannide oppressam tenebat Italiam, nihilo segnius in vastationem exitiumque Dalmaticæ atque Illyricæ ecclesiæ incumbebant Diocletianus & Galerius; neque antea in iis regionibus cessatum est a cladibus, quam Galerius ex imperio ac vita decessit.

Galerius edictum pro Christianis tulit.

Ergo princeps ille immanissimi sceleris Galerius, exitiali morbo perculsus, tandem oculos aperuit, ac Deum ultorem sensit, quem feras quidem, justas tamen ac debitas Christiani sanguinis pœnas ab se repetere haud dubie intellexit. Itaque ut divinam ab se indignationem averteret, ratus non aliter tantum malum depulsum iri, nisi ejus causam submoveret, quæ adversus Christianos impie, se potissimum impulsore & auctore, Diocletianus decreverat, sustulit, atque irrita jussit esse; & simul Imperatorio edicto Christianæ religionis profitendæ, & sacrarum ædium reficiendarum potestatem fecit; & diserte cavit, ac sancivit, ne quisquam imposterum Christianis negotium facesseret, neu cuiquam Christum coluisse fraudi foret probrove. Atque ille quidem, cui edictum ejusmodi non tam flagitiorum suorum pœnitentia, quam doloris acerbitas, & mortis metus extorserat, nullam ab irato Deo neque morbi levationem, neque delicti veniam impetravit; & paucis post diebus pestilentissimi ulceris tabifica vi latius serpente periit, a vermibus exesus atque consumptus an. 311., mense Majo. Diocletianus autem vel Galeriani edicti impulsu, vel cædum satietate, vel afflictæ perditæque valetudinis curandæ studio, Christianos divexandi finem facit, & rerum Dalmaticarum cura seposita, suisque Præfectis commissa, reliquam vitam otiosam & innoxiam traduxit.

Diocletianus a Christianis persequendis abstinet.

Porro ecclesiam ex edicto interituque Galerii uberrimos pacis fructus percipere ferme ubique cœpit. In communi vero totius fere Christiani orbis gaudio, tanto plus lætitiæ percepit ecclesia Salonitana, quanto gravioribus antea procellis agitata fuerat; quippe in eo rerum ac perturbationum æstu, pax de improviso superveniens præteriti temporis tristitiam discussit, omniumque animos ad spem certæ ac diuturnæ tranquillitatis erexit; quamquam vivo adhuc & spirante Diocletiano, ne in ipsa quidem tranquillitate ac lætitia sine aliquo timore Christiani esse possent. At Petrus urbis Episcopus propitia illa tempestate usus (ut eum Pastoralis officii ratio, & sua pietas admonebat) nihil prius habuit, quam ut concreditum sibi gregem dispersum ac disjectum colligeret, sacras ædes restitueret, Christianam plebem ad pios conventus celebrandos, ac divina mysteria obeunda convocaret; ac denique omnia, quæ ad disciplinam ac religionem pertinent, in antiquum statum ac pristinam dignitatem restitueret.

Petrus Episcopus ecclesiam suam diligenter excolit.

At ne omnia ubique Christianis læta essent ac prospera, duo adhuc supererant crudelissimi hostes, Maxentius in Italia, Maximinus in Oriente, qui Galerii edicto compulsus aliquid de sua acerbitate remisit; sed brevi ad ingenium rediit. Verum Maxentius anno proximo post interitum Galerii suæ sævitiæ pœnas Deo hominibusque debitas persolvit. Nam Constantinus Magnus Romanorum literis atque nunciis e Gallia evocatus, ut Maxentii tyrannide Senatum populumque Romanum eximeret, in Italiam cum exercitu venit; & divino admonitu, cœlestique crucis ostento erectus, ad pontem Milvium signa cum hoste contulit, adversas copias primo impetu fudit, Maxentioque in Tiberim prolapso, & gurgitibus hausto, triumphans urbem tyrannide ereptam iniit, anno 312. mense Novembri. Tum Constantinus, ut gratus etiam, non modo pius in Deum ac Superos foret, quibus egregiam illam maximeque memorabilem victoriam ferebat acceptam, Divinum cultum augere, & Christianam religionem tueri atque ornare studuit. Ac primum quidem quo dignum erat honore Melchiadem summum Christianæ religionis Antistitem prosecutus muneribus coluit, eidemque & successoribus ædes Lateranenses in perpetuum donavit. Tum ad Basilicas Christo sanctisque martyribus excitandas animum adjecit; bona & prædia ecclesiastica, quæ interverterant, ad seque transtulerant Ethnici, suis quæque ecclesiis restitui jussit; Clericos divinis ministeriis addictos publicorum onerum immunitate impertiit. Anno proximo, ut Sigonius de Imp. Occid. lib. 3. auctor est, Æmiliam, Liguriam, ac Venetiam lustravit; easque regiones atque urbes superiori bello afflictas & exhaustas, suo adventu recreavit, & intolerabilium vectigalium onere exemit. Istriam quoque adiisse antiqua monumenta testantur; & summis maximisque beneficiis rem publicam pariterque Christianam ubique affecit. Nec videtur dubitari posse, quin per idem tempus, vel postea partem aliquam beneficentiæ suæ in Dalmatiam quoque & Salonitanam ecclesiam derivaverit, præsertim cum meminisset Constantium patrem eximia quadam charitate complexum fuisse Dalmatas, apud quos summa totius provinciæ Præfectura perfunctus fuerat. Quare illud quoque credibile est Petrum Salonitanum Antistitem in id sedulo incubuisse saltem post interitum Diocletiani, ut ex ea Constantini propensa in Dalmatas voluntate omnem rei Christianæ amplificandæ occasionem arriperet, ejusque patrocinio, ac beneficentia ad ecclesiæ suæ ornamenta & commoda augenda uteretur.

Constantinus Maxentium cædit.

Remdivinam & Christianam amplificat.

Illis optimis pacatisque ecclesiæ Occidentalis & Illyricæ temporibus accessit annus decimustertius quarti sæculi tum Constantini & Licinii conjunctione, tum vero Diocletiani & Maximini morte insignis, qui Romano imperio, reique Christianæ plurimas maximasque utilitates attulit. Siquidem Constantinus Mediolani cum esset sub initium hujus anni Licinium illuc accersitum, Constantia sorore in matrimonium tradita, duplici affinitatis & amicitiæ vinculo sibi devinxit. Ita inter eos convenit, ut Christianorum incolumitati fortunis-

Constant. & Licinii edictum pro Christianis.

que cautum esset. Itaque edictum, quod communiter compositum fuerat, utriusque nomine vulgatur: caput autem edicti: omnibus Christianæ religionis amplectendæ colendæque potestatem imposterum fore; Præfectis Provinciarum omni opera curandum & providendum esse, ne cuiquam, religionis causa, damnum ullum periculumve crearetur; Christianis loca & bona omnia per vim aut dolum adempta restitui jubebantur. Insuper ut Orientalium quoque ecclesiarum saluti & quieti consultum foret, quæ Maximini ditione atque imperio continebantur, datis ad eum anno superiori litteris graviter monuerunt, severeque denunciarunt, ut vim atque injuriam omnem a Christianis abstineret. Maximinus porro his litteris acceptis, ne in suam perniciem duorum potentissimorum Principum vires atque arma concitaret, metu & necessitate coactus vetuit ille quidem Christianos inquiri palam, suppliciisque excruciari; nullam tamen illis neque templa ædificandi, neque sacros conventus agendi, neque pietatis ac religionis officia publice obeundi potestatem fecit; si quos autem occulte posset, vel in mare demergere, vel alio clandestinæ mortis genere afficere non intermisit; ex quo satis apparebat Maximinum id Christianis indulgentiæ non ex animo, sed simulate ac temporis causa tribuisse; ne quorum potentiam extimescebat, eorum voluntati & gratiæ nihil dedisse videretur.

Mors Diocletiani omni metu exemit ecclesi. Salonit.

Interea Diocletianus Salonis misere periit an. 313., Junio mense. Ejus mors metu omni ac periculo ecclesiam Salonitanam levavit, quæ deinde tranquillissimis usa temporibus, & Petri Episcopi assiduis curis ac laboribus, saluberrimis præceptis atque institutis exculta tum Neophytorum numero aucta est, tum vero eximia in Deum religione, omnibusque Christianis virtutibus mirifice floruit. Cum igitur ecclesia Dei, Constantino & Licinio faventibus, majorem in modum cresceret, totoque Occidente atque Illyrico longe lateque propagaretur, adhuc tamen in partibus Orientis Christiani magnis & multis incommodis conflictabantur propter improbitatem ac sævitiam Maximini, a quo tamen vel invito clades ingens accepta, & scilicet necessitas extrema plenius, atque uberius, quam quod fecerat superiore anno, pro Christianis decretum extorsit. Nam a Licinio victus, quem fœderis ac sacramenti religione posthabita injusto bello lacessiverat, cæsoque ad internecionem exercitu fugam arripere coactus, primum quidem rabie ac furore inflammatus ob rem infeliciter gestam ariolos omnes & sacrificulos, qui belli gerendi auctores fuerant, obtruncari jussit; tum ira defervescente, ut saluti consuleret, in angustias Tauri montis se conjecit. Ibi demum pudore ac desperatione adductus mortem sibi conscivit, hausto veneno; cujus vis præcordiis infusa, cum hominem atrocissimis doloribus torqueret, Deum justissimum scelerum suorum vindicem agnoscere ac fateri coegit, impulitque, ut amplissimum secundum Christianos decretum conderet, ac promulgari juberet. Ita Maximinus crudelitate in Christianos Galerio avunculo similis, eodem ferme, quo ille, lethi genere miserrime periit anno 313. mense Augusto. Tum enim vero, Tyrannis omnibus extinctis, usquequaque pax ecclesiæ, & otium partum, anno decimo, & sexto fere mense ab indicta Nicomediæ persecutione universali.

Maximinus misere periit.

Pax universalis ecclesiæ.

Sed sub finem anni 314. in Oriente atque Illyricis provinciis turbatum est, auctore Licinio, qui Mediolanensis pacti & conventi immemor Christianos hostilem in modum vexare cœpit. Hermylus & Stratonicus Singidunenses Martyres argumento esse possunt, ecclesias Illyricas ut ditioni, sic crudelitati Licinianæ obnoxias fuisse. An vero tempestas ab Licinio concitata Dalmatiam & Salonam perculerit, incompertum est. Sed Christianos Illyricos persequi & vexare haud diu Licinio per Constantinum licuit. Is quippe injurias cum sibi, tum Christianis illatas ulciscendi studio bellum Licinio intulit anno 315; eumque duplici prælio victum, primo apud Cibalim in Pannonia, altero in Thracia in campo Mardiensi, ad pacem petendam compulit. Pax ita convenit, ut Licinius Thracia, Scythia parva, itemque, ut aliqui volunt, Mæsia inferiori retenta, cæteras Illyrici provincias Constantino traderet. Quæ Liciniano dominatu exemptæ cum essent, nullum illis deinde ab Licinio damnum vel periculum imminuit; & cum post aliquot annos redintegrato in Christianos bello totus Oriens, & Asia, & Thracia arderent, ecclesiæ Illyricæ fere omnes sub imperio Constantini quietis pacatisque rebus ac temporibus fruebantur. Quocirca in Dalmatia ac Salonæ res Christiana prosperum sine ulla offensione cursum nacta, mirum in modum crevit extremis hisce temporibus Petri Episcopi, qui in maximis fluctibus cum annos fere duodecim ecclesiam illam gubernasset, pie sancteque ex hac vita ad superos migravit anno quarti seculi decimo sexto.

Petrus Ep. Salonit. moritur.

Synopsis Chronologica Historiæ ecclesiasticæ Salonitanæ ab anno Christi 296. ad ann. 316.

Theodorus creatus est Episcopus Salonitanus. 296
Diocletiano in Orientem abeunte, res Christiana, Salonis aliquid tranquillitatis nacta, floret augeturque.

Salona cum Dalmatia universa, auctore Demosthene, ab imperio Diocletiani defecit; quam ob 297
causam diu acriterque ab Romanis obsessa cum esset, anno proximo divinitus liberatur; ac demum in Diocletiani fidem ac potestatem rediit. Diocletianus cum in partibus Orientis versaretur, persecutionem adversus Milites Christianos edixit.

Diocletianus cum esset in Dalmatia, susceptam 298
in Milites persecutionem urgere institit, quos militaribus insignibus exutos, in latumias & fodinas conjecit. Neque a cæteris Christianis manus abstinuit, quorum haud paucos religionis causa extremo supplicio affecit. Inter hos annumerari potest Theodorus Episcopus, qui martyrium subjisse videtur hoc anno, die 7. Octobris.

Joannes hoc nomine II. Salonæ Episcopus in locum Theodori suffectus est. Per ea tempora Donatus genere Istriensis, a Præpositis ecclesiarum Istriæ evocatus ad munus Apostolicum, & ab Episcopo Aquilejensi rite Sacerdotio initiatus, tum in civitatibus oppidisque ejus provinciæ, tum in urbe Aquilejæ præclaram Evangelio operam navare instituit.

Diocletiano Romam profecto, Salonæ nihilo 299
remissius in Christianos sævitum est. Joannes ut Christiano gregi laboranti opem ac solatium ferret, nullam pastoralis curæ, & sollicitudinis partem prætermisit.

Diocletianus & Herculeus Salonam conveniunt, 300
& clandestinis consiliis inter se habitis de imperio abdicando, & universali persecutione toti ecclesiæ indicenda deliberant. Ex horum præsentia acrius exarsit Salonitana in Christianos persecutio, quæ cum alios multos, tum vero, ut probabile est, Joannem Episcopum de medio sustulit. Huic in Episcopatum successit Frontinianus.

Dio-

Anno Christi. Diocletianus per hosce annos Pannoniam, aliasque regiones Illyricas peragravit; & quacumque iter fecit, ecclesiis devastandis, terrorem stragemque late circumtulit. Quæ calamitas, cum e proximis provinciis in Dalmatiam ac Salonam pervasisset, Frontinianum Episcopum mire sollicitum habuit, ejusque ad suum gregem tuendum vigilantiam exercuit.

301

302

303 Persecutio universalis promulgata Nicomediæ, & magna ubique facta est cædes Christianorum; ac potissimum in Episcopos versa est Præfectorum crudelitas, qui eos omnium primos ad necem inquirere jubebant. Hujus persecutionis impetum excepit Frontinianus, qui cum tres fere annos ecclesiam Salonitanam gubernasset, hoc anno, ut verisimile est, pro religione interfectus ad superos migravit.

Frontiniano sublato, Episcopus creatur Joannes hujus nominis III.

Cum allatum esset Maximiano Herculeo de miraculis, quæ Donatus Aquilejæ divinitus edebat, deque incredibili hominum multitudine per eum ad Christum conversa, delectam Satellitum manum Aquilejam misit, qui Donatum in vincula conjectum ad se perducerent. At ille fuga se subtraxit, & Salonam recepit.

Hoc anno in finem vergente Diocletianus, cum Romam profectus esset, ut de Persis triumphum ageret, & vicennalia celebraret, ex itinere Salonam adiit, ibique persecutionis flammam vehementius accendit.

304 Post celebratum vicesimum imperii annum, & Persicum triumphum, Diocletianus Nicomediam cogitans Salonam rediit. In ea urbe valetudinis recuperandæ causa cum plures dies extraheret, Donatus Presbyter Aquilejensis deprehensus, captusque ad ejus conspectum perducitur; qui pro Christiana religione & præclarum testimonium coram Diocletiano dixit, & cum Macario ac Theodoro Cubiculariis Imperatoriis, quos ipse ad Christi cultum traduxerat, primum in flammas conjectus, deinde feris objectus, & ab utrisque divinitus incolumis atque illæsus, jussu admonituque divino cum duobus illis sociis in Ægyptum navigavit, ac Thmuim se contulit; qua in urbe tum Phileas Episcopus ecclesiæ illi præerat. At Diocletianus ex illis, qui Donati virtute & constantia, oratione ac miraculis permoti Christianam religionem susceperant, quamplurimos interfici jussit; quibus videtur annumerari posse Joannes Episcopus Salonitanus, qui hoc ipso anno, ut probabile est, e vivis excessit. Porro Diocletianus Sirmium adiit, & limitaneis Pannoniæ ac Mæsiæ urbibus peragratis, demum æger animi corporisque, Novembri ineunte, Nicomediam pervenit.

Joanni e vivis exempto sublectus est Petrus, qui Salonitanum Pontificatum gessit, usque ad annum decimum sextum quarti sæculi.

305 Diocletianus post Augustale imperium Nicomediæ dimissum, traditumque Galerio, in patriam se contulit, atque in amplissimum illum, quod sibi prope Salonas exstruxerat, Palatium recepit. Vel in ipsa tamen vita privata & regimen totius Dalmaticæ provinciæ per suos Præfectos administrandæ, & potestatem persequendi Christianos retinuit: id quod ingentem calamitatem attulit ecclesiæ Salonitanæ, & Petrum ejus Episcopum multiplici cura & labore distentum, & assiduis ærumnis ac periculis objectum, per plures annos exercuit.

306 Galerius per hæc tempora in Pannonia prope a Dalmatia diversans, interdum etiam invisendi salutandique Diocletiani causa digrediens Salonam, negotii vel plurimum huic ecclesiæ ejusque Episcopo facessit. Interea Constantinus e custodia Galerii fuga elapsus ad patrem in Britanniam se contulit; eique e vivis sublato successit in imperium. Sub idem tempus Romæ Maxentius tyrannidem occupat.

Severus jussu Galerii, a quo jus nomenque Cæsareum acceperat, Romam contra Maxentium cum exercitu proficiscitur. Sed proditus a suis militibus ac destitutus Ravennam confugit; nec multo post Herculei dolis circumventus interiit. Galerius cladis necisque Severo illatæ ulciscendæ cupidus, Romam cum ingentibus copiis proficisci maturavit. Sed fidei suorum diffisus, turpem fugam conscivit; & Italiam ac Dalmatiam depopulationibus, cædibus, incendiis vastavit. Carnunti in Pannonia, quo Diocletianus & Herculeus convenerant, Licinium Cæsaris primum, deinde Augusti nomine atque insignibus donatum, in locum Severi substituit. Inter hæc Maxentius favere se Christianis simulans, in Italia atque Africa pacem ecclesiæ concessit. 307

Persecutio, quæ in Italia & Aquilejæ edicto Maxentii deferbuerat, Salonæ ex præsentia Diocletiani vehementius exardescens, Anastasium civem Aquilejensem, arte & cognomento Fullonem, sanguinis pro Christo profundendi cupidum, Salonam excivit; ubi agnitus a Satellitibus, comprehensus, raptusque ad Tribunal Præfecti Salonitani, & Diocletiano in eum sententiam ferente, in mare demergi jussus, sub Petro Salonarum Episcopus egregiam martyrii palmam adeptus est. Ejus corpus inventum sublatumque ex aquis Asclepia femina religiosissima in suo prædio suburbano condidit; caput vero in Phariam insulam atque urbem delatum est. Intra finem hujus anni Maxentius deposita, quam ad tempus susceperat, religionis & clementiæ larva, bellum impium Christianis indixit. 308

Galerius fœdo morbo consumptus miserrime periit, cum haud multis ante diebus suum in Christianos edictum revocasset. Diocletianus sibi uni, suæque curandæ valetudini, quod temporis supererat, vivere decrevit, ac deinceps a piorum cæde abstinuit. Tum Salonitana ecclesia quamvis a metu Diocletiani haud omnino vacua, respirare cœpit, ac Petri Episcopi studio & cura mirifice aucta est. 311

Constantinus Magnus devicto cæsoque Maxentio ad amplificandam Christianam religionem totus incubuit. 312

Constantinus Licinium affinitate sibi junxit, Constantia sorore sua ei in matrimonium tradita. 313 Uterque amplissima pro Christianis edicta condidit. Idem Constantinus Italiæ Istriæque urbes peragravit cum ingenti rei Christianæ utilitate atque incremento. Multi ex Dalmatia Diocletiani præsentiam ac tyranidem veriti ac perosi in Istriam sub imperium ditionemque Constantini mitissimi Principis migrarunt; ab his corpora Theodori & Georgii Salonensium Antistitum Polam translata esse, atque recondita in æde Cathedrali verisimile est.

Diocletianus Salonæ moritur. Nec multo post Maximinus victus a Licinio apud Tarsum Ciliciæ horrenda morte consumptus est. Ita Tyrannis omnibus extinctis usquequaque pax ecclesiæ & otium partum.

Per ea tempora Asclepia in suo prædio suburbano templum D. Anastasio condidit, atque ibidem ejusdem corpus deposuit, quod multis deinde miraculis claruit.

Anno Christi.

314 Sub finem hujus anni in Oriente atque Illyricis provinciis turbatum est auctore Licinio, qui Christianos exagitare cœpit. An suam in Dalmatas rabiem furoremque extenderit, incompertum est.

315 Constantinus Christianæ religionis patrocinio suscepto pium bellum impio Licinio intulit; eique semel atque iterum victo pacem ea conditione dedit, ut Thraciam, ac Scythiam parvam cum universo Oriente retineret; Constantino autem Dalmatiam cæterasque Illyricas provincias traderet, quæ sub clementissimo Constantini imperio cum prosperis tranquillisque rebus florerent, Christiana in illis religio mirum in modum aucta est.

316 Petrus Salonitanus Episcopus ecclesiam gravissimis perfunctam periculis, cum annos fere duodecim sanctissime gubernasset, ex hac ad beatam vitam migravit.

APPENDIX CHRONOLOGICA.

389 Corpus S. Anastasii e suburbio in urbem transvectum est, honorificeque depositum cum corpore S. Domnii in Basilica Salonitana SS. Cosmæ & Damiani; cum paullo ante Aquileja Legati venissent ad repetendum corpus S. Anastasii olim civis sui; quos Salonitani ne prorsus vacuos tristesque dimitterent, eisdem tradiderunt saxum illud molare, quod corpori S. Anastasii alligatum fuerat, cum in mare projectum est. Illud Aquilejenses summa cum religione exceptum in templo, quod in honorem S. Anastasii ædificarunt, perhonorifice deposuerunt, ubi deinde divinitus patrata sunt miracula.

660 S. Anastasius cum S. Domnio e ruderibus Salonæ excisæ translatus est Spalatum, & in æde cathedrali Deiparæ Virginis titulo consecrata repositus.

1194 Per hæc tempora templum S. Theodori, cui *ad Fontem* cognomen erat, in agro Polensi jam inde antiquitus conditum, insigni religione, & Cleri populique Polensis illuc supplicationis causa adeuntis frequentia florebat. Huic annexum erat cœnobium Virginum ex præclara D. Benedicti familia, quibus anno 1194. præerat Verameta Pulcheria eximiæ nobilitatis, & singularis prudentiæ ac sanctimoniæ Antistita.

Anno Christi.

Bernardus Archiepiscopus B. Anastasio novum 1210 altare construxit ac dedicavit, vel certe antiquum magnificentius ornavit. Ejusdem caput ex insula Pharia relatum argentea lipsanotheca inclusit; corpus vero S. Anastasii ex inferiori in arcam superiorem transtulit.

Cum Dalmatia & Istria Hungarico bello arde- 1266 rent, Bertucius Civranus, qui per id tempus Præfecturam totius Istriæ gerebat, cœnobium S. Theodori e suburbio in urbem transferri jussit.

Blasius Molinus Episcopus Polensis exuvias SS. 1417 Theodori & Georgii, cum aliis quatuor Divorum corporibus vel in novam arcam transtulit; vel iisdem in veterem arcam inclusis, Divorum ibidem conditorum effigies in eadem arca cœlari, & epigraphen incidi jussit.

Michael Ursinus Polensis Antistes, arca patefa- 1487 cta, Theodori aliorumque corpora diligenter lustravit, ac rite recognovit; eaque in sex capsulis cupressinis ad id paratis, alia seorsum ab aliis reposuit; & capsulæ cuique nomen ejus inscripsit, cujus corpus inibi claudebatur. Tum ipsas capsulas Episcopali annulo obsignatas in arcam eamdem inclusit.

Julius Saracenus Episcopus Polensis ædem S. 1629 Theodori, nimia vetustate collabentem reficiendam, & ornandam curavit.

Cum Divorum in ea, quam dixi, arca condi- 1657 torum memoria penitus intercidisset, vulgo dubitari cœptum est, an sepulchrum illud vacuum esset; certe ignorabatur quidnam ibidem conderetur. Sed omnem dubitationem exemit Aloysius Marcellus Episcopus Polæ, qui arca referari jussa, reperit Theodori & cæterorum lipsana, quæ Michael Ursinus in sex capsulas ante annos 170. incluserat. Ita Theodoro cæterisque Divis ibidem repositis, signoque Pontificali obsignatis, pristinum honorem cultumque restituit.

INDEX RERUM, ET VERBORUM MEMORABILIUM.

Prior numerus paginam, alter columnam notat.

A

B

C

D

junior

H

Hera-

I

can-

K

L

Mor-

S

V

Var-

Z

FINIS.

